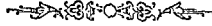

॥ श्री ॥

एकनाथी भागवत.

तुवा हा धोर् केला उपकार । तारावया खियादि शूद्र ॥
जग व्हावया भजनतत्पर । भागवत निजसार काढिलें ॥ १ ॥

एकनाथी भागवत अ० २४ ओ० ४३३

हा

प्रासादिक व भक्तिरसप्रधान ग्रंथ

लक्ष्मण रामचंद्र पांगारकर, बी. ए.,

यांनीं शोधून व अर्थनिर्णायक टीपा देऊन तयार केला.

त्याची ही तिसरी आवृत्ति

वासुदेव लक्ष्मणशास्त्री पणशीकर

यांनीं प्राचीन हस्तलिखित प्रथावरून तपासली

मुंबईत,

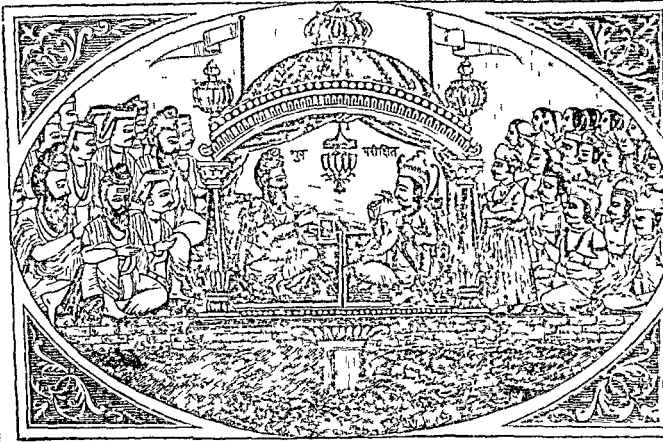
'निर्णयसागर' छापखान्याचे मालक पादुरंग जावनी

यांनीं छापून प्रसिद्ध केली

किंमत ६ रुपये

शके १८४७, सन १९२५

धीशु रूपरीक्षितसवाद

जनकराजा, यक्षकुंड, व नवयोगेश्वरसवाद

॥ श्रीदत्त प्रसन्न ॥

श्रीएकनाथी भागवताची प्रस्तावना.

शरण शरण एकनाथा । चरणीं माथा टेविला ॥ १ ॥
नका पाहू गुणदोष । झालों दास पावाचा ॥ २ ॥
आता मज उपेक्षिता । नाहीं सत्ता आयुली ॥ ३ ॥
गुका म्हणे भागवत । केले उत सर्वांसी ॥ ४ ॥

श्रीतुकाराम महाराज

१ श्रीएकनाथ महाराजा (शके १४७०-शके १५२०)

आपला भागवत ग्रंथ काशीस लिहिला, अशी प्रसिद्धी आहे खुद्द नाथानीं उपसंहारात—

“अधारभ प्रतिष्ठानीं । तेथ पचाध्यायी सपादूनी ।

इतर ग्रथाची करणी । आनदवनीं विस्तारली ॥ ५२५ ॥

वाराणशी मुक्तिक्षेत्रीं । मणिकर्णिकामहातीरीं ।

पचमुद्रापीठामाक्षरीं । एकादशावनी टीका केली” ५३३

असें झटले आहे, यावरून त्यांनीं पैठणास मथरचोस प्रारंभ केला, पचाध्यायी तेथें सपविली व पुढील भाग म्हणजे सव्वीम अध्याय काशीक्षेत्रीं रचले असें सिद्ध होतें आनद वा हे नाव काशीस आहे मथसमाप्तोचा काळ विक्रम १६३० कातिक शुद्ध १५ सोमवार हा होय नाथानीं काशीस चालणारा विक्रम शत्रु देऊन ‘स्वदेशीचा शक स्व त्सर’ही दिला आहे, त्यावरून शके १४९५ श्रीमुखनाम सवत्सरी ही अपूर्व टीका जनार्दनहृपापात्र अशा एकनाथानीं संपून केली असें होतें ती ‘ऐकता सतोपले सज्जन । खानदें तुष्टला जनार्दन’

२ गाय राहणारे पैठणचे तेथें पहिली पचाध्यायी सप त्यावर त्यांना काशीम जाण्याचें कोणतें अगत्य पडलें असाव? त्यांनीं पैठण सोडून काशीस प्रथं वीं सपविला असावा? याच उत्तर एका प्रसिद्ध गोष्टीत आहे नाथाचा एक शिष्य पैठणास नाथांची पचाध्यायी तयार होताच निची नडल घेऊन यात्रेनिमित्त काशीस गेला तेथें प्रमाणीं त्यांनं गंगा-घाटा करावें व पचाध्यायीचें पारायण करावें असा क्रम ठेवला होता एके दिवशी तो पचाध्यायीचें पारायण करीत अनता एक विद्वान् कर्मठ शास्त्री (किंवा सयासी) तेथें प्राप्त झाले त्यांनीं पाहिलें तों भागवताच्या एकादशांनर प्राहून शोब्या वेलेल्या त्यास आश्चर्यास त्यावेळीं संस्कृतभाषेची योग्यता व परिग्रता अतिशय मानीत असत व प्राहूनात संस्कृतातला अथ आणजे ढाणजे मोठें पाप समजत । त्या शास्त्र्यांनीं काशीतल्या शास्त्री महर्षीत नाथाच्या ह्या ‘अष्टाचा’ पुढारा केलावरून सवें

शास्त्र्यांनीं सभा भरवून ठराव केला वीं ‘सदर अह्वल्य करणाऱ्या पैठणकर धाड्यांस चौकशीसाठी बोलावून आणावे व यथाऱ्याय दंड करावा’ काशीकर शास्त्रीमंडळाचा हा ठराव कळताच हा महाप्रमाद समजून नाथांना पैठणाहून ठाणें ह्यालविलें ह्या वेळीं नाथाच वय २३ च्या सुमाराचें असावें जनार्दनखामीचा प्रसाद सपाहून नाथ सुसते पैठणास शृद्ध्य होऊन राहिले होते नाथ जेव्हा काशीस गेले तेव्हा त्यांचें वैराग्य, अनुपम शांति, प्रचंड विद्वत्ता, अलौकिक बलत्वं, अस्सल साधुपणा, वगैरे गुण पाहून विद्वानमंडळसुद्धा चकित झाली व क्षेत्रभर ह्याच्या दर्शनार्थ हजारो लोक येऊन पाया पडू लागले याच्या दर्शनावरूनच याच विभूतिमत्त्व लोकांच्या प्रतीतीस आलें यालवयातच सहृदय शात्यामुळें अन्ननिष्ठतेचीं सर्व लक्षणें नाथाच्या अगावर झटूनत होती शास्त्रीमंडळांनीं सभा भरवून याच्या भागवताची वारकाईची परीक्षा चालविली तो पदपदाभ कोठें न चुकतां प्राकृतात उत्तुष्ट अर्थ यानीं आणला असून त्यात भगवत्प्रसाद परिपूर्ण आहे हे पाहून काशीकर विद्वान् पत्र सनुष्ट झाले तेथें सदर प्रथाची पूतता झाल्यावर त्यांनीं पालनीत प्रथ ठकला त्यांनीं मिरवणूक काढली, त्याची सद्भावोनीं पूजा केली, व हजारों लोकांनीं नाथाचा व त्यांच्या भागवताना जयजयकार केला । याप्रमाणें नाथाची ही एकादशांनरील टीका काशीसारख्या संस्कृतविद्यापीठी पत्र पसंत ठरली व नाथाच्या ह्या प्रतापामुळें जडनीवाच्या उत्ताराग्र प्राकृत भाषेत प्रथ करणाऱ्या काशीकर पंडितांकडून परवाना मिळाला । नाथाचे हे महाराष्ट्रावर घोर उपकार झाले ह्या पेढीं तापाचें वय केवळ २५ वर्षांचें असेल ह्यानेश्वरीच्या रचनाकारांनीं ह्यानोवारायाचें वय १९ वर्षांचें होतें व नाथभागवताच्या रचनाकारांनीं नाथाचें वयही २५ हून अधिक नमाव

३ इनेश्वरीप्राणें नाथभागवतही गुरुमंत्रिणा पावत झाले आहे. नाथाचीं गुरुमंत्रिं ह्या प्रयांन जगोताग व्यक्त झाली आहे अवपूत कथेच्या उपसंहारप्रसंगीं नग द्वागतात —

यथा घोडिलें नाहीं जाण । जाळें बोलायया मरण ।
दत्तप्रेषशिष्यरुपन । कर्णितो जनार्दन साठवला ॥ ४४४ ॥
मी जरी नाथवीं जनादनान्ते । परीं सो विपरीं नैश्वर्य
भाषणाची ।

हटें देतुसे आढवणेसी । अहर्निशीं, सर्षदा ॥ ४५० ॥
सद्गुरुकृपा नव्हता । नव्हती देवाची कथावार्ता ।
देवासी देवपर्णी स्थापिता । सत्य सर्षथा सद्गुरु ॥ ४४६ ॥

वाराव्या अध्यायात गुरुसेवेचें अनुभविक वर्णन देऊन
व 'गुरु भगवत दोन्ही एक' हा खानुभव सांगून नाथ
ह्मणतात —

कायावाचामनं प्राणं । जो गुरुवाचोनि ध्यान नेणे ।
तैसाचि भजे अनन्यपणे । गुरुभक्ति ह्मणणे त्या नाथ ४९६

हसगीताच्या प्रारंभी नाथ ह्मणतात —
एका माझी हे मन्हाठी । जनार्दनरूपापरिपाठी ।
नि शब्दाच्या सांगे गोठी । चिन्मार्ती मिठी घालुनी ॥२१॥
त्या जनार्दनाचे कृपादृष्टी । भागवत सांगो मन्हाटिये गोष्टी ।
जे का आलोडिता ग्रथकोटी । अर्था दृष्टी पडेना ॥ २४ ॥

सोळाव्या अध्यायाच्या मंगलाचरणात सद्गुरुस्तव करिता
नाथ पुन्हा ह्मणतात —

हेतु मातृ दृष्टातु । न रिधे ज्याचे दिशेनातु ।
तो भागवतींचा भागवतातु । ओवियातु बोलविसी ॥ ६ ॥
ते माझे मन्हाटे भारिख बोल । सद्गुरुनी केले सपोळ ।
तेथोच्या प्रेमाचे जे बोल । जाणती केवळ गुरुभक्त ॥ ७ ॥
जालिया वसताचें रिगवणे । वृक्ष सपुष्प सफळ तेणे ।
तेथीं जनार्दनरूपागुणे । सावक वचनं कवित्वाचीं ॥ ७१ ॥
गमनीं उगवता अंशुमाळी । जेथीं विकासिजे नवकमळीं ।
तेथीं जनार्दनरूपापेळीं । कवित्वनवाळी विकासे ॥ ७० ॥
वेषु घेऊनिया हाते । विश्व मोहिले ह्मणनाथे ।
तेथीं कवीश्वर करोनि माते । वक्ता येथे जगार्दन ॥ ७३ ॥

सद्गुरुकृपा झाली ह्मणूनच भागवताचा भावाय माझ्या
मुखातून प्रकट झाला, अन्यथा व्युत्पत्तीच्या बळावर तो
मला कधीं आकळताही आला नसता, किंबहुना गुरुप्रसादा-
वाचून नुसत्या पांडित्याच्या जोरावर भागवत ग्रथ कोणासही
उलमडणारा नव्हे, अस नाथानीं जागोजाग प्रतिपादन केले
आहे ते साधकांस सांगतात —

किमर्थे वरायें शास्त्रज्ञान । किमर्थे वरायें वृथा ध्यान ।
चालतें बोलते ब्रह्म पूर्ण । सद्गुरुचरण साधका ॥ १५ ॥

नारायणाने ब्रह्मयाचे ठायीं बीज पेरिल, तें नारदक्षेत्रीं
निडारिले (कणसास आले), त्याची व्यासानीं दशलक्षणी
सवगणी (कापणी) केली, नंतर शुक्राना परिक्षितीच्या
खळ्यात मद्धन त्यातून निजम्पण निवटून काढले, शास्त्राचा
जाणणाऱ्या शोधरी बुद्धीनें तें पासडून काढले—इतके रूपक
सांगून नाथ पुढे ह्मणतात —

त्याचीं पत्रालें चोरलीं । मन्हाटिये पद्मोटी ।
एका जनार्दनें केली परबडी । ते जाणती गोडी
निजात्मभक्त ॥ २७ ॥

मिश्रुगीताच्या उपसंहारात नाथ पुन्हा ह्मणतात —
सद्गुरुकृपेची करणी । माझी प्राकृत जडमूढ घाणी ।
मानिजे साधु सजानीं । तैशीं बोलणीं बोलविला ॥९९१॥

४ नाथाच्या मुखातून भागवतार्थ प्रकट होत असतांना
श्रोत्याची तल्लीनता किती होत असे, व श्रोते वारवार
नाथाची वाढ्या कळून त्याग कर्न प्रोत्साहन देत असत हें
पुढील बोल्यावरून (अ० २४) सद्गुरु बळगार आहे
तय श्रोते ह्मणती "चमत्कार । भक्तिमुखाचें सुखमार ।
भक्तिपरमाश्रितसागर । उघट साचार तुवा वेला ॥४३१ ॥
भागवत मुख्य भक्तिप्रधान । ते भक्तीचें सुख लनातन ।
तें करतळामळ करुनि जाण । तुवा परिपूर्ण दाविले ॥४३२॥
तुवा हा थोर केला उपकार । तरावया छियादि मूर्ख ।
जग व्हावया भजनतत्पर । भागवत निजसार काडिले ४३३
तुझे भक्तीचा पक्कें बोल । ब्रह्मसुखेंसो सपोळ ।
त्याहीमाजीं प्रेमाचीं बोल । चेतानीं टोळ चिन्मुयें ॥४३६॥
जव जव भक्तीचें निरूपण । अधिकाधिक दाडता जाण ।
तव तय येतसे स्फुरण । तेव कोण पुरे ह्मणेल ॥ ४३९ ॥
करिता भक्तिमुपनिरूपण । श्रोते यत्ने लाचावले जाण ।
होता अश्रुताच आरोगण । पुरे कोण ह्मणो शके ॥४४१॥

नाथाच्या श्रोत्यांनीं तेव्हा हे जे प्रेमाचे व इतहतेचे यथार्थ
उद्गार काढले तसेच उद्गार नाथभागवत वाचणाऱ्या प्रत्येक
रसिक भाविकाच्या मुखातून तिपात्याशिवाय आजही राहत
गालीत सर्व प्रथ भक्तिरसानें ओजवलेला आहे श्रीएकनाथी
भागवताची स्तुति गी कोणत्या शब्दांनीं करू याची मला
नेहमीं पचाईत पडे, पण बरीच प्रसंग व ह्या ओव्या
वाचताच ती आडचण दूर झाली !

५ नाथाना 'क्षीश्रुदादि तारावया व जग भजनतत्पर
करावया हें 'भागवतसार' क्षीश्रुदाच्याच भाषेत ह्मणजे मराठी
भाषेत काढलें ह फार उत्तम झाले लोकाना जो उपदेश
करावयाचा तो लोकांच्याच भाषेत केला पाहिजे ह तत्त्व पुरे
लोकांनाने नेहमीं अमलात आणतात व ह्यामुळे विद्वानाचा
उपहासही त्यास कधीं कधीं तोसावा लागतो मराठी भाषेच्या
तर्फेन नाथ म्हणतात —

संस्कृतग्रथकर्ते ते महाकवी । मा प्राकृतीं काय उणीवी ? ।
नरीं शुनीं ह्मणावी । पेंसेनि केवीं सुवर्णसुमनें ? ॥ १२१ ॥
कपिलेचें ह्मणाव क्षीर । मा इतरांचे तें काय नीर ।
वर्णखांडे एकचि मधुर । तिसे साधार सारिले ॥ १२२ ॥
संस्कृतवाणी देव केली । प्राकृत तरी चोरापासोनि जाली ।
असोतु वा अभिमानभुली । वृथा बोलिं काय काज ? ॥ १२७ ॥
आता संस्कृता जथवा प्राकृता । भाषा जाली जे हरिकथा ।
ते पावनचि तत्पता । सत्य सर्षथा मानली ॥ १२८ ॥

नाथानीं भागवताच्या २९ व्या अध्यायाच्या आठवीं
मराठी भाषेसवधीं पुढा चर्चा केली आहे ते म्हणतात —
संस्कृत प्राकृत परबडी । सज्जान सेवित्ती स्वानदगोडी ।
गाय काळी अणि तावडी । परी दुधीं वाकुडी चनी
नाहीं ॥ १८ ॥
संस्कृत यथ प्राकृत निथ । हे बोल काय होती शुद्ध ।
हाही अभिमानवाद । अहता अशुद्ध परसार्थी ॥ १०२५ ॥

देवाती नाही वाचाभिमान । सस्कृत प्राकृत त्या समान ।
ज्या चाणीं जाहलें ब्रह्मकथन । त्या भाषा श्रीकृष्ण
सतोपे ॥ १०२९ ॥

माझी मराठी भाषा चोखडी । परमहें फळली गाडी ।
सतसज्जन जाणती गोडी । त्यालागीं जोडी जोडिला

प्रथ ॥ १०३३ ॥

असो पूर्वी ज्ञानोवारात्यानीं व नंतर एकनाथ महाराजांनीं मराठी भाषेचा पुरस्कार केला व मराठी भाषेंत उत्कृष्ट प्रथ लिहून जनाच्या उद्धाराचा माग सोपा करून ठेविला हा त्याचा आपल्यावर फार मोठा उपकार झाला आहे हा दयानिधीनीं असे उपकार केले नसते तर 'वेचळ जडजीव कसे तरले असते?' सस्कृतानिमिन्याचा ठपका सोसून पण त्यास न दुखवता नाथानीं काशीस झणजे सस्कृत विद्येच्या माहेरघरीं मराठीचा 'माझी मराठी भाषा चोखडी' ह्याप्रमाणें अभिमान बाळगून जयजयकार केला व करविला हा त्यानीं फार मोठा पराक्रम केला यात संशय नाही देवाला भाषेचा अभिमान नाही, त्याला सस्कृत व प्राकृत भाषा समान आहेत, फक्त ब्रह्मकथन ज्या भाषेंत होतें ती भाषा देवाला आवडते असें सस्कृतानिमिन्याना सांगून व ब्रह्मकथनपर निर्निवाद प्रथ त्याच्या समझ रचून दाखवून नाथानीं हा अभिमानवाद मोडून टाकला

६ नाथानीं भागवताच्या उपोद्धातात त्रिलोक प्रथकारांना नमन केलें आहे आधीं 'ज्यास वाल्मीक भार्गवी' ह्या महाकवींना वदन करून नंतर ते 'प्रयाथिविकचतुर' अशा दारुकार्यांकडे घळले आचार्यानीं 'साहनि कर्मठतेचा विचार। प्रबोधदिनकर प्रकाशिला' झणजे कर्मठपणाचें वड भोडून स्वरूपज्ञानाचा विश्वावर प्रकाश पाडला ही मोठी गोष्ट केली यात शक्य नाही नाथाना स्वतःला जें कार्य प्रिय होतें व जें धरण्यात त्यानीं आपल्या आयुष्याचा बेंच केला तेंच महत्कार्य केल्याबद्दल त्यानीं आचार्यांचे याप्रमाणें यथार्थ गौरव केलें आहे इतर टीकाकार व कवि याना नमस्कार करून नाथानीं भागवतटीकाकार श्रीधर स्वामी हे सगळे टीकाकारात श्रेष्ठ असून त्याचा अर्थ 'साचार' झणजे त्रिनचक्र आहे असें झटलें आहे नाथानीं आपली टीका मूळ व त्या घरील श्रीधरी टीका (अ० १६-२२ पहा) यास अगदीं धरून केली आहे आपल्या प्रयात त्यानीं यस्याच टिकाणीं 'मी मूलार्थ एकही पद न सोडता धोषरी टीकेचा हस्तावलय करून आपला प्रथ लिहीत आहे' असें झटलें आहे, व तें यथार्थ आहे असें मूळ, धोषरी टीका व नाथाच्या शोब्या परस्परार्थां ताडून पाहता नि संशय याटो 'साहनि पदपदाया । नाही बोलिलें तीं शृषा' (अ० ११-७८२), 'मूळपदाया पदपदाथं । श्लोडी पाहाना सावचित्त' (अ० २३-३१८) इत्यादि टिकाणीं यासंबंधीं पाहण्यासारखी आहेत परम, अथम, विकर्म ह्या शब्दांचे अर्थ नाथ श्रीधरपुत्र

वेगळे देतात, पण तशा टिकाणांही आपला अर्थ प्रथम देऊन 'श्रीधरव्याख्यानाची युक्ती । तेही उपपत्ती परियेसी' (अ० ७-७१) असें ते स्पष्ट सांगतात श्रीधरमताहून नाथानीं भिन्न अर्थ बहुधा कोठें केलाच नाही आचार्य आणि श्रीधर याना याप्रमाणें वदून नाथ 'प्राकृत कवीश्वराकडे' घळले आहेत निरुक्तिप्रमुख ज्ञानेश्वर, नामदेव, चांगदेव, याशिवाय नाथानीं कोणत्याही मराठी कवीच वदन केलें नाही हें लक्षांत ठेवण्यासारखें आहे मुत्तदराज नाथाच्या पूर्वी झाले असते किंवा पठणापर्यंत त्याची कीर्ति गेली असती तर नाथानीं त्याचाही उल्लेख केला असता ज्ञानदेव, नामदेव व चांगदेव यांचे नाथाना अत्यंत भगवत होत त्याच्या वदनात नाथानीं दोन गोष्टी सांगितल्या आहेत (१) 'त्याचें भाग्य थोर । गुरुकृपा' त्याच्यावर गुर्वेनुग्रह झाला होता झणूनच त्यांना भाग्यवत असें गुर्वेनुग्रहाची योग्यता स्तानुभवाने जाणणाऱ्या नाथानीं झटलें आहे (२) गुर्वेनुग्रहाला पात्र असलेलाच कवि जगदुद्धार करण्यास समर्थ आहे असा भाव मनात आणून ते पुढे झणतात कीं ज्ञानेश्वर प्रभृति कवीश्वर व गुरुभक्त असे आहेत कीं 'जयाचे प्रथ पाहता । ज्ञान होय प्राकृत ।' असांना स्वतः कवीश्वर व गुरुभक्त असलेल्या नाथानीं 'निजात्मता निजभावे' वदन केलें आहे हे यथार्थच आहे ।

७ ज्ञानेश्वर आणि एकनाथ याचा परस्परसंबंध अत्यंत जिद्दाळ्याचा आहे ज्ञानेश्वर व एकनाथ यांची चरित्रें, कविता, व वारकरीमंडळत प्रतिपदीं दिसून येणारी समान पूज्यभावाची अटबद्धुद्धि, हीं पाहिलीं झणजे एकनाथास ज्ञानेश्वराचा शतमतर का समजतात याचा उलगडा होतो तेराव्या शतकात जें धर्मजगृहीतचें कार्य ज्ञानेश्वरानीं केले, तेंच व तितक्याच महत्त्वाचें कार्य नाथानीं सोळाव्या शतकात केलें नाथाना दत्तोपासना जनार्दनस्वामींपासून मिळाली व त्याच्याच उपदेशानें त्यांना ज्ञानेश्वरीची व प्रथकृत्याची गोडी लागली नाथानीं गुरुश्यास्रम स्वीकारल्यानंतर ज्ञानेश्वरीवर पुराण सांगण्याम प्रारंभ केला व शोहींफडल्या ज्ञानेश्वरीच्या अनेक प्रती महत्प्रयासानं संगदून करून तिच्यांत घुसलेले अशुद्ध पाठ काढून टाहून ज्ञानेश्वरीची शुद्ध प्रत महाराष्ट्रास दिली व ज्ञानेश्वरीचा उदय व जयजयकार केला ।

आळवीस ज्ञानेश्वराच्या मानेला सुखी लागणी होती ती दूर करण्याचा दृष्टांत एकनाथास झाला व नाथ पठणाहून त्याच साठी आळवीस गेले, तेव्हा त्यांना ज्ञानेश्वरार्थ माभाद्दशन होऊन ज्ञानेश्वरीचा प्रसार करण्याची आशा झाली, ही कथा प्रसिद्ध आहे नाथाची ज्ञानोवारायाविदर्य पूत्रबुद्धि दोन प्रचारानीं व्यक्त झाली आहे त्यांने ज्ञानोवार २५ प्रथापर अथम आहेत व शिवाय ज्ञानेश्वरीची छापना नाथमागण्यांत स्पष्ट दिसणारी आहे आधीं पुढील एकच अथम पहा —

अनमो ज्ञानेश्वर । करुणाकर दयाळा ॥ १ ॥
सुमचा अनुग्रह हाचलो । पावन जालीं चराचरी ॥ २ ॥

मी कळाकुमरी काहींच नेणे । बोलतो वचने भाविक ॥ ३ ॥
एकाजनादूर्धीं मुमका दास । त्याची आस पुरवावी ॥ ४ ॥

८ ज्ञानेश्वरी व नाथभागवत हे दोही प्रथम नित्य वाचनाच्या रसिनाच्या रक्षात ही गोष्ट प्रथम येईल की ज्ञानेश्वरीचा दुसरा अवतार ह्याणजे नाथभागवत होय ! जे सिद्धांत ज्ञानेश्वरीत सक्षेपाने सांगितले आहेत ते गृहस्थाश्रमी नाथानी भाविक उपासकाच्या मनावर आपल्या रसाळ व सगुणप्रेमांत ओथवलेल्या वाणीनें भागवतात उलगडून विस्तारानें सांगितले आहेत ! नाथाना गृहस्थाश्रमाचा पूर्ण अनुभव होता, यामुळे तत्सवधी दृष्टादाविर्णनप्रकार नाथभागवतात अधिक आहेत, किंबहुना पुष्कळ ठिगणी असै वादेंत कीं आपले स्वल्पाक्षर, मधुर सिद्धांत ससारी व अज्ञ जीवाच्या मनावर उत्तम प्रसारें व सविस्तरपणें विंविष्यासाठीं ज्ञानेश्वरीनेच नाथभागवताचा अवतार घेतला आहे ! । 'ज्ञानाचा एका,' ह्याणजे ज्ञानेश्वराचा अवतार एनाथ होत ही जी वारकृत्यात ह्याण पडली आहे तिचा सरा अर्थ याचे प्रथ पडताळून पाहता जास्त लक्षात येतो ज्ञानेश्वरी व अमृतानुभव यातील कित्येक शब्द, शब्दरचना, किंबहुना चरण अगर ओव्याच नाथभागवतात तशाच दृष्टीस पडतात, हे ह्या प्रवाला टीका देताना मी जागोजाग व्यक्त करून दाखविलेच आहे शिवाय काहीं जास्त समानार्थक उदाहरणें येथेही स्पष्ट करून दाखवितों —

१ विषयविषाचा पडिपाहू । गोड परमार्थ लागे कडू ।
कडू विषय तो गोडू । जीवासी जाहला ॥

ज्ञाने० अ० १०-१५५

केवळ विषप्राय विषयो कडू । तो प्रपचिया जाला गोडू ।
अमृतप्राय परमार्थ गोडू । तो जाला कडू विषयिका ॥

एक० भाग० अ० ८-२८०

२ वेद सपन्न होय ठाडू । परी रूपण पेसा जान नाहीं ।
जे कार्नी लागला तिहीं । वर्णांच्याचि ॥

ज्ञाने० अ० १८-१४५७

वेदू अत्यंत रूपणू जाला । त्रिवर्णांचे कार्नी लागला ।
झीझूनादिकारिं अजोला । धरन्नि ठेला अद्याचि ॥

एक० भाग० अ० ५-४१६

३ आणि उदोअन्नाचेनी प्रमाणे । जैसें न चालता सूर्यांच
चालणें । तैसें नैकर्म्यतत्त्व जाणे । कर्मांचि अमता ॥

ज्ञाने० अ० ४-१९

उदोअन्नाचेनि प्रमाणे । जैसें सूर्यांसी पडे भरणे ।
तरीं हीं जन्ममरणें । अतिगारणें स्वये सोडी ॥

एक० भाग० अ० ३-१८०

४ जैसें भ्रमर भेदी कोडे । भरतसें काष्ठ कोरुं ।
परी कळिनेमार्जी मापडे । कोवळिये ॥ २०१ ॥
तेथ उर्तीण होईल प्रणें । परी ते कमलदळ चिरु नेणे ।
तैसें कळिण कोरयेणें । चेह देया ॥ २०० ॥

ज्ञाने० अ० १

जो शुष्क काष्ठ स्वयें कोरी । तो कोवळ्या कमळाप्रसारिं ।
भ्रमर गुतला प्रीतीवरी । केमर माझारी कुचयो नेद्री ।
वाळ पालवीं घाली पिळा । तेणे वापू राहे बोकला ।
तरी काय तो निर्वळ जाला । ना तो चेहें मुल्ला ठलेना ।
एक० भाग० अ० २-७८२।८४
५ देखा नालकाचिया धणी धाडजे । का शिष्याचेनि
जाहलेपण होडजे । हें सद्गुरुचि एकरुनि जाणिजे ।
कां प्रसवतिया ॥

ज्ञाने० अ० ८-५५

वाळका रेचविल्या लेणें । जेवीं माउली निचो जाणे ।
का शिष्यसुरे सुखावणे । हें सद्गुर जाणे परिपूर्णयोणें ॥
एक० भाग० अ० ३-६०७

६ पाहें पा वृष पवित्र आणि गोड । पार्सीं स्वचेचिया पदरा
आड । परी तें अहेरुनि गोचिड । अशुद्धचि सेवी ॥

ज्ञाने० अ० ९-१७

धानीं लागल्या गोचिडा । अशुद्धचि आवडे मुदा ।
जवळिल्या क्षीरा चरपडा । नव्हेचि रोकडा अभाग्य ॥
एक० भाग० अ० १४-२१३

७ जो खाडावया घाव घाली । का लावणी जयानें केली ।
दोषा एकचि साउली । वृक्ष दे जैसा ॥

ज्ञाने० अ० १२-१९९

जो वृक्षासी प्रतिपाळी । का जो घावो घालुनि मूर्ळी ।
दोहींसीही समनेळीं । पुष्पी फळीं सतुष्टी ॥

एक० भाग० अ० ७-४०२

८ डोळा हरळ न विरे । घाई कोत न जिरे ॥ ७३९
ज्ञाने० अ० १३

१ ज्ञानेश्वरांचा जो संस्कार नाथाच्या बुद्धीवर झाला तोच नाथभागवताचा संस्कार तुकोबाच्या बुद्धीवर झाला ज्ञानेश्वरीनें जैसें नाथांना वेड लावले तसें नाथभागवतानें तुकोबारावाला वेड लावले नाथभागवताची अनुपम माधुरी चासणारे हजारों भक्तभ्रमर आजपर्यंत झाले असतील, पण तुकोबानी ज्या भक्तिप्रेमानें त्याचीं हजार पारावणें भडारा डोंगरावर केलीं तो प्रेमा अतवर्थ होय ज्ञानेश्वर, पकनाथ, व तुकाराम, ह्या समाधिकारी सताचा प्रेमाचा जि हाळा तत्सम भक्तालाच कळणार आहे नाथभागवताची छाया तुकोबाच्याही अनेक उर्लीत दिसते, 'साधुसंत येती परा । तोचि दिवाळी दमरा' ही तुकोक्ति "जे माझे भक्त आले परा । तं सव पूर्वकाळ आले डारा । वैष्णवां तो दिवाळी दमरा । तीयें परा पं येती" (अ० ११-१२६६) ह्या नाथोक्तीचेंच प्रतिबंध आहे वरील ओव्यात ज्ञानेश्वरांचा भ्रमराचा दृष्टात वेऊन नाथांनीं पदरचा व स्वानुभवाचा बाळाचा दृष्टात जाला तोडला आहे तुकोबा तर दोन्ही दृष्टांत वेऊन ह्याणतात —

नाहीं काष्टाचा गुमान । गोचीं भ्रमरा सुमन ॥ १ ॥
प्रेम प्रीतीचे घाघलें । तें न सुटे काहीं केलें ॥ २ ॥
पत्नीं घाली पिळा । थाप निर्वळ माठीं याळा ॥ ३ ॥
तुका ह्याणे भावे । भेणें देवें आकारावें ॥ ४ ॥

डोळां हरळू न विरे । धार्यीं कोत न जिरे । २५०

ज्ञाने ० अ० १२

१ एवढेच उतारे पुरेत आणणी पुष्कळ उतारे देता येण्यासारखे आहेत, पण विस्तारमयास्त्व तसें करिता येत नाही याबद्दल खेद घाटतो खाण्याय, तप, शम, दम, अहिंसा, अनाक्रोध, क्षमा, दान, दया, इत्यादि शब्दांच्या व्याख्या ज्ञानेश्वरीसारख्याच नाथभागवतात दिलेल्या आढळतात 'ससाराचीं दागें जाळणें' (ज्ञा० १६-८ व १० भा० १२-२५९) 'जिव्हेवर नाम नाचणें' (ज्ञा० ९-२०६ व १० भा० २-२७१) असे शेंकडे रचनाविशेष दोन्ही प्रथात सापडतात शब्दरचना, विषयाची मांडणी, अधि कारयुक्त उपदेश, भगवत्प्रेम व स्वानुभवाचें ब्रह्म ज्ञान ह्या कामात दोन्ही प्रथाची योग्यता सार- णीच आहे नाथभागवत जास्त सोपें व रसाळ असून ससान्यालाही धोडें जास्त आवडणारें आहे

१० वरील समानार्थक उतान्यावरून असें कोणीही समजू नये कीं त्यामुळें नाथभागवताला कमीपणा येतो ही जगातील सर्व प्रथकाराची रीतच आहे पूर्वी झालेल्या व दृढ- परिचयाच्या अशा पूर्वकालीन प्रथकाराची छाया उत्तरकालीन प्रथकाराच्या वाणीत पडल्याशिवाय राहत नाही वरील चवथ्या उतान्यात भ्रमराचा ज्ञानेश्वरीदृष्टात नामांनीं घेऊन आपल्या गृहस्थी बाण्याला शोभण्यासारखा बाळाचा पदरचा गोड दृष्टात जोडला आहे व तुकोबारायांनीं दोन्ही दृष्टात घेऊन गोडसा अमग बनविला आहे म्हणून सांगितलें आहे याचा आणखी विचार केला म्हणजे ज्ञानेश्वराचा सुद्धा दृष्टात अधिक जुनाच आहे असें स्पष्ट दिसतें। पुढील संस्कृत सुभाषितच पहा —

बधनानि सलु सन्ति बहूनि प्रेमरञ्जुटबधनमन्यत ।
दारुमेदनिपुणोपि पदङ्गिर्निष्क्रियो भवति पङ्कजकोशे ॥

नाथभागवतातील —

आहार निद्रा भय मैथुन । सर्वा योनींसी समसमान ।
मनुष्यदेहींचें ज्ञान । अधिक जाण सर्वांसी ॥

-अ० ९-३२७

ही ओवी तर

आहारनिद्राभयमैथुनानि । सामान्यमेतत्पशुभिर्नराणाम् ।
ज्ञान हि तेषामधिको त्रिशेषो । ज्ञानेना हीना पशुभिः
समाना ॥

या संस्कृत श्लोकाचे पदश भाषांतर नाही असें कोण म्हणेल ? आता द्यात असेही असण्याचा संभव आहे कीं शोकोबारायाच्या सुदूर ओवीचें कोणी रसिक शास्त्र्यांनीं संस्कृत सुभाषित बनविलें असेल, व नाथाच्या ओवीला अशाच कोणीं अर्थज्ञानें सुभाषिताचा वेप दिला असेल ? ही गोष्टही अस- भवनीय नाही सागावयाचा मुद्दा एवढाच आहे कीं ज्ञानगतेचा प्रवाह विविधमुद्यातून अजुस्पृत वाहत अद्यतो कोणाला

ए भा २

कोणता दृष्टात प्रथम सुचला व कोणी कोणती कल्पना कोणापासून घेतली याचा नि सदेह असा पत्ता लागणें कठीण आहे, प्रथकार स्वानुभवी आहे का 'उध्या पत्रावळी करुनिया गोळा । कवित्वाची कळा दागवित्ती' या तुकोजीप्रमाणें सुखीं चार अक्षरें चोरणारा आहे हें कळणें कांहीं कठिण नाही चोरजवळ असतात सगळीं फाटकीं जीणें वळें व एखादे शालजोडीचें टिगळ मध्येंच दिसलें कीं मन सशया- स्ट होतें। एकनाथतुकारामासारखे महाकवि जे आहेत त्याच्या वाणीत जरी प्राचीन कवींची वरसारखीं काहीं वचनें दिसलीं तरी त्याची अगची प्रतिभा इतकी जाज्वल्य असते, त्याच्या स्वानुभवाचा जोर एवढा प्रबळ असतो, त्याच्या सारवतीचा प्रवाह एवढा अनावर असतो, कीं ही गोष्ट त्याच्या ध्यानीं मनीही येत नसते। नाथाचा ज्ञानेश्वरीशीं दृढपरिचय होता एवढीच गोष्ट वरील उतान्यावरून प्यावयाची आहे स्वानुभव, विद्वत्ता, प्रतिभा, वक्तृत्व, प्रेम, इत्यादि स्वतंत्र गुणात नाथही स्वतंत्रपणें इतके तेजस्वी आहेत व महाभागवत व जीवन्मुक्त सत झणून त्याची योग्यता इतकी स्वतः सिद्ध आहे कीं या बाबतीत त्याची कोणाशीही तुटना केली तरी ते अणुभरही कमी ठरणार नाहीत नाथभागवत ह्या प्रथाची योग्यता वर्णन करण्यास आमची वाणी असमर्थ आहे तुकोबासारख्यानींच त्याची खरी किंमत करावी नाथांनीं भागवतात अनेक विषयांचा ऊहापोह अप्रतिम केला आहे त्याच्या वाणीतलें सगुणप्रेम, रसाळपणा, व भगवत्स्फूर्ति, हे गुण असामान्य आहेत ज्ञानेश्वरीत येऊन न गेलेल्या अशा कित्येक विषयांचेही स्वतंत्र स्फूर्तीं नाथांनीं उत्कृष्ट विवेचन केलें आहे नाथाची भूतदया, शांति, समदृष्टि, गुरुभक्ति, इत्यादि गुण इतके जगन्मान्य झाले आहेत व त्याबद्दलच्या अनेक मनोरम आख्यायिका आवा- लगृद्दास इतक्या ठाऊक आहेत कीं त्याबद्दल येथ जास्त काहीं लिहिणें नको आहे, नाथाचें तें प्रेमळ व पावन चरित्रच त्यांनीं आपल्या ह्या प्रथात ओतलें आहे, इतकें सांगितलें म्हणजे पुरे नाथभागवत ह्या महाप्रासादिक दिव्य प्रथ आहे, व मराठी बाव्ह्यातले ज्ञानेश्वरी, नाथभागवत, दासयोध व तुकोबांचा गाथा हे चार वेदतुल्य मराठी प्रथ लक्षावधि जीवांच्या उदा- रास कारण झाले आहेत असले प्रथ जी मराठी भाषा प्रचवली, ती भाषा व ती भाषा बोलणारे मराठे लोक हे ह्या प्रथामुळें अजर व अमर राहिले तर काहीं नवल नाही ।

११ आपला प्रथ जनार्दनस्वामींच्या प्रेरणेनें तयार होत आहे, श्रीदत्तमहाराजांस तो पसंत झाला आहे, व मायिक श्रोत्यांच्या त्यावर मुरकून्या पडत आहेत, एकदरीनें परमात्म्याच्या प्रसादानें आपल्याकडून ह्या महाप्रथ होत आहे अजे उरसाहचे, प्रेमाचे, व आत्मप्रत्ययाचे उद्गार नाथांनीं भागवतांत जागोजाग काढले आहेत नवव्या अध्यायाच्या अखेरीस अवधूतकथा संपजांचं स्वाना आपल्या

सद्गुरूचे स्मरण झालें व त्या आनंदांत त्यांनीं जे उद्गार काढिले आहेत, ते फारच प्रेमळ आहेत. श्रीदत्तात्रेयांनीं जनार्दनस्वामींच्या शिरां हात ठेवून स्वरूपबोध केला व — गृहधाम्मू न सांगिता। कमरेला नोलाडिता। निजव्यापारीं वृत्तेता। बोधू सर्वथा न मळे ॥ असा उत्कृष्ट वर्तनकमही त्यास शिकविला व तेच स्वामी मजवर अनुग्रह करून आता 'बलात्कारें भागवत बोलवीत आहेत,' असें नाथ सष्ट झणतात जनार्दनस्वामींच्या कृपेनें 'भगवत्प्राप्ति जाहली अहोराती खेळणे' ही नाथाची कपूली तर फारच हृदयगम आहे ते भोक्क्या मनांनें सष्ट सांगतात अ० (१४-५४४-५) —

उपेक्षनियां निचमुफी। एका जनार्दनीं पठिये भक्ती। त्याचेनि प्रसाटें भगवत्प्राप्ती। जाहली अहोराती खेळणे॥ तो जरी भगवत्प्राप्ती नेथे। तरी ते दादुनि घर रिथे। ऐसें गुरुभक्तीचेनि थोगें। देवो सर्वांगें भुळला ॥ भोक्षाची मीं उपेक्षा केली व भक्तिमुलच मला परमप्रिय झालें, गुरुप्रसादानें भगवत्प्राप्ति हा माझा अहोरात्रीचा खेळ होऊन बसला आहे व तो इतका कीं मीं नको झटले तरी ती (-प्राप्ति) मला आता सोडीत नाही पण देव सर्वांगीं भुळण्यासारखा भक्तीचा उत्कर्ष माझ्या ठिकाणीं करण्याचें थेंय गुरुसेवेकडे आहे. गुरुभक्तीमुळे देव अहोरात्र मला सम्मुख झाला आहे नाथानीं आपली कृतायंता व कृतज्ञता याप्रमाणें व्यक्त केली आहे हे उद्गारच सद्गुरूकाला तन्मय केल्यावाचून सोडणार नाहीत आत्मसंतुष्टीचे हे सह-जोडार काढून स्वातंत्र्याच्या बळावर नाथ सुसुक्ष्म जीवना उपदेश करितात —

भगवत्प्राप्ती पाहिजे ज्यासी। तेणें न विसबावें सद्गुरूकीसी। अखड स्मरे जो हरिनामासी। देवो त्यापसीं तिष्ठत ॥ सकळ भजनाचे शिरां। रामनाम दों अक्षरीं। सदा गजें ज्याची वैपरी। धन्य चराचरीं तो एक ॥ जनार्दनस्वामींप्रमाणें आपले परात्परगुरु श्रीदत्तात्रयमहाराज हेही आपलें भागवतनिरूपण ऐकून आनंदित झाले व त्यांनीं 'निजहस्तें भयम दिलें' हें सांगताना नाथ झणतात (अ० २३) —

माझे निजगुरूकाही गुरु। श्रीदत्त परम गुरु। तो भिक्षुगीतार्थें साचारु। योगया योगेश्वरुष्टला ॥ १००० तेणें सोखलेनि अद्भुतें। आदरें आश्वासुनि माते। भयम देऊनि निजहस्तें। पूर्ण प्रधापेंं डुल्लत ॥ १००१ नाथांच्या ज्या प्रथावर साक्षात् श्रीदत्तमहाराज डोळ लागले, तो अथ अत्यंत प्राणदिक आहे हे काय सांगायला पाहिजे ? ह्या प्रथावर जशी तुजोवाराथाची परमप्रीति होती तशी अनेक सत्पुरुषांची होती सर्वांची पाहण्यांत नाथभागवत हा प्रथ बाला होता असें याशीं दासबोध ताहून पाहता मला निःसंशय वाटतें, व पुढें मागें ही गोष्ट मी केव्हा तरी

दाराचून देणार आहे अमृतरायाची मिला नाथभागवतावर केवढी होती हें त्याच्या पदांवरून स्पष्ट दिसतें नाथांची वाणी साधीमोठी पण मूळाला नेऊन भिडविणारी आहे. त्याचीं वृणनें विस्तृत व प्रेमरसानें ओथपठेले आहेत हजारों लोकाचें कार्य करण्याम हा एकटा प्रथ समर्थ आहे। एकनाथीभागवत हृदयात ठेविलें तर जीव प्रथपदास जाऊन लगटेल यात शका नाही निस्य याचींच पारायणें करीत नेल्यास 'गृहस्थाश्रमांच भगवत्प्राप्ति' कशी करून घ्यावी हें श्रदावतात सहज कळेल

१२ नाथभागवतात उत्तमोत्तम स्वयें बहुत आहेत, तीं सवें येथें सांगण्याचें प्रयोजन नाही भागवतधर्म, अवधूताचे बोवीस गुरु, हसगीत, भिक्षुगीत, ऐलगीत, वर्णधर्म, पूजा-विधिनिरूपण, व २९ व्या अध्यायातील भागवतधर्मरहस्य, हे प्रथम नाथाच्या वाणीनेच ऐकले पाहिजेत कृष्ण व उदब याचा प्रेमसंवाद वाचून योगीही डोळ लागेल प्रस्तुत प्रथात इतस्तत विरुडलेले बहुमोल मोत्याचे दाणे मीं कांहीं एकवट केले आहेत, त्याची ही एक माळ गुरून आज वाचकांच्या गळ्यात घालतां। हा रत्नहार त्यांनीं गळ्यांतून कधीही काढू नये अशी त्यास विनंति आहे श्रीनाथभागवतमहार्ण-वातलीं हीं अत्यंत देवीप्यमान अशीं मोलें आहेत — दारा सुत गृह प्राण। कराये भगवतासी अर्पण। हे भागवतधर्म पूर्ण। सुरपर्वे भजन था नांव ॥ १ ॥ दीपू लाविजे गृहामीतीं। तोचि प्रकारे गवाक्षहारीं। तेवीं मनीं प्रकटला धीहरी। तोचि इद्रियातरीं भजनानद ० हरिचरणीं अपरोक्षस्थिती। तेथील क्षणार्थांची जे प्राप्ती। त्यापुढें त्रिभुवनविभवसपत्ती। भक्त मानिती वृणप्राय ॥३॥ साधूची मैत्री प्रोखत। घोळपी सर्वांसी जुनाट। -- सर्वांचा सखा श्रेष्ठ। सर्वां सकट सारिला ॥ ४ ॥ सकळ योगाचें योगगण्हर। वेदात निजभादार। सकळ सिद्धींचें परम सार। भक्ति भाचार हरीची ॥ ५ ॥ मजमाजीं रगली चित्तवृत्ती। घालागीं विसरला गृहासकी। त्यासी गृहाश्रमों माही प्राप्ती। सुखसपत्ती निजबोधें ॥ ६ ॥ जीवू परमात्मा दोनी एक। ऐसें जाणणें तें ज्ञान देख। ऐक्य भोगण परमात्मसुख। विज्ञान सम्यक् त्या नाव ॥७॥ भरतखडीं नरदेहप्राप्ती। हे परम भाग्याची सपत्ती। तेथेही विवेकू परमार्थी। त्याचा चशवतीं मी परमात्मा ॥८॥ मीचि देवो मीचि भक्तू। पूजोपचार मी समस्तू। मीचि माते पूजितू। ही इत्यभूतू उपासना ॥ ९ ॥ मी कर्मोदिमध्यअतीं। मी कर्म कर्ता क्रियाशक्ति। कर्मफलदाता मी श्रीपती। हा हृदये निश्चिती कर्मकांडींवा ॥ स्वस्वरूपातें विसरून। दृढ जे स्फुरे मीपण। तोचि अहकार जाण। विकार त्रिगुणक्षोभक ॥ ११ ॥ जागृतीचा जो विसरू। तोचि स्वप्नस्थीचा विस्कार। वस्तुविशुद्ध जो अहकारू। तोचि सत्कारू गुणात्मक ॥१२॥

माझे स्वरूप निजनिर्गुण । अथवा वैकुण्ठीचें सगुण ।
 दोन्ही एकचि निश्चयें जाण । सगुणीं निर्गुण समसाम्य ॥१३॥
 जेसैं आतयाहेरी भाग । नेणे सातरेचें अंग ।
 तैसें सपाद्याभ्यंतर चाग । मद्ग निर्व्यग निजानदें ॥ १४ ॥
 प्रवाहरूपें अनिवार । जीवभाव लागला धोर ।
 स्यातें जिंकी जो महावीर । तो परमशूर बोलिजे ॥ १५ ॥
 अन्नवन्न दान मान । पोटीच्या कळवळ्यानें जाण ।
 करावें भूर्ती प्रियाचरण । हा स्वधर्म जाण सर्वांचा ॥१६॥
 पिता स्वयमेव नारायण । माता प्रत्यक्ष लक्ष्मी आपण ।
 ऐसें भावें ज्याचें मजन । मुपुत्र जाण तो एक ॥ १७ ॥
 काया वाचा आणि मन । दृढ आधारचें आपण ।
 तुदों नेदाचें अनुसधान । सदा सावधान निजरूपीं ॥१८॥
 वाहते उदकीं लिहिले लेख । तळीं अक्षर नुमेदे एक ।
 तेथीं सावशुद्धीचीण देख । निजज्ञान सुटक प्रकटेना ॥१९॥
 धन्य नरदेहाची प्राप्ती । धन्य साधूची सगती ।
 धन्य धन्य ते भावार्थी । जे भगवद्भक्तीं रंगले ॥ २० ॥
 वैष्णवीं मानी जाति प्रमाण । शालिग्राम मानी पापाण ।
 सहस्रसी मानी माणुसपण । तो पापिष्ठ जाण सर्वथा ॥ २१ ॥
 प्रतिमा माझ्या अचेतनव्यक्ती । सत सचेतन माझ्या भूर्ती ।
 भावें केल्या त्यांची भक्ति । ते मज निश्चिती पावली ॥२२॥
 जेणें आपणासी होय दुःख । तें परामी न करी नि शोख ।
 जेणें आपणिया होय सुख । तें करी आवश्यक प्राणिमात्रा २३
 साठोनि आपली निजसत्ता । ज्यासी लागली पराधीनता ।
 तो स्वामीही सुखाची वार्ता । न देखे सर्वथा निश्चित ॥२४॥
 येवें कोणाची करावी निंदा । कोणाच्या करावें गुणानुवादा ।
 मीचि विश्व हें आलें बोधा । स्तुतिनिष्ठा निमाली ॥ २५ ॥
 ज्यासी धनलोभाची आख्या । त्यासी कल्पार्ती म घडे मुक्ता
 वैसेंच खीकासिया सर्वथा । नष्टे परमार्थता निजबोध ॥२६॥
 सविता येता प्राचीजवळी । भावळे नक्षत्रमदळी ।
 तेथीं भक्तीच्या प्रबोधकाळीं । झाली होळी कामादिका ॥२७॥
 भक्ति हाणजे सर्वांभूर्ती । सप्रेम मजनयुक्ति ।
 प्राप्ती हाणजे परोक्षपती । भगवत्स्मृति अनिवार ॥ २८ ॥
 सत्यापरत नाही तप । सत्यापरता नाही जप ।
 सत्यें पाविजे सद्गप । सत्यें निव्वाप साधक होती ॥ २९ ॥
 हो का घर्णांमार्जी अभ्रगणी । जो विमुख हरिचरणीं ।
 स्याहुनी शपच श्रेष्ठ मानी । जो भगवद्भजनीं प्रेमळ ॥३०॥
 आतरशुद्धीचें कारण । मुत्पत्ये ह्रिकीर्तन ।
 नामापरते साधन । सर्वथा आन भक्तेना ॥ ३१ ॥
 स्वकर्मधर्मवर्णाचार । करताही निजव्यवहार ।
 ज्यासि सर्वभूर्ती मदाकार । तो भक्तसाचार प्रिय माहात्मा ॥३२॥

माझे काम चाल असल्यामुळें ह्या कामास थोडा विलंब लागला
 आधीं धीएकनाथी भागवताची शुद्ध प्रत मिळविण्यासाठीं मी
 पैठणास गेलों तेथें १५ दिवस राहूनही श्रीनाथमहाराजाच्या
 वेळची प्रत मिळू शकली नाहीं, इतकेंच काय पण मला जी
 जुनी हस्तलिखित प्रत तेथें संस्थानचे मालक श्रीमती लक्ष्मी-
 वार्साहेब व त्याचे हुयार कारभारी कै० एकनाथपत वार्शा-
 कर यांच्या साहाय्यानें मिळाली तीही फार प्राचीन नाहीं ती प्रत
 सुमारे १८० वर्षांची जुनी आहे तिच्या लेखनसमाप्तीचा
 काल "शके १६५३ विरोधीनाम सवस्तर फाल्गुन शुद्ध
 १५ भौमे" हा आहे हिच्याहून जुनी प्रत महाराष्ट्रांत
 मिळणार नाहीं असें नाहीं, पण ही प्रत पैठणास नापाच्यां
 पराभ्यातच मिळालेली असल्यामुळें बाहेरील प्रतीपेक्षा ही
 अधिक शुद्ध असण्याचा संभव आहे मूळ नापाची प्रत
 महाराष्ट्रास मिळाली असती तर मला अतिशय आनंद झाला
 असता, पण पूर्वीच्या सर्वे छापील प्रतीपेक्षा अधिक शुद्ध,
 अधिक आस्थेनें छापलेली, व आवडीनें टीपा व विषयासुक्रम
 देऊन तयार केलेली ही प्रत महाराष्ट्रास मिळत आहे,
 हीचरच वाचकांनीं तूर्त आपली तहान भागवत घ्यावी ।
 ह्या प्रतीत २०१२५ ओव्या तर प्रथमच प्रिथिद होत आहेत
 अ० २ मधील ओव्या ३७-४६ पूर्वी छापलेल्या प्रतीत
 नाहींत पुष्कळ ठिकाणीं पूर्वी अर्थच लागलेला दिसत नाहीं
 कोठे कोठे शब्दाचे वेदवेवाकडे हातपाय तोडरेले आहेत,
 शुद्ध पाठ लागून टीपा देण्याचें काम फार विकट आहे
 असो एकच ओवी मासल्याकरिता देतां अ० ४ वावी ६१

पूर्वीच्या प्रतीतील ओवी

जो शेताची पेरणी करी । तोचि 'देखरेख करी' ।
 तोचि 'पाळटियावरी' । सवगणी करी सर्वांची ॥
 पैठणप्रतीतली ओवी
 जो शेताची पेरणी करी । तोचि देव 'सोकरी' ।
 तोचि 'दाळटियावरी' । सवगणी करी सर्वांची ॥
 'देव सोकरी' ह्या शुद्ध पाठाऐवजीं लेखकाच्या किंवा छाप
 णान्याच्या अज्ञानानें 'देखरेख करी' असा अपपाठ घुसवला
 गेला 'सोकरी' असा एक मराठी शब्द आहे, याचें ज्ञान
 नसल्यामुळें कोणी तरी प्रथम 'देखरेख करी' असा खोटा
 पाठ घुसवून दिला त्यामुळें एका शुद्ध मराठी शब्दाचा वध
 होऊन अर्थहानि झाली । मलाही 'सोकरी' हा काय शब्द
 आहे हे प्रथम कळेंना 'सवगणी' हा शब्द ज्ञानेश्वरीत कोठें
 तरी गेला आहे एवढें मात्र जाळवळें पुस्तक वाळताना
 लक्षात येईना तेव्हा 'दसकोस' जवळ नव्हता ह्या ओवींत
 'शेताची पेरणी' वाळणी, सवगणी, वगैरे शब्द आले आहेत,
 तेव्हा 'क्षेत्रक्षेत्रा'चा जो तेरावा अध्याय सावरील ओव्या
 अनुमानानें पाहू लागलों, तों पुढील ३० वी ओवी सापडली—

रजोमुण पेरी । तेतुळें सरव 'सोकरी' ।
 मग वेळे सम करी । 'सवगणी' ॥

१३ अस्तु आता प्रस्तुत टीकाप्रयासद्वल दोन व्यावहारिक
 शब्द सांगून आठोपतीं निगणयसगरचे मालक रा रा
 हुकाराम शेट यानीं ३१४ वर्षापूर्वीच नाथभागवतावर टीपा
 देण्याचें काम मजवर सोंपविष्ट होतें 'मोरोपता'च्या चरित्राचें

विषय

पृष्ठांक.

१४-२७ ऋषभाची वंशावळी, १२९-१३५ भरताचा घृतांत, १३६-१६८ कवि, हरि, अंतरिक्ष, प्रबुद्ध, पिप्पलायन, आविर्होत्र, द्रुमिल, चमस, व करभाजन, इत्यादि नव ऋषभपुत्राचा महिमा, १६९-१८७ नवही मुनींचा व्रदाहात निरिच्छ सचार, १८८-१८९ विदेहाच्या होमस्थानी भागमन, १९०-१९४ अगप्रमेची अप्रवेता, १९५-१९९ विदेहानें त्याचा केलेला सन्मान, २००-२०४ नैसर्गिक निजप्रभा, व त्यांचें स्नकदिकारांनीं साधर्म्य, २०५-२१४

२४-२८

२८-३१ विदेहाची प्रार्थना, नवही मुनींचें स्वप्न, २१५-२२२ नरदेहाविषयीं उद्गार, २२३-२३७ भगवद्भक्ताच्या दर्शनाची दुर्लभता, २३८-२४८ दर्शनाचा महिमा, २४९-२६२ आत्यंतिक क्षेम-प्राप्तीचा "भागवतधर्म कोणता?" २६३-२६४ भागवतधर्माचा महिमा, २६५-२६८ शरणाता २६९-२७४

२८-३१

३१

३२ नारदसभाषण -विदेहानें नवही मुनींस केलेले नव प्रश्न, २७५-२८२
३३ [१] कविसभाषण -भागवतधर्माचें प्रतिपादन, २८३ देवदुद्धीचा घातुक परिणाम, २८४-२९१ भगवद्भक्तीनें इद्रियनिग्रहता, २९२-३०२ भगवद्भक्तास भवभयाची अबाधकता, ३०३-३०९

३१-३२

३४ अज्ञान जीवांच्या उद्धरणार्थं भगवद्भक्तीची प्रगटता, ३१०-३१७ भागवताचें माहात्म्य, ३१८-३२८

३३

३५ भागवतधर्मसाप्रदायिकास विधिनिषेधाची अबाधकता, ३२९-३४५

३३-३४

३६ भागवतधर्मायाच्या कर्मापेक्षांचें लक्षण, मानसिक अर्पण, ३४६-३६० इन्द्रियांचें अर्पण, ३६१-३९३ अभिमानार्पण, ३९४-४१६ चित्ताचें अर्पण, ४१७-४२१ बुद्धीचें अर्पण, ४२२-४३७ कायिक अर्पण, ४३८-४४४ स्वाभाविक अर्पण, ४४५-४५४

३४-३८

३७ स्वरूपाच्या विस्मरणानें मायेचा उद्भव, ४५५-४६१ मायानिरसनार्थं भगवद्भक्तीची आवश्यकता, ४६२-४७३ अभक्ताची दुःखदावस्था, ४७४-४७७ भवभयनिरसनार्थं व भगवद्भक्तिप्राप्त्यर्थं सहस्ररूपाद-सेवनाची आवश्यकता, ४७८ सहस्ररूचें माहात्म्य, ४७९-५०६

३८-४०

३८-३९ मन कल्पित भववधन, व सर्वत्र व्रद्धभावनेनें मनाचें नियमन, ५०७-५२३ भगवताच्या चरित्रधवणानें, कीर्तनानें, व नामस्मरणानें अपरोक्षानुभवता, ५२४-५५५

४०-४३

४०-४३ अपरोक्षानुभव भक्ताची स्वानुदत्ता, ५५६-५७९ अद्वैतता, ५८०-६०३ मक्ति, विरक्ति आणि अनुभवाची एकच वेळीं प्राप्ति, ६०४-६१७ अनन्यभक्तीचा व भक्ताचा महिमा, ६१८-६२३ विदेहाची आनंदावस्था, ६२४-६२८

४३-४६

४४ विदेहाची प्रार्थना -"भगवद्भक्ताचें लक्षण काय?" ६२९-६३४

४६

४५-४७ [२] हरिसभाषण -भक्ताचे विविध प्रकार, ६३५-६३८ उत्तम भक्तांचें लक्षण, ६३९-६४८ मध्यम भक्तांचें लक्षण, ६४९-६५१ प्राकृत भक्तांचें लक्षण, ६५२-६५५

४६-४७

४८-५० उत्तम भक्ताची विषयीं अमोघवृत्ता, ६५६-६६२ इन्द्रियादि कर्मां अलिप्तता, ६६३-६९१ आत्मारामचिंतनानें कामाची निष्कामता, ६९२-६९९

४७-४९

५१-५५ प्राकृत भक्ताच्या देहाभिमानाची भगवद्भावनेनें विरामता, ७००-७०२ देह, जात, वर्णां श्रमादींची निरहंकारता, ७०३-७२० देवभक्ताची अनन्यता, ७२१-७४३ अमेदता, ७३५-७४३ निरपेक्षता, ७४४-७४७ ब्रह्मदेवाची व शिवाची निरपेक्षता, व भगवत्चरणीं शरणाता, ७४८-७५६ चरणम-हिमा, ७५७-७७१ नामस्मरणानें हृदयीं प्रगटता, व अनन्यता, ७७२-२८८ उपसंहार, ७९९

४९-५३

अध्याय तिसरा

संगलाचरण, १-१५ उपोद्घात, १६-१७

१-२ विदेहाची प्रार्थना -"माया कशाला ह्मणतात?" १८-३१

५४

५४-५५

३-३ अंतरिक्षसभाषण -मायाप्रभोद्भवाची असभयता, व तत्संबंधाचे दृष्टांत, ३२-६५ मायो-द्भवाची रचण, ६६-६८ मायेचें लक्षण, ६९-८४

५५-५८

४-७ भूतात्म्याची व्यापकता, ८५-१०० जीवशिवाचा आभास, १०१-१०५ जीवाची विष-यावस्था, १०६-१२९ देहादत्ता, १३०-१३५ कर्मासुखें पुन पुन जन्ममरण, १३६-१४९

५८-६०

विषय

पृष्ठांक

८-१२ प्रलयवर्णन, १५०-१७३ वैराज पुरुषाचा अत्युत्ती लय, १७४-१७७ भगवद्भक्तीने परम-पदाची प्राप्ति, व तद्विषयक ब्रह्मदेवाच्या मताचे दोन श्लोक, १७८-१९०	- ६०-६२
१३-१५ पंचभूतें, त्रिविध अहकार, त्रिगुण, व महत्सल यांचा मायेंत प्रवेश, १९१-२०१	६३
१६ मायेमुळें त्रिपुटीचा उद्भव, २०२-२०९ स्वरूपी मायेचें मिथ्यात्व, २१०-२१५ मायोद्भवाचें रहस्य, २१६-२१७ राजाची विसितता, २१८-२२२	६३-६४
१७ विदेहाची प्रार्थना - "मायेचा तरणोपाय कोणता?" २२३-२२८	६४
१८-२० [४] प्रबुद्धसमापण -मायानिरसनार्थ वैराग्याची आवश्यकता, २२९-२३१ त्रियाच्या आसक्ततेने मायेची बाधकता, २३२-२४० विषयसुखार्थ केढेल्या काम्यकर्मांचा दुःखद परिणाम, २४१-२४४ द्रव्यसंपादन व त्याचा अहित परिणाम २४५-२५९ स्वर्गादि सुखाची नश्वरता, २६०-२७२	६४-६६
२१ सहस्ररुमर्कोने मायेपासून मुक्तता, २७३-२७४ विविध गुरूचीं विविध लक्षणें, २७५-२९५ सहस्ररुचीं लक्षणें, २९६-३२४	६६-६९
२२ विविध शिष्याचीं विविध लक्षणें, ३२५-३२९ सच्छिष्याचीं लक्षणें, ३३०-३५१	६९-७०
२३ अस्तसगलागार्थ सत्सग, दया, मैत्री, श्रद्धा, ईत्यादींची आवश्यकता, ३५२-३७७ साधकास परब्रह्मप्राप्त्यर्थ साधनोपाय, ३७८-३७९	७०-७१
२४-३२ भागवतधर्म-शौच, ३८०-३९९ तप, ४००-४०७ तितिक्षा, ४०३-४१४ मीन, ४१५-४२२ स्वाभ्याम, ४२३-४२७ आर्जव, ४२८-४३२ तद्भव्य, ४३३-४४८ अहिंसा, ४४९-४६१ द्दसाम्यता, ४६२-४७५ सहस्रप्रबोधानें परब्रह्माची प्राप्यता, ४७६-४८९ अत्राच्छादनाची निरिच्छता, ४९०-५०२ भागवतशास्त्राध्ययनाची आवश्यकता, ५०३-५१४ मनास शमाचें, इंद्रियांस दमाचें, व वाचेस सत्याचें नियमन, ५१५-५४२ भगवताच्या चरित्रध्वणानें व कीर्तनानें निर्गुणाची प्राप्यता, ५४३-५५२ निर्गुणानुभवानें कर्माची व दारापुत्रदेहेगोदाची कृष्णार्पणता, ५५३-५६५ आत्मदर्शन होईपर्यंत सगुण मूर्ति, प्रतिमा, ब्राह्मण, भगवद्भक्त, व सहस्र यांच्या पूजनाची आवश्यकता, ५६६-५८१ मत्काच्या समागमानें खानदाची प्राप्यता, ५८२-५८५ भक्तीने हृदयात आत्म्याची प्रगटता, ५८६-५८८ आत्मदर्शनानें उद्भवणाऱ्या आनंदोर्माचें वर्णन, ५८९-६०५ सहस्ररुस सच्छिष्याची कळकळ, ६०६-६१३	७१-८१
३३ सहस्ररुपायी भागवतधर्मशिक्षणानें भगवद्भक्तीची प्राप्ति, व मायेचें निर्मूलन, ६१५-६२१	८१-८२
३४ विदेहाची प्रार्थना - "परब्रह्म फसें आहे?" ६२२-६२८	८२
३५-३६ [५] पिंपल्लायनसमापण -नारायणाच्या सत्तेची व्यापकता, ६२९-६४२ मन, बुद्धि, वाचा, प्राण, व इद्रियें यास स्वरूपाची अगम्यता, ६४३-६६१ खाशका, इद्रियास जर ह्यान होणें शक्य नाही, तर जीवाचें भववधन घटावें कसे? ६६२ "शब्दादेवापरोक्षेति" या पदाचें विवरण, ६६३-६७० परब्रह्म लक्षण, ६७१-६८० वेदाचा अनुभव, व शास्त्राचा मताभिमान, ६८१-६८५ अहकारस्वागानें ब्रह्मैक्यता, ६८६-६८९	८२-८५
३७-३९ ब्रह्मसुळें मायाभास, व उल्लंकाराचा उद्भव, ६९०-७०७ प्राणवायुप्राणें जात्याची अ विकारता, ७०८-७२१ तीव्ही अवस्थात आत्म्याचें साक्षिल, ७२२-७३१ अवियानासानें ब्रह्मी समरसता, ७३२-७३६	८५-८६
४० भगवद्भक्तीने चित्ताची निर्मळता, व परब्रह्माची प्राप्यता, ७३७-७५४	८६-८८
४१-४२ विदेहाची प्रार्थना - "कर्म कराला क्षणार्थें?" ७५५-७५८	८८
४३-४६ [६] आविर्द्धानुसमापण -कर्म, अकर्म विकर्माचें विवरण, ७५५-७७२ कर्मानें कर्म-बधनाचें छेदन, व कर्मकळाक्षेने पुन पुन जन्ममरण, ७७३-७७८ वेदविहित कर्माचरणगी आवश्यकता, ७७९-७८७ कर्म, अकर्म व विकर्माच लक्षण, ७८८-७९० ईश्वरापणानें कर्माचें नैष्कर्म्यता, ७९१-८०१	८८-९०
४७-५५ केशवादिमूर्तिपूजनानें नैष्कर्म्यता, ८०२-८०४ पूजनादि कर्माचरणसत सुसुखाची आवश्यकता, ८०५-८११ पूजेच्या विधिविधानाचें व मूर्तिभ्यानादि प्रकाराचें विवरण, ८१२-८५५ हृदिस्य परमात्म्याच्या पूजनानें अपरोक्षानुभवाची प्राप्यता, ८५६-८६३ उपसहार, ८६४-८७२	९०-९३

विषय

पृष्ठांक.

अध्याय चौथा.

मंगलाचरण, १-१९ उपोद्घात, २०-२८	९३-९४
१ विदेहाची प्रार्थना - "परमेश्वराची अवतारचरित्रे किती आहेत?" २९-३५	९४-९५
२-५ [७] द्रुमिलसभापण - अवताराची अनतता, ३६-४३ पुरुषावतारकथन, ४४-६६	९५-९६
६-१६ नारायणावतारकथन-दक्षकन्या मूर्तीच्या उदरी जन्म, ६७-६८ नारदादिकास नै- ष्कर्म्यलक्षणवाचो बोध, व स्वरूपाची प्राप्ति, ६९-७४ कामक्रोधादि देवांचें अपसरासह वदिकाश्रमी आग- मन, ७५-८४ नारायणाची निर्द्वंद्वता व शातता, ८५-९७ नारायणाचें कामक्रोधादि देवाचा केलेला गौ- रव, ९८-११० देवार्ता नारायणाची केलेली स्तुति, १११-१७७ नारायणाच्या सेवेस सांदर्यसपन्न स्त्रिया, व देवाची गाळण, १७८-१८७ देवास मुद्र अग्नी स्त्री घेऊन जाण्याविषयी आज्ञा, १८८-१९३ उर्वशीचा इद्रसभेंत प्रवेश, व इद्राची अनुरक्ता, १९४-२०० आशका, साधकाचें विनापासून रक्षण कसे होईल? २०१-२०२ भगवद्भक्तीचें विनाचें निरसन, २०३-२०७	९६-१०३
१७-२२ नानावतारचरित्रकथन - दसस्वरूप, २०८ दत्तात्रय, २०९-२१० सनत्कुमार, २११ ऋषभ, २१२-२१३ हयग्रीव, २१४-२१५ मत्स्य, २१६ कूर्म, २१७ गजेंद्रोद्धरण, २१८ मार्कंडेय- क्षण, २१९ ऋषीचें रक्षण, २२०-२२३ वृत्रहत्येपासून इद्राचें रक्षण, २२४-२२५ देवस्त्रियाची मुक्ता, २२६-२२७ ऋषिह, २२८-२३० मोहिनी, २३१-२३३ कुश व लवणासुरनिर्दलन, २३४-२३५ चा- मन, २३६-२३९ परशुराम, २४०-२४३ रामचंद्र, २४४-२५३ श्रीकृष्ण, २५४-२७० बौद्ध, २७१- २७६ कालिक, २८०-२८२	१०३-१०६
२३ परमेश्वराच्या अवतारचरित्राची अपारता, २८३-२८६ उपसह्यार, २८७-२९५	१०६-१०७
अध्याय पांचवा	
मंगलाचरण, १-३२ उपोद्घात, ३३-३५	१०७-१०९
१ विदेहाची प्रार्थना - "अभक्तास कोणती गती मिळते?" ३६-४३	१०९
२ [८] चामससभापण - पुरुषापासून त्रिगुणमिश्रित वर्णाश्रमाचा उद्भव, ४४-५१	१०९
३-५ ज्ञानाभिमानियाची भक्तीच्या विमुखतेचें अध पतनता, ५२-६३ स्त्रीश्राद्धादि अन्न जनाची घता- नुग्रहानें मुक्ता, ६४-७७ तीन्ही वर्णांची अभिमानानें बदता, ७८-८१	१०९-१११
६-९ स्वमताचें स्वर्गादि सुखाभिलाषार्थ केलेल्या कर्मानें अध पतनता, ८२-९४ कामक्रोधाचा उ- द्भव, व साधूचा उपहास, ९५-११० स्त्रीविषयी अनुरक्ता, व सन्याशाचा उपहास, १११-१३८ जीविकार्य यशांत पशुह्वनन, व याशिकलाचा अभिमात, १३९-१४८ स्वत चें धन, ऐश्वर्य, विद्या, दान, सांदर्य, बळ, कर्म, इत्यादिविषयीची आव्यता, १४९-१९१	१११-११५
१०-१८ ईश्वराविषयी अनास्था, १९२-२०७ विषयाची स्वाभाविक अभिलाषा, २०८-२१८ वि- वाहप्रतिष्ठा, व स्त्रीसगाविषयी नियमन, २१९-२३१ मासभक्षणाचें व सुरापानानें अध पतनता, २३२- २४१ घनाचा धर्मार्थ विनियोग केल्याचें शातिमुखाची प्राप्ति, २४२-२५० घनाचा विषयी व्यय केल्याचें अध पतनता, २५१-२६० मद्य, मांस, व मैथुन याविषयी वेदाचें नियमन, २६१-२७६ स्वमताचें पशुह्वनन केल्याचा दुष्परिणाम, २७७-२८० सर्वभूती परमात्म्याचें वास्तव्य असल्यामुळे परद्वेषानें अध पतनता, २८१-२८२ अन्न जनास संतसेवेचें वैवल्पपदप्राप्ति, २८३ ज्ञानाभिमान, काम्यकर्म, व वासुदेवाच्या वि- मुखतेचें अभक्तास दुर्गतीची प्राप्यता, २८४-३०० अभक्ताच्या वर्णानां वाचेची अशुद्धता, ३०१-३०२ वाचेच्या श्रेष्ठार्थ रामनामाचें प्रायश्चित्त, ३०३-३०५	१११-११९
१९ विदेहाची प्रार्थना - "परमेश्वराचे कोणत्या युगांत कोणत्या नामरूपवर्णणांआका- राचें पूजनादि प्रकार होतात?" ३०६-३११	११९-१२१
२०-२३ [९] करभाजनसभापण - कृतयुगवर्णन, केशवाचें पूजन, ३१२-३१५ मूर्तीचें ध्यान, ३१६-३१७ लोचस्थिति व धर्मनिष्ठा, ३१८-३२० नामस्मरणाचे दहा प्रकार, ३२१-३२३	१२१
२४-२६ त्रेतायुगवर्णन, मूर्तीचा आकार, ३२४-३२६ लोकाची धर्मनिष्ठा, ३२७-३२९ नामस्म- रणाचे आठ प्रकार, ३३०-३३१	१२२

विषय

पृष्ठांक

२७-३१ ह्यापारवर्णन, मूर्तीचा आजार, ३३२-३३३ पूजेचे प्रकार, ३३४-३३६ नामस्मरणाचे प्रकार, ३३७-३४१	१२२
३२-३५ कलियुगवर्णन, श्रीकृष्णाचे ध्यान, ३४२-३४५ नामसकीर्तनाचा महिमा, ३४६-३६५ पादसेवनाचा महिमा, ३६६-३८२ श्रीरामाचा पत्नीसह वनवास, ३८३-४०० युगांतररूप परमेश्वराचे पूजन, ४०१-४०२	१२३-१२५
३६-३८ कलियुगाच्या धोरवीचे कारण, ४०३-४०८ नामसकीर्तनाने परमानदाची व चारी मुक्तीची प्राप्यता, ४०५-४४० इहादि देवाची व कृतयुगातील सभाग्य जनाची नामसकीर्तनाविषयी मनीषा, ४४१-४४९ ब्रीह्मज्ञाची नारायणी तत्परता, ४५०	१२५-१२७
३९-४२ इवित देशातील पांचहि नद्याचा स्थानमहिमा, ४५१-४५९ मुकुदचरणीं क्षरणतेनें ऋणत्र यापासून मुक्ता, ४६०-४७० भगवद्भक्त्यास कमाकमाची अवायकता, ४७१-४७९ भागवतधर्माचे व भगवद्भक्तीचे रहस्य, ४८०-४८७	१२७-१२९
४३-५० नारदसभाषण-ऋषभपुत्राची अहङ्ग्यता, ४८८-४९३ विदेहास भगवद्भक्तीच्या अनुष्ठानाने परमपदाची प्राप्यता, ४९४-४९५ द्युदेवाच्या भाग्यश्रीचे वणन, ४९६-८९८ भागवतधर्माचरणाने परमपदाची प्राप्ति, ४९९-५०० चमुदेवदेवकीचे यशोवणन, ४०१-५०५ श्रीकृष्णसमीपतेने इन्द्रियाची पवित्रता, ५०६-५२३ कसशिष्टपालादि ज्ञानूची कृष्णध्यानागे मुक्ता, ५२४-५२८ द्युदेवास परमज्ञाची सहजप्राप्यता, ५२९-५३० श्रीकृष्णाची निर्गुणता, ५३१-५३४ अवताराचे कारण, ५३५-५४३	१२९-१३२
५१ श्रीशुकसभाषण-द्युदेवदेवकीच्या पुनर्मोहाचा विलय, ५४४-५४८	१३२
५२ निमित्तायतसंवादाचे माहात्म्य, ५४९-५६६ उपसहार, ५६७-५७६	१३३-१३३
अध्याय साहावा	
मंगलाचरण, १-१९ उपोद्घात, २०-२३	१३३-१३४
१-६ श्रीशुकसभाषण-देवाचे श्रीकृष्णदर्शनाचे द्वारवत आगमन, २४-४५ श्रीकृष्णमूर्तीचे वर्णन, ४६-५१ ह्याचे वणन, ५२-५४ देवास श्रीकृष्णदर्शनाची उत्सुकता, ५५-६३ देवांनी श्रीकृष्णावर केलेली पुष्पगुटि, ६४-६६	१३४-१३६
७-१९ देवाची प्रार्थना-श्रीकृष्णचरणीं क्षरणता, ६७-७४ मायेचे नियत व अल्पिता, ७५-७९ धर्मस्थापनाचे अवतारधारण, ८०-८१ भक्ताचा महिमा, ८२-८७ चरित्रधवणाचा महिमा, व तप, मन, शास्त्र, दान, कर्म, इत्यादींची निरर्थकता, ८८-११० चरणाचा महिमा, व तपित्यर्थ भक्ताच्या पूजनादि प्रकाराचे वणन, १११-१२२ याज्ञिकाने हवन, १२३-१२५ योग्याच योगसाधन, १२६-१३० ज्ञात्यांचा मायाज्ञानाचे प्रयत्न, १३१-३३२ मुसुद्धेचे साधन, १३३-१३८ वनमालेची महती, १३९-१५१ चरणाचा महिमा, १५२-१६५ मायादि अरिज भक्ताचाचे नियत व, व अकृतव १६६-२११ गोकुळातील चरित्रधवणाचा, व चरणतीथाचा महिमा, २१२-२३६	१३६-१४४
२० श्रीशुकसभाषण-देवाच्या आनदावस्थेचे वर्णन, २३६-२४०	१४५
२१-२७ ब्रह्मदेवाची प्रार्थना-अवतारचरित्राचे गौरवयुक्तवर्णन, व स्वर्णानी येष्वापिपर्या प्रायणा, २४१-२६३	१४५-१४६
२८-३१ श्रीकृष्णसभाषण-अवताराची परिपूर्णता, २६३-२६७ मद्रुकुलाच्या तिदंलनानवर सखलोषी येष्वाचे अभिवचन, २६८-२७७	१४६
३२-३३ श्रीशुकसभाषण-देवांचे स्वस्थानी गमन, २७८-२८० द्वारकेत उत्पत्ताचा उद्भव, २८१-२९० यादवाचे श्रीकृष्णापत्नी आगमन, २९१-२९२	१४७
३४-३८ श्रीकृष्णसभाषण-महात्म्यवाचाचा प्रभाव, २९३-२९५ यादवांच प्रमासास जाण्यापिपर्या अज्ञा, २९६-३९७ प्रमासज्ञेनाचे माहात्म्य, २९८-३०८	१४७-१४८
३९-४१ श्रीशुकसभाषण-यादवांच प्रमासास गमन, ३०९-३११ उदवाची येदावस्था, व श्रीकृष्णचरणीं क्षरणता, ३१२-३०६	१४८-१४९
४२-४९ उरुयाची प्रार्थना-श्रीकृष्णचरित्राच्या महतीचे वणन, ३२७-४०३	१४९-१५१

५० श्रीशुकसभाषण-श्रीकृष्णउद्धवांच्या सख्यलाचें वर्णन, ४०४-४११ उपसंहार, ४१२-४२९ १५२-१५३

अध्याय सातवा

मंगलाचरण, १-५ उपोद्घात, ६-१२ १५३-१५४

१-५ श्रीकृष्णसभाषण-ब्रह्मादि देवांची स्वधामी वेण्याविषयी प्रार्थना, १३-१७ अवतारकायांची परिपूर्त्ता, १८-१९ ब्राह्मणशापानें यादवाचा व द्वारकेचा नाश, २०-२१ कलीची प्रवृत्ता, अधर्माची वृद्धि, ब्राह्मणाची स्वधर्मापासून च्युति, व निंदेची प्रशंति, २२-२८ १५४-१५५

६ खजनविषयक मोहत्यागाची आवश्यकता, २९-३२ स्वरूपध्यासाचा अहकाराचा नाश, व निजधामाची प्राप्यता, ३३-४९ १५५-१५६

७-८ इद्रियांस भासणाऱ्या साकारतेची नश्वरता, ५०-५६ मेदासुद्धें गुणदोषाभास व कर्माकर्मनिर्कर्मोद्भव, ५७-७० श्रीधरमत ७१-८३ १५६-१५७

९ सुसुद्ध विषयत्यागाची आवश्यकता, ८४-८८ सर्वभूती स्वरूपभावानें चित्ताचें परमानंदी निमज्जन, ८९-१०१ १५७-१५८

१०-१२ ज्ञानविज्ञानानुभवानें मित्राची, कर्माची, व विषयाची अथापकता, १०२-११९ कर्माच्या ठिकाणी अलिप्तता, १२०-१३२ शास्त्रानें सर्वभूती भगवद्रूपता, १३३-१४४ जन्मदुःखविमोचनता, १४५-१५८ १५८-१६०

१३ श्रीशुकसंभाषण-उद्धवाची श्रीकृष्णचरणीं धारणता, १५९-१६२ १६०

१४-१८ उद्धवाची प्रार्थना-कर्मसन्ध्यासाची व त्यागाची गहनता, १६३-१७० देहात्मभावना, १७२-१७५ युद्धास ब्रह्मादि देवांची योग्यता, १७६-१८२ धारणता, १८३-२०५ १६१-१६२

१९-२३ श्रीकृष्णसभाषण-उद्धवास अहमहिषासुराची वापकता, २०६-२०९ आपला आपण उदार करण्याची आवश्यकता, २१०-२१६ कर्मापासून तरेन किवा न तरेन, याचा स्फूर्तिरूप अनुभव, २१७-२१९ जन्ममरणविषया अनुताप, व आपला आपण गुरु, २२०-२३८ साध्ययोगानें स्वरूपाची प्राप्यता, २३९-२४२ नरदेहाची महती, २४३-२४८ आनुमानिक ज्ञानानें ईश्वराची अप्राप्यता, व अभिमानत्यागानें आत्मानुभव, २४५-२५४ १६३-१६५

२४-२५ यद्वेणें वर्णन, २५५-२५७ अवधूतवर्णन, २५८-२७७ १६५-१६६

२६-३० यद्वृत्ती प्रार्थना-"निजानदाची प्राप्ति करी झाली?" २७८-३१५ १६६-१६८

३१ श्रीकृष्णसभाषण-यद्व्या भाग्यश्रीचें व अवधूताच्या आदरातिथ्याचें वर्णन, ३१६-३१८ १६८

३२ ब्राह्मणसभाषण-यद्व्या गौरव, ३१९-३२७ आत्मज्ञानप्राप्तीस गुरुची आवश्यकता, ३२३-३२४ सारतरणोपायास सहृदयीची आवश्यकता, ३२५-३३९ गुरुविषयी खानुभव, ३४०-३४५ १६६-१६७

३३-३६ चोवीस गुरुची नावे, व त्यापासून भिन्न भिन्न शिक्षणाची प्राप्यता, ३४६-३५९ १६८-१७०

३७-३८ [१] पृथ्वीची शातता, ३६०-३७७ पर्वताची परोपकारता, ३७८-३९२ वृक्षाची पराधीनता व आदरता, ३९३-४०७ १७०-१७२

३९-४१ [२] वायूचे दोन भेद, प्राणवायूची रसादि माधुर्याविषयी उदासीनता, ४०८-४२१ बाह्यवायूची अनासक्तता, ४२२-४३१ १७२-१७३

४२-४३ [३] आकाशाची समता, असंगता, निर्मळता, व अमेदता, ४३२-४५९ १७३-१७४

४४ [४] उदकाची खच्छता, कोमलता, मधुरता, व मळनाशकता, ४६०-४७५ भगवद्भक्तांचा महिमा, ४७६-४८६ १७४-१७५

४५-४७ [५] अग्नीची तेजस्विता, व मळास्पर्शता, युतता व प्रगटता, निराकारता व साकारता, ४८७-५११ १७५-१७६

४८-४९ [६] स्वप्नाची अलक्षता, व कळामुद्धें दृढिस्थयाभास, ५१२-५१९ काळगतीची सूक्ष्मता, ५२०-५३७ १७६-१७७

५०-५१ [७] सूर्याची अलिप्तता, ५३३-५४६ १७७-१७८

विषय

पृष्ठांक

५२-७३ [८] कपोतकपोतीची कथा - स्त्रीभासत्तीचा दुःख परिणाम, ५४७-५५० अन्योच्य प्रेम, ५५१-५६९ कपोतीचें गर्भधारण व प्रसूतिकरण, ५७०-५७६ पिलाचें लालनपालन, ५७७-५९२ लुब्धकाच्या जाळ्यांत पिलाचें बधन, ५९३-५९५ कपोतकपोतीची विव्दलता, ५९६-६०० कपोतीचा आत्मघात, ६०१-६०३ कपोताचे उद्धार, ६०४-६११ परलियाची निंदा, व स्वस्त्रीची स्तुति, ६१२-६२० कपोताचा आरमघात, ६२१-६३२ विषयवासनेचा परिणाम, ६३३-६३४	१७८-१८२
७४ नरदेहाची कर्तव्यता ६३५-६४४ उपसंहार, ६४८-६५०	१८७-१८३

अध्याय आठवा

मंगलाचरण, १-१२ उपोद्घात, १३-१५	१८३-१८४
१ स्वर्गमुखाची व नरकाची सादृश्यता, १६-१८ साधूची विषयीं विरक्तता, १९-२० प्रारब्धाचें भोक्त्व, २१-२४	१८४
२-४ [९] अजगरास आहाराची व ल्याच्या सरस-निरसपणाची अनास्था, २५-४०	१८५
५-६ [१०] समुद्राची गभीरता, समृद्धतेची व असमृद्धतेची साधर्म्यता, ४१-६९	१८५-१८६
७-८ [११] पतंगानुरूप स्त्रीप्रलोभनाचा परिणाम, ७०-९१	१८७-१८८
९-१२ [१२] भ्रमराचें परागसेवन व सारग्रहणता, ९२-१०७ गृहमक्षिकेची असप्रहता, १०८-१११ मधुमक्षिकेच्या समृद्धतेचा परिणाम, ११२-१२१	१८८-१८९
१३-१४ [१३] गजाची गजीच्या आस्पर्शाचें निरुद्धता, १२२-१३१ अन्योच्यनाश, १३२-१३८ वैश्याच्या सगतीचा दुष्परिणाम, १३९-१४४	१८९-१९०
१५-१६ [१४] मधुहत्यास मक्षिकासप्रह्याचा लाभ, १४५-१५२ मधुहत्यास मक्षिकेपूर्वी मधूचा उपभोग, १५३-१५७	१९०-१९१
१७-१८ [१५] मृगाची नादलुब्धतेचें निरुद्धता, योषितागायनश्रवणाचें मुसुक्षूची साधनावासून च्युति, झंझट्यग ऋषीचा दहात, १५८-१७०	१९१
१९-२१ [१६] मीनाचा रसनालोलुपतेन नाश, मुसुक्षूचें रसनद्रियें आकलन करण्याची आवश्यकता, १७१-१८७	१९१-१९२
२२-२८ [१७] पिंगला वैश्येचें वर्णन -परपुरुषामिलाप, १८८-२०० आशेची निराशा, व वैराग्याचा उद्भव, २०१-२१५	१९२-१९४
२९-४१ पिंगलेचे उद्धार, हृदयस्थाने विसरण, व परपुरुषामिलाप, २१६-२२४ जारपुढ्याच्या नीचपणाचें वर्णन, २२५-२३२ शरीरपुराचें वर्णन, २३३-२४१ हृदिस्थापासून होणाऱ्या मुलाचें व परपुरुषापासून झालेल्या दुःखाचें वर्णन, २४२-२५५ विवेकयुक्त वैराग्याचा उद्भव, २५६-२६६ शरणता, २६७-२६८ आत्मपरात्माच्या निदिध्यासानें शिक्षामतेची प्राप्यता, २६९-२७७ सत्तारकृपाची मीपणता, २७३-२८६ वैराग्यलक्षण, २८७-२९०	१९४-१९७
४७-४३ ब्राह्मणसमापन-पिंगलेचें यशोवर्णा, २९३-३०६ आशेमुळें अध पतनता, ३०७-३१३ निराशेचा महिमा, ३१४-३२४ उपसंहार, ३२५-३३१	१९७-१९९

अध्याय नववा

मंगलाचरण, १-२० उपोद्घात, २१-२२	१९९-२०१
१ परिग्रहाची वाषकना, व तत्प्रागान अनंत मुद्याची प्राप्यता, २३-३९	२०१
२ [१८] टिटवीची आभियत्यागता, ४०-४९ क्षमिमानत्यागा परिग्रहाचें गिगूनन, ५०-५७	२०१-२०२
३-८ [१९] बालकानुरूप योग्याला देहनेहाचा निजितता, व उभयताच्या सुखदायक्येची तुलना, ५८-८६	२०२-२०४
५-१० [२०] मुलीन वराकवील मढळीचा पाहुणचार करण्यात दामत्रिलेळें चातुर्व्य, व स्वापासून एकाधी राहण्याचें शिक्षण, ८७-११५	२०४-२०५
११-१३ [२१] दारकल्यापासून शिक्षण, वैराग्ययुक्त क्षम्यागामें मनाची एकाग्रता, ११६-१३० त्रिपुणांच्या स्थानें चिन्नाप्रता, १३१-१४६ यिनाची येतव्यता, अध्याय उपसंहारमनापीत्यं सणा, १४७-१५४ शम्भुर्वाची एकाग्रता, १५५-१५९	२०५-२०७

१४-१५ [२२] सर्पाच्या एकाकी सचाराचे व परकृतगृही वास्तव्याचे वर्णन, १६०-१७९	२०७-२०८
१६-२१ [२३] फोळ्याच्या खकोढार्थ उरपन्न केलेल्या तत्प्रमाणें नारायणाच्या माया ईश्वरादि प्रसरण-आवरण-शाक्तीचें वर्णन, १८०-२३५	२०८-२११
२२-२३ [२४] कीटकी कुमारीच्या तद्रूपतेप्रमाणें मुसुक्षूची ध्येयवस्तुशीं सात्त्विकता, २३६-२४६	२११
२४-२९ नरदेहगुरुची श्रेष्ठता, २४७-२५९ देहासक्तीचा दुःखद परिणाम, व विवेकयुक्त भनासक्तीं अद्वैताची प्राप्यता, २६०-३०१ देहसुप्तार्थ स्त्रीगृहादि परिवाराची संमृहता, ३०२-३०९ वासना-संस्कार व पुनर्जन्म, ३१०-३१४ इद्रियाच्या विषयासक्तीने वासनेची दृढता, ३१५-३२० आत्मज्ञानार्थ नरदेहाची उत्पत्ति, ३२१-३३१ नरदेहाची दुर्लभता, विषयाभिलाषाने अध पतनता, व आत्मज्ञानसंपादन हीच कर्तव्यता, ३३२-३८०	२११-२१७
३०-३१ वैराग्याचा उद्भव, अहतेचा त्याग, व नि सगसचार, ३८१-३८८ गुरुबोधाच्या निश्चयार्थ व चित्ताच्या स्थिरत्वासाठीं चौवीस गुरुची आवश्यकता, ३८९-४१४ निजगुरुचा महिमा, ४१५-४२२ यदु-अवधूत-निमज्जन, ४२३-३२९ श्रीदत्तानयपरंपरा व सह्यरूचें माहात्म्य, ४३०-४६९	२१७-२२१
३२-३३ श्रीकृष्णसमापण-यद्दूती अनिर्वाच्याता, व अवधूताची सुप्रसन्नता, ४७०-४७५ यद्दूती सगमुक्ता, ४७६-४८७ उपसंहार, ४८८-५०८	२२१-२२३

अध्याय दहावा.

भंगलाचरण, १-४० उपोद्धात, ४१-४३	२२३-२२५
१ पचपात्रादि प्रयात वैष्णवधर्माचें रहस्य, ४४ स्वधर्माचरण, ४५ कर्मांचे चार भेद, व त्यांचीं लक्षणें, ४६-७३	२२५-२२६
२-५ मुसुक्षूची विषयीं विरकता, व विवेकता, ७४-८५ भेदां भोगाभिलाष, व अमेदानें स्वरूपता, ८६-९१ नित्यभैमित्तिक कर्म कृष्णार्पण केल्यानें भेदाचें निर्मूलन, ९२-९९ भक्तास कर्माची अकर्तव्यता, १००-१०४ अर्हिसासत्यादि धर्माचरणाने धृतीचा उपरम, व गुरुभक्तीचा उद्भव, १०५-१०६ आत्मज्ञानार्थ सह्यरूची आवश्यकता, १०७-११३ सह्यरूचें माहात्म्य, ११४-१२६ शिष्याची सुहृदवेपणा, १२७-१३९ सह्यरुभजनाचा महिमा, १४०-१४५	२२६-२२९
६ शिष्याचीं लक्षणें-१ समानाची अनपेक्षा, १४६-१५९ २ निर्मत्सरता, १६०-१८० ३ दक्षता, १८१-१८६ ४ निर्ममता, १८७-१९० ५ सुहृदता, १९१-१९३ ६ निश्चलता, १९४-२०१ ७ अधजिज्ञासता, २०२-२०७ ८ धनस्यता, २०८-२१६ ९ सत्यता, २१७-२३६ नवरत्नमालेचा महिमा, २३७-२४० आशका, स्त्रीपुनर्धनधान्याविषयीं शिष्यास निर्ममता कशी उद्भवेल ? २४१	२२९-२३३
७ आत्मसुखातुभवांनं विषयीं उदासीनता, व गुरुसेवेची अत्यादरता, २४२-२५२ आशका, असें आत्मसुख कोणत्या वस्तूच्या अतुभवांनं झालें ? २५३-२५४	२३४
८-१० आत्म्याची हृदयीं वास्तव्यता, व देहातीतता, २५५-२६० मनोमय कोशाचें निरसन, २६१-२७३ हिरण्यगर्भाचें निरसन, २७४-२८१ अमीची काष्ठत वास्तव्यता, व अलिप्तता, २८२-२९३ आशका, आत्मा अविकारी असून जर देहधारी झाला, तर पुन देहत्याग कसा सम्भवे ? २९४-२९८ अविद्याप्रम, २९९-३१७ ब्रह्मविद्येनें अविद्येचें निरसन, व देहाचें मिथ्यात्व, ३१८-३२५	२३४-२३७
११-१३ ब्रह्मविद्यासाधनोपाय, ३२६-३३६ आशका, नरदेहाध्यानें ब्रह्मविद्येची दृढि होते, तेव्हा ती आपल्या जन्मस्थानाचें निर्दलन कसें करील ? ३३७-३३८ अमीचा दृष्टात, ३३९ गुरुप्रदेशानें ब्रह्मज्ञानाची प्रगटता, व मायागुणदोषाचें निर्मूलन, ३४०-३४७ सह्यरुबोधानें सच्छिष्यास परमानदाची प्राप्यता, व निगुण ब्रह्मासि इत्यादि अहतेची त्यागता, ३४८-३७९	२३७-२३९
१४-३० कर्ममीमासकांच्या मताचा ऊद्घापोह, ३८०-५२८ विध्युक्त कर्माचरणानें मिळणाऱ्या स्वर्ग सुखाचें वर्णन, ५२९-५५३ पुण्यध्यानें स्वर्गच्युति, ५५४-५६४ अविधि कर्माचरणानें अध पतनता, ५६५-५९६ सकाम कर्माचरणानें पुन पुन सखतीची दुःखदावस्था, ५९७-६०४ इद्रादि पदाची नश्वरता, व ईश्वराची व्यापकता, ६०५-६२४	२४०-२५०

विषय

पृष्ठांक

३१-३४ वेदातमीमांसकांचे मत -आत्म्याची अकृतव्यता, ६०५-६४१ जीवाची अद्वैतता, ६४२-६७१ गुणविषयतेनें स्वर्गादि भोगाभिलाषा, व त्याची अलिप्तता, ६७२-६८३ मायेमुळे अनेकलाचा आभास, ६८४-६९७ भाव तसा देव, ६९८-६९९ अमेदभक्तीनें जीवाची मुक्ता, व उद्धवाची आनदावस्था, ७००-७१०

२५०-२५४

३५-३७ उद्धवाची प्रार्थना -[१] "आत्म्यास बद्धमुक्ता का घडते?" ७११-७२८ [२] "बद्ध व मुक्त कसे ओळखावे?" ७२९-७३३ * "एकच वस्तू बद्धमुक्ता का घडते?" ७३४-७५२ उपसहार, ७५३-७६५

२५४-२६६

अध्याय अकरावा

मगलाचरण, १-२० उपोद्घात, २१-२८

२६६-२७७

१-३ [१] आत्म्याच्या ठिकाणी बद्धमुक्तावस्थेचा अभाव, २९-५८ शुक्वामदेवाचा दृष्टांत, ५९-७२ चैतन्याच्या अन्यथाभावाने निरसन, ७३-९७ मायेपासून विद्याअविद्येचा उद्भव, ९८-१०५ मायेचे लक्षण, व बद्धमुक्तेची स्फूर्ति, १०६ त्रहविद्येनें अविद्येचे निरसन, १०७-१११ आशका, मायेपासून उद्धवलेली ब्रह्मविद्या हीच जर मोक्षदाती झाली, तर भक्तीचे प्रयोजन काय, ११२-११३ मायेची असामर्थ्यता, ११४ श्रीविष्णूची सामर्थ्यता, ११५-१२३

२५७-२६१

२६२-२६३

४ *जीवाची परमात्म्याशी ऐक्यता, व विद्याअविद्येमुळे बद्धमुक्तेचा भास, १२४-१५३

५-१० [२] जीवेश्वराची देहात वास्तव्यता, व स्वभावात वैगुण्यता, १५४-१५८ जीवेश्वराची सादरमता, व सरयता, १५९-१९८ जीवाचे कर्मफलभोक्तृत्व, व ईश्वराचे अभोक्तृत्व, १९९-२०६ कर्मकांडाशी जीवाची नित्यबद्धता, व नैराश्यानें ईश्वराची नित्यमुक्ता, २०७-२१५ जीवाची बद्धमुक्ता, २१६-२४७ अर्जुनास सांगितलेले गुण, २४८ उद्धवयशोवर्णन, २४९-२६०

२६३-२६८

११-१७ केवल मुक्ताची लक्षणे -निरभिमान, २६३-२६६ आसन, २६७-२७० गमन, २७१-२७५ निमज्जन, २७६-२८३ निरीक्षण, २८४-२९१ ध्वज, २९२-३०१ घ्राण, ३०२-३०७ भोजन, ३०८-३१७ स्पर्शन, ३१८-३२९ वचन, ३३०-३४९ हस्त, ३५०-३६० पाद, ३६१-३६६ स्त्रीची आरासकता, ३६७-३७६ घनाची अनास्था, ३७७-३८० शयन, ३८१-३८७ त्रिमार्ग अथवा ध्यान, ३८८-३९३ प्रकृतिगुणकर्मी अलिप्तता, ३९४-४२६ संकरपविकरपाच्या नाशामुळे अद्वैतता, ४२७-४३७ देहस्थ गुणाची अस्पृश्यता, ४३८-४३९ इन्द्रिये, मन व बुद्धि यांची सकल्पशून्यता, ४४०-४४३ मुक्तावस्थेचा मुक्तांसच अनुभव, ४४४-४५३ सुयदु स, व मानापमानाविषयी उदासीनता, ४५४-४६७ स्तुतिनिदिची समता, ४६८-४८६ कर्माची अहेतुकता, ४८७ वाचेची मौन्यता, ४८८-४८९ मनाची चैतन्यता, ४९०-४९४ चैतन्यानुभवाने पिशाचवत् वर्तन, ४९५-५१२

२६८-२७८

२७८-२८०

२८०-२८३

१८ शब्दत्रिभिन्नात विद्वानाच्या विद्वत्तेची व सन्मानप्रतिष्ठेची निरर्थकता, ५१३-५५६

२८०-२८३

१९ कुलीसगती, पराधीनता, अस प्रजा, धनलोभ, वाचेची अत्रिकळता, इत्यादिमुळे होणाऱ्या दुःखदावस्थेचे वर्णन, ५५७-६०३

२८०-२८३

२०-२५ नामगुणकीतनाचा महिमा, ६०४-६३८ जिज्ञासतेनें परब्रह्मप्राप्यता, ६३९-६४६ मनाच्या स्थिरत्वासाठी भक्तीची आवश्यकता, ६४७-६५४ कमफलसागाने भक्ताधिकारता, व भक्तीचा महिमा, ६५५-६६७ भक्तप्रेममहिमा, ६६८-६९९ ध्वज, कीर्तन, व नामस्मरण, याचा महिमा, ७००-७४७ भक्ताचे मदाश्रयाने व मत्प्रीत्यर्थे धर्मार्थकामाचरण, ७४८-७४९ अभक्तलक्षण, ७५०-७६२ भक्तलक्षण, ७६३-७७३ स्नानात भक्तीचे लक्षण, ७७४-७८३ सरस्वतीनें निजभक्तीची प्राप्यता, ७८४-७९४

२८२-२९०

२६-२८ उद्धवाची प्रार्थना -[१] "साधूचीं लक्षणें," [२] व "भक्तीचीं लक्षणें," सांगण्याविषयी प्रश्न ७९५-८२९

२९०-२९२

२९-३३ [१] साधूचीं लक्षणें -१ हृषाडुता, ८३०-८३५ २ अरोहता, ८३६-८४० ३ सदनशीलता, ८४१-८४५ ४ सत्यता, ८४६-८५४ ५ अनवयना, ८५५-८५८ ६ समता, ८६९-८६८ ७ परोपकारता, ८६९-८७७ ८ अज्ञातता, ८७८-८८२ ९ बाह्येन्द्रियाची नियामकता, ८८३-८८८ १० यदुता, ८८९-८९३ ११ शुचिमतता, ८९३-९०१ १२ अपरिग्रहता, ९०२-९१७ १३ अनीदता, ९१८-९३६

- १४ मितभोजनता, ९३७-९४३ १५ शातता, ९४३-९५० १६ स्थिरता, ९५१-९६० १७ धारणता, ९६१-९६९ १८ मननशीलता, ९७०-९७८ १९ सावधानता, ९७९-९८९ २० गमीरता, ९९०-९९४ २१ धीरता, ९९५-१००२ २२ महगुणजितता, १००३-१००७ २३ अमानिता, १००८-१०१० २४ सन्मानता, १०११-१०१६ २५ परबोधता, १०१७-१०३४ २६ मित्रता, १०३५-१०४३ २७ काढप्यता, १०४४-१०४९ २८ कविलता, १०५०-१०५२ २९ सर्वधर्मकर्मस्वागता, १०५३-११२७ ३० परमभागवतता, ११२८-११८६ २९२-३०७
- ३४-४१ [२] भक्तीचीं लक्षणें-प्रतिमापूजन, ११८७-११९१ सतपूजन, ११९२-१२३५ श्रवण, मनन, ध्यान, दास्य, व आत्मनिवेदन भक्तीचें लक्षण, १२३६-१२५२ वैष्णवमताचरणाचा, व पर्वकाळमहोत्सवाचा महिमा, १२५३-१२८२ प्रतिमेचें स्थापन, पूजन, सेवा, इत्यादि प्रकाराचें वर्णन, १२८३-१३०१ प्रासादप्रतिष्ठेची निरभिमानीता, १३०२-१३०४ दानाची अवाच्यता, १३०५-१३०७ देवाच्या वस्तूची अप्रहणता, १३०८-१३१२ प्रिय पदार्थें कृष्णार्पण केल्याचा महिमा, १३१३-१३२७ ३०७-३१३
- ४२-४५ पूजेचीं अकरा स्थानें, १३२८-१३३० १ सूर्य, १३३१-१३४० २ अग्नि, १३४१-१३५२ ३ ब्राह्मण, १३५३-१३८६ ४ गो, १३८७-१३९४ ५ वैष्णव, १३९५-१४०९ ६ आकारा, १४१०-१४१५ ७ वायु, १४१६-१४२१ ८ उदक, १४२२-१४२७ ९ पृथ्वी, १४२८-१४३३ १० निजात्मा, १४३४-१४४६ ११ सर्वत्र परमात्मभावता, १४४७-१४५७ ३१३-३१८
- ४६-४९ सगुण निर्गुणाची समानता, व निर्गुणाची गहनता, १४५८-१४६१ स्वगुणमूर्तीचें वर्णन, व दर्शनमहिमा, १४६२-१४९४ मद्भक्तीचें लक्षण, १४९५-१४९९ सगुणनिर्गुणाची ऐस्यता, १५००-१५०४ कर्मकृष्णार्पणतेनें स्वद्भक्तीचा उद्भव, १५०५-१५१७ स्वहृदभजनानें स्वद्भक्तीची प्राप्यता, १५१८-१५२७ ज्ञानपेक्षा भक्तीची सुलभता व विशेषता, १५२८-१५४० निजभक्तीचा महिमा, १५४३-१५५० सत्तापासून निजभक्तीची प्राप्यता, १५५१-१५६४ उद्भवयशोवर्णन, व गुह्यज्ञानविषयक उद्धार, १५६५-१५७७ उपसहार, १५७८-१५८१ ३१९-३२४
- अध्याय बारावा**
- मंगलाचरण, १-१६ उपोद्घात, १७-२३ ३२४-३२५
- १-८ श्रीकृष्णसमापण-मत्प्राप्तीस कर्म, सन्यास, वेदाध्ययन, योगादि साधनाची निरर्थकता, व स्तसंगतीनें मत्प्राप्यता, १४-६३ दैत्य, राक्षस, स्त्री, शूद्र, अलज, खग, मृग, सर्प, इत्यादिकाचें स्तसंगतीनें उद्धारण, ६४-१०५ भावाधानें मत्प्राप्यता, १०६-११७ स्तसंगतीबांचून मत्प्राप्तीची दुर्लभता, ११८ ३२४-३२९
- ९-१३ गोपिकाचें यशोवर्णन-मत्प्राप्तीस योग, व्रत, दान, तीर्थ, ज्ञान, ध्यानादि साधनाची निरर्थकता, ११९-१२० स्तसंगतीनें गोपिकास निजपदाची प्राप्यता, १२१-१२४ मत्प्रियोगानें गोपिकाची विव्दुखता, १२५-१३८ गोपिकाचें प्रेम व रासक्रीडावर्णन, १३९-१७३ गोपिकाची मर्चितानें मद्गुपता, १७४-१९० गोपिकाच्या कामाभिलाषेचें निर्मूलन, १९१-२११ स्तसंगतीचा महिमा, २१२-२१४ ३३०-३३४
- १४-१५ वेदाची त्रिगुणता, व तत्प्रेरक कर्माची गौणता, २१५-२२० वेदादि धात्राचा अविधेयुळें उद्भव व तरयागानें विधिविधेयाची अवाधकता २२१-२३१ हृदयस्थास शरण गेल्यानें अविधेयें निर्मूलन, २३२-२६२ हृदयस्थाचें स्वरूप, २६३-२७७ ३३४-३३६
- १६ उद्भवाची प्रार्थना-"आत्मा कर्ता की अकर्ता?" "कर्म करारें किवा टाकारें?" २७१-२७८ ३३६-३३७
- १७-२१ श्रीकृष्णसमापण-मायेंसुळें जीवाभास व कर्माची कर्तृत्वता, २७९-२८४ ब्रह्मज्ञानानुभव होईपर्यंत स्वधर्मोचरणाची आवश्यकता, २८५-२८७ जीवाचें मिथ्यात्व, २८८ जीवशिक्षाची चैतन्यता, २८९-३११ जीवाच्या कर्मबंधनाचें मिथ्यात्व, ३१२-३०२ जीवाची मनोरूपता, व शरीरसयोगता, ३०३-३५१ नाथाचें उद्धार, ३५२-३६० स्वमतादामुळें वाचा, इदियें, त्रिगुण, व त्रिविधतापाची अभिन्नकता, ३६३-३८३ जीवशिक्षाची अभिन्नता, भिन्न भिन्न शाक्तीचा उद्भव, व अदृष्ट शाक्तीचा प्रभाव, ३८४-४२० नपशुचा उद्भव, ४२१-४२३ ३३७-३४३
- २२-२३ भवशुद्धाचें वर्णन, ४२४-४४६ भवशुद्धापासून फलद्रवाचा उद्भव, ४४७ सामारिकास दु स-

विषय

पृष्ठांक

फळाची प्राप्यता, ४४८-४५१ वानप्रस्थास सुखफळाची प्राप्यता, ४५२-४५६ सन्याशास ब्रह्मदानदाची प्राप्यता, ४५७-४७०	३४३-३४५
४४ सद्गुरुभक्तीनें भववृक्षाचें निर्मूलन, ४७१-४७८ सद्गुरुलक्षण, ४७९-४८१ सद्गुरुभक्ति, ४८२-५८३ सद्दिव्याखानेनें भववृक्षाचें छेदन, ५८४-५८८ परब्रह्मागुणयाने कर्माचा त्याग, ५८९-५९५ अहतेची बाधकता, व तत्प्रायागीची आवश्यकता, ५९६-६१४ मद्गुफास साधनाची अनावश्यकता, ६१५-६१७ शिष्याचें श्रेष्ठ साधन, ६१८-६१९ श्रीकृष्णउद्धवाचें स्नानदिनमज्जन, ६२०-६२२ उपसंहार, ६२३-६२८	३४६-३५२

अध्याय तेरावा

भंगलाचरण, १-२० उपोद्घात २१-२७ आशंका, त्रिगुणांचें वास्तव्य असता सद्दिव्येचा उद्भव कसा होईल ? २८-३०	३५२-३५४
१-३ गुणाची व आत्म्याची असबद्धता, ३१-३५ गुणाच्या नाशाने सद्दिव्येची प्राप्ति, ३६-४९ सात्विक अमत्सेवनानें सत्ताचा उत्कर्ष, रजतमाचा नाश, व सद्दिव्येची उपलब्धि, ५०-६०	३५४-३५५
४-५ सात्विक पदायाचें दशलक्षण, ६१-११८ तामस पदायाचें दशलक्षण, ११९-१३१ राजस पदायाचें दशलक्षण, १३२-१५३ तिन्ही गुणांचें सर्वसाधारण लक्षण, १५४-१६०	३५५-३५९
६-७ सात्विक अमत्सेवनानें सत्ताची वृद्धि, धर्माची प्रवृत्ति, व ज्ञानाची प्रगटता, १६१-१६२ सल्लक्ष्मीवाचून गुरुपदेशाची निरर्थकता, १६३-१७७ भक्तीने ज्ञानाची प्रकटता, व अविद्येचें निर्मूलन, १७३-१८५ आशंका, देहासुखें जर ज्ञान उत्पन्न होतें, तर तें ज्ञान देहाच व गुणाचें निर्मूलन कसे करील, १८६-१८८ वैराग्यानें ज्ञानाची प्रगटता, व अविद्येच्या नाशानें स्वरूपता, १८९-१९७ उद्धवास ज्ञानाच्या विषयलालसेची विस्मयता, १९८-२०१	३५९-३६१

८ उद्धवाची प्राथना - "जनास विषयाची दुखदावत्या कळत असून, ते श्वानखरअजासराखे विषयासक का व्हायेत ?" २०२-२२५

३६१-३६२

९-११ श्रीकृष्णसमापण - देहात्मभावनेने निलमुफतेचें विस्मरण, व रजोगुणाचा उद्भव, २२६-२२९ रजोगुण मनाची कामाभिलाषा, २३०-२४६ आशंका, मुमुक्षुला निषयत्याग व्हावा कसा ? २४७-२४८

३६२-३६३

१२-१४ विषयाच्या अनुतापाणें मनाचें नियमन करण्याची आवश्यकता, २४९-२५३ योगाभ्यासानें मनोनिग्रह, २५४-२६१ सनकादिकास केलेल्या उपदेशासबधाचे उद्धार, २६२-२६७

३६३-३६४

१५ उद्धवाची प्राथना - सनकादिकास केलेल्या उपदेशाचा फाळ कोणता ? व स्वरूप कोणतें ? २६८-२७१

३६४

१६ श्रीकृष्णसमापण - सनकादिकाचा "सूक्ष्म योगगती व दुर्ज्ञेय स्वरूपस्थिति" याविषयी प्रश्न, २७२-२७३

३६४

१७ सनकादिकाचा प्रश्न - "विषयांत चित्त व चित्तांत विषय" असता अन्योन्यत्याग व्हावा कसा ? २७४-२७८

३६४

१८-२१ श्रीकृष्णसमापण - ब्रह्मदेवाची कर्मजाळता, २७९-२८१ ब्रह्मदेवानें केलेलें परमात्म्याचें चिंतन, २८२-२८५ ह्रस्वरूपानें सल्लोकी भागमन, २८६-२९९ ह्रसाचा सल्लोकी सन्मान, व सनकादिकानी "आपण कोण" हाणून विचारलेला प्रश्न, ३००-३०५ ह्रस्वगीतेंत निलातिलविवेकानाचें प्रतिपादन, ३०६ उद्धवयशोवर्णन, ३०७-३१४

३६५-३६६

३२-३६ ह्रस्वसमापण - आत्मा अद्वैत व देहपचभूतात्मक असल्यामुळें प्रश्नाची अयुक्तता, ३१५-३३३ आत्म्याची मनोवाचादि इद्रियांच्या ठिकाणी व्यापकता, ३३४-३५९ विषयत्यागावाचून ब्रह्मज्ञानाची अप्राप्यता, ३६०-३६१ स्वरूपाच्या विस्मरणानें व कर्तृत्वभोक्तृत्वाभिमानानें देहद्वयाचा उद्भव, ३६२-३६७ भक्तानें अभिमानाचें निर्मूलन, जीवाची तद्रूपता, व देहद्वयाचें निरसन, ३६८-३९२

३६६-३

४०-४८ जीवाचें तिन्ही अवस्थामध्ये साक्षिल, ३९३-४०१ अहममताभिमानानें सत्सारवधन, ४०२-४१३ दुर्भावभावानें चित्ताचा व विषयाचा अन्योन्यवियोग, ४१४-४३०

विषय

पृष्ठांक.

२९ अहकारामुळे देहाभिमानाची प्रवृत्ता, ४३१-४३७ मद्रावनेनें चित्ताचा लुप्त प्रवेश, देहाभिमानाचें निर्मूलन, व जीवाची तद्रूपता, ४३८-४४८	३७१-३७२
३०-३१ ज्ञानाभिमान, शास्त्राभिमान, व कर्माभिमानादि भेदभावनेनें निजज्ञानाची अप्राप्यता, ४४९-४५८ आशका, वेदानेंच जर भेदाचें प्रतिपादन केले आहे, तर वेदांशा असल्या कां मानावी? ४५९-४६४ आविश्क जनांस वेदाची नियामकता, व भगवद्भक्तांस अनियामकता, ४६५-४८०	३७२-३७३
३०-३३ आत्म्याचें तिन्ही अवस्थांत माक्षिल, ४८१-५०० माथेमुळे गुणावस्थत मनाची व्यापकता व भववधनता, ५०१-५०७ भववधनिरसनार्थ माधुसेयेची आवश्यकता, ५०८-५१० साधुच्या उपदेशानें ज्ञानसहाची प्राप्ति, व त्यानें देहाभिमानाचें छेदन, ५११-५२९ आशका, परमात्म्याचें अजन कुठें करावें? ५३०-५३२ निजहृदयांत आत्मारामाच्या भजनाचें माहात्म्य, ५३३-५४५	३७३-३७६
३४-३७ मन कल्पित ससाराचा आभास, अलातचकाचा दृष्टांत, ५८६-५५७ भगवद्भावनें ससारमार्गचें निर्मूलन, ५५८-५६६ जीवन्मुक्तस्थितीचें वर्णन, ५६७-७११	३७६-३८३
३८-४० हृसानें सांगितलेल्या प्रज्ञज्ञानाची महती, ७१२-७२१ हृसांत स्वतःच्या व्यापकशक्तीचें व निर्गुणत्वाचें केलेलें वर्णन, ७२२-७३७	३८३
४९-४७ स्वनकादिकाची निःसदेहता, व मद्रूपता, ७३८-७४२ सनकादिकानीं हृसाच्या केलेल्या सन्मानाचें वर्णन, ७४३-७४९ हृसाचें निजघामास गमन, ७५० उपसहार, ७५१-७८१	३८६
अध्याय चवदावा.	
भंगलाचरण, १-१७ उपोद्घात, १८-२९	३८८
१-२ उद्धवाची प्रार्थना - "भक्तीनें जर सायुज्यमुक्ति मिळवे, तर मग वेदज्ञ भिन भिन मताचें प्रतिपादन करतात, त्याचें कारण काय? व त्यांत प्रधान व गौण कोणती?" ३०-३७ अध्यायातील विषयाचा निष्कर्ष, ३८-३९	३८८
३-११ श्रीकृष्णसभापण - प्रलयकालीं वेदवचनाची विस्मृति, व पुन ब्रह्मदेवास मद्रूपीचा उपदेश, ४०-४३ ब्रह्मदेवानें मनु, ऋषी, देव, किंनर, व दानवादिकास केलेल्या उपदेशपरंपरेचें वर्णन, ४४-५१ प्रकृतिसभावातुरूप विविध साधनाचा व मताचा उपदेश, ५२-६० मायावरणानें जनाची धियेकनष्टता व विषयनिष्ठा, ६१-६४ विविध साधनापासून दुःखरूप फळाच्या प्राप्तीनें अधःपतन, ६५-८३	३८८-३९०
१२-१५ निरपेक्षतेनें ब्रह्मसुखाची प्राप्ति, ८४-१०२ भक्तीची अकिंचनता, दमनशीलता, शांतता, समता, व सुखसंपत्ता, १०३-११४ भक्तीचा सार्वभौमराज्यपदापासून सायुज्यमुक्तोपर्यंत त्याग, ११५-१३४ आशका, भक्तीच्या प्रेमातुरूप आपण भक्तीवर प्रेम करिता काय? १३५-१४० ब्रह्मदेव, सकर्षण, लक्ष्मी, शंकर, व स्वदेहापेक्षाही भक्तीची विशेष प्रियता, १४१-१६१	३९०-३९४
१६-१७ भक्तीची लक्षणें - १ निरपेक्षता, १६२-१६६ २ मननता, १६७-१६९ ३ शांतता, १७०-१७३ ४ समता, १७४-१७५ ५ निर्वैरता, १७६-१७९ पञ्चलक्षणयुक्त भक्तीचा महिमा, १८०-१९१ अकिंचनता, १९२-१९३ अतुरकता, १९४ शांतता, १९५ महत्ता, १९६-१९७ निर्विषयता, १९८-२०० सुखसंपत्ता, २०१-२२०	३९४-३९६
१८-२१ भक्तांस विषयाची अबाधकता, २०१-२२३ भक्तीनें प्रापंचिक जनाची विषयनिवृत्ति, २०४-२२८ आशका, विषयनिवृत्ति न्हावी, एतदर्थं जर भक्ती केली नाहीं, तर तद्विपर्याय विरक्ती उद्भवेल काय? २२९-२३० भक्तीचा महिमा, २३१-२९८	३९६-४००
२० भक्तीवाचून कर्म, धर्म, सत्य, दया, विद्या, तप आदि साधनाची निरर्थकता, २९९-३०६	४००
२३-२४ चरित्रप्रवणानें व आत्मचर्चेनें चित्तशुद्धि, भक्तीची प्राप्ति, व देहावर उद्भवणारीं चिन्हें, ३०७-३१३ भक्तीवाचून विषयविरक्तीची व विरक्तीवाचून मत्प्राप्तीची अशक्यता, ३१४-३१६ भक्तीच्या अनुभववाचीं चिन्हें, ३१७-३३६	
२५-२७ भक्तीनें अविवेचे निरसन, व जीवाची परमानंदा, ३३७-३४१ आशका, ज्ञानानें अविवेचे निरसन होतें, तर मग भक्तीची आवश्यकता का? ३४२-३४३ भक्तीनें ज्ञानाची प्रकटता, व जीवाची वैतन्यता, ३४४-३४८ मूर्च्छितानानें चित्ताची मद्रूपता, ३४९-३५४	४००-४०१

विषय

पृष्ठांक.

२८-३० साधनां इहासुनादि भोग व छीसगतीचा त्याग करून मज्जयान ऋष्याचा आवश्यकता,	
३५५-३६५ छी व छीसगतीची बाधकता, ३६६-३९७	४०२-४०४
३१ उद्धवाची प्रार्थना -मुमुक्षुने "कोणत्या स्वरूपाचे ध्यान करावे?" ३९८-४०१	४०४
३२-४६ श्रीकृष्णसंभाषण -आसनलक्षण, ४०२-४१६ अभ्यासलक्षण, ४१७-४३० प्रणवा- भ्यासानें निजसुराची प्राप्ति, ४३३-५६४ ध्यानयोगाचें निवरण, ४६५-५१० ध्यानांत त्रिपुटीचें निर्मू- लत, व आनदानुभवाची उपलब्धि, ५१३-५३६ उपसहार, ५३७-५६८	४०४-४११

अध्याय पधरावा

मंगलाचरण, १-२६ उपोद्घात, २७-३१	४११-४१३
१ भक्तिसाधनाच्या वेळीं सिद्धीचा उपसर्ग, ३२-३४	४१३
२ उद्धवाची प्रार्थना - "कोणत्या धारणेन कोणत्या सिद्धीची प्राप्ति होते? व त्याची सख्या किती?" ३५-३६	४१३
३-९ श्रीकृष्णसंभाषण -स्वरूपाजुभवांन आठ सिद्धींची व शुद्धमलगुणसंपन्नतेन दहा सिद्धींची प्राप्यता, ३७-४२ आठ सिद्धींचें वर्णन, ४३-४९ दहा सिद्धींचें वर्णन, ५०-५९ पाच सिद्धींचें वर्णन, ६०-६४ सिद्धींच्या प्राप्त्यर्थ साधनोपाय, ६५-६६	४१३-४१५
१०-१७ आठ सिद्धि -१ अणिमा, ६७-७० २ महिमा, ७१-७४ ३ लघिमा, ७५-७८ ४ प्राप्ति, ७९-८२ ५ प्राकाम्य, ८३-८६ ६ इक्षिता, ८७-९० ७ धमिता, ९३ ९८ ८ यत्नाम, ९९-१०६	४१५-४१७
१८-२७ दहा सिद्धि -१ अनुर्मिक्त्व, १०७-१०८ २ दूरधरण, १०९-११२ ३ दूरदशन, ११३- ११५ ४ योगोव, ११६-११८ ५ कामरूप, ११९-१२२ ६ परकायप्रवेशन, १२३-१२९ ७ स्वच्छदमृत्यु, १३०-१४० ८ सुरक्षीहाप्राप्ति, १४१-१४३ ९ सकल्पसिद्धि, १४४-१४६ १० अप्रतिहत आज्ञा, १४७-१५०	४१७-४१९
२८-३० पाच सिद्धि -१ त्रिकालज्ञता, १५१-१५२ २ अद्वैतता, १५३-१५५ ३ प्रतिशुभ, १५६- १६६ ४ परचित्ताभिज्ञता, १६७-१७१ ५ अपराजितत्व, १७२-१७७	४१९-४२०
३१ भिन्नभिन्न सिद्धींची भिन्नभिन्न धारणेनें प्राप्ति, १७८-१८०	४२०
३२-३३ साधकाला श्रम, दम, वैराग्य, त्रिवेक, मनन, ध्यानादि साधनांनिं सिद्धींची प्रकटता, त्याची बाधकता, झणून तत्त्यागाची आवश्यकता, १८१-१९९	४२०-४२१
३४ जन्म औपधी तप भद्र योगादि साधनांन प्राप्त होणाऱ्या सिद्धींच वर्णन, २००-२१४ मज्जकाना सिद्धींची निरिच्छा, २१५-२२०	४२१-४२२
३५-३६ श्रीकृष्णानां स्वतःच्या प्रभुल विभुल व व्यापकल या शक्तींचे कलेल वर्णन, २०१-२३० सिद्धीच्या विघ्नाची दूषण, २३१-२३४ उपसहार, २३५-२५०	४२२-४२३

अध्याय सोळावा

मंगलाचरण, १-१९ भागवताची परंपरा, व खडूत टीकेसमधानें उद्धार, २०-२८ प्रत्येक अध्या याचा निकष, २९-६९ जनादेनरूपेचा महिमा, ७०-७४ उपोद्घात, ७५-७७	४२४-४२७
१-५ उद्धवाची प्रार्थना - " विभूति कोणत्या व किती " ? ७८-१०४	४२७-४२८
६-८ श्रीकृष्णसंभाषण -अर्जुनाचा विभूतिविषयक प्रश्न, व त्याम सांगितलेल ज्ञानरहस्य, १०५-१५०	४२८-४३०
९-१४ विभूतींचें वर्णन -ईश्वरल, १५१-१५९ गति, काळ, शटत्रिमता, १६०-१६४ सूत्रत्रिया, महत्तरव, जीव, मन, १६५-१७० हिरण्यगर्भ, अकार, अकार, गायत्रीछंद, १७१-१७६ इन्द्र, अग्नि, वा मन, शंकर, १७७ शृंग, मनु, नारद, कामधेनु, १७८-१८०	४३०-४३२
१५-२० कपिल, गरुड, दक्ष, अर्यमा, १८१-१८२ प्रल्हाद, चंद्र, कुत्रेर, १८३-१८४ ऐरावत, व- रण, सूर्य, भूपती, १८५-१८७ उर्वे श्रवा, सुवर्ण, यम, वायुनी, शेष, सिंह, सन्यासी, श्राद्धग, १८८-१९१ गंगा, समुद्र, घनुष्य, त्रिपुरारी, १९२-१९३	४३२
२१-२५ मेरु, हिमालय, अश्वत्थ, यव, १९४-१९५ वशिष्ठ, युद्धस्वति, कार्मिळ्वागी, १९६-१९७ ए भा ४	

विषय

पृष्ठांक.

ब्रह्मयज्ञ, अहिंसाव्रत, वायु, अग्नि, उदरू, वाचा, १९८-२०० योग, नीति, आत्मीक्षिणी विद्या, वाद, २०३-२०७ शातरूपा, मनु, नारायण, सनत्कुमार, २०८-२०९	४३३
२६-३० सन्यासधर्म, क्षमा, सत्यवचन, मौन्य, प्रजापति, २१०-२१७ सवत्सर, मनुमाधय, मार्ग-शीर्ष, अभिहित, २१८-२२१ कृत्ययुग, अक्षित, देवल, व्यास, उशानाचाय, २२२-२२५ वासुदेव, उद्वय, हनुमत, सुदर्शन, २२६-२३५ पद्मराग, पद्मरुळा, कुश, गोघृत, २३६-२३७	४३३-४३५
३१-३५ उद्यमलक्ष्मी, कपटयुक्ति, सहनशीलता, सत्त्वदृती, २३८-२४० मनोवळ, क्षरीरवळ, धैर्य-वळ, भजनकर्म, वासुदेवादि नऊ मूर्ति, २४३-२५७ विश्वावसु, पूर्वचिंती, स्वैर्य, गध, २५८-२६० मनु-ररस, प्रकाश, तेज, अनाहत ध्वनि, २६१-२६० बळी, अर्जुन, उत्पत्तिस्थितिप्रलय २६३-२६५	४३५-४३६
३६-६० इद्रियाची अभिव्यक्तता, २६६-२७२ पंचवीम तत्त्वे, त्रिगुण, २७३-२७६ क्षेत्रक्षेत्रज्ञ, २७७-२८२ विभूतीची अपारता, २८३-२८६ मानवी विभूति, २८७-२९१	४३६-४३७
४१ विभूतीचें मनोजन्यत्व, व स्वरूपाच्या ठिगणां मिथ्यात्व, २९२-२९४	४३७
४२-४४ मन, बुद्धि, व इद्रियें, याच्या नियमनाग मद्रूपाची प्राप्ति, व सप्ततीचें नियमन, २९५-३०१	
इतर साधनाची निरर्थकता, ३०२-३०७ मन, बुद्धि, इद्रिये व प्राण, याच्या नियमनाची आवश्यकता, ३०८	
भक्तीचें शातीचा उद्वय, साधनाचें निर्मूलन, व ससाराची निवृत्ति, ३०९-३१० सकटसमयीं भक्तरक्षण, ३११-३१७ भक्तीचा महिमा, ३१८-३२२ श्रीकृष्णउद्ववाची खानदता, ३२३-३२७ उपसंहार, ३२८-३३८	४३८-४३९

अध्याय सतरावा

मंगलाचरण, १-११ उपोद्घात, १२-१८	४४०
१-७ उद्ववाची प्रार्थना - [१] "वर्णाश्रमधर्म," [२] "वर्णवाह्याचें कर्म," [३] "सर्वे वर्णांचा स्वधर्म," [४] "आश्रमधर्म," [५] "स्वधर्मेयुक्त भगवद्भक्ती," असे पाच प्रश्न, १९-४९	४४०-४४०
८ शुकानें उद्ववाचें केलेलें यशोवर्णन, ५०-५८	४४२
९ श्रीकृष्णसभापण - जगदुदारार्थ योगप्रश्न केल्यावद्दल उद्ववाचा गौरव, ५९-६०	४४२
१०-११ [१] वर्णाश्रमधर्म - कृत्यगुणवर्णन, वर्ण, ध्यान, व तपश्चरण, ६३-७०	४४३
१२-१५ त्रेतायुगवर्णन, वेदाची व यज्ञाची प्रगटता, ७१-७५ चार वर्णांचा उद्वय, ७६-७८ वर्णाश्रम-स्थिति, ७९-८० गुणानुरूप वर्णव्यवस्था, ८१-८३	४४३-४४४
१६ ब्राह्मणाचीं लक्षणें - १ शम, ८४-८९ २ दम, ९०-९२ ३ तप, ९३-९७ ४ शौच, ९८-१०० ५ सतोप, १०१-१०६ ६ शांति, १०७-१०९ ७ आर्जव, ११०-११३ ८ निजगति, ११४-१२३ ९ दया, १२४-१३१ १० सत्य, १३२-१३६	४४४-४४६
१७ क्षत्रियाचीं लक्षणें - १ तेज, १३७-१३९ २ वळ, १४०-१४२ ३ धृति, १४३-१४५ ४ शौर्य, १४६-१५० ५ तिविक्षा, १५१-१५५ ६ औदार्य १५६-१५९ ७ उद्यम, १६०-१६२ ८ स्वैर्य, १६३-१६४ ९ ब्राह्मणगति, १६४-१७० १० ऐश्वर्य, १७१-१७६	४४६-४४८
१८ वैश्यचीं लक्षणें - १ द्रव्यलोभ, १७७ २ अधसचय, १७८ ३ दाननिष्ठा, १७९-१८० ४ ब्राह्मण-सेवा, १८१-१८२ ५ अर्धभल, १८३-१८६	४४८
१९ शूद्राचीं लक्षणें - १ द्विजसेवा, १८७ २ गौरक्षण, १८८-१८९ ३ वेवसेवा, १९०-१९३ चारही आधमातील कर्तव्यत्वेचें संक्षिप्त वर्णन, १९४-२००	४४८-४४९
२० [२] वर्णवाह्य अत्यजाटि जातीचीं लक्षणें - १ अशौच, २०१-२०५ २ असत्य, २०६-२०८ ४ बोरी, २०९-२११ ४ नास्तिगणा, २१२-२१६ ५ शुष्क विमह, २१५-२२० ६ काम, २२१-२२४ ३ क्रोध, २२५-२२८ ८ लोभ, २२७-२३४	४४९-४५०
२१ [३] सर्वे वर्णांचें धर्मलक्षण - १ अहिंसा, २३५-२३७ २ सत्य, २३८-२३९ ३ अ-शौच, २४०-२४२ ४ अवायता, २४३-२४५ ५ अक्रोधाता, २४६-२४९ ६ निर्लोभता, २५०-२५८ ७ भूतप्रियहितकारिता, २५९-२६६	४५०-४५१

विषय

पृष्ठांक.

२२-३६ [४] आश्रमधर्मवर्णन - प्रकृत्याश्रमात उपकर्वाण व नैष्ठिक असे दोन भेद, २६७-२७०	
१ उपकर्वाण धर्माचरण, व्रतधारण, २७१-२८७ वीचरक्षण, २८८-३९१ आचार, माता, पिता, सूर्य, अग्नि, गो, ब्राह्मण, इत्यादिविषयांचें कर्तव्य, २९२-२९६ गुरूची महती, २९७-३०६ युक्ताहार, ३०७-३१४	
गुरुसेवा, ३१५-३२६ २ नैष्ठिक धर्माचरण, यावज्जन्म गुरुसेवेविषयां तत्परता, ३२७-३३४ ब्रह्मभावना, ३३५-३३८	
त्रिमाचें अवलोकन, दर्शन, स्वर्ग, इत्यादिविषयांचे चर्चा, ३३९-३५४ सदाचरण, ३५५-३५८ स्वधर्मनियमन, ३५९-३६१ भक्तीची उपलब्धि, ३६२-३६९	४५१-४५६
३७-३८ उपकर्वाण व्रताच्या समाप्तोत्तर गार्हस्थ्य, वानप्रस्थ, अगर सन्यासादि कोणत्याही आश्रमाचें अधिकारानुरूप ग्रहण, ३७०-३८८ भक्तास आश्रमनियमाची अनावश्यकता, ३८९-३९२	४५६-४५७
३९-४६ गृहस्थाश्रम, भायेंसवधानें युक्तायुक्त विचार, ३९३-४०० पदरमाचे व त्रिकमाचे अधिकारी, ४०१-४०९ ब्राह्मणांना युक्त धर्माचरणानें ब्रह्ममुखाची प्राप्यता, ४१०-४३३ भक्ताचें रक्षण केल्यानें धनिकाची मुक्ता, ४३४-४४४ राजधर्म, ४४५-४५४	४५७-४६०
४७-४९ ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य व शूद्र, यांनी अनुपपत्तिकालीं कोणत्या रीतीनें उपनीविका करावी, तत्सवधानें विचार, ४५५-४७४	४६०-४६१
५०-५४ निरुत्कर्म, ४७५-४८८ यज्ञाचरण, ४८६-४९० स्त्री, पुत्र, गृहदांची अनासक्तता, ४९३-५०२ अनासक्ततेनें निजमुक्ता, ५०३-५०७	४६१-४६३
५५ भगवद्भक्तास आश्रमातराची अनावश्यकता, ५०८-५१० वानप्रस्थाधिकारी, ५११ सन्यासाधिकारी, ५१२-५१३ अनधिकारी, ५१४-५१५	४६३
५६-५८ अहममताभिमानानें व कुटुंबाच्या मोहानें अध पतनता, ५१६-५३० नरदेहाचें कर्तव्य, ५३१-५३२ ब्राह्मणाची योग्यता, ५३३-५४२ उपसहार	४६३-४६४
अध्याय अठरावा	
मंगलाचरण, १-६ उपोढात, ७-९	४६४-४६५
१-११ घानप्रस्थाश्रम - यनासगमन, १०-१६ आहार, पित्रा, वज्राच्छादनाविषयांचें नियम, १७-२४ तपोलक्षण, २५-२८ फलाहाराविषयांचें नियम, २९-३७ वेदोक्त कर्माचरण ३८-४३ निजस्वल्पाची प्राप्ती, ४४-४९ कामाभिलाषी वानप्रस्थास मूर्खाची उपमा, ५०-५४ स्यासग्रहण, अगर अर्थात प्रवेश, ५६-६३	४६५-४६७
१२-२७ सन्यासाश्रम-वैराग्ययुक्त वानप्रस्थाची सन्यासग्रहणता, ६४-७५ विधिविधानाची अकृत्यता, ७६-७९ वज्राच्छादनादि नियम, ८०-८५ नारायणाच्या अनुसंधानानें मन आदि इन्द्रियाची पवित्रता, ८६-९५ त्रिदलक्षण, ९६-१०४ आहार, १०५-१२५ विहार, १२६-१२० आचार, १२१-१३७ विकार, १३८-१४९ संचार, १५०-१६० भिक्षेचीं पवित्रत्वानें, १६१-१६५ विषयाची विरक्तता, १६६-१७० स्वरूपानुसर्गानें प्रपचाचें मिथ्यात्व, १७१-१७५ चार प्रकारचे स्यासी, १७६-१८७	४६७-४७३
२८-३७ परमहंसचे धर्म, -हमाची परमहंसाची साधर्म्यता, १८८-१८९ ज्ञाननिष्ठ सन्यासाची लोकरक्षणार्थी धर्मकर्तव्यता, १९०-१९७ वैज्याप्रमाणें वर्तन, १९८-२०३ वादविषयक भाषणाविषयांचें मीन, २०४-२१३ जनापासून होणाऱ्या उपसर्गाची सहनता, २१४-२२५ निर्भरता, २२६-२२९ ब्रह्मभावना, २३०-२३४ आहाराची निरिच्छता, २३५-२३८ भिक्षेन्तव पर्यटनाची आवश्यकता, २३९-२४६ युक्ताहार, प्रावण, व शयनादीचें नियमन, २४७-२५१ कर्माची निरभिमनता, २५२-२५४ आत्मदर्शानें मेदाचें निरघन, २५५-२५७ प्रारब्धाचें भोक्तृत्व, २५८-२६५ देहाचें पतन, व स्वरूपी समरथता, २६६-२६९	४७३-४७७
३८-३९ मुमुक्षुची सन्यासग्रहणता - इहामुद्रभोगादि विषयाची विरक्तता, २७०-२७७ अयुक्त कर्मांचा दुःख परिणाम, २७७ गुरुस्य दारण जाण्याची आवश्यकता, २७४-२७७ गुरुसेवेविषयांचें तत्परता, २७८-२८९	४७७-४७८
४०-४१ विषयार्था, दामिक, व अतिरिक्त सन्यासाचें वर्णन, २९०-३११	४७८-४७९
४२-४३ चारही आश्रमधर्मांचें सक्षिप्त लक्षण, ३१२-३१७ गृहस्थाचें स्वधर्माचरण, ३१८-३२० मङ्गलिक हाच चारही आश्रमांचा व सर्वे वर्णांचा स्वधर्म, ३२१-३२२	४७९-४८०

- ४४-४७ [५] भगवद्भक्तीचें चर्चन-सर्वभूती मद्भवनेनें अनन्यभक्तीची उपलब्धि, ३२३-३२५
 अनन्यभक्तीचें लक्षण, ३२६-३३२ स्वधर्मानुष्ठानाने त्रिगुणाचें निर्मूलन, व ज्ञानाची प्रगटता, ३३३-३३४
 ज्ञानोदयानें विकल्पाचा त्याग, सर्वभूती परमात्म्याचा भास व भक्तीचा उत्थास, ४३५-४३६ भक्तीची निज-
 स्वरूपाची उपलब्धि ३३७-३४५ स्वधर्माची उपेक्षा, व स्वाम कर्माचा दुःपद परिणाम, ३४६-३६५
 स्वधर्मानें भक्तीची उपलब्धि, ३६६-३७७ ४८०-४८२
- ८८ स्वधर्माचा महिमा, ३७८-३९१ उपसहार, ३९२-३९७ ४८२-४८३
- अध्याय एकुणिसावा
- मंगलचरण, १-१० उपोद्घात, ११-२४ ४८३-४८४
- १-५ ज्ञानानुभवाचें लक्षण, २५-३७ ज्ञानाची सावाचा त्याग, ३३-४० ज्ञानाने मजबरील प्रेम,
 ४१-३७ ज्ञानाची पढीयता, ४८-५७ ज्ञानाची पवित्रता, ५८-६३ ज्ञानविज्ञानलक्षण, ६४-६५ ज्ञानविज्ञान-
 नसपनें ज्ञानाच्या भजनस्थितीचें लक्षण, ६६-७१ ४८४-४८६
- ६-७ मुनीश्वराचें ज्ञानसाधन, ७२-७९ प्रपचाचें मिथ्यात्व, व वस्तूचें सत्यत्व, ८०-९३ उद्धवाची
 आनदावस्था, ९४-९७ ४८६-४८७
- ८-१० उद्धवाची प्रार्थना, शरणाता-[१] "शुद्धज्ञान" व [२] "भगवद्भक्ति"-
 विषयक प्रश्न, ९८-१३६ ४८७-४८९
- ११-१३ श्रीकृष्णसभापण - धर्माची थोरली, व भीष्माची महती, १३७-१५५ धर्मानें भीष्मास
 केलेले प्रश्न, १५६-१६७ ४८९-४९०
- १४-१८ [१] ज्ञानलक्षण, १६८-१७५ विज्ञानलक्षण, १७६-१८५ त्रिगुणाची अतर्कता, १८६-
 १८९ वस्तूचें सत्यत्व, व प्रपचाच्या मिथ्यात्वाची चार प्रमाणें, १९०-२०७ इहामुनादि भोगाची विरक्ति,
 २०८-२१३ ४९०-४९३
- १९-२४ [२] भक्तीचें लक्षण, २१४-२२६ कथा, कीर्तन, पूजन, स्तवनादिविषयां आदरता,
 २१७-२२९ मद्भक्ताची आदरता, २३०-२३७ सर्वभूती मद्भवना, २३८-२४४ सर्वकाळ मद्भजनानें
 मनाची मदपणता, २४५-२५० ब्रह्मदारादि भोगाचा त्याग, व सर्वकर्माची मदपणता, २५१-२६१ मद-
 पणानें मनाची निर्मळता, व सहजता, २६२-२६५ स्वरूपतेनें चौथ्या भक्तीची उपलब्धि, २६६ तीन्ही
 भक्तीपेक्षा चौथ्या भक्तीचा महिमा, २६७-२८७ भक्ताचें ऐश्वर्य, २८२-२९४ भक्तीचें रहस्य, २९५-
 ३०३ श्रीकृष्णउद्धवाचें प्रेमनिमज्जन, ३०४-३१८ नाथाचे उद्धार, ३१५-३२४ ४९३-४९७
- २५ मनाच्या स्वरूपतेचा मुगमोपाय, नामस्मरणाने पापाचें क्षालन, ३२५-३२७ सत्कृतीनें धर्मपरा
 यणता, वैराग्याचा उद्भव, व ज्ञानाची प्रगटता, ३२८-३२९ ज्ञानप्रकाशानें स्वरूपाचें अनुसंधान, व
 मनाची मदपणता, ३३० मनाच्या व्यपणतेनें मद्भक्तीची उपलब्धि, ३३१-३३४ ४९७-४९८
- २६ अज्ञ जनातील ज्ञानी, पंडित, भाग्यवत, मुक्त, राजयोगी, धर्मज्ञ, व पवित्र, याच्या स्वघानें
 विवेचन, ३३५-३४८ ४९८
- २७ परमात्म्याच्या प्राप्त्यर्थ, धर्म, ज्ञान, वैराग्य, ऐश्वर्य, अशा चार लक्षणांचा मुहूर्तार्थ, ३४९-३५७
 यमनियमादि प्रशोद्धनाचें कारण, ३५८-३६१ ४९८-४९९
- २८-३२ उद्धवाची प्रार्थना-"यमनियमविषयक दोन, व गुणविषयक तेत्तीस
 प्रश्न" ३६२-३७६ ४९९-५००
- ३३-४५ श्रीकृष्णसभापण-१ यमाचें वार प्रकार, ३७७-३९४ २ नियमाचें वारा प्रकार,
 ३९५-४१२ यमनियमाचा महिमा, ४१३-४१६ नाथाचे उद्धार, ४१७-४२० ३ शम, ४२१-४२४ ४
 दम, ४२५-४३७ ५ तिविक्षा, ४३८-४४३ ६ धृति, ४४४-४४६ ७ दान, ४४७-४५० ८ तप, ४५१-
 ४५४ ९ शौर्य, ४५५-४५९ १० सत्य, ४६०-४६२ ११ श्रुत, ४६३-४६५ शौच, ४६६-४७१ १२
 श्लोम, ४७२-४७३ १३ धन, ४७४-४७८ १४ यज्ञ, ४७९-४८४-१५ दक्षिणा, ४८५-४८६ १६ बळ,
 ४८७-४९१ १७ भाग्य, ४९२-५०१ १८ लाभ, ५०२-५०५ १९ विद्या, ५०६-५०९ २० लज्जा,
 ५१०-५११ २१ शी, ५१२-५१४ २२ सुख, ५१५-५१६ २३ दुःख, ५१७-५१८ २४ पंडित, ५१९-

विषय

पृष्ठांक

५२१-२५ मूर्ख, ५२२-५२५ २६ सन्मार्ग, ५२६-२७ चित्तविक्षेपता, ५२७-५३२ २८ स्वर्ग, ५३३-५३५
२९ नरक, ५३६-५४५ ३० गुरु, ५४६-५५१ ३१ गृह, ५५२-५५४ ३२ आत्म्य, ५५५-५५७ ३३ द-
रित्री, ५५८-५६० ३४ कृपण, ५६१-५६५ ३५ ईश्वरत्व, ५६६-५६९ प्रजाची समाप्ती, ५७० साधकांनि
गुणदोषापासून अलक्षित रहाण्याची आवश्यकता, ५७१-५७३ ५००-५०८

-४६ ब्रह्मज्ञानलक्षण -अविद्येमुळे गुणदोषाचा उद्भव, व ब्रह्माचें पूर्णत्व, ५७४-५८१ गुणदोषास-
धपाणें वेदरहस्य, ५८२-५८८ आत्म्याच्या टिकाणी गुणदोषाचा अभाव, ५८९ साधकाचें कर्तव्य, ५९०-
५९१ उपसहार ५९२-५९६ ५०९

अध्याय विसावा

मंगलाचरण, १-१४ उपोद्घात १५-२० ५१०

१-५ उद्भवाची प्राथम्यता-“विधिनिषेध पाळले नाहीत, तर वेदाज्ञेच उल्लंघन होतें, व जर
पाळले तर गुणदोष उद्भवतात, तेव्हा ह्या भ्रमाचें निरसन व्हावें कसें ?” २३-६५ ५१३

६-८ श्रीकृष्णसमापण -वेदाधातुअभावास भगवत्कृपेची आवश्यकता, ६६-६९ वेदात कर्मभक्ति-
ज्ञानाचें प्रतिपादन, व त्याचे भिन्न भिन्न अधिकारी, ७०-८९ गुणदोषाच्या अस्तित्वाचीचें रहस्य,
९०-९९ ५१३-५१४

९-११ कर्मयोग -विरक्ति उद्भवपर्यंत कर्माची कर्तव्यता, १००-१०१ विरक्तीनें मत्कथेची आद-
रता व कर्माची अबाधकता, १०२-१०९ स्वधर्माचरणानें विरक्तीचा उद्भव, अन्वयगतीनें स्वयं अग्नर
नरकाची प्राप्ति, ११०-११३ नैकन्यानें पापपुण्याचा क्षय, ज्ञानाची प्रगटता, व पराभक्तीची उपलब्धि,
११४-१२४ ५१४-५१५

१२-१७ नरदेहाची धेष्टता, तत्प्राप्त्यर्थ देवाची मनीषा, व त्याची भक्तिज्ञानाने घन्यता, १२५-१३१
अधर्माने नरकगति, पुण्यसंपत्तीनें स्वर्गप्राप्ति, झणून दोन्हींचा त्याग करून भक्तिज्ञानसाधनाची आवश्यक
ता, १३२-१४१ ज्ञानाभिमानानें निरयगतीची प्राप्यता, १४२-१४५ नरदेहाची अन्धरता, व परमार्थ
साधन हीच कर्तव्यता, १४६-१५५ दृष्टात पक्ष्याची घरव्याविवर्यां निरभिमानता, १५६-१५८ नरदेहाचें
क्षमिकत्व जाणून तद्विपर्यां वैराग्याची आवश्यकता, १५९-१६० वैराग्ययुक्त भक्तीनें देहाभिमानाची नि
वृत्ति, १६३-१६५ दुलभ अग्नी नरदेहनांका, मनुष्यामनेचा साजुळ वायु, सद्गुरूसारखा कुशल कर्णधार
नावाडी, अज्ञा सुसंगमां भवाव्ययीचें उल्लंघन, व साजुज्यात निमज्जन, १६६-१८३ परमार्थास विमुख
असणारा आत्मघातकी, व त्यास निरयगतीची प्राप्ति, १८४-१९५ ५१५-५१६

१८-२१ साधकाची कर्तव्यता - मोक्षपर्यंत कर्मकळ्याचा त्याग, व स्वरूपाचें अनुसंधान, १९६-२००
मनाच्या स्थिरत्वाचा साधनोपाय, २०१-२१२ साधनानें मनाची स्वरूपता, २१३-२१५ अथाचा दृष्टात,
२१६-२२३ पुढील विषयाचें दिग्दर्शन, २२४-२२७ ५१९-५२०

२०-२५ सारययोग -चेतन्याची व्यापकता, व तांबितानें मनाची उपरमता, २०८-२४३ विष-
याचा वैराग्ययुक्त त्याग व गुरुपदेवाचित्ताने मनाची स्वरूपां लीनता, २४४-२४९ योगसाधनानें परमा
त्म्याची प्रगटना, २५०-२७० आन्वीक्षिकी विद्येनें तत्पदप्राप्ति २७१-२८५ मत्प्राप्तीस मङ्गळिक हय सु-
लभ साधन, २८६-२९४ योग्याची पापापासून अनुतापानें शुद्धता, २९५-३०३ ५२०-५२३

वेदाज्ञेचें रहस्य -विषयनिवृत्तीसाठी कर्मप्रवृत्ति, ३०४-३१५ स्वकर्मानें चित्तशुद्धि, वैराग्याचा
व शुद्धसत्त्वाचा उद्भव, ३१६ शुद्धधर्माने गुरुभजनाची प्रगटता, ३१७ गुरूचें माहात्म्य, ३१८-३२४ अ-
धिकारारूप कर्माचरणाची आवश्यकता, ३२५-३४० ५२४-५२५

२७-३३ भक्तियोग -भक्ताचा अधिकारी, ३४१-३४५ विषयातून मुक्त होण्याकरिता परमेश्वराचा
धावा, ३४६-३५६ मत्कृपेनें अनुतापाचा व भक्तीचा उद्भव, ३५७-३६६ निदिध्यासानें प्राचीचें निरसन,
व हृदयात प्रगटता, ३६४-३८६ भक्तीचा महिमा, ३८७-३९५ भक्तीचें रहस्य, ३९६-४०१ ५२५-५२८

३४-३६ भक्तलक्षण -निरपेक्षतेनें अमेद भक्तीची प्राप्ति ४०२-४१० निरपेक्ष भक्ताचें ऐश्वर्य,
४११-४१७ मङ्गळाना गुणदोषाचा अभाव, ४१८-४२५ ५२८-५२९

वेदान्तपर्यंत तीर्था कांडांचा निष्पन्न, व त्याच्या अनुष्ठानानें सगुणाची अग्नर निर्गुणाची प्राप्यता,
४३६-४५३ उपसहार, ४५३-४६२ ५३९-५३०

विषय

पृष्ठांक,

अध्याय एकविंसावा.

मंगलचरण, १-२४ उपोद्घात, २५-३८	५३१-५३२
१-४ भक्तिज्ञानोन्नतनामै सकामकर्मांची प्रतिष्ठा, व त्याचा दुःख परिणाम, २९-३४ कर्मासुद्धे गुणदोषाचा उद्भव, ३५-४५ विषयनिवृत्तीसाठी शुद्धाशुद्धतेचें विवरण, ४६-५१ व्यावहारिक आचारवर्णन, ५२-६३	५३२-५३३
५-७ स्वधर्मकर्मसिद्धयर्थं वेदात् समविषयतेचें प्रतिपादन, ६४-७० स्वधर्माचरणानें मोक्षाची प्राप्ति; ७३ वेदाचा गुणार्थ समजण्यास गुरूची आवश्यकता, ७४-७५ वेदामुळें जगदुद्धार, ७६-७७ उद्भवाचा गौरव, ७८ अधिकारानुरूप कर्माचरणासाठी वर्णाश्रमाचें नियम, ७९-८०	५३३-५३४
८-१५ देशाची शुद्धाशुद्धता, ८१-९० काळाची पवित्रापवित्रता, ९१-१०६ द्रव्याची शुद्धाशुद्धता, १०७-१५० कर्मांची शुध्दिता, १५१-१५३ शुचिताचें सहा लक्षणें, १५४-१७०	५३४-५३६
१६-१८ गुणदोषाचें युक्तयुक्त लक्षण, १७१-१९८ विषयत्यागार्थं गुणदोषाचें प्रतिपादन, १९९-२११	५३८-५४०
१९-२० विषयाच्या आसक्त्येने काममोघोद्भव, व त्यामुळें कर्तव्याकर्तव्याचें विस्मरण, २१२-२१७	५४०-५४१
अविवेकानें मूढवत् स्वभावता, २१८-२२० विषयामिनिवेश भ्रमाचें वर्णन, २२१-२३६	५४०-५४१
२३ सकाम अंगर निष्काम कर्मांची वासनेप्रमाणे फळश्रुति, २३७-२४० मूर्खाच्या उद्धारार्थं स्वर्गादिभोगाची अभिव्यक्तता, २४१-२८५	५४१
२४-२५ प्राणिमात्रांना विषयाची स्वाभाविक अभिलाषा, व तत्त्यागार्थं वेदानें विधिनियेधाचें वेळेळें विवरण, २४६-२५६	५४२
२६-२८ सकाम प्राण्यासाठी फळश्रुतीचें प्रतिपादन, २५७ स्वधर्मानें सकाम निष्काम कर्माचें निमूलन २५८-२६३ सकाम कर्मानें स्वधर्मापासून पराङ्मुखता, २६४-२७१ सकाम प्राण्याची दीनता, कृपणता, व तमाच्या वृद्धीनें मुग्धता, २७२-२८२ कामाभिलाषेनें हृदयस्थ परमात्म्याची अग्रगता, व त्या सुद्धे अध पतनता, २८३-२९५	५४२-५४४
२९-३४ वेदायांच्या अगम्यतेने सकाम प्राण्यांना स्वर्गादि साधनाची आदरता, २९६-३९७ याज्ञिकींची यज्ञार्थं पशुहत्यानें दुःखदावल्या, २९८-३१४ स्वर्गादि मुख स्वप्नवत् असताही सकाम प्राण्याची तद्विषयी लोळप्यता, ३१५-३१८ स्वधर्मातुलानानें त्रणाची प्राप्यता, ३१९-३२० सकाम कामाचरणाने अध पतनता, ३२१-३३० गुणानुसार विषयामिलाषा, व तत्प्राप्त्यर्थं अथ देव, पितर, भूतादि पिशाचाच भजन, ३२८-३३४ सकाम कर्मांचा अनित परिणाम, ३३५-३५१	५४४-५४६
३५-४० जीवना कर्मत्याग होऊन ब्रह्मप्राप्त्यर्थं वेदाचें परोक्ष विवरण, व त्याचा गुणार्थ, ३५२-३६६ वेदाची अर्थत शब्दत दुर्लभता, ३६७-३७६ वेदाचे व्यासकृत चार विभाग, व त्यांची दुर्बोधता, ३७७-३८८ ब्रह्माची अविकारता व मायेची विकारता, ३८९-३९८ सकाम प्रण्यांना सङ्गमनादाची अनावस्था, ३९९-४०१ योग्याला सङ्गमनादाचें अनुसंधान, ४०२-४१२ ऋकाराचा उद्भव, व त्याची व्यापकता, ४१३-४१९ वैसृतीयाचेची अभिव्यक्तता, ४२०-४३९	५४६-५५०
४१ गायत्रीछंद, व त्याचा महिमा, ४४०-४१६ इतर छंद, ४४७-४५२	५५०-५५१
४२-४३ वेदरहस्याची मूल्येवाचून अगम्यता, ४५३-४५९ तीन्ही काळाचा निष्कर्ष, ४६०-५१४ उद्भवाची आनदावस्था व गुरुहृषेचा महिमा, ५१५-५३० उपसहार, ५३१-५४४	५५१-५५५
अध्याय चाविंसावा	
मंगलचरण १-१८ उपोद्घात, १९-२७	५५५-५५६
१-३ उद्भवाची प्रार्थना - "तत्त्वाची निर्णयित संख्या किती ?" २८-५५	५५६-५५७
४-९ धीरुष्णसमापण - तत्त्वसंग्रहेसवधाने निम्ननिम्न मतानुवाद, ५६-६८ वादान्नी सत्वश्रुतीनें उपरगता, ६९-७१ कार्यकारणानुरूप तत्त्वोपपत्ती, व अनुप्रवेशता, ७२-८७ वक्त्राच्या ज्ञानविवेकोप्रमाने तत्त्वाची न्यूनाधिकता, ८८-९१	५५८-५५९
१०-११ सत्त्वीय तत्त्वाचें विवरण, ९२-११० पंचवीस तत्त्वाचें विवरण, १११-१३४	५५९-५६१
१३-१३ आत्म्याची निर्गुणता, व जीवाम्याची गुणकर्मी अस्तित्ता, १३५-१३९ मिगुण, काळ व महत्त्वाची प्रकृतीची अभिप्रेता, १४०-१४५	५६१-५६३

विषय

पृष्ठांक

१४-१६ अष्टावीस तत्त्वे - प्रकृति, पुरुष, महत्त्व, पंचमहाभूत, अहंकार, पंचज्ञानेंद्रिय, पंचसुंद्रिये, मन, पंचविषय, व त्रिगुण, १४६-१६८	५६२-५६३
१७-१८ प्रकृतीपासून उत्पत्तिमित्तिनिर्दलन, १६९-१७० पुरुषामुळे प्रकृतीची प्रकाशता, १७३-१८० प्रकृतिपुरुषाचें भिन्नत्व, १८१-१८६ पुरुषावलोकनाची प्रकृतीची महदहकारादि तत्त्वाची एकत्रता, व प्रमाणाचा उद्भव, १८७-१८९	५६३-५६४
१९-२४ भिन्न भिन्न तत्त्वसंस्थेचें विवरण - सात तत्त्वे, १९०-१९६ महा तत्त्वं, १९७-१९८ चार तत्त्वे, १९९-२०० सतरा तत्त्वे, २०३-२०८ सोळा तत्त्वे, २०५-२११ तेरा तत्त्वे, २१०-२१३ अकरा तत्त्वे, २१४-२१७ नव तत्त्वे, २१८-२१९ दोन तत्त्वे २२० एक तत्त्व, २२१-२२४	५६४-५६६
२५ निजतत्त्वसिद्धयर्थ तत्त्वाची न्यूनाधिकता, २२७-२२६ तत्त्वाचा निष्कर्ष, २२७-२३०	५६६
२६-२८ उद्भवाची प्राथना - "प्रकृतिपुरुषाचें भिन्नत्व कसें ?" २३१-२७९	५६६-५६८
२९-३३ श्रीकृष्णसभापण - रात्रिदिवसाप्रमाणेच प्रकृतिपुरुषाचा स्वयं, २८०-२८१ पुरुषाच्या अस्तानें प्रकृतीची प्रचलता, अहंकारता, त्रिगुणता, व त्रिविधतापता, २८२-३१४ त्रिविधतापाची व्यापकता, ३१५-३७२ अहंकाराचा उद्भव, व त्याची व्यापकता, २७३-३८३ प्रकृतिपुरुषाची भिन्नता, ३८६-३९२ आत्म्याची शुद्धता, ३९३-३९७ स्वल्पाच्या विस्मरणेणें विषयाभिगृष्टि, ३९८-४०० देहाभिमाननिरसनार्थ साधनाची आवश्यकता, ४०१-४०२ अज्ञानलक्षण, ४०३-४०६	५६८-५७४
३४-३५ उद्भवाची प्राथना - "आत्म्याचें एका देहांतून दुसऱ्या देहात गमन कसें होतें ?" ४०७-४१९	५७४
३६-४४ श्रीकृष्णसभापण - लिगदेहयुक्त मनाचा देहाभिमान, व त्याचें देहातर, ४००-४०३ आत्मा अलिप्त अपून आभासाच कारण, ४०६-४३० मनाचें विषयात तादात्म्य, व तदनु रूप देहातरग मन, ४३१-४३५ जननमरणमीमासा, ४३६-४५६ देहाचें जन्ममरण, व आत्म्याची अविनाशता, ४५७-४६१ मनोजन्य त्रिगुडीचा उद्भव, ४६२-४७७ काळगतीचा प्रभाव, ४७८-४९० आत्म्याच अपडल, व देहात्मबुद्धीच्या स्मृतीचें मिथ्यात्व, ४९१-५०४	५७४-५७८
४५-४९ आत्म्याची अविनाशता, व देहात्मभावनेन जन्ममरणाचा आभास, ५०५-५१० देहाच्या निषेक, गर्भ, जन्म, बाल्य, कौमार, यावन, तारुण्य, जरा, व मृत्यु, अशा नव अवस्था, ५११-५४६ मनो-जन्य विकारता, ५४७-५४९ आत्म्याची व जीवाची अलिप्तता, व नि संगता, ५५०-५६८ देहाभिमाना-मुळे जन्ममरणाचें भोक्तृत्व, ५६९-५७० विरागी साधकाच्या निचात्मतेची अगम्यता, ५७३-५८२ आत्म्याच्या जननमरणसवधानें लौकिक मताचें निरसन, ५८३-५८६ वृक्षाचा दृष्टांत, ५८७-५८९	५७८-५८१
५०-५५ आत्मज्ञानाच्या विस्मरणाने देहाभिमानाची प्रचलता, व त्रिगुण कमाचरणानें भिन्न भिन्न योगीत पुनःपुन जन्ममरण, ५९०-५०४ आशका, आत्मा जर कर्मातीत आहे, तर कर्मफळाचा भोक्ता कोण ? ६०५-६०७ गायनलुब्ध श्रोत्याचा दृष्टांत, ६०८-६१० आशका, गुणकर्मफळाचें भोक्तृत्व जर आत्म्याकडे आलें, तर तो तिलमुक्त कसा ? ६११-६१४ आनंदस्वरूपपर्यंत मनोजन्यविकारता, ६१५-६४१ भवमयाचें विवेकवैराग्यादि साधनानें निरसन व ब्रह्मानंदाची प्राप्यता, ६४२-६५०	५८२-५८५
५६ साधकांस विषयाच्या अनुतापानें वैराग्याचा उद्भव, व सहृदरूपेण त्यांच्या भवप्रमाचें निर्मूलन, ६५१-६६१ प्रारब्धाचें अवशेष भोक्तृत्व, ६६२-६६७	५८५
५७-५८ साधूच्या शांतीचें वणन, ६६८-६९५ उदनाची विमितता, ६९६-७००	५८५-५८७
५९-६० उद्भवाची प्राथना - "हृद्वाचें निरसन होऊन शांतीची प्राप्ती कशी होईल ?" ७०१-७२१ उपसहार, ७२२-७३१	५८७-५८८
अध्याय तेविसावा	
मंगलाचरण, १-१७ उपोद्घात, १८-३०	
श्रीशुकसभापण - उद्भवाच यशोवणन, ३१-४६	
३-३ श्रीकृष्णसभापण - उद्भवाचें गौरव, ४७-१० स्वल्पाजुम्वी ५१-५६ साधूची शांति, कृत जनांना दुर्ननाच्या वागणापाची असम्यता, ५७-६४	

४-५ भिक्षुगीतेचा इतिहास, व त्याचे माहात्म्य, ६५-७० सन्याशाचे दुर्जनाना छळण, केले अ-
सताही ह्यांचे शांत चित्ताने गाइलेली गाथा, ७१-७६

५११-५१२

६-१३ कदर्युंशाहाणाचा वृत्तात -व्यवसाय, कर्मप्रयत्ना, व कृपणता, ७७-८८ धर्म, कर्म, स्वजन,
पायस्य, स्वदेहादि कर्तव्यापासून पराङ्मुखता, ८९-१०३ पुत्र, पत्नी, सशेदर, स्वजन, इत्यादिकांनी केलेला
तिरस्कार, १०४-११० धनरक्षकतेने इहपरलोकातील सुखापासून द्युति, १११-११६ स्वधर्म, स्वकर्म व
स्वकर्तव्याच्या विमुक्ततेने धननाश, व स्वजनापासून उपेक्षितता, ११७-१४६ वननाशाचा उद्वेग, १४७-
१५२ विषयाचा अनुताप, व परमेश्वराचा धावा, १५३-१६४

५१२-५१६

१४-२१ धनलोभाच्या अनिष्ट परिणामाविषयी भिक्षुचे उद्गार, १६५-२०२ धनापासून पयरा अ-
नर्थ, १ चोरी, २०३-२१२ ३ हिंसा, २१३-२१९ ३ असत्य, २२०-२२९ ४ दम, २३०-२४६ ५
क्राम, २४७-२५१ ६ क्रोध, २५२-२५६ ७ गर्व, २५७-२६८ ८ मद, २६९-२८२ ९ मेद, २८३-२८९
१० वैर, २९०-२९९ ११ अविश्वास, ३००-३२५ १२ स्वर्था, ३२६-३३१ १३ ह्यो, १४ द्यूत, १५
मद्यपान, ३३२-३४४ साधकांनी अर्थत्याग करण्याची आवश्यकता, ३४५-३५१ अर्थापासून पुत्रपत्नी-
सुहृदाचा अन्याय विरोध, ३५२-३५७

५१६-६०४

२२-२७ कर्मभूमीत नरदेह, व त्यातही ब्राह्मणकुळात जन्म दुर्लभ असता धनलोभामुळे देहसार्थंश्याची
अनास्था, ३५८-३७६ धनाचा युक्तस्थानी व्यय करण्याची आवश्यकता, व न केल्याने होणारा अनिष्ट
पारेणाम, ३७७-४१० अर्थतुष्णमुळे स्वकर्तव्याचे विस्मरण, ४११-४१३ विवेकी साधकांची स्वकर्तव्याने
सुचना, ४१४ अधर्मान अयाचा व जरेने सामर्थ्याचा नाश, ४१५-४१८ मायाभ्रमामुळे धनार्जनाचे प्रयत्न,
४१९-४२३ देहास सौख्य होतें ह्याणाचे, तर त्याची मरणोन्मुखता, ४२४-४२५

६०४-६०७

२८-३० भगवद्रूपेने विवेकयुक्त वैराग्याचा उद्भव, ४३६-४५६ आत्मज्ञानसाधनार्थ आयुष्याचा
व्यय करण्याचा निश्चय, ४५७-८३५ परमार्थसाधनाच्या साहाय्येने सकल देवाची प्राप्ता, ४६६-४७३

६०८-६०९

३१-४० श्रीकृष्णसमापण -कदर्युला अभिमानत्यागाने शांतीची प्राप्ति, ४७४-४९४ घनात
घास्तव्य, व भिक्षार्थे ग्रामात संचार, ४९५-४९९ स्वग्रामात आगमना, व तेथील दुर्जनानी केलेले छळण,
५००-५६३ त्रिविध प्रारब्धाचे देहास भोजनत्व, व स्वधर्मनिरततेमुळे शांतीची अढळता, ५६४-५७६

६०९-६१४

४३-५० द्विजसमापण -मन हेच सुखदुखाचे कारण होय, ५७७-६१३ मनापासून त्रिगुणाचा
उद्भव, व जीवत्वाचा आभास, ६१४-६१८ मनोजन्य मीपणाने जीवाचा उद्भव, व सुखदुखाचे भोजनत्व,
६१९-६६३ दान, स्वधर्म, व्रतादि निष्काम साधनांनी मनोनिग्रहाची साध्यता, ६२४-६४९ सुसुक्ष्मे मन
निवड असल्यास साधनाची अनावश्यकता, व मन चंचळ असल्यास साधनाची अयुक्तता, ६५०-६६३
मनाची देहादिकांसही अनिचाराता, ६६४-६८३ सहस्रभक्तीने मनोजयप्राप्ति, ६८४-७११ मनाचे दुजयत्व,
व शत्रु, मित्र, अग्र उपेक्षा, या तीन साधनांनी नियमन, ७१२-७५५ नी व माझे, या मनोजन्य देहा-
त्मभावनेने सुखदुखाचे भोजनत्व ७५६-७७१

६१४-६२३

५१-५६ जन, देवता, आत्मा, प्रह, कर्म, व काळ हीं सुखदुखाचीं कारणे नव्हेत, ७७२-८८४

६२३-६२६

५७-५८ आत्म्याची निर्द्वैतता, ८८५-८८७ आशका, आत्मा, व देह, हे जर सुखदुखाचे भोक्ते
नव्हेत, तर मग सुखदुखाचा भोक्ता कोण? ८८८ देहाहृतेचा उद्भव, व सुखदुखाचे भोजनत्व, ८८९-
९०१ सिद्धांची द्वेषद्विष्णुता, ९०२-९०७ विवेकसंपन्न अद्वैतात्मनिष्ठ मनोजयणाची साध्यता, ९०८-९११
मुकुंदचरणी अनन्यशरणाते विवेकाचा उद्भव, व निजशांतीची प्राप्ति, ९१२-९३०

६२६-६३०

५९-६० श्रीकृष्णसमापण -भिक्षुची विवेकयुक्त वैराग्यता, व त्यामुळे शांतीची अढळता, ९३१-
९३३ आविद्यक अज्ञानापासून मनाचा उद्भव व त्यामुळे सुखदुखाचे भोजनत्व, ९४५-९४८ विवेकाने
मनाचे नियमन, व अद्वैताची प्राप्यता, ९४९-९६१ गौनिग्रहाचा इत्यर्थ, ९६२-९६७ भोक्षुगीतमा-
हात्म्य, ९६८-९७९ उपसंहार, ९८०-१००४

६३०-६३३

अध्याय चोविसावा

मंगलचरण, १-४८ उपोद्घात, ४९-६१

१ कपिलांनी देवहूतीस सांगितलेल्या ज्ञानाने द्वैताचे निरसन, ६२-७१

६३४-६३६

६३६-६३७

विषय

पृष्ठांक

२ ब्रह्माचें पूर्णत्व, अहतेची स्फूर्ति, व प्रकृतिपुरुषाचा उद्भव, ७२-८० वेदाचा उद्भव, व त्यांतील अभेदज्ञानाचा विवेकसंपन्नास अजुभव, ८१-८८

६३७

३-९ ब्रह्माची निर्विकारता, व मायेमुळे प्रकृतिपुरुषाचा उद्भव, ८५-९५ पुरुषाची अविकारता, व प्रकृतीची विकारता, ९६-१०२ प्रकृतीपासून त्रिगुण, महत्त्व, व अहंकार यांचा उद्भव, १०३-११४ अहंकाराचे सात्त्विक, राजस, व तामस, अथे तीन प्रकार, ११५-१२२ तामसापासून पंचभूताचा, राजसापासून इशाद्रियाचा, व सात्त्विकापासून इन्द्रियदेवताचा उद्भव, १२३-१३५ पंचभूताच्या एकत्रतेा ब्रह्माढाचा उद्भव १३६-१४२

६३७-६४०

१०-१३ नारायणाचा लीलाविग्रह, व नाभिकमलापासून ब्रह्मादेवाचा उद्भव, १४३-१४७ ब्रह्मादेवाच्या रजोग्णत्वाचें चतु श्लोकी भागवतोपदेशाचें निरसन, व त्रैलोक्याचा उद्भव, १४८-१६७ सिद्धलोक, १६७ सप्तपाताळें, व त्यात देवदानवादि जीवाचें वास्तव्य, १६८-१८० सकामकर्मानं त्रैलोक्यात पुन पुन ससृति, १८१-१८४ स्वर्गलोकरचना, १८५-२१३ भुवमण्डळ, २१४-२१५ महलोक, २१६ जनोलोक, २१७ तपोलोक, २१८ सखलोक, २१९-२२८ कैलासलोक, २२९-२४७ वैकुण्ठलोक, २४८-२७२

६४०-६४५

१४ भिन्नभिन्न साधनाचीं भिन्नभिन्न लोकप्राप्ति, २७३-२९३ मङ्गलास सलोकता, समीपता, सरूपता, अंगर सायुज्यता सुक्तीची प्राप्ति, २९४-३३२ अनन्यभक्ताचें प्रेमरहस्य, ३३३-४१७ नाथाचे उद्धार, ४१८-४४५

६४५-६५२

१५-२० त्रिगुणाळाची काळसत्ता, व जीवाचें उन्मज्जन व निमज्जन, ४४६-४५२ प्रकृतिपुरुषाची व्याप्ति, ४५३-४५६ वस्तूचें कार्यकारणी अनश्रल, व अवियेचें मिथ्यात्व, ४५७-४७५ तद्वा, माया व काळाची अभेदता, ४७६-४८९ ब्रह्मप्रळयाची अंगर आत्यंतिक प्रळयाची ब्रह्माची सनातनता, ४९०-५१७

६५२-६५५

२१-२७ प्रळयलक्षण-पंचभूताचा अन्योय लय होऊन शब्दतन्मानन प्रवेश, राजसापासून उद्भव व राजसात लय, ५१८-५३९ सात्त्विकापासून इन्द्रियदेवताचा व मााचा उद्भव व लय, ५४०-५४२ शब्दतन्मात्रेचा गुणासह महत्त्वात लय, ५४३-५४९ महत्त्वाचा गुणसाम्यात, गुणसाम्याचा अव्यक्त, व अव्यक्ताचा काळत लय, ५५०-५५६ काळाचा जीवात लय, ५५७-५५८ जीवशब्दाचें लक्षण, व पुरुषासच जीव असे अभिमान, ५५९-५६० जीवाचें मिथ्यात्व, व परब्रह्माचें अद्वयत्व, ५६१-५७९

६५६-६५८

२८-२९ आदिमध्याची ब्रह्माचें अभिमतत्व, ५८०-५८२ प्रकृतिपुरुषाचें भिन्नत्व, व प्रकृतीच्या ठिगणीं स्वातंत्र्याचा अभाव, ५८३ सांख्यज्ञानानं विकल्पाचें ह्यणजे अज्ञानाचें निरसन, ५८४-५८७ साह्यज्ञानाचा महिमा, ५८८-६०१ साह्यज्ञानप्राप्तीची पण, ६०२-६०६ उपसंहार, ६०७-६२७

६५८-६६०

अध्याय पंचविंसावा

मंगलाचरण, १-२१ उपोद्घात, २२-३८

६६१-६६२

१-५ पुरुषाच्या ठिकाणीं प्रत्येक गुणाची भिन्नभिन्न अभिव्यक्तता, ३९-४१ उद्वाच्या श्रेष्ठत्वाचें वर्णन, ४२-५२ सत्वगुणाचीं पधरा लक्षणे, ५३-७३ शुद्धसत्त्वाचें लक्षण, ७४-७६ रजोगुणाचीं पधरा लक्षणे, ७७-९१ तमोगुणाचीं सोळा लक्षणे, ९२-९९ जीवाची त्रिगुणास्त्व गुतासुती व सुद्वेषेचा उपाय, १००-११३

६६२-६६५

६-१२ त्रिगुणतृतीच्या त्रिविध अहंकाराचें व ममत्वाचें लक्षण, ११४-१३७ त्रिगुणमिश्रित धर्म, अर्थ, काम याचें लक्षण, १३८-१५६ सत्वगुण, रजोगुण, व तमोगुण पुरुषाचें लक्षण, १५७-१६१ सात्त्विक, राजस, व तामस प्रकृति कर्माचें लक्षण, १६२-१९१ भगवताचा व मायेचा अन्योन्य सवय, १९२-१९५ त्रिगुणास्त्व जीवाची सेवकता, व त्रिगुणत्वानें आत्म्याची सेव्यता, १९६-१९९ गुणशोभापासून चित्तशून्यीं पुरुषाची बद्धकता, २००-२०४

६६६-६७०

१३-१८ भगवत्कथाश्रवण, कीर्तन, व नामस्मरणां सत्वगुणाची वृद्धि, २०५-२०८ सत्वगुणलक्षण, २०९ सत्ववृद्धीनं विवेक, वैराग्य, स्वधर्म, सुख, शम, व दम, याचा योग, २१०-२१६ रजोगुणवृद्धि, २१७-२१९ रजोगुणलक्षण, २२०-२२१ रजोगुणवृद्धीनं दुःख, कम, यश, व श्री, याचा योग, २२२-२२७ तमोगुणाची प्रवृत्ता, २२८-२३३ तमोगुणलक्षण, २३४-२३७ तमोगुणवृद्धीं शोक, मोह, पाप, अपिवेक, अधर्म, व तिरा, याचा योग, २३८-२४० सत्वगुणवृद्धीनं विषयाचा उद्वेग, व भगवत्पदीं अनन्य धरणागता, २४४-२४६ रजोगुणाचें विषयाचें चिंतन, व चित्ताची विक्षेपता, २४७-२५२ तमोगुणवृद्धीनं चित्ताची शून्यता, व मनाची नष्टता, २५३-२६२

६७०-६७२

विषय

पृष्ठांक.

- १९-२० सत्वगुणाच्या दैवी, रजोगुणाच्या आसुरी, व तमोगुणाच्या राक्षसी सर्पतींचें लक्षण, २६३-२८०
- २०-२१ सत्वरजसमोगुणाच्या जायति, सप्र, सुप्रति, अशा तीन अवस्था, २८१-२८५ त्र्यांबव्या, २८६-२९१ ६७२-६७३
- २१-२२ सत्वगुणानें सत्यलोकापर्यंत प्राप्ति, २९२-२९४ रजोगुणशुद्धीं श्रद्धादि चाहाळ वर्णांत जन्म, २९५ तमोगुणाच्या शुद्धीनें स्थावरापर्यंत अधोगती, २९६-२९८ प्राणोत्क्रमणाच्या वेळीं सत्वगुणाची वृद्धि असल्यास स्वर्गलोकप्राप्ति, रजोगुणाची वृद्धि असल्यास मनुष्यलोकांत जन्म, व तमोगुणाची वृद्धि असल्यास नरकाची प्राप्ति, २९९-३०१ मद्भक्तीनें वैकुण्ठाची अगर निर्गुणस्वरूपाची प्राप्ति, ३०२-३०७ ६७३-६७४
- २३-२९ त्रिगुण व निर्गुण यांचें चतुर्विध लक्षण - कर्मांचे चार प्रकार, ३०८-३१४ ज्ञानाचे चार प्रकार, ३१५-३३३ निवासाचीं चार स्थानें, ३३४-३४५ कर्त्यांचे चार प्रकार, ३४६-३५१ श्रद्धेचे चार प्रकार, ३५२-३६९ आहाराचे चार प्रकार, ३७०-३८० मुक्ताचे चार प्रकार, ३८१-३९२ ६७४-६७८
- ३०-३१ द्रव्य, देश, कळ, काळ, ज्ञान, कर्म, कर्ता, धर्मा, अवस्था, आकार, व निष्ठा, याची त्रिगुणात्मकता, ३९३-३९८ पुरुषाव्यतिरिक्त प्रकृतिकायांचें मिथ्यात्व, ३९९-४०१ उद्धवाचा गोरव, ४०२-४०५ ६७८-६७९
- ३२-३३ त्रिगुणकर्मांस्तव जीवाचें घन, व त्याचें सहस्रभक्तीनें निरसन, ४०६-४१६ नरदेहास्तव मद्भजनानें सत्वगुणाची वृद्धि, विवेकयुक्त ज्ञान व विज्ञानाच्या उद्भवानें त्रिगुणाचें मिथ्यात्व, व ब्रह्माची प्राप्ति, ४१७-४२५ ६७९-६८०

- ३४-३६ निरपेक्षभक्तीनें शुद्धसत्वगुणाची खानदस्फूर्ति, व त्याचें शुद्धसत्वविवेकानें निरसन, ४२६-४३६ त्रिगुणाच्या निर्मूलनानें लिंगदेहाचा नाश, जीवाचें मिथ्यात्व, व निर्गुणाची प्राप्ति, ४३७-४४० निर्गुणाभुवनाचें साधकाची जीवन्मुक्ता, ४४१-४४४ अज्ञानाचें अमेदभक्तीनें निरसन, व निजात्मप्राप्ति, ४४५-४५१ अप्यायातील विषयाचा निष्कर्ष, ४५२-४५३ उपसंहार, ४५४-४६१ ६८०-६८१

अध्याय सव्विसावा.

मंगलचरण, १-११ उपोद्घात, १२-२१

- १-३ भागवतधर्माचरण हेंच नरदेहाचें कर्तव्य, २२-२३ भागवतधर्मानें परमानदाची प्राप्ति, २४-२६ जीवन्मुक्ताना मायादि कार्यांचा अभाव, २७-३९ मुमुक्षुता कुसंगत्यागाची आवश्यकता, ४०-४८ ६८१-६८२
- ४-६ पुरुुरवोवर्णन, ४९-५७ उर्वेशीवर्णन, ५८-६१ अन्योय करार, ६२-६४ कराराचें उल्लंघन, व उर्वेशीचें गमन, ६५-७३ पुरुुरव्याची विव्दळता, ७४-९२ उर्वेशीचें विकारयुक्त भाषण व शापघन, ९३-१०१ पुरुुरव्याला उर्वेशीची प्राप्ति व कामभोगानें उद्भवलेलीं निरक्ति, १०२-१०८ ६८२-६८६
- ७-२४ पेलसभाषण - उर्वेशीपासून झालेला मुखाचें व तिनें केलेल्या अपमानाचें अनुतापयुक्त वर्णन, १०९-१७४ नारायणाबाबत खीपाशनिर्मोचनाची अशक्यता, १७५-१८३ कामनिवृत्तीस इत्यादि देवाच्या यजनाची अगर वेदादिसाष्टाध्ययनाची निरर्थकता, १८४-१९० हृदयस्थ नारायणाच्या प्रगटतेनें कामाचें निमूलन, १९१ उर्वेशीच्या अपराधापेक्षा स्वतःच्या अपराधाचे आविष्करण, १९२-२०१ देह दुर्गंधियुक्त असताही सौमनस्यादि गुणाचा आरोप, २०२-२१२ आत्म्याची नित्यमुक्तता, देहाचें जडत्व, व देहाभिमानानें विषयाचे भोत्रत्व, २१३-२१४ देहाचे निरनिराळे आठ विभागी असल्यानें देहाभिमानाची विकलता, २१५-२२३ मी भोक्ता व्याणि मात्रा देह, हेंच अथ पतंग कारण, २२४ खीदेहाची कुथितता, व तिच्या सौंदर्याला लुब्ध होणाऱ्या जमास कृमीची उपमा, २२५-२३७ खी व लैंग सगतीची बाधकता, क्षणून साधकांनीं त्याच्या सगतीचा त्याग करण्याची आवश्यकता, २३८-२८० ६८६-६९४
- २५-२६ श्रीकृष्णसभाषण - पुरुुरव्याची धयता, २८१-२८७ मत्कृपेचा महिमा, २८८-२९३ सहस्रबोधाने पुरुुरव्याचें द्वैतनिरसन, उर्वेशीचा त्याग, व स्वानदात निमज्जन, २९४-३०१ कुसंगत्यागार्थं सत्सवाची आवश्यकता, ३०२-३१५ ६९४-६९६
- २७ सताचीं लक्षणें - १ निरपेक्षता, ३१६-३१८ २ मच्चित्ता, ३१९-३२१ ३ प्रसातता, ३२२-३२४ ४ समदर्शिता, ३२६-३२७ ५ निरहकारता, ३२८-३३३ ६ निर्ममता, ३३४-३३७ ७ निर्द्वंद्वता, ३३८-३४४ ८ अपरिग्रहता, ३४५-३५३ ६९६-६९७
- २८-३४ सतमहिमा - सतमुर्तीच्या कथाश्रवणानें साधकाच्या सकळ पापाचें क्षालन व चित्ताची शुद्धता, ३५४-३६७ कथाक्रीतेनीं अनुराग उद्भवण्यास भगवत्कृपेची आवश्यकता, ३६८-३७१ कथाश्रव-

विषय

पृष्ठांक

पानें अतरशुद्धता, व कथेची स्फूर्ति, ३७०-३७७ गुणकथाच्या श्रद्धायुक्तगानाने प्रेमाचा उद्भव, व मत्परता, ३७८-३८३ मत्परतेनें मङ्गळीची प्राप्यता, ३८४-३९६ निरपेक्ष भक्तीनें चारीही मुक्तीचा त्याग, ३९७-४०० अनन्यभक्तीनें आनदानुभवाची प्राप्यता, ४०१-४१० सत्संगतीनें द्वंद्व, अज्ञान, व मरणभयाचें निमूलन, ४११-४१८ जीवाच्या उन्मज्जननिमज्जनाचें स्वतनौकाभयानें उद्धरण, ४१९-४२७ अज्ञान प्राणपोषण, घर्मानें ऐहिक पारलौकिक सुख, नारायणास शरण गेल्यानें त्रिविधतापनिवारण, तद्गतसत्संगतीनें भवभयनिर्मोचन, ४२८-४३४ सूर्योदयाने सृष्टिमिथिलतराची व सत्संगसूर्योदयानें अतरस्थिलतराची तुलना, ४३५-४४४ सूर्योपेक्षा स्तताचा विशेष महिमा, ४४५-४५१ स्त हेच बीवाना देव, वधु, सुहृद, आत्माराम असून, त्याच्याच सपतीनें साधकाची निर्मुक्ता, ४५२-४६१

६९७-७०२

पुरुषव्याचा जन्मरूतात, ८६०-४९१ आत्मानुभवानें उर्वशीचा, स्वर्गादि भोगाचा, व देहसंगतीचा त्याग, व नि सग सचार, ४९२-४९५ उर्वशीपुरुषरवउपाख्यानानें माहात्म्य, ४९६ अध्यायातील विषयाचा निष्कर्ष, ४९७-४९८ उपसहार ४९९-५०२

७०२-७०४

अध्याय सत्ताविसाचा

मंगलाचरण, १-७ उपोद्घात, ८-११

७०४-७०५

१-५ उद्धवाची प्रार्थना - "भगवद्भक्ताचा पूजाविधि कसा ?" १२-४९

७०५-७०६

६-११ श्रीकृष्णसभापण -आगमनिर्गमोक्त, पूजाविधानाची अपारता, व त्याचें संक्षिप्त निवेदन, ५०-५६ पूजाविधीचे वेदोक्त, आगमोक्त, व मिश्र असे तीन प्रकार, ५७-६३ वेदोक्तकर्मास ब्राह्मण, क्षत्रिय, व वैश्य, असे तीन वर्ण अधिकारी, ६४-६७ पूजेची आठ स्थाने, ६८-८६ शौच, दत्तधावन, स्नान, सध्या, व सकलपरहित निल्यकर्मानें चित्ताची शुद्धता, ८७-९७

७०६-७०८

१२-१८ पूजेची आठ स्थाने -१ प्रतिमा, १८-१२२ सकाम व निष्काम भक्ताना पूजाद्रव्योपचाराविषयीं उपन्यास, १२३-१३० प्रतिमेला स्नान, अलंकार, व भोजनादि उपकार, १३१-१३३ २ स्थंडिल, १३४-१३५ ३ अग्नि, १३६-१३७ ४ सूर्य १३८ ५ उदक, १३९ ६ हृदय, १४० ७ ब्राह्मण, १४१ ८ सद्गुरु, १४२-१४८ अनन्यभक्तांच्या भावयुक्त उदकानटीं सतोप, व अभक्तांच्या गंधधूपवीपादि नानाद्रव्यापणानेंही सतोपाचा अभाव, १४९-१६३

७०९-७१२

१९-३५ पूजाविधि -स्नान, पूजासभार व आसन, १६४-१६७ नमन, न्यास, ध्यान, व फलदादि पात्राचें पूजन, १६८-१७१ पाय, अर्घ्य, व आचमनोदक, १७२-१८१ देहशुद्धि, व अश्वीनामक जीवन कलेच्या साकार मूर्तीचें ध्यान, १८२-१९४ रागुणमूर्तिध्यानाने अमेदभक्तीचा उद्भव, १९५-१९९ अमेदभक्तीचा महिमा, २००-२०३ अमेदभक्तांचा महिमा, २०४-२०६ श्रीकृष्णोद्धवाची म्यानर्दक्यता, २०७-२१५ मूर्तीचें आवाहा, व न्यास, २१६-२२१ पाय, अर्घ्य, आचमन, मधुपर्क, पीठावरण, आसन, व भक्तभाव, २२२-२५४ वायुधाचें पूजन, २५५-२६२ पापेद्राचें पूजन, २६३-२६५ दुर्गाविनायकादि देवाची प्रतिष्ठा व पूजन, २६६-२७० सुवासिक द्रव्योदकां सप्तत्रय अभिषेक, २७१-२७८ यत्रालंकारादि भूषणें, २७९-२८७ पाय, अर्घ्य, आचमन, मधुपर्क, गंध, अक्षता, पुष्प, धूप, वीप, व नीराजनादि उपचार, २८८-२८९ नानापरदार्ययुक्त भोजन, २९०-२९८ वार्षिकपर्वोच्या पूजोपचाराच दिग्दर्शन २९९-३०४

७१२-७१८

३६-४२ आगमोक्त होमाचा विधि -उत्तरचा, व अग्निप्रतिष्ठा, ३०५-३११ मूर्तीचें ध्यान, ३१२-३१४ समिधा व अवदानादि उपचार, ३१५-३२१ नमन, षड्विहरण, नारायणाचें ध्यान, व मंत्रनय, ३२२-३२५

७१८-७१९

४३-४७ पूजाविधि -आचमन, करोद्वर्तन, तांबूळ व पुष्पांजली, ३२६-३३१ नामस्मरण, कथा, कीर्तन, गूढ्य, व अग्निनय, ३३२-३३८ स्तोत्र, पठन, कथारूपण, प्राहृतनयन, व तप्त, ३३९-३५४ षाष्ट्यागमार्थचें लक्षण, ३५५-३५९ प्रमादप्रहण व पूजासमाप्ति, ३६०-३६३

७१९-७२१

४८-४९ पूज्यमूर्तीच्या श्रद्धायुक्तपूजनांतें तर्जनी उदार, ३६४-३६९ उपासनाकांडहरस, ३७०-३७२ उपरिनिर्दिष्ट पूजाविधींनीं भक्तांस ऐहिक व पारलौकिक जिज्ञींती प्राप्यता, ३७३-३७५

७२१-७२२

५०-५२ देवालय धोणू खांत मूर्तीची प्रतिष्ठा, पूजादि बाहिक उपसर्गानें क्षेत्रप्रभादि यज्ञोत्सव, व सारागल मिलातारी करणुपि, ३७६-३८६

७२२

७२३

विषय

पृष्ठांक.

५३ साधकाची निष्कामभक्तीने भवैक्यता, ३८७-३९०	७२२-७२३
५४-५५ देवद्विजपुत्रीच्या अपहरानें अगर अनुमोदनां निरयगतीची प्राप्यता, ३९३-३९५ साधकाना हितोपदेश, ३९६-३९८ दुष्टगुणवर्णन, ३९९-४०० नामस्मरणाने कर्माकर्याचें निर्मूलन, ४०३-४१० उपसहार, ४११-४१८	७२३-७२४

अध्याय अष्टाविंशत्वा.

मंगलाचरण, १-१७ उपोद्घात, १८-४४

७२४-७२६

१-९ त्रिगुणामुळें स्तुतिनिंदेची प्रवृत्ति, क्षणून गुणदोष न पाहाता सर्वत्र भगवद्भावतिरिक्षणाची आवश्यकता, ४५-६७ स्वरूपीं अविद्यादि कार्याचें मिथ्यात्व, ६८-९० आशका, वेदानांचे जर आत्म्यापासून देहादि भेदोत्पत्तीचें प्रतिपादन केलें आहे, तर ते मिथ्या कसें दाखता येईल ? ९१-९२ वेदवचनाचें रहस्य, ९३ आदिभगवातीं वस्तूची अभिनता, ९८-१०० मायेमुळें प्रपंचामास, १०१-१०८ स्वतःना ज्ञानविज्ञानानुभवानें सर्वभूतीं समता, १०५-११२ प्रपंचाच्या नश्वरतेचीं चार प्रमाणें, क्षणून समुद्धेत तद्विपर्ययी उदासीन असण्याची आवश्यकता, ११३-१२१

७२६-७२९

१०-११ उद्धवाची प्रार्थना - "आत्मा निर्गुण स्वयंप्रकाश आहे, व देह जड आहे, तेव्हा संसाराचा भोका कोण ?" १२२-१४७ संसारवद्धतेची रूग्ण, १४८

७३०-७३१

१२-१४ श्रीकृष्णवचनमापण - देहेन्द्रिये प्राणमनआदि घमाच्या अहभोक्तावाचें पुन पुन सृष्टि, १४९-१६१ संसारचें मिथ्यात्व, १६२-१६४ आभारार्थें कारण, १६५-१६६ जीवाची विषयसेवनाने वद्धता, १६७-१६९ बद्धमुक्ताचा भिन्नभिन्न अनुभव, १७०-१७६

७३०-७३३

१५-१७ देहाहतेमुळें शोःहर्षादि गुणपुतीचें व जन्ममरणानें भोक्ता, १७७-१८९ जीवाची अहतात्यागाने शुद्धता, पण अहतेला वल्पातींती मुक्ततेचा अभाव, १९०-१९२ आत्म्याची परात्परता, मायेचें अविद्या, व्यास, व जीवाची अहतेचें वद्धता, १९३-२०८ देहाहतेचें निर्मूलन, २०९-२११ देहाहतेच्या उद्धवाची खूण, २१२-२१३ आचार्योपास्तीनें ज्ञानखणाची प्राप्ति, व त्यानें देहाहतेचें छेदन, २१४-२१६ देहाहतेच्या छेदनानें साधकाचा नि सग सचार, २१७-२१८ आशका, संसारचें समूळ निर्दलन होईल, असें ज्ञान कोणतें ? २१९-२२०

७३३-७३४

१८-२३ विवेकज्ञानानें ब्रह्मिभ्यता, २२१-२२६ शब्दज्ञानाने पावनता, २२७-२२८ तपानें अनुत्ताप, व अनुत्तापानें आनुमातिक ज्ञान, २२९-२३० आनुमानिक ज्ञानाचा न्हास, व द्वैतीं निमग्नता, २३१ प्रत्यक्ष ज्ञानोपलब्धि, २३२-२३९ प्रत्यक्षज्ञानोपलब्धीचें साधन, २४०-२४२ प्रत्यक्षज्ञानोपलब्धीच्या फळचें वणन, २४३-२६२ प्रत्यक्षज्ञानोपलब्धीनें तीःही अवस्थेंत अविहारता, २६३-२६९ नुत्यानुभव, २७०-२८० दुर्बानुभवानें प्रपंचाचें मिथ्यात्व, २८१-२९२ मनःसुळें प्रपंचामास, २९३-२९९ निर्दिष्ट ज्ञानानें साधकाच्या सदेहाचें छेदन, व स्वानवाची उपलब्धि, ३००-३०९ आशका, देहेन्द्रिये व प्राणादि असता साधकाच्या देहाभिमानाचा त्याग कसा झाला ? ३१०

७३४-७३८

२४-२७ साधकाना आरंभानुभवानें प्रकृति व तत्कृतकार्यांचा अभाव, ३११-३२० अपरोक्षज्ञानाने इदिकर्माची अबाधकता व गुणदोषीं अलिप्तता, ३२३-३५७ स्वरूपाच्या विस्मरणाने अहतेचा उद्धव, व त्यामुळें विषयाची बाधकता, ३५८-३७० अहतेचें मूळकीनें निर्मूलन, ३७१-३७२ भक्तीचा महिमा, ३७४-३९८ भक्तास विषयाची अबाधकता, ३९९-४०६

७३८-७४३

२८-३२ विषयार्थी साधकाना कुयोगानें सृष्टीची आपदा, ४०७-४१५ परमार्थी साधकाच्या वि श्रांचे अनुत्तापानें निरसन, व पुनर्जन्मात वगैची अस्पर्शता, ४१६-४३२ अज्ञान्याला अहकृत्यामुळें कर्माचें यधन, व क्षान्त्याला निरनिमानानें अवयन, ४३३-४३८ क्षान्त्याची देहीं देहातीतता, व देहकर्मी अलिप्तता, ४३९-४७१

७४३-७४६

३३-३६ अज्ञानामुळें विचारता, ४७६-४७९ भक्तीने अज्ञानाचें निर्मूलन, ४८०-४९५ आत्म्याची निर्दिष्टारता, ज्ञानाज्ञानीं अलिप्तता, स्वयंप्रकाशता, अग्रमेयता, अनिर्वाच्यता, स्वत सिद्धता, व निर्वद्धता, ४९६-५६० प्रपंचामासाचें कारण, ५११-५६९

७६६-७५०

३७ पविताच्या धाणजे पूरमी मासराच्या मताची अयुक्तता, क्षणून त्याच्या सगल्यागाची आवश्यकता, ५७०-५९४

७५०-७५१

विषय

पृष्ठांक

३८-४३ स्नाथकाच्या अतरायनिवृत्तिचा उपाय-योग्याना उपसर्गांची वाधकता, ५९५-५९९ उपसर्गांचें तप, मंत्र, ध्यान, नामसंकीर्तन, सत्संग, इत्यादि साधनाने निर्मूलन, ६००-६४१ योग्यांचे नश्वरदेहाच्या अमरत्वाचे निरर्थक प्रयत्न, ६४२-६५६ ह्यांच्याच विवेकवैराग्ययुक्त त्याग, ६५७-६६६ योग्यांनीं सिद्धीचा त्याग करून मद्भक्ती करण्याची आवश्यकता, ६६९-६७३

७५१-७५५

४४ धनन्यभक्षणा विघ्नाची अबाधकता, व स्वसुखातुभवाची उपलब्धि, ६७४-६९४ उद्धवाचें यशोवर्णन, ६९५-७१८ उपसंहार, ७१९-७४२

अध्याय एकोणतिसावा

मंगलाचरण, १-१५ उपोद्घात, १६-३१

७५८-७५९

१-७ उद्धवाची प्रार्थना, स्वन, व शरणता - "ब्रह्मस्थिति फार दुर्गम असून मनोनिग्रहही दुर्घट आहे, तेव्हा त्यापेक्षा सुगम साधन कोणतें?" ३२-१८९ नाथाचे उद्गार, १९०-१९७ श्रीशुक्राचे उद्गार, १९८-२१३

७५९-७६७

८-११ श्रीकृष्णसभापण - भागवतधर्माचरणाने जन्ममरणाचें निर्मूलन, २१४-२३१ कर्मलक्षण, २३२ मनुद्देशानें केलेल्या कर्माची मदर्पणता, २३३-२३५ मनाला शनैः शनैः अनुसधानाने मदर्पणतेची साध्यता, २३६-२३९ मदर्पणतेने मद्भजनाची जिज्ञासा, २४० अग्न्य अनुसधानाचा साधनोपाय, २४१ पवित्रक्षेत्रीं अगर सरितातीरीं घालल्यानें पावनता, २४२-२५० सत्संगतीचा महिमा, २५१-२५६ स्वतः लक्षणाची रज्जू, २५७ स्वतःचारित्र्याचें अनुकरण, २५८-२५९ देवाला माल्यवान् वस्तु, नृत्य, गायन, कीर्तनादि निवेदनानें भक्तीचा उद्भव, २६०-२७४

७६७-७७०

१२-१४ अतरंगमत्तीचें लक्षण, २७५-२७६ भक्तांच्या मजनस्थितीच लक्षण, २८०-२८५ भक्तीच्या उपलब्धीपर्यंत वेदमयादेचें पालन, २८६-२९३ भक्तांना ब्रह्मदेवापासून मराकारपर्यंत सर्वभूतीं स मता, २९४-३१५

७७०-७७१

१५-१९ नरदेहीं भगवद्भावनिरीक्षणाने अहंकाराचें निर्मूलन, ३१६-३२८ गर्व, सामान, प्रतिष्ठा, ममता, वर्णाभिमान, इत्यादि त्यागाची आवश्यकता, ३२९-३३३ सर्वभूतीं लोटागणानें लोकेपणेचा न्हास, ३३४-३४३ भगवद्भाव उद्धवेपर्यंत साधनाची आवश्यकता, ३४४-३५८ भगवद्भावानें भगवद्भूषणता, ३५९ भगवद्भूषणताची विषय, व परब्रह्मी ऐक्यता, ३६०-३६५ सर्व साधनात भक्ति हेंच श्रेष्ठसाधन, ३६६-३७२ भक्तापासून भक्तीची प्राप्ति, व अमेदभजनानें मरणासि, ३७३-३७४ अमेदभजनानें कायिक, वाचिक, मानसिक लक्षण, ३७५-३८३

७७२-७७४

२०-२२ स्नाथकाना भक्तीमुळें विघ्नाची अबाधकता, ३८४-३९० कोणतेंही कर्म मदर्पण करणें ही सुद्धा उत्तम भक्ति, ३९१-३९७ सद्बुद्धिलक्षण, ३९८ विषयासक्ताच्या ब्रह्मापणकर्मांची, व ज्ञानयोगादि साधनाची निरर्थकता, ३९९-४०३ कर्म मदर्पण होणें हेंच सुद्धीचें साधन्य, ४०४-४०७ कर्ममदर्पणतेची परब्रह्मी ऐक्यता, व ज्ञानसत्पुण्या, ४०८-४१३

७७५-७७७

२३-२८ निर्दिष्ट ज्ञानाचें माहात्म्य, ४१४-४३५ ज्ञानदायीयभक्ताना ज्ञानोपदेशाची आवश्यकता, ४३६-४४३ उपदेशालक्षण, ४३९-४४० ज्ञानदानी आचार्याचें माहात्म्य, ४४१-४५१ क्षपण, श्रवण, व मना याचें माहात्म्य, ४५२-४७०

७७६-७७९

२९ उद्धवाला ज्ञानरहस्य कळलें काय? क्षणून प्रश्न, ४७१-४७६ ज्ञानानुभवाची रज्जू, ४७७-४८६ उद्धवाचें स्नानदीं निमज्जन, ४८७-४८९ शिष्याच्या ज्ञानानुभवाचीं शुरुला सतोपता, ४९०-५०१

७७९-७८०

३०-३१ उद्धवाला परोपदेशाचे उपन्यास - असच्छिष्यलक्षण, ५०२-५३३ ज्ञानदानी गुरुची महती, ५३४ असच्छिष्यलक्षण, ५३५-५६० लोमी गुरुची परमायांस अपात्रता, ५६१-५६२ निर्लोमी गुरुपदेशाची महती, ५६३ शिष्याच्या संग्रहणाची आवश्यकता, ५६४-५७२ मैत्रेयी, कयाधू देवहूती, भवानी, व यज्ञपत्यादि ज्ञानी शिष्यांच दिग्दर्शन, ५७३-५७८ शिष्याना ज्ञानोपदेश देणाऱ्या गुरुचें लक्षण, ५७९-५८० शापाधिकारी शिष्याचें लक्षण, ५८१-५८८ पानशुद्धतेच्या वेळीं दोषांचा विचार, पण ब्रह्मज्ञानोपदेशी मात्र त्यांचा अभाव, ५८९-५९१

७८०

विषय

पृष्ठांक

- ३२-३३ मुमुक्षुची प्रघातगंतज्ञानाने कृतायंता, ५९२-५९३ अभक्ताना घर्म, अर्थ, काम, मोक्ष यासाठी साधनाची आटाआटी, ५९४-५९८ अनन्यभक्तीचा महिमा, ५९९-६०१ उद्धवाचें चैतन्यस्वरूपी निमज्जन, ६०२-६०९ उद्धवाला निजभक्तपणाचा प्रबोध, ६१० उद्धवाला बह्वजनाच्या अज्ञानाची विस्मितता, ६११-६१३ ७८४-७८५
- ३४ साधकाना घर्म, अर्थ, काम, मोक्ष याच्या त्यागाने, व अनन्यभक्तीनें तरकाळ स्वरूपानी प्राप्ति, ६१४-६१५ अनन्यभक्ताच्या मनोरथांची पूर्तता, व अती सायुज्यतेचीही प्राप्प्यता, ६१६-६३४ उद्धवाच्या प्रेमान्वयेनें श्रीगुरुाची खानदता, ६३५-६३८ ७८५-७८६
- ३५-३६ श्रीगुरुसमापण - भक्तियोगधरवर्णनें उद्धवाची प्रेमावस्था, ६३९-६४९ गुरुपकार उत्ती-
भंसाची अशक्यता, ६५०-६६१ उद्धवाचें श्रीगुरुपणचरणीं नमन, ६६२-६६५ ७८६-७८८
- ३७-४० उद्धवाची प्रार्थना, स्तवन, व शरणता - "सायुज्यसुक्तीचीही अनपेक्षा, पण सहस्रसु-
क्तीची अपेक्षा," ६६६-७४७ नाथाचे स्मरणीय उद्गार, ७४८-७७९ ७८८-७९३
- ४१-४४ श्रीगुरुसमापण - चंद्रिकाधर्माचें माहात्म्य, व तत्क्षेत्रात उद्धवाला जाण्याची अनुज्ञा,
७८०-८०३ लोकसप्रहार्थ स्वर्गभोगरूप आचाराची आवश्यकता, ८०४-८१३ नित्याचरण, शिष्योपदेश, व
गुरुशिष्याचें अन्योन्यकर्तव्य, इत्यादिविषयां उपन्यास, ८१४-८४४ उपदेशानुरूप वर्तमाने गिण्याच्या त्रिगु-
णाचें निर्मूलन, व स्वरूपानदाची प्राप्ति, ८४५-८५१ ७९१-७९४
- ४५-४८ श्रीगुरुसमापण - उद्धवाला हरिमेधा ह्यणण्याचें कारण, ८५२-८५८ उद्धवाची श्री-
गुरुपणा प्रदक्षिणा, व पादद्वयाचें आनदाश्रुती क्षालन, ८५९-८६२ उद्धवाला श्रीगुरुपणवियोगाची विव्द-
हता, ८६३-८८९ श्रीगुरुपणपादुकांच्या प्रसादानें उद्धवाची हृत्कृतता, ८९०-८९८ उद्धवविदुर-
मेद, ८९५-९०६ विदुराचे उद्गार, ९०७-९०९ उद्धवाचे प्रसासास आगमन, व श्रीगुरुपणनिर्घोषावलो-
कन, ९१०-९१९ मैत्रेयाला विदुरास ज्ञानोपदेश देण्याची अनुज्ञा, ९२०-९२९ कल्पियुगातील ब्रह्मज्ञान्याची
शिक्षोदरपरायणता, ९२२-९२४ उद्धवाचें चंद्रिकाधर्मी गमन, नित्याचरण, व नियोग, ९२५-९६१ श्री-
गुरुपणप्रणीत भक्तिसाराभूताचें माहात्म्य, ९६२-९८५ ७९४-८००
- ४९ श्रीगुरुपणभक्ताना वेदसाराभूताची प्राप्ति, व भवभयाचें निर्मूलन, ९८६-९९४ श्रीगुरुपणनाम
सहा, ९९५-९९६ श्रीगुरुाचें श्रीगुरुपणचरणीं नमन, ९९७ श्रीगुरुपणाचें भक्तवात्सल्य, ९९८-१०००
उद्धवप्रधानें ज्ञानरहस्याचें प्रवृत्तिकरण, व त्यामुळें जगदुद्धारण, १००१-१००६ नाथाचे प्रथकर्तृत्वाविषयां
उद्गार, १००७-१०२३ ज्ञानोपलब्धीस सहकृतमराठीची साधर्म्यता, १०२४-१०३४ उपसंहार,
१०३५-१०४७ ८००-८०३
- अध्याय तिसावा**
- मंगलाचरण, १-१३ उपोद्घात, १४-१५ ८०३
- १-३ परीक्षितीची प्राथना - "उद्धव चंद्रिकाधर्मी गेल्यानंतर श्रीगुरुपणांनीं निजकुळचें निर्मूलन
करून आनंदकारक अशा स्वदेहाचें विसर्जन कसे केले?" १६-२४ श्रीगुरुपणसौंदर्यवर्णन, २५-३० क्री-
र्त्तिका महिमा, ३१-४२ मूर्तिप्यानानें तद्रूपता, ४३-४७ पदरेणुला महिमा, ४८ ब्राह्मणवचनपालनार्थ देह-
त्याग, ४९-५७ भागवतोपदेशगुणलाची परीक्षितीमुळे प्रगटता, ५३-५६ ८०४-८०५
- ४ श्रीगुरुसमापण - द्वारकेंतील भयंकर उल्हासाना यादवाची चिंताप्रसूता, ५७-७३ ८०५-८०६
- ५-९ श्रीगुरुपणसमापण - यादवास प्रभासेस जाण्याची आगा, ७४-८४ श्रीगुरुस शसोद्वारास ठे-
वण्याची सूचना, ८५ विप्रशाख्य विष्णुसुक्तभोचरणचें दिग्दर्शन, ८६-९८ ८०६-८०७
- १०-२४ यादवांच प्रसासास गमन, ९९-१०२ श्रीगुरुपणातुलासनांरूप कर्माचरण, १०३ मद्यप्रा-
शन, १०४ मद्यप्रादानान अन्योन्य फलद, १०५-१६४ ८०७-८११
- २५-२६ श्रीगुरुपणा उल्लंघनां ब्राह्मेण सनोप, व त्याची कारणें, १६५-१७२ चक्रामाचें ति-
यांग, १७३-१७७ ८११-८१२
- २७-३८ श्रीगुरुपणांनीं निजपामगमनार्थ अश्वत्थवर्ती घातलेले वीरासन, स्वप्नसादन, व दर्शन- ८१२-८१३

विषय

पृष्ठांक.

महिमा, १७८-१८७ श्रीकृष्णमूर्तीचे वर्णन, १८८-२११ चरणाची भारकता, व त्याचें जराब्याधाच्या याणाचें विधन, २१२-२२० जराब्याधाची अनुतापयुक्त प्रार्थना, स्वप्न, व क्षरणता, २२१-२८१ ८१२-८१७

३०-४० श्रीकृष्णसमापण -जराब्याधाची भ्रमनिवृत्ति, व स्वगगमन, ३८२-३९६ ८१७-८१८

४१-४८ दारुकाचें श्रीकृष्णशोधन, दर्शन, नमन, व प्रार्थना, ३१७-३२६ रथायुधादि ऐश्वर्यांच्या ऊर्ध्वगतिसंगनानें दारुकाची ताटस्थयता, ३२७-३३७ दारुकाचे कर्णोत्सार, ३३३-३४६ श्रीकृष्णाचा द्वारकेंतील गृहज्वनांस संदेश, ३४७-३५९ दारुकाची खेदयुक्त प्रार्थना, ३६०-३७५ ८१८-८२१

४९-५० श्रीकृष्णाची दारुकाला केडेल्या ज्ञानोपदेशाचे विवरण -स्वधर्मलक्षण, ३७६-३८१ स्वधर्मानें वैरागाचा उद्भव, व ज्ञानोपलब्धि, ३८२ अपेक्षेचा विलय, व निरपेक्षतेचा उद्भव, ३८३-३८४ विज्ञानलक्षण, ३८५-३९१ उपशमलक्षण, ३९२ दारुकाची श्रीकृष्णस्वरूपी अभिज्ञता, ३९३-३९५ दारुकाची श्रीकृष्णांना प्रदक्षिणा, चरणीं नमन, व द्वारकेस गमन, ३९६-३९९ उपसहार, ४००-४१२ ८२१-८२२

अध्याय एकतिसावा

मंगलाचरण, १-१४ उपोद्घात, १५-२०

८२३

१-१४ श्रीशुकसमापण -श्रीकृष्णनिर्याणवर्णन, २१ दर्शावें देव, गिद्ध, गधर्व, किन्नरादिकाचें प्रभासास आगमन, २०-३४ देवानीं जयजयकार करून केलेली पुष्पगृष्टि, ३५-३७ समाधीचें मिष, ३८-५० योगधारणेचा अभाव, ५१-५३ मूर्तीची चैतन्यता, ५४-५८ देहत्वाचा अभाव, ५९-६० देहाभास, व तत्सवधानें उद्घाटन, ६१-६८ वेदाची अनिर्वाच्यता, व शिवादिदेवाची अगम्यता, ६९-७० देवाना उदहास, व विस्मय, ७१-७६ सत्य, धर्म, धी, धृति, कीर्ति याचें समवेत गमन, ७७-७८ सताच्या ठिकाणीं मान सत्य, धर्म, श्री, धृति, कीर्ति याचें वास्तव्य, ७९-८१ निजधामप्रयाणाचा देवादिकांस भ्रम, व विस्मय, ८२-८४ श्रीकृष्णगतीची देवादिकांस अतर्क्यता, विद्युद्भूतेचा दृष्टांत, ८५-८९ देवादिकांच्या अमिमानाचा न्हास, कीर्तीचें यशोवर्णन, व विस्मययुक्त स्वस्थानीं गमन, ९०-९४ सामर्थ्येचे वर्णन, ९५-९८ यदुद्व्यातीत जन्मकर्मांचा योगमायेसव आभास, ९९-१०६ विदेहत्वाची शिवाशकनद्धादिकांस अतर्क्यता, १०७-११० गोवर्धनधारण, दावाग्निभक्षण, रासक्रीडन, द्वारकाम्थापन, ऋषिजनतृप्त्यर्थे भाजीपान सेवन, ब्रह्मदेवगर्वहरण, गुलमृतपुनानयन, उत्तरागर्भरक्षण, द्विजमृतपुनानयन, रुद्रमोहन, जराब्याधउद्धरण, इत्यादि विदेहयोक्त लीलाचा निर्देश, १२१-२२५ आशका, श्रीकृष्णाचें जर अशा प्रकारचें सामर्थ्य होतें, तर मग निजधामगमनाचें प्रयोजन काय ? १२६-१२८ सामर्थ्येचे वर्णन, १२९-१३१ इहलोकसक्ततेची अगर निजधामप्रयाणाची अनिच्छा, १३२ साधकहितार्थे निजधामगमन, १३३-१४० साधकाना वैराग्य, विरक्ती, व आत्मप्राप्त्यर्थे वीधा, १४१-१४२ अवतारलीलाची अल्पशता, १४३-२५२ देहाची शौरवी, १५३ निजमूर्तीचें स्वभक्त्यानीं प्रतिष्ठापन, व निजधामगमन, १५४-१५५ उक्त चवदा श्लोक सद्भावपूर्वकभक्तियुक्तपठनानें श्रीकृष्णस्वरूपाची प्राप्यता, १५६-१८१ ८२४-८३१

१५-२० द्वारकेची रक्षता, १८२-१८४ दारुकाचा प्रवेश व यादवनिधनवार्तनं पौराचा विलाप, १८५-२२० मातापितृविरादि गोत्रनाचें प्रभासास गमन, व विधन, २२१-२४० श्रीकृष्णत्रियाच्या मुक्त्वासवधानें तार्किकाच्या मताचें खंडन, २४१-२४९ ८४१-२४९

२१-२२ अर्जुनाला श्रीकृष्णविरहाची उद्विग्नता, व गीतोपदेशस्मरणानें शांतता, २५०-२६३ अर्जुनाचे उद्गार, २६४-२६९ अर्जुनाला युद्धप्रसंगी उपदेशिलेल्या ज्ञानाचा महिमा, २७०-२७२ गीता-माहात्म्य, २७३-२८४ अर्जुनहस्तें मृताचा उत्तरविधि, २८५-२८९ ८३४-८३६

२३-२६ श्रीकृष्णस्थानाव्यतिरिक्त द्वारकेचा नाश, २९०-२९१ उर्वरितस्थानीं श्रीकृष्णाचें संधिदित वास्तव्य, व तत्स्थानमाहात्म्य, २९२-२९४ बालवृद्धजीवनाचें अनुज्ञासमवेत इद्रप्रस्थास गमन, २९५-२९७ घञ्जाला राज्याभिषेक, २९८ पांडवाचें महापयास प्रस्थान, २९९-३०० ८३६-८३७

विषय

पृष्ठांक.

२७-२८ श्रीकृष्णावतारमाहात्म्य - अवतारलीलेच्या श्रद्धायुक्तवर्णनाचे सकळ पापांचें निर्मूलन, ३०१-३३० सगतीनें उदारलेल्याचा नामनिर्देश, ३२१-३५० पद्मशैश्वर्यसपत्नीची प्रगटता, ३५१-३५३ चरित्रवर्णनानें पराभक्तीची प्राप्यता, ३५४-३७३ अवतारलीलेची अपूर्वता, व तत्पाठकाची पुनीतता, ३७४-३८९ ग्रंथोपसंहार - उक्तप्रयात ज्ञान, वैराग्य, भक्ति, व मुक्ति याचें प्रतिपादन, ३९० प्रत्येक अध्यायाचा निष्कर्ष, ३९१-४४२ भागवतसांप्रदायपरंपरा, ४४३-४४९ सांप्रदायपरंपरेनें व भावार्थवीथिकाप्रकाशानें स्वकृतटीकेची पूर्णता, ४५०-४५५ प्रथाधिकारी, ४५६-४६० प्रथमाहात्म्य, ४६१-४९५ नाथाचे स्वकृतटीकेविषयीं उद्गार, ४९६-५०६ प्रथकर्तृत्वाचीं स्थाने, ५२७-५३५ श्रीजनार्दनानें आशीर्वचन, ५३६-५५१ त्रयसमाप्तिकालनिर्देश, ५५२-५५६ उपसंहार, ५५७-५६३

८३६-८४७

भारती एकनाथाची, व भागवताची, एकदर श्लोकसंख्या १३६७, एकदर ओवीसंख्या १८७९८,

८४८

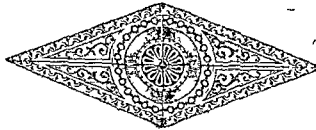
सदा सेव्या सदा सेव्या श्रीमद्भागवती कथा ।

यस्याः श्रवणमात्रेण हरिश्चित्तं समाश्रयेत् ॥ १ ॥

अर्थोऽयं ब्रह्मसूत्राणां भारताथर्विनिर्णयः ।

गायत्रीभाष्यरूपोऽसौ वेदार्थपरिवृंहितः ॥ २ ॥

पद्मपुराण.

श्रीएकनाथी भागवतः

अध्याय पहिला.

श्रीगणाधिपतये नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॐ नमो श्रीजनार्दना । नाही भवअभवभावना । न देखोनि मीतूंपणा । नमन श्रीचरणा सद्गुरुराया ॥ १ ॥ नमन श्रीएकदत्ता । एकपणे तूंचि आतां । एकीं दाविसी अनेकता । परी एकात्मता न मोडे ॥ २ ॥ तुज-
माजी वासु चराचरा । ह्मणोनि वोळिजे लंबोदरा । यालागीं सकळाचा सोयरा । साचोकारा
तूं होसी ॥ ३ ॥ तुज देखे जो नरू । त्यासी सुखाचा होय ससारू । यालागीं विघ्नहरू ।
नामादरू तुज साजे ॥ ४ ॥ हरूप तें वदन गणराजा । चान्ही पुंरुपार्थ त्याचि चान्ही भुजा ।
प्रकाशिया प्रकागी वोर्जा । तो झळकत तुझा निजंदंतु ॥ ५ ॥ पूर्वउत्तरमीमांसा दोनी ।
लागलिया श्रवणस्थानी । नि शब्दादि वाचा वदनीं । कर जोडुनि उभिया ॥ ६ ॥ एकेचि
काळीं सकळ सृष्टी । आपुलेपणे देखत उंठी । तेचि तुझी देखणी दृष्टी । सुखसतुष्टी विना-
यका ॥ ७ ॥ सुखाचें पेल्ले दोंद । नाभीं आवर्तला आनंद । बोधाचा मिरवे नांगवद । दिसे
सर्त्रेद्ध साजिरा ॥ ८ ॥ शुद्धसत्त्वाचा शुद्धावर । कासे कसिला मनोहर । सुवर्णवर्ण अलं-
कार । तुझेनि साचार शोभती ॥ ९ ॥ प्रकृतिपुरुष चरण दोनी । तळी घालिशी वोर्जावुनी ।
तयावरी सहजासनीं । पूर्णपर्णी मिरवसी ॥ १० ॥ तुझी अणुमात्र झालिया भेटी ।
शोधिता विघ्न न पडे दृष्टी । तोडिसी ससारफांसोटी । तोचि तुझे मुष्टी निजपरशु ॥ ११ ॥
भावं भक्त जो आवडे । त्याचें उगविसी भर्वसाकडे । वोडुनि काढिसी आपणाकडे ।
निर्जनियाडें अकुजे ॥ १२ ॥ साच निरपेक्ष जो नि शेख । त्याचे तूचि वाढविसी सुख । देऊनि
हरिखाचे मोदक । निवविसी देख निजहस्तें ॥ १३ ॥ सूक्ष्माह्नि सूक्ष्म सांन । त्यामाजी
तुझें अधिष्ठान । यालागीं मूपकवाहन । नामामिधान तुज साजे ॥ १४ ॥ पाहता नरू
ना कुंजेंरू । व्यक्ताव्यक्तासी पेंरू । ऐसा जाणोनि निर्विकारू । नमनादरू ग्रंथार्थी ॥ १५ ॥
ऐशिया जी गणनाथा । मीपणे केंचा नमिता । अकर्ताचि जाहला कर्ता । प्रथकथाविस्तारा
॥ १६ ॥ आता नमूं सरस्वती । जे सारासारविवेककर्ती । चेतनारूपें इन्द्रियवृत्ती । जे
चाळिती सर्वदा ॥ १७ ॥ जे वाचेची वाचक । जे बुद्धीची द्योतेक । जे प्रकाशा प्रकाशक ।
स्वयें देख स्वप्रभ ॥ १८ ॥ ते शिवागीं शक्तिंउठी । जैसी डोळ्यामाजीं दिठी । किंवा सुर-

(या प्रथात पाठभेद जाड टैपात व अर्थद्योतक टीपा सूक्ष्माक्षरात दिल्या आहेत)

१ नमो जी पाठ २ वेधें प्राचीन प्रथामर्थें "भक्त्या भागवत भावमभावं काव्यपाठत । पठनात्पद-
व्युत्पत्तिर्ज्ञानप्राप्तिस्तु भक्ति ॥ १ ॥" हा एकश्लोक अधिक आटें ३ खरा ४ धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष ५ रविच-
न्द्रादिकालाही ६ स्वच्छपणे ७ एकदंतु ८ व्रमप्रतिपात्क व ज्ञानप्रतिपादक प्रथ ९ परा, पदवती, मय्यमा आणि वंशरी
या चार वाचा १० आत्मरूपानें, सन्निधानदक्षरूप ११ स्फूर्ति १२ वाढले १३ भोवत्याप्रमाणें होऊन राहिला १४ बटि-
भूषण १५ सन्निध १६ रीतसर, सारखे करून एकपर्णी १७ सद्यतिपाता १८ समार=जन्ममरणरूप राकट
१९ निजबोधरूप अकुशान २० लहान २१ दृष्टी २२ पलीकडचा २३ विवेकमूर्ती २४ प्रकाशक २५ जे स्फूर्तीधी
दायक २६ प्रतीचा उदाय २७ कीं रहु रसत्यें पुष्टी

सत्वे दावी पुष्टी । फळपणें पोटीं फळाच्या ॥ १९ ॥ जैसा साखरेअंगीं स्वादु । कीं सुमनामाजी मकरदु । तैसा शिवशक्तिसबंधू । अनादिसिद्धु अतर्क्य ॥ २० ॥ ते अनिर्वाच्य निजगोडी । चहूं वाचांमार्जीं वाडी । ह्यणोनि वागीश्वरी रोकडी । ग्रंथार्थीं चोखडी चवी दावी ॥ २१ ॥ सारासार निवडिती जर्नी । त्या हंसावरी हंसवाहिनी । वैसली सहजासर्नी । अगम्यपर्णी अगोचरू ॥ २२ ॥ ते परमहंसी आरूढ । तिसी विवेकहंस जाणती दृढ । जंवळी असता न देखती मूढ । अभाग्य मूढ अतिमंद ॥ २३ ॥ तिचे निर्धारितां रूप । अरूपाचें विश्वरूप । ते आपुलेपण अमूप । कथाअनुरूप बोलवी ॥ २४ ॥ हा बोलू भला झाला । ह्यणोनि बोलेचि स्तविला । तैसा स्तुतिभावो उपजला । बोलीं बोला गौरवी ॥ २५ ॥ ते वाग्विलास परमेश्वरी । सर्वांगदेखणी सुंदरी । राहोनि सवाह्यअभ्यंतरीं । ग्रंथार्थकुसरी वदवी स्वयें ॥ २६ ॥ ते मदा सतुष्ट सहज । ह्यणोनि निरूपणा चढले भोजें । परी वक्तेपणाचा फुंजें । मीपणे मज येवों नेदी ॥ २७ ॥ वान्देवतेची स्तुती । वाचाचि जाहली वदती । तेथे द्वैताचिये सपत्ती । उमर्स चित्ती उमसेना ॥ २८ ॥ तिणे बोल बोलणे भोडिले । समूळ मौनातें तोडिले । त्यावरी निरूपण घडिले । नंबोलणें बोले बोलवी ॥ २९ ॥ तिसी सेवकपणे दुसरा । होऊनि निघे नमस्कारा । तंघ मीपणेंसी परा । निजनिर्धारा पारुपे ॥ ३० ॥ जेथे मीपणाचा अभावो । तेथे तूपणा कैचा ठावो । याहीवरी करी निर्वाहो । अगम्य भावो निरूपणी ॥ ३१ ॥ जैशा सागरावरी सागरी । चालती लंहरिचिया लहरी । तैसे शब्द स्वरूपाकारिं । स्वरूपावरी शोभती ॥ ३२ ॥ जैशा साखरेचिया कणिका । गोडिये भिन्न नव्हती देखा । तैसे निरूपण ये रसाळसुखा । ब्रह्मरसे देखा सॅमवृत्ति ॥ ३३ ॥ तेथे मीपणेशीं सरस्वती । वैसविले एका ताटे रसवृत्ती । तेणे अभिन्नगोप देऊनि तृप्ती । ते हे उद्गार येती कथेचे ॥ ३४ ॥ आतां वदू ते सज्जन । जे कां आनंदचिद्धन । वर्षताती स्वानंदजीवन । सतस जन निववावया ॥ ३५ ॥ ते चैतन्याचे अळंकार । कीं ब्रह्मविद्येचे शृंगार । कीं ईश्वराचे मनोहर । निजमदिर निवासा ॥ ३६ ॥ ते अंधिष्ठाना अंधिवासु । कीं सुखासही सोल्हासू । विश्रातीसी विश्वासू । निजरहिवासू करावया ॥ ३७ ॥ कीं ते भूतदयार्णव । कीं माहेरा आली कर्णव । ना ते निर्गुणाचे अवेव । निजगौरव स्वानंदा ॥ ३८ ॥ ना ते डोळ्यातील दृष्टी । कीं तिचीही देखणी पुष्टी । कीं सतुष्टीसी तुष्टी । चरणांगुष्ठी जयाचे ॥ ३९ ॥ ते पहाती जयाकडे । त्याचे उगवे भवसाकडें । परब्रह्म डोळियापुढे । निजनिघाडें उल्हासे ॥ ४० ॥ तेथें साधनचतुष्टयसायास । न पाहती शास्त्रचतुर्यविलास । एक धरिला पुरे विश्वास । स्वयें प्रकाश ते करिती ॥ ४१ ॥ ते जगामाजी सदा असती । जीवमात्रातें दिसती । परी विकल्पेंचि ठकिजती । नाही ह्यणती नास्तिक्ये ॥ ४२ ॥ मांतियेचा द्रोण केला ।

१ श्रेष्ठ २ जवळी असता नेणती मूढ । अभाग्य मतिमद ३ निराकारचें, अरूपाचेंचि स्वरूप ४ आवड ५ गर्व ६ विनार, उद्भव ७ सागना येईना ८ मोडस आले, उद्भवले ९ बोलता न वेण्यासारखी वस्तु १० मीपणा सहित ११ परवाणी, शुद्धस्मृति १२ मुकावते, सुटते १३ लहरियाचिया हारी (हारी=पक्ति) १४ रसवृत्ति १५ परब्रह्मच विवामस्थान १६ दगा १७ निलानिलवस्तुविघेन, इरासुनफलभोगविराग, शमादिपट्टसपत्ति ध्यानि सुमुशुल्य १८ ते=नतपाधु १९ प्रत्यक्षद्रोणचार्यपेक्षा मातीच्या द्रोणाचार्यांपासून विद्या शिवलेल हा शिष्य=एकदृष्यनामाचा बोध्याचा मुलगा अनुत्तमपेक्षाई अधिक निपुण झाला हें फक्त विश्रामाचें पद, अस यातील तात्व्य

तो कौळिका भावो फळला । ह्यणोनि विश्वासेवीण नाडला । जगु ठकला विकल्पें ॥ ४३ ॥
 एकाएकीं विश्वासतां । तरी चाणी नाहीं निजसत्ता । त्याचे चरणीं भावार्थता । ठेविता
 माथा विश्वासे ॥ ४४ ॥ ते नमस्कारिता आवश्यक । करून ठोकती एक । परी एकपणे
 सेवक । त्याचाचि देख स्वयें होआवे ॥ ४५ ॥ त्याचिया सेवेचिये गोडी । ब्रह्मसुखाची उपमा
 थोडी । जे भजती अनन्य आवडीं । ते जाणती गाढी निजचवी ॥ ४६ ॥ ते प्रकृतीसी पर ।
 प्रकृतिरूपीं ते अविकार । आकार विकार व्यवहार । त्यांचेनि साचार वाधीना ॥ ४७ ॥ ते
 भोगावरी न विटती । त्यागावरी न उठती । आपुलिये सहजस्थिती । स्वयें वर्तती सर्वदा
 ॥ ४८ ॥ ते ज्ञातेपणा न मिरविती । पिसेर्पण न दाविती । स्वरूपकुंजुविस्मृती । गिळूनि वर्तती
 निजागें ॥ ४९ ॥ प्रेमा अर्गाचि जिराला । विस्मयो येवांचि विसरला । प्रपंचुपरमार्थुं एकु
 जाहला । हाही ठेला विभागु ॥ ५० ॥ स्मरण विस्मरणेशीं गेले । देह देहीच हारपले । आनु-
 चाहेरण गेले । गेले ठेले स्मरेना ॥ ५१ ॥ स्वप्नजागृती जागता गेली । सुषुप्ति साक्षि-
 त्वेंमी बुडाली । उर्मनीही वेडावली । तुंर्या ठेली तटस्थ ॥ ५२ ॥ दृश्य द्रष्टेनशीं गेले ।
 दर्शन एकलेपणे निमाले । ते निमणेंपणही विराले । विरविते नेले विरणेनी ॥ ५३ ॥ ज्ञान
 अज्ञानातें घेउनि गेले । तं ज्ञातेपणही बुडाले । विज्ञान अर्गां जडले । परी नवे जडले हें
 न र्मनी ॥ ५४ ॥ यापरी जे निजसज्जन । तिहीं करावे सावधान । घावें मज अवधान ।
 हें विज्ञापन वाळ्त्वे ॥ ५५ ॥ सूर्य सदा प्रकाशघन । अग्नि सदा देदीप्यमान । तैसे सत सदा
 सावधान । घावें अवधान हें बालत्व माझें ॥ ५६ ॥ तव सतसज्जनीं एक वेळा । थोर करुनि-
 यां सोहळा । आज्ञापिलो वेळवेळा । ग्रंथ करविला प्राकृत ॥ ५७ ॥ एकातीं आणि लोका-
 ती । थोर साक्षेप केला सर्ती । तरी सागा जी मजप्रती । कोणे अर्थां प्रती ॥ ५८ ॥ पुराणीं
 श्रेष्ठ भागवत । त्याहीमाजीं उच्चवगीत । तुज प्रवर्तावे तेथ । वक्ता भगवंत तुज साद्य
 ॥ ५९ ॥ आह्मासी पाहिजे ज्ञानकथा । वरी तुजसारिखा रसाळ वक्ता । तरी स्तुति साडूनि
 आता । निरूपण तत्वता चालवीं ॥ ६० ॥ तुज सतस्तवनी उत्सावो । हा तव कळला भावो ।
 तरी कथेचा लजलाहो । निजनिर्वाहो उपादीं ॥ ६१ ॥ या सताचे कृपावचने । एकाएकीं
 आनंदलों मनें । तेणे वाक्यपरीयदाने । स्वानंदघने उल्हासे ॥ ६२ ॥ जैसा मेघाचेनि
 गर्जनें । मयूर उपेंमो पाहे गगने । नाना नवेनि जीवने । जेवीं चातक मने उल्हासे ॥ ६३ ॥
 का देखोनि चंद्रकर । डोलो लागे चकोर । तैसे सतवदनीचे उत्तर । आले थोर सुखावित
 ॥ ६४ ॥ थोर सुखाचा केलों स्वामी । तुमचें पुरेंतें कराल तुझी । तरी वायाचि का मीपणें
 मी । मनोधर्मां वेळेंगेजों ॥ ६५ ॥ परी समर्थाची आज्ञा । दासा न करवे अवज्ञा । तरी सागी-
 तली जे सज्ञा । ते करीन आज्ञा स्वामीची ॥ ६६ ॥ परी तुझीं एक करावें । अखड अव-

१ कोळ्याचा मुलगा २ तोटा ३ निजसेला, निजसता=खऱ्या सताला ४ टारिती अथवा पेती ५ व्हावे
 ६ वेडेपणा ७ स्वरूपप्राप्ताचा गर्व किंवा विस्मरण ८ स्वरूपसाक्षात्काराच्या वेळीं प्रेमाच्या लहरी उठताना व अभूतपूर्व
 आनंदप्राप्त्यामुळे चित्त आश्चर्यचकित होतें, ह उत्तम साधकाला नववधुप्रमाणें प्रथम प्रथम घडतें, अभ्यासाची हटता श्रांती
 झणजे प्रेम व विस्मय जिह्वन जातात ९ विस्मरणासहित १० देहभाव देहातच नाहींसा झाला ११ पंचमी शेषटची अ-
 नव्या (ही दुयेंची परिपक्वदा होय) १२ सुषुप्तीनंतरची चौथी अवस्था १३ द्रष्टा झणजे पाहणारा, त्यासह १४ विर-
 णेनशीं १५ साक्षात्कार, अनुभव १६ मानीन नाहीं १७ व्हावे १८ एका आनंदला मनें १९ प्रसाददानाने
 'तोपोनि मज दावे । पसायदान ह'-ज्ञानेश्वरी, भरतवाक्य पहा २० उपरमों २१ किंवा नव्या मेघोद्वान २२ तुमचें
 उम्हें पूर्ण कर्ना प्याल २३ वेधू, खापीं होऊ २४ सताची

धान मज द्यावे। तेणें 'दिठिवेनि आघवे। पावेल स्वभावें निजसिद्धी ॥ ६७ ॥ अगा तुझिया मनामाजी मन । शब्दीं ठेविलेसे अनुसंधान । यालागीं निजनिरूपण । चालवीं जाण सवेगें ॥ ६८ ॥ आतां वंदूं कुळदेवता । जे एकाएकी एकनाथा । ते एकीवाचून सर्वथा । आणिक कथा करूं नेदी ॥ ६९ ॥ एक रूप दाविले मनी । तंव एकचि दिसे जनीं वर्नी । एकचि कानी वदनी । एकपर्णी एकवीरा ॥ ७० ॥ ते शिवशक्ति रूपें दोनीं । लेऊन मिरवे एकपर्णी । एकपणे जालीं गुंविणी । प्रसवे एकपर्णी ऐकवीरा ॥ ७१ ॥ ते एकरूपें ऐकवीरा । प्रसवली बोधफरशधरा । जयाचा का दरारा । महावीरा अभिमानिया ॥ ७२ ॥ तेणें उपजोनि निवटिली मीया । आज्ञा पाळुनि सुख दे पितया । ह्यणोनि तो जाहला विजया । लवलाह्या दिग्मंडळीं ॥ ७३ ॥ जो वासनासहस्रवाहो । छेदिला सहस्रार्जुन अहंभावो । स्वराज्य करुनियां पाहाहो । अर्पीं स्वमेवो स्वजातिया ॥ ७४ ॥ तेणे मारुनि माता जीवविली । तेचि कुळदेवता आह्ला जाहली । परी स्वनांचे ख्याति केली । एकात्मवोलीं एकनाथा ॥ ७५ ॥ ते जैपासोनि निवटिली । तैपामोनि प्रकृती पालटली । रागत्यागें शांत झाली । निजमाउली जगदंबा ॥ ७६ ॥ तेंया वोसगीं घेऊन । थोर दिघले आश्वासन । विपमसकटीं समाधान । स्वनामस्मरण केलिया ॥ ७७ ॥ ते जय जय जगदंबा । उंदो ह्यणे ग्रंथारभा । मतीमाजी स्वयंभा । योगगर्भा प्रगटली ॥ ७८ ॥ आता वंदूं जनार्दन । जो भवगजपंचाननु । जनीं विजनीं समानु । सदा सपूर्ण समत्वं ॥ ७९ ॥ ज्याचेनि कृपापांगें । देहीं न देखती देहागें । ससार टवोळ वेगें । केले वोंडगें भवस्वप्न ॥ ८० ॥ जयाचेनि कृपाकटाक्षे । अलक्ष्य लक्ष्येवीण लक्षे । साक्षी विसरली साक्षे । निजपक्षें गुरुत्वे ॥ ८१ ॥ तेणे जीवेवीण जीवविले । मृत्यूवीण मरणचि मारिले । दृष्टि घेऊनि दाखविले । देखणें केले सर्वांग ॥ ८२ ॥ देहीं देह विदेह केले । शेखीं विदेहपण तेही नेले । नेलेपणही हारपले । जरीं उरले उर्वरित ॥ ८३ ॥ अभाचो भावेशीं गेला । सदेह निःसदेहेंशी निमाला । विस्मयो विस्मयीं बुडाला । वेडावला स्वानंदू ॥ ८४ ॥ तेथ आवडी होय भक्त । तंव देवोचि भक्तपणाआत् । मग भज्यभजनाचा अंतू । दावी उर्ध्वात् स्वलीला ॥ ८५ ॥ नमन नमनेशीं नेले । नमितें नेणो काय जाहले । नम्यचि अर्गीं घडले । घडले मोडले मोडुनी ॥ ८६ ॥ दृश्य द्रष्टा जाण । दोहीस एकचि मरण । दर्शनही जाहले क्षीण । देखणेपण गिळुनी ॥ ८७ ॥ आतां देवोचि आघवा । तेथे भक्तु नये भक्तभावा । तव देवोही मुकला देवा । देवस्वभावा विसरोनि ॥ ८८ ॥ देवो देवपणे दाटला । भक्तु भक्तपणे आटला । दोर्हीचाही अनु आला । अभेदें जाहला अनंतु ॥ ८९ ॥ अत्यागु त्यागींशीं विराला । अभोगु भोगेंशीं उडाला । अयोगु योगेंशीं बुडाला । योग्यतेचा गेला अहंभावो ॥ ९० ॥ ऐशियाहीवरी अधिक सोसुं । सायुज्यामाजी होतसे दांसु । तेथील सुखाचा

१ स्थाने २ एकाकी, एकवीरा ३ द्वैताची ४ गंभिणी, गरीदर (भगवद्गीतेंत १४ व्या अध्यायात 'मम योनि-महद्ब्रह्म' या श्लोकावर टीका करताना भगवताची गृहिणी जी माया तिच्या वर्णनात ज्ञानोपाराय ह्यणतात—'५ मासेनिधि अंगं । पडुडल्या हे जागे । आणि सत्तासभोगें । गुंविणी होय' ५ एकांग वीर ६ रेणुकादेवीचे नाव ७ मारली ८ माता रेणुका, ९ स्वतःच १० ब्राह्मणाना ११ तिने १२ मादीवर १३ 'उदयोस्तु' याशब्दाचें प्राकृत भाषातील रूप अथवा अपभ्रंश १४ लटिका, मिथ्या १५ व्यय १६ अप्रगत=निरीम १७ देवदेवपण १८ हाव, इच्छा १९ सायुज्ययुक्तीत २० 'येथे कृपाचा वीर न साहे । परी अद्वैत भक्ति आहे । ह् अमुभाचि जोगें, नव्हे । बोलाएसे ॥' ज्ञानेश्वरी.

सौरसु । अति अविनाशु अगोचरु ॥ ९१ ॥ "शिवे शिवूचि यंजिजे" । हें ऐशिये अवस्थेसि साजे । एन्हवीं बोलचि बोलिजे । परी न पविजे निजभजन ॥ ९२ ॥ ये अभिन्न सुखसेव-
 आंतू । नारद आनंदें नाचत गातु । शुक्रसनकादिक समस्तु । जाले निजभक्तु येणेचि सुखें
 ॥ ९३ ॥ सागरीं भरे भरतें । तें भरतें भरे तैरियातें । तैसे देवेंचि देवपणे येथें । केलेमातें
 निजभक्तु ॥ ९४ ॥ सागर सरिता जीवन एक । परी मिळणीं भजन दिसे अधिक । तैसे
 एकपणेंचि देख । भजनसुख उल्हासे ॥ ९५ ॥ वाम सब्य दोन भाग । परी दो नामीं एकचि
 अग । तैसा देवभक्तविभाग । देवपर्णी साङ्ग आभासे ॥ ९६ ॥ तेवीं आपुलेपणाचेनि माने ।
 भक्तु केलों जनादने । परी कायावाचामने । वर्तविजे तेणे सर्वार्थी ॥ ९७ ॥ तो मुखाचे
 जाला निजमुख । दृष्टीतें प्रगटे सन्मुख । तोचि विवेकेंकरून देख । करवी लेख ग्रंथार्थी
 ॥ ९८ ॥ परी नवल त्याचें लाघव । अभंगीं घातले माझें नाव । शेर्खीं नांवाचा निजभाव ।
 उरावया ठाव नुरवीच ॥ ९९ ॥ या वचनार्थी सतोपला । हाणे भलारे भला भला । निज-
 भाविकु तूंचि सचला । प्रगट केला गुह्यार्थु ॥ १०० ॥ हे स्तुति कीं निरूपण । ग्रथपीठ कीं ब्र-
 ह्मज्ञान । साहित्य कीं समाधान । संज्ञाही जाण कळेना ॥ १ ॥ तुझा बोलुचि एकएकू ।
 सोर्लाव विवेकाचा विवेकू । तो सतोपासीं सतोखू । आत्यंतिकू उपजवी ॥ २ ॥ तुझेनि मुखें
 जें जे निघे । तें सतहृदयीं साचचि लागे । मुंमुक्षुसारगाचीं पालिगें । रुंजी निजागें करि-
 तील ॥ ३ ॥ ग्रथारभु पडला चोख । मुक्त मुमुक्षु इंतर लोक । श्रवणमात्रेंचि देख । निजा-
 त्मसुख पावती ॥ ४ ॥ येणे वचनामृततुपारें । ग्रंथभूमिका विवेकाकुरे । अकुरली एकसरे ।
 फळभारें सफलित ॥ ५ ॥ कीं निर्जीवा जीवु आला । नातरी सिद्धा सिद्धिलाभु जाला । कीं
 निजवैभवे आपुला । प्रियो मीनला पतिव्रते ॥ ६ ॥ तैसेनि हरुपानंदें । जी जी ह्यणितलें
 स्वानदें । नुमचेनि पादप्रसादें । करीन विनोदें ग्रथार्थू ॥ ७ ॥ श्रीरामप्रतापदृष्टी । शिळा त-
 रती सागरापोटी । कीं वसिष्ठवचनासाठी । तपे शांटी रविमडळीं ॥ ८ ॥ कीं याज्ञवल्कीच्या
 मंत्राक्षता । शुष्ककाष्टास पड्यंता । कीं धर्में श्वानू सरंता । केला सर्वथा स्वर्गलोकीं ॥ ९ ॥
 तैसे माझेनि नावे । ग्रथ होती मुंहावे । आज्ञाप्रतापगौरवें । गुरुवैभवे सार्थकू ॥ ११० ॥ घटितें
 एका आणि एकादशे । राशिनक्षत्र एकचि असे । त्या एकामाजी जें पूर्ण दिसे । तें दर्शद-
 शाशे चढे अधिक ॥ ११ ॥ मागा पुढा एक एक कीजे । त्या नाव एकादशू ह्यणिजे । तरी

१ गोठी, रस २ 'शिवो भूला शिव यजेन्' श्रुति शिव होऊन शिवाला पूजावें ३ खाडीमर्य ४ सत्त्वानाटी ५ मुमु-
 क्षुभ्रमराचीं ६ कल्प ७ साधक व यद्ध लोकही ८ पति मित्राला ९ छाटी विश्वामित्रास ब्रह्मविद्या द्यावया की नाही हा वाद
 चालला असता म्यु, समुद्र व मेरुपर्वत यास साक्षीदार झणून घेऊन येण्याविषयी ब्रह्मदेवानें विश्वामित्रास सांगितल परंतु
 हे निघे साक्षी झणून आणल्यास स्वार्थी कामे वरण्यास कोण नेमावे हें त्यास कोड पडल, व विश्वामित्र अममर्थ असल्यामुळें
 अयेर त्यास त्यात आणता आल नाही शैवटी वसिष्ठान सर्वांच्या ठिकाणीं आपली छाटी, समुद्राच्या ठिकाणीं आपला
 कमंडलू, व मेरुच्या ठिकाणीं आपला दंड ठेवून, त्या निघास ब्रह्मदेवापुढ उभें वेल, या कथेस अनुलक्षून हा उल्ख केला
 आहे "एकाची शाटी तपित्रीली । एकीं सृष्टिवरी सृष्टि केली । एकीं पायाणीं वाजनि उत्तरिती । समुद्रीं वटक" इति १०-
 ३६ १० गुर्यांज्ञेनं माझनल्क्य राजाच्या भक्तकावर आशीर्वादाच्या अक्षता टाकण्यास गेला असता राना अंत पुरात मन्हता,
 वेन्हा त्यानं राजाच्या मचकावर अक्षता टाकल्या व तो परत आला इन्डे मचनाच्या शुष्ककाष्टाला पालवी फुटली अशी
 कथा आहे ११ स्वर्गारोहणाच्या वेळीं युधिष्ठिरान एका कुत्र्याला बरावर नेट १२ मुगोनित १३ ज्योतिपशास्त्रातील
 गणिताचा मेळ १४ शत्य १५ दशादशाशें

एका एकपणाचि सहजे । आलें निजवोधें ग्रंथार्थें ॥ १२ ॥ तेथें देखणेंचि करुनि देखणें । अवघेंचि निर्धारुनि मनें । त्यावरी एकाजनार्दनं । टीका करणें सार्थक ॥ १३ ॥ पाहोनि दर्शमाचा प्राप्त । एकादशाच्या उदयाआतू । एकादशावरी जगन्नाथू । ग्रंथार्थू आरभी ॥ १४ ॥ ह्यणोनि एकादशाची टीका । एकादशीस करी एका । ते एकपणाचिया सुखा । फळेला देखा एकत्वे ॥ १५ ॥ आतां वंदूं महाकवी । व्यास वाल्मीक भार्गवी । जयातें उज्ञाना कवी । पुराणगौरवी बोलिजे ॥ १६ ॥ तिही आपुलिये व्युत्पत्ती । वाढवावी माझी मती । हेचि करीतसे विनंती । ग्रंथ समाप्ती न्यावया ॥ १७ ॥ वंदूं आचार्य शंकरू । जो का ग्रंथार्थविवेकचतुरू । सारुनि कर्मठतेचा विचारू । प्रबोधदिनेकरू प्रकाशिला ॥ १८ ॥ आतां वंदूं श्रीधर । जो भागवतव्याख्याता सधर । जयाची टीका पाहता अपार । अर्थ साचार पै लाभे ॥ १९ ॥ इतरही टीकाकार । काव्यकर्ते विवेकचतुर । त्याचे चरणीं नमस्कार । ग्रंथा सादर तिहीं होआवे ॥ २० ॥ वंदूं प्राकृत कवीश्वर । निवृत्तिप्रमुख ज्ञानेश्वर । नामदेव चागदेव वटेश्वर । ज्याचें भाग्य थोर गुरुकृपा ॥ २१ ॥ जयांचे ग्रंथ पाहता । ज्ञान होय प्राकृता । त्याचे चरणीं माथा । निजाल्मता निजभावे ॥ २२ ॥ सस्कृत ग्रंथकर्ते ते महाकवी । मी प्राकृतीं काय उणीवी । नवी जुनीं ह्यणावीं । केसेनि केवी सुवर्णसुमने ॥ २३ ॥ कर्णिलेचे ह्यणावे क्षीरं । मा इतराचें ते काय नीर । वर्णस्वादें एकचि मधुर । दिसे साचार सारिखें ॥ २४ ॥ जे पाविजे सस्कृत अर्थ । तेचि लाभे प्राकृतें । तरी न मनावया येथे । विपमचि तें कायी ॥ २५ ॥ का निरजनीं वसला रावो । तरी तोचि सेवका पावन ठावो । तेथे सेवेसि न वचता पाहाहो । दंडी रावो निजभृत्या ॥ २६ ॥ कां दुर्धळी आणि संमर्थ । दोहीस राये घातले हातें । तरी दोर्धीसिही तेथ । सहजे होत समसाम्य ॥ २७ ॥ देशभापावैभवे । प्रपंच पदार्थीं पालटलीं नावें । परी रामकृष्णादिनामां नव्हे । भापावैभवे पालटू ॥ २८ ॥ सस्कृतवाणी देवें केली । तरी प्राकृत काय चोरापासोनि झाली । असोतु या अभिमानभुली । वृथा बोलीं काय काज ॥ २९ ॥ आता सस्कृता किवा प्राकृता । भापा झाली जे हरिकथा । ते पावनचि तत्वता । सत्य सर्वथा मानली ॥ ३० ॥ वंदूं भानुदास आता । जो कां पितामहाचा पिता । ज्याचेनि वश भगवंता । झाला सर्वथा प्रियकर ॥ ३१ ॥ जेणें वाळपणीं आंकळिला भानु । स्वयें जाहला चिंद्रानु । जितोनि मानाभिमानु । भगवत्पावन स्वयें झाला ॥ ३२ ॥ जयाची पदबंधप्राप्ती । पाहो आली श्रीविठ्ठलमूर्ती । कार्ती कुंडले जगज्योती । करिता रीती देखिला ॥ ३३ ॥ तथा भानुदासाचा चक्रपाणी । तथाचाही सुत सुलक्षणी । तथा सूर्य नाम ठेवूनी । निर्जो निर्जे होऊनि भानुदास ठेलो ॥ ३४ ॥ तथा सूर्यप्रभाप्रताप-

१ दशमस्कंधाचा अखेर २ शुक्राचार्य ३ ज्ञानसूय आचार्यानी पूर्वनीमासेचे राडन केले व 'ज्ञानादेव तु वैश्वरयम' ह्यणजे ज्ञानापावनच मोक्षाची प्राप्ति होते, हा सिद्धांत स्थापिला ४ श्रेष्ठ ५ मग ६ काव्या गाईचे ७ दस ८ राजा ९ जाता १० आपल्या नोकऱ्याला ११ गरीबाची कन्या १२ श्रीमताची कन्या १३ पणिल, पाणिग्रहण केले १४ रामकृष्णादि नावाला १५ (राम, कृष्ण, सच्चिदानंद, ब्रह्म इत्यादि नावें सस्कृतात व प्राकृतात सारदीच) नाथानीं गराठीभाषेची अती तरफदारी केली ह्यणून ती योग्यतेस चटली आहे १६ भाषेनें, भाषेत १७ हे नाथाचे पणजे होत विजयानगरच्या क्रिदीदी रामराजान पठरीह्या पाडरंगाची मूर्ति नेली होती, ती यार्ती शके १४२६ मध्ये परत आणली १८ न्याधीन म्हणून घेतला १९ ज्ञानसूर्य २० पदबंधव्युत्पत्ति २१ आरति २२ पाथाचा आज्ञा २३ पाथाचा नाप २४ निजपामास गेला

किरणीं । मातें प्रमवली रुक्मिणी । ह्यणौनि र खुमाई जननी । आहांलागुनी साचचि ॥३५॥
हे ग्रंथारभकाळा । वंदिली पूर्वजमाळा । धन्य निजभाग्याची लीळा । आलों वैष्णवकुळा
जन्मोनी ॥ ३६ ॥ ते वैष्णवकुळीं कुळनायक । नारद प्रल्हाद सनकादिक । उद्धव अक्रूर
श्रीशुक । वसिष्ठादिक निजभक्त ॥ ३७ ॥ ते वैष्णव सकळ । ग्रंथार्थी अवधानशीळ । ह्यणौनि
वैष्णवकुळमाळ । वंदिली सकळ ग्रंथार्थी ॥ ३८ ॥ उपजलों ज्याचिया गोत्रा । नमन त्या वि-
श्वामित्रा । जो का प्रतिसृष्टीचा धात्रा । गायत्रीमंत्रा महत्त्व ॥३९॥ जो उपनिषद्विवेकी । तो
वदिला याज्ञवल्की । जो कविकर्तव्यातें पोखी । कृपापीयूखीं वर्षोनी ॥ ४० ॥ नमन भूत-
मात्रा अशेखा । तेणे विश्वभरू जाहला सखा । ह्यणौनि ग्रंथारभू देखा । आला नेटका स-
मर्ता ॥ ४१ ॥ आता नमूं दत्तात्रेया । जो का आचार्यांचा आचार्या । तें प्रवर्तविले ग्रंथ-
कार्या । अर्थवावया निजवोधू ॥ ४२ ॥ तो शब्दातें दावितु । अर्थु अर्थे प्रकाशवितु । मग
वक्तेपणाची मातु । स्वयें चदवितु यथार्थ ॥ ४३ ॥ तो ह्यणे श्रीभागवत । तें भगवताचे ह-
द्वत । त्यासीचि होय प्राप्त । ज्याचे निरतर चित्त भगवंतीं ॥ ४४ ॥ तें हें ज्ञान कल्पादी ।
चतु श्लोकपदवधीं । उपदेशिला सहुद्धी । निजात्मवोधीं विधाता ॥ ४५ ॥ नवल त्याचा
सद्भावो । शब्दमात्रें जाला अनुभवो । वाप सद्गुरुकृपा पाहावो । केला नि सदेहो परमेष्ठी
॥ ४६ ॥ तो चतु श्लोकांचा बोधु । गुरुमार्गे आला शुधु । तें उपदेशिला नारदु । अति
प्रबुधु भावार्थी ॥ ४७ ॥ तें नारदु निवाला । अवघा अर्थमयचि जाला । पूर्ण परमानंदें
घाला । नाचों लागला निजवोधें ॥ ४८ ॥ तो ब्रह्मवीणा वाहतु । ब्रह्मपदें गीतीं गातु । तेणे
ब्रह्मानंदें नाचतु । विचरे डुळतु भूतळी ॥ ४९ ॥ तो आला सरस्वतीतीरा । तंव देखिलें
व्यामकृषीश्वरा । जो सशयाचिया पूरां । अतिदुर्धरामाजी पडिला ॥५०॥ वेदार्थ सकळ-
पुराण । व्यासें केलें निर्माण । परी तो न पवेचि आपण । निजसमाधान स्वहिताचें ॥ ५१ ॥
तो सशयसमुद्राआतु । पडोनि होता बुडतु । तें पावला ब्रह्मसुतु । नांभी ह्यणतु कृपाळु
॥ ५२ ॥ तेणे एकातीं नेऊनि देख । व्यासासि केले एकमुख । मग दाविले चान्ही श्लोक ।
भवमोचक निर्दुष्ट ॥ ५३ ॥ ते सूर्यातें न दाखवुनी । गगनातेही चोरुनी । कानाते परते
सारुनी । ठेला उपदेशुनी निजवोधू ॥ ५४ ॥ ते नारदाचे वचन । करीत सशयाचे दहन ।
तव व्यासासि समाधान । स्वसुखें पूर्ण हो सरेंलें ॥ ५५ ॥ मग श्रीच्यासें आपण । भागवत
दर्शलक्षण । शुकासि उपदेशिले जाण । निजवोधें पूर्ण सार्थक ॥ ५६ ॥ तें शुकही
सुखावला । परमानंदें निवाला । मग समाधिस्थ राहिला । निश्चळ ठेला निजशाती ॥५७॥
तेथे स्वभावेचि जाणा । समाधि आली समाधाना । मग परीक्षितीचिया ब्रह्मज्ञाना । अवचटें

१ नावाची आहे २ ते हे ग्रंथारभकाळा ३ या ओवीची माधुरी कुलवत सजनच चावू शननील ४ उल-
प्रकता ५ गायत्रीमंत्राचा विश्वामित्र ऋषि होय ६ कविकर्तव्यातें ७ दयामृताचा वर्षोव कर्मन ८ समत्वासी, सम-
साम्या ९ मोठी 'वाप' शब्द शुद्ध मराठी आहे आपल्या कुटुंबपद्धतीप्रमाणें वाप घरातल्या मयें माणसात भेट असतो,
ह्यणून 'वाप' ह्यणजे 'मोठा' असा अर्थ आला 'परा वाप भाग्य माहें' (ज्ञानेश्वरा अ० ९-५२५) १० भागवत मुळीं
चतु श्लोकीच होतें ११ ब्रह्मदेवानें १२ सशयाचिया अतिदुधरा पूरामाजी असा अन्यथ १३ निळ नकोस १४ कानगोर्वा,
अभिमुख १५ क्षात्र १६ इतर पुराणें पचलक्षणसमक व भागवत हें दशलक्षणसमक आहे तीं दशलक्षणें पुढें द्वितीयाध्या-
याच्या ५१ व्या ओवीवरील दीपेंत पाहावी १७ ब्रह्मसूत्रना

जाणा तो आला ॥५८॥ पहावया परीक्षितीचा अधिकारू । तंव कलीसि केला तेणें मारू । तरी धर्माहूनि दिसे थोरू । अधिकारू पै याचा ॥५९॥ कृष्णु असतां धर्म जिंयाला । पाठीं कलिभेणे तो पळाला । परी हें कलि निग्रहूनि ठेला । धर्माहूनि भला धैर्यें अधिक ॥१६०॥ अर्जुनवीर्यपरंपरा निर्व्यग । सुभद्रा मातामहीचें गर्भलिंग । तो अधिकारिरत्न उपलिंग । ज्यासी रक्षिता श्रीरग गर्भों झाला ॥ ६१ ॥ गर्भांच असतां ज्याच्या भेणे । स्पर्श न शके शंख द्रौण्य । त्याचा अधिकार पूर्ण । सांगावया कोण समर्थ ॥ ६२ ॥ जेणें रक्षिलें गर्भा-प्रती । तथा परीक्षी सर्वाभूतीं । यालागीं नावें परीक्षिती । अगाध स्थिति नांवाची ॥६३॥ तो अभिमन्यूचा परीक्षिती । उपजला पावन करीत क्षिती । ज्याचेनि भागवताची ख्याती । घातली त्रिजगतीं परमार्थपन्हे ॥ ६४ ॥ अंगीं वैराग्यविवेकू । ब्रह्मालागीं त्यक्तोदकू । तथा देखोनि श्रीशुकू । आत्यंतिकू सुखावला ॥ ६५ ॥ बाप कोपु ब्राह्मणाचा । शापें अधिकारू ब्रह्मज्ञानाचा । त्यांच्या चरणीं कायावाचा । निजभावाचा नमस्कारू ॥ ६६ ॥ ब्रह्म्याहूनि ब्राह्मण थोरू । हें मीच काय फार करूं ? परी हृदयीं अद्यापि श्रीधरू । चरणालंकारू मिरवितु ॥ ६७ ॥ ह्यणोनि ब्रह्माचा देवो ब्राह्मणु । हा सत्यसत्य माझा पणु । यालागीं वेदरूपें नारायणु । उदरा येऊनि वाढला ॥ ६८ ॥ ह्यणोनि ब्राह्मण भूदेव । हे ब्रह्मींचे निर्जाचेव । येयें न भजती ते मंददैव । अति निर्दैव अभाग्य ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणप्रतापाचा नवलावो । तिहीं आज्ञाधारकू केला देवो । प्रतिमाप्रतिष्ठेसि पहाहो । प्रकटे आविर्भावो मंत्रमात्रें ॥ ७० ॥ तंव सत ह्यणती काय पहावें । जे स्तवनीं रचिसी भावे । तेथें प्रमेय काढिसी नित्य नवें । साहित्यलाघवें साचार ॥ ७१ ॥ गणेशु आणि सरस्वती । वैसविलीं ब्रह्मपंक्ती । तैशीच संतस्तवनीं स्तुती । ऐक्यवृत्तीं वदलासी ॥७२॥ पाठीं कुल आणि कुलदैवता । स्तवनीं वदलासि जे कथा । ते ऐकताचि चित्त चिंता । विसरे सर्वथा श्रवणेंचि ॥ ७३ ॥ जो सद्भावो सतचरणीं । तोचि भावो ब्राह्मणीं । सुखी केले गुरु स्तवनीं । धन्य वाणी पै तुझी ॥७४॥ तरी तुझेनि मुखें श्रीजनार्दन । स्वयें वदताहे आपण । हे बोलतांचि खूण । कळली सपूर्ण आह्मासी ॥७५॥ चढत प्रमेयाचे भरतें । ते नांवेक आवरोनि चित्तें । पुढील कथानिरूपणातें । करीं निश्चिते आरोहण ॥ ७६ ॥ विसरलों होतो हा भावो । परी भला दिधला आठवो । याचिलागीं सद्भावो । तुमचे चरणीं पहाहो ठेविला ॥ ७७ ॥ उणें देखाल जें जें जेयें । तें तें करावे पुरते । सज्जानामाजी सरतें । करावें मातें ग्रंथार्यसिद्धी ॥ ७८ ॥ ते ह्यणती भला रे भला नेटका । वरवी ही आया आली ग्रंथपीठिका । आता सकृतावरी टीका । कविपोषका वदें वहीलें ॥ ७९ ॥ याचि बोलवारी माझा भावो । ठेवूनि पावलों पायाचा ठावो । तरी आज्ञेसारिखा प्रस्तावो । करीन पाहाहो कथेचा ॥ १८० ॥ तरी नैमिषारण्याआतु । शौनकादिकाप्रति मातु । सूत असे सागतु । गतकथार्थु अन्वयो ॥ ८१ ॥ भागा दहावे स्कंधीं जाण ।

१ युधिष्ठिराद २ राहिला ३ कृष्ण त्रिजगामाव गेन्यानंतर ४ परीक्षिति ५ स्वाधीन ठेवून ६ अर्जुनाचा पुत्र अभिमन्यू व त्याचा पुत्र परीक्षिती ७ ब्रह्मात्र ८ अश्रुत्याम्याचें ९ त्याचें अधिकारपण १० ज्या श्रीवृष्णाने ११ पाही १२ पुत्री १३ परमार्थरूपी पाणपोई १४ ब्रह्मप्राप्तीलागीं १५ सात दिवसपर्यंत पाणीही न पिता श्रवणाला नसलेल्या १६ ब्रह्माहूनि १७ ध्यापणे ध्यायव १८ आधर्य १९ सिद्धांत २० एकपंक्ती २१ क्षणभर २२ प्राण, मान्य याच अर्थाची व शारीच शानेभरीच्या उपोद्घातातली ओवी पदा - "तरी न्यून तें पुरतें । अधिक तें सरतें । करुनि प्यावें हें तुमतें । विनयिण क्षम" २३ आकाराला २४ आणी २५ सत्वर

कथा जाली नवलक्षण । आतां मोक्षाचें उपलक्षण । सांगे श्रीकृष्ण एकादशी ॥ ८२ ॥ जो चिदाकांक्षाचा पूर्णचंद्र । जो योगज्ञाननरेंद्र । तो बोलता जाला शुक्रयोगींद्र । परिसत्ता नरेंद्र परीक्षिती ॥ ८३ ॥ तंव परीक्षिती ह्याणे स्वामी । याचिलागीं त्यक्तोदक मी । तेचि कृपा केली तुझीं । तरी धन्य आह्मी निजभाग्यें ॥ ८४ ॥ अगा हे साचार मोक्षकथा । ज्यांसि मोक्षाची अवस्था । तिहीं पाव देऊनि मनाचे माथा । रिघावे सर्वथा श्रवणादरी ॥ ८५ ॥ भीतरी नेऊनियां कान । कानीं घावे निजमन । अवधाना करुनि सावधान । कथानुसधान धरावे ॥ ८६ ॥ बहुतीं अवतारी अवतरला देवो । परी या अवतारीचा नवलभावो । देवां न कळे अभिप्रावो । अगम्य पाहावो हरिलीला ॥ ८७ ॥ उपजताचि मायेवेगळा । वाढिलला स्वयें स्वलीळा । वाळपणीं मुक्तीचा सोहळा । पूतनादि सकळा निजागें अपीं ॥ ८८ ॥ मायेसि दाविले विश्वरूप । गोवळा दाविलें वैकुण्ठदीप । परी गोवळेपणाचें रूप । नेदीच अल्प पालदो ॥ ८९ ॥ वाळ बळियांतें मारी । अचाट कृत्यें जगादेखतां करी । परी वाळपणावाहेरी । तिळभरी नव्हेचि ॥ ९० ॥ ब्रह्म आणि चोरी करी । देवो आणि व्यभिचारी । पुत्र कलत्र आणि ब्रह्मचारी । हेही परी दाखविली ॥ ९१ ॥ अधमें वाढविला धर्म । अकमें तारिले कर्म । अनेमें नेमिला नेम । अति निःसीम निर्दुष्ट ॥ ९२ ॥ तेणे सगेंचि सोडिला सगू । भोगें वाढविला योगू । त्यागेंविण केला त्यागु । अति अव्यंगु निर्दोष ॥ ९३ ॥ कर्मठा होआवया बोधू । कर्मजाड्याचे तोडिले भेदू । भोगामाजी मोक्षपदू । दाविले विशदू प्रकट करुनी ॥ ९४ ॥ भक्ति भुक्ति मुक्ती । तिन्ही केलीं एके पक्ती । काय वानूं याची ख्याती । खाऊनि माती विश्वरूप दावी ॥ ९५ ॥ त्याचिया परमंचरित्रा । तुज सांगेन परमपवित्रा । परी निजबोधाचा खरा । या अवतारीं पुरा पर्वोडा केला ॥ ९६ ॥ एकादशाच्या तात्पर्याधीं । संक्षेपें विस्तरे मुक्ती । बोलिलीसे आद्यंतीं । परमात्मस्थिती निजबोधें ॥ ९७ ॥ तेथें नारदें वसुदेवाप्रती । सर्वोदू निमिजायंती । सांगितली कथासगती । सक्षेपस्थिती या नाम ॥ ९८ ॥ तेचि उद्धवाची परमप्रीती । नाना दृष्टांतें उपपत्ती । स्वमुखें बोलिला श्रीपती । ते कथा निश्चितीं सविस्तर ॥ ९९ ॥ दशमीं निरोधलक्षण । मागा केले निरूपण । जेथें धराभार अधर्मजन । निर्दोळी श्रीकृष्ण नानायुक्ती ॥ २०० ॥ ज्यांचेनि अधर्मभारें क्षिती । सदा आक्रंदत होती । जिच्या साहायालागी श्रीपति । पूर्ण ब्रह्मस्थिति अवतरला ॥ १ ॥ दुष्ट दैत्य आणि दानव । धराभार राजे सर्व । वधिता झाला श्रीकृष्णदेव । तो गतकथाभाव शुक्र सांगे ॥ २ ॥

श्रीवाचारायणिरवाच-कृत्वा वैश्वध कृष्ण सरामो यदुमिर्दुत । भुवोऽवतारयन्तार जविष्ठ जनयन्ल्लिम् ॥ १ ॥

पूर्णब्रह्म स्वयें श्रीकृष्ण । वळी बळिराम लोकरमण । निर्धंडे यादव मेळवूनि जाण । दैत्यनिर्दळण श्रीकृष्णें केले ॥ ३ ॥ जे यादवांसि न येत वधीं । तेथें श्रीकृष्ण करी बुद्धी ।

१ दहावें लक्षण २ ज्ञानरूप आकाशातला पौर्णिमेचा चंद्र ३ अगाध हे मोक्षकथा । येथे ज्यासी मुमुक्षु-अवस्था । तिहीं पावो देवोनि अभिमानाचे माथा ४ उलटा ५ धात ६ नवल, विशिष्टपण ७ वैकुण्ठ-दीप ८ वाळपणाची घोहरी ९ आणि=अस असूंगही 'आणि' हें अव्यय येथें 'विरोधाधीं आषय' दाय-निर्णार आहे 'आणि' या अव्ययाचा असाच उपयोग ज्ञानोपानां केला आहे - 'आवडी आणि लाजवी । व्यसन आणि शिणवी । पिसें आणि न मुळवी । तरी ते काई ।' (ज्ञाने अ० १-१०४) १० रीत, तच्हा ११ परमात्मचरित्रा १२ विस्तार, 'युत शुक्रपुत्र आणिला । तो तुवा पवाडा देखिला । (ज्ञाने अ० ३-१६३) १३ साक्षेपें सविस्तारें १४ संवादानि १५ धर, धर्मवत

सखे स्वजन स्वगोत्रामधी । कलह उत्पादी अतिघोर ॥ ४ ॥ उत्तरावया धराभार ।
कलहमिसैं शारगधर । मारवी कौरवभार । पांडुकुमर क्षोभवृनी ॥ ५ ॥

ये कोविता सुबहु पांडुसुता सपत्नेर्दुर्घृतहेलनकचग्रहणादिमिस्तान् ।

कृत्वा निमित्तमितरंतरत समेतान्हरया नृपाभिरहरविक्षितिभारमीश ॥ ० ॥

दुष्ट अकर्मी अतिघोर । ज्याची सेना धराभार । ते वधार्थ करावया एकत्र । कलहाचें
सूत्र उपजवी कृष्ण ॥ ६ ॥ येणे श्रीकृष्णसकलोद्देशे । हो सरले कपटफांसे । तेणे कपटें
वाधून कैसे । वधवी अनायासे कौरवभार ॥ ७ ॥ जर्गी घूत खेळिजे दुष्टें । तेंही आरमिले
कपटें । धर्मावरी फांसे खोटे । घालिती हटें दुर्वुद्धि ॥ ८ ॥ भाळेभोळे अज्ञान जर्नी । तेही
गाजिती ना धर्मपत्नी । ते साचचि धर्माची मानिनी । आणिली वांधोनि सभेमाजी ॥ ९ ॥
दुःशासने धरिले वेणीकच । तेणेंचि वाढली कचकच । ते कर्म त्याचें त्यासीच । भंवले
साच त्याभोंवतें ॥ २१० ॥ वनी कोणी कोणा नागवी । तो नागोवा राजा आणवी । समेसि
राजा उंगाणवी । तें मृत्यूची पदवी मस्तका आली ॥ ११ ॥ अन्यायेंवीण नागवी रावो ।
तें धांत्रणिया धात्रे देवो । द्रौपदीवस्त्रहरण पाहावो । हा मुख्य अन्यावो कौरवां ॥ १२ ॥
अग्निदानें गरदाने । धनदाराअपहारणे । घाला घालूनि मारणे । शस्त्रपाणी होणे वधार्थ
॥ १३ ॥ अवज्ञा आणि हेळण । दुरुक्ती जे धर्मच्छळण । हेंचि निमित्तासी कारण । केले
संपूर्ण श्रीकृष्ण ॥ १४ ॥ पतिव्रतेचें वस्त्रहरण । तेणे तत्काळ पावे मरण । हेंचि कलहाचें
कारण । कुलनिर्दळण येणे कर्म ॥ १५ ॥ ऐसा जो धर्माचा विरोधी । त्यासी देवो अवश्य
धधी । यालागीं पांडवांचिये बुद्धी । अत्युग्र त्रिशुद्धी उपजवी कोपू ॥ १६ ॥ भूभारहरण-
चरित्र । सखे स्वजन सुहृद स्वगोत्र । शास्त्रविवेकी अतिपवित्र । त्यामाजी विचित्र उपजवी
कलहो ॥ १७ ॥ धराभार हरावया गोविंदू । कळवळियाचे सखे वंधू । करविला तेथ गोत्र-
वधू । साह्य सर्वंधू रंजभारेसी ॥ १८ ॥

भूभारराजपृथतना यदुमिर्निरय गुप्तै स्वग्राहुमिरचितयवप्रमेय ।

मन्येऽग्रनेर्ननु गतोऽप्यगत हि भार यथादव कुलमहो ह्यविपद्यमास्ते ॥ ३ ॥

ऐसे पक्षपाती राजे अपार । अमित सेना धराभार । मारविले अधर्मकर । मिपांतर
कलहाचे ॥ १९ ॥ पृथ्वीचे अधर्मसेनासंभार । शोधशोधूनि राजे मारिले अपार । तच्ची
उतरला धराभार । हें शारगधर न र्मनीचि ॥ २२० ॥ यादव करुनि अंतुर्वळ । नाना
दुष्ट दमिले सकळ । परी यादव जाले अतिप्रवळ । हें न र्मनीच केवळ श्रीकृष्ण ॥ २१ ॥
नव्हता यादवाचें निर्दान । नुतरे धराभार सपूर्ण । ऐसे मानिता जाहला श्रीकृष्ण । कुल-
निर्दळण तो चिंती ॥ २२ ॥ अग्नि कर्पूर खाऊनि वाढे । कापुरांतीं अग्निही उडे । तैसे
यादवांचे अतिगाढें । आलें रोकडें निर्दान ॥ २३ ॥ केळी फळे तंव वाढे वाढी । फळपाकें
माळी झाड तोडी । तैशी यादवकुळाची शीर्गें गाढी । चेंढे रोकडी मरणार्थ ॥ २४ ॥ फळ-
परिपाकें परर्मळी । तें घेऊन जाय माळी । तैशी स्वकुळफळें वनमाळी । न्यावया तत्काळीं स्वयें
इच्छी ॥ २५ ॥ अनंतवाहुप्रतापें । यादव वाढले श्रीकृष्णकृपे । तोचि निधनाचेनि संकल्पें ।

१ गोत्रस्ववधी २ उपपाटी ३ भाडण ४ स्थायीन करी, 'उघडवी' ५ कौरवाचा. ६ साराखरा
७ त्याचे मित्र व गवधी असलेल्या राजेसोबतच्या ससुरायासह ८ न मानी ९ अतुल्य, बलाच्च १० अत, निर्दळण
११ शींग द्रणजे अग्रभाग माप भरन्धार मागून जो त्यावर टींग घालतात तो शींग चट्टी ह्य कळसात पोंचले,
रक्ताची सीमा क्षाला 'परी पुनराटोपिया मापा। शींग जाहला' (शाने० अ०८-१६६) १२ वाढली १३ परिमळी

काळरूपें क्षोभला ॥ २६ ॥ अतुर्वळ अतिप्रवळ । वाढले जें यादवकुळ । ते वीर देखोनि सकळ । असह्य केवळ श्रीकृष्णासी ॥ २७ ॥

नैवायत परिभवोऽस्य भवेत्कथञ्चिन्मत्सध्रयस्य विभ्रवोगहनस्य नित्यम् ।

धत काले यदुकुलस्य त्रिधाय वेणुस्तवस्य वह्निमिव शातमुपैमि धाम ॥ ४ ॥

मज गेलिया निजधामा । हेचि प्रवर्ततील अधर्मा । श्रियोन्नत अतिगर्वमहिमा । मुख्य अकर्मा निजहेतु ॥ २८ ॥ हे मद्बळें अतिप्रवळ । अतिरथी जाले सकळ । यासि अप्रतिमहळ दिगमंडळ । यांतें दमिता केवळ मी एकु ॥ २९ ॥ हे नाटोपती इद्रादि देवा । दैत्यराक्षसा कां दानवां । शेखीं निर्दाळावया यादवा । मागुतें मज तेव्हा पडेल येणे ॥ २३० ॥ तरी आताचि आपुले दिठी । कुळ वाधूं काळगांठीं । ऐसा विचार जगजेठी । निश्चयो पोटीं वृढ केला ॥ ३१ ॥ यदुवंशवंशजाळी । वाढली श्रीकृष्णकृपाजळीं । तेंथें अवकृपेची इंगळी । ऋषिशापमेळीं कपट पडली ॥ ३२ ॥ ते मुळीं पेटली श्रीकृष्णसकल्पें । धडाडली ब्रह्मशापें । ते स्वजनविरोधरूपें । काळाग्निकोपें नाशील ॥ ३३ ॥ ऐसे यादवकुळनिर्दळण । करूनियां स्वयें श्रीकृष्ण । निरैमूनि निजधामा गमन । स्वलीला आपण करूं इच्छी ॥ ३४ ॥

एव ध्ययमितो रात्रस्तयसक्तप ईश्वर । शापव्याजेन विप्राणा सज्जे स्वकुल विभु ॥ ५ ॥

यापरी आपुलें कुळ । नासूं आदरिले तत्काळ । हाचि विचारू अढळ । केला समूळ कुळक्षयार्थ ॥ ३५ ॥ हेंचि कार्य होय कैसें । तें विचारिले जगदीशे । ब्रह्मशापाचेनि मिते । कुळ अनायासे नासेल ॥ ३६ ॥ इतकें हें जें सिद्धी जाय । ते मरले अवतारकृत कार्य । मग स्वधामा यदुवर्च । जावो पाहे स्वलीला ॥ ३७ ॥ लीलाविग्रही सुंदरपूर्ण । गुणकर्मक्रिया अतिपावन । जगदुद्धारि श्रीकृष्ण । ब्रह्मपरिपूर्ण पूर्णवितार ॥ ३८ ॥

स्वमूर्था लोकलावण्यनिर्मुक्त्या लोचन नृणाम् । गीर्भिक्षा स्मरता चित्त पदैक्षानीक्षतां क्रिया ॥ ६ ॥

जो सकळ मंगळा मगळ पूर्ण । जो का गोकुळीं कामिनीरमण । मोक्षाचे तारूं स्वयें श्रीकृष्ण । ज्याचें वरवेपण अलोलिक ॥ ३९ ॥ जो भक्तकामकल्पद्रुम । मनोहर मेघश्याम । ज्याचें त्रिलोकीं द्वादुगें नाम । स्वयें पुरुषोत्तम शोभतु ॥ २४० ॥ श्रीकृष्णाचिया सौंदर्यापुढे । लक्ष्मी भुलोनि जाली वडें । मदन पोटा आले वापुडें । तेथ कोणीकडे इद्र चद्र ॥ ४१ ॥ ज्याचें त्रैलोक्यपावन नाम । जो करी असुरांते भस्म । तो बोलिजे अवैसकाम । भक्ता सुगम सर्वदा ॥ ४२ ॥ त्रिलोकींचे वरवेपण । भुलोनि कृष्णापागीं आले जाण । ना कृष्णालेशे वरवेपण । शोभे सपूर्ण तिहा लोकीं ॥ ४३ ॥ जो सकळ सौंदर्याची शोभा । जो लावण्याचा अतिवालभा । ज्याचिया अगसगप्रभा । आणिली शोभा जगासी ॥ ४४ ॥ जो हंरिखत्वाचा सोलीव हरिख । कीं सुखें सुखावतें परमसुख । ज्याचेनि विश्रांतीसि देख । होय आत्यंतिक विसांवा ॥ ४५ ॥ तो अमूर्त मूर्तिधारण । कीं सकललोकलावण्य । शोभा शोभवी श्रीकृष्ण । सौभाग्यसपूर्ण साजिरीं ॥ ४६ ॥ घृत थिजले कीं विधुंरले । परी घृतपणा नाहीं मुकले । तेवीं अमूर्त मूर्तीं मुस्तावले । परी तें सचले परब्रह्म ॥ ४७ ॥ त्यासि देखिलियाचि पुरे । देखीदेखीं देखणाचि सरे । पहाणे पाहातेनिशीं माघारें । लाजोनि वोसरे सलज्ज ॥ ४८ ॥ दृष्टी धाली दे डेकर । आपण आपुले शेजार । होवोनियां परात्पर । सुखावे साचार श्रीकृष्ण-

१ रागमतीन उन्मत्त २ ठिणगी ३ निसुर ४ चिचारिजे ५ पूर्णस्वें ६ बलाज्य, प्रसिद्ध ७ पूर्णकाम ८ वल्लभ, प्रिय -९ हरिखा १० सुखाचें जे परम सुख ११ सुदर १२ वहा पातळ झाले १३ पाहताच १४ ओत्तर

रूपी ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्णाची चाखिल्या गोडी । रसस्वादु रसना न सोडी । जांये चाखणे-
पणाची आवडी । चारखणें दवडी चारखोनी ॥ २५० ॥ नवल तेथींचें गोडपण । अमृतही
फिकें केले जाण । यापरी रसना आपण । हरिरसीं संपूर्ण सुखावे ॥ ५१ ॥ लागतां श्रीकृष्ण-
सुवावो । अवघा ससारुचि होय वावो । सेविता श्रीकृष्णसुगंधवावो । घ्राणासि पाहावो आन
नावडे ॥ ५२ ॥ वासु सुवासु सुमन । प्रेय प्राता आणि प्राण । कृष्णमकरदें जाण । विश्रामा सपूर्ण
स्वयें घेती ॥ ५३ ॥ जयाचेनि अंगस्पर्शें । देह देही देहपण नासे । अंगचि अंगाते कैसे । विसरे
आपैसे देहबुद्धी ॥ ५४ ॥ कठिणाचें कठिणपण गेले । मृदूचे मृदुपणही नेले । कृष्णस्पर्शें ऐसे
केले । स्पर्शाचे ठेले स्पर्शत्व ॥ ५५ ॥ तयाचेनि पठणे वाचा । ठावो वाच्यवाचकांचा । नेति-
शब्दें पुसोनि साचा । करी शब्दाचा निःशब्दू ॥ ५६ ॥ बोलू बोलणेचि ठेले । बोलतें नेणों
काय झाले । कृष्णशब्दें ऐसे केलें । वांच्याने नेले वाचिक ॥ ५७ ॥ चित्त चिंतितांच पाये ।
चित्तपणा विसरोनि जाये । मग निश्चितपणे पाहे । कृष्णचरणीं राहें निवांत ॥ ५८ ॥ चित्त
चिंता चितन । तिहीची नुरे आठवण । चिंतितांचि श्रीकृष्णचरण । ब्रह्मपरिपूर्ण निजचित्त
॥ ५९ ॥ नवल तयाचा पर्दक्रम । पाहता पारुपे कर्माकर्म । मग कर्म कर्ता क्रियाभ्रम । करी
निर्भ्रम पदरजे ॥ २६० ॥ पाहतां पाउलांचा माग । नुटती कर्माकर्माचे लोग । कर्माचें मुख्य
माया अंग । तिचा विभाग उरों नेदी ॥ ६१ ॥ गाईमागिल कृष्णपाउले । पाहता कर्म कर्ते-
निसीं गेलें । अकर्म ह्मणणे नाहीं उरले । ऐसे कर्म केले निष्कर्म ॥ ६२ ॥ जयाचेनि
कीर्तिश्रवणे । श्रोता नुरे श्रोतेपणे । वक्ता पारुपे वक्तेपणे । श्रवणे पावणे परब्रह्म ॥ ६३ ॥

आदिष्ठ्य कीर्ति सुश्लोका वितत्य ह्यजसा नु कौ । तमोऽनया तरिपथतीत्यगास्त्र पदमीश्वर ॥ ७ ॥

यापरी उदारकीर्ती । थोर केली अवतारख्याती । जेणे जड जीव उद्धरती । श्रवणे त्रिज-
गती पावन होये ॥ ६४ ॥ स्वधामा गेलिया चक्रधरू । मागां तरावया ससारू । कृष्णकीर्ति
सुगम तारूं । ठेवूनि श्रीधरू स्वयें गेला ॥ ६५ ॥ नवल त्या तारुवाची स्थिती । बुडवूं नेणे
कल्पांती । श्रवणे तरले नेणों किती । पुढेंही तरती श्रद्धाळू ॥ ६६ ॥ श्रीकृष्णकीर्तीचें
तारूं । घालितां आटे भवसागरू । तेथें कोरड्या पाउलीं उतारू । श्रवणार्थीं नरू स्वयें लाहे
॥ ६७ ॥ जे कृष्णकीर्ति करिती पठण । त्याच्या ससारासि पडे शून्य । कीर्तिवंत ते अति-
पावन । त्यांतें सुरगण वंदिती ॥ ६८ ॥ आदरें पढता श्रीकृष्णकीर्ती । पायां लागती चारी
मुक्ती । त्याचेनि पावन त्रिजगती । परमनिर्वृत्ति हरिनामें ॥ ६९ ॥ श्रीकृष्णकीर्ति नामाक्षरें ।
रिघतांचि श्रवणद्वारें । भीतरील तम एकसरें । निघे वाहेरें गजवजोनी ॥ २७० ॥ तंव कृष्ण-
कीर्तिकथागजरीं । तमासि ठावो नुरेचि वाहेरी । धाकेंचि निमे सपरिवारी । कृष्णकीर्तिमा-
झारी परमानंदु ॥ ७१ ॥ कृष्णकीर्तिप्रतापप्रकाशे । ससार कृष्णमय दिसे । कीर्ति कीर्ति-
मतापेसे । दे अनायासे निजसुख ॥ ७२ ॥ जो देखिलिया देखेणें सरे । जो चाखिलिया
चारखेणें पुरे । जो ऐकिलिया ऐकेंणें वोसरे । जो चिंतितां नुरे चित्तवृत्ति ॥ ७३ ॥ ज्यासीं
झालिया भेटी । भेटीसीं न पडे नुटी । ज्यासीं बोलता गोठी । पडे मिठी परमार्थी ॥ ७४ ॥
ज्यासि दिधलिया खेवें । खंवाची पुरे हाव । ज्याचें घेतांचि नाव । नासे सर्व महाभय ॥ ७५ ॥

१ जो जाणे चाखणेपणाची गोडी ० चाखतें ३ श्रीकृष्णरुपी वातुळ वायु ४ देहपणें नसे ५ वाचनें
नेले वाचकत्व ६ पावलट, पराक्रम ७ राहें, बुटे ८ पाउलांचे भाग ९ वध, सवध १० कर्त्यासकट
११ निर्वृत्ति १२ पाहणें १३ खादपणें १४ ऐकण्याचें १५ चिंतिलिया मुरे, १६ आलिंगन

तो सत्यसंकल्प ईश्वर । स्वलीला असे सर्वेश्वर । स्वपदासि शार्ङ्गधर । अति सत्वरुनिघाला ॥ ७६ ॥

राजोपाच-ब्रह्मण्याना वदान्याना नित्य वृद्धोपसेविनाम् । विप्रशाप कथमभूद्गुणीना कृष्णचेतसाम् ॥ ८ ॥

आदरें पुसे परीक्षिती । यादव विनीत विप्रभर्त्ता । त्यासि शापु घडे कैशिया रीती । सांग तें मजप्रति शुक्रयोगीन्द्रा ॥ ७७ ॥ यादव दाने अतिउदार । राजे होऊनि परम पवित्र । ब्राह्मणसेवे तत्पर । आज्ञाधर कृष्णाचे ॥ ७८ ॥ यादव सदा कृष्ण योगेंसी । नित्य साधु यादवांपासी । तेथेंचि वसे नागदत्तपी । शापु यादवासी घडे कैसा ॥ ७९ ॥ दक्षशाप न वाधी कृष्णापासी । ह्यणोनि नारद वसे द्वारकेसी । तोचि श्रीकृष्ण असतां अर्गेंसी । शापु यादवासी घडे कैसा ॥ २८० ॥

यश्चिन्मिन्न स वै शापो यादवो द्विजसत्तम । कथमेकाल्मना भेद एतत्सर्वं वदस्व मे ॥ ९ ॥

शापासि मूळ मुख्य सत्तापु । कैसेनि ब्राह्मणां आला कोपु । कोणेपरीचा दिधला शापु । सक्षेपरूपु सांगावा ॥ ८१ ॥ यादव समस्त सखे बंधू । यासि प्रतिपाळी स्वयें गोविदू । एकात्मता स्वगोत्रसंबंधू । त्यामाजी युद्धभेदू घडे कैसा ॥ ८२ ॥ 'आत्मा वै पुत्रनामासि' । हे श्रुति प्रमाण सर्वासी । तेथें शाप वाधी कृष्णात्मजांसी । केवीं आले यासी सत्यत्व ॥ ८३ ॥ कृष्णसकल्प कुळनाशन । तोचि ब्रह्मशापासी कारण । यालागी वाधक जाण । होय सपूर्ण यादवा ॥ ८४ ॥ सृष्टि स्रजी पाळी सहारी । हें कृष्ण सकल्पमात्रें करी । तो यदुकुळ-निधान निर्धारि । त्याची अवतारथोरी शुक्र सागे ॥ ८५ ॥

धीशुक उवाच । विब्रह्मद्रु सकल सुन्दरसन्निवेश कर्माचर-भुवि सुमगलमाप्तकाम ।

आत्त्याय धाम रममाण उदारकीर्ति महर्तुमैच्छत कुल स्थितकृलक्ष्योप ॥ १० ॥

कर्माणि पुण्यनिवहानि सुमगलानि गायत्र्यग कलिमहापहराणि कृत्वा ।

कालात्मना निवसता यदुदेवगोहे पिण्डारक समगम सुनयो निष्ठा ॥ ११ ॥

रायासी हाणे श्रीशुकु । कर्ता करविता श्रीकृष्ण एकु । तो शापार्थ आत्यंतिकु । आत्मजां अविवेकु उपजवी स्वयें ॥ ८६ ॥ स्वयें जावया निजधामा । थोर आवडी पुरुपोत्तमा । यालागी अवशेषकर्मा । मेघश्यामा लवलाहो ॥ ८७ ॥ केव्हा होईल कुलक्षयो । हेंचि मनीं धरी देवो । तो देवाचाचि भावो । शापासि पाहावो दृढमूळ ॥ ८८ ॥ जो कुलक्षयो चिती । त्या कृष्णाची सुदरमूर्ती । शुक्र सागे परीक्षितीप्रती । स्वानंदस्थिती उल्हासे ॥ ८९ ॥ सकल सौंदर्या अधिवासु । धरोनि मनोहर नटवेपु । लाक्षण्यकलाच्यासु । आणी जगदीशु निजागें ॥ २९० ॥ नवल सौंदर्या वीकें उठी । सर्वांगीं गुंतल्या जनदिठी । कृष्णस्वरूपीं पडे मिठी । होत लुल्लेवुटी डोळया ॥ ९१ ॥ जैशी गुळीं माशीवरी माशी । तेवीं दिठीवरी दिठी कृष्णरूपासी । सर्वांगीं वेढोनि चौपासीं । अहर्निशी नौसडिती ॥ ९२ ॥ नयन लाचावले लोभा । दृष्टीसि निघालिया जिभा । यापरी श्रीकृष्णशोभा । स्वानंदगाभा साकार ॥ ९३ ॥ तो श्रीकृष्ण देखिला ज्या दिठीं । ते परतोन मागुती नुठी । अधिकाधिक घाली मिठी । देखे सकळसृष्टीं श्रीकृष्णु ॥ ९४ ॥ ऐशी डोळया आवडी । ह्यणोनि कामिनी वरपडी । यालागीं गोपिका गोडी । अतिगाढी गोविदी ॥ ९५ ॥ कृष्ण अतिसुदर मनोरम । ह्यणाल असेल त्यासि विप-यधर्म । तरी तो अवाप्तसकळकाम । आत्माराम श्रीकृष्ण ॥ ९६ ॥ कृष्ण अवाप्तसकळकाम । त्यासि का द्वारकागृहाश्रम । स्त्रिया पुत्र राज्यसभ्रम । विपयकाम का भोगी ॥ ९७ ॥ चहूं

१ सत २ पुत्रांस ३ स्वानंद चिर्ची ४ तेज, यत् ५ तेज कृष्णस्वरूपी पूण रमतात, ते इतके वी कृष्णलाव्या-युत असोनी पीत भावता त्याची पावरगुडी उजवे, घरटी ६ चहूवे ७ न खाडिती ८ गुंतल्या गुंतल्या, परपडी

आश्रमां प्रकाशकु । त्रिलोकीं कृष्ण गृहस्थ एकु । तोचि ब्रह्मचारी नैष्ठिकु । अतिनेटकु
 सन्यासी ॥ ९८ ॥ कृष्णदेहीं नाही देववळ । लीलाविग्रही चित्कळोळ । त्याचीं सर्व कर्म
 पावनशीळ । उद्धरी सकळ श्रवणें कथने ॥ ९९ ॥ कृष्णकर्माचें करी जो स्मरण । तें कर्म
 तोडी कर्मबंधन । ऐसे उदार कर्माचरण । आचरला श्रीकृष्ण दीनोद्धरण ॥ ३०० ॥ श्रीकृष्ण
 असेल सकाम । ह्यणाल यालागीं आचरे कर्म । ज्याचें नाम निर्दळी सर्व काम । तो स्वयें
 सकाम घडे केवीं ॥ १ ॥ श्रीकृष्णाचा स्मरतां काम । स्वयें संन्यासी होती निष्काम । सका-
 माचा निर्दळे काम । ऐसे उदार कर्म आचरला ॥ २ ॥ तेणे अवाप्तसकळकामें । ऐशीं आ-
 चरला अगाध कर्म । मानव तारावया मनोधर्म । कीर्ति मेघश्यामें विस्तारिली ॥ ३ ॥ कैसे
 कर्म सुमंगळु । कानी पडतांचि अळुंमालु । नासोनियां कर्ममळु । जाती तत्काळु श्रवणा-
 दरें ॥ ४ ॥ श्रवणे उपजे सद्भावो । सद्भावे प्रकटे देवो । तेणे निर्दळे अहंभावो । ऐशी
 उदार पाहावो हरिकीर्ति ॥ ५ ॥ श्रीकृष्णकीर्तीचे स्मरण । कां करितां श्रवणपठन । मागें उद्धरले
 बहुसाल जन । पुढें भविष्यमाण उद्धरती ॥ ६ ॥ जरी केलिया होतील पुण्यराशी । तरी अव-
 धान होय हरिकथेसी । येन्हवी एकतां येरांसी । लागे अनायासी अतिनिद्रा ॥ ७ ॥ जे हरिकथेसी
 सादर । त्यांच्या पुण्या नाही पार । कृष्णे सुगमोपाव केला थोर । दीनोद्धार हरिकीर्तनें ॥ ८ ॥
 कृष्णकीर्तने गर्जता गोठी । लाजल्या प्रायश्चित्तांचिया कोटी । उतरल्या तीर्थांचिया उठी ।
 नामासाठी निजमोक्षु ॥ ९ ॥ ऐसा निजकीर्तिउदारु । पूर्णब्रह्म सारगधरु । लीलाविग्रही
 सर्वेश्वरु । पूर्णावतारु यदुवंशी ॥ ३१० ॥ उतरला धराभार येथ । सत्य न मनीं श्रीकृष्ण-
 नाथ । यादव उरले अतिअद्भुत । तेही समस्त निर्दळावे ॥ ११ ॥ ये अवतारीं हृपीकेशी ।
 ह्यणे हेंच कृत्य उरले आहासी । निर्दळोनि निजवंशासी । निजधामासी निघावें ॥ १२ ॥
 तो यादवामाजी माधव । कालात्मा देवाधिदेव । जाणोनि भविष्याचा भाव । काय अपूर्व
 करिता झाला ॥ १३ ॥ नारदादि मुनिगण । त्यासि पाचारुनि आपण । करु सांगे शीघ्र
 गमन । स्वयें श्रीकृष्ण साक्षेणें ॥ १४ ॥ ज्यापासूनि सत दूरी गेले । तेथे अनर्थाचें केलें
 चाले । हें यादवनिधनालागीं वंहिले । लाघव केले श्रीकृष्ण ॥ १५ ॥ भक्त सत साधु ज्या-
 पासीं । तेथें रिघु नाही अनर्थासी । जाणे हें स्वयें हृपीकेशी । येरा कोणासी कळेना ॥ १६ ॥
 जेथे सताचा समुदावो । तेथे जन्ममरणाचाही अभावो । हा श्रीकृष्णचि जाणे भावो । तो
 करी उपावो ब्रह्मशापार्थ ॥ १७ ॥ जेथूनि सत गेले दूरी । तेथें सर्वैचि अनर्थ वाजे शिरीं । हें जा-
 णोनियां श्रीहरी । द्वारकेवाहेरी ऋषि घाली ॥ १८ ॥ ऋषि जात होते आश्रमांसी । त्यांतें
 लाघवी हृपीकेशी । तीर्थमिषें समस्तासी । पिंडारकासी स्वयें धाडी ॥ १९ ॥ पिंडारका मुनिगण ।
 श्रीकृष्णे धाटिले कोण कोण । ज्याचे करिताचि स्मरण । कळिकाळ आपण भयें कापे ॥ ३२० ॥

विश्वामित्रोऽमित ऋषयो दुर्वासा शृगुरगिरा । इत्यथो वामदेवोऽत्रिर्वसिष्ठो नारदादय ॥ १२ ॥

जे तपस्तेजें देदीप्यमान । जे पूर्णज्ञाने ज्ञानघन । ज्यांतें सदा वंदी श्रीकृष्ण । ते ऋषीश्वर
 जाण निघाले ॥ २१ ॥ जे गायत्रीमंत्रासाठीं । करु शके प्रतिसृष्टी । जो विश्वमित्र महा-
 हृदी । तोही उठावेंनि निघाला ॥ २२ ॥ जेथ न वंधी उष्णगीत । ते आश्रमां वसे असित ।

१ निर्दुःख २ भवयधन ३ मियभोग लीला ४ धोडेंस ५ गोष्टा ६ शास्त्र नांवाचे धनुष्य धरणारा ७ लंलेने देह
 धरणारा ८ धीधरु ९ मागी १० रोळ ११ प्रथम १२ तत्काळ १३ स्वाश्रमांसी १४ एकाएकीं १५ वाचत नाही

ज्याचेनि नामें द्वंद्वें पळत । तोही त्वरित निघाला ॥ २३ ॥ जो सूर्यासि रिघोनि शरण ।
 अश्याचे कर्णां वसोन आपण । पूर्ण केले वेदपठण । तो कण्वही जाण निघाला ॥ २४ ॥ जो
 दुर्वास अत्याहारी । आहार सेवूनि निराहारी । तोही द्वारकेवाहेरी । त्वरेकरुनि निघाला
 ॥ २५ ॥ भृगूचा श्रीचरण । हृदयीं वाहे नारायण । मिरवी श्रीवत्स भूषण । तो भृगुही
 जाण निघाला ॥ २६ ॥ अगिरा स्वयें सद्बुद्धि सृष्टी । वृहस्पति जन्मला ज्याचे पोटीं । जो
 परमगुरु देवाच्या मुकुटीं । तोही उठी गमनार्थ ॥ २७ ॥ कश्यपाची नवल गोठी । सुर नर
 किन्नर जन्मले पोटी । यालागीं हे काश्यपी सृष्टी । तोही उठाउठी निघाला ॥ २८ ॥
 मुक्तामाजी श्रेष्ठ भावो । वेदीं चाखाणिला वामदेवो । तोही द्वारकेहूनि पाहावो । स्वयमेवो
 निघाला ॥ २९ ॥ अत्रीची नवल परी । तीनी देव जन्मले उदरी । श्रीदत्त वंदिजे योगे-
 श्वरीं । हे अगाध योरी अनसूयेची ॥ ३० ॥ तो स्वये अत्रि ऋषीश्वर । श्रीकृष्ण आज्ञा-
 तत्पर । पिंडारका अतिसत्वर । प्रयाण शीघ्र तेणे केले ॥ ३१ ॥ जो श्रीरामाचा सद्गुरु ।
 ब्रह्मज्ञाने अतिउदारू । ज्याचे शांटीचा प्रताप थोरू । जिकिळा दिनकरू तपस्तेजें ॥ ३२ ॥
 ऐसा जो वसिष्ठ महामुनी । तोही कृष्णसज्ञा मानुनी । निघाला द्वारकेहूनी । शीघ्र गमनी
 पिंडारका ॥ ३३ ॥ आणि देवर्षिनारदु । त्याचाही अगाध बोधु । ज्यासि सर्वदा परमानंदु ।
 अति आल्हादु हरिकीर्तनीं ॥ ३४ ॥ ब्रह्मवीणा स्वयें वातु । ब्रह्मपदें गीत गातु । ब्रह्मानंदे
 नाचतु । निघे डुह्लतु पिंडारका ॥ ३५ ॥ इत्यादि हे मुनिवरू । श्रेष्ठ श्रेष्ठ ऋषीश्वरू । शिष्यसमुदायें
 सहपरिवारू । मीनले अपारू पिंडारकीं ॥ ३६ ॥ एतं पिंडारकीं ऋषि सर्व । शापानुग्रही
 महानुभाय । मीनले कृष्णवैभव । अतिअपूर्व वर्णिती ॥ ३७ ॥ वाप लाघवी वनमाळी । कुल-
 क्षयो घडावया तत्कार्ळां । कुमरीं ऋषीश्वरासि राडोळीं । कपटमेळी मांडिली ॥ ३८ ॥ निदा
 अवज्ञा हेळण । करिता ब्राह्मणासी छळण । जेथ ब्रह्मद्वेष वाढे पूर्ण । कुळक्षयो जाण ते ठायीं
 ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणांच्या कोपापुढे । कुळ कायसे वापुडें । महादेवाचे लिंग झेंडे । इंद्रपदवी
 पडे समुद्री ॥ ४० ॥ तो समुद्रही केला क्षार । ऐसा द्विजकोप अतिदुर्धर । हें एकएकाचे
 चरित्र । ते ऋषि समग्र मीनले तेथे ॥ ४१ ॥ धरातळीं ब्रह्म ब्राह्मण । त्याचें वचन परम
 प्रमाण । हें सत्य करावया श्रीकृष्ण । कुळनिर्दळण स्वयें दावी ॥ ४२ ॥

क्रीडतस्तानुपब्रज्य कुमारा यदुनदना । उपसगृह्य प्रचक्षुरविनीता विनीतवत् ॥ १३ ॥

यदुनंदन समस्त । क्रीडाकंदुक झेलित । एकमेकाते हाणित । ठकवून पळत परस्परें ॥ ४३ ॥
 ऐसे नाना क्रीडाविहार । करीत आले यदुकुमर । अंगीं श्रीमद अपार । औद्धत्यें थोर
 उन्मत्त ॥ ४४ ॥ अतीर्तनागातज्ञानवंत । ऋषीश्वर मीनले समस्त । ज्याचें वचन
 यथार्थभूत । त्यासिही निश्चित ठक्कू आह्मी ॥ ४५ ॥ जै अवर्षंड येऊनि पडे । तै याचे
 वचन कैसे घडे । हाणोनि ऋषीश्वरापुडें । माडाले कुंडे यदुकुमरीं ॥ ४६ ॥

ते वेपयित्वा स्त्रीवेषं सात्रं जाम्बवतीसुतम् । एषा पृच्छति वो विभ्रा अतर्बन्धयमितेक्षणा ॥ १४ ॥

१ काठीचा २ लाजवी ३ कृष्णाचा सनेत, कृष्णआह्ला ४ वाजवीत ५ गोळावाले ६ वेसोनि ७ उपहास
 हा शब्द तर मराठी 'रांड' या शब्दापासून झालेला दिसतो रांड क्षा ० वेद्या तिच्या माबीवर चार टवाळ विट चैद्य करितात,
 पावभ्य हा शब्द निघालेला दिसतो एखाद्या शब्दाच्या व्युत्पत्तीत जरी हलकेपणा असला, तरी एखाडे वेळीं रुढीन त्याच
 शब्दाचा पुढें चांगला-निदान अप्राम्य-असा अर्थ होत जातो गिवाय याच प्रधान पुढ अ० ६ ओवी ३६६ मध्य आलेल्या
 याच शब्दावरवीं दीप महा ८ सपूर्ण ९ सडे, १० चहू, ११ भूत भविष्य जाणणारे १२ अक्षय्य आकृष्ट, १३ कपट

पहिलेच श्रीमदें उद्धट । त्यावरी मांडिलें कपट । सांवास देऊनि खीनट । अतिविरिष्ठ
वाणला ॥ ४७ ॥ तो श्यामसुंदर डोळसु । अगा शोभला स्त्रीवेषु । प्रमदावैभवविलासु ।
दावी विन्यासु सलज्ज ॥ ४८ ॥ नयनीं सौगंयाचे काजळ । व्यंकटा कटाक्षें अतिचपल ।
सुंदर सुकुमार वेल्हाळ । चाले निश्चळ हंसगती ॥ ४९ ॥ वस्त्रे वांधोनियां उदर । नावेक
केलें धोर । तेणें ते गरोदर । दिसे साचार इतरांसी ॥ ३५० ॥ हात घालूनि सखियांच्या
खांदीं । चालता उदर हालीं नेदी । विसांवा घेत पदोपदीं । येतां ऋषिवृंदीं देखिली ॥ ५१ ॥
ऐसा स्त्रीवेष दाखवूनी । नावेक अतरे राहोनी । इतर ऋषींजवळी येऊनी । लोटांगणें घा-
लित्ती ॥ ५२ ॥ पूर्वश्लोकांचा श्लोकार्थ तेथ । व्याख्यानीं नव्हेच समस्त । यालागीं तेंचि येथ ।
वाखाणिजेत कथान्वयें ॥ ५३ ॥ छळाचेनि मिपें जाणा । ऋषीसि करिती प्रदक्षिणा । अत्यादरें
लागती चरणा । ह्याणती दर्शना आह्मी आलों ॥ ५४ ॥ ऐसे यदुकुमार समस्त । अविनीत
परी विनीतवत । कर जोडोनि राहिले तेथ । मृदु विनवीत मुनीश्वरा ॥ ५५ ॥ स्वामी पैल हे जे
सुंदर । तुमच्या वचनीं भावार्थ धोर । आसन्नप्रसव गरोदर । स्वयें सुकुमार पुसो लाजे ॥ ५६ ॥

प्रष्टु विलज्जती साक्षात्प्रभूतामोघदर्शना । प्रसोप्यन्ती पुत्रकामा किस्त्रिसजनयिष्यति ॥ १५ ॥

स्वयें येऊन तुह्यांप्रती । तिचेनि न बोलवे निश्चितीं । यालागीं आह्माहाती । सेवेसि विनंती
करविली ॥ ५७ ॥ तुह्मी सत्यदर्शी साचार । अमोर्धवीर्य तुमचें उत्तर । गिरी वंदिती हरि-
हर । ज्ञाने उदार तुह्मी सर्व ॥ ५८ ॥ यालागीं हे गर्भवती । सादरें असे पुसती । पुत्रकाम
असे वाछिती । काय निश्चितीं प्रसवेळ ॥ ५९ ॥ ऐसे कपटाचेनि वॉलभें । विनीत कर जो-
डूनि उभे । तैशींच फले भावगभें । छळणलोभें पावती ॥ ६० ॥ कर्म जाणोनियां कुंडे ।
नारदु नाचे ऋषींपुढें । मुनि ह्याणे यादवाचे गाढें । निर्धन रोकडें घोढवले ॥ ६१ ॥ मुंनिये
निघालिया पांख । तिसी मरण ये अचुक । तेवी ब्राह्मणछळणे देख । आवश्यक कुळनाश
॥ ६२ ॥ शापीत आलिया द्विजजन । त्यासी सद्भावे करावे नमन । मारूं आलिया ब्राह्मण ।
मस्तक आपण बौर्ढवावे ॥ ६३ ॥ त्या ब्राह्मणांसि छळण । ते जाणावे विपभक्षण । विपे निसे
भक्षित्याचा प्राण । कुळनिर्दळण द्विजछळणे ॥ ६४ ॥ अविद्य सुविद्य न ह्याणता जाण ।
धरातळीं ब्रह्म ब्राह्मण । त्याचे करूं जाता छळण । कुळनिर्दळण आवश्यक ॥ ६५ ॥

एव प्रलब्धा मुनयस्तान्नु कुपिता नृप । जनयिष्यति वो मदा मुसल कुलनाशनम् ॥ १६ ॥

एकें परीक्षित नृपवरा । यापरी यादवकुमरा । निधनाचा भरला वारा । तेणे ते ऋषीश्वरा
छळूं गेले ॥ ६६ ॥ कपट जाणोनिया साचार । धोर कोपले ऋषीश्वर । मग तिहीं काय
वाग्वज्र । अतिअनिवार सोडिले ॥ ६७ ॥ अरे हे प्रसवेल जे वाळ । तें होईल सकळकुळा
काळ । निखळ लोहाचे मुसळ । देखाल सकळ मंदभाग्यें ॥ ६८ ॥

तच्छुत्वा तेऽनिसप्रमत्ता विमुच्य सहस्रोदरम् । सान्प्रस ददुशुस्तस्मिन्मुसल कुलनाशनम् ॥ १७ ॥

येकूनि शापाचें उत्तर । भयभीत झाले कुमर । सोडूनि सावाचें उदर । अतिसत्वर
पौंहती ॥ ६९ ॥ तव ते लोहमय मुसळ । देखते जाहले तत्काळ । मग भयभीत विव्हळ । एका-

१ उन्नत २ स्त्रीवेष ३ हावभाव ४ सौवीराजन, ध० डोळ्यात सुरमा घालतात त्याहून अतिगुणकर व मनोहर
पदार्थ ५ वाक्पटा भोवत्या, व्यंकट फटाक्षु ६ थोडेंतें, अमळ ७ समत ८ पलीकडे ९ जवळ आली आहे प्रसूती
जिची, कन्या कीं पुत्र प्रसवे गरोदर १० असत्य न होणार ११ आग्रहीन १२ वाईट, निघ १३ मरण १४ जेव्हां
मुंनियां निघाले पांख । तेंचि तयां मरण अचुक, १५ नमवावे १६ दावितो.

एकीं सकळ दचकोनि ठेले ॥ ३७० ॥ नासावे यादवकुळ । ऐसा श्रीकृष्णसंकल्प सबळ । तोचि जाला लोहाचे मुसळ । जाण तत्काळ ऋषिवाक्यें ॥ ७१ ॥ जें जे ब्राह्मणाचे वचन । तें ते अन्यथा हां नेदी श्रीकृष्ण । ब्राह्मणाचे वदे वदन । ते' श्रीकृष्ण स्वयें सत्यत्वा आणी ॥ ७२ ॥ देखोनि ऋषीश्वराचा कोप । ऐकोनि कुलक्षयाचा शाप । यदुकुमरां अतिसताप । भयें कंप सुटला ॥ ७३ ॥

किं कृत मदभाग्यैर्न किं यदिप्यन्ति नो जना । इति विह्वलिता गेहानादाय मुसळ ययु ॥ १८ ॥

आर्ह्यां मदभाग्ये करते । ऋषीश्वरू कोपविले शठे । निजघाता जालो पेंठे^२ । कुळक्षयो कपटे जोडिला आर्ह्यां ॥ ७४ ॥ काय ह्मणती नगरजन । का छळ गेले हे ब्राह्मण । चिंता-क्रांत म्लानवदन । मुसळ घेऊन घरा आले ॥ ७५ ॥

तद्योपनीय सदसि परिम्लानमुखश्रिय । राज्ञ आवेदयाचमु सर्वयान्यमत्रिधौ ॥ १९ ॥

समेसि वसुदेव उग्रसेन । बळराम आणि अनिरुद्ध प्रद्युम्न । यादव वैसले सपूर्ण । एकला श्रीकृष्ण तेथ नाही ॥ ७६ ॥ सभे सांवादि आले सकळ । पुढां ठेवूनि लोहमुसळ । शापु सागीतला समूळ । मुसकमळ अतिम्लान ॥ ७७ ॥

श्रुत्वाऽमोघ विप्रशाप दृष्ट्वा च मुसल नृप । विस्मिता भयमत्रस्ता यभृद्युर्गौरकौकस ॥ २० ॥

ऐकून द्विजाचा परमकोपू । यादवा सुटला भैयकपू । मित्या नव्हे ब्रह्मशापू । भयें सतापू सर्वासी ॥ ७८ ॥ प्रत्यक्ष देखोनि मुसळ । धोर सुटली सळवळ । नंगरनागरिकां हलकलोळ । यादवकुळ उरे कैसेनी ॥ ७९ ॥ ऐक राया परीक्षिती । मवळ भविण्याची गती । वृत्तात श्रीकृष्णा न सागती । विचार आपर्मतीं तिहीं केला ॥ ३८० ॥

तच्चूणयित्वा मुसल यदुराज स आहुक । समुद्रसलिले प्रास्यलोह चास्यावशेषितम् ॥ २१ ॥

आहुक राजा उग्रसेन । तेणे लावुनि लोहघण । मुसळ करोनिया चूर्ण । समुद्रीं जाण घालविलें ॥ ८१ ॥ त्या मुसळाचा मध्यकवळ । चूर्ण नव्हेच अतिप्रवळ । उरला वज्रप्राय केवळ । तो समुद्री तत्काळ झुगाविला ॥ ८२ ॥

कश्चिन्मत्स्योऽग्रसीहोह चूर्णानि सरलक्षत । उह्यमानानि वेलाया लम्नान्यासकिरैरका ॥ २२ ॥

मत्स्यो गृहीतो मत्स्यैर्जालेनान्यै सहाणवे । तस्योदरगत लोह स शक्ये लुब्धकोऽकरोत् ॥ २३ ॥

समुद्रलाटाचे कळोळ । तेणे ते लोहचूर्ण सकळ । प्रभासी लागोनि प्रवळ । उठिले तत्काळ येरकारूपें ॥ ८३ ॥ लोहकवळू मीन गिळी । त्या मीनाते समुद्रजळीं । अन्यत्र मत्स्यांसहित जालीं । मत्स्यघ्न आकळी निजलाघवे ॥ ८४ ॥ तो मत्स्य मत्स्यघ्न विदारी । तंव लोह निघे त्याचे उदरीं । देखोनि हरिखला तो भारी । हें आतुडें करी तो सभाग्य ॥ ८५ ॥ मत्स्योदरींचें लोह जाण । त्याचे अचुक सधान । अगाध पारधी साघे पूर्ण । यालागीं त्याचा व्राण लुब्धकें केला ॥ ८६ ॥

भावात्न ज्ञातसर्गर्थे दृश्वरोऽपि तन्म्यथा । कर्तुं नेच्छद्विप्रशाप कालरूप्यन्वमोदत ॥ २४ ॥

कोणी न सागता हें पेंखणें । जाणीतले सर्वज्ञें श्रीकृष्णें । परी द्विजशापू अन्यथा करणे । हें निजमने स्वर्धोना ॥ ८७ ॥ ह्मणाल हें नव्हेल त्यासी । पालदवेना द्विजशापासी । जो निमाल्या आणी गुरुपुत्रासी । कृष्ण कळिकाळासी नियता ॥ ८८ ॥ पाडूनि कळिका-

१ वेदवचन प्रमाण । ह्मणोनि श्रीकृष्ण सत्यत्वा आणी २ तत्पर ३ महाकपू ४ नगरीं जाहला

५ वृत्तात कळीं नेटिती श्रीकृष्णाप्रती ६ आपापगत ७ मधला तुम्हा ८ झुगारिला ९ लब्धाच्याच्या रूपान

१० कोळी ११ लोहार्च पेपण (इटर्ण)

ळाचे दांत । देवकीचे गतगर्भ आणित । ईश्वरा ईश्वरू श्रीकृष्णनाथ । जाणे सर्वार्थनिज-
सिद्धी ॥ ८९ ॥ निद्रा न मोडितां तिलभरी । मथुरा आणिली द्वारकेभीतरी । श्रीकृष्ण
कायएक न करी । तोही ममता न धरी कुळाची ॥ ९० ॥ निजकुळा क्षयो जन्ही आला ।
तन्ही अन्यथा न करी ब्राह्मणवोला । ब्राह्मणे पापरा जरी हाणीतला । तो हृदयी धरिला
पदाकू ॥ ९१ ॥ तेचि श्रीवत्सलांछन । सकळ भूषणां भूषण । हृदयी मिरवी श्रीकृष्ण ।
यालागीं पूर्ण ब्रह्मण्यदेवो ॥ ९२ ॥ श्रीकृष्ण जिरी वंदी ब्राह्मण । अन्यथा न करी ब्राह्मण-
वचन । यालागी ब्रह्मण्यदेवो पूर्ण । वेदवंदिजन वर्णिती ॥ ९३ ॥ ब्राह्मणरूप स्वयं श्रीहरी ।
यालागीं ब्राह्मणांचा कैवारी । कुळक्षयो जाहला जरी । तरी द्विजांवरी क्षोभेना ॥ ९४ ॥
ऐकोनि ब्राह्मणांचा शापू । न धरी मोहाचा खटाटोपू । ह्मणे सिद्धि गेला कृतसंकल्पू ।
कुळक्षयानुरूप सतोपें ॥ ९५ ॥ यापरी श्रीगोविंदु । काळरूपी मानी आनंदु । कुळक्षयाचा
क्षितिवांधू । अल्पही संवंधू धरीना ॥ ९६ ॥ पूर्ण संतोप श्रीकृष्णनाथा । पुढील अध्यायीं
ज्ञानकथा । अतिरसाळ स्वानंदता । अवधान श्रोतां मज द्यावे ॥ ९७ ॥ जेथे नारद आणि
वसुदेवा । संवाद होईल सुहावा । जनक आणि आर्षभदेवां । प्रश्नोत्तरी जीवा स्वानंदु दाटे
॥ ९८ ॥ हे रसाळ ब्रह्मज्ञानमातु । चाखवीन निजपरमार्थु । एका जनार्दना विनवितु ।
श्रोते कृपा करितु अर्थावबोधे ॥ ९९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे
परमहंससहितायां एकाकारटीकाया विप्रशापो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अध्याय दुसरा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ जय जय देवाधिदेवा । भोगिसी गुरुत्वे सुहावा । विश्वी
विश्वात्मां ये सद्भावा । एकपणे जेव्हा विलोकिसी ॥ १ ॥ ते विश्वीं जो विश्ववासी । त्याते
विश्वासी ह्मणसी । तेणे विश्वासे प्रसन्न होसी । ते पायापासी प्रवेशु ॥ २ ॥ त्या चरणा-
रविदकृपादृष्टी । अहं सोहं सुटल्या गाठी । एकसरे तुझ्या पोटी । उठाउठी प्रवेशलों ॥ ३ ॥
यालागीं तूं निजात्ममाये । या हेतू जंव पाहां जायें । तंव वापपण तुजमाजी आहे ।
अभिन्नव काय सांगावे ॥ ४ ॥ येथ मातापिता दोनी । वेगळीं असती जनीं । ते दोनी
एक करोनी । एकाजनार्दनीं निजतान्हें ॥ ५ ॥ आता उभयस्नेहें स्नेहाळा । वाढविसी मज
वाळा । परी नित्य नवा सोहळा । स्रष्टम आर्गळा निजवोधाचा ॥ ६ ॥ शिव शक्ति गणेशु ।
विश्व विष्णु चंडाशु । ऐसा अलंकार वहुत्रसु । निजविलासु लेखवित्री ॥ ७ ॥ यापरी मज
निजवाळा । लेणीं लेखवित्री स्वलीळा । आणि लेडलेपणाचा सोहळा । पाहात्री वेळोवेळा
कृपादृष्टीं ॥ ८ ॥ वाळका लेखविजे लेणे । तयाचे सुख ते काय जाणे । तो सोहळा मातेनें
भोगणे । तेनीं जनार्दनें भोगिजे सुख ॥ ९ ॥ आपुल्या चिद्रत्नांच्या गाठी । आवडी घा-
लित्री माझ्या कठीं । यालागीं मजें पाठोघाठीं । निजात्मदृष्टि सवे धावे ॥ १० ॥ समर्थ

१ लय २ कोपेना ३ दुग्दश ४ गोड ५ मुमलोपाख्यान नाम ६ प्रसन्नमुख ७ विश्वाचा आत्मा
८ तं एतेने जेव्हा अवलोकिसी ९ विश्वयाप १० एकदम ११ आपल्या भक्ताचा आई १२ वैभवं १३ अविद
१४ पुस्तक १५ अलंकार १६ माळा, गाळी १७ त्या समूल्य चिद्रत्नांच रक्षण करण्याकरिता माझ्या मागेमागे द्.
पावतेस, माझ्या पाठोपाठीं । निजात्मदृष्टि स्वयं धावें

जयाचा जनक । त्यास मानिती सकळ लोक । एका जनार्दनी एक । अमान्य अधिक
मान्य कीजे ॥ ११ ॥ वाळक स्वयं वोलो नेणे । त्यासी माता शिकवी वचने । तैशी ग्रंथ-
कथाकथने । स्वये जनार्दने वोलविजे ॥ १२ ॥ तेणे नवल केले येथ । मूर्खाहार्ता श्रीभा-
गवत । शेखी वोलविले प्राकृत । एकादशार्थ देशभाषा ॥ १३ ॥ परिसोनि प्रथम अध्यावो ।
उगाचि राहिला कुरुरावो । पुढे कथाकथनी ठावो । कार्हा अभिप्रावो दिसेना ॥ १४ ॥
आपण करावा प्रश्न । तंव हा सागेळ कृष्णनिधन । यालागी राजा मौन । ठेला धरून
निघात ॥ १५ ॥ जाणोनि त्याचा अभिप्रावो । वोलता जाहला शुकदेवो । तो ह्मणे
मोक्षाचा प्रस्तावो । तो हा अध्यावो परीक्षिती ॥ १६ ॥ हा एकादश अलोलिक । श्लोकाहून
श्लोक अधिक । पदोपदी मुक्तिसुर । लंगटले देख निजसाधका ॥ १७ ॥ ऐसे ऐकताचि
वचन । राजा जाहला सावधान । मुक्तिसुखी आवडी गहन । अवधाने कान सर्वांग केले
॥ १८ ॥ ऐसे देखोन परीक्षिती । शुक सुखावे अत्यंत चिंत्ती । तो ह्मणे अवधानमूर्ती ।
ऐक निश्चिर्ता गुह्य ज्ञान ॥ १९ ॥ द्वितीयाभ्यायी निरूपण । नारदवसुदेवसवाद जाण ।
निमिजायंताचे प्रश्न । मुख्य लक्षण भागवतधर्म ॥ २० ॥

श्रीशुक उवाच-गोवि दभुजगुप्ताया द्वारवत्या कुरुद्वह । अयासीनारदोऽभीक्ष्ण कृष्णोपासनलालस ॥ १ ॥

जो मुक्तामार्जा अग्रणी । जो ब्रह्मचर्याशिरोमणी । योगी वंदिती मुकुटस्थानी । जो
भक्तमडणी अतिश्रेष्ठ ॥ २१ ॥ जो ब्रह्मरमाचा समुद्र । जो निजबोध्याचा पूर्णचंद्र । तो
वोलता झाला शुकयोगीद्र । श्रोता नरेद्र कुरुवर्शाचा ॥ २२ ॥ तो ह्मणे व्यासाचा जो निज-
गुरू । आणि माझाही परमगुरू । नारद महामुनीश्वरू । त्यासी अतिआदरू श्रीकृष्ण-
भजनी ॥ २३ ॥ द्वारकेहूनि स्वये श्रीकृष्ण । पिडारका पाठवी मुनिगण । तेथूनि नारद
आपण । द्वारकेसी जाण पुन पुन येतु ॥ २४ ॥ हो का जे द्वारकेआत । न रिचे भय काळ-
कृत । जेथ स्वये श्रीकृष्णनाथ । असे नादत निजसामर्थ्ये ॥ २५ ॥ दक्षशाप नारदासी
पार्हा । मुहूर्त राहों नये एके ठायी । तो शाप हरिकीर्तनी नाहीं । यालागी तो पार्हा
कीर्तननिष्ठु ॥ २६ ॥ ज्याची गाडजे कीर्तनी कीर्ती । तो द्वारकेसी वसे स्वये श्रीपती । तेथे
शापवाधेची न चले प्राप्ती । यालागी नित्य वस्ती नारदासी तेथे ॥ २७ ॥ नारदासी पूर्ण
ब्रह्मज्ञान । त्यासी का कृष्णमूर्तीचे ध्यान । श्रीकृष्णदेह चैतन्यधन । यालागी श्रीकृष्ण-
भजन नारदासी पंडियें ॥ २८ ॥ यापरी कृष्णभजन । मुक्तासी पडियें पूर्ण । त्यासी न
भजे अभागी कोण । तेंचि निरूपण शुक सागे ॥ २९ ॥

को तु राजबिद्वियवाग्मुकुटचरणामुजम् । न भजेत्सद्यतोमृत्युरपास्त्रममरोत्तमै ॥ २ ॥

ऐके वापा नृपवर्या । येऊनि उत्तमा देहा या । जो न भजे श्रीकृष्णाराया । तो गिल्लिला
मायाअतिदु खें ॥ ३० ॥ ज्या भगवतालागुनी । माथां धरुनि पायवणी । मदाशिव वैसला
आत्मध्यानी । महौशमशानी निजवस्ती ॥ ३१ ॥ पोटा आला चतुरानन । इतराचा पाडू तो
कोण । देहा येवोनि नारायण । न भजे तो पूर्ण मृत्युग्रस्त ॥ ३२ ॥ साडूनि श्रीकृष्णचरण ।
इंद्रादि देवाचे करिता भजन । ते देव मृत्युग्रस्त पूर्ण । सा भजत्याचे मरण कोण वारी

॥ ३३ ॥ असोनि इंद्रियपाटवे पूर्ण । जो न भजे श्रीकृष्णचरण । त्यासी सर्वत्र वाधी मरण । क्षणक्षण निर्दाळी ॥ ३४ ॥ तो नारद महामुनीश्वरू । मुक्त होऊनि भजनतत्परू । द्वारके वसे निरतरू । श्रीकृष्णीं थोरू अतिप्रीति तया ॥ ३५ ॥

तमेकदा तु देवार्थं वसुदेवो गृहागतम् । अचित् सुप्रमासीनमभिवाधेदमवग्रीव ॥ ३ ॥

धन्य धन्य तो नारदू । ज्यासी सर्वां सर्वत्र गोविंदू । सर्वदा हरिनामाचा छंदू । तेणें परमानंदू सदोदित ॥ ३६ ॥ जो श्रीकृष्णाचा आवडता । ज्यासी श्रीकृष्ण आवडे सर्वथा । ज्याचेनि सगें तत्त्वता । नित्यमुक्तता जडजीवां ॥ ३७ ॥ तो नारदू एके वेळां । स्वानंदाचिया स्वलीळा । आला वसुदेवाचिया राजळां । तेणे देखोनि डोळां हरिसैला ॥ ३८ ॥ केले साष्टांग नमन । वैसां घातले वरासन । ब्रह्मसद्भावे पूजन । श्रद्धासंपूर्ण मांडिलें ॥ ३९ ॥ नारद तोचि नारायण । येणे विश्वासेकरुनि जाण । हेमपात्री चरणक्षाळण । मधुपर्कविधिपूर्ण पूजा केली ॥ ४० ॥ पूजा करोनि सावधानीं । वसुदेव वैसोनि सुरासनीं । हृदयीं अत्यंत सुखावोनी । काय आल्हादोनी वोलत ॥ ४१ ॥

वसुदेव उवाच-भगव-भवतो यात्रा स्वल्पे सर्वदेहिनाम् । कृपणाना यथा पित्रोः तमश्लोकवरमेनाम् ॥ ४ ॥

स्वलीला कृपा केली तुझी । तेणे सभोग्य जाहलां आह्मी । तुमचेनि आगमने आह्मी । कृतकृत्य स्वामी सन्निधिमात्रें ॥ ४२ ॥ चुकलिया निजजननी । वाळक दीन दिसे जर्नी । त्यासी मातेच्या आगमनीं । सतोप मनी निर्भर ॥ ४३ ॥ त्याह्नि श्रेष्ठ तुमची यात्रा । नित्य सुखंदाती भूतमात्रा । स्वलीला तुझी मही विचरां । दीनोद्धारालागुनी ॥ ४४ ॥ मातेच्या आगमनीं निजवाळा । दृष्टिर्दत्सगीं नित्य नवा सोहळा । तुमची यात्रा दीना सकळा । भोगवी स्वलीला निजात्मसुखा ॥ ४५ ॥ माता सुख दे ते नश्वर । तुमच्या आगमनीं अनश्वर । नित्य चित्सुख चिन्मात्र । परात्पर भोगावया ॥ ४६ ॥ तुझी भागवतधर्ममार्गगामी । तेंचि तुमची भेटी लाहो आह्मी । जें पुण्यकोटी निष्कामीं । प्रयागसंगमीं केलिया ॥ ४७ ॥ नारदा तूं भगवद्रूप । तुझी भेटी करी निष्पाप । तुवा कृपा केलिया अल्प । स्वयें चित्स्वरूप ठसावे ॥ ४८ ॥ तुझेनि भक्तीसी महिमा अर्भूप । तुझेनि वाढला भक्तिप्रताप । तुझेनि भक्ति भगवद्रूप । तूं चित्स्वरूप निजनिष्ठा ॥ ४९ ॥ तूं भक्तिप्रकाशकु दिवटा । कीं भक्तिमार्गाचा मार्गद्रष्टा । नारदा तुझा उपकार मोठा । भक्तीच्या पैठा वसविल्या तुवां ॥ ५० ॥ मुख्य भागवतशास्त्र पूर्ण । तुवा व्यासासी उपदेशून । प्रगट करविले दशलेक्षण । दीन जन

१ इंद्रियार्थें पद्वल, चलासी (अविकलता) २ घरीं ३ हयंला ४ वृतात् ५ सुखदात्री ६ दृष्टिसिंधानाने ७ अविनासी ८ पुष्कळ ९ भागवताचीं दशलेखणें अथवा दहा विषय आहेत ते येणेंप्रमाणें - (१) सर्ग=विराटोत्पत्ति, (२) विसर्ग=स्थावरजगमातमकसृष्ट्युत्पत्ति, (३) स्थान=सृष्टीनें पात्रन व उत्कर्ष, (४) पोषण=भक्तावर ईशाचा अनुग्रह, (५) ऊत्ति=पुण्यपापकमाद्गत वासना, (६) मन्वतरं=ईगृपापापभूत मन्वतराविपत्तींचे धर्म, (७) ईशकथा=ईश्वरचरिते व भक्तचरित, (८) निरोध=जीवात्म्याचे इन्द्रिये व जत करण यासह जीन होणें, (९) मुक्ति=सर्तुत्वमोक्त्याभिमानाच्या मुक्तेनचरणी स्थिति, (१०) आश्रय=सर्वप्रज्ञाशक्त परमात्मा नाथानीं आपल्या चतु शोरी भागवतात दशलक्षानामयघर्षाने लिहिलेले आहे ते येणेंप्रमाणें - 'मृग्य भागवताची व्युत्पत्ति । दशलक्षण त्याची स्थिती । ते मी सांगेन तुजप्रती । ऐवें परीक्षिते तृषयर्षां ॥ ८११ ॥ सर्ग, विमर्ग, स्थान, पोषण, । ऊत्ति, मन्वतर, ईशानुक्थया, । निरोध, मुक्ति, आश्रय पूर्ण । एव 'दशलेखण' भागवत ॥ १३ ॥ दशलक्षणाचे लक्षण । तुज मी सांगेन संपूर्ण । ऐक राया सावधान । लक्षणविन्ह यथाय गता ॥ १३ ॥ सर्गं भोक्तिजे सवाराते । विसर्गं धमिजे सवाराते । स्थानं धमिजे वैकुण्ठाते । पोषणं तेषं भागवतजन ॥ १४ ॥ कर्म स्या नाव जति । चौदा मनुकीं व्यवस्थिती । या नाव मन्वतरं मणती । दशानारकीर्षि ईशचरित ॥ १५ ॥

उद्धरावया ॥ ५१ ॥ नारदा तूं देवासमान । हेही उपमा दिसे गौण । तेचिविपर्यां निरूपण । वसुदेव आपण निरूपी ॥ ५२ ॥

भूताना देवचरितं ह्युपाय च सुपाय च । सुपायैव हि साधूना त्वाद्यशामच्युतात्मनाम् ॥ ५ ॥

देवांपासूनि भूतसृष्टी । सुखदुःखें शिणे पोटीं । अतिवृष्टी का अनावृष्टी । भूतकोटीं आकातू ॥ ५३ ॥ त्या देवांपरीस साधु अधिक । हें साचचि मज मानले देख । देवचरितें उठी सुखदुःखः । साधु निर्दोख सुखदाते ॥ ५४ ॥ त्याहीमाजी तुजसारिरा । जोडल्या कृपाळू निजात्मसखा । तें पेटें पिके परमार्थसुरा । हा महिमा लोका कदा न कळेचि ॥ ५५ ॥ दिधल्या सुखांसी मागुती । च्युती हों नेणे कल्पाती । ते अच्युतात्मस्थिती । तुजपाशी निश्चितीं नारदा ॥ ५६ ॥ तुझिये महिमेपार्शीं । मुदल देवो नये तुकांसी । तेही सागेन मी तुजपाशीं । यथायेंसीं नारदा ॥ ५७ ॥ देवाचा अवतार होये । दासा सुख दैत्या भये । तेथही ऐसे विपम आहे । हे न समाये तुंजमाजी ॥ ५८ ॥ तूं देवाचा आप्त होसी । दैत्यही विश्वासती तुजपाशीं । रावण तुज नेऊनि एकातासी । निजगुह्यासी स्वयें सागे ॥ ५९ ॥ देव रावणे घातले वंदी । तो रावण तुझे चरण वंदी । शेरीं रामाचा आप्त तूं त्रिशुंद्धी । विपम तुजमधीं असेना ॥ ६० ॥ जरासधू कृष्णाचा वैरी । तुझी चाल त्याच्या घरीं । आणि कृष्णाचे समे-माझारीं । आप्तत्वे योरी पें तुझी ॥ ६१ ॥ नाम घेवों नेदी देवाचे । हें विरुद हिरण्यकशिपूचे । त्यासी कीर्तन तुजें रुचे । विपमत्व साचे तुज नाहीं ॥ ६२ ॥ लांचुगी बुद्धी सदा देवासी । तैसी नाही तुझा साधूंसी । ऐक त्याही अभिप्रायासी । यथायेंसीं सागेन ॥ ६३ ॥

भजन्ति ये यथा देवान् देवा अपि तथैव तान् । छायेव कर्मसचिवा साधवो दीनकत्वला ॥ ६ ॥

जे जैसे देव यागीं यजिजती । तैसतैसी त्या फळें देव देती । न भजत्यातें विघ्नं सूचिती । ऐसी गती देवाची ॥ ६४ ॥ जैसजैसा पुरुष वेठे । तैसतैसी छाया नटे । तेवीं भजने देव प्रसन्न भोटे । येरवी उफराटे विघ्न करिती ॥ ६५ ॥ जवजंव सूर्य प्रकाशत असे । तवतंव छाया संरिती दिसे । निजकर्म देवही तैसे । कर्मवशे प्रसन्न ॥ ६६ ॥ सूर्य अस्तमानीं छाया नासे । अभजने देव क्षोभती तैसे । एव लांचुगे देव ऐसे । तूंही ऐसे जाणसी ॥ ६७ ॥ इतर देवाची कथा कोण । योरला देव लांचुगा पूर्ण । तोही न भेटे जीवें घेतल्याविण । भेटल्याचे आपण गर्भवास सोसी ॥ ६८ ॥ त्याचें जीवें सर्वस्वें भजन । केल्या निजाग देऊनि होये प्रसन्न । परी न भजत्याच्या घरा जाण । विसरोनि आपण कदा नें वचे ॥ ६९ ॥ तैसी नव्हे तुमची

सकल इन्द्रियाच्या वृत्ति । एकाग्र या गाव निरोधस्थिति । नि शेष जेभे विरे वृत्ति । त्या नाव मुक्ति महाराया ॥ १६ ॥ उपति-म्यति-प्रख्यात । ज्या स्वरूपावरी होतजात । स्वल्प अविकारी यथास्थित । त्यां नांव निमित्त आश्रय राया ॥ १७ ॥ दोरावगी सर्प उपजला । दोरावरी मप नादला । दोरावरी सर्प निजला । तरी दोर स्पशेला नाही सर्पा ॥ १८ ॥ तेवीं वस्तूच्या छाया । प्रपचाची वाती नाही । तो झाला गेला न घडे काहीं । आश्रय पाहीं या नाव ॥ १९ ॥ पावावया आश्रयप्राप्ति । भावें करावी भगवद्भक्ति । ते भक्तीची निवस्थिति । श्रीव्यास भागवतीं विशद केली ॥ ८२० ॥

१ इन्द्रादिदेवांच्या वस्तूच्या २ निजसुरा ३ वाचार पिकतो, झगजे परमाप्तसुराचा मुक्ता होतो ४ अखंड नमस्वरूप होऊन राहणे, अचल आत्मभाव ५ तुषा भोटेपणा एवढा आहे कीं, रुद्र मुदलदेव=मुळचा देव (आदिनारायणरी तुसीं परोपरी करू शकणार नाही ६ हा आपपरभाव तुजपाशीं नाही ७ निधयानं, मरा ८ लाज पेंगारी, 'पेसी तेव्हा देसी ऐसा वरसी उदार,' असें एक भक्त देवापार्शीं भावतो । (देव सर्वस्व हरण करितो तेव्हा निजधन देतो ९ वळी, घेते वरही पाठ आहे १० मुळाशीं ततोतन जुळणारी, स्पष्ट ११ जीवभाव १२ जात नाही

बुद्धि । दीनदयाळ त्रिशुद्धी । तूं तंव केवळ कृपानिधी । ऐक तो विधि सांगेन ॥ ७० ॥
 तुवां व्यास देखोनि सज्ञान । उपदेशिले गुह्यज्ञान । ध्रुव वाळक अज्ञान । ह्यणोनि जाण
 नुपेक्षिसी ॥ ७१ ॥ प्रल्हाद उपदेशिला जेव्हां । दैत्यपुत्र न ह्यणसी तेव्हा । तुझिया कृपेचा
 हेलावा । तो निजविसांवा दीनासी ॥ ७२ ॥ केवळ वाटपोंडा देख । भजनेंवीण एकाएक ।
 महाकवि केला वाल्मीक । अमर आवश्यक वंदिती त्यासी ॥ ७३ ॥ देखोनि ज्याचिया
 ग्रंथासी । सुख बौसडे सदाशिवासी । ऐसा तूं कृपाळू होसी । अनाथासी कुंवांसा ॥ ७४ ॥
 वरिवरी ढाविसी मिणंधा कोप । कोपोनि साडविशी त्याचे पाप । जेसीं सायुज्याचे दीप ।
 दाविशी सद्रूप दयालुवा ॥ ७५ ॥ तुझी अच्युतात्मे निजनिर्धारी । ह्यणोनि देवो तुमचा
 आज्ञाधारी । तुझी ह्यणाल त्याते उद्धरी । येन्हवी हातां न धरी आनाते ॥ ७६ ॥ ऐसा तूं
 दीनदीक्षागुरू । ब्रह्मज्ञाने अतिउदारू । तरी पुसेन तो विचारू । निजनिर्धारू सागावा ॥ ७७ ॥

ब्रह्मसुधापि पृच्छामो धर्मान्भागवतात्मव । यान् श्रुत्वा श्रद्धया मर्त्यो मुच्यते विश्वतो भयात् ॥ ७ ॥

आदरें ह्यणे देवऋषी । आजि सकळ पुण्यें आलीं फळासी । मायचाप तूं घरा आलासी ।
 निजसुखासी दायक ॥ ७८ ॥ कृपा केली मागील शिष्या । तेचि कृपेचा घालीं ठसा ।
 मज तुझा पूर्ण भरवसा । सोडवी भवपाशापासूनी ॥ ७९ ॥ तुझेनि दर्शनें कृतकृत्यता ।
 जन्ही मज जाली तत्त्वता । तन्ही भागवतधर्मकथा । कृपेने तत्त्वतां सागावी ॥ ८० ॥
 ऐसे सागावे भागवतधर्म । जेणे निरसे क्रियाकर्म । श्रद्धेने ऐकता परम । जन्ममरण हारपे
 ॥ ८१ ॥ भवभय अतिदारुण । त्याचें माया निजकारण । ते समूळ होय निर्दळण ।
 ऐसे धर्म कृपेने सागावे ॥ ८२ ॥ मज नाही अधिकार पूर्ण । ऐसे विचाराल लक्षण ।
 तेविपर्याची हे विनवण । सावधान अवधारी ॥ ८३ ॥

अहं किल पुराऽनन्त प्रजायौ मुनि मुक्तिदम् । अपूजय न मोक्षाय मोहितो देवमायया ॥ ८ ॥

मज अधिकार नाही पूर्ण । हें मीही जाणतो आपण । मागें म्या केले भगवद्भजन ।
 ते तूं कथन अवधारी ॥ ८४ ॥ म्या पूर्वीं आराधिले देवराया । ते भजन मर्मता नेले
 वाया । प्रलोभविलो देवमाया । पुत्रस्नेहालागूनी ॥ ८५ ॥ मज देव तुष्टला प्रसन्नपणे ।
 मागसी ते देईन ह्यणे । तेथे मायेने ठकिले मजकारणे । माझा पुत्र होणे मी मागें ॥ ८६ ॥
 तो हा माझा पुत्र श्रीकृष्ण । परी मज न सागे ब्रह्मज्ञान । तोचि वंदी माझे चरण ।
 ह्यणे वाळक पूर्ण मी तुझे ॥ ८७ ॥ यापरी श्रीकृष्णापाशी । ज्ञानप्राप्ति नव्हे आह्लासी ।
 कृष्ण परमात्मा हृषीकेशी । हें निश्चयेंसी मी जाणे ॥ ८८ ॥ श्रीकृष्ण जन्मला माझिया
 कुशी । ह्यणोनि श्रद्धा आहे मजपाशी । तेणेचि तूं तुष्टलासी देवऋषी । तरी निजकृपेसी
 उद्धरी ॥ ८९ ॥ जे मायेने ठकिलें वाडेंकोडें । ते माया समूळ झडे । ऐसे सांगिजे
 रोकडें । बहु बोलोनि पुढे काय काजें ॥ ९० ॥

१ व्यासादि २ ब्रह्मज्ञान ३ लट ४ वाटमान्या ५ मुलाचें भरते येई, मुलाचा पूर येई ६ आधार, आश्रय
 कुवसा, कुवासा किंवा कौनसा अशी या शब्दाची तीन रूपे आहेत "अर्जुन मैत्रियेचा कुवासा" वाने० अ० ६-१२५
 "जे अक्षाचा बौवसा"-दासबोध द० २ स० ७, विसावा ७ खोटा, वरपगी ८ ससारवधनपासून ९ साधनता
 १० नाहीसे होत ११ जन्ममरणाला कारण होणारं पुण्यपाप, क्रियाकर्म १२ नमते, मायेने (तृतीया)
 १३ अत्यंत (अव्यय), शगर कपटानें (तृतीया विभक्ति) १४ काम, उद्देग

यथा विचित्रग्यसनाद्भवन्नविश्वतो भयात् । मुच्येमह्यअसैवाढा तथा नः शाधि सुवत ॥ ९ ॥

मायाजलें भवसागरू । भरला असे अतिदुस्तरू । त्याचा उतरावया पैलपांरू । होय तूं
तारूं मुनिराया ॥ ९१ ॥ याचें सकळ जळ क्षार । मार्जी सावजे अनिवार । एकएकें चरा-
चर । गिळिले साचार निजशक्तीं ॥ ९२ ॥ लाटांवरी अचाट लाटा । मोहाचिया अति-
दुर्घटा । आदळती अविवेकतटा । धैर्याचिया काठा पाडित ॥ ९३ ॥ अहंछुंवावो वाजता
धोरू । अवघाचि खवळे सागरू । मीमाझेनि गंजरें धोरू । अति दुर्घरू गर्जत ॥ ९४ ॥ नाना
वासनाचा धळसा । पाहें पा भंवताहे कैसा । येथ तरावया धिंवसा । नव्हे सहसा सुरनरा
॥ ९५ ॥ क्रोधाचे प्रवळ भरते । भरे द्वेषाचिया तरियातें । असूयातिरस्काराची तेथे ।
चिडाणी उते अनिवार ॥ ९६ ॥ कामपर्वताचीं शिखरें । विषम भासती अपारें । आशे-
इच्छेची वरी योरें । झाडे विपर्यांकुरें वाढलीं ॥ ९७ ॥ सकल्पविकल्पांचे मीनं । निंदेच्या
सुसरी दारुण । ब्रह्मद्वेषाचे नक्र पूर्ण । सागरी जाण तळपती ॥ ९८ ॥ एवढाही हा भव-
सागरू । शोपिता तूं अगस्ती साचारू । तुझेनि भवाब्धिपैलपारू । पावेन हा निर्धारू
जाला आह्मा ॥ ९९ ॥ याचा विश्वतोभय हेलावा । तो आह्मा न वाधी तुमच्या कर्णवी ।
अप्रयासे नारददेवा । मरणांणवा मज तारी ॥ १०० ॥ पार्यां उतरून भवसागरू । साक्षात्
पावे परंपारू । ऐसा भागवतधर्मविचारू । तो निजनिर्धारू प्रबोधी ॥ १ ॥ ऐकोनि वसुदेवाची
उक्ती । नारद सुखावला चितीं । तोचि अभिप्रावो परीक्षिती । शुक स्वमुखें स्थिति सागत ॥ २ ॥
श्रीशुक उवाच-राजगेव वृत्तप्रभो वसुदेवेन धीमता । प्रीतस्तमाह देवपिहरे सस्मारितो युगै ॥ १० ॥

सागता वसुदेवाचा प्रश्न । श्रीशुक जाला स्वानंदपूर्ण । नारदु वोलला चैतन्यधन ।
चित्सुखंजीवन मुमुक्षां ॥ ३ ॥ श्रीशुक ह्मणे नरदेवा । भावो मीनला नारदाच्या भावा ।
ऐकोनि प्रश्नसुहाना । तो ह्मणे वसुदेवा धन्य वाणी ॥ ४ ॥ परिसता हा तुझा प्रश्न ।
चित्सुखें प्रगटे नारायण । ऐसे वोलता नारद जाण । स्वानंदें पूर्ण वीसडलां ॥ ५ ॥
रोमाच उचलले अगी । खेद दाटला सर्वांगी । आनदाश्रु चालिले वेगी । स्वानंदरगी डुळतु
॥ ६ ॥ सप्रेम मीनलिया श्रोता । जें पूर्ण सुखावेना वक्ता । तें तो जाणावा अवघा रिता ।
कथासाराभूता चवी नेणे ॥ ७ ॥ ऐकतां वसुदेवाचा प्रश्न । नारद सुखावे पूर्ण । मग
स्वानंदगिरा गर्जोन । काय आपण वोलत ॥ ८ ॥

नारद उवाच-सम्यगेतद्व्यपसित भवता सात्वतपथ । यस्पृच्छसे भागवता-धर्मास्तु विश्वभावनान् ॥ ११ ॥

नारद ह्मणे सैतव्यतश्रेष्ठा । वसुदेवा परमार्थनिष्ठा । धन्य धन्य तुझी उत्कठा । तूं भावाचीं
मोठा भागवतधर्मीं ॥ ९ ॥ ज्याचेनि धर्माचे प्रश्नोत्तरें । हें विश्व अवघेंचि जड्डरें । हें
विचारिले तुवा वरें । निजनिर्धारें श्रीकृष्णजनका ॥ ११० ॥ तुझेनि प्रश्नोत्तरें जाण ।
साधक निस्तरती सपूर्ण । साधकाचे नवल कोण । महापापी पावन येणे होती ॥ ११ ॥

१ पात्र २ जळवर ३ पुढाल मायासागरावरील रूपकाशीं ज्ञानेश्वरी अध्याय ७ मधील श्लोका ६८-१०० नवव्या
साहाय्या पाहाव्या ४ अहंकाररूपी प्रतिरूप वारा ५ मी आणि माझे असा मजनेन ६ भरला ७ धर्य ८ देवास आणि
मनुष्यास ९ याचवळग्रथास १० काटेरें ११ शब्द, स्था, रूप, रस, गंध, हे कोंम १२ मासे १३ हिंदूतान १४ चट्ट
वड्या मीति वणारा १५ रूपे १६ भवसमुद्रापासून (मृत्यु हा जन्मावाचून शक्यच तसल्यामुळे 'मृत्यु' शब्दात
जगाचाही सतभाव झाला आहे १७ मोक्ष १८ नारद हाच ज्ञानरूप मेघ, त्याने प्रपन्न होऊन वसुदेवरूप चातकावर
प्रधानरूप उदकाचा वपाव केला १९ एक झाला २० मोड प्रध २१ भरून गेला २२ सोमवशीय यदुरागाचा पुत्र
जो पोथा त्याचा वशातल्या आसुराजाचा पुत्र जो सात्वत, त्या बुद्धातील श्रेष्ठा २३ तरून जातात

श्रुतोऽनुपठितो ध्यात आदतो वानुमोदित । सद्य पुनाति सद्गमों देवविश्वदुहोऽपि हि ॥ १२ ॥

भागवतधर्माचेनि गुणे । एक उद्धरती श्रवणे । एक तरती पठणे । एक निस्तरती ध्यानं ससारंपाशा ॥ १२ ॥ एक श्रोतयांवक्त्यातें । देखोनि सुखावती निजचित्तें । सद्भावे भले ह्मणती त्यांतें । तेही तरती येथे भागवतधर्म ॥ १३ ॥ हे नवल नव्हे भागवतधर्मा । जो कां देवद्रोही दुरात्मा । अथवा विश्वद्रोही दुष्टात्मा । तोही तरे हा महिमा भागवतधर्मा ॥ १४ ॥ हृदयी धरितां भागवतधर्म । अकर्म्यांचे निर्दळी कर्म । अधर्म्यांचे निर्दळी धर्म । दे उक्तमो-
त्तमपदप्राप्ती ॥ १५ ॥ जेथ रिघाले भागवतधर्म । तेथ निर्दळे कर्माकर्मविकर्म । निदा द्वेष क्रोध अधर्म । अविद्येचे नाम उरों नेदी ॥ १६ ॥ ते भागवतधर्मा अत्यादर । श्रद्धेने केला प्रश्न तुवा थोर । निजभाग्यें तूं अति उदार । परम पवित्र वसुदेवा ॥ १७ ॥ तुझें वानूं पवि-
त्रपण । तरी पोटा आला श्रीकृष्ण । ज्याचेनि नामें आही जाण । परम पावन जेगद्वंद्व ॥ १८ ॥ तो स्वयें श्रीकृष्णनाथ । नित्य वसे तुझिया घरांत । तुझिया ऐसा भाग्यवंत । न दिसे येथ मज पाहाता ॥ १९ ॥ वसुदेवा तुझिया नामता । वासुदेव ह्मणती अनंता । तें वासुदेव नाम स्मरतां । परम पावनता जगद्वंद्या ॥ १२० ॥

त्वया परमकटयाण पुण्यश्रवणकीर्तन । स्मरितो भगवानद्य देवो नारायणो मम ॥ १३ ॥

ज्याचेनि श्रवणे वाढे पुण्य । ज्याचेनि नामें झडे भवबंधन । तो सद्य स्मरविला तुवां नारायण । तुझी वाचा कल्याण वसुदेवा ॥ २१ ॥ तुझा आजि ऐकतांचि प्रश्न । पूर्ण प्रगटला नारायण । मज तुझा हा उपकार पूर्ण । तूं परम कल्याण वसुदेवा ॥ २२ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ एकोनि नारदाचे वचन । झणें विकल्प धरील मन । यासी पूर्वीं होतें विस्मरण । आता जाहले स्मरण वसुदेवप्रश्ने ॥ २३ ॥ ज्याची ऐसी विकल्पयुक्ती । ते जाणावे आत्मघाती । तेही अर्थीची उपपत्ती । ऐक निश्चितीं शुक सांगे ॥ २४ ॥ अग्नि कुंडामार्जी स्वयंभ असे । तो घृतावदाने अतिप्रकाशे । तेवी सप्रेम प्रश्नवशे । सुख उल्लासे मुक्ताचें ॥ २५ ॥ सप्रेम भावार्थें मीनला श्रोता । मुक्ताही उल्लासे सांगे कथा । तेथील सुखाची सुखस्वादुता । जाणे जाणता सर्वम् ॥ २६ ॥ यालागी मुक्त मुमुक्षु विपयी जन । भागवतधर्में निर्वृती सपूर्ण । तोचि वसुदेवे केला प्रश्न । तेणे नारद पूर्ण सुखावला ॥ २७ ॥ जे कां पूर्वपरपरागत । जीर्ण भागवतधर्म येथ । सागावया नारदमुनि निश्चित । उपपॉदित इतिहासु ॥ २८ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीमितिहास पुरातनम् । आर्षभाणा च सवाद विदेहस्य महात्मन ॥ १४ ॥

येच अर्थी विदेहाचा प्रश्न । सवादती आर्षभ नवजण । ते भागवतधर्म जीर्ण । इति-
हास सपूर्ण सांगेन ऐक ॥ २९ ॥ आर्षभ कोण ह्मणतील मुळीं । त्यांची सांगेन वशावळी । जन्म ज्याचा मुकुळीं । नवामाजी जाहली ब्रह्मनिष्ठा ॥ १३० ॥

प्रियमतो नाम सुतो मनो स्वायमुपस्य य । तस्याहीभ्रस्ततो नाभिर्नपभस्तमुत स्मृत ॥ १५ ॥

स्वायंभु मनूचा सुतु । जाण नामें प्रियव्रतु । त्याचा आग्नीध्र विख्यातु । नाभी त्याचा सुतु सूर्यवशी ॥ ३१ ॥ त्या नाभीपासुनि ज्ञानविलासु । ऋषभ जन्मला र्वासुदेवांशु । मोक्ष-
धर्माचा प्रकाशु । जर्गी सावकाशु विस्तारिला ॥ ३२ ॥

१ ससारयात्रा २ यातें ३ देवांची निंदा करणारा ४ प्राणिमात्राचा द्वेष करणारा ५ तिहीं लोकी ६ तरुणो
७ कदाचित् ८ निजात्मघाती ९ मूर्तिमत १० तुपाच्या आहुतीने ११ मुक्ताची अत्यंत गोडी १२ रहस्यात्पद
१३ आराम पावतात १४ पुरातन, घनतन १५ सागू लागला १६ श्रीकृष्णाचा अन्न

तमाहुर्वासुदेवांश मोक्षधर्मविवक्षया । अतीर्णं सुतन्नात तस्यासीद्वेदपारगम् ॥ १६ ॥

ऋषभ वासुदेवाचा अशु । ये लोकीं मोक्षधर्मविश्वासु । प्रवर्तावया जगदीशु । हा अशाशु अवतार ॥ ३३ ॥ त्याचे पंचमस्कंधीं चरित्र । सांगितले सविस्तर । त्यासी जाहले शत पुत्र । वेदशास्त्रसपन्न ॥ ३४ ॥ त्यांहीमाजी ज्येष्ठ पुत्र । अतिशयें परम पवित्र । ऐक त्याचे चरित्र । अतिविचित्र भागेन ॥ ३५ ॥

तेषा वै भरतो ज्येष्ठो नारायणपरायण । विख्यात वर्षमेतघटाद्वा भारतमद्भुतम् ॥ १७ ॥

जो ज्येष्ठपुत्र भरत जाण । तो नारायणपरायण । अद्यापि भरतवर्षउच्चारण । त्याचेनि नांवें जाण विख्यात ॥ ३६ ॥ जो मनसा वाचा कर्मणा । अखंड भजे नारायणा । असताही राज्यधर्मीं जाणा । जो आत्मखुणा न चुके ॥ ३७ ॥ जेवीं मार्गीं चालता । पाउले वळंही टाकितां । दैववशे अडखुळता । आश्रयो तत्वता भूमिकाचि ॥ ३८ ॥ तेवींचि त्यासी असता । राज्यधर्म चाळितां । यथोचित कर्म आचरता । निर्जी निजात्मता पालटेना ॥ ३९ ॥ या नाव बोलिजे अखड स्थिती । जे पालटेना कल्पार्ती । जेथ असता सुखी होती । पुनरावृत्ति असेना ॥ ४० ॥ ऐसे करी सदाचरण । आणि नारायणपरायण । आईक त्याचेही व्याख्यान । विशद करुनि सागेन ॥ ४१ ॥ नरांचा समुदाय गहन । त्यासी नार ह्मणती जाण । त्याचे अयन ह्मणजे स्थान । ह्मणोनि ह्मणती नारायण आत्मयासी ॥ ४२ ॥ त्याच्या ठायीं परायण । ह्मणिजे अनन्यत्वे शरण । निवडुनिया आपुले अहंपण । तद्रूपे जाण राहिला ॥ ४३ ॥ ऐसा तो ऋषभाचा पुत्र । ज्यासी नांव भरत । ज्याच्या नामाची कीर्ति विचित्र । परम पवित्र जगामाजी ॥ ४४ ॥ तो भरतु राहिला भूमिकेसी । ह्मणोनि भरतवर्ष ह्मणती यासी । सकळ कर्मारभीं करिता सकल्पासी । ज्याचिया नामासी स्मरताति ॥ ४५ ॥ ऐसा आर्त्माराम जन्ही झाला । तन्ही विपयसग नव्हे भला । यालागीं त्याचा वृत्तातु पुढिला । सागेन सकळा आइकें ॥ ४६ ॥ नामें ख्याती केली उदड । यालागीं त्यातें ह्मणती भरतखड । आणीकही प्रताप प्रचड । त्याचा वितंडं तो ऐका ॥ ४७ ॥

स भुक्तभोगा त्यक्त्वेमा निर्गतस्त्वपसा हरिम् । उपासीनस्त्वपदवीं लेभे वै जन्ममिच्छिमि ॥ १८ ॥

तेणे दिग्मंडळ जितिले । समुद्रवलयकित राज्य केले । नानाविध भोग भोगिले । जे नाही देखिले सुरवरीं ॥ ४८ ॥ अनुकूळ स्त्रिया पुत्र । अनुकूळ मंत्री पवित्र । अनुकूळ राज्य सर्वत्र । ते त्यागिले विचित्र नानाभोग ॥ ४९ ॥ ऐसे भोग भोगिलियापाठीं । साडूनि वलयाकित राज्यसृष्टी । स्वयें निघाला जंगजेठी । स्वहितदृष्टी हरिभजनीं ॥ ५० ॥ जे राज्यवैभव भोगिती । त्यांसी कदा नव्हे गा विरक्ती । भरतें केली नवलख्याती । सेविला श्रीपती भोगत्यागें ॥ ५१ ॥ तो तेणेचि जन्में जाण । होआवा मोक्षासी आरोहण । परी जाहलें जन्मातरकारण । तेंही विंदारुणें सागेन ॥ ५२ ॥ सनिहितप्रसूतिकाळीं । मृगी जळ प्रागिता जळीं । ऐकोनि पंचाननाची आरोळी । उडाली तत्काळीं अतिसत्राणे ॥ ५३ ॥ धाकें गर्भ तिचा पडतां जळीं । भरत स्नान करी ते काळीं । देखोनि कृपालु कळवळी । काढी तत्काळीं दयाळुत्वे ॥ ५४ ॥ मृगी नयेचि परतोन । मातृहीन हें अतिदीन । भरत पाळी भूतदयेन ।

१ मोक्षधर्मीं २ ईश्वरपीठ ३ हिंदुस्थानाला भरतवर्ष किंवा भरतगड असें याच्यामुळेच ह्मणतात ४ स्वस्वरूपी ५ पाण्याचा ६ स्वस्वरूपी निमग्न ७ अघटित ८ देवानींही ९ जगात श्रेष्ठ १० पुनजन्मास कारण ११ कौशल्य (इतिवृत्त) १२ सिंहाची १३ वेगान, सवेग ("सत्राणें उग्राणें हुकार बदनीं" ही श्रीरामपद्यत मातृतीची आरति प्रसिद्धच आहे) ५ भा ४

मृगममता पूर्ण वाढली ॥ ५५ ॥ स्नान संध्या अनुष्ठान । करितां मृग आठवे क्षणक्षण ।
 आरंभिल्या जपध्यान । मृगमय मन भरताचें ॥ ५६ ॥ आसनी भोजनी शयनी । मृग आठवे
 क्षणक्षणी । मृग न देखता नयनी । उठे गजवजोनी ध्यानत्यागें ॥ ५७ ॥ ममता वैसली
 मृगापाशीं । मृग वना गेला स्वइच्छेंसी । त्याचा खेदु करितां भरतासी । काळ आकर्षीं
 देहातें ॥ ५८ ॥ यालागीं साचचि जाण । ममतेपाशीं असे मरण । जो निर्मम सपूर्ण । त्यासी
 जन्मरण स्पर्शना ॥ ५९ ॥ भरत तपिया थोर अंगें । तेथ काळ कैसेनि रिघे । ममतासधीं
 पाहोनि वेगें । मृत्यु तद्योगें पावला ॥ ६० ॥ देहासी येता मरण । भरतासी मृगाचे
 ध्यान । तेणे मृगजन्म पावे आपण । जन्मांतरकारण जाहले ऐसे ॥ ६१ ॥ कृपेनें केला
 जो संगु । तोचि योगियां योगभंगु । यालागीं जो निःसगु । तो अभगु साधक ॥ ६२ ॥
 मृगाचेनि स्मरणे निमाला । यालागीं तो मृगजन्म पावला । जो कृष्णस्मरणे निमाला । तो
 कृष्णुचि झाला देहातीं ॥ ६३ ॥ अतंकाळीं जे मती । तेचि प्राणियांसी जाण गती ।
 यालागीं श्रीकृष्ण चिती । अहोरातीं स्मरावा ॥ ६४ ॥ परी मृगदेहीं जाण । भरतासी
 श्रीकृष्णस्मरण । पूर्वीं केले जें अनुष्ठान । तें अंतर जाण कदा नेदी ॥ ६५ ॥ मागुता
 तिसरे जन्में पाहें । तो जडभरत नाम लाहे । तेथे तो निर्ममत्वे राहे । तेणे होय नित्य-
 मुक्त ॥ ६६ ॥ बहुतां जन्मींची उणीवी । येणे जन्में काढिली वरवी । निजात्मा आक-
 लोनि जीवीं । परब्रह्मपदवी पावला ॥ ६७ ॥ ऋगभगुव्रजत्पती । शतबंधू जाण निश्चितीं ।
 त्यांत हे ज्येष्ठाची स्थिती । उरल्यांची गती ते ऐका ॥ ६८ ॥

तेषा नव नवद्वीपपतयोऽस्य समन्तत । कर्मतद्व्रणेतार एकादीतिद्विजातय ॥ १९ ॥

नव नवखंडांप्रती । ते केले खंडाधिपती । एक्यायशी जणांची स्थिती । कर्ममार्गीं होती
 प्रवर्तक ॥ ६९ ॥ उरले जे नव जण । सकळ भाग्याचे भूषण । ब्रह्मज्ञानाचें अधिष्ठान ।
 ऐक लक्षण त्यांचे ॥ १७० ॥

नवाभवन्महाभागा मुनयो ह्यध्वनाग्नि । श्रमणा वात्तरक्षना आत्मविद्याविशारदा ॥ २० ॥

ऋगभकुळीं कुळदीप । स्नेहसूत्रंवीण देदीप्य । नचही जण स्वयें संप्रूप । सायुज्यस्वरूप-
 प्रकाशक ॥ ७१ ॥ आत्माभ्यासीं परिश्रम । करून निरसिले कर्माकर्म । यालागीं ते अकृ-
 ताश्रम । निर्जनिश्रम स्वयें जाहले ॥ ७२ ॥ शब्दबोधें सदोदित । ब्रह्मज्ञानपारगत । शिष्य-
 प्रबोधीं समर्थ । परमाद्भुत अतिदक्ष ॥ ७३ ॥ ते ब्रह्मविद्येचे चालते डिधें । त्याचे अवेव
 ते ब्रह्मकोव । ते विद्येचे पूर्णविव । स्वयें स्वयभ परब्रह्म ॥ ७४ ॥ दशदिशा एकूचि दोरा ।
 भरुनि पाघरुणे मुनीश्वरा । वारा वळून कडदोरा । वाधिला पुरा प्रथीरूप ॥ ७५ ॥ आका-
 शाच्या ठायीं । अवरत्व केले तिही । ते चिद्वर पाहीं । एकचि नचाही पाघरुण ॥ ७६ ॥

१ हरिणावरील माया २ मृत्यु ३ ममतापाघरहित (‘आणि मी हे भाव नेणे । माझे काहीच न झणे । सुखदुःख
 जाणणे । नाही ज्या,’ अशी ज्ञानोवारायानीं निममत्वाचा व्याख्या केळी आहे) ४ तपस्वी ५ जो निर्मम व नि सम असतो
 तोच गरा साधक ६ मृत्यु पावला ७ ‘अते मति सा गति’ ‘य य वापि स्मरन्भाव त्यजन्नन्ते कलेवरम् । त तमेवैति
 वीतेय मदा तद्भावमाविति’ (गीता अ ८-६) या तत्त्वाप्रमाणें ज्ञानोवा झणतात, ‘मरणीं ज्या जें आठवे । तो तेचि गतींत
 पावे’ ८ रात्रदिवस ९ कृष्णाचे विस्मरण १० आश्रय ११ दीपाला जेह (तेळ) व सूर (वात) हीं लागतात, पण
 हे दुःखीप नेत्रसूत्रावाचून (ममतापाघावाचून) तेजस्वी होते १२ स्वयें तप्त १३ स्वस्वरूपापिपूर्वीं भ्रमरहित, स्वरूप-
 स्थित १४ यासाठीं गुरु ‘शास्त्रे परे च निष्णात’ अगा असावा लागतो १५ आठूति, प्रतिभास, टंकरू १६ प्रथरूप

प्राणापान वळूनि दोन्ही । गांठी केली नाभीच्या ठायीं । तंव जीवग्रंथी सुटली पाहीं ।
तेचि नवाही ब्रह्मसूत्र ॥ ७७ ॥ ऐसे परब्रह्मवैभवे । निडारले निजानुभवे । त्याची सागेन
मी नावें । यथागौरवे ते ऐक ॥ ७८ ॥ ज्यांचें नाम ऐकतां । कापत काळ पळे मागुता । ससार
नुपवी माथा । नाम स्मरता जयाचे ॥ ७९ ॥ त्यांचिया नामांची कीर्ती । आईक सांगेन
परीक्षिती । त्याचेनि नामें आतुंडे मुक्ती । जाण निश्चिती भाविकां ॥ १८० ॥

कविर्हरिरन्तरिक्ष प्रउद्ध पिप्पलायन । आविर्हांतोऽथ द्रुमिलश्मस करभाजन ॥ २१ ॥

कवि हरि अतरिक्ष । प्रवुद्ध पिप्पलायन देख । आविर्हांत्र द्रुमिल सुटंक । चमस निर्दोष
करभाजन ॥ ८१ ॥ एवं नवही नावे जाण । याचें करितां नामस्मरण । सकळ पापा निर्दळण ।
हे महिमा पूर्ण त्यांची ॥ ८२ ॥ त्यांची परमहंसस्थिती । सागेन मी तुजप्रती । ज्याचेनि
पावन होय क्षिती । त्या नव मूर्ती पुण्य पूज्य ॥ ८३ ॥

पते वै भगवद्रूप विश्व मद्रसदात्मकम् । आत्मतोऽप्यतिरेकेण पश्यन्तो व्यचरन्महीम् ॥ २२ ॥

ते वेगळे दिसती नवाक । परी भगवद्रूपें अवघे एक । सतासंत जन अनेक । आपणा-
सगट देख एकत्वे पाहाती ॥ ८४ ॥ त्यासी तंव असत्ता । उरली नाहीं सर्वथा । संत ह्याणावया
पुरता । भेदु न ये हातो चिन्मयत्वे ॥ ८५ ॥ जग परिपूर्ण भगवतें । आपण वेगळा नुरे तेथे ।
नवही भगवद्रूप समस्तें । भूताकृती ते प्रगट देखे ॥ ८६ ॥ हेही देखते देखणे । तेंही स्वयें
आपण होणे । होणें न होणे येणे जाणे । ही गिळूनि लक्षणे विचरती मही ॥ ८७ ॥

अध्याहतेष्टगतय सुरमिन्द्रमाध्यगन्धर्वयक्षनरन्नि ररनागलोकात् ।

मुक्ताश्चरन्नि मुनिचारणभूतनाथत्रिघाधरद्विजगवा भुवनानि कामम् ॥ २३ ॥

वैकुंठ कैलास सुरसिद्धस्थाने । सप्तपाताळादि गमने । एवं श्लोकोक्त चवदा भुवने ।
स्वइच्छा विचरणे कामनारहित ॥ ८८ ॥ त्यासी जीवी नाहीं विपयासक्ती । यालागीं
खुटेना त्याची गती । इच्छामात्रें गमनशक्ती । सुखें विचरती निष्काम ॥ ८९ ॥

व एन्द्रा निमे सप्रमुपजन्मुर्थदृच्छया । वितायमानमृपिभिरजनाभेर्महात्मन ॥ २४ ॥

जेथें मनाचा प्रवेश नाहीं । त्याची पायवाट ते ठायीं । ऐसे स्वइच्छा विचरता मही ।
आले ते पाहीं कर्मभूमीसी ॥ १९० ॥ मही विचरता वितडें । पातले अजनाभखड । तंव विदे-
हाचा याग प्रचड । मीनेले उदंड ऋषीश्वर ॥ १९१ ॥ याग वेदोक्तविधी निका । कुंडमडप
वेदिका । आंवो साधोनि नेटका । विधानपीठिका अतिशुद्ध ॥ १९२ ॥ चुकें चुवा त्रिसधाने ।
विस्तारुनि परिस्तरणे । अखंड वसुंधारा दडाप्रमाणे । ऋषिमडणे होम करिती ॥ १९३ ॥ होम
होता सपूर्ण । पूर्णाहृतिसमयी जाण । येता देखिले नवही जण । देदीप्यमान निजतेजे ॥ १९४ ॥

तान्दद्वा सूर्यमकाशान्महाभागवताक्षुप । यजमानोऽप्यो विभ्रा सर्व एवोपतस्थिरे ॥ २५ ॥

अमित सूर्याचिया कोटी । हारपती नखतेजागुष्टीं । तो भगवत जिर्हा धरिला पोटीं ।
त्यांची तेजाची गोष्टी अलोलिक ॥ १५ ॥ त्यांचिया अगप्रभा । सूर्य लोपताहे उभा । जिर्हा

१ परिपक्व, पूर्ण झाले २ नुधमी, नुठमी असेही पाठ आहेत ससार टोके यर करीत नाहीं ह्याजे लजेन मान
चाली घालतो ३ मिळते ४ सुलक्षणी, सुनिश्चित ५ ते सर्गे विद्रूप असल्यामुळे त्यांना सत झणण्याइतकही दैत त्याचे
ठायीं नव्हते ६ 'तव भगवतरूप तेथे तेथें । भूताकृतीतें प्रगट देखे' ७ अफाट ८ भारतवर्षीच्या नवरात्रपर्वी
एनाच मान ९ मिळाले १० मुख्य देवतेसाठीं मातीचा ओटा ११ आय, रिशासाधन १२ यज्ञपात्रें १३ तीन साध्याचीं
दर्भरज्जु १४ हुडामोवतीं घालण्याच्या दर्भाच्या जुड्या १५ पूर्णाहृतीनंतर 'वसोधारां जुहोति' इत्यादि विधिद मंत्रसमाप्ती-
पर्यंत होमकुंडांत पटणारी सुपाची अखडधार १६ अतक्य

प्रभेसी आणिली शोभा । चैतन्यगाभा साकार ॥ ९६ ॥ ते भगवद्भाववैभव । भगवतांचें निजगौरव । भक्तीचे भाग जे नव । ते जाणा सर्व मूर्तिमंत ॥ ९७ ॥ नवखंड पृथ्वीचे अलंकार । नवनिधींचे निजसार । नवरत्नांचेंही निजभांडार । तें हे साकार नवही जण ॥ ९८ ॥ कीं ते नवही नारायण । स्वयें प्रगटले आपण । नवही नृसिंह जाण । देदीप्यमान पै आले ॥ ९९ ॥ आन्हानिले तीर्न्ही अग्नी । उभे ठेले त्यांतें देखोनी । ते हे भागवतीं देखिले नयनीं । इतरांलागुनी दिसेना ॥ २०० ॥ येता देखोनि तेजोमूर्ती । ऋत्विज आचार्य उभे ठाकती । साउंमा धांवे विदेहनृपती । स्वानंदवृत्ती सन्मानी ॥ १ ॥ सवेग घाली लोटांगण । मुगुट काढोनि आपण । मस्तकीं वंदूनियां चरण । पूर्ण आदरें जाण आणिता जाला ॥ २ ॥

विदेहस्तानभिप्रेत्य नारायणपरायणान् । प्रीत सपूजयाचक भासनस्थान्यथाहृत ॥ २६ ॥

त्यांतें जाणोनियां भगवत्पर । विदेहा आल्हाड थोर । त्यांचे पूजेसी अत्यादर । स्वयें सादर पै जाला ॥ ३ ॥ श्रद्धायुक्त चरणक्षालन । धूप दीप सुमन चदन । पूजा मधुपर्कविधान । केले सपूर्ण यथायोग्य ॥ ४ ॥

तान्रोचमानान्स्वरूपा ब्रह्मपुत्रोपमानव । पप्रच्छ परमप्रीत प्रश्रयावततो नृप ॥ २७ ॥

निजांगीच्या निजप्रभा । अंगासी आणिली शोभा । काय ब्रह्मविद्येचा गाभा । शोभे नवप्रभा शोभायमान ॥ ५ ॥ निजहृदयींचे ब्रह्मज्ञान । परिपाके प्रकाशले पूर्ण । तेंचि निजागा मडण । इतर भूषण त्यां नाही ॥ ६ ॥ मुगुट कुडले ककण । मूर्खांअगी वाणलीं पूर्ण । ते शोभा लोपूनि मूर्खपण । वाहेर सपूर्ण प्रकाशे ॥ ७ ॥ तैसे नव्हती हे ज्ञानघन । ब्रह्मपूर्णत्वे विराजमान । तेंचि त्यासी निजांगामडण । इतर भूषण त्या नाही ॥ ८ ॥ ब्रह्मानुभवे पूर्णत्व पूर्ण । इंद्रियद्वारा विराजमान । ते त्यासी निजशातिभूषण । मुगुट कर्कण तें तुच्छ ॥ ९ ॥ मार्गां वाखाणिले सनकादिक । त्यासमान की हे अधिक । ऐसा विचारितां परिपाक । त्या या वेगळीक दिसेना ॥ २१० ॥ त्याची याची एक गती । त्यांची यांची एक स्थिती । त्यांची याची एक शाती । भेदु निश्चितीं असेना ॥ २१ ॥ त्याच्याऐसे हे सखे बंधू । त्यांच्याऐसा समान बोधू । त्याच्याऐसा हा अर्जुवाडु । सर्वथा भेदु असेना ॥ २२ ॥ ते चौचे हे नव जण । अवघ्यां एकचि ब्रह्मज्ञान । त्याची यांची शांति समान । हें विदेहासी पूर्ण कळ सरले ॥ २३ ॥ ऐसे परिपूर्णत्व जाणोनी । राजा सुखावे स्थिति देखोनी । मग अतिविनीत होऊनी । मृदु मंजुळ वचनीं विनवीत ॥ २४ ॥

विदेह उवाच-मन्ये भगवत साक्षात्पार्यटान्यो मधुद्विप । विष्णोर्भूतानि लोकाना पावनाय चरन्ति हि ॥ २८ ॥

सार्वभौम चक्रवर्ती । देही असोनि विदेहस्थिती । तो जनक आर्षभाप्रती । अतिप्रीती विनवितु ॥ २५ ॥ त्यांच्या भेटीसवे उलथले मुख । विदेहासी देहेंविण हरिखं । तेणे हरिखंकरूनियां देख । प्रीतिपूर्वक विनवितु ॥ २६ ॥ तुमचे सामर्थ्य पाहता येथ । तुम्ही ईश्वररूप समस्त । देहभावें तरी भगवद्भक्त । जैसे पार्षद हरीचे ॥ २७ ॥ देवो आपुला आपण भक्त । ऐसा जो का उपनिषदर्थू । तो साच करुनि वेदार्थु । निजपरमार्थु अनुभवा ॥ २८ ॥ शिर्व होऊनि शिवु यजिजे । हें लक्षण तुम्हांसीच साजे । येरीं हे बोलचि बोलिजे । परी

१ दक्षिणाभि, गाहपत्य व आहवनीय २ आलेल्या नवयोग्यानी ३ सामोरा ४ हृदयात ब्रह्मतेज प्रगटल्यामुळे त्याची सर्व इंद्रियें ब्रह्मतेजानि तेजस्वी दिसलीं झणून त्याना बाण अलंकाराच कारण राहिले नाही ५ पूर्णत्वपण ६ कुडले ७ इत्यर्थ ८ प्रतिपाद्य विषय ९ उगवले, फुटले १० हर्ष ११ समासद १२ 'शिवो भूवा शिव यजन्-स्मृति

घोलते धोजे अर्थ न लभे ॥ १९ ॥ विष्णूने सृष्टीं जें जें स्रजणे । तें तें तुहीं पवित्र करणे । मही विचरायाची कारणे । कृपालूपणें दीनोद्धारा ॥ २२० ॥ तुहीं विचरा विश्व-कैणवा । परी भेटी होय प्राप्त तेव्हां । आजि लाधलो तुमची सेवा । उद्धट दैवा आविलो मी ॥ २१ ॥ आजि माझें धन्य दैव । आजि माझें धन्य वैभव । आजि धन्य मी सर्वां सर्व । हे चरण अपूर्व पात्रलों ॥ २२ ॥

दुर्लभो मानुषो देहो देहिना क्षणमद्गुर । तत्रापि दुर्लभ मन्ये वैकुण्ठप्रियदर्शनम् ॥ २९ ॥

सकल देहांमाजी पहाहो । अतिदुर्लभ मनुष्यदेहो । त्याचिया प्राप्तीचा सभवो । तो अभिप्रावो अतिदुर्गम ॥ २३ ॥ सुकृतदुष्कृत समान सर्मी । तें पाविजे कर्मभूमी । तेचि जें पडे विपर्मी । तें स्वर्गगामी का नरर्की ॥ २४ ॥ समानकर्मी नरदेह जोडे । तरी समस्ता सम-बुद्धि न घडे । त्या समामाजी विपम गाढें । जेणे पडे तें एका ॥ २५ ॥ पापाचा एकु महाचिरा । पुण्यें जोखणीं चाराचुरा । समान आलिया तुळाभारा । येणे जन्में नरा दृढ पापबुद्धी ॥ २६ ॥ वाळू आणि सुवर्ण । जोखिता झाल्याही समान । सोनियालागीं वेचिती धन । वाळू ते जाण न घेती फुकट ॥ २७ ॥ एकाचें पुण्य अत्यंत थोर । पाप लहानसहान एकत्र । करुनि जोखिता तुळाभार । समान साचार जें होय ॥ २८ ॥ ऐसेनि कर्म जे जन्मती । त्यासी पुण्यावरी अतिप्रीती । पुण्य पाप दोनी झडती । तें नित्यमुक्ति पाविजे ॥ २९ ॥ अतिसूक्ष्म ऐशा सकटी । मनुष्यदेही होय भेटी । तेथेही अभिमान अति उठी । धन दारा दिठी विपयाच्या ॥ ३० ॥ मनुष्यदेहीचेनि आयुष्यें । विपयी सायास करिती कैसे । अमृत देऊनि घे जैसे । तांन्हे सावकाशे मृगजळ ॥ ३१ ॥ गंधर्वनगरींची ठाणीं । घेतलीं देऊनि चितामणी । तैसी लटिकियालागी आटणी । विपयसाधनीं नरदेहा ॥ ३२ ॥ तोडूनि कल्प-तरूंचे उद्येान । सायासीं ते वाहोनि रान । तेथें साक्षेपें पेरिली जाण । आणूनि आपण विजया जैसी ॥ ३३ ॥ तैसे नरदेहा येऊनि नरा । करिती आयुष्याचा मातेरा । पूर्ण व्यव-सायो शिश्रोदरा । उपहास निद्रा का निदा ॥ ३४ ॥ नित्य प्रपचाची कटकट । सदा विप-याची खटपट । कदा आरौयिल्या चोखेंट । स्वेच्छा सारीपाट खेळणे ॥ ३५ ॥ नाना विनोद टवाळी । नित्य विपयाची वाचाळी । त्यासी जपता रामनामावळी । पडे दातफळी अस-भाव्य ॥ ३६ ॥ घरा आली कामधेनू । दवडिती न पोसवे ह्याणू । तेवीं श्रीरामनाम नुच्चा-रूनु । नाडला जनु नरदेहीं ॥ ३७ ॥ करिता नरदेही अलंकार । तंव तो देहचि क्षणभ-गुर । देही देहवंता भाग्य थोर । जें भगवत्पर भेटती ॥ ३८ ॥ ज्यासी भगवद्भक्तीची अति गोडी । त्यावरी भगवंताची आवडी । त्याभ भेटी होय रोकडी । जें पुण्याच्या कोडी तिष्ठती ॥ ३९ ॥ ज्याचिया आवडीच्या लोभा । भगवंतू पांलटे आला गर्भा । दशावताराची शोभा । जाहली पद्मनाभा ज्याचेनी ॥ ४० ॥ ऐसे कृष्णकृपासमारभें । जे भगवंताचे वांलभे । त्यांची भेटी तैचि लामे । जें भाग्यें सुलभें पें होती ॥ ४१ ॥ निष्कामता निजदृष्टी । अनत पुण्यकोट्यानकोटी । रोकड्या लाभती पांठोवाडी । तें होय भेटी हरिप्रियाची ॥ ४२ ॥

१ प्रमाण २ किरावयाचीं ३ विश्वजनांवर कृपा करणाऱ्याठी ४ उत्तम भाग्यान संपन्न झालो ५ पुण्यपाप ६ पाप-पुण्य सारगें झालें असतां ७ वज्रनाल ८ तोळता ९ धम, पडपड १० तहान भागविष्यान्वर ११ मगीत १२ भाग १३ अज्ञान असतां, आरोग्य १४ सुदैव १५ कर्मे झाला उच्चारुनु । नाडला जणु १६ अहंकार १७ त्याची १८ तुष्टी १९ अवरीपावद २० भावदते २१ सुकृतफळे २२ हानचेहती

व्याघ्रसिंहांचें दूध जोडे । चंद्रामृतही हाता चढे । परी हरिप्रियांची भेटी नातुडे । दुर्लभ भाग्ये गाढें मनुष्यां ॥ ४३ ॥ व्याघ्रसिंहदुधासाठी । अतिसवळता जोडे पुष्टी । परी जन्ममरणांची तुटी । दुधासाठी कदा नव्हे ॥ ४४ ॥ ह्मणती चंद्रामृत जो आरोगी । तो होय नित्य निरोगी । मुख्य चंद्रचि क्षयरोगी । त्याचें अमृत निरोगी करी केवीं ॥ ४५ ॥ व्याघ्रसिंहदुग्धशक्ती । प्राणी जै अजरामर होती । तै तेणे दुग्धें ज्यांची उत्पत्ती । तै कां मरती व्याघ्रसिंह ॥ ४६ ॥ जै हरिभक्ताची भेटी घडे । तै न वाधी संसारसांकडें । जन्ममरण समूळ उडे । त्यांची भेटी आतुडे अतिभाग्यें ॥ ४७ ॥ आजि मी भाग्यें सभाग्य पूर्ण । लाधलो तुमचे दर्शन । तरी 'आत्यतिके क्षेम' कोण । तें कृपा करून मज सांगा ॥ ४८ ॥

अत आह्वानिकर क्षेम पृच्छामो भवतोऽनघा । नसारेऽस्मिन्क्षणाप्रोऽपि सत्सङ्ग शेषधिवृत्ताम् ॥ ३० ॥

ह्मणो तुह्मी निष्पाप निर्मळ । तंव तुमचेनि दर्शने तत्काळ । नासती सकळ कलमळ । ऐसे निजनिर्मळ तुह्मी सर्व ॥ ४९ ॥ स्नान केलिया गंगा । पवित्र करी सकळ जगा । ते गंगाही निजपापभंगा । तुमचे चरणसगा वाछित ॥ ५० ॥ तुमची दर्शनसगचिदंगा । अत्यंत दादुगी माजी जगा । दर्शनमात्रे ने भवभंगा । जन्ममरण पै गा मग कैचे ॥ ५१ ॥ तेथें कायमा गंगेचा पडिपांडु । नाही तीर्थमहिमेसी पवाडु । तीर्था भवदोष अवघडु । त्यांचा करी निवाडु दृष्टिसंग ॥ ५२ ॥ ऐशी पवित्रता प्रवळ । दृष्टिजसर्गी वाढेवा सकळ । आजि जालो मी अतिनिर्मळ । तुह्मी दीनदयाळ मीनलेती ॥ ५३ ॥ ऐसे पवित्र आणि कृपामूर्ती । भाग्यें लाधलो हे सगती । मत्संगाची निजख्याती । सांगतां श्रुति मौनावल्या ॥ ५४ ॥ ब्रह्म निर्धर्म नेणे निजधर्मा । साधुमुखे ब्रह्मत्व ये ब्रह्मा । त्या सत्सगाचा महिमा । अतिगंरिमा निरुपम ॥ ५५ ॥ सत्सग ह्मणो निधीसमान । निधी जोडल्या हारपे जाण । सत्सगाचे महिमान । साधका सपूर्ण सद्रूप करी ॥ ५६ ॥ निधी सापडलिया साङ्ग । अत्यंत वाढे विषयभोग । तैसा नव्हे जी सत्सग । निर्विषयें चांग सुखदाता ॥ ५७ ॥ इंद्रियावीण स्वानदू । विषयावीण परमानदू । ऐसा करिती निजबोधू । अगाध साधु निजमहिमा ॥ ५८ ॥ निमिपार्थ होता सत्सग । तेणे सगें होय भवभंग । यालागीं सत्सगाचे भाग्य । साधक सभाग्य जाणती ॥ ५९ ॥ सतचरणीं ज्याचा भावो । भावे तुष्टती सत स्वैयमेवो । सतसन्निधिमात्रें पहाहो । ससार धावो स्वये होय ॥ ६० ॥ नाना विकार विषयविधी । ससार सवळत्वे वाधी । त्या ससाराची अंधधी । जाण त्रिशुद्धी सत्सग ॥ ६१ ॥ दीपाचिये सगप्राप्ती । निःशेष कापुरत्वाची शाती । तेवीं जाहलिया सत्सगती । ससारनिवृत्ती क्षणाचें ॥ ६२ ॥ ते तुमची सत्सगती । भाग्यें पावलो अवचित्ता । आत्यतिक क्षेम कैशा रीती । प्राणी पावती ते सागा ॥ ६३ ॥ आत्यतिक क्षेमाचें वर्म । जरी ह्मणाल भागवतधर्म । त्या धर्माचा अनुक्रम । साङ्ग सुगम सागा जी ॥ ६४ ॥

धर्मान्भागवतान्मृत यति न श्रुतये क्षमम् । ये प्रमत्त प्रपन्नाय दास्यत्यात्मानमप्यज ॥ ३१ ॥

परिसावया भागवतधर्मी । श्रवणाधिकारी असो जरी आही । तरी कृपा करुनि तुह्मी ।

१ नोहे २ सेविनो ३ सत्सारसधधी संवट ४ वर चिरकाल टिकणार कल्याण (हित) ५ दर्शनसङ्गा ६ समर्थ ७ पाठ, मोडेपणा, बोरवी ८ दृष्टीच्या नाभीपर=दृष्टिमानेनम् ९ वाडवितो १० मोडेपणा ११ ठेवा १२ उत्तम १३ स्वमेवो १४ खोटा, मिथ्या १५ शेवट १६ प्रपन्नायासून मुक्त होणे १७ निरवधि १८ तात्पर्य

सागावे स्वामी सकळ धर्म ॥ ६५ ॥ नवल या धर्माची ख्याती । सप्रेम आदरितां प्रीती ।
तेणे तुष्टोनिया श्रीपती । दे सेवका हार्ती आपणिया ॥ ६६ ॥ अजन्मा या नामाची ख्याती ।
वेदशास्त्रीं मिरवी श्रीपती । तो भागवतधर्माचिया प्रीती । सोगी जन्मपंक्ती भक्ताचिया
॥ ६७ ॥ एवं भागवतधर्मी जाण । जो कोणी अनन्य शरण । त्यासी तुष्टोनिया नारायण ।
निजात्मता पूर्ण स्वये देतु ॥ ६८ ॥ भागवतधर्मश्रवणार्थ । मज अधिकारु जरी नसेल येथ ।
तरी मी अनन्य शरणागत । आणि तुम्ही समस्त कृपाळू ॥ ६९ ॥ भूतदयेचें निडारलेपण ।
तुमच्या ठायीं वीसडे पूर्ण । तुम्ही दयानिधी सपूर्ण । दीनोद्धरण तुमचेनी ॥ ७० ॥ जेथ
तुमची कृपा पूर्ण । तेथ न राहे जन्ममरण । सर्वाधिकार सपूर्ण । सहज आपण वीळंगे
॥ ७१ ॥ तंव तुमचे कृपेपरते । आन सामर्थ्य नाही येथें । ऐसे जाणोनिया निश्चिते । शरण
तुह्यांत मी आलों ॥ ७२ ॥ कायशी ज्ञातेपणाची लाज । येथे तुमचे कृपे माझें काज । ऐसे
विदेहें प्रार्थूनि द्विज-॥-चरणरज वदिले ॥ ७३ ॥ ऐकोनि विदेहाचा नम्र प्रश्न । सतोपले
नवही जण । तेंचि श्रीमुखें नारद आपण । करी निरूपण वसुदेवा ॥ ७४ ॥

नारद उवाच-एव ते निमिना शृष्टा वसुदेव महत्तमा । प्रतिपूज्यातुवन्भीत्या ससदस्त्रभिन् वृषम् ॥ ३२ ॥

जो जगाची स्थितिगती जाणता । जो हरिहराचा पहिर्यतां । जो निजात्मज्ञाने पुरंता । तो
जाला बोलता नारदू ॥ ७५ ॥ नारद ह्याणे वसुदेवा । विदेहें प्रश्न केला वरवा । तेणे परमा-
नंदू तेव्हा । त्या महानुभावा उलयला ॥ ७६ ॥ सतोपोनि नवही मूर्ती । धन्य धन्य विदेहा
हाणती । ऋत्विजही सादर परमार्थी । सदस्य श्रवणार्थी अतितत्पर ॥ ७७ ॥ ऐसे देऊनि
अनुमोदन । बोलते जाहले नवही जण । तेचि कयेचे निजलक्षण । नव प्रश्न विदेहाचे
॥ ७८ ॥ 'भागवतधर्म', 'भगवद्भक्त' । 'माया' कैसी असे नादत । तिचा 'तरणोपाव' येथ । केवी
पावत अज्ञानी ॥ ७९ ॥ येथ कैसे असे 'परब्रह्म' । कासया नाव ह्याणजे 'कर्म' । 'अवतारच-
रित्रसख्या' परम । 'अभक्ता अधमगति' कैशी ॥ ८० ॥ 'कोणे गुगी कैसा धर्म' । सागावा
जी उत्तमोत्तम । ऐसे नव प्रश्न परम । जैनक सवर्म पुसे ॥ ८१ ॥ ऐसे विदेहाचे प्रश्न ।
अनुक्रमें नवही जण । उत्तर देती आपण । त्यात प्रथम प्रश्न कवि सागे ॥ ८२ ॥

कविरवाच-म-येऽकृतश्रिद्धयमच्युतस्य पादान्बुजोपासनमत्र नित्यम् ।

उद्दिप्रबुद्धेरसदात्मभावाद्भिश्चात्मना यत्र निवर्तते मी ॥ ३३ ॥

रायें पुशिलें आत्यंतिक क्षेम' । तदर्थी कवि ज्ञाता परम । तो आत्यंतिक क्षेमाचे वर्म ।
भागवतधर्म प्रतिपादी ॥ ८३ ॥ ऐक राया नवलपरी । आपुला सकल्प आपणा वरी । देह-
बुद्धी वाढवूनि शरीरी । अतिदृढ करी भवभया ॥ ८४ ॥ जयापार्शीं देहबुद्धी । त्यासी सुख
नाहीं त्रिशुद्धी । ते बुडाले द्रव्हंसधी । आधिज्याधिमहार्णवी ॥ ८५ ॥ जे देहबुद्धीपाशी । सकळ
दुःखाचिया रागी । महाभयाचीं भूते चोपाशीं । अहर्निशी झोवती ॥ ८६ ॥ देहबुद्धीचिया
नरा । थोर चित्तेचा अडंदरा । सकल्पविकल्पाचा मारा । मंमताद्वारा अनिवार ॥ ८७ ॥
देहबुद्धीमाजी सुख । अणुमात्र नाहीं देख । सुख मानिती ते महामूर्ख । दु खजनक देहबुद्धी
॥ ८८ ॥ दीपाचे मिळणीपार्शीं । केवळ दु ख पतगासी । तरी आलिंगू धावे त्यासी । तेवीं

१ आपणा, स्वतः २ प्रसन्न होऊन ३ असें निश्चित तुह्याशीं ४ परिपक्वता ५ उच्च जातें ६ आपोआप येतो
७ एव ८ अन्य ९ लाडला १० पूण ११ प्राप्त झाला १२ जनके सुखमं पुसिले १३ शब्द १४, शीतोष्णादिवर्ग-
मध्ये १४ चहूकडून १५ भय १६ शासकाच्या द्वारानीं १७ देहच आत्मा अशी बुद्धि

विषयांशी देहबुद्धी ॥ ८९ ॥ ऐशी असंत देहबुद्धी कुंडी । वाढवी विषयांची गोडी । तेथें
 महाभयाची जोडी । जन्ममरणकोडी अनिवार ॥ २९० ॥ एवढा अनिवार सताप । देहबुद्धी-
 पाशीं महापाप । जाणोनि धरी जो अनुताप । विषयां अल्प गुंतेना ॥ ९१ ॥ धरिता विष-
 याची गोडी । भोगाच्या जन्ममरणकोडी । येणे भयें विषय बोरसडी । इंद्रियातें कोंडी
 अतिनेमें ॥ ९२ ॥ इंद्रियें कोंडितां न कोडती । विषय साडितां न सांडती । पुढतपुढती
 वाधू येती । यालागीं हरिभक्ती द्योतिली वेदें ॥ ९३ ॥ इंद्रियें कोंडावीं न लगती । सहज
 राहें विषयासक्ती । एवढे सामर्थ्य हरिभक्तीं । जाण निश्चितीं नृपवर्या ॥ ९४ ॥ योगी इंद्रियें
 कोंडिती । तीं भक्त लाविती भगवद्भक्तीं । योगी विषय जे त्यागिती । ते भक्त अर्पिती भग-
 वंतीं ॥ ९५ ॥ योगी विषय त्यागिती । त्यागितां देह दुःखी होती । भक्त भगवंतीं अर्पिती ।
 तेणे होती नित्यमुक्त ॥ ९६ ॥ हें नव्हे ह्यणती विकल्पक । याचिलागीं येथे देख । 'कायेन
 वाचा' हा श्लोक । अर्पणद्योतक बोलिलेला ॥ ९७ ॥ दारा सुत गृह प्राण । करावे भगवं-
 तासी अर्पण । हे भागवतधर्म पूर्ण । मुख्यत्वे भजन या नाव ॥ ९८ ॥ अकराही इंद्रिय-
 वृत्ती । कंशा लावाच्या भगवद्भक्तीं । ऐक राया तुजप्रती । सक्षेपस्थितीं सांगेन ॥ ९९ ॥ मने
 करावे हरीचे ध्यान । श्रवणे करावे कीर्तिश्रवण । जिन्हेनें करावे नामस्मरण । हरिकीर्तन
 अहर्निशीं ॥ ३०० ॥ करीं करावे हरिपूजन । चरणीं देवालयगमन । घ्राणीं तुलसीआमोद-
 ग्रहण । जिंही हरिचरण पूजिले ॥ १ ॥ नित्य निर्माल्य मिरवे शिरीं । चरणतीर्थ अभ्यंतीं ।
 हरिप्रसाद ज्याचे उदरीं । त्या देखोनि दुरी भवभय पळे ॥ २ ॥ वाढतेनि सद्भावे जाण ।
 चढतेनि प्रेमें पूर्ण । अखंड ज्यासी श्रीकृष्णभजन । त्यासी भवबंधन असेना ॥ ३ ॥ सकल
 भयामाजी थोर । भवभय अतिदुर्धर । तेंही हरिभक्तीसमोर । वापुडें किर्कर केवीं राहें
 ॥ ४ ॥ करितां रामकृष्णस्मरण । उठोनि पळे जन्ममरण । तेथे भवभयाचे तोंड कोण ।
 धैर्यपण धरावया ॥ ५ ॥ जेथें हरिचरणभजनप्रीती । तेथें भवभयाची निवृत्ती । परम निर्भय
 भगवद्भक्ती । आमची मती निजनिश्चयो ॥ ६ ॥ कृतनिश्चयो आमुचा जाण । येथें साक्षी
 वेद शास्त्र पुराण । सर्वात्मना भगवद्भजन । निर्भयस्थान सर्वासी ॥ ७ ॥ असो वेद शास्त्र
 पुराण । स्वमुखें बोलिला श्रीकृष्ण । मी सर्वथा भक्तिआधीन । भक्तिप्रधान भगवद्वाक्य
 ॥ ८ ॥ उभवूनियां चारी वींहा । निजात्मप्राप्तीच्या उपाया । 'भक्त्याहमेकया ग्राह्यः' ।
 बोलिला लवलांहा श्रीकृष्ण ॥ ९ ॥

ये वै भगवता प्रोक्ता उपाया ह्यात्मलक्ष्ये । अज्ञ पुसामविदुषा विद्भि भागवतान् हि तान् ॥ ३४ ॥

न करितां वेदशास्त्रव्युत्पत्ती । ऐशिया अज्ञाना निजात्मप्राप्ती । सुगम जोडे ब्रह्मस्थिती ।
 यालागीं हरिभक्ती प्रकाशिली देवे ॥ ३१० ॥ न करितां वेदशास्त्रपठण । जडसुद्ध ह्यणाल
 तरले कोण । उन्मत्तगजेद्रव्यचरण । गर्भसरक्षण परीक्षितीचे ॥ ११ ॥ अवरीपगर्भनिवारण ।
 करावया भक्तीच कारण । 'अहं भक्तपराधीनः' । स्वमुखें नारायण बोलिला ॥ १२ ॥ वनचर
 वानर नेणीं किती । उद्धरले भगवद्भक्ती । अस्वले तारावया निश्चितीं । विवरीं जांववती

१ खराव २ पश्चात्ताप ३ टाकतो ४ प्रकट केली, दाखविली ५ विकल्पीलोक ६ आत्मसमर्पण कर्तें करावें
 ह सुचविणारा ७ झी ८ तुलसीचा सुवास येणें ९ शरीरात १० चाकर, दुवळें ११ सर्वभावकरून १२ वाहू, हात
 १३ 'मी केवळ एका भक्तीनेच प्राप्त होतो' १४ सत्वर, मोठ्या प्रेमानें

भक्तीस्तव वरिली ॥ १३ ॥ जाण पा अविवेकी केवळ । गौळी गोधने गोपाळ । तेही उद्धरिले सकळ । श्रीकृष्णसखे प्रवळ अनन्यप्रीती ॥ १४ ॥ शास्त्रविरुद्ध अविवेकस्थिती । जारभावे श्रीकृष्णप्रीती । गोपी उद्धरिल्या नेणां किती । अनन्यभक्तिसख्यत्वे ॥ १५ ॥ न करिता नाना व्युत्पत्ती । सुगमोपायें ब्रह्मप्राप्ती । अवळें तरावया निश्चिती । भगवंतं निजभक्ति प्रगट केली ॥ १६ ॥ ते हें राया भागवत जाण । मुख्यत्वे भक्तिप्रधान । भावे करिता भगवद्भजन । अज्ञान जन उद्धरती ॥ १७ ॥ हें भागवत नव्हे नव्हे । अज्ञानालागीं निजपव्हे । भवाधि तरावया भजनभावे । महा नाव देवे निर्माण केली ॥ १८ ॥ भागवताचे महानावे । जे रिघाले भजनभावे । त्यांसी भवभयाचे हेलावे । भजनस्वभावे न लागती ॥ १९ ॥ स्त्रीशूद्रादि आघवे । घालूनिया ये नावे । एकेच खेपे स्वयं न्यावे । भजनभावे परतीरा ॥ ३२० ॥ जे आर्विलितां भाववळें । तोडी कर्माकर्मक्रजळें । स्वबोधाचेनि पाणीढाळें । काढिती एकवेळें निजात्मतीरा ॥ २१ ॥ वैराग्याचे निज नावाडे । अढळ वसले चहूंकडे । विषयाचे आदळ रोकडे । चुकवूनि धडपडे काढिती काठां ॥ २२ ॥ सचितक्रियमाणाच्या लाटा । मोडोनि लाविती नीट वाटा । वेचूनि प्रारब्धाचा सांठा । निजात्मतटा काढिती ॥ २३ ॥ तेथ गुरुवचन सांचोकारें । साभाळीत उणेपुरे । भूतद्वयेचेनि दोरें । निजनिर्धारें वोढिती ॥ २४ ॥ तंव एकाएकीं एकसरिं । काढिली परात्परतीरी । तंव प्रत्यावृत्ती येरझारी । आत्मसाक्षात्कारिं सुंदली ॥ २५ ॥ येथ धरिला पुरे भावो । तै गुडणेचि होय वांवो । मग ठाकावा जो ठावो । तो स्वयमेवो आपण होय ॥ २६ ॥ येथ पोहणेयावीण तरणे । प्रयासेवीण प्राप्ति घेणे । सुखोपायें ब्रह्म पावणे । यालागीं नारायणें प्रकाशिली भक्ती ॥ २७ ॥ भागवतधर्माचिये स्थिती । भाळीभोळीं भवाधि तरती । सुखोपायें ब्रह्मप्राप्ती । तेचि श्लोकार्थीं विंशद सागे ॥ २८ ॥

यानास्थाय नरो राजन्न प्रमाद्येत कश्चित् । धायन्निमीत्य वा नेत्रे न स्वलेन्न पतेदिह ॥ ३५ ॥

जो श्रुतिस्मृती नेणता । भावे भजे भागवतपथा । त्यासी विधिनिषेधवाधकता । स्वर्मीही सर्वथा प्रमाट न घडे ॥ २९ ॥ सद्भावेसी सप्रेम । आचरिता भागवतधर्म । वाधू न शके कर्माकर्म । भावें पुरुषोत्तम सतुष्ट सदा ॥ ३३० ॥ श्रुतिस्मृति हे दोन्ही डोळे । येणवीण जे आधळे । तेही हरिभजनीं धावता भाववळें । पडे ना आडखुळे सप्रेमयोगें ॥ ३१ ॥ प्रेमेंवीण श्रुतिस्मृतिज्ञान । प्रेमेंवीण ध्यानपूजन । प्रेमेंवीण श्रवण कीर्तन । वृथा जाण नृपनाथा ॥ ३२ ॥ माता देखोनि प्रेमभावे । वाळक डोळे झाकूनि धावे । ते धावेसवे झेंपावे । अति सद्भावे निजमाता ॥ ३३ ॥ तैसा सप्रेम जो भजे भक्तु । त्या भजनासवे भगवतु । भुलला चाले स्वानंदयुक्तु । स्वयें सांभाळितु पदोपदी ॥ ३४ ॥ ऐसे आचरिता भागवतधर्म । वाधू न शके कर्माकर्म । कर्मासी ज्याची आज्ञा नेम । तो पुरुषोत्तम भजनामार्जी ॥ ३५ ॥ ऐसा भागवतधर्म गोविदु । नुष्टला चाले स्वानंदकंदु । तेवें केरी रिघे विधिनिषेधु । भक्ता प्रमादु कदा न वाधी ॥ ३६ ॥ जेवीं का स्वामीचिया वाळा । अचरोधु न करवे द्वारपाळा । तेवीं भागवतधर्मभजनशीळा । कर्मागळा वाधू न शके ॥ ३७ ॥ ज्यासी भगवद्भजनीं विश्वासु । विधि-

१ तोषा उपायाने २ भक्तिप्रमाण ३ आत्मस्वहृत्वाची पाणपोई ४ भगवताचे महानावे । जो रिघाला ५ शांति ६ बल्लविता ७ द्विगे ८ तीरा ९ तारोत्तर १० पुनरावृत्ति, परत येणें जाण, जन्मद्यूने येरे ११ व्यथ १२ दृष्ट १३ भक्तिभावाने भगवन्मार्गांला सेवितो १४ धावण्यासारखा १५ झेलीत पावे. १६ त्याच्या १७ कदाकर्म. १८ अनवधान १९ अटघळा २० कर्मांनी अडसर

निपेध त्याचा दासु । देवोनि निजभजनविलासु । स्वयें जगश्रिवासु सुखावे ॥ ३८ ॥ भागवतधर्में राहें कर्म । तंव तंव सुखावे पुरुषोत्तम । सप्रेमभक्ता वाधी कर्म । हा वृथा भ्रम भ्रांतांसी ॥ ३९ ॥ कर्म करूं पावे प्रमादु । तंव प्रमादीं प्रगटे गोविदु । यालागीं विधिनिपेधु । न शक्ती वाधूं हरिभक्तां ॥ ३४० ॥ अजामिळा कर्मबाध । यमपाशी वांधितां सुवदु । तेथे प्रगटोनि गोविद । केला अतिशुद्ध नाममात्रें ॥ ४१ ॥ स्वधर्म कर्म हेच दोनी । निज सत्ता भोयी करुनी । जो पंहुडे भजनसुखासर्नी । तो पडे तें दंडणीं स्वधर्मकर्मा ॥ ४२ ॥ भजनप्रतापसंचालक्षणें । स्वधर्मकर्मा ऐसे दडणे । वर्णाश्रमांचा ठावो पुसणें । होळी करणे कर्माची ॥ ४३ ॥ एव भागवतधर्में जे सेवक । स्वधर्मकर्म त्याचें रक । तें राहो न शके त्यांसनुख । मा केवी वाधक हो शकेल ॥ ४४ ॥ कैसे कैसे भागवतधर्म । केवी भगवंती अर्पें कर्म । हें अतिगुह्य उत्तमोत्तम । निजभजनवर्म ऐक राया ॥ ४५ ॥

कायेन वाचा मनसेन्द्रियर्मा बुद्ध्यात्मना वाशुमुसतः स्वभावात्करोति यद्यत्सकल परस्मै नारायणायेति ममर्पयेत्तत् ॥ ३६ ॥

हेतुक अथवा अहेतुक । वैदिक लौकिक स्वाभाविक । भगवंतीं अर्पें सकळिक । या नांन देख भागवतधर्म ॥ ४६ ॥ उदकी तरंग अतिचपळ । जिकडे जाय तिकडे जळ । तैसे भक्ताचे कर्म सकळ । अर्पें तत्काल भगवंतीं ॥ ४७ ॥ ये श्लोकीचे व्याख्यान । पहिले मानसिक अर्पण । पाठी इंद्रियें बुद्धि अभिमान । कायिक जाण श्लोकान्वयें ॥ ४८ ॥ भागवतधर्माची निजस्थिती । मन बुद्धि चित्त अहंकृती । आदिकरुनि इंद्रियवृत्ती । भगवंतीं अर्पिती ते ऐक ॥ ४९ ॥ वाधूं न शके स्वधर्मकर्म । ऐक राया त्याचें वर्म । मनी प्रगटला पुरुषोत्तम । अतिनिःसीम निजबोधें ॥ ३५० ॥ हाणोनि सकल्पविकल्प । अवघे जाहले भगवद्रूप । यालागीं भक्त नित्य निष्पाप । सत्यसकल्प हरिदास ॥ ५१ ॥ जेवीं बुद्धिचळाचा खेळ । राजा प्रधान गज दळ । अवघे काष्ठचि केवळ । तेवीं सकल्प सकळ भगवद्रूप ॥ ५२ ॥ जो जो सकल्पकार्मा कामू । तो तो होय आत्मारामू । तेथे भजनाचा सभ्रमूं । अतिनिःसीम स्वये वाढे ॥ ५३ ॥ जागृती सुपुती स्वप्न । तिही अवस्थां होय भजन । तेथे अर्पंड अनुसधान । निर्जैबोधें पूर्ण ठसावे अगी ॥ ५४ ॥ मना होता समाधान । समाधाने अधिक भजन । पूर्ण वाणलें अनुसधान । ध्येय ध्याता ध्यान सैमरसें भजे ॥ ५५ ॥ तुर्या साक्षी उन्मनी । याही लाविल्या भगवद्भजनीं । जवरी अवस्था आपणीं । आपआपणा सुकल्या नाही ॥ ५६ ॥ ऐसा भावनेवीण उपजे भावो । तों तो तत्काळ होय देवो । मग अर्पणाचा नवलांबो । न अर्पिता पहावो स्वयें होय ॥ ५७ ॥ स्वरूपे मिथ्या केले स्वप्न । जागृती सोळुनि काढिले ज्ञान । निवडोनि सुपुसिसुखसमाधान । तिहीते पूर्ण एकत्र केले ॥ ५८ ॥ तथे स्वरूपी सगळें मन । स्वयेचि करी निर्जात्मार्पण । तेथींचे सुखसमाधान । भक्त सज्ञान जाणती स्वयें ॥ ५९ ॥ यापरी मानसिक जाण । सहज स्वरूपी हो अर्पण । आता इद्रियाचे समर्पण । होय तें लक्षण ऐक राया ॥ ३६० ॥ दीपु लाविजे गुह्यांभीतरी । तोचि प्रकाशे गंधाक्षद्वारी । तेवी मनी प्रगटला श्रीहरी । तोचि इंद्रियातरें भजनानदु ॥ ६१ ॥ तेचि इंद्रिय-

१ करुनि २ पाल्मी वाहणारे ३ निजतो ४ भजमरूप पालवीत. ५ सतलक्षणें ६ वामनिक ७ निष्काम. ८ नतर ९ हे दोन्ही मनाचे धम आहेत १० उल्लास ११ जातमस्वरूपाच्या ज्ञानानें १२ ठसाचलें १३ त्रिपुटीच्या एकपणान १४ आधर्य १५ आपणच आपणाला समर्पण करणे १६ घरान १७ खिटक्यावून

व्यापार । सांगिजती सविस्तर । स्वाभाविक इंद्रियव्यवहार । भजनतत्पर परब्रह्मी ॥ ६२ ॥
जंत्र दृष्टि देखे दृश्यते । तव देवोचि दिसे^१ तेथें । यापरी दृश्यदर्शनाते । अर्पी भजनसत्ते
दृष्टीचा विषयो ॥ ६३ ॥ दृश्य द्रष्टा आणि दृष्टी । देखता तिन्ही एकवटी । सहजे ब्रह्मार्पण
ते दृष्टी । भक्त जगजेठी यापरी अर्पी ॥ ६४ ॥ दृश्य प्रकाशी दृश्यपणे । तेचि दृष्टीमाजीं
होय देखणे । ऐसेनि अभिन्नपणे । दर्शनापणे भजती भक्त ॥ ६५ ॥ हे एकपर्णी तीनही
भाग । तिन्हीमाजी एक अग । ऐसे जे देखणे चार्ग । त्याचि अर्पणे साङ्ग सहजे अर्पी ॥ ६६ ॥
नाना पदार्थ प्राजळे । नीट नवे देखती डोळे । परी अर्पणाचे सोहळे । निजात्ममेळें अर्पिती
स्वयें ॥ ६७ ॥ यापरी दृष्टीचे दर्शन । भक्त करिती ब्रह्मार्पण । आता श्रवणाचें अर्पण ।
अर्पी ते लक्षण एक राया ॥ ६८ ॥ जो बोलतें बोलविता । तोचि श्रवणीं जाला श्रोता ।
तोचि अर्थवचोधु जाणता । तेथे ब्रह्मार्पणता सहजेचि ॥ ६९ ॥ शब्दू शब्दत्ये जंव उठी ।
तव शब्दविता प्रगटे पाठीपोटी । तें अकृत्रिम भजन उठी । ब्रह्मार्पणमिठी श्रवणीं पडे ॥ ७० ॥
शब्द बोलासचे अर्थवाढी । तव शब्दविता चे शब्दार्थगोडी । तेणे हरिभजनीं आवडी ।
स्वयें उठी गाढी श्रवणार्पणेसी ॥ ७१ ॥ शब्द जंव कानी पडे । तंव शब्दार्थें भजन वाढे ।
बोलवित्याच्या अगा घडे । अर्पण उघडे करिताचि ॥ ७२ ॥ बोलासी जो बोलविता । त्यासीं
दृढ केली एकात्मता । ते भजन चढे श्रवणाच्या हाता । ब्रह्मार्पणता निजयोगे ॥ ७३ ॥
सद्गुरुवचन पडता कानीं । मनाचे मनपण विरे मनी । तेचि श्रवण ब्रह्मार्पणीं । भगवद्भ-
जनीं सार्थकता ॥ ७४ ॥ श्रवणोचि यापरी श्रवण । करितां उठिले ब्रह्मार्पण । हेतुरहित भग-
वद्भजन । स्वभावे जाण स्वयें होत ॥ ७५ ॥ भजनें तुष्टला जगन्निवास । होय वासाचा
निजवास । मग घ्राणद्वारा परेश । भोगी सुवास ब्रह्मार्पणेसीं ॥ ७६ ॥ जो सुमना सुमनपण
जोडी । तो घ्राणाचेही घ्राण होय आवडी । मग नाना सुवासपरवडी । ब्रह्मार्पणींवाढी
निजभोग अर्पी ॥ ७७ ॥ वासाचा अवकाश होय आपण । घ्राणीं ग्राहकपणे जाण । तो
भोगुचि स्वयें सपूर्ण । कृष्णार्पण सहज होतु ॥ ७८ ॥ रमना रस सेवूं जाये । तव रसस्वादु
देवचि होये । मग रमनेमाजी येऊनि राहे । ब्रह्मार्पणें पाहे रसभोगवृत्ती ॥ ७९ ॥ जे जे रमना
सेवी गोडी । ते ते हरिरूपे धडंफुडी । स्वादा येऊनि रोकडी । ब्रह्मार्पणपरवडी निजभोग
अर्पी ॥ ८० ॥ रस रसना रसस्वादू । त्रिविधभेदें निजअभेदू । रससेवनीं परमानंदू । स्वान-
दकदू विसडे ॥ ८१ ॥ कडु मधुर नाना रस । रसना सेवी सात्रकाश । परी तो अवघा ब्रह्म-
रस । स्वादी सुरस परमानंदू ॥ ८२ ॥ यापरी रसीं रसना । भोगें रतली कृष्णार्पणा । आता
स्पर्शविषयरचना । अर्पें ब्रह्मार्पण तें एक राया ॥ ८३ ॥ स्पर्श घेइजे निजदेही । तव देहीच
प्रगटे विदेही । मग स्पर्शीं जे जे कार्ही । तो तो भोगू पाही ब्रह्मार्पणें उठी ॥ ८४ ॥ स्पर्शा-
स्पर्श जे स्पर्शजे । तव स्पर्शाजया नाडळे दुजे । तेणे एकपणाचेनि व्यंजें । कृष्णार्पणेंगेजे
भजन प्रगटे ॥ ८५ ॥ तेथे जो जो घेइजे पदार्थु । तो तो पदार्थु होय समर्थु । तेंचि भजन
परमार्थु । निजस्वार्थु निजभक्ता ॥ ८६ ॥ चावया कार्ही देणे जाये । तव देता भजन करे
होये । देतें घेत दान स्वयें । देवोचि होयें निजागें ॥ ८७ ॥ जेउंते जेउंते चालवी पाये । तो

१ माण घडीला २ देखे ३ एत्र होतान ४ चागल ५ रस ६ शाला मग्य श्रोता ७ बोलविता
८ सहज ९ एकपणा, रसी १० वासयोग ११ सुखाचि प्रसारी १२ मोठी १३ गरीगर १४ वनशाचा
गण जो भीष्म १५ सांपडत नाही १६ विमितान १७ भोजे=प्रकाराचें, रीतीन १८ जेवट जेवट

तो मार्गु देवोचि होये । मग पाउलापाउली पाहे । निजभजन होये ब्रह्मार्पणेशीं ॥ ८८ ॥
 चरणा चरणा निजगती । तोचि निजागें क्षितीची क्षिती । चालतां तैशिया युक्ती । सहज
 ब्रह्मस्थिति निजकमें अर्पी ॥ ८९ ॥ बोल बोलविती या वंदनं भेटी । बोल न लाजे त्याचिया
 हृष्टी । ते लाज गिळून बोलणे उठी । निजभजनपुष्टी ब्रह्मार्पणेशीं ॥ ३९० ॥ शब्द मावळे
 निःशब्दी । निःशब्दचि बोलिजे शब्दी । तोचि अर्पणाचा विधी । जाण त्रिशुद्धी समर्पिते-
 निशीं ॥ ९१ ॥ बोलु बोलवितां बोलाआंतू । तो बोलु अर्पणेशीच येतू । ऐसा शब्देंचि निज
 भजनार्थू । प्रगटे परमार्थू ब्रह्मार्पणेशीं ॥ ९२ ॥ ऐसा मने कमें वचने । जो हटावला भग-
 वद्भजन । तेचि भजन अभिमाने । निजनिर्वाणे हट धरी ॥ ९३ ॥ तरंग समुद्राआंतौता ।
 ह्यणे माझेनि मेघु तत्त्वता । जगातें निवविता जीवविता । तृपा हरिता चातकाची ॥ ९४ ॥
 माझेनि मॅस्यें पिकती । माझेनि सरिता उसळती । मागुती मजमाजीं मिळती । समरसती
 सिधुत्वे ॥ ९५ ॥ तेवी मुळींचे पूर्णपण । पावोनि भजे अभिमान । त्याचे भजनार्थें लक्षण ।
 सावधान अवधारीं ॥ ९६ ॥ ह्यणे मी सकललोककर्ता । कर्म करोनि अकर्ता । मी सर्व-
 भोगभोक्ता । नित्य अभोक्ता मी एकु ॥ ९७ ॥ सकळ लोकीं माझी सत्ता । सकळीं सक-
 लाचा नियंतां । सकळा सकळत्वे मी प्रकाशिता । होय मी शास्ता संकळिकांचा ॥ ९८ ॥
 सकळा भूती मी एकु । मीचि व्याप्य व्यापकु । जनिता जनयिता जनकु । नहोनि अनेकु
 जगद्रूप मी ॥ ९९ ॥ मी देवाचा आदिदेवो । देवी देवपणा माझाचि भावो । व्ययामाजीं
 मी अज अव्ययो । अक्षरी अक्षरभावो माझेनि अगें ॥ ४०० ॥ ईश्वरी जे जे सत्ता । ते ते
 माझी सामर्थ्यता । भगवंतीं भगवंतता । जाण तत्त्वता माझेनी ॥ १ ॥ मी आपरूपीं आपु ।
 मी प्रकृतिपुरुपाचा वापु । सृष्टिरचनेचा मकलपु । निर्विकल्पू पै माझेनी ॥ २ ॥ मी आदीची
 अनादि आदी । मी समाधीची निजसमाधी । निजशुद्धीसी माझेनि शुद्धी । यापरी त्रिशुद्धी
 अभिमानार्पण ॥ ३ ॥ मी अजन्मा न जन्मोनि जन्में । मी अकर्मा न करोनि करी कमें ।
 माझेनि योग पुरुषोत्तमें । पाविजे महिमे उत्तमत्वाचे ॥ ४ ॥ सच्छब्दे माझे अग । चिच्छब्दे
 मीचि चाग । नहोनिया तिन्ही भाग । आनंद निर्व्यग तोचि मी ॥ ५ ॥ माझेनि सूर्यहृष्टी
 डोळस । मजमाजी चिदाकाशाचा अवकाश । माझेनि अगें जगन्निवास । सावकाश नांदतु ॥ ६ ॥
 अंजा अजपणे मी अज । निःशेष निर्वाजा मी बीज । माझेनि निजागें निज । निजभोजें स्वयें
 नांचे ॥ ७ ॥ अधिष्ठाना मजमाजीं अधिवासु । मी जगदीशाचा पूर्ण ईशु । मी परम पुरु-
 पाचाही पुरुषु । परेशा परेशु मीच स्वयें ॥ ८ ॥ असत माझेनि सत होये । अचित् माझेनि
 चिदंत्य लाहे । निजानंदासिही पाहें । आनंदू "निर्वाहे माझेनी ॥ ९ ॥ मी सकळ सिद्धीची
 निजसिद्धी । मी सर्वागदेशणी बुद्धीची बुद्धी । मोक्ष ह्यणणे तोही उपाधी । जाण त्रिशुद्धी
 माझेनी ॥ ४१० ॥ मी साचार निजधर्म । मजमाजीं ब्रह्म विस्तरे कर्म । ब्रह्मसमाधीचें पर-
 ब्रह्म । निजनि सीम मीच मी ॥ १११ ॥ हरि हर ब्रह्मा निजनिर्धारी । हेही माझे अशांशधारी ।
 मी दशावताराचा अवतारी । माझी निजथोरी मीही नेणे ॥ १२ ॥ ऐसिया नाना विवंचना ।
 अभिमाने भजे भगवद्भजना । ब्रह्माहमस्मि हट भावना । आपआपणयां पूर्णत्वे अर्पीं ॥ १३ ॥

१ या बोलिं २ आपणार्थी ३ समुद्राच्या आत ४ धार्य ५ नया ६ एक होतात ७ नियम कर्म वेणार,
 शास्त्रा ८ कळिकाळाचा ९ 'ब्रह्मस्यो च नेत्रे' अशी युक्ति आहे १० योगें ११ अज अजप नार्मी अज
 १२ भोज=वेपथारी नष्ट १३ नादें १४ चित्त=चैतन्यस्वरूप १५ प्रगटे १६ विचरे १७ 'मी व्रत आहे' अशी

जीव घालूनि पूर्णत्वाआत । जें जें अभिमानकल्पित । तें तें साचचि स्वयें होत । तेंही पूर्णत्व अर्पितु निजपूर्णत्वीं ॥ १४ ॥ ब्रह्माहमस्मि नुसधें वचन । ये अहंते नाम भगवद्भजन । मा हा तंव तद्रूप होऊन । भजे अभिमान ब्रह्मार्पणेंसीं ॥ १५ ॥ साडूनि देहबुद्धीचा केरू । भजनें उठिला अहंकारू । तो अपरोक्ष निजसाक्षात्कारू । पावूनि पूर्ण निर्धारू पूर्णत्वे वरें ॥ १६ ॥ ह्मणोनि मनना मीचि मनन । स्मरणा मीचि नित्यस्मरण । चित्तासी मी निजचिंतन । चित्तियधर्मवीण सर्वदा ॥ १७ ॥ ज्याची सहसा प्राप्ती नव्हे । ते तें निजचित्तें चितावें । तंव अप्राप्तीसीचि प्राप्ति पावे । चित्त निजानुभवे सहज भजता ॥ १८ ॥ तेव्हा निश्चितें जे जे चिती चित्त । ते ते स्वयेंचि होय समस्त । या प्रतीती चित्त भजत् । ब्रह्मार्पणयुक्त निजचोधें ॥ १९ ॥ नाथिले चिती ते अतिचिता । आथिले चिती ते निश्चितता । आथी-नाथी साडूनि चित्ता । सहजे न भजता भजन होय ॥ ४२० ॥ चित्त चित्त आणि चित्तन । या तिहीं जाहले समाधान । ते समाधानही कृष्णार्पण । सहजीं सपूर्ण स्वयें होये ॥ २१ ॥ ऐसिया भगवद्भजनविधी । भजनशील जाली बुद्धी । तें सकळ कर्मी समाधी । जाण त्रिशुद्धी स्वयें जाली ॥ २२ ॥ कर्माचरणीं समाधी । एक ह्मणती न घडे कधी । ते पावले नाहीं निजात्मबोधी । जाण त्रिशुद्धी विदेहा ॥ २३ ॥ ताटस्थ्या नाव समाधी । ह्मणेल त्याची ठकली बुद्धी । ते समाधी नव्हे त्रिशुद्धी । जाणावी नुसंधी मूर्च्छा आली ॥ २४ ॥ ताटस्थ्या-पासूनि उठिला । ते तो समाधीम मुकला । तेव्हा एकदेशी भागो आला । मंद या बोला न मानिती सत्य ॥ २५ ॥ समाधी आणि एकदेशी । बोलता बोलणे ये लाजेसी । सत्य मानी ते शब्दपिंशी । शुद्ध स्वरूपासी अनोळख ॥ २६ ॥ येथें प्राचीन अतिसमर्थ । ते मूर्च्छा आपोनि करी तटस्थ । वाचूनि चालते समाधिस्थ । जाण पा निश्चित वसिष्ठादिक ॥ २७ ॥ पाहें पा देवर्षि नागदु । विनोदें न मोडे समाधिवोधु । याज्ञवल्क्याचा समाधिसवधु । ऋषि प्रसिद्धु परीक्षा केली ॥ २८ ॥ स्वरूप देखोनि मूर्च्छित जाहला । तो आपणिया आपण तरला । स्वयें तरुनि जन उद्धरिला । तो बोधु प्रकाशिला शुक्रयामदेवी ॥ २९ ॥ यालागीं समाधि आणि व्युत्थान । या दोनी अवस्थांसहित जाण । बुद्धी होये ब्रह्मार्पण । अखडत्वे पूर्ण समाधी ॥ ४३० ॥ अर्जुना देखनि निजसमाधी । सर्वेंचि घातला मंहायुद्धीं । परी तो कृष्ण कृपानिधी । ताटस्थ्य तें त्रिशुद्धी नेदीच स्पदां ॥ ३१ ॥ सकळ कर्मी समाधी । हे सद्गुरुचि बोधी बुद्धी । तरी युद्धींही त्रिशुद्धी । निजसमाधी न मोडे ॥ ३२ ॥ बुद्धीं आकळले परब्रह्म । ते अहेतुक चाले कर्म । हेंचि बुद्धीचे अर्पण परम । इतर तो भ्रम अनुमानज्ञान ॥ ३३ ॥ स्वरूपी दृष्टी निरवधी । अंनवच्छिन्न समानबुद्धी । कर्माकर्मी अज्ञान न वाधी । परमसमाधी तिये नांव ॥ ३४ ॥ नि शेष गेलिया देहबुद्धी । स्वरूपपणे फुज न राधी । कर्माकर्मी अज्ञान न वाधी । ते परमसमाधी निर्दुष्ट ॥ ३५ ॥ ते स्वरूपी निरवधी । भजनशील जाली बुद्धी । ते सकळ कर्मी समाधी । निर्जार्पणविधी स्वयें जाहली ॥ ३६ ॥ जेथें शर्मली

१ महारतवीं २ चित्ताचे धम ह्मणजे गुण अर्गी नसून ३ नसते ४ असलेले ५ आहे, नाहीं ही दोन्ही ६ फेजळ ७ सत्त्वपाटिलाच वेड निवा पिशाच ८ ज्ञान ९ समाधिविषय १० तत्काल ११ निर्माणयुद्धीं १२ बुद्धीनें महण वेळ १३ निष्काम १४ व्यापक, अविच्छिन्न १५ या जांज्यात 'निजसमाधी' चें नाथांनीं कारण सत्य स्थान वेळे आहे स्वरूपाच्या ठायीं अस्त जाणति ठेवून निष्काम कर्म करीन जाणें हाच सारा समाधियोग होय १६ अक्षर 'मां ब्रह्म आदौ' असा मर्थ १७ दोषरहित, उत्कृष्ट १८ आत्मनिवेदनरूप नववी भक्ति १९ ताहींशीं आन

मनाची आधी । ते जाणाची परमसमाधी । समाधी घेणे ते वेहवुद्धी । काष्ठ तें त्रिशुद्धी
 मूर्च्छितप्राय ॥ ३७ ॥ मनासी ठाउकें नसे । इंद्रियी व्यापारू तरी दिसे । कर्म निपजे जें जें
 ऐसे । तें जाणजे आपसे कायिक ॥ ३८ ॥ श्वासोच्छ्वासाचे परिचार । का निमेषोन्मेषाचे
 व्यापार । तेही नारायणपर । केले साचार निजस्वभावे ॥ ३९ ॥ तरी देहगेहवर्णाश्रमे । स्वभागा
 आलीं जीं जीं कमें । तीं ती आचरोनि निजधमें । पूर्वाचरुमें अनहंकृती ॥ ४० ॥ साक-
 रेचें कारले प्रौढ । ते देहकाटेनशीं सर्व गोड । तेवीं इंद्रियें कर्मगूढ । स्वादिष्ट सदृढ ब्रह्मा-
 र्पणे ब्रह्मीं ॥ ४१ ॥ कर्मकलेंपु आघवा । आचरोनि आणी गौरवा । परी कर्तेपणाचिया
 गांवा । अहंभावा स्पर्शना ॥ ४२ ॥ मजपासून जाले सत्कर्म । माझा आचार अति उत्तम ।
 म्या निरसिले मरणजन्म । हा स्वभावे देहधर्म उठोचि नेणे ॥ ४३ ॥ देहसगें तरी वर्तणे ।
 परी देहधर्म धरूं नेणे । देहस्वभावलक्षणे । ब्रह्मार्पणे विचरती ॥ ४४ ॥ देहधर्माचा नुठे
 फाटा । ज्ञानगर्वाचा न चढे ताटा । यालागीं सहजभजना माजिवटो । जाला तो पंथी अन-
 हंकृती ॥ ४५ ॥ त्यापासुनि जें जे निपजे । ते तें देवो ह्याणे माझें खांजे । यालागीं ब्रह्म-
 र्पणवोजे । त्याचे स्वभाव सहजे नार्पिता अपर्पिती ॥ ४६ ॥ परिसाचे कसवटीवन्हें । जें जें
 लागे ते तें सांडेपंधरें । तेवी निपजे जे जे शरीरें । तें तें खरें परब्रह्म ॥ ४७ ॥ त्याचा खेळु
 तेंचि महापूजन । त्याची वडवड तेंचि प्रिय स्तवन । त्याचे स्वभावीं स्वानंदपूर्ण । श्रीना-
 रायण सुखावे ॥ ४८ ॥ तो जेवती वास पाहे । आवडी देवो तेउता राहे । मग पाहे अथवा
 न पाहे । तरी देवोचि स्वयें स्वभावे दिसे ॥ ४९ ॥ तयासी चालता मार्गें । तो मार्गू द्योडजे
 श्रीरगें । तो देवाचिया दोंदावरी वेगें । चाले सर्वांगें दुल्लत ॥ ४५० ॥ जे जे कर्म स्वाभा-
 विक । तें ते ब्रह्मार्पण अहंतुक । या नाव भजन निर्दोख । भागवतधर्म देख या नांव
 ॥ ५१ ॥ स्वाभाविक जे वर्तन । तें सहजे होय ब्रह्मार्पण । या नाव शुद्ध आराधन । भाग-
 वतधर्म पूर्ण जाण राया ॥ ५२ ॥ यापरी भगवद्भजनकथा । भय नाही गा सर्वथा । अभय
 पुशिले नृपनाथा । तें जाण तत्त्वतां भजने होय ॥ ५३ ॥ येथें भयाचें कारण । राया तूं
 ह्याणशील कोण । तेही सांगो सावधान । ऐक श्रवणेंसौभाग्यनिधी ॥ ५४ ॥

भय द्वितीयाभिनिवेशत स्वादीशादपेतस्य विपर्ययोऽस्मृति ।

तन्माययाऽतो बुध आभजेत्त भक्त्यैक्येश गुरदेवतात्मा ॥ ३७ ॥

आत्मा पूर्णत्वे सर्वत्र एक । तेथ जो ह्याणे मी वेगळा देस । तेचि अज्ञान भयजनक ।
 दुःखदायक अतिद्वंद्वें ॥ ५५ ॥ भयाचे मूळ दृढ अज्ञान । त्याचे निवर्तक मुख्य ज्ञान ।
 तेथ का लागले भगवद्भजन । ऐसा ज्ञानाभिमान पंडिता ॥ ५६ ॥ ऐक राया येचि अर्थी ।
 ज्ञानासी कारण मुख्य भक्ती । हा कृतनिश्चयो आमुच्या मती । तेही उंपपत्ती अवधारीं
 ॥ ५७ ॥ अज्ञानाचें मूळ माया । जे ब्रह्मादिका न ये आया । गुणमयीं लागली प्राणियां ।
 जाण ते राया अति दुस्तर ॥ ५८ ॥ त्या मायेचें मुख्य लक्षण । स्वस्वरूपाचें आवरण ।
 द्वैताचे जें जे स्फुरे स्फुरण । मूळमाया जाण तिचे नाव ॥ ५९ ॥ ब्रह्म अद्वयत्वे परिपूर्ण ।
 ते स्वरूपीं स्फुरे जे मीपण । तेचि मायेचे जन्मस्थान । निश्चयें जाण नृपनाथा ॥ ६० ॥

१ चिन्ता, तन्मय २ 'समाव यो ग उच्यते' ह्य समाधीच खर लक्षण ३ आह्वाररहित ४ कर्मांचा समुदाय ५ उ-
 न्माद ६ प्रतिष्ठ झाला ७ साकळ, साण ८ कसोटीवर ९ योग सोने १० वाट ११ पूजन १२ श्रवणसुखाचे महद्भाग्य
 भोगणाऱ्या १३ अवघा एक. १४ ब्रह्मज्ञान १५ निरपण दिवा समर्धन १६ आठोक्यात १७ लपवणूक, गोपन

ते मायेच्या निजपोटी । भयशोकदुःखांचिया कोटी । ब्रह्माशिवादींचे लागे पाठी । इतरांची गौठी ते कोण ॥ ६१ ॥ ते महामायेची निवृत्ती । करावया दादुगी भगवद्भक्ती । स्वयं श्रीकृष्ण येचि अर्थी । बोलिला अर्जुनाप्रती गीतेमाजी ॥ ६२ ॥

॥ भगवद्गीताश्लोकार्थ ॥ मामेय ये प्रपद्यन्ते मायामेता तरति ते ॥

माया ह्याणिजे भगवच्छक्ती । भगवद्भजने तिची निवृत्ती । आन उपाय तेथें न चलती । भक्त सुखें तरती हरिमाया ॥ ६३ ॥ हरीची माया हरिभजने । हरिभक्ती सुखेंचि तरणे । हें निजगुह्य अर्जुनाचेनि कारणे । स्वयं श्रीकृष्णे सांगितले ॥ ६४ ॥ मायेची हेचि निजपुटी । स्वरूपी विमुख करी दृष्टी । द्वैतभावे अत्यंत लाठी । भ्रमाची त्रिपुटी वाढवी सदा ॥ ६५ ॥ भयाचे जनक द्वैतभान । द्वैतजनक माया जाण । मायानिवर्तक ब्रह्मज्ञान । हें सत सज्ञान बोलती ॥ ६६ ॥ ऐसे श्रेष्ठ जे ब्रह्मज्ञान । ते भक्तीचे पोषण जाण । न करिता भगवद्भजन । ब्रह्मज्ञान कदा नुपजे ॥ ६७ ॥ जरी जाहले वेदशास्त्रसपन्न । तिंही न करिता भगवद्भजन । मायानिवर्तक ब्रह्मज्ञान । तयांसीही जाण कदा नुपजे ॥ ६८ ॥ शब्दज्ञानाची व्युत्पत्ती । दादुगी होय लौकिक स्थिती । मायानिवर्तक ज्ञानप्राप्ती । न करिता हरिभक्ति कदा नुपजे ॥ ६९ ॥ हरिगुणांची रसाळ कहाणी । ते ब्रह्मज्ञानाची निजजननी । हरिनामाचेनि गर्जनी । जीव घेउनी माया पळे ॥ ७० ॥ माया पळता पळो न लाहे । हरिनामधाकें विरोनि जाये । यालागीं हरिमाया पाहें । वाधू न लाहे हरिभक्ता ॥ ७१ ॥ नामाची परम दुर्धर गती । माया साहो न शके निजशक्ती । हरिभक्त माया सुखे तरती । यालागीं श्रीपती बोलिला स्वयं ॥ ७२ ॥ सार्युज्यादि चारी मुक्ती । अर्की वाढवी भगवद्भक्ती । ते न करिता अनन्यगती । शास्त्रज्ञा मुक्ती न घडे कदा ॥ ७३ ॥ हरिभजनीं जे विमुख । त्यासी सदा द्वैत सन्मुख । महाभयेंसीं दुःखदायक । प्रपद्यु देख दृढ वाढे ॥ ७४ ॥ जेवीं एकाएकीं हरभ्रम पडे । तो पूर्व ह्याणे पश्चिमेकडे । तैसी वस्तु विमुखे वाढे । अतिगांढे मिथ्या द्वैत ॥ ७५ ॥ द्वैताचिये भेदविहिरे । सुटती सकल्पविकल्पाचे झरे । तेथ जन्ममरणाचेनि पूरें । बुडे एकसरें ब्रह्माडगोल ॥ ७६ ॥ जन्ममरणाचिया घोडी । नाना दुःखाचिया कोडी । अभक्त सोशिती साकडीं । हरिभक्ताते वोढी स्वप्नींही न लगे ॥ ७७ ॥ भक्तीचे अगाध महिमान । तेथे रिघेना भववधन । तें करावया भगवद्भजन । सद्गुरुचरण सेवावे ॥ ७८ ॥ निजशिष्याची मरणचिंता । स्वयं निवारी जो वस्तुता । तोचि सद्गुरु तत्वता । येर ते गुरुता मंत्रतंत्रोपदेशे ॥ ७९ ॥ मंत्रतत्र उपदेशिते । घोरोघरीं गुरु आहेत आइते । जो शिष्यासी मेळवी सद्गुरूतें । सद्गुरु त्यातें श्रीकृष्ण मानी ॥ ८० ॥ गुरु देवो गुरु माता पिता । गुरु आत्मा ईश्वरु यस्तुता । गुरु परमात्मा सर्वथा । गुरु तत्वता परब्रह्म ॥ ८१ ॥ गुरूचे उपमेसमान । पाहता जर्गी न दिसे आन । अगाध गुरूचें महिमान । तो भाग्येवीण भेटेना ॥ ८२ ॥ निष्काम पुण्याचिया कोडी । अगाध वैराग्य जोडे जोडी । नित्यानित्यविवेकआवडी । तें पाविजे रोकडी सद्गुरूपा ॥ ८३ ॥ सद्गुरूपा हातीं चढे । तेथें भक्तीचे भाडार उघडे । तेव्हा कळिकाळ पळे पुढे । कायसे वापुडें भयभय

॥ ८४ ॥ गुरुते ह्यणो मातापिता । ते एकजन्मी सर्वथा । हा सनातन तत्वतां । जाण पां वस्तुता मायवापू ॥ ८५ ॥ अधोद्वारें उपजविता । ते लौकिकीं मातापिता । अधोद्वारा आतळों नेदिता । तो सद्गुरु पिता सत्यत्वे शिष्यां ॥ ८६ ॥ गुरुते ह्यणो कुळदेवता । तिची कुळकर्माच पूज्यता । हा सर्व कर्मा अकर्ता । पूज्य सर्वथा सर्वार्थी ॥ ८७ ॥ गुरु ह्यणो देवासमान । तंव देवांसी याचेनि देवपण । मग त्या सद्गुरुसमान । देवही जाण तुजेना ॥ ८८ ॥ गुरु ब्रह्म दोनी समान । हेही उपमा किंचित न्यून । गुरुवाक्यें ब्रह्मा ब्रह्मपण । तें सद्गुरुसमान अद्वयत्वे ॥ ८९ ॥ यालागी अगाध गुरुगरिमा । उपमा नाहीं निरुपमा । ब्रह्मीं ब्रह्मत्व प्रमाणप्रमा । हे वाक्यमहिमा गुरुची ॥ ९० ॥ ब्रह्म सर्वांचें प्रकाशक । सद्गुरु तयाचाही प्रकाशक । एवं गुरुहूनि अधिक । नाहीं आणिक पूज्यत्वे ॥ ९१ ॥ यालागी गुरुते मनुष्यबुद्धी । पाहों नये गा त्रिशुद्धी । ऐशिये भावार्थबुद्धी । सहजे चित्तशुद्धी सच्छिष्या ॥ ९२ ॥ ज्याचा गुरुचरणीं निःसीम भावो । त्यांचा मनोरथ पुरवी देवो । गुरुआज्ञा देवो पाळी पहावो । गुरु वाक्यें स्वयमेवो जड मूढ तारी ॥ ९३ ॥ ब्रह्मभावे जे गुरुसेवक । देवो त्याचा आज्ञाधारक । त्यासी नित्य पुरवी निजात्मसुख । हे गुरुमर्यादा देख नुलंघी देवो ॥ ९४ ॥ देवो गुरुआज्ञा स्वयें मानी । तंव गुरु देवासी पूज्यत्व आणी । एवं उभयता अभिन्नपर्णी । भावार्थियांलागोनी तारक ॥ ९५ ॥ सद्भावो नाहीं अभ्यंतरी । बाह्य भक्ति भावेंचि करी । भावानुसारें ससारीं । नानापरी स्वयें ठकती ॥ ९६ ॥ ठकले ते मनुष्यगती । ठकले ते निजस्वार्थी । ठकले ते ब्रह्मप्राप्ती । दंभं हरिभक्ती कदा नुपजे ॥ ९७ ॥ येथ भावेंवीण तत्वतां । परमार्थुं न ये हाता । सकळ साधनाचे माथा । जाण तत्वतां सद्भावो ॥ ९८ ॥ कोरडिये खावी धरिता सद्भावो । तेथेचि प्रगटे देवाधिदेवो । मां सद्गुरु तंव तो पहावो । स्वयें स्वयमेवो परब्रह्म ॥ ९९ ॥ यालागीं गुरुभजनापरता । भजावया मार्गु नाही आयता । ज्ञानभक्ती जे तत्त्वता । ते जाण सर्वथा सद्गुरुभक्ती ॥ १०० ॥ गुरुहूनि श्रेष्ठ ब्रह्म । ह्यणता गुरुत्वा आला कनिष्ठ धर्म । ऐसा भाव धरितां विषम । ब्रह्मसाम्य शिष्यां नुपजे ॥ १ ॥ आह्मा सद्गुरु तोचि परब्रह्म । ऐसा नित्य निजभाव सप्रेम । हेचि गुरुसेवा उत्तमोत्तम । शिष्य परब्रह्म स्वयें होये ॥ २ ॥ ऐशिये गुरुसेवेआंत । प्रहाद ज्ञाला द्वंद्वातीते । नारद स्वानंदें गात नाचत । ब्रह्मसाम्यें विचरत सुरासुरस्थाने ॥ ३ ॥ ऐसीचि गुरुसेवा करिता । चुकली अवरीपाची गर्भव्यथा । ते गर्भचि जाहला देवो साहता । भक्ता भवव्यंथा वाधां नेदी ॥ ४ ॥ ऐशिया अभिन्न भावना । सुबुद्धी भजती गुरुचरणां । ते पंडित्यें जनार्दना । त्यासी भवभावना शिवो नेदी ॥ ५ ॥ गुरु ब्रह्म दोनी एक । शिष्यही अमे तदात्मक । जे भेदें मानिती वेगळिक । तेही मायिक कवि सागे ॥ ६ ॥

अभिधमातोऽप्ययमाति हि द्वयो ध्यातुर्धिया स्वप्नमनोरथो यथा ।

सत्कर्मसकृत्पविकृत्पक मनो बुधो निर ध्यादभय तत स्वात् ॥ ३८ ॥

गुरुपासी जो प्रपन्नु दिसे । तो नसताचि मिथ्या आभासे । जेवी का एकला निर्द्वैतधरो । स्वप्नामाजी जग कल्पी ॥ ७ ॥ असोनि निद्राधरो दिसे स्वप्न । जो जागा होवोनि आपण ।

१ जुनाट २ योनिमार्गां ३ बुळगा, धरोवरी पावत नाही ४ सद्गुरु पूर्ण ५ गुरुचा मोठेपणा ६ प्रमाण=ज्ञानबुक्क अत करण, प्रमा-याथज्ञान. (क्षयताजुभव प्र ६ आंवी ४१ पहा) ७ काष्टीं सद्भावो ८ मग ९ शीतोष्णादि द्वद्वा हून निराळा १० देवलोकीं व देखलोकीं ११ ससाराची पीडा. १२ आवडते, प्रिय १३ सुप्त १४ क्षोभेमयें

करूं वैसे मनोरथध्यान । तो नसतेंचि जन वन एकतीं देखे ॥ ८ ॥ हो का घालोनि
 आसन । जो करी मूर्तिचिंतन । त्यासी ध्येय ध्याता उपचार ध्यान । नसतेच जाण कल्पित
 भासे ॥ ९ ॥ जेवी धनलोभ्याचें हारपे धन । परी वासना न साडी धनधान्य । धनातें
 आठविता मन । धनलोभे पूर्ण पिसे होये ॥ ५१० ॥ मन स्वयें जरी नव्हे धन । तरी
 धनकोश आठवी मन । तंव स्मृती वळघे वन । व्यामोहें पूर्ण पिसे होय ॥ ११ ॥ तेवी
 व्यामोहाचे पूर्ण भरित । मिथ्या भासे देहादि द्वैत । तें अहंभावे मानितां आप्त । भवभय
 निश्चित आदळे अगी ॥ १२ ॥ भवभयाचे कारण । मनःकल्पना मुख्य जाण । त्या मनाचें
 करावया निरोधन । सद्गुरुवचननिजनिष्ठा ॥ १३ ॥ हें जाणोनि सच्छिष्य ज्ञाते । गुरु-
 वाक्यें विश्वासयुक्तें । विवेकवैराग्याचेनि हातें । निजमनातें आकळिती ॥ १४ ॥ तेचि आक-
 ळती हातवटी । सक्षेपें राया सागेन गोष्टी । सद्गुरुवाक्यपरिपाटी । जे मनाते थांपटी निज-
 बोधें ॥ १५ ॥ चंचळत्वे विषयध्यान । करिता देखे जे जे मन । ते नें होय ब्रह्मार्पण । सद्गु-
 रुवचननिजनिष्ठा ॥ १६ ॥ धरुनिया विषयस्वार्थु । मने जो जो घेइजे अर्थु । तो तो होय
 परमार्थु । हा अनुग्रहो समर्थु गुरुकृपेचा ॥ १७ ॥ जो मुईभेणे पळों जाये । तो जेथे पळे
 तेथें भू ये । मग येणेजाणे स्वयें राहे । ठायीं ठाये पागुळला ॥ १८ ॥ तैसे मनासी लाविजे
 वर्म । जे जे देखे तेंचि ब्रह्म । जे जे करूं वैसे कर्म । तेथ पुरुषोत्तम स्वयें प्रगटे ॥ १९ ॥
 एवं इंद्रियवृत्तिंछाळे । मोडिले गुरुवाक्यप्रतीतिवळें । निजाधिष्ठानमेळें । कळासले येके
 वेळे अखंड कुलुप ॥ ५२० ॥ ऐसे नेमितां वाह्य कर्म । मनाचा मोडे द्वैतभ्रम । तव सवाह्य
 परब्रह्म । पूर्ण चिद्धोम कोंदाटे ॥ २१ ॥ ऐसे भजने मन नेमितां स्वयें । न रिचे कल्पात्-
 काळभये । भक्त होऊनिया निर्भये । विचरती स्वयें निःशंक ॥ २२ ॥ हे अगाध निष्ठा परि-
 पूर्ण । भोळ्याभाळ्या न टेंके जाण । यालागी सुगम साधन । सांगेन आन ते ऐक ॥ २३ ॥

श्रवणं सुभद्राणि रथाङ्गपाणेजं मानि कर्माणि च यानि लोके ।

गीतानि नामानि तत्त्वार्थकानि गायन्विलज्जो विचरिदसह ॥ ३९ ॥

तरावया भाळेभोळे जन । मुख्य चित्तगुद्धीच कारण । जन्मकर्म हरीचे गुण । करावे
 श्रवण अत्यादरे ॥ २४ ॥ चुकल्या पुत्राची शुद्धिवैर्ता । जेणे सादरें ऐके माता । तेणे
 सादरें हरिकथा । सार्थकता परिसावी ॥ २५ ॥ हरीची जन्मकर्म अनंत गुण । झणाल त्यांचे
 नव्हेल श्रवण । लोकप्रसिद्ध जे पुराण । तें श्रद्धासपूर्ण ऐकावे ॥ २६ ॥ बहु देव बोलिले
 पुराणी । तेही लागती ज्याचे चरणी । तो समर्थ चक्रपाणी । जो वेदपुराणीं वदिजे ॥ २७ ॥
 त्याची जी जी जन्में अतिअद्भुत । जी जी कर्म परमार्थयुक्त । स्वमुखें बोलिला भग-
 वंत । तीं तीं ज्ञानार्थ परिसावी ॥ २८ ॥ जे जे केले पुराणश्रवण । ते तें व्यर्थ होय मन-

१ ह्रदये, नाहींसं होई २ वेडे ३ प्रबळ श्रमान, ४ सयमन ५ मन स्थायीन देवगमाची युक्ती ६ सद्गुरूच्या उपदेशाची
 रीत, पद्धती ७ स्वप्नरूपाचा बोध देऊन स्थिर करिते ८ पागळ झाला, स्थिरावला ९ इंद्रियाच्या स्वाभाविक कर्मां
 १० लागले अर्थां ओवीचा अर्थ-अधिष्ठान जें ब्रह्म त्याचीं समरमता झाल्यामुळे एतदम अणु वृद्धप लागले व इंद्रि-
 याच्या बाहेर उत्पन्नान्या कर्मांचीं द्वारं बंद झालीं गीतेच्या आठव्या अध्यायातल्या 'सप्तद्वाराणि सयम्भ' या श्रवणावर
 टीका करिताना झानोबाराय झणतात -- "परि ए तरीच घडे । जरी संयमार्ची अगड । सप्तद्वारां बन्नाड । झल्यती ॥
 तरी घडज मन बोंडह । हृदया असेल उगट" ॥ घुतारानवळ 'ब्रह्मर्षी' नावाच एक हत्यार असत वळों सरते पके
 घेळे । निजकुलुपें ११ निग्रह करितां १२ लक्षात येत नाहीं संपत नाहीं १३ सापडल्याची वातमी

नेंविण । यालागीं श्रवणाचें मनन । सावधान करावे ॥ २९ ॥ मोले घेतली जे गाये । दुभतें
 खातां विषय होये । तेचि दान देता लवलाहें । दुभती होये परमामृतें ॥ ५३० ॥ तेवीं
 केले जें श्रवण । तें मनने परम पावन । तेंचि उपेक्षिता जाण । परिपाकीं पूर्ण वाङ्म होय
 ॥ ३१ ॥ हरिनाम पडतां श्रवणीं । येकां गिळोनि जाये वदनी । येका ये कानींचे ते कानीं ।
 जाय निघोनी हरिनाम ॥ ३२ ॥ हरिनाम पडता श्रवणीं । ज्याचे रिघे अतःकरणीं । सकळ
 पापा होवोनि धुणी । हरिचरणीं तो विनटे ॥ ३३ ॥ यापरी श्रवणीं श्रद्धा । मननयुक्त
 करितां सदा । तें विकल्प वाधीना कदा । वृत्ति शुद्धा स्वयें होये ॥ ३४ ॥ ऐसे मननयुक्त
 श्रवण । करितां वोसडे हर्ष पूर्ण । तेणे हें हरिकीर्तन । करी आपण स्वानंदें ॥ ३५ ॥
 हरिचरित्रें अगाध । ज्ञानमुद्रापदवध । कीर्तनी गातां विशद । परमानंद वोसडे ॥ ३६ ॥
 वानिती अजन्मयाची जन्में । वानिती अकर्मियाचीं कर्में । सरती अनामियाची नामें ।
 अतिसप्रेमें डुळत ॥ ३७ ॥ साधावया निजकाज । साडूनि लौकिकाची लाज । कीर्तनी
 नाचती भोज । अतिनिर्लेज निःशंक ॥ ३८ ॥ कीर्तने निर्दळिले दोष । जप तप ठेले निरास ।
 यमलोक पाडिला वोस । तीर्थाची आस निरास जाहली ॥ ३९ ॥ यमनियमा पडती उप-
 वास । मरो टेंकले योगाभ्यास । कीर्तनगजरें हृषीकेश । निर्दाळी दोष नाममात्रें ॥ ५४० ॥
 कीर्तनाचा घडघडाट । आनंदु कोदला उद्भट । हरुपें डोले वैकुण्ठपीठ । तेणें सुखे नीलकठ
 ताडवनाचे नाचतु ॥ ४१ ॥ यापरी हरिकीर्तन । देत परम समाधान । हा भक्तिराजमार्ग
 पूर्ण । ये मार्गीं स्वयें रक्षण चक्रपाणी कर्ता ॥ ४२ ॥ चक्र घेऊनि भक्ताचे ठायीं । ह्याणे
 तुझें कार्य कायी । मज जगी वैरीचि नाहीं । भक्तद्वेषी पाही निजशस्त्रें नाशी ॥ ४३ ॥ चक्रें
 अभिमानाचा करी चेदा । मोहममता छेदी गदा । शंखें उद्बोधी निजबोधा । निजकमळें
 सदा निजभक्त पूजी ॥ ४४ ॥ जेथे चक्रपाणी रक्षिता । तेथें न रिघे भयाची कथा ।
 वार्ता यापरी कीर्तिवंता । हरि सर्वथा स्वयें रक्षी ॥ ४५ ॥ ज्यासी न करवे कथाश्रवण ।
 अथवा न टेंके हरिकीर्तन । तिहीं करावे नामस्मरण । राम कृष्ण गोविंद ॥ ४६ ॥ अच्युत-
 नामाची निजख्याती । चेवेंल्या कल्पातीं हो नेदी च्युंती । त्या नामातें जे नित्य सरती । ते जाण
 निश्चितीं अच्युतावतार ॥ ४७ ॥ रामकृष्णादि नामश्रेणी । असंड गजें ज्याची वाणी ।
 त्यासी तीर्थे येती लोटागणीं । सुरवर चरणीं लागती स्वयें ॥ ४८ ॥ वींप नामाचें निजतेज ।
 यम वंदी चरणरज । नामापाशी अधोक्षज । चतुर्भुज स्वयें तिष्ठे ॥ ४९ ॥ नामाचेनि पडि-
 र्पाडे । कायिसे भवभय बापुडे । कळिकाळाचे तोंड कोणीकडे । नामापुढे रिघावया ॥ ५० ॥
 जेवढी नामाची शक्ती । तेवढें पाप नाही त्रिजगतीं । नामापाशी चारी मुक्ती । जाण निश्चिती
 विदेहा ॥ ५१ ॥ ऐक राया सावधान । नामापरतें सुगम साधन । सर्वथा नाहीं नाही
 आन । निश्चय जाण नेमस्त ॥ ५२ ॥ जन्म नाम कर्म श्रीधर-श्रवणे उद्धरती पामर ।
 यालागीं हरिलीला सुभद्र । शास्त्रज्ञ नर वर्णिते ॥ ५३ ॥ ऐसा चाणल्या भक्तियोग । न
 धरी जाणपणाचा फुग । लज्जती अहममर्तापाग । विचरती निःसग हरिकीर्तने ॥ ५४ ॥

१ ऐहिक मुक्ताचा उपभोग २ फलासनधें, शैवटी ३ ही व पुढील अशा दोन ओव्या आमच्या पैठणहून आणविलेल्या
 प्रतीत आहेत दुसऱ्या कोणत्याही छापील प्रतीत नाहींत ४ धुपणी, क्षालन ५ भरपूर जाहती ६ सोंगें ७ आचारहित,
 आधारहीन, कारण लावडे कोणी पाहीना ८ पुष्कळ ९ विष्णु १० करवत नाहीं ११ जागी झाली अनता १२ अथ पात
 १३ नावाची श्रेणी=पक्ति १४ मोठें प्रकळ १५ धोरपणापुढें १६ भायशाली १७ गर्व १८ सांपणाची पराधीनता

करितां श्रवण स्मरण कीर्ती । तेणे वाढे सप्रेम भक्ती । भक्त विसरे देहस्फूर्ती । ऐक तेही स्थिती सागेन राया ॥ ५५ ॥

एवमत्र स्वप्रियनामकीर्त्या जातालुरागो द्रुतचित्त उच्चै ।

एसल्यो रोदिति रौति गायत्युन्मादवचूत्सनि लोकनाथ ॥ ४० ॥

हरिनामगुणकीर्तनकीर्ती । अखंड आवडे जागृती । स्वमीही तेचि स्थिती । दृढ हरिभक्ती ठसावे ॥ ५६ ॥ ऐशियापरी भक्तियुक्त । दृढतर जाहले ज्याचे व्रत । तव तंव होय आर्द्र-चित्त । प्रेमा अद्भुत हरिनामकीर्ती ॥ ५७ ॥ आत्मा परमप्रिय हरी । त्याचे नामकीर्तीचा हर्ष भारी । नित्य नवी आवड वरी । सवाह्याभ्यंतरी हरि प्रगटे ॥ ५८ ॥ चुकल्या मायपूतां सकटी । एकाकीं वहुकाळें जाहली भेटी । तेणे वोरडे घालोनि मिठी । चाले जेवीं पोटी अनिवार रुदन ॥ ५९ ॥ तेवी जीवशिवा अर्चटी । भक्तीचे पेटे जाहली भेटी । आत्मसाक्षात्कारें पडे मिठी । ते सधींमार्जी उठी अनिवार रुदन ॥ ५६० ॥ परमात्मयासी आलिंगन । तेणे अनिवार स्फुंदन । रोमाचित्त रुदन । सप्रेम पूर्ण उँसासोनि करी ॥ ६१ ॥ सवेचि गद-गदोनि हासे । मानी मजमार्जीच मी असे । मा चुकलो भेटलो हे ऐसे । देखोनि आपुले पिसे हासोचि लागे ॥ ६२ ॥ मी अखडत्वे स्वयें सचलो । अमेदपूर्णत्वे अनादि रचलो । तो मी अर्च्यो ह्याणे जाहलों मेलों । येणे आठवे डोलडोलों हासोचि लागे ॥ ६३ ॥ पळता दोराच्या सर्पाभेण । पडे अडखळे भयें पूर्ण । तोच दोराते वोळखोन । आपणिया आपण स्वयें हासे ॥ ६४ ॥ तेवीं ससाराचा अभावो । देहभाव समूळ वावो । तेथें नाधिली ममता अहं-भावो । मज होता पहावो ह्याणूनी हासे ॥ ६५ ॥ बाप गुरुवाक्य निजनिर्वाहो । देही असता विदेहभावो । माझे चारी देह जाले वावो । येणे अनुभवं पहावो गजों लागे ॥ ६६ ॥ ह्याणे धन्य धन्य भगवद्भक्ती । जिणे मिथ्या केल्या चारी मुक्ती । मी परमात्मा निजनिश्चिती । येणे उल्हासे त्रिजगती गर्जवी गजरे ॥ ६७ ॥ धन्य भगवताचें नाम । नामें केलो नित्य निष्काम । समूळ मिथ्या भवभ्रम । गजोंनि नि सीम हाक फोडी ॥ ६८ ॥ आता दुजे नाहीच त्रिलोकी । दिसे तें ते मीच मी कीं । मीच मी तो एकाकी । येणें वाक्यें अलोलिकी हाक फोडी ॥ ६९ ॥ दुर्धर भववध ज्याचेनी । नि जेप गेला हारपोनी । त्या सहुरूच्या निजस्तर्नी । गर्जवी वाणी अलोलिक ॥ ५७० ॥ ह्याणे ससार झाला वावो । जन्ममरणाचा अभावो । कळिकाळासी नाहीं ठावो । ह्याणोनिया पहावो हाक फोडी ॥ ७१ ॥ ऐशा हाकावरी हाका । फोडू लागे अलोलिका । सवेचि गाये निजात्मसुरा । स्वानंदें देखा डुल्लु ॥ ७२ ॥ परम सख्याची गोंड कथा । तृती न बाणे स्वयें सागता । तेवीं निजा-नुभवे हरि गाता । धंणी सर्वा पुरेना ॥ ७३ ॥ त्याचे गाणे ऐकता । सुखरूप होय सज्जान श्रोता । मुमुंक्षा होय परमावस्था । जरी तो अचिता गावों लागे ॥ ७४ ॥ गाता पदोपदीं निजसुख । कोदाटे अधिकाधिक । वोसडेंता परम हरिस । स्वानंदें अलोलिक नाचों लागे ॥ ७५ ॥ सारुनि दुजेपणाचें काज । निरसोनि लांक्रिकाची लाज । अहभावेविण सहज ।

१ वरतो २ एकाएकी ३ आपली आपणास ओळख पटून ४ दीघ श्रान सोडून ५ माझें मी मजमार्जी असे ६ अनिनासी ७ मी सवगन परिपूर्ण अरुज आजवर 'मी जनलो मी मेलें' या धर्मांत कथा राहिलें या आपल्या मूस-पणाच स्मरण वरता ८ सापाच्या मीतीन ९ मिथ्या १० कपिलेला ११ विरक्षण १२ असभयो १३ वृत्ती १४ मुमुक्षा १५ भक्त शाला शयता

मुक्त हरिभजनें ॥२१॥ भावे करितां भगवद्भक्ती । भुंक्ति मुक्तिही न वांछिती । तरी त्यांपाशीं चारी मुक्ती । दास्य करिती सर्वदा ॥ २२ ॥ हा भागवताचा निजमहिमा । अनुपम नाही उपमा । भावे भजोनि पुरुषोत्तमा । परमात्मगरिमा पावले ॥ २३ ॥ अगाध भगवंताची भक्ती । भक्ताची उत्कृष्ट प्राप्ती । ऐकतां विदेहचक्रवती । आश्चर्ये चित्ती चमत्कारिला ॥२४॥ ह्मणे धन्य धन्य भगवद्भजन । हरिखें कवीस लोटांगण । घालितां चालिले स्फुदन । रोमांचित नयन अश्रुपूर्ण जाहले ॥२५॥ आनंदस्वेदें कांपत । नावेक राहिला तटस्थ । सवेचि जाहला सार्वचित्त । ह्मणे झर्णी महंत न पुसता जाती ॥ २६ ॥ ऐशिया अतिकाकुलती । नेत्र उघडोनि पाहे नृपती । बैसली देखोनि मुनिपंक्ती । अतिशयें चित्ती सुखावला ॥ २७ ॥ तेणे सतोपें डोलत । ह्मणे पूर्णप्राप्ती भगवद्भक्त । जगी कैसे कैसे विचरत । तीं चिन्हें समस्त पुसो पाहों ॥२८॥

राजोवाच-अथ भागवत मृत यद्धर्मो यादृशो नृणाम् । यथा चरति यद्भूते येलिङ्गं भगवत्प्रिय ॥ ४४ ॥

भक्ता पूर्ण प्राप्ति सुगम । ऐकता राजा निवाला परम । तो भक्तचिह्नानुक्रम । समूळ सर्वम पूसत ॥ २९ ॥ विदेह ह्मणे स्वामी मुनी । पूर्ण प्राप्ति आकळोनी । ते भक्त कैसे वर्तती जनीं । तीं लक्षणे श्रवणीं लेववा मज ॥ ३० ॥ भक्तलक्षणभूषण । तेणे मंडित करा श्रवण । सावध ऐकता सपूर्ण । होइजे आपण भगवत्प्रिय ॥ ३१ ॥ त्याचा कोण धर्म कोण कर्म । कैसे वर्तती भक्तोत्तम । हृदयीं धरोनि पुरुषोत्तम । त्यांचे वोलतें वर्म तें कैसे ॥ ३२ ॥ कोणे परी कैशा स्थिती । हरिभक्त हरीस प्रिय होती । ऐशिया लक्षणाचिया पक्ती । समूळ मजप्रती सांगिजे स्वामी ॥ ३३ ॥ विदेहाच्या प्रश्नावरी । सतोपिजे मुनीश्वरी । कवीधाकुटा जो हरी । तो वोलावया वैखरी सरसावला ॥ ३४ ॥

हरिदवाच-सर्वभूतेषु य पश्येद्भगवद्भावमात्मन । भूतानि भगवत्प्रात्मन्येव भागवतोत्तम ॥ ४५ ॥

हरि ह्मणे रायाप्रती । अमित भक्तलक्षणस्थिती । एक दिगंबरतें वर्तती । एक स्वाश्रमस्थिती निजाचारें ॥ ३५ ॥ एक सदा पडले असती । एकाची ते उन्मादस्थिती । एक सदा गाती नाचती । एक ते होती अवोलंणे ॥ ३६ ॥ एक गर्जती हरिनामें । एक निर्दालिती निजकर्में । एक भूतदयाळू दानधर्में । एक भजननेमें राहती ॥ ३७ ॥ ऐशा अनंत भक्तस्थिती । सागता सागावया नाकळे वृत्ती । त्यामाजी मुख्य सकलित्ती । राया नुजप्रती सागेन ॥ ३८ ॥ पूर्णप्राप्तीचा मुख्य ठावो । सर्वां भूतीं भगवद्भावो । हाचि पूर्णभक्तीचा निर्जगौरवो । तोचि अभिप्रावो हरि सागे ॥ ३९ ॥ सर्व भूतीं मी भगवत । सर्व भूते मजआत । भूतीं भूतात्मा मीचि समस्त । मीचि मी येथ परमात्मा ॥ ४० ॥ ऐसे जे पूर्णत्वाचे मीपण । तेणे वाढे आत्माभिमान । सहजे निरसे निजनिरभिमान । ते शुद्ध लक्षण ऐक राया ॥ ४१ ॥ शुद्ध भक्ताचे निजलक्षण । प्रत्यगात्मयाचें जे मीपण । तेंही मानूनिया गौण । भावना पूर्ण त्याची ऐसी ॥ ४२ ॥ सर्वां भूतीं भगवत । भूते भगवंतीं वर्तत । भूतीं भूतात्मा तोचि समस्त । मी ह्मणणे तेथें मीपणा न ये ॥ ४३ ॥ सर्व भूतीं भगवंत पाही । भूतें भगवताचे ठायीं । हें अवघें देखे जो स्वदेही । स्वस्वरूप पाहीं स्वयें होय ॥ ४४ ॥ तो भक्तामाजी अतिश्रेष्ठ । तो

१ त्रिपयभोग २ परब्रह्माच्या थोर पदवीला किंवा थोरवीला ३ आनंदाच्या घामाने ४ क्षणभर ५ स्तम्भ ६ सावध ७ रत्नासह ८ फानीं अल्बाराप्रमाणें घाला ९ घरी १० नमत्वे, सर्वसंग सोडून ११ स्ववर्णाभ्रमधर्म पाहून १२ न दोष्कार, मारी १३ अनेक १४ भक्तांचे वागण्याचे प्रकार १५ सक्षेपाने १६ सर्वभूतीं भगवत पाहणें १७ थोरवी. १८ चांभा देह जो महाकारण त्याच्या अभिमानी पुरुषाचे १९ स्वस्वरूप

भागवतांमार्जी वरिष्ठ । त्यासी उत्तमत्वाचा पाट । अवतार श्रेष्ठ मानिती ॥ ४५ ॥ तो योगि
यांमार्जी अग्रगणी । तो ज्ञानियाचा शिरोमणी । तो सिद्धांमार्जी मुगुटमणी । हें चक्रपाणी
बोलिला ॥ ४६ ॥ जैशा घृताच्या कणिका । घृतेसी नव्हेति आणिका । तेवीं भूत भौतिकें
व्यापका । भिन्न देखा कदा नव्हती ॥ ४७ ॥ हे उत्तम भक्ताची निजस्थिती । राया जाणावी
निश्चिती । आतां मध्यम भक्त कैसे भजती । त्याची भजनगती ऐक राया ॥ ४८ ॥

ईश्वरे तदधीनेषु बालिशेषु द्विपसु च । प्रेम मैत्री कृपेपेक्षय करोति स मध्यम ॥ ४६ ॥

ईश्वर मानी उत्तमोत्तम । तद्रक्त मानी मध्यम । अज्ञान ते मानी अधम । द्वेषी ते परम
पापी मानी ॥ ४९ ॥ ईश्वरी प्रेम पवित्र । भक्तासी मैत्री मात्र । अज्ञानी तो कृपापात्र ।
उपेक्षा निरतर द्वेषियाची ॥ ६५० ॥ हे मध्यम भक्ताची भक्ती । राया जाण ऐशा रीतीं ।
आतां प्राकृत भक्ताची स्थिती । तेही तुजप्रती सागेन ॥ ५१ ॥

अर्चयामेव हरये पूजा य श्रद्धयेहते । न तद्रक्तेषु चान्येषु स भक्त प्राकृत स्मृत ॥ ४७ ॥

पापाणप्रतिमा हाचि देवो । तेयेचि ज्याचा पूर्ण भावो । भक्तसज्जनासी पहावो । अणु-
मात्र देहो लवां नेदी ॥ ५२ ॥ ते ठायीं साधारण जन । त्याची वार्ता पुसे कोण । त्यासी
स्वमीही नाही सन्मान । यापरी भजन प्राकृताचें ॥ ५३ ॥ ऐशिया स्थिती जो जड भक्तु ।
तो जाणावा मुख्य प्राकृतू । प्रतिभाभगें अतू । मानी निश्चितू देवाचा ॥ ५४ ॥ यापरी
त्रिविध भक्त । सागितले भजनयुक्त । परी उत्तमाचीं लक्षणे अद्भुत । तां सागावया चित्त
उदित माझें ॥ ५५ ॥

गृहीत्वार्पाद्रियैर्यां यो न द्वेष्टि न हृष्यति । विष्णोर्मायामिदं पश्यन् स वै भागवतोत्तम ॥ ४८ ॥

इद्रियें विपयांतें सेविती । परी सुखदुःख नुमंटे चितीं । विषय मिथ्यात्वे देखती । ते
जाण निश्चिती उत्तम भक्त ॥ ५६ ॥ मृगजळीं जेणे केले स्नान । तो नाहता कोरडाचि जाण ।
तेवीं भोगी ज्यासी अभोक्तेपण । ते भक्त पूर्ण उत्तमोत्तम ॥ ५७ ॥ उत्तम भक्त विषय सेविती ।
हा बोलु रूढला प्राकृताप्रती । त्यासी विषयीं नाहीं विषयस्फूर्ती । त्यागिती भोगिती दोनी
मिथ्या ॥ ५८ ॥ स्वमीचें केळें रायभोगे । जागा होऊनि खावों भागे । तेणे हातु माखे ना
तोडी लागे । तेवीं विषयसगें हरिभक्त ॥ ५९ ॥ येथवरी मिथ्या विषयभान । तरी सेवावया
त्यासी काय कारण । येव प्रारब्ध वळी पूर्ण । ते अवश्य जाण भोगवी ॥ ६६० ॥ परी मी एक
विषयभोक्ता । ही स्वमीही त्यास जुमटे कथा । यालागीं उत्तम भागवतता । त्यासीच
तत्वता वाणली ॥ ६१ ॥ यापरी विषयासकीं । वर्तिजे उत्तम भक्तीं । याहूनि अगाध
स्थिती । सागेन तुजप्रती ते ऐक ॥ ६२ ॥

देहेन्द्रियप्राणमनोधिवा यो न माप्ययधुद्भयतपट्टचे । मत्सारधर्मरविमुद्भमात् स्मृत्या हरिर्भागवतप्रधान ॥ ४९ ॥

देहेन्द्रियमनोबुद्धि प्राण । हेंचि वधाचें पंचायतन । धुधा तृषा भय हेदा पूर्ण । जन्म-
मरण इत्यादि ॥ ६३ ॥ या पाचा स्थानी अपार श्रम । या नाव ह्याणिजे सत्सारधर्म । निज-
भक्ता प्रसन्न आत्माराम । त्यासी भयश्रम स्वमीही नाही ॥ ६४ ॥ धुधा लागलिया दारण ।
अत्रैआकाक्षे पीडे प्राण । भक्ता धुधेची नव्हे आठवण । ऐसें अगाध स्मरण हरीचें ॥ ६५ ॥

१ मानाचें मुरय आसन २ कप्या ३ शरीरनिपयादिक ४ सर्वगतपरमात्माह्या भूतभौतिक ह्यांजे जें हें ह्ये क्षणें
तें भिन्न नाही ५ कृपापात्र ६ अज्ञान ७ मूर्तीना तास दाला जयतां ८ तपस, उरुक ९ उपप होत नाही

१० पांच स्थानें ११ क्षपाच्या इच्छेन

भावें करितां भगवद्भक्ती । धुधेतृपेची नव्हे स्फूर्ती । एवढी पावले अगाध प्रीती । ते भव-
 भयें निश्चिती डंडळतीना ॥ ६६ ॥ मनामाजी भवभयभरणी । तें मन रांतलें हरिचरणी ।
 आता भयातें तेथ कोण मानी । मन मनपर्णी असेना ॥ ६७ ॥ मनी स्फुरे द्वैताची स्फूर्ती ।
 तेथ भवभयाची दृढ स्थिती । ते मनी जाहली हरीची वस्ती । यालागीं भवभयनिवृत्ती
 द्वैतेंसीं ॥ ६८ ॥ देहबुद्धीमाजी जाणा । नानापरी उठती तृष्णा । ते बुद्धी निश्चयें हरीच्या
 स्मरणा । करिता परिपूर्णा विनटली स्वयें ॥ ६९ ॥ जेथे जे जें स्फुरे तृष्णास्फुरण । तेथें
 स्वयें प्रगटे नारायण । तेव्हां तृष्णा होय वितृष्ण । विरे सपूर्ण पूर्णामार्जी ॥ ६७० ॥ यापरी
 गा तृष्णारहित । हरिस्मरणे भगवद्भक्त । इंद्रियकेशां भक्त अलिप्त । तोही वृत्तांत एक राया
 ॥ ७१ ॥ मुख्य कष्टाचे अविष्टान । इंद्रियकर्मां राया जाण । ते इंद्रियकर्मां ब्रह्मस्फुरण ।
 हरिभक्तां पूर्ण हरिभजने ॥ ७२ ॥ दृष्टीने घेऊं जाता दर्शन । दृश्यमार्त्रीं प्रगटे नारायण ।
 श्रवणीं शब्द घेतां जाण । शब्दार्थीं पूर्ण विराजे वस्तु ॥ ७३ ॥ घ्राणीं घेतां नाना वासु ।
 वासवोधें प्रगटे परेशुं । रसना सेवी जो जो रसु । रसी ब्रह्मरसु निजस्वादें प्रगटे ॥ ७४ ॥
 देही लागता शीतोष्ण । अथवा कां मृदु कठिण । तेणे स्पर्शज्ञाने जाण । चिन्मात्र पूर्ण
 प्रगटे स्वयें ॥ ७५ ॥ आतां कर्मेन्द्रियप्रवृत्ती । तेथही स्फुरे ब्रह्मस्फूर्ती । घेणे देणे गमनस्थिती ।
 इंद्रियां गती आत्मारामें ॥ ७६ ॥ ऐसे करितां इंद्रियें कष्ट । ते कष्टीं होय निजसुख प्रगट ।
 तेणे इंद्रिया विश्रांती चोखट । पिकली स्वानंदपेठ हरिभक्तां ॥ ७७ ॥ जेणे इंद्रियां कष्ट
 होती । तेणेचि इंद्रियां सुखप्राप्ती । हे भगवद्भजनीं नित्ययुक्ती । भोगिजे हरिभजने ॥ ७८ ॥
 जन्म आणि मरण । हें देहाचे माथां जाण । भक्त देहीं विदेही पूर्ण । ध्यातां हरिचरण हरि-
 रूप जाले ॥ ७९ ॥ यालागीं देहीची अहंता । कदा नुपजे भगवद्भक्तां । ते-भक्तपूर्णतेची
 कथा । ऐक नृपनाथा सागेन ॥ ६८० ॥ देह धरिला पचानने । भक्त न डंडीळी जीवे प्राणे ।
 वंध्यापुत्रु सुळीं देणे । देहाचे मरणे तेवी देखे ॥ ८१ ॥ छाया पालखी वैसावी । ऐसे कोणी
 चितीना जीवी । तैशी देहासी पदवी यावी । हा नुठी स्वभावे लोभ भक्तां ॥ ८२ ॥ देहासी
 आलिया नाना विपत्ती । भक्तां खेदू नुमटे चिती । जेवीं आकाश शस्त्रघातीं । न ये काकु-
 ल्ळती तैसे ते ॥ ८३ ॥ जननीजठरीं देहो जन्मला । भक्तु न ह्मणे मी जन्मा आला । रवि
 धिर्हरी प्रतिविवला । धिहर मी जाहला कदा न ह्मणे ॥ ८४ ॥ सायंप्रातः सूर्य प्रकाशे ।
 अर्धी गंधर्वनगर आभासे । देहप्रतिपाळी अदृष्ट तैसे । म्या केले ऐसे स्फुरेना ॥ ८५ ॥
 भक्तदेहासी येतां मरण । हेचुरहित हरीचें स्मरण । यालागीं देह निमाल्या आपण । न
 मरता पूर्ण पूर्णत्वे उरे ॥ ८६ ॥ धिहरा समूळ नाशु जाला । तरी रवि न ह्मणे मी निमाला ।
 तेवी देहो गेलिया भक्त उरला । सद्रूपें सचैला हरिस्मरणे ॥ ८७ ॥ आधीं काय सर्पु मारावा ।
 मग दोराते दोरू करावा । तो न पालटता निजगौरवा । दोरूचि अवघा दोररूपें ॥ ८८ ॥
 तेवी हरिभक्तां देहाचा अभावो । मा काळ कवणा घालील घावो । आतां आह्मी ते
 आह्मीच आहो । आह्मीपण वायो आमुचेनि आह्मां ॥ ८९ ॥ इत्यादि ससारदेहधर्म ।
 ज्यासी स्पर्शां न शके कर्माकर्म । मोहो कदा नव्हेच भवभ्रम । तो भक्तोत्तम प्रधानत्वे

॥ ६९० ॥ राया आणिकही एक खूण । तुज मी सागेन सपूर्ण । ज्याचा काम होय नारायण । तें भक्तलक्षण अवधारीं ॥ ९१ ॥

। न कामकर्मनीजाना यस्त चेतसि सम्भ्रम । वासुदेवैकनिष्ठाय स वै भागवतोत्तम ॥ ५० ॥

हृदयी चितिता आत्माराम । तद्रूप जाहला हृदयीचा काम । त्यासी सर्व कर्मां पुरुषोत्तम । देवदेवोत्तम तुष्टोनि प्रगटे ॥ ९२ ॥ तेवें ज्या ज्या वासना हृदयवासी । त्याही पडल्या हरिसुखासी । एवं वासना जडल्या हरिरूपाशी । हरि आश्रयो त्यासी दृढ जाहला ॥ ९३ ॥ तेथ जो जो भक्तांसी कामु । तो तो होय आत्मारामु । वासनांचा निजसभ्रमु । पुरुषोत्तमु स्वयें होये ॥ ९४ ॥ जगां हरिभक्ति उत्तमोत्तम । भक्त कामेचि करी निष्काम । चालिता वासना अनुक्रम । निर्वासन ब्रह्म प्रकाशे स्वयें ॥ ९५ ॥ ग्रासोग्रासी रामस्मरण । तें अन्नचि होय पूर्णब्रह्म । भक्त भोगी मुक्तपण । या रीतीं जाण विदेहा ॥ ९६ ॥ ऐसा जो निष्कामनिष्ठु । तोचि भागवतामार्जी श्रेष्ठु । त्यासीच प्रधानत्वे पाडु । जाण तो वरिष्ठु उत्तमत्वे ॥ ९७ ॥ उत्तम भक्त कैसे विचरती । त्या भक्ताची विचरणस्थिती । ते सांगितली राया तुजप्रती । यथानिगुंती तीं श्लोकीं ॥ ९८ ॥ उत्तम भक्त कोण लिगेंसी । आवडते जाहले भगवंतासी । ते लक्षण सागावयासी । अतिउल्हासी हरि बोले ॥ ९९ ॥

न यस्य जन्मकर्मभ्या न वर्णाश्रमजानिभि । मज्जतेऽस्मिाहभावो देहे वे स हरे प्रिय ॥ ५१ ॥

प्राकृतामर्धीं देहाम्भिमान । तेणे गुरुकृपा करिता भजन । पालटे अभिमानाचे चिन्ह । अहं नारायणभावनायुक्त ॥ ७०० ॥ एव देह हें समूळ मिथ्या । अहं नारायण हें तत्वता । ऐशी भावना दृढ भाविता । ते भावनाआतौता अभिमान विरे ॥ १ ॥ अभिमान हरिचरणीं लीन । तेव्हा भक्त होय निरभिमान । तेचि निरहतेचें लक्षण । हरि सपूर्ण सांगत ॥ २ ॥ निरहंकाराचीं लक्षणे । तो जन्मोनि मी जन्मणे न ह्याणे । सुवर्णाचीं केलीं शुंने । तरी सोने श्वान हो नेणे तदाकारे असता ॥ ३ ॥ तेवीं जन्मादि अहंभावो । उत्तम भक्ता नाही पहा हो । कर्मक्रियेचा निर्वाहो । अहंकर्ता स्वयमेवो मानीना ॥ ४ ॥ तो कर्म करी परी न ह्याणे मी कर्ता । जेवीं गगनीं असोनि सविता । अग्नि उपजवी सूर्यकाता । तेवीं करोनि अकर्ता निजात्मदृष्टीं ॥ ५ ॥ सूर्ये सूर्यकर्ता अग्निसग । तेणे होतु याग का दाध । ते वाधू न शके सूर्याचें अग । तेवीं हा चाग करुनि अकर्ता ॥ ६ ॥ अचेतन लोह चुंबके चळे । लोहकर्म चुंबक न मळे । तेवीं हा कर्म करुनि सकळें । अनहंकृतिवळें अकर्ता ॥ ७ ॥ देहीचीं कर्म अहंष्टें होती । मी कर्ता ह्याणता तीं वाधती । भक्ता सर्व कर्मां अनहकृती । परमात्मप्रतीती भजनयोगें ॥ ८ ॥ एव देहींचीं कर्म निपजता । पूर्णप्रतीती भक्त अकर्ता । कर्माकर्माची अवस्था । नेधे तो माया अनहकृती ॥ ९ ॥ जरी जाहला उत्तम वर्ण । तरी तो न ह्याणे मी ब्राह्मण । स्फटिक कुंडुमें दिसे रक्तवर्ण । मी लोहिवां पूर्ण स्फटिक न ह्याणे ॥ ७१० ॥ ज्यासी नार्हा देहाम्भिमान । तो हातीं न धरी देहाचा वर्ण । तैसाचि आश्रमाचा अभिमान । भक्त सजान न धरी कटा ॥ ११ ॥ अगी वाणला सन्यासु । परी तो न

१ आत्माराम होवोनि ठेला २ वासना तिवा मनाच्या दृष्टि याजन्डे साक्षी होऊन पाहाव, ह्याणजे त्या आत्मरूपात मिळनात, व वासनातात ब्रह्मच हृदयात प्रकाशते ३ मानाच जासन ४ अनुत्तमानें ५ चिहाना ६ दृष्ट ७ कुत्री ८ होमरान ९ दाह १० रसोगर ११ जड १२ अहंकार नसलामुळ १३ देवापुत्र १४ आगाउमर १५ रक्तवण ए भा ७

ह्यणे मी परमहंसु । जेवीं नटाअंगीं राजविलासु । तो राजउल्हासु नट न मानी ॥ १२ ॥
 तेवी आश्रमादि अवस्था । भक्त न धरीच सर्वथा । तैशीच जातीचीही कथा । न घे माथां
 भक्तोत्तम ॥ १३ ॥ जाति उंच नीच असख्य । परी तो न ह्यणे हे माझीचि एक । जेवीं
 गंगातीरीं गांव अनेक । परी गंगा माझा एक गाव न ह्यणे ॥ १४ ॥ तेवीं जन्म कर्म वर्णा-
 श्रम जाती । पूर्ण भक्त हातीं न धरिती । चंद्र देहांची अहंकृती । स्वर्गीही न धरिती हरि-
 भक्त ॥ १५ ॥ आशंका ॥ ॥ तरी काय वर्णाश्रम जाती । भक्त निःश्रेय सांडिती । त्यात
 असोनि नाहीं अहंकृती । ते हे उर्पपत्ती बोलिलो राया ॥ १६ ॥ तो जेव्हां पावे जन्मप्राप्ती ।
 तेव्हां त्यासर्वे नाहीं वर्णाश्रम जाती । जन्मअभिमाने माथां घेती । कुळगोत जाती पै माझी
 ॥ १७ ॥ ऐशा नाथिल्या अहंकृतीं । ब्रह्मादिक गुंतले ठांती । वाढवितां वर्णाश्रम जाती । सज्ञान
 गुंतती निजाभिमाने ॥ १८ ॥ ऐशी अहंतेची अतिदुर्धर गती । ब्रह्मादिकां नव्हे निवृत्ती ।
 सोडूं नेणे गा कल्पांती । सज्ञान ठंकिजेती निजाभिमाने ॥ १९ ॥ येथें भक्ताच्या भाविक-
 स्थिती । अभिमान तुटे भगवद्भक्तीं । ते निरभिमान भक्तस्थिती । राया लुजप्रती दाविली स्वयें
 ॥ ७२० ॥ समूळ देहाभिमान झडे । तो देहीचि देवासी आवडे । ते भक्त जाण वाडेकोडे ।
 लडवाळे हरीचे ॥ २१ ॥ ते जें जें मागती कांतुके । तो देवोचि होय तितुकें । त्याचेनि परम
 सतोपें । देव सुखावे सुखें दादिल होये ॥ २२ ॥ जो जिकडे जिकडे जाये । देव निजागें
 तेउता ठाये । भक्त जेउती वास पाये । देव ते ते होय पदार्थ ॥ २३ ॥ त्यासी झणीं
 कोणाची दृष्टी लागे । यालागीं देवो त्या पुढे मागे । त्यासभोंवता सर्वांगें । भक्तीच्या पांग
 भुलला असे ॥ २४ ॥ निरभिमानाचेनि नावे । देव निजागें करी आपवे । जेवीं का तान्ह-
 याचेनि जीवे । जिवे भावे निज जननी ॥ २५ ॥ एवं राखता निजभक्तासी । तरी देव धांके
 निजमानसीं । हा जरी आला निजऐक्यासी । तरी हे प्रीति कोणासी मग करावी ॥ २६ ॥
 कोणासी पाहो कृपादृष्टी । कोणापें सागो निजगोष्टी । कोणासी क्षेम देवो मिठी । ऐशी
 आवडी मोठी प्रेमाची ॥ २७ ॥ या काकुळती श्रीअननु । ऐक्यभावे करी निजभक्तु । मग
 देवो भक्त दोहीआनु । देवचि नांदतु स्वानंदें ॥ २८ ॥ एवं आपुली आपण भक्ती । करीतसे
 अनन्यप्रीतीं । हेंचि निरूपण वेदांतीं । अद्वैतभक्ति या नाव ॥ २९ ॥ त्यासी चहू भुजीं
 आलिंगितां । हांवे न वांणेचि भगवंता । मग रिघोनिया आतौता । परमार्थता आलिंगी
 ॥ ७३० ॥ ऐसे खेवांचे मीसं करी । तेणे भक्त आणी आपणाभीतरी । मग आपण त्यां
 आतवाहेरी । अतिप्रीतीवरी कोदाटे ॥ ३१ ॥ नवल आवडीचा निर्वाहो । झणीं यासी लागे
 काळाचा घावो । यालागीं निजभक्तांचा देहो । देवाधिदेवो स्वयें होये ॥ ३२ ॥ ऐसा जो
 पढियंता परम । तो भागवतांमाजीं भक्तोत्तम । यापरी भागवतधर्म । पुरुषोत्तम वदय करी
 ॥ ३३ ॥ ऐशिया उत्तम भक्ता । भेदाची समूळ नुरे वार्ता । तेचि भक्तअभेदकथा । ऐक
 नृपनाथा सांगेन ॥ ३४ ॥

१ स्थूल, सूक्ष्म, कारण, महानकारण हे चार देह २ युक्ति ३ तत्त्व मिथ्या ४ राहतात ५ फगले जातात ६ अत्यंत
 कौतुकाने, आवडते ७ पुढे ८ वाट पाहतो, इच्छा धरितो ९ पराधीनपणासुद्धें १० भितो ११ प्रतीति १२ या
 प्रसर घाबरा होऊन १३ वृत्ता १४ पूजवणे अनुभवास येत नाही १५ आलिंगनाचे १६ निमित्त, मांग १७ मन्म
 राहती १८ प्रेमाची वागणूक १९ न जाणो, वदाचित २० राटका, प्रिय

न यस्व स्व पर इति वितेनात्मनि वा मित्रा । सर्वभूतसम भ्रान्त स वे भागवतोत्तमः ॥ ५० ॥

अद्वैतभजनाचे धोजें । मी माझें तूं आणि तुझें । ज्यासी नुरेचि सहज निजें । तो भक्त मानिजे उत्तमत्वे ॥ ३५ ॥ यापरी ज्याचे चित्ताचे ठायीं । भेटू निःशेष उरला नाही । तेथ माझें तुझें हें काहीं । तें निमाले पाही जेथिच्या तेथे ॥ ३६ ॥ जेथी अग्नीशीं जें जे टेंके । तें तें अग्नीचि होऊनि ठाके । तेथीं अभेदभक्त जें जे देखे । तें ते यथासुखें स्वरूप होये ॥ ३७ ॥ निर्जवित्त आणिकापाशीं देता । आवाकू नुपजे त्याचिया चित्ता । न देखे पारकेपणाची वार्ता । विकल्प घालिता तरी उपजेना ॥ ३८ ॥ डावे हातींचे पदार्था । उजवे हातीं स्वयें देतां । येथें कोण देता घेता । तेथीं एकात्मता सर्वभूतीं ॥ ३९ ॥ आपणासकट सर्व देही । भक्तां भगवंतावाचूनि नाही । यालागीं शांति त्याचे ठायीं । स्वानदें पाहीं निःशंक नादे ॥ ७४० ॥ ऐशिया निजसमशातीं । भगवद्भक्त ऋडा करिती । यालागीं उत्तमत्वाची प्राप्ती । सुनिश्चिती पावले ॥ ४१ ॥ हरिभक्ताची निरपेक्षता । ऐक सागेन नृपनाथा । उत्तम भक्ताची सागता कथा । अतिउल्हासता हरीसी ॥ ४२ ॥ निरपेक्ष तो मुख्य भक्त । निरपेक्ष तो अतिविरक्त । निरपेक्ष तो नित्यमुक्त । सत्य भगवंत निरपेक्षी ॥ ४३ ॥

त्रिभुवनविभवहेतवेऽप्युत्पन्नस्मृतिरजितात्मसुराभिर्विद्युग्वात् ।

न चलनि भगवत्पदारविन्दाह्वनिमिपार्धमपि य सु वेणवाद्य ॥ ५१ ॥

सप्रेमभावे करिता भक्ती । हरिचरणीं टेविली चित्तवृत्ती । निर्जस्वार्थाचिये स्थिती । अतिप्रीती निजनिष्ठा ॥ ४४ ॥ तेथें त्रिलोकीच्या सकल सपत्ती । कर जोडूनि वरूं प्रार्थिती । तरी क्षणार्ध न काढी चित्तवृत्ती । भक्त परमार्थी अतिलोभी ॥ ४५ ॥ क्षणार्ध चित्तवृत्ती काढिता । त्रिभुवनविभव ये हाता । एवढिया सांडूनि स्वार्था । ह्याणाल हरिभक्ता लाभ कोण ॥ ४६ ॥ हरिचरणीं अपरोक्षस्थिती । तेथील क्षणार्धाची जे प्राप्ती । त्यापुढे त्रिभुवनविभवसपत्ती । भक्त मानिती तृणप्राय ॥ ४७ ॥ सकळ जगाचा अंजिता । ब्रह्मा पितामहो तत्त्वता । त्रैलोक्यराज्यसमर्पता । बोलेंगे वस्तुता अगणीं ज्याचे ॥ ४८ ॥ त्रिभुवनवैभवाचे माथा । ब्रह्मपदाची समर्पता । तो ब्रह्माही निजस्वार्था । होय गिचसिंता हरिचरण ॥ ४९ ॥ त्यागोनि ब्रह्मवैभवसपत्ती । ब्रह्मा वैसोनि एकातीं । अहर्निशीं हरिचरण चिती । तरी त्या प्राप्ती सहसा नव्हे ॥ ७५० ॥ सहमा नें पेंवे हरिचरण । यालागीं ब्रह्मा सामिमान । तेणें अभिमानेचि जाण । नेलीं चौरून गोपालवत्से ॥ ५१ ॥ तेथ न कष्टता आपण । न मोडता कृष्णपण । गोपालवत्से जाहला सपूर्ण । पूर्णत्वे पूर्ण स्वलीला ॥ ५२ ॥ अगाध हरिलीला पूर्ण । पाहता वेडावले ब्रह्मपण । तेव्हा साडोनि पदाभिर्मान । अनन्यशरण हरिचरणीं ॥ ५३ ॥ कैलासराणा शूलपाणी । ब्रह्मा लागे ज्याचे चरणीं । तोही निजराज्य साडोनी । मँहाइमशानीं हरिचरण चिती ॥ ५४ ॥ कौपीनभस्मजटाधारी । चरणोदक धरोनि शिरी । हरिचरण हृदयामाझारीं । शिव निरतरी चितित ॥ ५५ ॥ एतं ब्रह्मा आणि शंकर । चरणांचे न पवती पौर । तेथें त्रैलोक्यवैभव थोर । मानी तो पामर अतिमदभाग्य ॥ ५६ ॥

१ सामर्थ्यां २ स्वीकरी ३ माहीं जालें ४ महज ५ स्वयं ६ खण ७ शका ८ कोण घेता ९ अतिनिधयानि, यरोत्तर १० आमप्राप्ताच्या ठिकाणीं ११ त्रिभुवनातलं सारं ऐश्वर्य १२ आत्मस्वरूपाचा प्रत्यक्ष अनुभव १३ निमागवना १४ लोळे, प्राप्त होई १५ शोधणारा, गवसिता १६ पावत नाही १७ ब्रह्मपदाचा अभिमान ही संपूर्ण कथा धामप्राप्तताच्या दशम स्फातील १३ व १४ या दोन अध्यायात पहावी १८ काशीकेंद्रात १९ सीमा,

अध्याय तिसरा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ओ नमोजी श्रीगुरुराया । ह्यणोनि सद्भावे लागें पायां । तंव मीपण गेले वायां । घेऊनियां तूपणा ॥ १ ॥ नवल पायांचें कठिणपण । वज्रें न तुटे लिंग-देहें जाण । त्याचेंही केले चूर्ण । अंबलीळा चरण लागता ॥ २ ॥ पायीं लागताचि वळी । तो त्वा घातला पाताळीं । पायीं लवणासुरा रवंदळी । अनुर्वळी निर्दळिता ॥ ३ ॥ पाय अतिशयेंसी तियें । काळियासी लागतां देख । त्याचें शोपोनियां विखें । केला निर्विख निःशेष ॥ ४ ॥ पाय अतिशय दारुण । शकटांसी लागतां जाण । त्याचें तुटलें गुणबंधन । गर्मनागमन खुंटले ॥ ५ ॥ पायांचा धाडु सकळां । पाये उद्धरिली अहिल्या शिळा । पाय नृगें देखता डोळां । थिलीं मुकला ससारा ॥ ६ ॥ आवडी पाय चितित्ती दास । त्याच्या मनुष्यधर्मा होय नाश । पायें यमलोक पाडिला वीस । पायें जीवास जीवनाश ॥ ७ ॥ पार्यवणी शिरी धरिले शिवे । तो जगाते घेतु उठिला जीवे । त्यासी राख लाविली जीवेभावे । शेखी नागवा भेंवे श्मशानी ॥ ८ ॥ ऐसे पायांचे करणे । शिवासी उरों नेदी शिवपणे । या जीवांसी कैचे जीवे जिणें । मानितें मानणे उरों नेदी ॥ ९ ॥ ऐसा जाणोनियां भावो । एका एकपर्णां ठेला ठावो । तेथेही पायांचा नैवलावो । केला एकपणा वावो वंदनमात्रें ॥ १० ॥ तेथें कवणें कवणासी वीनणे । कवणे कवणासी विनविणे । कवणें कवणासी देणे घेणे । मीतूंचे जिणे जीवे गेले ॥ ११ ॥ तेव्हां देव आणि भक्तू । जाहलासी मीं तूंचि तूं । तेथे मीपणाची मातू । कोणे कोणातू मिरवावी ॥ १२ ॥ ऐशिया पर्दीं वींऊनि तत्वता । करवि-तोसी ग्रंथकथा । तेव्हां माझेनि नावें कवि कर्ता । तूंचि वस्तुंता सद्गुरुराया ॥ १३ ॥ माझे नाम-रूप आघवे एक । तेही जनार्दनू झाला देख । ऐसे एकपणाचे कौतुक । आत्यंतिक श्रीज-नार्दना ॥ १४ ॥ तेणें कौतुकेंचि आता । माझेनि नांचे कविकर्ता । होऊनि स्वयें रचीं ग्रंथा । यथार्थता निजबोधें ॥ १५ ॥ तेथे द्वितीयाध्यायाचे अंती । दुस्तर माया उत्तम भक्ती । निर-सोनियां भजनस्थिती । भगवत्प्राप्ती पावले ॥ १६ ॥ कैशी दुस्तर हरीची माया । पुसावया सादरता झाली राया । अत्यादरेंकरोनिया । ह्यणे मुनिवर्षा अवधारी ॥ १७ ॥

राजोवाच-परस्व विष्णोरीशस्व मायिनात्मपि मोहिनीम् । माया वेदितुमिच्छामो भगवन्तो सुवन्तु न ॥ १ ॥

तृतीयाध्यायी निरूपण । राजा करील चारी प्रश्न । माया आणि तिचे तरण । ब्रह्म ते कोण कर्म ते कैसे ॥ १८ ॥ तेथे प्रथम मायेचा प्रश्न । रायें पुशिला आपण । तेचि अर्थचि निरूपण । मायेचें लक्षण राजा बोले ॥ १९ ॥ सुरांमार्जी श्रेष्ठ हृषीकेशी । ब्रह्मादि शिवू

१ मोठ्या भयानें २ वामनात्मन् सुक्ष्मदेह ३ सहज, अवचिता ४ नाश ५ परावणी, तिसट ६ विप ७ वमाचा या तावाचा अनुचर यानें तृण्यास भारण्यामार्ठी शकटाच (गाड्याचें) रूप घेतलें होतें हा कृष्णहस्ते गतीस गेला (श्रीभाग० स्क १० अ० १२) ८ जन्ममरण ९ या राजान पुत्र्य गोप्रदाने केलीं, परंतु एका ब्राह्मणास दिलेली गाय सुतून राजाच्या गाईच्या कटपात घुसली अत्राणतेपणाने राजान तीच दुसऱ्या ब्राह्मणास दिली पहिल्या ब्राह्मणां कोपायेनात राजास तू सरडा होशील असा शाप दिला तो सरडा होऊन पडला असता तृण्यसर्पानें मुक्त झाला (महा-भारत, अ० ३० ७०) १० प्राप्त झालेल्या ११ पायांचे तीर्थ, मागीरथी १२ हिंडे, फिरे १३ चमत्कार, परानम १४ याव, जाण १५ वागणण १६ मग १७ वाहून, अर्पण १८ वास्तविक १९ एपीने ह्यणजे द्रविय, राजा ईश ह्यणजे स्वामी तो हृषीकेश, इद्रियाचा चालन

वंदिती ज्यासी । त्या श्रीविष्णूची माया कैसी । जे मायिकांसी व्यामोही ॥ २० ॥ कैशी
 मायिकां माया मोही घेथें । ब्रह्मा शिवू मानिती चिन्हें । आही पूर्ण मायेचे निर्यंते । शेखी
 माया तयांत निजमोहे मोही ॥ २१ ॥ ब्रह्मा मोहिला शिवाचे लग्नी । वीर्य द्रवे पार्वती
 देखोनी । महादेवो महाज्ञानी । देखताच मोहिनी निजवीर्य द्रवले ॥ २२ ॥ जे सज्ञाना
 छळी लवलाह्या । जीते श्रुति ह्मणती अजया । ते हरीची दुर्धर माया । विवंचूनिया मज
 सागा ॥ २३ ॥ ह्मणाल दुर्धर मायेची वाक्कता । ते वाधू न शके अनन्य भक्ता । तुपांही
 भजावें भगवंता । मिथ्या मायेची कथा कां पुसशी ॥ २४ ॥ तेचि अर्थीचे निरूपण । राजा
 साक्षेपेंसी आपण । मुनीचे ऐकावया गुह्य ज्ञान । विदग्ध प्रश्न आदरें पुसतु ॥ २५ ॥

नानुप्ये उपन्युप्सद्ब्रह्मो हरिकथामृतम् । ससारातापनिस्तप्तो मर्त्यसत्तापभेजम् ॥ २ ॥

सेवितां तुमचे वचनामृत । पुरे न ह्मणे माझ चित्त । आस्वादिता शब्दी शब्दार्थ । श्रवण
 धुधार्त अधिक जाहले ॥ २६ ॥ अद्भुत कथा अतिसुरस । श्रवणीं श्रवणा अधिक सोस ।
 रसना ह्मणे हा अतिगोड रस । डोळ्या उल्हास हें अपूर्व रूप ॥ २७ ॥ प्राण ह्मणे हा निज-
 गंधू । सुर्मनी सुमना अतिसुगंधू । वाचा ह्मणे हा शब्दू । परमानंदू अनुवादे ॥ २८ ॥
 नवल निरूपणाचा मीवा । भुजस्फुरण ये घावया खेवीं । आलिंगन जीर्णींच्या जीवा । निज-
 सद्भावा होतसे ॥ २९ ॥ तुमच्या कथा सुनिश्चितीं । दिव्यौषधी भैरवरोग छेदिती । त्रिविध
 तापाची निवृत्ती । जड मूढ प्राकृती ऐकतां भावे ॥ ३० ॥ राजा परमार्थसाकाक्ष । टेर्योनि
 सार्थक कथेचें लक्ष । हरीधाकुटा अतरिक्ष । निरूपणीं दक्ष बोलता झाला ॥ ३१ ॥

अतरिक्ष उवाच-प्रभिमूर्तानि भूतात्मा महाभूतमेहाभुज । ससर्जोवावचा-याद्य स्वमात्रात्मप्रतिदये ॥ ३ ॥

अतरिक्ष ह्मणे राया । तुवा पुशिली हरीची माया । तो प्रश्नचि गेला याया । बोलणे न
 ये आया बोलकियाचे ॥ ३२ ॥ बंध्यापुत्राचा जन्मकाल । रायें आणविला तत्काल । राशि
 नक्षत्र जाति कुल । सागो जाता प्रिकल योग्यता होय ॥ ३३ ॥ मृगजळाची र्फवटे वरवी ।
 गंधर्वनगरीं घालावी । वारं वळूनि सुत्रस्वभावीं । घाती लावावी खद्योततेजे ॥ ३४ ॥ निजच्छा-
 येचे गिर फोडा । आकाशाची त्वेंचा काढा । शिंपीं आधारू खरवडा । वागुलाचा राडेंपडा
 निजशस्त्रें कीजे ॥ ३५ ॥ वाझेचे सुने पुत्रु झाला । तेव भीष्मस्त्रिये पान्हा आला । तें
 पय पाने तो मातला । घरभगु केला दिगत्रराचा ॥ ३६ ॥ जातीं लहान दळाचा वारा । अश्र-
 श्रुं आकाश चिरा । नपुंसकाचीं नौतोडें घरा । सूर्योदयीं अधारा लपो आलीं ॥ ३७ ॥
 गुजेचे^{१३} निर्जेतेजे दिवी । हनुमतलग्नीं लावावी । या सोहळियालागीं विकावी । वीसगाचीं
 निजच्छाया ॥ ३८ ॥ आकाशाचीं सुमने । सुवास कीं वासहीने । हे विप्रचिती जे देखणे । ते

१ मायावी, दुसऱ्याना मोहांत पाडणारे २ मोह घालते ३ मायेचे चालक ह्मणविणाराला ४ घाते, आणला करणारे
 ५ राट करून ६ चतुर ७ भुकेदेदे ८ जिह्वा ९ पुण्याला १० बोट ११ चित्तापर्यंत गुण, मोहिनी १२ वाढविण.
 १३ जन्ममरणहून महारोग १४ निरूपणाचे मर्यादित पुढील ५१ वीं थोंवी पहा शिवाय "आता महदारि हे माझी माया ।
 उतरोनिमां धनजया । मा होइजे ह्मणायी । कैसनि ये" (ह्यानेशरी १० ७ ओ० ६८) १५ व्यंग, चित्री १६ पागरोड
 १७ बोधयथा ह्यावर कापणीक ह्मणे घोट, नगरे, गळ वगैरे भावतात, त्याम गंधर्वनगरी ह्मणतात १८ घात्याची मा
 पदन पात्रांच्यांच्या उभोतीत शिवा लावावा १९ गाल २० अणार शिपेन राखण्टा काडा २१ मागुलचेपात्र ह्मण
 मदन त्याच्या शिवा विधवा कर राटकरगडा २२ नाववटें २३ रत्नहीपाच्या ऐवजीं गुचांच्या दिव्यांनीं प्राण करीं
 (अणार) २४ जे शक्ते पुरय याचा विचार कर जाणतात, त्यांनीं गुणाल मायेन लक्षण लागव ।

द्वैताची स्फूर्ती भगवंती स्फुरली ॥ ८१ ॥ किंवाहुना एकपणे समस्तें । रूपा आलीं
महाभूतें । तीचि हरीची माया येथें । जाण निश्चित नृपनाथा ॥ ८२ ॥ भूतभौतिक
स्फुरे जे स्फूर्ती । ते प्रकाशूं न शके माया स्वशक्ती । मायाप्रकाशकू चिन्मूर्ती । असंडत्वे
भूताकृती प्रवेशला भासे ॥ ८३ ॥ मुख्य मायेचें निजलक्षण । प्रकाशीं परमात्मा चिद्धन ।
तोचि भूतीं भूतात्मा आपण । प्रवेशलेपण नसोनि दावी ॥ ८४ ॥

एव सृष्टानि भूतानि प्रविष्टः पञ्चधातुमि । एकधा दशधाऽऽत्मान विभजन् व्रुपते गुणान् ॥ ४ ॥

ऐशीं सृजिलीं भूतें महाभूते । जीं जडमूढ अंचेतें । त्यासी वर्तावया व्यापारायें । विभागी
आपणाते तत्प्रवेशी ॥ ८५ ॥ पंचधा पंचमहाभूते । ते कार्यक्षम न्हावया येथें । पंचधा
विभागें श्रीअनंतें । प्रवेशिजे तें एक राया ॥ ८६ ॥ गंधरूपें पें पृथ्वीतें । प्रवेशोनि श्रीअनंतें ।
पूर्ण क्षमा आणोनि तीते । चराचरभूतें वाहवी स्वयें ॥ ८७ ॥ पृथ्वीं प्रवेशला भगवंतु ।
यालागीं ते आवरण जळातु । उरलीसे न विरतु । जाण निश्चितु मिथिलेशा ॥ ८८ ॥ धरा धरी
धराधरें । यालागीं विरेंवूं न शके समुद्र । धराधरें पृथ्वी सधरें । भूतभार तेणे वाहे ॥ ८९ ॥
स्वादरूपें उदकाते । प्रवेशोनि श्रीअनंतें । द्रवत्वे राहोनियां तेथें । जीवनें भूतें जीववी सदा
॥ ९० ॥ जीवनीं प्रवेशे जगजीवने । याकारणे आवरण तेचि जाण । न शोषिता उरे जीवन ।
हें लाघव पूर्ण हरीचें ॥ ९१ ॥ तेजाचे ठायीं होऊनि रूप । प्रवेशला हरि सद्रूप । यालागीं
नयनी तेज अमूप । जठरीं देदीप्य जठराग्नि जाहला ॥ ९२ ॥ रूपयोगे लवलाहीं । हरि
प्रवेशे तेजाच्या ठायीं । ते आवरण वायूमार्जी पाहीं । न माघळे काहीं यालागीं राया
॥ ९३ ॥ वायूमार्जी स्पर्शयोगें । प्रवेशु कीजे श्रीरगें । यालागीं प्राणयोगें । वर्तती अंगें
अनेक जीव ॥ ९४ ॥ वायूच्या ठायीं हृषीकेश । स्पर्शरूपें करी प्रवेश । यालागीं वायूचा ग्रास ।
सर्वथा आकाश करूं न शके ॥ ९५ ॥ शब्दगुणे हृषीकेश । आकाशीं करी प्रवेश । यालागीं
भूतासी अवकाश । सावकाश वर्तावया ॥ ९६ ॥ शब्दगुणें गगनी । प्रवेशला चक्रपाणी ।
यालागीं तें निजकारणीं । लीन होऊनी जाऊं न शके ॥ ९७ ॥ महाभूतीं निरतर । स्वाभा-
विक नित्य वैर । येराते ग्रासावया येरें । अतितत्पर सर्गदा ॥ ९८ ॥ जळ विरवूं पाहे
पृथ्वीते । तेज शोषूं पाहे जळातें । वायु प्राशूं घांवे तेजातें । आकाश वायूते गिळूं पाहे ॥ ९९ ॥
तेथ प्रवेशोनि श्रीधर । त्याते करोनिया निवैर । तेचि येरामार्जी येर । उल्हासे थोर नादवी
॥ १०० ॥ एव पंचभूतां साकारता । आकारली भूताकारता । तेथे जीवरूपें वर्तविता ।
जाहला पै तत्वतां प्रकृतियों ॥ १ ॥ त्यासी ब्रह्माडीं 'पुरुष' हें नांव । पिंडी त्याते ह्मणती
'जीव' । हा मायेचा निजस्वभाव । प्रतिविबला देव जीवशिवरूपें ॥ २ ॥ शिवाीं जे योगमाया
विरुध्याती । जीवाीं तीतें अविद्या ह्मणती । हेचि मायेची मुख्यत्वे भ्राती । स्वप्नस्थिती
ससार ॥ ३ ॥ ज्याते ह्मणती दीर्घ स्वप्न । तो हा मायावी ससार सपूर्ण । निद्रेमार्जी दिसे जे
भान । तें जीवाथे स्वप्न अविद्यायोगें ॥ ४ ॥ येथ जागा जाल्या मिथ्या स्वप्न । बोधुं जाह-
लिया मिथ्या भवभान । हें अवघें मायेचें विदानें । राया तूं जाण निश्चित ॥ ५ ॥ आता
जीवाची विषयावस्था । विषयरी विषयभोक्ता । एकधा दशधा विभंगता । आईक नृप-

१ निर्जीव, चेतनारहित २ शेष ३ विरघळण्याला ४ वळणट ५ पाण्यानें ६ जगाचा प्राण, परमात्मा ७ पृथ्वळ,
८ स्थान, जागा ९ एवमेक १० गिळ ११ ससार हा स्वप्नवत् मिथ्या आहे १२ आत्मज्ञान १३ करणी १४ रसभोक्ता

नाथा सागेन ॥ ६ ॥ एकधा भागे अतःकरण । स्वये झाला जनार्दन । मन बुद्धि चित्त अहं-
स्फुरण । चतुर्धा जाण विभाग ॥ ७ ॥ जीव आपुल्या परिपूर्णता । अहं ह्मणे निजात्म-
सत्ता । तेथ मायेची अतिलाघवता । देहात्मता दृढ केली ॥ ८ ॥ अहंकार वाढविता देहा-
त्मता । विमरे आपुली चिद्रूपता । तो विसरू वाढवी विषयचिंता । तेचि चित्त तत्त्वतां महा-
राजा ॥ ९ ॥ देहअहंता अतिचपळ । तीतेंच ह्मणती मन चंचळ । नाना सकल्पविकल्पजाळ ।
वाढवी प्रवळ भय शोक दुःख ॥ ११० ॥ देहअहंतेचे शाहाणपण । तिथे नाव गा बुद्धि
जाण । ते बुद्धीने निश्चय केला पूर्ण । आह्मा जन्ममरण अनिवार ॥ ११ ॥ एवं देहाभिमानाचे
माथां । चित्तचतुष्टयअवस्था । मुख्य संसाराचा कर्ता । जाण तत्त्वतां देहाभिमानु ॥ १२ ॥
अहंकार धरी सोहंपण । तें चित्ती प्रगटे चैतन्यघन । तेव्हा मनही होय उन्नमन । बुद्धीचा
निश्चयो पूर्ण परब्रह्मी ॥ १३ ॥ समूळ भावळल्या अभिमान । केंची बुद्धि केंचे मन । बुडे
चित्ताचे चित्तपण । ब्रह्म परिपूर्ण कोटोटे ॥ १४ ॥ एकधा विभाग अतःकरण । त्याची उग-
खूण निजलक्षण । राया सागीतले सपूर्ण । आता दशधा लक्षण तें ऐक ॥ १५ ॥ दशधा
इंद्रियें अंचेतन । त्यांते चेतविता नारायण । दशधारूपे प्रवेशोन । इंद्रियवर्तन वर्तवी
॥ १६ ॥ दृष्टीमाजी झाला देखणे । दृश्य प्रकाशी दृश्यपणे । ऐसेनि प्रकाशपणे । दृश्या-
भरणे दाखवी ॥ १७ ॥ श्रवणीं झाला तो ऐकणे । शब्द प्रकाशी शब्दलक्षणे । मग अर्थाव-
बोधकपणे शब्दविदाने ऐकवी ॥ १८ ॥ रसीं रसस्वादु नारायण । रसने तोचि रसस्वा-
दन । यापरी नानारससेवन । करवी जनार्दन जनांमाजी ॥ १९ ॥ सुंमनी श्रीहरि सुगंध ।
घ्राणीं तोचि जाणे गधार्धबोध । यापरी सुंमनमकरद । भोगवी गोविंद निजांगयोगें ॥ १२० ॥
शीत उष्ण मृदु कठिण । स्पर्श प्रकाशिता नारायण । त्वचेमाजी तोचि स्पर्शन । यापरी
जगजीवन भोगवी स्पर्श ॥ २१ ॥ वाचेचा वाचकु कमळापती । तोचि प्रकाशी शब्दपंक्ती ।
नाना शब्दार्थव्युत्पत्ती । वढवी निश्चितीं वाचाळपणे ॥ २२ ॥ कराच्या ठायीं देती घेती ।
अकर्तेनि कर्तव्यशक्ती । चरणा आचरणें निगुती । गमनस्थिती गोविंदे ॥ २३ ॥ उर्पस्थसु-
खाची सुखप्राप्ती । तेणे सुखें सुखावे श्रीपती । स्त्रीपुरुषमैथुनव्युत्पत्ती । प्रकाशी अतिभीतीं
पुरुषोत्तमु ॥ २४ ॥ गुदाचे ठायीं जे का क्षरण । तेही अक्षरें होय जाण । यापरी निजात्मा
परिपूर्ण । दशधा आपण विभागला देही ॥ २५ ॥ यापरी गा देहयोगें । विलासे विषय-
सभोग । भोग्य भोक्ता उभय भागें । प्रकाशूनि अंग स्वयें भोगी ॥ २६ ॥ जेवीं साळईच्या
रुखा । साळईचि खासोपशारता । न विकारता अंसका वृक्ष होये
॥ २७ ॥ जेवीं कां ऊंसु वीजी पडे । तो वाहेर ऊसपणेचि वाढे । जरी भिन्न भिन्न काडें
चढे । तरी मागें पुढे रस एक ॥ २८ ॥ तेवीं विषय आणि करणे । प्रकाशूनि एकपणे ।
मग विषयरस सेवणे । जीवपणे स्वयें सेवी ॥ २९ ॥

गुणैर्गुणान् स भुञ्जान आत्मप्रथोतिर्ते प्रभु । मन्वमान इद् सृष्टमात्मानमिह मज्जते ॥ ५ ॥

इंद्रिया आणि विषयासी । सहजे अतर्यामी प्रकाशी । जीव सेवूनि त्या विषयासी । पावे

१ शापल्या सत्तेन मी परिपूर्ण आह अस जीव ह्मणतो २ तेचि तरवता महामाया ३ परब्रह्म ४ सकल्पविकल्प-
धीन ५ भरत ६ पूर्ण प्रखयास येण्याजोगें ७ जड ८ उद्वृत्ता ९ दृश्याचे भक्षणार १० फुलां ठायीं ११ गुणघात
शा १२ सुपरम १३ रूपशेख १४ मैथुनसुखाची १५ मळत्याग करण १६ परमात्म्याच्या द्वार १७ तें क्षरणपदी
होय नारायण १८ वृधाळा १९ सव २० इदिये

॥ ७१ ॥ तीर्थ क्षेत्र पवित्रोदक । सरिता ममुद्र झाले एक । हारपले चंद्रसूर्यादिक । तिनी लोक बुडाले ॥ ७२ ॥ ऐशिया एकार्णवाचे ठायीं । विराटे विराला गा पाहीं । साकार उरे ऐसे काहीं । उरले नाहीं नृपनाथा ॥ ७३ ॥

ततो विराजमुग्ध्य धेराज पुण्यो तृप । अग्यत्र निशते सूक्ष्म निरिन्धन इयान्त ॥ १२ ॥

प्रलयकार्ळा अतिगहिंसू । अगाध उमळे जळोल्हासू । स्थूळाचा करितां नाशू । विरे निःशेषु विराडु ॥ ७४ ॥ वैराटाचा वैराज पुरुषू । तो अव्यक्तीं करी प्रवेशू । जेवीं इंधन-नाशे हुंताशू । करी रहिवांसू निजकारणीं ॥ ७५ ॥ जे ब्रह्मलोकनिवासी होती । त्यांसी महा-प्रळयाचे अतीं । ब्रह्मयासवे सर्वांसी क्रमें मुक्ती । ऐसे श्रुतीचें दृढ वाक्य ॥ ७६ ॥ 'वैराजपु-रुप'नाम वर्दती । हिरण्यगर्भातें ह्णणती । त्यासी प्रळयीं प्रवेशु अव्यक्तीं । तें इतरांची गती श्रुति-वाक्यें कैसी ॥ ७७ ॥ विदेहें पुत्रिली मायेची स्थिती । ते मायेची ऐशी दुर्धर शक्ती । जे न करिती भगवद्भक्ती । त्यां ब्रह्मयासवे मुक्ती घडो नेदी ॥ ७८ ॥ जालिया ब्रह्मसदनप्राप्ती । न करिता भगवद्भक्ती । अतिशयें दुर्लभ मुक्ती । ते भक्तीपार्शीं मुक्ती दासी जैसी ॥ ७९ ॥ न करिता भगवद्भजन । ब्रह्मयासीही मुक्ति नव्हे जाण । मा इतरांचा ज्ञानाभिमान । पुसे कोण परमावीं ॥ १८० ॥ ज्यासी जेथ पदाभिमान । त्यासी तेचि दृढ बंधन । यालागीं दुर्ल-भपण । मोक्षासी जाण तिहीं लोकीं ॥ ८१ ॥ साडोनिया पदाभिमान । अगें सदागिबु आपण । नित्य वसवी महास्मशान । भगवद्भजनीं निजनिष्ठा ॥ ८२ ॥ यालागीं ज्यासी ब्रह्मलोकपद-प्राप्ती । तेथेही जे करिती भगवद्भक्ती । त्यासीच प्रळयाच्या अतीं । परममुक्ती नृपवर्था ॥ ८३ ॥ ब्रह्मलोकीं ज्या नाहीं हरिभक्ती । तेही पावती पुनरावृत्ती । ऐशी मायेची दुर्धर शक्ती । न करिता भक्ति मुक्ति कैची ॥ ८४ ॥ येचि अर्थीं ब्रह्मयाचे वचन । दो श्लोकीं बोलिला आपण । ज्ञानाभिमानिया पतन । भक्ता भवबंधन कदा न वाधी ॥ ८५ ॥

ब्रह्मादिकृतगर्भस्तुतिश्लोकीं ॥ येऽयेभ्रविदाक्ष विमुक्तमानिनल्पयस्रभावावविशुद्धद्वय ।

आरह्य कृच्छ्रेण पर पद तत पतन्वयोऽनादतयुष्मद्वय ॥ १ ॥

तथा न ते माधव तावता वचिद्वश्यत मार्गात्पयि यद्रसौहृदा ।

एयानिगुप्ता विचरन्ति निर्भया विनायकानीकपमृधंसु प्रभो ॥ २ ॥

न करितां भगवद्भक्ती । सज्ञानाहीं नातुडे मुक्ती । तेचि अर्थींच्या दृष्टाती । ब्रह्मयाची उक्ती दाविली येथे ॥ ८६ ॥ जन्मामाजी ब्राह्मणपण । तेही वेदशास्त्रसंपन्न । न करिता भगवद्भजन । अचुक पतन त्यांसी ॥ ८७ ॥ भक्तां सर्वभूतीं भगवद्भावो । तेथ विघ्नांसी नाही ठावो । तथा अपावचि होय उपावो । भावार्था देवो सदा साह्य ॥ ८८ ॥ भक्तीवीण मुक्तीचा सोसूं । करिता प्रयत्न पडे वीसूं । असो हें वैराजपुरुषू । करी प्रवेशू अव्यक्तीं ॥ ८९ ॥ अव्यक्तीं वैराजाचा प्रवेशू । होताचि महाभूता विलासू । हों लागे भूता न्हासू । तो अर्जुप्रवेशू ऐक राया ॥ १९० ॥

१ जलमय झालेल्या जगात २ ईश्वराचा स्थूल देह, पुढ ब्रह्माड ३ भयवर ३६ ध्या श्लोकानेरील टीकेतली 'जे ह्युत्तम ना गहिंस' ही ओवी पहा गहिंसपणा ह्णजे मूर्खपणा (श्लोखरी ज० ९—५१३) ४ कारणत, प्रकृति रूपात ५ काष्ठनाशांत ६ अग्नि ७ वास्तव्य ८ सापाप्रचार, नागपद्धति ९ वाशीक्षेत्रातील सशानभूमी १० जन्मसृष्टु ११ लाभत नाही १२ नि सशय १३ अपाय १४ हव्यास, उत्तम इच्छा १५ व्यर्थ, निष्कळ १६ प्रसार

वायुना हतगधा भू सलिलत्वाय कल्पते । सलिलं तद्वतरस ज्योतिष्वायोपकल्पते ॥ १३ ॥
एतरूपं तु तमसा वायौ ज्योति प्रलीयते । हतस्पर्शोऽवकाशेन वायुर्नभामि लीयते ॥

प्रलयवायूचा क्षोभक क्रोधू । तेणे पृथ्वीचा हरिला गंधू । तव तेही विरोनिचा प्रसिद्धु ।
एकरूप जळ जाले ॥ ९१ ॥ क्षोभला वायू असमंसाहस । तो हरी जळाचा रस । तेव्हा
जळाचा होय न्हास । प्रलयमहातेजीं ॥ ९२ ॥ त्या तेजाचा निजसभ्रम । वायुवळें ग्रासीत
तम । तेव्हा प्रलयवायु परम । भरोनि व्योम कोदाटे ॥ ९३ ॥ त्या प्रलयवायूचा स्पर्श । चप-
ळतेसी सर्व ग्रास । करुनि ठाँके अवकाश । तेव्हा वायूते आकाश नि शेष ग्रासी ॥ ९४ ॥

कालात्मना हनयुण तम आत्मनि लीयते ॥ १४ ॥

इन्द्रियाणि मनो बुद्धि सह वैकारिकेनृप । प्रविशन्ति ह्यहकार स्वगुणैरहमात्मनि ॥ १५ ॥

आकाशाचा जो शब्दगुण । तो प्रलयकालू गिळी सपूर्ण । तंव क्षोभला तामसामिमान ।
तो करी प्राशन गगनाचे ॥ ९५ ॥ दश इन्द्रियाच्या गोंधळा । राजसामिमानी रिघाला ।
चित्तचतुष्टयाचा मेळा । तोही प्रवेशला सात्विकामिमानी ॥ ९६ ॥ इन्द्रियअधिष्ठात्रीं देवते ।
तांही मिळोनियां समस्तें । प्रवेशलीं सात्विकातें । जाण निश्चिते नृपनाथा ॥ ९७ ॥ ते तिनी
अहंकार त्रिगुणेंसी । प्रवेशती महत्त्वार्मी । महत्त्व मिळे मायेसी । जेवीं कन्या सवेंतीसीं
माहेरा ये ॥ ९८ ॥ जेवीं कुकडीची पिलीं । कुकडी पासार्तलीं घाली । मग ते स्वयें दिसे
एकली । तेवीं माया उरली कल्पातीं ॥ ९९ ॥ एव उत्पत्तिस्थितिप्रलयते । त्रिविध भागें
दाविली येथे । ते गुणमयी माया निश्चिते । मिथ्याभूत आभासे ॥ २०० ॥ जेवीं लेकुरें
खेळता खेळती । दिवसा हणती जाहली निशी । तेवींचि पूर्णस्वरूपाशीं । देखती मायेसी
त्रिविध कल्पना ॥ १ ॥

पुष्या माया भगवत सर्गस्थित्यन्तकारिणी । त्रिवर्णा वर्णतास्माभि किं भूय श्रोतुमिच्छामि ॥ १६ ॥

उत्तम मध्यम अधम जन । तिन्ही अवस्था त्रिभुवन । त्रिविध कर्म तीन गुण । हें जाण
विदान मायेचे । २ ॥ ध्येय ध्याता आणि ध्यान । पूज्य पूजक पूजन । ज्ञेय ज्ञाता आणि
ज्ञान । हेही त्रिपुटी पूर्ण मायेची ॥ ३ ॥ दृश्य द्रष्टा आणि दर्शन । कर्म कर्ता क्रियाच-
रण । भोग्य भोक्ता भोजन । हे त्रिपुटी जाण मायेची ॥ ४ ॥ श्रव्य श्रोता आणि श्रवण ।
श्रेय व्रता आणि व्राण । रस रसना रसस्वादन । हे त्रिपुटी जाण मायेची ॥ ५ ॥ कर
क्रिया आणि कर्ता । चरण चाल चालता । बोल बोलणे बोलता । हे त्रिविधाप्रस्था मायेची
॥ ६ ॥ अहं सोहं जडमूढता । साधक साधन साध्यता । देवी देवो परिवारदेवता । हेही
त्रिविधता मायेची ॥ ७ ॥ देह देही देहामिमान । भव भय भवबंधन । मुक्त मुमुक्षु
अज्ञान । हेही विदान मायेचे ॥ ८ ॥ सुख दुःख जडत्व पूर्ण । आधी समाधी व्युत्थान । उत्पत्ति
स्थिति निधन । इही लक्षणीं सपूर्ण माया विलसे ॥ ९ ॥ नर्मी नीळिमा पूर्ण भासे । शेर्मी
नीळिमेचा लेगही नसे । तेवीं स्वरूपीं माया आभासे । मिथ्यावेशे मायिक ॥ २१० ॥

१ भयकर २ नार्हीसा करी ३ शाकाग ४ राटे ५ मुलावायामट ६ कोंबडीनीं ७ पग्याचे रानी ८ आटन्या
श्लोकापासून श्लोक्याच्या श्लोकापर्यंत प्रत्येकाचें निरूपण केले. सात प्रथम विराताचा अभिमानी पुत्र्य वैराज विरागला
सोदून सूक्ष्म प्रतीतिरूपांत प्रविष्ट होतो व सागितल' नंतर पुढील तीन श्लोकांन विराताची महत्त्वापासून पृथ्वीपर्यंत सगळीं
पारणें शापापात्त्या वारणांत लीन होतात ते वर्णिलें पृथ्वी उदकांत मिळून जाते, उदक तेजांत, तेन वायू, वायु आद्य
पात, आकाश तामसाहकारात, दशेंद्रिये रानमाहारात व अंत वरणचतुष्टय व इन्द्रियदेवता सात्विक वाटयारात प्रविष्ट
होतात याप्रमाण शब्दकार महत्त्वांत व महत्त्व प्रतीति मिळून जाते १ चालयिता १० बोलयिता ११ शिबेयता

जेवी प्रत्यक्ष दिसे मृगजळ । परी तें निर्दाघ केवळ । तेवी स्वरूपी माया प्रवळ । मुळीं निर्मूळ आभासे ॥ ११ ॥ हे मिथ्या माया कल्पनावशे । प्रवळ वळें भासली दिसे । नासूं जातां नागिजे ऐसे । सत्यत्वे नसे निर्जागें ॥ १२ ॥ नावरूपाचिया भंडसे । ब्रह्मादिक केले पिसे । मिथ्या त्रिपुटीविन्यासे । ज्या वांधिले दिसे त्रैलोक्य ॥ १३ ॥ जेवी दीपांसे दिसे छाया । नाशिता नांतुडे नाशावया । तेवी स्वरूपी मिथ्या माया । अतिदुर्जया देवासी ॥ १४ ॥ जेवीं देहासवे मिथ्या छाया । तेवी ब्रह्मी मिथ्या माया । कल्पनायोगें वाढली वायां । यालागें 'अर्जया' वेदशास्त्रें ह्मणती ॥ १५ ॥ राया कल्पना घाढे जे ठर्यां । तेचि मायेचें दृढ मूळ पाहीं । जो निर्विकल्प निजदेहीं । त्यासी माया नाहीं तिहीं लोकां ॥ १६ ॥ कल्पिती कल्पना जे राया । तेचि जाण मुख्य माया । आणीक रूपकें सागावया । नांतुडे मायानिरूपणीं ॥ १७ ॥ तेचि त्रिविध मुख्यलक्षणीं । माया सागीतली विवंचोनी । आतां कोण्या अर्थाचे श्रवणीं । अत्यादरू मनीं वर्ते राया ॥ १८ ॥ माया दुस्तर दारुण । ऐकूनि ऋत्विज ब्राह्मण । थरारले सभाजन । राजाही पूर्ण विस्मित जाहला ॥ १९ ॥ नवल मायेचें रूपक । नासूं न शकतीच ज्ञाते लोक । जिया गोविले ब्रह्मादिक । इतरांचा देख पांडु कोण ॥ २० ॥ माया आक्रमूनि शिवासी । तोही आणिला जीवत्वासी । ते माया तसंवया दीनासी । उपावो यासी पुसो पां ॥ २१ ॥ सुखोपायें दीन जन । दुस्तर माया तरती पूर्ण । तदर्थो राजा आपण । अत्यादरें प्रश्न श्रद्धेने पुसे ॥ २२ ॥

राजोवाच—यथैतामैश्वर्यं माया दुस्तरामकृतात्मभि । तरन्त्यज्ञ स्यूयधियो महर्ष ह्यनुच्यताम् ॥ १७ ॥

अतिदुस्तर हरीची माया । आइकोनि हांसें आले राया । लटकीच परी देहाभिमानीया । वांधावया दृढ जाहली ॥ २३ ॥ माया दुस्तर शास्त्रप्रसिद्धी । तेथ भाळेभोळे स्थूलबुद्धी । सुखें तरती कोणें विधी । तो सांग त्रिशुद्धी उपावो ॥ २४ ॥ ज्यासी वश्य नाहीं निजमन । आणि भैवान्धि तरावया भाव पूर्ण । ऐसे भोळे भाविक जन । त्यासी मायातरण सुगम सागा ॥ २५ ॥ मागा कवी बोलिला सकलित्तीं । 'तन्माययाऽतो बुध आभजे ति । गुरु ब्रह्म अंभेदस्थिती । करिता भक्ती माया तरिजे ॥ २६ ॥ तें भक्तीचें स्पष्ट लक्षण । विशंद होआवया श्रवण । पुढतां मायेचे तरण । पुसावया कारण मुख्यत्वे हेंची ॥ २७ ॥ तो मायातरणोपायविधी । सुगम सांगावया त्रिशुद्धी । अतरिक्षाधाकुटा सुबुद्धी । प्रबुद्ध प्रज्ञानिधी बोलता जाला ॥ २८ ॥

प्रबुद्ध उवाच—कर्मोण्यारभमाणाना दु खहलै सुखाय च । पश्येत्पाकविपर्याम मिथुनीचारिणा नृणाम् ॥ १८ ॥

मुख्य मायेचे तरण । प्रबुद्धचि जाणे पूर्ण । प्रबुद्ध जाहलिया आपण । मायेचें विदान तरते तरती ॥ २९ ॥ मनीं विषयाचा छंदू । तो केवळ महावाधू । विषयत्यागी तो प्रबुद्ध । तोचि विनादू भावो आइका ॥ ३० ॥ विपर्यां लोभले अत्यंत मन । तेथ नव्हतां वैराग्यज्ञान । कदा नव्हे मायेचे तरण । वैराग्यार्थ जाण विषय निदी ॥ ३१ ॥ केवळ नश्वर विषय देख । तेचि मानिती परम सुख । तें सुखचि दुःखदायक । स्त्रीकामें मुख्य माया वाधे

१ सरस्वती कन २ तिचा नाथ करायाना जावें तर तिला अगच नाही ३ भक्तीगणें ४ ज्ञेय, ज्ञाना, आणि ज्ञान अशा त्रिपुटीच्या विहारांकवून ५ रूपासचें ६ सापडत नाही ७ जिंकण्याला अशक्य ८ कर्तव्या करणारी ९ स्पष्ट करून १० गडबडे ११ गुणिले १२ प्रतिष्ठा १३ तरवे दीनासी तो १४ स्थूल देहालाच आत्मा समजणारे मूढ जन १५ खरागुरा १६ भवसागर, जन्ममरणरूप समुद्र १७ सन्तोषां १८ जण १९ स्त्री २० ३७ १९ सुख व प्रबुद्ध एकरूप आहेत अशी भावना २० स्पष्ट २१ मायातरणविधि प्रबुद्ध षणजे ज्ञानीच जाणतो, तेव्हा प्रबुद्धान (या नावाच्या मुनीं) तो सांगवा टच योग्य आहे

॥३२॥ वेचूनि धनाचिया गांठी । सुखार्थी स्त्री वैसविली पाटीं । तेचि भोगवी दुःखें कोटी । जर्गी माया लाठी स्त्रीकामें ॥ ३३ ॥ स्त्रीकामें प्रपंचु सवळ । स्त्रीकामें दुःख प्रवळ । स्त्रीकामें मायेसी वळ । स्त्रीकामें सकळ मोहिले जग ॥ ३४ ॥ आर्वडी स्त्री वैसविता पाटीं । त्या प्रपंचाच्या वाढवी कोटी । महामोहाच्या पाडूनि गांठी । दुःखसागरी लोटी स्त्रीकामु ॥ ३५ ॥ जे नवमास वाहे उदरांत । ते माता करूनि अनास । स्त्रियेसी मानिती अतिआस । ऐशी माया समर्थ स्त्रीकामें ॥ ३६ ॥ जे तोडीचें पोटीचे खाववित । जे सदा सोशी नरकमूत । ते मातेहूनि स्त्री आस । जाहली जगांत मायामोहें ॥ ३७ ॥ स्त्रिया मेळविता असख्य मिळती । परी माता न मिळे त्रिजगतीं । ऐसे जे सज्ञान जाणती । तेही आस मानिती स्त्रियेतें ॥ ३८ ॥ मातेतें भजता भुक्तिमुक्ती । स्त्रियेतें भजता नरकप्राप्ती । ऐसे जे शास्त्रज्ञ जाणती । तेही माता उपेक्षिती स्त्रीकामें ॥ ३९ ॥ एव स्त्रीकामाचिया व्याप्ती । माया व्यापिली त्रिजगतीं । सज्ञानही पाडले भ्रातीं । स्त्रीकामासकी महामाया ॥ २४० ॥ मानूनि विषयाचे सुख । काम्य कर्म करिता देख । तेंपें अतिदुःखी होती लोक । दुःखदायक काम्य कर्म ॥ ४१ ॥ कामिनीकामें गृहासक्ती । प्राणी प्राणाते स्वयें शिणती । त्या श्रमाची निदानस्थिती । सांगेन तुजप्रती राजाधिराजा ॥ ४२ ॥ निर्मळ जळें भिती धुतां । जळाचीच नासे निर्मळता । हात माखती धुतले ह्मणता । भिंतीही तत्पत्ता निर्दळ केली ॥ ४३ ॥ तेथीं विषयांचेनि सुखें सुख । न पावतीच ब्रह्मादिक । विषयाचा जे मानिती हरिण । ते परम मूर्ख पशुदेही ॥ ४४ ॥

नित्यातिंदेन विचेन दुर्लभेनात्ममृत्युना । गृहापत्याहपशुभि का प्रीति साधितेश्चल ॥ १९ ॥

रात्रिदिवसू निजनिर्कटे । मरणेंसी घेता झटे । कवडीची प्राप्ती न भेटे । प्राणांतकटें द्रव्य जोडे ॥ ४५ ॥ एवं कटें जोडले धन । तें महादुःखाचें जन्मस्थान । अर्थ अनर्थाचें अधिष्ठान । निर्जात्ममरण निजमूल ॥ ४६ ॥ द्रव्य नसता उपायें शिणवी । जाल्या सरक्षणें औषधी लावी । रात्रिदिवस ह्मणें जीवीं । अविश्वासे नादवी धनलोभू ॥ ४७ ॥ मायवापार्शी चोरी करवी । स्त्रीपुत्रासी कलहो लावी । सुहृदातें दूरी दुरागी । हे द्रव्याची पेंदवी स्वाभाविक ॥ ४८ ॥ द्रव्यापार्शी आधिर्व्याधि । द्रव्यापार्शी दुष्ट बुद्धी । द्रव्यापार्शी सलोभ क्रोधी । असत्य निरवधी द्रव्यापार्शी ॥ ४९ ॥ द्रव्यापाठी अतिविकल्प । द्रव्यापार्शी वसे पाप । द्रव्यापार्शी अतिमताप । पूर्ण दुःखरूप तें द्रव्य ॥ २५० ॥ हें दाने त्यागितां फळ गोमटे । लोभियां नरका ने हटेंतटे । द्रव्याऐसें गा पोंपटे । आन न भेटे तिहीं लोकीं ॥ ५१ ॥ नळिया चणियाचे आशा । वानरें मुठी धरणे तोचि फासा । तेथीं द्रव्यदाराभिलाषा । नरदेहदशा अधःपातीं ॥ ५२ ॥ द्रव्य महसा न मिळे पाहीं । मिळे तरी अनीति अपार्यां । यालागीं द्रव्याच्या ठार्यां । सुख नाहीं त्रिशुद्धी ॥ ५३ ॥ धन वंचोनि फाडोवोंटें । घर करिती वॉडेंकोडें । अध्वतये सवेचि पडे । धितें द्रव्य बुडे आयुष्येंमी ॥ ५४ ॥

१ पदरच धने उचू, १० सोहन पूर्वी आणि सध्याही गरीब लोक धन यत्नाचा पदरांत बांधतात मनीषीपांत समर्थ दणपात 'न वने नदा प्रथिचा अथ कारी' २ पादावर ३ प्रवळ, मोठी 'तुसिया राटपणाचा भागो । तिहीं लोकीं' (ज्ञानेश्वरी अ० २-९) ४ आर्वडीचें ५ परवी ६ व्यापकपणाने, सर्वांवर सारखी छाप असायानें ७ छटतात ८ कळमळीत, कमजोर ९ हृष १० आपसुपात ११ द्रव्य ह् असायाने मरणार्थ दणजे सर्वे माताचें मूल आहे, आमासापाळा प्रतिपद्य आहे, १२ प्राप्त झाल्यास १३ चिना १४ धर्म १५ जयरीन १६ वाडट १७ पुष्पळ १८ मोखा आपर्शी, १९ स्थित, प्राप्त झालेहें सुगील २० औषधी पदा २१ आसुण्यासह

करुनि आयुष्याचा मातेरा । मुदलेसीं 'जेणें जोडिलें पुत्रा । त्या पुत्राच्या मरणाद्वारा । दुःख-
दुर्धरामाजी बुडती ॥ ५५ ॥ प्रपचींचे सुहृद समस्त । जंव स्वार्थ तंव होती आस । स्वार्थ-
विरोधें ते अनास । होऊनि घात सुहृदां करिती ॥ ५६ ॥ करोनियां अतिहव्यासू । मेळविती
नाना पशू । त्याचा सवेचि होय नाशू । तेणे दुःखें त्रासू गृहस्थांसी ॥ ५७ ॥ निजदेहोचि
नश्वरं येथ । प्रपंच नव्हे गा शाश्वत । अवघें जगचि काळग्रस्त । इहलोकीं समस्त
ठकिले काळें ॥ ५८ ॥ मनुष्यदेहो कर्मभूमिप्राप्त । तो लोक ह्मणती कर्मजितें । हा जैसा
नश्वर येथ । तैसाच निश्चित नश्वर स्वर्ग ॥ ५९ ॥

एव लोक पर विद्याश्वर कर्मनिमित्तम् । सतुत्यातिशयधर्म यथा मण्डलवर्तिनाम् ॥ २० ॥

मनी धरोनि विषयभोग । इहलोकीं करिती धांग । पुण्य जोडोनियां सांग । पावती
स्वर्ग निजपुण्ययोगे ॥ २६० ॥ स्वर्गसुखा इंद्र अधिपती । तोही पतनार्थ धांके चितीं ।
विघ्न सूचित सांप्रतीं । स्वर्गस्थिति अंपाची ॥ ६१ ॥ यापरी निजपुण्यें स्वर्गप्राप्ती । त्या लोकातें
पुण्यजित ह्मणती । तेही पुण्यक्षयें क्षया जाती । तेणे धाकें धाकती स्वर्गस्थ श्रेष्ठ ॥ ६२ ॥
गांठीं पुण्य असता चोखें । स्वर्गभोगी असेल सुख । हे ही वार्ता समूळ लटिक । स्वर्गांचें
दुःख ऐक राया ॥ ६३ ॥ समान पुण्यें समपदप्राप्ती । त्यांसी स्पर्धाकलहो करिती । आप-
णाहूनि ज्यां अधिक स्थिती । त्यांचा द्वेष चिती अहर्निशीं ॥ ६४ ॥ जैसे राजे मंडळवर्ती ।
राज्यलोभें कलहो करिती । तैशी स्वर्गस्था कलहस्थिती । द्वेषें होती अतिदुःखी ॥ ६५ ॥
पतनभयें कलहद्वेषवोढी । क्षयाते पावे पुण्येंजोडी । अधोमुख पडती बुडीं । यांजिकें वापुडीं
चरफडती ॥ ६६ ॥ एवं स्वर्गसुखउल्हासू । मानिती ते केवळ पशू । प्रत्यक्ष तेथ द्वेष
नाशू । असमसाहसू नित्य कलहो ॥ ६७ ॥ सेविलाचि विषयो नित्य सेविती । परी कदा
नव्हे मानसी तृप्ती । तरी मिथ्या ह्मणोनि नेणती । हे मोहक शक्ती मायेची ॥ ६८ ॥ जैसे
वेश्येचें सुख साजणें । वित्त घेऊनि चोसडणें । तेवीं विषयाचा सगु धरणे । तंव तंव होणें
अतिदुःखी ॥ ६९ ॥ यालागी उर्भयभोगउपाया । जे जे प्रवर्तले गा राया । ते ते जाण
ठकिले माया । यितें' गेले वाया उत्तम आयुष्य ॥ २७० ॥ कर्मभूमी नरदेह प्राप्त । हे पूर्ण
निजभाग्याचें मवित । देव नरदेह वाञ्छित । ते देव केले व्यर्थ विषयार्थी ॥ ७१ ॥ एव विष-
याची आसक्ती । माया ठकिले नेणां किती । यालागी विषयाची विरक्ती । करावी गुरु-
भक्ती तेचि सांगो ॥ ७२ ॥

तस्माद्दूर प्रपद्येत जिज्ञासु श्रेय उत्तमम् । द्वाव्दे परे च निष्णात ब्रह्मण्युपशमाश्रयम् ॥ २१ ॥

जाणोनि विषयांचें नश्वरपण । पावावयालागीं ब्रह्म पूर्ण । सद्गुरूसी अनन्यशरण ।
रिधावे सपूर्ण श्रद्धायुक्त ॥ ७३ ॥ सद्गुरुवचनमात्रें माया । तैरोनि हा निश्चयो राया । येणे
सद्भावे लागतों पावा । पावावया निजस्वार्थू ॥ ७४ ॥ गुरुऐसे जें ह्मणणें । तेही आहे बहु-

१ इत्य, पंसा २ शत्रु ३ नाशवत ४ फसविले गेले, ठकिले विषयीं ५ कर्मां मिळविलेला ६ यज्ञ, भगवद्गीता अ०
९ श्लोक २१ व २२ पाहा ७ पताभयानि घावरतो ८ अपायकारक ९ चांगलें १० यरोवरीच्याशीं स्पर्धा व श्रेष्ठाशीं द्वेष
करितात ११ मांडलिक १२ पुण्याचा सचय १३ यज्ञयागादि करून स्वर्गाची इच्छा करणारे कर्मठ पुरुष १४ अनिवार
१५ त्याग करणें याच विषयावर निरूपण करिताना ह्मणेश्वर हीच उपमा देतात, " जैसा वेश्याभोगी कवडा वेंचे । मग
द्वारही चेपू न ये तिवेचें । तैस लाजिरवाणें वीक्षिताचें । काय सागों " (अ० ९-६२९) १६ ऐहिक व पारत्रिक
भोगार्थ १७ उगीच १८ क्षणभंगुरपणा १९ तरेन, तर्फेन जाईन

सालपणें । ऐक राया तां लक्षणें । तुजकारणे सांगेन ॥ ७५ ॥ एक वेदाध्ययनगुरू । एक व्याख्यानदानी उदारू । एक ज्योतिषज्ञानी गभीरू । परी ते सद्गुरू न ह्मणतीं ज्ञाते ॥ ७६ ॥ एक आगमोक्त मंत्र उपासिती । जप करावा विधानयुक्ती । मग के होईल निजप्राप्ती । हें न कळे निश्चिती गुरुशिष्या ॥ ७७ ॥ एक वायुधारणा लाविती । एक नाना लक्ष्यें दाविती । एक हंठयोगें गोविती । एक वैसविती महामुद्रा ॥ ७८ ॥ एक ब्रह्मानुवादे चोखंदू । तत्त्वंनिरूपणीं उद्भट्ट । वैराग्यबोलिका वरिष् । उपजवी विदू उभयभोगाचा ॥ ७९ ॥ कैसे निरूपी शुद्ध ब्रह्म । ऐकोनि सात्विका येत प्रेम । परी निजहृदयींचा भ्रम । निरसे ते चर्म नेणेची ॥ ८० ॥ जेवीं गुळउसाचा घाणा । तांडींचा रसु भरे भाणा । शब्दचोपटें भरोनि वदना । करी परिभ्रमणा करकरितू ॥ ८१ ॥ ऐसा जो का शब्दज्ञानी । उत्तम व्याख्याता ज्ञानगुणी । तो जन रंजवी निरूपणीं । स्वयें कोरडेपणीं करकरितू ॥ ८२ ॥ योगक्षेम चाले गोमटा । लौकिकीं थोर प्रतिष्ठा । तेथे निजप्राप्तीची उत्कठा । न वचे वरिष्ठा शिष्याची ॥ ८३ ॥ जेवीं अमृत ह्मणता । चवीं न लभे गा सर्वथा । तेवीं शाब्दिकज्ञानयोग्यता । अनुभववार्ता स्वयें नुपजे ॥ ८४ ॥ जेणे स्वयें चाखिली नाही चवी । तो दुजयातें गोडी केवीं लावी । यालागीं जो पूर्णानुभवी । तो तारी सद्भावे सच्छिष्यासी ॥ ८५ ॥ एवं गुरुरूपणाची वंदती । असे बहुपणे नादती । जो करी अपरोक्षप्राप्ती । त्याते ह्मणती सद्गुरुस्वामी ॥ ८६ ॥ ज्याचेनि वाक्यें अंसतता । निःशेष मावळे तत्त्वतां । त्यासीचि गा सद्गुरुता । वेदशास्त्रार्थीं तत्त्वता प्रतिपाद्य ॥ ८७ ॥ जे उपदेशिती मंत्रतंत्र । तेही पूज्यत्वे अतिसंथर । जेथे नुरे पूज्यपूजकताविकार । तोचि साचार सद्गुरुस्वामी ॥ ८८ ॥ एकाचे शुद्ध ब्रह्मज्ञान । वस्तु देखोनि विरालं मन । मावळले द्वैताचें भान । पडिले मौन चहूं वाचा ॥ ८९ ॥ इद्रियें टवेंकारिलीं समस्त । प्राण पागुंळला जेयींचा तेव । वस्तु देखोनिया परमाद्भुत । पडले तादस्थ्य देहभावा ॥ ९० ॥ ऐसा जो आत्मानुभवी । त्याते सद्भावे शिष्यु विनवी । तव तो पुसे ना समजावी । तादस्थ्यभावीं अजोळणा ॥ ९१ ॥ एका अनुभवा आले ब्रह्म । फिटला वाध्यवाधकतेचा भ्रम । मोडले द्वैतभावाचे कर्म । जगी विपर्यय असेना ॥ ९२ ॥ परी अचुचितें वर्तणे । अघटमौन कर्म करणें । अत्यंत उग्रता मिरवणे । दुर्धरपणे भयानकू ॥ ९३ ॥ आपण आपणियामार्जी हंसत । ध्वनिते वोळे परमार्थ । तेथें घोषेना शिष्याचें चित्त । पडे दुश्चित्त ते ठायीं ॥ ९४ ॥ ऐसा जो वर्ते ब्रह्मज्ञानी । त्याची ब्रह्मस्थिती न मनें जनी । मा कोण जाईल भाव धरोनी । बोधालागोनी त्यापार्शीं ॥ ९५ ॥ आता सद्गुरूचीं जीं निजलक्षणें । राया सांगेन तुजकारणें । जे ऐकता अतःकरणें । सुखी होणे सद्भावे ॥ ९६ ॥

१ बहुतप्रकारचें २ मंत्रशास्त्रातील ३ वायु कंडिण्याचा प्रकार ४ ब्रह्मचिह्ने ५ सकरपसिद्धीपर्यंत भयकर नियमान वसणें ६ मौन धारण ७ ब्रह्मनिरूपण, करुण्याचे कामीं शूर ८ सुदर, चद्रुर ९ वैराग्यप्रतिपादन करण्यात उशळ असून घृतु-लोकींच्या व स्वर्गांतल्या भोग्य पदार्थांचा वीट उत्पन्न करितो १० पात्र, भांडें गुळाचा घाणा रसान भांडें भरितो, पण ताढात चोपळ्याच भरितो, तसा शब्दनावटी करणारा स्वत कोरडा असतो ११ शब्दसोपटें १२ आपण, बोली, वार्ता. १३ ब्रह्ममाहात्म्य १४ मिथ्या जग १५ साहित्येलेली १६ मोठे, थोर (ज्ञाने ० अ० २-४६) १७ विरघट्टन गेट, ब्रह्म स्वरूप देवता देवता मनाच मनपण नेळ १८ तटस्थ झालीं, आपापलीं नाम विसरलीं, टकारिलीं १९ पागटा झाल, पोटावला २० दुजा भाव २१ अति वि सरपणानें, कोणाच्या प्रेमाचा, आसक्तीचा स्पर्श न होऊ देता २२ विचित्र, कोणी करीत नाही असें २३ ज्याच्या निकट कोणी जाऊ शकत नाही असा व्यापार २४ अक्षयपण, दुर्बाधरीतीन २५ समजत नाही.

तरी जो कायावाचामनें । अतिकृपाळू दीनाकारणे । तोडी शिष्यांचीं भवबंधनें । उठवी ठाणे अहंकाराचें ॥ ९७ ॥ जो शब्दज्ञानें पारगत् । ब्रह्मानंदें सदा डुळतू । शिष्यप्रबोधनीं समर्थ । यथोचितू निजभावे ॥ ९८ ॥ ज्याचा जैसा जैसा भावो । तैसा तैसा करी अनुभवो । तरी गुरुत्वाचा अहंभावो । अणुमात्र पहा हो धरीना ॥ ९९ ॥ शिष्यापासूनि सेवा घेणे । हें स्वमींही न स्मरे मने । शिष्याची सेवा स्वयें करणें । पूज्यत्वे पाहणें निजशिष्या ॥ ३०० ॥ शिष्य देखावा पुत्रासमान । हें स्मृतिवाक्य असे प्रमाण । दृष्टी देखों नेणे गौण । शिष्या देखे पूर्ण ब्रह्मत्वे ॥ १ ॥ शिष्यसेवा करी निजभावार्थें । परी तो सेवक न ह्याणे त्यातें । ज्यासी भगवद्रूप सर्व भूतें । शिष्य वेगळा तेथें सेवकत्वे नुरे ॥ २ ॥ ऐसा मी एक महायोगी । हेंही न मिरवी तो जर्गी । गुरुत्वाचा ताठा अंगीं । सर्वथा शिर्गीं लर्गीं नेदी ॥ ३ ॥ आपुल्या योगक्षेमाचें सांकडें । स्वमींही न घाली शिष्याकडे । शिष्यसकट अतिगाडें । निवारी रोकडें निजांगें जो ॥ ४ ॥ मीं एक अकर्ता निजात्मयोगी । ह्याणोनि विपयांतें न भोगी । अथवा विपयो निःशेष त्यागी । हाही आग्रहो अगी असेना ॥ ५ ॥ तो विपय भोगी ना स्वयें त्यागी । तो अदृष्टाच्या निजविभागीं । लावूनियां देहाच्या अगी । परब्रह्मयोगी विचरत ॥ ६ ॥ वेह दैवे पालखीमाजी चडे । अथवा विष्टेमाजी पडे । ते 'देहीचे सुखदुःख त्याकडे । मीं ह्याणोनि पुढे कदा न रिचे ॥ ७ ॥ देहीं असोनि नाहीं अहंकृती । देही असोनि नाही गृह-सक्ती । शेखीं लोकासाजी लौकिकस्थिती । सुखें वर्तती लोकांसरिसे ॥ ८ ॥ त्यासी स्त्री ह्याणे माझा भर्ता । पुत्र ह्याणे माझा पिता । शिष्य ह्याणती गुरु तत्वता । तो त्याह्नि परता त्यामाजी वर्ते ॥ ९ ॥ ऐशिया पूर्णप्रतीती । आचरोनि दावी भक्ती । हरि भजावा सर्वा-भूतीं । हेंच शिष्याप्रती उपदेशी ॥ ३१० ॥ ही सद्गुरूची निजलक्षणे । पंडितां न कळती ज्ञातेर्पणें । पूर्णानुभवी जाणती खुणे । इतरांचें जाणणे पागुळे तेथ ॥ ११ ॥ त्याचे गुरुत्वाची वोळखण । अंगीं निजज्ञांति पूर्ण । हेचि सद्गुरुत्वाचे लक्षण । मुख्य भूषण हेंचि राया ॥ १२ ॥ जगी शांति जाली परदेशी । कोटेही ठांवो न मिळे तिशी । ते आली सद्गुरुपायापार्शी । सुखवासासी वसावया ॥ १३ ॥ यापरी सद्गुरुपार्शीं शांती । स्वयें आली सुखवासवस्ती । जेवीं का माहेराआतीती । स्वानंदें क्रीडती कन्या जैशी ॥ १४ ॥ जाणोनि वेदब्राह्म निश्चितीं । जो न मिरवी गा व्युत्पत्ती । ज्यासी अपरोक्ष पूर्ण शांती । तो सद्गुरुमूर्ति निश्चयें राया ॥ १५ ॥ ह्याणीं श्रोते कोपती येथ । ह्याणतील ग्रंथ चाढविला व्यर्थ । 'निष्णांत' या पदाचा अर्थ । काढिता तेथ स्फुरले हो ॥ १६ ॥ हे माझे गाठीची नव्हे चुकी । सद्गुरु आपण आपुली स्थिती । बोलवीतसे ग्रंथार्थी । पदपदार्थी साधूनी ॥ १७ ॥ तरी सद्गुरूचीं लक्षणें । न वर्णवती अगाधपणे । वेद वेडेंचले मुकेर्पणें । तेथे माझे बोलणे संरे केवीं ॥ १८ ॥ येथ आश्चर्य कैसे देखा । श्रीभागवत देशभोखा । परमार्थु साधिला नेटका । तुष्टला निजसखा जनार्दनस्वामी ॥ १९ ॥ एका जनार्दना शरण । त्याची जें होय कृपा परिपूर्ण । त्या देहीं असतां देहबंधन ।

१ प्रपन्नम व काळप्रसन्न जीवाच्या उदारविषयां सद्य २ प्रथम शिष्याची अहंरति=मीपणा नाहींसा करितो ३ गुरुचे तीन गुण -परोक्ष ज्ञान, अपरोक्ष ज्ञान व बोधपाठक ४ न मनी मनें ५ लघुत्व पाहात नाहीं ६ पूर्णत्वास, भरास चहू देत नाहीं ७ चरितार्थार्थें ८ सकट ९ अष्ट ह्याजे प्राक्कर्म, त्याच्या भागाप्रमाणें अवश्य भोगावयाचा सुखदुःखें देहाकडे सोंपवून देतो व स्वरूपचित्तीं मग होऊन भाषण अल्पित्वे वागतो १० देहींचें. ११ हरिभक्ति १२ शब्दब्रह्म्यास १३ जाणते भगवाच्या अहंकारासुळे १४ भाषण, भाषार १५ ज्ञान १६ 'शाब्दे परे च निष्णात'यांतील निष्णातशब्दाचा १७ पदरची १८ नेति नेति ह्याणत तदर्थ राहिले १९ कसें पुरेले २० मारया=माया

नातेले जाण गुरुभक्तां ॥ ३२० ॥ ज्याचे सेवितां निजचरण । देहीं न वाधी देहबंधन ।
त्यासी जाहलिया अनन्य शरण । दे अगाध कोण हें न कळे ॥ २१ ॥ न करिता मद्गुरु-
भक्ती । कदा नव्हे परमार्थप्राप्ती । यालागी मद्गुरुभक्ती । बोलिली ग्रंथी शिष्यहितार्थ
॥ २२ ॥ यालागी पूर्ण सद्गुरूपाशीं । अनन्य शरण होता त्यासी । तो सद्भावे निर्व्वी
शिष्यासी । निजबोधमीं यथार्थ ॥ २३ ॥ सद्गुरुस्थितीचें निरूपण । राया सागीतले सपूर्ण ।
आता शिष्याचे लक्षण । साधन अवधारी ॥ २४ ॥

तत्र भागवतान्धर्मांश्च शिशोर्ब्रह्मवैश्वदेवत । अमाययाऽनुगुण्या वैस्तुप्येदात्मात्मदो हरि ॥ २२ ॥

बरीबरी दिसती सात्विक । भीतीं विकल्पी शिष्य एक । एक ते केवळ दाभिक । एक
ज्ञानठक अतिधूर्त ॥ २५ ॥ एक ते केवळ प्रतिष्ठाकाम । एकासी पूज्यतेचा सर्भ्रम ।
एकासी जाणिवेचा आक्रम । एकाचे पोटीं भ्रम महासिद्धीचा ॥ २६ ॥ एक वार्गवादी
वाजट । एक अतिशयेंसीं कर्मठ । एक केवळ कर्मनष्ट । आही ब्रह्मनिष्ठ अभिमानें ॥ २७ ॥
एका आवडे वायुधारण । एका आसनजयाभिमान । एकाचें सशयी मन । विश्वास पूर्ण
दृढ नाही ॥ २८ ॥ एक आदरे उपदेशु घेती । मग होय नव्हे विकल्प चिती । ऐशा अनेक
शिष्यपंक्ती । ते जाण निश्चितीं मायिक ॥ २९ ॥ आता जे का अमायिक । शोधितसत्त्वाचे
सात्विक । मुख्य परमार्था साधक । जे अवंचक सर्व्वे ॥ ३० ॥ जे गुरुचरणाचे अंकिले ।
जे गुरुवाक्या जीवे विकले । सद्गुरूलागीं प्रहिले । सर्व्व आपुले बोवाळिती ॥ ३१ ॥ जो
सद्गुरूच्या बोलावरी । जीवित्ताची कुरवंडी करी । जो गुरुआज्ञेवाहेरी । तिळभरी हां न
शके ॥ ३२ ॥ सद्गुरूतें मनुष्यबुद्धी । पाहोचि नेणे जो त्रिशुद्धी । सेवेलागीं निरवंधी । हर्षा-
नंदीं तत्पर ॥ ३३ ॥ निजभावार्थें सादर । सेवेलागीं अतितत्पर । शरीर आठही ग्रहर ।
अणुमात्र वंचीनां ॥ ३४ ॥ उच अधवा नीच काम । ह्यणो नेणे मनोधर्म । गौण करोनि
नित्यकर्म । मानी उत्तमोत्तम गुरुसेवा ॥ ३५ ॥ सेवेलागीं निष्कंपट । नित्य निजभावे चोखट ।
जंज जव सेवा पडे संदट । तंव तव उद्धेंड उव्हासु ॥ ३६ ॥ सच्छिष्य असच्छिष्य समु-
दायो । मद्गुरूसी सारिखेचि पहा हो । ज्याचे हृदयीं जैसा भावो । तैसा पहा हो फळभोग
॥ ३७ ॥ 'भावेषु विचते देवो' । हा उपदेशी मुख्य निर्वाहो । आपुला आपणया भागो ।
फळभोग पहा हो भोगवी ॥ ३८ ॥ चुकवायया मृत्यूचा ठागो । जाणिवे आणिता निज-
भागो । हिरण्यकशिपु नाडला पहा हो । सधी साधोनि देवो निर्दळी त्यासी ॥ ३९ ॥ तेथेचि
प्रह्लादाचा भावो । मज रक्षिता देवाधिदेवो । त्यासी संश्लेषे मारिता रावो । मरणचि वागो
भावार्थें केले ॥ ४० ॥ परमार्थी जे जाणपण । ते जाणावी नागण । यालागी सद्भावे जो
सपूर्ण । तो जन्ममरणछेदकू ॥ ४१ ॥ मी शिष्यपरीक्षकु ज्ञाता । हे सद्गुरूसी नाही अहता ।
तेथे जैशी त्याची भावार्थता । तैशा तैशा अर्था तो पावे ॥ ४२ ॥ हे असो सच्छिष्याचा
सद्भावो । राया अभिनव कैसा पहाहो । गुरु ब्रह्म ऐक्यभावो । निजनिर्वाहो निष्टकें ॥ ४३ ॥
माझ्या इंद्रियवृत्ती चाळिता । सद्गुरु निजात्मा मजआतांता । वाह्य सेवेलागीं सर्वथा । ब्रह्म-

१ स्वर्गत नाही २ आत्मबोध करून मुगवितो ३ ऐक ४ आत ५ मातेपणाचा इच्छा करणारे ६ हंस ७ शातेपणाचा
दौल ८ शब्दच्छल करणारे, बहुभाषा, बडबडे ९ वर्मलागी १० श्रागोच्छ्वास कोंडणें ११ टव, फगवे १२ सच्छील
१३ शुद्धसत्वगुणी १४ आपलेले, सेवक १५ सत्वर १६ मनुष्यबुद्धीने "यथा देवे तथा गुरौ" या वचनाप्रमाणें
१७ निस्सीम १८ आपल्या भावबळ्यार १९ अगणुकारपणा करित नाही २० निकट २१ भारी, बडबड २२ मोठा
२३ भाव तेथ देव २४ यज्ञात २५ खोटे २६ नूतन २७ निश्चयकरून २८ माझ्या हृदयात

तीर्थी धुतला रजकराजु । तो काय होईल शुद्ध द्विजु । नटें घेतला राजध्वजू । तो नव्हे पूज्यु बाह्यक्रियावर्गे ॥ ९१ ॥ सुंदरी सुकुमार साजिरी । बोठीं कुष्ठता तिळभरी । जालिया तीतें कोणी न वरी । वरीवरी वरी दिसताही ॥ ९२ ॥ नागेंवीमाथा मोत्यांची जाळी । शिवरी सुपाणीदाणा ल्याली । तेवी बाह्य पवित्रता दाविली । ते ते केली निजभंडिमा ॥ ९३ ॥ दहें माखला धायसू । तो काय होईल राजहंसू । दही ह्यणोनि मयिता कापसू । तृती नव्हे उपहासू जर्गीं प्रगटे ॥ ९४ ॥ तेवी अतरी विकल्पु असता । बाह्य जे जे पवित्रता । ते ते क्रिया नृपनाथा । जाण तत्वता अतिभंडिमा ॥ ९५ ॥ अतर क्षाळिले गुरुप्रतीर्ता । बाह्य क्षाळिले शास्त्रयुक्तीं । ऐसे शुचित्व निजनिश्चिती । अद्वैतस्थिती तेथें नांदे ॥ ९६ ॥ अतरीं शुचित्व पूर्ण वसे । ते बाह्यकर्म स्वयें प्रकाशे । तें शुचित्वचि अनायासे । परमार्थदशे प्रकाशी ॥ ९७ ॥ ईश्वरभावाचे निजवर्म । त्याचे पोटीं रिघल्या सप्रेम । त्याचे कर्मचि होय ब्रह्म । त्या देहभ्रम बाधीना ॥ ९८ ॥ या नाम शुचिर्मता । सत्य जाण गा नृपनाथा । तपाचीही स्थिती आता । ऐक तत्वतां सागेन ॥ ९९ ॥ शरीरंशोपणा नाव तप । तें प्रारब्धें भोगानुरूप । हृदयीं वाहणे कृष्णस्वरूप । तो शुद्ध साक्षेप तपाचा ॥ ४०० ॥ जेवीं धुरंसूनि दिठी^१ । सरें रणामाजी उठी । तेवीं ईश्वर धरोनि पोटी । वतें तो सृष्टीं तपिया शुद्ध ॥ १ ॥ हेचि तपाचें निजस्वरूप । याचि नांव शुद्ध तप । यावरतें न चले रूप । व्यर्थ धांगजल्प कां करावे ॥ २ ॥ इंद्रसहिष्णुता मुमुक्षा । या नांव ह्यणिजे तितिक्षा । तेही आणावया लक्षा । नृपाध्यक्षा अवधारी ॥ ३ ॥ सुखदुःख उभय भोग । दोमार्जीं अखंड आपुले अग । जेवी चीत्रीची धांधीण आणि वाघ । दोहीमार्जीं साङ्ग निजत्वे भिती ॥ ४ ॥ जेवीं दोंवात्रीचे उल्लाळ । आकाश जैसे न पोळे । असोनि त्याचेनि 'मेळें । त्यावेगळें अलिप्त ॥ ५ ॥ शीतळ जळ का हीं व पडे । पृथ्वी निजक्षमा न कांकुडे । तेवी निजस्वरूपसुरवाडें^२ । इंद्रा नातुडे निजसाधू ॥ ६ ॥ शरीर जरी हिवे कापे । तेणे देह कापे साधू न कापे । शरीर अतिउष्णे तापे । परी साधू न तापे देहतापामार्जीं ॥ ७ ॥ सुखें देखोनि दिठी । ज्या गोडिया घाली मिठी । दु खही त्याचि आवडीं धांटी । इंद्रसहिष्णुता मोटी या नाव राया ॥ ८ ॥ गोफणगुंडा सन्मुख । लागतां अवश्य उठे दुःख । तोच सुवर्णाचा जाहलिया देख । दुःख लोपोनि सुख अनिवार वाढे ॥ ९ ॥ सुखदुःखप्रकाशक । निजवस्तु असे एक । त्या एकात्मता देख । इंद्रें साधक सुखें साधिती ॥ ४१० ॥ तेवीं इंद्राचें जाणपण । जाणवीत असे जे ज्ञान । तें जाणितल्या आपण । इंद्रें सपूर्ण निर्द्वंद्वें होती ॥ ११ ॥ रसउसीं कठिणपण । त्यामार्जीं गोडी अखंड पूर्ण । तेवीं इंद्रामार्जीं वस्तु चिद्वन । अखंडदंडायमौनं स्वयें देखे ॥ १२ ॥ ऐशी हे अखंडता । जंव न ये साधकाचे हाता । तंव इंद्राची सहनता । नव्हे नृपनाथा निश्चयेंसीं

१ परटाचा नायक २ राजचिन्ह ३ जोटावर ४ नागव्या ह्यणजे नम स्त्रीच्या जोम्यावर मोलाची जाळी घालणें किंवा शेवट्या स्त्रीच्या नाकात पाणीदार मोलाचीं नथ घालणें जस उपहासासद होतें, तसें चित्त शुद्ध नसतां बाह्यत पवित्रपणा दाखविणें ह्यणजे केवळ डोंग आहे शिवरी अथवा शिवरी ह्यणजे कुष्ठरोगाची ला अथवा शिब्या देणारी स्त्री अन्ना कोर्णा कोर्णां धर्म केला आहे, पण शेवटी स्त्री असा अं मळा वरा दिसतो 'शवरी' ह्यणजे भिषीण असाही पाठ आहे जी नेहमीं गुंथा घालणारी तिला मोर्तीं कोट्टन मिळणार ५ उत्तम पाणिदार मोलाची नथ ६ कावळा ७ गुंदाप्रयातुभवांन, ८ यानादिकार्नी ९ प्रापक १० पवित्रपणा ११ शरीर शुष्क करणें, नेदमासादि वनी करणें १२ ध्यान, चिंतन करणें १३ पराक्रम १४ डोळ्यांवर वीरश्रीचा माद चढन १५ एकदम १६ बडबड १७ गाय १८ पूण १९ दावात्री का उल्लाळे २० सगदीं २१ यर्ती कुष्ठउत्त नार्ही २२ आत्मानुभवसुखानें २३ गिळी २४ निल पत्तरलेखी

॥ १३ ॥ या नांवें द्वंद्वसहंन । निजनिश्चयें जाण पूर्ण । आतां मौनाचें लक्षण । सावधान
 अवधारीं ॥ १४ ॥ वाग्वादु करावा जर्नी । तें दृढ व्हावें देहाभिमानीं । साडविला तो सद्गु-
 र्नी । निःशेष धोडनी शब्देंसीं ॥ १५ ॥ सद्गुरुवचन पडतां कार्नी । स्तुति निदा गिळोनि
 दोन्हीं । चोल चोलणे निरसुनी । हृदयभुवनी परिपंकले ॥ १६ ॥ जेव्हां ज्याचे वोलवे अय-
 गुण । तेथें तेथें दिसे आपण । यालागी वोलतां पैशुंन्य । पडे मौन गुरुवाक्यें ॥ १७ ॥ गुण
 देखोनियां स्तवन । करिता पडे दृढ मौन । मीचि स्तव्य स्तविता स्तवन । मज म्या वानिता
 पूर्ण मूर्खत्व माझें ॥ १८ ॥ निजात्मा निःशेष नसे । ऐसा रिता ठाव न दिसे । तेथें जें जें
 काहीं दिसे । तें आत्मप्रकाशे सदोदित ॥ १९ ॥ ऐशी सद्गुरुनीं दाखविली युक्ती । ती
 विश्वासे स्थिरावली चितीं । यालागी निदा आणि स्तुती । वाचेप्रतीं वोलना ॥ ४२० ॥
 संवाद करावा निजंस्वार्थी । तवं सद्गुरूच्या वचनोक्ती । खुंटल्या वेदशास्त्राच्या युक्ती ।
 त्यावरी स्थिती चढेना ॥ २१ ॥ एवं स्तुति निदा वाग्वाद । करितां खुटला संवाद । महा-
 मौनें अतिशुद्ध । परमानंद साधका ॥ २२ ॥ ऐसे साधायवा दृढ मौन । सद्गुरु शिकवी वेदा-
 ध्ययन । उपनिषदर्थ विवंचून । पढवी सपूर्ण अर्थावबोधें ॥ २३ ॥ अथवा अतिशयें दृढ
 मौन । श्रीरामकृष्णनामस्मरण । अखंड नामें गर्जता पूर्ण । वेदार्थ जाण तिष्ठती पुढे ॥ २४ ॥
 नित्य रामनाम गर्जे वाणी । त्या तीर्थे येती लोटागणीं । सुरवर लागती चरणीं । यम पाय-
 वणी स्वयें वंदी ॥ २५ ॥ रामनामाचे जे स्मरण । या नाव गा महामौन । वेदें नाम स्तविले
 पूर्ण । शुद्ध अध्ययन हरिनाम ॥ २६ ॥ वेदू अथवा नामस्मरण । या नाव गा स्वाध्यायो
 जाण । आता आर्जवाचें लक्षण । ऐकें सपूर्ण महाराजा ॥ २७ ॥ आता आर्जव तें ऐसे । सर्वा
 जीवा जीवन जैसे । कां तंतू जैसा निजविलासे । अविरोधें असे पटामार्जी ॥ २८ ॥ सास-
 रेंचें इंद्रावण । केलिया न वचे गोडपण । तैसे विपर्माही जीवां जाण । आर्जवे पूर्ण रजेंची
 स्वभावे ॥ २९ ॥ वक्र चद्राची चद्रिका । परी अमृत वक्र नव्हे देखा । तैसे देखोनि विपमा
 लोका । मनोवृत्ती देखा पालटेना ॥ ३० ॥ निर्यराद न देखे कोणासी । जिवलग सोयरा
 सर्वांशीं । वोलखी जीवमात्राशी । जैसी तैसी जुंनाट ॥ ३१ ॥ यापरी जयासी आस सर्वदा सर्व ।
 ऐसा जो का निजस्वभाव । त्या नाव गा आर्जव । अतिअपूर्व गुरुदीक्षा ॥ ३२ ॥ असुर
 सुर नर ऋषीश्वर । मदनें केले निर्जकिकर । कदर्पाचा मार थोर । अतिदुर्वर अनंत ॥ ३३ ॥
 अतरीं कामाचे दृढ ठाणे । वरीवरी दात चौकनि साहणे । त्याचे मनचि निष्काम न हाणे ।
 चालवणें लांकिकु ॥ ३४ ॥ तैशी नव्हे सद्गुरूची युक्ती । कामाची पालटे कामनावृत्ती ।
 अभंग ब्रह्मचर्यस्थिती । शिष्याप्रती उपदेशी ॥ ३५ ॥ कदर्पराणिवे स्त्रीपुरुष । तेथें गुरु-

१ तितित्या, सुनहु र्जादि द्वंद्व सम लक्षण साहणें २ पडे तितितु वनले ३ हृदयस्थ आपण ४ कठोर, वाकडें
 ५ वर्णन करिता ६ श्रद्धेमुळे दृढ झाली ७ आपल्या हितासाठी ८ अद्वैतनिदाताचा निषय वटा ९ पायाच तीर्थ
 १० मानेश्वरानीं स्वाध्यायाचें लक्षण असेंच केल आहे - "तैसा प्रतिपाद्य जो ईश्वर । तो हावभावयाळगीं गोचर । शुचीचा
 निरंतर । अभ्यास करणें ॥ त द्विजासांच ब्रह्मसूत्र । येरा स्तोत्र का नाममत्र ॥" (अ० १६-१०३-४) ११ सरळपणाचें
 १२ आभासे पटाआतु. १३ कवडळ १४ दुष्ट, कूर १५ ऋजुस्वभावे १६ नीच, हलका, निरपराध
 १७ पार मागवी शानोगरायानीं झटल्याप्रमाणे त्याचा जगसा जुनाट सोयरीत असते १८ आपले दास १९ धात दृढ
 काम असुन पाहिरून उसन अवसान आणून खानर क्रोध करून तो मारित्या असा दम करण श्रीगीतत याला मिथ्याचार
 झटले आहे २० जगाला फसविण्यासाठी वाद्य सोंग आणतो, पण त्याच मनच साक्ष दंत ही हा निष्काम झाला ताहीं
 २१ मदनाच्या राज्यांत

दीक्षा अलोलिक । मिथ्या स्त्रीपुरुष मायिक । विषयसुख भ्रम मात्र ॥ ३६ ॥ आनंदाचे
 उपस्थ एकायतन । हें काय मिथ्या वचन । ते अर्थी पूर्ण वेदज्ञ । वेदविद्वं चना दाविती ऐशी
 ॥ ३७ ॥ पुसतां साखरेची गोडी कैशी । तो स्वादु नये सांगावयासी । तेथें चाखों देती
 अणुमात्रेशीं । तेचि गोडपणराशी जाणती जाण ॥ ३८ ॥ तेवी परमानंदसुखप्राप्ती । उप-
 स्थद्वारा नर चाखिती । आनंद एकायतनस्थिती । बोलिल्या उपस्थीं या हेतु वेदें ॥ ३९ ॥
 त्या उपस्थसुखाची नित्यस्थिती । संभोगेंवीण जे वाढविती । तेथ मिथ्या स्त्रीपुरुषव्यक्ती ।
 सहजें होती सज्ञान ॥ ४० ॥ चाखिली गोडी तेचि साखर । परमानंद मैथुनमात्र । मानू-
 नियां मैथुनपर । जाहले पामर विषयांध ॥ ४१ ॥ उपस्थीं परमानंदगोडी । यालागीं स्त्रीका-
 माची अतिवोढी । सदा सोसिजे महामूढीं । ताडतांती जीविताच्या ॥ ४२ ॥ साखरेचें
 केले नारियेळ । तेथ त्वचा गर्भ साखरचि केवळ । तेवीं विषयद्वारा सुखकळोळ । उठती
 सकळ परमानंदें ॥ ४३ ॥ नाना पक्कान्परवडी । गुळाच्या गोंड्यां ते चवी गाडी । तेवीं
 विषयाची जे जे आवडी । ते ते गोडी निजानंदें ॥ ४४ ॥ हे नेणोनि मुळींची निजगोडी ।
 सोशिती विषयाच्या अतिवोढी । वांप सद्गुरुकृपा गाडी । विषयांची आवडी एकत्वा आणी
 ॥ ४५ ॥ यालागीं विषयांची आस्था । न चढे सच्छिष्याचे माथा । स्त्रीभोगाची आसक्तता ।
 मिथ्या तत्वतां गुरुवाक्यनिष्ठा ॥ ४६ ॥ हा आत्मा हे आत्मी पाही । ऐसें मिथुन मुळीं नाहीं ।
 तें निजमूळ पाडिता ठायीं । ब्रह्मचर्य पाहीं अभंग ॥ ४७ ॥ या नांव गा निजनैष्ठिक्य । ब्रह्म-
 चर्य अतिसुंदक । सद्गुरुनीं चोधिले निष्टकें । अलोलिक अभंग ॥ ४८ ॥ आतां अहिंसेची
 स्थिती । ऐकें राया चक्रवर्ती । भंवई उचलणे नाहीं भूर्ती । स्वप्न सुपुत्री जागतां ॥ ४९ ॥
 पाँवो आदळतां देख । झणीं पृथ्वी पावेल दुःख । या काकुलती आवश्यक । पाउले अलो-
 लिक हलुंवार ठेवी ॥ ४५० ॥ आकाश दचकेल देख । यालागीं नेदी सैरीं हाक । वाचा
 परिपक्वपीरूख । वचनें परम सुख सर्वासी देतु ॥ ५१ ॥ त्याचा शब्दु जै गगनीं भरे । तेणे
 शब्दानंदचमत्कारें । गगनचि निजसुखें सुंभरे । येणे सुखोद्गारे वचनीक्ती ॥ ५२ ॥ जळा-
 माजीं घालिता उडी । झणीं उदक दडपे बुडीं । तरगन्यायें देणे बुडी । जीवनांची दुयडी
 न हेलवता ॥ ५३ ॥ त्यासी जळी होता निमग्न । जळाचा तापु शमे सपूर्ण । यापरी करी
 स्नान । जीवनां जीवतु निवचितु ॥ ५४ ॥ झणीं दुःख पावेल वारा । ह्यणोनि श्वासु न घाली
 सैरा । नेमुनीं प्राणसचारा । निजशरीरा वागवी ॥ ५५ ॥ निजदेहा करावया घातु । सर्वया
 जेवीं नुचले हातु । तेवीं भूतांवरी निर्घांतु । ज्याच्या पोटातु उपजेना ॥ ५६ ॥ अत्यंत
 न्यांहारें पाहतां । वर्चकु पडेल प्राण्याच्या चित्ता । यालागीं बाह्यदृष्टीं क्रूरता । न पाहे भूता
 भूतभावं ॥ ५७ ॥ रोम रगडतील संपूर्ण । यालागीं न करी अगमर्दन । एवं स्वदेहाचे देह-

१ विषयेंद्रिय २ माहेरपर ३ सर्व जीवांचा निलानुभव आहे कीं संभोगमाळीं सुखप्राप्ति होते, पण ते सुख दैतपणाच्या
 बुद्धीनें देहोपासीमुळे मात्र मिळतें, परमात्मसुखाची प्राप्ति निरुपाधिक आहे ४ आटाआटीन ५ नारियेळ, नारळ ६ पक्का-
 दांचे प्रवार, तन्दा ७ गोमीन, गोषीमुळें ८ सपन, अफाट ९ मोठी १० उत्तरा ११ खाळिगीं धाद १२ मुचिन्हित
 १३ निधित १४ रगता पाहणें १५ पाय १६ हळु, मृदु १७ मन मानेल तशी १८ अग्रुताप्रमाणें गोट १९ परि-
 पूर्ण होतें २० बराचि २१ पाण्याची २२ आगास लागलेल्या पाण्यां सर्वेच पाणी क्रीतल करीत, आपल्या स्वर्गानें
 जळाचा ताप निवारीत २३ नियमित करून, वृद्धीं २४ आपात २५ मरण्या नवरें, व्याह्वान २६ भीति

पण । भूतहिसेभेर्ण अहंत्वा नाणी ॥ ५८ ॥ भूतां देतां दुःखलेशु । भूतां सुखवेल भूतेशु ।
 ऐसा ज्याचा दृढ विश्वासु । तेथ रहिवासु अहिंसेचा ॥ ५९ ॥ कायिक वाचिक मानसिक ।
 भूतां उपजे त्रिविध दुःख । तें जेथे निर्माले निःशेख । अहिंसा देख ते ठायीं ॥ ४६० ॥ या
 नांव गा शुद्ध अहिंसा । सत्य जाण नृपवरीश । आता द्वंद्वसाम्याची दशा । आइक क्षितीशा
 सागेन ॥ ६१ ॥ सुखदुःख अदृष्टाधीन । ते अदृष्ट देहाचे माथां पूर्ण । ऐसे जाणोनि आपण ।
 निर्द्वंद्व संपूर्ण सद्गुरुवाक्यें ॥ ६२ ॥ अदृष्टें देह सुखदुःख भोगी । मूर्ख तेथे रागी विरागी ।
 शिष्यु लागो नेदी निजागी । गुरुवाक्यरंगी रगला ॥ ६३ ॥ देहींचेनि सुखें सुखावता ।
 सेंवेंचि दुःख चढे माथां । हें गुरुने जाणोनि तत्त्वता । देहअहंता सांडविली ॥ ६४ ॥ निर-
 भिमामन्याच्या अर्गां । दुःख नुरेचि दुःखनियोगी । सुर नुरेचि सुखसभोगीं । तो उभयभागीं
 अलिप्त ॥ ६५ ॥ छाया उष्णामाजी तापली । ते छाया छायेंचि निवाली । तेवी सुखदुःखें
 मिथ्या जालीं । स्थिती सुखावली यंधानुलाभें ॥ ६६ ॥ अदृष्टें देही वर्तता देख । वाधू न
 शके सुखासुर । हें गुरुगम्य अलोलिक । शिष्य विश्वासिक पावती ॥ ६७ ॥ विश्वासेवीण
 सर्वथा । गुरुगम्य नये हाता । गुरुगम्येवीण तत्वता । द्वंद्वसमता कदा न घडे ॥ ६८ ॥ देही दृढता
 जंव मीपण । तव तंव द्वंद्वबाधा दारुण । जे गुरुवाक्यें निरभिमान । त्यासी द्वंद्व जाण अति-
 मिथ्या ॥ ६९ ॥ स्वमींचें दरिद्र समर्थता । जेवीं दोनीं समान जागृता । तेवीं द्वंद्वबाधेची वार्ता ।
 न बाधे गुरुभक्ता अंपरोक्षबोधें ॥ ७० ॥ लेकुराच्या खेळापार्शी । पारणे तैशी एकादशी । द्वंद्वची
 दशा तैशी । गुरुवाक्यासरिसी समूळ उडे ॥ ७१ ॥ जेवीं चंदनाचिया हंती । आरीवोरी
 चंदन होती । तेवीं गुरुवाक्यप्रतीती । सकळ द्वंद्व येती निजसाम्या ॥ ७२ ॥ चंदनासभो-
 वर्ता झाडें । तेंही रोकेडीं लाकडें । देवद्विजाचे मस्तकीं चढे । भाग्य एवढे सत्सगीं ॥ ७३ ॥
 सद्गुरु तोचि सत्सगती । तत्सगें शिष्य पालटती । स्वये ब्रह्मरूप होती । तेव्हा द्वंद्व येती
 निर्द्वंद्व ॥ ७४ ॥ एवं गुरुवाक्यीं विश्वासतां । द्वंद्वसाम्य चढे हाता । तें गुरुवाक्यही
 तत्वता । ऐक आता सागेन ॥ ७५ ॥

सर्वत्रात्मेश्वरानीक्षा भेदरयमनिरेतताम् । विविक्ववीरवसन सतोपो येनकेनचित् ॥ २५ ॥

सद्गुरुवचनविश्वासे । मानी सर्वत्र परमात्मा ऐसे । तेचि निजबुद्धी निश्चयवशे । निज-
 मानसें विनची ॥ ७६ ॥ मजमार्जी परमात्मा वसे । तेणे स्थूलदेहो वर्ततसे । त्याचेनि पूर्ण
 चिंत्यकाशे । जग भासे जगद्रूपें ॥ ७७ ॥ तेणे निजात्मप्रकाशे । माझे दृष्टीसी दृश्य दिसे ।
 दृश्यद्रष्टृदर्शनविलासे । विलसतसे परमात्मा ॥ ७८ ॥ दृश्यद्रष्टृपणे जे जे उठी । तेथ निजा-
 त्मता पाठीपोटी । तेणें अन्वयें देवो देखे दृष्टी । आर्हांद्ववाहाळ सृष्टि दुमदुमित ॥ ७९ ॥
 तेव्हा जे जें देखे भूताकृती । तेथ परमात्मा ये प्रतीती । मी नियता ईश्वर त्रिजगतीं । हेही
 स्फूर्तीं स्फुरीं लागे ॥ ४८० ॥ जग वर्ते माझिया सत्ता । मी कळिकाळाचा नियता । मी
 उत्पत्तिस्थितिप्रलयकर्ता । हे मूळ अहता स्वभावं स्फुरे ॥ ८१ ॥ येणें पूर्वान्वयें जव पाहे ।
 तव सर्वां सर्व मीचि आहें । तें पाहातें पाहाणे पाहो ठाये । तेथे अहं जाये विरोनी ॥ ८२ ॥

१ परमात्मा २ लोपणें ३ प्रारब्धाच्या स्थापीन ४ देहाच्या आमचीनं सुख इच्छिनी व दुःखाची इच्छा करीत ॥ ५
 ५ सत्काळ ६ दुःखसर्गीं दुःखाची भावना नसते, सुखसभोगी सुखाची नसते ७ सुखदुःखादि कोणत्याही प्राप्तां ८ सुख
 दुःख ९ रहस्य, केवळ गुरुप्राप्तूनच मिळणारे १० सुखदुःखाच्या ठायी समानता ११ दोनीं मिथ्या १२ आत्मसाक्षा-
 त्कारमुळे १३ सुगमामय १४ निर्गम बुद्ध १५ फोरडीं १६ विचार, मनन करी १७ शानचैतन्यतेजां १८ संपूर्ण

तेथें परब्रह्मैक प्रसिद्ध । कोंदला ठाके सच्चिदानंद । ऐसा गुरुवाक्यें प्रबोध । शिष्य अति-
शुद्ध पावती ॥ ८३ ॥ तेव्हां वैकुंठों देवो आहे । हें बोलणे त्या आर्हाचि होये । क्षीरसागरी
देवो राहे । हे ऐकतांचि पाहें अनिवार हासे ॥ ८४ ॥ देवावांचोनि तत्त्वतां । तिलभरी
ठावो नाही रिता । त्याते एकदेशी नेणितां । नें मने वस्तुता सच्छिष्यासी ॥ ८५ ॥ वैकुंठ
आणि क्षीराब्धी । ज्याचेनि प्रकाशे ज्यामधीं । तो वैकुंठवासी अथवा क्षीराब्धी । हे बोल
सोपाधी शबलेंत्वाचे ॥ ८६ ॥ जेथ सर्वां सर्व परमात्मा । तेथ एकदेशी नें सरे महिमा । तो
पूर्णब्रह्म अनार्श्रमा । वैकुठादि आश्रमा वश नव्हे ॥ ८७ ॥ अखंडा आवाहन । अधिष्ठाना
आसन । सर्वगता सिंहासन । कल्पिती स्थान निजकल्पना ॥ ८८ ॥ तेही कल्पिती निज-
वृत्ती । जे ब्रह्मरूप नित्य पाहती । त्याची परब्रह्मस्थिती । कदा कल्पार्ती भंगेना ॥ ८९ ॥
ऐशी परब्रह्मअवासी । साधकी पाचावया निश्चिती । नित्य वसावे एकांतीं । द्वैताची स्फूर्ती
त्यागोनी ॥ ९० ॥ साधितां परमार्थनिधान । साधकां अंडवी वस्त्रअन्न । निमोली वल्कले
परिधान । कां त्यागिलीं अतिजीर्ण वस्त्रें घ्यावी ॥ ९१ ॥ शाकफलमूलकंदभोजन । येणे
करावे अंतरतर्पण । साडूनि परमार्थसाधन । जोडावया अन्नधन न वेंचावे कदा ॥ ९२ ॥
चौपालेवी बाधोनि करी । भीक मागावी दारोदारी । परी अन्नआच्छादनावरी । आयुष्य
तिलभरी न वेचावे ॥ ९३ ॥ मेळवावया अन्नआच्छादन । न शिणती साधक सज्ञान । देह
अदृष्टार्थीन । ते सहजे जाण प्रतिपाळी ॥ ९४ ॥ स्वयें शिणतां अहोराती । अदृष्टावेगळी
अणुभरी प्राप्ती । कदा न चढे कोणाचे हातीं । हें साधक जाणती सज्ञान ॥ ९५ ॥ यालागी
अदृष्टें जे प्राप्त । तेणे निर्वाहें सदा निश्चित । साधक परमार्थ साधित । सतोपयुक्त गुरु-
वाक्यें ॥ ९६ ॥ देहअदृष्टपरवडी । होती सुखदुःखघडामोडी । साधका सतोपु चढोवढी ।
गुरुवाक्यें गोडी दृढ लागली ॥ ९७ ॥ जैसे देहाचे प्राक्तन । तैसे होय अज्ञानवसन । परी
गुरुवाक्यसुख साडून । देहावरी मन ममत्वे न ये ॥ ९८ ॥ याञ्चेविण यथाकाळें । यदृच्छंया
जे जे मिळे । ते तें सेवी सकळ मंगळें । गुरुवाक्यमेळें स्वानंदें ॥ ९९ ॥ शरीरनिर्वाहाविखी ।
कोठें काही नामिलाखी । जे जे मिळे तेणेंचि सुखी । निजात्मतोखी सतुष्ट ॥ १०० ॥ प्रारब्धें
सुखदुःख भोगिता । सतोप साधकांच्या चित्ता । हें गुरुवाक्ये विश्वासता । चढे हाता
शिष्याच्या ॥ १ ॥ त्याच्या दृढ विश्वासाशीं । भागवतशास्त्र गुरुपाशीं । अभ्यासावे
आदरेंसीं । दृढनिश्चयेंसी प्रबोधक ॥ २ ॥

श्रद्धा भागवते शास्त्रे निन्दामन्यत्र चापि हि । मनोवाक्यर्मदण्ड च सत्य शमदमावपि ॥ २६ ॥

सगुण अथवा निर्गुण । जेथ भगवत्स्वरूपवर्णन । का भगवंत बोलिला आपण । अथवा
भगवद्गुणकीर्ति जेथें ॥ ३ ॥ ते तें राया शास्त्र जाण । आवडे जैसे जीवप्राण । वित्रोपेंसी
ज्ञानकथन । सप्रेम पूर्ण पेंढियंतें ॥ ४ ॥ गुरुमुखें ज्ञानकथा गोड । तेणें श्रीभागवता श्रद्धा
दृढ । श्रवणे पुरे जीवाचे कोडें । वोसरे चाड विपयांची ॥ ५ ॥ जीवी नाहीं विपय-

१ सर्वत्र चिद्वन परमात्मा भरला आहे असा बोध गुरुकृपेन होतो २ वरवरच, उघळ ३ पडत नाहीं, आपडत नाहीं
देवाच्या व्यापकत्वाने (विशुद्धते) बाध आणणाऱ्या गोष्टी त्याला दृढत नाहीत ४ देवाला उपाधि आहे, तो केवळ नाहीं,
वक्षे हे बोल आहेत ५ चालत नाहीं ६ ज्याला विवक्षित असे आश्रयस्थान नाही, असा ७ सत्य उतारा - 'पूर्णेसावाहनं कु-
र्वाणोभारस्य चागमनं' ८ प्राप्ती ९ परमात्मनिधान १० आठ येते ११ किमन न पडणारी, निमनोलाचीं १२ उदर-
भरण १३ चौपदरी, सोळा १४ बडत नाहीत १५ प्रारब्धाधीन १६ देहाच्या प्राक्तनाच्या स्वरूपाप्रमाणें १७ ताडता
१८ अपवत्र १९ सहज २० विपयां २१ ज्ञानदायक, २२ आवडतें २३ हीच, आवड. २४ विपयाची लालसा नाहीगी होते

कौतुक । तरी विषय आवश्यक । साधकां होती वाधक । तेणें आत्यंतिक अनुतापू ॥ ६ ॥
 अनिवार विषयावस्था । यांलागीं न वचे निजसत्ता । तेणे मुमुक्षूच्या चित्ता । अत्यंत व्यथा
 अनुतापें ॥ ७ ॥ नसतां विषयाची अतिप्रीती । स्वता नव्हे विषयनिवृत्ती । ऐशिया साध-
 काप्रती । निर्णैति शास्त्रार्थी नेमिला नेमु ॥ ८ ॥ नाहीं विषयाची आसकी । नव्हे विषय-
 निवृत्ती । ऐशी जे का साधकस्थिती । नेमूं त्याप्रती शाखे केला ॥ ९ ॥ जो का केवळ विषया-
 सक्त । कदा न मनी शास्त्रार्थ । कां जो जाला जीवन्मुक्त । तोही शास्त्रार्थ मानूनि न
 मनी ॥ ५१० ॥ जैशी मृगजळाची भासे स्थिती । तैसे विषय मुक्तांप्रती । त्या विषयाचिये
 निवृत्ती । कोणते शास्त्रार्थी मानावा नेमू ॥ ११ ॥ एवं अत्यासक्त अतिविरक्त । त्यासी नेमू
 न चले येथ । मुमुक्षूसींच शास्त्रार्थ । नेमी निश्चित निजनेमें ॥ १२ ॥ तेथ गुरुशिष्यसवाद ।
 करिता ज्ञानार्थप्रबोध । ते बोधीं वाधी विषयवाध । तत्यागीं प्रसिद्ध शास्त्रार्थनेमू ॥ १३ ॥
 मनसा वाचा कर्माविरोधु । येणे विषयाचा त्रिविध वाधु । त्या तिहींसही त्रिविधु । शाखें
 अतिशुद्धु नेमिला नेमू ॥ १४ ॥

पूर्वलोकोत्तरार्धम् ॥ ॥ मनोवाकर्मदण्ड च सत्य शमदमावपि ।

मनासी नेमू उपशमाचा । इन्द्रिया नेमु तो दमाचा । सत्यं नेमिली वाचा । तिहींसही
 तिहींचा निजनेमू ॥ १५ ॥ विषयकामगज दारुण । अहंमहामदें उन्मत्त पूर्ण । देहदारुण्ये अति-
 पूर्ण । तोडी बंधन विधीचें ॥ १६ ॥ खंदी सुहृद राजा गुरु । सांडा कवळी स्वर्गशिखरु । नर-
 कनदीमार्जी अपारु । अतिदुस्तरु बुद्ध्या देतु ॥ १७ ॥ धर्मजळें क्षाळे अवचिता । संवेचि
 सलोभ धुळी घाली माथा । घोळेंसी ब्रह्मादिका समस्ता । अहंममता गर्जतू ॥ १८ ॥ त्यासी
 विवेकमहावंत जाण । माथा चढो जाणे आपण । शास्त्रविधिअकुशे पूर्ण । धरिला आव-
 रून करकरितू ॥ १९ ॥ त्यासी उपशमाचे संरक्षण । वैराग्ययुक्त ठेवूनि जाण । दमाचे
 श्रृंखळीं आकळून । सत्याचे स्तंभीं पूर्ण विवेकू वाधे ॥ ५२० ॥ मनसा वाचा कायिक कर्म ।
 येणें विषयवाधा वाधी परम । त्या तिहींसी केला त्रिविध नेम । त्या नेमाचे वर्म ऐक राया
 ॥ २१ ॥ आता शमाची ऐशी स्थिती । मनबुद्ध्यादि चित्तवृत्ती । सांडवूनि विषयासकी । लावी
 परमार्थी प्रबोधूनी ॥ २२ ॥ पूर्वे उगवता गर्भेस्ती । आंधारु सांडी त्रिजगती । तेवीं गुरु-
 वाक्यें शमाची प्राती । विषयनिवृत्ती मानसिक ॥ २३ ॥ वाह्य इंद्रियप्रवृत्ती । दमं दमोनि
 गुरुवाक्यस्थिती । मग शमाची सगती । आणी निवृत्ती इंद्रियकर्म ॥ २४ ॥ कन्या प्रतिपा-
 लूनि जैसी । दान देता जावयासी । त्यागी वापाचे कुळंगोत्रासी । दमं इंद्रियें तैशीं विप-
 यार्थी ॥ २५ ॥ झणीं वाचा जाईल विकळ । तिसी सत्याचा मंहामोकळ । देऊनि केली
 निखळ । अतिअढळ सत्यधूतवाणी ॥ २६ ॥ सत्यादिद्या ब्रह्मादि वंदिती । असत्या होय
 अधोगती । ऐसे व्याख्यान जे करिती । तेही वदती असत्य ॥ २७ ॥ कां रामनामाच्या
 आवृत्ती । वाचा धुतली सरणोर्त्ती । ते असत्यामाजी पुढती । कदा कल्पार्ती बुडेना ॥ २८ ॥
 मंधूनि काढिले नंवनीत । तें पुढती न बुडे ताकांत । तेवीं नामें वाचा निर्धूत । असत्य तेथें
 स्पशेना ॥ २९ ॥ जेवीं लागलेनि रविकरें । घृतकणिका स्वयें विरे । तेवीं सत्याचेनि निज-

१ त्यागिली न वचे सर्वथा २ आत्मस्वरूपाची प्रतीति होत नाही ३ निवय करून शास्त्रार्थ नियम छावूा दिरे
 ४ नियम ५ मानीत नाही ६ शम-अतारिंद्रियदमन ७ अहंकारमदाने ८ भ्रात, झिंगलेला ९ अवमारी १० तत्काळ
 ११ लोणवितो १२ विवेकरूप महात १३ सायबददाने १४ सूर्य १५ कुळधर्मासी. १६ उत्तम कढवा १७ लोणी
 १८ शुद्ध झालेली १९ स्यकिरणान

गुरुदेवांमार्जीं पहा हो ॥ भिन्नत्वभावो असेना ॥ ७७ ॥ देवो पूजिल्या गुरु तोपे । गुरु पूजिल्या देवो सतोपे । दों नांवांचेनि हूरुपें । स्वरूपें एकें वर्तती ॥ ७८ ॥ सुवर्ण आणि काकण । दों नांवीं एक सुवर्ण । तेवी गुरुब्रह्मामार्जी जाण । भिन्नपण असेना ॥ ७९ ॥ त्या सद्गुरूचें निजभजन । चित्तवित्तें अवंचैन । गुरुचरणीं आत्मार्पण । करावें आपण सर्वस्वेंसी ॥ ५८० ॥ तैसेचि साधु श्रोते सज्ञान । तेही मानावे सद्गुरूसमान । त्याचेनि सवादे आपण । श्रवण कथन करावे ॥ ८१ ॥

परस्परानुकथन पावन भगवद्यश । मिथो रतिर्मिथस्तुष्टिर्निवृत्तिर्मिथ आत्मन ॥ ३० ॥

तेथ करितां कथानुवादू । परस्परें निजात्मवोधू । करिता गुह्यज्ञानसंवादू । परमानंदू वीसडे ॥ ८२ ॥ एवं हरिकथेच्या आवडी । परस्परें श्रद्धा गाढी । सुखसवादपरवडी । निजसुखगोडी चाखिती ॥ ८३ ॥ चाखितां निजसुखगोडी । हारपेंती दुःखकोडी । उभवूनि भक्तिसाम्राज्यगुढी । स्वानंदजोडी जोडावी ॥ ८४ ॥ भावे करिता अभेदभजन । भक्त पावती स्वानंद पूर्ण । त्या स्वानंदाचें निजचिन्ह । ऐक सांगेन नृपनाथा ॥ ८५ ॥

स्मरन्त स्मारयन्तश्च मिथोऽधौषहर हरिम् । भक्त्या सजातया भक्त्या विभ्रत्युत्पुलका तनुम् ॥ ३१ ॥

ऋचिद्गुदन्त्यच्युतचिन्तया ऋचिद्धसन्ति नन्दन्ति वदन्त्यलौकिका ।

नृत्यन्ति गायन्त्यनुशीलयन्त्यज भवन्ति तूर्णान् परमेत्य निर्धृता ॥ ३२ ॥

हरिकथेची महिमा कैसी । आदरें पुसत्यासांगेल्यासी । होती पुण्याचिया राशी । पाप वोखंददासी मिळेना ॥ ८६ ॥ त्याचें नामस्मरण करी । सकळ पातकांतें हरि हरी । तो स्वयें प्रगटला अतरीं । पातका उरी उरे कैची ॥ ८७ ॥ साधनरूपभक्तीच्या युक्ती । पूर्ण सप्रेम उपजे भक्ती । ते भक्तीची निजस्थिती । ऐक चक्रवर्ती सज्ञाना ॥ ८८ ॥ सद्भावे निजभजन करी । हृदयीं प्रकटतां श्रीहरी । तव देहींची चिन्हें वाहेरी । क्षणामाझारी पार्लटती ॥ ८९ ॥ परस्परें निजसवादू । करिता जाला स्वरूपावबोधू । नेत्रीं जळ अगी खेदू । प्राणस्पंदू पागुळे ॥ ५९० ॥ चित्तचैतन्या होता भेटी । हपें वाप्प दाटे कंठीं । पुलकाकित रोमांच उठी । उन्मीलित दृष्टी पुंजाळे ॥ ९१ ॥ करिता अच्युतचित्तन । सप्रेम गर्हिवरे मन । अट्टहासे करी रुदन । अनिवार स्फुंदन ऊर्ध्वश्वासे ॥ ९२ ॥ त्या रुदनासवेचि हर्ष प्रगटे । त्या हर्षाचेनि नेटेपीटें । हासों लागे कडकडाटें । सुखोद्भटें गद्गदोनी ॥ ९३ ॥ मीपणाचेनि अनुरोधें । गिळिलो होतों मोहमदें । तो सुटलों गुरुकृपावबोधें । तेणे परमानंदें डुल्लत ॥ ९४ ॥ मी माझेनि भवभाने । मज मी चुकलो मीपणे । मज मी भेटलो सद्गुरुवचनें । आनंदें तेणे उल्हासे ॥ ९५ ॥ कैसे सद्गुरुवचन अलोलिक । मीच भोगीं निर्लसुख । येणे आश्चर्यें देख । स्वानंदोन्मुख उल्हासे ॥ ९६ ॥ ससारवागुलाचें । भय लागले नेणां कैचें । तें गुरुवाक्यें दवडिले साचें । ह्यणोनि नाचे निर्लज्जें ॥ ९७ ॥ जेवी माउली देखोनि डोळा । वाळक नाचे नानाकळा । तेवी गुरुवाक्याचा सोहळा ।

१ हर्षानं, आनंदानं २ दमहीनत्वानं, धरपणानं ३ भरून वट्टे, उचवळे ४ हरण होतात ५ प्राधिकार आणि वक्तव्यास ६ औपधास मिळत नाहीं, सुट्टीच राहत नाहीं ७ बाणी, ठाव, स्थिति ८ मार्गे दुसऱ्या अग्यायांत नाथानीं सांगितलेंच आहे "क्षीपू लाविजे गृहमीतरां । तोषि प्रक्रासे ग्याध्वारां । तेवीं मनीं प्रगटला धीहरी । तोषि इद्रियातरां भजनानहु" ९ गति थापते १० वित्त व चैतन्यरूप आत्मा याची बहुता जन्मीं भेट झाल्यावर परमात्माद होतो, वाचा पागुळवे, नवशिवात अतिप्रेमानं रोमाच येतात, दृष्टि अर्धोन्मीलित सतेज व धात होते, हृदयान आनंदाचे कणोळ उत्पन्न होऊन ते प्रेमाधुःखा रूपानें वाहेर पडतात ११ नेटानें १२ देखवुद्धीं १३ निजसुख १४ नि शक, मोकळेपणानें

देखोनि स्वलीळा निजभक्त नाचे ॥ ९८ ॥ तेणे निजनृत्यविनोदें । फावलेनि निजवोधें ।
 नानापरींची भगवत्पदें । सुखानुवादें स्वयें गातू ॥ ९९ ॥ तेणे कीर्तनकीर्तिगजरे । त्रैलोक्य
 सुखें सुभरे । परमानंदही हुवरे । सुखोद्गारें तुष्टोनी ॥ १०० ॥ तेंही सांडोनियां गाणे ।
 गजों लागे अतिसंत्राणे । दुजें नाही नाहीं ह्मणे । गाणे ऐकणे म्यां माझें ॥ १ ॥ मीचि
 गाता मीचि श्रोता । माझें गाणे मीचि तचवता । जर्गा मीचि एकुलता । द्वैताची कथा
 असोनि नाहीं ॥ २ ॥ सद्भावे भगवत्परिचर्या । करितां पारुषे कर्मक्रिया । अहं सोहं निर-
 सोनिया । वृत्तीही लया जाय तेथे ॥ ३ ॥ एवं सप्रेम भक्तिसभ्रमू । तेणे निरसे साधनश्रमू ।
 फिटे नि शेष भवभ्रमू । वाचांसीं उपरमू इंद्रिया होय ॥ ४ ॥ जेथे एक ना दुसरें । सन्मुख
 ना पाठिमोरें । जेथ सुखही निजसुखामाजीं विरे । ते स्वरूप निर्धारि निजाशिष्य होती ॥ ५ ॥
 जेथीं वाळाचे लळे पाळणे । हे व्यालीचि वेदना जाणे । का शिष्यासी पूर्ण बोध करणे ।
 तेथील कळवळणे सद्गुरु जाणे ॥ ६ ॥ वाळेंका लेववित्या लेणें । जेवीं माउली निवे तेणें ।
 का शिष्यसुखें सुरावणे । हें सद्गुरु जाणे परिपूर्णवोधें ॥ ७ ॥ इंद्रियें नेणती ज्याचे घर ।
 जे मना वचना अगोचर । वृद्धीसि न कळे ज्याची मेरें^३ । ऐशी निर्धिकार निजवस्तु ॥ ८ ॥
 दृष्टी दाविजे साक्षात । हातीं देइजे पदार्थ । तैसा नव्हे गा परमार्थ । तोही सद्गुरुनाथ
 प्रवोधी शिष्या ॥ ९ ॥ शिष्यासी करावया प्रवोधें । बोधिता सद्गुरु अगाध । यालागीं शिष्य-
 सुखें स्वानंद । भोगी परमानंद गुरुरागो ॥ १० ॥ शिष्यासी आकळे परब्रह्म । तव तंव
 निरसे त्याचा भ्रम । तेणें सद्गुरूसी परम । सुखसभ्रम उरहासे ॥ ११ ॥ सेवकु परचक्र
 विभींडी । तंत्र राजा उभारी यशाची गुंडी । शिष्य परमानंदीं दे बुडी । तेणे गुरूसी गाढी
 सुखावस्था ॥ १२ ॥ जो शिष्यकृपेची कळवळ । ज्या सद्गुरूमाजी प्रवळ । तेथें भागवत-
 धर्म हे सकळ । कवि अविर्कळ अनन्यश्रद्धा ॥ १३ ॥

इति भागवतान् धर्मान् शिक्षन् भक्त्या तदुत्थया । नारायणपरो मायामज्जरति दुम्नराय ॥ ३३ ॥

ऐशी हे भागवतधर्मस्थिती । शरण जाऊनि सद्गुरुप्रती । अभ्यासाची भगवद्भक्ती । तें
 मायेची शक्ती वाधू न शके ॥ १४ ॥ माया वेदशास्त्रा अनावर । ब्रह्मादिका अतिदुस्तर ।
 ते सुखें तरती भगवत्पर । हरिनाममात्रसंरणार्थें ॥ १५ ॥ हरिनामाच्या गजरापुढे । माया
 पळे लेंवडसवडें । यालागीं तरणोपावो घडे । सुख सुरवाडे हरिभक्तां ॥ १६ ॥ परात्पर नारा-
 यणाची माया । भजतां नारायणाच्या पायां । सुरेंचि तरिजे गा राया । त्या भजनउपाया
 सांगीतले ॥ १७ ॥ मायातरणोपायस्थिती । राया तुवा पुशिली होती । तदर्थां मुख्य भग-
 वद्भक्ती । जाण निश्चिती नृपनाथा ॥ १८ ॥ भक्तीपार्शीं नित्य तृती । भक्तीपार्शीं नित्य-
 मुक्ती । भक्तीपार्शीं भगवत्प्राप्ती । मायानिवृत्ती हरिभजनें ॥ १९ ॥ हरिनामभजनकेंद्रोळें ।

१ प्राप्त झालेल्या २ परिपूर्ण होई, मळून जाई "मिरी देखोनि सुभरे । मेघ जैता" (ज्ञानेश्वरी १०-५३) ३ घुमतो
 ४ जोरात ५ ईश्वराची सेवा ६ लसत होते, परतीं होणे ७ उल्हास ८ चारी बाणींसह ९ उपाधिजन्य अगर विषयजन्य
 १० परापेक्ष सुख तेंही वामसुखात विरून जात १० माताच ११ ज्ञान, जाणीव १२ मायाच्या अगावर भूपणें पादून
 त्याला सजविण्यापासून जसा मातेला हप होतो, तसाच बोधरूप अलंकार शिष्याच्या हृदयांत घादून त्याला स्वानदांनें शेत
 तांना पाहून गुरूला होतो. १३ पार, सीमा १४ स्वस्वरूपाचा बोध १५ जिती, पराभव करी १६ पताका, तोरण १७ गुनागुमध
 १८ खेदरहित होऊन १९ दर्शन, श्रयण, मनन, निदिध्यास, यांनीं आपलीशी करावी २० भाषार्थी २१ रंगबगीनें,
 तरेनें २२ मुकाब होतें २३ श्रेष्ठहून श्रेष्ठ २४ भगवत्प्राप्तकीर्तनाच्या गर्जेनें

माया जीवित्व घेऊन पळे । भक्त तरती भाळेभोळे । हरिभजनव्रळें महामाया ॥ ६२० ॥
करितां नारायणाची भक्ती । निजभक्त सुखें माया तरती । ते नारायणाची मुख्य स्थिती ।
स्वयें चक्रवर्ती पुसतु ॥ २१ ॥

राजोवाच—नारायणाभिधानस्य ब्रह्मण परमात्मन । निष्ठामर्थं नो वक्तुं युयुहि ब्रह्मवित्तमा ॥ ३५ ॥

सर्वाभूतीं भगवद्भावो । हा मुख्य मायातरणोपावो । आडकोनि सुखावला रावो । तेणे
आनंदें पहा हो परब्रह्म पुसे ॥ २२ ॥ करिता नारायणाची भक्ती । उत्तम भक्त माया
तरती । ते नारायणाची निजस्थिती । साक्षेपें नृपती पुसतु ॥ २३ ॥ ब्रह्म परमात्मा नारा-
यण । वस्तुसीच ह्मणणे जाण । ते वस्तुनिष्ठा परिपूर्ण । राजा आपण पुसतु ॥ २४ ॥
सकळांमाजीं अधिष्ठान । सबाह्य ज्याचेनि परिपूर्ण । त्या स्वरूपतें नारायण । स्वयें वेदज्ञ
बोळती ॥ २५ ॥ तुह्यांऐमे ज्ञाननिधी । भाग्यें जोडलेति त्रिशुंद्धी । तुमच्या वचनामृत-
बोधी । अहंबुद्धी उपजेना ॥ २६ ॥ तुमच्या वचनोक्तीं । वीसडली स्वानंदस्फूर्ती ।
लांचावली चित्तवृत्ती । श्रवणे तृप्ती कदा न मनी ॥ २७ ॥ ऐकोनिया रायाचा श्रेष्ठ प्रश्न ।
प्रबुद्धाधाकुटा पिप्पलायन । तो बोलावया आपण । स्वानंदें पूर्ण सरंसावला ॥ २८ ॥

पिप्पलायन उवाच—स्थित्युत्पत्त्यहेतुरहेतुरस्य यत्सम्प्रजागरसुप्तसिद्धसद्बहिर्भ्र ।

वेहेन्द्रयासुहृद्वयानि चरन्ति येन सर्वावितानि तद्वेहि पर नरे द्र ॥ ३५ ॥

अगा ज्याचेनि उपजे उत्पत्ती । त्याचेनि 'अंगें स्थितीसी स्थिती । ज्याचेनि प्रळया प्रळय-
शक्ती । ऐसा जो त्रिजगतीं मुख्य हेतू ॥ २९ ॥ थापरी जो जगाचा हेतू । स्वयें स्वसत्ता हेतुरहितू ।
सच्चिदानंदें सदोदितू । तो जाण निश्चितू नारायणु ॥ ६३० ॥ जेवीं सायंप्रातर्मध्याह्न ।
तिही काळी अलिप्त गगन । तेवीं उत्पत्ति-स्थिति-प्रळयीं जाण । समान नारायण परमात्मा
॥ ३१ ॥ उत्पत्ति-स्थिति-प्रळयात । ह्मणसी कोण देखे येथ । तेचि अर्थांचा दृष्टात । स्फुर-
दर्थ अवधारीं ॥ ३२ ॥ जागृती स्वप्न आणि सुषुप्ती । तिन्ही व्यापूनि समाधीही पंरती ।
ज्याची साक्षित्वे स्फुरे स्फूर्ती । तो जाण निश्चितीं नारायण ॥ ३३ ॥ जागृतीचें जाणपण ।
स्वप्नाचें मिथ्या भान । सुषुप्तीचा साक्षी पूर्ण । तो नारायण निश्चित ॥ ३४ ॥ एवं परमात्मा
परंज्योती । आत्मा हृदयस्थ त्रिजगतीं । त्यातें नारायण ह्मणती । जाण निश्चितीं नृप-
नाथा ॥ ३५ ॥ ऐसी सागता ब्रह्मस्फूर्ती । अगम्य वाटेळ ब्रह्मप्राप्ती । सहजे ब्रह्म आंतुडे
हातीं । ऐक ते उपपत्ती सागेन ॥ ३६ ॥ तरी परमात्मा ब्रह्ममूर्ति पूर्ण । तुझे हृदयीं नादे
आपण । ज्याचेनि मन बुद्धि प्राण । इंद्रिये जाण वर्तती ॥ ३७ ॥ नयने तेणे तेजे देखणे ।
रसना तेणें स्वादें चाखो जाणे । श्रवण तेणें अत्रधाने । शब्दज्ञानें प्रबोधिती ॥ ३८ ॥ तेणे अहं-
कारां अहंभाव । तेणेचि मनासी मंतव्य । तेणेचि चित्तासी चैतव्य । बुद्धि बोद्धव्य तेणे ब्रह्मा-
वबोधें ॥ ३९ ॥ तेणें जड देह सचेतन । तेणेचि कळे मृदु कठिण । तेणेचि चरणाच्या ठायीं
गमन । करी करग्रहण त्याचिये सत्ता ॥ ६४० ॥ त्याचेनि प्राण परिचरती । त्याचेनि निमिषो-

१ जीव २ बुद्धिपूर्वक ३ परमात्म्याचें अस्तित्व व स्थिति ४ आधार ५ निश्चयाने ६ मी अमुक अशी कल्पनाच
स्फुरत नाही ७ भरून आली ८ सबकळी, लुच झाली ९ पुढे झाला १० प्रतिपाळे स्थिती ११. तीवही लोकीं
१२ आपल्या सत्तेन १३ सत्, चित्, आनंद या तिहींनीं सर्वकाल परिपूर्ण, १४ ज्यात साष्ट, अर्थ आहे असा
१५ पळीकडे १६ मुरय ज्योत, की जेयल्या ठिणग्यानीं सर्व भूतें सजीवपणें विचरतात. १७ 'ईश्वर सर्वभूताना हृदेशोर्ज्वलं
तिष्ठति' (गीता १८-६३) १८ ब्रह्मस्थिती. १९ सापडे २० बुक्ति

न्मेषस्फूर्ती । त्याच्या आनंदलेशस्थिती । आनंद उपस्थी भोगिती प्राणी ॥ ४१ ॥ एवं
चाळकृ जो त्रिजगती । जो स्वानंदें नादे हृदयस्थिती । त्यातें नारायण ह्मणती । तोचि
निश्चिती परमात्मा ॥ ४२ ॥ ज्याचेनि मन बुद्धि प्राण । इंद्रियें विचरती सपूर्ण । तो तूं
ह्मणसी त्याअधीन । हें कल्पातीं कदा न घडे ॥ ४३ ॥ तेथ जाणपणे जाणों जासी । तें
जाणावे तेंचि नेणसी । तेथ ज्ञातेपणे ज्ञानासी । स्वरूपापार्शां रिगूं नाहीं ॥ ४४ ॥ जाणीव
आणि नेणीव । हे सोडुनि सर्व भाव । जें उपजे सद्भाव । तें ब्रह्म स्वयमेव पाविजे ॥ ४५ ॥

नैतन्मनो विशानि वागुत चक्षुरात्मा प्राणेन्द्रियाणि च यथाऽनलमर्चिष स्वा ।
शब्दोऽपि बोधक निषेधतया ममृग्मर्थोक्तमाह यदते न निषेधसिद्धि ॥ ३६ ॥

वैकुण्ठ केलास क्षीराब्धी । मन कल्पी कल्पनाविधी । परी आत्मा कल्पावया त्रिशुद्धी ।
मनंबुद्ध्यादीं सरैना ॥ ४६ ॥ स्वयें कल्पी त्रिभुवन । तें स्वरूपी रिघो न शके मन । बुद्धि
निश्चयात्मक पूर्ण । तीसही जाण अगम्य वस्तू ॥ ४७ ॥ जें मनंबुद्धिअगोचर । ते वाचेसी
अतिदुस्तर । वस्तु नव्हे शब्दगोचर । परात्पर परब्रह्म ॥ ४८ ॥ मोटे बांधतां आकाशांत ।
चारी पालव पडती रिते । तेवीं शब्दें बोलावे वस्तूते । तंय शब्द शब्दाथें निर्धर्म ॥ ४९ ॥
प्राणाचेनि निजढाळें । जे का क्रियाशक्ती चळे । ते क्रियेसी वस्तु नातळे । मा इंद्रिया
आकळे कैसेनी ॥ ६५० ॥ जेवीं थिळेंराआतीता । विबोनि वोलें नव्हे सविता । तेवीं मन-
बुद्धिइंद्रियापरता । जाण तत्परतां परमात्मा ॥ ५१ ॥ जो मनाचे आदि मन । जो बुद्धीची
बुद्धि सज्ञान । जो नयनाचे आदि नयन । जो श्रवणाचे श्रवण सावधानत्वें ॥ ५२ ॥ जो
घ्राणाचें निजघ्राण । जो रसनेची रसना आपण । जो त्वचेची निजत्वचा पूर्ण । जीवाचा
तो जाण जीवू स्वयें ॥ ५३ ॥ जो इंद्रियाचा प्रकाशिता । जो कर्म करोनि अकर्ता । तो
इंद्रियां इंद्रियार्थां-विपर्यां मर्वथा हों नेणे ॥ ५४ ॥ जेथ बुद्धीचि न वळधे । तेथ मन
मनपणें केरीं रिघे । मा श्रवणनयनघ्राणयोगें । विषयसयोगें केवीं भेटे ॥ ५५ ॥ जेथ प्राण-
शक्ती न चले पुढें । तेथ वाचा स्वयें लाजिली मुरडे । मा कमेंद्रियासी कोणीकडे । पर्वाडू
पुढें जोडेल ॥ ५६ ॥ अग्नीपासूनि आह्या अनेग । क्षणक्षणा निघती चाग । परी आह्या-
माजीं अग्नीचें अग । सर्वथा सांग प्रगटेना ॥ ५७ ॥ का सूर्यापासूनि सूर्यकांत । प्रकाशती
असख्यात । परी सूर्यकाताआत । कदा भांस्वत प्रगटेना ॥ ५८ ॥ जेवीं सिंधूपासूनि
तरंग । प्रकाशती अति अनेग । परी तरंगां सिंधूचे अग । सर्वथा सांग प्रगटेना ॥ ५९ ॥
तेवीं ब्रह्मापासोनि करंगे । प्रकाशती अनेकपणे । परी त्या इंद्रिया ब्रह्म जाणणे । हें जीवे
प्राणे घडेना ॥ ६६० ॥ जरी केळापासूनि केळी निपजे । का साखरेपासूनि जंस उपजे ।
तरी इंद्रियां ब्रह्म जाणजे । हें न ये निजवोजे ब्रह्मादिका ॥ ६१ ॥ आशंका ॥ इंद्रियां
नव्हे ब्रह्मज्ञान । तें जीवाचे भ्रमवधन । कदाकाळीं न तुटे जाण । जन्ममरण अनिवार
॥ ६२ ॥ 'शब्दादेवापरोक्षे ति । ऐशी श्रुतिशास्त्रोपपत्ती । तेही मिथ्या वाटे वंदती । ऐसे तू
निश्चिती मानिसी राया ॥ ६३ ॥ तेही अर्थीचे निरूपण । ऐक राया सावधान । शब्द
निमोनि आपण । दे ब्रह्मज्ञान जीवासी ॥ ६४ ॥

१ जोज्यांचीं पार्शीं हालणें २ जननेन्द्रियाचे ठिगणी ३ हालचाळ करतात ४ रिषाव, शिरवाव ५ मनःसिद्धी
सरैना ६ पुरें पडत नाहीं ७ जें मन व बुद्धि यांना कल्पितां घेत नाहीं, असें ८ पदर ९ निजधर्म १० चलन
मळनान ११ सापटत नाहीं १२ लवण्यात १३ मितळेज, ओळा १४ अनाटि १५ बुद्धीची दृष्टी. १६ पोंचत
गाहीं १७ मार्गें वळते १८ यश १९ ज्वाला, झळ्या, ठिणय्या २० सूर्य २१ इंद्रियें २२ वाती २३ लव पावू

पूर्वाल श्लोकार्थ-शब्दोऽपि बोधकनिषेधतयात्ममूलमर्थोक्तमाह यदते न निषेधसिद्धिः ।

जीवू सोडवावया होडा । शब्दें सवेग उचलिला विडा । तेणे घेता तत्वांचा झाडा । औप-
णही पुढां निमाला ॥ ६५ ॥ श्रुति 'नेति नेति' येणे शब्दें । अतद्व्यावृत्तिनिषेधबोधें । परी
साक्षात् वेदानुवादें । निज वस्तु शब्दें न बोलवे ॥ ६६ ॥ शब्दासी जें वाच्य नोहे । तेंचि पर-
ब्रह्म जाणावे । तेथील जो खुणे पावे । तो ब्रह्म सद्भावें स्वयें होय ॥ ६७ ॥ श्रुति 'नेति
नेति' येणे वचने । शब्द निषेधूनि वस्तु दावणे । शब्दी निःशब्द जो लक्षूं जाणे । तेणे
पावणे परब्रह्म ॥ ६८ ॥ शब्दु निजनिषेधें जे घोधी । तेथ समरसे ज्याची बुद्धी । तेचि पर-
ब्रह्म गा त्रिशुद्धी । निषेधावधी तो ठायो ॥ ६९ ॥ शब्द निमोनि सर्व शक्ती । जीवासी
दे ब्रह्मप्राप्ती । शब्दादेवापरोक्षेति । जाण निश्चितीं या नांव ॥ ६७० ॥ वाचा निःशेष
निवर्ते । मन बुद्धि न पवे जेये । तेचि अवधी निषेधातें । परब्रह्म त्यातें बोलिजे ॥ ७१ ॥
जें वाचेचे वदवितें । परी वाचा वदों न शके ज्यातें । जें मनबुद्ध्यादिकां जाणतें । परी मन
बुद्धि ज्याते नेणती ॥ ७२ ॥ जे नयनातें दाखविते । परी नयन न देखती ज्याते । जे श्रव-
णघ्राणातें चेतवितें । परी श्रवण घ्राण ज्याते नेणती ॥ ७३ ॥ एवं सर्वांचे तें जाणते । परी
सर्व सर्वथा नेणे ज्यातें । ज्यासी जाणावयालागों येथे । आणिक जाणतें असेना ॥ ७४ ॥
ऐसे स्वसवेद्य निजज्ञातें । ज्यासी दुजें नाहीं जाणतें । शब्द रिघावया तेथें । रिगंसु त्यातें
असेना ॥ ७५ ॥ जें कृश ना पुष्कळ । जें वक्र ना वर्तुळ । जें सूक्ष्म ना नव्हे स्थूल । वस्तु
केवल निर्विकार ॥ ७६ ॥ ज्यासी नाहीं रूपगुण । ज्यासी नाहीं आश्रमवर्ण । ज्यासी
नाहीं मीतूपण । ज्यासी जन्ममरण असेना ॥ ७७ ॥ जे हळुवट ना गर्हिसें । जें चिवळें ना
संपोस । जे वसतें ना वोस । जे का निःशेष निर्धर्म ॥ ७८ ॥ जे न्हस्व ना मोटें । जें वडील
ना धाकुटे । जे विचारिता विवेकवाटे । विवेकुही आटे निःशेष ॥ ७९ ॥ ज्यासी आदि ना
अतु । जें मध्यस्थितिरहितु । जें गुण ना गुणातीतु । अच्युतानंतू अद्वयत्वे ॥ ८० ॥ त्या
स्वरूपाचा वचनपाठ । करावया वेदें केली सटपट । तेथ श्रुतीचाही बोभाट । लाजिली
करुनि कष्ट नेतिनेतिवादें ॥ ८१ ॥ वेदू काय नेणोनि परतला । जाणोनि न बोलिवेचि
बोला । यांचिलागों तो मौनावला । तटस्थ ठेला निःशब्दें ॥ ८२ ॥ वेदें धरितां दृढ मौन ।
दर्शनें भांवावलीं जाण । तिहीं धरोनि मताभिमान । करिती वल्गन अतिवादें ॥ ८३ ॥
शब्दार्ती ब्रह्मज्ञान । हे वेदें पावोनि पूर्ण खूण । शब्दें शब्द निषेधून । दृढ मौन तेणे धरिले
॥ ८४ ॥ वेदरायें धरितां मौन । शास्त्रें भांवावलीं जाण । शोधिता शब्दांचे रान । निजस-
माधान न पावती ॥ ८५ ॥ ज्यासी शब्दांती ब्रह्मप्राप्ती । त्यासी दर्शने ऐक्या येती । शास्त्रें
स्वयंचि समजती । ऐक्यें त्रिजगती आभासे ॥ ८६ ॥ ब्रह्म एकाकी अद्वयस्थिती । तुवाचि

१ पैजेन २ वेदाने ३ स्वार्थी पुढ हात टेंकरे ४ 'तज, तज,' पदार्थ जात्मा नव्हे, तो नव्हे व 'नेति नेति' अशा वचनार्थी श्रुति नाशयताचा निषेध करून आत्मरूपाचा बोध करिते "गद्गाचाऽनभ्युदित येन वागभ्युद्यत । तदेव ब्रह्म त्व विद्धि", "यन्मनो न मनुने", "अस्थूलमनणहस्यमदीर्घम्", "अशब्दमसार्थमरूपमव्ययम्" इत्यादि श्रुतीचीं बोधक वचन निषेधरूपच आहेत महिप्रलौनात "अतद्यादृश्या य चरितमभिधत्ते श्रुतिरपि" असें झाल्ले आरे ५ ब्रह्म दृश्य नाही, साक्षात्ब्रह्मवायाने केवळ लक्ष्य आहे ६ स्वभावे, ७ विहा जाते, खाला शोधायला बुद्धि जाते, पण आपणच त्यात नाहीमी होते, कारण "थो- बुद्धे परतस्तु स' ८ मुळीं सुद्धा ९ स्वत जाणण्यास योग्य १० रिघाव ११ स्थूल १२ हलकें १३ जटमूट १४ रोट १५ पुष्ट १६ सहा शास्त्र, १७ शब्द सपला झणजे, (नि शब्द ब्रह्म उच्यते)

दाविली उपपत्ती । तेथें ऐक्यरूपें त्रिजगती । ह्मणसी कवणाप्रती आभासे ॥ ८७ ॥ ज्याची तुटली वासनाफासोटी । विराली अहंकाराची गाठी । प्रारब्ध उंतरलें देहाचे तटी । त्यासी ऐक्यें सृष्टी आभासे ॥ ८८ ॥ त्याच्या अनुभवाची गोड गोष्टी । सांगावया उल्हास पोटी । पिप्पलायनु स्वानंदतुष्टी । ब्रह्मैक्यें सृष्टीं वाखाणी ॥ ८९ ॥

सत्त्व रजतम इति त्रिष्टुटेकमादां सूत्र महानहमिति प्रवदति जीवम् ।

ज्ञानप्रियावफलरूपतयोरशक्ति ब्रह्मैव भाति सदयद्य तयो पर यत् ॥ ३७ ॥

ब्रह्मनिजऐक्यपरिपाटी । प्रपंचू ब्रह्मात्वेचि उठी । सतासत सकळ सृष्टी । देखती दृष्टीं ब्रह्मरूप ॥ ६९० ॥ जेवीं नर्भी नीळिंमेचे भान । तेवीं ब्रह्मी माया नादे सपूर्ण । नवल तिथेचें विद्वान । नपुंसका जाण पुरुषत्व केलें ॥ ९१ ॥ अगाध तिचा पतिव्रताधर्म । नपुसर्फीं उपजवी काम । अनाम्या ठेवी नाम । कां निष्कर्मा कर्म तिचेनी ॥ ९२ ॥ ते नि सगसगा रातली । स्पशैवीण गुर्विणी झाली । प्रधानमहत्तत्त्वे गर्भा आली । तेथ त्रिगुणांते व्याली विकारयुक्त ॥ ९३ ॥ विद्याअविद्या निजस्वभावी । जीवशिवांची भेदपदवी । प्रिया पुरुषांत भोगवी । ज्ञानाज्ञानगर्वां वसोनिया ॥ ९४ ॥ जेरीं सुवर्णां अलकार । ततूमाजीं पटाकार । भिंतीवरी भासे चित्र । तेवीं माया साकार ब्रह्मीं भासे ॥ ९५ ॥ मृत्तिकेचीं गोकुलें केलीं । नाना नामाकारीं जरी पूजिलीं । तरी मृत्तिकाचि सचली । तेवीं ब्रह्मी सचली जगद्रूपे माया ॥ ९६ ॥ जैशा घृताच्या कणिका । घृतेसीं नव्हती आणिका । तेवीं ब्रह्मीं मायाशक्ती देखा । दावी अनेका अर्थांत ॥ ९७ ॥ ब्रह्म पूर्वीं एकाकी एक । तेचि केरीं झाले अनेक । तो माया-योगपरिपाक । विशद अर्थ देख पिप्पलायनू सांगे ॥ ९८ ॥ मुळी मुख्य ब्रह्म 'ओंकार' । तें एकचि झाले त्रिप्रकार । अकार उकार मकार । सत्त्वादि विकार गुणत्रयात्मक ॥ ९९ ॥ गुणत्रय समसमान । त्या नाव बोलिजे 'प्रधान' । तेंचि क्रियाशक्तिसूत्र जाण । तेथे प्रगटल्या ज्ञाना 'महत्तत्त्व' ह्मणती ॥ ७०० ॥ 'अहब्रह्म' हे पूर्णस्फूर्ती । ते अहकारले देहा-कृती । देहाभिमाने निश्चितीं । 'जीव' ह्मणती वस्तूते ॥ १ ॥ क्रिया ह्मणिजे 'दशधा करणें' । 'ज्ञान' शब्दें देवताधिष्ठाने । 'अर्थ' ऐसे विपयासी ह्मणणे । तेथ 'फल' जाणणे सुखदु ख ॥ २ ॥ गुणभूते विषय करणे । जीव भोक्ता सुखदु खपणे । ज्ञानक्रिया कर्माचरणे । हें सर्वही जाणणें पूर्ण ब्रह्म ॥ ३ ॥ साकरेचा फणस प्रवळ । तेथे काटे त्वचा वीजगोल । अचघी साकरचि केरळ । तेवीं ब्रह्मचि सकळ जगदाकारे ॥ ४ ॥ जेवीं पांदाड पुतळीकृत । तेथ विपमावयवीं समान सूत । तेवीं जगदाकारें आकारवंत । दिसे अवि-कृत परब्रह्म ॥ ५ ॥ जग 'विश्वप्रपंचू' नाम । परी तें निरळ परब्रह्म । हा उपनियदर्थ उत्तम । वेदाती परम परमार्थु तो हा ॥ ६ ॥ जगदाकारें ब्रह्म निश्चित । जग अचघें विकारवंत । तें ब्रह्मासही विकार प्राप्त । ह्मणती तो अर्थ न घडे राया ॥ ७ ॥

१ वासनेचा पाश २ उतरलें ३ शुभाशुभ कार्ये हीं ब्रह्मरूप आहेत ४ नीलपर्णांचा आभास ५ कौशल्य, वसव ६ सग-
रहित जें नपुंसक ब्रह्म त्याचा प्रकृतीने सग घरीळा, बापळ पोट वाटविलें व विश्वविस्तार केला ब्रह्म आधीं एक, स्थान
सकल्पमानानें त्रिगुणात्मक माया निर्माण केली सुवर्णलकाराप्रमाण ब्रह्म व माया अनेकरूपच आहेत तेच ब्रह्म पुढें क्रियाश-
क्तीने सद्य व महत्तत्त्व हीं नावें पावतें तेंच देहादृती पावून अहंभावामुळें जीवपणास येत क्रिया, देवताधिष्ठान, विषय,
सुखदुःखादि फळें, या रूपाने तेच भासतें ७ भासली ८ भिन्न ९ मायेच्या सगळ्या परिणाम १० इन्द्रिये ११ वळ.
१२ वस्त्राचें चित्र, दाहली १३ प्रकार

स्वभावतां । अर्पी श्रीअनंता ईश्वराते ॥ ९२ ॥ एवं ईश्वरीं जें अर्पे कर्म । ते कर्म होय निर्धर्म ।
याचि नांव परम । नैष्कर्म्यनिजसिद्धी ॥ ९३ ॥ वेदें वोलिलें कर्मफळ । ज्याची वासना
निष्काम निर्मळ । त्यासी वेदोक्त फळ प्रवळ । भोगावया केवळ स्वर्ग न दिसे ॥ ९४ ॥ ऐसे असतां
कर्मफळ । वांछितां नाडिजे केवळ । जेवीं परिसु देऊनि सोज्ज्वळ । मागिजे पोफळ तावू-
लासी ॥ ९५ ॥ कर्मीं निष्कामता नित्यं फळ । तेथ फळाशा नाडले सकळ । चदन सर्वांगी
सफळ । तेथ मागतां फळ नाडिजे स्वये ॥ ९६ ॥ हातीं आतुड्यावया मासा । गळी लाविजे
अल्प आमिषा । तेवीं निष्काम करावया मानसा । वेदू फळाशाप्रलोभी ॥ ९७ ॥ आमिष घालूनि
मासेपाळी । कीं तद्योगें जळावाहेर गाळी । तेवीं कर्म कर्मातें निर्दाळी । हें नेणिजे मुळी
फळकामी ॥ ९८ ॥ हो कां फळाचिये चांडे । स्वधर्मकर्मां प्रवृत्ति घडे । तेणे नैष्कर्म्यसिद्धी
आतुडे । हें वेदांचे फुडे निजगुह्य ॥ ९९ ॥ कर्म ब्रह्मत्वे सदा सफळ । फळ वांछी त्यातें
निष्फळ । हें जाणोनि कर्मकुशल । फळाशा समूळ छेदिती ॥ ८०० ॥ ऐसे आचरतां वैदिक
कर्म । तेणे कर्म पाविजे नैष्कर्म्य । याहोनिया अतिसुगम । सागेन वर्म तें ऐक ॥ १ ॥

य आशु हृदयग्रन्थि निजिरीषु परात्मन । त्रिधिनोपचरेद्देव तन्नोक्तेन च केशवम् ॥ ४७ ॥

जेणे वासनेचें जाळ तुडे । अहंकाराची गांठी सुटे । जीवीं परमात्मा स्वयें प्रगटे । तें तां-
त्रिक विधान गोमटें ऐक राया ॥ २ ॥ जया तात्रिक महापूजा । सतोप होय गरुडध्वजा ।
ते तांत्रिक विधान बोझी । महाराजा अवधारी ॥ ३ ॥ वैदिक मत्र तात्रिक तंत्र । हे मिश्रपूजा
अतिपवित्र । शीघ्र निष्काम करी नर । तो पूजाप्रकार अतिउत्तम ॥ ४ ॥ वैदिक अथवा
तात्रिक । गुरुमार्गे सिद्धिदायक । यालागी गा आवश्यक । सद्गुरूसी देख शरण जावे ॥ ५ ॥

लढधानुग्रह आचार्यांचेन सद्गनितागम । महागुरुपमभयचें मूर्त्यांऽऽमितयाऽऽत्मन ॥ २८ ॥

प्रवृत्तिनिवृत्तिकृत कार्या । अवश्य पाहिजे आचार्या । आपमतीं भजतां राया । अनेक
अपायामाजी पडे ॥ ६ ॥ भोर्षीं पाय सिद्ध आहेती । भुर्यांळेंवीण वृथा भ्रमती । तेवीं
गुरुवीण जे जे करिती । ते ते अहंमतीं भ्रमले ॥ ७ ॥ गुरु ब्रह्म दोनी एक । ऐशिया
भावना आवश्यक । सेवा करूनि भावपूर्वक । सतोपवृत्ति देख अनुग्रहो घ्यावा ॥ ८ ॥
तेथ निजाधिकारप्राप्तें । जे मूर्ति आवडेल आपणियाते । तेचि मंत्रविद्या तेंथें । श्रद्धास-
भरितें अगीकारावी ॥ ९ ॥ तेव्हां गुरुमुखें मिश्र योजा । पुरुपोत्तममहापूजा । शिकोनिया
निजकाजा । भजावे अधोक्षजा शिक्षिता मती ॥ ८१० ॥ तेचि भजती हांतवटी । आग-
मोक्त निजपुटी । राया सागेन गोमटी । सावधानदृष्टी अवधारीं ॥ ११ ॥

शुचि ममुखमासीन प्राणसयमनादिभि । पिण्ड विशोध्य सन्यासकृत्तरक्षोऽर्चयेददरिम् ॥ ४९ ॥

विधुंक्त करिता सध्यास्नान । तेथचि आहे ब्रह्मज्ञान । आचमनीं होय हरिरूप आपण ।
हें नेणोनि अज्ञान आगर्मी भरती ॥ १२ ॥ केशवादि नामीं जाण । अग्रप्रत्यंगीं न्यासितां
पूर्ण । तेव्हा हरिरूप होय आपण । हें नेणोनि अज्ञान आगर्मी भरती ॥ १३ ॥ करूनि आग-
मोक्त सध्यास्नान । मूर्तीपार्सी येऊन जाण । समुख घालावे आसन । चैलाजिनकुशायुक्त ॥ १४ ॥

१ नाडल जातो २ सुपारी ३ निजफळ ४ सापडण्यासाठी ५ मासास ६ ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत इत्यादि
७ इच्छे ८ वाता वल ९ खर १० नीडपणे ११ आपल्याच सुद्धी १२ भूमीवर १३ वाटाच्या भोई नगळा तर,
भोवळेवीण (घेरीवाचून) असाही पाठ आहे १४ अहकारी पुरुष १५ पूजा करण्याची पद्धत १६ सविधि, सशास्त्र.

रेचकरूपककुंभकें जाण । प्राणायामें प्राणसयमन । भूतशुद्ध्यादिनीं जाण । शरीरशोधन करावें ॥ १५ ॥ भूतविलय भूतशुद्धी । प्राणप्रतिष्ठा पिंडादिशुद्धी । मूळमंत्रें न्यास प्रबुद्धीं । गुरुदीक्षाविधी विध्युक्त कीजे ॥ १६ ॥ हृदय करच शिखा शिर । नेत्र अस्त्रादि फडकार । एवंविधान अनुकार । आगमोक्त प्रकार करावे न्यास ॥ १७ ॥ यापरी मूळमंत्रदीक्षा । करोनि दिग्बंधादि सरक्षा । मग मूर्तिपूजनपक्षा । नृपाध्यक्षा अवधारीं ॥ १८ ॥

अर्चादां हृदये चापि यथाहोपचारकैः । द्रव्यक्षित्यात्मलिङ्गानि निष्पाद्य प्रोक्ष्य चामनम् ॥ ५० ॥

प्रयोगलंढ सपूर्ण । पूर्वाभ्ययो विपरीत जाण । द्रव्यशुद्धि क्षितिमार्जन । हें मागील निरूपण पुढा आले ॥ १९ ॥ द्रव्यशुद्धि मुखशोधन । भूमिशुद्धि समार्जन । आत्मशुद्धि सावधान । काढिल्या अनुलेपेन मूर्तिशुद्धी ॥ ८२० ॥ पूजासभार सिद्ध करून । समस्त शस्त्रतोयें प्रोक्षून । निजासनीं सावधान । एकाग्र जाण वेंसावे ॥ २१ ॥ ज्यासी ध्यानीं मूर्तिं न ये सपूर्ण । तेणे प्रतिमामूर्ति अधिष्ठान । तेथेंचि करावे पूजन । लव्होपचारे जाण आगमोक्त ॥ २२ ॥ ज्यासी ध्याना मूर्तिं ये अतिसकटीं । तेणे वाह्योपचारआटांटी । साडूनि या ध्यानदृष्टीं । करावी गोमटी मानसपूजा ॥ २३ ॥ ज्याचे हृदयींचें न विकरे ध्यान । वाह्यमूर्तिपूजेसी सावधान । तेणे उभयता पूजन । करावें सपूर्ण आगमोक्त ॥ २४ ॥

पाद्यादीनुपकरण्याथ सत्रिषाण्य समाहित । हृत्पादिसि कृत यानो मूलमन्त्रेण चार्चयेत् ॥ ५१ ॥

सकळ पूजासभार । निकट ठेवूनि उपचार । मग मूर्तीसी न्यासप्रकार । उक्तशास्त्रें करावा ॥ २५ ॥ जैसे न्यास आपणास । तैसेचि करावे मूर्तीस । हा आगमोक्त गुरुसौमन । मूळमंत्रें न्यास मूर्तीसी ॥ २६ ॥ आगमोक्त करिता न्यास । अगप्रत्यंगीं विन्यास । तेणे करिता होय हृषीकेश । हा अर्थमांसर हृद करावा ॥ २७ ॥ हृद करोनि अनुसधान । मूळमंत्रें मूर्तिपूजन । हृदयीं आणि प्रतिमेसी जाण । पूजाविधान टोहीं ठायीं ॥ २८ ॥

साह्योपाद्गा सपर्यदा ता ता मूर्ति स्वमन्त्र । पाद्याभ्यां चमनीयायै स्नानवातोविभूषणे ॥ ५२ ॥

करचरणादि अन्वयग । मूर्ति चितावी सुदर साग । श्याम मनोहर श्रीरग । उल्हास चांग निजध्यानीं ॥ २९ ॥ मूर्ति चतुर्भुज वेल्हाळ । शंख चक्र गदा कमळ । सुनंदादि पार्षदमेळ । चितावे मकळ आयुधादिक ॥ ८३० ॥ यद्योक्त मधुपर्कविधान । अर्घ्यपाद्यादि आचमन । पुरुषसूक्तमंत्रें जाण । करावे स्नान निर्मळ जळें ॥ ३१ ॥ मुकुट कुंडले कटीं मेखळा । कांसे मिरवे सोनसंळा । आपाद रुळे वनमाळा । कौस्तुभ तेजागळा कंठीं झळके ॥ ३२ ॥ पादपद्माकित सुकुमार । ऊर्ध्वरेखा ध्वज वज्र । वाकी अर्दुवाचा गजर । चरणीं तोडें गर्जतु ॥ ३३ ॥

ग चमात्पाक्षतलम्भिर्भूपदोपहारकैः । मङ्गल संपूज्य विधिवत्स्त्रैः स्तुत्वा नमोदरिभू ॥ ५३ ॥

निदळीं शुद्ध श्यामकळा । टिळकु रेखिला पिवळा । त्यावरी अक्षता सोज्जळा । आरक्त तेजाळा कुकुमाक्त ॥ ३४ ॥ सुमने गुफिलीं वीरगुंठीं । त्यावरी मधुकराची धरंटी । तुळसी-

१ प्राणायामात पहिला पूरक, दुसरा कुम्भक व तिसरा-रेचक पूरक हाणजे हुमन्या नाकपुडीनें वायु वर ओढून घेणें, शुम्भकहाणजे तो आत थावून धरणें, रेचक हाणजे एका नाकपुडीतून वायु बाहेर सोडणें, रेचकपूर्वक कुम्भके २ 'अथमा गतु भूतानि' हा मन्त्र हाणून भूत व पिशाचें दूर झालीं अशी भावना करावी ३ उटी ४ आटाटी-यातायात ५ नाहींसें होत नाहा ६ अग्निप्राय, प्रसाद ७ उत्तम, शुद्ध ८ सद्चराचे समुदाय ९ वमरपत्र १० पिवळा पीनावर ११ पायातील सासळ्याचा, तोळ्याचा १२ तोरळ्या १३ कपाळ्यावर १४ बद्धकेशीं, वीरगुठी हाणजे मत्स्यकावरील वेदाचा पुवाडा गुंफेवाराच्या जरासंधवधात "सरसावूनि वीरगुठी । मीम लक्षिला दारुणदय" असें जाहे १५ मावर, भ्रमण

कमळमाळा कंठी । चंदनाची उटी श्यामांगीं शोभे ॥ ३५ ॥ धूप दीप उपहार । तांबूळ
अर्पावे सकंपूर । निरजने जयजयकार । मंत्रस्वरें अर्पावा ॥ ३६ ॥ स्तुति करावी वेदोक्त
मंत्रें । कां पुराणोक्त नाना स्तोत्रे । अथवा प्राकृत नामोच्चारें । नाना प्रकारें गद्यपद्यें
॥ ३७ ॥ स्तवने सतोप अधोक्षजा । ऐसें भावावे महाराजा । मग साष्टांगें अतिवोजा ।
गरुडध्वजा नमस्कारावे ॥ ३८ ॥

आत्मान तन्मय ध्यायन् मूर्ते सपूजयेद्धरे । शेषामाघाय शिरसि स्वध द्युढास्य सकृतम् ॥ ५४ ॥

द्वैतभावे भजनविधी । ते जाणावी स्थूल बुद्धी । भजनाची भजनसिद्धी । जाण त्रिशुद्धी
तन्मय होणे ॥ ३९ ॥ मूर्तिंध्याने तन्मय स्थिती । ऐक्यत्वे राहे निश्चळ वृत्ती । याचि नांव
मुख्य भक्ती । उठलिया पुढती नमावे हरी ॥ ८४० ॥ ऐशी पूजा करुनि हरी । शेष प्रसाद
धरोनि शिरी । मग देवो आपणियांभीतरां । हृदयमंदिरी निजविजे ॥ ४१ ॥ एवं पूजेचें
उद्भासंन । ध्यानमूर्ती हृदयी शयन । प्रतिमा पर्यकीं निजवून । विधिविधानसमाप्ती ॥ ४२ ॥
जाहलिया पूजाविसर्जन । विसर्जू नये अनुसधान । अखड हरीचें स्मरण । सर्वस्वें आपण
सर्वदा कीजे ॥ ४३ ॥ या नाव गा आगमविधी । राया जाण त्रिशुद्धी । सदा पाळिती
सद्बुद्धी । परमात्मसिद्धिप्रापक ॥ ४४ ॥ आगमोक्त विधिलक्षण । प्रतिमाचि मुख्य नव्हे
जाण । ज्यासी जेथ श्रद्धा पूर्ण । तेथ हे विधान सुखें कीजे ॥ ४५ ॥

एवमद्भयकंतोयादावतिथीं हृदये च य । यजतीं धरमात्मानमचिरान्मुच्यते हि सः ॥ ५५ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे तृतीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

हे पूजा नव्हे एकदेगी । बहुत स्थाने ये पूजेसी । त्यांत ग्रीघ्रतर जे प्राप्तीसी । तें मी
नुजपासीं सांगेन राया ॥ ४६ ॥ येणेचि विधाने यथाकाळी । साग पूजा कीजे जळीं ।
अथवा सूर्यमंडळी । पूजा सोज्जळी हरिंध्याने कीजे ॥ ४७ ॥ अग्नीच्या ठायीं होय दीप्ती ।
पूजा कीजे कमळापती । अवध्यापरीस शीघ्रप्राप्ती । पूजावा अतिथी भगवद्भावे ॥ ४८ ॥
आलिया वैश्वदेवाचे अर्ता । तो भलता हो भलते याती । त्यासी जे भगवद्भावे पूजिती ।
त्याचे घरा पूर्ण प्राप्ती वोरसोनि ये ॥ ४९ ॥ पूर्वी अनोळखु निश्चितीं । आलिया वैश्वदेवाचे अर्ता ।
त्याते ब्रह्मभावे जे पूजिती । त्यासी भुक्तिमुक्ती आंदेणी ॥ ८५० ॥ त्या वैश्वदेवाचे अर्ता जाण ।
निजभाग्यें आलिया शुद्ध ब्राह्मण । तथा श्रद्धेने पूजिता आपण । ते घरीं नारायण स्वानदें
वसे ॥ ५१ ॥ राया वैश्वदेवाचे अर्ता । अतिथीसवे ये भुक्तिमुक्ती । विमुख जाहल्या त्या लाभा
नाडती । पूजका सुखप्राप्ती परमानंदें ॥ ५२ ॥ अतिथीच्या ठायीं मूर्तिंध्यान । सर्वथा करणे
न लगे जाण । तो स्वरूप स्वये नारायण । पूजिता सपूर्ण सर्वाथसिद्धी ॥ ५३ ॥ एव अति-
थीसी जे अर्पें । ते भगवंतमुखी समर्पें । चालागी अतिसाक्षेपें । अतियि ब्रह्मरूपें पूजिजे
सदा ॥ ५४ ॥ जे जे बोलिले पूजास्थान । तेथे निजश्रद्धाचि प्रमाण । श्रद्धेवेगळें राया
जाण । प्राप्ति सपूर्ण कदा न लभे ॥ ५५ ॥ निजश्रद्धेचें हृदय स्थान । ते हृदयी विद्युक्त
पूजन । करिता श्रद्धेने आपण । प्राप्ति सपूर्ण उद्बोधे स्वयें ॥ ५६ ॥ येन्हवी तरी आपुल्या

१ नैवेद्य २ अर्घ्यपाद्यादि सिद्ध करून ठेवावीं, हृदयस्थ परमात्म्याचें मूर्तीवर सपिपादा करावे ह्याजें त्यापिला अग्नी
भाजना करावी, नंतर 'हृदयाय नमः', 'शिरने स्वाहा' इत्यादि मंत्रांगी व गुरूपदिष्ट मूल अष्टाक्षरी मंत्रान मूर्तीवर न्यास
करावे हृदय उज्यादि अंगे, सुदर्शनादि उपांगे, पापदादि गण यासह त्या मूर्तीची ध्यानगन्धादि नैवेद्यासह पूजा करावी
३ प्रेमार्पण ४ विमज्जन ५ चिंतन ६ परमात्म्याची प्राप्ति करून देणारी ७ क्षमि, सूर्य, उदक, अनिषि व हृदय या स्थानी
ईशानाची पूजा करावी ८ प्रेमाचा पांढा पुढन ९ दासी १० पूर्ण

देहीं । चाळक ईश्वरू आहे हृदयी । श्रद्धेनें भजतां त्याचे ठायीं । निजप्राप्ती पाहीं सहजे
 लाभे ॥ ५७ ॥ जें जें आपण सेविजे । ते ते भगवन्मुखी पाविजे । येणें निजभजने पाविजे ।
 जाण सहजे परमात्मा ॥ ५८ ॥ साडोनि देहींची अहंता । सकळ भोग ईश्वरू भोक्ता ।
 ऐशी दृढ भावना भाविता । पाविजे परमार्था अपरोक्षसिद्धी ॥ ५९ ॥ देह जड मूढ अचे-
 तन । सकळ भोगभोक्ता ईश्वरू पूर्ण । तेथ वाढवूनि देहाभिमान । भोगिती अज्ञान अनेक
 दुःखें ॥ ६० ॥ ते साडूनि देहअहता । हृदयस्था शरण जाता । पाविजे पूर्ण परमार्था ।
 जाण तत्वता नृपवर्या ॥ ६१ ॥ निःशेष साडिजे मीपण । याचि नाव हृदयस्था शरण । तूं
 सहजे परब्रह्म परिपूर्ण । मिथ्या देहाभिमान धरूं नको ॥ ६२ ॥ राया येणेचि कर्म जाण ।
 तुटे कर्माचे कर्मबंधन । पाविजे पूर्ण समाधान । ते हें मुख्य लक्षण नृपनाथा ॥ ६३ ॥
 आगमोक्त निजभजन । कर्मयोगाचे मुख्य लक्षण । ऐकता राजा समाधान । परमानंदें पूर्ण
 निवाला ॥ ६४ ॥ जंव जव रायाचे पुरले कोड । तंव तंव कथा लागे गोड । अतिशयें श्रव-
 णाची चाड । विशेषें वाड योरावली ॥ ६५ ॥ राजा निवालेनि परमानंदें । सुखावलेनि निज-
 बोधें । लाचावलेनि स्वानंदें । पुढा प्रश्न विनोदें पुसेल ॥ ६६ ॥ उगें राहतां आपण । उडून जाती
 मुनिगण । यालागीं प्रश्नावरी प्रश्न । विचित्रविदान पुसतु ॥ ६७ ॥ स्वानंदें लोघंली चित्त-
 वृत्ती । इंद्रियें वेधलीं सुखस्थिती । राजा निवाला निश्चिती । तरी प्रश्नोक्ती पुसत ॥ ६८ ॥
 पुसेल हरीचे अवतार । ते कथा सुंदर मनोहर । निरूपण अतिअरुवार । निजजिह्वार निववील
 ॥ ६९ ॥ त्या प्रश्नाचें प्रत्युत्तर । कथाकौतुक संनागर । एका जनार्दनाचे किंकर । उपानहर्षर
 सतांचे ॥ ७० ॥ सत सज्जन कृपास्थिती । श्रीजनार्दन वरदमूर्ती । पुढील कथेची उत्पत्ती ।
 सागेन यथार्था अर्थुनी ॥ ७१ ॥ श्रीभागवताचे राशीवरी । एकाजनार्दन केला मांपारी ।
 तो निजबोधाचे कुडवावारी । भरील वखारी श्रवणाच्या ॥ ७२ ॥ इति श्रीभागवते महा-
 पुराणे एकादशस्कंधे निमिजायंतसवादे मायाकर्मब्रह्मनिरूपणं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अध्याय चौथा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ओ नमो श्रीगुरु शिवशिवा । नमने जीवत्य जीवा । नुरविसी
 तेथे देहभावा । कैसेनि रिघावा होईल ॥ १ ॥ जीवे घेऊनि जीवा । देहत्व मोडूनि देहभावा ।
 याहीवरी करविसी सेवा । हें लाघव देवा नवल तुजें ॥ २ ॥ जीव घेऊनि शंखासुरा ।
 त्याच्या वागविसी केलेंपरा । तो तूं रिघोनि मजभीतरा । माझिया शरीरा वागविसी ॥ ३ ॥
 शर मधुर ध्वनीं गाजे । तो वाजवि त्याचेनि वाजे । तेथीं म्या जे जे वोलिजे । तें ते वोलणें
 साजे तुझेनि ॥ ४ ॥ आता माझे शरीर जे चळे । ते तुझेनि आगिकें मेळें । कर्म निपजती
 सरुळें । सत्तावळें तुझेनि ॥ ५ ॥ माझे देहीचे जे मीपण । तें तूंचि झालासी आपण । तुझेनि
 प्राणे प्राण । माझाही जाण चले देवा ॥ ६ ॥ हृष्टीं जे जे कांही देखें । ते ते तुझेनि ज्ञान-

१ प्रबल प्राप्ति २ पार वाटणी ३ अयत वनुर ४ भरली, वेधली ५ मनोहर ६ हृदय, निजनिर्धार ७ सुंदर
 ८ पायलग जोडे धारण करणारे, सतपदीं रमणार सतांचे दास नाथानीं एका जभगात सतस्वर तरताना द्रष्टर आहे,
 'सत जाती हरिकीर्तना । त्याचे वाहिन मोचे वाहणा ' ९ माप घालणारा १० वुडन क्षणजे जाड पायस्थाच माप अथाप
 पन्नासत प्रारत आहे ही पायली क्षणजे पुणें प्रातीं र अजीच शेर ११ नमन जी रजी ग १२ शिखाव १३ कौशल्य
 १४ प्रेतात् १५ स्वाभाविक संयोगा १६ आगाच्या दशा, उदया

उन्मेखें । श्रवणीं जें जें कांहीं ऐकें । तें तें नेटके अवधान तुझें ॥ ७ ॥ रसना जें जें कांहीं चाखे । तें तें तुझेनि स्वादमुखें । बुद्धि जाणपणे तोखे । तेंही अतिनिकें वेदकत्व तुझेनि ॥ ८ ॥ मन मनपणे अतिचपळ । तेंही तुझेंचि आगिक वळ । विवेका विवेकु प्रवळ । अतिसोज्वळ तुझेनि ॥ ९ ॥ वाचा जे जें कांहीं वदे । तें वाचिकत्व तुझेनि शब्दें । बोधु जेणें उद्बोधे । तो तुझेनि प्रबोधें प्रबोधू ॥ १० ॥ जागृती जागे तुझेनि हरिखें । स्वप्न स्वप्ना तुझेनि देखे । सुपुसी सुखावे जेणे सुखे । पूर्ण सतोखें तुझेनि ॥ ११ ॥ मी जे जे विषय भोगी । तें भोक्तेपण तुझे अंगीं । तुझेनि निजसयोगी । मीपणे जगी वर्तविशी मज ॥ १२ ॥ माझें करुनि खावसूत्रं । तूं झालासी सूत्रधार । हालवूनिया निजसूत्र । कर्में विचित्र करविशी ॥ १३ ॥ ऐशिया श्रीजनार्दना । जग चेतवित्या चिह्नना । कृपालुवा जगजीवना । नमन श्रीचरणा तुझेनि तुज ॥ १४ ॥ यापरी मजमाजी तूं चाळिता । चाळकत्वे करविसी ग्रंथा । तेथे मी एक कवित्वकर्ता । हे जाणावी तत्वतां स्थूलबुद्धी ॥ १५ ॥ एका एकु जनार्दनी । कीं जनार्दनु एकपर्णी । यथा पृथक् नामांचीं लेणीं । लेऊनि एकपर्णी मिरविसी तूं ॥ १६ ॥ जेवीं कनकाचें भूषण । कीं भूषणीं कनक सपूर्ण । तेवीं एका आणि जनार्दन । एकत्वे जाण जनार्दनचि ॥ १७ ॥ ऐशी ऐकोन विनवणी । सद्गुरु तुष्टला सतोपोनी । तेथे भिन्नभिन्न सोसणी । न लगे निरूपणीं करणे तुज ॥ १८ ॥ जेवीं कापुरा आंगी झगटे । तेव्हांचि कापुरत्व खुंटे । सच्छिष्यासी सद्गुरु भेटे । तेव्हाचि फिटे भिन्नभेदू ॥ १९ ॥ जेणे फिटे भिन्नभेदू । तो श्रीभागवतीं निर्जबोधू । वसुदेवाप्रती नारदू । सांगती स्वादू इतिहासाचा ॥ २० ॥ ज्या इतिहासाचा अर्थ । परिसतां प्रगटे परमार्थ । स्वानंदबोध हृदयात । श्रवणे सदोदित श्रोते होती ॥ २१ ॥ तंव श्रोते सतममुदायो । ह्यणती केसा नवलवो । सद्गुरुस्तनी ब्रह्मभावो । साधिला आँवो अभेदत्वे ॥ २२ ॥ हे सद्गुरुची विनवणी । कीं ब्रह्मसुखाची खाणी । परिसता सप्रेम वोलणीं । रिझली आयणी सज्जनाची ॥ २३ ॥ या देशभाषा घाणी । उघडिली परमार्थाची खाणी । बोल नव्हती हे स्पर्शमणी । लागता श्रवणीं पालटे जीवू ॥ २४ ॥ यापरी श्रीभागवतीं । अनुपम अगाध स्थिती । ते कथेची सगती । लावी सुनिश्चितीं अर्थावबोधें ॥ २५ ॥ ऐकोनि सतांचें वचन । शिरी वंदोनि त्याचे चरण । पुढील कथानिरूपण । श्रोतीं सावधान परिसावे ॥ २६ ॥ येथें तृतीय अध्यायाचे अर्ता । निरूपितां तांत्रिक भक्ती । भजावे आवडेल ते मूर्ती । रायासी तदर्थी प्रश्न स्फुरला ॥ २७ ॥ देवो एकचि त्रिजगतीं । त्याच्या किती अवतारमूर्तीं । जन्म कर्म अनेक व्यक्ती । हेंचि मुनीप्रति पुसतु ॥ २८ ॥

राजोवाच-यानि यानीह कर्माणि येयं स्वच्छन्दजन्मभि । चक्रे करोति कर्ता वा हरिस्त्वानि व्रुन्तु न ॥ १ ॥

मुनीश्वराचे अगाध ज्ञान । त्याहीवरी रसाळ निरूपण । तेणे रायाचें वेधलें मन । प्रश्नावरी प्रश्न यालागीं पुते ॥ २९ ॥ तो ह्यणे देवाधिदेवो हरी । स्वलीला कैसीं जन्में धरी ।

१ सतोपे २ ज्ञातेपण ३ कळसूत्री वाहुले ४ मद्बुद्धि, जडत्व ५ विचार, कर्तृत्वा करणें ६ अग्नि कापुराची अग्नीर्णा गळ पडताच कापुरपण नाहीसें होतें, तस शिष्यगुरूचे प्रेम जमताच शिष्यपण मावजतें ७ भिन्नपण ८ आत्म ज्ञान ९ तबळ, आधर्य १० आचार 'येथेनि रसा ज्ञान्य आचो । रसाळपणाचा' (ज्ञानेश्वरी ४० १-३३) ११ चित्तशुद्धि, इच्छा "अवघाताचेनि हाते । येयावे हृदयाजाताते । हे रिझवितील आयणीतें । राजनाचिये" (ज्ञाने ० अ० ६-४९५) 'आयणी' चा अप येयें समुदाय, मेळा असाही केल्यास चारेल १३ मार्नी,

स्वेच्छा जी जीं कर्म करी । ते अगाध थोरी मज सांगा ॥ ३० ॥ ह्मणती देवा नाही जन्म । तेथें कंचे पुसशी कर्म । देवो अरूप अनाम । त्यासी जन्म कर्म असेना ॥ ३१ ॥ तो अजन्मा परी जन्म धरी । अकर्मा परी कर्म करी । विदेही तो देहधारी । होऊनि ससारीं स्वधर्म पाळी ॥ ३२ ॥ त्याच्या अवताराची स्थिती । कवण जन्म कवण व्यक्ती । किती अवतार किती मूर्ती । कृपेनें मजप्रती सांगा स्वामी ॥ ३३ ॥ जे कां अंतीत अनागत । वर्तमान जे प्रस्तुत । ते अवतार समस्त । इत्थंभूत सागावे ॥ ३४ ॥ हरिचरित्र अवतारगुण । प्रतिपादन करावयाचा प्रश्न । तो सागावया जयंतीनंदन । स्वानंदें पूर्ण द्रुमिल सागे ॥ ३५ ॥

द्रुमिल उवाच-मो वा अनन्तस्य गुणानन ताननुक्रमिष्यन् स तु बालबुद्धि ।

रजासि भूमेर्गणये कथचित्कालेन नेवाग्निलशक्तिधाम्न ॥ २ ॥

ज्याची लीलाशक्ति अपरिमित । ऐशा अनंत शक्ती ज्याच्या नसांत । यालागी तो अनंत ह्मणत । त्याचे गुण समस्त गणवती कोणा ॥ ३६ ॥ त्या अनंताची गुणसमृद्धी । गणू ह्मणे तो बालबुद्धी । जेवीं का आकाशाची वृद्धी । मुंगिये त्रिशुद्धी न करवे माप ॥ ३७ ॥ सागरीचे जळ सपूर्ण । केवीं गणू शके लवण । तेवीं अनताचे अनंत गुण । आकळी कवण निर्जसत्ता ॥ ३८ ॥ पर्जन्याचिया धारा । गणिता येतील नृपवरा । पृथ्वीचिया दूर्वाकुरा । सुखें महावीरा गणिता येती ॥ ३९ ॥ वारा अफाट धावे । तोही गणिताते पावे । निमेषोन्मेषांचे यांवे । त्यासीही सभवे गणित राया ॥ ४० ॥ पृथ्वीचिया परिमाणा । काळे काळें होय गणना । परी भगवताचिया गुणा । वेदासही जाणा गणित नव्हे ॥ ४१ ॥ भगवंताचें नाम एक । घेता वेद झाले मूक । त्याचे गुण गणितां सकळिक । शेषांचे मुख दुसंड झाले ॥ ४२ ॥ त्या अनंताचे अनंत गुण । येथ गणू शके कवण । काही एक सक्षेपें जाण । सागेन लक्षण अवताराचे ॥ ४३ ॥

भूतैर्धंदा पञ्चभिरामसृष्टे पुर विराज विरचय्य तस्मिन् ।

स्वाप्नेन विष्ट पुरपाभिधानमवाप नारायण आदिदेव ॥ ३ ॥

अवतारामाजी प्रथमतां । पुरुपावताराची कथा । द्रुमिल झाला सांगता । एक तत्वता महाराजा ॥ ४४ ॥ नारायणे आत्मशर्की । पंचमहाभूते भूताकृती । स्रजूनिया यथानिगुती । ब्रह्मांडाची स्थिती निर्माण केली ॥ ४५ ॥ 'विराजपुरुष' ब्रह्मांडा नाम । तेथ लीला प्रवेशे देवोत्तम । यालागीं 'पुरुष' हें नाम । पुरुषोत्तम स्वाशे पावे ॥ ४६ ॥ त्याचेनि अशयोगें प्रकृती । झाली प्रजाते प्रसवती । यालागीं पुरुषनामस्थिती । जाण निश्चिंता पावला ॥ ४७ ॥ तो अर्कंतात्मयोगयुक्ती । जग चेतवी चिच्छक्ती । ज्याचेनि जगा जगत्त्वे स्फूर्ती । त्याची गुणकीर्ती दो श्लोकी सागो ॥ ४८ ॥

याकाय पृप भुवनत्रयसन्निवेशो यस्येन्द्रियैस्तनुभृतामुभये द्रयाणि ।

ज्ञान स्वत श्वसनतो बलमोजह्महासत्त्वादिभि स्थितिलयोद्भवआदिकर्ता ॥ ४ ॥

त्रैलोक्य घसे जे काहीं । तेंचि शरीर त्याचे पाहीं । ज्याचेनि योगें देही । ठायींच्या

१ होऊन गेलेले २ होणारे ३ स्वयुद्धान ४ डोळ्याच्या उघडसापीच्या क्रिया ५ याच अर्थाची पुढील श्रुति आहे "विष्णोर्पुं क वीर्याणि प्रत्रोचय पाधिंवाणि विममे रजासि" ह्मणजे ज्ञान पृथ्वीचे रज कण मानले असा तरी कोणी सद्य्यामी विष्णूचे पराक्रम मोत्रणारा आहे काय ? ६ काहीं काहीं काळी, कदाचित् ७ शेषाची जिद्धा देख दुखंड झाली ८ शेषाची जिद्धा विरली ९ उत्पन्न करून १० यथाक्रम ११ माया १२ स्वत अर्थात असून आपल्या योगमायेच्या बळाने

विजाय शक्रकृतमक्रममाष्टिदेव प्राह प्रहस्य गतविस्मय एजमानान् ।

मा भैष्ट भो मदन मारुत देवघण्डो गृहीत नो वलिसमग्र्यमिम क्रुध्वम् ॥ ८ ॥

इंद्रं केला अपराध । तरी नारायणासी न येचि क्रोध । वापु निजशांती अगाध । न मनी विरुद्ध कामादिकांचें ॥ ९३ ॥ न येचि कामादिकांवरी कोप । इंद्रासही नेदीच शाप । नारायणाच्या ठायीं अल्प । कदा विकल्पं नुपजेची ॥ ९४ ॥ अपकान्यावरी जो कोपला । तो तत्काळ कोपें नागविला । अपकान्या जेणे उपकार केला । तोचि दादुंला परमार्थी ॥ ९५ ॥ अपकान्यां उपकार करिती । त्याचि नांव गा परम शांती । ते शांतीची निजस्थिती । दावी लोकांप्रती आचरोनी ॥ ९६ ॥ परमार्थाची मुख्यत्वे स्थिती । पाहिजे गा परम शांती । ते शांतीची उत्कट गती । दावी लोकांप्रती आचरोनी ॥ ९७ ॥ भयभीत कामादिक । अप्सरोगण साशंक । त्यांतें अभयदाने सुख । देऊनियां देख नारायण बोले ॥ ९८ ॥ अहो कामवसतादिक स्वामी । कृपा करून आलेत तुम्ही । तुमचेनि पदाभिगर्मां । आश्रमभूमी पुनीत झाली ॥ ९९ ॥ तुमचें झालिया आगमन । अवश्य करावे आर्हां पूजन । हेंचि आमुचें अनुष्ठान । कांही वैळिदान अगीकारा माझें ॥ १०० ॥ अयो अप्सरा देवकाता । तुम्ही भेवो नका सर्वथा । येथ आलिया समस्ता । पूज्य सर्वथा तुम्ही मज ॥ १ ॥ आश्रमा आलिया अतिथी । जे कोणी पूजा न करिती । त्याची शून्य पुण्यसंपत्ती । आश्रमस्थिती शून्य होय ॥ २ ॥ तुम्ही नागीकारितां पूजन । कांहीं न घेतां वैळिदान । गेल्या हा आश्रम होईल शून्य । यालागीं कृपा करून पूजा घ्यावी ॥ ३ ॥ आश्रमा आलिया अतिथी । तो पूज्य सर्वास सर्वाथीं । अतिथी आश्रमीं जे पूजिती । ते आश्रमकीर्ती शिव वानी ॥ ४ ॥ व्याही रुसलिया पायां पडती । तेवी विमुख जाता अतिथी । जे वंदोनिया सुखी करिती । ते सुख पावती स्वानंदें ॥ ५ ॥ व्याही रुसलिया कन्या न धाडी । अतिथी रुसलिया पुण्यकीडी । पूर्वापर जे कां जोडी । तेही रोकडी क्षयो पावे ॥ ६ ॥ वैकुंठी ज्याची निजस्थिती । तो त्या आश्रमा ये नित्य वस्ती । जे आश्रमीं अतिथी । पूजिती प्रीतीं ब्रह्मात्मभावे ॥ ७ ॥ ऐसे बोलिला तयांप्रती । परी माक्षी हे अगाध शाती । हेही नारायणाचे चित्ती । गर्व स्थिती असेना ॥ ८ ॥ ऐक राया अतिअपूर्व । असोनि निजशांतिअनुभव । ज्याच्या ठायीं नाहीं गर्व । तोचि देवाधिदेव निश्चयेंसी ॥ ९ ॥ जो नित्य नाचवी सुरनरासी । ज्या भेणे तप साडिजे तापसी । त्या अभय देवोनि कामक्रोधासी । आपणापासीं राहविलीं ॥ ११० ॥

इत्थं ब्रुवत्यभयदे नरदेव देवा सनीडनग्रन्धिरस सधुण तमूळु ।

नेतद्विभो त्वयि परेऽनिकृते विचित्र स्वारामधीरनिकरानतपादपद्मे ॥ ९ ॥

एवं अभय देत नारायण । स्वमुखें बोलिला आपण । तेणे कामादि अप्सरागण । लाज विरोन अधोमुख झालीं ॥ ११ ॥ देवोनि निर्विकार पूर्ण क्षमा । श्रीनारायण हा परमात्मा । कळों सरले वसतादि कामा । त्याचाचि महिमा वर्णिते स्वये ॥ १२ ॥ ऐकें नरदेवचक्रवर्ती । विदेहा सार्वभौमा भूपती । त्या नारायणाची निजस्तुती । कामादि करिती सद्भावेंसीं ॥ १३ ॥ जे सदा सर्वांत छळिती । त्याहीं देखिली पूर्ण शाती । तेचि शांतीची स्तुति करिती । नारायणाप्रती कामक्रोध ॥ १४ ॥ जेणे सतोपे श्रीनारायण ! त्यासी कृपा

१ दाहनी, मोठी २ कुभारना ३ समर्थ, लाधला ४ परमार्थदीक्षा. ५ पवित्र ६ पूजा उपहारदि ७ पुण्याच्या कोटी ८ कडून घुटले, कळों आलें ९ राजभेष्ट

उपजे पूर्ण । ऐशिया परीचें स्तवन । माडिले सपूर्ण परमार्थबुद्धीं ॥ १५ ॥ जयजय देवा-
धिदेवा । नुझिया अविकारंभावा । पाहता न देखो जी सर्वा । देवामानवामाझारी ॥ १६ ॥
मज कामाचेनि धायें । ब्रह्मा कन्येसी धरू जाये । पराशरा केले काये । भोगिली पाहें
दिवा दुर्गधा ॥ १७ ॥ ज्याते योगी वंदिती मुगुटी । जो तापसांमार्जी धूर्जटी । तो शिव
लागे मोहिनीपाठी । फिटोनि लंगोटी वीर्य द्रवल ॥ १८ ॥ विष्णु वृंदेच्या श्मशानी । धर्यें
वैसे विषयग्लानी । अहल्येची काहणी । वेदी पुराणीं वर्णिजे ॥ १९ ॥ नारदु नायके माझी
गोठी । त्यासी जन्मले पुत्र माठी । माझी साहो शके कौठी । ऐसा वळिया सृष्टीं असेना
॥ १२० ॥ जो ब्रह्मचान्यांमार्जी राजा । हनुमंतु मिरवी पैजा । तयास्तव मकरध्वजा । सर्गे-
विण वोजा जन्मविला म्यां ॥ २१ ॥ कलकिया केला चद्र । भगाकित केला इंद्र । कपाटी
घातला पणमुख वीर । जो लाडका कुमार महेशाचा ॥ २२ ॥ मज मन्मथाचा यावा । न
साहवे देवा वानवा । मा तेथ इतरां मानवा । कोण केवां साहावयासी ॥ २३ ॥ मज
जाळिले महेशे । त्यासी म्या अनर्गे केले पिसे । नवल धारिष्ट तुझ्याऐसे । पाहता न
दिसे तिहीं लोकीं ॥ २४ ॥ त्या मज कामा नें सरते केले । शांतीचें कल्याण पाहिलें । हें
तुवांचि एकें वश नेले । स्वभावे जिकिले निजशातियोगें ॥ २५ ॥ तो मी नें सरता केला
काम । क्रोधा आणिला उषशम । वासनेचा सभ्रम । नित्य निर्भ्रम त्वा केला ॥ २६ ॥ हे
नारायणा तुझी निष्ठा । न ये आणिका तपोनिष्ठा । केला अनुभवाचा चोहंटा । शांतीचा
मोटा सुकाळ केला ॥ २७ ॥ मागें तपस्वी वाखाणिले । ह्यणती कामक्रोधा जिकिले ।
त्यासीही आर्हां पूर्ण छळिले । एक ते भलें सागेन ॥ २८ ॥ कपिलाऐसा तेजोराशी । क्रोधें
तत्काळ छळिले त्यासी । शापु देताचि सगरासी । तोही क्रोधासी वश्य झाला ॥ २९ ॥
कोपु आला नारदासी । वृक्ष केले नलकूवरासी । गौतमें अहल्येसी । कोपें वनवासी शिळा
केली ॥ ३० ॥ जो सर्वदा विघ्नात आकळी । त्या विघ्नेशाते क्रोध छळी । तेणे अतिकोपें
कोपानळीं । चद्रासी तत्काळीं दिधला शाप ॥ ३१ ॥ कोपु आला दुर्वाससी । शाप दिधला
अवरीपासी । देवो आणिला गर्भवासासी । क्रोधें महाक्रुपी छळिले ऐसे ॥ ३२ ॥ जे दुर्जु
सृष्टी करूं शकती । तेही कामक्रोधें झंडपिजेती । सागरीं पडे इंद्रसपत्ती । हे क्रोधाची
ख्याती पुराणप्रसिद्ध ॥ ३३ ॥ इतराची गोठी कायसी । क्रोधें छळिले ईश्वरासी । तेणे दीक्षिता
द्विजदक्षासी । शिरच्छेदासी करविता झाला ॥ ३४ ॥ जेय मी काम स्वयें वसे । तेथ क्रोध
वसे सायकाशे । काम क्रोध असतुचि नैसे । नारायणा ऐसे तुवा केले ॥ ३५ ॥ हें परमा-
द्भुत तुझें वीर्य । आणिका एवढे नाही धैर्य । यालागीं तुझें परिचर्य । सदा मुनिवर्य सेविती
चरण ॥ ३६ ॥ शांतीच्या चाडें देवाधिदेवा । जे नित्य करिती तुझी सेना । ते कामक्रोधा-
दिस्वभावा । सरता तव नावा जिकिती सुयें ॥ ३७ ॥ जेय सन्माने काम पुरत । तेय आदरें
अनुग्रहो करित । काम सन्माने जेयें अनुग्रह । तेयें शाप देत अतिकोधें ॥ ३८ ॥ यालागीं शांता-

१ कामक्रोधादि विचाररहित अशा अवस्थेचा २ माशारी=मयें ३ मत्स्यगथा, सत्यवती ४ लापासून ५ यष्टिप्रहार
६ शीत ७ नेमका ८ शुद्ध ९ मदाचा पराक्रम १० कथा, क्रिमत ११ वेड १२ पराभूत १३ उजाडले, पाहिले १४ शांति
१५ वाजार, चावडी १६ विश्वामित्रासारखे प्रतिघट्टि निर्माण करणारे १७ कामक्रोधरूप पिशाचांनीं हापाटले जातात
१८ स्वर्गसपत्ति १९ असून नाहींसारखे केले २० सेव्य, वध २१ आवडीन २२ जन्माचे, २३ शाप देऊन
भय्य करायला किंवा अनुग्रह करून सन्मान वरायला समथ.

नुग्रहसमर्थ । ते सर्वदा कामक्रोधयुक्त । परी नवल तुझे संत्वोचित । केले अंकित काम-
क्रोध ॥ ३९ ॥ मज गर्व नाही सर्वथा । हेही तुज नाही अहंता । छळवाद्या द्यावी लघुता ।
अथवा उपेक्षता न करिसी ॥ ४० ॥ पृथ्वी दुःखी करिती नागरीं । ते पिकोनि त्यांतें
सुखी करी । तेवीं अपकाऱ्या जो उपकारी । तो मोक्षाच्या शिरीं मुगुडु ॥ ४१ ॥ तुजमाजीं
निर्विकार शांती । हें नवल नव्हे कृपामूर्ती । तुझ्या स्वरूपाची स्थिती । आजि निश्चितीं
कळली आह्वां ॥ ४२ ॥ तूं निर्गुण निरुपम । मायातीत पूर्ण ब्रह्म । तुझे स्वभावें स्मरतां
नाम । सकामाही काम स्पर्शां न शके ॥ ४३ ॥ जो नित्य स्मरे तुझे नाम । त्यासी मी
कामचि करी निष्काम । क्रोधचि करी क्रोधा शम । मोहो तो परम प्रबोध होय ॥ ४४ ॥
जे धीर वीर निजशांती । ज्यांसी परमानंदें नित्य तृप्ती । ऐशियांचिया अमित पंकी ।
पायां लागती तुझिया ॥ ४५ ॥ तुज करावया नमस्कार । पुढें सरसे महासिद्धांचा संभार ।
त्यांसही न लभे अवसर । तूं परात्पर परमात्मा ॥ ४६ ॥ तुझिया सेवकाकडे । विघ्न रिघतां
होय वापुडें । तें रिघावया तुजपुढें । कोण्या परिपाडें रिघेल ॥ ४७ ॥

त्वा सेवता सुरकृता बहवोऽन्तराया स्वोको विलह्य परम व्रजता पद ते ।

नान्यस्य बर्हिषि बलीन् ददत स्वभागान् घत्ते पद द्यमविता यदि विघ्नमूर्ध्नि ॥ १० ॥

तापसां बहु विघ्नअपावो । आहीं करावा अंतरावो । हा आमुचा निजस्वभावो । नव्हे
नचलावो नारायणा ॥ ४८ ॥ हृदयींचा गुप्त करोनि काम । वाह्य जप तप भक्तिसंभ्रम ।
ऐसे जे कां शठ परम । विघ्नाचा आक्रम त्यांवरी चाले ॥ ४९ ॥ ते आमची विघ्नस्थिती ।
न चले तुझिया भक्ताप्रती । तूं रक्षिता भक्तपती । तेथें विघ्नांची गति पराङ्मुख सदा
॥ १५० ॥ माझिया निजभक्तांसी । विघ्नें कैची ह्मणसी त्यासी । ऐक त्याही अभिप्रायासी ।
सांगेन तुजपासीं देवाधिदेवा ॥ ५१ ॥ पावावया निजपदातें । लाता हाणून स्वर्गभोगातें ।
जे नित्य निष्काम भजती तूतें । नाना विघ्नें त्यांतें सुरवर रचिती ॥ ५२ ॥ उड्डूनीयां
आमुतें । हे पावती अच्युतपदातें । यालागीं सुरवर त्याते । अतिविघ्नातें प्रेरिती ॥ ५३ ॥
वेंळी नेदूनि आह्वांसी । हे जाऊं पाहती पूर्णपदासी । येणे क्षोभें इंद्रादिक त्यापासीं ।
नाना विघ्नांसी मोकळिती ॥ ५४ ॥ यालागीं त्याच्या भजनापासीं । विघ्नें छळूं धावती
आपैसीं । विघ्नीं अभिर्भव नव्हे त्यासी । तूं हृषीकेशी रक्षिता ॥ ५५ ॥ सांडूनि सकाम
कल्पना । जे रतले तुझ्या चरणा । त्यास आठही प्रहर जाणा । तूं नारायणा रक्षिती
॥ ५६ ॥ भक्त विघ्नीं होती कासाविसी । धांव धाव ह्मणती हृषीकेशी । तेव्हा तू धावण्या
धांवसी । निघुर नव्हसी नारायणा ॥ ५७ ॥ विघ्न न येतां भक्तांपासी । आधींच भक्त

१ सत्व ह्मणजे शांति तिला उचित ह्मणजे योग्य २ अधीन अफित-अक, चिन्ह अथवा मर्यादा घालन दिलेले घालन
दिलेल्या मर्यादेचें किंवा सीमेचें जे उल्लंघन करू शकत नाहीत, त्यास अफित ह्मणतात ३ तुच्छत्व ४ उपहास ५ ज्ञानोया
रायानां निर्विकार शांतीलाच अनाक्रोश क्षमा द्वन्द्व आहे "चिह्ननि जळचे लोट । आळिया नदीनदाचे संघाट । करी वाउ
प्रोट । समुद्र जेवीं ॥ ३५० ॥ तैसें जयाचिया ठायीं । न साहजे व्हाहीच नाही । आणि साहजसें ऐसेंही । स्मरण घुरे ॥ ३५१ ॥
वरी ज्ञान गा तें एथें । बोळय तू निवृत्तें । आक्रोशवीण जेथें । क्षमा वसे ॥ ३४० ॥" (ज्ञानेश्वरी अध्याय १३)
६ ज्ञान ७ पुढें सुरतो ८ समुदाय, उद ९ मोडेपणानें, सामर्थ्यानें १० पराक्रम, सत्ता ११ परमात्मस्थितीप्रति, ज्या पदा-
पासून च्युति ह्मणजे अतन नाही तें निर्विकार पद 'नाथ शी' १२ "कामवाणीं नव्हे च्युत ।
यालागीं नातें तो अच्युत । भोग भोगूनि भोगातीत । कृष्ण १० (१२) १३ "कामवाणीं नव्हे च्युत ।
पाठवितात १४ पराभव

संरक्षणासी । तूं भक्तांचे चौपासीं । अहर्निशीं संरक्षिता ॥ ५८ ॥ विघ्न सळूं धावें सकोप । तप विघ्नीं प्रगटे तुजें स्वरूप । यालागीं भक्तासी अल्प । विघ्नप्रताप चाधूं न शके ॥ ५९ ॥ कामें छळावें हरिभक्तांसी । तंव हरी कामाचा हृदययासी । तेव्हां विघ्नचि निर्विघ्न त्यासी । भय भक्तासी स्वर्गीं नाहीं ॥ ६० ॥ विघ्न उपजवी विरोधु । तंव विरोधा सवाह्य गोविंदु । मग विरोध तोचि महाबोधु । स्वानदकदु निजभक्तां ॥ ६१ ॥ ज्यासी तुझ्या चरणीं भावार्थु । त्यासी विघ्नीं प्रगटे परमार्थु । ऐसा भाववळें तूं समर्थु । साह्य सततु निजभक्ता ॥ ६२ ॥ यापरी समर्थ तूं सरक्षिता । ते जिणोनि विघ्ना समस्ता । पाय देऊनि इंद्रपद-मार्थां । पावती परमार्थां तुझिया कृपें ॥ ६३ ॥ देवो सरक्षिता ज्यासी । विघ्नें छळूं धावती त्यासी । मा सकामाची गती कायसी । विदेहा ह्यणसी तें ऐक ॥ ६४ ॥ विषयकाम धरोनि मनीं । इंद्रादि देवां वळिपूजनीं । जे भजले यागयजनीं । देव त्यालागोनी न करिती विघ्न ॥ ६५ ॥ इंद्र याज्ञिकाचा राजा । सकाम याज्ञिक त्यांच्या प्रजा । यज्ञभाग अर्पिती वोर्जा । पावल्या वळिपूजा न करिती विघ्न ॥ ६६ ॥ ह्यणसी कामादि विटंविती । ते निष्कामा कदा नातळती । सहज कामा वश असती । सदा कर्म करिती सकाम ॥ ६७ ॥ जे मज कामासी वश होती । ते तप वेचोनि भोग भोगिती । जे आंतुडले क्रोधान्या हातीं । ते वृथा नागवती तपासी ॥ ६८ ॥

शुचदत्रिकालगुणमारतजैशब्ददोषयानसानपारजलधीनतितीर्य केचित् ।

क्रोधस्य याति विकलस्य वश पदे गोर्मज्जित दुश्चरतपश्च वृषोऽसृजन्ति ॥ ११ ॥

प्राणायामें प्राणायानी । निजप्राणाते आकळोनी । वात वर्ष शीत उष्ण साहोनी । जे अनुष्ठानीं गुंतले ॥ ६९ ॥ क्षुधे तृपेतें नेमूनी । जिव्हा शिश्र आकळोनी । मज कामातें जितिले मानूनी । निष्कामाभिमांनीं उन्मत्त ॥ ७० ॥ अल्प अंपमानाहार्ती । जे क्रोधासी वश होती । ते शाप देऊनि तपसपती । व्यर्थ नागविती निजनिष्ठा ॥ ७१ ॥ सकामाच्या अनुष्ठाना । मज कामसगें सैहृचंदना । भोग भोगिती स्वर्गांगना । अमृतपाना प्राशित्ती ॥ ७२ ॥ त्या मज कामातें उपेक्षित्ती । आणि क्रोधासी वश होती । ते निजतपा नाग-वती । शौपदीप्तिअनुवादें ॥ ७३ ॥ जे अपार सागर तरती । ते गोर्षर्षदोदकीं बुडती । तेवीं मज कामातें जिणोनि जाती । तेही नागविजेती निजक्रोधें ॥ ७४ ॥ मज कामाची अपूर्ण कामवृत्ती । तेचि क्रोधाची वृद्ध स्थिती । काम क्रोध अभक्ता वाधित्ती । हरिभक्ता-प्रती तें न चले ॥ ७५ ॥ तुझ्या भक्ताप्रती जाण । न चले कामक्रोधादिवधन । तो तूं भक्तपति नारायण । तुज आमुचें कामपण केवीं वाधी ॥ ७६ ॥ नेणता तुझा महिमा । आह्मी करू आलों निजधर्मा । तुजपासीं नित्य निजक्षमा । पुरुषोत्तमा कृपालुवा ॥ ७७ ॥

इति प्रवृणता तेषां त्रियोऽव्यङ्गतदर्शना । दसयामाम शुधुषां स्वर्धिता कुर्वतीशिशु ॥ १२ ॥

अपकान्या उपकार करिती । या नांव निर्विकार निजशाती । तेचि शातीची परि-पॉकस्थिती । विघ्नकर्त्याप्रती हरि दावी ॥ ७८ ॥ सागोनियां आपुली स्थिती । कामादिक

१ चारी वाजस "नम पुरस्तादथ षष्ठतको तमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्वे ।" (गीता-अध्याय ११) २ छळ करण्याला, छळ ३ विघ्नच त्याची परमार्थबुद्धी यावधितत ४ जिबून ५ देवाच्या ६ उन्मत्त ७ सापडले. ८ पाऊस ९ अभि-मानाहार्ती १० निजकाष्ठा ११ पुष्पमाला व चंदन १२ प्रखर शाप देऊन १३ गाईच्या पावलां पडलेल्या खळ-ग्यातील पाण्यांत, गोखुरोदकीं १४ ह्यणून भगवतीं "वामात्क्रोधोऽग्निजायते" असें दाखलें आहे १५ पूर्णावसा

स्तुति करिती । तंव परमाश्चर्यदेखती । स्त्रिया अत्यद्भुती अकस्मात् ॥ ७९ ॥ स्वरूपवैभव
अळकार । श्रियेहनियां सुंदर । सेवेलागीं अतितत्पर । सदा सादर सावधानें ॥ १८० ॥
नवल लोषव नारायणा । कैसे या दाखविले विद्वाना । त्या स्त्रियांखालीं स्वर्गागना ।
दिवा खद्योत जाणा तशा दिसती ॥ ८१ ॥

ते देवानुचरा दृष्टा श्रिय श्रीदिप रूपिणी । गन्वेन मुमुहुक्षासा रूपौदार्यहतश्रिय ॥ १३ ॥

या स्त्रिया देखोनि दिठी । कामु मूर्च्छित पडिला सृष्टी । वसत घटघटां लाळ घोंदी ।
क्रोधाची दृष्टी तटस्थ ठेली ॥ ८२ ॥ भ्रमर विसरले झणत्कार । कोकिळा विसरल्या पंचम
स्वर । प्राण विसरला सचार । देवानुचर भुलले ॥ ८३ ॥ देखोनि त्याचिया स्वरूपासी । अप्सरा
दिसती जैशा दासी । अत्यंत लज्जा झाली त्यांसी । काळिमैसी उतैरल्या ॥ ८४ ॥ त्याचे
अंगीचा सुगंध वातु । तेणे भुलला वसतु । मलयानिल झाला भ्रातु । त्यांचा अर्गघातु
लागतां ॥ ८५ ॥ नारायणाची विद्या कैसी । जे भुलवूं आले आपणासी । भुली पाडिली
त्यांसी । योगमायेसी ढावूनी ॥ ८६ ॥ सुंदरत्वे रभा तिलोत्तमा । जिया मंदरमथनीं
जितिलिया रमा । रमेहनिया उंपमा । उत्तमोत्तमा अतिरूपें ॥ ८७ ॥

तानाह देवदेश प्रणतान्प्रहसन्निय । आसामेकतमा वृद्ध्य सवर्णां स्वर्गभूषणाम् ॥ १४ ॥

तें अतिआश्चर्य देखोन । झाले कामादि मूर्च्छापन्न । त्यांप्रति नारायण । काय
हासोनी बोलिला ॥ ८८ ॥ आह्मी अवश्य पूजावे तुह्यासी । काहीं अर्पावे चलिद्वानासी ।
सतोपवावया इद्रासी । यांतील एकादी दासी अगीकारा तुह्या ॥ ८९ ॥ याचे सौंदर्य अति-
थोर । ह्यणाल होईल अपमानकर । तुह्यासमान जे सुंदर । तिचा अंगीकार करावा तुह्या
॥ ९० ॥ ह्यणाल यांत नाही हीन । अवघ्या सौंदर्यें सपूर्ण । कोणी न दिसे आह्मांसमान ।
केवी आपण अगीकारावी ॥ ९१ ॥ जरी नाही तुह्यासमान । सकळ सौंदर्यें अतिसपन्न ।
तरी एकीचें करावे वरण । होईल भूषण स्वर्गासी ॥ ९२ ॥ ऐसे नारायणाचे वचन । ऐकोनि
हैरिखलीं सपूर्ण । करुनियां साष्टांग गमन । मस्तकीं वचन वंदिले ॥ ९३ ॥

ओमित्यादेशमादाय नत्वा त सुरवर्चिन । उर्वशीमप्सर श्रेष्ठा पुरस्कृत्य दिव यतु ॥ १५ ॥

इन्द्रायानम्य सदसि शृण्वता त्रिदिवोकसाम् । ऊर्जारायणयत् शक्रलयास विस्मित ॥ १६ ॥

ऐकोनि नारायणवचन । मस्तकांबुजीं करुनियां नमन । उर्वशी पुढापासून । कामादि गण
निघाले वेगी ॥ ९४ ॥ नारायणाचे ऊरुस्पर्शां । उभी होती नारायणापाशी । तेचि नांव
झाले तिसी । ह्यणती उर्वशी स्वर्गागना ॥ ९५ ॥ ते देवाचे देवदूत । सर्गा पावले समस्त ।
मग शक्राचे सभेआंत । सागती अद्भुत नारायणशक्ती ॥ ९६ ॥ तिही नारायणाचे चरित्र ।
सागीतले अतिपवित्र । तेणें अवघेचि सुरवर । झाले थोर विस्मित पै ॥ ९७ ॥ इदं देखोनि
उर्वशी । तिमी भुलला अहर्निशीं । वाहेर यावे सभेसी । हें वर्षानुवर्षीं नाठवे ॥ ९८ ॥ हे
प्रथमावतारवार्ता । जे का नारायणाची कथा । पुढील अवतार आतां । नृपनाथा अव-
धारीं ॥ ९९ ॥ ऐक राया अतिअपूर्व । छँळावादिया पूजा सर्व । करून दाखवी स्वयमेव ।

१ स्त्रिया होऊनि. २ लीला ३ चमकाराल ४ स्त्रिया सकळ ५ काळजड्या ६ अगाचा वारा ७ उत्तमा
८ मूर्च्छेंने युक्त ९ नजराणे १० स्त्रीगारा ११ अगीकरण, निवडणूक १२ हृष पावली १३ चरण घडिले १४ शिरकम-
ठारी, मस्तकाजुळी १५ पुढें करून व० पुरस्कृत १६ छत्रकाचा, निर्दोषाची सत्कार करण १७ वर्षानुवर्षीं मुख्य लक्षण

पूर्णानुभव या नांव ॥ २०० ॥ ॥ आशंका ॥ भावे करितां भगवद्भजन । चापरी इंद्र करी विघ्न । नारायण चैतन्यघन । तेणे विघ्न सपूर्ण पराभविली ॥ १ ॥ मा भाळ्याभोळ्या करिता भक्ती । ऐशीं विघ्न जे छळूं येती । तें कदा नव्हे भगवत्प्राप्ती । ऐसा विकल्प चिंती झुणो धरिशी ॥ २ ॥ ब्रह्मादिका सर्व भूता । भुक्कुटिमात्रें जो नियंता । त्या भगवंतातें भजतां । विघ्न सर्वथा वाधूं न शकती ॥ ३ ॥ ज्याचेनि इंद्रा इंद्रपण । तो भावे भजता श्रीनारायण । भक्तासी विघ्न करी कोण । हरि रक्षण निजभक्ता ॥ ४ ॥ इंद्रमुख कामादिक । विघ्न छळिती सकळ लोक । त्याचाही नारायण चाळक । तो भक्तांसी देख स्पर्शां नेदी ॥ ५ ॥ विघ्नासी भुळविलें जेणे सपूर्ण । तो नित्य स्मरता नारायण । अपधाकें विघ्न पळती जाण । भक्तसरक्षण हरिनामें ॥ ६ ॥ करावया निजभक्तकैवार । देवो धरी नानावतार । त्याच्या अवतारांचे चरित्र । अतिविचित्र अवधारी ॥ ७ ॥

हसस्वरूप्यप्रददच्युत आत्मयोग दत्त कुमार ऋपभो भगवान् पिता न ।

विष्णु पिवाय जगता कल्याऽनर्ताणस्त्रेनाहता मधुमिठा धृतयो हयास्ये ॥ १७ ॥

सनकादिक ब्रह्मनंदन । तिही पित्यासी केला प्रश्न । प्रश्नखंडणमिसे जाण । केले ब्रह्मज्ञान हंसावतारें ॥ ८ ॥ नित्य स्मरतां हरीचे नाम । महाविघ्ने होती भस्म । त्याचे अवतारसंभ्रम । उत्तमोत्तम अवधारीं ॥ ९ ॥ ज्याचेनि नामें पळे कृतांतु । ज्याचेनि नामें जन्ममरणा घातु । तो अवतारु श्रीदत्तु । मूर्तिमंतु परब्रह्म ॥ २१० ॥ नैष्ठिक ब्रह्मचारी निश्चितीं । ज्यासी स्वामी नाही वीर्यच्युती । यालागीं कुमार ह्मणती । अवतारमूर्ति सनकादिक ॥ ११ ॥ आणि आमुचा जो का पिता । ऋपभ नारायण ज्ञाता । तोही अवतार नृपनाथा । जाण तत्त्वता भगवन्मूर्ती ॥ १२ ॥ येही नामीं ऋपि संपूर्ण । अवतारीं अवतरे नारायण । जो जगाचा प्रतिपाळण । स्वाशें श्रीकृष्ण अवतरे ॥ १३ ॥ तोचि स्वयें गा श्रीकृष्ण । मधुकैटभ निर्दाळून । नामें जो कां मधुसूदन । तोचि अवतरून हयग्रीव झाला ॥ १४ ॥ तेणे शंख मर्दून पुढती । उद्धरिल्या बुडाल्या श्रुती । आणोनि दिधल्या ब्रह्मयाहार्ती । जाण निश्चिती वेदरक्षणा ॥ १५ ॥

गुप्तोऽप्यये मनुरिरौपधयश्च माल्ये क्रोडे हतो दिविज उद्धरताऽम्भस क्षमाम् ।

कर्म घृतोऽद्विरमृतो-मयने स्वपृष्ठे प्राहायप्रपन्नमिराजमसुब्रवातंम् ॥ १८ ॥

तेणेचि मत्स्यावतारें । प्रलंयकालांबुमहाभारें । मनुसगट रक्षिलें धरे । निजनिर्धारें औपधीसीं ॥ १६ ॥ तेणेचि कर्मठावतारा । स्वपृष्ठीं धरुनि गिरिवरा । मथोनिया क्षीरसागरा । अमृत सुरवरां अपिलें ॥ १७ ॥ तेणे आर्तत्राणा तातडी । वैकुंठींहून घालोनि उडी । गजाचे ग्रीहबंधन तोडी । उद्धरिलें आवडीं गजेद्रातें ॥ १८ ॥

सस्तु यतोऽधिपनितान् श्रमणानृषीश्च शकं च वृष्रवधतस्त्रमपि प्रविष्टम् ।

देवक्षियोऽधुरगृष्टे पिहिता अनाथा जज्ञेऽसुरेन्द्रमभयाय सता नृसिहे ॥ १९ ॥

मार्कंडेयो एके वेळीं । बुडता अकाळप्रळयजळीं । तेणे स्मरता वनमाळी । तारी तत्काळी वटपत्रदायी ॥ १९ ॥ शाळिग्राम पूजिता ऋषीश्वरी । नळ वानरु ते अत्रसीं । देवपूजा

१ ब्रह्मस्वरूप २ कदाचित् ३ इंद्रप्रसूत ४ कामादिक भगवताचे तावेदार अगत्यामुळे भगवद्विनयांवर खाकी मात्रा चालत नाही ५ धाखीन, भयां ६ प्रशास उत्तर देण्याच्या निमित्ताने ७ सम ८ क्षत्रासुर ९ प्रपळ्याळ्या जलमय-तेच्या महाभारताने त्यालेल्या पुष्कळ १० वनसर्वांसह ११ दूर्मावतार १२ क्षीरसागर १३ जलपीन, लगबगीन, १४ मगरमिठी १५ नीळ

टाकी सागरीं । चेष्टा वानरी स्वभावे ॥ २२० ॥ तें देखोनि ऋषीश्वरीं । शिळा न बुडोत तुझ्या करीं । ऐसा शाप ते अवसरिं । क्षोभेंकरी दिधला ॥ २१ ॥ तें शाळिग्राम सागरोदरी । तरतां देखिले ऋषीश्वरीं । काढावया रिघतां भीतरीं । लहरीकरीं निर्वुजले ॥ २२ ॥ ते काळीं ऋषीश्वरी । आर्तिहरण स्तविला हरी । तेथ अवतरोनि श्रीहरी । ऋषींते तारी पूजेसहित ॥ २३ ॥ वृत्र वधिला वज्रघातें । ते ब्रह्महत्या इंद्राते । तेणे दोपें तो अधैतमातें । जाण पां निश्चितें बुडत होता ॥ २४ ॥ तेथ अवतरोनि श्रीअनंतें । चतुर्धा वांटूनि ते हत्येतें । शुद्ध केले इंद्राते । कृपावतें कृपालुवे ॥ २५ ॥ जिणोनियां अमरपुरे । हिरोनि देवांचीं अंतोरे । तीं कोंडोनियां समग्रें । मुरें महा असुरें एकंदर केले ॥ २६ ॥ तो मुरमर्दन श्रीहरी । यालागी नावे मुरारी । देवस्त्रिया काढोनि वाहेरी । देवाच्या करी अर्पिता झाला ॥ २७ ॥ जो असुरांमाजी चूडामणी । जो द्वेषियामाजी अग्रगणी । तो हरिनाम ऐकतां कार्नी । अतिक्रोभें मनीं प्रज्वळो लागे ॥ २८ ॥ जो पूर्ण क्रोधाचा उदधी । जो अविवेकाचा महानिधी । जो हरि स्मरे त्या पुत्रातें वाधी । गर्वमदीं उन्मत्त ॥ २९ ॥ तो हिरण्यकशिपू नखधारीं । स्वयें निर्वंटी नरकेसरी । जो निजभक्तांचा कैवारी । अभयकारी साधूंचा ॥ २३० ॥

देवासुरे युधि च वैलपतीन् सुरार्थं हत्वाऽन्तरेषु भुवना-वदधात्कलासि ।

भूताऽथ वामन इमामहरद्वले इमा याज्ञाच्छलेन समदावदिते सुतेभ्य ॥ २० ॥

समुद्रमंथनाच्या शेवटीं । क्षीरसागराचे तटीं । सुरा असुरा कळी मोटी । अमृतासाठी मांडली ॥ ३१ ॥ तेव्हां अमृत विटे^१ जें देखोनी । तो अवतार घेतला मोहिनी । तेणें असुरां सुरापानी । अमृतदानी देवांसी ॥ ३२ ॥ तेथ चोरुनि घेता अमृतग्रासा । निवटिला राहूचा घसा । त्याच्या केंवंधाचरी ह्याळसा । वास निवासा स्वयें केला ॥ ३३ ॥ सुरसाह्य नारायण । द्वारके कुश निर्दालुनु । का लवणासुर मर्दुनु । अवतरे आपणु कुमाररूपें ॥ ३४ ॥ ऐसा मन्त्रंतरामन्त्रतरी । निजभक्तकाजकैवारी । सुरकार्यार्थ श्रीहरी । नाना अवतारीं अवतरे स्वयें ॥ ३५ ॥ तो सुरसाह्य जगजीवन । स्वयें कुज झाला वामन । अगें याचक होऊन । देवांचा अपमान उतरला जेणे ॥ ३६ ॥ दानें दांडुंगा वळी । त्यासी देवाचेनि नव्हे कळी । मग त्रिविक्रमरूपे आकळी । याच्याछळें वळी छळिला जेणे ॥ ३७ ॥ तरी भाववळें वळी प्रबळु । तेणे देवो केला द्वारपालु । विष्णु सत्व पाहे छळछळुं । शेकीं दासांचा दयाळु दास्य करी स्वयें ॥ ३८ ॥ यापरी वळीचा छळ । करुनि घेतले दिडंजडळ । तेणें अमरगण सकळ । अर्पुनि तत्काळ सुखी केले ॥ ३९ ॥

नि क्षत्रियामकृत गा च त्रि ससकृत्वो रामस्तु हेहयकुराप्ययभार्गवासि ।

सोऽन्वि वबन्ध दशवक्रमहन्सलङ्क सीतापतिर्जयति लोकमलप्रकीर्तिं ॥ २१ ॥

तो देवाधिदेवोत्तम । स्वयें झाला परशुरामु । तेणें क्षत्रियाचा पराक्रमु । केला निर्धमू निजप्रतापें ॥ २४० ॥ तो गोब्राह्मणकैवारी । सहसार्जुनातें सहारी । सहस्र भुजांचीं कोंडोरीं

१ लाटाच्या तडाख्यांत सांपडून धावरले २ "अभिपतितान् ऋषीन्" याचा सवध कोणी गाईच्या पावलात साठलेल्या पाण्यात बुडालेल्या व इद्रानें टवाळी केल्यामुळें भगी झालेल्या व भगवतान नंतर वाहेर काढलेल्या वालरित्य ऋषींकडे लावतात ३ ब्रह्महत्यारूप नरकात ४ स्त्रिया ५ स्वाधीन, चदिस्त, युद्ध केले ६ असुराचा चूडचूडामणी ७ मुख, श्रेष्ठ, हिरण्यकशिपु ८ समुद्र ९ हरिसरण करणाऱ्या प्रल्हादास १० डार मारी ११ कल्ह १२ फिकें पडले १३ अमृताना घोंड १४ मस्तक तुटलेला देह १५ समथ १६ भाडण, युद्ध, सामना १७ त्रैलोक्यव्यापी रूप धारण करून, त्रिविक्रमाक्रमें १८ तुकडे

करी । केली वोहेरी दानवकुळा ॥ ४१ ॥ जमदग्नीचा कोपाग्नी । परशुरामतेजे प्रज्वळूनी ।
 देहयकुळ जाळूनी । आहाळिली अवनी क्षत्रियाची ॥ ४२ ॥ तेणे तीन सप्तके वीररसु ।
 देऊनि क्षत्रियमद बहुवसु । त्या रोगाचा केला नाशु । धरेचे इंश धरामर केले ॥ ४३ ॥
 जो अवताराचे मूळपीठ । जो वीरवृत्ती अतिउद्भट । तो अवतारामार्जी श्रेष्ठ । अतिचरिष्ठ
 श्रीराम ॥ ४४ ॥ पापे पळती रामनाम । नामाकित वंदिजे यम । गणिकेचीं कर्माकर्म ।
 श्रांगमनाम निर्दळिलीं ॥ ४५ ॥ नामे कळिकाळासी धाक । यमदूतां न मिळे भीक । राम-
 नामगजरे देस । पळे नि श्लेख जन्ममरण ॥ ४६ ॥ जो देवाचे बंद सोडी । नवग्रहाची वेडी
 तोडी । जेणे रामराज्याची रोकडी । उभविळी गुढी तिहीं लोकीं ॥ ४७ ॥ ज्याचेनि शिळा
 तरती सागरी । असुर मारिले वानरीं । जेणे सुवर्णाचीं नंगरी । वोपिली पुरी शरणाग-
 तासी ॥ ४८ ॥ जो प्रतापाचा मरगळा । जेणे सेतु बाधिला अवलीला । चरणीं उद्धरिली
 शिळा । जो निजजिह्वाळा निजभक्ता ॥ ४९ ॥ तो अवतार मूर्तिमंत । राया अद्यापि असे
 वर्तत । हा सनाद त्रेतायुगात । द्रुमिल सागत विदेहासी ॥ २५० ॥ यालागी श्रीराम
 श्रीजयराम । नित्य जपे जो हें नाम । तो पुरुषामार्जी पुरुषोत्तम । कर्माकर्मअतीत तो
 ॥ ५१ ॥ तें रामनाम अवचंटे । भीतरीं रिघे कर्णपुटे । तें कळिमळाचीं मळकटे । नामो-
 ढाटे नासती ॥ ५२ ॥ ऐशी रामनामाची ख्याती । जगदुद्धारे केली कीर्ती । धन्य धन्य जे
 परिसती । धन्य जे गाती रामचरित ॥ ५३ ॥

भूमभैरावतरणाय यदुप्यस्यमा जातः करिष्यति सुरैरपि दुष्कराणि ।

सादेर्विभोहयति यश्चकृतोऽतदहान् शूद्रान् क्ली क्षितिशुजो न्यहनिष्यदन्ते ॥ २२ ॥

आतां भावी अवतारार्ता । तुज मी सागेन नृपनाथा । श्रीकृष्णावतारकथा । परमा-
 ङ्गुता विचित्र ॥ ५४ ॥ जो परेहून परात्परु । जो का अजन्मा अक्षरु । जो श्रुतिशास्त्रां
 अगोचरु । तो पूर्णावतारु श्रीकृष्ण ॥ ५५ ॥ जेथें नाममात्र रिघों न लाहे । जेथे रूपाची
 न लभे सोये । ज्या ब्रह्मत्व अगीं न साहे । तो अवतार पाहें श्रीकृष्ण ॥ ५६ ॥ जो वर्णा-
 श्रमासी नातळे । ज्यासी ईश्वरत्वही वोंविळें । जो अज अव्यय स्वानंदमेळें । तो अवतारु
 स्वलीले श्रीकृष्णनाथु ॥ ५७ ॥ ऐसा गुणधर्मकर्मातीतु । तो अवतारु श्रीकृष्णनाथु । प्रगटला
 यदुवंशाआतु । स्वयें जगन्नाथु स्वइच्छें ॥ ५८ ॥ जैसे खळाळकळोळ चंचळ । भासे परी
 तें केवळ जळ । काळी भरडी पाढरी चोळें । परी ते केवळ वसुंधाचि ॥ ५९ ॥ जे गोडी
 नावदरासी । तेचि वेगळी रवेयासी । तैसा अवतार यदुवशीं । पूर्णांगेसीं श्रीकृष्ण ॥ २६० ॥
 जैसा दीपु लाविता तत्त्वणीं । सवेचि प्रागटे तेजाची खाणी । तैसा उपजताचि वाळपणीं ।
 अभिनव करणी स्वये केली ॥ ६१ ॥ जें ब्रह्मादिक देवा नव्हे । तें वाळलीला स्वभावें ।
 करुनि टाविले आघवे । देवाधिदेवें श्रीकृष्णे ॥ ६२ ॥ वर्णवा गिल्लिला मुखें । पर्वत उच-
 लिला नयें । पृतनेचें स्तनवियें । प्याला निजमुलें जीवासगट ॥ ६३ ॥ जेणे वत्साहरण-
 मिसें । स्रष्ट्यासही लाविले पिसे । जो वर्त्सेत्सपवेगे । झाला सावकाशें एकाकी एक

१ नाम, नाश २ पोळी ३ पत्रीस वेळ ४ प्राज्ञ ५ पुढाळ आंज्यात रामनामाची महती गाविली आहे ६ गुढी
 उमारली, कीर्ति विनारली ७ लळा ८ मूर्ति, आहृति ९ अवचित, भल्ला विदं १० नामपोषांनं ११ अजन्मा
 अव्यय अक्षर १२ मार्ग १३ मार्ग करण्यम अयोग्य १४ एक मातीचा प्रकार १५ वृष्णीच १६ खडीसापरेच्या
 राशीला, १७ दावागि १८ गाईचीं विटारें व गोप (गवळा) तर्ज श्रीकृष्णच झाला

॥ ६४ ॥ अर्घ चिरिला चार्भाडा । काळियाच्या कुटिल्या फडा । यमलोकीं घेऊनि झाडा ।
 आणिला रोकडा गुरुपुत्र जेणे ॥ ६५ ॥ जे प्रजा पीडुनि कर घेती । ज्या नावडे धर्म-
 नीती । ऐसे राजे भारभूत क्षिती । नेणां किती निर्दाळिले ॥ ६६ ॥ एकां सैन्ये एकां स्वांगे ।
 एका वधवी आंन प्रयोगे । एका गोत्रकलहप्रसंगे । अग्रपूजायोगे एकांसी ॥ ६७ ॥ अधर्मा
 लावील सीकें । धर्माचे वाढवील विर्क । हें अवतारकौतुक । राया तू आवश्यक देखणील
 पुढा ॥ ६८ ॥ जे जें लोटेले अहोरात्र । ते ते करील नवे चरित्र । तथा कृष्णसुखासी
 पात्र । भक्त पवित्र होतील ॥ ६९ ॥ साधूंसी स्वानंदसोहळा । नीचं नवा होईल आगळा ।
 ते श्रीकृष्णाची लीला । देखसी डोळां नृपनाथा ॥ ७० ॥ तोचि चौडरूपे जाण । पुढा
 धरील दृढ मौन । तेव्हां कर्माकर्मविवंचन । सर्वथा जाण कळेना ॥ ७१ ॥ तो तटस्थपणे
 सदा । प्रवर्तवील महावादा । तेणे वादमिसें सदा । वाढवील मदा महामोहातें ॥ ७२ ॥
 मोह उपजवील दुर्घट । कर्म करवील कर्मठ । एक होतील कर्मभ्रष्ट । न कळे चोखट निजा-
 त्महित ॥ ७३ ॥ कैसे माजविल मत । वेद मिथ्या मानित । वेदविहिता नातळत । तो जाण
 निश्चित महामोहो ॥ ७४ ॥ मोहें केला सर्वासी छळ । एकां ज्ञानाभिमान प्रवळ । ते कर्म
 निंदिती सकळ । त्यागिती केवळ जाड्य ह्यणौनी ॥ ७५ ॥ ऐशिये वर्ततां मोहस्थिती । पूर्ण
 कळीची होय प्रवृत्ती । तेव्हा नीच ते राजे होती । प्रजा नागविती चोरप्राय ॥ ७६ ॥ शूद्रा-
 हूनि अतिकनिष्ठ । ते राजे होती परम श्रेष्ठ । वर्णावर्ण करिती भ्रष्ट । अतिपापिष्ठ अधर्मा
 ॥ ७७ ॥ अपराधेवीण वितंडे । भलत्यांसी करिती दंड । मार्गस्थाचा करिती कोंड ।
 करिती उदंड सर्वापहरण ॥ ७८ ॥ अवळीचें निजवळ राजा । तो राजाचि स्वयें नांगवी
 प्रजा । ऐसा अधर्म उपजे क्षितिभुजा । तें गरुडध्वजा न साहवे ॥ ७९ ॥ जेव्हां स्वधर्माचे
 जिणे । अधर्मा लागे गाजणे । यालागीं श्रीनारायणे । अवतार धरणे कल्की नामा ॥ ८० ॥
 तो शस्त्रधारा प्रवळ । नष्ट राजे निर्दाळील सकळ । महामोहाचे मूळ । स्वयें समूळ उच्छे-
 दील ॥ ८१ ॥ तेव्हा धर्माची पाहाट फुटे । सत्यासी सत्व चौंपटे । तेव्हां वेदोक्त विधान
 प्रगटे । स्वधर्मराहाटे राहटती सर्व ॥ ८२ ॥

१ पवत्रिधानि कर्माणि जन्मानि च जगपते । भूमीणि भूरियशसो वर्णितानि महाभुज ॥ २३ ॥

जयाचीं गा अनंत नामें । अनत अवतार अनंत जन्में । अनत चरित्रें अनंत कर्में । अनं
 तोत्तमें हरिकीर्ती ॥ ८३ ॥ अगाध भगवंताचा महिमा । त्याच्या पार नाहीं जन्मकर्मा ।
 त्याचा अनुष्टुप् हा महिमा । तुज म्यां नरोत्तमा निरूपिला येथे ॥ ८४ ॥ ऐशी अवतार-

१ तोंड फाडून २ काळिया मपाच्या फडा चेचून ठचून काढल्या ३ भार झालेले ४ अन्य उपायानी ५ शिक्षा
 ६ सामर्थ्य, तेज ७ निद्रा 'मना बोलणे नीच मोशील जाव' रामदास "का वपकाळीं सरिता । जैसी चढों लागे पाडुसुता ।
 तैसी नीच नवी भजता । श्रद्धा दिसे" (ज्ञानेश्वरी अध्याय १२-३६) ८ चांगले, खर ९ मोठा मोह १० ज्ञानाचा
 पामिमा वाळणापारे, ज्ञानच मोक्ष देणारा अस रामजूल कर्माची निंदा करणारे ११ मोठा १२ भले त्यासी १३ अशाक,
 दुवळे, अनाथ, आत्मसरक्षण करण्यास असमर्थ अशाचा सरक्षण घाता असेल तो राजा खरा या चरणात राजाच उद्वृष्ट
 रक्षण नाथानी केले आहे 'राजा प्रहृतिरजनात' हे प्रसिद्धच आहे १४ हा शब्द खुबीदार आहे नागवी ह्यणजे नम करी
 नेगायाच वस्त्र मुद्रा ठेवीत नाही, सर्वेख हरण करतो १५ राजाना १६ अधर्मांनि १७ चौंपट अधिक होतें
 १८ अक्षित, बीडक्यात अणुष्टुप् घुत सर्वांत लहान, ह्यणून लहान, थोडें या अर्थी या शब्दाचा उपयोग करितात
 एखाद्या दरिद्री पुरुषाची स्त्रो लाम रागाने ह्यणते, "किती मेलें दरिद्र काटावें । तुपाचें अणुष्टुप् झाले आहे घरात ।" येथें
 सपण हा अर्थ आहे

चरित्रनामं । परिसतां विचित्र कर्म । रजा अत्यंत सप्रेमं । मनोधर्मं निवाला ॥ ८५ ॥ जे जे अवतारी देवो सगुण । जाहला परी निर्गुणाचे गुण । प्रकट करीतचि आपण । कर्माचरण स्वयं दावी ॥ ८६ ॥ धन्य धन्य ते हरिगण । जे वर्णिती भगवद्गुण । ज्याचेनि वचने सपूर्ण । निवे' अत'करण श्रोत्याचें ॥ ८७ ॥ श्रोत्याचें अवधान निवे । तेथ वक्ता स्वानंदमुख पावे । ग्रंथ घोसडे स्वभावे । साहित्यगौरवे रसाळ ॥ ८८ ॥ जेवी चद्रकरे साचा । मुखवध सुटे चकोराचा । तेवी एका जनार्दनाचा । सतकृपा वाचा फुटली त्यासी ॥ ८९ ॥ जेवीं सूर्य-किरणस्पर्श । कमळकळी स्वयं विकासे । तेवी सतंकृपासौरसे । ग्रथु विकासे अर्थावबोधें ॥ २९० ॥ तेचि कृपेने तत्वता । अर्थिले श्रीभागवता । आता पचमाध्यायीं कथा । सावध श्रोता अवधारिजे ॥ ९१ ॥ राजा प्रश्न करील गोड । जो परिसता पुरेल कोड । साधकाची उपशमेल चाड । होय निवोड धर्माचा ॥ ९२ ॥ जेथ भजना भजन हातवटी । प्रश्नोत्तरे कथा गोमटी । अतिशयें रसाळ गोठी । जेणें सुटे गांठी अधर्माची ॥ ९३ ॥ ते उत्तमोत्तम निरूपण । भरीत सताचे श्रवण । जनार्दनकृपा पूर्ण । एका जनार्दन सागेल ॥ ९४ ॥ अंगी धारियाचेन मचरण । घुमारा घुमो लागे तेणे । तेवीं एकाजनार्दने । कविता करणे निजाणें ॥ २९५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे निमिजायतमवाटे एकाकारटीकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ श्लोक ॥ २३ ॥ ओव्या ॥ २९५ ॥

अध्याय पांचवा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ओं नमो सद्गुरु देवा उदारा । ह्यणता कृपण तूं खरा । मागुतें आपुलिया घरा । दुजेपणे दारा येवों नेदिसी ॥ १ ॥ अवचटे मागतयासी । जे भेटी होय तुजसी । तें घोटं भंरूं धावसी । देखताचि घेसी जीवे त्यातें ॥ २ ॥ जे जे मागों येती तुजपासीं । ते बाधोनि ऐक्यतेमार्जीं सूदसी । शेखीं त्याचे सोडवणेसी । भेटी दुसऱ्यासी स्वमींही नव्हे ॥ ३ ॥ अणुमात्र तुझी प्राप्ती । अवचटे चढे ज्याचे हातीं । त्याचिये ससार-सपत्ती । सर्वस्वें निश्चितीं नाडिसी तूं ॥ ४ ॥ मेदांचा विडा घेतां । तो प्रवतें आपुले घाता । तेवी तुझी प्रसन्नता । झालिया जीविता स्वयें नाशी ॥ ५ ॥ जे जे तुजेंपें मागों आले । ते ते सर्वस्वें नागवले । शेखीं नागवे तुवा केले । निर्लज्ज जाले तिहीं लोकीं ॥ ६ ॥ ऐगी तुझी निर्वाणगती । त्या तुझी उदार कीर्ती । घडे ह्यणशी कैशा रीतीं । ते अगाध स्थिती अव-धारी ॥ ७ ॥ मागें उदार वाखाणिले । तेही आपणियाऐसे केले । मग सर्वस्व आपुले । दान दिधले दातृत्वे ॥ ८ ॥ पद्भुणैश्वर्यवैभवेसी । आपणियातें दाना देसी । दिधले ते घेवों

१ सतुष्ट होतें, आल्हादित होत २ नोसडणें=भट्टन वाहणें ही ओवी पार गोड आहे श्रीनावक्ता एकरूप-आनंदरूप झाले की वक्ताच्या वाणीस स्फुरण वढते व वर्षाकाळीं नवी जशी दोही काठाना तुडुव भरून वाहते, त्याप्रमाणें रसाल-काराणी रसरसलेली अशीं प्रासादिक वचनें वक्ताच्या मुखांतून मरारर बाहेर पडतात ३ पुढील अन्वयत मधुर औन्व्यतित सवष्टपे । व शुद्धरूपेने मलय वकृत्व स्फुरत आहे असें नाथ सांगतात चंद्रोदय होताच चकोराचीं तोंडे उघडतात, त्याप्रमाणें जनादनस्वार्मांचा शिष्य जो एकरूप त्यास सतकृपेन सुक्यात वाचा फुटावी त्याप्रमाणें वाचा फुटत आटे ४ झालिया ५ सताच्या वृपाप्रसादान ६ अर्थज्ञान झाल्यानं ७ निणय ८ वाच्याच्या, पिशाचादिव्याच्या ९ जीव वैश्यास, मिळण्यास १० घालवी तू भक्षाना सायुज्यमुक्ति देऊन आपल्यातच ठेवतोस, तेव्हा अशा ऐक्यभावान त्याजें जीवपण मावडा जातें, व जीव आणि परमात्मा एकरूप होतात ११ एकाएकी १२ ठळावा, भामच्यावा वृत्तमाधर उपकार कर गेल्यास तो पाल केल्याशिकाय राहत नाहीं १३ तुजपाशी १४ तुडाले, नम झाले, वारनेचें धरून फिरून वैद्यस्वरूप झाले.

नेणसी । कदाकालेंसी कल्पांती ॥ ९ ॥ आपणियां दिधलें दान । यालागी तूं दासांअधीन । मग त्यांचेनि छंदें जाण । सर्वस्वें आपण नाचसी ॥ १० ॥ वळीने सर्वस्व केले दान । शेखीं तूं झालासी त्याअधीन । त्याचें द्वारपाळपण । अद्यापि आपण चालविसी ॥ ११ ॥ धर्में अपिले अग्रपूजेसी । शेखीं तूं त्याची सेवा करिसी । नाना सकटें स्वये सोशिसी । अगें काढिसी उच्छिष्टें ॥ १२ ॥ तुझा निजभक्त अंवकृपी । त्याचे गर्भवास तूं सोशिसी । तुज गौळिये राखिती हृपीकेगी । शेखीं त्या गोपाळांसी रक्षिसी ॥ १३ ॥ एव स्वस्वरूपता घाघयासी । उदारत्व तुजपासीं । हें न ये गा आणिकांसी । हृपीकेगी कृपालुवा ॥ १४ ॥ तो तूं परम उदार ऐसा । राया रका समभावे सरिसा । भावो तेथ भरवसा । तूं आपैसा आंतुडसी ॥ १५ ॥ त्या तुझिया प्राप्तीलागी । कपाटें सदा सेविती योगी । एक ते झाले भोगवि- रागी । एक ते त्यागी सर्वस्वें ॥ १६ ॥ एक हिडती दशदिशे । एक तुजलागीं झाले पिसे । परी तुझी भेटी स्वप्नीही दिसे । ऐसा न दिसे क्षण एक ॥ १७ ॥ ऐशियाही तुझी प्राप्ती । सुलभ असे एके रीतीं । जरी संतचरणीं रगती । अतिप्रीती सप्रेम ॥ १८ ॥ सतचरणीं जो विनटला । तो निर्जंप्राप्तीसी पावला । सतस्वरूपें अवतरला । स्वयें सचला परमात्मा ॥ १९ ॥ यालागी जी जो सताचीं रूपें । तीं ती श्रीहरीचीं स्वरूपें । हाणोनि सतांचिये कृपे । अतिसाक्षेणें अर्जवे ॥ २० ॥ ते ज्ञानार्थाचे परम पिसे । यालागी ग्रथाचेनि मिसें । त्यांचे चरण अनायासे । सावकाशे वंदीन ॥ २१ ॥ सतकरुणाअवलोकन । ते मज नेत्रीचे अंजन । चरणकृपा पाहतां जाण । श्रीजनार्दन प्रकाशे ॥ २२ ॥ तथा जनार्दनाचिये खेवे । गुरुत्वाचेनि आडनावे । रिघालों निजस्वभावे । जीवेंभावे भजनासी ॥ २३ ॥ भज्य-भजक-भजना । एके अर्गीं त्रिविध भावना । दावूनिया जगजीवना । जतीं जना- र्दना निजभक्ती ॥ २४ ॥ हे अभेदभक्ती चोखडी । परम ऐक्यें भजनगोडी । अधिकाधिक वेढोवदी । वांढे आवडी निजभक्तां ॥ २५ ॥ देवो आपली सर्वस्वजोडी । वेची भक्ताचिये वोडी । ऐसी अभेदभक्तीची गोडी । पंढिये गाढी गोविदा ॥ २६ ॥ यालागीं भक्ताचा शरीरंभार । स्वयें वारंगी श्रीधर । आपुलेनि अगें परंपार । पार्ववी साचार निजभक्ता ॥ २७ ॥ निजभक्ताचा देहभावो । निजागें वागवी देवाधिदेवो । तरी अभक्ताचा देहो । वागवावया पहा हो काय आन आहे ॥ २८ ॥ भक्तां नाही देहअहंता । यालागी देवो वाग- वित्ता । पूर्ण देहाभिमान अभक्ता । त्यासी अतिवद्धता या हेतू ॥ २९ ॥ यालागी जो निरं- भिमान । तोचि भगवद्भक्त सपूर्ण । ज्याच्या अर्गीं देहाभिमान । त्यासी भक्तपण कदा न घडे ॥ ३० ॥ निजभक्त तारिता कौतुकें । त्याची रोमावळी केवीं दुखे । निर्भय करोनि पूर्ण हरिखें । देवो निजसुखें निजभक्ता तारी ॥ ३१ ॥ यालागी निरभिमानता । जे विनंटेले भक्तिपथा । ते पावो देवोनि विघ्नाचे माथा । पावती तत्वतां भगवत्पद ॥ ३२ ॥ भक्ताची ऐजी स्थिती । तरी अभक्ता कवण गती । तेचि पुसावया नृपती । प्रश्नार्थी प्रवर्ते ॥ ३३ ॥ पचमा-

१ सत ल २ नादामध्ये ३ राजसूययज्ञप्रसंगी धर्मराजान श्रीकृष्णाची प्रथम पूजा केली ४ तुवा गोकुळासी रक्षिले ५ सारखा ६ आपोआप ७ सापडतोस भावापासी देव सापडतो ८ गुहा ९ वीतरागी १० सतचरणरज जो भावें स्वशरीरं धरितो, तो स्वस्वरूप पावतो ११ शीर्ष प्रयत्नानी १२ प्राप्त करून घ्यावे सत आणि भगवत हे एवच आहेत पुढे १३ व्या अध्यायात सांगितल आहे—“देवता वाधया मृतः सत आत्माऽहमेव च” १३ आळिनासुळें, सेवे १४ हाव १५ स्वढे, १६ ओडीन, प्रेमानें १७ प्रिय १८ भोगक्षेम नाहतो १९ परात्पर वागवी, २० देहाभिमान किंवा देहसुद्धि ज्याची सुटली तेच भक्त यरे २१ लागले २२ पाव

मार्जी निरूपण । अभक्तांची गति लक्षण । युगांयुगी पूजाविधान । सांगेल पावन हॅरीचें ॥ ३४ ॥ अवतारचरितपुरुषार्थु । सांगोन संपला चतुर्थु । आतां अभक्तांचा वृत्तातु । राजा पुसतु मुनीसी ॥ ३५ ॥

राजोवाच-भगवन्त हरि प्रायो न भजन्त्यात्मवित्तमा । तेषामशान्तकामाना का निष्ठाऽविजितात्मनाम् ॥ १ ॥

राजा ह्याणे जी मुनिवरा । जो भगवद्भजनीं पाठिमोरा । ऐशिया अभक्ता नरा । कोण दातारा गति त्यासी ॥ ३६ ॥ जे कामालागी अतिवृद्ध । जे सक्रोध क्रोध तेजिष्ठ । जे अतिलोभें लोभिष्ठ । जे परम श्रेष्ठ प्रपंची ॥ ३७ ॥ जे गर्वाचे अग्रगणी । जे अहकाराचे चूडार्मणी । जे विकाराची प्रवाहंश्रेणी । जे उघडली राणी विकल्पांची ॥ ३८ ॥ ज्याचे सहुद्धीआड आर्भाळ । महामोहाचे सदा संवळ । जे छळणार्थी अतिकुशळ । जे अति-प्रवळ प्रलोभें ॥ ३९ ॥ दिवसा न देखती निश्चिते । ते अधारी देखती दिवाभीते । तेवीं नेणोनि परमार्थीते । जे अतिज्ञाते प्रपंची ॥ ४० ॥ जे नेणती आत्महित । ज्ञान विकूनि कामा पोशित । ऐसे जे का अभक्त । त्यांची गति निश्चित मज सांग ॥ ४१ ॥ तुह्याऐसे सहुद्धी । चालते बोलाचे उंदधी । भाग्यें लाधलें ज्ञाननिधी । हा प्रश्न त्रिशुद्धी सागावा ॥ ४२ ॥ राजा साक्षेपें वहुवस । पुसे अभक्तगतिविन्यास । तो सागावया चमस । सावकाश सरसावला ॥ ४३ ॥

चमस उवाच-सुगमग्राह्यवादेन्य पुरुषस्वाश्रमै सह । चचारो जतिरे वर्णा गुणैर्विप्रादय पृथक् ॥ २ ॥

जो का जगाचा जनकु । मुख्य गुरुत्वे तोचि एकु । त्यासी न भजे अविवेकु । तो नाडला लोक सर्वस्वे ॥ ४४ ॥ पुरुषापासूनि जन्मले जाण । चान्ही आश्रम चान्ही वर्ण । त्याचे उत्पत्तीचे स्थान । ऐक सपूर्ण नृपनाथा ॥ ४५ ॥ मुखी वेदविद ब्राह्मण । वाहू जन्मले राजर्ष्य । ऊरू जन्मले वैश्यवर्ण । चरणीं जन्मस्थान शूद्रवर्णा ॥ ४६ ॥ मूळी अवघे तिन्ही गुण । गुणयोगें वर्ण जाण । त्रिगुणीं चारी वर्ण । जन्मलक्षण घडे कैसे ॥ ४७ ॥ सत्वगुणें शुद्ध ब्राह्मण । सत्वरजमिश्रें राजे जाण । रजतमें वैश्यवर्ण । केवळ तमोगुण शूद्रवर्ण ॥ ४८ ॥ क्षत्रिय वैश्य आणि ब्राह्मण । द्विजन्मे हे तिन्ही वर्ण । त्यासी गायत्री वेदाध्ययन । शूद्र ते जाण सस्काररहित ॥ ४९ ॥ ब्रह्मचर्य आणि गार्हस्थ्य । तिहीं वर्णां अवश्य प्राप्त । चहू आश्रमा आश्रयभूत । जाण निश्चित ब्राह्मण ॥ ५० ॥ गार्हस्थ्य पुरुषाच्या चरणीं । ब्रह्मचर्य हृदयस्थानीं । वक्षःस्थळीं वसती वर्णां । शिरोमणी सन्यास ॥ ५१ ॥

य प्या पुरप साक्षादात्मप्रभवमीश्वरम् । न भजन्स्वयजानन्ति स्थानाद्ब्रह्मा पतन्त्यथ ॥ ३ ॥

हे ब्राह्मणादि वर्ण पहा हो । ज्यापासोनि जन्मप्रभावो । तो न भजतां देवाधिदेवो । उत्तमदेहो अध पाती ॥ ५२ ॥ पूर्वोत्तरमीमासा दोनी । नानाशास्त्रार्थकडसणी । स्वरूप घोळती निर्वचूनी । एवं शब्दज्ञानीं अतिचतुर ॥ ५३ ॥ यापरी जे पंडित । ज्ञानाभिमानें अतिवन्मत्त । तेणें अभिमानेचि येथ । भजनीं निश्चित विमुख केले ॥ ५४ ॥ एक अज्ञानी

१ गुणलक्षणें २ युगांयुगी ३ भजन ४ आवेशी ५ तेजस्वी ६ पुतळे, प्रसुर ७ प्रवाहाची पक्कि, नदी ८ महामोहात ज्याची बुद्धि प्रग्न झाली ९ प्रवळ १० विषयमोहाने ११ समुद्र १२ क्षत्रिय 'श्राद्धगोस्व सुगमशीघ्राह राजन्म कृत । ऊरू तदस्य यद्वैश्य पश्या शब्दो अजायत'-पुरुषसूक्त १३ राजर्ष्य १४ दोन जन्म, एक सामान्य १५ हुसर गायत्रीमंत्रोपदेशात होत ते द्विजन्मे, द्विज १६ ब्रह्मचर्याश्रम १७ हृदयाश्रम १८ प्रबोधिनीकार पुढील वचन देतात 'यदाश्रमो जपनतो ब्रह्मचर्यं हृदो मम । वक्षःस्थळान्ते वामो न्यास शीर्षेण च स्थितः' १९ ताना प्रकारच्या शास्त्राच्या भागवती १९ कव्ठन, समजून, अगर भाषणात

सर्वथा । स्वप्नीं नेणती परमार्था । ते नेणपणेचि तत्वतां । श्रीजगन्नाथा न भजती ॥५५॥
 ओळी उंसाची चवी गाढी । नेणोनि पाचोळा करेडी । तेवीं नेणोनि हरिभक्तीची गोडी ।
 अज्ञाने वापुडीं विपयलुब्ध ॥ ५६ ॥ आलोडूनि वेदशास्त्रार्थ । ज्ञातेपणे जे पंडित । गवें
 हेळसिती भक्तिपंथ । अतिउन्मत्त ज्ञातृत्वे ॥५७॥ जेवीं ज्वरिताचे मुख । दूध मानी कडू
 विख । तेवीं ज्ञानगवें पंडित देख । ठेले विमुख हरिभजनीं ॥५८॥ यापरी ज्ञानाभिमानी ।
 विमुख झाले हरिभजनी । ते जरी वर्णांमार्जी अग्रणी । तरी अधःपतनीं पडतील ॥५९॥
 हो का वर्णांमार्जी अग्रणी । जो विमुख हरिचरणी । त्याहूनि श्वपचं श्रेष्ठ मानी । जो भग-
 वद्भजनी प्रेमळु ॥ ६० ॥ आही मुक्त हें मानुनी । जे विमुख भगवद्भजनीं । ते पंचिजती
 अधःपतनीं । तिर्यग्योनी जन्ममरणे ॥ ६१ ॥ मनुष्यदेहीं जे भजननष्ट । ते होती गा
 स्थानभ्रष्ट । अधःपाते भोगिती कष्ट । अतिउद्भट यातना ॥ ६२ ॥ ज्ञानाभिमाने जे न
 भजती । ते प्रौढपतनीं पचिजती । अज्ञानाही तेचि गती । सर्वथा नृपती ह्मणों नये ॥६३॥

दूरे हरिकथा केचिदूरे चाच्युतकीतना । क्षिय शूद्रादयश्चव तेऽनुकम्प्या भवाद्दशाम् ॥ ४ ॥

एका पित्याचे दोषे अर्भक । एक प्रबुद्ध एक वाळक । पित्यासी अवमानितां देख ।
 ताडी जनक प्रबुद्धासी ॥६४॥ वाळक पित्याचे माथां चढे । जरी लाता हाणी तयाकडे । तरी
 त्यासी दोषु न घडे । दोषांचे सांकडे सजानासी ॥ ६५ ॥ ज्ञात्यांपासोनि भजन ठाके । ते
 कंचळिजती महादोखें । अज्ञाने तरती भाविकें । साधुकृपामुखें अनुगृहीता ॥ ६६ ॥ अज्ञाना
 नाहीं विशेष वाधु । तो साधुविश्वासें होय शुद्धु । ज्ञानाभिमानीया भाव विरुद्धु । यालागीं
 सुबुद्धु दोष वाधी ॥ ६७ ॥ अज्ञानी विश्वासें साधु वंदी । ज्ञानाभिमानी दोहोंते निदी ।
 यालागीं त्यातें त्रिशुद्धी । अवश्य वाधी अतिदोष ॥ ६८ ॥ साधुविश्वासे अज्ञान फिटे ।
 ज्ञानाभिमानीया विकल्प मोठे । त्यासी विश्वास कदा न घटे । अभिमानहटे अधःपात
 ॥ ६९ ॥ एवं विचारिता नेटेंपोंटें । अहंतेचे वंधन मोटें । अभिमानोंऐसें नाही खोटें ।
 बुजे वोरखटे त्रिलोकीं ॥७०॥ अभिमानु ईश्वरा वाधी । तोही सवल कीजे सोपोंधी । अभिमाने
 देहबुद्धी । वाधक त्रिशुद्धी सुरनरासी ॥ ७१ ॥ यालागीं जे अज्ञान जन । ज्यासी नाहीं
 ज्ञानाभिमान । तेही विश्वासल्या सपूर्ण । साधु सज्जन अनुग्रहो करिती ॥ ७२ ॥ ज्यासी
 ह्मणती नीच वर्ण । स्त्रीशूद्रादि हीन जन । ज्यासी का दूरीं शास्त्रश्रवण । ज्यांसी दूरी श्रवण
 वेदोक्त ॥ ७३ ॥ त्यांसी जालिया सद्भावो सपूर्ण । ते होतु का हीन जन । परी सतकृपेसी
 आंयतन । विश्वासे पूर्ण अधिकार झाला ॥ ७४ ॥ ऐसे पूर्ण भावार्थी । त्यासी तुह्याऐशा
 साधुसर्ता । अनुग्रहोनि तारिती । कृपामूर्ती कृपालुवा ॥७५॥ अज्ञानी यापरी तरती । परी
 ज्ञानाभिमान ज्याच्या मतीं । ते ब्रह्मादि कान तरती । त्याचीही स्थिती मुनि सागे ॥७६॥

विप्रो राज-न्यवैश्यौ च हरे प्राप्ता पदान्तिकम् । श्रौतेन जन्मनाऽथापि मुह्यन्त्यास्त्रायवादिन ॥ ५ ॥

अज्ञान जे नीच वर्ण । भावे धरोनि सतचरण । निजविश्वासे संपूर्ण । जन्ममरण

१ चघळते २ मधून, टवळून ३ तुच्छ मानतात ४ वाळक "विप्रादिपुण्युतादरविन्दनाभपादागविन्दविसुखात्
 श्वपच वरिष्ठम् ।" (स्कंध ७ अध्याय ९) ५ पाचिजेति ६ मनुष्याक्षिवाय इतर पशुपक्षादिनाचे जन्म सात
 ७ दु सड ८ तान्ह, नेणते, अज्ञ ९ ज्ञान असून भजन न केल्यास दोष अधिक १० खरोखर ११ निथयाने, चागला
 विचार करिता १२ ऐसें खोटें । नाहीं वोरखटें १३ वाईट १४ उपासीसहित १५ करू नये पडण वेदोक्त.
 १६ पात्र, स्थान. १७ कृपा करून

निरसंती ॥ ७७ ॥ येर द्विजन्मे जे कां तिन्ही । स्वभावे प्राप्त हरिचरणीं । आहो अधि-
कारी वेदज्ञानी । जन्माभिमानी अतिगर्वी ॥ ७८ ॥ जन्माभिमान कर्माभिमान । अग्रपू-
ज्यत्वे पृज्याभिमान । अल्पमात्र वेदींचे ज्ञान । तो वेदाभिमान वाढविती ॥ ७९ ॥ ज्यासी
प्राप्त उपनयन । ज्यासी प्राप्त गायत्री पूर्ण । ज्यासी हरीचे आवडे भजन । त्याचे धरिता
चरण हरि भेटे ॥ ८० ॥ ऐसे उत्तम जे ब्राह्मण । त्यासी वेदवादे ज्ञानाभिमान । तेणें गर्व
पडे मोहन । तेचि नारायण विशद सागे ॥ ८१ ॥

वर्मण्यक्रोविद्या स्रष्ट्या मूर्खा पण्डितमानिन । वदन्ति चाटुकान्मुढा यथा माष्या गिरोत्सुका ॥ ६ ॥

न कळे विधिविधानमंत्र । कोणे कर्मी कैसे तत्र । नेणोनिया गर्व धोर । ताठा अपार
ज्ञातृत्वाचा ॥ ८२ ॥ गारोडियासी विद्या थोडी । परी सर्वांगीं विरुद्धे गाडी । का जाणी
जाणपणे जोडी । कडोविकेडी आसनपूजा ॥ ८३ ॥ देउनि पंतंगाचे ढाळ । स्फटिकाअगी
माणिकेकीळ । तैसे मूर्खही केवळ । मिरविती प्रवळ ज्ञानाभिमान ॥ ८४ ॥ आपण विधान
नेणती । शेरीं सज्ञानाही न पुसती । कर्म आपमती करिती । लौकिकी स्फीति वाढवा-
वया ॥ ८५ ॥ मिथ्या मधुर शब्दे चाडुक । जे भोगीं अणुमात्र नाहीं सुख । तरी ईहामुत्र
भजविती लोक । अप्सरादिकेभोगलिप्सा ॥ ८६ ॥ येथ भोग भोगाचे चोखडे । आणि
पुढे स्वर्गभोग जोडे । येणे वचने वापुडे । यागाकडे धावती ॥ ८७ ॥ कर्ता सर्वस्वे नागवो ।
परी आचार्यत्व आह्वा येवो । ऐगी याची बुद्धी पहा हो । यागेंप्ररोहो आरभिती ॥ ८८ ॥
पावावया अतिप्रतिष्ठा । नाना कर्माच्या कर्मचेष्टा । करुनि दाविती खटपटा । कर्मारभु
मोटा आरभुनी ॥ ८९ ॥ नातरी जैसा मद्यपानी । मद्यरसा अमृत मानी । या वचनगो-
डिया मद्यपानीं । प्रवर्तिजे जनी स्वादेलिप्सा ॥ ९० ॥ ते सेविलिया काय जोडे । स्थिति-
सावधानता बुडे । मग दुर्भगत्व रोकडे । पिशाचतन गाढे अर्गीं बांजे ॥ ९१ ॥ तैसे केवळ
पतनात्मक । त्या नाच ह्मणती स्वर्गसुख । जाणोनि प्रवर्तती ते मूर्ख । फळकामुक अभि-
लापी ॥ ९२ ॥ उडंणी लंघू न जके भितींसी । तरी चढो रिघते सायासीं । चढता पडे
आपैसी । तेची स्वर्गसुखासी दृढ पतन ॥ ९३ ॥ कर्माभिनिवेशपडिपांडें । कामलोभ दृढ
वाढे । तेणे दाभिक करणे घडे । क्रोधाचें चढे महा भरिते ॥ ९४ ॥

रजसा घोरमद्वृत्ता कामुका अहिमन्यव । दाभिका मानिन पापा विहसन्वच्युतभियात् ॥ ७ ॥

ते काय करितील वापुडे । शुद्ध सत्वे साडिले फुंडे । मग रजोगुणे कामाकडे । झाले
धडफुंडे अतिकामी ॥ ९५ ॥ तेव्हा उर्वशीच्या अतिआवडी । स्वर्गभोगाची अतिगोडी ।
यालागीं यागेंपरवडी । पुण्याची जोडी जोडू धावे ॥ ९६ ॥ तेथ मत्रतत्रद्रव्यशुद्धी ।
नाहीं यागयजनविधी । तेणे स्वर्ग नव्हेचि त्रिशुद्धी । ठकले दुर्बुद्धी अविहिताचारें ॥ ९७ ॥
तया अलब्ध कामासाठी । सर्वांगीं क्रोधुं उठी । जेवीं परिर्पाकापाठीं । धरी कडुवटी आविल-

१ दूर सारतात २ व्रतवधसंस्कार ३ अन्वयता ४ मोठमोठे चाद, ताईत वारे ५ चढाओढीने ६ मानसपूजा
७ तावूस टाचें ८ पृष्ठ ९ माणिकाची काति १० प्रतिष्ठा, दम “ परोपकार न बोले । न मिरवी अभ्यासिल । न शने
मिष्ट जोडले । स्त्रीतीसार्ठी ” (ज्ञानेश्वरी अध्याय १३-२०९), स्फूर्ति ११ वाचाळ १२ इहलोकी व परलोकी
१३ आसरादिवाच्या भोगेच्छेने १४ यज्ञाचा उदय, आरभ १५ चाखण्याच्या दृष्टेने १६ आपल्या स्वप्नाविषयी मान,
तेथेही १७ वरतेपण १८ वडाडे, कोसळे १९ आळी, कीड २० पडिपाड=अत्यंत हावेन २१ गरोवर २२ तसुद
२३ यज्ञाच्या परवडी=प्रकार २४ फसले २५ कामतृप्ती झाली नाही वीं क्रोध उठतो ‘कामात्क्रोधोऽभिजायते’ २६ अन्न
पणें शिजल्यावर

कांजी ॥९८॥ जंवजंव पिकिजे कौरिफडें । तंव तंव कडूपण गाढे । तैसा कामनाशा-
पुढे । क्रोध वाढे अत्युग्र ॥ ९९ ॥ क्रोध कालिया नाग खरा । देतु द्वेषाचा फुफारा ।
घाली पूज्यतेच्या आकारा । घाली धुधुकारा साधुनिदेचा ॥१००॥ ऐसा क्रोधाचा वसंटाटा ।
होय तमाचा चोहटा । मग दंभाचे नार्णवटां । हीनकसाचा खोटा विकरा मांडी ॥ १ ॥
मग जो जो भेटे प्राणिया । त्यासी अभिचारयोगक्रिया । लावूनि वाहेर मुदिया । पापा-
चारें पापिया प्रवृत्ति मांडी ॥ २ ॥ स्वधर्माचे फाडोवाडें । प्रतिपदीं पाढा पडे । अधर्माची
खाणी उघडे । समूळ कुडें कर्माचरण ॥ ३ ॥ तेणे पापाचार पिके । गगनचुंविता जाहलीं
टेकें । मग अधर्मोत्तम एकें तुकें । घालिती यथासुखें अधर्मघालणी ॥४॥ तेथ ठाणे देऊनि
अभिमाना । वाढविती ज्ञानाभिमाना । मग निदिती साधुजना । विपुळती सज्जना उपहा-
सयुक्त ॥ ५ ॥ जगी सर्वत्र पाहती दोष । अथापि देखिल्या निर्दोष । तरी करुनियां उप-
हास । करिती सावकाश असंदारोपणें ॥ ६ ॥ यापरी अभिमानविदा । पापबुद्धीची दृढ
वाधा । सहजानुवादें सदा । साधुनिदा अनुवादती ॥ ७ ॥ जे कां हरीते आवडती । जे
सदा करिती हरिभक्ती । त्यातें सदा उपहासिती । अनुवादती गुणदोष ॥ ८ ॥ द्विज स्म-
रती हरिनाम । त्या नाव हणती अधर्म । ऐकोनिही नामकीर्तनसध्म । हणती हें परम
महापाप ॥ ९ ॥ ऐसा जो हरिनामातें निदी । हरिकीर्तनीं दुर्वुद्धी । तो खळ जाणावा
त्रिधुद्धी । भंजनापवादी दुर्जन ॥ ११० ॥

वदन्ति तेऽन्योन्यमुपासितभियो गृहेषु मैथुन्यसुलेषु चाश्रित् ।
यजन्यसुशान्तिभानदक्षिण वृष्ये पर भ्रन्ति पश्यन्तद्विद् ॥ ८ ॥

स्त्रीकामें अतिकामुक । मैथुनापरतें नाही सुख । येणे प्रेमें काममूर्ख । स्त्रिया आव-
श्यक उपासिती ॥ ११ ॥ यापरी मदबुद्धी । कैसे सवादती शब्दीं । मनुष्यजन्म हेचि
सिद्धि । नाना भोगविधी भोगावया स्त्रिया ॥१२॥ जे स्त्रीभोगीं संधसुख । तें त्यागविती अति
मूर्ख । वैराग्यमिसे लोक । ठकिले देख महामूढी ॥ १३ ॥ सांडूनि गृहभोग अगना । जया
वैराग्यें उद्धट भावना । ते निर्जेकमें दडिले जाणा । नागवूनि वना दवडिले दैवे ॥ १४ ॥
काय गृहाश्रमीं देव नसे । मग वना धांवताति पिसे । साचचि देव वर्नी वसे । तरी का
मृग ससे न तरती व्याघ्र ॥ १५ ॥ घालोनिया आसने । देवो भेटता जरी ध्याने । तरी
वकाची पाळिंगणे । का पा तत्क्षणे नुद्धरती ॥ १६ ॥ एकांत रहिवास विवरी । तेथचि
भेटता श्रीहरी । तरी न तरोनिया उदिरिं । का पा घरोघरीं चिवतीती ॥१७॥ देवो सर्वज्ञ
चोखडा । तेणे पशुपक्षिया केला जोडा । तोही लोकीं मानूनिया वेडा । त्यागाचा गाढा
पाडिला मोटा ॥ १८ ॥ आनंदा उपस्थ एकौयतन । हें देवाचे वेदवचन । तेंही न मानूनि
अज्ञान । त्यागाचें सपूर्ण माडिती वड ॥ १९ ॥ मैथुनी परम सुख । देवेचि रचिले देख ।
तेंही त्यागोनियां मूर्ख । वीतरागें लोक सन्यासी होती ॥ १२० ॥ जे जगामाजी केवळ

१ कुमारिफडें २ अत्यंत ३ पुसकारा ४ जाग्रय, स्थान "शास्त्रज्ञाता वसोटे । अशेषाचे" (ज्ञानेश्वरी अध्याय
१-३०) ५ चवाठा ६ नाणीं विकायाचे दुःमगात ७ नाशकारक क्रिया ८ मोठ्या, आवडीन ९ गोठवे गातो
१० शिस्वर ११ लहानमोठे अधर्मांना सारपाच गोथळ घालितात १२ विपुळान्ति १३ मिथ्या, सोटे आरोप
१४ वाचाणितात १५ हरिभजन करणे व्यथ आहे असं ह्मणणारा १६ भ्रम १७ पूजा करितात, क्रियाचे देव्हारे माजा
वितात १८ तात्काळसुख १९ आपल्याच प्राक्तनां २० पिळ, समुदाय २१ चूचू शब्द करितात २२ प्रपचलागाच-
मोठा डोल माडतात २३ मुत्य स्थान

पिशी । ते स्वयें होती संन्यासी । तो स्त्रीताप वाधी त्यांसी । मागता भिकेसी पोट न भरे ॥ २१ ॥
 त्यांगोनियां निजस्त्रियेसी । कर्मत्यागें होती संन्यासी । देवे दंड देऊनि त्यासी । लाविले भिकेसी
 दारोदारीं ॥ २२ ॥ हातावरी पावले दंड । खाडमिश्रा केले मुंड । हिडती भगवीं गुंडगुंड ।
 हा स्त्रीशापें वितंडे घिटबु केला ॥ २३ ॥ घेऊनिया दोहीं हातीं । उदंड गाडीसी लाविली
 माती । त्रिकाळ जळीं बुडविजती । ऐशी स्त्रीशापें ख्याती लाविली त्यांसी ॥ २४ ॥ लंगोटी
 लाविली गाडीसी । झोळी लाविली हातासी । त्याहीवरी दंड देऊनि त्यासी । स्त्रीपापें
 संन्यासी लाविले भिके ॥ २५ ॥ स्त्रीसुखापरतें नाहीं सुख । स्त्रीत्यागापरता नाहीं दोष ।
 हेंचि नेणोनिया मूर्ख । दंडिले अनेक वैराग्यत्यागें ॥ २६ ॥ स्त्रीसंगवीण विविध भोग । ते
 जाणावे अतिउद्वेग । निजभाग्यें जे सभाग्य साग । ते स्त्रीयोगें भोग भोगिती नाना
 ॥ २७ ॥ हेंचि देवांचे प्रसन्न होणे । जे सदा इष्ट भोग भोगणें । ते भोग जेणें त्यागणें ।
 तेंचि क्षोभणें देवाचें ॥ २८ ॥ स्त्रियादि भोग त्यागिले रोकडे । पुढे निजमोक्ष हें वचन
 कुंडें । यापरी भोळे लोक वापुडे । वैराग्यवादे कुंडें नाडिले येथ ॥ २९ ॥ ऐसऐसिया
 अनुवांदा । करिती परस्परें ब्रवादा । ह्मणती त्यागाची बुद्धि कदा । आह्मांसी गोविदा
 देऊ नको ॥ ३० ॥ त्याग करोनि भीक मागणें । यापरीस भले मरणे । मुक्ति देखिली
 नाहीं कोणें । आपदा भोगणें जगु देणे ॥ ३१ ॥ कोणासी तरी मुक्ती । कोठे तरी देखि-
 जेती । तरी ते साच मानू येती । मिथ्या वदती वैराग्यत्यागा ॥ ३२ ॥ ऐशी त्यागाची
 करुनि निंदा । भोग भोगावे ह्मणती सदा । ऐसऐसिया आशीर्वादा । देती सदा स्वाध्या-
 यासी ॥ ३३ ॥ स्त्रीसुख परम मानून । स्वयें सदा होती स्त्रीणें । मग जागृती सुपुसि स्वप्न ।
 स्त्रियेचें ध्यान अहर्निशीं ॥ ३४ ॥ नाहीं सद्गुरूचे भजन । नाहीं वृद्धासी पूजन । नाहीं
 अतिधीसी अन्न । स्त्रीआधीन सर्वस्वें ॥ ३५ ॥ स्त्रियेचें दुखबू नेदी मन । कदा नुलघी
 स्त्रियेचें वचन । नित्य स्त्रियेचें अनुसधान । सद्भावें उपासन स्त्रियेचें सदा ॥ ३६ ॥ नाहीं
 कुळदेवता कुळपृती । नाहीं पिता माता सद्गुरुभक्ती । सपत्नी 'वोपी स्त्रिये हातीं । आपण
 सर्वार्थी तीअधीन वर्ते ॥ ३७ ॥ ते स्त्रीभोग भोगावयासी । धनार्जन अर्जावयासी । यागु
 आरभी जीविकेसी । केवळ दंभेसी उदरार्थ ॥ ३८ ॥

पूर्वहोकार्थ ॥ ॥ यज्ञनयसृष्टाप्रविधानदक्षिण वृत्तये पर प्रति पगूनतद्विद ।

यागें होआवया सर्वसिद्धी । हेही नाहीं दृढ बुद्धी । रोकडी ये जिविकेंवाधी । उपाय
 त्रिशुद्धी हाचि केला ॥ ३९ ॥ यज्ञदीक्षेची प्रतिष्ठा । तेणे पूज्य होईन वरिष्ठा । अर्थपूजा
 माझा वाटा । ऐशिया उत्कंठा आदरी यागु ॥ ४० ॥ ऐशिया नाना विवचना । आर्धी
 सकल्पनि मना । मग प्रवर्ते यागयजना । जोडावया धना कृतनिश्चयो ॥ ४१ ॥ न पाहे
 विधिविधाना । नाहीं आदरू मंत्रोच्चारणा । न करी अन्नसपादना । कोरडे कणा हून
 मांडी ॥ ४२ ॥ मी यज्ञ करितो अगें । ऐसे जगापारसी सागे । आणि तेणे यागयोगें । चाळवी

१ शुभाङ्गन, उद्व. २ विलक्षण ३ तीन वेला खान करितात ४ स्त्रीशापें ५ स्त्रीशापापरतें नाहीं दु ख
 ६ इष्टभोग हाच ईश्वरी प्रसाद व भोगलाग हाच ईश्वरी कोप अस ते मातात ७ खोटे ८ वेदातमतात ९ गुरोत्तर
 १० बोलण्यानें, चर्चेनें ११ स्वार्थ सोडण्याची १२ मनोरञ्जनें करितात, अथवा तुडा स्त्री, पुत्र, धन, धान्य हीं प्रस होवोत
 अथे आशीर्वाद परस्परस देतात १३ प्रायकीचे तावेदार, खोल्पट १४ चिंतन, निदिध्यास १५ अर्धी १६ यज्ञ
 १७ उदरनिर्वाहाचे साधनाळ १८ स्वर्गसिद्धि. १९ सर्वापेक्षित समान २० याज्ञिकीचे प्रय.

कांजी ॥९८॥ जंवजंव पिकिजे कौरिफडें । तंव तंव कडूपण गाडें । तैसा कामनाशा-
 पुडें । क्रोध वाढे अत्युग्र ॥ ९९ ॥ क्रोध काळिया नाग खरा । देतु द्वेपाचा फुंफोरा ।
 घाली पूज्यतेच्या आकारा । घाली धुधुःकारा साधुनिंदेचा ॥१००॥ ऐसा क्रोधाचा वेंसौटा ।
 होय तमाचा चोहटा । मग दंभाचे नार्णवटां । हीनकसाचा खोटा विकरा मांडी ॥ १ ॥
 मग जो जो भेदे प्राणिया । त्यासी अभिचारयोगक्रिया । लावूनि वाहेर मुदिया । पापा-
 चारे पापिया प्रवृत्ति मांडी ॥ २ ॥ स्वधर्माचे फाडोवाडें । प्रतिपदी पाढा पडे । अधर्माची
 खाणी उघडे । समूळ कुडें कर्माचरण ॥ ३ ॥ तेणे पापाचार पिणे । गगनचुंबित जाहलीं
 टेंकें ॥ मग अर्धमोत्तम एकें तुंकें । घालिती यथासुखें अधर्मघालणी ॥४॥ तेथ ठाणे देऊनि
 अभिमाना । वाढविती ज्ञानाभिमाना । मग निदिती साधुजना । विपुळती सज्जना उपहा-
 सयुक्त ॥ ५ ॥ जगी सर्वत्र पाहती दोष । अथापि देखिल्या निर्दोष । तरी करूनियां उप-
 हास । करिती सावकाश असंदारोपणें ॥ ६ ॥ यापरी अभिमानविदां । पापबुद्धीची हड
 वाधा । सहजानुवाटें सदा । साधुनिंदा अनुवादती ॥ ७ ॥ जे कां हरीतें आवडती । जे
 सदा करिती हरिभक्ती । त्याते सदा उपहासिती । अनुवादती गुणदोष ॥ ८ ॥ द्विज स्म-
 रती हरिनाम । त्या नाव ह्मणती अधर्म । ऐकोनिही नामकीर्तनसभ्रम । ह्मणती हें परम
 महापाप ॥ ९ ॥ ऐसा जो हरिनामाते निंदी । हरिकीर्तनी दुर्बुद्धी । तो खळ जाणावा
 त्रिशुद्धी । भंजनापावादी दुर्जन ॥ ११० ॥

वदन्ति तेऽन्योन्यमुपासितस्त्रियो गृहेषु मैथुन्यसुखेषु चाशिय ।

यजन्यसृष्टान्नविधानदक्षिण वृत्तै परं ग्रन्थित पश्चनतद्विद ॥ ८ ॥

स्त्रीकामें अतिकामुक । मैथुनापरतें नाही सुख । येणे प्रेमे काममूर्ख । स्त्रिया आव-
 द्यक उपासिती ॥ ११ ॥ यापरी मंदबुद्धी । कैसे संवादती शब्दी । मनुष्यजन्म हेचि
 सिद्धि । नाना भोगविधी भोगावया स्त्रिया ॥१२॥ जे स्त्रीभोगी संघसुख । तें त्यागविती अति-
 मूर्ख । वैराग्यमिसे लोक । ठकिले देख महामूढी ॥ १३ ॥ सांडूनि गृहभोग अगना । जया
 वैराग्यें उद्धट भावना । ते निजकर्म दडिले जाणा । नागवूनि वना दवडिले दैवे ॥ १४ ॥
 काय गृहाश्रमों देव नसे । मग वना धावताति पिसे । साचचि देव वर्नी वसे । तरी का
 मृग ससे न तरती व्याघ्र ॥ १५ ॥ घालोनिया आसने । देवो भेटता जरी ध्यान । तरी
 वकाचीं पाळिगणे । का पा तत्क्षणे नुद्धरती ॥ १६ ॥ एकात रहिवास विवरीं । तेथचि
 भेटता श्रीहरी । तरी न तरोनिया उदिरिं । कां पा घोरोघरी चिंवतांती ॥१७॥ देवो सर्वज्ञ
 चोखडा । तेणे पशुपक्षिया केला जोडा । तोही लोकीं मानूनिया वेडा । त्यागाचा गाढा
 पाडिला मोटा ॥ १८ ॥ आनंदा उपस्थ एकौयतन । हें देवाचे वेदवचन । तेंही न मानूनि
 अज्ञान । त्यागाचे सपूर्ण माडिती वंड ॥ १९ ॥ मैथुनीं परम सुख । देवेचि रचिले देख ।
 तेंही त्यागोनिया मूर्ख । वीतरागें लोक सन्यासी होती ॥ १२० ॥ जे जगामाजी केवळ

१ कुमारिफडे २ आश्रय ३ फुसकारा ४ आश्रय, स्थान " शाल्वजाता वसांटे । अशेषाचे " (प्राणेश्वरी अध्याय
 १-३०) ५ चवाठा ६ पाणी विनायाचे दुगातात ७ नादाकारक क्रिया ८ मोठ्या, आवडीने ९ गोडवे गातो
 १० शिखर ११ लहानमोठे अधर्माचा सारपाच गोघळ घालितात १२ विपुळति १३ मिथ्या, सोटे आरोप
 १४ वापागितात १५ हरिभजन करणें व्यर्थ आहे असें ह्मणणारा १६ भ्रमे १७ पूजा करितात, स्त्रियाचे देव्हारे माजा
 वितात १८ ताल्काळसुग १९ आपल्याच प्राफनातें २० पिले, समुदाय २१ चू चू शब्द करितात २२ प्रपचसागाच-
 मोटा डोल माडतात २३ मुख्य स्थान

पिशी । ते स्वयं होती संन्यासी । तो स्त्रीताप वाधी त्यांसी । मागतां मिकेसी पोट न भरे ॥२१॥
 त्यागोनियां निजस्त्रियेसी । कर्मत्यागें होती संन्यासी । देवे दंड देऊनि त्यासी । लाविले मिकेसी
 दारोदारीं ॥ २२ ॥ हातावरी पावले दंड । खाडमिशा केले मुंड । हिडती भगवीं गुंडगुंड ।
 हा स्त्रीशापें वितंडे विटवु केला ॥ २३ ॥ घेऊनिया दोहीं हातीं । उदंड गाडीसी लावित्ती
 माती । त्रिकाळ जळीं बुडविजती । ऐशी स्त्रीशापें ख्याती लाविली त्यासी ॥ २४ ॥ लंगोटी
 लाविली गांडीसी । झोळी लाविली हातासी । त्याहीवरी दंड देऊनि त्यांसी । स्त्रीपापें
 संन्यासी लाविले मिके ॥ २५ ॥ स्त्रीसुखापरतें नाही सुख । स्त्रीत्यागापरता नाही दोख ।
 हेंचि नेणोनिया मूर्ख । दंडिले अनेक वैराग्यत्यागें ॥ २६ ॥ स्त्रीसगेंवीण विविध भोग । ते
 जाणावे अतिउद्वेग । निजभाग्यें जे सभाग्य साग । ते स्त्रीयोगें भोग भोगिती नाना
 ॥ २७ ॥ हेंचि देवाचें प्रसन्न होणें । जे सदा इष्ट भोग भोगणें । ते भोग जेणें त्यागणें ।
 तेंचि क्षोभणें देवाचें ॥ २८ ॥ स्त्रियादि भोग त्यागिले रोकडे । पुढे निजमोक्ष हें वचन
 कुडें । यापरी भोळे लोक वापुडे । वैराग्यवादे कुडें नाडिले येथ ॥ २९ ॥ ऐसऐसिया
 अनुवादा । करिती परस्परें संवादा । ह्मणती त्यागाची बुद्धि कदा । आह्मांसी गोविदा
 देऊं नको ॥ ३० ॥ त्याग करोनि भीक मागणे । यापरीस भले मरणे । मुक्ति देखिली
 नाहीं कोणें । आपदा भोगणें जगु देखे ॥ ३१ ॥ कोणासी तरी मुक्ती । कोठें तरी देखि-
 जेती । तरी ते साच मानूं येती । मिथ्या वदती वैराग्यत्यागा ॥ ३२ ॥ ऐशी त्यागाची
 करुनि निंदा । भोग भोगावे ह्मणती सदा । ऐसऐसिया आशीर्वादा । देती सदा स्वाध्या-
 यासी ॥ ३३ ॥ स्त्रीसुख परम मानून । स्वयें सदा होती स्त्रैणें । मग जागृती सुशुप्ति स्वप्न ।
 स्त्रियेचें ध्यान अहर्निशीं ॥ ३४ ॥ नाहीं सद्गुरूचें भजन । नाहीं वृद्धासी पूजन । नाहीं
 अतिर्थासी अन्न । स्त्रीआधीन सर्वस्वें ॥ ३५ ॥ स्त्रियेचें दुखरू नेदी मन । कदा मुळघी
 स्त्रियेचें वचन । नित्य स्त्रियेचें अनुसधान । सद्भावें उपामन स्त्रियेचे सदा ॥ ३६ ॥ नाहीं
 कुळदेवता कुळघृती । नाहीं पिता माता सद्गुरुभक्ती । सपत्नी 'धोपी स्त्रिये हातीं । आपण
 सर्वार्थी तीअधीन वर्ते ॥ ३७ ॥ ते स्त्रीभोग भोगानयासी । धनार्जन अर्जावयासी । यागु
 आरभी जीविकेसी । केवळ दंभेसीं उदरार्थ ॥ ३८ ॥

पूर्वश्लोकार्थ ॥ ॥ यजन्यसृष्टाश्चविधानदक्षिण वृत्तै पर क्वचित् पश्यतद्विद ।

यागें होआवया सर्वसिद्धी । हेही नाहीं दृढ बुद्धी । रोकडी ये जिविकेविधी । उपाय
 त्रिशुद्धी हाचि केला ॥ ३९ ॥ यज्ञदीक्षेची प्रतिष्ठा । तेणें पूज्य होईन वरिष्ठा । अग्नेपूजा
 माह्ला वाटा । ऐशिया उत्कंठा आदरी यागु ॥ ४० ॥ ऐशिया नाना विवचना । आधीं
 सकल्पूनि मना । मग प्रवर्ते यागयजना । जोडावया धना कृतनिश्चयो ॥ ४१ ॥ न पाहें
 विधिविधाना । नाहीं आदरू मंत्रोच्चारणा । न करी अन्नसपादना । फोरडे कणा ह्नन
 मांडी ॥ ४२ ॥ मी यज्ञ करितो अगें । ऐसे जगापासीं सागे । आणि तेणें यागयोगें । चालची

१ युगलन, उद्वह २ विलक्षण ३ तीन वेळ्य ध्यान करितात ४ स्त्रीशापें ५ स्त्रीशापापरतें नाहीं दुख
 ६ श्रमोग हाच ईश्वरी प्रसाद व भोगत्याग हाच ईश्वरी धोष असें ते मानतात ७ रोटें ८ वेदांतमना । ९ सरोगर
 १० भोळ्यानें, चढें ११ स्वार्थ सोडण्याची १२ मनोउज्वें करितात, अथवा तुल्य त्या, पुत्र, पत्न, धन हीं प्रत होवोत
 असे आधींवाद् परस्परार देतात १३ यावकीचे तावेदार, झोळपट १४ चिंतन, निदिध्यास १५ अर्था १६ यज्ञ
 १७ उदारगिरीवाचे सामर्थ्या १८ स्वर्गसिद्धि. १९ सर्वांपदिळा सन्मान २० नाशिकेचे प्रय.

प्रसंगें जीविकायोगु ॥ ४३ ॥ स्वयं नेणती विधिविधाना । आणि न पुसती सज्ञाना । परी पशूचिया हनना । प्रवर्तती जाणा शठ नष्ट दंभें ॥ ४४ ॥ मग तेथींचा पुरोडाश । सेविती यथासावकाश । आह्मी पवित्र झालों निर्दोष । ऐसाही उल्लास लागती करूं ॥ ४५ ॥ गौणता आवाहनविसर्जना । तेथ कैची पूजा दक्षिणा । सत्पात्राची अवगणना । करिती हेळणा ज्ञानगर्वें ॥ ४६ ॥ केवळ जीविकेच्या आशा । करूं लागती पशुहिंसा । आह्मी याज्ञिक या आवेशा । पिटिती ठेसा तिहीं लोकीं ॥ ४७ ॥ केवळ जीविकेच्या दुराशा । अविधी करिती पशुहिंसा । मज दोष होईल ऐसा । कंटाळा मानसा कदा नुपजे ॥ ४८ ॥

श्रिया विभूत्याऽभिजनेन विद्यया त्यागेन रूपेण बलेन कर्मणा ।

जातस्वयेनान्धधिय सहेश्वरान्न सतोऽग्रमन्यन्ति हरिप्रियान् खला ॥ ९ ॥

यापरी वर्ततां स्थिती । त्याहीवरी जालिया सपत्नी । तें गर्वाचा भद्रजाती । तैशिया उन्नतां दुलों लागे ॥ ४९ ॥ कां "लेडिये आला लोढा । वाहवी वाळलिया लेढा । मां मर्कटाच्या तोंडा । मदिरेचा भांडा सांपडे जैसा ॥ १५० ॥ तैसा मी एकु ज्ञाता फुडा । ह्यणोनि नाचे तँडतडा । सज्ञान आह्मांपुढां । कवण वापुडा आन आहे ॥ ५१ ॥ ऐशिया-हीवरी अँष्टपता । रलें मोतिलगा वस्तुजाता । गजवैजीनृत्यानप्राप्तता । तेणे गर्वें इंद्र-माथां 'भोचे' फेडी ॥ ५२ ॥ यज्ञी यागस्वाहाकारी । इंद्र आमुची आशा करी । त्याची आह्मांहूनि थोरी । कैशापरी मानावी ॥ ५३ ॥ मग शिष्यसुहृत्सज्जनी । परिवारिल्या सेवकजनीं । मजसमान त्रिभुवनीं । समर्थ कोणी असेना ॥ ५४ ॥ जैशी का कांटीभोवता हरळी । तैशी शिष्यांची मादिर्यौळी । ते महिमेच्या गर्वमेळी । मानी पायातळी ध्रुवमंडळ ॥ ५५ ॥ जैसें विचुवा विष थोडें । परी प्रवळ वेदनेसी चढे । तेवीं विद्या थोडी परी गाडें । गर्वाचे फुडें अतिभरिते ॥ ५६ ॥ तो अज्ञानांमाजी सर्वज्ञता । मिरवी आपुली योग्यता । जेवीं अधारीं खद्योता । सतेजता झगमगी ॥ ५७ ॥ अल्पज्ञाता विद्येसाठी । वाचस्पतीसी नाणी दृष्टी । जेवीं मुंगी पाखासाठी । गरुडाचे पृष्ठी पाँवो देवों पाहे ॥ ५८ ॥ निखळ तांवि-याचें नाणे । देवो रिघे दामोर्क्येथेसणे । तेणे आपुलेनि दातेपणे । मानी ठेंगणे वळीतें ॥ ५९ ॥ कर्ण दातृत्वे मानिजे फुडा । तोही न माडे आह्मापुढां । प्रत्यहीं भारसुवर्णहुंडा । उपजे तेणे गाढा दाता कर्णु ॥ ६० ॥ आह्मी निर्जैर्जिते वित्तें । दान देवो सत्पात्रातें । मा दातृत्वे कर्णातें । विशेषु येये तो कायी ॥ ६१ ॥ सदा अपकारुचि जोडे । त्यासीही अल्प उपकारु घडे । इतुकियासाठीं न उकल पडे । सर्वस्व रोकडें लुडवी सदा ॥ ६२ ॥ एवं अल्प दानासाठीं । दातृत्वाचे त्रिकुटीं । मेघाच्यापरी अतिउद्धटीं । स्वमुखें उठी गर्जतु ॥ ६३ ॥ वरवेपणाचेनि पांगें । मदनासी विटावो लागे । सौंदर्य माझेनि अगें । दुजे मजजोगें असेना ॥ ६४ ॥ कीं खर वरवेपणासाठीं । राजहंसा नाणी दिठीं । कां आस्वली मानी

१ मौनता २ अधीत व गुणवान् अदा अतिधीची हेळणा ३ दीक्षितपणाचा टेमा ४ हत्ती ५ ओऽग्राळा ६ गराखरा ७ "आत्त्रोऽभिजनवानम्पि कोऽन्योक्ति सहशो मया—" वर्गरे श्लोकात या आसुरी सपत्नीच वर्णन भगवतानीं स्वमुखान वरें आहे गीता अध्याय १६ ८ तशींवांन ९ हत्ती, घोडे, मनुष्यवाण पाळसी, मेणा वर्गरे याचा प्राप्ति १० लखा मारी, टार मारी ११ गवत, दुर्ग. १२ समुदाय कुणपी लोकात अयाप 'मादाळ, मायवळ' अशा ह्वाणें ह्या शब्द प्रचारत आट शनैशरी भरतदाक्य पहा १३ पाय १४ शुद्ध, नेवळ १५ दामोर्ग=पैसा, लाएवडें १६ हुडा=दुर्ग १७ खरंपारित १८ सौंदर्याच्या अधीनपणान, गर्वां

पोटी । मीही गोमटी सीतेपरीस ॥६५॥ तेवीं बरवेपणाचा जाण । थोर चढे देहाभिमान ।
जेवीं देखोनि हिरवे रान । म्हैसा संपूर्ण उन्मादे ॥ ६६ ॥ यावरी काहीं एक पराक्रम ।
केलिया न मानी तीर्नही राम । जेवीं गोग्रहणीं सग्राम । शौर्यधर्म उत्तराचा ॥ ६७ ॥ का
अगीचेनि भाजे । रणशूर न मानी दुजे । तैसा बळाचेनि कुंजें । स्वये गर्जे मुसमुसितु ॥ ६८ ॥
ते आर्धीच ह्मणविती सज्ञान । त्याहीवरी याज्ञिक हें महिमान । तें याज्ञिक कर्माचरण ।
दाविती आपण लोकाप्रती ॥ ६९ ॥ आलिया धनिक जनाप्रती । आपुली स्तविती कर्मस्थिती ।
मग कर्ममुद्रा नानायुक्ती । स्वयें दाविती लौकिका ॥ १७० ॥ ऐशियाही कर्माचारा ।
ज्ञातृत्वाचा गर्व पुरा । जेवीं दिवाभीतु अंधारा । निघे वाहेरा घुंघातु ॥ ७१ ॥ अजाचें
लंडोरें पेटे । तेथ ज्योतिज्वाळा कदा नुमटे । परी धुरकटले धुपधुपी मोटे । धुवें धिकंटे
दिगमंडळ ॥ ७२ ॥ यापरी नाना दंभोपाधी । अतिगर्वाच्या उन्मादी । अध जाली सेंदुद्धी ।
तो साधूते निंदी हरिहरांसहित ॥ ७३ ॥ जेवीं दाटलेनि कर्वाळें । दृष्टीतें करी पिवळें ।
मग देखों लागे सकळें । असतां निर्मळें पीतवर्ण ॥ ७४ ॥ तेवीं निंदोपाधी अतिगर्वा । मंद
जाली प्रज्ञा आंघवी । मग निर्दुष्टीं दोष लावी । शुद्धातें भावी अतिमलिन ॥ ७५ ॥ जो
योगियाच्या मुगुटीं । ज्याते ह्मणती धूर्जटी । त्याची पाहता राहाटी । दिसे शेवटी अतिमंद
॥ ७६ ॥ रागें उमा घालीत आगी । यालागी याज्ञिकाचे शिर भंगी । सकामु तरी मोहिनी-
लागी । नम्र लागवेगी पाठी लागे ॥ ७७ ॥ विष्णु सदाचा कपटी । काहीं न देखो शुद्ध
दृष्टी । वृदा पतिव्रता गोमटी । तेणे केली शेवटीं व्यभिचारिणी ॥ ७८ ॥ जेथ विष्णु व्यभि-
चारराशी । तो वृंदावनीं वृंदेच्या पाशां । जव्याळ गाठ्याळ मिळती रागी । केवीं साधुत्व
त्यासी मानू आही ॥ ७९ ॥ साधु मानूं सनत्कुमार । त्यांसीही वैकुंठीं क्रोध थोर । शब्दा-
साठीं हरिकिकर । जयविजय वीर शापिले ॥ १८० ॥ श्रेष्ठ मानूं चतुरानन । तोही निर्लोगचि
हीन । उमा नोवरी देखोन । ह्मणता सावधान वीर्य द्रवले ॥ ८१ ॥ नारद ब्रह्मचारी निजांगे ।
तोही कृष्णदारा स्वयें मागे । तो कृष्णे ठकविला तत्पसंगें । साठी पुत्र वेगें स्नानीं व्याला तो
॥ ८२ ॥ ज्याते ह्मणती सत्य धर्म । तोही केवळ अधर्म । गौरवधाचा सभ्रम । हा पूर्ण
अधर्म धर्मासी ॥ ८३ ॥ व्यास तरी तो जारपुत्र । तेणेचि कर्म पाराशर । द्वेषिया वसिष्ठ
विश्वामित्र । अतिभ्रत्सर परस्परें ॥ ८४ ॥ साधु ह्मणों दुर्वास ऋषी । तो छळूं गेला अचरीपासी ।
पितृद्रोह प्रल्हादासी । साधुत्व त्यासी केवीं मानूं ॥ ८५ ॥ एवं वाखाणिले पुराणीं । तेही
साच न मानिती मनीं । मा आताचे वर्तमानी । साधु कोणी असेना ॥ ८६ ॥ ऐकोनिया
अचाट गोष्टी । येरें धावती येरापाठी । एक करिती तोडपिटी । अतिचावटी उदरार्थ ॥ ८७ ॥
एक मुद्रावत आसनीं । एक बैसती वकध्यानीं । परी सत्य माने मनीं । ऐसा साधु कोणी
असेना ॥ ८८ ॥ ऐसें आपुलियाचि युक्तीं । साक्षेपें साधूतें निदिती । साधु असती हे वस्ती ।
अणुमात्र चित्तीं असेना ॥ ८९ ॥ जे जे हरीचे पंडियेंते । ते ते नावडती तयातें । जेवीं
दाखविता दर्पणातें । क्षोभे निजचित्तें निर्नासिक ॥ १९० ॥ ज्या ईश्वराचेनि वर्तिजती । तो
ईश्वर आहे हें न मनिती । तो ईश्वर आहे कोणे स्थिती । एक तुजप्रती सागेन राया ॥ ९१ ॥

१ परशुराम, दशरथी राम, व बलराम २ मन्तीन. ३ अभिमानान ४ शब्द करित, दुदाविता ५ वक्याच्या
लेंग्या पेटल्या, ह्मणजे ज्वाळा निपत तर राहींतच, उलट आकाश मात्र धुरातें धुरकटन जात ६ बावीळ झाली ह्मणजे
पावरी वसुंधा पिवळी दिवते ७ पदवी ८ धावे ९ निवारस, १० आवडते, ११ नकदा, व्याचे नाक गेरें आहे अर्था.

सर्वेषु द्रव्येषु भ्रूखवस्थित यथा स्वमात्मानमभीष्टमीश्वरम् ।

वेदोपगीत च न शृण्वतेऽशुधा मनोरथाना प्रवदन्ति वार्तेया ॥ १० ॥

जो सर्व भूतांचे ठायीं । निरंतर अंतर नाही । समसाम्ये सर्वदा पाहीं । उणापुरा कदाही कल्पांतीं नव्हे ॥ ९२ ॥ जो सर्वांमार्जीं असे सर्वदा । परी सर्वपणा नातळे कदा । जेवीं पद्मपत्र जलस्पर्दां । अलिप्त बुद्बुदा असोनि सगें ॥ ९३ ॥ तेवी असोनि सकळ जनीं । घसवटेना जनर्घसर्णां । नभं जैसे अलिप्तपर्णां । नरचूडामणी सवाह्य ॥ ९४ ॥ तैसें अलिप्तपण न मोडे । परी रची अनंत ब्रह्मांडें । ते ब्रह्मांड अंडें प्रचडें । वागवी उदंडें अकर्तात्मयोगें ॥ ९५ ॥ यालागीं तो 'अतर्यामी' । अभिंधा बोलिजे नित्य निगर्मी । जो सर्वांच्या हृदयग्रामीं । चेतनानुकर्मी लक्षिजे ॥ ९६ ॥ त्या ईश्वरातें नित्य ध्यातां । आवडी मुखीं नाम गातां । तरी अभीष्ट मनोरथा । होय वर्षता अखंडधारी ॥ ९७ ॥ त्या ईश्वराच्या गातां गोठी । सर्व अंनिष्टां होय तुटी । जो देखतां दृष्टी । स्वानंदसृष्टि वर्षे तुष्टला ॥ ९८ ॥ एवं सुखंदाता तोचि शास्ता । जो कां अतर्काचा नियंता । अकाळें काळही सत्ता । ज्या भेणें सर्वथा करूं न शके ॥ ९९ ॥ श्वासोच्छ्वासांचिया परिचारा । ज्या भेणें नेमतीं वाजे वारा । ज्याचेनि धाकें धंरा । न विरवे सागरा जळीं असतां ॥ २०० ॥ ज्याचे आज्ञेवरी जाण । सूर्य चालवी दिनमान । ज्याचे पुरातन आज्ञेभेण । समुद्र आपण रेखां नुळंधी ॥ १ ॥ ज्यातें सदा गांथिले वेदी । जो वाखाणिजे उपनिषदां । त्याची पवित्र कीर्ति दुर्बुद्धी । स्वयें त्रिशुद्धी नायकती कार्नी ॥ २ ॥ ज्याचें नाम स्मरता जाण । सकळ दोषा निर्दळण । त्याचे कृतांत वंदी चरण । जन्मरण विभांडी ॥ ३ ॥ ज्याची कथा कर्णपुटीं । पडतां विकल्पांचिया कोटी । निर्दळूनि उठाउठी । पडे 'मिठी परब्रह्मीं ॥ ४ ॥ यापरी जो पवित्रमूर्तीं । ज्यालागीं वेद सदा वर्णिती । अभाग्य नायकती त्याची कीर्ती । वार्ता करिती मनोरथांच्या ॥ ५ ॥ अंखळ आपुलिया गुणगुणा । नायके वाजल्या निशाणा । तेवीं नायकोनि हरीच्या गुणा । विषयसभापणा आदरे करिती ॥ ६ ॥ यालागीं ते अतिमंद । अविनीत मदा स्वब्ध । विषयांलागीं विषयांध । अतिलुब्ध लोडुंपते ॥ ७ ॥

लोकें व्यव्यायामिपमयसेवा निव्यास्तु जतोनं हि तत्र चोदना ।

व्यवस्थितिलेषु विवाहयज्ञसुराग्रहरासु निवृत्तिरिष्टा ॥ ११ ॥

वेदें न करितां प्रेरणा । विषयावरी सहज वासना । स्वभावे सकळ जनां । सदा जाण सर्वासी ॥ ८ ॥ माससेवना मद्यपाना । मिथुनीभूत मैथुना । ये अर्थीं सर्व जना । तीव्र वासना सर्वदा ॥ ९ ॥ तेथे सेव्यासेव्यपरेंत्रडी । विवर्चना कोण निवडी । लागली विषयाची गोडी । ते अनर्थकोडी करतील ॥ २१० ॥ आगी लागलिया कापुसा । विझवितो न विझे जैसा । तेवीं विषयवंता मारिंसा । विवेकु सहसा उपजेना ॥ ११ ॥ झाल्या 'लोलिगता' वैडिशा । निजमरण विसेरे मासा । का मुंठी चणियाच्या आशा । नळीमार्जीं आपैसा

१ मेद २ वगी अधिक ३ कमळपत्र. ४ पाण्याच्या थेंबाला ५ बुडबुड्याच्या ६ लोकाच्या घाललेलेंत सामील होत नाही ७ नाम ८ सर्वांच्या हृदयीं वस्तु जो सर्वांना चेटवितो ९ अलिप्ताचा क्षणजे सकटाचा नाश होतो अरिष्टा होय १० तोच सुट देतो व शासनही तोच करितो ११ कालयमाचा १२ व्यवहारार्थ १३ नियमितपणाचें वाहते १४ धृष्टी १५ मर्यादा. १६ गाडजे १७ निरसतो, नाहीशी करून टाकतो १८ कोट्यवधी कुसकल्प १९ एकात्मता होते २० अखंड. २१ गुर-गुरव्यामर्थ २२ भेरी, नगारे २३ अतिलोभासुळे २४ सेव्य काय व असेव्य काय याबद्दलचा विचार २५ विचार २६ माणसा २७ लोभ. २८ आमिषांची, मासाली, किंवा गळची. २९ नेणे. ३० मूठमर चण्याच्या भाशेनें.

वानरू अडके ॥ १२ ॥ दूध मिळालिया मांजर । न ह्यणे द्विज अंत्यजघर । तेवीं विषयउन्मत्त
 नर । न करिती विचार सेव्यासेव्य ॥ १३ ॥ का खचळल्या विषयचाडें । योनिसकरू
 घडेल पुढें । यालागीं वेदें चोखडें । वर्णाश्रमपाडें विभाग केले ॥ १४ ॥ जैसे अफाट
 पृथ्वीचें अग । तेथें सप्तद्वीपें करुनि विभाग । मग मित्राधिकारें चाग । धरा साग आक्र-
 मिली ॥ १५ ॥ का अनौवृत मेघजळा । धरणें धरुनि घालिजे तळां । मग नेमेंचि ढाळें-
 ढाळें । पिकालागी जळा काढिजे पाट ॥ १६ ॥ आणि पवना नादाकारा । साधुनि कीजे
 वाजतरा । मग जेवीं नाना ध्वनीं मधुरा । वाजविजे यत्रा सप्तम स्वरें ॥ १७ ॥ तैसे उच्छृंखळां
 विषयांसी । वेदें नेमिले नेमैसीं । तेचि वेदाज्ञा ऐसी । ऐक तुजपासीं सागेन ॥ १८ ॥
 आवरावया योनिभ्रष्टां । मैथुनी विवाहप्रतिष्ठा । लावूनियां निजनिष्ठा । वर्ण वरिष्ठा नेमिले
 ॥ १९ ॥ ब्राह्मण जातां रजकीपासीं । ते तंव कडू न लगे त्यासी । रजक जातां ब्राह्मणी-
 पाशीं । तिखट त्यासी ते न लगे ॥ २० ॥ भलती स्त्री भलता नर । मैथुनीं होय वर्णसकर ।
 तो चुकवावया प्रकार । विवाहनिर्धार नेमिला वेदें ॥ २१ ॥ धर्मपत्नीपाणिग्रहण । विवाह
 नेमिला सवर्ण । तेथें सप्तम पंचम त्यजून । स्वगोत्रीं लग्न करूं नये ॥ २२ ॥ तीन्ही वेद
 तीन्ही वर्ण । वेदें साडूनिया जाण । सवेद आणि सवर्ण । पाणिग्रहण नेमिले ॥ २३ ॥
 कन्या सवेद सवर्ण । जीसी नाहीं रजोदर्शन । तेही पित्यापासीं याचून । करावे लग्न विधा-
 नोक्त ॥ २४ ॥ धर्मअर्थकामाचरण । अन्यत्र न करावे आपण । ऐसी वाहूनिया आण ।
 पाणिग्रहण वेदोक्त ॥ २५ ॥ करिता बधूवरां पाणिग्रहण । साक्षी द्विज देव हुतींशन । इतर
 स्त्रिया मातेसमान । स्वदारागमन नेमिले वेदें ॥ २६ ॥ एवं नेमूनिया विवाहासी । वेदरायें
 दिली आज्ञा ऐसी । सांडूनि सकळ स्त्रियांसी । स्वदारेसीं मैथुन ॥ २७ ॥ दिवीं मैथुन
 नाहीं स्त्रियेसी । रात्रीं त्यजून पूर्वापर प्रहरासी । मैथुन स्त्रियेपासीं । मध्यरात्रीसी नेमस्त
 ॥ २८ ॥ नेमिले स्वदारांमैथुन । तेही अहोरात्र नाहीं जाण । प्रजार्य स्त्रीसेवन । ऋतुकार्ळीं
 गमन नेमस्त ॥ २९ ॥ ऋतुकार्ळीं ज्यां स्त्रीगमन । ते पुरुष ब्रह्मचारी पूर्ण । वेद निवृत्तिपर
 जाण । त्यागरूपें आपण भोगातें नेमी ॥ ३० ॥ 'आत्मा वै पुत्रनामासि' । पुत्र झालिया
 स्त्रियेसी । सग करूं नये स्त्रीपासी । शनैःशनैः विषयासी त्यागवी वेद ॥ ३१ ॥ सेवावया
 आंमिपा । वेदें नेमु केला कैसा । न घडावया पशुहिंसा । सकटआयासा स्वयें धोती
 ॥ ३२ ॥ आवडीं खावया मासा । अथवा स्वर्गाचिया आशा । जे करिती पशुहिंसा । तया
 पुरुषां अधःपतन ॥ ३३ ॥ निष्काम कर्मी पशुहिंसा । करी तरी तो निष्काम कैसा । तेथ
 निगमाचा नेमु ऐसा । मुख्य अहिंसा सर्व धर्मी ॥ ३४ ॥ नित्य न करावया मासभक्षण ।
 यज्ञीं पुरोडांशसेवन । तेही परिमित जाण । स्वेच्छामांसादन वारिले वेदें ॥ ३५ ॥ याग
 करुनि सांत्रामणी । प्रवर्तावे सुरापानीं । हे वेदाज्ञा जो सत्य मानी । तो स्वधर्माचरणीं
 नागवला ॥ ३६ ॥ जे कर्मी मद्यपान घडे । तो स्वधर्म ह्यणता जीभ झडे । लोलुपते भुलले
 बापुडे । वेद विषयांकडे वोढिती ॥ ३७ ॥ यागु करिता सांत्रामणी । स्वयें न ब्हावे मद्य-

१ विषयाच्या अभिलाषां, नासनें २ ब्राह्मणादि वर्ण व ब्रह्मचर्यादिआश्रमाप्रमाणें ३ मोक्षक्या ४ धरण, वधारा
 ५ मद्यभद ६ नियमबद्ध करून ७ आळा घालण्यासाठी ८ समाचें बचन ९ योनिसंस्कार. १० सातवी व पाचवी पिढी
 टाकून ११ ब्राह्मणादि त्या वर्णांत १२ अन्य स्त्रीपाशीं समात 'धर्मं चाप्ये च कामे च नाति चरामि' ही वराला धापप प्यार्थी
 जगवे. १३ भाति १४ दिव्या १५ पहिजाव चौथा प्रहर १६ दृष्टदृष्ट १७ मांसात १८ सागे १९ मह करून शेष राहिलेला भाग.

पानी । तें यज्ञशेष अवघाणीं । परी सर्वथा वदनीं घालूं नये ॥ ३८ ॥ हें विपयांचें त्रिविध विंदान । मैथुन मांसभक्षण सुरापान । यदर्थां निर्वृत्तीचि प्रमाण । हें मनोगत पूर्ण वेदाचें ॥ ३९ ॥ विपयांपासूनि निवृत्ती । वेद विभागें हेंचि धोती । परी धरावी विपयासक्ती । हे वेदोक्ती सर्वथा न घडे ॥ ४० ॥ वेंचोनियां निजधन । करोनियां विवाह यज्ञ । सेवावे मद्य मांस मैथुन । हे वेदवचन कदा न घडे ॥ ४१ ॥

धन च धर्मकफल यतो वै ज्ञान सविज्ञानमनुप्रशान्ति ।

गृहेषु युञ्जन्ति कलेधरस्य मृत्यु न पश्यन्ति दुरन्तवीर्यम् ॥ १२ ॥

नायकोनि भगवत्कथा । ज्ञानाभिमानी नांडले तत्वतां । धने परमार्थ यावा हाता । तोही स्वधर्मता न लाविती धर्मां ॥ ४२ ॥ विपयांचिया कामना । सर्वस्वें वेचिती धना । तेचि धर्मार्थ वेचिता जाणा । सांडिती प्राणा कवडीसाठीं ॥ ४३ ॥ जया धनाचेनि पांगें । हा धर्मचि आलासे निजागें । जेवी पायाळाचेनि योगें । महानिधि वेगें आतुडे हातीं ॥ ४४ ॥ वीज तेथे द्रुम फळ । चदन तेथे परिमळ । जळाचे ठायीं केवळ । नांदती सकळ रसस्वाद ॥ ४५ ॥ देह तेथ असे कर्म । रूप तेथ वमे नाम । धन तेथ उत्तमोत्तम । सकळ धर्म सदा वर्सती ॥ ४६ ॥ जेवी एकादशीव्रतयोगें । जागरी गीतनृत्यपागें । तुष्टला देवो लागवेगें । आतुडे धनयोगें निजभक्ता करी ॥ ४७ ॥ तेवी धनाचिया पांडोवाठीं । परम धर्मासी पडे गाठी । धर्म तेथ उठाउठी । ज्ञानाची भेटी विज्ञानेसीं ॥ ४८ ॥ चद्रास्तव वाढती कळा । जीवनास्तव जिंहाळा । तेवीं धनास्तव सोज्जवळा । धर्माचा सोहळा धार्मिका घरी ॥ ४९ ॥ धर्म तेथ शुद्ध ज्ञान । ज्ञान तेथ विज्ञान । विज्ञान तेथ समाधान । शांति संपूर्ण नादे तेथ ॥ ५० ॥ एवढें फळ ज्या धनापासी । मूर्ख वेचिती विपयांसी । देहलोभें भुललीं पिर्सीं । अर्गांच्या मृत्यूसी विसरले ॥ ५१ ॥ जळते घरीं ठेवों ठेवणे । मरत्या देहा सुर्वाड करणें । तो नागवला वेदु ह्मणे । ते वेदाचे वोलणे नायके कोणी ॥ ५२ ॥ उपजलेनि दिवसदिवसे । देहातें कालु ग्रासीतसे । हें नीरखे नवे मरण कैसे । देहलोभवशें विसरले ॥ ५३ ॥ ज्याचे त्या देखता कैसे । कालु गिळी वाळवयसा । मग तारुण्याची दशा । मुरडूनि घसा ग्रासी काळ ॥ ५४ ॥ गिळोनिया तारुण्यपण । आणि वार्धक्यें कंपायमान । ऐसे काळाचें विंदान । दुर्धर पूर्ण ब्रह्मादिका ॥ ५५ ॥ जयाचेनि चपेटर्थातें । मरण आणी अमरांतें । मीं मूर्ख तेथे जीवितातें । अक्षय चित्तें दृढ मानिती ॥ ५६ ॥ मूर्खीं देहचि तंव अनित्य । मग तेथींचे भोग काय शाश्वत । परी धन वेंचूनि विपयार्थ । भुलले जाणा भ्रांत स्त्रीलोभें ॥ ५७ ॥ ऐसे नश्वर भोग जर्गी । ते भोगावया रिधावे स्वर्गी । तदर्थ प्रवर्तती यागी । लागवेगीं भोगेच्छा ॥ ५८ ॥ सुख भोगावया वेगीं । पतंगु जेवीं उडी घाली आगीं । तेवी इहांसुत्र-भोगी । पतनालागीं पावती ॥ ५९ ॥ स्त्री आमिप मद्यपान । हे वेदोक्त भोग जाण । तेथ केवीं पडे पतन । तें वेदविधान नेणती मूर्ख ॥ ६० ॥

१ यज्ञशेष २ हुगावें ३ कसम, कृत्रिम ४ त्याम निष्काम यज्ञयागात पशुहिंसा मुळीच नको, सौत्रामणिनामक यज्ञात मद्यपान नको, तर केवळ मद्य हुगळें व्हाजे झालें असे नाथ ह्मणतात हा अकरावा श्लोक व त्यानरील नाथाची टीका फार महत्त्वाची आहे. ५ वेद विभाग करून ह्मण सांगतो ६ खर्च करून ७ फसले ८ अपेक्षेन, धारणान ९ प्राप्त होतो १० असती ११ सापडतो १२ पाठोपाठ धनाना उपयोग धर्म संपादन करणें हाच होय १३ आमसाशास्त्रासारह शास्त्रप्राप्ति होते १४ इत्याचा साटा १५ सुख देणे, त्याचे चोचले करणें, त्या शरीराला फार जणें. १६ तिल. १७ करणी. १८ आपट मारल्याने. १९ मग. २० ऐहिक व पारमाथिक भोगात २१ मास २२ मुल्य.

यद् प्राणभक्षो विहित सुरायाम्नाया पशोरालभन न हिमा ।

एव व्यवायः प्रजया न रत्या इम विशुद्ध न विदु स्वधर्मम् ॥ १३ ॥

वेदविहित कर्माचरण । तेथ सर्वथा नव्हे पतन । जेथ चुके वेदविधान । तेथे पावे पतन सज्ञान ॥ ६१ ॥ वेदीच्या अर्थवादासरिशा । मनीं वांधोनि भोगाशा । यज्ञमिपें पशु-हिंसा । भोगलिप्सा करूं धावती ॥ ६२ ॥ वेदें बोलिले आलभन । त्या नांव ह्मणती पशु-हनन । हें सकाम मानिती विधान । निष्कामा हनन कदा न घडे ॥ ६३ ॥ निष्कामासी यागयजन । स्वधर्मार्थ करावे यज्ञ । तेथ पशूंचें आलभन । सर्वथा हनन करूं नये ॥ ६४ ॥ पशूंचें करूं नये हनन । देवतोद्देशें अंगस्पर्शन । या नांव बोलिजे 'आलभन' । हें यज्ञाचरण निष्काम ॥ ६५ ॥ हरिश्चंद्राच्या यागीं । शुनःशेषपशुप्रसर्गां । तेणे धावो लागो नेदितां अर्गां । वेदोक्त प्रयोगी यज्ञसिद्धी केली ॥ ६६ ॥ वेदोक्तमंत्रभागार्थ । देवांकरवीं करोनि समस्त । आपण झाला निर्मुक्त । हा ऋग्वेदार्थ ब्राह्मणां ॥ ६७ ॥ यापरी पशुघात । यज्ञीं न लगे निश्चित । तो हरिश्चंद्र यागार्थ । पशुघात निचारी ॥ ६८ ॥ तेथ मीमांसकाचें मत । देवतोद्देशे जो पशुघात । या नांव आलभन ह्मणत । स्वर्गफलार्थ आवश्यक ॥ ६९ ॥ केवळ मासभक्षणार्थ । जे करिती पशुघात । हिंसादोष तेथें प्राप्त । ऐसे बोलती मीमांसक ॥ २७० ॥ देवतोद्देशें पशूंचा घात । तेणे स्वर्गभोग होय प्राप्त । तोही भोगक्षयें क्षया जात । तेणें हिंसा प्राप्त याज्ञिका ॥ ७१ ॥ याग करितां सौत्रामणी । पुरोडाश घ्यावा अवघ्राणां । परी प्रवर्तावे सुरापानीं । हें वेदविधानी असेना ॥ ७२ ॥ एवं जेथें पशुहनन । तें कर्म सदोष पूर्ण । यालागीं तेथ अध.पतन । बोलिलें जाण याज्ञिकासी ॥ ७३ ॥ वेदें विहिते पाणिग्रहण । ते प्रजार्थ स्वदारामन । परी रत्यर्थ नित्य मैथुन । हे वेदाज्ञा जाण असेना ॥ ७४ ॥ मद्य-मासमैथुनप्रसंग । स्वइच्छा न करावया भोग । वेदें द्योतिला विवाह याग । भोगत्यागनि-यमार्थ ॥ ७५ ॥ नेणोनि ऐसिया शुद्ध कर्मा । यागमिपें अधर्मा । प्रवर्तोनि काम्यकर्मा । भोगसभ्रमा भोगिती मूर्ख ॥ ७६ ॥

ये त्वनेवविदोऽस्तन् स्रधा सदभिमानिन । पशु-दुहान्ति विस्वच्या प्रेत्य खादन्ति ते च तान् ॥ १४ ॥

नेणोनि शुद्ध वेदविधानाते । अतिगर्वाचेनि उद्धतें । आपणिया मानूनि ज्ञाते । अविधी पशूतें घातु करिती ॥ ७७ ॥ केवळ अभिचारमते । पावोनि सकळ भोगाते । ऐशिया मानोनि विश्वासातें । स्वेच्छा पशूतें घात करिती ॥ ७८ ॥ अविधी पशूतें वधिति । त्या याज्ञिकाचे देहाती । मारिले पशू मारूं येती । झळकत काती घेऊनियां ॥ ७९ ॥ एवं निर्मालिया याज्ञिकासी । भक्षिले पशु भिक्षिती त्यासी । जैसे सेविले विप प्राणियासी । प्रासी प्राणासी समूळ ॥ २८० ॥

द्विपन्त परकायेपु स्वात्मान हतिमीधरम् । मृतके मानुवन्धेऽस्मिन्प्रदक्षेहा पतन्त्यथ ॥ १५ ॥

परमात्मा जो श्रीहरी । तो अतर्कामी सर्व शरीरीं । तेथ पराचा जो ट्रेपु करी । तेणे द्वेषिला हरि निजात्मा ॥ ८१ ॥ परासी जो करी अपघातु । तेणे केला निजात्मघातु । त्यासी सकुटुंब अध.पातु । रौरवांतु ते बुडती ॥ ८२ ॥

१ अथ यात २ अधवाद=यज्ञकेल्यां ३ भोगच्छा, चित्तासा ४ देवतेच्या मंत्रोपासाठीं केवळ अगसाधं करणं, पशुवध करणें नव्हे ५ प्रहार ६ देव सुखी. ७ चाणितळें ८ विनाद ९ विहित १० भोग व त्याग याच नियमां (वधन) करणासाठीं ११ जारणमारणादि कर्मांच्या योगान १२ मरण पावलेल्या १३ 'मांस' या शब्दाचा अर्थ झाले पुढे ध्या करितात, 'मांस भक्षयिताऽमुत्र यम्य मांसमिदाप्सद्' मी ज्याच मांस खावें (तो मत्स्य मांस) परलोकीं खाणार

ये कैवल्यमसंप्राप्ता ये चातीताश्च मूढताम् । त्रैवर्गिका ह्यक्षणिका आत्मान घातयन्ति ते ॥ १६ ॥

सज्ञानी स्वतां तरती । अज्ञानी सज्ञानां शरण येती । तेणें त्यांसी कैवल्यप्राप्ती । त्यांच्या वचनोक्तिविश्वासे ॥ ८३ ॥ जे अज्ञान ना सज्ञान । ज्यांसी कैवल्य ज्ञानाभिमान । त्यांचें विपर्यां लोलुप मन । ते पुरुष जाण आत्मघाती ॥ ८४ ॥ साधावया अर्थ काम । जे करिती अभिचौरधर्म । हें त्रैवर्णिक घोर कर्म । आत्मघाती परम ज्याचें त्या ॥ ८५ ॥ देहाच्या गोमंटिया । जे करिती अभिचारक्रिया । तेणें कर्म आपआपणियां । सजिला राया निजघातु ॥ ८६ ॥ जो स्वयें वैसली खांदी तोडी । तो खांदीसहित पडे बुडी । तेवीं काम्यकर्माच्या वोडी । क्रियेसी रोकडीं अधःपात ॥ ८७ ॥

एत आत्महनोऽशान्ता अज्ञाने ज्ञानमानिन । सीटन्त्यकृतकृत्या वै कालध्वंसमनोरथा ॥ १७ ॥

कामी क्रोधी अतिअद्भुत । क्रूरकर्मां जे आसक्त । तिही आपआपणा अनहित । निजात्मघात जोडिला ॥ ८८ ॥ स्वयें कर्म करिती अविधी । तेचि हांणती शुद्ध विधी । अज्ञान तेचि प्रतिपादी । ज्ञान त्रिशुद्धी हाणोनियां ॥ ८९ ॥ जे काम्यकर्मां छळिले । विषयबुद्धीं आकळिले । निजहितासी ठकले । मग अंतरले सद्बुद्धीसीं ॥ ९० ॥ गर्वादिज्वरितमुखें । गोडपर्णी कडू ठाके । विपप्राय विषयमुखें । अतिहरिखें सेविती ॥ ९१ ॥ ऐशा विषयांलागीं पाहाहो । आप्त मानूनि निजदेहो । रचूनि नाना उपावो । अर्थसंग्रहो स्वयें करिती ॥ ९२ ॥

हित्वात्मायामरचिता गृहपत्यसुहृच्छ्रिय । तमो विशन्त्यनिच्छन्तो वासुदेवपराङ्मुखा ॥ १८ ॥

मरणेसी झंटे घेत । श्री मेळविती श्रीमंत । गृह दारा पुत्र वित्त । नाना वस्तुजातसंग्रहो ॥ ९३ ॥ ऐसे भोग आयासयुक्त । साडूनि ज्ञानगर्वां समस्त । ज्ञानाभिमाने नेडजेत । अर्धतमांत अतिगर्वें ॥ ९४ ॥ जेथ अधाराचे डोळे । होऊनि ठाकती आंधळे । तेथ मोहरात्रीचे काळें । अंधतममेळें अधिक कांटे ॥ ९५ ॥ ज्या अंधारातें प्रकाशूं येतां । निखिल काळा होय संविता । जेथ गाढ मूढ अवस्था । अतिमौढ्यता स्वयें पावे ॥ ९६ ॥ जेथ सुपुसीसी झोंप लागे । आळसू आळसिजे सर्वांगें । तेथ घर बांधोनि निजांगें । निंदा क्रोध दोषे सदा वसती ॥ ९७ ॥ तेथ भजनविमुख नरा । अधःपतन अभिमानद्वारा । जेवीं अधावीं पडिला चिरा । तेवीं वाहेरा निघों न शके ॥ ९८ ॥ जे वासुदेवीं सदा विमुख । ज्यासी हरिभजनी नाहीं हरिख । त्याची दशा हे अधोमुख । अतिदुःखें दुःख भोगिती ॥ ९९ ॥ ऐशी अभक्ताची गती । सांगीतली आहाच स्थिती । वांचूनि त्याची दुर्गती । वाग्देवता 'भित्ती स्पष्ट वदता ॥ ३०० ॥ अभक्ताची गति वोलणे । यापरीस चाग मुकें होणे । प्राण जावो का सर्व प्राणे । परी ते दोष कोणें वोलवे ॥ १ ॥ राया तुझिया प्रश्नकार्जी । हे दशा वोलणे पडे आजी । येन्हवीं अभक्तवादें आहांमाजीं । वाचेची पाजी विटाळली नाहीं ॥ २ ॥ यावरी आतां नृपनाथा । वक्ता आणि समस्त श्रोता । रामस्मरणे तत्वता । वाचेसी

१ मोक्षप्राप्ति २ लुब्ध ३ पूर्ण ४ जारणमारण ५ कालनाथ ६ नरकवास ७ अशांत. ८ कीं महामोहें आकळिले । गर्भदभादि मेदें खिळिले । काळसर्पें गिळिले । सद्बुद्धीसीं. ९ अति हर्षानें १० हगडा करीत ११ अज्ञानात श्रुति असेंच सांगते 'असुर्यां नाम ते लोका अंधेन तमनाऽऽवृता । तास्ते प्रेलाभिगच्छन्ति ये के चात्महृनो जना' 'दगजे आत्मघातकी पुरुष गर्द अधारातें व्यापलेल्या असुरांच्या लोकाप्रत मगोत्तर जाता १२ दाटे १३ प्रकाश परू लागला सर १४ सूर्य, रात्र १५ मूढपणा १६ खोल जाणें १७ बरबर, दिग्दर्शन करून १८ विषाय. १९ भिदे. २० जीर्णप्राणें २१ टोक, अप्रमाण

प्रायश्चित्ता सवे कीजे ॥ ३ ॥ ऐकोनि अभक्तांची गती । अतिशयेंसीं दुःखप्राप्ती । राजा कंटाळला चिक्ती । यालागीं निश्चिती हरिनाम स्मरे ॥ ४ ॥ ज्या स्मरविलें हरीतें । तोचि यासी पुसों येथें । युगायुगीं भक्त त्यातें । कोणे विधीते भजन करिती ॥ ५ ॥

राजोवाच-कस्मिन्कारे स भगवान् किंवर्ण कीदृशो नृप्ति । नाम्ना वा येन विधिना पूज्यते तद्विहोच्यताम् ॥ १९ ॥

ज्याचेनि स्मरणे तत्त्वता । कर्माकर्में नुधविती माथा । त्या भगवंताची कथा । माझिया हितालागीं सांगा ॥ ६ ॥ जो परमात्मा श्रीहरी । तो सृष्ट्यादि युगयुगातरां । कोणे नामें रूपें वर्णाकारी । भक्त कैशापरी पूजिती ॥ ७ ॥ आणि ते काळींच्या प्रजा । कैसेनि यजिती अधोक्षजा । कवणे विधी करिती पूजा । ते योगिराजा सांगिजे ॥ ८ ॥ तुमचे मुखींचे कृपा-वचन । त्यापुढें अमृतही गौण । वचनें परमानंद पूर्ण । जन्ममरण उच्छेदी ॥ ९ ॥ त्याही-माजीं भगवद्गुण । युगानुवर्ती नारायण । त्याचे भजनपूजनविधान । कृपा करुनि सांगिजे स्वामी ॥ ३१० ॥ ऐकोनि रायाचें वचन । सतोपले अवघे जण । जाणोनि हरिगुणाचा प्रश्न । कनिष्ठ करभाजन बोलता जाला ॥ ११ ॥

वरभाजन उवाच-कृत त्रेता द्वापर च कलिरित्येषु केशव । नानावर्णाभिधाकारो नामैव विधिनेज्यते ॥ २० ॥

नाना वर्णं नानाकारं । नाना नाम नानोपचारं । कृतत्रेताद्वापरं । भक्त निर्धारं केशवू यजिती ॥ १२ ॥ 'क'कार ब्रह्मा 'व'कार विष्णु । 'श'कार स्वयं त्रिनयनु । केशव तो गुणावि-हीनु । प्रकाशक पूर्ण तिहींचा ॥ १३ ॥ केशव केशव अर्ध मात्रा । नये व्यक्ताव्यक्त उच्चार । घ्याप्येवीण व्यापकु खरा । सेवाह्याभ्यंतरे एकत्वे ॥ १४ ॥ तोचि युगपरत्वे रूप नाम । भजनविधि क्रियाधर्म । भक्त पूजिती पुरुषोत्तम । तो अनुक्रम अंबधारी ॥ १५ ॥

कृते शुक्रयुगर्गहुर्जेटिलो बल्कलाम्बर । कृष्णाजिनोपवीताक्षान् निभ्रद्वकमदल ॥ २१ ॥

कृतयुगीं श्वेतवर्णाधर । जटिल चतुर्भुज बल्कलावर । दंडकंमडल्यकितकर । अजिन ब्रह्मसूत्र अक्षमाला हार्ती ॥ १६ ॥ ब्रह्मचर्यं दृढव्रत । ये चिन्हीं चिन्हाकित । परमात्मा मूर्तिमत । कृतयुगीं भक्त यापरी यजिती ॥ १७ ॥

मनुष्यास्तु तदा शान्ता निर्वैरा सुहृद समा । यजन्ति तपसा देव शमेन च दमेन च ॥ २२ ॥

ते काळीचे सकळ नर । सदा शांत निर्वैर । समताबुद्धि निरतर । सुहृन्मित्र परस्परे ॥ १८ ॥ तै तपें करावे देवयजन । त्या तपाचें मुख्य लक्षण । शैम दर्म साधूनि सपूर्ण । भगवद्भजन स्वयें करिसी ॥ १९ ॥ तै देवाचें नामोच्चारण । दशधा नामां नामस्मरण । तेचि नाम कोण कोण । ऐक सावधान नृपनाथा ॥ ३२० ॥

इस सुपर्णं वैकुण्ठो धर्मो योगेश्वरोऽमल । ईश्वरः पुरषोऽव्यक्त परमात्मेति गीयते ॥ २३ ॥

हंस सुपर्ण वैकुण्ठ । धर्म योगेश्वर श्रेष्ठ । अमल ईश्वर वरिष्ठ । पुंरूप अव्यक्त नामपाठ परमात्मा ह्याणती ॥ २१ ॥ ते काळीचे भक्त श्रेष्ठ । या नामाचा नामपाठ । गायन करिती घडघडाट । भवसकट निर्दाळिती ॥ २२ ॥ हें कृतयुगींचे र्थजन । तुज सांगितले सपूर्ण । आता त्रेतायुगीचे भजन । मूर्तीचे ध्यान ते ऐक ॥ २३ ॥

१ पर वरीत गार्हीत, उचलत पाहत गार्हीत "आपदागिधीं युजित । उचलत टापीं" इत्येभर्ग ७-८४
२ कमी, तुच्छ ३ नाहीसे करितें, निरसूत दाखित ४ युगानुसृत भवनरणात ५ तो व्यापक शब्दा व्याप्य नामीं,
द्वगने अतमाया तो तौ आहे ६ मित्याकर्म ७ ध्रुवण कर ८ शुभ्र गोत वण ज्याच्या ९ बन्कटें तेंगणारा
१० दंड व कमंडलु यारी भूषित शाहेत हात ज्याचें असा ११ उपवीत, जानवें १२ भास व जेही १३ घन द्रव्ये
अतारिद्रिय जें मन स्वान दमन १४ दम क्षणजे क्षापेंद्रियदमन १५ पुरुषोत्तमनामपाठ १६ धारापन.

गताया रक्तवर्णोऽसौ चतुर्बाहुत्रिमेखल । हिरण्यकेशस्यद्यात्मा सुहृत्सुवाद्युपलक्षणः ॥ २४ ॥

त्रेतीं यज्ञमूर्तिं पुरुषोत्तम । रक्तवर्णं ज्वलनोपम । पिंगटकेश निर्धूसु । देवदेवोत्तम चतुर्बाहु ॥ २४ ॥ तथा यज्ञपुरुषा निर्मळा । त्रिगुणाची त्रिमेखळा । वेदत्रयीचा पूर्णमेळा । मूर्तीचा सोहळा तदात्मकची ॥ २५ ॥ स्रुक्स्रुवापाणिग्रहण । हेंचि तयाचें उपलक्षण । त्रेतायुगीं नारायण । येणे रूपें जाण निजभक्त ध्याती ॥ २६ ॥

त तदा मनुजा देव सर्वदेवमय हरिम् । यजन्ति विद्यया त्रय्या धर्मिष्ठा ब्रह्मवादिन ॥ २५ ॥

तैचे जे मनुष्य जाण । त्रिवेदीं करिती भजन । सर्व देवस्वरूप हरि पूर्ण । यापरी यजन त्रेतायुगीं ॥ २७ ॥ त्रेतायुगीं सर्वही नर । वेदोक्तीं नित्य सादर । सर्वही भजनतत्पर । धर्मिष्ठ धार्मिक जन ॥ २८ ॥ अष्टधा नामीं नामस्मरण । गजरें करिती सदा पठण । तें नामामिधान । ऐक राया ॥ २९ ॥

विष्णुयज्ञं पृथिव्याः सर्वदेव उरुक्रम । वृषाकपिर्जयन्तश्च उरगाय इतीर्यते ॥ २६ ॥

विष्णु यज्ञ पृथिव्यजन्मा । सर्वदेव उरुक्रमा । वृषाकपि जयंतनामा । उरुगाय परमा नामें स्मरती ॥ ३० ॥ द्वापारीं भगवद्भयान । ते युगींचे पूजाविधान । भक्त कैसे करिती भजन । नामस्मरण तें ऐक ॥ ३१ ॥

द्वापरे भगवान् श्याम पीतवासा निजायुध । श्रीवत्सादिमिरक्षैश्च लक्षणैरपलक्षित ॥ ३० ॥

द्वापरी घनश्यामवर्ण । अर्तसीपुष्पप्रभासमान । पीतांबरपरिधान । श्रीवत्सचिन्हअंकित ॥ ३२ ॥ शंख चक्र पद्म गदा । चारी भुजा सायुधा । इही लक्षणीं गोविंदा । लक्षिती सदा निजभक्त ॥ ३३ ॥

त तदा पुरप मत्स्यो महाराजोपलक्षणम् । यजन्ति वेदतन्त्राभ्या पर जिज्ञासवो नृप ॥ २८ ॥

ज्ञज्ञांकछत्र आणि चामर । राजलक्षणीं राजोपचार । यापरी द्वापरींचे नर । अति-सादर पूजेसी ॥ ३४ ॥ शीघ्र पावावया परात्पर । वैदिक तान्त्रिक पूजा मिश्र । तत्त्व-जिज्ञासु करिती नर । भजनतत्पर या रीतीं ॥ ३५ ॥ ते काळींचें नामस्मरण । जेणे होय कलिमलदहन । त्या नामाचे अभिधान । ऐक सागेन नृपनाथा ॥ ३६ ॥

नमस्ते वासुदेवाय नम सकर्षणाय च । ब्रह्मज्ञायानिरुद्धाय तुभ्य भगवते नम ॥ २९ ॥

वासुदेवा तुज लोटांगण । सकर्षणा तुज नमन । ब्रह्मज्ञा प्रणाम पूर्ण । अभिवंदन अनिरुद्धा ॥ ३७ ॥

नारायणाय ऋषये पुरुषाय महात्मने । विश्वेश्वराय विश्वाय सर्वभूतात्मने नम ॥ ३० ॥

नारायणा ऋषिवरा । महापुरुषा सुरेन्द्रा । विश्वरूपा विश्वेश्वरा । महात्म्या श्रीवरा नमन तुज ॥ ३८ ॥ सर्व भूर्तीं तूं भूतात्मा । तुज नमो पुरुषोत्तमा । द्वापरीं ऐशिया नामा । नृपोत्तमा सदा स्मरती ॥ ३९ ॥ त्या नामाच्या पाठा । तेणे देवासी सतोप मोठा । वेगी साडोनि वैकुंठा । धावे अवचटा कीर्तनामार्जी ॥ ३४० ॥

इति द्वापर उर्वीश स्वयन्ति जगदीश्वरम् । नानातन्त्रविधानेन कलावपि यथा श्र्यु ॥ ३१ ॥

याहीं नामीं स्तुतिस्तवन । द्वापरींचे करिती जन । आतां कलियुगींचे भजन । तंत्रोक्त-विधान ऐक राया ॥ ४१ ॥

१ अमीश्वररा २ दर्माची परिवारणरज्जु ३ अत्राहुति व घृत अर्मात टाकण्याचीं यज्ञपाने हातात घेतली आहेत असा ४ वेदाच्या वचनाविषयी ५ ध्यान करितात ६ तागाच्या फुलाप्रमाणें नीलवर्ण ७ परब्रह्माचें स्वरूप जाणव्याची इच्छा करणारे ८ या अर्थांत नाथानी चार नामाबरोबर लोटांगण, प्रणाम, नमन व अभिवदन हे शब्द योजल्यामुळे अर्था सुंदर झाली आहे.

कृष्णवर्ण विषा कृष्ण साङ्गोपाङ्गास्त्रपार्षदम् । यज्ञे सकीर्तनप्रायैर्ध्वजमिति हि सुमेधस ॥ ३२ ॥

कलियुगी श्रीकृष्णदेवो । वर्णं कृष्णवर्णप्रभावो । प्रभा इंद्रनीळकीळसमुदावो । मूर्ति तैशी पहा हो शोभायमान ॥ ४२ ॥ मूर्ति सर्वावैयवी सांग । वेणुविषाणादि उपांग । चारी भुजा पराक्रमी चांग । आयुधें अव्यंग शंखचक्रादिक ॥ ४३ ॥ पृष्ठभागी निजपार्षद । नंदसुनंदादि सायुध । कलियुगी प्रज्ञाप्रबुद्ध । यापरी गोविद चित्तिती सदा ॥ ४४ ॥ मधुपर्कादिक विधान । सांग केले जें पूजन । तेही मानोनियां गौणें । आवडे कीर्तन कलियुगी कृष्णा ॥ ४५ ॥ नवल कैसे राजाधिराजा । कीर्तन तेचि महापूजा । ऐशी ज्या आवडी अधोक्षजा । कीर्तन गरुडध्वजा उल्हासु सदा ॥ ४६ ॥ कीर्तन पंढियें गोविदा । यालागीं सन्मानी नारदा । तो कृष्णकीर्ती पढे सदा । नामानुवादा गर्जतु ॥ ४७ ॥ कीर्तन करिता नामानुवाद । संकटीं रक्षिला प्रव्हाद । कीर्तने तुष्टे गोविद । छेदी भंवबंध दासाचा ॥ ४८ ॥ गजेद्रें नामस्मरण । करितां पावला नारायण । त्याचे तोडोनि भवबंधन । निजधामा आपण स्वयें नेला ॥ ४९ ॥ अधमाधम अतिबोळटी । तोंडा रामु आला अँवचटी । ते गणिका कीं वैकुंठी । कृष्णें नामासाठीं सरती केली ॥ ५० ॥ महादोपाचा मँगळा । अतिमष्ट अजामेळा । तोही नामें निर्मळ केला । प्रतापु आगळा नामाचा ॥ ५१ ॥ नामें विनंदली गोविदी । ते सकटीं राखिली द्रौपदी । नाम तोडी आधिब्याधी । जाण त्रिशुद्धी दासाची ॥ ५२ ॥ आतरशुद्धीचे कारण । मुख्यत्वे हरिकीर्तन । नामापरतें साधन । सर्वथा आन असेना ॥ ५३ ॥ कीर्तनीं हरीची आवडी केशी । वत्सालागीं घेनु जैशी । का न विसवे जेवीं माशी । मोहळींसी क्षणार्ध ॥ ५४ ॥ तेवीं नाम स्मरतया भक्ता । अतिशयें आवडी अच्युता । दासांची अणुमात्र अवस्था । निजागें सर्वथा निवारी स्वयें ॥ ५५ ॥ यालागीं हरिकीर्तनीं गोडी । ज्यासी लागली धडंफुडी । त्यासी नाना साधनाच्या बोडी । सोसावया साकटीं कारण नाहीं ॥ ५६ ॥ ज्यासी कीर्तनीं कथाकथनी । चौगुण आल्हाद उपजे मनीं । तो उद्धरला सर्व साधनीं । पवित्र अँवनी त्याचेनी ॥ ५७ ॥ एकचि जरी नाम घाचे । सदा वसे श्रीरामाचे । तरी पर्वत छेदोनि पापांचे । परमानंदाचें निजसुख पावे ॥ ५८ ॥ आवडीं करिता हरिकीर्तन । हृदयीं प्रगटे श्रीजनार्दन । त्याहोनि श्रेष्ठ साधन । सर्वथा आन असेना ॥ ५९ ॥ थोर कीर्तनाचें सुख । निष्ठो तुष्टे यदुनायक । कीर्तनें तरले असख्य । सांठे लोक हरिनामें ॥ ६० ॥ यालागीं कीर्तनाहूनि थोर । आन साधन नाही संघर । मां कवण हेतु पौंमर । कीर्तन नर निदिती ॥ ६१ ॥ एव नामकीर्तनीं विमुख ।

१ कीर्त=प्रभा, वीति 'रत्नप्रचित सुकुटी शब्दाळ । नाना सुरंग फावली धीळ' (दामबोध १-२-१४) इदनीच मन्पाचा तेज प्रकार किंवा वीतिसमूह २ हृदयादि अंगे, वेणु=सुरली, विषाण=शिग, इत्यादि उपांगे, मुद्रानचक्रादि अस्त्रे य नद्रादि पापे, यासह भगवताचें पूजन करितात ३ पराक्रमें सांग ४ बुद्धिजन, जाणते पुरुष ५ कमी महत्वाचें ६ हरिपूजा ७ अत्यंत प्रिय हा शब्द 'प्रथम' शब्दाचा अपभ्रंश आहे जी वस्तु आपण प्रथम स्वीकारतो ती प्रियतम असे, ती सर्वांहून आपणास अधिक आवडते 'जग सृष्टे आसद । एक सावैमीपद । न मरणें निर्विवाद । जगा पडिये'-ज्ञानेश्वरी अध्याय १६-२३१ ८ नामाच्या उच्चाराला ९ सरासाचें यथन १० वैकुण्ठलोकाळा ११ वाईट, पापी १२ घटन १३ श्रेष्ठ, कृतायें, धन्य १४ पुतळ्य, मूर्ति १५ अनिष्ट, १६ रंगली १७ अन्य, दुष्ट १८ विघटत नाही १९ मपाच्या पोळीला २० दु स्थिति, चक्रुटावस्था २१ खरीचुसी, अनर्थांमापासून २२ हविरे, लोमान २३ चौपट, २४ पुन्वी २५ भक्ती २६ साठेभोळे २७ यत्नत, प्रयत्न २८ मग २९ वेडे, अग

ते स्वर्गांही न देखती सुख । कीर्तनद्वेषे मूर्ख । अतिदुःख भोगिती ॥ ६२ ॥ ज्यांचे हृदयीं
द्वेषसचार । जळो जळो त्यांचा आचार । सर्व काळ द्वेषी नर । दुःख दुर्धर भोगिती
॥ ६३ ॥ कलियुगीं जे बुद्धिमंत । ते नामकीर्तनीं सदा निरत । गौरवून नाम स्मरत ।
हर्षयुक्त सप्रेम ॥ ६४ ॥ नाना अवतार अतिगहन । त्यांत श्रीराम कां भगवान् कृष्ण ।
यांचें चरित्र अतिपावन । त्यांचें चरणवंदन सांगत ॥ ६५ ॥

ध्येयं सदा परिभवद्गमभीष्टदोह तीर्थास्पद शिवविरिञ्जित शरण्यम् ।
भृत्यातिहं प्रणतपाल भवाब्धिपोत वन्दे महापुरुष ते चरणारविन्दम् ॥ ३३ ॥

लये लक्षें ध्यानलक्षणे । देव देवी ध्येय ध्यानें । तृणप्राय केलीं जेणें । हरिचरणस्मरणे
तत्काळ ॥ ६६ ॥ यालागीं ध्यानासी ते वरिष्ठ । ध्याता छेदी कल्पनादि कष्ट । भक्तांचे
अतिअभीष्ट । मनोरथ दृष्ट सदा पुरवी ॥ ६७ ॥ नित्य ध्याता हरीचे चरण । करी भक्त-
देहरोगदुःखहरण । इतुकेंच राया नव्हे जाण । करी निर्दळण भवरोगा ॥ ६८ ॥ भक्तांचे
पुरवी मनोरथ । ते तूं ह्याणसी विपययुक्त । परमानंदें नित्य तृप्त । निवेंवी निजभक्त चर-
णामृते ॥ ६९ ॥ वानूं चरणाची पवित्रता । शिबु पौयवणी वाहे माथां । जे जन्मभूमी
सकळ तीर्थां । पवित्रपण भक्तां चरणध्याने ॥ ३७० ॥ अंवचटें लागल्या चरण । पवित्र
झाले पापाण । मा जे जाणोनि करिती ध्यान । त्यांचें पवित्रपण काय वानूं ॥ ७१ ॥ जो
सदा शत्रुत्वे वर्तता । जेणे चोरून नेली निर्जकाता । त्याच्या बंधू शरणागता । दिधली
आत्मता निजभावे ॥ ७२ ॥ कोरडी आत्मतेची थोरी । तैशी नव्हे गा नृपकेसरी । देऊनि
सुवर्णाची नगरी । अचळतेवरी स्थापिला ॥ ७३ ॥ यालागीं शरणागतां शरण्य । सत्य
जाण हरीचे चरण । यापरते निर्भय स्थान । नाहीं अंन निजभक्ता ॥ ७४ ॥ भक्तांची
अणुमात्र व्यथा । क्षण एक न साहवे भगवंता । प्रल्हादाची अतिदुःखता । होय
निवारिता निर्जागे ॥ ७५ ॥ दावाग्नि गिळूनि अंतरीं । गोपाळ राखिले वनातरीं ।
पांडव जळता जोहरीं । काढिले वाहेरी विवरद्वारे ॥ ७६ ॥ करुनि सर्वांगाचा वोढा ।
नित्य निवारी भक्ताची पीडा । जो कां भक्ताच्या भिडा । रणरगीं फुंडा वागवी रथु
॥ ७७ ॥ ते चरण वदिता साष्टांगी । भक्ता प्रतिपाळी उरंसगीं । ऐसा प्रणतपाळु कृपा-
वोधी । दुसरा जगीं असेना ॥ ७८ ॥ तरावया भवाब्धि प्रवळ । चरणांची नाव अंडडळ ।
अनन्यशरण सकळ । तारी तत्काळ चरणानुरागे ॥ ७९ ॥ ते महापुरुषाचे श्रीचरण ।
शरणागता निजशरण । ज्यांचें सनकादिक ध्यान । करिती अभिवंदन सद्भावे ॥ ३८० ॥
अगाध चरणांचें महिमान । वानिता वेदा पडिले मौन । ब्रह्मा सदाशिव आपण ।
करिता स्तवन तेंदस्य ठेले ॥ ८१ ॥ अगम्य अतर्क्य श्रीचरण । जाणोनि ब्रह्मादिक ईशान ।
साष्टांगें अभिवंदन । करुनिया स्तवन करिती ऐसे ॥ ८२ ॥

१ सदा २ समाधिस्थानं ३ इच्छित ४ श्रातकरी ५ पायापासून निघालेली गंगा ६ त्रिभुवनातल्या तीर्थांला
सौंधंपण भगवच्चरणापासूनच मिळाल ७ सहज ८ अहल्या मिळाले राघव मुक्त केळी । पर्दा लागता दिव्य होवोनि
गेळी'-श्रीरामदास ९ सीता १० आसता ११ स्वसमतेची १२ राजप्रेषा १३ लडा १४ चिरंजीव केला
१५ जाण १६ खत, जातीनें. १७ अर्पित, लाक्षाष्टहात १८ सर्वे शरीर शिजवून १९ खरोखर, प्रत्यक्ष २० मावीवर
२१ शरणागताना सरक्षक २२ अडळ, न लळगारी २३ स्तव्य

लपत्वा सुदुस्त्यजसुरेभितराज्यलक्ष्मीं धर्मिष्ठ भार्यवचमा यदगाद्वरण्यम् ।

मायामृग दयितयेभिसतमन्वधावह्वन्दे महापुरप ते चरणारविन्दम् ॥ ३४ ॥

जे राज्यश्रियेकारणे । अमर लोलंगत मने । ते राज्य श्रीरामे त्यागणे । वचनाकारणे पित्याच्या ॥ ८३ ॥ श्रीराम धर्मिष्ठ चोखें । पितृवचनप्रतिपाळक । उद्भट राज्य सांडोनि देख । निघे एकाएक वनवासा ॥ ८४ ॥ वनवासा चरणीं जाता । सवे घेतली प्रिया सीता । येणें बोले स्त्रीकामता । श्रोतीं सर्वथा न मानावी ॥ ८५ ॥ तरी केवळ स्त्री नव्हे सीता । ते निजभक्त जाण तत्वता । साडूनि राजभोगा समस्ता । सेवेच्या निर्जस्वार्था वना आली ॥ ८६ ॥ राज्यीं असतां रघुवीरें । दास्य दासा वाटलें अधिकारें । ते मी एकली एकसरे । सेवा वनातरीं अवधीचि करीन ॥ ८७ ॥ ते सेवा यावया हाता । सकळ सेवेच्या निज-स्वार्था । चरणचाली चालोनि सीता । आली तच्चतां वनवामासी ॥ ८८ ॥ कैसे श्रीरामसे-वेचें सुख । चरणीं चालतां नाठवे दुःख । विसरली मायामाहेरंपक्ष । अत्यंत हरिख सेवेचा ॥ ८९ ॥ ऐशिया मनोगेतसद्भावा । वना आली करावया सेवा । श्रीराम जाणे भक्तभावा । येरा देवा दानवां कळेना ॥ ९० ॥ निजभक्ताचे मनोगत । जाणता एक रघुनाथ । का श्रीरामसेवेचा स्वार्थ । जाणती निजभक्त भजनामंदें ॥ ९१ ॥ भगवद्भजनाचे सुख । भक्त जाणती भाविक । भावेवीण भजनसुख । अनोळख अभाविका ॥ ९२ ॥ पूर्ण भाविक भक्त सीता । हें कळलेसे रघुनाथा । यालागीं तिचिया वचनार्था । होय धावता मृगामागें ॥ ९३ ॥ मायिक मृगाचें सुवर्णमान । जरी जाणे रघुनंदन । तरी भक्तलळे पाळण । करी धावन मृगामागे ॥ ९४ ॥ वाळकाचेनि छंदें जाण । जेवीं माडली नाचे आपण । तेवीं मायामृ-गापाठीं धावन । करी रघुनंदन निजभक्तवाक्यें ॥ ९५ ॥ जो राम वानराच्या गोष्टी । ऐकता विकल्प न धरी पोटी । तो सीतेच्या वचनासाठीं । धावे मृगापाठीं नवल कायी ॥ ९६ ॥ भैलतसे भक्तवचन । मिव्या न ह्याणे रघुनंदन । यालागीं निजचरणीं धावन । करी आपण मृगामागें ॥ ९७ ॥ एवं भक्तवाक्यें उठाडठी । जो पायीं धावे मृगापाठीं । ज्याचे चरणरेणु अणुकुटी । वंदिती मुकुटीं शिवादि सर्व ॥ ९८ ॥ तो मृगामागें धावतां जाण । पावन केले पापाण । त्याच्या चरणा अनन्य शरण । अभिवदन सद्भावे ॥ ९९ ॥ एवं महापुरपाचे चरण । अभिवदनें करिती स्तवन । कलियुगीं कीर्तने जन । परम पावन नित्यमुक्त ॥ ४०० ॥

एव युगानुरूपाम्या भगवान् युगवतिभि । मनुजैरिज्यते रात्रन् श्रेयसामीश्वरो हरि ॥ ३५ ॥

एवं कृतादि कलियुगवरी । इहां नार्मीं रूपी अवतारीं । सद्भावे तेंच्या नरीं । भजिजे श्रीहरी श्रेयार्थ ॥ १ ॥ त्यामार्जी कलियुगाची थोरी । वानिजे सद्भावे ऋषीश्वरीं । येथें हरिकीर्तनावरी । मुक्ती चारी वोलेंगण्या ॥ २ ॥

कलि सभाजयन्त्यायां गुणज्ञा सारभाषिन । यत्र सकीर्तनेनैव सर्व स्वार्थोऽभिरम्भते ॥ ३६ ॥

अंधधारीं राया सर्वज्ञा । धन्य धन्य कलियुग जाणा । जेथ सर्गस्वार्थ हरिकीर्तना । नामस्मरणासाठीं होती ॥ ३ ॥ कलियुगीं दोष बहुत । केरीं कीर्तने होय स्वार्थ । तेथें दोष-त्यागें जे गुण घेत । ते नित्य मुक्त हरिकीर्तनीं ॥ ४ ॥ हरिकीर्तने शुद्ध चित्त । दोषत्यागें

१ देव २ आसक्त, लपट ३ वरट्ट ४ विस्तृत ५ विषयलपटपणा ६ कर्तव्यसुद्धिनि ७ पायीं चालण ८ मायेचा व्याप, मायामोहपक्ष ९ अशा शुद्ध बुद्धान. १० अगम्य, न कल्पवयायोग, सर्वांगी ११ लक्षण १२ आळ, भर्तें मागेन १३ रीतिविरुद्ध १४ ह्यमाहून सुभ्रम चरणरज १५ त्या त्या युगातला पुरुषार्थ, अतरीं १६ दासी बोलण्या-उक्तेच १७ ऐक.

कचित् कचिन्महाराज द्रविडेषु च भूरिश । ताम्रपर्णी नदी यत्र कृतमाला पयस्विनी ॥ ३९ ॥
कावेरी च महापुण्या प्रतीची च महानदी । ये पिवन्ति जल नासा,
मनुजा मनुजेश्वर । प्रायो भक्ता भगवति वासुदेवेऽमलाशया ॥ ४० ॥

विशेषे द्रविड देशाचे ठायीं । अतिशयें भक्ति वाढेल पाहीं । तेणेंही तीर्थविशेष भुंयी ।
ते ठायीं अतिउत्कट ॥ ५१ ॥ ताम्रपर्णीच्या तीरी । हरिभक्ती अगाध थोरी । कृतमा-
लेच्या परिसरीं । उत्साहेंकरीं हरिभक्ति नादे ॥ ५२ ॥ निर्मळजळा पयस्विनी । जीचिये
पयःप्राशनी । वृत्ति वाढे हरिचरणीं । भगवद्भजनीं दृढ बुद्धी ॥ ५३ ॥ देसतां कावेरीची थडी ।
पळती पापांचिया कोडी । जेथ श्रीरगु वसे आवडीं । तेथें भक्ति दुधडीं उद्भट नांदे ॥ ५४ ॥
प्रतीचीमाजी देता बुडी । चित्तशुद्धि जोडे रोकडी । भजन वाढे चढोर्बडी । भक्तीची गुंठी
वैकुंठीं उभारे ॥ ५५ ॥ ऐकें नरचूडामणी । या पंचनदींचिया तीर्थस्त्रानीं । अथवा पयःप्रा-
शनीं । भगवद्भजनीं दृढ बुद्धी ॥ ५६ ॥ या तीर्थांचें केल्या दर्शन । होय कलिमलक्षालन ।
केल्या स्नान पयःप्राशन । भगवद्भजन उल्लासे ॥ ५७ ॥ दर्शन स्पर्शन स्नान । या तीर्थांचें
करितां जाण । वासुदेवीं निर्मळ भजन । नित्य नूतन दृढ वाढे ॥ ५८ ॥ यापरी जे भग-
वद्भक्त । ते ऋणत्रयासी निर्मुक्त । सुरनरपितरां पगिस्तें । हरिभक्त कदा नव्हती ॥ ५९ ॥

देवपिभूतासृष्ट्या पितृणा न किकरो नायमृणी च राजन् ।

सर्वात्मना य शरण शरण्य गतो मुकुन्द परिहृत्य कर्तम् ॥ ४१ ॥

शरणागता निजशरण्य । मुकुंदाचे श्रीचरण । सद्भावें रिघाल्या शरण । जन्ममरण वाधीना
॥ ४६० ॥ जेथ वाधीना जन्ममरण । तेथें देव ऋषी आचार्य पितृगण । यांच्या ऋणांचा
पाड कोण । ते झाले उंचीर्ण भगवद्भजने ॥ ६१ ॥ जो विनटला हरिचरणीं । तो कोणाचा नव्हे
ऋणी । जेवी परिसाचिये मिळणीं । लोह काळेपर्णी निर्मुक्त ॥ ६२ ॥ सकळ पापापासूनी ।
सुटिजे जेवीं गंगास्त्रानीं । तेवी विनटल्या हरिचरणीं । निर्मुक्त त्रैऋणीं भगवद्भक्त ॥ ६३ ॥
भावे करितां भगवद्भक्ती । सकळ पितर उद्धरती । ऋषीश्वरां नित्य तृप्ती । भगवद्भक्ति
स्वानंदें ॥ ६४ ॥ स्वानंदें भगवद्भक्ती । तेणे सर्व भूते सुखी होती । पुत्रें केल्या भगवद्भक्ति ।
आप्त उद्धरती मातापितरें ॥ ६५ ॥ सकळ देवांचा नियतां । अतिउल्लासे त्यातें भजतां ।
देवऋणाची वार्ता । भगवद्भक्ता वाधीना ॥ ६६ ॥ ज्यांसी अनन्य भगवद्भजन । ते कदा
नव्हती कर्माधीन । कर्म ज्याचे आज्ञाधीन । त्या हरीसी शरण जो झाला ॥ ६७ ॥ तो
नव्हे कर्माचा सेवक । नव्हे देवाचा पांडक । नव्हे प्राकृताचा रक । अनन्य भाविक हरि-
भक्त ॥ ६८ ॥ जो हरीचा शरणागत । तो कोणाचा नव्हे अकित । कर्माकर्मी तो
अलिप्त । नित्यमुक्त ऋणत्रयासी ॥ ६९ ॥ वासुदेव सर्वा भूतीं । हे दृढ ठसावे प्रतीती ।
यालागीं अलिप्त कर्मगती । सकळ ऋणनिर्मुक्ती भगवद्भक्ता ॥ ४७० ॥

स्वपादमूह भजत प्रियस्य व्यफान्यभावस्य हरि परेश ।

विकर्म यद्योत्पतित कथंचिद्भुनोति सर्वं हृदि सत्रिविष्ट ॥ ४२ ॥

साहूनि देहाच्या अभिमाना । त्यजूनि देवतातरभंजना । जे अनन्य शरण हरिचरणां ।

१ भूमी २ उत्कठा ३ दक्षिण हिंदुस्थानातील प्रसिद्ध व पवित्र नद्या ४ आसपास ५ जोरदार ६ चटाओटीने
७ ध्वज ८ उभे ९ जलपानामध्ये १० देव पितर व ऋषि यांच्या ऋणास ११ पराधीन १२ उद्धरलेले १३ मग
झाला, रगून गेला. १४ नियामक, खात्री १५ चाकर १६ आत्मसाक्षात्कार, १७ इतर देवांचें भजन

ते कर्मबंधना नाकळती ॥ ७१ ॥ यापरी जे अनन्य शरण । तेचि हरीसी पंडियंते पूर्ण ।
हरिप्रियां कर्मबंधन । स्वमीही जाण स्वर्शां न शके ॥ ७२ ॥ राया ह्यणसी भगवद्भक्त ।
विहितकर्मिं नित्य निर्मुक्तं । ते जरी विकर्म आचरत । तरी प्रायश्चित्त न वांधी त्यासी ॥ ७३ ॥
जेवीं पंचार्चनाचें पिले । न वंजे मदंगजाचेनि वेडिलें । तेवीं हरिप्रियां विकर्म केले । त्यासी
न वचे वाधिले यमाचेनी ॥ ७४ ॥ स्मरतां एक हरीचे नाम । महापातक्यां वंदी यम ।
मा हरीचे पढियंते परम । तयां विकर्में यम केवीं दंडी ॥ ७५ ॥ आशंका ॥ वेदाज्ञा
विष्णूची परम । वेदें विहिले धर्माधर्म । भक्त आचरता विकर्म । केवी वेदाज्ञानेन न वाधी
त्यासी ॥ ७६ ॥ जेवीं रायाचा सेवक आस । तो द्वारपाळा नव्हे अकित । तेथ रायाचा
पढियंता सुत । त्याचा पंगिस्त तो केवीं होय ॥ ७७ ॥ हरिनामाचें ज्यासी स्मरण । वेद
त्याचे वंदी चरण । मा जो हरीचा पढियंता पूर्ण । त्यासी वेदविधान कदा न वाधी ॥ ७८ ॥
भक्तापासुनि विकर्मस्थिती । कदा न घडे गा कल्पाती । अंचचटे घडल्या दैवगती । त्या
कर्मा निर्मुक्ति अच्युतस्मरणें ॥ ७९ ॥ वांधूं न शके कर्माकर्म । ऐसा कोण भागवतधर्म ।
ते भक्तीचे निजवर्म । उत्तमोत्तम अवधारीं ॥ ४८० ॥ त्यजूनि देहाभिमानवोढी । सर्वा
भूतीं हरिभक्ति गाढी । तो कर्माकर्में पार्यां रगडी । मुक्ति पाय झाडी निजकेशीं ॥ ८१ ॥
तो ज्याकडे कृपाहृष्टीं पाहे । त्याचें निर्दळे भवभये । तो जेथ ह्यणे तेथ राहे । लंबलाहें
भक्ति हरीची ॥ ८२ ॥ त्याचेनि अनुग्रहकरीं । देव प्रगटे दीनाच्या अतरीं । त्याच्या कर्मा-
कर्माची वोहरी । स्वयें श्रीहरी करूं लागे ॥ ८३ ॥ जेवीं प्रगटल्या दिनमणी । अधार जाय
पळोनी । राम प्रगटल्या हृदयभुवनीं । कर्माकर्मधुणी सहजची ॥ ८४ ॥ भगवताची नामकीर्ती ।
याचि नामें परम भक्ती । भक्तीपारशी चारी मुक्ती । दासीत्वे वसती नृपनाथा ॥ ८५ ॥
ऐकोनि भक्तीची पूर्ण स्थिती । रोमांचित झाला नृपती । आनदाश्रु नयनीं येती । सुखाव-
लिया वृत्ती डुळतु ॥ ८६ ॥ सांगता वैदेहाची स्थिती । नारदु सुखावे निजचित्तीं । तो
उल्हासे वसुदेवाप्रती । सागे समासि इतिहासाची ॥ ८७ ॥

नारद उवाच-धर्मा-भागवतानित्य श्रुत्वाऽथ मिथिलेश्वर । ज्ञान्तेयान् मुनीन् प्रीत सोपाध्यायो ह्यपूजयत् ॥ ४३ ॥

नारद इतिहास सांगतु । तेवींच आनंदें डुळतु । तेणे आनंदें बोलतु । भक्तीचे मंथितु
वसुदेवाप्रती ॥ ८८ ॥ यापरी जयंतीसुतीं । भगवताची उद्भट भक्ती । सागीतली परम
प्रीतीं । मिथिलेशाप्रती निर्जेवोधें ॥ ८९ ॥ ऐकोनि त्याचिया वचना । सुख जाले विदेहा-
चिया मना । मग अतिप्रीतीं पूजना । जयंतीनंदना पूजिता झाला ॥ ४९० ॥ श्रवणे जाली
अतिविश्राती । तेणे पूजेलागीं अतिप्रीती । विदेहा उल्हासु चित्तीं । स्वानंदस्थितीं
पूजिता झाला ॥ ९१ ॥ पूजेचा परम आदरु । जयंतीनंदना केला थोरु । उपाध्याय जो
अहल्याकुमरु । तेणेंही अत्यादरु पूजेसी केला ॥ ९२ ॥

ततोऽन्तर्दधिरे सिद्धा सर्वलोकेषु पश्यत । राजा धर्मानुपातिष्ठप्रवाप परमा गतिम् ॥ ४४ ॥

यापरी ते भागवतश्रेष्ठ । नवही जण अतिवरिष्ठ । समस्तादेखताचि स्पष्ट । झाले अहट्ट

- १ सापडत नाहीत २ आवडते ३ स्पर्शना ४ नित्य ५ नैमित्तिक कर्माभ्यें ५ सत्पर ६ सिंहाचा छाया ७ उन्मत्त
हृतींनीं वेडिले जात नाही ८ आज्ञा केली, सांगितले ९ द्वारपाळदिकाचा ताबेदार १० वेदाहा ११ कदाचित् ।
१२ रूपेणें १३ सत्वर, तेथें लंबलाहें भक्ति मुक्ति हरीची. १४ मस. १५ सुव १६ धुणी=नाथ, गिरास
१७ रहस्य, गुप्त १८ मत्स्यत १९ खातुभवाप्रमाणें २० विजानदान २१ गुप्त

उर्ध्वगमने ॥ ९३ ॥ ते भागवतधर्मस्थिती । अनुष्ठेनु भगवद्भक्ती । राजा पावला परम
गती । पूर्णप्राप्ती निजवोधें ॥ ९४ ॥ भावे करितां भगवद्भक्ती । देहीं प्रगटे विदेहस्थिती ।
ते पावोनि जनक नृपती । परम विश्रांती पावला ॥ ९५ ॥

ध्यान्येताग्महामाग धर्मान् भागवतान् शुभान् । आस्थित श्रद्धया युक्तो नि सङ्को यास्यसे परम् ॥ ४५ ॥

सकळ भाग्याचिया पंक्ती । जेथें ठाकल्या येती विश्रांती । ते वसुदेवा भाग्यस्थिती
तुझ्या घराप्रती क्रीडत ॥ ९६ ॥ वसुदेवा तुझेनि नावें । देवातें वासुदेव ह्याणावे । तेणे
नामाचेनि गौरवें । जनांचे आघवे निरसती दोष ॥ ९७ ॥ येवढ्या भाग्याचा भाग्यनिधी ।
वसुदेवा तूंचि त्रिशुद्धी । तुवा भागवतधर्माचा विधी । आस्तिक्यबुद्धीं अर्धधारिला ॥ ९८ ॥
श्रद्धेनें केलिया वस्तुश्रवणा । मननयुक्त धरावी धारणा । तें निःसग होऊनिचां जाणा ।
पावसी तत्क्षणा निजधामासी ॥ ९९ ॥ ज्या निजधामाच्या ठायीं । कार्य कारण दोन्ही
नाहीं । त्या परम पदाचे ठायीं । निजसुखें पाहीं सुखरूप होसी ॥ ५०० ॥

युवयो खलु दम्पत्योर्यशसा पूरित जगद् । पुत्रतामगमद्यद्वा भगवानीश्वरो हरि ॥ ४६ ॥

तुह्यां दंपत्याचिये कीर्ती । यशासी आली श्रीमंती । तुमचें यश त्रिजगतीं । परमानंदें
क्षिती परिपूर्ण झाली ॥ १ ॥ ज्यालागी कीजे यजन । ज्यालागीं दीजे दान । ज्यालागीं
कीजे तपाचरण । योगसाधन ज्यालागीं ॥ २ ॥ जो न घणवि वेदां शेषा । जो दुर्लभ सनका-
दिका । त्या पुत्रत्वे यदुनायका । उँत्सगी देखा खेळविसी ॥ ३ ॥ जो कळिकाळाचा निज-
शास्ता । जो ब्रह्मादिकाचा नियंता । जो सहारकाचा सहर्ता । जो प्रतिपाळिता त्रिज-
गती ॥ ४ ॥ जो सकळ भाग्यांचे भूषण । जो सकळ मंडणा मंडण । पंड्रगुणांचें अधिष्ठान ।
तो पुत्रत्वे श्रीकृष्ण सर्वांगी लोळे ॥ ५ ॥

सुयानालिङ्गनालापै शयनासनभोजनै । आत्मा वा पावित कृष्णे पुत्रजेह प्रदुर्वतो ॥ ४७ ॥

परब्रह्ममूर्ती श्रीकृष्ण । सादरें करितां अवलोकन । तेणे दृष्टी होय पावन । डोळ्यां
सपूर्णं मुखवबोधू ॥ ६ ॥ कृष्णमुखींचीं उत्तरें । प्रवेशतां कर्णद्वारें । पवित्र झालीं कर्णकु-
हरें । कृष्णकुमरें अनुवादें ॥ ७ ॥ आळवितां श्रीकृष्ण कृष्ण । अथवा कृष्णेसीं संभाषण ।
तेणें वाचा झाली पावन । जैसे गंगाजीवन सतप्तां ॥ ८ ॥ नाना यागविधी यजिती ज्याते ।
तेथ न घे जो अंधदानातें । तो वारिताही दोहीं हाते । जैसे सागाते भोजनीं कृष्ण ॥ ९ ॥
जो दुर्लभु योगयागीं । तो वेळें राखे भोजनालागीं । मुखीचे शेष दे तुह्यांलागी । लाग-
वेगीं बाललीला ॥ ५१० ॥ तेणें सतसप्ततोळीं । तोही त्रास घाली तुह्या मुखीं । तुह्या-
ऐसें भाग्य त्रिलोकीं । नाहीं आणिकीं अर्जिले ॥ ११ ॥ तेणे कृष्णशेषामृते । रसना
विटों ये अमृतातें । मा इतर रसा गोड तेथें । कोण ह्याणतें ह्याणावया ॥ १२ ॥ तेणें श्रीकृ-
ष्णरसशेषें । अतरशुद्धि अनायासें । जें नाना तपसायासे । अतिप्रयासे न लभे कदा ॥ १३ ॥
देता कृष्णासी चुंबन । तेणें अवघ्राणे घ्राण पावन । चुंबिताचि निवे मन । स्वानंद पूर्ण
उल्हासे ॥ १४ ॥ तुह्यां वैसले देखे आसनीं । कृष्णं सवेग ये धावोनी । मग अकावरी

१ आकाशमार्गी २ आचरुन ३ नेमक्या येतात ४ भावपूर्वक ऐकिला ५ परमपदाला ६ दंपत्याची ७ माहीवर
८ ज्ञान, वैराग्य, ऐश्वर्य, यश, कीर्ती, व औदार्य, या सहा गुणांचें स्थान जो पद्मगुणैश्वर्यवान् व तो भगवान् "यश, श्री,
औदार्य, ज्ञान, वैराग्य, ऐश्वर्य । हे साही गुणवर्थ । वसती जेथ ॥ ३७ ॥ ह्यांनि तो भगवत ।"-ज्ञानेश्वरी, अध्याय ६
९ सुवाचा अनुभव १० कर्णरत्रें ११ यशभागाला १२ वेळेला तपत घसतो १३ त्रिविधतापानीं सतप्ताना तोषविणारा.

बैसोनी । निर्जागमिळणीं निचवी कृष्णु ॥ १५ ॥ तेणें श्रीकृष्णाचेनि स्पर्शें । सर्वद्विर्षीं कासु
नासे । तेणें कर्मोचि अनायासें । होय आपैसें निष्कर्म ॥ १६ ॥ सप्रेम भावें सर्लस्र । देतां
श्रीकृष्णासी आलिंगन । तेणें देहाचें देहपण । मीतूंस्फुरण हारपे ॥ १७ ॥ शयनाच्या
समयरूपीं । जना गाढ मूढ अवस्था व्यापी । ते कार्ळीं तुह्मा समीपीं । कृष्ण सद्रूपीं सलस्र
॥ १८ ॥ योगी भावना भावून । कर्म कल्पिती कृष्णार्पण । तुमचों सकळ कर्म जाण । स्वयें
श्रीकृष्ण नित्य भोक्ता ॥ १९ ॥ पुत्रत्वेहाचेनि लालसें । सकळ कर्म अनायासें । स्वयें
श्रीकृष्ण सावकाशें । परम उल्हासे अंगीकारी ॥ ५२० ॥ तुमची पवित्रता सागों कैसी ।
पवित्र केलें यदुवंशासी । पुत्रत्वे लालूनि श्रीकृष्णासी । जगदुद्धारासी कीर्ति केली ॥ २१ ॥
नाम घेता वसुदेवसुनु । सरता देवकीनंदनु । होय भवबंधनच्छेदनु । ऐसे पावनु नाम
तुमचें ॥ २२ ॥ तुह्मी तरा अनायासीं । हें नवल नव्हे विशेषीं । केवळ जे का कृष्णद्वेषी ।
ते वैरी अनायासीं विरोधें तरती ॥ २३ ॥

धरेण व नृपतय शिशुपालपौण्ड्रशाल्वाद्यो गतिविलासविलोकनाद्यै ।

ध्यायन्त आकृतधिय शयनासनाद्यै सत्साम्यमापुरनुरुक्धियां पुन किम् ॥ ४८ ॥

शिशुपाल दंतवक्र । पौंड्रकशाल्वादि महावीर । कृष्णासों चालविती वैर । द्वेषें मत्सरें
ध्यान करिती ॥ २४ ॥ घनश्याम पीतांबर कटे । विचित्रालंकारीं कृष्णु नटे । गदादि
आयुधीं ऐसा वेढे । अतिबळें तांगटे रणभूमीसी ॥ २५ ॥ ऐसे वैरवंशें उद्भट । कृष्ण-
ध्यान उत्कट । ते वैरभावें वरिष्ठ । तद्रूपता स्पष्ट पावले द्वेषें ॥ २६ ॥ कंसासी परम मय
जाण । अखंड लागलें श्रीकृष्णध्यान । अन्नपान शयनासन । धाकें सपूर्ण श्रीकृष्ण देखे
॥ २७ ॥ कंसासुर भयावेशें । शिशुपालादिक महाद्वेषें । सायुज्य पावले अनायासे । मा
श्रद्धालू कैसे न पावती मोक्ष ॥ २८ ॥ तुह्मी तरी परम प्रीती । चित्तें वित्तें आत्मशक्ती ।
जीवें बोवाळा श्रीपती । पाया ब्रह्मप्राप्ती तुमच्या लागे ॥ २९ ॥ पूर्ण प्राप्ती तुह्मापासीं ।
ते तुमची न कळे तुह्मासी । बाळक मानितां श्रीकृष्णासी । निजलैभासी नोंडणें ॥ ५३० ॥

माग्पत्युद्दिमकृत्वा कृष्णे सर्वात्मनीधरे । मायामनुष्यभाषेन गूढैश्वर्यं परेऽध्वये ॥ ४९ ॥

तुह्मी बाळकु माना श्रीकृष्ण । हा भावो अतिक्रुपण । तो परमात्मा परिपूर्ण । अवत-
रला निर्गुण कृष्णावतारें ॥ ३१ ॥ यासी झणें ह्यणाल लेंकरू । हा ईश्वराचा ईश्वरू । सर्वात्मा
सर्वेश्वरू । योगियां योगींद्रू श्रीकृष्ण स्वामी ॥ ३२ ॥ हा अविकारु अविनाशु । परात्पर
परमहंसु । इंद्रियनिर्यंता हृषीकेशु । जगन्निधासु जगदात्मा ॥ ३३ ॥ मायामनुष्यवेपाकृती ।
हा भासताहे सकळाप्रती । गूढऐश्वर्य महाभूतीं । व्यापक त्रिजगतीं गुणातीतु ॥ ३४ ॥
शुभारासुरराजन्यहतवे गुप्तये सताम् । भवतीर्णस्य निर्द्वैये यतो लोके वितन्यते ॥ ५० ॥

काळयवनादि असुर । का जरासंधादि महावीर । अथवा राजे अधर्मकर । अतिभूभार
सेना ज्याची ॥ ३५ ॥ तो उतरावया धैराभार । धर्म वाढवावया निरिंकार । सत्सरक्षणें
शाङ्गधर । पूर्णावतार श्रीकृष्ण ॥ ३६ ॥ प्रतिपाळावया निजभक्तासी । सुख द्यावया
साधूंसी । अवतरला यदुवंशी । हृषीकेशी श्रीकृष्ण ॥ ३७ ॥ तो असुरगजपंचाननु । सज्जन-

१ आपत्या अगाच्या स्वर्णानि २ वासना ३ आपोभाप ४ कटकहन ५ आवडीनें ६ कालापूर्वक पाहून ७ सुनु=पुत्र
८ कावेळा, पुढें ९ वेढळा जाई, सज होई १० स्थिर राहतो ११ द्वेषभावानें १२ श्रेष्ठ १३ कृष्णरूप होऊनि
मन १४ आत्मशामल १५ फसणें १६ भविभुद्र १७ कदाचिद १८ पद्विभाररहित १९ मायानिर्मित आहृदीपिपी
मनुष्यरूप बळगें घेणारा २० पृथ्वीचा भार २१ दैत्यरूप हत्तीचा सहार धरणाारा सिंह

र्वनआनंदधनु । तुमच्या उदरीं श्रीकृष्णु । अवतार पूर्ण पूर्णांशैर्सी ॥ ३८ ॥ उद्धरावया त्रिज-
गती । थोर उदार केली कीर्ती । ज्याच्या अवताराची ख्याती । पवाडे पढती ब्रह्मादिक ॥ ३९ ॥
तरावया अतिदुस्तर । ज्याची कीर्ति गाती सुरनर । परमादरें ऋषीश्वर । कृष्णचरित्र सर्वदा
गाती ॥ ५४० ॥ ज्याचें नाम स्मरतां भक्त । कळिकाळ नागर्यंत । तो अवतार श्रीकृष्णनाथ ।
तुहांआंत प्रगटला ॥ ४१ ॥ श्रीकृष्ण परंब्रह्मैकनिधी । त्यासी पाहूं नका वाळबुद्धी । इतुकेन
तुही भवाब्धी । जाणा त्रिशुद्धी तरलेती ॥ ४२ ॥ ऐशी श्रीकृष्णअवतारकथा । नारद
वसुदेवा सांगता । शुक्र ह्याणे गा नृपनाथा । विस्मयो समस्तां थोर झाला ॥ ४३ ॥

श्रीशुक उवाच-एतच्छ्रुत्वा महाभागो वसुदेवोऽतिविस्मित । देवकी च महाभाग जहतुर्मोहमात्मन ॥ ५१ ॥

निमिजायंत मुनिगण । इतिहास पुरातन जीर्ण । कृष्ण परमात्मा ब्रह्म पूर्ण । नारद
आपण निरूपी हूयें ॥ ४४ ॥ शुक्र ह्याणे परीक्षिती । ऐकोनि नारदवचनोक्ती । देवकीवसु-
देवो चिर्त्ती । अति विस्मितां तटस्थ ॥ ४५ ॥ तथा नारदाचेनि वचनें । कृष्ण परमात्मा
बोले येणें । देवकी वसुदेव निजमने । दोषें जणे विस्मित ॥ ४६ ॥ तीं परम भाग्यवंत
दोन्ही । जो पुत्रस्नेहो होता श्रीकृष्णां । तो सांडोनियां तर्क्षणां । कृष्णपरब्रह्मपणीं निश्चयो
केला ॥ ४७ ॥ श्रीकृष्णां ब्रह्मभावो । धरितां निःश्रेय मोहस्नेहो । हृदर्यांचा निघोनि गेला
पहा हो । बाप नवर्लावो भाग्याचा ॥ ४८ ॥

इतिहासमिम पुण्य धारयेद्य समाहित । स विधुयेह शमल ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५२ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

जो निमिजायंतसवादु । वसुदेवा सांगे नारदु । हा इतिहास अतिशुद्धु । जीवंशिवभेदच्छे-
दकु ॥ ४९ ॥ सावधानपणे श्रोता । तळीन होऊनि तत्वतां । हे इतिहासाची कथा । साद-
रता जो परिसे ॥ ५५० ॥ तेणे सकळ पुण्याचिया राशी । श्रवणें जोडिल्या अहर्निशां ।
तो गा पुरुष अवश्यतेसी । ब्रह्मप्राप्तीसी संत्पात्र ॥ ५१ ॥ सार्थक एक एक पद । परिसतां
होय अंतर शुद्ध । यालागी पावे ब्रह्मपद । परमानंद निजबोधें ॥ ५२ ॥ हे पंचाध्यायी
ह्याणणे घडे । पचवक्र चंद्रचूडें । एकादशाचें ज्ञान गाडें । वर्णावया फुडें ध्वज उभविला
॥ ५३ ॥ हे पंचाध्यायी नव्हे जाण । एकादशाचे पंचप्राण । उपदेशावया शुद्ध ज्ञान ।
सामोरे आपण स्वभक्ता आले ॥ ५४ ॥ हे पंचाध्यायी नव्हे केवळ । पंचम आलापे शुक-
कोकिल । एकादश वसंतमूळ । भक्त अलिकुळ आलापवी स्वयें ॥ ५५ ॥ हाही नव्हे प्रकार ।
हे शर्करा पंचधार । चाखो धाडिली सत्वर । ज्ञानगंभीर निजभक्तां ॥ ५६ ॥ हे पंचा-
ध्यायी नव्हे सिद्ध । एकादशाचे पंच गंध । भक्त आर्धंतावया शुद्ध । धाडिली प्रसिद्ध
गंधाक्षता ॥ ५७ ॥ एकादश अतिविवेकी । यावया पंचाध्यायी पालखी । पुढें धाडिली
कवतुकीं । निर्जंभकविलीं कृपालुवे ॥ ५८ ॥ हे कृष्णउद्धवधर्ममात्रा । अर्धोदयो महायात्रा ।
ते यात्रेलागीं हांकारा । पंचाध्यायी खरा साधकां करी ॥ ५९ ॥ श्रीकृष्णउद्धवमेळा । देखोनि
ब्रह्मसुखाचा सोहळा । तो सांगों आली कळवळा । भक्ताजवळा पंचाध्यायी ॥ ५६० ॥

१ सतसमुदायावर किंवा सतरूप धनावर आनदाना बर्षां करणारा मेघ २ स्त्रोतें, पाया पडती ३ नाश पावतो
४ परमारुहप देवा ५ मोठा ६ आश्चर्यचकितपणा ७ जीव आणि शिव याच्या भेदाचें निरसन करणारा
८ सार्थकता ९ सत्यायें पावे १० अथयुक्त ११ बोलावण्यासाठी १२ आपल्या भक्ताविषयी दयाळु जो त्यानें
१३ हाकाटा, महापोप

अहंकाराचें मेटें होतें । तें उठवूनि श्रीकृष्णनाथें । केलें आत्मतीर्थें मुक्तें । अभयहस्तें उद्ध-
वासी ॥ ६१ ॥ ते मुक्ततीर्थनेवाई । पुढें सांगों आली पंचाध्यायी । ससारश्रांत जे जे काहीं ।
ते धांवा लवलाहीं विश्रातीसी ॥ ६२ ॥ कृष्णउद्धवगोडगोटी । हे निर्विकल्प कपिलापथी ।
ते पर्वकाळकसैवटी । सांगो उठाउठी पंचाध्यायी आली ॥ ६३ ॥ उद्धवालागी भवसागरीं ।
उतरावया पायउतारीं । भागवतमिथें श्रीहरी । सुगम सोपारी पायवाट केली ॥ ६४ ॥
पन्हेंगियाहूनि पायउतारा । भागवतार्थम अतिमोपारा । तो मार्गु दावावया पुरा । हांकारी
खीशूद्रा पंचाध्यायी ॥ ६५ ॥ पुढील निरूपणआवडी । अतिशयें वाढे चढोवडी । ते
कृष्णवाक्यरसगोडी । पंचाध्यायी फुडी साधावया सागे ॥ ६६ ॥ कृष्णउद्धवसवादीं ।
होईल परब्रह्मर्गवादी । साधकमुमुक्षुची मांदी । धांवे त्रिशुद्धी निजसुखार्थ ॥ ६७ ॥ परब्रह्म
ज्ञाले सांवेव । स्वरूपसुंदर ज्ञानगौरव । मनोहर रूपवैभव । स्वर्गांचे देव पाहो येती ॥ ६८ ॥
तो देवाचा स्तुतिवादु । सवेचि उद्धवाचा निर्वेदुं । कृष्णउद्धवमहाबोधु । जेणे परमानदु
वोसडे ॥ ६९ ॥ ते पुढील अध्यायी कथा । रसाळ सागेन आता । अवधान घावे श्रोतां ।
ग्रंथार्था निजबोधे ॥ ५७० ॥ स्वयें वावडी करुनि पूर्ण । तिसी उडविजे जेवीं आपण ।
मग उडालेपणे जाण । आपल्या आपण सतोपिजे ॥ ७१ ॥ तेवीं मजनावे कविता । करुनि
स्वयें सद्गुरु वक्ता । एवं वदवूनिया ग्रंथार्था । श्रोतेरुपें सर्वथा सतोपे स्वयें ॥ ७२ ॥ तो
एकपणेंवीण एकला एका । दुजेनवीण जनार्दनु सखा । तेणे पुढील ग्रंथआवाका । विश-
दायें देखा विवंचिला ॥ ७३ ॥ नातेंळोनि दुजेपण । एका जनार्दना शरण । धरोनि
श्रोत्याचे चरण । पुढील अनुसधान पावेल ॥ ७४ ॥ एकाजनार्दना नांवे देख । दो नावीं
स्वरूप एक । हें जाणे तो आवश्यक । परम सुख स्वयें पावे ॥ ७५ ॥ एकाजनार्दना शरण ।
त्याची कृपा परिपूर्ण । पंचाध्यायी निरूपण । ज्ञाली सपूर्ण जनार्दनाकृपा ॥ ५७६ ॥ इति श्री-
भागवते महापुराणे एकादशस्कधे वसुदेवनारदसत्रादे एकाकारटी काया पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अध्याय सहावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ओ नमो श्रीजनार्दन । भावार्थें नमिता चरण । जनांसहित
मीपण । नाहींच जाण स्वयें केलें ॥ १ ॥ लिंगदेहाचें मर्दन । तेंचि जनाचें अर्दन । यालागीं
नामें जनार्दन । प्रगट जाण प्रसिद्धी ॥ २ ॥ तुझी ऐशीच करणी । कर्म कर्ता नुरुवूनी ।
सुखें नादविसी जनीं । समाधानीं जनार्दना ॥ ३ ॥ सुखेंचि तुझें नाम घेता । घांतु करिसी
जीविता । जीऊ घेऊनि तत्त्वता । होसी सर्वथा कृपाळू ॥ ४ ॥ तुझे नामाचे प्रवळ वळ ।

१ नाचें २ नवाई=नवल ३ वसवटी=परीक्षा ४ सोयीची ५ पोहण्याहून 'तो पन्हेंगियाहूनि पायउतारा । सोहया
जैसा'-ज्ञानेश्वरी, अध्याय ५-१६५ ६ मार्गु ७ मोठ्याने हाका मारी ८ गवारी=असह्य "नामकर्ति वेव्हारें (व्यापारी) ।
गवारी घातली"-ज्ञानेश्वरी, अध्याय १३-२३१ ९ समुदाय मादियाळी हा शब्द ज्ञानेश्वरीच्या उपसहारात आला आहे -
"वपंत सकळमगळी । ईश्वरनिष्ठाची मादियाळी" भारी किंवा मादीयाळी हे शब्द पार घुने आहेत शूद्राच्या तोंडीं
अथाप मायदळ, मायाळ हे शब्द आहेत १० अवयवासह, मूर्तिमत ११ वैराग्य १२ मरुन येतो १३ तत्त्वता
१४ एकपणावाचून "वरी एकपणें गणिजे । तें गणितेनमीं दुजें । द्वाणेनि हें न गणिजे । ऐसें एक-"अष्ट. प्र ५-३४
१५ प्रथाचें आकलन १६ न स्पश्ल १७ गेलें तूपण घेउनी १८ जन द्वाणजे दुष्ट जन त्याचा नाश करणारा तो
जनादन 'दुष्टताचा विनाश करणारा' असा नेहमी अर्थ करितात पण येथें जन द्वाणजे जन्म देणारा जो लिंगदेह त्याचा
नाश करणारा तो जनादन असा वेदातपर अर्थ केला आहे १९ न ठेवून २० नाश, जीवपण हरण करून घेतोस

श्रवणार्थी सादर जाहलिया ॥ ४७ ॥ भावें घेतलिया श्रीकृष्णनाम । सकळ पातकां करी भस्म ।
देवी देखिला पुरुषोत्तम । विश्रामधाम जगाचें ॥ ४८ ॥ ठाणठकारें अतिउत्तम । सुर-
नरांमार्जी मनोरम । डोळ्यां जाला विश्राम । मेघश्याम देखोनी ॥ ४९ ॥ मुकुटकुंडले मेखळा ।
कांसे कसिला सौनसळा । कंठीं रुळे वनमाळा । घनसांवळा शोभतु ॥ ५० ॥ लावण्यगुण-
निधान । अंतारमाळे मुख्य रत्न । देवीं देखिला श्रीकृष्ण । निवासस्थान द्वारका ॥ ५१ ॥

तस्या विभ्राजमानाया समृद्धाया महर्द्धिनि । व्यचक्षतावितृसाक्षा कृष्णमद्भुतदर्शनम् ॥ ५ ॥

कृष्णे अधिर्घिली पुरी । कनककळसांचिया हारी । रत्नें जडिलीं नाना कुसरी । तेज
अंवरिं न संमाये ॥ ५२ ॥ जे द्वारकेभीतरिं । कामधेनू धरोधरीं । कल्पद्रुमांचिया हारी ।
खेळणीं द्वारीं चिंतामणींची ॥ ५३ ॥ द्वारकाजननिवासियासी । धरीं नवरत्नांचिया राशी ।
ऋद्धिसिद्धि करुनि दासी । हृषीकेशी नांदतु ॥ ५४ ॥ कृष्णरूपाचिया लालसे । डोळ्या
तेणे लाविले पिसे । आवडी जालें मोरपिसे । अतिडोळसे हरिअंगीं ॥ ५५ ॥ कैसी चरवे-
पणाची शोभा । पाहता नयनीं निघती जिभा । रसाळपणें तो घालभा । उपनिपद्गाभां
सौकारला ॥ ५६ ॥ कृष्ण पहावया आवडी । होताहे देवांसी वरपडी । डोळ्या थोर
लागली गोडी । अर्ध घडी न विसवती ॥ ५७ ॥ कृष्णरूपाचें कवतुक । पाहतां नयनां
लागली भूक । अतरीं निविड दाटलें सुख । तरी अधिकाधिक भुकेले ॥ ५८ ॥ अवलो-
कितां श्रीकृष्णासी । दृष्टीसी दाटणी होतसे कैशी । मुंडंपघसणी न्याहारासी । हृषीकेशी
पहावया ॥ ५९ ॥ मागें पुढे श्रीकृष्णासी । देखणेनि वेढिलें चौपार्शी । भाग्य उपजले
डोळ्यासी । पूर्णपुरुषासी देखती ॥ ६० ॥ श्रीकृष्ण घनमेघ सावळा । निजात्मभावे पाहता
डोळां । सहजे श्यामता आली बुबुळा । कृष्णकळा ठसावली ॥ ६१ ॥ जो न कळेचि वेद-
विवंचना । योगियाच्या न ये ध्याना । त्या प्रत्यक्ष देखोनि कृष्णा । भाग्यगणना अपूर्व
॥ ६२ ॥ ऐसा देखोनिया श्रीहरी । देव सुमनाच्या शंतधारीं । बहु वरुपले पै अवरिं ।
राहोनि वरी विमानीं ॥ ६३ ॥

स्वर्गोद्यानोपगैर्मांदवैश्चन्द्राद्यन्तो यदूत्तमम् । गीभिश्चित्रपदार्थाभिस्तुष्टुयुजंगदीश्वरम् ॥ ६ ॥

मांदार पारिजात सतान । कल्पद्रुम हरिचंदन । ऐशिया वृक्षांचीं सुमने जाण । कृष्णावरी
सपूर्ण वरुपले ॥ ६४ ॥ श्रीकृष्णासी चहूंकडा । दिव्य सुमनाचा जाला सडा । समस्त देवीं
सन्मुख पुढा । केला पै गाढा जयजयकारू ॥ ६५ ॥ सार्थ पदबंध रचना । नाना गर्धप-
द्यविवंचना । स्तबूँ आदरिले यदुनंदना । अमरसेना मिळोनी ॥ ६६ ॥

देवा ऊचु — नता स ते नाथ पदारविन्द बुद्धीन्द्रियप्राणमनोवचोभि ।

यच्चिन्त्यतेऽन्तर्हृदि भावयुक्तैस्तुष्टुभि कर्ममयोरुपाशात् ॥ ७ ॥

विवेकयुक्त प्राणधारणा । मनसा वाचा कर्मणा । नमस्कारू तुझिया चरणा । सच्चि-

१ शरीराची ठेवण, उमी राहण्याची ऐट, इत्यादि गोष्टींनीं २ सुरधरामार्जी ३ शोभे ४ जरतारी पीतावर,
५ भगवताचे अगत अवतार झाले, त्यापैकी मुख्य मुख्य अशा २४ अवतारांच्या कथा भागवतात एकूण २ अध्याय ७ मध्ये
दिल्या आहेत ६ वसविली ७ द्वारकेची वीस आकाशात मायेना ८ रागा ९ चिंतामणि मुलाच्या हातातली खेळणीं
झाली होती १० कृष्णस्वरूप देखण्याविषयी अत्यंत उत्कृष्ट अशा त्याच्या मस्तकावरील मयूरपिच्छानाही दृष्टि फुटली ।
११ प्रिय, वल्लभ १२ उपनिपदानीं धणिलेले ब्रह्मतत्व, १३ देहाकृतीने युक्त झाले, १४ श्रुतविणारी १५ मुंड=मस्तक,
त्याचे प धाणजे पाठन=रक्षण-करणारे सुगुट वरीं एकमेकांवर, आदळत, त्यामुळें होणारी गर्दी, मंडप १६ दृष्टीला
१७ शरधारी, १८ प्रबंध हरिकीर्तना, १९ धारण केला

द्वना श्रीकृष्णा ॥ ६७ ॥ इंद्रियउपरमालागीं जाणा । सांडूनि विपयवासना । दश
इंद्रियां लागलो चरणां । नमन श्रीकृष्णा निजभावे ॥ ६८ ॥ विपर्यां होऊनिया उदास ।
साडोनि ससाराची आस । चरण चित्तिती तापस । कर्मपाश छेदावया ॥ ६९ ॥ ऐसे
मुक्तीचिया वामना । मुमुक्षु चित्तिती चरणा । त्यासी अर्ध क्षण न येसी ध्याना । दृढ
भावना करितांही ॥ ७० ॥ ते प्रत्यक्ष तुझे चरण । आह्वासी जाले जी दरुपण । देव
आपुल्या भाग्या आपण । अतिस्ववन करिताती ॥ ७१ ॥ देखूनि सगुण स्वरूपासी ।
एवढी श्लाघा का ह्मणसी । जे आले आकारासी । ते निश्चयेंसी मायिक ॥ ७२ ॥ जैसे
तुह्मी शरीरधारी । तैसाच मीही एकु शरीरी । त्या माझेनि दर्शनेकरी । तुह्मी कैशापरी
तराल ॥ ७३ ॥ ऐसे न ह्मणावे जी अनंता । जे तू मायेचा नियंतां । हेंही कळले असे
तत्त्वता । समूळ कथा परियेसी ॥ ७४ ॥

१० मायया त्रिगुणाऽऽत्मनि दुषिभाष्य व्यक्तः सृजस्वयत्से लुम्पसि तद्गुणस्य ।

११ तैर्भवानजित क्रमैर्भिरज्यते वे यत्त्वे सुखेऽप्यचहितैर्भिरतोऽप्यत्र ॥ ८ ॥

झोंप लागल्या झोंप न दिसे पाहीं । जागें जाहल्या दिसेसी नाहीं । तैसी माया
अतर्क्य देहीं । न पडे ठायीं सुरनरा ॥ ७५ ॥ मुळाच तुझी अतर्क्य माया । तिसी
गुणक्षोभु जाला साह्या । ते ब्रह्मादिका न येचि आया । देवराया श्रीकृष्णा ॥ ७६ ॥ तू
धरोनि देवीमायेसी । ब्रह्मादिकातें स्रजिसी । प्रतिपाळोनि सहारिसी । तूं त्या कर्मासी
अलिप्त ॥ ७७ ॥ स्वर्मां स्वयें सृष्टि स्रजिली । प्रतिपाळूनि सहारिली । ते क्रिया कर्त्यासी
नाही लागली । तेवी सृष्टि केली त्वा अलिप्तत्वे ॥ ७८ ॥ सृंगजळाची भरणी । सूर्य करी
निजकिरणां । शोभूनि ने अस्तमार्नी । अलिप्तपर्णां तैसा तू ॥ ७९ ॥ समूळ धर्माची
वाढी मोडे । अधर्माची शीर्गं चढे । ते तुज अवतार धरणे घडे । आमुचे सांकडे फेडा-
वया ॥ ८० ॥ करोनि अधर्माचा धांतु । धर्म वाढविशी यथास्थितु । देवासी निजपदीं
स्थापितु । कर्मातीतु तू श्रीकृष्णु ॥ ८१ ॥ तुज अखंडदंडायमान । आत्मसुखाचे अनु-
सधान । ते आह्वासी नाहीं अर्ध क्षण । दीनप्रदन यालागी ॥ ८२ ॥ ज्यासी आत्मसुख
निरतर । तो देहधारी परी अवतार । त्याचे चरण पवित्रकर । गंगासागरादि तीर्थासी
॥ ८३ ॥ तो जरी घतें गुणाआतु । तरी तो जाणावा गुणातीतु । त्याचा चरणरेणु
करी घातु । त्रैलोक्यांतु महापापा ॥ ८४ ॥ ऐशी तुझ्या दासाची कथा । त्या तुझे चरण
वंदूं माथा । असो चरणाची हे कथा । कीर्ति ऐकता निजलाभु ॥ ८५ ॥ चरण देखती
ते भाग्याचे । त्याचे महिर्मान न वर्णवे वाचे । पवित्रपण तुझिये कीर्तीचे । परिस साचें
स्वामिया ॥ ८६ ॥ अग्निशिखा समसमार्नी । इंधन घालिता वाढे अग्नी । आशा वाढे
देहाभिमाना । श्रवणकीर्तनीं ते त्यागवी ॥ ८७ ॥

१ इंद्रियाची कुसमुस मोहन तीं श्रात व्यावी क्षणत २ भाग्यालागुन ३ प्रशसा ४ दर्शनात ५ चालत ६ कडून
येत नाही ७ माया झणजे महत्तत्त्व, तिच्या पोटी तीन गुण आले गुणाची साम्यावस्था टवली झणजे गुणक्षोभ होतो
८ आडोऱ्यात ९ सृगजळ सृजनिरणाच्या परावर्तनां भासत "११मीचेनि आधरं जैमं । नव्हतेचि मृगपत्र आभासं"-
ज्ञानेश्वरी अध्याय ९ शोबी ८५ शिवाय अध्याय ७-२९ पहा १० सोपोनि अस्तमार्नी ११ प्रशंति १२ कडून
होतो १३ स्रष्ट १४ अंतु १५ निरतर एकसारख १६ ध्यान, नतत चिंत १७ ह अनंतराच अक्षय रिती सुदर
आहे १८ साहस्य, बोरची १९ अग्नी १० सर्गण, जळाक रामान
ए भा १८

शुद्धिदृष्ट्या न तु तपोव्य दुराश्रयानां विद्याश्रुताध्ययनगणतप क्रियाभिः ।

सर्वात्मनामृतमते यशसि प्रदृष्टसद्गुण्यया श्रवणमभूतया यथा स्यात् ॥ ९ ॥

कृष्णस्तवने स्तविता तरे । श्रवणद्वारें ऐकता उद्धरे । यालागी स्तव्य तूचि निर्धारें ।
स्तवनेद्वारें तारकु ॥ ८८ ॥ एं तुझे कीर्तीचे श्रवण । तेचि परम शुद्धीसी कारण ।
यावेगळें जे साधन । तें केवळ जाण प्रयास ॥ ८९ ॥ ऐकें ना सुरवरिष्ठा । तुझिया
श्रवणाची उत्कंडा । अतरी पापाचा मळकटा । धुवोनि चोखटा करी वृत्ती ॥ ९० ॥
तुझ्या श्रवणीं होऊनि उदास । तपें तपता तापस । नाना साधनीं कर्कश । जाहल्या
निरस मती त्याच्या ॥ ९१ ॥ मंत्रविद्याग्रहण । विकळ उच्चारिता वर्ण । शुद्धी नव्हे परी
दारुण । पातक पूर्ण अनी वाजे ॥ ९२ ॥ करिता शास्त्रश्रवण । चांगुणा गर्भ चढे पूर्ण ।
तो ज्ञातेपणाचा अभिमान । न निघे जाण चतुर्मुखा ॥ ९३ ॥ करिता वेदाध्ययन ।
विस्वर गेलिया उच्चारण । शुद्धी नव्हेचि परी मरण । अवश्य जाण वृत्रासुराऐसे ॥ ९४ ॥
दान देता नृग बहुवस । कृपी जाला कृकलास । ग्राही दूरी परी नाग । असमसाहस
रोकडा ॥ ९५ ॥ तप करिता ऋष्यशृंगासी । तो वश जाहला वेश्यांसी । श्रद्धा श्रवणा-
चिया ऐसी । शुद्धी आणिकासी पै नाहीं ॥ ९६ ॥ कर्म करावे यथानियुती । तंव त्या
कर्माची गहन गती । प्राचीनवर्णाची कर्मस्थिती । नारदोक्ती साडविली ॥ ९७ ॥ कर्मी
आचमन करावें । तेथ सौपमात्र जळ घ्यावे । न्यूनाधिकत्वासवे । दोष पावे सुरापानसम
॥ ९८ ॥ एवं दुष्टहृदय ज्यासी । तपादिक साधने त्यासी । शुद्धि नव्हे हृषीकेशी । श्रवणे
कीर्तीसी नायकता ॥ ९९ ॥ श्रवणे परीक्षिती तरला । श्रवणे क्रांति उद्धरिला । मॅकरोदरीं
श्रवण पावला । सिद्ध जाहला मत्स्येंद्र ॥ १०० ॥ तुझें श्रवण दोपरी । एक ते चित्तशुद्धी
करी । दुसरें जीवब्रह्म ऐक्य करी । दोर्हापरी उद्धारू ॥ १ ॥ प्रत्यक्ष पाहता वाराणसी ।
श्रवणीं तारक ब्रह्म उपदेशी । मुक्तिक्षेत्र जाहली काशी । श्रवणे जीवासी उद्धारू ॥ २ ॥
तूं अवाप्तसकळकाम । निर्धर्माचाचे निजधाम । ऐशिया तुज करणे कर्म । भक्तभ्रम
छेदावया ॥ ३ ॥ नाना चरित्रांची करणी । करिता झालासी चक्रपाणी । मोक्षमार्गाची
निश्रेणी^{१८} । दिधली रचूनी जनासी ॥ ४ ॥ चित्तशुद्धीसी कारण । प्रेमयुक्त कीर्तिश्रवण ।
येथ संच्छुद्धाचि प्रमाण । अकारण साधने ॥ ५ ॥ अपेक्षा जें जे साधन साधिले ।
ते तें अपेक्षेनेचि फोल केले । निरपेक्षाचे हृदय भले । वेगीं गेले परमार्थी ॥ ६ ॥
हृदयाचे सखोल आळा । स्वधर्मवीजे अकुरला । श्रद्धेचा वेल उगवला । कोभ निघाला

१ सुखीस पात्र २ मन ३ तप, ४ अशुद्ध रीतीने ५ जाण घटे त्यासी ६ वडाडे, आदळे ७ 'इंद्रगजो विवर्धल' हा मंत्र ह्यणताना ट्रायसुर एफ स्वर चुकला ह्यणून त्याचा जय न होता उलट इंद्राचा मान उत्त्पन्न झाला व तो मरण पावला पाणिनीय शिक्षतर्ही मंत्रात खर क्रिया वष चुक-यास यजमानाना घात करितो अमें सांगितले आहे व 'यथंद्रशत्रु खरतोऽपराधात्' याप्रमाणे वरील उदाहरण दिले आहे ८ जालिया ९ विहिरीत १० सरडा गोप्रदानात एकदा दिवेली गाय फिचून बळपात आल्यामुळें तीच पुत्रा या राजां दुसऱ्या ब्राह्मणात दिली दोन्ही ब्राह्मणाचें गाईच्या खामित्वावद्दल भाटण होऊन खार्गी राजास 'सरज होनील' ह्यणून शाप दिला-याप्रमाणे गृगराजा सरडा होऊन पटला असता श्राकृष्णाच्या हत्यसंज्ञाने उदार पावला (महाभारत, अजुशासनपर्व अध्याय ७०) ११ अत्यंत भयकर १२ यथा स्थित १३ उदीद तुडले इतके १४ अस्मिन् व उत्तरा याचा पुत्र १५ हिमवान् पर्वतात मेनेपासून झालेला पुत्र १६ मत्स्याचे उदरात १७ निष्काम भक्ताचें विवासव्यान, क्रिया कामनारहित अवशेषें वसतिस्थान १८ शिबी, निषण, १९ साविक, विमल धरु २० व्यर्थ, फोल २१ वागना वरन, कामनेन

तरितरितू ॥७॥ सच्छवणप्रवळजळें । रुतली वैराग्यदृढमूळें । वेगी गेलीं निजवळें । श्रद्धामेळें
चिदाकाशीं ॥ ८ ॥ ते चिदाकाशींचा चंद्रमा । स्वप्रकाश तूं पुरुषोत्तमा । साधक गिणती
मेघश्यामा । तुझे प्रतिमा पहावया ॥ ९ ॥ त्या तुझे श्रीचरण । प्रत्यक्ष जाले दर्शन ।
घालोनियां लोटांगण । चरणस्तवन करिताती ॥ ११० ॥

स्वात्मसाक्षिरशुभाशयधूमकेतु क्षेमाय यो मुनिभिराद्ब्रह्मोद्गमान् ।

य सात्वते ममविभूतय आत्मवद्विब्यूहेऽर्चित यवनश स्वरतिःप्रमाय ॥ १० ॥

आमुच्या अशुभाशयाचा घातु । करिता चरणधूमकेतु । तुझाचि जी विख्यातु । त्रैलो-
क्यांतु श्रीकृष्णा ॥ ११ ॥ पापईधनाचा मेळु । तेथ तुझा चरण वडवानलु । लागता
तो अतितेजाळु । तिळेंतिळुं जाळितु ॥ १२ ॥ ऐसा पापियाते कापविता । प्रेमळाते
अभयदाता । तुझा चरण जी अनंता । हृदयी सर्वथा वाहताती ॥ १३ ॥ तेचि हृदय जी
कैसे । वोळले भक्तिप्रेमरसे । तेथ तुझे चरण सावकाशे । अतिउल्हासे वाहताती ॥ १४ ॥
करिता चरणार्चे ध्यान । जे विसरले भूकतहान । त्यासी द्यावया अभयदान । चरण-
ध्वजु जाण पै तुझा ॥ १५ ॥ तोचि चरण सार्वता । पावावया संमविभूती । पूजिला
जी श्रीपती । चतुर्भूर्ती व्यूहरूपे ॥ १६ ॥ वासुदेव सकर्षण । अनिरुद्ध आणि प्रद्युम्न ।
हाचि चतुर्व्यूह जाण । पूजास्थान भक्ताचे ॥ १७ ॥ भिन्न भिन्न चारी व्यक्ती । चहुं रूपीं
एक मूर्ती । ऐसे जाणोनि पूजिजे भक्ती । व्यूहस्थिति त्या नाव ॥ १८ ॥ सात्वत ह्यणिपती
ते भक्त । भंगवत्पदपेश्वर्याते वाञ्छित । चतुर्व्यूहरूप पूजित । ऐश्वर्यां चित्त ठेवूनी ॥ १९ ॥
जन्ममरणप्रवाहस्थिती । नासावया एक भक्ती । पूजा कीजे चतुर्भूर्ती । आत्मवर्ता सजार्नी
॥ १२० ॥ त्रिपंथन त्रिकाळ । पूजा करितां अविच्छेद । भजोनि जितिला कळिकाळ ।
जन्ममूळ छेदावया ॥ २१ ॥ आणिकही भक्तजन । तुझे करिताति भजन । यज्ञद्वारा
होमहवन । विधिविधान वेदोक्त ॥ २२ ॥

यश्चिन्त्यते प्रयत्तपाणिभिरधराश्री प्रथ्या निरुक्तविधिनेन हविर्गृहीत्या ।

अध्यात्मयोग उक्त योगिभिरात्ममाया निजानुमि परमभागतं परीष्ट ॥ ११ ॥

दीक्षाग्रहर्णा अतिसादर । यज्ञद्वारा भजनतत्पर । क्रियेपासोनि नेमिले कर । हस्त-
व्यापार न करिती ॥२३॥ तेथ वेदत्रयीची विधानकेळा । वाहेर त्रिगुणाची त्रिनेत्रळा । आत
यज्ञपुरुष आंवाहानिला । चैतन्यतेजाळा सर्वात्मा ॥ २४ ॥ तेथ ओंकार उपदकार । लक्ष-
णोक्त मंत्रउच्चार । द्रव्ये अर्पिती अपार । अतिपवित्र अवदानी ॥ २५ ॥ आणिक एक
योगयुक्त । योगधारणा तूते भजत । प्राणापानाची समता देत । आमनस्थ होऊनिया
॥ २६ ॥ वज्रासनीं दृढ बध । भेदोनि पदचक्राचे भेद । कुंडलिनीचा रूध । अतिसुप्रद
यापटिला ॥ २७ ॥ ते खवळली महाशक्ती । वंगें चालिली ऊर्ध्वगती । पत्रन प्राग्नि
प्रासिती । योगस्थिती गगनाते ॥ २८ ॥ शोषूनि सहस्रदळाचे पाट । आँटपीठ आणि
गोल्हाट । क्रमोनिया श्रीहाट । आली अतिउच्चट ब्रह्मस्थाना ॥ २९ ॥ तेथ परमानंदाचा

१ यज्ञसाक्षात्कारासाठी नष्टपद करणारे २ पापासनाचा, अमंगळ निपत्रबाणाचा ३ पदसंगी ४ वाग्वाक्य ५ धर
थपले ६ मन्त्राची ७ समान ऐश्वर्य ८ या नावाने शुद्धीला आधारणासार व्यूह आहे ९ भागवतपेश्वर्यांतें.
१० ताम्रळ, दुपार व संध्याकाळ ही तीन उपासना, त्या त्या वेळचे सा ११ अति तत्पर १२ त्रिभिन्ना १३
पोलापिला १४ पुष्पिणी जाणत कशी करायची, ती जाणत सत्त्वावर वेदग्रहि अष्टापानातुं कर्ण पातें याविषयां
पशाचीच पणन शनिशरी जगाम ६ आँट्या २२१-२२२ पदा

भोग । त्रिवृत्तींचा सयोग । यापरी अभ्यासोनि योग । हा भजनमार्ग योग्यांचा ॥१३०॥
 तुझी जाणावया माया । एक भजो लागले तुझिया पाया । सर्वथा अतर्क्य तुझी माया ।
 देवराया श्रीकृष्णा ॥ ३१ ॥ माया न लक्षेचि लक्षितां । तोचि मायामोह जाला चित्ता ।
 मग ते सिद्धीलागीं तत्त्वता । चरण भगवंता पूजिती ॥ ३२ ॥ आणिकही एक पक्ष । तुज
 भजावया मुमुक्षु । जाले गा अतिदक्ष । अध्यात्मपक्षनिजयोगे ॥ ३३ ॥ आत्ममायेचा
 नाशू । करावया जिज्ञासू । निजात्मबोधें सावकाशू । अतिउल्हासू पूजेचा ॥ ३४ ॥ विवे-
 काचिया भावना । नित्यानित्याची विवंचना । करुनि आणिता अनुसधाना । सर्वत्र जाणा
 तूंचि तूं ॥ ३५ ॥ जे अनित्यपणें वाळिले । ते मायिकत्वे मिथ्या जाहले । मग चिन्मात्रेक
 उरले । निर्वाळिले निजरूप ॥ ३६ ॥ एवं पाहतां चहूंकडे । तुझेचि स्वरूप जिकडे तिकडे ।
 मग पूजिती वाडेंकोडें । निजसुरवाडे सर्वत्र ॥ ३७ ॥ जे जें देखती जे जे ठार्यां । ते ते
 तुजवाचूनि आन नाहीं । ऐसा सर्वत्र चरण पाहीं । ठार्यांचा ठार्यां पूजिला ॥ ३८ ॥

पर्युष्टया तव धिभो वनमालयेय ससर्पिणी भगवती प्रतिपत्तिवच्छ्री ।

य सुप्रणीतमसुयाऽर्हणमाददन्नो भूयात्सदाऽङ्घ्रिगुमाशयधूमकेतु ॥ १२ ॥

ऐसे सर्वत्र तूते पूजिती । ते भक्त पढियते होती । त्याची पूजा तेही अतिप्रीतां । स्वयें
 श्रीपती मानिसी ॥ ३९ ॥ रानीची रानवट वनमाळा । भक्तीं आणूनि घातली गळां ।
 रमा साडोनि उताविळा । स्वयें भाळला माळेसी ॥ १४० ॥ भक्तीं अर्पिली आवडी ।
 ह्मणोनि तिथेची अधिक गोडी । शिळी जाली तरी न काडी । अर्धघडी गळाची ॥ ४१ ॥
 भक्ती भावाधें अर्पिली । देवे सर्वांगी धरिली । यालागीं सुको विसरली । टवटवीत सर्वदा
 ॥ ४२ ॥ तिचा आस्वादिता गंधु । भावे भुलला मुकुटु । श्रियेसी उपजला ऋषु । सव-
 तीसबंधु माडिला ॥ ४३ ॥ मज न येता आधी । भक्तीं अर्पिली नेणो कधी । मी तरुण
 साडोनि त्रिशुद्धी । ते वृद्ध खादी वाहातसे ॥ ४४ ॥ देव नेणे भोगाची खूण । ती वृद्ध मी
 तरुण । परी तिशींच भुलला निर्गुण । गुणागुण हा नेणे ॥ ४५ ॥ मज चरणसेवा एकादे
 वेळा । हे सर्व काळ पडली गळा । मजहनि स्नेह आगळा । नेला वनमाळा सर्वथा ॥४६॥
 माते डोवळूनि वेगी । हे वैसली दोही अंगीं । इसी वोलतो श्रीशाङ्गी । मजचिलंगी
 त्यागील ॥ ४७ ॥ मज दीधली चरणाची सेवा । इचा मत्सरू किती सहावा । आपाद
 आवरिले यादवा । माझी सेवा हरितली ॥ ४८ ॥ मी कुळात्मजा क्षीरेंवधीची । हे रानट
 रानीची । खादी वैसली देवाची । भीड भक्तांची ह्मणवूनी ॥ ४९ ॥ हे भक्तिवळें वैसली
 खादीं । कहीं नुतरेचि त्रिशुद्धी । रमा वनमाळेंते वंदी । द्वेषवुद्धी सांडोनी ॥ १५० ॥ ऐसी
 भक्ताची पूजा । तुज आवडे गरुडध्वजा । सुंप्रणीत भावो वोजा । चरणीं तुझ्या अर्पिल्या
 ॥ ५१ ॥ तो चरणधूमकेतु तुझा । आमुच्या पापाते नाशू वोजा । पुन पुन गरुडध्वजा ।
 पापसमाजा निर्दळू ॥ ५२ ॥ करिता चरणाचे वर्णन । न धांये देवाचे मन । पुढतपुढतां
 चरणस्तवन । ध्वजलक्षण वर्णिती ॥ ५३ ॥

१ योगाचा २ जाणण्याची इच्छा करणारे ३ विचारास ४ टाकलं ५ चिद्रूप ६ शुद्ध केलेले ७ आवडीनं
 ८ अवढते ९ डबळण 'मिया रत्ना । टावलोनि केकी परीती'—ज्ञानेश्वरी अध्याय ९—४८० १० वैसविली
 ११ पायापर्यंत १२ इया देवा १३ हरण करण घेतली १४ क्षीरसागराची मुलवत कन्या १५ नम्रभावाने
 १६ खच्छ, निमेज १७ चरणरूपी धूमनेत्रे पापपासनाना जाळून टागे १८ वेजा १९ मूस होत नाही

केतुखिक्रमयुतक्षिपतत्पताको वस्ते भयाभयन्रोऽसुरदेवचर्मो ।

मृगांय साधुषु पलेष्वितराय भूमन् पाठ पुनातु भगवन् भजतामघ न ॥ १३ ॥

वलिवंधनीं अनंता । त्रिविक्रमचरणु वाढता । सत्यलोकाही वरुता । टिसे झळकता श्रीचरणु ॥ ५४ ॥ चरणु वाढला सर्वांबरी । तो केतु वोलिजे कवीश्वरीं । पताका झळकत कवणेपरी । सुरसरित् निजगंगा ॥ ५५ ॥ वलिवंधनीं आवेश । चरण उचलिला दुराश । नखें भेदला आवरणकोश । जळ वहुवस चालिले ॥ ५६ ॥ चरणस्पर्शें भगवता । जाली जीवनासी पवित्रता । ब्रह्मा कमंडळीं धरिता । शिवे माथां वाहिली ॥ ५७ ॥ चरणध्वजी पताका ते गगा । त्रिवाहिनी त्रिपथगा । चरणशोभा श्रीरगा । नयनभृगा उल्हासू ॥ ५८ ॥ केतु झळकलिया पाठी । आसुरी सेनेसी भय उठी । दैवी सपत्तीचे पोटीं । अत्यंत उठी आल्हादु ॥ ५९ ॥ आणिक चरणाची कथा । देवांसी स्वर्गसुखदाता । तोच चरणु अधर्मवंता । होय तत्त्वता नरकहेतू ॥ ६० ॥ एक तरले चरण पूजिता । एक तरले चरण ध्याता । चरण उपेक्षिती सर्वथा । अध.पाता ते जाती ॥ ६१ ॥ चरण वंदिती का निदिती । ते निजपदाप्रती जाती । सर्वथा जे उपेक्षिती । अधोगती- तयासी ॥ ६२ ॥ चरण वदितां तैरली शिळा । निदिता उद्धरिले शिशुपाळा । जे उपेक्षिती चरणकमळा । तया खळा रौरव ॥ ६३ ॥ ऐकें स्वामिया व्यापका । ऐसा तुझा चरण निका । आमुच्या सकळ पातका । क्षणार्थें देखा उद्धारू ॥ ६४ ॥ जेय पापाचा जाला उद्धारू । तेथ सहजचि खुटला दुराचारू । ऐसा तरावया ससारू । चरण साचारू पं तुझा ॥ ६५ ॥

नस्रोतगाव इव यस्य वशे भगवति ब्रह्माव्यस्तमुभृतो मिथुरर्चमाना ।

वालस्य ते प्रकृतिपूरुषयो परस्य दा नस्तनोतु चरण पुत्रपोत्तमस्य ॥ १४ ॥

निजसुखाते विस्तारितां । तुझा चरण जी अच्युता । काळादिकर्मांचा शास्ता । आत्मा नियंता देवाचा ॥ ६६ ॥ तूं काळाचा निजनियंता । काळासी अकाळें न करवे सत्ता । देवासी अधिकारी स्थापिता । देवनियता तूं कृष्णा ॥ ६७ ॥ कर्मस्वामी तू कृष्णनाथा । इन्द्रियक्रिया समस्ता । कोणा न करवे अन्यथा । कर्मनियता श्रीकृष्णु ॥ ६८ ॥ ब्रह्मादि शरीरधारी । तुजआधीन गा श्रीहरी । जैसे नाथिले बेल नागरीं । कृपीवंतू धरी स्वामित्वें ॥ ६९ ॥ तेथ जो राहे मागे पुढे । तो झोडिजे आसुडें । तुझे आज्ञेवरी रोकडे । वर्तती गाढे कळिकाळादिक ॥ ७० ॥ ससारलक्षण जेतासी । अधिकारी जुपोनि सर्वासी । निजकर्में क्षेत्रासी । तूं वाहविसी निजाज्ञा ॥ ७१ ॥ रांवोनि अहकाराची भेटी । महत्तत्त्वाचें

१ ध्वज २ जळला ३ मूळत 'चल' शब्द आहे, त्याबद्दल प्रथम 'अभमवत' असा प्रतिपाद टिकून 'प्रमुपदा' ही उपेक्षा करणारे' अस पुढाला आल्यात नाथानीं स्पष्टकरण केल' आहे वस, शिशुपालादि प्रमुपदानांनीं तिसा कर्मनही तरले, वेढ्या त्यांना 'चल' असे क्षणता येत नाहीं जीवांचा आद्य धर्म 'प्रमुपदान' मरण, ध्यान करण' हा होय, क्षणून त्यांची उपेक्षा करणारे तच अभमवत चल होत अस गावानीं स्पष्ट करून दामविले आहे याच नाव रसिक । मूल प्रथाचा मतलब जाणून स्पष्ट शब्दांनीं प्रवृत्त करणारे जे ज्ञानेश्वर, एकनाथ यानाच 'दीनारार' ही पदवी शोभते ४ उद्धरिल्ली ५ भगवताचा चरण सव पापापासून जीवांना सोडवितो अभ शुतिवचनही आहे - "वृण पवित्र नितत पुराण येन पूतनरति दुष्टतानि । तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अतिपाप्मानमरातिं तरम ॥ १ ॥ लोक्य द्वारमर्चिसवपित्र । ज्योतिष्मद्भजमान महन् । अमृतस्य धारा बहुधा रोहमान । चरण नो लोने मुषिता दधातु ॥ २ ॥" ६ रोगार ७ काळासाठी असाळा सत्ता करवत नाहा, कारण, हा तुझा दृष्टेप्रमाणे वागणारा आहे ८ वेगळ पातलेले ९ येतकरी तो जमा येलाख्या नागत वेसण घालून त्यांना म्ये-टेन फिरवितो तमे 'तुमि आहेवरी रोरने' । वर्तती गाढे कळिकाळादिक' १० शरीरपाप्मान ११ तिवटा ही ओवी फार उदात आहे

खळें झाडी । त्रिगुणदोरें वापुडीं । वांधिशी कडोविकडी जीवपशूते ॥ ७२ ॥ उदोअस्तां-
चेनि झणत्कारें । देतां निजकर्मांचे फेरे । जो खांदा चुक्रवोनि वोसरे । तोचि मारे मारिजे
॥ ७३ ॥ हा वोल जरी ह्यणसी वायां । सृष्टिकर्त्रा धरिती माया । मजसी सर्वंध नाही
यया । देवगया हें न ह्यणे ॥ ७४ ॥ मायेसी तूं अधिष्ठान । यालागीं तूं परम कारण ।
तुझिये माडीवरी जाण । क्रीडास्थान प्रकृतिपुरुपां ॥ ७५ ॥ तूं मायेहूनि अपारू । प्रकृति-
पुरुपांहूनि परू । काळाचा काळ तू दुर्धरू । सर्वसहारू कर्ता तूं ॥ ७६ ॥ आमुच्या
निजसुखा उत्तमा । तुझा चरणविस्तार मेघश्यामा । हेंचि मागो पुरुपोत्तमा । कृपा
आहांवरी कीजे ॥ ७७ ॥

अस्यासि हेतुरत्रयस्थितिसयमानामव्यक्तजीवमहतामपि कालमाहु ।

सोऽथ त्रिणामिरतिलापचये प्रवृत्त कालो गभीरय उत्तमपूरपत्स्यम् ॥ १५ ॥

जगाची उत्पत्ति स्थिति । तुजचिपासोनि श्रीपति । सकळ संहारिता अर्ती । तूंचि
निश्चिर्ता महाकाळु ॥ ७८ ॥ क्षोभलिया तामसी शक्ती । सृष्टीचा प्रलय करी अर्ती । तेथे
वीजरूपी अव्यक्ती । जीव राहती सूक्ष्मत्वे ॥ ७९ ॥ मग उत्पत्तीचे काळवेळे । तांच वीजें
विरूढती सकळे । पाल्हेजेंती स्थितिकाळें । पुष्पफळें सफळित ॥ १८० ॥ हे गुणक्षोभाची
अवस्था । तेथ मी नव्हे प्रलयकर्ता । ऐसें ह्यणसी जरी कृष्णनाथा । तरी हे कथा परि-
येसीं ॥ ८१ ॥ तुझा सांचार जालिया भावो । माया महत्तत्त्व आणि जीवो । नासोनियां
दास पाहा हो । निजपदीं निर्वाहो भोगिती ॥ ८२ ॥ त्या तुज सकळ संहारिता । कोण दुर्ध-
दता कृष्णनाथा । कारणेंसी प्रलयकर्ता । तूंचि सर्वथा महाकाळु ॥ ८३ ॥ कळो नेदिसी
संसारस्थिती । अतिसूक्ष्म काळगती । नाश करिसी अर्ती । निजप्रकृतिविकार ॥ ८४ ॥
प्रलयसी प्रमाण मूळ । लय निमेष घटिका पळ । अहोरात्र त्रिकाळ । त्रिनाभी केवळ जो
ह्यणिये ॥ ८५ ॥ ऐसिये गंभीर गतीसीं । मायामहत्तत्त्व नाशिसी । तो तूं महाकाळ होसी ।
हृषीकेशी श्रीकृष्णा ॥ ८६ ॥

एतत्त पुमान् समधिगम्य ययाऽस्य वीर्यं धत्ते महान्तमिव गर्भमभोधवीर्य ।

सोऽथ तयानुगत आत्मन आण्टकोश हंम ससर्ज वहिरावरणरपेतम् ॥ १६ ॥

पुढतीं सृष्टीचा स्रजिता । तूचि होसी गा अनंता । ते उत्पत्तीची अवस्था । मूळकर्ता
तूचि तूं ॥ ८७ ॥ तुझी लोहोनि वीर्यशक्ती । होये पुरुपासी पुरुपत्वप्राप्ती । तेणे अगीका-
रुनि प्रकृती । केले उत्पत्ती गर्भाधान ॥ ८८ ॥ तेचि ते वेळी प्रकृती । महत्तत्त्वा होय गर्भ-
वती । पंचतत्त्वेसीं गर्भो धरिती । हिरण्यवर्ण अंडाते ॥ ८९ ॥ तें अमोघ वीर्य प्रवळ । गर्भो
विश्वाकार घाल । धरिती जाहली वेळीं । ब्रह्मांड सकळ अडामार्जी ॥ ९० ॥ जैसे
गर्भासी उल्लेव जाण । तैसे अडासी वहिरावरण । संस्रधा नेमस्त प्रमाण । तूं निर्माण कर-
विता ॥ ९१ ॥ पृथ्वी जळ अनल अनिल । नभ आणि अहकार स्थूल । सातवें तें अति-
सवळ । जाण केवळ क्रियासूत्र ॥ ९२ ॥ त्या गर्भासी जंतनेवरी । तूचि आतू आणि

१ पृथ्वीचे सरतो २ आश्रयस्थान ३ ञारमोटा, श्रेष्ठ ४ उगवतात ५ पालवतात, पळय फुडतात ६ आ-
ललेपरी ७ परोवर ८ स्वरूपज्ञान ९ निर्वृत्तता १० संहारस्थिति ११ मिळवून १२ लाडली, त्रिय
१३ आण्टान, जावण १४ सात प्रकारांनी (पुगळ गोरी महा) १५ पालव पोषण बरणारा

चाहेरी । रिघालासी सूत्रधारी । खांवसूत्री जैसा का ॥ ९३ ॥ ऐसे जग जाले दोधा-
पासूनी । परी तिसरे न देखो कोणी । अवधी सृष्टी दोधी जणी । दुमदुमुनी भरलीसे
॥ ९४ ॥ वाती लावूनी पाहता । तिसरे न लगेचि हाता । दुसरी प्रकृती निर्धारितां ।
तेही सर्वथा टंवाळ ॥ ९५ ॥ ऐसा दुजेनेवीण एकला । एकलाचि विश्व जाला । आरुळीत
कौशल्यकळा । महंमर्दना श्रीकृष्णा ॥ ९६ ॥ एव एकलेपणे तूं कर्ता । त्यालागीं लेपु न
लगे सर्वथा । कर्म करुनि तूं अकर्ता । तेचि कथा परियेसी ॥ ९७ ॥

तत्तत्पुत्रश्च जगतश्च भवानधीशो यन्माययोत्थगुणविक्रिययोपनीतान् ।

अर्धांशुपत्रपि हपीकपते न लिप्तो येऽ ये न्वन परिहृतादपि विभ्यति स्म ॥ १७ ॥

चरें आणि अचरें । जगमें आणि स्थावरें । या जगाचा स्वामी तूं निर्धारें । केले खरें
गतश्लोकीं ॥ ९८ ॥ तेंचि स्वामित्व कैसे घडे । हें जरी पुससी धंडफुडें । तरी तेहीविर्लीं
रोकडें । वचन गाढे अवधारीं ॥ ९९ ॥ निजमायेचेनि योगें । नाना विषय भोगिती अगें ।
ते भोगिलेपण अगो न लगे । अकर्तात्मसगे अलिप्त ॥ २०० ॥ तोचि अकर्तात्मवोधू कैसा ।
जरी ह्यणगीं हपीकेशा । ते आगमनिगमा अतर्क्य दशा । परम पुरुषा परियेसीं ॥ १ ॥
भोग्य भोग भोक्ता । या तिहींते तूं प्रकाशिता । जेरीं घटीं विंवोनि सविता । अलिप्तता
स्वभावे ॥ २ ॥ घटजळप्रतिविवासी । स्वयें सविता प्रकाशी । प्रकाशूनि अलिप्त त्यासी ।
तेरीं तू भोगासी श्रीकृष्णा ॥ ३ ॥ अथवा कर्म कार्य कर्ता । या तिहींमाजी निजात्मता ।
देखे तो अभोक्ता । भोगोनि तत्त्वता निजभोग ॥ ४ ॥ दर्पणींच्या प्रतिविवासीं । जो प्रव-
र्तला भोगासी । व्यभिचाराचा आळ त्यासी । केरीं अगासी लागेल ॥ ५ ॥ जगचि हें
अवघें । जो होऊनि ठाके अगें । त्यासी वाधावे कोणे भोगें । निजात्मयोगें योगिया ॥ ६ ॥
ऐशिया घोधाचेनि वळें । तो विषयावरी जरी लोळे । तरी विषयाचेनि विटाळें । बोधुं न
मैळे तयाचा ॥ ७ ॥ तो घेणे देणे करी । पाहता दिसे व्यवहारी । नांदताही घरदारीं ।
त्यामाझारी तो नाही ॥ ८ ॥ नेणोनि वोधाची मोगी । भोगत्याग केला योगीं । तरी काप-
ताति मर्वागीं । वासना अगीं उरलीसे ॥ ९ ॥ स्वमीं विषय देखती । जागे जाल्या प्राय-
श्चित्त घेती । नाही मावळली अहकृती । यालागीं भीती सर्वदा ॥ २१० ॥ ऐशिया जी विप-
यभेडा । नाही निजवोधु धंडफुडा । तैसा नव्हेसी तू निधडा । दिसे रोकडा निजवोधू ॥ २११ ॥

सायावलीकल्पनशितभावहारिभ्रमण्डलप्रहितमौरतमप्रशोण्डे ।

पल्प्यन्तु पोटशमलसमनह्मार्णवैस्त्रिन्द्रिय विमथितु करणेन विभ्य ॥ १८ ॥

मी निधडा निजवोधें सपूर्ण । ह्यणगीं देखो न शके करण । ये अर्थांचें उपलक्षण । ऐक
ते खूण स्वामिया ॥ १२ ॥ सोळा सहस्र पल्या घरीं । आणि गोकुळींच्या परनारी ।
कुजादि मथुरेमाझारी । कर्णकुमारी भोगिल्या ॥ १३ ॥ मुजी नव्हता आर्धी । भोगिली
त्या गोवळी पेंधी ११ । धरोनिया सांदीविदीं । नदोनदीं असर्य्य ॥ १४ ॥ अविर्धा भोगिता

१ जालासी २ आणुलिये ३ गीं ससारा । देवदिया चराचरा । परी नेदिसीचि तिसरा । शोभ लागो ॥ अष्ट प्रकरण १
३ मिष्ठा, सोटी ४ दुसऱ्यावाचा एकरा ५ तूचि ६ प्रसन्न्याही शम्भू ७ मग ८ लाविपयीं ९ सप्त
१० शामनग ११ आत्मज्ञान मळिग होत नाही १२ मार्ग १३ विषयाच्या वासुदेवोवाला मिषान्याळ १४ गरीगर
१५ धैर्यान्, छातेंना 'विघडे' वीर पटले रणीं - हनिमणींन्यवर ज्याय १३-४ १६ कर्णकुमारी (करणकुमारी) =
संहरजाभासील एमारिया क्षत्राविरोलु करण - अमरयोग १७ पागळा १८ कौनार्णव्यात

नारी । बोध न मळेचि श्रीहरी । अंग रिघालासी क्षीरसागरीं । अर्जुना करीं धरोनी ॥ १५ ॥
 शेषशायी नारायणा । उत्कंठा तुझिया दर्शना । तेणे उपावो केला जाणा । हरुनि ब्राह्म-
 णाचीं वाळें ॥ १६ ॥ जेवीं आपुले स्वरूप आपण । पहावया कीजे दर्पण । तेवीं पहावया
 कृष्णार्जुन । स्वयें नारायण अपत्यें आणी ॥ १७ ॥ तूं अवतार नरनारायण । तुझें ध्यावया
 दरुपण । ब्राह्मणअपत्यें जाण । म्यां आपण आणिलीं ॥ १८ ॥ ऐसे नारायणाचे वोल ।
 संप्रम अतिसखोल । आर्हां ऐकिले गा सकळ । तुझा बोध अकळं श्रीकृष्णा ॥ १९ ॥ तीं
 ब्राह्मणाचीं अपत्यें । जी बहु काळ जालीं होतीं मृतें । तुवां आणोनि दिधलीं श्रीअनंतें ।
 तीं देखिलीं समस्तें चरितें आह्मी ॥ २० ॥ तुझी नारायणासी आस्था । तेथ आमुची
 कवण कथा । पार न कळे जी अच्युता । गुणातीता श्रीकृष्णा ॥ २१ ॥ मागा अवतार
 जाले । परी ऐसे चरित्र नाहीं केले । विधिवेदा लाजविले । व्यभिचारिया दिधले निजपद
 ॥ २२ ॥ जें म्या भोगिलें स्त्रियासी । तें तूं उदासीनत्वे ह्मणसी । तेणे वाध न पवे
 बोधासी । ह्पीकेशी तें न घडे ॥ २३ ॥ हावभावविलासेसी । अंग दोंविती चपळतेसी ।
 तुज लक्षोनि पुरुषोत्तमासी । कामवाणासी योजिती ॥ २४ ॥ धाऊनि भ्रूमडलाचे वेढे ।
 व्यंकट कटासैं वाण गाढे । सुरतमंत्री रोकंडे । केले घडफुडे सतेज ॥ २५ ॥ ज्या वाणाचे
 घायीं । इंद्र खोचला सहस्रा ठायीं । शिव लोळविला पाहीं । मोहिनीच्यामोहीं महावाणें
 ॥ २६ ॥ ज्या वाणाचा पिसारा । लागताचि प मेदरा । तपसी घेतला पुरा । सोडोनि घर-
 दारा पळाले ॥ २७ ॥ ऐसे सोळा सहस्र वाण । अखंड तुजचिवरी मधान । करितां न 'मैळे
 बोधु जाण । अतिविदान हें तुझे ॥ २८ ॥ घरींच्या स्त्रिया सहस्र सोळा । गोकुलादि मधु-
 रेच्या अवळा । तुज विपयी करावया गोपाळा । नव्हती सकळा समर्था ॥ २९ ॥ त्यांचेनि
 तुज न करवे विपयी । परी त्या त्वा केल्या निर्विपयीं । ऐसा तूं त्रैलोक्याचे ठायीं । स्वामी
 पाहीं श्रीकृष्णा ॥ २३० ॥ ऐसी तुझी कीर्ती ऐकता । अथवा चरणतीर्थ घेता । याचि
 दोहीं तीर्थांची समर्थता । पवित्रता जगासी ॥ ३१ ॥

विभ्यस्तवामृतकथोत्तवहासिलोक्तया पाठावनेजसरित नमलानि हनुम् ।

आतुध्व श्रुतिभिरङ्गिमद्गसङ्गैस्तीर्थद्वय शुचिपदम उपस्पृशन्ति ॥ १९ ॥

तुझिये कीर्तीचे श्रवण । आतंरमलाचे क्षालन । करुनिया वृत्ति जाण । परम पावन
 कीर्तने ॥ ३२ ॥ तुझिया चरणांची गंगा । सकळ पातकें ने भंगा । ते पाँयवणी श्रीरगा ।
 पवित्र जगाते करी ॥ ३३ ॥ या दोही तीर्थांचे सेवन । अखंड करिती साधुजन । तेणे होऊनि
 परम पावन । समाधान निजवृत्ती ॥ ३४ ॥ अवतारांचे अर्ती । ये दोनी तीर्थी अतिवि-
 ख्याती । प्रगट केली तुवां क्षिती । तरावया श्रीपति निजदासां ॥ ३५ ॥ एक श्रवणे एक
 म्नाने । दोनीं तीर्थें परम पावने । प्रगट केलीं जगजीवने । मलिन जन तरावया ॥ ३६ ॥

१ थाग लागू न ठेणारा, गूढ २ ब्राह्मणाचा मेहेलीं मुले क्षीरसागरातून आणून दिलीं ३ गूढ स्वरूप ४ दाऊनि
 ५ चतवून ६ वाकल्या व्यंकट ह्मणजे वाकडा व्यंकटी=वाङ्मयेपण 'जे राजाची व्यंकटी साडी'-दानेश्वरी-भरतवाच्य
 व्यङ्ग्येशदेव ह्मणजे वाक्याचा (सळाचा) शाखा ७ नेत्रकटाक्षाच्या द्वारें सुरतघवणी सूचना करितात ८ घसका, भीति
 नावाच्या 'वेडका मदन । तो केवळ पचानन' या सुप्रसिद्ध पदात, "घडक मारिली घकरा । केला
 ब्रह्म्याचा मातेरा । इंद्रचद्रासीं मेदरा । लाविला ज्याणें ॥ २ ॥" असे आहे ९ वरील पदातच 'विद्यामित्र-
 सारिखा ऋषी । नाडिला जाण' असें आहे १० मळे ११ विलक्षण कौशल्य १२ रामकीर्तेच रहस्य हच आहे
 १३ चिंताते पापाचें १४ पायापासून तिघांली गंगा

श्रीवादरायणिसवाच-इत्यसिद्धं विदुषं सेना शतघतिर्हरिम् । अभयभापत गोविन्द प्रणम्याम्बरमाश्रित ॥ २० ॥

शुक ह्यणे परीक्षिती । यापरी देवीं समस्ती । स्तविला स्वानंदं श्रीपती । परमभक्ति-
भावायै ॥ ३७ ॥ ऐसा करुनि स्तुतिवाद् । सतोपविला गोविंदु । देवासी होत असे आल्हादु ।
परम विनोदु सर्वासी ॥ ३८ ॥ स्तुति करावया अग्रणी । ब्रह्मा शिव पुढे येऊनी । तिहीं
जयजयकार करुनी । लोटागणे घातली ॥ ३९ ॥ देव राहूनिया गगनीं । हात जोडोनि
विमानी । विनंती करावयालागोनी । ब्रह्मा पुढें राहोनी बोलतु ॥ २४० ॥

ब्रह्मोवाच-भूमेर्भावावताराय पुरा विज्ञापित प्रभो । त्वमस्माभिरशेषात्मसत्तयैवोपपात्तम् ॥ २१ ॥

उतरावया धराभारा । पूर्वां प्रार्थिलासी यदुवीरा । अभय द्यावया सुरवरा । आह्मी
श्रीधरा विनविले ॥ ४१ ॥ आह्मी विनविले जैसे । तुवा कार्य केले ह्यणो तैसे । त्याह-
निया विघोपें । केली निजैविन्यासे धर्मवृद्धी ॥ ४२ ॥ तूं सर्वेश्वरु सर्वात्मा । जे कार्य न
कळेचि आह्मा । तेही तुवा पुरुषोत्तमा । घनश्यामा सपादिले ॥ ४३ ॥

धर्मश्च स्थापित सखु मलयसन्धेयु व त्रया । कीर्तिश्च दिभ्रु त्रिक्षिता सत्रंलोकमलावहा ॥ २२ ॥

सत्यवादी साधु जे कांहीं । ज्याचा सकल्प तुझ्या पार्या । धर्म स्थापिला त्याच्या
ठायीं । तुवा पाहीं यथास्थित ॥ ४४ ॥ आणिक दज्ञ दिशाप्रती । विस्तारिली उदार कीर्ती ।
तेणे पावन त्रिजगती । होय निश्चिती श्रवणद्वारें ॥ ४५ ॥

अवतार्य यदोवशे विभ्रद्रपमनुत्तमम् । कर्माण्युद्दामवृत्तानि हिताय जगतोऽकृथा ॥ २३ ॥

पूर्णपुरुषा हृषीकेशी । तू अवतरलासी यदुवशीं । सीमा तुझिया रूपासी । वरवेपणासी
न करवे ॥ ४६ ॥ तू सर्वाभार्जी सर्वोत्तम । देखता वृत्तींसी उँपरम । लीलाविग्रही पुरुषो-
त्तम । मनोरम सकलिका ॥ ४७ ॥ कर्म केलीं परमाद्भुते । गोवर्धन धरिला घाम हसैं ।
मुखें प्राशुनि वणव्याते । गोपालाते वाचविले ॥ ४८ ॥ मृता आणिले गुरुपुत्रासी । गत
गर्भ भेटविले देवकीसी । गोपालवत्से तूं झालासी । विधात्यासी भुलविले ॥ ४९ ॥ जगा-
चिया परम हिता- । लागीं नाना चरित्रकथा । करिता झालासी श्रीअनंता । कृष्णनाथा
निजजनका ॥ २५० ॥

यानि ते चरितानीना मनुष्या माधव कलौ । शृण्वन्त कीतयन्तश्च तरिष्यन्त्यजसा तम ॥ २४ ॥

कथाकांतुके विचित्रें । नाना परींचीं चरित्रें । परम पावन पवित्रें । येणें अवतारें त्या
केलीं ॥ ५१ ॥ कलियुगी साधुजन । या चरित्राचें श्रवण कीर्तन । करिता तरले जाण ।
मायामोह त्रिगुणेंसीं ॥ ५२ ॥

यदुवशेऽवनीणस्य भवत पुरुषोत्तम । नरत्तत व्यर्थायाय पद्मविशाधिक प्रभो ॥ २४ ॥

अवतरल्या यदुवशीं । पुरुषोत्तमा हृषीकेशी । सख्या या अवतारासी । जाली ते तुज-
पाशीं सागेन ॥ ५३ ॥ मृत्युलोकीं मनुष्यमर्यादा । शत वर्षे जी गोविंदा । ते अतिक्रमोनि
आवदा । अधिक मुकुंदा पंचवीम जाहलीं ॥ ५४ ॥

नाधुना तेऽस्तिलापार देवकार्यापनोपितम् । पुल च विप्रश्रापेन तदप्रायमभूदिदम् ॥ २६ ॥

यावरते येथ काहीं । देवकार्य उरले नाहीं । यादवकुळ ह्यणसी तेही । नष्टप्राय पाहीं
उरलेसे ॥ ५५ ॥ उठवणी आलें हीतिरु । का पास उपडिल्या पांगरु । तैसा यादनाचा

१ शृषीच्या भाषाल २ प्रार्थिले ३ स्वसामर्थ्यां ४ त्रियवृत्तीची कसमस तुला पाहताच मोडणे, व त्या तुदया सख-
पाच्या ठायीं लय पावतात ५ लोके देह धारण करणार, ६ पद्मदेवारा ७ सायुर्मर्यादा ८ हनीं दृश्यपीला आल्यानर

दळभारू । भूमिये भारू उरला असे ॥ ५६ ॥ निवर्णाचा फुटका डेरा । कां क्षयो लागल्या राजकुमरा । वणवा आहाळल्या अजगरा । यादववीरां ते दशा ॥ ५७ ॥ दारुण ब्राह्मणाचा शाप । नासला वीर्यवीर्यप्रताप । गळाला वाढिवेचा दर्प । केवळ प्रेतरूप दिसताती ॥ ५८ ॥

तत स्वधाम परम विश्वस यत्रि मन्यते । सलोकान् लोकपालात् पाटि वैकुण्ठ किङ्करान् ॥ २० ॥

यालागीं जी यादवराया । आह्मी वाहूं तुझ्या पायां । वेगु कीजे स्वधामा यावया । सुरवर्या श्रीकृष्णा ॥ ५९ ॥ ऐकें देवकीनंदना । जरी मानेल तुझिया मना । तरी निघिजो जी याचिया क्षणा । सुरसेनां तिष्ठत ॥ २६० ॥ सलोक लोकपाल जे जे । त्यांघरी तुवा कृपा कीजे । आह्मी किंकर गा तुझे । वचन मानिजे दासांचें ॥ ६१ ॥ ऐकें जी वैकुंठनाथा । तुझी थोर आह्मां अवस्था । आदिकरुनि उमाकांता । आणि समस्ता देवासी ॥ ६२ ॥

श्रीभागवानुवाच—अवधारितमेतन्मे यदाथ त्रिपुरेश्वर । कृत व कार्यमपि ए भूमेभारोऽप्यतारित ॥ २८ ॥

जो योगज्ञाना मुकुटमणी । मेघगंभीरया वाणी । ब्रह्मयाप्रती चक्रपाणी । हास्यवदनीं वोलिला ॥ ६३ ॥ नादब्रह्म मुंसावले । कीं निजानंदाचे फळ पिकले । तैसे श्रीमुखें वोलों आदरिले । भाग्य उदेले श्रवणाचे ॥ ६४ ॥ गौरवे ह्मणे ब्रह्मदेवा । संतोपलो तुझिया भावा । पुत्रबोहेकरुनि तेव्हा । उद्यंत खेवें हारि जाला ॥ ६५ ॥ आवडीं ह्मणे विबुधेंद्रा । सत्य तुझी वाङ्मुद्रा । तुझेनि वचने ब्राह्मणेन्द्रा । धराभारा उतरिले ॥ ६६ ॥ सकळ कार्य निःशेष । म्यां सपादिले देख । तरी उरले असे एक । थोर अटक मजलागी ॥ ६७ ॥

तदिद यादवकुल वीर्यवीर्यश्रियोद्धतम् । लोक जिघृक्षुद्बुद्ध मे चेलयेव महागण्य ॥ २९ ॥

यद्यसहस्य दसाना यदूना विपुल कुलम् । गन्तास्वयमेन लोकोऽप्यमुद्वेलेन विनक्ष्यति ॥ ३० ॥

हे यादवकुळ येथ । वीर्यवीर्यश्रियोद्धत । धर्म नाशावया उद्यत । अतिदंष्ट्र निजघळें ॥ ६८ ॥ हे छेदूं पाहती धर्ममूळें । म्यां आवरिले असती योगघळें । जेवीं सेंमुद्रातें मर्याद-वेळें । असे राखिले नेमूनी ॥ ६९ ॥ साडोनि ऐशियासी । मज गेलिया निजधामासी । हे प्रवर्ततील अधर्मासी । कोण यासी वारील ॥ २७० ॥ जैसा निर्मर्याद सागरू । सवळल्या सर्वसंहारकरूं । त्यासी कोण शकेल आवरूं । कैसा विचारू होईल ॥ ७१ ॥ हे अधर्मपर होतील गांढे । तुह्मासी पडेल सांकडें । सांगो धावाल मजपुढे । याचे रोकडें गाऱ्हाणे ॥ ७२ ॥ हे नाटोपती देवा । नाकळती दैत्या दानवां । हे अधर्म करिती जेव्हा । तुह्मीच मज तेव्हा सांगो याल ॥ ७३ ॥

इदानीं नाश आरब्ध कुलस्य द्विजशापज । यास्यामि भयन ब्रह्मवैतन्ते तयानय ॥ ३१ ॥

यालागीं कुळनाशासी त्वरित । आजिपासोनि सुमुहूर्त । केला असे गा निश्चित । यथोचित यादवा ॥ ७४ ॥ ऐके सखया प्रजापती । या कुळनाशाचिया अंती । तुझिया भुवनावरुनि निश्चिती । निजधामाप्रती येईन ॥ ७५ ॥ ऐसे वोलिला प्रभू । ऐकोनि शंभु स्वयंभू । आनदला देवकंदंबु । समारभू माडिला ॥ ७६ ॥ जयजयकारू केला सकळीं । परमानंदें पिटिली टाळी । चरण वटूनि वनमाळी । पुष्पाजळी अर्पिल्या ॥ ७७ ॥

१ गवताची वाटोळी बैठक केलेला २ पोळलेल्या ३ वाढतेपणाचा, ऐश्वर्य बळमास जाण्याचा ४ वैकुण्ठ ५ देवप्रेषा ६ आवडेल ७ देवाची सेना ८ दर्शनाची उत्कठा, सेवासमागमाची उत्कटेच्छा, 'अवस्था लागली पोटा । दयाळुवा दया करी'—रामदास ९ मुनीत घातले १० श्रीकृष्णांत ११ हरि आश्रितन देण्याम उत्सुक झाला १२ देवप्रेषा, इरा १३ अडचण १४ वीर्य व लक्ष्मी यांनी उन्मत्त झालेले १५ अतिविद्वि १६ 'जैसी अशोमता सागरा । जपलित'—शानेश्वरी अध्याय १—३५४ १७ मोटे, अमर्याद १८ सकट १९ ब्रह्मा २० देवाचा समुदाय

श्रीशुक उवाच-इत्युक्तो लोकनाथेन स्वयम्भू प्रणिपत्य तम् । सह देवगणैर्देव स्वधाम समपद्यत ॥ ३२ ॥

शुक ह्यणे परीक्षिते । ऐकोनि कृष्णवंदती । सुरवर आनंदले चित्ती । आल्हादें करिती अभिवदने ॥ ७८ ॥ धाता सविता शूळपाणी । मिळोनिचा देवगणां । कृष्णासी घातल्या लोटागणी । चरण वटूनी निघाले ॥ ७९ ॥ एव वटूनी श्रीपती । आपुलालिया स्थानाप्रती । निघाल्या जी देवपत्नी । पवनगती विमाने ॥ २८० ॥

अथ तस्या महोत्पातान् द्वारवत्या समुत्थितान् । विलोम्य भगवाना यदुद्वृद्धान् समागतान् ॥ ३३ ॥

कुळनाशु करणं रोकडें । ऐसे कृष्णें नेमिले धडफुडे । तंव द्वारकेसी येरीकडे । महोत्पात गांटे उठिले ॥ ८१ ॥ गगनीं निघाले त्रिकेतुं । धूमकेतू दडकेतू । शिखेसहित गिरा-केतु । गगनाआतू उगवले ॥ ८२ ॥ माध्याही जाहला आघात । दिवसा उल्कापात होत । भूते नागरी नाचत । गगनाआत रुदती ॥ ८३ ॥ वृक जंबुक नगराआत । दिवसा चौवारा कुकात । नगरी भाळुंवा मुंकत । जन कापत देखोनी ॥ ८४ ॥ नगरा आतुवाहेरी । श्वानांची रडणीं भारी । मार्जारकैलहो नगरी । घोरोघरी होतसे ॥ ८५ ॥ गाई आरडती मध्यरात्रीं । लंकुरें खेळती झुंझारी । माणसाते झडपिती घारी । घुंघाती घोरोघरीं दिवांभीते ॥ ८६ ॥ चागीश्वरी क्षोभली गाढी । वोळीं ह्मणती आली यमधाडी । का रे धावता तातडी । आगी उडी घालू पाहता ॥ ८७ ॥ भूर्भूत भूमिकप । अग्निकिरणीं तपे आतप । धारेनि सोडिला अहा कंप । लागे झडप खरस्पशें ॥ ८८ ॥ धुळोरा उधळत नगरी । रज भरे डोळ्यासा-झारी । डोळे मुंघडती नरनारी । दिशा चारी धुमधुमिती ॥ ८९ ॥ ऐसे नाना परींचे उत्पात । नगरीं रुधिरवृष्टि होत । देखोनि यादव समस्त । भयचकित पे जाहले ॥ २९० ॥ यादव मिळोनि थोर थोर । वृद्ध वृद्ध करिती विचार । 'ये चिन्हें अरिष्टकर । विघ्न थोर दिस-तसे ॥ ९१ ॥ अत्रे आले कृष्णापाशी । वृत्तात सागती तयासी । उद्भिन्न देखोनि याद-वासी । हृषीकेशी वोलिला ॥ ९२ ॥

श्रीभगवानुवाच-एते वै मुमहोपाता सुचिष्टं तोह सर्वत । शापश्च न कुलस्यासीद्ब्राह्मणेभ्यो दुरत्यय ॥ ३४ ॥

कृष्ण यादवासी सागत । दिविभूअतरिक्षगत । उठिले जे महोत्पात । सर्वगत सर्वदा ॥ ९३ ॥ देखोनिचा त्या चिन्हासी । मजही आठवले मानसीं । ब्राह्मणशाप यदुकुळासी । चिह्णें त्यासी सूचकें ॥ ९४ ॥ ब्राह्मणाचा शापु मरा । नुळंघवे हरिहरा । तुळी आताचि विचार करा । नगरावाहिरा जनु काढा ॥ ९५ ॥

न वस्रव्यमिहास्माभिर्जिजीविषुभिरार्यन । प्रभास सुमहत्पुण्य यास्वामोऽद्यैव माचिरम् ॥ ३५ ॥

येथोनि द्वारकेची वस्ती । आही सांडावी समस्तीं । जीवी जाल्या चाड चित्तीं । तरी प्रभासांप्रती रिघावे ॥ ९६ ॥ वेगी करा रे तातडी । आजचि निघा लेंगडसवडी । साडा घरदाराची गोडी । येव अर्घ घडी न रहावे ॥ ९७ ॥

यत्र स्नात्या दक्षशापापृतीतो यक्षमणोद्गराद् । विमुक्तं त्रिदिपात्सद्यो भेने भूय क्लोदयम् ॥ ३६ ॥

एका समस्त यादवश्रेष्ठ । प्रभासतीर्थ महावरिष्ठ । जेथिचेनि स्नानें उडुराट । निस्तरला

१ कृष्णाची वाणी २ येऊनि ३ वायुवेगाने जाणाया ४ भयनर ५ शेंडेाक्षयें ६ घरणीकप यंगरे ७ नक्षत्राच पता ८ साह्ये ९ को-हे १० चहाळ्यावर ११ आखनी निचा कोरी १२ माजराची भाडणे १३ सुवडें १४ पृथ्वी तडनरी १५ वायू १६ उघडीत नाहींत १७ त्या १८ जीववायाची १९ जीवाची आवड अमेल तर २० त्वरा, पाई २१ एकदम, जलदी करून २२ उजु ह्मणजे तडनें त्याचा राामी, चंद्र २३ गुण, हाल, उडव

कष्ट क्षयाचे ॥ ९८ ॥ दक्षे निजकन्या चंद्रासी । सत्तावीस दिधल्या त्यासी । तो रतला रोहिणीसीं । येरां सर्वासी उपेक्षुनी ॥ ९९ ॥ दक्षे शापिले चंद्रासी । क्षयरोग लागला त्यासी । तेणे येऊनि प्रभासासी । स्नानदानासी पे केले ॥ ३०० ॥ स्नानमात्रे केवळ । क्षयरोग गेला तत्काळ । कळा पावला सकळ । गोभे निर्मळ निजतेजे ॥ १ ॥

वय च तस्मिन्नाह्वय तर्पयित्वा पितृन् सुरान् । भोजयित्वाग्निजो विप्रास्तानागुणवताऽन्धसा ॥ ३७ ॥

आह्मीही तेथ स्नान दान । पितृतर्पण देवतार्चन । करूं ब्राह्मणपूजन । जे संपन्न श्रुति-शास्त्री ॥ २ ॥ नाना परीची पक्वान्ने । गुणाधिक्ये मिष्टान्ने । देवां ब्राह्मणासी भोजने । नाना दानें विधानोक्त ॥ ३ ॥

तेषु दानानि पात्रेषु श्रद्धयोऽस्मा महान्ति वै । वृजिनानि तरिष्यामो दानेनाभिरिवाणवम् ॥ ३८ ॥

श्रद्धेचेनि नेटपॉटे । पाहूनि दानपात्रें चोखेंटें । दान द्यावे गोमटे । भूमी वोलेंटे जेवी वीज ॥४॥ ब्राह्मणाचे मुख ते क्षेत्र । पालवियेपेढीवीण पवित्र । ऐसे पाहूनि सुक्षेत्र । दाने विचित्र पेरावीं ॥ ५ ॥ विनीततेची सेलं बोल । श्रद्धेचे चाडें निर्मळ । शमदमादि वैल सवळ । ते तत्काळ जुंपोनी ॥ ६ ॥ ऐशिया वोर्जा परी । वीज पेरिलिया क्षेत्रीं । पीक पिकेल घुमरीं । पुरुपार्थ चारी लगडोनी ॥ ७ ॥ त्या पिकाचेनि सवळें । पापें तरोनि पे सकळें । जेवीं नावेचेनिया वळें । समुद्रजळें तरिजेती ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच-एव भगवतादिष्टा यादवा कुलनन्दन । गन्तु कृतधियस्तीर्थ सन्मदान् समययुजन् ॥ ३९ ॥

शुक ह्मणे कौरवनंदना । ऐकें परीक्षिती सजाना । कृष्णे दिधली अनुज्ञा । तीर्थविधाना प्रभासा ॥ ९ ॥ यादव उठिले गाढे । रथी जुंपिले जी घोडे । येर धांवती घेरांपुढें । चहूंकडे लगवग ॥ ३१० ॥

तन्निरिक्ष्योद्भवो राजन् श्रुत्वा भगवतोऽस्मितम् । दृष्ट्वादिष्टानि घोरानि नित्य कृष्णमनुव्रत ॥ ४० ॥

थोर वीरांचे वोभाट । गजरथांचे घडघडाट । द्वारकेमार्जी न फुटे घाट । प्रयाण उद्धट प्रभासाशी ॥ ११ ॥ हडबडली देखोनि द्वारावती । ऐक राया परीक्षिती । उद्धवास आठवले चित्ती । कृष्णवदती देवासी ॥ १२ ॥ कुळनाशासी त्वरित । आजिपासूनि सुमुहूर्त । तोचि देचे प्रस्तुत । कार्यार्थ निश्चित माडिला ॥ १३ ॥ उद्धव कृष्णासवे संतत । कृष्णानुमते तो वर्तत । सुरसवाद निश्चित । होता श्रुत तयासी ॥ १४ ॥ असतां येव कृष्णनाथ । द्वारकेमार्जी अतिउत्पात । उठिले ते मनोगत । जाण निश्चित कृष्णाचे ॥ १५ ॥ यादव नेऊनि प्रभासासी । अर्ध क्षणे नाशील यासी । जावया निजधामासी । हूपीकेशी उर्धेत ॥ १६ ॥ ह्मणाल कां नेले इतुके दुरी । नाशु न करीच द्वारकापुरीं । तरी तो सर्वज्ञ श्रीहरी । सूत्रधारी जगता ॥ १७ ॥ यादव देवांश निश्चितीं । सातवी पुरी द्वारावती । येथ निमाळ्या सायुज्यमुक्ती । हें जाणोनि श्रीपति न नाशी ॥ १८ ॥ यासी आहे पदाभिमान । द्वारकेमार्जी न घडे निर्धन । हें जाणोनि जगजीवन । करवी प्रयाण प्रभासासी ॥ १९ ॥ ब्रह्मशापाचे मूळ देखा । प्रभासासी निघाली ते येरिकां । हें कळलेसे यदुनायका । तेथ

१ गोट अत २ देऊ ३ सामर्थ्यान ४ चागळी ५ ओळ झालेल्या ६ पालविये पेढीवीण ह्मणजे पत्र व धुण्यावाचून पेढ ह्मणजे मुळा अगर घुसा, पेरणी करिताना वरची पालवी किवा अकर तोडावे लागतात, मुळ्या जमिनीत खोल गेल्या असतात त्या काटाळ्या लागतात, पण ब्राह्मणसुर ते असें शेत आटें कीं ज्यात दाने पेरताना धरील आयास पडत नाहात ७ उत्तम नमी ८ धान्य पेरण्याचें साधन ९ व्हावशीन १० जोरांन ११ तीर्थविधि करण्यास १२ गज-वजन गेली १३ कृष्णाची देवदासी बोलणाल १४ तत्पर १५ मरण १६ लढाळा, मागे अभ्यास १ ओंवी ३८१ पहा

सकळिकां धाडिलें ॥ ३२० ॥ स्वकुळ नासोनि श्रीपती । निघेल निजधामाप्रती । हें जाणोनि उद्धव चित्ती । बहुता रीती कळवळला ॥ २१ ॥ वाप्प कंठ निरोधिला । नेत्रीं अश्रूंचा पूर लोटला । स्वदुं सर्वांगी चालिला । हृदयीं दाटला हुंदका ॥ २२ ॥ कृष्णवियोगें अर्ध क्षण । तेंणे निघो पाहे प्राण । विसरला कार्यआठवण । कृष्णवदन निरीक्षी ॥ २३ ॥ वियोगप्राप्तीचे वाण प्रवळ । हृदयीं रुतले अतिसवळ । बुद्धि धैर्येंसीं होती विकळ । जीरी तळमळ लागली ॥ २४ ॥ एकात देखोनि श्रीकृष्णासी । धावोनि लागला पायासी । मिठी घालोनि चरणेमी । उकसाबुकसी स्फुंदत ॥ २५ ॥

विविक्त उपमगम्य जगतामीश्वरेश्वरम् । प्रणम्य शिरसा पादो प्राञ्जलिस्तमभापत ॥ ४१ ॥

जो जगाचा नियंता । त्या काळाचा कृष्ण कळिता । त्याचे चरणीं ठेऊनि माथा । विनीतता बोलतु ॥ २६ ॥

उद्धव उवाच—देवदेवेश योगेश पुण्यश्रवणकीर्तन । सहस्रैतत्कुळ नून लोक सत्यक्षयते भवात् ।

विप्रशाप समर्थोऽपि प्रत्यहज यदीश्वर ॥ ४२ ॥

उद्धव हाणे यादवेद्रा । देवेद्राच्या आदिइद्रा । योगियाच्या प्रबोधचद्रा । अंकळ मुद्रा पें तुझी ॥ २७ ॥ देवांमार्जी इद्र ईशु । त्या इद्राचा तूं जगदीशु । योगियामाजी श्रेष्ठ महेशु । त्याचाही ईशु तूं श्रीकृष्णा ॥ २८ ॥ तुझे जे श्रवणकीर्तन । तें पुण्यासी करी पावन । छेदी संसारभयबंधन । समाधान कीर्तने ॥ २९ ॥ सहरुनि निजकुळासी । साडोनिया या लोकासी । निजधामा जावो पाहसी । हृषीकेशी निश्चित ॥ ३० ॥

नाह तवाङ्घ्रिकमल क्षणार्धमपि केचन । लज्जु समुत्पद्ये नाथ स्वधाम नय मामपि ॥ ४३ ॥

अन्यथा विप्रशापासी । करावया समर्थ होसी । ते न करुनि कुळ सहारिसी । निजधामासी जावया ॥ ३१ ॥ ऐसे बोलतां आले रुढन । न धरत चालिले स्फुदन । आंसुवीं पूर्ण जाले नयन । धावोनि चरण धरियेले ॥ ३२ ॥ माथा ठेविला चरणावरी । सरसा स्वामी तूं श्रीहरी । आह्वासी साडूनिया दूरी । कैशापरी जासील ॥ ३३ ॥ तुझिया प्रयाणाची वार्ता । ऐकतांचि गा अच्युता । उभडु साठवेना चित्ता । वियोग सर्वथा न व्हावा ॥ ३४ ॥ जळावेगळीं मासोळीं । तैसा जीवु तळमळीं । निघुर जालासी अतकाळीं । वनमाळी मजलागीं ॥ ३५ ॥ तुज गेलिया पाठीं । मी दीनप्रदन ये सृष्टीं । कोणासी सागो गोड गोष्टी । श्वासु पोटीं न समाये ॥ ३६ ॥ निघोनि गेलिया आत्मा । प्रेतरूप उरे प्रतिमा । तुवा गेलिया निजधामा । तैसे आह्वा होईल ॥ ३७ ॥ तूचि आह्वा जनकु जननी । हा दृढ विश्वास आमुचे मनीं । केवीं जातोसी साडोनी । हणोनि लोळणी धातली ॥ ३८ ॥ तू निघालासी निजधामा । कोणासी निरविले जी आह्वा । का रुसलासी पुरुपोत्तमा । बोलु निजकर्मा आमुच्या ॥ ३९ ॥ मुकें वाळ साडोनि क्षितीं । माता रिघो पाहे सती । ते जेवीं ये काकुळती । तैसी रीती उद्धवा ॥ ४० ॥ गोडु गिळी आमिपकंजळु । सर्वेचि पारधी आंसुडी गळु । त्या मीनाऐसा विकळु । होय प्रेमळु उद्धव ॥ ४१ ॥ तुज गेलियावरी देवा । म्या कोणाची करावी सेवा । का रुसलासी गा यादवा । आमच्या देवा निश्चित ॥ ४२ ॥ कांटावणे आंड क्षितीं^१ । आधळें साडुनि जाये सांगाती । तें ग्लानी करी वनार्ता । तैसी गती

१ पाम २ विनती तो ३ ज्ञानचद्रा ४ अकळ=अकारहित, अवश्य चद्राला कळा आहेत, त्या प्रतीतीत येतात, परंतु तुम्ही मुद्रा शरद्व्य आहे ५ शाप उलटण्याला ६ अनावर ७ अज्ञानी ८ दुःखाचा उमाळा, गारवर ९ प्राण १० गरीर ११ स्थिती १२ साक्षाचा एक पात १३ ओटती, आपटती १४ कांताची भरवेत्ता. १५ आत्मानेन १६ घोषी

उद्धवा ॥ ४३ ॥ धावधांवोनी पायां पडे । धाय मोकलोनि रडे । मज सांडोनि तूचि पुढे । कोणीकडे जातोसी ॥ ४४ ॥ मी नव्हे पायांवेगळा । क्षण नोसडी चरणकमळा । तुझे प्रयाण जी गोपाळा । अतकाळा मज कालु ॥ ४५ ॥ तुझी थोर लागली संवे । मज न्यावे आपणासवे । हेचि प्रार्थीतसे जीवेभावे । कृपा यादवे मज कीजे ॥ ४६ ॥ तूं गरुडारूढ होसी । तेव्हा कृपेने वैसवी पाठीसी । सांडो नको हृपीकेशी । निजधामासी मज नेई ॥ ४७ ॥ सलगी दिधली जन्मवरी । अर्ता कां त्यागिनी दुरीं । कृपालुवा श्रीहरी । कृपा करी सर्वथा ॥ ४८ ॥ ह्मणसी मी निजकुळासी कालु । तो तुज केवी होईन कृपालु । हे न ह्मणे तूं दीनदयाळु । अतिस्नेहाळु भक्तांसी ॥ ४९ ॥ तुझी कृपा भक्तांवरी । यालागी मी सलगी करी । माते उद्धरी श्रीहरी । अणे ससारीं साडिशीं ॥ ३५० ॥

तव विक्रीदित कृष्ण नृणा परममद्भलम् । कर्णपीयूषमास्वाद्य लजलन्यस्त्रहा जन ॥ ४४ ॥

तुझी क्रीडा नानाखेळ । प्राणियांसी परम मंगळ । कर्णाद्वारे वेव्हाळ । निजनिर्मळ सेविती ॥ ५१ ॥ तुझे कीर्तिश्रवणाचे आवडी । लागली कर्णपीयूषी गोडी । तेथ अमृताची चवी थोडी । हो अर्ध घडी न लागता ॥ ५२ ॥ ऐशी ऐकता तुझी कीर्ती । सवासंना स्पृहा नासती । ते भक्तु तुज न विसवती । हृदयीं वाहती सर्वदा ॥ ५३ ॥ त्या तुज प्रत्यक्ष श्रीकृष्णासी । मज न साहवे वियोगासी । सवे लाविली आह्वांसी । सांजन्वेंसी स्वामित्वे ॥ ५४ ॥

शरपासनाटनस्थानस्नानश्रीढाशानादिषु । कथ त्वा प्रियमात्मान वय भक्तास्त्यजेमहि ॥ ४५ ॥

तूं तंव आमुचा स्वामी होसी । मज अर्धासंनीं वैसविशी । मजवेगळे हृपीकेशी । निजगुजासी तुज नाहीं ॥ ५५ ॥ अचाट कार्य पडे थोर । तेव्हा मज पुससी विचार । मी सागें जो जो मंत्र । तो तो साचार मानिशी ॥ ५६ ॥ जेव्हा भोजन करू रिघसी । माझें ताट तांटेसी माडिशी । जेवितां नाना विनोद करिशी । निजशेप देसी मजलागीं ॥ ५७ ॥ ब्रह्मादिका न लभे पंक्ती । तो मी जेवीं तुझिया पाती । शेषविभागी जी श्रीपती । केलें निश्चितीं त्वा मज ॥ ५८ ॥ मातें धरोनिया हातां । एकला वैससी एकाती । ब्रह्मादिकाची विनंती । तुजप्रती मी सागें ॥ ५९ ॥ कळो नेदिता कोणासी । तुवा केले रासक्रीडेसी । ते गुह्य सांगोनि मजपाशी । गोकुळासी धाडिले ॥ ३६० ॥ 'सेजेचे उठवून भीमंकीसी । मज आपणाजवळ निजविशी । ते निद्रेचिया सुसासी । समाधि कायसी वापुडी ॥ ६१ ॥ ऐशिया तुझे सगतीं । रात्री भोगिल्या नेणों किती । त्या मज सांडोनि श्रीपती । जाणे निश्चितीं करितोसी ॥ ६२ ॥ वेळु न गमे चक्रपाणी । मज घोलावूं धाडिशी रुक्मिणी । सारीपाडु आह्मी दोधी जर्णां । एकासनीं खेळिजे ॥ ६३ ॥ जेव्हा विहींळिये निघसी । मज आपुले रथी वैसविशी । दोघा गमन एके रथेंसीं । आजि उंचगलासी सांधांता ॥ ६४ ॥ जळक्रीडा करितां जळीं । करिता गोपिकासीं सांडोळी । तेव्हाही मी तुजजवळी । स्नानकाळी सर्वदा ॥ ६५ ॥ ऐसे सागो मी किती । तुजवेगळा जी श्रीपती । नाहीं जालों अहोरातीं । केवी न्या अर्ता सांडावे ॥ ६६ ॥ तूं स्वामी सखा सर्वात्मा । जीवाचा जीव पुरुपोत्तमा । तुझा वियोगु मेघव्यामा । केवीं

१ सयम २ शणै साडिती-स्नाय करु नकोत ३ कर्णागृती ४ धामनेमदट ५ स्वत च्या अथ्या आसागावर ६ साग, मात्तन ७ घाटेसी ८ पगतीला, बाजला ९ पलगावर निजठेव्या १० रुक्मिणीला ११ फेरफटा करणासाडी १२ षटाळ्यात १३ सगतीला १४ विनोद, घटामस्वरी "निररा जाईल रांडोळा । आझा भागि रुक्मिनी" - रुक्मिणी-संगवर प्रसंग ६-९ दुसरा धर्ष 'उपदास' गागे अप्पाय १-२, ३० पद्या १३ तुजपाभूत दूर व्हावे

आहां साहावेळ ॥ ६७ ॥ आमुचा जीवु आणि प्राण । ते तुझे गा श्रीचरण । ते वियोगदुःख साहावया जाण । समर्थपण मज नाही ॥ ६८ ॥ आमुचा हाचि लाभु अंब्यंग । जे तुझिया पायाचा सयोग । त्याचा न साहावे वियोग । देहभग जालिया ॥ ६९ ॥ देह राहेल तरी राहो । अथवा जाईल तरी जावो । तुझ्या चरणांचा वियोग पहा हो । न शकें साहो सर्वथा ॥ ३७० ॥ धोर दुस्तर तुझी माया । ब्रह्मादिका न ये आया । मज सुगम जाली तरावया । यादवराया निजेंगेपें ॥ ७१ ॥

लवोपभुक्तसगन्धवासोलङ्कारचर्चिता । उच्छिष्टभोक्तिनो टासात्त्व माया जयेमहि ॥ ४६ ॥

तुझे गंधशेप आणि माळा । धरिता कपाळीं आणि गळा । मी नागवे कळिकाळा । दास गोपाळा पें तुझा ॥ ७२ ॥ तुझे कासेचा पिवळा । येऊनि माझे कासे लागला । तेंचि कामु म्या जितिला । दृढ जाला निजकासे ॥ ७३ ॥ तुवा आपुले हृदयीचें पदक । जेव्हा मज दिधले देख । तेव्हाचि माया जाली विमुख । दासा सन्मुख न राहो ॥ ७४ ॥ मायेसी असते मुख । तरी हो लाहती सन्मुख । ते मिथ्या गा निःशेख । वृथा लोक भ्रमले पें ॥ ७५ ॥ तुझे उच्छिष्ट सेविता देख । लाजोनि जाये समाधिसुख । निडारला निजात्मतोख । शेंपें प्रत्यक्ष निजलाभु ॥ ७६ ॥ ऐसा तुझेनि दाखें सरता जाला । तुझेनि निजशेपें चर्चिला । तुझी माया मी तरला । जिर्यां धाकु लाविला योगिया ॥ ७७ ॥

घातानाना य रूपय भ्रमणा ऊर्ध्वमन्थिन । ब्रह्माप्य धाम ते यान्ति शांता सन्यानिनोऽमला ॥ ४७ ॥

मिथ्या मायेच्या धाकासाठी । योगी रिघाले कर्पाटी । जरी साडिली लंगोटी । तरी पोटी धाकती ॥ ७८ ॥ आसनस्थ होऊनि जाणा । आकळावया प्राणापाना । मूळवधें आंकोचना । दृढ धारणा ते करिती ॥ ७९ ॥ अगुले वारा वारा । जिणावया जी वारा । रात्रदिवस शरीरा । अभ्यासद्वारा आंठिती ॥ ३८० ॥ धुधेने सादली भूक । तृपा तहान प्याली देख । जिणोनिया सुखदुःख । अतिनेटक निर्धारि ॥ ८१ ॥ सुबुद्धि धरूनिया हातीं । आकळूनि इंद्रियवृत्ती । वैराग्यें करित ख्याती । ऊर्ध्वगती निघाले ॥ ८२ ॥ 'भेदोनि मणि-कर्णिकोवोवरी । उसळले जी ब्रह्मरधीं । जिणोनिया ब्रह्मगिरी । निःशानभेरी लाविल्या ॥ ८३ ॥ तेथ शांतीचेनि योगें । विलसत सर्वांगें । सकल्पत्यागवेगें । जाले अगें चिद्ब्रह्म ॥ ८४ ॥ ऐसे योगवळें योगी । माया जिणती अगोअगीं । त्याहोऊनि अतिसुगममार्गी । आह्मालागीं त्वा केली ॥ ८५ ॥

वय विह महायोगिन् भ्रमन्त कर्मवर्मसु । त्वद्दार्तया तरिप्यामश्चावकैर्दुम्बर तम ॥ ४८ ॥

भजावे तुझिया निजभक्ता । ऐकावी तुझी कथावार्ता । इतुकेनि तरावे जी सर्पथा । कृप्यानाथा निजमाया ॥ ८६ ॥ आहा कर्ममार्गींच्या कर्मठा । तुवा उपकार केला मोटा । तुझ्या कवेचा श्रवणपाठा । मुक्त दारवठा मोक्षाचा ॥ ८७ ॥ असो मोक्षाची कथा । चाड नाही गा सर्पथा । तुझ्या भक्तासी तुझी कथा । करितां भगव्यथा न वधीची ॥ ८८ ॥

१ सामर्थ्य २ निर्दोष ३ "तरी आता देह असो अथवा जावो । आहो तो केवळ वस्तूचि आहे" - ज्ञानेश्वरी अध्याय ८-२४८ ही ज्ञानेश्वराची उक्ति निष्ठुणपर आहे व नाथाची वरील उक्ति सशुणपर आहे 'देह जावो अथवा राहो । पादु र्गां ह्य भावो,' हा नामदेवाना अभंग प्रतिद्वय आहे ४ आठोन्मात ५ गालील उच्छिष्ट मर्त्योप वर्णन ६ हीन दुःख रूपन दाशिता ७ राहो लागती ८ राज्जन राडिलेले पदार्थ ९ पद्दतीस थाला १० ज्या मायेन ११ गुह्यत १२ प्राणादिषु १३ ब्रह्मसनान गा ४ आ ३ इत १४ पिजवितान्त, केन देतात 'आटणी करपें जें वीरा । तेंचि तप' ज्ञानेश्वरी अध्याय १२-१०८ १५ भनाचा लय वरून १६ नगारे १७ लाहून १८ तरलों जी.

तुझे अभेदभक्तीचे कौड । आहां संसारुचि गोड । टेंचूनि त्रिगुणाचें तोंड । भक्त प्रचंड
भजताती ॥ ८९ ॥

सरन्त कीर्तयन्तस्ते कृतानि गदितानि च । गत्युत्सितेक्षपद्भेलि यद्वृलोकविदम्बनम् ॥ ४९ ॥

तुझ्या चरित्राचे श्रवण । आवडीं करितां कीर्तन । त्यांचा भवबंधच्छेदन । वळेंचि
जाण तूं करिशी ॥ ३९० ॥ पुसोनियां ससारभावो । निजपदीं देसी ठावो । हा श्रवण-
कीर्तनलाभ पाहा हो । आह्मी सहजें लाहो निजभक्त ॥ ९१ ॥ स्वभावे कीर्तन करितां । एवढा
लाभु होये तत्त्वतां । मा तुझिये मुखींच्या कथा गातां । आपणिया देता तूं होशी ॥ ९२ ॥
तुझीं गोकुळींचीं गमनपदे । आवडीं वर्णिती आनंदें । त्यांसी खादीं वाङ्मनियां निजवोधें ।
कीर्तनच्छेदें नाचशी ॥ ९३ ॥ तुवां जे केली लीला । ते आवडी गातां जी गोपाळा । नित्य
त्या सेवकाजवळा । अगें अगेंवळा तू होशी ॥ ९४ ॥ तुझें वर्णिती जे हास्यवहन । त्या
भक्तांचे तूं करिशी ध्यान । त्यांचेनि वोले समाधान । स्त्रीशूद्रां जाण तूं देशी ॥ ९५ ॥
तुझे दृष्टीचें दर्शन । दृश्यतीतनिरीक्षण । सर्वत्र देखणेपण । कीर्तनी गान जे गाती
॥ ९६ ॥ त्यांच्या पाडलापाडलासी । आपुले सर्वांग तू बोवळिसी । अगें टाकूनि तिष्ठसी ।
त्यांपाशीं सर्वदा ॥ ९७ ॥ आपुली गुह्य ज्ञानमुद्रा । त्यांसी अर्पिसी तू ज्ञानिनरेद्रा । निजवोधें
प्रबोधचंद्रा । त्यांच्या निजमंद्रा तूं करिशी ॥ ९८ ॥ रासक्रीडादि नाना छंद । अंगना-
मंगनादि प्रबंध । कीर्ति अतिगयें विशद । भावार्थें शुद्ध जे गाती ॥ ९९ ॥ कां ठकूनिया
ब्रह्मयासी । गोपाळवत्से तूं जाहलासी । ऐसपेसिया विनोदांसी । हृषीकेशी जे गाती
॥ ४०० ॥ त्यांसी सर्वा भूतीं निजात्मता । देसी तू आपुली सत्ता । त्यांच्या वोलामार्जां
वर्तता । कृष्णनाथा तूं होशी ॥ १ ॥ मनुष्यनाथ्याचेनि योगे । जे जे केले तुवा अगें ।
तें गातां एकता अनुरागें । तरले वेगें निजभक्त ॥ २ ॥ म्याचि केली जे जे आळी । ते
त्वा पुरविली सर्व काळीं । त्या मज उपेक्षुनि वनमाळी । अंतकाळीं कां जाशी ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच-प्व विज्ञापितो राजन् भगवान्देवकीसुत । एकान्तिन प्रिय भृत्यमुद्व समभापत ॥ ५० ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कधे षष्ठोऽध्याय ॥ ६ ॥

एव यापरी देवकीसुत । पूर्ण पूर्णांशे भगवंत । विनविला श्रीकृष्णनाथ । निजभृत्यें
उद्ववे ॥ ४ ॥ निजभृत्य ह्यणणे । उद्ववासी याकारणे । निजगुज श्रीकृष्णे । त्यासीं वोलणे
सर्वदा ॥ ५ ॥ जेथ रिगेंमु नाहीं रुक्मिणीसी । ठावो नाहीं वसुदेवदेवकीसी । वळिभद्रा
प्रद्युम्नासी । अनवसरू यांसी जे ठार्यीं ॥ ६ ॥ ते ठार्यीं कृष्णाप्रती । उद्वव असे अहोरातीं ।
यालागीं पै एकार्ती । ज्ञाते ह्यणती तयासी ॥ ७ ॥ श्रीकृष्णासी वाडेंकोडें । जीवापरीस
जे जे आवडे । तें उद्ववासी देणे घडे । प्रेम गाढें भक्ताचें ॥ ८ ॥ देतां तो जरी नेघे ।
तरी धावोनि आळिगी वेगें । न घेतां देवो पाया लागे । भक्तपागें पागिलीं ॥ ९ ॥ यालागीं
कृष्णासी प्रियकर । उद्ववुचि साचार । याहूनि प्रेम थोर । नाहीं संधर आनाचें ॥ ४१० ॥

१ आवड २ स्थान ३ अउभू ४ वाहून ५ जवळचा, निकटचा ६ अद्वय परब्रह्माचें दर्शन ७ पाहणे, दर्शन
८ आंवाळन टाकतोस ९ निराकार होऊन १० ज्ञानाचा ठसा ११ आत्महिताला, कल्याणाला १२ आज्ञाधारक
१३ कोळीं मनुष्यरूप घेऊन १४ प्रेमानें १५ ह् १६ प्रवेश १७ असमय 'जैसा मातेच्या ठार्यीं । अपत्या अनवसर
'नाहीं'-ज्ञानेश्वरी अनवसर ह्यणजे तिच्यापाशी जाण्याची वरी १८ पराधीन झाला पांग ह्यणजे पराधीनपणा पांग
केरणें, पांगळ हे शब्द 'पांग' या शब्दापासूनच तिच्यापाशी झाले आहेत १९ मोठे

यालागीं विप्र भृत्य एकांती । ये विरुद्धे उद्धवासी साजती । तेणे निजस्वामीस विनंती ।
 निजप्रीती पै केली ॥ ११ ॥ ऐकोनि उद्धवाचे वचन । चातकांलागीं जेवीं घन । तेवीं
 घोळला जगजीवन । स्वानंदघन निजबोधें ॥ १२ ॥ चातकाची तहान किती । तृप्त करुनि
 निववी क्षिती । उद्धवउद्देशे श्रीपती । त्रिजगती निववील ॥ १३ ॥ ऐकतां उद्धवाचे
 बोल । घेताति श्रीकृष्णासी डोल । भक्तभाग्य जी सखोलें । जाली बोल प्रेमाची ॥ १४ ॥
 ते घोळले भक्तभूमीसी । निजबीज पेरील हृषीकेशी । ते पीक पुरेल जगासी । मुक्तराशी
 मुमुक्षा ॥ १५ ॥ घेनु वत्साचेनि वोरेंसे । घरीं दुभते पुरवी जैसे । तेवी उद्धवाचेनि उद्देशे ।
 जग हृषीकेशे निवविजे ॥ १६ ॥ घरीं पाहुणयालागीं । कीजती परवडी अनेगी । तेथ
 बालकें जेरीं विभागी । होती वेगीं न मागता ॥ १७ ॥ पक्कान्न सेवूं नेणती बालें । तरी
 माता मुर्खीं घाली बालें । तैसे जनार्दन आह्वा केले । स्वयें दिधले निजरोप ॥ १८ ॥ नवल
 कृपा केली कैशी । कृष्ण उद्धवाते उपदेशी । तोचि अर्थ दिधला आह्वासी । देशभाषीं
 अर्थिता ॥ १९ ॥ एका जनार्दनु ह्मणे । श्रोता सावधान होणे । हें मी तोंडें बोलो कवणें ।
 तिही मज करणें सावध ॥ ४२० ॥ निजभक्तें केली विनती । निजज्ञान बोलेल भक्तपती ।
 श्रवणाची सावध पंक्ती । वसवा वृत्ति तद्रोधें ॥ २१ ॥ येथ मुक्ताचे कोड । पुरे मुमुक्षाची
 चाड । येचविपर्यी कथा गोड । श्रवणकंवाड उघडेल ॥ २२ ॥ उद्धवें श्रीकृष्ण विनविला ।
 ना तो श्रवणीं डागोरा पिटिला । मुमुक्षा ह्मणे चला चला । कृष्ण घोळला निजबोधें ॥ २३ ॥
 मोक्षमार्गींचे कापेडी । अर्थतृपालूपितें वापुडीं । प्रबोधबोधोधाची पंढे गाढी । उद्धवे
 रोकडी घालविली ॥ २४ ॥ भक्तिजननी माझी तेथ । कडे घेऊनि होती नेत । जनार्दन
 परमामृत । जाले प्राप्त तिचेनी ॥ २५ ॥ ते तुझी भक्ति तत्त्वता । आह्वासी असावी
 सर्वथा । तुज मागावी मुक्तता । तंव ते मूर्खता भक्ताची ॥ २६ ॥ सांच असावी वद्धता ।
 तरी म्या मागावी वद्धमुक्तता । तेचि नाहीं गा तत्त्वता । मिथ्या मागता मूर्खत्वं ॥ २७ ॥
 मीतुंपणेवीण सहजस्थिती । तुझी असो अमेदभक्ती । हेंचि मागणें पुढतपुढतीं । सताप्रती
 सर्वदा ॥ २८ ॥ उद्धवासी ज्ञान गुप्त । उपदेशील कृष्णनाथ । एका जनार्दना विनवित ।
 दत्तचित्त त्या दीजे ॥ ४२९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे एकाकारटीकार्या
 देवस्तुत्युद्धवविज्ञापनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥

अध्याय सातवा.

श्रीगणेशाय नम ॥ ॥ ॐ नमो चतुरक्षरा । चतुरचिचंप्रबोधचद्रा । जनार्दना सुरेंद्र-
 इंद्रा । ज्ञाननरेंद्रा निजबोधा ॥ १ ॥ तुझी करिताचि गोठी । प्रगटसी पाठीपोटी । सन्मुख
 ठसार्जसी दृष्टी । हृदयंगाठी छेदूनी ॥ २ ॥ छेदूनि विषयवासना । स्वयें प्रगटसी जनार्दना ।

१ हे शब्द, हा पदव्या २ उद्धवाच्या निमित्तां ३ गहन, घोर ४ मुमुक्षु जनला ५ सेवूया पात्र्यान ६ एकाद्राचे प्रकार ७ अनेक ८ फान हेंच एक दार ९ प्रवासी १० पाणपोई ११ बालक, राती १२ चारनक्षत्री नामाच्या (जानार्दना) १३ चतुराच्या विज्ञाना ज्ञानप्रकारा देणाऱ्या चद्रा १४ देवेंद्राच्या इंद्रा १५ नाग पुत्र, आत बाहेर १६ स्थिर राहतोस १७ हृदयप्रथि "नियते हृदयप्रथिदृष्टय ते सर्वसंशया । क्षीयते चास कर्माणि तन्मिन्द्रे परापर ॥" हें श्रुतिवचन प्रसिद्धच आहे हाच श्लोक भागवत स्वथ १ अध्याय २ मध्ये आहे मात्र 'तन्मिन्द्रे परापर' या निर्णयपर वचनासह भागवतात 'इष्ट एवात्मनीश्वरे' हें सग्रामपर वचन आहे । हृदयप्रथि झाले -हकाररूप गांठ
 ए भा २०

भवअभवभावना । नेदिसी मना आतळों ॥ ३ ॥ आतळतां तुझे चरण । आकळलें राहे मन । सहज देशी समाधान । आनंदधना, अच्युता ॥ ४ ॥ ऐशिया जी गुरुनाथा । समसाम्यें चरणीं माथा । पुढील परिसावी जी कथा । जेथ वक्ता श्रीकृष्ण ॥ ५ ॥ उद्धवें विनविलियाचरी । कृपाकळवळला श्रीहरी । निजज्ञान अतिविस्तारीं । बोधकुसरी सांगतु ॥ ६ ॥ होतें कृष्णाचे मानसीं । मज गेलिया निजधामासी । माझें निजज्ञान कोणापासीं । अतियलेंसी ठेवावे ॥ ७ ॥ तंव देखिली उद्धवाची अवस्था । सुख जाहले श्रीकृष्णनाथा । वैराग्ययुक्त उपदेशितां । होये सर्वथा निजज्ञान ॥ ८ ॥ एवं वांचवावया उद्धवासी । कृष्ण ब्रह्मज्ञान उपदेशी । शाप न वाधी ब्रह्मवेत्त्यांसी । हें हृषीकेशी जाणतु ॥ ९ ॥ ब्रह्मउपदेशाची हातंबुटी । उपदेशूं जाणे जगजेठी । वैराग्य उपजवी उठाउठीं । जेणे पडे मिठी निजतत्त्वी ॥ १० ॥ नव्हतां वैराग्य दारुण । उपदेशु केला तो वृथा जाण । हे श्रीकृष्णचि जाणे खूण । वैराग्यविदान बोलतु ॥ ११ ॥ पहिले उद्धवाच्या बोलासी । अनुमोदन दे हृषीकेशी । तेणे अन्वयें सावकाशीं । ज्ञानवैराग्य त्यासी बोलतु ॥ १२ ॥

श्रीभगवानुवाच-यदात्थ मा महाभाग तच्चिकीर्षितमेव मे ।

ब्रह्मा भवो लोकपाला स्वर्वास मेऽभिकाङ्क्षिण ॥ १ ॥

जो वेदांचा वेद्यवक्ता । जो ज्ञानियांचा ज्ञानदाता । तो श्रीकृष्ण ह्याणे भाग्यवंता । ऐकें निजभक्ता उद्धवा ॥ १३ ॥ जे तूं बोलिल्लासी भावयुक्त । तें वचन तुझें सत्य सत्य । तेंचि माझें मनोगत । जाण निश्चित निर्धारें ॥ १४ ॥ माझी अवस्था जाश्वनीळा । ब्रह्मादिदेवां सकळां । येथ आले होते मिलोनि मेळा । लोकपालांसमवेत ॥ १५ ॥ येऊनि माझी घेतली भेटी । अपेक्षा जे होती पोटीं । पुशिली माझ्या प्रयाणाची गोठी । जेणे तुज मोटी अवस्था ॥ १६ ॥ म्यां वेगीं यावें वैकुंठा । हे समस्तासी उत्कंठा । आदिकरून नीलकंठा । सुरवरिष्ठां जालीसे ॥ १७ ॥

मया निष्पादित ह्यत्र देवकार्यमज्ञोपत । यदर्थमवतीर्णोऽहमज्ञेन ब्रह्मणार्थित ॥ १ ॥

ज्यालागीं ब्रह्मेनि प्रार्थिले । तें देवकार्य म्यां सपादिले । अवतार नटनाट्य धरिले । ज्येष्ठत्व दिधले वलिभद्रा ॥ १८ ॥ ज्येष्ठकनिष्ठभावना । दोघामार्जी नाहीं जाणा । कृष्णा आणि सकर्षणा । एकात्मता निजांशे ॥ १९ ॥

कुल वै शापनिर्दग्ध नक्ष्यत्यन्योन्यविग्रहाव । समुद्र सप्तमेऽद्भवेता पुरीं च झावपिप्यति ॥ ३ ॥

उरले असे आमुचे कुल । शापनिर्दग्ध केवळ । अन्योन्यविग्रहें सकळ । कलहमूळें नासेल ॥ २० ॥ भूमि मागोनि समुद्रापासीं । म्या रचिले द्वारकेसी । मज गेलिया निजधामासी । तो सातवे दिवसीं बुडवील ॥ २१ ॥

यद्येवाय मया त्यक्ते लोकोऽय नष्टमहल । भविष्यत्वचिरात्साधो कलिनापि निराहृत ॥ ४ ॥

ऐकें उद्धवा हितगोष्टी । म्यां सांडिलिया हे सृष्टी । थोडियाचि काळापाठीं । नष्टेष्टी जन होती ॥ २२ ॥ अधर्म वाढेल प्रवळ । लोक होतील नष्ट अमंगळ । ते अमंगळतेचें मूळ । ऐक समूळ सागेन ॥ २३ ॥ मज नादता ये सृष्टीं । कलि उघडू न शके हृष्टी ।

१ सर्वां २ एकारमतेच्या भावाने - "किंबहुना या भासा । ईताचा जेथें उपया । फेहियां न्यसरा । श्रीगुरु वदिला ।" अमृतानुभव प्रकरण २-५४ सुरसिप्याच्या समसाम्यावद्द ह प्रकरण जरूर पाहावें ३ चातुर्य ४ सुमी, चातुर्य ५ नीलकण्ठा, शंकराचा, ६ ब्रह्मदेवांचें ७ शापरूप अर्मीन जाळलेले ८ परसरकळहां. ९ वाफडें पाहणारे

मज गेलियापाठीं । तो उठाउठी उंठेल ॥ २४ ॥ कलि वाढेल अतिविपम । ब्राह्मण साडितील स्वधर्म । स्वभावे नाचडे दानधर्म । क्रियाकर्म दंभार्थ ॥ २५ ॥

न बलव्य स्वयंभेह मया त्यक्तं महीतले । जनोऽधर्मरचिर्भद्र भविष्यति करौ युगे ॥ ५ ॥

म्या सांडिलिया महीतली । प्रचळ वळें वाढेल कळी । आजीच तुवा निधिजे तत्काळीं । जंव तो कळी नांतळे ॥ २६ ॥ कळी आतळेले जेव्हा । जनीं अधर्मु वाढेल तेव्हा । कुवि-
चेच्या उठती हांवा । सैधें धांवा निदेच्या ॥ २७ ॥ न लभे स्वार्थाची कवडी । तरी करिती
निदेच्या कोडी । ऐसी कलियुगीं वस्ती कुडी । तुवा अर्ध घडी न राहावे ॥ २८ ॥

त्व तु सर्वं परित्यज्य ज्ञेह स्वजनवत्पु । मय्यावेदय मन सम्यक् समद्विवचरस्व गाम् ॥ ६ ॥

उद्धवा तूं यालागीं । येथोनि निघावें वेगवेगीं । एकलाचि आंगोवांगी । हितालागीं
सर्वथा ॥ २९ ॥ धनधान्यसमृद्धीसी । साडावे स्वजनगोत्रजांसी । भ्रातामुहितानिजभ-
गिर्नांसी । स्त्रीपुत्रांसी त्यजावें ॥ ३० ॥ स्नेहो ठेवूनि घरदारी । अगें तूं जरी निघालासी
वाहेरी । तरी तो त्यागूचि कठिण भारी । अनर्थकारी होईल ॥ ३१ ॥ आधीं समूळ स्नेहो
साडावा । पाठीं अभिमानुही दंडावा । वासनाजटाजूट मुंडावा । मग साडावा आश्रमु
॥ ३२ ॥ स्नेहो कैसेनि सांडे । अभिमानु कैसेनि दडे । हें तुज वाटेल साकडे । तरी रोकडें
परियेसीं ॥ ३३ ॥ माझें स्वरूप जे सर्वगत । तेथ ठेवोनिया चित्त । सावधानें सुनिश्चित ।
राहावे सतत निजरूपीं ॥ ३४ ॥ तये स्वरूपी चित्ता । निर्धारेंसीं धारणा धरिता । निज-
भावें तन्मयता । तद्रूपता पावेल ॥ ३५ ॥ भुंगी जड किटी मूढ । ध्यानें तद्रूप होय
दृढ । अभ्यासीं काहीं नाहीं अवघड । तो अभ्यास गूढ विशद केला ॥ ३६ ॥ माझें
स्वरूप ज्ञानघन । ध्याता जीव स्वयें सज्जान । या स्थितीं करितां ध्यान । सहजे जाण तद्रूप
॥ ३७ ॥ तेथ समसाम्यें समस्त । समत्व पावेल चित्त । तें समभावे निश्चित । जेथीच्या
तेथ राहावे ॥ ३८ ॥ आधीं गृहाश्रमातें त्यागावें । मग म्या ह्मणसी कोठे राहावे । ऐसे
मानिसील स्वभावे । तेव्हीं वरवे परियेसीं ॥ ३९ ॥ स्वरूपसाम्ये समदृष्टी । समभावे
विचरें सुष्टी । निवासस्थानाची आंटाटी । सर्वथा पोटीं न धरावी ॥ ४० ॥ जेथ बहु काळ
वसती घडे । त्या ठायाचा अभिमान चढे । वसतिस्थान ऐसे कुडें । वस्तीचें साकडें सर्वथा
न धरीं ॥ ४१ ॥ तूं सर्वां सर्वगत होसी । सर्वाधार सर्वदेशी । ऐसा मी होऊन मज
पावसी । न हालता येसी निजधामा ॥ ४२ ॥ मज निजधामा न्यावे । होतें पुशिले उद्धवें ।
ते निजबोधस्वभावे । स्वयें केशवे सांगितले ॥ ४३ ॥ न करिता हे उपायस्थिती । सर्वथा
न घडे माझी प्राप्ती । मग तूं निजधामाप्रती । कैशा गती येदील ॥ ४४ ॥ गरुडीं यांजनि
वेगेंसीं । न्यावें निजधामा ह्मणसी । गति तेथ नाहीं पावेंसी । गम्य गरुडासी तें नव्हे
॥ ४५ ॥ सांडूनि उभय पक्षासी । साधक पावती मद्रूपासी । पक्षामिमान असे गरुडासी ।

१ वाढेल २ वांकडा ३ आला नाहीं ४ पुढळ ५ अगदी निघवयुद्धीनें ६ निघवान ७ पुढें अध्याय ९ नयें श्लोक
२३ वरील टीका पहा मुदयत ही ओवी "भिगुरटी कीटकीत धरी । कोडी भितीमाजित धरीं । ते मरणभयें प्यान धरी ।
। रितर भ्रमरीचे ॥ १ ॥" भिगुरटी जड, व तिचें प्यान करणारी किटीही जड, असें असून प्याणां तद्रूपता पावते,
मग मी ज्ञानघन व जीव सज्जान, असें असता जीव जर मायें प्यान तिरंतर करील तर मद्रूप होणार नाहीं काय ? भुंगी
फीटकजडमूढ ८ गीतेतही श्रीरुप्य ह्मणतात कीं मन नचल जाहे तथापि अन्धकार व वैराग्य यानीं
होतें ९ सावित्र्यां १० राटादोप, वाळी ११ वाहून, गडगवर बसून १२ पत्ताड, पक्षिपामी.

गमन त्यासी तेणें नव्हे ॥ ४६ ॥ ह्याणसी न्यावे घेवोनि खांदीं । मज खांदुचि नाहीं
त्रिशुद्धी । तुज न सांडितां अहंबुद्धी । गमनसिद्धी तेथ नाहीं ॥ ४७ ॥ न त्यागितां
अहंभावस्थिती । केल्या नाना उपाययुक्ती । तेणे निजधामाप्रती । नव्हे गती सर्वथा
॥ ४८ ॥ जे जें देखसी सांकार । तें तें जाण पा नश्वर । तेचि विस्रीचा निर्धार । करीं
साचार निजवोधें ॥ ४९ ॥

यदिद मनसा वाचा चक्षुर्भ्यां श्रवणादिभि । नश्वर गृह्यमाण च त्रिदि मायामनोमयम् ॥ ७ ॥-

जें जे दृष्टी देखिले । तें ते दृश्यत्वे वाळिले । जें जे श्रवणा गोचर झाले । तेंही
वाळिले शब्दत्वे ॥ ५० ॥ जें जे वाचा वदे । तें ते वाळिजे जल्पवादे । वाचिक सांडविलें
वेदे । नेति नेति शब्दें लाजिला ॥ ५१ ॥ जें जे संकल्पें आकळिले । ते तें कल्पित पै
झाले । जे जे अहंकारा आले । ते ते वाळिले विजातीय ॥ ५२ ॥ जें जे इंद्रियें गोचरें ।
ते ते जाण पां नश्वरे । हें नित्यानित्यविचारें । केले खरें निश्चित ॥ ५३ ॥ तोही नित्या-
निर्यविवेक । जाण पां निश्चित मायिक । एणें मायामय हा लोक । करी संकल्पसृष्टीते
॥ ५४ ॥ जेव्हा देवसी ससार । तेव्हा मायिक व्यवहार । हा वोळख तूं साचार ।
धैर्यनिर्धार धरोनी ॥ ५५ ॥ जैशी स्वामीची राणिव । केवळ भ्रमचि-जाणिव । तैसेचि
जाण हें सर्व । भववैभवविलास ॥ ५६ ॥

पुनो युक्तस्य नानार्थो भ्रम स गुणदोषभाक् । कर्माकर्मविकर्मैति गुणदोषधियो भिदा ॥ ८ ॥

परमात्मैसी जो विभक्त । तो पुरुष बोलिजे अयुक्त । त्यासी नानात्वे भेदु भासत ।
निर्जां निजत्व विसरोनी ॥ ५७ ॥ त्या विसराचेनि उल्हास । मिथ्या भेदु सत्यत्वे भासे ।
त्या भेदाचेनि आवेशे । अवश्य दिसे गुणदोषु ॥ ५८ ॥ जरी भेदूचि नाहीं । तरी गुणदोषु
नाही । दिसावया ठावो नाही । शुद्धीचे ठायीं सर्वथा ॥ ५९ ॥ यालागीं भेदाच्या उद्देगी ।
गुणदोषदृष्टी उठी । तेथे कर्माकर्मत्रिपुटी । भेददृष्टी ठसावे ॥ ६० ॥ भेदें थोर केले विपम ।
कर्म अकर्म विकर्म । जन्ममरणादि धर्म । निजकर्म प्रकाशी ॥ ६१ ॥ कर्म विकर्म नरक-
यातना । काम्यकर्म स्वर्गु जाणा । कर्मचि करुनि कर्ममोचना । समाधाना पाविजे ॥ ६२ ॥ येथ
ह्याणसी कर्म कोण । अकर्माचे काय लक्षण । विकर्माचा कवण गुण । तेंही सपूर्ण परिस
पां ॥ ६३ ॥ काया वाचा अथवा मन । करिजे तितुके कर्म जाण । सूक्ष्म स्फूर्तीचे जे
भान । ते मूल जाण कर्माचे ॥ ६४ ॥ मनसा वाचा देहीं । सर्वथा कर्मवीजें नाहीं । अकर्म
ह्याणजे ते पाही । मीं पडे ठायीं देहवंता ॥ ६५ ॥ जें कर्मावेगळें सर्वांगें । जेथ कर्म लावि-
तांही न लगे । जे नव्हे कर्मठाजोगें । तें जाण सवें अकर्म ॥ ६६ ॥ विधिनिषेधजोडेपाडें ।
जेथ विशेष कर्म वाढे । विकर्म त्यातें ह्याणणे घडे । थोर सांकडें प याचें ॥ ६७ ॥ कर्म

१ 'आलिया आकारा । अवध नास' । २ विपर्याचा. ३ टाकिलें, त्याग केला ४ जल्पवादे. ५ वितडवादानं,
वडवडीन ६ 'सजातीयप्रमाहृथ विजातीयतिरस्कृति' (अपरोक्षानुभूति) ७ खरें ८ नित्य कोणते व अनित्य कोणते,
नार काय व असार काय हा विवेक, नित्य व्रह्म अनित्य माया हा निश्चय ९ 'सकपो विविध वर्ता' (अपरोक्षानुभूति)
१० राज्य हा शब्द व हा दृष्टात शानेश्वरी, अमृतानुभव, वगैरे प्रयात पुष्कळ ठिकाणीं सापडतो ११ जोरामुळें
१२ कर्म, अकर्म, विकर्म यावद्दल पूर्वा एका दीपत सांगितलें आहे नाथांचें मत श्रीधरखामीचे मताहून भिन्न आहे
नाथांनीं आपला अर्थ व श्रीधरखाम्यानाची युक्ति ही सांगितली आहे ज्याच्या बुद्धीमध्ये भ्रमाचे विलासभूत गुणदोष
निवृत्ते अमतीळ, त्या शह्यानी पुरुषाला उद्देशूनच कर्माकर्मविकर्मांचा भेद दाखविला आहे १३ देहात्मबुद्धि
१४ कल्याणशर होत नाही

सर्वसाधारण । तेंचि विकारोंतें पावले जाण । उठिले विधिनिषेध दारुण । विकर्म जाण
ते ह्मणजे पं ॥ ६८ ॥ जे विधीसी नातुडे । तें निषेधाचे अगा चढे । करिता चुके ठाके
विकळ पडे । तेही रोकडे निषिद्धचि ॥ ६९ ॥ ऐसे कर्म विकारले । ते विकर्मपदें वारता-
णिले । एवं कर्माकर्म दाविले । विभागनिमित्त नुज ॥ ७० ॥ जीवासी आविद्यक उत्पत्ती ।
त्याचीं कर्म आविद्यकें होती । श्रीधरव्याख्यानाची युक्ती । तेही उपपत्ती परियेसीं ॥ ७१ ॥
अविद्यायुक्त जीव परम । त्यासी नित्यक्रिया तेचि कर्म । नित्य न करणें तें अकर्म ।
विकर्म ते निषिद्ध ॥ ७२ ॥ ऐशी कर्माकर्मविकर्मत्रिपुटी । भेदानुरूपें वाढली सृष्टी । तेथ
गुणदोषबुद्धीच्या पोटीं । भेददृष्टी वाढती ॥ ७३ ॥ अमेदी भेदु कैसा उठी । जेणे गुण-
दोषीं नादे दृष्टी । विधिनिषेधी पाडी गांठी । तेही गोठी परियेसी ॥ ७४ ॥ पुरुष एकु
एकला असे । तोचि मनोरथपूजे वैसे । ध्येयध्याताध्यानमिसे । वाढवी पिसे भेदाचें ॥ ७५ ॥
तेथे नाना परींचे उपचार । पूजासामग्रीसभार । ऐसा एकपर्णी अपार । भेदु साचार
वाढवी ॥ ७६ ॥ तेथ ध्येय उत्तम ह्मणे जाण । ध्याता नीच होये आपण । तदंगें ध्यान
गौण । गुणदोष जाण वाढवी ॥ ७७ ॥ ध्यानीं गुणदोष विचित्र । ध्येय ह्मणे परम पवित्र ।
ध्याता आपण होये अपवित्र । शौचाचारदोषत्वे ॥ ७८ ॥ एवं ध्यानाचिये दृष्टी । आप-
णचि आपुल्या पोटीं । गुणदोषाची त्रिपुटी । भेददृष्टी वाढवी ॥ ७९ ॥ ध्येय ध्याता
ध्यान । आघवाचि आहे आपण । ते साडोनिया जाण । गुणदोषलक्षण वाढवी ॥ ८० ॥
उद्धवा हे अवधी सृष्टी । वाढली असे भेददृष्टीं । तेणे भेटें उठाउठी । कर्मत्रिपुटी वाढ-
विली ॥ ८१ ॥ जंव जव भेदाचा जिन्हाळा । जंव जंव विषयांचा सोहळा । पाळिजे
इंद्रियाचा लळा । तंव तंव आंगळा ससारु ॥ ८२ ॥ सापा पाजिजे पीयूख । तेचि परतोनि
होय विख । तैसे इंद्रियां दीजे जंव जंव सतोर । तंव तंव दु ख भोगिजे ॥ ८३ ॥

तस्माद्युक्तेन्द्रियग्रामो युक्तचित्त इदं जगत् । आत्मनीक्षस्व विततमात्मानं मध्यधीश्वरे ॥ ९ ॥

यालागी इंद्रियाच्या द्वारीं । विषयो नेदांवा चुतुरी । जेवीं विषें राधिली क्षीरधारी ।
साडिजे दूरी न चाखता ॥ ८४ ॥ घमघमित अमृतफळें । वरी सपें घातलिया मूरळें ।
तें न सेविती काडले । सेवनीं कळे निजघातु ॥ ८५ ॥ तैसे सेविता विषयासी । कोण
गोडी मुमुक्षासी । प्रतिपदीं आत्मघातासी । अहर्निशीं देखता ॥ ८६ ॥ आत्मघातु न
देखती । ते विषयी विषयो सेविती । जैशी दिवाभीता मध्यराती । असतां गंभस्ति
मध्यान्ही ॥ ८७ ॥ तैसेचि विषयसेवन । मुमुक्षासी घडे जाण । तेणे न चुके जन्ममरण ।
आत्मपतन तयाचे ॥ ८८ ॥ ह्मणसी प्राणियाची स्थिती । विषयावरी निश्चिती । विषय-
त्यागं केवीं राहती । ते सुगम स्थिती अवधारीं ॥ ८९ ॥ असता इंद्रियाचा नेमु । करी
चित्ताचा उर्परमु । ऐसा दोहींपरी सुगमु । उत्तमोत्तमु हा त्यागु ॥ ९० ॥ इंद्रियें असोतु
विषयावरी । मन रियां नेदी त्यांभीतरां । हाही त्यागू सर्वांपरी । योगेश्वरीं बोळिजे
॥ ९१ ॥ मनासी विषयाचें बळ । विषयध्यासे ते चपळ । नव्हे ह्मणसी ते निश्चळ । ऐक

१ विकारच्ये २ सांपडत नाहीं ३ अज्ञानापासून ४ अज्ञानी ५ आपलें शाचरण नुद नाहीं अथ पाहून ६ मोठा,
अधिक ७ अमृत ८ विषय ९ देऊ नये १० मिसळलेली ११ विषय १२ पावलोपावली १३ घुबडाला १४ मूद
१५ दमन १६ शांति १७ सामर्थ्ये

समूळ उपावो ॥ ९२ ॥ माझे स्वरूप सर्वगत । मना चाहेरी आणि आंत । जेथ जेथ जाईल चित्त । तेथ तेथ ते असे ॥ ९३ ॥ मजवेगळें जावयासी । ठावो नाही पें चित्तासी । स्वदेशी हो परदेशी । अहर्निशीं मजआंतू ॥ ९४ ॥ ऐसे निजरूप सतत । पाहतां थोरवेळ चित्त । त्या चित्तामाजी आद्यंत । पाहें समस्त हें जग ॥ ९५ ॥ अथवा जीवस्वरूप तुझें चांग । त्यामाजीं पाहतां हें जग । जगचि होईल तुझें अग । अतिनिर्व्यंग निश्चित ॥ ९६ ॥ चेंरे आणि अचरे । लहाने आणि कां थोरें । जीवरूपी सविस्तरे । पाहें निर्धारें तूं हें जग ॥ ९७ ॥ ह्मणसी जीवु तो एकदेशी । त्यामाजीं केवीं पहावे जगासी । त्यासी ऐक्यता करीं मजसीं । जेवीं कनकेसी अळंकार ॥ ९८ ॥ चिंतितां कीटकी भिगुरटी । तेचि ते होऊन उठी । तैसा तूं उठाउठीं । होई निजदृष्टीं निजतत्त्व ॥ ९९ ॥ हो कां सैधवांचा खडा । पडल्या सिंधूमाजिवडा । तो होवोनि ठाके त्याएवढा । तैसा तूं रोकंडा मी होसी ॥ १०० ॥ जेथ मीतूपणाचा भेद । फिटोनि जाईल विशद । परमानंदें शुद्धबुद्ध । मुक्त सिद्ध तूं होसी ॥ १ ॥

ज्ञानविज्ञानसयुक्त आत्मभूत शरीरिणाम् । आत्मानुभवतुष्टात्मा नान्तराथैविहन्वसे ॥ १० ॥

शास्त्रश्रवणे दृढ ज्ञान । मननाभ्यासें होय विज्ञान । या दोहींची जाणोनि खूण । ब्रह्मसपन्न तूं होई ॥ २ ॥ ऐसिया स्वार्थाचेनि लवलाहें । अविश्रम भजावे तुझे पाये । ह्मणसी वोढेवतील अतराये । त्यासी काये करावे ॥ ३ ॥ साडोनि दांभिक लौकिक । त्यजोनिचां फळाभिलाख । जो मज भजे भाविक । विघ्न देख त्या कैचें ॥ ४ ॥ त्याच्या विघ्ननाशासी देख । करी चक्राची लेंखलख । घेऊनि पाठीसी अर्बुंक । उभा सन्मुख मी असे ॥ ५ ॥ यापरी गा उद्धवा । जो मज भजे निजभावा । त्यासी विघ्न करावया देवा । नव्हे उंठावा मज असतां ॥ ६ ॥ एवं ब्रह्मसपन्न जाहल्यावरी । आत्मा तूंचि चराचरी । जंगमीं आणि स्यावरी । सुरासुरी तूंचि तूं ॥ ७ ॥ तुजह्मनि कांहीं । अणुभरी वेगळें नाही । तेथ विघ्न कैचें कायी । तुझे ठायीं चाधील ॥ ८ ॥ ब्रह्मादिकांसी जो ग्रासी । त्या काळाचा तूं आत्मा होसी । पाठी थापटून हपीकेशी । उद्धवासी सागनु ॥ ९ ॥ ऐशी वाध्यवाधकता फिटली । सकल्पकल्पना तुटली । ब्रह्मानंदें पाहाट फुटली । वाट मोडली कर्माची ॥ ११० ॥ ऐसा ब्रह्मानुभवी जो देख । कर्म तेथ होय रक । वेद तयाचे सेवक । विधिविवेक कांमारो ॥ ११ ॥ हेंचि किती सागों कायी । मी त्याचा आज्ञाधारक पाहीं । प्रतिष्ठिती जे जे ठायीं । तेथ पाही प्रगटतु ॥ १२ ॥ वचनमात्रासाठी । प्रगटलो कौरडे काष्टीं । दुर्वासा वांङ्मला पाठीं । त्वांही दिठीं देखिलें ॥ १३ ॥ ह्मणसी देवो ज्याचा आज्ञाधरू । कर्म त्याचें होय किंकरू । तरी ज्ञाते यथेष्टाचारू । विपर्ययीं साचारू विचरती ॥ १४ ॥ ज्ञात्यासी स्वेच्छा विपयाचरण । सर्वथा न घडे गा जाण । तेही विपर्ययेचे लक्षण । सावधान परियेसीं ॥ १५ ॥

१ उपाय २ विशाळ, व्यापक होईल ३ निर्दोष ४ जगम ५ मिटाचा ६ समुद्रामध्ये ७ घरील आख्यांत हेंच सांगितलें आहे वीं, 'तु इदियसमुदाय च चित्त स्वाधीन ठेव व सार जग, भोका जो जीव, त्याच्या आभारात राहातें असें समज जीवात्मा हा चराचर ब्रह्मसमाच्या ठिकाणीं धाटे अशी दृष्टि ठेव' ८ अणुभवज्ञान ९ प्राप्त होतील १० फळाची इच्छा ११ 'धेवोतिथ्या चक्रगदा । हाचि धदा करितो ॥ १ ॥ भका राखे पायापाशीं । दुजनासी सहारी' १२ ॥ तुकाराम १२ नेमका, न सुकना १३ उत्साह, सृष्टि १४ कामकरी, सेवक १५ धीर्ति १६ उपायान्त, श्रद्धादासाठीं साम्नातून प्रकटलों १७ वाहिल

ज्यासी दग्धपटअभिमान । मिथ्या प्रपंचाचें भान । मृषा विषयांचें दर्शन । विषयाचरण त्या नाहीं ॥ १६ ॥ ज्यासी प्रपंचाची आवडी । विषयाची अतिगोडी । यथेष्टाचरणाची घोडी । पडे ससारसाकडी तयासी पै ॥ १७ ॥ ज्ञातयाच्या ठायीं । सत्यत्वे विषयो नाहीं । मा भोगावया कायी । अभिलापी पाहीं तो होईल ॥ १८ ॥ आता ज्ञातयाचें कर्म । ऐक सांगों त्याचें वर्म । नातळतां मनोधर्म । क्रियाधर्म आचरती ॥ १९ ॥

शेषबुद्धोभयानीतो निषेधात् नियतंते । गुणबुद्ध्या च विहित न वतोनि यथाऽर्भक ॥ ११ ॥

गुणदोषातीत ज्ञाता । तो निषेधी न वर्तं सर्वथा । परी भ्यालेपण चित्ता । नाहीं तत्वता तयासी ॥ १२० ॥ तो विहितही कर्म करी । तेथ गुणत्वे बुद्धि न धरी । कुलाल-चक्राचियेपरी । पूर्वसस्कारीं वर्तत ॥ २१ ॥ सकल्पु नाहीं वृत्तीं । हेतु स्फुरेना चित्तीं । ऐसीं कर्म ज्ञाते करिती । शरीरस्थिता केवळ ॥ २२ ॥ तेथ सत्कर्म सिद्धी गेलें । तेणे फुगेना म्यां हे केले । अथवा माझारीं विकळ पडिले । तेणे तगमगिलेपण नाहीं ॥ २३ ॥ निद्रितामागें वसला वाघु । अथवा पुढे आला स्वर्गभोगु । त्यासी नाहीं रागविरागु । तैसा लागुं ज्ञात्याचा ॥ २४ ॥ गुणदोषीं चित्तवृत्ती । साडोनिया सहजस्थिती । वाळकें जेथीं क्रीडती । तैशी स्थिति ज्ञात्याची ॥ २५ ॥ अभिमानें कर्मप्राप्ती । त्या अभिमानाते त्यागिती । मग निरभिमानें केवीं वर्तती । कर्मस्थिति त्यां न घडे ॥ २६ ॥ ऐसा विकल्पु जरी करिसी । ते स्थिति न कळे इतरासी । निरभिमानता स्वानुभवंसीं । केवीं येरासी कळेळ ॥ २७ ॥ देहप्रारब्धाचेनि मेळें । स्वभावे सर्व कर्मां चळे । तेथ अज्ञानाचेनि वळें । अभिमानु खळे मी कर्ता ॥ २८ ॥ तेथ गुरुवाक्यानुवृत्ती । अभ्यासूनि यथानिगुतीं । अज्ञानेसहित निरसिती । अभिमानस्थिति निजबोधें ॥ २९ ॥ शेष प्रारब्धाचेनि मेळें । निरभिमाने देह चळे । ज्ञाते कर्म करिती सकळें । जाण केवळें शारीरें ॥ ३० ॥ केवळ शारीरें कर्म होती । तींच अहेतुक वोलिजेती । अर्भकदृष्टाते उपपत्ती । हेचि स्थिति सांगितली ॥ ३१ ॥ निरभिमानाचीं लक्षणे । कृष्ण उद्धवातें ऐक ह्मणे । येर आनदला अंतःकरणे । सादरपणें परिसंतु ॥ ३२ ॥

सर्वभूतसुहृत्प्रजातो ज्ञानविनामनिश्चय । पश्यमदात्मक विश्व न विपद्येत वै पुन ॥ १२ ॥

पहिले शास्त्रश्रवणे ज्ञान । तदनुभवे होय विज्ञान । ऐसा ज्ञानविज्ञानसपन्न । निरभिमान तो होय ॥ ३३ ॥ साचचि निरभिमानता । जरी आली होय हाता । तरी शांति तेथ सर्वथा । उल्लासता पै पावे ॥ ३४ ॥ दाटूनि निश्चळ होणे । का दांत चाऊनि साहणें । ते शांति ऐसें कोण ह्मणे । आक्रोशपणे साहानु ॥ ३५ ॥ शांति ह्मणजे ते ऐशी । सागरां अक्षोभ्यता जैसी । चढ घोहट नाहीं तिशी । सर्वदेशी सर्वदा ॥ ३६ ॥ नाना संरिताचे खळाळ । आणूनि घालिती संमळ जळ । तो तिळभरी नव्हे डहुळें । अतिनिर्मळ निजामें

१ दग्ध पटाप्रमाणे असणाऱ्या प्रपंचाचा अभिमान वाहणें हें मूर्खत्व आहे २ स्वेच्छाचाराची ३ साकडी=सकट ४ कुमाराच्या वाक्प्रमाणे ५ मध्यंच ६ तळमळ ७ स्वयं ८ इतरास ९ “अगा करितेनवीण कर्म । तेंचि तें निष्कर्म । १० जाणती सुख । सुदग्ध जें ॥ ६३ ॥” अध्याय ५ ज्ञानेश्वरी १० शब्दाचीं कर्में सकलविकल्पावाचून सहज चाल ताल, तीं केवळ शारीरकर्म असतात, व ह्मणूनच निष्काम असतात ११ ऐक तुं १२ आनंद १३ शांति ह्मणजे अनाश्रित क्षमा इष्टानिष्ट वस्तूच्या प्राप्तीनें ह्मणामय न वाटणें ह् शांतीचें खर लक्षण अर्धच व याच शब्दात समुद्राचा दृष्टात येऊन ज्ञानेश्वरानीं शांति लक्षण दिल आहे तें जर पाहाव (अध्याय १३—३५०।१।५३) १४ नयाचे १५ मज ह्मणजे घाण, तीसह, घाणेरडें पाणी १६ गळ

॥ ३७ ॥ तैशी नानाभूतविपमता । स्वार्थविरोधें अंगीं आदळतां । पालडू नव्हे ज्याच्या चित्ता । ते जाण सर्वथा निजशांति ॥ ३८ ॥ ऐशी शांति ज्यासी देखा । तोचि सर्वभूतांचा सखा । आवडता सर्व लोका । सुहृद् तो का सर्वाचा ॥ ३९ ॥ नवल संख्यत्वाची परी । सर्वस्व दे निजमैत्री । स्वार्थी वंचनार्थु न करी । कृपापात्रीं उपदेशु ॥ १४० ॥ अतर्क्य त्याची पाहती दिठी । मद्रूपें देखे सकळ सृष्टी । जगासी मज अभिन्न गाठी । निजहृदीं वाधली ॥ ४१ ॥ मग तो जेउतें पाहे । तेउता मीचि तया आहें । तो जरी मातें न पाहे । तें न पाहणेही होये मीचि त्याचें ॥ ४२ ॥ त्याची पाहती जे दिठी । तें मीचि होये जग-जेठी । ऐशी तया मज एक गाठी । सकळ सृष्टीसमवेत ॥ ४३ ॥ अवघें जगचि मी होये । तेव्हा तो मी हे भाप जाये । ऐसा तो मजमाजी सांमाये । समसाम्यसमत्वे ॥ ४४ ॥ सांडोनियां मनोधर्म । ऐसा ज्यासी मी झालों सुगम । त्यासी पुढतीं कैचे जन्म । दुःख दुर्गम ज्याचेनी ॥ ४५ ॥ मातेच्या उदरकुहरीं । रजस्वलेच्या रुधिरामाझारीं । पित्याचेनि रेतद्वारीं । गर्भसंचारीं सर्सरण ॥ ४६ ॥ जे मातेच्या उदरीं । जंतु नाकीं तोंडीं उरीं शिरी । विष्टामूत्राचे द्वाथरीं । नव मासवरी उकडिजे ॥ ४७ ॥ जठराग्नीच्या तोंडीं । घालूनि गर्भाची उंडी । उकडउकडूनि पिडीं । गर्भकाडी धंडिजेति ॥ ४८ ॥ ते गर्भाची वेदना । नानापरीची यातना । नको नको रघुनंदना । चिळसी मना येतसे ॥ ४९ ॥ अवघ्यांच्या शेवटीं । प्रसूतिवातु जो आटी । सर्वांगी वेदना उठी । योनिसकटीं देहजन्म ॥ १५० ॥ ऐसे अपवित्र जे जन्म । ते न पावतीच ते नरोत्तम । जिहीं ठाकिले निजधाम । ते पुरुषोत्तम समसाम्यें ॥ ५१ ॥ मी असतां पाठीपोटीं । त्यांसी काइशा जन्मगोटी । कळिकाळाते नाणिती दिठी । आले उठाउठी मद्रूपा ॥ ५२ ॥ जेथ जन्म नाही जाहले । तेथ मरण न लगताचि गेले । ऐसे भजोनि मातें पावले । भजनवळें मद्रक्त ॥ ५३ ॥ कृष्ण उद्धवाते थापटी । ह्मणे वेगें उठीं उठीं । हेचि हातवर्षी हातवटी । जन्मनुटी तेणे होय ॥ ५४ ॥ जैसें मेघमुखींचें उदक । वरिच्यावरी झेलिती चातक । तैसे कृष्णवचनासी देख । उद्धवे मुख पसरिले ॥ ५५ ॥ का चंद्रकिरणीं चकोर । जेवीं अत्यंत सादर । तेवी उद्धवाचा आदर । दिसे थोर हरिवर्चनीं ॥ ५६ ॥ हो का पक्षिणी देखोनि पिले । जाणोनि चारयाचे वेळे । सांडोनिया अविसाळें । मुख कोंवळें जेवी पसरी ॥ ५७ ॥ तेवीं देखोनि कृष्णमुख । उद्धवासी अत्यंत हरिख । श्रवणाचे मुखें देख । कृष्णपीयूख सेवित ॥ ५८ ॥

श्रीशुक उवाच—इत्यादिष्टो भगवता महाभागवतो वृष । उद्धव प्रणिपत्याह तत्त्वज्ञानसुरच्युतम् ॥ १३ ॥

शुक ह्मणे कौरवनाथा । कृपा उपजली भगवंता । उपदेशिले महाभागवता । ज्ञानकथा निजवोधु ॥ ५९ ॥ तें ऐकोनि उद्धव । श्रवणीं थोर उठी हाव । कैसे बोलिला ज्ञानगौरव । अतिअपूर्व श्रीकृष्ण ॥ १६० ॥ श्रीकृष्ण श्रीमुखें सांगे कोड । तें निरूपण अतिगोड । जीवीं उठली श्रवणचाड । नुलंधी भीड देवाची ॥ ६१ ॥ आवडीं कळवळे चित्त । घाली साष्टाग दडवत । हात जोडोनि पुसत । प्रेमळभक्त उद्धव ॥ ६२ ॥

१ सात्त्विकाची २ रसवाफसव ३ जिकडेतिकडे ४ मिळून जातो ५ उदररूप गृहेमध्ये ६ जन्म, सचरण ७ उष्णतेमध्ये, उकाज्यात ८ गोळा ९ वाढिजती १० हात उगारणें "बहुतापरी ऐशी । अविद्या नाही आपिती । आता बोद्ध हातवशी । वचनांवरी"—अष्टतानुभव प्र० ६-४३ ११ हरिवर्चनीं १२ पत्याच घरटें 'का महावृक्षीं अविसाळें । पक्षिजातीचीं"—ज्ञानेश्वरी अध्याय ११-२५८

उदय उवाच-योगेश योगिन्यास योगात्मन्योगसम्भव ।

नि ध्रैयसाय मे प्रोक्तस्त्वाग सन्यासलक्षण ॥ १४ ॥

ऐकं योगियाच्या योगपती । योग्याचा ठेवा तू श्रीपती । योगी प्रकट तूं योगमूर्ती ।
योगउत्पत्ति तुजपासी ॥ ६३ ॥ मज मोक्षासी कारण । त्यागु सन्यासलक्षण । बोलिलासी
तो अति कठिण । परम दारुण हा त्यागू ॥ ६४ ॥

त्यागोऽय दुष्को भूमन् कामाना विषयात्मनि । सुतरां त्वमि सर्वात्मसमकेरिति मे मति ॥ १५ ॥

पाहतां या त्यागाची रीती । मज तंव दुर्धरु गा श्रीपती । मग इतराची येथ गती ।
कवण्या स्थिती होईल ॥ ६५ ॥ कामु जयान्या चित्ता । विपर्या आसक्त मती । त्यासी
या त्यागाची गती । नव्हे श्रीपति सर्वथा ॥ ६६ ॥ तुझी कृपा जंव नव्हे । तव ते अभक्ता
केवीं करवे । त्यागु बोलिला जो देव । तो सर्वासी नव्हे सर्वथा ॥ ६७ ॥ तूं सर्वात्मा
असता हृदयीं । चित्त प्रवेशेना तुझे ठायीं । ते आवरिले असे विपर्या । नवल कायी
सांगावे ॥ ६८ ॥ ऐसे प्रपचीं आसक्त । यालागीं विमुख झाले अभक्त । त्यांसी त्यागु नव्हे
निश्चित । चित्त दुश्चित्त सर्वदा ॥ ६९ ॥ त्यागु का नव्हे ह्मणसी । तें परिस गा हृपीकेशी ।
कठिणत्व जे त्यागासी । ते तुजपाशीं सागेन ॥ १७० ॥

सोऽऽ ममाहमिति मूढमतिविगादस्व मायया निरचितात्मनि सानुबन्धे ।

तत्त्वज्ञसा निगडित भक्ता यथाह ससाधयामि भगवत्तनुशाधि भृहस्प ॥ १६ ॥

तुझी माया विचित्र उपाधी । शरीरी केली आत्मबुद्धी । आत्मियें शरीरसबंधीं ।
विपरीत सिद्धि वाढली ॥ ७१ ॥ मी माझे वाढले गाढ । तेणे मति झाली मूढ । गृहा-
सक्ति लागली दृढ । त्यागु अवघड यालागीं ॥ ७२ ॥ ऐशी ही बुद्धि विवळे । अप्रयासे
तत्त्व आकळे । तैगी कृपा कीजे रौडळें । दासगोपाळें तारावया ॥ ७३ ॥ ऐकें गा
पुरुपोत्तमा । निजदामा आपुल्या आह्मा । सोडवीं गा ससारश्रमा । आत्मयारामा श्रीकृष्णा
॥ ७४ ॥ तुज साडोनि हृपीकेशी । पुसों जावे आणिकापासीं । ते नये माझिया मनासी ।
विपर्या सर्वासी व्यापिले ॥ ७५ ॥

सत्यस ने स्वदश आत्मन आत्मनोऽय वक्तारमीश विबुधेष्वपि तानुबद्धे ।

सव विमोहितधियस्य माययेमे प्रह्लादस्यस्तनुभृतो यद्विरथभाया ॥ १७ ॥

पुसों जावे ब्रह्मयासी । तो गुंतला सृष्टिकर्मासी । प्रजाउत्पत्ति मानसी । अहनिंशी
चित्तिनु ॥ ७६ ॥ जो आपुल्या निजस्वभावी । सदा ससारू वाढवी । तो केवीं ससारू
तोडवी । केले न बुडवी सर्वथा ॥ ७७ ॥ वाढों नेदी ससारासी । कोपु आला प्रजापतीसी ।
ज्ञापु दिधला नारदासी । ब्रह्म उपदेशी ह्मणानी ॥ ७८ ॥ ऐसे ससारीं आसक्त । नित्य
ससारयुक्त । त्यासी पुसों न रंनी चित्त । जाण निश्चित श्रीकृष्णा ॥ ७९ ॥ पुसों जावे
ऋषींप्रती । तंव ते सदा आपमती । आपुले मत प्रतिष्ठिती । अन्यथा देती शापाते
॥ १८० ॥ जीवी धरोनि अर्थासक्ती । शिष्याते उपदेशिती । विपर्यो धरोनिया चित्तीं ।
जीविकावृत्ति उपदेशु ॥ ८१ ॥ गुरूसीच विषयासक्ती । तेथ शिष्यासी कंची विरक्ती ।
पेशियासी जे पुसती । ते भ्रंशती स्वार्थति ॥ ८२ ॥ सत्यस्वरूप स्वप्रकाश । आत्मा तूं

१ या शरीरविषयक आत्मबुद्धीने २ शुद्ध होईल ३ भ्रमावाचून, सहज ४ देवांनी ५ आणिकासी ६ विचाररूपे
प्याला मन धरत नाही ७ स्वमताभिमान ८ स्थापन, सिद्ध करितात ९ पोट भरण्याच साध १० मुक्तात,

अविनाश । युक्तिप्रयुक्ती उपदेश । विरुल्लपनिरास जाणसी ॥ ८३ ॥ ब्रह्मज्ञानाचा वक्ता । तुजवेगळा श्रीकृष्णनाथा । न दिसे गा सर्वथा । मज पाहतां त्रिलोकीं ॥ ८४ ॥ एवं आत्मा तूं तत्त्वतां । तूंचि आत्मज्ञानदाता । आत्मवोधीं सस्थापिता । कृष्णनाथा तूं एकु ॥ ८५ ॥

तस्माद्भवन्तमनवधमनन्तपार सर्वजमीश्वरमकृष्णविकृष्णधिष्ण्यम् ।

निर्विण्णधीरहसु ह वृजिनामित्तो नारायण नरसख शरण प्रपद्ये ॥ १८ ॥

यालागीं जी यादवपती । नित्य शुद्ध पवित्रमूर्ती । तुज मायामोहो नातळती । पवित्र ख्याती यालागी ॥ ८६ ॥ गोंवळाचेनि उच्छिष्टकैवळें । ज्याची पवित्रता न मैळे । तेणेचि उच्छिष्टवळें । गोंवळें सकळें तारिलीं ॥ ८७ ॥ प्राणे शोपिले पूतनेसी । तरी पवित्रता अधिक कैसी । तेणेचि उद्धरिले तिसी । दोपें दोपांसी तारकु ॥ ८८ ॥ करुनि कालियैमर्दन । मर्दिला त्याचा अभिमान । तरी मैळेंना पवित्रपण । निर्विपें जाण तारिला ॥ ८९ ॥ रजक अंत्यज अत्यंत । आतळे तया अधःपात । त्यासी मारुनिचा निश्चित । केला पुनीत सायुज्या ॥ ९० ॥ करुनि गोपिकांसीं निंद्य काम । तेणें त्या केल्या निष्काम । तेचि पवित्रता अनुत्तम । सायुज्यधाम पावल्या ॥ ९१ ॥ करितां सुकर्म कुकर्म । ज्याची पवित्रता अनुत्तम । यालागीं नामें पुरुषोत्तम । अकर्तात्म निजवोधें ॥ ९२ ॥ जो आकळे गुणां-आंतू । त्यासी ते गुण करिती प्रातू । त्या गुणांसी तुजमार्जी अतू । यालागीं तूं अनंतू सर्वथा ॥ ९३ ॥ देशंतः कालतः पारं । तुज न करवेचि साचार । यालागीं अनंत तूं अपार । श्रुतींसी पार न कळेची ॥ ९४ ॥ तुज म्यां करावी विनंती । किती यावे काकुळती । तूं हृदयस्थ ज्ञानमूर्ती । जाणता त्रिजगतीं तू एकु ॥ ९५ ॥ ज्ञान अज्ञान मायाशक्ती । ईश्वराआधीन गा असती । त्या ईश्वराची तूं ईश्वरमूर्ती । सत्यकीर्ति श्रीकृष्णा ॥ ९६ ॥ तूं सर्वांचा नियंता । सर्व करुनि अकर्ता । ऐसा ईश्वरू तूं कृष्णनाथा । भोगूनि अभोक्ता तूं एकु ॥ ९७ ॥ देशतः कालतः स्वभावेसीं । नाशु न पावे ज्या स्थानासी । तेथींचा तूं निवासवासी । पूर्ण पूर्णांशी अवतारु ॥ ९८ ॥ नराचे अविनाशस्थान । यालागीं तूं नारायण । तुझेनि जीवासी चणळवळण । चाळंकपण तुजपासीं ॥ ९९ ॥ ऐसा ईश्वर तूं आपण । नरसखा नारायण । युद्धसमयीं अर्जुनासी जाण । ब्रह्मज्ञान त्वा दिधले ॥ १०० ॥ दारुण होतां सग्रामासी । पांवडा पावो युद्धासी । तेव्हा ब्रह्मज्ञान सागसी । निजसख्यासी अर्जुना ॥ १ ॥ ऐसा कृपाळू तूं नारायण । यालागीं तुज आलों शरण । त्रिविधतापें तापलों जाण । दुःख दारुण ससारु ॥ २ ॥ ससार हणजे अधकूप । मार्जी कामक्रोधादि दुष्ट सर्प । निदा स्पर्धा कांटे अमूप । दुःखरूप मी पडिलों ॥ ३ ॥ तेथ पडलियापार्ती । ब्रह्मद्वेषाचा शूळ पोटी । भरला जे उठाउठी । तेणे हिपुंटी होतुसे ॥ ४ ॥ तेथून निघावया त्रिशुंद्धी । उपावो न दिसे गा निजबुद्धी । कृपाळुवा कृपानिधी । आत्मवोधीं मज काठीं ॥ ५ ॥

१ शकेचें समाधान २ उष्टे घास खाऊन ३ कालीयसर्पाचा नाश ४ त्रिषडत नाही, मळत नाही ५ पुरयोत्तम कां १ तर करिता सुकर्म कुकर्म । ज्याची पवित्रता अनुत्तम आहे ह्मणून हं लक्षण फारने उल्लेख पण गूढ आहे ६ वेष्टितात ७ मर्यादा तू देशकालांनीं अपरिच्छिन्न आहेस ८ सत्कीर्ति ९ विश्व चळते जेणें । परमात्मेनीं-ज्ञानेश्वरी अथवा १२-११८ १० पायावर पाय देऊन वीर युद्धाला सिद्ध झाले ११ आधिभौतिक, आध्यात्मिक, व आधिदैविक तापार्ता १२ अग्रपितृताची भावद नाही, तिरस्कार १३ वृथी १४ सर्वथेव १५ तत्त्वज्ञानाचें

श्रीभगवानुवाच-प्रायेण मनुजा लोके लोकतत्त्वविचक्षणा । समुद्ररन्ति शात्मानमात्मनेवाशुभाशयात् ॥ १९ ॥

भूत सचरलियापाठी । सुदती जल्पवादगोठी । त्यांत गुणिचा पाहोनि दिठी । अक्षता
त्राहाटी मत्रोनी ॥ ६ ॥ पाहता पाचभौतिक ससार । सहजे झाला असे थोर । माजीं
झावलासे कृष्णवियोगखेचर । उद्धव लेकरुं झडपिले ॥ ७ ॥ मिसे उद्धवाची झडपणी ।
अहंझैसांसुर लागला झैणी । त्यासी करावया झार्डणी । कृष्ण गुणी चालिला ॥ ८ ॥ तेथ
झाडणीलागी आता । यदुअवधूतसवादकथा । त्याचि मंत्रुनि मत्राक्षता । होय झाडिता
श्रीकृष्णु ॥ ९ ॥ श्रीकृष्ण हाणे उद्धवासी । सावध होयीं निजमानसीं । येऊनिया मनुष्य-
लोकासी । आपआपणासी उद्धरिती ॥ २१० ॥ पाहता यया परमार्था । साह्य नव्हे माता
पिता । पुत्र भ्राता दुहिता काता । साह्य सर्वथा हे नव्हती ॥ ११ ॥ साह्य परमार्था नव्हे
व्याही । शेखीं साह्य नव्हे जावची । आपणिया आपण साह्य पाहीं । जो निजदेही विवेकी
॥ १२ ॥ मुमुक्षुमार्गींचे सज्ञान । लोकतत्त्वविचक्षण । विचारुनि कार्यकारण । स्वबुद्धीं
जाण उद्धरले ॥ १३ ॥ नित्यानित्यविवेके । अनित्य साडिती त्यागमुखें । नित्य ते
यथासुखें । हित सतोखें अगीकारिती ॥ १४ ॥ नित्यत्वे जे उरले जाण । ते स्वरूप माझें
चिद्धन । तेचिं साधकाचें साधन जाण । अनन्यपण चितिती ॥ १५ ॥ भाविता माझी
दृढ भावना । मीचि ते होती जाणा । कीटकीभृंगीचिया खुणा । आपआपणिया
उद्धरिती ॥ १६ ॥

आत्मनो गुरुरात्मैव पुरपस्य विज्ञेयतः । यत्प्रत्यक्षानुमानान्या श्रेयोसावनुबिन्दते ॥ २० ॥

पश्वादि योनींच्या ठायीं । हिताहितज्ञान असे पाहीं । मा पुरुषाच्या पुरुषदेहीं । ज्ञान
पाहीं स्फुरद्रूप ॥ १७ ॥ जे कर्म करितो मी देहीं । तेणे तरेन कीं नाहीं । हें ज्याचे त्याचे
ठायीं । स्फुरद्रूप पाहीं कळतसे ॥ १८ ॥ साडुनि अंशुभ वासना । जो न करी विषयकल्पना ।
तो आपुला गुरु आपण जाणा । नरकयातना चुकविली ॥ १९ ॥ जो कंटाळला जन्म-
गर्भासी । मरमरों उर्वंगला मरणासी । आधी लागली मानसीं । जन्ममरणासी नासावया
॥ २२० ॥ आवडी नुपजे स्त्रीपुत्रासी । निद्रा न लगे अहर्निशीं । काळें ग्रासिले आयु-
प्यासी । निजहितासी न देखिजे ॥ २१ ॥ तुझीच तुजदेसता । काळें गिळिली वाल्या-
वस्था । तारुण्याचा ग्रासिला माथा । वार्धक्याभवता लागला असे ॥ २२ ॥ केवळ वार्ध-
क्याचा जैरगा । त्यासीही काळु लागला पै गा । आयुष्य व्यर्थ जातसे वेगा । हा निज-
नाडु जगा कळेना ॥ २३ ॥ क्षणक्षणा काळु जातसे व्यर्थ । काहीं न साधे जी परमार्थ ।
जन्ममरणाचा आंवर्त । पुढें अनर्थ रोकडा ॥ २४ ॥ स्वर्ग नरक कर्म ब्रह्म । चहू प्रासींसीं
मनुष्यधर्म । यालागीं त्यजूनि पापकर्म । मोक्षधर्म धरावा ॥ २५ ॥ नरदेह मोक्षाचा वाटा ।
वृथा जातसे कटकटा । हृदयीं आधी लागला मोटा । विषयचेष्टा विसरला ॥ २६ ॥ प्रत्यक्ष
लक्षणें अनित्य । ससारु दिसे नाश्रवत । यालागीं तो नव्हे आसक । होय विरक्त डह-

१ भांगार टाकतो २ कृष्णवियोग हाच कोणी समध, भूत ३ घेरलं, धरलं, प्राप्तलं ४ अहं झणजे मीपणाचा
वहकार हाच कोणी महिमासुर ५ जनी ६ वादन टाकण्यासाठी ७ तैसें ८ हित कोणतं व अहित कोणतं याविषया
ज्ञान ९ स्फुरितरूपाने १० अथगळ, वाईट, पापमूलक ११ मरोनि १२ कटाळला १३ चिंता १४ जाळें 'आता
वाधपयाच्या तरंगा— । माजी मतिभ्रशाचा जरगा'—ज्ञानेश्वरी अध्याय ७—८६ १५ आपला घात १६ भोवरा,
१७ कमलोक, मनुष्यलोक १८ हाय हाय । हे प्रारब्धा ।

भोगी ॥ २७ ॥ याचिपरी अनुमाना । परलोकभोगभावना । आतळों नेदी मना । नश्वर पतना जाणोनि ॥ २८ ॥ कै कृपा करील गोविंद । कै तुटेल भवबंध । कै देखेन तो निजवोध । परमानंद जेणे होय ॥ २९ ॥ धांव पाव गा श्रीहरी । कृपा करी दीनावरी । मज उद्धरी भवसागरी । भक्तकैवारी श्रीकृष्णा ॥ २३० ॥ जैसी जीवनावेगळी मासोळी । तैसा बोधालागी तळमळी । प्रेमपंडिभराच्या मेळी । देह न सांभाळी सर्वथा ॥ ३१ ॥ एक नेणोनि नरदेहा मुकले । एकीं नेव्हे ह्यणोनि उपेक्षिले । एक ज्ञानगवें गिळिले । एक मुल्ले विपयार्थी ॥ ३२ ॥ एक साधनाभिमाने ठंकिले । एक करुं करुं ह्यणता गेले । एक करिता अंघाटां भरले । करणे ठेले तैसेची ॥ ३३ ॥ जरी विवेक कळला मना । तरी न तुटती विपयवासना । तेणे सतस होऊनि जाणा । नारायणा चिंतितु ॥ ३४ ॥ कृष्ण ह्याणे उद्धवासी । सविवेक वैराग्य असे ज्यासी । तोचि आपुला गुरु आपणासी । विशेषेसी जाणावा ॥ ३५ ॥ त्याचिये निजबुद्धीसी । मीचि विवेकु प्रकाशी । तो स्वयें जाणे निजबोधासी । निजमानसी विवेके ॥ ३६ ॥ ज्यासी जैसा भावो । त्यासी मी तैसा देवो । ये अर्था संदेहो । उद्धवा पहा हो न धरावा ॥ ३७ ॥ उद्धवा येथ केवळ । पाहिजे निजबुद्धि निर्मळ । तरी आत्मबोध तत्काळ । होय सफळ सर्वथा ॥ ३८ ॥

पुरपत्ने च मा धीरा सारययोगविशारदा । आविस्तरा प्रपश्यन्ति सर्वशक्त्युपवृंहितम् ॥ २१ ॥

एवं वैराग्यं पूर्णं भरित । धीर पुरुष विवेकयुक्त । सांख्ययोग विधंचित । निर्जी निजं प्राप्त तत्काळ ॥ ३९ ॥ नरदेही विवेक वसे । निजरूप पावले कैसे । जे शक्तियुक्त असे । ते सावकाशे देखती ॥ २४० ॥ जे प्रसवे सर्वशक्तीते । ते सर्वशक्ति शक्तिदाते । जे नातळे सर्वशक्तीते । त्या स्वरूपातें पाहताती ॥ ४१ ॥ उद्धवा काय सांगो गोष्टी । बहुत शरीरें सजिलीं सृष्टी । मज नरदेही आवडी मोटी । उठाउठी मी होतो ॥ ४२ ॥

एकद्वित्रिचतुष्पादो बहुपादस्तथाऽपद । बहू सन्ति पुर सृष्टास्ता मे पौत्र्यी प्रिया ॥ २२ ॥

केलीं एकचरणी शरीरे । दोंपायाची अपारे । तांपायांची मनोहरे । अतिसुंदरें चतुष्पदें ॥ ४३ ॥ सर्पादि योनीच्या ठायीं । म्या चरणाचि केले नाहीं । एके चालती बहुपारीं । केलीं पाही शरीरें ॥ ४४ ॥ ऐशी शरीरें नेणो किती । म्यां निर्माण केलीं ये क्षितीं । मज कर्त्याते नेणती । मूढमति यालागी ॥ ४५ ॥ मज कर्त्याची प्राप्ती । होआवयालागी निश्चिती । स्वाशे प्रकाशोनि ज्ञानशक्ती । पौरुंधी प्रकृति म्या केली ॥ ४६ ॥ जेणे देहें मज पावती । त्या देहानी मज अतिप्रीति । यालागी श्रुति नरदेह वर्णिती । देव वाळिति नरदेहा ॥ ४७ ॥ ऐशी नरदेहाची प्रीती । कृष्ण सागे उद्धवाप्रती । येणे शरीरे मज पावती । नाना युक्तिविचारे ॥ ४८ ॥

१ स्वर्गभोगाची वरपना २ जळावेगळी ३ आत्मज्ञानासाठी 'जीवनावेगळी मागोळी' हुका तैसा तळमळी' ४ भगवत्प्रेमातिशयाच्या करहोणामयें 'प्रमगा या नाहीं देहाची भावना' अशी स्थिति होते ५ नष्टके ६ फसविले ७ आउमगात्या ८ सविवेक वैराग्य पाहिले, विवेक ह्यणजे नित्यातिलविवेक, वैराग्य ह्यणजे नाशवत सृष्टीविपया अत्राति ९ 'ये यथा नो प्रपद्यते तास्तथैव भजाम्यहम्' अशी गीतोक्ति आहेच १० ही आंबी सुंदर आहे ११ वेदातविचाराने आपल्यामन्येच आत्मज्ञान होते १२ नरदेह १३ प्राप्ति

अत्र मा मागंयन्वद्वा युक्ता हेतुभित्तिधरम् । गृह्यमाणैर्गुणैरिन्द्रैरग्राह्यमनुमानत ॥ २३ ॥

येजनि नरदेहाप्रती । कर्त्याची गवेषणा जे करिती । जो मी ईश्वर त्रिजगती । उत्पत्ति-
स्थिति सहती ॥ ४९ ॥ बुद्धियुक्ती विवेक करणे । ते जडे जे प्रकाशपणे । त्याचाही मी
प्रकाशकु ह्मणे । येणे लक्षणे लक्षिती ॥ २५० ॥ ऐशा नानापरींच्या अनुमाना । मी तंव
वश नव्हें जाणा । जे लक्षिती सांडोनि अमिमाना । साक्षात्पणा ते येती ॥ ५१ ॥ ज्याची
आशा होय निराश । तोचि ब्रह्म पावे सावकाश । तेणे कळिकाळावरी कासं । जाण
अवश्य घातली ॥ ५२ ॥ मुख तत्र स्वत सिद्ध असे । ते निर्मळ आरिसा दिसे । तेवीं
बुद्धीचेनि विवेकवशे । आत्मा भासे नरदेहा ॥ ५३ ॥ येचिविखीचा ईतिहास जाण ।
तुज सांगेन पुरातन । यदुअवधूतसवादलक्षण । ज्ञानसाधन साधका ॥ ५४ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहास पुरातनम् । अवधूतस सवाद यणेरमिततेजस ॥ २४ ॥

हरिखे ह्मणतसे गोविदु । उद्धवा आमुचा पूर्वज यदू । तेणे ब्रह्मज्ञानासी सवाडु ।
केला विशदू अवधूतासीं ॥ ५५ ॥ राजा यदू ह्मणसी कैसा । क्षात्रसृष्टीचा सूर्यो जैसा ।
राजचंद्राच्या प्रकाशा । निजतेजवशा लोपितु ॥ ५६ ॥ तेणे गुरूची लक्षणे ऐकता ।
सायुज्यमुक्ति आली हाता । ते हे पुरातन कथा । तुज मी आता सागेन ॥ ५७ ॥

अवधूत द्विज कचिचरन्तमनुतोभयम् । कवि निरीक्ष्य तरुण यदु पप्रच्छ धर्मयित् ॥ २५ ॥

कोणी एक अत्रधूतु । निर्जतेजे प्रकाशवंतु । ब्रह्मानंदें डुळतु । यदूने येतु देखिला
॥ ५८ ॥ त्या अवधूताचें लक्षण । यदु निरीक्षी आपण । देखिले ब्रह्मसूत्रधारण । होय
ब्राह्मण ब्रह्मवेत्ता ॥ ५९ ॥ ऐसा तो अवधूतु । निर्भय निःशंक वर्ततु । यदु व्याहारीये
होता जातु । देखिला वनातु सन्मुख ॥ ६० ॥ आतुला प्राण तत्त्वता । वाहेर रिघो नेदी
सर्गता । स्वभावे प्राणापानसमता । जाली न धरिता धारणा ॥ ६१ ॥ नवल तथाचे पाहणे ।
दृश्य दृश्यत्वे देखो नेणे । झाला सर्वांगें देखणे । देखणेपणे पाहातसे ॥ ६२ ॥ मी एकु
वनीं वसता । हेही नाठवे त्याचिया चित्ता । झाली सर्वत्र सर्वगतता । समसाम्यता समत्व
॥ ६३ ॥ कर्म कार्य कर्ता जाण । अचघा जाहला तो आपण । क्रियेने वाहूनिया आपण ।
निबलण जीवे केले ॥ ६४ ॥ देहाचिया माथा । ठेविली होती अहता । ते देह मिथ्यात्व
पावता । समूळ अहंता पळाली ॥ ६५ ॥ नित्यानित्यहोमद्वारें । ब्रह्माग्नि प्रज्वळला एकसरें ।
जाळूनि आश्रमार्ची चारी घरे । केले सरें निराश्रमी ॥ ६६ ॥ त्या आश्रमामार्जी
होती । शास्त्रश्रवणविधिव्वादपोयी । ते जळाली जी निश्चिती । भस्म हातीं न लगेची
॥ ६७ ॥ विधिनिषेधपैजा । जळाली पचायतनदेवपूजा । होता सचित्तक्रियमाणपुजा ।
तोही योजा जळाला ॥ ६८ ॥ यापरी तो अत्रधूतु । ब्रह्मानंद जी डुळतु । निजसुखें
वेलहार्तु । देखिला येतु यदुरायें ॥ ६९ ॥ सकल्पविकल्परहित । शुद्ध सर्वांगीं विभूत ।
याळार्गीं बोलिजे अत्रधूत । येन्हवीं विख्यात ब्राह्मणू ॥ ७० ॥ सभावता समस्तु ।

१ शोध बुद्ध्यादिः इन्द्रिये जड आरेंत, स्नानारी प्रनाक्षित वरुणारी एक स्वयंप्रकाश वस्तुप वाहे आत्मा अनुमाता
प्रमाणान्ना नियम नार्ही जीवात्मा देहादि जडान् निराळा वाहे र विद्ध करामाला अनुमानान्ना उपयोग होतो एवढच
२ जिंकण्यासाठी सज झाला ३ निरपम ४ इतिहासयुक्त ५ आत्मानान्मद्वानाला ६ आत्मतेजा प्रकाशमान
७ श्रीदेवप्रता ८ समाधि न लाविता ९ ब्रह्मदुःखी जीवाय सर्वस्वी सोडून दिलें, ब्रह्मतीतत्व प्राप्त झाले १० अनित्याचा
त्याग व निर असा मद्यप्रस्तूया स्वीकार त्याच्या मुठी र तिरंतर केला, हाच होम ११ आत्मानदाने शोभणारा

प्रपंच निजबोधे असे धूतु । यालागीं बोलिजे अवधूतु । येन्हवीं विख्यातु ब्राह्मणू ॥ ७१ ॥
 अहं धुईव तो अवधूतु । तोचि योगी तोचि पुनीतु । जो कां अहंकारग्रस्तु । तोचि
 पतितु जन्मकर्मी ॥ ७२ ॥ वार्धक्य यावे देहासी । तंव देहपण नाहीं देहापासीं ।
 रिगमु नव्हेच जरेसी । तारुण्यासी तें मूळ ॥ ७३ ॥ आणिकही त्याचीं लक्षणे । निचें
 नया बोधु मैळीं नेणे । भोगिजे नित्य नूतनपणें । परम तारुण्यें टवटवला ॥ ७४ ॥ निज-
 बोधाचिया सत्ता । द्वैत जितिले तत्त्वता । ऐसा निःशंकु विचरतां । भय सर्वथा त्या
 नाहीं ॥ ७५ ॥ ऐशीं लक्षणे निर्धारितां । अवधूत निजबोधें पुरेंता । यदूसी उपजली
 विनीतता । श्रद्धा सर्वथा अनिवार ॥ ७६ ॥ करुनि साष्टांग दंडवत । अति नम्र
 श्रद्धायुक्त । हात जोडुनि पुसत । प्रसन्नचित्त रायाचें ॥ ७७ ॥

यदुहवाच-कुतो बुद्धिरिय ग्रहप्रकर्तुं सुविशारवा । यामासाद्य भवालोच विद्वाश्चरति बालजत् ॥ २६ ॥

अपूर्व बुद्धि हे स्वामी । तुमचे ठायीं देखों आह्मी । जे न लभे यमनियमीं । कर्मधर्मीं
 आचरतां ॥ ७८ ॥ दिसतोसी सर्वाथीं कुशळ । परी काहीं न करुनि निश्चळ । अकर्ता-
 त्मबोधें तूं केवळ । जैसे वाळ अहेतुक ॥ ७९ ॥ तूं वालाऐसा वर्तसी । परी वालबुद्धि
 नाहीं तुजपासीं । सर्वज्ञ सर्वथा होसी । ऐसे आह्मासी दिसतसे ॥ २८० ॥ येवोनिया या
 लोकासी । पावोनियां नरदेहासी । सार्धकता तुझ्याऐसी । आणिकापाशीं न देखों ॥ ८१ ॥

प्रायो धर्माधिकामेपु विवित्सायां च मानवा । हेतुनैव समीहन्ते आयुषो यशस श्रिय ॥ २७ ॥

प्रायशा ये लोकीं लोक । धर्मअर्थकामकामुक । येचिविखीं ज्ञान देख । आवश्यक
 करिताती ॥ ८२ ॥ आह्मी स्वधर्म करितों ह्मणती । स्नानसंध्येची कीर्ति मिरवित्ती ।
 शेवटीं गायत्रीचे फॅळ देती । अर्थप्राप्तीलागोनी ॥ ८३ ॥ वेदोक्त आह्मी करितों याग ।
 संस्थापितों वेदमार्ग । शेखीं तो करित्ती जीविकायोग । स्वर्गभोग वाछित्ती ॥ ८४ ॥ एक
 ह्मणती आह्मी स्वकर्मक । कुश मृत्तिका नाशित्ती उदक । समर्थी आलिया याचक । ईश्व-
 लीसी भीक न घालित्ती ॥ ८५ ॥ दांभिक वाढवावया स्फीती । वैष्णवदीक्षा अवलंबित्ती ।
 देवपूजा झळफळीत दावित्ती । शंख लावित्ती दों हातां ॥ ८६ ॥ आयुष्यदानी पुण्यपुरुष ।
 आह्मी चिकित्सक अहिंस । स्थावर जंगम जीव अशेष । मारुनियां यश मिरवित्ती ॥ ८७ ॥
 यश वाढवावयाचें कारण । तुळापुरुष करित्ती दान । देहो मूत्रविष्टें परिपूर्ण । धन त्यास-
 मान जोखित्ती ॥ ८८ ॥ परी परमार्थाचिया चाडा । कोणी वेचीना कवडा । भूल कैशी
 पडली मूढां । स्वार्थ रोकडा विसरले ॥ ८९ ॥ पूर्वीं अँट्टीं नाही प्राप्ती । ते श्रीकामा
 उपास्ती करित्ती । श्रियेचा स्वामी श्रीपती । त्यातें न भजती अभाग्य ॥ २९० ॥ लक्ष्मी विश्व-
 गुरु हरीची पत्नी । तीते जो तो राखे अभिलापूनी । नेदित्ती हरीची हरीलागोनी । त्याते
 पंचनीं हरि पचवी ॥ ९१ ॥ रोगत्यागें आयुष्य मागती । यालागीं सविता उपासित्ती ।
 देहो नश्वर हें नाठवे चित्ती । पडली भ्राती निजपदा ॥ ९२ ॥ एवं आयुष्य-यश श्रीकामी ।

१ प्रवेश २ नित्य नूतन ३ मलिन होऊ ४ विचारिता ५ परिपूर्ण ६ निरिच्छ ७ बहुधा ८ धर्म, अर्थ व काम
 यांचीच केवळ इच्छा करणारे ९ विषयीं १० श्रेय ११ उदरनिर्वाहाचे साधन १२ मोठीही, तेव्हाही भीक १३ कीर्ति,
 प्रतिष्ठा 'न शके विकृ जोडले । स्त्रीतीसठी'—ज्ञानेश्वरी अध्याय १३—२०९, कीर्ति १४ वैद्य १५ देवात, नशिवात
 १६ लक्ष्मीची, सपत्नीची इच्छा करून 'अन्न आच्छादन । हं तो प्रारब्धा आधीन' हा तुकोबाप्रमाणें सवें सताचा निधय
 असतो, झणून ते थोडीं उपासना करित नाहीत १७ नरकात १८ सूर्य

समस्त भजतां देखों आह्मी । परी नवल केलें तुवां स्वामी । परब्रह्मी निजवोधू ॥ ९३ ॥
 विपयवळ अलोलिक । मिथ्या भ्रमें भ्रमले लोक । ज्ञानसाधनें साधोनि देख । विपयसुख
 वाञ्छिती ॥ ९४ ॥ वेदांतवार्तिकवाक्स्फूर्ती । अद्वैत ब्रह्म प्रतिपादिती । शेखीं पोटासाठीं
 विकिती । नवल किती सागावे ॥ ९५ ॥ एक ह्यणविती योगज्ञानी । वायुधारणा
 दाविती जर्ना । टाळी लाऊनि वैसती ध्यानीं । जीविका मनीं विपयांची ॥ ९६ ॥ ऐसे
 विविदिपें लोक । साधने साधूनि झाले मूर्ख । तुवा केलें जी अलोलिक । आत्मसुख
 साधिले ॥ ९७ ॥ ऐसे स्वामी अवधूता । तुवा तृणप्राय केले जीविता । तुच्छ करोनि
 लोका समस्ता । निजात्महिता मनींलासी ॥ ९८ ॥ निजानंदें निवालासी । अंतरी शीतल
 झालासी । ऐसे दिसताहे आह्मासी । उपलक्षणेंसीं परियेसी ॥ ९९ ॥

एव तु कल्प कविर्दक्ष सुभगोऽमृतभाषण । न वर्ता नेहसे किंचिजजोन्मत्तपिशाचवत् ॥ २८ ॥

सर्वज्ञाता तूं होसी । ते ज्ञातेपण दिसों नेदिसी । कांहीं करिसी ना वांछिसी ।
 जडत्वे दाविसी निजज्ञांती ॥ ३०० ॥ सर्वथा उगा अससी । परी तू अगें विरकळ नव्हसी ।
 अर्गी अव्यंगी दिसतोसी । स्वरूपरूपेंसीं शोभितु ॥ १ ॥ ज्ञान एकलेपणे ठेले । दुजेनिवीण
 परदेशी जाले । तें तुजमार्जीं सामावलें । यालागीं आले कविपद ॥ २ ॥ करुनि
 जालासी अकर्ता । हेचि तुझी थोर दक्षता । ब्रह्मरसे रसाळ वोलता । चवि अमृता ते
 कैची ॥ ३ ॥ ब्रह्मरस तूं प्यालासी । ब्रह्मानंदें मातलासी । जर्गीं उन्मत्त जालासी । दृष्टीं
 नाणिसी कोणाते ॥ ४ ॥ सदा सावध निजरूपेंसी । यालागीं माझें तुझें न ह्यणसी । तेंचि
 पिसेपण तुजपासीं । दिसे जगासी सर्वथा ॥ ५ ॥ निजवोधें तृप्त झालासी । परमानंदें
 निवालासी । तीं हीं लक्षणे तुजपासीं । "निर्धारेंसी दिसताती ॥ ६ ॥

जनेषु दहमानेषु कामलोभदवाग्निना । न तप्यसेऽग्निना मुक्तो गङ्गाम स्य इव द्विप ॥ २९ ॥

कामलोभदवाग्नी- । माजी जळता लोक तीन्ही । देखत असों जी नयनीं । वेगळा
 कोणी दिसेना ॥ ७ ॥ ते दवाग्नीमार्जी असता । तूं न पोळसी गा अवधूता । नवल तुझी
 अक्षोभ्यता । न कळे सर्वथा आह्मासी ॥ ८ ॥ वणवा जळे दोही धेंडीं । गर्जे गंगाजळीं
 दिधली बुडी । त्यासी न लागती तापाच्या वोडी । तैसे निरवेंडीं तुज देखों ॥ ९ ॥
 ऐशीं व्हेंवें तुज नातळती । वड राहिलासी ब्रह्मस्थितीं । काहीं एक करीन विनंती ।
 कृपामूर्ति दयालुवा ॥ ३१० ॥

एव हि नः वृच्छता ब्रह्मक्षारमन्यानन्दकारणम् । ब्रूहि स्पर्शविहीनस्य भयत केचलात्मनः ॥ ३० ॥

तूं ब्रह्मवेत्ता ब्राह्मण । निजानंदें परिपूर्ण । त्या आनदाचें कारण । विशद करुन
 सांगावें ॥ ११ ॥ तूं देहीं वर्तसी विदेहस्थिती । तुज विपय आतळूं न शकती । हे अलिप्त-
 पणाची प्राप्ती । कवण्यारीतीं तुज झाली ॥ १२ ॥ तुज नाहीं रायाची भीड । न करिसी
 धनवत्ताची चाड । दीनवचन मानिसी गोड । पुरविसी कोड निजवोधें ॥ १३ ॥ ऐसा
 केवळ तूं कृपाळू । आर्तबंधू दीनदयाळू । निजात्मभावें तूं केवळू । भक्तवत्सल भावाचें

१ विलक्षण २ समाधि ३ भरणी, पोषा ४ जाणण्याची इच्छा करणारे, जिज्ञासू ५ मित्यलास, समुपास एकत्र
 झालास ६ शरीरानें विकळ, लगदा, पागळ्या, बगैरे ७ शोभितव. ८ ऐक्यतेस आर्त ९ शुश्रूषा १० परमामूर्ते.
 ११ सरोवर १२ शांतता १३ तीरावर १४ निधयान १५ स्पष्ट, सुबोध १६ देहातीत होउन

॥ १४ ॥ 'ऐसा यदूचा संवादू । आवडी सांगे गोविंदू । उद्धवासी ह्याणे सावधू । हृदयीं वोधू धरावा ॥ १५ ॥

श्रीभगवानुवाच-यदुनेव महाभागो ब्रह्मण्येऽ सुमेधना । पृष्ट सभाजित प्राह प्रध्रयावन्त नृपम् ॥ ३१ ॥

श्रीमुखें श्रीकांत । यदूचें भाग्य वर्णित । ब्राह्मणभक्त सत्वयुक्त । बुद्धिमंत श्रद्धालू ॥ १६ ॥ भगवद्भाग्यें भाग्यवंतू । यदूसी भेटला तो अवधूतू । त्यासी होऊनि अतिविनीतू । असे विनवितू निजहिता ॥ १७ ॥ मृदु मंजुळ वचनी प्रार्थिला । मधुपर्कविधानें पूजिला । अवधूत अति सतोपला । बोलता झाला निजमुखें ॥ १८ ॥

ब्राह्मण उवाच सन्ति मे गुरवो राजर् बहवो बुद्धगुपाश्रिता । यतो बुद्धिसुपादाय मुक्तोऽटामीह तान् अणु ॥ ३२ ॥

क्षीरसागर उचंवलला । की कृपेचा मेघ गर्जिलला । निजसुखाचा वाधावा आला । तैसे बोलिला ब्राह्मणु ॥ १९ ॥ ऐकें राजया चूडामणी । यदुकुळदीप दिनमणी । धन्य धन्य तुझी वाणी । निजगुणीं निवविले ॥ ३२० ॥ राजा आणि सात्विकु । सिद्धलक्षणें लक्षकु । पृथ्वीमाजीं तूंचि एकु । न दिसे आणिकु सर्वथा ॥ २१ ॥ सुंदर आणि सगुण । उत्तमोत्तम केला प्रश्न । पुसिले निजानंदकारण । तें यथार्थ जाण सांगेन ॥ २२ ॥ गुरुवीण आत्मप्राप्ती । सर्वथा न घडे गा नृपती । ते गुरुही मी तुजप्रती । यथानिगुतीं सांगेन ॥ २३ ॥ निजबुद्धीच्या विवेकस्थिती । बहुत गुरु म्या केले असती । जे जे सद्गुण म्यां देखिले भूतीं । ते ते स्थिती तो गुरु ॥ २४ ॥ बुद्धीने अगीकारिले गुणा । निजधैर्यें धरिली धारणा । तेणे मी मुक्त जालां जाणा । स्वेच्छा अटणा करीतसे ॥ २५ ॥ ससारु तरावया । मुख्य सद्बुद्धि गा राया । रिगमू नाही आणिका उपाया । व्यर्थ कांहा शिणावे ॥ २६ ॥ सद्बुद्धि नाही ज्यापासीं । तो ससाराची आंदणी दासी । उंसत नाहीं अहर्निशीं । दुःखभोगासी अनंत ॥ २७ ॥ सद्बुद्धि नाही हृदयभुवनी । तेथ वैराग्य नुपजे मनी । मा तो तरेल कैसेनी । विवेक स्वमी न देखे ॥ २८ ॥ वैराग्याचेनि पडिपांडे । ज्यासी सद्बुद्धि सांपडे । तेथ संसार कोण वापुडे । धैर्यें रोकडे विभाटी ॥ २९ ॥ आधी ससारु एकु असावा । मग तो खटाटोपें नासावा । जो रिघाला विवेकगाथा । त्यासी तेव्हा तो नाही ॥ ३० ॥ संसारनाशासी मूळ । साह्यें प्रज्ञाचि केवळ । तिचे जाल्या अढळ बळ । होये मृगजळ संसारु ॥ ३१ ॥ जे मी गुरु सांगेन ह्याणे । ते निजप्रजेचेनि लक्षणे । हेयोपांदेयउपायपणे । घेणें-त्यजणे सविवेकें ॥ ३२ ॥ हेचि मन्हाठिया भांखा । सांगेन तें सावध ऐका । जेणे शिष्याचा आंवाका । पडे ठाडका प्रत्यक्ष ॥ ३३ ॥ ऐक. प्रजेची लक्षणे । सांगेन दृष्टांतपणे । सुप-

१ आपुल्या मुखाने २ सूचना, घाती 'पाह आत्मज्ञानसुदिनाचा । वाधावा सांगतया अहगाचा । उदय त्या वैराग्याचा । टावे पावे ॥' शांतीश्री अध्याय १८-१०३ ३ स्थानदाचे कारण ४ प्राणिमानामर्थ्य ५ स्वरूप प्रहण करणारी बुद्धि ज्ञानेश्वरी अध्याय २, ओव्या २३०-२४१ पहा ६ प्रवेश, ७ कशाला ८ हा दृष्टांत फारच मार्मिक आहे सत् जें परमात्मस्वरूप त्याची ज्याची बुद्धि लीन झाली नाही, त्याला कामकोषादि नानाप्रकारचे मनोविकार मारखे टोकीत असतात, त्याला क्षणाचाही आराम न देता दुखाच्या दोहात टाखून देतात, जसे राजवाड्यातले पुरुष आदण आलेल्या दासीला-राणीचें मन जिला अतुरळ नाही अशा दासीला-चोपून निर्दयतेने काम घेतात, राव-मितात, तसे ९ अवकाश, फुरसद १० विचार ११ भराने १२ घाव मारून १३ ठार मारतो १४ शिष्य प्राज्ञचि. १५ स्वात्मप्राप्त्याच्या उपायाने १६ भाषेन १७ ताकद, शक्ति.

चाळणी रांधणे । घेणे त्यजणे विवेके ॥ ३४ ॥ चाळणीमार्जी जें जें पडे । सूक्ष्म निजतत्त्व
तळी सांडे । उरती गुणदोषाचे सडे । करी घडवडे खडवडित ॥ ३५ ॥ ऐसी जे अवस्था ।
ते त्यागावी सर्वथा । भ्रंशु होईल स्वार्था । हे रासता त्रिशुद्धी ॥ ३६ ॥ सुपाची दशा
ते ऐसी । त्यजी रज'कण भुसासी । निर्डारल्या निजबीजासी । निजहृदयेसी राखत ॥ ३७ ॥
स्वयें चैराग्यें तापणे । ते दशा रांधणे ह्याणे । अपक्का परिपक्क करणे । निजगुणे निजागें
॥ ३८ ॥ एवं या दोनी दशा । दृढ धराव्या वीरेशा । तेणे परमार्थु होये आपेसा । जेवीं
आरिसा हातींचा ॥ ३९ ॥ यदूसी ह्याणे ब्राह्मण । जें म्या सांगितले लक्षण । तेथें ठेवू-
नियां मन । सावधान परियेसी ॥ ३४० ॥ जो जो जयाचा घेतला गुण । तो तो गुरु
म्या केला जाण । गुरूसी आले अपारपण । जग संपूर्ण गुरु दिसे ॥ ४१ ॥ ज्याचा गुण
घेतला । तो सहजें गुरुत्वा आला । ज्याचा गुण त्यागरूपें घेतला । तोही गुरु झाला
अहितत्यागें ॥ ४२ ॥ एवं त्यागात्यागसमर्तुके । दोहींसी गुरुत्व आले निकें । राया तूं
पाहें पा विवेकें । जगचि असके गुरु दिसे ॥ ४३ ॥ ऐसे पाहता सावकार्शी । गुरुत्व आले
जगासी । हेचि साधन जयापासी । तोचि परमार्थासी साधकु ॥ ४४ ॥ ऐसे सागता
अचाट । तुज वाटेल हें कचाटें । तरी गुरु सांगो श्रेष्ठश्रेष्ठ । मानिले वरिष्ठ निजबुद्धी ॥ ४५ ॥
पृथिवी वायुरावाशमापोऽग्निश्चन्द्रमा रवि । कपोतोऽजगर सिधु पतंगो मधुकृद्गज ॥ ३३ ॥
मधुहा हरिणो मीन पिङ्गला कुरोऽर्भक । कुमारी शरकर्मर्प ऊर्णनामि सुपेशकृत् ॥ ३४ ॥

गुरु सागेन अशेष । सख्याप्रमाण चोवीस । त्याचीं नांवे तू परिस । सावकाश सागेन
॥ ४६ ॥ पृथ्वी वायु आकाश । अग्नि आप सितांश । सातवा तो चंडाश । कपोत परिस
आठवा ॥ ४७ ॥ अजगर सिधु पतंग । मधुमक्षिका गज भृंग । हरिण मीन वेद्या साग ।
नांवे सुभग पिगला ॥ ४८ ॥ टिटवी आणि लेकरू । कुमारी आणि शरकारू । सर्प कातणी
पेशस्करू । इतुकेन गुरु चोवीस ॥ ४९ ॥ पावावया तत्व पचविसांवे । चोविसा गुरूसी
उपासावे । विवेकयुक्तिस्वभावे । गुरु भजावे निजबुद्धी ॥ ३५० ॥ ठाकावया निजबोधासी ।
निजविवेके अहर्निशी । गुरुत्व देऊनि अनेकासी । निजहितासी गुरु केले ॥ ५१ ॥ कोण
युक्ती कोण विचारू । कोणें लक्षणे कोण गुरु । केला तोही निजनिर्धारू । सविस्तारू
परियेसी ॥ ५२ ॥

एते मे गुरवो राजशत्रुविशतिराधिता । शिक्षावृत्तिभिरेतेपामन्वशिक्षनिहात्मन ॥ ३५ ॥

एके राजवर्य नृपती । विवेकधवलचक्रवर्ती । गुरुसख्या तुजप्रती । यथानिर्गुतीं सागि-
तली ॥ ५३ ॥ याचिया शिक्षिता धृती । शिकलों आपुलिया युक्ती । भग पात्रलो
आत्मस्थिती । विकल्पभ्रंती साडूनी ॥ ५४ ॥

यतो यदनुपिक्षामि यथा वा नाहुपात्मज । त तथा गुरपन्यात्र निबोध कथयामि ते ॥ ३६ ॥

नाहुपाचा पुत्र ययाती । यतातीचा यदु निश्चितीं । नाहुपनंदन यदूसी ह्याणती । मूळ
व्युत्पत्ती तेणें योगें ॥ ५५ ॥ यालागीं ह्याणे नाहुपनंदना । पुरुषामार्जी पचानना । सागेन
गुरूच्या लक्षणा । विचक्षणां परियेसी ॥ ५६ ॥ ज्या गुरूचें जें शिक्षित । मी शिकलो
सुनिश्चित । ते तें सागेन समस । सावध चित्त करीं राया ॥ ५७ ॥ ऐकायया गुरुलक्षण ।

१ परिपक्क दशेला आलेल्या २ गुणाच्या प्रहंगान व दोषाच्या जागात ३ सगळ ४ सगळ, सकोच ५ कोटा, ६ भिगुरती, ७ भारीणमार्जी ८ प्रहंगतत्त्व ९ माझा निधय, विचार १० यथास्थित ११ सागर १२

यदूने सर्वांग केले श्रवण । अर्थां वुडवूनियां मन । सावधान परिसतु ॥ ५८ ॥ शब्द साडोनियां मागें । शब्दार्थामार्जीं रिगे । जे जें परिसतु ते ते होय अंगें । विकल्पत्यांग विनीतु ॥ ५९ ॥

भूतैराक्रम्यमाणोपि धीरो दैववशानुगे । तद्विद्वान् चलेन्मार्गादन्वशिक्ष क्षितेर्व्रतम् ॥ ३७ ॥

परमार्थी मुख्य शांती । साधकांसी पाहिजे निश्चितीं । यालागीं प्रथम गुरु क्षितीं । निजशांतीलागूनी ॥ ३६० ॥ पृथ्वी गुरु त्रिविध पाहीं । पर्वत वृक्ष आणि मैत्री । यांचीं लक्षणे धरितां देही । गुरुत्व पाही पृथ्वीसी ॥ ६१ ॥ आतरनिग्रहो ते शांती । बाह्येंद्रिय-निग्रहो ते दांती । उभयसहिष्णुता ते क्षांती । क्षांतीसी क्षितिं गुरु केली ॥ ६२ ॥ पृथ्वी ते नानाभूतीं । माझी माझी ह्यणौनि झांबती । नाना भेदी भिन्न करिती । निजवृत्तिव्यवहारे ॥ ६३ ॥ त्या भूतांचे भिन्न वर्तन । पृथ्वी सर्पादी आपण । मोडों नेदी अभिन्नपण । अखंड जाण सर्वदा ॥ ६४ ॥ तैसे योगियाचें लक्षण । करिता कर्म भिन्नभिन्न । वृत्ति अखंडदंडायमान । सर्वदा जाण असावी ॥ ६५ ॥ देहासी अदृष्टयोगें गती । भूतें अदृष्ट-योगें आक्रमिती । भूतीं निजात्मता भाविती । द्रव्यें न वाधिती साधका ॥ ६६ ॥ येथ भूतीं पृथ्वी पूजिली । नातरी विद्यामूत्री गांजिली । हर्षविपादा नाहीं आली । निश्चळ ठेली निजक्षांती ॥ ६७ ॥ भूते पार्थिवेचि तंव झालीं । तिंही पृथ्वी पूजिली ना गांजिली । ऐक्यें द्रव्यभावा मुकली । निश्चळ झालीं निजरूपे ॥ ६८ ॥ तैसाचि योगियाही जाणा । भूतवैपरम्यें डंडंळेना । सर्वभूतीं निजात्मभावना । विपरमं समाना भाविता ॥ ६९ ॥ आतां पृथ्वीची अभिर्भव शांती । ते सागेन राया तुजप्रती । जे शांति धरोनि सर्तीं । भगवद्भक्ति पावले ॥ ३७० ॥ पृथ्वी दाहेंकरुनि जाळिली । नांगर घालुनि फाळिली । लातवरी तुडविली । तोडिली झाडिली पै भूतीं ॥ ७१ ॥ तो अपराधु न मंनूनि क्षिती । सवेचि भूतांतें प्रसन्न होती । तेथेचि पिकवूनि नाना संपत्ती । तृप्ति देती भूतांतें ॥ ७२ ॥ ऐसऐशिया निजशांती- । लागीं गुरु म्यां केली क्षिती । ऐक सभाग्या भूपती । शांतीची स्थिति अभिनव ॥ ७३ ॥ एके अपराधु केला । दुजेनि उगाचि साहिला । इतुकेनि शांतु केवीं झाला । उपेक्षिला अपराधी ॥ ७४ ॥ ऊंसु मोडी त्या गोड भारी । छेदितें शस्त्र गोड करी । पिळिलिथींआळिलियावरी । स्वादाचिया थोरी अपकान्या देतू ॥ ७५ ॥ अपराध साहोनि अगी । त्याच्या प्रवर्ते हितालागीं । तेचि शांती पै जगी । होय दाडुगी निर्द्वंद्व ॥ ७६ ॥ अपराध साहोनि अगावरी । अपराध्या होइजे उपकारी । हें शिकलो पृथ्वियेवरी । परोपकारी पर्वत ॥ ७७ ॥

शश्वत्परार्थसर्वेह परार्थकाम्तसम्भव । साधु शिक्षेत भूभृत्तो नगशिष्य परात्मताम् ॥ ३८ ॥

पृथ्वीपासोनि जाले । ते पर्वतही म्या गुरु केले । त्यापासोनि जे जे शिकले । तेंही

१ वान 'सर्वांगाचे कान केले' श्रवणार्थी परमोत्सुक झाला २ पाहें ३ जमीन ४ द्रव्यसहिष्णुता-शीत, उष्ण, सुख, दुःख वगैरे ५ त्रिपयापासून बुद्धि निवृत्त होण हा शम, विधीच्या दृष्टाने बाह्येंद्रियाना आवरणें हा दम, 'आणि पृथ्वी-नियामपरी सर्वथा । सर्व जे साहणें' ती क्षांति अशीं ज्ञानोच्चारणांना (अध्याय १८ ओवी ८४०) लक्षणें वाघली आदित ६ सपादन करून देते ७ एकस्य ८ पृथ्वीपासून झाली ९ पावत नाहीं, मीत नाहीं १० आध्यात्मिक शांती ११ नांगर हा दुसरा केली १२ लाघ मारून १३ न मानून १४ रम गाळून आदनिस्त्वावर १५ 'नातरी द्रव्यद्वंद्व । पात्रितया गोड । गात्रितया मनु । नोदेंचि जेनी ।"—शांतीवरी अध्याय १२—२००.

वहिलें परियेसीं ॥ ७८ ॥ रत्नादि निकर समस्त । पर्वत परार्थचि वाहत । तृण जळ नाना
 अर्थ । तेही परार्थ धरितसे ॥ ७९ ॥ कोणासी नेमी ना निवारी । उवगोनि न घाली
 वाहेरी । याचकाचे इच्छेवरी । परोपकारी देतसे ॥ ३८० ॥ ग्रीष्माअर्ती सर्व सरे । परी
 तो देतां मागें न सरे । सवेचि भगवंते कीजे पुरें । वर्षोनि जळधरें समृद्धी ॥ ८१ ॥ जंव
 जंव उव्हासें दाता देतु । तव तंव पुरवी जगन्नाथु । विकल्प न धरितां मनाआतु । देता
 अच्युत अनिवार ॥ ८२ ॥ सत्य अच्युत दाता । हें नै मनेचि तत्वतां । यालागीं दरिद्रता ।
 विकल्पवंता लागली ॥ ८३ ॥ एवं पर्वताची जे उत्पत्ती । ते परोकारार्थ एकांती । उप-
 कारावांचूनि चित्तीं । दुजी वृत्ति जाणेना ॥ ८४ ॥ त्या पर्वताऐशी तत्त्वता । असावी
 साधुकासी उदारता । काया वाचा आणि चित्ता । सर्वस्व देता उव्हासु ॥ ८५ ॥ चेष्टामार्त्रे
 परोपकारता । सर्वदा करावी समस्ता । कोटिलाभा हाणोनि लाता । उपकारी तत्त्वता
 उद्यतु ॥ ८६ ॥ परमार्थाचिया चाडा । स्वार्थ साडोनि रोकडा । परोपकारार्थ अवघडा ।
 रिचे साकडा परार्थ ॥ ८७ ॥ उपकारुचि साकारला । कीं परोपकारू रूपा आला । तैसा
 जन्मोनि उपकारी झाला । उपकारला सर्वासी ॥ ८८ ॥ ऊसु जैसा अवधारीं । सर्वासी
 गोडपणे उपकारी । तैमाचि योगिया ससारीं । परोपकारी मधुरत्वे ॥ ८९ ॥ जैसे पर्वतीं
 निर्झरें । तैसे उपकाराचे पाझर । सुको नेणती निरतर । कृतोपकार जग केलें ॥ ३९० ॥
 साडोनि कृपणवृत्तीची सगती । उपकारी पर्वत एकांती । राहिलासे उपकारमूर्तीं । धैर्यवृत्ति
 निर्धारें ॥ ९१ ॥ परोपकारालागी निश्चित । गुरु केला म्यां पर्वत । आता वृक्षापासोनि
 जे शिक्षित । तेही समस्त परियेसीं ॥ ९२ ॥ सर्वांगें सर्वभावेंसी । सर्वकाळ सर्वदेशीं ।
 पराधीन होआवे सर्वासीं । हें वृक्षापार्शीं शिकलों ॥ ९३ ॥ वृक्ष जेणे प्रतिपाळिला ।
 तो त्या आधीन झाला । का जो छेदावया रिघाला । त्याही झाला स्वाधीनु ॥ ९४ ॥
 योगिया पाळखीसीं घातला । तेव्हा त्याचिया आधीन झाला । एकीं शूळीं घावया
 चालविला । तेव्हा त्याच्याही वोला आधीनु ॥ ९५ ॥ साडूनि देहींची अहंता ।
 योगियासी झाली पराधीनता । विश्वाभाझारी आत्मा सर्वथा । सर्वांच्या वर्ततो बोलांत
 ॥ ९६ ॥ सर्व तें मीचि आहे । यालागीं साधक बाधक न पाहे । त्याच्या वोलामार्जी राहे ।
 वर्तता होये सतोपें ॥ ९७ ॥ प्राप्त जे जे सुखदुःख । तें तें अदृष्टाआधीन देख । आत्मा
 मानुनी सकळ लोक । पराधीन देख वर्तत ॥ ९८ ॥ सकळ लोकीं निजात्मता । देखता
 जाली पराधीनता । हे वृक्षापासोनि तत्वता । परार्थता शिकलों ॥ ९९ ॥ आणीक एक
 लक्षण । वृक्षापासोनि शिकलों जाण । अतिथीचे पूजाविधान । तें सावधान परियेसीं
 ॥ ४०० ॥ अतिथी आल्या वृक्षापार्शीं । वर्चनार्थुं न करीच त्यासी । पत्रपुष्पफळमूळच्छायेसीं ।
 त्वचाकाष्टासीं देतसे ॥ १ ॥ जो वृक्षासी प्रतिपाळी । का जो घावो घाल्खनि मुळीं । दोर्हासीही
 समभेळीं । पुष्पीं फळीं सतुष्टी ॥ २ ॥ जैसा वृक्ष समूळ नगळा । अर्वियालागीं नार्थक
 जाहला । तैसा चित्तें वित्तें देहें बोला । साधु सतुष्टला अर्थ्यामीं ॥ ३ ॥ अतिथीसी नव्हे

१ समूह, घाटा २ नेमणें-दुष्टम करणें ३ मानीत नाहीं. ४ निधयानें ५ सर्व व्यवहारामयें ६ मूर्तिमत, प्रकृत झाला
 ७ शरें ८ शिक्षण ९ ही आंवी व पुडील ४०२ आंवी एकार्थचि आरेत "जो छायावया पाव पाती । कां टाळणी
 जयान केली । दोषा एकचि साडली । वृष्ट दे जैसा"—शनिश्रीत अध्याय १२-१९९ १० विश्व माझा आ
 ११ परात्मता १२ फलविष्णवा विचार १३ साली व सर्पण, वांढ १४ चारवेच १५ वायराव

पराङ्मुख । हा साधूसी गुण अलोलिक । अन्न धन उदक । यथासुखें देतसे ॥ ४ ॥ अर्थां आल्या अर्थावयासी । विमुख न व्हावें सर्वस्वेंसीं । हें शिकलों वृक्षापासीं । विवेकेसीं निजबुद्धी ॥ ५ ॥ एवं पृथ्वी गुरु जाली ऐसी । दुजे गुरुत्व तें वायूसी । आले जें जें युक्तीसी । तें तें परियेसी नरदेचा ॥ ६ ॥ गुरुत्व जें वायूसी । तें दो प्रकारीं परियेसीं । एक तें प्राणवृत्तीसी । बाह्यवायूसी दुसरें ॥ ७ ॥

प्राणवृत्तयैव सन्तुष्यन्सुनिर्वेन्द्रियमर्थैः । ज्ञान यथा न नश्येत नावकीर्येत चाद्यान ॥ ३९ ॥

प्राणाचियेपरी । जो विपर्यां आसक्ती न धरी । विषय सेविलियाही वरी । नव्हे अहं-कारी प्राणु जैसा ॥ ८ ॥ प्राणाभ्यासे धुधा अद्भुत । तेव्हा प्राणासीच क्षोभ येत । तेणे काया वाचा चित्त । विकळ पडत इंद्रियें ॥ ९ ॥ तथा प्राणासी आहारू । भलतैसा मिळो आहारू । परी धडंगोडाचा विचारू । न करी साचारू पै प्राणु ॥ ४१० ॥ तैसाचि योगिया पाहीं । तो अभिमान न धरी देही । विषयो सेवी परी काहीं । आसक्ति नाहीं तयासी ॥ ११ ॥ धुधेचिया तोंडा । मिळो कोडा अथवा मांडो । परी रसनेचा पागडो । न करी धंडफुडा तयासी ॥ १२ ॥ ज्ञानधारणा न ढळे । इंद्रियें नव्हती विकळें । तैसा आहार युक्तिवळें । सेविजे केवळे निजधैर्यें ॥ १३ ॥ प्राणास्तव इंद्रियें सवळें । प्राणयोगें देह चळे । त्या देहकर्मा प्राणु नातळे । अलिप्तं मेळें वर्ततू ॥ १४ ॥ त्या प्राणाची ऐसी स्थिती । योगियाची वर्तती वृत्ति । सर्व करुनि न करी आसक्ती । देहस्थिति नातळे ॥ १५ ॥ ब्रह्मादिकांचा देह पाळूं । का सूकरादिकाचा देह टाळू । ऐसा न मानीच विटाळू । प्राणू कृपाळू समभावे ॥ १६ ॥ तैसेच योगियाचे कर्म । न धरी उंच नीच मनोधर्म । कदा न देखे अधमोत्तम । भावना सम समभावे ॥ १७ ॥ आवडी प्रतिपाळावा रावो । रंकाचा टाळावा देहो । ऐसा प्राणासी नाहीं भावो । शुद्ध समभावो सर्वत्र ॥ १८ ॥ प्राण अपान समान उदान । सर्व सधीं वैसे न्यान । इतुकीं नामें स्थाने पावोनि जाण । न सांडी प्राण एकपणा ॥ १९ ॥ तैसे उंच नीच वर्णावर्ण । अधमोत्तमादि गुंणागुण । देखोनियां योगी आपण । भावना परिपूर्ण न सांडी ॥ ४२० ॥ प्राणू असोनि देहांभीतरी । बाह्य वायूसी भेद न धरी । तैशी योगिया भावना करी । बाह्याभ्यंतरी ऐक्यता ॥ २१ ॥

विषयेष्वविज्ञान्योगी नानाधर्मेषु संघत । गुणदोषव्यपेतात्मा न विपज्जेत चायुवत् ॥ ४० ॥

पार्थिवेष्विह देहेषु प्रविष्टस्त्वह्णयाश्रय । गुणैर्बुज्यते योगी गन्धैर्वायुरिवात्मदृष्ट ॥ ४१ ॥

ऐक्यता साधावी चतुरीं । ते वायूच्या ऐसी दोहीपरी । बाह्य आणि अतरीं । ऐक्य-करी वर्तावें ॥ २२ ॥ प्राणवृत्तीचीं लक्षणे । तुज सांगितलीं सपूर्णें । आता बाह्य वायूचीं चिह्नें । सावधाने परियेसी ॥ २३ ॥ वायु सर्वाते स्पर्शांनि जाये । परी अडकला कोठे न राहे । तैसे विषय सेविता पाहें । आसक्तु नव्हे योगिया ॥ २४ ॥ असोनि इंद्रियांचेनि मेळें । तो विषयामाजीं जरी खेळे । तरी गुणदोषआसक्तिमेळें । बोधू न मळे तयाचा ॥ २५ ॥ वस्त्र चंदन वनिता माळा । सदा भोगिता विषयसोहळा । वायु नातळे जेवीं

१ प्राणायामानें २ पक व मधुर पदार्थांचा ३ पक्वान्न ४ अर्धीनत्व, अकितपणा, ममत्व "अर्धे ठेवा सकळ्याचा । परी पागडा फिटेना धारीराचा । तेणें मार्ग ईश्वराचा । बुकीनि जाती"—दासबोध, दशक ५, स ३-३९ ५ धुधच, कासावीस ६ शगापासून धलग ७ 'का रायाचे देह चाळू । रसा परतेत गाळ । ह न क्षणेधि कृपाहू । प्राण पै गा'—श्रीशेखरी अध्याय १२-१४६ ८ राजा ९ अस्ते. १० तिन्ही गुण ११ विश्वास. १२ देहामध्ये, देहात

जाळा । तेवीं योगी वेगळा विपयांसी ॥ २६ ॥ जैसे वारेंनि जाळ उडे । परी जाळीं चारा नांतुडे । तेवी भोग भोगितां गाढे । भोगीं नातुडे योगिया ॥ २७ ॥ जांतया वायूचे भेटी । सुगंध कोटी घालिती मिठी । त्याची आसकी नाही पोटी । उठाउठीं साडितु ॥ २८ ॥ तैसा आत्मत्वे योगिया पाही । प्रवेशलासे सर्वां देहीं । देह गुणाश्रयो पाहीं । ठार्यांच्या ठार्यां तोचि तो ॥ २९ ॥ निजात्मदृष्टीचेनि वळें । तो देहगुणासी नातळे । जैसा गंधावरी चारा लोळे । परी नाकळे गधासी ॥ ४३० ॥ तेचि परिपूर्ण आत्मस्थिती । राया मी सागेन तुजप्रती । जैसी आकाशाची प्रतीती । सर्व पदार्थीं अलिप्त ॥ ३१ ॥

अन्तहितश्च स्थिरजङ्गमेपु ब्रह्मात्मभावेन समन्वयेन ।

व्याह्याऽप्यवच्छेदमसद्भ्रमात्मनो मुनिर्नभस्व पिततस्य आवयेत् ॥ ४२ ॥

सर्व पदार्थीं ममत्व । यालागीं आकाशासी गुरुत्व । असगत्व अमेदत्व । निर्मळत्व जाणोनी ॥ ३२ ॥ विपर्मा असोनि समत्व । सर्गीं असोनि असगत्व । भेदु करितां अमेदत्व । यालागीं गुरुत्व आकाशा ॥ ३३ ॥ वैर सर्पामुंगुसासी । आकाश दोहींचे हृदयवासी । वैर निवैरता आकाशासी । ते स्थिती योगियासी पाहिजे ॥ ३४ ॥ तेणे आकाशदृष्टाते । ब्रह्मभावे आपणियाते । योगीं देखिजे पुरते । व्यापकत्वे आपुल्या ॥ ३५ ॥ ब्रह्मसमन्वयें पाहता पाही । स्थावरजगमाच्या ठार्यां । तिळभरी वाढी गितीं नाहीं । आपण पै पाहीं कोंदला ॥ ३६ ॥ आकाश सर्व पदार्थीं असे । परी असे हें सर्वांसी न दिसे । तेवीं दृश्य द्रष्टा अतीर्तदृगे । सर्वत्र असे योगिया ॥ ३७ ॥ नभ न खोंचे सांवळें । जळेना वणव्याचेनि जाळें । नव्हतां ज्वाळावेगळें । असे सगळें टवटवित ॥ ३८ ॥ तैसीं योगियासी डंढें सकळें । वाधूं न शकती कवणे काळें । नव्हता द्रव्यावेगळें । स्वरूप सगळें शोभत ॥ ३९ ॥ योगिया छेदावया लवलाहें । सोडिले शस्त्राचे समुदाये । तो शस्त्रामार्जी आपणियाते पाहे । न रूपाती घाये जेवीं गगना ॥ ४० ॥ जे जें द्रव्य वाधू आले । तें तें स्वरूप देखे आपुले । सहजे द्रव्यभावा मुकले । अवाधित उरले निजरूप ॥ ४१ ॥ गगन बुडाले दिसे डोही । परी तें उदकें भिजलेचि नाहीं । तैसा असोनिया सर्व देहीं । अलिप्त पाहीं योगिया ॥ ४२ ॥ आकाशा चिखळ माखू जाता । तें न माखे मांखे लाविता । तैसा योगिया दोपी हणता । दोषु सर्वथा हणत्यासी ॥ ४३ ॥ गगन असोनिया जर्नी । मैळेना जंनघसर्णा । तैसा योगिया सकळ कर्म करूनी । कर्मठपर्णी न मैळे ॥ ४४ ॥ मोटे वाधिता आकाशातें । चारी पौलव पडती रिते । तेवीं कर्मीं वाधिता योगियाते । कर्म तेथें निष्कर्म ॥ ४५ ॥ घटामार्जी आकाश असे । ते वांच्य कीजे घटांकाजे । पाहता घटा संवाह्य समरसे । आकाश असे परिपूर्ण ॥ ४६ ॥ तैसा आत्मा हणती देहीं । तर तो देहा मवाह्य पाहीं । देह मिथ्यात्वे ठार्यांचे ठार्यां । चिन्मीत्र पाहीं परिपूर्ण ॥ ४७ ॥

तेजोऽव्यक्तमयैर्मात्रैर्मैघाद्यैर्वायुनेरितै । न स्पृश्यते नभसद्रूपकालवृष्टिर्गुण पुमान् ॥ ४३ ॥

नभ पृथ्वीरजे न गर्दले । उदकैकर्रीं न पंधळे । अग्नीचेनि ज्वाळें न जळे । वायुवळें

१ सापडत नाही २ ज्या तया ३ गुणाचें स्थान ४ ब्रह्मासी एकरूप झाल्याने ५ उणे, कनीपणा ६ अतिशयान करून ७ पाहारी ८ रगत नाहीत ९ लाविता माखे=जावणार चित्तानें मागतो १० जनाच्या ११ आसर्गांत ११ पदर १२ घस्ते १३ त्याला घटाकार हणतान १४ जांत वाहेर उरतान १५ १६ पुढीनें गदळ हणजे मलिन होत नाही १७ पातळ होत नाही, पापध्वज नाही

मुखीं जें पडे । तेणें जोडे निजपद ॥ ९६ ॥ आणिक अग्नीचें चिन्ह । ऐक राया सावधान ।
तेचि साधकासी साधन । सिद्ध लक्षण सिद्धाचें ॥ ९७ ॥

कचिच्छत्र कचिस्त्रप उपास्य श्रेय इच्छताम् । मुक्ते सर्वत्र दावणा दहन् प्रागुत्तराशुभम् ॥ ४६ ॥

भीर्तरीं तेजस्वी वरी झांकिला । होमकुंडीं अग्नि पुरिला । का यज्ञशाळे प्रज्वळला ।
याज्ञिकीं केला महायागू ॥ ९८ ॥ जो जो उपासका भावो जीवी । त्या त्या श्रेय्यतिं उप-
जवी । पूर्वोत्तर अशुचित्वें आघवी । जाळूनि हवी सेवितु ॥ ९९ ॥ तैशीचि योगियाची
लीळा । भाविकां प्रकट दिसे डोळां । एका गुप्तचि होऊनि ठेला । न दिसे पाहिला सर्वथा
॥ ५०० ॥ ऐशियाच्याही ठायीं । भाववळें भाविक पाही । अर्पिती जें जे कांहीं । तेणे
मोक्ष पाहीं मुमुक्षां ॥ १ ॥ ते पडतांचि योगियांच्या मुखी । संचित क्रियमाणे अर्सकीं ।
जाळोनियां एकाएकीं । करी सुखी निजपदीं ॥ २ ॥ आणीकही अग्नीचें लक्षण । राया
तुज मी सांगेन जाण । जेणे सगुण आणि निर्गुण । दिसे समान समसाम्यें ॥ ३ ॥

स्वमायया सृष्टमिद सदसहस्रक्षण विभु । प्रविष्ट इयते तत्तत्स्वरूपोऽग्निरिवैघसि ॥ ४७ ॥

अग्नि सहजें निराकार । त्यासी काष्ठानुरूपें आकार । दीर्घ चक्र वर्तुळ थोर- । नाना-
कार भासतु ॥ ४ ॥ तैसीचि भगवंताची भक्ती । स्वमायाकल्पित कल्पनाकृती । तेथ
प्रवेशला सहजस्थिती । बहुधा व्यक्ती तो भासे ॥ ५ ॥ जैसे गंगेचे एक जळ । भासे भंवरे
लहरी कळोळ । तैसा जगदाकारें अखिळ । भासे सकळ जगदात्मा ॥ ६ ॥ कां छीया-
मंडपीच्या चित्रासी । दीपप्रभा भासे जैसी । राम रावण या नावेसी । दावी जगासी
नटनाथ्य ॥ ७ ॥ तैशा नानाविधा व्यक्ती । नाना मतें नाना कृती । तेथ प्रवेशोनि श्रीपती ।
सहजस्थितीं नाचवी ॥ ८ ॥ तैशी योगियाची स्थिती । पाहता नानाकार व्यक्ती । आप-
णियातें देखे समवृत्ती । भेदभ्रान्ति त्या नाही ॥ ९ ॥ तेथ जे जे कांहीं पाहे । ते तें आप-
णचि आहे । या उपपत्ती उभयूनि वाहे । सागताहे अवधूतू ॥ ५१० ॥ या देहासी जन्म
नाशू । आत्मा नित्य अविनाशू । हा दृढ केला विश्वासू । गुरु हिमांशू करुनि ॥ ११ ॥

विसर्गांथा इमशानान्ता भावा देहस्य नात्मनः । कलानामिव चन्द्रस्य कालेनाव्यक्तवर्त्मना ॥ ४८ ॥

शुक्लकृष्णपक्षपाडी । चंद्रकळाची वाढी मोडी । ते निजचंद्रां नाही 'वोढी । तैगी रोकडी
योगियां ॥ १२ ॥ जन्मनाशादि पड्डिकार । हे देहासीच साचार । आत्मा अविनाशी
निर्विकार । अनंत अपार स्वरूपत्वे ॥ १३ ॥ घट्ट स्वभावे नाशवंतू असे । त्यामार्जी चंद्रमा
विवंलासे । नश्वरीं अनश्वर दिसे । विकारदोषें लिपेना ॥ १४ ॥ घटासवे चंद्रासी उत्पत्ती ।
नाहीं नाशासवे नाशप्राप्ती । चंद्रमा आपुळे सहजस्थिती । नाशउत्पत्तिरहितु ॥ १५ ॥
तैसा योगिया निजरूपपणे । देहासवे नाही होणे । देह निर्मात्या नाही निमणे । अखंड-
पणे परिपूर्ण ॥ १६ ॥ काळाची अलक्ष्य गती । दाखवी नाश आणि उत्पत्ती । ते काळसत्ता
देहाप्रती । आत्मस्थिती नातळे ॥ १७ ॥ एवं काळाचे वळ गाढे । ह्मणती ते देहाचिपुढे ।

१ आत्म २ कल्याण ३ संचित व क्रियमाण अशुभें ४ सकळ, सर्व ५ भगवद्भक्ति ६ चित्राचे खेळ दासविण्याच्या
मदपात ७ वृत्ती ८ वाट्ट उभासून ९ चंद्र १० कला वाटल्या किंवा क्षय पावल्या तरी चंद्राला वृद्धिक्षय नसतातच.
११ उत्पन्न होणें, आहेंसे वाटणें, वाढणें, परिणामास पावणें, क्षय पावणें व मरणें असे देहाला सहा विकार आहेत
१२ विचला दिसे १३ नाशवताच्या ठायी अविनाशी वस्तु दिसते, पण तिच्या नाशवताचे जन्मनाशादि सहा विकार
बाधू शकत नाहीत १४ स्वस्वरूपाकारपणें १५ पडल्यावर, नष्ट झाल्यावर १६ एकपण.

पाहतां आत्मस्थितिकडे. काळ वापुडें तेथ नाही ॥ १८ ॥ सूक्ष्म काळगती सांगता । वेगें आठवले अवधूता । सिंहावलोकने मागुता । अग्निदृष्टांता सांगतू ॥ १९ ॥

कालेन ह्योषधेन भूताना प्रभवाप्ययौ । तिस्रावपि न दृश्येते आत्मनोऽभ्यंथाऽर्चिषाम् ॥ ४० ॥

काळनदीचा महावेगू । सूक्ष्मगती वाहता वोषू । तेथ भूततरंगा जन्मभंगू । देखतांचि जगू नेदंसे ॥ ५२० ॥ जराजर्जरित जाण । वाहता नदीमार्जी वोसण । पड्डिकार तेचि परिपूर्ण । भंवरे दारुण भंवताती ॥ २१ ॥ वाल्यतारुण्यांचे खळाळ । वार्धक्याचें मंद जळ । जन्ममरणाचे उसाळ । अतिकळोळ उठती ॥ २२ ॥ वोधवेगाच्या कडाडी । पडत आयु-प्याची देरडी । स्वर्गादि देउळें मोडी । शिखरींचे पाढी सुरेंद्र ॥ २३ ॥ तळीं रिचविता धोंगें । पाताळादि विवेंरें वेगें । नाशूनियां पन्नंगें । अगभंगें आडिमोडी करी ॥ २४ ॥ पेशिया जी काळवोघासीं । घडीमोडी भूततरगासी । होतसे अहर्निशीं । तें कोणासी लक्षेना ॥ २५ ॥ जै महाप्रळयीं मेघु गडाडी । तें पूर चढे कडाडी । ब्रह्मादिक तरुवर उषडी । समूळ संशेडी वाहविले ॥ २६ ॥ जै आत्यंतिक पूर चढे । तें वैकुंठ कैलासही बुडे । तेथ काळा रिगू न घडे । हें अँवचट घडे एकदा ॥ २७ ॥ अनिवार काळनदीची गती । सूक्ष्म लक्षेना निश्चिती । ते सूक्ष्मगतीची स्थिती । अतिनिगुतीं परियेसी ॥ २८ ॥ दीपू तोचि तो हा ह्मणती । परी शिखां क्षणक्षणा जाती । ते लक्षेना सूक्ष्मगती । अतीं ह्मणती विज्ञाला ॥ २९ ॥ प्रत्यक्ष प्रवाहे गंगाजळ । ते काळींचें ह्मणती वरळ । तैशी काळगती अँकळ । लोक सकळ नेणती ॥ ५३० ॥ प्रत्यक्ष पाहता देहासी । काळ वँयसेते प्रासी । वाल्यकौ-मारतारुण्यासी । निकट काळासी न देखती ॥ ३१ ॥ अलक्ष्य काळाची काळगती । यालागीं गुरु केला गर्भेस्ती । त्यापासोनि शिकलां स्थिति । तेही नृपति परियेसीं ॥ ३२ ॥

गुणगुणानुपादने यथाकाल विमुञ्चति । न तेषु युज्यते योगी गोभिर्गा इव गोपति ॥ ५० ॥

सूर्य काळें निजकिरणीं । रसें सहित शोपी पांणी । तोचि वर्षाकाळीं वर्षोनी । निववी जनीं सहस्रधा ॥ ३३ ॥ सूर्य शोपूनि घे किरणीं । तें शोपितें लक्षण नेणे कोणी । देतां मेघमुखें वर्षोनी । निववी अवनी जँनेसीं ॥ ३४ ॥ तैसीचि योगियाची पेरी । अल्प ज्याचें अगीकारी । त्याचे मनोरथ पूर्ण करी । सहस्र प्रकारीं हितत्वे ॥ ३५ ॥ ज्यासी सेविती योगी आत्माराम । त्याचे पुरती सकळ काम । अतीं करोनिया निष्काम । विश्रामधाम आणित्ती ॥ ३६ ॥ एव योगीं आपुले योगवळे । विषयो सेविती इंद्रियंमेळें ।

१ '१ देखे' या अर्था हाच शब्द पैठणप्रतीत सवत्र दिला आहे २ वर्षक्याचा व्याजुळ ३ वाहन आलेला वचर, पुरात वाहून आलेलीं लावुं वगैरे हाच शब्द शानेश्वरी (अध्याय७—७३) मध्ये 'वोसाण' असा वापरला आहे. 'वरी ततोती वोसाणे । सुयदु ताची' ४ अत्राहत वेरे ५ नदीनाळचा उच भाग ६ घो घो असा शब्द कवीत ७ अतल-वितलदि लोक ८ शेपांनीं भाग हालविल्यामुळ टळमळ लागतें ९ पचमहाभारपी लाटास १० मूळमकट व सौम्यापकट प्रहादि सारे व वृक्ष उपरून काढतो ११ सहज महाप्रळयाच्या वेळीं एरदा असें होतें १२ उवाला १३ घडचढे १४ अलक्ष्य अक्ष द्वाणजे सान्या लोकांना वळन नाही १५ मयाला, आयुष्याला १६ सूर्य १७ हा धात्रीय शोध आमच्या भूवजास फार प्राचीन कालापासून लागला होता कालिदासांनींही रघुवशाच्या पहिल्याच सर्गांत द्वाटलें आहे - 'प्रतानामेव भूवर्ष्यं स तान्भ्यो वृत्तिमप्रहीत । सहस्रगुणसुराष्ट्रमादत्ते हि रस रवि' सदस्या परत दिव्यासाठीच सूर्य प्रजलाचं शोषण करितो, हा दृष्टात कालिदासां राजावडे जोजला आहे व प्रस्तुत प्रसर्गा तो योग्याकडे लयाला १८ वर्षाव वरून, १९ जनांतहित २० तन्हा, प्रहार, २१ खन्वदपानदानव्य निगम २२ इद्रियांच्या यगां

जोडी । तें दे आवडीं ख्रियेसी ॥ ५७ ॥ ख्रियेसी साडूनि दुरीं । पाऊल न घाली वाहेरी । हात धरोनि परस्परिं । आंतवाहेरी हिडती ॥ ५८ ॥ सदा एकांतीं वसती । एके स्थानीं दोषें असती । दोषें क्रीडाविहार करिती । खेळ खेळती विनोदें ॥ ५९ ॥ एकांतीं गोड बोली । सासुसासऱ्याचा विकल्पु घाली । दिराभौव्यांच्या मोडी चाली । बोलाच्या भुलीं भुलवित ॥ ५६० ॥ एके आसनीं वैसती । येरयेराते टंकती । एके शय्ये निद्रा करिती । अहोरातीं एकत्र ॥ ६१ ॥ मैथुनसुखाचेनि वैभवे । विश्वासोनि जीवेभावे । हिताहित कांहीं नाठवे । गृहिणीगौरवें नाचतू ॥ ६२ ॥ खंडकुलिया आराम । त्यामार्जीं दोषां समागम । नाममात्रें गृहाश्रम । विषयसंभ्रम वनराजीं ॥ ६३ ॥

य य बान्धति सा राजसर्पयत्पुनिकम्पिता । त त समानयत्काम कृच्छ्रेणाप्यजितेन्द्रिय ॥ ५६ ॥

जीवितापरीस समर्थ । जे जे मागे ते ते अर्थ । जीवंप्राणे शिणोनि देत । काममोहित होऊनि ॥ ६४ ॥ जाणोनि जीवांचे खुणे । न मागता अर्थदेणें । त्याहीवरी जरी त्या मागणें । तरी विकूनि देणे आपणियातें ॥ ६५ ॥ धर्माची वेळ नाठवणे । दीनावरी दया नेणे । कृपा ख्रियेवरी करणे । जीवंप्राणे सर्वस्वें ॥ ६६ ॥ वैसली साकरेवरी माशी । मारिताही नुडे जैशी । तैसा भोगिता विपयासी । जरामरणासी नाठवी ॥ ६७ ॥ जैसी पूर्वजाची भांक । पाळिती सत्यवादी लोक । तैसा ख्रियेचेंचि सुख । पाळी देख सर्वस्वें ॥ ६८ ॥ जैसी आत्मउपासकासी । एकात्मता होय त्यासी । तैसे स्त्रीवाचोनि दृष्टीसी । जर्गीं आणिकासी न देखे ॥ ६९ ॥

कपोती प्रथम गर्भे गृह्णती काल आगते । अण्डानि सुपुत्रे नीडे स्वपत्यु सन्निधौ सती ॥ ५७ ॥

आधींचि प्रिया पंडित्यंती । तेही झाली गर्भवती । जैसी लोभ्याचिये हातीं । सांपडे अवचितीं धनलोहे ॥ ५७० ॥ तैसे तिच्या गर्भाचे कोडें । अधिकाधिक वाढवी गोड । जैसे मदिरा पिऊनि माकड । नाचे तडतड डुळतु ॥ ७१ ॥ तैसे गर्भाचे सोहळे । सर्वस्वें पुरवी डोहळे । तिचे लीलेमार्जीं खेळे । प्राप्तकाले प्रसूती ॥ ७२ ॥ स्वनीडाआतांता । जाहली अडाते प्रसवती । प्रसूतिरोंधावा सागती । ऐकोनि पति उच्चासे ॥ ७३ ॥

तेषु काले घ्ननायन्त रचितायववा हरे । शक्तिमिर्दुर्विभाव्यामि कोमलाद्गतनूरहा ॥ ५८ ॥

अघटित घटी हरीची माया । अलक्ष लक्षेना ब्रह्मया । अवेप अडामार्जीं तया । देवमाया रचियेले ॥ ७४ ॥ रसे भरलीं होतीं अडें । त्यामार्जीं नव पक्ष चांचुपडे । उघडिली डोळ्याचीं केंवाडें । करी कोडें हरिमाया ॥ ७५ ॥ अडें उंलोनि आपण । कोवळीं पिलां निघालीं जाण । पितरें दृष्टीं देखोन । जीवंप्राणें भुललीं ॥ ७६ ॥

प्रजा पुपुपद्म प्रीतौ दम्पती पुत्रवयलौ । ज्ञान्यन्तौ कृणित ताया मिर्दुती कल्पभाषिते ॥ ५९ ॥

अत्यंत कांजळीं वाळें । दोषे जणें पुत्रपत्नलें । शातविती मंजुळें । अतिस्नेहाळें प्रजासी ॥ ७७ ॥ जे समर्थीं जैसे लक्षण । तैसे प्रजाचें पोषण । अगें करिताती आपण । दोषें जण

१ शक्र, वांकड २ दिराच्या व जात्राच्या ३ चाकी द्रागने रीति मोहन द्राकते स्त्रीधीनपतिवा स्त्रीचें हें चरित्र आहे ४ घरधनिणीच्या दिमाखान ५ खंडकुली द्रागजे उपवन ६ विद्यार्थींचें मंत्र मेवन ७ धर्म गोसून ८ मनीसल इंगित जाणून ९ जीर्णभाषें १० वचन, प्रतीहा, धापण ११ आनन्दातीठागीं आग्नीप्रायना करणाऱ्याची 'तमेवाह' द्रागजे व व भी एकच आहेत वस्त्री एकप्रता होते त्याप्रमाणे १२ क्षायवती, छदसी १३ इन्द्राची पेटी १४ इच्छित, रोहळे १५ सूचना मार्गें धोती १६ वरीत दीप पदा १६ धारवय १७ चतुपटें १८ दारें पाण्या १९ उषधम.

जे देती त्यांसी यथाकाळें । कृपावळें निवविती ॥ ३७ ॥ त्यांसी विपयो देतां कां घेतां
आसक्ति नाहीं सर्वथा । रसु शोखूनि घेतां देतां । अलिप्त सविता तैसे ते ॥ ३८ ॥

बुद्धते स्वेन भेदेन व्यक्तित्व इव तद्रत. । लक्ष्यते स्थूलमतिमिरात्मा चावस्थितोऽर्कवत् ॥ ५१ ॥

सूर्यो थिळरींमार्जी विवला । मूढ ह्यणती थिळरीं बुडाला । त्याचेनि कपें कंपु मानिला
डहुळें डहुळला ह्यणती तो ॥ ३९ ॥ त्यां थिळरातें नातळतां । गगनीं अलिप्त जेव
सविता । तैसीच योगियांची योग्यता । देहातीतता देहकर्मी ॥ ५४० ॥ त्यासी देहबुद्धीचेनि
छंदें । ह्यणती योगिया देहीं नांदे । त्या देहाचेनि नाना वाधें । स्वबुद्धिभेदें बांधिल
ह्यणती ॥ ४१ ॥ त्यासी न देहाचे बाधित भान । हें न कळे त्याचें गुह्यज्ञान । दोराचेनि
सापें जाण । डसोनि कोण मारिला ॥ ४२ ॥ एवं आत्मा तो चिदाकाशी । मिथ्या देह
मिथ्यात्वेंसी । विंविोनि दावी देहकर्मासी । नव्हे तें त्यासी वाधक ॥ ४३ ॥ देखे आपणांत
जळी विंवला । परी न ह्यणे मी जळीं बुडाला । तैसा देहातीतु बोधु झाला । नाह
भ्याला देहकर्मा ॥ ४४ ॥ देखोनि मृगजळाचा पूरू । मूर्ख करूं धांवती तारूं । तैस
मिथ्या हा ससारू । भयंकरू मूर्खासी ॥ ४५ ॥ यालागीं दारागृहपुत्रप्राप्ती । तेथ न कराव
अतिप्रीती । येचिविपर्यां रायाप्रती । कथा कापोती सागतु ॥ ४६ ॥

नातिस्नेह प्रसन्नो वा कर्तव्य कापि वेनचित् । कुर्यन्मिन्देत सन्ताप कपोत इव दीनधी ॥ ५२ ॥

ससारदुःखाचें मूळ । स्त्रीआसक्तीच जाण केवळ । स्त्रीलोभाचें जेथ प्रवळ वळ । दुःख
सकळ त्यापासीं ॥ ४७ ॥ स्त्रीपासाव झाले पुत्र । त्याचे ठायीं स्नेह विचित्र । करित
दुःखासी पात्र । ससारी नर होताती ॥ ४८ ॥ आसक्ति आणि स्नेहसूत्र । या दोन्हींपासाव
दुःख विचित्र । पदोपदीं भोगिती नर । अस्वतंत्र होउनी ॥ ४९ ॥ यालागीं भलतेनि
भलते ठायीं । आसक्ति स्नेहो न करावा पाहीं । अतिस्नेहो मांडिजे जिहीं । दुःख तिहीं
भोगिजे ॥ ५० ॥ स्नेहदुःखाची वार्ता । कपोताकपोतीची कथा । तुज सागेन नृपनाथा ।
स्वस्थचित्ता परियेसीं ॥ ५१ ॥

कपोत कश्चनारण्ये कृतनीडो वनस्पती । कपोत्या भार्यया सार्धमुवास कतिचित्समाः ॥ ५३ ॥

कपोतीचें स्नेह गोड । धरोनि स्त्रीसुखाची चाड । वनी वृक्ष पाहोनियां गूढ । करी
नीडें कपोता ॥ ५२ ॥ तेणे वनचरें वनस्थळीं । नीडामाजी स्त्रीमेळी । वासु केला
बहुकाळी । भार्येजवळी भूलला ॥ ५३ ॥

कपोतौ स्नेहगुणितहृदयौ गृहधर्मिणौ । दृष्टि दृष्ट्याऽङ्गमहेन बुद्धि बुद्ध्या बबन्धतु ॥ ५४ ॥

कपोता आणि कपोती । परस्परें दोघां अतिप्रीती । स्नेहो वाढलासे चित्ती । हृदयीं
आसक्ती नीचें नवी ॥ ५४ ॥ हावभाव विलासस्थिती । येथेराकडे पाहती । परस्परें
कुरवाळिती । 'घोडंगिती' येथेरा ॥ ५५ ॥ येथेरां वेगळें होणें । नाहीं जीवें अथवा मने ।
दोघें वर्तती एके प्राणे । खाणे जेवणें एकत्र ॥ ५६ ॥

शय्यासनाटनस्थानवार्तांकीडाशनादिकम् । मिथुनीभूय विस्रब्धौ चेतुर्वनराजिषु ॥ ५५ ॥

सेविता ज्याची अतिगोडी । तें घालिती येथेरांच्या तोंडीं । जीवप्राणें शिंणोनि

१ शोषण २ सूर्य ३ पाण्याचे लयक्यात ४ गहळपणानें मळकट झाला ५ स्त्रीपासत ६ परतत्र होऊन, आपली
स्वतंत्रता मोडून. ७ घरटें. ८ निद्रेमार्जी. ९ तिला नवी १० एकमेकाच्या गळीं पडतात. ११ श्रम करून.

जोडी । तें दे आवडी स्त्रियेसी ॥ ५७ ॥ स्त्रियेसी सांडूनि दुरीं । पाऊल न घाली वाहेरी । हात धरोनि परस्परीं । आतवाहेरी हिडती ॥ ५८ ॥ सदा एकाती वसती । एके स्थानीं दोघें असती । दोघें क्रीडाविहार करिती । खेळ खेळती विनोदें ॥ ५९ ॥ एकाती गोड बोली । सासुसासऱ्यांचा विकल्पु घाली । दिराभाच्याच्या मोडी चाळी । बोलाच्या भुलीं भुलवित ॥ ५६० ॥ एके आसनीं बैसती । येरयेराते टेंकती । एके शय्ये निद्रा करिती । अहोरातीं एकत्र ॥ ६१ ॥ मैथुनसुखाचेनि वैभवे । विश्वासोनि जीवभावे । हिताहित कांहीं नाठवे । गृहिणीगौरवे नाचतू ॥ ६२ ॥ खंडकुलिया आराम । त्यामाजीं दोषा समागम । नाममात्रें गृहाश्रम । विषयसभ्रम वनराजीं ॥ ६३ ॥

य य वान्छति सा राजक्षर्यं त्वनुकम्पिता । त त समानयत्काम कृच्छ्राप्यजितेन्द्रिय ॥ ५६ ॥

जीवितापरीस समर्थ । जे जे मागे ते ते अर्थ । जीवंप्राणे शिणोनि देत । काममोहित होऊनि ॥ ६४ ॥ जौणोनि जीवीचे खुणे । न मागता अर्थ देणे । त्याहीवरी जरी त्या मागणे । तरी विकूनि देणे आपणियातें ॥ ६५ ॥ धर्माची वेळ नाठवणे । दीनावरी दया नेणे । कृपा स्त्रियेवरी करणें । जीवंप्राणे सर्वस्वें ॥ ६६ ॥ वैसली साकरेवरी माशी । मारिताही जुडे जैशी । तैसा भोगिता विपयासी । जरामरणासी नाठवी ॥ ६७ ॥ जैसी पूर्वजाची भाक । पाळिती सत्यवादी लोक । तैसा स्त्रियेचेंचि सुख । पाळी देख सर्वस्वें ॥ ६८ ॥ जैसी आत्मउपासकासी । एकात्मता होय त्यासी । तैसे स्त्रीवाचोनि दृष्टीसी । जर्गी आणिकासी न देखे ॥ ६९ ॥

कपोती प्रथम गर्भं गृह्णती काल आगते । अण्डानि सुपुत्रे नोडे म्यपत्यु सक्रियौ सती ॥ ५७ ॥

आधींचि प्रिया पैढियंती । तेही झाली गर्भजती । जैसी लोभ्याचिये हाती । सापडे अवचितीं धनलोहे ॥ ५७० ॥ तैसे तिच्या गर्भाचे कोडें । अधिकाधिक वाढवी गोड । जैसे मदिरा पिऊनि माकड । नाचे तडतड डुळतु ॥ ७१ ॥ तैसे गर्भाचे सोहळे । सर्वस्वें पुरवी डोहळे । तिचे लीलेमाजी खेळे । प्राप्तकालें प्रसूती ॥ ७२ ॥ स्वनीडाआतींती । जाहली अडातें प्रसवती । प्रसूतिवंधावा सागती । ऐकोनि पति उल्हामे ॥ ७३ ॥

तेषु काले व्यजायन्त रचितावयवा हरे । शक्तिभिर्दुर्बिभाव्यामि कोमलाङ्गतनूरहा ॥ ५८ ॥

अघटित घटी हरीची माया । अलक्ष लक्षेना ब्रह्मया । अवेच अडामाजीं तयां । देवमाया रचियेले ॥ ७४ ॥ रसे भरलीं होतीं अडें । त्यामाजीं नख पक्ष चांचुपडें । उघडिलीं डोळयाचीं कंवाडें । करी कोडें हरिमाया ॥ ७५ ॥ अडें उंलोनि आपण । कोवळीं पिलीं निघालीं जाण । पितरें दृष्टीं देखोन । जीवंप्राणे भुललीं ॥ ७६ ॥

प्रजाः पुपुषुः प्रीतौ दृश्यते पुत्रवत्सलं । शृण्वन्तौ कृजितं ह्यर्मां निर्वृते कल्पमापितं ॥ ५९ ॥

अत्यंत कोवळीं वाळें । दोघें जणे पुत्रवत्सलें । घातयिती मंजुळें । अतिस्नेहाळें प्रजासी ॥ ७७ ॥ जे समर्थी जैसे लक्षण । तैसे प्रजाचे पोषण । अगें करिताती आपण । दोघें जण

१ शक्र, वाकडे २ दिराच्या व जाणाच्या ३ चाळी दागे रीति मोहन टाकते त्याधीनपतिका खोचें हें चरित्र आहे ४ धरणीजीच्या दिमाखानें ५ खंडकुलीं क्षणज उपवन ६ विषयान रंजरं सवन ७ धन सोसत ८ गर्भानें ९ शिणित पाणून १० जीवेंमाघें १० वचन, प्रतिशा, शपथ ११ आत्मप्राप्तीसाठीं आभोपातना करणाऱ्याची 'तमेवाह' क्षणजे व. व भी एवंच आहोत अशी एकरूपता होते त्याप्रमाणें १२ आवडती, लटकती १३ इत्यादीं पेटो १४ इच्छित, बोहाळे १५ सूचना मागे आनी १६ वरील टीप पहा १६ धरपव १७ चपुपट १८ दारें पाण्या १९ उपपन्न

मिलोनी ॥ ७८ ॥ गोड भोजिरे वोल । ऐकोनि दोषां येती डोळे । धांवोनियां वेळोवेळ । निवेलोण उतरिती ॥ ७९ ॥

तासा पतत्रे सुस्पर्शं कृजितैर्मुग्धचेष्टितै । प्रत्युद्गमैरदीनाना पितरो सुदमापतु ॥ ६० ॥

त्यांचेनि आलिंगनेचुंवने । मृदु मंजुळ केल भापणें । दां पक्षांचेनि स्पर्शने । दोषे जणें निवर्ताती ॥ ५८० ॥ माता पिता दोषे वसती । सन्मुख अपत्ये धांवती । लोल वक्र वोवंगती । वेगें दाविती येरयेरां ॥ ८१ ॥ मग देवोनियां खेवे । दूरी जाती मुग्धभावे । तेथूनि घेऊनियां धावे । वेगें यावे तयापासीं ॥ ८२ ॥ मायवापाच्या पाखोव्यापासी । हीनदीनता नाही वाळांसी । जे जन्मोनि त्यांचे कुशीं । त्या दोषांसी संभार्यता ॥ ८३ ॥ लाडकीं लडिव्हाळ वाळें । लाडेंकोडे पुरविती लळे । देखोनि निवती दिठी डोळे । स्नेह आगळें येरयेरां ॥ ८४ ॥ ऐसी खेळतां देखोनि वाळें । दोषें धावती एक वेळे । उचळूनिया स्नेहवळें । मुख कोवळें चुंविती ॥ ८५ ॥

स्नेहानुबद्धहृदयावन्योऽपि विष्णुमायया । विमोहितौ दीनधियो शिष्टःपुपुपुत प्रजा ॥ ६१ ॥

अजाची जे अजा माया । त्या कैसी भुलवी राया । अन्योन्यस्नेह वांधोनि हृदया । पिली पोसावया उद्यत ॥ ८६ ॥ स्त्रीपुत्रांचा मोह गहन । त्याचें करावया पोपण । चिंता-तुर अतिदीन । करी भ्रमण अन्नार्थ ॥ ८७ ॥

एकदा जग्मतुस्त्वामन्नार्थां ती कुटुम्बिनौ । परितः कानने तस्मिन्नर्थिनौ चेरतुश्चिरम् ॥ ६२ ॥

एवं टेंगकीं जालीं वाळें । कुटुंब थोर थोरांवेले । अन्न बहुसाल पाहिजे झाले । दोषे विव्हेळें गृहधर्मे ॥ ८८ ॥ यापरी कुटुंबवत्सले । पुत्रस्नेहें स्नेहाळें । दोषे जणें एके वेळे । अन्न बहुकाळें अर्थिती ॥ ८९ ॥ सहसा मिलेना अन्न । यालागी हिंडती वनोपवन । बहुसाल श्रमतांही जाण । पूर्ण पोपण मिलेना ॥ ५९० ॥ बहुसाल मेळवूनि चारा । दोषे जणे जाऊं घरा । मग आपुल्या लेकुरा । नाना उपचारा प्रतिपाळूं ॥ ९१ ॥ ऐसऐसिया वासना । मेळवावया अन्ना । दोषे जणे नाना स्थाना । वना उपवना हिंडती ॥ ९२ ॥

दृष्ट्वा तान् लुब्धकं कश्चिद्यच्छातो वनेचर । जगृहे जालमातस्य चरतः स्वालयान्तिके ॥ ६३ ॥

माता पिता गेलीं दुरी । उडती पिले नीडाभीतरी । धुधेने पीडिली भारी । निघालीं घाहेरी अँदष्टे ॥ ९३ ॥ ते वनी कोणी एक लुब्धक । पक्षिवंधनी अतिसंधक । तेणे ते कपोतवाळक । अँदष्टे देख देखिले ॥ ९४ ॥ तेणें पसरोनिया काळजाळें । पोर्शीं वाधिलीं तीं वाळें । कपोतकपोतींचे वेळे । रंखत केवळ राहिला ॥ ९५ ॥

कपोतश्च कपोती च प्रजापोपे सटोत्सुकौ । गतौ पोपणमादाय न्वनीडमुपजग्मतु ॥ ६४ ॥

वाळकाच्या अतिप्रीतीं । कपोता आणि कपोती । चारा घेऊनि येती । नीडाप्रति लेंवलाहें ॥ ९६ ॥ स्त्रीसुखाची आसक्ती । तेचि वाढत्या दुःखाची सुंती । स्त्रीसगें दुःख-

१ मजुळ २ आनदाने डोळणें ३ दृष्ट कायतात ४ क्रमळ ५ वेळगती, घोवंगती किंवा वेमिल्यागती असे शेष तीन पाठ आहेत पैठणप्रजात तिसरा पाठ आहे ६ आलिंगन ७ परयात्प्राची ८ ऐश्वर्य ९ लाडवलेली, लळेवाडें १० टणक, बळकट ११ मोठें झाल १२ पुष्कळ १३ एका वनातून दुसऱ्या वनात 'वनवत' या शब्दापासूनच 'वणवण' हा शब्द झाला आहे, वनें वन १४ पोटभर अन्न १५ दैवयोगाने १६ पारखी १७ पार हुशार १८ घातक जाळें. १९ पाशात २० परत वेष्ट्याच्या वेळेला टपत २१ स्त्रीसुखाची आशा हीच वाढत जाणाऱ्या दुःखाची जननी आहे, सत्परांत उत्तरोत्तर वाधिकाभिन्न दुःख येतात, पण त्या सर्व दुःखांची धाई झगजे मूळ स्त्रीसुखनाच होय

प्राप्ती । सागों किती अनिवार ॥ ९७ ॥ पुरुपासी घावया दुःख । स्त्रीसंगूचि आवश्यक ।
पुत्रपौत्रद्वारा देख । नानादुःख भोगवी ॥ ९८ ॥

कपोती स्वात्मजान्पीक्ष्य बालवान् जालसवृतान् । तानभ्यधावत्क्रोशन्ती क्रोशतो भृशदुःखिता ॥ ६५ ॥

तव काळजाळी एके वेळे । कपोती वाधलीं देखे वाळें । तोंड घेऊनि पिटी कपाळें ।
आक्रोशें लोळे दुःखित ॥ ९९ ॥ वाळें चरफडिता देखे जाळी । आक्रंदोनि दे आरोळी ।
वाळासन्मुख धावे वेळोवेळीं । दुःखें तळमळी दुःखित ॥ ६०० ॥

साऽप्यकृत्स्नेहगुणिता दीनचित्साऽजमायया । स्वय चावप्यत शिवा उद्दान्पश्यत्यपस्वृति ॥ ६६ ॥

दुःख घावया भ्रतारासी । आक्रंदें कपोती चालिली कैसी । शतगुणे स्नेहो वाढला
तिसी । मृतपुत्रांसी देखोनी ॥ १ ॥ पुत्रस्नेहें केले वेडें । गुण आठआठवून रडे । हिता-
हित न देखे पुढे । वळेंचि पडे जाळानु ॥ २ ॥ मायामोहें भुलली कैसी । जेथ वांधले देखे
पुत्रासी । ते जाळी घाली आपणासी । मोहें पिशी ते केली ॥ ३ ॥

कपोतश्चात्मजान् यद्दानात्मनोऽप्यधिकाम्निप्रयान् । भार्यां चात्मसमा दीना विवृष्टापानिदुःखित ॥ ६७ ॥

अतरला स्त्रीवाळणीं । कपोता तो एकाएकीं । रुदन करी अधोमुखीं । अतिदुःखी
विलपतु ॥ ४ ॥ जीवांहोनि प्रिय अधिकें । ती निर्जीव देखिलीं वाळकें । अनुकूल अनुरू-
पके । भार्या देखे अतरली ॥ ५ ॥

अहो मे पश्यतापायमत्पुण्यस्य दुर्मते । अतृप्तस्याकृताधंस्य गृहस्त्रैवगिको हत ॥ ६८ ॥

धर्म अर्थ आणि काम । या तिहींचा आश्रयो गृहाश्रम । तो भंगला मी अनाश्रम ।
अतृप्त काम साडूनी ॥ ६ ॥ पूर्वपापाचा आवर्तु । मज साडूनि अंकुतार्थु । माझा कामु
नचहता तृप्तु । धर्मकामार्थु भंगला ॥ ७ ॥ गृहा त्रैवर्गुचि भंगला । चौधा पुरुषार्थ असे
उरला । तो साधूनि घेवो वहिलीं । आश्रमू भंगल्या क्षिती काय ॥ ८ ॥ ऐसे ह्मणसी जरी
निगुतीं । ये अर्थी मानी दुर्मती । विषयजासना नोसडिती । कैसेनि मुक्ति लाधेले ॥ ९ ॥
म्या पूर्वी अल्प पुण्य होते केले । यालागीं अर्तरायीं घर घेतले । माझें परलोकसाधन
ठेले । विधुर केले मजलागीं ॥ ६१० ॥ हो का गृही असतां गृहस्था । काय परलोक साधे
समस्ता । इतराची असो कया । मज साधनता तव होती ॥ ११ ॥

अनुरूपांनुकूला च यस्य मे पतिदेवता । शून्ये गृहे मा सत्वज्य पुत्रे स्वयानि साधुभि ॥ ६९ ॥

स्त्रीपुरुषांची चित्तवृत्ती । अनुकूल वर्ते धर्मप्रवृत्ती । तरीच परलोक साधिती । इतरा
प्राप्ती ते नाहीं ॥ १२ ॥ एकाच्या भार्या त्या तोंडाळा । एकाच्या त्या वट्ट वोंढाळा ।
एकाच्या त्या अतिचाडाळा । एकी दुःशीला दुर्भंगा ॥ १३ ॥ एकीचा तो क्रोधु गाढा ।
एकी अत्यंत खादाडा । एकी सोळिती दात दाढा । आरिस्ता पुढा माडूनी ॥ १४ ॥ एकी
वांगळा आळसिणी । एकी त्या महाडाकिनी । एकी सुकुमारा विलासिनी । वैरवेपर्णी
गर्वित ॥ १५ ॥ तैशी नव्हे माझी पत्नी । सदा अनुकूल मजलागुनी । मजसी वर्ते अनु-
रूपपर्णी । धर्मपत्नी धार्मिक ॥ १६ ॥ मी जेव्हा धर्मी तत्पर । तेव्हा धर्मासी ते अति-
सादर । मज कार्मी जेव्हा आदर । तेव्हा ते कामचतुर कामिनी ॥ १७ ॥ मजनाचोनि

१ मृच्युच्या जाळ्यात २ वरें वाईट ३ जाळ्यात ४ मोठारं घेणें, सांघळी करी ५ प्राजापेया ६ भार्यला मुक्कळ
७ आश्रमरहित ८ मोठेच ९ लपनट स्थितीत १० धर्म, अर्थ व काम हे तीन पुरयार्थ ११ मोक्ष १२ प्रथम, अगोदर
१३ पत्नी, महिल १४ मदमती १५ सोबीत नाहींत १६ सक्कल, आपतींनीं मास पर घेतलें १७ स्त्रीपुत्रादिबधनरीत
१८ अत्यंत लोमी, हांवच्या १९ आरत्या २० देखणेपणान

मिळोनी ॥ ७८ ॥ गोड भोजिरे वोल । ऐकोनि दोषां येती डोल । धांवोनियां वेळोवेळ ।
निंबलोण उतरिती ॥ ७९ ॥

तासा पतंगं' सुर्यपथं कृनिर्तैर्मुग्धचेष्टितै । प्रत्युद्गमैरदीनाना पितरौ मुद्रमापतु ॥ ६० ॥

त्यांचेनि आंलिंगनेचुंवने । मृदु मंजुळ केल भापणे । दो पक्षांचेनि स्पर्शनें । दोघें जणें
निवताती ॥ ५८० ॥ माता पिता दोघें वसती । सन्मुख अपत्यें धांवती । लोल वक्र वीवं-
गती । वेगें दाविती येरयेरां ॥ ८१ ॥ मग देवोनिया खेवे । दूरी जाती मुग्धभावे ।
तेथूनि घेऊनियां धांवे । वेगें यावे तयापासीं ॥ ८२ ॥ मायवापांच्या पाखोव्यापासीं ।
हीनदीनता नाही वाळांसी । जे जन्मोनि त्यांचे कुशां । त्या दोघांसी सभाग्यता ॥ ८३ ॥
लाडिकां लाडिवाळ वाळें । लाडेंकोडें पुरविती लळे । देखोनि निवती दिठी डोळे । स्नेह
आगळें येरयेरां ॥ ८४ ॥ ऐसीं खेळता देखोनि वाळें । दोघें धांवती एक वेळे । उचलूनिया
स्नेहवळें । मुख कोवळें चुंविती ॥ ८५ ॥

चेहानुवदहृदयावन्योन्य विष्णुमायया । विमोहितौ दीनधियो शिष्ट-पुपुपतु प्रजा ॥ ६१ ॥

अजाची जे अजा माया । त्या कैसी भुलवी राया । अन्योन्यस्नेह वांधोनि हृदया ।
पिलीं पोसावया उद्यत ॥ ८६ ॥ स्त्रीपुत्राचा मोह गहन । त्याचे करावया पोषण । चिंता-
तुर अतिदीन । करी भ्रमण अन्नार्थ ॥ ८७ ॥

एकदा जन्मतुस्तत्सामन्नाद्यं तो कुटुम्बिनो । परितः कानने तस्मिन्नर्थिनौ चेरतुश्चिरम् ॥ ६२ ॥

एवं टेंगकीं जालीं वाळें । कुटुंब थोर थोरींवलें । अन्न बहुसाल पाहिजे ज्ञाले । दोघें
विव्हेळें गृहधर्म ॥ ८८ ॥ यापरीं कुटुंबवत्सले । पुत्रस्नेहें स्नेहाळें । दोघें जणे एके वेळे ।
अन्न बहुकाळें अर्थिती ॥ ८९ ॥ सहसा मिळेना अन्न । यालागीं हिडती वनोपर्वन । बहुसाल
श्रमतांही जाण । पूर्ण पोषण मिळेना ॥ ५९० ॥ बहुसाल मेळवूनि चारा । दोघें जणे
जाऊं घरा । मग आपुल्या लेकुरां । नाना उपचारां प्रतिपाळूं ॥ ९१ ॥ ऐसऐसिया वासना ।
मेळवावया अन्ना । दोघें जणे नाना स्थाना । वना उपवना हिंडती ॥ ९२ ॥

दृष्ट्वा तान् लुब्धक कश्चिददृच्छतो वनेचर । जगृहे जालमातल्य चरत स्वालयान्तिके ॥ ६३ ॥

माता पिता गेलीं दुरी । उडती पिलें नीडाभीतरीं । धुधेने पीडिलीं भारी । निघालीं
घाहेरी अँदष्टे ॥ ९३ ॥ ते वर्नीं कोणी एक लुब्धक । पक्षिवंधनीं अतिसाधक । तेणे ते
कपोतवाळक । अँदष्टे देख देखिले ॥ ९४ ॥ तेणें पसरोनिया काळजाळें । पांशीं वाधिलीं
तीं वाळें । कपोतकपोतींचे वेळे । राखत केवळ राहिलां ॥ ९५ ॥

कपोतश्च कपोती च प्रजापोषे सरोत्सुकौ । गतौ पोषणमादाय स्वनीडमुपजन्मतु ॥ ६४ ॥

वाळकाच्या अतिप्रीती । कपोता आणि कपोती । चारा घेऊनि येती । नीडाप्रति
खलवाहें ॥ ९६ ॥ स्त्रीसुखाची आसक्ती । तेचि वाढत्या दुःखाची सूती । स्त्रीसंगें दुःख-

- १ मजुळ २ आनदाचे लोळणे ३ दृष्ट वाडतात ४ कोमल ५ वेळगती, चोवगती किंवा घेमिलागती असे
येथें तीन पाठ आहेत पैठणप्रतीत तिसरा पाठ आहे ६ आलिंगन ७ पत्ताखाली ८ ऐश्वर्य ९ लाडवलेली, लळेवाडें
१० टणक, बळकट ११ मोठ झालें १२ पुष्कळ १३ एका वनातून दुसऱ्या वनात 'वांवन' या शब्दापासूनच 'वणवण'
हा शब्द झाला आहे, वने वन १४ पोथमर अन्न १५ देवयोगानें १६ पारधी १७ पार हुशार १८ घातक जाळ
१९ पासात २० परत देण्याच्या वेळेला टपत २१ स्त्रीसुखाची आसना हीच वाटत जाणाऱ्या दुःखाची जननी आहे,
ससारात उत्तरोत्तर अधिकाधिक दुःख येतात, पण त्या मर्त्य दुःखाची आई झणजे मूळ स्त्रीकामनाच होय

वेंचले ॥ ३८ ॥ मनुष्यदेहीं गृहासक्तु । तो बोलिजे आरुढेंच्युतु । कपोत्याचे परी दुःखितु । सिद्ध स्वार्थु नाशिला ॥ ३९ ॥ विपर्यां सर्वथा नाहीं तृप्ती । ऐसे श्रुतिपुराणें बोलती । करिता विपयाची आसक्ती । थित्यां मुकती नरदेहा ॥ ६४० ॥ नवल नरदेहाची ख्याती । रामनामाच्या आवृत्तीं । चारी मुक्ती दासी होती । तो देहो वेंचिती विपयासी ॥ ४१ ॥ विषय-सुखाचिये आसक्ती । कोणा नाहीं झाली तृप्ती । मृगजळाचिये प्राप्ती । केवी निघती तृपार्त ॥ ४२ ॥ यालागीं जाणतेनि मनुष्यें । नरदेहाचेनि आयुष्यें । विपयाचेनि सायासे । व्यर्थ का पिसे कष्टती ॥ ४३ ॥ नरदेहापेसे निधान । अनायासे लाधले जाण । साडी साडीं अभिमान । तेणे समाधान पावसी ॥ ४४ ॥ पुढती नरदेहाची प्राप्ती । होईल येथ नाहीं युक्ती । यालागीं सांडूनि विपयासक्ती । भावे श्रीपति भजावा ॥ ४५ ॥ कलियुगीं सुगम साधन । न लगे योग याग त्याग दान । करिता निर्लज्जं हरिकीर्तन । चारी मुक्ति चरण वंदिती ॥ ४६ ॥ इटेंसाठीं परीस पालटे । येतां का मानिती वोखटें । तैमा कीर्तनाचेनि नेटेंपाटें । देवो भेटे प्रत्यक्ष ॥ ४७ ॥ एका जनार्दनु ह्याणे । नश्वर देहाचेनि साधने । जनीं जनार्दनु होणें । हे मुद्रां तेणे लाविली ॥ ४८ ॥ एका जनार्दना शरण । तंव जनार्दनु जाला एक एकपण । जैसें सुवर्ण आणि कंकण । दों नावीं जाण एक तें ॥ ४९ ॥ तोचि एका एकादर्शां । श्रीकृष्ण सागे उद्धवासी । अवधूत सागे यदूसी । गुरुउपदेशी उपदेशु ॥ ६५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णोद्धवसवादे यद्वधधूतेतिहासे एकाकारटीकाया सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥

अध्याय आठवा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु तूं ज्योतिपी । एकात्मतेचे घटित पाहसी । चिद्ब्रह्मैसी लग्न लाविशी । ॐपुण्येंसीं तत्वता ॥ १ ॥ वधूचरा लग्न लाविती । हें देखिले असे बहुती । आपुली आपणा लग्नप्राप्ती । हे अलक्ष्य गती गुरुराया ॥ २ ॥ लग्न लाविती हातवेदीं । पांचा पंचकाची आटाटी । चुकवूनि काळाची काळट्टी । घटिका प्रतिष्ठी निर्जे-घोधें ॥ ३ ॥ चहं पुरुर्पायांचे तेलवण । लाडू वाडले सर्पूण । अहभावाचे निबलोण । केले जाण सर्वस्वें ॥ ४ ॥ साधनचतुष्टयाचा सम्यक । यथोक्त देऊनि मधुपर्क । जीवभावाची

१ शिशोदराची सेवा करिता करिता वावा गेले २ पढतमूर्ख ३ प्राप्त झालेल्या, मिथ्या ४ लोकजना बाजूस ठेवून लगदीं एकतामतेचे ५ विटेपेवजी परीस हातीं आला असतां ६ निधयाने ७ मुद्रा लावणें=विद्वान्त करणें, सष्ट सागणें "द्वानेनि नवमींचिया अभिप्राया । सहसा मुद्रा लाववया । निहाला वेद मग मी वाया । गर्व कां करू"—शाश्वरी अध्याय १०—३२ ८ जीवाची एकात्मता (जीवाची आत्म्यागीं ऐक्यता) केली साधेल याचें तू गणित पाहतोस ९ चतुस्वरूपी जीवाच ब्रह्माशी लग्न लावितोस १० खरोपर मी प्रणवरूप पुण्य आई (ॐ पुण्याह) या साधनान ११ परी, प्रहारान १२ स्वरूपबोधचे ठिकणीं घटिका स्थापन केली आहेस, तेथ बाळाची नजर पाचत नाहीं व तेथें पचवीस तत्वेही नाहींत १३ लग्नाचे वेळीं वराम स्वरुत नेतात स्वारोवर टाड, साडगे, पापड वगैरे तडलेले जिन्नस असतात, सद्गुरु ब्रह्माचरोवर लग्न लागण्याचे पूर्वी धम, अर्थ, काम, मोक्ष या चारी पुरुषार्थांतील सर्व बर्मे ह्याला समपण करावी लागतात १४ देहात्मबुद्धि ब्रह्मावरून भावाळन टाकली एक देहात्मबुद्धी गेली द्वागजे देहाकरितां केलेले परदार वगैरे सर्वे राहिले आपोआपच नेळ १५ वैराग्य, विवेक, दामदमादिपदक (धम, दम, तिमिशा, उपरति, धर्मा, समाधान), मुमुक्षुत्व, यांचा. १६ साधनचतुष्टयरूपी मधुपर्क, समर्पण केल्यांतर जीवभावाच्या भाताची गूढ उत्तरून-बोवाळून टाकिली साधनचतुष्टयसमप पुरुषाला गुरूची गांठ पडन मार्ग मिळव्य द्वागजे त्या मार्गां जाता जाता एकाएकीं आमसाक्षात्कार होतावणीच जीवभाव नाहींसा होतो

तत्त्वतां । न भजे आणिकां देवां देवतां । मज सांडूनि न वंचे तीर्था । माझे वचन सर्वथा
नुछंधी ॥ १८ ॥ एवं रूपगुणकुलशील । मजसी सदा अनुकूल । पतिव्रता जे केवळ ।
पत्नी निर्मळ पै माझी ॥ १९ ॥ मज सांडूनि शून्यगृही । पुत्रसहित साध्वी पाहीं । जातसे
स्वर्गान्या ठायीं । मज अपायीं घालूनी ॥ ६२० ॥

सोऽह शून्ये गृहे दीनो मृतदारो मृतमज । निजीप्रिये निमयं वा विधुरो दुःखजीवित ॥ ७० ॥

नाशिली स्त्री नाशिल्या प्रजा । येथ म्यां रहावे कवण्या काजा । दुःखें प्राण जाईल
माझा । लोकलाजा निदित ॥ २१ ॥ एवढे अर्गी वाजले दुःख । काय लौकिकीं दाखवूं
मुख । भंगले ससाराचे सुख । जितें मूर्ख ह्मणतील ॥ २२ ॥ जळो विधुराचें जिणें । सदा
निध लाजिरवाणे । न ये श्राद्धींचें अंबतणें । सदा वसणे एकाकी ॥ २३ ॥ ऐसेनि वसतां
ये लोकी । शून्य गृही एकाकी । धडगोड न मिळे मुखी । परम दुःखी मी होईन ॥ २४ ॥
तास्तथैवावृत्तान् शिमिमर्त्युप्रस्तान्विचेष्टत । स्वयं च कृपण शिशु पश्यन्नप्यनुधोऽपतत् ॥ ७१ ॥

ऐसे बोलोनि केले काये । मृतस्त्रीपुत्रांकडे पाहे । काळपाशी बांधिलीं आहे । चेष्टा
राहे निःश्रेय ॥ २५ ॥ ऐसे देखताही अंबुद्धी । विवेकें न धरीचि बुद्धी । आपण जाऊनि
त्रिशुद्धी । जाळामध्यें पडियेला ॥ २६ ॥ मेल्यामागें मरणे । देखों हेंचि सर्वासी करणे ।
परी जन्ममृत्यु निवारणे । हा स्वार्थु कवणे न धरिजे ॥ २७ ॥ पहा पां स्त्रीपुत्रांकारणें ।
आपुलाही जीवू देणे । परी भगवत्पदवी साधणे । हें न मने मने सर्वथा ॥ २८ ॥

त एव्वा लुब्धक ह्यर कपोत गृहमेधिनम् । कपोतकान्कपोतीं च मिद्वार्थं प्रययौ गृहम् ॥ ७२ ॥

जाळीं पडला कपोता दुर्बुद्धी । झाली लुब्धकाची कार्यसिद्धी । सहकुटुंब घेऊनि
खादी । निघे पारधी निजस्थाना ॥ २९ ॥ ऐसा जो कोणी गृहमेधी । त्याही सर्वथा
काळ साधी । जैसी कपोत्याची बुद्धी । तैसी सिद्धी गृहमेध्या ॥ ६३० ॥ वाळकांच्या
काकुळतीं । मरण पावली कपोती । ऐसे देखत देखता दुर्मती । तेथ निश्चितीं उडी घाली
॥ ३१ ॥ यापरी तो कपोता । कुटुंबाची मेधी वाहता । मरण पावला सर्वथा । विवेक
चित्ता न धरीचि ॥ ३२ ॥

एव कुटुम्बशान्तात्मा द्वन्द्वाराम पतत्रिवत् । पुष्णकुटुम्ब कृपण सानुबन्धोऽवसीदति ॥ ७३ ॥

ऐसा कुटुंबी गृहस्थु । कुटुंबपोषणीं आसकु । विषयवासना अंशांतु । पावे घातु सकु-
टुंब ॥ ३३ ॥ गृहासक्ती गृहाश्रमु । तो केवळ द्वंद्वाचा आरामु । कपोत्या ऐसा पडे भ्रमु ।
वृथा जन्मु दवडावा ॥ ३४ ॥

य प्राप्य मानुष लोकं मुक्तिद्वारमपावृतम् । गृहेषु रगवत्सक्तसमारूढच्युत विदु ॥ ७४ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे सप्तमोऽध्याय ॥ ७ ॥

येवोनिया कर्मभूमीसी । जो पावला उत्तमदेहासी । त्याहीमाजी उत्तमता कैसी । अग्र-
वर्णासी पै जन्म ॥ ३५ ॥ आलिया मनुष्यदेहासी । मुक्तीचा दीरवंटा मुक्त त्यासी । लव
निमिष सर्व दिशीं । यावज्जन्मेंसीं मोकळा ॥ ३६ ॥ इतरां वर्णांची हे गती । मा ब्राह्मण
तरी पुण्यमूर्ती । ते सदा मुक्तचि असती । वृथा आसक्ती गुंतले ॥ ३७ ॥ विद्वींस आणि
वैराग्य । तें ब्रह्मादिका न लभे भाग्य । वृथा आसक्ती केले अभाग्य । शिश्रोदरा साग

१ जात नाही २ सचटात ३ कडाडवें, कोसळ ४ दावू ५ जीवत राहिलीं असता ६ मृतभार्यांचें ७ क्षणार्थ
बोलावणें ८ बड, गूढ ९ हकनाक १० मोक्ष ११ मनाला आवडत नाही १२ भ्रमिष्ट १३ गृहस्थाश्रमी पुढप
१४ शावक, आसक्ति १५ अतृप्त १६ ब्राह्मणवर्णांमध्ये १७ दार. १८ पडित.

वेचले ॥ ३८ ॥ मनुष्यदेहीं गृहासक्तु । तो बोलिजे आरुढेच्युतु । कपोत्याचे परी दुःखितु । सिद्ध स्वार्थु नाशिला ॥ ३९ ॥ विपर्यां सर्वथा नाहीं तृप्ती । ऐसे श्रुतिपुराणें बोलती । करिता विपयाची आसक्ती । यित्वां मुक्ती नरदेहा ॥ ६४० ॥ नवल नरदेहाची ख्याती । रामनामाच्या आवृत्तीं । चारी मुक्ती दासी होती । तो देहो वेचित्ती विपयासी ॥ ४१ ॥ विषय-सुखाचिये आसक्ती । कोणा नाहीं झाली तृप्ती । मृगजळाचिये प्राप्ती । केवीं निवृत्ती तृपार्त ॥ ४२ ॥ यालागीं जाणतेनि मनुष्यें । नरदेहाचेनि आयुष्यें । विपयाचेनि सायासे । व्यर्थ का पिसे कष्टती ॥ ४३ ॥ नरदेहाएसे निधान । अनायासे लाधले जाण । साडीं साडीं अभिमान । तेणे समाधान पावसी ॥ ४४ ॥ पुढती नरदेहाची प्राप्ती । होईल येथ नाहीं युक्ती । यालागीं सांडूनि विपयासक्ती । भावे श्रीपति भजावा ॥ ४५ ॥ कलियुगीं सुगम साधन । न लगे योग याग त्याग दान । करिता निर्लज्जं हरिकीर्तन । चारी मुक्ति चरण वंदित्ती ॥ ४६ ॥ इटेंसाडीं परीस पालटे । येतां का मानिती वोखटे । तैसा कीर्तनाचेनि नेटेंपाटें । देवो भेटे प्रत्यक्ष ॥ ४७ ॥ एका जनार्दनु ह्मणे । नश्वर देहाचेनि साधने । जनीं जनार्दनु होणे । हे मुद्रां तेणे लाविली ॥ ४८ ॥ एका जनार्दना शरण । तंव जनार्दनु जाला एक एकपण । जैसे सुवर्ण आणि कंकण । दों नावीं जाण एक तें ॥ ४९ ॥ तोचि एका एकादशीं । श्रीकृष्ण सांगे उद्धवासी । अवधूत सांगे यदूसी । गुरुउपदेशीं उपदेशु ॥ ६५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णोद्धवसवादे यद्धवधूतेतिहासे एकाकारटीकाया सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥

अध्याय आठवा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु तूं ज्योतिषी । एकात्मतेचें घटित पाहसी । चिद्ब्रह्मंसीं लग्न लाविशी । ॐपुंण्येंसीं तत्वता ॥ १ ॥ चधूवरां लग्न लाविती । हें देखिले असे बहुतीं । आपुली आपणा लग्नप्राप्ती । हे अलक्ष्य गती गुरुराया ॥ २ ॥ लग्न लाविती हातप्रीटी । पाचा पंचकाची आटाटी । चुकवूनि काळाची काळहटी । घटिका प्रतिष्ठी निजें-बोधें ॥ ३ ॥ चहू पुरुषार्थांचे तेलवण । लाडू वाडले संपूर्ण । अहभावाचें निवलोण । केलें जाण सर्वस्वें ॥ ४ ॥ साधनचतुष्टयाचा सम्यक । यथोक्त देऊनि मधुपर्क । जीर्णभावाची

१ शिगोदराची सेवा करिता करितां वाया गेले २ पढतमूर्त्य ३ प्राप्त झालेल्या, मिथ्या ४ लोकलजा बाजूस टेंवून अगदीं एकतानतेचें ५ मिटेऐवजीं परीस हातीं आला असतां ६ निधयान ७ मुद्रा लावणें-सिद्धांत करणें, स्पष्ट पांगणें "ह्मणोनि नवमाचिया अभिप्राया । सहस्रा मुद्रा लावावया । निहाला वेद मग मी वाया । गर्व वा करू"—हापोथरी अध्याय १०—३२ ८ जीवाची एकात्मता (जीवाची आत्म्याशीं ऐक्यता) कर्ती साधेल याचें तू गणित पादतोय ९ चैतन्यरूपी जीवाच ब्रह्माशीं धम लावितोस १० मरोसर मी प्रणवरप पुण्य आई (ॐ पुण्याह) या साधनांत ११ परीन, प्रकारें १२ स्वरूपबोधाचे ठिकाणीं तू घटिका स्थापन करी आहेस, तेथ बाळाची नजर पावत ताहीं घ तेथें पचवीस ताव्हेंही नाहींत १३ लग्नाचे वेळीं वरास रुचवत नेतात त्याबरोबर लाडू, सादगे, पावड बगरे तबळले जिन्नस असतात, तद्गत ब्रह्माबरोबर लग्न लागण्याचे पूर्वीं धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष या चारी पुरुषार्थांतील सर्वें कर्म घाला समपण करवीं लागतात १४ देहात्मयुद्धि ब्रह्मावस्मन आंवाडून टाकली एक देहात्मयुद्धि गेली ह्मणजे देहाकरितां केढेलें परदार बगरे सव साहिस आपोआपच गेलें १५ वंराग्य, विचेरु, रामदमादिपदक (राम, दम, विविधा, उपरति, श्रद्धा, समाधात), सुमुकुच, याचा १६ साधनचतुष्टयरूपी मधुपर्क, समर्पण केल्यानंतर जीवभागाच्या भाताचीं मुद् उतरून-भोवाडून दाखिली साधनचतुष्टयसमपण पुराला गुरूचीं गांठ पडून मार्ग मिळव्य ह्मणजे त्या मार्गानं जावो जातां एकाएकीं आत्मसाक्षात्कार होतोसणीच जीवगाय नाहींसा होतो

मूढ देख । एकाएक सांडविली ॥ ५ ॥ विषयसुख मार्गे सांडे । तेंचि पायांतळीं पायमांडे ।
 सावधान ह्मणसी दोहींकडे । वचन धंडफुडें ते तुझे ॥ ६ ॥ व्यवधानाचें विधान तुटे ।
 सहजभावे अत्रपडु फिटे । शब्द उपरमोनि खुंटे । मुहूर्त गोमटे पै तुझे ॥ ७ ॥ अर्धमात्रां
 समदृष्टी । निजंविवी पडे गांठी । ऐक्यभावाच्या मीनल्या मुष्टी । लग्नकर्सवटी अनुपम
 ॥ ८ ॥ तेथें काळा ना धवळा । गोरा नव्हे ना सांवळा । नोवरा लक्षेना डोळां । लग्न
 सोहळा ते ठार्यीं ॥ ९ ॥ परी नवल कैसे क्वतिक । दुजेनवीण एकाएक । एकपणीं लग्न
 देख । लाविता तूं निःशेख गुरुराया ॥ १० ॥ तुज गुरुत्वे नमूं जातां । तंव आत्मा तूंचि
 आंतौता । आंतु कीं बाहेर पाहों जातां । सर्वां सर्वथा तूंचि तूं ॥ ११ ॥ तुझे तूपण
 पाहतां । माझे मीपण गेले तच्चतां । ऐसे करुनिया गुरुनाथा । ग्रंथकथा करविसी ॥ १२ ॥
 मागील कथासंगती । सप्तमाध्यायाचे अंती । अवधूतें यदूप्रती । कथा कौपोती सांगी-
 तली ॥ १३ ॥ पृथ्वी आदिअतीं चोखट । कपोतापर्यंत गुरु आठ । सांगितले अतिश्रेष्ठ ।
 गुरु वरिष्ठ निजबोधें ॥ १४ ॥ उरल्या गुरुंची स्थिती । अवधूत सांगेल यदूप्रती । तेथें
 सावधान ठेवा चित्तवृत्ती । श्रवणे स्थिति तद्बोधें ॥ १५ ॥

ब्राह्मण उवाच—सुखमैन्द्रियक राजन् स्वर्गे नरक एव च । देहिना यद्यथा दुःख तस्मान्नेच्छेत तदुच्यते ॥ १ ॥

श्रवणीं सादरता यदूसी । देखोनि सुख जाले ब्राह्मणासी । तेणें सुरें निरूपणासी ।
 उल्हासेसी करितसे ॥ १६ ॥ तो ह्मणे राया सावधान । विषयसुखाचें जें सेवन । तें स्वर्ग-
 नरकीं गां समान । नाहीं अंनमान ये अर्थी ॥ १७ ॥ भोगिता उर्वशीसी । जे सुख स्वर्गीं
 इद्रासी । तेंचि विष्टेमार्जीं सूकरासी । सूकरीपासी निश्चित ॥ १८ ॥ हें जाणोनि साधुजन ।
 उभय भोगीं न घालिती मन । नेदेंवे प्रेतासी आलिंगन । तेवी साधुजन विषयांसी ॥ १९ ॥
 जीतें सापू धरावा हातीं । हें प्राणियांसी नुपजे चित्तीं । तेवीं विषयांची आसक्ती । साधु
 न धरिती सर्वथा ॥ २० ॥ जैसे न प्रार्थिता दुःख । प्राणी पावताती देख । तैसे न
 इच्छितां इन्द्रियसुख । भोगवी आवश्यक अहंष्ट ॥ २१ ॥ मज दुःखभोगु व्हावा । हें नावडे
 कोणाच्या जीवा । तें दुःख आणि अदृष्टा तेव्हां । तेवी सुखाचा यांचा अदृष्ट ॥ २२ ॥
 ऐसे असोनि उद्योगु करिता । तेणे आयुष्य नाशिले सर्वथा । यालागी साड्ढुनि विषय-
 आस्था । परमार्था भजावे ॥ २३ ॥ केवळ झालिया परमार्थपर । ह्मणसी आहारवेवीण न
 राहे शरीर । येच निर्धारीं साचार । गुरु अजगर म्यां केला ॥ २४ ॥

१ एक अवधान ठेव हेंच तुझ सागणें आहे “तरी एकले अवधान दीजे । मग सर्वें सुखासी पात्र होइजे । त
 प्रतिज्ञोत्तर माझे । उचळ आडका”—ज्ञानेश्वरी अध्याय ९ ओवी १ २ अगदीं खरं ३ विषयाचें व्यवधान असणें हच
 अत्रत जीवब्रह्मामध्ये आहे ते सहजसमाधीचे ठिकाणीं तुटवें, मग आत एक बाहेर एक ही स्थिति राहत नाहीं
 सहजसमाधी साधेपर्यंत साधन करवें लागते “तत साधननिमुक्त सिद्धो भवति योगिराज । तत स्वरूपसैतस्य
 वियोगो मनसा गिरा” (अपरोक्षानुभूती) ४ प्रणवातील अर्धमात्रा हे मूळ प्रकृतीचें स्थान, तेथें प्रणवाभ्यासानें जीव
 पंचला ह्मणजे साक्षित्वस्थिति येते या स्थितीत देहाचा व आपला चमत्कार नाहीं ही एण पटते ज्याप्रमाणें देहाला मी ह्मणतो,
 परंतु अनुभवानें हें खोटें ठरवें, तद्वत् मवें प्राणिमात्राची स्थिति आहे असा बोध झाल्यानंतर रामदृष्टि होते हीच वधूवराची
 नजगनजर ५ अर्धमात्रेवरील विंदु हेच निजंविष्य तेथें जीव गेला ह्मणजे पूर्ण जीवब्रह्माची ऐक्यता होते ६ कसबडी=
 परीक्षा, प्रसंग ७ ब्रह्मस्वरूपवर्णन—नेति शब्दाने ८ चमत्कार ९ आहारा तूचि १० कपोताची (कवळ्याची) ११ श्रवण-
 स्थिति सद्बोधें. १२ सणय १३ देववत नाहीं १४ जीवत सर्प. १५ प्राक्तन, १६ लाभ १७ विषयाचा उल्लेख

भ्रमसुमुद्र विरस महा-त लोकमेव वा । यदृच्छयैवापतित प्रसेदाजगरोऽस्मिन् ॥ २ ॥

उद्योगेवीण आहारू । अयाचित सेवी अजगरू । डंडंलोनि न साडी धीरू । निर्धेडा निर्धारू पै त्याचा ॥ २५ ॥ स्वभावे तो मुख पसरि । सहजे पडे जें भीतरीं । सरस नीरस विचारू न करी । आहार अगीकारी सतोपें ॥ २६ ॥ तैशीचि योगियाची गती । सदा भावित्ती आत्मस्थिती । यदृच्छा आले ते सेवित्ती । रसआसक्ती साडूनी ॥ २७ ॥ योगियाचा आहारू घेणे । काय सेविले हें रमना नेणे । रसनापंगिस्त नाहीं होणे । आहारू सेवणे निजवोधें ॥ २८ ॥ आवट तिखट तरी जाणे । परी एके स्वादें अवघें खाणे । सरस नीरस काही न ह्याणे । गोड करणे निर्जगोडिये ॥ २९ ॥ मुख पसरिलिया निर्धारा । स्वभावे रिघालिया वारा । तोचि आहारू पै अजगरा । तेणेचि शरीरा पोषण ॥ ३० ॥ तैशीचि योगियाची स्थिती । वाताशने सुखें वर्तती । आहारालागुनी पुढिलांप्रती । न ये काकुलती सर्वथा ॥ ३१ ॥ थोडे बहु सरसनिरसासी । हें काही ह्याणणे नाहीं त्यासी । स्वभावे जे आले मुखासी । ते सावकाशी सेवितू ॥ ३२ ॥

शरीरताहानि भूरीणि निराहारोऽनुपक्रम । यदि नोपनमेद्वासो महाहिरिच दिष्टभुक् ॥ ३ ॥

अजगरासी बहु काळें । यदृच्छा आहारू न मिळे । तरी धारणेसी न टळे । पडिला लोळे निजस्थानी ॥ ३३ ॥ तैसे योगियासी अन्न । बहुकाळें न मिळे जाण । तरी करूनियां लवोसन । निद्रेविण निजतू ॥ ३४ ॥ निद्रा नाही तयासी । परी 'निजे' 'निजीं' अहर्निशीं । वाह्य न करी उपायासी । भक्ष्य देहासी अट्टे ॥ ३५ ॥ अट्टीं असेल जे जे वेळे । तें तें मिळेल तेणे काळें । यालागीं त्याचें ज्ञान न मेलें । धारणा न टळे निजवोधें ॥ ३६ ॥

भोज सहोबलयुत विभ्रदेहमकर्मकम् । शयानो धीतनिद्रश्च नेहेतेन्द्रियवानपि ॥ ४ ॥

अजगरासी वळ उदंड । देहो पराक्रमें प्रचंड । परी न करी उद्योगाचें वंड । पसरुनि तोंड पडिलासे ॥ ३७ ॥ तैसाचि योगिया केवळ । शरीरीं असे शारीर वळ । बुद्धिही असे अतिकुशल । इंद्रियवळ पंडुतर ॥ ३८ ॥ आहारालागीं सर्वथा । हेतुं स्फुरां नेदी चित्ता । कायावाचा तत्पता । नेदी स्वभावतां डडळूं ॥ ३९ ॥ स्वप्नजागृती मुकला । सुपुती साडोनि निजेला । शून्याचा पासोडा झाडिला । निजी पहुडला निजत्वे ॥ ४० ॥

युनि प्रमत्तगम्भीरो हुविगाद्यो हुरस्य । अन-तपारो ह्यक्षोभ्यस्तिमितोद्-इराणव ॥ ५ ॥

समुद्र जो गुरु करणे । त्याची परिस पा लक्षणें । गंभीरत्व पूर्णपणें । निर्मळ असणें इत्यादि ॥ ४१ ॥ समुद्र सदा सुप्रसन्न । योगी सदा प्रसन्नवदन । केन्हाही धुंममुशिलेपण । नव्हे जाण निजवोधें ॥ ४२ ॥ मीनंल्या सरिताचे समळ जळ । समुद्र डहुळेना अतिनिर्मळ । तैसी नाना कर्में करिता सकळ । सदा अविकळ योगिया ॥ ४३ ॥ जळें गंभीर सागर । योगिया स्वानुभवे गंभीर । वेळां नुलंघी सागर । नुलंघी योगीश्वर गुरुआजा ॥ ४४ ॥ समुद्री न रिघवे भलत्यासी । तो बुडवी जळ कल्लोळेसीं । योगिया बुडवी ससारासी । भावे त्यापासीं गेलिया ॥ ४५ ॥ रिगंतीमार्गी जाणें जळीं । तो समुद्रीं करी आयोळी ।

१ घायहन, मिजन. २ अटळ निक्षय ३ स्वादिष्ट किंवा वेगव ४ मानितात ५ सहजगरा ६ जिमेच्या आधीन ७ प्रक्षारकात्यादाने ८ जे पदार्थ साहजिक लाभतील ते सधे आत्मसुखाच्या गोडीनें गोड करतात ९ वारा भक्षण करून १० स्वभावाला ११ हातपाय पसरून १२ समाधिदुवांत तो निजतो १३ उद्रेगाचे १४ सामान्य जनापेक्षा योग्यांची इंद्रिय अधिर पडू ह्याणजे समर्थ असतात १५ कल्पना, इच्छा, देही १६ तळमळ, तटफड १७ येऊन मिळनाच्या नद्याचें १८ भरतीची मर्यादा, किनारा १९ समुद्रात शिरण्याच्या मार्गांत, रिघणें निघणें जाणें जळीं

येरांसी लाटांच्या कळोळीं । कासाकुंळी करीतसे ॥ ४६ ॥ तैसीचि योगियासीं । सलगी न करवे भलतियासी । आपभयें भीती आपैसी । तो भाविकांसी सुसेव्य ॥ ४७ ॥ जाल्या धनवंतु वेव्होरा । उपार्यां नुळंघे सागरा । तैसे नुळंघवे योगीश्वरा । नृपां सुरनरां किन्नरां ॥ ४८ ॥ मळु न राहे सागरी । लाटांसरिसा टाकी दुरी । तैसाचि मळु योगियाभीतरी । ध्याने निर्धारि न राहे ॥ ४९ ॥ समुद्रां मीनलीं तावपणीं । तेथ जाली मुक्ताफळाची खाणी । योगिया मिनली श्रद्धा येऊनी । तेथ मुक्तखाणी मुमुक्षां ॥ ५० ॥ जो समुद्रामाजी रिघोनि राहे । तो नानापरीचीं रलें लाहे । योगियांमार्जी जो सामांये । त्याचे वंदिती पाये चिंद्रलें ॥ ५१ ॥ जैगी समुद्राची मर्यादा । कोणासी न करवे कदा । तैगी योगियांची मर्यादा । शाखां वेदां न करवे ॥ ५२ ॥ प्रवाहेंवीण जळ । समुद्रां जेवी निश्चळ । मृत्युभयेंवीण अचंचळ । असे केवळ योगिया ॥ ५३ ॥ समुद्री प्रवाहो नव्हे कहीं । सदा पूर्ण ठार्यांच्या ठार्या । तैसे योगिया जन्ममरण नाहीं । परिपूर्ण पाहीं सर्वदा ॥ ५४ ॥ समुद्रलक्षणे साधिता । अधिक दशा आली हाता । ते योगियाची योग्यता । परीस तत्त्वता सागेन ॥ ५५ ॥ समुद्रामाजी जळ । लाटाखालीं अतिचचळ । योगिया अतरीं अतिनिश्चळ । नाहीं तळमळ कल्पना ॥ ५६ ॥ समुद्र क्षोभे वेळोवेळे । योगिया क्षोभेना कवणे काळें । सर्वथा योगी नुचवळे । योगवळें सावधु ॥ ५७ ॥ समुद्री भरते पर्वसबंधें । योगिया परिपूर्ण सदानंदें । समुद्रां चहुवोहटू चांदें । योगिया निजवोधें सदा सम ॥ ५८ ॥ समुद्र सर्वांप्रति क्षार । तैसा नव्हे योगीश्वर । तो सर्वां जीवासी मधुर । वोधु साचार पें त्याचा ॥ ५९ ॥ जयासी वोधु नाहीं पुरता । अनुभवु नेणे निजात्मता । त्यासी कैची मधुरता । जेवीं अपकृता सेदेची^{१६} ॥ ६० ॥ सागरीं वरुपल्या घन । वृथा जाये तें जीघन । तैसा योगिया नव्हे जाण । सेविल्या व्यर्थपण येवो नेदी ॥ ६१ ॥ अल्पही योगिया होये घेता । तेणें निवारी भवव्यथा । यालागीं मुमुक्षां सर्वथा । भगवद्भक्तां भजावें ॥ ६२ ॥

समृद्धकामो हीनो वा नारायणपरो मुनि । नोत्सपंत न शुष्येत सरिन्द्रिव सागर ॥ ६ ॥

वर्पाकाळीं सरिता सकळ । घेऊनि आल्या अमूप जळ । तेणें हपें हरुपेजेना प्रवळ । न चढे जळ जळावर्षीं ॥ ६३ ॥ ग्रीष्मकाळाचिये प्राप्ती । सरिताचे यांवे राहती । ते मानूनिया खंती । र्अपापती वोहटेना ॥ ६४ ॥ तैसेचि योगियांच्या ठार्यां । नाना समृद्धि आलिया पाहीं । अहंता न धरी देहीं । गर्बु काहीं चढेना ॥ ६५ ॥ समृद्धि वेंचलिया पाठीं । संती नाहीं योगिया पोटीं । तो नारायणपरदृष्टी । सुखसंतुष्टी वर्ततू ॥ ६६ ॥ सपत्तीमार्जी असता । मी सपन्नू हें नाठवे चित्ता । दरिद्र आलिया दरिद्रता । नेणे सर्वथा योगिया ॥ ६७ ॥ दरिद्र आणि सपन्नता । दोन्ही समान त्याचिया चित्ता । नाहीं प्रपंचाची आसकृता । नारायणपर तत्त्वतां निजवोधें ॥ ६८ ॥ या प्रपंचाचा कठिण लोंगू । नाशासी. मूळ खीसगू । येचिविपीं गुरु पतंगू । केला चागू परियेसीं ॥ ६९ ॥

१ उसाळीं २ कामावीस इतर जन लाटा पाहताच घावून जातात. ३ वेह ४ लागलीच, पाहतांअर्णी ५ व्यापारी ६ लाटावरोवर ७ मिमाली ८ एका नदीचें नाव ही मलय पर्वतापासून निघालेली असून हिच्या पोटात मोल्यें असट्य आहेत, अशी प्राचीन काली हिची प्रसिद्धी होती ९ मुक्तीची खाण १० मिळून राहतो, ११ शानरत्ने १२ द्युषा १३ परिणिना व अमायासा या तिथीस १४ भरतीवोहटी १५ चंद्रामुळें १६ सेंदाड, सेंदाट कथ वारले ऋणजे ऋध अगस्तें परंतु पक झालें कीं टाळा गोडी येते. १७ प्रवाह १८ समुद्र १९ सवध

दृष्ट्वा क्षिप्य देवमायां तद्भावैरजितेन्द्रिय । प्रलोभित पतत्यन्धे तमस्यग्नौ पतद्भवत् ॥ ७ ॥

दैवी गुणमयी जे माया । तिचें सगुणस्वरूप त्या स्त्रिया । तेथ प्रलोभ उपजला प्राणियां । भोग भोगावया स्त्रीसुखें ॥ ७० ॥ हावभावविलासगुणीं । व्यंकट कटाक्षाच्या वार्णी । पुरुषधैर्यकवच भेदोनी । हृदयभवर्नी सचरती ॥७१॥ दारुण कटाक्षांच्या घायीं । पुरुषधैर्य पाडिले ठायीं । योपितावर्दी पाडिले पाही । भोगकारागृही घातले ॥ ७२ ॥ स्त्रीभोगाचे जें सुख । ते जाण पा केवळ दुःख । तोडी घालिता मधुर विख । परिपार्की देख प्राणातू ॥ ७३ ॥ दीपाचिया अगसगा । कोण सुख आहे पतगा । वळें आळिंणूं जाता पै गा । मरणमार्गा लागले ॥७४॥ पुंडिल्या पतग निमाला देवती । तरी मागिल्या दीपीं अतिआसक्ती । तेवीं स्त्रीकामें एक ठकती । एका अतिप्रीती पतगन्यायें ॥ ७५ ॥ तेवीं विवेकहीन मूर्खा । लालुप्यं उपजे स्त्रीसुखा । तत्ससर्गे मरण लोका । न चुके देखा सर्वथा ॥ ७६ ॥ दीपरूपाचेनि कोडें । पतंग जळोनि स्त्रीहीं बुडे । तेवी स्त्रीसर्गे अवश्य घडे । पतन रोकडें अधतर्मां ॥ ७७ ॥

योपिद्विरण्याभरणांन्ररात्रिद्रव्येषु मायारचितेषु मूढ ।

प्रलोभितात्मा ह्युपभोगबुद्ध्या पतङ्गवन्नश्यति नष्टरष्टि ॥ ८ ॥

पहा पा काता आणि सोने । वखें आभरणे रवें । मायेने रचिलीं पंडणे । पतनाकारणे जनाच्या ॥ ७८ ॥ एकली योपिता नरकीं घाली । सुवर्णलोभें नरकु वळी । रत्ने भूषणे तत्काळी । नरकमेळीं घालिती ॥ ७९ ॥ ते अवघेचि अनर्थकारी । मीनले योपिताशरीरीं । ते देवताचि पुरंध्री । जनासी उरी मग कैचेनी ॥ ८० ॥ अगी वेताळसचारा । त्यावरी पाजिलिया मदिरा । मग डुछत नाचतां त्या नरा । बोड्यावारा पै नाहीं ॥ ८१ ॥ का भाडीचे तोडी भंडेंपुराण । त्यावरी आला शिमग्याचा सण । मग करिता वाग्निद्वन । आवरी कोण तयासी ॥ ८२ ॥ हो का मोहक मदिरा सर्वासी । त्यातु घातले उन्मादद्रव्यासी । सेवन करिता त्या रसासी । पारु भ्रमासी पै नाहीं ॥ ८३ ॥ तैसे सोलिव मोहाचें रूप । तें जाण योपितास्वरूप । त्याहीवरी खटाटोप । वखें पर्डेप भूषणे ॥ ८४ ॥ काजळ कुंकू अलकार । घेऊनि विचित्र पाटावर । वनिता शोभत सुंदर । मायेचे विकार विकारले ॥८५॥ माया अजितेद्रिया घाधी । दासासमुख नव्हे त्रिशुद्धी । ज्याची अतिप्रीति गोविंदीं । त्यासी कृपानिधि रक्षिता ॥ ८६ ॥ केशा रीतीं रक्षी भक्त । मुळीं आत्मा आत्मी नाहीं तेथ । स्त्रीरूपें भासे भगवत् । भक्त रक्षित निजबोधें ॥८७॥ वनिता देखोनि गोमटी । विवेकाची होय नष्ट दृष्टी । प्रलोभें उपभोगा देती मिठी । ते दुःखकोटी भोगिती ॥ ८८ ॥ देखोनि दीपरूपीं इंगमगी । उपभोगबुद्धि पतर्गी । उडी घालिता वेर्गी । जळोनि आर्गा नासती ॥ ८९ ॥ एव योपितारूपें माया । उपभोग भुलवी प्राणिया । जे विमुख हरीच्या पाया । त्यासीच माया भुलवितु ॥ ९० ॥ मधुकरीचेनि निर्दोषीं । मधुकरं

१ वांक्या डोळ्याच्या २ धैर्यरूप धनुर=चिलवत ३ जेयचना तेथेच सारविणें ४ परिणामी ५ पहिला ६ पगतात ७ आसक्ति ८ तेलत ९ विकारप्रसार १० ती अवघीच अनर्थकारी । मीनलीं ११ नगरात राहणारी स्त्री १२ मर्यादा, धरवध, ओढणें अगर धारण, धरण अगर वाधणें, दोन क्रियापदापासून हें नाम झालें आहे ओडवारा नाहीं धरणजे धारण नाहीं, धर्म्याद झाला "शाणि प गा धुर्परा । जयात्पिया भतरा । नाहीं ओडवारा । सयमाचा"-शानेधर्मी कथाया १३-६९३ १३ पुष्कळ बोद्धा निवेवर निवाह करणाऱ्या मनुष्याचे १४ पडवण, लढाट १५ पाटी १६ प्रावरण १७ तेज, चमक १८ कटू वा १९ भय

म्यां गुरु करणे । दुःख नेदितां कार्य साधणे । तीही लक्षणें परिस पां ॥ ९१ ॥

श्लोक श्लोक ग्रसेद्वास देहो वर्तेत यावता । गृहानहिसन्नातिष्ठेद्भुक्तिं माधुर्यं मुनि ॥ ९१ ॥

भ्रमर रिघोनि पुष्पामधी । फूल तरी कुंचुवो नेदी । आपुली करी अर्धसिद्धी । चोरुंटे बुद्धि भ्रमराची ॥ ९२ ॥ तैसीच योगियांची परी । आसमात्र घरोघरीं । भिक्षा कळनि उदर भरी । पीडा न करी गृहस्था ॥ ९३ ॥ प्राणधारणेपुरतें । योगी मागे भिक्षेतें । समर्थ दुर्बळ विभागातें । न मनुनि चित्तें सर्वथा ॥ ९४ ॥ रिघोनि कमळिणीपार्शी । भ्रमर लोभेला आमोदासी । पन्न सकोचे अस्तासी । तेचि भ्रमरासी बंधन ॥ ९५ ॥ जो कोरडे काष्ठ भेदोनि जाये । तो कमळदळी गुंतला ठाये । प्रिया दुखवेळ हणौनि राहे । निर्गमुं न पाहे आपुला ॥ ९६ ॥ तैसाचि जाण संन्यासी । एके ठायीं राहे लोलुप्येंसी । तेचि बंधन होये त्यासी । विपयलोभासीं गुंतला ॥ ९७ ॥

अणुभ्यश्च महच्चश्च शास्त्रेभ्यः कुशलो नर । सर्वत सारमादात्सुप्येभ्य इव पदपद ॥ १० ॥

अतिलहान सुमन जें कांही । भ्रमरा तेथ उपेक्षा नाही । रिघोनी त्याच्याही ठायीं । आमोद पाहीं सेवितु ॥ ९८ ॥ थोरथोरा ज्या कमळिणी । विकासल्या समर्थपर्णी । त्याच्याही ठायी रिघोनी । सारांश सेवुनी जातसे ॥ ९९ ॥ तैसाचि योगिया नेटकू । शास्त्रदृष्टी अतिविवेकू । न करी लहान थोर तर्कू । सारग्राहकू होतसे ॥ १०० ॥ वेदातीं ब्रह्मस्थिती । बोलिली मानी यथानिगुती । इतर स्तोत्रां ब्रह्मव्युत्पत्ती । तेही अतिप्रीती मानितू ॥ १ ॥ पंडितांचे वचन मानी । साधारणु बोलिला हितवचनीं । तेंही अतिआदरें मानुनी । सार निवडुनी घेतसे ॥ २ ॥ प्रीति होआवी पतीच्या मानसीं । कुळवधू मानी सासुसासन्यासी । मान देतसे त्याच्या दासासी । तेचि प्रीतीसी लक्षुनी ॥ ३ ॥ भेंसळल्या क्षीरनीरासी । निवडुनि घेइजे राजहंसी । तैसा विवेकयुक्त मानसीं । सारभागासी घेतसे ॥ ४ ॥ सर्वभूती भगवद्भावो । हा सारभागु मुख्य पहाहो । हे निष्ठा ज्यासी महावाहो । त्यासी अपावो स्वर्मी नाही ॥ ५ ॥ भरलेया जगाआतू । सारभागी तो योगयुक्तु । यदूसी अवधूत सांगतु । गुरुवृत्तानु लक्षणें ॥ ६ ॥ गुरुत्वं म्या मानिली माशी । ऐक राया दों प्रकारेंसीं । एक ते मोहळमासी । ग्रामवासी दूसरी ॥ ७ ॥

सायतन शस्त्रन वा न सद्बुद्धीत भिक्षितम् । पाणिपात्रोदरामन्नो मक्षिकेव न सद्बुद्धी ॥ ११ ॥

पहा पा घरींची माशी । वैसल्या साखरेचे राशी । हातीं धरोनि घाली मुखाशी । संग्रहो तिसी पै नाही ॥ ८ ॥ हे होईल सायकाळां । हे भक्षीन प्रात काळा । ऐसा संग्रहो वेगळा । नाही केला मक्षिका ॥ ९ ॥ तैशी योगसन्यासगती । प्राप्तभिक्षा घेजनि हातीं । तिशीं निक्षेपुं मुखाप्रती । संग्रहस्थिति त्या नाही ॥ ११० ॥ भिक्षेलागीं पाणिपात्र । साठ वण उदरमात्र । यावेगळें स्वतंत्र । नाहीं घरपात्र साठवणे ॥ ११ ॥

सायतन शस्त्रन वा न सद्बुद्धीत भिक्षुक । मक्षिना इव सद्बुद्धन् सह तेन विनश्यति ॥ १२ ॥

सायंकाळप्रातःकाळासी । भक्ष्यसंग्रहो नसावा भिक्षुसी । संग्रहें पावतीं नाशासी ।

१ सुरद्व २ शुद्ध, निर्मळ, ३ लाघला, आमोद=परिमळ, युगध ४ कमळीं विवर नाथानीं 'प्रिया' शब्दाने गोड रूपक गुचविलें आहे ५ बाहेर जाण्याचा मार्ग ६ नाल वणून त्याविषयी तुच्छता नाही ७ दूध पाणी एकरुप फेल्यास राजदूध दूध तेथडे घेतो 'राजहरापाडे । चाचूचें आगरळें । तोषी जवि झगडे । क्षीरनीराचे' ॥ ज्ञानेश्वरी अध्याय १४-२०७ ८ मुर्गात पाळो ९ हात हाच त्याचें भाड १० मिश्रुकासी

येविषीं मधुमाशी गुरु केली ॥ १२ ॥ रिघोनि नाना संकटस्थानांसी । मधुसग्रहो करी मधु-
माशी । तो सग्रहोचि करी घातासी । मधु न्यावयासी जे येती ॥ १३ ॥ सग्रहो यत्ना-
चिया चाडा । मोहळ वांधिती अवघडा कडा । ते दुर्गमीं रिगू करिती गाढा । अर्थचाडा
मधुहर्ते ॥ १४ ॥ का झाडितां मोहळासी । नाथु होतसे माशियासी । सग्रहाची जाती
ऐसी । जीवघातासी करवितु ॥ १५ ॥ ऐसे देखोनियां जनीं । भक्तभिधुकयोगिसज्जनीं ।
सग्रहो न करावा भरवसेनी । नाथु निदानी दिसतुसे ॥ १६ ॥ आचरावे सत्कर्म । सग्र-
हावा शुद्ध धर्म । हेचि नेणोनिया वर्म । धनकामें अधम नाशती ॥ १७ ॥ अर्थ विनाशाचे
फळ । दुसरें एक नाशाचें मूळ । विशेष नाशाचें आहळवाहळ । खी केवळ वोळख पा
॥ १८ ॥ मूळनाशासी जीविता । कनक आणि योपिता । जव जंव याची आसक्तता ।
तंव तव चढता भवरोगू ॥ १९ ॥ कनक आणि कामिनी । ज्यासी नावडे मनींहुनी ।
तोचि जनार्दनू जनीं । भरवसेनी ओळख पा ॥ २० ॥ जो सुख इच्छील आपणासी ।
तेणें नातळावें खियेसी । येचिविपर्यां मदगजासी । गुरु विशेषीं म्यां केला ॥ २१ ॥

पदापि युवतीं भिक्षुर्न स्पृशेदारवीमपि । स्पृशन्करीव यज्ञेत् करिण्या अन्नमहत ॥ १३ ॥

पहा पा पट्टिहायन भद्रजाती । त्यांपुढे मनुष्य तें किती । ते हस्तिणीचे अगसगती ।
बंधन पावती मनुजाचे ॥ २२ ॥ जो दृष्टी नाणी मनुष्यासी । तो खिरीं वश केला मान-
वासी । त्याचेनि चोले उठी वैशी । माथा अकुशीं मारिजे ॥ २३ ॥ एव जिण्णावया संसा-
रासी । जे स्वधर्मनिष्ठ सन्यासी । तिहीं देखोनिया योपितासी । लागवेगेंसीं पळावे ॥ २४ ॥
नको खियाची भेदी । नको खियांसीं गोष्टी । खी देखताचि दिठी । उठाउठी पळावे
॥ २५ ॥ पळता पळता पायातळीं । आल्या कांठांची पुतळी । तेही नातळावी कुशळीं ।
निर्जाव खी छेळी पुरुपातें ॥ २६ ॥ अनिरुद्धें स्वमीं देखिली उसा । तो धरुनि नेला
चित्ररेखा । बाणासुरें वांधिला देखा । कृष्ण सखा जयाचा ॥ २७ ॥ त्यासी सोडवणे-
लागीं हरी । धावता आडवा आला कामारी । युद्ध जाले परस्परीं । शस्त्राखी दारुण
॥ २८ ॥ एवं हरिहरा मिडतां । जो वांधला स्वमींचिया कांता । तो सहसा न सुंटेचि
शोचिंता । इतराची कथा कायसी ॥ २९ ॥ पहा पा स्वमींचिया कांता । अनिरुद्धासी
केली निरुद्धता । मा साचचि खी हातीं धरिता । निर्गमता त्या कैची ॥ ३० ॥ पुरुष
आपणया ह्याणविती । शेखीं खियाचे पाय धरिती । त्यासी कैसेनि होईल मुक्ती । खीस-
गतीं अध पात ॥ ३१ ॥

नाधिगच्छेस्त्रिय प्राज्ञ कर्हिचिन्मृत्युमात्मन । बलाधिके, स हयेत गजैरन्यैर्गते यथा ॥ १४ ॥

क्रीडता गर्जीमाजी गजपती । त्यावरी सवळ भद्रजाती । येऊनिया युद्ध करिती ।
निजवळें मारिती तयातें ॥ ३२ ॥ तो मारोनिया हस्ती । त्या हस्तिणी समस्ती । सवळ
भोगी भद्रजाती । नाशाप्रती खी मूळ ॥ ३३ ॥ अहल्येचिया सगतीं । गौतमें विटंविळा

१ याविपर्यां २ यत्नां सग्रहीत केलेलें मोहळ नीट रहावे या इच्छेन ३ मघाकरितां ४ खिती, चाल ५ अवेरीत
६ आळें ७ कनक आणि काता ८ सर्वांशीं ९ साठ वर्षे जगणारे १० हस्ती ११ आपणित नाहीं १२ दिग्गजांसी
१३ जिकण्याला १४ लांकडाची खी १५ ह्याणतच तुकोया ह्याणनात "द्वियाचा हा सग नको नारायणा । काष्टा या
पायाणा मृतिनेच्या" १६ शकर. १७ सोडवे सोडिता १८ शस्त्राखी १९ बंधन

अमरपती । भस्मासुरासी नाशप्राप्ती । स्त्रीसगतीस्तव जाली ॥ ३४ ॥ देखोनि तिलो-
त्तमा उत्तम वधू । सुंद उपसुंद सखे वंधू । स्त्रीअभिलापें चालिला क्रोधु । सुहृदसबंधू
विसरले ॥ ३५ ॥ मग स्त्रीविरहें युद्धाचे ठायी । दोघे निमाले येरयेरांचे घायी । शेखी
स्त्रीभोगूही नाही । मरणमूळ पाहीं योपिता ॥ ३६ ॥ ऐसीच पूर्वकल्पींची कथा । अव-
तारी श्रीकृष्ण नादतां । तेणे शिशुपाळ गांजोनि सर्वथा । हिरोनि कांता पै नेली
॥ ३७ ॥ एवं सुरनरपशुंप्रती । नाशासी मूळ स्त्रीसगती । तिचेनि सगें गृहासक्ती ।
कलहप्राप्ती स्त्रीमूळ ॥ ३८ ॥ ग्राम्य स्त्रियाचे सगती जाणे । तो वसला मरणा धरणें ।
मरण आल्याही न करणे । जीवप्राणे स्त्रीसगु ॥ ३९ ॥ वेइयेचे सगतीं जातां । वळा-
धिक्य करी घाता । निरतर स्वपत्नी भोगितां । नाही वाधकता हें न ह्याणे ॥ १४० ॥
अविश्रम स्त्री सेविता । कामु पावे उन्मत्तता । उन्मत्त कामें सर्वथा । अधःपाता नेइजे
॥ ४१ ॥ एवं हा ठावोवरी । स्त्रीसंग कठिण भारी । क्वचित्सगू जाल्यावरी । नरकद्वारीं
घालील ॥ ४२ ॥ नरकीं घालील हे वार्ता । उद्धाराची कायसी कथा । नरकरूप ग्राम्य
योपिता । पाहें सर्वथा निर्धारें ॥ ४३ ॥ स्त्री आणि दुसरा अर्थु । हाचि ये लोकीं घोर
अनर्थु । येणे अंतरला निजस्वार्थु । शेखी करी घातु प्राणाचा ॥ ४४ ॥

न देय नोपभोग्य च लुब्धैर्यद्दु खसचितम् । मुक्ते तदपि तच्चान्यो मधुहेवार्थविन्मधु ॥ १० ॥

स्वयें खाये ना धर्मु न करी । घरच्यासी खाल्जं नेदी दरिद्री । मधुमक्षिकेच्या परी ।
सग्रहो करी कष्टोनी ॥ ४५ ॥ माशा मोहळ वाधिती वळें । मार्जी साचले मधाचे गोळे ।
ते देखोनि जगाचे डोळे । उपायवळें घेवो पाहाती ॥ ४६ ॥ मग झाडींखोडी अरडीं-
दरडीं । जेयिच्या तेथ जगु झोडी । भरती मधाचिया कावडी । ते सेविती गोडी श्रीमंत
॥ ४७ ॥ माशा मधु न खाती काकुळती । झाडिल्याचे हात मायती । स्वादु श्रीमंत
सेविती । ज्यांसी लक्ष्मीपती प्रसन्न ॥ ४८ ॥ तैसेचि कृपणाचें यक्षधन । नाही दान धर्म
सरक्षण । त्यातें तस्कर नेती मारून । त्यासही दंडून राजा ने ॥ ४९ ॥ जे शिणोनि सग्रह
करिती । त्यासी नव्हे भोगप्राप्ती । ते द्रव्यें अपरिग्रही सेविती । दैवगती विचित्र ॥ १५० ॥
प्रयासे गृहस्थ करवी अन्न । तें सन्यासी न शिणता जाण । करुनि जाय भोजन । अदृष्ट
प्रमाण ये अर्थी ॥ ५१ ॥ यालागीं दैवाधीन जो राहे । तो सग्रहाची चाड न वाहे । ते
अदृष्टचि साह्य आहे । कृपणता वीर्यें करिताती ॥ ५२ ॥

सुदु योपाजितवित्तेराशासाना गृहाशिप । मधुहेवाप्रतो भुक्ते यतिवें गृहमेधिनाम् ॥ १६ ॥

दुःखें उपाजुनि वित्त । गृहसामग्री नाना पदार्थ । त्याचे पाक करवी गृहस्थ । निज-
भोगार्थ आवडीं ॥ ५३ ॥ तेथ समर्थी आला अतिथ । सन्यासी ब्रह्मचारी अन्नार्थ ।
गृहस्थाआधीं तो सेवित । तोंड पहात गृहमेधी ॥ ५४ ॥ जैसे टवडून मोहळमाशियासी ।
मधुहर्ता मधु प्राप्ती । तैसें होय गृहस्थासी । नेती सन्यासी सिद्धपाकू ॥ ५५ ॥ समर्थी

१ इद्र २ सुद व उपसुद हे हिरण्यकशिपूच्या वनातील निरुभाचे पुत्र हे उन्मत्त होऊन जगत्पीडा करू लागले तेव्हा
देवानां निःशक्यांकडून 'तिलोत्तमा' ही लावण्यासाठी निर्माण केली पदायमानांतील तिलतिल स/दयाची प्रतिमा ह्यापून
तिलोत्तमा तिला लुब्ध होऊन सुद उपसुद परस्परप्राप्ती टाळले व मेले (भारत, आदिपर्व) ३ मेले ४ वेदयांचे ५ सतत
६ उधाराची ७ दुरावला. ८ प्रयागाने ९ राखलेले द्रव्य १० तें द्रव्य ११ ज्याला परिग्रह नाही ते १२ देव.
१३ नर्थ १४ सपादत १५ गृहस्थाधमा

पराङ्मुख झालिया यती । सकळ पुण्यें क्षया जाती । यथाकाळीं आलिया अतिथी । स्वधर्म रक्षिती सर्वथा ॥ ५६ ॥ अर्थसग्रहाची बाधकता । तुज म्यां सांगीतली तत्त्वता । मृग गुरु केला सर्वथा । तेही कथा परिचेसी ॥ ५७ ॥

ग्राम्यगीत न शृणुयाद्यतिर्वेनचर षचिव् । सिक्षेत हरिणाद्वान्मृगयोर्गीतमोहितान् ॥ १७ ॥

ग्राम्यजनवार्ता । का ग्राम्यस्त्रियांच्या गीता । ऐके जो का तच्यता । बंधन सर्वथा तो पावे ॥ ५८ ॥ अखंड पाहातां दीपाकडे । घंटानादें झाले वेडें । मृग पाहो विसरला पुढें । फासीं पडे सर्वथा ॥ ५९ ॥ ग्राम्ययोपिताचें गीत । ऐकतां कोणाचे भुलेना चित्त । मृगाच्या ऐसा मोहित । होय निश्चित निजस्वार्था ॥ १६० ॥ जो बोलिजे तांपसाचा मुकुटी । ज्यासी स्त्रियाची नाही भेदगोष्टी । तो ऋष्यशृंग उठाउठीं । स्त्रीगीतासाठीं भुलला ॥ ६१ ॥

नृत्यवादिग्रगीतानि जुपन् ग्राम्याणि योपिताम् । आसां क्रीडनको वश्य ऋष्यशृंगो मृगीसुत ॥ १८ ॥

मधुर वीणागुणकणित । ग्राम्य स्त्रियांचें गीत नृत्य । देखता पुरुष वश्य होत । जैसे गळबंधस्थ वानर ॥ ६२ ॥ जो तापसांमार्जी जगजेठी । जो जन्मला मृगीच्या पोटीं । जो नेणे स्त्रियांची भेटीगोठी । न पाहे दृष्टी योपिता ॥ ६३ ॥ तो ऋष्यशृंग स्त्रीदृष्टीं । वश्य जाहला उठाउठी । धावे योपिताचे पाठोवाठीं । त्याचे गोष्टीमार्जी वर्ते ॥ ६४ ॥ गारुड्याचे वानर जैसे । स्त्रियासगें नाचे तैसे । प्रभेदादृष्टीं जाला पिसे । विवेकू मानसे विसरला ॥ ६५ ॥ विसरला तपाचा खटाटोपु । विसरला विभाडक वापु । विसरला ब्रह्मचर्यकृत सकल्पु । स्त्रियानुरूपु नाचतू ॥ ६६ ॥ स्त्रीवापें एवढा वाधू । ससारीं आणिक नाही गा सुवद्धु । नको नको स्त्रियांचा विनोदू । दुःखसवधू सर्वासी ॥ ६७ ॥ धारिलें नायकावें ग्राम्य गीता । हें सत्य सत्य गा सर्वथा । तेथ हरिकीर्तन कथा । जाल्या परमार्थता ऐकावें ॥ ६८ ॥ रामनामें विवर्जित । ग्रामणीं बोलिजे तें ग्राम्य गीत । ते नायकावे निश्चित । केवतुकें तेथ न वंचावे ॥ ६९ ॥ मीनें गुरु करणे । तेही अवधारा लक्षणें । रसनेचेनि लोलुप्यपणे । जीवप्राणे जातसे ॥ १७० ॥

त्रिचहयातिप्रमाथिन्या जनो रमविमोहित । मृयुमृचउत्यसहृदिर्मौनस्तु षडिशैवंया ॥ १९ ॥

अर्थसग्रहें जीवघातू । स्त्रिया आसकीं अध.पातू । रसनालोलुप्यें पावे मृत्यू । त्रिविधं घातू जीवासी ॥ ७१ ॥ ज्यासी रसनलोलुप्यता गाढी । त्यासी अनर्थुचि जोडे जोडी । दुःखाच्या भोगवी 'कोडी । रसनागोडी बाधक ॥ ७२ ॥ रसना आमिपाची गोडी । लोलुप्यें मीनु गिळी उंडी । सर्वेंचि गळु टालु फोडी । मग चरफडी अडकलिया ॥ ७३ ॥ पाहता रस उत्तम दिसत । भीतरीं रोगाचे गळ गुप्त । रस आसकी जे सेवित । ते चडफडित भवरोगीं ॥ ७४ ॥ गळीं अडकला जो मासा । तो जिता ना मरे चरफडी तैसा । तेवीं रोगू लागल्या माणसा । दुःखदुर्दशा भोगित ॥ ७५ ॥ जो रसनलोलुप्यप्रमादी । त्यासी केंची सुबुद्धी । जन्ममरणें निरंवेधी । भोगी त्रिशुद्धी रसदोपें ॥ ७६ ॥ रस सेविलिया-

१ दुर्भस'याचा २ वेदयांच्या ३ पधरावा गुरु मृग होय 'मृग शब्दानें 'मृगीसुत' जो ऋष्यशृंग तो घेतला तरी चालेल ४ तपस्वी लोकांमध्यं श्रेष्ठ ५ वीणादि वाद्याच्या तारावून तिघारेलें ६ श्रेष्ठ जगजेठी हा मराठी शब्द 'जगज्येष्ठ' या शब्दापासून निघाला आहे ७ एकाएकी ८ पाठोपाठ, मागोमाग ९ स्त्रियांच्या कटाक्षा १० हरिकथा ११ रामनामविरहित असून ग्राम्य पुराणांनीं गाइरेलें तें ग्राम्यगीत होय १२ आवधीन, झड पाळून १३ जावें १४ मासा १५ कनक, कंता, व रसना १६ ठिकाणीं आसकिले ठेवली असतांना जीवाचा नाश होतो. १६ कोव्यपथि १७ मासाची १८ रसलोमानं प्रमत्त १९

साठीं । भोगवी जन्मांचिया कोटी । हें न घडे ह्यणसी पोटी । राया ते गोठी परियेसी ॥ ७७ ॥ इंद्रियांची सजीवता । ते रसनेआधीन सर्वथा । रसनाद्वारें रस घेतां । उन्मत्तता इन्द्रिया ॥ ७८ ॥ मातली जे इंद्रियसत्ता । ते नेऊन घाली अधःपाता । रसना न जिणतां सर्वथा । भवव्यथा चुकेना ॥ ७९ ॥ आहारेंवीण देह न चले । सेविल्या इंद्रियवर्गू सवळे । रसनाजयाचें मूळ कळे । तें दुःखें सकळें मावळली ॥ १८० ॥

इन्द्रियाणि जयन्त्याशु निराहारा मनीषिण । वर्जयित्वा तु रसन तन्निरस्य वर्धते ॥ २० ॥

आहार वर्जून साधक । इतर इंद्रियें जितिलीं देख । तंव तंव रसना वाढे अधिक । ते अजिक न जिकवे ॥ ८१ ॥ इंद्रियासी आहाराचें वळ । तीं निराहारें जालीं विकळ । तंव तव रसना वाढे प्रवळ । रसनेचें वळ निरन्नें ॥ ८२ ॥

तावजितेन्द्रियो न स्वाद्वितान्येन्द्रिय पुमान् । न जयेद्गसन यावज्जित सर्वं जिते रसे ॥ २१ ॥

निरन्नं इंद्रियें जितिलीं । तीं जितिलीं हे मिथ्या बोली । अन्न घेताचि सरसावलीं । सावध जाली निजकमीं ॥ ८३ ॥ जंव रसना नाहीं जिंकिली । तंव जितेंद्रिय मिथ्या बोली । जै साचार रसना जिंकिली । तें वाट मोडिली विपयांची ॥ ८४ ॥ विपयाआंतील गोडपण । रसनेआंतील जाणपण । दोहीसी ऐक्य केल्या जाण । रसना सपूर्ण जितिली ॥ ८५ ॥ सर्वां गोडियांचे गोड आहे । ते गोडीस जो लागला आहे । त्यासीचि रसना वश्य होये । रस अपायें न वाधिती ॥ ८६ ॥ रसनाजितांचें वाधावणे । तेणे ब्रह्मसायुज्यी पडे ठाणे । सोहळा परमानंदें भोगणे । रसना जेणें जितिली ॥ ८७ ॥

पिडला नाम वेदयासीद्विदेहनगरे पुरा । तस्या मे शिक्षित किंचिन्नबोध नृपनन्दन ॥ २२ ॥

अवधूत ह्यणे नृपनंदना । वेदया गुरु म्या केली जाणा । तिच्या शिकलो ज्या लक्षणा । विचक्षणा अवधारीं ॥ ८८ ॥ पूर्वीं विदेहाचे नगरी । पिगलानामें वेदया वास करी । तीर्थां आसेनिरासेवरी । वैराग्य भारी उपजले ॥ ८९ ॥

सा स्वैरिण्येकदा कान्त सङ्केत उपनेष्यती । अभूत्काले बहिर्द्वारि विभ्रती रूपमुत्तमम् ॥ २३ ॥

ते स्वैरिणी स्वेच्छाचारी । सायंकाळीं उभी द्वारीं । नाना अळंकार अंबरीं । शृंगार-कुंसरी शोभत ॥ १९० ॥ आधीच रूप उत्तम । वरी शृंगारिली मनोरम । करावया ग्राम्यधर्म । पुरुष उत्तम पहातसे ॥ ९१ ॥

मार्ग आगच्छतो वीक्ष्य पुरुषान्पुरपर्यभ । तान् शुक्कदा विव्रतत कान्तान्मेनेऽर्थकामुका ॥ २४ ॥

सगुण सुरूप धनवंत । कामकौशल्यें पुरवी आर्त । अर्थ देऊनि करी समर्थ । ऐसा कांत पहातसे ॥ ९२ ॥ ऐक गा पुरुषश्रेष्ठा । पुरुष घेता देखे वाटा । त्यासी खुणावी नेत्रवेकंटा । कामचेष्टा दावूनी ॥ ९३ ॥

१ मनात २ विषयामयें जी गोष्टी व जिद्देंमध्ये त्या गोष्टीना स्वाद घेण्याची जी शक्ति ह्या दोन्हीं मित नसून एकच आहेत ह जेव्हा अनुभवाम येईल तेव्हाच रसनाजय होईल ह्यणजे अमृतानुभवात जो सिद्धात श्रीह्यानेश्वरांनीं मिद केला आहे “द्रष्टाचि इदं तत्त्वता” तो जेव्हा अनुभवास येईल तेव्हाच रसनाजय होईल हेंच शानेश्वरी अध्याय २ आंवी ३०८ मध्यें सांगितलें आहे “भग अर्जुना स्वभावे । ऐस्तियाही नियमातें पावे । जे वा परब्रह्म अनुभवें । होकनि जाडजे ॥” ३ व्याकुळ, निस्तेज ४ आहार सोडल्यानें ५ प्रबळ शाली ६ “रसोप्यस पर दृष्टा नियतते” — गीता अध्याय २—५९ रसनाजयानर सदर श्लोकवरील ज्ञानोवाच्या आंवा अक्षय पाहान्यात—रसना न जिकता इतर इद्रिये जिकलीं तरी तें धर्म “जैसी परिचरि पालवी खुडिजे । आणि मुळीं उदक घालिजे” यासारखे व्यर्थ होय ७ रसना जिकलेल्याचे वाद्य वाजविणें (पुकारा करणें) ८ धावणें. ९ तिच्या आशेची निराशा झाल्यावर १० वज्रानी ११ शृंगारमौत कुशल अशी १२ दृच्छा १३ वाक्या नेत्रकटाक्षानी

आगतेष्वपयतेषु सा सहेतोपजीविनी । अप्यन्यो वित्तवान्कोपि मामुपैष्यति भूरिद' ॥ २५ ॥

येत्या पुरुपास हाणी राडा । एकासी ह्मणे घ्या जी विडा । डोळा घाली ज्यात्याकडा । एकापुढा भंवरी दे ॥ ९४ ॥ ठेऊनि सकेता जीवित । ऐसे नाना सकेत दावित । पुरुप तिकडे न पाहात । घेत जात कार्यायीं ॥ ९५ ॥ गेल्या पुरुपाते निंदित । द्रव्यहीन हे अशक्त । रूपं विरुप अत्यंत । उपेक्षित धिक्कारे ॥ ९६ ॥ आतां येईल वित्तवंत । अर्थदानीं अतिसमर्थ । माझा धरोनियां हात । कामआर्त पुरवील ॥ ९७ ॥

एव दुराशया धन्यनिद्रा ह्यर्पवल्भ्रती । निर्गच्छन्ती प्रतिशती निशीथ समपद्यत ॥ २६ ॥

ऐसे दुराशा भरले चित्त । निद्रा न लगे उद्वेगित । द्वार धरोनि तिष्ठत । काम वांछित पुरुपासीं ॥ ९८ ॥ रिघो जाय घराभीतरिं । सांचल ऐकोनि रिघे वाहेरी । रिघता निघतां येरझारीं । मध्यरात्री प झाली ॥ ९९ ॥ सरली पुरुपाची वेळ । रात्र झाली जी प्रचळ । निद्रा व्यापिले लोक सकळ । पिगला विव्हळ ते काळीं ॥ २०० ॥

तस्या वित्ताशया शुष्यह्रकाया दीनचेतस । निर्वेद परमो जज्ञे वि ताटेत मुखावह ॥ २० ॥

मुटला आशेचा जिंवाळा । मुकले वोंठ वाळला गळा । कळा उतरली मुखकमळा । खेदु आगळें चिंतेचा ॥ १ ॥ वित्त न येचि हाता । तेणे ते झाली दीनचित्ता । वैराग्यें परम वाटली चिंता । सुखस्वार्था ते हेतु ॥ २ ॥

तस्या निविण्णचित्ताया गीत शृणु यथा मम । निर्वेद आशापाशाना पुरुषस्य यथा क्षति ।

महाज्ञाजातनिर्वेदो देहयन्ध जिहासति * ॥ २८ ॥

कैसे वैराग्य उपजलें तिसी । जे चिंतीत होती विपयासी । त्या विटली विषयसुखासी । छेदकें आशेसी वैराग्य ॥ ३ ॥ तेणे वैराग्यें विवेकयुक्त । पिगलेने गाइले गीत । ते आइक राया समस्त । चिंतीं सुचित्त होऊनि ॥ ४ ॥ ऐक राया विवेकनिधी । वैराग्य नाही ज्याचे बुद्धी । त्यासी जन्ममरणाची आधिब्याधी । प्रतिपदी वाधकु ॥ ५ ॥ अनुतापु नाही ज्यासी । विवेक नुपजे मानसीं । तो ससाराची आदणी दासी । आशापाश्री वाधिजे ॥ ६ ॥ त्यासी मोहममतेची गाढी । घालिजे देहबुद्धीची वेडी । अहोरात्र विषय भरडी । अर्थ घडी न राहे ॥ ७ ॥ जराजर्जरित वाकळे । माजी पडले अखड लोळे । फुटले विवेकाचे डोळे । मार्गु न कळे विध्युक्त ॥ ८ ॥ त्यासी अन्हांसव्हा जाता । अंध-कूपीं पडे दुश्चिंता । तेधूनि निघावया मागुता । उपायो सर्वथा नेणती ॥ ९ ॥ तेथ काया मने वाचें । निघणे नाही जी साचे । तंव फणकाविला लोभविंचें । चढणे त्याचे अनिचार ॥ २१० ॥ तेथ निंदेच्या तिडका । आत वाहेर निघती देखा । वित्तहानीचा धोर भडका । जळजळ देखा द्वेषाची ॥ ११ ॥ अभिमानाचे आळेपिळे । मोहउमासे येती वळें । तरी विषयदळणें आगळें । दुःखें लोळे गेहसेजे ॥ १२ ॥ ऐशीं अवैराग्यें वापुडीं । पडलीं

१ पुरका २ चाहळ हा शब्द खेच्याद्वल अथाप बोलण्यात आहे "साचळ न मोडत । पाणिवाचा"—ज्ञानेश्वरी अध्याय १३-२४६ ३ बोलावा ४ अधिकच सी (चिंता) च सुखस्वार्थाला कारण होते निराशाजन्य चिंता अवश्य उद्भवणी पाहिजे कारण तिच्या पोटी वैराग्य उपजतें व वैराग्यापासूनच 'सुखस्वार्थ' ह्मणजे 'स्वात्मसुखाची प्राप्ति' होते "आपु-लिया सुपत्वाचा । केलीच करावी हरिकया"—दास० द०-४ स ०-३ ५ वैराग्य हें तीव्र शब्द आणेंचा छंदा करिते ६ विवेकसागर ७ प्रत्येक पावलाळ ८ शास्त्राने सांगितलेला ९ बोडेंही, जावेंउजवे, सव्हा पाये । शिवयात्रा होत जाये"—अमृतानुभव ९-५२ १० विपाना वाडता वेग ११

* मूल भागवताच्या कांहीं प्रतींत यापुढे आपसी एक श्लोकार्थ आढळत—'यथा निहानरहितो

देहाचे बांदवर्डी । भोगितां दुःखकोडी । संबुड बुडी बुडालीं ॥ १३ ॥ पहा पां नीचै सर्व
वर्णासी । निंद्य कर्म निंदिती कैशी । वैराग्य उपजलें वेश्येसी । देहबंधासी छेदिले ॥ १४ ॥
देहबंध छेदी त्या उक्ती । वेश्या बोलिली नाना युक्ती । झाली पिंगलेसी विरक्ती । चक्र-
वर्ती परीस पां ॥ १५ ॥

भिन्नलोवाच-अहो मे मोहवितति पश्यताविजितात्मन । या काम्तादसत. काम कामये येन वालिशा ॥ २९ ॥

मिथ्या मोहाचा विस्तार । म्यां वाढविला साचार । माझ्या मूर्खपणाचा पार । पाहतां
विचार पांगुळे ॥ १६ ॥ नाही अंतःकरणासी नेम । अपार वाढविला भ्रम । असतपुरे-
पांचा काम । मनोरम मानितां ॥ १७ ॥ जरी स्त्रीसी पुरुष पाहिजे । तरी जवळील पुरुष
न लाहिजे । हेंचि मूर्खपण माझे । सदा भुंजें असतां ॥ १८ ॥

सन्त समीपे रमण रतिप्रद वित्तप्रद नित्यमिम विहाय ।

अकामद हु सभयादिशोकमोहप्रद मुच्छमह भजेऽज्ञा ॥ ३० ॥

सतपुरुषाची प्राप्ती । जवळी असतां नेणें आसक्ती । ज्यासी केलिया रती । कामनि-
वृत्ति तत्काळ ॥ १९ ॥ काम निवर्तवून देख । अनिवार पुरवी नित्य सुख । वित्तदाता
तोचि एक । अलौलिक पै देणे ॥ २० ॥ सकळ ऐश्वर्य निर्जंपदेसी । सतोपोनि दे रतीसी ।
रमवूं जाणे नरनारीसी । रमणू सर्वासी तो एकू ॥ २१ ॥ साडोनि ऐशिया कांतासी ।
माझी मूढता पहा कैसी । नित्य अकामदा पुरुषासी । कामप्राप्तीसी भंजिल्लें ॥ २२ ॥
आपुला पूर्ण न करवे काम । ते मज केवीं करिती निष्काम । त्यांचेनि संगें मोहभ्रम ।
दुःख परम पावले ॥ २३ ॥ त्यांचेनि सुख नेदवेच मातें । परी झाले दुःखाचेचि दाते ।
भयशोकआधिन्व्याधीते । त्यांचेनि सागातें पावले ॥ २४ ॥

अहो मयाऽऽत्मा परितापितो वृथा साङ्केत्यवृत्त्याऽतिविगर्हवार्तया ।

स्नेगान्नरादधैतृपानुशोच्यान् श्रीतेन वित्त रतिमात्मनेच्छती ॥ ३१ ॥

जारपुरुषापासोनि सुख । इच्छिते ते मी केवळ मूर्ख । वृथा परितापूं केला देख । मज
असुख म्यां दीधलें ॥ २५ ॥ स्त्रैण पुरुष ते नराधम । वेश्यागामी त्याह्नि अधम । त्यात
कृपण तो अधमाधम । तयांचा सगम मी वांछिती ॥ २६ ॥ जितुक्या अतिनिंदका वृत्ती ।
मज आतेंळता त्या भीती । योनिद्वारे जीविकास्थिती । नीच याती व्यभिचारू ॥ २७ ॥
अल्प द्रव्य जेणे देणें । त्याची जाती कोण हें नाही पाहणे । याहोनि काय लाजिरवाणें ।
निंदित जिणें पै माझें ॥ २८ ॥ जया पुरुषासी देह विकणे । ते अत्यंत हीनदीनपणे ।
काय सागो त्याची लक्षणे । सर्वगुणे अपूर्ण ॥ २९ ॥ वित्त नेदवे कृपणता । काम न पुरवे
पुरता । प्रीति न करवे तत्त्वतां । भेटी मागुता तो नेदी ॥ ३० ॥ ऐशिर्यापासाव सुख ।
वाछिता वाढे परम दुःख । जळो त्याचें न पाहें मुख । घोकारी देख येतसे ॥ ३१ ॥
एव जारपुरुषाची स्थिती । आठविता चिळसी येती । पुरे पुरे ते संगती । चित्तवृत्ति
विटली ॥ ३२ ॥

१ पैद्यान्यात २ सधळ ३ नित्य ४ पांगळ होतो ५ मिथ्या छयाड पुरपांची इच्छा ६ असत द्वाणजे दुष्ट पुरप
भनांचा सदा उपभोग पेंत ७ सर्वव्याप्त परमेश्वराची ८ धन देणारा ९ अवस्थित १० आरामपदासह ११ रतलें.
१२ सताप, मास १३ हुत १४ जवळ येण्याला १५ उदरनिर्वाहार्थें साधन १६ अशा पुरुषापासून

यदस्त्रिभिर्निर्मितवशवदयस्थूण ट्त्रचारोमनसैः पिनद्धम् । शरस्रयद्वारमगारमेतद्विष्मूत्रपूर्णं मद्रुपैति काऽन्या ॥ ३२ ॥
 नरशरीरं गृह साकडें । आर्डीपाखाड्या नुसर्धीं हाडें । अस्थीच्या मेढी दोहींकडे ।
 घोलेनि कातडें मँदियेले ॥ ३३ ॥ त्यासी सर्वांगीं सगळे । दिधले रोमावळीचे खिळे ।
 घालूनि नखाचे खोवेंळे । अग्री अगवेंळे वूजिले ॥ ३४ ॥ अस्थि मांस चर्मवाधा । सर्वांगीं
 आवळूनि दिधला सांदा । रगीत चर्मरसना स्वादा । पुढिले वाधा वांधिली ॥ ३५ ॥
 वायुप्रसरणपरिचारें । केळीं प्राणापानरधें । वरिले डळमळीत शिखरें । वालाकुरें लाविलीं
 ॥ ३६ ॥ वुजुनि भीतरील सवडी । वाधाटिले नवंनाडी । विष्ठामूत्राची गाढी । नित्य पर-
 वडी सांठवण ॥ ३७ ॥ भीतरिले अवकाशीं । दुर्गंधि ऊठली कैशी । तेचि प्रवाह अह-
 निशीं । नवद्वारांसीं वाहताती ॥ ३८ ॥ अखंड र्पन्हवे वाहती मळें । देखोनि ज्याचें तो
 कांटाळे । अहर्निशीं धुता जळें । कदा निर्मळे ते नव्हती ॥ ३९ ॥ सागताचि हे गोष्टी ।
 ओकारी येतसे पोटीं । ऐशियास मी भुलल्यें कंरटी । विवेकहर्षीं न पाहें ॥ २४० ॥ अस्थि-
 मासाचा कोथळा । विष्ठामूत्राचा गोळा । म्या आलिंगिला वेळोवेळा । जळो कंटाळा न
 येचि ॥ ४१ ॥

विदेहाना पुरे ह्यस्त्रिहमेवैर मूढधी । याऽन्यमिच्छत्यमत्यसादात्मवात्काममच्युतात् ॥ ३३ ॥

ये विदेहाचे नगरीं । मूर्ख मीचि एक देहंधारी । हृदयस्थ साडूनि श्रीहरी । असता
 नैरीं व्यभिचारु ॥ ४२ ॥ असत पुरुष नेणां किती । म्या भोगिले अहोराती । सुख न पवेचि
 निश्चितीं । रंति भगवंतीं जंव नाहीं ॥ ४३ ॥ जो निकटवतीं हृदयस्थु । पुरुषीं पुरुषोत्तम
 अच्युतु । वीर्यच्युतीं वीण रंभवितु । संतोषें देतु निजातर्मता ॥ ४४ ॥ अच्युतें ज्यासी निज-
 सुख दिधले । ते सुख च्येवेना कांहीं केलें । ऐशिया हृदयस्था विसरलें । आणिका भुलले
 अर्कामदा ॥ ४५ ॥ अकामद ते नाशवंत । त्यासीं सग केलिया दुःसचि देत । कैसे माझें
 मूर्ख चित्त । त्यासीं आसक्त पै होतें ॥ ४६ ॥ त्या आसक्तीची जाली तडातोडी । लागली
 अच्युतसुखाची गोडी । ज्याचें सुख भोगिता चंदोवढी । घडियाघडी वाढतें ॥ ४७ ॥

सुहृद्रेष्टतमो नाथ आत्मा चाय शरीरिणाम् । त विक्रीयात्मनैवाह रमेऽनेन यथा रमा ॥ ३४ ॥

जो सोयरा माझा हृदयस्थु । सुख प्रीति प्रिय अच्युतु । तोचि अतरात्मा सर्वगतू ।
 नाथ कातू तो माझा ॥ ४८ ॥ त्यासीच आपुले सर्वसाटी । विकत घेईन उठाउटी । परमा-
 नदें देईन मिठी । गोठी चावटी साडोनी ॥ ४९ ॥ रमा जाली पायाची दासी । मी भोगीन
 अनौरिसी । सर्वकाल सर्वदेशीं । सर्वरूपेंसीं सर्वस्वें ॥ २५० ॥

क्रियधिय ते व्यमजन्त कामा ये कामदा नरा । आद्य तवन्तो भार्याया देवा सा कालविद्वता ॥ ३५ ॥

सांडूनि हृदयस्था अच्युताते । वरावे वरा निर्देवाते । तव ते द्वैतभयें भयचकिते ।
 काळग्रस्ते सर्वदा ॥ ५१ ॥ जे निजभयें सर्वदा दुःखी । ते भार्येसी काय करिती सुखी ।
 अवधीं पडलीं काळमुखीं । न दिसे ये लोकीं सुखदाता ॥ ५२ ॥ असो नराची ऐसी गती ।
 करू अमरामार्जीं अमरपती । विळोत ते चौदा निर्मैती । पदच्युति अमरेंद्रा ॥ ५३ ॥

१ आडें व्यापि पाटीं २ ओल्या, आड अवलेल्या ३ वेष्टिलें, मढविलें ४ गाथक्या ५ सागोळ्या, चोटें ६ पोकळी
 ७ नरुनाच्यानीं खिळें ८ चर, मोच्या ९ दुमाग्य १० साठा, पोटभोठा ११ अवचारीं १२ वरी १३ पावरर्थ
 नाहीं १४ प्रेम १५ वीयपाताशिवाय रमविणारा, ऊर्वरेता १६ आपलें स्वरूप, स्वपद १७ घटत नाहीं १८ हेतु न
 पुरविणारा १९ अधिकाधिक २० मोवदल्यानें २१ चावटपणाच्या गोष्टी २२ निराळी, वेगळी, दुसरी, भिन्न
 तहेनें २३ देवहीन पुरुषांत २४ विळ-कालाचें एक माप २५ मरसात

एवं सुर नरलोक लोकीं । आत्ममरणं सदा दुःखी । ते केवीं भार्येसी करिती सुखी ।
भजावें मूर्खीं ते ठायीं ॥ ५४ ॥ धन्य माझी भाग्यप्राप्ती । येचि क्षणीं येचि रातीं । ज्ञाली
विवेकवैराग्यप्राप्ती । रमापति तुष्टला ॥ ५५ ॥

नून मे भगवान्नीतो विष्णु केनापि कर्मणा । निर्वेदोऽय दुराशया यन्मे जात सुरावह ॥ ३६ ॥

ये जन्मींचें माझें कर्म । पाहतां केवळ निंद्य धर्म । मज तुष्टला पुरुषोत्तम । पूर्वजन्म-
सामर्थीं ॥ ५६ ॥ मज कैचे पूर्वजन्मीं साधन । ज्याचें नाम पतितपावन । कृपालु जो जना-
दर्दन । त्याचे कृपेने हें घडलें ॥ ५७ ॥ दुष्ट दुराशा व्यभिचार । भेगद्वारा चालवी संसार ।
तिसी मज वैराग्ययुक्त विचार । विष्णु साचार तुष्टला ॥ ५८ ॥ जरी असतें पूर्वसाधन ।
तरी निंद्य नव्हते मी आपण । योनिद्वारा कर्माचरण । पतित पूर्ण मी एक ॥ ५९ ॥
यापरी मी पूर्ण पतित । पतितपावन जगन्नाथ । तेणे कृपा करून येथ । केले विवेकयुक्त
वैरागी ॥ २६० ॥ तेणें वैराग्यविचारें देख । दुष्ट दुराशेचें फिटलें दुःख । मज झाले परम
सुख । निजसंतोख पावले ॥ ६१ ॥ हें दुःख आदळतां अगासी । वैराग्य नुर्पजे अभाग्यासी ।
भगवंतें कृपा केली कैशी । दुःखें निजसुखासी दीधलें ॥ ६२ ॥

मैव स्युर्मन्दभाग्याया केशा निर्वेदहेतव । येनानुबन्ध निर्हस्य पुरप शमसृच्छति ॥ ३७ ॥

अंगी आदळतां दुःखद्वंद्व । अभाग्यासी ये सवळ क्रोध । थितां विवेक होय अंध ।
भाग्यमंद ते जाणा ॥ ६३ ॥ दुःख देखतांचि दृष्टी । ज्यासी वैराग्य विवेकेंसीं उठी । तेणे
छेदूनि स्नेहहृदयगांठी । पावे उठाउठी निजसुख ॥ ६४ ॥ पुरुपासी परमनिधान । विवेक-
युक्त वैराग्य जाण । तेणे होऊनिया प्रसन्न । समाधान पावती ॥ ६५ ॥ मी पूर्वीं परम
अभाग्य । महापुरुपांचें जें निजभाग्य । तें भगवंतें दिधले वैराग्य । जाले श्लाघ्य मी तिही
लोकीं ॥ ६६ ॥

तेनोपकृतमादाय गिरसा ग्राम्यसद्गता । त्यक्त्वा दुराशा शरण व्रजामि तमधीश्वरम् ॥ ३८ ॥

कृपा करोनि भगवंतें । निजवैराग्य दिधलें मातें । तेणें सांडविले दुराशेतें । ग्राम्य
विपयांतें छेदिले ॥ ६७ ॥ तो उपकार मानूनिया माथा । त्यासी मी शरण जाईन आतां ।
जो सर्वाधीश नियता । त्या कृष्णनाथा मी शरण ॥ ६८ ॥

सन्तुष्टा श्रद्धपत्येतद्यथात्मानेन जीवती । विहराम्यसुनैवाहमालम्बना रमणेन वै ॥ ३९ ॥

शरण गेलियापाठीं । सहज संतुष्ट मी ये सृष्टीं । स्वभावे सत्श्रद्धा पोटीं । जीविका
गांठी भेट्ट ॥ ६९ ॥ मुनीश्वर भोगिती निजांत्मा । त्या मी भोगीन आत्मयारामा । जो
कां पुरवी निष्कामकामा । तो परमात्मा वैल्लभू ॥ २७० ॥ ब्रह्मादिक समर्थ असती ।
ते सांडूनियां निश्चिंती । भगवद्भजनाची स्थिती । अतिप्रीती का ह्मणसी ॥ ७१ ॥ मज-
सारिखिया दुराचारी । जड जीवांतें उद्धरी । तारकु तोचि भवसागरीं । स्वामी श्रीहरि
कृपालु ॥ ७२ ॥

१ पूर्वपुण्यानें २ जननेंद्रियाच्या द्वाराने ३ राचित ४ विरक्त ५ कोसळतां ६ उपजत नाहीं ७ अरणाता
८ जेहसुहृदगाठी ९ मोलवान् ठेवा १० संपन्न ११ मी शरण गेल्यें ह्मणजे आपल्यासह सर्व जगसामाच आहर्ष
अन्नभास वेईल "दं आपुलेपि भेदैविण । माझे जाणजे जें एकपण । तयाचि नाव शरण । मज येणें ना " ह्यानेश्वरी
ध्याय १८-११९८ १२ सातवक धदा १३ पूर्वकर्मांचे योगानें फळ भोगण्याकरिता शरीर निर्माण झालें, तें शरीर पडे
पर्यंत पूर्वकर्माने ठरलेलेच त्याला मिळणार १४ अतर्थांमी परमेश्वर १५ प्राणेश

ससारकूपे पतित निपयैरुपितेक्षणम् । प्रस्त कालाहिनाऽऽत्मान कोऽयत्नातुमधीश्वर ॥ ४० ॥

ससारलक्षण कूप अंध । तेथ विपयदृष्टी विपयाध । पडोनि गेले अंधाध । बुद्धिमंद उपायी ॥ ७३ ॥ ते कल्पनाजळीं बुडाले । वासनाकळोळीं कंवळले । दभमदादि जळचरीं तोडिले । तृष्णेच्या पडले कर्दमीं ॥ ७४ ॥ दुःखाच्या खडकीं आदळले । स्वर्गपायरीसीं अडकले । तेथूनिही एक पडले । निर्युजले भवजळें ॥ ७५ ॥ नास्तिकें गेलीं संबुड बुडी । कर्मठी धरिल्या कर्मदरडी । वेदवाङ्मय तीं वापुडीं । पडलीं देव्हडीतळवटीं ॥ ७६ ॥ निंदेचे मूळ कांटे । फुटोनि निघाले उफराटे । द्वेषाचे पांथर मोटे । हृदय फुटे लागता ॥ ७७ ॥ कामाची उकळी प्रचळ । भीतरुनि वाहेरीं ये सवळ । तेणे डंहुळले ते जळ । होय खंळजळ जीवासी ॥ ७८ ॥ सुटले क्रोधाचे चिरे । वरी पडिल्या उरी नुरे । वनितामंगरीं नेले पुरे । विघ्नद्वारें आतौते ॥ ७९ ॥ तेथ अवधियांसी एकसरें । गिळिले काळें काळजगरें । विखें घांगले थोरें घोरें । ज्ञान पाठिमोरें सर्वासी ॥ ८० ॥ सर्प चढलिया माणुसा । गूळ कडू लागे कैसा । निंव साये घसघसा । गोड गूळसा ह्याणौनी ॥ ८१ ॥ केवळ विपप्राय विपयो कडू । तो प्रपचिया जाला गोडू । अमृतप्राय परमार्थ गोडू । तो जाला कडू विपयिका ॥ ८२ ॥ कृपावाहेरी वासु ज्यासी । ते न देखती कूर्पाआतुलांसी । कृपातले वाहेरिलासी । कदाकाळेंसी न देखती ॥ ८३ ॥ ऐसिया पीडतया जीवासी । काढावया धिंवसा नव्हे कोणासी । तुजवांचोनि हपीकेगी । पाव वेगेंसीं कृपालुना ॥ ८४ ॥ एवं दुःखकूपपतिता । हृदयस्थु भगवंतुचि त्राता । धाव पाव कुण्णनाथा । भवव्यथा निघारीं ॥ ८५ ॥ ऐसे जाणोनि तत्त्वता । त्याच्या चरणा शरण आता । शरण गेलिया सर्वथा । सहज भवव्यथा निघारे ॥ ८६ ॥

आत्मैव ह्यात्मनो गोसा निर्विघ्नेत यदाखिलात् । अग्रमत् इद पश्येन्नत कालाहिना जगत् ॥ ४१ ॥

ऐसें कळले जी तत्त्वता । येथ आपणचि आपणिया त्राता । सर्व पदार्थी सर्वथा । निर्वेदता दृढ जाल्या ॥ ८७ ॥ दृढ वैराग्यता ते ऐशी । विपयो टेंकेंत्या अगासी । चेतना नव्हे इंद्रियासी । निद्रितापासी जेवीं रंभा ॥ ८८ ॥ अथवा वमिलियो अन्ना । जेवीं वाछिना रसना । तेवीं विपय देखोनि मना । न धरी वासना आसकी ॥ ८९ ॥ तें वैराग्य कैसेनि जोडे । तरी साग्रधान पाहता रोकडें । जग काळें गिळिलें चहकडे । वेगळें पडे तें नाहीं ॥ ९० ॥ पिता पितामह काळें नेले । पुत्रपौत्रा काळें गिळिले । वैराग्य नुपजे येणे वोले । नरी नांगले नरदेहा ॥ ९१ ॥ मृत्युलोक याचें नाव । अनित्य स्वर्गाची काइसी हाव । वैराग्येचीण निर्देव । झाले सर्व सर्वथा ॥ ९२ ॥

साहज उवाच-एथ ध्यवमितमनिर्दुराशा काततर्पाणम् । छिषोपशममान्याय नारयामुपनिवेश सा ॥ ४२ ॥

अवधूत ह्यणे यदूनी । धन्य भाग्य तये वेश्येसी । वैराग्य उपजले तिशीं । विवेकेंसीं निजोत्तम ॥ ९३ ॥ एवं विवचूनि निजबुद्धी । परपुरुषदुराशा छेदी । ज्याचेनि सगें

१ सार्वीकार्थी, अंधाध २ वेष्टिटे ३ विसालत ४ कोट्टे, घावरले, "गब्द बोळतां निवुते । तो एक मूर्ख"— दास्योष द २-१-१८ ५ मूळसकट ६ कर्ममार्गातीळ अनुग्रहें ७ नास्तिक ८ चांद्दिच्या अपोभाती ९ फत्त, दगड, प्रखार-पत्थर-पाथर १० गडळ झाले ११ शोभ, गोंपड १२ इमारतीचे दगड १३ याकी १४ धोरूप गुहरीन १५ एवढम १६ विपानें १७ ध्यापले "परि तें बुद्धि विपचिगें । पारिती होसी" हानेश्वरी ह्याच्या १०-१०८ १८ मिथितीच्या धान असलेल्यान १९ पारिठ, धंय २० वैराग्य २१ ह्यराव्यात २२ छोट्टेच्या २३ न - १५५ येऊन पुरुड नेले

आधिग्याधी । बहु उपाधी बाधक ॥९४॥ जे उपाधीचेनि कोडें । जन्ममृत्यूंचा पूरु चढे । दुःखभोगाचें साकडें । पाडी रोकडें जीवासी ॥ ९५ ॥ येणें वैराग्यविवेकवळें । छेदूनि दुराशेचीं मूळ । उपरमु पावली एके वेळे । निजात्मसोहळे ते भोगी ॥ ९६ ॥ नित्य सिद्धु सुखदाता । तो हृदयस्थु कांत आश्रितां । विकल्प सांडूनि चित्ता । वेगीं हृदयस्था मानली ॥ ९७ ॥ त्यासी देखतां अनुभवाचे दिठों । ऐक्यभावे घातली मिठी । निजसुख पावली गोरटी । उठाउठीं तत्काळ ॥ ९८ ॥ वोलु घेऊनि गेला बोली । लाज लाजोनियां गेली । हृदय द्रष्टा दशा ठेली । वाट मोडिली विपयांची ॥ ९९ ॥ सुखें सुखावले मानस । तें सुखरूप जाले निःशेष । सकल्पविकल्प पडिले वोंस । दोषां सावकाश निजप्रीती ॥ १०० ॥ नावद पडलिया उदकात । विरोनि तथा गोड करित । तेवीं निराशीं पावोनि भगवंत । समरसत स्वानदें ॥ ११ ॥ तेथ हेतूसी नाहीं ठावो । निमाला भावाभावो । वेडावला अनुभवो । दोघा प्रीती पाहाहो अनिवार ॥ २ ॥ सांडूनि मीतूपणासी । खंव दिधलें समरसी । मग समाधीचिये सेजेशीं । निजकांतेंसी पडुडली ॥ ३ ॥ झुणे मायेची लागे दिठी । यालागीं स्फूर्तीचिये कीटी । निंबलोण गोरटी । उठाउठी बोवाळी ॥ ४ ॥ ऐसी समाधिसेजेसी । पिंगला रिघे निजसुखेंसीं । अवधूत हाणे यदूसी । वैराग्यें वेदयेसी उपरमु ॥ ५ ॥ वैराग्यें छेदिले आशापाश । पिगला जाली गा निराश । निराशेंसीं असमसाहस । सुखसंतोष सर्वदा ॥ ६ ॥

आशा हि परम दु ख नैराश्य परम सुखम् । यथा सच्छिद्य कान्ताशा सुख मुच्चाप पिङ्गला ॥ ४३ ॥

आशा तेथ लोलुप्यता । आशेपाशी असे दीनता । आशा तेथ ममता । असे सर्वदा नाचती ॥ ७ ॥ आशेपाशीं महाशोक । आशा करवी महादोखें । आशेपाशीं पाप अशेख । असे देख तिष्ठत ॥ ८ ॥ आशेपाशीं अधर्म सकळ । आशा मानीना विटाळ । आशा नेणे काळवेळ । कर्म सकळ उच्छेदी ॥ ९ ॥ आशा अंत्यजातें उपासी । नीचसेवन आशेमाशीं । आशा न सांडी मेल्यासी । प्रेतापाशीं नेतसे ॥ १० ॥ आशा उपजली अनंतासी । नीच वामनत्व आले त्यासी । आशा दीन केलें देवासी । कथा कायसी इतरांची ॥ ११ ॥ जगाचा जो नित्य दाता । तो आशेने केला भिकेसंवता । वैन्याचे द्वारीं झाला मागता । द्वारपाळता तेणे त्यासी ॥ १२ ॥ आशा तेथ नाहीं सुख । आशेपाशीं परम दुःख । आशा सर्वासी बाधक । मुख्य दोष ते आशा ॥ १३ ॥ ज्याची आशा निःशेष जाये । तोचि परम सुखें लाहे । ब्रह्मादिक वंदिती पाये । अर्धमा सिद्धी राहे दासीत्वे ॥ १४ ॥ निराशाचा शुद्ध भावो । निराशापाशीं तिष्ठे देवो । निराशाचें वचन पाहाहो । रावो देवो सुखंधी ॥ १५ ॥ निराश तोचि सद्बुद्धि । निराश तोचि विवेकनिधी । चारी मुक्ती पदोपदीं । नैराश्य आधीं वंदिती ॥ १६ ॥ निराशा तीर्थाचें तीर्थ । निराशा मुमुक्षूचा अर्थ । निराशेपाशीं परमार्थ । असे तिष्ठत निरंतर ॥ १७ ॥ जाण नैराश्यतेपाशीं । वैराग्य होऊनि

१ सकट २ दृष्टीनें ३ गोरी, सुदरी ४ ओसाड ५ ती व आत्मराम ६ साखर ७ कदाचित् ८ मूळ स्फूर्ति उत्पन्न होतोदाणीं मन निचें ग्रहण करितें व इद्रियांकडून ते काय घडवून आणतें, अशा रीतीने सर्वांचे मूळ जी स्फूर्ति तीच शोभायला टाकिली द्रवणे मायाच नाहीशी झाली ही जी स्फूर्ति तीच मूळमाया ९ अत्यंत, अनिवार १० मोठाली पातकें ११ मिचारी १२ प्रदानद १३ आठही सिद्धी १४ आशा ज्यांनीं जिंकली आहे त्याचा

असे दासी । निराश्र पहावया अहर्निशीं । हृषीकेशी चिंतितु ॥१८॥ निराशा देखोनि पळे दुःख । निराशेमार्जी नित्यसुख । निराशेपार्शीं सतोख । यथासुखं क्रीडतु ॥ १९ ॥ नैराश्याचे भेटीसी पाहो । धांवे वैकुण्ठीचा रावो । नैराश्याचा सहज स्वभावो । महादेवो उपासी ॥ ३२० ॥ निराशेपार्शीं न ये आधी । निराशेपार्शीं सकळ विधी । सच्चिदानंदपर्दी । मिरवे त्रिशुद्धी निराशू ॥ २१ ॥ ऐकोनि निराशेच्या नांवा । थोरला देवो घेतसे धांवा । त्यासी देवोनिया खेंवा । रूपनांवा विसरला ॥ २२ ॥ ते निराशेचा जिव्हाळा । पापोनि वेद्या पिंगला । जारपुरुपाशेच्या मूळा । स्वयें समूळा छेदिती झाली ॥ २३ ॥ जें आशापाशाचे छेदन । तेचि समाधीचें निजस्थान । ते निजसमाधी पावोन । पिंगला जाण पहुडली ॥ २४ ॥ सर्व वर्णामार्जीं वोखदी । कर्म पाहता निंघ दृष्टीं । ते वेद्या पावन झाली सृष्टी । माझे वाकपुटीं कथा तिची ॥ २५ ॥ यालागीं वैराग्यापरतें । आन साधन नाहीं येथें । कृष्ण थापटी उद्धवातें । आल्हादचित्तें प्रवोधी ॥ २६ ॥ अवधूत सागे यदूसी । प्रत्यक्ष वेदवाह्यता वेश्येसी । ते निराशा होता मानसी । निजसुखासी पावली ॥ २७ ॥ यालागीं कायावाचाचित्तें । उपासावे निराशेतें । यापरतें परमार्थाते । साधन येथें दिसेना ॥ २८ ॥ इतर जितुकीं साधनें । तितुकीं निराशेकारणे । ते निराशा साधिली जेणे । परमार्थ तेणे छुटिला ॥ २९ ॥ कृपा जाकळिले अवधूतासी । यदूसी धरोनिया पोटासी । निराशता हे जे ऐशी । अवश्यतेसीं साधावी ॥ ३३० ॥ एका जनादर्ना शरण । त्याची कृपा परिपूर्ण । तोचि आशापाशा छेदून । समाधान पाववी ॥ ३३१ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एका दशस्कंधे चंद्रवधूतसवादे एकाकारटीकाया अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अध्याय नववा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरुं अमरपती । अनुभवू तोचि पेंरावती । स्वानंदमदें भद्रजाती । उन्मत्तस्थिंती डुह्यत ॥ १ ॥ उपदेशाचे वज्र तीख । छेदी संकल्पविकल्पपाख । जडजीव ते पर्वत देव । निजस्थानीं सम्यक स्थापिसी ॥ २ ॥ विवेकाचे पारिजात । वैराग्यमुसनीं धमघमित । मुमुक्षुभ्रमर रिघोनि तेथ । आमोद सेविती चित्तुख ॥ ३ ॥ उपशम तोचि वृहस्पती । विश्वासे तुझा निकटवर्ती । त्यासी मानिसी अतिप्रीती ।

१ आदरा सेवितो २ आलिंगन ३ व्यापलें, वेढल ४ सद्गुरूचे ठिकाणीं सुरदाची उपासा घेतली आहे "गुह्य घतपुढींचा राजा" तुझा अनुभव हाच ऐरावत होय ऐरावताचे ठिकाणीं स्वानंदरूप अचट मंदस्त्राव चाद्र आहे, ५ यक्षीमार्चें कोणालादि न गणिता तो डुह्यत राहतो तुझ्या अनुभवाचे ठिकाणीं ब्रह्मानंदप्रवाह धारण वारत अमूल जगताच्या न गणून ज्ञानजे अनुभवापुढ जग जगपणां न राहून ब्रह्मानंदां उन्मत्त होऊन डोळत आहे ५ इशार्च दान वज्र, त्याचे कोणा इत्या पर्वतांचे पय तोजले क्षण ते आपल्या जगयापासून दारिद्र्याने माते व उपदेशरूपी आपल्या ब्रह्मान जड जीवांचे संकल्पविकरपाक पय तोडितेस जावाज जट दावतें माचे कारण त्याचे ठिकाणीं वेदबुद्धि आहे सद्गुरुपदेश होऊन त्या मागास शिष्य आज जगता ज्ञाने मनच नाहीं होतें "तेमं मन एष मुदल जाये । मग अहमावादिक् ये आहे । ज्ञानेनि शरीरंनि ब्रह्म होये । अनुभवी तो" ॥ शानेः अध्याय ५-१५० जीवाचे मारूपी पय तोडून त्याला आपल्या स्वानीं स्थापन करितो ६ रणभूषणित ७ ८

तो समेप्रती सदस्य ॥ ४ ॥ कृपाकामधेनुंचीं खिळारें । श्रद्धावत्सांचेनि हुंकारें । वोळख्या
 वोरैसाचेनि भरें । तें दुभतें पुरे भागवतां ॥ ५ ॥ सतेजें चिंतामणीचे खडे । सभोवतीं
 लोळती चहूंकडे । भक्त न पाहती तयांकडे । चरणसुरवाडें सुखावले ॥ ६ ॥ स्वर्गागना
 अष्टमासिद्धी । तुजपुढें नाचती नानाछंदीं । त्यांत दास न पाहती त्रिशुद्धी । मंदबुद्धि
 भाळले ॥ ७ ॥ समसाम्यें समान । अढळ तुझें सिंहासन । सच्चिदानंदाची गादी जाण ।
 तेथें सुखासैन पै तुझे ॥ ८ ॥ पावावया तुझिया पदप्राप्ती । साधनचतुष्टयसंपत्ती । जोडू-
 नियां याजक यजिती । प्रत्यगावृत्तीचेनि र्थागें ॥ ९ ॥ जे मन होमिताति सावधानीं ।
 ऐसे भक्तभजन देखोनी । तेणें भावार्थयोगें सतोपोनी । निजपददांनी तूं होशी ॥ १० ॥
 त्यांसी निजात्मता देऊनी । वैसविसी निजासनी । मरणेंवीण अमर करूनी । अपतनीं
 स्थापिसी ॥ ११ ॥ इंद्रा अहल्येशीं व्यभिचारू । तुज वृंदेशी दुराचारू । इंद्र जाहलां सह-
 सनेत्रू । तूं सर्वांगें सर्वत्रु देखणा ॥ १२ ॥ इंद्रासी दैत्य करिती दीन । त्यांचे पद घेती
 हिरोन । तुज भक्त करिती प्रसन्न । पद चिद्धन ते घेती ॥ १३ ॥ ककुत्स्थं वैसला इंद्राचे
 स्कंधी । दुर्वास वैसला तुझ्या खादीं । इद्र वर्तें विष्णूचे बुद्धी । तूं भक्तच्छंदीं वर्तसी
 ॥ १४ ॥ रावणे वंदीं घातले इंद्रासीं । तुज वळीने राखिले द्वारासी । इंद्र याची याग
 अवदानासी । तूं भूमिदानासी याचिता ॥ १५ ॥ इंद्रासी अग्निमुखें प्राप्ती । तुज विश्वतो-
 मुखीं तृप्ती । ऐसा सद्गुरु तू कृपामूर्ती । अमरचक्रवर्ती गुरुराया ॥ १६ ॥ तुझी करावी
 विनवणी । तंव तेथे न रिधे वाणी । वाणीप्रकाश तुझेनी । वक्ता वदनीं तूं सत्य ॥ १७ ॥
 एका एक जनार्दनीं । तो जनार्दन वक्ता वदनी । ऐसा वचनामाजी प्रवेशोनी । ग्रंथकरणी
 करविता ॥ १८ ॥ तेथे मुळीं निमाली अहंता । अहं दवडूनि तूं कवि कर्ता । एका जनार्दनु
 अभंगी सुता । अभंगता गुरुचरणीं ॥ १९ ॥ त्या गुरुचरणप्रसादें । गुरूची लक्षणें विद-
 र्गदें । चाखाणिळीं यथावोधें । यदुसवादें अवधूतें ॥ २० ॥ सागां अष्टमाध्यायाच्या अंतीं ।

१ रामासद ० इंद्राची जशी कामधेनु तशी तुझी कृपा कामधेनु कल्पित वस्तु देते, तुझी कृपा करिपत वस्तु देऊन
 निर्विकल्प वस्तुही देते वत्साचा हृदयका ऐकतांच कामधेनु खटवडून उडून पाह्या सोडते, तद्वत् तुझे ठिकाणीं श्रद्धा उत्पन्न
 होताच तू कृपामृताचा वर्षाव करितोस परंतु वत्स ज्याप्रमाणें मातेचे ठिकाणीं अनन्यगतिक असते, तशी अनन्यगतिक
 श्रद्धा उत्पन्न होताच हरिकृपामृताचा वर्षाव होतो ३ पाह्याच्या ४ खर्गांत चिंतामणीचे खडे आहेत तुझे ठिकाणीं
 श्रद्धेनें तुझें चिंतन करीत असता नाना प्रकारचीं चिद्रेणें तू दासापुढ ठेवतोस परंतु त्यावर ते छत्रच होत नाहींत, हीं
 सर्व चिद्रेणें प्रकाशरूप धमतात ५ तुझें सिंहासन प्रगणातील अर्धमाना हें होय अर्धमात्रेचे ठिकाणी समदृष्टी होते
 “अर्धमात्रा समदृष्टी । निजविंबीं पडे गाठी” एकनाथी भागवत, अध्याय ७ ओवी ८, त्या सिंहासनावर सच्चिदानंदाची
 गादी आहे, झणून तू सच्चिदानंद नव्हेस त्याही पलीकडील आहेस “तेजें सच्चिदानंदचोखटा । दाजनि द्रष्टया द्रष्टा” ।
 तिन्ही पदे लागती वादा । मौनाधिया” अमृतानुभव प्र० ५-२५ ६ जे का ७ सोहण्यासाने जीवाला प्रलयग्रह झणतात
 आवृत्ति=अध्यास, ध्यास साधनचतुष्टयसंपन्न पुरुष ब्रह्माचे ध्यासने तुझें पद प्राप्त करून घेण्याची खटपट करितात
 ८ योगें २ ब्रह्मभासाकडे पूर्ण लक्ष ठेविलें असता एकाप्रता साधून मन नाहींमें होतें नज व दक्ष ह्या दोन्ही औंश्यामध्यें
 राजयोगाचें तत्व सांगितलें आहे हेंच तत्व गीता अध्याय ५ श्लोक २७-२८ मध्यें सांगितलें आहे जे प्राणायान
 याद्वारा त्याचे ठिकाणीं सोदवृत्ति ठेवावी व ते प्राणायान सम झाले झणजे मनाचा गगनामध्यें लय होतो हच मनाचे
 ह्यन असं जे मनाचा होम करितात त्यांना तू कैवल्यपद देतोस १० हा इक्ष्वाकु राजर्षीचा पोत्र होता दैत्यांचा
 पराभव करण्याखाल याला इंद्रां मदतीस बोलाविलें तेव्हां याने इंद्रास वृषभ । करून त्यावर आरोहण केले
 झणून यास ककुत्स्थ झणतात ११ वाणी तुझे ठिकाणीं पोचत नाहीं, परंतु वाणीला वाणीचा विषय तू दाखवितोस
 सत्य खरोखर वक्ता तू भावसे “तेवीं जेणें तेजें । पाचेसी वाच्य सुजे । तें चाचा प्रकाशिये । ह व
 आहे” ॥ अमृतानुभव प्रकरण ५-१५ १२ विदग्धे, चतुरान

असतां पिंगलेसी एकांतीं । विवेकवैराग्य निवृत्तवृत्ती । निजसुखप्राप्ती पावली ॥ २१ ॥
जंव जंव अपरिग्रह होणे । तंव तंव निजसुख पावणे । हेचि प्रस्तुत बोलणें । तेणे ब्राह्मणें
बोलिजे ॥ २२ ॥

ब्राह्मण उवाच-परिग्रहो हि दुःखाय यथाश्रित्यतमं शृणाम् । अनन्तं सुखमाप्नोति तद्विद्वा यस्त्वचिचन ॥ १ ॥

ब्राह्मण ह्मणे रायासी । परिग्रहो ज्यापाशीं । वाढते दुःख त्यासी । अहर्निशीं
चढोवढी ॥ २३ ॥ कुटुंबपरिग्रहाचे आसकी । कपोता निमाला दुर्मती । आतां एकाकी
परिग्रहो करिती । तेही पावती दुःखाते ॥ २४ ॥ गृहपरिग्रहें गृहस्था । पापाणमृत्तिकेची
ममता । काडीकारणे कलहो करिता । सुहृदता सांडिती ॥ २५ ॥ निःसंगा परिग्रहो लागला
कैसा । शिष्यसंप्रदायें घाली फासा । शास्त्रपुस्तकसंग्रहवशा । वाढवी आशा मठाची
॥ २६ ॥ त्या मठशिष्याचें सात्वन । करिता अत्यंत होय दीन । मग परिग्रहाचें उपशमन ।
अपरिग्रही जाण करिताती ॥ २७ ॥ त्या मठाच्या आशा । शिष्यसंप्रदायवशा । कलहो
लागे आपैसा । विरोधू सन्यासा परिग्रहें ॥ २८ ॥ परिग्रहो जिणोनि गाढा । लंगोटी
त्यजूनि जाहला उघडा । नागवे माथा घेऊनि घडा । लाविल्या झाडा शिपित ॥ २९ ॥
त्या वृक्षाचें कोणी पान तोडी । त्यासीं आक्रोशे कलह माडी । थोर परिग्रहाची साकडी ।
दुःखें पीडी सर्वातें ॥ ३० ॥ आवडीं केला जो जो परिग्रहो । तो तो उपजवी दुःखकलहो ।
हा होताही अनुभवो । वैराग्य पहा हो उपजेना ॥ ३१ ॥ ऐशी परिग्रहाची कथा । देखोनि
देखणा जो ज्ञाता । आमकी साडोनि सर्वाथा । अकिंचनपंथा लागला ॥ ३२ ॥ प्रपच
अनित्य नाशवंत । तेथील सग्रह काय शाश्वत । ऐसे विवंचूनि समस्त । अकिंचनचित्त ते
जाहले ॥ ३३ ॥ परिग्रहामाजी गाढा । देहपरिग्रहाचा खोडा । मिथ्यात्वे फोडी रोकडा ।
तो विवेकें गाढा ज्ञाता पें ॥ ३४ ॥ जेथ देहपरिग्रह मिथ्या जाहला । तो अनत सुखाच्या
घरा आला । त्या सुखासी अत नें वंचे केला । त्या पावला निजसुखा ॥ ३५ ॥ परिग्रहो
दुःखवतू । हा कुररीगुरुत्वे वृत्तातू । तुज सागेन साद्यंतू । उपहासे अवधूतू बोलिला
॥ ३६ ॥ तंव राजा मनीं चमत्कारला । ह्मणे मी राज्यपरिग्रहें गुंतला । देहपरिग्रहें वंदीं
पडला । पाहिजे केला हा त्यागू ॥ ३७ ॥ ऐसा राजास वैराग्यु । करू पाहे सर्व त्यागु ।
श्रवणे जाला तो सभाग्यु । होय योग्यु निजज्ञाना ॥ ३८ ॥ करूनि गुरुत्वे जाणा । परि-
ग्रहत्यागविवंचना । आपावया जी मना । सादर श्रवण करीतसे ॥ ३९ ॥

सामिप कुरर जगुर्वलिनो ये निरामिया । तदासिप परिलाज्य स सुख मममिन्व ॥ २ ॥

कुरर बोलिजे टिटवा । पात्रला आमिपकवळू वरवा । तेणें तेथेंचि भक्षावा । तो लोभ-
स्वभावा ठेविला ॥ ४० ॥ तें आमिप देखोनिया फार । वळी जे निरामिय कुरर । ते
धावित्रले अतिसत्वर । लहान थोर मिळोनी ॥ ४१ ॥ हिरोनि घेऊ पाहती वळें । हें जाणो-
निया तो पुढे पळे । पळता देखोनि एक वेळे । त्वरें तत्काळें वेढिला ॥ ४२ ॥ त्या आमि-
पाच्या चांडा । थोर माडला झगडा । मारूं लागले फडफडा । चहकडा निघुर ॥ ४३ ॥
एक झडपिती पाखी । एक चपेटे हाणिती नखी । एक विदारिती मुर्गी । परम दुःखी

१ संसारव्यापित्त मुक्त होणें, निरामिप होणें २ हट परादाराची न त्याहूनही देहार्थ ममता फार अढते
स्वस्वागान दारिद्र्याच्या मागास ४ जात नाही ५ कुररी=टिटवी ६ उपद्रवबुद्धि टाकून देण्याचा विचार ७

होतसे ॥ ४४ ॥ आमिपकवळें गुंतलें मुख । मारितां देऊं न शके हाक । स्वस्तावेस्त करितां
 देख । बोलावया मुख त्या नाहीं ॥ ४५ ॥ हे माझे स्वजाती पहा हो । साडोनिया सुहृद्भावो ।
 मज कां करूं आले अपावो । तो अभिप्रावो तो विवंची ॥ ४६ ॥ ह्याणे माझिया दुःखासी
 मूळ । मजपाशील आमिपकवळ । तो त्यजोनिया तत्काळ । सुखी सुनिश्चळ वैसला ॥ ४७ ॥
 जेथ आमिपकवळु पडे । तेथ कलहाचा गोंधळ मांडे । परस्परें फुटती मुंडें । ठेंचिती
 तोडें येरयेरा ॥ ४८ ॥ आमिप त्यजोनि वैसला देख । तो पाहे कलहाचें कांतुक । मूळ
 परिग्रहो तेथे दुःख । परम सुख त्यागिता ॥ ४९ ॥ माढ्या गोपूरें धंवळारा । धनधान्य
 नाना अंवरा । रत्न प्रवाल धन पुत्रदारा । हा समुदायो खरा परिग्रहो ॥ ५० ॥ या समस्त
 परिग्रहाचें मूळ । देहबुद्धिं गा केवळ । तेही अभिमाने सवळ । एवं सर्वासी मूळ अभिमानू
 ॥ ५१ ॥ तो अभिमानू जें सांडे । तें प्रपंचाचे मूळ खंडे । मूळ छेदिल्या जेवीं उलंडे ।
 अतिप्रचंडे तरुवर ॥ ५२ ॥ अभिमान देहबुद्धिजीवन । देहबुद्धि सगास्तव गहन । उभय-
 सगू तो आयतन । निवासस्थान परिग्रहो ॥ ५३ ॥ एवं अन्योन्य सापेक्षक । येरयेरां आव-
 झ्यक । याचे त्यागी परम सुख । अतिदुःख तो परिग्रहो ॥ ५४ ॥ परिग्रहत्यागाचें मूळ
 जाण । आधी त्यजावा अभिमान । तेणेवीण त्यागु तो विटवन । केल्या जाण होईल
 ॥ ५५ ॥ अभिमानसहित सकळ सांडे । तें पडती सुखाचे पांयमांडे । तें सुख न धोळवे
 तोडें । शब्द मुरडे लाजोनी ॥ ५६ ॥ अभिमान जाऊन वर्तण । कैसे राया ह्यासी
 जाण । तें अर्भकगुरुत्वलक्षण । तुज सपूर्ण सांगेन ॥ ५७ ॥

न मे मानावमानौ खो न चिन्ता गेहपुत्रिणाम् । आत्मकीड आत्मरतिर्विचरामीह यालवत् ॥ ३ ॥

वाल माझें तुझें न ह्याणे । उंच नीच काही नेणे । यालागीं मानापमान तेणें । सुखें साहणें
 सर्वथा ॥ ५८ ॥ तिमासाचेनि वाळकें । मानू कोण हें नोळखे । अपमानू तोही न देखे ।
 आपुलेनि सुखें क्रीडत ॥ ५९ ॥ दुजेपणाते नातळे । वालक आपुलियाचि लीळें । आप-
 आपणियाशींच खेळे । आपुलेनि मेळें आपण ॥ ६० ॥ देहेगेहाची चिंता । वाळासि नातळे
 सर्वथा । स्वभावेचि निश्चिंतता । चिंताकथा त्या नाही ॥ ६१ ॥ न देखता दुजी स्थिती ।
 वाळका आपुली आपणिया प्रीति । आपुली आपणिया अतिरती । तैशी गती योगिया
 ॥ ६२ ॥ योगियासी प्रपंचाचे भान । सत्यत्वे नाही जाण । यालागीं मानापमान । दोन्ही

१ आरडाओरड २ 'एनामिपामिळायो हि बीज वरमहातरो' असे जयदेवपडिताने 'प्रमनराधवात' झटलं आहे
 मुक्तेश्वरानी झटलं आहे, "थेष्ट, दुर्लभ जो पदार्थ । त्यावरी सवळाचीही आर्त । तेथें एकचि केलिया स्वार्थ । विरोध
 उपजे सहजचि ।" (आदि० अध्याय ४) ३ मस्तक, डोर्न ४ मनोरे ५ पुनेगर्भी घरं ६ पोवळें ७ बुद्धीपासून
 देहापर्यंत सर्वे तत्त्वे ह्या सर्वे तरणाचा समुदायाला देहबुद्धि झटले आहे ८ मीपणा हा मीपणा सर्वे तरणात मिसळून
 गेला आहे व सर्वसमुदाय जी देहबुद्धि निला हा एकवटल्यामुळें देहात्मबुद्धि झाली देहबुद्धि ह्याजे देहच मी हा निश्चय
 हीं दोघ एकमेकाच्या साहाय्यावर यत्नवली आहेत अहकाराला बुद्धीपासून देहापर्यंत सर्वे तरणाचा गाढा मिळारयामुळे
 तो अतिप्रबळ झाला आहे, व त्याचे साहाय्याने देहबुद्धीचा इतका बडेजाव झाला आहे सर्वव देहात्मबुद्धि हा मुरय परि-
 ग्रह होय ९ स्थान १० सद्गुरुकृपेन ह्या जीवाला देहातीत स्थितीचा बोध झाला आणि ज्याप्रमाणें देहाव्यतिरिक्त सर्वे
 जगाचे आपण साक्षी आहोत त्याप्रमाणें सर्वे जग व हा देह ह्या सर्वांपासून वेगळे होऊन आपण ह्या सर्वांचे
 साक्षी वनू, त्या वेळीं परिग्रह किंवा, व तें मुख कशा प्रकारच आहे हे शब्दाला सांगता येत आहे
 ११ पायपच्चा १२ स्मरण

समान तयासी ॥ ६३ ॥ चित्रीचेनि सापं खादला । तो चित्रीचेनि अमृते वांचला । तेवी जिण्या मरण्या मुकला । निश्चळ ठेला निर्द्वंद्वं ॥ ६४ ॥ गृहदारापुत्रचिंता । हे समूळ मिथ्या चार्ता । स्वदेहो सत्यत्वे असता । तरी करूं लाहता चितेतें ॥ ६५ ॥ भवमूळ कल्पना जाण । ते कल्पना मनाआधीन । ते मन स्वरूपी जाहलिया लीन । तेव्हा वस्तुचि होणे सर्वात्र ॥ ६६ ॥ तेणे स्वरूपानुसंधाने । सुयें क्रीडनू चिद्वने । क्रीडा दैवयोगे करणे । देहाभिमानं विरहित ॥ ६७ ॥ पावोनि निजसुखप्राप्ती । मनआदि इंद्रियें उपरमती । अणु-भरी स्फुरेना वृत्ती । 'समाधि' वोलती या नाव ॥ ६८ ॥ तेंचि स्वरूपी ठेवूनि मन । बाह्यस्फूर्तीचे स्फुरे भान । ते दशा गा 'व्युत्थान' । साधुजन वोलती ॥ ६९ ॥ उचन्यावरी ठेविला दिवा । तो जेवी देखे दोर्हा सर्वा । तैसी व्युत्थानदशा जीवभावा । उभय स्वभावा देखणी ॥ ७० ॥ लैवणजळा समरसता । तेनी स्वरूपीं विरंघुनि चित्ता । समाधिव्युत्थाना हाणी लाधा । निजै निजस्वरूपता पावोनी ॥ ७१ ॥ त्यासी कोणाचा मानापमान । गृह-पुत्रचिंता करी कोण । स्वरूपीं हारपले मन । निजसमाधान पावला ॥ ७२ ॥ मनेवीण जें विहंरण । तें बालकाच्या ऐसे जाण । दैवयोगें चलनवलन । वृत्तिंशून्य वर्तत ॥ ७३ ॥

हावेच चिन्तया मुक्तौ परमानंद आह्वतौ । यो विमुग्धो जडो बालो यो गुणेभ्य पर गत ॥ ४ ॥

थोर चितेचा आवर्त । जेथ ब्रह्मादिक बुडत । ते आवर्ती दोषे मुक्त । परीस निश्चित यदुर्वीरा ॥ ७४ ॥ दोषा नाहीं द्वैतभान । दोषे नेणती मानापमान । दोषे सुखें सुखसपन्न । दोषे मनेवीण वर्तती ॥ ७५ ॥ एकासी पुढे भेटले दुःख । दुजेनि जितिले सुखदुःख । एकासी मुग्धतेचें सुख । दुज्या देख निजज्ञान ॥ ७६ ॥ पाहता वाळकाचे ठायीं । गुंसंवामना असे देही । ते अकुरिजोनि पाहीं । अवश्य अपार्या घाली ॥ ७७ ॥ तैसा नव्हे योगिया गुणातीत । जो पूर्णानंदें पूर्ण भरित । त्यासी सुखदुःखाची मात । नाहीं जगात सर्वथा ॥ ७८ ॥ देही दिसे जीव वर्तत । तो केवीं जाला गुणातीत । ऐसे क्षणसी तो वृत्तात । ऐक साद्यत सागेन ॥ ७९ ॥ साधकें सेंवूनि साधुजन । वाढविला सत्वगुण । वाढलेनि सत्वे जाण । ज्ञानसाधन साधिले ॥ ८० ॥ साधिलेनि ज्ञानसाधनें । छेदी रजतमाची विदोनें । जें मोहममतेची दारुणे । उभय भोगजन्यें कर्मठा ॥ ८१ ॥ एवं वाढलेनि सत्वोत्तम । निर्दळलीं रजतमें । सत्व एकलेपणे निमै । स्वयें उपशमे तें जाणा ॥ ८२ ॥ जव जंन काष्ठ-सभार असे । तंव तत्र अग्नि जाळी उरहासे । सरलेनि काष्ठलेजे । अग्नि प्रवेगे निजतेजीं ॥ ८३ ॥ ऐसी जिणोनि गुणावस्था । योगी पावला गुणातीतता । त्यासी न बाधी भ्र-व्यथा । प्रलयकल्पाता जालिया ॥ ८४ ॥ ज्या सुखासी नाहीं अत । तें सुख स्वरूपें जाले

१ गाल २ वेद जर सरोवर आपण असेल तर बायबामुलाची चिंता केली असती क्षणजे हा वेद माझा नव्हे, मी क्षापामुन वेगळा आहे इतके दिवस हा मी क्षणत होता परंतु त गोटे असा प्रलय धाडभव आल्यानंतर कोणत्या बायबो व कोणाने पोर अस वाटणें साहजिक आहे ३ लाभता, योग्य होता ४ द्रव्यस्वरूप, वस्तुचिद्वन ५ स्वरूपासार दृष्टि ठेवून, ६ त्याची वस्तुमम मोडून जाते, व तीं क्षान्तिमुन पावतात ७ तैचि, तैचि ८ स्फुरेना ९ विनाच्यास, दोनी बाजू १० उद्धवा ११ मीठ पाण्याशीं एकजीव होऊन जात, त्याप्रमाण चित स्वरूपामर्ध्य विरपद्धन टाकल्यानंतर, समाधि भाषि व्युत्थान या दोन निज अवस्थाच रहात नाहींत, अपाड एकाकारता होत १२ निरपद्धन १३ स्वतांमर्ध्य १४ विहार, चैय करणें १५ विकारहीन १६ भोंवरा १७ बालकाच्या वाटोनी मीज वासतें, व बायब जसजमें यवार्ने वाडतें तमनसे त्या मीजाला अडुर फुडतात, पण योग्याचें वासतापीजच दग्ध झालेल असेत १८ मुमुक्षुन, १९ पृथ्व २० रीन होत.

प्राप्त । ते देहीं वर्ततां देहातीत । चिंताभांवर्त त्यां नाहीं ॥ ८५ ॥ एकाकी जाहल्यावीण तत्त्वतां । ते अवस्था न चढे हाता । येचिविशी नृपनाथा । कुमारीगुरुकथा सांगेन ॥ ८६ ॥

कच्चिकुमारी त्वात्मान वृणानान्गुहमागतान् । स्वय तानहंयामास कापि यतेषु बन्धुषु ॥ ५ ॥

कोणी एके कुमारीसी । धरी राखण ठेवूनि तिसी । पिता माता स्वगोत्रेसीं गेलीं यात्रेसी कुळदेवा ॥ ८७ ॥ ते कुमारीचे विवाहलग्न । पूर्वीं नेमिले होतें जाण । त्या निश्च-
यालागीं ब्राह्मण । घरा संपन्न पै आले ॥ ८८ ॥ पुसती घरी आहे कोण । लाजे नोवरी धरी मौन । त्यासी न देतां दर्शन । पूजाविधान ते मांडी ॥ ८९ ॥ वातार्थनद्वारा आसनें । दिधली समस्तांकारणे । गंधाक्षता सुमने पाने । दिधले मौने उपचार ॥ ९० ॥ देखोनि पूजेचें विधान । जाणो सरले ते ब्राह्मण । घरीं नोवरीचि आहे जाण । हें चतुरलक्षण तिथेचें ॥ ९१ ॥ त्यांच्या पाहुणेराची चिंता । उशिरा येईल माझी माता । ते काळी साळी सडिता । विलंबु सर्वथा होईल ॥ ९२ ॥

तेषामभ्यवहारार्थं शालीन् रहसि पार्थिव । अत्रग्न्या प्रकोष्ठस्थाश्चक्रु शङ्का स्वन महत् ॥ ६ ॥

ऐसें विचारुनि जाण । साळी कांडूं रिघे आपण । ते कंडणकाळींचे धिंदान । चतुर-
लक्षण परिचेसी ॥ ९३ ॥ घावो घालितां काडणा । उठी झणत्कार करकंकणा । तेंपें नादें लाजोनि जाणा । विचारु मनामाजी करी ॥ ९४ ॥

सा तज्जुगुप्सित मत्वा मरती मीडिता तत । वभजैकेन्य शङ्कान् द्वौ द्वौ पाण्योरशेषयत ॥ ७ ॥

या शंखवलयंचा ध्वनी । पडेल पाहुण्यांचे कानीं । ते अत्यंत लाज मजलागूनी । नववधू कांडणीं बैसली ॥ ९५ ॥ त्यांच्या कानी ध्वनि न पडे । काडण तरी चाले पुढे । ऐसे विचारोनि रोकडें । कंकणाकडे पाहिले ॥ ९६ ॥ पाहतां दिसे ते अवला । विचार वृद्धाहोनि आगळा । करीचा कंकणखळाळा । युक्तीं वेहाळा विभांगी ॥ ९७ ॥ जरी कंकण फोडूं आतां । तरी ते मुहूर्तांच अशुभता । शतायु हो माझा भर्ता । न फोडी सर्वथा हा हेतू ॥ ९८ ॥ अति बुद्धिमंत ते कुमारी । हळूचि कंकणे उतरी । ते ठेवीं जतनेवरी । राखे दो करीं दोनी दोनी ॥ ९९ ॥ दोनी कंकणे उरवूनी । कांडूं बैसली काडणीं । दोहीमार्जी उठे ध्वनी । ऐकोनि कानीं लाजिली ॥ १०० ॥

उभयोरप्यभूद्वोणे ह्यवधत्वा स्म शङ्कथो । तत्राप्येक निरभिद्वेकस्मान्नाभवद्भुनि ॥ ८ ॥

हाणे दोघाचा सगु एके स्थानी । तेथे सर्वथा न राहे ध्वनी । दोतील एक वेगळें काढोनी । वैसे कांडणीं कुमारी ॥ १ ॥ एकपर्णी काडिता । ध्वनि नुठेचि तत्त्वता । तो उपदेशू नृपनाथा । जालो शिकता मी तेथ ॥ २ ॥

अवशिक्षमिम तस्या उपदेशमरिन्दम । लोकाननुचरन्नेतोलोकतरत्रविविक्तया ॥ ९ ॥

जिणोनि प्रतिस्पर्धी भूपाळ । किकर केले राजे सकळ । तूं अरिमर्दन सवल । मिथ्या केवळ तो गर्व ॥ ३ ॥ कामक्रोधादि अरिवर्ग । न जिणतां सकळ साग । अरिमर्दन हा बोल व्यंग । होईल चाग ये अर्थी ॥ ४ ॥ कामादिक सहा वैरी । येणे उपदेशसखधारी ।

१ भोवरा, वरसा २ कुमारी हाच गुरु ल्याची गोष्ट ३ आपरया आश्लेषासह ४ खिडकीवाटे ५ ल्याना वरून चुकले ६ पाहुणेचाराची ७ पागड्यांचा ८ अथिक् ९ त्या गृहाण्या मुलींन कंकणाचा नाद युक्तींन नाहीसा केला १० विचारी ११ प्रथमारेभीं क्षमगळ पडेल १२ ठेनिजत ते नोवरी. १३ वद होत नाहीं. १४ चाकर. १५ शत्रूच पीठ वरणारा, शत्रूचा अिकणारा. १६ सटा रिपु १७ सदीप.

जिणोनि धालितां तोडरी । मग ससारीं अरि नाही ॥ ५ ॥ लोकावेगळा तुं अवधूतू ।
 ह्याणसी कुमारी ते घराआतू । तो एकांतीचा वृत्तांतू । कैसेनि प्राप्तु तुज जाला ॥ ६ ॥
 राहोनिया विजनस्थानी । विश्वासोनि गुरुवचनीं । दृढ वैसोनि आसनीं । निजतत्त्व ध्यानीं
 आकलिले ॥ ७ ॥ त्याचि तत्त्वनिश्चयालागुनी । मी विचरतसे ये मेदिनीं । निजात्मभाजो
 जनीं वनी । दृढ करोनि पाहतसे ॥ ८ ॥ होतों दृश्येसीं भेटी । दृश्य दृश्यत्वे न पडे मिठी ।
 द्रष्टेपणही घालोनि पोटीं । ऐशिया दृष्टी विचरत ॥ ९ ॥ अगीकारिता गुरुत्वगुण ।
 देसता जगाचे दर्शन । मज होतसे चैतन्यभान । ऐसे जाण मी विचरत ॥ ११० ॥ ऐशिया
 निजदृष्टीं विचरां । मज विचरता चराचरा । अवचटें कुमारीमंदिरा । त्याचि अवसरा मी
 आलों ॥ ११ ॥ करितां कंकणविचचना । निजस्वार्थाचिया खुणा । पाहोनि घेतले ज्या
 लक्षणा । ते विचक्षणा परियेसी ॥ १२ ॥

यासे बहूना कलहो भवेद्द्वारतां इयोरपि । एक एव धरेत्तस्मात्कुमार्या इव कङ्कण ॥ १० ॥

जेथ होय बहुतांची वस्ती । तेथ अनिवार कलहप्राप्ती । दोषे वैसल्या एकाती । वार्ता
 करिती बहुविधा ॥ १३ ॥ जेथे गोष्टीखालीं काळू जाये । तेथे निजस्वार्थू हों न लाहे ।
 यालागी मी पाहें । विचरत आहें एकाकी ॥ १४ ॥ एकाकी एकाग्रता । साधिल्या थोर
 लाभू ये हाता । येचविपर्याीं शरैकर्ता । गुरु तत्त्वता म्या केला ॥ १५ ॥

मन एकत्र संयुज्याजितशामो वितासन । वैराग्याभ्यासयोगेन प्रियमाणमतन्द्रित ॥ ११ ॥

वैराग्येवीणं अभ्यासु घडे । तेथ विषयचोर उठती गांढे । कामाचा घाला पडे । मुद्दल
 बुडे निजज्ञान ॥ १६ ॥ विवेकदीप करुनि धुरे । निरसी अज्ञानाचे अधारें । वैराग्याचें
 वळ पुरें । महामुद्रेचेनि योगं ॥ १७ ॥ प्राणापानाची चुकामुकी । जाली होती बहुकाळ कीं ।
 ते अभ्यासवळें एकाएकीं । केली वोळखी दोघासी ॥ १८ ॥ वोळखीसवेचि जाण । पात्रली
 जुनाट पहिली खूण । दोघा पडिले आलिगन । समाधान समसाम्यें ॥ १९ ॥ दृढ वैसोनि
 आसनीं । ऐशी प्राणापानमिळणी । करुनि र्हाविली निर्शाणी । ब्रह्मस्थानी रिधा-

१ पायात तोल्याप्रमाणें घातले असता, दुबळ करून सोडले असता २ एकातस्थानी ३ पृथ्वीवर ४ मी स्वरूपस्य
 होऊन लागलो तेव्हा दृश्य पदार्थ जरी मला दिसत होते तरी ते दृश्य मगहून वेगळे व मी पाहणारा द्रष्टा अशा स्थितीन
 दिसेनात द्रष्टा व दृश्य ह्या दोन्ही दशा जिरवून उर्वरित स्थितत चैतन्यमान होऊ लागलें "तसे दृश्य कां द्रष्टा । या दोही
 दशा वागटा । पाहता एसी काळा । स्फूर्तिमात्र तो ॥ २४४ ॥ इये स्फूर्तिकेजोनि । नाहीं स्फूर्तिमात्र वाचोनि । तरी काय
 देणोनि । देणत असे ॥ २४५ ॥ पुढ फारकेना दिसतें । ना माग लोभावी देणते । पाहता लेंग ययात । स्फुरद्रपचि ॥"
 अमृततासुभव प्र० ७—२४६ ५ ब्रह्मस्थिति ६ ब्रह्मस्थान ब्रह्मानारिश्चरितं चराचर सय दष्टि पाहता पाहता कुमारीचे
 यहीं त्या वेळां मी आलों ७ उद्धारा ८ एसाएकीं ९ त्या मुलीनं कंकणाचा नाद कमा वद पाडला लावकून थापलें हित
 साधण्याकरिता काय कलें पाहिले हा बोध घेतला १० वाण करणारा ११ विषयाचे ठिकाणी आमका असेल तर ज्ञान
 मिळणार नाहीं कारण ते दोहा माग परस्परविरोध आहते 'तरी विरक्तीवाचुनि वहीं । ज्ञानाचि तगर्णचि नाहीं । १
 विचारुनि ठाई । ठेविले देवे ॥' ज्ञानेश्वरी अ० १५—३६ १२ बलाज १३ अर्गी वैराग्य आल्यावाचून ज्ञानाकडे प्रवृत्ति
 होणार नाहीं, व सखार सरं अनिल आहें असें जेव्हा पूर्ण मनान धिंतेल तेव्हा वैराग्य उत्पन्न होईल विनेः द्वापने निल
 कोणतें व थनिल कोणत याचा विचार निल ज्ञान व अनिल अशा सवय विवेकान अज्ञानाचा त्याग होतो
 १४ आघाडीस, पुढ १५ प्राणापानाची चुकामूर झाली आहे, कारण नामीपासून कठारयंत प्राण वाहतो व नामीपासून पुढ
 द्वारापर्यंत अपान वाहतो या दोघाचा भेट करणारा माणा जिवलग होय, असें श्रीभगवतनीं वारये अध्यायान वचन
 केलें आहे गुरू सांगितलेल्या योगमागाचा अभ्यास करू लागले असता, प्राणापान सम होतात १६ मेरी
 वाजविण्यास सुरवात केली

वया ॥ १२० ॥ ब्रह्मगिरीचिया कडा । शमदमे घालोनियां वेढा । प्रत्याहाराचा झगडा ।
 पुढिले कडां लाविला ॥ २१ ॥ प्राणापानाच्या विवरी । पहिली वोळखी होती सरी ।
 माळ लाविली अभेदकरी । मन एकांथी राखोनि ॥ २२ ॥ एकाग्रतेचेनि कळोळें । पुढारें
 न ढळवे चालिले वळे । उल्हाटयंत्राचेनि मेळे । पट्टचक्रपाळें भेदिले ॥ २३ ॥ वैराग्याचीं
 वज्रकवचे । निधडे वीर लेऊनि साचे । एकाग्रतावळें वळाचें । झळके ध्यानाचे करी खड्डें
 ॥ २४ ॥ नवल खड्गाचा वाहो । लहान थोर निर्वटी पहा हो । समुख आलिया सदेहो ।
 न लगता घावो छेदित ॥ २५ ॥ निर्दाळूनि आळसासी । दासी केले निद्रेसी । ऐसे साव-
 धान अहर्निशीं । योगदुर्गासी झोवती ॥ २६ ॥ रणरगींचे वीर गाढे । निजवळें चालिले
 पुढें । सत्रावीचे पाणी वाढे । जितले रोकडे महावीरी ॥ २७ ॥ तेथ युद्ध जाले चाग ।
 कामादिक अरिपडुर्ग । रणीं पाडिले अमोघ । सतेज खड्ग झळकत ॥ २८ ॥ ऐसे वैरी
 पाडूनि रणीं । प्राशिले सत्रावीचे पाणी । तंव अनुहताची सुडावणी । दुर्गामधोनी
 ऊठली ॥ २९ ॥ तेथ सोहंवीराची एकाग्रता । होता भीतरील भेदू आला हाता । दुर्ग-
 राखती अहंममता । मरो सर्वथा टेकली ॥ १३० ॥

यस्मिन्मनो लब्धपद यदेतच्छनै शनैर्मुञ्चति कर्मरेणून् ।

सत्वेन वृद्धेन रजस्तमश्च विभूय निर्वाणमुपैत्यनिन्वनम् ॥ १२ ॥

कामक्रोधादि महाशूर । पुत्र रणीं पडले थोर । तेणे दुःखे अतिजर्जर । मरणतत्पर
 दिसताती ॥ ३१ ॥ ऐसी ऐकोनि दुर्गाची वार्ता । उल्हासु वीरांचिया चित्ता । उठावा
 दीधला मागुता । दुर्ग सर्वथा घ्यावया ॥ ३२ ॥ निजधैर्ये वीर अदृष्ट । निजसत्वे अति-
 उद्भेद । पुढे निर्धारितां वाट । थोर अचाट देखिले ॥ ३३ ॥ कर्मरेणूंचे दुर्धर घाट । विधि-
 वादें अवघड वाट । हळूहळू उलंघिता अचाट । समूळ सपाट तो केला ॥ ३४ ॥ पुढां
 रजतमांचें आंगड । खोलपणे अत्यंत गूढ । घालूनि निवृत्तीचे दगड । सत्वे सुदृढ वृजिले
 ॥ ३५ ॥ साचेंलू नव्हता वाहेरी । जिणोनि मनेंकार्णिकावोवरी । माळ चढविली ब्रह्मगिरी ।
 ब्रह्मरथीं उसळले ॥ ३६ ॥ तेथ जैताची एक घायी । अनुहत निशोण लागले पाहीं ।
 शोधितां पारखें कोणी नाहीं । केले ठायीं स्वयश ॥ ३७ ॥ तेथ रजतमाच्या वाटा । सहजे

१ सोट शब्दाचा मारा हा शब्द वाणीचा नसून वाणीरहित उच्चार आहे, 'पुढ वैरागी राम जाधी वदावा' (समथ)
 २ पूर्वमागस ३ भुयारत, गुप्तमार्गात ह्मच पश्चिममार्ग, याला पाण्याचा मार्ग ह्मणतात पाठीचे मणन्या-
 चूत हा मार्ग आहे सुपुत्रेचा मार्ग ह्मच ४ एतद्दहन ग्राण व अपान एकरूपाने विवरमार्गाने जातात ५ पुढ
 प्राणापान असतात व त्यांचे साहाय्यमान मन अमते ६ सरता येत नाही ७ कुडलिनीशक्तीच्या साहाय्याने ८ सहा
 चक्राचा समुदाय सहा चक्रे—मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर, अनाहत, विशुद्ध, आणि अमिचक्र ९ ज्ञानप्रकाश होऊन
 अनुभवरूपी हलार हातात क्षळकते १० तलयार ११ व्यापार, पटा- १२ निपटी १३ सत्रावी जीवनकला ह्मणजे
 ब्रह्मरप्राप्त जो अमृताच्या खान होतो तो १४ अर्जिक्य १५ योगधारणेनें दशनादांचा ध्वनि ऐकू येतो त्याची १६ गजर,
 ध्वनि "चद्रसूर्यां सुखावणी । करुनि अनुदृताचा सुडावणी । सतरावियेचें पाणी । जिकलें वेगी" ह्यानेश्वरी अध्याय १२ ५४
 १७ गुप्त विचार १८ मोठे १९ प्रसिद्ध २० निश्चित करित असता २१ कर्माचे सूक्ष्म भाग ह्मणजे वासना अनंत कर्मांची
 राशी उत्पन्न करण्यास एकच मार्ग ह्मणजे वेदानां सांगितलेला त्या मागान जाता जाता कर्मराशीच उत्पन्न झाले
 २२ स्त्रीच्यामधील वाट, लवणीची वाट २३ चाहूळ २४ मनाचें घर सन्न, रज, तम या तीन गुणात मन राहते त्या तीन
 गुणांचे पलीकडे गेले ह्मणजे मनाचा लय होतो त्या वेळीं शुद्ध सररगुण बरोबर असतो २५ भेरी, नगारा २६ दुसर,

जाल्या सपाटा । हरिखें रामराज्याचा चोहटा । धेंडे दारवंटा पीटिले ॥ ३८ ॥ पारिखें कोणी न पडे दृष्टी । ध्यानखड्याची सोडिली मुष्टी । वैराग्यकवचाचिया गाठी । समदृष्टी सोडिल्या ॥ ३९ ॥ ध्येय ध्यान ध्याता । त्रिपुटी न दिसे पाहतां । ध्यानखड्ड तत्त्वता । न धरी सर्वथा या हेतू ॥ १४० ॥ दारुण युद्धसामग्री । सत्तें केली होती भारी । ते साधने साडिली दुरी ॥ कोणी वैरी असेना ॥ ४१ ॥ तन्मयतेचे छत्र धरुनी । समसाम्यसिंहासनी । वैसला सहज समाधानी । त्यागी वोंवाळुनी जीवभावो ॥ ४२ ॥ शोधित वाढला सत्व गुण । तेणे सर्वत्र्यं केले निर्वलोण । पाया लागोनि आपण । स्वयें जाण उपरमैला ॥ ४३ ॥ जैसा अग्नि असे काष्ठांच्या मेळीं । मयिल्या काष्ठाची करी होळी । काष्ठ नाशूनि तत्काळीं । त्यजूनि इंगळीं उंपशमे ॥ ४४ ॥ तैसे वाढोनि सत्व उत्तम । नाशूनि साडी रजतम । पाठीं त्याचाही सभ्रम । स्वयें उपरम पावला ॥ ४५ ॥ तेथे निमाले जीजाचे जीजपण । ज्ञातृत्वेमीं निमाले ज्ञान । निमाले प्रपंचाचें भान । चिन्मात्र पूर्ण कोदले ॥ ४६ ॥

तद्वैराग्यमन्यवरद्वयित्तो न वेद किंचिद्दहिरत्त वा ।

यथेपुकारो नृपतिं व्रज-तमिपो गतात्मा न ददर्श पार्श्वे ॥ १३ ॥

ऐसी चिन्मात्र परिपूर्णता । तेथ निरोधूनि आणिता चित्ता । चित्त पावे चैतन्यता । जाण सर्वथा नरवीरा ॥ ४७ ॥ तेव्हा अंतरीं चैतन्यघन । वाट्ट चिन्मात्र परिपूर्ण । आणिक न दिसे गा जाण । वृत्तीनें आण वाहिली ॥ ४८ ॥ पाहता ध्येय ध्याता ध्यान । जेथ उल्हासें विगुंतले मन । ते सप्रज्ञातसमाधी जाण । गुणेवीण भोगिती ॥ ४९ ॥ तेथ नि.शेष संमरसे मन । जाला सुखरूप चिद्धन । ते समाधी परम कारण । विचक्षण बोलती ॥ १५० ॥ ब्रह्म इंद्रिया गोचर नसे । गुण गेलिया डोळा दिसे । हें अनुभव्यासीचि भासे । बोलावें ऐसे तें नव्हे ॥ ५१ ॥ येथ शास्त्रें विषम जालीं वादें । 'नेति नेति' ह्याणितले वेदें । थोटावलीं योगिवृंदें । अनुभवी निजबोधें जाणती ॥ ५२ ॥ तेथ हेतुमात्र दृष्टांतू । समूळ बुडाला समस्तू । अद्वैतवादाची मातू । ज्या ठायतू लाजिली ॥ ५३ ॥ सवाह्य समदर्शन । हे अनुभवाची निर्वाणखूण । शरकार गुरु केला जाण । हेंचि लक्षण लक्षुनी ॥ ५४ ॥ तांबूनि उजूं करितां चाण । दृढ लागले अनुसधान । इतुकेन प्रपंचाचें भान । सुंटले जाण त्याचे ॥ ५५ ॥ निशाण भेरी वाजतरे । रथ गज सैन्यसभारे । राजा गेला अतिगजरे । नेणिजे शरकारें शरदृष्टीं ॥ ५६ ॥ मागूनि रायाचा हंडपी आला । तो पुसे ये मार्गी राजा गेला । येरु ह्याणे नाही देखिला । गेला कीं न गेला कोण जाणे ॥ ५७ ॥ तो शरकारू देखिला दृष्टीं । हे ऐकोनि त्याची गोष्टी । जर्गी एकाग्रता मोटी । प्रपंच दृष्टीं येवो नेदी ॥ ५८ ॥ हेंचि साधावया साधन । गृहारभेचीण एकपण । सर्प गुरु केला जाण । हेचि लक्षण देखोनि ॥ ५९ ॥

युक्चार्यानिकेत स्वादप्रमत्तो गृहाशय । अलक्ष्यमाण आचार्यैर्मुनिरैकोऽल्पभाषण ॥ १४ ॥

सर्प साध्यातू न साहे । एकाकी सुखें विचरत जाये । सदा सावधान राहे । श्वासू वाया

१ बडगोर २ सर्वस्व ओवाळून टाकिले, सर्वस्वाचा त्याग केला ३ लय व विज्ञेय हीं रज व तम या गुणांचा कार्यें होत, व रजतमाचा नाश सत्वगुण करितो व शेषटा तोही आपोआप लीन होतो याप्रमाण तीनही गुणांचा कार्ये नाहीशी झाल्यावर चित्तात स्वल्पाचि वृत्ति उठत नाहीत व त ध्येय भगवताच्या आश्रयान राहात ४ उपरमे ५ आचरुन ६ सविकल्प समाधि ७ जारमन्वल्पाशां एरुवदत ८ विरह ९ स्वल्प शाली १० तापवृत्त ११ सरळ १२ चाकर, विडा देणारा दृढप ह्याजे पानदान - 'हृदय मीं बोकळीने' - श्वाश्वरी ध्याय्य १३-४२० हृदपी किंवा हृदपेपर ह्याजे पानदान गेहमीं जवळ ठेवून यजमानाच्या हृदयेमारखा गरसावून धिडे करून देणार १३ सोबती १४ एक श्वाश्वीत्यासही व्यथ घालवीत नाही 'एक श्वास जाता हें तीन लोकका मोल । कदा कदा करिया आपसा वजाऊटोल' नाथ

जावों नेदी ॥ १६० ॥ तैसीच योगियाची गती । न साहे द्वैताची संगती । एकाकी वसे
एकांती । जनाप्रती अलक्ष्य ॥ ६१ ॥ विपमाचा सगू न करी । परी समाचाही सगू न
धरी । निघे देहसगावाहेरी । त्वचेचे परी सर्पाचे ॥ ६२ ॥ सदा सावधानचुद्धी । लवनि-
मेप वायां जावो नेदी । अनुसंधान त्रिशुद्धी । तुदों नेदी सर्वथा ॥ ६३ ॥ सर्प विळामार्जी
रिघे वळे । मार्गी मागू देखती सकळें । धाला भुकेला हें त्यां न कळे । गेला कळे सर्वांसी
॥ ६४ ॥ तैसाचि योगियाही योगवळे । न राहे जनामार्जी जनमेळें । गुहेमाजी पडिला
लोळे । एकला खेळे एकपर्णी ॥ ६५ ॥ हो कां योगियांचा आचार । करितां देखती लहान
थोर । सविकल्पनिर्विकल्प विचार । न कळे साचार कोणासी ॥ ६६ ॥ एक ह्यणती कर्मठ ।
एक ह्यणती कर्मभ्रष्ट । एक ह्यणती आत्मनिष्ठ । कळेना स्पष्ट कोणासी ॥ ६७ ॥ सर्पास
बोलणेचि नाही । बोले तरी अल्प कांहीं । तैसाच योगिया पाहीं । वाग्यादी नाही सादर
॥ ६८ ॥ आंतुले कृपेचेनि वळें । बोले मृदु मंजुळ कोवळें । श्रवणासी दोदें एकवेळे ।
तेणें वचनमेळें निघालीं ॥ ६९ ॥ बोलणे तरी अतिअल्प । परी छेदी सकल्पविकल्प ।
त्याच्या बोलाचें स्वरूप । सत्यसकल्प जाणती ॥ १७० ॥ जो एकाकी उदास । ज्याचें
परमार्थी मानस । तेणे गृहारभाची आस । वृथा प्रयास न करावे ॥ ७१ ॥

गृहारम्भोऽतिदुःखाय विफलश्राधुवात्मन । सर्प परकृत वेदम प्रविश्य सुप्तमेधते ॥ १५ ॥

मूर्ळीं गृहारभ तें दुःख । कष्ट करिता दुःखकारक । निपजविले त्रिमाळिक । तें अंध्रुव
देख सर्वथा ॥ ७२ ॥ जेथे ससारचि नाशवंत । देह प्रत्यक्षाकारें असत । तेथीचें गृह काय
शाश्वत । मूर्ख मानित सत्यत्वं ॥ ७३ ॥ जें गर्भीच निमाले । ते उपजतां जातक केले ।
मृत्ताचें जन्मनाव ठेविले । तैसे गृह केले असत ॥ ७४ ॥ तोही असतू आरभ कुडा ।
मृत्तिकेसाठी लावी झगडा । भांडवी दगडासाठी का लांकुडा । सुहृदभिडा सांडोनी ॥ ७५ ॥
वोळेंवा घर करी सायासे । त्यामाजी सर्प राहे सावकाशे । न शिणता अप्रयासे । परघर-
वासे सतुष्ट ॥ ७६ ॥ तैसाचि योगियाही जाण । न धरी देहेगेहअभिमान । परगृहीं वसे
निरभिमान । सुखसपन्न सर्वदा ॥ ७७ ॥ एकही गृह न करावे । हें सत्य मानिले जीवे ।
एवढी सृष्टि केली देवे । बाधूं न पवे त्या केवी ॥ ७८ ॥ सृष्टि रचिली कैसेनी । निपजली
कोणापासूनी । येचि अर्थी गुरु कांतिणी । लक्षण लक्षून म्या केली ॥ ७९ ॥

एको नारायणो देव पूर्वसृष्ट स्वमायया । सहस्र कालकल्या कल्पान्त इदमीश्वर ॥ १६ ॥

नाराचे आश्रयस्थान । यालागीं बोलिजे नारायण । जीवाचें तोचि जीवन । स्वामी
नारायण सर्वांचा ॥ १८० ॥ ऐसा एक नारायण । तेणे पूर्वीं जग सजिले जाण । उपकरण
सामग्रीवीण । केले निर्माण जगाचें ॥ ८१ ॥ एकलेनि सामग्रीवीण । केवीं केले जग सपूर्ण ।
स्वमाया क्षोभवूनि जाण । करी निर्माण जगाचे ॥ ८२ ॥ ते निजमायेच्या पोटीं । असख्य
जीवसामग्रीच्या कोटी । ते माया अवलोकिली दृष्टीं । तोचि उठाउठी निजकाळू ॥ ८३ ॥
ऐशी निजमाया अवलोकिली । ते निजागावरी नादविली । परी अर्गीं लागीं नाहीं दिधली ।
हे अलिप्तता केली तो जाणे ॥ ८४ ॥ धुई दाटली आकाशी । आकाश नातळे धुईसी ।

१ सापाचे कातीप्रमाणें २ कान संतुप्त झाले ३ तीनमजली घर 'तरी त्रिमाळिचें घवणारें । ४ सर्वां का'—ज्ञानेश्वरी
ध्याय ५-११४ ४ भागवत ५ अमृत, अमल, नश्वर ६ मुग्धा वादळ करतान व साप लात आश्रयता जाऊन राहतो
बोळला म्हणजे वादळी नावाचे बारीक जीव अताही अर्थ धाहे ७ साहित्य नसतारी, ८ धुवें

तैसी निजांगें वाढवूनि मायेसी । अलिप्त तियेसी वर्ततू ॥ ८५ ॥ उदकें कमळिणी वाढि-
श्रली । ते जळ आवरी निजदळीं । तैसी माया आनंदू आकळी । चित्तत्ता मोकळी संद-
शेसी ॥ ८६ ॥ स्वमायेसी जो अधिष्ठान । मायेसी नादावया तोचि भुवन । एवं मायानि-
यंता नारायण । सत्य जाण सर्वथा ॥ ८७ ॥ रजोगुण सजी सृष्टीसी । सत्वगुण प्रतिपाळी
तिसी । कल्पातीं क्षोभोनि तमोगुणासी । काळरूपेसी सहारी ॥ ८८ ॥ हे मायेची क्षोभक
शक्ती । असे नारायणाचे हातीं । यालागीं सहारिता अतीं । ईश्वरू ह्मणती या हेतू ॥ ८९ ॥

एक एवादिनीयोऽभूदात्माधारोऽपिलाश्रय । कालेनात्मानुभावेन साम्य नीतासु शक्तिषु ॥ १७ ॥

सत्त्वादिभ्यामिषुषु प्रधानपुरेश्वर । परायराणां परम आस्ते कैवलयमजित ।

केवलानुभवानन्दमन्त्रेहो निरुपाधिक ॥ १८ ॥

एवं सहारोनि कार्यकारण । एक अद्वितीय नारायण । एकपणे परिपूर्ण । गुणागुण
निरसोनि ॥ १९० ॥ एकला एकू नारायण । हेही तेथ ह्मणे कोण । हें अद्वितीयलक्षण ।
भेदशून्य असया ॥ ९१ ॥ विजातीय भेद ते ठायीं । नसे सजातीय भेदू कांही । स्वगत-
भेदू तोही नाही । भेदशून्य पाहीं ये रीतीं ॥ ९२ ॥ ऐसा अमेदू जो साचारू । तोचि
प्रकृतिपुरुपाचा ईश्वरू । नियंतां तो पंरावरू । तोही निर्धारू परियेसीं ॥ ९३ ॥ प्रकृति
पुरुप दोन्ही । कल्पिलीं जेणें अमनमनी । तो ईश्वर होय भरवसेनी । त्याचे सामर्थ्ये-
करुनि वर्तती ॥ ९४ ॥ प्रकृतीते चेतवी सत्ता । तेचि याची पुरुपता । यालागीं प्रकृतीचा
भर्ता । होय सर्वथा हाचि एकू ॥ ९५ ॥ 'परं' जे अजप्रमुख । 'अवरं' मनुमुख्य स्थावरा-
तक । याचा नियंता तो देख । सर्वचाळक सर्वाचा ॥ ९६ ॥ ज्याचे आज्ञेवरी पाहें । सैरा
वायू जाऊं न लाहे । समुद्र वेळेमांजीं राहे । सूर्य वाहे दिनमान ॥ ९७ ॥ ज्याची आज्ञा
करुनि प्रमाण । वारा अगुळें विचरे प्राण । परता जाऊं न शके जाण । आज्ञेभेण सर्वथा
॥ ९८ ॥ आज्ञा जाणोनि धडकुडी । मेरू वैसकीं न सोडी । चेतना आज्ञा करी गाढी ।
अचेतन कुडी चेतवी ॥ ९९ ॥ तो स्वयें तव निराधार । परी जाला विश्वासी आधार ।
जेवीं सर्पाभास दोर । दिसे साचार आश्रयो ॥ २०० ॥ सत्त्वादिका ज्या गुणशक्ती । आव-
रुनि निजकाळगती । समत्वा आणिल्या स्थिती । निजप्रकृतीमाझारीं ॥ १ ॥ तेहि प्रकृती
उर्परमोनि । राहिली असे निर्गुणस्थानीं । जेरीं वट बीजीं सांभावोनी । केवळपणीं राहिला
॥ २ ॥ तैसा उपाधि गिळून सकळ । निरुपाधिक केवळ । जेवीं काढिलिया मंदराचळ ।
राहे निश्चळ क्षीराब्धी ॥ ३ ॥ नाना अलंकारठसे । घातलिया जेवीं मुसे । पूर्वरूप सोनें
जैसे । होय तैसे केवळ ॥ ४ ॥ नाना नक्षत्रावलोक् । निजतेजे लोपी अंकू । तैसा
उपाधि गिळुनि एकू । निरुपाधिकू उरलासे ॥ ५ ॥ हो का त्रीप्माच्या अतीं । बीजे लीनं

१ हाकते २ सत्यतत्त्वावह, स्वदेशीसी ३ भेदरहित स्थिति भेद तीन प्रकारचे - १ विजातीय, २ सजातीय, ३ स्वगत
विजातीयाचे ठिकाणीं जाती मित, जमें - दगड, लाकूट सजातीयामध्ये जाती एक, परंतु एकमेकापासून निर, डाळिय,
उम्रे स्वगताचे ठिकाणीं वस्तूमध्ये भेद, जमं डोळे, वान हे भेद स्वत्पाचे ठिकाणीं नाहीत ४ प्रजापति वंगरेचा
५ मनावाचून स्वरुण पाचलेल्या आदिसकल्यान ६ जाणत करी ७ पर ह्मणजे ब्रह्मा (अन) आदिकरुा देव व अवर ह्मणने
मनुपासून स्थावरांपर्यंत सर्वे याचा नियामक व चालक आहे ८ आज्ञेमुळे ९ यथेच्छ १० वाजू ११ मयादेमध्ये
१२ आज्ञा उचलण होईल या भीतीनें १३ खरी १४ ठिकाण, स्थान १५ साडी १६ नाहीती होऊन १७ वटवृक्ष जसा
भीजात सोमाका राहतो त्याप्रमाणें १८ सूर्य १९ मायेन रचलेली सर्वे सृष्टि २० पृथ्वीच्या पोटांत लान होतात

होती क्षितीं । तैगी लीन होऊनि प्रकृति । केवळ सुखमूर्ती उरलासे ॥ ६ ॥ ऐसा निरुपा-
धिकू केवळ । सुखस्वरूपानंदकळोळ । चिन्मात्रतेजे व्हळ । नित्यनिर्मळ संदंशे ॥ ७ ॥
तेणें ज्ञानस्वरूपें अनंतें । सर्जनैकाळ अवस्थेतें । सजिता जाला सृष्टीते । तेंही निरुतें
अवधारी ॥ ८ ॥

केवळात्मानुभावेन च्यमाया त्रिगुणात्मिकाम् । सक्षोभयत् सृजत्यादां तथा सूत्रमरिन्दम ॥ १९ ॥
तामाहुमिगुणव्यक्ति सृजन्तां विश्वतोमुखम् । यस्मिन्प्रोतमिद विश्व येन समरते पुमान् ॥ २० ॥

तेणे निजात्मकाळसत्तें । अवलोकिले निजमायेतें । ते क्षोभोनि तेथें । निजसूत्रातें उप-
जवी ॥ ९ ॥ तेचि वोलिली क्रियाशक्ती । करिती जाली त्रिगुणव्यक्ती । अहंकारद्वारा
स्रजिती । जगउत्पत्तीते मूळ ॥ २१० ॥ तेथें गुणागुणविभाग । सुर नर आणि पन्नग ।
अध ऊर्ध्व मध्यभाग । रचिलें जग तत्काल ॥ ११ ॥ ब्रह्मांडी सूत्र जाण । पिंडू वर्तवी
प्राण । पिंडब्रह्माडविदान । कर्त्री जाण क्रियाशक्ती ॥ १२ ॥ जीव करावया ससारी ।
पड्विकार वाढवी शरीरीं । पडूंमीं त्यामाझारी । जीव संचारी सचरवी ॥ १३ ॥ एवढी
ससारउत्पत्ती । करावया इची व्युत्पत्ती । यालागी नांवे क्रियाशक्ती । सांख्यसमतीं
वोलिजे ॥ १४ ॥ या क्रियाशक्तिर्सूत्राचे ठायीं । जग ओतिलें अमे पाहीं । आडवेतिडवे
ठायेचें ठायीं । गोंवून लवलाही वाढत ॥ १५ ॥ दृढबंध देहाभिमाना । देऊनि संसारी करी
जना । उपजवी अनिवार वासना । योनी नाना जन्मवी ॥ १६ ॥ पित्याचेनि रेतमेळें ।
रजस्वलेचेनि रुधिरवळें । उकडता जठराग्निज्वाळें । बहुकाळें गोठले ॥ १७ ॥ तेथ निघाले
अवयवाकुर । करचरणादिक लहान थोर । देह जाला जी साकार । तरी अपार यातना ॥ १८ ॥
जठरी गर्भाची उकडतां उंडी । नानां दुःखाची होय पेडी ॥ १९ ॥ रिघे विष्टा कृमी नाकींतोडी । तेणें
मस्तक झाडी पुरे पुरे ॥ २० ॥ थोर गर्भाची वेदना । आठवितां थरकांपू मना । भैंगद्वारें जन्म
जाणा । परम यातना जीवासी ॥ २२० ॥ ऐसे जन्मवूनि जनीं । घाली स्वर्गाच्या वंदिखानीं ।
का पचती अध.पतनीं । देहाभिमानेकरूनियां ॥ २१ ॥ ऐसी सुखदुःखाची कडी । घालोनि
त्रिगुणी दृढ वेडी । भोगवी दुःखाच्या कोडी । तरी न सोडी अविद्यी ॥ २२ ॥ हा थोर
मायेचा खटाटोपू । तुज नाहीं भयकपू । तुवा दृढ धरोनि अनुतापू । अभिमानदपू
छेदिला ॥ २३ ॥ तुझी पालटली दिसे स्थिती । हृदयीं प्रगटली चिच्छक्ती । मावळली
अविद्येची रांती । बोधर्गभस्ति उगवला ॥ २४ ॥ जेथें छेदिला अभिमान । तेथे कामादि
वैरी निमाले जाण । जेवीं शिर छेदिल्या करचरण । सहजे जाण निमाले ॥ २५ ॥
यापरी तूं अरिमर्दन । वोलिलो ते सत्य जाण । ऐकोनि अवधूतवचन । सुखसपन्न नृप जाला

१ बहुत २ सत्यस्वरूपामुळ ३ सृष्टीचा उत्पत्तिकाल ४ रारें, निधयानि ५ उत्पन्न होणे, आहेंस दिसणें, वाढणें,
परिणामम पावणे, क्षीण होणें, मरण हे सहा विकार ६ जन्म, मरण, क्षुधा, तृषा, शोक व मोह, या सहा ऊर्मां ह्याणजे
काटा ७ आत्मानात्मविकारान ८ ब्रह्माजितवेता प्राण तो हाच श्रुति सांगते “वायुवै गौतम सूत्र वायुना वा गौतम
सूत्रेणाय च लोक परश्व लोक सर्वाणि च भूतानि सहव्यानि.” ९ देहाची व मीपणाची पध्दी गाठ घालन जन ससारी
केले १० नाना दुःख होय दिंडी ११ जुडी, भारी १२ योनिद्वारागे १३ माया १४ पक्षात्पाप, विरक्ति
१५ रात्र १६ ज्ञानसूर्य १७ देहात्मबुद्धि नष्ट झाली ह्याणजे कामादि विकार सपले देहाचे टिनाण्याचा मीपणा स्वरूपाचे
टिनाणी पोचण्यास चार साधनांना शुच व्हावे लागते तीं सत्यमागम, योगज्ञानाधर्म्ये गति, शुद्धमक्ति धाणि वैराग्य या
सत्यमान रावे अज्ञान नाहीस होऊन स्वरूपाचे टिनाणी मीपणा जातो ज्ञानेश्वरी अध्याय १५-४२१-२३

॥ २६ ॥ ह्मणे धन्य धन्य मी सनाथ । मस्तकी ठेविला हस्त । प्रेमें वोसंडेला अवधूत ।
हृदयीं हृदयात आलिंगी ॥ २७ ॥ दोघा निजात्मबोधें जाली भेटी । यालागी खेवा पडली
मिठी । तेणे आनंदें वोसडे सृष्टी । सभाग्या भेटी सद्गुरूसी ॥ २८ ॥ वाळका कीजेति
सोहळे । तेणे निर्वेती जननीचे डोळे । शिष्यासी निर्जेबोधू आकळे । ते सुखसोहळे सद्गु-
रूसी ॥ २९ ॥ करिता दोघासीं सवादु । वोसंडेला परमानदु । पुढील कयेचा सवादु ।
अतिविशदू सांगत ॥ २३० ॥

यधोर्णनाभिर्हृदयादूर्णां मन्तत्य वक्रत । यथा विहस्य भृयस्ता ग्रसत्येव महेश्वर ॥ २१ ॥

ऊर्णनाभि ह्मणजे कातिणी । हृदयतनु मुखंकरुनी । विस्तारी वाहेर काढूनी । निज-
गुर्णां स्वभावे ॥ ३१ ॥ त्या विस्तारिल्या तंतूंवरी । तळी आणि उर्परी । आपणाचि क्रीडा
करी । नानापरी स्वलीला ॥ ३२ ॥ तंतुविस्तारे खेळती लीला । प्रत्यक्ष देखताचि डोळा ।
ग्रासूनि ने हृदयकमळा । अद्वैतरुळा दाखवी ॥ ३३ ॥ याचि रीतीं सर्वेश्वरू । एकला
रची ससारू । अती करुनि सहारू । उरे निर्विकारू निजात्मा ॥ ३४ ॥ या लक्ष-
णाचा निर्धारू । धरुनि ऊर्णनाभी केला गुरु । आता सारूप्यतेचा विचारू । पेशस्कारू
गुरु म्या केला ॥ ३५ ॥

यत्र यत्र मनो देही धारयेत्सफल धिया । स्नेहाद्देवान्मयाद्वापि यानि तत्तत्स्वरूपताम् ॥ २२ ॥

काया वाचा आणि मन । पुरुषें एकाग्र करुन । जे जे वस्तूचें करी ध्यान । तद्रूप
जाण तो तो होय ॥ ३६ ॥ स्नेहें द्वेषें अधवा भयें । इह ध्यान जेणे होये । तेणेचि तद्रू-
पता लाहे । उभयूनि वाहे सागतू ॥ ३७ ॥ देह गेलिया तद्रूपता । होईल हें वचन वृथा ।
येणेचि देहें येथ अमता । तद्रूपता पाविजे ॥ ३८ ॥

कीट पेशस्कृत ध्यायन् कुड्या तेन प्रवेपित । यानि तत्प्राप्तता राज पूर्वरूपममत्यजन् ॥ २३ ॥

भिगुरटी कीटकीतें धरी । कांडी भिंतीमाजिले धरी । ते मरणभयें ध्यान करी । निरतरीं
भ्रमरीचे ॥ ३९ ॥ तेणे तीव्रध्याने ती कीटी । होऊनि ठाके भिगुरटी । गगना चढे उठा-
उठी । प्रत्यक्ष दृष्टी देखिजे ॥ ४० ॥ भिगुरटी जड असत । मूढ कीडी तिचें ध्यान
करीत । तेणे तद्रूपता प्राप्त । तैसा भगवंत तंव नव्हे ॥ ४१ ॥ तो अज चिद्रूप सुख-
दाता । ज्ञाता अधिकारी ध्यानकरिता । तेथ तद्रूपता पावता । विलंबू सर्वया पं नाहीं
॥ ४२ ॥ कीटकीस भ्रमरत्व जोडे । हें तीव्रध्यानं न घडते घडे । विचारिता दोन्ही मूढे ।
जड जडें वेधिले ॥ ४३ ॥ भगवद्भ्रमण नव्हे तैसे । ध्याता भगवद्रूपचि असे । ध्यानं
भ्रमर्मात्र नासे । अनायासे तद्रूप ॥ ४४ ॥ येणे देहें याचि वृत्तीं । आपुली आपण न
जाणे मुक्ती । न घेवे भगवत्पदप्राप्ती । तें वृथा व्युत्पत्ती नरदेही ॥ ४५ ॥ वृथा त्याचे ज्ञान
ध्यान । वृथा त्याचें यजन याजन । वृथा त्याचे धर्माचरण । चतन्यघन जरी नोहे ॥ ४६ ॥

१ भरला, व्यापला २ आलिंगनास ३ सुखसोहळे ४ शांत, वृम होतात ५ तरवान ६ एरत ७ ऊर्णनाभि ह्मणजे
पथाच्या आभीवन तनु निघतात तो कोळी परमाणुमा आदिभता ए२ भयें भासते जा माया, ती अथात् मिथ्या आहे.
जनावादेचें 'लिहितें' ह्मणून एक पद आहे त्यातरी हाच द्यात सापडतो "कातिण तत्प्री पाद्वन । वरती मीज करिती
जाण । शेषत तनुमी प्राप्त । एकली राहे वापणां" ८ वर ९ आद्यतकाळ १० समन्तर होण्याचा
प्रकार ११ कुमारीण माशी १२ "ज्याच नया ध्यान । तेंचि होय त्याचें मन ॥ १ ॥ ह्मणजे अवयें सारा ।
पादुरंग दृढ धरा"—युकारण १३ अजड १४ मी देही हा भ्रम मान नाहीगा होतो १५ नेचये

एव गुरुभ्य एतेभ्य एषा मे शिक्षिता मति । स्वामोपशिक्षिता उन्नि शृणु मे वदत, प्रभो ॥ २४ ॥

अवधूत ह्येण यदूसी । इतुकिया गुरुंपागीं । मी शिकलों जें जें मतीशीं । तें तुजपाशीं सांगितले ॥ ४७ ॥ निजबुद्धीचिया व्युत्पत्ती । कांहींएक शिकलों युक्ती । तेंही सांगेन तुजप्रती । अनन्यप्रीतीं स्वभावे ॥ ४८ ॥ चोवीस गुरुंचाही गुरु । विवेकवैराग्यविचारू । हा नरदेहीं लाघे सधरू । यालागी मुख्य गुरु नरदेहो ॥ ४९ ॥

देहो गुरमंम विरक्तिवियेकहेतुर्विभ्रंश सत्वनिधन सततात्सुदंर्कम् ।

तरान्यनेन विमृशामि यथा तथापि पारस्यमित्यवसितो विचाराग्यसह ॥ २५ ॥

देहासी जें गुरुत्व जाणा । ते दां प्रकारीं विचक्षणा । सांगेन त्याच्या लक्षणा । संरक्षणा परमार्था ॥ २५० ॥ देहाऐसे बोलेंतें । पृथ्वीमार्जी नाहीं कोठें । देहाऐसे गोमटें । पाहतां न भेटे त्रिलोकीं ॥ ५१ ॥ वोखटें ह्यगोनि त्यागावे । तें मोक्षसुखासी नागवावे । हो का गोमटें ह्यगोनि भोगावे । तें अवश्य जावें नरकासी ॥ ५२ ॥ तरी हें त्यागावें ना भोगावे । मध्यभागें विभागावे । आत्मसाधनीं राखावें । निजस्वभावे हितालागीं ॥ ५३ ॥ जैसैं भाडियाचें घोडें । आसक्ति सांडोनि पुढे । येणेवरी नेणे घडे । स्वार्थचाडेलांगूनी ॥ ५४ ॥ हेतू ठेवूनि परमार्था । 'गेहीं वंस्तीकरून जेवीं उखितें । देहाआसक्तीची कथा । बुद्धीच्या पंथा येवों नेदी ॥ ५५ ॥ देहाची नश्वर गेंती । नश्वरत्वे उपजे विरेंती । नाशवंताची आसक्ती । मुमुक्षु न करिती सर्वथा ॥ ५६ ॥ जेणे उपजे विरक्ती । तो विवेक जाणावा निश्चितीं । एव विवेकवैराग्यप्राप्ती । निजयुक्तीं नरदेहीं ॥ ५७ ॥ इतर देहांच्या ठायीं । हा विचारूचि नाहीं । केवळ शिश्रोदर पाहीं । र्थवसावो देही करिताती ॥ ५८ ॥ यालागीं नरदेह निर्धान । जेणे ब्रह्मसायुर्ज्यां घडे गमन । देव वांच्छिती मनुष्यपण । देवाचे स्तवन नरदेहा ॥ ५९ ॥ ह्यणसी नरदेह पार्वन । परी तो अत्यंत निंघ जाण । योनिद्वारें ज्याचें जनन । पाठींच मरण लागलेसे ॥ २६० ॥ जंव जन्मलेचि नाहीं । तंव मरण लागले पाहीं । गर्भाच्याचि ठायीं । मरणघायीं धांकती ॥ ६१ ॥ एवं या देहासरिसा । नित्य मृत्यु लागला कैसा । पोपूनिया वालव्यसा । तारुण्यासरिसा लागला ॥ ६२ ॥ विसरोनिया आत्ममरण । तारुण्य चढले जी दारुण । चतुर शाहणा सज्जान । वळें संपूर्ण मी एकू ॥ ६३ ॥ त्या तारुण्याची नर्थाळी । देऊनि फेडिता काळ गिळी । मग जरा जर्जरित मेळीं । मरणकाळीं पातली ॥ ६४ ॥ धंवलचामरेसी आले जाण । जरा मृत्यूचे प्रस्थान । मागूनि यावया आपण । वेळा निरीक्षणें करीतसे ॥ ६५ ॥ सर्वांगी कंपायमान । तो आला मृत्युव्यजेंन । मान कापे तो जाण । डोदहारा पूर्ण मृत्यूचा ॥ ६६ ॥ दांत पाडूनि सपाट । काळें मोकळी केली वाट । मृत्युसेनेचा घडघडाट । वेगी उद्भट रिघावया ॥ ६७ ॥ पांठी जाली दुंणी । तेचि मृत्यूची निशाणी । दोनीं कार्नी खिळे देऊनी ।

१ सभावे २ आत्मानात्मविवेक आणि वैराग्य याचा विचार ३ समर्थ "परी एव असे एक आचार । तेणेचि बोलें मी सधरू"—ज्ञानेश्वरी अध्याय १-७५ ४ हे चतुरा । ५ चाईट ६ बोखटें=चाईट, व गोमटें=चागळें ७ त्यागिता निजस्वार्था ८ मुकाव ९ भाज्याच तदू १० स्वार्थ साधण्याच्या इच्छेसाठी ११ परात १२ वस्ती करणारा १३ वाट-सरू "तरी जो या देहावरी । उदान ऐसियापरी । उरिता जैसा विदारीं । बैसला आहे ॥" ज्ञानेश्वरी अध्याय १३-५९४ १४ स्थिति १५ विराग, अग्रीति १६ उद्योग १७ ठेवा १८ पवित्र १९ मितात २० नवीनपणा २१ पिकलेले मत्सवावरील कंस याच पाठव्या चवऱ्या ढाळीत २२ मुट्याच्या स्वारीची सूचना देणारी दूती, २३ वाट पाहतो २४ पया २५ पाठ २६ बुचबी, पाठ वाकली २७ मेरी, नगारा

सुवृद्ध करुनी वांधिली ॥ ६८ ॥ येति या मृत्यूसी पुढारें । नयनतेज धांवे सामोरे । मग
 न्याहाळतीना अक्षरें । अजनोपेंचारें शिणताही ॥ ६९ ॥ उभेंळीचा उर्जगरा । उवगुं सेजा-
 रिल्या घरा । ह्मणती न मरे हा ह्यातारा । वाळाची निद्रा मोडितो ॥ २७० ॥ देखोनि
 मृत्यूची धाडी । पायां वळतसे वेंगडी । जिव्हेसी चालली वोवडी । तुटल्या नाडी सर्वांगी
 ॥७१॥ मरण न येता जाण । योर जेरेचें विटंवन । विमुख होती स्त्रीपुत्रजन । अतिदीन ते
 करी ॥ ७२ ॥ जन्मवरी सायासी । प्रतिपाळिले जयासी । तीचि उचगंली त्यासी । जरेने
 देहासी कंबळिल्या ॥ ७३ ॥ जरा लागल्या पाठीं । कोणी नाइके त्याच्या गोष्टी । विटांवां
 लागलीं धाकुटी । कुतरां पाठीं भुक्ती ॥ ७४ ॥ शाहाणी सागती अवलासी । वागुल
 आला ह्मणती वृद्धासी । निरुंर पडो नेदी ढासी । कासाविसी होतसे ॥ ७५ ॥ 'ह्यातारा
 हो' हा आशीर्वाद । दीधला तेंही केले इंधें । जरेएवढे विरुद्ध । आणिक इंध ते नाहीं
 ॥ ७६ ॥ ऐसी जरेची जाचणी । देखोनिया तरुणपर्णी । हेचि दशा मजलागूनी ।
 हात धरुनी येईल ॥ ७७ ॥ देहो तितुका पडिकारी । कोटि अनर्थ एकेके विकारी ।
 पडूंमी लागल्या भीतरां । जेवी अग्नीचरी घृतधारां ॥ ७८ ॥ या दुःखाचे जे मूळ । ते
 देहाचे आळवांळ । देहो वाढविता दुःख प्रवळ । उत्तरफळ महादुःख ॥ ७९ ॥ एवं देहाची
 जे सगती । ते निरतर दुःखप्राप्ती । यापरी साडावी आसकी । हेतु विरक्ती देहगुरु
 ॥ २८० ॥ या देहाचेनि साधने । अविनाश पद पावणे । याहीपरी येणे गुणे । गुरुत्व ह्मणणे
 देहासी ॥ ८१ ॥ देह उपकारी अपकारी । यासी गुरुत्व दोन्हीपरी । येथ विवंचूनि चतुरां ।
 निजहित करी तो धन्य ॥ ८२ ॥ करिता तत्त्वविवचन । देहाचें मूळ ते अज्ञान । निज-
 रूपाचें अदर्शन । तेचि भासं प्रकृतीचे ॥ ८३ ॥ प्रकृतीसव त्रिगुणसूत्र । त्रिगुणीं त्रिविधं
 अहंकार । येथूनि महद्भूतविकार । इंद्रियव्यापार देहेंसी ॥ ८४ ॥ एवं पिडब्रह्माडखटाटोप ।
 हा अवघाचि आरोप । दोरू जाला नाही साप । भ्रमं सर्प तो ह्मणती ॥ ८५ ॥ पाहता
 देहाचे मूळ । भासे जैसे मृगजळ । भ्रमाची रोंगीव प्रवळ । हा आरोपचि केवळ ब्रह्मूचे ठायीं
 ॥ ८६ ॥ नसते देह आभासे जेथे । आरोपू ह्मणणे घडे त्यातें । आता सागेन अपत्रादाते ।
 सावचित्तें परियेसीं ॥ ८७ ॥ देह पाचभौतिक प्रसिद्ध । तो मी ह्मणणे हें अवडें । देहो
 मलिन मी शुद्ध । अतिविरुद्ध या आह्मां ॥ ८८ ॥ पृथ्वी मी नव्हें जडत्वं । जळ मी नव्हें
 द्रवत्वं । तेज मी नव्हें दाहकत्वे । चंचलत्वं नव्हें वायू ॥ ८९ ॥ नभ मी नव्हें शून्यत्वं ।
 अहं मी नव्हें दृश्यत्वे । जीव नव्हें मी परिच्छिन्नत्वे । माया मिथ्यात्वे मी नव्हें ॥ २९० ॥
 देह नव्हें नश्वरत्वे । विषय नव्हें मी बाधकत्वे । या तत्त्वा आणि मातें । सर्वधू येथें
 असेना ॥ ९१ ॥ ब्रह्मार्हमस्मि अभिमान । हसपरंमहसासी मान्य । ते सत्त्वावस्थेचे साधन ।
 तोही अभिमान मी नव्हें ॥ ९२ ॥ जितुका तत्त्वाचा अर्जुवाद् । तितुका मजवरी अपवाद् ।

१ बळकट २ पुढ ३ उभ्यानी काती ४ काजळ लावून ५ गोकल्याचा ६ जागरण ७ कटाळा खोकल्याच्या
 टासीमुळें रात्रीच्या रात्री जागरणात जातत, त्यामुळें शेजारी कटाळातत ८ वाताचा विकार, वाकडेपणा ९ वायकतच
 १० कटाळलीं ११ गाटल्यावर १२ निरस्कार १३ निमित्त, स्वथ १४ विग्र, कष्ट (ज्ञानेश्वरी १२-११) १५ जायते,
 असि, बधते, विपरिणमते, अपक्षीयते आणि नश्यति ह्या साहा ऊर्मा १६ तुपाच्या धारा १७ आळें १८ उदय
 १९ रात्व, रज व तम २० सात्विक, राजसी व तामसी अहंकार २१ राज्य २२ परब्रह्माच्या ठिकाणी २३ एकाग्रतेन
 २४ अप्रमाण, गैर २५ मर्यादितपणानें २६ मी सांप्रदानदधन परमात्मा आहे हा २७ भोगल्या मद्रनिष्ठाना 'मी ब्रह्म
 आहे' हा अभिमान असतो २८ तर्काचा अनुवाद=सांदिग्य विकार सांगितला तो केवळ अपवाद आहे.

हा माझा बुद्धीचा बोधू । तुज म्यां यदू सांगीतला ॥ ९३ ॥ हें माझें गुप्त ज्ञान । तुझें
देखोनि अनन्यपण । केले गा निरूपण । भावे सपूर्ण तूं भावार्थी ॥ ९४ ॥ येरवीं करा-
वया हे कथा । मज चाडें नाहीं सर्वथा । परी बोलवीतसे तुझी आस्था । नृपनाथा
सभाग्या ॥ ९५ ॥ ऐशिया सवादाचे समेळी । अद्वैतबोधें पिटिली टाळी । दोषे आनंद-
कळोळीं । ब्रह्मसुकाळी मारले ॥ ९६ ॥ ऐसा उपकारी देखा । या देहासारखा नाही सखा ।
ह्मणसी राखावा नेटका । तंव तो पारकां मुळींची ॥ ९७ ॥ यासी अत्यंत करितां जतन ।
दिसे विपरीत निर्दान । श्वानशृगालांचें भोजन । का होय भक्षण अग्नीचें ॥ ९८ ॥ या
दोहीं गर्तावेगळें पडे । तरी सुळवुंळीत होती किडे । चौथी अवस्था यासी न घडे । हें
तूही रोकडे जाणशी ॥ ९९ ॥ यालागी देहाची आसक्ती । मी न धरींच गा नृपती ।
निःसंगु विचरतसे क्षिती । आत्मस्थितीचेनि बोधें ॥ ३०० ॥ देहासी उपभोगसाधनें ।
तितुकीं जाण पा बंधनें । दृढ वासना तेणे । अनिवारपणे वाढते ॥ १ ॥

जायात्मजार्थपशुभृत्यगृहासर्गाःपुद्गाति यत्प्रियचिक्वीरपया वितन्वन् ।

स्वान्ते सकृच्चमवरत्नधन स देह सुक्लाऽस्य वीजमवसीदति वृक्षधर्मा ॥ २६ ॥

देहभोगी मुख्य गोडी । स्त्रीभोगाची अतिआवडी । सर्वस्व वेचोनि जोडी । आणी
रोकडी योपिता ॥ २ ॥ स्त्री हार्ता धरिता देख । वाढे प्रपंचाचे थोर दुःख । गृह पाहिजे
आवश्यक । भोगार्थ देख स्त्रियेच्या ॥ ३ ॥ त्या गृहाचे गृहसिद्धी । पाहिजे धनधान्यम-
मृद्धी । जाली प्रजांची वृद्धी । तेणे अतिआधी अनिवार ॥ ४ ॥ त्या प्रजांचा अतिलालसू ।
दासदासी मेळवी पशू । थोर कष्टाचा पडे सोसू । सुखलेशू पै नाहीं ॥ ५ ॥ व्याहीजाव-
याच्या वोढी । आसवर्गांचिया कोडी । पडे उचितोचिया साकडी । सोशितां कोरडी
देहाची ॥ ६ ॥ पोसावया पोर्थांसी । रची नाना उपायराशी । हिडे स्वदेशी परदेशीं ।
अहर्निशीं व्याकुळ ॥ ७ ॥ देहासी घावया सुख । गतधा वाढवी दुःख । देहाभिमाने जन
मूर्ख । वृथाभिलाख वाढविती ॥ ८ ॥ देहसुखाचिया चाडा । पडे परगृहाचे खोडा । दारा-
गृहलोभें केला वेडा । न देखे पुढां निजस्वार्थ ॥ ९ ॥ देहें वाढविली प्रीती । गृह दारा पुत्र
सपत्नी । तेचि वासना होय देहार्तां । देहातराप्रती निजवीज ॥ ३१० ॥ जैसा जोधळा
कणिसां चढे । कणसीचा क्षितीवरी झडे । वाढी वाढले झाड मोडे । तें वीज गाढें उर-
लेसे ॥ ११ ॥ तेंचि वीज जलभूमीचे सर्गतां । सवेचि झाड वाढे पुढतां । तैसी वासना
उरे देहार्तां । देहातराप्रती न्यावया ॥ १२ ॥ त्या वृक्षाचियापरी । वासनावीज शरीरी ।
उरवूनि स्वर्गससारी । योनिद्वारीं जन्मवी ॥ १३ ॥ देहीं वासना केवी वाढे । तैही सागेन
तुज पुढे । विषय सेवित्ता धाडेंकोडें । वासना वाढे अनिवार ॥ १४ ॥

जिह्वकतोऽमुमपकर्पति किर्हि तर्पां शिक्षोऽन्यतस्वगुदग् श्रवण कुतश्चित् ।

प्राणोऽन्यतश्चपलदृक् क्व च कर्मशक्तिर्ब्रह्म सपत्न्य इव नेहपति लुप्तमित् ॥ २७ ॥

जिह्वा रसाकडे वोढी । तृपा प्रादानालागी तोडी । शिक्षासी रतिसुखाची गोडी ।

१ एकनिष्ठपणा २ स्तब्धत्वं ३ आनंदयुक्ता ४ ऐक्यांत ५ उन्मत्त झाले ६ चांगल्या रीतीन ७ परक्याचा ८ परि-
णाम. ९ बुद्ध्याबरोबरोच १० निसरटे, सुळवुळीत ११ देहाला श्वानशृगाल तोड्या रातात, मिचा अर्जात टाहून जाळतात,
किंवा त्याला किडे होतात दहाला चौथी अवस्था नाही १२ मोडी वित्त १३ आसक १४ सोयऱ्याच्या मानराण्याच्या
सकटांत १५ चापुन १६ कौटुंबिक आधिताला १७ दागा येतो १८ हा दटात बरट्ट जाडे १९ मोठ्या आवडीन

ते चरफडी रमावया ॥ १५ ॥ त्वचा पाहे मृदुपण । उदर वांछी पूर्ण अन्न । श्रवण मागती गायन । मधुरध्वन आलापू ॥ १६ ॥ घ्राण उद्यत परिमळा । रूप पहावया वोढी डोळा । हस्त वाछिती खेळा । नाना लीळा स्वभावे ॥ १७ ॥ पाय वाछिती गती । ऐशी इंद्रिये वोढा वोढिती । जेवी एका गेहपती । बहुता सवती तोडिती ॥ १८ ॥ एवं इंद्रियांसी विपयासक्ती । तेणे वासना दृढ होती । त्या देहदेहातराप्रती । पुरुपासी नेती सर्वथा ॥ १९ ॥ यालागीं करावया विपयत्यागू । अवश्य छेदावा देहसगू । इये अर्थी मनुष्यदेह चांगू । ज्ञानविभांगू ये देही ॥ ३२० ॥

सुद्धा पुराणि विविधान्यजयाऽऽत्मशक्त्या वृक्षान् सरीसृपपशून् जगदशमस्त्यान ।

तेस्तैरनुग्रहदय पुरप विधाय ब्रह्मावलोकधिपण सुदमाप देव ॥ २८ ॥

हेचि जाणावया निजरूपातें । पूर्वी तेणे श्रीअनंते । निजमायेचेनि हाते । केलीं बहुते शरीरे ॥ २१ ॥ एकें केलीं जे भूचरें । एकें ते केलीं खेचरें । एकें केलीं जळचरे । चरें अचरे तीं एकें ॥ २२ ॥ वृक्ष सर्प पशु दंश । राक्षस पिशाच धक हंस । मत्स्यकच्छादि अशेष । स्रजी बहुवंस योनीतें ॥ २३ ॥ ऐशा चौन्यायशीं लक्ष योनी । स्रजूनि पाहे परतोनी । तव निजमाप्तीलागोनी । न देखे कोणी अधिकारी ॥ २४ ॥ ऐशिये देखोनि सृष्टीतें । सुख न वाटेचि देवाते । मग मानवी प्रकृतीतें । आदरें बहुते निर्मिलीं ॥ २५ ॥ वाहुल्यें मनुष्यदेही । निजज्ञान घातले पाही । जेणे ज्ञाने देही । विदेह पाही पावती ॥ २६ ॥ आहार निद्रा भय मैथुन । सर्वां योनींसी समसमान । मनुष्यदेहीचें ज्ञान । अधिक जाण सर्वांशीं ॥ २७ ॥ देखोनि मनुष्यदेहासी । सुख झालें भगवंतासी । अधिकार ब्रह्मज्ञानासी । येणे देहेसी मत्प्राप्ती ॥ २८ ॥ पात्रोनियां मनुष्यपणा । जो न साधी ब्रह्मज्ञाना । तो दाढीचा मेंढा जाणा । विपर्याचरणा विचरतू ॥ २९ ॥ मनुष्यदेहीचेनि ज्ञानें । सच्चिदानंदपदवी घेणें । एवढा अधिकार नारायण । कृपाप्रलोकनें दिधला ॥ ३३० ॥ मनुष्यदेही ब्रह्मज्ञान । पुढील जन्मी मी करीन । ह्मणे तो नागेंवला जाण । सोलीवें अज्ञान त्यापासीं ॥ ३१ ॥

एष्या सुदुर्लभमित्थ बहुमभवान्ते मानुष्यमर्थदमतिस्त्वमीह धीर ।

तूर्णं यत्तेत न पतेदनुमृत्यु यावन्नि श्रेयसाय निपय त्वलु सर्वत स्यात् ॥ २९ ॥

चौन्यायशीं लक्षयोनींप्रती । जै कोटिकोटि फेरे होती । ते नरदेहाची प्राप्ती । अर्धचटे लेंहती निजभाग्यें ॥ ३२ ॥ जो मनुष्यदेही जन्मला । तो परमार्थासी लिगटली । एवढा अलभ्य लाभ जाला । पितरें माडिला उत्साहो ॥ ३३ ॥ झालिया मनुष्यदेहप्राप्ती । परमार्थ साधूं भोगाअंती । एतदी येथ नाही निश्चिती । मृत्युप्राप्ति अनिवार ॥ ३४ ॥ मृत्यु न विचारी गुणदोष । न ह्मणे देशविदेश । न पाहे रात्रदिवस । करीत नाश तत्काळ ॥ ३५ ॥

१ तत्पर, उद्युक्त, उदित २ बोधावहन ओट आविर्भाव ३ ओक्त त्रिपाला परपन्थ्या ४ ज्ञानाचे विभाग क्षणजे प्राप्ती किंवा लाभ ५ पृथ्वीपर सरपटणारी ६ आकाशात उडण करणार पक्षी वगैरे ७ जगम स्थावर ८ वगळे ९ पुष्कळ, गणाविध १० देहातें ११ निर्मिते १२ "आहारनिद्राभयमैथुनाणि रामा" दमेतत्पशुभि नराणाम् । ज्ञान हि तेषामधिको विशेषो ज्ञानेन हीना पशुभि रामाना " या स्रष्टत मुभापिनाचें मराठी भाषांतरान या चौवात आहे १३ विपयभोगात रमणारा १४ सुढाला, पगला १५ पूण, तिक, नर १६ अस्मात्, १७ पावदा, मिळवितात १८ गोंयला १९ याच धर्तीवर 'मृत्यु' संपन्नान समर्पणीं विभार वेत्ता आहे (दासयाप ६० १ मृ० ९

देह जैपासोनि जाला । तेंपासूनि मृत्यु लागला । जेवीं सापें वेडूक धरिला । गिळूं लागला
 लवनिमिपें ॥ ३६ ॥ साप वेडूकातें गिळी । वेडूक मुखें माशातें कवळी । तैशीं मृत्युमुखीं
 पडलीं । विषयभुलीं झोंवती ॥ ३७ ॥ येथ आळसु जेणें केला । तो सर्वस्वें नागवला ।
 यितां परमार्थ हातींचा गेला । आवर्ता पडला भवचक्रीं ॥ ३८ ॥ ऐसें जाणोनि यदुराया ।
 देहाचिया लवलाह्या । परमार्थ साधावया । ब्रह्मोपायीं उद्यत व्हावे ॥ ३९ ॥ छेदोनियां
 आळसासी । दवडूनियां निद्रेसी । आत्मचित्तन अहर्निशीं । अविश्रंभेंसीं साधावे ॥ ३४० ॥
 रणी रिघालिया शूरासी । न जिणता परचक्रासी । विसांवा नाही क्षत्रियांसी । तेणे
 वेगेंसीं साधावे ॥ ४१ ॥ साधावया आत्मलग्न । सावधान विजवराचें मन । तेंणें साक्षेपें
 आपण । सायुंज्यलग्न साधावे ॥ ४२ ॥ रायाचें एकुलतें एक । चुकत्या अवचटें वाळक ।
 तो जेवीं शोधी सकळ लोक । तेवी निजसुख साधावें ॥ ४३ ॥ काळाचा चपेटघात । जंव
 वाजला नाही येथ । तंव साधावया परमार्थ । आयुष्य व्यर्थ न करावे ॥ ४४ ॥ नरदेहींचेनि
 आयुष्यें । प्रपंचाचेनि हरुपें । विषयाचेनि विलासे । भोगंपिसे नर जाले ॥ ४५ ॥ पश्वा-
 दियोर्नींच्या ठायीं । विषयांवांचोनि आन नाही । तोचि विषयो नरदेहीं । वाढवित्या
 कायी हित जाले ॥ ४६ ॥ विचारितां विवेकदृष्टीं । विषयांसी प्रारब्धें भेटी । वृथा करितां
 आटांटी । मुद्दलेंतुटी नरदेहा ॥ ४७ ॥ नरदेह परम पावन । पावोनि न साधी ब्रह्मज्ञान ।
 तो लांडा गर्दभ जाण । पुच्छेंवीण दुर्पायी ॥ ४८ ॥ अपरोक्षज्ञानेवीण वांझटें । उदरार्थ
 वंभ खटपट । जेवीं मदिरापानी मर्कट । उडे उद्भट तडतडां ॥ ४९ ॥ ब्रह्मज्ञानेवीण
 शास्त्रज्ञ । ते अधारीचे खद्योत जाण । अज्ञाननिगीमार्जी तेज गहन । सूर्योदयीं कोण
 त्यां देखे ॥ ५० ॥ ब्रह्मज्ञानेवीण संन्यासी । नटाच्या ऐसें मुंडण त्यांसी । सोर्केले मिष्टा-
 न्नभिक्षेसी । वृथा गेरुंसी नाशिलें ॥ ५१ ॥ मनीं विषयांचें अभिलापण । धरुनि करिती
 वेदाध्ययन । ते वर्पाकाळींचे दुर्दुरें जाण । कर्दमपाने जल्पती ॥ ५२ ॥ विषयप्राप्तीलागीं
 मौन । तें वकाचे वकध्यान । विषयबुद्धीं जे गायन । तें खैरी देखोनि खर भुंके ॥ ५३ ॥
 विषयालागीं उपन्यास । नाना युक्तींचे विलास । जेवी पिड देखोनि वायस । करिती
 चहुवस अतिशब्द ॥ ५४ ॥ पोट भरावया भौंड । सैरें वाजविती तोंड । तैसे विषया-
 लागीं वितंडें । शाखेंपालंड वोलती ॥ ५५ ॥ विषयवासना धरुनि थोर । वाह्य मिरविती
 आचार । जेवीं कागोंचा शौचाचार । विष्ठातत्पर मानसीं ॥ ५६ ॥ हृदयी धरुनि जीविका
 चाग । करिती अग्निहोत्रयाग । जेवी वेड्या विकोनि अग । चालवी साग ससारा ॥ ५७ ॥
 नरदेहीचा हाचि स्वार्थ । साधावा चौथो पुरुपार्थ । तो न करिता जो कां अर्थ । तो
 अर्थनर्थ जाणावा ॥ ५८ ॥ साधीना देही ब्रह्मज्ञान । तो श्वानसुकरांसमान । अथवा

१ अक्षय्य काळात २ फक्तडती ३ अतलेला, सहज मिळालेला ४ ब्रह्मप्राप्तीला ५ सतत, विषावा ६ घेता
 ६ त्याच दक्षतेनें आणि ध्रमान ७ आपलें लग्न, जीव परमात्मा याची ऐश्वर्यता ८ चापटीचा तडाखा ९ दाणकन वसला
 १० विषयभोगविषयीं वेडे ११ खटपट, त्रास १२ मृत्युचाच नाश १३ दोन पायाचा, द्विपाद पशु १४ आत्म
 साक्षात्कारावाचून १५ व्यर्थ, फुकट १६ सवथ झाली, गोडावले १७ काव, (ही वलें भगवीं करायाळा लागते)
 १८ वेडूक १९ गाटवी २० आरम, उद्योग, वचनारम २१ हलकट तमासगीर २२ स्वरपणाने, वाटेर तर्म, सैरावैरा
 २३ उलट २४ शास्त्राचे भलभलने अर्थ करून मागतात २५ कावळ्याचें मनात विष्टेचे चिंतन करावें, आणि वाटेर शुद्ध-
 पणया दम मिरवाता त्साप्रमाणें २६ पोट भरण्याची लालसा २७ ब्रह्मज्ञान, मोक्ष २८ ज्याला अर्थ दणताच तोच
 अनर्थ, 'अर्थमनर्थ भावय तित्य' आचार्य २९ सुकराप्रमाण

त्याहोनि हीन । 'तें' विवेचन परिघेसीं ॥ ५९ ॥ पशूसी हाणिल्या लाथा । द्वेष न धरी सर्वथा । मनुष्यासी 'तूं' ह्मणतां । जीवघाता प्रवर्ते ॥ ३६० ॥ पशूसी लोभ नाहीं सग्र-
हता । एक आहार होय भक्षिता । मग उरलिया अर्था । त्यागी सर्वथा तत्काल ॥ ६१ ॥
मनुष्याचें लोभिष्टपण । गांठीं असल्या कोटि धन । पोटा न खाय आपण । मां त्यागिता
प्राण त्यजील ॥ ६२ ॥ सायंप्रातर चिंता । पशूसी नाहीं सर्वथा । मनुष्याची चिंता पाहता ।
जन्मशता न राहे ॥ ६३ ॥ अमित धन असतां गांठीं । चिंता अनिवार मोटी । नौधि-
लेंचि भय घे पोटीं । अविश्वासी सुष्टी नरदेहीं ॥ ६४ ॥ जरी मरां टेंकले शरीर । तरी
व्यवहारीं साधी वृत्तिकेत्र । पायां शोधोनि वाधी घर । पुत्रपौत्र नादावया ॥ ६५ ॥ ऐसी
दुस्तर चिंता । पशूसी नाहीं सर्वथा । आता मैथुनाची कथा । ऐक तत्त्वता सागेन ॥ ६६ ॥
पशूसी ऋतुकार्ळीं मैथुन । मग स्त्रियेसी नातळे आपण । पुरुषासी नित्य स्त्रीसेवन ।
गरोदरही जाण न सोडी ॥ ६७ ॥ काम क्रोध सलोभता । चिंता निंदा अतिगर्वता । हें
मनुष्याचेचि माथा । पशूसी सर्वथा असेना ॥ ६८ ॥ न साधिता आत्मज्ञान । केवळ जे
विषयी जन । ते श्वानसूकरापरीस हीन । माणुसपण त्या नाहीं ॥ ६९ ॥ विषयाचें जे
सुख जाण । तें स्वर्गां नरकां समान । जें इहलोकां भोगी श्वान । तें स्वर्गां जाण इंद्रासी
॥ ३७० ॥ मनुष्यदेहावाचोनी । पशुपक्ष्यादि नाना योनी । त्या विषयभोगालागोनी ।
विषयच्छेदनीं नरदेह ॥ ७१ ॥ तो नरदेह कैसेनी जोडे । ते प्राणीचे कठिण गांढे । ते
सांगेन तुज पुढें । परिस निर्वाडे विभागु ॥ ७२ ॥ अत्यंत सुकृतें स्वर्गा चढे । अत्यंत पापें
अधोगती घडे । पापपुण्य निःशेष झडे । तें आंतूडे निजमुक्ति ॥ ७३ ॥ जें पापपुण्य समा-
न सर्मीं । तें मनुष्यदेह आक्रमी । जन्म पावे कर्मभूमी । आश्रमधर्मीं सुमेधा ॥ ७४ ॥
सांक्षेपें मनुष्यदेह जोडे । ऐसे करिता तंव न घडे । अवचेष्टें हाता चढे । भाग्य चोखडें
जयाचें ॥ ७५ ॥ मोलें अनर्घ्य रल्लें येती । तैमा चितामणी न ये हार्ता । तेनीं बहुत योनिये
जन्म होती । परी मनुष्यदेहप्रासी दुर्लभ ॥ ७६ ॥ ऐसा नरदेह पावोनि देख । जो न
साधीचि ब्रह्मसुख । तो जनामाजीं परम मूर्ख । विश्वासघातक देवाचा ॥ ७७ ॥ निजात्म-
प्राप्तीलागोनी । देवें केली मनुष्ययोनी । तो देवाचा विश्वास बुडवूनी । विषयसेवनीं
निजपतन ॥ ७८ ॥ होतें पितरांचे मनोगत । पुत्र होईल हरिभक्त । कुळ उद्धरील समस्त ।
विषयीं प्रतिहंत तें केले ॥ ७९ ॥ हो कां सकळ भाग्याचें फळ । मनुष्यदेह गा केवळ ।
तें करावया सफल । वैराग्य अढळ म्या केलें ॥ ३८० ॥

एव सजातवैराग्यो विज्ञानालोक आत्मनि । विचरामि भवीमेता मुनसन्नोऽनहङ्कृतिः ॥ ३० ॥

देहो निजात्मसाधनीं साधक । तोचि विषयभोगीं वाधक । ऐसें हें देखोनिया देख । केलें
निष्टकें वैराग्य ॥ ८१ ॥ त्या वैराग्याचेनि वळें । गुरुकृपात्रचनमेळें । विषयइंद्रियाचे पांळे । एकेचि
वेळे विभोडिले ॥ ८२ ॥ अविद्या जंव घ्यावी जीवें । तव अविद्या येणें नावें । मार्गे मी विघ-

१ ते विघचन २ सांठ करुन देवण्याचा ३ पदवी ४ मग ५ तसलेल, सोडेंच ६ वतन, शेतवारी वगैरे
७ यत्कृत पाया रचू ८ स्पष्ट करीत नाहीं ९ गभार घी १० मनुष्यपण ११ विषयवासना तोडून टाकण्याकरितां,
१२ पार वटिण १३ निष्कार्य १४ अखत पुण्यानें खग मिळतो, अखत पापानं नरक मिळतो, व पापपुण्य छानन झालें
दागजे तरेदह मिळतो, व पुण्यपाप नि शेष झालें दागजे मोक्ष मिळतो १५ पावतो १६ समसमान १७ मनुष्यलोकीं,
१८ बुद्धिबल १९ चास २० अकृष्ण २१ आपणवध पात २२ मारलेलें २३ निष्कार्य २४ मनुष्य २५ मोठा कावळे.

मान नोहे । हेंही अनुभवे जाणीतले ॥ ८३ ॥ ऐशी मिथ्यात्वे अविद्या जातां । चित्प्रकाश पूर्ण लाभे हाता । तेणे स्वदेहस्थ अहंता । गेली सर्वथा निःशेष ॥ ८४ ॥ ज्ञानसाधन जो निजदेहो । त्याच्या ठायी वैराग्य पहा हो । मो देहसबंधाचा स्नेहो । कैसेनि राहों शकेल ॥ ८५ ॥ ऐसेनि अनुभवे पाही । निसंग मी विचरें मही । अहंता स्वदेहीं नाही । पुशिले तें पाहीं सांगितले राया ॥ ८६ ॥ जें पुरुपाची अहंता गळे । तें देह अहट्टयोगें चळे । जेवी सुकलें पान वायुवळें । पडिलें लोळे सर्वत्र ॥ ८७ ॥ यालागी ब्रह्मसाक्षात्कारा । वृत्ति लय पावे जवें वीरा । तंववरी जो वैराग्यें खरा । अभंग पुरा पुरुपार्थी तो ॥ ८८ ॥ ह्यणसी एका गुरूचे ठायी । तुज सर्वथा विश्वास नाही । ये अर्थी सावध होई । विशद पाहीं सांगेन ॥ ८९ ॥ गुरूने सागतांचि कानी । ज्याची वृत्ति जाय विरोनी । जेवी मिळतां लवणपाणी । अभिन्नपर्णी संमरसे ॥ ९० ॥ त्यासी साधकवाधकताबाध । हें वोलणें अतिवद्ध । जेवी निर्मालियासी वोलेंद । न पाजवे दुग्ध गर्भस्था ॥ ९१ ॥ यापरी ज्यासी कर्तव्यता । नाही नाही गा सर्वथा । त्या ऐशी हे अवस्था । कदा कल्पांता न लभेचि ॥ ९२ ॥ गुरूनें सांगितले कानीं । स्वरूपावबोध जाला मनी । परी तें न राहेचि निश्चळपर्णी । चाह्यदर्शनीं विक्षेपूं ॥ ९३ ॥ आसनीं वैसल्या स्वरूपस्थितीं । आसन सोडिल्या प्रपंचस्फूर्तीं । ऐशी एकदेशी स्थिती । नातळती निजयोगी ॥ ९४ ॥ देह आसनीं निश्चळ । अथवा कर्मी हो चंचळ । परी वृत्ति सर्वदा निश्चळ । तेचि निर्मळ निजयोगी ॥ ९५ ॥ परशुरामेसीं रणागणीं । भीष्म भिडेंला निर्वाणवाणीं । तोडरीं घातिला जिणोनी । वृत्ति सामाधानीं अचंचळ ॥ ९६ ॥ करिता निर्वाणयुद्धीं । ज्याची न मोडे समाधी । हेंचि साधावया त्रिधुद्धी । चोवीस गुरु विधी वंदिले म्यां ॥ ९७ ॥ देहनिश्चळत्वे वृत्ति निश्चळ । देहचंचळत्वे वृत्ति चंचळ । तरी ते देहबुद्धीचि सवळ । नव्हे केवळ निजबोधू ॥ ९८ ॥ होतां प्रपंचदर्शन । वृत्तीसी विक्षेपं होय जाण । तो विक्षेपु करावया छेदन । बहुगुरुसाधन म्यां केलें ॥ ९९ ॥ निजगुरूनीं सागीतल्या अर्था । त्या साधावया परमार्था । नाना प्रपंचपदार्था । गुरुसस्था म्या केली ॥ ४०० ॥ जेथोनिर्था विक्षेपता । तेचि लाविली गुरुत्वपथा । ऐसेनि साधनें साधिता । जग स्वभावतां परब्रह्म ॥ १ ॥ पूर्वीं गुरूनीं बोधिले नाहीं । तरी पृथ्व्यादिकें बोधितील कायी । तोचि निजार्थ साधावया पाहीं । गुरुउपार्थी प्रवर्तलीं ॥ २ ॥

न श्लेकसाहस्रोर्ज्ञान सुस्थिर स्यात्सुपुष्कलम् । ब्रह्मैतदद्वितीय वै नीयते बहुधर्मिभि ॥ ३ ॥

गुरूने सांगितले निजज्ञान । हृदयीं प्रकाशले चिद्ज्ञान । तें विद्युत्प्रायं चंचळ जाण । स्वैर्यपण त्या नाही ॥ ३ ॥ जे मूर्खीचि चंचळ । तें कदा नव्हे पुष्कळ । क्षणां भासे क्षणा चपळ । तेणे तळमळ साधका ॥ ४ ॥ जैसे मुखींचे आविर्सें जाये । जेणे सर्प डंखला राहे । तैसी वेदना साधका होये । वियोगु न साहे सर्वथा ॥ ५ ॥ येरवीं ब्रह्म अद्वितीय नित्य । हें सकळ ऋषींचें समत । त्यासीही पुसों जातां बहुत । विक्षेपं तेथ उठती ॥ ६ ॥ एक

१ आला. २ मग ३ रगश्चर्य, एकटा ४ देववळाने ५ जववरी ६ स्पष्ट ७ चित्त, मन ८ मीठ व पाणी ९ एकरूप होऊन जातें १० मृत झालेल्यास ११ औषध १२ आत्मज्ञान १३ चित्ताचे चंचलत्व १४ ब्रह्मरूप होऊन १५ समोरासमोर उभा राहून युद्धपर झाला १६ निर्वाणीचे, कदावयाचे युद्ध, सोक्षमोक्ष करणाऱ्या युद्धात १७ डळमळ, पाळमेळ १८ ज्या जगापासून विक्षेपता उत्पन्न होते, तें जगच गुरुरूप समजलीं, जेथुनि ये १९ गुरुसाधनाला. २० विनेप्रमाणें २१ आभिप २२ अचंचणी, शक्य, भागवती

ह्यणती ब्रह्म सगुण । एक ह्यणती तें निर्गुण । ऐसे चाद करिती दारुण । युक्तिखंडण अभिमानें ॥ ७ ॥ एक ह्यणती ब्रह्म सप्रपंच । एक ह्यणती निष्प्रपंच । मिळोनिया पाच-पाच । शब्दकचकच वाढविती ॥ ८ ॥ प्रपंचदर्शने विक्षेपता । तेथ साधावया निजऐक्यता । सुबुद्धीनें नाना पदार्था । गुणग्राहकता गुरुरूपें ॥ ९ ॥ तेथ साधकाचे प्रश्न । सहसा न पयती समाधान । यालागीं पुसावया मन । न रिघे जाण ते ठायी ॥ ४१० ॥ जेथूनि विक्षेपता वाढे । तेथेचि ऐक्यता जोडे । तें नानागुरुत्वे रोकडे । साधन चोखडें योजिले ॥ ११ ॥ जीं जीं सागितलीं गुरुलक्षणे । तीं तां निजबुद्धीची साधने । समूळ विक्षेपू तेणे । तीत्र धोरणे छेदिला ॥ १२ ॥ तेणे चंललत्वे निश्चल । फावेंले निजबोधाचे मूळ । दृश्य देखता केवळ । भासे सकळ चिन्मात्र ॥ १३ ॥ जें माझ्या निजगुह्मनीं । पूर्वीं दिधले होते बोधुनी । तेचि नाना गुरुत्वे साधूनी । विक्षेप छेदुनी पावलो ॥ १४ ॥ निजगुरु तो एकुचि जाण । इतर गुरु साधकत्वे साधन । हें रंधातथ लक्षण । तुज निरूपण म्यां केलें ॥ १५ ॥ येथ प्रपंचाचें भानाभान । कर्म करिता न कळे जाण । लाधली निज-बोधाची खूण । समदर्शन सर्वदा ॥ १६ ॥ दृश्य देखता दृष्टीं । नव्हे दृश्येंसी भेटी । हार-पली कर्मत्रिपुटी । बोधकसर्वटी अभिनव ॥ १७ ॥ यथेष्ट करिता भोजन । उंष्टेना निरा-हारलक्षण । जगेंसी वागता जाण । एकलेपण मोडेना ॥ १८ ॥ तरग सागरामाजी क्रीडता । न मोडे उदकाची एकात्मता । तेवीं जगामाजीं वर्तता । दुजी वार्ता मज नाही ॥ १९ ॥ नवल सद्गुरूची नवायी । सर्वीं सर्व तोचि पाहीं । गुरुमेगळें रितें काही । उरले नाहीं सर्वथा ॥ ४२० ॥ आता माझें जें मीपण । तें सद्गुरु जाला आपण । बोलतें तुझें जें तूंपण । तेही जाण सद्गुरुचि ॥ २१ ॥ याहीपरी पाहता । माझा गुरु एक एकुलता । तेथे दुजेपणाची वार्ता । नाहीं सर्वथा यदुराया ॥ २२ ॥ ऐशी सद्गुरुकथा । तुज सागितली परमार्था । हेंरिसें आळिगिले नृपनाथा । दोषा ऐक्यता निजबोधें ॥ २३ ॥ जीवीं जीवा पडली मिठी । आनंदें चोसंडणे सृष्टी । तेणे वाचेसी पडली वेळवटी । 'बोले उकराटी विसरली ॥ २४ ॥ हरिखु न सटेंवे हृदयभवनीं । वाहेर चोसडे स्पेदेजोनी'^{१६} । आनंदधन बोळला नयनीं । स्वानदजीनीं वर्षेतु ॥ २५ ॥ तुटली अहंकाराची वेडी । पावलो भवा-र्णवपरंधडी । ह्यणानि रोमांची उभेंविली गुही । जितिली गाढी अविद्या ॥ २६ ॥ समूळ देहभागे पळाला । यालागीं गात्रकंपू चळचळा । सकल्पविकल्प निमाला । मनेसी बुडाला मनोरथ ॥ २७ ॥ जीवभावो उखिता । यदूने अपिला गुरुनाथा । ते चिह्न चाहेरीं तत्त्वता । दावी सर्वथा निजागीं ॥ २८ ॥ तो अवधूत जाण दत्तात्रया । तेणें आळिगुनि यदुराया । निजरूपाचा बोधू तया । अनुभवावया दीधला ॥ २९ ॥ दत्तात्रेयशिष्यपरपरा ।

१ आपल्या मताच्या अभिमानाने दुसऱ्यांच्या युक्तींच राठण करितात २ पाचपाचाचे मेलें जणू शब्दाचा कीस वाढ-तात ३ भयानें ४ सापडलें ५ मोक्षगुरु एकच सग, पण मिश्रपच्छेदासाठीं अनेक गुरु कल्पून गुणग्राहकबुद्ध्या रथांचे गुण वेवढ प्यावे ५ गुरुपरिष्ट ज्ञान दड करावें ६ खरेंखर ७ हरवली, नाहींशी झाली ८ ह्या गाची परीक्षा ९ भ्रमत नाही १० अद्भुत शक्ति ११ सर्वताचि १२ आनंदान १३ कृपण १४ उलट पंथ घेऊन बोळ्याचें राहिल १५ मानत नाही १६ धामार्च रूप घेऊन अत्यानयासुद्धे श्वेदरोमाचादि उत्पन्न झाले हा भाव १७ संस्काररूप सागराच पेंलतीर, १८ शरीरावरचे केश उभे राहिले, शरीर रोमांचित झाले १९ उभारली, २० अवघा, सर्व

सहस्राङ्गुन थंडु दुसरा । तेणें जनार्दनू तिसरा । शिष्य केला खरा कलियुगीं ॥ ४३० ॥
 गुरुप्राप्तीलागीं सर्वथा । थोर जानार्दनासी चिंता । विसरला तीन्ही अवस्था । सद्गुरु चिंतित्तां
 चिंतनी ॥ ३१ ॥ देवो भावाचा भोक्ता । दृढ जाणोनि अवस्था । येणे जाले श्रीदत्ता ।
 तेणें हातु माथां ठेविला ॥ ३२ ॥ हातु ठेविताचि तत्काळ । वोधू आकळिला सकळ ।
 मिथ्या प्रपंचाचें मूळ । स्वरूप केवळ स्वबोधें ॥ ३३ ॥ कर्म करुनि अकर्ता । तोचि अक-
 र्तात्मवोधु जाला देता । देही असोनि विदेहता । तेही तत्त्वतां आकळिली ॥ ३४ ॥ गृहा-
 श्रमू न साडितां । कर्मरेखा नोलांडितां । निजव्यापारी वर्ततां । वोधू सर्वथा नें मैळे
 ॥ ३५ ॥ तो वोधू आकळता मना । मन मुकलें मनपणा । अवस्था नावरेचि जनार्दना ।
 भूच्छापन्न पडियेला ॥ ३६ ॥ त्यासी सावध करुनि तत्त्वतां । ह्याणे प्रेमा राहे सत्प्रावस्था ।
 तोही गिळोनि सर्वथा । होयी वर्तता निजबोधें ॥ ३७ ॥ पूजाविधी करोनियां । जंव जना-
 र्दनू लागला पायां । तंव अदृश्य जाला दत्तात्रेया । योगमायांचेनि योगें ॥ ३८ ॥ कथेसी
 फांकलें सर्वथा । तो कोपु न मनावा श्रोतां । प्रसंगें गुरुविवंचेना होता । मीही गुरुकथा
 बोलिलों ॥ ३९ ॥ मज तव चुकी पडिली मोटी । चुकूनि सांगितली गुरुगोटी । तेही
 संस्कृत नव्हे मराठी । वृथा चावटी न ह्याणावी ॥ ४० ॥ जो असेल गुरुभक्त । तो हें
 जाणेल मनोगत । जो गुरुस्मरणे सँदोदित । त्यासी हें हृद्गत कळेल ॥ ४१ ॥ ज्यासी गुरु-
 चरणीं श्रद्धा गाढी । ज्यासी गुरुभजनीं अतिआवडी । जिहीं गुरुप्रेम जोडिले जोडी ।
 ते हे गोडी जाणती ॥ ४२ ॥ ज्या सद्गुरुचे नाव घेतां । चारी मुक्ती वोडँविती माथा ।
 मुक्ति नावडे गुरुभक्तां । नित्यमुक्तता गुरुचरणीं ॥ ४३ ॥ ज्याचे घेतां चरणतीर्थ । चारी
 मुक्ती पवित्र होत । पायां लागती पुरुपार्थ । धन्य गुरुभक्त त्रिलोकीं ॥ ४४ ॥ चैतन्य
 नित्य निराधार । निर्धर्मक निर्विकार । त्याचा केला जीर्णोद्धार । सत्य साचार जैगद्गुरु
 ॥ ४५ ॥ सद्गुरुकृपा नँव्हतां । नव्हती देवांची कथावार्ता । देवासी देवपणीं स्थापिता ।
 सत्य सर्वथा सद्गुरु ॥ ४६ ॥ सद्गुरुकृपेवीण पाहीं । देवो असँतूचि जाला होता नाहीं ।
 त्यासी देवपणे ठेवूनि ठायीं । भजविता पाहीं गुरुरावो ॥ ४७ ॥ त्या सद्गुरुची कथा ।
 चुकोनि जालो बोलता । थोर अपराधु हा माझे माथा । क्षमा श्रोता करावी ॥ ४८ ॥
 धृथा बोलिलो नाही जाण । जाले बोलावया कारण । दत्तात्रेयशिष्यकथन । करिता जना-
 र्दन आठवला ॥ ४९ ॥ मी जरी नाठवीं जनार्दनासी । परी तो विसरो नेदीच आप-
 णासी । 'हँटें' देतुसे आठवणेंसी । अहर्निशीं सर्वदा ॥ ५० ॥ जिकडे जिकडे मी पाहें ।
 तिकडे तिकडे तोचि होऊनि राहे । मी जरी त्याकडे न पाहें । तें न पहाणेही होय तो-
 माझें ॥ ५१ ॥ जिकडे मी विसरोनि जायें । तिकडेचि तो येऊनि राहे । मी जरी त्याकडे
 न पाहें । तें न पहाणे होये तो माझें ॥ ५२ ॥ घट्टु सांडूं पाहे आकाशासी । तंव आकाश न
 साडी घटासी । तेवीं जनार्दनु आह्वासी । अहर्निशीं लागला ॥ ५३ ॥ मी न करी त्याची

१ कर्माची मर्यादा कायम ठेवून २ मर्छिण होत नाहीं ३ मुच्छिंत, वेद्द ४ विसार केला, कथा सोडून मध्येच
 विपयांतर केले ५ गुरुस्मरण, गुरुस्वर्षा विचार ६ सर्वकाळ हर्षित ७ वांकरितात ८ जीवकला ९ जे सर्वांचा
 आचार असत ज्याला कोणाचा आधार नाहीं. १० धर्मरहित ११ सद्गुरु. १२ ब्राली नाहीं तर १३ असलेला, असूनही
 १४ वळेंच, आपहानि

कथा । तंव तोचि होये मुखीं वक्ता । ऐसेनि बलात्कारें बोलवित्तां । काय म्यां आतां करावे ॥ ५४ ॥ दृश्य मी देखावया वैसे । तंव दृश्या सबाह्य जनार्दननु दिसे । श्रवणीं ऐकता सौरसे । शब्दी प्रवेत्रो जनार्दनू ॥ ५५ ॥ आता नाइकें न पाहें । ह्यणींनि मी उगा राहें । तव उगेपणाचेनि अन्वयें । जनार्दननु पाहो लागला ॥ ५६ ॥ ऐसा अडकलो त्रिशुद्धी । जनार्दनू उघडों नेदी । श्रोता सागावी जी बुद्धी । मी अपराधी सर्वथा ॥ ५७ ॥ श्रोते ह्यणती नवलवावो । येथ न देखों अहंभावो । पाहतां बोलाचा अभिप्रावो । प्रेम पहाहो लोटत ॥ ५८ ॥ येथील विचारितां बोल । क्षीराब्धीहूनि संखोल । नवल प्रेमाची बोल । येताती डोल स्वानंदें ॥ ५९ ॥ जें त्वा केले गुरुनिरूपण । तें सप्रेम ब्रह्मज्ञान । थोर निव-
विलें जाण । नाहीं दूषण निरूपणा ॥ ६० ॥ नित्य करावे गुरुस्मरण । ते गुरुप्रेमें केले कथन । करितां अमृताचें आरोगण । पुरे कोण ह्यणेल ॥ ६१ ॥ जनार्दनीं दृढ भावो । हाही कळला अभिप्रावो । निरूपणाचा नवलवावो । रसाळ पाहाहो वोडवलो ॥ ६२ ॥ तूं मूळकथा निरूपिसी । अथवा आडकंधा सागसी । परी गोडी या निरूपणाऐसी । न देखां आणिकासी सर्वथा ॥ ६३ ॥ शुद्ध निरूपणे गुरु वर्णिसी । वर्णूनि अपराधी ह्यणविसी । ऐक्यें घोळेली बुद्धी कैसी । मानु श्रोत्यासी वाढविला ॥ ६४ ॥ तुझी जे अपराधबुद्धी । ते प्रवेशली भगवत्पदीं । जाली अपराधाची शुद्धी । देखणा त्रिशुद्धी तू होसी ॥ ६५ ॥ गुरुस्तवनीं रतसी । तेन्हा मूळकथा विसरसी । प्रेमाची जाती ऐसी । कळले आह्वासी सर्वथा ॥ ६६ ॥ श्रोते ह्यणती आता । विस्मयो दाटला चित्ता । वेगी चालवावे ग्रंथा । पूर्वकथा मूर्खींची ॥ ६७ ॥ हें सतवचन मानूनि माथा । चरण वंदूनि तत्त्वतां । सावधान व्हावे चित्ता । पुढील कथा सांगेन ॥ ६८ ॥ यापरी तो अवधूतू । यदूती सागे परमार्थू । सवादें निर्माला परमाद्भूतू । मग निघांतू राहिला ॥ ६९ ॥

श्रीभगवानुवाच-इत्युक्त्वा स यदु विप्रह्यमामभ्य गमीरपी ।

चन्द्रितोऽभ्यर्षितो राज्ञा यवी प्रीतो यमागतम् ॥ ३२ ॥

उद्धवासी ह्यणे श्रीकृष्ण । रायासी सागोनि ब्रह्मज्ञान । जाहले देखोनि समाधान । मग पुसोन निघाला ॥ ४७० ॥ राजा धावोनि लागला चरणा । परम प्रेमें करी पूजना । करो-
निया प्रदक्षिणा । मागुता चरणा लागला ॥ ७१ ॥ जाय ऐसे न बोलवे सर्वथा । राहें ह्यणता 'दिसे सांमिता । वियोगु न साहवे तत्त्वतां । बोलू सर्वथा खुटंला ॥ ७२ ॥ ते देखोनि अवस्था । कृपा उपजली श्रीदत्ता । हात ठेवूनि माथा । प्रसन्नता उपजली ॥ ७३ ॥ येथूनि तुज मज आता । वियोगु नाहीं सर्वथा । ऐसे आश्वासोनि नृपनाथा । होय निघता श्रीदत्त ॥ ७४ ॥ जेणे सुखें होता आला । तेणेचि सुखें निघता जाला । राजा अतिप्रीतीं निघाला । सुखी जाला निजबोधें ॥ ७५ ॥

अवधूतवच श्रुत्वा पूर्वेषा न स पूर्वज । सर्वसद्ग विनिर्मुक्त समचित्तो बभूव ह ॥ ३३ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसवादे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

पाहोनि उद्धवा उजू । बोलता जाला अधोक्षजू । ह्यणे आमचे पूर्वजाचा पूर्वजू । राज-
धजू यदुवीरू ॥ ७६ ॥ ह्यणसी मी नेणें त्याचें नाव । तू सागतोसी हें अंपूर्व । परी

१ घोळें जाता २ अति वाहेर ३ गोरीमें ४ सत्य ५ अहो ६ आभयं, नवल ७ जगाप ८ प्रेमाचे ९ कळ, आनदित केलां, १० गुरुमें केले मित्रकथन ११ वादन, भोजन १२ प्राप्त झाला १३ विपयानंद १४ भोगिली १५ सात झाला, १७ ह्यणे, १८ स्वतंत्रत्व, क्षीरधृति १९ धावला २० राजांतला सुखवर्षि, शत्रुघ्न

ज्याचेनि नामें आह्मी सर्व । वीर यादव ह्यणवितो ॥ ७७ ॥ हरिखें ह्यणे नंदेनंदू । तो आमचा पूर्वज यदू । ब्रह्मज्ञानाचा सवादू । दत्तात्रेयेंसीं पै केला ॥ ७८ ॥ श्रीदत्तात्रेयाच्या वचनार्था । विश्वासोनि जाला घेता । तेणे सर्वसगविनिर्मुक्तता । आली हाता यदूच्या ॥ ७९ ॥ जो सगू सांडूनि दूर गेला । तेणें संगत्यागूचि केला । संगी असोनि स्नेह सांडिला । संगमुक्त जाला तो जाण ॥ ४८० ॥ आकाश सर्व पदार्थासी । मिळाले असे सर्व देशी । परी नातळेचि सर्वसगासी । संगमुक्तता त्यासी वोलिजे ॥ ८१ ॥ याहूनि विशेष सग-मुक्तता । आली यदूचिया हाता । तेही सागेन कथा । परिसे तत्त्वतां उद्धवा ॥ ८२ ॥ दत्तात्रेय-बोधें तत्त्वतां । सर्वसगामार्जी असतां । न देखे संगाची कथावार्ता । विशेषमुक्तता या नांव ॥ ८३ ॥ मज पूर्वीं द्वैतसगू होता । तो जाऊनि निःसग जालों आतां । या दोनी समूळ मिथ्या वार्ता । विनिर्मुक्तता पावलें ॥ ८४ ॥ दोर सापू नाही जाला । परी सापुपणाचा आळ आला । तोही दोरे नाहीसा केला । भ्रांतीं कल्पिला निजभ्रमू ॥ ८५ ॥ दोरू दोर-पणे असे । सर्पु तो भ्रांतांमनी वसे । ऐसे सांडूनी द्वैतपिसे । रायासी सावकाशे समाधी ॥ ८६ ॥ समसाम्यें समानबुद्धी । जे वोलिजे 'निजसमाधी' । ते समाधी पावोनि त्रिशुद्धी । राजा निजपदी पावला ॥ ८७ ॥ कृष्ण ह्यणे उद्धवासी । तूं जन्मूनि ऐशिये वंशीं । जरी ब्रह्मज्ञान न साधिशी । तरी उणे पूर्वजासी येईल ॥ ८८ ॥ यापरी हृषीकेशी । तिरस्कारोनि उद्धवासी । झोंवावया अद्वैतासीं । पुंढ बुद्धीसी देतुसे ॥ ८९ ॥ आधींचि विखारू कौळि-याणा । त्याचेंही पुंसं रगडिल्या जाणा । मग झोंविन्नल्या संत्राणा । नावरे कोणा सर्वथा ॥ ४९० ॥ आधींचि अनुत्तंप उद्धवासी । वरी तिरस्कारिला हृषीकेशी । तो गिळावया चिद्-ब्रह्मासी । निजमानसीं खवळला ॥ ९१ ॥ पुढिले अध्यायीं निरूपण । कृष्णउद्धवसंवाद जाण । सांगेल गुरुशिष्यलक्षण । श्रोते विचक्षण परिसतू ॥ ९२ ॥ एका जनार्दनु ह्यणे । अगाध कृष्णमुखींचे बोलणें । तें मी जरी निरोपूं नेणे । परी तें गोडपणे निववित ॥ ९३ ॥ साखरेचा वोलू केला । परी कडूपणा नाही आला । तैसा ग्रंथू प्राकृतभाषा जाला । असे सर्व्हाला स्वानंदें ॥ ९४ ॥ जरी सोन्याचें पेंडुंके केले । परी तें दगडमोला नाही आले । तैसें भागवत प्राकृत जाले । परी नाहीं चुकले निजज्ञाना ॥ ९५ ॥ मुक्ताफळाळार्गी सागरीं । बुड्या देती नानापरी । तें सांपडलिया घरींच्या विहिरीं । जो अन्हेरी तो मूर्ख ॥ ९६ ॥ तैशी सस्कृतव्याख्यानआटाटी । अतिकष्टें परमार्थीं भेटी । ते जोडल्या मराठी-साठीं । उपेक्षाहट्टी न करावी ॥ ९७ ॥ धनवंतु रत्नपारखी पुरा । तेणे धुळीमार्जी देखिल्या हिरा । गांठी बाधोनि आणी घरा । पारखी खरा निजज्ञानें ॥ ९८ ॥ तैसें ज्ञाते विद्व-ज्जन । ग्रंथु मराठी देखोन । उपेक्षा न करितां करावा यत्न । पारखोनि चिद्रंज साधावया

१ ह्यणवीत २ श्रीकृष्ण ३ केला निजबोधु दत्तात्रेयें ४ सर्वसगापासून मुक्तता ५ चौवीस गुरुबद्दल श्रीध-रानीं अवधूतोपाख्यानाचे शेवटीं समहाचे ह्यणून तीन श्लोक घातले आहेत त्यात सुदूर गुलसा केला आहे ते ह्यणतात कपोत, मीन, हरिण, कुमारी, गज, पद्मग, पतंग व इतर हे आठ गुरू साधकाने कोणत्या गोष्टीचा त्याग कराना ह शिकण्यासाठी (हेयार्थें) मानले आहेत, मधुकर, मधुहर्ता व पिंगला हे प्राण काय व त्याज्य काय ह शिकण्यासाठी व यांनीचे शृंग्यादि गुरू 'प्राण तत्त्वे' शिकण्यासाठीच मानले आहेत ६ भ्रमिष्टाच्या मनात ७ द्वैतपणाचे वेड ८ स्वप्नरूपनिष्ठा ९ साध्य केले नाही १० उजळा देण ११ विपारी १२ कृष्णसर्प १३ पुच्छ, १४ वेगानें, १५ वैराग्य १६ परिपूर्ण भरला. १७ जोडपणोन्मत्त गदा १८ करावी १९ ब्रह्मज्ञानरूप रम

॥ ९९ ॥ धुद्रहृष्टीं पाहणें पाहतां । बोलू लागेल व्यासाचे ग्रंथा । मा हे तरी मराठी कविता । सांडूनि कुटिलता पाहावी ॥ ५०० ॥ ज्यासी निजसुखाची आवडी । ते प्राकृतीं न काढिती खोडी । घेतील ज्ञानगर्भाची गोडी । अवस्था गाढी परमार्थीं ॥ १ ॥ जे सांचार परमार्थी । ते अधिकारी ये ग्रंथीं । ज्यांसी भागवतीं भक्ती । ते पावती निजसुख ॥ २ ॥ ज्यासी भागवतीं नाहीं भक्ती । कोरडी व्युत्पत्ती मिरवित्ती । तेही जरी निंदा न करित्ती । तरी पुढें पावती भक्तीतें ॥ ३ ॥ निंदा वसे ज्याचे चित्ता । त्यास गति नाहीं सर्वथा । निंदा सकळ पापाचे माथा । दोष ईपरता असेना ॥ ४ ॥ निदकाचें नांव घेतां । दोष वाचेसी होय लागता । तिर्गीं घावया प्रायश्चित्ता । रामराम सर्वथा ह्मणावे ॥ ५ ॥ निंदे-मार्जीं देखिले स्वार्था । निंदक प्रवर्तले भक्तहिता । बुडवूनि आपुले स्वार्था । परदोष सर्वथा क्षाळिले ॥ ६ ॥ सांडूनिया गुणदोष । श्रोतां होआवे सावकाश । जेथ वक्ता हृषी-केश । अतिमुरस तें ज्ञान ॥ ७ ॥ कृष्णउद्धवांचें ज्ञान । तत्काल निरसी अज्ञान । एका विनवी जनार्दन । सावधान परियेमा ॥ ५०८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादश-स्कंधे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे एकाकारटीकायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अध्याय दहावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु धन्वंतरी । ज्याची हृष्टीचि निरुजं करी । त्यावाचूनि ससारीं । भवरोगु दुरी न करवे ॥ १ ॥ ज्या भवरोगाचेनि दपें । फुंफात तापलीं त्रिविध तापें । मी माझें येणे संकल्पें । वाग्जल्पें जल्पती ॥ २ ॥ पडिलीं द्वैताचिया दुखणा । तोंडींची चवी गेली जाणा । मुखा आला कडवटपणा । कडु वचना बोलतु ॥ ३ ॥ जेथें व्याधीचेनि सन्निपातें । विवेक हाणोनिया लातें । उमरुंडूनि धैर्य होते । वासना वनाते हिंडती ॥ ४ ॥ मनोरथकर्दमी चरफडित । सकल्पमृगजळीं बुडत । वेगीं निसरोनिया पडत । टेकं चढतां स्वर्गाचें ॥ ५ ॥ वोरवडत स्नेहाची आराटी । गोंवीत लोभाची घोरंटी । खिल्लिला प्रपंचाचिया कठीं । मारिता नुठी तेथूनि ॥ ६ ॥ भवरोगभ्रमं भ्रमले कैसे । खावो नये तें खावों वैसे । करूं नये तें करिता दिसे । योषितासंरिसे धावत ॥ ७ ॥ तेथ धनभयाचे शारे येत । तेणे धरधरा कापत । धांकें धाकें घामेजत । दडी देत गुसत्वे ॥ ८ ॥ भोगींभिमानु चढे देहीं । तेव्हां न राहे खाटे भुई । विधीचें पाघरुण टाकी पाहीं । डोळा ठार्यी लागेना ॥ ९ ॥ उभें न राहती ऐक्यवृत्ती । क्षीण जाली ज्ञानशक्ती । पडलीं जडत्वे लोळती । पाणी मागती विषयाचें ॥ १० ॥ अल्पअल्प देता तें जळ । कडकडूनि शॉवती प्रवळ । आह्मासी फार घा गा जळ । नृपा केवळ वोळेंना ॥ ११ ॥ कुपथ्य करिता निर-तर । तंव तो झाला जीर्णज्वर । क्षयो लागला जी थोर । क्षीण शरीर पडियेलें ॥ १२ ॥ क्षणक्षणा अतिक्षीणता । विकार सचरले जीविता । तेणें प्रवळ वाढली चित्ता । मुख

१ मुखाची करुणाची बुद्धि २ मळकट ३ तत्पर ४ तोंडी ५ दुग्ध्यात केलेली निंदागुदा आपले हित पाहण्यापा एक मार्ग आहे ६ उत्तम पैघ ७ रोगमुक्त ८ कोराहल करित ९ ओलांडून १० शिखर ११ स्वर्गाची १२ कांदरी १३ हृष्य १४ कोरीचे काटे १५ विद्याचरोवर, लांब्या उदात्त १६ धाकेंकरुनि १७ रोषाविधान १८ एकप्रदा टियेना. १९ आवरेना.

सर्वथा बुडालें ॥ १३ ॥ नवल रोगाचा पंडिपाडू । गोड परमार्य तो जाला कडू । विष प्राय विषय कडू । तोचि गोडू पै झाला ॥ १४ ॥ ते व्याधीचिया उंफाडा । देतां सत्कथा-काढा । श्रवणमुखींच्या भावार्थदाढा । पाडी पुढां दांतखिळी ॥ १५ ॥ देतां तुलसीमकरद नसू । वरता जावों नेदी श्वासू । मस्तक झाडी मानी त्रासू । रोगें बहुवसू व्यापिला ॥ १६ ॥ ऐसा रोग देखोनियां गाढा । वैद्य आचार्य धंडफुडा । कृपा पाहे याजकडा । तो रोकडा वांचवी ॥ १७ ॥ निधडो वैद्य तो सुबुद्धि । जीवु गेलिया मरों नेदी । जीवेवीर्ण वांचवी त्रिशुद्धी । अगाध सिद्धि तयाची ॥ १८ ॥ शुद्धभाग्येंकरुनि जाण । तो करी कृपाकूर्मावलोकन । तेंचि रोगियां अमृतपान । होय सावधान तत्काळ ॥ १९ ॥ एवं जालिया सावधान । रोगी आपणिया आपण । नित्यानित्याचे पाचन । करी सेवन साक्षेपें ॥ २० ॥ तेंगें न फिटेचि जीर्णज्वरू । न तुटे क्षयाचा मंहामारू । हें देखोनिया वैद्यसद्गुरू । रसोपचारू मांडिला ॥ २१ ॥ तेणे अक्षरेंरस अर्धमात्रा । दाखविताच क्षयाचा धारा । मोडूनियां शरीरा । पूर्वपरपरा अक्षय केले ॥ २२ ॥ दारुण चुकवावया कुपथ्य । वैराग्य राखण ठेविले नित्य । लावुनि अनुसंधानाचे पथ्य । निर्दाळिला तेथ भवरोगू ॥ २३ ॥ रोगी उपचारिल्यावरी । प्रवळ क्षुधा खवळे भारी । चित्तचितेच्या लाह्या करी । क्षणामा-झारी खादल्या ॥ २४ ॥ काळे गोरे चतुर्वर्णचणे । आश्रमेंसीं भाजिले फुटाणे । अहं सोहं-गुळेंसीं तेणे । निःशेष खाणे तत्काळ ॥ २५ ॥ फळामित्तापेंसीं आशा । वाडें भरलीं होतीं खसखसा । तेंही खादलीं घसघसां । न लगतां घांस गिळियेलीं ॥ २६ ॥ गूळ साखरेचा पडिपाडू । खादले कर्माकर्माचे लाडू । खातां न हणणे गोड कडू । लागला झोडूं स्वडच्छा ॥ २७ ॥ ब्रह्मोहमस्मीचीं गोमटीं । पक्वानें देखिलीं दिठी । तींही खाऊनि उठाउठी । माये-पाठीं लागला ॥ २८ ॥ ते धाकेंधोंकेंचि निमाली । मिथ्यात्वे नासोनि गेली । स्वानंदें पुष्टि जाली । झाडी केली भवरोगा ॥ २९ ॥ ऐसा सद्गुरू वैद्य गाढा । जेणे उपचारोनि केलों निधडों । शरण रिघावे तुजपुढा । तंव चहूंकडां तूंचि तूं ॥ ३० ॥ तुजवेगळें आपणियातें । देखोनि शरण यावें तूतें । तव मीतूपण हारपले 'थितें । कैसेनि तूतें भजावे ॥ ३१ ॥ ज्याच्या सुटल्या जीवेंग्रंथी । जाले आत्मराम निश्चिती । तेही अहेतुक भक्ति करिती । प्राप्ताची स्थिति हे जाणा ॥ ३२ ॥ गुरुभजनापरते सुख । मोक्ष मानिती तेही मूर्ख । मोक्ष गुरुचरणींचे रंक । विरळा लोक हें जाणती ॥ ३३ ॥ आहां सद्गुरुहृष्टी परम योग्य ।

१ जोर २ व्याधी उपदण्यासाठी-पाळविण्याकरिता ३ तपकीर किंवा तुळशीच्या रमासारखें नाकात ओढण्याचें किंवा घालण्याचें औषध ४ सरसाऊन, ५ मोठा हुसार, ६ जीवदशा घालवून मृत्यूच्या ताऱ्यात देत नाही देहदत्तगुद्धीची जीव-दशा ती सद्गुरुपेने मिथ्या झाली हणजे जन्ममरणापासून सुटतो ७ कृपारूप कासवीचें पाहणें कासवी रथीन आपल्या पिलाचें सगोपन करिते ८ मतिपालट, भ्रमनिरास ९ काळजीपूर्वक १० महापूर ११ मी ब्रह्म आहे, मी देह नव्हें, असा अनुभव अर्धमात्रेच्या टिकाणीं सद्गुरूनें दाखविताच देहबुद्धिरूपी क्षय नाहीसा होऊन मला जन्ममरण नाही, व अनादि अक्षय मी आहे, असें प्रचीतीस येतें त्रिगुणाच्या तीन मात्रा ही गुणमयी माया अविद्या अर्धमात्रा ही मूळ माया किंवा विद्या ही सर्वसाक्षिणी तृतीयावस्था हिचे टिकाणां द्वैत आहे अर्धमात्रा ओळखून विद्वन्मथें शिरकाव झाला हणजे पूर्ण अद्वैत आहे १२ अत्याहत आत्मानात्मचिंतनाचें. १३ सोह अनुभवानें अहं देही-असुक वर्णाचा व असुक आश्रमाचा-हें िशेष जातें १४ ब्रह्माहमसि हा मूळ मायेतील अनुभव तो घेऊन वरच्या पायरीवर गेला हणजे भाया नाहीशी झाली १५ मीतीनेच १६ पाहता न दिसे नाही झाली. १७ आरोग्ययुक्त. १८ असरेलें. १९ मी जीव आहे ही कल्पना निमाली

आह्वां सद्गुरुकृपा सदा श्लोघ्य । गुरुसेवें आह्मी सभाग्य । परम योग्य गुरुस्तवनें ॥ ३४ ॥
 सद्गुरुचें नाममात्र । तेंचि आह्वां वेदशास्त्र । सकळ मंत्रांवरिष्ठ मंत्र । नाम सर्वत्र गुरुचें
 ॥ ३५ ॥ सद्गुरुचें तीर्थमात्र । सकळ तीर्थां करी पवित्र । गुरुचरण तें आमूचें क्षेत्र । वृत्ति
 स्वतंत्र ते आह्वां ॥ ३६ ॥ तू पुरे पुरे ह्मणसी स्तवन । परी वर्णितां तुझे उदार गुण ।
 अतृप्त सर्वथा नुठी मन । तुझी आण वाहातसे ॥ ३७ ॥ तुझे गुण वर्णावया तत्त्वता । मी
 प्रवर्तलों श्रीभागवता । त्वा मज लाविले भक्तिपंथा । निजकथाकीर्तनीं ॥ ३८ ॥ जय जय
 सद्गुरु जनार्दना । भवैगजपंचानना । एकाकी शरण आलों जाणा । तुझ्या श्रीचरणा पावलो
 ॥ ३९ ॥ पावलों शास्त्र श्रीभागवत । अवधारा तेथींचा मयितार्थ । उद्धवासी श्रीकृष्णनाथ ।
 परम परमार्थ सांगे ॥ ४० ॥ यदुभवधूतसंवादेसीं । लक्षणोक्त चोविसा गुहंसी । परिमोनिया
 उद्धवासी । भावना ब्रह्मंसीं लिगटली ॥ ४१ ॥ ब्रह्म सर्वगत सत्य होये । मज सवाह्य कोदले
 आहे । तेंही माझें मज ठाडकें नोहे । कोण उपाये करावे ॥ ४२ ॥ ऐसी उद्धवाची
 चिंता । कळों सरली कृष्णनाथा । तोचि उपावो सर्वथा । होय सांगता अविरोधें ॥ ४३ ॥

श्रीभागवानुवाच-मयोदितेष्ववहित स्वधर्मेषु मदाश्रय । वर्णाश्रमकुलाचारमकामात्मा समाचरेत् ॥ १ ॥

पूर्वीं वेदरूपें वर्णाश्रम । मीचि बोलिलों स्वधर्म । पंचरात्रादि वैष्णवधर्म । हें उपास-
 नाधर्मं गृह्य माझें ॥ ४४ ॥ जो वर्ण जो आश्रम । तेणेचि ते करावे स्वधर्म । आचरता
 परधर्म । दुःख परम पाविजे ॥ ४५ ॥ उद्धवा येथ जाण । कर्ता पाहिजे सावधान । ते
 सावधानतेचे लक्षण । अतिविचक्षण जाणती ॥ ४६ ॥ कर्म चतुर्विध येथ । नित्य आणि
 नैमित्त । काम्य आणि प्रायश्चित्त । जाण निश्चित विभाग ॥ ४७ ॥ येथ कर्म आचार
 निश्चितीं । सावधान राखावी वृत्ती । आचरावयाची व्युत्पत्ती । विचित्र स्थिती सांगेन
 ॥ ४८ ॥ नित्य आणि नैमित्तिक । हें कर्म जाण आवश्यक । साडोनिया फलामिलाख ।
 विधिप्रमुख आचरावे ॥ ४९ ॥ नित्यकर्म अधिक वाढे । तें नैमित्ताचे आग चढे । काम्य
 उचंचळले विपयचाडे । तेंचि पडे निपिद्धी ॥ ५० ॥ फलामिलापेंविण । नित्य नैमित्तिक
 जाण । करावे गा कृष्णार्पण । अपिंती खूण जाणोनी ॥ ५१ ॥ काम्य कर्म आवश्यक ।
 त्याजावें गा निःशेष । जेवी का धमिलें धर्मक । परंतोनि लोक न पाहती ॥ ५२ ॥ समूळ
 कामनेतें दंडावे । तेंचि काम्य कर्म साडावें । येन्हीं कर्मत्यागु न सभवे । कामना जीवे
 राखता ॥ ५३ ॥ अतरीं अनिवार कामना । चाह्य विरक्ती दावी जना । ते सविद्या प्रि-
 वना । त्यागु विचक्षणा तो नव्हे ॥ ५४ ॥ कामाचेनि अधिक मर्दे । कर्म निपजती
 निपिद्धें । समूळ कामनेचेनि छेदें । सर्व निपिद्धें सावळती ॥ ५५ ॥ अथवा देखताचि
 निपिद्ध दिठीं । जो हरिनामें गर्जत उठी । निपिद्ध पळे वारा वार्दी । प्रायश्चित्तकोटी हरि-
 नामें ॥ ५६ ॥ जेथ हरिनामाचे उर्मळे । तेथ निपिद्ध तत्काळ जळे । निपिद्ध अभक्ता
 आदळे । भक्तांजवळें ते न ये ॥ ५७ ॥ काम्यनिपिद्धाची कथा । भक्तासी नांतळे सर्वथा ।
 भगवंतु रक्षी निजभक्ता । दोषु तत्त्वतां त्या नाहीं ॥ ५८ ॥ नामें प्रायश्चित्ताच्या कोटी ।

१ पूज्य २ सत्काररूपी हत्ती नाहींसा करणाऱ्या मिढा ३ भावना ब्रह्माला सोपविली, ब्रह्मरूप घाली ४ तारदपचारात
 नांवाचा ५ श्रावते, चतुर ६ शकेक प्रकाराने ७ अर्पण करणाऱ्या एण पुढ ६५-७३ आंवांत सांगितली आहे
 ८ ओकारी ९ तैसैं देख त्याजावे, १० सहज, साहाय्या, ११ प्रेमातिरेकाचे ~~कारण~~ १२ शिवत नाहीं
 ए भा २९

हे म्या सांगीतली गुह्य गोठी । प्रकट न करावी सृष्टी । गुप्त पोटीं राखावी ॥ ५९ ॥
 काम्यनिपिद्धाचे त्याग । तुज म्यां सांगीतले सांग । नित्यनैमित्तविभाग । तोही विनियोग
 परियेसीं ॥ ६० ॥ मंदर्पणे आवश्यक । करावें नित्यनैमित्तिक । तेंचि चित्ताचें शोधक ।
 साधन मुख्य परमार्थी ॥ ६१ ॥ एक ह्याणती स्वधर्म निर्फळ । वर्म नेणतीच ते वरळ ।
 स्वधर्में होय जन्म सफळ । परमार्थफळ स्वधर्मा ॥ ६२ ॥ किडोळ झाडावया दृष्टीं । रज
 देऊनि पाठीपोटीं । सुवर्ण घालितां पुटीं । झळकत उठी निजतेजें ॥ ६३ ॥ तैसा मज
 अपिंतां स्वधर्म । त्याचें सफळ होय निजकर्म । ऐसे नेणोनिया निजवर्म । कर्मभ्रम कर्मठा
 ॥ ६४ ॥ मज अंर्णिती हातेवटी । अवघड वाटेळ जगजेठी । ज्यासी माझी आवडी मोठी ।
 त्याची दृष्टी मदर्पण ॥ ६५ ॥ कृष्णां निश्चळ ज्याचें मन । त्याचे कर्म तितुकें कृष्णार्पण ।
 त्यासी न अपिंतांही जाण । सहजें मदर्पण होतसे ॥ ६६ ॥ जो रयीं निश्चळ होऊनियां
 वैसे । तो न चळतांही चालतु दिसे । जाण स्वकर्म त्याचें तैसे । अनायासे मज अपे
 ॥ ६७ ॥ यापरी होऊनि अंकामात्मा । सुखें आचरावे स्वधर्मा । तेणें साडूनि रजतमा ।
 सत्वे पुरुषोत्तमा पावती ॥ ६८ ॥ वर्णाश्रमसमुद्भवा । मूळ आश्रयो मी वोळखावा । कुळ-
 कर्मनिजस्वभावा । उपासावा मी एकू ॥ ६९ ॥ वर्णासी आश्रयो मी प्रसिद्ध । जे जन्मले
 मुखवाहूरूपाद । आश्रमा आश्रयो मी विशद । गर्जती वेद ये अर्थी ॥ ७० ॥ देवो देवी
 कुळाचार । याचें वस्तीचे मी घर । एवं मी सर्वाधार । हा कर्मीं विचार देखावा ॥ ७१ ॥
 गुज परियेसीं उद्धवा । कर्माध्यक्षु मी जाणावा । कर्मीं मीचि अभिलापावा । क्रियेनि
 धरावा मी एकू ॥ ७२ ॥ एवं कर्माआदिमध्यअर्ती । मी अविनाशु धरिता चित्ती । तीं
 कर्मेचि निष्कर्म होती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ७३ ॥

अन्वीक्षेत विशुद्धात्मा देहिना विषयात्मनाम् । गुणेषु तत्त्वध्यानेन सर्वारम्भविपर्ययम् ॥ २ ॥

यापरी स्वधर्में जाण । ज्याचें विशुद्ध अतःकरण । ते विपर्यी उदासीन । हें वोळखण
 तयांचें ॥ ७४ ॥ तयासी विषयाची आस्था । नाहीं नाहीं गा सर्वथा । परी सर्वार्थविपरी-
 तता । विपर्ययसक्तता देख ती ॥ ७५ ॥ भरलीं मृगजळाची तळी । तेणे न पिकती साळी
 केळी । तैसी विषयबुद्धी जवळी । स्वसुखफळीं फळेना ॥ ७६ ॥ पाहें पा विषयासक्त ।
 कर्मारंभीं सकल्प करित । आयुःकामार्थ क्षेमार्थ । धनधान्यार्थसमृद्धी ॥ ७७ ॥ या हेतू
 कर्म आरभित । ते स्वकर्म नव्हे निश्चित । स्वधर्ममिपें मनोरथ । उपासित सर्वदा ॥ ७८ ॥
 वैलाची कांस दुहितां । शिपीभरी दूध न ये हाता । तेवीं मनोरथ उपासिता । न लभे
 सर्वथा निजसुख ॥ ७९ ॥ कर्मचि तें नव्हे । केल्याही सिद्धी न पवे । ते विर्ववाहुल्यें
 नाश पावे । विघ्न सभवे देवांचें ॥ ८० ॥ विषयसेवनीं आहे सुख । या बुद्धीं शिर्षाशिणोनि
 मूर्ख । पावले परम दुःखें दुःख । मुख्य याज्ञिक घालूनी ॥ ८१ ॥ वेदत्रयी जाणूनि चपळ ।

१ प्रकार २ ईश्वरार्पणबुद्धीनें ३ निर्मळ करणारें ४ बळवडे, भाट ५ खोटे, लटकें ६ सोनें साफ करण्याची पट्ट,
 खागी ७ पैसा ८ कर्मभ्रम ९ अर्पण करण्याचा प्रकार १० कामनारहित, निष्काम ११ "ब्राह्मणोऽस्य मुपमासीद्ब्राह्म
 राजन्यं कृत । ऊरु तदस्य यदैदय पञ्चा शत्रो अजायत" अशी श्रुतीच आहे १२ इच्छा, लपटता १३ विषयासक्त
 पुरुष सदे कर्म विपरीत हेतूने पाहतात १४ आयुष्य धीर्ष होण्यासाठीं, कल्याणासाठीं व धार्मान्यसमृद्धीसाठीं मी हें कर्म
 करितों, असा लोक कर्मारंभींच सकल्प करितात या हेतूनीं केलेलें कर्म तें स्वकर्म नव्हे १५ लोक बहुधा स्वधर्माच्या
 निमित्तानें आपल्या मनोरथाचीच उपासना करतात १६ पुष्कळ विज्ञाच्या योगानें, १७ परम कष्ट करून,

यज्ञकर्मी अतिकुशल । वांछितां स्वर्गादिक फळ । पतन केवल अधोमुखें ॥ ८२ ॥ ऐसेनि विवेकें निपुणदृष्टी । जो स्वर्गुं नेघे तृणासाठी । वैराग्य लागे त्यापाठी । उठाउठी घर रिघे ॥ ८३ ॥ तो वैराग्याचे माहेर । विश्रांतीचें विसवते घर । तो नररूपें साचार । विवेकु साकार पै झाला ॥ ८४ ॥ ऐसेनि विवेकें विवेकदृष्टी । स्वर्गादि विषय मिथ्या सृष्टी । ते मिथ्यात्वाची गोठी । ऐक जगजेठी उद्धवा ॥ ८५ ॥

सुख विषयालोको ध्यायतो वा मनोरथ । नानात्मकत्वाद्भिः फलकृत्वा भेदात्मधीर्गुणैः ॥ ३ ॥

स्वप्न आणि मनोरथ । मनोमात्रं विलसित । ते निद्रितासी सत्य पदार्थ । मिथ्या होत जागृती ॥ ८६ ॥ तैसें कामनेचेनि उल्लासे । इंद्रियाचेनि सौरसे । उभय भोगपिसे । नायिले वसे बुद्धीसी ॥ ८७ ॥ शिपी शिपपणे असे । धनलोभ्या रूपं भासे । तेवीं विषयाचेनि अमिलापें । भेदपिसे नसतेंचि ॥ ८८ ॥ स्वर्मी देखिले आत्ममरण । जागृती मिथ्या ह्याणे आपण । तैसा स्वरूपीं जागा जाल्या जाण । जन्ममरण त्या नाही ॥ ८९ ॥ जघवरी भेदाची भेदसिद्धी । तंववरी जन्ममरण वाधी । भेदु मिथ्या जालिया त्रिशुद्धी । अंभेदीं वाधी ते नाही ॥ ९० ॥ तो भेदू कैसेनि तुटे । निजस्वरूप कैसेनि भेटे । ते अर्थीं साधन गोमटे । ऐक चौखेंटें विभागें ॥ ९१ ॥

निवृत्त कर्म सेवेत प्रवृत्त मत्परस्त्वजेत् । जिज्ञासाया सप्रवृत्तो नाद्रियेत्कर्मचोदनाम् ॥ ४ ॥

चित्तीं वासनाचे मळ । तेणें भेदु भासे सवळ । तो नाशावया चित्तमळ । कर्म निर्मळ सेवावें ॥ ९२ ॥ मार्गां सागीतले निश्चित । जें का नित्यनैमित्त्य । तेंचि कर्म गा निवृत्त । सार्धकीं प्रस्तुत सेवावे ॥ ९३ ॥ जो प्रवर्तला माझ्या भजनीं । तेणें काम्य साडावें निपं-दूनी । हें मागा सागीतले विवर्चूनी । कामना मनीं न धरावी ॥ ९४ ॥ धरोनि मदर्पणाचें वळ । नित्य आचरता निर्मळ । चित्ताचे चैत्यमळ । जाती तत्काळ नासोनी ॥ ९५ ॥ कृपीवळू करी शेतासी । यथार्थ द्रव्य दे राज्यासी । तो न भी ग्रामकंटकासी । तेवीं कृष्णापर्णसीं होतसे ॥ ९६ ॥ जाल्या चित्तमळक्षाळणें । नित्यविवेकुं उपजे तेणें । इहा-मुत्रा लाता हाणे । अनित्य त्यजणे वैराग्यें ॥ ९७ ॥ एवं वैराग्य झालिया अढळ । तेणें सत्व होय प्रवळ । तेव्हा मज जाणावया केवळ । वृत्ति निर्मळ ते काळीं ॥ ९८ ॥ करितां माझी चित्ता । कामक्रोध नाठवती चित्ता । थोर लागली माझी अवस्थेया । न राहे सर्वथा अणुभरी ॥ ९९ ॥ हो का ऐशिये अवस्थेसी । कर्मक्रिया नावडे ज्यासी । तेणें सन्यासूनि सर्व कर्मांसी । ब्रह्मज्ञानासी रिघावें ॥ १०० ॥ श्रवण मनन करिता । कर्मांसी जालिया विगुणता । बाधक नव्हे माझ्या भक्ता । कर्मकिंकरता त्या नाही ॥ १ ॥ स्वधर्म केलिया फळ काये । चित्ताचा मळमात्र जाये । भक्तु भजने निर्मळ आहे । वाधू न लाहे स्वकर्म

१ तुण देऊन स्वग घेऊ इच्छिन नाही, क्षणने तुणपेक्षा स्वर्गाची किंमत कमी मानतो २ स्वास्थ्याच ३ जगसाग्या ४ केवळ मनाच्या योगानें भासलेले ५ आसर्क्यामुळे ६ नसलेले, उटक ७ सत्ये ८ द्वैताच वेद ९ जीव व ईश्वर यांमधील भेदाची १० अद्वैत झाल्यावर-स्वरूपाकार झाल्यावर-जन्ममरणाची याथा नाही, अंभेदबुद्धि ते नाही ११ उल्लेख १२ साधकां १३ निरालम १४ सष्ट करून १५ चवळपणा १६ शेतवरी १७ गाथाने कुटाळ, भामटे, ठक १८ कामना सोडा कम करावें, तेणेंकरून चित्त शुद्ध होतें, य नंतर वैराग्य उपजतें वैराग्याला सत्वबुद्धि होते य वृत्ति निर्मळ झाली क्षणजे ईश्वररूप जाणव्याची पात्रता येते १९ उल्लेखा, आद्यस्था २० धवण मनन करीत क्षाततां नित्य कर्म राहिलें क्षणत कर्म राहिल्याचा दोष माझ्या भक्ताला लागत नाही २१ कर्माच दाख

॥ २ ॥ एवं कर्माची चोर्दना । मद्भक्तासी नाहीं जाणा । करितां श्रवणकीर्तना । कर्मबंधना नातळती ॥ ३ ॥ ऐशिया जिज्ञासावस्थेसी । कर्मबाधा नाहीं त्यासी । मुख्य तात्पर्य ब्रह्मज्ञानासी । हेंचि उद्भवासी सांगतु ॥ ४ ॥

यमानभीक्षण सेवेत नियमान्मत्पर क्वचित् । मदभिज्ञ गुरु शान्तमुपासीत मदाम्कम् ॥ ५ ॥

होआवया वृत्तीचा उपरम । अहिंसासत्यादि धर्म । आचरावे अविश्रम । बाह्य नेम अविरोधें ॥ ५ ॥ आचरतां अहिंसासत्यादिकांसी । तंव तंव दशा उजळे कैसी । अति-प्रीति गुरुभक्तीसी । अहर्निशी गुरु चिंती ॥ ६ ॥ सद्गुरूवीण ब्रह्मज्ञान । सर्वथा नव्हे नव्हे जाण । हें उपनिपदर्थें प्रमाण । परम निर्वाण सांगीतले ॥ ७ ॥ डोळां देखणाचि आहे । त्यासी सूर्य नव्हतां साद्ये । सिद्ध पदार्थ देखों न लाहे । स्वध राहे अधारीं ॥ ८ ॥ नाव तारी हे साचार । माजीं वैसले थोर थोर । परी तौरकेंवीण परपार । समर्थ नर न पावती ॥ ९ ॥ पर्जन्यें भूमी मर्दवा आली । वीजें कणिंग असे भरली । परी जातेन पेरणी नाहीं केली । तंव पिकाची बोली पोचट ॥ ११० ॥ रत्न सापडले अवचितें । परी खरें खोटें सशय तेथें । रत्नपारखी करी मोलातें । अतियत्न त्यातें मग करिती ॥ ११ ॥ तैसे निजस्वरूप आइतें । श्रद्धा सद्गुरूचेनि हाते । खरें करुनिया ज्ञाते । निजसुखातें पावले ॥ १२ ॥ साधावया निजज्ञान । करितां सद्गुरूचें सेवन । निवाले सत सज्जन । आनंदघन सद्गुरू ॥ १३ ॥ ह्याणसी साधने केलीं अनेक । तैसे सद्गुरूही साधन एक । ह्याणतां मुमुक्षू जाला मूर्ख । निजात्मसुख बुडाले ॥ १४ ॥ सद्गुरू केला तो साधन । त्याहूनि परतें साध्य आन । ह्याणता आली नागवण । नागवला जाण सर्वस्वे ॥ १५ ॥ जो चित्सुखें सदा सपन्न । चिद्रूपें ज्यासी समाधान । तो चिन्मात्राहोनि भिन्न । नव्हे जाण सर्वथा ॥ १६ ॥ लवण सागरी रिघाले । तेव्हांचि तें समुद्र जालें । दीपें वणवया आलिंगिले । वणवाचि झाले ते तेज ॥ १७ ॥ एवं चिद्रूपाचें ज्यासी ज्ञान । तो चिद्रूपचि सत्य सपूर्ण । गुरु ब्रह्म अभिन्न जाण । ये अर्थां प्रमाण उपनिपद ॥ १८ ॥ हो का घृताची पुतळी । नव्हता घृतपणावेगळी । घृतरूपें रूपा आली । तैसी मूर्ती जाली सद्गुरूची ॥ १९ ॥ तो चित्सुखाचा पुतळा । कीं सच्चिदानदाचा सोहळा । प्रत्यक्ष देखावया डोळां । धरी लीलाविग्रह ॥ १२० ॥ त्याची होआवया भेटी । पाहिजेती भाग्याचिया कोटी । हेळणोवरी दिसे दिठी । तैसी गोठी त्या नाहीं ॥ २१ ॥ सद्गुरू जेउती वांस पाहे । तेउती सुखाची दृष्टि होये । तो ह्याणे तेथ राहे । महाबोधु लाहे स्वानदें ॥ २२ ॥ त्या सद्गुरूचे देखिल्या पाये । ताहानभूक तत्काळ जाये । कल्पना उठोचि न लाहे । निजसुख आहे गुरुचरणीं ॥ २३ ॥ त्या सद्गुरूचें लक्षण । सागतां शब्दु थोटांवे जाण । जो सनातर्तन ब्रह्म पूर्ण । उपाखूंण त्या नाहीं ॥ २४ ॥ तन्ही स्फुरली एक स्फूर्ती । त्यासी सर्वाथीं दिसे शाती । शातीवेगळी उपपत्ती । प्रमाण निश्चिती रिघेना ॥ २५ ॥ शांति तेचि समाधान । शांति तेचि ब्रह्मज्ञान । शांति

१ प्रेरणा २ सांपडत नाहींत ३ शांति, सोप ४ अहिंसा, सत्य, वगैरे यम अविश्रम (नित्य) पाळवे, व बाह्यनेम (नियम) ईश्वरनिष्ठेला विरोध न येईल अशा रीतीनें पाळवे ५ नाविक, कर्णधार, खावांचूल ६ ओलीचिप ७ कणगी, धान्य साठविण्याची मोठी बुरगी टोपली ८ फोल, व्यर्थ ९ त्या रत्नासाठी १० सद्गुरूचे ठिकाणीं श्रद्धा ठेऊन त्या सद्गुरूकून खरें करून ह्याणजे अनुभव घेऊन ११ बाहुली, मूर्ती १२ लालेसाठी देह १३ सहज, जाता जाता, मोठी पुण्याई पाहिजे असें नाहीं १४ चाट १५ लटक्या पडतो, दुर्बल ठरतो १६ अनाद्यतन परमधम १७ अमुक धूण असें सांगता येत नाहीं १८ मुक्ति

तेचि ब्रह्म पूर्ण । सत्य जाण उद्धवा ॥ २६ ॥ ऐसी सद्गुरूची स्थिती । एकोनि शिष्याच्या चिर्ती । वाढली अतिप्रीती । गुरुभक्तीलागोनी ॥ २७ ॥ चालागी गुरुगवेषणा । उंसतु घेवों नेदी अतःकरणा । अष्टौ प्रहर विचक्षणा । गुरुलक्षणा लक्षितू ॥ २८ ॥ कै तो स्वामी देखेन ऐसा । कै हा माझा फिटेल फांसा । कै उपरेंमु होईल मानसा । सद्गुरुपिसा तो झाला ॥ २९ ॥ आयुष्य वेचतां उठाउठी । अझूनि नव्हे सद्गुरूसी भेटी । जाल्या मनुष्य-देहासी तुटी । सर्वस्व शेवटीं बुडेल ॥ ३० ॥ ऐकतां गुरूचे नाव । मनापुढे घेत धाव । ते गोठीसीच देत खेंवें । येवढी हांव जयाची ॥ ३१ ॥ सद्गुरु प्रत्यक्ष न भेटतां । मनेंचि पूजी गुरुनाथा । परमादरें पूजा करितां । प्रेम तत्त्वता न सडे ॥ ३२ ॥ सद्गुरु भेदावयाकारणे । हिंडे तीर्थें तपोवने । गुरु न विसवे मने । नित्यविधीने आचरतां ॥ ३३ ॥ सद्गुरु-प्राप्तीचिया काजा । लहानथोरांची करी पूजा । अत्यादरें मानी द्विजा । गुरु मज माझा भेटावा ॥ ३४ ॥ अंस्त्रलाचिया परी । गुरुनामाचा जप करी । गुरूवाचोनि निरंतरीं । चिंता न करी अंनाची ॥ ३५ ॥ आसर्नीं भोजनीं शयनीं । गुरूतें न विसवे मनीं । जागृतीं आणि स्वप्नीं । निदिध्यासनीं गुरु केला ॥ ३६ ॥ गुरुस्मरण करितां देख । स्मरणें विसरे तहानभूक । विसरला देहगेहसुख । सदा समुख परमार्था ॥ ३७ ॥ ऐमी सद्गुरूची आवडी । ज्याची आस्था बंदोवढी । त्यासी गुरुरूपें तातडी । भेटी रोकडी मी देता ॥ ३८ ॥ जब जंव आस्था अधिक । तंव तंव भेटीची जैवलिक । साधनामार्जी हें साधन मुख्य । आस्थाचि एक विशेष ॥ ३९ ॥ करिता वरिष्ठसाधनकोडी । बोधांची जोडेना कवडी । सद्गुरुभजनाची अर्ध घडी । जोडी कोडी बोधाच्या ॥ ४० ॥ सद्गुरुभजनीं लौंगनेणें । मोक्ष येऊनि पायां लागे । गुरुभक्त तोही नेघे । चरणरंगें रगला ॥ ४१ ॥ श्रीगुरुचरणाची गोडी । विसरवी मोक्षसुखाच्या कोडी । गुरुभजनीं जया अंनावडी । ते सर्सारवांदवडों पडियेले ॥ ४२ ॥ छेदावया ससारबंधन । करावे सद्गुरुसेवन । सद्गुरुसेवा तें माझें भजन । गुरु आह्मा मित्रभायो नाहीं ॥ ४३ ॥ गुरुभक्ताची श्रद्धा गाढी । आणि गुरुभजनाची गोडी । ते सांगीतली आवडी । प्रत्यक्ष उघडी करूनी ॥ ४४ ॥ सहज प्रसंगें येणें । शिष्याचींही लक्षणें । सागेन तुजकारणें । कृष्ण ह्मणे उद्धवा ॥ ४५ ॥

अमानमासरो दक्षो निर्ममो दृढसौहृद । असत्परोऽर्धंजिज्ञासुरनस्युरमोघवाच ॥ ६ ॥

मान देखोनि सहसा । शिष्य सांकडीं लागे कैसा । जेवीं गळीं लागला मासा । चरफडी तैसा सन्मानें ॥ ४६ ॥ नावें ऐकोनि वागुलातें । बाळ सांडूं पाहे प्राणाते । तेवीं ऐकताचि सन्मानातें । भयें प्राणातें सांकडें ॥ ४७ ॥ प्रचंडवाते जेवीं केळी । समूळ कापे चळचळी । का लहरींच्या कळोळीं । कापे जळीं रविचिंब ॥ ४८ ॥ सन्मानू 'तेणें पोडें । दृष्टीं वेसोनि नावडे । महत्त्वं थोर सांकडें । अगाकडे येवों नेदी ॥ ४९ ॥ आदरें घेता सन्मान । दृढ होईल देहाभिमान । साडोनि मानामिमान । हीनदीन होऊनि असे ॥ ५० ॥

१ गुरु शोधण्याची उत्सठा २ विसावा ३ मना ४ पात्रा वुडेल ५ सातता ६ सद्गुरूसाठीं पेशा ७ मिठी, आत्मिगन ८ भावरेत नाहीं, न स्तटे ९ आस्त्रलाप्रमाणें एकसारखा 'गुरुप्रसुद' करित अस्ततो १० दुसऱ्याची ११ एकाप्रतिनात १२ अधिकाधिक सादणारी १३ निरुदवणा १४ 'अहमात्मा' ह्या ज्ञानाची, अनुभवाची १५ उजवतीं १६ पाहणेवनाच्या प्रेमानें १७ कडाळा. १८ साराच्या बदिघालें १९ संकटांत पडों, धकोचो २० सोसाव्याच्या पापापानें २१ स्त्रावप्रमाणें

समूळ नामरूप जाये । मज कोणी देखों न लाहे । ऐसी दशा जेणें होये । ते ते उपाये करीतसे ॥ ५१ ॥ लौकिक देखोनि उद्वेगू । देहगेहांचा उद्वेगू । एकलेपर्णी अतिचांगू । न धरी सगू द्वैताचा ॥ ५२ ॥ मज कोणी न देखावें । मज कोणी न वोळखावे । मज कोणी न लाजावे । ऐसे जीवे वांछितू ॥ ५३ ॥ मान देखोनियां दिठी । लपे देहूपेक्षेच्या पोटी । जेवां चोर लागलिया पाठी । लपे सकटी धनवंतू ॥ ५४ ॥ मी एकु लौकिकीं आहे । ऐसे कोणा ठावे नोहे । ऐशी ऐशी दशा पाहे । मानु न साहे यालागीं ॥ ५५ ॥ सांडावया अहंममता । मानू न पाहे सर्वथा । लौकिकीं सन्मानू घेतां । दृढ अहंता होईल ॥ ५६ ॥ ज्यांचे पोटी दृढ अभिमान । ते सदा वांछिती सन्मान । जो सांडूं रिघे अभिमान । तो मानापमान न पाहे ॥ ५७ ॥ जेणें घेतला सन्मान । त्यासी नेधवे अपमान । तेथ सहजें आला देहाभिमान । यालागीं सन्मान नावडे ॥ ५८ ॥ सन्मानु घ्यावया तत्त्वतां । ज्ञातेपण मिरवी ज्ञाता । ते सर्धी वसे ममता । अर्थस्वार्थांचेनि लोभें ॥ ५९ ॥ एवं नापेक्षी सन्मान । हें प्रथम शिष्याचें लक्षण । आता निर्मत्सरत्व सपूर्ण । तें सुलक्षण परियेसीं ॥ १६० ॥ सज्ञानामाजी वैर । ज्ञातृत्वाचाचि मत्सर । तेथे देहाभिमाने केले घर । अतिदुस्तर जीवासी ॥ ६१ ॥ ज्ञानाभिमानाची गोष्टी । वेचूनि तपाचिया कोटी । दुजी करीत होता सृष्टी । अभिमान पोटी ज्ञानाचा ॥ ६२ ॥ ज्ञानाभिमानु दुर्वासासी । व्यर्थ शापिले अवरीपासी । म्यां सोशिले गर्भवासासी । ज्ञानाभिमानासी भिऊनी ॥ ६३ ॥ ज्ञानाभिमानु ब्रह्मयासी । नेले गोपालवत्सांसी । मज होणें पडिले त्या वेपांसी । ज्ञानाभिमानासी भिऊनी ॥ ६४ ॥ उद्धवा ज्ञानाभिमान । सर्वा अभिमानांमाजीं कठिण । वसिष्ठ विश्वामित्र जाण । ज्ञानाभिमानें भांडती ॥ ६५ ॥ एवं ज्ञानाभिमानाभेण । म्यां घेतलें गोवळपण । मज मूर्ख ह्याणती याज्ञिक ब्राह्मण । त्यांसी ज्ञानाभिमान कर्माचा ॥ ६६ ॥ मुख्य माझीच हे ऐशी दशा । तेथें इतराचा पांडू कायसा । ज्ञानाभिमानाचा दृढ फांसा । नुंगवे सहसा ज्ञात्यांसी ॥ ६७ ॥ ज्ञानाभिमानाची जाती कैशी । उभा न ठाके मूर्खापार्शी । वैर लावी सज्ञानासी । समत्सरेसीं वर्तवी ॥ ६८ ॥ एवं निर्मत्सर होणे ज्यासी । तेणे साडावे ज्ञानाभिमानासी । येरवीं तो ज्ञातयासी । समत्सरेसी नांदची ॥ ६९ ॥ ऐक मत्सराची सामग्री । देहीं देहाभिमान दृढ करी । तोही ज्ञातेपणाचें वळ धरी । लोभ माझारीं अर्थस्वार्थें ॥ १७० ॥ इतुकी सामग्री जेथें होये । तोचि समत्सर ह्मेपु चाहे । शुद्ध शिष्य हें न साहे । त्यागोनि जाये मत्सरू ॥ ७१ ॥ मत्सराची जाती कैशी । अवश्य वसे ज्ञात्यापार्शीं । मत्सरू थोर पंडिताशीं । यावज्जन्मेंसी न सडिती ॥ ७२ ॥ पंडित भेटती समत्सर । लंघण भजन अतिनम्र । वोळती अतिमधुर । समत्सर छळणोर्त्ती ॥ ७३ ॥ मत्सरें पंडित येती क्रोधा । अंसदारोपणें करिती निंदा । एवढी मत्सराची चाधा । नातळे कदा

१ ज्या ठिकाणीं मूळसद् नामरूप नाही नामरूपात्मक अविद्या, तिचे मूळ जी मूळमामा किंवा पिता या दोन्ही जेथें नाहीत असें स्थान ब्रह्मपद, त्या ठिकाणीं द्वैताचा उेश नाही २ कटाळ ३ जेथें देहाला किंमत नाही अशा मनाच्या स्थितीत ४ सन्मान सोसत नाही ५ साहे ६ पेनवत नाही ७ मत्सराचा अभाव ८ भिक्षुपास कठिण ९ ज्ञानाचा अभिमान सर्वे अभिमानात अत्यंत दुजय आहे, ह नायांनीं पुढील ओंव्यांत उत्कृष्ट प्रकारें वर्णिले आहे १० ज्ञानाभिमानाच्या भयान ११ गवळपाचा वेप, गवळपाच्या पोटी जन्म १२ प्रतिष्ठा, किंमत १३ उकळता येत नाही. १४ शान्तियासी १५ स्थिति, लक्षण १६ लक्षणें, सुति करणें, धर्गरे १७ एकमेकांवर राठे आरोप करून

सच्छिष्यु ॥ ७४ ॥ मत्सरू ज्ञात्यातें न सोडी । मा इतर काइसीं वापुडीं । सच्छिष्यद्वेषाची गोष्टी सोडी । मत्सरू तोडी सर्वस्वे ॥ ७५ ॥ मत्सर सांडून तच्चता । शिष्यें रहावे सर्वथा । निर्मत्सरतेची कथा । ऐक आता सांगेन ॥ ७६ ॥ पुढून स्वार्थु नेता । द्वेष उपजां नेदी चित्ता । भूतीं भगवंतू भाविता । द्वेषु सर्वथा येवों नेदी ॥ ७७ ॥ निंदेचिया वाग्वार्णा । दारुण विंधिल्या दुर्जनीं । द्वेषु उपजां नेदी मनीं । हित मानी निदेचें ॥ ७८ ॥ जेणे जेणे निजनिदा केली । तो तो मानी हित माउली । पापमळाची क्षाळणा झाली । शुद्ध केली माझी वृत्ति ॥ ७९ ॥ ऐसऐशिया विवंचना । द्वेषु आतळों नेदी मना । निर्मत्सरता ते हे जाणा । दुसरी लक्षणा शिष्याची ॥ १८० ॥ यावरी जे दक्षता । तेही तुज सागो आता । शिष्याची प्रगल्भता । निजिस्वार्थालागोनी ॥ ८१ ॥ उगवल्या सावधानभास्करा । नाशी निद्रेतद्रेच्या अधारा । होय धारणेचा दिवसु खरा । धृतीच्या दुपारा वर्ततु ॥ ८२ ॥ त्या दिवसाचेनि लवलाहें । शंभदमादि समुदायें । भक्तिपथें चालताहे । मार्गीं न राहे क्षणभरी ॥ ८३ ॥ तेथ उचलता पाउलीं । निर्जोधाची पंहे ठांकिली । जेथ पाथिकाची निवाली । तृपा हरली तृष्णेची ॥ ८४ ॥ तेथ निजग्रामीचे भेटले । सोहसागाती एकवटले । तेथुनि सुकण्या मुकले । नीट लागले निजपथीं ॥ ८५ ॥ ऐकें वापा विचक्षणा । आळस विलंबू नातळे मना । त्या नाच 'दक्षता' जाणा । तिसरी लक्षणा शिष्याची ॥ ८६ ॥ जुनाट सर्ग्रहो सवे होता । ते सर्व साडिली ममता । साडिल्याची 'सती मागुता । न करी सर्वथा निजयोधें ॥ ८७ ॥ देहीं दृढ धराची अहंता । तेणे देहसवधाची ममता । देहाभिमानु नातळे चित्ता । गेली ममता न लगता ॥ ८८ ॥ देह नश्वरत्वे देखिला । विष्टामूत्राचा मोर्दळा । यालागीं अहंकारू गेला । सोहं लागला दृढभावो ॥ ८९ ॥ दृढ वाढवून सोहंता । तेणे साडविली अहममता । हे चौथी गा अवस्था । जाण तच्चतां शिष्यासीं ॥ ९० ॥ गुरु माता गुरु पिता । गुरु गणगोत तच्चता । गुरु बंधू सुहृदता । निजस्वार्था शिष्याच्या ॥ ९१ ॥ गुरुपरिचर्या नित्यकर्म । गुरुसेवा हाचि स्वधर्म । गुरु तोचि आत्माराम । सुहृदसंभ्रम सद्गुरूसी ॥ ९२ ॥ ऐसे सद्गुरूसी सुहृदपण । असावे शिष्यासी सपूर्ण । हें पाचवे गा लक्षण । सत्य जाण उद्धवा ॥ ९३ ॥ चंचळत्वे चळु चित्ता । येवों नेदीच सर्वथा । निजीं निजरूपनिश्चळता । साधीं सर्वथा सर्वस्वें ॥ ९४ ॥ जन्ही चंचळ झालें अंग । चित्त

१ प्राणिमात्रामयें २ भूतमात्राच्या ठिकाणीं हरि पाहण्याचा अभ्यास कर लागला कीं मत्सर-द्वेष-हा जवळच येत नाही ३ बाण मारल्यास, टोंचल्यास ४ सच्छता ५ स्वर्वावाला ६ गुरुन सांगितलेल्या अभ्यासाचे ठिकाणीं तत्परता ७ प्रीवता, दक्षता आपल हित साधून घेण्याची योग्यता, स्वहितापिपथीं जागरूकता ८ एकप्रमत्तारूपी स्वार्था उदय होऊन निद्रातत्रा जातात ९ अन्नासापासून मनाला द्याऊ न देणें ही धारणा मनाची एकप्रता स्वर्ग कनिवल्यामुळें धारणा हाच दिवस मनाची व्यमता होताक्षणी धारणा दळते १० धैर्याला दुपार झडलें याचे कारण दुपारीं स्वर्ग लोपत नाही धैर्य झगजे निधय, तो दृढ असला झगजे मनाचा व्यमता होत नाही आणि कदाचित् झाली कीं तो निधय मनाला लेंचून आणतो ११ शंभदमादि सहा साधनांनीं युक्त पुरुष अशी धारणा टिकवू लागला झगजे सरूपबोध होतो १२ स्वरूपबोध होताक्षणीं देहोह हा भ्रम दूर होऊन सोह हा अनुभव येतो नंतर याट बुद्ध्याची मीति राहत नाही त्रिगुणाचे पलीकडे गेल्यानंतर जन्ममरणापासून मुक्त झाला सोह हा अनुभव त्रिगुणापलीकडचा आहे १३ पाणपोईं जवळ शाली-लागली १४ निजातंतुपा १५ शुद्ध प्रज्ञाशानी सोवती १६ याट बुद्ध्याच्या मीतीला १७ आतळों नेदी मना १८ प्राक्तन कर्मांचा साठा-संचित १९ दुःख, क्षिति. २० गाठों २१ शुद्धज्ञा २२ प्रेमोत्साह २३ चळ, चळ्यळ

गुरुचरणीं निश्चल चांग । अंगीं वाजतां लगवंग । वृत्ति अभंग गुरुचरणीं ॥ ९५ ॥ शरीर
वर्ततां व्यापारां । ज्याचे हृदयीं नाहीं त्वरा । गुरुचरणीं धरिला थारा । हा शिष्यु खरा
परमार्थीं ॥ ९६ ॥ ज्यासी हृदयीं चंचळता । तो शिष्य नव्हे निजस्वार्था । ज्याचे अंतरीं
निश्चळता । तोचि परमार्था साधकू ॥ ९७ ॥ ऐसी साधूनि निश्चळता । ज्यासी निजस्वार्थीं
जिज्ञासुता । तोचि क्षणार्थे परमार्था । पावे तत्त्वतां गुरुवाक्यें ॥ ९८ ॥ जैसा दीपुं दीपें
लाविला । लावितांचि तत्समान झाला । तैसा निश्चैयेंसी गुरु भेटला । तो तत्काळ झाला
तद्रूप ॥ ९९ ॥ एवं अतरी जे निश्चळपण । तें शिष्याचें श्रेष्ठ लक्षण । तो सहावा गा गुण
जाण । तेणे निर्दलण पडिकारां ॥ २०० ॥ पडिकार देहावरी । शिष्यु देहबुद्धी हातीं न
धरी । यालागीं मावळिजे विकारी । गुरुवाक्यें करीं वर्ततां ॥ १ ॥ ऐसी साध्य करुनि
निश्चळता । साधूं रिघे जो परमार्था । धरोनियां अर्थजिज्ञासुता । होये भजता गुरुचरणीं
॥ २ ॥ ज्यासी अर्थजिज्ञासा नाही । तो भजेना गुरुच्या ठायीं । जरी भजेल कंहीर्बहीं ।
तरी स्वार्थे पाहीं विपयाच्या ॥ ३ ॥ सांडोनियां विपयस्वार्था । इत्थंभूत जाणावया अर्था ।
जो भजे परमार्था । 'जिज्ञासुता' त्या नांव ॥ ४ ॥ ऐसी धरोनि जिज्ञासुता । चढती आवडी
परमार्था । आंराणुक नाही चित्ता । निजस्वार्थाचेनि लोभें ॥ ५ ॥ अतिप्रीती परमार्था ।
चढती वाढती आस्था । हे सातवी लक्षणता । जाण तत्त्वतां शिष्याची ॥ ६ ॥ हे सातवी
लक्षणा । परमार्थाचे अंगवणा । पावली असे जाणा । जिज्ञासुपणाचेनि नेटें ॥ ७ ॥ गुरु
बहुतांची साउली । शिष्यवर्गाची माउली । तेथ असूया जेणे केली । त्याची बुडाली निज-
प्राप्ती ॥ ८ ॥ यालागीं जो जो गुरुचा अंकिंतुं । तो तो गुरुत्वेचि मानितु । असूया नाठवे
मनांतु । अतिविनीतु सर्वासी ॥ ९ ॥ गुरुबंधु कनिष्ठ दीन । त्याच्या ठायीं उत्तम गुण ।
जाणोनि न मनी आपण । असदारोपण तेथे करी ॥ २१० ॥ पुढिलाचा उत्तम गुण ।
त्यासी मिथ्या लावुनि दूषण । लटिकें ह्मणे त्याचें ज्ञान । 'असूया' जाण त्या नांव ॥ ११ ॥
प्रत्यक्ष भेटल्या वर्णां गुण । नम्र होवोनि वंदी चरण । सवेचि मार्गें करी छळण । 'असूया'
सपूर्ण या नाव ॥ १२ ॥ सच्छिष्यु ये अर्थी निर्मळ । हों नेदी असूयेचा विटाळ । उत्तम-
मध्यमप्राकृतमेळ । वंदी परी छळ करूं नेणे ॥ १३ ॥ गुरुने शिकविली वस्तुसमता । तेथ
निरतर ठेवुनि चित्ता । समभावे वंदी समस्ता । छळूं सर्वथा तो नेणे ॥ १४ ॥ चापरी गा
उद्धवा । छळूं नेणे कोणा जीवा । हा अनसूयु ह्मणावा । गुण आठवा शिष्याचा ॥ १५ ॥
हे अष्टौमहामणिर्माळी । अखंड ज्याच्या हृदयकमळी । तो पावे सद्गुरुजवळी । नेवी
नेव्हाळी भेटीची ॥ १६ ॥ यावरी नववे लक्षण । तें जाण नवविधान । सत्यधूत सभापण ।
वाग्बिंबलापन सांडूनी ॥ १७ ॥ सद्गुरुप्रति जाण । मृदु विनीत करी प्रश्न । सत्याचें सत्य
ते गुरुवचन । मानी जाण निजभावें ॥ १८ ॥ युक्ति वाढवून उदंड । नाना मते अंकाड-

१ विशेष करणारे-शांति ढळविणारे-प्रसंग अगावर कोसळले असता २ जाणण्याची इच्छा ३ निश्चळ. ४ देहासुद्धें
५ देह मी आह अशा बुद्धीला स्पर्श करीत नाहीं देहबुद्धि सोडून आत्मबुद्धि करतो ६ उग्र व्हावें ७ अर्थ जाणायाची
इच्छा. ८ कधीतरी. ९ पूर्ण १० समाधान, संतोष ११ अंगवण ह्मणजे सामर्थ्य १२ मत्सर १३ दास, एकनिष्ठ भक्त
१४ मानीत नाहीं ओळखीत नाहीं १५ खोटाआरोप १६ उत्तम, मध्यम व प्राकृत याच्या समुदायाला १७ परब्रह्मवस्तुचें
समन्व, वस्तु सर्वत्र ओतप्रोत भरल्यासुद्धें द्वितीयत्व नाहीं ही भावना १८ आठ महामण्याची माळ १९ नवीनपण
२० खरें व पवित्र २१ बहवड २२ यादनिवादाचे प्रकार २३ पुष्कळ. २४ आरबाबोरड.

तांड । साह्य संचरुनि पांखांड । गर्जत तोंड महावादें ॥ १९ ॥ साधका वाधका युक्ती- ।
 मार्जी सचरुनि छळणोक्ती । आपुली मिरवावी युक्ती । हें नाहीं चित्तीं शिष्याचे ॥ २० ॥
 सद्गुरुपुढे अतिजल्प । करणे तेंचि महापाप । हें जाणूनि साडी वृथालाप । मिथ्या जल्प
 बोलेना ॥ २१ ॥ शिष्याचें घोलणे कैसे । वाचा परिपक्व अमृत जैसे । बोल घोळले प्रेम-
 रसें । प्रश्न पुसे एकांती ॥ २२ ॥ मिथ्यावादाची अपक्व फळे । तुरटें तिखटें तोडाळें ।
 सदैवें झडलीं पूर्वकाळें । बोले प्रांजळें परिपक्व ॥ २३ ॥ बोलो नेणे छळ छद्म । स्पशो नेणे
 परवर्म । बोलीं नुपजवी अधर्म । मनोधर्मक्षोभक ॥ २४ ॥ व्यर्थ न करी आशका ।
 निंदेलागीं तो मुका । झंकवूं नेणे लोकां । वाळा मूर्खा पंडितां ॥ २५ ॥ बोलो नेणे
 अतिकर्कश । करूं नेणे उपहास । बोलामाजी न धरी आस । बोले नैराश्य धैराग्य ॥ २६ ॥
 बोलीं बोलूं नेणे धाडू । छळणोक्ती नव्हे शूद्र । बहु बोलता मानी विदू । मौननिष्ठ
 होऊनि राहे ॥ २७ ॥ वाद विवाद अतिवाद । नावडे कोणाचा संवाद । न करी बोलाचा
 विनोद । लौकिक शब्द न बोले ॥ २८ ॥ वैक्रोक्ति नाहीं जाण । बोलीं न बोले विद्वान् ।
 करूं नेणे प्रतीकरण । मिथ्या वचन न बोले ॥ २९ ॥ पोटीं कार्य नाहीं करणे । हो हो
 ह्याणवूनि झंकविणे । हेंही नाहीं तथा बोलणे । सदा पठणे हरिनाम ॥ ३० ॥ पश्चिम-
 द्वारीचें कवाड । सदा वारेनि करी खडखड । तैशी न करी वडवड । वृथा तोंड पिटीना
 ॥ ३१ ॥ करिता शब्दब्रह्मसयाद्गु । युक्तिवाचें विद्वाना क्रोधु । अनिवार देखोनि वाधु ।
 न बोले शब्दु शाब्दिक ॥ ३२ ॥ न मिरवी शब्दज्ञान । न दाखवी आत्ममौन । न धरी
 वधनाभिमान । सदा स्मरण गुरुचें ॥ ३३ ॥ बोले नुपजवी उद्वेगें । बोलावया न करी
 उद्योग । बोलीं नुठवी महावेग । अनुद्वेग बोलणे ॥ ३४ ॥ सत्य आणि अतिमधुर ।
 आह्वकता आल्हादकर । सर्वांसी हितत्वे साचार । बोले संनागर हरिकथा ॥ ३५ ॥
 प्रार्थूनिया सद्गुरूसी । बहु बोलणें नाहीं त्यासी । पुसणे एकांक्षरासी । निजसुखासी
 सेधावया ॥ ३६ ॥ एवं शिष्याचीं नव लक्षणे । नवखड पृथ्वीची आभरणे । निजकूपेनं
 नारायणें । भक्ताकारणे दीधलीं ॥ ३७ ॥ हे नवरत्नमाळा गोमटी । जो घाली सद्गुरूच्या
 कंठी । तो वैसे सायुज्याच्या पटी । उठाउठीं तत्काळ ॥ ३८ ॥ या नवरत्नाचे पदक ।
 ज्या शिष्याचे हृदयीं देख । तो सद्गुरूचा आवश्यक । विश्वासिक सर्वांरीं ॥ ३९ ॥ या
 नवरत्नाची अभिन्न गांठी । जो सद्गुरूसी आणी भेटी । तो स्वराज्याच्या मुकुटी । झळकत
 उठी महामणी ॥ ४० ॥ उद्धवा येथें आशका धरिसी । नादता स्त्रीपुत्रधनधान्येसीं ।
 निर्ममता शिष्यासी । कैसेनि त्यासी उपजवी ॥ ४१ ॥

१ मत, करपना २ वाचावपणा ३ अल्प ४ शब्द प्रेमरसात घोळले ५ गोव्या वादाची ६ वृथा फळें ७ दाढ-
 केलें, कठीण ८ वपट ९ दुसऱ्याच्या मनोवृत्ति छुव्ध करणासारख्या अधर्माच्या गोष्टी १० फसविण्याला ११ धाना
 नसणें १२ उठीच-अधीचें-बोलण प्रजळ नव्हे असें अधर्मीन कोरळें लावव ह्यानेश्वरी अध्याय १३ मध्ये 'अहिंसा'
 शब्दावर टीका करिताना हानरायांनी 'वाचिणी अहिंसा' कशी असते तें सांगितल आहे ती प्रसंग येथे वाचकांनीं
 प्यानात आणवा वाणीन कोणते दोष सोडावेत त तथ सांगितल आहे ते हे -पिरोधवाद, प्राणितापदाळ, उपहास,
 छळ, वर्मस्पर्श, धापुवेग (कोरळें लावव) विद्वान (वपट), आसा, शका, न प्रतारण (फसवेली) हे दोष ठारून
 जहूर असल्याम बोलवे, पण त वसें - "तसे साव आणि मवाळ । मितळे आणि रत्ताळ । घाद जैसे कपोळ । अमृताचे "

१३ वाचडें बोलणें १४ वपट १५ फसविणें १६ अपानवायू १७ शाब्दिक ब्रह्मवाद १८ पीडव, शब्दवाद
 माजवीत नाहीं १९ सताप २० गोड, चांगली २१ ॐ या २२ वरें, बळगार २३ माय

जायापत्यगृहक्षेत्रस्वजनद्रविणादिषु । उदासीन सम पश्यन् सर्वंप्वर्धमिवाऽऽत्मन ॥ ७ ॥

येविखीं सादर ऐक । शिष्य निरसावया निजदुःख । पावावया आत्मसुख । साधी विवेकसाधने ॥ ४२ ॥ विचारितां आत्मसुख । सर्व देहीं समान देख । विजातीय स्त्रीपुरुपवेप । सुखविशेष तेथ नाहीं ॥ ४३ ॥ पाहें पां स्त्रीपुरुपदेही । आत्मा आत्मी हें तंव नाहीं । आत्मसुख आपुल्या ठायी । असे पाहीं स्वतःसिद्ध ॥ ४४ ॥ सुखाचिलार्गीं सर्वथा । झोंवती प्रपंचपदार्था । ज्यासी गुरुवाक्यें आले हाता । अद्वैतता निजसुख ॥ ४५ ॥ एकपणीं निजात्मसुख । हाता आले नित्य निर्दोस । आता द्वैत वाछी तो अतिमूर्ख । थितें^१ सुख नासावया ॥ ४६ ॥ प्रपंचामार्जीं असते सुख । तरी कां त्यजिते सनकादिक । द्वैत तितुकें केवळ दुःख । परम सुख अद्वैतीं ॥ ४७ ॥ हेंचि साधकीं साधूनि ज्ञान । स्त्री पुत्र स्वजन धन । त्यासी जाले उदासीन । अद्वैतीं मन लागले ॥ ४८ ॥ तेथ कोणाचें गृह क्षेत्र । कोण पुसे कैलत्र पुत्र । धनधान्यसमृद्धि विचित्र । माझें स्वतंत्र देह न ह्याणे ॥ ४९ ॥ ऐकें उद्धवा यापरी । माझे भक्त ससारीं । उदास जाले घरदारीं । तत्त्वविचारी लिंगटोनी ॥ २५० ॥ लिंगटोनिया गुरुचरणीं । केली प्रपंचाची झाडणी । मग अत्यादरें गुरुभजनीं । निजसुखदानी गुरुरावो ॥ ५१ ॥ गुरुसेवेसी अत्यादर । करितां न राहे आठौ प्रहर । ठेविले गुरुचरणीं अंतर । निरंतर निजभावे ॥ ५२ ॥ उद्धवा येथ आशका धरिसी । जे देहावेगळे कोणे वस्तूसी । देखोनि पावला निजसुखासी । विदेहत्वासी अनुभवू ॥ ५३ ॥ देही असोनि विदेहता । प्रपंची असोनि अद्वैतता । आली शिष्याच्या हाता । तेही कथा परियेसीं ॥ ५४ ॥

विलक्षण स्थूलसूक्ष्मादेहादात्मैक्षिता म्बद्ध । यथाभिर्वाक्यो दाह्यादाहकोऽन्य प्रकाशक ॥ ८ ॥

स्थूलसूक्ष्मदेहांहून । आत्मा तो सर्वदा भिन्न । तेणे वेगळेपणे जाण । करी वर्तन प्रपंचीं ॥ ५५ ॥ जीव उर्भय देहीं वर्तता । प्राणियांसी देहांतीतता । स्फुरत असे सर्वथा । तेचि तत्त्वता नेगती ॥ ५६ ॥ ह्याणे माझा डोळा दुःखो लागला । परी न ह्याणे मीचि दुखों आला । माझा पांथोचि मोडला । परी मी मोडला हें न ह्याणे ॥ ५७ ॥ यापरी देहीं वर्तता । प्रत्यक्ष सांगे देहातीतता । हे आपुली आपणा अवस्था । न कळे भ्रंता देहभ्रमें ॥ ५८ ॥ द्रष्टा दृश्य नव्हे सर्वथा । तें जड तो चेतविता । एवं आत्म्यासी विलक्षणता । जाण तत्त्वता या हेतू ॥ ५९ ॥ विलक्षणता दो प्रकारेसी । एक ते जाण द्रष्टेपणेसीं । दुसरी ते स्वप्रकारेसीं । देहद्वयासी विलक्षण ॥ २६० ॥ द्रष्टा दृश्याहूनि भिन्न । तरी तो जाला ह्याणसी मन । तें चैर्वाकमत जाण । मनपण त्या नाहीं ॥ ६१ ॥ अकरा इंद्रियामार्जीं जाण । मन तेंही एक करण । करणत्वे त्या जडपण । आत्मा नव्हे जाण या हेतू ॥ ६२ ॥ प्रपंची मनाची दक्षता । तें मनपणेचि नव्हे तत्त्वता । जेवी प्राणेंवीण नृपनाथा । न दिसे सर्वथा निजभाग्य ॥ ६३ ॥ शस्त्राचेनि एक घायें । छेदिले लोहार्गळेंसमुदाये । ते शस्त्राचे

१ शुद्ध २ असलेले ३ स्त्री ४ नाना प्रकारची ५ आत्मसुख देणारा ६ नाराय ७ चित्त, अत करण ८ देहाभिमानरहित ९ ऐक्य. १० स्थूल व सूक्ष्म या दोन देहात ११ देहाहून वेगळेपणा १२ पाय १३ प्रमिताथा १४ आत्मा द्रष्टा व देह दृश्य असे असून आत्मा देह वसा होरेल ? "आत्मा द्रष्टृत्वा सिद्धो देशो दृश्यतया स्थित । तयोर्देक्य प्रपद्यन्ति किमज्ञानमत परम् ॥" अपरोक्षानुभूति १५ भिन्नता, भेद १६ भिन्न १७ नास्तिकाच मत १८ इन्द्रिय १९ चानुर्य २० लोखटाच्या अर्गाज

सामर्थ्य नोहे । वळ पाहे शूराचे ॥ ६४ ॥ लोहाचा लोहगोल । अग्निसर्गें जाला इंगळ ।
 धडधडा निघती ज्वाळ । तें नव्हे वळ लोहाचे ॥ ६५ ॥ त्या लोखंडाऐसे जड मन ।
 त्यासी चित्प्रभा प्रकाशून । प्रवृत्तीमार्जी प्रवर्तन । करावी जाण श्रेष्ठत्वे ॥ ६६ ॥ पांव्या-
 मार्जी रागज्ञान । केल्या अतिमधुर गायन । तो पांव्याचा नव्हे गुण । कळा जाण
 गात्याची ॥ ६७ ॥ तैसा मनाचा जो व्यापार । तो जाण पां परतंत्र । नव्हे त्याचा तो
 स्वतंत्र । जड विचार मनाचा ॥ ६८ ॥ सूर्याचेनि किरणसर्गें । सूर्यकार्तां अग्नि निघे ।
 तैसे आत्म्याचेनि प्रकाशयोगें । मन सैवेग वर्तत ॥ ६९ ॥ मन जडत्वे जड जाण । आत्मा
 स्वप्रकाशें प्रकाशघन । मन ते आत्म्याआधीन । आत्मा स्वाधीन आत्मत्वे ॥ ७० ॥
 प्रत्यक्ष ह्मणे माझें मन । परी मीचि मन न ह्मणे जाण । यालागीं मनाह्नि आत्मा मित्र ।
 वेगळेपणें साक्षित्वें ॥ ७१ ॥ देहद्वयाह्नि मित्र । दृढ साधूनि आत्मज्ञान । देहात्मबुद्धीचें
 छेदन । केलें जाण शिष्याचे ॥ ७२ ॥ यालागी देहात्मवादी । जे सत्य मानिती उपाधी ।
 ते मिथ्या केली त्रिशुद्धी । शुद्ध बुद्धि ते नव्हे ॥ ७३ ॥ मनावेगळा साधिला पाहा हो । तो
 तूं ह्मणसी पितामहो । तो देवांमध्यें श्रेष्ठ देवो । हाही सदेहो न धरावा ॥ ७४ ॥ हो का
 कल्पाचिये आंदी । ब्रह्म्यासी मौढ्य होते आधीं । करूं न शके संजनविधी । जड बुद्धि
 त्याची ॥ ७५ ॥ त्यासी करुनि सावधान । म्याचि प्रकाशिले निजज्ञान । तेव्हा तो जाला
 ज्ञानसंपन्न । सृष्टिसंजन करावया ॥ ७६ ॥ नाभिकमळी जन्मले केवळ । ब्रह्मा माझे
 पोटीचें वाळ । माझ्या दादावरी खेळे खेळ । आत्मा केवळ तो नव्हे ॥ ७७ ॥ जिमुका
 देवांचा समुदायो । तितुका प्रकाश्याचि पाहा हो । मी प्रकाशकु अनादि देवो । स्वप्रका-
 शस्वभावो आत्मा तो मी ॥ ७८ ॥ देहद्वय आणि मन । त्यांह्नि आत्मा विलक्षण ।
 हिरण्यगर्भाह्नि जाण । विलक्षणपण आत्म्याचे ॥ ७९ ॥ हिरण्यगर्भाचि परमात्मा । हेंही
 न घडे गा भक्तोत्तमा । मी हिरण्यगर्भाचाही आत्मा । माझी महिमा त्या कैची ॥ ८० ॥
 पवें हिरण्यगर्भउपासना । ते साधनरूपेंचि सेवना । परी केवळ आत्मपणा । न ये जाणा
 मायिकत्वे ॥ ८१ ॥ तेचि विलक्षणता । आणोनियां दृष्टाता । साधीतसे तत्त्वतां ।
 भक्ताच्या हाता चढे जेणे ॥ ८२ ॥ अग्नि काष्ठामार्जी रसे । परी तो काष्ठ होऊनि नसे ।
 मंधिल्या काष्ठी प्रकट दिसे । जाली उलहासे काष्ठतें ॥ ८३ ॥ तैसा आत्मा देही असे ।
 तो देहोचि होऊनि नसे । ब्रह्मज्ञाने जेव्हा प्रकाशे । जाली अनायासे देहभाव ॥ ८४ ॥
 असोनि एके ठायी जाण । दाह्याह्नि दाहक मित्र । तैसे प्रकाश्याह्नि जाण । भिन्नपण
 स्वप्रकाशा ॥ ८५ ॥ अग्निदृष्टाते निश्चित । आत्म्याचे निजतत्व । नित्यत्व आणि विभुत्व ।
 असे साधित निजबोधे ॥ ८६ ॥ काष्ठाचेनि योगें अग्नीसी । जन्मनिरोधु नामरूपासी ।
 पावे तैवी आत्मयासी । विकारता तैसी देहयोगें ॥ ८७ ॥

निरोधोत्पत्त्युद्दहनात्त्व ताहूतान्गुणात् । अ त प्रविष्ट आधस एव देहगुणात्पर ॥ ९ ॥

नाना काष्ठाच्या सयोगीं । काष्ठाचे गुण अग्नीच्या अंगीं । आले दिसती प्रत्यक्ष जर्गीं ।

१ काल भडन २ ज्ञानप्रभा ३ मुरळीत ४ विचारानें पाहता मन हें जड आहे ५ क्षपाव्या ६ देहाचाच आत्मा
 माणान्या बुद्धाचे ७ प्रारंभी ८ मूडता, मदता ९ सृष्टि उत्पन्न करण्याचे कार्य १० जगाची उत्पत्ति ११ पोटावरी
 १२ मजपासून प्रकाश मिळतो असा १३ तिराळा १४ ब्रह्मादींचा सूक्ष्म देह १५ तैवि १६ असे १७ घासल्यास
 १८ दहागाचा विषय १९ प्रकाश ह्मणजे प्रकाशित केली जाणारी वस्तु

अग्नि ते संगी अलिप्त ॥ ८८ ॥ काष्ठमथने अग्नि प्रकटला । त्या नांव ह्मणती उपजला । काष्ठाकारी आकारला । लहान थोर जाला तद्योगें ॥ ८९ ॥ अग्नि काष्ठविकारवशें । त्रिकोण वर्तुळ वक्र आभासे । काष्ठाचेनि निःशेष नागें । नाशला ऐसे मानिती ॥ ९० ॥ तैसा अज नित्य अव्ययो । त्यासी आकार-विकार-जन्म-लयो । हा देहादिसंबंधस्वभावो । मिथ्या पहा हो मानिती ॥ ९१ ॥ जें साधिले अग्निदृष्टांतें । तें उद्धवासी न मनेल चित्तें । यालागी निरूपण मागुतें । श्रीअनंते मांडिले ॥ ९२ ॥ उद्धवा तूं ऐसे ह्मणसी । मूळी सिद्धसंयोगू अग्निकाष्ठांसी । तो काष्ठधर्म लागला अग्नीसी । हें आह्मांसी मानले ॥ ९३ ॥ आत्मा नित्यशुद्ध अविकारी स्वांगें । जो गगनासी नातळे अंगें । त्यासी देहसंगू केवीं लागे । मग तद्योगें विकारी ॥ ९४ ॥ आत्म्यासी देहसंगु घडे । हें बोलणेंचि तंव कुंडें । ऐसें न घडतेंही जरी घडे । तरी तो सांपडे देहबुद्धी ॥ ९५ ॥ जो देहबुद्धीमार्जी आला । तो केवळ देहधारी जाला । पुढें केवी जाय त्यागू केला । ऐसा उपजला सदेहो ॥ ९६ ॥ कृष्ण ह्मणे उद्धवासी । ऐसी शंका ह्मणे धरिती । मन घालोनि मनाचे मानसीं । या अर्थासी परियेसी ॥ ९७ ॥ हें शब्दचानुर्यासाठीं । हाता न ये गा जगजेठी । हे माझ्या गुप्ताचीही गुप्त गोठी । तुजसाठीं बोलतां ॥ ९८ ॥

योऽसा गुणैर्विरचितो देहोऽय पुरपस हि । ससारस्रज्विबन्धोऽय पुलोऽविद्याधिदात्मन ॥ १० ॥

ऐकें पुरुष जो पुरुषोत्तम । ज्या आधीन मायागुणग्राम । ज्यासी ईश्वरू ऐसा नामधर्म । शास्त्रानुक्रम बोलती ॥ ९९ ॥ त्या ईश्वराची जे माया । ज्या उपजविले नाना कार्या । जीव ससारी करावया । भ्रमू वायां वाढविला ॥ ३०० ॥ तेथे चैतन्य जें प्रतिबिंबले । तेंचि जीवपणे वाच्य झाले । जेवी थिळरी चंद्रविव बुडाले । दिसे नाथिलें मूर्खासी ॥ १ ॥ त्या थिळरासी नातळत । चंद्रमा असे गगनीं अलिप्त । तैसा आत्मा अविद्यातीत । अविद्या नातळत प्रतिबिंबाला ॥ २ ॥ अहमिति प्रथमाध्यांसं । सूक्ष्म लिंगदेह मायावशे । नाना अनर्थ करी कैसे । वारसनासोरसे उपजले ॥ ३ ॥ जरी लिंगदेह जालें सवळ । विषयभोगा दृढ मूळ । तरी भोगूं नव्हे स्थूल । सूक्ष्म भूतगोळ स्थूळावला ॥ ४ ॥ स्थूळापासोनि स्थूल देहो । पांचभौतिक घडला पहा हो । एवं उभयदेहअभिप्रावो । जाला 'निर्वाहो या रीतीं ॥ ५ ॥ ऐसा उभय देहीं वर्ततां । दृढ लागली देहात्मता । तेणे वाढली अहंममता । मी कोण हें तत्त्वता विसरला ॥ ६ ॥ न कळे निजसुखाची गोडी । पडला विषयाचिये 'धीढी । पापपुण्याचिया जोडी 'कोडी । पडिली वेडी सुंवद्धा ॥ ७ ॥ देहाध्यासे देहधर्म । सत्य मानी वर्णाश्रम । मग आचरों लागे कर्म । फळसभ्रम चांछूनी ॥ ८ ॥ राजा चक्रवर्ती निजमंदिरीं । निजेला सुमंनशेजेवरी । तो स्वमी होऊनि भिकारी । अत्यजाघरीं अन्न मागे ॥ ९ ॥ तेथ कुंटका एकु यावया हाता । नीचासी ह्मणे राजा रे तूं तत्त्वतां । परी मी राजा हें नाठवे चित्ता । स्वमीं भिक्षुकता दृढ झाली ॥ ३१० ॥ तैसी विसरोनि निजात्मता । फळें मागे

१ उत्पन्न झाला २ आकारास, रूपास झाला ३ पटणार नाही ४ नित्यसिद्ध ५ सर्वांत नाही ६ खोटे, धाडटे ७ कदाचित् ८ शब्दचानुर्यं अस्तित्वात् ९ मायेचे सवळ गुण १० ईश्वरीतत्त्व ११ दयक्यात १२ छट्टिक, खोटे, १३ 'मी' वाच्या १४ अध्यास ह्मणजे तादात्म्य, आपल जें रूप नव्हे तें धारलेंप धाहे धाशी दृढ भावना. १५ वामनेच्या आसणीमुळे १६ व्यवस्था १७ भीषणा व माक्षेपणा १८ प्रवाहात १९ कोटी २० अज्ञानभावना. २१ पुण्याच्या घट्येवर २२ हुश्रा

देयां देवतां । मी देवांचा देवो तत्त्वतां । हें त्यासी सर्वथा नाठवे ॥ ११ ॥ त्या स्वप्नाचेनि अतिअध्यासे । राजा वोसणावे मी भिकारी ऐसे । ऐकोनि सेवकां येत हासे । राजा स्वप्नशे जल्पतू ॥ १२ ॥ येव गाढ मूढ अवस्थाघेरे । सर्गांग गडवडी निर्दसुरे । नागवे उघडें न स्मरे । निद्राभरें धोरला ॥ १३ ॥ त्यासी थापटी पुरोहितू । जागा होता होय विस्मितू । मग नागवेपणा आच्छादितू । सागो लाजतू भिक्षुकता ॥ १४ ॥ तेवीं अविद्या निद्रा उद्भटा । जल्पे मी देही मी करता । मी सपहु मी ज्ञाता मोठा । देहात्मनिष्ठा पडवडी ॥ १५ ॥ निदसुरपणाचे लाहें । कर्माकर्मांचे पसरी पाये । हिताहित कोण पाहे । देहमोहें मोहितू ॥ १६ ॥ तो गाढमूढ अवस्थेआतू । होता दीर्घसकल्पें लोळतू । लोभें अतिजल्पें जल्पतू । घोसणतू मी माझें ॥ १७ ॥ तेथें देवयोगें गडवडितू । अंबचटे गुरुचरणीं आदळतू । निकटता देखोनि कृपावतू । थापटितू निजवोधें ॥ १८ ॥ ब्रह्माहमस्मि ऐसी वाणी । एक वेळ पडली कार्नी । अविद्या निद्रा गेली पळोनी । तत्क्षणीं जांगिलला ॥ १९ ॥ जागताचि होय विस्मित । मी देह ह्मणता लाजत । देहकर्म देखे निदित । कर्मातीत ब्रह्म मी ॥ ३२० ॥ होआवया ससारबंधन । यासी अविद्याचि गा कारण । तिसी छेदावया जाण । खड्ग तीक्ष्ण ब्रह्मविद्या ॥ २१ ॥ अविद्या निरसी ब्रह्मज्ञान । ते अवश्य ब्रह्माहोनि भिन्न । मोडले ह्मणसी अद्वैतपण । ते नव्हे जाण सिद्धार्ता ॥ २२ ॥ प्रपंच अज्ञानें लैठा । ज्ञानअज्ञानाच्या सत्प्रवादा । फेडिजे काटेन काटा । मग खटपटा निमाल्या ॥ २३ ॥ अविद्या जीवबंधनी । ब्रह्मविद्या बंधच्छेदनी । या समूळ तुजलागुनी । सागीतल्या दोनी सविस्तर ॥ २४ ॥ तेचि ब्रह्मविद्या जाणा । कैसेनि प्राप्त होय आपणा । ते पूर्वपीठविबंधना । सावधमना परियेसीं ॥ २५ ॥

तस्माज्जिज्ञासयाऽऽश्मानमात्मस्य केचल परम् । सङ्गम्य निरसेवेतद्वस्तुशुद्धि यथाक्रमम् ॥ ११ ॥

उद्धवा याचिलार्गी नित्य । जिज्ञासें वैसवावे चित्त । वृत्तीसि विवेक उपजवित । सत्या-सत्यविभागें ॥ २६ ॥ तेथ असत्य तितुकी अविद्या । जिचेनि जीवासी परम वाधा । तिच्या समूळ करावया छेदा । सद्ब्रिद्या साधावी ॥ २७ ॥ सद्ब्रिद्या साधिलिया पाहीं । केवळ वस्तु ते दूरी नाहीं । असे आपुल्याचि ठायीं । येचि देहीं कूटस्थ ॥ २८ ॥ कार्यकारण-सर्घांत । त्यामार्जी वस्तु असे व्याप्त । व्यापूनिया अलिप्त । नित्यमुक्त स्वभावें ॥ २९ ॥ करुनि सद्ब्रिद्यासाधन । धरुनि आत्मानुसधान । देहद्वर्थाचे निरसन । साधकें जाण साधावे ॥ ३३० ॥ स्थूळ नश्वरत्वे मिथ्या ज्ञाले । सूक्ष्म वासनामय कल्पिले । ते कल्प-नेसी मिथ्यात्व आले । ब्रह्म उरले निर्विकल्प ॥ ३१ ॥ जैशा गगनीं नाना मेघपंक्ती । निजवळें हो त्या वर्षती । त्याचि शौरवियेचे अर्ता । हेंरपोनि जाती आकाशीं ॥ ३२ ॥ तैशी देहीं देहात्मवुद्धी । दृढ केली होती त्रिशुद्धी । तेचि विवेकाचिया प्रवोधी । नास्तिकसिद्धी पोंघली ॥ ३३ ॥ देह असद्भवाची पदवी । ब्रह्मविद्येच्या सद्भवाची । खद्योततेजाधी २४ विधी ।

१ गडवडतो २ क्षोपाङ्गपणांत ३ घेरिला ४ प्राप्तीन ५ अविद्यावळे घोरलाह्णे ६ अवस्तात ७ सामीप्य ८ 'मी ब्रह्म आहे' अशी ९ जागा झाला १० ब्रह्मज्ञान ११ निर्दोष निश्चय नाहीं १२ वलाह्य १३ जीवाला वांधून दापणारी १४ मुख्य, महत्त्वाचा विचार १५ तिसी १६ ब्रह्मविद्या १७ सर्घांत=अमुदाय १८ स्थूळ व सूक्ष्म या दोन देहापा निरास तो वसा करावयाचा ह् पुढील शोधीतच सांगितल आहे १९ शरभूच्या २० पित्तज्ञान २१ देह मी अशी शुद्धि २२ छोटी ठरली, उगळी २३ सद्भवाची २४ दिवा

सूर्यं देखावी कैसेनी ॥ ३४ ॥ दोर भासला होता विखार । त्याचा करितां निजनिर्धार ।
 हारपोनिया सर्पाकार । उरे दोर निजरूपें ॥ ३५ ॥ पाहतां विवेकाचेनि निवाडें ।
 दोराचें सर्पत्व जेवी उडे । तेवीं ब्रह्मसद्भावी रोकडें । देह नांतुडे सत्यत्वे ॥ ३६ ॥ नरदेह
 आश्रजन । ब्रह्मविद्या वाढली जाण । तें आपुले जन्मस्थान । देहनिर्दळण केवी करी
 ॥ ३७ ॥ उज्जवा तूं ऐसऐशी । आशंका झण्णीं धरिसी । ते अग्निउत्पत्तिदृष्टांतेंसी ।
 तुजपार्शी सागेन ॥ ३८ ॥

आचार्योऽग्निराद्य स्वादन्तेवास्त्युत्तरारणि । तस्सन्धान प्रपचन विद्यासन्धि मुखावह ॥ १० ॥

दों काष्ठांचिया र्थसर्णी । अग्नि काढिला मंथोनी । तो काष्ठ काष्ठ जाळूनी । अग्नि
 अग्निपर्णी प्रचळला ॥ ३९ ॥ तैसी ब्रह्मविद्या जाण । गुरुशिष्यसवादमंथन । त्या
 मंथनाचें निरूपण । सावधान परियेसी ॥ ३४० ॥ येथ आचार्य आद्य अरणी । शिष्य
 तो जाला उत्तरारणी । उपदेश तो मंथास्थानीं । सवादमंथनीं मंथावे ॥ ४१ ॥ ये मथनीं
 जरी आळसू केला । तरी ज्ञानाग्नीचा आंविर्भाव गेला । आपणिया आपण वंचला ।
 थिल्यां मुकला साधना ॥ ४२ ॥ धरिता आळसाची मांगी । येव्हडा अनर्थ वाजे अंगीं ।
 आठही प्रहर शिणताति योगी । या योगालागी साधावया ॥ ४३ ॥ निजस्वार्थालागी
 सावधान । गुरुवचनाचें अनुसंधान । अविश्रम करितां मंथन । ब्रह्मज्ञान तै प्रकटे ॥ ४४ ॥
 प्रकटले ब्रह्मज्ञान । उरो नेदी देहाचें भान । दृश्य द्रष्टा दर्शन । करी प्राशन तत्काळ
 ॥ ४५ ॥ कार्य कर्म आणि कर्ता । ज्ञान ज्ञेय आणि ज्ञाता । हें उरों नेदी सर्वथा ।
 निजात्मता निजबोधें ॥ ४६ ॥ निजबोधें ससारदुःख । निरसूनि दिधले निजमुख ।
 निजात्मसुखीं निःशेख । माथागुणदोख नासिले ॥ ४७ ॥

वैशारदी साश्रित्विशुद्धबुद्धिर्धुनोति माया गुणसप्रसूताम् ।

गुणाश्च सन्वह्य यदात्ममेतत्स्वय च शान्त्यस्यसमिधयाऽग्नि ॥ १३ ॥

नाशावया निजमाथागुण । शिष्य विशौरद बुद्धिनिपुण । दैवी सपदेचें अधिष्ठान । सद्गुणी
 सपन्न सर्वदा ॥ ४८ ॥ ऐसा मुमुक्षु अधिकारवतू । त्यासी शब्दपरनिष्णातू । गुरूनीं
 माथा ठेविला हातू । निजबोध प्राप्तू तत्काळें ॥ ४९ ॥ निजबोधीं वेसतां दृष्टी । गुणकार्य
 रिघे गुणाच्या पोटीं । तेव्हा गुणुचि गुणाते आटी । तमातें धोटी मध्यमू ॥ ३५० ॥ तम
 खाऊनि रजोगुण । अत्यत उन्मत्त जाला जाण । त्याचे देखोनि उन्मत्तपण । सत्वे सत्व-
 गुण खवळला ॥ ५१ ॥ जेव्हा खवळला सत्वगुण । त्यासी न साहे तुजेपण । रजोगुणाचें
 प्राशन । केले जाण तत्काळ ॥ ५२ ॥ केवळ सत्वाचा स्वभावो । तेणे निजसुखाचा अनु-
 भवो । क्षणक्षणां नीचें नचा पहा हो । अतिनेवलावो अनुभवी ॥ ५३ ॥ तेणे सुखानुभवे
 देखा । रजतमाच्या वीजकणिका । ज्या सृष्टिसृजनीं उन्मुखा । त्याही निःशेखा जाळिल्या
 ॥ ५४ ॥ तेव्हा गुण प्रसवती माया । शोधितें सत्वे आणिली लया । ते सत्ववृत्ति

१ सप २ रास निवाडा ३ निर्णयाने ४ सापडत नाही ५ कदाचित् ६ घपेगा ७ खालची ८ होमाग्नि उत्पन्न
 करण्याचें वाद्य ९ घरची अरणी १० उदय, प्रकट होणें ११ सन्या असलेल्या, मिथ्या १२ वाट, मार्ग १३ एकाच
 मनन १४ अस्तित् १५ चतुर १६ शुद्ध शब्द व पर क्षणजे परोक्ष ज्ञान आणि अपरोक्ष ज्ञान यात निष्णात असावा,
 अथवा तो शास्त्राची असून शकासमाधानादि करण्यातही समथ असावा १७ गिद्धन दारितो १८ रजोगुण १९ निल-
 २० शक्यत नवल २१ दृष्टि उत्पन्न करण्याच्या कामीं तम्पर असा. २२ शुद्ध

एकलिया । अद्वैततया उरलीसे ॥ ५५ ॥ तेव्हां 'ब्रह्माहमस्मि'-लक्षण । तेंही हों लागलें
 क्षीण । सोहंहंसाची वोळवण । ते सधीं जाण होतसे ॥ ५६ ॥ तेथ देहींचे गेलें देहपण ।
 जन्ममरणा आले मरण । विश्वाचें न दिसे भान । आनंदघन कोदला ॥ ५७ ॥ तेणे
 सुखस्वरूप जाली वृष्टी । आनंदमय जाली सृष्टी । परमानंदें चढली पुष्टी । स्वानंदें मिठी
 घातली ॥ ५८ ॥ त्या सुखाची मर्यादा । कासयाने नव्हे कदा । जेथ मीन पडिले वेदा ।
 वृत्ति तत्पदा पावली ॥ ५९ ॥ द्वैत सर्वथा नाही पुढें । यालागीं वृत्तीची वाढी मोडे ।
 तेव्हा तेही सुखस्वरूपीं वुडे । पुढें वाढे ते नाही ॥ ६० ॥ जैसा निरिधेन अग्नी । जाय
 निजतेजीं मिळनी । तैशी वृत्ति अद्वैतपर्णी । मिळे मिळणीं सुखरूपी ॥ ६१ ॥ गंगा सागरा
 मीनली । ते समुद्रचि होऊनि ठेली । का लगणजळा भेटी झाली । मिठी पडली जळवें
 ॥ ६२ ॥ दीर्घा दीपू एकवटला । मिळणीं एकुचि होऊनि ठेला । तैसा वृत्तीचा लयो
 जाला । निर्व्यंग पावला निजसुख ॥ ६३ ॥ तेव्हा आत्मा एकु अद्वैत । तेही ह्मणणें नाहीं
 तेथ । एव द्वैताद्वैतातीत । नित्य निश्चित निजात्मा ॥ ६४ ॥ तो ज्ञानस्वरूप स्वप्रकाश ।
 अविकारी अविनाश । अकर्ता अभोक्ता उद्रास । निरिंशेप निजरूप ॥ ६५ ॥ तो अदेही
 अगोत्र । अचक्षु अश्रोत्र । अमनस्क अमंत्र । मत्री मत्रार्थ जो का ॥ ६६ ॥ जो अज
 आद्य अप्रमेयो । अतर्क्य अलक्ष्य अव्ययो । नामरूपादि अभावो । भावनाभावो ते शून्य
 ॥ ६७ ॥ जो भोग्य भोगा नव्हे भोक्ता । जो कार्य कर्म नव्हे कर्ता । कर्ता अकर्ता या वार्ता ।
 जेथ सर्वथा निमाल्या ॥ ६८ ॥ जो अविनाशी अभग । जो शुद्ध बुद्ध असग । देहद्व-
 याचा सग । ज्याचें अंग स्पर्शना ॥ ६९ ॥ आत्म्यावेगळें तें अनित्य । हा पूर्वनिश्चय
 होता सत्य । आता बुडाले नित्यानित्य । संवराभरित निजात्मा ॥ ७० ॥ नेणपण
 निमालें सर्वथा । बुडाली जाणपणाची अवस्था । गुण-गुणि-गुणातीतता । हेही तत्त्वता
 तेथ नाहीं ॥ ७१ ॥ उद्धवा परमात्मा तो तत्त्वता । हा माझा निश्चयो सर्वथा । तोचि
 उपनिषदयें अर्थिता । निजात्मता प्रतिपाद्य ॥ ७२ ॥ येथ पावलिया वृत्ति । होय ससार-
 निवृत्ति । हाचि वेदातीं सिद्धातीं । निश्चयो निश्चिता केला असे ॥ ७३ ॥ येथुनि कार्यकर्म-
 कर्तव्यता । नि शेष खुटली सर्वथा । निर्जी निजरूप निजात्मता । जाण तत्त्वता पावल्या
 ॥ ७४ ॥ हे अद्वैतश्रुतिसुरवाडें । सद्गुरुकृपाउजियेडें । निर्वृत्ति निजात्मपदा चढे । भाग्य
 केव्हडें पाहें पा ॥ ७५ ॥ मी वंध देवादिदेवा । त्या माझाही निजजानटेना । परम
 कृपेनें उद्धवा । तुज म्या आधवा दीघला ॥ ७६ ॥ तुज होआवया निवृत्ती । हाचि
 अर्थु नानासमतीं । सागीतला परम प्रीतीं । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ७७ ॥ आता देहा-
 दिक जे असत । अतिनिधत्स कुंतिसत । तेथ आतळो नेदीं चित्त । होई अलिप्त परमार्थी
 ॥ ७८ ॥ हे तुज जाली अलभ्य प्राप्ती । परी यत्न करावा अतिनिगुतीं । येथ मतातरें
 छळ घेती । तेही उपपत्ती परियेतीं ॥ ७९ ॥

१ मीच त्रुण आहं धरी भावना झाल्यावर गोडह तो ईश्वर मी जाहें इत्यादि तत्त्वज्ञानाची भावगड उडते ० व्यापला
 ३ दान्दा ४ हाकउवाचूत ५ ऐक्य ६ परिपूर्ण ७ 'सवराभरित' हं 'सवाशाभ्यतरित' याचं अपभ्रष्ट रूप आहे हा
 शब्द याच रूपां ह्याच्या 'वाक्यवृत्ति' प्रयात आहे 'सुंदर रामाबाई' नवराभरित सर्वांजई हो ॥ (रामदासी पद)
 ८ विशद केला अरता ९ अद्वैतप्रतिपादक वेदवाक्याच्या सुटावर मननान १० सद्गुरुकृपा हाच सूर्ये व्याख्या प्रकाशानें
 ११ श्रुत्यतीतता १२ अनेक श्रुत्याधार संमतीला घेऊन. १३ खोटे १४ तिरस्काराम पात १५ फार सावधपणां

कर्टकट ते कार्ळी ॥ २५ ॥ जीवीं वासनेचा थोर हांवा । ह्मणे गेलों मेलों धांवा पावा ।
 *कोण निवारी मृत्युप्रभावा । उपावो तेव्हा चालेना ॥ २६ ॥ काळु मारोनि नोसडी ।
 यातना भोगवी गाढी । सवेचि गर्भवासीं पाडी । जेथ दुःखकोडी अनिवार ॥ २७ ॥
 मातेच्या जठरकुहरीं । विष्टामूत्रांच्या दाथरी । अधोमुख नवमासवरी । उकडी भारी
 जठराग्नी ॥ २८ ॥ विष्टालेपु चहुंकडे । नाकीं तोंडीं कृमी किडे । गर्भवासींचे कष्ट गाढे ।
 कोणापुढें सांगेळ ॥ २९ ॥ कट्टेम्ललवणमेळें । गर्भवतीचे पुरती डोहळे । त्वचेवीण
 गर्भाग पोळे । तेंणें दुःखें लोळे अतिदुःखी ॥४३०॥ ते गर्भोदरीची व्यथा । नेणती माता
 आणि पिता । तेथ नाहीं कोणी सोडविता । जीवींची व्यथा जीव जाणे ॥ ३१ ॥ ज्या
 ठायाची करूं नये गोठी । प्रकट दाऊं नये दिंठी । ते योनिद्वारे अतिसकटी । जन्म
 शेवटीं जीवासी ॥ ३२ ॥ जे नित्य मूत्राची न्हाणी । कीं नवया नरकाची खाणी । जे
 रजस्वलारुधिराची श्रेणी । जन्म तेथोनी पावती ॥ ३३ ॥ अपवित्र विटाळशीचें रुधिर ।
 तें गोठोनि जाले शरीर । निद्यद्वारे जन्मोनि नर । आह्मी पवित्र ह्मणविती ॥ ३४ ॥
 गर्भवासाह्मनि गाढें । दुःख कोण आहे पुढें । मतवादी वोले ते कुंडें । सुख नातुडे
 प्रवृत्ती ॥ ३५ ॥ एके जन्में जन्म न सरे । एके मरणे मरण नोसरे । कोटि कोटि जन्माचे
 फेरे । काळ योनिद्वारें करवितु ॥ ३६ ॥ पुढती जन्म पुढती मरण । अनिवार लागले
 जाण । प्रवृत्तीमार्जी सुख कोण । दुःख दारुण भोगवी ॥ ३७ ॥ जन्ममरणामांजिले
 संधी । आणिकही थोर दुःख वाधी । त्या दुःखाची दुःखसिद्धी । ऐक त्रिशुद्धी सांगेन
 ॥ ३८ ॥ धोंडीभेणे पळता थोर । आडवे नागवती चोर । तैसे जन्ममरणांचें अंतर ।
 पड्डिकार राखती ॥ ३९ ॥ पड्डिकारांच्या पतिव्रता । पड्डुमीं लागल्या जीविता । एवं
 प्रवृत्तीमार्जी परम व्यथा । सुख सर्वथा असेना ॥ ४४० ॥ कर्मवादियांच्या मतां । जीवू
 स्वतंत्र कर्मकर्ता । ह्मणती ते मिथ्या वार्ता । परतंत्रता प्रत्यक्ष ॥ ४१ ॥

अत्रापि कर्मणा कर्तुरस्वातन्त्र्य च लक्ष्यते । भोक्तुश्च दुःखसुखयो को न्वर्थो विवश भजेत् ॥१७॥

जीवासी असती स्वतंत्रता । तरी तो दुःखभोगू न भोगिता । सदा सुखीचि असता ।
 पापें न करिता अँळुमालु ॥ ४२ ॥ जीवू वापुडे सदा दीन । कर्म करुनि कर्माधीन । कर्म-
 फळादाता तो भिन्न । सुखदुःखें जाण तो भोगवी ॥ ४३ ॥ यालागी ईश्वराची सत्ता । तो कर्म-
 फळाचा दाता । जीवू सुखदुःखांचा भोक्ता । स्वतंत्रता त्या नाहीं ॥ ४४ ॥ ऐसे लक्षितां लक्षण ।
 जीवू तितका पराधीन । पराधीनपणे जाण । भोगी दारुण सुखदुःख ॥ ४५ ॥ मजलागी
 दुःख होआवें । ऐसे कोणी भौविना जीवे । न वाछितां दुःख पावे । येणे न सभवे स्वतंत्रता
 ॥ ४६ ॥ श्रुतिस्मृतीतें विचारितां । जीवासी नाही स्वतंत्रता । पराधीनपणे वर्तता । भोगी
 अँप्रार्थितां सुखदुःख ॥ ४७ ॥ वादी परिहार करिती । साग कर्म जे नेणती । ते ते जीव
 दुःखी होती । सुख पावती कर्मज्ञ ॥ ४८ ॥ जे सदाचार श्रोत्री । जे याज्ञिक अग्निहोत्री ।
 जे उभयलोकन्यापारी । साग करीत कर्माते ॥ ४९ ॥ जे अँविकळ अव्यंग । कर्म करू-

१ भलत कष्ट, सकट २ सोडीत नाही ३ उदररुपी दरीत किंवा शुद्ध ४ चिमव्यात ५ तिखट, आवट, खारट
 धांच्या ६ दष्टी ७ नव्या ८ परंपरा, ओघ ९ सोटे १० नाहीसं होत नाही ११ पुन्हा १२ मधल्या १३ सत्य
 १४ चोर गांढतीळ या शीतीनें १५ ऐश्यात १६ भोगवी १७ इच्छीत नाही. १८ न सांगता, इच्छा न करितां.
 १९ शंकाविरसन, उत्तर २० ज्याची इदिये तत्तरीत आहेत ते

नियां सांग । उभय लोकीं सुखभोग । कर्मयोग भोगिती ॥ ४५० ॥ कर्मी ज्याची योग्यता । तो सुखभोगाचा भोक्ता । हेंही न घडे गा सर्वथा । ऐक आता सागेन ॥ ५१ ॥

न देहिना सुख किंचिद्विघते विदुषामपि । तथा च दुःख मृदाना वृथाहकरण परम् ॥ १८ ॥

कर्मांचे जे तत्वतां ज्ञाते । तेही दुःखी देखां येथे । सुखी देखिजे मूर्खातें । जे कर्मातें नातळती ॥ ५२ ॥ चुकोनि यज्ञपुरुषा अच्युतातें । अग्निहोत्री करिती यागातें । ते स्वकर्मांचे त्याचें त्यातें । विपरीताचें फळतसे ॥ ५३ ॥ अग्नि तो तंव स्वरूप माझें । श्रुतिमंत्र ते तंव माझीं बीजे । आणि होमद्रव्य जें जे । तेंही माझें स्वरूप ॥ ५४ ॥ ऐशिया मज सर्वगतातें । नास्तिव्य देवोनि निजचित्तें । अनीश्वरवादी करिती यागातें । तोचि त्यातें वद्धक ॥ ५५ ॥ सुक् सुवा प्रणीतापात्र । मांडूं शिकले कर्मतत्र । मज निजात्मयाचें चुकले सूत्र । तेणेंचि अपवित्र तो यागू ॥ ५६ ॥ सकळ हें सर्वमूर्खीं । मज अपितसे यज्ञपुरुखीं । हें न मनिजे याज्ञिकीं । बुद्धी अल्प कीं संकाम ॥ ५७ ॥ मज न अपितां जें सुकृत । तेचि जाण दुःख दुरित । विषा नाच अमृत ह्मणत । तैमे सुकृत सकाम ॥ ५८ ॥ माते न पवतां जो स्वर्ग । तो जाणावा उपसर्ग । तेथींचा भोग तो महारोग । मूढ उद्योग याज्ञिकां ॥ ५९ ॥ कर्मी कर्म विगुण होत । तेथे स्मरावा मी अच्युत । नामें न्यून तें संपूर्ण होत । हें सामर्थ्य नामाचें ॥ ६० ॥ तो मी अंगें आपण । याज्ञिकां भागो गेलों अन्न । मज नेदितीच ते ब्राह्मण । कर्मठपण तें कर्माचें ॥ ६१ ॥ मज यज्ञपुरुषातें सांडून । करिती इंद्रादिकाचे भजन । ते इंद्रादिक मजअधीन । कर्मवैगुण्य हें त्यासी ॥ ६२ ॥ जे कर्म न करिती कृष्णार्पण । त्यांचे मळिण प्राक्तन । तेणें इहलोकीं दरिद्रता जाण । पडे विघ्न परलोकीं ॥ ६३ ॥ चुकूनिया निजमुख । सर्वांगी खिरीसाकरेचा देख । लेपू देतां न वचे भूक । अधिक दुःख तेणे होय ॥ ६४ ॥ तैसे मज चुकवूनि यज्ञपती । जे यागातें आचरती । वाळविधवे गर्भप्राप्ती । तैशीं फळें येती त्या यागा ॥ ६५ ॥ कर्मउद्देशे द्रव्य मागतां । यज्ञफळ ने द्रव्यदाता । याज्ञिक तो राहे रितीं । मी कर्ता हा अभिमानु ॥ ६६ ॥ जैसा चाडू खिरीआंतु । चाडुवेचि खिरी वाढिजेतु । चाडू खरकटल्या सांडितु । भोक्ते भोगितु परंमात्र ॥ ६७ ॥ सरस जंस घालिजे घाणा । रस पिळुनि भरे भाणा । रिता चोपटीं कर-करी घाणा । ते गती जाणा याज्ञिकां ॥ ६८ ॥ तैसे याज्ञिक यज्ञ आचरत । द्रव्यदात्यासी तें फल होत । पशुहिंसा याज्ञिका प्राप्त । दोपी होत अभिमाने ॥ ६९ ॥ एवं कर्मकुशळ याज्ञिक । यापरी ते भोगिती दुःख । कर्म नेणती जे मूर्ख । ते परम सुख भोगिती ॥ ७० ॥ नेणती कर्माच्या घडामोडी । परी माझी श्रद्धा पोटीं गांठी । तेणें उलघोनि दुःखकोडी^{१६} । निजात्मगोडी भोगिती ॥ ७१ ॥ कर्मी कर्मादरु नेणत । माझ्या ठायीं श्रद्धा-युक्त । भाळे भोळे माझे भक्त । सुख अनंत पावले ॥ ७२ ॥ काय कर्म केले गोपाळीं । जे असड मजसवे गोकुळीं । भोगिली निजसुखनव्हाळी । करोनि होळी कर्माची ॥ ७३ ॥ पाहता गोपिकाचें कर्म । कर्ममागीं निघ धर्म । पावल्या माझें परम धाम । जीवीं पुरुषो-

१ ईश्वर गाहीं असें ह्मणणारे २ याघक ३ यज्ञातील उपकरणां ४ शारंगमहान्यागां ५ विषयभोगेच्छा ६ विघ्न ७ सदोष ८ स्वता ९ कर्माचा न्यूनपणा १० यज्ञकर्ता ११ घोरडा १२ पळी, डाव १३ पायस १४ मांडें, पाय १५ बळकट, मोठी. १६ कोट्यवधि दुःख १७ तिल तदन शारंगमुन

त्तम आवडला ॥ ७४ ॥ खगमृगगोसर्पादि समस्त । माझे निजपदीं झाले प्राप्त । याज्ञिकां कर्माभिमान बहुत । दुःख भोगित निजकर्म ॥ ७५ ॥ केवळ कर्मठ कर्मजड । आह्मी सर्वज्ञ ज्ञाते हृद । हा अभिमान धरिती मूढ । दुःख वाड त्यांसी ॥ ७६ ॥ दीर्षीं पतंगा मरण देख । तो उडी घालितां मानी सुख । तैसे कर्मठां कर्म केवळ दुःख । मानिती सुख अभिमानें ॥ ७७ ॥ अभिमानेचि सर्वथा । नसती जीवासी ह्मणे स्वतंत्रता । तेंही न घडे विचारितां । ऐक आतां सागेन ॥ ७८ ॥

यदि प्राप्ति विघात च जानन्ति सुप्तदु पयो । तेष्वद्वा न विदुषांग मृत्युर्न प्रभवेद्यथा ॥ १९ ॥

दुःख निरसूनि सुखप्राप्ती । यालागीं कर्म आचरती । कर्मवादी ज्ञाते ह्मणविती । तेही नेणती दुःखनाशू ॥ ७९ ॥ कर्म करितां नाशू नोहे । ऐसे दुःख कोण आहे । पुसशील तरी पाहें । यथान्वयें सागेन ॥ ४८० ॥ मरणावरतें दुःख चढे । ऐसे दुःख तंव नाहीं पुढें । तें निवारूं नेणती वापुडे । अतिवळ गाढें मृत्यूचें ॥ ८१ ॥ आंतु घालितां हातु पोळे । तेणें उन्हपणे घर न जळे । तैसा कर्म मृत्यू न टळे । प्रवळवळे अनिवार ॥ ८२ ॥ मारिता मृत्यू जेणे मारिजे । तो उपावो कर्मठां नेणजे । कर्मामाजीं जेणे असिजे । अचुक पाविजे तेणे मृत्यू ॥ ८३ ॥ अर्ती येईल मरणदुःख । जंव जीजे तंव भोगिजेल सुख । हें वोलणे वोलती मूर्ख । जितां सुख त्यां कैचे ॥ ८४ ॥

को न्वयं सुप्तपत्येन कामो वा मृत्युरन्तिके । आघात नीयमानस्य वध्यस्येव न तुष्टिद ॥ २० ॥

जिताही सुखाची वार्ता । कर्मठां नाहीं सर्वथा । तेही सांगेन मी कथा । ऐक आतां उद्धवा ॥ ८५ ॥ विखें रांधिले मिष्टान्न । तें गोड न ह्मणती सज्ञान । पुढे देखोनियां मरण । निःशेष तें अन्न सांडिती ॥ ८६ ॥ आगी लागलिये घरीं । क्षण न राहिजे चतुरीं । मरण नांदळता उरी । साडूनि दूरीं पळताती ॥ ८७ ॥ धांडी आल्या निजद्वारी । गोड न लगे साकरखिरी । तैसा मृत्यू आलिया शरीरीं । विषयाकारीं सुख कैचें ॥ ८८ ॥ दाढीसी लागलिया आगी । तो शृंगारू न मर्ती मुखालागी । तैसा नीचें नवा मृत्यु अगीं । विषयसर्गीं सुख कैचें ॥ ८९ ॥ उठिल्या मरणान्त व्यथा । जन धन अन्न आणि काता । सुख नेदितीच सर्वथा । जालीं वृथा समूळ ॥ ४९० ॥ अंतकाळी स्त्री धन । जालीं दुःखासीच कारण । त्यांसी साडूनि न निघती प्राण । तळमळी जाण प्राणार्ती ॥ ९१ ॥ जैसा सुळीं द्यावया जो नेइजे । त्यासी नाना समारभू कीजे । मुखीं घालिती पंचखाजे । तेणें तो नव्हीजे सुखिया कीं ॥ ९२ ॥ तैसे समुख असता मरण । विषयसुखें सुखावे कोण । विषय त्यागिती सज्ञान । मूर्खासी जाण आसकी ॥ ९३ ॥ देहदुःखाची अर्धघडी । नाशी विषयसुखाची कोडी । विषयालागीं शिणती वेडीं । अविनाश गोडी निर्विपयीं ॥ ९४ ॥ एव या लोकाच्या ठायीं । सुख सर्वधैव नाहीं । लोकातरां ह्मणती काहीं । न घडे तेंही उद्धवा ॥ ९५ ॥

१ पक्षी, पशु, बैल, सर्प इत्यादि २ कर्मांतच रमणारे मूर्ख ३ मोठे ४ संबधवार ५ मरणापेक्षा अधिक दुःख दुसरें नाही ६ घर जाळण्याच्या हेतूत बुळींतील ऊन राख हातीं पेंकत जर घरावर ठेविली तर त्या योगान घर तर जळत नाहीच परंतु ऊन राखेत हात घातल्याकारणान हात भाजतो, तद्वत मृत्युहृपी घर तर जळत नाही परंतु पर्मातील हेतू मात्र पदरी पडतात ७ सर्वनाशक मृत्यूचा नाश करण्याचा उपाय ८ जिवत राहावयाचें आहे ९ जिवतपर्णी १० पक्वान्न विषानें मिश्रित असेल तर ११ प्राप्त झालें नाहीं ताच १२ घाल १३ शरीर नाशीवत आहे १४ जाणून, जाणितल्या १५ गीत १५ गारीक, खोबर, रावीसान्तर वगैरे पांच जिनसाच पंचखाद्य १६ होत नाही १७ नेणता

धुनें च दृष्टवद्दृष्ट स्वर्धांसूयाख्यस्यै । बहन्तरायकामत्वात्कृषिव्यापि निष्फलम् ॥ २१ ॥

जैसा देखिला हा लोक । तैसाचि श्रुत स्वर्गादिक । अनादि दोषयुक्त देख । सदोष मूर्ख घाछिती ॥ ९६ ॥ स्वर्गीं ह्यणशी दोष कोण । ऐक तयांचे लक्षण । स्वर्धा असूया नाश जाण । तप क्षीण दिवि भोगें ॥ ९७ ॥ तपसपत्ति समान पाही । स्वर्धा माडी त्याच्या ठायीं । मजसमान भोगू पाही । तें सुख नाहीं मानसीं ॥ ९८ ॥ आपणाहोनि अधिक पर्दा । त्यासी दोष आरोपोनि निदी । तेथही ऐसी विषमबुद्धी । सुख त्रिशुद्धी तेथें कैचें ॥ ९९ ॥ यालागीं स्वर्गभोगें जे सुख । सकळा सारिखें नाहीं देस । तपानुसारें न्यूननाधिक । भोगिती लोक निजकर्म ॥ ५०० ॥ एक उर्वशी भोगूं लागला । एक काळी विद्रूप पावला । भोगें तपक्षयो झाला । नाशू आला अनिवार ॥ १ ॥ जव जंव स्वर्गभोग भोगिती । तंव तव तपाची क्षीणशक्ती । तपक्षयें क्षया जाती । नाशू पावती स्वर्गस्थ ॥ २ ॥ स्वर्गप्राप्तीचिये विधी । कर्म करिता विघ्न वाधी । तेणे नव्हे स्वर्गसिद्धी । जाण त्रिशुद्धी उद्धवा ॥ ३ ॥ जे गर्भांच सटवेंले । त्याचे वारसे न वचे केले । तेवीं कर्मांचि विघ्न उद्धवले । पावणे ठेले स्वर्गाचें ॥ ४ ॥ ह्यणशी विघ्न करी कोण । कर्म करिता होय विगुण । तें कर्मचि कर्मासी जाण । विघ्न दारुण उपजवी ॥ ५ ॥ कर्मचि कर्मासी साधक । कर्मचि कर्मासी बाधक । कर्मचि कर्मासी मोचेक । हें नेणोनि लोक गुंतले ॥ ६ ॥ काम्य कर्मां विघ्न विचित्र । देश काळ मत्र तंत्र । द्रव्य-दक्षिणा-विधि-पात्र-शुद्धि सर्वत्र पाहिजे ॥ ७ ॥ जैसे क्षयरोगाचे रोगियासी । अल्प कुपथ्य वाधी त्यासी । तैसे जाण काम्य कर्मासी । अल्पदोषीं सविघ्न ॥ ८ ॥ प्रचंड दुधाचें भाडें । माजी वेंवु एकु काजी पडे । तेणे दर्हीं दूध ना तूप जोडे । करी खवडे दुधाचे ॥ ९ ॥ तैसे काम्य कर्म जाण । अल्पही होता विगुण । फळ नव्हे परी दारुण । तें कर्मचि विघ्न उपजवी ॥ ५१० ॥ कष्टोनियां वारा मासी । जैसा कृपीपळ करी कृपी । त्याच्या फलाभाड विघ्नै कैशीं । केल्या कष्टासी नाशक ॥ ११ ॥ भूमि शुद्ध शुद्ध बीज । काळी पर्जन्य कर्ता निरुजें । उपकरेणसामग्रीममाज । पहिले हें बीज पाहिजे ॥ १२ ॥ पेरणी झालियापाठीं । देखणे राखणे कूपकाटी । सोर्करावे आणशी पाहाटीं । आळसु पोटीं साडूनी ॥ १३ ॥ पीक येतयेता कणशीं । आभाळें हिंसळा पडे त्यासी । का कांन्ही पडे पिकासी । घाली शेतासी निटणे ॥ १४ ॥ गर्गाचा तावोरा पडे । का अहतेचा रोग पडे । कीं अधर्माची आळी वाडे । पीक बुडे तेणेही ॥ १५ ॥ सवळ सोर्करणे न घडी । तरी आग्नेतृणेच्या भोरडी । कीजे पिकाची ओरवडी । दाणा बुडीं उरेना ॥ १६ ॥ दंभाची घांटी पडिल्या ठायीं । घाटा दिसे परी दाणा नाहीं । कामक्रोधाच्या उदरीं पाहीं । मूळाच्या ठायीं कराडिलें ॥ १७ ॥ आल्या विकल्पाची धाडी । शेतामाजी नुरे काडी । कुवासना टोळाची पडे उडी । समूळ सगोडी खुराट ॥ १८ ॥ एव कृपीवळाचे

१ प्रथमपामून तो सदोष आहे २ वाईट किवा मेदाची बुद्धि ३ कमी अधिक ४ तपाचा नाश ५ सटवीन नेई, मृत्युसुखा पडले ६ फळ मिळण दूर राहिल ७ कर्मांचे ८ दोषयुक्त ९ सोडविणारें १० सव्यासारखे गोळे व पाणी ११ विकलाग १२ शेतपरी १३ शेतकी १४ रोगहीन १५ साहिल १६ चायुलक्षण १७ काटेरी उपण १८ रक्षण वराव मागे अघ्याय ४ आवी ६१ मध्य हाव दान्द थाळा आहे १९ एक रोग २० कणसें कोळसाप्रमाणें काळा पडतात २१ ताव चट्टे, मळ चढतो २२ कीड २३ एक प्रकारचा रोग २४ हा पार धान्य खाऊन दाकतो २५ रुट

परी । सकामासी विघ्न भारी । फळ अंतरले दूरी । विघ्नसागरीं बुडाले ॥ १९ ॥ स्वर्ग
एकु याज्ञिक बहुत । यागीं देव विघ्न करित । मुख्य इंद्र विघ्ना प्रवर्तत । स्वर्ग राखत
निजभोगा ॥ ५२० ॥ एकी वेष्ट्या एकी राती । येथ सकाम बहुत येती । ते जैसे कलहो
करिती । तैशी गती याज्ञिकां ॥ २१ ॥ कां शुनी जैशी ऋतुस्नात । तिसी भोगूं येती
श्वान बहुत । परस्परें गुरगुरित । तैसा स्वर्ग भोगत सकाम ॥ २२ ॥ तेथ ज्यासी भोग
घडे । भोगूं जातां अडकोनि पडे । भंडिमा होय जगापुढें । सज्ञान तोंडें थुंकिती ॥ २३ ॥
जिचे भोगूं जाय सुख । अडकल्या तें होय विमुख । मैथुनद्वारें गुंतल्या देख । थुंकिती
लोक मुखामुखी ॥ २४ ॥ तैशी याज्ञिकां स्वर्गप्राप्ती । भोगें होय तपच्युती । स्वर्गभोगीं
गुतली आसक्ती । विमुख पडती इहलोकीं ॥ २५ ॥ एवं कृपीवळाचिया परी । स्वर्गप्रा-
प्तीसी विघ्न भारी । केले कष्ट वृथा करी । भोगु कैशा परी घडेल ॥ २६ ॥ एक ह्मणती
कर्मकुशळ । आह्मी कर्म हों नेदूं विकळ । अच्छिद्र साधूनि सकळ । स्वर्गसुखफळ भोगूं
॥ २७ ॥ उद्धवा ऐसेही न घडे । तें मी सांगेन तुज पुढे । पंचश्लोकीं फाडोवाडें । विशद
निवाडें परियेसीं ॥ २८ ॥

अन्तरायैरविहतो यदि धर्मं स्वनुष्ठित । तेनापि निर्जितं स्थानं यथा गच्छति तच्छृणु ॥ २२ ॥

जेणें अंतराय न पवती । ऐशीं अच्छिद्र कर्म नव्हती । जरी जालीं दैवगतीं । तरी
स्थानप्राप्ती ते नश्वर ॥ २९ ॥ कर्म ज्या स्थानाप्रति जाये । तेथ गेलिया जें जें लाहे । तें
तें सांगेन मी पाहें । सावध होयें उद्धवा ॥ ५३० ॥

इष्टेह देवता यज्ञै स्वर्लोकं याति याज्ञिक । शुजीत देववत्तत्र भोगान् दिव्यास्त्रिजाजिताम् ॥ २३ ॥

पावोनि कर्मभूमी उत्तम । वर्णवरिष्ठ ब्राह्मणजन्म । ज्योतिष्टोमादिक करिती कर्म ।
नित्य काम्य अग्निहोत्र ॥ ३१ ॥ त्रयीविद्या जाणती सकळ । कर्मकलापी अतिकुशळ ।
ऐसे सज्ञान मूर्ख केवळ । स्वर्गफळ चाछिती ॥ ३२ ॥ जेणे पुण्यें मी न जोडें । ते पुण्य
ह्मणता वाचा रडे । याज्ञिक विपयासक्त गाडे । स्वर्गभोगाकडे धाविचले ॥ ३३ ॥ यज्ञूनि
इंद्रादि देवासी । जेणें अतर पडे मजसी । त्या पावले स्वर्गलोकासीं । दिव्य भोगासी
भोगावया ॥ ३४ ॥ बहुतीं चघळिले जुने हाड । ते श्वान स्वलाळा करी गोड । तैसे
याज्ञिकां स्वर्गकोड । स्वपुण्यें गोड करिताती ॥ ३५ ॥ कां सज्ञानवळीचे अन्न । कलहें
श्वानशेष खाय श्वान । तैसाचि स्वर्गभोग जाण । शेष भोजन बहुताचे ॥ ३६ ॥ गौठीचे
वेचून शुद्ध सुकृत । उच्छिष्ट भोग विकत घेत । याज्ञिक पवित्र ह्मणवित । मोलें सेवित
बहुशेष ॥ ३७ ॥ केवळ वायसाचें मांस । तेंही श्वानमुखींचे शेष । मोले न मिळेचि बहु-
वस । तैसी रसकंस याज्ञिका ॥ ३८ ॥ स्वर्ग उच्छिष्ट बहुतांचे । त्यासी मोल वेचे अति-
कष्टाचें । तेंही न मिळेचि धंणीचें । भय पतनाचें अहर्निशी ॥ ३९ ॥ स्वर्गभोग भोगिती देव ।
तेही ह्मणताति आह्मी निर्देव । यौज्ञिकांठायी थोर हाव । दिव्य वैभवैभोगार्थ ॥ ५४० ॥

१ करितो २ कुत्री ३ फजिती ४ वेणार नाहीं ५ साग न होणें ६ उणीव निलकूल नाहीं असें ७ रोखठोक ८ स्पष्ट
९ विघ्न, अडथळे १० नाहींशी होणारी ११ जे निष्टेमाजी १२ या नावाचा यज्ञ १३ तीन वेद १४ सर्व प्रकारच्या
कर्मांत १५ यज्ञानें सतुष्ट करून १६ स्वर्गसभोगास १७ चाहन आपल्याच लालें लडयडडून १८ खगमुखाच प्रेम,
१९ पदरच २० रसज्ञता, रस जाणण्याची शक्ति २१ यथेष्ट. २२ याज्ञिकांतें २३ स्वर्गातील ऐश्वर्य भोगण्यासाठी

एवं जालिया स्वर्गप्राप्ती । तेथ जे जे भोग भोगिती । ते मी सांगेन तुजप्रती । ऐक निश्चितीं उद्धवा ॥ ४१ ॥ स्वर्गीं समान भोगू नमस्ता । नाही जाण गा सर्वथा । ज्यासी जैसी पुण्यअवस्था । तैशी प्राप्तता तयासी ॥ ४२ ॥

स्वपुण्योपचिते शुभ्रे विमान उपगीयते । गन्धर्वैर्विहरम्भये देधीना ह्यवेपथक् ॥ २४ ॥

आपुले पुण्याचेनि मोले । चंद्रप्रभ विमान आले । त्यामार्जीं आरूढले । भोगू लागले दिव्य भोगू ॥ ४३ ॥ तेथे दिव्य देहाची प्राप्ती । मनोहर वेपाते धरिती । अतिमधुर गंधर्व गाती । स्वेच्छा क्रीडती स्त्रियासी ॥ ४४ ॥ त्या स्वर्गींच्या स्वर्गांगना । देसतां भुली पडिली मना । मग त्याचेनि छंदें जाणा । नाना स्थानां क्रीडतू ॥ ४५ ॥

स्त्रीभिः कामगयानेन किङ्किणीजालमालिना । क्रीडन्न वेदाऽऽस्वपात सुराकीडेपु निर्वृत ॥ २५ ॥

त्या स्त्रियासमवेत आपण । विमानी करोनि आरोहण । स्वेच्छागामी गमन । शोभे विमान ते कैसे ॥ ४६ ॥ घंटाघंटिकांजाळमाळा । क्षुद्रघटिका रत्नमेखळा । किकिणी लाविलिया सकळा । विमानलीळा विचित्र ॥ ४७ ॥ इच्छिल्या ठाया ने विमाना । चैत्रवना का नंदनवना । भोगावया स्वर्गांगना । आसक्त जाणा जालासे ॥ ४८ ॥ वनी सुमनाचे सभार । पंराग उधळत सुंदर । कोकिळांचे मधुर स्वर । झर्णात्कार भ्रमराचे ॥ ४९ ॥ मंद सुगंध सुशीतळ । झळकतसे मलयानिळ । स्वर्गांगनांदारोळ । कामसुंकाळ सकामा ॥ ५० ॥ आगी कापुरा होता भेटी । एकवेळे भडका उठी । तैसे पुण्य वेचले उठा-उठी । भोगासाठी सकामां ॥ ५१ ॥ मज पतन होईल येथ । भोग जातील समस्त । हेंही नाठवी त्याचें चित्त । कामासक्त जालासे ॥ ५२ ॥ दीपासी देतां आलिगन । पतंगा नाठवे निजमरण । तैसे नाठवे आत्मपतन । भोगी मन विगुंतले ॥ ५३ ॥

तावत्प्रमोदते स्वर्गे वावपुण्य समाप्यते । क्षीणपुण्य पतत्यशंगनिच्छकालचारित ॥ २६ ॥

जंव असे पुण्यसपत्ती । तंव स्वर्गभोग भोगिती । क्षीण जाल्या पुण्यशक्ती । पतन पावती तत्काळ ॥ ५४ ॥ जववरी गाठी असे धन । तववरी वेश्येचें सौजन्य । निःशेष वेंचल्या धन । मुख परतोन पाहेना ॥ ५५ ॥ तैशीच स्वर्गांची वस्ती । निजपुण्यें भोगिती । पुण्यक्षयें क्षया जाती । पतन पावती अनिच्छा ॥ ५६ ॥ कष्ट करूनिया याज्ञिकीं । स्वर्गु साधिला होआवया सुखी । ते जालेचि परम दुःखी । पतन अधोमुखीं पावले ॥ ५७ ॥ उडाले स्वर्ग भोगाचे सुख । आले गर्भधासाचे दुःख । जळो सकामाचे सुख । ठकले याज्ञिक सुखलोभें ॥ ५८ ॥ उद्धवा जे ह्मणती स्वर्गसुख । ते या रीतीं पावले दुःख । स्वर्गसुख मानिती मूर्ख । नव्हे निर्दोख तो मारुं ॥ ५९ ॥ विधियुक्त आचरता याज्ञिक । पुढती पावले धोर दुःख । तरी अविधीनें होईल सुख । झर्णी देख ह्मणशील ॥ ६० ॥ येथ प्रवृत्तिमार्गींची प्रवृत्ती । दो प्रकारें असे वर्तती । एकी विधिपूर्वें आचरती । दुजी स्थिती अविधीने ॥ ६१ ॥ आता सागीतली तुजप्रती । ते वेदोक्त विधानस्थिती । जे विधीने स्वर्गप्राप्ती । हे प्रवृत्ती उत्कट ॥ ६२ ॥ पुण्यक्षयें स्वर्गपतन । तेंही सागीतलें कथन । आता अविधी जें

१ प्राप्ति २ यज्ञसारगें श्रांत तेजावें विमान ३ लहान घटा ४ पुण्य ५ विद्यरथाच ह्मणजे मधुनाचें मन ६ पुण्याचे ७ रज वण ८ युजाव ९ मलय पर्वतारजा सुगंध वायु १० धानशाच्या आरोह्या ११ विविध विद्वान्. १२ भोग भोगिती १३ फटले १४ विधिसहित १५ विधिरहित

आचरण । तेंही लक्षण परियेसी ॥ ६३ ॥ वेद उल्लंघनें कुमती । कुश्चित जनांचे सगतीं ।
अप्रवृत्तीची प्रवृत्ति । अधर्मस्थिती अवधारी ॥ ६४ ॥

यद्यधर्मरत सद्गादमता वासजितेन्द्रिय । कामात्मा रूपणो लुब्ध संणो भूतविहिंसकः ॥ २७ ॥

सहज प्राणी कामासक्त । प्राप्तकामे अतिलुब्ध होत । काम न पवतां दीनचित्त ।
स्वभावो नित्य जीवांचा ॥ ६५ ॥ ऐशिया स्वभावनिष्ठासी । जरी संग होय असतु पुरु-
षेंसीं । तरी रति वाढे अधर्मासी । अकर्मासी प्रवर्ते ॥ ६६ ॥ चंचलत्वे मर्कट मन । त्यासी
असत्सगर्मदिरापान । कामवृश्चिके दंशिले जाण । तेव्हां वर्तन यद्वातद्वा ॥ ६७ ॥ पिशा-
हाते धेडेवाळी । दीधल्या तो सर्वत्र जाळी । तेवीं असत्संगें करी होळी । स्वधर्म समूळी
जाळिती ॥ ६८ ॥ घाळकाहार्ता दीधले शस्त्र । खोंचितां न ह्याणे आप पर । छेदी
आपुलेचि शरीर । हितविचार ते नेणे ॥ ६९ ॥ जेवीं जैनी अवतरे देव्हारा । तिच्या
तोंडा नाहीं वोवारा । कां वहुंरूपाच्या दिगंवरा । नाहीं थारा वैराग्या ॥ ५७० ॥ तैसा
असत्सगें सरा । घाली दंभाचा पसारा । नाहीं विवेकाचा थारा । कामशास्त्रा प्रवर्ते
॥ ७१ ॥ कामशास्त्रें अतिसकाम । कामास्तव जी अधर्म । अधर्मास्तव अकर्म । निंद्य धर्म
आचरे ॥ ७२ ॥ निद्य कर्माचा सयोग । यासी मुंदल लुब्धभोग । लुब्धभोगामाजी चांग ।
अधर्म सांग सविस्तर ॥ ७३ ॥ अधर्म वाढता उभारा । परद्रव्य आणि परदारा । याचिलागी
शरीरा । उपार्थद्वारा कष्टवी ॥ ७४ ॥ अग्नेलागी अतिदीन । स्त्रीध्याने होय स्त्रैण । स्त्री
साधावया जाण । भूतहनन आरंभी ॥ ७५ ॥

पशूनविधिनालभ्य प्रेतभूतगणान्यजन् । नरकानवशो जन्तुर्गत्वा यास्तुत्तरण तम ॥ २८ ॥

विधि ह्याणे तें न करावें । वेडु बोले तें नाइकावे । स्मृतिशास्त्र नावडे जीवे । कर्म
करावे स्वेच्छा ॥ ७६ ॥ जारण मारण उच्चाटन । स्तंभन मोहन वशीकरण । असाध्य
साधूनि अंजन । करी लौगवण स्त्रियांसी ॥ ७७ ॥ लोण राई आणि विववे । मधुरसी
कालवी आधवे । शावरी मंत्राचेनि वैभवे । होम करूं धांचे तामस ॥ ७८ ॥ कर्म करावया
अभिचार । मेप जंवूक वानर । सरड वेडूक मत्स्य मगर । गीध धार होमिती ॥ ७९ ॥ नद्र-
भैरव वेताळ । झोटिंग पिशाच कंकाळ । मारको मेसको मैराळ । भूतें प्रवळ उपासी
॥ ५८० ॥ काळी चिडी टोकण घारी । काग चक उलूक मारी । आंवतूनि काळी मांजरी ।
शावरमंत्रां होमिती ॥ ८१ ॥ वाहत्या घाण्याचें तेल चोरी । प्रदोपसर्धी न्हाये शनिवारी ।
शाकिनी डाकिनी मध्यरात्री । होमामाझारी चेतवी ॥ ८२ ॥ मद्याचे घट पूर्ण भरी ।
मांतंगीची पूजा करी । हंधिर घाली प्रेतपात्री । मोहनीमंत्रां मंत्रूनी ॥ ८३ ॥ घेती
हळदीची उदी । सेदूर लाविती ललाटीं । काम साधावया हटीं । अजन कष्टी साधिती
॥ ८४ ॥ होमपात्रें करावया तांतडी । समूळ अश्वत्थातें तोडी । फळित पुष्पित ओपधी
उपडी । आसनावुडीं घालावया ॥ ८५ ॥ वीज जपावया मंत्राचें । बोले कातडें प्रेताचें ।

१ दुष्ट, पापी २ वाईटमागाची ३ इच्छित वस्तु मिळाल्याने ४ वाईट पुरुषावरोंवर, ५ कर्मठ, ६ दुष्टसंग हेच मद्यपान
७ मदनरूपी विंचवार्ने ८ पिमा=पिशाच, वेडा ९ कोलीत १० जाण ११ देव उगात येतो ह्यान दम माजविणारी
१२ आळ, मर्यादा १३ गोसाव्याचें सोंग घेणाऱ्या बहुरूप्याचे ठिकाणी १४ दिगतरा १५ मूळ कारण १६ भोगाची
आसक्तता १७ उत्पन्न होऊन वाटला धरता १८ साधने मिळविण्याच्या मार्गां १९ पाठलाग, प्राप्तिवधन २० ही विषया
अथाप चगाल्याकडे आढे असें ह्याणतात २१ जारणमारणादि कर्म २२ सामानाने पाचारन २३ मागिणीची, २४ रक

आणवी मृगअखलांचे । भय पापाचें मानीना ॥ ८६ ॥ खेचर भूचर जळचर । जीव पीडिती अपार । घेरुनि ब्राह्मणाचें रुधिर । अभिचार आचरती ॥ ८७ ॥ गायीब्राह्मणांसी जाण । पीडा करिती दारुण । क्षेत्रवित्तदाराहरण । स्वार्थें प्राण घेताती ॥ ८८ ॥ देवालयींचें देवशेष । कां शिवालयींचे शिवशेष । घेता न करिती आळस । वासना अंसोस अधर्मां ॥ ८९ ॥ एवं कर्म करिता ऐसे । तेणे अकर्म कर्मवशे । अधर्मां तो प्रवेशे । जेवी का अवसे चद्रमा ॥ ९० ॥ अकर्म जाण अंतुर्वळी । जीवाचें निजज्ञान छळी । अतिमूढ करुनि ते काळी । निरयकळोळीं घालित ॥ ९१ ॥ ते नरकींची नवलकथा । कोटि वर्षें तळीं जाता । ठाव न लगे गा सर्वथा । केवीं वरुता येईल ॥ ९२ ॥ त्यातें अधतम ह्मणती । जे देखता अध होय वृत्ती । निघता निर्गमूं विसरती । नरकीं वसती मूढत्वे ॥ ९३ ॥ जंव होय कर्मभोगांत । तंव नरक भोगी आकल्पात । मग स्थावरत्व पावत । वृक्ष होत का पापाण ॥ ९४ ॥ ऐजी अवस्था गाढमूढ । केवळ जाड्य जाले जड । स्वप्नी सुख नेणती गोड । दुःख दुर्वाडें भोगिती ॥ ९५ ॥ एवं अधर्मवृत्ती वर्तता । सुखलेश न लभे सर्वथा । दुःख अनिवार भोगितां । निर्गमता त्या नाही ॥ ९६ ॥

कर्माणि दुःखोदकाणि कुर्वन्नेहेन तै पुन । देहमाभजते तत्र कि सुख मर्त्यधर्मिण ॥ २९ ॥

ऐकें वापा उद्धवा । मरणधर्मात्मका जीवा । सुख न भेटे त्याच्या भावा । दुःखप्रभवामार्जी वासू ॥ ९७ ॥ नरदेहा येयोनि केवळ । क्रूर कर्म करिती प्रवळ । ज्यांसी उत्तरोत्तर दुःखफळ । यातना सकळ भोगवी ॥ ९८ ॥ मरमरो दुःख भोगी दारुण । उपजोनि कर्म करी हीन । दुःखावर्ती पडे जाण । आपणिया आपण घातक ॥ ९९ ॥ जे सतचरणीं विमुख । त्यासी स्वप्नीहि नाही सुख । क्रूर कर्म करी कामुक । चढतें दुःख सकामा ॥ १०० ॥ एव प्रवृत्तीमार्जी असता । सकाम कर्म आचरता । सविधि अविधि कर्म करिता । दुःख सर्वथा अनिवार ॥ १ ॥ सविधि कायें स्वर्गपतन । अविधि कायें नरक दारुण । एवं प्रवृत्तीमार्जी जाण । सुख कोण सकामा ॥ २ ॥ ह्मणशी लोकपाळाच्या ठायीं । नित्य सुख असेल पाही । त्यासी जन्ममरण नाही । अमरत्व आर्हाही साधावे ॥ ३ ॥ लोकपाळाचे नित्य लोक । लोकपाळही नित्य देख । तेथे असेल नित्य सुख । ऐसे मूर्ख कल्पिती ॥ ४ ॥

लोकाना लोकपालाना मद्भय कटपजीविनाम् । ग्रहणोऽपि भय मत्तो द्विपरार्धंपरायुष ॥ ३० ॥

लोकपाळामार्जी अमरेंद्र । मरुद्गणाचा राजा इंद्र । ज्यासी मानिती सूर्यचंद्र । वरुण कुवेर यमादि ॥ ५ ॥ ज्या अमरावती सिंहासन । ऐरावताचें आरोहण । उच्चैश्रवा अश्व जाण । पुढें आपण खोर्लणिये ॥ ६ ॥ ज्यासी उर्वशी भोगपत्नी । रभामुख्य विळासिनी । जेव तिलोत्तमा नाचणी । चितामणी लोळती ॥ ७ ॥ अष्टमासिद्धीचीं भाडारें । रत्नजडित धवळारें । मर्जांचे डोल्हारे । सुवर्णसूत्रे लाविले ॥ ८ ॥ वैदूर्याचे शंहाडे । काम-

१ आकाशात, पृथ्वीवर व जळात सचार करणारे प्राणी २ जारणमारण ३ देवलेश ४ जबाब ५ नरकात ६ अमावासेला ७ बलाडव ८ नरकाच्या भयंकर राटात ९ वाटेर येणें १० कर्मभोगाचा अंत ११ मोठ १२ मुटका १३ मृत्यूच्या स्वाधीन असणाऱ्या १४ स्थितीत १५ दुःखाच्या भोवत्यात १६ चढे १७ दिग्गज हे आठ दिशांचे खागी आठ आद्रेत इंद्र, अग्नि, यम, तिर्कति, वरुण, वायु, कुबेर आणि इशान १८ कोतवाडभोडे हा शब्द शानेश्वरीत मान्य प्रसंगाने आला आहे "लोकपाळ रागेचे । राडत जिये पदवीचे । उर्थ धवा गांचे । खोर्लणिये ॥" शोभनी अध्याय ९-३२६, खेळती १९ वृत्त्यागना २० अणिमा महिमाआदि आठवी सिद्धीची, आठवी गिदि 'वयिता' ही श्लोक २१ धवलालये ह्मणजे चुनेगची वाडे २२ पाचेचे २३ मोठले वृक्ष

घेनूंचे वाडे । कल्पद्रुमांचे मांदोडे । चहूंकडे शोभती ॥ ९ ॥ लोकपाळ औज्ञेचे । सुरसेना
 सैन्य ज्याचें । एवढें ऐश्वर्य ज्याचे । राज्य स्वर्गाचें भोगित ॥ ६१० ॥ त्यासी माझी
 काळशक्ती । ब्रह्मर्ष्याचे दिनाती । चौदा इंद्र क्षया जाती । येरांची गती काव्यशी ॥ ११ ॥
 ब्रह्मोयु ह्यणती रीमता । जो द्विपरार्थआयुष्यवंता । जव न पवे माझी काळसत्ता । तव
 श्लाघ्यता आयुष्याची ॥ १२ ॥ ज्यासी अग्रपूजेची मान्यता । जो लोकलोकपाळांचा कर्ता ।
 त्या ब्रह्म्यासी माझी काळसत्ता । ग्रासी सर्वथा सलोके ॥ १३ ॥ मी काळात्मा दंडधरू ।
 शास्ता नियंता ईश्वरू । अतर्यामी सर्वेश्वरू । अतिदुर्धरू व्यापकू ॥ १४ ॥ माझा काळ-
 क्षोभ दारुण । त्यातें आवरूं शके कोण । धर्मअर्थकामें जाण । निवारण त्या नव्हे ॥ १५ ॥
 प्रळयकर्त्या महाकाळासी । माझी कीर्ति ग्रासी । माझे महाभय सर्वासी । लोकपाळासी
 सुख कैचें ॥ १६ ॥ लव निमेष पळापळें । माझेनि भयें सूर्य चळे । माझेनि भयें प्राण खेळे ।
 वायू चळे माझेनि भेणे ॥ १७ ॥ माझे आजेवरी अग्नि जाण । वंसवीतसे जठरस्थान ।
 मद्भयें नव्हे अधिक न्यून । पचवी अन्न चंतुर्विध ॥ १८ ॥ यथाकाळी पर्जन्यधारी । इंद्र
 वर्षे मद्भयेंकरीं । मृत्यु स्वकाळे प्रळय करी । भय भारी त्या माझे ॥ १९ ॥ माझेनि भयें-
 करी देखा । समुद्र नोलांडी निजरेखा । माझिया भयाची थोर शंका । तिही लोकां
 कांपवी ॥ २० ॥ तिही लोकांचा शास्ता । ईश्वर तो मी नियंता । तेणे कर्म जडाची
 वार्ता । अंनीश्वरता छेदिली ॥ २१ ॥ प्रवृत्तीसी अनर्थता । मागां दाविली तत्त्वतां ।
 वैराग्य स्थापिले सहृदता । निवृत्ति सर्वथा अतिश्रेष्ठ ॥ २२ ॥ आपुल्या ऐश्वर्याच्या आवि-
 प्कारें । साधूनि ईश्वरत्व केले खरें । मीमांसकमतनिराकारें । निरूपण पुढारें चालवी
 ॥ २३ ॥ मीमांसकमतवार्ता । वोलिले जीवासी अनेकता । तोचि कर्ता आणि भोक्ता ।
 हेचि सर्वथा निराकारी ॥ २४ ॥

गुण सृजन्ति कर्माणि गुणोऽसृजन्ते गुणान् । जीवन्तु गुणसयुक्तो भुञ्जे कर्मफलान्यसौ ॥ ३१ ॥

कृष्ण ह्याणे उद्धवातें । एकादश इंद्रियें समस्तें । करिती नानाविध कर्मातें । आत्मा तो
 येथे सर्वसाक्षी ॥ २५ ॥ दीपु उजळलिया घरीं । लोक वर्तती व्यापारीं । तो "नेमी ना
 निवारी । तैशापरी जीवू येथें ॥ २६ ॥ जीवू प्रेरोनि इंद्रियातें । ह्यणाल करवितसे कर्मातें ।
 जेवीं कुन्हाडी घेजनि हातें । छेदी वृक्षातें कृपीवळू ॥ २७ ॥ ऐशी इंद्रियाची प्रेरकता ।
 जीवासी न घडे सर्वथा । ते न घडावयाची ऐक कथा । तुज तत्त्वता सांगेन ॥ २८ ॥ इंद्रियां
 कर्मा प्रेरण । करिते सत्वादिक गुण । जीवू उभयसाक्षी जाण । कर्मकारण त्या नाहीं
 ॥ २९ ॥ अगें नातळतां आपण । चुंवक सनिधिमात्रें कारण । अचेतन लोहीं करी चळण ।
 तैसा जाण जीव येथे ॥ ६३० ॥ कां उगवल्या दिवाकर । सुष्टुदुष्ट लोकव्यापार । तो
 सूर्यासी नातळे कर्मभार । साक्षी साचार कर्माचा ॥ ३१ ॥ तैसी जीवासी कर्तव्यता ।
 सत्य नाहीं गा सर्वथा । दिसे जे काहीं आपातता । ते आध्यासिकता मिथ्यात्वे ॥ ३२ ॥

१ गोवळ, गोटे २ जुवाडे "तरी ऊथ्याही वडे । शात्याचे मादोडे" ह्यानेश्वरी १५—६० ३ आत्माधारक ४ ब्रह्म
 देवाच्या ५ ब्रह्मदेवाचे आयुष्य ६ समस्ता ७ दोन परार्थ वर्षांच आयुष्य असलेल्यास ८ ब्रह्मलोकासह ९ राहवितो
 १० चार प्रभारांचे आत आहे, "शुक्ल अथवा सिग्धे । सुषेकें का विदर्धे । एव मीचि गा चतुर्विधें । अत्रे पचीं "—ह्यानेश्वरी
 १५—४१९ फोडें, सिग्ध, सिजरेलें किवा कथें ११ वेळा, मर्यादा १२ अनिवारता १३ सचारांन किंवा प्रवेशानें
 १४ प्रकाशित वेल्यावर १५ तूट कामकर झणून नेमणें १६ न सश्रता १७ लोखडास १८ प्रेक्षक १९ राहजगता. २० अति

कंवळें अध्यासिला डोळा । तो चंद्रमा देखे पिवळा । तेवी आत्मा कर्ता भासे स्थूळा ।
 केवळ निश्चळा नेणती ॥ ३३ ॥ सवेग चालतां आभाळें । वाळें ह्मणती चंद्रमा पैळे । तेवीं
 आत्मा कर्ता मानिती स्थूळें । उपाधिमेळे अध्यासु ॥ ३४ ॥ देह मी कर्म माझें । हें आत्मेनि
 स्वमीं नेणजे । मृगजळी बुडाले राजे । सत्य मानिजे तैसे हें ॥ ३५ ॥ एवं आत्म्यासी कर्त-
 व्यता । सत्य नाही गा सर्वथा । त्यासी ह्मणताती फळभोक्ता । तेही वार्ता मिथ्यात्वे ॥ ३६ ॥
 स्वमीं जोडिल्या सहस्र गावी । जागृतीं त्यांचें दुभंत नाहीं । आत्मा भोक्ता तैसा पाहीं ।
 उपाधीच्या ठायीं मिथ्यारूपें ॥ ३७ ॥ डवकीं प्रतिविवला रवी । तो जें तेथील कर्दम सेवी ।
 तें भोक्ता आत्मा देहगावी । सत्य मानवी मानावा ॥ ३८ ॥ मृगजळामार्जीं मासे । विंघला
 चंद्र गिळिंती आवेशे । तैसा आत्मा देहाभिमानचशे । भोगविशेषें भोगिता ॥ ३९ ॥ एवं
 आत्मा जो भोक्ता । ते सोपाधिक वार्ता । उपाधि मिथ्या गा तत्त्वता । आत्मा भोक्ता
 कैसेनी ॥ ६४० ॥ आत्मा अकर्ता अभोक्ता । सट्ट साधिले तत्त्वता । जीवासी वोलिली
 अनेकता । ते मिथ्या आतां साधितू ॥ ४१ ॥

यावत्साहचर्यैपम्य तावन्नानात्वमात्मन । नानात्वमात्मनो यावत्परतद्व्य तदैव हि ॥ ३२ ॥

सत्वरजतमाचा । अतरी धुंमाडू गुणकर्माचा । तंय जीवासी अनेकत्वाचा । आभासू
 साचा मानला ॥ ४२ ॥ अहकारादि देहपर्यंत । जंय जीवासी मीपण भासत । तंय नानात्व
 मानी सत्य । ते मिथ्या निश्चित उद्धवा ॥ ४३ ॥ जैसे आपुलेचि मुख । आरिसा करी
 आपणासन्मुख । तैसें अविद्यायोगें मायिक । द्वैत देख ते दाखवी ॥ ४४ ॥ आरिशामार्जीं
 आपुला । जो द्वैतप्रभावो स्वयें देखिला । तेणे आपण नाहीं द्विधा जाला । मिथ्या भासला
 आभासु ॥ ४५ ॥ तो आभास झालिया समोर । त्रिगुण गुणाचे विकार । एकचि दावी
 नानाकार । दिसे साचार गुणक्षोभें ॥ ४६ ॥ जैसे आपुलेचि मुख केवळ । शंख आदर्श
 आणि जळ । लाव निश्चळ चंचळ । करी प्रवळ विकारी ॥ ४७ ॥ एव त्रिप्रकार कार्य-
 विशेषें । मुखचि देविजे निजमुखे । तैसें तें नानात्व लटिकें । गुणक्षोभके भासतु ॥ ४८ ॥
 सूत्रचि विणिले पटाकारीं । पटावरी ततूंच्या हींरी । दिसती तेरीं चराचरी । नानाकारीं
 एकुचि ॥ ४९ ॥ साकरेचा केला ऊंसू । वरी कठिण आत वांकसू । मधील पिठून घ्याया
 रसू । हा त्रिगुण दोषू त्या नाही ॥ ६५० ॥ तैसा परमात्मा श्रीहरी । अद्वितीय एकु चरा-
 चरीं । त्यासी अनेकत्वाची परी । सत्वादि करी गुणक्षोभू ॥ ५१ ॥ जैसा वहरूपी आपुल्या
 ठायीं । नाना सोंगें धरी देहीं । तितुकीं रूपें त्यासी नाही । एकला पाहीं अद्वैत ॥ ५२ ॥
 तैसा सच्चिदानंद श्रीहरी । आत्मा एक चराचरीं । नादताहे नानाकारीं । द्वैतामाझारीं
 अद्वैत ॥ ५३ ॥ अद्वैत साधिले जीनासी । सत्य मानले आह्मासी । परी एक आग्रका
 ऐसी । निजमानसी वर्तत ॥ ५४ ॥ तूचि ह्मणसी जीन परतत्र । आता अद्वैतपणे स्वतत्र ।
 चोलसी चोलणें विचित्र । केरी साधार मानावे ॥ ५५ ॥ अद्वैतपण सपादिसी । माझें भय
 लोकपाळा ह्मणसी । हें नं मनें गा आह्मासी । अद्वैतासी भय कचें ॥ ५६ ॥ ऐशिया रीतीं

१ कानीळ होऊन २ वग ३ चाले ४ आरोप ५ चित्त ६ गिळी आरिसे ७ देहाच्या अभिमानाला वग
 होऊन ८ नानाप्रकारचे भोग ९ चळवट १० धामधून "आपल्या कापाचा । पुमाड गावीं देहाच्या"-हाणेभरी अध्याय
 १६-२२७ ११ दोन प्रकारचा १२ गुणाच्या उच्छृंखललेन १३ लाव तरवारीगारण शब्द १४ धाग, रत १५ वर-
 रूपानं. १६ रागा, ओळी १७ चोहटी, विपाड १८ सदाय १९ वरं २० मान्य नाही

सोनि मतांतरं । अद्वैत स्थापिलें दृढतर । हेंचि निर्जज्ञान साचार । चैराचरचरिष्ठ ॥ ६ ॥
 अद्वैतज्ञान शुद्ध चोख । ऐकोनि उद्धवा जाले सुख । हृदयीं दाटला जी हरिखं । पाहे
 श्रीमुख कृष्णाचें ॥ ७ ॥ चालिलें साविकाचे भरितें । चित्त विसरले चितनातें । अश्रु
 लोटले जी तेथें । आप आपणियातें विसरला ॥ ८ ॥ उद्धवासी नावेक । पडोनि ठेले जी ठंक ।
 सावध होऊनियां देख । कृष्णासमुख तो जाला ॥ ९ ॥ अद्वैतभजने जे भजते । ते भक्त
 कृष्णासी आवडते । तें केवीं प्राप्त होय मातें । यालागीं हरीते पुसतू ॥ ७१० ॥

उद्धव उवाच-गुणेषु वर्तमानोऽपि देहजेवन्नपावृत । गुणं न यध्यते देरी बध्यते वा कथ विभो ॥ ३५ ॥

उद्धव ह्याणे कृष्णनाथा । आत्मा देहामार्जी असतां । वंधन पावे जी तत्त्वतां । कीं
 सर्वथा पावेना ॥ ११ ॥ गुण असतां मुक्ति घडे । कीं गुण गेलिया मुक्ति जोडे । हेंचि
 सांगावे मजपुढें । अतिनिवाडें निश्चित ॥ १२ ॥ गुण असतां मुक्ति घडे । हें सर्वथा
 वोलणें कुंडे । ज्वर असतां आरोग्य न घडे । वृक्ष न वाडे भिरंडेंसीं ॥ १३ ॥ वाही
 वांधोनि पाषाण । समुद्रामार्जी तरे कोण । तैसे देही असतां त्रिगुण । मुक्तपण कैसेनी
 ॥ १४ ॥ गुण जे रजतमादिक । त्यांचें कार्य देह देख । गुणासारिखीं आवश्यक । कर्म
 अनेक आचरे ॥ १५ ॥ कर्मांचें फळ सुखदुःख । भोगणे पडे गा अचुक । गुणांसी मुक्ति
 न घडे देख । हें ज्ञाते लोक ह्यणताती ॥ १६ ॥ गुण गेलिया मुक्ती । हेंही न घडे गा
 श्रीपती । येहीविपर्यां विनंती । कृपामूर्ती अवधारीं ॥ १७ ॥ गुणाचे कार्य देहद्रिये । ते
 गुण जाऊनि देह राहे । भूमीविण वृक्ष होये । हें अंधा पाहे वोलणे ॥ १८ ॥ कारण
 जाऊनि कार्य राहे । हे वोलणे घडे काये । गुण जाता देहोचि जाये । मुक्त वर्तताहे
 कैसेनी ॥ १९ ॥ एवं गुण असतां नसतां । मुक्ति न घडे गा सर्वथा । येचिविपर्यां कृष्ण-
 नाथा । तुज मी तत्त्वता पुसतू ॥ ७२० ॥ आणिक एक जगन्नाथा । तुज मी विनंती
 करीन आतां । गुण आत्म्यासी एकत्रता । न घडे सर्वथा निश्चित ॥ २१ ॥ भरलें मृग-
 जळाचें तळें । चंद्रमा विवेना तेणे जळें । तेवी आत्मा गुणांसी नाकळे । स्वभावे नातळे
 गुणातें ॥ २२ ॥ गुण ते अज्ञानाची रीती । आत्मा स्वप्रकाश गर्भस्ती । त्यासमोर ते
 कैचे येती । मग वाधिते आत्म्यातें ॥ २३ ॥ अंधार सूर्यातें गिळी । काडळा कैलास
 आतळी । बागुल हनुमंतातें सेंळी । मर्शक गिळी गजातें ॥ २४ ॥ माशी पांखें गगन
 उडे । सगळा मेरु यिळीं बुडे । मृगजळी जें तारूं पडे । ते आत्मा सांपडे गुणात ॥ २५ ॥
 जेवीं आकाश नातुडे जाळी । तेवी आत्मा नाकळे गुणमेळी । मा सुखदुःखांची नवाळी ।
 गुणकळोळी का भोगी ॥ २६ ॥ यापरी न घडे गा चढता । मा मुक्ताची कायसी कथा ।
 कैसेनि वद्धमुक्तव्यवस्था । घडे कृष्णनाथा तें सांग ॥ २७ ॥ येथ वद्धासी काय कारण ।
 आणि मुक्ताची कोण खूण । एव वद्धमुक्तलक्षण । मज सपूर्ण सागावें ॥ २८ ॥

कथ वर्तत विहरकेवीं ज्ञायेत लक्षणे । कि मुञ्जीतोत विद्वजेच्छयीताऽऽनीत याति वा ॥ ३६ ॥

आता वद्धमुक्ताची स्थिती । मज सागावी श्रीपती । कोणे लक्षणे जाणजेती । दोघे

१ दुसऱ्याचें मत, विद्वद्वपक्ष २ चारंचार सिद्धत ३ सात्विक अष्टभाव प्रकृत झाले ४ क्षणभर, अमळ ५ उरु,
 एकाग्रता, तादात्म्य ६ मोकळेपणाने, सष्ट असें ७ वाईट, रोटे ८ ओवरा (भुगा) ९ घडे १० चुकीचें,
 घडेपणाचें ११ सांपडत नाही १२ रात १३ सूर्य १४ . मुडेंट १६ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

कळती कैसेनी ॥ २९ ॥ पावोनियां विदेहावस्था । देहीं कैसेनि वर्तता । वश करुनि गुणा-
तीतता । गुणीं क्रीडता कैसेनी ॥ ७३० ॥ पावोनिया मुक्तदशा । देही भोग भोगी कैसा ।
त्यासी त्यागाचा कोण ठमा । हृपीकेशा सागिजे ॥ ३१ ॥ त्याचे निद्रेचे कोण लक्षण ।
कोण वैसकां कोण आसन । वस्तु जाणोनि सपूर्ण । गमनागमन त्या कैसे ॥ ३२ ॥ ऐशी
मुक्ताची लक्षणे । त्याहोनि वद्धाची विल्लक्षणे । कृपा करोनि नारायणे । मजकारणे
सागिजे ॥ ३३ ॥

१ एतदच्युत मे ब्रूहि प्रश्न प्रश्नविदा वर । नित्यमुक्तो नित्यवद्ध एक एतेति मे भ्रम ॥ ३७ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे भगवद्बुद्धवसवादे दशमोऽऽय ॥ १० ॥

या प्रश्नोत्तरांची उत्कंठा । थोर वर्ततसे वैकुंठा । प्रश्नवेच्यामार्जी श्रेष्ठा । अतिवरिष्ठा
गोविंदा ॥ ३४ ॥ अनादि असे गुणसवंधू । तेणें आत्मा झाला नित्यवद्धु । नित्यमुक्त
हा शब्दू । असंवद्धू सर्वथा ॥ ३५ ॥ जरी आत्म्यासी नित्यमुक्तता । तरी वोलोंचि नये
वद्धता । एकुचि वद्धमुक्त ह्यणतां । भ्रम अच्युता वाटत ॥ ३६ ॥ आत्मा एकचि तत्त्वतां ।
त्यासी वद्धता आणि मुक्तता । एकासीच दोनी अवस्था । कृष्णनाथा कैसेनी ॥ ३७ ॥
जो धार्ल तोचि भुकेला । जागता तोचि निजेला । जो जिता तोचि मेला । सत्यत्व या बोला
कैसेनी ॥ ३८ ॥ काळें तेचि धवळें । देखणे तेंचि आधळें । अर्धें तेंचि सगळें । कुहिन्या
केळें केवीं होती ॥ ३९ ॥ लोणें तेंचि अलवणी । कोरडें तें पाणी । अतिशीतळ तो दारुण
अग्नी । मुकें पुराणीं वोलिंणें ॥ ७४० ॥ लुगडें नागिर्वपणे लाजाळू । अन्न भुकेलेपणें
मुकाळू । मुक्तीसी मुक्तीचा दुकाळू । कापुरा परिमळू मिलेना ॥ ४१ ॥ तैसे सत तेचि
असत । अद्वैत तेंचि होय द्वैत । तेव्हा हित तेंचि अनहित । दिसे प्रस्तुत आह्वांसी ॥ ४२ ॥
आत्मा नित्यमुक्त शुद्ध बुद्ध । ऐसा तुवाचि मज केला बोध । तो गुणसगें ह्यणसी वद्ध ।
भ्रमू अगार्धें येणे मज ॥ ४३ ॥ एकासचि वद्धमुक्तता । कैसेनि घडे कृष्णनाथा । कृपाळुवा
जी अनंता । हें मज तत्त्वता सागावे ॥ ४४ ॥ ह्यणसी मुक्तीसी आगनुक्तता । तेणें मोक्षासी
आली अनित्यता । वद्ध आगंतुक ह्यणता । त्यासी सादिता येऊ पाहे ॥ ४५ ॥ पूर्वी
वद्धचि नव्हता । येथूनि उपजला आता । ऐशी सादिता बोलता । होईल शास्त्रार्थाविरुद्ध
॥ ४६ ॥ श्रुतिस्मृतिशास्त्रसिद्ध । अनादि मुक्ति अनादि वद्ध । आत्मा एक अवस्था
द्विविध । त्याही विरुद्ध परस्परें ॥ ४७ ॥ जठिळी वद्धता मुक्तीतें छळी । संवळळी मुक्ती
वद्धता गिळी । ऐशा विरुद्धता आत्म्याजवळी । केरी वनमाळी राहताती ॥ ४८ ॥ जें
सार्जवेळे भेटे पाहाट । तें विद्या अविद्या होय एकट । सूर्य अधाराची वाघे मोट । तें
आत्म्यानिकट अवस्था ॥ ४९ ॥ हिगासी कापुराचा वासु जोडे । तें अविद्या विद्येमार्जी
पडे । ससा सिंहावरी जें चढे । तें आत्म्यापुढें अवस्था ॥ ७५० ॥ उद्धर हाणे कृष्णनाथा ।
या जें कळल्या दोनी अवस्था । तेंचि मुक्ति आली हाता । मज सर्वथा मानले ॥ ५१ ॥
मग ह्यणे श्रीअनंता । विंशद सागाव्या अवस्था । ह्यणोनि चरणीं टेविला माथा । मोक्ष-

१ मुक्ताची स्थिति २ वैटक ३ जाणें वेण ४ भिन्न, उलट. ५ प्रश्न जाणून समर्पक उत्तर देणान्यामर्षी ६ वृत्त शाला
७ मडू पत्राच्या वृत्ताला ८ वेळी ९ गारट, मीठ १० शळणी ११ बोलव १२ नागवेपणामुळें १३ पैला मनोरोध
१४ मोग १५ जगन्नाथा १६ आदि शरण १७ सतापती १८ सायकाळी १९ स्पष्ट

दाता तूं मज ॥ ५२ ॥ सखोल उद्धवाचा प्रश्न । ऐकोन सुखावला नारायण । माझा उद्धव
जाला सज्जान । हरिखें जगजीवन डोलतु ॥ ५३ ॥ परमार्थी अवस्था गाढी । देखोनि प्रश्नाची
अतिगोडी । उद्धवासी आंवाळावया आवडी । जीव कुरवंडी करूं पाहे ॥ ५४ ॥ नुलंघी
भक्ताचें उत्तर । फोडिले गुह्य ज्ञानभांडार । भक्तकृपा जी अपार । हरि साचार तुष्ट
॥ ५५ ॥ उद्धवाचा प्रश्न गहन । कृपा द्रवला जगजीवन । एका विनवी जनार्दन । आनं
दघन वोळला ॥ ५६ ॥ त्या आनंदाचा महापूरु । शिष्यसरितेसी येईल थोरु । तेणे चिद्गंगा
सर्गारु । शिष्य सत्वरु ठांकील ॥ ५७ ॥ टाकोनिया ससारआस्था । जो लागला भक्ति
पंथा । तोचि अधिकारी भागवता । परमार्था ग्राहकु ॥ ५८ ॥ ज्याचे पोटीं ससारचिंता ।
तो कथा ऐकतांचि दुश्चिंता । चित्त चिंती ज्या ज्या अर्था । तो सर्वथा तेंथें असे ॥ ५९ ॥
चित्त जंव नाहीं सुचित्त । तंव न कळे श्रीभागवत । गुरूवांचूनि श्रीभागवतार्थ । नव्हे प्राप्त
प्राण्यासी ॥ ७६० ॥ जो ससारापासोनि विरक्त । गुरुचरणीं अतिअनुरक्त । त्यासीच
फावला एक परमार्थ । फळे भागवत तयासी ॥ ६१ ॥ देखता कृष्णाचें श्रीमुख । उद्धवा
नीचे नवे समाधिसुख । तरी श्रवणाची श्रद्धा अधिक । आवडी देख अनिवार ॥ ६२ ॥
जो श्रुतिप्रतिपाद्य चिद्देन । त्या श्रीकृष्णाचें गुह्य ज्ञान । पुढतपुढतीं होआवया श्रवण ।
करी प्रश्न अतियोग्य ॥ ६३ ॥ विद्याअविद्येचा निरासु । श्रीकृष्ण सांगेल परेशु । पुढील
अध्याय अतिसुरसु । श्रोतां अवकाशु मज द्यावा ॥ ६४ ॥ तो कृष्णउद्धवसवादू । पुढिले
कथेचा अतिविनोदू । एका जनार्दनीं महाबोधू । परमानंदू प्रकटेल ॥ ७६५ ॥ इति श्रीभागवते
महापुराणे श्रीकृष्णोद्धवसवादे परमहंससहिताया एकाकारटीकायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अध्याय अकरावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो श्रीगुरु सच्चिदन । वरुपताहे स्वानंदजीवन । मुमु-
क्षुमयूर आनंदले जाण । हरिखें उड्डाण करिताती ॥ १ ॥ तो सजल देखोनियां मेहो^१ ।
सोहंभावे फोडिती दांहो । रोमाचंपिसीं पसरुनि पहा हो । सत्वे लवलाहो नृत्याचा ॥ २ ॥
नाचे स्वानंदाचेनि मेळें । तेणे सर्वांगी निघाले डोळे^२ । पिसे देखणी जाहलीं सकळें । तीं
शिरां गोपाळें वाहिलीं ॥ ३ ॥ तो मेघ देखोनि सन्मुख । आर्त चातक पसरिती मुख । विदु-
मात्रें पावले सुख । नित्य निर्दोख ते जाहले ॥ ४ ॥ आर्ततृषां तत्काळ^३ योळे । निवाले तेणे
स्वानंदजळें । मग हरिखाचेनि कळोळें । सुखसोहळे भोगिती ॥ ५ ॥ सुभूमि देखोनि निर्मळ ।
जाणोनि वर्पती काळवेळ । वर्षीं लागले जी प्रवळ । जळकळोळ अनिवार ॥ ६ ॥ तेणे
वोळेंलेनि कृपाभरें । शिष्यसरितेसी पूरु भरे । विकल्पवोसणें एकसरें । महापूरें वाहाविलीं

१ हर्षनि २ बोलावया ३ ओवाळणें ४ दृष्टि करु लागला ५ शिष्यरूप नवीला ६ ज्ञानागतेचा समुद्र ७ जाऊन
मिळेल ८ स्वस्य ९ पित्त १० श्रुति ध्याजे वेद स्वामीं प्रतिपादिलेला ११ ज्ञानस्वरूप परमात्मा १२ पुन पुन्हा, वारवार
१३ सद्गुरु चिद्दन १४ मुमुक्षु हेच कोणी मोर, मयूरकुळे जाण १५ मेघ १६ मी द्रव्य आहे वा भावानें
१७ आरोळी १८ अष्ट सांख्यिक भावाचे रोमाच ह्याच पिसारा, पिच्छें. १९ स्वरूपानंद प्राप्त झाल्यामुळें सर्वांगदेवणी
स्थिति झाली विजातीय, सजातीय व स्वगत, हे मेद स्वरुपाचे ठिगणी नसल्याकारणानें स्वरूप सर्वांगदेवणी आहे
झणून रोमाचपिसें देवणी झाली २० आर्तांची तहान २१ वळे, भागून जाते २२ प्राप्त झाल्यान २३ वोगणें किंवा
वोसाणें ध्याजे प्राप्तधील एकटें, बेरकचरा वगैरे "वरी तताती वोसाणें । मुग्धु नाचा" धानेश्वरी अध्याय ७-७३

॥ ७ ॥ तेणें प्रवाह निर्मळजळें । चिदैक्यसागरी सरिता मिळें । मग समरसोनि तेणे जळें । राहे निश्चळें निजरूपे ॥ ८ ॥ वैराग्यरावें शुद्ध केली । पृथ्वी निजबोला बोलली । कठिणत्वेविण मारदा आली । नाही अकुरली बहुबीजे ॥ ९ ॥ अखंड वर्षता जळमेळी । वासनेचीं ठेपें विरालीं । सद्गवाची बोल जाली । वाफ लागली बोधाची ॥ १० ॥ तेथें न पेरिताचि जाण । सहज निजबीजें परिपूर्ण । अकुरली आपणिया आपण । सिद्ध सपूर्ण स्वभावे ॥ ११ ॥ ते परम कृपेचिये पुष्टी । स्वानंदें पिकली ममदृष्टी । परमानंदें कोंदली सृष्टी । ऐक्यें सवसाटी जीवशिवा ॥ १२ ॥ फिटला दुःखाचा दुष्काळ । जाला सुखाचा सुकाळ । बोळला सद्गुरु कृपाळ । आनदकळोळू सच्छिष्या ॥ १३ ॥ वरुपता निजपर्जन्य-धारा । वर्षला नाना अवतारगारा । कार्यांनुरूपें तदाकारा । विरोनि निराकारा त्या होती ॥ १४ ॥ त्या पर्जन्याचा बोसाडा । दैवे लागला जडमूढा । तो सरता होय सतापुढा । अवचटेंसां तोंडा जें लागे ॥ १५ ॥ तो महामेघ श्रीहरी । सद्गुरुकृपा बोळे जयावरी । तोचि धन्य चराचरी । पूज्य सुरनरी तो कीजे ॥ १६ ॥ गुरुनाम अतिघनवडु । शिष्य तारुनि अतिहळुवडु । ज्याचा आदि मध्य शेवटु । न कळे स्पष्टु वेदासी ॥ १७ ॥ तो सद्गुरु श्रीजनार्दन । बोळलासे आनदधनु । तेणे एका एकु केला पावनु । सांडबोनु एकपण ॥ १८ ॥ एक तेंचि अनेक । अनेक तेंचि एक । हेही केले निष्टकं । स्वबोधें देख बोधोनी ॥ १९ ॥ बोधोनिया निजऐक्यता । ऐक्यें लाविले भक्तिपथा । मज प्रवर्त-विले श्रीभागवता । निजकथा गावया ॥ २० ॥ तेचि श्रीभागवतीची कथा । दशमाध्यावो सपता । ते वद्धमुक्ताची व्यवस्था । उद्धवें कृष्णनाथा पूशिली ॥ २१ ॥ सखोल उद्धवाचा प्रश्न । ऐकोनिया श्रीकृष्ण । निजहृदयीचें गुह्यज्ञान । उद्धवासी जाण सागेल ॥ २२ ॥ येणें प्रश्नोत्तरश्रवणे । उठे जन्ममरणाचे धरणे । ससाराचे खत फाडणें । फिटले लाहणे विपयाचें ॥ २३ ॥ मोक्षमार्गीचे कोंपडी । साधनीं शिणती वापुडी । तिही शीघ्र यावे तातडी । जिणावया बोढी बधमोक्षाच्या ॥ २४ ॥ जे कष्टी जपतपसाधने । शिणती ध्येयध्यानअनुष्ठाने । ते ते शीघ्र या विदनें । ज्ञानाज्ञाने जिणावया ॥ २५ ॥ ऐशी कथा आहे गहन । श्रोतां व्हावे सावधान । एका विनवी जनार्दन । स्वानंदधन तुष्टला ॥ २६ ॥ अकरावे अध्यायी जाण । इतुकें सागेल श्रीकृष्ण । वद्धमुक्ताचें वैलक्षण्य । आणिक लक्षण साधूचे ॥ २७ ॥ तेणेच प्रसंगें जाण । सागेल भक्तीचे लक्षण । अकराही पूजेसी अधिष्ठान । इतुके निरूपण हरि बोळे ॥ २८ ॥

श्रीभागवातुवाच-बद्धो मुक्त इति श्याम्या गुणनो मे न वस्तुत ।

गुणस्य मायामूलत्वाच्च मे भोक्षो न बन्धनम् ॥ १ ॥

उद्धवा वद्ध मुक्त अवस्था । जरी सत्य ह्मणसी वस्तुता । तरी न घडे गा सर्वथा । ऐक आता सागेन ॥ २९ ॥ वद्ध मुक्त अवस्था । माझे स्वरूपीं नाहीं तत्त्वतां । हे गुणकार्याची

१ एवपणार्ण मिसळन २ बोलावली ३ वासनास्पी टिपळें ४ बरोबरी, साम्यता ५ पाहला ६ शितोडा ७ अवचटें शितोडा ८ सर्वें ब्रह्मगावा नाश आटे परंतु खरूप अविनाश आहे ध्रणूच घनवट झटले आटे पाण्यांमिध्व जी वस्तु फारच हलकी अशेत तीच तरते, घुडत गाहीं परंतु भवसागरांत गुफवस्तु इतकी हलकी आटे धीं आपण न घुडत शिष्यासारख्या घुडणाऱ्या वस्तूलाही तारते "गुरुवें जेव्हा चाणु । तेव्हादाचि तारुनि लणु ।" अष्ट प्र० ९-१९ ९ निधयात्मक १० तगादा ११ ग्रहण करणें १२ यात्रेकर १३ जिवावयास १४ कोंबल्यान १५ नेद
५. भा ३३

वार्ता । संबंधू तत्त्वतां मज नाहीं ॥ ३० ॥ माइया निजस्वरूपाच्या ठायीं । वद्धमुक्त
दोनी नाहीं । वद्धता मुक्तता गुणांच्या ठायीं । आभासे पाही गुणकार्ये ॥ ३१ ॥ गुण
समूळ मायिक । मी गुणातीत अमायिक । सत्यासी जें वाधे लटिक । तें मृगजळी लो
बुडाले ॥ ३२ ॥ चित्रींचेनि हुताशनं । जें जाळिजती पुरें पट्टणे । कां स्वमीचेनि महाधनं
वेव्हारा होणे जागृतीं ॥ ३३ ॥ सूर्यासी प्रतिविंब गिळी । छाया पुरुपातें आकळी । समु
बुडे मृगजळी । तें मज गुणमेळी वद्धता ॥ ३४ ॥ जें जिभेसी केंसु निघे । जें तळहात
वृक्षु लागे । डोळ्यांमाजी पर्वत रिगे । तें मी गुणसंगें अतिवद्ध ॥ ३५ ॥ आकाश खों
सावेंळी । काजळ लागे वारया निर्डळीं । कां विजूचे कपाळी । वाशिंग सकळीं बांधा
॥ ३६ ॥ गगन तुटोनि समुद्रीं बुडे । संपर्वत धरा वारेनि उडे । सूर्य अडखळोनि अंधार
पडे । तरी मी सापडें गुणांत ॥ ३७ ॥ अतरिक्षगगनी सरोवर । त्यामाजीं कमळे मनोहर
तो आमोद सेविती भ्रमर । ऐसं साचार जें घडे ॥ ३८ ॥ तें मी आत्मा गुणसंगें । नाना
विषयभोगसंभोगें । मग त्या विषयांचेनि पांगें । होईन अंग गुणवद्ध ॥ ३९ ॥ त्रिगुण अगी
कारें वर्ततां । गुणकार्य तदात्मता । तेणे वद्ध मुक्त अवस्था । भासे वृथा भ्रांतासी ॥४०॥
गुणा आत्म्यासी भिन्नता । ह्यणसी मानिली तत्त्वता । परी गुणसंगें आत्मा असता । अवश्य
विकारिता येईल ॥ ४१ ॥ अग्निसंगें पात्र तप्त । पात्रसंगें जळसतप्त । जळतापें धान्यपात्र
होत । तेवीं विकारवत नव्हे आत्मा ॥ ४२ ॥ अग्नितापाआत । आकाश नव्हे संतप्त
तेवी गुणसंगा अंत । विकारवंत नव्हे आत्मा ॥ ४३ ॥ नट अधत्वे अंगला । परी तो
आंधळा नाही जाला । तैसा आत्मा गुणसंगें क्रीडला । तरी असे सचला निर्गुणत्वे ॥ ४४ ॥
नट्ट अंधत्वं नव्हे अंधू । आत्मा गुणसंगें नव्हे वद्धू । गुण मायिक आत्मा शुद्धू । या त्या
संबंधू असेना ॥ ४५ ॥ आत्मा व्यापक गुण परिच्छिन्न । याही हेतू न घडे वंधन । सकळ
समुद्राचें प्राशन । केवीं रांजण करूं शके ॥ ४६ ॥ मोहरीमाजीं मेरु राहे । पर्शामाजीं पृथ्वी
संभाये । मुंगी गज गिळोनि जाये । खद्योत खाये सूर्यातें ॥ ४७ ॥ मशकु ब्रह्मांडातें
आकळी । पतंगु प्रळयानळ गिळी । तरी आत्मा गुणाचे मेळी । गुणकळोळी बांधवे ॥४८॥
यापरी न सभवे वद्धता । वद्धतेसवे गेली मुक्तता । वद्धमुक्तअवस्थांपरता । जाण तत्त्वतां
आत्मा मी ॥ ४९ ॥ स्वमींचा अत्यंत सुकृती । अथवा महापापी दुष्कृती । दोन्ही मिथ्या
जेवी जागृता । तेवीं वद्धमुक्ती आत्मर्ती ॥ ५० ॥ हो कां जीवात्म्यासी वद्धता । सत्य
नाहीं गा तत्त्वता । मा मज परमात्म्यासी अवस्था । वद्धमुक्तता ते कैची ॥ ५१ ॥ विवीं
प्रतिविंब नाहीं । मध्ये आरिशाचे ठायी । मळ वैसले ते पाही । प्रतिविंबाचे देही लागले
दिसती ॥५२॥ तो मळू जें पडे फेडावा । तें आरिसाचि साहणे तोडावा । परी प्रतिविंब
त्या साहणे धरावा । हें सद्भावा मिळेना ॥ ५३ ॥ जेवीं जीवशिवभेद नाही । दोष अंतः-
करणाच्या ठायीं । तें चित्त शुद्ध केल्या पाहीं । वंध मोक्ष दोहीं वोळवण ॥५४॥ तैसं अवि-

१ अमीं २ व्यपहराळा ३ गावली ४ शिरे ५ रावळा किंवा सातळा ह्यणजे वर्चा, पहाट. "कौतुकें जें जें जल्पे ।
तें तें सवदाहूनि तीरा रुपे"-ज्ञानेश्वरी अध्याय १३-६३ ६ कपाळावर ७ पर्वतागढ पृथ्वी जर पाण्यानें उडेल
८ पराधीनपणाने ९ दिठला १० मर्यादित ११ डेरा १२ मोहरी=रुद्रान दाणा १३ पमा=भांजळ १४ सामावते
१५ लागे. १६ राहणेवर पांतात १७ नाहीसं होणें, निरास १८ ब्रह्मानाचें, अवियेनें उभारलेलें

एक हें सकळ । गुकणार्थ नाना मळ । जीवा अंगी प्रवळ । मूढमती स्थूळ स्थापिती ॥५५॥
 जै सर्वगुण निरसी सवळ । तें आविद्यक फिटती मळ । तेचि सद्विद्या होय निर्मळ ।
 जीवचि केवळ शिव होये ॥ ५६ ॥ तेव्हा जीवशिवनामं दोनी । जाती मजमार्जी संम-
 रसोनी । तें मीच एकवांचूनी । आन जर्नीवनी असेना ॥ ५७ ॥ जीवभावने मीचि जीवू ।
 शिवभावने मीचि शिवू । मी एकू ना नव्हे व्हू । माझा अनुभवू मीचि जाणे ॥ ५८ ॥
 झर्णी आशंका धरिशी येथ । जरी जीव शिव तूंची समस्त । तरी ते शुक्वामदेवचि का
 मुक्त । येरा ह्यणत जड जीव ॥ ५९ ॥ तूंचि जीवरूपें तत्त्वता । तरी हे ऐशी कां विपमता ।
 शुक्वामदेवाची अवस्था । वेदशास्त्रार्था सम्मत ॥ ६० ॥ तिहीं लोकांमार्जी जाण । वेद-
 वचन तंव प्रमाण । हें बोलणे विलक्षण । अप्रमाण जै मानिगी ॥ ६१ ॥ हो का वेद ह्येणे
 जे निश्चित । ते बोलणे माझें निश्चित । तौ मी स्वमुखीं जें बोलत । तें तू अयुक्त ह्यण-
 तोसी ॥ ६२ ॥ जो मी वेदाचा वेदवक्ता । सकळ शास्त्रांचा मूळकर्ता । त्या माझें वचन
 ह्यणसी वृथा । अतियोग्यता तुज आली ॥ ६३ ॥ वेदाचे जाण त्रिविध वंड । त्रिकाडीं
 केला तो त्रिखंड । वेदवळें वा पाखड । वाजवी तोड अन्हासव्हा ॥ ६४ ॥ भासले बँहु-
 साल मज भेद । वेदवळें नाना वाद । तो वेद माझा परोक्षवाद । तेणे तत्त्वावबोध केवी
 होय ॥ ६५ ॥ शब्दज्ञान ब्रह्मज्ञान । वाईट्टी समसमान । जेवीं बाल आणि बालभर
 सुवर्ण । नुकिता पूर्ण समता आली ॥ ६६ ॥ परी बाला सुवर्णा समता । मोले कदा नव्हे
 तत्त्वता । तेवीं वेदवादयोग्यता । ब्रह्मानुभविता सम नव्हे ॥ ६७ ॥ जो मी हरिहरा
 प्रमाण । त्या माझें वचन अप्रमाण । तूं ह्यणशी हा ज्ञानाभिमान । हेंही जाणेंपण साडावें
 ॥ ६८ ॥ माझें वचन सत्याचे सत्य । सत्य मानूनि निश्चित । येणे भावे साधे परमार्थ । हें
 ब्रह्मलिखित मद्वाक्य ॥ ६९ ॥ उद्धवा मज पाहता । वसिष्ठवामदेवादि समस्ता । नेंदंखे
 वद्ध आणि मुक्तता । हा माझा तत्त्वता निजबोधु ॥ ७० ॥ मुक्ताचिये दृष्टी । मुक्तच दिसे
 सकळ सृष्टी । तेथे शुक्वामदेवाची गोष्टी । वेगळी पाठी केवीं राहे ॥ ७१ ॥ वद्धमुक्ताहूनि
 भिन्न । परमात्मा मी चिद्धन । जरी ह्यणसी जीवासी वधन । तेंही सत्यत्वे जाण घडेना ॥ ७२ ॥

शोकमोही सुख दुःख वेदोत्पत्तिश्च मायया । स्वमे वयाऽऽत्मन त्यानि ससृतिर्न तु वास्तवी ॥ २ ॥

दोन मुहूर्तें स्वप्नसृष्टी । त्यामार्जी देखे जन्मपंक्ती । तेथे पावला नाना याती । तेवीं
 मिथ्या प्रीतीती भवभावा ॥ ७३ ॥ नसता आभासु भावळे ठार्यी । त्यालागीं हाहाकारू उठे
 देहीं । गेले मेले नाहीं नाहीं । शोक पाहीं त्या नाव ॥ ७४ ॥ भग्नपार्त्री भरिलें जळ । तेथें
 विंवले चंद्रमंडळ । तें पात्र पोटेशीं धरी बाल । रत्न प्रवळ हें माझें ॥ ७५ ॥ जळ गळोनि
 जाय सकळ । चंद्रमा हरपे तत्काळ । त्यालागीं तळमळी तें बाल । शोकु केवळ या नाव
 ॥ ७६ ॥ अथवा र्घटचंद्र धरूं जाता । तो न ये बालकाचे हाता । बालागीं करी जे जे

१ सर्वगुण सवळ होऊन रजस्तमाचा नाश करतो, सर्वें गुण निरसे सवळ २ अज्ञानजय ३ एकवदन
 ४ महाविद्व ब जीवगुण पुरुषाची ५ घोले ६ 'बन्ध निःश्रुत वेदा' हें वचन सुप्रसिद्ध आहे वेद हे भगवताच्या
 क्षासावरोवर झाले ७ तोचि मी ८ अयोग्य ९ हें बोलणें उगाचें व उपरोधिरूपणाचें आहे १० घाटेळ तर्क.
 ११ अनेक १२ वेद केवळ परोक्षवाद आहे आत्मापुमनाची योग्यता साहूत घोर आहे १३ तत्त्वज्ञान १४ पाहण सृष्टी
 १५ शक्तेपणाचा धमिमान १६ न पालटणार, त्रिकाळयापित १७ न देते १८ प्रवृत्ती १९ मज ह्यणजे मत्तार
 ह्यणतात हा मिथ्या व याची प्रतीति घाटते तीटी मिथ्याच आहे २० नाहीसा होतो २१ भांड्यांतील प्रतिबिंबित

व्यथा । शोक सर्वथा या नांव ॥ ७७ ॥ काढावया आरगांतील धन । करी दर्पणामार्जी खनन । फुटल्या नागवळों ह्मणे जाण । शोक दारुण या नांव ॥ ७८ ॥ नसते वस्तूच्या ठायी जाण । मी माझें हा अभिमान । तेंचि मोहाचें लक्षण । ममता दारुण ते सधी ॥ ७९ ॥ देखोनि मृगजळाचें तळे । येणे पिकती रायकेळें । यालागी मृगतृष्णेची जळें । औटकाळें राखतू ॥ ८० ॥ मृगजळाकडे कोणी भंवे । त्यासीं सकोधें भाडूं धावे । अतिमोहित मोह-स्वभावें । विवेकू न करवे सत्याचा ॥ ८१ ॥ तेवी पुत्रापामोन सुखप्राप्ती । माता पिता होईल ह्मणती । शेखी पुत्र अगोठा दाविते । केवळ भ्रांतिमोहो ॥ ८२ ॥ गंधर्वनगरीची रचना । देखोनि अभिलाष होय मना । ते घ्यावया मेळवी सेना । नानासूचनाउपायें ॥ ८३ ॥ तैसा मिथ्या देही अभिमान । देहसवंधाची ममता गहन । हेचि मोहाचें मूळ लक्षण । ममताभिमान प्राणियां ॥ ८४ ॥ एवं अहं आणि ममता । हेचि मोहाची माता पिता । त्याचेनि उत्तरोत्तर वाढता । जनमोहिता व्यामोहो ॥ ८५ ॥ प्रियविपर्या आसक्ति देख । याची नित्यप्राप्ती अनेक । त्याचि नांव ह्मणती सुख । जेवी चाखितां विस अति-मधुर ॥ ८६ ॥ विषयप्राप्ती जो हरिख । तया नांव ह्मणती सुख । विषयविनाश तेंचि दुःख । परम असुख त्या नाव ॥ ८७ ॥ शोक मोह सुख दुःख । येणेचि देहाची प्राप्ती देख । देहाभिमाने देह अनेक । दु खदायक भोगवी ॥ ८८ ॥ जो जेणे तीव्रध्याने मरे । तो तेचि होऊनि अवतरे । का जो निमे' अतिद्वेषकारें । तो द्वेषानुसारें जन्मतू ॥ ८९ ॥ सर्प मुंगुस पूर्ववृत्ती । वैराकारें जन्म पावती । जे जे वांसना उरे अंती । ते ते गती प्राण्यासी ॥ ९० ॥ यालागीं हृदयामार्जी निश्चिती । जे सबळ वासना उठे अती । तो तो प्राणी पावे तिये गती । श्रुति बोलती पुराणे ॥ ९१ ॥ पुरुषासवे वृथा छाया । तैशी ब्रह्मी मिथ्या माया । ते उपजवी गुणकार्या । देह भासावया मूळ ते ॥ ९२ ॥ जेवी कां स्वर्मी एकलें मन । नानाकार होय आपण । तेवी चैतन्याचे अन्याथाभान । तें हें जाण चराचर ॥ ९३ ॥ एवं वस्तुता ससार नाही । तेथें सुखदुःख कैचें कायी । देहेंवीण छाया पाही । कोणे ठायी उपजेल ॥ ९४ ॥ जे उपजलेच नाही । ते काळें गोरें सांगो कायी । अवघें स्वप्नप्राय पाही । वस्तुतां नाही संसारू ॥ ९५ ॥ इही दोहीं श्लोकीं अगाधू । परिहरिला वस्तुविरोधू । आता प्रतीतीने जो अनुरोधू । तो सत्या वाधू करूं न शके ॥ ९६ ॥ डोळा अगुळी लाविते । तेणे दोन चंद्र आभासती । गगनीं दो चंद्रां नाही वस्ती । मिथ्या प्रतीती निराकारी ॥ ९७ ॥

विद्याऽविद्ये मम तन् विबुधव शरीरिणाम् । मोक्षन-धकरी आद्ये मायया मे विनिर्मिते ॥ ३ ॥

निजबोधें येत बोधा । ब्रह्माहमस्मि स्फुरे सदा । ते जाण शुद्ध विद्या । जे अविद्या-छेदक ॥ ९८ ॥ मी पापी मी सदा निर्दो । ऐसा नित्य स्फुरे भावो । तेचि सबळ अविद्या पहा हो । जे नाना सदेहो उपजवी ॥ ९९ ॥ एकी जीवाते घाली वंदी । एकी जीवाचें

१ खणणें २ बुडालों ३ त्या फाळीं ४ राजेळीं केळीं, नारिकेळे ५ क्षणभर ६ पाहे ७ अगठा दाखवितात, सुख देत नाहीत 'अगठा दाखवितात' ही लोकोक्ति प्रसिद्ध आहे, हिचा अर्थ नकारार्थी आहे ८ व्यामोह ९ दुःख १० मिळणे ११ मरतो १२ 'अते मति सा गति' १३ मिथ्याभान, एक असून दुसरें भासणें १४ पदार्थातील परस्परविरोध १५ अनुभावणें १६ अगुळता १७ निराकारावर १८ मी ब्रह्म आहे असे स्फुरण देणारी ती विद्या १९ अविद्यानाशक.

बंधन छेदी । या दोनी माझ्या अवस्थाशक्ति अनादी । जाण त्रिशुद्धी उद्धवा ॥ १०० ॥
तूं चिन्मात्र चैतन्यघन । चित्स्वरूपें वृत्तिशून्य । तुज शक्ती कैच्या जाण । निर्धर्मकपणे
सर्वदा ॥ १ ॥ उद्धवा हे आशंका वाया । कारण नाहीं करावया । या शक्ती जन्मवी माझी
माया । जे न ये आया सुरनरा ॥ २ ॥ सत् ह्मणों तरी तत्काळ नासे । असत् ह्मणों तरी
आभासे । जिणे नामरूपाचें पिसे । लाविले असे जगासी ॥ ३ ॥ नांतुडे सतासतबोली ।
माया अनिर्वचनीय जाली । तिणें विद्या अविद्या इयें पिलीं । वाढविलीं निजपक्षीं ॥ ४ ॥
आजिकाळी केल्या नव्हती । विद्या अविद्या अनादिशक्ती । बंधमोक्षाते भासविली । या
दोनी शंक्ति मायेच्या ॥ ५ ॥ ते माया तू ह्मणसी कोण । तुझी कल्पना ते माया पूर्ण ।
वद्धमुक्ततास्फुरण । तीमार्जी जाण स्फुरताती ॥ ६ ॥ बंधमोक्षाची राहती स्थिती । ते मी
सागेन तुजप्रती । ऐक उद्धवा निश्चिंता । यथानिगुर्ता निवाडें ॥ ७ ॥ स्वमीं न देखे आरा-
धन । ज्यासी नाहीं माझें भजन । अविद्या त्यामार्जी सपूर्ण । प्रवळ जाण वाढत ॥ ८ ॥
जो माझ्या ठायीं अतिसादर । भजनशीळ आठों प्रहर । तें ब्रह्मविद्येचें घर । तेथ निरतर
ते वाढे ॥ ९ ॥ जेथ माझा भजनाचा उद्हासू । तेथ अविद्येचा निरासू । तोचि ब्रह्म-
विद्येचा प्रवेशू । हा अतिविश्वासू भक्तांचा ॥ ११० ॥ येथ वद्धाचे कारण । आणि मोक्षाचें
साधन । भक्तीचे दृढ स्थापन । अर्थास्तव जाण बोलिले ॥ ११ ॥ ज्या बंधमोक्षां दोनी
वृत्ती । त्या तूं मायेच्या ह्मणसी शक्ती । तेव्हा माया जाली मोक्षदाती । हें केवीं श्रीपति
घडेल ॥ १२ ॥ जरी माया जाली मोक्षदाती । तरी कां करावी तुझी भक्ती । हेंचि सत्य
गा श्रीपती । साग निश्चिंता निवाडू ॥ १३ ॥ कृष्ण ह्मणे उद्धवासी । स्वयें चलन नाहीं
छायेसी । तेवीं सामर्थ्य नाहीं मायेसी । केवीं मोक्षासी ते देईल ॥ १४ ॥ जो मायेचा
नियंता । तो विष्णु मोक्षाचा दाता । तोडूनि जीवाची वद्धता । सायुज्यता देतसे ॥ १५ ॥
ह्मणशी अविद्या कामकर्मादृष्टे । जीवासी बंधन लागे मोटे । तें ब्रह्मविद्या निष्कर्में तुटे ।
हा बोध करी नेटे गुरु श्रुतिद्वारा ॥ १६ ॥ येथ विष्णु काय जाला कर्ता । मा तो होईल
मोक्षदाता । हे विकल्पाची वार्ता । न घडे सर्वथा उद्धवा ॥ १७ ॥ गुरुरूपें विष्णु जाण ।
श्रुत्यर्थं विष्णूचि आपण । शमदमादि साधन । तेंही जाण विष्णूचि ॥ १८ ॥ शिष्य-
बुद्धीसी बोधकता । विष्णूचि जाण तत्त्वतां । यापरी गा निजभक्तां । मोक्षदाता श्रीकृष्ण
॥ १९ ॥ त्या मोक्षाचा 'जो परिपांक । ते समाधी श्रीविष्णूचि देख । समाधीचें समाधि-
सुख । आवश्यक श्रीविष्णू ॥ १२० ॥ परमात्मा परिपूर्ण । तो मी विष्णु ब्रह्मा सनातन ।
भक्तभवपार्श्वमोचन । कृपातू जाण करीतसें ॥ २१ ॥ गत श्लोकींचेनि अनुवादें । 'शरीरिणाम्'
येणें पदें । जीवासी वद्धपण उद्धोषे । तेही विनोदें निवारितां ॥ २२ ॥ एकासीच वद्ध-
मुक्तता । घडे न घडे तत्त्वता । या उद्धवाच्या प्रश्नार्थी । विगेंद आतां करीतसे ॥ २३ ॥

१ बंधन घालणारी ती अविद्या व मोक्ष देणारी ती विद्या या दोन्ही माझ्या पुरातन शक्ति आहेत २ निश्चित,
परंपर ३ आद्योक्त्यात ४ सापडत नाही. ५ मायेला सतही ह्मणता येत नाही व असतही ह्मणत नाही माया ह्मणजे
कल्पना व कल्पनाच यथ व मोक्ष या दोन वृत्ती भासविते ६ आजकाल, शलीकडे, नवीनच ७ वृत्ती ८ स्वरूप ९ अगदी
सष्टपणे १० अज्ञान ११ हेतुसाठी १२ चालणे १३ कृष्ण १४ कमलागान १५ जाणीव १६ 'कैवल्यद पर ब्रह्म
विष्णुदेव सनातन' असें स्कंदपुराणात झटळ धाटे १७ जी परिपूर्णता १८ भक्ताचे सत्कारपाच तोडणारा १९
होत २० सहज २१ सष्ट

एकस्यैव समांशस्य जीवस्यैव महामते । बन्धोऽस्याविद्याऽनादिविद्यया च तथेतर ॥ ४ ॥

रितीवाढी असे अग्नीशी । तेथ फुणगे उसळले आकाशी । रितीवाढी नाही स्वरूपासी । असभांन्यासी ठावो कैचा ॥ २४ ॥ जेणे पाविजे निजबोधाते । ते बुद्धी उद्धवापाशी वर्ते । यालागीं कृष्ण ह्मणे महामते । उद्धवाते अतिप्रीती ॥ २५ ॥ अतिप्रीती पुरस्कंरून । उद्धवासी ह्मणे सावधान । ये श्लोकींचा अर्थ गहन । ते धारणा जाण धरावी ॥ २६ ॥ यालागीं कृष्ण जैंगजेठी । उद्धवाची पाठी थापदी । अतिगुह्याची गुह्य गोष्टी । तुझे कृपेसाठीं मी बोलतो ॥ २७ ॥ पाठी थापटावयामिसें जाण । करीत स्वशक्तिसचरण । तेणें अद्भ्यबोधलक्षण । उद्धवासी जाण प्रकाशी ॥ २८ ॥ जीवु एकचि त्रिजगतीं । हें जाण उद्धवा निश्चितीं । जेवीं नाना दीपाचिया दीप्ती । तेजाची ज्योति अमिन्न ॥ २९ ॥ दोनी दीप एक होती । तैशीं टिवळी ऐक्या न येती । जडत्यापाशी भेदप्राप्ती । ऐक्यवृत्ती अजडत्वी ॥ ३० ॥ चंदनकुटके बहुवस । परी सर्वीं एकुचि सुवास । तेवीं जीवरूपें मी अविनाश । परमपदेश आभासे ॥ ३१ ॥ जीवरूपें तूं श्रीकृष्ण । हें सत्य मानावे वचन । तें भवपाशादि बंधन । तुजचि जाण आदळले ॥ ३२ ॥ ऐशी कल्पिशी जरी वार्ता । ते मज न घडे गा सर्वथा । जेवीं शरीरासी प्राण चाळिता । शरीरअवस्था त्या नाही ॥ ३३ ॥ लिंगशरीरी स्वयंभ । जीव तो मंदंशे प्रतिबिंब । त्यासी देहादि बंधनभाव । मिथ्या विडव आभासे ॥ ३४ ॥ घटें आवरिला अवकाश । त्या नांव ह्मणती घटाकाश । घटभंगें त्या नव्हे नाश । तेवीं मी अविनाश जीवर्त्वीं ॥ ३५ ॥ थिळरीं प्रतिबिंबला सविता । तो गगन सांडोनि थिळरांतौता । नाही रिघाला तत्त्वतां । तेवीं मी जीवत्वा अलिप्त ॥ ३६ ॥ रवि थिळरीं बिंबला दिसे । तेवीं मी लिंगदेहीं आभासे । मिथ्या तेथींचें भोगपिसे । तें बंधन कैसे मज लागे ॥ ३७ ॥ येथें बोलणें न लगे वहू । प्रतिबिंबा नांव जीवू । मुख्य बिंब तो मी शिवू । विशद उंगवू हा जाण ॥ ३८ ॥ तळाव विहिरी नाना थिळरीं । सूर्य प्रतिबिंबे त्यामाझारीं । तितुकीं रूपें दिवाकरीं । पाहतां अवरी तंव नाही ॥ ३९ ॥ तैसे एकासी जें अनेकत्व । तें मिथ्या जाण जीवत्व । हें भागवताचे निजतत्त्व । शुद्ध सत्व ज्ञानाचे ॥ ४० ॥ थिळरी प्रतिबिंबला सविता । चंचल निश्चल मळिनता । हे थिळराचे गुण तत्त्वतां । प्रतबिंबमाथां मानिती ॥ ४१ ॥ तेवीं शिवासी बाधकता । पाहतां नाहीं गा सर्वथा । हें अविद्याकार्य तत्त्वता । जीवांचे माथा मानिती ॥ ४२ ॥ एवं मिथ्या जीवभेद सर्वथा । त्यासी वद्धता आणि मुक्तता । विद्या अविद्या निजपक्षपाता । दावी तत्त्वतां निजकर्म ॥ ४३ ॥ त्या जीवभासासी प्रस्तुत । नित्यवद्ध नित्यमुक्त । एकासी दोनी अवस्था येथ । असे दावित विद्या अविद्या ॥ ४४ ॥ जेवीं जळी बिंबला सविता । त्या जळाची चंचलनिश्चळता । या प्रतिबिंबासीच अवस्था । मुख्य सविता तें नेणे ॥ ४५ ॥ तेवीं जीवांची वद्धमुक्तता । परमा-

१ कमी होणें व वाढणें २ ठिणग्या ३ ज्या स्वरूपीं तर्कें पोंवत नाहीं त्याला, अंश भासावयासी ४ 'महामते' या पदाचीं उद्धवाच्या संस्कार करून बुद्धि=निजबोध देणारी ती ५ जगात भ्रेष्ट ६ पाठ थापटण्याच्या मिपाने किंवा मस्त्रकावर हात ठेवण्याच्या मिपाने सद्गुरु आपल्या शक्तीचा शिष्यबुद्धीत सचार करित असतात ही योगशाक्ति आहे ७ आत्म शक्तीचा आविष्कार ८ दिवाळणी ९ चंदनाचे तुकडे किंवा रोटें १० सूक्ष्मदेहामध्यें ११ माया अंशानें १२ व्यापला १३ सूर्य द्यवकांत प्रतिबिंबला १४ द्यवकायाचे भात १५ जीविता १६ सष्ट १७ उलगदा १८ अविद्येचें कार्य अविद्येत प्रतिबिंबलेला जो माझा अदाभूत जीव त्यालाच अविद्याकृत वध असतो

त्यासी न लगे सर्वथा । जेवीं कां अंधारींच्या खद्योता । न देखे सविता कल्पांतीं ॥ ४६ ॥
जळीं आकाश दिसे बुडाले । परी तें काहीं झाले नाहीं वोले । तेवीं अविद्येसी अलिप्त
ठेले । असे संचले निजरूप ॥ ४७ ॥ एक वद्ध एक मुक्त । हें जीवाचिमाजीं भासत ।
तेंही मी सांगेन निश्चित । सावचित्त परियेसी ॥ ४८ ॥ सहस्रघटीं जळ भरिता । एकचि
सहस्रधा दिसे सविता । तेथ येचि घटींची अवस्था । त्या घटस्था लागेना ॥ ४९ ॥
तेथ जो घट होय चचळू । त्यातील प्रतिविव लागे आंदोळू । परी दुजे घटी जें निश्चळू ।
ते नव्हे चचळु याचेनी ॥ १५० ॥ तेथ एकें दैवचळें । सूक्ष्म छिद्रें घटें जळ गळे । तें प्रति-
विव निजाविचीं मिळे । येर सकळें तैसींचि ॥ ५१ ॥ तेवीं गुरुकृपाजजियेडें । ज्याचे लिंगदेह
विघडे । त्यासी परमात्म्यासी ऐक्य घडे । येर वापुडे देहवंदीं ॥ ५२ ॥ हेचि निरूपण
पुढें । श्लोकसर्गां सुरवाडें । तें मी सांगेन वाडेंकोडें । अतिनिवाडें निश्चित ॥ ५३ ॥

अथ यदस्य मुक्तस्य वैलक्षण्यं वदामि ते । विरद्धधर्मिणोऽस्मात् स्थितयोरैकधर्मिणि ॥ ५ ॥

येणेंचि प्रसर्गें जाण । मागील तुझे जे प्रश्न । वद्धमुक्तांचें लक्षण । तेंही निरूपण
सांगेन ॥ ५४ ॥ दोघाही देहीं असता । दिसे विरुद्ध धर्म स्वभावतां । एक तो सदा सुखी
सर्वथा । एक दुःखभोक्ता अहर्निशीं ॥ ५५ ॥ येथ विरलक्षणता दां प्रकारीं । एक तो जीव
ईश्वरमाझारीं । एक ते जीवासी परस्परिं । वद्धमुक्त निर्धारीं निर्धास्त ॥ ५६ ॥ पहिली
जीवेश्वराची कथा । तुज मी सांगेन विलक्षणता । मग जीवाची वद्धमुक्तता । विशद
व्यवस्था सांगेन ॥ ५७ ॥ जीवेश्वराचें वैलक्षण्य । अडीच श्लोकां निरूपण । स्वयें सांगताहे
नारायण । भाग्य पूर्ण उद्धवाचें ॥ ५८ ॥

सुपर्णावैर्ता सदसौ सखायां यदृच्छयैर्तौ कृतनीडौ च वृक्षे ।

एकल्लयो यादति पिप्पलासमन्यो निरन्नोऽपि बलेन भूयान् ॥ ६ ॥

सुपर्ण ह्याणता पक्षी । ये वृक्षांचा जाय ते वृक्षां । तैसा देही देहातरातें लक्षी । यालागीं
पक्षी ह्याणजेत ॥ ५९ ॥ पक्ष्याच्या ऐशियाच गती । हा देह साड्ढुनि त्या देहा जाती । पक्षी
ह्याणावया हे उर्पपत्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ १६० ॥ एवं आत्मा देहाहनि मित्र । तें
सांगितले उपलक्षण । देहात्मवादाचें खडन । प्रसर्गीं जाण दाखविले ॥ ६१ ॥ आत्मा देह
सर्वथा न घडे । देहबुद्धि धरणे तें तंव कुडें । हें उद्धवासी फाडोवाडें । निजनिवाडें दावित
॥ ६२ ॥ देहबुद्धीचिया पोटीं । जन्ममरणाचिया कोटी । स्वर्गनरकाची आटाटी । देहबुद्धि
गाठी जीवशिवपणे ॥ ६३ ॥ दोघेही चिद्रूपें सारिखे । कधीं नोहे आनासारिखे । अनादि
हे दोघे सखे । अंतिनेटके जिवलग ॥ ६४ ॥ काळें अकाळें सकाळें । नव्हती येरयेरा-
वेगळे । एकत्र वर्तती खेळेमेळें । निजप्राजळें सख्यत्वं ॥ ६५ ॥ प्रभादीपुं दग्दिना वेगळा ।
दीपु प्रमेसी नव्हे निराळा । तेरीं जीवशिवाचा मेळा । एकत्र स्वलीळा नादती स्वयें ॥ ६६ ॥

१ सहस्रघटीं २ हाल ३ भस्म होऊन जातो, नाहीसा होतो या लिंगदेहाचा पाप इत्यावावरन मुक्तीबाबिं
“आपुलं मरण पाहिलें म्या डोळां । तो आहला सोहळा अपुपम्य” असे आतादोडार काटले आहेत ४ आतादीं, मुग्गां
५ आयधीं ६ नेद ७ सु=चांगले आहेत पर्ण=पत्र ज्याचे ८ जीवशिवांना पक्षी द्रव्याचें कारण, पक्षी जसे दृशाहून
वेगळे अगतात तसे हे देहरूप दृशाहून मित्र आहेत आणि पक्षी जसे एका दृशावरून दुसऱ्या दृशावर जातात, तसे देही
एक देह गोडून दुसरा देह घेतात ९ हेतु १० मोद ११ सटपणें १२ देहबुद्ध्यापारिं सब दु यें आहेत १३ दुसऱ्या
सारखे, दोघेही शानरूपानें सारखे आहेत १४ ‘जीवय फळय’ अही १५ रिया प्रकशाळा मुद्दन नयतो

जीवु इच्छी जें जें कांहीं । तें ते वासनेसरिसे पाहीं । ईश्वर पुरवी सर्वही । विमुख
कांही हो नेणे ॥ ६७ ॥ अंतकाळीं जे जीव मागे । तें अलोट ईश्वर देवां लागे ।
आणि ईश्वरआज्ञेचेनि योगें । जीवु सर्वांगं वर्तत ॥ ६८ ॥ ईश्वरआज्ञा त्रिशुद्धी । जीवे
जीव सर्वस्वें वंदी । होय नव्हे न ह्मणे कधी । अभिनव सिद्धी सखेपणाची ॥ ६९ ॥ नवल
सख्यत्वाची परी । ईश्वरू जैसे जैसे प्रेरी । जीवू तैसे तैसे करी । निमेषभरी ढंढेना
॥ १७० ॥ निमेष आरंभोनि जन्मवरी । जीवू ईश्वराची आज्ञा करी । ईश्वरू जीवाचा
साहाकारी । परस्परि निजसख्यें ॥ ७१ ॥ जीवु अत्यंत अंडलेपणे । ईश्वरासी धांव धांव
ह्मणे । तो तत्काळ पावे धांवणे । करी सोडवणे जीवाचे ॥ ७२ ॥ एवं शिवाचे आज्ञे जीवू
राहे । जीवपण गेलिया शिवी समाये । जीवालागी हा गिवपणा वाहे । येरवीं राहे सांडूनी
॥ ७३ ॥ ऐसें सखेपण याचे । केवी अनुवादवे वाचे । उद्धवा हें मीचि । जाणें साचे । या
सखेपणाचे सौजन्य ॥ ७४ ॥ जीव ईश्वराआधीन । हें दृढ केले सस्थापन । अनीश्वर-
वादाचें खंडण । प्रसंगें जाण दाविलें ॥ ७५ ॥ अनीश्वरवादू खंडितां । खंडिली कर्मपाखंड-
वार्ता । कर्मपाखंडाच्या मता । ईश्वरता न मानिती ॥ ७६ ॥ ह्मणती चित्तधर्म ईश्वरासी ।
त्व चिद्रूपता स्थापूनि त्यासी । निराकारिले चित्तधर्मासी । अनायासी चिद्रूपें ॥ ७७ ॥
नानापरीचे अतिचिंतन । त्याचि नांव चित्त जाण । चित्तवीण निश्चळपण । तेंचि चैतन्य
उद्धवा ॥ ७८ ॥ धर्माधर्म न विचारिता । ह्मणती ईश्वरू मोक्षदाता । हे भक्तपाखंडी कथा ।
स्थापूनि चिद्रूपता निवारी ॥ ७९ ॥ टिके माळा मुद्रा धारणे । लावूनि सतांसी निंदिले
जेणे । पाप राहंटे भक्तपणे । त्यासी नारायणे नुद्धरिजे ॥ १८० ॥ अतरीचें सर्व जाणता
मी । यालागीं नांवे अतर्कामी । तो मी शाब्दिकवचनधर्मी । चाळविला अधर्मां केवी जाये
॥ ८१ ॥ मी ज्ञानस्वरूप तत्त्वतां । सर्वद्रष्टा सर्वज्ञाता । तो मी धर्माधर्म न विचारिता ।
मोक्षदाता हें न घडे ॥ ८२ ॥ धरोनियां भक्तभावो । पाप राहाटे जो स्वयमेवो । याचि
नामीं दाभिक पहा हो । त्याते देवो नुद्धरी ॥ ८३ ॥ संहशौ आणि संह्यायौ । धरोनि
या पदाचा अन्वयो । पाखंडमात्राते पहा हो । स्वयें देवो उच्छेदी ॥ ८४ ॥ निरसोनि नाना
मतांतरें । स्वमत करावया खरे । श्लोकींची पढें अतिगंभीरें । शार्ङ्गधरें वर्णिलीं ॥ ८५ ॥
ते दोनी मिळोनिया पक्षी । नीड केले देहवृंक्षीं । वृक्ष ह्मणजे कोणे पंक्षीं । तीही लक्षीं
लक्षणें ॥ ८६ ॥ जननीउदर तेंचि आळ । पित्याचे रेत बीज सकळ । गर्भाधान पेरणी
केवळ । सकल्पजळ वृद्धीसी ॥ ८७ ॥ सोहंभावाचा गुप्त अकुरु । त्रिगुणभूर्मीं तिवंना डिहें ।
कोहंभावे वाढला थोरू । वृक्ष साकारू तेणे जाला ॥ ८८ ॥ करचरणादि नाना शाखा ।
प्रवळवळें वाढल्या देखा । अध ऊर्ध्व नखशिखा । वृक्षाचा निका विस्तारू ॥ ८९ ॥ तया
देहवुद्धीची दृढ मूळें । विकल्पपारब्ध्या तेणे मेळें । भूर्मीं रुतल्या प्रवळवळें । कामाचे

१ प्रतिद्रष्ट, विरुद्ध २ अतिशय, घेववणार नाही इतकें ३ जीव ईश्वराच्या आज्ञेत राहतो व ईश्वर जीवाचे इच्छिलेले
सर्व पुरवितो त्यामुळे त्याचे सख्य निरुपम आहे ४ टठेना ५ अहचणीत सापडल्यामुळे ६ एकलपत्वानें मिसळून
जातो ७ धारण करितो ८ बोलवे ९ जाणविले १० चिंतन करणारें ते चित्त व जेंथें चिंतन नाही तें चैतन्य
११ आचरतो १२ भलभल्ला शब्दानां प्राप्तविला ह्मणून १३ सारखे १४ भिन १५ शार्ङ्ग नांवाचे धनुष्य धारण करणारा
मिथुन स्वान १६ घरटे १७ देहरूप रूक्षावर १८ कोणत्या कारणास्तव, का ह्मणून १९ आळें २० वासना २१ त्रिगुण
भूर्मीमुळें तीन फोक झाले "मग सत्वरजतमात्मक । त्रिविध शब्दकार जो एक । तो तिवणा अधोमुख । डिह फुटे" (शा० १५-१५)

कोंवळे फुटती कोंव ॥ १९० ॥ तेथ कर्मांचीं पानें । निविड दाटलीं अतिगहने । मोह-
ममतेचे घास तेणे । सलोभपणे दाटले ॥ ९१ ॥ ज्या उचावल्या थोर शाखा । त्या फळी
फळोनि सुखदुःखां । उतरल्या जी अधोमुखा । अधःपतने देखा लोळती ॥ ९२ ॥ ऐशिया
वृक्षांमाजी जाण । अतिगूढ गुप्त गहन । नीड केले हृदयस्थान । जीवशिव आपण विसावया
॥ ९३ ॥ जेथ जीवपरमात्मा वसती । तरी देहाची जाली सत्य प्राप्ती । ऐसें कोणी कोणी
ह्मणती । ते मत श्रीपति निराकारी ॥ ९४ ॥ पुरुपासवे लटकी छाया । तोडिता मोडितां नाडले
घाया । तैशी अनिर्वचनीय माझी माया । तेणे यद्दृच्छया नीड केले ॥ ९५ ॥ जेवी स्वप्न-
गृहाचार निद्रिता । तेवीं जीवात्मा नीडीं वसता । हें मायामय सर्वथा । नव्हे वस्तुता
साचार ॥ ९६ ॥ येणे निरूपणे गोविंदू । नैयायिक मताचा कंदू । समूळ केला त्याचा
उच्छेदू । देहसबंधू मिथ्यात्वे ॥ ९७ ॥ ऐशियाहि या वृक्षासी । जन्मादि निमेषोन्मेषी ।
कालू छेदीतसे अहर्निशी । चाळादि वयसासी छेदकू ॥ ९८ ॥ तया वृक्षाची फळें । तुरटें
तिखटें तोंडाळे । पकें अपकें सकळें । ज्यांसी पिंपलें ह्मणताती ॥ ९९ ॥ त्या दां पश्या-
माजी तत्त्वता । जो जीवपणे वोलिजेता । तो या कर्मफळाचा भोक्ता । जी नाना व्यथा-
दायकें ॥ २०० ॥ जी फळें खाता पोट न भरे । खादल्या दारुण दुर्जेरें । जेणे भवचर्की
पडोनि फिरे । तरी अत्यादरें सेवितू ॥ १ ॥ दुजा फळें खाता खुणा वारी । जीवासी त्या
फळाची गोडी भारी । अखड जाहला फळाहारी । वारिले न करी शिवाचें ॥ २ ॥ फळे
सेविता अहर्निशी । तिळभरी शक्ति नाही जीवासी । अशक्त देखोनिया त्याशी । काल
पार्शी वाधितु ॥ ३ ॥ जो इयें सेवी कर्मफळें । तो तत्काळ वाधिजे काळें । दुजा कर्मफळा
नांतले । त्याते देखोनि पळे कळिकाळू ॥ ४ ॥ जो कर्मफळातें न सेवितू । तो ज्ञानशक्तीनें
अधिक अनंतू । सदा परमानंदें तृप्तु । असे डुळतू स्वानंदें ॥ ५ ॥ उद्धवासी होय निज-
बोधू । यालागीं जीवशिवाचा भेदू । अत्यादरें सांगे गोविंदू । निजात्मबोधू प्राजळुं ॥ ६ ॥

आत्मानमन्य च स वेद विद्वानपिप्लदादो न तु पिप्लदा ।

योऽविद्यया युक्त स तु नित्यमदो विद्यामयो य स तु नित्यमुक्त ॥ ७ ॥

जो कर्मफळातें न सेविता । जो स्वरूपाचा जाणता । द्रष्टा हे प्रपंचाचा तत्त्वता ।
अलिप्तता निजज्ञाने ॥ ७ ॥ जीवु प्रपंचाचा ज्ञाता । परी परमात्मा नेणे तत्त्वता । यालागीं
भोगी भवत्यथा । कर्मफळें खाता अतिवद्दू ॥ ८ ॥ जो कर्मफळें सेवी वापुडा । तो अंध-
पंगू जाहला वेडा । मी कोण हें नेणे फुडा । पडिला खोडां देहाचे ॥ ९ ॥ देहसबंधांतू ।
प्रतिपर्दी होय आत्मघातू । नाही जन्ममरणासी अतू । दुखी होतू अतिदुखें ॥ १० ॥
नश्वर विषयाचा छंदू । तेणे जीवु जाहला अतिवद्दू । हा अविद्येचा सवधू । दागला

१ देहाला वृक्ष ह्मणण्याचें कारण 'वृक्ष्यते स वृक्ष' ह्मणजे तोहून दाकता येण्याजोगा तो वृक्ष 'अथय'—'त थ
तिष्ठति' ह्मणजे ह्मणभगुर या शरीरवृक्षापासून उत्पन्न होणारं अन्न ह्मणजे कमकळ तें पन्न जीव खातो व शिव खात नाही
२ घट ३ परहोत नाही ४ शब्दानां वर्णनां न येणारी ५ सदृशी, अनायाम ६ स्वप्रातील वर्तन ७ क्षणिकी
८ धास्य, तास्य, वार्धक्य या वयाचा छेता काळ आहे ९ पचण्यास जड १० रुपेण न साम्यायह्ल सुचवितो पाइत कर्म
करण्याचे वेळीं सुचिचार तें कर्म न करण्यावहल सुचवितो ११ जीव कमफळें खातो तरी दुःख होतो व काळमुलीं पडतो,
व शिव कमफळें खात नाही तरी तो ज्ञानादि सव शक्तींनीं संपन्न आहे १२ शिवत नाही १३ सरल १४ परमात्म्याला
जीव जाणत नाही १५ अदकेंत घटनात १६ देहात्मयुद्धीमर्थें

सुवद्भू देहवंतां ॥ ११ ॥ जितुकी विपयाची अवस्था । तितुकी जीवासी नित्यवद्धता । जो विपयातीत सर्वथा । नित्यमुक्तता ते ठायी ॥ १२ ॥ जो विद्याप्राधान्ये नित्यमुक्त । जो ज्ञानशक्तीने शक्तिमतु । सर्वव्यापकू सर्वा अलिप्तु । तो नित्यमुक्तु बोलिजे ॥ १३ ॥ सांगी-तली जीवाची नित्यवद्धता । प्रगट केली शिवाची मुक्तता । जीवाची जे वद्धमुक्तता । तेही आतां सागतू ॥ १४ ॥ उद्धवाप्रती श्रीकृष्ण । वद्धमुक्तांचें लक्षण । दोघांचीही उण-खूर्ण । विचित्र जाण सांगेल ॥ १५ ॥

देहस्थोपि न देहस्थो विद्वान् स्वप्राद्यथोस्थित । अदेहस्थोऽपि देहस्थ कुमति स्वमदग्यथा ॥ ८ ॥

वद्धमुक्तांचे मिश्र लक्षण । ती श्लोकी सांगेल जाण । केवळ मुक्तांचें सुलक्षण । गोड निरूपण सात श्लोकीं ॥ १६ ॥ देही असोनि देहबुद्धि नाही । हें मुक्तांचें मुक्तलक्षण पाहीं । यालागीं देही असोनि विदेही^१ । ह्मणिये पाही या हेतू ॥ १७ ॥ स्वमीचें राज्य आणि भीक । जागृती मिथ्या दोन्ही देख । तैसें देहादि जें सुखदुःख । तें मिथ्या देख मुक्तासी ॥ १८ ॥ जो स्वमी मरोनि जाळिला । तो जागृती नाही राख जाहला । तैसा प्रपच मिथ्या जाणी-तला । मुक्त बोलिला त्या नांव ॥ १९ ॥ स्वमीचे साधकवाधक । जागृती आठवे सकळिक । त्याचे बाधीना सुखदुःख । तैसें संसारिक मुक्तासी ॥ २० ॥ आतां एक वद्धाची हे स्थिती । तो वस्तुता असे देहातीता । परी मी देह मानी कुमती । दुःखप्राप्ती तेणे त्यासी ॥ २१ ॥ जळी देखे प्रतिघ्वाते । मी बुडालों ह्मणोनि कुंथे । कोणी काढा काढा मातें । पुण्य तुमतें लागेल ॥ २२ ॥ स्वमी धाय लागले खड्गाचे । तेणे जागृती ह्मणे मी न वाचें । ऐसें निविड भरितें भ्रमाचें । तें वद्धतेचे लक्षण ॥ २३ ॥ स्वमीचे सुखदुःख नसतें । तें स्वमभ्रमें भोगिता कुंथे । तेवी देह मी ह्मणोनि येथे । नाना दुःखातें भोगितू ॥ २४ ॥ स्वस्वरूपाचें विस्मरण । तेणे विपयासक्ति दृढ जाणें । सकल्प विकल्प अतिगहन । तेंचि लक्षण वद्धाचे ॥ २५ ॥ आणिके लक्षणे त्याची आता । सांगतु असें तत्त्वता । भोग भोगोनि अभोक्ता । ते मुक्तावस्था परियेसीं ॥ २६ ॥

इन्द्रियैरिन्द्रियार्थेषु गुणैरपि गुणेषु च । गृह्यमाणेष्वह कुर्यान्न विद्वान्यस्तवविक्रिय ॥ ९ ॥

अंशेष प्रारब्धगती । मुक्ताचे देहीं दिसे वस्ती । परी जागृती स्वप्न सुपुतीं । देहस्थिती नातळे ॥ २७ ॥ छाया पुरुपाचेनि चळे । ते छायेसी पुरुष नातळे । तेवी मिथ्या देह मुक्ता-जवळें । कल्पांतकाळें येवों न शके ॥ २८ ॥ आपुले छायेसी जाण । जेवीं वसो न शके आपण । तेवीं मायादि तिन्ही गुण । जवळी असोन स्पर्शना ॥ २९ ॥ इन्द्रियद्वारा यथानिगृती । प्राप्त विपयातें सेविती । परी सेविले ऐसेंही नेणती । विपयस्फूर्ती स्फुरेना ॥ ३० ॥ गुण पोखिंती गुणावस्था । इन्द्रियें घेती इन्द्रियार्था । मी उभयसाक्षी अकर्ता । चिन्मात्रता अलिप्त ॥ ३१ ॥ तो इन्द्रियाचेनि खेळेमेळें । सुखे विपयामार्जी जरी लोळे । तरी विका-राचेनि विटाळें । कदाकाळें मैळेना ॥ ३२ ॥ जेथ कामाची अतिप्रीती । तेथ लोभाची दृढ वस्ती । अथवा कामाची जेव अप्राप्ती । तेथ महाख्याती क्रोधाची ॥ ३३ ॥ मुक्त जाहला नित्य निष्काम । क्रोधलोभेसीं निर्माला काम । तो स्वयें जाहला आत्माराम ।

१ लक्षण २ तीन श्लोकात ३ देहातीत ४ या एकाच ओवींत मुक्तांचे लक्षण उत्तम प्रकारे सांगितलें आहे ५ पाव ६ दाट ७ भ्रमाचे ८ वद्ध त्याचें ९ आत्मगत्याची निरुक्ति हेंच वद्धपणाचे लक्षण १० न भोगणारा ११ उरलेली १२ पोपतात १३ मळत नाही १४ उप्त शाला १५ स्वस्वरूपी रमणारा

विश्रामधाम जगाचें ॥ ३४ ॥ एवं मुक्ताच्या ठायीं जाण । उपजों न त्रके पापपुण्य । काम-
क्रोधादिवृत्तिगून्य । जाहला परिपूर्ण चिद्ब्रह्म ॥ ३५ ॥ मुक्ताची विषयस्थिती । विषयीं स्फुरे
ब्रह्मस्फूर्ती । यालागीं पापपुण्यें नुपजती । नित्यमुक्ति तेणे त्यासी ॥ ३६ ॥ ऐशी मुक्तांची हे
कथा । ऐक वड्याची हे वार्ता । अकर्ताचि ह्मणे मी कर्ता । येणेचि सर्वथा गुंतला ॥ ३७ ॥

दैवाधीने शरीरस्मिन् गुणभाव्येन कर्मणा । वर्तमानोऽबुधस्तत्र कर्तास्मीति निरध्यते ॥ १० ॥

अदृष्टाआधीन जे शरीर । तेथ आलियाहि हरिहर । अन्यथा न करवे अणुमात्र । हें
वेदशास्त्रसमत ॥ ३८ ॥ देही ज्या गुणाचें प्राधान्य । तैसेचि कर्म निपजे जाण । इद्रियें
गुणाधीन । तदनुसारे जाण वर्तती ॥ ३९ ॥ एवं दैवगुणे देहवर्तन । तेथ मी कर्ता
ह्मणवी आपण । तेंचि त्यासी दृढ बंधन । आपण्या आपण घातक ॥ ४० ॥ नळी-
माजिल्या चण्याच्या आशा । वानरें मुठी धरणे तोचि फासा । तेवीं देहींच्या विषयविलासा ।
अभिमाने तैसा गुंतला ॥ ४१ ॥ जो देहातीत वस्तुता । जो गुणकर्माचा अकर्ता । तो
ह्मणे मी देह मी कर्म कर्ता । अहंमता भूलला ॥ ४२ ॥ जो न करितांचि चोरी । मी
चोर ह्मणे राजद्वारी । तो मारिजे लहानथोरी । तैगी परी जडजीवा ॥ ४३ ॥ प्रकृतीचें
कर्म आपुले माया । घेऊनि नाचे अहममता । तेणे अभिमाने दृढ वद्धता । आंकल्पाता
अनिवार ॥ ४४ ॥ तळी माडूनि काजळा । वरी ठेविला स्फटिकु सोज्वळा । श्वेतता
लोपूनि दिसे काळा । तेवी आधळा जीव झाला ॥ ४५ ॥ का आधळें मातले हातिरूं ।
नेणे निजपतन निर्धारू । तैसा जीव लागे कर्म करू । पतनविचारू तो न देखे ॥ ४६ ॥
मी देह मी कर्म कर्ता । मी ज्ञाता मी विषयभोक्ता । ऐशी जे का देहात्मता । दृढवद्धता
तिये नाव ॥ ४७ ॥ एवं वद्धमुक्तवर्तन । विशद केले निरूपण । आता केवळ मुक्ताचें
लक्षण । आवडीं श्रीकृष्ण सागतु ॥ ४८ ॥ ज्ञानिया तो तंव आत्मा माझा । हे अतिप्रीती
गरुडध्वजा । हें गुह्य सांगितले कपिध्वजा । रणसमाजा रणरगीं ॥ ४९ ॥ तेचि आता
उद्धवाप्रती । अत्यादरे सागे श्रीपती । ज्ञानियाची मुक्तस्थिती । यथानिगुती निजगुह्य
॥ ५० ॥ ज्ञानलक्षणे सागता । धणीं सुपरे श्रीकृष्णनाथा । निरूपणमिसे ज्ञानकथा । मागुंत-
मागुता सागतु ॥ ५१ ॥ यालागीं ज्ञानभक्ताची गोडी । श्रीकृष्णाचि जाणे फुंडी । कृष्ण-
भजनाची आवडी । भक्त ते गोडी जाणती ॥ ५२ ॥ आधींच तंव हे मुक्ताची कथा ।
वरी श्रीकृष्णासारिखा वक्ता । उद्धवाचें भाग्य वर्णिता । न वर्णने सर्वथा शेषादिका ॥ ५३ ॥
उद्धव अर्जुनासमान । त्याहूनि हा दिसे गहन । ते परस्परे नरनारायण । गुह्य ज्ञान
बोलिले ॥ ५४ ॥ तेचि उलथूनि ज्ञानकथा । उद्धवासी होय सागता । उद्धवाऐसे भाग्य
तत्त्वता । न दिसे सर्वथा आनासी ॥ ५५ ॥ जेणे साडूनि निर्जधामा । मागें ठेवूनि आपुल्या
कामा । उद्धव आमडला पुरुषोत्तमा । त्याचिया प्रेमा विगुंतला ॥ ५६ ॥ यालागीं उद्ध-
वाचें शुद्ध पुण्य । जगीं उद्धबुचि धन्य धन्य । जयालागीं स्वयें नारायण । स्वानर्दधन
बोळला ॥ ५७ ॥ जो नांतुडे योगयागसकटीं । तो उद्धवान्या बोलासटीं । जेथीं व्याली

१ अदृष्ट-दैव, पूर्वकर्म २ कोण ३ आपुल्या ४ गीतत द्रष्टें आहेन "प्रत्ये त्रियमाणानि गुणे कर्मानि संपेत ।
अह्वयारमिपूनामा षतीहमिति मन्यते" ५ प्रख्यापयंत ६ हातिरु क्षणजे हत्ती "पार्थ पां सावनें हातिरु धरिते । तेजें
तया काडुळती मातें सरितें"—ज्ञानेश्वरी अध्याय ९-४४२ ७ जडुनाला ८ न पुरे, दुनी रोदना ९ पुन पुन .
१० उरीखती ११ सखानास १२ तिजानरूपी पजन्नाची श्रुति केली १३ सांपटत नाह!

घेनु वत्सा चाटी । तेवीं गुह्य गोठी सांगतु ॥ ५८ ॥ जो निजकुळासी काळू । तो उद्ध-
वासी अतिसेहाळू । वापु भक्तकाजकृपाळू । ज्ञानकळोळू तुष्टला ॥ ५९ ॥ यालागीं उद्ध-
वाचें नांव घेतां । श्रीकृष्ण निवारी भवव्यथा । ऐशी भक्तप्रीती भगवंता । भक्तांतें स्मरतां
हरि तारी ॥ २६० ॥ मुक्ताची लक्षणे निर्धारितां । लाभे आपुली निजमुक्तता । एका-
जनार्दनु विनवी सतां । मुक्तकथा हरि बोले ॥ ६१ ॥ कृष्णु उद्धवासी ह्याणे मी तुज ।
सांगेन आपुले निजगुज । मुक्तलक्षणाचें भोज । नवल चोख परियेसी ॥ ६२ ॥

एव विरक्त शयन आसनाटनमज्जने । दर्शनस्पर्शनघ्राणभोजनश्रयणादिषु ॥ ११ ॥

ऐकें मुक्ताचे लक्षण । आसन भोजन शयन । दर्शन स्पर्शन घ्राण । अटन मज्जन करी
कैसे ॥ ६३ ॥ मागील श्लोकार्थ सपता । प्रकृतिकर्मअभिमानता । तेणे लागली दृढवृद्धता ।
तो अहंकारू ज्ञाता नातळे ॥ ६४ ॥ सर्वकर्मी स्वभावतां । ज्ञात्याची निरभिमानता । ते
मी समूळ सागेन कैथा । सावधानता अवधारी ॥ ६५ ॥ जेवीं छायेचा मानापमान ।
पुरुषा न वाधी अणुप्रमाण । तेवीं देहाचें कर्माचरण । निरभिमान मुक्तासी ॥ ६६ ॥
स्वाधिष्ठान तेचि आसन । अखंड त्यावरी आरोहण । तेथें येवोंचि नेणे अभिमान । बैसलें
मन उठीना ॥ ६७ ॥ नवल आसनाचे महिमान । हारपोनि गेले विसरण । कदा एकांतु
नौसडे जाण । हे सहजासन मुक्ताचें ॥ ६८ ॥ जे आसनींचें समाधान । समाधि आणि
व्युस्थान । करी दोहींची बोलवण । हे चालतें आसन मुक्ताचे ॥ ६९ ॥ जें बैसल्या आसनीं
समाधान । त्याचि स्थिति गमनागमन । उठिलों बैसलों नाठवे जाण । चालतेपण स्फुरेना
॥ २७० ॥ चालताही चपळ पर्दी । मी चालतो हे नाठवे बुद्धी । चालतां न मोडे समाधी ।
हे लक्षणसिद्धी मुक्ताची ॥ ७१ ॥ जरी त्रैलोक्य हिडिनला । तरी ठायींहूनि नाही हंलिला ।
ऐसा न चलोनि मुकु चालला । जेवी अंभ्रें धावला दिसे चंद्र ॥ ७२ ॥ कुलालचक्रां
बैसली माशी । ते न हालतां भंवे चक्रासरसी । मुक्ताची गमनसिद्धि तैशी । देहगमनेंसी
आभासे ॥ ७३ ॥ देहो प्रारब्धास्तव हिडे । बैसिका स्वस्वरूपीची न सडे । जेवीं रथा धावता
संवेग घोडे । निद्रा न मोडे रथस्थाची ॥ ७४ ॥ ऐसें न चळतां जे चळण । तें जाण
मुक्ताचे गमन । आता ऐक त्याचें स्नान । निमज्जन निजरूपी ॥ ७५ ॥ स्नान करी गंगा-
जळें । परी गंगोदकाते नातळे । मन चितस्वरूपी केले सोवळें । तें बोवळें हों नेणे ॥ ७६ ॥
त्यासी निजस्वरूपी नाहतां । जाली परम पवित्रता । तीथें मागती चरणतीर्था । ऐशी
सुस्नातता मुक्ताची ॥ ७७ ॥ तो चिन्मात्रचि देखे जीवने । अखंड चिद्रूपी अंगगाहन ।
इतर ह्यणती केले स्नान । त्यासी निमज्जन निजरूपी ॥ ७८ ॥ त्याचे चरणींचे रजःशकण ।
लौहोनि धरा परम पावन । त्याचेनि प्राणसर्गें जाण । पवित्रपण वायूसी ॥ ७९ ॥ त्याचेनि
चरणस्पर्शें तत्त्वतां । पवित्र जाल्या गंगादि सरिता । त्याचेनि जठरसर्गें सर्वथा । अति-

१ मोठा आपल्या हिंदुसमाजात वाप हा घरातला प्रधान पुत्र्य असल्यामुळे वाप ह्याजें मोठा असो अथ ह्याला
“ परी वाप भाग्य माझे ”—ज्ञानेश्वरी अध्याय ९—५२५ २ मोठेपण ३ आश्चर्य ४ आता ५ आत्मस्वरूप ६ विसरण
ह्याजें मी आत्मा आर्टें ८ विसरण—हच हरबू गेले, ह्याजें स्वस्वरूपाचा निरंतर आठव राहिला ७ न मोडे
८ समाधि उतरणें ९ नोषडे १० त्रैलोक्य हिडला तरी जो स्थानत्रय होत नाही, त्याला आसन सर मिळालें अस
समजावें ११ अंभ्रें दिसे चंद्र पळाला १२ कुभाराच्या चानावर १३ वेढक, आसन १४ भरधाव १५ निजानदी
निमज्जणे १६ पाणी १७ बुद्धी मारणें १८ स्नान, बुडणें १९ प्राप्त होऊन २० श्वासेच्छ्वासाच्या स्पर्शानें

पवित्रता अग्नीसी ॥ २८० ॥ त्याच्या हृदयावकाशीं आकाश । सगळें राहिलें सावकाश ।
तेणें पवित्र जाहले आकाश । अलिप्त उदास सर्वत्र ॥ ८१ ॥ जे चढोनि वसले वैकुंठीं ।
ते सदा घालिती त्याची भेटी । वेदू एको धांवे गोठी । तो पहावया दिठी देव येती ॥ ८२ ॥
एवं चित्स्वरूपी करूनिया स्नान । जाला सर्वबंध अतिपावन । हें मुक्ताचें स्नानलक्षण ।
आता निरीक्षण तें ऐक ॥ ८३ ॥ अवघें चराचर देखता । तो देखोनिहि न देखता ।
दृष्टीसी दृश्यासी अलिप्तता । दृश्य देखतां हरि दिसे ॥ ८४ ॥ दृश्यें दुर्मदुमित दिसे सृष्टी ।
परी दृश्य न पडे त्याचे दृष्टीं । होतांही दृश्येंसीं भेटी । पडे मिठी अदृश्यी ॥ ८५ ॥ दृष्टि
प्रकाशे देखणेपर्णी । ते देखणे देखे दृश्यस्थानीं । जेवीं डोळ्या डोळा दर्पणीं । निजदर्शनीं
देखतू ॥ ८६ ॥ डोळेनि दर्पणु प्रकाशे । त्यामार्जीं डोळेनि डोळा दिसे । मुक्ताचें देखणे
तैसें । आपणयाऐसे जग देखे ॥ ८७ ॥ दृश्य द्रष्टा दर्शनीं । त्रिपुटी गेली हारपोनी ।
देखणे देखे देखणेनी । देखणा होऊनी सर्वांग ॥ ८८ ॥ होता नाना पदाथेंसीं भेटी । तें
देखणेपण दृश्य लोटी । दृश्यातीत निजदृष्टी । सुखें सृष्टी देखतू ॥ ८९ ॥ मुक्ताची
हे देखेंती स्थिती । देखणेपणे यथोनिगुती । उद्धवा ये दृष्टीची ज्यासी प्राप्ती । तोचि
त्रिजगती पावन ॥ ९० ॥ या दृष्टी जे नित्य वर्तत । ते जाण पा परम मुक्त । या दृष्टीं जे
मज पाहत । परम भांगवत प्रिय भाझे ॥ ९१ ॥ परादिवाचामाजी वचन । उपजे तेथ
याचे श्रवण । श्रोता वक्ता कथाकथन । अवघें आपण होऊनि ऐके ॥ ९२ ॥ शब्दजातेसीं
कान । अखड जडले सावधान । श्रवणामार्जीं हारपे गगन । परम समाधान श्रवणाचें
॥ ९३ ॥ ऐकता लौकिक शब्द । का नारायण उपनिषद । परिसता नाम हरिगोविद ।
अर्थावबोध समतवें ॥ ९४ ॥ बोलातें जो बोलविता । तोचि श्रवणामार्जीं श्रोता । येणें
अन्वयें श्रवण करिता । शब्दीं नि शब्दता अतिगोड ॥ ९५ ॥ जो जो श्रवणीं पडे शब्दू ।
तो तो होत जाय नि शब्दू । यापरी श्रवणीं परमानंदू । स्वानंदबोधू मुक्ताचा ॥ ९६ ॥
अकारादि वर्णत्रिपुटी । प्रणयू मूलशब्दसृष्टी । तो ओंकार ब्रह्मरूप उठी । हे श्रवणसतुष्टी
मुक्ताची ॥ ९७ ॥ श्रवणीं पडता शब्दज्ञान । सहजें शाब्दिक जाय उडोन । श्रवणीं
ठसावे ब्रह्म पूर्ण । स्वानंदश्रवण मुक्ताचे ॥ ९८ ॥ परिसता उपनिषद । का लौकिकादि
नाना शब्द । मुक्ताचा पालटेना बोध । श्रवणीं स्वानंद कोदंला ॥ ९९ ॥ एक अद्वितीय
ब्रह्म । हें वेदशास्त्राचे गुह्य वर्म । तें मुक्तासी जाहलें सुगम । शब्दीं परब्रह्म कोदलें
॥ ३०० ॥ लौकिक वैदिक शब्द जाण । शब्दमार्त्रीं ब्रह्म पूर्ण । ऐसे मुक्ताचें हें श्रवण । प्राण-
लक्षण परियेसीं ॥ १०१ ॥ प्राणांसी येता सुगंधू । मुक्तासी नोहे विषयबोधू । गधमिसें स्वानंद-
कंदू । परमानंदू उह्यासे ॥ १०२ ॥ प्राण सुमन चंदन । अवघें तो होय आपण । यापरी
गंध भोगी जाण । भोक्तेपण साडोनी ॥ १०३ ॥ प्राणा येताचि सुवासू । सुवासीं प्रकटे परेशू ।
तेव्हा सुवासु आणि दुर्वासू । हा विषयविलासू स्फुरेना ॥ १०४ ॥ मेल्यानिलसगें जाण ।
जेथ जेथ गधाचें गमन । तेथ तेथ मुक्ताचें प्राण । अगम्यपण या भोगा ॥ १०५ ॥ जितुका

१ दृष्टीन, डोळ्यांनीं २ न पाहणारा ३ परिपूर्ण ४ पाहणारी, देखणी ५ बरोबर ६ भांग्यवत ७ ऐकवतेनं
८ शब्दातीत अनिर्वाच्य वस्तु ९ अकार, उकार, व मकार १० शब्दज्ञान ११ व्यापण १२ नाकाला
१३ मलयपर्वतघबघी वायूच्या संगतीन

चळता वायू जाणें । तितुकें मुक्ताचें घ्राणें । यापरी गंधग्रहण । स्वभावं जाणें होतसे ॥ ६ ॥
यापरी जाण तत्त्वतां । होय तो गंधाचा भोक्ता । हे घ्राणक्रिया जाण मुक्ता । रसभोग्यता
अवधारीं ॥ ७ ॥ रस रसना भोजन । तो स्वयेंचि आहे आपण । हातू न माखितां सर्वा-
पोशन । रसनेविण सेवितू ॥ ८ ॥ पडूसांचा स्वादू जाणे । परी एकीं चवी अवघें खाणें ।
भोक्तेपणा आतळों नेणे । ऐसेनि भोजने नित्यतृप्तु ॥ ९ ॥ भूक उपजोचि नेणे । जेधूं
वैसल्या पुरे न ह्याणे । सर्व भक्षी नखातेपणे । उच्छिष्ट होणें त्या नाही ॥ ३१० ॥ ताट
अन्न आणि आपण । तो न देखे भिन्नपण । रसमिसे स्वानंदपूर्ण । सर्वांगें जाण सेवित
॥ ११ ॥ जंव रसना घेवों जाय रसस्वादू । तंव तेथें प्रकटे परमानंदू । करुनि रसरसने उच्छेदू ।
निजानंदू सेवितु ॥ १२ ॥ सकळ गोडियाची मूळ गोडी । तेथ वैसली निजआवडी । सेविता
नाना परवडी । तेचि गोडी गोडपणें ॥ १३ ॥ सकळ गोडियां जे गोड आहे । ते गोडीचें
तो जाला स्वयें । आतां जो जो रसविषयो खाये । तेथ तेथ आहे ते गोडी ॥ १४ ॥ कैसा
मुक्ताचा निजबोधू । घेवों जातां रसस्वादू । रसत्व लोपूनि स्वानंदकंदू । परमानंदू वीसडे
॥ १५ ॥ यालागीं जो जो रस सेवू जाये । तो तो ब्रह्मरसूच होये । मुक्ताची रसना यापरी
पाहें । घेत आहे रसातें ॥ १६ ॥ एवं मुक्ताचे जें भोजन । ते करिती क्रिया ऐशी जाण ।
आतां तयाचें स्पर्शन । तेंही लक्षण परियेसीं ॥ १७ ॥ मुक्तासीं लागतांचि जाणा । शीत
सांडी शीतळपणा । स्पर्श उष्ण मुकले उष्णा । स्पर्शनलक्षणा हे त्याची ॥ १८ ॥ जेवीं का
टेंकित्ता अग्नीशी । धुरें आणि चंदनाशी । जाळुनि त्यांच्या विकाराशी । आपणाऐशी करी
वह्नी ॥ १९ ॥ तेवीं मुक्तासीं द्रव्यें आदळता । द्रव्याची बुडाली द्रव्येंता । तो सर्वां सर्वपणे
असतां । सहजें द्रव्यता निर्माली ॥ २० ॥ तेथ कैचें मृदु कैचें कठिण । कैचे शीत कैचे
उष्ण । सर्वां सर्वात्मा तो जाण । द्रव्याचें भान स्पर्शना ॥ २१ ॥ आगीसी पोळीना
उन्हाळा । हीं व पीडीना हिमाचळा । तैशी द्रव्याची हे माळा । मुक्ताचे गळा पडेना ॥ २२ ॥
सुवर्णाचे अलंकार भले । सुवर्णपटीमार्जी झांकिले । झांकिले ह्याणतां उधंडे ठेले । तेवीं द्रव्यें
सकळें परब्रह्म ॥ २३ ॥ त्यासी अंगीं जें जें आदळे । ते अगचि होय तत्काळें । कांही नुरे
त्यावेगळें । द्रव्यें सकळें निमालीं ॥ २४ ॥ हातां लीलाकमळ सापडे । तंव कमळीं कमळ-
त्वचि उडे । कमळजन्मा तोही बुडे । करी रोकडें निजरूप ॥ २५ ॥ स्पर्श स्पर्शतें स्पर्शाचे ।
हेही त्रिपुटी न सभवे । किंवहुना आपणचि आघवे । निजस्वभावे होऊनि ठेला ॥ २६ ॥
तो देवपूजा हातीं धरी । तरी मीचि ते देवपूजेभीतरिं । अथवा खेळो रिघाल्या पांथरीं ।
त्याहीमाझारीं मी त्यासी ॥ २७ ॥ भिंती नानावर्ण चित्राकृती । तेथे जे जें स्पर्शें ते तें
भिंती । तेवीं मुक्ताची स्पर्शनस्थिती । पूर्ण अद्वैतीं निजबोधू ॥ २८ ॥ यापरी गा तत्त्वतां ।
स्पर्शलक्षण वर्ते मुक्ता । त्याचें बोलणे जे सर्वथा । ऐक आतां सांगेन ॥ २९ ॥ सुरस कथा
सागे वाडेंकोडें । अथवा लौकिक बोलणे घडे । परी त्याची समाधिमुद्रा न खंडे । मौन

१ हे श्रवणकार्य. २ सर्वांचें भक्षण ३ कट्ट, धाम्ल (धावट), उष्ण (खारट), तुरट, तीक्ष्ण (तिखट),
व मधुर ४ शिवत नारी ५ काहीं खात नसून सर्वभक्षण करणारा आहे । आत्मा जसा सर्वव्यापक तसा मुक्ताही सर्वात्मक
पणाचे भोग भोगतो ताट, अन्न व आपण एकपणें पाहतो ६ उठें ७ प्रकार ८ या सर्व अर्थ्या अत्यंत मधुर आहेत.
९ मरुत जातो १० रसभोजन ११ त्याच्या ठायीं समस्त असत्यामुळे द्रव्यें त्यापारीं येताच आपले गुणधर्म तोडून
याचे समस्त अंगीकारितात १२ लोपली १३ दृष्टात फाटव बहारीचा आहे १४ मिडतें १५ पायर=प्रस्वर, फतर, दगड

न मोडे वोलतां ॥ ३३० ॥ वोलतांही नोमडे मौन । हेचि अनुभवाची आंतुल खून ।
 शब्दामार्जी निःशब्दगुण । सज्ञान जाण जाणती ॥ ३१ ॥ स्त्रीपुरुषे अवोला चालती । तो
 अवोला की अतिप्रीती । तेवीं मुक्ताची वोलती स्थिति । शब्द शब्दार्थी निःशब्द ॥ ३२ ॥
 जयाची वोलती अक्षरे । अक्षररूपेचि साचारें । त्याचीं ऐकता उत्तरें । चमत्कारें मन निवे
 ॥ ३३ ॥ मी एकु चतुर वोलका । हाही नाही आवोका । अथवा रजवावे लोका । हेंही
 देसा स्मरेना ॥ ३४ ॥ निःशब्दी उठती शब्द । शब्दामार्जी ते निःशब्द । यापरी करि-
 ताही अनुवाद । वोलोनि शुद्ध अवोलेणा ॥ ३५ ॥ जळामार्जी उपजे तरंग । जळ तरंगांचे
 निजांग । तेवीं निःशब्दी शब्द सांग । शब्दाचें सर्गांग निःशब्द ॥ ३६ ॥ वाच्यवाचकता
 त्रिपुटी । लोपुनि सागे गोड गोठी । करिता सैराट चावटी । न सुटे मिठी मीनाची ॥ ३७ ॥
 म्या मत्यचि वोलावे । हेंही त्यासी जीवें नाठवे । मिथ्या वोलो लोभस्वभावे । हेंही न सभवे
 मुक्तासी ॥ ३८ ॥ सत्य मिथ्या जी वोलणीं । नि श्रेय प्राणुनि नेलीं दोनी । मुळांच्या मौने
 जाला मौनी । नाना वचनी वोलता ॥ ३९ ॥ तेथ सैराट हाक देता । का सिंहनादें त्या
 गर्जता । शब्दी ठसावली नि शब्दता । मौन सर्वथा मोडेना ॥ ३४० ॥ जरी तो माझें
 स्तवन करी । तरी मी त्याच्या स्तवनामाझारीं । तो जरी सैरां वडवड करी । त्याही-
 माझारीं मी त्यासी ॥ ४१ ॥ जरी त्यासी येऊनि भाडण पडे । परी भाडणही करणे घडे ।
 त्या कलहामार्जी मागेंपुढे । चहूकडे मज देखे ॥ ४२ ॥ त्याचे वाकडेतिकडे व्यंग घोल ।
 ते जाण ब्रह्मचि केवळ । तया आह्मा अभिन्न मेळें । निर्जात्मसाक्ष वस्तीसी ॥ ४३ ॥ अँव-
 चटें त्याच्या मुखावाहेरी । ज्यासी ह्मणे तुज देवो तारी । त्यासी मी वँडनिया शिरीं ।
 ब्रह्मसाक्षात्कारीं पावरीं ॥ ४४ ॥ यालागीं त्याच्या वचनाआधीन । मी सर्वथा असे जाण ।
 त्याचें वचन ते प्रमाण । सर्वस्वें जाण मी मानीं ॥ ४५ ॥ आता तो मी हे ऐशी बोली ।
 वाहेर संवैडीं वाडिन्नली । मी तोचि तो हे 'किली । मांगी चोर्जवली मद्रका ॥ ४६ ॥
 यालागीं तो माझा जीवप्राण । मी तयाचें निजजीवन । तयासी मज भिन्नपण । कल्पातीं
 जाण असेना ॥ ४७ ॥ एव तो सगळा मजभीतरां । मी तया आंतुवाहेरीं । ऐसेनि अभि-
 न्नपणेंकरीं । सुणें ससारीं नादतू ॥ ४८ ॥ त्याचे मुखींचे जे जे बोल । ते मीचि वोलता
 सकळ । मुक्ताचें वोलणे केवळ । तुजप्रती विवळ म्या केले ॥ ४९ ॥ हातीं काहीं घेणें
 जाये । तंव ते घेणें देवो होये । देता काहीं देवो पाहे । तेही होये तद्रूप ॥ ३५० ॥ तेव्हा
 दान आणि देतेघेते । भिन्नपणे न देखे तेथें । यालागीं करोनिया अकतें । यापरी करातें
 वर्तवी ॥ ५१ ॥ निजस्वभावे ते कर । जो काहीं करिती व्यापार । तेथ नकेलेपणाचें
 सूत्र । सहर्जीं साचार ठमावे ॥ ५२ ॥ करीं पडलिया शस्त्र । करूं जाणे तो व्यापार । परी
 मी कर्ता हा अहंकार । अणुमात्र असेना ॥ ५३ ॥ पुढे वोढेंवले अँवचितें । तरी खेळो
 जाणे द्यूतकर्मात । हेंहीरी जैत नाठवे चित्तें । निजस्वभावें ते खेळतू ॥ ५४ ॥ वोडवल्या

१ न मोडे पैठणप्रतीत 'न मोडे' यावद्दल 'नोमडे' असे सर्वत्र लिहिले आहे २ न बोलण्यानें, त्याच्या मौनात अति-
 प्रीतीचें उत्तम व्याख्या आढळत ३ अभिमान, डोल ४ सतुष्ट करावे ५ मांगी ६ तरंगाचे ७ वेढेंवाकडे ८ असपद
 बोल ९ मोठ्यान १० मधेच्छ ११ योग १२ परमात्मपूण, निजात्मरसा भक्तीसी १३ सहज १४ वाट्टा, धारण
 करून १५ सावसाध, मोकडेपणान १६ दिता, हे केली १७ शोध १८ मानली १९ एकवचन २० विशद, स्पष्ट
 २१ प्राप्त शालें (धमराजासारखे) २२ अकसात् २३ आपण हरलों का जिंकलों

ब्राह्मणपूजा । करूं जाणे अंतिवोजा । पूज्यपूजकत्वे भावो दुजा । न मनून द्विजां पूजितु ॥ ५५ ॥ धनुषीं काढू जाणे वंढी । अनुसधानें वाण सोडी । अलक्ष लक्ष्मि भेदी निरवडी । परी न धरी गोडी श्लाघेची ॥ ५६ ॥ कैसैं कर्म निरपेजे करी । जैशा समुद्रामाजी लहरी । तैसा निजस्वरूपामाझारी । नाना व्यापारीं निश्चलु ॥ ५७ ॥ सूर्यु मृगजळाते भरी । तैसा व्यापारु निजनिर्विकारीं । परी केलेपण शरीरीं । तिलुभरी असेना ॥ ५८ ॥ सूर्यकातीं अग्नि खवळे । तें कर्म ह्मणती सूर्ये केले । तैसे हस्तव्यापारें जे जें जाले । नाही केले तें त्याणे ॥ ५९ ॥ सूर्यकातीं पाडावा अग्नी । हें नाही सूर्याचे मनीं । तेवी मुक्त निरभिमानी । क्रियाकरणीं विचरतु ॥ ६० ॥ त्यासी चालऊं जातां पायें । तळीं पृथ्वी नाही होये । आपण आपणियावरी पाहे । चालतु जाये स्वानंदें ॥ ६१ ॥ जळींचा जळावरी तरंग । अभिन्नपणे चाले चांग । तैसा तो निजरूपीं सांग । चालवी अग चिद्रूपें ॥ ६२ ॥ तयासी असतांही चरण । आवडीं चाले चरणेविण । करी सर्वांगें गमन । सर्वत्र जाण जालासे ॥ ६३ ॥ जेवीं अखंड दडायेंमान । पायेंवीण चाले जीवन । तेवीं चरणेविण गमन । नित्य सावधान मुक्ताचे ॥ ६४ ॥ सर्वथा पायेंवीण । वायूचें सर्वत्र गमन । तैसेच मुक्ताचें लक्षण । स्वरूपीं जाण सर्वत्र ॥ ६५ ॥ यापरी न हालता जाण । त्याचें सर्वत्र गमन । नाठवे चालतेपण । ऐसेच लक्षण मुक्ताचें ॥ ६६ ॥ मुळीं आत्मा आत्मी नाही जाणा । यालागीं स्त्रीपुरुष-भावना । त्यासी सर्वथा आठवेना । दैवे अंगना तो भोगी ॥ ६७ ॥ नट्ट नाटकु अवर्गला । पुरुष स्त्रीवेषें दिसो आला । स्त्रीपुरुषभावो सपादिला । तेवीं हा जाहला गृहस्थु ॥ ६८ ॥ का अर्धनारीनटेश्वरी । जो पुरुष तोचि नारी । मुक्तासी जाण तैशापरी । स्त्रीपुरुषाकारीं निजवोधू ॥ ६९ ॥ जेवीं कां आपुली साडली । आवडीं आपण आलिगिळी । तेवीं मुक्तें स्त्री भोगिळी । झैताची भुली साडोनी ॥ ७० ॥ छाया कोठें असे कोठे वसे । सरशी असता ज्याची तो न पुसे । मुक्तासी जाण तैसे । लालुप्य नसे स्त्रियेचें ॥ ७१ ॥ एवं स्त्रीपुरुषविकारप्राप्ती । त्याची न मोडे आत्मस्थिती । दैवे जाहलिया सतती । आत्मप्रतीति तेथेही ॥ ७२ ॥ 'आत्मा वै पुत्रनामासि' । सत्यत्व आले ये श्रुतीसी । पुत्रत्वे देखे आपणासी । निजरूपेंसी सर्वदा ॥ ७३ ॥ स्वयें जनकू स्वयें जननी । स्वयें क्रीडे पुत्रपर्णी । आपणावाचूनि जर्नीवनीं । आणिक कोणी देखेना ॥ ७४ ॥ एवं स्त्रीपुत्रसतती । जेवीं आकाशीं मेघपंक्ती । काळे येती काळें जाती । तैशी स्थिति मुक्ताची ॥ ७५ ॥ स्त्रीसभोगी जे होय सुख । तें सुख मुक्तासी सदा देख । यालागीं स्त्रीकामअभिलाख । नाही विशेषें मुक्तासी ॥ ७६ ॥ जैसे राजहंसापाशीं श्रेण । तैसें मुक्तापाशीं जाण धन । त्यावरी त्याचें नाही मन । उदासीन सर्वदा ॥ ७७ ॥ व्याघ्रासी वाढिले मिष्टान्न । ते त्यासी जैसे नावडे जाण । तैसें, मुक्तासी नावडे धन । धनलोभीपण त्या नाही ॥ ७८ ॥ पोतांस कापुराचा डळो । जेवीं नातळे काडळा । तेवीं अनर्घ्यरत्नउमाळा । मुक्तें साडिला थुंकोनी ॥ ७९ ॥ ज्यासी धनलोभाची आस्था । त्यासी कल्पातीं न घडे मुक्ता । तैसे स्त्रीकामिया

१ यथास्थित, योग्यविधिपूर्वक २ कुशलतेन ३ श्लाघयतेची ४ उ.वत्र होतें ५ निरंतर, एकसारकें ६ जाणला ७ भिनपणाची करपना साडण ८ जवळ, समिध ९ आसक्ति १० आपलेपणा तेथेही आहे ११ विशेष, - स्त्रीसुख या सुवीनें अभिलाष नाही १२ पोतास झणजे शुद्ध कापूर "दिवी पोतासाची सुमदा"-शानेश्वरी अध्याय १०-१४२ १३ कापुराच्या च्वाळा. १४ टळा=धीग

सर्वथा । नव्हे परमार्थता निजबोधू ॥ ३८० ॥ मुक्ताचिये निद्रेपार्शी । संमाधि ये विश्रा-
तीसी । शिणली धांवे माहेरा जैशी । तैशी विसाव्यासी येतसे ॥ ८१ ॥ जागृतिस्वप्नसु-
प्तीसी । नातळोनि तीही अवस्थासी । निर्जीं निजे निजत्वेसीं । अहर्निशीं निजरूपें ॥ ८२ ॥
निर्जीं निजो जाता निर्धारा । तळीं हरपली धंरा । परी ठावो नाही अंवरा । ऐशिया
सेजारींमार्जीं निजे ॥ ८३ ॥ नवल निजत्याची घोर्ज । चालता बोलता नोर्मडे नीज । खाता
जेवितां अखड नीज । सहर्जीं सहज निजरूप ॥ ८४ ॥ निजविते का उठविते । दोनी तोचि
आहे तेथे । कोण कोणा जागवितें । निजरूपचि तें निजरूपें ॥ ८५ ॥ जागतां निजेशीं
वागे । वागताही नीज लागे । एवं नीजरूप जाहला अगें । 'निद्रेचेनि पागें पागेना ॥ ८६ ॥
शय्या शयन सेजार । अवघें तोचि असे साचार । आपुल्या निजाचे आपण घर । नित्य
निरतर निजी निजे ॥ ८७ ॥ ऐसे जे जे करूं जाय कर्म । तेथ तेथ प्रकटे परब्रह्म ।
मुक्तासी एकुही नाही नेम । हें मुख्य वर्म मुक्ताचें ॥ ८८ ॥ मुक्तासी नेमबंधन । तै अर्गीं
लागले साधन । साधन असता मुक्तपण । न घडे जाण सर्वथा ॥ ८९ ॥ मुक्तासी तंव
आसकी । सर्वदा नाही सर्वार्थीं । शेष प्रारब्धाचे स्थिती । कर्म निपजती निरपेक्षें
॥ ९० ॥ ज्याचा निमाला अहंकारू । तो भाशें स्वरूप साचारू । ये अर्थीं न लगे
विचारू । वेदशास्त्रसमत ॥ ९१ ॥ जो नित्यमुक्तु निर्विकारी । तो वर्ततां वर्ते मजमाझारीं ।
मी तया आतुवाहेरी । जेवीं सागरीं कळोळ ॥ ९२ ॥ यापरी जाला जो परब्रह्म । त्यासी
स्वप्नप्राय धर्माधर्म । बाधूं न शके इन्द्रियकर्म । हें त्याचे वर्म तो जाणे ॥ ९३ ॥

न तथा यथते विद्वांस्रतत्राददन् गुणान् । प्रकृतिस्थोऽप्यसमको यथा ए सविताऽनित् ॥ १२ ॥

जिहीं इन्द्रियां कर्म करितां । मूर्खासी जाली दृढ बद्धता । तिहीं इंद्रियां वर्तता ज्ञाता ।
नित्यमुक्तता अनिर्धार ॥ ९४ ॥ मूर्खासी कर्मी अभिमान । ज्ञाता सर्व कर्मी निरभिमान ।
बंधमोक्षाचें कारण । अहंकारू जाण जीवासी ॥ ९५ ॥ अह कर्ता अहं भोक्ता । हेचि
मूर्खाची दृढबद्धता । तें प्रकृतिकर्म आपुले माथा । नेचे ज्ञाता अभिमाने ॥ ९६ ॥ तेचि
ज्ञात्याची निरभिमानता । तुज म्या सागीतली आता । इंद्रिया विषयो भोगविता ।
आपुली अंभोकृता तो जाणे ॥ ९७ ॥ आपुली छाया विष्टेऱी पडे । अथवा पालखीमार्जीं
चढे । तो भोगू आपणिया न घडे । तैसेचि देह कोरडें मुक्तासी ॥ ९८ ॥ मज होआनी
विषयप्राप्ती । हेंही ज्ञाते न वाळिती । विषय मिथ्यात्वे देखती । जेरीं का सपत्ति चित्रांची
॥ ९९ ॥ यालागीं असोनिया देही । तो नित्यमुक्त विदेही । ज्यासी प्रकृतिगुणाच्या ठाई ।
अभिमानु नाही सर्वथा ॥ ४०० ॥ ह्मणसी अमोनियां देहीं । कोण्या हेतु तो विदेही ।
उद्धवा ऐसे कल्पिशी कांहीं । तो दृष्टांतु पाहीं सागेन ॥ १ ॥ आकाश सर्वामार्जीं अमे ।
सर्व पदार्थीं लागले दिसे । परी एकेही पदार्थदोषें । मलिन कैसे हों नेणे ॥ २ ॥ त्या गग-
नाचेपरी पाहीं । ज्ञाता असोनिया देहीं । देहकर्माच्या ठायीं । अलिप्त पाहीं सर्वदा ॥ ३ ॥
प्रचड आणोनि पापाणीं । आकाश न चेपे चंपणी । तेवीं क्षोभलियाही प्रकृतिगुणीं । ज्ञाता

१ सासरीं दग्दगलेली मुलगी २ न शिवता ३ आपल्याठायीं ४ धुव्वी ५ आकाशाचा, वनाला ६ शयनस्थान
७ वें घामी सेजार देखिचे । मग पदुष्टणें जैसे तेथ फीजे" - शानेश्वरी ध्याया १५-४९० ७ कळ, रीति ८ मोडत नाही
९ निद्रेच्या धापीन होत नाही १० वेदशास्त्रीं निर्धारू समत ११ अविषयार्थ १२ कर्म १३ भोग प्रकृतीचे अवस्था-
मुळे लांबा भार धानी पुरव थापल्या शिरावर पेत नाही १३ अलिप्तपणा.

जडपर्णी न बंधवे ॥ ४ ॥ आकाश असोनियां जनीं । कदा रंजेना जनर्धसर्णी । तैसा प्रकृ-
 तिकर्मी वर्तोनी । प्रकृतिगुणीं अलिप्त ॥ ५ ॥ गगन जळीं बुडाले दिसे । परी तें जळा-
 मार्जीं कोरडें असे । तेवीं पुत्रकलत्री ज्ञाता वसे । तेणें दोपें अलिप्त ॥ ६ ॥ आकाशा
 मसीं लावूं जातां । मसीं माखे तो लाविता । तेवीं मुक्तासी दोपी ह्यणतां । दोष सर्वथा
 ह्यणत्यासी ॥ ७ ॥ शीत उष्ण पर्जन्यधारा । अंगीं न लागती अंवरा । तेवीं नाना दंड-
 सभारा । मुक्ताचा उभारा निर्द्वंद्व ॥ ८ ॥ येऊनि नाना मेघपटळें । विगडगर्जनं गगन
 झोंकोळे । त्यामार्जीं असोनियां वेगळें । गगन नातळे मेघातें ॥ ९ ॥ तेवीं मोहमतेच्या
 कडाडी । मुक्तासी करिती ताडातोडी । ते तंव त्यास न लगे वोढी । पॅरापरथडी अलिप्त
 ॥ ४१० ॥ गगनासी आगीं लावूं जातां । अग्नि विज्ञोनि जाय सर्वथा । तेवीं त्रिगुणीं
 मुक्तासी वाधतां । गुण सगुणता निमाली ॥ ११ ॥ प्रळयवायूचेनि झडाडें । आकाश
 निजस्वभावे नुडे । सगळा वायू गगनीं बुडे । पाहतां नातुडे गगनींही ॥ १२ ॥ तेवीं
 अविद्या निजस्वभावता । मुक्तासी न करवेचि वद्धता । अविद्या नांवे मिथ्या वार्ता ।
 मुक्त तत्त्वतां देखेना ॥ १३ ॥ गगनाच्या ऐशी अलिप्तता । सर्व कर्मीं वर्ते तो ज्ञाता ।
 जनीं अलिप्त वर्तें सविता । तेवीं मुक्ता अवधारीं ॥ १४ ॥ घृतमर्द्यजळांआंतौता । विंबोनि
 अलिप्त सविता । तेवीं वाल्य तारुण्य वृद्धता । वयसा चाळितां अलिप्त ॥ १५ ॥ नातरी सूर्याचेनि
 प्रकाशे । शुभाशुभ कर्म वाढले असे । सविता अलिप्त तेणे दोपें । निजप्रकाशे प्रकाशकू
 ॥ १६ ॥ तेवीं आश्रमधर्मीं असता । नित्यादि कर्में आचरितां । मुक्तासी नाहीं कर्मवद्धता ।
 अकर्तात्मता निजघोषें ॥ १७ ॥ सूर्यकर्तीं सविता । अग्नि उपजवूनि अकर्ता । तैसा निज-
 तत्त्वाचा ज्ञाता । करोनि अकर्ता कर्मांचा ॥ १८ ॥ जळीं सविता प्रतिविंबला । परी तो
 नाहीं घोला झाला । तैसा स्त्रीसंगें प्रजा व्याला । नाहीं मुक्ता ब्रह्मचर्या ॥ १९ ॥ सवि-
 त्याचें अलिप्तपण । ते निरूपिले निरूपण । आता देही असोनि अलिप्तपण । तैही लक्षण
 अवधारीं ॥ ४२० ॥ जेवीं देहामार्जीं असे प्राण । प्राणास्तव देहचलें । देहदोषा नातळे
 प्राण । अलिप्त जाण सुखदुःखा ॥ २१ ॥ तैसा मुक्त असोनि ससारी । ससारव्यवहार
 सर्व करी । परी संसारदोषु अगावरी । तिळुहीभरी लागेना ॥ २२ ॥ वायू सर्वातें स्पर्गतु ।
 परी स्पर्शदोषासी अलिप्त । तेवीं अहंमत्ता नातळतु । मुक्त वर्ततु देहगेहीं ॥ २३ ॥ वायूसी
 जेवीं सर्वत्र गमन । परी कोठे आसक्त नव्हे जाण । तेवीं विषयीं न होनि आपण । विषय-
 सेवन मुक्ताचें ॥ २४ ॥ वायूसी एके ठायीं नाही वस्ती । मुक्तासी देहगेही नाही आमकीं ।
 वायूसी नभामार्जीं विश्रांती । मुक्तासी गुणातीतीं विश्राम ॥ २५ ॥ एवढें जें अगाधपण ।
 तें मुक्ताचें मुक्तिकारण । उडवासी ह्यणे श्रीकृष्ण । प्रथम जाण विवेक ॥ २६ ॥

पेंसारपेक्षयाऽसङ्घितया छिन्नमन्त्राय । प्रतिबुद्ध इव स्वप्नात्तानात्वाद्धिनिवर्तते ॥ १३ ॥

विवेकें बुद्धि अतिसंपन्न । त्यासी उपजे नित्यानित्यज्ञान । परी तें खिरगटले असे
 जाण । वैराग्येचीण वाढेना ॥ २७ ॥ विवेकेचीण वैराग्य गहन । तें केवळ आंधळें जाण ।
 तेणें आपुले निजात्मपतन । अंधकूपी जाण तें पडे ॥ २८ ॥ मातले हींतिरु अंध । सैरा

१ जनाचा ससर्ग किंवा स्पर्श त्याला होत नाही २ काजळ ३ गडगडाटानें ४ आच्छादन जातें ५ दोन्ही बाजूनीं,
 सध्या ६ हृत्प; मय व पाणी यांच्या आत ७ वयाच्या अवस्थानीं ८ चाळविला धसता. ९ देहाने व्यापार
 १० शापाचात ११ शुभरहिताच्या ठिकाणीं १२ सुरटळें १३ हसी

धांवे सुवद्ध । नेणे निजात्मपतनबाध । तेवीं वैराग्य मंद विवेकेंवीण ॥ २९ ॥ जेथ विवेक-
वैराग्यसयोग । तेथ नित्यसग्रहो अनित्यत्याग । तेचि सद्विद्यालक्षण सद्ग । झळकत चांग
नैराश्यें ॥ ४३० ॥ तेंचि गुरुवचनसाहाणेसी । लावूनि अतितीक्ष्ण केले त्यासी । घायें
छेदिले सशयासी । सकल्पविकल्पेंसी समूळ ॥ ३१ ॥ असभावना विपरीतभावना । निःशेष
नुटलिया वासना । निजस्वरूपीं तेव्हा जाणा । जागेपणा तो आला ॥ ३२ ॥ जो अविद्या-
लक्षण दीर्घ स्वप्न । नानात्वे भोगिता आपण । तो अद्वैता जागा जाला जाण । कृपा
थापटन गुरुवचने ॥ ३३ ॥ तेव्हा नानात्वासी नाहीं ठावो । मी माझे हें झाले वावो ।
फिटला अविद्याभेदसदेहो । आत्मानुभवो तो भोगी ॥ ३४ ॥ जागा झाल्या स्वप्न भासे ।
परी तें मिथ्या झालें अनायासे । मुक्तासी जग तैसें दिसे । यालागी तेणे दोषें अलिप्त
॥ ३५ ॥ एवं मुक्ताचें जें जें वर्तन । ते अलिप्तपणे ऐसें जाण । 'कथं वर्तते' हा प्रश्न । प्रसर्गें
लक्षण सागीतले ॥ ३६ ॥ 'कथं विहरेत्' या प्रश्नाचे । उत्तर एकावया साचे । उदित मन
उद्धवाचें । जाणोनि जीर्वांचे हरि बोले ॥ ३७ ॥

यस्य स्युर्वातसङ्कटा प्राणेन्द्रियमनोधियाम् । वृत्तय स त्रिनिर्मुक्तो देहस्योऽपि हि तद्गुण ॥ ३४ ॥

विधैमानदेही असता । देहस्थ गुण नातळती मुक्ता । पापपुण्यादि हे कथा । सुखदुःख-
वार्ता तो नेणे ॥ ३८ ॥ सांडिल्या सकल्पविकल्पासी । कल्पातींही नातळे त्यासी । जेवीं
कां ओकिल्या ओकासी । परतोनि कोणासी न घेववे ॥ ३९ ॥ यालागीं मन बुद्धि इंद्रिय
प्राण । मुक्ताचीं जालीं संकल्पशून्य । याचिलागी पाप पुण्य । न लगे जाण मुक्तासी
॥ ४४० ॥ इंद्रियां^{१३} विपर्यंकीडन । करिता सकल्पशून्य । मुक्तासी मनपणे नाहीं मन ।
वृत्तिशून्य यालागीं ॥ ४१ ॥ वाळक लेण्या प्रमाण नेणे । तरी अर्गां शोभे लेइलेपणें ।
तेवीं कर्म विगुंतलीं करणे । मुक्त अकर्तपणे अलिप्त ॥ ४२ ॥ सकल्पविरहित विहारी ।
तोचि मुक्त जाण पा साचार । 'कथं विहरेत्' हें उत्तर । थोडेनि फार सागीतले ॥ ४३ ॥
म्या सागीतली जी जी लक्षणें । ती तीं मुक्ताची मुकुच जाणे । आणिकासी व्युत्पत्तीपणे ।
मुक्त जाणणे हें न घडे ॥ ४४ ॥ सकळ वेदशास्त्रसपन्न । त्यासीही मुक्त न कळे जाण ।
देही असे ज्यासी देहाभिमान । त्यासी मुक्तलक्षण कळेना ॥ ४५ ॥ म्या बोलिले लक्ष-
णांची पोथी । साक्षेपें घेऊनि हातीं । जन्ही हिंडिलला त्रिजगतीं । तन्ही मुक्ताची स्थिति
कळेना ॥ ४६ ॥ जेणे साचार मुक्त जाणीतला । तोही सत्य जाण मुक्त झाला । अनुमान-
योग्यतेच्या बोला । मुक्त जाणवला हें मिथ्या ॥ ४७ ॥ जेणे सूर्य देखिला यथार्थता ।
तो जग देखे तत्प्रकाशता । जेणे मुक्त जाणीतला तत्त्वता । तो नित्यमुक्तता जग देखे
॥ ४८ ॥ तेथ हा मुक्त हा वद्ध । देखणे हें अतिअवद्ध । ऐसे देखती ते महामद । अज्ञा-

१ शाश्वताचा समूह व अशाश्वताचा त्याग जेणें करून होतो तीच ईक्षा क्षणने ज्ञानदृष्टि किंवा सद्विद्या होय २ सांग
३ सारा वस्तु असला घाटण ४ अमल वस्तु सला घाटण, जमें देहच जातला घाटण ५ अज्ञानरूपी ६ मेदामुळे, देहादि प्रपंचामुळे
७ श्रुतेचा परदेहला मस्तकावर ठेवल्याने, धापट्टुनि ८ व्यर्थ ९ मुक्त कमा वागती हा प्रश्न १० अमुक्त, उदक
११ हृदयातील १२ असलेल्या क्षरीरगत १३ कर्माद्रियार्गी व ज्ञानद्रियार्गी १४ विपदचेतन १५ अलंकाराच १६ अलंकारांनी
भूषित केल्या, लेइले लेणें १७ इंद्रिय कर्मात दानजे विषयोपभोगात गुनलीं तरी हा अलिप्तच असतो १८ श्रीश
१९ व्युत्पत्तीच्या, पांडिताच्या जोरावर २० प्रय २१ अमुक्त २२ अज्ञाना अथ झालेले अज्ञानी

नाथं अज्ञानी ॥ ४९ ॥ मुक्तु न कळे सर्वथा । ऐसैं वोळणें ऐकतां । उद्धवासी हों लागली
चित्ता । तें कृष्णनाथा कळों सरले ॥ ४५० ॥ मागा सांगीतलीं मुक्तलक्षणें । तीं मुक्ताचीं
मुक्तचि जाणे । लौकिकीं मुक्त कळे जेणें । तांही लक्षणे परियेसी ॥ ५१ ॥ आर्थासावया
उद्धवाचें मन । मुक्ताचें जाण तें लक्षण । सागेन ह्मणे श्रीकृष्ण । येरू सावधान सर्वस्वें
॥ ५२ ॥ कळतीं मुक्ताचीं लक्षणें । उद्धवु ऐकावया उदित मने । ते जाणोनियां श्रीकृष्णे ।
विचित्रं निरूपणे निरूपी ॥ ५३ ॥

यस्यात्मा हिंसते हिंस्येन किंचिदच्छया । अर्चते वा फचित्तत्र न व्यतिक्रियते वुध ॥ १५ ॥

ज्याचिया देहासी जाण । हिंसा करिती हिंसक जन । छेद भेद दंड मुंडण । गर्जन तर्जन
जन्ही केले ॥ ५४ ॥ तज्ही ते देहाची व्यथा । मुक्तासी नाहीं सर्वथा । नाना उपचारीं पूजितां ।
नेधे श्लाघ्यता सन्माने ॥ ५५ ॥ देहीं वर्तमान असतां । देहबुद्धि नाहीं सर्वथा । त्यासीच
वोळिजे जीवन्मुक्ता । यालागीं देहव्यथा त्या नाहीं ॥ ५६ ॥ जैशी पुरुपासवें छाया असे ।
पुरुपयोगें चळती दिसे । ते छायेची अहंममता नसे । निर्जमानसें पुरुपासी ॥ ५७ ॥
तैसाचि मुक्ताचा देहो । मुक्तासवे वर्ते पहा हो । परी त्यासी नाहीं अहंभावो । हा नित्य-
स्वभावो मुक्ताचा ॥ ५८ ॥ त्यासी चोरू हेरू कातरू । ह्मणोनि दडू केला थोरू । कां
पूजिला ईश्वरू । पुरुप श्रेष्ठतरू ह्मणोनी ॥ ५९ ॥ परी पूजितां कां गाजिता । त्याची डंडळीना
समता । जेवीं छायेची मानापमानता । न करी व्यथा पुरुपासी ॥ ६० ॥ देहो व्याघ्र-
मुखीं सांपडला । दैवे पालकीमाजी चढला । तो हरुपविपादा नाही आला । समत्वे झाला
निर्द्वंद्व ॥ ६१ ॥ देहो द्यावया नेतां सुळी । मी मरतो ऐसैं न कळवळी । का गर्जेस्कंदीं
पूजिला सकळी । तेणे सुखावली वृत्ति नव्हे ॥ ६२ ॥ सुखदुःखादि नाना व्यथा । आग-
मोपायी आविर्धंकता । देहाचें मिथ्यात्व जाणता । यालागीं व्यथा पावेना ॥ ६३ ॥ अति-
सन्मानु जेथ देखे । तेथ न राहे तेणे सुखें । अपमानाचिये आडके । देखोनि न फडके
भयभीतू ॥ ६४ ॥ देहासी नाना विपत्ति होये । तोही त्या देहाचें कौतुक पाहे । देह मी
मज व्यथा आहे । हेंही ठावे नोहे मुक्तासी ॥ ६५ ॥ येथवर, देहातीतता । दृढ वाणली जीव-
न्मुक्ता । यालागीं देहदुःखाची व्यथा । त्यासी सर्वथा वाधीना ॥ ६६ ॥ नीना जनपदवार्ता ।
अतिस्तवनें स्तुति करिता । कां परंपवचनीं निदितां । मुक्तासी व्यथा उपजेना ॥ ६७ ॥

न स्तुवीत न निन्देत कुर्वत साध्वसाधु वा । वदतो गुणदोषाभ्या वर्जित समदृष्टानि ॥ १६ ॥

निदेच्या तिखट वाणीं । दृढ विंधिल्या दुर्जनीं । हे असाधू हें नुपजे मनी । नोवले
वचनीं ते दोष ॥ ६८ ॥ भाविक सात्विक साधू । मिळोनि करिती स्तुतिवाद् । तूं ईश्वरी
पुरुप शुद्धू । हा गुणानुवाद् ऐकोनी ॥ ६९ ॥ मी उत्तम हें नुपजे मनीं । उंच नीच नेवखे
जनीं । हे साधु लोक भले गुणी । हे मुक्ताची वाणी वदेना ॥ ७० ॥ साधु असाधु पाहतां
जनी । तो ब्रह्मरूप देखे दोनी । देखतें देखे तद्रूपपर्णी । निजात्मदर्शनीं निजबोधु ॥ ७१ ॥
तेथ कोणाची करावी निदा । कोणाच्या करावे गुणानुवादा । मीचि विश्व हें आले बोधा ।

१ धीर धानयास २ तिरछया प्रकारच्या तिरपणांनीं आतापर्यंत मुक्ताचीं आतार रक्षणें सांगितला, आता बाह्यलक्षणें
सांगतां ३ केण काढणें, पाच पाट काढणें ४ कोलाहल ५ तिरस्कार ६ मोडेपणा, स्तुति ७ आपदेपणाचें प्रेम ८ पुरुपासी
जैशी ९ अथिक श्रेष्ठ, परम ह्मणोनी १० टलन नाहीं ११ धावरत नाहीं १२ हत्तावर बसतून १३ आदि भत असणाऱ्या,
आणिल १४ अविद्येमुळे भासणाऱ्या १५ प्रहार १६ अपया, विवा १७ फठोर शब्दांनीं, १८ योळत नाहीं १९ स्तुति.

स्तुतिनिंदा निर्माली ॥ ७२ ॥ त्यासी आत्मसाक्षात्कारी विश्राम । नित्य निजात्मपर्दी
 आराम । साधु असाधु हा फिटला भ्रम । स्वयं आत्मराम तो जाला ॥ ७३ ॥ असाधुत्वे
 निंदावे ज्यासी । तंव आत्मस्वरूप देखे त्यासी । साधु ह्यणौनि वर्णिता गुणासी । देखे
 त्यासी निजरूपें ॥ ७४ ॥ उजव्या वंद्यत्वे शुद्धभावो । डाव्या निद्यत्वे निजनिर्वाहो । पुरु-
 पासी दोर्हीचा समभावो । वंद्य निद्य पाहाहो समत्वे तैसे ॥ ७५ ॥ तेथ साधु असाधु अनु-
 वादा । वर्जिली स्तुति आणि निदा । समत्वे पावला समपदा । सुखस्वानदाचेनि बोधें
 ॥ ७६ ॥ मुक्ताची हे वोळखण । यापरी उद्धवा तूं जाण । आता आणिकही लक्षण । तुज
 मी खूण सागेन ॥ ७७ ॥ प्रकट मुक्ताचें लक्षण । म्या तुज सागीतले जाण । ते लौकिकीं
 मानी कोण । विकल्प गहन जनाचे ॥ ७८ ॥ प्रारंभवशास्तव जाण । एकादें अवंचटे दिसे
 चिह्न । इतुक्यासाठीं मुक्तपण । मानी कोण जगामाजी ॥ ७९ ॥ मुक्त मुक्तपणाची पदवी ।
 सर्वथा जगामाजी लपवी । जो आपुली मुक्तता मिरवी । तो लोभस्वभावी दाभिकु
 ॥ ४८० ॥ शुक्र वामदेव मुक्त ह्यणता । सर्वासी न ह्यणवे सर्वथा । मा इतराची काय
 कथा । माझीही मुक्तता न मनिती ॥ ८१ ॥ म्या गोवर्धनु उचलिला । दावात्री प्राशिला ।
 अघ वक्र विदारिला । प्रत्यक्ष नाशिला काळिया ॥ ८२ ॥ जो जो हा देहाडा । तो तो
 नीच नवा पंचाडा । निजसुखाचा उघडा । केला रोकडा सुकालु ॥ ८३ ॥ त्या माझें
 मुक्तपण । न मनिती याज्ञिक ब्राह्मण । इतराची कथा कोण । विकल्प दारुण लौकिकीं
 ॥ ८४ ॥ यालागीं मुक्ताचें मुक्तपण । मुक्तचि जाणे आपण । इतरांसी न कळे ते लक्षण ।
 अतिविचक्षण जन्ही जाला ॥ ८५ ॥ मुक्त लौकिकीं वर्तत । जड-मूढ-पिशाचवत् । तीही
 चिन्हें समस्त । ऐक निश्चित सागेन ॥ ८६ ॥

न कुर्यान्न यदेकिंचित् ध्यायेत्साध्यसाधु वा । आत्मरामोऽनया वृत्त्या विचरेज्जगन्मुनि ॥ १७ ॥

कायिक वाचिक मानसिक । उद्देशे कर्म न करी एक । जे निपजे तें स्वाभाविक ।
 अहेतुक त्या नांव ॥ ८७ ॥ हेतु ठेवूनि गुणागुणी । स्तुतिनिंदेचीं बोलणीं । सांडोनिया
 जाला मौनी । परी मौनाभिमानी हेतु नाही ॥ ८८ ॥ जरी तो जाला मौनाभिमानी । तरी
 मुक्त पडला वंधनी । यालागीं बोलणे न बोलणे दोन्ही । साडूनि मौनी तो झाला ॥ ८९ ॥
 अतद्व्यावृत्तीने जाण । करावे असंतनिरसन । मग सद्गुरूचे ध्यान । अखड जाण
 करावें ॥ ४९० ॥ तंव पावली सद्गुरूची खूण । उडाले ध्येय ध्याता ध्यान । बुडाले भेदाचें
 भेदभान । चैतन्यधन कोंदलें ॥ ९१ ॥ मेळवूनि शास्त्रसभारा । वाधला सतासतवांधारा ।
 तो चैतन्याच्या महापुरा- । माजी खरा विराला ॥ ९२ ॥ तेव्हा बुडाले सतासतभान ।
 निविड वाटले चैतन्यधन । मोडलें मनाचें मनपण । वृत्तिशून्य अवस्था ॥ ९३ ॥ मनें
 ध्यावें चैतन्यधन । तंव चैतन्यचि जाले मन । सहजेचि खुटलें ध्यान । हें मुख्य लक्षण
 मुक्ताचें ॥ ९४ ॥ चैतन्यां हेंरपले चित्त । जड-मूढ-पिशाचवत् । लौकिकीं वर्तता दिसे

१ उंडाली २ स्वस्त्यारी सममाण ३ जन विकल्पाने भरले आहेत, इतर वाडणार लोक पार, लागले गुणाला
 जनांत शोध्यतात कोण ४ दैवयोगानें ५ सहजगला ६ योग्यता ७ नाशिला ८ देह ९ पराक्रम १० अत्यंत चतुर
 ११ घट्टेहुक १२ हेतुविरहित १३ 'तम तम' तें नव्हे तें नव्हे अशा प्रकारे असत ह्यणजे नाशित तें एकाची व्याप्ति
 (मिषेय) करणे १४ मिन्या पदार्थाचें दूरीकरण १५ मग सर्वमं मायू लागले १६ संत व असत यांचा पद.
 १७ विज्ञाया घनं चित्ता करणें; चित्तन राहिलें, चैतनात गुडालें.

मुक्त । जाण निश्चित उद्धवा ॥ ९५ ॥ [मुक्त लौकिकीं वर्तत । जंड-मूढ-पिशाचवत ।
 ह्यणौनि कळे इत्थंभूत । तेही चिन्ह र्थदर्थ सागेन ॥ ९६ ॥] नैर्कर्म्य ब्रह्म पावला दृढु ।
 अंतरी निजैवोधे अतिगोडु । वाह्य लौकिकीं दिसे जडु । अचेतन दगडू होऊनि असे
 ॥ ९७ ॥ उठीवैसी करिते मन । तें स्वरूपीं जालें लीन । पडले ठायींहूनि नुठी जाण ।
 यालागीं जडपण आभासे ॥ ९८ ॥ शब्दब्रह्म गिळोनि वेगें । निःशब्द वस्तु जाला अंगें ।
 निदास्तुतीचें नांव नेघे । मुक्ता सर्वांगें सर्वदा ॥ ९९ ॥ ब्रह्म सर्वथा न वोलवे कोणा । जरी
 सांगे तरी दावी खुणा । यालागीं, मुक्ता ह्यणती जाणा । अवोळणा, स्तुतिनिंदा ॥ ५०० ॥
 द्रव्यलोभ नाही चिर्ती । कदा द्रव्यें नातळती । यालागीं लोक पिशाच ह्यणती । जाण
 निश्चिती उद्धवा ॥ १ ॥ नवल त्याचें पिसेर्पण । जगास न करवे जें प्राशन । ते वस्तूचें
 करी आपोशन । अभक्ष्य जाण भक्षितू ॥ २ ॥ जेथ जगासी गमन नव्हे जाण । तेथ हा
 करी अगम्यागमन । जगाचें जेथ न रिघे मन । तेथ सर्वांगें जाण हा वेधे ॥ ३ ॥ न धरी
 विधिनिपेधविभाग । न करी कर्माकर्माचा पांग । स्वानंदें नाचवी सर्वांग । यालागीं जग
 पिसे ह्याणे ॥ ४ ॥ एवं जड मूक पिशाच । समूळ लक्षणीं तोचि साच । मिथ्या नव्हती
 अहार्थवहाच । वृथा कंचकच तो नेणे ॥ ५ ॥ जाण पां मुक्ताच्या ठायीं । कोणे विपर्यी
 आग्रह नाही । जो अतिशयेंसी आग्रही । तो बद्ध पाही निश्चित ॥ ६ ॥ जीं बोलिलीं
 मुक्ताचीं लक्षणें । तींचि साधकाची साधने । सिद्धासी असती सहजगुणे । साधकें करणे
 दृढनिष्ठा ॥ ७ ॥ बोलिलिया लक्षणां । सिद्धुचि भोक्ता जाणा । साधकूहि येथ लंहाणा ।
 जो या साधना साधू जाणे ॥ ८ ॥ इतर जे पंडिताभिमानी । आह्मी शास्त्रज्ञ ज्ञाते
 ह्यणौनी । ते बोलिले येथूनी । जेवी सज्जनीं दुर्बुद्धी ॥ ९ ॥ जो न साधी येथींच्या साधना ।
 कोरडा शास्त्राभिमानी जाणा । सदा वांच्छिता धनमाना । तो येथींच्या ज्ञाना अलिप्त
 ॥ ५१० ॥ आही कर्मकुशळ याज्ञिक । शास्त्रसपन्न वेदपाठक । सदा अर्थकामकामुक ।
 त्यासी हें सुख अप्राप्त ॥ ११ ॥ तिहीं जे कष्ट केले सर्वथा । ते समस्त जाण जाले वृथा ।
 उद्धवा तेहीविरुधीं तत्त्वतां । ऐक आता सांगेन ॥ १२ ॥

शब्दब्रह्मणि निष्णातो न निष्णायात्परं यदि । श्रमस्तस्य श्रमकलो दधेनुमिव रक्षत ॥ १८ ॥

शब्दब्रह्म वेदशास्त्रार्थ । पढोनि वाचोनि अति पडित । चारी वेद मूर्तिमंत । सदा तिष्ठत
 वाचेसी ॥ १३ ॥ सहिता पद क्रम स्वरयुक्त । अरण्य ब्राह्मण सूत्र निरुक्त । जैटा माला ध्वज रथ ।
 पढो जाणत वर्णकें ॥ १४ ॥ आयुर्वेद धनुर्वेद । गाधर्ववेदींचा जाणे भेद । काव्यनाटकीं अति-
 शुद्ध । वेद उपवेद तो जाणे ॥ १५ ॥ व्याकरणीं अतिनेटक । सांख्य पातज्जळ जाणे तेंकें ।
 शास्त्र जाणे वैशेषिक । कर्ममीमांसक यज्ञांत ॥ १६ ॥ विवर्ण वाचस्पति वेदात । शास्त्र जाणे
 वार्तिकात । तिन्ही प्रस्थाने मूर्तिमंत । पुढा तिष्ठत योग्यत्वे ॥ १७ ॥ शिल्पशास्त्रीं अति-
 निपुण । सूत्रशास्त्रामाजीं प्रवीण । रत्नपरीक्षालक्षण । जाणे आपण वैजिवाह ॥ १८ ॥ आगर्त्री

१ यासाठी २ सहेतुक कर्में सुटलेला ३ आत्मज्ञानाने ४ मन सकल्पविकल्प उभारते व मोडते ५ प्राप्त होत नाहीत
 ६ वेद ७ नि शेष प्राशन करण, अपेयपान ८ चढतो ९ कर्तव्याकृतव्यविचार १० खटाटोप ११ वरवर
 १२ सटे, तुळें भाळें किंवा नू मी करणें १३ सिद्धाचीं सहज लक्षणें ती साधनें आहेत १४ लामाचा विभागी - १५ दर
 याकडे १६ कोरडा १७ विषयाभिलाषी १८ उपनिषदे १९ जटा, माला, ध्वज, रथ इत्यादि वेदाच्या निरनिराळ्या
 विरुद्धि आहेत २० वागतात, जिथ्देवर राहतात २१ योगशास्त्र २२ न्यायशास्त्र, २३ पाकशास्त्रात, २४ अश्वशास्त्र

नेटका मंत्रमात्रीं । शैवी वैष्णवी दीक्षेची परी । सौर शांक्त अभिचारी । नाना मंत्रीं प्रवीण । १९ ॥ कोकशास्त्रींची अधिष्ठात्री । अतिप्रवीण सगीतशास्त्री । प्रबंधू करूं जाणे कुंसरी । राजमंत्री राजसु ॥ ५२० ॥ निघंटु वसे प्रज्ञेपुढा । चमत्कारू जाणे गारुडा । पंचोक्षरी अतिगाढा । वैद्य धडफुडा रसज्ञ ॥ २१ ॥ रसौपथी साधावी तेणें । भूत भविष्य ज्योतिष जाणे । अमरकोश अभिधाने । अठरा पुराणें मुखोज्ञत ॥ २२ ॥ प्रश्नावली पाहों जाणे । स्वमाध्यावो सागावा तेणे । इतिहासादि प्रकरणे । जाणे लक्षणे गर्भाचीं ॥ २३ ॥ शब्दज्ञानाची व्युत्पत्ती । जाणे साधकवाधक युक्ती । समर्थींची समर्थीं स्फुरे स्फूर्तीं । अंपर बृहस्पति शोलावया ॥ २४ ॥ जेवी तळहार्तींचा आवळा । तेवीं ब्रह्मज्ञान वोले प्राजळा । परी अपरोक्ष-साक्षात्कारीं अंधळा । नेणे जिन्हाळा तेवींचा ॥ २५ ॥ मोराअंगीं अतिडोळसे । अगभरी भरलीं पिसे । एके दृष्टीवीण आधळे जैसे । जाहले तैसे विद्वासा ॥ २६ ॥ जेथूनि क्षीर स्रवती सड । तेथेही लागोनि गोचिड । अंशुद्र सेविताती मूढ । तेवीं विद्वांस दृढ विपयासी ॥ २७ ॥ गोचिडाचे मुखीं क्षीर रिचे । तो अशुद्धावाचोनि तें नेचे । तेवीं ज्ञान विकूनि अणें । विद्वींसू मागे विपयातें ॥ २८ ॥ साडूनि सुगंधचंदनासी । आवडीं दुर्गंधा धावे माशी । तेवीं साडूनि निजात्मज्ञानासी । पंडित विपयासी ज्ञावत ॥ २९ ॥ असोनि कमळआमोदांपाशीं । र्दंदुर सेविती कर्दमासी । तेवीं साडूनि निजात्मज्ञानासी । पंडित विपयासी लोलुप्त ॥ ५३० ॥ करूनि अद्वैतव्युत्पत्ती । तें ज्ञान विकूं देशातरा जाती । मूर्ख ज्ञात्यातें उपहासिती । तन्ही घाळिती सन्मानू ॥ ३१ ॥ सागता ब्रह्मनिरूपण । सात्विकाचें परमार्थी मन । व्याख्याता तो वांछी धन । विपरीत ज्ञान विद्वासा ॥ ३२ ॥ सागे आन करी आन । तेथे कैचें ब्रह्मज्ञान । जेथ वसे धनमान । तेथ आत्मज्ञान असेना ॥ ३३ ॥ दृढ धनमान करोनि पोटी । सांगता ब्रह्मज्ञानगोटी । त्यास आत्मसाक्षात्कारमेटी । नष्टे कल्पकोटी गेलिया ॥ ३४ ॥ नाना पदव्युत्पत्तिविदान । एके श्लोकीं दर्शधा व्याख्यान । पोटीं असता मानाभिमान । ब्रह्मज्ञान त्या केचें ॥ ३५ ॥ मी पंडितू अतिज्ञाता । ऐशिया नागवले अहंता । जेवीं आधळें नोळखे पिता । नित्य असता एकत्र ॥ ३६ ॥ तैशी गति विद्वासासी । नित्य असती आत्मसमरसीं । तेचि वाखाणिती अहर्निशीं । परी त्या स्वरूपासी नेणती ॥ ३७ ॥ करावया विषयभरण । केले शास्त्रव्युत्पत्तिव्याख्यान । ते वृथा कष्ट गेले जाण । जेनीं वर्षांघेनु पोशिली ॥ ३८ ॥ जे कधीं वोळे ना फळे । सुटली तरी मैरा पळे । नित्य वोढाळी राजमळे । ते दुःख आदळे स्वामीसी ॥ ३९ ॥ तैशी गति पंडित-मन्यासी । व्युत्पत्तीं पोशिले वाचेसी । तों वोढाळ झाली विपयासी । ज्यांची त्यासी नाररे ॥ ५४० ॥ जेनीं का निर्देवाहार्ती । केनक पडल्या तें होय माती । तेवीं पंडितमान्याची व्युत्पत्ती । विपयासकीं नाशिली ॥ ४१ ॥ द्विजा दीधळा भंद्रजाती । त्यासी न पोमवे तो

१ जारणमारणादि कर्म करणारा २ श्यारवाण, कोक द्वापजे चमत्कार पशी, या जातति नर व माथी यांनं अन्योन्यप्रेम अतिशय अमृत अशी प्रसिद्धि आहे ३ धुपदं, दोष्टे, चौपाइ वगैरे छद ४ चानुर्वाण ५ राजकारणामध्ये ६ प्रवीण ७ पैदांतील शब्दाचा कोश ८ नजरपद करण्याचे प्रकार ९ मांत्रिक १० रागावतीकांत निष्ठात ११ दुःख १२ स्वापुत्रपद १३ गाईचे आंचळ १४ रफ १५ रणावापुत्र १६ पंडित १७ आमोद-मुवाच, परिमळ १८ वेदक १९ विपयलाल २० धावक २१ निराळें; अथ 'सांगतो एक, करितो एक' २२ एका श्लोकाचे दहा दहा अर्थ सांगतो २३ पांशव गाय २४ घन्याळा, मालकाळा २५ ज्याची त्याला आवरत माही २६ सोन २७ उत्तम लक्षणी हती

निश्चितीं । मग फुफासाठीं विकिती । तेवीं व्युत्पत्ती विद्वांसा ॥ ४२ ॥ अद्वैतशास्त्राची व्युत्पत्ती । हे त्यासी झाली अंलभ्यप्राप्ती । जे विषयालार्गी विकिती । ते मूर्ख निश्चितीं विद्वांस ॥ ४३ ॥ मुखीं ऊंस घालिजे घाणा । तो रस पिळ्ळनि भरे माणा । फिका चोपटी करकरी घाणां । ते गँति जाणा विद्वांसा ॥ ४४ ॥ विद्वांस करिता ज्ञानकथन । सारांश सात्विकीं नेला जाण । शब्दसोपटी करकरी वदन । गोडपण तेथें कैचें ॥ ४५ ॥ जेवी का नपुंसकाच्या करीं । वोपिली पद्मिणी सुंदरी । ते अखंड रडे जयापरी । तेवीं विद्वांसाघरीं व्युत्पत्ती ॥ ४६ ॥ पाहें पां ब्रह्मज्ञानेवीण । शब्दज्ञानें सन्यासग्रहण । केले तेंही वृथा जाण । जरी धारणा ध्यान करीना ॥ ४७ ॥ जैसी जैसी शब्दज्ञानव्युत्पत्ती । तैशी तैशी न करितां स्थिती । वर्तणे जै विषयासक्ती । तै निजमुखीं माती घातली ॥ ४८ ॥ वेदशास्त्र-सपन्न जाला । त्यावरी पोट भरुं लागला । तरी तो उंदमी थोरू जाला । परी थिर्या मुकला मुदलासी ॥ ४९ ॥ रलें देऊनि कैवडा घेतला । का अमृत देऊनि कांजी प्याला । तैसा परिपांजू पंडितां जाला । थिया नागवला निजज्ञाना ॥ ५० ॥ शब्दज्ञान जोडिलें कष्टें । तेणेचि साधने परब्रह्म भेटे । इटेसाठीं परीस पालटे । मूर्ख वोखटें मानिती ॥ ५१ ॥ पोट भरावयाची युक्ती । आपुली मिरवावया व्युत्पत्ती । पत्रांवलंबनें करिती । द्वाराप्रती सधनाच्या ॥ ५२ ॥ जेवीं पोट भरावया भौंड । नाना परी वाजवी तोंड । तेवीं नाना व्युत्पत्ती वादवितंड । करिती अखंड उदरार्थ ॥ ५३ ॥ करुनि व्युत्पत्ती शब्दब्रह्म । जरी न साधीचि परब्रह्म । तरी त्या श्रमाचें फळही श्रम । जेवीं रलें उत्तम घाणा गाळी ॥ ५४ ॥ तेथें तेल ना पेंडी । झाली रत्नाची राखींडी । तैशीं विद्वांसे झालीं वेडीं । श्रमें श्रमकोडी भोगिती ॥ ५५ ॥ श्रमें श्रमूचि पावती । दुःखें दुःखचि भोगिती । हेंचिक थन बहु दृष्टार्तां । उच्चवाप्रती हरि बोले ॥ ५६ ॥

गा हुनधोहाममतीं च भार्या देह पराधीनमस्तप्रजां च ।

वित्त स्वतीर्थीकृतमद्ग वाच हीनां मया रक्षति दु खदु ती ॥ १९ ॥

दुग्धाचिया लोलुप्यता । भौंकड गाय दोहूं जातां । शिंपीभरी दूध न ये हाता । हाणे लाता तत्काळ ॥ ५७ ॥ जे कुडी कुचैर डेधरी । विषयमेळवणा अतिखांविरी । अधर्म-शीळ लातिरी । सर्वापरी अनाढ ॥ ५८ ॥ सुटली राजागारीं भरे । धर्मदडें मागें न सरे । सद्बुद्धि धरिता न धरे । सैरं चरे सुंनाट ॥ ५९ ॥ जिचे कधीं नव्हे दुभतें । जे धरुं नेणे गर्भातें । पोषिता ऐसिये गावीतें । पावे दुःखातें पोपकु ॥ ६० ॥ गृहिणी लाभल्या गृहा-चार । तो अनुकूल स्त्री नसता नर । अतिदुःखें दुखिया थोर । सदा कैरकर केपाळी ॥ ६१ ॥ निदा अंधज्ञा हेळण । भ्रतारार्चें करी जाण । स्वयें भक्षी सिष्टांश । हें असत-लक्षण स्त्रियाचें ॥ ६२ ॥ खाता जेविता द्रव्य देता । गोड गुळसी सर्वथा । धर्म देखोनि

१ अलक्ष प्राप्ती २ भाणा अथवा माणा, धणजे भाडें, पात्र, उसाचा रस जीत गळतो ती नाद ३ अक्षीच ओंवी मागें (३-२८१) आली आहे ती पाहावी ४ पंडितां ५ अर्पिली ६ त्यास्तव ७ व्यापारी, वाणी ८ असलेल्या, अवस्था ९ कोंडा १० अखेर, परिणाम ११ विटेसाठीं परीस देतो. १२ शिकारसपत्रें १३ चाबट १४ नारावी १५ लोभानें १६ दूध न देणारी गाय १७ अग्राख, अग चोरणारी १८ डेविरी किंवा डेवरी धणजे मारकट हुवरी असा दग्द सदाराप्रात वापरतात त्याचा अर्थ दूजट. १९ खादाड २० लाया मारणारी २१ ओढाळ २२ सरकारी अटका-वांत २३ सैर, वाटेळ तिकडे २४ शय्यरूप २५ सुपीळ स्त्री. २६ कटकट २७ अपमान. २८ निर्भरता २९ पकाप

फोंडी माया । तेही सर्वथा असतीचि ॥ ६३ ॥ जे न विचारी पापपुण्य । कामाचारी धर्म-
शून्य । हें असतीचें लक्षण । उद्धवा जाण निश्चित ॥ ६४ ॥ असतीचिये सगती । कैची
होईल सुखप्राप्ती । अतिदुःखें दुःखी होती । जाण निश्चिती ते नर ॥ ६५ ॥ ज्याचें देह
पराधीन । तो जीवे जिता सदा दीन । पराधीना समाधान । नव्हे जाण कल्पार्ती ॥ ६६ ॥
साडोनि आपली निजसत्ता । ज्यासी लागली पराधीनता । तो स्वर्माही सुखाची वार्ता ।
न देखे सर्वथा निश्चित ॥ ६७ ॥ पर ह्यणिजे माया जाण । जो झाला तिचे आधीन ।
त्यासी सुखाचें न दिसे स्वप्न । दुःख सपूर्ण सर्वदा ॥ ६८ ॥ पराधीनासी सुख । आहे
हाणे तो केवळ मूर्ख । सोलीं व दुःखाचें दुःख । अवश्य देख पराधीना ॥ ६९ ॥ एक
प्रजाचा विवेक । एक पुत्र एक लेकर । एक ते केवळ मूर्ख । दुःखदायक पितर्रासी ॥ ५७० ॥
जो नरकापासोनि तारी । जो पूर्वजाते उद्धरी । जो मातापित्याची भक्ति करी । अव्य-
भिचारी हरिरूपें ॥ ७१ ॥ जो साडोनिया मातापिता । जाऊ नेणे आणिके तीर्था ।
त्याचेनि चरणतीर्थें पवित्रता । मानिती सर्वथा अनिवार ॥ ७२ ॥ जैशी रमा आणि नारा-
यण । तैशी मातापिता मानी जाण । चढत्या आवडी करी भजन । नुंवगे मन सेवेसी
॥ ७३ ॥ जो अतिसत्वे सात्विकू । जो पितृवचनपाळकू । जेणे धर्माधर्मविवेकू । हा नैस-
र्गिकू स्वभावो ॥ ७४ ॥ जो मातापित्याचे सेवेवरी । आपआपणियातें तारी । सकळ पूर्व-
जातें उद्धरी । तो ससारीं सुपुत्र ॥ ७५ ॥ ऐशिया पुत्रासी प्रतिपाळिता । सुख पावे माता-
पिता । पूर्वजातें उद्धरिता । स्वयें तरता पितृभक्ती ॥ ७६ ॥ जालिया सुपुत्रसतती । एवढी
होय सुखप्राप्ती । आता असत्प्रजाची स्थिती । ऐक तुजप्रती सागेन ॥ ७७ ॥ मूर्खीचें पद
'असत्प्रज' । त्यांचे वर्तणुकेची वोजें । सागता अत्यंत निर्लेज्ज । तेही मी तुज सागेन ॥ ७८ ॥
पोटीं उपजले जे लेकर । त्याची वर्तणूक ऐशी देख । आवडे कांता आणि कनक । उपेक्षिती
निःशेख मातापिता ॥ ७९ ॥ जे कुडे कुचर कुलट । जे का अत्यंत शठ नष्ट । जे अनाचारी
कर्मभ्रष्ट । अतिदुष्ट दुर्जन ॥ ५८० ॥ त्यासी भाडवल लंडिक । लटकी घावी आर्णभाक ।
माता पिता ठकावी देख । सात्विक लोक नाडावे ॥ ८१ ॥ आपण नरका जावे ते जाती ।
परी पूर्वज नेले अधोगती । ऐशिया प्रजातें प्रतिपाळिती । ते दुःखी होती अतिदुःखें ॥ ८२ ॥
पोटामार्जी उठिला फोडू । त्यासी करिता न ये फाडू । तैसा असत्प्रजाी ससार कडू ।
दुःख दुर्वाडू भोगवी ॥ ८३ ॥ ऐशिया पुत्राचे जितां दुःख । मेल्यापाठीं देती नरक ।
असत्प्रजाचे कप्रतिक । दुःखें दुःख अनिवार ॥ ८४ ॥ गांठी असोनियां धन । जो सत्पात्रीं
न करी दान । तें सर्व दुःखाचे मूळ जाण । दुःख दारुण धनलोभ्या ॥ ८५ ॥ धन अर्जा-
वधा अनेक । उपाय अर्थाय करिती लोक । नाना क्लेश भोगोनि दुःख । द्रव्य देख साचिलें
॥ ८६ ॥ प्रथम दुःख द्रव्य साचितां । दुसरें दुःखें द्रव्य रक्षिता । स्त्रीपुत्र प्रवर्ते घाता ।
इतर कथा ते भिन्न ॥ ८७ ॥ सत्पात्रीं न करितां दान । जेणे रक्षिले यक्षधन । तेथें दुःख-
र्थाहुल्यें उठी विघ्न । धर्मरक्षण तेथ नाहीं ॥ ८८ ॥ ऐसेही धन गेलियापाठी । अतिदुःखें

१ डोकें फोडून घेई २ जिवतपर्णी ३ खर ४ पित्यासी ५ एकनिष्ठपणाची ६ वाडला प्रेमार्ण ७ फटावत गाहीं
८ जमसिद्ध ९ दुष्ट सततीची १० रीत ११ लबाडी किंवा टरवाजी टंच ज्याच भाडवल १२ सपथ १३ कठिण,
असह्य १४ पदरी १५ मिळवण्यासाठी १६ चोऱ्या, रबाऱ्या १७ कुबेराची सपती 'यक्षवित्त पतलका'. १८ बहुदुःखानें
ए भा ३६

भडका उठी । धनवंता जन्मसाठी । दुःखकोटी भोगिती ॥ ८९ ॥ येवोनियां नरदेहासीं । अविकळ वाचा असे ज्यासी । जो नुच्चारी हरिनामासी । पाप त्यापाशी खतेले ॥ ५९० ॥ पुरिले लोहा माती खाये । तें उपेगा न ये वायां जाये । तैशी नामेंवीण वाचा पाहें । वृथा जाये सर्वथा ॥ ९१ ॥ आसनध्यानपरिश्रम । न करुनि ह्मणे जो राम राम । तेणे कोटि जन्मांचा हरे श्रम । उत्तमोत्तम ते वाणी ॥ ९२ ॥ जो नित्य जपे रामनाम । तो जाणावा मजचिसम । तेणेचि केले सकळही नेम । पुरुषी पुरुषोत्तम तो जाण ॥ ९३ ॥ चतुर्वर्णा-मार्जी जो कोणी । अविश्रम रामू जपे वाणी । तोचि पढियंता मजलागुनी । आन त्रिभुवनीं नावडे ॥ ९४ ॥ ऐसे रामनाम नावडे ज्यासी । तें पापमुखरोग आला मुखारी । तो स्वयें मुकला निजसुखासी । आपआपणासी घातकु ॥ ९५ ॥ रामनामेंवीण जे तोड । तें जाणावे चर्मकुंड । भीतरी जिह्वा ते चामखंड । असत्यकाटे काटली ॥ ९६ ॥ हो का हरिनामेंवीण जे वाणी । ते गलितकुष्ठे जाली कोटिणी । असत्यकुष्ठाचें गळे पाणी । उठी पोहंणी निंदेची ॥ ९७ ॥ ऐशिये वाचेसी रोकडे । पडती अधर्माचे किडे । सुळबुळीत चहूंकडे । मार्गेपुढें वळवलित ॥ ९८ ॥ ते वाचा होथ ज्यासमोर । देखे, तो पाठिमोरा ठाके नर । नाक झांकूनि ह्मणे हरहर । लहान थोर थुंकिती ॥ ९९ ॥ ते वाचेची जे दुर्गधी । मजही न साहवे त्रिशुद्धी । हे वाचा वाहे तो दुर्वुद्धि । अनर्थसिद्धि अतिदुःख ॥ ६०० ॥ सोळाव दुःखाचें अतिदुःख । त्या नराची वाचा देख । केवळ निरय तें त्याचे मुख । नामी विन्मुख जे वाणी ॥ १ ॥ हो कां वेदशास्त्रसपन्न वाणी । करुनि निंदकू नामकीर्तनीं । तो, पापी महापाप्याहूनी । त्याचेन अवनी अतिदुःखी ॥ २ ॥ नामकीर्तनें धन्य वाणी । येचि अर्थी सारगपाणी । प्रवर्तला निरूपणीं । विशद करुनी सांगावया ॥ ३ ॥

यसा ऽ मे पावनमङ्गकर्म स्थित्युद्भवमाणनिरोधमस्य ।

लीलावतारोऽस्मितजन्म वा स्याद्वन्ध्या गिर ता विभृयान्न धीरः ॥ २० ॥

जगते पवित्र करिती । महादोपांतें हरिती । माझी नामकर्में गुणकीर्ती । जड उद्ध-रती हरिनामें ॥ ४ ॥ ह्मणसी तूं बोळिलासी निजवर्म । मी विद्याविद्यातीत ब्रह्म । त्या तुज कैचे गुण नाम कर्म । कीर्तनधर्म केवीं घडे ॥ ५ ॥ उद्धवा हें मनीं न धरीं । मी स्वलीला स्वमार्ये करी । नाना अवतारातें धरी । न करुनि करीं स्थित्यंतू ॥ ६ ॥ त्रिगुणगुणी गुणावतार । ब्रह्म आणि हरिहर । तिही रूपा मीच साचार । चराचर करी हरी ॥ ७ ॥ स्रष्टारूपें मी स्रजितें । विष्णुरूपें मी प्रतिपालितें । रुद्ररूपें मी सहर्तें । जाण तत्त्वता मी एकू ॥ ८ ॥ बाल्यतारुण्यवार्धक्यासी । एक पुरुष तिहीं अवस्थासी । तेवीं उत्पत्ति-स्थितिप्रलयसी । गुणकर्मासी मी कर्ता ॥ ९ ॥ मी कर्ताचि अकर्ता । अकर्तेपणे कर्ता । हें माझे मीचि जाणे तत्त्वतां । आणिकासी सर्वथा कळेना ॥ ६१० ॥ हीचि माझीं नामकर्में गाता । माझी पदवी लाभे वक्ता । माझे लीलावतार कीर्तितां । कीर्तिमता निजलाभू ॥ ११ ॥

१ सचलें २ लोचशला ३ उपयोगस येत नाहीं ४ चार वर्णांत ५ नित्य, निरंतर ६ आवडता ७ जाण पा ८ चाभाराच कातडें भिजत टाकण्याचे कुड ९ असत्याचे मळ किंवा मळ्याची पुटे वसून मळकट झाली १० गटाराची घाण ११ पालन आणि सहार १२ चराचर ह्मणजे स्थावरजगमालमक यष्टि उत्पन्न करितो व लयास नेतो १३ उत्पन्नकर्ता १४ संरक्षणकर्ता १५ सहारकर्ता १६ बाल तरुण वयसासी १७ गाता १८ कीर्तन करणारास, आत्मप्राप्ति होवे

अवतारामार्जी उत्तमोत्तम । श्रीरामकृष्णादिजन्मकर्म । नाना चरित्रें सभ्रम । अविश्रम जे गाती ॥ १२ ॥ सेतु वाधिला अबलीळा । सागरी तारिल्या शिळा । गोमर्धनु उचलिला हेळा । दावानळा प्राशिले ॥ १३ ॥ ताटिका वंधिली एके वाणी । पूतना शोखिली तानेपणी । अहल्या तारिली चरणी । यमलार्जुन दोन्ही उद्धरिले ॥ १४ ॥ रावणू आदळला धनुष्य वाहता । तें भंगोनि पणिंली सीता । मथुनि चैद्यादि समस्ता । भीमकदुहिता आणिली ॥ १५ ॥ मारिला सुबाहु खरदूपणू । अघ वक केशिया मारी श्रीकृष्णू । सुग्रीवू स्थापिला राज्य देऊनू । येरे उग्रसेनू स्थापिला ॥ १६ ॥ मेळवूनि वानराचा पाळा । वंधू केला राक्षस-कुळा । मेळवून वाळा गोपाळा । मद्या सकळा मर्दिले ॥ १७ ॥ रावणकुभकर्णा केला मारू । मारिला कसचाणूरू । रामें ठकिली वाळी वानरू । ठकिला महावीरू काळयवनू ॥ १८ ॥ रामें विभीषण स्थापिला । कृष्णे धर्म सस्थापिला । एक पितृवचने वना गेला । एक धेऊनि आला गर्तपुत्र ॥ १९ ॥ हीं अवतारचरित्रें वर्णिता । चोरटा वाल्मीकि झाला तत्त्वता । व्यास जारपुत्र सर्वथा । केला सरता तिही लोकां ॥ ६२० ॥ या दोहीं अवताराची पदवी । वर्णिता दोन्ही झाले महाकवी । व्यास वाल्मीकि वंदिजे देवी । कीर्ति-गौरवीं गौरविले ॥ २१ ॥ त्या महाकवीची कवित्वकथा । शेष नेत्रद्वारे श्रवण करिता । दोन सहस्र नयनी आइकता । धंणी सर्वथा वाणेना ॥ २२ ॥ हेचि कथा स्वर्गाच्या ठायीं । श्रवण करावया पाहीं । इंद्र लागे बृहस्पतीचे पायीं । कीर्ति लोकत्रयीं वर्णिती ॥ २३ ॥ असो कथेचे महिमान । माझेनि नाममात्रें जाण । तारिला अजामिळ ब्राह्मण । गजेन्द्र-उद्धरण हरिनामें ॥ २४ ॥ पक्ष्याचे मिपेंकरूनी । राम या दों अक्षरस्मरणीं । महादोपाची श्रेणी । तत्काळ कुंठिणी तारिली ॥ २५ ॥ माझिया नामासमान । नव्हे वेदशास्त्र-ज्ञान । वेदशास्त्राचा बोधु कठिण । तैसे जाण नाम नव्हे ॥ २६ ॥ पठणमात्रें वेद-शास्त्रवक्ता । नव्हे मर्जमार्जी येणेंचि संरता । स्वभावे माझे नाम घेता । अतिपंडित्यता मज होये ॥ २७ ॥ वेदशास्त्राचा अधिकारी ब्राह्मण । नामासी अधिकारी चान्ही वर्ण । जग उद्ध-रावया कारण । नाम जाण पै माझे ॥ २८ ॥ जेथ नित्य नामाचा उच्चार । तेथ मी असे साचार । येथ करणे न लगे विचार । नाम संघर तारावया ॥ २९ ॥ ते माझे जन्म नाम कीर्ति गुण । जे वाचेसी नाही पठण । ते घाचा पिशाचिका जाण । बृथांलापन वटवटी ॥ ६३० ॥ माझे कीर्तीवीण जे वदन । तें केवळ मद्यपानाचें भाजन । त्या उन्मादविटाळा-भेणें । नाम जाण तेथ नये ॥ ३१ ॥ जेथ उच्चारू नाही नामाचा । ते जाणावी वाझ वाचा । गर्भ न धरी हरिकथेचा । निष्कळ तिचा उद्योगू ॥ ३२ ॥ उडवासी ह्मणे श्रीरगू । आइकें वापा उपायो चागू । माझा नाममार्ग सुगमू सागू । न पडे पागू आणिकाचा ॥ ३३ ॥ हरिनामेंवीण वाणी । कदा न राखावी सज्जनी । हाचि अभिप्रायो चक्रपाणी । प्रीति करोनि सागीतला ॥ ३४ ॥ करुनिया शब्दज्ञान । अतियोग्यता पंडितपण । तेंणें माझी प्राप्ति नव्हे जाण । वैराग्येंवीण सर्वथा ॥ ३५ ॥ अथवा वैराग्यही जाले । परी तें

१ छोट्या, सहज २ विंधिली ३ तान्हेपणंत ४ वरिली ५ वध ६ मारला ७ गतगर्भ ८ जो पाठमान्ता होला तो वाल्मीकि झाला ९ सरता १० मान्य, पूज्य ११ तुमी १२ निमित्त, नांव कर्म १३ माझ्या मारुपांत येऊन मिळणारा १४ भावयता १५ समथ, सयळ १६ हजळ, उखीन, १७ वाच्य १८ माझे १९ नेत्र=कीर्ती

विवेकहीन उपजले । जैसे धृतराष्ट्रा ज्येष्ठत्व आले । नेत्रेवीण गेलें स्वराज्य ॥ ३६ ॥ तैसें वैराग्य विवेकेवीण । केवळ आंधळें अनधिकारी जाण । नाही सन्मार्गदेखणेपण । वृथा परिभ्रमण त्याचें ॥ ३७ ॥ जो विवेकें पूर्ण भरित । त्यावरी वैराग्य धोसडत । माझी जिज्ञासा अद्भुत । तेंचि निश्चित सागतू ॥ ३८ ॥

एव जिज्ञासायाऽपोह्य नानास्वभ्रममात्मनि । उपारमेत विरज मनोमध्यर्ष्य सर्वमे ॥ २१ ॥

नित्यमुक्त अर्ण्ययो । स्वरूप जाणावया पहा हो । ज्याचा लागला दृढ भावो । आन आठवो नाठवे ॥ ३९ ॥ ऐशी मज जाणावयाची अवस्था । त्या नाव बोलिजे जिज्ञासता । माझे प्राप्तीलागी सर्वथा । पांडित्यमान्यता तो नेधे ॥ ६४० ॥ देहादि अर्ध्यासू आपुल्या ठायीं । श्रवणे मनने मिथ्या केला पाहीं । दृढ विश्वास गुरुच्या पायीं । पूर्णब्रह्माच्या ठायीं निर्धारू ॥ ४१ ॥ तेथ पुढारीं चालावया वाट । भगवद्भजनी अतिउद्भट । कां सांडोनि कर्मकंचाट । ध्याननिष्ठ तो होय ॥ ४२ ॥ तेथ ध्येय ध्याता ध्यान । न दिसे त्रिपुटीचें भान । कोंदले चैतन्यधन । वस्तु सनातन तो पावे ॥ ४३ ॥ तेथ कंचा कर्ता क्रिया कर्म । फिटला नानात्वाचा भ्रम । सवाह्य कोंदले परब्रह्म । जाला, उपरम गुरुकृपा ॥ ४४ ॥ सर्वगत सर्वकाळ । सर्वदेशीं सर्वां सकळ । वस्तु असे जे केवळ । तेथ निश्चळ निजबोधू ॥ ४५ ॥ ऐशिये वस्तूची धारणा । ज्याचेनि न करवे जाणा । तरी सुगम उपाया आना । एक विचक्षणा सांगेन ॥ ४६ ॥

यद्यनीशो धारयितु मनो ब्रह्मणि निश्चलम् । मयि सर्वाणि कर्माणि निरपेक्ष समाचर ॥ २२ ॥

स्वभावता मन चंचळ । विषयवासना अतिचपळ । निर्गुण ब्रह्मीं केवळ । नाही बळ प्रवेशावया ॥ ४७ ॥ तरी सांख्य योग सन्यासू । हा न करावया आर्थासू । माझिया भक्तीचा विलासू । अतिउल्हासू करावा ॥ ४८ ॥ मागें ब्रह्ममुक्तांचें निरूपण । सांगीतले, मुक्तांचें लक्षण । वृथा शौचदिकांचे शब्दज्ञान । तेंही व्याख्यान दाविले ॥ ४९ ॥ आतां आपुली निजभक्ती । सागावया उद्धवाप्रती । अतिआदरें श्रीपती । भक्तीची स्थिति सांगतु ॥ ६५० ॥ उद्धवा चेंढत्या आवडीं मत्कर्म । जे भक्तीसी विकावा मनोधर्म । माझें सरावे गुणकीर्तिनाम । नाना सभ्रमविनोदें ॥ ५१ ॥ माझेनि भजने कृतकृत्यता । दृढ विश्वास धरोनि चित्ता । भजनी प्रवर्तवे सर्वथा । अविश्रंभता अहर्निशीं ॥ ५२ ॥ माझ्या भजनाच्या आवडी । नुरेचि आरंणुकेसी वाडी । वायां जावों नेदी अर्धघडी । भजनपरवडी या नांव ॥ ५३ ॥ माझ्या भजनीं प्रेम अधिक । न सांडावे नित्यनैमित्तिक । वैदिक-लौकिक-दैहिक । भक्तांसी वाधक नव्हे कर्म ॥ ५४ ॥ आचरता सकळ कर्म । न कल्पावा फळसभ्रम । हेंचि भक्तीचें गुह्य वर्म । उत्तमोत्तम अधिकारू ॥ ५५ ॥ उर्वग न मनूनि अत्तरीं । माझ्या प्रीतीं सर्व कर्मातें करी । जो फळाशेतें कंही न धरी । भक्तीचा अधिकारी तो जाणा ॥ ५६ ॥ पिपुर्^{२१} खावयाचे चाडें । न लाविती पिंपळाचीं झाडें । तेथीं कर्म करितां वाडेंकोडें । फळाशा पुढे उठेना ॥ ५७ ॥ माझे भजन करिता । न पडे ज्ञानाची पगिस्तता ।

१ प्राप्त होतें २ नाशरहित ३ चिंतन ४ पुढच्यानी ५ अतिआवेशी ६ कर्मांचें जाळें, सुतागुत ७ व्यापलेलें, ब्रह्म ८ भिनपणाचा, द्वैताचा ९ आराम १० गुरुकृपेनें ११ मन निश्चल करून ध्यान करणें १२ धम १३ वधमोक्षाचें १४ शब्दपडिताचें १५ बाळशा प्रेमांत १६ प्रष्ट घ्यावे १७ सतत १८ समाधानाला १९ कामना, २० कटाग २१ पिंपळाचीं फळें २२ भगवद्भक्तीच्या आवडी २३ खटखट, प्राप्त

माझे भजने नित्यमुक्तता । जाण मझका मझावे ॥ ५८ ॥ ज्ञानेवीण भक्ति न घडे ।
 हणती तें शब्दज्ञान धडफुडें । भक्तीस्तव जाण रोकडें । ज्ञान जोडे अपरोक्ष ॥ ५९ ॥
 यालागीं माझे भजन करिता । ज्ञानाचा पांग न पडे भक्तां । देहगेहामाजी वर्तता । वंधन
 मझका लागेना ॥ ६६० ॥ ज्याच्या मुखी माझे नाम । ज्यासी माझा भजनसभ्रम ।
 ज्याच्या मर्नी मी आत्माराम । त्याचें दासीकाम मुक्ति करी ॥ ६१ ॥ मुक्तीमार्जी विशेष
 कायी । वृत्ति निर्विषय असे पाहीं । भक्तांसी सर्व कर्माच्या ठार्या । स्फुरण नाही विषयांचें
 ॥ ६२ ॥ भक्ताचे विषयीं नाही चित्त । त्यांचा विषय तो मी भगवंत । ते सदा मजमार्जी
 लोलुप्त । नित्यमुक्त यालागी ॥ ६३ ॥ भक्त विषयो सेविती । ते यासोघ्रासीं मज अर्पिती ।
 तेणेचि त्यासी वंदी मुक्ती । सर्व भूती मझावो ॥ ६४ ॥ यालागी कर्मबंधन । मझकांसी न लगे
 जाण । करितां माझे स्मरण कीर्तन । जगाचे वंधन छेदित्ती ॥ ६५ ॥ माझ्या भक्ताचे वसतें
 घर । ते जाण माझे निजमदिर । मुक्ति तेथें आठौ प्रहर । बोल्लेगे द्वार त्यांचे ॥ ६६ ॥
 माझे भजन करिता । कोण्या अर्थाची नाही दुर्लभता । चहूं पुरुषार्थाचे माथा । भक्ति
 सर्वथा मज पंडियती ॥ ६७ ॥ ज्ञान नित्यानित्यविवेक । भक्तीमार्जी माझे प्रेम अधिक । तैसे
 प्रेमळाचें मजलागीं सुख । चढतें देख अहर्निशी ॥ ६८ ॥ जेवीं एकुलते वाळक । जननीसी
 आवडे अधिक । तैसे प्रेमळाचे कौतुक । चढतें सुख मजलागीं ॥ ६९ ॥ यालागीं आपु-
 लिये सवसाठीं । मी प्रेमळ घें उठाउठी । वॅरी निजसुख दें सदेठीं । न घे तें शेवटी सेवकू होयें
 ॥ ६७० ॥ प्रेमाचिया परम प्रीती । जेणे मज अर्पिली चित्तवृत्ती । तेव्हाचि त्याचे सेवेची
 सुंती । जाण निश्चिती म्या घेतली ॥ ७१ ॥ प्रेमळाचें शेषं खाता । मज लाज नाही घोडीं
 धुंता । शेखीं उच्छिष्ट काढिता । लाज सर्वथा मज नाही ॥ ७२ ॥ मज सप्रेमाची अस्था ।
 त्याचे मोचे मी वाहें माथा । ऐशी प्रेमळाची सागता कथा । प्रेम कृष्णनाथा चालिलें
 ॥ ७३ ॥ कंडू जाला सद्गदित । अग झाले रोमाचित । धावोनि उद्धवासी खेंवें देत । प्रेम
 अद्भुत हरीचे ॥ ७४ ॥ सजल जाहले लोचन । वरुपताती स्वानंदजीवन । भक्तिसाम्राज्य-
 पट्टामिषिचन । उद्धवासी जाण हरि करी ॥ ७५ ॥ सहजे प्रेमळाची करिता गोठी । समुख
 उद्धव देखिला हृष्टी । धावोनिया घातली मिठी । आवडी मोठी भक्ताची ॥ ७६ ॥ आपडीं
 पडिले आर्लिगन । विसरला कार्यकारण । विसरला स्वर्धामगमन । मीतूपण नाठवे ॥ ७७ ॥
 नाठवे देवभक्तपण । नाठवे कथानिरूपण । नाठवे उद्धवा उद्धवपण । कृष्णा कृष्णपण
 नाठवे ॥ ७८ ॥ प्रेमळाचे गोठीसाठी । परात्पर परंतटीं । टोघा ऐक्यें पडली मिठी । आवडी
 मोठी प्रेमाची ॥ ७९ ॥ आजि भक्तीचे निजसुख । उद्धवासी फावले देख । भक्तीचें प्रेम
 अलोलिक । उद्धवें सम्यक विस्तारिले ॥ ८० ॥ श्रीकृष्ण निजधामासी जाता । उद्धव
 जरी हें न पुसता । तरी ज्ञानवैराग्यभक्तिकथा । का सागता श्रीकृष्ण ॥ ८१ ॥ विशेष
 भक्तिप्रेम अंबुवित । उद्धवे काढिले निश्चित । उद्धवप्रश्ने श्रीभागवत । झाले सैनाथ तिहीं
 लोकीं ॥ ८२ ॥ यालागीं तनुमनप्राणें । उद्धवू जीवें ओंवाळणें । याहूनि अधिक वानणें ।

१ शब्दपांडित्य, निखालस पोवट २ दास ३ स्वग्रह ४ सेवा करित उगी राहवे ५ प्रिय ६ बरोबरीनं, समानानं.
 ७ विषय ८ शिबटी ९ विचार, क्रिया अभिमान १० उच्छिष्ट ११ शत्रुनाशीं घोडीं धुतां १२ धर्माच्या राजत्वपदांत
 उठीं काढतां १३ अवस्था १४ आर्लिगन. १५ भक्तिसाम्राज्याच्या गावीवर घराजिणें १६ बंडुगमन १७ पलपाटी.
 १८ प्राप्त झाले, पडले. १९ सहज, उपानें २० मान्य, पूज्य २१ वर्णन करणें

तें वोलणे न साहे ॥ ८३ ॥ जे बोला बुद्धी न ये सहज । तें भक्तिप्रेम निजगुज । उद्धवा
 द्यावया गरुडध्वज । केले वंयाज खेवांचे ॥ ८४ ॥ भक्तीचें शोधित प्रेम । उद्धवासी अति-
 उत्तम । देता जाला पुरुषोत्तम । मेघश्याम तुष्टला ॥ ८५ ॥ प्रेमळाची गोठी सांगतां । विस-
 रलों जी श्लोकार्था । कृष्णासी आवडली प्रेमकथा । ते आवरितां नावरे ॥ ८६ ॥ प्रेमाची
 तंव जाती ऐशी । आठवू येऊं नेदी आठवणेशीं । हा भावो जाणवे मज्जनासी । ते भक्ति-
 प्रेमासी जाणते ॥ ८७ ॥ हो कां ऐसेही असतां । माझा अपराधू जी सर्वथा । चुकोनि
 फाकलो श्लोकार्था । क्षमा श्रोतां करावी ॥ ८८ ॥ तंव श्रोते ह्मणती राहें । जेथे निरूपणीं
 सुख आहे । त्यावरी वोलणें हें न साहे । ऐसे रहस्य आहे अतिगोड ॥ ८९ ॥ आधींच भाग-
 वत उत्तम । तेथें हें वाखाणिले भक्तिप्रेम । तेणे उल्लासे परब्रह्म । आमुचे मनोधर्म निवाले
 ॥ ९० ॥ श्लोकसगतीची भंगी । दूर ठेली कथेची मांगी । हे प्रार्थना न लगे आह्मा-
 लागी । आह्मी हरिरंगी रंगलों ॥ ९१ ॥ ऐकतां भक्तिप्रेमाचा जिव्हाळा । श्रवणसुखाचा
 पूरू आला । हे न वोलसीच उगला । निरूपण वहिलां चालवी ॥ ९२ ॥ सांगता प्रेमळांची
 गोठी । कृष्णउद्धवां एक गाठी । प्रेमें पडली होती मिठी । ते कृष्णू जगजेठी सोडवी ॥ ९३ ॥
 ह्मणे हे अनुचित सर्वथा । आतां उद्धवू ऐक्या येता । तरी कथेचा निजभोक्ता । ऐसा
 श्रोता कैचा मग ॥ ९४ ॥ माझिया भक्तिज्ञानविस्तारा । उद्धवूचि निजाचा सोयरा ।
 यालागीं ब्रह्मशापावाहिरा । काढितू खरा निजबोधें ॥ ९५ ॥ जितुकी गृह्यज्ञानगोडी ।
 भक्तिप्रेमाची आवडी । ते उद्धवाचिकडे रोकडी । दिसते गाढी कृष्णाची ॥ ९६ ॥ भक्ति-
 प्रेमाचा कृष्णचि भोक्ता । कृष्णकृपा कळलीसे भक्तां । हे अनिर्वर्चनीय कथा । न ये
 वोलता बोलासी ॥ ९७ ॥ कृष्ण उद्धवासी ह्मणे आता । सावधू होयीं गा सर्वथा । पुढारीं
 परियेसीं कथा । जे भक्तिपथा उपयोगी ॥ ९८ ॥ सर्व कर्म मदर्पण । फळत्यागें न करवे
 जाण । तरी अतिसोपें निरूपण । प्रेमलक्षण सांगेन ॥ ९९ ॥

श्रद्धालुमें कथा शृण्वन्सुभद्रा लोकपावनी । गायन्नतुस्तरन्कर्म जन्म चाभिनयन्मुहु ॥ २३ ॥

करिता माझी कथा श्रवण । काळासी रिगमूं नाहीं जाण । इतराचा पांडू कोण । कर्म-
 वंधन तेथें कैचे ॥ ७०० ॥ जो हरिकथेनें गेला क्षण । तो काळासी नव्हे प्राशन । काळ-
 सार्थकता त्या नांव जाण । जे श्रद्धाश्रवण हरिकथा ॥ १ ॥ परीस कथेचें महिमान ।
 श्रद्धायुक्त करिता श्रवण । तिहीं लोकींचे दोषदहन । अक्षरे जाण होतसे ॥ २ ॥ ऐक
 श्रद्धेचें लक्षण । करितां हरिकथाश्रवण । ज्याचें अर्थारूढ मन । श्रद्धाश्रवण त्या नांव
 ॥ ३ ॥ श्रवण ऐकोनि नास्तिक । देवोचि नाही ह्मणती देख । आहे ह्मणती ते पोटेवाइक ।
 आह्मांसी निःशेख ठांकेना ॥ ४ ॥ या नास्तिका देवोनि तिळोदंक । ज्याचे वाढले आस्तिक्य
 देख । श्रद्धा त्या नांव अलोलिक । अगाध सुख तीमाजीं ॥ ५ ॥ श्रवणीं ध्यानीं अंतराय ।
 लय विक्षेप कपाय । का रसस्वादुही होय । हे । चारी अंपाय चुकवावे ॥ ६ ॥ ऐकताही

१ अलिंगननिमित्त २ स्वभाव, धर्म ३ आठवासी. ४ श्रोत्यानीं ५ वर्णिल ६ मग, नाश ७ सवध, सद्भ
 ८ मुकाब्यानें ९ अगोदर कथा पुढे चालू दे १० आपल्या भक्ताचा सखा ११ वोलता न येणारी १२ प्रवेश
 १३ प्रतिष्ठा, पराक्रम १४ अर्थाकडे वेधलेले १५ पोटेभट. १६ अनुभवाला येत नाहीं १७ नास्तिकावर पाणी सोडून,
 लावा सर्वथा त्याग करून १८ सर्वोच्छेद १९ विघ्न २० लय, विज्ञेय, कपाय (मदर्पणा) व रसास्वाद हे चार दोष.
 'लयसमय विक्षेपो रसास्वादश्च शून्यता । एव यद्विभ्रवाहृत्य स्वाज्य ब्रह्मविदा शनैः'-अपरोक्षानुभूति

हरिकथा । विषयचिंतनीं गोडी चित्ता । ते श्रद्धा नव्हे गा सर्वथा । मुख्य विक्षेपता ती नाव ॥ ७ ॥ हावभावकटाक्षगुण । सुरतकामनिरूपण । तेथ ज्याचें श्रद्धाश्रवण । रस-स्वादन त्या नाव ॥ ८ ॥ हरिकथेपाशीं बैसला दिसे । परी कथेपाशीं मनही नसे । चित्त भंवे पिसे जैसे । तो कर्मठवसे विक्षेपु ॥ ९ ॥ नातरी नाना उद्देशें । ऐकता कथा मनी न लगे । का कथेमाजीं झोप लागे । तो जाणावा वेगें लयविक्षेपू ॥ ७१० ॥ श्रवणीं ध्यानीं बैसत्या पाठी । सगुण निर्गुण कांहीं नुंठी । निळें पिंवलें पडे दिठी । गुणक्षोभ त्रिपुटीं कपाय ॥ ११ ॥ श्रवणीं ध्यानीं हे अवगुण । तैसाचि त्रिविध प्रेमा जाण । तो वोळखती विचक्षण । ऐक लक्षण सागेन ॥ १२ ॥ महावीराचें शौर्यपण । ऐकोनि युद्ध दारुण । अत्यंत हेरिखें उल्हासे मन । तो प्रेमा जाण राजस ॥ १३ ॥ दुःखशोकाची अवस्था । कां गेल्यामेल्याची वार्ता । अत्यंत विलापाची कथा । ज्यासी ऐकतां न सठे ॥ १४ ॥ नेत्रीं अश्रूंचिया धारा । स्फुदने कापे थरथरा । प्रेमविलाप अवसरा । तो जाण खरा तामसू ॥ १५ ॥ सगुणमूर्तींची सर्पदा । शंख चक्र पद्म गदा । पीतांबरधारी गोविदा । ऐकोनि आनंदा जो भरे ॥ १६ ॥ नेत्रीं आनंदजीवन । हृदयीं न सठे स्फुदन । कृष्णमय जाले मन । तो प्रेमा जाण सात्विक ॥ १७ ॥ यावरी जो प्रेमा चौथा । अतर्क्य तर्केना सर्वथा । उद्धवा तूं मजलागीं पढियता । तोही आता सागेन ॥ १८ ॥ तुझ्या भाग्यार्थाची अवस्था मोटी । ते बोलविते गुह्य गोठी । तुजवेगळा पाहता दृष्टी । अधिकारी सृष्टीं दिसेना ॥ १९ ॥ श्रीकृष्ण हाणे सावधान । ऐकोनि निर्गुणश्रवण । ज्याचें चिन्मात्री बुडे मन । उन्मज्जन होऊं नेणे ॥ ७२० ॥ जेवीं का सैधवाचा खडा । पडला सिधूमाजिवडा । तो झाला सिधूचियेवढा । तेवीं तो धडंफुडा ब्रह्म होय ॥ २१ ॥ चित्तचैतन्या पडता मिठी । सुटता लिगदेहांची गाठी । नेत्रीं अश्रूंचा पूर दाटी । रोमांच उठी सर्वांगी ॥ २२ ॥ जीवभावाची दशा आटे । अनिवार वाप्प कंठी दाटे । काहीं केल्या शब्द न फुटे । पूर लोटे स्वेदींचा ॥ २३ ॥ नेत्र झाले उन्मीलित । पुजाळले जेधिये तेथ । विस्मयाचें भरतें येत । वोसडेंत स्वानंदें ॥ २४ ॥ हा जाण पा प्रेमा चौथा । उत्तम भागवत अवस्था । तुज म्या सागीतली तत्त्वता । इंचा जाणता मी एकू ॥ २५ ॥ निर्गुणीं जो प्रेमा जाण । तें शोधितसंत्याचें लक्षण । हे मी जाणें उर्णखूण । का ब्रह्मसपत्न जाणती ॥ २६ ॥ उद्धवा श्रद्धायुक्त श्रवण । तेणे येवढी प्राप्ती आहे जाण । श्रद्धाश्रवणाचे महिमान । अतिगहन तिही लोकीं ॥ २७ ॥ सविवेक-नैराश्य वक्ता । जोडल्या श्रद्धेनें ऐकावी कथा । का सज्ञान मीनलिया श्रोता । स्वयें कथा सागावी ॥ २८ ॥ जें श्रोता वक्ता दोन्ही नाही । ते रिघावे मनाच्या ठायीं । का माझीं जन्मकर्म जे काही । एकलाही विचारीं ॥ २९ ॥ साडूनि विषयाची आस । घालोनि कळिं-काळावरी कास । माझ्या कीर्तनीं न होनि उदास । अतिउल्हास करावा ॥ ७३० ॥ त्यजू-निया कामाचें बीज । साडूनि लौकिकाची लाज । कीर्तनीं नाचावें भोजें । गरुडध्वज स्मरोनी ॥ ३१ ॥ रामकृष्ण हरि गोविद । ऐशिया नामाचे प्रबंधें । गातां नाना पदें छद-

१ मर्कटवेपें २ उठत नाही ३ दृष्टीस ४ ह्यांग ५ साठवत नाही, मन न सठे ६ गोमा, लावण्य ७ पर येणें, वेद जाणतीवर येणें ८ मिठाचा ९ खरोपर १० वातनात्मर देहाची ११ नाहींशी होते, सपते १२ घामाचा १३ निकास पावले १४ उताम येतो १५ शुद्ध झालें आहे सल ज्याच खाचें, सवशुद्धि झालेल्या पुण्याचें १६ चिन्ह १७ तत्त्वज्ञानी १८ विवेकी आणि निरिच्छ १९ मर्मज्ञ २० कबर बांधून २१ सांगासारखें, खरपणें २२ काव्ये

बंध । करावों विनोद कीर्तनीं ॥ ३२ ॥ जेणें आत्मतत्त्व जोडे जोडी । ऐशिया पदांची घडीमोडी । कीर्तनीं गावी गा आवडी । सतपरवडी वैसवूनी ॥ ३३ ॥ श्रुति मृदंग टाळ घोळ । मेळवूनि वैष्णवांचा मेळ । कीर्तनीं करावा गदारोळ । काळवेळ न ह्याणावा ॥ ३४ ॥ दशमी दिंडी जागरणे । आळस सांडूनि गावें वांणे । हावभावो दाखवणे । कर्म स्मरणें माझेनि ॥ ३५ ॥ ओढूनि धनुष्याची वोढी । त्र्यंबक मोडिले कडाडी । मी राम ह्याणोनि हांक फोडी । जैताची गुढी कीर्तनी ॥ ३६ ॥ गोवर्धन उचलिला । दावाशि प्राशियेला । तो तो विन्यासू दाविला । सेतु वाधिला अनुकारू ॥ ३७ ॥ आळस दवडूनि दूरी । अभिमान घालोनिया वाहेरी । अहर्निशां कीर्तन करी । गर्व न धरी गाणिवेचा ॥ ३८ ॥ गाणीव जाणीव शहाणीव । वांवाळूनि सांडावे सर्व । सप्रेम सावडी कथागौरव । सुख अभिनव तेणे मज ॥ ३९ ॥ गर्जत नामाच्या कळोळीं । नामासरसी वाजे टाळी । महापातकां जाली होळी । ते वैष्णवमेळी मी उभा ॥ ७४० ॥ जें सुख क्षीरसागरीं नसे । पाहतां वैकुंठीही न दिसे । तें सुख मज कीर्तनीं असे । कीर्तनवगे डुल्लतु ॥ ४१ ॥ मज सप्रेमाची आवडी भारी । भक्तभावाचिया कुसरी । मीही कीर्तनी नृत्य करीं । छंदतालावरी विनोदें ॥ ४२ ॥ ऐशिया कीर्तनपरिपाटी । बुडाल्या प्रायश्चित्तांच्या कोटी । खुंटली यमदूतराहाटी । काढिली कांटी पापाची ॥ ४३ ॥ नामस्मरणाच्या आवडीं । लाजल्या मंत्रवीजाच्या कोडी । तपादि साधने वापुडी । जालीं वेडीं हरिनामें ॥ ४४ ॥ ऐकोनि हरिनामाचा घोखें । योग्यागीं लपविलें मुख । धाके पळालें विषयसुख । विराले देख अधर्म ॥ ४५ ॥ हरिनामाच्या कडकडाटीं । दोष रिघाले दिवंपटीं । तीर्थांची उतरली उंटी । कीर्तनकंसवटी हरिप्रिय ॥ ४६ ॥ माझेनि प्रेमें उन्मत्त होउनी । आवडीं कीर्तन अनुदिनीं । मनसा वाचा कर्म करूनी । मजवाचूनी नेणती ॥ ४७ ॥

मदर्थें धर्मकामार्थानाचरमदपाश्रय । लभते निश्चला भक्ति मय्युद्धव सनातने ॥ २४ ॥

माझे भक्त जे उत्तम । त्यांचा धर्म अर्थ मीचि काम । मजवेगळा मनोधर्म । अन्यथा कर्म करूं नेणे ॥ ४८ ॥ माझे भजन उत्तम कर्म । मज अर्थ तो शुद्ध धर्म । मजकामने हा शुद्ध काम । ज्याचा आराम मजमाजी ॥ ४९ ॥ वेचूनियां नाना अर्थ । संग्रहो करिती परमार्थ । नश्वर अर्थ जें वित्त । तें माझे भक्त न सचित्ती ॥ ७५० ॥ ज्याचें धनावरी चित्त । ते केवळ जाण अभक्त । ते जें जें कांहीं भजन करित । तें द्रव्यार्थ नटनाथ्य ॥ ५१ ॥ भक्तीमाजी विरुद्धपण । विरुद्ध धर्माचें लक्षण । तेंही करीन निरूपण । सावधान अवधारिं ॥ ५२ ॥ मनसा वाचा कर्म जाण । जेथ नाहीं मंदर्पण । तें तें दामिके भजन । केवळ जाण उदरार्थ ॥ ५३ ॥ माझे भजन करुनि गौण । जो करूं रिघे धनार्जन । हें भजनविरुद्ध लक्षण । मुख्य जाण भक्ताचें ॥ ५४ ॥ गांठीचें वेचू नेणे धन । कोरडें करी माझे भजन । मजसी जेणें केले वचन । विरुद्धलक्षण मुख्यत्वे ॥ ५५ ॥ या नांव अर्थ-

१ ठेव २ सताचे समुदाय, मेळे ३ आरोळ्या, मोठा गजर, निरूपण ४ मासलेदार, सुरेव ५ माझेचि. ६ त्र्ययकाची ७ सत्वरजतमालमक त्र्ययकधनुष्य राम झाल्याशिवाय मोडता थावयाचें नाहीं ८ जय अष्ट ताजुभव २-१९ ९ क्रिया, प्रसार १० गायनचातुर्याचा ११ साधी, प्रेमळ, डामटौलाशिवाय १२ महामहा पताका १३ चतुराईन १४ कुपण, गज १५ पोप १६ दिगेकडे, दिगतास गेले, लोपले १७ माहात्म्य, मोठेपणा. १८ कीर्तनाचें चातुर्य १९ त्याचा धर्म अर्थ मीचि काम. २० विभ्राति २१ मला समर्पण करणें २२ पदरचे

विरुद्धता । आता दुष्टकामीं जो विचरता । मी भजतसे भगवंता । दोष सर्वथा मज न लगे ॥ ५६ ॥ ऐसऐसिया भावना । जो दुष्ट कामीं विचरे जाणा । हे भजनी विरुद्धलक्षणा । भक्ता अभक्तपणा आणित ॥ ५७ ॥ मज नापिता जें जे श्राद्ध । ते त्याची कल्पना विरुद्ध । श्राद्धसकल्प अविरुद्ध । मदर्पणें वेद गर्जती ॥ ५८ ॥ श्राद्धी मुख्य सकल्प जाण । पितरस्वरूपी जनार्दन । ऐसे असोनिया जाण । नैवेद्य मदर्पण न करिती ॥ ५९ ॥ अन्न ब्रह्म अहं ब्रह्म । हें श्राद्धींचे गुह्य वर्म । ऐसे नेणोनि शुद्ध कर्म । वृथा भ्रम वाढविती ॥ ७६० ॥ मी सकळ जगाचा जनिता । मुख्य पितराचाही मी पिता । त्या मज कर्म नापिता । विरुद्ध सर्वथा ते श्राद्ध ॥ ६१ ॥ मज नापिता जे जे करणे । तें तें उपजे अभक्तपणे । विरुद्ध धर्माचीं लक्षणे । दुःख दारुणे अनिवार ॥ ६२ ॥ उत्तम भक्तांचें लक्षण । संकल्पेंवीण जाण । अन्नपानादि मदर्पण । करिती खूण जाणती ॥ ६३ ॥ ध्रुवाच्यापरी अढळ । जे माझ्या ठायीं भजनशीळ । ते माझी भक्ति अचचळ । अतिनिश्चळ पावती ॥ ६४ ॥ आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी । या तिघासी जी नव्हेचि प्राप्ती । ते माझी जे चौथी भक्ती । प्रेमें पावती उद्धवा ॥ ६५ ॥ आर्त आर्तिहरणकाजे । जिज्ञासु जाणपणालागीं भजे । तिजेनि वांछिजे । अतिअर्थसिद्धी ॥ ६६ ॥ यावरी चौथियांचे ठायीं । या कल्पनाचा मागमोस नाहीं । यालागीं चौथी भक्ति पाही । त्याच्या ठायीं घर रिघे ॥ ६७ ॥ ज्या भक्ती-मार्जी वाडेंकोडें । मीच मी चहूकडे । जेथींच्या तेथें सांपडे । हें भजने जोडे तयासी ॥ ६८ ॥ सकल्प केलियावीण । सहजे होतसे मदर्पण । हें चवथे भक्तीचे लक्षण । अतर्क्यभजन पै माझें ॥ ६९ ॥ तेथ जे करणे तेचि पूजा । जे बोलणें तो जपू माझा । जे देखणे तें अधो-क्षजा । दर्शन वोजां होतसे ॥ ७० ॥ तेथ चालणे ते यात्रा माझी । जे भक्ती तें मजचि र्यंजी । त्याची निद्रा ते समाधि माझी । ऐसा मजमार्जी भजतसे ॥ ७१ ॥ यापरी अना-यासें जाण । सहजें होतसे मदर्पण । हे चौथी भक्ति सनातन । उद्धवा सपूर्ण तो लाभे ॥ ७२ ॥ उद्धवा ऐसे मानिसी चित्ती । जे मुळीहूनि चारी भक्ती । पहिली दुर्जा तिजी चौथी । मिथ्यार्थदंती कल्पना ॥ ७३ ॥ सहज माझी जे प्रकाशस्थिती । ते भक्ति बोलिजे भागवती । सविती^१ बोलिजे वेदार्ता । शैवी शक्ती बोलिजे ॥ ७४ ॥ बौद्ध जिनेश नेमि-नाथ । जोगी ह्यणती आदिनाथ । भैरव खडेराव गणपत्य । अव्यक्त ह्यणत एक पै ॥ ७५ ॥ एक ह्यणती हे आदिमाता । सौर ह्यणती तो हा सविता । असो नावाची बहु कथा । उपासकता विभागें ॥ ७६ ॥ ऐशी जे का प्रकाशस्थिती । त्या नाव बोलिजे भक्ती । जेणे प्रकाशे त्रिजंगती । उत्पत्ति स्थिती लय भासे ॥ ७७ ॥ माझ्या नाना अवतारमाळा । येणे प्रकाशे प्रकाशती सोज्जवळा । देवो देवी सकळा । ते प्रकाशमेळा भासती ॥ ७८ ॥ माझ्या अवताराची उत्पत्ती । तेणे प्रकाशे असे होती । नाना चरित्रें अर्ता । प्रवेशती ते

१ जनाचा २ न डळणार ३ अचळ ४ साराच्या पीडा शमन व्हाव्यात ह्यापून ५ "तेथ आर्त तो आर्ताचेनि व्याजे । जिज्ञासु तो जाणावयालागीं भजे । तिजेनि तेणें इच्छिजे । अर्थसिद्धी" ॥ (ज्ञानेश्वरी अध्याय ७-११०) ६ तिरार अर्थार्थी, दाम ७ ज्ञान्याच ८ अस्तत गावहीन ९ उत्तम, निमळ १० पूजितो ११ खोटी वाणी १२ ज्ञान यासन्यी ज्ञानेश्वरी अध्याय १८ ओंज्या १-१११ पासून पाहाव्या मी कोण हें जेथें प्रकाशित होतें तच भक्तीचें रूप १३ "जें तया ज्ञानाचेनि प्रकाशें । फिटलें नेदाच वडवमें । मग मीचि जाह्यज समरस । बाणि मक्कीं तवीचि" ॥ (ज्ञानेश्वरी अध्याय ७-११२) १४ त्रैलोक्यात

प्रकाशीं ॥ ७९ ॥ ऐशिया प्रकाशाची जे प्राप्ती । ते जाण सनातन माझी भक्ती । उद्धवा
म्यां हे तुजप्रती । यथानिगुतीं सांगितली ॥ ७८० ॥ निश्चळभक्ती सनातन । हें मुळाचें
पदव्याख्यान । यालागी भक्ति सनातन । समूळ जाण वोलिलों ॥ ८१ ॥ साडूनि पद-
पदार्था । नाही वोलिलों जी वृथा । सावधान व्हावें श्रोतां । पुढील कथा अनुपम ॥ ८२ ॥
उद्धवा हे ऐशी माझी भक्ती । कैसेनि ह्मणसी होये प्राप्ती । भावे धरिलिया सत्सगती ।
माझी भक्ती उद्धोघे ॥ ८३ ॥

सत्सङ्गलब्धया भक्त्या मयि मां समुपासिता । स वै मे दर्शित सद्भिरजसा विन्वते पदम् ॥ २५ ॥

मुख्यत्वे सतांची सेवा । हेंचि साधन आवडे देवा । सतवचने निजभावा । देतुसे तेव्हां
निजभक्ती ॥ ८४ ॥ ज्यासी आवडे सतसंगाचा मेळू । जो साधुवचनी अतिभुकाळू । जो
पडिलें वचन नेणे उंगळूं । तोचि पायाळू निजभक्ती ॥ ८५ ॥ साधुवचनीं श्रद्धा भारी ।
देखोनियां निजनिर्धारी । त्यावरी सद्गुरु कृपा करी । साधु चराचरी गुरुरावो ॥ ८६ ॥
गुरूवाचोनि तत्त्वतां । नाहीं ससारी तारिता । गुरूवचने निजभक्तिदाता । मीचि सर्वथा
भक्तांसी ॥ ८७ ॥ सद्गुरु जो ससारी । त्याची आज्ञा मी वाहे शिरी । तो ज्यावरी कृपा
करी । तो मी उद्धरीं तात्काळ ॥ ८८ ॥ त्या सद्गुरूचे भजन । जो मद्रूपें करी जाण ।
त्याचे मज पढियंतेपण । माझेनिहि जाण न वोलवे ॥ ८९ ॥ त्याचा इहलोक परलोक ।
दोन्ही चालविता मीचि देख । त्याचे मज अत्यंत सुख । हरिखे हरिख धोसडे ॥ ७९० ॥
त्यासी गुरूने जो दाविला मार्ग । चालतां न पडे प्रयासपार्ग । मी सामोरा धावें श्रीरग ।
आपुले सर्वांग मी वोडव्हीं ॥ ९१ ॥ तेणे जावे ज्या पदांसी । ते पदचि मी आणीं त्यापासीं ।
सतभजनी प्रीति ऐसी । हृषीकेशी सांगतु ॥ ९२ ॥ ऐसे ऐकोनिया वचन । उद्धवाचें
कळवळलें मन । कोण कोण ते साधुजन । त्यांचें निजचिह्न पुसो पां ॥ ९३ ॥ कोण ते
भक्तीचे लक्षण । भजती खूण ते कोण कोण । हें समूळ जाणावया आपण । उद्धवे प्रश्न
माडिला ॥ ९४ ॥

उद्धव उवाच—साधुल्लवोत्तमश्लोक मत कीदृग्विध प्रभो । भक्तिस्वरूपयुपयुज्येत कीदृशी सद्भिरादृता ॥ २६ ॥

ज्ञाते वक्ते आहेत बहुत । परी ते रजतमगुणयुक्त । गुणानुसारें निरूपित । त्यासी पुसो
चित्त मानीना ॥ ९५ ॥ अथवा सात्विक केवळ । तो सत्वगुणे विव्दळ । वोलणे वोलतां
जाये वरळें । नव्हे केवळ निजवोधू ॥ ९६ ॥ तैसा तूं नव्हेसि कृष्णनाथा । तुजआधीन
गुण तत्त्वता । लीलाविग्रहें देहधरिता । निर्जज्ञानवक्ता तूंचि एक ॥ ९७ ॥ यालागी जी
उत्तमश्लोक । तुज ह्मणती तीनी लोक । तुजवेगळा आणिक । आह्मांसी देख मानेना
॥ ९८ ॥ माझिया प्रश्नाचा वक्ता । तूंचि एक कृष्णनाथा । तरी साधुं कोण तत्त्वता । तुज
सर्वथा मानला ॥ ९९ ॥ तुज मानले जे साधुजन । त्यांचें सपूर्ण साग लक्षण । तुज पढि-

१ निल २ नाथानीं येथ 'मूळांचे पदव्याख्यान' ह्मणून जें सांगितलें आहे ते मूळाशीं—निदान छापील प्रतीसीं सुसगत
नाहीं पुढील ओंवीत नाथानीं जी प्रतिज्ञा केली आहे तीवरून असं वाटतं वीं नाथांच्या पोधीतला पाठ 'भक्ति मध्युद्धव
सनातनीम्' असा असावा छापील प्रतीत 'मध्युद्धव सनातने' असा पाठ आहे. नाथाचाच पाठ योग्य दिसतो
३ सगसगतिचा. ४ भुकेलेला ५ कार्ना पडरेलें साधुवचन जो ओकीत-माटेर टाकीत-अन्वेरीत-नाहीं ६ जसें
पायाळला गुप्तथा सावडते, तसेंच त्याला खऱ्या भक्तीच रहस्य लाभतें ७ आवडतेपण, प्रेम ८ भरतीस येऊन वाहू
जगतो ९ पाग-ध्रम १० पुढे करितो ११ स्थळस १२ त्याना पुसणे चित्ताला आवडत नाहीं १३ भक्तीकडे
१४ स्वस्वरूपज्ञान सागगारा १५ पुष्पश्लोक, पवित्र आहे यद्य ज्याचें असा.

यंती भक्ती कोण । तेंही लक्षण सांगावे ॥ ८०० ॥ भक्तींमार्जी भक्ति संधर । जे का तुझी प्रासिकर । अतिउत्तम परात्पर । सर्ता निरंतर आदरिली ॥ १ ॥ सर्ता आदरिले जे भक्तीसी । सतासी पुसों जाये ह्यणसी । मज विश्वास तुझिया वचनासी । पुसों आणिकासी मानेना ॥ २ ॥ जे ज्या देवतांतरा भजती । ते ती उत्तम भक्ति ह्यणती । तुज मानली जे श्रीपती । ते मजप्रती सागावी ॥ ३ ॥ समान कुळशीळमवाटु । ते तंसियासीच ह्यणती साधु । तू निजमुखें जो ह्यणसी शुद्धु । तो मज वंद्यु सर्वथा ॥ ४ ॥ तीं सवोधनीं सारगधरू । उच्च प्रार्थूनि करी सादरू । तीं विशेषणीं निजविचारू । श्रवणाधिकारू सागतु ॥ ५ ॥

पदन्ते पुराधाध्यक्ष लोकाध्यक्ष जगत्प्रभो । प्रणतायात्तुरन्वाय प्रपन्नाय च वक्ष्यताम् ॥ २७ ॥

पुरुषी पुरुषोत्तम तूचि कीं । तूचि कर्मधर्मांचा विवेकी । यालागीं बोलिजे पुरुषाध्यक्षी । सर्वसाक्षी गोविदा ॥ ६ ॥ जैसें कर्म तैसा फळदाता । यालागीं बोलिजे लोकाध्यक्षता । तूचि ब्रह्मादिकाचा नियंता । प्रतिपालिता जगाचा ॥ ७ ॥ हो का मी जगाचा प्रतिपालिता । त्या जगामाजी तूंही असता । तुजचि सागावी ज्ञानकथा । हे अधिकता का ह्यणसी ॥ ८ ॥ जरी तू सर्वज्ञ सर्वेश्वरू । अतर्यामी नियंता ईश्वरू । जरी देखसी माझा अधिकारू । तरी ज्ञाननिर्धारू सागावा ॥ ९ ॥ हो का मज अधिकारू नाही । तरी शरण आलो तुज पाहीं । शरणागताची तुझ्या ठायीं । अपेक्षा नाही सर्वथा ॥ ८१० ॥ विपयीं देखोनि योर दुःख । झालो तुझिया चरणासमुख । अतिदीन मी तुझें रक । कृपा आवश्यक तुवां कीजे ॥ ११ ॥ माझ्या दुर्जय वांसना । अनिवार मज निवारतीना । त्या तू निवारीं श्रीकृष्णा । शरण चरणा यालागीं ॥ १२ ॥ मी एक भक्त अनुरक्तु । ऐसे बोलता बहु गर्व दिसतु । तू सर्वज्ञ श्रीअनंतु । कृपावंतु दीनाचा ॥ १३ ॥ मी एक श्रवणाधिकारी । हेंही न ह्यणवे गा मुरारी । ऐसे बोलोनिया पाय धरी । कृपा करीं कृपानिधि ॥ १४ ॥ आही स्वगोत्रे संखे सहज । पाय धरणे न घडे तुज । या ह्यणणियाचें निर्जवीज । कळले मज गोविदा ॥ १५ ॥

एव ब्रह्म परम व्योम पुरुष प्रहृतेः पर । अवतीर्णोऽग्नि भगवन् स्वच्छोपात्तश्चमवपुः ॥ २८ ॥

तूं निर्गुण निर्निशेष । चिन्मात्रैक चिदाकाश । पुरुषामार्जी उत्तम पुरुष । वद्य सर्वास तूं एक ॥ १६ ॥ तूं ब्रह्म गा निर्विकार । प्रकृतिपुरुषाहोनि पर । तुझा वेदशास्त्रा न कळे पार । अंगोचर इद्रिया ॥ १७ ॥ ऐक आमुचे भाग्याची कळा । त्या तुज प्रत्यक्ष देखतां डोळा । मुकुटकुंडले वनमाळा । घनसावळा शोभतु ॥ १८ ॥ सुदर राजीवलोचन । पीतांबर परिधान । देखोनि निरताहे तनुमन । तू जगजीवन जगाचा ॥ १९ ॥ त्या तुझें दर्शन अतिगोड । देखता पुरे जगाचें कोडें । त्याही देहाची तुज नाही चाड । ऐसा निर्वाड तू देवा ॥ ८२० ॥ तरी भक्तकृपेचा कळवळा । धरिसी नानावतारमाळा । भक्तइच्छा तूं स्वलीळा । देहाचा सोहळा दाविसी ॥ २१ ॥ भक्तकृपेने तत्त्वता । तूं अवतरलासी कृष्ण-

१ माझी भक्ति संधर २ श्रेष्ठ ३ अन्य देवतांना ४ श्लोक २७ तील मीं सवुद्धि ५ ऐकण्याचा अधिकार ६ विविक्तज्ञान ७ न जिकल्या जाणाऱ्या वासना ८ हरी ९ तुझ्या कुळांत जमलेले व तुझे मित्र १० खर रहस्य, गुप्त अर्थ ११ सर्वत्र समान १२ दूर, अग्रकट १३ कमलनेत्र १४ निघात राहो १५ आवड, छंद १६ निष्काम, अद्विष्ट "मग निष्काम गदा । उपजेळ आत्मज्ञान । तेणें निचाड होईल मग । धांपसें तुझे" (श्लोथरी अध्याय २-२८१), १७ कळवळ्यांचें

नाथा । तरी माझिया प्रश्नाचा वक्ता । न प्रार्थितां जालासी ॥ २२ ॥ जेचीं वत्सा हुंकारे
गाये । चोरसली धांवताहे । तेवीं उद्धवप्रश्नी देव पाहें । वोळलाहे निजबोधें ॥ २३ ॥
धन्यासी दुभतें दोनी सांजे । तेंही वत्सयोगं पाविजे । वत्सासी वोळली सदा सहजें । तेवी
अधोक्षजे उद्धवासी ॥ २४ ॥ उद्धव आवडला आवडीं । त्याच्या प्रश्नाची अतिगोडी । वापु
भाग्याची परंवडी । जोडिल्या जोडी श्रीकृष्णू ॥ २५ ॥ जें जें कांही उद्धव पुसतू । त्यासी
अंजुळी वोडवी श्रीकृष्णनाथू । आवडी त्याते चाटूं पाहातू । भावार्था अनंतू भुलला
॥ २६ ॥ जैशी अंजातपक्ष पिलीं । त्यांसी पक्षिणी मुखीं चारा घाली । तैसी निजज्ञान-
गुह्यवोली । कृष्ण हृदयीं घाली उद्धवाचे ॥ २७ ॥ उद्धवप्रश्नाचे उत्तर । पांच श्लोकी
शाईधर । साधुलक्षणे विचित्र । अतिपवित्र सांगेल ॥ २८ ॥ साधुलक्षणे अपार जाण ।
त्यात उत्तमोत्तम तीस गुण । निवडोनियां श्रीकृष्ण । उद्धवासी आपण सांगतु ॥ २९ ॥

श्रीभगवानुवाच-कृपालुरकृतद्रोहक्षितिष्ठु सर्वदेहिनाम् । सत्यसारोऽनवघातामा सम सर्जोपकारक ॥ २९ ॥

कृपेसी स्वतंत्र जन्म नाही । जेथ उपजे तो साधु पाही । कृपा वसे सताच्या देहीं ।
त्यांचेनि ते पाहीं दाडुंगी जर्गी ॥ ८३० ॥ कृपा त्याचेनि महिमें आली । दया त्याचेनि
जीवे झाली । कठिणत्वाची कांटी काडिली । समूळी उपटिली निष्ठुरता ॥ ३१ ॥ कृपा भूत-
मात्राच्या ठायीं । सारिखीच सर्व देही । येथतेथ हें त्या नाही । अवकृपा ठायीं निमाली
॥ ३२ ॥ नवल कृपालुत्वाचें चित्त । जीवाचा जीव जीवी स्पृत । दुःख हॅरोनि सुख देत ।
कृपा अद्भुत तयापरी ॥ ३३ ॥ जेणे आपणासी होय दुःख । तें परासी न करी निःशेख ।
जेणे आपणिया होय सुख । तें करी आवश्यक प्राणिमात्रां ॥ ३४ ॥ या नांव कृपा-
लुता । हें पहिले लक्षण सता । दुसरें तें अद्रोहता । ऐक आता सागेन ॥ ३५ ॥ लोकीं
हिडतां अद्रोहता । ठावो न लभेचि सर्वथा । मग शरण आली साधुसता । सावकाशता
वस्तीसी ॥ ३६ ॥ ते दयाळु शरणागता । तिहीं प्रतिपाळिली अद्रोहता । भूतां भगवंतू
देखता । द्रोहाची वार्ता निर्मोली ॥ ३७ ॥ व्याघ्रसर्पादि देहासी । कदा द्वेष नुपजे त्यासी ।
जरी देऊं आले उपद्रवासी । तरी द्वेषासी करीना ॥ ३८ ॥ देहास आलिया आपदा ।
तेणें झैंडिकरी प्रारब्धा । द्वेष येऊं नेदी कदा । नातळे क्रोधा निजबोधें ॥ ३९ ॥ हे जाण
पां अद्रोहता । दुसरें लक्षण तत्त्वता । तितिक्षां ते ऐक आतां । सहनशीलता साधुंची
॥ ८४० ॥ शांति परदेशी झाली होती । जेथे जाये तो दवडी परती । मग अतिदीन येतां
काकुळती । निजधामा सती आणिली ॥ ४१ ॥ सती वाढविली अतिप्रीतीं । ते भगवताची
झाली पढियंती । तेणे आपुली निजसपत्ती । शांतीच्या हातीं दिधली ॥ ४२ ॥ शांती
सकळ वैभवेसीं । अखंड असे सतांपाशी । यालागीं सहनशीलता तयांसी । अहर्निशीं
अनिवार ॥ ४३ ॥ लागतां सकळ भूतांचा झेंटा । न हाणे हा भला वोखटा । नाचतू
निजशातीचे चोहेंटा । सत गोमटा त्या नाव ॥ ४४ ॥ ऐशी जे सहनशीलता । ते तितिक्षा
जाण तत्त्वता । हे तिसरी लक्षणता । सत्याची सत्यता अवधारिं ॥ ४५ ॥ सत्य अल्पायुषी

१ पाहा फुटलेली २ वळला, अनुकूल झाला ३ मोठ्या ४ प्रकार, प्रसंग ५ मोलवान् डेवा ६ परत न आलेली ७ मोठी
८ काटेरी इपण ९ हिरोनि १० प्राणिमात्राचे जीव आपल्या जीवामध्ये घालन, खावा व आपला जीव एक करून
११ निर्बरेपणें. १२ गेली १३ सोपवुनि. १४ क्षमा, सहनशीलता १५ हृदयार, निराश्रित. १६ घोळता. १७ चव्हाळावर.

झालें येथें । मरे उपजे जेथींच्या तेथे । कोठेही नव्हे वाढतें । तेणें सत्ताते ठाकिले
 ॥ ४६ ॥ सत्यासी सतासी होतां भेटी । तंव सत्यस्वरूपीं पडली गांठी । सत्य सतत्वे उठी ।
 झाले सृष्टीं चिरायु ॥ ४७ ॥ यापरी सत्य सतदृष्टीं । सत्य सार आले पुष्टी । वळें
 वाढले सृष्टीं । सत्यें भेटी परब्रह्मीं ॥ ४८ ॥ सतासी होआवया उतरायी । सत्य लागले त्यांचे
 पायीं । सतचरणावेगळा पाही । धारा नाही सत्यासी ॥ ४९ ॥ ऐसे सत्यास आधारभूत ।
 ज्यांचे पारंगोवा सत्य जैत । ज्याचेनि वळें सत्य समर्थ । ते शुद्ध सत जाणावे ॥ ८५० ॥
 ज्यासी सबाह्य सत्यत्वे तुष्टी । जे सत्यस्वरूपें आले पुष्टी । सत्यें धाली दे ढेकर दृष्टी ।
 ज्याची उठी सत्यत्वं ॥ ५१ ॥ या नाव जाण सत्याचे सार । हें सताचे घसते घर । हें मज
 मान्य सत साचार । मी निरतर त्यापाशीं ॥ ५२ ॥ जिही असत्याची वाहूनि आण ।
 ज्यांमाजी सत्य सप्रमाण । जे सदा सत्यत्वे सपन्न । हें मुख्य लक्षण साधूंचे ॥ ५३ ॥ या
 नाव सत्य सार । सतलक्षण साचार । हा चौथा गुण संधर । अनवद्य अपार ते ऐका
 ॥ ५४ ॥ निंदा असूयादि दोष समस्त । निजात्मबोधें प्रक्षालित । अत्यंत पवित्र केले चित्त ।
 अनिदित निजबोधें ॥ ५५ ॥ गुरुआज्ञातीर्थीं न्हाला । न्हावोनि सर्वांगीं निवाला । त्रिविध-
 तापें सांडवला । पवित्र झाला मद्रूपें ॥ ५६ ॥ काय सागू त्याची पवित्रता । तीर्थें मागती
 चरणतीर्थी । मीही पदरज वाळिता । इतराची कथा कायसी ॥ ५७ ॥ कृष्ण हाणे उडवा ।
 हा अनवद्य गुण पाचवा । ऐक आता सहावा । सम सर्वां समभावे ॥ ५८ ॥ निजरूपे
 सर्वसमता । समचि देखे सर्वा भूता । निःश्रेय निमाली विपमता । जेवीं संधंयता सागरीं
 ॥ ५९ ॥ नाना अलंकार पदार्था । सोनेपणे विकत घेता । ते ते पदार्थ न मोडिता ।
 स्वभावता सम सोने ॥ ६० ॥ तैसे नाना आकार नाना नाम । अवघें जग दिसे विपम ।
 साधूचि चिद्रूपें सर्ग सम । न देखे विपम निजबोधें ॥ ६१ ॥ ऐशिया समसाम्यावस्थेसी ।
 दैवें आलिया सुखदु खासी । तेही मुकली द्वंद्वभावासी । सहजे संमरसीं निजसाम्यें ॥ ६२ ॥
 सैव्यें मिनल्यैा महानदीसी । अंपसव्यें आल्या गावरसासी । गंगा दोर्हातेही संमरसी ।
 गुणदोपासी उडचूनी ॥ ६३ ॥ तेथ पवित्रापवित्रता । वोलूचि न ये सर्वथा । गोडकडू-
 पणांची वार्ता । निजागें समता करी गगा ॥ ६४ ॥ तैसे सुखदुखाचे भान । साधूसी समत्वे
 समान । सदा निर्जबोधें सपन्न । हें अगाध लक्षण सताचें ॥ ६५ ॥ नंटिया एकचि एकला ।
 गायव्याघ्रांचे सोंग अवगला । भीर्तेरील खेळ्या जै वोळखिला । तै फिटला भवभ्रमू
 ॥ ६६ ॥ तैशी भयाभयवार्ता । द्वैतभावें उठी सर्वथा । साधु उभयसाम्यें पुरता । भय-
 निर्भयता तो नेणे ॥ ६७ ॥ द्वंद्वसाम्यें परिपूर्ण । साधूचा हा सहावा गुण । ऐक सातवें
 लक्षण । परोपकारीपण त्याचे ॥ ६८ ॥ पत्र पुष्प छाया फळ । त्याचा काष्ठ समूळ । वृक्ष
 सर्वांगें सफळ । सर्वासी केवळ उपकारी ॥ ६९ ॥ जो वृक्षा प्रतिपाळी । का जो धावो घाली
 मूळी । दोर्नीतें वृक्ष पुष्पी फळीं । समानमेळी सतुष्ट ॥ ८७० ॥ मोडूनि फळें आलिया वृक्षें ।

१ पखायाली २ जिवत राहात ३ घाहिली ४ पळकट ५ शुद्ध ६ गुणावर दोषाचा आरोप करणें ७ सोटला
 ८ द्वैतभाव ९ शारत्र १० अनेक ११ ऐक्यासाम्यें १२ डावोवृद्ध १३ मिळाल्या १४ उजवीकवृद्ध १५ एकस्वरूप
 करून सोडिते १६ आत्मज्ञानान १७ नट, सोंग घेणारा १८ नटला, सोंग घेतले १९ वातला खेळ्या २० मोडून
 देणें=फळानीं लगटणें "निबनिबोळिया मोडोनि लाळा । तारि तो काउळियाचीच गुकाळ झाला" (शनिशरी अ. ९-४३८).

वृक्ष एकही स्वयं न चाखे । तेवीं कर्मफळा जो न टेंके । तो यथासुखं परब्रह्म ॥ ७१ ॥
 तैसा कायावाचामनेप्राणें । साधु वाढला उपकाराकारणे । आपुले परावे ह्मणों नेणे ।
 उपकारू करणे सर्वांसी ॥ ७२ ॥ हो कां चंद्र उगवोनि अंवरिं । जेवीं जगाचे आंधारें निवारी ।
 विश्वाचा ताप दूर करी । निववी निजकरी सर्वांत ॥ ७३ ॥ तेथ चंद्रामृत चकोरीं सेवावे ।
 येरासी चंद्र न ह्मणे न द्यावे । जो जो भजे जेणे भावे । तो तो पावे तें सुख ॥ ७४ ॥
 तैसेचि जाण साधूपाशीं । जो जो श्रद्धा करी जैसी । त्या त्या देतसे सुखासी । होत
 जगासी उपकारी ॥ ७५ ॥ काउळे चंद्रासी हेळेंसिती । चकोर चंद्रामृत सेविती । तेवीं दुष्ट
 साधूतें धिक्कारिती । भावार्थी पावती निजलाभू ॥ ७६ ॥ सातव्या लक्षणाचा उभारा ।
 सांगितले परोपकारा । पुढील श्लोकीं लक्षणे अकरा । साधुनिर्धार सांगत ॥ ७७ ॥

कामैरहतधीर्दान्तो मृदुः शुचिरभिन्न । अनीहो मितभुक् शान्त स्थिरो मच्छरणो मुनि ॥ ३० ॥

उर्वशी आलिया सेजेसी । कामक्षोभ नुपजे ज्यासी । स्वानंद भोगिता अहर्निशी । विषय-
 कामासी विसरला ॥ ७८ ॥ रक् पाळखिये वैसला । तो पूर्वील वाहना विसरला । तेवी हा
 निजानंदं तृप्त झाला । काम विसरला तुच्छत्वे ॥ ७९ ॥ काहीं अप्राप्त पावावया कामांवे ।
 साधूसी अप्राप्तता न सभवे । प्राप्तपदीं यथागौरवे । निर्जानुभवे विराजतू ॥ ८० ॥
 खद्योतौ सूर्य भेटों जातां । खद्योता न देखे सविता । सूर्यासी न भेटवे खद्योता । तेवीं
 अप्राप्तता साधूसी ॥ ८१ ॥ एवं उभय परी पाहतां । कामू निमाला सर्वथा । हें आठवें
 लक्षण तत्त्वतां । अकामता साधूची ॥ ८२ ॥ सावधाने अंतर नेमितां । तेचि बाह्येंद्रिया
 नियामकता । जेवी का लेकीशी शिकवण देता । सून सर्वथा चळी कापे ॥ ८३ ॥ मुख्य
 धूर रणीं लागल्या हाता । येर कंटक जितिले न जुंझता । का मूळ छेदिले असतां । शाखा
 समस्ता छेदिल्या ॥ ८४ ॥ एव अतरवृत्तीचा जो नेम । तोचि बाह्येंद्रिया उपरम । ऐसेनिही
 जें निपजे कर्म । तें निर्भ्रम अहेतुक ॥ ८५ ॥ अंतर जडले आत्मस्थितीं । बाह्य रंगले
 मद्भक्तीं । तेथें जीं जीं कर्म निपजती । तीं तीं होती ब्रह्मरूप ॥ ८६ ॥ बाह्येंद्रियें करिता
 नेम । अतरींचे कर्मीं प्रकटे ब्रह्म । हा बाह्येंद्रियांचा नेम । आत्माराम जाणती ॥ ८७ ॥
 ऐशी बाह्येंद्रियनियामकता । हे जाणावी साधूची दांतता । हा नचवा गुण तत्त्वता । ऐक
 आता दशमातें ॥ ८८ ॥ आकाश सर्वांसीही लागे । परी कठिण नव्हे कोणेहि भागें ।
 तेवीं साधु जाण सर्वांगें । मृदु लागे सर्वांसी ॥ ८९ ॥ पिंजल्या कापुसाचा गोळा । फोडू
 नेणे कोणाच्या कपाळा । तैसाचि साधूचा जिह्वाळा । अतिकोवळा सर्वांसी ॥ ९० ॥
 पाहे पा जैसे गंगाजळ । गायीव्याघ्रांसी करी शांतळ । तैसाचि साधुहि केवळ । मृदु मंजुळ
 सर्वांसी ॥ ९१ ॥ साधूची अतिमृदुता । या नाच जाण सर्वथा । हे दशमलक्षणयोग्यता ।
 ऐक आता अकरावे ॥ ९२ ॥ साधूची जे शुचिष्मंतता । ते भगवद्भजनेचि तत्त्वता । व्रत-
 तपदानादितीर्था । शुचिष्मंतता त्याचेनी ॥ ९३ ॥ परदारा आणि परधन । सर्वथा नातळे
 ज्याचे मन । गंगादि तीर्थें त्याचे जाण । चरणस्पर्शन वाछिती ॥ ९४ ॥ स्वदारास्वधन-

१ शिवत नाहीं २ तुच्छ स्वेपतात, धिक्कारितात ३ इच्छा करावी ४ निजानंदभावे ५ काजव्यास ६ मनार्थें
 नियमन शालं वीं बाह्येंद्रियांचे दमन शालच झणून समजावे ७ लेकीला बोललें वीं सुनेला लागतें ८ आघाटीचे सैन्य
 ९ सेन्य १० आत्म्याच्या ठिकाणीं रमणारे पुढ्य, ११ अत करण, १२ शुद्धता १३ खरोपार

सलोभता । अवश्य जाणें अर्धःपाता । द्रव्यदारानिरपेक्षता । शुचिष्मंतता साधूची ॥ ९५ ॥
 ऐशी असोनि शुचिष्मंतता । तो निंदीना व्रततपादितीर्था । ते ते विधीतें आचरिता ।
 सदाचारता अतिश्रोत्री ॥ ९६ ॥ पडलिया मंगरमिठी । ते न सोडी प्राणसकटीं । सापडे तें
 सगळेंचि घोंटी । तैशी पडली मिठी जीवब्रह्मा ॥ ९७ ॥ हें पुढेंसुनि परब्रह्म । आश्रम-
 धर्मादि स्वकर्म । आचरोनि दावी उत्तमोत्तम । कर्मा ब्रह्मप्रतीती ॥ ९८ ॥ कर्म करितो
 लोक ह्मणती । तो वर्तताहे ब्रह्मस्थितीं । हें ज्याचें तो जाणे निश्चिती । लोका प्रतीती
 कळेना ॥ ९९ ॥ कुलाल भाडें करुनि उतरी । चक्र भोंवे पूर्विला भवरीं । तैसा साधू
 पूर्वसस्कारी । स्वकर्म करी वृत्तिशून्य ॥ १०० ॥ हें साधुलक्षण अत्यंत थोर । ऐकता
 सुगम करिता दुर्धर । हें अकरावे अतिपवित्र । ऐक विचित्र ते वारावे ॥ १ ॥
 साधूची अपरिग्रहता । परिग्रहो नातळे चित्ता । देहगेहें निःसगता । अकिंचनता त्यासी
 नाव ॥ २ ॥ स्फटिकु काजळीं दिसे काळा । आरक्तीं आरक्त कीळा । नीळवर्णीं भासे
 निळा । तरी तो वेगळा शुद्धत्वे ॥ ३ ॥ स्फटिक जपाकुसुमीं ठेविला । पाहता दिसे तावडा
 झाला । परी तो अलिप्तपणे सचला । नाहीं मांखला तेणे रंगें ॥ ४ ॥ तैसा साधु परिग्रहा-
 माजी वसे । परिग्रही झालाही दिसे । परी जागृतिस्वप्नसुषुप्तिवगे । परिग्रहो न स्वप्न
 निजबोधें ॥ ५ ॥ परीस सर्व धातूंसी खेंवें देता । मिळणीं सोनें करी तत्त्वतां । तो सुवर्णा-
 वांचूनि सर्वया । आणिका पदार्था नातळे ॥ ६ ॥ तैसा साधू ह्मणे जे जे माझें । ते ते
 त्यासी नाटवे दुजे । ऐक्यभावाचीं नाचवीं भोजे । अधोक्षजे अकिर्तु ॥ ७ ॥ चिन्मात्रां
 जडले मन । विश्व जाहले चैतन्यघन । बुडाले परिग्रहाचें भान । अकिंचनपण या नाव
 ॥ ८ ॥ सकळ सांडूनि वना गेला । वर्नीं वनिता चिंतूं लागला । तो त्यागचि वाचकत्वा
 आला । उलयोन पडिला परिग्रही ॥ ९ ॥ उडणीं भिती चढो लाहे । चढते कष्ट व्यर्थ
 पाहे । ते पूर्विल्यापरीस तळीं जाये । उलडूनि ठाये अतिदुःखी ॥ १० ॥ तैशी मुंगी नव्हे
 पाहें । उडणी घेऊनि वृक्षावरी जाये । सत्सगतीं मूर्ख उद्धरो लाहे । परी ते उपाये न
 करिती ॥ ११ ॥ मुंगी लहान उडणी थोर । ते तिचा करुं शके उद्धार । तैसे अकिंचन
 जे नर । ते करिती उद्धार सकळाचा ॥ १२ ॥ असो मूर्खांची जे त्यागिती गती । ते अत्यंत-
 वाधें वाधका होती । जव धरिली, नाही सत्सगती । तव त्यागस्थिति कळेना ॥ १३ ॥
 प्रपच सांडूनि वना गेला । तो देहप्रपचे दृढ अडकला । देही देहो जेणें मिथ्या केला ।
 तो सत्य झाला अकिंचन ॥ १४ ॥ मूर्खासी त्याग तो झाला वाधू । परिग्रहीं अ सोनि
 मुक्त साधू । सवाह्य त्यागें अतिशुद्ध । शुक्नारदू तिहीं लोकीं ॥ १५ ॥ ते दोघेही लागती
 जनकाच्या पायीं । तो राज्य करिताही विदेही । त्यासी मीही मानितसे पाही । अभिनव
 नर्वाई साधूची ॥ १६ ॥ या नान मुख्य अकिंचनता । तुज म्या सागीतली तत्त्वता । हे
 वारावी लक्षणता । ऐक आता अनीहा ॥ १७ ॥ अनीहा झाली वापुडी । जेथ जाय तो

१ नरकास २ मोठा झानी वैदिक ३ सुखींनी मिठी मारली असतां ४ पिळी ५ पुढें कर्मा, पुढें पाहून ६ उभार
 ७ कोणत्याही पदार्थाचा स्वीकार न करणें, समज न करणें ८ जास्वीच्या कुलांवर ९ भरला १० समज करणारा
 ११ आलिंगन १२ सत्समात्र १३ सवाभ्याच्या टया ज्यांवर उमटलेला आढे धरी सोनें, ईश्वरगानक पाहुळी
 १४ वाडी "उडणी लघु न शके भितीसी । तरी रिचे ते सायासी" (मागें अध्याय ५ श्लोकी १३ पदा) १५ ज्यापासी
 पाहीं नाही तो १६ सत्सारांत १७ देहदुःखापासू अलिप्त १८ नवल १९ विरिच्छपणा इहा झगजे इच्छा

दूर दवडी । कोणी राहों नेदी अर्धघडी । अति चरफडी निराश्रयें ॥ १८ ॥ अनीहा
 हिंडतां लोकीं तिहीं । तिळभरी ठावो वसावया नाही । ईहा वैरिणी लागली पाही ।
 ठार्यांच्या ठायी दंडवी ॥ १९ ॥ कोणी येवों नेदी दाराकडे । अतिदीन जाली वापुडें ।
 धाय मोकलोनि रडे । गाऱ्हाणे सतांपुडें देवों आली ॥ २० ॥ ते कृपाळू दयामेळें ।
 निजकरे पुसोनि डोळे । प्रतिपाळिली स्वहितकाळे । संतवळें वाढली ॥ २१ ॥ त्यापूर्वील वैर
 स्मरोनिया । ईहा वैरिणी साधावया । सतांसी पुसोनि उपाया । तिच्या अपाया प्रवर्तली ॥ २२ ॥
 ईहेसी नाना चेष्टीं चेष्टविता । अहं आणि जाण ममता । कामें अंगी घातली तत्त्वतां ।
 कामकांता ते झाली ॥ २३ ॥ ईहा कामफळे वाढली थोर । व्यापूनि राहिली घरोघर ।
 तिसी साधावया वैर । अनीहा सत्वर चालिली ॥ २४ ॥ असगशस्त्र मागोनि संतां ।
 ईहेच्या करावया घाता । आधी मारूं धावे अहंममता । दोघें धाकता निमालीं ॥ २५ ॥
 अनीहा पाठी लागल्या जाण । अहंममतेसी ह्यातारपण । थरथरा कांपोनि प्राण । धाये-
 वीण सांडिला ॥ २६ ॥ अनीहा देखोनि दिठी । काम पळे वारा वाटी । सकल्पाचे शेवटिले
 गोटी । उठाउठी पाडिला ॥ २७ ॥ कामू पडतां रणांगणीं । क्रोधादि शूर पडिले रणीं ।
 ईहेचा कैवारी नुरेच कोणी । एकेक शोधूनी मारिले ॥ २८ ॥ एवं अनीहेसमोर । राही
 ऐसा नाही वीर । मारुनि अवघ्यांचा केला चूर । क्रिया करणार कोणी नाही ॥ २९ ॥
 काम निमाल्या सर्वथा । ईहा राडवली वस्तुता । मुख न दावीच सता । अधोगमनता
 पळाली ॥ ३० ॥ यालागी ईहेसवे जो लागला । तो जाणावा अधोगती गेला । अनीहेचा
 जो अकित झाला । तो आवडला गोविदा ॥ ३१ ॥ ह्यणसी अनीहा ते कोण । काय
 ते ईहेचे लक्षण । एक सागेन सपूर्ण । जेणे वाणे खूण जिवंहारी ॥ ३२ ॥ काम्यकर्मादि
 क्रियाजाळ । तेचि ईहा जाणावी अतिचपळ । अतरीं जे सुनिश्चळ । तेचि केवळ अनीहा
 ॥ ३३ ॥ अतरीं कामाची वार्ता । नुपजे कर्माची कर्मावस्था । अणुभरी न रिघे उद्वेगता ।
 अनीहा तत्त्वतां ते जाण ॥ ३४ ॥ ऐशी अनीहा असे ज्यासी । देवो आज्ञाधारकू त्यापार्शीं ।
 ते अनीहा सताची दासी । अहर्निशी जीवेभावे ॥ ३५ ॥ हे अनीहा अतिगौरवे । साधु-
 लक्षण तेरावे । मितभोजन ते चौदावे । लक्षणवैभवं अवधारी ॥ ३६ ॥ न कोंडे रसने-
 चिया चांडा । न पडे धुधेच्या पार्गंडा । आवडीनावडीच्या उंपाडा । करुनि निधडा
 भोजनी ॥ ३७ ॥ प्राणु आकाक्षी अत्राते । जठराग्नि भक्षी त्यातें । उभयसाक्षी मी येवें ।
 जाणोनि निर्हते रस सेवीं ॥ ३८ ॥ जे जे आले भोजनासी । दृष्टीने त्याचे दोष निरसी ।
 अतिपवित्र करुनि त्यासी । निजसमरसीं सेवितू ॥ ३९ ॥ न देखे भोग्य पदार्थां । नाठवे
 मी एक भोक्ता । त्रासीं समरसी अच्युता । भोगूनि अभोक्ता मितभोजी ॥ ४० ॥ अग्नि
 आधीं आपणयाऐसे करी । मग त्या आहाराते अगीकारी । साधु आधीं द्वैतातें निवारी ।
 मग स्वीकारी आहारातें ॥ ४१ ॥ याचि नाच मितभोजन । साधूचे आहाराचें लक्षण ।
 युक्तीवीण अल्प भोजन । ते पथ्य जाण रोग्यांचे ॥ ४२ ॥ त्रासोत्रासीं ब्रह्मार्पण । त्या

१ दधडवी २ तारकाळे ३ नागार्ध ४ देहातीत स्थितीचें ह्यान कोणाचाही सग न इच्छणे, अकिंपण हें प्रकृत.
 ५ प्रहार वसत्यागिवाय ६ विषया होऊन कोपन्यात बसली ७ दाखवी. ८ ईहेबरोबरच अधोगतीही पळून गेली
 ९ सौट दक्षुन घडली १० अत रणांत १० जिघेच्या आपडीचा दास होत नाही ११ धापीनतेला १२ पराभवाला,
 उच्छेदाला १३ पुसते, आवटनावट १ दाखवित

नांव पैरिमित भोजन । हें चौदावें लक्षण । साधूचें जाण उद्धवा ॥ ४३ ॥ समळजळ-
सभारी । सरितामेळू मिळे सागरी । तो डहुळेना तिळभरी । निर्विकारी निर्मळ ॥ ४४ ॥
तैशा आलिया नाना ऊर्मी । ज्यासी गजवजु नाही मनोधर्मी । शाति सताची पराक्रमी ।
उपेकमी निजशाक्ती ॥ ४५ ॥ जेव्हां का नागवेलीची वेली । आधारावीण न वचे वेंगळी ।
तैसी सतवळें शाती वाढली । मंडपा चढली चिन्मात्र ॥ ४६ ॥ झाकळोनि दश दिशासी ।
आभाळ दाटल्या आकाशी । गगन अविकारी त्या दोपासी । आभाळासी नातळे ॥ ४७ ॥
शीत उष्ण पर्जन्यधारा । अग्नी न लगती अंधेरा । तेवी साधूचा उर्भारा । द्वद्वसभारा
निर्द्वंद्व ॥ ४८ ॥ तैशा उंच नीच नाना अवस्था । निविड दाटल्या मोहममता । क्षोभु
नुपजे ज्याच्या चित्ता । त्या नाव तत्त्वता निजशांती ॥ ४९ ॥ सताचेनि शाति गहन ।
शातीचेनि सतं पावन । हें अनन्य निजलक्षण । पधरावा गुण सताचा ॥ ५० ॥ जै
मीपणें नव्हतें जन्मनाम । तैच पूर्वजाचें निजधाम । आपुली मिरासी जे उत्तम । तेच
मनोधर्म स्थिरू ज्याचा ॥ ५१ ॥ मज जन्मचि नाही झाले । मरण म्या नाही देखिले ।
ऐसे मन मूर्ळां स्थिरावले । स्थिरता बोलिले या नाव ॥ ५२ ॥ चहूं आश्रमाह्नि उत्तम ।
आपुला जो निजाश्रम । तेथें स्थिरावोनि मनोधर्म । वर्णाश्रम चालवी ॥ ५३ ॥ चहू वर्णा-
माजी पवित्रता । जेणे ब्राह्मणाची ब्राह्मणता । तेथे स्थिराविले जेणें चित्ता । जाण स्थिरता
ती नाव ॥ ५४ ॥ तिही लोकां स्थिरता । मरों टेकली सर्वथा । कोणी नाही प्रतिपाळिता ।
हातीं धरिता न देखे ॥ ५५ ॥ दारीं राहों नेदी कोणी । कोण देईल पथ्यपाणी । अवघी
ठाकली निरजनीं । ते सज्जनी प्रतिपाळिली ॥ ५६ ॥ स्थिरता वाढली सतवळें । जिणोनि
वर्णाश्रमादि टेंवाळें । भेदोन अंकारादिवर्णापटळें । एके वेळे वाढली ॥ ५७ ॥ स्वस्वरूपीं
सायुज्यता । पावोनि स्थिरावली स्थिरता । तेच घाट मोकळी सता । स्वभावता त्या केली
॥ ५८ ॥ तेच स्वस्वरूपें स्वकर्म । स्वस्वरूपें वर्णाश्रम । स्वस्वरूपें स्वधर्म । स्थिरतासभ्रम
या नांव ॥ ५९ ॥ ऐसी स्वधर्मकर्मी अवस्था । ती नाव उत्तम स्थिरता । हे सोळावी लक्ष-
णता । मच्छरणता ते ऐक ॥ ६० ॥ सरिता सागरा शरण आली । ते सैमरसोनि सिधू
झाली । तैसी शरण जे वृत्ती मज आली । ते पावली दशा माझी ॥ ६१ ॥ लक्षण जीवना
आले शरण । ते तत्काळ जाहले जीवन । तैसा अनन्य मज जो शरण । तो मीचि जाण
होऊनि ठाकें ॥ ६२ ॥ मज रिघोनिया शरण । जो वांछी महिमा सन्मान । तो गुळातील
पापाण । केवळ जाण गुळदगडू ॥ ६३ ॥ जो का गुळें मायिला दगडू । तो पाहतां दिसे
वरिवरी गोडू । शेरीं परिपोंकीं निवाडू । अतिजडू कठिणत्वे ॥ ६४ ॥ तैसे वरिवरी दावी
माझे भजन । हृदयीं विषयअभिलेपण । तो नव्हे माझा अनन्यशरण । अतिद्रूपण लोभाचें

१ 'युक्ताहार'चें हें लक्षण तायानीं भोग्या युक्तीच दिल्ले आटे । २ उपक्रमां ३ जैशी ४ चतस तहें
५ वाराशाल ६ माडणी, टेवण "तव बेरीकडे धनुषरा । आसनाचा उभारा । शरीं परी उजगरा । बुद्धिनीतें ॥"
(श्रीश्री अध्याय ६-२२१) ७ सतसतपण ८ 'नी' धरें स्फुरण उडताच जन्म व नाम मागे लागलें हें स्फुरण
उडण्यापूर्वीं जें धापलें स्थान होतें त्या ठिकाणीं टाचें मन स्थिर झालें ९ मूळ कल्पोच्या ठिकाणीं, सवृषाचें ठिकाणीं
१० 'ब्रह्म जानातीति ब्राह्मण' या वचनाप्रमाणें धावक ब्राह्मणत्व ११ छटवें भेद १२ अकारादि धरें गावृषा पटवत्र्यचें
ठिकाणीं आहेत त्यांचा भेद करून स्वरुपां सायुज्यता साधू शाक्ती १३ एकदहन १४ जळाला १५ पाक हावना
१६ निर्णय, मिषवणाची सिद्धता १७ विषयांची इच्छा

त्यासी । तेवी मनासी निर्दाळिती ॥ ८८ ॥ मन निर्दाळावें सावधानता । बोलिली ते हे साधुसता । हा एकुणिसावा गुण सर्वथा । ऐक आतां विसावा ॥ ८९ ॥ वर्षाकाळी जळयळें सरिता । आल्या समुद्र नुचंवळे श्लैघ्यता । उष्णकाळीं त्या न येता । क्षोभोनि सर्वथा आटेना ॥ ९० ॥ तैसे जाहलिया समृद्धिधन । साधूचें उल्हासेना मन । सकळ जाऊनि जाल्या निर्धन । दीनवदन हो नेणे ॥ ९१ ॥ दिवसराती येताजातां । प्रकाशे पालटेना सविता । तेवी आल्यागेल्या नाना अवस्था । गंभीरता अक्षोभ्य ॥ ९२ ॥ कडकडीत विजेचे कळोळ । तेणे गगनासी नव्हे खळवळ । तैसा नाना ऊर्मांमार्जी निश्चळ । गाभीर्य केवळ त्या नाव ॥ ९३ ॥ हे सताची गंभीरता । विसावा जीवशिवांसी तत्त्वता । हे विसावी सताची अवस्था । धृतीची व्यवस्था अवधारीं ॥ ९४ ॥ मनबुद्ध्यादि इंद्रियें प्राण । निजधैर्यें धरोनि आपण । नित्य केलिया आत्मप्रवण । परतोनी जाण येवों नेदी ॥ ९५ ॥ स्वयवरीं जिणोनि अरिरायासी । वळें आणिले नोवरीसी । तो जाऊं नेदी आणिकापासी । तेवीं वृत्तीसी निजधैर्य ॥ ९६ ॥ वांगुरें बांधिल्या मृगासी । पांथी जाऊं नेदी त्या वनासी । तेवीं धैर्यें आकळूनि मनासी । देहापाशीं येऊं नेदी ॥ ९७ ॥ देहासी नाना भोगसमृद्धी । वावूनिया गजस्कधीं । ऐसे सुख होता त्रिशुद्धी । मनासी देहबुद्धि धरुं नेदी ॥ ९८ ॥ प्रलयकाळाच्या कडकडाटीं । महाभूता होता आटाटी । तरी मनासी देहाची भेटी । धैर्यें जगजेठी होचि नेदी ॥ ९९ ॥ तेथ काळाचेनि हँटतटें । वृत्ति परब्रह्माचिये वाटे । लावूनियां नेटेपांटे । चिन्मात्रपेठे विकिली ॥ १०० ॥ तेथ स्वानंदाचा ग्राहकु । तत्काळ भेटला नेटकु । त्यासी जीवसहितें विवेकु । घालूनि आखू सर्वसांटी केली ॥ १ ॥ या नाव धृतीचें लक्षण । हा एकविसावा साधूचा गुण । आता जितिले जे पंजुण । तेही लक्षण अवधारीं ॥ २ ॥ स्वानदें तृप्त जाला । यालागीं क्षुधेसी मुकला । जगाचे जीवनी निवाला । तृप्ता विसरला नि शेष ॥ ३ ॥ भोगिता निजात्मसुख । विसरला शोकदुःख । चिन्मात्रज्ञाने निष्टकें । त्यासंमुख मोहो न ये ॥ ४ ॥ तिहीं अवस्था वाहिरा । वसिन्नला निजबोधवोवरीं । तेथें जैरा जाली अतिजर्जरा । कापत थरथरा पळाली ॥ ५ ॥ मिथ्या जाले कार्यकारण । देहाचें देहपणे नेदेंखे भान । तंव मरणासीचि आले मरण । काळाचे प्राज्ञान तेणें केले ॥ ६ ॥ यापरी गा हे पजुण । अनायासे जितोन । सुखें वर्तती साधुजन । हें लक्षण वाविसावे ॥ ७ ॥ आपुला स्वामी देखे सर्वा भूतां । तेथ मान इच्छावा कृपाप्रती । मानाभिमान साडिले निश्चितीं । अतिनम्र वृत्तीं वर्तणे ॥ ८ ॥ आधीं देहीं धरावा अभिमान । मग इच्छावा अतिसन्मान । तंव देहाचे खुटले भान । मानाभिमान बुडाले ॥ ९ ॥ या नाव गा अमानिता । हे तेविसावी लक्षणता । साधु सन्मानाचा दाता । तेही कथा

१ तत्त्वता २ पजन्यकाळां ३ सपन्नतेच्या डालानें हा समुद्राचा दृष्टात मानें एकदा गेला व्हाहे शिवाय ज्ञानेश्वरी अध्याय २, ३५८।५९ पहा ४ निघण्टू ५ धेवाची ६ आत्मपर, आत्मगुण, आत्मप्रवण ७ जावों ८ प्रतिस्पर्धी राजाला ९ जाणवत, दाख्यान १० खरोखर ११ जवरीन, दाडगाइ १२ निधयेकून १३ आमनागाच्या बाजारपेठ १४ आमनागाच्या १५ 'आगू सवराटी' धमा पाठ आमच्या पंढरप्रीत जाहे आगु=रिमतीचा आकडा सवराटी=परोवरी आगु सवराटी केना=मनादा केला १६ अकुसुमनाटी, अकुशुमनाटी. १७ याच तापय=जीवासह मन, बुद्धि, प्राण, इत्यादि निचेर स्वानदक्षी प्राहकाचे पदरी पालन त्यानेबद्दल स्वानद पेंटा १८ राहा विचार १९ नि मनाय २० जाणति, स्वप्न, सुपुति, या तीन अवस्थांच्या माहेर २१ वोंवरा=ओवरीन २२ वापकर. २३ न दरे.

अवधारिं ॥ १०१० ॥ ब्रह्मादि मंशकवरी । सर्वातें वंदी शिरीं । एकनिष्ठता चराचरीं । बुद्धि
दुसरी जाणेना ॥ ११ ॥ सर्व भूतां स्वामी देखे । लोटांगणें घाली हरिखें । सुर नर खर हे
नोळखे । अतिसतोखें वंदित ॥ १२ ॥ नाना अलंकार घडिले गुणे । सोने सोनेपणा नव्हेच
उणे । तेवी नामरूपांचे विंदांणे । पालटु मने घेऊं नेणे ॥ १३ ॥ साकरेची निंघोळी केली ।
परी ते कडूपणा नाही आली । तेवीं सूकरादि योनी जरी जाली । तरी नाही भंगली
चित्सत्ता ॥ १४ ॥ सागरी नाना परीचे विक्राळ । जरी उठिले अनंत कळोळ । ते जेवीं
गा केवळ जळ । तेवीं वस्तु सकळ भूतमात्री ॥ १५ ॥ चापरी सकळ भूतां । साधु सन्मा-
नाते देता । हे चोविसावी लक्षणता । पेरबोधकता ते ऐक ॥ १६ ॥ जैसा भावो जैशी
श्रद्धा । तैसतैशा करूं जाणे बोधा । ज्ञान पावोनि नव्हे मेधा । स्वरूपश्रद्धा प्रबोधी ॥ १७ ॥
एक ज्ञान पावोनि जाहला पिसा । पडिला अव्यवस्थ ठसा । नोळखेचि सच्छिष्याची दशा ।
योग्य उपदेशा तो नव्हे ॥ १८ ॥ एक ज्ञानआश्रयें कोंदला । विस्मयें तटस्थ होऊनि ठेला ।
काष्ठलोष्टाचेपरी पडला । नाही उरला उपदेश ॥ १९ ॥ एक ज्ञान पावोनि अतिक्रुपण ।
जीव गेलिया न बोले जाण । भेणेंभेणें धरोनि मौन । न बोले वचन सर्वथा ॥ १०२० ॥
ज्यासी धनकोडी जोडी जाहली । ते पुरुनि वरी दगड घाली । दान न देतां वृथा गेली ।
संपत्ति केली भुविसवती ॥ २१ ॥ तैसे कष्टी जोडूनि निजज्ञान । सत्पात्रीं न करीच दान ।
हें ज्ञान्याचें कृपणलक्षण । वचकपण स्वभावे ॥ २२ ॥ एक ज्ञान पावोनि सांगों जाये ।
उपदेशी शिष्या बोधू नोहे । तें ज्ञान अंवीज जाहले पाहें । अंकुरा न लाहे सत्केत्रीं ॥ २३ ॥
सधन शिष्य करावया जाण । स्वयें प्रयत्न करी पूर्ण । आमुची दीक्षा अनुभव गहन ।
घापरी ज्ञान विकेरा घाली ॥ २४ ॥ जैसेनि प्रलोभे त्याचे मन । तैसे निरूपी निरूपण ।
अर्थस्वार्थें उपदेश पूर्ण । धनलोभें ज्ञान निर्वीर्य होये ॥ २५ ॥ पेवीं^३ रिघालिया पाणी ।
त्या धान्याची नव्हे पेरणी । तेवीं धनलोभ रिघालिया ज्ञानीं । उपदेशे कोणी सुखी नव्हे
॥ २६ ॥ शिष्य बोधेवीणें झुरे अंतरीं । गुरु गुरुपणे गुरुरगुरी । ते बोधकता नव्हे खरी ।
घरच्या घरी चुकामुकी ॥ २७ ॥ शब्दज्ञाने पारगत । जो ब्रह्मानंदें सदा डुल्लत । शिष्य-
प्रबोधनीं समर्थ । तो मूर्तिमंत स्वरूप माझें ॥ २८ ॥ हो का मी जैसा अवतारधारी ।
तैसाचि तोही अवतारी । चिद्रत्नाच्या अलंकारी । अलंकारी कुसरीं सच्छिष्या ॥ २९ ॥
तो मी या शब्दकुसरीं । नांवाचीं अतरें वाहेरीं । आंतुवटें निजनिर्धारी । एके घरीं नादत
॥ १०३० ॥ एकाचि बहुताते उपदेशी । एकाची प्राप्ती सुटंक कैशी । एके अज्ञाने जैशी-
तैशीं । हा बोलू कोणासी ह्याणाल ॥ ३१ ॥ कृपीवल पेरणी करी । भूमिपाडें पिकती
धुंमरी । अकुरेना भितितळी उखरी । तें वीज निर्धारी अतिशुद्ध ॥ ३२ ॥ भूमीचि संखर-

१ मशकापर्यंत २ एतात्मता ३ प्रकारानें ४ कडू फळ ५ दुसऱ्याला बोध करण्याच सामर्थ्य ६ बुद्धि किंवा भावद
'मोधा' असाही एका पोर्चीत पाठ आहे मोधा=मोघळा, जडपुड, असा अर्थ घेतल्यास वरें ७ ज्ञानप्रेष्ये ८ भरला
९ जमिनात पुढन टमिली १० निष्कल ११ मित्रयात्रा पुढ माडतो १२ ज्या प्रकारान त्याच मन लेनेल ह्याने सतोप
पातळ, तसे निरूपण करितो १३ वीडी १४ हानावाचून १५ गुरुपणाच्या तोण्यात शिष्यावर रागावतो
१६ 'गाढे परे च निष्णात' शब्दल्याच ह उदाहरण होय १७ अतरंगात १८ सुचिन्हित १९ सैतवरी २० जमिनीच्या
योग्यते=मुपीरपणा २१ लगटन, भरपूर २२ ज्याला पाण्याचा आगरा नाही अशा २३ पापनट किंवा रुदा

निरखर । चीज पावन गा साचार । भाविकां उपदेशा विस्तर । विकल्पी नर सुनाट ॥ ३३ ॥
जो जैसा देखे अर्थ । तोचि बोधूनि करी परमार्य । ऐसा परबोधनीं समर्थ । गुण विख्यात
पंचविसावा ॥ ३४ ॥ साधूची मैत्री चोखट । वोळखी सर्वासी जुनाट । सर्वांचा सखा श्रेष्ठ ।
सर्वासकट सारिखा ॥ ३५ ॥ सुहृद सर्वांचा सोयरा । सर्वांचा जिवलगु खरा । होऊनि
सर्वाहीवाहिरा । मित्राचारा चालवी ॥ ३६ ॥ सागतां ऑपुली गुह्य गोष्टी । अळोंचावया
वेगळा नुठी । आसभावे देखे सृष्टी । अवंचक पोटी सर्वासी ॥ ३७ ॥ क्षीरनीराची मैत्री
जैशी । भेद नाही मिळणीपार्शी । साधू सर्व जीव समरसी । अमेदभावेसीं मित्रत्वे ॥ ३८ ॥
परम मैत्रीचा भावो देख । दुःख हिरोनि घावे सुख । साधू जीवाचें निरसोनि दुःख ।
परम सुख देतसे ॥ ३९ ॥ नवल मैत्रीचे महिमान । सखा सर्वांचा पुरातन । सर्वासी
नीच नवे सौजन्य । अवंचकपण सर्वदा ॥ १०४० ॥ बंधूहूनि मित्र अधिकु । पुत्राहूनि
मित्र विश्वासिकु । तो मित्र जें जाहला बंधुकु । तें केवळ ठरुं तो जाणावा ॥ ४१ ॥ मनें
धने कर्तव्यता । ज्याची अनन्य अवंचकता । त्या नाव परम मित्रता । हे खूप तत्त्वतां
जाणावी ॥ ४२ ॥ समूळ मैत्रीचें निरूपण । विशद सागीतले जाण । हें सव्विसावे
साधुलक्षण । कारुण्यपण ते एका ॥ ४३ ॥ प्रत्युपकार न वाळितां । मी कारुणिक हे नाही
अहंता । ऐसेनि दीनदुःख निवारिता । कारुण्य सर्वथा त्या नाव ॥ ४४ ॥ रसपूजा धरोनि
पोटी । वैद्य वोखदाच्या सोडी गाठी । का सभोवना सुनि दिठी । सागे गोठी पुराणिक
॥ ४५ ॥ ऐसी वर्तणूक सर्वाया । ते लागली विषयस्वार्था । साधूची नव्हे तैशी कथा ।
नैराश्यता दयाळू ॥ ४६ ॥ दयार्णवे द्रवली दृष्टी । तन मन धन वेचूनि गाठी ।
अनाथावरी करुणा मोटी । उद्धरी संकटीं दीनाते ॥ ४७ ॥ जैसां कळवळा निजस्वार्था ।
त्याहून अधिक अनाथभूता । तिये नांव परम कारुणिकता । जाण तत्त्वता उद्धवा ॥ ४८ ॥
हें सत्ताविमावे लक्षण । साधूचे जाण सपूर्ण । कविपदाचे व्याख्यान । सावधान अवधारीं
॥ ४९ ॥ वेदशास्त्राचा मथितार्थ । जाला कॅरतळामळकवत । तैसाच ब्रह्मानटें डुळत ।
कवि निश्चित या नाव ॥ १०५० ॥ उपनिषदाचा मथितार्थ । ज्याच्या मुत्ताची वांस
पहात । परोक्षापरोक्ष ज्याचेनि सत्य । कवि विख्यात त्या नाव ॥ ५१ ॥ कवि या पदाचे
व्याख्याने । झालीं अड्यावीस लक्षणे । उरलीं दोनी अतिगहनें । ते दों श्लोकीं श्रीकृष्णें
आदरिले सांगों ॥ ५२ ॥

आज्ञायैव गुणान् शोषान् मया दिष्टानपि स्वकान् । धर्मान् सम्बन्धय य सर्वान् मां भजेत स यत्नम ॥ ३० ॥

प्रपचनगरासभोवर्ता । कर्मनदीची महाख्याती । तिचेनि जळें जीव वर्तती । उत्पत्ति-

१ उपदेशिता सनिस्तर २ ओसाड ३ जीवाला जीव लगदरेला, मिसळलेला, झगजे एकरूप झालेला ४ लक्षण
पत्र साधूचे जवळ सापडते कारण ते देहातीत रिवतीला पांचल्याकारणां त्याचे ठिठाणीं आपपर नाही ५ आपल्या
हृदयातील गूढ दुसऱ्यास कस सांगू हा विचार त्याचेमध्यें राहत नाही कारण आपण व जग दोन आहेत असल हेंत
त्याचे जयद्वय गेलेल असते झगून हृदय कानांत सागणें त्याचे ठिकाणीं राहत नाही ६ अर्द्धोच=पारिव र्णी,
अर्द्धोचण=हृदय कानांत सागणें "मग मुद्रापैलीकडील देखे । सर्गाचा अर्द्धोच आदके" (ज्ञानेश्वरी अध्याय ६-२६९)
६ विष्कपट, मोकळा ७ समरमतेला, एकरूपस्थितीन ८ एकरुदतो ९ 'दुःख हिरोनि सुख घाव' ह मैत्राचं
निती उत्कट लक्षण जायती राहज नट आहे । १० मिल ११ फगव्या, भामटा १२ राट १३ द्रव्येच्छा १४ समारना
झागे द्रव्यरूपान वक्षिणी मिळणार आहे, ह अळंगापुट ठरून बोवा पुराण सागनात, सभोग्या देखोनि
१५ जैसाचि केवळ १६ तद्ब्रह्मनच्या आवळ्याप्रमाणें सुलभ १७ वाट १८ शब्दज्ञान व स्वादुभवं

स्थिति अरतीरीं ॥ ५३ ॥ ते नदीचेनि जीवनमेळें । कर्मासी येती कर्मफळें । स्वर्गनरकादि सोहळे । तेणे जळवळें भोगिती ॥ ५४ ॥ प्रपंचनगरीहूनि निघतां । वेगें परमार्थासी येतां । जोतो कर्मनदीआंतौता । बुडे सर्वथा निर्बुजला ॥ ५५ ॥ एक तरलों ऐसे ज्ञाते ह्यणती । तेही कर्मा कर्मगुचेंक्रिया खाती । स्वये बुडोनि आणिकां बुडविती । तरलो ह्यणती तोंडाळें ॥ ५६ ॥ ऐसे बुडाले नेणो क्तिती । बुडता शिकवण तेचि देती । कर्मचि उपावो तरणो-पायप्राप्ती । ह्यणोनि बुडविती सर्वातें ॥ ५७ ॥ 'न कर्मणा' हें वेदवचन । कर्म नव्हे ब्रह्मज्ञान । तें न मानिती कर्मठ जन । त्यांसी कर्माभिमान कर्माचा ॥ ५८ ॥ कर्म देहाचे माथां पूर्ण । तो न सांडितां देहाभिमान । कर्माचा त्याग नव्हे जाण । कर्मबंधन देहबुद्धी ॥ ५९ ॥ एक अरतीरी असती नष्ट । तरलो ह्यणती अकर्मनिष्ठ । स्वकर्मत्यागी कर्मभ्रष्ट । जाण पापिष्ठ पापाडी ॥ ६० ॥ ये कर्मनदीतें तरला । ऐसा न देखों दादुला । बुडाल्या धुराचि मुदला । पांडु केतुला इतरांचा ॥ ६१ ॥ ये कर्मनदीची उत्पत्ती । मजचिपासोनि निश्चिती । तेही सांगेन तुजप्रती । यथानिगुती निजबोधें ॥ ६२ ॥ 'आज्ञायैवं' हें मुळींचें मूळ । श्लोकींचें प्रथम पद केवळ । येणेचि कर्मनदी झाली स्थूळ । करुनि विवळ सागत ॥ ६३ ॥ मदाज्ञा मेघगंभीरा । निःश्वसितपवनद्वारा । चतुर्वेदविधीच्या धारा । अतिअनिवारा वर्षले ॥ ६४ ॥ तेणे कर्मनदीआंतौते । अनिवार उधळले भरतें । पूर दाटला जेथीचा तेथे । उतार कोणातें कळेना ॥ ६५ ॥ तेथ गुणदोपांचा वळसा । विधिनिपेधांचा धारसा । कर्माकर्माचा आवर्त कैसा । सवाह्य सरिसा भंडुनमे ॥ ६६ ॥ सकल्पविकल्पांचे हुंडे । नदी दाटली चहूकडे । तरो जाय तो गुंतोनि वृत्त पाह । पुढे न घालवे ॥ ६७ ॥ प्रत्य-वायाची मगरमिठी । पडल्या सगळेंचि-घाली पूर्णा । उगळोनि न सोडी सकटीं । ने उठा-उठी अद्योगती ॥ ६८ ॥ अगविकळतेचे रंध । तळपताति घ्यावया आंविसे । कर्मठतेचे कर्मठ कैसे । खडक तैसे निर्वरें ॥ ६९ ॥ काळविक्षेप सर्पासी । एक सापडले विलास-आळशीं । विकळ उच्चार चोढियेसी । एक व्यग्रतेसी बुडाले ॥ ७० ॥ एक तरावयाच्या आशा । पडिले कर्माच्या धारसां । ते विधिनिपेधवळसा । पडिले सहसा मुंगंडती ॥ ७१ ॥ एक स्वकर्मधारी । पडोनि वाहावले दूरी । ते सत्यलोकमगरी । आपुल्या विवरी सूदले ॥ ७२ ॥ एका न वर्चवेची परतटीं । माझारीच फळें गोमटी । देखोनि धांवित्रले अंन्हाटी । ते स्वर्गसंकटीं गुंतले ॥ ७३ ॥ आह्मी तरों युक्तिवळें । ह्यणोनि रिघाले एके वेळे । ते अहं-कारखळाळें । महातिमिगिळें गिळिले ॥ ७४ ॥ एकीं वेदत्रयाची पेटी । दीक्षेची दोरी वाधली पोटीं । ते स्वर्गागनाकुचकपाटी । गुंतोनि शेवटी बुडाले ॥ ७५ ॥ मंत्रतंत्रादि-दीक्षितें । गुंतोनि बुडालीं जेथींच्या तेथें । कर्मनदीच्या परपाराते । कोणी पावते दिसेना ॥ ७६ ॥ विरळा कोणीएक सभाग्य येथे । हे सकळ उपाय साड्डीन परते । जो अनन्य

१ अलीकडच्या तीरां. २ आत ३ घाबरला, नामतोडात पाणी शिवा भ्याला ४ कर्मसंनधा गडकड्या ५ पडपडे ६ हाचि ७ आपल्या वर्णाश्रमाचीं कर्में सोडणारे ८ समर्थ, वीर पुरुष ९ नायक, मी मी ह्यणणारे वीर १० क्रय प्रतिष्ठा ११ सुगम, विस्तृत "तरी बोलिलों तेचि मागावें । विवळ म्हलीं" (ज्ञानेश्वरी अध्याय ५-१६४) १२ परमेश्वरच्या निःशास्यरोनर वेद प्रकट झाले १३ वेडा १४ पवाह १५ भोवरा १६ एम्पाररा १७ बुरुज, कडे १८ चुनीमुळे प्रायश्चित्ताची १९ ओकून, बाहेर काढा २० आभिय, मासराह २१ कर्मठतेचे कर्म २२ नासव २३ कठिण २४ चोढें-गर्त, धरण २५ मुदत माही २६ जाववत २७ आडवाट २८ एक जातीचा भासा, अधतमगिळे चूर्ण होती.

प्रीती भजे माते । कर्मनदी त्यातें कोरडी ॥ ७७ ॥ माझे भक्तीचें तारुं नातुडे । जंव सप्रेमाचे शीड न चढे । तंव तरणोपाय वापुडे । वृथा का वेडे शिणताती ॥ ७८ ॥ धरुनि अनन्यभक्तीचा मार्गु । करुनि सर्वधर्मकर्मत्यागु । हा तरणोपाय चागु । येरुं तो व्यंगु अधःपाती ॥ ७९ ॥ नेणोनि स्वधर्मकर्मातें । का नास्तिक्य मानूनि चित्तें । किंवा धरोनिया आळसातें । त्यागी कर्मातें तैसा नव्हे ॥ १०८० ॥ अधवा शरीरव्हेशाभेण । किंवा सर्वथा उर्वगोन । कां धरोनि ज्ञानामिमान । स्वकर्म जाण साडीना ॥ ८१ ॥ माझी वेदरूप आज्ञा शुद्ध । ते वेदविचंचना विशद । स्वधर्मकर्माचे कर्मवाद । अतिअविरुद्ध जाणता ॥ ८२ ॥ स्वधर्माचा उत्तम गुण । प्रैत्यवायें अधःपतन । या दोर्हातें जाणोन । मद्भक्तीसी प्राण विकिला ॥ ८३ ॥ विसरोनि आन आठवण । अखडता हरिस्मरण । त्या नाव भक्तीसी विकिला प्राण । इतर भजन आनुमानिक ॥ ८४ ॥ माझेनि भजनप्रेमें जाण । विसरला कर्माची आठवण । कर्म वापुडें रक कोण । वाधक जाण नव्हे भक्ता ॥ ८५ ॥ सप्रेम करिता भजनविधी । सर्व कर्मातें विसरली बुद्धी । ते जाणावी भजनसमाधी । तेथ कर्म निशुद्धी वाधेना ॥ ८६ ॥ ज्याची श्रद्धा कर्मावरी । तोचि कर्माचा अधिकारी । ज्याची श्रद्धा श्रीधरी । तो नव्हे अधिकारी कर्माचा ॥ ८७ ॥ जो जीवप्राणे भक्तीसी विकिला । तो तेव्हाचि कर्मावेगळा जाला । त्याच्या भावार्था मी विकिला । तो कर्मा वांधला केवीं जाये ॥ ८८ ॥ गुणदोषाची जननी । ते निःशेष अविद्या निरसुनी । जो प्रवर्तला माझे भजनी । तो साधु मी मार्ती मस्तकी ॥ ८९ ॥ निजकल्पना जे देहीं । तेचि मुख्यत्वे अविद्या पाहीं । ते कल्पना निमालिया ठायीं । जर्गी अविद्या नाहीं निश्चित ॥ १०९० ॥ अविद्येच्या त्यागासवे । धर्माधर्मादि आघवे । न त्यजिताचि स्वभावे । त्याग फांवे अनायासे ॥ ९१ ॥ शिर तुटलियापाठीं । शरीर निजकर्मासी नुठीं । तेवीं अविद्या त्यागिता शेवटी । त्यजिले उठाउठीं सर्व धर्म ॥ ९२ ॥ दिवसा चद्रउदयो पाहे । तो झाला तैसा नाहीं होये । तेवीं अविद्येचेनि निलये । सर्व धर्म लाहे ते दशा ॥ ९३ ॥ खद्योत सूर्योदयापाठीं । शोधूनि पाहता न ये दिठीं । तेवीं अविद्येच्या शेवटीं । धर्माधर्मकोटी मावळल्या ॥ ९४ ॥ ग्रहगण नक्षत्रमाला । खद्योततेजउमाला । रात्रीसकट वोळवण सकळा । तेवीं धर्माधर्मकळा अविद्येसवे ॥ ९५ ॥ सर्व धर्मत्यागाची खूण । उद्धवा मुख्यत्वे हेचि जाण । याहीवरी माझे भजन । मुख्य भागवतपण या नाव ॥ ९६ ॥ ह्यणसी अविद्याचि केवीं नासे । मा अधर्म नासती तीसरिसे । ते अविद्या नाशे अनायासे । भक्तिउल्हासे माझेनि ॥ ९७ ॥ सूर्योदय देखता वृष्टीं । सचद्र नक्षत्राची मावळे सृष्टी । तेवीं माझ्या भक्तिउल्हासापाठीं । अविद्या उठोउठीं निमाली ॥ ९८ ॥ अविद्येच्या नाशासवे । नासती धर्माधर्म आघवे । जेरीं गॅरोदर मारिता जीवे । गर्भही तीसवे निमाला ॥ ९९ ॥ जेव्हां माझे भक्तीचा उल्हासू । तेव्हाचि अविद्येचा निरासू । अविद्येसवे होय नासू । अनायासू सर्ग धर्मा ॥ ११०० ॥ ते तूं भक्ति ह्यणसी कोण । जीचे मागा केले निरूपण । ते माझी चौथी

१ घरील सर्व रूपक 'दिवी द्रोपा गुणमयी' या श्लोकावरच्या ज्ञानेश्वरीतन्वा टीकेंत पाहावयास सांपडेल २ इतर ३ दोषयुक्त ४ कटाक्षन ५ दोष घडल्यान ६ अन्य वचन ७ अनुदित ८ आपोआप ९ घडतो १० नास झाल्यावर ११ हाक उघटी १२ एकाएकी १३ गर्भिणी, गर्भार

भक्ति जाण । अविद्यानिरसन तिचेनी ॥ १ ॥ येर आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी । जे जे भक्तीतें
आदरिती । ते अविद्यायुक्त निश्चिती । चौथी भक्ति मुख्यत्वे माझी ॥ २ ॥ जे भक्तीमार्जी
कंहीं । अविद्येचा विटाळू नाहीं । भजन तरी ठार्यींच्या ठायी । अनायासे पाहीं होतसे ॥ ३ ॥
ते माझी आवडती भक्ती । उद्धवा जाण निश्चिती । जीसी अविद्या असे धाकती । सर्व
धर्म कापती सर्वदा ॥ ४ ॥ ते भक्तीची देखोनि गुढी । अविद्या धाकेंचि प्राण सांडी । सर्व
धर्माची आवडी । घायेंवीण वापुडी निर्माली ॥ ५ ॥ हा मद्भक्तीचा पैर्यावो । आवडीच्या
गोडिया सागे देवो । एक भक्ताचा भजनभावो । जेणे निर्वाहो भक्तीचा ॥ ६ ॥ माझेनि
अनुसधानेवीण । स्नान सध्या जप होम दान । ते अवघेचि अधर्म जाण । मद्भजन तें नव्हे
॥ ७ ॥ गोडी आवडी ते परपुरुषी । मिथ्या लुडवुडी निजपतीपाशी । ते पतिव्रता नव्हे
जैगी । जाण भक्ति तैशी व्यभिचारी ॥ ८ ॥ नाना विपयी ठेवूनि मन । जो करी ध्यान
अनुष्ठान । तें जारखियेच्या ऐसे जाण । नव्हे पावन ते भक्ती ॥ ९ ॥ काया वाचा मनसा ।
माझे भक्तीचा पडला ठसा । भजतां नाठवे दिवसनिशा । भक्तीची दशा या नाव
॥ १११० ॥ जयेंवीण नाम वदनी । धारणेवीण ध्यान मनी । संकल्पेंवीण मदर्पणी । सर्व
कर्म करूनी सर्वदा ॥ ११ ॥ निरोधेंवीण वायुरोधू । मर्वादेवीण स्वरूपवोधू । विपयेंवीण
सदा स्वानदू । मद्भक्त शुद्ध या नांव ॥ १२ ॥ भक्त ह्यणवितां गोड वाटे । परी भजन-
मार्गी हृदय फुटे । अकृत्रिम भक्ति जै उमटे । तें मी भेटें उद्धवा ॥ १३ ॥ ऐसेनि भजनें
जो भजत । तो मजमाजी मी त्याआंत । भक्तामाजी जो उत्तम भक्त । साधू निश्चित या
नांव ॥ १४ ॥ तो पुरुषामार्जी पुरुषोत्तम । साधूंमार्जी अतिउत्तम । तो माझे विश्राम-
धाम । अकृत्रिम उद्धवा ॥ १५ ॥ तयालागीं मी आपण । करी सर्वांगाचें आंथरुण । जीवे
सर्वस्वें निंबलोण । प्रतिपदीं जाण मी करीं ॥ १६ ॥ तो मज आवडे ह्यणशी कैसा । जीवासी
पेंढिये प्राण जैसा । सागतां उत्तम भक्तदशा । प्रेमपिसां देवो जाला ॥ १७ ॥ मग नें धरतु
न सांवरतु । उद्धवासी कडिये घेतु । भुलला स्वानंदें नाचतु । विस्मयें स्फुदतु उद्धवू ॥ १८ ॥
मी एकु देवो हा एकु भक्तु । हेंही विसरला श्रीकृष्णनाथु । हा देवो मी एकु भक्तु । तें
उद्धवाआतु नुरेची ॥ १९ ॥ ऐसे भक्तिसाम्राज्यपटीं । दोघा पडली ऐक्यगाठी । तंव
देवोचि कळवळला पोटीं । निजभक्तगोठी सागावया ॥ ११२० ॥ ऐशी उत्तम भक्तांची
कथा । अतिशयें आवडे कृष्णनाथा । रुचलेपणें तत्त्वतां । मागुता मागुतां सागनु ॥ २१ ॥
श्लोकीं प्रमेयें दिसतां अनेगें । ते श्रीकृष्णे साडूनि मागें । हा ग्रथार्थु श्रीरगें । सांक्षेपें
स्वांगं लिहविला ॥ २२ ॥ हे माझे युक्तीची कथा । नव्हे नव्हे जी सर्वथा । सत्य मानावे
श्रोता । ये अर्थीचा वक्ता श्रीकृष्ण ॥ २३ ॥ श्रोता व्हावे सावधान । मागील कथाअनु-
सधान । दोघा पडिले होतें आलिंगन । विस्मयें पूर्ण उद्धवू ॥ २४ ॥ चढत प्रेमाचें भरते ।
ते आवरोनि कृष्णनाथे । थापटूनि उद्धवाते । सावध त्याते करी हरी ॥ २५ ॥ उद्धवातें

१ सिपायी २ नाहींसी झाली ३ प्रकार ४ जाणे ५ ध्यान, स्नानसंध्यादि कर्म अधर्म नव्हत, हीं कर्म करीत असतांमा
मपयताचें अनुसधान जर वायम नसेल तर हां निरर्थकच होत कर्म स्वतंत्रपणाने काहीं उदार करणारीं नव्हत,
जर कर्म मदर्पण शकिल तर तो धर्म ६ जपावाचून नामस्मरण हाच जप होतो ७ प्राणायामादि आटाटी न करिताही
८ अंगरूपणात् ९ मजलागीं ज का हृदय १० व्यभिचारीणी ११ स्वस्वतेच पर १२ तो मजकडे १३ प्रिय.
१४ प्रेमां वेदा १५ आवरणाम शशक्य, १६ अनेक १७ आपरीच्या उद्योगां

ह्मणे तत्त्वतां । तुज आवडली भक्तिकथा । तेचि मी सांगेन आतां । सावधानता अव-
धारीं ॥ २६ ॥ एक जाणोनि भजती मातें । एक ते केवळ भावार्थें । मी दोहींच्या
भुलले भावार्थें । दोघे मातें पढियंते ॥ २७ ॥

ज्ञात्वाऽनात्वाऽथ ये वे मा यावान् यश्चास्मि पाटय । भज त्वन्यभावेन ते मे भक्ततमा मता ॥ ३३ ॥

मी स्वस्वरूपीं सच्चिदानंद । जगदादि आनदकंद । नित्य सिद्ध परम शुद्ध । माझे स्वरूप
विशद जाणती ॥ २८ ॥ देश काळ वर्तमान । सर्वां सर्वदा अनवच्छिन्न । सर्वात्मा सच्चि-
दानंदघन । भेदेंशून्य मी एक ॥ २९ ॥ सत्य ज्ञान अनंत । परब्रह्म मी निश्चित । ऐसे
जाणूनि मज भजत । उत्तम भागवंत ते जाण ॥ ११३० ॥ शुद्ध झालिया स्वरूपप्राप्ती ।
ह्मणसी भजन कैशा रीतीं । देवभक्त तेचि ते होती । मी होऊन भजती मजमाजीं ॥ ३१ ॥
वाम सव्य दोनी भाग । दो नावीं एकचि अग । तेवीं देवभक्तविभाग । मद्रूपीं साङ्ग
भासती ॥ ३२ ॥ पाहें पां लोखडाचा आरिसा । लोखंडेंचि घडिजे जैसा । लोखंडेंचि
उजळे कैसा । स्वप्रकाशा निजतेजे ॥ ३३ ॥ दर्पण उजळलिया पाहीं । शशी सूर्य गगन
मही । विंघलीं धरी आपुल्या ठायीं । अप्रयासे पाहीं स्वलीला ॥ ३४ ॥ तैसे मी होऊनि
माझे भक्त । अनन्यभावे मजचि भजत । ते माझे ऐश्वर्य समस्त । प्रतिविबत तयामाजी
॥ ३५ ॥ हो का तरणू जैसा सागरीं । त्यासी जळचि तळींवेरी । तैसा माझा भक्त मज-
माझारीं । सवाह्याभ्यंतरीं मद्रूप ॥ ३६ ॥ जैसा सुवर्णाचा नरहरी । सुवर्णहिरण्यकशिपूते
विदारी । सुवर्णप्रहाद पोटीसी धरी । तैशी परी मद्भजना ॥ ३७ ॥ तेथे सगुण आणि
निर्गुण । उभय रूपे मीचि जाण । जैसे सुवर्ण आणि ककण । तैसे अभिन्न जाण मद्रूपें
॥ ३८ ॥ तेथे जे जे दृश्य देखे दृष्टीं । तें तें मद्रूपें पडे मिठी । दृश्य द्रष्टा लोपूनि त्रिपुटी ।
उठाउठी मज मिळे ॥ ३९ ॥ ऐसे जाणोनिचा मज भजत । ते जाण पा उत्तम भक्त । ऐसे
नेणोनियां मज भजत । भोळे भक्त ते माझे ॥ ११४० ॥ नाहीं श्रुतीचे पठण । नाहीं वेदात्त-
शास्त्रश्रवण । नाहीं विकल्पलक्षण । अनन्य जाण भाजार्थीं ॥ ४१ ॥ सगुण निर्गुण नेणे
काहीं । परी देवो आहे ह्मणे हृदयी । जडत्व असे देहाच्या ठायीं । तें देवो पाहीं वागवीत
॥ ४२ ॥ यालागीं देहाचें जे चळण । तें हृदयस्थ करवी नारायण । दृष्टीचे जे देहेंगेपण ।
त्याचेनि जाण होतसे ॥ ४३ ॥ काढूनि आपुला डोळा । दूरी ठेविला वेगळा । तो हृदय-
स्थेवीण आधळा । देखेंणी कळा देवाची ॥ ४४ ॥ रसना केवळ चामडी । ते काय जाणे
रसगोडी । कापूनि टाकिल्या वापुडी । गोडी अगोडी ते नेणे ॥ ४५ ॥ रसनाद्वारें रस-
स्वाद् । घेता हृदयस्थ परमानंदू । बुद्धीसी करिता उंद्वोधू । सत्य गोविंदू हृदयीचा ॥ ४६ ॥
मनाचे गमनागमन । दिसे हृदयस्थाआधीन । यालागीं दूरी जावोनि परते मन । हृदयासी
जाण येतसे ॥ ४७ ॥ इंद्रियें प्रेरिता वारिता । हे सत्ता आधीन हृदयस्था । यालागीं नांवे

१ श्रिय २ 'य' ह्मणजे 'सर्वां मा,' 'यावान्' ह्मणजे 'अनवच्छिन्न,' व 'यादश' ह्मणजे 'सच्चिदानंदरूप,' असा मी
आहें द (ह्मणवा) जाणून अथवा (अज्ञात्वा) न जाणून किंवा ज्ञात्वाऽज्ञात्वा ह्मणजे पुन पुन्हा जाणून जे मला अनन्य
भावान भजतात ते उभयही माझे परमभक्त आहेत ३ अमर्याद, पूर्ण ४ एकरूप ५ 'सत्य हानमनत ब्रह्म' अशी
श्रुतीच आहे ६ दृग्गणनाम ७ आरसा ८ महन ९ खाली व वर १० सोन्याचा घडविलेला ११ मारी १२ तच
१३ पाहणें, १४ पाहणारी, पाहती १५ जीम १६ कातडें १७ जायति १८ प्रेरणा करणारा व रोध करणारा
ए मा ३९

हृषीकेशता । त्यासचि तच्चतां ह्यणताती ॥४८॥ एवं विचाराचा निर्वाहो । करितां निज हृदयीं असे देवो । तो पहावया वाहेरी धांवो । तें मूर्ख पहा हो मी झालो ॥४९॥ तीर्थी क्षेत्री भेटेल देवो । हा आपुले हृदयींचा भावो । निजभावेंवीण पहा वो । तीर्थीही देवो असेना ॥ ११५० ॥ एवं देवो तो मजमाजीं आहे । त्याचेनि टवटवती इंद्रिये । क्रिया कर्म जे जे होये । तें त्याचेनि पाहें तच्चतां ॥५१॥ देह तंव वापुडें । केवळ अचेतन मडें । त्याचेनि कर्म नुपजे फुडें । हें तंव कुडें सर्वथा ॥५२॥ इंद्रियांचेनि चेतविता । कर्म क्रिया कर्तव्यता । देहाचेनि नोहे तच्चतां । मुख्यत्वे कर्ता हृदयस्थु ॥ ५३ ॥ यापरी जे कांहीं कर्तव्यता । ते भोळेपणे नेघे माथां । सर्व कर्मांचा आत्मा कर्ता । विश्वासे सर्वथा दृढ मानी ॥ ५४ ॥ मग अन्नपानादि सेविता । मानी आत्मारामु भोक्ता । सर्वकर्मकर्तव्यता । अह कर्ता हें ह्यणो नेणे ॥ ५५ ॥ ऐसे भोळिवेचेनि समजें । माझें भजन निपजे वीजें । ते म्या आवडीं सेविजे । जाण तें माझें खाजुकें ॥ ५६ ॥ सर्वभावे सर्वथा । वाळकांसी जेवीं माता । तेवीं माझिया भोळ्या भक्तां । मी सर्वथा सर्वस्वें ॥ ५७ ॥ धावोनि मिठी घालावयासी । हित गुज आळोंचासी । खाणे जेवणे विश्रातीसी । जेवीं वाळकासी निजजननी ॥ ५८ ॥ तेवीं माझिया भोळ्या भक्तां । मीचि जाण जिवलग माता । अर्थ स्वार्थ परमार्थता । जाण तच्चता मी त्यासी ॥ ५९ ॥ तोंडीचें पोटींचे गांठीचें । माता वाळकालागीं वेचे । तेवी भाविकांलागीं आमुचें । सर्वस्व साचें मी वेंची ॥ ११६० ॥ वाळक न मागता धावोनी । कळवळोनि माता लावी स्तनी । तेवीं भोळ्या भक्तालागुनी । मी अनुसधानीं लाविता ॥ ६१ ॥ ज्येष्ठ कनिष्ठ पुत्राते पिता एकचि जाण प्रतिपाळिता । ज्येष्ठातें निर्ग्रहो करिता । लळे पुरविता वाळकाचे ॥ ६२ ॥ ज्येष्ठ वाकुडें वोलतां । तोंडावरी हाणे पिता । वाळक वोवडें वोलता । सतोपे सर्वथा सर्वस्वे ॥ ६३ ॥ सजानासी अंबड पडता । दोष वाजंती त्याचे माथां । भोळ्या भक्ताची अवड कथा । तेणे देवो तच्चतां सतोपे ॥ ६४ ॥ कर्माकर्मप्रत्यर्थायता । हे सजानासीच सर्वथा । भोळ्या भक्तासी कर्मबाधकता । मी सर्वथा वेडें नेदीं ॥६५॥ भोजनीं वैसता वापासी । दूरी वैसवी ज्येष्ठ पुत्रासी । अर्का वांऊनि वाळकासी । तृप्ति निजग्रासीं देतुसे ॥ ६६ ॥ तेथें जें जें गोड आपणासी । ते तें दे वाळकासी । न घेतां प्रार्थूनि त्यासी । तृप्तीच्या ग्रासीं जेववी ॥ ६७ ॥ तेवीं साधनीं शिणतां सजानासी । प्राप्ती होय अतिप्रयासीं । माझिया भोळ्या भक्तासी । मीचि अनायासे उद्धरीं ॥ ६८ ॥ वाट चुकल्या भुयाळींसी । फेरा पडे चालों जाणत्यासी । वाळक वापाचे कडियेसी । श्रमू तयासी येवो न शके ॥ ६९ ॥ तेवीं साधनीं अंगविकळता । ते वाजे सजानाचे माथा । भोळ्या भक्तातें मी उद्धरिता । प्रयास सर्वथा त्या नाहीं ॥ ११७० ॥ त्यामी वांऊनि आपुल्या खादीं । मी पाववीं सायुज्यसिद्धी । नचल त्याची भोळी बुद्धी । तेथही भजनविधी न साडी ॥ ७१ ॥ हृदयीं कपटाचा धारा । तोचि

१ हृषीकेश ह्यणजे इंद्रिये त्यांचा देव ह्यणजे स्वामी, ह्यणूत हृषीकेश ह्यणजे इंद्रियांचा चालक २ दिसेना. ३ जड ४ घरें ५ स्वयं ६ आवडी ७ माणें 'गात्रुगे, खाचें' ८ कानांत हृदय सांगण्याला ९ राचें करिते १० सन्मार्गी ११ वाघांत नेवणार द्वायतो १२ वांकडेतिफडे घाचूद, अपशब्द १३ शादळनात १४ वेडेंवांकडे गणें १५ अडथळे, प्रविधित १६ घाटून, टवून १७ भोग्यात, वाटाप्यात (मागें अध्याय ३-८०५ पहा) १८ कमीपणा, सद्दोषता

भजनासी आडवारा । करितां युक्तिप्रयुक्ती विचारा । विचारावाहिरा मी त्यासी ॥ ७२ ॥
 नेणे आचाराविचारा । केवळ भावार्थी भोळा खरा । न धरत न सांवरत एकसरा । मज-
 भीतरां तो पावे ॥ ७३ ॥ देखोन भोळिविया भक्तासी । मीचि सामोरा धांवे त्यासी ।
 त्यापार्शी मी अहर्निशीं । भुललो भावासी सर्वधा ॥ ७४ ॥ केवळ जे भोळे भक्त । ते भग-
 वतासी आवडत । सागता कृष्ण मिटैकिया देत । लाळ घोटीत उद्धवू ॥ ७५ ॥ मज
 भोळ्या भक्ताची आवडी । काय सागों त्याची गोडी । त्यावेगळी अर्धघडी । कोडी पर-
 वडी नावडती ॥ ७६ ॥ यापरीचे जे भोळे भक्त । ते मी मानीं उत्तम भागवत । त्याच्या
 पाया मी लागें भगवंत । उत्तम निश्चित ते जाण ॥ ७७ ॥ त्यांलागीं मी आर्तभूत ।
 त्यालागीं सदा सापचित्त । त्यालागीं मी दशदिशा धावत । भोळा भक्त दुर्लभ ॥ ७८ ॥
 उद्धवा काय सागों गोठी । भोळा भक्त देखोनि दिठीं । मीही आपुलिये सवसाटीं । उठा-
 उठी घेतुसे ॥ ७९ ॥ येन्हवीं मोल करिता जाण । मजहनि माझे भक्त गहन । यालागीं
 मी त्याअधीन । भक्तपचन नुछर्षीं ॥ ११८० ॥ भोळ्या भक्ताचे वचन । माझेनि नुछघवे
 जाण । देवकीवसुदेवाची आण । भावो प्रमाण भजनासी ॥ ८१ ॥ वृथा घृतेवीण भोजन ।
 वृथा वंधेचे मैथुन । वृथा भावेवीण भजन । सत्य जाण उद्धवा ॥ ८२ ॥ भावो तेथ
 भाग्य पहा हो । भावो तेथ मी निःसदेहो । भावो तेथ प्रकटे देवो । निजस्वभावो स्वानदें
 ॥ ८३ ॥ भावो तेथ विरक्ती । भावो तेथ प्रकटे शाती । भावो तेथ माझी भक्ती ।
 उल्हासती निजवोधें ॥ ८४ ॥ एव भाविकामार्जी माझी भक्ती । मजसहित स्वानदें
 नाचती । यालागीं भोळे जे भावार्थी । ते उत्तम होती भागवत ॥ ८५ ॥ नेणते भक्त जे
 मातें भजती । ते मज पावले या रीती । सागीतली ते म्या व्युत्पत्ती । आता उत्तम
 भक्ती अवधारीं ॥ ८६ ॥

महिंगमन्त्रजनदर्शनस्पर्शनार्चनम् । परिचर्यां स्तुतिं प्रह्मगुणकर्मानुकीतनम् ॥ ३४ ॥

नाना अवतारअनुक्रमा । शैवी वैष्णवी अतिउत्तमा । शास्त्रोक्त माझ्या प्रतिमा । तीर्थ-
 क्षेत्रीं महिमा विशेष ज्याचा ॥ ८७ ॥ ज्या प्रतिमा देवीं प्रतिष्ठिलिया । ज्या नैरकिन्नरीं
 सस्थापिलिया । ज्या स्वयें स्वयंभ प्रकटलिया । शास्त्रीं बोलिलिया गंडकी ॥ ८८ ॥ एकी
 भक्तअनुग्रहें आल्या । आसुरीं निशाचरीं ज्या केल्या । आपुलाल्या घरीं पूजिल्या । भक्ती
 करविल्या त्रैलोक्यीं ॥ ८९ ॥ ऐशा माझ्या प्रतिमाची भेटी । पाहों धावे उठाउठी । पूजा
 करावया पोटी । आवडी मोटी उल्हासे ॥ ११९० ॥ माझे स्वरूप ते माझे भक्त । मी
 तेचि ते माझे संत । त्याचे भेटीलागीं आर्तभूत । जैसे कृपणाचे चित्त धनालागीं ॥ ९१ ॥
 माझ्या प्रतिमाहनि अधिक । सतभजनीं अत्यंत हरिख । साधुसगतीचें अतिसुख ।
 साड्ढुनि देत घरदारा ॥ ९२ ॥ चितामणीसी कीजे जतन । तैसी मर्यादा राखे सज्जन ।
 नीचें नवें अधिक भजन । न धाये मन पूजितां ॥ ९३ ॥ सिद्ध करुनि पूजासभार ।
 माझे पूजेचा अत्यादर । पूजा करिता एकाग्र । जें साधु नर घरा येती ॥ ९४ ॥

१ मजमर्थें २ भोळिवेच्या ३ भोळ्या भक्ताच्या स्मरणानेच श्रीकृष्णाला एवढ अनिवार प्रेमाचं भरते वेदें,
 मिठिया ४ उचटित, उत्सुक ५ सावध ६ मोबदला ७ शपथ ८ वेद्येचे ९ भाग्यवत १० मनुष्य व निम्न
 यानीं ११ आपण होऊन प्रकट झालेला. १२ दैत्यानीं. १३ राक्षसां। १४ तीन वर्णानीं १५ उत्कृष्टिन १६ निल,
 १७ पूजेची सामग्री, सिद्धता

त्या साधूंची पूजा न करिता । जो माझी पूजा करी सर्वथा । तेणे मज हाणितल्या लाता ।
 कीं तो माझ्या घाता प्रवर्तला ॥ ९५ ॥ वाळक एक एकुलता । त्यासी माथां हाणितल्या
 लाता । मग पाटोळाही नेसवितां । क्षोभली माता समजेना ॥ ९६ ॥ तेवीं अंबगणुनी
 माझिया सता । मीचि क्षोभें मज पूजितां । ते सेवा नव्हे सर्वथा । अतिकोभकता मज
 केली ॥ ९७ ॥ सत माझे लळेवाड । त्यांची पूजा मज लागे गोड । संतसेवकांचे मी पुरवीं
 कोड । मज निचाडा चाड सतांची ॥ ९८ ॥ साड्ढुनि माझें पूजाध्यान । जो सतासी
 घाली लोटांगण । कोटि यज्ञाचें फळ जाण । मदर्पण तेणे केले ॥ ९९ ॥ सकळ तीर्थीं
 तोचि न्हाला । जर्पतपादिफळें तोचि लाहिला । सर्व पूजांचें सार तो पावला । जेणे साधू
 वंदिला सन्माने ॥ १२०० ॥ प्रतिमा माझ्या अचेतन व्यक्ती । सत सचेतन माझ्या मूर्ती ।
 दृढ भावे केल्या त्यांची भक्ती । ते मज निश्चिती पावली ॥ १ ॥ केल्या प्रतिमा निजकल्पना
 उत्तम । सत प्रत्यक्ष पुरुषोत्तम । चालतेंबोलतें परब्रह्म । अतिउत्तम साधुसेवा ॥ २ ॥
 माझ्या प्रतिमा आणि साधुनर । तेथें या रीतीं भजती तत्पर । हा तंव सागीतला निर्धार ।
 भजनप्रकार तो ऐक ॥ ३ ॥ प्रतिमा आणि साधु सोज्वळे । आवडी न पाहती ज्याचे
 डोळे । दृष्टि असोनि ते आंधळे । जाण केवळें मोरंपिसे ॥ ४ ॥ जेवी का प्रिया पुत्र धन ।
 देखोनिया सुखावती नयन । तैसे संतप्रतिमाचें दर्शन । आवडी जाण जो करी ॥ ५ ॥
 अतिउल्हासें जे दर्शन । या नांव गा देखणेपण । तेणें सार्थक नयन जाण । दृष्टीचें भजन
 या रीतीं ॥ ६ ॥ देखोनि सत माझी रूपडी । जो धांवोनिया लंबडसवडी । खंव देखनियां
 आवडीं । मिठी न सोडी विस्मयें ॥ ७ ॥ ऐसें सताचें आलिंगन । तेणे सर्वांग होय पावन ।
 का मूर्तिस्पर्शें जाण । शरीर पावन होतसे ॥ ८ ॥ तीर्थयात्रे न चालता । सतांसमीप न
 वंचता । हरिरगणीं न नाचता । चरण सर्वथा निरर्थक ॥ ९ ॥ जो का नाना विषयस्वार्थी ।
 न लाजे नीचापुढे पिलंगंता । तो हरिरगणीं नाच ह्यायतां । आला सर्वथा उठवण्या
 ॥ १२१० ॥ तीर्थयात्रा क्षेत्रगमनता । हरिकीर्तना जागरणा जाता । सतसमागमें चालता ।
 का नृत्य करिता हरिरगी ॥ ११ ॥ या नाव गा सार्थक चरण । इतर सचार अधोगमन ।
 चरणाचें पावनपण । या नाव जाण उद्धवा ॥ १२ ॥ सर्वभावे अर्चन । कवडी धरुनि
 कोटी धन । जेणे केले मदर्पण । माझें अर्चन या नाव ॥ १३ ॥ धनधान्य वंचूंनि गाठीं ।
 माझी पूजा आहाच दृष्टीं । ते नव्हे अर्चनहींतवटी । तो जाण कपटी मजसी पै ॥ १४ ॥
 लोभें खावया आपण । ठेवी प्रतिमेपुढें पक्कान्न । अतीत आलिया न घाली कंण । मदर्चन
 तें नव्हे ॥ १५ ॥ कर पवित्र करिता पूजा । ते आवडती अधोक्षजा । जे न पूजिती गरुड-
 ध्वजा । त्या जाण भुजा प्रेताच्या ॥ १६ ॥ न करिता हरिपूजने । न देता सत्पात्रीं दाने ।
 जडित मुद्रा वाहुभूपणे । तें प्रेतासी लेणे लेवविलें ॥ १७ ॥ वाचा सार्थक हरिकीर्तने ।
 का अनिवार नामस्मरणे । जयजयकाराचेनि गर्जने । केलीं त्रिभुवने पावन ॥ १८ ॥

१ पाटाव वगैरे महावल २ समजत घेत नाही, राग जात नाही ३ अंबहेरुनी ४ आवडते ५ आत्मवृत्त अशा
 मला ६ जपतपाचीं ७ मोराचे पत्र ८ उक्तेनें, त्वरेनं ९ न जातां १० पुढ पुढ करता, कुशासारखें श्रीमताच्या
 पुढ उभ्युहता ११ बल जमा उठवणीला येतो ह्याजें काठीं डोपसलें किंवा लाया मारत्या तरी उठत नाही तसा.
 १२ हरिरगणीं. १३ न ठरवितां १४ असून, ठेवून १५ वरवर. १६ अर्चनाचा प्रकार. १७ अक्ष.

रामनामाच्या गजरीं । सदा गर्जे ज्याची वैखरी । तेथ कळिकाळाची नुरे उरी । दुरिते दूरी पळालीं ॥ १९ ॥ हरिनाम सांडूनि करटी । मिथ्या करिताति चौवटी । जेवीं हागवणी पटपटी । तैशा गोठी जल्पती ॥ १२२० ॥ हरिनामाचा सुखसुरेंवाड । ज्याचे मुखीं लागला गोड । त्याचे मजपाशी संरते तोंडे । मी अखंड त्याजवळी ॥ २१ ॥ गद्यपद्ये स्तवनमाळा । नाना पदबंधाची कळा । छंदे कुसरीं विचित्र लीळा । स्तुति गोपाळा अर्पावी ॥ २२ ॥ धैर्य स्थैर्य औदार्य । घनश्याम अतिसौंदर्य । शौर्य वीर्य अतिमाधुर्य । गुणगाभीर्य गोविंदू ॥ २३ ॥ त्रिविक्रम उभा वळीच्या द्वारीं । द्वार न साडूनि द्वारंकरी । तेणे द्वारें द्वारकेभीतरी । येऊनि उद्धरी कुशातें ॥ २४ ॥ तो अद्यापि श्रीहरी । स्वयें उभा समुद्रतीरीं । शोभा विराजमान साजिरी । असुरसुरनरीं वंदिजे ॥ २५ ॥ मत्स्य झाला तो सागरीं । वराह झाला नाशिकद्वारीं । उपजला सावामाझारीं । यगोदेघरीं पोसणा ॥ २६ ॥ जरठपाठी झाला कर्मदू । वळिच्छळणीं तो खुंजदू । वेदवादे अतिवाजेंदू । फुरफुरादू निःश्वासे ॥ २७ ॥ वाईल चोरीं नेली परदेशीं । तीलागीं रडे पडे वनवासीं । एकही गुण नाही त्यापाशीं । शेखीं दासी कुजोसीं रातला ॥ २८ ॥ 'स्तुति गुणकर्मानुकीर्तन' । तें या नांव गा तूं जाण । 'प्रह' ह्मणिजे तें नमन । तेही व्याख्यान अवधारी ॥ २९ ॥ माझे प्रतिमाचे दर्शन । का देखोनि सत जेन । जो भावे घाली लोटागण । देहाभिमान साडूनि ॥ १२३० ॥ साधुजनासी वंदिता । धंणी न मनी जो चित्ता । पुनःपुन्हा चरणीं माथा । विनीतता अतिनम्र ॥ ३१ ॥ भोगवत्ताचे रजःकण । जो मस्तकीं वंदीना आपण । तो जीवे जीता प्रेत जाण । अपवित्र तैसे त्या ॥ ३२ ॥ साडूनि लौकिकाच्या लाजा । जो वैष्णवाच्या चरणरजा । गडवडा लोळे वोजा । हा भक्तीचा माझा उल्हास ॥ ३३ ॥ या आवडीं करिता भंजन । सहजे जाती मानाभिमान । हें मुख्य भक्तीचे लक्षण । जे मानाभिमान साडावे ॥ ३४ ॥ त्यजावया मानाभिमान । करावें मत्कीर्तनश्रवण । श्रवणादि भक्तीचें लक्षण । ऐक सपूर्ण उद्धवा ॥ ३५ ॥

मत्कथाश्रवणे श्रद्धा मदनुष्यानमुद्धव । सर्वलाभोपहरण दास्येनात्मनिवेदनम् ॥ ३५ ॥

दृढ आस्तिक्यें समाधान । शुद्ध श्रद्धा त्या नांव जाण । भावायें नें डडळी मन । कथाश्रवण सादरें ॥ ३६ ॥ वक्त्याच्या वचनापाशीं । जडूनि घाली कानामनासी । श्रवणार्थ वाढवी बुद्धीसी । विकिला कथेसी भावायें ॥ ३७ ॥ जेवीं दुघालागी माजर । सधी पहावया सादर । तेवीं सेनावया कथासार । निरतर उल्हासु ॥ ३८ ॥ जडित कुडले-मडित कान । तें श्रवणासी नोहे मडण । श्रवणासी श्रवण भूषण । श्रवणे श्रवण सार्थक ॥ ३९ ॥ जरी स्वयें झाला व्याख्याता । पुराणपठणें पुरता । तरी साधुमुखें हरिकथा । ऐके सादरता अतिप्रीतीं ॥ १२४० ॥ श्रवणें श्रवणार्थी साधन । तांचि अर्थ करी मनन । सपल्या कथाव्याख्यान । मनीं मनन सपेना ॥ ४१ ॥ ऐसे ठसांवल्या मनन । सहजेचि लागे माझे ध्यान । सगुण अथवा निर्गुण । आवडी प्रमाण ध्यानासी ॥ ४२ ॥ तेथ ध्येय

१ बाणी २ पातकें ३ बडवड ४ मुलाची चटक ५ त्याचें बोलणें मला माय होवें ६ द्वारवाट ७ गोघरेटा ८ कांसव ९ डेगणा, वामन १० वावाळ, भाड ११ सज्जन १२ तृती १३ तगवदूजाच्या शरणचे १४ नमन, १५ चचळ होत नाही, १६ लोकांचें लक्ष नसलेला प्रसंग १७ कान १८ निष्ठात १९ पदके २० श्रद्धा.

ध्यान ध्याता । तिहींसी एकी गांठी नसतां । तंवचिवरी ध्यानावस्था । जाण तत्त्वतां उद्धवा ॥ ४३ ॥ ज्याच्या जीवी ध्यानाची आवडी । ज्याच्या मनासी माझी गोडी । उद्धवा हे तैचि जोडे जोडी । जै जन्मकोडी निजभाग्ये ॥ ४४ ॥ निष्काम करोनियां मन । जन्म-जन्मांतरी साधन । केले असेल तै माझे ध्यान । विश्वासे जाण हट लागे ॥ ४५ ॥ हट लागल्या माझे ध्यान । अनन्यभावे माझे भजन । सर्व पदार्थेसी जाण । आत्मसमर्पण मज करी ॥ ४६ ॥ वैदिक लौकिक दैहिक । या क्रियांचे लाभ देख । जरी झाल्या अलोलिक । भक्त भाविक तै नेघे ॥ ४७ ॥ वैदिक लाभ दिव्य सामग्री । स्वर्गादि सत्यलोकवरी । भक्त तेंही हातीं न धरी । भजन सुखें करी संतुष्ट ॥ ४८ ॥ लौकिक लाभाची श्रेणी । कल्पतरु कामधेनु चितामणी । भक्त अर्पी कृष्णार्पणी । हरिभजनी संतुष्ट ॥ ४९ ॥ दैहिक लाभाची थोरी । गजांतलक्ष्मी आल्या घरी । भक्त कृष्णार्पण करी । भजन सुखें करी संतुष्ट ॥ १२५० ॥ आविरिच्योदि लाभ जाण । सर्वहि मानोनियां गौण । माझे भक्तीसी विकिला प्राण । सर्व समर्पण मज करी ॥ ५१ ॥ जेणे सेवेसी विकिला प्राण । तो वृथा जावो नेदी अर्ध क्षण । माझी कथा माझे ध्यान । महोत्साहो जाण माझाचि ॥ ५२ ॥

मज्जन्मकर्मकथन मम पर्वाणुमोदनम् । गीतताण्डवपादित्रगोष्टीभिर्मद्गहोत्सवम् ॥ ३६ ॥

ध्यानावस्थें करी ध्यान । नातरी कथानिरूपण । अनुसधानी सावधान । रिते मन राहूं नेदी ॥ ५३ ॥ माझीं जन्मकर्में निरूपिता । आवडी उल्हास थोर चित्ता । स्वद रोमांच द्रवतां । सप्रेम कथा उच्चासे ॥ ५४ ॥ ऐकूनि रहस्य हरिकथा । द्रव नुपजे ज्याचिया चित्ता । तो पापाण जाण सर्वथा । जळी असता कोरडा ॥ ५५ ॥ ऐक माझे भक्तीचें चिह्न । माझ्या पर्वांचे अनुमोदन । करी करवी आपण । दीनोद्धरणउपावो ॥ ५६ ॥ पर्वविज्ञेय भागवतधर्मी । नृसिंहजयंती रामनवमी । वामनजयंती जन्माष्टमी । उत्तमोत्तमी शिवरात्र ॥ ५७ ॥ वैष्णवांसी शिवरात्रि विरुद्ध । हे बोलणे अतिअवद्ध । सकळ पुराणी अविरुद्ध । व्यास विशुद्ध बोलिला ॥ ५८ ॥ शिव श्याम तमोगुणी । तो शुद्ध झाला विष्णूच्या ध्यानीं । विष्णु श्याम शिवचित्तनीं । विनटले गुणी येरयेरां ॥ ५९ ॥ शिव धवलधाम गोक्षीरू । विष्णु घनश्याम अतिसुदरू । बाप ध्यानाचा बडिवारू । येरें येरू ज्यापिला ॥ १२६० ॥ मुदला दोहींसी ऐक्य शुद्ध । मा उपासकासी का विरुद्ध । शिवरात्री वैष्णवासी अविरुद्ध । व्रत विशुद्ध सर्वाही ॥ ६१ ॥ जे पर्वणी प्रिय चक्रपाणी । जे सकळ कल्याणाची श्रेणी । उभय पक्षा तारिणी । वैष्णवजननी एकादशी ॥ ६२ ॥ जे शुक्लकृष्णपक्षविधी । भक्त वाऊनिया खांदीं । नेऊनिया सायुज्यसिद्धी । मोक्षपर्दी बैसवी ॥ ६३ ॥ करावी शुद्ध एकादशी । त्याजावे कृष्णपक्षासी । उपडलिया एका पक्षासी । सायुज्यासी केरीं पंवे ॥ ६४ ॥ दों पार्ली उड्डाण पक्ष्यासी । एकु उपडिल्या नुडवे त्यासी । तेवीं पा त्याजिता कृष्ण-पक्षासी । सायुज्यासी न पविजे ॥ ६५ ॥ तेवीं एकादशी पाहीं । जो जो उत्सवो जे जे समर्या । तो तो उपतिष्ठे माझ्या ठायीं । सदेहो नाही सर्वथा ॥ ६६ ॥ जो एकादशीचा व्रतधारी ।

१ वेदांत सांगितलेल्या २ लोकहरींन मानलेल्या ३ देहसंबंधी, ४ पक्षी ५ नृपदापर्वतचे सर्व लाभ ६ रिक्तमं
७ पर्व-त्रयत्वादि पुण्यदिवस ८ मोठी योग्यता ९ शंकर आणि विष्णु यांचे धर्मोन्मत्त भजनासुद्धे पूर्ण ऐक्य असून शिव
५ वैष्णव यांच्यांत सिद्धयत्न कां व्हावे १० केरीं ते नेना. ११ प्राप्त होतो १२ व्रत चाउविणारा

मी नित्य नादें त्याच्या घरीं । सर्व पर्वकाळांच्या शिरी । एकादशी खरी पै माझी ॥ ६७ ॥ जो एकादशीचा व्रती माझा । तो व्रततपतीथांचा राजा । मज आवडे तो गरुडध्वजा । परिग्रहो माझा तो एकु ॥ ६८ ॥ जें माझे भक्त आले घरा । तें सर्व पर्वकाळ येती दारा । वैष्णवा तो दिवाळी दसरा । तीयें घरा तें येती ॥ ६९ ॥ चंद्रसूर्यग्रहणांसी । वोवाळूनि साडी ते दिवसीं । कपिलापठी ते याची दासी । मा अर्धोदयासी कोण पुसे ? ॥ १२७० ॥ ऐसे भक्ताचे आगमन । तेणे उल्हासे न सटे मन । सर्वस्व वेचितां धनधान्य । हरिलें जाण नाचतु ॥ ७१ ॥ ऐसी माझ्या भक्तांची आवडी । त्यांचे सगतीची अतिगोडी । त्या नाच भक्तीची कुळवाडी । पर्वकोडी ते दिवसी ॥ ७२ ॥ पर्वविशेष आदरें । सत आलेनि अवसरें । शृंगारी हरिमंदिरे । गुढिया मखरें महोत्साह ॥ ७३ ॥ सत वैसवूनि परवडीं । कीर्तन माडिती निरवडी । हरिलें नाचती आवडी । धरिती वोगडी विन्यासे ॥ ७४ ॥ टाळ घोळ मृदंग कुसरीं । नाना चरित्रें गाती गजरीं । गर्जती स्वानदें अवसरीं । जयजयकारीं हरिनामें ॥ ७५ ॥

यात्रा बलिविधान च सर्ववापिकपर्यसु । वेदिकी तान्त्रिकी दीक्षा मदीयमनधारणम् ॥ ३७ ॥

एक दीक्षेचे लक्षण । वैदिकी तान्त्रिकी दोन्ही जाण । वैदिकी वेदोक्तग्रहण । तान्त्रिकी जाण आर्गमोक्त ॥ ७६ ॥ वैष्णवी दीक्षा व्रतग्रहण । पाचरात्रिक मंत्रानुष्ठान । हें आगमोक्त शुद्ध लक्षण । व्रतधारण तें माझे ॥ ७७ ॥ वैष्णवव्रतधर्मासी । पर्वे करावीं चार्पिकेंसी । जे वोलिलीं चातुर्मासीं । एकादश्यादि जयंत्या ॥ ७८ ॥ शंयनी काटिनी प्रवोधिनी । पवित्रारोपणी नीराजनी । वसतदमनकारोपणी । जन्मदिनीं जयत्या ॥ ७९ ॥ इत्यादि नाना पर्वकाळी । महामहोत्साहो पूजावळी । नीराजने दीपावळी । मृदंगटाळी गर्जत ॥ १२८० ॥ उचवळोनि अतिसुखें । यात्रे निघावे येणे हरिलें । दिडी पताका गरुडटके । नामघोषे गर्जत ॥ ८१ ॥ यात्रे जावे ज्या देवासी । तो देवो आणी निजगृहासी । आपली आवडी जे मूर्तीसी । ते प्रतिमेसी प्रतिष्ठी ॥ ८२ ॥

मदचांस्थापने श्रद्धा म्वत सहस्र चोद्यम । उद्यानोपवनामीडपुरमन्दिरवर्षणि ॥ ३८ ॥

मूर्ति निपंजवावी वरिष्ठ । नेटुंगी देटुंगी चोखेंट । साधुमुखें अतिनिर्दुष्ट । घवघवीत साजिरी ॥ ८३ ॥ मूर्ति करावी अतिसुरेख । कुंश न करावी अधोमुख । स्थूल न करावी ऊर्ध्वमुख । रडकी दुर्मुख न करावी ॥ ८४ ॥ अग स्थूल वदन हीन । मूर्ति न करावी अतिदीन । खेचरी भूचरी जिचे नयन । विक्राळ वदन न करावी ॥ ८५ ॥ अग साजिरें नाक हीन । वैरदळ चाग चरण क्षीण । मोदळी बुदगुळी टेगणे ठाण । अतिदीर्घ जाण न करावी ॥ ८६ ॥ मूर्ति साजिरी सुनयन । सम संपोस सुप्रसन्न । अर्गी प्रत्यर्गी नव्हे न्यून । सुचिन्ह सुलक्षण सायुध ॥ ८७ ॥ पाहता निवे तनमन । देसता जाय भूकतहान । घवघवीत प्रसन्नवदन । कृपालक्षण सुकुमार ॥ ८८ ॥ जे देखताचि जीर्ण जेंडे । अतिशयें सर्वासी आवडे । पाहों जाता निजनिवाडें । पूरू चढे प्रेमाचा ॥ ८९ ॥ ईषेंत् दिसे हास्य-

१ उड्यातला मजुष्य २ कुण्डली, उरुकपरिपती ३ रंगिने, पफो ४ नातुर्यां ५ चेष्टा, आनदां नाचणे सोंग घेणे (प्रादेशी अध्याय १३-५७०) ६ शास्त्रपुराणस्थित ७ ही निरनिराळ्या एकादशींनीं नांव आहेत ८ प्रतिमा ९ घडवावी, तमारा करावी १० नीट, याथेय्य ११ उग्रदवीत १२ मनोहर, गोड १३ दोपरहित १४ रोदनी १५ गाली पाहणारी नसावी मूर्तीची दृष्टि व आपली दृष्टि एक व्हावी १६ बर्या भाग १७ लड १८ लहान १९ टेवण २० प्रथम नेत्राची २१ पुष्ट, पुष्ट्युदीत, २२ मोट वर्णने प्रसन्न, २३ भर २४ किंचित.

वंदन । अतिशयैसीं सुप्रसन्न । जिचेनि धवघवाटें निवे मन । प्रतिमा संपूर्ण ती नांव
 ॥ १२९० ॥ तें मेळवूनि साधुश्रेष्ठां । अश्रुत्कारण करावे निष्ठा । चक्षून्मीलन प्राणप्रतिष्ठा ।
 करावी वरिष्ठाचेनि हातें ॥ ९१ ॥ देवालय करावे गहन । वन उद्यान उपवन । खंड-
 कुलिया विश्रामस्थान । आराम जाण करावे ॥ ९२ ॥ नाना जातींचे वृक्ष तें वन ।
 फळभक्ष वृक्ष तें उपवन । पुष्पवाटिका तें उद्यान । कृष्णार्पण पूजेसी ॥ ९३ ॥ हाट हाट-
 वटिया चौपासी । नगर वसवावें देवापाशीं । वेदाध्ययन शास्त्रश्रवणेसी । अहर्निशीं कीर्तनें
 ॥ ९४ ॥ इतुकें करावया असमर्थ । श्रद्धा आहे परी नसे वित्त । तरी साह्य मेळवून
 असमर्थ । मद्रावयुक्त करावे ॥ ९५ ॥ का मेळवूनि भगवद्भक्त । त्यांत श्रद्धालू जे विर्तवंत ।
 भावपूर्वक दिधल्या वित्त । तेणें हें समस्त करावे ॥ ९६ ॥ देउळीं करुनि मूर्तिप्रतिष्ठा ।
 परतोनि न वंचे जो त्या वाटा । तो आळशी जाणावा करंटा । नव्हेचि चोखंटा भावाचा
 ॥ ९७ ॥ जो करुं जाणे मूर्तिप्रतिष्ठा । धन वेचून भावार्थी मोटा । नीचसेवा तो माझा
 वांटा । झाडितां खरांटा न सडी ॥ ९८ ॥

समारजोपलेपाभ्या सेकमण्डलवर्तने । गृहशुद्धयण मद्य दासवद्यदमायया ॥ ३९ ॥

असतां शिष्य सेवकजन । ते प्रतिष्ठा सांडूनि सन्मान । स्वयें करी सडासंमार्जन ।
 देवालयां जाण निर्दभ ॥ ९९ ॥ रगमाळा घाली कुसरी । नाना यंत्रें नानाकारीं । नाना
 परीचे रग भरी । आवडी भारी मद्भजनी ॥ १३०० ॥ जैसे का नीच रक । तैसी सेवा
 करी देख । नीचसेवेचें अतिसुख । निर्मायिक मद्भजनीं ॥ १ ॥

अमानित्वमदभित्व कृतस्वापरिकीर्तनम् । अपि दीपावलोक मे नोपयुक्त्यात्रिवेदितम् ॥ ४० ॥

अपार वेचूनि नाना अर्थ । प्रासादप्रतिष्ठा म्यां केली येथ । मी एक देवाचा मोटा
 भक्त । न धरी पोटात अभिमान ॥ २ ॥ शुद्ध भावो नार्हा चित्तीं । खटाटोपें अहाच
 भक्ती । ऐशी जे दांभिक स्थिती । भक्त नातळती भाविक ॥ ३ ॥ भक्तें न धरावा अभि-
 मान । नापेक्षावा मानसन्मान । न करावे दामिक भजन । अभिलाष जाण न धरावा
 ॥ ४ ॥ अनुभव जाला तो आपण । का देवालयां वेचिलें धन । अथवा जे दिधले दान ।
 तें वांच्य जाण न करावे ॥ ५ ॥ यजमान जे केले बोले । तें जे केले तें निर्वीर्य जाले ।
 प्राणेवीण प्रेत उरले । तैसे झाले ते धर्म ॥ ६ ॥ कृपीवळू पेरुनियां धान्य । सवेचि
 आच्छादी आपण । तें पीक लगडूनि ये जाण । तैसे सफळ दान न वोलता ॥ ७ ॥
 देवासी समर्पिले आपण । का आणिकीं केले निवेदन । तें घेऊं नये आपण । देवर्लकण
 तो दोष ॥ ८ ॥ देवाचा प्रसाद घेता । लोभें न घ्यावा सर्वथा । आधी वाटावा समस्ता ।
 अल्पमात्रतां स्वयें घ्यावा ॥ ९ ॥ दीपु समर्पिला श्रीहरी । तेणे न वर्तावे गृहव्यापारीं ।
 हें बोलिले आगमशास्त्रीं । स्मृतिकारीं सज्जानीं ॥ १३१० ॥ हे तंव अवघी साधारण
 वाह्य पूजा । परी दृढविश्वासे भावो माझा । ते भक्ति आवडे अधोक्षजा । भाविकांची
 पूजा भावार्थें ॥ ११ ॥ ऐक पा भक्तीचा इत्यर्थू । जेणे भजने ह्यणिजे भक्तु । तरी जे जे
 उत्तम या लोकातू । आवडता पदार्थु मज अर्पी ॥ १२ ॥

१ मूर्ति घडतांना अमीचा ताप व ताडन घडतें त्याच्या निवारणार्थं विधी २ नेत्र उघडणे ३ उपवन (मागे अध्याय ७-९३ पहा) ४ बाजार ५ रात्रदिवस ६ धनित्र ७ जाड ८ जाण पा ९ सरळ १० सोडी ११ मोठेपणा विसह १२ दिकळ व सभामटप बांधणे १३ घरवर, दामिकपणाची १४ उबारू नये १५ समपण १६ पूजारीपणा १७ रटस

यद्यदिष्टतम लोके यथानिप्रियमात्मन । तत्तन्निवेदयेन्मद्य तदानन्त्याय फल्पते ॥ ४१ ॥

हो का चंद्रामृत तत्त्वतां । अवर्चटं आले भक्ताचे हाता । तें अवर्घेचि अर्पी भगवंता । देहलोभता न सेवी ॥ १३ ॥ देहासी यावया अमरता । तेणे लोभें सेवावे अमृता । अमर अमृतपान करिता । मरती सर्वथा स्वकाळें ॥ १४ ॥ नश्वर देहाचिया ममता । भक्त सेवीना अमृता । तेचि भगवंतासी अर्पिता । अक्षयता अनश्वर ॥ १५ ॥ परिस चित्तामणि न प्रार्थिता । देव आलिया भक्ताच्या हाता । तो लोभे न ठेवी सर्वथा । अर्पी भगवता तत्काळ ॥ १६ ॥ लोभें कल्पतरु राखता । कल्पना वाढे अकल्पिता । तोचि भगवंतीं अर्पितां । निर्विकल्पता स्वयें लाभे ॥ १७ ॥ स्वार्थें चित्तामणि राखितां । अत्यंत हृदयीं वाढवी चिता । तोचि भगवंतीं अर्पिता । निश्चितता चित्तासी ॥ १८ ॥ कामधेनु राखता आपण । अनिवार कामना वाढवी जाण । तेचि करिता कृष्णार्पण । निरपेक्षता पूर्ण अर्गीं वाणे ॥ १९ ॥ लोभें स्पर्शमणि राखतां । तो वाढवी धनलोभता । तोचि भगवतीं अर्पिता अर्थस्वार्थतानिर्मुक्त ॥ १३० ॥ हो का देशकाळऋतुमेळें । उत्तम पदार्थ अथवा फळें । नवधान्यादिकें सकळें । अर्पी भाववळें मजलागीं ॥ २१ ॥ पोटातूनि आवडता । प्राप्त झालिया पदार्था । मजचि अर्पिती सर्वथा । लोलिंगता साडूनी ॥ २२ ॥ आपुले हृदयींची आगडी । हरिचरणीं लाविली फुंडी । आता नाना पदार्थांची जे गोडी । ते मजचि रोकडी अर्पिती ॥ २३ ॥ मज अनंताच्या हातीं । आवडीं अर्पिले मज्जकीं । त्याचीं फळें सागता श्रुती । मुक्या होती सर्वथा ॥ २४ ॥ मी वेदांचा वेदवक्ता । मजही न धोलवे सर्वथा । त्याचें फळ ते मीचि आतां । जाण तत्त्वता उद्धवा ॥ २५ ॥ जीवांहिहोनि वरौती । माझ्या ठायीं अत्यंत प्रीती । तिये नाव गा माझी भक्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ २६ ॥ तत्काळ मज पाविजे जेणें । ते माझे पूजेचीं स्थाने । अतिपवित्र जें कल्याणे । तुजकारणे सांगेन ॥ २७ ॥

सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणो गावो वैष्णव एव मरुजलम् । भूरात्मा सर्वभूतानि भद्रपूजापदानि मे ॥ ४२ ॥

एकादशीं एकादशाध्यायीं । एकादश पूजास्थाने पाही । एका जनार्दनु तेंही । एकरूप सर्वही वर्णील ॥ २८ ॥ सूर्य अग्नि आणि ब्राह्मण । गायी वैष्णव आणि गगन । अनिळ जळ मही जाण । पूज्य आपण आपणासी ॥ २९ ॥ अकरावे पूजास्थान । सर्व भूते पूज्य जाण । एक पूजेचे विधान । यथायोग्य लक्षण अवधारीं ॥ १३३० ॥

सूर्य तु विद्यया श्रय्या हविषात्मो यजेत माम् । आतिथ्येन तु विप्राभ्ये गोप्सद्भ्य मघसादिना ॥ ४३ ॥

सविता माझें अधिष्ठान । माझेनि तेजे विराजमान । जेणें तेजे जगाचे नयन । देखेंणे जाण होताती ॥ ३१ ॥ दीपु लाविल्या गृंहाभीतरिं । तो प्रकाशू दिसे गवार्क्षद्वारीं । तैसे माझें निजतेज अतरी । ते सूर्यद्वारीं प्रकाशे ॥ ३२ ॥ तो सविता मंडळमध्यवर्ती । जाण नारायण मी निश्चितीं । त्या मज सूर्याची उपांस्ती । सौरिं सूक्ति त्रैविद्या ॥ ३३ ॥ ऋग्वेदादि वेद तीनी । साङ्ग सौरमंत्रं जाणोनी । सूर्यसूक्तें समुख पठणीं । पूजा सज्ञानीं करावी

१ अवचित २ परिस ३ द्रव्याच्या लोभापासून मुक्त ४ लोमीपणा ५ खऱ्या भावान ६ तत्त्वता ७ जीवापेक्षासुद्धा अधिक ८ वायु ९ पाहणारे १० घरात ११ खिडक्यातून, झरोक्यातून १२ सूर्याची उपासना तीन वेदात सांगितलेल्या सूर्याच्या सूक्तानीं उपस्थानादिकांच्या योगें करावी १३ सूर्याच्या सुक्तीचे मन

॥ ३४ ॥ हे वैदिकी उपासकता । वेदज्ञांसीचि तत्त्वतां । नेणत्या योग्य नव्हे सविता । ऐसे सर्वथा न ह्याणावे ॥ ३५ ॥ तत्काळ प्रसन्न होय सविता । ऐशी सुगम उपासकता । तुज सांगेन आतां । सावधानतां अवधारीं ॥ ३६ ॥ सकळ वेदांची जननी । सकळ मंत्रांचा मुकुटमणी । ते गायत्री उत्तमवर्णी । सकळ ब्राह्मणीं जाणजे ॥ ३७ ॥ तिचा अर्थ विचारिता । तीअधीन असे सविता । त्रिपदा त्रिकाळी अर्घ्य देतां । त्रैविद्या तत्त्वतां त्या नाव ॥ ३८ ॥ अर्धमात्रा अर्धविविध्यान । त्रिपदा त्रिकाळी अर्घ्यदान । तेणे सतोषे चिद्धन । आपणासमान भक्त करी ॥ ३९ ॥ हें प्रथम माझे अधिष्ठान । सूर्यपूजा याचि नाव जाण । आतां अग्निपूजेचें लक्षण । सांग संपूर्ण तें ऐक ॥ १३४० ॥ सर्वांगा मुख प्रधान । ते माझे मुख अग्नि जाण । ये अर्थी वेदशास्त्रपुराण । साक्षी संपूर्ण गर्जती ॥ ४१ ॥ ब्राह्मण माझे आवडते । माझे मुखी होआवया सरते । म्यां लाविले अग्निसेवेतें । तेही तेथें चूकले ॥ ४२ ॥ घाल्नि मजमुखी अर्घदान । इंद्राय स्वाहा ह्यणती जाण । कर्मकांडें ठेकिले ब्राह्मण । शुद्ध मदर्पण चूकले ॥ ४३ ॥ केवळ मजमुखीं अर्पिता । आड आली त्यांची योग्यता । इद्र यम वरुण सविता । नाना विकल्पती अवदानीं ॥ ४४ ॥ देवो देवी मीचि आहे । हेंही सत्य न मानिती पाहें । मजवेगळा विनियोग होये । नवल काये सांगावें ॥ ४५ ॥ जें जे सेविजे तिहीं लोकीं । तें तें अर्पें माझ्या मुखी । हें न मनिजे याज्ञिकीं । कर्माविखी विकल्पू ॥ ४६ ॥ विकल्पबुद्धि ब्राह्मण । अद्यापि संशय्यां पडिले जाण । करुनि वेदशास्त्रपठण । शुद्ध मदर्पण न बोलती ॥ ४७ ॥ माझे मुख वैश्वानर । येणे भावें विनटले नर । साड्ढुनि भेद देवतांतर । मजचि साचार अर्पिती ॥ ४८ ॥ त्यांचे समिधेनीं मन तृप्त झाले । तेथही जरी हविर्द्रव्य आले । तरी माझे निजमुख सुखावले । सर्वस्व आपुलें त्यासी मी दे ॥ ४९ ॥ मज नैराश्यतेची आस । त्यांच्या हाताची मी पाहें वास । त्यांलागीं सदा सावकाश । अल्पही आस जै देती ॥ १३५० ॥ त्याचेनि हाते निर्विकल्पें । मद्भावे जें अग्नीस अर्पें । तृण काष्ठ तिल तुपें । तें म्यां चिद्रूपें सेविजे ॥ ५१ ॥ यापरी अग्नीची उपास्ती । जे दुजे स्थानीची पूजास्थिती । सागीतली म्यां तुजप्रती । ब्राह्मणभक्ती अवधारी ॥ ५२ ॥ पूजेमाजी अतिश्रेष्ठ जाण । शीघ्र मत्प्राप्तीचे कारण । ब्राह्मण माझे पूजास्थान । अतिगहन उद्धवा ॥ ५३ ॥ त्यांचिया भजनाची नवलपरी । आड पडावें देखोनि दूरी । मस्तक ठेवावा चरणावरी । चरणरज शिरी वंदावे ॥ ५४ ॥ आवाहनविसर्जनेवीण । शालग्राम माझे अधिष्ठान । परी तें केवळ अचेतन । ब्राह्मण सचेतन मद्रूपें ॥ ५५ ॥ मी अव्यक्तरूप जनार्दन । तो मी व्यक्त ब्राह्मणरूपें जाण । धरातळीं असें मी नारायण । धरामर ब्राह्मण यालागीं ॥ ५६ ॥ ब्राह्मणमुखें वेदासी महिमा । ब्राह्मणे यज्ञदानतपतीर्थ-गैरिमा । ब्राह्मणे देवासी परम प्रेमा । ब्रह्मत्व ब्रह्मा ब्राह्मणमुखें ॥ ५७ ॥ त्या ब्राह्मणासी अपमानिता । अपमानिल्या यज्ञदेवता । वेदादि तपदानतीर्था । परब्रह्म तत्त्वतां अपमानिले ॥ ५८ ॥ मज त्रिलोकीं नाहीं सौठवण । मजहूनि अधिक माझे ब्राह्मण । त्यामार्जी

१ पहिल्या वर्णांतले पुरुष जे ब्राह्मण त्यांनीं २ जाण ३ श्रेष्ठ ४ आहुती ५ फसले ६ मातळ जात नाही ७ नामि ८ आडवे ९ पडे तें १० निल राहण्याचें स्थान ११ यज्ञ, दान, तप, तीर्थ, इत्यादिकांना ब्राह्मणामुळे महत्त्व आहे १२ त्रिलोकीं हून मी अधिक व्यापक आहे 'शस्त्रातिष्ठदानांशुलम्'

मी वेदरूप नारायण । सगळा जाण सांठवलों ॥ ५९ ॥ ब्राह्मणपद हृदयीं धरितां । मज आली परम पवित्रता । लक्ष्मी पाया लागे उपेक्षितां । चरणतीर्थ माथा शिवू धरी ॥ १३६० ॥
यालागीं ब्राह्मण पूज्य जाण । अगें मी करीं चरणक्षालन । त्यांचे उच्छिष्ट मी काढीं आपण । पाडु कोण इतराचा ॥ ६१ ॥ मुख्य माझे अधिष्ठान । सर्वोपचारपूजास्थान । दान मान मिष्टान्न । विधिपूजन विप्रांचे ॥ ६२ ॥ एका नेमू शालिग्रामाचा । एका स्थावर लिगाचा । एका नेमू गणेशाचा । एका सूर्याचा दर्शननेमू ॥ ६३ ॥ एका नेमू तुळशीचा । एका वांधल्या अनंताचा । नित्य नेम ब्राह्मणाचा । सभाग्य तो भाग्याचा दुर्लभ ॥ ६४ ॥
नित्य नेमस्त द्विजपूजा । योडशोपचार करी वोजा । माझे भक्तीचा तो राजा । आत्मा माझा तो एकू ॥ ६५ ॥ जो देवतातरा नुपासित । जीवेंभावे ब्राह्मणभक्त । त्याचा चुकवूनियां अनर्थ । निजस्वार्थ मी कर्ता ॥ ६६ ॥ ऐसे जे ब्राह्मणभक्त । त्याच्या पायीं पृथ्वी पुनीत । गगा चरणतीर्थ वाछित । शिरीं वंदीत मी त्यासी ॥ ६७ ॥ त्याचे सेवेचा सेवक । मोलेवीणें मी झालो देख । ब्राह्मणसेवेचे मज सुर । अलोलिक अनिवार ॥ ६८ ॥ नित्यनेम द्विजपूजा । करी तो आवडे अधोक्षजा । त्यालागीं पसरुनि चारी भुजा । आर्लिंगनीं माजा जीवू निवे ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणाच्या स्नानप्रवाहतळी । जेणे भावायें केली आंगोळी । कोटि अर्बभूये पायांतळी । तेंणें तत्काळी घातलीं ॥ १३७० ॥ ब्राह्मणचरणतीर्थ देखता । पळ सुटे दोपदुरिता । तें भावायें तीर्थ घेता । दोष सर्वथा निर्माले ॥ ७१ ॥ जो कोणी नित्य नेमस्त । सेवी ब्राह्मणाचे चरणतीर्थ । तो स्वयें झाला तीर्थभूत । त्याचेनि पुनीत जड जीव ॥ ७२ ॥ त्या ब्राह्मणाचे ठायीं जाण । अभ्यंगादि सुमंन चदन । आसन भोजन धन धान्य । ईच्छिप्रमाण पूजेसी ॥ ७३ ॥ ब्राह्मणासी प्रिय भोजन । दानीं श्रेष्ठ अन्नदान । निपजवूनिया मिष्टान्न । द्यावे भोजन मद्भावे ॥ ७४ ॥ एक हेळेंसून देती अन्न । एक उर्बगल्यासाठीं जाण । एक देती निर्भर्त्सून । एक वसंवसोन धालिती ॥ ७५ ॥ तैसें न करावे आपण । ब्राह्मण माझे स्वरूप जाण । त्यासी देऊनिया सन्मान । द्यावें भोजन यथाशक्ति ॥ ७६ ॥ अज्ञान अतिथि आल्या समयीं । खोडी काढू नये त्याच्या ठायीं । तोही माझे स्वरूप पाहीं । अन्न ते समयीं अर्पावे ॥ ७७ ॥ अतिथि जाता पराशुख । त्यासयें जाय पुण्य निःश्रेय । अन्न द्यावे समयीं अद्रव्यक । नातरी उदक तरी द्यावे ॥ ७८ ॥ ब्राह्मण वैसवूनि पकी । जे कोणी पंक्तिभेद करिती । ते मोले पाप विकत घेती । त्यासी अधोगती निश्चिती ॥ ७९ ॥ ब्राह्मणसेवेलागीं जाण । काया वाचा मन धन । यथासामर्थ्ये अर्चन । अतिथिपूजन त्या नाव ॥ १३८० ॥ त्रिर्पदा जपे पवित्र पूर्ण । यालागीं वेदाचे निवासस्थान । ब्राह्मण माझे स्वरूप जाण । श्रेष्ठ अधिष्ठान पूजेचे ॥ ८१ ॥ ब्राह्मणआज्ञेलागीं जाण । अतिसादर ज्याचे मन । देणें देववर्णे दान । श्रद्धामपूर्ण या नाव ॥ ८२ ॥ ब्राह्मणसेवा धनेवीण । सर्वथा न घडे ऐसे न ह्मण । सेवेसी श्रद्धा प्रमाण । उल्हास पूर्ण भजनाचा ॥ ८३ ॥ एकाची शरीरसेवा जाण । एकाचे वाचिक पूजन । एकाचें मानसिक

१ शृंगूना लताप्रहार २ शकर ३ शय्यदेवागा न भवता ४ पवित्र ५ देणगीदियाय ६ अत्यंत ७ यथास्थान श्रेयचें ज्ञान ८ नाश पावतात ९ सुवाचिक तेल लावून ऊन पाप्मान ज्ञान वर्गर पाहणे १० पुण्य, चदन, वगैर ११ यामध्यानुसार १२ धि वार कर्म १३ कटाइन १४ निदूत १५ अगावर ओरटा १६ एकाएक एक दुगण्याला निराळें परें वाईट घाटणें १७ नेदभावाची वर्तणूक १८ टेंपणें १९ गायत्री

भावसापत्नप्राप्ती । विरुद्ध स्थिति परस्परें ॥ ६ ॥ वैष्णव विष्णूचे उदरीं जाण । ते उदरीं उदरस्थ व्हावे आपण । तें सहजें झाले सखेपण । अकृत्रिम जाण कळवळा ॥ ७ ॥ ऐसा वंधुस्नेहें जो कळवळा । तेचि पूजा वैष्णवकुळा । वैष्णवपूजकाजवळा । भावे भुलला मी तिष्ठें ॥ ८ ॥ वैष्णवपूजेचें लक्षण । तें पाचवे माझे अधिष्ठान । ऐक आकाशाचे पूजन । केवळ माझे ध्यान ते ठायीं ॥ ९ ॥ आकाश निलेंप निर्विकार । अतिसूक्ष्म निराकार । तैसें माझे ध्यान निरतर । हृदयीं सांचार करावे ॥ १४१० ॥ ध्यानीं वैसोनि सावकाश । सगळें सर्व महदाकाश । जो आपुले करी हृदयाकाश । तेणे मी परेश पूजिला ॥ ११ ॥ अतिसूक्ष्मनिर्विकार । हृदयीं माझे ध्यान संधर । तेचि पूजा गा साचार । अपरपार मी पूजिलों ॥ १२ ॥ आकाशा लेप लावूं जाता । लाविता न लागे सर्वथा । तेवीं सर्व कर्मीं वर्तता । आपुली मुक्तता जो देखे ॥ १३ ॥ आकाश सर्व पदार्थी व्याप्त । व्याप्त असोनि अलिप्त । तेवीं सर्व कर्मीं मी वर्तत । कर्मातीत नभनिष्ठा ॥ १४ ॥ आकाश माझे पूजास्थान । तेथील पूजेचें हें विधान । हें सहावे पूजाअधिष्ठान । वायूचे अर्चन तें ऐक ॥ १५ ॥ वायूच्या ठायीं भगवद्गुद्धी । ज्याची ढळीं नेणे कधीं । वायूचेनि भूता चेतनसिद्धी । जगाते त्रिशुद्धी धरिता तो मी ॥ १६ ॥ वायुरूपें मीचि जाण । जालों सर्व भूताचा प्राण । प्राणाचा मी मुख्य प्राण । मद्रूपें पवन या हेतू ॥ १७ ॥ वायू व्योमीं जन्म पावे । जन्मोनि व्योमावेगळा नव्हे । सर्व कर्मां तेथेंचि सभवे । अर्ता स्थिरावे निजव्योमीं ॥ १८ ॥ तेवीं जन्मकर्मनिदान । पावोनि न साडी अधिष्ठान । प्राणाचा जो होय प्राण । हेंचि पूजन वायूचें ॥ १९ ॥ प्राणाचें गमनागमन । तेथ सोहंहासाचें नित्य ध्यान । तेंचि करिता नित्य सावधान । हेंचि पूजन वायूचें ॥ १४२० ॥ मद्रूपें दृढभावन । वायूचे जो करी आपण । तें पवनाचें पूजन । पूजास्थान सातवें ॥ २१ ॥ जीवनें जीवनाची पूजा । जीवनेचि निपजे वोजा । ते पूजा पावे अधोक्षजा । तो भक्त माझा पढियंता ॥ २२ ॥ 'आपो नारायणः साक्षात्' । या मंत्राचा जो मंत्रार्थ । देवें देवोचि पूजिजेत । जाण निश्चित उद्धवा ॥ २३ ॥ क्षीरें पूजिला क्षीरसागरू । तेवीं द्रव्यें द्रव्योपचारू । हा जीवनपूजाप्रकारू । जाण निर्धारू उद्धवा ॥ २४ ॥ जीवा जीववी जीवन । त्या जीवना मी निजजीवन । जीवनें पूजिजे जीवन । जेवीं समुद्रपूजन तैरगी ॥ २५ ॥ 'नद्यस्तृप्यंतु समुद्रास्तृप्यंतु' । हें जळेंचि जळ पूजिजेतू । पूज्यपूजका एकत्व येथू । हेतु वेदोक्तु विधिपूजा ॥ २६ ॥ जीवनें पूजिजे जीवन । हें आठवें पूजास्थान । ऐक पृथ्वीचें पूजन । श्लोकार्थें सपूर्ण सागेन ॥ २७ ॥

स्वणित्वात् मन्त्रहृदयेर्गौरारामानामात्मनि । क्षेत्रन सर्वभूतेषु समत्वेन यजेत माम् ॥ ४५ ॥

जळामार्जी धरा अधर । विरोनि हो पाहे तें नीरें^१ । तीमार्जी मी प्रवेशलों धंराधर । अधर ते सधर तेणे झाली ॥ २८ ॥ यालागीं पृथ्वी माझे पूजास्थान । ऐक पूजेचें विधान । गोसदृश स्थंडिलीं जाण । आवाहन पैं माझे ॥ २९ ॥ गोसदृश स्थंडिलीं का ह्मणसी । पृथ्वी आहे गाथीच्या ऐशी^{१५} । जें पूजा करावी पडे तिसी । तें तदाकारेंसी स्थंडिल ॥ १४३० ॥ ते स्थंडिलीं पूजावया धरा । आवाहन करावे धराधरा । तद्दिग हृदयमंत्रा । मंत्रद्वारा

१ 'मद्रूप मन्त्र गायति तत्र तिष्ठामि नारद' २ पूजास्थान ३ साक्षेपान ४ दृढ, उत्तम ५ चलनसिद्धी ६ पवित्र करणारा ७ या कारणस्तव, कारण ८ आकाशी ९ शुद्धयज्ञार्थ १० पाप्मानें पाण्याची ११ छाटाच्या द्वारें १२ आपारावांचून, १३ पाणी १४ पृथ्वी धारण करणारा, विधिविधान. १५ खुरापेसी.

पूजावी ॥ ३१ ॥ हृदय कवच शिखा नेत्र । शक्तिबीज मंत्रास्त्र । स्थंडिलीं रेखूनियां यंत्र ।
धराधरमहापूजा ॥ ३२ ॥ यापरी पृथ्वीपूजन । साङ्ग सांगीतलें जाण । आपुले आपण
पूजास्थान । दहावे लक्षण तें ऐक ॥ ३३ ॥ आधीं एक पुढें पूर्ण । त्या नांव दहावे लक्षण ।
आपले आपण पूजास्थान । विचित्र विद्वान पूजेचे ॥ ३४ ॥ पूज्यापुढें पूज्यकोटी । केल्या
गणितासी पडे तुटी । पहिल्या पूज्यासी जें फांटा उठी । तें गणितसृष्टी असंख्य ॥ ३५ ॥
पूर्णासी फांटा काढिजे । त्या नांव एक ह्यणिजे । एकपणेही पूर्ण असिजे । सहज निजें
परिपूर्ण ॥ ३६ ॥ पूर्णापुढें पूर्ण पडे । तें गणित काय आंतुडे । जें निचांडा चाड वाढे ।
तें निजनिवाडें निजपूजा ॥ ३७ ॥ एकासी एक मेळविजे । ते दोनीपणे होय दुजें । जें एकें
एक भांगिजे । तें देखिजे निजपूज्यत्व ॥ ३८ ॥ आपणचि आपला देवो । आपुला पूजक
आपण पहा वो । आपुला आपणचि भावो । नवल नवलावो पूजेचा ॥ ३९ ॥ हृदयीं
भाऊनि चैतन्यधन । स्वयें तद्रूप होऊनि जाण । मग जे भोग भोगी आपण । ब्रह्मार्पण
सहजेचि ॥ १४४० ॥ तो ग्रास घाली स्वमुखीं । तेणे मुखें मी होय सुखी । तृप्ति उपजे
परमपुरुखीं । पूजा नेटकी हे माझी ॥ ४१ ॥ तो जे जे कांही भोग भोगी । ते अर्पती
मजचिलागीं । मी रगलों त्याचे रगीं । पावे श्रीरंगीं ते पूजा ॥ ४२ ॥ मुख्य पूजेमार्जीं हे
माझी पूजा । तेणेचि पूजिले मज अतिवोजा । पूजामिसे गरुडध्वजा । वश अधोक्षजा
तेणे केले ॥ ४३ ॥ हे आवडती माझी पूजा । अत्यंत प्रिय अधोक्षजा । हे भक्ति र्पडिये
गरुडध्वजा । जाण तो माझा प्रिय भक्त ॥ ४४ ॥ हो का सगुण अथवा निर्गुण । दोही
रूपें मीचि जाण । तेथ जो करी निजभोग अर्पण । शुद्ध पूजन तें माझें ॥ ४५ ॥ निजा-
त्मभोगी अधोक्षजा । पूजिजे ते हे जाण पूजा । सर्व भूतातें पूजिजे वोजा । समसाम्य
समजा समभावे ॥ ४६ ॥ अकरावे पूजेचा विवेक । मागा पुढा एकएक । अकरा इंद्रिया
पडे आख । तोचि पूजक सर्व भूता ॥ ४७ ॥ मगां पुढां एकएक कीजे । त्या नांव एकादश
ह्यणिजे । हाचि विवेक जेणे जाणिजे । तेणे पूजिजे सर्व भूतां ॥ ४८ ॥ आत्मभोग मर्दपणे
पाहीं । वस्तू जाणितली स्वदेही । तेचि सर्व भूताच्या ठायीं । देहीविदेही समसाम्यें ॥ ४९ ॥
सर्व क्षेत्रातें वागविता । मी क्षेत्रजु जाण तत्त्वता । देखताही विपम भूता । ज्यासी माझी ममता
मोडेना ॥ १४५० ॥ उच नीच विपमता भूता । वस्तूसी न देखे विपमता । समसाम्यें समान
समता । सर्व भूतां समत्वे ॥ ५१ ॥ माझिया साम्यें सर्वसमता । तेचि पूजा सर्व भूतां ।
तोचि पूजक तत्त्वता । ज्यासी विपमता बाधीना ॥ ५२ ॥ जो भावार्थें मजमार्जीं आला ।
तें सर्व भूतें तोचि झाला । सहजे समत्व पावला । पूजूं लागला आत्मत्वे ॥ ५३ ॥ पूजू
जाणे रक रावो । परी पालटेना समभावो । न खडिता समतेचा ठावो । यथायोग्य पहा वो
पूजित ॥ ५४ ॥ ऐक यदुवंशध्वजा । सर्व भूतीं माझी पूजा । माझेनि समत्वे निपजे वोजा ।
या अकराही पूजा समत्वे ॥ ५५ ॥ इथें अकराही अधिष्ठानें । मत्प्राप्तिकरें अतिपावने ।
म्या सांगीतलेनि अंनुसधाने । पूजा करणे यथाविधि ॥ ५६ ॥ म्या सांगीतले ज्या निगुतीं ।
पूजा करावी त्याचि स्थिती । न कळे तरी माझी मूर्ती । सर्वांहिप्रती चिंतावी ॥ ५७ ॥

१ प्रभार २ सापडे ३ निष्कामाला ४ पाविजे ५ फार अगल्यानें ६ आवडती ७ आकडा ८ मला अर्पण
केल्या, समर्पण ९ शरीराला १० विपममन्यूनता ११ उदका १२ हीं १३ माझी प्राप्ति करून देणारीं.
१४ पदगतीने १५ सर्वाधिष्ठानीं माझी मूर्ती । इच्छित चित्तीं चिंतावी ।

धिष्ण्येष्वेष्टिविति मद्रूप श्राद्धचक्रगदासुभे । युक्त चतुर्भुज शान्त ध्यायन्नर्चैस्समाहित ॥ ४६ ॥

निर्गुणाह्नि सगुण न्यून । ह्याणे तो केवळ मूर्ख जाण । सगुण निर्गुण दोनी समान ।
 न्यून पूर्ण असेना ॥ ५८ ॥ विघ्नुरले ते तूप होये । थिजले त्यापरीस गोड आहे । निर्गु-
 णापरिस सगुणी पाहें । अतिलवलाहें स्वानदू ॥ ५९ ॥ निर्गुणाचा बोध कठिण । मनबुद्धि-
 वाचे अगम्य जाण । शास्त्रांसी न कळे उणैखूण । वेदीं मौन धरियेले ॥ १४६० ॥
 वारा उमाणांवा वावे । आकाश आकळावे खेंवे । भावना भावावली धावे । काय धरावे
 स्फुरेना ॥ ६१ ॥ तैशी सगुण मूर्ति नव्हे जाण । सुलभ आणि सुलक्षण । देखतां जाय
 भूकतहान । निवताहे मन सप्रेम ॥ ६२ ॥ जो नित्यसिद्धू सच्चिदानंदू । प्रकृतिपरू पर-
 मानंदू । सगुण जाला जी गोविंदू । स्वानदकंदू स्वलीळा ॥ ६३ ॥ साखरेची गोडी
 वाखाणिली । तिची नावद तेचि मेली केली । गोडिये अधिक शोभा आली । तैशी मूर्ति
 झाली साकार ॥ ६४ ॥ लावूनिया कर्सवटी । उत्तम सुवर्णाची खोटी । वाधल्या नव-
 वधूच्या कंठी । तेणे ते गोमटी दिसे काय ॥ ६५ ॥ त्याचींच करूनिया भूपणे । अगी
 प्रत्यगी लेवितां लेणे । नववधू अत्यंत शोभली तेणे । निंबलोण उतरिती ॥ ६६ ॥ तैसे
 जे निर्गुण निर्घिकार । त्याची सगुणमूर्ति सुकुमार । चिन्मात्रैक अतिसुंदर । मनोहर
 स्वलीला ॥ ६७ ॥ धंघघवित घनसावळा । मुकुट कुडले मेखळा । कठीं कौस्तुभ वनमाळा ।
 सोनसळां झळकत ॥ ६८ ॥ आधीच तो अतिसावळा । वरी टिळक रेखिला पिवळा ।
 आरकंप्रात दोहीं डोळा । कमळदळां लाजवी ॥ ६९ ॥ चिन्मात्रांचे देखणेपण । त्या
 डोळ्या आले शरण । सैरांत हिंडता शिणला पवन । हरीचे घ्राण ठाकिले ॥ १४७० ॥
 जैशा ओंकारामाजीं श्रुती । तैशा मुखामाजीं दंतपक्ती । चौकीचे चारी झळकती ।
 सच्चिद्दीप्ती सोलीव ॥ ७१ ॥ जेवीं जीव शिव मित्रपर्णी । तेवीं अध ऊर्ध्व अधर दोन्ही ।
 हरिअर्गीं मिनले मिळणीं । समानपर्णीं समत्ये ॥ ७२ ॥ देखोनिया कृष्णवदन । चद्रमा
 कृष्णपर्क्षीं क्षीण । तो तंव पूर्णिमेसी पूर्ण । हा सदा सपूर्ण वदनेदू ॥ ७३ ॥ दिग्मा चंद्राची
 क्षीण प्रभा । वदनेदूची नवलशोभा । लोपोनि चंद्रसूर्यप्रभा । स्वयं स्वयभा प्रकाश ॥ ७४ ॥
 तो आर्तचंकोरा अमृतपान । मुमुक्षुचातर्का स्वानदघन । सगुणपणे नारायण । भूपर्णां
 भूपण तो झाला ॥ ७५ ॥ चंहूं सांर्णांच्या क्रिया विविधा । तैशा चहूं भुर्जांच्या चारी
 आयुधां । सगुण देखोनि गोविदा । वेद निजबोधा आयुधें झाले ॥ ७६ ॥ देवो न कळे
 श्रुतीसी । लाज आली होती वेदासी । जर्गीं मिरवावया प्रतापासी । आयुधें हरीपासीं
 ते झाले ॥ ७७ ॥ सामवेद झाला शंख । यजुर्वेद चक्र देख । अधर्षण गदा तिलें । कमळ
 साजुक ऋग्वेदू ॥ ७८ ॥ साकारपणे सच्चिदानदा । शस्त्र चक्र पद्म गदा । चहू करीं चहूं
 वेदां । निवची सदा निजागें ॥ ७९ ॥ जगीं मिरवावया उपनिषदें । झालीं वाहुभूपणे
 अगदें । करीं ककणे अतिशुद्धें । सोह शब्दें रुणझुणती ॥ १४८० ॥ नख केश अगुलिका ।

१ पातळ झालेले २ घट झालेले ३ दलण ४ मोजावा ५ लक्ष्मीसार ६ कदाळा ७ सोयाची लाग, गोय
 रोटी किंवा खोट "आमुरी सपती हा खोट । दोपाचा जैसा" (ज्ञानेश्वरी अध्याय १६-२१६) ८ वाणता ९ साधार
 १० केवळ ज्ञानस्वरूप ११ स्वलीळा. १२ पीतांबर १३ तावून आहतें कींज्याचे असा १४ प्रकरण १५ यदेंच
 १६ पुढचे परतीच्या आकाराचे चार दात १७ दधीनेत्युक्त जे भक्तचकोर स्वाना चद्राग्रद शरणा १८ मुमुक्षु हेच योगी
 चातक त्यांना स्वानदाची वृष्टि करणारा मेघ असा हा १९ जरायुज, अजज, स्वेदज व उद्विज या प्राणिमायांचा चार
 राणी (जाती) होत. २० तिखट, तीक्ष्ण धारेची

करात्रीं जडित मुद्रिका । त्रिकोण पद्कोणी या देखा । उपासकां विधिपीठ ॥ ८१ ॥
 अगम्य तेज हृदर्यांच्या पदका । गुणत्रिव्रळी उदरीं देखा । मध्यें कळसू नेटका । धुद्र-
 र्घंटिका मेखळे ॥ ८२ ॥ कांतीव मरकतस्तंभ जाण । तैसे शोभंताति दोन्ही चरण । ते
 केवळ अचेतन । हे सचेतन हरिअर्गी ॥ ८३ ॥ ध्वज वज्र अकुश ऊर्ध्वरेखा । दोन्ही पायीं
 पद्मं देखा । यवांकित सामुद्रिका । अतिनेटका पदबंधू ॥ ८४ ॥ आरक्त रंग चरणतळां ।
 वरील घनसावळी कळा । नभीं इंद्रधनुष्यमेळा । तैसी लीळा हरिचरणीं ॥ ८५ ॥ सगुण
 देखोनियां जगन्नायका । दशदिशांसी चरणीं आर्वाका । पावावया निजसुखा । दशांगु-
 लिका होऊनि ठेल्या ॥ ८६ ॥ चंद्र कृष्णपक्षी क्षीण । तेणे ठांकिले हरिचरण । नखीं चंद्र
 जडोनियां जाण । परम पावन तो झाला ॥ ८७ ॥ हें जाणोनि त्रिनयने । चंद्रमा मस्तकीं
 धरणे । पायवणी माथा वाहणे । जग उद्धरणें तेणे जळें ॥ ८८ ॥ सगुण देवो देखोनि
 पाहीं । चारी मुक्ती लागल्या पार्या । यालागीं संतचरणाच्या ठायीं । तत्पर पाही सर्वदा
 ॥ ८९ ॥ सलोकता समीपता । दोहीं पार्यां वांकी गर्जतां । अंदूं झाली स्वरूपता । सायु-
 ज्यता तोडरू ॥ १४९० ॥ ज्या तोडराचा धाक पाहीं । अहंगर्वित असुर वाहती देहीं ।
 सर्व सुख ते हरीच्या ठायीं । त्याच्या पार्यां समाधी ॥ ९१ ॥ धैर्य वीर्य उदारकीर्ती ।
 गुणगाभीर्य शौर्य ख्याती । यांसी कारण माझी सगुण मूर्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा
 ॥ ९२ ॥ माझे ये मूर्तीचेनि दर्शने । होत डोळ्या पारणे । जन्ममरणांचें उठवी धरणें ।
 खंत फाडणे विपयांचें ॥ ९३ ॥ माझी मूर्ति देखिल्यापाठीं । न लगे योगयाग आटआटी ।
 न लगे रिघावें गिरिकर्पाठीं । नाना संकटीं न पडावें ॥ ९४ ॥ न लगे आसन ध्यानें ।
 न लगे समाधिसाधन । माझिये प्राप्तीसी कारण । माझी भक्ति जाण उद्धवा ॥ ९५ ॥
 एकादश पूजाअधिष्ठान । तेथें माझें करोनि आह्वान । म्यां सांगितले मूर्तींचें ध्यान ।
 सावधान करावे ॥ ९६ ॥ माझें अर्चन माझें ध्यान । माझें करावे कीर्तन । माझ्या नामाचें
 स्मरण । माझे गुण वर्णावे ॥ ९७ ॥ अहर्निशीं माझी कथा । अहर्निशीं माझी वार्ता ।
 अहर्निशीं मातें ध्यातां । भक्ति तत्त्वतां ती नाव ॥ ९८ ॥ दीपकळिका हातीं चढे । तें
 धरभरी प्रकाश सांपडे । माझी मूर्ति जें ध्यानीं जडे । तें चैतन्य आतुडे अवघेची ॥ ९९ ॥
 यां उंपपत्ति उद्धवा देख । सगुण निर्गुण दोन्ही एक । जाण पां निश्चयो निष्टंके । सच्चि-
 दानंदसुख समत्वे ॥ १५०० ॥ जो कसू सुवर्णाचिये खोटी । तोचि वाला एका कसवटीं ।
 सगुणनिर्गुणपरिपाटी । नाहीं तुंटी चित्सुखा ॥ १ ॥ तेवीं सगुण निर्गुण निःशेष । जाण
 निश्चयें दोन्ही एक । सगळे साखरेचे टेंके । ना नवटाक सम गोडी ॥ २ ॥ हें अतरग
 माझें ध्यान । तेथें मन करोनि सावधान । अतिहर्षें मदर्चन । मझकीं जाण करावे ॥ ३ ॥
 उद्धवा ऐसे ह्याणसी मनीं । हे भक्ति पाविजे कैसेनी । हें साध्य होय जिहीं साधनीं । तें
 नुजलागोनी सांगेन ॥ ४ ॥

१ त्रिगुणरूपी तीन वळ्या २ बारीक जुगळ ३ पाचवे स्तम ४ धैर्य ५ आश्रय केले, धरिले ६ पावोदक, पार्यांचें
 तीर्थ ७ पायातलें एक भूगण, साखळी ८ अहृणाने जुगळले ९ उपास किटणें, सायंक १० खत फाडून देणें ह्याणजे
 बाकी पूज्य करून टाकणें ११ भ्रम, खटपट १२ पवैताच्या गुह्यत १३ भाजन, भोजन १४ आवाहन
 १५ दिव्याची उभोत १६ परब्रह्म १७ या विवेचनानें १८ दृढ १९ लग्नीळ २० कमीपणा, भेद २१ डोंगर, पवत
 (मागें अप्याय ५ आंबी १०४ मयें हा शब्द आला आहे)

इष्टापूर्तेन मामेव यो यजेत समाहित । लभते मयि सद्भक्तिं मत्स्मृतिं साधुसेवया ॥ ४७ ॥

करितां नाना योगयाग । वापी कूप वन तडाग । श्रौतस्मार्त कर्म चांग । मदर्पणें साङ्ग जिहीं केलीं ॥ ५ ॥ श्रौत अग्निहोत्र सोमयाग । स्मार्त वापी कूप तडाग । मज नार्पितां दोन्ही व्यंग । सत्कर्म साङ्ग मदर्पणें ॥ ६ ॥ कर्म करिता मदर्पण । अवचटें फळ वाच्छी मन । इतुकियासाठीं भक्तासी विघ्न । सर्वथा मी जाण येवों नेदीं ॥ ७ ॥ सकाम कर्म-कर्त्यासी । जे प्राप्ति नव्हे अतिप्रयासीं । त्या उत्तमलोकगतिभोगांसी । मद्भक्तासी मी देता ॥ ८ ॥ पोटांतूनि माझा भक्त । दिव्य भोगासी विरक्त । ते भोग भोगिता मातें स्मरतू । भोगासकू तो नव्हे ॥ ९ ॥ साधू देवाल्या जातां । पर्जन्यें पीडिला धारावतां । वेद्या-गृहासी नेणता । आला अवचिता वसैरिया ॥ १५१० ॥ तो वसोनि वेद्येसी नातळे । तेवीं भक्त दिव्य भोगासी काटाळे । ठकलों ह्मणे अनुतापवळें । पिटूनि कपाळें हरि स्मरे ॥ ११ ॥ ऐशिया अनुतापस्थितीं । तत्काळ भोग क्षया जाती । तो जन्म पावे महामती । माझी भक्ति जिये गृहीं ॥ १२ ॥ त्यासी पूर्वसस्कारस्थितीं । सकळ विषयाची विरक्ती । उपजतचि लागे भक्तिपर्यंतीं । भक्त आवडती जीवेप्राणे ॥ १३ ॥ तो मुक्तीतें हाणोनि लातें । निजसर्वस्वें भजे मातें । यापरी मी निजभक्तातें । नेदीं विघ्नातें आतळूं ॥ १४ ॥ यापरी ज्यास विषयविरक्ती । तेही इष्टापूर्त जें करिती । योग याग त्याग जें साधिता । माझी भक्ती तें उपजे ॥ १५ ॥ समाहित करोनि मन । श्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठान । योग याग त्याग साधन । निष्ठेने जाण जें करिती ॥ १६ ॥ तेणे शोधित होय चित्तवृत्ती । झालिया चित्तशुद्धीची प्राप्ती । तें उपजे माझी सद्भक्ती । जाण निश्चितीं उडवा ॥ १७ ॥ इतुकी न करिता आंटाटी । माझे सद्भक्तीची होय भेटी । हें अतिगुह्य आहे माझे पोटीं । ते तुज मी गोठी सागेन ॥ १८ ॥ साडोनि सकळ साधन । जो करी साधुभजन । तेव्हाचि त्याचें शुद्ध मन । सत्य जाण उडवा ॥ १९ ॥ ह्मणसी साधु तो कैसा क्रोण । मागा सागीतले लक्षण । बहु बोलावया नाहीं कारण । साधु तो जाण सद्गुरू ॥ १५२० ॥ त्या सद्गुरूचें भजन । जो भावार्थें करी आपण । सर्व शुद्धीचें कारण । सद्गुरू जाण सर्वांशीं ॥ २१ ॥ ज्याचे मुखींचे वचन । ब्रह्मसाक्षात्कारा पाववी जाण । त्याचे सेविता श्रीचरण । शुद्धि कोणकोणा होईना ॥ २२ ॥ गुरुनाम घेता मुखें । कळिकाळ पाहू न शके । त्याची सेवा करिता हरिखें । पाया मोक्षसुखें लागती ॥ २३ ॥ ज्यासी सद्गुरूची आजडी चितीं । ज्याची सद्गुरुभजनीं अतिप्रीती । त्यासी भाळली माझी सद्भक्ती । पाठीं लागे निश्चितीं वरावया ॥ २४ ॥ जो गुरुभजनीं भावार्थी । जगामार्जी तोचि स्वार्थी । त्यापार्शीं माझी सद्भक्ती । असे तिष्ठती आंसिली ॥ २५ ॥ सद्भक्ति वापुडी कायसी । अगें मीही अहर्निशीं । तिष्ठतसे स्वानंदेसीं । गुरुभेमासी भूललों ॥ २६ ॥ मज माझ्या भक्ताची वोडी गोडी । परी गुरुभक्तांची अतिआवडी । सत्संगेवीण रोकडी । सद्भक्ति चोरडी नें पविजे ॥ २७ ॥

१ पर्जन्य पाडिला २ बोहोकहन कोसळ्याच्या धारानीं ३ वसावया ४ धरा क्षानी, मुद्वित ५ इष्ट हाणजे यहायागदि वेदोक्त कर्म, व पूत हाणजे लोकोपयोगी मिहिरी, तलाव, उपवनें इत्यादि करणे ६ साधुचित्त ७ शुचीनें आत्मापिच्छे ८ यातायात ९ गोठी १० मोहित क्षानी, रोमळी, झाली चित्तस्वरूपाची प्राप्ती ११ अकित झालेली, दासी, पायातळी १२ उपजेना

प्रायेण भक्तियोगेन सत्सगेन विनोद्धव । नोपायो विद्यते मध्यष्ट प्रायेण हि सतामहम् ॥ ४८ ॥

माझिये प्राप्तीलागुनी । भक्तिज्ञानमार्ग दोन्ही । ज्ञान अत्यंत कठिणपर्णी । भक्ति निर्विघ्न पाववी मज ॥ २८ ॥ ससार तरावयालार्गी । अनेक साधनें अनेगीं । बोलिलीं तीं जाण वाडगीं । उत्तम प्रयोगीं मद्रक्ती ॥ २९ ॥ उपायांमार्जीं अतिप्रांजळ । निर्विघ्न आणि नित्य निर्मळ । माझा भक्तिमार्ग केवळ । ज्ञान तें विकळ मध्यपाती ॥ १५३० ॥ मळा शिंपावयालागुनी । मोट पाट उपाय दोन्ही । मोटां काढिजे विहीरवणी । बहुत कष्टोनी अतिअल्प ॥ ३१ ॥ मोटनाडा वैल जोडी । अखंड झोडितां आसुडीं । येतां जातां बोढावोढी । भोय भिजे थोडी भाग एक ॥ ३२ ॥ तेथही मोट फुटे का नाडा तुटे । बोडव पडे वैल अवचटे । तरी हाता येता पीक आटे । बोल तुटे तत्काळ ॥ ३३ ॥ तैसा नव्हे संरितेचा पाट । एक वेळ केल्या वाट । अहर्निशी घडघडाट । चालती लोट जीवनाचे ॥ ३४ ॥ मोटेचे पाणी तैसे ज्ञान । करुनि वेदशास्त्रपठण । नित्यानित्यविवेकासी जाण । पंडित विचक्षण वैसती ॥ ३५ ॥ एक कर्माकडे वोढी । एक सन्यासाकडे वोढी । एक ह्याणती हे गोष्टी कुडी । देहो वोढावोढीं न घालावा ॥ ३६ ॥ एक ह्याणती प्रारब्ध प्रमाण । एक ह्याणती सत्य शब्दज्ञान । एक ह्याणती धरावे मौन । अतिजल्पन न करावे ॥ ३७ ॥ एक ह्याणती सांड व्युत्पत्ती । ज्याची चढे अधिक युंक्ती । तोचि ज्ञाता निश्चिती । सागों किती मूर्खांसी ॥ ३८ ॥ एक ह्याणती तप प्रमाण । एक ह्याणती पुरश्चरण । एक ह्याणती वेदाध्ययन । द्यावे दान एक ह्याणती ॥ ३९ ॥ एक तो हें अवघेंचि मोडी । घाली योगाचिये कंडाडी । लावी आसनमुद्रेची वोढी । बैसवी रोकडी वारयावरी ॥ १५४० ॥ ऐसे नाना वाद करितां । एक निश्चयो नव्हे सर्वथा । ज्ञानाभिमान अतिपंडिता । ज्ञान तत्त्वता कळेना ॥ ४१ ॥ ऐसी ज्ञानमार्गींची गती । नाना परींचीं विघ्न येती । विकल्पें नासल्या व्युत्पत्ती । माझी निजप्राप्ती तेथें नाहीं ॥ ४२ ॥ तैसी नव्हे माझी भक्ती । नाममात्रें मज पावती । नामें उद्धरले नेणां किती । हेंचि भागवतां बोलिले ॥ ४३ ॥ माझें करिता गुणवर्णन । का हरिकथा नामसकीर्तन । तेथे रिघो न शके विघ्न । गडगर्जन हरिनामें ॥ ४४ ॥ जेथे हरिनामाचे पंवाडे । तेथें विघ्न कैचें वापुडें । विघ्न पळे मद्रक्तापुडें । उघडती कंवाडें मोक्षाचीं ॥ ४५ ॥ माझे भक्त अतिनिराश । न धरिती मोक्षाची आस । यालागी मी हूपीकेश । त्यांच्या भावार्थास भूललों ॥ ४६ ॥ एवं निर्विघ्न मजमार्जीं संरता । मार्ग नाहीं भक्तिपरता । त्रिसत्य सत्य गा सर्वथा । भक्ति तत्त्वतां मज पढिये ॥ ४७ ॥ ऐशी निजभक्ति सुलभ फुंडी । देवो सांगे अतिआवडीं । उद्धवासी हरिभक्तीची गोडी । हर्पाची गुढी उभारिली तेणे ॥ ४८ ॥ जें उद्धवाच्या जीर्ण होतें । तेंचि निरूपिलें श्रीअनंतें । हरिखें नाचों लागला तेथे । जीवे श्रीकृष्णाते वोवाळी ॥ ४९ ॥ ऐसी तुझी सुलभ भक्ती । तरी अवघेचि भक्ति का न करिती । देवो ह्याणे भाग्येवीण माझी भक्ती । न घडे निश्चिती उद्धवा ॥ १५५० ॥ कोटि जन्माची पुण्यसपत्ती । जरी गांठीं असेल आडती । तें जोडे माझ्या सतांची सगती । सत्सगें भक्ती उल्हासे ॥ ५१ ॥ सत्सगें

१ निर्विघ्नपण २ अनेकानीं ३ सरळ ४ नेमळें ५ विहिरीचें पाणी, पायवणीसारखा हा शब्द आहे ६ चावकानें ७ जमीन ८ ओढणारा ९ नदीचा १० पाण्याचे ११ फार बडबड १२ तर्कशक्ति १३ सपाख्यात १४ हाज १५ गजर, पोव १६ दार १७ पोंवणारा १८ खरी १९ पदरी

भक्तीची प्राप्ती उद्धवा जाण तूं निश्चितीं । संतांपाशीं माझी भक्ती । वासे पाहती उभी
 असे ॥ ५२ ॥ हो का तूं सत माझे ह्मणसी । येर लोक साडिले कोणापाशीं । तुझी भक्ति
 अहर्निशीं । सतापाशीं कां असे ॥ ५३ ॥ उद्धवा ऐसा विकल्पभावो । येथे धरावया नाहीं
 ठावो । सतभजनीं माझा सद्भावो । केवा कोण पाहावो भक्तीचा ॥ ५४ ॥ सतसेवा करा-
 वयासी । कोण कारण तूं मज ह्मणसी । अनावरां मज अनतासी । तिहीं निजभावेसी
 आकळिले ॥ ५५ ॥ मज आकळिले ज्यां हेतूं । तेही सागेन तुज मातूं । मजवाचूनि जगा-
 आंतूं । दुसरा अर्थू नेणती ॥ ५६ ॥ आपुले जें स्वकर्म । मज अपिले सर्व धर्म । देह गेह
 रूप नाम । आश्रमधर्म मदर्पण ॥ ५७ ॥ कल्पार्तीचेनि कडकडाटे । जै धाकें धाके विरंड
 आटे । ऐसीं वोढवल्या अर्चाटे । मजवेगळे नेटे न ढळती ॥ ५८ ॥ तुदोनि पडता आकाश ।
 आणिकाची ते न पाहती वासे । यालागीं मी ह्मीकेश । त्याचा दास झालो असे ॥ ५९ ॥
 नवल भावार्थाचा महिमा । मज विश्वात्म्याचे झाले ते आत्मा । ऐसे लाहाणें तया आह्मा ।
 मज पुरुषोत्तमा वश केले ॥ १५६० ॥ सतासी मज भिन्नपण । कल्पार्तीही नाहीं जाण ।
 हे जिन्हारींची उणेंखूण । तुज सपूर्ण सागीतली ॥ ६१ ॥ सत माझे झाले माझ्या भक्ती ।
 येर लोक मज न भजती । ते म्या दिधले काळाच्या हातीं । अदृष्टगतीं वाधोनी ॥ ६२ ॥
 माझिया सतापाशी । यावया प्राप्ती नाही काळासी । मी सदा सरक्षिता त्यासी । ते कळि-
 काळासी नागेंवती ॥ ६३ ॥ यापरी सताचे सर्व काज । करिता मज नाहीं लाज । उद्धवा
 माझे अत्यंत निजगुज । ते मी तुज सागेन ॥ ६४ ॥

अथैतत्परमं गुह्यं शृण्वतो यदुनन्दन । सुगोप्यमपि वक्ष्यामि त्व मे भृत्य सुहृत्सखा ॥ ४९ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसवादे एकादशोऽध्याय ॥ ११ ॥

एकें यदुवंशकुळटिळका । तूं स्वगोत्र भृत्य सुहृद सखा । तुज न सागिजे हा आवांका ।
 सर्वथा देखा न धरवे ॥ ६५ ॥ मज गुप्ताचे गुप्त सार । साराचे गुप्त भांडार । ते भाडा-
 रींचे निजसार । तुज मी साचार सागेन ॥ ६६ ॥ ऐसे गुह्याचे गुह्य निश्चितीं । नाहीं
 सागीतले कोणाप्रती । तूं सखा जितलग सागीती । अनन्य प्रीती मजलागीं ॥ ६७ ॥ केवळ
 कोरडी नव्हे प्रीती । तैसीच माझी अनन्यभक्ती । भक्तीसारिखी विरक्ती । अर्वाचकस्थिति
 तुजपाशीं ॥ ६८ ॥ यादववशीं पाहता देख । मजसमान तूंचि एक । समान सगोत्र आणि
 सेवक । हें अलोलिक उद्धवा ॥ ६९ ॥ नव्हेसी कार्यार्थी सेवक । सर्वभावे विश्वासुक ।
 किती वीणू गुण एकएक । परम हरिस्र मज झाला ॥ १५७० ॥ यालागीं गुह्य तेही
 तुझ्या ठायीं । वर्धापया मज धीरुं नाही । हृदय आलिंगिले हृदयी । चिदानंदू पाही
 तुष्टला ॥ ७१ ॥ मग ह्मणे सात्रधान । सादर आइक माझे वचन । तुज फावल्यां माझे
 गुह्य ज्ञान । वशउद्धरण तुझेनी ॥ ७२ ॥ जे वशी होय ब्रह्मज्ञानी । तो वश पवित्र त्याचेनी ।
 हे सत्य जाण माझी चाणी । त्रिकल्प मनी न धरावा ॥ ७३ ॥ ह्मणसी स्वयं तू ब्रह्म पूर्ण ।
 वशी अवतरलासी नारायण । तेणें वश उद्धरला जाण । माझे ज्ञान ते किती ॥ ७४ ॥ तरी

१ वाट २ पाळ, धोरवी ३ कोणाच्याही आधीन न होणारा ४ ज्या साधनात ५ गोष्ट ६ पर ७ सर्वत्र पसरलेला
 विराटस्कन्धात उपसहार होता ८ भयकर प्रसंग ९ आश १० तिळगें, प्राप्त होणें ११ जीर्वांची. १२ गुप्त गोष्ट.
 १३ देवाच्या केल्यात १४ नापडत नाहीत किंवा तिळ करितान १५ धैर्य १६ शीघरी १७ मजपासून काहीही
 उगवून देवणारा व नाहीस. १८ वर्धन करूं. १९ उरविण्याला २० धैर्य, दृढी २१ प्राप्त झाल्यास.

नाम रूप जाति गोत । या अवघ्यांसी मी अलिप्त । सकळ कुळेंसीं मी कुळवंत । गोत समस्त जग माझें ॥ ७५ ॥ ऐसे जाणोनि निजगुह्यसार । तुज मी सांगेन साचार । तेणे होईल जगाचा उद्धार । ऐसे शार्ङ्गधर वोलिला ॥ ७६ ॥ तें एकावया गुह्य ज्ञान । उद्धवें मनाचे उघडिले कान । सावध पाहतां हरीचें वदन । नयनीं नयन विगुंतले ॥ ७७ ॥ यापरी उद्धव सावधान । त्यासी कृष्ण सांगेल गुह्य ज्ञान । पुढिले अध्यायीं अतिगहन । रसाळ निरूपण हरीचें ॥ ७८ ॥ एका विनवी जनार्दन । सर्ती मज घावें अवधान । श्रोतीं व्हावे सावधान । मस्तकीं चरण वंदिले ॥ ७९ ॥ तुमचेनि पदप्रसादें । श्रीभागवतींचें श्लोकपदें । वाखाणीन अर्थावबोधें । संत स्वानंदें तुष्टलिया ॥ १५८० ॥ चालार्गीं एका शरण जनार्दनीं । तंव जनार्दनचि एकपर्णीं । जेवीं का सागरींचें पाणी । तरंगपर्णीं विराजे ॥ १५८१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे एकाकारटीकायां श्रीकृष्णोद्धवसंवादे एकादशपूजाविधानयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अध्याय वारावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु वसतू । ऐक्यकाळीं तुझा ऋतू । तया ऋतु-काळींचा मारतू । ज्ञानवनांतू जै रिघे ॥ १ ॥ तें अविद्येचीं जुनीं पानें । गळुनि जाती तत्क्षणे । नव पल्लवीं विराजमानें । विरक्तपर्णे अंनुरक्त ॥ २ ॥ अत्यंत वैराग्याची हांव । खोंकर झाले वृक्ष सर्व । त्यासी निघाले नव पल्लव । अतिलवलव कोंवळिक ॥ ३ ॥ जाहल्या वसंताचें रिगवणें । वृक्ष आडवे फुटले तेणे । सोहंभावाचीं सुमने । तेणें गुणें विकासलीं ॥ ४ ॥ कृष्णसारूप्यें कृष्णभ्रमर । तेथें झेंपावले अतिसत्वर । आमोद सेविती अंरुवार । कैसेनि केसर कुंचवे ॥ ५ ॥ सद्भावाच्या आमोदधारा । सेवितां सुख झालें भ्रमरा । हृदयकमळीं केला धारा । मध्यमद्वारा चालिले ॥ ६ ॥ भेदोनियां साही कमळें । द्विदळादि पोडशदळें । झेंपावले मळयानिळें । सहस्रदळीं मिसळले ॥ ७ ॥ तेथ सेवुनि पराग धवळ । उन्मत्त मातले अलिङ्कुळ । करिती आनंदाचा गोंधळ । सुखकळोळ स्वानदें ॥ ८ ॥ लागला अनुहंतांचा ध्वनी । रुणझुणती दशलक्षणीं । त्याही नादातें प्राशुनी । निःशब्दपर्णी निवात ॥ ९ ॥ तेथें मोक्षसुखाचे घड । डोलतां दिसे अतिगोड । तेणे जीवाचे पुरत कोड । करिती धुमांड सोहंशब्दें ॥ १० ॥ मुमुक्षुमयूर अतिप्रीतीं । पिच्छें पसरुनि नाचती । येऊन वसतवनाप्रती । टाहो फोडिती गुंरुनामें ॥ ११ ॥ नेमस्त कोकिळीं होतें मौन । वसतऋतुराज देखोन । तिहीं करोनि विसर्जन । मधुरस्तवने गर्जती ॥ १२ ॥

१ एक झाले, लोभले, जडले २ द्वैताचें निरसन करून ऐक्याचें स्थापन करणारा सद्गुरु वसत ऐक्यकाळाचा समय आला झणजे प्रकट होतो, व प्राणपानाचें भाडण, द्वैत मिटवून स्थाना सम करितो व ते सम झालेले प्राणपान जेव्हां ज्ञानरूपी शरण्यात शिरतात, त्या वेळीं अनादि कालापासून जीवाला अविद्येचा जडलेला सवध जी देहात्मबुद्धी ती लय पावू लागते, ऋतुफाळीं ३ अत्यंत वैराग्याचे आत्मीमुखें अविद्यारूपी वृक्ष करपू लागला. तेव्हा सद्गुरु वसताचा प्रवेश होऊन विरक्तीचीं कोंवळीं पानें फुटलीं व सोहंभावाचीं सुमनें उमललीं ४ आरक्त ५ झडलेले ६ प्रवेश, प्रारंभ. ७ सोहंभावाचें जीवदशा जाऊन शिवदशा झणजे कृष्णस्वरूपस्थिती प्राप्त झाली ८ सुगंध (मधु) ९ मृदु, कोमळ, हलका १० चुरडे ११ स्वरूप-निष्ठें प्रेमाश्रित सेवन करून भ्रमर हृदयामधें स्थिर झाले व मध्यमद्वारानें धाणजे सुप्रामागानें चिदाकाशात जाऊ लागले १२ पुढें ३०३ पासून पदा १३ भ्रमराचे सध १४ आरोळ्या, नाद १५ सोहं हर्सें १६ हरिनामें १७ यमनियमादिक मौनप्रत जीवरूपी कोकिळानें भाषण केलेलें होतें. गुह्यसतराज पाहून प्रताचें विसर्जन करून त्या सद्गुरुश्रुति करू लागल्या

भक्तिसरोवरी निर्मळ पाणी । विकासल्या नवविध कमळिणी । भक्त सुस्नात तिचे स्थानी ।
निमज्जनीं निश्चळ ॥ १३ ॥ ते सरोवरींचे सेविता पाणी । जीवशिव चक्रवाकें दोनी ।
सद्गुरुचिद्भानु वसतवनीं । देखोनि मिळणीं मिळालीं ॥ १४ ॥ वसतें उल्हास तरवरां ।
उलोनि लागल्या स्वानंदधारा । पारव्या भेटूनिया धरा । धराधरा विगुतल्या ॥ १५ ॥
बोधमल्लयानिळ झलकत । तेणें वनश्री भघमघीत । मोक्षमार्गींचे पांथिक तेथ । निर्जी
निजैत निजरूपें ॥ १६ ॥ ऐसा सद्गुरु वसतरावो । निजभक्तवना दे उत्सावो । तो भागवत-
भजनअध्यावो । उद्धवासी देवो सागत ॥ १७ ॥ वारावे अध्यायीं निरूपण । सत्सगाचा
महिमा गहन । कर्माचा कर्ता तेथ कोण । त्यागी ते लक्षण कर्माचें ॥ १८ ॥ सपता अकरावा
अध्यावो । गुह्य सागेन ह्मणे देवो । तें परिसावया उद्धवो । न्याहाळी पहा वो हरिवदन
॥ १९ ॥ काय सांगेल गुह्य गोष्टी । कोण अक्षरें निघती ओठीं । त्या वचनार्था घालावया
मिठी । उल्हास पोटीं उद्धवा ॥ २० ॥ जैसे मेघमुखींचे उदक । वरच्यावरी झेली
चातक । तैसें कृष्णवचनालागीं देख । पसरिलें मुख उद्धवे ॥ २१ ॥ स्नान सध्या भोजन ।
आवडे या एके काळें जाण । तैसे ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान । ध्यावया सावधान उद्धव ॥ २२ ॥
ऐसा उद्धवाचा आदरू । देखोनि हरि झाला सादरू । भक्तकृपाळू अतिउदारू । निज-
गुह्यसारू सागत ॥ २३ ॥

श्रीभगवानुवाच-न रोधयति मा योगो ऽ साङ्ख्य धर्म एव च । न स्वाध्यायस्तपस्वागो नेष्टापूर्तं न दक्षिणा ॥ १ ॥
व्रतानि यज्ञच्छन्दासि तीर्थानि नियमा यमा । यथाऽवरुधे सत्सङ्ग सर्वतहापहो हि माम् ॥ २ ॥

मज वश करावयालागीं । सामर्थ्य नाही अष्टागयोगीं । नित्यानित्यविवेक जर्गी ।
आगोर्वागीं मज न पवे ॥ २४ ॥ प्रकृतिपुरुषविवंचना । अखड आलोडिता मना । पावा-
वया माझिया स्थाना । सामर्थ्य जाणा त्या नाही ॥ २५ ॥ धर्म अहिंसादिसहित सत्य ।
त्याचेनि मी नव्हे प्राप्त । मुख्य वेदाध्ययनेही मी अप्राप्त । साङ्ग संमस्त जरी पढिले ॥ २६ ॥
तेथ तपें कायसीं वापुडीं । पचाग्नि असार परवडी । कृच्छ्रचाद्रायणें झालीं वेडीं ।
त्याचे जोडी मी न जोडें ॥ २७ ॥ देहगेह साङ्गुनि उदास । विरंजाहोमी हवी सर्वस्व ।
साधनीं अतिश्रेष्ठ सन्यास । त्यासी मी परेश नातुडें ॥ २८ ॥ करिता श्रीतस्मार्तकर्मासी ।
कर्मठें झालीं पौनपिसी । तरी मी नाकळें त्यासी । क्लेशहोमंसी कष्टता ॥ २९ ॥ गोदान
भूदान तिलदान । दान देता धनधान्य । त्यासी मी नाटोपें जाण । दानामिमान न
वर्चता ॥ ३० ॥ सकटचतुर्थी ऋषिपंचमी । विष्णुपचक बुधाष्टमी । अनेक व्रते करिता
नेमीं । ते मी कर्मी नातुडें ॥ ३१ ॥ अश्वमेध राजसूययाग । सर्वस्व वेंचूनि करिता साङ्ग । माझे
प्राप्तीसी नव्हतीचि चाग । तेणे मी श्रीरग नाटोपें ॥ ३२ ॥ हो का वापी कूप आंराम ।

१ नवविधा भक्ति २ जीव व शिव हे मायारात्र मध्यें आल्यामुळं तिराळे झाले होते, पण सहस्ररुपरूप स्थाप्य होता व
अविद्यारात्र पळाली व जीवशिवार्थें ऐक्य झालें ३ स्वानंदधाराच्या पृथ्वीला भेटून गेलेल्या पारव्या होत्या, त्या पृथ्वीला
धारण केलेल्या शेषशायी नारायणामध्यें मिसळून गेल्या सप्तपाताळापर्यंत स्वानंद पोहोचला ४ 'गोहमग्नि' हा शनवायु
५ स्वरुपाचं ठिकाणीं स्वरुपाकार होऊन तीन झाले ६ सद्गुरुवर वसताच हें अष्टष्ट रूपक जेळें अस्तुत व पूर्ण आहे
७ आपल्या इच्छां, स्वतंत्रपणानं ८ माझी प्राप्ति करून देऊ शकत नाहीं ९ विचार करिता १० सगळे, चारही वेद
११ प्रकार १२ जडें १३ त्यागुनि १४ सन्यास घेण्यापूर्वीं होम करितात तो विरजाहोम १५ अग्निच वेदी
१६ जातीं, नाहीसा होतां १७ वाग, उपवन

वृक्षारोपणें मनविश्राम । आचरतां स्मार्तकर्म । मी आत्माराम न भेटें ॥ ३३ ॥ नाना छंद
 रहस्यमंत्र । विधिविधाने अतिविचित्र । सामर्थ्ये अतिविशेष पवित्र । नव्हती स्वतंत्र
 मत्प्राप्ती ॥ ३४ ॥ पुष्करादि नाना तीर्थे । पापनिर्दळणीं अतिसमर्थे । शीघ्र पावावया
 मातें । सामर्थ्य त्यांतें असेना ॥ ३५ ॥ यमनियम अहर्निशीं । जे सदा शिणती साधनेसीं ।
 ते यावया माझ्या द्वारासी । सामर्थ्य त्यांसी असेना ॥ ३६ ॥ उद्धवा यमनियमनिर्धार ।
 एकुणिसावे अध्यायीं सविस्तर । तुज मी सांगेन साचार । सक्षेपाकार वारावा ॥ ३७ ॥
 ते यमनियम वारा वारा । आणि सकळ साधनसंभारा । यावया माझिया नंगरा ।
 मार्गु पुढारा चालेना ॥ ३८ ॥ ते गेलिया संतांच्या दारा । धरुनि साधूच्या आधारा ।
 अवधीं आलीं माझ्या घरा । एवं परपरा मत्प्राप्ती ॥ ३९ ॥ तैशी नव्हे सत्संगती ।
 सगें सकळ संगते छेदिते । ठाकठोक माझी प्राप्ती । पंगिस्तं नव्हती आणिका
 ॥ ४० ॥ किंडी भिंगुरटीच्या सगतीं । पालटली स्वदेहस्थिती । तेवी धरिलिया सताची
 संगती । भक्त पालटती मद्रूपें ॥ ४१ ॥ केवळ पाहें पा जडमूढें । चंदनासभोवतीं झाडें ।
 ते सुगंध होऊनि लांकडें । मोल गाढें पावलीं ॥ ४२ ॥ तीं अचेतन काष्ठें सर्वथा । चढलीं
 देवब्राह्मणांचे माथां । त्यांचा पांग पडे श्रीमंता । राजे तत्त्वता वंदिते ॥ ४३ ॥ तैशी
 धरिल्या सत्संगती । भक्त माझी पदवी पावती । शेखीं मजही पूज्य होती । सांगों किती
 महिमान ॥ ४४ ॥ संतसंगतीवेगळें जाण । तत्काळ पावावया माझे स्थान । आणिक
 नाहीच साधन । सत्य जाण उद्धवा ॥ ४५ ॥ मागां वोलिलीं जीं साधने । तीं अवधींही
 मलिन अभिमाने । ऐक तयाचीं लक्षणे । तुजकारणे सागेन ॥ ४६ ॥ अष्टांगयोगीं दुर्जयो
 पंवन । सर्वथा साधेना जाण । साधला तरी नौगवण । अनिवार जाण, सिद्धींची ॥ ४७ ॥
 नित्यानित्यविवेकज्ञान । तेथ बाधी पाडित्यअभिमान । प्रवळ वांछी धनमान । ज्ञानचि
 विन्न ज्ञान्यासी ॥ ४८ ॥ अहिंसाधर्म करितां जनीं । धर्मिष्ठपर्णीं गाळिते पाणी । गाळितां
 निमाल्या जीवश्रेणी । अधर्मपर्णीं तो धर्म ॥ ४९ ॥ करिता वेदाध्ययन । मुख्य वेदें धरिले
 मौन । पठणमात्रें मी नांतुडें जाण । याजनदान वाळिते ॥ ५० ॥ तंप करूं जातां देहीं ।
 क्रोध तापसाच्या ठायीं । परता जावों नेदी कंही । वाढला पाहीं नीचें नवा ॥ ५१ ॥
 सर्वस्वत्यागें सन्यासग्रहण । तेथही न जळे देहाभिमान । व्यर्थ विरजाहोम गेला जाण ।
 मानाभिमान वाधिते ॥ ५२ ॥ श्रौत स्मार्त कर्म साद्ध । इष्टापूर्त जे कां याग । तेथ आडवा
 ठाके स्वर्गभोग । कर्मक्षय रोग साधका ॥ ५३ ॥ नाना दाने देता सकळ । वासना वाळी
 दानफल । का दातेपणे गर्भ प्रवळ । लागला अढळ ढळेना ॥ ५४ ॥ अनतप्रतें व्रंती झाला ।
 चांदा गांठी देवो बाधला । जेसीं अनंतातें विसरला । देवो हरविला हाताचा ॥ ५५ ॥
 नाना यज्ञ करिता विधी । मंत्र तंत्र पान्नशुद्धी । सहसा पावों न शके सिद्धी । पावल्या

१ प्रार्थन्यावणे २ वारावारा ३ वारा यम व वारा नियम ४ वंदुठास ५ उतांचा सग हा इतर सर्व सगला
 तोडतो ६ शेकडी, तत्काळ ७ पराधीन ८ फीटकी धमरीच्या ९ तावेदारी १० वायु जिंकणे कठिण आहे
 ११ उद्धवपूत, टकपात्री १२ जीवाचे रासुदाय १३ श्वाशरीच्या ठेराव्या अभ्यासात 'अहिंसा' पदाचे व्याख्या
 करिताना जैनमतप्रवणप्रसंगीं ज्ञानोबाराय क्षणतात "एवीं धमाचिया वाहणी । गाथ आदरिं पाणी । तथ गाळितया
 आदाल्णी । जीव नेले" (१३-२३५) १४ सांपरत नाही १५ तिस । १६ या नांवाचा सयासाधिकारार्थ होम,
 १७ मत धारण करणारा. १८ यशियपार्वाच द्योधन.

वाधी फळभोगू ॥ ५६ ॥ नाना छंदें रहस्यमंत्र । विकळ हों नये उच्चार । मंत्रां मंत्र रचिले साचार । चळले अपार मंत्रवादी ॥ ५७ ॥ भगर्षी करुनि तांबडीं । तीर्थाभिमानें जाले कापडी । भिके लागलीं वापुडीं । नाही अर्घघडी विश्राती ॥ ५८ ॥ यमनियम वारा वारा । करिता अखंड बोरवारा । चोविमांमार्जी याचा उभारा । नेणती सोचरा पच-विंसावा ॥ ५९ ॥ एव सागीतल्या साधनासी । आपमतीं करिता त्यासी । वाधकता आहे सर्वासी । ते म्या तुजपाशी सांगीतली ॥ ६० ॥ करिता साधने आपमतीसी । तेथे विघ्न उपजती ऐशीं । तीच साधने साधु उपदेशी । सर्वही सिद्धीसी पावती ॥ ६१ ॥ साधु न सागतां निर्धारिं । नाना साधने हा काय करी । कोण विधान कैत्री परी । निजनिर्धारि कळेना ॥ ६२ ॥ न करिता साधनच्युत्पत्ती । केवळ जाण सत्सगती । मज पावले नेणों किती । तें मी तुजप्रती सांगेन ॥ ६३ ॥

सत्सङ्गेन हि दैतेया यातुधाना मृगा रगा । गन्धर्वांप्सरसो नागा मिन्दाश्रारणगुह्यका ॥ ३ ॥
निद्याधरा मनुष्येषु वैश्या शूद्रा स्त्रियोऽत्यजा । रजस्तम प्रकृतयन्मस्मिन्नास्मि-युगोऽनघ ॥ ४ ॥

पाहता केवळ जडमूढ । रंजतमयोनीं जन्मले गूढ । सत्सगती लागोनि दृढ । मातें सुदृढ पावले ॥ ६४ ॥ दैत्य दानव निशाचर । खंग मृग गंधर्व अप्सर । सिद्ध चारण विद्याधर । नांग विखार गुह्यकर ॥ ६५ ॥ खग मृग सर्प पावले माते । मानव तव महजे सरते । वैश्य शूद्र स्त्रियादि समस्तें । पावलीं माते सत्सगें ॥ ६६ ॥ जे सकळवर्णधर्मा-वेगळे । ज्याच्या नामास कोणी नातळे । छाया देखूनि जग पळे । अत्यंत मळे अत्यज ॥ ६७ ॥ तिहीं धरोनि सत्सगती । आले माझिया पदाप्रती । देवद्विज त्याते वदिती । अभिनव कीर्ति सताची ॥ ६८ ॥ धरिलिया सत्सगती । निंद्य तेही बंध होती । उद्धवा तूं निष्पाप निश्चितीं । तरी सत्सगति करावी ॥ ६९ ॥ सोने साडेपंधरें चोरखडें । त्यासी रत्नाची मगती जोडे । तें अधिकाधिक मोल चढे । मुकुटीं चढे मॅहेंद्रा ॥ ७० ॥ तैशीं पुण्यें पुरुषा सत्सगती । जाहल्या अनत सुख पावती । सुरवर त्याते वदिती । शिवादि येती भेटीसी ॥ ७१ ॥ यमधर्म पाया लागती । तीं पायवणी मागती । भावें धरिल्या सत्सगती । एवढी प्राप्ती पुरुषासी ॥ ७२ ॥ दैत्य राक्षस स्त्री शूद्र पाहीं । अत्यज तरले ह्याणसी कायी । त्या त्या युगाच्या ते ते ठायीं । बहुसाल पाहीं उच्चरिले ॥ ७३ ॥

वहवो मत्पद भ्रातारुनाइकायाधवादय । वृषपर्वा पलियानो मयश्चाध निमीपण ॥ ५ ॥

सुप्रीवो हनुमानुक्षो गजो गुभ्रो वलिनमथ । व्याघ वृज्जा व्रजे गोप्थो यचपश्यन्नाथाऽपरे ॥ ६ ॥

वृत्रासुर गाइजे घेदीं । जो इद्रामीं मिसळला युद्धीं । युद्धींही अविरुद्ध बुद्धी । माझे निजपर्दी पाचला ॥ ७४ ॥ ऐकता नारदाच्या गोठी । गर्भाच मजसी घातली मिठी । जो जन्मला कथाधूच्या पोटीं । भेंकजगजेठी प्रह्लादु ॥ ७५ ॥ वृषपर्वा दैत्य उंझदू । माझे पर्दी झाला प्रविष्टू । वळीच्या द्वारीं मी खुंजदू । झालो वदू भिकेसी ॥ ७६ ॥ छळें करिता वळिवधन । छळिता मी छळिलो जाण । अगा आले द्वारपालपण । वळीआधीन मी झालों ॥ ७७ ॥

१ शुकमत्र २ अमिष्ट झाले ३ शीण, राटपट 'जीव स्वप्राचिया चोरवारा । सतोपे दिणे'-हानेधरी ८-३५ ४ परमात्मा ५ आपापत्याच बुद्धानें, ह्याणून 'मानेव ये प्रपद्यते मायामेता तरन्ति ते'-गीता ७-१४ ६ राजग व तामग ७ पक्षी ८ पशु ९ वर्ष १० श्रेष्ठ ११ मलिन १२ राजाधिराजाच्या १३ पुष्टद्वज १४ भक्त्यामध्यें श्रेष्ठ जगजडी ह्याजें जगा मयें जो श्रेष्ठ तो परमात्मा येथें जगनेठी याचा अर्थ श्रेष्ठ एवढाच प्यावयाचा १५ पचकामी, यष्टि १६ बट्ट, टगता

त्या वळीचा पुत्र वाणासुर । शिववरें मातला थोर । माझे पुत्राचा चोरिला पुत्र । दोर्हीचा हेरें नारदू ॥ ७८ ॥ तो म्यां साधूनि धरिला चोरू । वाणीं केला अतिजर्जरू । छेदिला सहस्र भुजांचा भारू । शिव जीवें मारू नेदीच ॥ ७९ ॥ तो ह्यणे भक्तपुत्र तूं झैणीं मारीं । मजही वळीची भीड भारी । अखंड मी असे त्याच्या द्वारीं । यालागीं उद्धरीं वाणातें ॥ ८० ॥ मग सवोखांवया शिवातें । वाण आपुले निजहस्तें । ऐक्यें शिवपदीं स्थापिलें त्यातें । कल्याणातें पावला ॥ ८१ ॥ खांडववन अग्नीसी । अर्जुने दीधलें खावयासी । तेथे जळता मयासुरासी । म्यांचि तयासी उद्धरिले ॥ ८२ ॥ राक्षसकुळीं जन्मला जाण । शत्रूचा वधु विभीषण । माझ्या ठायीं अनन्यशरण । जीवप्राण तो माझा ॥ ८३ ॥ सुग्रीव हनुमंत जांवतूं । यांचा पॅवाडा विख्यातू । जटायु उद्धरिला वनातू । जो रावणे खर्स्तू केला होता ॥ ८४ ॥ गंज सरोवरीं ग्रहग्रस्तं । स्त्रियापुत्रीं सांडिला जीतं । तो अंतकाळीं मातें स्मरत । आर्तभूत अतिस्तवनें ॥ ८५ ॥ सांडूनि समस्तांची आस । पाहोनि वैकुंठाची वास । रंजीव उचलूनि राजस । पाव परेश ह्यणे वेगीं ॥ ८६ ॥ त्या गर्जेद्राचे तांतडी । वैकुंठीं हूनि लवडसंवडी । म्या गरुडापुढें घालोनि उडी । बंधन तोडीं गजाचें ॥ ८७ ॥ त्यासी पशुयोनीं जन्म होतें । परी तो अतीं स्मरला माते । पावला माझ्या निजधामातें । गाडजे त्यातें पुराणीं ॥ ८८ ॥ वैश्य तुळेंधार वाणी । सत्य वाचा सत्य जोखणी । सत्यें पावला मजलागुनी । सत्यतोलणी त्याचें नाव ॥ ८९ ॥ अत्यजांमार्जी धर्मव्याध । माझें पावला निजपद । जरीं व्याध गा प्रसिद्ध । करोनि अपराध उद्धरिला ॥ ९० ॥ चरणीं विंधो-निया वाण । घायें घेतला मांझा प्राण । तो परीक्षिति जराव्याध जाण । कृष्णे आपण तारिला ॥ ९१ ॥ कौलिकींमार्जी गुहक देख । आला श्रीरामासमुख । कर्म निरसलें निःशेख । निजधाम देख पावला ॥ ९२ ॥ कुब्जा तीं ठायीं वांकुडी । नीट निजभावे चोखडी । तिच्या चदनाची शुद्ध गोडी । अतिआवडी मजलागीं ॥ ९३ ॥ तिणें चर्चू-निया चंदन । मन केले मदपण । मी झालों तिजआधीन । निजधाम ते जाण पावली ॥ ९४ ॥ गोकुळींचिया गोपिका । ससारासी होऊनि विमुखा । तनमनप्राणे मजलागीं देखा । भाळोनि निजसुखा पावल्या ॥ ९५ ॥ माझी गोपिकासी परम आवडी । कीं मजचि गोपिकाची गोडी । पाहतां याचे समान पांडीं । जाहलीं वापुडीं साधनें ॥ ९६ ॥

१ शकराच्या वराने २ चातमीदार ३ माख नकोस, स्वयें मारीं ४ समजावण्यासाठी ५ पराक्रम ६ छिनमिन ७ मगराने प्राप्तलेला गर्जेद्र ८ जिवंत असतानाच ९ सकटांनी गाऊन जाऊन १० कमल ११ लग्नघर्षीनें १२ एक धर्मात्मा वैश्य भारत शातिपर्वत याची कथा आहे जाजलि नावाच्या मुनीला तपाचा गर्व होता, त्याचा याच्याशीं सवाद होऊन तो नष्ट झाला १३ भारत-वनपर्वत याची गोष्ट आहे हा व्याध मिथिला नगरांत राहात होता एकदा एक तपधर्या-वानू ब्राह्मण वृक्षाखालीं अध्ययन करीत होता तो एक बलाफी (बगळी) त्याचे अगावर शिटली ब्राह्मणाने वर पाहिलें तो ती दग्ध झाली, यामुळें ब्राह्मणास गर्व झाला पुन्हा मधुकरी मागत एका पतिव्रतेच्या घरां गेला तेथें भिक्षेस विलस लागला ह्यणून त्यानें तिजकडेही कोधानें पाहिलें, पण ती सती दग्ध झाली नाहीं । ब्राह्मण आश्चर्यचकित झाला, तेव्हा ती त्यास द्वाणाली, 'मी पतिव्रता असल्यामुळें अमिषम तेजस्वी आहे तुझें तेज मला जाऊ शकलें नाहीं व मिथिलेस धर्म-व्याधाकडे जा तो मजपेक्षा झानी आहे तो तुला सशयच्छेद करील' धर्मव्याधानें त्या ब्राह्मणास बहुपाल नीती सांगितली १४ हा जराव्याध क्षत्रिय असून दुराचारासुळें व्याध झाला त्याचाच वाण श्रीकृष्णास लागला व कृष्णाचें निधन झाले, हा दृग्दर्शनेनें दिव्यलोकांत गेला १५ कृष्णाचा १६ कोळ्यामध्ये १७ तीन ठिकाणीं वाकडी ही कृष्णप्रवादांनीं राख्य झाली (भागवत १०-४२) १८ मुलून १९ योग्यतेनें, घोरवीन

सांडूनि संसाराची चाड । न धरुनि पतिपुत्रांची भीड । यज्ञपद्वयांसी माझे कोड ।
 भावार्थे दृढ भाविकां ॥ ९७ ॥ तिहीं मज अपोनियां अन्न । माझे निजधाम पावल्या
 जाण । मज न पावतीच ते ब्राह्मण । ज्यासी कर्माभिमान कर्माचा ॥ ९८ ॥ एक ब्राह्मण
 अतिशास्त्रवळें । पत्नीसी येथूं नेदी मजजवळें । तुझी वेदशास्त्रांही वेगळे । गोरक्ष गोंवळे
 केवीं पूजा ॥ ९९ ॥ येरी समस्ता जातां देखोन । तिचे मजलागीं तळमळी मन । अति-
 कर्मठ तो ब्राह्मण कठिण । अवरोधून राखिली ॥ १०० ॥ पित्याने लाविलीसी माझ्या
 हाती । तेव्हाच मी तुझ्या देहाचा पती । मज सांडूनि केरुती । गोवळाप्रती जातेसी ॥ १ ॥
 येरी ह्मणे तू या देहाचा पती । तो देह ठेवूनिया तयाप्रती । जीवित्वे मीनलिया मजप्रती ।
 सायुज्य मुक्ति पावली ॥ २ ॥ ज्या माझिया प्राप्तीसी । साधक शिणती नाना सायासी ।
 तीं साधने न करिता त्यासी । अनायासी मज पावल्या ॥ ३ ॥

ते नाथीतधुतिगणा नोपासितमहत्तमा । अवतातस्तपस सत्वह्नाम्नामुपागता ॥ ७ ॥

तिहीं नाहीं केलें वेदपठण । नाहीं गुरु केले केवळ शास्त्रज्ञ । व्रततपादि नाना
 साधन । नाही जाण तिहीं केले ॥ ४ ॥ केवळ गा सत्सगतीं । मज पावल्या नेणां किती ।
 एकभावे जे भावार्थी । त्यासी मी श्रीपति सुलभू ॥ ५ ॥

केवलेन हि भावेन गोप्यो गावो नगा मृगा । वस्ये मूढधियो नागा सिद्धा मामीयुरक्षसा ॥ ८ ॥

केवळस्वरूप जे सत् । त्या माझी सगती झाली प्राप्त । काय करिती तप व्रत । भावार्थे
 प्राप्त मज जाहलिया ॥ ६ ॥ होआवया माझे पद प्राप्त । त्यांसी भाडवळ गा भावार्थ ।
 भाववळें गा समस्त । पद निश्चित पावल्या ॥ ७ ॥ ऐकोनि माझे वेणुंगीत । गोपिका
 सांडूनि समस्त । निजदेहाते न साभाळित । मज गर्वसीत पातल्या ॥ ८ ॥ सांडूनि पति-
 पित्याची चाड । न धरोनि वेदशास्त्राची भीड । माझे ठायीं निजभाव दृढ । प्रेम अति-
 गोड गोपिका ॥ ९ ॥ पुत्रस्नेह तोडूनि घायें । विधीतें रगडूनि पायें । माझे आवडीचेनि
 लवलाहें । गोपिका मज पाहें पावल्या ॥ ११० ॥ त्याचपरी जाण गायी । वेणुध्वनीं
 वेधल्या पाहीं । व्याघ्रभय विसरल्या देहीं । माझ्या ठायीं विनटल्या ॥ ११ ॥ माझ्या
 वेणुध्वनी वेधलें मन । वत्से विसरलीं स्तनपान । मुखींचा केवळ मुखीं जाण । माझे ध्यान
 लागलें ॥ १२ ॥ माझ्या वेणुश्रवणास्तव जिहीं । निजवेर सांडूनि देही । येरयेरावरी माना
 पाही । व्याघ्रहरिणे ताही विनटलीं ॥ १३ ॥ म्या उपडिले रथमलार्जुन । ते तरले हें नवल
 कोण । वृदावनीचे वृक्ष तृण । माझ्या सानिध्यें जाण उद्धरले ॥ १४ ॥ मयूर तरले मोर-
 पितीं^१ । गुल्मलतातृणपापाणासी । जड मूढ वृदावनासी । मस्तानिध्यें त्यासी उद्धारु
 ॥ १५ ॥ माझे सगतीं अनन्य प्रीती । तेचि त्यास शुद्ध भक्ती । तेंणें कृतकृत्य होऊनि
 निश्चितीं । माझी निजप्राप्ती पावले ॥ १६ ॥ माझेनि चरणघातें साचार । कालिया तरला
 दुराचार । नागनागिणी सपरिवार । माझेनि विखार उद्धरले ॥ १७ ॥ आपुली जे निज-
 पदप्राप्ती । ते सत्सर्गेवीण निश्चितीं । दुर्लभ हें उद्धवाप्रती । स्वयें श्रीपति मागत ॥ १८ ॥

१ वशी २ प्राप्त झाल्यानर ३ धरिता ४ माझी प्राप्ति होव्याच केवळ सद्भाव पाहिजे, दुसरें काहीं नको
 ५ मुरलीचा ध्वनी ६ शोधीत ७ स्वकृतव्याला ८ घास ९ विसरलीं १० यमल=जावळे हे सुवेणुप्र असून नारद-
 व्यापानें वृक्ष हाटे होते ११ मोरपिसें मां धारण केलीं द्रुपद मोर तरले पितीं=पित्याच्यासद १२ एकदिश १३ सर्प
 ए भा. ४२

येन योगेन साङ्गयेन दानवतततोध्वरे । व्याख्यासाध्यायसन्धासै प्रामुयाद्यत्तवानपि ॥ ९ ॥

योग याग व्रत दान । वेदाध्ययन व्याख्यान । तप तीर्थ ज्ञान ध्यान । सन्धासग्रहण सादरे ॥ १९ ॥ इत्यादि नाना साधने । निष्ठा करितां निर्वधने । माझी प्राप्ति दुरासतेने । जीवेप्राणे न पविजे ॥ १२० ॥ यापरी शिणतां साधनेसीं । माझी प्राप्ति नव्हे अति-प्रयासी । ते गोपी पावल्या अप्रयासीं । सत्सगासी लाहोनी ॥ २१ ॥ त्या गोपिकांसी माझी प्रीती । मीचि त्यांची सत्सगती । सत्संगें निजपदप्राप्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ २२ ॥ गोपिकांची सप्रेम स्थिती । ते तुज गोकुळीं झाली प्रतीती । तुजही न तर्कचें त्यांची प्रीती । ते मी तुजप्रती सांगेन ॥ २३ ॥ गोपिकाचें अत्यंत प्रेम । स्वमुखें सागे पुरुषोत्तम । उद्धवाचे भाग्य उत्तम । आवडीचे वर्म देवो सांगे ॥ २४ ॥

रामेण सार्धं मथुरा प्रणीते श्वाफटिन्ना मर्यदनुरक्तचित्ता ।

विगाढभावेन न मे वियोगतीमापयोऽन्य ददृशु सुखाय ॥ १० ॥

वलिभद्रासमवेत तत्त्वतां । अक्रूरें मज मथुरे नेतां । तें गोपिकांसी जे झाली व्यथा । ते सांगतां मज नये ॥ २५ ॥ ते त्यांची अवस्था सांगतां । मज अद्यापि धीर न धरवे चित्ता । ऐसे देवो सांगतसांगतां । कठीं वाप्यता दाटली ॥ २६ ॥ सांगता भक्ताचें निज-प्रेम । प्रेमें द्रवला पुरुषोत्तम । जो भक्तकामकल्पद्रुम । कृपा निरुपम भक्ताची ॥ २७ ॥ मज मथुरे जाता देखोनी । आंसुवाचा पूर नयनीं । हृदय फुटे मजलागुनी । प्रेमें लोळणी घालिती ॥ २८ ॥ पोटातील परम प्रीती । सारिता मार्गें न सरती । धरिले चरण न सोडिती । येती काकुळती मजलागीं ॥ २९ ॥ नवल भावार्थ त्याच्या पोटी । माझ्या रूपी घातली मिठी । सोडवितां न सुटे गाठी । श्वास पोटीं पॅरतेना ॥ ३० ॥ लाज विसरल्या सर्वथा । सासुरा पतिपित्या देखता । माझे चरणीं ठेवून माथा । रडती दीर्घता आकंदें ॥ ३१ ॥ मजवीण अवघें देखती वीस । माझीच पुनःपुन्हा पाहती वास । थोर घालोनि श्वासोच्छ्वास । उंकसावुकसीं स्फुदत ॥ ३२ ॥ आमुचा जिवलग सांगाती । घेऊनि जातो हा दुष्टमूर्ती । अक्रूरा समुख कूर ह्मणती । येती काकुळती मजलागीं ॥ ३३ ॥ उभ्या ठोकोनि समुख । माझे पाहती श्रीमुख । आठवे वियोगाचें दुःख । तेणे अंधोमुख विलपती ॥ ३४ ॥ ऐशिया मजलागीं आसक्त । माझ्या ठायीं अनन्यचित्त । विसरल्या देह समस्त । अतिअनुरक्त मजलागीं ॥ ३५ ॥ माझेनि वियोगें तत्त्वता । त्यांसी माझी तीव्र व्यथा । ते व्यथेची अवस्था । बोलीं सांगता मज नये ॥ ३६ ॥ मजवेगळें जे जे सुख । ते गोपिकांसी केवळ दुःख । कैशी आवडी अलोलिक । मज हृदयीं देख न विसरवती ॥ ३७ ॥ मज गोकुळीं असतां । माझे ठायीं आसक्तचित्ता । ते आसक्ती समूळ कथा । ऐक आतां सांगेन ॥ ३८ ॥

१ लाभून २ गोपिकांची प्रीति किती होवी याची कल्पना तुला कारितांच आली. नाही ३ मज दान आला ४ भक्ताच्या कामना पुरविणारा कल्पद्रुम ५ अश्रूचा ६ दूर दकळल्या तरीसुद्धा ७ काय त्याचा विलक्षण भाव ८ त्यांनीं झालेला रूपाला इतके दृढ आलिंगन दिलें की ती गाठ सुटेना, व त्या देहमानावर येईनात. त्याचा प्राण कुमकत माझेथीं युक्त झाला, तो कुमक सोडून चालीं येईना ९ ज्ञान १० स्फुटून स्फुटून ११ शिष्या देती १२ राहून १३ सुखकमळ १४ माना खाली घालून शोक करितात १५ स्थिती १६ विसरत नाहीत

ताला क्षपा प्रेष्ठतमेऽ नीता मयैव वृ दावागोचरेण ।

क्षणार्धवत्ता पुनरग तासा हीना मया कल्पसमा धभूद् ॥ ११ ॥

नवल गोपिकांचा हरिख । मज वृंदावना जाता देख । माझे पाहोनि श्रीमुख । प्रातः-
काळीं सुख भोगिती ॥ ३९ ॥ गायी पाजोनिया पाणी । गोठेणीं वैसरीं मध्याह्नीं । तेवें
उदकमिपें गौळणी । पहायालागूनी मज येती ॥ १४० ॥ तेथे नाना कौतुकें नाना लीला ।
नाना परीच्या खेळता खेळा । तो तो देखोनि सोहळा । सुखें वेल्हाळा सुखावती ॥ ४१ ॥
मज सायंकाळीं घेता देखोनी । आरत्या निवलोण घेउनी । सामोऱ्या येती धांवोनी ।
लागती चरणीं स्वानंदें ॥ ४२ ॥ ऐशी त्रिकाळ दर्शने घेता । धणी न पुरे त्याचे चित्ता ।
त्याहीवरी वर्तली कथा । एकातता अतिगुह्य ॥ ४३ ॥ त्या गुह्याचे निर्जगुज । उद्धवा
मी सांगेन तुज । महासुखाचे सुखभोज । मी अधोक्षज नाचिनलो ॥ ४४ ॥ ते सुख गोपिका
जाणती । कीं माझे मी जाणे श्रीपती । जे रासक्रीडेच्या रातां । झाली सुखप्राप्ती सकळि-
कासी ॥ ४५ ॥ त्या सुखाची सुखगोडी । रमा काय जाणे वापुडी । ब्रह्मादिके केवळ वेडी ।
त्या सुराची गोडी नेणती ॥ ४६ ॥ पावावया त्या सुखासी । सदाशिव झाला योगाभ्यासी ।
तरी प्राप्ति नव्हे तथासी । भुलला मोहिनीसी देखता ॥ ४७ ॥ उमा होऊनि मिळंटी ।
तिणे भुलविला धूर्जटी । त्या सुखाची हांतवटी । नेणती हंटी तापसी ॥ ४८ ॥ जवळी
असोनि निश्चिती । सकर्पण महामूर्ती । त्यासी त्या सुखाची प्राप्ती । नव्हे निश्चिती उद्धवा
॥ ४९ ॥ रासक्रीडा गोपिकाप्रती । कोणी ह्मणेल कामासक्ती । तेथ कामाची केशी प्राप्ती ।
ऐक निश्चिती उद्धवा ॥ १५० ॥ शिवाते जिणोनि फुंडा । काम ह्मणे मी मवळें गाढा ।
माझे भेदावया रामक्रीडा । वाळनि मॅदें चालिला ॥ ५१ ॥ जेथ माझ्या स्वरूपाचे
बोडण । तेथ न चले कामाचे कामपण । मोडले मदनाचे वाण । हट बोडणें स्मर-
णाचे ॥ ५२ ॥ काम कामिका चपळहटी । निजक्षोभाची तीक्ष्ण वाणीटी । सधि साधूनि
विधे हटी । ते नव्हेचि पैठी^१ हरिरगीं ॥ ५३ ॥ जेथ मी क्रीडें आत्मरामू । तेथ केवी रिधे
वापुडा कामू । माझे कामें गोपिका निष्कामू । कामसभ्रमू त्या नाहीं ॥ ५४ ॥ जो कोणी स्मरे
माझे नामू । तिकडे पाहूं न शके कामू । जेथ मी रमं पुरुषोत्तमू । तेथ कामकर्मू रिधेना
॥ ५५ ॥ कामू ह्मणे कटकंटा । अभाग्य भाग्यें झालो मोटा । रासक्रीडेचिया शेषटीळ गोटा ।
आज मी करटा न पवेचि ॥ ५६ ॥ देखोनि रासक्रीडा गोमटी । काम घटघटा लाळ घोटी ।
लाज साडूनि जन्मला पोटी । त्या सुखाचे भेटीलागोनि ॥ ५७ ॥ ती काम म्या आपुले
अकीं । केला निजभावे निजसुखी । तें माझे निजसुख गोपिकां । रासमिपें कीं भोगिले
॥ ५८ ॥ ते रासक्रीडेची राती । म्या ब्रह्मपणमास केली होती । गोपिका अर्धक्षण मानिती ।
वेगी का गर्भेस्ती उगवला ॥ ५९ ॥ जेथ माझा क्रीडासुखकेंडोळ । तेथ कोण स्मरे काळ-
वेळ । गोपिकाचें भाग्य प्रवळ । माझे सुख केवळ पावल्या ॥ १६० ॥ ऐशा माझिया

१ गोस्वामी ३ वृत्ती होत नाही ३ गुप्त गोठ, रहस्य ४ भोज=तोंग, नट ५ रात्री ६ रुक्मिणी, एदनी ७ गिरीण.
८ शकर ९ सुखगोष्टी १० हटवोगी ११ जिह्वन १२ खरा १३ मोठा मलाख्य १४ धनुष्य सज्ज करून १५ उचल
(रुक्मिणीसुखवर अध्याय ८-४०) १६ पराक्रम १७ कामाची कामान १८ नाग १९ प्रवेस. २० हाय हाय ।
२१ गोपिकानीं. २२ ब्रह्मदेवाच्या सहा महिन्यांपेवढी २३ सूर्य २४ आनदाच्या लहरी

संगतीं । भोगिल्या राती नेणां किती । तरी त्यांसी नव्हे तृप्ती । चढती प्रीती मजलागीं ॥६१॥ गोपिका करुनि माझी भक्ती । मी प्रसन्न केलों श्रीपती । रास मागीतला एकातीं । माझी सुखप्राप्ती पावावया ॥६२॥ त्या जाण वेदगर्भांच्या श्रुती । श्रुतिरूपें नव्हे मत्प्राप्ती । तै परतल्या ह्यणोनि 'नेति' नेति' । माझी सुखसगती न पवेची ॥ ६३ ॥ विषयबुद्धि तें मुख्य अज्ञान । तें असतां मी न भेटें जाण । असतां वेदोक्त जाणपण । तेणेही सपूर्ण न भेटें मी ॥ ६४ ॥ जाणीवनेणीव गेलिया निःशेष । माझें पाविजे निजात्मसुख । श्रुति जाणोनि हें निष्टकें । गोकुळीं त्या देख सुखार्थ आल्या ॥ ६५ ॥ त्याचि जाण समस्तें श्रुती । गोपिकारूपें गोकुळा येती । रासक्रीडामिसे एकातीं । माझी सुखप्राप्ती पावल्या ॥ ६६ ॥ हाही असो अभिप्रावो । उडवा ज्यासी जैसा भावो । त्यालागीं मी तैसा देवो । र्थदर्थी सदेहो असेना ॥ ६७ ॥ उडवा मी भक्तांसी देख । कोणे काळी नव्हें विमुख । जो जैसां भावी भाविक । तैसा मी देख तयासी ॥ ६८ ॥ मी जनासी सदा सन्मुख । जनचि मजसी होती विन्मुख । यासी काही न चले देख । दाहूनि दुःख भोगिती ॥ ६९ ॥ मी सकाम सकामाच्या ठायीं । निष्कामासी निष्काम पाहीं । नास्तिका मी लोकीं तिहीं । असतूचि नाही नास्तिक्यें ॥ १७० ॥ असो हे किती उर्पपत्ती । एक गोपिकांसी माझी प्रीती । माझे सुखसगें भोगिल्या राती । त्या मानिती निमेषार्ध ॥ ७१ ॥ माझ्या वियोगें त्यांसी राती । ज्या आलिया यथास्थिती । त्या गोपिका कल्पप्राय मानिती । सन्निध स्वर्पति असतांही ॥ ७२ ॥ त्यांच्या दुःखाची अवस्था । बोले न वोलवे सर्वथा । माझेनि वियोगें मातें स्मरतां । समाधिअवस्था पावल्या ॥ ७३ ॥

ता नाविदन्मध्यनुपद्ग्वद्धिय स्वमात्मानमतस्त्वदेदम् ।

यथा समाधौ मुनयोऽब्धितोये नद्य प्रविष्टा इव नामरूपे ॥ १२ ॥

मज गोकुळीं असतां । माझे ठायीं आसकचित्ता । हे अवधी समूळ कथा । तुज म्यां तत्त्वता सागीतली ॥७४॥ ऐशियांसी म्यां अतिनिश्चिडतां । कृतघ्नचे परी सांडूनि जाता । माझ्या वियोगकाळींची व्यथा । पापाण पाहता उर्तटती ॥ ७५ ॥ यापरी मजवेगळ्या असता । मागें माझी कथा वीर्ता । सदा माझें स्मरण करितां । मदाकारता पावल्या ॥ ७६ ॥ करितां दळणकांडण । माझे दीर्घस्वरें गाती गुण । कीं आंदरिल्या दधिमंथन । माझे चरित्रगायन त्या करिती ॥ ७७ ॥ करितां सडासमार्जन । गोपिकांसी माझे ध्यान । माझेनि स्मरणे जाण । परिये^{१६} देणे वालका ॥ ७८ ॥ गायीचे दोहन करिता । माझे स्मरणीं आसकता । एवं सर्व कर्मां वर्तता । माझ्या विसराची वार्ता विसरल्या ॥७९॥ करिता गमनागमन । अखंड माझ्या ठायी मन । आसन भोजन प्राशन । करिता मद्द्वान तयासी ॥ १८० ॥ एवं मज गेलियापाठी । ऐजी माझी आवडी मोठी । अखंड

१ आह्लाळा ईश्वर सापडला नाही अमें ह्यपून श्रुति सिद्ध झाल्या २ वेदाध्ययनाचे शहाणपण ३ जाणीव व नेणीव ह्यणजे ज्ञान व अज्ञान ह्या दोषाच्या पलीकडे ईश्वराचे शुद्ध स्वरूप आहे, ह्यपूनच ज्ञानोपारयाणां अष्टतानुभवात दोषांचेही खडण केल अहे 'मी देह आहे' ही अन्यथा स्फूर्ति व 'मी ब्रह्म आहे' ही यथार्थ स्फूर्ति, या दोषांची निश्चि सन्निधानदरूप जो मी त्या माझ्यात होवे ४ निश्चित ५ सर्व ६ याविषयां ७ जेसजैसा ८ बुद्धि ९ नेत्रपार्वी मिटतात त्याचा अर्था घेळ १० आपले स्वामी ११ वेपरवाईनें वागतां १२ उलनात १३ माझी वार्ता १४ मुक्कठान १५ करित असताना, १६ श्लोके, "हृदयाकाशपालती । परिये देशी निर्जे" ह्यानेश्वरी अध्याय १२-५

माझ्या ठायी दृष्टी । माझ्याचि गोष्टी सर्वदा ॥ ८१ ॥ ऐसी अनन्य ठायींच्या ठायी । गोपिकांसी माझी प्रीति पाही । त्या वर्ततांही देहेगेही । माझ्या ठायीं विनैटल्या ॥ ८२ ॥ चापरी बुद्धि मर्दांकार । क्षणोनि विसरल्या घरदार । विसरल्या पुत्रभ्रतार । निजव्यापार विसरल्या ॥ ८३ ॥ विसरल्या विषयसुख । विसरल्या द्वंद्वदुःख । विसरल्या तहानभूक । माझेनि एक निदिध्यासे ॥ ८४ ॥ जेणे देहे पतिपुत्राते । आस मानिले होते चित्तें । तें चित्त रतलें माते । त्या देहातें विसरोनी ॥ ८५ ॥ विसरल्या इहलोक परलोक । विसरल्या कार्यकारण निःशेख । विसरल्या नामरूप देख । माझे ध्यानसुख भोगिता ॥ ८६ ॥ निरसोनि तत्त्वांचे विकार । समाधि पावे मुनीश्वर । तो विसरे जेवीं संसार । तेवी मर्दाकार गोपिका ॥ ८७ ॥ जेवीं का नाना सरितां । आलिया सिंधूते ठाकित्ता । तेथें पावोनि समरंसता । नामरूपता विसरल्या ॥ ८८ ॥ तेवीं गोपिका अनन्यप्रीतीं । माझी लाहोनिया प्राप्ती । नामरूपाची व्युत्पत्ती । विसरल्या स्फूर्ति स्फुरेना ॥ ८९ ॥ सच्चिदानंदस्वरूपप्रभावो । नेणतां माझा निजस्वभावो । गोपिकाचा अनन्यभावो । परब्रह्म पहा वो पावल्या ॥ ९० ॥

मत्कामा रमण जारमस्वरूपविदोऽवला । मह मा परम प्रापु सद्वाच्यतसहस्रश ॥ १३ ॥

त्या केवळ अवला निश्चिती । मत्सगाची अतिप्रीती । तेही सगती कामासक्ती । शास्त्रप्रवृत्तीविरुद्ध ॥ ९१ ॥ मी भ्रतारू नव्हे शास्त्रविधी । रूपे मदनमोहन त्रिशुद्धी । मज रतल्या ज्या अविधी । जारबुद्धीं व्यभिचारें ॥ ९२ ॥ चौ प्रकारींच्या कामिनी । हस्तिनी इत्यादि पद्मिनी । चौवीसी चौ मुक्तिस्थानीं । काममोहिनी मी रमरीं ॥ ९३ ॥ इतर पुरुपाचे सगतीं । क्षणभंगुर सुख भोगिती । अविनाश निजसुखप्राप्ती । कामासक्ती माझेनि ॥ ९४ ॥ स्वपतिसगें क्षणिक आनंदू । माझ्या सुखाचा निजवोधू । नित्य भोगिती परमानंदू । स्वानंदकंदू सर्वदा ॥ ९५ ॥ यालागीं गा अवळा चपळा । साडूनि स्वपतीचा सोहळा । मजचि रतल्या सकळा । माझी कामकळा अभिनय ॥ ९६ ॥ न रासाचा रसिक । नवरंगडां मीच एक । यालागीं माझ्या कामीं कामुक । भावो निष्टक गोपिकाचा ॥ ९७ ॥ जीवाआतुलिये खुणे । मीचि एक निववू जाणें । ऐसे जाणोनि मजकारणे । जीवंप्राणें विनटल्या ॥ ९८ ॥ "अगी प्रंत्यंगीं मीचि भोक्ता । सवाह्य सर्वांगें मीचि निवविता । ऐसे जाणोनि तत्त्वता । कामासक्तता मजलागीं ॥ ९९ ॥ हावभाजकटाक्षगुण । मीचि जाणे उणखूण । कोण वेळ कोण लक्षण । कोण स्थान मिळणीचे ॥ २०० ॥ जे निजोनिया निजेशेजारीं । जे काळीं माझी इच्छा करी । तेचि काळीं तेचि अवसरिं । सुखशेजारीं मी निववीं ॥ १ ॥ मज कुडकुडें नाहीं येणें । नाहीं कवाड टणत्कारणे । नित्य निजशेजें निववणें । जे जीवंप्राणे अनुसरली ॥ २ ॥ ऐसा सर्वकामदायक । पुरुषामार्जी मीचि एक । हा गोपिकीं जाणोनि विवेक । भाव निष्टक धरियेला ॥ ३ ॥ ज्यासी भाळले निष्काम तापसी । ज्यासी भाळले योगी सन्यासी । गोपी भाळल्या त्यासी । देहेगेहासी विसरोनी ॥ ४ ॥ अधारीं गूळ खातां । कडू न लगे तो सर्पथा । तेवीं नेणोनि माझी सच्चिदानंदता ।

१ स्वयंभवा २ सत्तारांत ३ रंगून गेल्या, मग झाल्या ४ मद्रूप ५ क्षीत, उष्ण, शारिरुन्न ६ चोवीस वर्षाचे वर्षे विकार ७ नया ८ मिळाल्या क्षमता ९ एकरूपता १० मिळवून ११ त्रिधा १२ नवीन नवीन प्रकारांनीं रंगविणारा, मजा मारणारा १३ दड, अडळ १४ मुख्य अवयव व इतर पोटवयव व हस्तादादि अंगे व बोटें इत्यादि प्रथम १५ आपल्या शण्याग्रहांत

प्रसूती । अव्यक्त व्यक्तीं प्रवेशे ॥ ९४ ॥ जळीं सविता प्रतिविंबला । परी तो जळें नाहीं ओला झाला । तेवीं कर्मं करोनि सचला । अलिप्त ठेला निजआत्मा ॥ ९५ ॥ जळीं प्रतिविंब आंदोलायमान । तेवीं जीवासी जन्ममरण । थिछरीं चंद्र अडकला जाण पूर्ण । तेवीं कर्मबंधन जीवासी ॥ ९६ ॥ थिछरजळ आटले । तेथें काय चंद्रविंब निमालें । तें चंद्रविंब होवोनि ठेले । जाहले निमाले दोनी मिथ्या ॥९७॥ थिछरींचा चंद्र काढूं जातां । तो मिथ्यात्वे न ये हाता । तेवीं देहीं मिथ्या जीवता । ते सत्य मानिता अतिदुःखी ॥९८॥ आरसा थोर अथवा लहान । तेथे सूर्य विवे सपूर्ण । तेवीं मी अंतर्तामी जाण । सर्वाभूर्ती समान समग्र असे ॥ ९९ ॥ सूर्य थिछरोआंतौता । अडकला दिसे समस्तां । तेवीं जीवासी कर्मवद्धता । मूर्ख तत्त्वतां मानिती ॥ ३०० ॥ गगनींचा सूर्यो न देखती । थिछरीं अडकला मानिती । तेवीं निर्गुणीं जयां नाहीं प्रतीती । ते वद्ध ह्यणती जीवातें ॥ १ ॥ अग्निज्वाळा जाळीं आकळिता । जाळ जळे आकळूं जातां । तेवीं आत्म्या कर्मां वांधतां । कर्मां कर्मता निर्धर्म ॥२॥ नाद उत्पत्तीसी ठावो । मुख्य वावो कां दुसरा घावो । या दोहीं वेगळा नित्य निर्वाहो । तो नादू पहा हो अनुहंत ॥ ३ ॥ अनुहताचा सोर्लीव शब्दू । परापरतीरीं पराख्य नादू । ज्याचा योगिया सदा छंदू । वोळिला अनुवादू नव्हे त्याचा ॥४॥ ज्या नादाची सुखगोडी । सदाशिवूच जाणे फुडी । का सनकादिकां चौखडी । चाखिली गाढी ते चवी ॥ ५ ॥ वायूंचे शोधितां सत्व । त्यासी एकवटले तें शब्दतत्त्व । उभयचेतने जीवित्व । मनोमयत्व धरूं पाहे ॥ ६ ॥ जें चेतनेचें चेतनत्व । तें वायूंचें शोधित सत्व । तेंचि शब्दाचें निजतत्त्व । तेणे जीवित्व मनोरूप होय ॥ ७ ॥ जीवाचा शरीरसयोग । स्वयें सांगे तो श्रीरग । आधारदिचक्रप्रयोग । क्रमंचि साङ्ग सागत ॥ ८ ॥ अहंमिति प्रथंमाध्यासें । जीवासी जीवत्व आभासे । तो जे जे तर्चीं प्रवेशे । ते मी ऐसे ह्यणतचि ॥ ९ ॥ तेथ मी देहो ह्यणतां । तत्काळ जाय पूर्णता । तेन्हां एकदेशी परिच्छिन्नता । देहात्मता लागली ॥ ३१० ॥ निर्विशेषं नाद अतिसूक्ष्म प्राण । त्यासहित आधारीं प्रवेशोन । अतिसूक्ष्म प्रथम स्फुरण । पावोनि जाण परां झाली ॥११॥ आधारचर्कीं सूक्ष्म प्राण । परा वाचा तेथींची जाण । मनाचे कोंवळें स्फुरण । अतिसंपूर्णपण सूक्ष्मत्वे ॥ १२ ॥ स्वाधिष्ठानचक्राच्या ठायीं । मनाचे वाढतें वाळसे पाहीं । पश्यतीं वाचा तथे ठायीं । वोळूं देखे परी काही बोलेना ॥ १३ ॥ तिये चर्कीं एकवटला प्राण । पुढारा न चलेचि गा जाण । प्राणापाना झाले भाडण । दोघेजण रूसले ॥ १४ ॥ घरकळेंहो लागला भारी । मग निघाले वेगळेचारी । पाचेंही राहिले पांचापरी । ऐक निर्धारीं विचारू ॥ १५ ॥ मार्गें रुसोनि गेला

१ मार्गें पुढें झोंके खाणारें, हालणारं २ डबऱ्यात ३ योगधारणेनें दशनादाचा ध्वनि ऐकू येतो तो ४ वायूतील शोधित सत्व ह्यणजे केवळ चाचल्य "तेथ चाचल्य निखळ । एकलें ठेळें निघाळ" झाने व १३-१०८ त्या चाचल्याशीं शब्दतत्त्व मिसळले आणि त्या मिश्रणस चेतनत्वानें व्यापिलें तेव्हा मन तयार झालें ५ 'मी' ह्या पहिल्या अध्यासामुळें ६ मर्यादितपणा ७ आधारचक्राचे ठिकाणीं निर्विशेष नाद ह्यणजे नाद असून कानाला गोचर नाहीं असा सूक्ष्म नाद त्या नादाला सूक्ष्म प्राण व अत्यंत कोंवळे मनाचें स्फुरण याचा संयोग होऊन परा वाचा झाली ८ पदचकें -मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर, अनाटत, विशुद्ध व आज्ञा या सहापैकीं पहिलें मूलाधार चक्र हें गुदद्वारस्थित आहे ९ वारीक १० छटछटीतपणा, पुष्टि ११ दुसरी वाचा, हिचें नांव सार्थ आहे हिला शब्द दिमतात, परंतु उच्चारण्यास ती असमर्थ आहे १२ आपसात भाडण १३ प्राण, अपान, व्यान, उदान व समान हे मुख्य पंच प्राण

जाण । त्या नांव ह्मणती अपान । रागें पुढारा आला जाण । त्या नांव प्राण ह्मणताती ॥ १६ ॥ दोहींमाजी समत्वे जाण । नाहीं राहिला तो समान । कंठी राहिला तो उदान । व्यानासी रहावया स्थान असेना ॥ १७ ॥ अद्यापि शरीरीं जाण । व्यानासी नाहीं एक स्थान । तो सर्वांगीं सर्वदा जाण । परिभ्रमण करीतसे ॥ १८ ॥ याहून धाकटे पाच प्राण । तेही वेगळे राहिले जाण । तिहीं वेगळाले आपण । वस्तीसी स्थान योजिले ॥ १९ ॥ नाग कूर्म कृकल देवदत्तू । पांचवा धनजय जाण तेथू । याची वस्ती जे शरीरातू । ऐक निश्चितू सागेन ॥ २० ॥ शिक जांभई आणि ढेकर । नाग कूर्म कृकलाचें घर । उचकी देवदत्ताचें विडार । धनंजयासी थारें मिळेचिना ॥ २१ ॥ जीवेंदेहाचे आप्तवादापासीं । धनंजयें राहिला वस्तीसी । जीवे सांडिल्या शरीरासी । मुहूर्तार्थ देहासी तो वाचवी ॥ २२ ॥ स्वाधिष्ठानाहोनि जाण । अनुक्रमें दशधा होती प्राण । त्याचे स्थान मान उपलक्षण । तुज म्या जाण सांगितले ॥ २३ ॥ मागें म्यां सांगितली गोष्टी । प्राणापान रुसल्यापाठीं । दोघा अद्यापि नाहीं भेटी । महाहृदी छादसें ॥ २४ ॥ त्या दोघासी करी वुंझावण । तो माझा पढियता तूं जाण । त्या सर्वस्व दें मी आपण । योगसाधन या नाव ॥ २५ ॥ उद्धवा प्राण-लक्षणे सांगता । अवचटे प्राणापानसमता । प्रसंगीं आली कथा । त्वाही स्वभावता ऐकावी ॥ २६ ॥ स्वाधिष्ठानाहनि मणिपुरा येता । जीवामनाची एकात्मता । सूक्ष्मप्राण तेथ वसता । परेच्या ऐक्यता पश्यंती ॥ २७ ॥ तेथ मनाचे खेळुंगेपण । कुमार अवस्था वाणली जाण । तंव डोलत पुढे चाले प्राण । अनाहतस्थान टांकिले ॥ २८ ॥ धरोनि पश्यतीचें अनुसंधान । मध्यमा वाचा उपजे जाण । मौनाची मिठी न सोडून । करी गुणगुण आपणात ॥ २९ ॥ तेथ मनाची पौगंडे अवस्था । मागें पुढें साभाळिता । वाछी नाना भोग अवस्था । लाजा सर्वथा वोलेंना ॥ ३० ॥ मग वेगें टांकिले विशुद्धिस्थान । तेथ उसळत उदान झाला प्राण । तव मनासी तारुण्यपण । पुरते जाण वाणले ॥ ३१ ॥ त्या विशुद्ध चक्राप्रती । परा ^{१३}मिळोनि आतौती । पश्यंती मध्यमा एक होती । वाचा घुमघुमती झणत्कारें ॥ ३२ ॥ त्या झणत्कागपरिपाठीं । वक्त्री वाचा तत्काळ उठी । तारुण्ये उन्मत्त झाली मोठी । त्या स्वरवर्ण चावटी माडिली ॥ ३३ ॥ आज्ञाचक्र भ्रूस्थान । तें याहूनि वेगळें जाण । तेथे वाचेसी नाहीं गमन । हंसलक्षण योग्याचे ॥ ३४ ॥ ही साही चक्रें अनुक्रमें जाण । चार मातृका अष्टावीस वर्ण । सोळाही स्वर सपूर्ण । हंसलक्षण योगियाचें ॥ ३५ ॥ कोण चक्रीं कोण वर्ण । मातृकाचें कोणतें स्थान । कोठे उठती स्वर सपूर्ण । तेंही लक्षण अवधारीं ॥ ३६ ॥ आधारचक्रीं चतुर्दळ उभारा । तेथ न्यसिल्या चारी मात्रा । व श प स या अक्षरा । वोलिजे मात्रा शास्त्रज्ञीं ॥ ३७ ॥ स्वाधिष्ठान पडूदळें जेथ । सौही वर्ण स्थापिले तेथ । वकारादि लकारांत । जाण निश्चित ते स्थानीं ॥ ३८ ॥ मणिपूर दशदळ निश्चित । देहा वर्ण स्थापिले तेथ । डकारादि फकारात । वर्ण नादत ते चक्रीं ॥ ३९ ॥ अनाहतचक्र

१ शिक नागाचें, जांभई कृकल व ढेकर कृकलाचें घर २ राहण्याचें स्थान ३ टाय. ४ जीव व देह यांचा जेथ रागम धारे किंवा चिन्मद्रमयि जगला ह्मणतात तेथें धनजय नांवाचा उपप्राण आहे ५ गर्भ, छारिष्ट ६ गमजुत ७ पेट्याइ पण, खेळणेपण ८ पडली ९ टांकिलें १० आपणात ११ सोळा वर्णांच्या आतरी सुग्भावस्था १२ मेळऊनि. १३ तेंही लक्षण अवधारीं १४ सहा पाकळ्याचें १५ व, म, म, य, र, ल १६ ट पाम्ता १७ पर्यंतचे

द्वादशदळयुक्त । वारा वर्ण न्यसिले तेथ । ककारादि ठकारांत । वर्ण विराजत ते चर्की ॥३४०॥ विशुद्धिचर्कींच्या सोळा दळां । अ इ उ ऋ लृ हे वर्ण सोळा । कंठस्थानी मीनला मेळा । याचा वेदी आगळा प्रेताप ॥ ४१ ॥ आज्ञाचक्र अतिअवघड । नुघडे काकी-मुखाचें कवाड । न चले प्राणांची चडफड । मार्ग अतिगूढ लक्षेना ॥ ४२ ॥ तें आज्ञाचक्र गा द्विदळ । केवळ हंसाचें राडळ । तेथ पावावया योगवळ । अतिप्रवळ पाहिजे ॥ ४३ ॥ हें स्थान पावावयासाठीं । योगी झाले महाहृदी । अभ्यास करिता अतिसकटीं । तेही शेवटीं न पावती ॥ ४४ ॥ हें पावावया साझें स्थान । अतिगुह्य आहे अनुष्ठान । सोहंहंसाचे साधन । सावधान जो साधी ॥ ४५ ॥ प्राणाचेनि गमनागमने । सोहंहंसाचेनि स्मरणे । सावधानें जो साधूं जाणे । तेणें पावणें हें स्थान ॥ ४६ ॥ त्यासीचि पंचन-जयो घडे । तोचि आज्ञाचक्रामार्जी चेंडे । तेथूनिही मार्ग काढी पुढें । अतिनिचाडें अचूक ॥ ४७ ॥ तेथ नानाभोगसमृद्धिफळें । आणिती ऋद्धिसिद्धींचें पाळें । ते डावलूनियां सकळें । निधे निर्मळें निजपथें ॥ ४८ ॥ जो कां ऋद्धिसिद्धींसी भुलला । मी सिद्ध ये श्लाघे आला । तो आज्ञाचक्रावरोनि च्यवला । केल्या मुकला कष्टासी ॥ ४९ ॥ ज्यासी वैराग्य असे संपुरतें । तो कदा भुलेना सिद्धीते । लाता हाणोनि भोगमान्यतेते । निगे निजपथें मजलागीं ॥ ५० ॥ तें आँट पीठ गोल्हाट । सांडूनि अंमरगुंफा कचाट । शोखूनि सहस्र-दळाचे पाट । मजमार्जी सुंभट मिसळले ॥ ५१ ॥ सागतां आज्ञाचक्राची संस्था । पुढें गोडी लागली योगपंथा । मागील विसरलों जी कथा । क्षमा श्रोतां करावी ॥ ५२ ॥ ह्यणाल वाहवर्दी पडला मासा । तो परतेना जेवीं सहसा । ग्रंथनिरूपणीं तूं तैसा । जल्प वार्थवसा का करिसी ॥ ५३ ॥ जेवी चुकलिया वाळकातें । माता शिकवण दे त्यातें । तेवी तुमचें वचन माते । निजहितातें द्योतक ॥ ५४ ॥ करिता चक्राचें निरूपण । योगारूढ झाले मन । विसरोनि मागील निरूपण । गेले निघून शेवटा ॥ ५५ ॥ हें ऐकोनि हासिले श्रोते । तू कर्ता नव्हसी येथें । हें कळोनि गेलें आमुतें । नको परिहारातें उपपाटूं ॥ ५६ ॥ आँलो-डिता ग्रंथकोडी । न कळे योगज्ञानाची गोडी । ते तुवां विशद केली फुडी । निर्जं परवडी-विभागें ॥ ५७ ॥ तुझेनि मुखें कृष्णनाथें । श्रीभागवत जें कठिण होते । तें अर्थविले यथार्थें । सत्य आमुते मानले ॥ ५८ ॥ हा वारावा अध्यावो । अतिगूढ बोलिला देवाधिदेवो । तेथींचाही त्वां अभिप्रावो । विशद पहावो विवरिला ॥ ५९ ॥ ऐसा संतीं करोनि आदरू । निर्भय दिधला नाभिकारू । एका जनार्दनीं हर्पनिर्भरू । केला नमस्कारू संतांसी ॥ ६० ॥

१ क पासून ठ पर्यंतचे २ या सर्वे ओंव्याचे तात्पर्य असें आहे "सर्वास जीवन देणारा व सर्वाहमानी असल्यामुळे सर्वास प्रलय असा परमेश्वर मूलाघारादि सहा चक्राचे ठायीं अभिव्यक्त झाल्यासारखा होऊन परावाणीनामक नादयुक्त प्राणासह आघारचकात प्रविष्ट होऊन मणिपूरचक्राचे ठिकाणीं पद्म्यन्तीनामक सूक्ष्म मनोमय रूपास पावून, नंतर अनाहत-स्थानीं आल्यावर मध्यमानामक किंचित् व्यक्त परंतु बहुतेक शून्यचक्र आशा रूपास घेतो, आणि मग विशुद्धचक्राचे ठिकाणीं वैखरीनामक व्यक्तरूप त्याला प्राप्त होऊन, तो मुखाचे ठिकाणीं मात्रा, खर, अक्षर इत्यादिरूपांत स्थूलपणें प्रकट होतो व नंतर अतिस्थूल वेदशाखादिरूप असा होतो" ३ देऊळ ४ प्राणायामाची सिद्धि ५ बुडे ६ दूर साहज, डकळन ७ डकळला, पडला ८ पूर्ण ९ पश्चिममार्गातील पाचवे स्थान १० शूर ११ ओघात, प्रवाहात १२ लटिका, व्यर्थ १३ आठवण १४ समाधान १५ चाळिता, अभ्यासतां १६ स्पष्ट १७ आपल्या नातुर्यबलावर १८ व्याख्यान करून १९ मराठीभाषेत सांगितलें १९ देवो २० उघड. २१ अभय 'मिळ नकोस' असें वचन

‘वैखरी मात्रा स्वर वर्ण’ । या पदांचें झाले व्याख्यान । तेंचि दृष्टांतें श्रीकृष्ण । उडवासी जाण सांगतू ॥ ६१ ॥ सूक्ष्म जीवशिवांचें मूळ । तोचि वांग्द्वारा झाला स्थूळ । येचि अर्थी अति विवेळ । करुनि प्राजैळ सांगत ॥ ६२ ॥

यथाऽनल खेऽनिलवनधुरूपमा घलेन दारण्यधिमध्यमान ।

अणु प्रजातो हविषा समिष्यते तथैव मे व्यक्तिय हि वाणी ॥ १८ ॥

अव्यक्तरूपें ऊप्मा गगनीं । व्यापकपणे असे वही । तो अरणीमार्जी मथिता मंधनीं । अतिसूक्ष्मपर्णी प्रकटला ॥ ६३ ॥ अनळो अनिळ निजसखा । कोमळ तूळें फुंकितां देखा । दिसे लखलखित नेटका । ज्वाळा साजुर्का कोंवळिया ॥ ६४ ॥ तेथ पावला दशा मध्यम । मग हवनद्रव्यें करितां होम । तें थोरावला निरुपम । वाढला व्योमचुंबित ॥ ६५ ॥ तसा सूक्ष्म नाद शिवसयोगें । प्राणसगमें लागवें । पदूचक्रादिप्रयोगें । वैखरीयोगें अभिव्यक्त ॥ ६६ ॥ मरा हे ऐकता गोठी । ते वाचा सर्वांशें वाटे खोटी । तेचि अक्षरें केल्या उफराटी । रामनामें गोमटी निववी वाचा ॥ ६७ ॥ करिता सुष्ठु दुष्ट उच्चार । वर्ण नव्हती क्षर अक्षर । यालागी नाच तें अक्षर । यापरी पवित्र ते वाणी ॥ ६८ ॥ जैशी वाचेची अभिव्यक्ती । तैशीच इतर इंद्रियप्रवृत्ती । सक्षेपें तेही स्थिती । उडवाप्रति सांगतू ॥ ६९ ॥

एव गदि कर्मगतर्विसर्गो घ्राणो रसो हृक् स्पर्शो श्रुतिश्च ।

सहस्रविज्ञानमथाभिमान सूत्र रज सत्त्वतमोविकार ॥ १९ ॥

जैशी वाचेची व्युत्पत्ती । तैशीच कर्मेंद्रियाची प्रवृत्ती । चरणाच्या ठायीं गती । ग्रहण-शक्ती हस्ताची ॥ ३७० ॥ विसर्ग जाण वायूचा । मुखोद्रेक तो लिंगाचा । कर्मेंद्रियां पाचवी वाचा । विस्तारू तिचा सांगितला ॥ ७१ ॥ तैशीच जाण ज्ञानकरणे । दृष्टी उठी देखणेपणें । रसना रसातें चाखों जाणे । श्रवण श्रवणें अधिकारू ॥ ७२ ॥ शीत उष्ण मृदु कठिण । हें त्वगिन्द्रियांचे लक्षण । सुगंध दुर्गंध जाणतेपण । घ्राण विचक्षण ते कर्मां ॥ ७३ ॥ सकल्प विकल्प मनाचे । निश्चयो कर्म बुद्धीचे । चितन जाण चित्ताचें । अहकाराचें मीपण ॥ ७४ ॥ सूत्र तव प्रधानाचें । विकार रजतमसत्वाचे । सक्षेपें विवरण तिहींचें । ऐक साचे सांगेन ॥ ७५ ॥ आधिदैव आधिभौत । ज्यासी आध्यात्म ह्मणत । वाढला जो प्रपंचू येथ । ईश्वराचें अभिव्यक्त स्वरूप जाण ॥ ७६ ॥ जगाचें मूळकारण । अगें ईश्वरचि आपण । त्या कारणाह्नि कार्य भिन्न । नव्हे जाण सर्वांचा ॥ ७७ ॥ हो का धृताची एके काळीं । धिजोनि झाली पुतळी । ते घृताहोनि वेगळी । नाहीं देखिली प्रत्यक्ष ॥ ७८ ॥ काष्ठाचा घोडा केला । अंगें ठेंगे अति मिरवला । तो काष्ठपणा नाहीं मुकला । सर्वांगें शोभला काष्ठवे ॥ ७९ ॥ त्याचे पाहता वेगळाले अवयव । खुर खाद काष्ठचि सर्वां । तेवीं महींभूतें गुणप्रभव । स्वरूप सांवेव शिवाचें ॥ ८० ॥ सुवर्णाचें झालें लेणें । तें जेनीं मिरवे सोनेपणे । तेवीं महाभूतें विषयकरणें । अभिन्नपणे शिवरूप ॥ ८१ ॥ फडा पुच्छ वाकुडा वांग । येणे आकारें ह्मणती नाग । तो नाग नव्हे सोनेचि घाग । तेनीं हें जग मद्रूप

१ शाब्दिक ज्ञानान्न २ गुणम, चिकळ ३ सुलभ ४ क्षति उत्पन्न करण्याचे काष्ठात ५ शरीराला ६ वायु ७ कापसात ८ प्रवृत्तित ९ वाईट, अपयशस्वी, धमद १० बोलण्याची प्रवृत्ति ११ जननेन्द्रियाचा १२ रसोन्द्रियाचें, वेदावरील चमत् १३ मूळमायेचें १४ घृताची १५ शरीराच्या जैलान १६ पंचमहाभूतें हीं विष्णुर्गांससुत उच्यत इत्यादी आहेत. १७ मूर्तिमत १८ ईश्वराचे १९ वांक, वांक २० या नांवाचा सोन्याचा दागिना

॥ ८२ ॥ प्रपंच ईश्वरासी अभिन्न । येचि अर्थी श्रीनारायण । उद्धवासी सांगे आपण ।
अभिन्नपणें जीवशिवां ॥ ८३ ॥

अय हि जीवस्त्रिवृदब्जयोनिरव्यक्त एको वयसा स आद्य ।

विशिष्टशक्तिर्बहुधेव भाति बीजानि योनिं प्रतिपद्य यद्वत् ॥ २० ॥

जीवाचा जीव आपण । यालागी चोलिजे शिवपण । जीवशिवरूपें हा भिन्न । जीवत्व
जाण या हेतू ॥ ८४ ॥ सागरु आपुल्या अगावरी । वर्तुळ आंवर्त करीं धरी । तेवीं लोक-
पद्मातें श्रीहरी । करीं धरी निजनाभीं ॥ ८५ ॥ 'त्रिवृदब्ज' ह्याणिजे यापरी । त्या नाभि-
कमळामाझारीं । स्वलीला त्रैलोक्याते धरी । पद्मनाभ श्रीहरी या हेतू ॥ ८६ ॥ सुवर्णाच्या
सिंहासनीं । सुवर्णमूर्तीं वैसवूनी । पूजिजे सुवर्णसुमनीं । एकपणें तीन्ही भासती ॥ ८७ ॥
तेवीं नाभिपद्मीं त्रैलोक्य धरिता । तिहींतें भासवी अभिन्नता । यालागीं पद्मनाभ तत्त्वतां ।
आलें वाक्पथा श्रुतीचिया ॥ ८८ ॥ हेंति मार्दवे पिवळी । एकली भासे चांपेकळी । तेचि
विकासे जेवीं नाना दळीं । तेवीं मी वनमाळी लोकत्वे ॥ ८९ ॥ हें नसता कार्यकारण ।
यापूर्वीं मी अव्यक्त जाण । जो मी प्रमाणांचाही प्रमाण । "भेदें जेथ आण वाहिली ॥३९०॥
हेतु मातु दृष्टांत । रिघों न शके ज्या गांवांत । अपार अनादि अनंत । आद्य अव्यक्त
मी ऐसा ॥ ९१ ॥ एवं केवळ जे अभेद । तेथें कैचे त्रिविध भेद । जेथ लाजोनि परतले
वेद । स्वरूप शुद्ध तें माझें ॥ ९२ ॥ तो न मेळविता साह्यमेळू । स्वलीलाक्षोभें क्षोभक
काळू । स्वशक्तीने झालों सवळू । शक्तिवंवाळू चेतविला ॥९३॥ ते निजशक्तीचे विभाग ।
म्याचि विभागिले चांग । त्या विभागाचे भाग । ऐक साङ्ग सांगेन ॥९४॥ गुणशक्ति देवता-
शक्ती । मनःशक्ति इंद्रियशक्ती । महाभूताची भूतशक्ती । एथ क्रियाशक्ती मुख्यत्वे ॥९५॥
जीवापासांव अदृष्टशक्ती । झाली अनिवार त्रिजगतीं । हरिहरां नावरे निश्चितीं । अदृष्ट-
शक्ती अनिवार ॥ ९६ ॥ जे अदृष्टशक्तीने जीवातें । वांधोनि केले आपैतें । तिशी आवरा-
वया माते । सामर्थ्य येथें आर्थिनीं ॥ ९७ ॥ जेथीं कां राजाज्ञा जाण । राजा प्रतिपाळी
आपण । तेवीं अदृष्टशक्तिउलंघन । मी सर्वथा जाण करीना ॥ ९८ ॥ जीभ कापूनि देवा-
सी वाहती । तैसे नासिक न छेदिति । तेवीं छेदीं कर्मस्थिती । परी अदृष्टगती छेदींना
॥ ९९ ॥ अथवा विशेषेसीं निश्चितीं । मीं माया आलिगिली निजशक्ती । तो मी एकूचि
त्रिजगतीं । बहुधाव्यक्तीं आभासें ॥ ४०० ॥ माझिया साक्षात्कारा आला । जो जीवन्मु-
क्तत्व पावला । तोही अदृष्टें वांधला । वर्तें उगला देहगेहीं ॥ १ ॥ जनकू राजपदीं नांदे ।
शुक नागवा प्रारब्धें । कळी लाविजे नारदें । अदृष्ट छंदें विनोदी ॥ २ ॥ वसिष्ठ पुरो-
हितत्व करी । भीष्म पहुडे शरपंजरीं । याज्ञवल्क्या दोनी नारी । अदृष्टाकरीं वर्तत ॥ ३ ॥
यापरी गा अदृष्टशक्ती । अनिवार वाढली त्रिजगतीं । त्या जीव वांधले अदृष्टगतीं । जेवीं
गारोडियाहातीं वानर ॥ ४ ॥ त्या जीवादृष्टें बहुधा व्यक्ती । मी एक भासे त्रिजगतीं ।
'विश्वतश्चक्षु' या श्रुती । बहुधामूर्तीं मी एक ॥ ५ ॥ मृत्तिकेचीं गोकुळें केलीं । नाना नामा-

१ भोवरा २ तीनही गुणास आश्रयमृत असा, किंवा नाथानीं द्वादश्याप्रमाणें तीन लोकाना धारण करणारा असा
३ अन्जयोनि द्वाणणे त्रिद्वारकमलाचा उत्पादक, किंवा नाभिकमलाच्या टिकाणीं त्रैलोक्य धारण करणारा ४ द्वाणस
५ भेदहीन ६ गा निवात, ज्याच्या गावात ७ प्रेरक ८ शक्तीचा श्रोत ९ जीवापासून १० प्रारब्धशक्ती
११ स्थायी १२ असेना, नाही १३ प्रारब्धाच परावर्तन १४ मी एक अमूल बहुरूप होऊन १५ दैवाने १६ सद्यश्च

कारें पूजिलीं । परी ते मृत्तिकाचि संचली । तेवीं सृष्टी झाली मद्रूपें ॥ ६ ॥ जेवीं एकला आपण । निद्रेसी देतां आलिंगन । स्वर्गीं देखे बहुविध आपण । तेवी मी जाण विश्वात्मा ॥ ७ ॥ जेवीं सूक्ष्म वटवीज केवळ । त्यासी मीनेल्या भूमिजळ । वाढोनियां अतिप्रवळ । वृक्ष विशाल आभासे ॥ ८ ॥ तेथ नाम रूप पुण्य फळ । ते वीजचि आभासे समूळ । तेवी जगदाकारें सकळ । भासे केवळ चिदात्मा ॥ ९ ॥ जे कां मूळ वीजाची गोडी । तोचि स्वाद वाढला वाढी । कांडोकांडीं स्वादुपरवडी । अंकार गोडी । उंसाची ॥ ४१० ॥ तेवीं मूर्ळीं चिदात्माचि कारण । तेथुनि जें जें तच्च झाले जाण । तें तें निखेंळ चैतन्य-घन । जग सपूर्ण चिद्रूप ॥ ११ ॥ ऊस सर्वांगें वीज सकळ । वीजरूपें ऊंस सफळ । तेवीं जगाचे चिन्मात्र मूळ । जाण सकळ तें चिद्रूप ॥ १२ ॥ वीज ऊंस दोनी एकरूप । तैमा प्रपंच जाण चित्स्वरूप । येचि अर्थी अतिसाक्षेप । कृपापूर्वक सागत ॥ १३ ॥

यस्मिन्निद प्रोतमशेषमोत पटो यथा तत्तुवितानसख्य ।

यालागीं ससार जो समस्त । माझ्या ठायीं असे ओतप्रोत । मजवेगळें काहीं येथ । नाही निश्चित अणुमात्र ॥ १४ ॥ येचि अर्थींचा दृष्टातू । देवो उद्धवासी सागतू । जेवीं कापुसाचे सूक्ष्मतंतू । कातोनि निश्चितू पंडू केला ॥ १५ ॥ आडवेतिडवे विणेंले तंतू । त्यासी वस्त्र नाम हे मृषा मातू । तेवीं ससारशब्द हा व्यर्थ । स्फुरें भगवंतू मी तद्रूपें ॥ १६ ॥ पाहता सूतचि दिसे उघडें । त्याचे नाम ह्मणती लुगडें । प्रत्यक्ष चैतन्य स्फुरतां पुढे । त्यासी ससार वेडे ह्मणताती ॥ १७ ॥ सुतावेगळें वस्त्र न दिसे । मजवेगळा प्रपंच नसे । उद्धवा अंप्राप्ताचें भाग्य कैसे । मीचि नसें ह्मणताती ॥ १८ ॥ यापरी मी सर्वगत । विश्वात्मा विश्वभरित । वृक्षदृष्टांतें प्रस्तुत । तुज म्या येथ सागीतले ॥ १९ ॥ मज देवेंणा ज्याचा निर्धारू । त्यासी मी केवळ सर्वेश्वरू । मज अप्राप्त जो नरू । त्यासी ससारू आभासे ॥ ४२० ॥ जो सर्वात्मा सर्वेश्वरू । आंतासी भासे भवतरुवरू । त्या भवतरूचा विस्तारू । स्वयें श्रीधरू सागत ॥ २१ ॥

य एष ससारतरु पुराण कर्मात्मक पुण्यफले प्रसूते ॥ २१ ॥

आतीस्रव भवतरुवरू । कर्माकर्मजळें वाढला थोरू । जीर्ण जुनाट अपरंपारू । ओतवेंरू फळपुष्पीं ॥ २२ ॥ त्याचे कोण वीज कोण मूळ । कोण रसू कोण फळ । जेणें भ्रमले जीव सकळ । तें मी समूळ सागेन ॥ २३ ॥

द्वे अस्य बीजे शतमूलखिनाद्य पञ्चस्कन्ध पञ्चरसप्रसृति ।

द्वैतैकशापो द्विसुपुर्णरीडभियलकलो द्विपलोऽर्कं प्रविष्ट ॥ २२ ॥

भ्रमभूमिमाजिवडें । पापपुण्यजोडपाडें । वीज पडताचि वृक्ष विरूढे । अर्घीं वाडे कल्पना ॥ २४ ॥ पान फळ न दिसे फळ । वेलाअर्गीं देखा सरळ । तेणेंचि वेला वाढ प्रवळ । ससार सवळ कल्पनायें ॥ २५ ॥ कर्माकर्मप्रवाहजळें । भरले अविद्येचें आळें ।

१ यथाचें बीं २ सापडलें बीं ३ प्रत्येक फांद्याचे ठिकाणीं एकरु गोडी ४ शवाधिन ५ पुढे, केवळ ६ फळ ७ जग सकळ ८ सर्वत्र सारखा भरलेला ९ सूत १० वस्त्र ११ घाणले १२ सधारांत गुरपडलेल्यापै, मोक्षप्राप्ति किंवा धनुभव ज्याला नाही शशाचें १३ मला पाहणारा १४ जो मी. १५ ओयबरेला, किंवा पांढरेला, तो तरुवरू. १६ प्रमरूप भूमिमायें

अनंत वासना तेचि मूळें । वृक्ष तेणें वळें ढळेना ॥ २६ ॥ सूक्ष्म वासना कल्पकोडी । अधो-
 गती स्तल्या बुडी । संकल्पविकल्पें चहूंकडी । पसरल्या बुडीं वुचवुचित ॥ २७ ॥ संचित-
 क्रियमाण वाफे भारी । सुबुद्ध भरले जळेंकरीं । भरिलेच मागुते भरी । प्रवाहो त्यापरी
 वाहत ॥ २८ ॥ तेणे वृक्ष सवळ भारी । नित्य नूतन वाढी धरी । सगुण गुणाचे वाढी-
 वरी । त्रिगुण अहंकारीं त्रिनाळ ॥ २९ ॥ त्रिगुणगोंगांची परवडी । येरांची येरांमार्जीं मुरडी ।
 येरयेरांवरी बुडी । मिसळे वाढीं वाढती ॥ ४३० ॥ पंचभूतांच्या खांद्या थोरी । प्रपंच
 वाढल्या वाहेरी । पसरल्या येरयेरांवरी । मीनल्या परस्परीं वाढती ॥ ३१ ॥ समूळ गर्भ
 साधुनि रेंखा । मनोमय वाढलिया शाखा । अर्घीं दशेद्रियफांटे देखा । तिच्या झुळका
 डोलती ॥ ३२ ॥ त्या त्या शाखांमार्जीं देखा । दैवतें आलीं वस्तीसुखा । करुनि कर्माचा
 आंवांका । आपुलाली शाखा ते धरिती ॥ ३३ ॥ दशधा वायूची झडाड । तेणें तें डोलत
 दिसे झाड । त्यामार्जीं दो पक्ष्यांचे नीड । अतिगूढ अतर्क्य ॥ ३४ ॥ जेथूनि उपजे निज-
 ज्ञान । तेंचि नीड हृदयभुवन । जीव परमात्मा दोघेजण । अतर्क्य पूर्ण वसताती ॥ ३५ ॥
 जीव जो देहाभिमानी । परमात्मा जो निरभिमानी । इंहीं दोर्धाजणीं मिळोनी । हृदयभुवनीं
 नीड केले ॥ ३६ ॥ जीव सकल्पविकल्पप्राप्ती । परमात्मा निर्धिकल्पस्थिती । दोर्हींची हृदया-
 मार्जीं वस्ती । नीड निश्चितीं या हेतू ॥ ३७ ॥ पाहे पा वात पित्त श्लेष्मां । या आंतर-
 त्वचा भवद्दुसा । वळले ह्याणावयाचा महिमा । भक्तोत्तमा या हेतू ॥ ३८ ॥ गगनाहनि
 वाढला वरुता । शून्यासहित लांबला आरुता । सैधें पसरला सभोवता । दिशांच्या प्राता
 साडुनी ॥ ३९ ॥ एवं विस्तारलेनि विस्तारा । वृक्ष उन्मळोनि मदभरा । पंचरसाच्या विषय-
 धारा । अतिमधुरा वर्षतू ॥ ४४० ॥ श्रुतिस्मृति हींच पानें । त्यांमार्जीं उगवलीं स्वर्ग-
 सुमने । दीक्षितभ्रमर ज्यांकारणे । अतिसंत्राणे उडताती ॥ ४१ ॥ त्या वृक्षाचीं जावळी-
 फळें । सुखदुःखें दोनीं एके मेळें । शेडा धरोनि समूळें । दोनींचि फळें पैत्यासी ॥ ४२ ॥
 जितुकीं सूर्यमंडळें भासती । तितुकी जाण याची स्थिती । सुखदुःखफळें तितुक्याप्रती । कर्म-
 प्राप्ती देतुसे ॥ ४३ ॥ सूर्यमंडळांआरुतें । सांगीतले भववृक्षाते । चंद्रमंडळादि समस्तें । भवभय
 तेथें नाहीं न ह्याण ॥ ४४ ॥ मी सूर्यमंडळमध्यवर्ती । त्या मजवेगळी जे स्फुरे स्फूर्ती ।
 तेथवरी भवभयाची प्राप्ती । जाण निश्चितीं उज्जवा ॥ ४५ ॥ सूर्याचें जें सूर्यमंडळ । तेही
 ससारामार्जीं केवळ । जो न खाय या वृक्षाचे फळ । तोचि रविमंडळभेदक ॥ ४६ ॥ वृक्षाचीं
 दोनीं फळें येथे । दोहों फळांचे दोघे भोक्ते । दोघे ससाराआंतौते । एक तूतें सागेन ॥ ४७ ॥

अदन्ति चैक फलमस्य शुभ्रा प्रामेचरा एकमरण्यवासाः ।

इसा य एक बहुरूपमिज्यैर्मायामय वेद स वेद वेदम् ॥ २३ ॥

दुःखफळाचे भोक्ते । अत्यंत विषयासक्त जेचि ते । गीर्थं गृहस्थ का जे येथें । अविधीं

१ पूर्वी केलेले व साप्रत करीत असलेले २ घडिलासे ३ तीन कोंबाचा ४ गुणाची ५ वृक्षाला मूळासह ६ आधार ७ डोलतसे ८ परटें ९ जीव हा कागी आहे व परमात्मा किंवा शिव हा परमदस आहे पहिला कर्मफळ याकन शुद्ध रस भोगतो व दुसरा कर्मफळच खात नाहीं व ह्याणूनच दुःखखातीत आहे “जीव परमात्मा दोनी । वैसळे एकासनी । जयाचिया हृदयभुवनी । विराजती”-ज्ञानेश्वरी अध्याय १२-१५३ १० कफ ११ खालती १२ विरचतपर्णे, पुष्कळ. १३ निजविस्तारा १४ उपद्रव १५ स्वर्ग हींच पुढें १६ यज्ञकृतें हेच कोणी भुगे १७ वेगर्ण १८ जोडफळें १९ शुभ, निघाट

विषयांतें सेविती ॥४८॥ ग्राम्य विषयीं अतितत्पर । यालागीं वोलिजे ग्रामचर । ग्राम गीध
जैसे घर । तैसे सादर विषयासी ॥४९॥ जेवी का घर गगना चढे । तेथूनि आंविता उडी
पडे । तेवी नरदेह पावोनि चौखडे । विषयीं झडपडे झोंवती ॥४५०॥ एव विषयासक्त जे
चित्तें । जे अधोगतीते पावते । ते दुःखफळाचे भोक्ते । जाण निश्चितें उद्धवा ॥ ५१ ॥
साडोनिया गार्हस्थ्य । वनवासी वानप्रस्थ । त्यासचि सुखफल प्राप्त । जाण निश्चित उद्धवा
॥ ५२ ॥ त्या सुखफळाचे विभाग । ब्रह्मसदनात इतर स्वर्ग । कर्म करुनिया साङ्ग ।
जेयींचा मार्ग चालिजे ॥ ५३ ॥ ब्रह्मचर्यें वेदाध्ययन । गार्हस्थ्यें पूजिते अग्निब्राह्मण ।
वानप्रस्थाश्रमीं जाण । वन्यफळभोजन वनवासी ॥ ५४ ॥ येणे कर्मचि क्रममुक्तिस्थान ।
जिंहीं ठाकिले ब्रह्मसदन । सुखफळाचे भोक्ते ते जाण । ब्रह्मभुवननिवासी ॥ ५५ ॥ इतर
स्वर्गीं सुखप्राप्ती । जेथें आहे पुनरावृत्ती । ब्रह्मसदनीं पावल्या वस्ती । त्यासी कर्म मुक्ती
होईल ॥ ५६ ॥ मूर्ळीचे पद 'अरण्यवासी' । तेणे द्योतिले वानप्रस्थासी । तेथ नाहीं घेतला
सन्यासी । त्यासी वनवासी ह्मणो नये ॥ ५७ ॥ सन्याशासी निवासस्थान । वेदीं वोलिलें
नाहीं जाण । तिहीं स्वदेहाचे केले दहन । नेमिले स्थान त्या नाही ॥५८॥ जे अविद्यादि-
कर्मप्रवृत्ती । विरजाहोमी स्वयें जाळिती । ते भववृक्षाचीं फळें खाती । हेही युक्ती घडेना
॥ ५९ ॥ जापृतींच्या पाहुण्यासी । जेवू धाडावे स्वमगूहासी । तेथीं न्यस्तसकल्प सन्यासी ।
ससारसुग्यासी केवीं भोक्ते ॥ ६० ॥ स्वकर्म जाळोनि विरजाहोमी । जिहीं साध्य केले
ब्रह्माहमस्मि । त्यासी निवासस्थान कोण नेमी । वर्नीं ग्रामीं नेमस्त ॥६१॥ विदार द्यावया
आकाशासी । कोण घर नेमावे त्यासी । तेवीं न्यस्तसकल्प सन्यासी । त्यांच्या निवा-
सासी कोण नेमी ॥ ६२ ॥ जे न्यस्तसकल्प सन्यासी । त्यासी कोण ह्मणे अरण्यवासी ।
मायिक भववृक्षांच्या फळासी । भोक्ते त्यासी ह्मणों नये ॥६३॥ मूर्ळींचे पद 'अरण्यवासी' ।
तें भागा आले वानप्रस्थासी । वानप्रस्थ सदा वनवासी । दुसऱ्या फळासी तो भोक्ता
॥ ६४ ॥ ऐक सन्याशाची सुखप्राप्ती । दोनी फळें मिथ्या जाणती । मीचि एक त्रिजगतीं ।
हे प्रतीति निश्चितीं त्या झाली ॥ ६५ ॥ जो हा वहरूपें विस्तारू । तो मी चिदात्मा साचारू ।
जाणोनि गुरुमुखें निर्धारू । माझें सुख साचारू पावले ॥ ६६ ॥ ते मद्रूपें मज पावले ।
माझेनि सुखें सुखरूप झाले । सुखदुःखफळातें मुकले । येवों चुकले ससारा ॥ ६७ ॥ ससार
मायामय मिथ्याभास । जाणे तोचि वेदज्ञ विद्वान्स । त्यासीच वोलिजे परमहस । विश्व-
निवासनिवासी ॥ ६८ ॥ ऐशी होआवया पदप्राप्ती । सुदृढ करावी गुरुभक्ती । तेणें होय
ससारनिवृत्ती । तेंचि श्रीपति सागत ॥ ६९ ॥ पहिली सागितली सत्सगती । तेणें जाहली
मत्पदप्राप्ती । तेचि अध्यायाच्या अतीं । करावी गुरुभक्ती सागतू ॥ ४७० ॥

एव गुरुपासनयैव भक्त्या विद्याद्वारेण शितेन धीर ।

विदुश्च जीवानयमममत्त सपद्य चात्मानमथ त्यजाऽन्वयू ॥ २४ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठादशास्कंधे श्रीकृष्णोद्भवसवादे द्वादशोऽध्याय ॥ १२ ॥

१ निध, २ आग्निपावर, ३ शान प्राप्तिस योग्य ४ पृष्ठस्थाभ्रम ५ प्रज्ञासदापर्यंतचे सर्व स्वर्ग,
६ तिसरा आध्रम ७ अज्ञानजन्य ८ गेल्या आहेंत मनोबासना ज्याच्या अंते ९ मी प्रज्ञा आहे असें ज्यांनीं जाणलें १० मायें
वल्पितेदया ११ आगा १२ वातुभव १३ ससार हा पेंचळ कल्पनाकारित आहे, अर्थात् गरा नसून आभासमात्र आहे
हें ज्यांना कळ्यें त्यांनाच वेदाध्ववेत्ते पंडित ह्मणवे, तेच परमहस, व चराचर आपण झाले विश्वीवादीही तेच होत

न करितां सद्गुरुभजन । नव्हे भववृक्षाचें छेदन । जरी कोटिकोटी साधन । आने-
 आन केलिया ॥७१॥ भववृक्षातें छेदिती । केवळ जाण गुरुभक्ती । अरिनिर्दळणी निश्चिती ।
 जेवी निजशक्ति शूरांची ॥ ७२ ॥ दूरी करावया दुरित । जेवीं गंगाजळ समर्थ । तेवीं
 भवभया भस्म करित । जाण निश्चित गुरुभक्ति ॥ ७३ ॥ करितां सत्यव्रतग्रहण । पाप
 स्वये जाय पळोन । तेवीं करितां गुरुभजन । भवनिर्दळण स्वयें होय ॥ ७४ ॥ हनुमंत
 देखतां ढिठें । भूते पळती वारा वाटी । तेवीं गुरुभजनपरिपाटी । पळे उठाउठी भवभय
 ॥ ७५ ॥ मरतां घडे अमृतपान । तै मरणासचि आले मरण । तेवीं करितां गुरुभजन ।
 जन्ममरण निमाले ॥ ७६ ॥ अर्ती अवचटें हरि ह्यणता । पांपरा हाणे यमदूतां । तेवीं
 सद्गुरूते भजतां । हाणे लाता भवभया ॥ ७७ ॥ करावया भवनिर्दळण । मुख्य करावे
 गुरुभजन । हेचि श्रेष्ठ गा साधन । सभाग्य जाण गुरुभक्त ॥ ७८ ॥ कोण सद्गुरु केशी
 भक्ती । ऐसे काहीं कल्पिसी चित्ती । तेही मी येथानिगुतां । मार्गां तुजप्रती सांगितली
 ॥ ७९ ॥ जो शब्दपरनिष्णात । शिष्यप्रबोधनीं समर्थ । तोचि सद्गुरु येथ । जाण
 निश्चित उद्धवा ॥४८०॥ जो स्वरूपी करी समाधान । तोचि सद्गुरु सत्य जाण । त्यावेगळे
 सद्गुरुपण । होआवया कारण असेना ॥ ८१ ॥ त्या सद्गुरुभजनाची परी । तुज मी सांगेन
 निर्धारि । सर्व कर्मधर्माचियां शिरी । जो का करी गुरुभजन ॥ ८२ ॥ गुरु ह्यणो पित्या-
 समान । तंव तो एकजन्मींचा जाण । हा मायवापू सनातन । जनक पूर्ण जगाचा ॥८३॥
 गुरु मातेसमान पांहो । तंव गर्भजन्में तिचा स्नेहो । गर्भवास निवारी गुरुरावो । अधिक
 स्नेहो पुत्रापरिस ॥ ८४ ॥ उदरावाहेर पडल्यापाठी । पुत्रस्नेहें माता उठी । तें वाहेरील
 घालून पोटीं । स्नेहें गोमंटी गुरुमाता ॥ ८५ ॥ गुरु मानूं स्वामीसमान । स्वामी निवारु
 न शके मरण । सद्गुरु चुकवी जन्ममरण । स्वामी सपूर्ण गुरुरावो ॥८६॥ गुरु मानूं कुल
 देवता । तंव तिसी कुलधर्मी पूज्यता । हा कुलदेवतेची देवता । नित्य पूज्यता निजकर्मिं
 ॥८७॥ गुरु मानूं कल्पतरूसमान । तंव कल्पतरु दे कल्पिले दान । सद्गुरु दे निर्विकल्पता
 पूर्ण । अगाध दान निर्लोकें ॥ ८८ ॥ चित्तामणी दे चिंतिल्या अर्था । सद्गुरु करी चिंतेच्या
 घाता । चित्ता मारुनि दे चैतन्यता । अक्षयता निर्जेदान ॥ ८९ ॥ कामधेनूचें दुभतें ।
 ते कामनेचपुरतें । सद्गुरु दुभे स्वानंदौथें । कामनेते निर्दळी ॥ ९० ॥ गुरुसमान ह्यणों
 सागरू । तो गंभीर परी सदा क्षीरू । हा स्वानंदें नित्य निर्भरू । अतिमधुर निजबोधें
 ॥ ९१ ॥ गुरु पर ब्रह्मसमान । हेंही वोलणे किचित् न्यून । गुरुवाक्यें ब्रह्म सप्रमाण । येरवीं
 ब्रह्मपण शब्दमात्र ॥ ९२ ॥ शब्दी लोपूनि शब्दार्था । गुरु प्रबोधी सविदर्या । त्याहूनि
 पूज्य परंता । नाही सर्वथा त्रिलोकीं ॥ ९३ ॥ गुरु माता गुरु पिता । गुरु स्वामी कुळदे-
 वता । गुरूवांचोनि सर्वथा । आणिक देवता स्मरेना ॥९४॥ थोर माडलिया साकडें । जै

१ छेदणारी २ निजभक्ति सुराची ३ गंगाजळीं सामर्थ्य ४ राय ५ यथास्थितपणें ६ सांगेन तुजप्रति
 उद्धवा ७ सद्गुरु शब्दपरनिष्णात असावा व परमज्ञानिष्णात ह्यणजे स्वानुभवीही असावा 'शब्दे परे न निष्णात' तोच
 सद्गुरु शब्दप्रह्वारण ८ प्रसार, तन्हा ९ सर्व कर्मधर्मांत गुरुसेवाच श्रेष्ठ होय १० जर ह्यणवा तर ११ चांगली १२ चित्त
 गाडीसं बरून चैतन्य देणारा व याप्रमाणें शाश्वत वस्तूचें दान करणारा तोच सद्गुरु होय १३ कामिताथें मान कामधेनु देते;
 १४ सद्गुरु स्थावरस देणारा अशक्त्यामुळे धामनाच नाहीशी करितो १५ सारट १५ इतारुप वस्तुस १६ पळीवडे, अधिक.

गगन गडगडूनि पडे । तें न पाहे आणिकाकडे । नाम पढे गुरूचें ॥ ९५ ॥ काया वाचा मने प्राणे । जो गुरुवाचोनि आन नेणे । तैसाचि भजे अनन्यपणे । गुरुभक्ति ह्यणणे त्या नाव ॥ ९६ ॥ पक्षिणीचीं अंपक्ष पिले । तीं तिसीच स्मरती सर्वकाळें । तेवीं जागृतिस्वप्न-सुषुप्तिमेळें । जो गुरुवेगळें स्मरेना ॥ ९७ ॥ मागा सांगीतले भगवद्भजन । आता सागसी गुरुसेवन । नाही एकविध निरूपण । ऐसा विकल्प जाण न धरावा ॥ ९८ ॥ सद्गुरू तोचि माझी मूर्ती । निश्चयेंसीं जाण निश्चिती । विकल्प न धरावा ये अर्था । अनन्यभक्ति या नाव ॥ ९९ ॥ एकाग्रता जे गुरुभजन । तेचि माझें परम पूजन । गुरूसी मज वेगळेपण । कल्पांती जाण असेना ॥ ५०० ॥ गुरु भगवंत दोन्ही एक । येणे भावे निजनिष्टक । भजे तोचि गुरुसेवरु । येरु तो देख अनुमानी ॥ १ ॥ माझिथा ऐक्यता अतिप्रीती । जेणे आदरिली गुरुभक्ती । तोचि धन्य धन्य त्रिजगती । भजती स्थिति ते ऐक ॥ २ ॥ करावया गुरुसेवे । मनापुढे देह धावे । एकला करीन सर्व सेवे । येवढे हावे उद्यतू ॥ ३ ॥ सेवेच्या दाटणी जाण । अधिकचि होय ठाणमाण । अग अगडूनि अर्गवण । सेवेमाजी जाण विसावा त्यासी ॥ ४ ॥ सेवेचिया आवडी । आरायेना अर्ध घडी । आवडीचे चढो-घटी । चढती गोडी गुरुभजनीं ॥ ५ ॥ नित्य करिता गुरुसेवा । प्रेमपडिभरु नीचें नवा । सद्गावाचिया हावा । गुरुचरणीं जीवा विकिले ॥ ६ ॥ आळसु येवोचि विसरला । आरा-णुकेचा ठावो गेला । गुरुसेवासभ्रमें भुलला । येवो विसरला विपयाते ॥ ७ ॥ तहान विसरली जीर्णने । क्षुधा विसरली मिष्टान्न । करिता गुरुचरणसंग्रहण । निद्रा जाण विसरला ॥ ८ ॥ जाभयी यावयापुरती । संवडी उरेना रिती । तेथे निद्रेलागीं केवती । रहायवा वस्ती मिळेलें ॥ ९ ॥ मुखीं सद्गुरूचें नाम । हृदयीं सद्गुरूचें प्रेम । देही सद्गुरूचें कर्म । अविश्रम अहर्निशीं ॥ ५१० ॥ गुरुसेवेसी गुंतले मन । विसरला स्त्री पुत्र धन । विसरला मनाची आढवण । मी कोण हें स्फुरेना ॥ ११ ॥ नवल भजनाचा उत्सावो । भजता नाटवे निजदेहो । थोर सेवेचा नवलवो । निजात्मभावो गुरुचरणीं ॥ १२ ॥ ऐसाही प्रारब्ध-मेळा । अवचटें झालिया वेगळा । न तुटे प्रेसाचा जिव्हाळा । भजनीं आगळा सद्गावो ॥ १३ ॥ गुरूचा वसता जो ग्राम । तेथेचि वसे मनोधर्म । गुरुध्यान तें स्वधर्मकर्म । सेवा-सभ्रम साडीना ॥ १४ ॥ गुरुमूर्तीची संवे त्यासी । ते मूर्ति वैसवी हृदयावकाशीं । मग नानाभजनविलासीं । आवडी कैशी भजनाची ॥ १५ ॥ चिन्मात्र पूर्णिमा गुरु पूर्णचंद्र । तळीं आपण होय अर्त चकोर । मग स्वानंदबोध्याचे चंद्रकर । निरंतर स्वयें सेवी ॥ १६ ॥ सद्गुरु सूर्य करी चिह्नगनीं । आपण होय सूर्यकातमणी । त्याचेनि तेजे प्रज्यळोनी । स्वभावें मायावनीं होळी करी ॥ १७ ॥ सद्गुरुकृपामृताच्या डोहीं । स्वयें तरगू होय तये ठायीं । सवाह्य तद्रूपें पाहीं । भाजना हृदयीं भावितु ॥ १८ ॥ आपुला निजस्वामी जो सद्गुरु । भावी निर्विकल्प कल्पतरु । त्याचे छाये वैसोनि साचारु । मागे वरु गुरुभक्ती ॥ १९ ॥

१ तैसे २ धने ३ पल न फुटलेली ४ अनन्यपण ५ पूण निधयाने ६ अनिहित बुद्ध्याचा ७ सागुज्यनेसाठीं ८ जेवढी जेवढी सेवा जास्ती, तेवढा तेवढा याचा उत्साह जाता होतो व तो आपलें सर्व शरीरमात्म्यं गुरुसेवेला लावितो ९ विप्रति पेत नाही १० चढाओटीन ११ प्रेमाची अधिकता १२ निल १३ विभावीचा १४ गुरुमन निरंतर व्यापृत असल्यामुळे सभ्रम=धांदल, गडबड १५ पाणी १६ गुरुचे पाय रगडण १७ त्रिप्रमपण १८ कोट्ट १९ मिळेना. २० अविश्रम २१ नवल, मदिमा २२ सवय, सेवा २३ डल्लक २४ चरनिरण

न करितां सद्गुरुभजन । नहे भववृक्षाचें छेदन । जरी कोटिकोटी साधन । आने-
आन केलिया ॥७१॥ भववृक्षाचें छेदित्ती । केवळ जाण गुरुभक्ती । अरिनिर्दळणी निश्चिती ।
जेवी निजशक्ति शूरांची ॥ ७२ ॥ दूरी करावया दुरित । जेवीं गंगाजळ समर्थ । तेवीं
भवभया भस्म करित । जाण निश्चित गुरुभक्ति ॥ ७३ ॥ करितां सत्यव्रतग्रहण । पाप
स्वये जाय पळोन । तेवीं करितां गुरुभजन । भवनिर्दळण स्वयें होय ॥ ७४ ॥ हनुमंत
देखता दिठी । भूतें पळती वारा वाटीं । तेवीं गुरुभजनपरिपाटीं । पळे उठाउठी भवभय
॥ ७५ ॥ मरतां घडे अमृतपान । तै मरणासचि आले मरण । तेवीं करितां गुरुभजन ।
जन्ममरण निमाले ॥ ७६ ॥ अती अवचटे हरि ह्यणता । पांपरा हाणे यमदूता । तेवीं
सद्गुरुतें भजता । हाणे लाता भवभया ॥ ७७ ॥ करावया भवनिर्दळण । मुख्य करावे
गुरुभजन । हेंचि श्रेष्ठ गा साधन । सभाग्य जाण गुरुभक्त ॥ ७८ ॥ कोण सद्गुरु कैशी
भक्ती । ऐसे काहीं कल्पिसी चित्ती । तेही मी येथानिगुतीं । मांगा तुजप्रती सागितली
॥ ७९ ॥ जो शब्दपरनिष्णात । शिष्यप्रबोधनीं समर्थ । तोचि सद्गुरु येथ । जाण
निश्चित उद्धवा ॥४८०॥ जो स्वरूपीं करी समाधान । तोचि सद्गुरु सत्य जाण । त्यावेगळें
सद्गुरुपण । होआवया कारण असेना ॥ ८१ ॥ त्या सद्गुरुभजनाची परी । तुज मी सांगेन
निर्धारी । सर्व कर्मधर्माचियां जिरी । जो कां करी गुरुभजन ॥ ८२ ॥ गुरु ह्याणों पित्या-
समान । तंव तो एकजन्मींचा जाण । हा मायवापू सनातन । जनक पूर्ण जगाचा ॥८३॥
गुरु मातेसमान पांहीं । तंव गर्भजन्में तिचा स्नेहो । गर्भवास निवारी गुरुरावो । अधिक
स्नेहो पुत्रापरिस ॥ ८४ ॥ उदरावाहेर पडल्यापाठीं । पुत्रस्नेहें माता उठी । ते बाहेरील
घालून पोटीं । स्नेहे गोमंटी गुरुमाता ॥ ८५ ॥ गुरु मानूं स्वामीसमान । स्वामी निवारू
न शके मरण । सद्गुरु चुकवी जन्ममरण । स्वामी सपूर्ण गुरुरावो ॥८६॥ गुरु मानूं कुल-
देवता । तव तिसी कुलधर्मी पूज्यता । हा कुलदेवतेची देवता । नित्य पूज्यता निजकर्मी
॥८७॥ गुरु मानूं कल्पतरूसमान । तंव कल्पतरु दे कल्पिले दान । सद्गुरु दे निर्विकल्पता
पूर्ण । अगाध दान निर्लोकें ॥ ८८ ॥ चितामणी दे चित्तिल्या अर्था । सद्गुरु करी चित्तेच्या
घाता । चित्ता मारुनि दे चैतन्यता । अक्षयता निजदान ॥ ८९ ॥ कामधेनुचें दुभते ।
ते कामनेचपुरतें । सद्गुरु दुभे स्वानंदीयें । कामनेते निर्दळी ॥ ९० ॥ गुरुसमान ह्याणों
सागरू । तो गंभीर परी सदा क्षारू । हा स्वानंदें नित्य निर्भरू । अतिमधुरु निजबोधें
॥ ९१ ॥ गुरु पर ब्रह्मसमान । हेंही बोलणे किंचित् न्यून । गुरुवाक्ये ब्रह्म सप्रमाण । येरवीं
ब्रह्मपण शब्दमात्र ॥ ९२ ॥ शब्दी लोपूनि शब्दार्था । गुरु प्रबोधी सविदेंर्था । त्याह्नि
पूज्य परता । नाही सर्वथा त्रिलोकी ॥ ९३ ॥ गुरु माता गुरु पिता । गुरु स्वामी कुळदे-
वता । गुरुवाचोनि सर्वथा । आणिक देवता सरेना ॥९४॥ थोर मांडलिया साकडें । जै

१ छेदणारी २ निजभक्ति सुराची ३ गंगाजळीं सामर्थ्य ४ लाय ५ यथास्थितपणें ६ सांगेन तुजप्रती
उद्धवा ७ सद्गुरु शब्दब्रह्मनिष्णात असावा व परब्रह्मनिष्णात ह्यणजे स्वानुभवीही असावा 'शाब्दे परे च निष्णात' तोच
सद्गुरु शब्दब्रह्मपर ८ प्रभार, तन्हा ९ सर्व कर्मधर्मांत गुरुसेवाच श्रेष्ठ होय १० जर ह्याणावा तर ११ चागली १२ चित्त
नाहींसें करून चैतन्य देणारा व याप्रमाणें शाश्वत वस्तूचें दान करणारा तोच सद्गुरु होय १३ कामितार्थ मात्र कामधेनु देते,
पण सद्गुरु सानंदरन देणारा असल्यामुळे कामनाच माहींशीं करितो १४ खारट १५ शानदार वस्तू १६ पलीकडे, अधिक.

गगन गडगडूनि पडे । तें न पाहे आणिकाकडे । नाम पढे गुरूचें ॥ ९५ ॥ काया वाचा मने प्राणे । जो गुरुवाचोनि आन नेणे । तैसाचि भजे अनन्यपणे । गुरुभक्ति ह्याणणे त्या नांव ॥ ९६ ॥ पक्षिणीचीं अपक्ष पिले । तीं तिसीच स्मरती सर्वकाळें । तेवीं जागृतिस्वप्नसुषुप्तिमेळें । जो गुरुवेगळें स्मरेना ॥ ९७ ॥ मागा सागीतले भगवद्भजन । आता सागसी गुरुसेवन । नाहीं एकविध निरूपण । ऐसा विकल्प जाण न धरावा ॥ ९८ ॥ सद्गुरु तोचि माझी मूर्ती । निश्चयेंसी जाण निश्चिती । विकल्प न धरावा ये अर्धी । अनन्यभक्ति या नाव ॥ ९९ ॥ एकाग्रता जे गुरुभजन । तेचि माझें परम पूजन । गुरूसी मज वेगळेपण । कल्पार्ती जाण असेना ॥ ५०० ॥ गुरु भगवत दोन्ही एक । येणे भावे निजनिष्ठक । भजे तोचि गुरुसेवक । येरू तो देख अनुमानी ॥ १ ॥ माझिया ऐक्यता अतिप्रीती । जेण आदरिली गुरुभक्ती । तोचि धन्य धन्य त्रिजगती । भजती स्थिति ते ऐक ॥ २ ॥ करावया गुरुसेवे । मनापुढे देह धावे । एकला करीन सर्व सेवे । येवढे हावे उद्यतू ॥ ३ ॥ सेवेच्या दाटणी जाण । अधिकचि होय ठाणमाण । अग अगऊनि अर्गवण । सेवेमार्जी जाण विसावा त्यासी ॥ ४ ॥ सेवेच्या आवडी । आंरायेना अर्ध घडी । आवडीचे चढोवडी । चढती गोडी गुरुभजनीं ॥ ५ ॥ नित्य करिता गुरुसेवा । प्रेमंपडिभरू नीचं नवा । सद्गावाच्या हावा । गुरुचरणीं जीवा विकिले ॥ ६ ॥ आळसु येवोचि विसरला । आंराणुकेचा ठावो गेला । गुरुसेवासभ्रमें भुलला । घेवो विसरला विषयाते ॥ ७ ॥ तहान विसरली जीवने । क्षुधा विसरली मिष्टान्न । करिता गुरुचरणसर्वोहन । निद्रा जाण विसरला ॥ ८ ॥ जाभयी यावयापुरती । संवडी उरेना रिती । तेथे निद्रेलागीं केडती । रहायया वस्ती मिळेलें ॥ ९ ॥ मुर्खीं सद्गुरूचे नाम । हृदयीं सद्गुरूचे प्रेम । देहीं सद्गुरूचें कर्म । अंविश्रम अहनिशी ॥ ५१० ॥ गुरुसेवेसी गुंतले मन । विसरला स्त्री पुत्र धन । विसरला मनाची आठवण । मी कोण हें स्फुरेना ॥ ११ ॥ नवल भजनाचा उत्सावो । भजता नाठवे निजदेहो । थोर सेवेचा नैवलावो । निजात्मभावो गुरुचरणीं ॥ १२ ॥ ऐसाही प्रारब्धमेळा । अवचटें झालिया वेगळा । न तुटे प्रेमाचा जिव्हाळा । भजनीं आगळा सदावो ॥ १३ ॥ गुरूचा वसता जो ग्राम । तेथेचि वसे मनोधर्म । गुरुध्यान ते स्वधर्मकर्म । सेनासभ्रम साडीना ॥ १४ ॥ गुरुमूर्तीची संवे त्यासी । ते मूर्ति वैसवी हृदयावकाशीं । मग नानाभजनविलासीं । आवडी कैशी भजनाची ॥ १५ ॥ चिन्मात्र पूर्णिमा गुरु पूर्णचंद्र । तळीं आपण होय आंत चकोर । मग स्वानंदबोधेचे चंद्रेंकर । निरतर स्वयं सेवी ॥ १६ ॥ सद्गुरु सूर्य करी चिद्गनी । आपण होय सूर्यकातमणी । त्याचेनि तेजे प्रज्वळोनी । स्वभावे मायावनीं होळी करी ॥ १७ ॥ सद्गुरुकृपासुताच्या डोहीं । स्वयं तरगू होय तये ठायी । सवाह्य तद्रूप पाहीं । भावना हृदयीं भावितु ॥ १८ ॥ आपुला निजस्वामी जो सद्गुरु । भावी निर्विकल्प कल्पतरू । त्याचे छाये वसोनि साचारू । मागे वरू गुरुभक्ती ॥ १९ ॥

१ तैस्त्र २ धने ३ पर न पुढलेली ४ अनन्यपण ५ पूर्ण तिज्यानें ६ अनिश्चित बुद्धीचा ७ सायुज्यवतादी ८ जेवडी जेवडी मेवा जाली, तेवडा तेवडा याचा उल्लाह जाली होतो व तो आपल मय शरीरसामर्थ्य गुरुसेवेला लावितो ९ विधीनि घेत नाही १० चटागोडीन ११ प्रेमाची अधिकता १२ नित्य १३ निर्धोतीचा १४ गुरुनेत निरतर व्याहृत अगत्यामुळे सभ्रम=मादल, गडबड १५ पाणी १६ गुरूचे पाय रगडणे १७ रिकामपण १८ कोडून १९ मिळेताना २० अविन्नम. २१ नवल, महिमा. २२ सवय, सैया २३ उल्लूक २४ चंद्रिण

सद्गुरु कामधेनु करी जाणा । वत्सरूपें भावी आपणा । आवडीं चाटवी वोधरसना ।
 स्वानंदपान्हा सेवितू ॥ ५२० ॥ तुझ्या सकळ वृत्तीची सेवा । म्यांचि करावी गा गुरुदेवा ।
 ऐसे प्रार्थूनि सद्भावा । हा वरू मज द्यावा कृपानिधी ॥ २१ ॥ तेथ सतोपोनि गुरुनाथे ।
 वरू दीधला वरदहस्तें । हणें वोसडेंत चित्तें । धन्य मी वरातें लाधलों ॥ २२ ॥ ऐशी
 लाहोनि वरदस्थिती । तेचि सेवा आदरी प्रीतीं । अतिधन्य भावार्थ गुरुभक्ती । नाना उँप-
 पत्ती गुरुभजना ॥ २३ ॥ सद्गुरूचीं दहाही करणे । मनबुद्ध्यादि अतःकरणे । क्रियामात्र
 मीचि होणें । ऐसें जीवप्राणे भावितु ॥ २४ ॥ सद्गुरू जे जे भोग भोगिती । ते मीचि
 होईन निश्चिती । एवं मीचि एक गुरुभक्ती । दुर्जी स्थिति हों नेदी ॥ २५ ॥ सद्गुरु जेथें
 उभे ठाकती । तें पायांतळी मीचि क्षिती । सद्गुरु जेथें जेथे चालती । ते मार्गांची माती
 मी होईन ॥ २६ ॥ चरणक्षालनासी समस्त । मीचि उदक मीचि तस्त । मीचि चरण प्रक्षा
 लित । चरणतीर्थ मी सेवी ॥ २७ ॥ सद्गुरुचरणांचे रजःकण । मीचि होईन आपण । सद्गुरु
 करिती आरोहण । तें सिंहासन होईन मी ॥ २८ ॥ सद्गुरूचे सिंहासन । ते मीचि होईन
 आपण । त्यावरी वसतें आसन । तेंही जाण होईन मी ॥ २९ ॥ सद्गुरूसी स्नेह लागे । तें
 मी होईन सर्वांगें । गुरूसी घोडंगावया पुढें मागें । मुंडुळी सर्वांगें मी होईन ॥ ५३० ॥ मनींचा
 ऐसा आवांका । सद्गुरूच्या सिद्ध पादुका । त्या मी होईन देखा । नेदी आणिकां आतळां
 ॥ ३१ ॥ मी होईन गुरूच्या श्वासोच्छ्वासा । वेगीं वाटेर निघेन नासा । गुरु घेतील ज्या
 सुवासा । त्या त्या विलासा मी होईन ॥ ३२ ॥ गुरु अवलोकिती कृपादृष्टीं । त्या दृश्याची
 मी होईन सृष्टी । गुरूची देखती देखणी पुष्टी । ते मी उठाउठी होईन ॥ ३३ ॥ गुरूसी
 आवडतें निरूपण । तें मी श्रवणीं होईन श्रवण । अथवा रुचेल जें कीर्तन । ते गाता
 गायन मी होईन ॥ ३४ ॥ सद्गुरुमुखींची जे कथा । ते मी आदरें होईन तच्चता । अक्षरीं
 अक्षर अक्षरार्थी । मीचि सर्वथा होईन ॥ ३५ ॥ सद्गुरु जेथ करिती स्नान । तें मी अंग-
 स्पर्शनाचें जीवन । गुरु करिती जें आचमन । तेही जाण होईन मी ॥ ३६ ॥ गुरु परिधान
 करिती वीस । ते मी होईन सुवास । गुरुचरण पुसावयास । तेंही धूतवास मी होईन
 ॥ ३७ ॥ गुरूसी करिती विलेपन । ते मी होईन शुद्ध चंदन । चरणीं अपितें सुमन । मीचि
 जाण होईन ॥ ३८ ॥ सद्गुरु करिती भोजन । तेथ मीचि, ताट मीचि अन्न । रसस्वाद
 पक्वान्न । पंक्तिंकारु जाण मी होईन ॥ ३९ ॥ मद्योनियां दहीं मथित । सारांश तें नवनीत ।
 वैराग्यअग्निस्तप्त । भोजनीं मुख्य घृत मी होईन ॥ ५४० ॥ परिपाकीं स्वादिष्टपण । सर्वा
 चर्वांचे कारण । मी होईन वरी लवण । न्यून तें पूर्ण गुरु करिती ॥ ४१ ॥ गुरु करिती
 प्राशन । तें मी होईन जीवन । सद्गुरूचें धालेपण । ते उँद्गार जाण मी होईन ॥ ४२ ॥ गुरूसी

१ ज्ञानरूप जीव २ भरून वाहतो ३ युक्ति ४ पाच कर्मेन्द्रियें व पाच ज्ञानेन्द्रियें ५ एकरुदर काम ६ पाणी सांडण्याचें
 पात्र. ७ तेल ८ डेंक्याला ९ मृदोली किंवा मृदुली क्षणजे गिदी, मऊशी गिदी " विचित्र घातलीं वासनें,
 छुडमार मृदुपणें । गाथा पडगाथा डेंगणें । वोडंगणें मृदोलिया ॥ " रुमिनीखयबर, प्रसंग १५-४० १० सवेग
 ११ उकट इच्छा १२ नांकावाटे १३ गुरूसी १४ नेसतील १५ बळ १६ तो १७ पुसावयाचें बळ १८ पक्कीचा
 जेवणारा पक्किंकार, पक्किंकर, पातिकर हे तीनही शब्द याच अर्थाचे आहेत " येराही रसा पातिकरा । जाहला मान"
 शोभरी अभ्यास ११-२० १९ वृत्ति २० डेंकर

जें जें गोड लागे । ते ते पदार्थ मी होईन अगें । सद्गुरूसी ज्याची रुचि लागे । तें मी सर्वांगें होईन ॥४३॥ सद्गुरु आचवती जेथ । तेथ मी उष्णोदक मी तस्त । शितोडे लागती जेथ जेथ । तेही समस्त होईन मी ॥ ४४ ॥ गुरूसी अर्पिती जे फळ । ते मी होईन तत्काळ । गुरुअर्पणें सफळ । फळाचें फळ मी होईन ॥ ४५ ॥ सद्गुरूचे ध्यावया उच्छिष्ट । मजचि मोठा लँवलवाट । माजर होऊनिया ताट । चरचराट चाटीन मी ॥ ४६ ॥ गुरु करिती करोद्धर्तन । तो मी होईन सुगधचंदन । मुखवासा सुवासपण । मीचि जाण होईन ॥४७॥ फळाशा फोडूनि फोडी । वासनाशिरा काढूनिया विडी । रिघोनिया सद्गुरूच्या तोडी । तावूलगोडी मी होईन ॥ ४८ ॥ जाळूनिया अहकठिणपणा । मी होईन सोहं शुद्ध चुना । शोति परिपक्व लागोनि पाना । सद्गुरुवदना पावेन ॥ ४९ ॥ सर्व साराचे शुद्ध सार । तो मी होईन खर्दिसार । सद्गुरुमुखी रगाकार । मीचि साचार शोभेन ॥५०॥ सद्गुरुमुखीचें पवित्र पीक । चरच्यावरी मी घेईन देख । पिकदाणीचे मुखाचे मुख । आवश्यक मीच होईन ॥ ५१ ॥ गुरूचा उगाळू मी होईन । पीक पिकदाणी धरोनि जाण । चवरी जी मक्षिकानिवारण । ती मी होईन निजागें ॥ ५२ ॥ गुरूचा उगाळू घ्यावया देख । मी होईन आर्गळा सेवक । नातरी लडिवाळ वाळक । गुरुंअर्कीं देख मी होईन ॥ ५३ ॥ माझिया गुणाची सुमनमाळा । आवडी घालीन गुरूच्या गळां । गुरु झेलिती लीलाकमळा । त्या करकमळा मी होईन ॥५४॥ गुरूसी नीराजन करिती । ते मी निजतेजे उजळीन ज्योती । गुरु जेण प्रकाशें चालती । ते दीपिकादीप्ति मी होईन ॥ ५५ ॥ जीवभावाचे निर्वलेण । गुरूसी मी करीन आपण । इडापीडा मी घेईन जाण । ते लोणलक्षण मज लागे ॥५६॥ मी छत्र मी छत्राकारू । मी चवर मीचि चवरधरू । मीचि विजैणा मीचि विजणेवारू । गुरूचा परिवारू मी होईन ॥ ५७ ॥ गुरु करिती आरोहण । तो मी होईन श्यामकर्ण । गुरूचा भरभोर सहावया जाण । वाजीवाहन होईन मी ॥ ५८ ॥ गुरुपुढें मी वाटसुभ्रू । गुणवर्णनीं मी गर्जता भाडू । गुरुगृहीं श्वातिपाडू । पढता भद्रू मी होईन ॥ ५९ ॥ मीचि धारी मी कंहेरी । मी हडपी मी फुलारी । मी झाडणा मी सिछारी । मी द्वारपाळ द्वारी होईन ॥ ५६० ॥ गुरु जेथे देती अवधान । ते ते कळा मी होईन जाण । गुरुवेगळा अर्ध क्षण । गेला प्राण तरी न वेंचे ॥ ६१ ॥ गुरु सागती जे कथा । तेथ मी होईन सादर श्रोता । गुरुकृपा मी होईन वक्ता । निजात्मता बोलका ॥ ६२ ॥ गुरु गभीर दान देता । तेथ दीन मी होईन मागता । मी होईन दान वाटिता । सादर एकाता होईन ॥ ६३ ॥ गुरु वैसती सावकाश । तें मी होईन अवकाश । गुरुहृदयाचें चिदाकाश । निरवकाश मी होईन ॥ ६४ ॥ गुरु वैसती आपण । ते मी होईन सुखासन । ते मीचि वाहेन आपण । भोई होईन चालणें ॥ ६५ ॥ स्वामी सूनियां दिठी । चपळ पाउलाच्या नेदीं । चालेन मी

१ सफळ फळ २ सेवून राहितेले उष्टे ३ उत्कठा ४ हस्तपुदि ५ श्वातिष्प पक्के पान ६ पैसाचा कात ७ पिक, चावलेला विड, "हडप मी बोळगेन । मीचि उगाळू घेईन"-शाने० अ १३-४२० ८ आगला ९ लावका १० गुरु अंकित ११ दिव्याचा प्रकाश १२ ओवाळणी १३ पया १४ मुलदाणी घोडा १५ बोता १६ छत्रारि संभारणा १७ चवरी धरणा १८ विडा दणार १९ फुलें देणार २० झाडणारा २१ गवर्डी २२ लह २३ जाईन २४ चालणारा २५ धावनि

उठाउठी । धुरेसि गोठी सांगेन ॥ ६६ ॥ आंतुले हॅटीं पुढिले चालीं । गोवीचें पाऊल उग-
वोनि घालीं । उंच नीच भूमीची खोली । चुकवूनि चालीं चालेन ॥ ६७ ॥ संकल्पविक-
ल्पांचे झोक । ज्यात वाम सव्य अनेक । ते आंवरुनियां देख । पाहत श्रीमुख चालेन मी
॥६८॥ न चुकतां निजमार्ग । न्यहाळूनि धुरेचें अग । न करितां आणिकाचा पांग ।
भोई चांग मी होईन ॥ ६९ ॥ सुखासनाचेनि पडिपाडें । चालतां सुख अधिक वाढे ।
मागील सूंड काढूनि पुढें । सुखसुरवाडें चालेन ॥५७०॥ चढणे पडणें अडखळणे । दड-
कणे फडकणे अडकणें । साभाळूनिया निष्ठेनें । टणकपणे चालेन ॥ ७१ ॥ उरीं शिरीं
खांदी कोंपरीं । मागील सूंड पुढे धरीं । दृष्टी ठेजनि पायावरी । निर्विकारी चालेन ॥७२॥
आटी मुरडी उलट लोट । धापकाप पडे मेट । आधार धरुनि सुभट । चढती वाट चालेन
॥ ७३ ॥ उलंघूनि कामाचा पाट । आंवरुनि क्रोधाचा लोट । चुकवूनि खोलव्याची वाट ।
धुरेसकट मी चालेन ॥७४॥ ममतेची ओल प्रवळ । ते ठायीं रुती गुंती सवळ । तेथ न
माखतां पावळ । लंघूनि तत्काळ जाईन ॥ ७५ ॥ मोहनदीची थोर करींडी । मार्जी सवळ
जळें प्रवळ वोढी । शितोडा न लगतां धूर मी काढीं । परीं पर थडी तत्काळ ॥७६॥ दृष्टी
ठेवूनि स्वामीकडे । सवेग चालतां मार्गपुढें । भोई होईन दोर्हीकडे । सूड सुडें काढीन
॥७७॥ एवं मीचि मी मार्गें पुढे । सुखासनाचेनि सुरवाडें । स्वामीची निर्जेनिद्रा न मोडे ।
तेणे पडिपाडे वांहेन ॥७८॥ उच्छिष्ट अन्नाचा पोसणी । आठां प्रहरांचा जागणा । सदा
गुरुगुरु करीत जाणा । गुरुद्वारी सुणा मी होईन ॥ ७९ ॥ विजाती देखोनि नयना । सोहं
भावे भुंकेन जाणा । भजनथारोळीं वैसणा । गुरुदारीं सुणां मी होईन ॥ ५८० ॥ ऐसऐ-
शिया भावना । गुरुसेवेलागीं जाणा । अतिशयें आवडी मना । नाना विवंचना विवंची
॥ ८१ ॥ जरी दैवशे दूर गेला । परी तो भाववळें जवळी आला । गुरुसेवे जो जीवे
विकला । तो शाख पावला सद्धिद्या ॥ ८२ ॥ असो जवळी अथवा दूरी । परी गुरुभ-
क्तीची आवडी भारी । जीवित्व ठेविले सेवेवरी । गुरुच्या द्वारी भजनासी ॥८३॥ ऐसा
गुरुभक्तीसी सादर । चढत्या आवडीं एकाग्र । तेचि सद्धिद्यालक्षण शस्त्र । गुरुकृपाकुठार
पै पावे ॥८४॥ लावोनि वैराग्याचे साहाणे । प्रत्यावृत्तिबोधकपणे । शस्त्र केलें जी सणाणे ।
तीक्ष्णपणे अतिसर्जें ॥ ८५ ॥ शस्त्र सजिले निजदृष्टी । दृढ धरिले ऐक्याचे मुष्टीं । शस्त्र
आणि शस्त्रधरा एकी गांठी । करुनि उठी भवच्छेदा ॥ ८६ ॥ दृढ साधोनिया आवो ।
निजवळें घालिता घावो । झाला भववृक्षाचा अभावो । घायेंवीण पहा वो छेदिला ॥८७॥
जीवाशैयाची वासना । ते छेदावी निजकल्पना । तोचि भववृक्षाचा छेदू जाणा । साव-
धाना धृतिवळें ॥८८॥ झालिया चैतन्यपदप्राप्ती । सकळ साधने सहजे जाती । भोजनीं
झालिया पूर्ण तृप्ती । ठायींच राहती पक्वान्न ॥ ८९ ॥ परमतृप्ती उर्थळल्या पोटी । अमृतही

१ पार्वतीच्या दाब्याला खादा घातला असतानाही २ सांगतु ३ वाहनात वसलेल्या गुरुकडेच नजर लावून ४ श्रीगु-
रुचें मुख ५ न हालता ६ वाहनाच्या दाब्यास घातलेला खादा न हालविता ७ गरज ८ अदमास ९ उमेदीनें,
कपटपट चालेना १० बद्ध ११ रुतू न देतां १२ दरड १३ परात्पर १४ समाधी १५ चालेन १६ पोसलेला,
१७ कुत्रा १८ थारोळा, भुई खणून विस्तवाकरितां वगैरे केलेली जागा १९ स्वरूपकारणवृत्तीनें २० तीक्ष्ण धारेंचें
२१ नेम, आकार २२ लिंगशरीराची २३ बुद्धिवळनें २४ आरामसाक्षात्कार, ब्रह्मप्राप्ति निजपदप्राप्ती २५ जागच्या
बागी २६ उत्पन्न झाल्यावर

न लावी ओंठीं । तेवीं ब्रह्मपद पावल्यापाठीं । साधनआटाटी सांडती ॥ ५९० ॥ हाचि भावो धरोनि चित्तीं । मागा सागीतले तुजप्रती । सांडीं साधनच्युत्पत्ती । प्रवृत्तिनिवृत्ती-समवेत ॥ ९१ ॥ पावल्या परब्रह्म । मिथ्यां वेदोक्त सकळ कर्म । मिथ्या आश्रमादि वर्ण-धर्म । हें त्यागितें वर्म कर्मांचे ॥ ९२ ॥ स्वर्गां चालता लेंवडसवडीं । जो अडखळनि पडला आडी । तो जागा होऊनि आपणातें काडी । तैशी वृथा वौढी साधर्नीं ॥ ९३ ॥ पीक आलिया धुमरी । ते शेतीं कोण नागर धरी । गैजातलक्ष्मी आलिया घरीं । भीक दारोदारी कोण मागे ॥ ९४ ॥ हातीं लागल्या निर्धान । नयनी कोण घाली अंजन । साधल्या निर्जात्मज्ञान । वृथा साधन कोण सोगी ॥ ९५ ॥ अगीकारोनि ज्ञानशक्ती । केली ससारनिवृत्ती । ते हे त्यागावीं निजवृत्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ९६ ॥ अग्नीस्तव निपजे अन्न । ते वाफ न जिरता परमान्न । पोळी अवशेष तापलेपण । राधितेही जाण चवी नेणे ॥ ९७ ॥ आंवया पांडु लागला जाण । तरी अगी असे आम्लपण । सेजेसि मुरलिया मधमधोन । न चाखता घ्राण चवी सांगे ॥ ९८ ॥ सेजे मुरावयाची गोठी । तेथ न व्हावी द्वैताची दिठी । येरयेरां जाहलिया भेटी । दोनी शेवटीं ठिकाळती ॥ ९९ ॥ ठिकाळलीं सेजे घालिती । तत्सर्गे आणिकें नासती । निश्चळ राहिल्या एकातीं । परिपाक-पूर्ती घ्राण सांगे ॥ १०० ॥ शत्रु जिणोनियां कंडाडी । रणागर्णी उभविता गुंठी । शस्त्रेमीं कवच जंव न फेडी । तंघ विश्राति गाढी न पविजे ॥ १ ॥ गैरोदरीसी प्रसूति होये । पुत्रजन्में सुखावली ठाये । तेही वारावळी जें पाहे । ते भोगू लाहे पुत्रसुख ॥ २ ॥ पुरुष निमोनियां जाये । त्या देहाचें दहन होये । तरी अवशेष सुतक राहे । ते गेलिया होये निजशुद्धी ॥ ३ ॥ तेरीं जावोनिया अज्ञान । उरला जो ज्ञानाभिमान । तोही त्यागिलिया जाण । चित्समाधान स्वानंदें ॥ ४ ॥ खैराचा शूळ तत्त्वता मारी । मा घदनाचा काय आन करी । तेवी अभिमान दोर्हीपरी । वाधकता धरी ज्ञानाज्ञाने ॥ ५ ॥ लोरडाची वेडी तोडी । आवडी सोनियाची जडी । चालता तेही तैगीच आडी । वाधा रोकडी जैशी तैशी ॥ ६ ॥ 'ब्रह्माहमस्मि' हा अभिमान । शुद्ध ब्रह्म नव्हे जाण । अहपणे तैही कठिण । तैही लक्षण अवधारीं ॥ ७ ॥ जळापासोनि लयण होये । ते जळाचे जळीं विरोनि जाये । मोती झालें ते कठिण पाहें । उदकीं न जाये विरोनी ॥ ८ ॥ मुक्तपणे मोला चढले । तें वनितांअधरीं फांसा पडिले । मुक्तचि परी नासा आले । कठिण केले अभिमानें ॥ ९ ॥ तेवीं अज्ञानअभिमान आहे । तो सर्वथा तत्काळ जाये । ज्ञानाभिमान कठिण पाहें । गोंविताहे मुक्तत्वे ॥ १० ॥ अपक्व घटू तत्काळ गळे । तो पृथ्वीचा पृथ्वीस मिळे । भाजिले खांपर अतिकालें । पृथ्वीस न मिळे कठिणत्वे ॥ ११ ॥ प्रपंच अज्ञानें झाला लोटा ।

१ अर्थ २ धादलीनें ३ वेडीं ४ रगहन, भरपूर ५ राज्याच्या ऐश्यापर्यंतचे रीभर ६ इत्याना हाता, खजिना ७ तत्त्वज्ञान ८ आधील घातला ९ दागळतात १० धडाऱ्यां ११ शडा १२ काढून देवितो १३ गर्भिणीला १४ वारशाचा समारंभ १५ मरून १६ दुसरें कांहीं करीत नाही, टारच करतो १७ खाच्या शेंटावर १८ सोन्याच्या फांसात, खुवणफांसा १९ मोतीं रारं पण अभिमानाच्या कठिणपणांनं श्रीच्या नाफातल्या सोन्याच्या तारत शटभून पडले २० बर दिलेला मोत्याचा व हा खांपराचा असे दोन्ही दृष्टात फिती उत्कृष्ट आहेत २१ मोटा अहानामुळें प्रपंच (मुळांत नसून) मोठा प्रतिवधक झाला आहे

ज्ञानअज्ञानांचा सत्ववांटा । फेडूनि कांटेन कांटा । दोनी आन्हांटा सांडावे ॥ १२ ॥
 जरी सांडिले वाटेवरी । तरी अवचटें आपणासीचि बाधु करी । चालार्गी सांडावे दूरी ।
 निजनिर्धारी हा त्यागू ॥ १३ ॥ जेधवरी अहंपण । तेथवरी वद्धकता जाण । शुद्धाशुद्ध
 अभिमान । निःशेष सज्ञान सांडिती ॥ १४ ॥ उद्धवा तुजकरितां माझी भक्ती । ज्ञाली
 माझ्या निजपदाची प्राप्ती । आतां नानासाधनउपपत्ती । शास्त्रव्युत्पत्ती कां करिसी ॥ १५ ॥
 सद्भावे करितां माझें भजन । तूं झालासी ब्रह्मसंपन्न । आता सर्द्धिद्यादि सर्व साधन ।
 शास्त्रश्रवणेसी सार्डी पां ॥ १६ ॥ 'तस्मादुद्धव उत्सृज्य' । ये श्लोकांचें हें त्यागवीज । विशद
 सागीतले म्या तुज । निजगुज हृदयस्थ ॥ १७ ॥ सकळा साधना श्रेष्ठ साधन । शिष्यासी
 सद्गुरूचें भजन । तेणे पाविजे ब्रह्मसमाधान । सत्य जाण उद्धवा ॥ १८ ॥ जो भावे भजे
 गुरुचरणीं । तो नादे सच्चिदानंदभुवनी । हे सत्य सत्य माझी वाणी । विकल्प कोर्णी न
 धरावा ॥ १९ ॥ ऐसे वोलोनि श्रीहरी । आवडीं चारी वांढ्या पसरी । उद्धवातें प्रीतिकरीं ।
 हृदयीं धरी स्वानंदें ॥ ६२० ॥ देवे मद्धका क्षेम दीधले । निजहृदयीं हृदय एक झाले ।
 सांगणे पुसणें सहज ठेले । बोलणे बोले प्राशिले ॥ २१ ॥ चहू वाचां पडले मौन । जीवू
 विसरला जीवपण । एका तुष्टला जनार्दन । स्वानंदघन सद्भक्ता ॥ २२ ॥ तेचि सद्भक्तीचा
 भावार्थ । विशद वोलिला वाराव्यांत । निजभावे श्रीकृष्णनाथ । नित्य प्राप्त भाविकां ॥ २३ ॥
 निजात्मप्राप्तीचे कारण । केवळ भावार्थचि जाण । भावार्थावेगळें साधन । वृथा जाण
 परिश्रमू ॥ २४ ॥ जप तप यज्ञ दाने । भावार्थांलागी करणें । तो भावार्थ लाहिजे जेणे ।
 धन्य जिणे तथाचें ॥ २५ ॥ धन्य नरदेहाची प्राप्ती । धन्य साधूची सगती । धन्य धन्य
 ते भावार्थी । जे भगवद्भक्तीं रगले ॥ २६ ॥ जे रगले भगवत्पथा । त्याचें चित्त विसरले
 विषयावस्था । ते हंसगीताची कथा । उद्धव कृष्णनाथा पुसेल ॥ २७ ॥ तें अतिरसाळ
 निरूपण । केवळ शुद्ध ब्रह्मज्ञान । श्रोतां न्हावें सावधान । एका जनार्दन विनवितू ॥ ६२८ ॥
 ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंदे श्रीकृष्णोद्धवसवादे एकाकारटीकायां
 द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ मूलश्लोक ॥ २४ ॥ ओव्या ॥ ६२८ ॥

अध्याय तेरावा.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो जी अनादि हंसा । हंसरूपा जी जगदीशा । तूं
 सद्गुरु परमहंसा । परमपरेशा परिपूर्णा ॥ १ ॥ उभयपक्षेंवीण देख । तुझे शोभती दोनी
 पाखें । शुद्ध सत्वाहोनि चोखें । स्वरूप सुरेख सोज्ज्वळ ॥ २ ॥ हंस वोलिजे शुभ्रवर्ण ।

१ याचा अर्थ असा दिसतो अज्ञानामुळे प्रपच मोठा झाला आहे, त्याचे खडण ज्ञानानेंच होतें ज्ञानही सत्वगुणाच्या
 रूढीमुळे अज्ञानाच्याच वाट्याला येतें वस्तुतः दोन्हीही बाधकच आहेत पण काव्याने काटा काढून दोन्ही काटे दूर फेंकून
 घावेत, त्याप्रमाणें ज्ञानाने अज्ञानाचें खडण करावे व शेवटी प्रतिबंधक असल्यामुळे ज्ञान व अज्ञान दोन्हीही काव्यासारखीं
 दूर फेंकून घावीत व स्वस्वरूपी समरस होऊन रहावें २ काढून ३ आडवाटेला ४ तितुकेही बाधक ५ 'मी देह
 आहे' हा अशुद्ध अभिमान व 'मी ब्रह्म आहे' हा शुद्ध अभिमान, हे दोन्हीही बाधक आहेत ६ त्रिगुणात्मक
 ७ चार बाहु, मुज ८ चर्पला ९ उघड १० भक्तीच्या प्राप्तीसाठी ११ पक्ष, पख विया अविद्या, ज्ञान अज्ञान,
 प्रवृत्ति पुरष, इत्यादि द्वैत तुझे ठिकाणीं नाही दोन्ही रूपांनीं तूच नादत आटेस " अद्वैतमात्मनस्तत्त्व दर्शयन्तौ
 मिथस्वराम् ॥ " अग्र्युताग्रमथ श्लोक ४ १२ चागले अविद्येचे ठिकाणीं त्रिगुण, विद्येचे ठिकाणीं शुद्ध सत्वगुण,
 व्यापकीकडे व अत्यंत प्रकाशमान निर्गुण आहेत

तुम्ही हंसता विलक्षण । साडोनियां सकळ वर्ण । हंसपण तुज शोभे ॥ ३ ॥ विकांसल्या सुवर्णपकजें । इतर हंसीं तेथें क्रीडिजे । प्रेमें उतफुडित कमळ जें । तुघां क्रीडिजे ते ठायीं ॥ ४ ॥ मानससरोवरी वस्ती हंसासी । तूं मानसातीत रहिवासी । हंसा उत्पतन आकाशी । तुझे चिदाकाशी उड्डाण ॥ ५ ॥ विवेकेंचंचूचिया मुद्रा । स्वभावे निवडिसी धीरनीरां । मग साडोनियां असार । शुद्ध सारा सेविसी ॥ ६ ॥ ऐशिया हंसा जी सुकुमारा । मुक्त-मोतियांचा तुज चारा । जी कां वैराग्यशुक्तिद्वारा । चित्सागरामार्जी झालीं ॥ ७ ॥ सर्वथा नातळोनि क्षिती । निरालंब मार्गाप्रती । चालणें चालसी हंसंगती । हे गमनशक्ती अभि-नव ॥ ८ ॥ अभिन्न स्वभावता निजअशीं । चिन्मात्रवागीश्वरी तूं वाहसी । हंसवाहिनी आख्या ऐशी । तुझेनि अगेंसी तीस झाली ॥ ९ ॥ तुझेनि चालविल्या सरस्वती चाले । तुवा वोलविल्या वेदू बोले । तुवा चेतविल्या प्राण हाले । तुझेनि वाचाळें वाग्देवी वदे ॥ १० ॥ झाली वागीश्वरी वाग्देवता । तिसी तुझेनि वाचाळता । जेवीं का वेणु वाजे मधु-रता । परी वाजविता तो भिन्न ॥ ११ ॥ एवं वाच्य वचन वक्ता । तूंचि वागीश्वरी तूंचि वंदता । आपुल्या हंसरूपाची कथा । स्वभावता वोलविसी ॥ १२ ॥ बोलावया महाकवी-च्या ठायीं । तुघां वागीश्वरी घोतिली पाहीं । ते हंसरूपाची नवाई । अभिनव काहीं वोलवी ॥ १३ ॥ तो तूं सर्व भूतां समान । हंसस्वरूपी श्रीजनार्दन । त्याचे वदिता निजचरण । जन्ममरण पळालें ॥ १४ ॥ आपभयें पळता त्यासी । लपणी मिळाली भ्रमापाशीं । जन्मा-मार्गे मरणासी । ठावू वसतीसी दीधला ॥ १५ ॥ यालागीं भ्रमामार्जी जो पडला । तो जन्ममरणासी आतुडला । मग न सुटे काहीं केल्या । यंत्रां पडला भ्रमचक्रां ॥ १६ ॥ तेंथ राहाटमाळेच्या परी । जन्ममरणाचे पडे यंत्रां । एकाची सोसी भरोवरी । तंव दुसरे शिरीं आदळे ॥ १७ ॥ तें निस्तरावया जन्ममरण । तुज सोहंहासाचें स्मरण । जें कां करी साव-धान । भ्रममोचन तें होय ॥ १८ ॥ तो तूं परमात्मा परमहसू । परब्रह्मकें पूर्ण परेशू । ब्रह्मपुत्रांसी उपदेशू । करावया हंसू झालासी ॥ १९ ॥ ते हंसमुखींचें निरूपण । बोलावया वोलका श्रीशुक जाण । त्या वचनार्थातें लेखून । परम पावन परीक्षिती ॥ २० ॥ त्या हसाचें हसगीत । कृष्ण उद्धवासी सागत । श्रोतां व्हावे दत्तचित्त । अंचुवित निजबोधू ॥ २१ ॥ तो हा तेरावा अध्यावो । अत्यादरें सागे देवो । ते एकता उद्धवो । विपर्ययविलयो देखेल ॥ २२ ॥ तेरावे अध्यायीं निरूपण । सत्ववृद्धीचे कारण । विद्येंउद्धवक्रमू जाण । अति-सुलक्षण सोपारा ॥ २३ ॥ हंसइतिहासाचा योगू । स्वयें सागेल श्रीरगू । तेंणें चित्तासी विपर्ययवियोगू । सुगम सागू सागेल ॥ २४ ॥ द्वादशाध्यायाचे अर्ती । करुनि सद्गुरूची भक्ती । पावोनि विद्याकुठारप्राप्ती । छेदावा निश्चिती जीवाशयो ॥ २५ ॥ छेदिल्या जीवाचें जीवपण । सकळ सांडाचे साधन । हें उद्धवें ऐकूनि जाण । प्रतियचन नेदीच ॥ २६ ॥

१ प्रेमाने विकास पावलेलें हृदयकमळ तुझे श्रीढास्थान आहे २ उड्डाण, गमन ३ वनआकाशी ४ चैतन्यरूप आकाशात ५ विवेकरूपी चोचोने नित्य व अनित्य निवडतोस ६ पृथ्वी ७ 'हस सोह' ही जी गमनागमनक्रिया चालू आहे, त्या गतीन घुस्वीला स्पर्श न करिता निरात्म-निराश्वर अशा आकाशमार्गानं गमन करितोस ८ जात्या तुजहून भिन्न नाहीं व तुझे अशांपासून निर्माण झालेकी चिच्छक्ति वागीश्वरी ९ तिथे १० प्रकाशिली ११ भरती, खंडा १२ तुम्ही चित्त मात्र धवणाकडे या की आत्मबोध तुम्हाला सहजासहज होईल १३ विषयाचा नाश, १४ ज्या मार्गानं निरास होऊन विद्या प्रकट होते १५ मुळभ, सोपा, १६ विषयाचा त्याग १७ उत्तर.

उद्धवाचे जीवीचा भावो । सखोल हृदयींचा अभिप्रावो । सकळ आकळोनियां सद्भावो । स्वयें श्रीकृष्णदेवो बोलत ॥ २७ ॥ ह्यणसी लागोनि सूत्र त्रिगुण । जीवासी आले जीवपण । ते अर्गी असतां तीनी गुण । सद्विद्या जाण उपजेना ॥ २८ ॥ तोंडीचा खिल्लू नव्हता दूरी । नारेळजळ न चढे करीं । तेवीं गुण न वैचतां निर्धारी । विद्या कैशापरी उपजेळ ॥ २९ ॥ ऐसा आशंकेचा भावो । जाणोनियां श्रीवासुदेवो । तिही श्लोकीं तो पहा हो । गूढाभिप्रावो निरसितू ॥ ३० ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सत्व रजस्तम इति गुणा बुद्धेर्न चात्मन । सत्वेनान्यतमौ हन्यात्सत्व सत्वेन चैव हि ॥ १ ॥ सत्वरजतमादि गुण । निश्चयेंसीं मायेचे जाण । हें द्वादशाध्यायीं निरूपण । तुज म्यां सपूर्ण सांगीतले ॥ ३१ ॥ सच्चिदानंदू जो येथ । आत्म्यासी अभिन्न नित्य । तैसे गुण नव्हती समस्त । ते प्राकृत प्रकृतिकार्ये ॥ ३२ ॥ जें सद तेंचि चिद । जें चिद तोचि आनंद । स्वरूपीं नाहीं त्रिविध भेद । तें एकवद सच्चिदानंद ॥ ३३ ॥ जेवीं श्वेतता मृदु मधुर । त्रिविध भेदे एक साखर । तेवीं सच्चिदानंद अविकार । वस्तु साकार एकवद ॥ ३४ ॥ प्रकृति गुणांतें उपजविति । गुणांस्तव सैवळ प्रकृती । गुणांसी आत्म्यासी सगती । न घडे कल्पांतीं उद्धवा ॥ ३५ ॥ येथ विद्याउत्पत्तिलक्षण । स्वयें सांगे नारायण । करुनि गुणे गुणांचें मर्दन । सद्विद्या जाण साधावी ॥ ३६ ॥ सत्व वाढवून सुरवाडें । जें रज तम निःशेष झडे । तै सद्विद्या हाता चढे । सत्वाची वाढी मोडे निर्जसत्वेकरुनी ॥ ३७ ॥ सर्पु लागला होय ज्यासी । विष खादल्या उतार त्यासी । तें विष खाता घेरे दिशीं । आत्मघातासी वाढवी ॥ ३८ ॥ तैसे रजतमलोपें सत्व वाढे । वाढले सत्व बाधकत्वे कुडें । तेही बाधा मी तुजपुडें । अतिनिवाडें सागेन ॥ ३९ ॥ मी अलिप्त कर्मकार्या । मी ज्ञाता मी महासुखिया । ऐशा वाढवूनि अभिप्राया । गुणे गुणकार्या गोविजे सत्वे ॥ ४० ॥ ऐसा वाढला जो सत्वगुण । त्यासी उपशमात्मक निजसत्वे जाण । समूळ करावे निर्दळण । तै समाधान पाविजे ॥ ४१ ॥ उद्धवा तूं ऐसे ह्यणसी । समानता तिहीं गुणासी । केवीं वाढी होईल सत्वासी । गुण गुणासी राखण ॥ ४२ ॥ वाढल्या तमोगुण । नावडे तेव्हां ज्ञानध्यान । नावडे त्याग भोग चंदन । निद्रा दारुण का कलहो ॥ ४३ ॥ वाढल्या रजोगुण । ऐकता ज्ञाननिरूपण । त्याचें भोगासक्त मन । सदा ध्यान विषयाचें ॥ ४४ ॥ धनलोभ सुंदल्या दिठी । पांपरां घेतल्या क्रोध जुठी । हे रजोगुणाची कोटी । लोभिष्ट पोटीं स्त्रीपुत्रां ॥ ४५ ॥ वाढलिया सत्वगुण । स्त्रियादिभोगीं उदासीन । सदा करी भगवच्चिंतन । कां करी कीर्तन हरिभक्ती ॥ ४६ ॥ क्रोधलोभमोहलक्षण । सत्वकाळीं नुठे जाण । परी एकला केवीं वाढे सत्वगुण । गुणांसी राखण गुण होती ॥ ४७ ॥ मार्गे तम पुढे रज पूर्ण । मध्यें अडकला सत्वगुण । तो कैसेनि वाढेल जाण । अडकलेपण सुबद्ध ॥ ४८ ॥ ऐशी आशंका धरुनि जाण । ह्यणसी वाढेना सत्वगुण । तें सत्ववृद्धीचें लक्षण । एक संपूर्ण सागेन ॥ ४९ ॥

सत्वाद्धर्मो भवेद्बुद्धारपुसो मद्भक्तिलक्षण । सात्विकोपासया सत्व ततो धर्म प्रवर्तते ॥ २ ॥

ये श्लोकींचें निरूपण । पहिले उत्तरार्धव्याख्यान । तेथें सत्ववृद्धीचें कारण । सात्विक-

१ महाविद्या २ नारयणच्या तोंडावरची खीळ ३ जाता ४ एकवटपणानें ५ बलाबळ ६ आवेशानें ७ स्वरूपबोधानें ८ संपदघाचें विष विपद्याजन उतरतें, पण तें विष दुसऱ्या वेळीं सेविलें असता ठार करितें ९ घातल्या. १० वाहणा ११ जाती, प्रकार.

सेवन ॥ ५० ॥ सात्विक पदार्थ सेविता । सत्ववृद्धि होय सर्वथा । सत्वविजयें वर्ततां । पवित्रता जीवाची ॥ ५१ ॥ सत्वउत्कर्षार्थें लक्षण । धर्मनिष्ठा स्वधर्माचरण । तैसैं तेथील वासनावंधन । ईहामुत्र जाण वाछीना ॥ ५२ ॥ ज्ञालिया शुद्ध अतःकरण । तेव्हां निःसीम वाढे सत्वगुण । पुरुपासी मद्भक्तिलक्षण । धर्म जाण उपतिष्ठे ॥ ५३ ॥ सत्ववाढल्या धर्मप्रवृत्ती । तें गुरुभजनीं अतिप्रीती । का सत्वविग्रही माझी मूर्ती । ते ठायीं भक्ती उल्हासे ॥ ५४ ॥ कायिक वाचिक मानसिक । मर्दपण करी स्वाभाविक । मजवेगळा आणिक । भावार्थ देख रंफुरेना ॥ ५५ ॥ गुरु भगवंत अभिन्न । हें ते काळीं प्रकटे चिह्न । ते अतिसत्वाची घोळखण । हे धर्म पूर्ण सात्विक ॥ ५६ ॥

धर्मां रजस्रमो हन्यात् सत्ववृद्धिरनुत्तम । आशु मय्यनि तन्मूलो ह्यधर्म उभये हते ॥ ३ ॥

ऐसा वाढलिया सात्विक धर्म । तें सत्ववृद्धि सर्वोत्तम । जे सत्वी प्रकटे पुरुषोत्तम । विश्रामधाम मुमुक्षा ॥ ५७ ॥ एवं सत्ववृत्तीं वाढला धर्म । तो तत्काळ नाशी अधर्म । अधर्माचें मूळ रजतम । त्याचें रूपनाम उरो नेदी ॥ ५८ ॥ सात्विकसेवने सत्ववृद्धी । तेणे सद्दिद्येची उपलब्धी । हे उपायाची विधानविधी । कृष्ण कृपानिधी वोलिला ॥ ५९ ॥ करावें सात्विकसेवन । ते सात्विक पदार्थ कोण कोण । ऐक त्याचेंही निरूपण । दर्श-लक्षण सागेन ॥ ६० ॥

आगमोऽप्य प्रजा देश काल कर्म च जन्म च । प्यान मनोऽथ मस्कारो दशैते गुणहेतव ॥ ४ ॥

गुणवृद्धीचे कारण । आगम ह्याणिजे शास्त्र जाण । आप ह्याणिजे ते जीर्वन । आवडतें स्थान तो देश ॥ ६१ ॥ ऐक प्रजाचें विदोऽन । प्रजा ह्याणिजे त्रिविध जन । जैशी ज्याची सगती जाण । तैसे लक्षण तो पावे ॥ ६२ ॥ काळ ह्याणिजे दिवसभाग । कर्म ह्याणिजे जे करी अग । जन्म ह्याणिजे दीक्षा साग । मत्राचें लिंग यथारुचि ॥ ६३ ॥ कर्त्याचा जेथ अर्थादरू । त्या नाच वोलिजे सस्कारू । हा दशलक्षणप्रकारू । गुणवृद्धि-विचारू तो ऐक ॥ ६४ ॥ येथ सत्ववृद्धीसी प्रस्तुत । साधकांसी शास्त्र निवृत्तें । उपनिषद्-भागेंसी वेदात । त्याचा मथितार्थ सेवाचा ॥ ६५ ॥ आप ह्याणिजे जळपवित्रता । गौतमी-भागीरथ्यादि पुण्यसरिता । ज्याचा अंबचटे शिंतोडा लागता । पाप सर्वथा उरेना ॥ ६६ ॥ का माझ्या प्रतिमाचें चरणामृत । ज्यालागीं ब्रह्मादिक आर्तभूत । किना शालिग्रामशिलेचें तीर्थ । सकळ दुरित निवारी ॥ ६७ ॥ जेणे सकळ तीर्थें होती पावन । तें ब्राह्मणाचें चरणतीर्थ जाण । स्वयें वदी श्रीनारायण । निजहृदयीं चरण वाहतसे ॥ ६८ ॥ भैलतैसे हो का पाणी । जें लागलें सद्गुरुचरणीं । ते सकळ तीर्थां शिरोमणी । सेविता तत्कर्णां उद्धरी ॥ ६९ ॥ सत्व-वृद्धीचे कारण आप । तें इथे तीर्थीं जाण पुण्यरूप । सेविता सत्ववृद्धीचें स्वरूप । आप-आप प्रकाशे ॥ ७० ॥ प्रजा ह्याणिजे महाजन । सेवावे साधु निवृत्तें जन । ज्याचे सगतीस्तव जाण । उद्धरण जडजीवां ॥ ७१ ॥ सत्ववृद्धीसी कारण । मुख्यत्वे सत्सगतीचि जाण । त्या सत्सगाचे महिमान । केले निरूपण द्वादशीं ॥ ७२ ॥ देशू पुण्यभूमिका सिद्धिस्थळ ।

१ सत्ववृद्धि २ सत्वगुणाच्या वाढण्याचें ३ या आणि परलोकांतील विषय ४ अमर्याद ५ प्राप्त होतो ६ मला अपण ७ भावत नाही ८ विज्ञानाची जाणा ९ तत्त्वज्ञानाची १० दहा लक्षणें ११ उदक १२ लक्षण, विचरण १३ चांग. १४ फार आदर १५ निवृत्तिपर वेदातशास्त्र १६ पवित्र नद्या १७ सहजा १८ जळ पांढऱ्यात १९ आपल्या वक्ष स्थळ्यावर. २० कोणतेही २१ सज्जन. २२ पुण्यभूमि नैमिषारण्यादि २३ सत्ववृत्त्यांनीं प्रतिष्ठित स्थळ

विर्जनेवासू एकांतशील । जेथ वैसतांचि तत्काळ । सत्वासी वळ चढोवडीं ॥७३॥ एकांतीं
स्थिरावल्या आसन । सहजें वाढे सत्वगुण । मनीं हव्यासू चढतां जाण । वस्तु चिद्वन
साधावया ॥ ७४ ॥ साधकांसी काळ यथोचित । अवश्य ब्राह्म्यमुहूर्त । का जे काळीं उद्दे-
गसहित । हर्षयुक्त मन होय ॥ ७५ ॥ प्रेमयुक्त अतःकरणे । जो काळ जाय कथाश्रवणें ।
कां जर्यत्यादि महापूजा करणें । जागरणे हरिदिनीं ॥ ७६ ॥ थोर काळाची सार्धकता ।
हरिकीर्तनीं गाता नाचतां । त्या काळाचा महिमा तत्त्वतां । माझेन, सर्वथा न बोलवे
॥ ७७ ॥ निरभिमान कीर्तन करणे । निर्लोभ गाणे नाचणे । तो काळ वंदिजे, म्यां श्री-
कृष्णें । महिमा कोणें बोलवा ॥ ७८ ॥ कर्म ह्यणिजे तें निवृत्त । जें आशापाशफळरहित ।
कां क्रिया जे उपकारार्थ । सात्विक निश्चित तें कर्म ॥ ७९ ॥ गुरूपासोनि दीक्षाग्रहण ।
तें पुरुपासी नवें जन्म जाण । गुरु मायवाप सपूर्ण । तें ऐक लक्षण उद्धवा ॥ ८० ॥ उप-
जलिया वालकासी तत्त्वतां । पंचविध जाण पिता । जनिता आणि उपनेता । तिजा प्रति-
पालिता अन्नदानें ॥ ८१ ॥ जो भयापासूनि सोडविता । जो बंधविमोचन करविता । जो
देहाचें मरण चुकविता । तोही पिता शास्त्रार्थें ॥ ८२ ॥ यावेगळा पांचवा पिता । जो
झाडणी करी पचभूता । मृत्यूपासून सोडविता । जो गर्भव्यथा निवारी ॥ ८३ ॥ ज्याचे
देखिलिया चरण । बांधूं न शके भवबंधन । तो सद्गुरु पिता जाण । भाग्येवीण न पाविजे
॥ ८४ ॥ उपजल्या वालकासी सर्वथा । वेगळालीं माता पिता । एक वीर्याते निक्षेपिता ।
धारणपोषणता जननीची ॥ ८५ ॥ तैसा सद्गुरु नव्हे पिता । निजवीर्य न वेंचिता । योनि-
द्वारें नुपजवितां । जननी जनिता स्वयें झाला ॥ ८६ ॥ उदरावाहेरीं घातल्यापाठीं । माता
पुत्रस्नेहें कळवळा उठी । वाहेरिले सुनि आपुले पोटीं । निजस्नेहें गोमटी गुरुमाता ॥ ८७ ॥
यालागीं शिष्यासी तत्त्वता । सद्गुरुचि माता पिता । निजस्नेहें वाढविता । तदात्मता
अभेदें ॥ ८८ ॥ मागील पिते जे चौघेजण । ते याचे सावत्र बाप जाण । माता पिता भिन्न-
भिन्न । सखेपण त्यां कैचें ॥ ८९ ॥ यालागी सद्गुरु जो संकूपू । तो सच्छिष्यासी सखा
चापू । पित्यापुत्रांमार्जी अलपू । कांही विकल्पू उपजेना ॥ ९० ॥ त्या सद्गुरूपासून जाण ।
शैवीवैष्णवीदीक्षाग्रहण । अथवा उपदेशी निर्गुण । चैतन्यघन निजबोधें ॥ ९१ ॥ ऐक
दीक्षानामाची युक्ती । दे चारी पुरुषार्थ चारी मुक्ती । निःशेष अविद्येची नाशी स्थिती ।
दीक्षाव्युत्पत्ती त्या नाव ॥ ९२ ॥ एवं दीक्षाजन्माची जे कथा । उद्धवा सागीतली म्या
तत्त्वतां । ध्याननिष्ठ जे सात्विकता । ऐक आतां सांगेन ॥ ९३ ॥ सत्वोपाधि शरीर साचे ।
चैतन्यघन स्वरूप ज्याचे । तो श्रीविष्णु ध्येय सात्विकांचें । ध्यान त्याचें करावे ॥ ९४ ॥
अथवा धैर्यव्रतधाम गोक्षीर- । कर्पूरगौर पंचवक्र । ध्यानीं आणावा शंकर । ससारपार तरा-
धया ॥ ९५ ॥ या मूर्तीचें ध्यान करितां । हारपे ध्येय ध्यान ध्याता । ठसावे चैतन्यघनता ।
सात्विकता हें ध्यान ॥ ९६ ॥ जैशी दीक्षा तैसे ध्यान । हें आगमशास्त्रीचें प्रमाण । त्या
ध्यानाचें पर्यवसान । चैतन्यघन पावावें ॥ ९७ ॥ केवळ जें चैतन्यघन । तें सद्गुरुस्वरूप
जाण । त्याचें करावे नित्य ध्यान । अनुसंधान निजनिष्ठा ॥ ९८ ॥ पंचभूतदेहाची मूस ।

१ विर्जननेवास २ पहाट ३ निष्काम काम-पारमाथि ४ उपदेश घेणें ५ उपनयन ह्यणिजे मुज करणारा
६ निरास ७ घालणारा, देवणारा ८ पाळन, घाली ९ दयाळू १० कल्पना, मेदभाव ११ धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष
१२ सलोकता, समीपता, सख्यता व सायुज्यता १३ कैलासात राहणारा १४ पाच मुखाचा. १५ नाहींसा होतो १६ शेवट.

तेथ बोतिला ब्रह्मरस । गुरुस्वरूप तें संविलास । ध्यान रात्रंदिवस करावे त्याचें ॥ ९९ ॥
 सात्विकाचें जें का ध्यान । ते हें तूं उद्धवा जाण । आता मंत्रांचें मंत्रग्रहण । तेंही निरू-
 पण अवधारीं ॥ १०० ॥ सकळ मंत्राची जननी । जे द्विजन्मा करी तत्क्षणीं । गायत्रीच्या
 मंत्रग्रहणीं । ब्राह्मणपर्णी अधिकारू ॥ १ ॥ जे सकळ मंत्राचा राजा । जे वांट्या आली
 असे द्विजा । जिचेनि धाकें द्विजपूजा । मज अधोक्षजा करणे पडे ॥ २ ॥ ते गायत्री
 स्वभायता । आली असे ब्राह्मणांच्या हाता । तिची उपेक्षा करिता । लौल्यें दरिद्रता पावले
 ॥ ३ ॥ गायत्रीनिष्ठ जो ब्राह्मण । त्याचे मस्तकीं मी वर्दीं चरण । मंत्रीं गायत्री श्रेष्ठ जाण ।
 वेद प्रमाण ये अर्थीं ॥ ४ ॥ गायत्री रिघाल्यावीण काहीं । इतर मंत्रा रिघूं नही ।
 मुख्यत्व ते गायत्रीच्या ठायीं । ते लागले पाहीं सकळ मंत्र ॥ ५ ॥ नव्हता गायत्रीसवध ।
 मुख्य रिघों न शके वेद । इतर मंत्रा केरी संवाद । वेदां वंद्य गायत्री ॥ ६ ॥ गायत्रीचे
 गुह्य परम । चिन्मात्रैक परब्रह्म । तो मंत्र ब्राह्मणासीच सुगम । परी तेही वर्म चुकले
 ॥ ७ ॥ एवं गायत्रीमंत्र ब्रह्मपूर्ण । सकळ सिद्धीचें कारण । शैववैष्णवमंत्रग्रहण । तेणें
 त्वरित जाण सत्वशुद्धी ॥ ८ ॥ सत्वशुद्धीचे परिपटी । शैववैष्णवमंत्रकोटी । तेणे सत्व-
 शुद्धी उठाउठीं । होय निजात्महृष्टी साधका ॥ ९ ॥ मंत्रग्रहणविचार । उद्धवा जाण हा
 साचार । आता बोलिला जो सस्कार । तोही प्रकार परियेसी ॥ ११० ॥ मनाचे सकल्प-
 विकल्प । तोडावया अतिसाक्षेप । येचि अर्थींचा सटाटोप । महोसाटोप जो माडी ॥ ११ ॥
 सकल्प उट्टूचि न लाहे । जेथें उठी तेथे ठेचित जाये । विवेकाचेनि वळें पाहे । मोर्कळु
 होय मनाचा ॥ १२ ॥ परमात्मनिष्ठापरवडी । अखंड मनाची मोडी पाडी । संसत घेणें
 नेदी अर्धघडी । स्मरणनिरवडी मन राखे ॥ १३ ॥ वैराग्यवळें दभी मन । तेणे भेणे करी
 हरिचित्तन । दासी नुलंघी स्वामीचें वचन । तैसे स्मरणाधीन, मन करी ॥ १४ ॥ इद्रियें
 पाहती नाना पदार्था । मन न पाहे आणिका अर्था । जागृतीं स्वमीं स्वभावतां । अखंडता
 हरि स्मरे ॥ १५ ॥ ऐशा सस्कारें सस्कारिले मन । निमिपोन्मिपीं हरिचित्तन । श्वासो-
 च्छ्वासाचे गमनागमन । सोहध्यान त्या ठायीं ॥ १६ ॥ स्वाभाविक स्मरणादरु । या नाच
 आत्मसस्कार । हा सत्ववृद्धीचा प्रकार । शार्ङ्गधरु बोलिला ॥ १७ ॥ आत्मशुद्धीचें महा
 कारण । बोलिलों ते हें दशलक्षण । साधकीं सेवावया जाण । विशद निरूपण म्या केलें
 ॥ १८ ॥ जेणें खवळला वाढे तमोगुण । ते तमोवृद्धीचें दशलक्षण । केवळ त्यागाग्रया
 जाण । तेही निरूपण सांगेन ॥ १९ ॥ तेथींचा आगम आभिर्चैरिक । वेदविरुद्ध मार्ग
 देख । वोरुणी मांडी मद्योदक । आवश्यक सेविते ॥ २० ॥ जे उभयभ्रष्ट पासडी ।
 वेपधारी वृथा मुंडी । त्याचे सगतीची अतिगोडी । जेथ अंपरवडी विधिवेदां ॥ २१ ॥
 द्वेप चोहंदा का परदार । तेथेंचि वैसंका निरतर । काळ तों त्यासी मध्यरात्र । ते व्यापार
 कर्माचा ॥ २२ ॥ क्रियारभु जारण मारण । मोहन संभन उच्चाटण । का करावे वशीकरण ।
 हें कर्म जाण तामस ॥ २३ ॥ जन्म हाणिजे दीक्षाम्रहण । प्रेतभूतपिशाचविद्या जाण ।

१ सविकारस २ लोनिष्ठपणाने ३ गायत्रीचा रिघाव=प्रवेश, उपवेश झाल्याशिवाय ४ गोष्ट्य मोट्ट ५ मोठ्या
 नेटाचा ६ खतनता, उधमुक्ता ७ विद्यावा ८ कौशल्य. ९ अखंड हरिस्मरण हाच चित्तप्रदि करणारा सस्कार सत्व-
 गुणवधक आहे १० उघड ११ पाळउमत, जारणमारणादि कम १२ दास १३ मोहाची दास १४ वेद य वेदविहित
 कर्माची ज्यास किमत नाही. १५ 'उद्धवाठक' व 'चोहंदा का' असे पाठभेद १६ परत्री १७ बैठक. १

करितां प्रेतभूतआराधन । प्रेतजन्म जाण तामसा ॥ २४ ॥ जेथ तमोगुण प्रधान । तो क्रोधयुक्त पुरुष जाण । सदा शत्रूचें करी ध्यान । करावया हनन उद्यतू ॥ २५ ॥ तामसी मंत्र मुकी मैळी । अथवा उच्छिष्टपाडाळी । कां प्रेतदेवता कंकाळी । मंत्रशैली हे तेथें ॥ २६ ॥ संस्कार दगड माती । माझें घर हे माझी क्षिती । स्वामी निजेला घाली भिंती । एवढी आसकी गृहाची ॥ २७ ॥ घर करावया अशक्त । तरी तें खिंडेरें अतिस्मरत । सदा दगडमाती राखत । नांदतें तेथ येवें नेदी ॥ २८ ॥ देहालागीं गेह करणें घडे । तेही देह कष्टवी अतिदुर्वाडें । तामससंस्कारें रोकडें । केवळ वेडे गृहासक्तीं ॥ २९ ॥ गृहासक्तीचा व्यापारू । जो मरणात न सोडी नरू । तो जाण तामस सस्कारू । त्याचा सस्कारू तो माती ॥ ३० ॥ जेणे थोरेंवे तमोगुण । तें हें जाण दशलक्षण । ऐक राजसाचें चिह्न । त्याचें भिन्न स्वरूप ॥ ३१ ॥ करावे सत्वाच्या अंगीकारा । त्यागावा तमोगुण दुसरा । पुढे चाविरा मागें लातिरा । ऐक तिसरा रजोगुण ॥ ३२ ॥ हो का शाहाणी सिंदळी जे नारी । ते पुरुषाचे मन वरें धरी । मग ठकोनि जाय व्यभिचारीं । तैसी परी रजोगुणा ॥ ३३ ॥ जैसे का कुंचर घोडें । वरें दिसे परी आंडवी अडे । कांही केल्या न चले पुढे । मागिलीकडे सरों लागे ॥ ३४ ॥ तैसी रजोगुणाची स्थिती । त्यागू न सभवे कल्पातीं । धर्म करितो केवळ रंफीती । मनीं आसकी कामाची ॥ ३५ ॥ सर्वस्व घ्यावया सर्वचोरू । सर्वे धांवे होऊनि नफेरू । तैसा रजोगुणाचा विचारू । कामनाससारू वाढवी ॥ ३६ ॥ धर्म करी कामासकी । केलें भोगवी निश्चितीं । पाडी जन्ममरणआवर्ती । कदा कल्पातीं सुटेना ॥ ३७ ॥ सात्विक तरले माझेनि भजने । तामस तरले मद्विरोधध्यानें । राजसाचें जन्ममरणधरणे । रजोगुणे उठीना ॥ ३८ ॥ जेणे प्रबल वाढ रजोगुणा । त्या सांगेन मी दशलक्षणा । केवळ त्यागावया काम्यकल्पना । या निरूपणा अवधारी ॥ ३९ ॥ राजसाचें प्रवृत्तिशाख । जें केवळ कामनापर । जेणे होय ईहामुत्र । तेथे अत्यादर राजसा ॥ ४० ॥ आप ह्यणिजे तें तंव जळ । वेळीं वीळा सुपरिमळ । कर्पूरयुक्त अतिशीतळ । प्रिय प्रबळ तें राजसा ॥ ४१ ॥ प्रजासगति त्याची ऐक । राजवर्गीं सभानायक । व्यवहारीं चतुर अतिरंजक । प्रवृत्ति लोकप्रिय त्यासी ॥ ४२ ॥ राजद्वारीं कां सभेमाझारीं । बैसावे पारीं अथवा वेन्हारीं । का मडपतोरणाभीतरीं । सन्मानें करीं उपविष्ट ॥ ४३ ॥ वेळु नें गमे जें धरिंच्याधरीं । तै क्रमी चौहोटा नगरीं । कां वैसे बुद्धिवळांवरी । अत्यादरीं सादर ॥ ४४ ॥ ऐक रजोगुणाची वेळ । सूर्यादियाउपरि जो काळ । कां राजस जे सांजवेळ । ते ते काळ प्रिय त्यांसी ॥ ४५ ॥ राजसाचें सकाम कर्म । धनधान्यार्थ करिती धर्म । वासना ते पशुपुत्रकाम । स्वमीं निष्काम नेणती ॥ ४६ ॥ राजसांसी काम गहन । कामासकी दीक्षाग्रहण । तेचि त्यांचे जन्म जाण । सदा ध्यान स्त्रियेचें ॥ ४७ ॥ मंत्र घ्यावा अभिलाखें । जेणे सन्मान होय लौकिकें । ज्याचा सुंगरावा थोर देखे । तो मंत्र आवश्यकें आदरी ॥ ४८ ॥ संस्कार अतिराजस । शरीरभोगाचे विलास । नाना परिमळ बहुवस । उत्तम वीस सुधूत ॥ ४९ ॥

१ हीं तामस देवताचीं नावें आहेत २ गाढवाहेर राहण्याचीं रिवाजें ३ नष्टचर्येने ४ प्रबळ होतो ५ दसणारा ६ लाया माण्यारा ७ फसवून ८ अगाराव ९ आडवाटेंत, मार्गांत १० दम, डोल, कीर्तीची लाजसा, यांकरिता ११ सोवतीना चोर १२ पाकर, सेवक १३ भोवत्यात १४ हा लोक व क्षत्रलोक १५ वेळची, वेळदोहा १६ वाळनामक सुगंधी वनस्पती १७ लोकाच रजन करणारा. १८ परीं कर्मत नघेल तर. १९ चव्हाड्यावर. २० मंत्रोपदेश घेणें. २१ लोकवधीकरण. २२ सच्छ धुवट वस्त्रें.

संस्काराची अंतरनिष्ठा । लौकिकीं व्हावी देहप्रतिष्ठा । माझी आज्ञा वंद्य वरिष्ठां । सभेचे चौहंदां मी पूज्य ॥ १५० ॥ रजोगुण दशलक्षण । उद्धवा त्याची ही वोळखण । राजसासी जन्ममरण । सर्वथा जाण सोडीना ॥ ५१ ॥ सात्विक त्याग करी विवेकनिष्ठें । तामस त्याग करी कडकडाटें । राजसासी त्याग न घडे स्पष्टें । द्रव्यदारालोभिष्टें लोभातू ॥ ५२ ॥ तीही गुणांचें लक्षण । म्या सागीतले भिन्नभिन्न । तिहींचें सर्वसाधारण । सागेन चिह्न तें ऐक ॥ ५३ ॥

तत्तत्सात्विकमेवैषा यद्यद्बुद्धा प्रचक्षते । निन्दन्ति तामस यत्तद्राजस तदुपेक्षितम् ॥ ५ ॥

विवेकवृद्ध वृद्धाचारें । ज्यातें स्तविती अत्यादरे । तें तें सात्विक जाण खरें । निजनिर्धारें निश्चित ॥ ५४ ॥ विवेकियाचे अनुवादा । ज्या पदार्थाची करिती निदा । ते ते जाण तामसवाधा । माझ्या निजबोधा मानलें ॥ ५५ ॥ ज्याते स्तवित ना निदित । जीवें भावे उपेक्षित । तें राजस जाण निश्चित । बाधा अद्भुत तयाची ॥ ५६ ॥ जैसें कां विखें रांधिले अन्न । वरिवरी गोड अतरिं मरण । तैसा जाण राजस गुण । अतर्क्य वधन तयाचे ॥ ५७ ॥ राजसासी ज्ञानबोधू । करिता थोटांवल्ला वेदू । त्याचे उपदेशीं ब्रह्मा मंदू । माझेनिही बोधू न करवे ॥ ५८ ॥ याचिलागीं रजोगुण । विवेकीं सांडिला उपेक्षून । उपेक्षेचें हेंच कारण । तुज म्या जाण सागीतले ॥ ५९ ॥ यालागीं सात्विक सेवन । साधकीं अवश्य करावें जाण । सात्विकसेवनाचा गुण । तुज मी सपूर्ण सागेन ॥ १६० ॥

सात्विकान्येव सेवेत पुमान् सत्ववितृद्धये । ततो धर्मस्ततो ज्ञान यावत्स्मृतिरपोहनम् ॥ ६ ॥

सात्विक द्रव्यें सेविता । सत्ववृद्धी होय तत्त्वतां । सत्ववृद्धी पुरुषीं होतां । धर्म स्वभावता प्रवर्ते ॥ ६१ ॥ धर्मप्रवृत्तिं माझें भजन । माझ्या भक्तिउल्लासे जाण । भक्तासी मी होयें प्रसन्न । तें स्वभावे ज्ञान प्रकाशे ॥ ६२ ॥ तत्त्वमस्यादि वाक्यव्युत्पत्ती । ते गुरुद्वारा ज्ञानाची प्राप्ती । तरी सत्वशुद्धित्वे धर्मभक्ती । कोणे अर्थी सेवावी ॥ ६३ ॥ ऐसा विकल्प जरी तूं धरिसी । उद्धवा ऐक त्याही विचारासी । यथार्थ सागेन तुजपार्गी । सत्वशुद्धीसी उपयोगू ॥ ६४ ॥ केवळ सत्वशुद्धीविण । जाहल्या गुरुवाक्याचें श्रवण । तें पा हांटगाण्या-ऐसे जाण । अनोळखपण स्वस्वरूपा ॥ ६५ ॥ आधळें उपजलें जे कुशीं । स्तनपान करी अहर्निशीं । परी तें न देखे माउलीसी । दशा तैशी उपदेशा ॥ ६६ ॥ इद्रियें संचेतनमेळीं । भगवंत सर्वातें प्रतिपाळी । त्यातें न देखती विषयाधळीं । अतिअंध झालीं चित्तशुद्धी-विण ॥ ६७ ॥ अज्ञागळा लोंचते जाण । मिथ्या भाषण ह्मणती ते स्तन । त्यापरी सत्व-शुद्धीविण । वृथा जाण उपदेश ॥ ६८ ॥ वाहते उदकीं लिहिले लेखें । तळीं अक्षर नुमटे एक । तेवीं सत्वशुद्धीविण देख । निजज्ञान सुटंक प्रकटेना ॥ ६९ ॥ झाल्या आपादता सत्वशुद्धी । जंव प्रकटेना धर्मबुद्धी । तंव निजज्ञानाची नव्हे सिद्धी । जेवीं ग्रहणामधीं चंद्रमा ॥ १७० ॥ ऐकला हरिकथाश्रवण । वाप्प रोमाच स्वेद रुदन । रुकीं वेंचिता जाय प्राण । तेथेंही ब्रह्मज्ञान प्रकटेना ॥ ७१ ॥ हृदयींचा लोभ जव न तुटे । तव निश्चयज्ञान

१ पोटातला हेतु हा कीं लोकांत प्रतिष्ठा व्हावी २ तत्त्वगालोजासीं यद्यपिचें वर्गरे. ३ चौहंदांत ४ विवेकानें वृद्ध, शास्त्र, केवळ मयोद्भूद नव्हे ५ कथागोष्टीत ६ विषयानें ७ ह्मण झाला ८ सोसासी ९ याचारांतवीळ गाम्याप्रमाणें १० न ११ जीवत स्थितीत १२ वेळींच्या गळ्यात १३ अक्षर १४ चरें, फल्याप्रद १५ संपादा करिता १६ वन

भोगिती ॥ २२० ॥ गाढवगाढवीसी बुंधंड । न करी अलंकारमोतड । मनुष्यासी स्त्रियेचें
कोड । तिचें वैलभ वॉड वाढवी ॥ २१ ॥ दांडा गोंडा मूद वेणी । टिळकुंवरी रत्नखे-
वणी । नाकीचें हालें दे सुंपाणी । हे मनुष्यपर्णी वालभ ॥२२॥ जरी प्रसूतिकाळ निकट ।
गाढ्याएवढें वाढले पोट । तरी कामचारी विवेकनष्ट । रमताती दुष्ट स्त्रियांसीं ॥ २३ ॥
अस्थि मांस विष्टा मूत । तेणे कामिनी पूर्ण भरित । ते कुश्चळीं जन कामासक्त । जाणोनि
होत कां देवा ॥ २४ ॥ याप्रश्नाचें प्रत्युत्तर । तीं श्लोकीं सांगे शाङ्गधर । कामासक्तीचा
विचार । ऐक सादर उद्धवा ॥ २५ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहमित्यन्यथाबुद्धि प्रमत्तस्य यथा हृदि । उत्सर्पति रजो घोर ततो वैकारिक मन ॥ ९ ॥

मोहप्रमत्त विवेकशून्य । त्या पुरुषांच्या ठायीं जाण । देहात्मवादे अभिमान । रजो-
गुणें खवळला ॥ २६ ॥ जैसा मदिरापानें उन्मत्त । विसरुनि आपुला निर्जंस्वार्थु । मग
अन्योन्य अनर्थु । आत्मघातु करूं धांवें ॥ २७ ॥ तेवीं शुद्ध बुद्ध नित्यमुक्तु । हा विस-
रोनि निजस्वार्थु । रजोगुणे लोलंगंतु । कामासक्तु नरु कीजे ॥ २८ ॥ रजीं रंगल्या अभि-
मान । दुःखरूप दारुण । दुर्धर वाढे रजोगुण । विकारी मन तेणे होय ॥ २९ ॥

रजोयुक्तस्य मनस सङ्कल्प सविकल्पक । तत कामो गुणध्यानाहुःसह स्याद्दि दुर्गते ॥ १० ॥

जें रजोयुक्त झालें मन । तें सकल्पविकल्प गहन । एकांती घातल्या आसन । ध्यानीं
चिंतन स्त्रियेचे ॥२३०॥ रजोगुणे कामासक्ती । होय दुष्ट वासना दुर्मती । कामावांचूनि
चिर्ती । आणिक स्फूर्ती स्फुरेना ॥ ३१ ॥ जनीं वर्नीं आणि विर्जनीं । जागृतीं सुषुप्तीं
स्वप्नी । ध्यानीं मनीं चिंतनी । स्त्रीवांचूनीं स्मरेना ॥ ३२ ॥ कामिनीकामाचा अध्यास ।
हावभाव अतिविलास । गुण लावण्य सुरतरस । आसक्त मानस ते ठायीं ॥ ३३ ॥ रति-
सुसाचा आराम । कामिनीक्रीडेचा सभ्रम । तेणे दुर्धर झाला जो काम । तयासि नियम
चालेना ॥ ३४ ॥ धनधान्यपुत्रसुख । वांछी इहलोक परलोक । हा रजोगुणाचा देख ।
अलोलिक अतिकामू ॥ ३५ ॥

करोति कामग्रहा कर्माण्यविजितेन्द्रिय । हु लोदकाणि सपश्यन् रजोवेगतिमोहित ॥ ११ ॥

जेथ रजांचा वेग उदित । तेथ कामग्रहो खवळे अद्भुत । जो पुरुष झाला कामग्रस्त ।
तो सदा अकित कामाचा ॥ ३६ ॥ ज्यासी विवेक नाही मानसीं । तो जाण पां कामाची
आंदणी दासी । काम नाचवी जैसे त्यासी । तेणे विकारेंसी नाचत ॥ ३७ ॥ कामाकित
झालिया पुढे । सकाम कर्म करणे पडे । याचे उत्तरोत्तर दुःख वाढे । अतिदुर्वॉडें गंवितु
॥ ३८ ॥ रजोगुणे अतिमोहित । यालागी अजितेन्द्रिय अयुक्त । जन्ममरणाचा अकित ।
कर्म करीत तद्रूपें ॥ ३९ ॥ रजोगुणाचा अतिघात । तेणे जन केले विषयांध । रजरागी
महामंद । जाण प्रसिद्ध उद्धवा ॥ २४० ॥ रजें वाधल्यापाठीं जाण । होय महामोहाचें
सचरण । तेव्हा भ्रमाचें वांछधाण । सैरा तमोगुण उव्हासे ॥ ४१ ॥ ऐशी प्राणियांची

१ गोंधळ २ नटविष्याचा खटादोप ३ भावड, प्रीति ४ मोडी ५ टिक्कुलीवरी ६ खेवणी=वॉदण " पदपद्धती
खेवणें । प्रमेयरमाची " -ज्ञाने ० १-५ ७ पाणीदार मोती ८ घाणेरच्या स्वळी ९ आपलें आत्यंतिक हित १० लेगी
११ एकांतामर्त्ये १२ जीवना कामासक्त करणारा, विषयाच्या ठायीं लोलुप करणारा तो रजोगुण १३ वक्षित दिलेली,
नित्य रावविष्यास दिलेली दाखी १४ दुर्घट, कठिण १५ गर्हितें १६ इदिये ज्यांनीं जिकर्लीं गार्हित अना, इदियपरवरा.
१७ वापटळ, व्यवधान " मग तमाचें तें दाखण । शिवरावच्या वादधाण " -ज्ञाने ० ४० १५-१८३, उधेपण.

मती । उद्धवा जाण निश्चिती । यालागीं काम ते सेविती । नव्हे विरक्ती विपयांची ॥४२॥
 तुज ऐसे वाटेल चिती । बुडाली तरणोपायस्थिती । खुंटली प्राण्याची परम गती । विप-
 यासक्ती अनिवार ॥ ४३ ॥ जीजा अविद्याविषयसंबंधू । याचा वाधू अतिसुबद्धू । अवि-
 द्यायोग अनादिसिद्धू । तेणे दृढ भेदू जीवासी ॥ ४४ ॥ अतःकरणही अनादी । प्रवाहरूपें
 त्याची सिद्धी । तेणे दृढ झाली विषयबुद्धी । त्याग त्रिशुद्धी घडेना ॥ ४५ ॥ सर्व्ही उत्पन्न
 अतःकरण । परी ते प्रकृतिकार्य जाण । तेथे भोगाध्यासे रजोगुण । खवळला कोण आवरी
 ॥ ४६ ॥ विपर्यो वाधिले विवेकी । तो विषयत्याग नव्हे ये लोकी । उद्धवा तुझी आशंका
 हेच की । ऐक तेविखीं उपायो ॥ ४७ ॥ विवेकियाच्या ठायी । विषयबुद्धि नुपजे पाही ।
 विक्षेपू झाल्या कंहीर्बही । अभ्यासू तिही करावा ॥ ४८ ॥

रजतमोभ्या यदपि विद्वान्विक्षिप्तधी पुनः । अतन्निद्रतो मनो बुध्नन् दोषदृष्टिर्न सज्जते ॥ १२ ॥

हो का रजतमाचेनि गुणे । जरी बुद्धी विक्षिप्त केली तेणे । तरी आळस साडून
 सज्जानें । आवरणे मनातें ॥ ४९ ॥ अस्थिमास्ताचा घडिला । विष्टामूत्राचा कोथळा । खी
 विचारिता काटाळा । नरकजिव्हाळा तो भोगू ॥२५०॥ भोगीं दावूनि दोषदृष्टी । मनासी
 विषयाची तुंटी । करावी गा उठाउठी । नेमूनि निहंटीं मनातें ॥ ५१ ॥ ऐसेनिही मन
 अतिदुर्धर । नियमासी नावरे अनावर । साधकासी अतिदुस्तर । अशक्त नर ये अर्थी
 ॥ ५२ ॥ तरी ऐक वापा सावधान । मनोनिग्रहाचें लक्षण । तेही सागेन साधन । जेणे
 प्रकारें मन आकळे ॥ ५३ ॥

अग्रमत्तोऽनुयुक्तीत मनो मय्यप्ययन् शनै । अनिर्विण्णो यथाकाल जितश्वस्तो जितासन ॥ १३ ॥

आळस निद्रेसी दवडूनि दूरी । जो सावधान निर्जवृत्ति धरी । माझे चिद्रूप निर्धारी ।
 शनै शनैः करी अभ्यासू ॥ ५४ ॥ अभ्यासीं प्रथम भूमिका । शिकोवी आसनगाढिका ।
 मूळबंध अतिनेटका । आसनजयो देखा शिकावा ॥ ५५ ॥ आसनजयो आल्या हाता ।
 सहजे चढे योगपर्या । तेथें प्राणापानसमता । अभ्यासिता हों लागे ॥ ५६ ॥ विषय ते
 मनाआधीन । मन पंथनासी वश्य जाण । अभ्यासे वश केला पवन । सहजे मन स्थिरावे
 ॥ ५७ ॥ यापरी जो हळूहळू । अभ्यासे सार्थक करी काळू । अविरक्त परी प्रवळू । होय
 भुकाळू परमार्थी ॥ ५८ ॥ हरिचिंतनीं एकाग्र मन । तें एक होती प्राणापान । हाचि पव-
 नजयो पूर्ण । योगसाधन सहजेचि ॥ ५९ ॥ तंव प्राणापान सम जोडी । पट्टकाचे पदर
 फोडी । तें विषयाते चित्त साडी । विषयो दोसडी चिंत्तें ॥२६०॥ यापरी या अभ्यास-
 वाटे । सकाम कामाचा तंटका तुटे । सनकादिक येणे परिपाटे । म्या आत्म-
 निष्ठे लाविले ॥ ६१ ॥

प्राधान्यायोग आदिष्टो मच्छिष्यै सनकादिभिः । सर्वतो मन आकृत्य मय्यद्वाधेयते यथा ॥ १४ ॥

येणेचि उपदेशे देस । माझे शिष्य सनकादिक । अभ्यासवळें अलोलिक । निजात्म-

१ ज्याचा आदि नाही असं २ खाम ३ सरवगुणापासून अत करणाची उत्पत्ति यरी, पण तें मायेचय वाय वादे
 ४ विवेकी पुरुषबुद्धा ५ त्याविपर्या ६ कर्धीकाळां ७ चवळ ८ पोते, कोषळा, पिशवी ९ उणीव १० सावधपणानें
 मनाचें नियमन करून ११ धक्ष्ममावना १२ आसन रियर करून आसनजय करावा १३ गुदस्थानरित पहिले धापारचक्र
 ज्ञानेश्वरी अ० ६-१२-१८ पहा १४ योगाच्या मागास १५ वायूस १६ संसारी मनुष्य मुदा १७ भुजेटेला. १८ सोहून
 जातो १९ तणका, सयध २० मागान

सुख पावले ॥ ६२ ॥ तो उपदेश कोण ह्याणसी । जे वियोग चिंतविपयांसी । हें म्यां सांगो-
नियां त्यांसी । आत्माभ्यासीं लाविले ॥ ६३ ॥ मन जेथें जेथें जाये । तेथें तेथें वस्तुचि
आहे । येणे अभ्यासें लवलाहें । सनकादिक पाहें सिद्ध झाले ॥ ६४ ॥ चित्तासी विपयांचा
वियोगू । हा सनकादिकां साधिला योगू । त्यांसी उपदेशावया सांगू । मी स्वयें श्रीरगू
उपदेष्टा ॥ ६५ ॥ तें ऐकोनि उद्धव पाहीं । विचारी आपुलिया ठायीं । मी श्रीकृष्णावेगळा
कांहीं नाहीं । सनकादिक कंहीं उपदेशिले ॥ ६६ ॥ सनकादिक ब्रह्मशीळ । पूर्वी जाहले
बहुकाळ । कृष्ण ये काळींचें देवकीवाळ । गुरुत्व केवळ घडे कैसें ॥ ६७ ॥

उद्धव उवाच ॥ यदा ह्य सनकादिभ्यो येन रूपेण केशव । योगमादिष्टवानेतद्गुणमिच्छामि वेदितुम् ॥ १५ ॥

उद्धव ह्याणे गा केशवा । सनकादिकांसी केव्हां । उपदेश केला गा तुवां । जवळी तेव्हां
मी कां नव्हतो ॥ ६८ ॥ येणेचि रूपें हृषीकेशी । योग सांगितला तयांसी । किवा रूपांतरें
ह्याणसी । ते जाणावयासी मज इच्छा ॥ ६९ ॥ कोण काळ समयो कोण । कोण योग
कैसा प्रश्न । तें कृपा करोनि आपण । मज संपूर्ण सांगावे ॥ २७० ॥ ऐकोनि उद्धवाचा
प्रश्न । कृपें कळवळला नारायण । हंसइतिहासनिरूपण । आपुलें आपण सांगत ॥ ७१ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ पुत्रा हिरण्यगर्भस्य मानसा सनकादय । पप्रच्छु पितर सुस्मा योगसैकान्तिकीं गतिम् ॥ १६ ॥

ब्रह्मयाचे मानसपुत्र । महाप्रसिद्ध सनत्कुमार । तिहीं सत्यलोकीं प्रश्न थोर । अति-
दुस्तर पूशिला ॥ ७२ ॥ अतिसूक्ष्म योगगती । दुर्ज्ञेय स्वस्वरूपस्थिती । परम कठिण
प्रश्नोक्ती । पित्याप्रती पूशिली ॥ ७३ ॥

सनकादय उजु ॥ गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रभो । कथमन्योन्यसत्यागो मुमुक्षोरतिसितीर्षो ॥ १७ ॥

सनकादिक पुसत । विपयांच्या ठायीं चित्त । स्वभावे असे विपयासक्त । तें विषयीं
सतत आवेशले ॥ ७४ ॥ तैसेचि विषय पाही । प्रवेशले चित्ताच्या ठायीं । वांसनारूपें
जडले तेही । निघों कंहीं नेणती ॥ ७५ ॥ फळ काळ दोनी नाहीं । तरी तेंचे आवे गोड
पाही । ऐसे विषय चित्ताचे ठायीं । रिघाले कंहीं न निघती ॥ ७६ ॥ पैगिंली काता
माहेरा जाये । चित्तीं रिघाली दूरी न राहे । यापरी विषयो पाहें । जडला ठीये चित्तासी
॥ ७७ ॥ चित्त विषयो अन्योन्यत्यागू । मुमुक्षां केवी घडे चांगू । ये उपायीं उपाययोगू ।
स्वामीने सागू सागावा ॥ ७८ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एव दृष्टो महादेव स्वयभ्रूंतभावन । ध्यायमान. प्रक्षबीज नाभ्यपघत कर्मधी ॥ १८ ॥

ज्यासी अंग्रपूजेचा सन्मान । श्रेष्ठ देवांमार्जी महिमान । महादेव ह्याणावया कारण ।
ब्रह्मयासी जाण या हेतू ॥ ७९ ॥ जो आगें सैजी चराचर । जो वेदांचें निजमंदिर । त्या
ब्रह्मयाप्रति अतिगर्भीर । प्रश्न महाधोर पुत्रीं केला ॥ २८० ॥ त्या प्रश्नाची प्रश्नोत्तरविधी ।
ब्रह्मयासी न कळे त्रिंशुद्धी । कर्मजड झाली बुद्धी । बोधकसिद्धी स्फुरेना ॥ ८१ ॥ प्रश्न
अत्यंत सखोल पडिला । तेणे ब्रह्मा वेडावला ठेला । कांहीं न बोलवे जी बोला । तो चिंतू

१ चित्त व विषय याची गाठ पट्ट देऊ नका हाच उपदेश २ ब्रह्मरूप ३ ब्रह्मनिष्ठ ४ काय ५ दुसऱ्या रूपानें
६ दसाची कथा ७ मनापासून उत्पन्न झालेले, अयोनिज ८ फार कठिण ९ विषयात गुनलेले १० चित्त सामाविक
प्रेमामुळे विषयात शिरतें व विषय वासनारूपानें चित्तात शिरतात ११ केव्हाही १२ विवाहित १३ जडून राहतो
१४ मुख्य पूजेचा १५ वसत करितो १६ निखालत

लागला मज तेव्हां ॥ ८२ ॥ सनकादिकांची प्रंश्रवस्था । सत्यलोकीं समस्तां देखता । न कळे न ह्मणवे सर्वथा । सागों जाता नव्हे बोध ॥ ८३ ॥ ऐसे ब्रह्मयासी दुर्घट । काहीं न बोलवे स्पष्ट । परम देखोनि सकट । मी ज्ञानवरिष्ठ चिंतिलों ॥ ८४ ॥

स मामचिन्तयदेव प्रभापर नितीपंथा । तस्याह ह्यमरूपेण सकाशमगम तदा ॥ १९ ॥

। निरसावया पुत्राचें अज्ञान । आणि तेरावया त्याचा प्रश्न । ब्रह्मा करी माझे चिंतन । तेव्हां माझेही मन कळवळले ॥ ८५ ॥ ब्रह्मा माझे पोटीचें वाळ । त्यासी कर्मजाड्यें आलें पेंडळ । तें निरसावया तत्काळ । हंस केवळ मी जाहलो ॥ ८६ ॥ प्रश्न केला अंपरपार । जो परम-हंसाचें परम सार । त्याचा पावावया परपार । हसरूपधर मी जाहलो ॥ ८७ ॥ नांतळे वर्णव्यक्तिविलास । तो मी श्वेतवर्ण स्वप्रकाश । स्वयें झालों राजहस । ब्रह्मपुत्रास उप-देशावया ॥ ८८ ॥ सृष्टि सजावयाचे विधी । विधाता लागला त्रिशुद्धी । तेणे कर्मजड झाली बुद्धी । निजज्ञानसिद्धी विसरला ॥ ८९ ॥ जो ह्मणे मी कर्माधिकारी । तेव्हाचि तो देहधारी । तो परमार्थाचे नगरी । न सरे निर्धारि वाह्यमुद्रा ॥ ९० ॥ 'न कर्मणा न प्रंजया' ऐसी वेदोक्ती । कर्म निपेधें त्यागवी श्रुती । तेणे कर्म ब्रह्मप्राप्ती । जे ह्मणती ते अज्ञान ज्ञाते ॥ ९१ ॥ म्या उपदेशिलें ब्रह्मयासी । शेखीं कर्मजाड्य आले त्यासी । केवळ कर्म कर्मठासी । मुक्ति तयासी कैसेनी ॥ ९२ ॥ ब्रह्मा अदृष्टद्रष्टा लोकीं तिहीं । तो कर्म-जाड्ये झाला विपयी । इतरांचा तो पाड कायी । ठकले ये ठायीं सज्ञान ॥ ९३ ॥ सागता पुत्राचा प्रश्न । उजळेल ब्रह्मयाचें निजज्ञान । ऐसे साधोनिया विंदान । सत्यलोकीं जाण उतरलों ॥ ९४ ॥ प्रश्नकर्ते सनकादिक । वक्ता सत्यलोकनायक । दोर्हीसीही पडली अटक । ते काळीं देख मी आलों ॥ ९५ ॥ नासों नेदिता साचार । हंस निवडी क्षीरनीर । तैसें निवडावया सारासार । ज्ञानचतुर मी रंजहस ॥ ९६ ॥ पूर्वपुण्यसचयेंवीण । विमानेंवीण स्वयें गमन । सत्यलोकीं आगमन । कोणाचेंही जाण कदा नव्हे ॥ ९७ ॥ मी पापपुण्या-तीत पाहीं । यालागीं मज पुण्य नाही । पांखीं का चालोनि पायीं । तो मी सर्वां ठायीं सर्गगू ॥ ९८ ॥ त्या सत्यलोका मी अवचिता । हंसस्वरूपें झालों येता । त्या मज देखोनिया समस्ता । परमाश्चर्यता वाटली ॥ ९९ ॥

दृष्ट्वा मां त उपप्रजय हृत्वा पादाभिवन्दनम् । ब्रह्माणममृत हृत्वा पप्रच्छु को भवानिति ॥ २० ॥

परब्रह्मैक परम मूर्ती । मज येता देखोनि हंसस्थितीं । उभे ठाकोनि सामोरे येती । चरण वंदिती साष्टांग ॥ ३०० ॥ ब्रह्मसदनीं वेद मूर्तिमंत । पुण्यही मूर्तिमंत तेथ । सत्य-लोकीं मूर्तिमंत सत्य । तपादि समस्त मूर्तिमते ॥ १ ॥ त्या समस्ता देखतां जाण । ब्रह्मानें पुसावे तू कोण । पुसल्या येईल नेणतेपण । यालागीं मौन धरोनि ठेला ॥ २ ॥ ब्रह्मया पुढे करुनि जाण । सनकादिकीं आपण । मज केला गा तिहीं प्रश्न । तुझी कोण कोठील ॥ ३ ॥

१ प्रश्नाचा जबाब २ प्रगट ३ चिंतिलोंगेलों, ह्मणजे ब्रह्मदेवान माझे चिंतन केले ४ उत्तर देऊन पार होण्याला ५ जोड्यावर पडदा आल्यामुळे त्याला प्रश्नाचें उत्तर दियेना ६ फार गहन ७ ज्याचा आकार व वर्ण कळत नाही ८ कमानें नाही ९ प्रजेनें नाही १० कर्मठपणापासून उत्पन्न होणारे बुद्धिमाय ११ ब्रह्मदेव १२ अडखळ, उत्तर न ह्मणण्याची वेळ १३ चिंत व विषय हीं एकामर्च्ये एक निसळलेलीं निराळीं काटावयाचीं होतीं ह्मणून या वेळीं भगवतांनीं हसरूप धरिलें हस मिश्रणातून हस व पाणी वेगळीं करितो १४ पयांनीं, १५ ब्रह्मलोकीं

इत्यह मुनिभिः पृष्टं संवत्सराभिस्तदा । यद्योचमह तेभ्यस्तदुद्धव नियोग मे ॥ २१ ॥

ब्रह्मयासी पुसिला जो प्रश्न । त्याचा तत्त्वार्थ जाणावया जाण । मज पुशिले तीर्हीं तूं कोण । अतिविचक्षण जिज्ञासू ॥ ४ ॥ त्यासी स्थूळ लिंग कारण । यावेगळी वस्तु चिद्धन । सागावया प्रश्नखंडण । तीं श्लोकीं जाण म्या केलें ॥ ५ ॥ करोनियां प्रश्नखंडण । नित्यानित्य विवेकज्ञान । त्यासी म्या सागीतले जाण । तेचि निरूपण तूं ऐक ॥ ६ ॥ सनकादिकांसमान । उद्धवा तुज मी मानीं जाण । यालागीं त्याचें ज्ञानकथन । ऐक सांगेन ह्याणतसें ॥ ७ ॥ तें अतिश्रेष्ठ जुनाट ज्ञान । उद्धवा परिसे सावधान । ऐसे ऐकोनियां वचन । येरें मनाचे कान पसरले ॥ ८ ॥ देहद्वय सांडोनि मागें । उद्धव श्रवण झाला सर्वांगें । यालागीं स्वयें श्रीरंगें । गुंढ ज्ञान स्वागें सांगीतले ॥ ९ ॥ देवालयां लागे रत्नखाणी । त्यांमाजी सापडला स्पर्शमणी । अमृत स्रवे त्यापासोनी । तैसा सभाग्यपर्णी उद्धव ॥ ३१० ॥ सांगता श्रीमहाभागवता । श्रीकृष्णासारिखा वक्ता । त्याहीमाजी हंसगीतकथा । आदरें सांगता हरि झाला ॥ ११ ॥ सनकादिकाची जे प्राप्ती । ते दाटूनि उद्धवाचे हातीं । स्वयें देतसे श्रीपती । त्याचें भाग्य किती वर्णावे ॥ १२ ॥ ब्रह्मरूप स्वयें वक्ता । तोही उपदेशी ब्रह्मकथा । गुरु ब्रह्मचि स्वभावतां । हे सभाग्यता उद्धवीं ॥ १३ ॥ यालागीं निजभाग्यें भाग्य-वंतू । जर्गीं उद्धवचि अतिविख्यातू । ज्यालागीं स्वयें जगन्नाथू । ज्ञानसमर्थू तुष्टला ॥ १४ ॥

॥ हम उवाच ॥ वस्तुनो यद्यनानात्वमात्मन प्रश्न ईदृश । कथ घटेत वो विप्र वक्तुर्वा मे क आश्रय ॥ २२ ॥

परमात्मा अवघा एक । तेथ 'मी तूं' हें न रिघे देख । 'तूं कोण' हें जे वाचिक । वृथा शब्दिक वाचाळ ॥ १५ ॥ तुहीं केला जो प्रश्न । त्यासी घावया प्रतिवचन । वक्त्यासी आश्रयो नाही जाण । मीतूपण दिसेना ॥ १६ ॥ तुहीं पुसिलें नेणोन । म्या काय सागावें जाणोन । मूर्ळीं नाही मीतूपण । पुशिला प्रश्न तो मिथ्या ॥ १७ ॥ नामरूपवर्णव्यक्ती । नाही स्वजातिविजाती । विप्र हो तुमची वचनोक्ती । न घडे निश्चिती सत्यत्वं ॥ १८ ॥ चारी पुरुषार्थ पूर्ण करिती । हे विप्रनामाची परमख्याती । त्या तुह्मांस ज्ञानाची प्रश्नोक्ती । न घडे निश्चिती विप्र हो ॥ १९ ॥ असावें जरी वहुपण । तरी पुसणे घडे तूं कोण । आत्म्याचे ठायीं ऐसा प्रश्न । न घडे जाण सर्वथा ॥ ३२० ॥ प्रश्न न घडे आत्म्याच्या ठायीं । जरी ह्याणाल देहाविपर्यी । तेंही न घडे गा पाही । तो देहाचे ठायीं योजेना ॥ २१ ॥

पचात्मकेषु भूतेषु समानेषु च वस्तुत । को भवानिति व प्रश्नो वाचारम्भो ह्यनर्थक ॥ २३ ॥

आदी ब्रह्मा अंती मर्शक । देह तितुका पांचभौतिक । तेथ तूं कोण ह्याणावया देख । वेगळीक दिसेना ॥ २२ ॥ कटक कुंडले मुकुट माळा । किरमुद्रिका कटिमेळीळा । अलंकार पाहता डोळा । सुवर्णावेगळा अशु नाही ॥ २३ ॥ कां घंडा गाडगें वेळणी । परळ राजण माथणी । हें मृत्तिकेवाचुनी । आन काहीं असेना ॥ २४ ॥ तेथीं सर्व देहीं देहत्वं जाण । पाचभौतिक समसमान । तेथ ह्याणावया तूं कोण । वेगळेपण असेना ॥ २५ ॥ वस्तु वस्तुत्वे

१ चतुर २ जाणण्याची इच्छा करणारे ३ तीन देहाचीं हीं नावें आहेत ४ प्रश्न खुटवणें ५ स्थूल व सूक्ष्म ६ कान ७ गुप्तज्ञान ८ परीस ९ आपण होऊन १० व्यर्थ वाचाळपणाची बडबड ११ प्रश्नोक्ति १२ ब्राह्मण या नावाची १३ अनेकपण, भिन्नपण १४ ब्रह्मयापासून मत्सका (चिलडा) पर्यंत. १५ आगरी १६ कडदोरा १७ मातीचीं भांडीं

समसमान । भूतें भूतत्वे समान जाण । तेथ प्रश्नोक्ति वाच्यारभण । 'तूं कोण' हें अनर्थ्य ॥ २६ ॥ हो का आपणिया आपण । जो कोणी पुसेल तूं कोण । तो अतिभ्रमें भुलला जाण । निजात्मज्ञान विसरला ॥ २७ ॥ विचारिता प्रश्नाचा अर्थ । एवढा दिसतसे अनर्थ्य । काहीं भासेना परमार्थ्य । तूं कोण हा व्यर्थ्य प्रश्न तुमचा ॥ २८ ॥ देहासी तूं कोण ऐसे । आत्मा जें स्वयें पुसे । तें आत्मत्वा लागले पिसें । अतिभ्रंशे भूलला ॥ २९ ॥ दोराअर्गी सर्प नसे । त्यावरी तो भ्रमे भासे । त्या सर्पातें दोरू पुसे । तू कोण ऐसे तें मिथ्या ॥ ३० ॥ या रीतीं त्याचे प्रश्नखंडन । उद्धवा तें म्या केले जाण । तेणे भेदाचें निरसन । वचनोक्तीं जाण दाविले ॥ ३१ ॥ प्रश्नखंडणाचे अर्थ । कैचीं करणे कैची भूते । भेद नाही जीवशिवाते । हेंही त्याते सूचिले ॥ ३२ ॥ याहीवरी जे कथा गहन । परम कारणेंसी अभिन्न । त्यासी म्यां सागीतले निजज्ञान । ऐक सावधान उद्धवा ॥ ३३ ॥

मनसा वचसा दृष्ट्या गृह्यतेऽन्यैरपीन्द्रियैः । अहमेव न मत्तोऽयदिनि शुष्यध्वमक्षसा ॥ २४ ॥

मजवेगळा तिळाइतुका । रिता ठावो नाही देखा । तेथ व्याप्य आणि व्यापका । अभिज्ञत्वे देखा सहजचि ॥ ३४ ॥ मनाच्या सकल्पा आले जे जाण । त्यासी शाब्दिक ह्मणती भिन्न । माझ्या स्वरूपाचा विवर्त तें मन । हे अभिन्न खूप कळेना ॥ ३५ ॥ मन लक्षिता सावधान । सर्वथा लक्षेना तें जाण । परब्रह्मही अलक्ष्य पूर्ण । दोनी समान चिद्रूपें ॥ ३६ ॥ शिंपीच्या अर्गी रूपे आभासे । तेंचि तेथें साचे नसे । माझ्या स्वरूपीं मन तैसें । मिथ्या भासे कल्पनामात्र ॥ ३७ ॥ विचारितां शब्दमहिमान । शब्दस्वरूपें ज्ञानघन । ज्ञानार्थेवीण वचन । अल्पही जाण असेना ॥ ३८ ॥ वक्ता वाच्य वचन । तीनी मीचि आहें जाण । बोल बोलका मजवीण । दुसरा जगी कोण असे ॥ ३९ ॥ मी वेदू जाण पा वेदाचा । प्रणवरूप मीचि साचा । मुख्य वांचेची मीचि वाचा । वेगळा शब्दाचा ठावो नाही ॥ ४० ॥ दृष्टीचें जे देखणेपण । देखणे तेचि मुख्य ज्ञान । तेंचि जाण ब्रह्म पूर्ण । चैतन्यघन निजदृष्टीं ॥ ४१ ॥ मीचि डोळा मीचि देखता । दृश्य द्रष्टा मीचि तत्त्वता । मजवेगळी देखणी अवस्था । नाही सर्वथा तिही लोकीं ॥ ४२ ॥ मीच डोळियाचा निजडोळा । मी सर्वांगदेखणा सोड्बळा । मजवेगळी देखणी कळा । नाही जिब्याळा आणिकाचा ॥ ४३ ॥ मीचि शब्दातें शब्दविता । मीचि श्रवणामाजी श्रोता । ऐशिया एकात्मता पाहता । शब्द निःशब्दता परब्रह्म ॥ ४४ ॥ कान वचन मीचि श्रोता । मीचि जाणता शब्दार्था । ऐकणाही मजपरता । नाही तत्त्वता श्रवणाचा ॥ ४५ ॥ मीचि घ्राण मीचि वास । मीचि जाणता सुवास । मजवेगळा रहिवांस । परिमळास असेना ॥ ४६ ॥ रसना रसजत्वे चोखडी । परी ते केवळ चामडी । कापून सोडिल्या वापुडी । गोडी अगोडी ते नेणे ॥ ४७ ॥ मीचि रसू मीचि रसना । स्वादु सेविता मीचि जाणा । मजवेगळा चवी-चाखणा । रसज्ञपणा आन नाही ॥ ४८ ॥ इतर इंद्रियप्रवृत्ती । त्याही मद्रूप जाण निश्चिती । मी सर्वात्मा आत्ममूर्ती । क्रियाशक्ती तेही मीचि ॥ ४९ ॥ पाचभौतिक देहाचा गोळा । भ्रात ह्मणती मजवेगळा । चुकोनि व्यापका सकळा । तो कोठे निराळा राहो

१ वाणीनें बोलावयापुरता विषय २ अथहीन ३ ह्रैताचें ४ इन्द्रियें ५ ऐक्य ६ वाच्यविक अस्तित्वांत नसतही मायेनें भासमान होणारा विकार ७ शब्दाचा मोठेपण ८ शोकाररूप ९ वाचेची वाचा १० नाक ११ स्थान, जाण, १२ जीव १३ कातडी १४ रसास्वाद घेणारा. १५ दुसरा.

लाहे ॥ ३५० ॥ जैसे जळींचे जळतरंग । जळरूपें जळीं क्रीडती चांग । तैसे माझ्या स्वरूपीं साङ्ग । देह अनेग मद्रूपें ॥ ५१ ॥ हो कां घृताची पुतळी । यिजोनि जाली एके काळी । परी ते नव्हे घृतपणावेगळी । तेवीं भूतें झालीं मजमार्जी ॥ ५२ ॥ जळीं जळाची जळगार । जळामार्जी भासली साकार । तैसे मजमार्जी चराचर । अभिन्न साचार मद्रूपीं ॥ ५३ ॥ जैसा एकला एक ततू । सुतेंचि विणिला सुताआंतू । त्यां वेगळाले ह्मणतीं तांतू । तैसें मजआंतू जग भासे ॥ ५४ ॥ तंतू पाहतां वख न दिसे । आत्मा लक्षितां जगचि नसे । येणे अद्वैततत्त्वसौरसे । आहे अनायासें परब्रह्म ॥ ५५ ॥ ऐसा अद्वैतबोधें मी एकू । सर्वात्मा सर्वात्मकू । हा निश्चयेंसी विवेकू । बुद्धिवोधें निष्टकू जाणावा ॥ ५६ ॥ मीचि एक सर्वा ठायीं । हेंचि दृढ धरिल्या पाहीं । मग साधनाचें कार्य नाहीं । ठायींच पाहीं नित्यमुक्त ॥ ५७ ॥ सर्वात्मा चैतन्यधन । अतिसुलभ हें निजज्ञान । उद्धवा म्यां हें सागोन जाण । मेदखंडण केले त्याचें ॥ ५८ ॥ सनकादिकांचा पूर्वील प्रश्न । जो ब्रह्मादिकां अटक जाण । त्याचेंही म्यां प्रतिवचन । विवंचूनि ज्ञान सागीतलें ॥ ५९ ॥

गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रजा । जीवस्य देह उभय गुणाश्चेतो मदात्मन ॥ २५ ॥

तुम्ही ब्रह्म्यासी पुसिलें पाहीं । विषय रिघाले चित्ताच्या ठायीं । चित्त जें रिघालें विषयीं । तें वेगळें कांहीं निवडेना ॥ ३६० ॥ विषयत्यागेंविण । कदा नव्हे ब्रह्मज्ञान । त्याही त्यागाची त्यागिती खूण । एका संपूर्ण सागेन ॥ ६१ ॥ चित्त विषय दोनी पाहें । तें जीवाचे निजस्वरूप नव्हे । हे उपाधिवशे दोनीं देहें । लागलीं पाहें प्रवाहरूपें ॥ ६२ ॥ कर्तृत्वभोक्तृत्वरूपें जाण । विषयी जाहलें अतःकरण । तेणें उभय देहाचें कारण । अहंकारू जाण खवळला ॥ ६३ ॥ तेणे भुलविले चित्त विषयासी । विसरला निजात्म-स्वरूपासी । तेणे तदात्मता जीवामनांसी । अतिशयेंसी दृढ झाली ॥ ६४ ॥ चित्त जीवाचें स्वरूप होते । तरी विषयीं लोलुप नव्हतें । हा उभय उपाधी जीवातें । अभिमानें तेथें वाढविला ॥ ६५ ॥ जेवीं का विसरोनि आपणासी । स्वमीचिया स्वप्नदेहासी । अतिप्रीति वाढे पुरुपासी । तैसी दशा जीवासी येथ झाली ॥ ६६ ॥ नित्य शुद्ध मुक्त जाण । जीवाचें स्वरूप चैतन्यधन । त्यासी अभिमाने हें जाण । मिथ्या बंधन लाविले ॥ ६७ ॥ यालागी सांडावा अभिमान । तें तुटे सकळ बंधन । अभिमान निरसावया जाण । माझें भजन करावे ॥ ६८ ॥ परी वैराग्येंवीण माझी भक्ती । पोंचेंद जाण पा निश्चितीं । जें वैराग्ययुक्त उपजे भक्ती । तै मद्रूपप्राप्ती जीवासी ॥ ६९ ॥ हृदयीं विषयांचा अभावो । आणि सर्वा-भूर्ती भगवद्भावो । वैराग्ययुक्ती पहा हो । तें जीवासी निर्वाहो मद्रूपीं ॥ ३७० ॥ जीव मद्रूपचि तत्त्वतां । त्यासी देहाभिमान जीविता । सदा भूर्ती मद्भावो पाहता । सिद्ध मद्रूपता उद्बोधे ॥ ७१ ॥ जीवासी जाहल्या मद्रूपता । सहजें त्यागू विषयचित्ता । देखें उभयासी मिथ्यता । न त्यागिता हा त्यागू ॥ ७२ ॥ चित्तविषयाचा त्यागू । पुत्र हो तुम्हीं पुशिला चांगू । तो म्या सांगितला अर्थ्यंगू । हा ज्ञानमार्गू अतिशुद्ध ॥ ७३ ॥ ह्याणाल मिथ्या उभयाचें भान । तरी एवढें जीवासी बंधन । लागावया कांहीं कारण । ऐसे काहीं

मध कल्पील जरी ॥ ७४ ॥ गंगनसुमनाची माळा । कधी कोणीं लेईली गळां । तारू बुडे मृगजळा । हें कोणीं तरी डोळा देखते काय ॥ ७५ ॥ सत्यासी वाधक । कदा वाधूं न शके लटिक । ऐसे कल्पाल तुझी कल्पक । तोरी परिपोक अधधारा ॥ ७६ ॥ तरी परिसा साप्रधान । ते मी सागेन निरूपण । जेणे जीवासी बंधन । लटिकेंचि जाण दृढ झाले ॥ ७७ ॥

गुणेषु चात्रिशाधित्तमभीक्ष्ण गुणसेवया । गुणाश्च चित्तप्रभवा मद्रूप उभय तज्जेत् ॥ २६ ॥

अनादिससारमाळेच्या ठायीं । नित्य विषय भोगिले पाही । ते ठसावले चित्ताच्या ठायीं । वारवार देहां सेविता ॥ ७८ ॥ चित्तासी विषयाची अतिप्रीती । तेणे वाढली विषया-सक्ती । ते प्रवेशले विषयाप्रती । न निषे मागुती सर्वथा ॥ ७९ ॥ बुद्धीसी विषयाचें ध्यान । चित्तों विषयाचें चित्तन । विषयालागी तळमळी मन । विषयाभिमान तेणे झाला ॥ ८० ॥ विषयीं खचळल्या अभिमान । देहद्वयाचें दृढ बंधन । जीवासि लागले अति-फठिण । परम दारुण दुस्तर ॥ ८१ ॥ मग त्या देहाचे विकार । ते आपुले मानी साचार । अध पंगूं मी कुंष्टी नर । स्वरूपें सुदर मी ज्ञाता ॥ ८२ ॥ मी देह हें मानोनि चित्तें । निजरूप विसरला भावायें । हें मिथ्याबंधन जीवाते । सत्यत्वे त्याते अभिमानू ॥ ८३ ॥ मिथ्या बुद्धिवळाचा खेळ । हारी जैती ही निष्फळ । तरी खेळत्या अभिमान प्रवळ । तैसे देहवळ जीवासी ॥ ८४ ॥ त्या खेळाचे घोडे हस्ती । पहिले काय जीत होती । मारिले ह्यणोनि भांडती । तेवी जन्मपंक्ती जीवासी ॥ ८५ ॥ हें निरसावया जीवबंधन । निःशेष साडावा देहाभिमान । अभिमान साडिताचि जाण । मद्रूपपण सहजेचि ॥ ८६ ॥ जीवे साधिल्या मद्रूपता । सहजेचि त्याग विषयचित्ता । माझे स्वरुपीं अहता । नाही वार्ता विषयाची ॥ ८७ ॥ जेवी बुद्धिवळाचा खेळ मोडे । जेवी राजाप्रधानादि लाकुडें । तेवीं अहकारू निमाल्यापुढे । प्रपंच उडे मिथ्यात्वे ॥ ८८ ॥ जेवी स्वमींचा म्वमाभिमान । दारा पुत्र स्वजन धन । स्वदेहेंसी मिथ्या जाण । जागेपण झालिया ॥ ८९ ॥ तेवीं पाव-लिया माझी स्वरुपता । कैचा देह कैची अहंता । विषयचित्ताची वार्ता । नाही अवस्था गुणत्रया ॥ ९० ॥ तिहीं अवस्था अवस्थाभूत । जागृतिस्वप्नसुषुप्तिमत । तो होऊनि जीन निरवस्थ । परमात्म्यात मिळे कैसा ॥ ९१ ॥ ऐसा काहीं कल्पाल भावो । त्या जीवासी अवस्थाचा अभावो । त्रिगुणगुणाचा स्वभावो । या वृत्ति पहा वो बुद्धीच्या ॥ ९२ ॥

चाग्रस्त्रम सुपुत्र च गुणतो बुद्धिवृत्तय । तामा विलक्षणे जीव साक्षित्वेन विनिश्चित ॥ २७ ॥

तिन्ही गुणांच्या तिन्ही वृत्ती । सत्वगुणाची जागृती । रजोगुणे स्वप्नप्राप्ती । केवळ सुषुप्ती तमाची ॥ ९३ ॥ या तिनी अवस्था पाही । दृढ जडल्या बुद्धीच्या ठायीं । जीवासी याचा संबंध नाही । तो वेगळा पाहीं साक्षित्वे ॥ ९४ ॥ जे जीवाअगी अवस्था जडे । ते तो अवस्थेमाजी बुडे । तिहींचें साक्षित्य त्यासी न घडे । ऐक निर्वाडें अवस्था ॥ ९५ ॥ जागृतीमाजीं नाही स्वप्न । स्वप्न जागृतीसी नेणे जाण । सुषुप्ती नेणे जागृतिस्वप्न । सुषु-प्तीचे भान त्या नेणती ॥ ९६ ॥ जीवू अवस्थाचा अभिमानी । हेंही न घडे जीनालागुनी ।

लाहे ॥ ३५० ॥ जैसे जळीचे जळतरंग । जळरूपें जळीं क्रीडती चांगं । तैसे माझ्या स्वरूपीं साङ्ग । देह अनेग मद्रूपें ॥ ५१ ॥ हो का घृताची पुतळी । थिजोनि जाली एके काळी । परी ते नव्हे घृतपणावेगळी । तेवीं भूतें झालीं मजमार्जी ॥ ५२ ॥ जळीं जळाची जळगार । जळामाजी भासली साकार । तैसे मजमार्जी चराचर । अभिन्न साचार मद्रूपीं ॥ ५३ ॥ जैसा एकला एक तंतू । सुतेंचि विणिला सुताआंतू । त्यां वेगळाले ह्मणती तांतू । तैसे मजआंतू जग भासे ॥ ५४ ॥ तंतू पाहतां वस्त्र न दिसे । आत्मा लक्षितां जगचि नसे । येणे अद्वैततत्त्वसौरसे । आंहे अनायासें परब्रह्म ॥ ५५ ॥ ऐसा अद्वैतबोधें मी एकू । सर्वात्मा सर्वात्मकू । हा निश्चयेंसीं विवेकू । बुद्धिवोधें निटंकू जाणावा ॥ ५६ ॥ मीचि एक सर्वां ठार्यीं । हेंचि दृढ धरिल्या पाहीं । मग साधनाचें कार्य नाहीं । ठार्यींच पाहीं नित्यमुक्त ॥ ५७ ॥ सर्वात्मा चैतन्यघन । अतिसुलभ हें निजज्ञान । उडवा म्यां हें सांगोन जाण । भेदखंडण केले त्यांचें ॥ ५८ ॥ सनकादिकांचा पूर्वील प्रश्न । जो ब्रह्मादिकां अटक जाण । त्याचेंही म्यां प्रतिर्वचन । विवंचूनि ज्ञान सांगितलें ॥ ५९ ॥

गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रजा । जीवस्य देह उभय गुणाश्चेतो मदात्मन ॥ २५ ॥

तुम्ही ब्रह्मासी पुसिलें पाहीं । विषय रिघाले चित्ताच्या ठार्यीं । चित्त जें रिघालें विषयीं । तें वेगळें कांहीं निवडेना ॥ ३६० ॥ विषयत्यागेंविण । कदा नव्हे ब्रह्मज्ञान । त्याही त्यागाची त्यागिती खूण । एका सपूर्ण सागेन ॥ ६१ ॥ चित्त विषय दोनी पाहें । तें जीवाचे निजस्वरूप नव्हे । हे उपाधिवशे दोनी देहें । लागलीं पाहें प्रवाहरूपें ॥ ६२ ॥ कर्तृत्वभोक्तृत्वरूपें जाण । विषयी जाहलें अंतःकरण । तेणें उभय देहाचें कारण । अहंकारू जाण खवळला ॥ ६३ ॥ तेणे भुलविले चित्त विषयांसी । विसरला निजात्म-स्वरूपासी । तेणे तदात्मता जीवामनांसी । अतिशयेंसीं दृढ झाली ॥ ६४ ॥ चित्त जीवाचें स्वरूप होते । तरी विषयीं लोलुप नव्हतें । हा उभय उपाधी जीवातें । अभिमाने तेथें वाढविला ॥ ६५ ॥ जेवीं कां विसरोनि आपणासी । स्वमींचिया स्वमदेहासी । अतिप्रीति घाढे पुरुपासी । तैसी दशा जीवासी येथ झाली ॥ ६६ ॥ नित्य शुद्ध मुक्त जाण । जीवाचें स्वरूप चैतन्यघन । त्यासी अभिमाने हें जाण । मिथ्या बंधन लाविले ॥ ६७ ॥ यालागीं साडावा अभिमान । तै तुटे सकळ बंधन । अभिमान निरसावया जाण । माझें भजन करावे ॥ ६८ ॥ परी वैराग्यवीण माझी भक्ती । पांचेंच जाण पा निश्चितीं । जें वैराग्ययुक्त उपजे भक्ती । तै मद्रूपप्राप्ती जीवासी ॥ ६९ ॥ हृदयीं विषयाचा अभावो । आणि सर्वा-भूतीं भगवद्भावो । वैराग्ययुक्ती पहा हो । तें जीवासी निर्वाहो मद्रूपीं ॥ ३७० ॥ जीव मद्रूपचि तत्त्वतां । त्यासी देहाभिमान जीविता । सदा भूतीं मद्भावो पाहतां । सिद्ध मद्रूपता उद्बोधे ॥ ७१ ॥ जीवासी जाहल्या मद्रूपता । सहजे त्यागू विषयचित्ता । देखें उभयांसी मिथ्यता । न त्यागिता हा त्यागू ॥ ७२ ॥ चित्तविषयांचा त्यागू । पुत्र हो तुम्हीं पुशिला चांगू । तो म्या सांगितला अर्थगू । हा ज्ञानमार्गू अतिशुद्ध ॥ ७३ ॥ ह्मणाल मिथ्या उभयाचें भान । तरी एवढें जीवासी बंधन । लागावया कांहीं कारण । ऐसें काहीं

१ तद्र २ ऐक्यभावानें ३ पाहें ४ निश्चयेंकरून ५ कठिण, न सुटणारा ६ उत्तर ७ विवरण करून ८ उपाधीच्या योगानें ९ आसक्त १० ब्रह्ममय ११ पोकळ, नि सत्व १२ नसणें १३ स्थिति, योग्यता १४ यथासांग

मीचि मी ॥ १९ ॥ तेथ नामरूपवर्णभेद । नाहीं कर्म कर्ता विधिंवाद् । बुडाले प्रणवेसीं वेद । केवळ शुद्ध मी एक ॥४२०॥ तेथें भ्रमेंसहित पळाली भ्रांती । क्रियेसहित पळाली प्रवृत्ती । लाजा विराली निवृत्ती । स्वस्वरूपी वृत्ती विनटली ॥ २१ ॥ सूर्योदयो जाहल्या-पाठीं । समूळ अधाराते घोंटी । खद्योताची नळी निमटी । नक्षत्रकोटी तत्काळ गिळी ॥ २२ ॥ तेवीं माझी स्वरूपप्राप्ती । मायेची सावळे स्फूर्ती । लाजा विसरे प्रवृत्तिनिवृत्ती । नित्यतृप्ती स्वानंदें ॥ २३ ॥ ऐशी माझ्या स्वरूपाची गोडी । जै साधकां लागे घडफुडी । तें चित्त विपयाते साडी । विपयो बोसडी चित्ताते ॥ २४ ॥ जीं देंठीं वाढलीं फळें । तांचि परिपाकाचे वेळे । होतीं देंठावेगळें । देंडू तो फळें धरीना ॥ २५ ॥ का मंथूनि काढिले नवनीत । तें पॅरतोनि घातल्या ताकाआत । तें ताकेंसीं होय अलिप्त । तैसे चित्त विपयासी ॥ २६ ॥ पावल्या माझी स्वरूपता । दैवळें विपयो देतां । चित्तासी नुपजे विपया-वस्था । स्वभावता अलिप्त ॥ २७ ॥ एव साधिल्या माझा योगू । चित्तविपयांचा वियोगू । सहजेचि होय चागू । हा सुगम सांगू उपायो ॥ २८ ॥ येयें झणे आशंका धराल देस । स्वरूप शुद्ध अवघें एक । तेथे कैचें वाध्यवाधक । काय साधक साधिती ॥२९॥ ऐशाही सधीमार्जी जाण । अहता वधाचे कारण । त्याचे सागेन मी लक्षण । सावधान परियेसीं॥४३०॥

अहंकारवृत्त वधमात्मनोऽर्थविपर्ययम् । विद्वाक्त्रिविध ससारचिन्ता तुयें स्थितस्वजेत् ॥ २९ ॥

जेथ मुहूर्तमात्र वसती घडे । त्या ठायाचा अभिमान चढे । ऐसे अभिमानाचें सांकडें । पाहें पां रोकडें कौतुक त्याचें ॥ ३१ ॥ बुद्धि अहंकार अळुमाळ । उठता शुद्धासी करी शवळ । तेणे देहयोगें धरिल्या घळ । करी तत्काळ विपरीत ॥ ३२ ॥ अहंकार खवळल्या जाण । करी आनंदाचें आच्छादन । बुडे परमात्मस्फूर्तीचें स्फुरण । देहाचें मीपण वाढवी ॥ ३३ ॥ जेवीं कूर्मीच्या पिलिया । चक्षुरंमूतें तृप्ती तया । तेंचि मातेसि चुकलिया । मग भुकेलिया कंदमू सेवी ॥ ३४ ॥ तेवीं सुटलिया आनंदअभिच्यक्ती । जीवासी वाढे विपया-सक्ती । कामिनीकामापगिस्त होती । चिता चित्ती विपयाची ॥ ३५ ॥ विसरला आपुले पूर्णपण । धनालागीं अतिहीन दीन । मी देहवत परिच्छिन्न । ऐसा देहाभिमान दृढ होय ॥ ३६ ॥ तेणे कर्माकर्मांचे आधीं । नाना नरकयातना होत । जन्ममरणादि आवर्त । तेणें दुःखी होत अतिदुःखें ॥ ३७ ॥ भोगितां दुःखयातना । त्रासु उपजे ज्याच्या मना । न साहवे भववेदना । तेणें देहाभिमाना साडाचे ॥३८॥ अभिमान साडिता न सडे । हेंचि दुर्घट धोर माडे । यालागीं साधनाचें साकडें । सोसणे पडे साधका ॥३९॥ जें जे करावे साधन । साधनी रिचे साधनाभिमान । धावेंणे नागवी सपूर्ण । साधनी विघ्न होय तैसे ॥ ४० ॥ ऐक साधकाचें साधन । वेदोक्त स्वधर्माचरण । साधावे वैराग्य पूर्ण । माझें भजन अतिप्रीतीं ॥ ४१ ॥ तत्काळ जाग्रथा देहाभिमान । अखड माझे नामस्मरण । गीत नृत्य हरिकीर्तन । सर्वाभूतीं समान मद्भावो ॥ ४२ ॥ मद्भावें भूतें समस्त । सर्वदा पाहता सतत । मी तुरीय जो सर्वगत । ते ठायीं चित्त प्रवेशे ॥ ४३ ॥ तिहीं अवस्थामार्जी मी सतत । तिहीं अवस्थांतें मी प्रकाशित । तिहीं अनस्थाहूनि अतीत । तो जाण निश्चित

१ वेदवाद २ कर्ममाग ३ गिद्धन टारितो ४ फळ होय ५ फिरून, पुन्हा ६ धरें नका ७ शल्पमात्र ८ वाज-पांडर, चित्रविचित्र, सायिक ९ नेत्रातीक पोषक रसा, प्रेमपूर्ण दृष्टीन हांसवी आपल्या पिलाना केवळ दृष्टीनें सुष्टि वृत्ते तिला दृष्ट नाही १० निवळ ११ व्यापियक वास्तुनेच्या आधीन १२ मर्शरित १३ प्रहार १४ मदवीपाठी घालून वेगार

विश्वं तैजस प्राज्ञ तिन्ही । अवस्थाभिमानी हे तिहींचे ॥ ९७ ॥ जो जे अवस्थेचा अभि-
मानी । तो ते अवस्थेसवे जाय निर्मोनी । जीव वेगळा साक्षिपणी । अवस्थाभिमानी तो
नव्हे ॥ ९८ ॥ देहातीत गुणातीत । तिहीं अवस्था अतीत । द्रष्टा साक्षी निश्चित । जाणता
येथ तो जीवू ॥ ९९ ॥ अवस्थाभिमान नाही जीवित । तरी कचण भोगी तिनी अवस्था ।
मी निजलों मीचि जागता । म्या स्वभावस्था देखिली ॥ ४०० ॥ ऐसा प्रत्यक्ष अनुभव ।
स्वयं बोलताहे जीवू । हा ह्यणाल जीवाचा स्वभावू । एक अभिप्रावु सागेन ॥ १ ॥

यहिं सत्त्वित्वन्धोऽयमात्मनो गुणवृत्तिद । मयि तुयं स्थितो जटात्यागस्तद्वृणचेतसाम् ॥ २८ ॥

जो डोल्हारां वैसे यथासुखें । तो न हालतां हाले तेणे हॅरिखें । उंच नीच खाय झोके ।
निजकौतुकें हिदोळे ॥ २ ॥ हिदुळताही प्रवळ । डोल्हाराचि अतिचंचळ । वैसला तो
निजनिश्चळ । मानी केवळ मी हालतां ॥ ३ ॥ जीवासी झाली तैशी धाणी । अहंमतेच्या
अभिमानी । तिनी अवस्था स्वयं मानी । जेवीं का स्वमी गृहदारा ॥ ४ ॥ हो का लोखड-
काम घडतां । लोहाचे घाय अग्नीचे माथां । प्रत्यक्ष दिसती वाजतां । लोहतादात्मतासयोगे
॥ ५ ॥ तेणे अग्निसगें वाडेंकोडें । लोहकामचि घडे मोडे । परी अग्नीस घडमोड न घडे ।
तेणे पंडिपाडें जीवू येथे ॥ ६ ॥ जेवीं अग्निवीण लोह न घडे । तेवीं आत्मसयोगीण
पुढे । बुद्धि केवळ जड वेडें । कर्मक्रिया नातुडे सर्वथा ॥ ७ ॥ लोह घडवूनि अग्नि न
घडता । कर्म करवूनि जीवात्मा अकर्ता । तरी वृत्तिसगें तदात्मता । अहंकर्ता हें मानी ॥ ८ ॥
जीव आपुले प्रकाशता । झाला वृत्तीते प्रकाश करिता । वृत्ति जीवासी नानावस्था । निज-
स्वभावतां देतसे ॥ ९ ॥ सूर्यें प्रकाशिले जळ । जळें केले प्रतिमडळ । खळाळ चंचळ
निश्चळ । कांपे चळचळ जळकपें ॥ ४१० ॥ सूर्याची गगनीं नित्य वस्ती । जो जळी आणिला
अधोगती । तेवीं वृत्तीच्या निजख्याती । मुक्ताते दाविती वद्ध करुनी ॥ ११ ॥
आत्म्याने प्रकाशिली वृत्ती । वृत्तीने आत्म्यासी जीवप्राप्ती । जीवा जीवत्वे देहं सक्ती ।
सुखदुःखप्राप्ती तेणे भोगी ॥ १२ ॥ एवं वृत्तीच्या सगती । वाढली विषयाची आसक्ती ।
तेणे ससारबंधप्राप्ती । झाली निश्चिती जीवासी ॥ १३ ॥ हो का गुणचित्तविषयासक्ती ।
जरी झाली जीवासी बंधप्राप्ती । तरी आवरावी विषयवृत्ती । वैराग्ययुक्ती गुरुकृपा ॥ १४ ॥
एक गुरुकृपेची मातू । तिही अवस्थामार्जी संततू । जो मी तुरीय गुणातीतू । ते अभ्यासीं
लावितू निजबोधें ॥ १५ ॥ नवल अभ्यासाची कोटी । विषयवृत्तीच्या पाठीपोटीं । मज
तुरीयाते दावी दिठी । बोधपरिपाटी निजबोधें ॥ १६ ॥ मी तुरीय तंव संततु । सर्वां
असे सर्वगतु । शिष्यवृत्तीसी मजआतु । गुरु निजस्वार्थु दाखवी ॥ १७ ॥ सुतावेगळें
लुगडें । करू जाता गा उघडें । तेथ क्रियाचि लाजोनि वुडे । मागें पुढें सूतचि ॥ १८ ॥
तेवीं साधकासी जाण । विषयाचे विषयभान । माझे स्वरूपां नव्हेचि भिन्न । चैतन्यघन

१ हा देह मी व हे विषय माझे असा जाण्टीमध्यं अभिमान वाहणारा जीव तो विश्व, खप्रदेहाचा अभिमानी
जीव तो तैजस, व सुप्तसिदेहाचा अभिमानी जीव तो प्राज्ञ २ तद्रूप होऊन जातो ३ जीव या तीनही अवस्थाचा
साक्षी असून अवस्थातीत आहे ४ सुखें ५ झोके पातो, मागे पुढे हालतो ६ उणीव ७ लाचप्रमाणे ८ सत्त्वित्वुद्धि
किंवा जिच्या योगाने निर्गंधपणें प्रपचप्रवाह चालतो ती, सत्त्वतीच्या योगें बंध होऊन जाप्रदादि वृत्ति व्याप्त करून देतो,
दण्ण अवस्थातीत जो मी त्या माझ्याछाया रहावे ९ जाप्रदादि अवस्था १० देहप्रीति ११ गोष्ट १२ निरंतर,
१३ क्षान्स्वरूप जो मी १४ चाण्या अवस्थेच्या साक्षिभूताला नेनापुढ दाखविते

लागल्या राजांकू । तीस मानी लोकू प्रधानादि ॥ ६७ ॥ निजकन्धेसी शिकवी माता । लाज धरावी लोकां देखता । एकांती मीनल्या काता । लाज सर्वथा सोडावी ॥ ६८ ॥ सबळ भेदाचें भेद भान । तंव दुर्लघ्य वेदवचन । अभेद भक्त माझे जाण । वेदविधान त्या न वाधी ॥ ६९ ॥ आशा तेचि अविद्यावाधू । छेदिल्या वाधीना वेदवाधू । जेवीं सूर्योदयापुढें चादू । होय मंदु निजतेजे ॥ ४७० ॥

असत्त्वादात्मनोऽन्येषा भावाना तत्कृता भिदा । गतयो हेतवश्चास्य सृया स्वप्नदशो यथा ॥ ३१ ॥

गुरुकृपें जो सज्ञान । त्यासी देहाचें अवाधित भान । मिथ्या प्रपच्चाचें दर्शन । कर्म कर्तेपण त्या नाही ॥ ७१ ॥ अविद्या द्योतिले वर्णाश्रम । तेथींचें औविद्यक क्रियाकर्म । तेथील जो वेदोक्त धर्म । तो अविद्याभ्रम अज्ञाना ॥ ७२ ॥ सज्ञान भक्ताच्या ठायीं । ते अविद्या निःशेष नाही । मा वेदविधान तेथें पाही । रिधावया कायी कारण ॥ ७३ ॥ आवा सफळित जंव असे । तंव नेटेपाटें राखण वैसे । फळ हाता आल्या औपैसे । राखण वांगसे राहेना ॥ ७४ ॥ तेवीं अविद्येचें जंव वंधन । तंव वेदाचें वेदविधान । अविद्या नाशिलिया जाण । त्रिधीने तें स्थान सोडिले ॥ ७५ ॥ अविद्या जाऊनि वर्तता देहीं । देहाचा देहत्वे हेतु नाही । हें ह्यणाल न घडेच काही । एक तेंही सांगेन ॥ ७६ ॥ स्वर्मींचें देहादि प्रपंच-भान । स्वप्नाचमार्जी सत्य जाण । जागें होता तें अकारण । सस्कारें स्वप्न दिसताही ॥ ७७ ॥ स्वर्मीं राज्यपद पावला । का व्याघ्रमुखीं सांपडला । अथवा धनादिलाभ झाला । रत्न पावला अनर्घ्य ॥ ७८ ॥ तेथींचे सुप्त दुःख हरिख । जागत्यासी नाही देख । तेवीं सज्ञानासी औविद्यक । नोहे वाधक निजयोधें ॥ ७९ ॥ देही असोनि विदेहस्थिती । ऐशा बोध-साधिका ज्या युक्ती । स्वयें सांगेन ह्यणे श्रीपती । भेदाची उत्पत्ती छेदावया ॥ ४८० ॥

यो जागरे बहिरनु क्षणधर्मिणोऽर्थांन् भुङ्क्ते समस्तकरणैर्हृदि तसदक्षान् ।

स्वप्ने सुषुप्त उपसहरते स पक्क स्मृत्यन्वयाजिगुणवृत्तिरगिन्द्रियेण ॥ ३२ ॥

तिहीं अवस्थाच्या ठायीं । आत्मा एकचि असे देहीं । तोचि देहाच्या ठायीं विदेही । साक्षी पाही सर्वांचा ॥ ८१ ॥ मी वाळ तोचि झालों तरणा । आता आलों ह्यातारपणा । ऐशा वयसाचे साक्षीपणा । आपण आपणा देखतू ॥ ८२ ॥ जागृतीसी नाना भोग । मविस्तर भोगी अनेग । तेचि स्वप्नामार्जी साड्ढ । निजहृदयीं चाग विस्तारी ॥ ८३ ॥ जागृति-भोगाचा सस्कारू । तोचि स्वप्नामार्जी विस्तारू । मंनोमय विश्वाकारू । निजहृदयीं वेव्हारू वाढवी ॥ ८४ ॥ गज तुरग सर नर । गिरि दुर्ग पुर नगर । विशाल सरिता समुद्र । वासनेचें वैचित्र्य स्वर्मीं देखे ॥ ८५ ॥ नाही जागृती नाही स्वप्न । अतःकरणही करोनि लीन । सुषुप्तिकाळीं तोचि जाण । अहकारेवीण उरलासे ॥ ८६ ॥ विश्वाभिमानी इन्द्रिय-वृत्ती । तेणें तो देखतसे जागृती । तेंजेंस अभिमानी अविद्यावृत्ती । स्वप्नस्थिती तो देखे ॥ ८७ ॥ प्रीज अभिमानी मूढवृत्ती । तो देखतसे सुषुप्ती । एक आत्मा तिहींप्रती । न घडे

१ राजाची माथी २ मिळाल्याम, एक झाल्यावर ३ भेदाचें जोपर्यंत भान आहे तापर्यंत वेदवचनाप्रमाणेच वागळ पाहिजे, पण भेदमान नेळें की वेदमयादा वापोआप मुदली । ४ चंद्र ५ अविद्याहून ६ वापोआप ७ बोधी मुदा ८ विधिविधान स्थान साडिजे ९ अमृत्य, क्षयत मोलान् १० हानदायक ११ जागृतीत पाहिलेला पदावांगारणे पदार्थ मनोमय उत्पन्न म्हणून त्याचा उपभोग घेतो १२ जागृतावस्थेचा साक्षी १३ स्वप्नावस्थेचा साक्षी १४ गाढ शोपेचा साक्षी १५ जागृती, स्वप्न, सुषुप्ती, या तीनहि अवस्थांचा द्रष्टा एकच आहे इन्द्रिय, मन, बुद्धि जट असल्यामुळे त्यांचे ठायीं द्रष्टेपण असू शकत नाही

तुरीय ॥४४॥ तिही गुणांहुनि परता । चौथेपणेवीण चौथा । तो मी तुरीय जाण तत्त्वतां ।
ते ठायीं चित्ता जो ठेवी ॥४५॥ तेथे ठेवितां चित्ता । जीवू पावे मद्रूपता । निमाली सांसा-
रिक चिंता । विषयावस्था बुडाली ॥४६॥ तेव्हा चित्त चिंता चिंतन । विषयवासना अभि-
मान । या अवधियाचे होय गून्य । मी स्वानंदधन स्वयें प्रकटें ॥ ४७ ॥ न तुटतां भेदाचें
भेदभान । जो ह्यणवी मी सज्ञान । वृथा धरी ज्ञानाभिमान । तोही अज्ञान तें ऐका ॥४८॥

यावद्गानार्थयी पुसो न निवर्तत युक्तिभि । जागर्त्यपि स्वपन्नज्ञ स्वमे जागरण यथा ॥ ३० ॥

नाना वर्ण नाना व्यक्ती । नाना गोत्रें नाना जाती । अधमोत्तमविधानस्थिती । भेदु
चित्ती वृद्ध भासे ॥ ४९ ॥ मी काळा गोरा सांचळा । मी सज्ञानत्वे आगळा । माझी उत्तम
पवित्र लीळा । मीं कुळें आगळा सत्कुलीन ॥ ४५० ॥ ऐशी झाल्या भेदप्राप्ती । पाहता
अभेदपरा श्रुती । साधका शास्त्रार्थयुक्ती । भेदनिवृत्ती ज्यां नव्हेचि ॥ ५१ ॥ त्याचा व्यर्थ
ज्ञानाभिमान । त्याचें व्यर्थ कर्माचरण । तो जागाचि निजेल जाण । जागेपण त्या नाही
॥ ५२ ॥ वृद्ध जो कां देहाभिमान । तेचि कनकंवीजसेवन । कंरुनि थोर भ्रमला जाण ।
अविद्या दीर्घ स्वप्नभेदु देखे ॥ ५३ ॥ वीसेणतां बोली न लभे अर्थू । तेवीं पठणमात्रें पर-
मार्थू । श्रुतिशास्त्रांचा निजशास्त्रार्थू । नव्हेचि प्राप्तु तयांसी ॥ ५४ ॥ वेदाध्ययन नित्य
करिती । अरण ब्राह्मण सूत्र निरुक्ती । नव्हेच कामक्रोधनिवृत्ती । पठणे परमप्राप्ती कदा न
घडे ॥ ५५ ॥ देहाभिमाने भेददृष्टी । पढतां श्रुतिशास्त्राच्या कोटी । परमार्थेसीं नव्हे भेदी ।
भेददृष्टी न वचता ॥ ५६ ॥ जो का स्वामीचे स्वामीं जागा जाहला । स्वामी वेदशास्त्र पढि-
त्राला । जागा ह्यणतां असे निजेल । तैसा व्यवहारू झाला शास्त्रज्ञांसी ॥ ५७ ॥ देहाभि-
मानेसीं भेदभान । निःशेष जंव न वचे जाण । तंववरी नव्हे निजज्ञान । अत्यंत बंधन तो
भेद ॥ ५८ ॥ सनकादिकांची आशका । घेऊनि देव बोले देखा । वेदविभाग नेटका ।
सकळ लोका कळे तैसा ॥ ५९ ॥ स्वयें प्रकाशोनि सकळ भेदू । गर्जत उठी तुझा वेदू ।
भेद वेदेंचि प्रतिपाद्यू । वेदांनुवादू नव्हे मिथ्या ॥ ४६० ॥ वेदवचन तें तात्त्विक । मानावें
पै आवश्यक । हे तुझीच शिकवण देख । तो वेदु लटिक ह्यणावा कैसा ॥ ६१ ॥ वेदाज्ञेचा
परम नेम । वेदें प्रतिपाद्य क्रियाक्रम । वेदवळें वर्णाश्रम । निज स्वधर्म चालविती ॥ ६२ ॥
वेद ह्यणे जो लटिक । तो वेदवाह्य आवश्यक । हें तूंचि बोलिलासी देख । तो वेद लटिक
केवीं मानूं ॥ ६३ ॥ ऐशी मानाल आशंका । तेहीविषयी मीचि देखा । वेदवादाच्या विवेका ।
विभाग नेटका सागेन ॥ ६४ ॥ अविद्याभेद संचळ ज्यासी । वेदू नियामक म्या केला
त्यासी । मद्रूपीं अभेदता ज्या भक्तासी । मिनिंथा त्यापाशी वेदवादु ॥ ६५ ॥ वेद तितु-
काही त्रिगुण । अभेदभजने भक्त निर्गुण । त्यासी वेदाचे नियामकेंपण । न चले जाण
ममाज्ञा ॥ ६६ ॥ रायाचा जिवलग सेवकू । त्यासीं द्वारपाळ नव्हे नियामकू । कां दासीस

१ भिन्नतेच्या अभावीं पहिला दुसरा अस मोजायलाच जागा नाही मी 'एकमेवाद्वितीयम्' आर्टें २ द्वैताचा भास
३ एकत्वप्रतिपादक श्रुति ४ धोऱ्यांचे फळ खाऊन उन्मत्त होऊन ५ बरळ जाता, सदोप होतो ६ द्वैताची दृष्टि जोपर्यंत
गेळी नाही तोंपर्यंत परमामार्थाची ओळख होणार नाही ७ शिकळा, अभ्यास केला ८ जाई ९ 'वेदांनीच भेद केला
वर्णाश्रमादि भेद सांगितले, विविध क्रियाक्रम सांगितले, आणि तू सांगतोस की भेददृष्टि नेत्याशिवाय परमार्थ नाही
दृष्टा १ वर यांत खरें कोणते ?' ही शका १० मर ११ वेदांनी सांगितलेले १२ पागळी १३ मोठा, बळदट
१४ मिथा, धोसाळा १५ 'त्रैगुण्यविषया वेदा' असें गीतेंतही सांगितले आहे १६ प्रतिवचकपणा.

लागल्या राजांकू । तीस मानी लोकू प्रधानादि ॥ ६७ ॥ निजकन्येसी शिकवी माता । लाज धरावी लोकांदिखता । एकांती मीनल्या काता । लाज सर्वथा सोडावी ॥ ६८ ॥ सबळ भेदांचें भेद भान । तव दुर्लभ्य वेदघचन । अमेद भक्त माझे जाण । वेदविधान त्यां न वाधी ॥ ६९ ॥ आशा तेचि अविद्यावाधू । छेदिल्या वाधीना वेदवाधू । जेवीं सूर्योदयामुहें वाधू । होय मंडु निजतेजे ॥ ४७० ॥

असत्त्वादारमनोऽन्येषा भावाना तत्कृता भिदा । गतयो ऐतवश्चास्य मृषा स्वमदद्यो यथा ॥ ३१ ॥

गुरुकृपें जो सज्ञान । त्यासी देहाचे अवाधित भान । मिथ्या प्रपचाचें दर्शन । कमें कर्तेपण त्या नाही ॥ ७१ ॥ अविद्या द्योतिले वर्णाश्रम । तेथींचे अविद्यक क्रियाकर्म । तेथील जो वेदोक्त धर्म । तो अविद्याभ्रम अज्ञाना ॥ ७२ ॥ सज्ञान भक्ताच्या ठायीं । ते अविद्या नि शेष नाही । मा वेदविधान तेथें पाहीं । रिघावया कायी कारण ॥ ७३ ॥ आवा सफळित जंव असे । तंव नेटेपाटे राखण वैसे । फळ हाता आल्या अर्पैसे । राखण वांयसे राहेना ॥ ७४ ॥ तेवीं अविद्येचें जंव बंधन । तंव वेदाचे वेदविधान । अविद्या नाशिलिया जाण । विधीने तें स्थान सोडिले ॥ ७५ ॥ अविद्या जाऊनि वर्तता देहीं । देहाचा देहत्वं हेतु नाही । हें ह्याणाल न घडेच काहीं । ऐक तेही सांगेन ॥ ७६ ॥ स्वर्गाचे देहादि प्रपंच-भान । स्वप्नाचमाजीं सत्य जाण । जागें होता तें अकारण । सस्कारें स्वप्न दिसताही ॥ ७७ ॥ स्वर्गी राज्यपद पावला । का व्याघ्रमुखीं सापडला । अथवा धनादिलाभ झाला । रत्नें पावला अंनघ्यें ॥ ७८ ॥ तेथींचें सुख दुःख हरिख । जागत्यासी नाही देख । तेवीं सज्ञानासी आविद्यक । नोहे बाधक निजबोधें ॥ ७९ ॥ देहीं असोनि विदेहस्थिती । ऐशा बोध-साधिका ज्या युक्ती । स्वयें सांगेन ह्याणे श्रीपती । भेदाची उत्पत्ती छेदावया ॥ ४८० ॥

यो जागरे बहिरनु क्षणधर्मिणोऽथान् बुद्धे समसकरणेर्हृदि तन्मदक्षान् ।

स्वप्ने सुषुप्त उपसहरते स एक स्मृत्यवयान्निद्रुत्तिदग्निद्वयेषा ॥ ३२ ॥

तिही अवस्थाच्या ठायीं । आत्मा एकचि असे देहीं । तोचि देहाच्या ठायीं विदेही । साक्षी पाहीं सर्वांचा ॥ ८१ ॥ मी वाळ तोचि झालों तरणा । आता आलों ह्यातारपणा । ऐशा वयसाचे साक्षीपणा । आपण आपणा देखतू ॥ ८२ ॥ जागृतीसी नाना भोग । सविस्तर भोगी अनेग । तेचि स्वप्नामाजी साङ्ग । निजहृदयीं चाग विस्तारी ॥ ८३ ॥ जागृति-भोगाचा सस्कारू । तोचि स्वप्नामाजीं विस्तारू । मंनोमय विश्वाकारू । निजहृदयीं वेव्हारू वाढवी ॥ ८४ ॥ गज तुरग खर नर । गिरि दुर्ग पुर नगर । विशाल सरिता समुद्र । वासनेचे वैचित्र्य स्वर्गीं देखे ॥ ८५ ॥ नाही जागृती नाही स्वप्न । अतःकरणही करोनि लीन । सुषुप्तिकाळीं तोचि जाण । अहकारेंवीण उरलासे ॥ ८६ ॥ विश्वाभिमानी इन्द्रिय-वृत्ती । तेणे तो देखतसे जागृती । तैजस अभिमानी अविद्यावृत्ती । स्वमस्थिती तो देखे ॥ ८७ ॥ प्रज्ञ अभिमानी मूढवृत्ती । तो देखतसे सुषुप्ती । एक आत्मा तिहींप्रती । न घडे

१ राजाची मावी २ मिळाल्याच, एक शास्त्राधार ३ भेदाचें जोपर्यंत भान आहे तोंपर्यंत वेदवचनाप्रमाणेच वागणें पाहिजे, पण भेदमान गेल कीं वेदमर्यादा आपोआप गुटली । ४ चंद्र ५ अविद्याहून ६ आपोआप ७ बोधी मुदा ८ त्रिविधविधान स्थान साडिजे ९ अमृत, अत्यंत मोलवान् १० ज्ञानदायक ११ जागृतीत पाहिलेल्या पदार्थांसारखे पदार्थ मनामध्ये उत्पन्न करून त्याचा उपभोग घेतो १२ जागृत्यावस्थेचा साक्षी १३ स्वप्नावस्थेचा साक्षी १४ गाढ होण्याचा साक्षी १५ जागृती, स्वप्न, सुषुप्ती, या तीनहि अवस्थांचा द्रष्टा एकच आहे इन्द्रिय, मन, बुद्धि जट असल्यामुळे त्यांचे ठायीं द्रष्टेपण असू शकत नाही

निश्चितीं ह्यणाल ॥ ८८ ॥ तिहीं अवस्थांचे अभिमानी । ह्यणाल, देखणे भिन्न तिनी । तरी एक आत्मा द्रष्टेपर्णी । उरला निर्दानीं तें ऐका ॥ ८९ ॥ पहिला जो कां मी जागता । तेणें म्यां देखिली स्वप्नावस्था । तोचि मी सुखें निजेला होता । या तिनी अवस्था स्वयें मी जाणें ॥ ४९० ॥ जेणे जे देखिली नाही । तो ते अवस्था सांगेल कायी । यालागीं तिहीं अवस्थांचे ठायीं । आत्मा पाहीं अनुस्यूत ॥ ९१ ॥ जागृतीं इंद्रियां देखणेपण । स्वमी देखणे तें तव मन । सुपुसि गाढ मूढ अज्ञान । कैचे देखणेपण आत्म्यासी ॥ ९२ ॥ येही आशंकेंचें वचन । ऐका द्विज हो सावधान । मन इद्रियें जडें जाण । देखणेपण त्यां कैचें ॥ ९३ ॥ जो मनाचा चाळकू । जो इंद्रियांचा प्रकाशकू । जो सुपुसुतीचा द्यौतकू । साक्षित्वें एकू तो आत्मा ॥ ९४ ॥ ह्यणाल सुपुसुती आत्मा नाही । हें बोलणे न घडे कांहीं । मी सुखें निजेलों होतों पाहीं । हें कोणाचे ठायीं जाणावे ॥ ९५ ॥ प्रकृतिकार्याह्नि परता । देहादि अवस्थातें प्रकाशिता । गुण इंद्रियांचा नियंता । जाण तत्त्वतां तो आत्मा ॥ ९६ ॥ इंद्रियें आत्मा नव्हती हा नेम । त्यांचे सदा एकदेशी कर्म । आत्मा सर्वकर्ता सर्वोत्तम । करोनि निष्कर्म सर्वदा ॥ ९७ ॥ मन आत्मा नव्हे तें एक धर्म । सकल्पविकल्प त्याचें कर्म । आत्मा निर्विकल्प निरुपम । विश्रामधाम जगाचे ॥ ९८ ॥ जो सुपुसिसुखभोगसाक्षी । जो देखणेपणें तिहीं लोकी । तो मी आत्मा गा एकाकी । जाण निष्टकीं निश्चित ॥ ९९ ॥ एवं युक्तीचिया विभागलीला । परमात्मा जो एकू साधिला । तो साधकांसी उपयोग आला । योग सिद्धी नेला तेणे वळे ॥ ५०० ॥

एव विमृश्य गुणतो मनसक्यवस्था मन्मायया मयि कृता इति निश्चितायां ।

सछिद्य हार्दमनुमानसदुक्तितिक्षणज्ञानासिना भजत माऽपिलसदायाधिम् ॥ ३३ ॥

म्यां सांगीतल्या ज्या युक्ती । ज्या का श्रुतिशास्त्रार्थसमती । त्या विचारुनि परमार्थ-गतीं । ससारगुंती उगवावी ॥ १ ॥ ससारगुंतीसी कारण गुण । गुणावस्थी व्यापिलें मन । त्यासी माझी माया मूळ जाण । जिया केले आवरण माझेंचि ॥२॥ माझी माया माझेनि सवळ । त्या मजचि आवरिले तत्काळ । जैसे डोळ्याचें डोळा जळ । 'गोडूनि पडळ होऊनि ठाके ॥ ३ ॥ का पूर्णचंद्र अतिनिर्मळ । तेथ पृथ्वी विवली सकळ । तेणे संलंछन चंद्रमंडळ । लोक सकळ देखती ॥ ४ ॥ पृथ्वीचंद्रासी अतर । विचारिता दूरातर । मिथ्या वाधिला रजनी-केंर । ते लोक साचार मानिती ॥ ५ ॥ यापरी माया माझ्या ठायीं । आतळली नाहीं कहीं । मिथ्याभासे लोक पाहीं । तिच्याठायी भूलले ॥ ६ ॥ तेणे नाधिली गुणावस्था । अहंकर्तृत्वे घेतली माथां । तेणे विषयभोगअवस्था । वासनायुक्ता चाढविल्या ॥ ७ ॥ एव उभय देहवधन । मिथ्या जीवत्वे लागले जाण । त्याचें करावया छेदंन । माझ्या युक्ती जाण विधेराव्या ॥ ८ ॥ करितां युक्तीचें अनुमान । तेणे अनुमानिक होय ज्ञान । न तुटे अविद्या-बंधन । यालागीं साधुसज्जन सेवावे ॥ ९ ॥ साधूंमार्जी साधुत्व पूर्ण । सेवावे सहुरुचरण ।

१ शोबदी २ एकमारया व्यापक, आत्म्याचें स्मृतिरपां तीनही अवस्थामयें अनुसधान कायम आरत ३ प्रफाद्य ४ जाणवे. ५ न करणारा ६ विभंगीची जागा ७ पाहणें हेंच केवळ ज्याचें रूप ८ ससारपचें मोडे ९ आच्छादन १० पट होऊन ११ सचिन्ह १२ चद्र १३ गोटी, मिथ्या १४ गुणांमुळें मात्त्या तीन अवस्था होतात व त्या अभियेमुळें मजवर आरोपित होतात, परंतु त्या वस्तुत नाहीत, अगा तिधय ठरवून मला हृदयात निल भजत जा १५ उपर करान्या

तेणें निरसे भवबंधन । साधुसज्जन सद्गुरु ॥ ५१० ॥ त्या साधूंचिया सद्गुती । श्रुत्यर्थें उप-
देश करिती । तेणे होय ज्ञानखड्गप्राप्ती । जे बुद्धीच्या हातीं हातवेंशी ॥ ११ ॥ तेंही वैरा-
ग्यनैराश्य साहाणे । लाधूनि सतेज शस्त्र करणे । धृतीच्या धारणा दृढ धरणे । सावधपणे
निःशंक ॥ १२ ॥ शस्त्रासी आणि आपणा । एकपणाची धारणा । दृढ साधूनि साधना ।
देहाभिमाना छेदावे ॥ १३ ॥ जो सकळ सशयाचा कंदू । जेणे देहदुःखाचा उद्धोधू ।
ज्याचेनि सदा विषयसदू । जो कामक्रोधपोषकू ॥ १४ ॥ जो वाढवी तिनी गुण ।
जो शुद्धासी आणि जीवपण । ज्याचेनि जीवा जन्ममरण । दुर्निवार जाण लागले
॥ १५ ॥ जो सकळ अनर्थाचा दाता । ज्याची लडिवाळ कन्या ममता । तियेसी वाढवी
माया माता । तिच्या सत्ता हा दाडुगा ॥ १६ ॥ तेथे शस्त्राचेनि लखलखाटे । राहो-
निया नेटेंपाटें । समरागणीं सुभटें । घावो येणे नेटें हाणावा ॥ १७ ॥ एकेचि घावें
जाण । माया ममता अभिमान । त्रिपुटीचे होय छेदन । येणे वळें जाण छेदावा ॥ १८ ॥
भोग्य भोगू भोक्ता । कर्म कार्य कर्ता । ध्येय ध्यान ध्याता । त्रिपुटी तत्त्वता छेदावी
॥ १९ ॥ अहं कोहं सोहं स्वभावो । हाही छेदूनि अहभावो । साधका निजपर्दी ठावो ।
ब्रह्म स्वयमेवो होऊनि ठेले ॥ ५२० ॥ हाणाल सागता जो प्रकारू । तो शब्दज्ञानवेव्हारू ।
वोलांचा कडकडाट थोरू । कैसेनि अहंकारू मारवे ॥ २१ ॥ शब्दमात्रें अभिमान । जरी
पावता निर्दळण । तरी का पा विद्वज्जन । अभिमानमग्न होताती ॥ २२ ॥ अभिमान समुस
दिसता । तरी धावोनि करूं ये घाता । तो अतर्क्य जी सर्वथा । शब्दें अहंता मरेना ॥ २३ ॥
घडे अपरोक्षसाक्षात्कारू । तो शब्दमात्रें नव्हे प्रकारू । ऐसा आशंकेचा विचारू । एक निर्धारू
रुगेन ॥ २४ ॥ जो अनन्यभावे माझें भजन । सर्वदा करी सावधान । का सद्गुरूचे श्रीचरण ।
मज्जावे जाण जो सेवी ॥ २५ ॥ मज आणि सद्गुरूमूर्ती । भेद नाही गा कल्पाती । येणे
अभेदभाविं जे भजती । ते ज्ञान पायती महजचि ॥ २६ ॥ त्यासी स्वभावे भजनस्थिती ।
ज्ञानखड्गाची होय प्राप्ती । सहजेंचि सापडे हातीं । ज्या शस्त्रदीर्घां काळू कापे ॥ २७ ॥
ज्या शस्त्राच्या धाकाभेणे । माया ममता अभिमान । साडूनिया जीवपण । समूळ जाण
पळाली ॥ २८ ॥ हाणावया पुरता घावो । अहममतेसी नाही ठावो । अविद्येचाही अभावो ।
आपभयें पहा वो आपणचि ॥ २९ ॥ सद्भावे जे माझें भजन । करिता एवढे होय ज्ञान ।
येथ आशंका करील मन । कोठे भजन करावे ॥ ५३० ॥ तुझें स्वरूप अतर्क्य जाण ।
अतिसूक्ष्म आणि निर्गुण । लुज भजावया करण स्थान । आह्लासी जाण कळेना ॥ ३१ ॥
ऐसे कल्पील जरी मन । तरी एक सावधान । अतिसुगम भजनस्थान । मी सागेन ते
एक ॥ ३२ ॥ मुंढाघिता पर्वतकोटी । न रिघता गिरिकोपाटी । दूरी न करिता आंटाटी । जे
स्थानीं भेटी सदा माझी ॥ ३३ ॥ भजनस्थान निरुपम । जेथ मी वसे पुरुषोत्तम । प्राप्तीलागीं
अतिसुगम । विश्रामधाम भक्ताचें ॥ ३४ ॥ सर्व सुखाचा आराम । निजहृदयीं आत्मराम ।
सर्वदा असे सम । भजावे सप्रेम ते ठायीं ॥ ३५ ॥ आदि ब्रह्मा अती मेशक । सर्वांचे

१ शत्रुमानान, साधूच्या उपदेशाने, व वेदवचनाने सीदण केलेल्या ज्ञानसाहजाने नमन साध्यांचा गाठ जा शब्दकार
तो तोडून टाकून मला मजा २ हलागत झालेनी ३ विषयाचा छंद ४ कामक्रोधांचे पादविणार ५ निराशाधिक आन्यास
जो जीवपण आणतो तो ६ नाश ७ आत्मापुनव ८ एकपणाच्या भावनेने ९ पादार्थी, नीतीने १० आपल्याच नदारीं
११ ओलाढ्याचिवाय १२ पयताच्या पुढें १३ मातापात १४ बाणीत १५ शुश्रूट, विल्ट

हृदयी मीचि एक । ऐसें पाहे तो सभाग्य देख । हें भजन चोख मत्प्राप्ती ॥ ३६ ॥ ज्या मज हृदयस्थाचे दीर्घी । मनबुद्ध्यादिकें वर्तती । ज्या माझिये स्फुरणस्फूर्ती । ज्ञानव्युत्पत्ती पायां लागे ॥ ३७ ॥ त्या मज हृदयस्थाच्या ठायीं । भजनशीळ कोणीच नाही । शिंपेता वाह्य उपायी । जन अपायीं पडताती ॥ ३८ ॥ ऐशांत सदैव कोणी एक । निजभायें अत्यंत चोख । मज हृदयस्थाचा विवेक । करुनि निष्टक मद्भजनीं ॥ ३९ ॥ करिता हृदयस्थाचें भजन । माझें पावे तो निजज्ञान । वैराग्ययुक्त सपूर्ण । जे ज्ञानीं पर्तन रिघेना ॥ ४० ॥ ज्या ज्ञानाभेणे जाण । धाकेचि पळे अभिमान । तें मी आपुले त्यांसी दें ज्ञान । जे हृदयस्थाचे भजन करिती सदा ॥ ४१ ॥ ज्या ज्ञानाचिचे ज्ञानसिद्धी । अखिल जाती आधिर्व्याधी । शशय पळती त्रिशुद्धी । भक्त निजपदी पावती ॥ ४२ ॥ सन्नळ वळें सुभटें । शखाचेनि लखलखाटें । संशयो छेदावा कडकडाटें । हें म्या नेटेंपाटें सागीतले ॥ ४३ ॥ यावरी असे गमेल चितीं । ससाराची सत्यप्राप्ती । त्यासी शस्त्र घेऊनि हाती । कोणे युक्ती छेदावा ॥ ४४ ॥ तरी ससार तितुकी भ्रांती । हेचि सांगावया दृष्टांती । पुढील श्लोकाची श्लोकोक्ती । स्वयें श्रीपती सांगतू ॥ ४५ ॥

ईशेत विभ्रममिद मनसो विलास दृष्ट विनष्टमतिलोलमलातचक्रम् ।

विज्ञानमेकसुरधेव विभाति माया स्वमस्त्रिधा गुणविसर्गकृतो विकल्प ॥ ३४ ॥

देहादिअहंकारपर्यंत । पिंडं ब्रह्मांड जे भासत । तें मनोमात्र विलंसत । मिथ्याभूत ससार ॥ ४६ ॥ जैसे स्वामी निद्रेमार्जी मन । स्वयें देखे त्रिभुवन । तैसेचि हें दीर्घस्वप्न । अविद्या जाण विकाशी ॥ ४७ ॥ आन असूनि आन देखती । त्या नाव आभास ह्यणती । शुक्तिकेर्मांजीं रजेंतभ्रांती । दोरातें ह्यणती महासर्पू ॥ ४८ ॥ सूर्याचे किरण निखेंळ । ते ठायीं देखती मृगजळ । तैगी शुद्ध वस्तू जे केवळ । तो ससार वरळें ह्यणताती ॥ ४९ ॥ तया आरोपासी अधिष्ठान । मीचि साचार असे आपण । जेवीं का कोलिताचे काकण । अग्नितेजे जाण आभासे ॥ ५० ॥ अलतचक्रींचा निर्धार । अग्नि सत्य मिथ्या चक्र । तेवी निर्धारितां ससार । ब्रह्म साचार ससार मिथ्या ॥ ५१ ॥ तेथ आधिदैव आधिभौतिक । आध्यात्मादि सकळिक । अलातचक्राच्याऐसे देख । त्रिगुणमायिक परिणाम ॥ ५२ ॥ कोलिताचेनि भ्रमभासे । भ्रमणवळें तें चक्र दिसे । क्षणां दिसे क्षणा नासे । तैसा असे हा ससारू ॥ ५३ ॥ जंव भ्रमणाचे दृढपण । तंव कोलिताचें काकण । भ्रम गेलिया जाण । काकणपण असेना ॥ ५४ ॥ तेवी जंव जंव भ्रम असे । तंव तंव दृढ ससार भासे । भ्रम गेलिया अनायासे । ससार नसे पाहताही ॥ ५५ ॥ मी देहो माझे कलत्र पुत्र । हें भ्रमाचें मुख्य सूत्र । तें न छेदिता पामर । मुक्ताहंकार मिरविती ॥ ५६ ॥ एव मायामय ससारू । ऐसा जाणोनि निर्धारू । तेथील सांडूनि अत्यादरू । उपरमंप्रकारू सागत ॥ ५७ ॥

१ तेजाने २ बाहेरील उपाधींची दृष्टा दगदग करितात ३ राट्टयात पडतात ४ देवदाली ५ चिंतन, ध्याना ६ अधोगति ७ मानसिक व शारीरिक व्यथा ८ एकदम ९ योज्यानें १० विद्वान् ११ निरनिराळे देह १२ मनाचा चेंबू आहे १३ एकअसतां मळते १४ शिंपेला रुपें ह्यणतात १५ शुद्ध, प्रकाशमान १६ चढवडे लोक १७ पेटलेले कोळीत गरगर फिरविले ह्यणजे अग्राचें लाल कडें दिसतें तें १८ फिरत्या कोळिताचा जो वाटोळा चक्राकार दिसतो त्याचा १९ मिथ्या २० मायेपासून सुटण्याचा प्रकार

एहिं तत प्रतिनिवार्यं निवृत्तदृष्णस्तूर्णी भवेत्त्रिजमुखातुभयो निरीह ।

सन्दश्यते क च यदीदमयस्तुयुज्जा त्यक्त भ्रमाय न भवेत्सृष्टितरिनिपातात् ॥ ३५ ॥

पूर्विल्या भजनपरिपाटीं । सहजें निर्मळ झाली दृष्टी । मिथ्या सांसारिक त्रिपुटी । हा निर्धार पोटी दृढ होय ॥ ५८ ॥ तेथें सासारिक त्रिपुटी । साडूनि उपरमवितां दृष्टी । मज हृदयस्थासी होय भेटी । जेवीं सुवर्णदृष्टीं अळकारू ॥५९॥ तेथ दृश्य द्रष्टा दर्शन । मोडूनि त्रिपुटीचे भान । तेचि धारणा तेचि ध्यान । तेथ समाधान धरावे ॥ ५६० ॥ तेचि अर्गे व्हावया आपणा । सांडावी सकळ तृष्णा । वाचेसी धरावें महामौना । देहचेष्टा जाणा आवराव्या ॥६१॥ साडावी वेदशास्त्रव्युत्पत्ति वाड । साडावी वाग्वादवडवड । भगवद्गात्रो धरावा दृढ । जेणें आशेचें वूड समूळ छेदे ॥ ६२ ॥ काया वाचा आणि मन । दृढ आवें-रावें आपण । तुटो नेदावें अनुसंधान । सदा सावधान निजरूपीं ॥ ६३ ॥ ते स्वरूपसुखीं लाधल्या जाण । देहाचे स्फुरेना देहपण । अहंकारेंसी मोंवळे मन । स्वानंद पूर्ण वोसडे ॥ ६४ ॥ तेथ समुख ना पाठिमोरें । एकपण ना दुसरें । देवो भक्त हेंही नुरे । सुखे सुख-भरें सुखरूप ॥ ६५ ॥ मी एक सुखरूप आहे । वेगळेपणें ठावे नोहे । येणे आत्मानुभवे राहे । एवढी प्राप्ती होये मज्जका ॥ ६६ ॥ ह्याणाल काष्ठाच्या पेरी त्यासी । पडला असेल अहर्निशीं । हेंही न घडे गा तयासी । साडूनि हेतूसी देही वतें ॥ ६७ ॥ तोही प्रारब्धा-चेनि वळें । आहारनिद्रादि खेळेंमेळें । देहींचीं कर्म करिता सकळें । सर्वथा नातळे देह-बुद्धी ॥ ६८ ॥ दंड काढोनि नेलिया कुभारे । पहिले भवंडीं चक्र फिरे । तेवीं प्रारब्धाचेनि संस्कारें । कर्मातुंसारें देह वतें ॥ ६९ ॥ कुलालचक्री वसली माशी । न हाळता भोवें चक्रा-मरसी । कोटी फेरे ह्याणती तिसी । तेवीं मुक्तासी देहकर्म ॥५७०॥ यापरी देहकर्म वर्तता । ज्ञाता न ह्याणे अहं कर्ता । जेरीं वाच्याचिया स्वभावता । दिसे चपळता गलितपत्री ॥७१॥ जेवीं का पुरुपासवे छाया असे । परी ते छायेसी पुरुष न वैसे । तेवी ज्ञात्यासवेही देह दिसे । परी तो देहदोषें मैळेंनां ॥७२॥ निजछायेसी वसों जाता । छायाचि पळे तत्त्वता । तेवी मज्जकीं माया पाहता । देह स्वभावतां मिथ्यात्वे पळे ॥ ७३ ॥ हो का मुक्ताफळाची माळा । भ्रमें सर्परूप भासे डोळा । तेचि भ्रमातीं घालिता गळा । नुपजे कंटाळा सर्पर-याचा ॥ ७४ ॥ तेरीं अधमोत्तम योनी । का बंचनिंद्य जे जनीं । ते मी ह्याणता ज्ञानी । शंका न मानी देहमिथ्यात्वे ॥ ७५ ॥ यापरी ते अतिसज्ञान । जाणोनि देहाचें मिथ्या-भान । देहकर्म वर्तता जाण । देहाचे देहपण स्फुरेना ॥७६॥ तो देहो सर्वागीं तोडिता । का वृकन्यांघ्रादिकीं फाडिता । का अग्निमार्जी धंडाडिता । त्यासी देहअहंता स्फुरेना ॥ ७७ ॥ आपुली छाया देखिली झूळी । तीलागीं पुरुष न तळमळी । तेवीं देहाची होत होळी । ज्ञाता न डडळी निजेंबोधें ॥ ७८ ॥ ह्याणाल देहसगें वर्तता । केरीं वाधीना देह-अहंता । साडूनि अगीची धारतां । लंघण वर्तता जरे कैसे ॥ ७९ ॥ हिण साडूनि आपुली घाणी । केवीं राहेल सुगंधपर्णी । निःशेष साडोनि । अगींचें पाणी । केळी केळीपणें जरे

१ मूळ २ खाचीन करानं, वश ठेवावे ३ खम्बरुपाचा आठव ४ अहंकारासह मन नाहीमें होत ५ सारता, प्रमाणें ६ भावश्यक नित्यकर्म ७ कर्माप्रमाणें ८ इमाराच्या चाकावर ९ फिरते १० देहाच्या दोपानीं दोषी होत नाही ११ मोलाची १२ लाडगे, वाघ, इत्यादिकांनीं १३ जळत असता वीसळून पडता १४ सुखीवर १५ आत्मबोध झालेला असल्यामुळें गडबडत नाही १६ खारटपणा १७ मीठ

कैची ॥ ५८० ॥ न झुंझें हाणोनि रणीं रिघतां । जेवीं कां घाय वाजती माथां । तेवीं देहा-
संगें वर्ततां । देहअहंता सोडीना ॥ ८१ ॥ येविपर्यां एका सावधान । ज्ञात्यासी देहाचें
बाधित भान । तेथें स्फुरे जो अभिमान । तो भर्जित जाण वीज जैसें ॥ ८२ ॥ भर्जित वीजे
जाण । हों शके क्षुधाहरण । परी करितां वीजारोपण । अंकुर जाण त्या नाहीं ॥ ८३ ॥
चित्रामार्जी व्याघ्र दिसे । परी बाधकत्व त्यासी नसे । तेवी भर्जित अभिमानत्रेपें । बाधा नसे
ज्ञात्यासी ॥ ८४ ॥ चित्रींच्या वाधासी जाण । निःश्रेय नाहीं व्याघ्रपण । तेवीं मुक्ताच्या
देहासी जाण । देहपण असेना ॥ ८५ ॥ दृढ ठैसावल्या चैतन्यघन । स्वरूपीं वृत्ति होय
निमग्न । तेव्हां दिसतेही भर्जित भान । तेंही स्फुरण निमाले ॥ ८६ ॥ ऐंशी मावळल्या स्मृती ।
ज्ञात्याची वर्तती स्थिती । स्वयें सांगतु श्रीपती । यथानिगुतीं निजवोधें ॥ ८७ ॥ सर्व कर्मां
वर्तता जाण । देहाचें स्फुरेना देहपण । तें मुख्य समाधिलक्षण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ८८ ॥

देह च नश्वरमवस्थितमुथित वा सिद्धो न पश्यति यतोऽध्यगमत्स्वरूपम् ।

दैवाहुपेतमुत देववशादपेत वासो यथा परिकृत मदिरामदांध ॥ ३६ ॥

जया देहाचेनि मद्भजने । माझें शुद्ध स्वरूप पावणें । त्या देहासी विसरिजे तेंणें । मी
माझेपणे देखेना ॥ ८९ ॥ जेवीं का भाडियाचें घोडें । जेणे आणिले निजेंधामा रोकडें ।
तें आहे कीं गेले कोणीकडे । हें स्मरेना पुढें तो जैसा ॥ ९० ॥ हो कां भेटावया भर्ता-
रासी । संवे मजुर आणी विश्वासी । ते पतीसीं पहुडल्या राणिवसी । त्या मजुरासी विस-
रली ॥ ९१ ॥ कां जो दैवयोगें पालखीं चढे । तो पूर्वींल तुटके मोचडे । आहेत कीं गेले
कोणीकडे । हें स्मरेना पुढें तेणे हरिलें ॥ ९२ ॥ हो का बहुकाळें पत्नी जैसी । भर्तारू
मीनल्या निजसेजेसी । ते निःश्रेय विसरे लाजेसी । देहाची तैसी दशा जाहली ॥ ९३ ॥
त्या दापत्याचे सुखभेटी । पारकें देखतां लाज उठी । तेवीं देहाचे भान द्वैतदृष्टीं । मदैक्य-
पुष्टीं देह कैचे ॥ ९४ ॥ एवं पावोनि माझ्या स्वरूपासी । स्वानंदपूर्ण साधकासी । सुखें
सुखरूपता जाहली त्यासी । निजदेहासी विसरोनी ॥ ९५ ॥ मग उठले कीं विसले । चालतें
कीं राहिले । जागतें कीं निजलें । हें स्मरण ठेले^१ देहाचें ॥ ९६ ॥ हें धाले कीं भुकेले ।
हिवले कीं तापले । प्याले कीं तान्हले । राहिले उगले स्मरेना तो ॥ ९७ ॥ हें येथें कीं
तेथे । मुकें कीं बोलते । होते कीं नव्हतें । स्मरणसहिते स्मरेना तो ॥ ९८ ॥ हें ओवळें कीं
सोवळें । चोखट कीं मैळें । डोळस कीं आंधळें । अगी पागुळले स्मरेना तो ॥ ९९ ॥ हें
आले कीं गेले । होतें कीं केले । जाहले कीं मेले । तदस्थ राहिले स्मरेना तो ॥ १०० ॥
हें वाळ कीं प्रौढ । मोठे कीं रोड । हळू कीं जड । आणणें दृढ स्मरेना तो ॥ १ ॥ हें
खोटे कीं भुर्यां । ठायीं कीं कुठायीं । आहे कीं नाहीं । हेंही पाहीं स्मरेना तो ॥ २ ॥ हें
मंत्रां कीं तंत्रां । तीर्थां कीं क्षेत्रां । विष्टीं कीं मूर्ती । आहे^२ पवित्री स्मरेना तो ॥ ३ ॥
जर्नीं कीं वर्नीं । अथवा निरजर्नीं । जर्पीं कीं ध्यानीं । हेंही मनीं स्मरेना तो ॥ ४ ॥ हें
सुजर्नीं कीं दुर्जर्नीं । बंदीं^३ कीं विमानीं ।^४ मंदिरीं कीं मसर्णीं । पाहतीं कोणी स्मरेना तो ॥ ५ ॥

१ जयम, घाव, प्रहार २ भाजलेलें ३ हृदयीं विवल्यावर, अण्डाकार शाल्यावर ४ देहाचें भान नाहीं
देही भान मग राहत नाहीं ५ आपल्या स्थानीं ६ नवऱ्यास ७ बरोबर ८ अत पुरात ९ जोडे १० परकें मनुष्य दिसलें
तर लाज, तसें द्वैतदृष्टि आली तर देहमान । ११ राहिलें, बंद पडलें १२ सच्छ कीं पाणेरलें १३ जाटेवर कीं मुईवर
१४ सांगल्या ठिकाणीं कीं वाईट ठिकाणीं. १५ शुद्ध भूमीवर काराग्रहात विमानात, १७ मदिरात कीं साधानात

हैं गर्जी कीं तुरगीं । की अगनासंभोगीं । सररी कीं उरगीं । अगींच्या अगीं स्मरेना तो ॥ ६ ॥
हैं काशी कैकटीं । नरकीं कीं चैकुंटीं । धरीं कीं कपाटीं । राहिले नेहेंटीं स्मरेना तो ॥ ७ ॥
हैं पूजिले कीं गाजिले । धरिले कीं मारिले । देहानें येकही केले । अथवा काय झाले
स्मरेना तो ॥ ८ ॥ मी शेषशयनापरी । कीं मांतंगाच्या धरीं । कीं वसलो शूळावरी ।
हंटी न सररी सहसा तो ॥ ९ ॥ ऐशी ज्ञात्याची निरभिमानता । माझेनि न सांगवे
तत्त्वता । जे पावले माझी सार्थुज्यता । त्यांची कथा न बोलवे ॥ ६१० ॥ जेथ वेदां मौन
पडे । स्वरवर्णोसी वाचा बुडे । त्या सताचे पंवाडे । माझेनिही निर्वाने न सांगवती ॥ ६११ ॥
एकोन सज्ञानाची स्थिति । तुह्मासी गमेल ऐसे चिती । केवळ जड मूढ झाली प्राप्ती ।
एकही स्फूर्ती स्फुरेना ॥ ६१२ ॥ जेवीं का केवळ पापाण । तैसे झाले अतःकरण । एकही
स्फुरेना स्फुरण । ज्ञातेपण घडे कैसें ॥ ६१३ ॥ ऐशी धरिल्या आशका । तेविपर्यां सावध
ऐका । ज्ञानअज्ञानभूमिका । अतर्क्य लोका निश्चित ॥ ६१४ ॥ केवळ जे शुद्ध ज्ञान । आणि
जडमूढ अज्ञान । दोहीची दशा समान । तेथीलही खूण मी जाणें ॥ ६१५ ॥ निविडे दाटला
अंधकार । त्यामार्जी काजळाचा डोंगर । तेथ आधळा आला विभाग करू । तेसा व्यव-
हारू अज्ञाना ॥ ६१६ ॥ शोधावया अध्यात्मग्रथ भले । अधमूकाहार्ता दीधले । तें ऐके
देखे ना बोले । तैसे जडत्वे झाले अज्ञान ॥ ६१७ ॥ ऐशी अज्ञानाची गती । ऐका सज्ञानाची
स्थिती । अपरोक्षसाक्षात्कारप्रतीती । देहीं वर्तती विदेहत्वे ॥ ६१८ ॥ जेवीं का रलें आणि
गारा । दोहींचा सारिला उभारा । मोल वंचूनि नेती हिरा । फुकट गारा न घेती ॥ ६१९ ॥
जैसे कण आणि फलकट । दोहींसी वाढी एकवाट । तैसे ज्ञानाज्ञान निकट । दिसे सम-
सकट सारिसें ॥ ६२० ॥ जेवीं का खरें कुंडें नाणे । पाहता दिसे सारिखेपणे । खरें पार-
योनि घेती देखणे । मूर्खीं नाडणे ते ठार्यीं ॥ ६२१ ॥ तेवीं ज्ञानाज्ञानाची पेंठ । भेसळली
दिसे एकवाट । तेथ अणुभरी चुकल्या वाट । पाखड उद्भट अगीं वाजे ॥ ६२२ ॥ यालागीं
मद्भक्तीपाशी आले । जे माझ्या विश्वासा टेकले । त्यासी म्या निजरूप आपुले । खरें
दीधले अतिशुद्ध ॥ ६२३ ॥ माझ्या नामविश्वासासाठी । प्रल्हाद वृद्धें पीयें पिटी । न घेता
मुक्ती लागे पाठी । विश्वासें भेटी माझ्या रूपी ॥ ६२४ ॥ पावोनि माझ्या निजस्वरूपासी ।
तेचि ते झाले मद्रावेंसी । जेवीं लवण मीनल्यीं जळासी । लवणपणासी मूकलें ॥ ६२५ ॥
तेथ मी एक लवण । हेही विराली आठवण । स्वयें समुद्र झाले जाण । तेवीं सज्ञान मद्रूपें
॥ ६२६ ॥ ऐसे पावोनि माझ्या स्वरूपासी । विसरले देहअभिमानासी । झाले चैतन्यघन
सर्वाशी । आनदसंमरसीं निमग्न ॥ ६२७ ॥ जेवीं दोरीं सर्पू उपजला । नादोनि स्वयें निमाला ।
तो दोरें नाही देखिला । तेसा झाला देहभावो मुक्ता ॥ ६२८ ॥ तेव्हा मी वूं हे आठवण ।
आठवितें आहे कोण । विसरोन गेले अतःकरण । आपण्या आपण विसरला ॥ ६२९ ॥

१ लोसभोगळाळी २ कैकाळ्यांच्या मुरखात ३ गिरिकदरी ४ लक्षपूर्वक पाहणें ५ देहाचिये कहीं केले.
६ काही एक ७ माराच्या ८ ऐक्य ९ इतिहास, कीर्ति १० निर्णयार्थ ११ ज्ञान आणि बहान याच्या धवसा.
१२ भरण्य १३ स्थिरता, स्थिति १४ खोटे १५ पापान राधाइन देतो १६ मिलाव्यास १७ जिराभी, नाहीशी झाली
१८ आनदमय एकाचेंच १९ मुखांने राहिला व गेला स्थिति व नाश दोन्हींची कल्पना मुक्तांना नाही.

तेथ कैचा स्वर्ग कैचा नरक । कैचें चोख कैचें वोख । कैचे चतुर्दश लोक । ब्रह्म एक एकलें ॥ ६३० ॥ कैचे पवित्र कैचें अपवित्र । कैचें तीर्थ कैचें क्षेत्र । कैचा वेदू कैचें शास्त्र । ब्रह्म स्वतंत्र अद्वय ॥ ३१ ॥ तेथ कैचा उत्पत्तिविनाशू । कैचा वैकुण्ठ कैलासू । कैचा ब्रह्मा विष्णु महेशू । एक अविनाशू उरलासे ॥ ३२ ॥ तेथ कैचा बोधू कैची बुद्धी । देवपण बुडाले त्रिशुद्धी । लाजा निमाली मोक्षसिद्धी । कैचा क्षीराब्धिपशायी ॥ ३३ ॥ तेथ माझीही भगवंतता । हारपोनि जाय तत्त्वतां । प्रणवाचा बुडाला माथा । ऐसी सायुज्यता पावले ॥ ३४ ॥ यालागी देहाचें केले ठेले । अथवा आले का गेले । हें स्फुरेना जें बोलिले । ते विशद केले या रीती ॥ ३५ ॥ अविद्या कारण देह कार्यें । ते अविद्या नासोनि जाये । कारण नासल्या कार्य राहे । हें न घडे पाहें ह्यणाल ॥ ३६ ॥ वृक्ष समूळी उपडिला जाये । सार्द्रता तत्काळ न जाये । पत्र पुष्प फळ सार्द्र राहे । शुष्क होये अतिकालें ॥ ३७ ॥ तेथीं अविद्या नासोनि जाये । भोगानुरूप दैव जे राहे । तेणे ज्ञाता वर्तताहे । निजदेहीं पाहें विदेहत्वे ॥ ३८ ॥ ह्यणाल वाढवितां वाडेंकोडें । प्रतिपाळिता सुरवाडें । राखतराखतां देह पडे । प्रत्यक्ष रोकडें दिसताहे ॥ ३९ ॥ ज्याचें देह त्यासी दृढ नव्हे । तरी ते तत्काळचि पडावे । वाचलें असे कोणभावे । ऐसं कांही जीवे कल्पाल ॥ ६४० ॥ ज्याचें देह तो न पुसे त्यातें । तरी ते देह केवी कर्मां वर्ते । ऐशी आशंका तुह्यातें । ऐका सावचित्तें सांगेन ॥ ४१ ॥ देहाचे उत्पत्तिस्थितिनिधन । पुरुपासी वश्य नव्हे जाण । त्यासी अदृष्टचि प्रमाण । दैवयोगें चळण देहाचे ॥ ४२ ॥ उठणे का विसणें । ते देहासी दैवगुणे । अदृष्टगती देणें घेणे । खाणे जेवणे अदृष्टें ॥ ४३ ॥ स्वदेशीं कां परदेशी । अदृष्ट नेतसे देहासी । स्वर्ग नरक भोगासी । अदृष्ट देहासी उपजवी ॥ ४४ ॥ यश लाभ हानि मृत्यु । देहासी अदृष्टें असे होतू । ज्ञाता देहासी अलिधू । जैसा घटातू चंद्रमा ॥ ४५ ॥ जैशी छाया पुरुपासरसी । तैशी काया सज्ञानासी । ते राहिली अदृष्टापाशी । निजकर्मासी भोगावया ॥ ४६ ॥ जन्मोनि छाया सरसी वाढे । माझी ऐशी अहंता न चढे । तैसेंच देह ज्ञात्याकडे । मी ह्यणोनि पुढें येवो न शके ॥ ४७ ॥ सदा छाया सरिसी असे । परी कोठें असे कोठे नसे । हें ज्याची तो न पुसे । देहाचे तैसे वर्तन झालें ॥ ४८ ॥ छाया विष्टेवरी पडे । कां पालखीमार्जी चढे । पुरुपासी सुखदुःख न जोडे । ज्ञात्यासी तेणे पाडे देहभोग ॥ ४९ ॥ येथवरी निजदेहासी । कैसेन विसर पडिला त्यासी । ऐक त्याही अभिप्रायासी । दृष्टांतैसी सांगेन ॥ ६५० ॥ जो मोले मदिरा पिबोनि ठाये । तो तेणे मदें नाचे गाये । देहवंत देह विसरोनि जाये । वख नाहीं आहे स्मरेना ॥ ५१ ॥ हा तंव ब्रह्मरस प्याला । परमानंदें तृप्त झाला । देहो झाला कीं मेला । आठवू ठेला तेणे मदे ॥ ५२ ॥ एव देहाचे भरण पोषण । जन्म अथवा मरण । ते दैवयोगें जाण । तेचि निरूपण हंस घोले ॥ ५३ ॥

१ वाईट २ चवदा लोक भूलोक, भुवर्लोक, स्वर्लोक, महर्लोक, जनलोक, तपोलोक, व सत्यलोक-हे सात स्वर्गलोक व अतल, वितल, मुनल, तलातल, महातल, रसातल, व पाताल अशीं सात पाताळ, मिथून चांदा भुवनें होतात. २ फाचें दान फाचें सत्पात्र ४ घडे न हें ह्यणाल. ५ ओळसरपणा ६ दृष्ट ७ अदृष्ट किंवा पूर्वजन्म असेल त्याप्रमाणें देह स्वकर्मकळ भोगील त्याची ह्यानी दृष्टपाळा वार्ताही नसते ८ मलावर ९ दारू १० वरिताथ

देहोऽपि देवयताग सलु कर्म यावत्स्वारम्भक प्रतिसमीक्षत एव सासु ।

त समपचमधिरूढसमाधियोग स्वाम पुनर्न भजते प्रतियुद्धवस्तु ॥ ३७ ॥

जितुकें देहाचें वर्तन । तितुकें अदृष्टास्तव जाण । अज्ञानासी देहाभिमान । त्यातें सज्ञान न धरिती ॥ ५४ ॥ जैसे अदृष्ट पूर्वस्थित । तैसा देह उपजे येथ । सावेवें प्राणेश-हित । ऐसे वर्तत जव देवे ॥ ५५ ॥ ह्मणाल देवयोगें देहीं असतां । अवश्य वाढेल देह-अहंता । जेवीं एकत्र गमने मार्गस्था । येरयेराच्या व्यथा भोगिती ॥ ५६ ॥ लवणाच्या मिळणीं पाणी । होऊनि ठाके खारवणी । तेवी ज्ञाताही देहाचे मिळणीं । देहाभिमानी होईल ॥ ५७ ॥ जेवीं लोहसगाचिये प्राप्ती । दुर्धर अग्नि घण वरी घेती । तेवीं देहाच्या सगती । ज्ञाते भोगिती सुखदु खें ॥ ५८ ॥ ऐसा कल्पाल अभिप्रावो । तो सज्ञानासी न घडे भावो । तिहीं निर्वेदूनिया अहभायो । चिदानंदें पहा वो समाधिस्थ ॥ ५९ ॥ 'अधिरूढसमाधियोग' । हे मूर्च्छींचे पद अभंग । येणें समाधि अतिनिर्व्यंग । साधिली चाग निजबोधें ॥ ६० ॥ तरी समाधी ते कैशी असे । तदस्थ काष्ठाचेपरी दिसे । का समाधिस्थ केवळ पिसं । अथवा असे सज्ञान ॥ ६१ ॥ ते समाधीचीं लक्षणे । एक सागेन सपूर्णें । देहीं असोनि देहबंधने । नाही अडकणे सज्ञाना ॥ ६२ ॥ केवळ तादस्थ्या नांव समाधी । ह्मणता ज्ञात्याची ठकली बुद्धी । ते समाधि नव्हे त्रिशुद्धी । मूर्च्छित ते सधी असे वृत्ती ॥ ६३ ॥ निरभिमान निरवधी । त्या नाव अखंडसमाधी । परी काष्ठाते त्रिशुद्धी । नव्हे समाधी सर्वथा ॥ ६४ ॥ तादस्थ्यचि समाधि साचें । जे मानिती त्यासी स्वरूपाचे । ज्ञान नाही निश्चयाचे । अनुमानाचे वोलणे ॥ ६५ ॥ प्रचंड अघाताच्या भुलीं । तत्काळ तर्दस्थता वाणली । तरी काय तेणे झाली । सत्यचि भली समाधि त्यासी ॥ ६६ ॥ आंवांळणीच्या आस्था । बहुरूपी सोंग सपादिता । वायु स्तभविला अवचिता । तेणे तदस्थता ब्रह्मकाळ ॥ ६७ ॥ परी वासना जव उरली आहे । तंव समाधि कैसेनि हों लाहे । सावध होताचि ह्मणे काये । ये दात्याचे रायें उचित घावे ॥ ६८ ॥ सर्व सकल्पाची अवधी । त्या नाव निर्विकल्प समाधी । सकळ शास्त्र हेंचि प्रतिपादी । समाधि त्रिशुद्धी त्या नाव ॥ ६९ ॥ सापु आल्या शेळीप्रती । तदस्थ होय सकळवृत्ती । तैशी झालिया तादस्थ्यस्थिती । नव्हे निश्चितीं ते समाधी ॥ ७० ॥ अकस्मात् अवचिता । दिव्य स्वरूप देखता । आश्चर्यें झाली तदस्थता । तेथ जाणावी तत्त्वता वृत्ति आहे ॥ ७१ ॥ स्वस्वरूप देखता प्रथमदृष्टीं । नै सव-रतुं विस्मयो उठी । तोही जिरेंवूनिया पोटीं । दशा जे उठी ते समाधी ॥ ७२ ॥ निःशेष कल्पना जेथ विरे । तेथ विस्मयो कोठे स्फुरे । सूक्ष्म कल्पना धांधरे । तेणें घोसरे विस्मयो ॥ ७३ ॥ जेथ साचार ब्रह्मप्राप्ती होये । तेथे देहचि स्फुरो न लाहे । तेव्हा तदस्थ कीं चालताहे । हें देखणे होये पुढिलाचें ॥ ७४ ॥ एव देहचि जेथ मिथ्यापणें । त्याचीं कण लक्षी लक्षणे । हो का मृगजळींचेनि नाहाणें । जेवीं का निर्वेणें सज्ञानीं ॥ ७५ ॥ मिथ्या

१ देह सर्वथा प्रारब्धकर्मांच्या बाधीन आहे २ पूर्वजन्मार्जित ३ अवयवासह, इन्द्रियसह ४ सारत ५ निर्मूल करून ६ गिदोंप ७ तादस्थ्य ह्मणजे समाधी नव्हे समाधीमध्ये अहभाव बीजरूपान मुद्धा नसतो, वासना लवमाय नसते ८ मूर्च्छा आली ९ बक्षिणाच्या, श्यावासकीच्या लालचीन मुळवधादि करून दाखविले तरी ती समाधी नव्हे १० 'आपण केवळ कर्ण आहात, आपल्या आंदायांच्या घोमेसैं बक्षीस मला द्या !' ११ महादा, शेंवड १२ तादस्थ्य ही एक वृत्ति आहे, समाधी नव्हे । १३ न सांवरत १४ पचवून. १५ थिर होते १६ क्षातवृत्ति होयें

देहासी तटस्थता । झाल्या मानाची समाध्यवस्था । ऐशीं लक्षणें सत्य मानितां । ठकले तत्त्वतां परीक्षक ॥ ७६ ॥ हो का स्वर्गींचे सज्ञानासी । ताटस्थ्यमुद्रा लागल्या त्यासी । जरी मान्य झाल्या स्वर्गींच्यासी । तरी जागृतीसी नाही आला ॥ ७७ ॥ हो कां स्वर्गींच्या लोकांप्रती । थोर झाली समाधीची ख्याती । तरी नाही आला तो जागृती । जाणावा निश्चितीं निद्रितू ॥ ७८ ॥ तेवीं ताटस्थ्या नांव समाधी । ते अविद्या स्वप्नमूर्च्छासिद्धी । परी स्वस्वरूपप्रबोधी । जागा त्रिशुद्धी नाही झाला ॥ ७९ ॥ तो जागा होऊनि स्वप्न पाहे । ते मिथ्यात्वे देखताहे । त्यातु आपुला देहो सत्य काये । मा ताटस्थ्य राहे ते ठायीं ॥ ८० ॥ जो जागा होऊनि तत्त्वता । स्वप्नदेहासी तटस्थता । साक्षेपपूर्वक लावूं जाता । लाजे परी अधिकता दशा न मनी ॥ ८१ ॥ जो जागा होऊनि स्वप्न सांगे । ते मिथ्यापणेचि अवघें । परी सत्यत्वाचेनि पांगें । कदा निजांगें नातळे ॥ ८२ ॥ तैशी साचार वस्तुप्राप्ती । तो नातळे देहस्थिती । तरी देह वतें कोणे रीतीं । तो प्रारब्धगतीचेनि श्रेणें ॥ ८३ ॥ खंडिलीं अग्नि विज्ञानि जाये । तरी भूमिये उष्णता राहे । कर्पूर सरल्याही पाहें । सुवासु आहे ते देशीं ॥ ८४ ॥ पाळणा हालविता वीसरे । तरी तो हाले पूर्वसंस्कारें । तेवीं अविद्यानाशें प्रारब्ध उरे । तेणे देहो वावरे मुक्तांचा ॥ ८५ ॥ लक्षे भेदोनियां तीरें । वळें चालिजे पुढारें । तेवीं अविद्यानाशे प्रारब्ध उरे । तेणें देहो वावरे मुक्तांचा ॥ ८६ ॥ शरीराचेनि छाया चळे । परी शरीर छायेवेगळे । तेवीं देह मिथ्या मुक्ताजवळें । चळे वळे प्रारब्धें ॥ ८७ ॥ हेतुवीण अनायासें । पुरुपासवे छाया असे । तेवीं सज्ञानासरिसें । देह दिसे मिथ्यात्वे ॥ ८८ ॥ जैसें गलितं पत्र वारेनि चळे । तैसें देह वतें प्राचीन मेळें । परी देहकर्माचेनि विटाळें । ज्ञाता न मैळे निजबोधें ॥ ८९ ॥ त्या प्रारब्धाच्या पोटीं । सांगों सकळ जगेसी गोठी । का धरोनि मौनाची मिठी । गिरिकपाटीं पडो सुखें ॥ ९० ॥ तो आचरो सकळ कर्म । अथवा पिसा हो कां निभ्रमें । तेणे तेणे अनुक्रमें । जाण परिणामे प्रारब्धें ॥ ९१ ॥ तो चढो पालखी गजस्कंधीं । कां पडो विष्टामूत्रसंधीं । ते ते प्रारब्धाची सिद्धी । जाण त्रिशुद्धी ज्ञात्यासी ॥ ९२ ॥ जेथ वाध्यवाधकता फिटली । सकळ अहं अविद्या तुटली । सहज समाधी त्या नाव झाली । हे सख्यां केली सिद्धार्तीं ॥ ९३ ॥ ऐशी जे सैरें समाधिअवस्था । तोचि भोग भोगोनि अभोक्ता । कर्में करोनि अकर्ता । जाण तत्त्वतां तो एक ॥ ९४ ॥ तो क्रियाकारणसयोगें । डुलत देखिजे विषयभोगें । परी समाधिमुद्रा न भंगे । भोगसगें अलिप्त ॥ ९५ ॥ त्यासी स्त्री ह्यणे माझा भर्ता । पुत्र ह्यणे माझा पिता । शिष्य ह्यणे स्वामी तत्त्वता । त्याहूनि परता त्यांमाजीं वतें ॥ ९६ ॥ हो का काष्ठास्तव उत्पत्ती । काष्ठावरी ज्याची स्थिती । तो आकळिता काष्ठी वहुतां । नावरे निश्चितीं अग्नि जैसा ॥ ९७ ॥ फुकिता लखलखिला । जो फुंकास्तव प्रकटला । तो फुंक न साहता ठेला । निर्वातींचा सचला दीप जैसा ॥ ९८ ॥ तेवीं कर्मास्तव उत्पत्ती । कर्मचि झाली परब्रह्मप्राप्ती । त्या कर्माभाजी वर्तती । निष्कर्मस्थिती महायोगी ॥ ९९ ॥ तो व्यवहारी दिसो जनी । कीं पिसेपर्णी

१ सारं व्यवहार सुदन निधळ राहणें २ स्वस्वरूप जाणण्याविषयां ३ धाधविला, झोके देणें यावविल ४ फिरतो ५ माग ज्यावर मारला जातो ते ६ पुढें ७ गळालेले पान ८ देहकर्म झाल्याला स्पर्श करीत नाही व तोही आत्मस्वरूपापासून द्युत होत नाही ९ पर्वताच्या गुह्य १० शेवट, सस्या. ११ सैर, सहज

नाचो वर्नी । अथवा तटस्थ राहो विजनी । दशा अधिकउणी बोलूं नये ॥ ७०० ॥ जें
सिंहासनीं राजत्व जोडे । ते वनात खेळतां न मोडे । की धावता व्याहांळीपुढे । राजपद
चोखडें ढळूं नेणे ॥ १ ॥ रावो रानी वशिंजला । त्या रानासी राजभोग आला । रानीं रावो
राजत्वा मुकला । मूर्खही या बोला न बोलती ॥ २ ॥ तेवीं पावोनि स्वरूपप्राप्ती । योगी
प्रारब्धाच्या स्थितीं । नाना कर्में करिता दिसती । परी निजात्मस्थिती भंगेना ॥ ३ ॥
यालागीं समाधि आणि व्युत्थान । या दोहीं अवस्थाचे लक्षण । अपेक्षासीचि घडे जाण ।
परिपूर्णासी लक्षण ते कैचे ॥ ४ ॥ स्वरूपावेगळें काहीं एक । पूर्णासी उरले नाहीं देख ।
समाधिव्युत्थानाचें मुख । त्यासमुख येवो लाजे ॥ ५ ॥ अर्जुना देवोनि समाधी । सवेचि
घातला महायुद्धीं । परी कृष्ण कृपानिधी । तटस्थ त्रिशुद्धी न करीच ॥ ६ ॥ यालागीं
समाधिव्युत्थानविधी । तादस्थ्यंसहित निरवधी । गिळूनि झाली सैरं नमाधी । पूर्ण निज-
पदी विलसता ॥ ७ ॥ एउं प्रारब्ध जव असे । तंव मुक्ताचे देह वर्तें ऐसे । परी अहमम-
तेचें पिसें । पूर्णिया ऐसें बाधीना ॥ ८ ॥ जेवीं स्वमदेहाच्या नाना अवस्था । जागृती
आलिया तत्त्वता । पुरुष नेघे आपुले माया । तेवीं समाधिस्था देहकर्म ॥९॥ हेचि परमा-
र्थतां ब्रह्मस्थिती । नाना परींच्या उपपत्ती । म्या सागीतल्या तुह्याप्रती । ज्ञानसपत्ती निज-
गुह्य ॥ ७१० ॥ तूं कोण हें पुसिले होतें । सागावया तें सनकादिकांते । सागतसं निजरू-
पाते । विश्वास त्यातें दृढ व्हावया ॥ ११ ॥

मयैतदुक्तं चो विप्रः गुह्यं यत्सांग्ययोगयो । जानीतमागतं यत् युष्मद्भ्रमविवक्षया ॥ ३८ ॥

अतिगुह्य ज्ञान परात्पर । जे उपनिषदाचे भांडार । म्या सांगीतले साचार । योगसार
योग्याचें ॥ १२ ॥ ज्या ज्ञानालागीं साधनकोटी । मुमुक्षु करिती हटंतटीं । योगी रिघोनि
गिरिकपाटी । महामुद्रा नेहटीं साधिती ॥ १३ ॥ वेदशास्त्राचिया युंकी । योटावल्या जिये
अर्थीं । तें निजज्ञान म्या तुह्याप्रती । यथानिगुतां सागीतले ॥ १४ ॥ एवढिया ज्ञानाचा
ज्ञानवक्ता । मी कोण हें न कळेले सर्वथा । तरी यजाचा यज्ञभोक्ता । जाणा तत्त्वता मी
विष्णू ॥ १५ ॥ मज यावया हेंचि कारण । तुह्या ब्रह्मयाप्रति केला प्रश्न । तें उपदेशावया
ब्रह्मज्ञान । स्वयें आपण येवे आलों ॥ १६ ॥ ज्या उपदेशाच्या पोटीं । वर्णाश्रमपरिपाटी ।
न साडिता होय माझी भेटी । तेही गोष्टी ध्वनिनीसे ॥ १७ ॥ साडावे ब्राह्मणपण । मग
माडावे सन्यासग्रहण । हे दोनी धर्म देहींचे जाण । उपदेशीं देहपण मुख्यत्वे मिथ्या ॥ १८ ॥
उपदेश करुनि प्रमाण । सनकादिकां ब्राह्मणपण । अद्यापि साडिले नाही जाण । माझें
गुह्य ज्ञान पावले ॥ १९ ॥ तेणेचि उपदेशे निश्चित । नारद ब्राह्मणपणें वर्तत । ब्रह्मानंदें
डुडुत । गात नाचत निजबोधें ॥ ७२० ॥ ऐसें जें चैतन्यघन । आपुले स्वरूप आपण ।
स्वयें करिताहे सतन । निजमहिमान द्योतीवया ॥ २१ ॥

१ व्याहाळी=नीटा, शिकार मागे अध्याय ६-३६४ पहा "जेव्हा व्याहाळिये निघसी । मग आपुले रवीं पैसविसी "

ज्ञानेश्वरी (अध्याय १८-५४१) मध्य चोव्याच रंगण, चौकर रपेट या अर्थी हा शब्द वापरला आहे २ राहिला
३ समाधिविषयजन ४ अर्धवटाला ५ यथेच्छ ६ योगमार्गांच रटम्य ७ हठयोगाने ८ येवरी आदि चार मुद्रा
९ नित्याभ्यासान १० ज्ञान, ब्राह्मणपण ११ हात टेकले १२ सगतवार १३ जाणविली आहे १४ प्रकारविषयासाठी

अह योगस्य सत्यस्य सत्यस्वतंस्य तेजस । परायण द्विजश्रेष्ठा प्रिय कीर्तेर्दमस्य च ॥ ३९ ॥

सांख्यं जें परम ज्ञान । योग अष्टांगादिसाधन । सैत्याचें सत्यपण । सत्यस्वरूप जाण मी एक ॥ २२ ॥ पहा पां ज्या सत्याच्या ठायीं । संत सद्धमें राहिले पाही । सूत्रंत जे वाचा तेही । मजवेगळीं कांहीं हों नेणे ॥ २३ ॥ तेजांची जे प्रगल्भता । ते माझेनि तेजे सतेजता । श्रियेची जे ऐश्वर्यता । जाण तत्त्वतां माझेनी ॥ २४ ॥ कीर्तिं माझेनि कीर्तनें । सदा वंदिजे साधुजने । मजवेगळें कीर्तीचें जिणे । कोणी पोसणे न घेती ॥ २५ ॥ माझेनि तेजें निग्रहता । निग्रहो करी समस्ता । अदभ्या दमू दमिता । जाण तत्त्वतां माझेनि ॥ २६ ॥ येथ ध्येय आणि ध्यान । कां साध्य आणि साधन । या अवधियां मी अधिष्ठान । मजवेगळें भान यां कैचें ॥ २७ ॥ तुझी ब्राह्मण अतिश्रेष्ठ । मजही पूज्यपणे वरिष्ठ । यालागीं निजज्ञान चोखंट । तुझांसी म्यां प्रकट सागीतले ॥ २८ ॥

मा भजन्ति गुणा सर्वे निर्गुण निरपेक्षकम् । सुहृद प्रियमात्मान साम्यासद्गादयो गुणा ॥ ४० ॥

मी वस्तुतां निरपेक्षं निर्गुण । त्या माझ्या ठायीं भजोनि गुण । सुहृद आत्मा प्रिय जाण । ऐसें लक्षण मज करिती ॥ २९ ॥ समता आणि असगता । याही गुणांच्या अवस्था । आणूनि ठेविती माझ्या माथा । गुणस्वभावता लक्षणे ॥ ७३० ॥ हो का सवळ वळें अंधकार । कै युद्धा आला सूर्यासमोर । तरी तमारी हा वडिवारें । सूर्या आंधार जेवीं देत ॥ ३१ ॥ कोणे धरोनियां आकाश । घटीं घातले सावकाश । तरी घटयोगें घटाकाश । मिथ्या गगनास नांव आले ॥ ३२ ॥ नाहीं घटासी आतळेंला । गगनीचा गगनीच सचला । तो घटें घटचंद्रमा केला । मूर्खासी मानला सत्यत्वे ॥ ३३ ॥ तेवीं मी केवळ निर्गुण । त्या माझ्या ठायीं भजोनि गुण । सुहृद आत्मा इत्यादि जाण । असंगादि लक्षण मज देती ॥ ३४ ॥ गुणासी मी नातळें जरी । तरी मज ह्मणती लीलाधारी । एव गुणचि गुणामाझारीं । मिथ्या मजवरी आळ हा ॥ ३५ ॥ तेथ मी घेता ना देता । कर्ता ना करविता । हे माझी निजस्वभावता । येर ते अवस्था गुणांची ॥ ३६ ॥ एवं पूर्वापर अतिविचित्र । सागोनि ज्ञानविज्ञाननिर्धार । त्या इतिहासाचा उपसहार । स्वयें सारगधर करीतसे ॥ ३७ ॥

इति मे छिन्नसन्देहा मुनय सनकादय । सभाजयित्वा परया भवत्यागुणत सत्त्वै ॥ ४१ ॥

आत्मज्ञानी परम दक्ष । मुमुक्षुमाजी अतिनेटकें । सदेहापरं सनकादिक । म्या यापरी देख निःसंदेह केले ॥ ३८ ॥ सदा सावधाने निर्मळ । माझ्या भजनीं अतिप्रेमळ । सदा मद्रूपें मननशीळ । अंब्याकुळ श्रवणार्थी ॥ ३९ ॥ उद्धवा तिहीं ऐकता माझी गोष्टी । माझ्या स्वरूपीं घातली मिठी । मद्रूप झाले उठाउठी । वाप जंगजेठी ब्रह्मपुत्र ॥ ७४० ॥ तिहीं दृश्य द्रष्टा दर्शन । त्रिपुटीचे केले शून्य । परब्रह्मचि झाले पूर्ण । माझेनि जाण उपदेशें ॥ ४१ ॥ परम पावले समार्धान । गद्यपद्यादि सुलक्षण । माझे करोनिया स्तवन । पूजाविधान माडिले ॥ ४२ ॥

१ सारथ्य ह्मणजे आत्मानात्मविवेक २ सत्य ह्मणजे सत जो आचरितात तो धर्म ३ चांगली मधुर वाचा, प्रमाणसिद्ध वाणी ४ प्रमावाची ५ धीमतीची ६ स्वामित्वांनि शिक्षा करणे ७ दमनास कठिण ८ आधम ९ सोज्ज्वळ १० इच्छा-रहित, अकाम ११ अधाराचा नाशक १२ योग्यता, मोठेपणा १३ मिळाळा, अडकून राहिला १४ निधमी, नैष्ठिक. १५ सशयप्रसन्न झालेले १६ उस्ताही १७ कार मोठें १८ शांती.

तेरह पूजित सम्यक् मस्तुत परमपिंमि । प्रत्येयाय स्वक धाम पश्यत परमेष्ठिन ॥ ४२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशास्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसवादे त्रयोदशोऽध्याय ॥ १३ ॥

जरी पूज्यपूजकता गेली । तरी तिहीं गुरूची पूजा केली । साड्ढुनि द्वैताची भुली । पूजा माडिली अतिप्रीतीं ॥ ४३ ॥ शिष्य झालियाही ब्रह्मसपन्न । त्याहीवरी त्यासी गुरु पूज्य जाण । सद्गुरु तोचि ब्रह्म पूर्ण । हे पावली खूण सनकादिका ॥४४॥ ज्याच्या बोल-संरिसेचि पाहें । अवघे ब्रह्मचि होऊनि ठाये । त्या सद्गुरूचे पूज्य पाये । सांगूं काये बोल-वरी ॥ ४५ ॥ ज्यासी परब्रह्म आले हाता । तोचि जाणे सद्गुरूची पूज्यता । इतरासी हे न कळे कथा । अनुमानता बोलवरी ॥ ४६ ॥ ते सनकादिक समस्त । माझी पूजा करोनि यथोक्त । वारवार स्तवन करित । चरणा लागत पुन पुनः ॥ ४७ ॥ माझ्या भजनीं एक-मुस । माझिया निजभावे अतिभाविक । मज अवासकामासी सुख । त्याचे पूजनी देख उथळले ॥ ४८ ॥ मग करुनि प्रदक्षिणा । ते लागले माझिया चरणा । परम सुख झाले ब्राह्मणा । वचनार्थे जाणा माझेनी ॥ ४९ ॥ पहात असता प्रजापती । सनकादिक उभे असती । त्यादेखतां निर्जधामाप्रती । शीघ्रगती मी आलों ॥ ७५० ॥ माझे शिष्य सनका-दिक । उद्धवा या रीता झाले देख । तो इतिहास अलोकिक । तुज म्या सम्यक सांगीतला ॥ ५१ ॥ ते योगियांमाजी अतिउद्भट । भक्तामाजी अतिश्रेष्ठ । ज्ञानियामाजीं अतिघरिष्ठ । शिष्य चोखंट सनकादिक ॥ ५२ ॥ हंसगीतनिरूपण । पुरातन जे ब्रह्मज्ञान । ते उद्धवासी श्रीकृष्ण । प्रसन्न होऊन दीधले ॥ ५३ ॥ भागवतपथें चालतां । हे पुरातन ब्रह्मकथा । एका एकादशू पाहतां । स्वभावे हातां पै आली ॥ ५४ ॥ जी हंसमुखीचीं चिद्रत्नें । जीं सनकादिका झालीं भूषणे । उद्धव अळकारिला श्रीकृष्णे । ते शेष जनार्दनं मज दीधले ॥ ५५ ॥ सनकादिक उद्धवाचें शेष । हाता आले हा बोल चोसं । ते गोष्टीसी जाहले बहु-दिवस । ह्याणाल वार्थस हा जल्पू ॥ ५६ ॥ कृतयुगीं शंखासुरासी । देवे मर्दिले होतें त्यासी । ते ठार्या अद्यापि सभाग्यासी । अंबहाशखासी पावती ॥ ५७ ॥ रामें पूर्वी अयोध्येसी । केले होते महायागासी । तेथे हवि शेष लोकासी । अद्याप हातासी येतसे ॥ ५८ ॥ तैसेंचि येथे भागवती । जनार्दन कृपापद्धतीं । सनकादिकाची शेषप्राप्ती । एकादशार्थी आह्वा झाली ॥ ५९ ॥ मार्गेपुढें अवघें एक । हा एकादशाचा विवेक । तेणे सनकादिक उद्धव-शेखें । आह्वाही देस प्राप्त झाले ॥ ७६० ॥ करू नेदिता गद्यापर्जनीं । न रिघवे समर्थ जनीं । ते पर्दीं माझी लागुनी । निवारण कोणी करीना ॥ ६१ ॥ तेवीं नाना शास्त्रार्थयुक्तींसी । शिणतां समर्थ साधकांसी । प्राप्ति नव्हे ज्ञानशेषासी । ते झाली आह्वासी एकादशें ॥ ६२ ॥ हस कृष्ण जनार्दन । स्वरूप एक नामें भिन्न । तेणे घालून घोषार्जन । जुना ठेग जाण दाखविला ॥ ६३ ॥ तेथ मी एका एकू देखता । आणि तो एकू माते दाखविता । हेही नुरेचि बोध्यबोधकता । पाहता पाहविता तोचि तो ॥ ६४ ॥ आरसा आलिया मुस दिसे । तो गेलिया तें न दिसे । परी येणे जाणें मुखासीं नसे । ते सहजेचि अने सचलें ॥ ६५ ॥ आरिशाचें मुस आरिसे नेले । परी पाहेंतया नार्ही ऐसे झालें । जें कंटकटा माझें मुस

१ उपदेशावरोबर २ सर्व ब्रह्मस्वरूप हातें ३ शब्दांनी ४ पूर्वकथात ५ भरते आले ६ बृहद्ब्रह्म ७ मजेदार.
८ उद्धट रीतीन ९ निर्मळ बुद्धीचे १० ज्ञानरस ११ घोर किंवा वायम क्षणजे व्यथ, दामिकपत्त्या, तिरपट
१२ दक्षिणावर्तीपार १३ क्षयविष्ट १४ शानरूप भजन १५ जाणव्याल्ये योग्य वस्तुच जाणपार १६ पाहणापार १७ हावदाव,
ए. भा ४५

गेले । तें असें संचले तो जाणे ॥ ६६ ॥ तेवी अज्ञानें न यावें । कां ज्ञान ज्ञालिया यावें । तैसें वस्तूसी न संभवे । तें असे स्वभावे संचले ॥ ६७ ॥ तैसें देखतें आणि दाखवितें । दोनी जाऊनिया तेथे । माझे मीपण जें जुने होतें । तें दाखिलें मातें जनार्दन ॥ ६८ ॥ जेवी सूर्याचेनि प्रकाशे । सूर्याचि की सूर्ये दिसे । तेवीं माझेनि निजप्रकाशे । मज मीचि असें देखत ॥ ६९ ॥ ऐशियाही ठार्यी जाण । कैचे नवे जुने ज्ञान । वहु काळ ठेविले सुवर्ण । त्यासी ह्याणे कोण कुहजकु ॥ ७० ॥ कालचाचि आजि उगवला । तो सूर्य काय ह्याणावा शिळा । की आजिचा अग्नि सोंवळा । कालचा काय वोंवळा ह्याणों ये ॥ ७१ ॥ तेवीं सनकादिकांचें जें ज्ञान । तेंचि मराठीभाषेमाजीं जाण । येथें ठेवूं जाता दूपण । दोपी आपण होडजे ॥ ७२ ॥ कां सुवर्णाचें केले सुणे । परी तें मोले नव्हेचि उणे । तेवीं सनकादिकांचीं ज्ञानें । देशभाषा हीने नव्हतीच ॥ ७३ ॥ जेवी कां गुळाचें कॅारलें केलें । परी तें कडूपणा नाहीं आले । तेवीं हंसगीत मराठें झाले । नाहीं पालटलें चिन्मात्र ॥ ७४ ॥ जें मोल मुकुटीच्या हेमासी । तेंचि मोल सुवर्णश्वानासी । जो का ग्राहिक सुवर्णासी । दोघे दोघासी समवे ॥ ७५ ॥ तैसें आत्मानुभवी जे येथे । ते मानितील या ग्रंथातें । येर ते हेळसितील यातें । निजभाषाचें न घेती ॥ ७६ ॥ जे वंदिती कां निंदिती । ते दोघे आह्मा ब्रह्ममूर्ती । हे निजात्मभावाची प्रतीती । केली निश्चिती जनार्दने ॥ ७७ ॥ एका जनार्दना शरण । रिघता विरालें एकपण । जेवी का समरसोनि लवण । स्वयें जाण समुद्र झाले ॥ ७८ ॥ तेथें एका आणि जनार्दन । एक झाले हें ह्याणे कोण । जेवीं डोळ्याचे देखणेपण । डोळाचि आपण स्वयें जाणे ॥ ७९ ॥ डोळ्यांनीं आरिसा प्रकाशिजे । तेथे डोळेनि डोळा पाहिजे । तेवी हें ज्ञान जाणजे । देखणे देखिजे देखणेनी ॥ ७८० ॥ साडोनियां एकपण । एका जनार्दना शरण । हेंचि हंसगीतनिरूपण । झाले परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ७८१ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे एकाकारटीकायां श्रीकृष्णोद्धवसवादे हंसगीतनिरूपणं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ मूळ श्लोक ॥ ४२ ॥ ओंज्या ॥ ७८१ ॥

अध्याय चवदावा.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो स्वामी सद्गुरु । तूं निजागें क्षीरसागरू । तुझा उगवल्या प्रबोधचंद्रू । आह्लादकरू जीवासी ॥ १ ॥ ज्या चंद्राचे चंद्रकरीं । निविड अज्ञान अधारी । त्रिविध ताप दूर करी । हृदयचिदंबरिं उगवोनी ॥२॥ ज्या चंद्राचे चद्रकिरण । आर्तचकोरालागी जाण । स्वानंदचंद्रामृते स्त्रवोन । स्वभावे पूर्ण करिताती ॥ ३ ॥ अविद्या-अधारीं अध वंधें । सकोचलीं जीवदेहकुमुदें । तीं ज्याचेनि किरणेंप्रबोधें । अतिस्वानंदें विकासलीं ॥ ४ ॥ जो चंद्र देखताचि दिठी । सुख होय जीवाच्या पोटी । अहंसोमकात

१ कुजलेले 'कुहिजरू' असाही पाठ आहे २ कुत्रें, श्वान ३ देशभाषेत ज्ञानें आल्यान हीन होत नाहींत ४ कडू फारलें गुळाचे केले ५ धिक्कारतील ६ भक्तीन ७ ज्ञानरूप चंद्र अनुभवज्ञान, प्रत्यक्षज्ञान ८ आनंद देणारा ९ चद्र-किरणांनीं १० पूर्ण अज्ञान आपण कोण हें विचारणेंही न समजणें ११ देहबुद्धीमुळें उत्पन्न होणारे देहाचे त्रिविध ताप १२ हृदयरूप चिदाकाशामध्य १३ जीव पूर्ण व्यापक असून अविद्या अपकारामुळें त्याची व्यापक दृष्टि सकुचित होऊन देहापुरती व्यापकता राहिली १४ फलले १५ अरड सरुवाकार घृतीच्या योगान १६ अहंकाररूपी चद्रकातमप्याचा गोळा

खोटी । उठाउठी विरवितू ॥ ५ ॥ पूर्णिमा पूर्णत्वे पूर्ण वाढे । देखोनि क्षीराब्धी भरते गाढें । गुरुआज्ञामर्यादा न मोडे । स्वानंद चढे अद्भ्यें ॥ ६ ॥ सद्गुरु क्षीराब्धी अतिगहन । सादरें करिता निरीक्षण । वेदातलहरीमार्जी जाण । शब्दचिद्रत्नं भासती ॥ ७ ॥ तेथ विश्वासाचा गिरिवर । वैराग्यवासुकी रविदोर । निजधैर्याचे मुरासुर । मथनंतपर सम-साम्यें ॥ ८ ॥ मथनीं प्रथम खळखळाटी । लैयविक्षेप हाळाहळ उठी । तें विवेकनीळकडे कंठी । निजात्मदृष्टी गिल्ले ॥ ९ ॥ मग अभ्यास प्रत्यगावृत्ती । क्रियेसी झाली विश्रांती । प्रकटली रमा निजशांती । जीस श्रीपती वश्य झाला ॥१०॥ तेथ ब्रह्मरस आणि भ्रमरस । इंहीं युक्त अमृतकलश । मथनीं निघाला सावकाश । ज्याचा अभिलाप सुरासुरा ॥ ११ ॥ ते विभागावयालागुनी । माधवचि झाला मोहिनी । अहंराहूचे शिर छेदूनी । अमृतपानी निवविले ॥ १२ ॥ ते वृत्तिरूप मोहिनी । पालटली तत्क्षणीं । ठेली नारायण होउनी । पहिलेर्पणीं उठेना ॥१३॥ ते क्षीरसागरीं नारायण । समाधि शेषशयनीं आपण । सुखें सुखावला जाण । अद्यापि शयन केले असे ॥ १४ ॥ ऐसा सद्गुरु चित्सागरू । ज्याचा वेदासी न कळे पारूं । नारायणादि नानावतारू । ज्याचेन साचारू उपजती ॥ १५ ॥ ज्याचीं चिद्रत्नं गोमटी । हरिहरांचे कंठी मुकुटीं । वाणलीं शोभती वेदपाठीं । कंचिवरिष्ठी वानिलीं ॥ १६ ॥ ऐशिया जी अतिगंभीरा । जनार्दना सुखसागरा । अनंतरूपा अपारा । तुझ्या परपारा कोण जाणे ॥ १७ ॥ विवेकें न देखवे दिठी । वेदा न बोलवे गोठी । तेथ हे माझी मराठी । कोणे परिपाटीं सरेलें ॥ १८ ॥ हो का राजचक्रवर्तीचे माथा । कोणासी न बैसवे सर्वथा । तेथ माझी जाऊनि वैसतां । दुर्गमता तव नाहीं ॥ १९ ॥ कां राजपत्नीचे स्तन । देखावया शके कोण । परी निर्जपुत्र तेथें जाण । चळें स्तनपान करीतसे ॥२०॥ तेवी माझी हे मराठी । जनार्दनकृपापरिधींटीं । निःशब्दाच्या सागे गोठी । चिन्मात्रीं मिठी घालूनी ॥ २१ ॥ असो आकाश घटा सवाह्य आतू । तेवीं शब्दामार्जी नि र्द्वंद्वस्तू । रिता बोल रिघावया प्रातू । उरला प्रस्तुतू दिसेना ॥ २२ ॥ बालक बोलो नेणे तत्त्वता । त्यासी बोलिके बोल बोलवी पिता । तैसीच हेही जाणावी कथा । वाचेचा घक्का जनार्दन ॥ २३ ॥ त्या जनार्दनाचे कृपादृष्टी । भागवत सागो मराठिये गोष्टी । जें कां आलोडितां ग्रंथकोटी । अर्धी दृष्टी पडेना ॥ २४ ॥ तेचि श्रीमहाभागवत । जनार्दनकूपें येव । देश-भूषा हसगीत । ज्ञान सुनिश्चित सागीतले ॥ २५ ॥ सद्भावे करिता माझी भक्ती । तेणें

१ गुरुसत्ता, गुरुगौरव, " गुरुगौरव जयांत साधीचिना " अमृता० प्र० २ २ वैराग्य, विश्वास आणि धैर्य या तीनहीचे योगानें अभ्यासमयन चालविणें, वैराग्यामुळ विषयाकडे वृत्ति जात नाही गुरूं सांगितलेल्या अभ्यासावर भरवणा हा विश्वास, व बाही झाल तर अभ्यान न सोडणें ह धैर्य ३ प्रथम अभ्यास करू लागतें क्षमता लय, विक्षेप, तम, रसासाद, वगैरे अवस्थे अगर विभे उत्पन्न होतात "त्यस्यस्य विक्षेपो रसाग्रादम शून्यता । एव यद्विप्रवाहृत्य त्याज्य ध्यधविदा रने " शपरोक्षाभूती ४ विवेकानें अविवेक नहींसे झाल्यानंतर सोहृष्टीचा अभ्यास करता करता ती क्रिया यद राहून शांति प्रगट होते ५ मगनात प्रहरस य भ्रमरस यानीं भरलेला अमृतफलक निघाला श्रद्धिसिद्धीना सभ्रम हाच भ्रमरस तो अभक्तानीं-असुरानीं सेवन केला, व भक्ताना-मुक्तां प्रभूतिं मद्भ्रमर अर्पण केला देवी प्रकृतीचे सूर व आसुरी प्रकृतीचे असुर ६ असुरांच्या हातीं अमृत पद नये प्रपुत्र मगवतानें मोहिनीचें रूप घेतल ७ अहंकारास्य राट्टेचें मरुत उडविलें ८ देहयुक्तिरूपानें ९ परतीर, अत. १० मोदमोक्षा कवींनी ११ कोणत्या रीतीं पार पढेल १२ पुत्र १३ परंपरे, प्रकारां १४ शब्दांच्या पोटोत शब्दातील परमश वस्तु सांपडते १५ मांघत १६ अभ्यासणें, पाहणें, विवेचन करणें १७ मराठी भाषेत

ज्ञानखड्गाची होय प्राप्ती । छेदोनि संसारआसकी । सायुज्यमुक्ती मद्भक्तां ॥ २६ ॥
माझेनि भजनें मोक्ष पावें । ऐसे बोलिले जें देवे । ते आइकोनिया उद्धवें । विचारू जीवें
आदरिला ॥ २७ ॥ देवो सांगे भजनेचि मुक्ती । आणिका ज्ञात्याची व्युत्पत्ती । आणिकें
साधनें मोक्षाप्रती । सागताती आनआने ॥ २८ ॥ एवं या दोहीं पक्षा जाण । मोक्षां श्रेष्ठ
साधन कोण । तेचि आशकेचा प्रश्न । उद्धवे आपण माडिला ॥ २९ ॥

उद्धव उवाच-वदन्ति कृष्ण श्रेयांसि बहूनि ब्रह्मवादिन । तेषा विकल्पप्राधान्यमुताहो षड्मुत्पत्ता ॥ १ ॥

उद्धव ह्याणे गा श्रीपती । मोक्षमार्गीं साधनें किती । वेदवादियांची व्युत्पत्ती । बहुत
सांगती साधने ॥ ३० ॥ तां अवधींच समान । कीं एक गौण एक प्रधान । देवे सांगीतले
आपण । भक्तीचि कारण मुक्तीसी ॥ ३१ ॥

भवतोदाहृत स्वामिन् भक्तियोगोऽनपेक्षित । निरस्य सर्वत सप्त येन त्वय्याविशेनमनः ॥ २ ॥

आणिकां साधनां नापेक्षिती । सर्व सगातें निरसिती । मोक्षमार्गीं मुख्य भक्ती । जिणे
स्वरूपप्राप्ती तत्काळ ॥ ३२ ॥ माझ्या स्वरूपीं ठेवूनि मन । फळांशेवीण माझे भजन । हेंचि
मोक्षाचें मुख्य साधन । देवे आपण बोलिलें ॥ ३३ ॥ स्वामी बोलिले मुख्य भक्ती । इतर
जे साधनें सांगती । त्यांसी प्राप्तीची अस्तिनास्ति । देवे मजप्रती सांगावी ॥ ३४ ॥ याचि
प्रश्नाची प्रश्नस्थिती । विवंचीतसे श्रीपती । त्रिगुण ज्ञात्याची प्रकृती । साधने मानिती
यथारुचि ॥ ३५ ॥ ज्याची आसकीं जिये गुणीं । तो तेंचि साधन सत्य मानी । यापरी
ज्ञानाभिमानी । नाना साधनीं जल्पती ॥ ३६ ॥ परपरा बहुकाळें । ज्ञात्याचें ज्ञान झालें
मैळें । तें सत्य मानिती तुच्छ फळें । ऐक प्रांजळें उद्धवा ॥ ३७ ॥ चौदाव्यामाजी निरूपण-
स्थिती । इतुकें सांगेल श्रीपती । साधनांमार्गीं मुख्य भक्ती । ध्यानयोगस्थिती समाधि-
युक्त ॥ ३८ ॥ इतर साधनांचें निराकरण । तुच्छफलत्वे तेही जाण । सात श्लोकीं श्रीकृष्ण ।
स्वमुखें आपण सागतू ॥ ३९ ॥

श्रीभगवानुवाच-कालेन नष्टा प्रलये वाणीय वेदमज्जिता । मयाऽऽदौ ब्रह्मणे प्रोक्ता धर्मो यस्या मदात्मक ॥ ३ ॥

माझी वेदवाणी प्रांजळी । ज्ञानप्रकाशे अतिसोज्ज्वळी । ते नाशिली प्रलयकाळी । सत्य-
लोकहोळी जेव्हा झाली ॥ ४० ॥ ब्रह्मयाचा प्रलयो होतां । वेदवाणीचा वक्ता । कोणी नुरेचि
तत्त्वतां । यालागीं सर्वथा बुजाली ॥ ४१ ॥ तेचि वेदवाणी कल्प्यादीसी । म्याचि प्रकाशिली
ब्रह्मयासी । जिच्याठायीं मद्भक्तीसी । यथावैसी बोलिलो ॥ ४२ ॥ जे वाचेचें अनुसंधान ।
माझे स्वरूपीं समाधान । ऐसें माझे निजज्ञान । ब्रह्मयासी म्यां जाण सांगीतले ॥ ४३ ॥

तेन प्रोक्ता च पुनाय मनवे पूर्वजाय सा । ततो भृगुवाद्योऽभृहन् सप्त ब्रह्ममहर्षय ॥ ४ ॥

तो सकळ वेद विवंचूनू । ब्रह्मेनि उपदेशिला मनु । सप्त ब्रह्मणीं त्यापासूनू । वेद सपूर्णू
पावले ॥ ४४ ॥ ब्रह्मेनि दक्षादि प्रजापती । उपदेशिले त्याचि स्थिती । यापासून नेणो
किती । ज्ञानसपत्ती पावले ॥ ४५ ॥ सप्त ऋषींची जे मातू । भृगु मरीचि अत्रि विख्यातू ।
अगिरा पुलस्त्य पुलह ऋतू । हा जाण निश्चितू ऋषिभागू ॥ ४६ ॥

१ प्राप्त होती २ मोक्षप्राप्ति ३ ज्ञानप्राप्ती ४ मोक्षप्राप्तीचीं साधनें निरनिराळीं सांगतात ५ इच्छा करीत नाहीत
६ सोडून देतात ७ निष्काम भजन ८ होते किंवा नाही ९ विचार वरी १० मलिन ११ सरळ १२ निवारण
१३ छत झाली १४ प्रलयकाळी १५ सृष्टीच्या आरंभी १६ उपदेशिली १७ विचार करून १८ भृगु, मरीचि, अत्रि,
अगिरा, पुलस्त्य, पुलह ऋतू

तेभ्य पितृभ्यस्तपुत्रा देवदानवपुत्रका । मनुष्या सिद्धगन्धर्वाः सत्रिद्याधरचारणा ॥ ५ ॥
किंदेवाः किन्नरा नागा रक्ष किंपुरुपादय । यद्गुणैषां प्रकृतयो रज सत्वतमोमुखः ॥ ६ ॥

तिहीं ऋषीश्वरी पुत्रपौत्र । उपदेशिले नर किन्नर । देव दानव अपार । सिद्ध विद्याधर
चारण ॥ ४७ ॥ गुह्यक गंधर्व राक्षस । किंदेव आणि किंपुरूप । नागसर्पादि तामस । पर-
परा उपदेश पावले ॥ ४८ ॥ मुखाकृतीं दिसती नर । शरीरें केवळ घनचर । ऐसे जे का
रीसं योर । त्यांसी किन्नर वोलिजे ॥ ४९ ॥ मुखाभासे दिसती पुरुष । शरीर पाहता श्वापद-
वेप । ऐसे जे वानर रामदास । त्यांसी किंपुरूप वोलिजे ॥ ५० ॥ खेददुर्गधिकल्मपरहित ।
शरीरें अतिभव्य भासत । मनुष्यदेवाएसे दिसत । ते वोलिजेत किंदेव ॥ ५१ ॥ यापरींच्या
चहुधा व्यक्ती । रजतमादि सत्यप्रकृती । उपदेशपरपरा प्राप्ती । ज्ञान वोलती यथारुचि ॥ ५२ ॥
याभिर्भूतानि भिद्यन्ते भूताना मतयस्तथा । यथाप्रकृति सर्वेषा चित्रा वाच स्रजति हि ॥ ७ ॥

जैशी प्रकृति तैशी भावना । जैसा गुण तैशी वासना । जे वासनेस्तव जाणा । भूते
विपमपणा आणि भेदु ॥ ५३ ॥ देवमनुष्यतिर्यगता । हे वासनेची विपमता । येवढा भेद
करी भूता । अनेकता यथारुचि ॥ ५४ ॥ ज्याची जैशी प्रकृती । ते तैसा वेदार्थ मानिती ।
तैचि शिष्यासी सागती । परपरास्थिती उपदेशू ॥ ५५ ॥ विचित्र वेदार्थ मानणे । विचित्र
संगती साधने । विचित्र उपदेश करणें । प्रकृतिगुणे मंतवाद ॥ ५६ ॥

एष प्रकृतिवैचित्र्याद्विद्यन्ते मतयो नृणाम् । पारपर्येण केपाचिःपाखण्डमतयोऽपरे ॥ ८ ॥

यापरी गा निजप्रकृती । वाढली जाण नाना मर्ता । तो मतवाद ठसावला चिर्सी ।
यथानिगुतीं सत्यत्वे ॥ ५७ ॥ मिथ्या स्वप्न जेवी निद्रिता । सत्य मानलेसे सर्वथा । तेवी
नानामतवादकथा । सत्य तत्त्वता मानिती ॥ ५८ ॥ हे वेदर्पढियंत्याची कथा । ज्यासी वेदीं नाहीं
अधिकारता । त्यासी उपदेशपरपरा । नानामतता सत्य माने ॥ ५९ ॥ एकाची वेदवाह्य
व्युत्पत्ती । ते आपुलाखिले स्वमर्ता । पांपंडातें प्रतिष्ठिती । तेंच उपदेशिती शिष्याते ॥ ६० ॥
ममायामोहितधिय पुरुषा पुरपर्यभ । श्रेयो वदन्त्यनेकान्त यथाकर्म यथारुचि ॥ ९ ॥

नानावासनार्गुणानुवृत्ती । नाना परींच्या पुरुषप्रकृती । यासी माझी माया मूळकर्ती ।
जाण निश्चिर्ता उद्धवा ॥ ६१ ॥ माझिया मायें मोहिले वरिष्ठ । जन केले विवेकनष्ट ।
भुलवूनिया मोक्षाची वाट । विपयनिष्ठ विवेकू ॥ ६२ ॥ ऐक उद्धवा पुरुषश्रेष्ठा । यापरी
भ्रशली जनाची निष्ठा । चुकोनि मोक्षाचा दारवटा । साधनकंचाटा जल्पती ॥ ६३ ॥
त्या नाना साधनाच्या युक्ती । ज्या मतवादें प्रतिपादिती । त्याही दीड श्लोकीं श्रीपती ।
उद्धवाप्रती सागत ॥ ६४ ॥

धर्ममेके यशश्चान्ये काम सत्य दम क्षमम् । अन्ये वदन्ति स्वार्थं वा पेश्वर्यं त्यागभोजनम् ।

केचिद्यज्ञतपोदान व्रतानि नियमान्यमान् ॥ १० ॥

मीमांसकाचें मत येथ । काम्य निषिद्धरहित । कर्मचि साधन मानित । मोक्ष येणें प्राप्त

१ किंदेव, किन्नर, व किंपुरूप, यात भेद आहे किंदेवाच्या शरीराना ग्लानि, घाम, दुर्गंधि नसल्यामुळे हे देवा-
चारनेच वाटतात, मुद्यान किंवा शरीरानें मनुष्यासारखे दिसणारे देव ते किन्नर, व ज्याच्यात मोर्सें मनुष्यसाम्य
आढळतें ते वानरादिक किंपुरूप होत २ आखले ३ स्वभाव ४ सागती ५ स्वताच्या शक्त्यनुसार स्वीकारलेल्या
मताचा वाद ६ वेदज्ञाची ती ही गोष्ट । पाखाज्यांची तर गोष्टच मिथ्यारायला नको ७ नास्तिकपणा ८ विविध वासना-
मुळें विविध स्वभावाने लोक निपजतात व त्यांच्या बुद्धिही विविध होतात ९ विचारक्षम्य १० वार ११ खटपटी
१२ मोक्षार्थ न प्रवर्तत तत्र काम्यनिषिद्धयो । नित्यनैमित्तिके कुवाप्रथवायजिहासया ॥

ह्यणताती ॥ ६५ ॥ काव्य नाटक अळंकार करिती । ते कवित्वचि साधन मानिती । कविताप्रबंधव्युत्पत्ती । मोक्ष मानिती तेणें यज्ञे ॥ ६६ ॥ कवीश्वरांचें मत ऐसे । आपुले कवित्वाचेनि यज्ञे । मोक्ष लाहो अनायासें । हें कवितापिसे कवीश्वरां ॥ ६७ ॥ वात्स्यायनकौकशास्त्रमत । त्यांचा अभिप्रायो विपरीत । कामसुखें मोक्ष मानित । काम सतत सेवावा ॥ ६८ ॥ सांख्ययोगांची वैदंती । सत्य शमदमादि सपत्ती । हेंचि साधन मोक्षाप्रती । नेम निश्चितीं तिहीं केला ॥ ६९ ॥ नीतिशास्त्रकारांचे मत । सर्वभौम राज्य प्राप्त । त्यातेंचि मोक्ष मानित । सामदानादि तेंच साधन ॥ ७० ॥ एकांचा मतविभाग । शिखांसूत्रमात्रत्याग । त्याचें नांव मोक्षमार्ग । परम श्लाघ्य मानिती ॥ ७१ ॥ देहात्मवैद्यांचा योग । स्वेच्छा भोगावे यथेष्ट भोग । कैचा नरक कैचा स्वर्ग । मेल्या मग कोण जन्मे ॥ ७२ ॥ अश्वमेध राजसूययाग । हाचि एकांचा मोक्षमार्ग । एका मूर्तिउपासना सांग । पूजाविभाग ते साधन ॥ ७३ ॥ एकांचे मत साक्षेप । कडकडाटेंसी खटाटोप । शरीरशोपणादि जें तप । तो मार्ग समीप मोक्षाचा ॥ ७४ ॥ एक ह्यणती श्रेष्ठ साधन । मोक्षमार्गीं केवळ दान । दीक्षितें ह्यणती व्रतग्रहण । हेंचि साधन मोक्षाचें ॥ ७५ ॥ एकाच्या मताचा अनुक्रम । अवश्य करावे व्रत नियम । एवं मतानुसारें उपक्रम । नानासाधनसभ्रम बोलती ॥ ७६ ॥ या साधनांची पाहता स्थिती । आद्यंतवंत निश्चिती । तेचि पै उद्धवाप्रती । कृष्ण कृपामूर्ती सांगत ॥ ७७ ॥

आद्यन्तवन्त पृथैपा लोका. कर्मविनिमित्ता । दुःखोदकासमोनिष्ठा क्षुद्रानन्दा शुचापिता ॥ ११ ॥

सांडूनि फळाशा देहाभिमान । मज नापिती जे साधन । त्यांचें फळ दुःखरूप जाण । जन्ममरणदायक ॥ ७८ ॥ तिहीं साधनीं साधिले लोक । ते अतवंत नश्वर देख । ते लोकांचे जे सुख । साखरेंसीं विख रंधिले ॥ ७९ ॥ त्याचे जिह्वायी गोडपण । परिपाकीं अचूक मरण । तैसा तो क्षुद्रानंद जाण । शोकासी कारण समूळ ॥ ८० ॥ निजकर्में मलिन लोक । त्यांच्याठायीं कैचें सुख । उत्तरोत्तर वाढतें दुःख । अर्धतमदायक परिपाकू ॥ ८१ ॥ भोगासक्त जे झाले मन । त्यासी अखंड विपयांचे ध्यान । विपयाध्यासें तमोगुण । अधःपतनदायक ॥ ८२ ॥ इहीच साधनीं माझी भक्ती । जो कोणी करील परम प्रीतीं । ते भक्तीची मुख्यत्वे स्थिती । स्वयें श्रीपती सागत ॥ ८३ ॥

मद्यर्पितात्मन सभ्य निरपेक्षस सर्वत । मयात्मना सुखं यत्तत्कुत स्वाद्विपयात्मनाम् ॥ १२ ॥

भक्ती निजसुखाची मातू । सांगावया उद्धवासी सवोधितू । भक्तिसुखालागीं भाग्यवंतू । तूंचि निश्चितू उद्धवा ॥ ८४ ॥ भक्तिसुखाचें भाग्य यासी । ह्यणोनि सभ्य ह्यणणे त्यासी । ऐसें पुरैकरोनि उद्धवासी । भक्तिसुखासी देवो सागे ॥ ८५ ॥ पावावया माझी स्वरूपप्राप्ती । इहलोकांची भोगासक्ती । निःशेष नातळे चित्तवृत्ती । जेवीं निजपती रजस्वला ॥ ८६ ॥ साधूनि माझिया अनुसधाना । परलोक नातळे वासना । धिक्कारी पै

१ अलंकारशास्त्री ह्यणतात “यादकीर्तिर्मनुष्यस्य पुण्यलोकेषु गीयते । तावद्दर्पसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥”

२ कामशास्त्रकार ३ वाता, गोष्ट ४ व्यवहारशास्त्रज्ञांचे ५ शेडी व यनोपवीत टाकणे ६ घुडाचा, नासिकाचा ‘ऋण कृत्वा पृथ पियेत’ या मताचे लोक ७ याजिनाचा ८ हठयोग ९ यज्ञकरुण बाधणे १० अनित्य ११ माखरेंत विप मिसळले.

१२ परिणामी १३ निर्मिले १४ अंधतम नांवाच्या मरकाप्रत नेणारे १५ सम्मानून १६ सश करीत नाहीं.

ब्रह्मसंदना । इतर गणना कोण पुसे ॥ ८७ ॥ ऐशिया गा निरपेक्षता । माझेनि भजनें सप्रे-
मता । तेथ मी जाण स्वभावता । प्रकटें तत्त्वता निजरूपें ॥ ८८ ॥ मी प्रकटलों हें ऐसें ।
वोलणे तें आहाच दिसे । सदा मी हृदयींचि वसे । प्रकटलों दिसे निर्विकटपें ॥ ८९ ॥
आभाळ गेलिया सविता । सहजेचि दिसे आंतौता । तेवीं गेलिया विपयावस्था । मी स्वभा-
वता प्रकटचि ॥ ९० ॥ एवं भक्ताचिया भावार्था । भाववळें मज प्रकटता । तेव्हा भक्ता-
चिया चित्ता । विपयवार्ता स्फुरेना ॥ ९१ ॥ साड्ढनि विपयावस्था । मद्रूपीं लागल्या चित्ता ।
भक्तासी होय मद्रूपता । स्वभावता निर्जैवोधे ॥ ९२ ॥ लोह एकागं स्पर्शमणी । लागतां
सर्वांग होय सुवर्णी । तेवीं मद्भक्त माझ्या ध्यानीं । चिद्रूपपर्णी सर्वांग ॥ ९३ ॥ ते काळी
महजसुख । भक्तांसी जे होय देख । त्यासी तुर्कावया तुक । कैचें आणिक काटाळे ॥ ९४ ॥
ज्या निजसुखाकारणें । सदाशिवू सेवी इमशाने । ब्रह्मा तें सुख काय जाणे । त्याकारणे
म्या उपदेशिले ॥ ९५ ॥ भक्ती भोगिता माझे सुख । विसरले देहादि जन्मदुःख । विसरले
ते तहानभूक । निजात्मसुख कोंदले ॥ ९६ ॥ ऐशिया निजसुखाची गोडी । विपयी काय
जाणती वापुडीं । वेचिता लक्षालक्षकोडी । त्या सुखाची कवडी लाभेना ॥ ९७ ॥ धन
धान्य पुत्र स्वजन । सर्वस्व वेचिताही जाण । त्या सुराचा रजःकण । विपयी जन न लाभती
॥ ९८ ॥ हो का सत्यलोकनिवासी । तेही न पावती त्या सुखासी । इतराची कथा कायसी ।
मुख्य प्रजापतीसी हें सुख कैचें ॥ ९९ ॥ मज निर्जात्म्याचे सुखप्राप्ती । सकळ हृदियें सुख-
रूप होती । त्या सुखाची सुखस्थिती । लोकांतरप्राप्ती कोव्यंशीं न तुके ॥ १०० ॥ निष्काम
निर्लोभ निर्दंभ भजन । निर्मत्सर निरभिमान । ऐशिया मद्भक्तासी जाण । माझे सुख
सपूर्ण मी देतो ॥ १ ॥ जे कां देशता कालता । अनवच्छिन्न गा वस्तुता । ऐशिया निज-
सुराचे माथा । माझिया निजभक्ता रहिवासू ॥ २ ॥

अकिंचनस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतस । मया सन्तुष्टमनस सर्वा सुखमया दिश ॥ १३ ॥

एक अकिंचनाची गोठी । नाहीं मठ मठिका पॅर्णकुटी । पांचांपालवीं मोकळ्या गाठी ।
त्यांसी ये भेटीं निजसुख माझे ॥ ३ ॥ जो दमनशीळ जगजेठी । अर्कराचीही नंढी निर्मंटी ।
तो निजसुखाचे साम्राज्यपटीं । वैसे उठाउठी तत्काळ ॥ ४ ॥ देखता नानाभूत विषमता ।
ज्यासी साचार दिसे समता । तो माझिया निजसुखाचे माथा । क्रीडे सर्वार्थता समसाम्यें
॥ ५ ॥ सर्पत्वंचा जेवी पापेरी । माया हालविल्या फंडा न करी । तेवीं धनदारागृहपुत्रीं ।
छळिता ज्याभीतरीं क्रोध नुर्मसे ॥ ६ ॥ कामक्रोध मावळले देही । साचार शान्ति ज्याच्या-
ठायीं । माझे निजसुख त्याच्या पायीं । लोलत पाहीं सर्वदा ॥ ७ ॥ तो जरी तें सुख नेधे ।
तरी ते सुख तथापुढेमागे । जडोनि ठेले जी सर्वांगें । साडिता वेगें साडेना ॥ ८ ॥ तो
जेजेंती वास पाहे । ते दिग्मंडळ सुखाचे होये । तो जेथ का उभा राहे । तेथ मुँसावले राहे
महासुर ॥ ९ ॥ त्याचे पाऊल जेथें पडे । तेथे निजसुखाची खाणी उघडे । तो प्रसंगें पाहे

१ ब्रह्मलोकास मुक्ता सुख्येप्यता २ व्यंग, वरवर ३ टगें ४ आहता ५ स्वरूपज्ञानां ६ दुःखना वरण्यास
७ वजन, माप ८ औतप्रोत भरले ९ थोडाही अंश १० ब्रह्मदेवात ११ आमानदप्राप्ती १२ स्वर्गादि इतर लोकप्राप्ति
१३ देश व काल यानीं सर्वादित नाहीं असें सुख १४ खोंपट, खोंपडी १५ पांचही पदराच्या गाठी मोकळ्या, दादी
१६ पाच शान्तिदिये, पाच कर्मदिये, व शकराच मन १७ गर्दन सुरळती १८ निमत्ता १९ सापाची कात २० शपेनें
२१ कणा २२ नुमटे २३ निवळ, शुद्ध २४ ज्या माजून मार्ग २५ एकवदन, मूर्तिमत २६ सहजगला

जयाकडे । तेथें स्वानंदें वाढे परमानंदू ॥ ११० ॥ तो ज्यासी भेटे अहंते । त्यास सुखाची पंहांट फुटे । त्यासी पावों लागलिया अवचटें । सुखाचें गोमटें निजसुख लाभे ॥ ११ ॥ ज्याचे श्वासोच्छ्वासाचा परिचार । कीं निमेषोन्मेषांचे व्यापार । माझेनि निजसुखें साचार । तेथेचि घर वाधले ॥ १२ ॥ तो सकळ सुखांचा मंडपू । कीं निजसुखाचा कंदर्पू । तो सर्वांगें सुखस्वरूपू । सवाह्य सुखरूपू समसुखत्वे ॥ १३ ॥ त्याचे सुखाची परिपूर्णता । पुढिले श्लोके तच्चता । स्वयें देवोचि झाला सागता । सुखसंपन्नता भक्ताची ॥ १४ ॥

१ पारमेष्ठ्य न मां द्रधिष्य २ सार्वभौम ३ रसाधिपत्यम् ।

४ योगमित्रीरघुनर्भव वा मर्यापितामेच्छति मद्दिनाऽन्यत् ॥ १४ ॥

माझे ठायीं अर्पितचित्त । ऐसे माझे निजभक्त । माझेनि सुखें सुखी सतत । ते अनासक्त सर्वाथीं ॥ १५ ॥ माझ्याठायीं नित्यभक्ती ॥ आणि लोकेलोकांतरासक्ती । ते भक्ति नव्हे कामासक्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ १६ ॥ सकळ द्वीपांसमवेत । सार्वभौम वलयांकित । येऊनिया होता प्राप्त । माझे निजभक्त थुंकितीं ॥ १७ ॥ विष्टेमाजील सगळे चणे । ते सूकरासी गोडपणें । त्याते काटाळती शहाणे । तेवीं मद्भक्ती सांडणे सार्वभौमता ॥ १८ ॥ रसातळादि समस्त । पाताळी भोग अमृतयुक्त । ते प्राप्त होता माझे भक्त । लाता हाणत अनिच्छा ॥ १९ ॥ खात्यां साडूनि अमृतफळा । शहाणा न घे पेंडीचा गोळा । तेवीं साडूनि माझा सुसोहळा । भक्त रसातळा न वचेंती ॥ २० ॥ सुर नर पन्नग वंदिती । येणे महत्त्वे आलिया अमरावती । जेवीं कां कस्तूरीपुढें माती । तेवी उपेक्षिती मद्भक्त ॥ २१ ॥ जें इंद्रादिका वंध स्थान । उत्तमोत्तम ब्रह्मसदन । ते तुच्छ करिती भक्तजन । जे सुखसंपन्न मद्भावे ॥ २२ ॥ ताकद्रूध पाहता दिठीं । सारिखेपणें होतसे भेटी । सज्ञान दूध लाविती ओंठीं । त्यागिती वाटी ताकाची ॥ २३ ॥ तेवीं सत्यलोक आणि भक्तिसुख । समान मानिती केवळ मूर्ख । मद्भावे माझे भक्त जे चौख । ते सत्यलोक धिक्कारिती ॥ २४ ॥ इंद्रपद ब्रह्मसदन । पाताळभोग अमृतपान । एके काळें द्यावया जाण । सर्वसिद्धिदान आलिया ॥ २५ ॥ ज्या साधावया महासिद्धी । योगी शिणताती नाना विधी । त्या प्रकटल्या त्रिशुद्धी । भक्त सहज्जी नातळती ॥ २६ ॥ त्या अणिमादि सिद्धींच्या माथां । मद्भक्तीं हाणोनि लाता । लागले माझ्या भक्तिपंथा । जाण तच्चता उद्धवा ॥ २७ ॥ या सिद्धींची कायसी कथा । सलोकता समीपता । माझी देतां स्वरूपता । भक्त सर्वथा न घेती ॥ २८ ॥ जेथ न रिघेचि काळसत्ता । नाहीं जन्ममरणवार्ता । ऐत्री देतां माझी सायुज्यता । भक्त सर्वथा न घेती ॥ २९ ॥ आधीं असावे वेगळेपणें । मग सायुज्यें एक होणे । हें मूळचे अंबवद्द वोलणे । सायुज्य न घेणे मद्भक्तीं ॥ ३० ॥ भक्तिसुखें सुखावली स्थिती । चालागीं आवडे माझी भक्ती । पाया लागती चारी मुक्ती । भक्त न घेती मजवीण ॥ ३१ ॥ एकं मजवांचूनि काहीं । भक्तासी आणिकें प्रिय नाहीं । माझेनि भजनसुखें पाहीं । लोकीं तिही न रसमाती ॥ ३२ ॥ आदिकरूनि चारी मुक्ती । मजवेगळी जे सुखप्राप्ती । भक्त

१ पूर्वभगवानें २ सुखोदयारभ होतो ३ आत येण व बाहेर जाणें ४ पापण्या उपडण्यामितण्याचे ५ मदनचा पुतळा ६ उदास ७ स्वर्गादि लोकाची आसक्ति जेथे आहे तेथे माझी भक्ति नाही ८ समजावे ९ सप्तद्वीपासहित १० तुच्छ लेखतात ११ खायचें अमृतफळ टाहून १२ पाताळांत, १३ जाती १४ इंद्रपुरी १५ अशास्त्र, खोटें १५ 'मज एकावाचूनि काहीं । भक्तासि आणिकें प्रिय नाहीं' हच रचया भक्ताचें लक्षण होय १६ भावत नाहीत हणजे निमुचवाहून विशाळ व्यापक होतात

सर्वथा न घेती । साइया अभैदभक्ती लाधले ॥ ३३ ॥ मजवेगळें जें जें मुख । तुच्छ करुनि सांडिती देख । साइया भजनाचा परम हरिस । अलोलिक मद्भक्ता ॥ ३४ ॥ ह्यणाल भक्त केवळ वेडीं । तुइया भजनीं धरिती गोडी । परी तुज तयांची आवडी । नसेल गौडी अति-प्रीती ॥ ३५ ॥ जेवी गोचिडा आवडे ह्यशी । परी गोचीड नावडे तिसी । तेवीं भक्ताची प्रीती तुजसरिसी । तुज त्यांच्यांऐशी प्रीति नसेल ॥ ३६ ॥ भज्य भजन भजता । हे त्रिपुटी आविद्यकता । अविद्यायुक्त भजनपंथा । नसेल सर्वथा तुज प्रीती ॥ ३७ ॥ जेवी का स्वप्नींचे आवतणे । जागत्यासी नाहीं जेवूं जाणे । तेवी अविद्यायुक्त मिथ्याभजनं । त्यां प्रीति करणे हें घडेना ॥ ३८ ॥ ऐसा आशंकेचा अभिप्रावो । तेचि अर्थीं सागताहे देवो । भजनीं भक्ताचा शुद्ध भावो । तेथ मजह्मी पहावो अतिप्रीती ॥ ३९ ॥ जो जैसा मजकारणे । मी तैसाचि त्याकारणे । भक्त अर्नन्य मजकारणे । मीही त्याकारणे अनन्य ॥ १४० ॥

न तथा मे प्रियतम आत्मयोनिर्न द्रष्टव्य । न च सङ्कर्षणो न श्रीर्नैवाग्मा च यथा भवान् ॥ १५ ॥

साइया भक्ताची मज प्रीती । ते मीचि जाणे श्रीपती । ते उपमेलागीं त्रिजगतीं । नाहीं निश्चितीं काटाळें ॥ ४१ ॥ जो अनन्य झाला माझे भक्तीं । तेव्हाचि त्याची अविद्यानिवृत्ती । ऐशिया भक्तांची जे मज प्रीती । ते सागूं मी किती उद्धवा ॥ ४२ ॥ ब्रह्मा माझे पोटीचें वाळ । त्याचे लळे मी पुरवीं सकळ । परी भक्ताच्या ऐसा प्रवळ । प्रीतिकेळोळ तेथ नाही ॥ ४३ ॥ म्यां ब्रह्मा लाविला कर्मपंथा । भक्तासी दिघली निष्कर्मता । यालागीं न वंचें मी ब्रह्मा प्रार्थितां । होय भात खाता गोवळ्याचा ॥ ४४ ॥ उंणें आणूनि ब्रह्मासी । मी तों झालो वत्से वत्सेपासी । एवं निजभक्ताच्या ऐसी । प्रीती ब्रह्मासी मज नाही ॥ ४५ ॥ असो ब्रह्माची ऐसी कथा । सर्केंपण माझा ज्येष्ठ भ्राता । परी भक्ताच्या ऐसी सर्वथा । नसे प्रीति तत्त्वतां तयासी ॥ ४६ ॥ कौरवाच्या पक्षपातासी । उणे आणोनि बळिभद्रासी । म्यां वाचविले निजभक्तांसी । पाडगासी निजागें ॥ ४७ ॥ तुजदेखता सीमाच्या पंणेीं । म्या हारी घेऊनि रणागणीं । वाचविला कोदंडपाणी । भक्तचूडामणी अर्जुन ॥ ४८ ॥ रमा साइया पंढ्याची राणी । ते म्या सेवेसी लाविली चरणीं । खादीं वाहिल्या गौळणी । भक्तशिरोमणी गोपिका ॥ ४९ ॥ जे लक्ष्मी नि.शेष उपेक्षिती । ते मज पूज्य परम प्रीतीं । जे मज लक्ष्मी मागती । त्यांसीं श्री ना श्रीपती ऐसे होय ॥ १५० ॥ लक्ष्मी उपेक्षुनि निश्चितीं । मज निजभक्त आवडती । मज पढियंता उमापती । त्याहून अतिप्रीती भक्ताची ॥ ५१ ॥ ज्या महादेवाचेनि गुणे । म्याही इयामवर्ण धरणे । ज्या महादेवाचेनि वचने । म्या मोहिनी होणे दुसरेनी ॥ ५२ ॥ ते मोहिनीच्या दर्शनीं । म्या शिव भुलविला तत्क्षणीं । रुक्मागद मोहिनीपासूनी । अर्धक्षणीं तारिला ॥ ५३ ॥ यापरी साइया भक्ता-हनी । मज प्रिय नव्हे शूलपाणी । मज पढियंता त्रिभुवनी । भक्तावाचूनि आन नाही

१ पार धावडता २ वळकट ३ भक्त ४ खोटी, क्षयिष्कृत ५ आगमप्रणी ६ एकनिष्ठ ७ वजन, माप. ८ ध्यानपाश ९ प्रेमाच्या शिवाचर लटा उखळणें १० धर्ममागावा ११ मद्रदेशांत सन्मानार्ता पातारिळें तरी मी जात नाही १२ कमीपणा १३ वत्साचें पालन करणारे गवळी त्यांसह यत्ने नीच झाले (गवळ्यांचीं व दग्यांचीं रूपें मी घेतलीं) गवळ्यापाशीं मारतू झालें. १४ बळराम १५ प्रतिबंध १६ अपजय, हार. १७ गादीवधारी पापं. १८ सिंहासनावर वसणारी, पदराणी १९ टंकी. २० शकर
ए भा. ५०

॥५४॥ आंगमनिगर्मी प्रतिपाद्य । माझी चतुर्भुजमूर्ति शुद्ध । ते निजहृदयीं मी परमानंद । भक्तनिजपद वाहतसे ॥ ५५ ॥ मज निजदेहाची नाही गोडी । गोवळ झाले अति-आवडी । गायी राखें अरंडीदरडी । कीं थापटीं घोडीं भक्ताचीं ॥ ५६ ॥ मी अर्धासकळ-काम । परी प्रेमळांलागीं सदा सकाम । देखतां प्रेमळांचा भाव परम । मी आत्माराम उडी घालीं ॥ ५७ ॥ प्रेमळ देखतांचि दिठीं । मी घें आपुलिये सर्वसाटीं । नव्हतां वरि वदें सुखकोटी । नये तरी उठाउठी सेवक होय ॥ ५८ ॥ सांडूनि मर्हत्त्वपरवडी । मी निज-भक्ताची उच्छिष्टे काढीं । भक्तकाजाचे सांकडी । करीं कुरेवंडी देहाची ॥ ५९ ॥ उपेक्षुनि निजदेहासी । उद्धवा तुजसारिखिया भक्तांसी । मज आवडती ते अहर्निशी । जीवे सर्वस्वेंसी पढियते ॥ ६० ॥ आवडी करितां माझे भजन । मज पूज्य झाले भक्तजन । त्या भक्ताचे निजलक्षण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ६१ ॥

निरपेक्ष मुनि शात निर्वर समदर्शाम् । अनुव्रजाम्यह नित्य पूयेयेत्यग्निरेणुभि ॥ १६ ॥

अनन्य करितां माझे भजन । माझ्या स्वरूपीं झगटले मन । सकळ वासना गेल्या विरोन । वृत्तिशून्य अवस्था ॥ ६२ ॥ आटांटीवीण न प्रार्थिता । अयाचित अर्थ प्राप्त होतां । तोही हातीं घेवो जाता । निरपेक्षता बुडाली ॥ ६३ ॥ अर्थ देखोनि जो लवित्रला । तो जाण लोभें वीणवा केला । तोही उपेक्षुनि जो निघाला । तो म्यां वंदिला सर्वस्वें ॥ ६४ ॥ मार्गी अर्थ पडता । कोणी नाही माझा ह्मणतां । तोही स्वयें हातीं घेतां । निरपेक्षता बुडाली ॥ ६५ ॥ वृत्तिशून्य जे अवस्था । ती नांव जाण निरपेक्षता । ते काळींची जे मननता । एक तत्त्वता सागेन ॥ ६६ ॥ वेदशास्त्रार्थ परम प्रमाण । ते माझे शुद्ध स्वरूप जाण । न ये स्वरूपीं निजनिर्धारण । त्या नाव मनन वोलिजे ॥ ६७ ॥ करिता स्वरूपविर्वचन । स्वरूपरूप झालें मन । तेथें धारणेवीण मनन । करितां स्मरण होतसे ॥ ६८ ॥ या नाव मननावस्था । सत्य जाण पा सर्वथा । याहीवरी शांतीची जे कथा । एक तत्त्वता सागेन ॥ ६९ ॥ कामक्रोध सलोभता । समूळ मूर्खेंसी न वचतां । देहीं आली जे निश्चळता । ते न सरे सर्वथा येथ शाती ॥ १७० ॥ मत्स्य धरुनिया मनीं । वकें निश्चळ राहिला ध्यानीं । ते शाती कोण मानी । अतःकर्णी सकाम ॥ ७१ ॥ देहीं स्फुरेना देह-अहंता । विराली कामक्रोधसलोभता । हे शाती वांणे भाग्यवंता । मुख्य शातता या नांव ॥ ७२ ॥ उद्धवा जाण पा निश्चिंता । मजही मानली हेचि शांती । याहीवरी जे समतेची स्थिती । एक तुजप्रती सागेन ॥ ७३ ॥ विचित्र भूतें विचित्र नाम । विचित्राकारें जग विपम । तेथे देखे सर्वीं सर्व सम । परब्रह्म समवे ॥ ७४ ॥ फाडाफाडी न शिणता । तडा-तोडी न करिता । माझेनि भजने मद्भक्ता । सर्वसमता मद्भावे ॥ ७५ ॥ मद्भावे समता आल्या हाता । खुंटली भूतभेदाची वार्ता । भेदशून्य स्वभावतां । निर्वरता सहजेचि ॥ ७६ ॥ जंयवरी द्वैताचें भान । तंववरी विरोधाचे कारण । अवघा एकचि आपण । तेथ वैरी कोण

१ वेदशास्त्रात २ शृंगुपदविह ३ दन्याखोन्यातून ४ पूर्णकाम ५ साम्यतेला, बरोबरीला ६ योरवी ७ धर्मयज्ञातील
छठी ८ भक्तसकटी ९ आंवाळणी १० भावडते ११ एकनिष्ठपणानें १२ लुब्ध झाले, जवळें १३ ध्रमावाचून
१४ लपरा, वांकला १५ घन १६ आपल्या स्वरूपाचें ध्यान करिता करिता मन स्वरूपाकार होणें याचें नाव मनन,
१७ स्वरूपानीं तदाकार १८ मत्सा १९ यगला २० ठसते.

कोणाचा ॥ ७७ ॥ गगन गगनासी कें भांडे । कीं चंद्रा चंद्रेसी झुंझें मांडे । कीं वायुचेनि वायु कांडे । कीं जिह्वेचीं दुखडें जिह्वा करी ॥ ७८ ॥ जे भेदाचे निराकरण । तेंचि निरंर-
तेचे लक्षण । उद्धवा हें सत्य जाण । निर्वैरण या नाच ॥ ७९ ॥ निरपेक्षता आणि माझें मनन । शांती आणि समदर्शन । पाचवे तें निर्वैर जाण । पचलक्षण हें मुख्यत्वे ॥ १८० ॥ असो पंचलक्षणकथा । एक निरपेक्षता आल्या हाता । पायां लागे सायुज्यता । पूर्णब्रह्मता ठेसावे ॥ ८१ ॥ निरपेक्षाचे निश्चळ मन । निरपेक्ष तो निर्वैर जाण । निरपेक्ष तो शांत सपूर्ण । निरपेक्षाची जाण सेवा मी करीं ॥ ८२ ॥ कडेकेंपाटीं न रिघता जाण । न सोशितां अतिसौधन । हें हाता आल्या पचलक्षण । विश्वउद्भरण त्यांचेनी ॥ ८३ ॥ ऐशिया भक्तांचें दर्शन । झाल्या तरती हें नवल कोण । त्याचें करिता नामस्मरण । उद्धरण जडजीवां ॥ ८४ ॥ हें पंचलक्षण आल्या हाता । मजहोनि अधिक पवित्रता । जोडली माझ्या निज-
भक्ता । मीही वटीं माथा चरणरेणु ॥ ८५ ॥ समुद्रोदक मेघी चढे । त्यासी मधुरता अधिक वाढे । जग निर्गवी धाडेंकोडें । फेडी साकडें दुकाळाचें ॥ ८६ ॥ तेंचि उदक समुद्रीं असता । उपयोगा न ये गा सर्वथा । तेवीं माझेनि भंजने मद्भक्ता । झाली पवित्रता मजहूनी ॥ ८७ ॥ केळी चाखता चवी नातुडे । तिचींच केळें ते अतिगोडें । तेवी मजहूनि माझ्या भक्ताकडे । पवित्रता वाढे अनिवार ॥ ८८ ॥ माझ्या ठार्यां जें पवित्रपण । ते भक्तांचेनि मज जाण । यालागी भक्तामागें मी आपण । धावे चरणरेणू वंदावया ॥ ८९ ॥ भक्तचरणरेणु वदिता । मज केवढी आली पवित्रता । माझें पांयवणी वाहे माथा । जाण तत्त्वता सदाशिवू ॥ ९० ॥ एव माझ्या भक्ताचें जें सुख । सुखपणें अलोलिक । तें सुख नेणती आणिक । तें बोलावया मुख सरेना ॥ ९१ ॥

निर्गिक्राना मय्यनुरक्तचेतस शान्ता महान्तोऽखिलजीवत्वसला ।

कामैरनालक्ष्यधियो लुपस्ति यंतैरपेक्ष्य न त्रिदु सुख मम ॥ १७ ॥

मीवाचूनि ज्याचे गांठी । नाहीं फुंढकी कांचवटी । मजवाचूनि सगळे सृष्टीं । आणि-
कातें दृष्टीं न देखती ॥ ९२ ॥ ऐसे करिता माझें भजन । जाति कुळ देहामिमान । सहजे जाय निरसोन । अकिचन या नाच ॥ ९३ ॥ याहीवरी प्रेमयुक्त । माझ्या स्वरूपीं रगलें चित्त । अतएव निजशांती तेथ । असे नादत निजरूपें ॥ ९४ ॥ ऐशिया गा निजशांती । परिपाकाते पात्रली भक्ती । ते मीवाचूनि सर्वभूतीं । दुजी स्थिती जाणेना ॥ ९५ ॥ जो जो जीवू जेथें देखे । तो तो मद्रूपें चोळखे । ते वोळखीचेनि हरितें । प्रीति यथामुरा अनन्य करी ॥ ९६ ॥ ऐशिया मद्रूपस्थिती । जीवमात्रां अनन्य प्रीती । एव मद्भावें माझी भक्ती । महतस्थिती या नाच ॥ ९७ ॥ ऐसा मद्भावनायुक्त । सर्वां सर्वत्र माझा भक्त । तेथ कामादि दोष समस्त । अस्तमाना जात ते काळीं ॥ ९८ ॥ सविता येता प्राचीजंजळी । मापळे नक्षत्र-
मडळी । तेवीं भक्तीच्या प्रबोधकाळीं । झाली होळी कामादिका ॥ ९९ ॥ झालिया कामाची निवृत्ती । सहजेचि निर्विषयस्थिती । तेथें माझ्या सुखाची सुखप्राप्ती । सुखें सुख भोगिती

१ फलद, युद्ध २ पाच लक्षणें सञ्ज्ञेत, पण एक निरिच्छता जरी लागेल तरी ३ ब्रह्मस्वप्नता प्राप्त होईल ४ पचवतीं कडे किंवा गुहा, निरिच्छरी ५ योगसाधनादि ६ विश्वाया उदार तोच करील ७ आयय. ८ प्रेमान स्तन करित ९ दुष्प्राज्ञाचें सकट विवारी १० निज ११ शरीरक १२ तोड समर्थ नाही १३ यद्वैरपेक्ष्य १४ वदी १५ फुटली. १६ वचिचा तुकडा १७ पूर्वदियोला १८ उदयकाळ

सुखरूप ॥ २०० ॥ देशें काळें वेदानुवादा । ज्या सुखाची न करवे मर्यादा । त्या सुखाची सुखसपदा । मद्भक्त सदा भोगिती ॥ १ ॥ ज्या सुखाचे सुखप्राप्ती । विरोनि जाय चित्त-वृत्ती । सुखें सुखरूप सर्वांगें होती । एवढी सुखप्राप्ती मद्भक्तां ॥ २ ॥ इतर मी सांगों कायी । मोक्षसुखाच्याही ठायीं । या सुखाची गोडी नाही । धन्य पाही हरिभक्ती ॥ ३ ॥ ऐशिया सुखाकारणे । साधक शिणती जीवप्राणे । तपादि शरीरशोपणे । व्रत धरणे विषयांचे ॥ ४ ॥ एक करिती योगयाग । एक करिती शास्त्रसग । एक करिती सर्वस्वत्याग । एकीं सांडिला सग गृहदारा ॥ ५ ॥ एक फळाहारी निराहारी । एक ते नग्न ब्रह्मचारी । एक कडेकपाटीं शिखरी । गिरिकंदरीं रिघाले ॥ ६ ॥ एक ते जटाळ गांठ्याळ । एक नखधारी ढिसाळ । एक महाहृदी विशाळ । एक पिसाळ मत्सुमुद्रा ॥ ७ ॥ एक तांबडे वोडके । एक ते केवळ सुंडके । एक तीर्थाटणे रोडके । एक ते मुके मौननिष्ठ ॥ ८ ॥ एक रोंख्ये एक शंख्ये । एक ते अत्यंत वोळके । एक पाणीपिशीं झालीं उदकें । कुशमृत्तिके विगुंतली ॥ ९ ॥ ऐशा नाना परींच्या व्युरपत्ती । साधक शिणती नेणो किती । माझ्या भजनसुखाची प्राप्ती । नव्हे निश्चिती कोणासी ॥ २१० ॥ जें माझ्या भक्तांचे निजसुख । तें कोणासी न पवेचि देख । स्वामीही त्या सुखाचें मुख । अनोळख पै झाले ॥ ११ ॥ चंद्रकिरणींचे अमृत । जेवीं वायसा अप्राप्त । तेवीं माझे निजसुख निश्चित । नव्हेचि प्राप्त अभक्तां ॥ १२ ॥ धानी लागल्या गोचिडा । अंशुद्धचि आवडे मूढा । जवळिल्या क्षीरा वरपंडा । नव्हेचि रोकडा अभाग्यें ॥ १३ ॥ तेवीं सुाडोनि माझी भक्ती । नाना साधनीं व्यर्थ शिणती । त्यांसी माझ्या निजसुखाची सुखप्राप्ती । नव्हे निश्चिती उद्धवा ॥ १४ ॥ जिहीं माझ्या भजनपरवडी । केली भक्तीची कुळवाडी । ते माझ्या निजसुखाची गोडी । पावले रोकडी आत्यंतिक ॥ १५ ॥ ज्या निजसुखाच्या ठायीं । शिल्लेपणाची भोंपाचि नाही । विटां नेणे कल्पांतीही । इंद्रियांचा कांहीं न पडे पांगू ॥ १६ ॥ जे जे विषयाचें सुख । तें तें इंद्रियांपंगिस्तें देख । अपंगिस्तें भक्तिसुख चोख । सभाग्य लोक पावती ॥ १७ ॥ जे सुख भोगिता पाहीं । देही तोचि होय विदेही । तें सुख माझ्या भक्तांच्या ठायीं । प्रकटले कांहीं लोपेना ॥ १८ ॥ हे उत्तमोत्तम भक्त पाहीं । सुख पावले नवल कायी । परीं केवळ जे विषयी । भजने त्याही सुखप्राप्ती ॥ १९ ॥ भाग्यवशे सत्सगती । आस्तिक्यभावे अनन्यस्थिती । अल्पही माझी घडल्या भक्ती । विषयनिवृत्ती तेणें होय ॥ २२० ॥

भाष्यमानोऽपि मद्भक्तो विषयैरजितेन्द्रिय । प्रायः प्रगल्भया भक्त्या विषयैर्नाभिमूयते ॥ १८ ॥

माझ्या ठायीं अनन्य प्रीती । प्रेमयुक्त भजनस्थिती । ऐशिया भक्तां विषय बाधिते । हे व्याख्यानस्थिती केवीं घडे ॥ २१ ॥ आवडी करितां माझी भक्ती । विषयवासना जळून जाती । तेथ उपजे विषयासक्ती । हे कोणे युक्ती मानावी ॥ २२ ॥ आरिसा उदित उजिले ।

१ धृतीलाही २ हरिभक्त ३ क्लेश पावतात ४ देहास ताप देणें. ५ शास्त्राभ्यास ६ जटा धारण करणारे ७ ज्यांच्या जटांच्या वजाच्या पारभ्याप्रमाणें गाठी झाल्या आहेत असे ८ मोठमोठी नरें असणारे ९ हठयोगी १० उन्मत्त व पैशाचवृत्तीं (वेव्यासाराखे) धारणारे ११ चिन्हा नेसणारे, नम्रप्राय १२ अगळ रात फासणारे १३ शपथ पाजवीत दिवणारे १४ सुखाचें तोंड, लवमात्र १५ रफ १६ लुब्ध, गुतलेला, वळलेला १७ लागवड १८ गोष्ट, धोली १९ शुना, संकट २० द्रिपापीन २१ भक्तिमुक्त स्वयभू आहे, द्रिपांदिवावर अवलंबून नाही २२ कथाप्रकार, गोष्ट २३ घासला असतां.

तेवी भक्तीनें विषयो धाळे । तेथ विषयासक्ती खवळे । हें निरूपण कोंवळें साधारण ॥२३॥
केवळ जो विषयासक्त । ससारी प्रपंचयुक्त । तोही प्रसंगें झालिया भक्त । होय विरक्त तें
ऐक ॥ २४ ॥ जीवीं भक्ती लागली गोड । नाही मावळली विषयचाड । ऐसे उभय अव-
घड । अतिसाकड जयासी ॥ २५ ॥ तेणे मुख्यत्वेन ध्यावी भक्ती । गौण धरावी विषया-
सक्ती । तिचीही होय विरक्ती । ऐक ते युक्ती सागेन ॥ २६ ॥ लवणासी मिळता जळ ।
विरेंवूनि सांडी तत्काळ । तेवीं भक्ती वाढविल्या प्रवळ । विषयमंडळ विभाडी ॥ २७ ॥
यापरी भजनपरिपाटी । विषयासी पडे तुटी । निजसुखाची लामे भेटी । पडे मिठी स्वानदें
॥ २८ ॥ मज पाहिजे विषयनिवृत्ती । या हेतू केली नाहीं भक्ती । ह्याणाल विषयाची
विरक्ती । कोणे युक्ती घडे त्या ॥ २९ ॥ येचिविषयी उत्तर । सागताहे शार्ङ्गधर । दीपाचा
पेटल्या वैश्वानर । तो जाळील घर नगर तैसे हें ॥ २३० ॥

यथाऽग्निं सुसमृद्धार्चिः करोत्येधासि भस्मसात् । तथा मद्द्विषया भक्तिरद्वैनासि वृत्तज्ञ ॥ १९ ॥

दीप लावाघयालागुनी । सोज्वळ केला जो वही । तो अवंचटें पडला वर्नी । तिडिक्की
उडोनी तृणाकुरी ॥ ३१ ॥ तो अनिच्छिंतूचि एकसरें । 'कोपटें आणि धवळारें । नगरें पुरें
मंदिरें । गिरिकंदरें भस्म करी ॥ ३२ ॥ तैशी अल्पही माझी भक्ती । श्रद्धायुक्त प्रवेशल्या
चित्ती । सचित क्रियमाण पापपंक्ती । होय जाळिती नि शेष ॥ ३३ ॥ पूर्वपापाचे समूळ
मळ । चित्ती जडले होते प्रवळ । ते चित्त अतिचंचळ । विषयी व्याकुळ सर्वदा ॥ ३४ ॥
त्यासी माझिया भक्तिलेशे । पूर्वपापाचा समूह नासे । जेवीं कां कर्पूर दीपरंभें । नि.शेष
नासे तत्काळ ॥ ३५ ॥ ऐसे निर्मळ झालिया चित्त । ब्रह्म प्रकाशे सदोदित । मग तें नव्हे
विषयासक्त । होय विरक्त अनिच्छिता ॥ ३६ ॥ भक्तिलेशाची एवढी गरिमी । तो सपूर्ण
भक्तीचा महिमा । कोण जाणे भक्तोत्तमा । आगमनिगमा अतर्क्य ॥३७॥ अलक्ष्य लक्षेना
माझी भक्ती । अतर्क्य तर्केना शास्त्रयुक्ती । अगाध नाकळे निश्चिती । साधनव्युत्पत्ती
शिणताही ॥ ३८ ॥ पूर्ण माझे भक्तीचा पार । मजही न कळे साचार । यालागीं मी
भक्ताचा आज्ञाधार । जुळवीं उत्तर सर्वथा ॥ ३९ ॥ अगाध भक्ताची थोरी । यालागीं
मीही सेवा करीं । भक्तपद धरिले उरीं । वंदीं शिरीं अघिरेणूं ॥ ४० ॥ भक्त ह्यणविता
वाटे गोड । भजनमुद्रा अतिअवघड । भक्तीचें अतर अतिगूढ । न कळे उघड श्रुति-
शास्त्रा ॥ ४१ ॥ ज्ञान सागता अतिसुगम । भक्तिरहस्य गुह्य परम । अकृत्रिम उपजे प्रेम ।
ऐसे हें वर्म लाविल्या न लगे ॥४२॥ कृपण जरी दूरी जाये । तो घरींचें ठेवणें जीरीं वाहे ।
तैसे माझे प्रेम पाहें । जो हृदयीं वाहे सर्वदा ॥ ४३ ॥ का गर्भ सभवल्यापाठी । उल्हासें
वाढवी गोरटी । तैशी माझ्या प्रेमाची पोटी । आवडी मोटी जें होय ॥ ४४ ॥ जैसे वंध्या
गर्भाचे डोहळे । तैसे माझ्या प्रेमाचे सोहळे । पोटातलेनि कळयळें । उल्हास वळें चढोवढी
॥ ४५ ॥ सदैव जावयी आल्या घरा । जेवीं सर्वस्व घेची सुदरा । तेनीं माझा कळयळा

१ पोरकटपणाचें २ विषयाची गोष्टी ३ वेंच ४ विरघडून ५ भक्ती वाडविता ती प्रवळ होऊन विषयासक्ती मोडून
टाकते ६ अग्नि ७ अकल्पात् ८ शिणगी ९ गवतावर १० अग्नी लावण्याची इच्छा नगतादी ११ कोपटें आणि
सुनेगधी घरें " तरी त्रिमाळिकें धवळारें । करावीं का " -ज्ञानेश्वरी-अध्याय ५-११४ १२ रिच्याचा स्वयं होतारणीच
१३ मोठेपणा, योग्यता. १४ पापाचा धूलिकण १५ धन, भांडार, ठेवा १६ साम्यपार, सदैव

पुरा । ज्याच्या जिन्हारां वोसडे ॥ ४६ ॥ वीज अधिकाधिक पेरितां । उल्हास कृपीवळाचे चित्ता । तेवीं सर्वस्व मज अर्पितां । तैशी उल्हासता जें होये ॥ ४७ ॥ सगुण सुरूप समर्थ भर्ता । निघोन गेलिया तत्त्वतां । त्यालागीं तळमळी जैशी कांतां । तैशी कळवळता जें उठी ॥ ४८ ॥ त्या नांव गा माझी भक्ती । उद्धवा जाण निश्चितीं । जे भक्तीसी मी भुलोनि श्रीपती । भक्तांहार्तीं आतुंडलों ॥ ४९ ॥ चढत्या आवडीं माझी प्रीती । तेचि जाण पां माझी भक्ती । ऐसा भक्तीचा महिमा श्रीपती । स्वयें उद्धवाप्रती सांगत ॥ २५० ॥ आवडी धरोनि पोटेसी । देवो सागे उद्धवासी । माझी भक्ती ते जाण ऐशी । अखंड जीपार्शी मी असे ॥ ५१ ॥ ससारतरणोपार्यी । हेचि एक मुख्य पाहीं । मोक्ष लागे इच्या पार्यी । इतर साधनें कायी वापुडीं ॥ ५२ ॥ मी तव अजित लोकीं तिही । त्या मज भक्तप्रतापें पाहीं । जितोनिया ठार्यीच्याठार्यीं । भाववळें पाही स्ववश केलीं ॥ ५३ ॥ यांलागीं सर्व विजंयाचे माथा । माझी भक्तीचि गा सर्वथा । एक पां तेही कथा । तुज मी तत्त्वता सांगेन ॥ ५४ ॥

न साधयति मा योगो न साध्य धर्म उद्धव । न स्वाध्यायस्तपस्त्वागो यथा भक्तिर्ममोर्जिता ॥ २० ॥

सांख्य जें का नित्यानित्य । कर्म जे कां नित्यनैमित्य । अष्टागयोग समस्त । नव्हती समर्थ मत्प्राप्तीं ॥ ५५ ॥ स्वाध्याय जें वेदाध्ययन । तप जें वातांबुपर्णाशन । त्याग जो सन्यासग्रहण । माझे भक्तीविण वापुडीं ॥ ५६ ॥ जैशी नाकेंवीण वरेव । कां शिरेंवीण अवयव । भतारेंवीण अहेव । जाण पा तो सर्व विटवू ॥ ५७ ॥ तैसे माझे भक्तीविण । सकळ साधनें वापुडीं जाण । मज पावावया समर्थपण । नाहीं आगवणें सप्रस्ता ॥ ५८ ॥ तैशी नव्हे माझी भक्ती । चढती वाढवून माझी प्रीती । तत्काळ करी माझी प्राप्ती । नव्हे पंगिसीं आणिकाची ॥ ५९ ॥ जेव्हा उपजली माझी भक्ती । तेव्हांच झाली माझी प्राप्ती । हें पुनःपुन्हां उद्धवाप्रती । हरिखें श्रीपती सागत ॥ २६० ॥ रत्नासवे जैशी दीक्षी^{१३} । अरुणासवे जेवीं गेंभस्ती । तेवी भक्तीपार्शी मी श्रीपती । असे निश्चितीं उद्धवा ॥ ६१ ॥ ते भक्ती लागे ज्याच्या चितीं । तें मी सापडलों त्याच्या हातीं । आणिकां साधनाचे प्राप्ती । विना-भक्ती मी नातुडें ॥ ६२ ॥

भक्त्याऽहमेकया ब्राह्म श्रद्धयाऽऽमा प्रिय सताम् । भक्ति पुनाति मन्निष्ठा श्रपाकानपि सम्भवात् ॥ २१ ॥

इतर साधने व्युत्पत्ती । दूरी सांडुनि परतीं । श्रद्धायुक्त माझी भक्ती । धरिल्या हातीं मी लाभें ॥ ६३ ॥ निर्विकल्प निःसदेहो । सर्व भूतीं भगवद्भावो । हा भक्तीचा निर्ज-निर्वाहो । भजनभावो या नाव ॥ ६४ ॥ होऊनि सर्वार्थी उदासू । माझ्या भजनाचा उल्हासू । न धरी मोक्षाचा अभिलाषू । एवढा विश्वासू मद्भजनीं ॥ ६५ ॥ तेथें तरे कीं न तरे । हा विकल्पू कोठे उरे । माझेनि भजनें निर्धारें । केले पांठिमोरे विधिवाद ॥ ६६ ॥ एवढा विश्वासी ज्याचा भावो । न धरी भक्तीवेगळा उपावो । आह्या त्याचेनि जीवे जीवो । तो आत्मा पहा वो पै माझा ॥ ६७ ॥ जो मी ज्ञानियाचा आत्मा । भक्तांचा प्रिय पर-मात्मा । शार्खीं प्रतिपादिती पुरुषोत्तमा । तो मी सांउमा त्या धावें ॥ ६८ ॥ मज आवडे

१ अत करणाला २ नवरा ३ वायको ४ सापडलों, अडकून पडलों ५ ससारसागर तरून जाण्याच्या उपायात भक्ती हीच मुख्य होय ६ ससारवर मिळविल्या जाणाऱ्या जयामर्थें ७ यावरी सर्वे विषयाचे ८ वायु, उदक व पिव-रेडी पांनं मक्षण करणें ९ दोगा मिळविणें १० सुवासिनी ११ सामर्थ्य १२ परतत्रती १३ चकाकी १४ सूर्य १५ सर्वस्व, मुख्य दक्षण. १६ दड, दुच्छ. १७ सामोरा (ज्ञानेश्वरी अध्याय १६-६२)

अनन्य भक्ती । मी त्यांचा अकित निश्चिती । त्याचेनि मांझी त्रैलोकीं ख्याती । मज महंती त्यांचेनि ॥ ६९ ॥ त्याचेनि मज खाणे जेवणे । त्याचेनि मज लेणे नेसणे । त्याचेनि जीव-प्राणे । म्यां वर्तणे सर्वत्र ॥ २७० ॥ माझे गाठी काहीं नाहीं । भक्तीं सर्वस्वे वेचूनि पाहीं । नाना उपचारपर्यायीं । महत्त्व तिहीं मज दिधले ॥ ७१ ॥ मज अचक्षुसी दिधले डोळे । अश्रोत्रा श्रवण दिधले । मज अमुखा तिहीं मुख केले । त्यांचेनि बोले मी बोलका ॥ ७२ ॥ मज त्यांचेनि गमनागमन । त्याचेनि मज अवयव अळकरण । त्याचेनि मज नेमस्त स्थान । मज समर्पण त्यांचेनि ॥ ७३ ॥ मज नामरूप तिहीं करणे । मज पवित्रता त्याचेनि गुणे । मज वैकुंठीचे ठाणे । भक्तीं अचळपणे दीधले ॥ ७४ ॥ येथवरी निजभक्तासी । मी वश्य झालो भक्तीपाशी । यालागी अहर्निशी । मी भक्तापाशीं तिष्ठतू ॥ ७५ ॥ मी अजन्मा त्याचेनि जन्म धरीं । मी अकर्मा त्याचेनि कर्म करीं । त्याचेनि बोले उद्धरीं । नाममात्रे महा पापियां ॥ ७६ ॥ नारदवचनासाठीं । वाल्मीकि परम पापी सृष्टीं । म्या वंध केला वैकुंठी । नामपरिपाटीं पवित्रत्वे ॥ ७७ ॥ येथवरी भक्तीची सत्ता । मजवरी चाले तत्त्वता । भक्तीवेगळा सर्वथा । मीं न ये हाता कोणाचे ॥ ७८ ॥ भक्ताच्या उपकारता । मी थोर दादलों तत्त्वता । नव्हेचि प्रत्युपकारता । आधीन सर्वथा यालागीं ॥ ७९ ॥ त्यालागीं व्हावया उतरायी । माझे गाठी काहींच नाहीं । लेटकुफटकु दीधले काहीं । ते हळुचि पाहीं सांगेन ॥ २८० ॥ भक्त माझेनि सनाथ । माझेनि झाले ते कृतकृत्य । माझेनि आनंदें ते सदा तृप्त । बोसईत निजबोधें ॥ ८१ ॥ माझेनि वळें जगजेठी । घायवीण छेदितीं सृष्टी । माझेनि वळें त्याचे हृदी- । समुख नुठी कळिकाळ ॥ ८२ ॥ माझेनि न माती लोकीं तिहीं । माझेनि ते देहीं विदेही । माझेनि वळें पाहीं । प्रलयकाळ तिहीं प्राशिला ॥ ८३ ॥ माझेनि वळें जाण । विभंडिले जन्ममरण । माझे करोनिया भजन । ब्रह्म सनातन ते झाले ॥ ८४ ॥ हेंही नाहीं म्या दीधले । भजनवळें तिहीं नेले । त्यासीं माझे काहीं न चले । सर्वस्व लुटिले निजभक्तीं ॥ ८५ ॥ भक्तीं भजनभाववळें । अजितीं माते तिहीं जिकिले । जिकोनि आपण्या वश्य केले । माझे निजपद नेले निजभक्तीं ॥ ८६ ॥ एवं माझ्या निजपदाची सत्ता । जरी आली भक्ताच्या हाता । तरी स्वामित्व ठेवूनि माझे माथा । माझे भक्तिपथा मिनटले ॥ ८७ ॥ ते माझे भक्तीची पवित्रता । आश्चर्य वाटेले तुज ऐकता । सदेहो नाहीं मज सागता । ऐक तत्त्वता तो महिमा ॥ ८८ ॥ साडोनि दामिक लौकिकें । माझ्या भजनीं भावार्थें चोख । तो ज्ञाती जरी झाला श्वपाक । तरी आवश्यक मज पूज्य ॥ ८९ ॥ केवळ जीं अपवित्रें । रिसे आणि वानरे । म्या पूजिलीं गौळ्याचीं पोरें । तोंकापिरें रानटे ॥ ९० ॥ जो जातीने नीचता नेला । परी भक्तिभावं उचात्रला । तो मद्रूपता पावला । पूज्य झाला तिहीं लोकीं ॥ ९१ ॥ 'विप्रौ द्विपद्भुणयुता' । ये श्लोकींची हेचि कथा । जळो त्या द्विजाची

१ प्रसिद्धी. २ मोठेपणा ३ वृणरहितास कान दिले ४ पावयानायुद्धा ५ लठुफटु ६ आनंदानानं भग्न जावा ७ जगताचा निरास करितात पण शस्त्रावाचून ८ मानिती ९ दुः कर्त १० मी ब्रह्मादींत अजित धाटें, पण भक्तांनीं मान मला भाववळें जिकिले धाटे ११ रागते, सज झाले १२ लोकव्यवहारातील दामिक प्रतिष्ठा १३ बादाळ १४ दाह पिणारी १५ हा श्लोक इकड ७ अध्याय ९ मध्ये प्रव्हादाच्या तोंडीं धाटे " विप्रा द्विपद्भुणयुता रविदनामपादारविदविमुक्तात् शपच वरिष्ठम् । मन्ये तदपितमनोवचनेहितापराण पुनाति वडल न तु भूरीमान " पुरीत दोन श्लोकाय दान्य श्लोकाचा अर्थ दिला आहे.

पवित्रता । जो माझ्या भजनपथा विन्मुख ॥ ९२ ॥ त्याहून श्वपच गा वरिष्ठ । जो माझ्या भजनीं भजननिष्ठ । त्याते वंदिती पुराणश्रेष्ठ । कविवरिष्ठ महाकवी ॥ ९३ ॥ विदुर दासीपुत्र तत्त्वतां । भावे पढिया भगवंता । भावो प्रमाण परमार्था । जात्यभिमानता सैरेना ॥ ९४ ॥ मज पावावया साचोकारें । भावो सरे जाती न सैरे । यालागीं अवघ्यांचे धुरे । म्यां वनचरें उद्धरिलीं ॥ ९५ ॥ पक्ष्यांमाजी केवळ निघू । जटायु उद्धरिला म्यां गीघू । अंत्यज उद्धरिला धर्मव्याधू । भाव शुद्ध मदर्थां ॥ ९६ ॥ भलता हो भलते जाती । ज्यासी माझी भावार्थें भक्ती । तोचि जाण पां पवित्र मूर्ती । माझी प्राप्ती मद्भजनें ॥ ९७ ॥ सांडोनियां माझी भक्ती । नाना साधनें व्युत्पत्ती । करितां नव्हे माझी प्राप्ती । तेचि श्रीपती सांगत ॥ ९८ ॥

धर्म मलयदयोपेतो विद्या वा तपसान्विता । मद्भक्त्यापेतमात्मान न सम्यक् प्रयुनाति हि ॥ ३२ ॥

माझे भक्तीवीण कर्मधर्म । जाण पां तो केवळ भ्रम । चुकले मत्प्राप्तीचें वर्म । तो धर्म अधर्म परिणामें ॥ ९९ ॥ माझे भक्तीवीण सत्यवादू । तो जाण पां जैसा गर्भाधू । प्रतिपदीं घडे प्रमादू । अधःपतनवाधू देखेना ॥ ३०० ॥ भक्तीवीण दयेची थोरी । जेवीं पुरुषेवीण सुंदरी । ते विधवा सर्व धर्मावाहेरी । तैसी परी दयेची ॥ १ ॥ माझे भक्तीवीण जे विद्या । ते केवळ जाण पा अविद्या । जेवीं दायस नेणती चांदा । तेवी माझ्या निज-वोधा नोळखती ॥ २ ॥ चंदनभार वाहे खर । परी तो नेणे सुवासाचें सार । माझेनि भक्ती-वीण विद्याशास्त्र । केवळ भारवाहक ॥ ३ ॥ माझे भक्तीवीण जें तप । शरीरशोपणादि अमूप । ते पूर्वाहष्टें भोगी पाप । नव्हे सद्रूप तपःक्रिया ॥ ४ ॥ माझे भक्तीवीण जें साधन । ते कोशकीटांच्या ऐसें जाण । आपण्या आपण बंधन । भक्तिहीन क्रिया ते ॥ ५ ॥ एवं माझे भक्तीवीण । जें केलें ते अप्रमाण । ते भक्तीचें शुद्ध लक्षण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ६ ॥

कथ विना रोमहर्षे द्रवता चेतसा विना । विनाऽऽनन्दशुक्लया शुभ्येद्भक्त्या विनाऽऽशय ॥ २३ ॥

आवडीं हरिकथा ऐकतां । नाना चरित्रें श्रवण करिता । माझी आत्मचर्चा हृदयीं धरितां । पालडू चित्ता तेणें होये ॥ ७ ॥ तेणेंचि उपजे माझी भक्ती । माझ्या भजनाच्या अतिप्रीतीं । आवडीं माझी नामें गाती । रगीं नाचती सद्भावे ॥ ८ ॥ पोटातूनिया उल्हासतां । रगी गाता पै नाचतां । अतरीं द्रवो झाला चित्ता । ते अवस्था वाह्य दिसे ॥ ९ ॥ अतरी सुखाची झाली जोडी । वाह्य रोमींचीं उभिली गुढी । त्या स्वानुभवसुखाची गोडी । नयनी रोकडी प्रवाहे ॥ ३१० ॥ माझे भक्तीच्या आवडी । अहं सोहं दोनी कुडीं । तुटली अभिमानाची वेडी । विषयगोडी निमाली ॥ ११ ॥ ते कार्ळींचें हेंचि चिह्न । पुढेंकाकित देहो जाण । नयनीं आनंदजीवन । हृदयीं परिपूर्ण स्वानंदू ॥ १२ ॥ पुंजाळले दोनी नयन । सदा सर्वदा सुप्रसन्न । स्फुरेना देहाचें भान । भगवंतीं मन रंगले ॥ १३ ॥ ऐसी मुंपजतां

१ चांडाळ २ आवडता ३ कर्मक्षम नाही ४ खरोखर ५ पुढारी किंवा श्रेष्ठ होय भवश्रेष्ठ जाति श्रेष्ठ न ज्ञानोबाराय क्षणतात “ ज्ञानोनि भक्ति गा एव सरे । जाति अप्रमाण ” (अध्याय ९-४५२) ६ अगोदर ७ गिधाड, ग्रध ८ ज्ञानोवा क्षणतात “ ज्ञानोनि कुळ जाति वर्ण । हं आपर्वेचि गा अकारण । एव अजुना माक्षेपण । सार्थक एक ” (अध्याय ९-४५६) ९ तो धर्म परिणामाने अधर्मच ठरतो १० कावळे ११ चंद्राळा १२ कोसल्याप्रमाणें १३ फरक, शुद्धी १४ केशाची, शरीर रोमाचित झालें हा भाव १५ अश्रुरूपान वाहते १६ रोमाचित १७ गानवाधु. १८ नेत्रातलें तेज बाहून गमीर विसू लागले १९ उरपन न होत.

माझी भक्ती । कैची होय विपयविरक्ती । विरक्तीवीण माझी प्राप्ती । नव्हे निश्चितीं उद्धवा ॥ १४ ॥ माझी शुद्धभक्ती तत्पतां । साचार आली जयाचे हाता । ऐक त्याच्या चिहाची कथा । आणि पवित्रता तयाची ॥१५॥ माझे भक्तीसी जो लागला । तो तत्काळ पवित्र झाला । त्याणे त्रिलोक पुनीत केला । हें गर्जोनि वोलिला श्रीकृष्णू ॥ १६ ॥

वाग्द्वारा द्रवते यस्य चित्तं स्वस्वभीक्ष्णं हसति क्वचिच्च ।

विलज्ज उद्गायति वृत्त्यते च मद्भक्तियुक्तो भुवने पुनाति ॥ २४ ॥

अगी रोमांच रवरं वित । स्वेदविदूँ उळमळित । चित्त चैतन्यं द्रवत । तेणे सद्गदित पें वाचा ॥ १७ ॥ हर्ष वोसडेंता पोटीं । अधोन्मीलितें होय दृष्टी । जीवशिवा पडली मिठी । ध्यानत्रिपुटी मावळली ॥ १८ ॥ नयनी अश्रूंचा पूर लोटी । उभंडूँ न सटेचिं पोटी । होत जीवभावाची तुटी । पडे सृष्टीं मूर्च्छित ॥ १९ ॥ आक्रंदे थोर आक्रोशे । वारवार रडता दिसे । रडण्यामाजी गदगदा हांसे । जेवीं लागले पिसे ब्रह्मग्रहो ॥ २० ॥ रडणे हांसणे न साडी । त्याहीमाजीं नवल आवडी । अर्थावबोधें गाणे माडी । निजात्मगोडीचेनि योगें ॥ २१ ॥ विसरोनि माझे तुझे । सांडोनियां लोकलाजे । हरिसें प्रेमाचेनि भोजे । तेणे नाचिजे नि.शंक ॥ २२ ॥ गाणे नाचणें हासणे । तो रडे कासयाकारणे । ऐक तींही लक्षणे । तुजकारणे सागेन ॥ २३ ॥ माडलीवेगळा बालक पडे । जननी पाहता कोठें नातुडे । भेटता ओरडूनि रडे । मिठी पडे सप्रेम ॥ २४ ॥ जीव परमात्मा दोनी । चुकामुकी झाली भ्रमपट्टनीं । त्यासी एकाएकीं होता मिलणी । रडे दीर्घस्वरें स्फुदत ॥२५॥ बहुकाळें झाली भेटी । ऐक्यभावे पडली मिठी । तेणें उभंडूँ न सटे पोटीं । रुदन उठी सप्रेम ॥२६॥ देवो लार्धवी नानापरी । मायावी नातुडे निर्धारीं । तो सापडला घरींच्यो घंरी । तेणे विस्मय करी टक्कारें ॥ २७ ॥ देव सदा जवळीच असे । त्यालागीं जन कैसे पिसे । पाहों जाती देशोदेशे । तें देखोनि हासे गदगदा ॥ २८ ॥ देव सर्वासी अजितू । तो म्या जिफिला भगंतू । धरोनि राखिला हृदयांतू । यालागीं गातनाचतू उहासे ॥ २९ ॥ निवट्टनि दुजयाची मातू । अगे जीतिला भगवतू । जगीं झाला यशवंतू । यालागीं गातनाचतू उहासे ॥३०॥ पाहता दुसरे न दिसे मज । यालागीं धरूं विसरला लाज । जगीं झाला तो निर्लज्ज । निर्लज्जतेची वीर्ज हे त्याची ॥३१॥ यापरी भक्तियुक्त । होजनिया माझे भक्त । निजानंदें गात नाचत । तेणे केले पुनीत लोकत्रयें ॥ ३२ ॥ जयाचे देखता चरण । जडजीवा उद्धरय । ज्याचे लागतां चरणेरणें । पशु पापाण उद्धरती ॥ ३३ ॥ कीर्तनाचेनि महांघोकें । नाशिलीं जगाचीं सर्प दु खें । अवघें विश्वचि हरिखें । भरिले महासुखें उचंचळत ॥ ३४ ॥ दर्शने स्पर्शने वचने । एक तारिले कीर्तने । एक तारिले नामस्मरणे । यापरी जग उद्धरणें उद्धवा ॥ ३५ ॥ अविद्यायुक्त जीव मलिन । त्यासी शुद्ध न्हावया जाण । माझी भक्तीचि प्रमाण । हेंचि श्रीकृष्ण स्वयें सागे ॥ ३६ ॥

१ कृतार्थ २ ताठ उमे राहिलेले ३ घामाचे धव ४ बल्लत वाटता ५ अर्थां उघरीं होणें (आनदातिशयसुखें) ।
६ ध्येय, ध्याता, ध्यान, ही त्रिपुटी ७ गहिवर पोटां माईना ८ जीवपणा नाहींवा झाला, जीवशिवाचीं ९ द्वादशमंत्र
१० आनंदीनं ११ सापटत नाहीं १२ आतिष्ठप नगरात १३ भेट १४ नाटकी, कोंठुक करणारा १५ हृदयामध्येंच.
१६ धुळे, वेडे. १७ नाहींशी करून १८ शुद्धता, चांगुलपणा १९ त्रैलोक्य २० पायाची धूळ २१ महायोगी.

यथाऽग्निना हेममल जहाति ध्मात् पुनः स्व भजते स्वरूपम् ।

आत्मा च कर्मापुत्राय विधुय मन्त्रक्रियोगेन भजत्यथो माम् ॥ २५ ॥

डांकमिळणी सुवर्ण । हीन कसें झालें मलिन । उदकें धुतांही जाण । निर्मळपण न ये त्या ॥ ३७ ॥ त्याच सुवर्णाचें तगटें । अग्निमुखें देता पुट । मळत्यागें होय चोखट । दिसे प्रकट पूर्वरूपें ॥ ३८ ॥ तेवीं अविद्याकामकर्मां मलिन । त्याचे चित्तशुद्धीलागीं जाण । माझी भक्तीचि परम प्रमाण । मळकालन जीवाचें ॥ ३९ ॥ जंव जंव भक्तीचें पूट चढे । तंव तंव अविद्याबंध विघडे । मायेचें मूळचि खुडे । जीवू चढे निजपंदा ॥ ३४० ॥ तुटो-नियां अविद्याबंधू । चिन्मात्रैक अतिविशुद्धू । जीव पावे अगाध बोधू । परमानंदू निज-बोधें ॥ ४१ ॥ जीवासी अविद्येची प्राप्ती । ते ज्ञानास्तव होय निवृत्ती । तेथ का पां लागली भक्ती । ऐशी आशंका चित्तीं जरी धरिसी ॥ ४२ ॥ तरी माझे भक्तीवीण ज्ञान । सर्वथा नुपजे जाण । तेचि अर्थींचे निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४३ ॥

यथायथात्मा परिमृज्यतेऽसौ मरुत्पयगाधाश्रवणामिधानै ।

तथातथा पश्यति वस्तु सूक्ष्म चक्षुर्यथैवाजनसमप्रयुक्तम् ॥ २६ ॥

माझी प्रतिपाद्य स्वरूपता । नाना चरित्रें पवित्र कथा । तेथें श्रवणमननें चित्ता । प्रक्षा-ळिता कीर्तने ॥ ४४ ॥ जंव जंव करी माझी भक्ती । तथ तंव अविद्यानिवृत्ती । तेणे माझे स्वरूपाची प्राप्ती । जे श्रुतिवेदांतीं अतर्क्य ॥ ४५ ॥ जे कां अतिसूक्ष्म निर्गुण । अलक्ष्य लक्षेना गहन । तेणे स्वरूपें होय संपन्न । जीव समाधान मद्भजने ॥ ४६ ॥ नयनीं सुदल्या अजन । देखे पृथ्वीर्गर्भाचें निधान । तेवीं मद्भजनें लाहोनि ज्ञान । चैतन्यघन जीव होय ॥ ४७ ॥ उद्धवा ऐक पा निश्चिती । बहुत न लगे व्युत्पत्ती । जैसा भावो ज्याचे चित्तीं । तैशी प्राप्ती तो पावे ॥ ४८ ॥

विषयान्ध्यायतश्चित्त विषयेषु विपश्यते । मामनुस्मरतश्चित्त मध्येव प्रथिलीयते ॥ २७ ॥

जो करी विषयाचें ध्यान । तो होय विषया निमग्न । जो करी सदा माझें चिंतन । तो चैतन्यघन मीचि होय ॥ ४९ ॥ स्त्री गेली असतां माहेरीं । ध्याताचि प्रकटे जिह्वेहारीं । हावभावकटाक्षंवरी । सकाम करी पुरुषाते ॥ ३५० ॥ नसते स्त्रियेचें ध्यान करितां । प्रकट दिसे यथार्थता । मी स्वतःसिद्ध हृदया असता । सहजे मद्रूपता चिंतिता मज ॥ ५१ ॥ आवडी माझें जें चिंतन । चिंतं चित्ता चित्तितेपण । विरोनि होय चैतन्यघन । मद्रूपपण या नाव ॥ ५२ ॥ माझे प्राप्तीलागी जाण । हेंचि गा मुख्य लक्षण । माझें ध्यान माझें भजन । मद्रूपपण तेणे होय ॥ ५३ ॥ मजवेगळें जे जे ध्यान । तेंचि जीवासी दृढ बंधन । यालागी साडूनि विषयाचे ध्यान । माझें चिंतन करावें ॥ ५४ ॥

तस्मादसदभिधान यथा स्वप्नमनोरथम् । हित्वा मयि समाधत्स्व मनो मद्भावभावितम् ॥ २८ ॥

साचाच्योपरी दिसत । परिणामी नाशवत । त्यासीच बोळिजे असत । जे मिथ्याभूत आर्भासू ॥ ५५ ॥ तेवीं इहामुंत्र कर्मनीयें । जे अविद्यारितरमणीयें । त्यालागीं प्राणी पाहे ।

१ हीणरस निंबा डांकलग सोनें २ पत्रा ३ शुद्ध, खच्छ ४ निजरूपा ५ केवलज्ञानरूप ६ निर्मळ केल्यावर
७ घासल्यास ८ भूमीत पुरलेला ठेवा ९ मनात, चित्तात १० समोर नसणाऱ्या ११ चित्तादि त्रिपुटी नाश पावून
१२ खायामारयें १३ धमरूप १४ या लोकीं व स्वर्गलोकीं १५ इच्छा करण्यास योग्य असे, लोभनीय १६ अवि-
चारामुळे मनात विचार उद्भवून देता केवळ त्याला भुलविणारें

नाना उपार्ये क्षिणताती ॥ ५६ ॥ कष्टीं सेवूनि साधन । साधिले स्वर्गभोगस्थान । तेही नश्वर गा जाण । जेवीं कां स्वप्नमनोरथ ॥ ५७ ॥ यालागीं विपर्याचें ध्यान । सांडूनि करावें माझें भजन । माझिया भावना मन । सावधान राखावे ॥ ५८ ॥ सावधान करितां भजन । एकाग्र धरिता माझें ध्यान । तेथ अत्यंत जे बाधकपण । तें त्यागलक्षण हरि बोले ॥ ५९ ॥

स्त्रीणा स्त्रीसंज्ञिता सह स्वभवा दूरत आसवान् । क्षेमे विविक्त आसीनश्चिन्तयेन्मामसतिद्वत ॥ २९ ॥

जो मजलागीं आर्तभूत । तेणे साडावी स्त्रीसंगाची मात । मी चिंतावा भगवंत । तेणे एकांत सेवावा ॥ ३६० ॥ स्त्रियेच्याही परीस वोरुंटी । सगति स्त्रैणांची अतिखोटी । त्यांसी न व्हावी भेटीगोटी । न पहावा दिंडी दुरोनी ॥ ६१ ॥ साधकें कायावाचाचिर्त्ती । साडूनि दोहीची सगती । परतोनि स्फुरेना स्फूर्ती । ऐसी दृढ स्थिती धरावी ॥ ६२ ॥ केवळ एकांत जे विर्जन । प्रशस्त आणि पवित्रस्थान । तेथें घालोनिया आसन । माझें चिंतन करावे ॥ ६३ ॥ करोनि आळसाची वळवण । धरूनि निजवृत्ति सावधान । त्यावरी करावें माझें ध्यान । एकाग्र मन राखूनी ॥ ६४ ॥ माझें विध्वंसोनि ध्यान । माझे प्राप्तीआड विघ्न । साधकासी अतिबंधन । स्त्री आणि स्त्रैणसगती ॥ ६५ ॥

न तथाऽस्य भवेच्छ्रेयो यन्पश्चान्यप्रसङ्गत । योपिस्त्रहाधया पुसो यथा तत्सद्विप्रसङ्गत ॥ ३० ॥

अविद्येच्या अनतकोटी । जाण पा स्त्रीसंगाचे पोटी । अंधर्माचा भडका उठी । योपिता दृष्टी देखतां ॥ ६६ ॥ जे महामोहाचे मेळवण । जे खवळल्या कामाचे इंधन । जें जीवाचें परम मोहन । अध पतन ते योपिता ॥ ६७ ॥ जे मदनाचे तिखट वाण । जें मायेचें षक जाण । जे अर्धतमाचें पूर्ण । भरितें ते जाण योपिता ॥ ६८ ॥ हो का जीचिये सगती । आधळी होय ज्ञानशक्ती । जे वाढवी नाना आसकी । जिचेनि विस्मृति निजस्वार्था ॥ ६९ ॥ जिचेनि ससार बहुवास । जिचेनि असौस गर्भवास । जिचेनि विषयविलास । जे वज्रपाश जीवाचा ॥ ३७० ॥ जे अरंड सोशी दुःखशोक । जे सदा सोशी नरकवोक । ते माता अनास करुनि देख । स्त्री आघश्यक आस होय ॥ ७१ ॥ जे मातृस्नेहाते तोडवी । जे बंधुस्नेहाते विघडवी । जे सदा गोवी^{१६} हावभावी । अधर्मअंटीची जे पाडी ॥ ७२ ॥ जिचे कटाक्ष अतितिख । जिचारीं रुतले देख । जे जीवाची व्यामोहक । जिचें चढले विख उतरेना ॥ ७३ ॥ एवढी वाधा जाण स्त्रीसगती । जो वाळूं पाहे माझी प्राप्ती । तेणें साडावी स्त्रियेची आसकी । हृदयीं प्रीति न राखावी ॥ ७४ ॥ स्त्री आठपताचि चित्ता । उच्छेदी ज्ञानध्यानअवस्था । एवढी स्त्रीसगवाधकता । त्याहनी अधिकता स्त्रैणसगें ॥ ७५ ॥ स्त्रीसगाच्या मोहमदा । सुटका आहे यदाकदा । परी स्त्रैणसगतीची वाधा । ते आपदा अनिवार ॥ ७६ ॥ चूडोला स्त्रियेचे सगती । तरला शिखिध्वज भूपती । नातरी मंदाळसेचे सगती । तरला नृपती कुवलयाम्बु ॥ ७७ ॥ हो का लीलेनें करोनि भक्ती । प्रसन्न केली सरस्वती । तिया उद्धरिला निजपती । हें बोलिले^{१७} प्रथी वसिष्ठें ॥ ७८ ॥ यापरी स्त्रीसगती ।

१ सर्वभोगस्थान २ तळमळणारा ३ वाईट ४ स्त्रीलगत-मामासक पुण्याती ५ दृशानं ६ तिजें ७ पाटू पाट ८ पातकाचा ९ समूह १० सत्पण ११ अधनमनास तरकान १२ बहुलगाचा १३ दुस्तह १४ बद्धकट पास १५ परकी, पारवी १६ गुतमिठे १७ अधमस्त्री अरण्यांत १८ हिची कथा योगबामिष्ठंत आदि दित महामिथा सत सपादन केली, ती अगीं बाणवली व पर्त्तावाही उदार केली १९ मार्कण्डेयपुराणांत हिची असीव मनोहर कथा आदि २० तिचें २१ योगवासिष्ठामर्थ

उद्धरले ऐकिजेती । परी खैणाचे संगती । उद्धार गती असेना ॥ ७९ ॥ जो कां ख्रियेचा अंकिला । जो ख्रियेसी जीवें विकिला । जो ख्रियेचा पोसणा झाला । तिचे बोलामार्जी वतें ॥३८० ॥ जैशी कुलदेवता खेचरी । तैसे ख्रियेसी पूज्य करी । मग तिचेचि सेवेवरी । नाना उपचारीं नाचत ॥८१॥ पाळिल्या श्वानांचे परिपाटी । लाविल्या लागे सुहृदापाटीं । त्या हर्डकिलिया शेवटीं । कामधाळोरां पुसाटी घालूनि पडे ॥ ८२ ॥ धड गोड उत्तम पदार्था । आपण भोगीना सर्वथा । तें देऊन ख्रियेच्या हाता । आपुली सत्ता निर्वर्तवी ॥८३॥ इसी जै विरुद्ध वाटेल । तें हें ब्रह्मांड पालथेल । इचा उलंघितां बोल । क्षीराब्धि सुकेल सुखाचा ॥ ८४ ॥ नाही देवोकुलदेवां पूजणे । मायवापाते वंचणे । शेखी गुरुतेही ठकणे । परी सर्वस्व देणे ख्रियेसी ॥ ८५ ॥ एवं माकड जैसे गारुड्याचें । तैसा ख्रियेचेनि छंदें नाचे । ऐशिया खैणाचे संगतीचें । तेथ सुख कैचें साधका ॥ ८६ ॥ ज्याच्या ऐकतां ख्रियेच्या गोठी । सज्जानासही काम उठी । जो लावी योपितापाठीं । उठाउठी सकामत्वे ॥ ८७ ॥ ऐशिया खैणाचे सगतीं । कैची साधका सुखप्राप्ती । तो घालील अधोगतीं । अधतमाप्रती नेईल ॥ ८८ ॥ चालागी खैणाची कथा । कार्नी नायकावी वार्ता । त्याचा वाराही लागता । तेथुनि सर्वथा पळावें ॥ ८९ ॥ त्याची न ध्यावी भेटी । त्यासी न करावी गोठी । तो न पहावा दिठी । न लागवे पाठी खैणाचिये ॥ ९० ॥ खैण पुढें वाटे जाये । त्याच्या मार्गी मागू उरला राहे । तेही आपण चुकवावी भोये । येथवरी पाहें त्यागावा ॥ ९१ ॥ स्त्री आणि खैणाचे संगतीं । जैशी होय दुःखप्राप्ती । तैसे दुःख त्रिजगती- । मार्जी निश्चितीं असेना ॥९२॥ अत्यंत स्त्रीकार्मीं वशता । ती नाव मुख्य खैणता । केवळ ख्रियेची अधीनता । तो वाधू परमार्था अतिनिघत्वे ॥ ९३ ॥ आपुले हृदयींची कामा-सक्ती । तेचि स्त्रीसगाची दृढ प्राप्ती । तेथ उपजलिया विरक्ती । मग ख्रियेची प्राप्ती कोण पुसे ॥ ९४ ॥ ऐसे हृदयींचे कैणवे । उद्धवासी सांगितले देवे । हें ऐकोनिया उद्धवे । विचारु जीवें आदरिला ॥ ९५ ॥ अनिवार उपजे विरक्ती । जेणे वाधीना विपयासक्ती । ऐशी जे ध्यानस्थिती । तेचि देवाप्रती पुसत ॥ ९६ ॥ जे लागलिया ध्यान । न दिसे स्त्रीपुरुषभान । जीवी उपजे चित्तिसमाधान । तैसे विधान पुसत ॥ ९७ ॥

उद्धव उवाच-यथा ध्यामरधिनदाक्ष घाटश्च वा यदात्मकम् । ध्यायेन्मुमुक्षुरेतन्मे ध्यान मे वक्तमर्हसि ॥ ३१ ॥

उद्धव ह्मणे कमलनयना । मुमुक्षु करिती तुझिया ध्याना । त्या ध्यानाची ध्यान-लक्षणा । जगजीवना मज सागें ॥ ९८ ॥ ते सगुण कीं निर्गुण । कोण रूप कैसा वर्ण । तें अवघेही सपूर्ण । कृपा करून मज सागा ॥ ९९ ॥ जेथ रिघतां नुवेंगे मन । ज्याचें अत्यंत गोडपण । जे तुजही आवडतें जाण । ते मज ध्यान सागावे ॥ ४०० ॥ ऐकोनि उद्धवाचा प्रश्न । सागावया उत्तम ध्यान । पूर्वपीठिका आसन । प्राणायामलक्षण सागतो ॥१॥

श्रीभगवानुवाच-सम आसन आसीन समकामो यथासुप्तम् । हस्तावुत्सङ्ग आधाय म्बनासामकृतैक्षण ॥ ३० ॥

एक आसनाचें लक्षण । पापार्णी व्याधि सभवे जाण । केवळ धरणीचें आसन । तें अति-

१ तरणोपाय २ अक्रित ३ गुलाम, पोसलेला ४ आकाशात संचार करणारी ५ बुड्याप्रमाणें ६ हाकून लाविलेला क्षमता ७ मागील पायांत बोट घालून कामधाराळ (रतिसाधन, कामस्थान जीं स्त्री तिच्या आध्यासा) येऊन पडतो थारोळा= मेकोटीचा रावट्या, दूध तापविण्याच भुईतील कुड्ड ८ शेपटी ९ घालवितो, दवडितो १० जमीन, वाट ११ कळवळपान, प्रेमां १२ ऋणवें ह्मणजे कृपा, दया १३ ज्ञानजन्य सतोष १४ मार्ग, प्रकार १५ उचगत नाही, फटल्य नाही

कठिण दुःखरूप ॥ २ ॥ दारुकांसने निर्दय मन । क्रौरव्या काष्ठाएसे होय जाण । तृणासंतीं विकल्प गहन । जैसे कां तृण विचित्रांकुरें ॥ ३ ॥ वृक्षपल्लवांवरी आसन । तेणे चिंत सदा दोलायमान । जारण मारण संभन । तेथ काळें आसन साधका ॥ ४ ॥ ज्ञानोपलब्धि मृगाजिनीं । मोक्षसिद्धि व्याघ्राजिनीं । मोक्षादि सर्व सिद्धींची श्रेणी । श्वेतकंबलासनीं साधकां ॥ ५ ॥ भूमिका शुद्ध आणि समान । पाहोनि निरुपद्रव स्थान । तेथ रचावें आसन । मुलक्षण अनुक्रमें ॥ ६ ॥ कुशं वस्त्र कवलाजिन । इही युक्त घालावे आसन । उच नीच न व्हावे जाण । समसमान ममभागें ॥ ७ ॥ उंच झालिया आसन डोले । नीची भूमिदोष आदळे । यालागीं समत्वे प्राजळें । रचावे कोवळें मृदु आसन ॥ ८ ॥ तेथ शुद्ध मुद्रा वज्रासन । का अबुजासनही जाण । अथवा घालावे सहजामन । जे आसनीं मन सुखावे ॥ ९ ॥ तेणें मेरुदंड अंवरु शुद्ध । समकाया राखोनि प्रसिद्ध । मूळाधारादि तीनी वध । अतिसुवद्ध पें द्यावे ॥ ४१० ॥ ऐसे आसन लागतां । आसनावरी स्वभावता । कंराबुजाची विकसता । उत्सगता शोभती ॥ ११ ॥ नाकाचें अग्र (न) साडूनि दूरी । दृष्टि ठेवावी नासिकार्घ्यां । ते ठायीं वैसे अग्निचक्रीं । योगगंभीरी योग्यता ॥ १२ ॥ ते अभ्यासीं निजनिश्चळें । योगाभ्यासे योगवळें । अधोन्मीलित होती डोळे । धारणांमेळें ते काळीं ॥ १३ ॥ भेदापांसाव उठाउठी । उपरमता अभेदी दृष्टी । तिची नासाग्र्यीं दिसे मिठी । इतर दृष्टी लक्षिता ॥ १४ ॥ आसनजयो त्रिवंधप्राप्ती । दृष्टीची उपरमस्थिती । हे अकस्मात् कोणे रीतीं । साधकाहार्तीं आंतुडेल ॥ १५ ॥ ऐसी आशका धरिती चितीं । त्याही अभ्यासाची स्थिती । उद्ववा मी तुजप्रती । यथानिगृतां सागेन ॥ १६ ॥

प्राणस्य शोधये मार्गं पूरुम्भकरेचकं । विपर्ययेणापि क्षनभ्यसेत्त्रिजितेन्द्रिय ॥ ३३ ॥

अभ्यासाचे लक्षण । प्रथम प्राणमार्गशोधन । पूरक कुंभक रेचक जाण । प्राणांपान-शोधक ॥ १७ ॥ जिह्वा उर्पस्थ उर्पमर्दवे । ऐसा इन्द्रियनेम जें सभवे । त्यासीच हा प्राण जयो फावे । येरा नव्हे श्रमताही ॥ १८ ॥ प्राणशोधन ते तू ऐक । पूरक कुंभक रेचक । सवेचि रेचक पूरक कुंभक । हा उभय देख अभ्यासू ॥ १९ ॥ इडेने करावा प्राण पूर्ण । तो कुंभिनीने राखावा जाण । मग तिनेचि करावा रेचन । हें एक लक्षण अभ्यासी ॥ ४२० ॥ का पिंगलेने करावा पूर्ण । तो तिनेचि करावा रेचन । हेंहि अपर लक्षण । विचक्षण बोलती ॥ २१ ॥ सर्वसमत योगलक्षण । इडेने प्राण करावा पूर्ण । तो कुंभकें राखावा स्तभून । कगवे रेचन पिंगलया ॥ २२ ॥ हो कां पिंगलेने पुरावा प्राण । तोही कुंभके राखावा कुंभून । मग इडेने साडाना रेचून । हें विपरीत लक्षण अभ्यासी ॥ २३ ॥ तेथ न करावी फाडाफोडी । न माडावी ताडातोडी । साडोनिया लवडसंबडी । अभ्यास-परचडी शनै शनैः ॥ २४ ॥ येथ माडलिया तातडी । तें प्राण पडेल अनाडीं । मग हे

१ लाकडाच्या आगनातें २ चित्त आदोलायमान ३ चवळ शोक खाणार ४ वृणाजिनावर ५ पकी ६ उचतराल नाही अशी, सारखी, सपाट ७ दर्भ ८ पाठीचा कणा ९ ताठ, सर १० हात माडीवर उताणे ठेवावे ११ आश्राचकी १२ ध्यानानंतर होणाऱ्या चित्तवैराग्याच्या योगान १३ भेदापासून १४ प्राप्त होईल १५ पूरक क्षणजे बाहेरचा वायू आत घेणें, कुंभक क्षणजे तो नियमित कालपर्यंत कोंडून ठेवणें व रेचक क्षणजे तो बाहेर सोडून देणें १६ लिंग १७ जिह्वा व उपस्थ या दोघावर ज्याला तावा ठेवता येईल त्यालाच प्राणायाम साधेले १८ साध्य होतो १९ दडा क्षणजे डावी चंद्रनामक नाकपुडी व पिंगल्य क्षणजे सूर्यनामक उजवी नाकपुडी २० सोडून देण २१ क्षाते, मुत्र, २३ तातडी २३ अडचणीत.

कर्णिकाया श्यसेसूर्यसोमाग्नीनुत्तरोत्तरम् । वह्निमध्ये स्मरेद्रप समेतथ्यानमङ्गलम् ॥ ३७ ॥

कर्णिकेमाजी चद्रमंडळ । ध्यावे सोळा कळी अचिकळ । त्याहीमाजीं सूर्यमंडळ । अति-
सोज्ज्वळ वारा कळी ॥ ६८ ॥ त्याहीमाजीं वह्निमंडळ । दाही कळी अतिजाज्वल्य । ते
अग्निमडळी सुमंगल । ध्यावी सोज्ज्वळ मूर्ति माझी ॥ ६९ ॥

सम प्रशांत सुमुल दीर्घचारचतुर्भुजम् । सुचार सु-दरभीव सुकपोल शुचिस्मितम् ॥ ३८ ॥

समानकर्णविन्यस्तस्फुरन्मकरकुण्डलम् । हेमाश्रय धनश्याम श्रीवरतश्रीनिकेतनम् ॥ ३९ ॥

तेंचि माझे मूर्तीचे ध्यान । उद्धवां ऐक सावधान । आपुले मूर्तीचें आपण । ध्यान
श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४७० ॥ अतिदीर्घ ना ठेगणेपण । सम अवयव समान ठाण । सम
सर्पोप अतिसपूर्ण । मूर्ती सुलक्षण चितावी ॥ ७१ ॥ मूर्ति चिंतावी समुख । प्रसन्नवदन
अतिसुरेख । जिचें देखताचि मुख । हृदयीं हरिरे कांदाटे ॥ ७२ ॥ जैशीं विशाल कमळ-
दळे । तैसे आकर्णांत दोनी डोळे । भंवया रेखिल्या काजळे । तैशी रेखा उजळे धनु-
प्याकृती ॥ ७३ ॥ कपाळ मिरवत सावळें । त्याहीवरी चंदन पिवळें । माजी कस्तूरीचीं दोनी
अंगुळे । कुंकुममेळे अक्षता ॥ ७४ ॥ दीर्घ नासिक आणि कपाळें । लखलखित गंडस्थळें । मुस
सुकुमार कोवळे । अधरप्रवाळें आरक्त ॥ ७५ ॥ श्यामचद्राची संपोप कोर । तैशी चुबुका
अतिसुंदर । मुख निमासुरं मनोहर । भक्तचकोरचंद्रमा ॥ ७६ ॥ जैशा हिरियाच्या
ज्योती । कीं दाळिवचीजांची दीसी । तैशी मुखामाजीं दंतपंक्ती । दशन झळकती बोलतां
॥ ७७ ॥ समानकर्ण दोनी सधर । स्फुरत कुंडले मकरांकार । इंपंत हास्य मनोहर । भीवा
सुंदर कर्तु जैशी ॥ ७८ ॥ कडीची त्रिवळी उभवणी । माजी मिरवे कौस्तुभमणी । ते प्रका-
शली दीसी कवण गुणी । तेजे दिनेमणी लोपला ॥ ७९ ॥ भुजगाकार स्वभावो । चतुर्भुज
आजानुवां हो । विशाल वक्षस्थळनिर्वा हो । श्रीवत्स पंहां हो चिह्नित ॥ ४८० ॥ श्रीवत्स
श्रीनिकेतन । हृदयीं दोही भागी जाण । त्रिवळीयुक्त उदर गहन । दामोदरचिह्न त्या आले
॥ ८१ ॥ विजू तळपे तैसा पिवळा । लखलखित दिसे डोळा । तेवीं कसिलें सोनंसळा ।
तेणे धनसांवळा शोभत ॥ ८२ ॥ जैसे चादिणे गगनामाझारी । शुभ्रता वैसे श्यामतेवरी ।
तेवीं श्यामागी चंदनाची भुंरी । तेणे श्रीहरी शोभत ॥ ८३ ॥

शङ्खचक्रगटापद्मवनमालाविभूषितम् । नूपुरैर्विलसत्पाद कौस्तुभप्रभया युतम् ॥ ४० ॥

धुमकिरीटकट्यकटिस्तुशङ्खद्वययुतम् । सर्वाङ्गसुन्दर हृद्य प्रसादसुमुखेक्षणम् ॥ ४१ ॥

कौस्तुभासीं सल्लभ गळा । आपादें रुळे वनंमाला । कंठीं चाणली रत्नमेखळा । किकि-
णीजळमाळासंयुक्त ॥ ८४ ॥ करकंकणे वाहुअगदें । शंखचक्रपद्मगदादि आयुधें । जडित
मुद्रिका नाना छदें । करायी विनोदें चाणल्या ॥ ८५ ॥ नाभी सखोल निर्मळ । जेथ ब्रह्मा
झाला पोटीचें वाळ । जे लोकेपद्माचे समूळ मूळ । ते नाभिकमळ हरीचें ॥ ८६ ॥ जैसे
सचेतन मर्जस्तभ । तैसे घोंटीव साजिरे स्वयंभ । उभय चरणांची अभिनवशोभ । हरी-

१ पुष्ट, गोंडस २ ह्य ३ पंचळ्यासारखे आंठ ४ शृङ्गपक्षातल्या द्वितीयेच्या चद्रासारखी ५ हनुवटी ६ मात्स्याच्या
धामाची ७ गृध्र, सित ८ शय ९ सूर्य १० गुडध्यापर्यंत शीर्ष हात ११ यशोदेने दाव्यां बाधल्याचें चिन्ह
१२ नेसरा १३ पीतांबर १४ पाठी उटी १५ लागलेला १६ पायांपर्यंत, बमालागनी १७ वररेला १८ श्वाचा
ववरपद १९ रत्ना धामच्या जीम जडल्या आरेंत अशी २० शैलेक्यरप कमलाच मूळ २१ मरुतमण्याचे राव.

अर्गी स्वयंभ शोभती ॥ ८७ ॥ ध्वज वज्र अकुश देखा । र्थवांकित ऊर्ध्वरेखा । पद्मचक्रादि
सामुद्रिका । चरण नेटका हरीचा ॥ ८८ ॥ त्रिकोण कातीव इंद्रनीळी । तैशी साजिरी
घोटीव सांवळी । पाउलें सुकुमारें कोवळी । आरक्त तळी पदप्रभा ॥ ८९ ॥ पाउलावरी
सावळी प्रभा । तळवातळी आरक्त शोभा । जेवीं सध्यारोग मीनला नभा । तैशी शोभा
हरिचरणी ॥ ९० ॥ नभमंडळी चद्ररेखा । तैशी प्रपदाशी माडणी नखा । पोटाच्या सुकु-
मार नेटका । जघा सुरेखा जानुद्वय ॥ ९१ ॥ अतिशयें माजु साना । होता अमिमान
पचानना । मध्य देखोनि जगजीवना । लाजोनि राना ते गेले ॥ ९२ ॥ अद्यापि ते झाले
अरण्यवासी । लाजा मुख न दाविती कोणासी । पहावया हरिमध्यासी । लेप मेखलेसी
ते झाले ॥ ९३ ॥ चरणी नूपुराचा गजर । वाकीअदुवाचा झणत्कार । मस्तकी कुटिलालक-
भार । सुंमनीं कंबर शोभती ॥ ९४ ॥ नानारत्नीं अतिगहन । मस्तकीं मुकुट देदीप्यमान ।
सर्वांगीं सुलक्षण । मूर्ति सपूर्ण हरीची ॥ ९५ ॥ जे मूर्तीची धरिल्या साये । तहान भूक
विसरोनि जाये । जें ध्यानीं आंतुडल्या पाहें । सुखाचा होये सुदिन ॥ ९६ ॥ सर्वांग सुदर
श्यामवर्ण । ज्येष्ठ वरिष्ठ गंभीर गहन । सुमुख आणि सुप्रसन्न । मूर्तीचें ध्यान करावें ॥ ९७ ॥
सुकुमारमभिष्यायेरसर्वाङ्गेषु मनो दधत् । इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यो मनसाऽकृष्य तन्मन ।

बुद्ध्या सारथिना घीर प्रणयेभ्यस्त्वि सर्वैत ॥ ४२ ॥

तत्सर्वव्यापक चित्तमाकृष्यैकत्र धारयेत् । नान्यानि चिन्तयेद्बुध सुमित भावये पुत्रम् ॥ ४३ ॥

झणीं दृष्टीचा रुपेल न्याहारू । लागतां खुपेल चंद्रकरू । तैशी मूर्ति ध्यावी सुकुमारू ।
अतिअरुवांरू ध्याननिष्ठा ॥ ९८ ॥ इन्द्रियार्थी अतिलोलुप्त । तें वैराग्यें आवरोनि चित्त । माझे
ध्यानीं सुनिश्चित । बुद्धिमंत लाविती ॥ ९९ ॥ विपर्यीं आवरोनि मन । अखड करितां माझे
ध्यान । मद्रूपचि होय जाण । ऐसें चिंतन करावें ॥ १०० ॥ चिंतनीं विवैकता मन ।
सविवेक बुद्धिवळें जाण । नि शक करितां माझे स्मरण । धारणेवीण ध्यान ठसावे ॥ १ ॥
धारणा जरी तुटोनि जाये । ध्यानठसां नें तुटत राहे । मन मूर्तीच्या ठायीं पाहें । जडलें
ठाये सर्वांगीं ॥ २ ॥ अगप्रत्यंगीं ध्यानयुक्त । जडोनि ठेले जे चित्त । तें आवरुनि समस्त ।
चिंतावे निश्चित हास्यवदन ॥ ३ ॥ सर्वही सांडोनियां जाण । सागोयांग मूर्तिध्यान ।
चिंतावे गा हास्यवदन । स्वानदघन हरीचें ॥ ४ ॥ अगप्रत्यंग मूर्तिध्यान । पुढतीं न करावेंचि
गा जाण । ध्याता माझे हास्यवदन । तळीं मन करावे ॥ ५ ॥ उद्धवे केला होता प्रश्न ।
कशासारखें तुझे ध्यान । ते सांगोनियां जाण । यदात्मलक्षण हरि बोले ॥ ६ ॥ ध्याना
आलें जें हास्यवदन । त्यातूनही सांडोनि वदन । केवळ हास्याचें करावें ध्यान । हास्या-
मार्जीं मन घालूनी ॥ ७ ॥ त्याही हास्याचें साडूनि ध्यान । हास्यामार्जीं जो आनंदघन ।
तेथ प्रवेशवावे मन । अतिसावधान निजनिष्ठा ॥ ८ ॥ ते आनंदीं आनंदयुक्त । जाहलिया
आंपुलें चित्त । आनंदाची उंपलब्धि तेथ । होय सुनिश्चित साधकां ॥ ९ ॥

तत्र लघवद् चित्तमाकृष्य व्योसि धारयेत् । तद्य ल्यक्त्वा मदारीहो न किंचिदपि चिन्तयेत् ॥ ४४ ॥

जाहलिया आनंदपद प्राप्त । चिदाकाशचि दिसे समस्त । ते चिदाकाशीं चित्त । अति-

१ बोटाच्या साथ्याचे ठिकाणीं यव किंवा गव्हासारखें चिह्न २ मायकाळचा रक्तिमा ३ प्रपद=पादाग्र, पायाचा पुढचा
भाग ४ कंबर ५ वाकी=तोटाच्या अर्धेपणजे पायातला तोडा, साटळी ६ बुळ केडाचे भार ७ नूपुराणीं ८ विशेष
प्रकारचे केशवध ९ ज्या मूर्तीचा आश्रय धरिला, असतां १० प्राप्त झालें तर ११ दृष्टी, पाहणें, कदाच १२ कोमल,
१३ नवळ झालें अर्थात १४ अभाग १५ समितं मुखकमल १६ अवयवदा १७ प्राप्ती.

सावचित्त ठेवावं ॥ ५१० ॥ तेव्हां चिदाकाश चित्त चिंतन । हेंही सांडूनि त्रिविध भेद-
ध्यान । जो मी परमानंद परिपूर्ण । भेदगून्य चिदात्मा ॥ ११ ॥ तेथें वृत्ति करुनि निमग्न ।
साडावे चिदाकाशाचेंही ज्ञान । तेव्हा ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान । हेंही स्फुरण स्फुरेना ॥ १२ ॥

एव समाहितमतिर्मानेयात्मानमात्मनि । विचष्टे मयि सर्वात्मन् ज्योतिर्ज्योतिषि सयुतम् ॥ ४५ ॥

यापरी साधकांची निजवृत्ती । माझ्या स्वरूपी मीनल्या स्वरूपस्थिती । तेव्हा मीपणाची
स्फुरे जे स्फूर्ती । तेही अद्वैती विराली ॥ १३ ॥ तेथें मीतूपणाचा भास । यापरी निमाला
निःशेष । माझें परमानंद निजसुख । अद्वैतें देख कोंदले ॥ १४ ॥ जेथी ज्योतीसी मीनल्या
ज्योती । दोर्हीची होय एकचि दीप्ती । तेथी जीवचैतन्यांची स्फूर्ती । अद्वैतसुखप्राप्ती
समरसे ॥ १५ ॥ कोटि स्नेहसूत्रें मांडिती । तेणे कोटि दीप नामाभिव्यक्ती । ते कोटि
दीपां एक दीप्ती । तेथी जीव अद्वैती चिन्मात्र ॥ १६ ॥ देहेंद्रियउपाधिवंशे । जीवासी
भिन्नत्व आभासे । अद्वैतबोध समरसे । जीवू प्रवेगे स्वरूपीं ॥ १७ ॥ तेव्हा एक परम-
सुख । हेंही ह्मणतें नाहीं देख । एकाकी एकले एक । सुखेंसीं निजसुख कोंदले ॥ १८ ॥
जेथी साखरे साखर चाखित । कीं उदकीं उदक स्नान करित । हो कां घृत जाहले घृत-
आंत । सुनिश्चित सुवासा ॥ १९ ॥ यापरी माझी ध्यानस्थिती । साधका जाहली परमप्राप्ती ।
तेचि उपसहारे श्रीपती । उद्धवाप्रती सांगत ॥ ५२० ॥

ध्यानेनेत्य सुनिश्चेण युक्ततो योगिनो मन । सयास्वत्याशु निर्वाणं ब्रह्मज्ञानक्रियाभ्रम ॥ ४६ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसवादे चतुर्दशोऽध्याय ॥ १४ ॥

यापरी तीव्र ध्यानस्थिती । समाधिपर्यंत माझी प्राप्ती । साधकासी होय शीघ्रगती ।
यथानिगुती ध्यान करिता ॥ २१ ॥ हें माझें ध्यान उत्तमोत्तम । सर्वदा ठसावले जें निःसीम ।
तें अधिभूत अधिदैव अध्यात्म हा त्रिविध भ्रम उरों नेदी ॥ २२ ॥ विपयीं विपयो
विपयसभ्रम । ज्ञेय ज्ञाता ज्ञानोपक्रम । कर्म कर्ता क्रियाभ्रम । यांचें रूपनाम उरों नेदी
॥ २३ ॥ तेथ ध्येय ध्याता ध्यान । दृश्य द्रष्टा आणि दर्शन । मन मंतां आणि मनन ।
यांचें समूळ भान उच्छेदी ॥ २४ ॥ देवो देवी देवता । भज्य भजन भजता । लक्ष्य लक्षण
लक्षिता । हेही कथा नुरेचि ॥ २५ ॥ तेथ योग्यतेसीं महायोगू । समाधिसुखाचा सुख-
भोगू । जीवशिवाचा निजसयोगू । हाही उपयोगू उडाला ॥ २६ ॥ तेथे बोध केंचा कैची
बोधकता । कैची वद्धता आणि मुक्तता । ब्रह्मनाम हेही वार्ता । जाण सर्वया बुडाली
॥ २७ ॥ सत्चित्त आणि आनंद । या नावाचा जो प्रवाद । तो मज मायावी सर्वंध । एक
तोही विशद विभाग ॥ २८ ॥ असताचे व्यावृत्ती । 'सत' मातें ह्मणती श्रुती । करितां
जडाची समाप्ती । 'चिन्मात्र' ह्मणती मजलागीं ॥ २९ ॥ तोडिता दुःखाचा सवधू । मातें
ह्मणती 'परमानंद' । एवं सच्चिदानंदप्रवादू । हा विपरीत बोधू विद्येचा ॥ ५३० ॥ जेथ अस-
तचि नाहीं । तेथ सत ह्मणणे घडे कायी । समूळ अज्ञानचि जेव्हां नाही । तेव्हा चिन्मात्र
हेंही ह्मणे कोण ॥ ३१ ॥ जेव्हां दुःखाचा लेशू नाही । तेव्हा सुख ह्मणावें कोणे ठायीं ।

१ फार चावपगिरीनें २ देह व इद्रियें याच्या उपाधीमुळें जीव वेगळा भ्रामतो, परंतु अखंड एकाकारता ह्याला की
बीपच प्रसन्न धाहे बीव हा सब्रह्मामुळें जीवपणात धसतो, सब्रह्मलोप होतानच तो ब्रह्मच आहे ३ शेवटी ४ स्वतित
५ सांगितल्याप्रमाणें ६ द्रव्य, ज्ञान व क्रिया, (दृश्य, द्रष्टा, दर्शन,) धरता त्रिविध ७ मननकर्ता ८ मोटा ९ मिथ्या
१० माया सी उद्धव्यामुळें मला सत (सत्यस्वरूप) ह्मणतात १० सन्मात्र

यालागीं नामरूप मज पाहीं । ठेविता ठायीं तुकेना ॥३२॥ समूळ उडे त्रिपुटीचें भान ।
या नाच गा तीव्र ध्यान । माझें करुनिया भजन । निजसमाधान पावले ॥३३॥ एतं माझेनि
ध्यानप्रकारें । ससार उडे चमत्कारें । माझें केवळ स्वरूपचि उरे । निजनिर्धारें उद्धवां
॥ ३४ ॥ ते स्वरूपी सुख ना दुःख । नाहीं सतासताचे लेख । ज्ञानाज्ञानाची अटक । ते
ठायीं देख असेना ॥ ३५ ॥ तेथ नाम रूप गुण । नाहीं मीतूपणाची खूण । विद्येअवि-
द्याभान । आनदघन निजरूप ॥ ३६ ॥ भक्तिमुखाचे हेळेंवे । नानाउपायगौरवे । उद्धवा-
लागीं देवे । निजानुभवे दीधले ॥ ३७ ॥ ठसावल्या माझी भक्ती । सकळ सिद्धींची होय
प्राप्ती । सदेह नाहीं ये अर्थी । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ३८ ॥ भजनपर्यं निरन्तर । दोहोनि
भक्तिमुखधीर । त्याचेंही मथोनिया सार । उद्धवासी श्रीघर देता झाला ॥ ३९ ॥ तो
हा चौदावा अध्यायो । स्वमुखें बोलिला देवो । भक्तीसी मी वश्य पहा वो । येर उपावो
तो गौण ॥ ५४० ॥ सकळ योगाचे योगगह्वर । वेदात निजभाडार । सकळ सिद्धींचें पद्म
सार । भक्ती साचार हरीची ॥ ४१ ॥ निजभाग्याची परम जोडी । महासुखाची आवडी
गाडी । सकळ गोडियाची गोडी । भक्ती रोकंडी हरीची ॥ ४२ ॥ भावे करिता भगवद्भ-
जन । श्र्यपच जाहले पावन । जेणे भक्तीशीं विकिले मन । त्याआधीन सदा देवो ॥ ४३ ॥
उपेक्षुंनिया निजमुक्ती । एका जनार्दनां पढिये भक्ती । त्याचेनि प्रसादे भगवत्प्राप्ती ।
जाहली अहोराती खेळणे ॥ ४४ ॥ तो जरी भगवत्प्राप्ती नेघे । तरी ते दीडूनि घर रिघे ।
ऐसे गुरुभक्तीचेनि योगें । देवो सर्वांगें भूलला ॥ ४५ ॥ भगवत्प्राप्ती पाहिजे ज्यासी । तेणे
न विसवावे मझंकीसी । अखड स्मरे जो हरिनामासी । देवो त्यापाशीं तिष्ठत ॥ ४६ ॥
सकळ भजनाचे शिरी । रामनाम दो अक्षरीं । सदा गर्जे ज्याची वैखरी । धन्य चराचरीं
तो एक ॥ ४७ ॥ एका जनार्दना शरण । इतुकें करिता नामस्मरण । पांठिमोरें होय जन्म-
मरण । महासिद्धी आगर्ण बोलगती ॥ ५४८ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कधे
एकाकारटीकाया श्रीकृष्णोद्धवसवादे भक्तिहस्यावधारणयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अध्याय पंधरावा

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो श्रीजनार्दन । सकळ सिद्धीचे सिद्धस्थान । सकळ
ऋद्धीचें परम निर्धान । तुझे श्रीचरण सर्वाथीं ॥ १ ॥ निधान साधावया अजन । नथनीं
काळिमा घालिती जन । तेणें काळवडले नयन । ॥ २ ॥ यिते निधान दिसेना ॥२॥ तैसे नव्हती
तुझे चरण । करिता चरणरजवदन । नि श्रेय काळिमा निरसे जाण । पूर्ण निर्धान दाविसी
॥ ३ ॥ अजने साधिता निधान । तेथ छळावया पावे विघ्न । वळी देऊनि साधिल्या जाण ।
नश्वरपण त्यासी ॥ ४ ॥ तैसे नव्हती तुझे चरण । अंबलीळा करिता स्मरण । नित्य सिद्ध
अर्थय जाण । निजनिधान ठसावे ॥५॥ हें साधूनिया निधान । झाले सनकादिक सपन्न ।

१ वठत नाहीं २ सत् आणि असत् याची गणना, भाषा ३ ज्ञान व अज्ञान याची कल्पना ४ शौर ५ धीघर
घटता जाहला ६ योगाचें सार ७ एकगिष्ठ ८ अखड, चाडाळ ९ अन्वहेहन १० क्षावटती ११ राजदिक्ष
१२ आपण होऊन १३ सद्गुंकीसी १४ वाणी १५ पळून जाते १६ दारात दावीमारया रावतात १७ मूलस्थान
१८ परम घन १९ चारही पुढ्यां देणारे २० काळे झाले २१ अखलेलें २२ पाप, मळ, कल्प २३ मद्रासकप
२४ समघपिचायादि २५ याय, २६ अगुळ केले तर २७ सहज २८ वर्षीच व्यय=नास न पावणारें

नारदाचें उदारपण । येणेंचि जाण वाखाणे ॥ ६ ॥ वज्रकवच प्रन्हादासी । हेचि भांडवल-
गांठी त्यासी । शुक्रादि वामदेवासी । महिमा येणेसीं पावले ते ॥ ७ ॥ व्यासवाल्मीकि
महावेव्हारे । येणेचि भांडवले झाले खरे । त्यांचेनि भांडवले लहान थोरें । छेदूनि दरिद्रें
नांदती ॥ ८ ॥ त्या सह्यरूचे श्रीचरण । परम निर्धीचें निधान । एका जनार्दना शरण ।
हें आह्मां परिपूर्ण भांडवल ॥९॥ येणेंचि भांडवले प्रस्तुत । प्राप्त झालें श्रीभागवत । तेथ
उद्धवासी श्रीअनंत । ज्ञानमयितोर्थ सांगत ॥ १० ॥ त्या दोघांची एकांत मातू । प्रकट
जाहली जगाभांतू । हा परीक्षितीचा विख्यातू । उपकार लोकांतू थोर झाला ॥ ११ ॥
ज्याचे श्रद्धेच्या आवडीं । शुक्र पावला लंबडसवडी । तेणे गुंहा ज्ञानाची गोडी । प्रकट
उघडी दाखविली ॥ १२ ॥ त्या शुकाचें नवल महिमान । कानीं न सांगतां गुह्य ज्ञान ।
श्रवणे तोडोनि भवबंधन । परीक्षिती जाण उद्धरिला ॥१३॥ एधवरी श्रवणाची गोडी ।
प्रसिद्ध दाविली उघडी । तरी अभाग्यु दांतखिळी पाडी । कानाची निमटेळी नुघडी मिठी
॥ १४ ॥ श्रवणीं घालिता वाडेंकोडें । कथासारामृत वाहेरी साडे । श्रवणाआर्ताता धेवही
न पडे । यालागीं रडे विपयांसी ॥१५॥ असो हे श्रोत्याची कथा । कथा सांगे जो वक्ता ।
तोही तैसाचि रिता । घोडुं आंतौता पात्रों नेदी ॥ १६ ॥ जैसा गुळउंसाचा घाणा । रसु
वाहेरी जाये मांदणीं । फिकेपणें करकरी^१ गहना । ते गती वदना वक्त्याचे ॥ १७ ॥
जें कथामृताचें गोडपण । तें सह्यरूचीण चाखवी कोण । यालागीं जनार्दना शरण । जेणे
गोडपण चाखविले ॥ १८ ॥ परी चाखविली ऊणखूप । तेही अभिनव आहे जाण । स्वाद
स्वादित्ता आपण । होऊनि गोडपण चाखवी ॥ १९ ॥ वाळकाहार्तां दिधल्या फळा । खावे
हें न कळे त्या अवळा । त्याचे मुखीं घालूनि गळोळा । गोडीचा जिहाळा जनक दावी
॥२०॥ गोडी लागल्या वाळकासी । तेंचि फळ खाय अहर्निशीं । तेवीं जनार्दनें आह्मासी ।
गोडी श्रीभागवतासी लाविली ॥ २१ ॥ ऐसी लाविली गोडी चढोवडी । तेणे झाली नैव-
लपरवडी । मज साडिताही ते गोडी । गोडी न सोडी मजलागीं ॥ २२ ॥ ते गोडीने
गिळिले मातें । मीपण गेलें गोडीआर्ताते । ते गोडीचे उर्यळले भरितें । सवाह्य रिते उरो
नेदी ॥ २३ ॥ हें शुक्रमुखींचें श्रेष्ठ फळ । गोडीपणे अतिरसाळ । त्वर्चा आंडोळीवीर्यें
केवळ । गोडीच सकळ फळरूपें ॥२४॥ ते श्रीभागवतींची गोडी । श्रीकृष्णें निजआवडीं ।
उद्धवासी कंडोविकडी । भक्ती चोखेंडी चाखविली ॥ २५ ॥ करिता माझे भजन । धरिता
माझे मूर्तीचें ध्यान । समाधिपर्यंत साधन । उद्धवासी सपूर्ण सागीतले ॥ २६ ॥ ते कृष्ण-
मुखींची मातू । ऐकोनि चौदाव्या अध्यायांतू । उद्धव हरिखंला अजुतू । माझा निजस्वार्थ
फावला ॥२७॥ मज कृष्णमूर्तीचें ध्यान । सहजे सदा असे जाण । तेणेच होय समोधि
समाधान । तरी का प्रश्न करू आता ॥ २८ ॥ ऐकोनि चौदावा अध्यावो । झाला उद्ध-

१ सह्यरूपच प्रन्हादाच्या शरीराचें रक्षण करणारे वज्रकवच २ मोठे सावनार ३ व्यासवाल्मीकाचे भांडवलावर
लहानघोरांनीं दारिद्र्य घालवून ते सपन्न झाले ४ सह्यरूचीं शरणागतरी हेंच आमचे भांडवल ५ रहस्य, गुढार्थ ६ पाई-
पाईनें, तरहाल ७ गुप्त ज्ञान-आकलन करण्यास असाध्य असें ज्ञान ८ कानीं सांगता ९ मिट्टन घेतलेडी
१० कानाच्या आत, श्रोत्याआर्ताता ११ विंदु १२ उसाचा रस जीत गळतो ती नाद १३ नीरसपणानें
१४ करकर वरतो १५ मयुर रसाची धार. १६ आधर्यकारक प्रकार १७ अतिशय आलें १८ सालकोडेवाचून
१९ सांगोपांग २० उदर २१ समाधान २२ आनंदला २३ साधला २४ होय समाधान

वासी हा दृढ भावो । हें देखोनि स्वयं देवो । पुढील अभिप्रावो सूचितू ॥२९॥ दृढ विश्वा-
सेसीं जाण । करिता माझे भजन ध्यान । पुढा उपजे सिद्धींचे विघ्न । ते अर्थी श्रीकृष्ण
उपदेशी ॥ ३० ॥ पंधरावे अध्यायीं निरूपण । भक्तीं माझे करिता भजन । अवश्य सिद्धी
उपजती जाण । त्या त्यांगवी विघ्न ह्मणोनी ॥ ३१ ॥

श्रीभगवानुवाच-जितेन्द्रियस्य युक्तस्य जितश्वासस्य योगिन । मयि धारयतश्चेत् उपतिष्ठन्ति सिद्धय ॥ १ ॥

प्राणापानजयो जयापार्सी । इन्द्रियजयो असे ज्यासी । यावरी उल्हास मद्गकीसी । चित्त
अहर्निशीं मद्युक्त ॥ ३२ ॥ उद्धवा गा त्याच्या ठायीं । अनिवार सिद्धी उपजती पाहीं ।
ये अर्थी सदेह नाही । जे जे समर्थी जे इच्छी ॥ ३३ ॥ ऐसे उद्धवे ऐकता । चमत्कारू झाला
चित्ता । समूळ सिद्धींची कथा । श्रीकृष्णनाथा पुसो पा ॥ ३४ ॥

उद्धव उवाच-कया धारणया कास्वित् कथं वा सिद्धिरच्युत । कति वा सिद्धयो वृद्धि योगिना सिद्धिदो भवान् ॥२॥

कोण्या धारणा कोण सिद्धी । ते सागावी विधानविधी । सख्या किती सकळ सिद्धी ।
तेंही कृपानिधी सागिजे ॥ ३५ ॥ या सकळ सिद्धींची कथा । तूं एक जाणता तत्त्वता ।
ते मज सागिजे जी अच्युता । तूं सिद्धिदाता योगिया ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच-सिद्धयोऽष्टादश प्रोक्ता धारणा योगपारंगै । तासामष्टौ मत्प्रधाना दशैव गुणहेतव ॥ ३ ॥

सिद्धी अष्टादश जाण । त्याची धारणा भिन्न भिन्न । ऐसें बोलिले योगज्ञ । योगसपन्न
महासिद्ध ॥ ३७ ॥ या नाव गा सिद्धी समस्ता । यात अष्ट महासिद्धी विख्याता । त्या
माझे स्वरूपीं स्वरूपस्थिता । आणिकासी तत्त्वता त्या नाही ॥ ३८ ॥ मनसा वाचा कर्मणा
जाण । विसंरोनि देहाचें देहपण । माझेनि स्वरूपें अतिसपन्न । चैतन्यघन जो झाला
॥ ३९ ॥ त्यापार्शीं या सिद्धी जाण । उभ्या असती हात जोडून । परी तो न पाहे थुंकोन ।
निचोड जाण यापरी ॥ ४० ॥ इतर दहा सिद्धींची कथा । ज्या सर्वगुणे गुणभूता ।
साधक शुद्धसंवात्मा होता । त्यापार्शीं सर्वथा प्रकटती ॥ ४१ ॥ अष्ट महासिद्धींची कथा ।
तुज मी सागेन तत्त्वता । ज्या माझे स्वरूपीं स्वभावता । असती वर्तता अहर्निशीं ॥ ४२ ॥

अणिमा महिमा मूर्तलंघिमा प्राप्तिरिन्द्रियै । प्राकाश्य श्रुतदृष्टेय दक्षिणैरणमीशिता ॥ ४ ॥

गुणेष्वसन्नो वशिता यस्कामसदवसति । एता मे सिद्धय सौम्य अष्टावौरपत्तिका मता ॥ ५ ॥

अणिमा महिमा लघिमास्थिती । या तिन्ही देहसिद्धींचे प्राप्ती । प्राप्तिरिन्द्रियैः जे वदती ।
ते जाण चौथी महासिद्धी ॥ ४३ ॥ प्राकाश्य श्रुतदृष्टाता । ते पाचवी सिद्धी गा सर्वथा ।
शक्तिप्रेरण ईशिता । हे जाण तत्त्वता सहावी सिद्धी ॥ ४४ ॥ माझे धर्म जेथ वश होती ।
ते वशिता बोलिजे सिद्धातां । ते सातवी सिद्धी वदती । जाण निश्चितीं उद्धवा
॥ ४५ ॥ त्रिलोकीं भोग जो निरुपम । तो न करिता परिश्रम । इच्छामात्रें उत्तमोत्तम ।
भोग सुगम हों लागे ॥ ४६ ॥ इच्छिल्या कामसुराची प्राप्ती । त्रिभुवनींची भोगसपत्ती ।
एकेच काळें अवचित्तां । ते जाण पा ख्याती आठवी सिद्धी ॥ ४७ ॥ या अष्टमहासिद्धींची

१ शुचवितात २ टाटवितात ३ आठ स्वाभाविक सिद्धी व दहा गौणिक सिद्धी मिळून अठरा (१) अणिमा, (२)
महिमा, (३) लघिमा, (४) प्राप्ति, (५) प्राकाश्य, (६) इच्छिता, (७) वशिता व (८) वरदाम या अष्ट
महासिद्धी या आठ सिद्धी भगवताच्याच आश्रयात राहतात, पण पुढें सांगितलेल्या अनुर्निम ह्वादि ज्या दहा गौणिक
सिद्धी त्या विषयभोगप्राप्तीला कारणीभूत आहेत अतएव तत्त्व होत व विरोनि ५ निरुद्ध ६ गुणात्मक. ७
शुद्धसर्वगुणवपन्न ८ इन्द्रियांतह त्या विषयाची प्राप्ति ९ परलोकांतल अदस्य विषयाचेही हान दों.

राशी । स्वभावं असे मजपार्शी । साधक शिणतां प्रयामी । एखादी कोणासी उपतिष्ठे ॥ ४८ ॥ हे महासिद्धींची व्युत्पत्ती । इतर दाहे ज्या वोळिजेती । त्याही सागेन तुज-प्रती । यथानिगुर्ता उद्धवा ॥ ४९ ॥

अनुमिमाव देहेऽस्मि दूरश्रवणदर्शनम् । मनोजव कामरूप परकायप्रवेशनम् ॥ ६ ॥

स्वच्छ दम्-युदेवाना सहक्रीडानुदर्शनम् । यथासङ्गतससिद्धिराज्ञाऽप्रतिहता गति ॥ ७ ॥

देहीं बाधिते ना ऊर्मि साही । ते अनूर्मिसिद्धी पहिली पाहीं । दूरली वाचा ऐके ठायीं । दूरश्रवण नवाई दुसरी सिद्धी ॥ ५० ॥ त्रिलोकींचा सोहळा । वैसले ठायीं देखे डोळा । हे तिसरे सिद्धीची लीला । दूरदर्शन कळा ती नाच ॥ ५१ ॥ मनोजवसिद्धी ऐशी आहे । कल्पिल्या ठायीसी पाहे । मनोवेगें शरीर जाये । चौथी होये हे सिद्धी ॥ ५२ ॥ कामरूप सिद्धीची परी । जैशिया रूपाची कामना करी । तैसे रूप तत्काळ धरी । हे पांचवी खरी कामनासिद्धी ॥ ५३ ॥ आपुले शरीर ठेवून दूरी । परशरीरीं प्रवेश करी । हे परकायप्रवेश-परी । सहावी साजिरी अतिसिद्धी ॥ ५४ ॥ काळासी वश्य नाहीं होणे । आपुलिये इच्छेनें मरणे । हे सातवी सिद्धी जाणणे । स्वच्छंदमरणे ती नाच ॥ ५५ ॥ स्वर्गां देवांचे जें क्रीडन । त्यांचे हा देखे दर्शन । स्वयें क्रीडावया अर्गवण । ते सिद्धी जाण आठवी ॥ ५६ ॥ जैसा सकल्प तैसी सिद्धी । ते नववी जाण पा त्रिशुद्धी । राजाही आज्ञा शिरी वंदी । ज्याची गमनसिद्धी सर्वत्र ॥ ५७ ॥ ज्याची आज्ञा आणि गमन । कोठेही अवरोधेना जाण । हें दहावे सिद्धीचें लक्षण । ज्ञानविचक्षणें जाणती ॥ ५८ ॥ या गुणहेतुसिद्धींची विधी । म्यां सांगीतली हे त्रिशुद्धी । याहीहोनि धुर्द्रसिद्धी । त्याही निजबुद्धीं अवधारीं ॥ ५९ ॥

त्रिकाळज्ञत्वमद्भद्र परचित्तायमिज्ञता । अद्यकाम्बुविपादीना प्रतिष्ठम्भोऽपराजय ॥ ८ ॥

धुर्द्रसिद्धी पचलक्षण । भूत भविष्य वर्तमान । या त्रिकाळाचें जें ज्ञान । तें पहिले जाण ये ठायीं ॥ ६० ॥ सुख दुःख शीत उष्ण । मृदु आणि अतिकठिण । या द्वंडांसी चश नव्हे जाण । तें दुसरे लक्षण सिद्धीचे ॥ ६१ ॥ पराचें स्वप्न स्वयें सागणे । पुढिलाचे चितींचे जाणणें । हे तिसरी सिद्धी ह्मणणे । ऐक लक्षणे चौथीचीं ॥ ६२ ॥ अग्नि वायु आणि उदक । शस्त्र विप आणि अर्क । याचे प्रतिस्तभन देख । ते सिद्धी निष्टक पै चौथी ॥ ६३ ॥ कोणासी जिकिला न बचे पाहें । जेथींचा तेथ विजयी होये । एकला सर्वत्र विजयो लाहे । हे पाचवी आहे विजयसिद्धी ॥ ६४ ॥

एताश्चोद्देशत प्रोक्ता योगधारणसिद्धय । यया धारणया या स्वाधया वा स्वान्निबोध मे ॥ ९ ॥

उद्देशमात्रें सिद्धीची गती । म्या सांगीतली तुजप्रती । आतां कोण धारणा कोण स्थिती ।

१ अणिमा सिद्धीने स्थूलाचें सूक्ष्म शरीर बनविता येतें, महिमेन सूक्ष्माचें स्थूल बनविता येतें, लघिमेच्या योगाने शरीराचा भार किंवा वजन हलकें करिता येतें, प्राप्तीच्या योगानें कोणत्याही प्राण्याच्या इद्रियाच्या क्रियाशक्तीशीं सवध जोडता येतो, प्राकार्याच्या योगानें अदृश्य स्वर्गादि स्थानातले पदार्थ पाहता येतात, ईक्षितेच्या योगाने इतराच्या ठिक र्णां गुणाची व शक्तीची प्रेरणा करिता येते, वसितेच्या योगानें विषय भोगूनही असण सहता येतें व यत्नाम सिद्धीच्या योगानें इच्छित्या कामसुखाची प्राप्ती म्हणू येता येते २ (१) अनूर्मिमत्त्व, (२) दूरश्रवण, (३) दूर-दर्शन, (४) मनोजव, (५) कामरूप, (६) परकायप्रवेशन, (७) स्वच्छदमृत्यु, (८) सुरक्तीजाप्राप्ती, (९) सन्-ल्पसिद्धी, व (१०) अप्रतिहत धाहा या दहा गौणिक सिद्धि आहेत ३ धुपा, रूपा, शोक, मोह, जरा व मृत्यू या सहा कर्म ४ सामर्थ्य ५ ज्ञानचतुर ६ त्रिकाळज्ञत्व, अद्भद्र, परचित्तज्ञान, भूतप्रतिकार व अपराजित या पाच धुप्रसिद्धी आहेत ७ इतराच्या ८ जाई ९ कोणे धारणे कोणे

सिद्धीची प्राप्ती होत ते ऐक ॥ ६५ ॥ अष्ट महासिद्धींची धारणा । गुणहेतु दहा सिद्धी जाणा । धुद्रसिद्धी पचलक्षणा । त्यांचे साधित्या साधना हरि बोले ॥ ६६ ॥

भूतसृ-न्मात्मनि मयि त-मात्र धारये मन । अणिमानमवाप्नोति त मात्रोपासको मम ॥ १० ॥

अष्ट महासिद्धी स्वाभाविका । माझ्या ठायी असती देखा । या असाध्य साधावया आवाका । करित्या साधका साधन सांगे ॥ ६७ ॥ मी अणुरेणूचाही अणुरेण । जीवाचाही हृदयस्थ जाण । तेथ अणुतन्मात्र करुनि मन । माझ्या ठायी जाण जो राखे ॥ ६८ ॥ अणुतन्मात्र ध्यान सदा राहे । त्याचा अणुमात्रचि देह होये । कीटकीभृगीच्या ऐसे पाहें । अणिमेची लाहे तो सिद्धी ॥ ६९ ॥ तो अचिच्छंद्रीं निघोनि जाये । जगाच्या डोळ्यामाजीं समाये । कोठेही खुपेना पाहें । हे अणिमेची लाहें महासिद्धी ॥ ७० ॥

महत्त्वात्मनमयि परे यथासत्य मनो दधत् । महिमानमवाप्नोति भूताना च प्रथद्रष्टयत्र ॥ ११ ॥

माझें स्वरूप अनंत अपार । महत्त्वाहोनि अतिथोर । आणि महत्त्वाचाही साचार । नियंता ईश्वर जो का मी ॥ ७१ ॥ ते सिद्धी साधावया जो नर । माझी धारणा धरी अपरपार । तेवढेच होय त्याचे शरीर । हे सिद्धी महाथोर महिमान ॥ ७२ ॥ सूक्ष्म कापुसाचे तवू पाहें । तो कल्पनेपेसा पैदू होये । माझी महती धारणा वाहे । तो माझी सिद्धी लाहे महिमत्वे ॥ ७३ ॥ तुंकितां त्याच्या समान भारा । न पुरे सपर्वत सगळी धरा । एवढ्या महत्त्वाचा उभारा । सिद्धिद्वारा तो पावे ॥ ७४ ॥

परमाणुमये चित्त भूतानां मयि रअयन् । कालसूक्ष्माधेता योगी लघिमानमवाप्नुयात् ॥ १२ ॥

वाय्वादि प्राणप्रमाण । जेणे कालसूत्राचे गणन । तो परमाणुरूप भगवंत जाण । त्याचेंचि दृढ ध्यान सदा जो करी ॥ ७५ ॥ परमाणुधारणेचा महिमा । त्याच्या देहासी ये अतिलघिभा । तो मस्तकीं चढोनि पाहे मां । उडे व्योमांमाजीं सुखें ॥ ७६ ॥ अणिमादि तीनी धारणा । या देहींच्या सिद्धी जाणा । लहान थोर हलूपणा । देहलक्षणा उपजवी ॥ ७७ ॥ उरल्या त्या पचमहासिद्धी । त्यांच्या धारणेचा विधी । तोही सागेन त्रिशुद्धी । ऐक सुबुद्धी उद्धवा ॥ ७८ ॥

धारय मय्यहतरये मनो वैकारिकेऽखिलम् । सर्वेन्द्रियाणामात्मत्व प्राप्ति प्राप्नोति ममता ॥ १३ ॥

मूळींचा शुद्ध अहकारू । ज्यापासूनि इंद्रियविकारू । इन्द्रिय^३अधिष्ठात्री सुरवरू । चेतवित्ता ईश्वरू जो का मी ॥ ७९ ॥ त्या माझ्या ठायी धारणा धरिता । इन्द्रियअधिष्ठात्री देवता । त्यासी पावोनि एकात्मता । इंद्रियप्रकाशता स्वयें लाहे ॥ ८० ॥ जे का इंद्रियव्यापार जगाचे । प्रकाशूनि हा देखे साचे । एवढिये इन्द्रियप्राप्तीचें । साधी सिद्धीचें वैभव ॥ ८१ ॥ तेव्हा ज्याचा जो जेथ पाहे । इंद्रियाचा व्यापारू होये । तो येणेंचि केला आहे । ऐशी प्रतीती होये इन्द्रियप्राप्ती ॥ ८२ ॥

१ कोणत्या धारणेनें कोणती सिद्धी करी मिळते ह पुढें सांगितलें आहे २ प्रथम ३ सूक्ष्मम तप ४ पन ५ भरीव वस्तू ५ पट, वस्त्र ६ महात्मा ७ तुलनेला पाहना ८ कालाच्या परमाणुदतके स्वरूप होणें असें ज्ञानध्याया देह स्वातंत्र्यपणा अर्थात् नसतो हें दाखविण्याचा होय पृथ्वीचा परमाणू जड असतो कालाचे उपाधिष्टन परमाणू कल्पिते आहेत असें भागवत स्कंध ३ अध्याय ११ मयें सांगितलें आहे ९ वननाम अत्यंत हलकेपणा १० मग ११ आद्यात्मयें १२ खरापरा १३ इदिमाना आश्रयून असणारी १४ दृष्ट सात्विक अहंकार हा ज्याचा उपाधी अग्रा नी आहें तर माझा ठायी चित्तकाप्रता करणारा मनुष्य सर्वांच्या इन्द्रियांची अधिष्ठात्री देवता होणें ह्या प्राप्तीनामक सिद्धीचे पावने

महत्त्वात्मनि यत्सूत्रे धारयन्मयि मानसम् । प्राकाश्य पारमेष्ठ्य मे विन्दतेऽव्यक्तजग्मनः ॥ १४ ॥

जें महत्तत्त्व गा जाण । तें मायेचें प्रथम स्फुरण । ज्यासी क्रिया सूत्रप्रधान । नामा-
मिधान बोलती ॥ ८३ ॥ तेथ अजन्मा मी आपण । जाहलें सूत्राचा सूत्रात्मा जाण ।
त्या माझ्या स्वरूपाचे ध्यान । सावधान जो करी ॥ ८४ ॥ ज्या सूत्राचेनि प्रकाशप्रवाहें ।
ब्रह्मांड हिरण्यगर्भ प्रकाशला राहे । ते प्रकाशता त्यासी वश्य होये । येणें सूत्रात्मा पाहे
निदिध्यासने ॥ ८५ ॥ त्या निदिध्यासनापोटीं । करूं शके ब्रह्मांडकोटी । एवढी प्रकाश-
सिद्धी गोमटी । हे मजवीण नुठी साधकां ॥ ८६ ॥

विष्णौ इयधीश्वरे चित्त धारयेरकालविग्रहे । स ईशित्वमवामोति क्षेत्रक्षेत्रज्ञचोदनाम् ॥ १५ ॥

मायादित्रिगुणनियंता । जो कळिकळातें आकळिता । उत्पत्तिस्थितिप्रलयकर्ता । जाण
तत्त्वता अतर्क्यामी ॥ ८७ ॥ त्या मज विष्णूचें ध्यान । निरंतर जो करी जाण । त्यासी
अदृष्टदृष्टेपण । शक्तिप्रेरण ईशित्वे ये ॥ ८८ ॥ मिथ्या बुद्धिवळाच्या खेळाप्रती । स्वारीची
जाणे गती निगुती । तेवीं मिथ्या ससारप्रतीती । भूताची आंगती निर्गती स्वयें जाणे ॥ ८९ ॥
तो जीवादि शरीरप्रेरण । स्वयें करूं शके आपण । करिता अतर्क्याच्या ध्यान । एवढी
सिद्धी जाण उपतिष्ठे ॥ ९० ॥ तो आपुलेनि प्रतापस्वभावीं । मशकाहार्तां मेरू विभोंडवी ।
नीचहस्तं सृष्टी विध्वंसूनि माडवी । कां इंद्राते मारवी उंदिराहार्तां ॥ ९१ ॥ यापरी एकातें
मारवी । जीवे गेलिया जीववी । अचेतनातें पालेजवी । ये सिद्धीची पदवी ईशित्व ॥ ९२ ॥

नारायणे तुरीयाख्ये भगवच्छब्दशब्दिते । मनो मय्यादधयोगी मद्भ्रमं वशितामियाव ॥ १६ ॥

जीव शिव आणि प्रकृती । याहूनि परती चौथी स्थिती । ज्यातें नारायण ह्मणती ।
जाण निश्चितीं सज्ञान ॥ ९३ ॥ जागृती स्वप्न सुषुप्ती । यावेगळी तुरीय स्थिती । त्यातें
नारायण ह्मणती । यथानिगुतीं सज्ञान ॥ ९४ ॥ दृश्य द्रष्टा दर्शन । यांततीत चौथा
जाण । त्यातें ह्मणती नारायण । ज्ञानविचक्षण निजबोधें ॥ ९५ ॥ त्रिपुटीवेगळी जे
मातू । असोनियां त्रिपुटी आतू । जो का त्रिपुटीसी अलिप्तू । तो मी विख्यातू नारायण
॥ ९६ ॥ यश श्री वैराग्य ज्ञान । ऐश्वर्य औदार्य हे षड्गुण । नित्य वसती परिपूर्ण । तो मी
नारायण भगवंत ॥ ९७ ॥ त्या मज नारायणातें ध्याता । माझी वशिता सिद्धी ये हाता
सर्व कर्मी अलिप्ता । भोगूनि अभोक्ता भोगातें ॥ ९८ ॥

निर्गुणे ब्रह्मणि मयि धारयन् विशद मन । परमानन्दमामोति यत्र कामोऽवसीयते ॥ १७ ॥

चित्तदेवता सत्वगुण । इंद्रियें तो रजोगुण । विषय केवळ तमोगुण । हेंचि आवरण
परमानंदा ॥ ९९ ॥ परमानदासी आवरण । आडवे असती तिन्ही गुण । त्याते साडूनि
निर्गुण । ब्रह्म परिपूर्ण मज जो ध्याये ॥ १०० ॥ त्यासी माझिये ध्यानस्थितीं । होय पर-
मानदअवासी । ज्या आनदामार्जी उपजांती । होय निश्चितीं सकळ कामा ॥ १०१ ॥ झालिया
परमानंदप्राप्ती । सकळ काम निमग्न होती । जेवीं सूर्योदयाप्रती । तारा हारपती सचंद्र
॥ १०२ ॥ तेवी परमानंदाच्या पोटीं । हारपती कामकोटी । तेथ इन्द्रियसुखाच्या गोठी ।

१ क्रियाशक्तिप्रधान व ज्याला सूत्र ह्मणतात त्या महत्त्वरूप माझ्या ठावीं चित्त लावणाऱ्यास प्राकाश्यसिद्धी होते
२ मद्राड हा वेद ज्याचा असा हिरण्यगर्भ व ब्रह्मांड हीं दोन्ही प्रकाशित होतात ३ अदृश्य वस्तू पाहणें ४ येणें जाणें
५ फोडणी, नार्हासा करवी ६ सचेतन करतो ७ यांच्या पलीकडचा ८ पदगुणाचें ऐश्वर्य ज्याच्यापाशी आहे त्याला
भगवान् ह्मणतात “ ऐश्वर्यस्य समप्रसन्न धर्मस्य यशसः धियः । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव पण्णा भग इतीराणा ॥ ” ऐश्वर्य, धर्म,
कीर्ती, सपत्नी, ज्ञान व वैराग्य या सदां परिपूर्ण गुणाना भग ह्मणतात ९ आच्छादन. १० द्रव

लाजोनि उठाउठी विरताती ॥ ३ ॥ उद्धवा ऐक पां निश्चितीं । नव्हतां परमानंदप्राप्ती ।
कदा नव्हे कामनिवृत्ती । नाना युक्ती करितांही ॥ ४ ॥ या अष्ट महासिद्धींच्या धारणा ।
तुज म्यां सांगीतल्या जाणा । यासी साधावया आर्गवणा । सुरनरगणा पै नाही ॥ ५ ॥
यापरी अष्ट महासिद्धी । तुज म्या सांगीतली धारणविधी । आता गुणहेतुकाचे प्रबोधीं ।
सावधवुद्धी अवधारीं ॥ ६ ॥

श्वेतद्वीपपती चित्त शुद्धधर्ममये मयि । धारयन् श्वेततां याति पद्ममिरहितो नर ॥ १८ ॥

सांडूनि कायेंसीं रजतमें दूरी । जो मी सत्वाधिष्ठांता श्रीहरी । त्या माझी जो धारणा
धरी । अखंडाकारी सर्वदा ॥ ७ ॥ तो माझेनि सत्वे सत्वतवू । होय पद्मसीं रहितू ।
शोक मोह जरा मृत्यू । क्षुधा त्या हातू लावू न शके ॥ ८ ॥

मय्याकाशात्मनि प्राणे मनसा धोपमुद्बहन् । तत्रोपलब्धा भूताना हसो वाच शृणोत्यसौ ॥ १९ ॥

सधोप प्राणेसीं शब्दमहिमा । अवश्य विश्रातीस ये व्योमा । त्या आकाशाचाही मी
आत्मा । मज्जमार्जी व्योमा रहिवासू ॥९॥ तो मी सधोप प्राणाचाही प्राण । सकळ वाचाची
वाचा जाण । वागीश्वरीचें जीवन । सत्य मी जाण उद्धवा ॥ ११० ॥ ऐसिया माझे दृढ
ध्यान । निजहृदयीं जो करी जाण । तो विचित्रां वाचाचें श्रवण । जीवस्वरूपें जाण स्वयं
ऐके ॥ ११ ॥ सनाद माझी धारणा पोटी । धरिता जगाच्या गुह्य गोष्टी । त्याचे पडती
कर्णपुटी । ते काळीं उठी दूरश्रवणसिद्धी ॥ १२ ॥

चक्षुस्त्वष्टरी सयोज्य खटारमपि चक्षुषि । मां तत्र मनसा ध्यायन् विश्व पश्यति सूक्ष्मदृक् ॥ २० ॥

सविता तो मी नारायण । ऐसे डोळ्यांमार्जी करी ध्यान । तेव्हां डोळाचि मद्रूप जाण ।
सविता आपण स्वयें होय ॥ १३ ॥ एवं डोळा सविता हें माझे ध्यान । तिहींस एकात्मता
झाल्या जाण । तेव्हां सूक्ष्मद्रष्टा होय आपण । जग सपूर्ण तो देखे ॥१४॥ वैसलेचि ठायीं
जाण । चतुर्दशभुवनाचें दर्शन । एके काळें देखे आपण । दूरदर्शन हे सिद्धी ॥ १५ ॥

मनो मयि सुसंयोज्य देह तदनु वायुना । मद्धारणानुभावेन तत्रात्मा पत्र वै मन ॥ २१ ॥

अत्यंत सवेग तें मन । त्या मनाचेंही मी मन जाण । त्या मनासी मजसी अभिन्न ।
प्राणधारणयुक्त राखे ॥१६॥ ऐसे प्राणधारणयुक्त मन । मजसी राखता अभिन्न । त्या धारणा-
प्रभावे जाण । मनोवेगें गमन देहासी होय ॥ १७ ॥ जेथें सकल्पें जाय मन । तेथें होय
देहाचेही गमन । हे मनोजवसिद्धी जाण । धारणालक्षण या हेतू ॥ १८ ॥

यदा मन उपादाय यद्यद्रूप धुभूर्पति । तच्चद्रवे मनोरूप मद्योगवल्गमाश्रय ॥ २२ ॥

पहिली मनोजवधारणा । त्याहीवरी माझी भावना । अचित्य सामर्थ्य माझे जाणा ।
अनुसधाना जो आणी ॥ १९ ॥ मी नाना रूपातें धरिता । सवेचि रूपातरें विसर्जिता ।
ऐशी माझी सपूर्ण सत्ता । ते त्याच्या हाता पै लाभे ॥ १२० ॥ एव माझिया दृढ धारणा ।
माझे सामर्थ्य ये त्याच्या मना । मग ज्या रूपाची करी भावना । तद्रूप जाणा स्वयें होय
॥२१॥ सुरनरपन्नगामाजी जें जें रूप । धरावया करी जो सकल्पें । तो तत्काळ गा मद्रूप ।
हे कामरूप सिद्धी माझी ॥ २२ ॥

१ सामर्थ्य २ सत्वगुणाचा अस्मिमात्री ३ आकाशाचा ४ सरस्वतीच ५ आकाशात ऐकू येणाऱ्या दूरदूरच्या वाणीला
श्रवण करितो ६ प्रकाशक सूर्य ७ नेत्रद्विय व सूर्य यांच्या संयोगात नारायणाचें ध्यान करणें ८ चवदा लोकांचें ९ मन
जाईल तिकडे मनोवेगाप्रमाणें त्वरित पांचवें १० ध्यानात ११ दावणारा १२ इच्छा

परकाय विद्वान् सिद्ध आत्मानं तत्र भावयेत् । पिण्डं हित्वा विद्वेषाणो घायुभूतः पदं विवत् ॥ २३ ॥

परकायप्रवेशू करितां जाणा । आवरूनि स्वदेहींच्या सर्व प्राणां । जेथ प्रवेश करि आपणा । तेथ आपुली भावना करावी ॥ २३ ॥ तेव्हां लिंगदेहाचे माथा । जीवप्राणा एकात्मता । धरोनि देहांतरअहंता । वाह्य वायूच्या पंथा मिळोनि जांय ॥ २४ ॥ ते मिळतांचि मिळवणी । या देहाचा अभिमान सांडूनी । देहांतरीं प्रवेशोनी । मी ह्यणो उठे तेथें ॥ २५ ॥ जैसें कमळीहूनि कमळांतरां । वायुवळें प्रवेशणें भ्रमरा । तैसे सांगनिया स्वशरीरा । देहातरा जीवू जाये ॥ २६ ॥ हें परकायप्रवेशन । म्या सांगितले सपूर्ण माझिया स्वरूपाचें धारण । तें निजलक्षण अवधारीं ॥ २७ ॥ दृढ ध्यातां माझे स्वरूपार्सी तें सर्व देही वूचि आहेसी । न सांडितां निजदेहासी । ह्या परकायेंसीं प्रवेशू ॥ २८ ॥ स्वसत्ता स्वदेह सांडणे । तेचि अर्थींचीं लक्षणे । पुढिले श्लोकीं नारायणे । विशद निपणें निरूपिलीं ॥ २९ ॥

पाण्योपीड्य गुद प्राण हृद्गुः कण्ठमूर्धसु । आरोप्य ब्रह्मरन्ध्रेण ब्रह्म नीचोत्सृजेत्तनुम् ॥ २४ ॥

देहत्यागाचें प्राणधारण । तेंच स्वच्छंदमृत्यूचें लक्षण । तदर्थीं जे प्राणोत्क्रमण । योगधारण अवधारीं ॥ ३० ॥ मूळोधारीं वामचरण । टींचेचेनि नेटें जाण । अपाना अधोगमन । गुदं पीडून राखावें ॥ ३१ ॥ हृदयीं विचरता जो प्राण । त्याचें सदा ऊर्ध्व गमन । तो प्राणायामें आवरून । अधोमुख जाण करावा ॥ ३२ ॥ अपानाचे ऊर्ध्व गमन स्वाधिष्ठानपर्यंत जाण । प्राणाचें अधःसचरण । तेचि चर्कीं जाण जें घडे ॥ ३३ ॥ ते प्राणापानाची बुझावण । त्या चक्रामाजीं करी समान । ऐक्यें पडिले आलिंगन । एकत्वता जाण चालिले ॥ ३४ ॥ साडोनि अपानाची अधोवाट । प्राणें त्यजिला हृदयकठ फोडूनि सुपुत्रेचें कपाट । ऊर्ध्व मुखें नीट चालिले ॥ ३५ ॥ जिणेंतां सुपुत्रेचे घर । भेदि साही चक्राचे पदर । उघडूनि काकीमुखाचें द्वार । ब्रह्मरन्ध्र ठाकिले ॥ ३६ ॥ तेथे पावळ यथानिगुतीं । या देहाची सांडूनि स्थिती । जो कामभोग वाहे चितीं । त्या देहाची प्राण तो पावे ॥ ३७ ॥ वैकुंठ कैलास अमरावती । सार्वभौम चक्रवर्ती । जे कामना कारि चितीं । ते पावे गती तत्काळ ॥ ३८ ॥ जरी तो ब्रह्मसायुज्यता वाहे । तरी साडूनि देहाचे सोये । शुद्ध ब्रह्मधारणा पाहे । तो ब्रह्मचि होये स्वतःसिद्ध ॥ ३९ ॥ यापरी प्राणधारण करूनि निर्वर्ते जो जाण । तें स्वच्छंदमृत्यूचे लक्षण । त्या आधीन कळिकाळ ॥ ४० ॥

विहरिष्यन्सुराकीडे मख्य सत्त्व विभावयेत् । विमानेनोपतिष्ठन्ति सत्त्ववृत्ती सुरखिय ॥ २५ ॥

देवाचे दिव्यभोगीं आसक्त । योगियाचें ज्ञात्या चित्त । ते प्राप्तिमार्गीं येथ । माझे सत्त्व निश्चित चितीं ॥ ४१ ॥ जेणें सत्त्वे म्या जाण । स्वर्गीं स्थापिले सुरगण । त्या सत्त्वगुणांचे धारण । निजहृदयीं जाण जो राखे ॥ ४२ ॥ ध्यातां सुरस्त्रियाची कामनिष्ठा । तो पावे सुरस्वर्गींची प्रतिष्ठा । विमानीं चढोनि वरिष्ठा । करी कामचेष्टा अप्सरांसीं ॥ ४३ ॥

१ प्राणमुग्य अथा लिंगशरीरासह वाह्य वायुमध्ये प्रविष्ट होऊन त्या मार्गे देहातरात प्रवेश करावा २ दुसऱ्या कमळावर ३ सविस्तार ४ प्राण बाहेर पडणें ५ गुन्हारीं ६ खोटेच्या ७ पश्चिमद्वार वळकट बुजवून ८ समजावणी, समेट ९ द्वार १० जिकल्यावर ११ मरे पायाच्या रोटिनें गुदद्वार बंद करून प्राणाला हृदय, वर, वर व मस्तक या स्थानीं चढवावें. आणि ब्रह्मरन्ध्रेमार्गानें ब्रह्मरन्ध्रुनीं मिळवून मग शरीरत्याग करावा १२ दिव्यभोग भोगव्याविषयीं आतुर झालेल्या पुढाऱ्यां ममूर्तिरूप शुद्धसत्त्वाचें चित्तन धरावें.

यथा सकल्पयेद्ब्रह्मा यदा वा मत्परं पुमान् । मयि सत्ये मनो युजन्या तस्ममुपाशुते ॥ २६ ॥

संकल्पमात्रेण करी समस्त । जो मी सत्यसंकल्प भगवंत । त्या माझे ठायीं चित्त । विश्वास-
युक्त जो राखे ॥ ४४ ॥ तो जे जे काळीं जे जे देशीं । जे जे कर्मां जे जे अवस्थेसी ।
जे जे काहीं वाछी मानसीं । ते सकल्प त्यापाशीं सदा सफळ ॥ ४५ ॥ मी सत्यसंकल्प
भगवंत । हृदयीं धरिल्या ध्यानयुक्त । त्याचे जे जे काम कामी चित्त । ते सकल्प प्राप्त
होती त्यासी ॥ ४६ ॥

शो वै मद्भाषमापन्नं इंशितुर्वंशितु पुमान् । कुतश्चित् विहन्येत तस्य चाज्ञा यथा मम ॥ २७ ॥

जो का मी सर्वांचा नियंता । स्वयें स्वतंत्र तत्त्वतां । त्या माझे ध्यान करितां ।
मद्भाषंता उपतिष्ठे ॥ ४७ ॥ मीचि भगवंत सुनिश्चित । ऐसें बोधा आले यथास्थित ।
त्याची आज्ञा सुरवर वंदित । पशुपक्षी नुछधित ते आज्ञा ॥ ४८ ॥ जैशी माझी आज्ञा
सर्वांवरी । तैशी त्याची आज्ञा चराचरीं । कोणी नुछधिती तिळभरी । हे आज्ञासिद्धी
खरी तो लाहे ॥ ४९ ॥ एवं या गुणहेतुसिद्धी दहाही । धारणायुक्त सागीतल्या पाहीं ।
आता ध्रुव पंच सिद्धी ज्याही । तुज मी त्याही सागेन ॥ १५० ॥

मद्भाषया शुद्धसत्वस्य योगिनो धारणाविद । तस्य त्रैकालिकी बुद्धिर्जन्ममृत्युपृथ्विता ॥ २८ ॥

जगाचे उत्पत्तिस्थितिनिधन । सत्यत्वे असे मजअधीन । त्या माझ्या ठायीं करितां
भजन । अतःकरण अतिशुद्ध ॥ ५१ ॥ ते शुद्ध अतःकर्णीं जाण । भूत भविष्य वर्तमान ।
जगाचे जन्म भोग मरण । हे त्रिकाळज्ञान सिद्धी प्रकटे ॥ ५२ ॥

अध्यादिभिर्न हन्येत मुनेर्वोगमय वपु । मद्योगध्रान्तचित्तस्य यादसामुदक यथा ॥ २९ ॥

अतिप्रयास करिता चित्त । मजसी योगाते झाले प्राप्त । तेणे योगें शरीर योगयुक्त ।
अघाधित महाद्वर्द्धीं ॥ ५३ ॥ त्यासी वाधीना शीत उष्ण । मृदु आणिक कठिण । अग्नि
लागल्याही जाण । देह दहन नव्हे त्याचा ॥ ५४ ॥ ते अग्निमाजीं विश्राति त्यासी ।
जेवीं का जळीं जळचरोसी । अद्वद्भतासिद्धी ऐसी । साधकासी उपतिष्ठे ॥ ५५ ॥ येचि
सिद्धीच्या धारणा । प्रतिष्ठभसिद्धी प्रकटे जाणा । ऐक तिच्याही लक्षणा । जिचे तोंडरीं
जाणा सकळ बाधा ॥ ५६ ॥ त्यासी वाह्य वायूचेनि झडाडें । वाधकता कदा न घडे । प्राण
जितोनि आतुलीकडे । करी रोकडी दासी त्यासी ॥ ५७ ॥ दंठ फेडूनि सुमनसेजे । जेवीं
का सुखें निद्रा कीजे । तेवीं इगळाचरी हा निजे । वाधा नुपजे अग्नीची ॥ ५८ ॥ शीतळ
जळीं शीतकाळी । सिद्ध बुडविल्या कौतुके जळी । तो वाहेरी निघावया न तळमळी ।
जळीं मासोळी जेवीं क्रीडे ॥ ५९ ॥ ग्रीष्मकाळींचे निदोष उष्ण । त्यामाजीं सिद्ध घातल्या
जाण । रविकरीं पद्म उल्हासे गहन । तैसें लागता उष्ण तो टवटवी ॥ ६० ॥ यापरी
अर्कवाधकता । त्यासी वाधीना सर्पथा । तैशींच सिद्धासी शस्त्रें लागता । शस्त्रघाता
नातुडे तो ॥ ६१ ॥ आकाशा खोचूं जाता पाहें । शस्त्रेंसी घावो वाया जाये । तेवीं
सिद्धासी न लागती घाये । शस्त्रउपाये हुनाट ॥ ६२ ॥ सिद्धासी दिधलिया विखें । विखही
नव्हे त्या वाधक । जेवीं विखळिडे विखीं देख । यथासुख क्रीडती ॥ ६३ ॥ छंया पर्वता-

१ मस्त्ररुपता २ पापघात राहणच्या जीवात ३ राव वाधा जिदल्याचें विद जिच्या पायांत धाहे वरी ४ शीतळ-
काळीं ५ कटक उल्हास ६ सूर्यकिरणानीं वमलाला अत्यंत गानद होतो ७ मृत्युताप ८ व्यय, दुःकट. ९ विष,
१० विषांतले किडे ११ वाटेत तसें मजेन १२ पर्वताचीं छाया पर्वतापासीं दहपणें घडय नाहीं

तळी दडपितां । ते दाटेना जेवी पर्यता । तेवी अंग्रि अर्क विष अंबु वाता । सिद्धासी सर्वथा बाधेना ॥ ६४ ॥ ऐकोनि सिद्धीची कथा । उल्हासू जरी माने चित्ता । तरी माझे प्राप्तीसी तत्परतां । सिद्धी सर्वथा वाधक ॥ ६५ ॥ माझे स्वरूप शुद्ध अद्वैत । तेथ सिद्धीचे जे मनोरथ । लोकरंजन समस्त । नाहीं परमार्थ सिद्धींमाजी ॥ ६६ ॥ मागिलेचि श्लोक संधी । परचित्ताभिज्ञतेची सिद्धी । ध्वनित सुचविली त्रिशुद्धी । तिचाही विधी अवधारीं ॥ ६७ ॥ तेच श्लोकीं व्याख्यान । करितां भगवंताचें ध्यान । प्रकृतिनियंता आपण । साक्षी जाण सर्वांचा ॥ ६८ ॥ ऐसे ईश्वरत्व दृढ ध्यातां । चित्तचालकता ये त्याच्या हाता । तेव्हा चित्ताची अभिज्ञता । स्वभावतां उपतिष्ठे ॥ ६९ ॥ तेव्हां जीवाची स्वभावस्था । हा साक्षिवे देखता । जो जो सकल्प त्याच्या चित्ता । तो स्वभावतां हा जाणे ॥ १७० ॥ जिह्वहारीची जे आवडी मोटी । ते हा अवलीला सांगे गोटी । एवढी सिद्धीची कसवटी । उठाउठी तो लाभे ॥ ७१ ॥

मद्विभूतीरभिध्यायन् श्रीवस्त्रास्त्रविभूषिता । ध्रजातपत्रव्यजनै स भवेदपराजित ॥ ३० ॥

अपराजयसिद्धी प्राप्ती । ध्याना आणावी माझे मूर्ती । जिचेनि नांवे जयो पावती । जाण निश्चितीं सुरवर ॥ ७२ ॥ चतुर्भुज घनश्याम । शंखचक्रगदापद्म । छत्रातपत्र चामर-युग्म । ध्वजीं उत्तम गरुडलांछन ॥ ७३ ॥ रत्नदंडे झणतकार । व्यजन वीजिती संनागर । चरणी गजती तोडर । तोडरीं अपार अरिर्वर्ग ॥ ७४ ॥ ऐशिये माझे मूर्तीचें ध्यान । जो सर्वदा करी सावधान । तो सर्वत्र विजयी जाण । अभगपण माझेनी ॥ ७५ ॥ तो माझेनि ध्यान पाहें । कोणी न मेळवितां साहे । एकला सर्वत्र विजयी होये । ऐशी सिद्धि लाहे या निष्ठा ॥ ७६ ॥ जो मी हृदयी धरी अजितू । तो सर्वत्र होय अपराजितू । ऐसे सांगोनि भगवंतू । उपसंहारितू सिद्धीतिं ॥ ७७ ॥

उपासकस्य मायैव योगधारणया मुने । सिद्धय पूर्वकथिता उपतिष्ठन्त्यशेषत ॥ ३१ ॥

भ्यां सांगीतल्या ज्या योगधारणा । मज भजता त्या भावना । त्या त्या सिद्धी त्यासी जाणा । पूर्वोक्तलक्षणा उपजती ॥ ७८ ॥ अनेक भावना धरितां चितीं । त्या त्या धारणेच्या व्युत्पत्ती । अनेक सिद्धीची होय प्राप्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ७९ ॥ नाना योगधारणाव्युत्पत्ती । न करिता सकळ सिद्धीची प्राप्ती । एके धारणेनें होय निश्चितीं । ते मी तुजप्रती सांगेन ॥ १८० ॥

जिते द्वयस्य दान्तस्य जितश्चासाधनो मुनेः । मद्धारणा धारयत का सा सिद्धि सुदुर्लभा ॥ ३२ ॥

पांच पाच इद्रियाची जोडी । जिणेनि शमदमपरवडी । उभवूनि वैराग्याची गुढी । प्राणापानबोडी जिंकिल्या ॥ ८१ ॥ विवेकाचेनि वळें जाण । वृत्ति राखोनि सावधान । सदा करिता माझे मनन । मनने मन जिंकिले ॥ ८२ ॥ यापरी गा साधकासी । धारणा धरोनि मानसीं । मी एक ध्यातां अहर्निशीं । सकळ सिद्धी दासी त्यासी होती ॥ ८३ ॥ साडूनि सकळ उपाये । मी एक ध्यानीं धरिल्या पाहें । साधकासी काय उणें आहे । दुर्लभ काये

१ अग्नि, सूर्य, विप, जल व वात हे सिद्धास बाधत नाहीत. २ जनाचे रंजन होते एवढेच ३ प्रकृतीचे नियमन करणारा ४ जाणवतपणा ५ अंत करणातील ६ सहज. ७ सुशोभित ८ असह्य रिपु जिंकून तोडरांचे-पायांचे घाली ज्यांत तेविले आहेत ९ छरित. १० मी=मला. ११ पूर्वी सांगितलेल्या लक्षणांप्रमाणे. १२ जाणोनि.

सिद्धींचें ॥ ८४ ॥ माझे भजनें सावकाशीं । सिद्धी प्रकटती साधकासी । त्या सेव्य नव्हती त्यासी । तेंचि हृषीकेशी सागतू ॥ ८५ ॥

-अन्तरायान्वदन्येता युञ्जतो योगमुत्तमम् । मया सपद्यमानस्य कालक्षपणहेतव ॥ ३३ ॥

अहेतुक करिता माझे भजन । तेणें शीघ्र माझी प्राप्ती जाण । तेथे सिद्धींवरी घालितां मन । आली नागवण मत्प्राप्तीसी ॥ ८६ ॥ ज्यासी विषयभोग लागे गोड । तोचि सिद्धींची वाहे चाड । ज्यासी माझे प्राप्तीचे कोड । तो वाळीना वडें ऋद्धिसिद्धींचें ॥ ८७ ॥ ज्यासी लौकिकीं अतिप्रतिष्ठा । तो सिद्धीच्या सोशी खटपटा । ज्यासी मत्प्राप्तीची निष्ठा । तो वचेना वाटा सिद्धीच्या ॥ ८८ ॥ पावतपावता वाराणसी । जो वस्तीसी गेला वेश्यागृहासी । तेथें भुलोनि तिच्या भोगासी । सर्वस्व तिथेसी समर्पें ॥ ८९ ॥ इथेपामूनि जीवे-प्राणे । सर्वथा वेगळें नाही जाणे । ऐसा सकल्प करोनि तेणे । वश्य होणे वेश्येसी ॥ ९० ॥ जंव असे गाठी गांठोडी । तंव ते त्यापाशीं लुडबुडी । निःशेष वेचलियां कवडी । वाहेरीं दवडीं तत्काळ ॥ ९१ ॥ तो दवडिताही न जाये । निर्लज्ज निसर्गुं होऊनि राहे । तरी आपणाचि साडोनि जाये । तैशाचि पाहे महासिद्धी ॥ ९२ ॥ सकळ पापाते निर्दळणे । सकळ कुळातें उद्धरणे । तें काशीचे खुंटले पावणे । वेश्यानागवणे भोगलिप्सां ॥ ९३ ॥ तैसीच सिद्धीचीही कथा । माझे प्राप्तीसी प्रतिबंधभूता । माझे ध्यान ज्ञान वैराग्यावस्था । नागवूनि रितीं साडिती ॥ ९४ ॥ माझे प्राप्तीनिकट जाण । उठे सिद्धींची नागवण । भोगें छळावया व्यामोहकपण । विलवकारण मत्प्राप्ती ॥ ९५ ॥ माझे स्वरूप अद्वैतता । तेथें सिद्धींच्या नानावस्था । ते मायेची व्यामोहकता । जाण तत्त्वता उद्धवा ॥ ९६ ॥ माझे प्राप्तीआड सिद्धींचें विघ्न । हेंचि तुज कळावया जाण । म्यां सर्व सिद्धींचें निरूपण । समूळ संपूर्ण सागीतलें ॥ ९७ ॥ माझ्या ठायीं धरिता ध्यान । एकाग्रता होता मन । तेथ भोगिलिया सिद्धी जाण । करिती नागवण साधका ॥ ९८ ॥

जन्मोपधितपोमन्त्रैर्यावनीरिह सिद्धय । योगेनामोति ता सर्वा नाम्यैर्यांगगतिं प्रजेत् ॥ ३४ ॥

सिद्धींचे प्राप्तींचें कारण । जन्मोपधि मंत्र तप जाण । का साधल्या प्राणापान । सकळ सिद्धी जाण योगाभ्यासीं ॥ ९९ ॥ एकी जन्मास्तव सहज सिद्धी । एकी त्या साधिती औपधी । एकी त्या तपादि महाविधी । एकी त्या त्रिशुद्धी मंत्रद्वारा ॥ १०० ॥ सर्पासी वायुधारण । मीनासी जळ-तरण । पक्ष्यासी नभोगमन । हे जन्मसिद्धी जाण स्वाभाविक ॥ १ ॥ हंस निवडी क्षीरनीर । कोकिलेसी मधुर स्वर । चंद्रामृत सेवी चकोर । हे सिद्धी साचार जन्मास्तव ॥ २ ॥ जन्मास्तव सहज सिद्धी । त्या म्यां सागीतल्या सुबुद्धी । आता साधिलिया औपधी । लाभती सिद्धी त्या ऐक ॥ ३ ॥ श्वेतमार्दारीं गजानन । अर्गारकचतुर्थी साधिल्या जाण । सकळ विद्यांचें होय ज्ञान । धनधान्यसमृद्धी ॥ ४ ॥ अजानवृक्षांची वोळखण । त्याचीं फळें श्वानमुखें जाण । त्याचें घडल्या क्षीरपान । होय आपण अजरामर ॥ ५ ॥ पिर्बुमंद

१ हानि, अपाय २ आवड ३ कौतुक, उत्कट इच्छा ४ आटाटी, उठाडेव ५ जातनारी ६ जाता जार्ता ७ धा ८ आजवांत राहते ९ सप्तत्यार १० हाथून देते 'जैसा वैश्याभोग कवटा वेचे । मग द्वारही वेपू १ ये तिथेचें'- श्लोशरी अध्याय ९-३२९ ११ तिसू, कोटगा १२ भोगप्राप्तीची आवड १३ प्रतियुद्धता १४ शोरग १५ भुरगवणें १६ पाडव्या मारदार वृक्षाजाली २१ वर्षें मगळ्यारी येणाऱ्या-अगारकी-चतुर्थांचें प्रत फेले तर त्या घुसाप्यालीं गणपतीची प्राप्ति होते, १७ वृक्षविशेष, अजानवृक्ष आळदीस शानेश्वरांच्या समायोजवळ आहे १८ ऋद्धि

नित्य सेविल्या देख । त्यासी वाधीना कोणी विख । पाताळगुरुडाचें प्राशिल्या मुख ।
 त्यासी देहदुःख वाधीना ॥ ६ ॥ पूतिकावृक्षाचे मूळीं । असे महाशक्तीची पुतळी । ते
 साधल्या अप्सरांचे मेळीं । क्रीडे तत्काळीं साधक ॥ ७ ॥ अनंत आपधी अनंत सिद्धी ।
 त्याची साधना कठिण त्रिशुद्धी । तपादि सिद्धींचि विधी । ऐक सुबुद्धी उद्धवा ॥ ८ ॥
 कृच्छ्र पराक चाद्रायण । आसार जलाशय धूम्रपान । तप करी जे जें भावून । ते ते
 सिद्धी जाण तो पावे ॥ ९ ॥ ऐक मंत्रसिद्धीचें लक्षण । प्रेतावरी वसोनि आपण । एक
 रात्र केल्या अनुष्ठान । प्रेतदेवता संपूर्ण प्रसन्न होय ॥ २१० ॥ तेणे भूत भविष्य वर्तमान ।
 ते सिद्धी प्राप्त होय जाण । करितां सूर्यमंत्रविधान । दूरदर्शनसिद्धी उपजे ॥ ११ ॥ जैसा
 मंत्र जैसी बुद्धी । तैसी त्यास प्रकटे सिद्धी । या सकळ सिद्धीची समृद्धी । योगधारणा-
 विधीमाजीं असती ॥ १२ ॥ नेहहूनियां आसना । ऐक्य करोनि प्राणापानां । जो धरी
 योगधारणा । सकळ सिद्धी जाणा ते ठायीं ॥ १३ ॥ म्यां सांगीतली सिद्धींची कथा ।
 झालिया प्राणापानसमता । आलिया योगधारणा हाता । तें सिद्धी समस्ता प्रकटती ॥ १४ ॥
 प्राणापान समान न करिता । योगधारणाही न धरितां । मज एकातें हृदयीं धरितां ।
 सिद्धी समस्ता दासी होती ॥ १५ ॥ मज पावावया तत्त्वतां । मज एकातें सरता ध्यातां ।
 पावो देऊन सिद्धींचे माथा । चारी मुक्ति स्वभावतां दासी होती ॥ १६ ॥ नाना सिद्धींची
 धारणा धरितां । माझे सलोकता समीपता । हाता न ये गा सरूपता । मग सायुज्यता
 ते कैची ॥ १७ ॥ माझे अतिशयें शुद्ध भक्त । ते मुक्तीसी दूर दवडित । माझेनि भावार्थें
 नित्यतृप्त । ते पूज्य होत मजलागीं ॥ १८ ॥ जो सकळ सिद्धींचा ईश्वरू । तो मी लागें
 त्याची पूजा करू । तेथिलीं जो सिद्धींचा सभारू । घेऊनि निजवेव्हारू पळताती ॥ १९ ॥
 सकळ सिद्धींच्या स्वामित्वेसीं । मी भगवंत तिष्ठे भक्तांपाशीं । तेचि श्लोकार्थें हृषीकेशी ।
 उद्धवासी सागत ॥ २२० ॥

सर्वात्मामपि सिद्धीनां हेतु पतिरह प्रभु । अह योगस्य सारयस्य धर्मस्य ब्रह्मवादिनाम् ॥ ३५ ॥

सकळ सिद्धींचें मी जन्मस्थान । माझेनि सिद्धींचें थोर महिमान । सिद्धीसी मजमाजी
 निर्दान । यापरी मी जाण स्वामी त्याचा ॥ २१ ॥ जे जीवात्म्याची ऐक्यता । त्या योगाचा
 स्वामी मी तत्त्वता । जेथ जीवत्वाची मिथ्या वार्ता । त्या ज्ञानाचाही सर्वथा स्वामी मीचि
 ॥ २२ ॥ ज्ञानोपदेष्टे जे साधू । त्याचाही स्वामी मी प्रसिद्धू । माझेनि प्रसादें ज्ञानबोधू । होतसे
 विशदू सज्ञाना ॥ २३ ॥ उपदेशी उपनिपद्भागें वेदू । त्या वेदाचाही स्वामी मी गोविदू ।
 मजवेगळा वेदवादू । उच्चारीं शब्दू नुच्चारे ॥ २४ ॥ धर्म ह्यणजे ज्ञानसाधन । त्याचाही
 स्वामी मीचि जाण । मी सबाह्य परिपूर्ण । चैतन्यधन सर्वात्मा ॥ २५ ॥ मी सर्वात्मा सर्व-
 व्याप्त । सबाह्य परिपूर्ण समस्त । हे माझ्या ठायीं सहज स्थित । ऐक सुनिश्चित उद्धवा ॥ २६ ॥

अहमात्माऽऽन्तरो बाह्योऽनागत सर्वदेहिनाम् । यथा भूतानि भूतेषु बहिरन्त स्वय तथा ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसवादे पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

जीवाच्या जीवांमाजीं माझा वास । जीव मजमाजीं सावकाश । माझे स्वरूप गा

असंमास । गुणमायेस अंतावृत ॥ २७ ॥ जेवीं घटाची वस्ती आकाशी । आकाश सवाह्य त्या घटासी । तेवीं मी जीवमात्रांसी । सवाह्य हृषीकेशी परिपूर्ण ॥ २८ ॥ जैशीं महाभूतें भौतिकींसी । सवाह्य असती सर्वासी । तेवीं मी सकळ जगासी । सवाह्य हृषीकेशी पूर्णत्वे पूर्ण ॥ २९ ॥ जीवन जैसे तरगासी । कां गोडी जैसी गुळासी । तेवी अनतकोटि ब्रह्मांडासी । मी पूर्णत्वेसी परिपूर्ण ॥ २३० ॥ मज पूर्णाची पूर्ण प्राप्ती । निकट येतयेता हातीं । ते संधीं सिद्धी नागविती । भोगसपत्तीउपचारें ॥ ३१ ॥ ज्याचें रायापार्शी पूर्ण चलन । त्याचे हाता ये लांचु सपूर्ण । तेणेंचि तो पावे मरण । तैसा सिद्धी जाण घातका ॥ ३२ ॥ ये अध्यायींचे निरूपण । सांगावया हेंचि गा कारण । माझे प्राप्तीस सिद्धी विघ्न । उद्धवा जाण निश्चिती ॥ ३३ ॥ एकाग्र भजने माझी प्राप्ती । होता ते सधीसी सिद्धी येती । त्या भुलधोनिया भोगासक्ती । नागविती साधकां ॥ ३४ ॥ जे नेणती माझे निजसुख । ऐसे जे का केवळ मूर्ख । त्यासीच सिद्धीचें कौतुक । अलोलिक भोगलिप्ता ॥ ३५ ॥ जैसे वेदयेचे हावभाव । तैसे सिद्धीचे वैभव । हें त्यागावया गा सर्व । देवे हा अध्याव निरूपिला ॥ ३६ ॥ ज्यासी प्राप्त माझे निजसुख । त्यासी सिद्धी तुच्छप्राय देख । न देखती जन्ममरणाचें मुख । माझा पूर्ण हरिख कोंदाटे ॥ ३७ ॥ सेवितां सद्गुरुचरण । कोंदाटे ब्रह्म परिपूर्ण । तेथ सिद्धींसी पुसे कोण । हे जाणती खूण हरिभक्त ॥ ३८ ॥ हरिभक्तीसी विकिला भावो । भजनें फिर्टला अहभावो । तेथ सिद्धीचा भोगसदेहो । नुपजे पहाहो सर्वथा ॥ ३९ ॥ भुक्ति मुक्ती ऋद्धि सिद्धी । सद्गुरुचरणीं गा त्रिशुद्धी । हे नेणती जें मदबुद्धी । ते नानासिद्धी वाछिती ॥ २४० ॥ सकळ सिद्धींचे साधन । निरपेक्षता सत्य जाण । निरपेक्षाचें अगण । सिद्धी सपूर्ण ओळंगती ॥ ४१ ॥ सिद्धीची अपेक्षा ज्याचे चितीं । सिद्धी त्याकडे न धुंकिती । निरपेक्षाचें पार्योची मांती । सिद्धी वंदिती सर्वदा ॥ ४२ ॥ ज्ञानवैराग्यभक्तीचे माया । सत्य जाण पां निरपेक्षता । ते निरपेक्षता आलिया हाता । मुक्ति सायुज्यता पाया लागे ॥ ४३ ॥ निरपेक्षतेपार्शीं सर्व सिद्धी । निरपेक्षतेपार्शीं विधी । निरपेक्षतेपार्शीं सुबुद्धी । चरणपदी अहर्निशीं ॥ ४४ ॥ निरपेक्षता तेथ 'निर्वाहो । निरपेक्षता तेथ सद्भावो । निरपेक्षतेपार्शीं भगवद्भावो । यथार्थ पहावो तिष्ठतू ॥ ४५ ॥ निरपेक्षतेपार्शीं उपनिषद्भांगू । निरपेक्षतेपार्शीं साचार योगू । निरपेक्षता स्वानंदमोगू । सापडे श्रीरगू निरपेक्षा ॥ ४६ ॥ एका जनार्दना शरण । त्याचे वंदिता श्रीचरण । चढती निरपेक्षता जाण । सदा सपूर्ण स्वानंदें ॥ ४७ ॥ आह्या स्वानंदाचा निजबोधू । हा सद्गुरुचरणींचा प्रसादू । महासुखाचा विनोदू । आनंदकदू श्रीचरणीं ॥ ४८ ॥ गुरुचरणीं करिता भक्ती । अनायासे प्राप्त चारी मुक्ती । निजशातीसी विरक्ती । सेवा मागती गुरुभक्त ॥ ४९ ॥ एका जनार्दना शरण । त्याचे कृपेस्तव जाण । श्रीभागवताचें निरूपण । झाला सपूर्ण पधरावा ॥ २५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णोद्धवसवादे एकाकारटीकाया सिद्धिनिरूपणयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्यायश्लोकसख्या ॥ ३६ ॥ ओल्या ॥ २५० ॥ ॥ मिळून सख्या ॥ २८६ ॥ ॥ ॥

१ अमर्त्याद, व्यापक २ वेगळे, अतीत ३ भूतापासून पालेल्या एकर परतून ४ वेदक ५ त्यावेळी ६ गमन, घटण ७ पूर्णानंद भस्म उरती ८ नष्ट झाला, उडाला. ९ नैराश्य, आशापहिल १० धूळ ११ योगक्षेम १२ वेदान्त

अध्याय सोळावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु श्रीमूर्ती । चराचर तुझी विभूती । विश्वात्मो विश्वरूपूर्ती । अमूर्तमूर्ती श्रीगुरुराया ॥ १ ॥ तुझे मूर्तीचे महिमान । सकळ शास्त्रां अतर्क्य जाण । श्रुतीने घेतलें मौन । शब्दें आण वाहिली ॥ २ ॥ आण वाहिली दृष्टांती । तुज-समान नाही दुजी स्थिती । जे जे योजावी उपपत्ती । ते ते विभूती पै तुझी ॥ ३ ॥ तुझिया प्रभावाची ऐशी खोडी । जे दुजेपणाचे मूळ तोडी । मग एकपणाचे परवडी । दृष्टांत काही कोण कोठें ॥ ४ ॥ कोठें तुझे स्थानमान । हेंही सर्वथा न कळे जाण । अगाध तुझे महिमान । कैसेनि ध्यान धरावे ॥ ५ ॥ हेतु मातु दृष्टांतू । न रिघे ज्याचे शिंवेआंतू । तो भागवतीचा भागवतार्थू । बोवियांतू बोलविशी ॥ ६ ॥ ते माझे मन्हाटे आंरिख बोल । सद्गुरूंनीं केले सर्वबोल । तेथींच्या प्रेमाचे जें बोलें । जाणती केवळ गुरुभक्त ॥ ७ ॥ ज्यासी नाही गुरु-चरणीं भक्ती । त्यासी कैसेनि होईल विरक्ती । जरी पढले श्रुतिस्मृती । शास्त्रव्युत्पत्ती केल्याही ॥ ८ ॥ करिता साधनांच्या कोटी । साधनीं समाधान नुठी । झालिया सद्गुरु-कृपादृष्टी । ब्रह्मत्वे पुटी गुरुभक्तां ॥ ९ ॥ तो तूं सद्गुरु श्रीजनार्दन । सकळ जगाचें अधि-ष्ठान । भूतीं भूतात्मा तूं आपण । सहजें जाण समसाम्यें ॥ १० ॥ समसाम्य सर्व भूतीं । ज्यासी घडे सद्गुरुभक्ती । तेचि ये श्रीमहाभागवतीं । अर्थप्राप्ती प्रविष्ट ॥ ११ ॥ झालिया सद्गुरुकृपा वरिष्ठ । न करिता व्युत्पत्तीचे कष्ट । भागवतार्थी होय प्रविष्ट । भक्त सुंभट भावार्थी ॥ १२ ॥ हृदयीं झालिया सद्भावो । भावे प्रकटे देवाधिदेवो । तेथे भागवताचा अमिप्रावो । सहजेचि पहा वो ठसावे ॥ १३ ॥ यालागीं करिता गुरुभक्ती । प्राप्त होइजे भागवतार्थी । तेथ काव्यादि व्युत्पत्ती । नाना युक्ती किमर्थ ॥ १४ ॥ किमर्थ करावे शास्त्र-ज्ञान । किमर्थ धरावे वृथा ध्यान । चालतें बोलतें ब्रह्म पूर्ण । सद्गुरुचरण साधकां ॥ १५ ॥ वाचूनिया गुरुभजन । शिष्यासी नोहे समाधान । याहूनियां श्रेष्ठ साधन । नाही जाण सर्वथा ॥ १६ ॥ त्या सद्गुरुकृपापरिपाटीं । एकादशी पूर्वार्ध कोटी । वाखाणिली जी मन्हाटी । यथार्थदृष्टी निजबोधें ॥ १७ ॥ जंस गाळिता रस होये । तो ठेविलिया बहुकाळ न राहे । त्याचा आंठूनिया पाहें । गूळ होये सपिड ॥ १८ ॥ तोही ठेवितां लिगांड धरी । मग साखर कीजे रायपुरी । तेही घोटूनियां चतुरीं । नांवद करिजे कोरडी ॥ १९ ॥ तैसे हें श्रीभागवत जाण । मुळीं बोलिला श्रीनारायण । तेंचि श्रीव्यासें आपण । दशलक्षण वर्णिलें ॥ २० ॥ ते दशलक्षणपरवडी । श्रीशुकमुखें चढली गोडी । तेथील कठिण पदबंध-मोडी । टीका चोखडी श्रीधरी ॥ २१ ॥ ते श्रीधरीचे व्याख्यान । भावार्थदीपिका

१ चराचर तुज नटलास २ विश्वात्मा आत्मा तुज व विश्व हरी स्फुरदूगों तुज आहेस “ तैसा चैतय गिवसिला । चिद्रूप स्फुरे ” अष्टला० प्र० ७ मूळ स्फूर्ति तीच आदिमाया तिचेपासून वृत्ति, नंतर मन येथपावेतों सूक्ष्म, त्यापासून भोगकरिता स्थूल ३ अमूर्त व मूर्त दोन्ही तुज आहेस ४ ‘नेति नेति’ झणजे आप्तास भुगवद्रूप कळत नाही अशी श्रुतीनीं उपपत्ती घेतली ५ सचय ६ हेतु, शब्द व उपमा हीं ज्या ठिकाणीं पोचत नाहीत अर्भे अद्वितीय जें ब्रह्म त्यातील रहस्य बोनींमध्यें आणवितोस ७ आर्प, अवद, अव्यवस्थित ८ गमीर, सार्थ ९ धोलावा १० द्रर ११ कशासाठी १२ भाटबूल, पडे होऊन १३ चिकटपणा १४ कोरडी खच्च घरीसावर १५ श्रीव्याख्यान.

जाण । त्या भावार्थाची सद्भाव खूण । केले निरूपण देशभाषा ॥ २० ॥ मुळी वक्ता एक नारायण । व्यास-शुक-श्रीधरव्याख्यान । त्यात मुळीचें लक्ष्मीनि गोडपण । एका जनार्दन कवि कर्ता ॥ २३ ॥ मुळीं बीज श्रीनारायण । ब्रह्मत्याचे ठायीं प्रेरिले जाण । ते नारदक्षेत्री सपूर्ण । पीक परिपूर्ण निडारले ॥ २४ ॥ त्याचें व्यासे दशलक्षण । सपूर्ण केले संप्रगण । शुकें परीक्षित्या खळा जाण । मळूनि निजकण काढिले ॥ २५ ॥ तेंचि शास्त्रार्थें जाण । श्रीधरें निजबुद्धीं पाखडून । काढिले निडारोंचे कण । अतिसर्घर्न मुटंक ॥ २६ ॥ त्याची पक्कानें चोरडी । मन्हाटिया पदमोडी । एका जनार्दने केली परवडी । ते जाणती गोडी निजात्मभक्त ॥२७॥ त्या श्रोत्याचेनि अवधाने । जनार्दनकृपा सावधाने । पूर्वार्ध एका जनार्दने । सपूर्ण करणे देशभाषा ॥२८॥ ते प्रथमाध्यायीं अनुक्रम । वैराग्यउत्पत्तीचा सभ्रम । कुलक्षयासी पुरुपोत्तम । करी उपक्रम ब्रह्मशापे ॥२९॥ दुसऱ्यापासूनि चतुर्ववरी । नारदें वसुदेवाच्या घरीं । निमिजायतप्रश्नोत्तरीं । पचाध्यायी खरी सपविली ॥ ३० ॥ पष्ठाध्यायीं श्रीकृष्णमूर्ती । पाहों आलिया सुरवरपंक्ती । तिहीं प्रार्थिला श्रीपती । निजधामाप्रती जावया ॥३१॥ ऐकोनि सुरवराची विनती । देखोनि अरिष्टभूत द्वारावती । उद्धवे प्रार्थिला श्रीपती । निजधामाप्रती मज नेई ॥ ३२ ॥ त्याचे प्रश्नाचे प्रश्नोत्तर । त्यागयुक्त ज्ञानगंभीर । सप्तमाध्यायीं शार्ङ्गधर । थोडेनि फार बोलिला ॥ ३३ ॥ तेथ त्यागसग्रहलक्षण । यदुअवधूतसवादे जाण । चोविसा गुरूचे प्रकरण । केले सपूर्ण अष्टमी नवमी ॥ ३४ ॥ उद्धासग्रह ज्ञानविश्वास । तेथ नाना मताचा मतनिरास । दशमाध्यायीं हृषीकेश । ज्ञानविलास बोलिला ॥ ३५ ॥ अकरावे अध्यायीं जाण । वद्धमुक्ताचे वैलक्षण्य । सागोनि साधूचे लक्षण । भक्तीचे सपूर्ण दाविले रूप ॥ ३६ ॥ भागवतीं वारावा अध्यायो । अतिगुह्य बोलिला देवो । तेथील लविता अभिप्रावो । पडे 'सदेहो सज्ञाना ॥३७॥ वारावे अध्यायाची किर्ली । युक्तिप्रयुक्तीं नातुडे बोली । जनार्दनकृपा माउली । तेणे मांगी दाविली प्रथाची ॥ ३८ ॥ ते द्वादशाध्यायीं निरूपण । सत्सगाचा महिमा गहन । कर्माचा कर्ता कोण । त्यागी ते लक्षण कर्माचे ॥ ३९ ॥ तो द्वादशाध्यायो ऐकता । ज्ञानसलग्रता होय चित्ता । आंडवी ठाके विषयावस्था । तेणे बांधकता साधका ॥ ४० ॥ गुणवैपम्याचे लक्षण । तेणें विषयावस्था गहन । तेथ सत्वशुद्धीचें कारण । केले निरूपण त्रयोदर्शां ॥ ४१ ॥ तेचि प्रसंगें यथोचित । चित्तविषयाचे जे ग्रथित । उगवायेंथा हसगीत । सुनिश्चित सागीतले ॥ ४२ ॥ हसगीतीं जे निरूपिले ज्ञान । समाधिपर्यंत समाधान । तेचि साधावया साधन । चवदावा आपण बोलिला देवो ॥ ४३ ॥ साधनामार्जी मुख्य भक्ती । सगुण तेचि निर्गुण मूर्ती । योगयुक्त ध्यानस्थिती । बोलिला श्रीपती चतुर्दर्शां ॥ ४४ ॥ विविधा सिद्धींची धारणास्थिती । देवें सागीतली उद्धवाप्रती । सिद्धी बाधिका माझे प्राप्ती । हें पधराव्या-अर्तीं निरूपिले ॥ ४५ ॥ एन पंधराध्यायीं पूर्वार्ध । निरूपण झाले अतिशुद्ध । आता

१ पाहून २ नारदरूप भूषित ३ नरधर कणसास आले ४ गोळा करण ५ टाटडीत, टळक ६ मरीच ७ पदानी, दाव्यानी ८ सक्तानी प्राप्तलेली ९ नेद १० भक्ताचें ११ सहाय १२ मार्ग १३ हानाची आवड किंवा जोड. १४ आवडी १५ बांधकता १६ परस्परकडे बोट, गांठ, बधन १७ उद्धव्यासाठी, सोडवण्याला १८ माझी मूर्ती १९ नाथानी पहिल्या पधरा अध्यायांत पूर्वार्ध सपविला, आतां उत्तराधाकडे उद्य या शब्दाने येथ सांगितले आहे. व प्रसंगीं साऱ्या प्रथाची अनुक्रमणिकाच येथ दिली आहे

उचललें उत्तरार्ध । तो कथासंबंध अवधारा ॥ ४६ ॥ षोडशीं भगवद्विभूती । सतरा अठरा अध्यायांप्रती । वर्णाश्रमकर्मगती । विधानस्थिती निरूपण ॥ ४७ ॥ एकुणिसावा अध्याय गहन । ज्ञाननिर्णयाचें महिमान । उद्धवाचे यमनियमादि प्रश्न । सांगीतले ज्ञान-परिपाकें ॥ ४८ ॥ त्या ज्ञानाधिकाराचा योग । अज्ञानज्ञान मध्यस्थभाग । विसावे अध्यायीं श्रीरग । त्रिविध विभाग बोलिला ॥ ४९ ॥ तेथ गुणदोषांची अवस्था । उद्धवे ठेविली वेदाचे माथा । ते वेदवादसस्था । केली तत्त्वतां एकविंशतां ॥ ५० ॥ तेचि वेदवाद-व्युत्पत्ती । तत्त्वाची संख्या किती । ते तत्त्वसंख्याउपपत्ती । केली श्रीपतीं यथान्वयें ॥ ५१ ॥ सकळ तत्त्वाचें विवेचन । प्रकृतिपुरुषांचें लक्षण । जन्ममरणांचें प्रकरण । केलें निरूपण धाविसावां ॥ ५२ ॥ साहोनियां परापराध । स्वयें राहावे निर्द्वंद्व । हा भिक्षुगीतसवाद । केला विशद तेविसावां ॥ ५३ ॥ अद्वैती राहावया स्थिती । चोविसावां सांख्यव्युत्पत्ती । निर्गुणापासोनि गुणोत्पत्ती । गुणक्षयाअतीं निर्गुण उरे ॥ ५४ ॥ आदी निर्गुण अतीं निर्गुण । मध्यें भासले मिथ्या गुण । ये अद्वैतप्राप्तीलागी जाण । केलें निरूपण सांख्याचें ॥ ५५ ॥ ते मिथ्यागुण प्रवृत्तियुक्त । त्रिगुणगुणाचा सन्निपात । बोलिला पंचविसाव्यांत । निर्गुणोक्त निजनिष्ठा ॥ ५६ ॥ सव्विसावे अध्यायाप्रती । अनिवार अनुंतापाची शक्ती । भोगिता उर्ध्वशी कामप्राप्ती । पावला विरक्ती पुरूरवा ॥ ५७ ॥ भजनक्रिया मूर्तिलक्षण । वैदिक तात्रिकें मिश्र भजन । या उद्धवप्रश्नाचें निरूपण । केलें संपूर्ण सत्ताविसावा ॥ ५८ ॥ महायोग्याचे योगभाडार । परम ज्ञाने ज्ञानगंभीर । निजसुखाचे सुखसार । केवळ चिन्मात्र अह्मविसावा ॥ ५९ ॥ त्याचि अध्यायामाजी जाण । संसारअसभवाचा प्रश्न । उद्धवे केला अतिगहन । त्याचेही प्रतियेचन दीधलें देवे ॥ ६० ॥ एकादशाचा निजकळसू । भक्ति-प्रेमाचे अतिविलासू । एकुणतिसावा सुरसरसू । ज्ञानोपदेशू भक्तियुक्त ॥ ६१ ॥ पुढिले दों अध्यायांआंत । स्त्रीपुत्रादि कुळाचा घात । होतां डंडळीना ज्ञानसमर्थ । तें प्रत्यक्षभूत हरि दावी ॥ ६२ ॥ ब्राह्मणाचा शाप कठिण । शापें वाधिला श्रीकृष्ण । इतरांची कथा कोण । कुळनिर्दळण ब्रह्मशापें ॥ ६३ ॥ ब्राह्मणाचा कोप समर्थ । सगळा समुद्र केला मृत । शिवाचा जाला लिंगपात । ब्रह्मक्षोभांत निमेषार्धें ॥ ६४ ॥ यालागी सज्ञान अथवा मुंग्ध । तिहीं न करावा ब्रह्मविरोध । हेंचि दावावया मुकुंद । कुलक्षयो प्रसिद्ध दाखवी ॥ ६५ ॥ निजदेहाती जो करी घात । तो जरांव्याध केला मुक्त । येधवरी ज्ञाता देहातीत । क्षमायुक्त तो सज्ञान ॥ ६६ ॥ एकुणतीस अध्यायपर्यंत । कृष्णे उपदेशिला ज्ञानार्थ । पुढील दोन अध्यायात । स्वयें दावीत विदेहेंत्व ॥ ६७ ॥ राम अयोध्या घेऊन गेला । कृष्णे निजदेहही साटिला । येणें देहाभिमान मिथ्या केला । तरावया पुढिलां मुमुक्षा ॥ ६८ ॥ पंधरा अध्याय पूर्णार्ध । व्याख्यान झाले अतिशुद्ध । सूत्रप्रॉय उत्तरार्ध । दाविले विशद अध्या-

१ वरापर, २ सबंध ३ यथाशापाची ४ शुधापासून हा इलेच्या उदरीं जन्मला ५ पंचरात्रागमात सांगितलेलें, ६ ह्यानयोग्याच सक्षिप्त विवेचन यात आहे ७ उत्तर ८ ह्यासंपन्न पुरुष कुलघात झाला तरी चचलचित्त होत नाहीं, ९ श्रीकृष्णाने स्वतःच्या उदाहरणाने प्रत्यक्ष दाखविले १० अहं ११ ब्राह्मणवैर १२ जराव्याध मूलाचा क्षयिय होता, परंतु इतराचाराने व्याध झाला, याचा याण श्रीकृष्णास लागून त्याचें निधन झालें, व हाही कृष्णकृपेन मुक्त झाला १३ देहातीतता १४ सक्षेपाने सांगितलेला

यार्थ ॥ ६९ ॥ साह्य सदुरु जनार्दन । श्रोतां द्यावे अवधानं । पुढील उत्तरार्धव्याख्यान । एका जनार्दन बोलवी ॥ ७० ॥ झालिया वसताचे रिगवणे । वृक्ष सपुष्प सफळ तेणें । तेवीं जनार्दनकृपागुणें । सार्थक वचने केवित्वाचीं ॥ ७१ ॥ गगनीं उगवला अशुमाळी । जेवीं विकसिजे नवकमळीं । तेवीं जनार्दनकृपामेळी । केवित्वनवाळी धिकासे ॥ ७२ ॥ वेणु घेऊनिया हातें । विश्वा मोहिले कृष्णनाथे । तेवीं कवीश्वर करोनि मातें । वक्ता येवें जनार्दन ॥ ७३ ॥ तो जनार्दनकृपाक्षीराब्धी । ज्याचे कृपेसी नाहीं अवधी । तेणें उत्तरार्धां प्रवेष्टे बुद्धी । अर्थसिद्धीसमवेत ॥ ७४ ॥ मागील कथासगती । पंधरावे अध्यायाभती । सिद्धी वाधिकां माझे प्राप्ती । ऐसे श्रीपति बोलिला ॥ ७५ ॥ एव साडूनि सिद्धींचे ध्यान । माझे स्वरूपीं राखावे मन । हें ऐकोनि कृष्णवचन । उद्धवें प्रश्न मांडिला ॥ ७६ ॥ उद्धव ह्याणे श्रीकृष्णनाथा । विनती अवधारी समर्था । तुझ्या विभूति समस्ता । मज तत्त्वता सागाव्या ॥ ७७ ॥

उद्धव उवाच-त्व ब्रह्म परम साक्षादनाद्यन्तमपारुतम् । सर्वेषामपि भावानां प्राणस्थित्यप्ययोद्धव ॥ १ ॥

भूतभौतिकाचे तू कारण । तुझेनि जन्म-स्थिति-निधन । इतुकें करोनि अकर्ता जाण । ब्रह्म परिपूर्ण तूं यालागीं ॥ ७८ ॥ ह्याणसी उत्पत्ति स्थिति मरण । भूताते प्रकृति करी जाण । ते प्रकृति तुझे अधीन । तुझेनि चलन प्रकृतीसी ॥ ७९ ॥ यालागीं प्रकृती ते परतत्र । तूं परमात्मा स्वतंत्र । अनादि अव्ययो अपार । श्रुतींसी पार न कळेचि ॥ ८० ॥ प्रकृतीसी तुझे आवरण । तूं अनत गा निरावरण । जीवाचें स्वरूप गा तूं आपण । परी जीवपण तुज नाहीं ॥ ८१ ॥ जीवू तिलुका अज्ञानयुक्त । तूं ज्ञानाज्ञानातीत निश्चित । यालागीं ब्रह्म तूं साक्षात । अविनाशवंत अपरोक्ष ॥ ८२ ॥ तो तूं अपरोक्ष कैसा ह्याणशी । सर्वां सर्वत्र सवाह्य असशी । ऐसा असोनि अतर्क्य होशी । हृषीकेशी तें ऐक ॥ ८३ ॥

उवाचचेपु भूतेषु दुर्ज्ञेयमहतात्मसि । उपासते त्वां भगवन्पायात्तत्त्वेन प्राहणा ॥ २ ॥

मशकादि हिरण्यगर्भपर्यंत । तूं सवाह्य सर्व भूतीं सतत । ऐशिया तूतें निश्चित । ब्राह्मण जाणत वेदाथें ॥ ८४ ॥ आकळनि उपनिषदर्थ । तुझ्या ठायीं भजनयुक्त । ते तुज सर्वंगताते जाणत । सुनिश्चित सर्वात्मा ॥ ८५ ॥ त्या सर्वात्म्याचा पाहता पार । अचिंत्या-नंतऐश्वर्यधर । त्या तुज नेणती प्राकृत नर । ऐक विचार तयाचा ॥ ८६ ॥ जे मनाचे विकिले । उपस्थाचे अकिले । जे रसनेचे पोसणे झाले । निद्रेने केले घेरजावयी ॥ ८७ ॥ त्यासी स्वतःसिद्ध स्वरूप पाही । सर्गत न पडेचि ठायीं । निजात्मता न फळे देही । सदा विपयीं भूलले ॥ ८८ ॥ विपेयीं चचळ अत करण । त्यासी नव्हे ध्यान संगुण । निर्गुणीं प्रवेशेना मन । अज्ञान जन केवीं तरती ॥ ८९ ॥ न करिता नाना व्युत्पत्ती । न धरिता ध्यानस्थिती । तुझ्या उत्तमा ज्या विभूती । त्या साग निश्चितीं भजनासी ॥ ९० ॥

१ प्रवेश, प्रारंभ २ वक्त्याची. ३ पृथ, ४ प्रकृति न होतात ५ कृतिवाची नवाळी, किंवा नव्हाळी ह्यांजे नवीनपणाच तेज, तारुण्याची शोभा "कीं प्रथमत्रयसाक्षात्की । लवण्याची नव्हाळी । प्रगटे जैसी आगळी । जगनाअगीं"-ज्ञानधरी १०१-४० ६ सुरली ७ वबिश्रेष्ठ ८ जनार्दनकृपाहृषी क्षीरसमुद्र ९ मर्यादा १० प्रतिपद्य करणाऱ्या ११ पुढें टेंगला १२ ऐका १३ धव तार १४ उ-पत्ति, स्थिति आणि नाश, ज-मस्थितिनिदान १५ माया १६ अवधि, मर्यादा १७ प्रत्यक्ष १८ गर्वांतयानी जो व्हातें १९ अचिंत्य व अपार धाटे श्रेष्ठ व्याच वसा २० मज, तिग, रसना व निद्रा ज्याच्या व्याधीन झालेले असे २१ ज्ञात होत नाहीं, समजत नाहीं २२ विपयानीं व्याच मन हरण केले त्यांना सगुणांचे ध्यान माग्य पाही

येषु येषु च भाषेपु भक्त्या त्वा परमर्षय । उपासीना प्रपद्यन्ते संसिद्धिं तद्ददन्व मे ॥ ३ ॥

ज्या ज्या तुझ्या विभूती । पूर्वीं उपासिल्या सर्ती । दृढभावे करोनियां भक्ती । तुझी स्वरूपप्राप्ती पावले ॥ ९१ ॥ त्या सकळ तुझ्या विभूती । कवण स्थिती कवण व्यक्ती । कवण भाव कवण गती । हें निश्चितीं मज सांगा ॥ ९२ ॥ ह्यणसी सकळ भूतांप्रती । तूंचि वोळख माझ्या विभूती । तरी ते तुझी अतर्क्य स्थिती । न कळे श्रीपती आमुचेनी ॥ ९३ ॥

गृध्ररामि भूतात्मा भूताना भूतभावन । न त्वा पश्यन्ति भूतामि पश्य त मोहितानि ते ॥ ४ ॥

सर्व भूतांचा हृदयस्थ । हृदयी असोनि गुप्त । त्या तूतें भूतें समस्त । न देखत देहभ्रमें ॥ ९४ ॥ त्या देहभ्रमासी देवराया । मूळकारण तुझी माया । तेथें तुझी कृपा झालिया । माया जाय विलया गुणेशी ॥ ९५ ॥ मग सर्वत्र सर्वा ठायीं । सर्व भूतां सवाह्य देही । तुझें स्वरूप ठायीं ठायीं । प्रकटे पाहीं सदोदित ॥ ९६ ॥ एवढें तुझे कृपेचे करणे । ते कृपा लौहिजे कवणें गुणे । यालागी तुझ्या विभूति उपासणे । तुझे कृपेकारणे गोविंदा ॥ ९७ ॥ याचिलागी विभूतीची स्थिती-। समूळ सांगावी मजप्रती । तेचि अर्थाची विनंती । पुढत-पुढती करीतसे ॥ ९८ ॥

या काश्च भूमौ दिवि वै रमाया विभूतयो दिक्षु महाविभूते ।

ता मह्यमाग्याह्यनुभावितास्ते नमामि ते तीर्थपदाङ्घ्रिपद्मम् ॥ ५ ॥

स्वर्गमृत्युपाताळस्थिती । विस्तारल्या दशदिशांप्रती । त्या समस्तही तुझ्या विभूती । सांग श्रीपती मजलागीं ॥ ९९ ॥ ऐसा करोनिया प्रश्न । उद्धवे घातले लोटागण । सकळ तीर्थींचें जन्मस्थान । मस्तकीं श्रीचरण वंदिले ॥ १०० ॥ ऐकोनि उद्धवाच्या प्रश्नासी । परम सतोपे हृषीकेशी । पुरस्करोनि उद्धवासी । काय त्यासी वोलिला ॥ १ ॥ जो वैरि-गैजयूथपंचानन । कोदंडदीक्षाप्रतापगहन । सखा जिवलग पैदियंता जाण । जीवप्राण जो माझा ॥ २ ॥ ज्याचे रथीचे मी धुरेवरी । ज्याच्या अश्वेचे वांगदोरे धरीं । जो उपदेशिला कुरुक्षेत्रीं । उभय सेनेमाझारी रणरगीं ॥ ३ ॥ तो नरावतार अर्जुन । त्याच्याऐसा हा तुझा प्रश्न । ऐसे उद्धवासी सतोपोन । काय श्रीकृष्ण वोलिला ॥ ४ ॥

श्रीमगवानुवाच-एवमेतदह वृष्ट प्रश्न प्रश्नविदा वर । युयुत्सुना विनशने सपत्नैरर्जुनेन वै ॥ ६ ॥

हाचि प्रश्न मजकारणे । पूर्वीं पुशिला अर्जुने । जेव्हां तिरस्कारुनि दुर्योधने । युद्ध संत्राणे माडिले ॥ ५ ॥ अरिनिर्दळणी प्रतापपूर्ण । धीर वीर आणि सज्ञान । प्रश्नकर्त्या-मार्जी विचक्षण । माझा आत्मा जाण अर्जुन ॥ ६ ॥ तेणे अर्जुने कुरुक्षेत्री । युद्धसमयीं महामौरी । स्वजनवधाचे भय भारी । हाचि प्रश्न करी मज तेव्हा ॥ ७ ॥

ज्ञात्वा ज्ञानियध गर्हमधर्म राज्यहेतुकम् । ततो निवृत्तो हन्ताह हतोयमिति लौकिक ॥ ७ ॥

स तदा पुरषव्याप्तो युक्त्या मे प्रतिबोधित । अभ्यभाषत मामेव यथा स्व रणमूर्धनि ॥ ८ ॥

केवळ राज्यलोभाकारणे । गुरु गोत्र पितृव्य वधणे । हें अतिनिध मजकारणे । नाहीं झुंझणे प्रांणांतीं ॥८॥ लौकिक धर्मप्रवृत्ती । मी मारिता हे भरती । हे महामोहाची भ्राती ।

१ मगधस्यार्ये २ आह्वासी ३ प्राप्त करावी ४ आगधन करणें ५ प्रभुचरण मग तीर्थींचे तीर्थरूप आहेत. ६ उदरेण ७ पातुरूप दर्शना नीलेन नाश करणारा गिह ८ गाधीन धनुष्य धरणारा ९ आवडना १० लगाम ११ शिरकासन १२ धोर, घनघोर १३ चतुर, पढित १४ प्राण घेणाऱ्या १५ मेलां तरी

उपजली चित्ती अर्जुना ॥ ९ ॥ राज्यभोगाचे धरोनि धर्म । ज्ञातिवधाचें निंद्य कर्म । हे
केवळ मज अधर्म । धर्माचा स्वधर्म बुडेल ॥ ११० ॥ ज्याचें तीर्थ घ्यावे प्रतिदिनीं । जे
पूजावे घरासनीं । ते खोचूनि तिरंढ घाणीं । भोगाची अंघनी स्वगोत्रंरुधिरें ॥ ११ ॥
स्वगोत्ररुधिराचा प्र । पृथ्वीवरी वाहे दुस्तर । तेणे आह्मी होऊं राज्यधर । हें कर्म घोर
न करवे मज ॥ १० ॥ कुळीं सुपुत्र वाळिजे जिहीं । वाण खोचावे त्याचे हृदयी । यापरी
पूर्वजा पाहीं । झालो उत्तरायी मानावे ॥ १३ ॥ ज्याचे करावे श्राद्धतर्पण । त्याचे वाण-
वरी घ्यावे प्राण । भले पूर्वजा झालों उत्तीर्ण । आली नांगण निजधर्मा ॥ १४ ॥

समत ॥ हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं नित्वा वा भोक्ष्यसे मरीच ॥

युद्धी निर्मालिया स्वर्गगती । जयो आलिया राज्यप्राप्ती । दोन्ही नश्वरें गा श्रीपती ।
कोणे हितार्थी झुझावे ॥ १५ ॥ ऐसेनि अनुत्तापें जाण । साडूनिया धनुष्यवाण । शोकां-
कुलित अर्जुन । म्लानवदन रणरंगीं ॥ १६ ॥ ते काळी म्याचि जाण । तो महावीरपचा-
नन-। नाना युक्तीं केले समाधान । तेही लक्षण अवधारीं ॥ १७ ॥ अर्जुना देह तितुका
नश्वर । मळमूत्राचें कोठार । करिता नाना उपचार । मरणतत्पर क्षणिक ॥ १८ ॥ जीव
निज नित्य निर्मळ । अज अव्यय अचळ । अच्छेद्य अभेद्य अमळ । अचंचळ निजागें ॥ १९ ॥
अर्जुना ऐक साचे । देहो तुझेनि प्रयत्न न वाचे । जीव तुझेनि मारिला न वेचे ।
पातक हत्येचें अहभायें ॥ २० ॥ हो का त्या असते केले । तरी तुझेनि जातें मारिले ।
मी मारिता येणे वोलें । तुजचि गोविले अभिमाने ॥ २१ ॥ जो देहाचा निर्माणकर्ता ।
तोचि तयाचा सहर्ता । तूं करण्यामारण्यांपरता । व्यर्थ अहंता का घेसी ॥ २२ ॥ जरी
हे अहता तू न साडिशी । तरी सकळ हत्येचिया राशी । साचचि आल्या तुजपाशी ।
दोपी झालासी अर्जुना ॥ २३ ॥ ऐक पा वापा पार्था । देहादि कर्माची अहंता । जो घे
आपुले माया । तो दोपी सर्वथा तिहीं लोकीं ॥ २४ ॥ हो का स्वधर्मचि तूं पुसशी । तरी ऐक
क्षत्रियाच्या क्षात्रधर्मासी । समरांगणीं पित्यापुत्रासी । वधिता क्षत्रियासी दोष नाही ॥ २५ ॥
युद्ध ह्यणिजे स्वधर्मतीर्थ । समरांगणीं 'निमे तो नित्यमुक्त । जे तुज निजभाग्ये प्राप्त । ते तू
अहित मानिशी ॥ २६ ॥ कर्ता दोष अहंतेच्या माया । ते जो नातळे देहअहंता । तोचि
कर्मेनि अकर्ता । भोगूनि अभोक्ता तोचि एक ॥ २७ ॥ तोचि सगामाजी नि सग । अवघें
जग तो एरुला साङ्ग । जो निरभिमानी अव्यग । तो सौर्यें चाग समरगी ॥ २८ ॥ अर्जुना
अभिमान साडिता । तू माझी पात्रशी संमसाम्यता । तेव्हा सकळ पापाची धार्ता । तुज
सर्वथा स्पर्शना ॥ २९ ॥ ह्यणशी केरीं जाय अहता । तरी मज लक्ष्मी तत्पता । स्वधर्म
कर्माते आचरिता । चित्तशोर्धकता तेणें होय ॥ ३० ॥ निर्मळत्व आलिया चित्ता । तो
लागे माझिया भक्तिपया । भजने माझिया समरसता । माझ्या निजभक्तां तत्काळ ॥ ३१ ॥
अर्जुना साडावया अभिमान । तूं नाइकसी माझें घचन । तरी जन्ममरणाचे भूषण ।
सकळ दोष जाग भोगिशी ॥ ३२ ॥ तूं नित्यमुक्त अज अव्ययो । हा बुडेल तुझा सद्भावो । मग
जन्ममरणाचा निर्वाहो । अविश्रंभ पहा हो भोगिशी ॥ ३३ ॥ यालागीं करणे न करणे दोन्ही ।

१ उद्यासनावर वसवून २ तीक्ष्ण वाणानीं ३ पृथ्वी ४ गोत्रवाचा रक्षपात करून ५ या नातें ६ वाणाना ७ अति-
राम ८ गेलातर ९ शोनाडुळ १० युद्धभूमीचे ठायीं ११ मारला जात नाही १२ करण्यामारण्यापासून दूर १३ नास
पावतो १४ शर १५ परोवरी अभिमान मुठला वीं जीवच दिव अहे १६ चित्ताची शुद्धि, पावनता १७ निरतर

प्रकृतीचे मार्थां ठेवूनी । तूं कायावाचामनीं हूनी । मजलागुनी शरण रिधें ॥ ३४ ॥ यापरी
गा तत्त्वतां । सद्भावे शरण येतां । तुज सकळ कर्माची वार्ता । मी सर्वथा शिवां नेदीं
॥ ३५ ॥ यालागी गा कोदंडपाणी । मरतें मारितें सांडूनि दोन्ही । सौरां होयीं रणांगणी ।
मी तुजलागोनि उद्धरीन ॥ ३६ ॥ तूं एक येथें कर्म करिता । मी एक तूतें उद्धरिता । ऐसे
भिन्नत्व गा पार्था । माझ्या शरणागता असेना ॥ ३७ ॥ मज अनंता शरण येणे । आणि
जीवत्वे वेगळें उरणे । ते गुळदेंगडाऐसे जिणें । अनन्यपणे नव्हे शरण ॥ ३८ ॥ सरिता
सागरा शरण गेली । ते समुद्राचे होऊनि ठेली । पुढती परतावया मुकली । समरसिली
सिंधुत्वे ॥ ३९ ॥ गंगा पावोनि सिंधुत्वासी । मागील थावा वंचीना तिसी । तेवीं सवाह्य
आत्मसमरसी । शरण अहर्निशी अखंडत्वे ॥ ४० ॥ दीप दावाग्री भेटों गेला । तो तेव्हा-
डाचे होऊनि ठेला । तेवीं मजलागी जो शरण आला । तो मीचि झाला अर्जुना ॥ ४१ ॥
पार्था परिस पा चिह्न प्राप्तीचे । हें भूताकार मज अच्युताचें । ऐसे सद्भावे जो देखे साचे ।
त्यासी ब्रह्मसायुज्याचें साम्राज्य लाभे ॥ ४२ ॥ मज आत्मयाचे निजस्थिती । संसार मुळी
मुख्य भ्रांती । तेथ मारिता मी हे मरती । कोणें हे युक्ती मानावी ॥ ४३ ॥ मृगजळ जेथें
नसे । तेथे तंव कोरडेंचि असे । माझे ठायीं आभासे । तेथ तन्ही असे वोव्हासु कांहीं
॥ ४४ ॥ तेवीं ससाराचें रूप नाम । देविता तेथें निखळ ब्रह्म । हाचि ज्याचा स्वभाव
परम । ते चालतें ब्रह्म वर्ततां देही ॥ ४५ ॥ देहा जडत्वे न वधी कर्म । आत्मा नातळे
धर्माधर्म । हे ज्यासी कळले धर्म । तें चालतें ब्रह्म वर्तता देही ॥ ४६ ॥ देहीं वर्ततां तो
विदेह । विदेह तेच त्याचें देह । हें माझे परम गुह्य । अर्जुनासी पाहे सांगितले ॥ ४७ ॥
यापरी म्यां नानायुक्तीं । युक्ती बोधिला सुभद्रांपती । तेणेही मज करोनि विनंती ।
पुशिल्या विभूती तुझ्याऐशा ॥ ४८ ॥ ज्या सांगितल्या अर्जुनासी । त्याचि मी सागेन तुज-
पाशी । ऐसं पुरस्करुनि उद्धवासी । निजविभूति त्यासी सागत ॥ ४९ ॥ उद्धवा ज्या
पुशिल्या विभूती । त्या माझ्या मज न गणवती । मी जगदात्मा त्रिजगतीं । सख्या-
सस्थिती गणी कोण ॥ ५० ॥

अहमात्मोद्धवामीपा भूताना मुहूर्दीश्वर । अह सर्वाणि भूतानि तेवा म्यित्युद्धवाप्यय ॥ ९ ॥

मी हृदयस्थ समर्थ हृदयीं । त्या मज जीवू मागे जें कांहीं । त्यासी विमुख मी नव्हे
कांहीं । पुरवी सर्वही ईश्वरत्वे ॥ ५१ ॥ जीवू अतिअडलेपणे । जे मागे मजकारणे । तें मी
त्यासी अंलोट देणे । यालागीं ह्याणणें ईश्वर मज ॥ ५२ ॥ मी आत्मा असे हृदयी । हा
विश्वास जयासी नाही । ते मृगजळाचे डोही । नावेसकट पाहीं बुडबुडों गेले ॥ ५३ ॥
तेथ नाव करावयाचे कष्ट । वृथा गेले फुकट । तेवीं साधने सोसूनि कर्चेंट । साधनेसकट
बुडां गेले ॥ ५४ ॥ माझे प्राप्तीचें मुख्य धर्म । मी हृदयीं असे परब्रह्म । हेंचि ज्याचें नित्य

१ प्रकृतीकडे कर्माकर्माच्या पापपुण्याची विटदे लावून २ पापाची. ३ धनुष्याणि अजुना । ४ शूरा ५ गुळातला दगड
थ्याचा एक नीव होऊन जात नाही तसे ६ जाणें ७ नदी ८ एकरुढी ९ पहिला शोध मिला मागे खेचीत नाही
१० गिद-मुक्त-साल्वाचं रक्षण एक ११ मध्ये जेथें विलसे । तेथें कांहीं न असे जळलेसु १२ चेतना
१३ पुढ १४ दहजट अमल्यामुळे त्याचा धर्म बाधन नाही, व आत्मा धर्माधर्मातीत आहे १५ अर्जुन १६ पीर, लक्षा
१७ देखा १८ कधी १९ समारंत, संकटांत सापडल्यामुळे १९ अमर्त्याद २० आत्माराम २१ अवघट २२ एग

कर्म । तो विभूति परम पै माझी ॥ ५५ ॥ मी सर्वभूतहृदयवासी । सुहृद सोयरा मी सर्वांसी । मी नियंता ईश्वरसत्तेसी । नियामक भूतांसी मी एक ॥ ५६ ॥ एव सर्वभूताचा मी स्वामी । इयें सर्व भूतें तेंही मी । भूताचे जन्मभूमीची मी भूमी । उत्पत्त्यादि कर्मा मी कर्ता ॥ ५७ ॥ कृपीव्रळाचियेपरी । मी सर्जीं पाळीं सहारीं । ब्रह्मा विष्णु त्रिपुरारी । गुणावतारी मी एक ॥ ५८ ॥ कर्माची जे क्रियाशक्ती । तेही मी ह्मणे श्रीपती । हे सामान्यें वोलिली स्थिती । विशेष विभूती त्या ऐक ॥ ५९ ॥

अह गतिर्गतिमता काल कलयतामहम् । गुणानां चाप्यहं स्वाम्य गुणिन्यौत्पत्तिको गुण ॥ १० ॥

गतिमंतामार्जां जे गती । ते मी ह्मणे लक्ष्मीपती । गतीसी माझेनि निजगती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ १६० ॥ चेतनेनें सर्वां गती । ते चेतना चैतन्याची शक्ती । चेतनेस्तत्र इन्द्रियप्रवृत्ती । एवं गतीची गती मी एक ॥ ६१ ॥ सकळ गर्तींची परम गती । प्राण्यासी मुख्यत्वे मुक्ती । ते मुक्तीसी मजमार्जां मुक्ती । एव गतीची गती मी एक ॥ ६२ ॥ सुरैररा आकळिता । ते जाण काळाची सत्ता । त्या काळाचा मी आकळिता । ते जाण तत्त्वता महाकाळू ॥ ६३ ॥ तिहीं गुणाची समानार्थस्था । ते मी जाण गा निजभक्ता । अंकुत्रिम गुण जो धर्मता । तो मी तत्त्वता ह्मणे हरी ॥ ६४ ॥

गुणिनामप्यहं सूत्रं महता च महानहम् । सूक्ष्माणामप्यहं जीवो दुर्जयानामहं मन ॥ ११ ॥

गुणी ह्मणावया हेंचि कारण । ज्या मजमार्जां सूत्रं क्रियाप्रधान । मायेचें प्रथमकार्य जाण । तो गुणी मी सपूर्ण उद्धवा ॥ ६५ ॥ जगी आकाश धोर पाहीं । ते मजमार्जां खेळे लपंडाची । माझ्या महत्त्वाची नवांयी । मजही निश्चयीं नेमेना ॥ ६६ ॥ महत्त्व जे ज्ञानप्रधान । ते मी ह्मणे नारायण । सूक्ष्मामार्जां जीवू मी आपण । ब्रह्मादिका जाण अतर्कर्य ॥ ६७ ॥ दुर्जयामार्जां मी मन । त्यासी जिकावया जाण । मजवेगळी आगवणें । नाहीं सपूर्ण आणिकासी ॥ ६८ ॥ मज लक्षितां मन आकळे । मज विसरता मन चौताळे । मन न धरवे वेदशास्त्रवळें । मन नाकळे मजवीण ॥ ६९ ॥ मन तेचि मी आहे । मज चिंतिता ते विरोनि जाये । मज विसरता ते पाहें । मन सैरा जाये सुनाट ॥ १७० ॥

हिरण्यगर्भो वेदानां मन्त्राणां प्रणवस्त्रिवृत् । अक्षराणामकारोऽक्षि पदानि च्छब्दयामहम् ॥ १२ ॥

वेद अध्यापक प्रसिद्ध । हिरण्यगर्भ मी ह्मणे गोविद । माझेनि जगी अनुल्लघ्य वेद । वेदवाद तोही मी ॥ ७१ ॥ ओंकारावीण मंत्रश्रेणी । ते जाण वाळकाची कांहाणी । मंत्रां ओंकार मी चक्रपाणी । सकळ मंत्र त्याचेनी पावन ॥ ७२ ॥ अकार उकार मकार । अर्धमात्रेसीं उच्चार । या नाव 'त्रिवृत् ओंकार' । पावन मत्र येणेसीं ॥ ७३ ॥ अक्षराच्या उच्चारसी । अकार लागला सर्वांसी । तो अकारू मी हृषीकेशी । जाण निश्चयेंसीं उद्धवा ॥ ७४ ॥ अक्षरीं अकार मी मुकुटू । छंदामार्जां गायत्री छटू । ते मी ह्मणे गोविंदू । यालागीं ब्रह्मवृंदू सेविती ॥ ७५ ॥ छंदामार्जां गायत्री छंद । सकळ छंदामार्जां निर्द्वंद्व । तो मी ह्मणे गोविद । पूज्य द्विजवृंद येणेचि मज ॥ ७६ ॥

१ शास्त्रा, प्रेरक २ श्रोतकन्याप्रमाणें ३ शकर ४ माझी शक्ती ५ देवाना व माणसाना ६ सत्त्वादि तिहीं गुणामध्यें साम्य मी आहे ७ स्वतः सिद्ध गुण, जगां शाकाशाचा गुण शब्द, तो मी ८ प्रथमसूत्र अमूल ज्ञात कर्मच सुट्ट आहेत ९ नवल, अपूर्वता १० जिकण्याला कठिण अस्सामध्ये ११ सामप्य १२ स्वरलें असतां १३ वेताल होत १४ भलवीकडे १५ मत्रसमुद १६ गोष्ट. १७ त्रिवृत् ह्मणजे त्रिवणामक

इन्द्रोऽह सर्वदेवाना वसुनामसि हव्यवाद् । आदित्यानामह विष्णु रद्राणा नीललोहित ॥ १३ ॥

देवांमाजी मी इंद्र जाण । वसूंमार्जी मी हुताशन । आदित्यांमाजी मी वामन । रुद्रां-
मार्जी जाण नीललोहितू ॥ ७७ ॥

ब्रह्मर्षाणा भृगुरह राजर्षाणामह मनु । देवर्षाणा नारदोऽह हविर्धान्यसि धेनुषु ॥ १४ ॥

शापूनि ब्रह्मा अपूज्य केला । शिवाचा नैवेद्य त्यागविला । विष्णू हृदयीं लाता
हाणिला । भृगु वाखाणिला श्रीवत्से ॥ ७८ ॥ ब्रह्मऋषीमाजी संपन्न । भृगु तो मी ह्यणे
श्रीकृष्ण । मनुस्वरूपे मी आपण । राजर्षि जाण मुख्यत्वे ॥ ७९ ॥ देवर्षांमाजीं मुनि
नारद । तोही मी ह्यणे गोविद । कामधेनु अतिशुद्ध । स्वरूप प्रसिद्ध ते माझें ॥ १८० ॥

मिथेश्वराणा कपिल सुपर्णाऽह पतरिणाम् । प्रजापतीना दक्षोऽह पितृणामहमर्षमा ॥ १५ ॥

सिद्धांमाजीं कपिल मुनीश्वर । तो मी ह्यणे सारगधर । पक्ष्यांमाजीं खगेश्वर । तो मी
श्रीधर गरुडरूपें ॥ ८१ ॥ प्रजापतींमाजीं मुख्य । कृष्ण ह्यणे तो मी दक्ष । पितृगणामार्जीं
अर्धक्ष । अर्धमा प्रत्यक्ष स्वरूप माझें ॥ ८२ ॥

मा विसुद्धय दैत्यानां प्रन्हादमसुरेश्वरम् । सोम नक्षत्रौपधीना धनेश यक्षरक्षसाम् ॥ १६ ॥

भक्तिप्रतापें अतिअगाध । तो दैत्यांमाजी मी प्रह्लाद । नक्षत्र औपधींचा जो स्वामी चंद्र ।
ते ह्यणे गोविंद स्वरूप माझें ॥ ८३ ॥ यक्षराक्षसांमाजी थोर । माझे स्वरूप तो कुवेर ।
ज्याचे विश्वासे निरंतर । असे भाडार हरीचे ॥ ८४ ॥

ऐरावत गजेन्द्राणा यादसा वरण प्रभुम् । तपता ह्यमता स्य मनुष्याणा च भूततिम् ॥ १७ ॥

ऐरावत जो गजेंद्र । तो मी ह्यणे यादवेंद्र । वरुण जो जळचरेंद्र । तें ह्यणे उपेंद्र स्वरूप
माझें ॥ ८५ ॥ स्वप्रभा प्रकाशनिष्ठ । जग प्रकाशूनि उद्भट । तो सूर्य मी ह्यणे वैकुण्ठ ।
अतितिसूट निजतेजें ॥ ८६ ॥ मनुष्यांमाजीं जो भोगी क्षिती । सार्वभौम ज्याच्या हातीं ।
ज्यातें बोलती भूपती । तें माझी विभूती हरि ह्यणे ॥ ८७ ॥

उच्चैश्चास्तुरङ्गाणा धातूनामसि काब्रनम् । यम सयमता चाह सर्पाणामसि वासुकि ॥ १८ ॥

गामेन्द्राणामनन्तोऽह मृगेन्द्र शृङ्गिदक्षिणाम् । जाश्रमाणामह तुयों वर्णांना प्रथमोऽनघ ॥ १९ ॥

उच्चैःश्रवा तुरंगजाती । तो मी ह्यणे कमळापती । सुवर्ण धातु माझी विभूती । जीलागीं
लुलाती तिनी लोक ॥ ८८ ॥ दंडधरित्यांमाजी गहन । यमधर्म मी आपण । सर्पांमाजी
जाण । मी नारायण वासुकी ॥ ८९ ॥ अनंत या नामातें जो धरी । तो नाग मी ह्यणे
श्रीहरी । नखदंष्ट्रांशृंगधारी । त्यामाजी केसरी ह्यणे देवो ॥ १९० ॥ चतुर्थाश्रम सन्यास
जाण । तो मी ह्यणे नारायण । वर्णांमजें जें ब्राह्मण । ते मी ब्रह्म जाण बोलतें ॥ ९१ ॥

तीर्थाना स्रोतसां गङ्गा समुद्र सरस्वामहम् । आयुधाना धनुरह त्रिपुरत्रो धनुष्मताम् ॥ २० ॥

तीर्थसरितामाजीं गार्ग । तें मी ह्यणे श्रीरग । तडागी श्रेष्ठ तडाग । समुद्र साङ्ग मी
ह्यणे हरी ॥ ९२ ॥ आयुधी धनुष्य हंतियेर । ते मी ह्यणे सारगधर । त्रिपुरारि मी धनु-
धीर । जेणे केला सहार त्रिपुरांचा ॥ ९३ ॥

१ अग्नि २ शक्र ३ पूज्य मानिला ४ प्रमुखा ५ नक्षत्राचा आणि औपधींचा सत्ताधारी ६ जलात राहणाऱ्याचा
नायक ७ प्रसर ८ पृथ्वी ९ सर्व भूमी १० घोळ्यामध्यें ११ सोन १२ घडपड करितात, लाळ घोटतात
१३ शास्त्र्यांमध्ये १४ नख, दात, शिंगे धारण करणारे हिस पशु. १५ वनश्रेष्ठ. १६ गगोदक. १७ हत्यार. १८ श्रीशकर

धिष्णधातामस्यह मेरुर्गहनाता हिमालय । वनस्पतीनामश्वत्थ औपचीनामह यव ॥ २१ ॥

त्रिभुवननिवासस्थान महामेरू । तो मी ह्याणे सारगधरू । दुर्गमत्वे अतिदुर्गरू । तो मी हिमगिरिवरू ह्याणे कृष्ण ॥ ९४ ॥ वृक्षामार्जी जो अश्वत्थू । तो मी ह्याणे श्रीकृष्णनाथू । औपधीमार्जी अतिविख्यातू । थंय मी अच्युतू ह्याणे वेगें ॥ ९५ ॥

पुरोधसा यमिष्टोऽह प्रक्षिप्ताना गृहस्पति । रुद्रदोऽह सर्वमेतान्यामप्रण्या भगवानज ॥ २२ ॥

श्रीरामपौरोहित्यें श्रेष्ठ । देवो ह्याणे तो मी वसिष्ठ । वेदवेच्यामार्जी उद्भट्ट । सुरगुरु वरिष्ठ मी उद्भवा ॥ ९६ ॥ स्कंद सेनापतिशिरोमणी । तो मी ह्याणे चक्रपाणी । स्वधर्मप्रवर्तकू अग्रगणी । वद्य ब्राह्मणी तो ब्रह्म मी ॥ ९७ ॥

यज्ञाना प्रह्वयज्ञोऽह प्रतानामविहिंसनम् । वायग्रन्यकांभुवागात्मा शुचीनामप्यह शुचि ॥ २३ ॥

यज्ञामार्जी ब्रह्मयज्ञ । तो मी ह्याणे सर्वज्ञ । देवर्षिपितृभूतगण । आब्रह्म भुवन जेणे तृप्त ॥ ९८ ॥ जीवमात्रासी पै जाण । नेदावे दुःखत्रचन । प्रतामार्जी जे अविहिंसन । तें मी श्रीकृष्ण स्वयें ह्याणे ॥ ९९ ॥ एका वायूचेनि पवित्रपण । एक अग्नीस्तव पवित्र जाण । एकातें पवित्र करी जीवन । एक पावन वचनमात्रें ॥ २०० ॥ एक बुद्धीस्तव पवित्र जाण । या समस्तामार्जी पवित्रपण । ते माझे स्वरूप ह्याणे श्रीकृष्ण । पावर्ना पावर्न मी एक ॥ १ ॥ जग माझेनि नामें पुनीत । हें सर्वाचें सर्व समत । त्या माझे स्वरूप जे येथ । परम पुनीत पुनीता ॥ २ ॥

योगानामारमसरोधो मन्त्रोऽसि विजिगीपताम् । आन्वीक्षिकी कोशलानां विकल्प त्यातिवादिनाम् ॥ २४ ॥

विविध योगामार्जी आत्मरोधू । तो योग मी ह्याणे गोविदू । जेणे प्रकटे परमानदू । समाधिवोधू साधका ॥ ३ ॥ मुख्यत्वे विवेक धरोनि हातीं । जो न्याय्यता विजयो वाछी चितीं । ते नीतीची नीति मी श्रीपती । जाण निश्चितीं उद्भवा ॥ ४ ॥ आत्मानात्मविवेक केवळ । ते आन्वीक्षिकी विद्या कुशल । ते विद्या ह्याणे मी गोपाळ । विवेक प्रवळ माझेनी ॥ ५ ॥ वादांमार्जी वाद अनत । जेथ विकल्पा नाही अत । तो वादू मी ह्याणे अच्युत । एक निश्चित विकल्प ॥ ६ ॥ अख्याति अन्यथाअख्याती । शूरख्याती सत्ख्याती । अनिर्वचनीय जे ख्याती । तो वादू निश्चिती मी उद्भवा ॥ ७ ॥

श्रीणा ह शतरूपाह पुसा स्वायम्भुवो मनु । नारायणो मुनीना च कुमारो महत्चारिणाम् ॥ २५ ॥

शतरूपा आणि मनु । इयें दोनी मी ह्याणे जनार्दनू । मुनींमार्जी मी नारायणू । वदरीसेडुंनू सदा असे ॥ ८ ॥ नैष्ठिक ब्रह्मचर्यधर । माझे स्वरूप सनत्कुमार । स्वयें सागताहे श्रीधर । जाण साचार उद्भवा ॥ ९ ॥

धर्माणामसि सन्यास क्षेमाणामर्हमेति । गुह्याना सृष्ट मीन मिथुनानामजस्वहम् ॥ २६ ॥

भूता अभयदानउपक्रमू । सर्वाभूता मी आत्मा परमू । हा सन्यासाचा मुख्य धर्मू । तो धर्म पुरुषोत्तमू स्वयें मी ह्याणे ॥ २१० ॥ भूतासी काया वाचा मनें । दु ख नेदूनि^{१५} सुख देणे । या नाव सन्यासधर्म ह्याणणे । तो धर्म मी ह्याणे गोविद ॥ ११ ॥ अतरीं शुद्ध

१ धराधरू २ दुर्लभ असल्यामुळ ३ विषळ ४ जव ५ श्रीरामाचें पुरोहितपण केल्यामुळे ६ श्रेष्ठ ७ काविक्लामो. ८ ब्रह्मपर्यंत ९ अहिंसाप्रत १० पावनाला पावनत्व देणारा ११ नीतीन १२ अप्यात्मविद्या १३ त्यातिवादिनामप्य कधी नारींसा न होणारा 'ह की हं' असा विकल्पही मीच आहे. १४ नदरिकाधर्मी राहणारा. १५ न देऊन ए भा ५५

नाहीं बोध । दांत चावूनि साहतां इंद्र । ते क्षमा नोहे शुद्ध । एक विनोद क्षमेचा ॥१२॥
 अंतरी ठसावले परब्रह्म । वाह्य सर्वा भूती जाहला सम । ते क्षमा मी ह्याणे पुरुपोत्तम ।
 इंद्राराम वाधीना ॥ १३ ॥ असत्य पापी सकळ सृष्टी । असत्यामाजीं पापकोटी । अस-
 त्याची खोटी गोठी । जो तो पोटी सांडीना ॥ १४ ॥ उभय लौकिकी खोटेपणे । असत्य
 वहिर्मुख नाणे । तें मनीं ह्याने जेणे सांडणे । तो म्यां श्रीकृष्णे वंदिजे ॥ १५ ॥ तें गुह्यां-
 माजी अतिगुह्य जाण । सत्य वाचा कां मनीं ह्याने मौन । तें मी ह्याणे मधुसूदन । सत्यप्रिय
 जाण निजगुह्य ॥ १६ ॥ संध्याचे देह द्विधा जाण । मनु शतरूपा मूर्खमिथुन । तें मी
 ह्याणे नारायण । मनुष्यस्रजन सद्भावे ॥ १७ ॥

सवत्सरोऽस्थनिमिपाद्युतूना मधुमाधवौ । मासानां मार्गशीर्षोऽह नक्षत्राणा तथाऽभिजित् ॥ २७ ॥

सावधाने अविकळ । न चुकतां पळें पळ । संवत्सरात्मक जो काळ । तो मी गोपाळ
 स्वयें ह्याणे ॥ १८ ॥ त्रिसरेणूपासूनि जाण । लवनिमिपदिनमान । संवत्सरवरी सावधान ।
 गर्णी मी सकर्षण काळगणना ॥ १९ ॥ मधुमाधववसंतयुक् । कृष्ण ह्याणे तो मी ऋतू ।
 मार्गशीर्ष मी मासांआतू । जो धान्यपाकयुक् आल्हादी ॥ २० ॥ गणितां न ये पंचां-
 गात । नक्षत्री असोनि सदा गुप्त । अव्यक्त परी सज्ञान प्राप्त । तें मी अभिजित्त
 ह्याणे हरी ॥ २१ ॥

अह युगाना च कृत भीराणा देवलोऽसित । द्वैपायनोऽसि व्यासाना कवीना काव्य आत्मवान् ॥ २८ ॥

युगांमाजी कृतयुग । तें मी ह्याणे श्रीरंग । जेथ सपूर्ण धर्म साङ्ग । अधर्मभाग असेना
 ॥ २२ ॥ निजधैर्य अतिअद्भुत । असित देवल धैर्यवंत । तो मी ह्याणे गा अच्युत ।
 जाण निश्चित उद्धवा ॥ २३ ॥ वेदविभागी राजहंस । जो कां द्वैपायन व्यास । तो मी
 ह्याणे हृषीकेश । निवडूनि द्विजास दीधले वेद ॥ २४ ॥ कवि त्यांमौजी परमार्थज्ञाता ।
 उशीना कवी जाण तच्चतां । तो मी ह्याणे रमाभर्ता । निजात्मकविता मी शुक्र ॥ २५ ॥

वासुदेवो भगवता एव तु भागवतेष्वहम् । किपुरुपाणा हनुमान्निद्याध्राणा सुदर्शन ॥ २९ ॥

पद्भुणभाग्यें भाग्यवंत । पूर्णांशे जो भर्गवंत । वासुदेवनामें विख्यात । जाण तो मी
 येथ श्रीकृष्ण ॥ २६ ॥ भागवतामाजीं अतिगहन । उद्धवा तूं तो मीचि जाण । ऐसे बोलतां
 श्रीकृष्ण । उद्धवे श्रीचरण वंदिले ॥ २७ ॥ उद्धवें करितां नमन । कृष्णे दीधले आलिंगन ।
 आनंदें कोंदले त्रिभुवन । स्वानंदघन तुष्टला ॥ २८ ॥ उद्धव आणि श्रीकृष्ण । दोनी एक
 जाहले जाण । 'मी तो तूं' जे बोलिला श्रीकृष्ण । तें उद्धवासी आपण सत्यत्वे दावी ॥२९॥
 दोघांचें मोडले दोनीपण । उद्धव जाहला श्रीकृष्ण । कृष्णाअंर्गी उद्धवपण । सपूर्ण जाण
 वाणले ॥ ३० ॥ तेणे उद्धव झाला विसित । नावेकें श्वाधर्षला आपणांत । मीच कृष्णाचा
 प्रिय भक्त । हें जाणोनि अनंत बोलिला ॥ ३१ ॥ वानरांमाजी हनुमंत । तो मी ह्याणे

१ कौतुब, नवल २ क्षेम ह्याजे निर्भयस्थान, स्वात अतर्निष्ठा हे साक्षें स्वरूप होय ३ द्वावाचा समूह ४ वहिर्मति
 असणें हच अमत्य ५ सृष्टीचे ६ जोडण्यात-ज्याच्या देहामध्ये स्वायंभुवमनु व क्षतारुपा हे पहिले जोडणें। तपन झाले-
 तो प्रजापति मी ७ जे कधी प्रमत्त (बेसावध) नसतात त्यात सवत्सर मी ८ कोणत्याही घरात पडलेल्या सूर्यकिरणा-
 मध्यें सूक्ष्म परमाणु दिग्गतात त्यापासून ९ क्षण, पळ, घटी, प्रहर, दिवस इत्यादि १० मधु ह्याजे चंद्र व माधव
 ह्याजे वैशाख ११ उतरापाठाचा चवथा पाद व धवणाचा पहिला पाद १२ कवींमध्ये १३ शुक्राचार्य १४ "उत्पत्ति
 प्रलय चैव भूतानामागतं गतिम् । वेति विद्यामविद्या च स वाच्यो भगवानिति " १५ क्षणभर १६ मोडेपणानें कुगला

कृष्णनाथ । तंव उद्धव जाहला गर्गहत्त । लाजला पोटात ते काळीं ॥ ३२ ॥ जेथ वानर आणि वनचर । मजहूनि कृष्णाचे प्रियकर । न कळे हरिभक्ताचा पार । मी कोण किकर ते ठायीं ॥ ३३ ॥ ऐसें विचारुनि चित्ता । सर्वेचि नमिले कृष्णनाथा । तुझ्या विभूति अचुंबिता । कुपेनें तत्त्वता मज साग ॥ ३४ ॥ तंव हांसोनि श्रीधर । काय बोलिला उत्तर । सुदर्शन जो विद्याधर । तो विभूति साचार पै माझी ॥ ३५ ॥

रघाना पद्मरागोऽस्मि पद्मकोदा सुपेदासाम् । कुसोऽस्मि दर्मजतीनां गमयाऽप हवि प्पहम् ॥ ३० ॥

रत्नामार्जी जो पद्मराग । तो मी ह्मणे श्रीरग । मनोहरामार्जी अव्यंग । हरि ह्मणे साग पद्मकेळा तो मी ॥ ३६ ॥ दशदभामाझारीं । कुश तो मी ह्मणे श्रीहरी । सकळहविषाच्या शिरीं । गोघृत श्रीहरि स्वयें मी ह्मणे ॥ ३७ ॥

व्यवसायिनामह श्दमी भित्तवाना छत्प्रह । तितिक्षाऽस्मि तितिक्षणा मत्प्र सत्ववतामहम् ॥ ३१ ॥

व्यवसायाचे व्यवस्थिती । दानयुक्त अतिसंपत्ती । ते लक्ष्मी मी ह्मणे श्रीपती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ३८ ॥ कपटाचिये कपटगती । अगम्य जे छळणास्थिती । तो मी कृष्ण मायिकमूर्ती । अतर्क्य युक्ती छळणाची ॥ ३९ ॥ ब्रह्माचे अंगीं निजेंजीविता । जीवासी ब्रह्मसायुज्यता । त्या कपटाचा मीचि कर्ता । देवादेवता अतर्क्य ॥ ४० ॥ आह्मी माया-नियते ह्मणविती । तो शिबू ठकिला मोहिनीप्रती । ब्रह्मा ठकिला वेत्साहरणार्थीं । ठकडा निश्चितीं मी एकू ॥ ४१ ॥ सहनशीळीं सहनशक्ती । ते मी ह्मणे कमळापती । सात्विकाची निजसत्ववृत्ती । ते मी श्रीपति स्वयें ह्मणे ॥ ४२ ॥

भोज सहो बलवता कर्माह विद्धि सात्त्वताम् । सात्वता नव मूर्तानामादिमूर्तिरह पर ॥ ३२ ॥

वळवंतांच्या ठायीं प्रवळ । मनोवळ शरीरवळ । धैर्यवळ ते मी गोपाल । जेणे अलु-माल डंडळीना ॥ ४३ ॥ भक्ताच्या ठायीं भजनकर्म । जेणे माझे अनिवार प्रेम । तें कर्म ह्मणे मी पुरुषोत्तम । भक्तकामनिर्दळणू ॥ ४४ ॥ नव व्यूह अर्चनस्थिती । सात्वता ज्या नव मूर्ती । त्यात वासुदेव प्रथमस्थिती । ऐक व्युत्पत्ती नवाची ॥ ४५ ॥ वासुदेव सकर्षण । अनिरुद्ध आणि प्रद्युम्न । ह्यग्रीव नारायण । घराह वामन नरसिंह ॥ ४६ ॥ हे नव-व्यूहांची व्युत्पत्ती । चांमार्जी मी प्रथम मूर्ती । येर आठही माझ्या विभूती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ४७ ॥ ह्यग्रीव वेदमूर्ती । तेथें श्रीव्यासें करुनि भक्ती । वेदव्यासपदप्राप्ती । हे केली ख्याती तिहीं लोकीं ॥ ४८ ॥ नारायण निजमूर्ती । संघ्याने करुनि त्याची भक्ती । चतुःश्लोकीं ज्ञानस्थिती । पायोन निश्चितीं ब्रह्मत्वा आला ॥ ४९ ॥ श्वेतवराह महामूर्ती । धेरेनें करुनि पूर्ण भक्ती । तीस उद्धरुनि कृपामूर्ती । अभिनव शाती अर्पिली ॥ ५० ॥ माझी निजमूर्ति वामन । देवीं करुनि पूर्ण भजन । त्याच्या छळें वळी चांधोन । देवाचा सन्मान स्वाधिकार केला ॥ ५१ ॥ नरहरि दिव्यमूर्ती । प्रन्हादें करुनि अनन्यभक्ती । मी सर्वात्मा सर्वा भूतीं । लोका प्रीतीती विश्वासिली जेणे ॥ ५२ ॥ सकर्षण श्रेष्ठ मूर्ती । ब्रह्माज्ञा रेवते केली भक्ती । अर्पूनिया रेवती । स्वानदस्थितीं निवाला ॥ ५३ ॥ प्रद्युम्न काममूर्ती ।

१ समप्र, काहीं गुप्त न ठेविता २ कमळाचा कळा ३ उद्योगी पुरुषाचा धनादिसंपत्ति मां ४ जीवपणाची वरना ५ घत्सार्थी ६ फसविणारा ७ अत्पही ८ गडबडत नाही ९ भक्तास, शाश्वता १० नवव्यूह=वासुदेवाद पूजतल्या नऊ मूर्ती आहेत, त्यातली पहिली मूर्ति मी ११ अक्षेनें १२ पृथ्वीनें, १३ अशुभय

सकाम कामुकीं करुनियां भक्ती । जे जे काम वांछिती । ते ते निश्चितीं तो पुरवी ॥५४॥
 अनिरुद्ध माझा निजसखा । शिवाज्ञा भक्ति केली उखा । वाणासुर तारिला देखा । साह्य
 चित्ररेखा नारदाज्ञा ॥ ५५ ॥ पूर्णांशें ब्रह्मस्थिती । वासुदेव मी आदिमूर्ती । लीलेनें तारिले
 नेणो किति । तेथील निजभक्ती उद्धवारजुनीं नांदे ॥ ५६ ॥ नव भक्ति नव मूर्ती । तेथील
 भक्तीची स्थिती । उद्धवा म्यां तुजप्रती । यथार्थगती सांगितली ॥ ५७ ॥

विश्वावसु पूर्वचित्तिर्गन्धर्वाप्सरसामहम् । भूधराणामह स्वैर्ये गधमात्रमह भुव ॥ ३३ ॥

ज्याचें गायन अतिअपूर्व । जो विश्वावसु गधर्व । तो मी ह्मणे माधव । ऐके
 उद्धव सावध ॥ ५८ ॥ नृत्य करुनि मनोहरा । सवाह्य सद्भावे सुंदरा । पूर्वचित्ती जे
 अप्सरा । ते मी ह्मणे नोवरा भीमकीचा ॥ ५९ ॥ पर्वतांमार्जी जे स्थिरपण । तें मी ह्मणे
 नारायण । पृथ्वीमार्जी जो गंध जाण । तो मी श्रीकृष्ण स्वयें ह्मणे ॥ २६० ॥

अपा रसश्च परमक्षेजिष्ठाना विभावसु । प्रभा सूर्येन्दुताराणा शब्दोऽह नभस पर ॥ ३४ ॥

उदकाच्या ठायीं सुरसू । तो मी ह्मणे श्रीनिवासू । तेजिष्ठामार्जी जो प्रकाशू । तो मी
 निजतेजाशू उद्धवा ॥ ६१ ॥ चंद्रसूर्यतारांच्या ठायीं । जें तेज तें माझें पाहीं । अनाहत
 शब्द तो मीही । जो गगनासी कंहीं नातळे ॥ ६२ ॥

ब्रह्मण्यानां उलिरह वीराणामहमर्जुन । भूतानां स्थितिरत्पत्तिरह वै प्रतिसरुम ॥ ३५ ॥

ब्राह्मणभजनीं वळीची थोरी । तो मी कृष्ण ह्मणे निर्धारिं । ब्राह्मणभजन प्रेमें करीं ।
 मी वळीच्या द्वारी द्वारपाळू ॥ ६३ ॥ नरावतारें अतिसपन्न । पांडवांमाजी वीर अर्जुन ।
 तो मी ह्मणे नारायण । जीवप्राण तो माझा ॥ ६४ ॥ भूताची उत्पत्ति स्थिती । ते मी ह्मणे
 श्रीपती । भूतासी जे प्रलथंगती । तेही मी निश्चितीं उद्धवा ॥ ६५ ॥

गद्युक्त्युत्सर्गोपादानमानन्दस्पर्शलक्षणम् । आस्वादश्रुत्ववप्राणमह सर्वेन्द्रियेन्द्रियम् ॥ ३६ ॥

ज्ञान कर्म उभय इंद्रियें । त्या इंद्रियाचें मी इंद्रिय पाहें । त्याची क्रिया जे जे आहे । ते
 माझेनि होये अभिव्यक्त ॥ ६६ ॥ गति ग्रहण गमन । उत्सर्ग आणि मोहन । दर्शन स्पर्शन
 प्राण । श्रवण स्वादन माझेनी ॥ ६७ ॥ तें इंद्रियक्रियेचें चलन । तिळभरी नव्हे मजविण ।
 ऐक त्याचेंही लक्षण । तुज मी सपूर्ण सांगेन ॥ ६८ ॥ मी मनाचेंही महामन । नयनाचेंही
 नयन । स्पर्शाचेंही स्पर्शन । जिव्हेची जाण निजजिव्हा ॥ ६९ ॥ मी घ्राणाचेंही निज-
 घ्राण । श्रवणाचे आदिश्रवण । ग्रहणाचे निजग्रहण । गतीची जाण मी गती ॥ २७० ॥
 मी आनंदाचा आनंदू । मी बुद्धीचाही प्रबोधू । सकळ इंद्रियाचा स्वादू । तो मी मुकुंदू
 उद्धवा ॥ ७१ ॥ मी वाचेची वाचा सावकाश । मी परेचाही परेश । सकळ इंद्रियाचा मी
 ईश । यालागीं हृषीकेश नाव माझें ॥ ७२ ॥

पृथिवी वायुराकाश आपो ज्योतिरह महान् । विकार पुरपोऽव्यक्त रज सत्व तम परम् ॥ ३७ ॥

तत्त्वसख्या पचवीस । त्रिगुण घालिता अट्टावीस । ऐक त्याचाही विलास । सावकाश
 सांगेन ॥ ७३ ॥ अहं महत्त्व पंचतन्मात्रा । हा स्थूल^३ प्रकृतीचा उभारा । महेंभूतेद्रियें

१ इमिणीपति श्रीकृष्ण २ उत्तमरस ३ तेजस्वी प्राण्यामध्ये ४ तेजसू ५ आकाशाचा अगोचर असा ध्वनि
 ६ प्रतापे ७ नाशस्थिति ८ प्रकट ९ हे रावें इन्द्रियव्यापार मी, ९ लक्षण १० प्रकाशक ११ परावाणीचा प्रेरक
 १२ विस्तार १३ पृथिवी (गंध), उदक (रस), तेज (रूप), वायु (स्पर्श) व आकाश (शब्द), या पंचतन्मात्रा,
 एवंचा अक्षर, व सातवें महत्त्व, मिळून स्थूल प्रकृति होते १४ पचमहाभूतें व एकादश इंद्रियें मिळून सोळा प्रकारचीं
 कार्ये होतात

अकरा न हे पोंडश विकारांची सख्या ॥ ७४ ॥ यांत मिळाल्या प्रकृतिपुरुष । तत्त्वसंख्य
पंचवीस । प्रकृतीमार्जी गुणांचा वास । हा तत्त्वविलास तत्त्वांचा ॥ ७५ ॥ प्रकृति गुणवि
कार । तत्त्वसख्या निर्धार । हा म्या सांगितला जो विचार । तें परात्पर स्वरूप माझें ॥ ७६ ॥

अहमेतत्प्रसंग्यात् ज्ञान तत्त्वविनिश्चय । मयेश्वरेण जीवेन गुणेन गुणिना विना ।

सर्पारमनापि सर्वेण न भावो विद्यते ष्वचित् ॥ ३८ ॥

एवं पंचवीसतत्त्वव्याख्यान । ते अवघें मीचि जाण । या गणण्याचे गणिते ज्ञान । तेंही
मी आपण ह्याणे देवो ॥ ७७ ॥ हें जाणतें जे लक्षण । तेही देवो ह्याणे मी आपण । मज
वेगळा अणुप्रमाण । सर्वथा जाण असेना ॥ ७८ ॥ जीव आणि ईश्वर । गुणी आणि गुणा
वतार । क्षेत्रक्षेत्रज्ञ निर्धार । सर्वही साचार मीचि मी ॥ ७९ ॥ मजवेगळें अणुमात्र । उरले
नाहीं गा स्वतंत्र । मी सर्वात्मा सर्वत्र । केवळ चिन्मात्र तेही मी ॥ ८० ॥ मजवेगळें येथ
काहीं । उद्धवा गा उरले नाही । सर्वसाधारण पाहीं । सर्वा देहीं असे मी ॥ ८१ ॥ उद्धवा
ऐसे ह्याणसी काहीं । सक्षेपून करावा पाहीं । विस्तारू न चले ये ठार्या । ऐक तेंही
सागेन ॥ ८२ ॥

सत्यान परमाणूना कालेन श्रियते मया । न तथा मे विभूतीना सृजतोऽण्डानि कोटिश ॥ ३० ॥

पृथ्वीचिया परमाणुकणा । मी काळरूपें करी गणना । परी विभूतिसख्याप्रमाणा ।
माझेनिही जाणा न गणवती ॥ ८३ ॥ म्या स्रजिले अनंत ब्रह्मगोळ । ते मज गणवतीना
सकळ । मा विभूति माझ्या केवळ । कोण तोडोळ गणूं शके ॥ ८४ ॥ मी सर्वज्ञ श्रीनारा
यण । माझ्या विभूति मज जाण । गणावया नाही आगवण । मा निरूपण केवीं सागें
॥ ८५ ॥ मनुष्यामार्जी माझी विभूती । नादतसे कोणे स्थिती । ते खूण सागेन तुजप्रती ।
ऐक निश्चिती उद्धवा ॥ ८६ ॥

तेज श्री कीर्तिरश्चर्ये ईस्त्वागः सौभग भग । वीर्यं नितिह्या विचान यत्र यत्र स मंडशक ॥ ४० ॥

ज्याची प्रवळ प्रतापशक्ती । जेथ निरतर लक्ष्मीची वस्ती । ज्यासी मर्यादा नाही सपत्ती ।
ज्याची उदार कीर्ति स्वधर्म ॥ ८७ ॥ ज्याच्या ऐश्वर्याची परमगती । आज्ञेवरी नेमी त्रि-
जगती । ज्याची अनागर दानस्थिती । जेथ भाग्याची उत्पत्ती नीच नवी दिसे ॥ ८८ ॥
ज्याचे सामर्थ्य अतिदुर्धर । कोणी बोलां शकेना उत्तर । ज्याचें सौभाग्य मनोहर । आहा-
दकरें जननयना ॥ ८९ ॥ ज्यासी सहनशीळतेची योजी । ज्यासी निंद्य कर्माची लाज । जो
विज्ञानाचें भोजें । सहजेचि निज नाचत ॥ ९० ॥ इयें लक्षणे जेथ वर्तती । तो जाण
माझी विभूती । यात एका लक्षणाची जेथ प्राप्ती । तेही विभूती पें माझी ॥ ९१ ॥

एतास्ते कीर्तिता सर्वां सक्षेपेण विभूतय । मनोविकारा एवैते यथा वाचाऽभिधीयते ॥ ४१ ॥

केवळ सकोच सक्षेपस्थिती । म्या सागीतल्या ज्या विभूती । त्या मनोविकारप्रतीती ।
जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ९२ ॥ साधकाचे साधनस्थिती । सत्य जाणाव्या माझ्या विभूती ।
विचारिता परमार्थगती । तरी कल्पिती या मनोज्ञेन्या ॥ ९३ ॥ माझें स्वरूप अद्वैत जाण ।
नाहीं नाम रूप गुण वर्ण । तेथ नाना विभूतिलक्षण । मिथ्या जाण वाचिक ॥ ९४ ॥

१ या तेवीसाश्रिवाय दोन प्रकृति व पुरुष मिळून पचवीस तत्त्वे होतात २ दारीर व आत्मा ३ पृथ्वीचे
परमाणु गणवतील, पण माझ्या अवताराची गणना करवत नाही ४ निर्मिते ५ बोलका, गटक ६ शक्ति ७ शोभस्वित्ता
८ भमलात ठेवतो ९ मर्यादा १० नित्य ११ भाग्यशालिता १२ जनाच्या नेनास धानदणिगारें १३ आवड १४ बाहुळें
प्रतिमा. १५ मून कल्पित.

वाच यच्छ मनो यच्छ प्राणान् यच्छेन्द्रियाणि च । आत्मानमात्मना यच्छ न भूय. कल्पसेऽध्वने ॥ १३ ॥

माझे स्वरूप नित्य निर्विकार । मनबुद्धिवाचा न कळे पार । तेथ वापुडीं इंद्रियें किंकर । प्राण निर्धार ते नेणे ॥ ९५ ॥ यालागी शमदमांच्या अनुकमीं । मनबुद्धिये वाचा नेमीं । प्राण नेमूनि प्राणधर्मीं । आत्मारामीं पावसी ॥ ९६ ॥ मनबुद्ध्यादि इंद्रियनेम । करावयाचें न कळे वर्म । ह्मणसी तरी तो अनुक्रम । ऐक सुगम सागेन ॥ ९७ ॥ वाचा नेमावी भाझेनि नामें । मन नेमावे ध्यानसभ्रमें । प्राण नेमावा प्राणायामें । इंद्रियें दमें नेमावीं ॥ ९८ ॥ बुद्धि नेमावी आत्मविवेकें । जीव नेमावा परमात्मसुखें । इतकेन तूं आवश्यकें । होसी कौतुकें मद्रूप ॥ ९९ ॥ मद्रूप झालियापाठीं । मग ससार न पडे दिठी । खुंदल्या जन्ममरणांचिया गोठी । गमनागमन आटाआटी निमाली ॥ ३०० ॥ म्यां सागीतल्या नेमपरिपाटीं । हा नेम करणे नाही ज्याच्या पोटीं । तो भोगी दुःखांचिया कोटी । ऐक ते गोठी सागेन ॥ १ ॥

यो वे वाङ्मनसी सम्यगसयच्छन् धिया यति । तस्य व्रत तपो ज्ञान स्रवत्यामघटाम्बुजत् ॥ १३ ॥

म्यां सांगीतल्या नेमाचे निगुती । मनबुद्धिइंद्रियपंक्ती । जो नेमीना साक्षेपस्थिती । त्याचीं साधने होती नश्वर ॥ २ ॥ त्याचें व्रत तप दान । योग याग शब्दज्ञान । कांचे भांड्यांतील जीवन । तैशी जाण नासती ॥ ३ ॥ जेवीं राखेमाजीं केला होम । का अशौचें आचरला कर्म । कुपात्री दानधर्म । तैसा सभ्रम साधना ॥ ४ ॥ वैखरी पेरिलें वीज । का गोळक आंवतिला द्विज । डोहळ्याचे सोहळे भोगी वाझ । तैशी वोज साधनां ॥ ५ ॥ यापरी गा निश्चितीं । विध्युक्त नेम नाही चितीं । त्याचीं साधनें वृथा जाती । हातोहातीं उद्धवा ॥ ६ ॥ यालागीं मनादि इंद्रियवृत्ती । नेमाव्या यथानिगुतीं । हेंचि उद्धवाप्रती । स्वयें श्रीपति सांगत ॥ ७ ॥

तस्मान्मनो वच प्राणान् नियच्छेन्मत्परायण । मद्भक्तियुक्तया बुद्ध्या तत् परिसमाप्यते ॥ १४ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे षोडशोऽध्याय ॥ १६ ॥

मन बुद्धि इंद्रियें प्राण । अवश्य नेमावी गा जाण । वृत्ति करोनि सावधान । माझे भजन जो करी ॥ ८ ॥ भावे करितां माझी भक्ती । विषयवासना जळोनि जाती । निर्विकल्प उपजे शाती । माझे भक्तिपंथीं चालता ॥ ९ ॥ चालता माझे भक्तिपंथी । सकळ साधने जळोनि जाती । भावे प्रकटें मी श्रीपंती । करीं ससारनिवृत्ती निजभक्तां ॥ ३१० ॥ हो का माझिया निजभक्तां । संसारवाधेची व्यथा । ते लाज मज भगवत्ता । गांजू निजभक्ता मी नेदी ॥ ११ ॥ प्रल्हाद गांजिता जगजेठी । मी प्रकटला कोरडे कांठीं । वैकुण्ठ साडूनि उठाउठीं । गजेंद्रासाठी पावलों ॥ १२ ॥ द्रौपदी गांजिता तत्काळीं । म्यां कौरवाची तोंडें केलीं काळीं । आंगीनें गांजितां गोवळीं । म्या प्राशिला ते काळीं दावात्री ॥ १३ ॥ गोकुळ गाजितां सुरपती । म्या गोवर्धन धरिला हातीं । कीं गोपिकाची पुरवाचया आतीं । मी झालों श्रीपति कामारीं ॥ १४ ॥ अर्जुनप्रतिज्ञेचे प्राप्तीं । म्या दिवसा लपविला गर्भस्ती । लावूनि जयद्रथासी ख्याती । सुभद्रापति वांचविला ॥ १५ ॥ अवरी-

१ नियमन कर, जिच २ परमात्मचित्तानें ३ प्रयास ४ नाशवत ५ कष्ट्या, अर्धवट भाजलेल्या ६ शुचिभूतपणाधिरहित 'अशौच' ७ रावताज जमिनीवर ८ भोजनास बोलविला ९ निकरपरहित १० भक्तिमार्गान ११ सर्वांचा मित्र असा. १२ याप्रांत १३ वणव्याने, १४ इद्र. १५ इच्छा. १६ सेवक. १७ सुख

पाचे गर्भवास । म्यांचि सोसिले सावकाश । उणें आपुल्या निजभक्तांस । मी हृषीकेश
 येवों नेदीं ॥ १६ ॥ भक्ताचे पायीची माती । मी हृदयीं वाहें श्रीपती । वानरे वनचरें
 भावार्थी । म्यां आपुले पातीं वसविलीं ॥ १७ ॥ यालागीं उद्धवा पुढतपुढतीं । मी सागें करावी
 माजी भक्ती । माझे भजनीं माझी प्राप्ती । अवलीळां पावती मद्भावे ॥ १८ ॥ मद्भावे करितां
 माझी भक्ती । मी अनंत आतुंडें त्यांच्या हातीं । शेखीं कामारा होय भक्ताप्रती । भक्तीची
 प्रीती मज ऐशी ॥ १९ ॥ माझिये भक्तीपरतें । सुगम साधन नाही येथे । हें जाणोनि
 म्यां तूतें । भजनपथें लाविले ॥ २० ॥ लाविल्या लागे सद्भक्ती । तें ससार वापुडें ते
 फिती । हेळसून चारी मुक्ती । निजसुख भोगिती मद्भक्त ॥ २१ ॥ मद्भक्तांचे महिमान ।
 अतिशयें अगम्य गहन । ऐसे बोलूनियां श्रीकृष्ण । उद्धवासी जाण कुरवाळी ॥ २२ ॥
 तेणे श्रीकृष्णकराप्रसर्षीं । उद्धवासीं झालें कैसे । व्याले धेनूचेनि वोरसे । वस्त जैसें उल्हासे
 ॥ २३ ॥ जेवीं का लागता चंद्रकर । सवाह्य निवां लागे चकोर । मेघ देखोनि मयूर ।
 नृत्यतत्पर स्वानदें ॥ २४ ॥ यापरी उद्धव जाण । स्वानदें झाला परिपूर्ण । विसरला देव-
 भक्तपण । कृष्णही कृष्णपण विसरला ॥ २५ ॥ यापरी भक्तिसुखाआत । दोघेही ऐक्यें
 झाले उन्नत । परमानंदाचा तेथ । धेंडा नाचत स्वानदें ॥ २६ ॥ या भक्तिसुखाची गोडी ।
 भाग्येवीण न कळे फुडी । उद्धवभजनाचे कुळवाडी । जोडला 'जोडी श्रीकृष्ण ॥ २७ ॥
 एका जनार्दना शरण । भजनसुखाची जणवूण । तो एक जाणे सपूर्ण । भक्तजीवन-
 जिन्हाळा ॥ २८ ॥ जो निजभक्ताचा जिन्हाळा । तो गोकुळीं होऊनि गोपेळा । क्रीडोनि
 त्यांचिया खेळामेळा । गोपीगोपाळा उद्धरिले ॥ २९ ॥ स्वयें खेळोनि त्यांचिया खेळा ।
 उद्धरिले वाळगोपाळा । हें नवल नव्हे त्याची कळा । उदार लीळा ते ऐका ॥ ३० ॥ पर्वत
 पापाण तृण तरुवरें । भृग मत्स्य मृग मगर । व्याघ्र वनचर विखार । पांरावत मयूर
 आदिकरून ॥ ३१ ॥ येणेसीं समवेत । गोकुळीचे जीव समस्त । स्वयें उद्धरी श्रीकृष्ण-
 नाथ । कृपाळू समर्थ स्वलीला ॥ ३२ ॥ का पितृवचनपुढारीं । सीतेचिया वियोगद्वारा ।
 रिंसीं आणि वानरा । उद्धरी निशाचरा रघुनाथ ॥ ३३ ॥ 'सेवेने तारिले रीसजानर । युद्धें
 तारिले निशाचर । हें नवल काहीं नव्हे थोर । एक उदार लीला त्याची ॥ ३४ ॥ अयो-
 ध्येपासून लक्षेपर्यंत । मार्गी वृक्षधेंडी पापाण पर्वत । तृणादि जीव समस्त । उद्धरी रघु-
 नाथ स्वलीला ॥ ३५ ॥ एवं नानावतारी जनार्दन । यापरी उद्धरी सकळ जन । तेणे
 एका एकू केला पावन । हें नवल कोण मानावे ॥ ३६ ॥ परी नवल एक केलें मोटे । मज
 मूर्खाचे मुरावाटे । श्रीभागवतबोल केले मन्हाटे । हें आश्चर्य वाटे माझेंचि मज ॥ ३७ ॥
 यालागीं एका जनार्दना शरण । ज्याची कृपा ऐशी परिपूर्ण । त्याचे स्मरोनि श्रीचरण ।
 केला सपूर्ण सोळावा ॥ ३८ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णो-
 द्भवसवादे एकाकारटीकाया विभूतियोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्प-
 णमस्तु ॥ ॥ श्रीविठ्ठलार्पणमस्तु ॥ ॥ श्लोकसख्या ॥ ४४ ॥ ॥ ओंव्या ॥ ३३८ ॥ ॥

१ पत्नीला २ अनायासे, सहज ३ सापडतो ४ कमकरी ५ अन्वहेहन, शिडवाहन ६ कृष्णाच्या हस्तस्पर्शां,
 ७ जेहपाखाीं ८ लमात नवरेमुळीस वडेवर घेऊन नाचणारा मनुष्य, धेण्यासारखा ९ पुरती १० व्यापारात ११ नफा,
 फायदा १२ गवळी १३ शूक्ष १४ पारवे १५ निमित्तान १६ अखलास १७ अचरणें १८ तरले १९ शूक्ष आणि वेदी

अध्याय सतरावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो श्रीगुरु महामेरु । सूक्ष्मस्वरूपं तूं गिरिवरु । चैतन्य-
स्वभावे अतिवोरु । तूं आधारु सर्वांचा ॥ १ ॥ तुझ्या निजबोधार्ची शिखरें । वैकुण्ठक-
लासादि अतिथोरें । तेथें ब्रह्माविष्णुमहारुद्रें । तुझेनि आधारें नांदिजे ॥ २ ॥ तुझिया
आधारस्थिता । नांदती त्रैलोक्यें लोकपंक्ती । सकळ भूताची उत्पत्ति स्थिती । निदान
अर्ती तुजमाजी ॥ ३ ॥ सुरासुर लहानधोर । एक सौम्य एक क्रूर । इयें भूतें धरुनी
निर्विकार । स्वरूप साचार पै तुझे ॥ ४ ॥ तेथ विवेकाचें आगर । सच्चिदानंदाचे रत्नाकर ।
तेथील लाधल्या कांकर । नीच ते थोर वेव्हारे होती ॥ ५ ॥ ज्याच्या औपधींचा चम-
त्कार । सेवितां करी अजरामर । जेथ चिंद्रगेचे निर्झर । निरतर प्रवाहती ॥ ६ ॥ जो सुर-
नरांचा विश्राम । जो सकळ आश्रमाचा आश्रम । जो क्रियाकर्माचें नैष्कर्म्य । जो निज-
धाम जीवाचें ॥ ७ ॥ जो भजनाची कुळवाडी । जो भक्तजीवनाची कडी । आवडीची जो
निजआवडी । जो गोडियेची गोडी निजात्मता ॥ ८ ॥ ऐसा सद्गुरु महामेरु । जो कठिण-
त्वेवीण आधारु । ज्याचेनि अगें संसारु । होय सुखकरु साधका ॥ ९ ॥ त्या साधकांचें
समाधान । शिष्याचा स्वानंदधन । आर्त चातकां निजजीवन । स्वामी जनार्दन तुष्टला
॥ १० ॥ तयाचा जो चरणप्रसादु । श्रीभागवतीं एकादशस्कंधू । पूर्वाधींचा विनोदु ।
भापाप्रबंधू वाखाणिला ॥ ११ ॥ तेथें उद्धवें पुशिल्या विभूती । त्या पोडशाध्यायीं श्रीपती ।
सागीतल्या यथानिगुतीं । भजनस्थितीलागोनी ॥ १२ ॥ त्या विभूतीमाजी निजवर्म ।
भक्ताचे जें भजनकर्म । ते मी केवळ आत्माराम । ऐसे पुरुषोत्तम बोलिला ॥ १३ ॥ तेथ
आशंकेची व्युत्पत्ती । करितां कर्माची कर्मगती । कर्मठ जाहले नेणां किति । तरी कर्म
मुक्ती घडे केवीं ॥ १४ ॥ कर्म करितां वाडेंकोडें । कर्मी कर्मठता न चडे । कर्मांमाजी मोक्ष
आतुडे । हेंचि रोकडें पुसां पां ॥ १५ ॥ स्वयें बोलिला श्रीपती । सात्विकांची जे कर्म-
स्थिती । तें कर्मचि माही विभूती । हें सोळाव्याअंतीं निरूपिले ॥ १६ ॥ स्वयें आचरिता
स्वकर्म । तें कर्मचि होय ब्रह्म । हेंचि कर्मक्रियेचे वर्म । देवासी सुगम पुसां पां ॥ १७ ॥
ऐसा पोटींचा आवाका । तेचि पुसावया आशंका । वर्णाश्रमाची स्वधर्मपीठिका । देवासी
देखा पुसत ॥ १८ ॥

उद्धव उवाच-यस्त्वयाऽभिहितं पूव धर्मस्वरूपकिल्क्षणं । वर्णाश्रमाचारवता सर्वेषां द्विपदामपि ॥ १ ॥

उद्धव ह्याणे गा भक्तपती । ऐकता तुझ्या निजविभूती । मज ऐसे गंगले चितीं । स्वध-
र्मैसी भक्ती घडे कैसी ॥ १९ ॥ तुवां कल्पादि वाडेंकोडें । स्वधर्मकर्म भक्ति जोडे । हें
वर्णाश्रमनिजनिवाडें । निरूपण चोखडें निरूपिले ॥ २० ॥ सर्वा मानवा परम गती ।
स्वधर्म घडे भगवद्भक्ती । यानिरूपणाची निगुती । तुवा निश्चितीं निरूपिली ॥ २१ ॥

१ मेरुपर्वताचें वर्णन पुराणाद्वय आहे मेरुपर्वताचे आधाराणें स्वयं, ब्रह्म आणि पाताळ नादतात ब्रह्मगण
मेरुला प्रदक्षिणा घालतात, परंतु मोठमोठाले हिमाचल, सखादि, विंध्यादि, हे पर्वत दिसतात तसा मेरु दिसत नाहीं
भाचें कारण धीनाथ सांगतात कीं मेरुचें स्वरूप सूक्ष्म आहे २ आत्मज्ञानाची ३ नाश, शेवट ४ शैत ५ रत्नाची
खाण 'सति क्रियामाकर स्यात्' इत्यमर, ६ खडे ७ व्यवहारी व्यापारी, ८ जराभरणरहित ९ ज्ञानगणेचे हारे
१० विधातिस्था ११ खानद वर्णपारा मेघ १२ धीर १३ वाटडें

यथानुष्ठीयमानेन एवमि भक्तिवृत्ता भवेत् । स्वधर्मणारविन्दाक्ष तत्समाख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥

एक कमलनयना अच्युता । जो कां स्वधर्म अनुष्ठितां । तुझी निजभक्ति स्वभावतां । प्राण्याच्या हाता जेणें लाभे ॥ २२ ॥ ते कर्मकुशलतेची स्थिती । मज सागावी सुनिश्चितां । कमलनयना कमलापती । कृपामूर्ती माधवा ॥ २३ ॥ तू ऐसे ह्यणशील श्रीपती । म्यां कल्पाचे आर्थां कवणाप्रती । सागीतली स्वधर्मस्थिती । तरी ते विनंती अवधारीं ॥ २४ ॥

पुरा किल महावाहो धर्म परमक प्रभो । यत्नेन हसरूपेण प्रहणोऽभ्यास्य माधव ॥ ३ ॥

ज्याच्या वाहूंचा प्रताप अद्भुत । विश्वमर्यादा धर्मसेते । राखों जाणे यथास्थित । त्यालागीं ह्यणिपत महावाहो ॥ २५ ॥ स्वधर्मकर्माचा द्योतकू । अनादि वक्ता तू एकू । वर्णाश्रमादि विवेकू । उपदेशकू तू स्रष्ट्यांचा ॥ २६ ॥ पूर्वीं हंसरूपें सविस्तर । बोलिलासी स्वधर्माचा निर्धार । त्यांतील तुवा अध्यात्मसार । निवडूनि साचार मज सागीतलें ॥ २७ ॥ तेथील स्वधर्माचें लक्षण । मज न कळेचि निरूपण । जे तूं हंसरूपें आपण । स्वधर्म जाण बोलिलासी ॥ २८ ॥ तुझेनि मुखें यथोचिते । भक्तियुक्त आश्रमधर्मांते । सनत्कुमार जाहले श्रोते । तेचि मातें सागावे ॥ २९ ॥ ह्यणसी सनत्कुमारद्वारा । धर्म विस्तारला परपरा । तो विचारुनि करी निर्धार । हें सारगधरा घडेना ॥ ३० ॥

स इदानीं सुमहता कालेनाभिन्नकर्मण । न प्रायो भविता मर्त्यलोके प्रागनुशासित ॥ ४ ॥

काम क्रोध लोभ अभिमान । हे भक्ताचे वैरी सहाजण । त्याचें तूं करिशी निर्दळण । अरिमर्दन या हेतू ॥ ३१ ॥ भक्ताचें अरिनिर्दळण । तुजवाचोनि कर्ता आन । तिहीं लोकां नाहीं जाण । अनन्यशरण यालागीं ॥ ३२ ॥ तुवा कल्पाचिये आदीसी । उपदेशिले सनकादिकासी । घडुकाळ जाहले त्या बोलासी । ते धर्म कोणापाशीं प्रायशा नाहीं ॥ ३३ ॥ प्रायशा ये काळी नर । नाहीं स्वधर्मां तत्पर । शिशोदेरीं अत्यादेर । स्वधर्मविचार विसरोनी ॥ ३४ ॥ यांवातथ्ये धर्मप्रतिष्ठा । करी ऐसा नाहीं उपदेष्टा । यालागीं जी वैकुंठा । स्वधर्मनिजनिष्ठा मज साग ॥ ३५ ॥

वक्ता कर्ताऽवितता गान्यो धर्मस्याच्युत ते भुवि । सभायामपि वैरिण्या यत्र मूर्तिधरा कला ॥ ५ ॥

कर्ताऽविद्या प्रवक्त्रा च भवता मधुसूदन । त्यक्ते महीतले देव विनष्ट क प्रवदपति ॥ ६ ॥

अलुप्तज्ञान धर्मवक्ता । ये भूलोकां गा तत्त्वता । तुजवाचोनि अच्युता । आणिक सर्वथा असेना ॥ ३६ ॥ एक शास्त्रिमर्यादाव्युत्पत्ती । कर्मकलां पवलों जाणती । परी कर्माची आचरती गती । तेही नेणती तत्त्वता ॥ ३७ ॥ यालागीं गा भगवंता । धर्माचा कर्ता वक्ता । धर्म विस्तारुनि रक्षिता । आणिक सर्वथा असेना ॥ ३८ ॥ पहाता या लोकाच्या ठायीं । तुजऐसा सर्वज्ञ नाहीं । ऐसे विचारिता लोकीं तिहीं । तुजसमान नाहीं सागता ॥ ३९ ॥ जरी सत्यलोक पाहणे । जेथें चारी वेद पंडूदर्शन । इतिहास स्मृति पुराणे ।

१ लक्ष्मीपति. २ विश्वमर्यादेतील धर्मरूप सेतु-पुल ३ प्रकाशक ४ महादेवाचा ५ आत्मज्ञानाचे रहस्य ६ अन्व, दुसरा ७ घट्टीचे प्रारंभी ८ बहुधा ९ व्रीसर्गां व भोजनीं अत्यंत रत १० यथार्थ ११ हे विष्णो १२ ज्याचें हात माथें लोपलें नाहीं असा १३ शास्त्रीय प्रवर्तना अर्थ १४ अशिल कर्म १५ विचार कर्म पाहतां, धाडोळिता १६ छंद, निदक, व्याकरण, ज्योतिष, शिष्टा, व कल्पसूत्र हीं सहा शास्त्रे, त्रिवा गौर, दाक, गाणपतर, सैव, वैष्णव, व स्कंद हीं ६ दर्शने

मूर्तिमंतपणें उभीं अंसती ॥ ४० ॥ तेथे सनकादिकांचा प्रश्न । ब्रह्म्यासी न सांगवे जाण । तुवा हंसरूपें येऊन । समाधान दीधले ॥ ४१ ॥ ते ब्रह्मसभेच्या ठायी । तुजऐसा वक्ता नाही । तो तूं भक्तानुग्रहें पाहीं । या लोकाच्या ठायीं मूर्तिमंत ब्रह्म ॥ ४२ ॥ तेणें तुवां सर्व कर्म-धर्मसंस्था । करुनि दाविली तत्त्वता । तो तूं निजधामा गेलिया आतां । स्वधर्मवक्ता मग कैचा ॥ ४३ ॥ भक्तियुक्त स्वधर्मगती । सागावया यथास्थिती । तुजवांचोनियां श्रीपती । आणिकासी शक्ती असेना ॥ ४४ ॥ तूं भक्तसाह्य जगज्जीवन । भक्तमदगजभंजन । यालागीं नावे मधुसूदन । ऐसें प्रार्थून वोलत ॥ ४५ ॥

तत्र न सर्वधर्मज्ञ धर्मस्वयङ्गकिलक्षण । यथा यस्य विधीयेत तथा वर्णय मे प्रभो ॥ ७ ॥

तूं सर्वज्ञ ज्ञानमूर्ती । तरी मनुष्याची कर्मगती । वर्णाश्रमांची धर्मस्थिती । यथानिगुतीं मज सांग ॥ ४६ ॥ वर्णवाह्याचें निजकर्म । तेही सांगावे विहित कर्म । उद्धवें प्रार्थिला पुरुपोत्तम । तेणे मेघश्याम तुष्टला ॥ ४७ ॥ सकळ जनाचा हितकर । उद्धवे प्रश्न केला संधर । तो ऐकोनि शुक्रयोगींद्र । आनंदनिर्भर तेणे प्रश्नें ॥ ४८ ॥ शुक्र ह्याणे परीक्षितीसी । धन्य बुद्धी ते उद्धवासी । जेणे प्रार्थूनि हृषीकेशी । जाहला जगासी उपकारी ॥ ४९ ॥

श्रीवाद्रायणिरवाच—एव स्वभृत्यमुख्येन वृष्ट स भगवान्हरि ।

प्रीत क्षेमाय मर्त्याना धर्मानाह सनातनात् ॥ ८ ॥

शुक्र ह्याणे गा परीक्षिती । सावधान होई चितीं । धन्य उद्धवाची प्रश्नोक्ती । स्वकर्में मुक्ती पुशिली ॥ ५० ॥ जो भृत्यांमाजी पैढियंता । अत्यंत आवडे कृष्णनाथा । त्यावेगळें श्रीअनंता । क्षणही सर्वथा कैमेना ॥ ५१ ॥ ज्यापाशी गा निजगुज । सदा सांगे गरुड-ध्वज । ज्यावेगळें आर्तकाज । अधोक्षज वोलेंना ॥ ५२ ॥ ज्याच्या वचनासी विलंबू । क्षण न करीच रमावळभू । जो ब्रह्मादिका दुर्लभू । तो जाहला सुलभू उद्धवा ॥ ५३ ॥ या जगी भृत्यमुख्यता । आली उद्धवाचे हाता । तेणे प्रार्थूनियां भगवंता । स्वकर्में मुक्तता पुशिली ॥ ५४ ॥ हो का ज्याचेनि प्रश्नधर्में । जग उद्धरिले यथानुक्रमें । ज्यालागी गा पुरुपोत्तमें । मोक्ष स्वधर्में प्रकटिजे ॥ ५५ ॥ स्वधर्म करिता स्वभावता । निजमोक्ष लाभे आयिता । एवढ्या उपकाराची कथा । उद्धवे तत्त्वता पुशिली ॥ ५६ ॥ ऐकोनि चातकाचें वचन । गर्जोनि वर्षे जेवी घन । का वत्सहुकारें जाण । ये हुंवरोन धेनु जैशी ॥ ५७ ॥ तेवी ऐकोनि उद्धवाच्या बोला । कृष्ण निजबोधें गर्जिंजला । अतिस्वानंदें सतोपला । काय बोलिला गोविदू ॥ ५८ ॥

श्रीभगवानुवाच—धर्म्य एष तव प्रभो नै श्रेयसकरो नृणाम् । वर्णाश्रमाचारवता तमुद्धव निबोध मे ॥ ९ ॥

जेवीं का पुत्र एकुलता । त्यासी कांही वंचीना माता । तेवी उद्धव श्रीकृष्णनाथा । त्याचे वचन वृथा हों नेदी ॥ ५९ ॥ हरिखें ह्याणे सारगपाणी । धन्य उद्धवा बुद्धी वाणी । मोक्षमार्गांची निशाणी । हे जनालागोनी त्वां केली ॥ ६० ॥ तुझ्या प्रश्नाचें प्रश्नोत्तर । वर्णाश्रमी जे कोणी नर । त्यासी स्वधर्मचि मोक्षकर । ऐक साचार सांगेन ॥ ६१ ॥ कल्पादिपासोनि स्वधर्मसंस्था । पुरातनयुगवर्ती कथा । तुज मी सांगेन तत्त्वतां । ऐक आता उद्धवा ॥ ६२ ॥

आर्वा कृतयुगे वर्णो नृणा हस इति श्रुत । कृतकृत्या प्रजा जाल्या तस्मात्कृतयुग विदु ॥ १० ॥
वेद प्रणव एवाग्ने धर्मोऽह वृपरूपश्च । उपासते तपोनिष्ठा हस मा मुक्किरिन्वा ॥ ११ ॥

पूर्वील कृतयुगींचे लक्षण । तें नव्हते गा चारी वर्ण । बहुशाखा वेदपठण । कर्माचरण
तै नाही ॥ ६३ ॥ तें सकळ मनुष्यासी जाण । सोहंहेसाचें अखड ध्यान । यालागीं हस
हा एकचि वर्ण । सर्वासही जाण ते काळीं ॥ ६४ ॥ तें प्रणवमात्रें वेदपठण । वृपरूपें मी
आपण । धर्म चतुष्पाद सपूर्ण । अधर्माचे जाण नावही नाही ॥ ६५ ॥ ते काळीं श्रेष्ठ
सत्वगुण । सत्यवादी यालागीं जन । अवघे धर्मपरायण । कपट तें जाण जन्मले नाही
॥ ६६ ॥ परद्रव्य आणि परदारा । याच्या अभिलापाचा धारा । स्पर्शला नाही जिंढहारा ।
ते काळींच्या नरा धर्मिष्ठा ॥ ६७ ॥ ते काळींच्या जना धर्मिष्ठां । सोहंहेमाची आत्मनिष्ठा ।
हेंचि भजन मज वरिष्ठा । तपोनिष्ठा त्या नाव ॥ ६८ ॥ तें स्वर्गा जावे हे नाही कथा ।
नेणती नरकाची वार्ता । अधर्माची अवस्था । स्वर्माही चित्ता स्पर्शेना ॥ ६९ ॥ यापरी
प्रजा समस्त । स्वधर्मस्वभावे कृतकृत्य । यालागीं जाण निश्चित । त्यातें बोलिजेत
कृतयुग ॥ ७० ॥

त्रेतासुवे महाभाग प्राणान्ने हृदयाग्रयी । विद्या प्रादुरभूतस्या नहमास त्रिवृमल ॥ १२ ॥

उद्धवा या कलियुगाच्या ठायीं । तुझ्या भाग्याची परम नवायी । कृतयुगींच्या प्रजापरीस
पार्हीं । तुज माझ्या ठायीं विश्वास ॥ ७१ ॥ त्रेतायुगीं प्रकटले कर्म । जो वैरोज मी पुरुषो-
त्तम । त्या माझेनि निःश्वासें त्रिधर्म । वेदसभ्रम वाढला ॥ ७२ ॥ तेंच त्रैविद्या विविध
भेद । नाना मंत्र नाना छंद । ऋग्वेदादि तिन्ही वेद । प्रकटले प्रसिद्ध निजशास्त्री ॥ ७३ ॥
त्या वेदापासोनि त्रिविध मख । त्रिमेललायुक्त मीचि देस । जेथ होत आध्वर्यव हांत्रिक ।
कर्मविशेख जे ठायीं ॥ ७४ ॥ ऐसें मद्रूपें यज्ञकर्म । तेविल्या अधिकाराचें वर्म । दो श्लोकीं
पुरुषोत्तम । वर्णाश्रम सांगत ॥ ७५ ॥

विरक्षश्रियत्रिदशज्ञा सुखवाहुरपादजा । वैराजात्पुरुषाजाता य नात्माचारलक्षणा ॥ १३ ॥

वैराजात्पुरुषापासाव जाण । मुखीं उपजले ब्राह्मण । वाहूपासुनि राजेंन्य । ऊरू जन्म-
स्थान वैश्याचें ॥ ७६ ॥ शूद्र चरणीं जन्मले जाण । यापरी जाहले चारी वर्ण । याचें एक
मुख्य लक्षण । स्वधर्माचरण सर्वाशीं ॥ ७७ ॥ चतुर्वर्णांची उत्पत्ती । पुरुषार्पासूनी या रीती ।
आता आश्रमांची स्थिती । ऐक निश्चिती सांगेन ॥ ७८ ॥

गृहाश्रमो जघनतो ब्रह्मचर्ये हृदो मम । वक्ष स्वलाहने वासो न्यास शीर्षेण सखितः ॥ १४ ॥

गृहस्थाश्रमासी जर्घनस्थान । ब्रह्मचर्ये माझ्या हृदयीं जाण । धौनप्रस्थासी मी आपण ।
वाढवीं महिमान वक्षःस्थळीं ॥ ७९ ॥ जो चतुर्थाश्रम संन्यास । त्याचा माझे शिरीं रहि-
वास । एव वर्णाश्रमविलास । तुज सावकाश सांगीतला ॥ ८० ॥

१ गोह द्वाणजे मीच ब्रह्म आह या मंत्राचें सतत ध्यान करणारे सर्वच हस अगत २ तप, तत्व, दया व हृदता हे
चार पाय ज्याचे असा वृपरूपधारी धर्म होता ३ अत करणाला ४ सर्वच लोक जन्मन श्रुतयुग्य अगत हृदय त्याला
कृतयुग असें नाव असे ५ त्रिराद्वलक्ष्मी ६ मात्सा निष्ठापासून तीन वेद झाले ७ पद, ८ हांत्र, आध्वयव व
श्रीद्वारा या तीन कर्मांनीं विशिष्ट असा मी यज्ञ उदय पावलों ९ वाचयु, होत, उदाता इत्यादि यज्ञातील ऋषिनांती
कर्म वैश्वर्ये श्रीद्वारात्रिक १० क्षत्रिय, राजे ११ सर्व प्रकार सतचे आधार पाळणें १२ त्रिराद्व पुरुषापासा
१३ कमरेतालचा भाग १४ तिसरा आश्रम

वर्णानामाध्रमाणा च जन्मभूम्यनुसारिणी । आसम्प्रकृतयो वृणा नीचैर्नाचोत्तमोत्तमे ॥ १५ ॥

जैसे जन्म जैसे स्थान । त्या वर्णाश्रमांमार्जी तैसे गुण । उत्तमीं उत्तमत्व जाण । नीचों नीचपण सहजचि ॥ ८१ ॥ सत्वप्राधान्ये ब्राह्मण । सत्वरजे क्षत्रिय जाण । रजतमें वैश्य-वर्ण । शूद्र ते जाण तमोनिष्ठ ॥ ८२ ॥ तेचि ब्राह्मणादि चारी वर्ण । त्यांचे प्रकृतींचें लक्षण । वेगळें वेगळेंचि पें जाण । स्वयें नारायण सागत ॥ ८३ ॥

शमो दमस्तप शौच सन्तोष क्षान्तिरार्जवम् । मद्भक्तिश्च दया सत्य ब्रह्मप्रकृतपस्विमा ॥ १६ ॥

उद्धवासी ह्याणे श्रीकृष्ण । ब्राह्मणप्रकृति दशलक्षण । तुज मी सागेन निरूपण । तें सावधान अवधारी ॥ ८४ ॥ मनादि ज्ञानेंद्रियवृत्ती । बाह्य दृष्टी परिचारस्थिती । ते आवरुनि विवेकयुक्ती । आत्मप्रतीती धरावी ॥ ८५ ॥ तेचि वृत्तींचें धरणे ऐसे । कृष्णसर्पांचें मुख धरणे जैसे । तो वेढे उकळी आपैसे । तंव धारणा सौरसे नेहटावी ॥ ८६ ॥ तेवी वैराग्य-प्रतापवशें । गुरुवचनाचेनि विश्वासे । अंतरवृत्तीतें नेहटावे ऐसे । जंव ये आत्मसमरसें निजात्मता ॥ ८७ ॥ मुख्य करुनि गुरुवचन । तदर्था बुद्धि निमग्न । तत्प्रवणें होय मन । शम तो जाण या नाव ॥ ८८ ॥ ब्राह्मणप्रकृतीमार्जी जाण । हें स्वाभाविक निजलक्षण । या नाव गा शमगुण । ऐक निरूपण दमाचें ॥ ८९ ॥ विषयप्रवृत्ति प्रचंड । कर्मेंद्रियाचें वळ वंड । विधीने त्यांचें ठेंचुनि तोंड । सैरा वितंड विचरो नेदी ॥ ९० ॥ वेदविधीचेनि हातें । देहनिर्वाहापुरतें । खाणे जेवणे इन्द्रियातें । तो जाण येथें दमगुण ॥ ९१ ॥ तेथ शम तो जाण मुख्य राजा । दमादि इतर त्याच्या प्रजा । ते दोनी सांगीतले वर्जा । ऐक तिजा तपोनेमू ॥ ९२ ॥ शमें ज्ञानेंद्रियउपशमू । तोचि कर्मेंद्रिया मुख्य दमू । याहीवरी वेदोक्त कर्म । तें ज्ञान परमू गौरवाचें ॥ ९३ ॥ शरीरशोषणा नाव तप । ते प्रारब्धभोगानु-रूप । हृदयीं हरि चित्तणे सद्रूप । हें मुख्य तप तपामाजी ॥ ९४ ॥ जो वर्ततां स्वधर्म-स्थितीं । हरीतें विसवेनां निजवृत्ती । जो आत्मनिश्चयो चित्तीं । अहोरातीं विवंचित ॥ ९५ ॥ जेवीं लोभिया वाहे धन । का तरुणालागी तरुणी जाण । तैसें निजात्मविवंचन । ज्याचें मन सदा करी ॥ ९६ ॥ त्या नाव गा तपोनिष्ठ । हें तपामाजी तप वरिष्ठ । ब्राह्मणप्रकृती-मार्जी श्रेष्ठ । तप ते उद्भट या नाव ॥ ९७ ॥ ऐक शौचाचा विचार । तो आहे द्विप्रकार । अतरीं ज्ञान निर्धार । बाह्य आचार वेदोक्त ॥ ९८ ॥ बाह्य मळाचे क्षाळण । मूजळेंदि वेदविधान । आतर मळाचे निर्दळण । आत्मज्ञान निजनिष्ठा ॥ ९९ ॥ शुद्ध शौचें निर्मळ-पण । मुख्यत्वे उद्धवा हेंचि जाण । आता सतोपाचे लक्षण । ऐक सपूर्ण सागेन ॥ १०० ॥ पुत्र जन्मल्या होय सुख । तो गेलिया सवेचि दुःख । धन जोडलिया होय हरिख । सवेचि शोक तत्रार्शी ॥ १ ॥ ज्या सुखाची होतां भेटी । निःशेष मावळे दुःखकोटी । या नाव सत्य सुखसृष्टी । इतर चावटी ते मिथ्या ॥ २ ॥ निरुपचार अंतरगती । मद्भावे जे सुख-

१ ब्राह्मणवर्ण मुख या उत्तम स्थानापासून निघाला ह्याणून उत्तम, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र हे कमी कमी समजावे तसेच सन्यास व ब्रह्मचर्य हीं मस्तक व हृदय यापासून निघालीं ह्याणून उत्तम, त्याच्या खालीं वानप्रस्थ व चवथा गृहस्थाश्रम २ रक्षण, ३ लक्ष्यपूर्वक पहावी, सावधानपणाने राखावी ४ आवाराचें ५ त्या ठायी तत्पर ६ यथायोग्य ७ तिसरा ८ शरीरास बट्ट देण्याच्या क्रियेला ९ विसरत गाहीं १० विचारीत ११ आत्मविचार १२ उज्ज्वल १३ दोन प्रकारचा १४ माती, पाणी इत्यादि १५ शम, दम तप व शौच यांचीं लक्षणें शानोवचारायानी अशौच दिलीं आहेत ते ह्याणतात - बुद्धि विषयापासून उपशम पावविणें ह्या शम, विधिदंडान बाह्येंद्रियाना अधर्मांरुद्धन परतविणें ह्या दम, ईश्वरनिर्णय वित्तीं बाह्यें सदा' हे तप व 'मन भावशुद्धी भरलें । आंग किया अलकारिल' ह दोन प्रकारचे शौच १६ वाचाळपणा.

प्राप्ती । जाहलिया संपत्ती विपत्ती । जे संतोपप्राप्ती समसाम्यें ॥ ३ ॥ येचि पदीं पाठांतर ।
 तितिक्षा ह्मणती धोरधोर । ऐक त्याचेंही अर्थांतर । पदार्थविचार तो ऐसा ॥ ४ ॥ शीत
 उष्ण मृदु कठिण । अर्गां आदळतां जाण । ज्याचें डळमळीना मन । भावना पूर्ण मज्जावे
 ॥ ५ ॥ सतोपतितिक्षाव्याख्यान । हें पाचव्या पदाचें लक्षण । उद्धवासी ह्मणे श्रीकृष्ण ।
 ऐक निरूपण शांतीचें ॥ ६ ॥ माझा निर्धारितां निजगोध । अतरां निमाले कामक्रोध ।
 त्यासी केलिया अपराध । न मर्नां विरुद्ध पुढिलांचें ॥ ७ ॥ परी तेथींची नवलपरी । अप-
 कान्या होय उपकारी । विकार नाहीं ज्याचे अतरां । जाण ते खरी निजशाती ॥ ८ ॥
 ऐशी सदा शांति सपूर्ण । ते ब्राह्मणाचें पष्ठ लक्षण । ऐक आर्जवाचे निरूपण । जीवीची
 खूण सागेन ॥ ९ ॥ कुरूप जरी जाहली माता । परी स्नेहासी नाहीं कुरूपता । का सुव-
 र्णाचे नाग करितां । सोनें सर्वया नव्हे सर्पू ॥ ११० ॥ तेवीं कुटिलासीं कुटिलता । करावी
 ह्मणोनि शिकविता । कुटिलत्व नुपजे चित्ता । जाण तत्त्वता ते आर्जव ॥ ११ ॥ गाचीसी
 गोड व्याघ्रासी कडू । हा गंगाजळीं नाहीं पवाडू । तेवीं आर्जवाचा पडिपाडू । विपमाही
 गोडू समसाम्यें ॥ १२ ॥ या नाव जाण आर्जव । सातवें लक्षण अपूर्व । आता निजभ-
 क्तीचा स्वभाव । देवाधिदेव सागत ॥ १३ ॥ वन उद्यान गंगाजीवन । यास पृथ्वी जेवीं
 अधिष्ठान । तेवीं सकळ लक्षणाचें जन्मस्थान । माझी भक्ति जाण उद्धवा ॥ १४ ॥ सकळ
 पिकांचिये प्राप्ती । आधारभूत जेवीं क्षिती । तेवीं सकळ लक्षणा उत्पत्ती । माझिये भक्ती-
 माझारां ॥ १५ ॥ ऐक ते भक्तीचा ईत्यर्थ । साडोनि विषयस्वार्थ । जीवींहनि मजलागीं
 भावार्थ । तो निजभक्त प माझा ॥ १६ ॥ भक्त आणी धनाचें अर्जन । हेंचि मुख्यत्वं
 भक्तीसी विन्न । धनलोभी तो अभक्त पूर्ण । सत्य जाण उद्धवा ॥ १७ ॥ माझा भाव नाहीं
 जिंव्हारीं । आहाचवाहाच माझी भक्ति करी । तो आधळ्या पक्ष्याचे परी । उडे परी
 निर्धारी स्थान नेणे ॥ १८ ॥ माझा भावार्थ जेथ होये । तेथ मी जाती कुळ न पाहें । मी
 भावाचेनि लजलाहें । वश्य होयें निजभक्ता ॥ १९ ॥ जेय भावार्थ माझी आवडी । तेय
 अवश्य माझी पडे उडी । जेणे भावार्थाची उभविली गुढी । तो जाणे गोडी मज्जकीची
 ॥ १२० ॥ जे जें भेदे तोचि देवो । ऐसा भावार्थी ज्याचा भावो । तो एक पढियता मज
 पहा वो । त्याचे भावे जीरो आह्मी उद्धवा ॥ २१ ॥ तोचि माझा जीवप्राण । त्यासी मी
 मर्वस्ये करीं निंदलोण । मी सर्पदा त्याअधीन । जेवीं व्याली धेनु वत्सासी ॥ २२ ॥ एवं
 निःसीम भावार्थाची स्थिती । त्या नांव उद्धवा माझी भक्ती । यापरी भक्तीची व्युत्पत्ती ।
 ऐक पा ख्याती दयेची ॥ २३ ॥ बाळक देखोनि सकटीं । जेनीं न सार्वरत माय उठी । तेवीं
 दीन देखोनि वृष्टीं । ज्याचे पोटीं दया द्रवे ॥ २४ ॥ ऐशिया दयेच्या ठायीं जाण । आपुले
 पोरकें पुसे कोण । स्वजातिविजातिलक्षण । पुसायाही पण धीर नाहीं ॥ २५ ॥ महापूरीं
 बुडतयात । कृपाळू जातीं न पुसे तेथें । उडी घालूनि वाचवी त्यातें । दया निश्चितें ती नाव

१ 'सतोप' निवा 'तितिक्षा' असे दोन पाठ नाथा णवळ्या पोर्षीत होते असें दिसते २ इतरांचे ३ 'तैसा विषमाही जीवा । एगीं उज्ज्वर वरवा । तें आर्जव या गाहावा । जेथींचा गुण " ज्ञानेश्वरी अध्याय १८-८४३ ४ प्रकार, इच्छा ५ विद्वद्बालाही ६ साराश ७ सवादन ८ बरवर, दामिकपणाची ९ निश्चयानें १० त्याची मी श्ट काढता ११ त्याच दुःख यादवेनासो होऊन दयेन १२ परक्याचें १३ आपुलें-परक, स्वजाति-विजाति, हे विचार मनांत न येता दुसऱ्याचे सकट पाहताच दयाद होऊन उगी घालणें ह दयेचें लक्षण

॥२६॥ दीनाचिवे दयेलागी । जो रिघे जळत्या आगीं । त्याचे चरण मी बंदीं वेगीं । धन्य जगीं दयाळू ॥२७॥ ऐशिये दयेचेनि गुणे । मज अनंतालागीं तेणे । विकत घेतलें जीवेभावे जाणें । कीं जाहलें पोसणे मी त्याचें ॥ २८ ॥ यालागीं दयाळुवाचे घरीं । मी सदा नाटिका काम करी । जे दयावंताचे अवसरीं । तें माझे शिरी सर्वदा ॥ २९ ॥ जो जाणे दीनांचा विचार । दीनदयाळु जो साचार । उद्धवा तो माझे निजभाडार । सुखाचे सुखसार तो मज ॥ ३० ॥ या नाव गा दया जाण । तें हें नववे लक्षण । आतां सत्याची उणखूण । तुज मी सपूर्ण सांगेन ॥ ३१ ॥ सत्याचें सत्यत्व हें ऐसें । जागृतिस्वप्नसुषुप्तिवशे । ज्यासी असत्यता न स्पशें । निज सत्य ऐसें निडारिले ॥ ३२ ॥ ऐसें सत्य परिपकल्या पोटीं । सत्य वाचां सत्य वृष्टी । निजसत्यत्वे सत्य सृष्टी । पडिली तुटी असत्याची ॥ ३३ ॥ यापरी गा सत्यत्व जाण । त्या नांव दहावे लक्षण । हें ब्राह्मणाचे सपूर्ण । कर्माचरण स्वभावे ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणप्रकृतीचे क्षिती । या दश लक्षणाची उत्पत्ती । स्वाभाविक सहजगती । अकृत्रिम स्थिति उद्धवा ॥ ३५ ॥ येहीं दश लक्षणां संपूर्ण । वर्णवरिष्ठ वद्य ब्राह्मण । आता क्षात्रप्रकृतीचे गुण । ऐक निरूपण उद्धवा ॥ ३६ ॥

तेजो बल धृति शौर्यं तितिक्षैर्दार्यमुद्यम । स्थैर्यं द्रह्मण्यतैश्चय क्षत्रप्रकृतयस्त्रिमा ॥ १७ ॥

ब्राह्मणप्रकृति दश लक्षण । तुज म्यां सागीतली सुलक्षण । आतां क्षात्रवृत्तीचे दश गुण । ऐक सपूर्ण उद्धवा ॥ ३७ ॥ तेज ह्मणजे प्रतापशक्ती । जैसा क्षितितळींचा गभेस्ती । ज्याच्या प्रतापदीर्घी । लोपले जाती महींद्र ॥ ३८ ॥ क्षात्रधर्मीं प्रथम काज । तया नांव जाण तेज । आता क्षात्रवळाची वोज । ऐक जोजें सांगेन ॥ ३९ ॥ त्याच्या शरीरवळाचें कोड । एकला लक्षावरी दे झड । जरी तुटला दुधंड । तरी वैरियाचें तोंड विभाडी ॥ ४० ॥ रिघता रणामाझारीं । दुजयाचे साह्य न विचारी । जेवी वनगजी केसरी । तेवी रिघोनि दळभारी विभाडी वीर ॥ ४१ ॥ आकाश दाटल्या निशाचरीं । भूमंडळीं कोटल्या असुरीं । ऐसे प्रवळ वळें आल्या वैरी । ज्याचे धृतीमाझारी विस्मयो नुंठी ॥ ४२ ॥ आकाश पडावया गडाडी । पृथ्वी उलथावया हडवडी । तरी ज्याचे धृतीची रोकडी । नव्हे वाकुडी रोमावळी ॥ ४३ ॥ वोंडवळियाही कल्पांतो । धाक रिघों नेणे ज्याच्या चित्ता । ऐसे निजधैर्य स्वभावता । धृति तत्त्वता ती नाव ॥ ४४ ॥ चौन्याशीं दंडायुधें करूं जाणती । शस्त्राखें धारणा युक्ती । स्वधर्म आवश्यकें करिती । या नाव धृति क्षत्रियांची ॥ ४५ ॥ शूराचें शौर्य तें कैसे । शत्रूचे निःशेष नाव पुंसे । वैरी कोणी कोठेंचि नसे । करणे ऐसें ते शौर्य ॥ ४६ ॥ धर्मयुद्धाची शौर्यवृत्ती । जेणे विजयश्री चढे हातीं । दुश्चित्तें निःशंखी न हाणिती । पळतया न मारिती महाशूर ॥ ४७ ॥ समुख आलिया रणांगणी । मार्गे पावो न ठेवी रणीं । एकला विभाडी वीरेंक्षोणी । हे स्वधर्मकरणी निजशौर्यें ॥ ४८ ॥ मृत्यूएवढा महावैरी । जो निःशेष नाहीं करी । त्याच्या शौर्याची थोरी । सुरासुरीं वानिजे ॥ ४९ ॥ एवं निजशौर्य निर्घारा । निर्वैरें करणे धैरा । हा चौथा गुण खरा । जाण क्षात्र-

१ पेटलेल्या आगीत शिरतो २ पोसलेलें माणूस, आश्रित, दास ३ प्रसंगी ४ पूर्णतेस आल्यानर ५ सूर्य ६ राजे, तेज ह्मणताव ज्ञानोगनाही सूर्यच आठवला होता " आणि सूर्याचेनि प्रतापे । कोडिही नक्षत्र हारपे " ७ चमत्कार मौज ८ लगट करितो ९ दोन तुकडे होऊन १० फोडी ११ धर्य लवमात्र दळत नाही १२ प्रब्रयकाळ आला तरी १३ वेन्याचें नाव पुसून जावें, त्याला कोणी शत्रूच राहत नाही १४ उदासीन किंवा नि शत्रू झालेल्यास १५ वीराची धाकोदिणी, दजारी वीर १६ 'निर्वाणसुवीतळमू' करणें याचें नांव शौर्य

द्वारा क्षत्रियांचा ॥ १५० ॥ शस्त्राचे घाय वाजता माथा । का सपिच्छ चाण खंडतरता ।
 रणांगणीं न सरे मागुता । हे सहिष्णुता क्षत्रियाची ॥ ५१ ॥ आलिया गजदळाचे थाट ।
 महावीराचे घडघडाट । तो यावां साहे सुभट । सहिष्णुता चोखट ती नांव ॥ ५२ ॥ समु-
 द्रलहरांच्या सर्पाता । कुंलाचल न सरे परता । तेवीं परसैन्याच्या आघाता । न सरे
 मागुता रणांगणीं ॥ ५३ ॥ तेथ यशअपयशाची व्यथा । हर्षशोकविपमता । वाधीना क्षत्रि-
 याच्या चित्ता । सर्वसहिष्णुता या नाव ॥ ५४ ॥ या नांव तितिक्षा जाण । हें क्षत्रियाचे
 पाचवे लक्षण । एक आदार्याचा गुण । दातेपण क्षत्रियाचें ॥ ५५ ॥ क्षत्रियांचे प्रकृतीस
 जाण । द्रव्य तें तृणासमान । याचकाचें निवे मन । ते देणे दान सर्वस्व ॥ ५६ ॥ देश
 काल सत्पात्र स्थान । तेथ देऊनि सन्मान । निरिर्कल्पभावे गहन । देणे दान विध्युक्त
 ॥ ५७ ॥ चंद्र चकोरातें पाही । सदा देता सुवगे काहीं । तेवी हा याचकाचे ठायीं । परा-
 श्रुखता नाही क्षत्रिया ॥ ५८ ॥ ऐसें स्वाभाविक जे दान । हा क्षत्रियाचा प्रकृतिगुण । या
 नाव गा उदारपण । सहावे लक्षण क्षत्रियाचे ॥ ५९ ॥ परमार्थप्राप्तिउपार्या । स्वधर्मनिष्ठा
 क्षत्रियाठायीं । जो जो व्यंघसागे करणे काहीं । तो उद्यम पाहीं बोळिजे ॥ ६० ॥ वेचू-
 निया निजप्राण । गोब्राह्मणाचें सरक्षण । स्वधर्म प्रजापालन । पृथ्वीरक्षण निरूपद्रवे
 ॥ ६१ ॥ या नाव गा उद्यम जाण । क्षत्रियाचें सातवें लक्षण । आता स्वधर्मस्वर्यगुण । तेही
 निरूपण अवधारीं ॥ ६२ ॥ गोब्राह्मणसरक्षणता । स्वधर्म प्रजापाळकता । ये ठायीं उँवगू
 न ये चित्ता । या नाव स्थिरता क्षत्रियाची ॥ ६३ ॥ स्वधर्म जे स्थिरता । ते आठवे लक्षण
 तच्चता । ब्राह्मणभक्तीची जे कथा । ऐक आता सांगेन ॥ ६४ ॥ परमार्थप्राप्तीचें कारण ।
 क्षत्रियासी मुख्यत्वे गुरु ब्राह्मण । त्या ब्राह्मणाचें ब्रह्मभजन । सर्वस्व जाण करावे ॥ ६५ ॥
 ब्रह्मभावे ब्राह्मणभजन । विधियुक्त देवोनि सन्मान । अनुदिनीं ब्राह्मणपूजन । सद्भावे
 जाण जो करी ॥ ६६ ॥ जो मद्रावें ब्राह्मणपूजा । सन्माने सुरी करी द्विजा । उद्धवा तो
 आत्मा माझा । तेणे मज अधोक्षजा पूजिलें ॥ ६७ ॥ क्षत्रिय सन्माने द्विज पूजिती । तेणें
 त्यांसी ऐश्वर्यप्राप्ती । ब्राह्मण ब्राह्मणा द्वेषिती । तेणे पावती दरिद्रदु ख ॥ ६८ ॥ ब्राह्मण-
 भजनमार्गें । ब्रह्मसुख पाया लागे । ब्रह्मसायुज्य घर रिचे । तरी भक्त नेषे द्विजभजने
 ॥ ६९ ॥ ऐसें करिता ब्राह्मणभजन । मी परब्रह्म होय त्या अधीन । त्याच्या ऐश्वर्याचें चिह्न ।
 दहावें लक्षण तें ऐक ॥ १७० ॥ न करिता ब्राह्मणभजन । अर्गी ऐश्वर्य न ये जाण । मी
 जाहलों पद्भुणैश्वर्यसपन्न । सदा द्विजचरण हृदयीं हृढ वाहता ॥ ७१ ॥ ब्राह्मणभजने स्वभा-
 वता । माझी सत्ता ये त्याच्या हाता । तेव्हा त्याची आज्ञा वदिती माथा । जाण तच्चता
 सुरासुर ॥ ७२ ॥ त्याचे आज्ञेभेण । पडों न शके अवर्षण । न्यायता प्रजापालन । धर्मस-
 रक्षण त्याचेनी ॥ ७३ ॥ येणेच स्वधर्म अतिचोख । भरत पुरुरवा जनकादिक । महाऐश्वर्य
 पावले देख । अलोलिक द्विजभजने ॥ ७४ ॥ एव क्षत्रियाचें दशलक्षण । तुज न्या केले

१ बोध्यावर घाय लागले असता. २ अगाला लागता ३ ह्वा ४ आदळण्याने, सपदा ५ महापर्वत ६ स्वभावाला
 ७ देशे काले च पात्रे च तद्दान साहिक स्मृतम् ८-मीता अध्याय १७-२० ८ याचकाचे निवे मन । तव ९ ब्राह्मण
 नाही १० उद्योग, व्यवहार ११ स्थिर राखाचें चित्ता. १२ ब्रह्मभावनेचें भजन १३ दररोज १४ ब्राह्मणाच्या सेवेचें.

निरूपण । यांत मुख्यत्वे ब्राह्मणभजन । श्रेयस्करं सर्वासी ॥ ७५ ॥ वैश्याचे प्रकृतीस जाण । स्वाभाविक पंचलक्षण । ऐक त्यांचें निरूपण । आचरण यथार्थे ॥ ७६ ॥

आस्तिक्य दाननिष्ठा च अदम्भो ब्रह्मसेवनम् । अनुष्ठिर्योपचयैर्वैश्यप्रकृतयस्त्विमा ॥ १८ ॥

वैश्याचे प्रकृतीसी जाण । अर्थतृष्णा अतिगहन । जाहलिया कोट्यानुकोटी धन । तृष्णा परिपूर्ण हों नेणे ॥ ७७ ॥ आस्तिक्यता अर्थसचयासी । द्वीपींहूनि द्वीपांतरासी । नाना वस्तु ने विश्वासेसी । साधावया अर्थासी भावार्थी ॥ ७८ ॥ कां वेदशास्त्रीं अति-विश्वासी । हें मुख्यत्वे ऐश्वर्य वैश्यासी । नेदें लिहिल्या स्वधर्मासी । नव्हे उदासी अणु मात्र ॥ ७९ ॥ वैश्याचें स्वधर्माचरण । नेमेंसी द्यावें नित्यदान । प्राणांत मांडल्या जाण । दानखंडण हों नेदी ॥ १८० ॥ परलोकप्राप्तीचें कारण । ब्राह्मणाची सेवा जाण । ब्राह्मण-आज्ञा परम प्रमाण । विशेष जाण गुरुसेवा ॥ ८१ ॥ वेदशास्त्रार्थ प्रमाण । सद्गुरु परब्रह्म जाण । तद्रूपें देखावे ब्राह्मण । सेवेसी प्राण अर्पावा ॥ ८२ ॥ मी मान्य होईन अति-श्रेष्ठां । कां लौकिकीं जोडावी प्रतिष्ठा । ऐशा परीची दांभिक निष्ठा । वैश्या वरिष्ठा स्पर्शना ॥ ८३ ॥ सांडूनिया धूर्तपण । निर्लोभ निर्दंभ जाण । विप्रसेवेसी घोपिती, प्राण । हें मुख्य लक्षण वैश्याचें ॥ ८४ ॥ येणेचि परमार्थप्राप्ती । सत्य जाण वैश्ययाती । हे स्वाभाविक गा प्रकृती । जाण निश्चितीं वैश्यासी ॥ ८५ ॥ आतां शूद्राचिया प्रकृती । त्रिविध कर्माची पै प्राप्ती । तेही सांगेन तुजप्रती । ऐक निश्चितीं उद्धवा ॥ ८६ ॥

शुश्रूषण द्विजगवा देवाना चाप्यमायया । तत्र लब्धेन सन्तोषं शूद्रप्रकृतयस्त्विमा ॥ १९ ॥

स्वकर्म शूद्राचिये ज्ञाती । द्विजसेवा यथानिगुती । त्याचेनि प्रसादें जीविकावृत्ती । निष्कपट स्थिति सेवेची ॥ ८७ ॥ करावे गृहस्थाचें गोरक्षण । चाराव्या जे ये तृणजीवन । श्वापंदभय आलिया जाण । वेचूनि प्राण रक्षान्या ॥ ८८ ॥ गोरक्षणीं वेचिल्या प्राण । त्यासी उत्तम गति जाहली जाण । ज्यासी गार्गींचा कळवळा गहन । त्यासी मी श्रीकृष्ण सदा साह्य ॥ ८९ ॥ द्विजसेवा गोरक्षण । दोनही वृत्ति न मिळता जाण । तरी देवालयीं समार्जन । जीविकार्थ जाण करावे ॥ ९० ॥ निष्कपटभावे आपण । निर्मळ करावे हरि-रगणें । तेथील प्राप्तीचेनि जाण । करावी पूर्ण जीविका ॥ ९१ ॥ तेथ जे जे काळीं जे जे प्राप्ती । तेणे सुखें असावे निजवृत्तीं । शूद्रप्रकृतिस्वभावो ॥ ९२ ॥ विप्रासी अग्निहोत्रादिक कर्म । शूद्र नमी द्विजोत्तम । तेथ दोहीचा स्वधर्म । सहजें सम होतसे ॥ ९३ ॥ गृहस्थाश्रमाचें वर्तन । तिन्ही आश्रमां आश्रयो आपण । अन्न वस्त्र देऊनि जाण । सरक्षण करावे ॥ ९४ ॥ ब्रह्मचर्याश्रमवर्तन । गुरुसेवा वेदाध्ययन । त्यासी द्यावया दान । अधिकार जाण असेना ॥ ९५ ॥ ब्रह्मचान्यासी जे जे शोजिलें । ते पाहिजे गुरूसी समर्पिले । गुरूसी वचूनि दान दीधर्ले । ते तेणे केले अधर्म ॥ ९६ ॥ वानप्रस्था-श्रमी जाण । मुख्यत्वे तप प्रधान । करावे अग्निशुश्रूषण । वेदोक्तलक्षणप्रकारें ॥ ९७ ॥ सन्यासी ब्रह्मचारी दीन । समर्थी आश्रमा आल्या जाण । यथानुशक्त्या द्यावे अन्न ।

१ कल्याणकारक २ द्रव्यलोक ३ अनेक कोटी ४ आस्तिक्य ५ विहित ६ वेदविहित धर्माविषयी उदासीन नसणे ७ वापटव ८ उदरनिर्माहर्त्ये साधन ९ पास व उदक १० हिंस्र पक्षीं भय ११ केर काढून सडा घालणें १२ परिताप्यांसाठी १३ अगण जागा ह्मणजे सभा १४ मिळाले. १५ फसवून १६ अरण्यात राहून तप करणें. १७ धर्माची सेवा.

हैं आश्रमरक्षण वानप्रस्था ॥ ९८ ॥ संन्याशासी अहिंसा प्रधान । ज्ञानपरिपाके शान्ति सपूर्ण । अनोळखी भिक्षाटण । हा मुख्य धर्म जाण चतुर्थाश्रमां ॥ ९९ ॥ वर्णाश्रमाहृति वाह्य जाण । केवळ अत्यजादि जे जन । त्याचे प्रकृतीचे जे लक्षण । स्वयं नारायण सांगत ॥ २०० ॥

अशौचममृत स्नेय नास्तिक्य शुक्रविग्रह । काम क्रोधश्च तर्पश्च स्वभावोऽन्तेयसायिन्याम् ॥ २० ॥

ये श्लोकींचे अष्ट गुण । त्यागावया न मॅनी ज्याचें मनं । तोही अत्यजासमान । हें प्रकृतिलक्षण अतिनिंद्य ॥ १ ॥ ज्यासी स्नानसध्या शौचाचार । स्वकर्म नावडे साचार । अतरी विकल्प अपार । जैसा विखोर काळिया ॥ २ ॥ कनककळ नामें गोमटें । आत मांजिरें वाहेर काटे । तैसे सवाह्य वोखटें । अशौच मोठे त्या नांव ॥ ३ ॥ शरीर श्वेत निर्नासिक । तोंडाळ बोढाळ पतिनिंदक । ते स्त्रियेच्या ऐसे देख । अशौचकं सवाह्य ॥ ४ ॥ यापरी गा अशौचता । ज्याचे अर्गी स्वभावता । तो जाण पा तत्त्वता । गुण प्रथमता अत्यजाचा ॥ ५ ॥ असत्यता जे प्रकृतीपार्शी । अखंड वसे अहर्निशा । मातापितादि गुरूसी । झकवणें त्यासी मिथ्यात्वे ॥ ६ ॥ जेवी का क्षिम्याच्या सर्णी । रामकृष्ण न ह्मणे कोणी । उपस्थनामं गर्जे वाणी । सतोपोनी स्वानंदें ॥ ७ ॥ तेयीं जागृति स्वप्न सुषुप्ती । असत्य आवडे ज्याच्या चित्ती । तो जाण पा निश्चिती । अंत्यजप्रकृति स्वभावे ॥ ८ ॥ पडिलिया दृष्टी बुडी । मायवापाचें ठेवणे काढी । नाना विश्वासपरतडी । बुडवी गांठोडी गुरूची ॥ ९ ॥ सधन सापडल्या हाता । नाना युक्ती अतिध्रुवता । नातरी चलात्कारें सर्वथा । ध्यावें तत्त्वता सर्वस्व ॥ २१० ॥ यापरी गा अधर्मता । परद्रव्य यावया हाता । आसक्ति ज्याच्या चित्ता । जाण तत्त्वता ते चोरी ॥ २१ ॥ स्वधर्मकर्मी स्वभावतां । विश्वास नाहीं ज्याच्या चित्ता । वेदशास्त्रपुराणार्था । मिथ्या सर्वथा जो मानी ॥ २२ ॥ उद्धवा जाण तत्त्वता । या नांव गा नास्तिकता । आस्तिक्यभावो स्वभावता । अणुमात्रता जेथ नाहीं ॥ २३ ॥ गाठीं असता लक्षकोडी । सदा नास्तिकता ज्याचे तोडी । घरींच्या आपदा लावी गाढी । ते प्रकृति रोकडी अत्यजाची ॥ २४ ॥ कार्थवीण कोरडी कैळी । सवधेवीण बृथा सॅळी । अखड करी दातकंसोळी । ते अत्यजाची निजजृप्ती ॥ २५ ॥ जया सदा विरोध पोटी । बरिवरी गोड मॅदं गोठी । भीर्तरीं द्वेषाचा भडका उठी । जो क्रूर-दृष्टी सर्वदा ॥ २६ ॥ जन्मवरी केल्या उपकारकोटी । त्यासी एकचि उर्त्तरामाठी । अप-कारू करावया पोटीं । छिद्रदृष्टी सदा ठेवीं ॥ २७ ॥ उपकान्या अपकारस्थिती । जत्यज न करी प्राणार्ती । ऐशिया विरोधाते जे वाहती । शुष्कविग्रहगती त्या नाव ॥ २८ ॥ जो सुहृदामार्जी पाडी वैर । अपार्थी घाली योरयोग । अशौच नास्तिक्य घोर । जाणावा नर अतिविग्रही ॥ २९ ॥ स्वाधेवीण परकार्य नाशी । शुष्कविग्रही ह्मणिये त्यासी । उद्धवा ऐशी प्रकृति ज्यासी । अत्यजही त्यासी पै भीती ॥ २२० ॥ ऐक कामाची कथा । कनक

१ शात्र परिपक झाल्यामुळे २ अपरिचित जागी भिक्षेसाठी फिरत राहणें ३ चढाखदि वर्णवाट जातो ४ ज्याचे मनांत येत नाहीं ५ सर्प ६ धोव्याच फळ ७ हें नाव ८ उमाद उत्पन्न करणार ९ कोड असलेटें १० अपवित्र ११ फसविणें १२ आस्तिक्यपणा १३ भांडण १४ छग्रतो १५ दात चावणें, रागाचें चरफटणें १६ टक्कणीच्या, फस-वेगिरीच्या १७ अत करणांत १८ एक वाकडा नाद त्यानें काळजा दहन. १९ अभावाचून विरोध माजविणारा

आणि कांता । येविपर्यी अतिलोभता । उर्परमु चित्ता असेना ॥ २१ ॥ स्त्रीकामाचेनि नांवे ।
 लिंगमात्र असावे । मग सेव्यासेव्यभावे । विचारू जीवे स्मरेना ॥ २२ ॥ तैसेंच जाण
 द्रव्यार्था । भलतैसें पावो हाता । न विचारी विहिता अविहिता । अतिकामता अर्थार्थी
 ॥ २३ ॥ अविहित कामस्थिती । हा स्वभाव ज्याचे वृत्ती । ते अंत्यजादि प्रकृती । जाण
 निश्चितीं उद्धवा ॥ २४ ॥ पाहें पां कामिकांच्या पोटी । सदा क्रोधाची आगंटी । कामअ-
 प्राप्ती ऐकता गोष्टी । भडका उठी प्रळयात ॥ २५ ॥ ज्याचिये शरीरस्थिती । उंसतू नाही
 क्रोधाहार्ता । सदा धुपधुपीत वृत्ती । ते जाण प्रकृती अतिनीच ॥ २६ ॥ प्राप्तभोगें
 तृष्णा न वाणे । ऐकिल्याही भोगाकारणे । अखंड मनाचें वैसे धरणें । ते प्रकृति जाणे
 अतिनीच ॥ २७ ॥ म्यां सांगितले जे आठही गुण । हे ज्याचे प्रकृतीस लक्षण । तो हो कां
 भलता वर्ण । परी अंत्यजपण त्यामाजीं ॥ २८ ॥ अवगुण सांगितले समस्त । एक एक
 नरकदानीं विख्यात । मी आठही मिळाले जेथ । उगड तेथ मग कैचा ॥ २९ ॥ त्यागा-
 वया निजस्थिती । या अवगुणांची व्युत्पत्ती । म्यां सांगितली तुजप्रती । जाण निश्चितीं
 उद्धवा ॥ ३० ॥ त्या गुणांतें अंगीकारिती । ते नरकगामी गा निश्चितीं । या गुणांतें
 जे त्यागिती । ते पावती पद माझें ॥ ३१ ॥ तेणे माझ्या पदाची प्राप्ती । सर्वा वर्णा उत्तम
 गती । ऐशिया गुणांची व्युत्पत्ती । सागेन तुजप्रती उद्धवा ॥ ३२ ॥ सकळ लक्षणांचें
 निजसार । जें गुह्यगुणाचें भाडार । जेणे पाविजे ससारपार । ऐक साचार उद्धवा ॥ ३३ ॥
 जो सर्व वर्णांचा सहज धर्म । जेणे पाविजे परब्रह्म । जे नाशिती चिसेंभ्रम । ते गुण
 उत्तम अवधारीं ॥ ३४ ॥

अहिंसा सत्यमस्तेयमकामक्रोधलोभता । भूतप्रियहितेहा च धर्मोऽय साध्वर्णिक ॥ २१ ॥

हो कां उपायो जेणे तेणे । पुढिलासी जे सुख देणे । ते उंपतिष्ठे मजकारणे । तो गुण
 म्यां श्रीकृष्णें वंदिजे ॥ ३५ ॥ तैसेंच परपीडा असुख । पुढिलिया न देणे दुःख । तेंहीक-
 रुनि मज होय सुख । जाण निष्टकें उद्धवा ॥ ३६ ॥ दुःख नेदूनि सुख देणें । या नांच
 अहिंसा ह्याणणे । हा पहिला गुण जाणणे । ऐक लक्षणे सत्याचीं ॥ ३७ ॥ सत्य तें जाण
 पां ऐसें । ज्याचें मन वाचा असत्यदोषें । जागृतिस्वप्नसुषुप्तिवशें । स्पर्शले नसे अणुमात्र
 ॥ ३८ ॥ निंदा आणि नरस्तवन । कदा मिथ्या न बोले वचन । वाचा अनसुंद धरणें
 जाण । सत्य सपूर्ण या नांच ॥ ३९ ॥ हो कां अधर्माचिये जोडी । कोडी धरोनिया कवडी ।
 जो रिघो नेदी दृष्टी बुडी । फुटकी कवडी स्पर्शेना ॥ ४० ॥ तेथेंही चोरी करणे । का
 दृष्टि चुकवूनि वस्तु घेणें । अथवा न पुसता नेणे । जीवेप्राणे न सभवे ॥ ४१ ॥ अन्या-
 योर्प्राजित धन । स्वमीही नातले मन । हें अचौर्याचें लक्षण । तिसरा गुण उद्धवा ॥ ४२ ॥
 स्वधर्म धन यावें हाता । हेही नसे धनकामता । कामिनीकामाची नेणे वार्ता । परस्त्री ते
 माता नेमस्त ॥ ४३ ॥ हो का स्वदाराभिगमन । तेथेंही आसक नसे मन । आश्रमधर्माध

१ विभ्राति २ बाघे ३ धनार्जनी ४ अयोग्य, धर्मशास्त्राच्या नियमाला सोडून ५ हीन जातीचे ६ विषयलभे-
 द्या ७ शैवरी, भुणी, ८ विभ्राती ९ खाखावलेली १० कोणत्याही जातीचा ११ नरकात घालण्याचे कामी सिद्ध
 १२ मग १३ उगड किंवा उगड ह्याजें उदार, सुटका १४ मनाचें चाचल्य १५ प्राप्त होवें, देऊन मिळतें, १६ निश्च-
 यानें १७ योग्य चयनात ठेवणें, १८ अन्यायानें मिळविलेले १९ स्त्रीविषयक सुखाची.

जाण । प्रतिपालन स्त्रियेचें ॥ ४४ ॥ या नांव गा अकामता । उद्धवा जाण तत्त्वतां । हे चौथी लक्षणता । ऐक आतां अक्रोधू ॥४५॥ जेथ कामाचा आदरू नाही । तेथ क्रोधाचें न चले कांहीं । जेवीं आकाशाचे ठायीं । न रुपती पाही निजशस्त्रें ॥ ४६ ॥ जरी वीज जाहलें गोमटें । तरी भूमीवीण अकुर न फुटे । तैसे कामावाचूनि कोठें । क्रोध उद्धटे न वाढे ॥ ४७ ॥ एवं कामाची जे बोळवण । तेचि क्रोधाचीही जाण । जैसे गरोदेंरीचे मरण । करी निर्दळण गर्भाचे ॥ ४८ ॥ शिर तुटलिया पाठीं । हस्तर्पादादिक्रिया नुठी । काम निमालियापाठीं । निमाली गोठी क्रोधाची ॥ ४९ ॥ जेथ काम क्रोध नाही । तेथ लोभ उठी कोणे ठायीं । तळवटीं नसता भुंयी । वृक्ष काही वाढेना ॥२५०॥ शीसं बोडिलें सकेशीं । तेथ राहूं न शके ऊ जैसी । तेवीं गेलिया कामक्रोधांसी । वस्ती लोभासी असेना ॥ ५१ ॥ जेवीं का भ्रताराचें मरण । घेऊनि जाये अहेवंपण । तेवीं कामक्रोधेंवीण । लोभ-लक्षण असेना ॥ ५२ ॥ या नाव निर्लोभता । सत्य जाण सर्वथा । क्रोधलोभाते वाढ-विता । जाण तत्त्वता कामचि ॥ ५३ ॥ जेथ कामाचें अपूर्ण काज । तेथ क्रोधाचें खवळे तेज । जेव्हा कामाचे पूर्ण निज । तेव्हा नाचे भोजें लोभाचे ॥ ५४ ॥ जेवीं दीपाची दीप-केंळा । ते सवे वागवी तेजकाजळां । तेवीं क्रोधलोभांचा सोहळा । कामाजवळा सतत ॥ ५५ ॥ जेवीं का शारियांचें शीतें । घामज्वरासमवेत । तेवीं क्रोधलोभयुक्त । जाण निश्चित कामचि ॥ ५६ ॥ जेथ कामाचा नाही पागू । तोचि क्रोधलोभांचा त्यागू । हा समूळ उर्षावो चागू । स्वयें श्रीरगू बोलिला ॥ ५७ ॥ एवं कामत्यागें सर्वथा । त्यागू पावे क्रोधलोभता । भूतासी जे प्रियत्वे हितता । ऐक तत्त्वता सागेन ॥ ५८ ॥ जैशी शक्ति आपणासी । तैसे प्रिय करावे भूतासी । अगत्य विचेंभू ज्याचा ज्यासी । तें ते त्यासी अपावे ॥ ५९ ॥ अन्न वस्त्र दान मान । पोटींच्या कळवळ्याने जाण । करावे भूतीं प्रिया-चरण । हा स्वधर्म जाण सर्वांचा ॥ ६० ॥ ऐसे प्रिय करावे भूता । जे परिर्पाकीं ये त्याच्या हिता । जेणे प्रियत्वा उपजे बाधकता । तें सर्वथा न करावें ॥ ६१ ॥ भूतप्रिय हितकारी । ऐसा जो पुरुष ससारीं । मी भगवंत त्याच्या घरीं । सर्व हित करीं सर्वदा ॥ ६२ ॥ त्याच्या अशुभाची होळी । भूतहितप्रियमेळी । मी स्वयें करी वनमाळी । तेचि काळीं तत्त्वता ॥ ६३ ॥ जो सद्भावे सत्य साचार । भूतासी हितत्वे प्रियकर । त्यासी मी भूतात्मा श्रीधर । करीं ससार सुखरूप ॥ ६४ ॥ अहिंसादि सप्तलक्षण । हा सर्वांचा स्वधर्म जाण । सर्वाश्रम सर्व वर्ण । त्यासी मुख्यत्वे जाण हा धर्म ॥ ६५ ॥ चतुर्वर्णस्वभावप्रकृती । वर्णवाह्याची लक्षणस्थिती । सर्व वर्णांची स्वधर्मगती । ते म्या तुजप्रती सागी-तली ॥ ६६ ॥ यावरी आश्रमस्वधर्मता । तुज मी सागेन आता । उद्धवा ऐक गा तत्त्वतां । प्रथमता ब्रह्मचर्य ॥ ६७ ॥ ब्रह्मचर्य द्विविधें जाण । एकाचे नैष्ठिक सपूर्ण ।

१ विषयपरास्तुता २ वागलें ३ वाढेना, वाढिजे ४ रवानगी काम दवडिला कां त्याबरोबर क्रोधही गेला. ५ गमार धीचं ६ हातापागांचं चलनवला ७ सपली ८ गोष्टी ९ जनीन १० डोव ११ केमासकट १२ सौभाग्य १३ सांग १४ दिवाची ज्योत १५ अंगावर शाहरा वेतो, धडनी भरते तेव्हाच हांव १६ गरज १७ उपाय १८ प्राणिमात्राला १९ तड, जहरी २० सर्व जीवाना प्रिय असं वागाव २१ हा सर्व लोकांचा सारथिक धर्म आहे २२ परिणामी २३ चार वर्णांहून इतर जे त्याची २४ दोन प्रकारच, २५ एकचिठपण

एक तो उपकुर्वाण । एक लक्षण दोहीचें ॥ ६८ ॥ व्रतबंध वेदाध्ययन जाहल्यापाठीं । जो परमार्थी ठेवून दृष्टी । गृहस्थाश्रमाची न करी गोठी । नैष्ठिक्यपरिपाटी त्या नांव ॥ ६९ ॥ वेदशास्त्रसंपूर्ण पठन । गुरुदक्षिणा व्रतविसर्जन । करून करी पाणिग्रहण । उपकुर्वाण या नाव ॥ २७०-॥

- द्वितीय प्राण्यानुपूर्व्याजन्मोपायन द्विज । वसन्गुरुकुले दान्तो ब्रह्माऽधीयत चादत ॥ २२ ॥

मेरलाऽग्निनदण्डाक्षमक्षसूक्तमण्डलम् । जटिलोऽधोतदह्नासोऽरुक्पीठ कुशात् दधत् ॥ २३ ॥

सानभोजनहोमेपु जपोऽगरे च वाग्यत । न चिंछ्यान्नरोमाणि कक्षोपस्वगतान्यपि ॥ २४ ॥

गर्भाधान पुंसवन । जातकर्म अन्नप्राशन । ही समस्त कर्मे पूर्वी जाण । केलीं संपूर्ण चौलातें ॥ ७१ ॥ याउपरी उपर्नयन । गुरुद्वारा गायत्रीग्रहण । सावित्रजन्म हें सपूर्ण । व्रतबंध जाण या नांव ॥ ७२ ॥ एवं गायत्रीमंत्रें जाण । द्विजन्मे होती तीनी वर्ण । हा ब्रह्मचर्याश्रम सपूर्ण । व्रतधारण वेदार्थ ॥ ७३ ॥ तेथ वेदाध्ययननिर्धारि । गुरुगृही वसे ब्रह्मचारी । त्याच्या व्रतनेमाची कुंसरी । ऐक ते परी सांगेन ॥ ७४ ॥ मुंजी' जानवे कृष्णाजिन । पळसाचा दंडग्रहण । कर्मडल्लु वागवावा जाण । जेळाचरण करावया ॥ ७५ ॥ न करावे मस्तैकवपन । न करावें तैलाभ्यंगस्नान । न करावे दंतधौवन । केशविचरण न करावे ॥ ७६ ॥ न करावे नखनिकृंतन । न करावे रोमच्छेदन । वाहुमूलादिक जे जाण । गृह्य स्थान अतिव्याप्त ॥ ७७ ॥ रजकक्षीळित वस्त्रे जाण । त्यांचे न करावे परिधान । प्रवाही करावे स्नान । प्रातर्मध्याह्न दोही काळी ॥ ७८ ॥ आसनीं श्वेत पीठासन । श्वेत वस्त्राचें धारण । रुद्राक्ष अथवा पर्वाक्ष जाण । मालाग्रहण जपार्थ ॥ ७९ ॥ कुशाद्रि दर्भपवित्र । तिहीं युक्त असावे कर । ऐक मौनाचा विचार । तुज मी साचार सांगेन ॥ २८० ॥ मळमूत्र करिता स्नान । जप होम आणि भोजन । उभय सध्याकाळीं जाण । निश्चित मौन धरावे ॥ ८१ ॥ नाहीं अभ्यंग केशविचरण । तेणे जटा वळल्या आपण । हें ब्रह्मचारियासी जाण । व्रतधारण नेमस्त ॥ ८२ ॥ इतुकेनि व्रतेसी जाण । सदा गुरुसेवेसी सावधान । गुरु कृपने सागे अध्ययन । तेव्हा वेदपठन करावे ॥ ८३ ॥ मज पढों सागावें आतां । हा आग्रह न करावा गुरुनाथा । त्याची आज्ञा वंदूनि माथां । निष्कपटता गुरुसेवा ॥ ८४ ॥ अध्ययन सागेना लेंवलाह्या । तरी साडूनि कुलाचार्यां । पढों गेलिया आणिका ठाया । गुरु त्यागिलिया महादोष ॥ ८५ ॥ सेवा करावी अहर्निशी । जेणे कृपा उपजे स्वामीसी । तै कृपेस्तव अध्ययनासी । अहर्निशी सांगेल ॥ ८६ ॥ ठेवूनि गुरुचरणीं भौवार्थ्यां । पढावे गा वेदशास्त्रार्थां । आंकळावे वेदार्थां । परमार्थता निजबुद्धी ॥ ८७ ॥

रेतो नावकिरेजातु ब्रह्मव्रतधर स्वयम् । अवकीर्णैःश्वगाह्यासु यतासुखिपर्दी जपेत् ॥ २५ ॥

या रीता ब्रह्मचारी देस । वीर्यत्याग बुद्धिपूर्वक । करूं नये आवश्यक । व्रतविशेष ब्रह्मचर्य ॥ ८८ ॥ स्वर्मीं जाहल्या वीर्यपतन । शास्त्रोक्तविधीं करावे स्नान । मग प्रायश्चित्तार्थ जाण । गायत्रीस्मरण करावे ॥ ८९ ॥ ब्रह्मचारी वानप्रस्थ सन्यासी । प्रयत्नें वीर्य-

१ उपकार्यता २ ब्रह्मचर्य व्रताची गमाप्ति ३ स्त्रीपरिग्रह ४ ज्या योगें पुरुष जन्मतो असा संस्कार ५ चूडाकर्मापयंत ६ मौनीवचन, उप ह्मणजे गुरुच्या जवळ, नया ह्मणजे नेणें, गुरुच्या स्वाधीन विद्याभ्यासार्थें करणें ७ गायत्रीपठण ८ गायत्रीच्या उपदेशात दुसरा जन्म ९ कौशल्य १० मोठाचा कडदोरा ११ जळ प्राशन करावया १२ हजामत १३ दात घासणे १४ नयें काढ नयेत १५ कास वगैरे रोमाचें छेदन. १६ घोण्यांनीं घुतलेलीं वस्त्रें. १७ कमण्डूनीज १८ छवकर १९ भक्ति २० पहन अर्थासह पाठ करावा

त्यागू नाही त्यांसी । जो करी तो अतिदोषी । आश्रमधर्मासी बुडविलें ॥ २९० ॥ स्वप्नीं जाहलिया वीर्यपतन । करावे मृत्तिका सचैल स्नान । मग प्रायश्चित्तार्थ जाण । विहिताचरण जप कीजे ॥ ९१ ॥

अभ्यर्चाचार्यगोविप्रगुरृद्वसुरान् शुचि । समाहित उपासीत सन्ध्ये च यत्तवाग्नयत्न ॥ २६ ॥

गायत्रीदात्या आचार्यपण । माता पिता ते गुरुस्थान । अग्निसूर्यादि सुरगण । गोब्राह्मण अतिज्येष्ठ ॥ ९२ ॥ त्याचें करावया उपासन । वाह्य शुचि अतरी समाधान । गुरुचरणीं अनन्य शरण । आज्ञापालन पितराचे ॥ ९३ ॥ अग्नीचे ठार्या हवन । इंद्रादि देवाचे स्तवन । ब्राह्मण तें पूज्यस्थान । अर्घ्यदान मूर्ध्यास ॥ ९४ ॥ ज्येष्टांसी साष्टांग नमन । गायीसी अग-
कुरवाळण । सायंप्रातःसध्येसी मौन । मध्याह्नीं जाण मौन नाही ॥ ९५ ॥ सद्गुरूचा सम-
र्थवाडू । सर्वां चरिष्ठ सर्वबंधू । ज्याचा प्रताप प्रसिद्ध । स्वयें गोविदू सांगत ॥ ९६ ॥

आचार्ये मा विजानीयाश्चावमन्येत कर्हिचित् । न मर्त्यद्युव्याऽधुयेत सर्वदेवमयो गुरे ॥ २७ ॥

जो अतर्थासी ईश्वरू । जो विश्वात्मा विश्वभरू । जो अनंत अपरपारू । तो मी सद्गुरु शिष्यासी ॥ ९७ ॥ गुरुनामाची-जे मातू । तो मी साचार भगवंतू । देखोनि भजनभा-
वार्थू । पुरवीं मनोरथू शिष्याचा ॥ ९८ ॥ ज्या सद्गुरूच्या अगुष्ठी । ब्रह्मादि देवाचिया कोटी । ज्याच्या नांवाची गोठी । वंघ वैकुंठीं कैलासीं ॥ ९९ ॥ ज्याचे नाव ऐकता कार्नी । यम काळ कांपती दोनी । ब्रह्मा विष्णु रुद्र तिन्ही । हात जोडूनी तिष्ठती ॥ ३०० ॥ सकळ वेदाचे निजसांर । तें सद्गुरुस्वरूप साचार । ऐसा शिष्यासी निर्धार । निरंतर असावा ॥ १ ॥ त्यासी मनुष्यबुद्धी आपण । कदा न करावें हेळण । गुरुनिंदा बोलतां जाण । आली नागवण सर्वायीं ॥ २ ॥ सद्गुरुनिदेचा एकांतू । करू आला परम आधू । तो त्यागावा जेवी पतितू । हा नव्हे अर्थू ते पळावे ॥ ३ ॥ सद्गुरुनिदेची वाणी । ऐकता चोटे घ्यावी कार्नी । सद्गुरुसी भावे स्मरौनी । ते स्थानही त्यजौनी पळावे ॥ ४ ॥ त्या सद्गुरुनिदेची स्वयें मातू । करिता बुडाला निजस्वार्थू । धुळीस मिळाला परमार्थू । आला अपघातू अगासी ॥ ५ ॥ ऐशिया गुरूच्या ठार्या जाण । पत्र पुष्प अन्न धन । शिष्यें करू नये वंचन । ते स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ६ ॥

साय प्रातरपानीय भैक्षय तस्मै निषेदयेत् । यचान्यदप्यनुज्ञातमुपयुज्जीत सयत ॥ २४ ॥

अन्नधनपुष्पी फळी । सायंप्रातर्मध्याह्नकाळीं । भिक्षा मिळे ते गुरुजवळी । अर्पूनि कृताजंळी रहावे ॥७॥ तेथ गुरुआज्ञा जाहल्याही जाण । उदरापुरते घ्यावे अन्न । अन्ना-
वेगळा पदार्थ भरण । घेवो नये जाण ब्रह्मचान्या ॥ ८ ॥ साय प्रातःकाळीं जाण । ब्रह्म-
चान्या विहित भोजन । गुरुआज्ञा जे दीधले अन्न । तेणे प्राणंतर्पण करावें ॥ ९ ॥ तेथ न ह्याणावे धडगोड । न करावे रसनाकोड । न वाढवावा विषय वाडें । देहनिर्वाहें चाड शिष्यासी ॥ ३१० ॥ भोजनीं काही न मागावे जाण । यालागीं दृढ धरावे मौन । अधिक खोदलिया अन्न । ते प्रतिबंधन गुरुसेवे ॥ ११ ॥ आहारीं अधिक घेतलिया अन्न । निद्रा

१ गायत्रीमंत्राचा उपदेश करणारा तो आचार्य २ अमतरूप ३ ब्रह्मादिकांच्या ४ तासपय ५ गुह ह्यांचे सामान्य मनुष्य अशा बुद्धी । त्यावर दोषारोप करू नयेत व त्याचा अन्याय करू नये ६ हानी गुरुनिंदा केल्यास सर्वथा पतन होत ७ अन्न ८ त्याचा त्याग करणें ही गोष्ट शक्य नसेल तर ९ कपट, परतवृत्त १० हात जोडून ११ पोट भरण्याचा १२ धुधेची शाली १३ जिह्मेची लाडक १४ अधिक १५ दरीरक्षणापुरत अन्न भक्षण, जिह्मासौख्य नसावें १६ दृढता, जडप, आवयकता. १७ खासपार

आलस्य दाटी गहन । अत्यंत अल्प जें भोजन । तेंणें विकळपण देहाचें ॥ १२ ॥ गुरु-
सेवेलागीं जाण । शरीर राखावे सावधान । चालागीं शिष्यासी भोजन । युक्ताहारपण
सर्वदा ॥ १३ ॥ गुरुसेवेलागीं जाण । शरीर राखावे सावधान । तें गुरुसेवेचें लक्षण ।
स्वयें जनार्दन सांगत ॥ १४ ॥

शुश्रूपमाण आचार्यें सदोपासीत नीचवत् । यानशय्यासनस्थानैर्नातिदूरे कृताञ्जलि ॥ २९ ॥

सर्वदा अतिसादर । न पडतांही अंतर । गुरुसेवेसी निरतर । अतितत्पर उल्हासे
॥ १५ ॥ गुरु यांनारूढ असतां । पुढें चालावे सादोर्पतां । पाठीसी यावे चरणीं चालतां ।
उपचारंतासभवेत ॥ १६ ॥ समयोचित जाणोन । द्यावे तांबूल जीर्वन । करावें चरणस-
वाहन । घालावे आसन वैसती तेथें ॥ १७ ॥ सद्गुरु वैसल्या आसनीं । शिष्यें न वैसावे
नेहेंदूनी । दूरी नेंवजावे तेथूनी । नयनोन्मीलनीं रहावे ॥ १८ ॥ अर्जुनिसपुट जोडूनी ।
समुख रहावे सावधानीं । गुरूची संज्ञा ज्यालागूनी । तें अविलंबनीं करावें ॥ १९ ॥
गुरु श्रेजेवरी निजले असतां । जवळी नसावे सर्वथा । जेथूनि ऐकूं ये वचनार्था । तेथे
निशीं^१ अवस्था कर्मावी ॥ २० ॥ मी एक सेवेने सपन्न । ऐसा धरिलिया अभिमान ।
केले सेवेसी आंचवण । सवेचि जाण होईल ॥ २१ ॥ सेवकांमाजीं मी एक । केवळ रंका-
चाही रक । ऐसा भावो निष्टक । सेवेसी देख करावा ॥ २२ ॥ तैसेचि नीचें काम करतां ।
लाज न धरावी सर्वथा । उंबग न मानूनी चित्ता । उल्हासता गुरुभजनीं ॥ २३ ॥

एववृत्तो गुरकुले वसेन्नोगविवर्जित । विद्या समाप्यते यावद्विभ्रद्गतमखण्डितम् ॥ ३० ॥

सांडोनि सकळ भोगांतें । गुरुकुळीं राहोनि तेथें । गुरुसेवेचेनि व्रतें । प्रिय सर्वांतें
तो जाहला ॥ २४ ॥ एवं गुरुसेवायुक्त । धरोनियां अखंड व्रत । पावला वेदशास्त्र समस्त ।
पढणे समाप्त पें जाहले ॥ २५ ॥ एवं विद्या जाहलिया समाप्त । उपकुर्वाण नैष्ठिक व्रत ।
स्वयें सागावयास अनत । पुढील श्लोकार्थ सांगतू ॥ २६ ॥

यद्यसौ छन्दसा लोकमारोक्षणं ब्रह्मविष्टपम् । गुरवे विन्यसेद्देह स्वाध्यायार्थं वृष्टद्वत ॥ ३१ ॥

जरी ब्रह्मचारी व्रतस्थ । येणेचि आश्रमे निश्चित । सत्यलोक वैकुण्ठपर्यंत । वाछी वेदोक्त
मत्प्राप्ती ॥ २७ ॥ तेंणें यौवज्जन्म आपण । दृढ करावया गुरुभजन । निजदेहाचेंही जाण ।
करी समर्पण गुरुचरणीं ॥ २८ ॥ सद्गुरुभजनाची परवडी । नित्य नूतन आढडी । निजा-
त्मभावे चोखंडी । लागली गोडी गुरुचरणीं ॥ २९ ॥ पूर्वील व्रतें व्रत धरी । तेचि व्रत
दृढ करी । होय नैष्ठिक ब्रह्मचारी । गुरुभजनाधरी निर्धारू ॥ ३० ॥ न मनी सन्मानाचे
कोडें । न ह्मणे हे विषय गोड । न धरी ससाराची चाड । व्रतीं दृढ व्रतस्थ ॥ ३१ ॥ ऐसा
थोर व्रते व्रतधर । तैसाचि गुरुभजनीं सादरें । करी सद्गुरूशीं विचार । वेदातसार
स्वाध्यायें ॥ ३२ ॥ स्व ह्मणजे आत्मा जाण । ते ठायीं नित्य अनुसंधान । तो स्वाध्याय
ह्मणती सज्जान । ज्ञानविचक्षण निजद्रष्टे ॥ ३३ ॥ ऐशिया साधकासी जाण । सर्वत्र ब्रह्म-
भावन । हेचि स्वमुखें मधुसूदन । स्वयें आपण सागत ॥ ३४ ॥

१ घेरून टाकितो २ ग्लानि, विकळचळण ३ मितभोजन ४ मध्यें एष्ट ५ पावली वगैरे वाहनात बसले असता.
६ उस्ताहानें ७ सामानासह ८ उदक ९ पाय रगडणें १० टेंकून, चिकटून ११ जाऊ नये १२ नेत्रसंकेतात रहावें
१३ दोही हात १४ संकेत, इच्छा १५ तत्क्षणीं १६ रात्रीं रहावें १७ नाश १८ तिदाप १९ हलकें २० कटाळा,
मास २१ गुरूच्या घरी २२ मरेपर्यंत २३ उत्तम, चांगली. २४ आवड. २५ तत्पर २६ आत्मस्वरूपाच्या ठिकाणीं
११११ अणुपणान देवणें हा स्वाध्याय २७ ईश्वरशुद्धि

अग्रे गुरावात्मनि च सर्वभूतेषु मा परम् । अष्टधर्मादीरपासीत प्रह्लादधर्मस्त्यक्त्वम् ॥ ३२ ॥

ब्रह्मचर्यव्रत धरणें । ब्रह्मवर्चस्व घडे तें । आणि सद्गुरूचेनि भजनें । निष्पाप होणें निजवृत्ती ॥ ३५ ॥ तेथे अग्नि गुरु आपण । सर्व भूतांच्या ठायीं जाण । अभिन्न ब्रह्मभावन । अनुसंधान सर्वदा ॥ ३६ ॥ तेव्हां जें जें देखे हृदयजात । तें ब्रह्मभावो अचुंबित । यापरी मातें उपासित । ब्रह्मयुक्त सद्भावें ॥ ३७ ॥ नैष्ठिक ब्रह्मचर्याचा नेम । वानप्रस्थसंन्याशासम । तेथील जो धर्म । मुख्य वर्म त्यागाचें ॥ ३८ ॥

श्रीणा निरीक्षणस्पर्शसलापक्षेकनादिकम् । प्राणिनो मिथुनीभूता न गृहस्थोऽप्रतस्त्यजेत् ॥ ३३ ॥

नैष्ठिक ब्रह्मचारी सन्यासी । वानप्रस्थ वनवासी । तिहीं न पहावे स्त्रियांसी । हा मुख्यत्वे त्यासी स्वधर्म ॥ ३९ ॥ स्त्री देखतांचि दिठी । साडूनिया पर्णकुंडी । पळावे गा उठाउठी । मां कराव्या गोठी घडे केवी ॥ ३४० ॥ स्वर्मांही स्त्रियेच्या स्पर्शासी । कळू नये या तिघाशीं । करिता मंदनू त्यांसी । वीर्यपातांसी उपजवी ॥ ४१ ॥ त्या स्त्रियासी क्रीडाविनोद । करिता विध्वंसे धर्मकद । यालागीं स्त्रीगुणानुवाद । न करिती शुद्ध सज्ञान ॥ ४२ ॥ स्त्रियाचें हावभावदर्शन । एकात गुह्य सभाषण । नाना विनोदें अगस्पर्शन । परिहोसन मंदनोक्ती ॥ ४३ ॥ इतुकें जेय घडे । तेथ कामाचा घालें पडे । स्वधर्म समूळ बुडे । धैर्याचें उडे निजसत्व ॥ ४४ ॥ गृहस्थाचिये प्रवृत्ती । परस्त्रियेसी ऐसी गती । जाहलिया जाण निश्चिती । अपावो अती पावेल ॥ ४५ ॥ स्त्री ते अग्निकुंडासमान । पुरुष तो घृतकुंभ जाण । तेथ द्रवता अतःकरण । अर्ध क्षण लागेना ॥ ४६ ॥ घृत वेचलियापाठी । घटासी जाहल्या वर्षे साठी । तरी अग्नीशीं जाहल्या भेटी । द्रवतां पोटीं तोही धरी ॥ ४७ ॥ तेथीं चार्धवर्षेवयसेसीं । एकात जाहलिया स्त्रियेशीं । गोष्टीमात विनोदेंसीं । कामाचा त्यासी घाला पडे ॥ ४८ ॥ त्यागाची कामिनीसगती । हा मुख्य त्याग परमाथीं । हेंचि स्वमुखें श्रीपती । उच्चप्रापती बोलिजेला ॥ ४९ ॥ पराशरापेसा महत । मत्स्योदरीशीं जाहला रत्न । यालागीं स्त्रियेचा एकात । अनर्थभूत पुरुपासी ॥ ५० ॥ मैथुनभूत जे प्राणी । पशुपक्षि आदिकरूनी । सांदर न पहावे नयनीं । पाहता कडकडुनि काम खवळे ॥ ५१ ॥ मत्स्यमैथुन देखिल्यासाठीं । खवळल्या कामाच्या परिपाठी । सांभर ऋषीश्वरें तपकोटी । मैथुनासाठीं नाशिल्या ॥ ५२ ॥ यालागीं कामाचें दर्शन । का कामाची आठवण । पुरुपासी बाधक जाण । कामस्मरण न करावें ॥ ५३ ॥ हृदयीं नव्हे कामसंचार । तैसा करावा सदाचार । भूते पहातीं मर्दाकार । हा मुख्य प्रकार हरि बोले ॥ ५४ ॥

शौचमाचमन ज्ञान स ध्योपासनमाजैवम् । तीर्थसेवा जपोऽष्टदशभक्ष्याभ्याप्यवर्जनम् ॥ ३४ ॥

शौच आचमन ज्ञान । सध्या तर्पण उर्पासन । जपादिक अनुष्ठान । तीर्थसेवन विश्वासे ॥ ५५ ॥ अधर्म अकर्माचा विटाळ । हों न घाया अलुमाळ । आलियाही सकटकाल । अभक्षणशीळ नव्हे भावो ॥ ५६ ॥ ज्यासी असे व्रतधारण । तें रज-

१ मग्नजे २ दृश्य वस्तु ३ परिपूर्ण ४ जरूरीचा ५ आपली क्षोपणी ६ मग त्यांच्याशीं सवाद करणाची गोष्ट कशावा बोलायला पाहिजे ७ कामू ८ रेतस्फुलनाला ९ धर्माचें मूल्यीज १० शिर्मांच वर्पन ११ घटा १२ घटा मस्करी १३ श्वातराचें भाषण १४ उठी १५ नास १६ तुपाची धागर १७ पातळपणा १८ द्वातारपर्णीमुदें १९ धोळ्याची मुलगी सलवती २० मैथुन करीत धाहोत या स्थितीत २१ उलटें २२ मत्सरप, माथीच दारप. २३ पूजाअर्चा. २४ लवमाश्री

स्वलादि निंद्य जन । त्यांसीं न करावें संभाषण । धरावें मौन निंदास्तवर्नीं ॥ ५७ ॥ सर्वाही
आश्रमांसी जाण । स्वधर्मनियमाचें लक्षण । सांगेन ह्याणे श्रीकृष्ण । ऐक सावधान उद्धवा ॥ ५८ ॥

सर्वश्रमप्रयुक्तोऽयं नियम कुलनन्दन । मद्भाव सर्वभूतेषु मनोवाक्पायसयम ॥ ३५ ॥

यदुवंशकुलनंदन । ऐक उद्धवा सज्ञान । वर्णाश्रमस्वधर्मलक्षण । सर्वास जाण निष्टा
हे एक ॥ ५९ ॥ मनसा वाचा कर्मणा । नेमूनि आपआपणा । सर्वाभूतीं ब्रह्मभावना ।
अखंड भावना राखावी ॥ ६० ॥ ऐसा मद्भाव सर्वाभूतीं । दृढ ठसावल्या चित्तवृत्ती ।
ऐसा नैष्ठिक ब्रह्मचान्याप्रती । मोक्षफलप्राप्ती हरि बोले ॥ ६१ ॥

एव बृहद्रथधरो ब्राह्मणोऽभिरिव ज्वलन् । मद्भक्तसीध्रतपसा दग्धकर्माशयोऽमल ॥ ३६ ॥

यापरी जो ब्रह्मचारी । महाव्रतें व्रत धरी । मद्भावना भूताकारी । धारण धरी अवि-
श्रम ॥ ६२ ॥ यापरी करितां मद्भजना । जळाल्या कर्मबीजेसीं वासना । तेव्हां पूर्ण भक्ति
माझी जाणा । वरी अतःकरणा भक्ताच्या ॥ ६३ ॥ तेव्हां निरूपचार निजस्थिती । सह-
जचि घडे माझी भक्ती । जेथ ज्या ज्या देखे दृश्य व्यक्ती । मद्भावप्रतीतीं चिद्रूप ॥ ६४ ॥
ऐशी घडतां माझी भक्ती । आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी । याची उठवूनिया पंक्ती । चिन्मात्रैक
चौथी भक्ती तो लाभे ॥ ६५ ॥ सांचविजे भक्तीच्या ठायी । चारी मुक्ती लोळती पार्यी ।
ते स्वानंदें मद्भक्तांच्या देहीं । संपूर्ण पाही उल्हासे ॥ ६६ ॥ तेव्हा मज व्हावी मुक्ता ।
हेंही नाठवे त्याच्या चित्ता । कां गेली माझी वद्धता । हेंही सर्वथा स्मरेना ॥ ६७ ॥ एवं
माझेनि भजनसुखें । विसरला सकळ सुखदुःखें । माझे भक्तीचेनि हरिखे । स्वानंदतोखें
सतुष्ट ॥ ६८ ॥ ऐसा नैष्ठिक ब्रह्मचारी । मज पावला स्वधर्मकरी । आतां उपकुर्वाणाची
परी । ऐक दुसरी अवस्था ॥ ६९ ॥

अथानंतरमायेक्षन्वथा जिज्ञासितागम । गुरवे दक्षिणां दत्त्वा ज्ञायाद्दुर्वृतुमोदित ॥ ३७ ॥

संपूर्ण केलिया अध्ययन । जाहलिया वेदशास्त्रसपन्न । तेणे गुरूसी आज्ञा पुसोन ।
व्रतविसर्जन सकामा ॥ ३७० ॥ सकामनिष्कामतेचा भरू । देखोनि विवेकविचारू । तैगीच
आज्ञा देती गुरु । जैसा अधिकारू शिष्याचा ॥ ७१ ॥ ज्यासी गृहाश्रमाची आसक्ती ।
तेणे आपुल्या यथाशक्ती । दक्षिणा देजनि गुरूप्रती । व्रतसमाप्ती करावी ॥ ७२ ॥ करा-
चया समार्चन । घेजनि गुरूचें अनुमोदन । करावे मंगलज्ञान । विसर्जन व्रतबंधा
॥ ७३ ॥ येथ अधिकाराचा भेटू । स्वयें सागतो गोविदू । तोचि श्लोकार्थी विशदू । वैरा-
ग्यसबंधू अधिकारा ॥ ७४ ॥

गृह वन घोषविद्योत्प्रमज्जेद्वा द्विजोत्तम । आश्रमादाश्रम गच्छेन्नाभ्यथा मत्परक्षरेत् ॥ ३८ ॥

ज्यासी वैराग्य नाही सर्वथा । हृदयीं स्त्रीकामाची आस्था । तेणे द्वितीयाश्रमसस्था ।
गैर्हस्थ्या करावे ॥ ७५ ॥ स्त्रीकाम तरी नावडे । विवेक वैराग्य ज्यासी थोडें । तेणे
वानप्रस्थाश्रमाकडे । रिघावे रोकडें तत्काल ॥ ७६ ॥ जो विवेकतेजें दीक्षिमंत । ज्यासी
सदा वैराग्य धडधडित । जो सर्वार्थी दिसे विरक्त । त्यासीच निश्चित चतुर्थ्याश्रम ॥ ७७ ॥

१ यदुनंदनकुलभूषण २ मनां वाणीने व कर्मानि आत्मसयमन करुन. ३ कर्मबीजासद ४ स्वीकारते. ५ वार्हा
सापनासिष्याय, सहज, सामाविकरीत्या ६ शागमिक ही चारीतही श्रेष्ठ होय ७ आपल्या धर्माचरणाच्या योगानें
८ निपघोषभोगाची इच्छा करणाऱ्यास ९ गुरु शिष्याची योग्यता पाहून तदनुसृत अमुला देतात. १० शोबमुज.
११ अजरा. १२ स्पष्ट १३ गृहस्थाश्रम. १४ सन्यास

मुख्यत्वे ज्यासी ब्राह्मणधर्म । तोचि वोलिजे द्विजोत्तम । त्यासीच वोलिला चतुर्थाश्रम ।
 वैश्यक्षत्रियां नेम सन्यासीं नाहीं ॥ ७८ ॥ क्षत्रिय सन्यास अंगीकारिती । तिहीं रिघावें
 महापंथीं । दंडकमंडलादिप्रवृत्ती । व्यवहारस्थिती त्या नाहीं ॥ ७९ ॥ ब्राह्मणांसी ब्रह्मच-
 र्याच्या पोटीं । धडधडीत जें वैराग्य उठी । तें सन्यासपरिपाटीं । उठाउठी अंगीकारू
 ॥ ३८० ॥ वैसता भार्येच्या पाटीं । बहुल्यावरी वैराग्य उठी । त्यासी सन्यासग्रहणी गोत्री ।
 अधिकारू श्रेष्ठीं वोलिला ॥ ८१ ॥ सन्यासग्रहणीं ज्याचें । वैराग्य दिसे अर्धकाचे । त्यासी
 सन्यासग्रहणाचें । योग्यत्व साचें असेना ॥ ८२ ॥ जैसा का वोकिला वोकें । ज्याचा
 त्यास नावडे देख । तैसे विषयभोगसुख । ज्यासी निःशेख नावडे ॥ ८३ ॥ त्यासी सन्यासीं
 अधिकारू । तोचि सन्यासी साचारू । ज्यासी विषयाचा विकारू । अणुमात्र वाघेना
 ॥ ८४ ॥ प्रथम ब्रह्मचर्ययुक्त । वैराग्या न चढेचि हात । तरी होऊनि गृहस्थ । स्वधर्मयुक्त
 वर्तावे ॥ ८५ ॥ तेथें स्वधर्में विषय सेविता । दृढ साधावी विरक्तता । तेथही वैराग्य न
 ये हाता । तरी वानप्रस्थाश्रमी न्हावे ॥ ८६ ॥ यापरी आश्रमांतूनि आश्रमीं जाता । वैराग्यें
 सन्यासग्रहणता । परी अनार्श्रमीं तत्पतां । नाहीं सर्वा अघिकारू ॥ ८७ ॥ साडूनि
 पूर्वाश्रमासी । जो गेला आश्रमांतरासी । तेथूनि पुढारां मार्ग त्यासी । परी भाघारे याव-
 यासी विधिं नाहीं ॥ ८८ ॥ का मत्पर जो माझा भक्त । त्यासी आश्रमनेम नाहीं तेथ ।
 तो माझेनि भजने कृतकृत्य । जाण निश्चित उद्धवा ॥ ८९ ॥ सद्भावें माझी भक्ति करिता ।
 विवेकवैराग्ययोग्यता । पावोनि माझी पूर्ण सत्ता । सायुज्यता नेघर्षती ॥ ९० ॥ ऐसे जे
 माझे भक्तीत्तम । त्यासी न लगे आश्रमनेम । त्याचा सर्वही मी स्वधर्म । ऐसें पुरुषोत्तम
 वोलिला ॥ ९१ ॥ उद्धवा ऐक पां निश्चिती । गृहस्थाची स्वधर्मस्थिती । समूळ सागेन
 तुजप्रती । ऐसें श्रीपति वोलिला ॥ ९२ ॥

गृहस्था सरती भार्यामुद्रदेदलुगुप्सिताम् । यधीयमी तु वयमा या सवर्णामनुत्तमात् ॥ ३९ ॥

करोनियां समाघर्तन । व्रतबंधाचे विसर्जन । गुरुआज्ञा घेऊनि जाण । पाणिग्रहण
 करावे ॥ ९३ ॥ भार्या पर्णावी संवर्ण । इतर वर्जिले तिन्ही वर्ण । स्ववेदस्वशाखेचे वर्ण ।
 समोत्रपण चुकवूनी ॥ ९४ ॥ जे उभय कुळी विशुद्ध । जे दशलक्षणीं अनिघ । देखता
 मातापित्यासी आल्हाद । तो श्रेष्ठाय सवध पर्णावा ॥ ९५ ॥ जिची जन्मोत्पत्ती पाहता ।
 वयें वरापरीस अधिकता । का समान वयें समता । या दोनी सर्वथा त्यागाव्या ॥ ९६ ॥
 जन्मपत्र पाहता दिठीं । वरुपें सातेपाचे धाकुटी । ते पर्णावी स्वधर्मदृष्टीं । भार्या गोमटी
 ती नाव ॥ ९७ ॥ नोवरी पाणिग्रहणयुक्त । आठापासूनि दशवर्षांत । अधिक ते वृषली
 निश्चित । शास्त्रार्थप्रयोगें ॥ ९८ ॥ गर्भाष्टमं हूनि खालती । जिची वयसीं असे निश्चितीं ।
 ते नारी वराधिकारी अमासी । ऐसे शास्त्रार्थी वोलिजेले ॥ ९९ ॥ ऐशा लक्षणाचा नाहीं
 वाधू । तैशी पर्णावी शुद्ध वधू । मग आश्रमधर्म अतिशुद्ध । शास्त्र अविरूढ तो ऐक ॥ ४०० ॥

१ ब्राह्मणजन्म २ महायात्रादि ३ बहुत्यावर, लग्नेदीवर ४ अर्धवद, कचे ५ वाती ६ अनाश्रमी राह नये
 चारापैवी कोणत्या तरी आश्रमात असावें ७ अधिकार सन्याशाला वानप्रस्थ किंवा वानप्रस्थाला गृहस्थ किंवा गृहस्थाला
 दक्षवारी होता येत नाहीं ८ भगवत्परायण ९ भक्त सायुज्यताही येत नाहीं १० सोडसुज ११ विवाह १२ व्याप-
 त्याव वर्णाधी, मादापाचें ब्राह्मणी याप्रमाण. १३ योग्यें सवध करावा १४ जन्मपत्रिका १५ शरी. १६ गर्भधारणापा
 सून भाड वर्णाच्या आंत १७ वय

द्रव्याध्ययनदानानि सर्वेषो च द्विजन्मनाम् । प्रतिग्रहोऽध्यापन च ब्राह्मणसैव याजनम् ॥ ४० ॥

ब्राह्मणाचें पदकर्म जाण । यजन याजन अध्ययन । अध्यापन प्रतिग्रहो दान । नेमस्त जाण हीं सहा ॥ १ ॥ हो कां द्विजन्में तिन्ही वर्ण । त्यांत क्षत्रिय वैश्य दोघे जण । त्यांस तीं कर्मां अधिकारपण । यजन दान अध्ययन ॥ २ ॥ जे उत्तमजन्मे ब्राह्मण । त्यांसी पदकर्मां अधिकार जाण । तीनी परमार्थांसी पूर्ण । जीविकावर्तन तीं कर्मां ॥ ३ ॥ कोणे कर्म जीविकेसी । कोणे पाविजे परमार्थांसी । त्या ब्राह्मणकर्मविभागासी । ऐक तुजपार्शी सांगेन ॥ ४ ॥ यजन तें यज्ञाचरण । अध्ययन तें वेदपठण । दान जें देणें आपण । हें त्रिकर्म जाण परमार्थां ॥ ५ ॥ गुरुत्व घेऊनि आपणें । याजन ते याग करवणें । अध्यापन वेद पढवणे । स्वयें दान घेणे तो प्रतिग्रहो ॥ ६ ॥ जाहलिया सच्छिष्यसंपत्ती । इये तिहीं कर्म जीविकावृत्ती । गुरुत्वे गुरुपूजाप्राप्ती । तेणे जीविकास्थिति ब्राह्मणा ॥ ७ ॥ क्षत्रियवैश्यद्विजन्म्यांसी । गुरुत्व वोलिले नाहीं यांसी । हीं तीन्ही कर्म त्यांसी । निपेधेंतेसी याखार्गी ॥ ८ ॥ आतां ब्राह्मणाचें लक्षण । स्वयें सागतहे श्रीकृष्ण । मुख्य मुख्यतम साधारण । त्रिविध जाण उद्धवा ॥ ९ ॥

प्रतिग्रह म यमानस्तपस्तेजोयशोनुदम् । अ ध्याभ्यामेव जीवेत शिल्लेवां दोपदक् तयोः ॥ ४१ ॥

स्वधर्मनिष्ठ ब्राह्मणापार्शी । तपतेजधैर्ययशोराशी । प्रतिग्रहो इतुकियांसी । मूलनाशासी कारण ॥ ४१० ॥ जो स्वधर्मनिष्ठ ब्राह्मण । करी प्रतिग्रहो अगीकरण । तो जाण पां साधारण । हें एक लक्षण द्विजाचे ॥ ११ ॥ जो प्रतिग्रहा पराङ्मुख ब्राह्मण । तें याजन अध्यपन जाण । स्वधर्मकरुनि द्रव्यार्जन । जीविकावर्तन करावे ॥ १२ ॥ धरोनि द्रव्याशा मानसीं । न करवावे यागांत कर्मांसी । का सागोनि वेदाक्षरासी । द्रव्य त्यापार्शी इच्छूं नये ॥ १३ ॥ करुनि वेदाक्षरदान । जो शिष्याचेंही न घे धन । ऐसा वैराग्यें परिपूर्ण । तो शुद्ध ब्राह्मण सर्वथा ॥ १४ ॥ ऐक त्याचे जीविकावर्तन । शिल का उच्छवृत्ती जाण । ऐक त्याचेंही लक्षण । सकारण सांगेन ॥ १५ ॥ शेत सवर्गुनि नेल्या जाण । ते शेती प्राप्त कणिसे कां कण । ते शिलवृत्ति सपूर्ण । ऐक लक्षण उच्छवृत्ती ॥ १६ ॥ स्वामी नसतां सांपडले जाण । ऐसे हाटवार्ती पडिले कण । ते वेचूनि घेणे आपण । जीविकावर्तन यावरी ॥ १७ ॥ या नाव उच्छवृत्तीं । ब्राह्मणाची अतिशुद्ध स्थिती । तोही प्रकार उद्धवाप्रती । स्वयें श्रीपति सागत ॥ १८ ॥

ब्राह्मणस्य हि देहोऽय धुद्रकामाय नेष्यते । कृच्छ्राय तपसे चेह प्रेत्यानतसुखाय च ॥ ४२ ॥

वर्णांमाजी उत्तम वर्ण । त्या ब्राह्मणाचा देहो जाण । धुद्रकामार्थ निर्माण । देवे आपण नाहीं केला ॥ १९ ॥ पशुपक्ष्यादि योनींच्या ठायीं । कामावांचूनि आन नाहीं । तेचि ब्राह्मणाचे देहीं । तें विशेष कोण उत्तमत्वे ॥ ४२० ॥ ब्राह्मणाचे देहीं जाण । करावे स्वधर्म अनुष्ठान । माझेनि उद्देशें संपूर्ण । तपसाधन कृच्छ्रादिके ॥ २१ ॥ मी हृदयी धरोनि

१ वेद शिक्षणें २ दान घेण ३ तीन कर्मांचा अधिकार ४ तीन कर्म परमायप्राप्ति करून देतात ५ निपिद्ध सांगितली आहेत ६ उद्धवा ७ "कणशाधर्जन शिल्पम्" हाणजे शेतातून धन्याने टाकलेली भायार्ची कणसे घेवून भागणें ही वृत्ति "शिल"वृत्ति होय ८ "उच्छ कणश आदानम्" याजाराज्या जागेवर पडलेले पान्य दिपून भागणें या वृत्तीला "उच्छ" वृत्ति झणतात ९ कापून नेल्यावर. १० मालक ११ बाजारांत १२ दळत्या इच्छेकरतां.

अनंत । जो पूर्णवैराग्ययुक्त । तपादि साधनीं सतत । सदा शिणत ब्राह्मण जे ॥ २२ ॥
त्यासी देहपाताच्या अर्ती । माझ्या अनंत सुखाची प्राप्ती । तेथ स्वर्गसुखादि सपत्ती ।
सावळती तत्काळ ॥ २३ ॥ ज्या सुखाचे सुखस्थिती । स्फुरेना ससारस्फूर्ती । जेथुनि नाहीं
पुनर्रावृत्ती । ते सुखप्राप्ती त्या ब्राह्मणां ॥ २४ ॥ कृच्छ्रादि साधनयुक्ती । ब्राह्मणा ब्रह्मसु-
खप्राप्ती । त्याचि सुखाची सुखसपत्ती । शिलोच्छ्रवृत्ती साधका ॥ २५ ॥

शिलोच्छ्रवृत्त्या परितुष्टचित्तो धर्म महान्त निरज गुणान् ।

मत्पर्यन्तात्मा गृह ण्व तिष्ठन्नानिप्रसक्त समुपैति शान्तिम् ॥ ४३ ॥

शिल अधवा उच्छ्रवृत्ती । करुनि संतुष्ट चित्तवृत्ती । विषयवैराग्यें मत्प्राप्ती । पूजिती
अतिथी मद्भावे ॥ २६ ॥ अतिथी आलिया देख । प्राणातीही नव्हे पराङ्मुख । नाठवे
निर्ज तहानभूक । समर्थी आवश्यक दे अन्न ॥ २७ ॥ तेथ अत्यादरेंसी जाण । देऊनि
अत्यंत सन्मान । यथानुशक्त्या देता अन्न । मी जनार्दन सतुष्टें ॥ २८ ॥ साडूनियां अभि-
मान । सर्व जीवांसी सर्वदा लीन । या नांव महद्धर्म जाण । शुद्ध लक्षण हें धर्माचें ॥ २९ ॥
ऐसे जें स्वधर्माचरण । तें कर्त्यासी अतिभूषण । ये धर्मां न रिधे दूषण । अतिशुद्धाचरण
या नांव ॥ ४३० ॥ मजमाजीं रंगली चित्तवृत्ती । यालागी विसरला गृहासक्ती । त्यासी
गृहाश्रमां माझी प्राप्ती । सुखसपत्ती निजेवोधू ॥ ३१ ॥ निर्धनासी ऐशिया रीतीं । गृहा-
श्रमां माझी प्राप्ती । आतां संधनाचे प्राप्तीची स्थिती । ऐक तुजप्रती सागेन ॥ ३२ ॥
सधन होय जें सज्ञान । तें न करितां अतिसाधन । माझी प्राप्ति अतिसुगम जाण ।
ऐक लक्षण तयाचें ॥ ३३ ॥

समुद्धरन्ति ये विप्र सीदन्त मत्परायणम् । ताऽुद्धरन्त्ये नचिरादापन्नो नौरिवाणंवात् ॥ ४४ ॥

आधीच पूज्य ब्राह्मण । त्याहीवरी माझा भक्त जाण । माझे निजभजनें अतिसपन्न ।
मद्भावे पूर्ण परिपक्व ॥ ३४ ॥ मागणे नाहीं सर्वथा । हा नेम माझिया निजभक्ता । त्यासी
पीडिजे क्षुधादि व्यथा । ते निवारिता जो होय ॥ ३५ ॥ देऊनि अन्न धन जीवने । वख्र
आदिकरुनि लवण । ऐसे वेचूनियां निजधन । भक्तसरक्षण जो करी ॥ ३६ ॥ नाहीं देणें
निर्भर्त्सिता । देऊनि आभार न ठेवी माथा । सन्मानें अतिनम्रता । जो मद्भक्ता सरक्षी
॥ ३७ ॥ जेवीं पोटांतले कळवळेंसीं । माता गोड तें दे वाळकासी । तेवीं साडोनि निज-
स्वार्थासी । माझ्या भक्तासी जो रक्षी ॥ ३८ ॥ तें मागें साडूनि निजभक्ता । त्यासी मी
वाहीं आपुले माथा । मग वैकुंटाही वरुता । त्याहीपरता पाववीं ॥ ३९ ॥ ज्यासी म्यां
वाहिलें निजमाथा । त्यासी कोण्या अर्थाची दुर्लभता । जो सरक्षी माझ्या निजभक्ता ।
त्यासी उद्धरिता मी उद्धवा ॥ ४४० ॥ माझे भक्ताचीं साकंडी । जो कोणी निजागें दवडी ।
त्यासी भवार्णवपर्यडी । तत्काळ रोकडी मी पाववीं ॥ ४१ ॥ जेवीं का जळसागरीं ।
नाव धनवंतातें तारी । तेवीं भक्तरक्षका ससारीं । मी उद्धरीं उद्धवा ॥ ४२ ॥ यापरी
धनवंत जन । जो करी भक्तरक्षण । देवकीवसुदेवाची आण । त्याचें उद्धरण मी करी

१ घेसें २ मरणकाळी ३ लय पावतात ४ जन्मरणाचे फेरे ५ विषयाविषयी उदासीन झाल्यामुळे माझ्या प्राप्तीसाठी
अनिर्धाना मद्भक्त भावून त्याचा सतोष करितात ६ आपली ७ सामर्थ्यानुसार ८ रमली, भासणूक झाली ९ आरमत्तान
१० द्रव्यवताच्या ११ उदक १२ उपकार १३ समतेनें. १४ त्याहीपलीकडे १५ सकडें १६ उत्ताररूप समुद्राचा
परणार

॥ ४३ ॥ सर्वांचें आपत्तीचें निवारण । राजेनि' करावें आपण । त्या राजधर्माचें लक्षण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४४ ॥

सर्वा समुद्रेद्राजा पितेव व्यसनाप्रजा । आत्मानमात्मना धीरो यथा गजपतिर्गजात् ॥ ४५ ॥

सर्वांचें आपत्तींत रक्षण । रायें करावे आपण । दीन दुर्धळ ब्राह्मण । अयाचित जन शोधूनी ॥ ४५ ॥ व्यसन प्राप्त निजात्मजा । पिता संरक्षणीं निघे पैजा । तेवीं आपत्तीपासोनि प्रजा- । सरक्षणीं राजा सादर ॥ ४६ ॥ करूनि प्रजांचें सरक्षण । आपुल्या आपत्तीसी आपण । स्वयें करावे निवारण । हा स्वधर्म जाण रायाचा ॥ ४७ ॥ चिखलीं रुतल्या भद्रंजाती । स्वयें निघे आत्मशक्तीं । गजी गजशावे नेणों किती । काढिती रुतीवाहेरी ॥ ४८ ॥ तेवी राजा जो भूपति । तेणे प्रजा रक्षाव्या आपत्तीं । आपुलेही आपत्तीची निवृत्ती । निजात्मशक्तीं जो करी ॥ ४९ ॥ ऐशिया स्वधर्मस्थिती । सादरें वर्ते जो भूपती । त्याच्या स्वधर्माची फलप्राप्ती । स्वयें श्रीपति सांगत ॥ ४५० ॥

एवविधो नरपतिर्विमानेनाकवर्षसा । विधुयेहाशुभ कृत्वमिच्छेण सह मोदते ॥ ४६ ॥

यापरी जो का नृपती । इहलोकींच्या राज्यप्राप्ती । अधर्म नाशोनि स्वधर्मस्थिती । स्वर्गप्राप्ती तो पावे ॥ ५१ ॥ राज्याचे अंतीं नरक । ऐसें वोलती ज्ञाते लोक । ते निरय-र्गती नाशोनि देख । स्वधर्म परलोक पावले ॥ ५२ ॥ ते स्वर्गलोकीं गा जाण । अर्कप्रकाशासम विमान । तेथ आरूढोनि आपण । इंद्रासमान सुख भोगिती ॥ ५३ ॥ गृहस्थाश्रम अंतिविपम । तेथें आचरतां स्वधर्म । वोडवती जे का दुर्गम । ते आपद्धर्म अवधारीं ॥ ५४ ॥

सीदन् विप्रो वणिग्वृत्त्या पण्यरेवापद तरेत् । स्वहेन वापदाकातो न श्ववृत्त्या कथचन ॥ ४७ ॥

स्वधर्म पीडिता ब्राह्मणासी । तेणें करावे वणिग्वृत्तीसी । का दुरावले क्षात्रधर्मासीं । ते हिसादि दोर्षी अतिदुष्ट ॥ ५५ ॥ ब्राह्मणासी हिसाकर्म । तो जाण पा परम अधर्म । लागल्या अनुपपत्ती परम दुर्गम । ते क्षात्रधर्म करावा ॥ ५६ ॥ करितां वाणिज्यकर्मांस । तिळ सर्प कापांस । का लवणादि रस तैजस । याच्या महादोष विकर्या ॥ ५७ ॥ यां सोडोनि सदोषा समस्तां । लागावे वाणिज्यपंथा । तांबूलपणें श्वेतवस्त्रता । हे विकितां निर्दुष्ट ॥ ५८ ॥ ऐशिया वाणिज्यस्थितीं । ज्याची टळेना अनुपपत्ती । तेणे खड्ड घेऊनि हातीं । क्षात्रवृत्ती करावी ॥ ५९ ॥ तेथें चोरावीं ना अगें । रणीं न सरावे मागें । स्वामिकार्यांचेनि योगें । देहत्यागें उठावे ॥ ४६० ॥ ऐशिया शुद्ध क्षात्रवृत्तीं । ब्राह्मणे कंठावी अनुपपत्ती । परी नीचसेवा प्राणार्तां । श्ववृत्ती न करावी ॥ ६१ ॥ क्षत्रियासी स्वधर्म अनुपपत्ती । लागल्या वर्तावें कोणे स्थिती । ते विशद करूनि श्रीपती । उद्धवाप्रती सांगत ॥ ६२ ॥

वैश्यवृत्त्या तु राजन्यो जीवेन्मृगययाऽऽपदि । चरेद्वा विप्ररूपेण न श्ववृत्त्या कथञ्चन ॥ ४८ ॥

क्षत्रियासी लागल्या अनुपपत्ती । पूर्वोक्त करावी वणिग्वृत्ती । का पारधी करावी

१ राजानें, धनिकानें २ सकट ३ आपल्या पुत्राला ४ ददनियथायें ५ मत्त हस्ती ६ त्या हत्तीच्या हस्तिणी व छावे ७ अति ८ नरकप्राप्ति. ९ सूर्यप्रकाशासारखे देखीप्यमान १० पार कठिण ११ प्राप्त होतात १२ व्यापाराळा, वाणिज्याळा १३ गौतमाच्या मतें वणिग्वृत्तीपेक्षा क्षात्रवृत्ति अधिक श्रेयस्कर आहे, परंतु क्षत्रियवृत्ति हिसाप्रतुर असल्यामुळे भगवतानीं अगोदर वणिग्वृत्ति स्वीकारण्यास सांगितलें आहे, व तिनिही अनुपपत्ति झाल्यास झगजे सकट किंवा अरिष्ट न गेल्यास मग क्षात्रवृत्ति घेण्यास सांगितलें आहे १४ मोहरी १५ कापू १६ तूप, तेल, दगैरे १७ त्या साडोनि १८ आपत्ति दूर होत नाही १९ आपरंदाळ, सकटकाळ २० कुट्यासारखें वर्तन अर्थाव नीचाची सेवा, किंवा नीच असी सेवा २१ श्रम, शिकार.

वनाती । तेणें अनुपपत्ती कंठावी ॥६३॥ येणेही न कंठे अनुपपत्ती । तरी भीक मागावी विप्रगती । परी नीचसेवा प्राणाती । श्ववृत्ती न करावी ॥ ६४ ॥ स्वधर्म वैश्यासी अनुपपत्ती । लागल्या वर्तावे कोणे स्थिती । ते विवर्चना उद्धवाप्रती । कृष्ण कृपामूर्ति सांगत ॥६५॥

शूद्रवृत्ति भजेद्वैश्यः शूद्र कारुकटक्रियाम् । शूद्रान्मुक्तो न गच्छेत् वृत्ति लिप्सेत कर्मणा ॥ ४९ ॥

वैश्यासी लागल्या अनुपपत्ती । तेणे धरावी शूद्रवृत्ती । निष्कपट सेवा यथास्थिती । ती वर्णाप्रती करावी ॥ ६६ ॥ वैश्य पीडिल्याही अनुपपत्ती । ब्राह्मण क्षत्रियांची वृत्ती । सर्वथा धरूं नये हाती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ६७ ॥ वैश्यासी अतिअनुपपत्ती । माडल्याही प्राणांतगती । तरी नीचसेवेची स्थिती । कोणेही अर्थी न करावी ॥ ६८ ॥ शूद्रासी लागल्या अनुपपत्ती । तेणेही न करावी श्ववृत्ती । धरुनि वुरुडेंक्रिया हाती । जीविकावृत्ती करावी ॥ ६९ ॥ विकाचीं दोर दावीं शिकीं । पाटे वरवटे टर्कीं निकीं । का काष्ठे वहावीं मस्तकीं । जीविकेविवितीं उदरार्थ ॥ ४७० ॥ आपत्काळाचिये गती । चतुर्वर्णां जीविकास्थिती । म्या सांगितली तुजप्रती । परी सर्वथा स्ववृत्ती न साडावी ॥७१॥ एव क्रमिलिया अनुपपत्ती । म्या सांगितल्या ज्या जीविकावृत्ती । तेथे देखिलियाही लाभप्राप्ती । सर्वथा हाती न धराव्या ॥ ७२ ॥ आपत्काळीं आपटवृत्ती । अनुतापें क्रमिल्या-अंती । साडूनिया स्वधर्मस्थितीं । यथानिगुतीं रहावें ॥ ७३ ॥ गृहस्थाचें विहित कर्म । त्यातीलही आवश्यक धर्म । तेथील ब्रह्मार्पणवर्म । स्वयें पुरुषोत्तम सागत ॥ ७४ ॥

वेदाध्यायन्वध्याम्वाह। भवत्पन्नाद्यर्चयोदयम् । देवपितृभूतानि मद्राण्यन्वह यजेत् ॥ ५० ॥

स्वाध्यायीं वेदाध्ययन । वेदप्रोक्त ब्रह्मयज्ञ । स्वधा क्षणजे पितृतर्पण । स्वाहा जाण देवतादिका ॥ ७५ ॥ वळिदानादिकीं जाण । तृप्त होय भूतगण । मनुष्यासी अन्नोदकदान । हे पंचयज्ञ जाण नित्यकर्म ॥ ७६ ॥ हेंचि ब्रह्मकर्म जाण । जेणे होय ब्रह्मार्पण । त्या अर्पणाची निजखूण । तुज मी सपूर्ण सागेन ॥ ७७ ॥ मी एक कर्मकर्ता येयें । हें साडोनियां निजचित्तें । भगवद्रूप भाविता भूतें । ब्रह्मार्पण तेथें होय कर्म ॥ ७८ ॥ माडिता कर्माभिमान । कर्म होय ब्रह्मार्पण । हे सकल्पेवीण जाण । अर्पिती खूण उद्धवा ॥ ७९ ॥ माझेनि कर्म हें जाहले । तें म्यां कृष्णार्पण केले । येणें सकल्पाचेनि घोलें । अगा आले कर्तृत्व ॥ ४८० ॥ जो मी ह्याणे कर्मकर्ता । तो होय कर्मफळभोक्ता । मुख्य वाधक ते अहंता । जाण तत्त्वता उद्धवा ॥ ८१ ॥ ज्याच्या ठायीं अहममता । त्याचे अर्गी निजवद्धता । जो निरभिमानी निर्ममता । नित्यमुक्तता त्यापार्शी ॥ ८२ ॥ यालागीं साडुनि अभिमान । पंचमहोदयज्ञाचरण । गृहस्थे प्रत्यहीं करितां जाण । कर्म ब्रह्मार्पण सहजेचि ॥ ८३ ॥ ऐसेनि अर्पें भगवता । ते गृहस्थाची नित्यकर्मता । तुज म्या सांगितली तत्त्वता । यज्ञादि कथा ते ऐक ॥ ८४ ॥ यज्ञ करावया अधिकारवंत । गाठी शुद्ध वारा सहस्र अर्थ । ज्यासी वेदीं ज्ञान यज्ञात । तोचि येथ अधिकारी ॥ ८५ ॥

१ टळत नसेल तर २ ब्राह्मणाप्रमाणें. ३ विचार ४ शूद्रकर्म अर्थाद परसेवा ५ चटया, टोपल्या वगैरे विणवें ६ दिवाठणी ७ जीविकावृत्ति ८ स्वधर्म ९ आपत्काळ सपताक्षणीं याने पूर्ववत् आपापल्या वर्णांचीं कर्में करावीं १० चरितायाचीं साधनें ११ आपत्तिमुळें स्वीकारलेला परधर्म १२ विप्रोक्त १३ अभिमान, वर्तुळाहकार १४ वेदाध्ययन हा ब्रह्मयज्ञ, सधाकारानें पितराम आहुति दिणें हा पितृयज्ञ, स्वाहाकारानें देवांस आहुति दिणें हा देवयज्ञ, भूतानि वळि अर्पण करणें हा भूतयज्ञ, अतिभिभोजन हा मनुष्ययज्ञ, -हे पंचमहायज्ञ होत व हे प्रत्येक गृहस्थाध्यायानें केवळ बांधिजेत

यदृच्छयोपपन्नेन शुद्धेनोपाजितेन वा । धनेनाऽपीडयन् भ्रूत्याव्यायेनैवाऽऽहरेत् क्रतून् ॥ ५१ ॥

उदीमव्यापारं जोडिलें । कां जें असत्यें गृहा आलें । नातरी परपीडा प्राप्त जाहलें । कां आडवूनि घेतले जें द्रव्य ॥ ८६ ॥ द्रव्य देतां चरफडी । ते शिष्या घालून सांकडी । असा अर्थ जोडिला जोडी । ते अंपरवडी द्रव्याची ॥ ८७ ॥ जें यदृच्छा सहज आले । कां जें शुक्लवृत्तीं जोडिलें । जें सुखोपायें हाता आलें । तें द्रव्य विहिलें यज्ञार्थ ॥ ८८ ॥ पाडूनि कुटुंबासी लंघन । सर्व द्रव्य वेंचूनि जाण । कळं नये यज्ञाचरण । अधर्मपण तेणेही ॥ ८९ ॥ का जीविका जीवनवृत्ती । याग कळं नये निश्चिती । लौकिकीं मिरवावया र्फीती । याग करिती ते मंद ॥ ४९० ॥ न धरितां कर्माभिमान । शुद्ध द्रव्य जोडिल्या जाण । करावे यज्ञाचरण । हें स्वधर्मलक्षण गृहस्थाचें ॥ ९१ ॥ सांडूनियां विषयलिप्सा चितीं । त्यजूनि गृहाची गृहासक्ती । गृहस्थें धरावी निवृत्ती । हें स्वयें श्रीपति सांगत ॥ ९२ ॥

कुटुम्बेषु न सज्जेत न प्रमाद्येत्कुटुम्बयपि । विपश्चिन्नश्च परयेददृष्टमपि दृष्टवत् ॥ ५२ ॥

जरी जाहली स्त्रीपुत्रगृहस्थिती । परी न धरावी त्यांची आसक्ती । सावध राखावी चित्तवृत्ती । परमात्मयुक्तिसाधनें ॥ ९३ ॥ सांडूनि कल्पना प्रमाद संग । चुकवूनि प्रमादांचें अग । ईश्वरनिष्ठा अतिचांग । वृत्ति अभंग राखावी ॥ ९४ ॥ गृहस्थ कुटुंबविषयासक्ती । पाहतां विवेकाचिये स्थितीं । परिपाकें नश्वरप्राप्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ९५ ॥ जैसा इहलोकींचा परिपाकू । तैसाचि जाण स्वर्गलोकू । उभयतां नश्वर देखू । केवळ मायिकू मिथ्यात्वे ॥ ९६ ॥ स्त्री पुत्र आणि धन । हें नश्वर जैसे कां स्वप्न । येचिविषयीं निरूपण । स्वयें नारायण सांगत ॥ ९७ ॥

पुत्रदारासवधूना सहस्रः पान्थसहस्रम् । अनुदेह वियन्येते स्वप्नो निद्रानुगो यथा ॥ ५३ ॥

जैसे वृक्षातळीं पथिकें । एकत्र मीनले क्षण एक । तैसे पुत्रदारासलोक । सर्वही क्षणिक सगम ॥ ९८ ॥ उभय नदीप्रवाहेंसीं । काष्ठें मीनलीं सगमीं जैसीं । सोयरीं सर्व जाण तैसीं । हेलांज्यासरसीं फांकेंती ॥ ९९ ॥ जे योनी जीव देहधारी । तेथें तेचि योनीचीं सोयरीं । ऐशीं अनंत जन्में ससारीं । तें अमितें सोयरीं जीवाचीं ॥ ५०० ॥ परी ये योनीचीं योन्यंतरीं । येरयेरा नोळखती सोयरीं । जैसी ये स्वर्गाची पदार्थपरी । स्वमांतरीं रिघेना ॥ १ ॥ यापरी हे समस्त । स्त्री पुत्र बहु आस । मायामय कल्पित । जाणे निश्चित तो धन्य ॥ २ ॥

द्वय परिश्रान्त्युको गृहेऽपतिविविद्धसत् । न गृहैरनुवधेत निर्ममो निरद्वृत्त ॥ ५४ ॥

ऐसेनि विवेकें विवेकवंता । कदा न वाधी, मोहममता । अतिथीच्या परी सर्वथा । अनासकें गृहवासी ॥ ३ ॥ एवं निर्मानमोहर्ममता । जो उदासीन गृहावस्था । ज्यासी निष्कामनिर्लोभता । त्यासी अहता वाधीना ॥ ४ ॥ निर्ममता निरभिमान । व्हावया

१ अयोग्य प्रकार २ जें ईश्वरच्छनें मिळेल तें ३ जें सरळ व न्यायाच्या व्यवसायानें मिळतें तें ४ यज्ञाच्या उपयोगानें. ५ उपास पोष्य व आश्रित यांना उपासी ठेवून यज्ञ करण्यात पुण्य नाही ६ दम, मोडेपणाचा डोल, ७ विषयेच्छा. ८ गैरवावपणा ९ स्त्रियांचें. १० परिणामी ११ खोटी दण्टा ऐहिक तशीच पारलौकिक फळही नश्वर आहेत हे त्यां ओळखून मद्रूपी आसक असावे १२ प्रवासी १३ लाटेसरशी वृत्त होतात. १४ ते तिये योनीचीं. १५ अस्पृश्य १६ यापरी १७ अन्य जन्मांत १८ पदार्थाचे प्रकार, पदार्थधोरी. १९ आसकिक न देवगारा. २० मात, मोह, ममता, मायिपयीं उदासीन

मुख्य गुरुभजन । तेणें वैराग्यविवेकज्ञान । सहजचि जाण गुरुभक्तां ॥ ५ ॥ ऐशिया
वैराग्यविवेकस्थिती । गृहीं वसतां गृहस्थाप्रती । प्राप्त होय निजमुक्ती । जाण निश्चितीं
उद्धया ॥ ६ ॥ आतां आश्रमातराची गती । स्वयें सागताहे लक्ष्मीपती । भक्ति विरक्ति
निजशाती । आश्रमस्थितिविभाग ॥ ७ ॥

कर्ममिर्गृहमेधीवैरिष्टा मामेव भक्तिमान् । तिष्ठेद्वा योपविशेद्यजावान् या परिव्रजेत् ॥ ५० ॥

गृहीं असोनि आश्रमस्थितीं । ज्यासी मुख्यत्वे भगवद्भक्ती । त्यासी आश्रमातरप्राप्ती ।
न लगे निश्चितीं मद्भक्ता ॥ ८ ॥ तेंचि माझें कैसे भजन । स्वाहा स्वधा यज्ञदान । जे जें
येवें अपें जाण । तें तें मदर्पण निश्चित ॥ ९ ॥ काळीं अकाळीं सर्वथा । भजनीं पालट नाहीं
चित्ता । ऐशी ज्या गृहस्थाची अवस्था । तेणें असावें सर्वथा गृहाश्रमीं ॥ ५१० ॥ ज्या
कर्माची अतिआसक्ती । आणि विषयाची अनासक्ती । नाही ज्ञानयुक्त निजशाती ।
त्यासी वानप्रस्थी अधिकारू ॥ ११ ॥ ज्यासी विरक्ति शांति ज्ञानस्थिती । करतळांमळक-
हस्तप्राप्ती । संन्यासग्रहणस्थिती । जाण निश्चितीं अधिकारी ॥ १२ ॥ जाहल्या पुत्रसतती ।
भार्या देजनि पुत्राच्या हातीं । संन्यास करावा निश्चितीं । श्रुती ये अर्थी समत ॥ १३ ॥
ज्यासी गृहस्थाश्रमीं नावडे भक्ती । अपार पोराची सतती । जाहल्याही न धरी विरक्ती ।
जो वानप्रस्थीं रिघेना ॥ १४ ॥ ज्याचा फिटे विषयधर्म । जो संन्यासी नव्हे निष्कर्म ।
त्याचें जाण निंद्य कर्म । स्वयें पुरुषोत्तम सागत ॥ १५ ॥

यस्यवासकर्मतिग्हे पुत्रवित्तैपणातुर । ज्ञेण कृपणधीर्दुदो ममाहमिति वष्यते ॥ ५६ ॥

जो गृहासक्तीं सुभद्र । तो ईपणात्रयीं वरिष्टू । जो विषयांलागीं लंपटू । अतिलोमिष्टू
धनेच्छा ॥ १६ ॥ जो विकारांचा अकिला । जो खियेसीं जीवें विकिला । जो अहंममतेचा
पोसणा जाहला । तो मूढतेच्या पडिला महादुर्गी ॥ १७ ॥ जो आशेचिया वणवणा । सर्वा-
गाचा वळगणा । यालागीं वद्धतेचा जाणा । जाहला आदणा जीवेभावे ॥ १८ ॥ तेचि
वद्धतेची गती । त्याची मूर्खाची धंदती । स्वयें सांगताहे श्रीपती । उद्धवाप्रती उद्देशे ॥ १९ ॥

अहो मे पितरी वृद्धौ भार्या बालारमजामजा । अनाया मामृते दीना कथ जीवति दु खिता ॥ ५७ ॥

माता पिता वृद्ध केवळें । भार्या धाकुटीं तान्हीं वाळें । मज होता यावेगळें । तेणेचि काळें
मरतील ॥ ५२० ॥ ऐशिया नानावस्था । आपुल्या मरणाहीपरता । वाहे कुटुंबाची चिंता ।
ऐक आता सांगेन ॥ २१ ॥ एखादेनि अंकाळकाळें । मज्जचि जें मरण आलें । तें काय करि-
तील खिया वाळें । आसंवीं डोळें लोटेंती ॥ २२ ॥ मींतापित्याची पडो वांट । खियेसी
होईल हृदयस्फोट । वाळाचा शोपेल कंठ । पिटी ललाट तेणे दु खें ॥ २३ ॥ मज निमालिंया-
अर्ती । हीं अतिदुःखीं कैशीं जीती । ऐशी जीतांची करी खती । मूढमति यालागीं ॥ २४ ॥
गाढ मूढतेचें भरितें । अपार उधळलें जेंवें । विवेकाचे तारू तेथें । विपरीताथें बुडालें ॥ २५ ॥

एव गृहाशयाक्षिसहृदयो मूढधीरपम् । अतुसस्ताननुष्यापम् मृतोऽप्य विशते तम ॥ ५८ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥ १७ ॥

यापरी गृहासक्ती आसक्त । सदा विषयीं अतृप्तचित्त । असंड स्त्रीपुत्रांतें ध्यात ।

१ मेद, फरव २ तळहातवरच्या आवळ्यासारखी सोपी ३ नियमांचा भ्रम ४ जन्म ५ निपुण, धार ६ ईपणा मुख्य
तीन आहेत पुत्रेपणा, अर्थेपणा व दारेपणा ७ ईपणा धनजे इच्छा ८ आश्रित, गुलाम दस्त. ९ बोलणें १० मल्लान वेळीं
१० अथुपातांनीं ११ डोक्याना लोट-भरपूर पाक्षर-मुट्यात १२ आईबापां वाट लागो, आईबाप कदाचित् मृतपुत्राचा
सागतील, मग त्याची फारशी पचाईत नाही. १३ मेल्यावर १४ जिवत राहतील. १५ दुःख, काळजी. १६

हृदयाआंत मोहित ॥ २६ ॥ त्या मोहाचे मोहविधी । मूढ जाहली हृदयबुद्धी । ऐसा
निमाला जो त्रिशुद्धी । तो प्रवेशे अंधीं महातमी ॥ २७ ॥ ज्या तमाचेनि महावळें । ज्ञान
होजनि ठांके आंधळें । तेथ सूर्याचे फुटती डोळे । ते तमी लोळे तो तामसू ॥ २८ ॥ ज्या
तमापासूनि उपरंती । हों नेणे गा कल्पांती । त्या अंधतमातें पावती । मूढमति अतिमंद
॥ २९ ॥ महामोहाचे परिपाटी । नश्वर विषयासाठी । चुकोनि अनंतसुखाची पुष्टी ।
दुःखकोटी भोगिती ॥ ५३० ॥ यालागी मनुष्यदेहीं जाण । करोनियां भगवद्भजन । चुक-
वावे जन्ममरण । आपणा आपण उद्धरावे ॥ ३१ ॥ जीवा जे जे योनीं जन्मगती । तेथ
तेथ विषयासक्ती । तेचि मनुष्यदेहीं विषयस्थिती । तै परमार्थप्राप्ती कोणे देही ॥ ३२ ॥
विशेषें उत्तमोत्तम । प्राप्त जाहल्यां ब्राह्मणजन्म । ज्याचे नित्यकर्मी परब्रह्म । अतिसुगम
सहजचि ॥ ३३ ॥ ज्यासी वर्ततां अहोराती । संध्यावंदनविधानस्थिती । त्रिकाळ पापाची
निवृत्ती । जाण निश्चिती ब्राह्मणा ॥ ३४ ॥ सकळ साराची सारमूर्ती । तो गायत्रीमंत्र
ज्याचे हातीं । वेद मुखाची वास पाहती । एवढी प्राप्ती ब्राह्मणा ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणांचे
हृदयी जाण । वेदरूपें नारायण । स्वयें राहिला आपण । धन्य ब्राह्मण त्रिलोकीं ॥ ३६ ॥
ज्या ब्राह्मणासी सदा जाण । गिरी वंदिती सुरगण । ज्या ब्राह्मणाचा श्रीचरण । स्वयें
नारायण हृदयी वाहे ॥ ३७ ॥ ज्याअंगीं एक रंती । पाप न राहे सधेहातीं । यालागीं
ब्राह्मण पुण्यमूर्ती । स्वयें रमापति बोलिला ॥ ३८ ॥ ज्याची भगवंत करी वर्णना । 'किं पु-
नर्ब्राह्मणाः पुण्याः' । त्या भगवद्गीतावचना । सत्यत्व जाणा या हेतू ॥ ३९ ॥ ब्राह्मण
आणि भगवद्भक्त । तै सकळ भाग्य आले तेथ । त्यासी कोण अर्थ अंप्राप्त । ज्याचे
बोलात हरि तिष्ठे ॥ ५४० ॥ ते काष्ठपापाणप्रतिमें पहावो । प्रतिष्ठिती तेथ प्रकटे देवो ।
एवढा ब्राह्मणीं सद्भावो । सहजान्वयो सामर्थ्य ॥ ४१ ॥ पावोनियां ब्राह्मणजन्म । जो करी
धुद्र विषयकर्म । त्याचे हातींचा गेला पुरुषोत्तम । अंधतम तो पावे ॥ ४२ ॥ एका जना-
दर्नाची विनंती । येजनि मनुष्यदेहाप्रती । करोनिया भगवद्भक्ती । निजात्मप्राप्ती साधावी
॥ ५४३ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णोद्धवसवादे ब्रह्मचर्य-
गृहस्थकर्मधर्मनिरूपणे एकाकारटीकाया सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ श्लोक ॥ ५८ ॥ ॥

अध्याय अठरावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो कर्मप्रकाशका । सद्दिधाविधिविवेका । कर्मधर्मप्र-
तिपाळका । जगन्नायका गुरुवर्या ॥ १ ॥ वर्णाश्रमादि मर्यादा । त्याचा सेतू तूं गोविदा ।
तूं कारण वेदानुवादा । विवादिंसवादा तूं मूळ ॥ २ ॥ तूं शुद्धशब्दसृष्टीचा अंकू । तूं वेद-
गुह्यप्रकाशकू । तूंचि एकला अनेकू । व्याप्य-व्यापकू तूंचि तूं ॥ ३ ॥ तूंचि तू विधि
विधान । तूं बोलका तूं मौन । एका आणि जनार्दन । दोनीं सपूर्ण, तूं गुरुराया ॥ ४ ॥

१ अथमहातमांत, नरकांत २ जातें. ३ पापी पुरुष ४ मोकळे होवें ५ वाट ६ श्रीवत्स. ७ लेशही. ८ अध्याय
९-३३ पहा ९ पदार्थ न मिळण्यासारखा. १० आत्मस्वरूपाची प्राप्ति. ११ अखिल कर्मांचा प्रकाश-प्रसार करणाऱ्या
१२ ब्रह्मविद्येच्या उपदेशाचा निवेकरूप अशा गुरुशेष्ठा. १३ पूल, आधार १४ वित्तवाद, व हान्युल्लंघनवाद तो
संपाद. १५ सर्व.

यालागीं श्रीभागवता । तूचि अर्थ तूं कविता । तूचि अर्थावबोधकता । हेंही बोलविता
तूचि आह्मा ॥ ५ ॥ जैशीं आपुलींचि उत्तरें । पडंसादें होती प्रत्युत्तरें । तेवीं माझेनि
मुखातरें । तूचि कवित्वद्वारें बोलका ॥ ६ ॥ बोलका श्रीभागवतीं । श्रीकृष्ण कृपामूर्तीं ।
तेणे वर्णाश्रमउत्पत्ती । यथास्थिती सांगीतली ॥ ७ ॥ सप्तदशाध्यायीं श्रीकृष्णे सुगम ।
सांगीतले ब्रह्मचर्यधर्म । गृहस्थाचे स्वधर्मकर्म । नित्यनेम निरूपिले ॥ ८ ॥ आता अष्टाद-
शाध्यायीं जाण । वानप्रस्थाश्रमलक्षण । सन्यासधर्माचे निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ९ ॥

श्रीभगवानुवाच—वा विविध पुत्रेषु भार्या न्यसह वा । वा प्व वसेच्छान्तस्तृतीय भागमायुष ॥ १ ॥

आता अनुक्रमें निरूपण । वानप्रस्थाचे आले जाण । त्यासी वनास निघावया कारण ।
आयुष्यलक्षण विभाग ॥ १० ॥ शतायुं पुरुषमर्यादा श्रुती । त्याच्या तृतीयभागाची
स्थिती । सासंष्टी क्रमित्याअतीं । वनाप्रती निघावें ॥ ११ ॥ निघावया वनाप्रती । भार्या
देऊनि पुत्राचे हातीं । आपण निघावे शीघ्रगती । वानप्रस्थी वनवासा ॥ १२ ॥ भार्या
साध्वी पतिव्रता सती । ईश्वरस्वरूप मानी पती । भ्रतार निघता वानप्रस्थीं । जे पुत्राप्रती
राहेना ॥ १३ ॥ साडिता भ्रतारसेवेसी । कल्पात हों पाहे जिसी । जे भ्रतारचरणाची दासी ।
ते सवे वनासी आणावी ॥ १४ ॥ जो पुरुष स्त्रीसमवेत । वर्ती झाला वानप्रस्थ । तेणे
स्त्रीकामासी अलिप्त । व्हावे दृढव्रत ते आश्रमीं ॥ १५ ॥ जो वानप्रस्थ वनवासी । तेणे
दृढ धरावी शांति मानसीं । नांतळावे कामक्रोधासी । हेंही व्रत त्यासी आवश्यक ॥ १६ ॥

कन्दमूलफलैर्ष्यैर्मैथ्वैर्वृत्ति प्रकरपयेत् । वसित वक्त्र वासस्तृणपर्णाजिनानि च ॥ २ ॥

वर्नींचीं कदमूलफळें । जीं निपजळीं ऋतुकाळें । तींही अतिपवित्रें निर्मळें । आहार
तेणें मेळें करावा ॥ १७ ॥ वनवासीं वस्त्रें जाण । यत्कले व्याघ्रमृगाजिन । अथवा नेसावीं
केवळ तृण । का पर्णाभरण वृक्षाचे ॥ १८ ॥ वानप्रस्थीं नेमग्रहण । ऐक त्याचेही लक्षण ।
त्या नेमाचें निरूपण । स्वयें नारायण सागत ॥ १९ ॥

वेशरोमनजमधुमलानि विनृयादत् । न धायेदन्सु मजेत त्रिकाल स्पण्डिलेशय ॥ ३ ॥

केग ह्याणिजे मस्तकींचे । श्मश्रु बोलिजे मुर्तींचे । रोम ते कक्षोपेस्थींचे । छेदन याचें
न करावे ॥ २० ॥ मस्तकीं न करावे वपन । न करावे श्मश्रुकर्म जाण । न करावे लोमन-
खच्छेदन । दत्तधावन न करावे ॥ २१ ॥ स्नान मुसलैवत् केवळ । अवश्य करावे त्रिकाळ ।
प्रक्षाळावे ना शरीरमळ । व्रत प्रवळ वनस्था ॥ २२ ॥ केवळ भूमीवरी शयन । सदा-
सर्वदा करावें जाण । तळीं घालावें ना तृण । मग वस्त्रास्तरण तें केंचे ॥ २३ ॥ यापरी
वानप्रस्थें जाण । दृढ धरुनि व्रतधारण । करावें तपाचरण । ते तपैलक्षण अवधारीं ॥ २४ ॥

श्रीभे तप्येत पञ्चाम्रीन् वर्षास्वासारपाङ्गुले । नाकण्ठमस त्रिशिर एष वृत्तसुप्रश्नरेत् ॥ ४ ॥

उष्णकौळीं पंचाम्री । अग्निकुडें चह् कोणीं । पाचवा रवि माध्याह्नीं । ऐसा पंचाम्री
साधावा ॥ २५ ॥ माळा करोनि उच्चें प्रदेशीं । घन वर्षता धारावर्तेंसी । तेथ व्हावे

१ अर्थज्ञान २ प्रतिबन्ती ३ 'शतायुर्वे पुरुष' अशी श्रुति आहे ४ द्वाभर वर्षांचे तीन भाग केले
तर तिसरा भाग ६६ व्या वर्षीं सुरु होतो तिसरा भाग ह्याजणे ७५ वर्षे पुरी होईपर्यंत असाही कोणी अर्थ
करितात ५ देवाची मूर्ति ६ वर्षावर ७ स्वर्ग नये ८ पान ९ खातले १० शिखावरचे १० दांड
घासणें ११ मुसळासारखी नुस्ती घुडी मारून बाहेर निघावें भाग चोड नये १२ वस्त्र जांभळें.
१३ तपधरण १४ उन्हाळ्यात १५ उच जागेवर १६ सतत धारानी
९ भा ५५

आकाशवासी । वर्षाकालीं ऐसी तपप्राप्ती ॥ २६ ॥ आलिया 'हेमंतऋतू'सी । आकंठमग्न
जळवासी । जळवास करावा अहर्निशी । हे वानप्रस्थासी तपक्रिया ॥ २७ ॥ हे तपक्रिया
प्रतिवैरुपीं । विहित वानप्रस्थासी । वयसापरत्वे भक्षणासी । हृषीकेशी सांगत ॥ २८ ॥

अग्निपक्क समस्त्रीयाकालपवमयापि वा । उल्लखलाश्मडुटो वा दन्तोद्वगल एव वा ॥ ५ ॥

अग्नीस्तव पाका आलीं । का कालें जीं परिपक्व झालीं । तीं तापसालागीं भलीं ।
आहारीं विहितीं उदरार्थ ॥ २९ ॥ दांत असलिया घळी । फळें खावीं तेणें सगळीं । कां
गेलिया दात समूळीं । कांडूनि उखळी सुखें खावीं ॥ ३० ॥ जरी उखळ न मिळे वनीं ।
तरी खावीं दगडें ठेचुनी । नाहीं चाड गोडपणी । क्षुधानिवारणीं आहारार्थ ॥ ३१ ॥

म्वय मचिनुरात्सर्वमात्मनो वृत्तिकारणम् । देवकालयलाभिज्ञो नाददीतान्यदाहृतम् ॥ ६ ॥

ऋतुकाळी फळें सपूर्ण । तीं कालांतराकारणे । सग्रहो सर्वथा न करणे । व्रता धारणे
वनस्था ॥ ३२ ॥ पूर्वदिवसीं फळें आणिलीं । अपरदिवसीं जरी उरलीं । तीं अवश्य पाहिजे
त्यागिलीं । नाही वोलिलीं आहारार्थ ॥ ३३ ॥ प्रत्यही आहारार्थ जाण । फळें आणावीं
नूतन । 'जीर्ण' फळाचें भक्षण । निषिद्ध जाण वानप्रस्था ॥ ३४ ॥ आणिकें फळें जीं
आणिलीं । तीं अंगीकारा निषिद्ध झालीं । जी स्वकष्टें अर्जिलीं । तीं वहिलीं आहारार्थ
॥ ३५ ॥ देश काळ वर्तमान । इत्वंभूत कळले ज्ञान । तरी संग्रह न करावा जाण । अह-
ष्टधारण निर्धारें ॥ ३६ ॥ पराचा प्रतिग्रहो पूर्ण । सर्वथा न करावा आपण । प्रतिग्रह
घेतां जाण । व्रतखंडन वानप्रस्था ॥ ३७ ॥

चम्येश्वरपुरोडाशैर्निर्घणैकालनोदितान् । न तु श्रानेन पशुना मा यजेत वनाश्रमी ॥ ७ ॥

जो वानप्रस्थ स्त्रीसमवेत । त्यासी अग्निहोत्र झाले प्राप्त । तेव्हा कर्म जें वेदोक्त । तें
करावें समस्त वनवासी ॥ ३८ ॥ वनीं जीं फळें ज्या ऋतूंस । तोचि कल्पावा चरुपुरोडाश ।
तेणे यजावा मी यज्ञपुरूप । सावकाश मंत्रोक्त ॥ ३९ ॥ परी श्रौतकर्मविधान । यागार्थ
पशुहनन । तें वानप्रस्थासी नाही जाण । वनफळी यजन यागाचें ॥ ४० ॥

अग्निहोत्र च दर्शश्च पूर्णमासश्च पूर्ववत् । चातुर्मास्यानि च सुनेराम्नातानि च नैर्गमै ॥ ८ ॥

पूर्वीं अग्निहोत्रकर्म जैशीं । गृहीं होती गृहस्थासी । तींचि चालवावीं वनवासीं । वेदा-
ज्ञेसी वनस्थें ॥ ४१ ॥ आर्म्नायें आगमनिगमांसी । जाणोनि करावें यागासी । दर्शपौर्णमा-
सचातुर्मास्यांसी । निष्कामतेसी वेदाज्ञा ॥ ४२ ॥ ऐसा मुनीश्वर वनवासी । तपस्वी तेजो-
राशी । त्याचिये फळप्राप्तीसी । स्वयें हृषीकेशी सांगत ॥ ४३ ॥

एव चीर्णेन तपसा मुनिर्घमनिमन्तत । मा तपोभयमग्राध्य ऋषिलोकाहुपैति माम् ॥ ९ ॥

ऐसे वेदोक्त तप साचार । आस्तिक्यभ्रंशें अत्यादर । साक्षेपें करितां निरंतर । अस्थि-
मात्र देह उरे ॥ ४४ ॥ शुष्कशरीरपंजरा । त्वचेने झांकिलिया शिरा । परी सामर्थ्यें अति
खरा । न सरे माधारा तपोनिष्ठे ॥ ४५ ॥ ऐसे यावज्जन्म करिता तप । तो सवाह्य झाला

१ हिंवाळ्यात २ तपश्चर्या ३ दरवर्षी ४ या ऋतुपरत्वे होणाऱ्या व्रतांना पचामिसाधना, अश्रावकाश, व उदकवास,
अशीं अनुक्रमे नाव आहेत ५ योग्य आहेत ६ घळकट ७ दुसऱ्या काळासाठी ८ दुसऱ्या दिवशी ९ दररोज
१० पिळ्या ११ दुसऱ्यानीं १२ यथार्थ १३ दान घेणें १४ वेदात संगितलेल्या विधीन १५ अग्निहोत्र, दर्श,
पूर्णिमास, व चातुर्मास्यें, हीं कर्म चालवार्थीत १६ वैदिक क्रिया १७ श्रद्धापूर्वक १८ पिंजरा आतील मास सुरून
जाऊन अगवर शिरांच जाळें राहिले

निष्पाप । लाहोनि ज्ञान सद्रूप । माझे निजस्वरूप तो पावे ॥ ४६ ॥ अर्धशेष वासना असतां । सूक्ष्मरूपे प्रतिबंधकता । तपाभिमानें तत्त्वतां । देहअहंता अणुमात्र ॥ ४७ ॥ परी फळाशा पोटी नाही । ऐसेनि निर्माला जो देही । तो पावोनि ऋषिलोकाच्या ठायीं । तेथोनि पाहीं मज पावे ॥ ४८ ॥ जो ऋषिलोकाते पावला । तो ऋमें मुक्तीच्या मार्गा आला । तेथूनि ऋमेंचि मज पावला । यापरी उद्धरला वनस्थ ॥ ४९ ॥

यस्तत्रैतत् कृच्छ्रतश्चिर्णं तपो निःश्रेयस महत् । कामायात्पीयसे युःप्याद्वाल्लिश कोऽपरस्तत ॥ १० ॥

एव वानप्रस्थ अतिकठी । तपादिसाधनसकटीं । भोगफळाशेच्या तुटी । मोक्षपरिपाटी पावेल ॥ ५० ॥ जें हाता आले मोक्षफळ । आविरिंच्यादि मगळ । ते तपादिसाधन निर्मळ । कामार्थ केवळ कल्पिती ॥ ५१ ॥ जेरीं कां चितार्मणीचियेसाठी । मागे चातीलागी खोपरखुंटी । का परीस देवोनि पालटी । काळी गोमटी वीट मागे ॥ ५२ ॥ तेवी मनुष्यपणाचिये स्थिती । उत्तम जन्में तपःप्राप्ती । ते तपःक्रिया व्यर्थ करिती । काम वाळिती "ते मूर्ख ॥ ५३ ॥ त्या मूर्खांचें मूर्खपण । किती सांगावे गा गहन । मोक्षप्राप्तीचें साधन । कामलिप्सा जाण नाशिले ॥ ५४ ॥ असो हें मूर्खांचे कथन । वानप्रस्थाचेंचि लक्षण । पुढील सागेन सपूर्ण । शास्त्रार्थ जाण सुनिश्चित ॥ ५५ ॥ जो वानप्रस्थ आपण । तपादि साधनीं अतिकीण । झाला तरी वैराग्यज्ञान । ज्यासी जाण नुपजेचि ॥ ५६ ॥ पन्नास वर्षे गार्हस्थ्य । दोनी द्वादशें वानप्रस्थ । झाला तरी जो अप्राप्त । वैराग्ययुक्त निर्जज्ञान ॥ ५७ ॥ आयुष्याचे तीन भागवरी । वेचले गा ऐशापरी । आता चतुर्थ भाग उरल्यावरी । क्षीण शरीरीं जर्जर ॥ ५८ ॥ ऐसे शरीर झालिया क्षीण । अल्पही वैराग्य जाल्या जाण । करावे सन्यासग्रहण । कर्माचरण यथाशक्ती ॥ ५९ ॥ वानप्रस्थाश्रमी झाल्याही । निःशेष वैराग्य अल्पही । सर्वथा नुपजे ज्याच्या ठायीं । त्याचा अधिकार पाहीं हरि बोले ॥ ६० ॥

यदाऽसौ नियमेऽनल्पे जरया जातवेपथु । आत्मन्यग्नीत्र समारोप्य मधितोऽग्नि समाविशेत् ॥ ११ ॥

सर्वथा वैराग्य नुठी देही । जैरा आदळली ठायींचे ठायी । स्वधर्माचरणीं शक्ति नाही । कप पाहीं सर्गागीं ॥ ६१ ॥ ऐसा वानप्रस्थवनवासी । आत्मसमारोप करुनि अग्नीसी । माते दृढ ध्याऊनि मानसीं । अग्निप्रवेशीं रिघावे ॥ ६२ ॥ वानप्रस्थाश्रमीं वनस्थ । अतिशयें झाला विरक्त । तथाचा उत्तरविधि समस्त । स्वयें भगवंत सागतसे ॥ ६३ ॥

यदा कर्मेधिपाकेषु लोकेषु निरयात्मसु । विरागो जायते सभ्यहृन्महाग्नि प्रव्रजेत्तत ॥ १२ ॥

वानप्रस्थीं अनुष्ठान । तेणे वैराग्य अतिगहन । इंद्रचक्रादिग्रहसदन । निरयोसमान जो मानी ॥ ६४ ॥ ऐसा दृढ वैराग्यउठेवा । तेणें विहितान्नि बोलवावीं । त्याग करुनि

१ शिष्टक २ लिंगशरीराने ३ प्रतिबद्धता ४ मरण पावला ५ भोगफळाशा सोडून दिल्यामुळे निष्काम होऊन ६ मोक्षमार्गाला ७ सखल्लोकापर्यंतचें विरिंची द्वाणजे ब्रह्मदेव पुढे अ० १९ खो० १८ पहा ८ चित्तमणीच्या मोवद स्थानें ९ सापुराचा तुकडा १० उलट, बदली ११ मूर्खत्वे १२ वासनेच्या लोभासाठी १३ उत्पन्न होत नाही १४ गृहस्थाश्रम १५ वैराग्यपूर्ण आत्मज्ञानाला जो पावलेला नाही १६ द्वातारपण, चवथा भाग १७ कडकधीत, रारं, १८ कार्यकथ १९ अग्नीचा आपल्या स्वरुपीं समारोप (लय) करावा २० पुढील प्रकार २१ इद्रलोक, चंद्रलोक, राव्य लोक, चंगरे सर्व लोक २२ नरकासमान २३ वैराग्याची उत्पत्ति २४ अग्नीचा समारोप करावा

आधवा । अंगीकारवा संन्यास ॥६५॥ ते संन्यासग्रहणस्थिती । यथाशास्त्रं यथापद्धती । सागताहे श्रीपती । यथानिगुती विहितार्थे ॥ ६६ ॥

इद्वा यथोपदेश मा दत्त्वा सर्वस्वमृत्विजे । अग्नीन्वप्राण आवेद्य निरपेक्ष परिमजेत ॥ १३ ॥

अष्टश्राद्धादि विधानें । प्राजापत्यनाम इष्टीनें । मज भगवंतातें यज्जे । सर्वस्वदानें ऋत्विजां ॥ ६७ ॥ मुख्यत्वे मूर्त जो अग्नी । तो निजहृदयीं सस्थापूनी । आशा निःशेष छेदूनी । संन्यास करूनी निरपेक्ष ॥ ६८ ॥ संन्यास करितेठार्यीं । विघ्न अपार उठती काही । तीं रगडूनिया पायीं । संन्यास पाहीं करावा ॥ ६९ ॥

विप्रस्य वे स-न्यसतो देवा दारादिरूपिण । विघ्नान्कुर्यन्त्यय द्वासानात्रम्य समियात्परम् ॥ १४ ॥

संन्यास करिता जो ब्राह्मण । त्यासी समस्त देव मिळोन । नाना स्त्रियादि रूपें जाण । अनंत विघ्न करूं घेती ॥ ७० ॥ विघ्न करावया कारण । मनुष्य देवांचा पशु जाण । सदा अपीं वळिदान । देवाधीन हा सर्वदा ॥ ७१ ॥ तो वळी नेदी येथूनि आता । पाय देऊनि आमुचे माथा । घेऊं पाहे ब्रह्मसायुज्यता । यालागीं सर्वथा विघ्न करिती ॥ ७२ ॥ तेथ वैराग्यवळे तच्चवतां । विघ्न हाणूनियां लाता । अवगॅणूनि देवां समस्तां । संन्यास सर्वथा करावा ॥ ७३ ॥ ऐसा वैराग्यें उद्भट । विवेकज्ञानें अतिश्रेष्ठ । संन्यासग्रहणे वरिष्ठ । विधिनिष्ठ विभागें ॥ ७४ ॥ एवं झाल्या संन्यासग्रहण । त्याचे विधीचे विधिविधान । स्वयं सांगताहे नारायण । स्वधर्मलक्षण संन्यासी ॥ ७५ ॥

निभृयाचेन्मुनिर्वास कौपीनाच्छादन परम् । त्यक्त न दण्डयात्राम्यामन्यरिकश्चिदनापदि ॥ १५ ॥

भूता अभर्षदानपुरस्कार । सकल्पपूर्वक प्रैपोचार । तें उरले दिसे देहमात्र । सर्वस्व येर त्यागिले ॥ ७६ ॥ जो गुरुवाक्यश्रवणासरिसा । वस्तूचि होऊनि ठेला आपैसा । उडाला देहबुद्धीचा वळसां । तुटला फासा कर्माचा ॥ ७७ ॥ त्यासी विधिविधानकर्तव्यता । वोलोचि नये गा सर्वथा । नवनीत आलिया हाता । रितें ताक आतां कोण घुसळी ॥ ७८ ॥ कापूर मिळालिया वही । तो परतेना कापूरपर्णी । तेवी वस्तु झाला जो गुरुश्रवणीं । तो विधिकर्करपर्णी घर्तेना ॥ ७९ ॥ परी गुरुवाक्यें तच्चवतां । ज्यासी ऐशी हे अवस्था । सत्य न वाणेचि सर्वथा । त्याची विधानता अवधारी ॥ ८० ॥ गुरुवाक्याचें करिता मनन । नांगिवेपणे लाजे मन । तरी लिंगमात्र आच्छादन । कौपीन जाण धरावी ॥ ८१ ॥ इतुकेन निर्वाह न सरे । ऐसे जाणवले जै पुरें । तै वल्लखड दुमरे । स्वाधिकारें धरावे ॥ ८२ ॥ दंड कमडलु जव आहे । तव कौपीन बहिर्वास राहे । दंडाचिया त्यागासवे पाहें । त्याग होये वस्त्राचा ॥ ८३ ॥ आपत्तिकाळी संन्याशासी । रोग लागला होय ज्यासी । कां जरेने व्यापिले देहासी । तै जे लागेल त्यासी तें द्यावे ॥ ८४ ॥ गुरुवाक्यें श्रवण मनन । ऐसे साधी जो साधन । त्या साधकाचे लक्षण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ८५ ॥

१ साप्रदायागुमर २ प्रजापतिनामक इष्टि करून सर्व सपति वाटून टाकावी ३ आपल्या स्थानाहून श्रेष्ठ असं जें ब्रह्मपद तेचें हा जाणार ह्मणून देव त्याचा हेवा करितात ४ न जुमानून ५ शास्त्रविधीला तत्पर ६ सर्व भूताना अभय देणान्या वाक्याने ७ पौरुषाचार ८ परब्रह्मपुत्र ९ उपद्रव, यधन १० शास्त्रांनीं आज्ञापिलेली कर्तव्ये ११ आत्मगात्रविचारात १२ नियमाच्या अंकित स्थितीत १३ आपण नाग्या आह अशा विचारासुद्धें, नागवा असल्या सुद्धें १४ लहानसें वस्त्र १५ उत्तरीय वस्त्र १६ टुटापकाळानें १७ साधन

दृष्टिपूत न्यसेत्पाद वक्षपूत विवेजलम् । सत्यपूता वदेद्वाच मन पूत समाचरेत् ॥ १६ ॥

दृष्टि ठार्यां ठेऊनि जाण । पृथ्वी पाहूनि पावन । हंसगतीं करी गमन । अनुसधान निजवृत्ती ॥ ८६ ॥ जेय जीवसपदा दृष्टीं पडे । तें प्राण गेल्या न चले पुढे । जीविता काहूनि कडे । पाऊल पडे अतिशुद्ध ॥ ८७ ॥ आधींच पवित्र गंगाजळ । त्याचे निर्मळ वखें निरसोनि मळ । थापरी करोनिया निर्मळ । गंगाजळ सेविती ॥ ८८ ॥ ज्याचे वाचेचे आळा । असत्याच्या तृणगाळा । जाळूनि वैराग्यज्वाळा । सत्याचा उगवला कल्पद्रुम ॥ ८९ ॥ ज्या कल्पद्रुमाचीं वचनफळें । परिपक्वें आणि सोज्ज्वळें । मधुररसेसी रसाळें । अतिनिर्मळें घमघमिते ॥ ९० ॥ जें श्रवणी अतिगोड । पुरवी श्रोतयाचें कोड । निववी जीवाची चाड । सत्य सुरवाड वाचेचा ॥ ९१ ॥ हें सहजे सन्याशाचे ध्यान । अहमेव नारायण । तें दृढ धरोनि अनुसधान । पवित्र मन करावे ॥ ९२ ॥ मन करोनि पावन । पृथ्वी विचरावी जाण । त्या मनाचे पवित्रपण । सर्वत्र आपण लक्षावे ॥ ९३ ॥ सन्याशाचे धर्मां जाण । मुख्यत्वे हेंचि लक्षण । पवित्र करोनि अतःकरण । सर्वत्री नारायण लक्षावा ॥ ९४ ॥ मनाचें पवित्रपण । उद्धवा या नाव जाण । आता त्रिदंडांचे लक्षण । सन्यास-चिह्न तें ऐक ॥ ९५ ॥

मौग्रीहातिलायामा दण्डा वादेहचेतसाम् । ऽ ङोते यस्य सन्त्यङ्ग वेणुभिर्न भवेदनि ॥ १० ॥

मौन अथवा सत्य भाषण । का श्रीरामनामाचें स्मरण । हो का ओंकाराचे उच्चारण । वाददंड जाण या नाव ॥ ९६ ॥ शरीरीचे जितुकें चळण । ते प्राणाचेनि वळें जाण । त्या प्राणाचे प्राणरोधन । करावें आपण प्राणाधामें ॥ ९७ ॥ प्राणायामें निजप्राण । जिणोनि करावा स्वाधीन । या नाव देहदंड जाण । ऐक लक्षण मनोदंडाचें ॥ ९८ ॥ मनाचे चपळपण । सकल्प विकल्प जाण । त्याचें करावया छेदन । ब्रह्मानुसधान करावें ॥ ९९ ॥ माझे स्वरूप सर्वगत । तेथ निश्चयें ठेविता चित्त । मन सकल्पविकल्प जाय जेथ । तेथ तेथ तें स्वरूप ॥ १०० ॥ ऐसें सावध राखता मन । दृढ लागल्या अनुसधान । तंव सकल्पविकल्प क्षीण । सहजचि जाण स्वयें होती ॥ १ ॥ देह वाचा आणि मन । या त्रिदंडांचे लक्षण । तुज म्या सागीतले सपूर्ण । सन्यासत्व जाण येणे सत्य ॥ २ ॥ हे तिन्ही दंड नसता जाण । केवळ वेणुदंडग्रहण । तेणे सन्यास न घडे जाण । देहविटंबन दंभार्थ ॥ ३ ॥ सन्याशाचा आहार विहार । आचार सचार विचार । स्वधर्मयुक्त साचार । स्वयें सारगधर सागतू ॥ ४ ॥

भिक्षा चतुर्षु वर्णेषु विगर्हा वर्जयश्चरेत् । सप्तागारानमकृसास्तुब्धेलघेन सावता ॥ १८ ॥

पूर्वी जाण सन्याशासी । चतुर्वर्णी भिक्षा होती त्यासी । कलियुगीं गोष्टी शाली कैसी । ब्राह्मणापाशीं चतुर्वर्ण ॥ ५ ॥ ज्याची जीविका जेणे जाण । त्या ब्राह्मणाचा तोचि वर्ण । पेका तेंही प्रकरण । जीविकालक्षण सागेन ॥ ६ ॥ मुख्य ब्राह्मणाची वृत्ति जाण । शिल-

१ शुद्ध २ मनाचा लय ३ जीव जतु ४ आसपास ५ असत्स्वरूप गवताचा पेंडा ६ सुकळ ७ मीन, काम्यकर्मोचा लाग, व प्राणायाम, हे अनुभूतें वाणी, शरीर, व चित्त, याचे दंड होत, व या त्रिदंडांला नाथानी वाददंड, देहदंड व मनोदंड, अशीं नावे दिलीं आहेत ८ जिकून ९ ब्रह्मवस्तूच ध्यान १० नष्ट ११ वेढ्की काठी हातीं धरणें १२ येथ नाथानी ब्राह्मणांतले ब्राह्मण, ब्राह्मणांतले क्षत्रिय, ब्राह्मणांतले वैश्य व ब्राह्मणांतले शूद्र असे भेद केले आहेत, पण श्रीधरानी ब्राह्मणांतलेच प्रतिमह घेणारे, अभ्ययन सागणारे, कर्मानुष्ठान करविणारे, व शिलोच्छृतीवर राहणारे असे भेद केले आहेत.

उंछ का कोरान्न । अयाचित कां अध्यापन । अथवा याजन जीविकेसी ॥ ७ ॥ जो जीविकेलागीं निर्धारिं । शस्त्र घेऊनियां करीं । शूरवृत्तीं जीविका करी । जाणावा क्षत्री ब्राह्मणामाजी तो ॥ ८ ॥ जो घाणिज्यवृत्तीवरी । नित्य जीविका आपुली करी । तो ब्राह्मणां-माझारी । वैश्य निर्धारि निश्चित ॥ ९ ॥ जो शूद्राचे शूद्रक्रियेवरी । सदा सर्वदा जीविका करी । तो ब्राह्मण शूद्रकर्म करी । शूद्रत्वधारी क्रियायोगें ॥ ११० ॥ जे उत्तमोत्तम भिक्षा न लभे । ते क्षत्रियब्राह्मणीं भिक्षा लभे । क्षात्रब्राह्मणांचेनि अलाभें । वैश्यादि ब्राह्मणी लभे भिक्षाग्रहण ॥ ११ ॥ ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यब्राह्मणी । भिक्षेस अप्राप्त हे तिनी । ते शूद्रजीविकाब्राह्मणी । भिक्षाग्रहणी अधिकारू ॥ १२ ॥ यात निंद्य जे ब्राह्मणाआंतू । केवळ दोपी अथवा अभिशप्त । ते भिक्षेसी न लावा हातू । हा स्वधर्मार्थू भिक्षेचा ॥ १३ ॥ तेही भिक्षा अतिनेमस्त । भिक्षेसी येतों हे कळों नेदित । मागावी मविल्ली घरें सात । जे भाले प्राप्त तेणे सुखी ॥ १४ ॥ जे साता घरीं भिक्षा प्राप्त । ते भिक्षेचा धर्म विहित । स्वयें सागे श्रीकृष्णनाथ । स्मृतिशास्त्रार्थप्रयोगें ॥ १५ ॥

बहिर्जलाशय गत्या तत्रोपस्पृश्य वाग्यत । विभज्य पात्रित शेष भुञ्जीताऽशेषमाहृतम् ॥ १९ ॥

ग्रामावाहेर गंगातीरीं । अथवा तडागांचे परिसैरी । भिक्षा धरोनियां करी । आचमन तीरी करावे ॥ १६ ॥ याचित जे भिक्षेचे अन्न । ते द्वादशप्रणवें अभिमंत्रून । तेणे मत्रोदकें प्रोक्षिता जाण । होय पावन पवित्र ॥ १७ ॥ चतुर्धा करावे त्या अन्नातें । चार अधिकारी त्या भागाते । ब्रह्मा विष्णु अर्क आणि भूतें । अर्पण तेथें अवधारी ॥ १८ ॥ विष्णुकल्पित जो भाग । तो जळीं घालावा सांग । भूतकल्पित जो विभाग । तो पृथ्वीवरी चाग ठेवावा ॥ १९ ॥ उरले जे विभाग दोनी । यतीसी अधिकार सेवनीं । दीन मागों आलिया ते क्षणी । भूतदयागुणीं अन्न द्यावे ॥ १२० ॥ परीं मी एक अन्नदाता । हें आठवोहि नये चित्त । आल्या दातेपणाची अहंता । अधर्मता सन्यासी ॥ २१ ॥ मधुकरीचें अवघड चिह्न । समर्थी मागो घेतां दीन । घेणे उद्देशे अधिक अन्न । सर्वथा जाण मागों नये ॥ २२ ॥ करिता मधुकरीभोजन । अधिक उरलिया अन्न । ते साडितां अतिपतन । अवघेंच जाण भक्षावे ॥ २३ ॥ सन्यासधर्मीं लघु आहार । नित्य करावा निरतर । अधिक आहारी विकार । निद्रा आळस फार वाधिती ॥ २४ ॥ ज्यालागीं कीजे चतुर्थाश्रम । तो सन्याशाचा मुख्य धर्म । स्वयें सागे पुरुषोत्तम । जेणे आत्माराम पाविजे ॥ २५ ॥

एकश्वरेन्महीमेतां नि सङ्गः सयतेन्द्रिय । आत्मकीड आत्मेरत आत्मवान् समदर्शन ॥ २० ॥

सदा वैराग्य अर्गी पुरते । जो अपेक्षीना सांगात्यातें । निःसग होत्साता चित्तें । सुखें पृथ्वीते विचरतू ॥ २६ ॥ इंद्रियें वाधोनि चित्ताच्या पार्यीं । चित्त लावी नैतन्याच्या ठायी । तेणे चिन्मात्र ठसावे पाही । देहत्व देही स्मरेना ॥ २७ ॥ ऐसा आत्मस्थितीचा उद्यम । तेणें आत्मकीडेचा आराम । आत्मसुखाचा सभ्रम । अनुभव परम तो ऐक ॥ २८ ॥ आत्म-

१ शूद्रत्व धरी २ क्षत्रियवृत्तीं ब्राह्मणांचे घरा ३ ज्याच्यावर काहीं अपवाद आहे असे ४ मोजकीं, ५ सदाचाचें किंवा नदीचे काठी ६ अयाचित, ७ बारा प्रणवमत्र जपून, ८ या हेतूतें ९ सोबत्याला

स्थिति निजात्मयुक्त । तेणें आत्मसुखें उहासत । सदा समदर्शनें डुळत । वोसडत सम-
साम्यें ॥ २९ ॥ ऐशिया समसुखाची सपत्ती । भोगावया सुनिश्चिती । सदा एकांकी वसे
एकांती । तेंचि श्रीपति सांगत ॥ १३० ॥

विविक्तक्षेमशरणो मज्जापविमलाशय । आत्मान चिन्तयेदेकमभेदेन मया मुनि ॥ २१ ॥

पवित्र आणि विजन । प्रशस्त आणि एकातस्थान । तेथें माझें अनुसधान । मद्भावे
जाण सर्वदा ॥ ३१ ॥ तेणें साडून जनपद दुश्चित्तें । सदा एकातीं व्हावे निरत । मद्भावे
सुनिश्चित । आत्मसुख प्राप्त साधका ॥ ३२ ॥ ज्यासी निर्जात्मसुख झाले प्राप्त । तो होय
अनन्यशरणागत । मीवांचूनि जगाआत । आणिक अर्थ देखेना ॥ ३३ ॥ ऐसे अनन्य
करिता माझें ध्यान । साधक विसरे मीतूपण । तेव्हा अभेदे चैतन्यघन । मद्रूप जाण तो
होय ॥ ३४ ॥ त्या मद्रूपाचे स्वरूपस्थिती । पाहो जाता निजात्मवृत्ती । मी ना तो ऐशी
होय गती । अभेदप्राप्ती या नाव ॥ ३५ ॥ जंव असे द्वैतवार्ता । तंव भयाची वाधकता ।
अभेदत्व आल्या हाता । निर्भयता साधका ॥ ३६ ॥ अभेदप्राप्तीच्या ठायी । बंधमोक्षाची
वार्ता नाहीं । गडगजें बंधमोक्ष पाहीं । नांदंती नवांयी हरि बोले ॥ ३७ ॥

अन्यीक्षेतात्मनो बन्ध मोक्ष च ज्ञाननिष्ठया । बन्ध इन्द्रियविक्षेपो मोक्ष ष्या च सयम ॥ २२ ॥

ऐक्यें पावोनि एकात्मता । तेथूनि बंधमोक्ष पाहता । दोहींची मिथ्या वार्ता । मायि-
कता निश्चित ॥ ३८ ॥ प्रवृत्तीमाजी बंधमोक्षता । त्या दोहींची विभागता । इंद्रियाची जे
विषयासक्तता । दृढबद्धता ती नाव ॥ ३९ ॥ काया वाचा चित्तवृत्ती । निःशेष विषयाची
विरक्ती । या नाव सांचार मुक्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ १४० ॥ ज्यासी सांचार
पाहिजे मुक्ती । तेणे करावी विपर्ययनिवृत्ती । हेचि मुख्यत्वे उपायस्थिती । कृष्ण कृपा-
मूर्ति सागत ॥ ४१ ॥

तस्माद्विषय पद्मगं मद्भावेन चरेन्मुनि । विरक्त क्षुद्रकामेभ्यो हृद्व्यात्मनि सुख महत् ॥ २३ ॥

येणे विचारे विचारिता । विषयासक्ती दृढबद्धता । त्या विषयाचा त्याग करिता ।
निजमुक्तता सहजेचि ॥ ४२ ॥ तेचि विषयाची विरक्ती । केवीं आंतुडे आपुल्या हातीं ।
यालागीं वैराग्याची उत्पत्ती । साधकें निश्चिती साधावी ॥ ४३ ॥ अतरी वासना दृढ-
मूळ । विषयशाखा तेणें सबळ । ते वासना छेदावया समूळ । वैराग्य सबळ साधावे
॥ ४४ ॥ वैराग्यप्राप्तीचें कारण । स्वधर्मकर्म मंदर्पण । साडाचें कर्माचें कर्तेपण । मंदर्पण
या नांव ॥ ४५ ॥ मंदर्पणे कर्मस्थिती । तेणे माझ्या ठायी उपजे प्रीती । माझें नाम माझी
कीर्ती । चितन चित्तीं पें माझें ॥ ४६ ॥ ऐशिया माझ्या परम प्रीतीं । होय वैराग्याची
उत्पत्ती । तेणें विषयाची विरक्ती । माझी सुखप्राप्ती शनै शनै ॥ ४७ ॥ माझेनि सुखें
माझें भजन । अत्यंत थोरोंवे पें जाण । तेव्हा सर्वत्र मद्भावन । ब्रह्मत्व जाण ठसावे
॥ ४८ ॥ सर्वत्र ब्रह्मभाव । ब्रह्मसुखाचे अनुसधान । धरुनि करावें पर्यटण । जव "निर्वा-
सन मन होय ॥ ४९ ॥

१ एकटा २ विस्तीर्ण, रम्य ३ खलारातील डु खानीं उद्दिप्त झालेले ४ निजसुख ५ माह्याशिवाय ६ विषय,
वस्तु ७ ज्ञानस्वरूप ८ द्वैतनिरासाने ऐक्य ९ नांदणुकीची स्थिती १० खरोखर ११ इन्द्रियें विषयावरून धावणांत
१२ सापटेल १३ कृत्वाहकार सोवणें ह्च मंदर्पण होय १४ दृढ होतें १५ सर्वत्र ब्रह्मवृद्धि, १६ वासनांपासून मुक्त

पुरग्रामव्रजान् सार्थान् भिक्षार्थं प्रविशश्चरेत् । पुण्यदेशमरिचैलवनाश्रमवतीं मटीम् ॥ २४ ॥

पृथ्वी विचरणे विचित्र । पुण्यदेश कुरुक्षेत्र । सप्त पुन्यां परम पवित्र । पुष्करोदि
थोर महातीर्थे ॥ १५० ॥ कृतमाला पयस्विनी । पुण्यरूप ताम्रपर्णी । गौतमी रेवा
त्रिवेणी । परमपावनी गोमती ॥ ५१ ॥ कृष्णा वेण्या तुंगभद्रा । तपती पयोष्णी भिवरा ।
यमुना भागीरथी नीरा । गंगासागरासगर्मा ॥ ५२ ॥ ऋष्यमूक श्रीशैल व्यंकटाद्री ।
मूलपीठीचा सह्याद्री । गौतमीतीरीचा ब्रह्मगिरी । जो पापे सहारी यात्रामात्रे ॥ ५३ ॥
हो कां चढता हिमगिरी । पर्दां दुरिताते दूर करी । निःश्रेय पापांतें निवारी । ते यात्रा
मुनीश्वरीं अवश्य कीजे ॥ ५४ ॥ दंडकारण्य वृहद्द्वन । नैमिपारण्य आनंदवन । इत्यादि
वनाचे गमन । सन्याशी जाण करावे ॥ ५५ ॥ च्यवनकपिलव्यासाश्रम । गौतमवामन-
आश्रमोत्तम । यात्रा श्रेष्ठ वदरिकाश्रम । जो सकळ कर्मदाहकू ॥ ५६ ॥ ऐशीं स्थळें जीं
पावन । तेथे सन्याशी करावे गमन । मार्गी भिक्षार्थ जे अटन । तेही निरूपण अवधारीं
॥ ५७ ॥ हाट हाटवटियां उत्तम । त्यातें पुर ह्यणती नरोत्तम । हाटहाटवटियाहीन तो
ग्राम । भिक्षेचा नेम सारावा तेथे ॥ ५८ ॥ गाथी गौळियांचें निवासस्थान । ब्रजें त्यातें
ह्यणणे जाण । सार्थ ह्यणिजे पंढ्रा सपूर्ण । भिक्षार्थ अटन करावे तेथे ॥ ५९ ॥ पवित्र
भिक्षेचे प्राप्तीकारणे । सन्यासी अवश्य जाणे । तेचि अर्थांचें निरूपणे । स्वयें श्रीकृष्ण
सांगिजे ॥ १६० ॥

वानप्रस्थाश्रमपदेव्यमीक्षण भेक्ष्यमाचरेत् । सतिष्यत्याश्रमसमोह सिद्धसत्त्व शिलाग्धसा ॥ २५ ॥

शुद्ध व्हावया अंतरे । वानप्रस्थाश्रमी जो नर । जाऊनि ठाकावे त्याचें द्वार । अति-
सादर भिक्षार्थ ॥ ६१ ॥ सेविता सात्विकाचे अन्नासी । शुद्ध सत्वता साधकासी ।
तत्काळ होय त्रासोग्रासी । शुद्ध अन्नासी हा महिमा ॥ ६२ ॥ यालागीं वानप्रस्थाचें द्वार ।
ठाकोनि जावें वारवार । तेणे सत्वशुद्धि अनिवार । होय साचार साधकां ॥ ६३ ॥ शुद्ध
भिक्षेचिये प्राप्ती । सत्वशुद्ध होय वृत्ती । तेणे वासना निःश्रेय नासती । निजशाती
उल्हासे ॥ ६४ ॥ वासना नासल्या निलंग । तो सत्यत्वं न देखे जग । विपयासक्ति कैची
मग । सहज विराग उद्भट ॥ ६५ ॥

नैतद्वस्तुतया पश्येद्दृश्यमान विनश्यति । असक्तचित्तो विरमेदिहामुत्र चिकीर्षितात् ॥ २६ ॥

येथ जे जें दिसे तें तें नासे । हें सर्वासी प्रत्यक्ष आभासे । परी अज्ञान भुलले कैसे ।
विपयवशे विगुंतोनी ॥ ६६ ॥ यालागीं शुद्ध भिक्षेचिये प्राप्ती । ज्यासी शुद्धसत्व शाली
वृत्ती । त्यासी विपय सत्यत्वं न दिसती । मा विपयासक्ती मग कैची ॥ ६७ ॥ ऐसे
मिथ्या विपयाचे भान । त्याचें विपयासक्त नव्हे मन । यालागीं भवस्वर्गसाधन । दोन्हीं
तो जाण स्पर्शना ॥ ६८ ॥ ऐसा जो विपयीं विरक्त । त्याचें परमार्थीं लागले चित्त । तो

१ "अयोध्या, मथुरा, माया, काशी, वाष्ठी, धवन्तिका, । पुरी द्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायका ॥" २ पुष्कर
आदि तीर्थे ३ गोदावरी ४ नर्मदा ५ प्रयागराज ६ तापी ७ चंद्रभागा ८ हिमालय पर्वत ९ मोठे धरण्य
१० काशीनजीकचें वन. ११ सान्या कर्मांचा परिहार करणारा, श्रमदाहकू १२ वाजार व रहदारीचे रस्ते १३ शाहाणे
लोक १४ भिक्षा करावी १५ गौळवाडा १६ पाणपोह १७ चित्त १८ अप्रतिबध १९ नि श्रेय २० सत्साराची किंवा
स्वर्गाची साधने

जर्गी विचरे अनासक्त । परमार्थयुक्त निजबोधे ॥ ६९ ॥ त्याच्या निजबोधाचे लक्षण । स्वयं सागताहे नारायण । प्रपचाचे मिथ्यापण । समाधान निजात्मता ॥ १७० ॥

यदेतदात्मनि जगन्मनोवाक्प्राणसरतम् । सर्वं मायेति तर्पणं स्वस्थस्वयं वा न तत्सरेत् ॥ २७ ॥

मनसा वाचा प्राणप्रवाही । अहंकारकृत उभयदेही । जग आत्म्याच्या ठायी । मिथ्या मायिक पाहीं आभासे ॥ ७१ ॥ दोराअर्गी सर्पाभास । शुक्तिकेमाजी रजतप्रकाश । उरेंरी मृगजळाचा विलास । तैसा जगदाभास चिन्मात्री ॥ ७२ ॥ जैसा स्वप्नीचा व्यवहार । तैसें भासे चराचर । ऐसें मिथ्या जाणोनि साचार । पुढती स्मरणादर स्फुरेना ॥ ७३ ॥ जो जागा झाला इतंभूत । ते स्वप्नभोग न वाछी चित्त । तेवी स्वरूपी सुनिश्चित । तो प्रपंचजात स्मरेना ॥ ७४ ॥ त्रिदंडी वृहदकाचें कर्म । तुज म्या सागीतले सुगम । आता हंसपरमहंसाचे धर्म । यथानुक्रम अवधारीं ॥ ७५ ॥ सन्यास चतुर्विध देख । हस परमहंस एक । एक तो वृहदक । कुटीचक तो भिन्न ॥ ७६ ॥ कर्म त्यागोनि झाला सन्यासी । ज्ञान ध्यान नाही मानसीं । अन्नालागीं स्वग्रामवासी । कुटीचक तयासी वोलिजे ॥ ७७ ॥ वार्धकीं कुटीचकाची परी । अग्निहोत्र खियेचा त्याग करी । परी शिखासूत्र न अव्हेरी । गायत्रीमत्री अधिकारू ॥ ७८ ॥ नित्य भिक्षा पुत्राचे घरीं । पर्णकुटी वाधी त्याचे द्वारी । मठिका साडोनि न वचे दूरी । कुटीचक निर्धारीं या नाव ॥ ७९ ॥ शिखासूत्र त्यागोनि जाण । करुनि त्रिदंडाचे ग्रहण । केवळ करी कर्माचरण । ज्ञानाचे लक्षण जाणेना ॥ १८० ॥ नाही वैराग्य वंरिष्ठ । न दिसे ज्ञाननिष्ठा श्रेष्ठ । अतिदायेंसीं जो कर्मिष्ठ । वृहदक ज्येष्ठ त्यासी ह्मणती ॥ ८१ ॥ जो का वैराग्याच्या निर्धारीं । ज्ञानसाधनार्थ विचारी । शिखासूत्रकर्मत्याग करी । आत्मचिंतनावरी निजनिष्ठा ॥ ८२ ॥ ऐसा जो त्यागविलास । या नाव विविदिर्पांसन्ध्यास । ऐशिया निष्ठें वर्ते तो हंस । एक परमहंस हा ह्मणती ॥ ८३ ॥ ऐक परमहंसाचे लक्षण । ज्ञानपरिपाके परिपूर्ण । अतएव शांति 'वोळंगे आंगण । देखे तिन्ही गुण मिथ्यात्वे ॥ ८४ ॥ मिथ्या जाणे कर्माची घाता । आपुली देखे नित्य निष्कर्मता । कर्मक्रिया जे कर्तव्यता । ते प्रकृतीचे माया प्रारब्धे ॥ ८५ ॥ ऐशिया स्थितीं सावकाश । त्या नाव जाण परमहंस । नाही मठ मठिका विलाम । नित्य उदास निराश्रयी ॥ ८६ ॥ आता हंसपरमहंसाचे धर्म । स्वयं सागताहे पुरुषोत्तम । त्या धर्माचे विशद वर्म । ऐक सुगम उद्धवा ॥ ८७ ॥

ज्ञाननिष्ठो विरक्तो वा मद्भक्तो वाऽनपेक्षकः । सल्लिङ्गानामश्रमात्स्वयत्वा चरेद्विधिगोचर ॥ २८ ॥

विपयाची नावडे मातू । ज्ञानप्राप्तीलागीं उद्यतू । यापरी जो अतिविरक्तू । तो सन्यास वोलिजेतू मुख्यत्वे ॥ ८८ ॥ जो ज्ञाननिष्ठ अतिसपन्न । सदा स्वरूपीं रगले मन । कदा न मोडे अनुसधान । परमहंसासमान हा हस ॥ ८९ ॥ ज्यासी करिता भगवद्भक्ती । अपेक्षामात्राची झाली शाती । मोक्षापेक्षा नुपजे चित्ती । हे सन्यासपद्धती अतिश्रेष्ठ ॥ ९० ॥ ज्ञाननिष्ठ कां मद्भक्त । इहीं आश्रमधर्म दडादियुक्त । त्याग करावा हृदयीं

१ हिडतो, फिरतो २ शिंपीवर ३ इग्याचा धामास ४ माळामि तीवर ५ स्वप्नातील विलासाचे पदार्थ ६ वर्तिका एक वर्ग ७ स्वधर्मवासी ८ पर्णकुटी ९ सोजवळ १० श्रेष्ठ पुरुष ११ परमात्मतत्व जाणण्याच्या इच्छेन केलेला सवसलाग १२ आत्मात्मविचारार्थ १३ दारीं रावचे १४ गुलासेवार १५ मोक्षाची इच्छा

समस्त । बाह्य लोकरक्षार्थं राखावे ॥ ९१ ॥ येचि अर्थीचें निरूपण । पुढें सांगेल श्रीकृष्ण । प्रस्तुत त्यागाचें लक्षण । ऐकें सपूर्ण हरि बोले ॥ ९२ ॥ आश्रमधर्म समस्त करी । परी विधिक्रैरत्व तो न धरी । प्रतिविंब कांपतां जळारतीं । आपण वाहेरी कांपेना ॥ ९३ ॥ तेवीं स्वधर्मकर्तव्यता । करी परी नाहीं कर्मठता । आपुली कर्मातीतता । जाणे तत्त्वतां निजकर्मां ॥ ९४ ॥ यापरी स्वधर्मकर्म करी । परी विधीचे भय तो न धरी । विधिनिपेध घालून तोडरी । कर्म करी अहेतुकें ॥ ९५ ॥ जो नातळे स्वाश्रमकर्मगती । दंडादिलिगे न धरी हातीं । ऐसिया सर्वत्यागाची स्थिती । पुढें श्रीपति सांगेल ॥ ९६ ॥ प्रस्तुत हेंचि निरूपण । लोकरक्षणार्थं लिगंधारण । अंतरी जो निष्कर्म जाण । त्याचे लक्षण हरि बोले ॥ ९७ ॥

बुधो बालकघटीडेकुसरो जडचरोत् । वदेदुन्मत्तवद्विद्वान् गोचर्यां नैगमश्ररोत् ॥ २९ ॥

विवेकज्ञान शुद्ध आहे । परी बाळकाच्या परी पाहे । मानापमान सुखें साहे । साडोनि सोये देहाभिमाना ॥ ९८ ॥ निजनैष्कर्म्यं अतिकुशल । परी कर्मजंडाऐसा केवळ । कर्म आचरे तो सकळ । कोठेंही विकळ दिसो नेदी ॥ ९९ ॥ जाणे धर्माधर्मलक्षण । सर्वार्थां अतिसज्ञान । परी न करी प्रश्नसमाधान । अप्रामाणिक जाण स्वयें बोले ॥ २०० ॥ क्रिस्ता प्रश्नसमाधान । लौकिकी वाढेल सन्मान । यालागी साक्षेपें जाण । उन्मत्त वचन स्वयें बोले ॥ १ ॥ वेदतत्त्वार्थें विहित जाणे । ते लौकिकी नाही मिरवणे । सकळिकीं मूर्खचि ह्मणणे । तैशीं पशुलक्षणे स्वयें दावी ॥ २ ॥ यालागीं वेदवादसंवाद । न करी वाद अतिवाद । येचि अर्थी अतिविज्ञद । स्वयें गोविंद सांगत ॥ ३ ॥

वेदवादरतो न स्वात्र पापण्डी न हेतुक । शुष्कवादविग्राडे न कचित्पक्ष समाश्रयेत् ॥ ३० ॥

धरोनिया मीमांसकमत । कर्मकांडीचे शास्त्रार्थ । नानावादकर्मार्थ । न करी निश्चित निजबोधें ॥ ४ ॥ तार्किकाचे अतितर्क । तर्क वितर्क कुतर्क । हेही वाद करीना देख । निजात्मसुख जो जाणे ॥ ५ ॥ वाहेरीं ब्रह्मज्ञाने गर्जे तोंड । भीतरी विषयवासना वितंडें । ऐसे महावादी प्रचंड । अतर्क्य पाखंड त्या नाव ॥ ६ ॥ नसोनि ब्रह्मानुभव साचार । जो उच्छेदी निजाचार । तो केवळ पाखंडी नर । उदरभर दुःशील ॥ ७ ॥ ऐशिया वादाचा विटाळ । ज्याचे वाचेसी नाही अलुमाळ । न लगे असत्याचा समूळ मळ । तो नित्य निर्मळ निजबोधें ॥ ८ ॥ शुष्कवाद ज्या वृथा गोष्टी । त्यांतही वाग्वाद उठी । होय नव्हे कॅपाळपिटी । मिथ्या चावटी करीना ॥ ९ ॥ ऐशिया विवादाची कथा । दृष्टी न पाहे निजज्ञाता । मा स्वयें करील ऐशा वार्ता । हें सर्वथा घडेना ॥ २१० ॥ होता शास्त्रार्थ-महावाद । देता युक्तीचे प्रतिवाध । तेथ न करी पक्षपात । जाणे परी शब्द बोलेना ॥ ११ ॥ श्रुतिस्मृतीसीं विरुद्ध । होता देखे अतिवाद । स्वयें जाणे शास्त्रार्थ शुद्ध । परी पक्षपात करीना ॥ १२ ॥ वाग्वादी बोलता जाण । दुखवेल पुढिलांचे मन । का क्षोभेल-स्वात करण । यालागीं वचन बोलेना ॥ १३ ॥

१ कर्मोपासना २ जडत ३ स्वता ४ कर्तव्यता ५ निष्कर्मत्व ६ पायागाली दाबून, शिंतून ७ हेतुविरहित.
८ स्वधर्मकर्मगती ९ निदंशदि चिद १० स्वस्य क्षोपनो ११ कर्मठासारया १२ पमाणविरहित, वेदेंवाक्ये
१३ यत् इत्यादिनिविषय १४ विषयाची वासना चाड १५ प्रचंड १६ चित्तात प्रचंड विषयवासना असून तोंडात
प्रकारानाची चढवट वरुणें हेंच पागट मत १७ ब्रह्मशास्त्रकार नरात् आचाराचा मार्ग भोटगारा तो पाखंडी १८ भाष्य
चढवट १९ क्षोभोद २० कोणत्याही पक्षाचें समर्थन करीत नाही

नोद्विजेत जनाश्रीरो वान चोद्वेजयेत् सु । अतिवादागतिश्चेत् तामन्येत कश्चिन् ॥ २१ ॥

जनापासोनि उद्वेगगती । ज्ञान न पवे सर्वथा चित्ती । निदा अचगणना अपमानिती । ते आत्मस्थिती स्वयं साहे ॥ १४ ॥ जन जे जे उपद्रव देती । ज्ञाता साहे ऐशिया रीती । मीचि आत्मा एक सर्व भूती । यालागीं रती मानीना ॥ १५ ॥ आपुलिया अवैयवविकारता । उद्वेग न पवे निजचित्ता । तेवी सर्वाभूती एकात्मता । जाणून तच्चतां उवैगू न मनी ॥ १६ ॥ तैमेचि ज्याचिया स्थिती । भूते उद्वेग न मानिती । ज्याचिया निजाचारगती । सुखी होती जीवमात्र ॥ १७ ॥ सर्व भूती भगवंत आहे । झणे त्यासी उपद्रव होवे । यालागीं वागविता हातपाये । सावध राहे निजदृष्टी ॥ १८ ॥ थोर देता आरोळी । झणे दचकेल वनमाळी । का नेटे भवडिता जपमाळी । देवाचे कपाळी झणे लागे ॥ १९ ॥ यालागीं करचरणाच्या चेष्टा । आपरोनिया निजात्मनिष्ठा । भूतीं लागो नेदी झटा । झणे वैकुठा उपद्रव लागे ॥ २० ॥ ऐसऐसिया निजात्मगती । उद्वेग उपजो नेदी भूती । तेय वाग्वादाची गती । कैशा रीती सभवे ॥ २१ ॥ सर्वभूती भूतात्मा ईश्वर । यालागीं उंचे न थोले उत्तर । तेथ अतिवादासी समोर । सर्वथा अंधर उचलीना ॥ २२ ॥ पडल्या जीवसकट प्राणाती । अपमान न करवे कोणे व्यक्ती । अपमानिना भूताकृती । सर्वाभूती हरि देसे ॥ २३ ॥ जनास्तव उद्वेगता । कदाकाळीं न पवे ज्ञाता । ज्ञात्यापासोनि उद्वेगता । नव्हे सर्वा जनासी ॥ २४ ॥ ऐशी निजात्मस्थिती साचार । तो कोणासीं न करी वैर । येचि अर्था शारगधर । विज्ञद उत्तर सांगत ॥ २५ ॥

देहसुद्विष्य पशुवहैर कुर्यान्न केचित् । एक एव परो आत्मा भूतेष्वामन्यवस्थित ॥ ३२ ॥

केवळ पशूचियापरी । होऊनियां देहअहकारी । कोणासीं वैर न करी । तेही पैरी परिधेसीं ॥ २६ ॥ प्रकृति पर चिदात्मा आहे । तोचि सर्वाभूती भूतात्मा पाहें । मजमाजींही तोचि राहे । ऐशी सर्व भूतीं वाहे एकात्मता जो ॥ २७ ॥ त्यासी कोण आस कोण इतर । कोणासीं करावे वैर । सर्व भूती मीचि साचार । निरतर निजात्मा ॥ २८ ॥ एक आत्मा सर्व भूतात । येचि अर्थीचा दृष्टात । स्वयं सागे श्रीकृष्णाथा । श्रोता सावचित्त उज्व ॥ २९ ॥

यथेन्द्रदप्रापेण भूता येकात्मकानि च । अहंत्वा न विपीडित काले कालेऽशन वचित् ।

एतन्ना न हृष्येकृतिमानुभय दैवतद्विभक्तम् ॥ ३३ ॥

सहस्र घटी भरल्या जळ । विवे एकचि चंद्रमंडळ । तेही निजात्मा एक केवळ । भूती सकळ भूतात्मा ॥ ३० ॥ देखसी भूताकृति भिन्ना । त्याही परमकारणीं अभिन्ना । जेवीं अळकारी सुवर्णा । आकारींही जाणा भिन्नत्व नाहीं ॥ ३१ ॥ जेवीं मृत्तिकेचीं गोकुळें केळीं । नानाकारीं पूज्य झालीं । परी ते मृत्तिकाचि संचली । तेवीं भूते भासली भगवंती ॥ ३२ ॥ का विणोनिया सुते सुत । शोला परकाळा पातळ हणत । तेही वस्तूचि वस्तुत्व येय । साकार भासत भवरूपें ॥ ३३ ॥ एव साकार निराकार । उभयता ब्रह्मचि साचार । ऐसा ज्याचा ज्ञाननिर्धार । त्याचा आहार तू ऐक ॥ ३४ ॥ आहार न मिळे जिये काळी । दुखी नव्हे तिये वेळी । अन्नालागीं न तळमळी । धारणावळी वलिष्ठ

१ न जमानणे २ इन्द्रिय विकृत झाली तरी ३ उद्वेग ४ त्यात कदाचित् उपद्रव होईल या भितीन, त्यात दुख न व्हाव व्रण ५ त्रास ६ जोड हाळवीत नाहीं ७ प्रसार ८ पुरुष ९ पाहें १० सावधान ११ मूळ मायेच्या ठायी एकहपच आहे १२ नाना नामाकारी पूजा झाली १३ व्यापत राहिली १४ वक्रविशेष १५ ध्यानात पक व शुद्ध झालेला सुदीक्षा सामर्थ्यान

॥ ३५ ॥ आहार मिळाल्या उत्तम । हरिखेजेना मनोर्धर्म । दैवाधीन जाणे वर्म । निज-
कर्मप्राप्तीसी ॥ ३६ ॥ एवं प्राप्ताप्राप्ताची कथा । जाणे दैवाधीन तत्त्वतां । यालागीं हर्ष-
विषादता । त्याचे चित्ता स्पर्शना ॥ ३७ ॥ दैवाधीन प्राप्ती प्राणियासी । ऐसे सत्य कळलें
त्यासी । तै भिक्षेसी का हिडणे ह्मणसी । तेचि हृपीकेशी सांगत ॥ ३८ ॥

आहारार्थं समीहेत युक्त तत्प्राणधारणम् । तत्र विमृश्यते तेन तद्विज्ञाय विमुच्यते ॥ ३४ ॥

पाळावया आश्रमधर्मासी । अवश्य हिंडावे भिक्षेसी । मधुकरी संन्याशांसी । स्वध-
र्मासी अतिविहित ॥ ३९ ॥ साधकां तरी आहारार्थ । अवश्य हिंडावे लागे येथ । आहा-
रेंवीण त्यांचें चित्त । विक्षेपेंभूत हों पाहे ॥ २४० ॥ तिही रसासक्ति सांडून । भिक्षेसी
करावा प्रयत्न । आहारेंवीण त्यांचें मन । अतिक्षीण सर्वार्थी ॥ ४१ ॥ साधकासी आहारें-
वीण । न सभवे श्रवण मनन । न करवे ध्यान चितन । अनुसधान राहेना ॥ ४२ ॥
संन्याशांसी ध्यान न घडे । तें आश्रमधर्माचें तारुं बुडे । यालागीं भिक्षेसी रोकडें ।
हिडणे घडे हितार्थ ॥ ४३ ॥ मिळावे मिष्टान्न गोड । हे सांडोनि रसनचाड । करावे
भिक्षेचें कोड । परमार्थ दृढ साधावा ॥ ४४ ॥ आहार घेतलिया जाण । साधकांसी घडे
साधन । साधन करिता प्रकटे ज्ञान । ज्ञानास्तव जाण निजमोक्ष लाभे ॥ ४५ ॥ सर्वथा
न वांछावे मिष्टान्न । तरी भिक्षा मागावी कोण । ऐसे कांही कल्पील मन । तेचि
श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४६ ॥

यदृच्छयोपपन्नमद्याच्छ्रेष्ठमुताऽपरम् । यथा चासम्पत्ता शय्या प्राप्त प्राप्त भजेन्मुनि ॥ ३५ ॥

सहज भिक्षेसी आले जाण । शुंक्क अथवा मिष्टान्न । तेणें करावे प्राणधारण । रसना-
लालन सांडोनी ॥ ४७ ॥ निर्दालस्याचें न ये प्रस्थान । तैसें करावे प्राणधारण । दृढ
ठसावे आसनध्यान । युक्ताहार जाण या नाव ॥ ४८ ॥ वल्कल अथवा अंजिन । नवे
अथवा वस्त्र जीर्ण । सहजे प्राप्त झाल्या जाण । करी प्रांवरण यथामुखें ॥ ४९ ॥ कंधी
हो का मृदु अंस्तरण । तृणशय्या का भूमिशयन । स्वभावे प्राप्त झाल्या जाण । तेथही
शयन करी मुनि ॥ २५० ॥ मी एक भोक्ता शयनकर्ता । हेही नाही त्यासी अहंता ।
स्नानादि कर्मां तत्त्वता । त्याची निरभिमानता हरि सांगे ॥ ५१ ॥

शौचमाचमन स्नान न तु चोदनया चरेत् । अन्याश्च नियमान् ज्ञानी यथाऽह लीलेश्वर ॥ ३६ ॥

आचमन स्नान शौचाचार । करितां नव्हे विधिकिंकर । कर्माभिमानाचा मोडला
थार । जैसा मी अवतार तैसा तो ॥ ५२ ॥ जैसा मी लीलावतार धरीं । अलिप्तपणे कर्म
करी । तैसीचि जाण योग्याची परी । सर्व कर्माचारीं अलिप्त ॥ ५३ ॥ ज्यासी विधीचे
भय नाही पोटी । तो कर्म करावया कदा नुठी । तेचिविखींची विशद गोठी । कृष्ण
जगजेठी सांगत ॥ ५४ ॥

न हि तस्य विकल्पाख्या या च महीक्षया हता । आदेहान्तात्कचिर्गयातिस्तत सपद्यते मया ॥ ३७ ॥

कर्म करणे न करणे । ऐशिया संदेहाचे ठाणे । पळाले माझेनि दर्शने । सकल्पाचे

१ हर्ष पावत नाही २ चित्तवृत्ति ३ प्रारंभानुसार ४ आनंद व खेद ५ चंचल, अस्थिर ६ इष्ट पदाधानी लाडल
७ सवध ८ जिमेची आवड ९ दृढ, मिश्रध य सात्त्विक १० हे ते १० श्लोप व शाब्दिक याच ११ नेमस्त भोजन
१२ मृगचर्म १३ आच्छाद १४ गोवडी १५ आगळण, निछाता १६ देही १७ मलमूत्रत्यागानें देहशुद्धी
१८ आहार १९ त्याविषयाची

जिणे निमाले ॥ ५५ ॥ सकल्पू निमंताचि पोटीं । विराली लिंगदेहाची गोंठी । भेदाची हारपली त्रिपुटी । मी परमात्मा दिठीं देखतां ॥ ५६ ॥ ज्यासी नाहीं भेदाचें भान । त्याचे देहाचे भरणपोपण । स्नानभोजन शयन । गमनागमन केवीं घडे ॥ ५७ ॥ जो जिणो-नियां विकल्पभ्राती । त्रिशुद्धीं मिसळला अद्धींतीं । त्याचे देहाची स्थितिगती । प्रारब्धा-हार्ती निश्चित ॥ ५८ ॥ वृक्ष समूळ उपडलिया पाहें । परी सार्द्रता वृक्षीं राहे । तावूळ खाऊनिया जाये । तरी अधरीं राहे सुरगता ॥ ५९ ॥ हो का कन्यादान केल्या पाहें । वरू कन्याही घेऊनि जाये । तरी उगा मान उरला राहे । रुसणे फुगणे न जाय देहात ॥ ६० ॥ तैसा अभिमानाचेनि सेंळें । मी कर्मकर्ता ह्यणवी वळें । ते अहंता 'निमे ज्ञान-प्रवळें । तरी शरीर चेंळे प्रारब्धें ॥ ६१ ॥ कुळाल दंड भांडें घेऊनि जाये । पूर्वभवंडीं चक्र भवत राहे । तेवीं अभिमान गेलिया पाहें । देह वर्तताहे प्रारब्धें ॥ ६२ ॥ त्या देहाचे भरणपोपण । प्रारब्धचि करितें जाण । ज्ञात्यासी प्रपचाचे भान । सत्यत्वे जाण असेना ॥ ६३ ॥ जैशी मिथ्या छाया देहापाशी । तैसा देह दिसे सज्ञानासी । यालागीं देहबुद्धी त्यासी । सत्यत्वेसीं उपजेना ॥ ६४ ॥ छाया सुखासनामाजी वैसे । का विष्टेवरी पडली दिसे । त्या छायेचे अभिमानवशे । सुखदुःख नसे पुरुपासी ॥ ६५ ॥ तेवीं देहाची स्थिति-विपत्ती । बाधीना सज्ञानाचे स्थितीं । प्रारब्धक्षयाचे अतीं । विदेह पावती कैवल्य ॥ ६६ ॥ जैशी जळाची लहरी । निश्चळ होय सागरीं । तैसा ज्ञाता मजमाझारीं । विदेह करी समरसे ॥ ६७ ॥ उगम सगम प्रवाहगती । सिरितेची नामरूपख्याती । जेवीं प्रळयोदकीं हारपती । तेवीं समरसती मजमाजीं ज्ञाते ॥ ६८ ॥ अपरोक्षसाक्षात्कार सन्यासी । त्याची स्थितिगति स्वधर्मसीं । उद्धवा सागीतली तुजपाशीं । आता मुमुंक्षु सन्यासी ते ऐक ॥ ६९ ॥

दु सोदकेंपु वानेपु जातनिर्वेद आत्मवान् । अनिज्ञामितमद्धर्मां गुर मुनिमुपाव्रजेत् ॥ ३८ ॥

ज्ञेडीं धरुनि समूळें । ज्याचे उत्तरोत्तर दुःख फेळ । अतिबाधक विषयजाळ । त्यासी केवळ जो अनासक्त ॥ २७० ॥ माझे प्रासीलागी चित्त । सदा ज्याचे आर्तभूत । स्वधर्म-कर्मी वर्तत । जो वेदशास्त्रार्थ विवची ॥ ७१ ॥ इर्हामुत्रभोगीं निश्चित । त्रासले असे ज्याचे चित्त । ऐसा जो का नित्य विरक्त । अतिविख्यात मुमुक्षू ॥ ७२ ॥ तेणे साधा-चया ब्रह्मज्ञान । तेचि साधनीं लाविता मन । स्वकर्म झोलिया विलक्षण । आली नाग-वण प्रत्यर्थायाची ॥ ७३ ॥ तेणे कर्म सन्यासोनि जाण । करावे सन्यासग्रहण । सद्गुरूसी रिधावे शरण । तेणे ब्रह्मज्ञानपरप्राप्ती ॥ ७४ ॥ एक केवळ भावार्थी । नेणे स्वधर्मकर्म-गती । नेणे शास्त्रश्रवणव्युत्पत्ती । परी माझी प्रीती अनिवार ॥ ७५ ॥ तेणेही सन्यासूनि जाण । गुरूसी रिधावे शरण । त्यासीही गुरुकृपा जाण । ब्रह्मज्ञानअर्वाप्ति ॥ ७६ ॥ गुरु करावा अतिशत । शास्त्रार्थपरमार्थपारगत । त्याचे सेवेचा भावार्थ । स्वयें श्रीकृष्णनाथ सागत ॥ ७७ ॥

१ जिराल्यावा २ वासनात्मक शरीराची प्रथि, वातनाचे वधन ३ दृष्टी ४ चरितार्थ ५ निवृत्त ६ सर्वस्वी ७ आले पण ८ खालच्या अर्थावर ९ लाली १० पुसर्ण होये देहात ११ छान्न, प्रासात १२ नष्ट होते १३ हालचाल करत १४ पूर्वी मिळालेल्या भ्रमणगतीनें १५ सुपहु ख, प्रतिष्ठा किंवा पजीति १६ शुद्ध यत्नस्वरूप १७ देहबुद्धीच्या टप्प्यातून निघून माझ्याशी एकरूप होतो १८ नवीची १९ स्नातुभवी २० मोक्षेच्छु २१ आरभापासत अपेरपर्यंत २२ प्रवळ २३ उत्सुक २४ ऐहिक व पारत्रिक सुखभोगाविषयी २५ यथासांग झाले नाही तर २६ सोपावा गोता २७ प्रवळ २८ अति शीघ्र २९ परोक्ष व अपरोक्ष ज्ञान ज्याला आहे असा, 'शाब्दे परे च निष्णात'.

तावत्परिचरेन्नक श्रद्धावानास्यक । यावद्ब्रह्म विजानीयान्मानेन गुरुमाहृत ॥ ३० ॥

अचळ अमळ अविनाश । परात्परतर परेश । गुरु तो परब्रह्म ईश । हा तू विश्वास धरावा ॥ ७८ ॥ त्या विश्वासाच्या पडिपाडी । नवल गुरुचरणीं आवडी । नित्य नूतन नवी गोडी । चढोवढी भजनार्थ ॥ ७९ ॥ ऐशिया भजनपरवडी । हृदयीं श्रद्धा उथळे गाढी । गुरुआज्ञेची नुळंधी काडी । आळस तोडी समूळ ॥ २८० ॥ गुरुवाक्याचेनि श्रवणे । विकत्पाचें खत खाणणें । सकल्पासी सुळी देणे । जीव घेणे अभिमाना ॥ ८१ ॥ तेथ असुया केची उठी । धाकेंचि निमाली उठाउठी । ऐशी गुरुचरणीं श्रद्धा मोठी । परब्रह्मदृष्टी गुरु पाहे ॥ ८२ ॥ निर्गुण जो निर्विकारू । तोचि मूर्तिमंत माझा गुरु । करुनि अकर्ता ईश्वरू । तोचि साचारू गुरु माझा ॥ ८३ ॥ नित्य निर्विकल्प देख । ज्यासी ह्मणती समाधिसुख । तें माझ्या गुरुचें चरणोदक । ऐशा भावे नेटक भावार्थी ॥ ८४ ॥ गुरुतें पाहता ब्रह्मदृष्टीं । शिष्य ब्रह्मत्वे आला पुंष्टी । ब्रह्मरूप देखे सृष्टी । निजऐक्य मिठी गुरुचरणीं ॥ ८५ ॥ ऐसे ब्रह्मरूपी ऐक्य घडे । तें गुरुसेवा करणे पडे । ऐक्य झाल्याही पुढे । सेवा न मोडे असंडत्वे ॥ ८६ ॥ कापूर घातल्या जळी । स्वयें विरोनि जळी परमळी । तेवी अहं जाऊनि सेवा सकळी । सर्वां सर्वकाळीं गुरुचरणीं ॥ ८७ ॥ ऐशी अवस्था न येतां हाता । केवळ मुंडूनिया माथा । सन्यासी ह्मणवी पूंज्यता । त्याची अनुचितता हरि बोले ॥ ८८ ॥ स्वयें सन्यास अगीकारी । ब्रह्मसाक्षात्कार जो न करी । त्यालागीं स्वयें श्रीहरी । अतिधिकारीं निंदित ॥ ८९ ॥

यस्वसयतपद्गर्ग प्रचण्डेन्द्रियसारथि । ज्ञानवैराग्यरहितस्त्रिदण्डमुपजीवति ॥ ४० ॥

सुरानात्मानमारमस्थ निन्दुते सा च धर्महा । अविषयकपायीऽस्मात्समुत्पन्न विदीयते ॥ ४१ ॥

नाही वैराग्याची स्थिती । नसतां विषयविरक्ती । देखोदेखी सन्यास घेती । केवळ वृत्ति अज्ञार्थ ॥ २९० ॥ सन्यास नेधतां पूर्वदृष्टी । जे वैराग्य होते पोटीं । ते सन्यास घेतल्यापाठी । उठाउठी पळाले ॥ ९१ ॥ ज्ञानेन्द्रियें पाच सहावे मन । हेचि अरिपद्गर्ग जाण । याचे न करिता निर्दळण । सन्यासपण तो विटवू ॥ ९२ ॥ अवैराग्यें सकाम मन । तेणें विषयैकुलित बुद्धि जाण । नाही ज्ञान ध्यान साधन । दंडग्रहण उदरार्थ ॥ ९३ ॥ नुपजेच अर्जुताप जाण । न करीच श्रवण मनन । आदरें न साधीच साधन । त्यासी ब्रह्मज्ञान नव्हे ॥ ९४ ॥ त्याचा व्यर्थ सन्यास जाण । व्यर्थ त्याचे दंड मुंडण । व्यर्थ कार्पायवस्त्रग्रहण । वेपधारण नटाचें ॥ ९५ ॥ सन्यास घेतल्यापाठीं । काम उचंवळे उठाउठीं । क्रोधलोभाची धुमे आंगिठी । चौगुण पोटी अभिमान ॥ ९६ ॥ आत्मक्ति अधिकाधिक उठी । सदा त्रामणी चावटी । करणे पैशुन्याच्या गोष्टी । दंड कासोटी दंभार्थ ॥ ९७ ॥ अनधिकारी दंडग्रहण । तेणें सन्यासरूपें जाण । केवळ आली नागवण । आपल्या आपण नाडिले ॥ ९८ ॥ नाडिले यज्ञाधिकारी सुरगण । नाडिले स्वधाधिकारी पितृगण । नाडिले

१ प्रवृत्तीला पलीकडचा २ उचवळे ३ मत्सर, स्पर्धा ४ पायाचे तीर्थ ५ जहासपत्र द्वारा ६ नुरोनि.
७ थोरवी ८ एकदम लहरांत येऊन लोक सन्यास घेतात ह्याप्रकार ९ घेण्यापूर्वी १० ज्याचीन ठेवण, जिकणें
११ विषयांच्या भोगेच्छेनें व्यापलेली १२ वराग्य, पश्चात्ताप. १३ भगवतीं वस्त्र धारण करणे १४ धुमी, जेगटी
१५ गांवड्याळी, दारोपणाच्या गोष्टी १६ दुष्टपणाच्या

अपि भूतगण । वलितर्पण उरकेना ॥ ९९ ॥ जीवरूपे मी परमात्मा आपण । त्या मज हृदयस्था ठकिले जाण । जीवोद्धारीं सन्यासग्रहण । तेचि दृढबंधन मज झाले ॥ ३०० ॥ सन्यासग्रहण दृढबंधन । व्हावया कोण कारण । तेचि विपर्येचे निरूपण । स्वयें नारायण घोळिला ॥ १ ॥ पूर्वश्लोकींचे तिनी चरण । तेथील हें निरूपण । श्रोतां घावे अवधान । झणे विलक्षण कोणी ह्याणे ॥ २ ॥

निरुहते मा च धर्महा । अविपक्वपायोऽस्मादमुष्माच्च विहीयते ॥

करोनिया सन्यासग्रहण । न करी ज्ञानध्यानसाधन । न करी प्रणवउच्चारण । अविरक्त जाण विपर्ययी ॥ ३ ॥ तेणें दोंरादिअभिलषण । करिती द्रव्याचे सरक्षण । आणि गोदानादि ग्रहण । पचन पाचन करविती ॥ ४ ॥ मठाधिपत्याचिये उपाधी । धनधान्यस्त्रेहसमृद्धी । नाना वाढविता उपाधी । जीवात्मा त्रिशुद्धी नाडिला ॥ ५ ॥ ऐसे करिता अधर्मपण । जीवासी लागले दृढ बंधन । इहलोकपरलोकसाधन । त्या नरदेहा जाण नाडला ॥ ६ ॥ चान्यायशीं लक्ष योनींप्रती । जे असख्य फेरे होती । तें नरदेहाची प्राप्ती । अचटें पावती सभास्य ॥ ७ ॥ त्या नरदेहासी जाण । स्वयें नागवला आपण । करिता अधर्माचरण । नरक दारुण सन्याशा ॥ ८ ॥ ज्या नाव गा आश्रम चौथा । जो देव ह्याणे माझे मायां । तेथेही अधर्म करिता । नरकपाता पाविजे ॥ ९ ॥ ज्या नरकाचे ठायीं । कोटि वर्षे बुडता पाहीं । ठांवचि न लगे काहीं । तैसे ठायीं बुडाले ॥ १० ॥ मुख्य चतुर्याश्रमी हे स्थिती । तें इतर आश्रमा केंची गती । चालागीं आश्रमधर्मयुक्ती । स्वयें श्रीपती सागत ॥ ११ ॥

भिक्षोधर्मं शमोऽहिंसा तप इज्या वनौत्स । गृहिणो भूतरक्षेज्या द्विजसाऽचार्यसेवनम् ॥ ४२ ॥

सन्याशासी मुख्य शैम । सवाह्य इंद्रियनेम । अहिंसा त्याचा स्वधर्म । हा परमधर्म सन्याशासी ॥ १२ ॥ वानप्रस्थाचा स्वधर्म । तपंप्राधान्य मत्र होम । आता गृहस्थाचा नेम । तिहीं आश्रमा विश्राम दीनदाता ॥ १३ ॥ गृहस्था मुख्य अग्निहोत्र जाण । सन्यासिब्रह्मचान्या घावे अन्न । करावे भूतसरक्षण । तेंही लक्षण अवधारीं ॥ १४ ॥ अस्तिलेनि सामर्थ्य जाण । अत्र धन वस्त्र जीवन । तृण पर्ण निवासस्थान । देऊनि दीन रक्षावे ॥ १५ ॥ ब्रह्मचान्याचे स्वधर्म जाण । श्रद्धायुक्त गुस्तेवन । एव आश्रमधर्मलक्षण । मुख्यत्वे हे जाण उद्धवा ॥ १६ ॥ गृहस्थाश्रमी जो धर्म आहे । तो इतर आश्रमीं करू नये । इतराश्रमीचा धर्म पाहें । गृहस्थाश्रमी होये कंरणीय ॥ १७ ॥

ब्रह्मचर्यं तप शौच सन्तोषो भूतसौहृदम् । गृहस्थस्याप्युतौ गन्तु सर्वेषा मनुपासनम् ॥ ४३ ॥

गृहस्थें व्हावया निष्पाप । ठांके तो करावा जप तप । उभय शांचाचे स्वरूप । अतिसंतोष करावे ॥ १८ ॥ पोटीची साडूनि कुसमुसं । ययालाभें अतिसंतोष । परोपकारी अतिहृदयास । सुहृद सर्वासी स्वात्मत्वे ॥ १९ ॥ गृहस्थीं ब्रह्मचर्यलक्षण । ऋतुकाळीं स्वदारामिर्गमन । मुख्यत्वे करावे माझे भजन । हा स्वधर्म जाण सर्वांचा ॥ २० ॥ सर्व आश्रम सर्व वर्ण । त्यासी हाचि स्वधर्म जाण । साडूनि विकल्पाचे भान । माझे भजन

१ व्हावे सावधान २ आश्रमाचा जप ३ लघ ४ चापुत्रादिकाची इच्छा ५ निमित्तां ६ सयस्वा ७ अन्न स्वाद ८ पसला जेला ९ पाचले १० तळ, आहार ११ क्षाति १२ तपगुण होम वीरे १३ आचर्य्यत योग्य १४ होण्याधारगा १५ क्षति जेटां १६ तळमज, तगमग १७ होत, आाठ. १८ स्वामीभोग. १९ विपर्यायें

करावे ॥ २१ ॥ करितां स्वधर्मं माझी भक्ती । भक्तासी होय जे प्राप्ती । तेचि सांगताहे श्रीपती । उद्धवाप्रती स्वानंदें ॥ २२ ॥

इति मा य स्वधर्मण भजशिलमनन्यभाक् । सर्वभूतेषु मद्भावो मद्भक्तिं विन्दतेऽचिरात् ॥ ४४ ॥

‘ सर्व भावे अनन्यगतीं । करिता स्वधर्मं माझी भक्ती । माझा भावो सर्वाभूतीं । श्रीध्रगती उल्लासे ॥ २३ ॥ मद्भावो जोडल्या सर्व भूतीं । तेणे प्रकटे माझी चौथी भक्ती । जिच्या पायीं चारी मुक्ती । सदा लागती स्वानंदें ॥ २४ ॥ अनिवार अन्यगती । सर्वस्वें ज्यासी माझी प्रीती । तो लाहे माझी परमभक्ती । जेथोनि कल्पातीं च्यवेना ॥ २५ ॥

भक्तयोद्धवानपायिन्या सर्वलोकमहेश्वरम् । सर्वोत्पत्त्यप्यय ब्रह्म कारण नोपयाति स ॥ ४५ ॥

सकळ सच्चिदानंदस्थिती । जीमाजी सापडें मी सहजगती । ती नाव माझी परम भक्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ २६ ॥ विपरीत ससाराचें भान । दिसे दृश्यविलक्षण । तेथ सदा स्वानंदपूर्ण । ते चौथी जाण भक्ति माझी ॥ २७ ॥ जेथ देव भक्त एक होती । एकपणे भजनस्थिती । ऐशी साधकांसी प्राप्ती । ते परम भक्ती उद्धवा ॥ २८ ॥ माझी प्रकटल्या परम भक्ती । पतन नाही प्रळयातीं । साधक मद्रूपा येती । स्वरूपस्थितिसम साम्यें ॥ २९ ॥ त्या स्वरूपाचे लक्षण । सांगताहे श्रीनारायण । उत्पत्ति स्थिति निधन । कारणाकारण जो चिदात्मा ॥ ३३० ॥ जो सकळ नियंता ईश्वरू । जो विश्वात्मा विश्वं-भरू । जो उपनिर्पदाचे सारू । जो महेश्वरू जगाचा ॥ ३१ ॥ त्या पदाची पदप्राप्ती । भक्त पावले परम भक्तीं । तेंचि पुढती उद्धवाप्रती । स्वानंदें श्रीपती सांगत ॥ ३२ ॥

इति स्वधर्मनिर्णिकसत्त्वो निर्ज्ञातमद्रति । ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो न चिरात्समुपैति माम् ॥ ४६ ॥

ऐशिया पदाची पदप्राप्ती । साधक पावले स्वधर्मस्थितीं । ते स्वधर्मप्रयोजनगती । यथानिगुतीं सागत ॥ ३३ ॥ करितां स्वधर्मानुष्ठान । रजतमें नाशती जाण । शुद्धत्व अतःकरण । तेथ माझे ज्ञान प्रकाशे ॥ ३४ ॥ प्रकाशल्या माझे ज्ञान । तेणें उल्लासे माझे भजन । भजनास्तव मन । विकल्पपण पै त्यागी ॥ ३५ ॥ विकल्पत्यागाचिचे गर्ती । वैराग्यें उचंवळे विरक्ती । भासे परमात्मा सर्व भूतीं । तेणे परम भक्ती उल्लासे ॥ ३६ ॥ उल्लासल्या परम भक्ती । भक्तासी माझी स्वरूपप्राप्ती । तेचि स्वरूपाची स्वरूपस्थिती । यथानिगुतीं सागत ॥ ३७ ॥ परमात्मा परंथोती । परब्रह्म परंज्ञीसी । परात्परतर प्रकृतीं । परावर जो ॥ ३८ ॥ अज अव्यय अक्षर । अरूप अनाम अगोत्र । अलक्ष्य अतर्क्य अपार । परात्परस्वरूप ॥ ३९ ॥ ऐशी निजस्वरूपीं निजप्राप्ती । भक्त पावले स्वर्हंप-स्थिती । जेथूनि परतलिया श्रुती । नेति नेति निजनिष्ठा ॥ ३४० ॥ ऐसें मद्रूप पावल्या-पाठीं । ससाराची काढिली काटी । नावरूपाची बुडाली गोठी । पडली तुटी जन्ममरणा ॥ ४१ ॥ एव स्वधर्माचेनि धर्मवशे । मीतूंपणाचें नांवचि पुसे । मद्रूपाचे सामरस्यें । अनायासे मीचि जाहले ॥ ४२ ॥ पूर्वीं होतो मी जीव । आतां झालों सदाशिव । हाही बुडाला आठव । ऐसा माझा अनुभव मद्भक्ता ॥ ४३ ॥ शून्य पडिले ससारस्थिती । तेथ

१ सर्वे भूतांच्या ठायीं मद्रूप मानणें २ ज्ञानभक्ती ३ पावतो ४ पतन पावत नाही ५ सहजस्थिती ६ उपनिर्पदाचें द्रव्यजे वेदादशाग्याचे ७ मुख्य स्वामी ८ स्वधर्मचरणा, ९ 'सत्वात्सजायते ज्ञान' १० परम वेगोमय ११ परमशा १२ अपरपर. १३ स्वधर्मस्थिती १४ मरण, 'मी सदाशिव झालों' हीही कल्पना गिमाळी

कैची पुनरावृत्ती । ऐशी मद्भकां भाझी प्राप्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥४४॥ एं स्वधमें मत्प्राप्ति जाण । तथा स्वधर्माचें महिमान । स्वयें सांगताहे श्रीकृष्ण । सावधान परियेसा ॥४५॥

वर्णाश्रमव्रता धर्म एव आचाररक्षण । स एव मन्त्रजियुतो नि श्रेयमन्तर पर ॥ २७ ॥

अनादि जो स्वधर्माचार । जो का मोक्षकर साचार । तेणे स्वधमें सकाम नर । लोका-
तरें वाळिती ॥ ४६ ॥ झालिया लोकांतरप्राप्ती । तेथूनि होय पुनरावृत्ती । न कैरुनिया
माझी भक्ती । स्वधर्म नाशिती सकाम ॥ ४७ ॥ ब्राह्मणा आला भद्रजाती । आह्या न
पोसवे निश्चिती । मग तो देऊनिया घेती । वाहाव्या पोथी वृद्ध ढोरें ॥ ४८ ॥ यापरी
स्वधर्म जाण । उपेक्षिती गा ब्राह्मण । मग लोकातरी कोरात्र । मागावया कर्ण धावती
॥ ४९ ॥ घरीं आणोनि दिधली कामधेनू । आह्या न पोसवे ह्यणूतू । ताकासाठीं देती
हेळसूनू । आली नागवणू ते नेणे ॥ ३५० ॥ तेवीं म्या जाण गायत्रीमंत्र । दीधला ब्राह्म-
णासी स्वतंत्र । तो उपेक्षुनिया मन्त्रतंत्र । शूद्राचार आचरती ॥ ५१ ॥ सौरें शौक्त गाण-
पत्यादि जाण । नाना मंत्रदीक्षा घेती ब्राह्मण । परी गायत्रीचे अनुष्ठान । एकही जाण न
करिती ॥ ५२ ॥ नाही गायत्रीचें अनुष्ठान । परी विपरीत झाले आन । गायत्रीचे श्रेय
जाण । देती ब्राह्मण द्रव्यार्थू ॥ ५३ ॥ गायत्रीमंत्र असोनि घरीं । तिचा भावार्थ कोणी
न धरी । दीक्षेलागीं मूर्खाचे द्वारी । लोळिजे द्विर्जवरीं ऐसे झाले ॥ ५४ ॥ शस्त्रास्त्री रथ
सुद्ध । त्यावरीं वैसविला भेडू । साडूनि पळणे मानी सुरवाडू । न शके विभाडू रणागणीं
॥ ५५ ॥ तेवी वेदरूप मी नारायण । ब्राह्मणहृदयीं असे जाण । त्याचे नेणोनि महिमान ।
वेदपारायण विकिती ॥ ५६ ॥ वाळुनिया स्वर्गफळ । नाना याग करिती प्रवळ । काम-
कल्पना केवळ । स्वधर्म विकळ पाडिती ॥ ५७ ॥ वेदी प्रतिपाद्यं कर्मफळ । तो वेदू मिथ्या
नव्हे केवळ । तो वेदवाद समूळ । नेणोनि वरळ हें मानिती ॥ ५८ ॥ घ्यावया वोरदाची
वादी । माता साकर दे चिमुंटी । ते फळ मुख्य नव्हे दृष्टी । जावया पोटींचा महारोगू
॥ ५९ ॥ तेवीं वेद जोले जे फळ । तें प्रवृत्तिरोचना केवळ । स्वधर्म विचारिता समूळ ।
चित्तमळेंक्षालक ॥ ३६० ॥ स्वधर्म साडूनि सर्वथा । सकाम कर्म करुं जाता । तेही शिण-
ल्यावेगळें तत्त्वता । क्षुद्रकामता फळेना ॥ ६१ ॥ जेणे द्रव्यें अमृत ये हाता । तें वेचूनि
मद्य घेता । अधर्म आणि उन्मत्तता । पिशाचता जग थुंकी ॥ ६२ ॥ स्वपतीसीं काम
भोगितां । परलोक पावे पतिव्रता । तेचि परपुरुषामों रमता । अधःपाता नेतसे ॥ ६३ ॥
जिह्वा दुरुक्ती वोलता । यंत्रप्रहार वाजती माथा । तिणेचि 'राम राम' ह्यणता । हरिभक्ता
यम कापे ॥ ६४ ॥ तेवी पात्रोनि उत्तम जन्म । कर्म करुनि सकाम । भोगाचे दु ख परम ।
मरण जन्म अनिवार ॥ ६५ ॥ तेणेचि देहें स्वधर्म । करिता निरसे सकळ कर्म । निर्गारे
मरणजन्म । बहुता हें वर्म कळेना ॥ ६६ ॥ स्वधमें घडे भगवद्भक्ती । ऐशी अतिगुह्य आहे
व्युत्पत्ती । ते मी सांगेन तुजप्रती । यथानिगुती उद्धवा ॥ ६७ ॥ स्वधर्म करणे आवदयक ।

१ अति प्राचीन २ स्वर्गादि लोक ३ पुण्यक्षय झाल्यावर पुन्हा मृत्युलोकीं जन्म ४ नरगुनिया ५ सुदृशणी हत्ती
६ क्षातारा चैल वगैरे ७ कोरडी मिश्रा ८ धान्य ९ रात्र १० हानी ११ सुखोत्पन्न १२ देखीर उपगृह
१३ गणपतीचे उपासक १४ श्रेष्ठ ब्राह्मणांनी १५ मिश्रा, भांड १६ मुरेग, गोड १७ साहित्येळ १८ मद्यपद
१९ चिमुटमर २० स्वधर्मकर्म करण्याविषयीं दृष्टिकर प्रवृत्ता करणार २१ वित्तप्रद करणार. २२ यमाचे तडाके.
२३ इड होतें

तेथे सांडणे फळाभिलाख । तेंचि मदर्पण चोख । न करितां देख संकल्पू ॥ ६८ ॥ हो कां घरिच्याचि रांजणी । निघती मुक्ताफळाच्या श्रेणी । तरी कां ताम्रपणी । समुद्रमिळणी शोधावी ॥ ६९ ॥ आपुलेच घरीची झाडे । फळती कल्पतरूचेनि पाडे । तरी अमरावतीचे चाडे । वृथा वेडे कां शिणती ॥ ७० ॥ हो कां सद्गुरुचें तीर्थ घेता । पाविजे परम पवित्रता । तरी धांवावया नाना तीर्था । विशेषता ते कायी ॥ ७१ ॥ कां ईश्वरत्वे पिता पूजिता । निजमोक्ष लाभे आइता । तरी भजावे देवा देवतां । कोण्या अर्था सज्जानी ॥ ७२ ॥ तेवी स्वकर्मचि करितां । लाभे आपली निष्कर्मता । ते स्वधर्मा काम कल्पितां । जीव निजस्वार्था नाडले ॥ ७३ ॥ निर्विकल्पें स्वधर्माचरण । त्या नांव माझे शुद्ध भजन । तेणे भजने होऊनि प्रसन्न । विवेकवैराग्यज्ञान भक्तांसी मी दें ॥ ७४ ॥ तेणेचि ज्ञाने होय शुद्ध मती । चित्तशुद्धीमाजीं परम भक्ती । भक्तीने माझी परम प्राप्ती । भक्त पावती उद्धवा ॥ ७५ ॥ यालागीं नैराश्यें जें स्वधर्मकर्म । तेचि माझं भजन परम । तेणें भजने भक्तोत्तम । स्वयें पुरुषोत्तम होऊनि ठाकती ॥ ७६ ॥ यापरी स्वधर्मस्थिती । लाभे आपुली निजमुक्ती । तेचि म्या तुजप्रती । यथानिगुतीं सांगितली ॥ ७७ ॥

एतत्तेऽभिहित साधो भवान्पृच्छति यच्च माम् । यथा स्वधर्मसयुक्तो भक्तो मा समियात्परम् ॥ ४८ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे अष्टादशोऽध्याय ॥ १८ ॥

उद्धवा पुसिले त्या मजप्रती । स्वधर्में केवीं घडे मुक्ती । भक्तीने पाविजे निजमुक्ती । ते म्या तुजप्रती सांगितले ॥ ७८ ॥ हाता आलिया स्वधर्म । तत्काळ निरसे स्वकर्म । उडोनि जाय भवभ्रम । प्राप्ती परम स्वधर्में ॥ ७९ ॥ माझिया प्राप्तिलागीं स्वकर्म । नैराश्यें आचरावा स्वधर्म । हें ज्यासी कळे वर्म । तया पुरुषोत्तम सदा वर्श्य ॥ ८० ॥ स्वधर्मा-ऐसा स्पर्शमणी । सापडल्या निर्विकल्पपर्णी । तो लावितां दृश्यस्थानीं । चिन्मात्रसुवर्णी तें उठी ॥ ८१ ॥ स्वधर्माऐना दिनेमणी । नैराश्यें उगवलिया स्वभुवर्नी । तो अज्ञान-निशा निरसुनी । स्वप्रकाशपर्णी सदा वर्ते ॥ ८२ ॥ स्वधर्माऐसे निजअमृत । जे निर्विकल्पें सेवूं जाणत । त्यासी जन्ममरणाचा आवर्त । मी श्रीअनंत लागो नेदीं ॥ ८३ ॥ जे का स्वधर्मा विमुख । त्यासी माझी प्राप्ती नाही देख । जन्मकोटी परम दुःख । सकामें मूर्ख भोगिती ॥ ८४ ॥ त्या स्वधर्माची अतर्क्य गोष्टी । न कळे नैष्कर्म्यें निज-दृष्टी । याचिलागी जन्मकोटी । अतिसकटीं जीव भोगी ॥ ८५ ॥ स्वधर्में करिता स्वकर्म । जें नैष्कर्म्यतेचे कळे वर्म । तें विभाडूनि मरणजन्म । परब्रह्म पावती ॥ ८६ ॥ एवं स्वधर्म यापरी । तारक होय ससारी । स्वधर्माचे नावेवरी । तरले भवसागरी निजभक्त ॥ ८७ ॥ ससार तरले हा घोळ कुडें । स्वधर्म करितां माझिया चाडा । होय भवसागरी कोरडा । मी सापडे पुढा निजात्मा ॥ ८८ ॥ ऐशी स्वधर्माची थोरी । निष्कामतेच्या निजकुसरी । देवो सागे आवडीभरीं । नानापरी प्रबोधें ॥ ८९ ॥ भक्तिप्रार्थान्य भागवत ।

१ फळाची इच्छा २ पत्नी ३ या नावाची नदी ४ सागरास जेथे मिळते त्या जागी ५ सहज, श्रमावाधून ६ फलासा सोडून ७ राहतात ८ स्वाधीन ९ सूर्य १० भोवरा, फरा ११ हाणून, नाशन १२ खोटा "येथे एकचि किरा उरले । जे सर्वभाव मज भजले । तया ऐलीच यदी मरले । सायाजळ ॥" ज्ञानेश्वरी अध्याय ७-१७ १३ प्रेमाने, १४ भक्तीचा ज्यांत मोठेपणा सांगितला आहे अने

मुख्य भक्ती ते स्वधर्मयुक्त । येणे स्वधर्मभजने समस्त । परम भागवत उद्धरले ॥ ३९० ॥
 त्या स्वधर्मकर्मांचा एकात । निजभजनभक्तीचा भावार्थ । उद्धवासी श्रीकृष्णनाथ । स्वयं
 सांगत एकादशी ॥ ९१ ॥ त्या एकादशाच्या गोष्टी । स्वधर्मकर्मांची कसवटी । एका जना-
 र्दनकृपादृष्टी । टीका मराठी हे केली ॥ ९२ ॥ हे करणी केली जनार्दने । मज अभर्गी
 घातले तेणे । शेखी मीतूपणाचे ठाणे । येणें निरूपणे उठविले ॥ ९३ ॥ उडविले विपर्यी
 विपयपण । उडविले भेदाचे भान । उडविले जीवशिवपण । जर्नी जनार्दन तुष्टोनी
 ॥ ९४ ॥ जनार्दने जनके तेणें । आह्मा केले परब्रह्म खेळणे । यालागीं सकळ क्रिया तेणे
 होणे । स्वधर्मपणें सहजेचि ॥ ९५ ॥ सहर्जी लागल्या स्वधर्म । कर्मचि होय निष्कर्म ।
 ससार होय परब्रह्म । हे कृपा परम जनार्दनी ॥ ९६ ॥ यालागीं साडूनिया एकपण ।
 एका जनार्दना शरण । स्वधर्मकर्मांचें निरूपण । झाले सपूर्ण त्या कृपा ॥ ९७ ॥ इति
 श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कधे श्रीकृष्णोद्धवसवादे एकाकारटीकाया वानप्रस्थसन्या-
 सधर्मनिरूपण नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ ॥

अध्याय एकुणिसावा

श्रीगणेशाय नम ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु त्र्यंबका । ब्रह्मगिरिनिर्वासनायका । त्रिगुण-
 त्रिपुरभेदका । कामार्तका गिरीशा ॥ १ ॥ तुझा अनाहताचा डमरू । सर्व शब्दे करी
 गजरू । वेदानुवादे निरतरू । त्रिकांडीं योरू गर्जत ॥ २ ॥ तुझे हार्ताचे संद्वाग । करी
 जीवाचा जीर्णभग । अंनर्गंसी जालूनि अग । अर्गसग तें देशी ॥ ३ ॥ त्रिनयन त्र्यंबक-
 लिगा । तुजपासोनि प्रवाहे चिद्गंगा । ते पवित्रपणे उद्धरी जगा । प्रकाशगर्भा शकरा
 ॥ ४ ॥ प्रत्यक्ष दिसती दोन्ही लोचन । तिसरा गुप्त ज्ञाननयन । यालागीं तूं त्रिलोचन ।
 नयनेवीण दीर्शशी ॥ ५ ॥ निजागें वाहसी बोधचंद्र । यालागीं तूं चंद्रशेखर । चंद्रसूर्यादि
 चराचर । तुझेनि साचार प्रकाशती ॥ ६ ॥ भय या नावाची ख्याती । भवप्रकाशक तुझी
 चिच्छक्ती । तूचि विष्णु प्रजापती । रुद्र तूं अर्तां सहर्ता ॥ ७ ॥ मोडूनिया नामरूपमुद्रा ।
 जीव आणिशी एकाकारा । अत्यंत प्रळयींच्या प्रळयरुद्रा । चित्समुद्रा शिवरूपा ॥ ८ ॥
 शिव शिव जी गुरुराया । निजभावे लागता पाया । तत्र गुरुशिष्यत्व गेले लया । दावू-
 निया निजरूप ॥ ९ ॥ तें निजरूप देखता दृष्टी । केचा जीव केची सृष्टी । निमाली
 त्रिगुणेशीं त्रिपुटी । पडली मिठी स्वानर्दी ॥ १० ॥ त्या स्वानंदाचे उद्गार । सावरता
 नावरती थोर । त्या स्वानंदाचे निजसार । सत्य साचार एकादश ॥ ११ ॥ त्याहीमार्जी
 अतिगहन । सुखस्वानंदनिरूपण । तो हा एकुणिसावा अध्याय जाण । परम कारण

१ अचूफ पळ, मग २ स्वस्वरूपी ३ उडविले ४ अगदा मुलभ ५ तीन नेत्र आहेत ज्याला अशा ६ ब्रह्मरूपी
 पर्वतावर वास्तव्य करणारे सत्पुरुष त्याच्या नायका "गुरु हा सतडुळींचा राता" ७ तीन गुणांचे त्रिपुर त्याचा भेद
 करणाऱ्या ८ मदनरात्रो शकरा ९ अनुहताचा मार्गें अ० १६ अर्वा १६०, रीप ३, पहा १० वर्म, शान व भक्ती अशा तीन
 प्रकारात ११ वाजल्याच्या पुराप्रमाणें एक आमुध १२ जीवपणाचा नाग १३ अनगासह अग जाद्वन=विषयवासनेसह
 देहभाव गाहासा फरुन १४ ला वेळीं तू आपल्यात मिळवून घेतोस "शिव होऊन शिवू यजिजे" १५ इद्रिययुक्त
 असताना तू दिसत नाहीस, परत इद्रियातीत स्थितीमध्ये तू दिसतोस १६ देवर्सी.

शास्त्रार्थे ॥ १२ ॥ जें ऐकतां निरूपण । परमानंद उथळे जाण । एका विनवी जनार्दन । श्रोतां अवधान मज द्यावे ॥ १३ ॥ सत्रावे अठरावे अध्यायांप्रती । स्वधर्मकर्म ब्रह्मप्राप्ती । वर्णाश्रमस्थितिगती । उद्धवाप्रती सागीतली ॥ १४ ॥ एकुणिसावे अध्यायीं जाण । जेणे ज्ञाने साधिले निजज्ञान । त्या ज्ञानाचें त्यागलक्षण । स्वयं श्रीकृष्ण सांगत ॥ १५ ॥ कर्म कर्तव्यता कारण । जीवन्मुक्तासी नाही जाण । उद्धवाचे यमादि प्रश्न । हेही श्रीकृष्ण सांगेल ॥ १६ ॥ शास्त्रयुक्त पांडित्यज्ञान । प्रपंचाचें मिथ्या निरूपण । तें आनुमानिक पुस्तकज्ञान । सत्यपण त्या नाहीं ॥ १७ ॥ पूर्वे आहे माझे गमन । हें पूर्वील शुद्ध स्मरण । परी दिग्भ्रम चढल्या जाण । पश्चिमे आपण पूर्व मानी ॥ १८ ॥ तैसे शाब्दिक शास्त्रज्ञान । बोले आन करी आन । तेणे नव्हे समाधान । सर्वथा जाण साधकां ॥ १९ ॥ जेवीं कां दिग्भ्रम मोडे । तें पूर्वेचा चाले पूर्वेकडे । तेवीं अपरोक्षज्ञान जें जोडे । तें साधकु पडे स्वानंदीं ॥ २० ॥ जे जें एके वेदांतश्रवण । तें अंगें होत जाण आपण । हें अपरोक्षाचे लक्षण । सत्यत्वे जाण अतिशुद्ध ॥ २१ ॥ ऐसे नव्हता अपरोक्षज्ञान । साडूं नये श्रवणमनन । अवश्य करावे साधन । प्रत्यगावृत्ती जाण अत्यादरें ॥ २२ ॥ झालिया अपरोक्षज्ञान । प्रपंचाचें मिथ्या भान । विषयासी पडले ग्रन्थ । कल्पना जाण निमाली ॥ २३ ॥ तेणेचि पुरुषें आपण । त्यागावे ज्ञानसाधन । हेंचि निरूपणीं निरूपण । देव सपूर्ण सागत ॥ २४ ॥

श्रीभगवानुवाच—यो विद्याश्रुतसपन्न आत्मवादानुमानिक । मायामात्रमिदं ज्ञात्वा ज्ञानं च मयि सन्यसेत् ॥ १॥

वेदशास्त्रार्थी धरिनिष्ठित । श्रवणमननअभ्यासयुक्त । ज्यासी ब्रह्मविद्या प्राप्त । सुनिश्चित स्वानुभवे ॥ २५ ॥ तोचि अनुभव ऐसा । दोराअर्गी सर्पू जैसा । न मारितां नाशे आपैसा । भवभ्रम तैसा त्या नाही ॥ २६ ॥ जेवीं का नटाची रांबो राणी । दोघें खेळती लटिकेपर्णी । तेवीं प्रकृतिपुरुषउभवणी । मिथ्यापर्णी जो जाणे ॥ २७ ॥ जैशी भितीमाजी नानाकार । चित्रें लिहिर्लीं विचित्र । ते भितीचि एक साचार । तेवीं ऐक्य चराचर जो देखे ॥ २८ ॥ स्वर्मींची नाना कर्म जाण । त्यांचें जागृतीं नव्हे वधन । तेवीं मिथ्या निजकर्मचरण । जीवित्वेसी जाण जो देखे ॥ २९ ॥ ऐशी साचार ज्याची स्थिती । त्या नाव शुद्ध आत्मप्राप्ती । निर्जानुभव त्याते ह्मणती । हें जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ३० ॥ आणिक एक तेथींची खूण । विषयावीण स्वानंद पूर्ण । हें अनुभवाचे मुख्य लक्षण । सत्य जाण सांत्यता ॥ ३१ ॥ ऐसा अनुभव नसता देख । केवळ ज्ञान जे शाब्दिक । त्यातें ह्मणिजे आनुमानिक । जाण निष्टक निजभक्ता ॥ ३२ ॥ ज्याच्या अनुभवाभीतरी । नाही अनुमानासी उरी । जो अपरोक्षसाक्षात्कारी । निरतरी नादत ॥ ३३ ॥ ऐसा जो पुरुष जाण । तेणे ज्ञानाचे साधन । आणि वृत्तिरूप जे ज्ञान । तेही आपण त्यागावे ॥ ३४ ॥ तें न त्यागिता लव-

१ उचनळे, उसळे २ प्रियप्रश्न ३ पूर्वे जाय धरुनि ४ दिशांची भ्राती ५ भलत्वेच ६ प्रत्यक्ष अनुभव ७ वेदांतश्रवण आपल्या अनुभवाशीं पदबून घेतो ८ जाय ९ प्रतिपत्ति, प्रत्यावृत्ति १० अतर्मुखासाधन ११ तिष्णात, मुरलेला १२ राजा १३ प्रवृत्ति व पुरुष हीं उभारणी १४ मी जीव, मी जें अमुक कर्म करीत आहे तें सर्व सोड असें जो प्रत्यक्ष पाहतो १५ आत्मप्रतीति १६ निरुपाधिक आनंद १७ सात्वतकुलातील, भक्ता १८ शाब्दिक ह्या तें अनुमानाचें ज्ञान व निजज्ञान=अपरोक्षज्ञान १९ करपनेच

लाहें । सहजचि त्याग होये । जेनीं सूर्योदयीं पाहे । सचंद्र तेज जाये तारागणाचे ॥ ३५ ॥
जेवीं हनुमंत देखोनि येता । नवचंडी पळे तत्त्वतां । मा राहान्या येरां भूता । उरी
सर्वथा उरेना ॥ ३६ ॥ तेवीं माझे साक्षात्कारीं । त्यासी चद्रता नाही खरी । मा ज्ञान
तिचे निवृत्तीवरी । कैशापरी राहेल ॥ ३७ ॥ माझिया अनुभवाच्या ठायीं । बंधमोक्ष
मिथ्या पाही । तेथ साधनज्ञानाचा काहीं । उपेगू नाही उद्धवा ॥ ३८ ॥ परमात्मस्वरू-
पाच्या ठायीं । हें अवघें मायिक पाही । तेथे ज्ञानध्यान जे काहीं । न त्यागिता पाहीं
त्यागिले ॥ ३९ ॥ त्यागोनिया ज्ञानध्यान । ज्ञानियासी माझी प्रीति गहन । तेचि प्रीतीचें
लक्षण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ४० ॥

ज्ञानिनस्त्रहमेतेषु स्वार्थो हेतुश्च समत । स्वर्गध्रैवापवर्गश्च नान्योऽर्थो मदते प्रिय ॥ २ ॥

जो मी अह्वयानंदस्थिती । त्या माझी ज्ञानिया प्रीती । ते प्रीतीची उपपत्ती । ऐक
निश्चिर्ता उद्धवा ॥ ४१ ॥ ज्ञानियासी अतिवैलभ । जो मी परमात्मा स्वयंभ । ज्ञानियाचा
परम लाभ । मी पद्मनाभ निजधन ॥ ४२ ॥ ज्ञानियासी जो स्वर्ग चाग । तो मजवेगळा
नाहीं मार्ग । ज्ञानियाचा जो मोक्षभाग । तो मी श्रीरग निजात्मा ॥ ४३ ॥ ज्ञानियाचे
स्वधर्मसाधन । ते मी परमात्मा नारायण । मजवेगळें काही आन । ज्ञानियासी जाण असेना
॥ ४४ ॥ ज्ञानियासी स्वर्गमोक्षसुख । मजवेगळे उरले नाही देस । मी चिदात्मा निजव्यापक ।
भावे निष्टक पावले ॥ ४५ ॥ ज्ञानियाचा अर्थ स्वार्थ परमार्थ । मी पुरुषोत्तम गा समस्त ।
आद्य अव्यय अनत । माझे निजसुख प्राप्त ते जाहले ॥ ४६ ॥ ऐशी ज्ञानियासी माझी
प्रीती । तेही तैसेच मज प्रिय होती । तेचि स्वयें श्रीपती । उद्धवाप्रती सागत ॥ ४७ ॥

ज्ञानविज्ञानसमिद्धा पद श्रेष्ठ विदुर्मम । ज्ञानी प्रियतमोऽतो मे जनिनासौ निभति माम् ॥ ३ ॥

ज्ञानविज्ञाननिजसपत्नी । जाहलियावीण माझी प्राप्ती । कोणासी नव्हे स्वरूपस्थिती ।
मत्पदीं गति ज्ञानविज्ञानें ॥ ४८ ॥ करिता गुरुशास्त्रशुद्धश्रवण । तेणे जाहले तें ह्यणिजे
ज्ञान । त्याचा अनुभव तेचि विज्ञान । ऐक लक्षण त्याचेही ॥ ४९ ॥ स्वयें स्वयंपाक केला
जाण । न जाणे कडु मधुर लवण । जंव चाखिला नाही आपण । ते दशा सज्ञान
'ज्ञान' ह्यणती ॥ ५० ॥ केलिया रसाचे रसाम्वादन । स्वयें गोडी सेवी आपण । ऐशी दशा
ते 'विज्ञान' । उद्धवा जाण निश्चिर्ता ॥ ५१ ॥ एवं विज्ञानज्ञाननिजसपत्नी । माझ्या
उत्तमपदाची पदप्राप्ती । माझे वास्तवस्वरूप जे जाणती । त्याची मज प्रीती अनन्यत्वे
॥ ५२ ॥ वेदें शास्त्रें युक्तिवळें । माझे स्वरूप कांसेनि न कळे । ते ज्यासी वस्तुता आकळे ।
मज त्यावेगळें प्रिय नाही ॥ ५३ ॥ तेचि अतिप्रीतीचें लक्षण । त्याच्या पाडलापाडलीं
जाण । सर्वांग बोडेंवी मी आपण । करीं निवलोण सर्वस्वे ॥ ५४ ॥ त्यासी जे वेळे जे
लागे । तें मी न मागता पुरवी वेगें । त्यासी विरुद्ध ये जेणें मागें । तें मी निजगें
निघारीं ॥ ५५ ॥ त्यासी झंणीं ससारवारा लागे । यालागीं मीच मी पुढेमागें । सभवता
राहे सर्वांगें । अतिप्रीतिपागें पागळो ॥ ५६ ॥ जेणे ज्ञाने ज्ञानी प्रिय होती । त्या
ज्ञानाची पवित्र कीर्ती । देवो सागे उद्धवाप्रती । यथार्थस्थिती निजबोधें ॥ ५७ ॥

१ अहिरावणाची देवी २ यद्रता नाहीशी करणारं ज्ञान ३ यध्रमोक्ष ४ अतिप्रिय ५ स्वत सिद्ध ६ मोक्षसंग
७ हुसरें ८ निज सशय ९ अथरा १० आत्मप्रीति, आत्मानुभव ११ लक्षण १२ परब्रह्मपदाची १३ ऐक्यान
१४ कशांनेही कळत नाही. १५ पुढ वाकवितो १६ वदाचित १७ दश शाली

तपस्वीर्यं जपो दानं पवित्राणीतराणि च । नालकुर्वन्ति ता सिद्धिं या ज्ञानकलया कृता ॥ ४ ॥

सकळ साधनां नव्हे जे शुद्धी । ते ज्ञानलेशे होय त्रिशुद्धी । एक उद्धवा सुवुद्धी । ते ज्ञानसिद्धीचा महिमा ॥ ५८ ॥ तप जें करिता पंचाग्नी । तीर्थ गंगादि सरिता त्रिवेणी । जपू जे नाना मंत्रश्रेणी । गो-भू-तिलैदानीं सुवर्णादि ॥ ५९ ॥ आणिकही इतर पवित्रें । जें स्वधर्मकर्मादि स्वाचारें । नाना याग अग्निहोत्रें । पवित्रकरें अतिशुद्धें ॥ ६० ॥ एवं तपादिक जे साधन । या सकळांची शुद्धी गहन । तें ज्ञानलेशासमान । पवित्रपण तुळना ॥ ६१ ॥ ज्ञाननिष्ठा अर्धक्षणे । जे पवित्रता स्वयें लेंहाणे । ते तपादि नाना साधने । नाही पावणे कल्पार्ती ॥ ६२ ॥ ऐसे जे पवित्र ज्ञान । ते मुख्यत्वे धरोनि जाण । माझे करावे भजन । तेंचि निरूपण हरि बोले ॥ ६३ ॥

तस्मान्जनेन सहित ज्ञात्वा स्वात्मानमुद्धव । ज्ञानविज्ञानसपन्नो भज मा भक्तिभावत ॥ ५ ॥

या कारणे गा उद्धवा । ऐसा पवित्र ज्ञानाचा थावा । तेथ प्रक्षाळुनि निजभावा । जीवू तो वळखावा परमात्मत्वे ॥ ६४ ॥ जीवू परमात्मा दोनी एक । ऐसे जाणणें ते ज्ञान देख । ऐक्यें भोगणें परमात्मसुख । 'विज्ञान' सम्यक त्या नांव ॥ ६५ ॥ ऐसा ज्ञानविज्ञानसपन्न । होऊनि करावे माझे भजन । त्या निजभजनाची खूण । एक सपूर्ण उद्धवा ॥ ६६ ॥ तेव्हां जेथें देखे जें काहीं । तें मीवाचूनि आन नाही । मग अनन्यभावे तिये ठायीं । भजे पाहीं भावाथें ॥ ६७ ॥ ऐशिया माझ्या भजनाहार्ती । उंसतू नाही अहोरातीं । जागृतिस्वप्नसुषुप्ती । माझी निजभक्ती न मोडे ॥ ६८ ॥ विसरोनि जावे जेथे । तेथेचि देखे माते । मरण आले विस्मरणाते । स्मरणही तेथे हारपले ॥ ६९ ॥ यापरी ज्ञानविज्ञानसपन्न । मजवेगळें न देखती आन । तैसेचि माझे अनन्य भजन । शुद्ध भक्ती जाण या नाव ॥ ७० ॥ मागा मुनीश्वरीं यांचि गती । माझी करोनि अनन्य भक्ती । मज पावले जैशा रीतीं । एक तुजप्रती सागेन ॥ ७१ ॥

ज्ञानविज्ञानयत्नेन मामिष्ट्वाऽऽमानमात्मनि । सर्वयज्ञपति मा वै ससिद्धि मुनयोऽगमन् ॥ ६ ॥

जे ज्ञानधने अतिसपन्न । परम पवित्र विज्ञाने जाण । ऐसे ब्रह्मभूत जे ब्राह्मण । यज्ञद्वारा भजन करिती माझे ॥ ७२ ॥ हृदयाच्या निजभुवनीं । विकल्पाची भूमी खाणोनी । शमदमविरक्ती कुंडें तिन्ही । केलीं आंघो साधुनी श्रद्धेचा ॥ ७३ ॥ तेथ क्षराक्षर अरणी दोन्ही । गुरुमंत्रें दृढ मंथुनी । काढिला सूक्ष्म निर्धूमोग्नी । कुंडीं स्थापूनी पेटविला ॥ ७४ ॥ सत्वाचें घृत तेथ । रजतमद्रव्येंसीं मिश्रित । वैराग्यसुवेने आहुती देत । मंत्र तेथ युक्तीचे ॥ ७५ ॥ घेऊनि विद्याशस्त्र लखलखित । सकल्पपशूचा करुनि घात । तेणे यज्ञपति श्रीअनंत । केला तृप्त निजबोधें ॥ ७६ ॥ तेथ पूर्णाहुतीस कारण । घालितां जीवभावाचें अवर्देन । यज्ञभोक्ता श्रीनारायण । परमात्मा जाण मुखी जाला ॥ ७७ ॥ यापरी माझे यजन । करुनिघा मुनिगण । निवारुनि जन्ममरण । माझी सिद्धी जाण पावले ॥ ७८ ॥ मुनीश्वरीं साधिली सिद्धी । तेचि उद्धवालागीं त्रिशुद्धी । व्हावया कृष्ण कृपानिधी । प्रपचनिपेधीं वस्तु सागें ॥ ७९ ॥

१ ज्ञानाच्या एका अज्ञानें २ गंगा, यमुना व गुप्त सरस्वती या तीर्थांचा संगम ३ गाई, भूमी व तीळ यांच्या दानांनी ४ उत्तम आचारानें, साचारें ५ लाभते ६ प्रभाव, प्राप्ती ७ जीवभावाज ८ "जीवो ब्रह्मैव नापर" ९ विभांती, पुरसत १० अज्ञाच ११ आया, आरागडा १२ सर्व भूत आणि कृतस्थ आत्मा. १३ होमामि उत्पन्न करव्याचें काष्ठ १४ घुरावाचून-स्वच्छ, सतेज-अग्नि १५ वैराग्यरूप पात्रांनं. १६ आहुती.

स्वयुद्धवाधयति यद्विप्रियो विकारो मायाऽन्तरा पतति तच्चपर्यायोर्ध्वत् ।

जन्मादयोऽस्य यदमी तद्य तस्य किं स्युराद्यन्तयोर्ध्वत्सतोऽस्ति तदेव मध्ये ॥ ७ ॥

मी उद्धव ऐसे ह्यणता । तूं कोण आहेसी तत्त्वतां । ऐक त्या स्वरूपाची कथा । तुज मी आता सागेन ॥ ८० ॥ जन्म स्थिति आणि निधन । त्रिविधविकारेंमी त्रिगुण । त्याची अधिष्ठात्री माया जाण । तिसी चळण तुझेनी ॥ ८१ ॥ मायादि गुणकार्या समस्ता । तूं आश्रयो पै सवाह्यता । तुझेनि अगें यांसी चपळता । तूं यापरता चिदात्मा ॥ ८२ ॥ माझेनि गुणकर्मा चळणता । तें प्रपचासी आली सत्यता । हें मायामय गा तत्त्वतां । मृगजळता आभासू ॥ ८३ ॥ सकळ प्रपचाचें जे भान । तें तंव मृगजळासमान । दिसे तेही मिथ्या दर्शन । वस्तुत्वे जाण सत्य नव्हे ॥ ८४ ॥ तूं जन्ममरणापरता । त्रिगुणाते नातळता । प्रपंचासी अलिप्तता । तुझी तत्त्वतां तू ऐक ॥ ८५ ॥ तेचि प्रपंचाची अलिप्त युक्ती । ऐशी आहे परम प्रतीती । उत्पत्तिस्थितिप्रलयातीं । प्रपंचाची धक्ती सत्यत्वे नाहीं ॥ ८६ ॥ उत्पत्तिआदीं प्रपंच नसे । अर्ता काही उरला न दिसे । मध्यें जो काही आभासे । तो मायावशे मिथ्याभूत ॥ ८७ ॥ प्रपंचाआदीं परब्रह्म । अर्ता तेंचि उरे निरुपम । मध्यें स्थितिकाळीं तेंचि ब्रह्म । मिथ्या भवभ्रम भ्रातासी ॥ ८८ ॥ सूर्याआदीं मृगजळ नसे । अस्तमानां उरले न दिसे । मध्यें जे काहीं आभासे । तेथही नसे जळलेश ॥ ८९ ॥ सर्पाआदीं दोरुत्वे दोरू । अर्तां दोरू उरे साचारू । मध्यें भ्रमं भासे सर्पाकारू । तोही दोरू दोररूपें ॥ ९० ॥ यापरी आद्यंती विचारिता । वस्तु सत्य प्रपंच मिथ्या । हे उद्धवा जाण तत्त्वतां । वेदशास्त्रार्थ समत ॥ ९१ ॥ ऐशी या प्रपंचाची घडामोडी । होता जन्ममरणकोडी । उद्धवा तुज न लागे बोडी । तू परापरधडीं नित्यमुक्त ॥ ९२ ॥ निर्गुण निःसग निर्विकार । अज अव्यय अक्षर । ब्रह्म अनंत अपरपार । ते तूं साचार उद्धवा ॥ ९३ ॥ हे ऐकोनि देवाची गोष्टी । उद्धवें वाधिली शकुनगाठी । हरिखें आनदू न जिरे पोटी । एकला सृष्टीं नें समाये ॥ ९४ ॥ तूं ब्रह्म ह्यणता यदुराजे । तेणे हरिखांचेनि फुजे । उद्धव नाचे स्वान दभोजे । वैकुण्ठराज तुष्टले ॥ ९५ ॥ स्वमुखें तुष्टोनि श्रीकृष्ण । मज ह्यणे तूं ब्रह्म पूर्ण । आजि मी सभाग्य धन्य धन्य । धावोनि श्रीचरण वंदिले ॥ ९६ ॥ तूंचि अगें परब्रह्म । ऐसे बोलिला मेघश्याम । तेचि अर्थीचें निजवर्म । उद्धव सप्रेम पूमत ॥ ९७ ॥

उद्धव उपाच-ज्ञान विमुक्त विपुल यथैतद्वैराग्यविज्ञानयुत पुराणम् ।

आत्प्याहि विश्वेश्वर विश्वमूर्ते त्वन्नक्तिवोग च महद्विशुध्यम् ॥ ८ ॥

विष्णुक्सेना विश्वेश्वरा । विश्वमूर्तिं विश्वंभरा । जेणे पाविजे ब्रह्मसाक्षात्कारा । त्या ज्ञाननिर्धारा मज साग ॥ ९८ ॥ नुसधें सागती ज्ञान । ते केवळ मूढ जाण । माग तू वैराग्ययुक्तिलक्षण । जे छेदी घंधन जीवाचें ॥ ९९ ॥ ज्ञानेंवीण वैराग्य आधळें । अरडी-दरडी आदळे । वैराग्येंवीण ज्ञान पागळें । युक्ति देखे परी न चले पुरुषार्थ ॥ १०० ॥ विवेक वैराग्य दोनी । प्रवेशल्या हृदयभुवर्नी । तां विपयावस्था निरसूनी । सोहंपणीं जीव

१ निदान २ त्रिविध विकार याचा शोध नाघालीं जन्म, मिति व मृत्यु असा वेदा आहे परंतु दह, इन्द्रिय व देवता अद्याही कोणी करितात ३ आदीं व अर्तां ब्रह्म आहे, तज मर्त्यही आहे "तत्र सत्य जगत्त्रिभुवा" ४ प्रकृति व निवृत्तीपलीकडे, ५ मायेना ६ हृपाच्या ७ भरात ८ आत्मानदाची मूर्ति ९ वैराग्य व तात्त्विक ज्ञान नासत विज्ञान विधित कसें प्राप्त होईल तें साग.

वर्ते ॥ १ ॥ जंव ज्ञानासी न भेटे विज्ञान । तव न निरसे जीवपण । यालागी सांगावे विज्ञान । जे जीवशिवपण निवारी ॥ २ ॥ असभावनादोपशून्य । तें बोलिजे शुद्ध ज्ञान । जे विपरीत भावनेवीण । त्याते सज्ञान 'विपुल' ह्मणती ॥ ३ ॥ ऐसे विशुद्ध विपुल ज्ञान । तद्युक्त वैराग्य विज्ञान । त्यामार्जीही श्रेष्ठ तुझे भजन । कृपा करून सांगिजे ॥ ४ ॥ ज्ञानविज्ञानवैराग्यस्थिती । जुनाट तुझी भगवद्भक्ती । मज सागावी सुनिश्चिती । कृपामूर्ति श्रीकृष्णा ॥ ५ ॥ तुझे उत्तमभक्तिकारणे । साधु पडले गवेषणे । धरणे वैसेले जीवप्राणे । ते भक्ति सागणे मजलागी ॥ ६ ॥ तुझी करिता उत्तम भक्ती । त्रिविध ताप क्षया जाती । आपुली लाभे निजमुक्ती । उद्धवू ते अर्थी विनवित ॥ ७ ॥

तापत्रयेणाभिहतस्य घोरे सन्तप्यमानस्य भवाध्वनीश ।

पश्यामि नान्यच्छरण तवाङ्घ्रिद्वन्द्वत्तपत्रादश्रुतामिवर्षात् ॥ ९ ॥

जे त्रिविध तापे तापले । जे कामक्रोधी जर्जर केले । आशातृष्णा विसर्चिले । जे निर्दु-
जैले जन्ममरणे ॥ ८ ॥ संसारमार्ग अतिघोर । दुःखें नुल्लंघवे दुस्तर । ऐसे श्रमले जे नर ।
त्यांसी निजछेत्र हरिपादपद्म ॥ ९ ॥ तुझ्या चरणारविंदोपरते । शरण्य न देखों आणिकातें ।
यालागी कायावाचाचित्ते । शरण भावार्थें तुज आलों ॥ ११० ॥ छत्र निवारी केवळ
ताप । चरणछत्रार्थें भिन्न रूप । त्रिविध तापेंसी सताप । निरसोनि निष्पाप करी जन
॥ ११ ॥ एक शरण निजचित्तें । एक वैरें मिसळले तूतें । एक ते भजनभावार्थें । एक ते
भयातें स्मरले तूतें ॥ १२ ॥ एक ते सुहृदत्वे सगोत्र । एकाचें केवळ स्नेहसूत्र । एका अंग-
सग कामतंत्र । एक आज्ञाधारक नेमस्त ॥ १३ ॥ एवं नानापरी विचित्र । जिही ठाकिलें
चरणच्छत्र । भवभय जे महाघोर । ते त्यांसमोर हो न शके ॥ १४ ॥ भक्त वैरी आणि
सुहृद । अवघ्या देणे निज ऐक्यपद । वाप उदारता अगाध । तूं स्वानंदबोध सर्वांचा
॥ १५ ॥ होम दीजे अग्नीवरी । तें अग्नी आपुल्याऐसे करी । मा अवचटें पडल्यावरी ।
तेंही करी तैसेची ॥ १६ ॥ एवं नानायोगें गोविंदा । जे मीनले तुझिया सवंधा । त्याची
निरसोनि ससारवाधा । समत्वे निजपदा तूं नेसी ॥ १७ ॥ त्या तुजें चरणछत्र येथें ।
निवारी त्रिविध तापाते । सदा वर्षे परमामृतें । शरण चरणातें यालागी ॥ १८ ॥ ज्या
ससारभंयाभेण । तुझ्या चरणा आलों शरण । त्या भवभयाचें निरूपण । उद्धव
आपण सागत ॥ १९ ॥

दष्ट जन सपतित मिलेऽस्मिन् कालाहिना क्षुद्रसुखोत्तर्षम् ।

समुद्धरन् कृपयापवर्षवर्षचोमिरासिच महानुभाव ॥ १० ॥

ससारकुंहरामार्जी जन । गृहदाराकूपीं पडले जाण । याहीमाजी दुःख गहन । काळ-
सर्पें दारुण डंसिलें ॥ १२० ॥ त्या काळसर्पाचे विषें । क्षणक्षणा चढे देख । अभिमाने
भुलले लोक । विषयसुख वाछिती ॥ २१ ॥ नवल काळसर्पाचा पडिपोंडू । विषप्राय विषय
केले गोडू । गोडाचा गोड परमार्थ हड्डू । तो केला कडू जीवभावें ॥ २२ ॥ विखाहूनि
विषय अधिक । विष एक वेळा मारक । विषयो पुनःपुनः घातक । काळसर्पें लोक भुल-
विले ॥ २३ ॥ विषय तो केवळ विष । त्यालागी भुलले मूर्ख । विषयाची तृष्णा देख ।

१ शोधात २ भरले ३ गुदमरले, त्रासले ४ हरीचें पादकमल हाच रयाचा शीतळ आश्रय होय ५ पादकमला
हून श्रेष्ठ अर्धें ६ दारुण जाण्यास योग्य अर्धें ७ करी जीउ ८ गाडले, जवळ केले, मिळविले. ९ मोठी. १० सता
पण्या भितीन. ११ सवाररूपी शुद्धमर्त्य, दरीत १२ दश केला १३ विष. १४ प्रताप.

अंधिकाधिक वाढती ॥ २४ ॥ ऐसे दुःखनिमग्न जे जन । त्यांचे करावे उद्धरण । ह्यण-
शील हे करिती साधन । तें उद्धरण करीन मी ॥ २५ ॥ स्वामि तुझी कृपा न होता । कोव्यानु-
कोदी साधन ते वृथा । तुझी कृपा जाहलिया अच्युता । भवव्यथा स्पर्शेना ॥ २६ ॥ ऐकें
कृपालुवा श्रीअनंता । तुझ्या मोक्षफलरूप ज्या कथा । तेणें अमृतें शिंपोनि कृष्णनाथा ।
जना समस्तां उद्धरीं ॥ २७ ॥ तुझे मुखींचें कथोपीयूख । विंदुमात्र लाभता देख । भव-
सर्पांचें उत्तरे विख । उपजवी सुख स्वानंदें ॥ २८ ॥ सकळ जनाच्या विपर्या । ह्यणसी
आग्रह का तुझ्या ठायीं । जन मातें प्रार्थित नाही । देवा ऐसे काहीं कल्पिसी ॥ २९ ॥
आधळें अधकूर्पी पडता । देखणेनीं लावावे सत्यथा । तेवीं ज्ञानाध दुःखीं बुडता । उद्ध-
रावया तत्त्वता मी प्रार्थितसें ॥ ३० ॥ जन अध का जाहले ह्यणसी । ससारसर्पें ग्रासिलें
त्यासी । चालागीं विसरोनि निजसुखासी । विषयसुखासी लोडले ॥ ३१ ॥ ऐशिया
दीनातें श्रीअनंता । कृपेने उद्धरावे तत्त्वता । ह्यणोनि चरणीं ठेविला माथा । श्रीकृष्ण-
नाथा प्रार्थिले ॥ ३२ ॥ ऐकोनि भक्ताची विनंती । सतोपला भक्तपती । उत्तम सभेची
ज्ञानस्थिती । उद्धवाप्रती सांगेल ॥ ३३ ॥ जे सभेसी मुख्यत्वे हृषीकेशी । देवर्षि आणि
ब्रह्मर्षी । तेथ मीनले राजर्षी । तपोराशी ज्ञाननिधी ॥ ३४ ॥ ते सभेचा ज्ञानमयितार्थ ।
उद्धवासी सांगेल श्रीकृष्णनाथ । श्रोतीं अवधान घावे तेथ । एका विनवीत जनार्दन
॥ ३५ ॥ ज्ञान आणि पुरातन । वक्ता भगवत आपण । श्रोता उद्धव सावधान । काय
श्रीकृष्ण बोलिला ॥ ३६ ॥

श्रीमत्प्रायुवाच-इत्यमेतत्पुरा राजा भीष्म धर्मश्रुता वरम् । नजितशत्रु परच्छ सर्वेषां नोऽनुश्रवताम् ॥ ११ ॥

तुया पुशिलें जैशा रीती । तैसियाची गा उपपत्ती । धर्में पुशिले भीष्माप्रती । देहाती
शरपंजरीं ॥ ३७ ॥ ऐक त्या धर्माची योरी । ज्यासी शत्रु नाहीं ससारी । सत्यवादी
निजनिर्धारी । जो ऋषिमंत्रिं जन्मला ॥ ३८ ॥ करावया पाडवनिर्दळण । वज्रदेही व्हावया
आपण । धर्म पुसता दुर्बोधन । धर्म असत्य वचन न बोले ॥ ३९ ॥ ऐसा राजा युधिष्ठिर ।
निर्मत्सर परम परित्र । तेणे करुनि अत्यादर । भीष्म म्हावीर विनविला ॥ ४० ॥ जो
परम धार्मिक निजनिर्धारी । जो स्वधर्मनियमें व्रतधारी । जो यावज्जन्म ब्रह्मचारी । जो
मेहाशूरीं वदिजे ॥ ४१ ॥ न मोडता गुरुत्वाची पोयरी । जो परशुरामेंसी युद्ध करी । परी
काशीश्वराची कुमरी । जो न करीच नोवरी ब्रह्मचर्यें ॥ ४२ ॥ धनुर्विद्येसी गुरु परशुराम ।
तो रणीं जितिला करुनि नेम । तेणे सतोपोनि परम । आपुलें नाम आर्केणा घातलें
॥ ४३ ॥ अधिक सतुष्टे परशुराम । माझ्या ब्रह्मचर्याचा व्रतनेम । भीष्मा तुज कदा
वाधिना काम । वर परम दीधला ॥ ४४ ॥ जनकेंसतोपाकारणें । आपुलें तारुण्य दीधलें
जेणें । वार्धक्य घेऊनि आपणें । सुखी करणें शतनू ॥ ४५ ॥ पितरें दीधलें आदीर्वादा ।
एक भीष्मा अतिप्रबुद्धा । वार्धकीं क्षीणशक्तीची आपदा । ते तुज कदा वाधेना ॥ ४६ ॥

१ स्वामि कृपा. २ कथाश्रुत ३ चांगल्या मार्गाज ४ ज्ञानाच तात्पर्य, रहस्य ५ मरणातरी ६ दुर्बाळाच्या मग्नान
७ धर्म ८ या प्रसंगाचें मनोहर वर्णन मागवताच्या पशिल्या स्वभावाच्या नश्याच्या अप्यायांत पहाव ९ मोटमोठ्या योद्ध्यानी
१० मर्यादा ११ पण १२ पायात वांधावयाचें विरह, पूर्वपराक्रमसुचक एक भूषण १३ वरद परम दीधलें.
१४ पिता जो घाततु त्याच्या सतोपागारांत
ए भा ६२

यालागी जंव जंव ह्यातारपण । तंव तंव त्याचा प्रताप गहन । काळाची शक्ति खुंदली जाण । न करवे क्षीण भीष्मासी ॥ ४७ ॥ यालागीं तोडरीं काळ काम । आंकणां रिघाला परशुराम । हाचि धर्मिणी वरिष्ठ धर्म । हें साजे नाम भीष्मासी ॥ ४८ ॥ ज्याचिये प्रतिज्ञेच्या निर्धारि । देवासी लावूनियां हारी । निःशस्त्रा करी शस्त्रधारी । एवढी थोरी प्रतिज्ञेची ॥ ४९ ॥ न मोडतां भजनमर्यादा । युद्धीं मिसळोनि गोविंदा । हारी लावूनियां मुकुंदा । चरणारविदा लागला ॥ १५० ॥ आण वाहूनि निर्धारि । शस्त्राखें साडिली दूरीं । पुढती वाण भेदितां जिव्हारी । शस्त्र करीं न धरीच ॥ ५१ ॥ वाणीं कडतरले जिव्हार । विकळता देखोनि थोर । भीष्में करुनि निजनिर्धार । जाहला तत्पर देहत्यागा ॥ ५२ ॥ हें दक्षिणायन अतिघोर । भीष्में ऐकता उत्तर । कोळासी करुनिया दूर । स्वशरीर राखिले ॥ ५३ ॥ मग निजात्मनिर्धारिं । भीष्म पहुडे शरपंजरीं । त्यातें युधिष्ठिर प्रश्न करी । महाकृपीश्वरीं परिवारिला ॥ ५४ ॥ आहा सकळा देखता । जाहला युधिष्ठिर पुसता । तेचि पुरातन कथा । तुज मी आता सागेन ॥ ५५ ॥

निवृत्ते भारते युद्धे सुहृद्भिर्धनविह्वल । ध्रुवा धर्मान् बहू पश्चान्मोक्षधर्मानपृच्छत ॥ १२ ॥

मी सधि करितां श्रीकृष्ण । तेन मनीच दुर्योधन । व्यास वर्जिता आपण । तरी दंडपण युद्धासी ॥ ५६ ॥ एवं दैवचळें कुरुक्षेत्रीं । कौरवपांडवां झुंजारी । सापल दुर्योधनादि वैरी । सपरिवारी मारिले ॥ ५७ ॥ युद्ध निवर्तल्यापाठीं । धर्म वैसल्या राज्यपाटीं । तेणे अभिमान घेतला पोटीं । महादोपी सृष्टीं मी एक ॥ ५८ ॥ मी राज्यीं वैसतां आपण । ह्याणे म्यां मारिला गुरु ब्राह्मण । म्या मारिला कर्ण दुःशासन । राजा दुर्योधन म्या मारिला ॥ ५९ ॥ उत्पत्तिस्थितिप्रलयकर्ता । येथ ईश्वरू जाण तत्त्वता । तें साडोनिया सर्वथा । 'अहं कर्ता' ह्याणे धर्म ॥ ६० ॥ देहाभिमानाचे सटादोपी । थोर होऊनियां अनुतापी । गोत्रहंता मी महापापी । ऐसे आरोपी निजमाथां ॥ ६१ ॥ त्यासी द्यावया समाधान । समयो भीष्माचें निर्याण । तेथे म्या नेऊनियां जाण । धर्म केले प्रश्न ते एका ॥ ६२ ॥ राजधर्म दानधर्म । पुशिला तेणे आपद्धर्म । मुख्यत्वे पुशिला मोक्षधर्म । उत्तमोत्तम परिचेसीं ॥ ६३ ॥

तानह तेऽभिधास्यामि देवव्रतमुखाच्छ्रुतान् । ज्ञानवैराग्यविज्ञानश्रद्धाभक्त्युपवृंहितान् ॥ १३ ॥

ते भीष्ममुखीचे मोक्षधर्म । म्या परिशिले अतिउत्तम । जे निरसिती भवभ्रम । सकळ कर्मदाहक ॥ ६४ ॥ ज्ञान विज्ञान श्रद्धा भक्ती । अनित्य नासे वैराग्यस्थिती । भीष्में सागीतली धर्माप्रती । ते मी निश्चितीं सांगेन ॥ ६५ ॥ ह्याणणे भीष्मासी 'देवव्रत' । तेणे देवावरी ठेवूनि चित्त । शरपजरीं सुनिश्चित । निजात्मयुक्त पहुडला ॥ ६६ ॥ तेणे सागीतला मोक्षधर्म । त्यात मुख्यत्वे ज्ञान प्रथम । ते ज्ञान सागे पुरुषोत्तम । अतिउत्तम अवधारीं ॥ ६७ ॥ नवेकादश पंच ग्रीन् भावान् भूतेषु येन वै । इक्षेताथैकमप्येषु तज्ज्ञान मम निश्चितम् ॥ १४ ॥ प्रकृति पुरुष महत्तत्त्व । पंचतन्मात्रा सूक्ष्मस्वभाव । अहंकारे, सगट नव । तत्त्ववैभव हे सख्या ॥ ६८ ॥ एकादश घोळिजे तें तें । अकरांही इद्रियें येथें । पंच ते पंचमहाभूते ।

१ घृणाला हार आणून, पराजित करून २ मर्माच्या ठायी ३ न्यासिलें. ४ भेदल ५ वेष्टिला ६ मैत्री. ७ गर्भे ८ राज्यपदावर ९ खळुळाचा नाश करणारा १० कर्म जाळून टाकणारे ११ पाच सूक्ष्म भूत १२ पाच शान्द्रियें, पाच कर्मेद्रियें घ मन सिद्धन शक्करा

तीनी ते निश्चित तीनं गुण ॥ ६९ ॥ हे तत्त्वसंख्यां उणखूण । गणिता अष्टावीस जाण ।
इयं सर्व भूर्ता समसमान । तत्त्वे जाण वर्तती ॥ १७० ॥ हिरण्यगर्भादि स्थावरात् । तत्त्वे
समान गा समस्त । अधिक उणे नाहीं येथ । जाण निश्चित उद्धवा ॥ ७१ ॥ तैसेचि गा
जीवचैतन्य । प्रतिविवलेसे समसमान । जे नाम रूप अभिमान । सर्वासी जाण प्रकाशक
॥ ७२ ॥ धिह्रैरीं विहिरीं सागरी । चंद्र प्रतिविव समचि धरी । तेवी ब्रह्मादि मशकवरी ।
जीवत्व शरीरीं समसाम्ये ॥ ७३ ॥ भूते समसमान चैतन्य । एकैतमता देखणे जाण । या
नांव गा शुद्ध ज्ञान । माझाही जाण हा निश्चय ॥ ७४ ॥ आता विज्ञानाचे लक्षण । तुज
मी सागेन सपूर्ण । ते श्लोकाथें निरूपण । स्वयें नारायण सांगत ॥ ७५ ॥

एतदेव हि विज्ञान न तथेकेन येन यत् ॥

पूर्वीं देखतेनी स्वभावे । व्यापक वस्तूनि ये सर्वे । व्यापिलीं अंसती देहादि तत्त्वे । हें
मानी जीवभावे निश्चित ॥ ७६ ॥ जेवीं का घटमात्रास । सबाह्य व्यापक आकाश । तेवीं
सकळ प्रपंचाम । चिदाभाम व्यापक ॥ ७७ ॥ ऐसे जें का शुद्ध ज्ञान । ते ज्ञेयप्राप्तीचें
कारण । ज्ञेय पावलिया ज्ञान । हारये जाण वृत्तीसी ॥ ७८ ॥ का ज्ञाने गम्य वस्तु जे ।
यालागीं ते ज्ञेय क्षणिजे । ज्ञेय पावलिया ज्ञान लाजे । जेवीं का सूर्यतेजे खद्योत ॥ ७९ ॥
जळीं रिघाल्या लवण । लवणपणा मुके जाण । तेवीं ज्ञेय पावलिया ज्ञान । ज्ञातेपणा
हारवी ॥ १८० ॥ ज्ञेय पावलिया सम्यक । स्वरूपीं चिन्मात्रैक एक । तेथ मिथ्या व्याप्यव्या-
पक । साधक बाधक असेना ॥ ८१ ॥ जेवीं उदेळिया गर्भस्त्री । सतारा लोपे "रोहिणी-
पती । तेवीं जगंसी ज्ञानसपत्ती । ज्ञेयाचे प्राप्तीपुढें लोपे ॥ ८२ ॥ ऐसे अपरोक्ष नव्हता
साग । देहादि प्रपंचाचे लिंग" । आत्म्यावेगळें देखे जग । शब्दें लगवग ब्रह्मज्ञाना
॥ ८३ ॥ शुद्ध शाब्दिक जें ब्रह्मज्ञान । तेही गुणात्मक जाण । वस्तु निराकार निर्गुण ।
जन्ममरण तिसी नाही ॥ ८४ ॥ त्रिगुण तितुके नाशवंत । येचि विखीचें प्रस्तुत । साग-
ताहे श्रीअनंत । अतवंत साकार ॥ ८५ ॥

उत्तरार्ध ॥ स्थित्युत्पत्त्यप्येयान्पश्येन्नावाना त्रिगुणामनाम् ॥ १५ ॥

जरी नसतें नाशवंत । तरी सगुण मानूं येते सत्य । उत्पत्तिस्थितिनिदानवत । जाण
येथ त्रिगुणचि ॥ ८६ ॥ रजोगुणे होय उत्पत्ति । सत्वगुणे कीजे स्थिती । तमोगुण नाशी
अर्ता । हा गुणप्रवृत्तिस्वभावो ॥ ८७ ॥ या गुणामार्जी वस्तु असे । जिचेनि गुणकार्य

१ सत्व, रज, तम २ प्रकृति, पुढप, महत्तत्व, अहकार, पाच सूक्ष्मभूत, पाच ज्ञानद्रिये, पाच कर्मेद्रिये, मन, पाच
महाभूतें व तीन गुण मिळून अष्टावीस तत्त्वे हीं अष्टावीस तत्व ब्रह्मदेवापासून रूक्षादि स्थावरापर्यंत समस्त कार्यामयने
प्रविष्ट झालीं आहेत व असे ज्या ज्ञानानें दिसत, व सव तत्त्वामध्ये एक परमात्मा भरून राहिला जाई असे ज्या ज्ञानानें
पाहतां येत ते परोक्ष ज्ञान होय परोक्षज्ञानकाळीं परमात्मतत्त्वान व्यापलेलीं अनेक तत्त्वे पाहतां होता, पण त पाहण
नाहींसें होऊन एक परमकारणरूप ब्रह्मच सपेन पाहू लागला ह्याजें अपरोक्षज्ञान झालें पहिलें ज्ञान व दुसरें विज्ञान,
पहिलें परोक्ष व दुसरें अपरोक्ष ज्ञानोपारयानीं ज्ञान व विज्ञान यांचीं अर्शांच लक्षणें बाधलीं आहेत (अध्याय
१८-८४-४०) "तैसं शास्त्राचारं तेषां । इश्वरचि एक पावणे । ह फुड जें का जाण्ये । ते येथ ज्ञान" आणि विज्ञान
ह्याजें "तरी सत्वशुद्धीचिये वेळे । शास्त्रे का ध्यानवळें । ईश्वरतत्त्वांचि मिळे । निष्कवुद्धी" ३ पाण्याच्या डबक्यात
४. ऐक्यरूपां ५ आहेत. ६ ब्रह्म ७ जाणण्यास योग्य ८ सूर्य उगवल्यावर ९ नक्षत्रासह १० चंद्र ११ चिह्न
१२ सत्वतत्व, परब्रह्म १३ सत्व

प्रकाशे । परी जन्ममरणादिदोषे । अलिप्त वसे अविनाशी ॥८८॥ जे तिनी गुणां आश्र-
यभूत । जिचेनि गुणकर्म वर्तत । ती वस्तु त्रिगुणातीत । तेचि सांगत श्रीकृष्ण ॥ ८९ ॥
आदारान्ते च मध्ये च सृज्यासृज्य यदन्वियात । पुनस्तप्रतिसकामे यश्चिञ्च्येत तदेव मत् ॥ १६ ॥

गुणा आदि मध्यम अवस्तानीं । सृष्टि उत्पत्ति स्थिति निधनी । जें असे अविनाशपर्णी । तें
मी मानीं सतैत्वे ॥ १९० ॥ तेंचि सतत्व गा ऐसे । ज्याचेनि आधारे जग वसे । जें जगा
सवाह्य भरले असे । जग प्रकाशे ज्याचेनी ॥ ९१ ॥ हें जगचि होय जाये । परी ते सच-
लेचि राहे । ऐशी जे निर्जैवस्तु आहे । ते तूं पाहें सतैत्वे ॥ ९२ ॥ जैसे घट मठ होती
जाती । आकाश राहे सहजगती । तेवी ब्रह्माडा लयोत्पत्ती । वस्तुची स्थिति सचली ॥९३॥
जेधी अलंकारपूर्वी सोने । अलंकारी सोनेपणे । अलंकारनाशीं नाश नेणे । जेवीं कां
सोने निजस्थिती ॥ ९४ ॥ तेवी आकळोनि चराचर । वस्तु असे अखंडाकार । होता
जातां आकारविकार । वस्तु अणुमात्र विकारेना ॥ ९५ ॥ ऐशी जे वस्तु अखंडपणे ।
तिच्या ठायीं चार प्रमाणे । इंहीं प्रमाणीं वस्तु जाणणें । प्रपंच देखणें मिथ्यात्वे ॥ ९६ ॥

श्रुति प्रलक्षमेतिह्यमनुमान चतुष्टयम् । प्रमाणेष्वनवस्वानादिकल्पात्स विरज्यते ॥ १७ ॥

एक अद्वैत ब्रह्म पाहीं । दुसरे आणिक काहीं नाहीं । प्रपंच मिथ्या वस्तूचे ठायीं । हे
प्रमाण पाहीं वेदवाक्यें ॥ ९७ ॥ प्रत्यक्ष देखिजे आपण । देहादिकांचे नश्वरपण । हें दुसरें
परम प्रमाण । जें क्षणिकत्व जाण प्रपंचा ॥ ९८ ॥ मार्कंडेयो आणि भुशुडी । इंहीं प्रपंचाची
राखोडी । देखिली गा रोकडी । वेळां कोटिकोटि कल्पातीं ॥ ९९ ॥ महौजन-
प्रसिद्ध हें श्रवण । प्रपंचासी क्षणिकपण । हें तिसरे गा प्रमाण । उद्धवा जाण ऐतिह्य
॥ २०० ॥ शास्त्रप्रसिद्धी अनुमान । मिथ्या प्रपंचाचें भान । दिसे मृगजळासमान ।
वस्तुता जाण असेना ॥ १ ॥ दोर दोरपणे साचार । भ्रमे भासे नानाकार । काष्ठ सर्प
कीं मोत्याचा हार । ना हे जळधार जळाची ॥ २ ॥ तेवी वस्तु एक चिद्धन । तेथ भ्रमें
मतंवाद गहन । हें शून्य किवा सगुण । कर्मधर्माचरण ते मिथ्या ॥ ३ ॥ यापरी करिता
अनुमान । मिथ्या प्रवृत्तिप्रपंचज्ञान । हें वेदातमत प्रमाण । सत्य जाण उद्धवा ॥ ४ ॥
तर्तूवेगळा पट कहीं । योजेना आणिकिये ठायीं । तेवीं ब्रह्मावेगळा पाहीं । प्रपंचू नाहीं
सत्यत्वे ॥ ५ ॥ चहूं प्रमाणीं प्रपंचस्थिती । मिथ्या साधिली निश्चितीं । ते प्रपंचीं विषया-
सक्ती । साड्ढुनि विरक्ती धरावी ॥ ६ ॥ येचिविखींचे निरूपण । स्वयें सांगताहे नारायण ।
उभय लोकीं विषयध्यान । तें मिथ्या जाण अमंगळ ॥ ७ ॥

कर्मणा परिणामित्वादाविरिंच्यादमङ्गलम् । विपश्चिन्नश्वर पश्येददृष्टमपि दृष्टवत् ॥ १८ ॥

करुनि कर्माचें साधन । पाविजे लोक तो नश्वर जाण । आदिकरुनी ब्रह्मसदन ।
नश्वरत्वे जाण अमंगळ ॥ ८ ॥ जें ते लोकींचें सुख गहन । ते विखें रेंगिलें जैसे अन्न ।
खाता गोड परिपाकें मरण । तेवीं अधःपतन स्वर्गस्था ॥ ९ ॥ जैसा देखिला हा लोक
येथ । तैसाचि स्वर्गभोग तेथ । जे दोन्ही जाण अतवंत । नाश प्राप्त दोहीसी ॥ २१० ॥

- १ गुणकार्य २ सत्यत्वाने, शाश्वतभावाने सन् हागजे ब्रह्म याचें हे उद्धृत निरूपण आहे ३ संचली वस्तु.
४ 'नेह नानास्ति किंचन', 'एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म' इत्यादि श्रुतिवचने. ५ धोर लोकांना माहित असे. ६ दत्तत्रया ७ मत-
भेद ८ सुताहून निराळा ९ प्रपंचाचें अस्तित्व १० मायिक ११ भिजविलें १२ परिणामी

काळें पादरे दोनी सुणीं । जेवीं सम अपवित्रपणीं । तेवीं इहपरलोक दोन्ही । नश्वरपणीं समान ॥ ११ ॥ इहामुत्र भोगासक्ती । यांवरी धरावी विरक्ती । या नाव बैराग्यस्थिती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ १२ ॥ मागील तुझी प्रश्रस्थिती । पुशिली होती माझी भक्ती । ते मी सांगेन तुजप्रती । यथानिगुतीं निजवोधें ॥ १३ ॥

भक्तियोग पुरंबोक्त श्रीयमाणाय तेऽनघ । पुनश्च कथयिष्यामि मद्भक्ते कारण परम् ॥ १९ ॥

पूर्वीं भक्तीची महत्ख्याती । तुज सागीतली निजस्थिती । ते भक्तीची तुज अतिप्रीती । तरी मी मागुतीं सांगेन ॥ १४ ॥ ऐक उद्धवा पुण्यमूर्ती । ज्यासी आवडे माझी भक्ती । तो मज पैढिया त्रिजगतीं । भजने परम प्राप्ती मद्भक्ता ॥ १५ ॥ ते भक्तीचे निजलक्षण । प्रथम भूमिका आरभून । देवो सांगे आपण । येथें सावधान व्हावें श्रोता ॥ १६ ॥

श्रद्धाऽमृतकथाया मे शश्वन्मदनुकीर्तनम् । परितिष्ठा च पूजाया श्रुतिभि स्तवन मम ॥ २० ॥

अमृतरूपा ज्या माझ्या कथा । श्रद्धायुक्त श्रवण करिता । फिकें करुनिया अमृता । गोडी भक्तिपंथा तत्काळ लागे ॥ १७ ॥ अमर अमृतपान करिती । तेही शेखीं मरोनि जाती । माझें कथामृत जे सेविती । ते नागवती कळिकाळा ॥ १८ ॥ सेविता कथासारामृत । अतिशयें जाहले उन्मत्त । मातले मरणातें मारित । धाकें पळे समस्त ससारू ॥ १९ ॥ सेवितां कथामृतसार । मद्भक्तीं रगलें अतर । ते माझे गुण माझे चरित्र । गाती सादर उल्हासे ॥ २२० ॥ माझे नाम माझीं पदें । नाना छदें अद्वैतवोधें । कीर्तनी गाती स्वानंदें । परमानंदें डुळत ॥ २१ ॥ सप्रेम सभ्रमांचे मेळी । गर्जती नामाच्या कळोळीं । नार्मासरिसी वाजे टाळी । जाहली होळी महापापा ॥ २२ ॥ ऐशिया कीर्तनाचे आवडीं । जाहलीं प्रायश्चित्तें देशघेडी । तीथें होऊनि ठेलीं चापुडीं । फिटलीं साकंडीं जपतपांचीं ॥ २३ ॥ ऐकोनि कीर्तनाचा गजर । ठेलीं यमलोकींचा व्यापार । रिकामे यमफिकार । यमं पौश-भार लपविळा ॥ २४ ॥ देखोनि कीर्तनाची गोडी । देव धावले लेंवडसवडी । वैकुंठींहूनि घालीं उडी । अतितांतडी स्वानंदें ॥ २५ ॥ ऐसा कीर्तनाचा गजर । करिता नित्य निरतर । त्याआधीन मी श्रीधर । भुललो सौचार कीर्तने ॥ २६ ॥ जैसे कीर्तन तैशीच पूजा । आदरें पूजी गरुडध्वजा । पुष्पादिसभारसमाजा । अतिवोजा धवघवित ॥ २७ ॥ अतिनिष्ठा सावधान । यापरी करी माझे पूजन । माझी स्तुति माझे स्तवन । रिकामा अर्ध क्षण जावों नेदी ॥ २८ ॥

आदर परिचर्याया सर्वाङ्गरिभिवन्दनम् । मद्भक्तपूजाऽभ्यधिका सर्वमृतेषु भ्रमति ॥ २१ ॥

इंद्रियें वेंचिली पूजाविधानें । वाचा वेचिली हरिकीर्तने । हृदय वेचिले माझेनि ध्यानें । अष्टांग नमने वेचिले ॥ २९ ॥ ऐसा अत्यादरें वॉडेंकोडें । सवाद्य वेंचिला मजकडे । माझे भक्त देखिल्या पुढे । हरिखें मजकडे येवोचि विमरे ॥ २३० ॥ माझे भक्त भाग्यें येती घरा । तें पर्वकाळ दिवाळी दसरा । तेथे तीथें धावती माहेरा । जेवीं सासराहूनि कुंमारी ॥ ३१ ॥ पहावया भक्तपूजेची आवडी । सनकादिकाची पडे उडी । नारदप्रह्लादादि भक्त-कोडी । चढोवढी धावती ॥ ३२ ॥ तेथ सिद्ध येती गा अंलोटे । सुरवराचें देकें फुटे ।

१ इन्द्रा २ आम्बडता ३ चाचे ४ शेवटी ५ सापडत नाहीत ६ ध्यात्मज्ञानाची ७ समारंभाचे ८ नामाधरोबर ९ दूर पळारता १० खडें ११ घुटला, वद पडला १२ जीवाला बाधून आणण्याच्या पाशाचा भारा १३ आवडी १४ लग्नागीन धादलीन १५ सर्वतोपरि १६ श्रीविष्णू १७ खची पातली १८ प्रेमान. १९ वम झालेची लहान मुलगी २० अगत. २१ पय, समूह

महानुभावांचा ढीग दाटे । पितर नेटेंपाटें धांवती ॥ ३३ ॥ वेदासी रिघावा न घडे । विधि निर्वुजला मार्गे मुरडे । माझ्या भक्तपूजेचेनि कोडें । दारापुढें धाट दाटे ॥ ३४ ॥ मद्भक्त-पूजेचिया उल्हासा । मज टंक पडे हृषीकेया । इतरांचा पाड काडसा । भक्तपूजनीं ऐसा महिमा आहे ॥ ३५ ॥ मार्गां साड्ढुनि माझी पूजा । जेणे मद्भक्त पूजिले वोजा । तेणें मज पूजिलें अधोक्षजा । परिवारसमाजासमवेत ॥ ३६ ॥ प्रतिमा माझ्या अचेतन व्यक्ती । भक्त माझ्या सचेतन मूर्ती । त्यासी पूजिल्या मी श्रीपती । यथानिगुतीं सतोपें ॥ ३७ ॥ जैसा मद्भाव मद्भक्ती । तोचि भावो सर्वाभूर्ती । नानाकार भूताकृती । परी आत्मस्थिति अविकार ॥ ३८ ॥ दिसे देहाकृती मुंडली । तीतें हणती हे रांड जाली । परी आत्म्याची रांड नाहीं जाहली । असे सचली आत्मस्थिति ॥ ३९ ॥ दीर्घ वक्र आणि वर्तुळ । दिसती भिन्न भिन्न इंगळ । परी अग्नि एकचि केवळ । तेवी भूतें सकळ मद्रूपें ॥ ४० ॥ चित्रा-मार्जी नानाकृती । पाहता अवधी एकचि भिंती । तेवी मी चिदात्मा सर्व भूर्ती । निज-भावे निश्चितीं जाणावा ॥ ४१ ॥ सांड्ढुनि अहंकार दुजा । सर्व भूर्ती भावो माझा । हे उत्तमोत्तम माझी पूजा । मज अधोक्षजा पढियंती ॥ ४२ ॥ ऐशी जो माझी पूजा करी । तो मज पढियंता गा भारी । मी सर्वांगें रावें त्याच्या घरी । तो मजवरी मिरांशी ॥ ४३ ॥ त्याच्या चेष्टाची जे गती । तेचि माझी भजनस्थिती । हेंचि स्वमुखें श्रीपती । उद्भवा प्रती सांगत ॥ ४४ ॥

मदर्थेऽर्पणचेष्टा च वचसा महृणेरणम् । मर्यपर्ण च मनस सर्वकामविवर्जनम् ॥ २२ ॥

लौकिक शारीर कर्मगती । तद्वारा निपजे माझी भक्ती । अभिनव माझी भजनस्थिती । सागो किती उद्भवा ॥ ४५ ॥ वैसोनिया हांढवटी । सांगतां लौकिकीही गोष्टी । त्यांमार्जी माझें कीर्तन उठी । महृणे गोमटी गर्जे वाचा ॥ ४६ ॥ स्वधर्मक्रिया करणे । तेंही अर्पी मजकारणे । मजवेगळें काहीं करणे । करू नेणे अणुमात्र ॥ ४७ ॥ सर्वेंद्रियाचिये स्थितीं । सहजे निपजे माझी भक्ती । माझें नाम माझी कीर्ती । वाचा रिती^{१२} राहो^{१३} नेणे ॥ ४८ ॥ मनासी आवडे, जे जें काहीं । ते ते अर्पी मजचि पाहीं । शेखीं आपुले मन तेंही । माझ्या ठायीं समर्पी ॥ ४९ ॥ माझे स्वरूपाचे ठायीं जाण । केवीं घडे मनाचें अर्पण । तेचिवि-पयीं निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ५० ॥

मदर्थेऽर्पणपरित्यागो भोगस्य च सुखस्य च । इष्ट दत्त हुत जप्त मदर्थं यद्गत तप ॥ २३ ॥

मी परमात्मा परम स्वार्थ । ऐसा करुनि निश्चितार्थ । वेचितां धन धान्य सर्वार्थ । निजपर-मार्थ साधावा ॥ ५१ ॥ परमार्थ साधावया अर्थ्यंग । साचार पोटीचा विराग । मी भेदावया श्रीरग । सकळ भोग साडिती ॥ ५२ ॥ छत्र चामर हस्ती घोडे । त्यागूनि होती गा उघडे । ऐसें वैराग्य घडफुडें । मज रोकडें पावावया ॥ ५३ ॥ माझें पावावया निजसुख । द्रव्य-दारापुत्रादिक । त्यागूनि सांडिती निःशेख । यापरी देख अनुतापी ॥ ५४ ॥ आवडीं करितां माझें भजन । विसरे भोगाची आठवण । माझे प्राप्तीलागीं जाण । रिता क्षण जावों नेदी ॥ ५५ ॥ माझेनि उद्देशे परम । करी श्रौत स्मार्त स्वकर्म । अग्निहोत्रादि याग

१ गणपुर्षांचा स्तोम २ लगवगीने ३ गर्दी, चाट ४ मूल ५ प्रेमान ६ चलनबलनरहित ७ फारच ८ केशवपन हालेडी ९ राडली १० बतनदार, हळदार ११ नाजारात १२ रिकामी. १३ नेदी. १४ परीपूर्ण

परम । व्रत नेम मजलागीं ॥ ५६ ॥ माझे ठाकावया चिद्रूप । गायथादि मंत्रजप । माझे पावावया निजस्वरूप । दुष्कर तप आचरती ॥ ५७ ॥ मी विश्वात्मा विश्वतोमुखी । विश्वभर होतसे सुखी । यालागीं तो दीनमुखी । करी आवश्यकीं अन्नदान ॥ ५८ ॥ हृदयीं मी स्वतःसिद्ध जाण । त्या माझे करुनि आग्रहण । आपण करी जें भोजन । तेही मदर्पण तो करी ॥ ५९ ॥ कवळकवळी हरिस्मरण । तें अन्नचि होय ब्रह्म पूर्ण । यापरी माझे भक्त जाण । कर्म मदर्पण स्वयें करिती ॥ २६० ॥ ऐशी सर्व कर्म कृष्णार्पण । सर्वदा जो करी जाण । त्याचें मन होय मदर्पण । तेंचि निरूपण देवो साणे ॥ ६१ ॥

एव धर्ममनुष्याणामुद्भवात्मनिवेदिनाम् । मयि सजायते भक्ति कोऽन्योऽर्थोऽस्यावशिष्यते ॥ २४ ॥

सर्व कर्म मदर्पण । करितां शुद्ध होय मन । जेवीं लोह कमाविता जाण । होय दर्पण सोज्ज्वळ ॥ ६२ ॥ पुटीं घालिता सुवर्ण । अधिक तेज चढे जाण । करितां वस्त्रांचे क्षाळण । स्वच्छपण धोवटी ॥ ६३ ॥ तैसीं सर्व कर्म मदर्पण । करिता निर्मळ होय मन । ते काळीं मनाचे अर्पण । मद्रूपीं जाण हो लागे ॥ ६४ ॥ पूर दाटलिया सरितासी । सवेग ठाकती सिंधूसी । तेवीं निर्मळत्वे मनासी । माझ्या स्वरूपासी पावणे ॥ ६५ ॥ माझे स्वरूपीं मनाची स्थिती । तें आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी । हे तीनही ते काळी हारपती । माझी भक्ति चौथी उल्लासे ॥ ६६ ॥ माझे भाडवल मज एक भक्ती । तेव दुजी तिजी आणि चौथी । हे साधकाची साधनभ्राती । बहुत भक्ती मज नाही ॥ ६७ ॥ तेचि माझी मुख्य भक्ती । येणे साधने होय प्राप्ती । जे भक्तीस्तव भक्त ह्यणविती । ब्रह्मा उमापति सनकादिक ॥ ६८ ॥ निःशेष मावळल्या अहंक्रुती । भूते निजात्मरूप दिसती । माझ्या स्वरूपाची सहजस्थिती । ते माझी मुख्य भक्ति उद्धवा ॥ ६९ ॥ ये भक्तीच्या लेशस्थिती । आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी । प्रकाशले गा वर्तती । निजस्वार्थी साधक ॥ २७० ॥ हेंचि आर्ताच्या विपर्यी । आर्तितें प्रकाशी पाहीं । मग आर्तु ऐसे त्याच्या ठार्थी । नावाची नघायी उप-
तिष्ठे ॥ ७१ ॥ रोगिया नाव आर्तता । हें व्याख्यान नव्हे परमार्थी । भगवत्प्राप्ती चित्ती व्यथा । ते आर्तता परमार्थी ॥ ७२ ॥ जो भगवंताचे प्राप्तीलागीं । कडा घालू धावे वेगी । का रिघा पाहे जळते आगीं । ते आर्त सवेगी बोलिजे ॥ ७३ ॥ आर्ताची स्थिति ऐसी । जिज्ञासु वारी त्यासी । मनुष्यदेह ब्रह्मप्राप्तीसी । तो आत्महत्येसी नका योजू ॥ ७४ ॥ मागील भक्त कोणे रीतीं । जाणोनि पावले भगवद्भक्ती । जीवेभावे त्या विपरी युक्ती । जिज्ञासु निश्चिती या नाव ॥ ७५ ॥ मज जाणावयाची ऐशी जे आशा । तीत ह्यणती शुद्ध जिज्ञासा । तेही प्रकाशक माझ्या प्रकाशा । मी जिज्ञासु ऐसा तेंणें जाणें ॥ ७६ ॥ ब्रह्मप्रापका युक्तीचा ठसा । या नाव शुद्ध जिज्ञासा । वेदशास्त्रजाणीववळसा । लौकिक जिज्ञासा त्या नाव ॥ ७७ ॥ सर्वा अर्थी मीचि अर्थना । शुद्ध अर्थार्थी या नाव जाणा । ह्यणती अर्थार्थी द्रव्यकामना । ते मद व्याख्याना प्रवर्तती ॥ ७८ ॥ दृष्टी पडे नाना अर्थी । जो विवंचोनि लावी परमार्थी । त्या नाव बोलिजे अर्थार्थी । त्यातेही निजभक्ती प्रकाशे माझी ॥ ७९ ॥ एव आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी । त्यातें प्रकाशे माझी सहजभक्ती ।

१ प्रत्यक्ष प्राप्त होण्यासाठी २ सन्यासी ३ मासोप्राप्ती ४ आपण ५ लोखंड घासून निर्मळ करताच ६ भारसा ७ समुद्रास मिळतात ८ शर ९ बोद्धव्याच स्थितीत १० पीडित ११ ज्ञानेच्छु १२ द्रव्येच्छु १३ निवारितो १४ वेदशास्त्राच्या अध्यायनसंबंधी खटपट १५ मार्ग

तीतें भक्त चतुर्धा मानिती । अधिकारस्थितिभिभागें ॥ २८० ॥ भक्त कल्पनेचिया भ्रांती । माझी भक्ति चतुर्धा मानिती । ते मिथ्या गा वदंती । माझी निजभक्ती ऐकली ॥ ८१ ॥ ऐशिये निजभक्तीची प्राप्ती । आत्मनिवेदनाची स्थिती । उद्धवा म्या तुजप्रती । यथानिगुती निर्हंपिली ॥ ८२ ॥ माझिये निजभक्तीचे सार । भक्त पावले जे साचार । त्याचे सर्वही व्यापार । मंदाकार होऊनि ठाकती ॥ ८३ ॥ तो जे उंती वास पाहे । ते दिशाचि मी होऊनि ठायें । तो जे उंते चालत पायें । ते धरा मी होयें धंराधर ॥ ८४ ॥ तो कल्ल वैसल्या भोजन । पडस होयें मी आपण । त्यासी करावया प्राशन । निजजीवन मी होयें ॥ ८५ ॥ त्यासी चालतां निजपदीं । बोधें दृश्याची निवारी मांदी । शांति पायघड्या घालीं आर्धी । करीं पदोपदीं निंवलोण ॥ ८६ ॥ शम दम आज्ञाधारी । हात जोडूनि उभे द्वारीं । ऋद्धिसिद्धी दासी घरीं । विवेक कार्मारी घरींच सदा ॥ ८७ ॥ त्याचा वैसता अवकाश । अगें मी होय हृषीकेश । तो निजावया सावकाश । समाधि मी त्यास आधुरीं ॥ ८८ ॥ तो जे कांहीं वोल वोलें । तें निःशब्द ब्रह्म शब्दा आले । यालागीं श्रोत्यांसी वैहिले । होय भलें समाधान ॥ ८९ ॥ तो अवलीला वोलें वोठीं । शब्दासवे माझीं गोठी उठी । श्रोत्याची तेथ 'पडे' 'मिठी । स्वभावे गोठी ऐकता ॥ २९० ॥ चढता 'परेचे' उपरी । वैकुण्ठ कैलास पायरी । उंन्मनी घालोनि वाहेरी । सुखशेजारीं तो पहुडे ॥ ९१ ॥ मिळोनिया मुक्ती चारी । पाणी वाहती त्याच्या घरी । श्रीसहित रावें मी श्रीहरी । येराची थोरी कोण पुसे ॥ ९२ ॥ अंबचटें ये त्याच्या मुखासी । ह्मणे ज्यासी तूं उद्धरलासी । तो माथां वाहें मी हृषीकेशी । शब्दें निजधामासी पाठवीं वेगीं ॥ ९३ ॥ जे पावले माझी सहजभक्ती । त्याचे लेंळे पाळी मी या रीतीं । त्यांची मज अनन्य प्रीती । सांगों किती उद्धवा ॥ ९४ ॥ बहुत बोली काय कारण । मी देहो तो आत्मा जाण । तो माझा जीवप्राण । हे जाणती खूण निजभक्त ॥ ९५ ॥ नादता सहजभक्तिआत । मी देवो तो माझा भक्त । येरवी मी सगळा त्याआंत । तो समस्त मजमार्जी ॥ ९६ ॥ निजभक्त मजभीतरिं । मी तया आतवाहेरी । ऐसें सामरस्यें नांदों भारी । वेगळे वाहेरीं नाममात्रें ॥ ९७ ॥ माझिया सायुज्या जे आले । ते मीचि होऊनिया ठेले । परी मी होऊनि मज भजले । ते भक्त मानिले म्या ऐसे ॥ ९८ ॥ सायुज्यापरीस भक्ति गोड । याचि निरूपणाचें कोड । उद्धवा तुझी जाणोनि चाड । विशद निर्घोड सागीतला ॥ ९९ ॥ ऐशिया माझ्या निजभक्तांसी । अवशेष अर्थ नुरेचि त्यासी । मी तुष्टलों गा हृषीकेशी । निजभावासी सर्वरवे ॥ ३०० ॥ भक्तिप्राधान्य भागवतशास्त्र । तें भक्तीचे निजसार । तुज मी सागीतले साचार । अत्यादरपूर्वक ॥ १ ॥ उद्धवा तुझे प्रीतीचेनि व्याजे । मज गुह्याचें निजगुह्य हें जे । तें भक्तीचें करुनिया खाजें । तुज म्या वोजें दीधले ॥ २ ॥ म्या सागीतले जैशा रीतीं । तैशी सेवावी माझी निजभक्ती । ऐसे बोलतां श्रीपती । उद्धव प्रीतीं उचलिला ॥ ३ ॥ सागा टाकूनि पीतावरें । साडोनियां शंखचक्रें । उद्धव उचलिला श्रीधरे । तरी प्रेम न

१ वाता, गोष्ट २ एकटी ३ निवेदिली ४ मद्रूप ५ जिकडे ६ राहतो ७ पृथ्वीचा धारक ८ पाणी ९ समूह १० सेवक, कर्मकरी, कामारी, असा हा शब्द आला आहे, काम करणारा चाकर ११ शीघ्र, तात्काळ १२ सहज तशीच होतात १३ परा वाचेच्या पलीकडे १४ चौथी अवस्था १५ वैकुण्ठी १६ लाड १७ निर्णय १८ साऊ, मेवा

सावरे देवाचें ॥४॥ हावें न वाणोचि दां करी । मग चारी भुजा पसरि । उद्धवाते हृदयावरी ।
 प्रीती थोरों आलिंगी ॥ ५ ॥ हृदयीं हृदय एक जाहले । ये हृदयींचे ते हृदयीं घातले । कृष्णे
 सर्वस्व जे आपुले । ते हृदयीं सुदले उद्धवाचे ॥६॥ देव अवाप्तकाम निचाड । त्यासी ही
 भक्तीची ऐसी चाड । अतिशय उद्धवा लागली गोड । स्वानंदें कोड पुरवी त्याचें ॥ ७ ॥
 उद्धवप्रेमाचा लवलाहो । आलिंगन सोडू विसरे देवो । कृष्णहृदया हृदय जडव्या पहा
 वो । उद्धवा उद्धवो विसरला ॥८॥ ऐसे स्वानंदीं वाडाकोडा । दोघेही मिसळले निचाड-
 चाडा । भक्तिमुखाच्या सुरवाडा । उद्धव गाढा मीनला ॥ ९ ॥ कृष्णे सर्वस्व आपुले ।
 उद्धवाचे हृदयी सुदलें । हें उद्धवा कळो नाही दीधले । लाघव केले गोविंदें ॥ ११० ॥
 हा अर्थ कळला उद्धवासी । हा येईल मजसी ऐक्यासी । पुढील कथा सुरस ऐसी । मग
 कोणापाशीं सागावी ॥ ११ ॥ उद्धवा मज वाडेंकोडें । असड हेंचि वोलों आवडे । परी
 तैसा श्रोता न जोडे । हें थोर सार्कडें मजलागीं ॥१२॥ भक्तिमुखाचा सुरवाड । सांगता
 माझें पुरे कोड । ऐसा श्रोता कैचा गोड । यालागीं उद्धवा आड प्रेम सूये ॥ १३ ॥
 सूर्यापासुनि फाकती किरण । तैसे सुटले आलिंगन । कृष्ण उद्धव जाहले भिन्न । परी
 अभिन्नपण मोडेना ॥ १४ ॥ पुढील कथेची सगती । दूर ठेली श्लोकसगती । श्रोतां
 विरुद्ध न घ्यावे चितीं । समूळार्थ निश्चितीं विचारावा ॥ १५ ॥ मूळींचें पद सकोचित ।
 तेथ उत्तम भक्तिभावार्थ । स्वयें बोलिला श्रीकृष्णनाथ । तोचि म्या अर्थ विस्तारिला
 ॥१६॥ नारळातल्या वखाची घडी । उकलिता थोर वाढे वाढी । तेवीं मूळपदाची घडा-
 मोडी । कथा एवढी विस्तारली ॥ १७ ॥ मूळपदाचा पदपदार्थ । श्लोकीं पहावा
 सावचित्त । श्लोकउत्तरार्थी भगवत । ध्वनितार्थी बोलोनि गेला ॥१८॥ त्याचि ध्वनिताचे
 पोटीं । होती भक्तिरहस्याची पेटी । ते म्या उघडूनि दाविली दिठी । वृथा चावटी झणें
 झणाळ ॥ १९ ॥ तव श्रोते झणती नवल येथ । मूळींचे पद होतें गुप्त । ते फाडिले
 भक्तिसारामृत । हृदयस्थ हरीचे ॥ २० ॥ तुझे हृदयी कृष्णनाथ । प्रकटोनि आपुले
 हृद्गत । ग्रथीं असे बोलवित । हें सुनिश्चित कळले आह्वां ॥ २१ ॥ आह्वा ऐकता भक्ति-
 सारामृत । चितीं चैतन्य उधळत । हीशी देखणा सुनिश्चित । ग्रथ यथार्थ अर्थिला ॥२२॥
 हें ऐकोनि सताचे वचन । हरिखला एकाजनार्दन । मस्तकीं वंदिले श्रीचरण । पुढील
 निरूपण अवधारा ॥ २३ ॥ निजभक्तीचे वडीकरण । आदरें करिताहे श्रीकृष्ण । सागी-
 तले तेचि निरूपण । पुढती जाण सागत ॥ २४ ॥

यदात्मन्यपित चित्त शान्त सत्पोषट्छिद्यम् । धर्मं ज्ञान सवैराग्यमेधर्मं चाभिपद्यते ॥ २५ ॥

आपुले जें का अतःकरण । तें करिता मदर्पण । माशी निजभक्ति उहासे जाण । जिचे
 निरूपण म्या केले ॥२५॥ मद्रूपी अर्पावया मन । सुगम धर्म सागेन जाण । माझें करिता
 नामस्मरण । पापनिर्दळण तेणे होय ॥ २६ ॥ सकाम स्मरता नाम । नाम पुरवी सकाम-
 काम । निर्विकल्पें स्मरतां नाम । करी भस्म पापाचे ॥ २७ ॥ होता पापाचें क्षाळण ।
 रजतमें जिणोनि जाण । सहजें वाढे सत्वगुण । धर्मपरायण धार्मिक ॥ २८ ॥ स्वयें धर्म-

१ इच्छा पुरी होईना २ घातलें ३ निष्काम ४ निष्काम प्रेमाच्या कामामध्ये दोघेही सावटले ५ दौडुव ६ सकट
 ७ मोठेपणा, थोरवी ८ उलट, विवर्तन ९ यडवड १० सोपा उपाय ११ निरिच्छपणे
 ए भा ६३

निष्ठ सत्वगुणे । अढळ पडे वैराग्याचें ठाणे । वैराग्यें विषय निर्दळणे । निजज्ञान तेणे प्रकाशे ॥ २९ ॥ वाढल्या सविवेक ज्ञान । लागे स्वरूपाचें अनुसंधान । चढे शांतीचे समाधान । तें मदर्पण मन होये ॥ ३३० ॥ मन जाहल्या मदर्पण । निजभक्ति उहासे जाण । जिचे गैतश्लोकीं निरूपण । मी संपूर्ण सांगितले ॥ ३१ ॥ निजभक्ति पावल्या संपूर्ण । भक्तें न मागतां जाण । अष्ट महसिद्धी आपण । त्याचे आंगण वोळगती ॥ ३२ ॥ जो सिद्धीकडे कदा न पाहे । त्यासी अंवेशेप कोण अर्थ राहे । माझी संपूर्ण पदवी लाहे । मदैक्य होये मङ्गला ॥ ३३ ॥ ऐशी न जोडतां माझी भक्ती । न लभता आत्मस्थिती । वर्तणे जै विषयासक्ती । तै अनर्थप्राप्ती अनिचार ॥ ३४ ॥

यदपित तद्विकल्पे इन्द्रियै परिधावति । रजम्वल चासिद्धि चित्त विद्धि निपर्ययम् ॥ २६ ॥

जो सत्य न मानी वेदशास्त्रार्थ । साच न ह्याणे जो परमार्थ । जो गृहदाराद्रव्यासक्त । लोलगंत विषयासी ॥ ३५ ॥ तेणे अत्यंत समळमेळें । दारुण रजोगुण खवळे । तेणे चित्त होय ज्ञानाधळें । विपरीत कळे ज्ञानार्थ ॥ ३६ ॥ ज्यासी विषयांच्या युंक्ति गहन । त्यासी ह्याणती अतिसज्जानं । जो करी युक्तीचें छळण । तो होय मान्य पंडितपणे ॥ ३७ ॥ ज्यासी प्रपंचाचा अतिविस्तार । त्यास ह्याणती भाग्य थोर । जो नाना भोगीं पाळी शरीर । सुकृती नर त्या ह्याणती ॥ ३८ ॥ जो अनुतापी परमार्थविर्षी । त्यासी ह्याणती परम दुःखी । जो नाना विषयातें पोखी । त्याते महासुखी मानिती ॥ ३९ ॥ ज्याचेनि बोले मनुष्य मरे । त्याचें सिद्धत्व मानिती खरे । जो उदास राहटे अनाचारे । मुक्त निर्धारें तो ह्याणती ॥ ३४० ॥ ज्याचा दांभिक आचार । त्यातें ह्याणती पवित्र नर । जे स्त्रियादि शूद्रा देती मंत्र । ते ज्ञाते थोर मानिती ॥ ४१ ॥ जो कां अनुतापी वैरागी । त्यातें ह्याणती अतिअभागी । जो उघड विषयातें भोगी । तो राजयोगी मानिती ॥ ४२ ॥ स्वये द्रव्याचा अभिलाखी । द्रव्य वेची मूर्ख लोकीं । त्याते ह्याणती अतिविवेकी । धर्मज्ञ लोकीं हा एक ॥ ४३ ॥ ज्याचे गाठी वहुसाल धन । तो सर्वासी अवश्य मान्य । तोचि पवित्र तोचि सज्जान । ऐसे विपरीत ज्ञान हों लागे ॥ ४४ ॥ आपण सर्वात्मा सर्वेश । हे विसरो निया निःशेष । अधर्मी अकर्मी अनीश । मी अज्ञान पुरुष हे मानी ॥ ४५ ॥ तेथ कें उपजे माझी भक्ती । कैसेनि होईल माझी प्राप्ती । ऐसे भ्रमले नेणो किती । ससारआर्थतीं वर्तता ॥ ४६ ॥ परमात्मप्राप्तीचीं कारणे । अतिगुह्य चारी लक्षणें । पोटांतील कृपागुणे । उडवाकारणे हरि सागे ॥ ४७ ॥ धर्माची भजनभोय । ज्ञान वैराग्य ऐश्वर्य । माझी प्राप्ति अवश्य होय । हे चारी उपाय अवधारी ॥ ४८ ॥

धर्मो मन्त्रत्तिकृत्योक्तो ज्ञान चेकात्म्यदशनम् । गुणेष्वसङ्गो वैराग्यमेश्वय चाणिमावय ॥ २७ ॥

एक उडवा निजवर्म । गुह्य सागेन मी परम । माझी भक्ति जे सप्रेम । उत्तम धर्म तो जाण ॥ ४९ ॥ ऐक्यें एकात्मता निजबोध । परतोन कदा नुपजे भेद । या नांव गा ज्ञान

१ चित्तन, ध्यान २ मागील श्लोकात ३ अणिमा, महिमा, बगैरे आठ सिद्धि ४ वाकी, मिळण्यासारखा ५ उष्य, खलवी ६ उलटा ७ ज्यास विषयोपभोगाचे विविध उपाय सुचतात त्याला ज्ञानी ह्याणतात व जो सज्जनांचें तोंड उलटादान चढ करितो त्याला पंडित ह्याणतात । ८ परमार्थप्राप्तीसाठी जो तळमळ करितो त्याला दुःखी ह्याणतात । ९ वैराग्य खऱ्हाटी मनुष्याला मुक्त ह्याणतात । १० दुबळा, पगु ११ प्रपंचाच्या भोवत्यात १२ अत करणा त्याला वागल्यामुळे १३ पुढा

शुद्ध । कृष्ण परमानंद सागत ॥३५०॥ धनधान्य रत्नाच्या राशी । उर्वशी आल्या शेजा-
रांसी । तें अवघें तृणप्राय ज्यासी । वराग्य त्यासी आह्मी ह्मणों ॥ ५१ ॥ ऐक उडव्या
सुबुद्धी । माझ्या ज्या अष्ट महासिद्धी । मजवेगळ्या दूरी कधीं । जाण त्रिशुद्धी न ढळती
कदा ॥ ५२ ॥ माझे निजभक्तीच्या निर्धारिं । जो माझी पदवी घे ऐक्यकरी । माझ्या
सिद्धि त्याच्या घरी । होती किंकरी निजदासी ॥ ५३ ॥ सिद्धि सेवा करिती । हेंचि नवल
सागों किती । श्रीसहित मी श्रीपती । भक्ताची भक्ती सर्वस्वे करीं ॥ ५४ ॥ ऐश्वर्याचें
मुख्य लक्षण । अतिशयेंसी सपूर्ण । भगवत्पदवी घेणें आपण । अतिसपन्न ऐश्वर्यें ॥ ५५ ॥
म्या हे सागीतली जे बोली । ते निजगुह्यभाडाराची किळी । येणे उघडूनि स्वानंदबोली ।
भोगीं आपुली सुखसिद्धी ॥ ५६ ॥ चहूं पदाची उत्तरे । वाखाणिलीं अतिगभीरें । ऐकोनि
उडव चमत्कारें । अत्यादरें विस्मित ॥ ५७ ॥ धर्मादि चहूं पदाचा अर्थ । अलौकिक
सागे श्रीकृष्णनाथ । यालागीं यमादिकांचा उत्तमार्थ । देवासी प्रत्यक्ष पुसों पा ॥ ५८ ॥
गुह्यार्थ सागेल श्रीकृष्ण । यालागीं यमादिकांचे प्रश्न । उडव पुसताहे आपण । परमार्थ
पूर्ण आकळ्यावया ॥ ५९ ॥ पांच श्लोक पंचतीस प्रश्न । उडवें केले ज्ञानगहन । ज्याचे
ऐकता प्रतिर्यचन । समाधान जीवशिवा ॥ ६० ॥ पहिल्या श्लोकींचे सहा प्रश्न । दुसऱ्या-
माजी नव जाण । तिसरा चौथा आठ आठ पूर्ण । चारी प्रश्न पंचमी ॥ ६१ ॥

उडव उवाच-यमः कतिविध प्रोक्तो नियमो चाऽरिक्पण ।

क शम को दम कृष्ण का तिनिक्षा एति प्रभो ॥ २८ ॥

अहंरिपुदळणा श्रीपती । यमनियमप्रकार किती । शम दम कोण ह्मणिजेती । तितिक्षा
धृती ते कैशी ॥ ६२ ॥

कि दान कि तप शौर्य कि सत्यमृतमुच्यते । कस्यवाग कि धन चेष्ट को यत्न वा च दक्षिणा ॥ २३ ॥

कोण दान कोण तप येथ । शौर्य कोण कैसे तें सत्य । ऋत जे का ह्मणिजेत । तेही
निश्चित सागावे ॥ ६३ ॥ कोणता जी त्याग येथें । इष्ट धन कोण पुरुपाते । यज्ञ कशातें
ह्मणिजेते । दक्षिणा येथें ते कायी ॥ ६४ ॥

पुत्र किरियद्वल श्रीमन् भगो लाभश्च केशव । वा विद्या ह्री परा का श्री कि सुख दुःखमेव च ॥ ३० ॥

पुरुपासी वळाची कोण शक्ती । दया बोलिजे कोणे स्थितीं । लाभ कोणता गा श्रीपती ।
साग कृपामूर्ती केशवा ॥ ६५ ॥ विद्या ह्मणावें कशातें । लज्जा कोणे ठायी वतें । उत्कृष्ट
लक्ष्मी कोण येथें । तेही अनतें सागावी ॥ ६६ ॥ येथील कोण पा कैसे सुख । मज सागावें
कृपापूर्वक । सुखाचे सागातीचें जें दुःख । त्याचेंही रूपक सागावे ॥ ६७ ॥

क पण्डित कश्च मूर्ख क पन्था उत्पयश्च क । क सर्गो नरक क दिवस्को बन्धुक्त किं गृहम् ॥ ३१ ॥

पंडिताचे काय लक्षण । मूर्ख ह्मणावया कोण गुण । सुमार्ग ह्मणावा तो कोण । साग
निरूपण उर्न्मार्गाचें ॥ ६८ ॥ स्वर्ग कैशाते बोलिजे । नरक कैसा बोलिजे । सखा वधु
कोण ह्मणिजे । गृह माहें ते कोण ॥ ६९ ॥

क आद्य को दरिद्रो वा कृपण क क ईश्वर । एतान् प्रक्षान्मम गृहि विपरीताश्च संपते ॥ ३२ ॥

आद्य कैसेनि ह्मणिजे । दरिद्री कैसेनि जाणिजे । कृपण कोणाते बोलिजे । ईश्वर

बोळखिजे तो कैसा ॥ ३७० ॥ हे माझे प्रश्न जी समस्त । यांचा सागावा विशदार्थ । जो लौकिकाहूनि विपरीत । उपयुक्त परमार्था ॥ ७१ ॥ लौकिकाहूनि विपरीतार्थ । त्यातें बोलती गा विपरीत । या अवघियांचा मथितार्थ । परमार्थयुक्त प्रश्न सागा ॥ ७२ ॥ ज्ञानें सज्ञान सतमूर्ती । त्यांचा स्वामी तूं निश्चिती । यालागी तूतें गा सत्पती । सज्ञान ह्यणती शास्त्रार्थे ॥ ७३ ॥ माझ्या प्रश्नांची प्रश्नोक्ती । परमार्थप्राप्तीलागीं श्रीपती । मज सांगावे यथार्थस्थिती । देवासी विनंती उद्धवे केली ॥ ७४ ॥ ऐकोनि भक्ताची विनवण । कृपा द्रवला नारायण । परमार्थरूप त्याचे प्रश्न । स्वयें श्रीकृष्ण सांगेल ॥ ७५ ॥ प्रथम तीं श्लोकींचे यम नियम । विशद सांगेल पुरुपोत्तम । इतर प्रश्न अतिउत्तम । सांगेल मेघश्याम अध्यायाती ॥ ७६ ॥

श्रीभगवानुवाच-अहिंसा सत्यमस्तेयमसहो हीरमद्वय । आस्तिक्य ब्रह्मचर्यं च मोन स्थेयं क्षमाऽभयम् ॥ ३३ ॥

प्रथम श्लोकींचा उभारा । यमाची लक्षणे वारा । पुशिल्या प्रश्नानुसारा । प्रतिउत्तरा हरि बोले ॥ ७७ ॥ पुढा प्रश्न आहेत फार । यालागी यमनियमाचें उत्तर । आवरुनि संक्षेपाकार । स्वयें श्रीधर सागत ॥ ७८ ॥ अहिंसा कायावाचामने । परपीडात्याग करणे । सत्य तें यथार्थ बोलणे । अचौर्यलक्षणे तीं ऐक ॥ ७९ ॥ हाते चोरी नाही करणे । परी परद्रव्याकारणे । मनीं अभिलाप नाही धरणे । अस्तेयलक्षण त्या नांव ॥ ८० ॥ असता देह-गेहसगती । ज्याचे पोटी नाहीं आसकी । जेवी यात्रेमाजी लोक येती । परी सगासकी त्यां नाहीं ॥ ८१ ॥ स्फटिक ठेविला ज्या रगावरी । त्यासारखा दिसे वाहेरी । आपण निर्विकार अंतरीं । तेवीं जो शरीरी असंगत्वे ॥ ८२ ॥ निंद्य कर्माकारणे । पोटांतूनि कंटाळणे । लौकिकीं निंद्य कर्मा लाजणे । ही ह्यणणें या नाव ॥ ८३ ॥ इहलोकीं सग्रहो करूं नेणे । जाणे दैवाधीन देहाचे जिणें । स्वर्गसुखभोगाकारणे । नाही सग्रहणे पुण्यातें ॥ ८४ ॥ पुण्यें स्वर्गभोगप्राप्ती । पुण्यक्षयें पुंनरावृत्ती । जेणे क्षयो पावे पुण्यसपत्ती । तें न सचिती निजभक्त ॥ ८५ ॥ या नाव गा असचयो । ऐक आस्तिक्याचा निर्वाहो । सर्वत्र माझा ब्रह्मभावो । कोठेही अभावो घेऊं नेणे ॥ ८६ ॥ ब्रह्मचर्य ऐसे येथ । जैसे आश्रमप्रयुक्त । बोलिले शास्त्रीं यथोचित । तेचि निश्चित करावें ॥ ८७ ॥ मौनीं न बोलावे इतुकें जाण । मिथ्यालाप असंभापण । नित्य करावे वेदपठण । गायत्रीस्मरण कां हरिनाम ॥ ८८ ॥ स्थिर वृत्ति आत्मरामीं । का असावी निजधर्मीं । भावार्थें सतसमागमीं । स्थिरता उप-कर्मी या नांव ॥ ८९ ॥ स्वदेह दंडिले का वंदिले । परी क्षमा सम दोहीं काळें । देहाचा भोगू तो देवमेळें । येणे विवेकमेळें क्षमावंत ॥ ९० ॥ या नाव क्षमा ह्यणिजे । अभय ते ऐसे जाणिजे । जे जे पारिखें देखिजे । तें ते होइजे आपणचि ॥ ९१ ॥ आत्मा एक पच-भूत एक । दुजें पाहता नाहीं देख । निमाले भयाचें महादुःख । अभय निःशेख या नाव ॥ ९२ ॥ निमाल्या दुजयाच्या गोठी । बोलदासी भय न मिळे सृष्टीं । अभयाची स्वानंद-

१ भिन या शब्दाचे व्यावहारिक अय नकोत पण केवळ परमार्थबुद्धि वाढविणारे अर्थ सागा २ सत्पति ह्यणजे प्राणें युक्त ते सत य त्याचा स्वामी ३ प्रश्नाच्या अनुक्रमान ४ अस्तेय=चोरी न करणें, ५ अनाच्छादन प्रारब्धापीन धादे भक्षें जाणतो ६ पुराणि जननमृत्यु पापणें ७ गायत्रीमंत्राचा जप ८ प्रारब्धासुखार

पुटी । निजहृष्टीं ठसावे ॥ ९३ ॥ या नांव गा वाराही यम । उडवा सांगीतले सधर्म ।
आता जयाचें नाम नेम । तेंही सुगम अवधारीं ॥ ९४ ॥

शौच जपलपो होम श्रद्धातिथ्य मदर्थनम् । तीर्थाटन परार्थेहा तुष्टिराचार्यसेवनम् ॥ ३४ ॥

शौचाची ऐक ऐशी परी । अतरी शुचि विवेकें करी । वाह्य तें वेदाज्ञेवरी । शौच करीं
मृजले ॥ ९५ ॥ परिसे जपाचा विचार । ज्यासी जैसा अधिकार । तैसा जपावा मंत्र ।
का स्वतंत्र गुरुनाम ॥ ९६ ॥ ब्राह्मणाचा जप वेदोच्चार । संन्यासी जपे ओंकार । द्विज-
न्यासी आगममंत्र । का नाममंत्र सर्वासी ॥ ९७ ॥ तपाचा जो मुख्य प्रकार । जेणे
शुद्ध होय अभ्यंतर । तो स्वधर्मी गा सादर । अत्यादर करावा ॥ ९८ ॥ शरीरेशोपणा नाव
तप । हा मूर्खाचा खटाटोप । हृदयीं श्रीहरि चित्तणें सद्रूप । परम तप या नाव ॥ ९९ ॥
ऐक होमाचा विचार । देवाचे मुख वैश्वानर । पंच महायज्ञ अग्निहोत्र । होम साचार या
नाव ॥ ४०० ॥ माझ्या भजनाची अतिआवडी । कां धर्माची अधिक गोडी । या नांव
श्रद्धा रोकडी । जाण घडफुडी उडवा ॥ १ ॥ नसतांही अन्न धन । आतिथ्यें दे समाधान ।
मस्तकीं वंदूनि चरण । निववी वचने सुखरूपें ॥ २ ॥ दीन देखोनि तत्त्वतां । अतिनम्र
विनीतता । यथाशक्ति अर्पणें अर्था । आतिथ्य तत्त्वता या नांव ॥ ३ ॥ पोटींच्या
कळवळेनि वोजा । अत्यादरें गरुडध्वजा । साङ्ग साजिरीं करणे पूजा । श्रद्धा समाजा-
सभारी ॥ ४ ॥ मेळवूनि ब्राह्मणसभार । श्रद्धायुक्त पोडशोपचार । पूजिता सतोपें मी
श्रीधर । पूजा पवित्र ब्राह्मणाची ॥ ५ ॥ शुद्ध व्हावया अतःकरण । करावें गा तीर्थग
मन । तीर्थयात्री श्रद्धा गहन । तीर्थाटन या नांव ॥ ६ ॥ पदोपदी माझें नाम । गर्जता
स्मरती माझें कर्म । यात्रा करणे निजनिष्काम । तीर्थयात्रा परम या नाव ॥ ७ ॥ परोप-
कारार्थ पर्वत । जेवीं का सामग्री वाहत । तेवीं क्रियामात्रें उपकारार्थ । सदा वर्तत उप-
कारी ॥ ८ ॥ जेवीं का चद्राचे किरण । लागताचि निर्वविति जाण । तेवीं जयाचें आच-
रण । उपकारे जन सुखी करी ॥ ९ ॥ जे प्राप्त जाहले अहृष्टीं । तेणे काळ ययासुलें
लोटी । कदा समासैम नाहीं पोटी । यथालाभसतुष्टी या नाव ॥ ४१० ॥ कायावाचामनें
धने । जो विनटलें गुरूकारणें । त्याचे उठे ससारधरणें । गुरूसेवा ह्यणणे या नांव
॥ ११ ॥ उर्भय शौचाचे दोनी गुण । जपादि येर दशलक्षण । हे वारा नेम जाण । देवो
आपण वोलिळा ॥ १२ ॥

पुत्रे यमा मनियमा उभयोर्हृदय स्मृता । पुत्रासुपासितान्नात यथा काम दुहन्ति हि ॥ ३५ ॥

दोही श्लोकीं यम नियम । निरूपिले उत्तमोत्तम । वारा वारा याचें वर्म । सुख परम
शास्त्रार्थी ॥ १३ ॥ पुरुष यांचें उपासन । जरी करीं सर्कामन । तें कामधेनूच्या ऐसें
जाण । करिती पूर्ण संकळ कामना ॥ १४ ॥ हेचि पै गा यम नेम । पुरुष उपासी निष्काम ।
तयासी माझें निजधाम । अतिसुगम निजासी ॥ १५ ॥ आतां शमदमादिक तुझे प्रश्न ।

१ मातीनें व पाण्यानें २ चित्त ३ शरीर व हृदय ४ विनय ५ श्रद्धा ६ अतिविह्वल ७ चांगमी ८ सर्व
क्रिया ९ सुगमवितात १० प्रारब्धाजुमार ११ समविषम, 'मार्गे कनी', 'दुष्टें ज्यास्ती' हा विचार १२ जें मिष्टेळ
खांत सतुष्ट राहणें १३ शरण गेला १४ समारूपी पकड, पीडा १५ दोी प्रचारच्या दुष्टीचे १६ कामना घरून,
१७ सकामाचा उत्कर्ष करितात, निष्कामाचा मोक्ष येतात १८ आचरण करी

जेणे हातीं पावे ब्रह्मज्ञान । ते सांगेन गुह्य निरूपण । सावधान उद्धवा ॥ १६ ॥ प्रश्नोत्तर सांगेल श्रीकृष्ण । तें अवधारिता सावधान । तत्काळ होय ब्रह्मज्ञान । हें परम प्रमाण अतिगुह्य ॥१७॥ तू न्हावया बालकासी । निर्जकरें माता घास दे त्यासी । तेवीं श्रीकृष्ण उद्धवासी । ब्रह्मरसासी देतसे ॥ १८ ॥ जो रसू गोड लागे पित्यासी । तो बळेंचि पाजी बालकासी । तेवीं श्रीकृष्ण उद्धवासी । ब्रह्मरसासी देतसे ॥ १९ ॥ आधीचि तर्नयाचे प्रेम मोटें । वरी लागतां त्याचे मुखवटें । मग स्वानंदाचेनि नेटें । पान्हा लोटे अनिवार ॥४२०॥ तेवी स्वयें श्रीकृष्ण । दाटूनि देतसे ब्रह्मज्ञान । तेथें उद्धवे पुशिले प्रश्न । तेणे अधिक जाण तुष्टला ॥ २१ ॥ आधींच पर्जन्य खरा । वरी मीनलासे वीजवारा । मग अनिवार वर्षे धारा । खणोनि धरा वाहतसे ॥ २२ ॥ तेवीं द्यावया ब्रह्मज्ञान । मिष्ट उद्धवाचे प्रश्न । स्वानंदें तुष्टला श्रीकृष्ण । ब्रह्म पूर्ण देतसे ॥ २३ ॥ निंमोले देतां मिठाचे खडे । चिंतामणी हाती चढे । कां विटेसाठीं परीस जोडे । न घे तो नाडे निजस्वार्था ॥ २४ ॥ तेवीं उद्धवाचे थोडे प्रश्न । तेणे आतुडे ब्रह्म पूर्ण । एका विनवी जनार्दन । श्रोता अवधान मज द्यावे ॥ २५ ॥ उद्धवाचे चौतीस प्रश्न । त्यांत थम नियम जाहले जाण । उरले वृत्तीस गुण । तेंही विवंचनं अवधारा ॥ २६ ॥ प्रश्नीं दयेचें प्रतिउत्तर । न सागेचि शारगधर । त्या अर्थीं भावगर्भ सार । पड्गुणैश्वर्य बोलिले ॥२७॥ एहीविधींचें आख्यान । पुढे सांगेल श्रीकृष्ण । दयेच्या ठायीं भाग्य सपूर्ण । कोण कारण सागावया ॥ २८ ॥ एवं उरले एकतीस प्रश्न । अधिक एक सांगेल श्रीकृष्ण । सर्वस्वसगम शौच जाण । कार्यकारणसंबंध ॥ २९ ॥ ऐसे हे तेतीस गुण । व्याख्याने सांगेल श्रीकृष्ण । तें करतळीं ब्रह्मज्ञान । उद्धवासी जाण देतसे ॥ ४३० ॥

शमो मन्निष्ठता बुद्धेदंम इन्द्रियसयम । तिनिक्षा दु खसमर्पो जिहोपस्थजयो एति ॥ ३६ ॥

बुद्धी जे का विवेकवती । असार सांडूनि सार धरिती । तिणे मनाच्या सकळ वृत्ती । विवेकस्थिती आवरोनी ॥ ३१ ॥ त्या वृत्तीसमवेत आपण । बुद्धि परमात्मी मिळे जाण । जेवीं सागरासी लवण । दे आलिंगन भावार्थें ॥ ३२ ॥ समुद्री मिसळतां लवण । समुद्रचि होय आपण । तेवी आत्मनिश्चयें बुद्धि पूर्ण । चैतन्यघन स्वयें होय ॥ ३३ ॥ ऐसा बुद्धीचा उर्परम । त्यातें ह्यणिजे गा शम । यापूर्वीं करावया दम । तोही अनुक्रम अवधारी ॥ ३४ ॥ शत्रूचें जें दुर्दमन । तो दमू येथे नव्हे जाण । करावे इंद्रियदमन । तेही लक्षण अवधारीं ॥ ३५ ॥ जेणें सहाय होती शमासी । त्या युक्ती राखणे इंद्रियासी । विधीवेगळे नेदी भोगासी । आवरी अहर्निशी वैराग्यें ॥ ३६ ॥ ऐसे इंद्रियाचे निग्रहण । त्या नाच गा दमगुण । आतां 'तितिक्षेचें लक्षण । एक सपूर्ण सांगेन ॥ ३७ ॥ महासुख आले होये । तें जेणें उल्हासे अगी वाहे । तेणेंचि उल्हासे पाहे । दुःखही साहे निजांगी ॥ ३८ ॥ तेज आणि आधारी । नभ समत्वें अर्गी धरी । तेवीं जो अविकारी ।

१ आपल्या हातानें २ ताण्हा बाळाच. ३ तोंड ४ वीज व वारा यानीं युक्त झाला तर ५ ज्याला फारस मोल नाही असे ६ विटेच्या मोवदला ७ विचार ८ भाव आहे पोटात ज्याच्या अस ९ याविषयीचही १० कर्मस्वसगम ११ बुद्धि परमात्मार्थी मिसळून नाहीती होणे "तरी सर्वेन्द्रियाचिया रूति । येकनि आपुल्या हातीं । बुद्धि आत्म्या मिळे एकाती । मिया जैसी ॥ ऐसा बुद्धीचा उपरम । तया नाम ह्यणिजे शम" अमें ज्ञानोबारायानीं (अध्याय १८-८३३१३४) शमाचें लक्षण वेळें आहे १२ क्षमेचें

सुखदुःखपरी साहता ॥३९॥ गोफणेचा सुवर्णपापाण । लागे तो दुःखी होय पूर्ण । तोचि वोळखिलिया सुवर्ण । दुःख जाउन सुख होय ॥ ४४० ॥ तैसे द्वंद्वाचें निजस्वरूप । वोळखिलिया मद्रूप । तेव्हा द्वंद्वें होती चिद्रूप । हे मुख्य स्वरूप तितिक्षेचें ॥ ४१ ॥ सांडूनिया देहअहते । सुखदुःखाहीपरतें । देखणे जें आपणाते । तेचि येथें तितिक्षा ॥ ४२ ॥ स्वमीचें दरिद्र आणि सधनता । जागृतीसी दोन्ही मिथ्या । तेवीं सुखदुःखापरता । देखणे तत्त्वता ते तितिक्षा ॥ ४३ ॥ जिव्हा आणि दुसरें शिश्रें । याचा जयो करावा आपण । या नांव धृति सपूर्ण । विद्याधारण धृती नव्हे ॥ ४४ ॥ जेवीं कृष्णसर्प धरिजे हाता । हे दोनी धरिजे तैशिया रीती । अलुमालें ढिलावता धृती । परतोनि खाती धरित्यासी ॥ ४५ ॥ ज्यासी द्रव्यदारासक्ती । तेथ कदा न रिगे हे धृती । द्रव्यदागअनासक्ती । त्याचे घरी धृती पोपैसणी सदा ॥ ४६ ॥

६७ न्यास पर दान कामस्वागक्षप स्मृतम् । स्वभावविजयः शौर्यं सत्यं च समदर्शनम् ॥ ३७ ॥

सर्व भूतासी न द्यावे दुःख । त्याचे पोटी आले द्यावे सुख । महादान तें हेंचि देख । द्यावे सुख सर्वासी ॥ ७७ ॥ दुःख निरसूनि भूतासी । सुख देणे गा सर्वासी । हेंचि उत्तम दानं पृथ्वीसी । अनायासीं तुकेना ॥ ४८ ॥ जन्ममरणार्थें दुःख । निरसूनि द्यावे निजसुख । याचि नांवे दान देख । अलोलिक उद्धवा ॥ ४९ ॥ या नाव गा परम दान । उद्धवा निश्चयेंसी जाण । ऐक तपाचे लक्षण । तुज सपूर्ण सागेन ॥ ४५० ॥ करुनिया कामाचा त्याग । तप करणे अतिचांग । हृदयीं असता कामदागं । तपाचें लिंग शोभेना ॥ ५१ ॥ सकाम वना जाय तपासी । तो वनीही चिंती वनितेसी । तें तपचि बाधक होय त्यासी । काम आगेंसी वर्तता ॥ ५२ ॥ त्यागोनि कामाची कामस्थिती । तें तपाची उत्तम गंती । असड लागे माझी स्मृती । शुद्ध तपप्राप्ती या नाव ॥ ५३ ॥ माझ्या ठायीं अनुताप । त्या नाव गा शुद्ध तप । का हृदयी चितिता चित्स्वरूप । हें परम तप तपामार्जी ॥ ५४ ॥ ऐक शौर्याचा विचार । रणीं मरूनि अरिवीर । जितिला शत्रूचा सभार । तो एथ शूर मानेना ॥ ५५ ॥ प्रवाहरूपें अनिवार । जीवभाव लागला थोर । त्यातें जिके जो महावीर । तो परम शूर वोलिजे ॥ ५६ ॥ माझा सदाचार निर्वाहो । मी सज्जान नि सदेहो माझा पवित्र ब्राह्मणदेहो । हा जीवभावो जीवाचा ॥ ५७ ॥ देहाचे माथा वर्णाश्रम । आश्रमाचे माथा कर्म । तो कर्माभिमान ज्या परम । त्यांसी देहभ्रम अनिवार ॥ ५८ ॥ जिणोनि जीवाचे स्वभाव । चिदानंदाची रीणीव । भोगिजे स्वराज्यवभव । हें परम गौरव शौर्याचें ॥ ५९ ॥ ज्या नाव वोलिजे निजसत्य । तें मी सागेन निश्चित । सम ब्रह्म देखणें सतत । तें परम सत्य उद्धवा ॥ ४६० ॥ वस्तु न देखता सर्पसम । जे जे देखणें गा रिपमं । तेचि असत्य अतिदुर्गम । सत्यें तें ब्रह्म समसीम्यें ॥ ६१ ॥ केरळ जें सत्य भाषण । तें निजसत्य नव्हे जाण । तेचिविखींचें निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ६२ ॥

१ सोबाचा गोळा २ किंग ३ सर्वा ४ यांकचित्ही ५ दासी, बटीक ६ पृथ्वीहानपेक्षांही निगोप आह ७ वासानाचें रान ८ चिन्ह, लक्षण, टोल ९ श्रेय १० काम शरीरी अगेल तर ११ उपभोगापिपयीं वदासीन अस्तें द्य तपाचें साधन १२ अटळ परपरने धालेला जीवभाव जिणें हेंच सरें शौर्य १३ जीवपनामुळे उत्तम होणारे अहमावादि विपार १४ राज्य १५ निग पाहणें १६ सद्य ब्रह्मस्वरूप हेंच सत्य होय

ऋत च सृष्टता वाणी कविमि परिकीर्तिता । कर्मससङ्गम शौच त्याग सन्यास उच्यते ॥ ३८ ॥

इतर कवीची वंदती । ऋत या नांव सत्य ह्याणती । हें सत्य मानावे प्रवृत्ती । सम ब्रह्म निवृत्तीमार्जी सत्य ॥ ६३ ॥ ऋत ह्याणिजे ते ऐसे येथ । सत्य वाचा जें श्रोत्यांचे हित । तेंही दुःखसबंधरहित । ऋत निश्चित बोलिजे ॥ ६४ ॥ चित्र पाहता दिसे विषम । त्यामार्जी भिती सदा सम । तेवीं जग दिसतां विषम । ज्यां ब्रह्म सम निजबोधें ॥ ६५ ॥ या नाव गा सत्य जाण । उद्धवे केला नाहीं जो प्रश्न । त्या शौचाचे निरूपण । देवो आपण सागत ॥ ६६ ॥ नव्हता शुद्ध अंतःकरण । त्याग सन्यास न घडे जाण । अतर-शुद्धयर्थ शौच पूर्ण । स्वधर्माचरण हरि सांगे ॥ ६७ ॥ अंतरी कर्ममळाचे बंधन । त्याचें स्वधर्म करावे क्षालन । कर्म कर्माचें निर्दळण । करुनि आपण निष्कर्म व्हावे ॥ ६८ ॥ ते स्वधर्मा फळाशा न सुटतां । कर्मबंधने न तुटती सर्वथा । यालागीं फळनिराशता । अत-रशौचता अतिशीघ्र ॥ ६९ ॥ नैराश्यें स्वधर्माचरण । तेणे अंतरमळाचें क्षालन । या नांव गा शौच जाण । शौच सपूर्ण नैराश्यें ॥ ४७० ॥ ऐसे शौचे शुद्धांतःकरणी । ते भूमिका सन्यासग्रहणी । यालागीं शौच अप्रश्नी । सारंगपाणी बोलिला ॥ ७१ ॥ सैकळ सकल्पाचा त्याग । हाचि पै सन्यास चांग । ऐसे बोलिला तो श्रीरग । त्याग तो चांग या नाव ॥ ७२ ॥ मी देह हे दृढता जीवीं । सकल्पें तगमग नित्य नवी । बाह्य दंड कर्मडळु भगवीं । हे सन्यासपदवी लौकिक ॥ ७३ ॥

धर्म इष्ट धन वृणा यज्ञोऽहं भगवत्तम । दक्षिणा ज्ञानसदेश प्राणायाम पर बलम् ॥ ३९ ॥

धन धान्य पशु रत्न । हें प्राण्यासी नव्हे इष्ट धन । मोक्षमार्गी सबळ जाण । इष्ट धन तो धर्म ॥ ७४ ॥ घरीं जें पुरिले धन । तें घरीच राहे जाण । धर्म तो सवे चालते धन । अगा बंधन येवो नेदी ॥ ७५ ॥ धर्मिष्ठायेंवढा कृपण । न देखें मी आणिक जाण । मर-ताही स्त्रीपुत्रां बंचून । अवघेंचि धन सवे ने ॥ ७६ ॥ धार्मिकां धर्मार्थ वेचूनि धन । मी भाडारी केला नारायण । जे समर्थी जे जे लागे जाण । ते मी आपण स्वयें पुरवीं ॥ ७७ ॥ यालागी धर्म तो इष्ट धन । हें सत्य सत्य माझें वचन । ऐक यज्ञाचे व्याख्यान । यथार्थ जाण सागतों ॥ ७८ ॥ अग्नि तो माझें मुख जाण । यज्ञभोक्ता मी नारायण । अवघा यज्ञचि मी श्रीकृष्ण । परम प्रमाण वेदोक्त ॥ ७९ ॥ तेथें माझें स्वरूप ब्राह्मण । मदीक्षादीक्षित जाण । सद्भावें करुनियां यजन । माझें मुख संपूर्ण पावले ॥ ४८० ॥ तेथ अर्धमद्रव्याचेनि कोडें । अविधी दाभिक याग घडे । तोही मजमुखीच पडे । परी ते कोरडे खडखडित ॥ ८१ ॥ अविधी जाहले पशुघातकी । तेणे अवदाने मी नव्हें सुखी । दंभें पडले कुभियांकी । महानरकीं रौरवी ॥ ८२ ॥ सर्व भूतांच्या भूतमुखीं । अर्पीं ते पावे, यज्ञपुरुखीं । हे दीक्षा नेणोनि याज्ञिकीं । जाहले नारकी हिंसादोषें ॥ ८३ ॥ जे मद्भावे दीक्षित जाण । विश्वतो-मुखी ज्याचें यजन । तयाचा यज्ञ तो मी नारायण । दक्षिणा कोण ते ऐका ॥ ८४ ॥

१ वाणी २ ऋत दणजे सत्य व मधुर भाषण अर्ध कवींनी द्यादल व्हावे ३ कर्माच्या ठिकाणीं आसक्ति न ठेवण ही अत शुद्धि होय ४ आशारहित होऊन ५ धान्यकर्माचा त्याग हाच सन्यास ६ आपल्या बरोबर ७ धर्मिष्ठ हाच सारा इपण होय, वारण कीं तो स्त्रीपुत्रां काहीएक न देता आपलें धर्मरूप धन एकदाच बरोबर घेऊन जातो ८ सजीव-दार ९ माशा दीक्षा पेतलेले १० या नावाच्या तरकात

यज्ञासी मोल नाही देख । त्यासी ज्ञानदक्षिणा अमोलिक । हाता येतांचि याज्ञिक ।
महासुख पावले ॥८५॥ दक्षिणा आल्या ज्ञानधन । याज्ञिक होती अतिसपन्न । कल्पातीं
वेंचेंना तें धन । निर्जां समाधान जीवशिवा ॥ ८६ ॥ सर्वांमाजीं प्राण सत्रळ । प्राणवळें
वळी सकळ । प्राणयोगें मन चपळ । अतिचंचळ प्राणस्पंदें ॥ ८७ ॥ धापरी गा वळिष्ठ
प्राण । प्राणाआधीन सदा मन । तो प्राण जिंकावा आपण । वळवंतपैण या नाव ॥ ८८ ॥
गज उपडिजे पार्यां धरून । धार्यां चूर कीजे पंचानन । प्राण न जिंकता जाण । शूराचे
प्रमाण नव्हे वळ ॥८९॥ प्राणाअधीन जीव मन । त्या प्राणाचें करुनि दमन । तो स्वयें
कीजे गा स्वाधीन । अतिवळ जाण या नांव ॥ ४९० ॥ वृढ प्राणायाम साधिल्यापाटीं ।
थोरला देवो धांवें भेटी । भेटल्या न सुटे मिठी । ऐसा वळीं सृष्टीं प्राणायामी ॥ ९१ ॥
भगो म ऐश्वरो भागो लाभो मद्भक्तिरत्नम । विद्यात्मनि भिदाबापो शुगप्सा हीरकर्मसु ॥ ४० ॥

उद्धवे पुशिला दयेचा प्रश्न । ते न सागोनि श्रीकृष्ण । परम भाग्याचें निरूपण । स्वयें
आपण सांगत ॥ ९२ ॥ केवळ भाग्येवीण । दया तितुकी वाड्जे जाण । यालागीं भाग्य-
निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ९३ ॥ ह्मणसी कृपणाचें भाग्य । तो अर्सेतेनि धनें
अभाग्य । परम भाग्य त्याचे चाग । जो दयेतें साग प्रतिपाळी ॥ ९४ ॥ त्या परम
भाग्याचे लक्षण । तुज मी सागेन सपूर्ण । ऐक तेथींची उणखूण । उदारपण भाग्याचें
॥९५॥ ज्ञान आणि वैराग्य पूर्ण । लक्ष्मी आणि औदार्यगुण । ऐश्वर्य आणि यश गहन ।
हे पद्भुण जाण महाभाग्य ॥ ९६ ॥ हे पद्भुण माझे भाग्य । भाग्यें पावे जो सभाग्य ।
तोचि दयेते पाळी साग । अतिअव्यंग पूर्णत्वें ॥ ९७ ॥ जो पद्भुणेशी संपन्न । तोचि
दीनदयाळू जाण । देवो जाणे दान सन्मान । दरिद्र विच्छिन्न करूं शके ॥ ९८ ॥ ऐशिया
सभाग्याची भेटी । होय तें भाग्य पाहिजे ललाटीं । माझ्या भाग्यासम सृष्टीं । आणिक
दृष्टीं दिसेना ॥ ९९ ॥ ऐसेनि ऐश्वर्यें सपन्न । तो दयेचे मांहेर जाण । तिसी सोहळे
करिती आपण । दयासपन्न त्याचेनि ॥ ५०० ॥ यालागीं दयेचे पोटीं । म्या सागीतली
भाग्याची 'गोठी । भूतदया जयाच्या पोटीं । तो अभाग्य सृष्टीं कदा नोहे ॥ १ ॥ तुवा
पुशिला लाभ तो कोण । ऐक त्याचेंही लक्षण । माझी उत्तम भक्ति जाण । लाभ सपूर्ण
त्या नाव ॥ २ ॥ माझी करितां उत्तम भक्ती । चारी मुक्ती पाया लागती । सुरवर लोटा-
गर्णी येती । लाभ श्रीपती मी लाभें ॥ ३ ॥ हा लाभ न येता हातीं । धनादिकाची जे
प्राप्ती । तो नोंडु जाण निश्चितीं । नरकगतिदायक ॥ ४ ॥ यालागीं परम लाभ माझी भक्ती ।
जेणे मी लाभें श्रीपती । ऐक विद्येशी व्युत्पत्ती । यथानिगुतीं सागेन ॥ ५ ॥ वृढ वासनेचिया
सबंधा । शुद्धासैं आणी जीवपदा । अभेदीं उपजवी भेदा । अविद्याबाधा या नाव ॥ ६ ॥
देहाचे माथां वर्णाश्रम । आश्रमाचे माया कर्म । त्या कर्माचा अभिमान परम । तो जीव-
धर्म देहबुद्धी ॥ ७ ॥ ते छेदोनि जीवाची बाधा । तो मेलविजे चिदानंदा । ते नाव शुद्ध

१ शारोपदेश हीच दक्षिणा २ सपन्न नाही ३ प्राणायाम हेंच वळ होय ४ हती पाप धम्म उचलां येईल, एका
यारातरसा सिद्ध मारता येईल, पण प्राण जर जिवला नाही तर तो शर नव्हे ५ व्यर्थ ६ कृपण हा शब्द जवळ
आसूनही अभागीच होय ७ ऐश्वर्य, धन, कीर्ति, संपत्ति, शान, व वैराग्य, या सहा गुणांनाच भाग्य धरतात. ८ ६८,
७८. ९ कृपाळीं १० आश्रम ११ यार्ता. १२ विप्र, प्रतिपद्य १३ पदवर १४ आत्म्याला
ए भा. ६४

आत्मविद्या । घेर ते अविद्या सर्वही ॥ ८ ॥ जे निरसी गा अविद्या । ते बोलिजे शुद्ध विद्या । येरी शास्त्रादि चौदा विद्या । ते जाण अविद्या पाव्हेळी ॥ ९ ॥ जे निरसी जीवाची बाधा । ते बोलिजे शुद्ध आत्मविद्या । आइक ऋषीवेच्या संबंदा । लाजावें सदा निर्द्वैकर्मा ॥ ५१० ॥ केवळ अवयव ज्ञाकणे । ते लज्जा येथ कोण ह्मणे । गेलियाही जीवेप्राणे । अकर्म न करणें ते लज्जा ॥ ११ ॥

श्रीगुणा नरेपेक्ष्याद्या सुख दुःखसुखात्यय. । दुःख कामसुखापेक्षा पण्डितो वन्धमोक्षवित् ॥ ४१ ॥

सकळ साम्राज्यवैभवेसी । चतुर्दशभुवनविलासेसी । अंगी लक्ष्मी आलिया जयापार्शी । परी थुंकोनि तिसी पाहेना ॥ १२ ॥ ऐसी ज्याची निरपेक्षता । ते उत्कृष्ट श्री तत्त्वता । त्यासी मी श्रीकृष्ण वंदी माथां । इतराची कथा कायसी ॥ १३ ॥ ज्यासी लक्ष्मीसीं निरपेक्षता । त्याची नित्य वस्ती माझे माथां । त्याहीहोनि पढियंता । आणिक सर्वथा मज नाही ॥ १४ ॥ सुख आणि महादुःख । दोनींते ग्रासोनियां देख । प्रकटे स्वानंद स्वाभाविक । या नांव सुख उद्धवा ॥ १५ ॥ जेथ दुजयाची चाडें नाहीं । इंद्रियाचा पांग न पडे काहीं । विषयावीण आनंद हृदयीं । निजसुख पाहीं या नांव ॥ १६ ॥ विसरोनि हें निजसुख । कामापेक्षा करणे देख । याचि नांव गा परम दुःख । केवळ ते मूर्ख सेवित्ती ॥ १७ ॥ नित्य होता कामप्राप्ती । कदा नव्हे कामतृप्ती । कामापेक्षा पाडी दुःखावर्ती । दुःख निश्चिती कामापेक्षा ॥ १८ ॥ हा बंध हा मोक्ष चोख । जाणणें अलोलिक । कदा नव्हे आनुमानिक । पंडित देख या नाव ॥ १९ ॥ ऐसी न जोडता अवस्था । आह्मी सज्ञान वेदशास्त्रतां । ऐसी अभिमानी पडितता । ते न ये सर्वथा उपेगा ॥ ५२० ॥ ज्यासी शांति आणि समाधान । साचार बंधमोक्षाचे ज्ञान । तो महापंडित जाण । ऐसें श्रीकृष्ण बोलिला ॥ २१ ॥

मूर्खो देहाद्यद्बुद्धि पन्था मक्तिगम स्मृत । उत्पद्यच्चित्तविक्षेप स्वर्ग सत्त्वगुणोदय ॥ ४२ ॥

वेदशास्त्र नेणता एक । त्यासी मूर्ख ह्मणती लोक । ते मूर्खता येथे न मने देख । केवळ मूर्ख देहाभिमानी ॥ २२ ॥ केवळ नश्वरदेह देख । तो मी ह्मणोनि मानी हेरिख । देहाभिमानी भोगी नरक । यापरता मूर्ख कोण आहे ॥ २३ ॥ विटाळें देहाचा सभवो । विटाळें देहाचा उद्धवो । विटाळें निधन पहा हो । विटाळासी ठावो देहापार्शी ॥ २४ ॥ देहाचे निजरूप येथ । अस्थि चर्म विष्टा मूत्र । तो मी ह्मणवूनि जो श्लाघतं । मूर्ख निश्चित तो जाण ॥ २५ ॥ ऐसी जे कां देहअहंता । ती नाच परम मूर्खता । चालणें माझ्या वेदपथा । सन्मार्गता ती नाच ॥ २६ ॥ ज्यासी जाहली चित्तविक्षेपता । तो निदी गुरुदेवता । जो न मानी वेदशास्त्रार्था । तो उत्पथार्मांजी पडे ॥ २७ ॥ जो गुरुदोषदर्शी समत्सरता । जो क्रोध करी सुहृदआप्तां । जो धिकारी मातापिता । चित्तविक्षेपता त्या नाव ॥ २८ ॥ जो सन्मानालागीं पाही । जो साधुसज्जनंतें करी द्रोही^{१४} । जो

१ आत्मरूपी प्रतीतीला येणाऱ्या मेदाच निरसन हीच विद्या २ पाव्हाळ करणाऱ्या ३ निबंधकर्माविषयां त्यागबुद्धि ही ही होय ४ सुखदुःखाविषया उदासीन राहणें हच सुख होय ५ गरज ६ जमळ, दाव ७ कामाची इच्छा ८ आह्मी मागीत नाही ९ हृदय १० स्त्रीच्या शोषितापासून. ११ गर्ज घाहतो, डौल मारतो १२ वाईट मार्गांत १३ चित्ताची चंचलता १४ साधुसत्ताचा द्वेष-शत्रू-होतो

दोष देखे ठार्यां ठार्यां । चित्तविक्षेप पाहीं या नांव ॥ २९ ॥ जो वदे परापवादा । जो करूं
रिघे परनिंदा । जो विश्वासे स्त्रियेचे शब्दा । चित्तविक्षेपवाधा ती नाव ॥ ५३० ॥ जो
सन्मार्गापासूनि चेंवता । पडे अधर्मकर्मउत्पत्ती । ते ही चित्तविक्षेपता । जाण तत्त्वता
उद्धवा ॥ ३१ ॥ आपण तत्त्वता परब्रह्म । जाणणे हा वेदमार्ग उत्तम । हें नेणोनि वर्तणे
सकाम । तोचि परम उन्मार्ग ॥ ३२ ॥ स्वर्गशब्दाची व्युत्पत्ती । ते सत्वगुणाची उत्पत्ती ।
जेणे निजसुखाची होय प्राप्ती । परी इंद्रलोकगती तो स्वर्ग नोहे ॥ ३३ ॥ अमरेंभुवना जे
जे गेले । ते परतोनि पतना आले । शुद्धसैत्वी जे मिसळले । ते पावले निजसुख ॥ ३४ ॥
ऐसा जो का सत्वगुण । तोचि येथे स्वर्ग जाण । आता नरकाचे लक्षण । तुज सपूर्ण
सांगेन ॥ ३५ ॥

नरकस्तम उन्नाहो वधुगुरहर सत्ये । गृह शरीर मानुष्य गुणाद्यो ह्याह्य उच्यते ॥ ४३ ॥

कामक्रोधलोभउद्रेक । तेणे खवळे महामोह देख । तो बुडवी सज्ञान विवेक । एकलें
एक तम वाढे ॥ ३६ ॥ अरुणोदर्यां दाटे कुहंर । निविड पडे अधकार । न कळे दिवस-
निशाठ्यवहार । सूर्यचंद्र दिसेना ॥ ३७ ॥ यापरी गा निजचित्तीं । अधतमें वाढे वृत्ती ।
कर्तव्याकर्तव्यस्थिती । एकही स्फूर्ति स्फुरेना ॥ ३८ ॥ ऐसा तमाचा उन्नाह उद्रेक । त्या
नाव जाण महानरक । परी यमयातना जे दुःख । तो नरक ह्मणों नये ॥ ३९ ॥ यमया-
तनां पाप झडे । महामोहें पाप वाढे । याम्य नरक ते वापुडे । अतिनरक गाढे महा-
मोहीं ॥ ५४० ॥ काम क्रोध लोभ देख । हेचि तीनी निरयदायक । तेव महामोहो आव-
श्यक । जै होय एक अंधतम ॥ ४१ ॥ इतुका मिळे जेथ समुदागो । त्यातें वोळिजे तम-
उन्नाहो । ऐसा जेथ घडे भावो । तो पुरुष पहा वो नरकरूप ॥ ४२ ॥ जो घोरनरकाप्रती
जाये । त्याचा तेथुनि उद्धार होये । तमउन्नाह ज्यासी प्राप्त होय । त्याचा निर्गम नोहे महा-
कल्पार्ती ॥ ४३ ॥ ऐसी तमउन्नाहाची ख्याती । ऐकोनि उद्धव कटाळे चित्ती । ऐसे बुडते
जीव तमोवृत्ती । त्याची उद्धारगती कोण करी ॥ ४४ ॥ ऐसा उद्धवाचा भावो । जाणोनि
वोळिला देवाधिदेवो । बुडतयातें उद्धरी पहा वो । गुरुरावो निजसखा ॥ ४५ ॥ ऐसा गुरु
तूं कोण ह्मणशी । मी नित्य लागं ज्याच्या पायांशीं । जो चिन्मात्र पूर्ण ब्रह्मराशी । गुरु
नाम तयासी वोळिजे ॥ ४६ ॥ त्या ब्रह्मापरीस अधिकता । गुरुसी आलीसे तत्त्वता ।
ब्रह्म ब्रह्मत्वे हा प्रतिपादिता । येन्हवीं ब्रह्माची वार्ता कोण पुसे ॥ ४७ ॥ अज अव्यय
अनंत । अच्छेद्य अभेद्य अपरिमित । हे ब्रह्ममहिमा समस्त । सद्गुरुनीं येथ विस्तारिली
॥ ४८ ॥ ऐशी ऐकता सद्गुरुकीर्ती । जडजीव उद्धरती । गुरुनामाची महारख्याती । ऐकोनि
कांपंती यमकाळ ॥ ४९ ॥ त्या सद्गुरूचें महिमान । करी बुडत्याचें उद्धरण । निवारी
जन्ममरण । शिष्यसमाधान निजदाता ॥ ५० ॥ सुहृद आस सखा वधू । शिष्याचे
सद्गुरु प्रसिद्ध । निवारुनि नरकसंबंधू । परमानंदू सुखदाता ॥ ५१ ॥ आता गृहाचे
लक्षण । तुज मी सांगेन सपूर्ण । माढ्या गोपुरें धंवलारें जाण । गृहप्रमाण तें नव्हे ॥ ५२ ॥

१ परदोष, दुष्टन्याचें उर्ण २ द्युत होणारा ३ उत्पत्त-आद्यमाग ४ देवलीलास ५ सत्वगुणाची वृद्धि हाच लग्न
होय ६ काम, क्रोध व लोभ याची क्षमयांदा उकळी ७ शुद्ध बाधारां भ्रम जाते ८ दिवस निंका रात्र हा व्यवहार
९ उदाप व वाड १० यालोकीच्या वेदना ११ यमाचे १२ नरकास गेणारे १३ सुदृढ १४ गितात १५ गोपुरें क्षात्रे
पुरदारें व धवदार ह्मणजे पुनेगर्भी वाडे

मनुष्यदेह तो गृहाश्रम । जेथें नित्य वसे मी पुरुषोत्तम । तेथील करितां स्वधर्मकर्म ।
आत्माराम उल्हासे ॥ ५३ ॥ ज्या नरदेहाचिये प्राप्ती । इंद्रादिक देव वांछिती । वेदवानी
ज्या देहाची कीर्ति । निजमोक्षप्राप्ती नरदेहीं ॥ ५४ ॥ निजगृह जें साचार । तें जाणावें
नरशरीर । आता आढ्यपणाचा विचार । तोही प्रकार अवधारीं ॥ ५५ ॥ जो ज्ञानगुणी
अतिसपन्न । जें कल्पांतीही नें वेंचे धन । तोचि आढ्यतम जाण । घेर तें धन नश्वर
॥ ५६ ॥ नश्वर धनाची आढ्यता । अवश्य नेत अधःपाता । ज्ञानधने जे आढ्यता ।
तेणें ये हाता परब्रह्म ॥ ५७ ॥

दरिद्रो यस्त्वसतुष्ट कृपणो योऽजितेन्द्रिय । गुणेऽसक्तधीरोऽसौ गुणसङ्गो विपर्यय ॥ ४४ ॥

एक दरिद्राचें लक्षण । गांठी असतां कोटी धन । ज्याचें संतुष्ट नाहीं मन । परम
दरिद्री जाण या नांव ॥ ५८ ॥ ज्याचे गांठी नाहीं कांचवेंदी । परी सतुष्टता नित्य पोटी ।
तोचि संपन्न सकळ सृष्टीं । सत्य गोष्टी हे उद्धवा ॥ ५९ ॥ गांठी असोनिया धन । जो
पोटा न खाय आपण । सदा लोलिगर्त मन । दरिद्रलक्षण या नाव ॥ ५६० ॥ यावरी जें
कृपणपण । ऐक त्याचेंही लक्षण । जेवी राजा वाधी सेवकजन । तेवीं इंद्रियांअधीन जो
होय ॥ ६१ ॥ निर्धारितां निजरूप जाण । सर्वांचा राजा तो आपण । तें विसरोनि होय
दीन । इंद्रियांअधीन होऊनि ठाके ॥ ६२ ॥ मन त्याचें आज्ञाधार । मनाची इंद्रियें
किंकर । त्यांच्यानीं हा होय डिंगर । अजितेंद्रियें होय थोर कृपणत्व ऐसें ॥ ६३ ॥ निज-
किंकराचीं किंकरें । त्या इंद्रियांचीं हा 'बोळगे द्वारें । अजितेंद्रियत्वे अतिखरें । निजांगीं
सुभरे कृपणत्व ॥ ६४ ॥ या नांव गा कृपणपण । तुज म्या सागीतलें जाण । आतां ईश्व-
राचें सुलक्षण । ऐक सपूर्ण उद्धवा ॥ ६५ ॥ कनक आणि कामिनी । ज्यासी नावडे
मनींहूनी । तोचि ईश्वरु त्रिभुवनीं । सत्य सत्य हे वाणी उद्धवा ॥ ६६ ॥ तुवां जितुके
केले प्रश्न । तितुके ज्यासी बोळगती गुण । त्यांसीही ज्याचें अलिप्तपण । ईश्वरत्व सपूर्ण
त्या नाव ॥ ६७ ॥ कनक आणि कामिनी । यांचा पंगिस्त मनींहूनी । तोचि अनीश्वरु
जनीं । हें सत्य मानीं उद्धवा ॥ ६८ ॥ शमादि सांगीतले प्रश्न । त्याचें जें विपरीत लक्षण ।
तेचि अनीश्वरत्व जाण । अशमादि गुण ते ठायीं ॥ ६९ ॥

एत उद्धव ते प्रश्ना सर्व साधु निरूपिता । किं वर्णितेन बहुना लक्षण गुणदोषयो ॥ ४५ ॥

उद्धवा तुझे सकळ प्रश्न । म्या निरूपिले सुलक्षण । जेणें होइजे ब्रह्मसपन्न । तैसें
व्याख्यान सांगीतले ॥ ५७० ॥ संसारी गुणदोषलक्षण । सागता अपरिमित जाण ।
यालागीं धरावे मौन । परम कंठिण गुणदोष ॥ ७१ ॥ गुणदोष नायकांवे कानी । गुण-
दोष न देखावे नयनीं । गुणदोष न बोलावे वदनीं । गुणदोष मनीं न घरावे ॥ ७२ ॥
ब्रह्मज्ञानाचें मुख्य लक्षण । तेही बहुत नाहीं निरूपण । श्लोकाधें श्रीकृष्ण । स्वयें
आपण सागत ॥ ७३ ॥

१ वर्णितो २ निजशरीर ३ सपन्नपणाचा ४ सरत नाहीं ५ वाचेचा तुकडा ६ जंबळ, गाठी; पदवी, पूर्वी
पञ्चादिकांच्या गाठी लोक द्वय ठेवीत गाठ ह्मणजे प्रथि "न वेचे कदा प्रथिचा अर्थ काहीं"-रामदास ७ लोभी
८ एहान मूल ९ इन्द्रिये ताच्यात न ठेवल्यासुद्धें १० फिरता ११ अधीन १२ सागता येणें कंठिण खरें. १३ ऐकू नयेत

गुणदोषक्षिर्णोपो गुणस्तुभयवजित ॥ ४६ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसवादे एकोनविंशोऽध्याय ॥ १९ ॥

ब्रह्म एक परिपूर्ण । तेथे कैचे दोप कैचे गुण । अविद्या क्षोभली तै जाण । गुणदोष-
लक्षण वाढवी ॥ ७४ ॥ जो देखों लागे दोपगुण । त्यासी अविद्या क्षोभली जाण । जो न
देखे गुणदोषभान । तो ब्रह्मसपन्न उद्धवा ॥७५॥ पराचा देखावा दोपगुण । हाचि दोषा-
मार्जी महादोष जाण । गुणदोष न देखावा आपण । हा उत्तम गुण सर्वाथी ॥ ७६ ॥
ब्रह्मीं नाहींत दोपगुण । हें सर्वाथीं सत्य जाण । जो देखे गा दोपगुण । ब्रह्मत्व जाण
तेथे नाही ॥ ७७ ॥ जे गुणदोष देखों लागले । त्याचे ब्रह्मत्व कैसेनि गेले । त्यापाशीं तें
वोस जाहले । कीं रसूनि गेले तेथूनी ॥ ७८ ॥ जेवीं रविबिवा राहु प्राप्ती । तै दिवसा
देखिजे नक्षत्रासी । तेवीं अविद्या ब्रह्मत्व जै प्राप्ती । तै गुणदोषांसी देखिजे ॥ ७९ ॥
आदरें सागे श्रीकृष्ण । उद्धवा न देखावे दोपगुण । हे माझे जीवीची निजखूण । तुज
म्या सपूर्ण सागीतली ॥५८०॥ जनीं चौन्यायशी लक्ष्योनी । त्यांत गुणदोष एके स्थानीं ।
न देखावे मनुष्ययोनीं । इतुकेनी नित्यमुक्त ॥ ८१ ॥ ह्यणसी स्वाचारपरिपाटी । गुणदोष
देखावे हृष्टी । उद्धवा हे गोष्टी खोटी । स्वधर्मराहाटी ते भिन्न ॥ ८२ ॥ निजदोष निरसा-
वयाकारणे । स्वधर्मकर्म आचरणे । तेणे जे गुणदोष देखणें । तै नागवी धावणे जैसे
जाहलें ॥ ८३ ॥ साळी पिकावया शेती । तृण जाळूनि दोंड करिती । तेथ पिकली माली
जै जाळिती । तें तोडीं माती पडली कीं ॥ ८४ ॥ व्हावया दोपनिवृत्ती । वेदें द्योतिली
धर्मप्रवृत्ती । तेणें स्वधर्में जै दोष देखती । तै निजप्राप्ती नागवले ॥ ८५ ॥ जेवीं का सोगें
नटनटी । दाविती हावभान नाना गोठी । परी तो भाव नाही त्याचे पोटी । स्वधर्म
त्या हृष्टी करावा ॥ ८६ ॥ न देखोनि दोपगुण । स्वधर्ममर्यादा नीसडून । करावे गा स्वध-
र्माचरण । हें मुख्य लक्षण कर्माचें ॥८७॥ ऐशिया स्वधर्मगती । कर्ममळ निःशेष जाती ।
साधका निजपदप्राप्ती । गुणदोषस्थिती साडिता ॥ ८८ ॥ गुणदोष देहाचे ठायीं । आत्मा
नित्य विदेही । गुणदोष त्याच्या ठायीं । सर्वथा नाहीं उद्धवा ॥ ८९ ॥ साधकें न देखावा
दोपगुण । सिद्धासी सहजचि नाहीं जाण । जरी दिसो लागले दोपगुण । तरी आली
नागवण दोषासी ॥ ५९० ॥ साधकाची प्राप्ति बुडे । सिद्धाची सिद्धि तत्काळ उडे । एउ
गुणदोषाचे साकडे । दोहींकडे उद्धवा ॥ ९१ ॥ गुणदोषी भरली सृष्टी । तेथ न ठेवावी
निजहृष्टी । हे कळवळोनिया पोटीं । श्रीकृष्णें गोष्टी सागीतली ॥ ९२ ॥ गुणदोष विवि-
धभेद । ऐसे आहेत निपिद्ध । तरी का पा स्वमुखें गोविंद । बोलिला प्रसिद्ध वेदानुवादें
॥९३॥ येचि अर्थींचा प्रश्न । पुढे उद्धव करील जाण । तेंचि व्यासाचें निरूपण । विसावा
जाण जीवशिवा ॥ ९४ ॥ तेथ सकाम आणि निष्काम भक्त । याचे अधिकार अभिव्यक्त ।
स्वयें सागेल भगवंत । कथा अद्भुत ते आहे ॥ ९५ ॥ सर्ता घावे अघधान । श्रोता व्हावें
सावधान । एका विनवी जनार्दन । रसाळ निरूपण पुढें आहे ॥ ५९६ ॥ इति श्रीभाग-
वते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकाकारटीकाया भगवदुद्धवसवादे एकोनविंशोऽध्यायः
॥ १९ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्याय ॥ १९ ॥ श्लोक ॥ ४६ ॥ ओंव्या ॥ ५९६ ॥

अध्याय विसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु चित्समुद्रा । मुक्तमोतियांचा तुजमार्जी धारा ।
 ज्ञान वैराग्यशुक्तिद्वारा । सभाग्य नरा तूं देशी ॥ १ ॥ तुझी खोली अमर्याद । मार्जी
 चिद्रत्ने अतिविविध । देखोनि निजप्रबोधचांद । भरतें अगाध तुज दाटे ॥ २ ॥ उल-
 थल्या स्वानंदभरत्यासी । गुरुआज्ञामर्यादा नुछंधिसी । स्वानंदलहरी चढोवढीसीं । तुज
 मार्जी अहर्निशी उसळती ॥ ३ ॥ ब्रह्मविद्या महावंदर । तेथ निजभक्ती हें तारूं थोर ।
 त्यासी वागविता तूं कर्णधार । प्रेमाचें साचार चढविशी शीड ॥ ४ ॥ तेथ भक्त सत
 सज्ञान नर । स्वयं पावविशी परपार । त्याची मागुती येरझार । सत्य साचार खुंटली
 ॥ ५ ॥ एक लावूनि कासेसी । भवसागरी वागविशी । बुडण्याचें भय त्यासी । महाक-
 ल्पेंसी वाधीना ॥ ६ ॥ एक नुडाले भक्तिसमरसीं । ते घातले शेषशयनापाशीं । एक वैस-
 विले अढळतेसी । ते ब्रह्मादिकांसी न ढळती ॥ ७ ॥ तुझ्या सागरत्वाची परी । विजां-
 तीय तिळभरी । राहों नेदिसी भीतरां । हे अगाध थोरी पै तुझी ॥ ८ ॥ अत्यंत प्रळयीं जें
 हा चढे । तै ससार हें नांवहि बुडे । वैकुण्ठकैलासावरता चढे । मार्गेंपुढें हाचि हा ॥ ९ ॥
 ऐशिया सद्गुरुसमुद्रोदकी । एकाएकपणे हंरीतकी । भीतरां पडता आवश्यकीं । अगी-
 कारी कीं जनार्दन ॥ १० ॥ तो जनार्दन स्वयें देखा । एकादशाची करी टीका । तेंपें
 अभंगी घालूनि एका । कवित्व लोकां ऐकवी ॥ ११ ॥ जनार्दना आवडे एक । तो मी
 एका भेटताचि देस । निजात्मभावे पडिलें ऐक्य । आपुलें निजसुखें वोळवी ॥ १२ ॥
 निजसुखाची कथा । त्यासी आपण होय श्रोता । मग अर्थाच्या यथार्थतां । समाधानता
 देतसे ॥ १३ ॥ यापरी गा जनार्दनें । एकादश मंहाटा करणे । नव्हे माझे युक्तीचें वोलणे ।
 हें स्वयें सज्ञाने जाणिले ॥ १४ ॥ त्या एकादशाची गतकथा । एकुणिसावा संपतां ।
 गुणदोषाची कांहीं वार्ता । उद्धवासी तत्त्वता सांगीतली ॥ १५ ॥ गुणदोष जो देखणें ।
 तोचि महादोष जाणणे । गुणदोष स्वयें न देखणे । तो गुण म्यां श्रीकृष्णें मानिजे ॥ १६ ॥
 हें ऐकोनि देवाचें उत्तर । उद्धव चमत्कारलें थोर । काय गुणदोषाचा विचार । घोरोघर
 लोकीं केला ॥ १७ ॥ तुझीच वेदमुखें आपण । प्रकटिलें गुणदोषलक्षण । तें तुमचे वेद-
 वचन । केवीं अमान्य करावे ॥ १८ ॥ ऐसे विधिनिषेधलक्षण । विचारिता तें वेदवचन ।
 का पा निषेधी श्रीकृष्ण । उद्धव तो प्रश्न स्वयें पुसे ॥ १९ ॥ विसावे अध्यायीं निरूपण ।
 सागावया गुणदोषलक्षण । भक्ति ज्ञान कर्म जाण । तिन्ही अधिकार भिन्न सागे न ॥ २० ॥
 उद्धव हाणे हे श्रीकृष्ण । तूं वेदरूपें आपण । वोलिलासी दोषगुण । तें परम प्रमाण
 आह्मी मानूं ॥ २१ ॥ हा विधि हा निषेध । हें दाविताहे तुझा वेद । तो वेदानुवाद
 विशद । ऐक प्रसिद्ध सागेन ॥ २२ ॥

१ चैतन्यसागरा २ ज्ञानरत्ने. ३ आत्मज्ञानरूपी चंद्र ४ शुद्ध ज्ञानदाचें भरतें उसळलें असता ५ बढाभोडीनें,
 एकामागून एक अशा ६ व्यापाराची मोठी जागा ७ जहाज ८ नावाची. ९ वेगळी १० बालहृत्की. ११ ब्रह्मानुभव
 १२ भोगवी १३ प्राकृत, सुलभ, महाराष्ट्र. १४ चकित झाला

उदय उवाच-विधिश्च प्रतिपेक्षश्च निगमो हींश्वरस्य ते । गवेक्षतेऽरविन्द्राक्ष गुणदोष च कर्मणाम् ॥ १ ॥

कमलनयना श्रीकृष्णा । विधिनिपेधलक्षणा । दाखवीतसे दोषगुणा । तुझी वेदाज्ञा प्रसिद्ध ॥ २३ ॥ तुझिया वेदाचे वेदविधि । गुणदोषी जडली बुद्धी । ते मी सागेन प्रसिद्धीं । कृपानिधी अवधारीं ॥ २४ ॥

वर्णाश्रमविकल्प च प्रतिलोमानुलोमजम् । द्रव्यदेशवय कालान् स्वर्गं नरकमेव च ॥ २ ॥

तुझी जे गा वेदवाणी । उघडी गुणदोषाची खाणी । अधममध्यमोत्तम मांडणी । वर्णाश्रमपर्णी भेद दावी ॥ २५ ॥ द्रव्य विहित अविहित । हेंही वेद असे दावित । देश पुनीत अपुनीत । काळही दावीत सुदुदुष्टेचे ॥ २६ ॥ पूर्ववयीं चित्त निश्चित । तारुण्ये तेंचि कामासक्त । वार्धकी तें अतिकुश्लित । तेवी शुद्धीं उपजवित गुणदोष वेदू ॥ २७ ॥ तुझाचि गा वेद देख । सूचिताहे स्वर्ग नरक । तेणे कर्माचें आवश्यक । साधक बाधक तो दावी ॥ २८ ॥ वर्णाश्रमामाजीं गुज । प्रतिलोमानुलोमज । ऐसा नाना भेदभोज । वेदेंचि सहज नाचविजे ॥ २९ ॥ उत्तम वर्णाची जे नारी । हीन वर्णाचा गर्भ धरी । तिची सतती ससारीं । अभिधान धरी प्रतिलोमज ॥ ३० ॥ तेचि सतती प्रसिद्ध । सूत वेदेह मागध । ऐशिया नामाचें जें पद । तें जाण शुद्ध प्रतिलोमज ॥ ३१ ॥ हीन वर्णाची जे नारी । उत्तम पुरुषाचा गर्भ धरी । ते अनुलोमज ससारीं । शास्त्रकारी बोलिजे ॥ ३२ ॥ अवष्ट आणि मूर्धावसिक्त । प्रवृत्त कायस्थ आणि सारस्वत । इत्यादि नावे जे वर्तत । ते जाण समस्त अनुलोमज ॥ ३३ ॥ ऐसे नाना भेदप्रकार । अविधिविधीचा विचार । वेद प्रकाशितो साचार । गुणदोषां माहेर वेदू तुझा ॥ ३४ ॥

गुणदोषभिदादृष्टिमंतरेण वचस्तव । नि श्रेयस कथं नृणां निपेधविधिलक्षणम् ॥ ३ ॥

हे गुण आणि हे दोष । उभयता वैर लावी देख । तुझा वेद गा आजश्यक । होय प्रकाशक गुणदोषा ॥ ३५ ॥ वैर लावून वेदवाणी । दाढवी गुणदोषमांडणी । तेथ मोक्ष पाविजे प्राणी । वेदवचनीं घडे केवीं ॥ ३६ ॥ राऊळ घोलिले आपण । जे न देखावे दोषगुण । तूचि ह्मणसी वेद प्रमाण । तें दोषगुण देखावे ॥ ३७ ॥ एव ऐकता तुझे वचन । उभयता आली नांगवण । वेद प्रमाण कीं अप्रमाण हें ॥ समूळ जाण कळेना ॥ ३८ ॥ तुझ्या वचना विश्वासाचें । तें गुणदोषा न देखावे । तुझे वेदवचन मानावे । तें देखावें गुणदोषा ॥ ३९ ॥ ऐसे तुझेनि घोले जाण । सशयीं पडले सज्ञान । मा इतर साधारण जन । त्याची कथा कोण ये ठायीं ॥ ४० ॥ आशका ॥ माझे वचन वेदवचन । दोनी एकरूपें ह्मणशी प्रमाण । तरी गुणदोषदर्शन । का पा विलक्षण परस्परें ॥ ४१ ॥ माझे वेदाचें विधान । नव्हता वेदार्थाचें ज्ञान । ह्मणशी मोक्ष न घडे जाण । वेद प्रमाण या हेतू

१ वेद पुण्यदायक ह्मणून काहीं कर्म करावयास सांगतो व पापकर झणून कार्हीना निपेध करितो २ बऱ्या पाईट, छानागुम रीतीनें ३ विपयात रंगलेले ४ वार्धक्य - ते विशुद्धी, बुद्धि ५ दावे विवरण पुढ आहे ७ उघडण लीच्या ठिकाणीं हीनवर्ण पुढ्यापासून झालेला सतती ती प्रतिलोमज होय, जसें सूत (ब्राह्मणांच्या ठिकाणीं क्षत्रियापासून झालेला) ८ उचवर्ण पुरुषापासून हीनवर्ण लीच्या ठिकाणीं झालेनी प्रजा ही अनुलोमज, जसें, दाख (ब्राह्मणापासून वैश्यलीच्या ठायीं झालेला) ९ प्रवृत्तिकास्त १० दाखवितो ११ देव. १२ हाणे १२ या श्लोकींत धातुका सुरेव मांडली आहे १४ विरह

॥ ४२ ॥ त्या मोक्षामार्जी काय कठिण । सकळ कर्में सांडिता जाण । घरा मोक्ष ये आपण । सहजचि जाण न प्रार्थितां ॥ ४३ ॥ ह्यणसी वेदार्थ न कळतां । कर्म करिता कां त्यागितां । कदा मोक्ष न ये हाता । जाण तत्त्वता निश्चित ॥ ४४ ॥ भासला दोराचा सर्प थोर । तेथ जपतां नाना मंत्रभार । करिता वाजंज्यांचा गजर । भारितां तिळभर ढळेना ॥ ४५ ॥ तो सादरें निरीक्षितां जाण । होय त्या सर्पाचें निरसन । तेथी निर्धारिता वेदवचन । भवभय जाण निरसे ॥ ४६ ॥ भवभयाची निर्मुक्तता । त्या नांव जाण मोक्ष तत्त्वतां । तो वेदार्थावीण हाता । न ये सर्वथा आणिकें ॥ ४७ ॥ वेदविधान न करितां । कर्म त्यागिलें उच्छ्रतता । तेणे निजमोक्ष न ये हाता । परी पाखंडता अर्गी वाजे ॥ ४८ ॥ विधानोक्त जो कर्मत्यागू । करुनि सन्यास घेतल्या सांगू । तें ह्यणसी न पडे वेदपांगू । हाही व्यंगू विचारू ॥ ४९ ॥ श्रवणाग सन्यासग्रहण । तेथही असे विधिविधान । गुरुमहावाक्यें जे श्रवण । तोही जाण वेदार्थ ॥ ५० ॥ आशंका ॥ करिता देवपितराचें यजन । ते होऊनिया प्रसन्न । मोक्ष देती आपण । तेंही वेदेंवीण घडेना ॥ ५१ ॥ स्वाहाकारें तृप्त सुर । स्वधाकारें तृप्त पितर । वेदविनियोगेवीण सुरपितर । प्रसन्नाकार कदा नव्हती ॥ ५२ ॥

पितृदेवमनुष्याणा वेदश्चक्षुस्तवेश्वर । श्रेयस्वतनुपलब्धेऽर्थं साध्यसाधनयोरपि ॥ ४ ॥

नाथिलेचि चराचर । देव मनुष्य आणि पितर । वेदें प्रकाशूनि साचार । पूज्यत्वे थोर प्रतिपादी ॥ ५३ ॥ त्याहीमाजी अतिविषम । उत्तम मध्यम आणि अधम । हे त्रिविध भेदसभ्रम । वेद उपक्रम करुनि दावी ॥ ५४ ॥ यापरी गुणदोषलक्षण । तुवांचि वाढविले आपण । या नाव ह्यणसी मोक्षसाधन । तरी का गुणदोष निवारिसी ॥ ५५ ॥ ऐशिया निरूपणघडामोडी । तुझेनि बोले पडे आंडी । तेणे गुणदोषाची परवडी । वाधा रोकडी अंगीं वाजे ॥ ५६ ॥ अवघा ससार काल्पनिक । तेथ एक स्वर्ग एक नरक । हा मोक्ष हा अतिबंधक । येणे वेदवादें लोक भ्रमविले तुवा ॥ ५७ ॥ पूर्वी पुरुषाचे पोटी । नव्हती गुणदोषाची गोठी । तुझ्या वेदानुवादपरिपाटीं । गुणदोषीं दृष्टी दृढ झाली ॥ ५८ ॥ एवं तुझेनि बोले जाण । लोकासी आली नागवण । भोगावया नरक दारुण । भ्रामक जाण वेदोक्ति तुझी ॥ ५९ ॥

गुणदोषभिदादृष्टिर्निगमात्ते ऽ हि स्वत । निगमे नापवादश्च भिदाया इति ह भ्रम ॥ ५ ॥

एवं नानागुणदोषदृष्टीं । तुझेनि वेदें वाढविली सृष्टी । स्वतां पुरुषाचे पोटी । गुणदोषदृष्टी असेना ॥ ६० ॥ तुझ्या वेदानुवादविस्तरें । गुणदोष झाले खरे । ते तुझेनिही बलात्कारें । चित्तावाहेरें न निघती ॥ ६१ ॥ अनादि वेद प्रमाण । हें तुझें मुख्य वेदवचन । आता न देखावे दोषगुण । हें नवे वचन मानेना ॥ ६२ ॥ पहिले प्रकाशिले दोषगुण । आता निवारावया काय कारण । हें न कळता सपूर्ण । भ्रमित मन होतसे ॥ ६३ ॥ या भ्रमाची भ्रमनिवृत्ती । कृपेने करावी कृपामूर्ती । ऐकोनि उच्चवाची वचनोक्ती । काय

१ विचारान पाहतां स्व सर्पाचें निरसन होतें २ उन्मत्तपणाने, ३ अविचाराचा ४ मिथ्या ५ सदेह, शका ६ प्रकार ७ वेदकाल्यापूर्वी ८ वेदरूप आहिनें, ९ पटत नाही

श्रीपति बोलिला ॥ ६४ ॥ ऐकोनि उद्धवाची विनंती । योगत्रयाची उपपत्ती । अधिकार-
भेद वेदार्थप्राप्ती । स्वयं श्रीपति सांगत ॥ ६५ ॥

श्रीभगवानुवाच-योगात्मनो मया प्रोक्ता नृणा श्रेयोविधिरसया ।

ज्ञान कर्म च भक्तिश्च नोपायोऽन्योऽस्ति कुत्रचित् ॥ ६ ॥

तेथ मेघगंभीरा वाणी । गर्जोनि बोले शार्ङ्गपाणी । माझे परम कृपेवाचूनी । माझी
वेदवाणी कळेना ॥ ६६ ॥ वेदशास्त्रार्थ अतिसपन्न । जरी झाले अतिसज्ञान । परी
माझ्या अनुग्रहेंवीण । माझा वेदार्थ जाण कळेना ॥ ६७ ॥ ब्रह्मा चहूं मुखी वेद पढे ।
त्यासीही वेदार्थाचें चोखेंडें । वर्म नातुडेचि धडफुडें । मा इतर वापुडे ते किती ॥ ६८ ॥
ब्रह्मा वेदार्थ आकळिता । तै शखासुर वेद का नेता । ब्रह्मा वेदार्था लीन होता । तै
नार्भिलापिता सरस्वती ॥ ६९ ॥ माझा वेदाचा वेद निर्धार । तुज मी सागेन साचार ।
ऐक उद्धवा सादर । वेदविचार तो ऐसा ॥ ७० ॥ माझ्या वेदासी नाहीं वहु वड । वृथा
न बोले उदड । ज्ञान भक्ति कर्मकाड । वेद त्रिकांड नेमस्त ॥ ७१ ॥ माझिया वेदाची
उक्ती । या तिहीं योगातें प्रतिपादिती । यावेगळी उपायस्थिती । नाहीं निश्चिती उद्धवा
॥ ७२ ॥ कोण ते तीनी योग । कैसे अधिकाराचे भाग । तेही पुसगी जरी चाग । तरी
ऐक साग सागेन ॥ ७३ ॥

निर्विण्णाना ज्ञानयोगो न्यासिनामिह कर्मसु । तेषानिर्विण्णचित्ताना कर्मयोगस्तु कामिनाम् ॥ ७ ॥

जे का ब्रह्मभुवनपर्यंत । साचार जीवींहुनि विरक्त । जे विधिपूर्वक सकल्पयुक्त ।
कर्म त्यागित सन्यासी ॥ ७४ ॥ ऐशिया अधिकाऱ्याकारणें । म्या ज्ञागयोग प्रकट करणे ।
जे का निजज्ञान साधणे । मज पात्रणे सायुज्यता ॥७५॥ आता जे का केरळ अंविरक्त ।
विषयालागीं कामासक्त । त्यालागीं म्या प्रस्तुत । कर्मयोग येथ प्रकाशिला ॥ ७६ ॥ उच
नीच अधिकारी देख । दोनी सागीतले सविशेष । आता तिसरा अधिकारी अतिचोख ।
अलोलिक अवधारी ॥ ७७ ॥

यच्छ्रद्धया मत्कथादौ जातश्रद्धस्तु य पुमान् । न निर्विण्णो नानिसक्तो भक्तियोगोऽस्य सिद्धिद ॥ ८ ॥

हरिकथा अवघेचि ऐकती । परी माझी श्रद्धा नुपजे चित्ती । कोणा एका अंभिनव-
गती । श्रद्धाउत्पत्ती श्रवणेचि होय ॥ ७८ ॥ आईक श्रद्धेचे लक्षण । जें जे करी कथा-
श्रवण । ते हृदयीं वाढे अनुसंधान । सप्रेम मन उटहासे ॥७९॥ नवल कथेची आवडी ।
दाटती हरिखाचिया कोडी । हृदयीं स्वानंदाची उभवी गुढी । एवढी गोडी श्रवणार्थी
॥८०॥ विषयाचें दोषदर्शन । मुख्यत्वे वाधक स्त्री आणि धन । आत्रागीं रसना शिक्ष ।
हे आठवण अहर्निशीं ॥८१॥ घायीं आडकले फळें । तें पानपेनां उपचैरवळें । तेयीं विष-
यदोष भोगमेळें । कदाकाळें शमेनां ॥ ८२ ॥ घेतां देखोनिया मरण । स्वयें होय कंपाय-

१ कर्मयोग, भक्तियोग व ज्ञानयोग २ मेघगजनेसारख्या गभीर वाणीन ३ प्रगाढांचून, शृपेरांचून ४ पर, यथार्थ ५ समजता, सामाळता ६ वेदरहस्याशीं तादात्म्य पावना, तर धरतृतीचा अभिप्राय यां करिता ७ कर्मचळें भोगण्याविषयाची ज्याची इच्छा नष्ट झाली नाही ८ निरलक्षण ९ मनन, चिंतन १० माणारिवांचे पातें ११ योग्य उपचार केले असता घाबरें करीत नाही १२ नष्ट होत नाही.

मान । तेवीं विषयभोग दारुण । देखोनि आपण चळी कांपे ॥ ८३ ॥ एवं विषयीं दोषदर्शन । सर्वदा देखे आपण । परी त्यागालागी जाण । सामर्थ्य पूर्ण आयिना ॥ ८४ ॥ सेवकीं राजा वंदी धरिला । तथा स्त्रीचंदनादि भोग दीधला । परी तो त्यासी विषयाय जाहला । भोगीं उवगला अगत्यतां ॥ ८५ ॥ एवं भोगितां त्या भोगासी । नित्य पाहे निजनिर्गमासी । तेवीं भोगिता हा विषयासी । अहर्निशी अनुतापी ॥ ८६ ॥ यापरी जो नव्हे विषयासक्त । ना निर्धंडा जो नव्हे विरक्त । यालागी माझा भक्तिपंथ । 'मी वोलिलो निश्चित वेदवाक्यें ॥ ८७ ॥ येहीकरितां माझी भक्ती । माझ्या स्वरूपीं लागे प्रीती । सहजे होय विषयविरक्ती । एवं सिद्धिदाती भक्ति हे माझी ॥ ८८ ॥ मी वेदोक्त वोलिलों आपण । तेही त्रिविध योग सपूर्ण । ज्ञान कर्म उपासन । वेदोक्त लक्षणविभागें ॥ ८९ ॥ तेथ कोण देखे दोषगुण । कोणासी दोहींचे अदर्शन । मध्यम भागें वरें कोण । तेंही लक्षण अवधारीं ॥ ९० ॥ जो आसक्त विषयांवरी । तो कर्ममार्गींचा अधिकारी । त्यासी गुणदोषाहार्ती नाही उरी । हें सांगेल श्रीहरी पुढिले अध्यायीं ॥ ९१ ॥ जो कां विरक्त ज्ञानाधिकारी । तो गुणदोषांहूनि वाहेरी । तो पाहता अवघे ससारी । न देखे तिळभरी गुणदोष ॥ ९२ ॥ जग अवघें ब्रह्मपूर्ण । तेथ कैचे दोषगुण । ऐसे जे ज्ञानसपन्न । त्यां दोषदर्शन असेना ॥ ९३ ॥ अतिआसक्त ना विरक्त । ऐसे कां जे माझे भक्त । ते पूर्वीं गुणदोष देखत । परी सांडित विवेके ॥ ९४ ॥ भूतीं भूतात्मा मी परेश । तेथ देखों नये गुणदोष । ऐसे भजननिष्ठ राजहस । ते गुणदोष साडिती ॥ ९५ ॥ मी वेदार्थी वोलिलों दोषगुण । ते दोष त्यागालागी जाण । पराचे देखावे दोषगुण । हें वेदवचन असेना ॥ ९६ ॥ ऐसे करावे वेदार्थश्रवण । दोष त्यजून घ्यावा गुण । परी पुढिलांचे दोषगुण । सर्वथा आपण न देखावे ॥ ९७ ॥ जो ज्याचे गुणदोष पाहे । तो त्याचा पापविभागी होये । जो पुढिलांचे गुणदोष गाये । तो निरया जाये तेणें दोषें ॥ ९८ ॥ आतां कर्माचा अधिकारू । सागताहे शारगधरू । तो जाणोनियां विचारू । कर्मादरू करावा ॥ ९९ ॥

तावत्कर्माणि कुर्वत न निर्विद्येत यावता । मत्कथाश्रवणादो वा श्रद्धा यावन्न जायते ॥ ९ ॥

तंवचि करावा कर्मादर । जंव विरक्ति नुपजे सांचार । ठाकल्या विरक्तीचें घर । स्वर्गससार मळप्राय ॥ १०० ॥ हो कां वमिलिया मिष्टान्न । परतोनि श्रद्धा न धरी रसना । तेवीं विषयभोगीं जाणा । साचार मना चिंळशी उपजे ॥ १ ॥ तेथ कर्माची परिपंटी । समूळ खुंटली गा गोठी । कां दैवयोगें उल्हासू पोटीं । माझ्या कथेचा उठी श्रवणादरू ॥ २ ॥ करितां माझी कथा श्रवण । प्रेमें 'वोसडे अत'करण । विसरे देहगेहाची आठवण । तेथें प्रत्यवाय जाण वाधीना ॥ ३ ॥ जैसे माझे कथेचें श्रवण । तैसेचि माझें हृदयीं सरण । तेथें प्रत्यवाय धरी चरण । येथून वोलवण माझी झाली ॥ ४ ॥ करिता मत्कथाश्रवण । लोपल्या कोटिकर्माचरण । प्रत्यवाय न वाधी जाण । हा प्रताप पूर्ण मत्कथेचा ॥ ५ ॥

१ धरुना २ वटाजला ३ धर्माचा ४ याकी ५ दुसऱ्याचे ६ विषयवैराग्य झालेल्या पुरुषानें ज्ञानयोग करावा, शर्गादि सुखभोगेच्छा करणान्याने कर्मयोग करावा, व विषयाचा तिडकारा उरयन झाला आहे, पण ते सोडवत नाहीत शब्दा अपेक्षत विरक्तानें भक्तियोग करावा भक्तियोगाने विषय हळूहळू सुटत जातात व पुरुष शुद्ध होऊन कृतकार्य होतो
७ सीम वैराग्य. ८ जिज्ञा ९ तिडकारा १० मार्ग, रहाटी ११ मरून जावें १२ विधिविधेयाचे ताप

समनिश्चोक ॥ मधर्मं कुर्वता पुसा कर्मलोपो भवेद्यदि । तत्कर्म तेपा कुर्वन्वित तिस्र कोट्यो महर्षय ॥ १ ॥

माझी करितां सप्रेम भक्ती । भक्ताचीं नित्यकर्म राहती । तेतीस कोटी ऋषिमहती । सपूर्ण करिती कर्म त्याची ॥ ६ ॥ एवढे मत्कथेचें महिमान । माझें करिता कीर्तन पूजन । तेथें प्रत्यवायाचे तोड कोण । संमुख वदन दावूं न शके ॥ ७ ॥ हो का पूर्ण विरक्त नर । कां माझे सेवेसी जो तत्पर । तेथ कर्म वापुडें किंकर । हें स्वयें श्रीधर बोलिला ॥ ८ ॥ कर्म करिता स्वधर्मस्थिता । उद्धवा आहे माझी प्राप्ती । ते मी सागेन तुजप्रती । यथानिगुती अवधारी ॥ ९ ॥

स्वधर्मस्थो यजन्यशेरनाशी काम उद्धव । न याति स्वर्गनरको यद्यन्यत्र समाचरेत् ॥ १० ॥

गृहस्थाश्रमीं स्वधर्मस्थिता । जरी विचरेना अन्यगती । तरी येंचि लाहे विरक्ती । सुनिश्चितीं उद्धवा ॥ ११० ॥ अन्यगतींचे विवरण । ते तूं ह्याणशील कोण । ऐक त्याचेंही लक्षण । समूळ खूण सागेन ॥ ११ ॥ परद्रव्य परदारारती । परापवादाची वैदंती । ही नांव गा नारकी गती । जाण निश्चितीं निर्धारू ॥ १२ ॥ दिविभोगाचेनि श्रवणें । ज्याच्या मनाचे वैसे धरणे । कर्म तदनुकूल करणें । तै स्वर्गा भोगणे अलोट ॥ १३ ॥ या जाण दोन्ही अन्यगती । यातूनि काढूनिया वृत्ती । यज्ञादिकां मज यजिती । नैराश्यस्थिति नित्यनैमित्यें ॥ १४ ॥ तें न पडे स्वर्गाचे पणें । न घडे नरकासी जाणें । येचि लोकीं विरक्त होणे । तेंचि बोलणे हरि बोले ॥ १५ ॥

अस्मिन्नोके वर्तमान स्वधर्मस्थोऽन्यत्र शुचि । ज्ञान विमुक्तमामोति मद्राक्षि वा यदृच्छया ॥ ११ ॥

असता ये लोकीं वर्तमान । ऐसे करिता स्वधर्माचरण । होय पुण्यपापांचें निर्दळण । निर्मळत्वे जाण तो अतिपवित्र ॥ १६ ॥ तेथ निरसोनि भववन । प्रकाशे माझें शुद्ध ज्ञान । का सप्रेम माझें भजन । परा भक्ति जाण तो लाहे ॥ १७ ॥ जे भक्तीमार्जी मी आपण । सदा होय भक्ताअधीन । तेथ मोक्षासहित ज्ञान । येऊनि आपण पाया लागे ॥ १८ ॥ ऐक ज्ञानाचा परिपाक । ससारा नाव महादुःख । मोक्ष तो ह्याणे परम सुख । मद्भक्त देख दोनी न मनी ॥ १९ ॥ सप्रेम करिता माझें भजन । नाठवे भयभयवर्धन । तेथ मोक्षासी पुसे कोण । मद्भक्ता पूर्ण भक्तीचा उदहास ॥ २० ॥ ज्याते ह्याणती महा दुःख । तें भक्तासी भगवद्रूप देख । ज्याते ह्याणती परम सुख । तेंही आवश्यक भगवत ॥ २१ ॥ यापरी भक्त माझ्या भजनी । विसरला सुखदुःखें दोनीं । मी एकू भगवतूनाचूनी । ज्ञान त्रिभुवनीं देखेना ॥ २२ ॥ ऐशी माझी भक्ति पूर्ण । साधूनि आणितान ये जाण । जें मी भगवंत होय प्रसन्न । तें यर्हच्छा जाण हे भक्ति लाभे ॥ २३ ॥ मी कैसेनि होय प्रसन्न । ऐसे कल्पील तुझें मन । तेथ नरदेह गा कारण । माझें प्रसन्नपण व्हावया ॥ २४ ॥

स्वर्गिणोऽप्येतस्मिच्छन्ति लोक निरविगमस्य । साधक ज्ञानभक्तिभ्यामुभय तदुत्सापकम् ॥ ११ ॥

ज्यांसी स्वर्गभोगाची थोर जोडी । जिहीं अमरत्वाची उभविली गुडी । जे पडले

१ काय, १५५ क्रितीचें २ २ समोर तोंड दाखवू शकत नाही ३ परनिंदेच्या गोडी ४ नरकसवधी ५ शपथ ६ स्वधर्माचें आचरण करणारा ह्याणजे धर्मयोगी मनुष्य जर फलाशा सोरील व निषिद्ध किंवा काम्य कर्म करणार गरी, तर स्वर्गनरकाची त्याला भीति नाही ७ वस्ती, मुकाम. ८ राहत क्षमताना ९ प्रपचबुद्धि १० फलदेता ११ मानीत नाही. १२ दुसरा १३ देवयोगी १४ प्राप्ति, लाभ

स्वर्गाचे वांदवडीं । ते वांछिती आवडीं नरदेहातें ॥ २५ ॥ नरकयातना महाधोर । जिहीं भोगिले भोग घोर । ते मनुष्यदेहातें नर । अतिसादर वांछिती ॥ २६ ॥ नरदेह परम पावन । जो भक्तिज्ञानाचें आयतन । जेणे साधे ब्रह्मज्ञान । तो धन्य धन्य नरदेह ॥ २७ ॥ जेणे नरदेहें जाण । निःशेष खुंटे जन्ममरण । जेणें जीव पावे समाधान । स्वानंदघन स्वयें होय ॥ २८ ॥ ज्या नरदेहाचे संगती । होय अविद्येची निवृत्ती । लाभे भगवत्पद-प्राप्ती । हे विख्यात ख्याती नरदेहीं ॥ २९ ॥ ज्या नरदेहाची प्राप्ती । प्राणिमात्र वांछिती । प्राणी वापुडे ते किती । स्वयें प्रजापती नरदेह वाछी ॥ १३० ॥ ऐसे नरदेहाचें श्रेष्ठपण । येथ साधे भक्तिज्ञान । परी भक्तिज्ञानास्तव जाण । मनुष्यपण साधेना ॥ ३१ ॥

न नर स्वर्गति काङ्क्षेन्नारकीं वा विचक्षण । नेम लोके च काङ्क्षेत देहावेशाद्यमाद्यनि ॥ १३ ॥

झालिया नरदेहाची प्राप्ती । अधर्म होय नरकगती । कां सचिंतां पुण्यसंपत्ती । तेंणें स्वर्गप्राप्ती अनिवार ॥ ३२ ॥ स्वर्गें होय पुनरावृत्ती । नरकीं घोर दुःखप्राप्ती । सांडोनि देहाची प्रीती । नरदेही आसकी धरूं ह्मणसी ॥ ३३ ॥ मनुष्यदेहाची आवडी । तेचि देहवुद्धि रोकडी । जेथ कामक्रोधांची पडे उडी । प्रमाद कोडी क्षणक्षणां ॥ ३४ ॥ नरक स्वर्ग इहलोक । यांची प्रीती सांडूनि देख । साधावे गा आवश्यक । ज्ञान चोख का निजभक्ती ॥ ३५ ॥ ज्ञान साधावयालागीं जाण । कटावें न लगे गा आपण । सप्रेम करितां माझें भजन । दंडडिता ज्ञान धरि रिचे ॥ ३६ ॥ गव्हांची राशी जोडल्या हातीं । सकळ पक्वान्नां त्याचीं होती । तेवीं आतुडल्या माझी भक्ती । ज्ञानसंपत्ती घर रिचे ॥ ३७ ॥ द्रव्य झालिया आपुले हातीं । सकळ पदार्थ घरास येती । तेवीं जोडल्या माझी भक्ती । भुक्ति-मुक्ति होती दासी ॥ ३८ ॥ ह्मणसी करिता भगवद्भक्ती । विघ्नं छळावया आड येती । मी सुदर्शन घेऊन हातीं । राखें अहोराती निजभक्ता ॥ ३९ ॥ पश्याचेनि नामोच्चारें । म्यां वेद्यां तारिली चमत्कारें । पाडूनि विघ्नाचें दांतोरें । म्यां व्यभिचारी उद्धरिली ॥ १४० ॥ यालागीं नरदेह पावोन । जो करी माझें भजन । तोचि ससारीं धन्य धन्य । उद्धवा जाण त्रिशुंडी ॥ ४१ ॥ भावे करितां माझे भक्तीसी । भौविक उद्धरी मी हृषीकेशी । जे चढले ज्ञानाभिमानासी । ते म्यां यमासी निर्दोषिले ॥ ४२ ॥ साधितां माझी भक्ति कां ज्ञान । ज्यासी चढे ज्ञानाभिमान । तो म्या आपुलेनि हातें जाण । दीधला आंदर्ण महा-दोषा ॥ ४३ ॥ उद्धवा तूं ऐसे ह्मणशी । ते कां दीधले यमहातेशीं । तो जान्चूनिया महा-दोषियांसी । ज्ञानाभिमानासी साडवी ॥ ४४ ॥ यालागीं सांडूनि देहाभिमान । भावे करितां माझें भजन । पूर्वींल साधु संज्ञान । नरदेहें जाण मज पावले ॥ ४५ ॥

पतद्विद्वान्पुरा सृष्ट्योरभवाय घटेत स । अप्रमत्त इद ज्ञात्वा मर्त्यमन्यथेसिद्विदम् ॥ १४ ॥ ।

केवळ अस्थि चर्म मूत्र मळ । पाहतां देहो अतिकर्मळ । परी ब्रह्म परिपूर्ण निश्चळ । हें निर्मळ फळ येणे साधे ॥ ४६ ॥ ऐसें नरदेहाचें कारण । जाणोनि पूर्वींल सज्ञान । साडोनिया देहाभिमान । ब्रह्मसमाधान पावले ॥ ४७ ॥ देह निंद्य ह्मणोनि सांडावा ।

१ कैदपान्यात २ स्थान, आश्रय ३ सर्व जीव ४ सचय होता ५ पुनर्जन्म ६ लुका, दोष ७ बाहेर लोहन दिलें - तरीही धापण होऊन हान घरीं येतें ८ या नावाचें चक्र ९ जारिणी स्त्री १० दातुडी, दातखिळी, दाताडे ११ निध-यानें १२ भाविकउद्धरी. १३ स्थायीन केले. १४ वशीत १५ हानसपत्त. १६ पाणेरडे, दुर्गभियुक्त -

तरी एवढा लाभ हारवावा । वंघ ह्मणोनि प्रतिपाळावा । ते नेईल रौरवा निश्चित ॥४८॥
 देह सांडावा ना माडावा । येणे परमार्थचि साधावा । ते सावधान ऐक उद्धवा । गुप्त
 निजठेवा सागेन ॥ ४९ ॥ जेणे देहें वाढे भवभावो । तेणेचि देहेंकरी पहा वो । होय
 ससाराचा अभावो । अहंभावो साडिता ॥ १५० ॥ साडावया देहाभिमान । पूर्वील साधु
 सज्ञान । होऊनि नित्य सावधान । ब्रह्मसपन्न मद्रूपें ॥ ५१ ॥ नरदेहें ब्रह्मप्राप्ती । ऐसे
 मानूनि निश्चिती । ह्मणसी विषयभोगाचे अती । ब्रह्मस्थिति साधीन ॥ ५२ ॥ ऐसे विश्वा-
 सतां आपण । रोकडी आली नांगवण । देहासवे लागलें मरण । हरिहरा जाण टळेना
 ॥ ५३ ॥ एवं देहाचे अनिवार्य मरण । ते केव्हा येईल न कळे जाण । यालागीं पूर्वींच
 आपण । निजस्वार्थ जाण साधावा ॥ ५४ ॥ धरिता निजदेहाची गोडी । अवचित्ता
 आर्दळे यमघाडी । बुडे निजस्वार्थाची जोडी । ते निजनिर्वाडी हरि सागे ॥ ५५ ॥

छिद्यमान यमैरेते कृतनीड वनस्पतिम् । राग स्वयेतमुत्सृज्य क्षेम याति ह्यल्पत ॥ १५ ॥

जेवी कां वृक्षाचे अग्रीं नीडे । पक्षी करुनि वसे अतिगूढ । तळीं त्याचि वृक्षाचे वूड ।
 छेदिती सहद निर्दय नर ॥ ५६ ॥ ते देखोनि वृक्षच्छेदन । पक्ष्यें सांडोनि गृहाभिमान ।
 पळाल्या पाविजे कल्याण । राहतां मरण अचूक ॥ ५७ ॥ त्या वृक्षाचियाऐसे जाण ।
 देहासवें लागले मरण । तेथे जीवासी राहतां जाण । दुःख दारुण अनिवार ॥ ५८ ॥

अहोरात्रैश्छिद्यमान बुद्धायुर्भयवेषु । सुकसक्त प्र बुद्धा निरीह उपशाम्यति ॥ १६ ॥

अहोरात्र आयुष्यभंग । कळिकाळाचा सवेग वेग । हा जाण नीचें नवा रोग । अग्रीं
 साग लागला ॥५९॥ काळें काळ वयसा सातू । हा देखोनि आयुष्याचा घातू । जाणोनि
 नरदेहाचा पांतू । होय अनासकू देहगेहा ॥ १६० ॥ जाणोनि देहाचे क्षणिकपण । त्यागा-
 वया देहाभिमान । साधावया भक्तिज्ञान । अतिसावधान जो होय ॥ ६१ ॥ न साडिता
 देहाभिमान । अंगी आदळे जन्ममरण । तेणे भयें कंपायमान । वैराग्य पूर्ण स्वयें धरी
 ॥ ६२ ॥ वैराग्ययुक्त करितां भक्ती । होय देहाभिमानाची निवृत्ती । तं घर रिघे ज्ञान-
 सपत्ती । पाया लागती मुक्ती चारी ॥ ६३ ॥ ऐशी झालिया निजात्मप्राप्ती । सहजेंचि
 राहे प्रवृत्ती । प्रवृत्तीसी होय निवृत्ती । ससाराची शांति स्वयें होय ॥ ६४ ॥ ऐसे नरदेहा
 येऊनि देख । पुरुष पावले परम सुख । हें न साधिती जे मूर्ख । त्यासी देवो देख
 निंदित ॥ ६५ ॥

वृदेहमाद्य सुलभ सुदुर्लभ एव सुकल्प गुरुकर्मधारम् ।

मयानुकुलेन नभस्वतेरित पुमान् भवार्थां च न तरेत्स आत्महा ॥ १७ ॥

चौन्यायशीं लक्ष जीवयोनी । त्यात मनुष्यदेहावाचूनी । अधिकारी ब्रह्मज्ञानी । आन
 कोणी असेना ॥ ६६ ॥ जेणे देहें होय माझी प्राप्ती । यालागीं आद्य देहो यातें ह्मणती ।
 याची दुर्लभ गा अंघाप्ती । भाग्यें पावती नरदेहा ॥ ६७ ॥ सहद ह्मणजे अव्यंग । अवि-
 कळ सकळ भोग । नव्हे वहिरे मुके अंध पंग । सर्वांगें साग सपूर्ण ॥ ६८ ॥ भरतखंडीं

१ घाल्यावा २ नरकाल ३ अतियज्ञानें पाडही नये ४ रहस्य ५ हाति, ६ वेजन पडेठ ७ मरणाची उरी
 ८ निषर्गात ९ परत १० गुप्त ११ नेमके, निश्चित १२ निल नवा १३ आयुष्य १४ प्रातु, पात, पता
 १५ आत्मस्वरूपभेद १६ श्रेष्ठ १७ प्राप्ति, १८ निचोड, सपूर्ण अवयवांनीं युक्त असा १९ सागेपोष्य.

नरदेहप्राप्ती । हे परम भाग्याची संपत्ती । तेथही विवेकू परमार्था । त्याचा वशवर्ती मी परमात्मा ॥ ६९ ॥ मी परमात्मा जेथ वशवर्ती । तेथ सुरनरांचा केवा किती । परी हा देह न लभे पुढती । दुर्लभ प्राप्ती नरदेहा ॥ १७० ॥ जोखितां पुण्यपाप समान । तें नरदेहाची प्राप्ती जाण । ते पुढती पावावथा आपण । जोखूनि कर्माचरण कोणी न करी ॥ ७१ ॥ पुण्य झालिया अधिक । स्वर्ग भोगणें आवश्यक । पापाचे वाढल्या तुंक । भोगावे नरक अनिवार ॥ ७२ ॥ ऐशी कर्माची गति गहन । एथ काकतालीयन्यायें जाण । अवचटें लाभे माणुसपण । भवाब्धितारण महातारुं ॥ ७३ ॥ सुलभ ह्यणिजे अविकळ । सुकल्प ह्यणिजे विवेकशीळ । यासी वागविता केवळ । नावाडा कुशळ गुरु कर्णधार ॥ ७४ ॥ कार्नी निजगुज उपदेशिता । यालागीं गुरु कर्णधार ह्यणती तत्त्वता । कार्नी धारितांचि उद्धरी भक्ता । यालागीं सर्वथा गुरु कर्णधार ॥ ७५ ॥ भवाब्धीमाजी नरदेह तारुं । तेथ सद्गुरु तोचि कर्णधारुं । त्यासी अनुकूल वायू मी श्रीधरुं । भवाब्धिपरपारुं पावावया ॥ ७६ ॥ कैसा गुरु कर्णधार कुशळ । आवतें खळाळ आंदोळ । चुकवूनि विकल्पाचे केंद्रोळ । साम्ये पाणिडाळ सवेग काढी ॥ ७७ ॥ लावूनि विवेकाचे आंचले । तोडितीं कर्माकर्माचीं जळें । भजनशिडाचेनि वळें । नाव चाळे सवेग ॥ ७८ ॥ कामक्रोधादि महा-मासे । तळपती ध्यावया आमिपे । त्या घालूनि शांतीचेनि पाशें । तारुं उल्लासे चालवी ॥ ७९ ॥ ठाकता सारूप्यादि वंदरे । तारुवामार्जी अतिगजरे । लागलीं अनाहंत तुरें । जयजयकारें गर्जती ॥ १८० ॥ नेता सलोकतेचे पेठे । तारुं उलथेळ अंधचटें । लाविता समीपतेचे वाटे । तारुं दाटे दोही सवा ॥ ८१ ॥ करावें सरूपतेमाजी स्थिरुं । तंव तो दौटणीचा उर्तेरुं । ऐसा जाणोनिया निर्धारुं । लोटिले तारुं सायुज्यामाजी ॥ ८२ ॥ ते धार्मिकाची धर्मपेंठ । नाही सुसंकारा खटपट । वस्तु अवधीच चोखट । ध्यावी एकवट सर्वसादी ॥ ८३ ॥ ऐसे दुर्लभ नरदेहाचें तारुं । जेथ श्रीगुरुकृपें कर्णधारुं । येणे न तरेच जो ससारुं । तो जाणावा नरु आत्महंता ॥ ८४ ॥ नरदेह वेचिले विपयांसाठी । पुढें नरक भोगावया कल्पकोटी । तरी आपुलेनि हाते निजपोटी । शस्त्र दौंटी स्वयें जेवीं ॥ ८५ ॥ परपारा अवश्य आहे जाणे । तेणे नाव फोडूनि भाजिजे चणे । कां पांघरुणे जाळूनि तापणे । हिंदांभेणे सुज्ञानी ॥ ८६ ॥ तैसें येथ झाले गा साचार । यिल्या नरदेहा नांगवले नर । पुढा दुःखाचे डोंगर । अतिदुस्तर वोढवले ॥ ८७ ॥ सकळ योनीं विपया-सक्ती । सर्वासी आहे निश्चिती । नरदेही तैशी विपयस्थिती । तै तोंडी माती पडली कीं ॥ ८८ ॥ पावोनि श्रेष्ठ नरशरीर । जो नुतरेचि ससारपार । तो आत्महत्यारा नर । सत्य साचार उद्धवा ॥ ८९ ॥ कोटी ब्रह्महत्या गोहत्यासी । प्रायश्चित्त आहे शास्त्रार्थेसी । परी आत्महत्या घडे ज्यासी । प्रायश्चित्त त्यासी असेना ॥ १९० ॥ जो आत्महत्या करुनि निर्मोला । तो मरताचि नरकासी गेला । प्रायश्चित्ता कोण आहे उरला । मा शास्त्रार्थें बोला

१ आहाधारक २ पाड, प्रतिष्ठा ३ मोजिता ४ माप, वजा ५ कावळा यसायला व फांदी मोडायला जशी एक वेळ यावी त्याप्रमाणें ६ नौका हारुणारा ७ कान हातीं धरून त्यात निजगुज सागणारा ह्यणून कर्णधार ८ भोंवर ९ हेळ-फावे १० वृत्तार्थ्या लाटा ११ पाण्याचे लोट १२ वट्ट १३ मालाचे लाके, मासखंडें १४ दशनादाचीं, अनुहताचीं १५ अन्नखाव १६ खोल पाण्यातील उतार १७ सुसंकारा, भ्रम, आयास १८ मोवदला १९ खुपशी २० धंदीच्या भयाने २१ असत्या २२ फमले २३ मेल

बोलावे ॥ ९१ ॥ अमृत विकृनि कोजी प्याला । तैसा नरदेही भोगू भोगविला । हा थोर नांड जीवासी झाला । विसरोनि आपुला निजस्वार्थ ॥ ९२ ॥ लाहोनि उत्तम शरीर । व्यर्थ विपयासक्त नर । नरकीं बुडाले अपार । हें शार्ङ्गधर वोळिला ॥ ९३ ॥ असोत या मूर्खांचिया गोठी । ऐक उत्तमाची हातवेदी । जे वेदार्थपरिपाटी । निजहितदृष्टी सावध ॥ ९४ ॥ अतिविरक्त जे स्वभावे । तिही काय कर्तव्य करावे । कोणा अर्थातें त्यजावे । तेंचि देवें सांगिजे ॥ ९५ ॥

यदारम्बेपु निर्दिणो विरक्त मयतेन्द्रिय । अभ्यासेनात्मनो योगी धारयेदचल मनः ॥ १८ ॥

जो कर्मारर्भांच विरक्त । फळाशे नातळे ज्याचें चित्त । मज निजमोक्ष व्हावा येथ । हेंही पोटात स्मरेना ॥ ९६ ॥ सडतर वैराग्याची दृष्टी । इद्रियासी विपयाची गोष्टी । करुंचि नेदी महादृष्टी । धारणा नेहृष्टी दृढ राहे ॥ ९७ ॥ करुनिया श्रवणमनन । माझ्या स्वरूपाचें अनुसधान । अखड करी निदिध्यासन । तिळभरी मन ढळो नेदी ॥ ९८ ॥ धरोनि धारणेचें बळ । स्वरूपां मन अचंचळ । अणुभरी होऊ नेदी विकळ । राखे निश्चळ निजवोधें ॥ ९९ ॥ एकाकी मन पाहें । स्वरूपा कसें निश्चळ होये । त्या अभ्यासाचे उपायें । स्वयें सागताहे श्रीकृष्ण ॥ २०० ॥

धार्यमाण मनो यद्विं आम्यदाथनवस्थितम् । अतन्द्रितोऽसुरोधेन मार्गेणारमवशा नयेत् ॥ १९ ॥

स्वरूपा लावितां अनुसधान । जरी निश्चळ नव्हे मन । न माडी आपुले गुण । चंचळपण स्वभावे ॥ १ ॥ साधक आळसे विकळे । का आठवी विषयसोहळे । तें स्वरूपांहीनि मन पळे । निज चंचळें स्वभावे ॥ २ ॥ तेथे नेहृष्टीनि आसन । स्वयें होऊनि सावधान । स्मरोनि सद्गुरूचे चरण । स्वरूपां मन राखावे ॥ ३ ॥ नेदिता विषयदान । हाटवले क्षोभे मन । तरो न साडोनि अनुसधान । द्यावे अन्नपान विधानोक्त ॥ ४ ॥ आशंका ॥ सर्पा पाजिले पीयूष । तेंचि परतोनि होय विष । तेवां मनासी देता विषयसुख । अधिक देख खचळेल ॥ ५ ॥ ऐसे द्यावे विषयदान । जेणे आकळले राहे मन । तेचि अर्थाचे निरूपण । स्वयें नारायण सागत ॥ ६ ॥

मनोगति न विवृजेजितप्राणो चित्तेन्द्रिय । सत्वमपन्नया बुद्ध्या मन आत्मवशा नयेत् ॥ २० ॥

मोकळें न सांडूनि मन । न सोडूनि अनुसधान । करावे अन्नपानशयन । हें विषयदान निजहिता ॥ ७ ॥ साधकें साधूनि आपण । जरी जितिले इद्रियप्राण । तरी मोकळें सोडूं नये मन । स्वरूपां नेहृष्टून राखावे ॥ ८ ॥ जो मनासी विश्वासला । तो कामक्रोधीं नांगवला । सकल्पविकल्पी लुटिला । विसचिलें महामोहें ॥ ९ ॥ जाणोनि मनाचें महावळ । त्यांसी विवेक द्यावा मोकळ । तो हालें नेदी केवळ । करी निश्चळ निजागें ॥ २१० ॥ मनाविवेकाचे उभय सधी । सर्तसेपन्न होय बुद्धी । ते विषयाचे कंदं छेदी । तोडी उपाधी सविकार ॥ २१ ॥ मन जेथ जेथ पळोनि जाये । तेथ तेथ विवेक उभा राहे । मग सत्वबुद्धीचेनि साह्यें । मोडी पाये मनाचे ॥ २२ ॥ ऐसे मनाचें खुटलिया बळ । मन स्वरूपां

१ अदचण, सकट २ पद्धती, रीत ३ निग्रहाची ४ निश्चिती ५ लक्ष्य, चित्तकाप्रता ६ निश्चळ करून ७ दृष्टी ८ खाणें, पिणें, निद्रा, वर्गदें व्यवहार ९ फसविला गेला १० नाटला ११ त्या मनावरोवर विवेक मोकळा सोडून द्यावा म्हणजे तो लाला योग्य शिक्षा लावीउ मोकळा (विरोपण)=मोकळा, मुटा १२ सत्वगुणी १३ मूळ

होय निश्चळ । जेवी जळगार केवळ । ठाके गंगाजळवसीसी ॥ १३ ॥ यापरी स्वरूपीं मन । स्वयें पावे समाधान । तोचि योग परम पावन । समाधान जीवशिवां ॥ १४ ॥ जीवपरमात्म्यांची एकात्मता । तोच परम योग तत्त्वतां । येचिविखींची कथा । अश्व-हृष्टांतां हरि सागे ॥ १५ ॥

एष च परमो योगो मनसः सग्रह स्मृत । तद्दयज्ञरत्नमन्विच्छन् दम्भस्येवार्थतो मुहु ॥ २१ ॥

जैसा अश्वारूढ उपलांणी । वश्य करी अश्वसांहणी । मार्गे तरंटा चाकर झणाणी । पुढें राखे नेहटूनि रागवांगा ॥ १६ ॥ तेथ जे जें पाऊल वोजां करी । तेथ मान दे जीजी-कारी । जेथ फुटोनि पडे वाहेरी । तेथ तरट मारी सर्वर्म ॥ १७ ॥ जेथ हटांचला न साडी खोडी । ते ठायीं दे मोकळीवाडी । परी निःशेष पिडी ना सोडी । ऐसा पडिपाडी राखत ॥ १८ ॥ दर्मनीं देखोनि अत्यादरू । स्वामिहृदय जाणे वारू । आणि वारुवाचे अभ्यंतरे । कळे साचारू स्वामीसी ॥ १९ ॥ ऐसे उभयहृदय ऐक्ययोगें । वारू न धरितां रागवांगें । अडणें उडणे साडी वेगें । मग नाचों लागे मोकळा ॥ २० ॥ ऐसे वश्य केलिया अश्वाते । मग कर्त्याचिया मनोगतें । वारू नाचे कांचेनि सुतें । यापरी मनातें दमावे ॥ २१ ॥ मनो-जयो कीजे आपण । तोचि योग परम कारण । हेंचि मागिले श्लोकीं निरूपण । तुज म्या सपूर्ण सांगीतले ॥ २२ ॥ 'नृदेहमाद्यं' या श्लोकाचे अंतां । कर्मवैराग्यद्वारा मुक्ती । आता सांगीतली हे स्थिती । उत्तमगती अभ्यास ॥ २३ ॥ मुख्य सांख्ययोगें माझी प्राप्ती । तें मी सांगेन तुजप्रती । मिथ्या ससाराची स्फूर्ती । ब्रह्मसंविर्ती साचार ॥ २४ ॥ हें ज्ञानग-हन निरूपण । तुज मी सागेन गुह्य ज्ञान । जे असोनि त्रिगुणीं वर्तमान । अलिप्त जाण गुणकार्या ॥ २५ ॥ तुज मी सांगेन गुह्य ज्ञान । हे ऐकोनि देवाचें वचन । उद्धव स्वयेंचि झाला कान । अतिसावधान श्रवणार्थी ॥ २६ ॥ देखोनि उद्धवाचा अत्यादरू । आर्तचि-र्तचकोरचंद्रू । निजज्ञानगुणसमुद्रू । काय यादवेद्रू वोलिला ॥ २७ ॥

सात्येन सवभावाना प्रतिलोमानुलोमत । भवाप्ययावनुध्यायेन्मनो यावप्यसीदति ॥ २२ ॥

जे सृष्टिपूर्वीं अलिप्त । तेचि सृष्टिउदयीं सृष्टीआंत । महत्तत्त्वादि देहपर्यंत । तच्ची अनुगत तेंचि वस्तु ॥ २८ ॥ आणि सृष्टीच्या स्थितिविशेषी । गुणकार्यातें तेचि प्रकाशी । शेखी गुणकार्यातें घासी । उरे अवशेषी तें वस्तु ॥ २९ ॥ नंग न घडता सोनेचि साचें । नग घडविता सोनेपण न वचे । नग मोडितां सोन्याचे । घडामोडीचें भय नाही ॥ २३० ॥ मेघापूर्वीं शुद्ध गगन । मेघा सवाह्य गगन जाण । मेघ विराल्या गगनीं गगन । अलिप्त जाण सचले ॥ ३१ ॥ तेवीं उत्पत्तिस्थितिप्रळयार्तीं । वस्तु सचली अलिप्तस्थिती । तेही वि-खींची उपपत्ती । उद्धवा तुजप्रती सागेन ॥ ३२ ॥ कुलाल जे जे भांडें घडित । त्यासी मृत्तिका नित्य व्याप्त । तेवी जे जे तत्त्व उपजत । ते ते व्यापिजेत वस्तूने ॥ ३३ ॥ सागरीं

१ कारण २ घोड्याच्या दृष्टातानें ३ ज्याच्या पाठीवर जीन नाही अशा घोड्यावर बसलेला, वाररूढ ४ चाबुक खार ५ चाबुकानें ६ रागवांगा झणजे घोड्याला चालीवर (गतीवर) चालवाला शिकवण्याकरिता वाचलेले दोर ७ काळीन टाढितो ८ दर्मावर मारतो ९ हटास पेटविला १० मोकळीक, सुतेपण ११ सुकीन १२ वहात ठेवण्या-निघर्षी १३ घोडा १४ चित्त १५ सतापादि १६ कथ्यासुतानें १७ ब्रह्मसाक्षात्काराचे ठायी १८ आर्तचित्तरूप चको-राला मुच वेणारा चंद्र (श्रीकृष्ण) १९ तप्यामध्ये तनत्र व्यापून राहिलेले २० अलवार २१ परमात्मस्वरूप

जे जे उपजे लहरी । तिसी जळ सवाह्यांतरी । तेवी महत्तत्त्वादि देहवरीं । सवाह्याभ्यंतरीं
चिन्मात्रं ॥ ३४ ॥ हो का जो जो पदार्थ निपजे । तो आकाशे व्यापिजे सहजे । तेवीं
जे जें तत्त्व उपजे । ते तें व्यापिजे चैतन्यें ॥ ३५ ॥ अंजुलोमें पाहता थापरी । वस्तूवेगळें
तिळभरी । कांहीं न दिसे गा वाहेरी । निजनिर्घारी विचारिता ॥ ३६ ॥ धृष्टीपासूनि
प्रकृतीवरी । लयो पाहतां प्रतिलोमकरी । जेवीं जळगारा जळाभांतरीं । तेवीं लयो
चिन्मात्रीं तत्त्वाचा ॥ ३७ ॥ प्रकृत्यादि तत्त्वे प्रवळलीं । विकरोनि लया गेलीं । वस्तू
अलिप्तपणे संचली । नाहीं माखली अणुमात्र ॥ ३८ ॥ एव उत्पत्तिस्थितिप्रळयात । वस्तू
अधिनाशी अलिप्त । नित्य शुद्ध बुद्ध मुक्त । जाण निश्चित उद्धवा ॥ ३९ ॥ ऐशा वस्तूच्या
ठायीं भवजल्प । तो जाण पां मिथ्या आरोप । जेवीं दोराअर्गीं सर्प । वृथा भयकंप
भ्रांतासी ॥ ४० ॥ सर्प दवडोनि दौर शुद्ध । करावा ऐसा नाहीं बोधू । एकला एक
परमानंदू । ऐसे गोविदू बोलिला ॥ ४१ ॥ ऐशिये वस्तूच्या ठायीं जाण । मन विसरे मन-
पण । येणे साधने पै जाण । होय ब्रह्मपूर्ण साधकू ॥ ४२ ॥ हें परम अगाध साधन ।
ज्यासी नांटेपे गा जाण । त्याचें निश्चळ व्हावया मन । सुगम साधन देवो सागे ॥ ४३ ॥

निविण्णस्य विरक्तस्य पुरपसोक्तवेदिन । मनस्यजति वैरात्म्य चित्ततत्त्वानुचिन्तया ॥ २३ ॥

जन्ममरणाचे महाआवर्त । भोगिता वैराग्यें अतिसतप्त । अतएव विपर्यीं विरक्त ।
जैसे विषययुक्त परमात्र ॥ ४४ ॥ मधमधीत अमृतफळ । त्यावरी सर्पें घातली गरळ । तेवीं
विषयमात्र सकळ । देखे केवळ महावाधा ॥ ४५ ॥ ऐसेनि विवेकें विवेकान्त । श्रद्धापूर्वक
गुरुभक्त । गुरूने सांगितला जो अर्थ । तो हृदयात विसरेना ॥ ४६ ॥ गुरूने बोधिला
जो अर्थ । सदा असे तो हृदयीं ध्यात । चित्ती चितिला जो अर्थ । तोचि असे चिंतित
पुन पुन ॥ ४७ ॥ करिता प्रेत्यावृत्ती चितन । सकल्प विकल्प साडी मन । त्यजोनियां
देहाभिमान । ब्रह्मसपन्न स्वयें होय ॥ ४८ ॥ झालिया ब्रह्मसपन्न । स्वरूपी लीन होय मन ।
हाही एक उपायो जाण । नें टांके तरी आन अवधारीं ॥ ४९ ॥

यमादिभिर्यागपथैरान्वीक्षित्वा च विषया । समाचोपासनाभिर्वा नान्धैर्याग स्वरेणमन ॥ २४ ॥

त्यजोनिया सकळ भोग । यमनियमंतीं योगमार्ग । आसनस्थ होऊनि चाग । देऊनि
मुद्रा साग अवधारी ॥ २५० ॥ तेवहा अपान ऊर्ध्व मुखें वाढे । जां वरता स्वधिष्ठान
चढे । प्राणायामीं अडे । तो मागुता मुरडे नाभिस्थाना ॥ ५१ ॥ सम होता प्राणायान ।
पिंडब्रह्मांडशोधन । स्वयें वायु करी गा आपण । मलक्षालन शरीरीं ॥ ५२ ॥ कफ पित्त
दोहीं रयाये । नाडीतें शोधीत जाये । जुने सचित मल पाहूं । तेही लवलाहें निर्दळी ॥ ५३ ॥
नवल वायूचे प्रवळ बळ । पिंडब्रह्मांडीचे सकळ मळ । धोऊनि करी गा निर्मळ । पवित्रता
केवळ महायोगें ॥ ५४ ॥ तेथें प्रकटे रोगाची परधडी । महाविघ्नाची पडे उडी । धावती
विकल्पाच्या कोडी । सिद्धीची रोकडी नागवण पावे ॥ ५५ ॥ इतुर्का अर्गी आदळतां

१ केवळ ज्ञानस्वरूप २ महत्तत्त्वापासून देहापर्यंत सर्व पदार्थांची उत्पत्ति व उलट प्रमाण लय होतात हा तत्त्वविवेक
डेवाचा तत्त्वविवेक झणजे सर्व पसारा परमात्मशापासून उत्पन्न झाले आहे व पुन लाच्याच ठिकाणीं त्या पावणारा हा
निचार ३ संसाराची बडबड ४ साध्य करिता येत नाही ५ वारवार ६ वर ७ एक चक्र.

जाण । साधक न सांडी जें आंगवण । तें सम होती प्राणापान । सत्य जाण उद्धवा ॥५६॥
 प्राणापानांच्या मिळणीं । शक्ति चेतवे कुंडलिनी । ते प्राणापानांतें घेउनी । सुपुत्रास्थानीं
 प्रवेश ॥ ५७ ॥ ते आद्यशक्ति अचाट । चढे पश्चिमेचा महाघाट । तेथें पड्चक्राचा कड-
 कडाट । पूर्वांच सपाट पवनें केला ॥ ५८ ॥ कुंडलिनी चालता वाटा । चुकल्या आधि-
 व्याधीच्या लाटा । जुजाल्या विकल्पांच्या वाटा । महाविघ्नांच्या झटा वाधूं न शकती
 ॥ ५९ ॥ साधितां उल्हादशक्तीचे उलट । उघडे ब्रह्मरुप्रींचे कपाट । तंव लोटले सहस्र-
 दळाचे पाट । अतिचोसट चंद्रामृत ॥ ६० ॥ ते प्रागूनि कुंडलिनी वाळा । संतोपें
 साडी गरळा । ते शरीरीं घोटली कळा । तेणे पालटला देहभाव ॥ ६१ ॥ शरीराकारें
 घोटिली कळा । तेणे देहो दिसे अतिसोज्वळा । ना तो ब्रह्मरसाचा पुतळा । कीं उमलला
 कळा शातिसुखाचा ॥ ६२ ॥ जीवाचे जीवन मुसावळें । कीं ब्रह्मविद्येसी फळ आले ।
 ना ते चैतन्या कांव निघाले । तैसे शोभले अवयव ॥ ६३ ॥ त्या देहाचेनि लाघवें ।
 जगाच्या डोळा सामावे । जीवामार्जी वावरो पावे । निजस्वभावे सवाह्य ॥ ६४ ॥ तो
 पवनाची करोनि पायरी । सुखें चाले गगनावरी । या नांव परम खेचरी । सिद्धेश्वरीं
 बोलिजे ॥ ६५ ॥ त्याचिया अगीचिया दीप्ती । खद्योतप्राय गभस्ती । त्याचें चरणामृत
 वांछिती । अमृतपानी इंद्रचंद्र ॥ ६६ ॥ क्रमूनि औटपीठ गोल्हाट । भ्रमरगुंफादि शेवट ।
 भेदूनि सोहंहासाचें पीठ । परमात्मा प्रकट होऊनि ठाके ॥ ६७ ॥ हा योगाभ्यासे योग
 गहन । अंबचटें कोणा साधे जाण । हा मार्ग गा अतिकठिण । स्वयें श्रीकृष्ण बोलिला
 ॥ ६८ ॥ हेचि मानतें श्रीकृष्णनाथा । तरी आन साधन न सांगता । हा मूळश्लोकार्थ
 पाहता । कळेल तत्त्वतां साधूंसी ॥ ६९ ॥ हा ऐकता अतिगोड वाटे । परी करितां
 काळीज फाटे । तरी न साधेचि महाहटें । येथ ठकले लाठे सुरनर ॥ ७० ॥ असो हें
 अत्यंत कठिण । तुज मी सागेन गा आन । आन्वीक्षिकी विद्या जाण । त्वंपदशोधन-
 विवेकू ॥ ७१ ॥ तत्पदाहूनि वेगळा । पांचभौतिक त्वंपदाचा गोळा । चुकोनि व्यापका
 सकळा । कोठे निपजला एकादेशीं ॥ ७२ ॥ अनादि मायाप्रवाहयोगें । तन्मात्राविषयसगें ।
 मनाचेनि संकल्पपांगें । वेगळें सवेगें मानले ॥ ७३ ॥ मनें मानिला जो भेदू । त्यासी
 करावा अभेदबोधू । येचि अर्थी स्वयें गोविदू । विवेक विशदू दाखवी ॥ ७४ ॥ पांचभौ-
 तिक शरीर खरे । तेथ पृथ्वी प्रत्यक्ष जळी विरे । पृथ्वीचा गंध जळीं भरे । तें पृथ्वी सरे
 निःशेष ॥ ७५ ॥ त्या जळाचा जळरसू । शोधूनि जें घे हुताशू । तें जळाचा होय न्हासू ।
 निजनिःशेषू तेजत्वे ॥ ७६ ॥ त्या तेजाचे कारणरूप । गिळी वायूचा पूर्णप्रताप । तेव्हा
 तेजाचे मावळे स्वरूप । वायूची झडप लागतां ॥ ७७ ॥ त्या वायूचा स्पर्शगुण । नेतां
 गगने हिरून । तेव्हां वायूचें नुरे भान । राहें मुंसावोन गगनचि ॥ ७८ ॥ केवळ गगना
 नुरे उरी । तें गुणकार्यें रिघे अहकारी । अहंकारू रिघे मायेमाझारीं । माया परमेश्वरी
 मिथ्या होय ॥७९॥ रात्रि आपुलिया प्रौढीं । आंधाराते वाढवी वाढी । तेथ नक्षत्रें खद्यो-

१ वळ २ कुंडलिनीनामक शक्ति ३ वायून ४ हा सर्व विषय मागील एका अध्यायांत झाला आहे ५ अमृत-
 तपति ६ हें योगातील अंगें ७ कदाचित् ८ मोठमोठे, दाटने ९ तत्त्व वा त्व वा उभय पदाचा बोध देणारी अध्या-
 सनीया १० पचभूतापासून झालेला ११ शब्दस्पर्शादि विषयाच्या संगती १२ सकलामुळें १३ स्पष्ट १४ धरे,
 मष्ट होतें १५ एम्बटरेलें, केवळ एकटें

तकोडी । मिरवती गाढीं निजतेजे ॥ २८० ॥ ते रात्री येता सूर्या पुढें । स्वकार्येसीं सगळी उडे । पाहों जाता मागेंपुढें । कोणीकडे असेना ॥ ८१ ॥ तेवीं परमेश्वरीं माया । कार्यकारणेसीं गेली घायीं । मिथ्यात्वेचि न ये आयां । नुरेचि दिसावया मांगमोसू ॥ ८२ ॥ मायाप्रतिविवित चैतन्या । आणी जीव या अभिधाना । ते माया गेलिया जाणा । जीवपणा न्हासू ॥ ८३ ॥ बुडाले जीवशिवाचें भान । उडोले मनाचे मनपण । कांदले चैतन्यघन । परम समाधान साधका ॥ ८४ ॥ करिता त्वंपदाचें शोधन । होय तत्पदीं समाधान । हे आन्वीक्षिकी विद्या जाण । विवेकसपत्र पावती ॥ ८५ ॥ न करिता योगसाधन । न लगे त्वंपदाचें शोधन । याहोनि सुलभ साधन । तुज मी आन सागेन ॥ ८६ ॥ जेथ कष्ट करिता तरी थोडे । परी योगाचें सकळ फळ जोडे । त्वंपदशोधन त्यापुढे । होय वापुडें लाजोनी ॥ ८७ ॥ ते माझी गा निजभक्ती । माझ्या रामकृष्णादि ज्या मूर्तीं । पूजिता त्या, अतिप्रीतीं । मी श्रीपति सतोपें ॥ ८८ ॥ तेथे माझें श्रवण माझें कीर्तन । माझें नाम माझें स्मरण । माझें ध्यान माझें भजन । माझें चित्तन सर्वदा ॥ ८९ ॥ हृदयीं माझें सदा ध्यान । मुखीं माझें नाम माझें स्तवन । श्रवणीं माझी कथा माझें कीर्तन । करी माझें पूजन सर्वदा ॥ ९० ॥ चरणीं प्रदक्षिणा यात्रागमन । अष्टांगीं सर्वदा माझें नमन । ऐसे अनन्य माझें भजन । विनटलेपण मझर्की ॥ ९१ ॥ ऐसे विनटले जे माझे भजनीं । त्यासी मी विकलों चक्रपाणी । त्यावेगळें पढियंत कोणी । आन त्रिभुवनीं मज नाही ॥ ९२ ॥ यापरी करिता माझें भजन । न लगे योगादिकांचें स्मरण । मी भक्तिवेगळा श्रीकृष्ण । नातुडें जाण उद्धवा ॥ ९३ ॥ अवचंटे देवगतीं येथ । योगियासी जै घडे दुरित । त्यासी न लगे कर्मप्रायश्चित्त । तेंचि सागत श्रीकृष्ण ॥ ९४ ॥

यदि कुर्वीत् प्रमादेन योगी कर्म विगर्हितम् । योगेनैव दहेद्दहो नान्यत्तत्र कदाचन ॥ २५ ॥

भक्तासी निघ कर्म न घडे । त्यासी मी राखता मागेंपुढें । हें आले गा योग्याकडे । तेथही घडे प्रमादें ॥ ९५ ॥ प्रमादें घडले जे पाप । त्याचा तीव्र अनुताप । जेवीं दार्यांशीं पोळल्या सर्प । तैसा संकप पापासी ॥ ९६ ॥ गोमाशी लागतां सिंहासी । तो जेवीं झाडी सर्वांगासी । तेवी योगी देखोनि पापासी । जो अहर्निशीं अनुतापी ॥ ९७ ॥ तेणे होऊनि सावचित्त । योगवळें निजयोगयुक्त । पाप निर्दाळाचे समस्त । हेंचि प्रायश्चित्त योगियासी ॥ ९८ ॥ हे साडोनिया योगस्थिती । जें लावू धावे शोणमाती । तें नागनला गा निश्चितीं । नव्हेचि निष्कृती पापाची ॥ ९९ ॥ हृदयीं नाही अर्जुतापवृत्ती । वरिवरी गा शास्त्रोक्ती । लावूं जाता शोणमाती । नव्हे निवृत्ति पापाची ॥ ३०० ॥ माझें क्षणार्थ अनुसधान । कोटिकल्मसां करी दहन । तेथ इतराचा केवीं कोण । हें स्वयें श्रीकृष्ण बोलिला ॥ १ ॥ ज्याचे अधिकारी माझें ध्यान । तें साडोनिया जाण । प्रायश्चित्त सागता आन । लागे दूपण सागत्यासी ॥ २ ॥ चालागीं मुख्यत्ये जाण । येथ अधिकारचि प्रमाण । येचिवितींचें निरूपण । श्रीनारायण सागत ॥ ३ ॥

१ काही वेळान सूर्य उगवला ह्याजे २ आपल्या कार्यासह ३ अटवळीत, आकारस ४ टावठिकाण ५ बुडाले ६ आमविद्या ७ न विजिता कष्टे जाण । सुगम जोडे समाधान ८ दोन हान, दोन पाय, दोन गुडमे, हृदय व मस्तक मिळून खाठ अर्गे ९ नहन जाणें १० सहज ११ पाप १२ गैरसाधनपणान १३ वणव्यात १४ भयभीत १५ परिहार, नाश १६ पश्चात्तापस्थिति १७ पाप निश्चिती तेणें न जाय. १८ अनत पातवास १९ पर्वी, प्रसिद्ध

स्वे स्वेऽधिकारे वा निष्ठा स गुण परिकीर्तित । कर्मणा जात्यष्टुद्वाभामनेन नियम' कृत ।
गुणदोषविधानेन सद्गाना त्याजनेच्छया ॥ २६ ॥

न प्रेरितां शास्त्रेण श्रुती । विपर्ययी स्वाभाविक प्रवृत्ती । तिची करावया निवृत्ती । माझी वेदोक्ती प्रवर्तली ॥ ४ ॥ एकाएकीं विषयत्याजन । करावया अशक्त जाण । त्यासीं वेद दावी दोषगुण । त्यागावया जाण विषयांसी ॥ ५ ॥ हे माता हे सहोदर । येथ करू नये व्यभिचार । हे वेद न घोलतां अधिकार । ते यथेष्टाचार विषयांचा ॥ ६ ॥ जेथवरी स्त्रीपुरुषव्यक्ती । तेथवरी कामासक्ती । मी नेमितो ना वेदोक्ती । ते व्यभिचारप्राप्ती अनिवार ॥ ७ ॥ सकळ स्त्रिया सांडून । त्यजूनिया इतर वर्ण । सवर्ण स्त्री वरावी आपण । अष्टवर्षा जाण नेमस्त ॥ ८ ॥ तिचें वेदोक्त पाणिग्रहण । तेथ साक्षी अग्नि आणि ब्राह्मण । इतर स्त्रियांची वाहूनि आण । स्वदारागमन विध्युक्त ॥ ९ ॥ यापरी म्यां सकळ लोक । स्त्रीकामें अतिकामुक । स्वदारागमन देख । केले एकमुख वेदोक्ती ॥ ३१० ॥ याचिपरी म्यां अन्न संपर्क । वेदवादेनेमिले लोक । येरवी वर्णासकर देख । होता आवश्यक वेदेवीण ॥ ११ ॥ तो चुकवावया वर्णासकर । वर्णाश्रमाचा प्रकार । वेद वोलिला साचार । विषयसचार त्यागावया ॥ १२ ॥ विषयांची जे प्रवृत्ती । तेचि अविद्यावाधा निश्चिती । जे विषयांची अतिनिवृत्ती । ती नांव ' मुक्ति ' उद्धवा ॥ १३ ॥ करावया विषयनिवृत्ती । वेदें द्योतिलीं कर्मप्रवृत्ती । वर्णाश्रमाचारस्थिति । विषयासक्तिच्छेदकू ॥ १४ ॥ नित्य नैमित्तिक कर्मतंत्र । नाना गुणदोषप्रकार । वेदें द्योतिले स्वाधिकार । विरक्त नर व्हावया ॥ १५ ॥ स्वकर्में होय चित्तशुद्धी । तेणे वैराग्य उपजे त्रिशुद्धी । वैराग्य विषयावस्था छेदी । गुणकार्यउर्पाधी रजतम हे ॥ १६ ॥ तेव्हां उरे शुद्ध सत्वगुण । तेथें प्रकटे गुरुभजन । गुरुभजनासव जाण । ज्ञानविज्ञान घर रिघे ॥ १७ ॥ पूर्ण करितां भगवद्भक्ती । ते गुरुभजनीं अधिकारप्राप्ती । सद्गुरुमहिमा सागों किती । मी आज्ञावर्ती गुरूचा ॥ १८ ॥ गुरु ज्यावरी अनुग्रहो करी । त्यासी मी भगवंत उद्धरीं । आढरें वांजूनिया शिरी । निजऐश्वर्यावरी वैसवी ॥ १९ ॥ गुरु परमात्मा परेशू । ऐसा जयाचा विश्वासू । त्याचा अकिली मी हृषीकेशू । जो जगदीशू जगाचा ॥ ३२० ॥ जेथ मी अकित झालो आपण । तेथ समाधीसी ज्ञानविज्ञान । वोलंगे गुरुभक्ताचें अंगण । तेथ केवा कोण सिद्धींचा ॥ २१ ॥ त्या गुरूचे करुनि हेळणें । जो करी माझें भजन । तेणे विरसि मिष्टान्न । मज भोजन घातले ॥ २२ ॥ तोंडी घांस 'डोड्ये टोलीं । ऐसा भजनार्थ तो झाला । तो जाण सर्वस्वें नागवला । वैरी आपला आपणचि ॥ २३ ॥ येथवरी गुरूचें महिमान । माझेनि वेदें द्योतिले जाण । करुनि विषयनिर्दळण । स्वाधिकारें जैन तरावया ॥ २४ ॥ यालागीं ज्यासी जो अधिकार । तो तेणें सुंछवावा अणुमात्र । हा वेदें केला निजनिर्धार । स्वकर्में नर तरावया ॥ २५ ॥ जरी क्षणशी कर्मचि पावन । हेंही सर्वथा न घडे जाण । स्वाधिकारेंवीण कर्माचरण । ते अति-

१ वरीण २ आपल्याच वर्णाची, सवर्ण स्त्रियाचा विवाह आपण, ३ एकत्र भोजन ४ विषयावास्तु मनुष्यांनीं पराश्रुत व्हावें क्षण कर्म करावया वेदांनीं सांगितले आहे ५ दाखविली ६ उपाधि=निमित्त ७ दाखविले व अनुभवज्ञान ८ आत्मपारक ९ वृषा, प्रसाद १० वाहूनि=वरुन ११ जन्तित १२ अवमान, निंदा १३ डोऱ्यावर प्रहार १४ जाण, १५ अतिक्रमू नये, सोडू नये

दारुण वाधक ॥ २६ ॥ सन्यासी करी गृहस्थधर्म । तें त्यासी वोढवले अंकर्म । गृहस्थ करी करपात्रकर्म । तोचि अधर्म त्यासी ॥ २७ ॥ हितासी वोखंद घेतां जाण । त्याचें चुकलिया अनुपान । तेंचि अन्यथा होय आपण । पीडी दारुण मरणान्त ॥ २८ ॥ तेंम अनधिकारे करितां कर्म । तेंचि वाधक होये परम । हें वेदें जाणोनियां वर्म । स्वधर्म सुगम नेमिले ॥ २९ ॥ स्वाधिकारें स्वधर्मनिष्ठा । हाचि पुरुषाचा गुण मोटा । तेणे फिते गुणकर्ममळकटा । प्रिय वैकुंठो तो होय ॥ ३३० ॥ वेदें घोळिला जो गुण । तो अगीकारावा आपण । वेदें ठेविले ज्यासी दूषण । तें सर्वथा जाण त्यजावे ॥ ३१ ॥ हेचि गुण-दोषलक्षण । करिता वेदविर्वचन । गुंतले गा अतिसज्ञान । माझे कृपेवीण वेदार्थ न कळे ॥ ३२ ॥ निपेधमुखें करितां त्यागू । वेद त्यागवी विषयसगू । हें वर्म जाणोनि जो चागू । तो होय निःसगू महायोगी ॥ ३३ ॥ उद्धवा हें वेदतत्त्वसार । तुज म्यां सागीतले साचार । ज्यालागी शिणताति सुरनर । ऋषीश्वर तपस्वी ॥ ३४ ॥ परी माझे कृपेवीण सर्वथा । हें न ये कोणाचिये हाता । ते तुज म्या सागीतले आता । तुझे हितार्थी निज-गुह्य ॥ ३५ ॥ मार्गें म्या केले निरूपण । गुणदोष देखणे तो दोष जाण । त्याचेही विशद विवेचन । तुज मीं सपूर्ण सागीतलें ॥ ३६ ॥ पराचा देखावा दोषगुण । हें नाहीं नाहीं गा माझे वेदवचन । दोष त्यजोनिया आपण । घ्यावा गुण हा वेदार्थ ॥ ३७ ॥ त्यजोनि पराचे दोषगुण । स्वयें गुण घ्यावा आपण । हेंही माझे कृपेवीण । नव्हे जाण उद्धवा ॥ ३८ ॥ न देखोनि पराचे दोषगुण । स्वयें होइजे ब्रह्म आपण । ह्मणशी ऐशी कृपा परिपूर्ण । केवीं आपण लाहिजे ॥ ३९ ॥ तेचिविर्वांचे निरूपण । कृपेने सागताहे श्रीकृष्ण । माझे कृपेचें आर्यतन । उद्धवा जाण मज्जकी ॥ ३४० ॥

पातश्रद्धे मरुत्यासु निविष्णु सर्वकर्मसु । वेद दुःखात्मकार कामान् परित्यागेऽप्यनीधर ॥ २० ॥

माझे कयेचेनि श्रवणे । उठी ससाराचें धरणे । ऐसा विश्वासू धरिला ज्याणे । जीवें-प्राणे निश्चितीं ॥ ४१ ॥ ह्मणे अर्घोर्दकीं प्राणातीं । जै हरिकथा आठवे चितीं । तं उठे जन्ममरणपंक्ती । येथवरी भक्ती मत्कयेची ॥ ४२ ॥ ऐशिया भागार्थाचे स्थिती । अनिवार उपजे विरक्ती । नावडे कर्माची प्रवृत्ती । विषयासकी नापडे ॥ ४३ ॥ नावडे इतर कैथा-वदंती । नावडे लौकिकाची प्रीती । परी निःशेष त्यागाप्रती । सामर्थ्यशक्ती ज्या नाहीं ॥ ४४ ॥ तेणे अनन्यभावे जाण । अत्यादरें करावे भजन । येचिविर्वांचे निरूपण । स्वमुखें श्रीकृष्ण सागत ॥ ४५ ॥

ततो भजेत सा प्रीत ध्रुवालुर्द्वनिश्चय । जुपमाणश्च तात्कामान्दु सोदकांश्च महंपर ॥ २८ ॥

त्यागाप्रया नाहीं सामर्थ्य शक्ती । त्यासी विषयभोग जेव्हां येती । ते भोगी ऐशिया रीतीं । जेवीं श्रृंगारिती सुळी घावया ॥ ४६ ॥ त्यासी केळें सासर चोग्मटीं । दूषवृत्प लावितां ओंठीं । गूळ भरलिया भोगापाठीं । तो घाक पोटी धुकधुकी ॥ ४७ ॥ तेनीं विषय भोगिता जाण । पुढे निरय अतिदारुण । मज का विनरला नारायण । मधुसूदन

१ वाधक, वाप २ करतव्यनिष्ठा, सन्यासकर्म ३ औपय ४ ज्याथा ५ विष्णु ६ वेगत्याचा विचार ७ धुर्वाचे वापरणे. ८ दुःखाच्या ९ स्थान १० तणादा, मिठी ११ पाण्यात धरें घुडगाना १२ संवत्साच्या भाकर मोठा

चनें । जें साधे अनेकीं साधनें । तें मद्भजने पाविजे ॥ ९४ ॥ 'हैं न साधितां साधन साकडें । नुलघितां गिरिकपाटकडे । ही सकळ फळें येती दारापुढें । जें माझी आतुडे निजभक्ती ॥ ९५ ॥ उद्धवा तूं ह्मणसी जाण । ऐशी ते तुझी भक्ति कोण । ब्रह्मभावे जें गुरुभजन । ते भक्तीचा पूर्ण हा प्रतापू ॥ ९६ ॥ सद्गुरुभजनापरती । साधकासी नाही प्राप्ती । मी भगवंत करीं गुरुभक्ती । इतराचा किती पवाडू ॥ ९७ ॥ मीही सद्गुरुचेनि धर्म । पावलों एवढिये महिमे । त्या सद्गुरुचे गैरिमे । कोणे उपमे उपमावे ॥ ९८ ॥ जे गुरुब्रह्म अभेदभक्त । अचवटें अणुमात्र वांछित । तयां वैकुंठादि समस्त । मी त्यांसी देत स्वर्गापवर्ग ॥ ९९ ॥ हेंही बोलतां अत्यंत थोडें । मी त्यांच्या भजनसुरवाडें । भुललों गा वाडें-कोडें । त्यांमागेंपुढे सदा तिष्ठें ॥ ४०० ॥ मद्भक्त नैराश्यें अतिगाढे । ते मागतील हें कदा न घडे । तेंही लक्षण तुजपुढें । अतिनिवाडें सांगेन ॥ १ ॥

न किञ्चित्साधवो धीरा भक्ता ह्येकामित्तनो मम । वाञ्छन्त्यपि मया दत्तं कैवलयमपुनर्भवम् ॥ ३४ ॥

ज्यासी नघेणेपणाचा प्रबोधू । साचार झाला अतिविशदू । ऐसा निरपेक्ष जो शुद्ध । तो सत्य साधू मज मान्य ॥ २ ॥ ज्याच्या ठायीं निरपेक्षता । धैर्य त्याचे चरण वंदी माथां । ज्याच्या ठायीं अधीरता । तेथ निरपेक्षता असेना ॥ ३ ॥ कोटिजन्में बोधू जोडे । तें हे निरपेक्षता आतुंढे । निरपेक्षतेवरुतें चढे । ऐसे नाही फुडें साधन ॥ ४ ॥ ऐशिये निरपेक्षताप्राप्ती । माझ्या भजनी अतिभीती । तो लाभे माझी चौथी भक्ती । जीसी एकांती ह्मणे वेदू ॥ ५ ॥ ऐक एकांतभक्तीची मातू । देवाभक्तास होय एकांतू । भक्तू रिघे देवाआंतू । देव भक्तांतू सवाह्य ॥ ६ ॥ ऐसे अभेदें माझें भजन । या नाव एकांतभक्ति जाण । मजवेगळे कांही भिन्न । न देखे आन जगामार्जी ॥ ७ ॥ त्यासी चहूं पुरुषार्थेंसी मुक्ती । मी स्वयें देताहें श्रीपती । ते दुरोनि दृष्टी न पाहती । मा धरिती हार्ती हें कदान घडे ॥ ८ ॥ ते स्वमुखें कांही मागतीं । हें न घडे कदा कल्पांतीं । सांडूनि माझी एकांतभक्ती । कैवल्य न घेती ते निजभक्त ॥ ९ ॥ तो मोक्षही घ्यावया कोण भावो । त्याचाही मिथित अभिप्रावो । स्वयें सागे देवाधिदेवो । अगम्य पहावो श्रुतिशास्तां ॥ ४१० ॥

निरपेक्ष पर प्राहुर्नि श्रेयसमनत्परम् । तस्मान्निराशियो भक्तिर्निरपेक्षस्य मे भवेत् ॥ ३५ ॥

जो निरपेक्ष निर्विशेष । तो मज पूज्य महापुरुष । मोक्ष त्याचे दृष्टी भूस । धन्य नैराश्य तिहीं लोकीं ॥ ११ ॥ ऐक निरपेक्षतेचा उत्कर्ष । तेथ चारी पुरुषार्थ फळकट । वैकुण्ठकैलासादि श्रेष्ठ । ते पायवाट निरपेक्षा ॥ १२ ॥ निरपेक्षापाशी जाण । 'बोळगें येती सुरगण । तेथ ऋद्धिसिद्धींचा पाड कोण । बोळगे अगण कळिकाळ ॥ १३ ॥ स्वयें महादेव आपण । सर्वस्वे करी निर्वंलोण । श्रियेसहित मी आपण । अकित जाण तयाचा ॥ १४ ॥ निरपेक्ष जो माझा भक्त । तो मजसमान समर्थ । हेंही बोलणे अहार्थें येथ । तो मीचि निश्चित चिद्रूपें ॥ १५ ॥ मी परमात्मा परमानंद । भक्त मद्भजने शुद्ध स्वानंद । दोषे अभेद स्वानंदकद । सच्चिदानंद निजरूपें ॥ १६ ॥ ऐसे मद्भावे भक्त सपन्न । ते न देखती दोषगुण । तेचिचिर्लीचें निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ १७ ॥

१ इतुके न सोसितां साधन संकटे. २ पाड, प्रताप ३ मोठेपणास ४ खग व मोक्ष. ५ निश्चयामक, सष्ट-पणें ६ शान ७ मिळे ८ तात्पर्यरूपांन ९ तुच्छ १० चाकत ११ बोवाळणी १२ औपचारिक, वरवर.

न मय्येकान्तभक्ताना गुणदोषोद्भवा गुणा । साधना समवित्ताना बुद्धे परमुपेयुषाम् ॥ ३६ ॥

जो न देखे विषयभेद । ज्यासी समत्वाचा निजबोधू । तोचि बोलिजे शुद्ध साधू । परमानंद मद्भजने ॥ १८ ॥ मी एक परमात्मा सर्व भूता । न देखे द्वैताची प्रतीती । ऐसी ज्यास भजनस्थिती । ' एकात्मकी ' त्या नाव ॥ १९ ॥ सदा समभावे एकाग्र । माझ्या भजनी अतितत्पर । ते प्रकृतीचे परपार । पावले साचार मद्रूपी ॥ ४२० ॥ ऐसे मद्रावे भक्त परिपूर्ण । ते न देखती दोषगुण । उद्धवा म्यां हे निजखूण । पूर्वी तुज जाण सांगीतली ॥ २१ ॥ साकरेची सांल फेडणें । की कापूरकोंडा काढणे । रत्नदीपीं काजळी फेडणे । तरी गुणदोष देखणे मद्भक्ता ॥ २२ ॥ ज्याचा ध्यावा अवगुण । मुख्य अगुणी मी आपण । ज्याचा ध्यावा उत्तम गुण । तेही जाण मद्रूप ॥ २३ ॥ यापरी भक्तजगजेठी । मद्रूपें देखे सृष्टी । त्यासी गुणदोषांची गोष्टी । न पडे दृष्टी सर्वथा ॥ २४ ॥ गुणदोष न देखावे जाण । हेंचि साधनी मुख्य साधन । येचि अर्थाचें निरूपण । आदरें श्रीकृष्ण सागत ॥ २५ ॥

एवमेतान्मयादिष्टाननुतिष्ठन्ति मे पय । क्षेम विन्दन्ति मत्स्थान यद्ब्रह्म परम विदुः ॥ ३७ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे विंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥

उद्धवा यापरी जाण । म्या वेदैवादे आपण । उपदेशिले गा जन । भक्तिज्ञानकर्मयोगें ॥ २६ ॥ कर्मचि कर्म छेदिजेती । ऐसी कर्मयोगाची गती । स्वधर्मकर्म माझी प्राप्ती । ते म्या तुजप्रती सांगीतली ॥ २७ ॥ नित्यानित्यविवचन । करुनि अनित्यनिर्दळण । हें ज्ञानयोगाचें लक्षण । तुज म्या सपूर्ण सांगीतले ॥ २८ ॥ तैशीच करिता माझी भक्ती । सकळ फळें पाया लागती । भक्तासी अनायासे माझी प्राप्ती । हेंही तुजप्रती सांगीतले ॥ २९ ॥ अधिकारभेदेसी साग । त्रिकांड त्रिविध वेदमार्ग । माझे प्राप्तीलागीं चाग । विशद विभाग म्या केला ॥ ४३० ॥ म्या सांगीतल्याऐसे जाण । जो वेदमार्गें करी अनुष्ठान । तो माझी प्राप्ती पावे सपूर्ण । सगुण निर्गुण यथारुचि ॥ ३१ ॥ सगुणसाक्षात्कार जो येथ । तें पंचरात्रागममत । वैकुण्ठचि मुख्य ह्णणत । ते मत निश्चित तयाचें ॥ ३२ ॥ सप्तावरणांवाहेरी । मायावरणाभीतरी । वैकुण्ठ रचिले श्रीहरी । हें बोलिजेले धीरी वेदाती ॥ ३३ ॥ तेथ आग माचें मनोगत । माया ते भगवळीला ह्णणत । स्वलीला वैकुण्ठ रची भगवत । क्षयो तेथ असेना ॥ ३४ ॥ जेथ लीलाविग्रही मेघश्याम । स्वयें वसे पुरुषोत्तम । तेथ नाहीं गुण काळ कर्म । मायादि भ्रम रिघेना ॥ ३५ ॥ एथ जन्मक्षयातीत । वैकुण्ठ अक्षयी निज नित्य । तेथ पावले ते नित्यमुक्त । हें ' आगममत ' उद्धवा ॥ ३६ ॥ मत्रें आरौध्यदैवते प्रसन्न । हें वेदार्थियाचें बोलणे । तें म्या तुजप्रती अनुसधानें । बोलिलें जाणें उद्धवा ॥ ३७ ॥ भावार्थभक्तीचें लक्षण । ते प्रसन्नतेची खूण । हें पूर्वी केलें निरूपण । निहेंतें जाण उद्धवा ॥ ३८ ॥ ये अर्था वेदाती ह्णणत । अत्यंतप्रळयींचा जो आघात । तो वैकुण्ठकैलासादि समस्त । आकारवत निर्दाळी ॥ ३९ ॥ ते काळांचे उर्वरित । केवळ जे गुणातीत । ते पूर्ण ब्रह्म सदादित । जाण निश्चित उद्धवा ॥ ४४० ॥ जेथ काळ ना कर्म । जेथ

१ अनुभव २ निजरूपें ३ त्वचा ४ यापरीचा कोंडा काढणे ५ सृष्टीमाजी ६ मरुपेठ ७ घदवीजे ८ निरसार्थी, नष्ट करावी ९ कर्म, उपासना व ज्ञान रूप तीन शाखांनीं भरलेला १० वेदाचें ११ नाथ १२ छेलेने देह धारण करणारा १३ आपली इष्टदेवता मंत्रांनीं प्रसन्न करणे. १४ उषध १५ अवस्थित

गुण ना धर्म । जेथ माया पावे उपरम । तें परब्रह्म उद्धवा ॥ ४१ ॥ माझे स्थान वैकुंठ
जाण । तेथील प्राप्ति सायुज्य सगुण । पूर्ण सायुज्यता जाण । ब्रह्म परिपूर्ण सदोदित
॥ ४२ ॥ पावावया पूर्ण परब्रह्म । साधकांसी कोणे मार्गी क्षेम । वेदोक्त मद्रक्ती सुगम ।
उत्तमोत्तम हा मार्ग ॥ ४३ ॥ आणिके मार्गी जातां जाण । कामलोभादि उठे विघ्न । कां
बुडवी ज्ञानाभिमान । ये नागवण प्रेत्यवायाची ॥ ४४ ॥ तैसे नाही भक्तिपथी । सवे नव-
विध सांगती । चढता पाउलीं अतिविश्राती । भजनयुक्ति मद्रावे ॥ ४५ ॥ येथील
मुख्यत्वे साधन । गेलियाही जीवप्राण । कदा न देखे दोपगुण । तें ब्रह्म परिपूर्ण पाविजे
॥ ४६ ॥ जेथ नाही भवभयभ्रांती । जेथ नाही दिवसरती । जेथ नाही जीवशिवस्थिती ।
ते ब्रह्म पावती मद्रक्त ॥ ४७ ॥ जेथ नाही रूपनाम । जेथ नाही कालकर्म । जेथ नाही
मरणजन्म । तें परब्रह्म पावती ॥ ४८ ॥ जेथ नाही ध्येयध्यान । जेथ नाही ज्ञेयज्ञान ।
जेथ नाही मीतूपण । ते ब्रह्म पूर्ण पावती ॥ ४९ ॥ ज्यासी नाही मातापिता । जे नव्हे
देवोदेवता । जे बहु ना एकुलता । ते ब्रह्म तत्त्वता पावती ॥ ४५० ॥ जेथ नाही वर्णाश्रम ।
जेथ नाही क्रियाकर्म । जेथ नाही मायाभ्रम । तें परब्रह्म पावती ॥ ५१ ॥ जें गुणागुणीं
अतीत । जे लक्ष्यलक्षणारहित । जे स्वानंदें सदोदित । ते ब्रह्म प्राप्त मद्रक्ता ॥ ५२ ॥
पूर्णकृपेचा हेलावा । न सटेर्चि देवा । तो हा एकादशीचा विसावा । तुज म्यां उद्धवा
दीधला ॥ ५३ ॥ जेथ ठावो नाही देहभावा । जेथ सारसरस्य जीवशिवा । तो हा
एकादशीचा विसावा । तुज म्या उद्धवा दीधला ॥ ५४ ॥ जेथ उगाणा होय अहंभावा ।
शून्य पडे मायेच्या नावा । तो हा एकादशीच विसावा । तुज म्या उद्धवा दीधला
॥ ५५ ॥ जेथ देवभक्तांचा कालोवा । एकत्र होय आघवा । तो हा एकादशीचा विसावा ।
तुज म्यां उद्धवा दीधला ॥ ५६ ॥ कष्टीं स्वानंदें स्वयें जोडावा । त्या स्वानंदाचा आइता
ठेवा । तो हा एकादशी विसावा । तुज म्या उद्धवा दीधला ॥ ५७ ॥ करोनि भेदाचा
नागोवा । होय अभेदाचा रिगावा । तो हा एकादशीचा विसावा । तुज म्या उद्धवा
दीधला ॥ ५८ ॥ काढोनि भावार्थाचा भावो । सोलीव सोलियांचा सोलावो । गालुनी
गालियाचा भक्तिभावो । उद्धवासि देवो देतसे ॥ ५९ ॥ यापरी श्रीकृष्णनाथु । होऊनियां
स्वानंदभरितू । विसाव्या अध्यायींची मातू । हरिखें सागतू उद्धवा ॥ ४६० ॥ आता
विसाव्याचा विसावा । स्वानंदसुखाचा हेलावा । तो मी सागेन एकविसावा । एक उद्धवा
सादर ॥ ६१ ॥ वेदी शुद्धाशुद्धलक्षण । हें पुढिले अध्यायीं निरूपण । एका विनवी जना-
र्दन । श्रोता अवधान मज द्यावे ॥ ४६२ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादश-
स्कंधे भगवदुद्धवसवादे एकाकारटीकाया वेदत्रयीविभागयोगो नाम विशतितमोऽध्यायः
॥ २० ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ अध्याय ॥ २० ॥ ॥ श्लोक ॥ ३७ ॥ ॥
॥ ओंव्या ॥ ४६२ ॥ ॥ एकूण ॥ ४९९ ॥ ॥ ॥ ॥

१ कोण. २ वेदोक्त कर्म न केल्याचा जो दोष त्याची फसणूक ३ नऊ प्रकारचे सोवती ४ एक ५ भरतें ६ साठवत
नाही ७ विसावा अध्याय, (पक्षां) विश्राति ८ जीव आणि ईश्वराचे ऐक्य ९ फेड, नागवण, नाश १० ऐक्य.
११ अनायासानें प्राप्त. झालेला १२ नाश. १३ प्रवेश १४ कथाभाग. १५ ह्यांने १६ आदोहन

अध्याय एकविंशत्वा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु वैकुण्ठनाथा । स्वानंदवैकुण्ठी सदा वसन्ता ।
 तुझे ऐश्वर्य स्वभावता । न कळे अनंता अव्यया ॥ १ ॥ तुझ्या निजबोधाचा गरुड । कर
 जोडून उभा दृढ । त्याच्या पाखाचा झडाड । उन्मळी सुदृढ भववृक्षा ॥ २ ॥ तुझे
 स्वानुभवैकचक्र । लखलखित तेजाकार । द्वैतदळेणीं सतेजधार । अतिदुर्धर महामारी
 ॥ ३ ॥ कैसा पाचजन्य अगाध । निःशब्दी उठवी महाशब्द । वेदानुवाटे गजे श्रुद्ध । तोचि
 प्रसिद्ध शंख तुझा ॥ ४ ॥ झळफळित सर्वदा । निजतेजे मिरवे सदा । करी मानाभिमानांचा
 चेदा । ते तुझी गदा गंभीर ॥ ५ ॥ अतिमनोहर केवळ । देखता उपजती सुखकळोळ ।
 परमानंद आमोद वहेळ । तें लीलाकमळ झेलिसी ॥ ६ ॥ जीव शिव समसमानी । जय विजय
 नांवे देउनी । तेचि द्वारपाळ दोनी । आज्ञापूनी स्थापिले ॥ ७ ॥ तुझी निजशक्ति साजिरी ।
 रमारूपे अतिसुंदरी । अखंड चरणसेवा करी । अत्यादरी सादर ॥ ८ ॥ तुझे लोकींचे
 निवासी जाण । अवघे तुजचिसमान । तेथ नाही मानापमान । देहामिमान असेना ॥ ९ ॥
 तेथ काळाचा रिगमू नाही । कर्मांचे न चले काही । जन्ममरणाचे भय नाही । ऐशिया
 ठायी तू स्वामी ॥ १० ॥ जेथ कामक्रोधांचा घात । धुधेतुपेचा बोसांड प्रात । निजानंद
 नित्यतृप्त । निजभक्त तुझेनि ॥ ११ ॥ तुझेनि कृपाकटाक्षे । अलक्ष न लक्षिता लक्षे ।
 तुझे चरणसेवापक्षे । नित्य निरपेक्षे नादविसी ॥ १२ ॥ साम्यतेचें सिंहासन । ऐक्यतेची
 गादी जाण । त्यावरी तुझे सहजासन । परिपूर्ण स्वभावे ॥ १३ ॥ तन्मयतेचे निजच्छत्र ।
 सतोपाचे आंतपत्र । ज्ञानविज्ञानयुग्म चामर । सहजे निरतर ढळताती ॥ १४ ॥ तेथ
 चारी वेद तुझे भाट । कीर्ति वर्णिते उद्धट । अठरा मांगध अतिश्रेष्ठ । वर्णिते चोखट
 वंशावळी ॥ १५ ॥ तेथ साही जणा वेवाद । नानाकुंसेरीं बोलती शब्द । युक्तिप्रयुक्तीं
 देती बाध । दाविते विनोद जाणिया ॥ १६ ॥ एक भावार्थी तुजलागुनी । स्तुति करिते
 न बोलूनी । तेणे स्वयं सतोपोनी । निजासनीं वैसविते ॥ १७ ॥ ऐसा सद्गुरु
 महाविष्णू । जो चिद्रूपे सम सहिष्णू । जो भ्राजमाने भ्राजिष्णू । जनी जनार्दनू तो
 एक ॥ १८ ॥ जनी जनार्दनूचि एकला । तेथ एकपणे एका मीनला । तेणे एकपणाचा
 ग्रास केला । ऐसा झाला महाबोधू ॥ १९ ॥ त्या महाबोधाचे बोधाजन । हातेवीर्ण लेववी
 जनार्दन । तेणे सर्वांगीं निघाले नयन । देखणेपण सर्वत्र ॥ २० ॥ वरी सर्वत्र देखता
 जाण । देखणेनि दिसे जनार्दन । ऐशी पूर्ण कृपा करून । दुजेपण साडविले ॥ २१ ॥
 ऐसा तुष्टोनि भगवंत । माझेनि हाते श्रीभागवत । अर्थविलें जी यथार्थ । शेरतीं प्राकृत
 देशभाषा ॥ २२ ॥ श्रीभागवतीं संस्कृत । उपाय असता वहुत । काय नेणो आवडले येथ ।
 करवी प्राकृत प्रबोधें ॥ २३ ॥ म्या करणे का न करणे । हेही हिरूनि नेलें जनार्दने ।

१ स्वरूपानंद ह्मण वैकुण्ठ तेथे राहणारा २ भेदभावाचा नाश करण्यात ३ तीक्ष्ण, जबर मार देणार ४ आनंद.
 ५ पुष्कळ ६ प्रवेश ७ निज ८ येथे लक्ष पोचत नाही अस ब्रह्म ९ उग्र. १० शब्दज्ञान ११ स्तुतिपाठक
 १२ गायत्र, पुराणे "अठराही पुराणे हरिसी गादी"-ज्ञानेश्वर १३ महा शालांना १४ अतिचातुर्यान १५ निय-
 लोणी १६ ज्ञानस्वरूपानें १७ सोसणारा १८ देदीप्यमान १९ ज्ञानाजन २० हातावाचून २१ डोळे "सर्वदियाच्या
 आंगणी । विवेक करी रावणी । साचवि करचरण । होती डोळे"-ज्ञानेश्वरी १४-२०६ २२ उपट घेतें २३ हरण कृष्ण

गुण ना धर्म । जेथ माया पावे उपरम । तें परब्रह्म उद्धवा ॥ ४१ ॥ माझे स्थान वैकुण्ठ
जाण । तेथील प्राप्ति सायुज्य सगुण । पूर्ण सायुज्यता जाण । ब्रह्म परिपूर्ण सदोदित
॥ ४२ ॥ पावावया पूर्ण परब्रह्म । साधकांसी कोणे मार्गी क्षेम । वेदोक्त मद्भक्ती सुगम ।
उत्तमोत्तम हा मार्ग ॥ ४३ ॥ आणिके मार्गी जातां जाण । कामलोभादि उठे विघ्न । कां
बुडवी ज्ञानाभिमान । ये नागवण प्रत्यवायाची ॥ ४४ ॥ तैसे नाही भक्तिपर्यी । सवे नव-
विध सांगती । चढता पाउली अतिविश्रांती । भजनयुक्ति मद्भक्तें ॥ ४५ ॥ येथील
मुख्यत्वं साधन । गेलियाही जीवप्राण । कदा न देखे दोषगुण । ते ब्रह्म परिपूर्ण पाविजे
॥ ४६ ॥ जेथ नाही भवभयभ्रांती । जेथ नाही दिवसराती । जेथ नाही जीवशिवस्थिती ।
ते ब्रह्म पावती मद्भक्त ॥ ४७ ॥ जेथ नाही रूपनाम । जेथ नाही कालकर्म । जेथ नाही
मरणजन्म । ते परब्रह्म पावती ॥ ४८ ॥ जेथ नाही ध्येयध्यान । जेथ नाही ज्ञेयज्ञान ।
जेथ नाही मीतूपण । तें ब्रह्म पूर्ण पावती ॥ ४९ ॥ ज्यासी नाही मातापिता । जें नव्हे
देवोदेवता । जे बहु ना एकुलता । तें ब्रह्म तत्त्वता पावती ॥ ४५० ॥ जेथ नाही वर्णाश्रम ।
जेथ नाही क्रियाकर्म । जेथ नाही मायाभ्रम । ते परब्रह्म पावती ॥ ५१ ॥ जें गुणागुणीं
अतीत । जे लक्ष्यलक्षणरहित । जें स्वानदें सदोदित । ते ब्रह्म प्राप्त मद्भक्ता ॥ ५२ ॥
पूर्णकृपेचा हेलावा । न सटेर्चि देवा । तो हा एकादशीचा विसावा । तुज म्यां उद्धवा
दीधला ॥ ५३ ॥ जेथ ठावो नाही देहभावा । जेथ सार्भरस्य जीवशिवा । तो हा
एकादशीचा विसावा । तुज म्या उद्धवा दीधला ॥ ५४ ॥ जेथ उगाणा होय अहंभावा ।
शून्य पडे मायेच्या नांवा । तो हा एकादशीच विसावा । तुज म्या उद्धवा दीधला
॥ ५५ ॥ जेथ देवभक्तांचा कालोवा । एकत्र होय आघवा । तो हा एकादशीचा विसावा ।
तुज म्या उद्धवा दीधला ॥ ५६ ॥ कधीं स्वानदें स्वयें जोडावा । त्या स्वानंदाचा आइता
ठेवा । तो हा एकादशी विसावा । तुज म्या उद्धवा दीधला ॥ ५७ ॥ करोनि भेदाचा
नागोवा । होय अभेदाचा रिगावा । तो हा एकादशीचा विसावा । तुज म्यां उद्धवा
दीधला ॥ ५८ ॥ काढोनि भावार्थाचा भावो । सोलीव सोलिवाचा सोलावो । गालुनी
गाळिवांचा भक्तिभावो । उद्धवासि देवोदेतसे ॥ ५९ ॥ यापरी श्रीकृष्णनाथु । होऊनिया
स्वानदभरितू । विसाव्या अध्यायीची मातू । हरिखें सांगतू उद्धवा ॥ ४६० ॥ आता
विसाव्याचा विसावा । स्वानंदसुखाचा हेलावा । तो मी सांगेन एकविसावा । एक उद्धवा
सादर ॥ ६१ ॥ वेदीं शुद्धशुद्धलक्षण । हें पुढिले अध्यायी निरूपण । एका विनवी जना-
दैन । श्रोता अवधान मज द्यावे ॥ ४६२ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादश-
स्कंधे भगवदुद्धवसवादे एकाकारटीकाया वेदत्रयीविभागयोगो नाम विंशतितमोऽध्यायः
॥ २० ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ अध्याय ॥ २० ॥ ॥ श्लोक ॥ ३७ ॥ ॥
॥ ओंव्या ॥ ४६२ ॥ ॥ एकूण ॥ ४९९ ॥ ॥ ॥ ॥

१ कोण २ वेदोक्त कर्म न केल्याचा जो दोष त्याची फसणूक ३ नऊ प्रकाराचे सोबती ४ एक ५ भरतें ६ साठवत
नाहीं ७ विसावा अध्याय, (५६वा) विश्रांति ८ जीव आणि ईश्वराचें ऐक्य ९ फेड, नागवण, नाश १० ऐक्य.
११ अनायासानें प्राप्त झालेला १२ नाश १३ प्रवेश १४ कनाभाग १५ हर्षानें १६ आदोलन

अध्याय एकविसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु वैकुण्ठनाथा । स्वानंदवकुंडी सदा वसता ।
 तुझे ऐश्वर्य स्वभावता । न कळे अनंता अव्यया ॥ १ ॥ तुझ्या निजबोधाचा गरुड । कर
 जोडूनि उभा हट । त्याच्या पारलांचा झडाड । उन्मळी सुहृद भववृक्षा ॥ २ ॥ तुझे
 स्वानुभवकचक्र । लखलखित तेजाकार । द्वैतदळणीं सतेजधार । अतिदुर्धर महामारी
 ॥ ३ ॥ कैसा पाचजन्य अगाध । नि शब्दी उठवी महाशब्द । वेदानुवादें गर्जे शुद्ध । तोचि
 प्रसिद्ध शंख तुझा ॥ ४ ॥ झळफळित सर्वदा । निजतेजे मिरवे सदा । करी मानाभिमानाचा
 चेंदा । ते तुझी गदा गभीर ॥ ५ ॥ अतिमनोहर केवळ । देखता उपजती सुखकळोळ ।
 परमानंद आमोद वहेळ । ते लीलाकमळ झेलिसी ॥ ६ ॥ जीव शिव समसमानी । जय विजय
 नावे देउनी । तेचि द्वारपाळ दोनी । आज्ञापूनी स्थापिले ॥ ७ ॥ तुझी निजशक्ति साजिरी ।
 रमारूपें अतिसुंदरी । अखंड चरणसेवा करी । अत्यादरी सादर ॥ ८ ॥ तुझे लोकींचे
 निवासी जाण । अवघे तुजचिसमान । तेथ नाहीं मानापमान । देहाभिमान असेना ॥ ९ ॥
 तेथ काळाचा रिगमू नाही । कर्माचे न चले काही । जन्ममरणाचें भय नाहीं । ऐशिया
 ठायीं तूं स्वामी ॥ १० ॥ जेथ कामक्रोधाचा घात । भ्रुघेतृपेचा बोसांड प्राप्त । निजानदें
 नित्यतृप्त । निजभक्त तुझेनि ॥ ११ ॥ तुझेनि कृपाकटाक्षें । अलक्ष न लक्षिता लक्षे ।
 तुझे चरणसेवापक्षें । नित्य निरपेक्षें नांदविसी ॥ १२ ॥ साम्यतेचें सिंहासन । ऐक्यतेची
 गादी जाण । त्यावरी तुझे सहजासन । परिपूर्ण स्वभावे ॥ १३ ॥ तन्मयतेचें निजचूडन ।
 सतोपाचे आतपत्र । ज्ञानविज्ञानयुग्म चामर । सहजे निरतर ढळताती ॥ १४ ॥ तेथ
 चारी वेद तुझे भांड । कीर्ति वर्णिती उद्भट । अठरा मांगध अतिश्रेष्ठ । वर्णिती चोखट
 वंशावळी ॥ १५ ॥ तेथ साही जणां वेवाद । नानाकुंसेरीं बोलती शब्द । युक्तिप्रयुक्तीं
 देती वाध । दाविती विनोद जाणिवी ॥ १६ ॥ एक भावार्थी तुजलागुनी । स्तुति करिती
 नें बोलूनी । तेणें स्तवने सतोपोनी । निजासनीं वसविसी ॥ १७ ॥ ऐसा सद्गुरु
 महाविष्णू । जो चिद्रूपे सम सहिष्णू । जो आजमाने आजिर्णू । जनीं जनार्दनू तो
 एक ॥ १८ ॥ जनीं जनार्दनूचि एकला । तेथ एकपणे एका मीनला । तेणे एकपणाचा
 ग्रास केला । ऐसा झाला महाबोधू ॥ १९ ॥ त्या महाबोधाचें बोधाजेंन । हातेंवीणीं लेववी
 जनार्दन । तेणें सर्वांगीं निघाले नयेंन । देखणेपण सर्वत्र ॥ २० ॥ घरी सर्वत्र देखता
 जाण । देखणेनि दिसे जनार्दन । ऐशी पूर्ण कृपा करून । तुजेपण माडविलें ॥ २१ ॥
 ऐसा तुष्टोनि भगवत । माझेनि हातें श्रीभागवत । अर्थविले जी यथार्थ । शेखीं प्राकृत
 देशभाषा ॥ २२ ॥ श्रीभागवतीं संस्कृत । उपाय असता बहुत । काय नेणां आवडले येथ ।
 करवी प्राकृत प्रयोधें ॥ २३ ॥ म्या करणे का न करणे । हेही हिरेनि नेलें जनार्दन ।

१ खरूपानंद हच वैकुण्ठ तेथें राहणारा २ भेदभाषाचा नाश करण्यात ३ लीक्षण, जवर मार देणार ४ आनंद.
 ५ पुष्कळ ६ प्रवेश ७ निजन ८ जेथ लक्ष पोचत नाही अस मद्र ९ छत्र १० वाच्यमान ११ एतिसाठक
 १२ गायक, पुराणे "अठराही पुराणे हरिसी गाती"-ज्ञानेश्वर १३ सहा वाक्याना १४ अतिचातुर्यानें १५ निय-
 लोणी १६ ज्ञानखरूपानें १७ सोसणारा १८ देखीप्यमान १९ हातांजन २० हातावांल २१ ठोके "सर्वदिनांच्या
 आगणीं । विवेक करी रावणी । साचवि करचरणीं । होती ठोके"-ज्ञानेश्वर १४-२०६ २२ उपद कटें २३ हरण कम्म

गुण ना धर्म । जेथ माया पावे उपरम । तें परब्रह्म उद्धवा ॥ ४१ ॥ माझे स्थान वैकुंठ
जाण । तेथील प्राप्ति सायुज्य सगुण । पूर्ण सायुज्यता जाण । ब्रह्म परिपूर्ण सदोदित
॥ ४२ ॥ पावावया पूर्ण परब्रह्म । साधकासी कोणे मार्गी क्षेम । वेदोक्त मद्भक्ती सुगम ।
उत्तमोत्तम हा मार्ग ॥ ४३ ॥ आणिके मार्गी जाता जाण । कामलोभादि उठे विघ्न । कां
बुडवी ज्ञानाभिमान । ये नागवण प्रत्यवायाची ॥ ४४ ॥ तैसे नाही भक्तिपंथी । सवे नव-
विध सांगती । चढता पाउली अतिविश्राती । भजनयुक्ति मद्भावे ॥ ४५ ॥ येथील
मुख्यत्वे साधन । गेलियाही जीवप्राण । कदा न देखे दोषगुण । तें ब्रह्म परिपूर्ण पाविजे
॥ ४६ ॥ जेथ नाही भवभयभ्राती । जेथ नाही दिवसराती । जेथ नाही जीवशिवस्थिती ।
ते ब्रह्म पावती मद्भक्त ॥ ४७ ॥ जेथ नाही रूपनाम । जेथ नाही कालकर्म । जेथ नाही
मरणजन्म । ते परब्रह्म पावती ॥ ४८ ॥ जेथ नाही ध्येयध्यान । जेथ नाही ज्ञेयज्ञान ।
जेथ नाही मीतूपण । ते ब्रह्म पूर्ण पावती ॥ ४९ ॥ ज्यासी नाही मातापिता । जें नव्हे
देवोदेवता । जे बहु ना एकुलता । तें ब्रह्म तत्त्वता पावती ॥ ४५० ॥ जेथ नाही वर्णाश्रम ।
जेथ नाही क्रियाकर्म । जेथ नाही मायाभ्रम । तें परब्रह्म पावती ॥ ५१ ॥ जें गुणागुणीं
अतीत । जे लक्ष्यलक्षणारहित । जें स्वानंदें सदोदित । तें ब्रह्म प्राप्त मद्भक्तां ॥ ५२ ॥
पूर्णकृपेचा हेलावा । न सटेर्चि देवा । तो हा एकादशीचा विसावा । तुज म्या उद्धवा
दीधला ॥ ५३ ॥ जेथ ठावो नाही देहभावा । जेथ सार्भरस्य जीवशिवां । तो हा
एकादशीचा विसावा । तुज म्यां उद्धवा दीधला ॥ ५४ ॥ जेथ उर्गाणा होय अहंभावा ।
शून्य पडे मायेच्या नावा । तो हा एकादशीच विसावा । तुज म्या उद्धवा दीधला
॥ ५५ ॥ जेथ देवभक्तांचा कालोर्वा । एकत्र होय आघवा । तो हा एकादशीचा विसावा ।
तुज म्या उद्धवा दीधला ॥ ५६ ॥ कष्टी स्वानंदें स्वयें जोडावा । त्या स्वानंदाचा आइता
ठेवा । तो हा एकादशी विसावा । तुज म्या उद्धवा दीधला ॥ ५७ ॥ करोनि भेदाचा
नागोर्वा । होय अभेदाचा रिगोर्वा । तो हा एकादशीचा विसावा । तुज म्या उद्धवा
दीधला ॥ ५८ ॥ काढोनि भावार्थाचा भावो । सोर्लोव सोलियांचा सोलावो । गालुनी
गालियाचा भक्तिभावो । उद्धवासि देवोदेतसे ॥ ५९ ॥ यापरी श्रीकृष्णनाथु । होऊनिया
स्वानंदभरितू । विसाव्या अध्यार्याची मातू । हॅरिखें सागतू उद्धवा ॥ ४६० ॥ आता
विसाव्याचा विसावा । स्वानंदसुखाचा हेलावा । तो मी सागेन एकविसावा । एक उद्धवा
सादर ॥ ६१ ॥ वेदी शुद्धाशुद्धलक्षण । हें पुढिले अध्यार्यां निरूपण । एका विनवी जना-
दर्न । श्रोता अवधान मज द्यावे ॥ ४६२ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादश-
स्कंधे भगवदुद्धवसवादे एकाकारटीकाया वेदत्रयीविभागयोगो नाम विशतितमोऽध्यायः
॥ २० ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ अध्याय ॥ २० ॥ ॥ श्लोक ॥ ३७ ॥ ॥
॥ ओंव्यां ॥ ४६२ ॥ ॥ एकूण ॥ ४९९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१ कोण २ वेदोक्त कर्म न केल्याचा जो दोष त्याची फसणूक ३ नऊ प्रकाराचे सोवती ४ एक ५ भरते ६ साठवत
नाही ७ विसावा अध्याय, (५६०) विश्रांति ८ जीव आणि ईश्वराचें ऐक्य ९ फेड, नागवण, नाश १० ऐक्य.
११ आचारानें प्राप्त. झालेला १२ नाश १३ प्रवेश १४ कथाभाग १५ हर्षाने १६ आदोलन

प्रमाण या हेतू ॥ ४६ ॥ न प्रेरितां श्रुतिस्मृती । आविद्यक विषयप्रवृत्ती । अनिवार सकळ भूती । सहजस्थितिस्वभावे ॥ ४७ ॥ ऐसी स्वाभाविक विषयस्थिती । तिची करावया उपरती । नाना गुणदोष बोले श्रुती । विषयनिवृत्तीलागुनी ॥ ४८ ॥ हें एक शुद्ध एक अशुद्ध । पैलें शुभ हे विरुद्ध । मीचि बोलिलों वेदांनुवाद । विषयबाध छेदावया ॥ ४९ ॥ विषयाची जे निवृत्ती । तीचि वेदरूपें म्या केली स्तुती । निदिली विषयप्रवृत्ती । चिळेंसी चिर्ती उपजावया ॥ ५० ॥ चालता कर्मप्रवृत्ती । होय विषयाची निवृत्ती । ऐशी वेदद्वारें केली युक्ती । ऐक तुजप्रती सांगेन ॥ ५१ ॥

धर्मार्थं व्यवहारार्थं यात्रार्थमिति चानघ । दर्शितोऽयं मयाऽऽचारो धर्मसुदृढता धुरम् ॥ ४ ॥

उद्धवा तू निष्पाप त्रिशुद्धी । यालागों तुझी शुद्ध बुद्धी । धर्मादि व्यवहारसिद्धी । ऐक तो विधि सांगेन ॥ ५२ ॥ करिताही धर्माचरण । प्रवृत्तिधर्म तो अप्रमाण । निवृत्तिधर्म तो अतिशुद्ध जाण । हे दोषगुण स्वधर्मा ॥ ५३ ॥ जो व्यवहार विषयासर्की । तो अशुद्ध व्यवहारस्थिती । जे परोपकारप्रवृत्ती । तो व्यवहार बंदितो सुरनर ॥ ५४ ॥ अदृष्टदाता ईश्वर । हें विसरोनि उत्तम नर । द्रव्यलोभें नीचाचे दारोदार । हिडणें अपवित्र ते यात्रा ॥ ५५ ॥ आळस सांडोनि आपण । करूं जाता श्रवण कीर्तन । का तीर्थयात्रा साधुदर्शन । पूजार्थं गमन देवालया ॥ ५६ ॥ का अनाथप्रेतसंस्कार । करिता पुण्य जोडे अपार । पंढी कोटियज्ञफलसभार । जेणे साचार उपजती ॥ ५७ ॥ जेणे पाविजे परपार । तिथे नाव यात्रा पवित्र । हा यात्रा शास्त्रार्थ सचार । गुणदोषविचार वेदोक्त ॥ ५८ ॥ राजा निजपादुका हेंदेंसी । वाहवी ब्राह्मणाचे शिरी । तो दोष न पवे द्विजासी । स्वयें सदोपी होय राजा ॥ ५९ ॥ तेवीं आपत्काळवळें जाण । पडता लघर्नी लंघन । तें घेजनि नीचाचे धान्य । वाचवितां प्राण दोष नाही ॥ ६० ॥ तेचि नीचाचें दान । अनोपदीं घेता जाण । जनीं महादोष दारुण । हेही जाण वेदोक्त ॥ ६१ ॥ जे कर्मधर्मप्रवर्तक शुद्ध । मनुपराशरादि प्रसिद्ध । तिहीं गुणदोष विविध । शुद्धाशुद्ध बोलिले ॥ ६२ ॥ तेचि शुद्धाशुद्धनिरूपण । तीं श्लोकीं नारायण । स्वयें सांगताहे आपण । गुणदोषलक्षणविभाग ॥ ६३ ॥

भूम्यम्बुधयनिलाकाशा भूताना पञ्च धातव । आग्रहस्थावरादीना शारीरा आत्मसदुता ॥ ५ ॥

चेटेन नामरूपाणि विषमाणि समेष्वपि । धानुपुद्बव कल्पन्त एतेषा स्वार्थनिदये ॥ ६ ॥

पृथ्वी आप तेज वायु गगन । ब्रह्मादि स्थावरोन्त जाण । भूतीं पंचभूतें समान । वस्तूंची आपण सम सर्वा ॥ ६४ ॥ नाही नाम रूप गुण कर्म । ऐसे जें केवळ सम । तेथ माझेनि वेदें विषम । केले निरुपम नाम हितार्थ ॥ ६५ ॥ तळीं पृथ्वी चरी गगन । पाहता दोनी समान । तेथ दश दिशा कल्पिल्या जाण । देशातरगमनसिद्धयर्थ ॥ ६६ ॥ तेवीं नाम रूप वर्णाश्रम । समाच्या ठायीं जे विषम । हा माझेनि वेदें केला नेम । स्वधर्मकर्मसिद्धयर्थ ॥ ६७ ॥

१ अविद्या (अज्ञान) मूलक २ उपपत्ति ३ पटीकडच ४ वेदाज्ञारूपान ५ तितकार ६ सत्व ७ कर्ममाग ८ ज्ञानमाग ९ मान्य करितात १० प्रारब्धांशरूप देणारा ११ ज्यास कोणी संयमी नाहीत अशा प्रेतास अग्नि देणें येंदरे १२ पावलोपावली १३ कोटी यज्ञाचें पुण्यफल १४ ह्यन १५ मस्तकावर १६ उपवासात १७ आपत्ति नसताना १८ ऋषदेवापासून स्थावरापर्यंत १९ जीवरूपानेही तीं शारीरी आहेंत २० ग्राम्याच्या प्रवृत्तीस नियम लागून तद्वारा त्यांना पुण्यार्थ साधता यावे यासाठीं नव व आधम यांची (नामरूपाची) वेदानें कल्पना केली.

आतां ग्रंथार्थनिरूपणे । माझें बोलणें तो बोले ॥ २४ ॥ तेणें बोलोनि निजगौरवा । वेदविभांगसद्भावा । तो एकादशीं विसावा । उद्धवासी वरवा निरूपिला ॥ २५ ॥ तेथ भक्त आणि सज्ञान । त्यांसी पावली वेदार्थखूण । कर्मठीं देखतां दोपगुण । सशर्यां जाण ते पडले ॥ २६ ॥ त्या सशर्याचे निरसन । करावया श्रीकृष्ण । एकविसावा निरूपण । गुणदोपलक्षण स्वयें सांगे ॥ २७ ॥ त्या गुणदोपांचा विभाग । सांगोनियां विषयत्याग । करावया श्रीरंग । निरूपण साङ्ग सागत ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच—य एतान्मत्पयो हिरवा भक्तिज्ञानक्रियारमकान् ।

शुद्धान्कामाश्चैव प्राणैर्भुंजत ससरन्ति ते ॥ १ ॥

म्या सांगीतले जे विभाग । भक्तिज्ञानक्रियायोग । हा सांडून शुद्ध वेदमार्ग । सकाम भोग जे वांछिती ॥ २९ ॥ क्षणभंगुर देहाचा योग । हें विसरोनिया चाग । सकाम कर्माची लगवग । भवस्वर्गभोग भोगावया ॥ ३० ॥ चळतेनि प्राणसंग । देहातें काळ ग्रासूं लागे । येथ नानाकामसंभोगें । मूर्ख तद्योगें मानिती सुख ॥ ३१ ॥ भोगितां कामभोगसोहळे । नेणे आयुष्य ग्रासिले काळें । मग जन्ममरणमाळें । दुःखउमाले भोगिती ॥ ३२ ॥ काम्य आणि नित्यकर्म । आचरता दिसे सम । तरी फळी का पां विषम । सुगम दुर्गम पैरिपाकू ॥ ३३ ॥ तें कर्मवैचित्र्यविदान । सकल्पास्तव घडे जाण । तेचि अर्थीचें निरूपण । जाणोनि श्रीकृष्ण सागत ॥ ३४ ॥

स्वे स्वेऽधिकारे या निष्ठा स गुण परिकीर्तित । विपर्ययस्तु दोष स्याद्बुभयोरेप निश्चय ॥ २ ॥

कर्म विचारितां अवघें एक । परी अधिकार भिन्नभिन्न देख । ते मी सांगेन आवश्यक । जेणे सुखदुःख भोगणे घडे ॥ ३५ ॥ मुखाचा व्यापार भोजन । तो नाके करूं जातां जाण । सुख बुडवूनि दारुण । दुःख आपण स्वयें भोगी ॥ ३६ ॥ का पायांचे जें चालणे । पडे जें डोडें करणे । तें मार्ग न कठे तेणें । परी कष्टणे अनिवार ॥ ३७ ॥ तेवीं जें कर्म स्वाधिकारे । सुखाते दे अत्यादरे । तेचि कर्म अर्न्याधिकारें । दुःखें दुर्धरें भोगवी ॥ ३८ ॥ गजाचे आभरण । गाढवासी नव्हे भूषण । परी भारें आणी मरण । तेवीं कर्म जाण अनधिकारीं ॥ ३९ ॥ मेघ वर्षे निर्मळ जळ । परी जैसे वीज तैसे फळ । एका भागीं पिके सवळ । एका प्रचळ साली केळें ॥ ४० ॥ पाहें पा जैसे दुग्ध चोख । ज्वरितामुखी कडू विख । तेचि निरुंजा गोड देख । पुष्टिदायक सेवनीं ॥ ४१ ॥ तेवीं सर्कामी कर्म घडे । ते बाधक होय गांढे । तेंचि गा निष्कामाकडे । मोक्षसुरवाडें सुखावी ॥ ४२ ॥ स्वाधिकारें स्वकर्माचरण । तोचि येयें मुख्यत्वे गुण । अनधिकारी कर्म जाण । तोचि अवगुण महा-दोष ॥ ४३ ॥ या रीती गा कर्माचरण । उपजवी दोष आणि गुण । हेंचि गुणदोपलक्षण । शास्त्रज्ञ जाण बोलती ॥ ४४ ॥ तेंचि गुणदोपलक्षण । शुद्ध्यशुद्धीचें कारण । तेचि अर्थीचें विवर्चन । देवो आपण सागत ॥ ४५ ॥

शुद्ध्यशुद्धी विधीयेते समानेष्वपि वस्तुषु । द्रव्यस्य विचिकित्सायं गुणदोषौ शुभाशुभौ ॥ ३ ॥

पंचभूते समान जाण । वस्तुं सर्वत्र समसमान । तेथ गुणदोष अप्रमाण । परी केले

१ कर्म, ज्ञान, व उपासना, अशीं वेदाचीं तीं काडें करून २ दिग्दला ३ संसारातील व स्वर्गाय विषयभोगासाठीं
४ दुःखसोहळे ५ परिणाम ६ अनधिरे ७ ब्रह्मादि अलकार ८ तापकन्याच्या तोंडीं ९ तिरोग्याला १० सहस्रपुत्र
११ अत्यंत १२ मोक्षलाभाप्रमाणें १३ विचार १४ परमात्मा ।

प्रमाण या हेतू ॥ ४६ ॥ न प्रेरितां श्रुतिस्मृती । आंविद्यक विषयप्रवृत्ती । अनिवार सकळ भूतीं । सहजस्थितिस्वभावे ॥ ४७ ॥ ऐसी स्वाभाविक विषयस्थिती । तिची करावया उपरंती । नाना गुणदोष बोले श्रुती । विषयनिवृत्तीलागुनी ॥ ४८ ॥ हे एक शुद्ध एक अशुद्ध । पैलें शुभ हें विरुद्ध । मीचि बोलिलों वेदांनुवाद । विषयबाध छेदावया ॥ ४९ ॥ विषयाची जे निवृत्ती । तीचि वेदरूपें म्या केली स्तुती । निढिली विषयप्रवृत्ती । चिळेंती चिर्तीं उपजावया ॥ ५० ॥ चालता कर्मप्रवृत्ती । होय विषयाची निवृत्ती । ऐशी वेदद्वारें केली युक्ती । एक तुजप्रती सागेन ॥ ५१ ॥

धर्मायं व्यवहारार्थं यात्रार्थमिति चानघ । ऽसितोऽय मयाऽऽचारो धर्मसुद्धहतां पुरम् ॥ ४ ॥

उद्धवा तू निष्पाप त्रिशुद्धी । यालागीं तुझी शुद्ध बुद्धी । धर्मादि व्यवहारसिद्धी । ऐक तो विधि सागेन ॥ ५२ ॥ करितांही धर्माचरण । प्रवृत्तिंधर्म तो अप्रमाण । निवृत्तिंधर्म तो अतिशुद्ध जाण । हे दोषगुण स्वधर्मी ॥ ५३ ॥ जो व्यवहार विषयासक्तीं । तो अशुद्ध व्यवहारस्थितीं । जे परोपकारप्रवृत्ती । तो व्यवहार वदिते सुरनर ॥ ५४ ॥ अंहृष्टदाता ईश्वर । हें विसरोनि उत्तम नर । द्रव्यलोभें नीचाचे दारोदार । हिंडणे अपवित्र ते यात्रा ॥ ५५ ॥ आळस साडोनि आपण । कळें जाता श्रवण कीर्तन । का तीर्थयात्रा साधुदर्शन । पूजार्थं गमन देवालयीं ॥ ५६ ॥ का अनायप्रेतेंसस्कार । करिता पुण्य जोडे अपार । पैदीं कोटियज्ञंफलसभार । जेणें साचार उपजती ॥ ५७ ॥ जेणे पाविजे परपार । तिथे नाव यात्रा पवित्र । हा यात्रा शास्त्रार्थ सचार । गुणदोषविचार वेदोक्त ॥ ५८ ॥ राजा निज-पातुका हेंटेसी । वाहवी ब्राह्मणाचे शिसीं । तो दोष न पवे द्विजासी । स्वयें सटोपी होय राजा ॥ ५९ ॥ तेवीं आपत्कालवळें जाण । पडता लंघनीं लघन । तें घेऊनि नीचाचे धान्य । वाचविता प्राण दोष नाही ॥ ६० ॥ तेचि नीचाचें ढान । अनैपदीं घेता जाण । जनीं महादोष दारुण । हेंही जाण वेदोक्त ॥ ६१ ॥ जे कर्मधर्मप्रवर्तक शुद्ध । मनुपराश-रादि प्रसिद्ध । तिहीं गुणदोष विविध । शुद्धाशुद्ध बोलिले ॥ ६२ ॥ तेचि शुद्धाशुद्धनिरु-पण । तीं श्लोकीं नारायण । स्वयें सागताहे आपण । गुणदोषलक्षणविभाग ॥ ६३ ॥

भूम्यम्ब्वद्वयनिलाकाशा भूताना पञ्च धातव । आमल्लस्थापरादीना शरीरर आत्मसयुता ॥ ५ ॥

वेदेन नामरूपाणि विषमणि समेष्वपि । धातुपूढव कल्प्यन्त ष्तेपा स्वार्थसिद्धये ॥ ६ ॥

पृथ्वी आप तेज वायु गगन । ब्रह्मादि स्थावरीन्त जाण । भूतीं पचभूतें समान । वस्तूंची आपण सम सर्वां ॥ ६४ ॥ नाहीं नाम रूप गुण कर्म । ऐसें जें केवळ सम । तेथ माझेनि वेदें विषम । केलें निरुपम नाम हितार्थ ॥ ६५ ॥ तळीं पृथ्वी वरी गगन । पाहता दोनी समान । तेथ दश दिशा कल्पिल्या जाण । देवातरगमनसिद्धयर्थ ॥ ६६ ॥ तेवीं नाम रूप वर्णाश्रम । समाच्या ठायीं जे विषम । हा माझेनि वेदें केला नेम । स्वधर्मकर्मसिद्धयर्थ ॥ ६७ ॥

१ अविद्या (अज्ञान) मूलक २ उपपत्ति ३ पलीकडच ४ वेदाङ्गारूपां ५ तिटकार ६ सल ७ कमगाय ८ ज्ञानभाव ९ मान्य करितात १० प्रारब्धातुसुप देणार ११ ज्यास कोणी स्वधी नाहीत अशा प्रेनास अग्नि देवें वर्गरे १२ पावलोपावली १३ कोटी यज्ञाच पुण्यफल १४ ह्दय १५ मत्तवावर १६ उपवागात १७ आपति नस-ताना १८ ब्रह्मदेवापासून स्वावरापर्यंत १९ जीवरूपांचेही तीं मारणांचे आहेत २० प्राण्यांच्या प्रवृत्तीनि नियम लागू तद्वारा त्यांना पुरुषार्थ साधता यावे यासाठी वष म आश्रम याची (नामरूपाची) वेदानें कल्पना केली

येणेचि द्वारें सुलक्षण । धर्मार्थकाममोक्षसाधन । पुरुपांच्या हितालागीं जाण । म्यां केलें
नियमन वेदाज्ञा ॥ ६८ ॥ रूप नाम आश्रम वर्ण । वेदू नेमिता ना आपण । तै व्यवहारू
न घडता जाण । मोक्षसाधन तै केंचें ॥ ६९ ॥ एवं वेदें चालवूनि व्यवहारू । तेथेंचि
परमार्थविचारू । दाविला असे चमत्कारू । सभाग्य नरू तोचि जाणे ॥ ७० ॥ अत्यंत
करितां कर्मादरू । तेणे कर्मठचि होय नरू । तेथ परमार्थ नाही साचारू । विधिनिषेधों
थोरू पीडिजे ॥ ७१ ॥ केवळ स्वधर्मकर्म साडितां । अर्गीं आदळे पांपंडता । तेणेंही
मोक्ष न ये हाता । निजस्वार्था नागवले ॥ ७२ ॥ यालागीं स्वधर्म आचरतां । निजमोक्ष
लाभे आयिता । हे वेदार्थाची योग्यता । जाणे तो ज्ञाता सज्ञान ॥ ७३ ॥ हे वेदार्थनिज
योग्यता । सहसा न ये कवणाचे हाता । याचिलागी गा परमार्था । गुरु तत्त्वता करावा
॥ ७४ ॥ त्या सद्गुरूची पूर्ण कृपा होय । तरीच आतुडे वेदगुह्य । गुरुकृपेवीण जे उपाय ।
ते अपाय साधकां ॥ ७५ ॥ यालागी माझा वेद जगद्रुहू । दावी आपोतता व्यवहारू ।
नेमी स्वधर्मकर्मादरू । जनाचा उच्चारू करावया ॥ ७६ ॥ ऐसा माझा वेदू हितकारी ।
दावूनि गुणदोष नानापरी । जन काढी विषयावाहेरी । वेद उपकारी जगाचा ॥ ७७ ॥

देशकालादिभावाना वस्तूना मम सत्तम । गुणदोषौ त्रिधीयेते नियमार्थे हि कर्मणाम् ॥ ७ ॥

भक्तामार्जीं भक्तोत्तम । साधुलक्षणी साधुसम । यालागी उद्धवासी सत्तम । ह्यणे
पुरुषोत्तम अतिप्रीतीं ॥ ७८ ॥ उद्धवा येथ भलता नर । भलता करील कर्मादर । यालागीं
वर्णाश्रमविचार । नेमिला साचार वेदांनीं ॥ ७९ ॥ जेथ करूं नये कर्मतंत्र । ऐसा देश
जो अपवित्र । आणि काळादि द्रव्य विचित्र । पवित्रापवित्र सांगेन ॥ ८० ॥

अकृष्णसारो देशानामग्रहणयोऽशुचिर्भवेत् । कृष्णसारोऽप्यसौवीरकीकटासस्कुतेरिणम् ॥ ८ ॥

कोणे एके पृथ्वीतळी । मेघ न वर्षता जळी । पेरिलीं धान्यें सदा निर्ळीं । वसुधा
जिन्हाळी ते ह्यणती ॥ ८१ ॥ तेचि पाहतां पृथ्वीवरी । एके भागीं गा उखरीं । मेघ वर्षतां
शरधारीं । अकुर ना डिरी उखरत्वे ॥ ८२ ॥ तेवी, देशाची शुद्धशुद्धी । तुज मी सांगेन
यथाविधी । जेथ कर्मां नोहे कार्यसिद्धी । तेथ कर्म त्रिशुद्धीं न करावे ॥ ८३ ॥ कृष्णमृग
जेथ नाहीं । ते जाण पा अपवित्र भुंयी । कर्मादरू तिथे ठायीं । न करावा पाही सर्वथा
॥ ८४ ॥ जेथ ब्राह्मणचि नाहीं । तो देश अपवित्र पाही । ब्राह्मण अकर्मां जे ठायीं । भूमी
तेही अपवित्र ॥ ८५ ॥ जेथ ब्राह्मणाची अभक्ती । शेखी हेळूनि निदिती । तो देशू कर्मा-
प्रती । जाण निश्चितीं अपवित्र ॥ ८६ ॥ जे देशीं कृष्णमृग असती । परी नाहीं भगव-
द्भक्ती । तो देशू कर्माप्रती । जाण निश्चितीं अपवित्र ॥ ८७ ॥ भक्तीहीन देश प्रसिद्ध ।
कीटक कलिंग मागध । तेथ स्वधर्म नव्हती शुद्ध । जाण अशुद्ध ते देश ॥ ८८ ॥ नाहीं
उपलेप समार्जन । ते स्वगृही भूमी अशुद्ध जाण । का जेथ वेदवाह्यें असज्जन । तेंही
स्थान अपवित्र ॥ ८९ ॥ जे भूमी केवळ उखर । ते जाण सदा अपवित्र । आता काळाचें
काळतंत्र पवित्रापवित्र सांगेन ॥ ९० ॥

१ कर्मासक्ति २ घडिजे ३ नास्तिकपणा ४ हाताला येतें ५ साधारणपणें ६ उत्तम लक्षणाचा ७ आपल्या वर्णाश्रम
माला विरुद्ध ८ कला दिव्य विचित्र ९ दमदार, पाणघळ १० जिला पाण्याचा आधार नाही अशी, उखार-
अस्माी ११ कोंम, बारीक अडुर १२ जमीन १३ निषिद्ध कर्म करणारे व विहित न करणारे १४ अनाद,
करून १५ वेदमार्गांला सोडून राहणारे

कर्मण्यो गुणवान्कालो द्रव्यत स्वत एव च । यतो निवर्तते कर्म स दोषोऽकर्मकं स्मृत ॥ ९ ॥

देश काळ द्रव्य पात्र । हे सामग्री होय स्वतंत्र । तोचि काळ अतिपवित्र । वेदशास्त्र-
समत ॥ ९१ ॥ ग्रहणकपिलापट्ट्यादिद्वारा । तो काळ परम पवित्र खरा । का सतसज्जन
आलिया घरा । काळाचा उभारा अतिपवित्र ॥ ९२ ॥ हो का संपत्ति आलिया हाता ।
कां धर्मीं उल्हास जेव्हा चित्ता । तो पुण्यकाळ तत्त्वता । वेदशास्त्रार्था अनुकूल ॥ ९३ ॥
पुरुपासी पर्वकाळ । जन्मात जोडे एक वेळ । मातापित्यांचा अतकैळ । ते धर्माची वेळ
अतिपवित्र ॥ ९४ ॥ हा पर्वकाळ मागुता । पुरुपासी नातुडे सर्वथा । तेथ श्रद्धेने धर्म
करिता । पवित्रता अक्षय ॥ ९५ ॥ स्वभावे काळाची पवित्रता । तुज मी सागेन आता ।
जो परोपकारी सर्वथा । निजस्वार्था साधक ॥ ९६ ॥ ब्राह्म मुहूर्त तर्त्त्वता । पवित्र जाण
स्वभावता । जो साधकाच्या निजस्वार्था । होय वाढविता अनुदिनी ॥ ९७ ॥ काळाची
अकर्मकता । ऐक सागेन मी आता । कर्म करू नये स्वभावता । निषिद्धता महादोषू
॥ ९८ ॥ जेथ जळस्थळादि सर्वथा । विहित द्रव्य न ये हाता । तो काळ अकर्मकता ।
जाण तत्त्वता निश्चित ॥ ९९ ॥ जो काळ सूतकें व्यापिला । का राष्ट्रा उपप्लव आला ।
जे काळीं देह परतंत्र झाला । तो काळ बोलिला अकर्मक ॥ १०० ॥ जो काळ दुर्भिक्षासी
आला । जो का ज्वरादिदोषीं दूपिला । काळ चोराकुलित झाला । तो काळ बोलिला
अकर्मक ॥ १ ॥ जे काळी क्रोध सचरला । जेथ तमोगुण क्षोभला । निद्राआलस्यें
व्यापिला । तो काळ बोलिला अकर्मक ॥ २ ॥ अकस्मात सुखसपदा । कां अभिनव
वार्ता एकदा । का लंघिजे भल्याची मर्यादा । तो काळ सर्वदा अकर्मक ॥ ३ ॥ का मार्गीं
विषमंता । पंथ क्रमिजे चालता । तेथ पडे दुर्धर्पता । तो काळ तत्त्वता अकर्मक ॥ ४ ॥
जे काळीं द्रव्यलोभ दारुण । जे काळीं चित्ता गहन । जेव्हा विकल्पें भरे मन । तो काळ
जाण अकर्मक ॥ ५ ॥ ऐशी काळींची अकर्मकता । तुज म्या सागीतली तत्त्वता । आता
द्रव्याची शुद्धाशुद्धता । ऐक सर्वथा सागेन ॥ ६ ॥

द्रव्यस्य शुद्धशुद्धी च द्रव्येण वचनेन च । मस्कारेणाय कामेन महत्त्वात्पतयाऽवया ॥ १० ॥

पुरुषें गोमूत्र सेविता । तात्काळ पावे पवित्रता । तेंचि तार्त्त्वपात्रें घेता । ये अपवित्रता
तत्काळ ॥ ७ ॥ पुरुषें जळ प्रोक्षितें । पुष्पासी ये पवित्रता । ते पुरुषें अर्धघ्राणिता । अप-
वित्रता पुष्पासी ॥ ८ ॥ अग्नीची सेवा करिता । द्विजासी परम पवित्रता । तोचि द्विज
अग्नीने जाळिता । ये अपवित्रता अग्नीसी ॥ ९ ॥ दर्भीं पिंड ठेविता पवित्र । पिंडस्पर्शें दर्भ
अपवित्र । ऐशी शुद्धशुद्धी विचित्र । बोलिले धर्मशास्त्र श्रुत्यर्थें ॥११०॥ जे वस्तु सश-
यापन्न । त्याच्या शुद्धीसी ब्राह्मणवचन । ज्याचें वचन प्रमाण । हरिहर जाण मानिती
॥ ११ ॥ घृतसंस्कारें शुद्ध अन्न । होमसंस्कारें नवधान्य । अग्निसंस्कारें लवण । पवित्र
जाण शास्त्रार्थें ॥ १२ ॥ रींकारापुढे र्मकार । मींझुनि करिता उच्चार । जिणोनि पापाचा

१ पवरूप २ जन्मकाळ ३ मृत्युसमय ४ सांपटणारा नव्हे ५ पहाट ६ स्वप्न ७ उपद्रव ८ दरोडेनोराना
व्याप्त ९ कधी न ऐकेलेला १० एकट ११ कर्मोपयोगी द्रव्यमाग्री असेल तेव्हा तिचा प्राणादि विहित काळ हे कर्मांचा
पवित्र आहेत, पण सामग्री नसेल व राष्ट्रानाकारि आपत्ति आली असेल तर तो काळ कदाच अशुचि समताया
१२ तांब्याच्या भाज्यातें १३ शिंपडेंतें वासता. १४ वास घेतला तर १५ तुपाच्या स्पर्शानें. १६ राम.

सभार । होय तो नर शुद्धात्मा ॥१३॥ त्याची मकारापुढें धकार । ठेवूनि करितां उच्चार ।
अर्गी आदळे पाप घोर । तेणे होय नर अतिवद्ध ॥ १४ ॥ रजस्वला शुद्ध चतुर्थेहनि ।
मेघोदक शुद्ध तिसरे दिनी । वृद्धिसूतक दहावे दिनी । काळ शुद्धपर्णी या हेतू ॥ १५ ॥
पूर्व दिवशीचे जे अन्न । ते काळेंचि पावे गा दूपण । ज्यासी आले शिळेंपण । तें अन्न
जाण अशुद्ध ॥ १६ ॥ तैसे नव्हे घृतपाचित । ते बहुत काळें तरी पुंनीत । जें विटोनि
विकारी होत । तें अपुनीत काळेंचि ॥ १७ ॥ जें साचवणीं अल्प जळ । त्यासी स्पर्शल्या
चाडाळ । ते अपवित्र गा केवळ । नये अळुमाळ स्पर्श करूं ॥ १८ ॥ तेचि निर्झर कां
अक्षोभ जळ । तेथ स्पर्शल्याही चाडाळ । त्यासी लागेना तो विटाळ । ते नित्य निर्मळ
पवित्र ॥ १९ ॥ अल्प केलिया स्वयंपाक । त्यासी जें आतळे श्वान काक । तें तें सांडावें
निःशेख । अपवित्र देख तें अन्न ॥ २० ॥ तोचि सहस्रभोजनाचा पाक । त्यासी आत-
ळल्या श्वान काक । सांडावें जेथ लागले मुख । येर अन्न निर्दोष भोजनीं ॥ २१ ॥

शक्त्याऽशक्त्याथवा बुज्या समृद्धा च यदात्मने । भय बुवेन्मि हि यथा देशावस्थानुसारत ॥ ११ ॥

झालिया चद्रसूर्यग्रहण । शकें स्नान न करिता दूपण । वाळक वृद्ध आतुर जन ।
न करिता स्नान दोष नाही ॥ २२ ॥ पुत्र जन्मलिया देख । स्वगोत्रज जे सकळिक ।
त्यांसी जाण आवश्यक । वाधी सूतक दहा दिवस ॥ २३ ॥ तेचि स्थळातरीं पुत्रश्रवण ।
सूतकाअर्ती झाल्या जाण । त्या सूतकाचे बंधन । न वाधी जाण सर्वथा ॥ २४ ॥ पूर्वदिनीं
गोत्रजं मरे । तें स्वगोत्री सूतक भरे । येरे दिवशीं दुसरा जें मरे । तें सूतकें सूतक उंतरे
दोहींचें ॥ २५ ॥ जेणे घेतले होय विख । त्यासी सर्पू लाविलिया देख । तेणे विखें उतरे
विख । तेवी सूतकें सूतक निवारे ॥ २६ ॥ जें बुद्धिपूर्वक केलें आपण । तें अवश्य भोगावे
पापपुण्य । जे बुद्धीसी नाहीं विद्यमान । तें अहेतुकपण वाधीना ॥ २७ ॥ आपुले जें
अतःकरण । त्यासी पवित्र करी निजज्ञान । हे बुद्धीची शुद्धि जाण । विवेकसपन्न वैराग्य
॥ २८ ॥ जो धनवंत अतिसपन्न । त्यासी जुने वस्त्र अपांचन । शिविले दंडिले तेंही
जाण । नव्हे पावन समर्था ॥ २९ ॥ तेंचि दुर्बळाप्रति जाण । अतिशयें परम पावन । हे
वेदवाद अतिगहन । स्मृतिकारें जाण प्रकाशिले ॥ ३० ॥ समर्थासी असाक्षभोजन ।
तें जाणावे अशुद्धान्न । दुर्बळासी एकल्या अशन । परम पावन श्रुत्यर्थें ॥ ३१ ॥ स्वयें न
करिता पंचयज्ञ । भोजन ते पापभक्षण । सकळ सुकृतासी नांगवण । जें पराङ्मुखपणं
अतिथीसी ॥ ३२ ॥ स्वग्रामीं सर्वही स्वाचार । ग्रामातरी अर्ध आचार । पुरीं पट्टणीं
पादमात्र । मार्गां कर्मादर संगानुसारें ॥ ३३ ॥ विचारोनि देशावस्था । हे वेदमर्यादा
तत्त्वता । याहूनि अन्यथा करिता । दोष सर्वथा कर्त्यासी ॥ ३४ ॥ पांडव्य असता स्वदे-
हासी । कर्म न करी तो महादोषी । रोगें व्यापिल्या शरीरासी । कर्मकर्त्यासी अतिदोषू
॥ ३५ ॥ पूर्वीं द्रव्यें द्रव्यशुद्धी । सांगीतली यथाविधि । तेचि मागुतेनि प्रतिपादी ।
धर्मशास्त्रसिद्धी वेदोक्त ॥ ३६ ॥

१ मद्य २ चवथ्या दिवशी ३ तुपात तळलेलें ४ पवित्र ५ वाहतें पाणी ६ नि शक ७ ज्याला तोंड लागलें तें
८ पित्तोयाने ९ दुखणेवरी १० भाऊवद ११ अतरे १२ हेतूच्या अभावामुळें १३ विशुद्धबुद्धि १४ अपवित्र
१५ दह घातलेलें, १६ कोणी पत्नीला नसता १७ हानि १८ शहरात १९ चवथ्या हिशाने २० पट्टव, बळ

धान्यदावेत्यतन्ना रसतेजसचर्मणाम् । कालवाच्यप्रसृत्यै पार्थिवानी युतायुतः ॥ १२ ॥

शूद्रप्रतिग्रहाचै धान्य । एकरात्री शुद्धत्व जाण । सुकृष्णवादिकाष्टभाजन । जलप्रक्षो-
 डने शुद्धत्व ॥३७॥ व्याघ्रनख गंजदत । अपवित्र जव स्नेहयुक्त । जेवहा होती स्नेहातीत ।
 अतिपुनीत ते काळी ॥ ३८ ॥ पट्टंतु स्वयं पुनीतू । वायूने शुद्ध ऊर्णांतू । वस्त्रंतु
 जळाआंतू । होय पुनीतू प्रक्षाळिल्या ॥३९॥ गोक्षीर पवित्र कांस्यमृत्पात्री । तेचि अपवित्र
 ताम्रपात्री । ताम्र पवित्र आम्लेकर्री । आम्ल लवणातरी पवित्र ॥ १४० ॥ घृत पवित्र
 अग्निसस्कार्री । अग्नि पवित्र ब्राह्मणमंत्र्री । ब्राह्मण पवित्र स्वाचारी । पवित्रता आचारी
 वेदविधी ॥ ४१ ॥ वेद पवित्र गुरुमुखं । गुरु पवित्र निजात्मसुरं । आत्मा पवित्र गुरुचर-
 णोदकं । पवित्र उदकं द्विजचरणी ॥४२॥ पृथ्वी पवित्र जलसस्कारी । जल पवित्र पृथ्वी-
 वरी । चर्म पवित्र तैलेकर्री । तैल चर्मपात्री पवित्र ॥ ४३ ॥ व्याघ्रादि जे मृगाजिन । 'इयं
 स्वभावे पवित्र जाण । अग्निसस्कारं सुवर्ण । पवित्र स्वभावे ॥ ४४ ॥ एवं इत्यादि परस्पर्री ।
 शुचित्व बोलिले शास्त्रीं । आता मळलिंते झालियावरी । त्याचे अवधारीं शुचित्व ॥ ४५ ॥

अमेध्यलिप्त यद्येन गन्ध लेप व्यपोहति । भजते प्रकृतिं तस्य तच्छौच तावद्विद्यते ॥ १३ ॥

पात्र पीठ कां आसन । अमेध्यं लिप्त झाल्या जाण । त्या गंधाचे नि शेष क्षालन । तेणे
 पवित्रपण तयासी ॥ ४६ ॥ नाभीखालता ज्याच्या शरीरा । अमेध्य लेप लागल्या खरा ।
 ते ठार्यांचा गंधू जाय पुरा । ऐसे धुतल्या त्या नरा शुचित्व लाभे ॥ ४७ ॥ नाभीवरतें
 अमेध्यलेपन । अवचटे झालिया जाण । तै करावें मृत्तिकास्नान । तेणे पावन तो पुरुष
 ॥४८॥ मळ धुतल्या तत्काळ जाती । परी त्या गंधाची होय निवृत्ती । प्रकृति पावे जै
 निजस्थिती । मळनिष्कृति त्या नाव ॥ ४९ ॥ वाह्य पदार्थ निवृत्तिनिष्ठे । वेद बोलिला
 या खटपटे । आता कर्त्याचे शुचित्व प्रगटे । ते ऐक गोमटे उपाय ॥ १५० ॥

स्नानदानतपोवस्थावीर्यसस्कारकर्मभि । मत्सृष्ट्या चात्मन शौच शुद्ध कर्माचरेद्विज ॥ १४ ॥

गर्भाधानादि अन्नप्राशन । ते वाल्यावस्था सपूर्ण । चौल तें कुमारवस्था जाण । ब्राह्म-
 णपण उपनयनं ॥ ५१ ॥ कर्मभूमिकेलागीं स्नान । द्रव्यशुद्धीलागीं कीजे दान । वैराग्या-
 लागीं तप जाण । कर्माचरण जडत्वत्यागा ॥ ५२ ॥ [मद्भर्जनीं दृढ बुद्धि । त्या नांव जाण
 वीर्यशुद्धि । माझेनि स्मरणे चित्तशुद्धि । जाण त्रिशुद्धि उद्धवा ॥ ५३ ॥] ऐसऐसिया विधीं ।
 ब्राह्मण जे कां सुबुद्धी । सवाह्य पावावया शुद्धी । वेद उपपादी स्वकर्म ॥ ५४ ॥

मन्नस्य च परिज्ञान कर्मशुद्धिर्मदपणम् । धर्म संपद्यते पद्भिरधर्मस्तु विपर्यय ॥ १५ ॥

मंत्रशुद्धि मंत्रार्थज्ञाने । कर्मशुद्धि ब्रह्मार्पणं । हें कर्त्याचे शुद्धीकारणे । साही लक्षणें
 वेदू बोले ॥ ५५ ॥ देश काळ द्रव्यसपन्नता । मन्न कर्म निरुज कर्ता । या साहींच्या शुद्धा-
 वस्था । स्वधर्मतां फलोन्मुख ॥ ५६ ॥ जे द्रव्य पावे दीनाचे आर्ता । का माझिया निज-
 भक्तां । या नाव द्रव्यपवित्रता । जाण तत्त्वता निश्चित ॥ ५७ ॥ धर्मशास्त्रार्थें शुद्ध धन ।
 कटें मिळवूनिया जाण । धनलोभीं ठेविल्या प्राण । अवघेंचि जाण अशुद्ध ॥ ५८ ॥
 या नाव द्रव्यशुद्धता । ऐक मंत्राची पवित्रता । जेणे मत्रें पाविजे मंत्रार्था । शुद्ध सर्वथा

१ लाकडाची यज्ञपात्रे २ पाणी क्षिपडल्याने ३ बाघनख ४ हस्तिदत ५ मडराची लोकर वगैरे ६ गाईच दूध
 ७ काशाच्या व मातीच्या भाज्यात ८ बिच वगैरे आंबट पदार्थान ९ कर्मादरें वेदविधि १० गुरुच्या प्राज्ञाच्या
 तीर्थान ११ हीं १२ मलिन १३ अपवित्र पदार्थान १४ मळाचें क्षालन १५ आलसनासासारीं १

तो मंत्र ॥ ५९ ॥ जेथ केलिया मंत्रग्रहण । अंगी चढता वाढे अभिमान । कां जेथ जारण मारण उच्चाटण । ते मंत्र जाण अपवित्र ॥ १६० ॥ या नाच मंत्रशुद्धि जाण । ऐक कर्माचें लक्षण । जेणे कर्म तुटे कर्मबंधन । तें कर्माचरण अतिशुद्ध ॥ ६१ ॥ स्वयें करिता कर्माचरण । जेथ खवळे मोहाभिमान । कर्त्यासी लागे वृढ बंधन । तें कर्म जाण अपवित्र ॥ ६२ ॥ जेणे कर्म कर्माचा निरास । तें शुद्ध कर्म सावकाश । जेथ समबुद्धि सदा अविनाश । तो पुण्यदेश उद्धवा ॥ ६३ ॥ जरी सुक्षेत्रीं केला वास । आणि पराचे देखे गुणदोष । तो देश जाणावा तामस । अचुक नाश कर्त्यासी ॥ ६४ ॥ अन्य क्षेत्रीं देखिल्या दोष । त्याचा सुक्षेत्रीं होय नाश । सुक्षेत्रीं देखिल्या दोष । तो न साडी जीवास कल्पांती ॥ ६५ ॥ जेथ उपजे साम्यशीळ । तो देश जाणावा निर्मळ । चित्त सुप्रसन्न जे वेळ । तो पुण्यकाल साधका ॥ ६६ ॥ स्वभावे शुद्ध ब्राह्मणमुहूर्त । तेथही क्षोभल्या चित्त । तोही फाळ अपुनीत । जाण निश्चित वेदार्थ ॥ ६७ ॥ येथ जो का कर्मकर्ता । त्याची गेलिया कर्मअहंता । पुढें कर्म चाले स्वभावतां । हे पवित्रता कर्त्याची ॥ ६८ ॥ येथ हाणे जो 'अहं कर्ता' । तो पावे अतिवद्धता । हे कर्त्याची अपवित्रता । देहअहंता अभिमाने ॥ ६९ ॥ धर्माधर्माचे साही प्रकार । हें वेदार्थाचे तत्त्वांसार । येही धर्मां मुक्त होय नर । अधर्मां अपवित्र अतिवद्ध ॥ १७० ॥ गुणदोषाचें लक्षण । सांगता अतिगहन । येथ गुंतले सज्ञान । अतिविचक्षण पंडित ॥ ७१ ॥

१ कचिद्वृणोऽपि दोष स्याद्वृणोऽपि विधिना गुण । गुणदोषार्थनियमस्तद्विदामेव वाधते ॥ १६ ॥

ज्याचा मानिजे उत्तम गुण । तोचि दोष होय परतोन । एवं कर्मचि कर्मासी जाण । दोष दारुण उपजवी ॥ ७२ ॥ कर्मां मुख्यत्वे गा आचमन । हें कर्मशुद्धीचे निजकारण । तेचि दक्षिणाभिमुखें केल्या जाण । दोष दारुण उपजवी ॥ ७३ ॥ कानीची जेणें जाय तिडिकं । तेचि मुखीं घालितां देख । होय अत्यंत वाधक । प्राणांतिक पावती वाधा ॥ ७४ ॥ आचमनीं मापमात्रजीवन । घेतल्या होइजे पावन । तेंचि अधिक घेतां जाण । सुरीपानासम दोष ॥ ७५ ॥ फणस खातां लागे गोड । तें जें अधिक खाय तोड । तें शूळ उठे प्रचंड । फुटे ब्रह्माड अतिव्यथा ॥ ७६ ॥ सूर्यपूजनीं पुण्य घडे । तेथ जें वेलपत्र चढे । तें पुण्य राहे मांगिलीकडे । दोष रोकडे पूजका ॥ ७७ ॥ ऐसा कर्मां कर्मविन्यास । गुण तोचि करी दोष । कोठें दोषाचाही विलास । पुण्य बहुवस उपजवी ॥ ७८ ॥ चोराकुलितमार्गी जाण । ब्राह्मण करितां प्रातःस्नान । तो नेतां कर्म त्यागून । दोषचि परी गुण गंभीर होय ॥ ७९ ॥ सर्पगरळेचें जीवन । ब्राह्मणे करिता प्राशन । तें पात्र घेतां हिरोन । दोष परी तो गुण गंभीर होय ॥ १८० ॥ गृहस्थासी अग्निहोत्र गुण । तोचि सन्याशासी अवगुण । ब्राह्मणीं विहित वेदमंत्रपठण । शूद्रासी जाण तो दोष ॥ ८१ ॥ विषयनिवृत्तीलागीं सुगम । गुणदोषाचा केला नेम । नेणोनि वेदाचे वर्म । विषयभ्रम भ्रंतासी ॥ ८२ ॥ जंव भ्रंति तंव कर्मप्रवृत्ती । तेथ गुणदोषाची थोर ख्याती । जेवीं का खद्योत लखेल-

१ सत्कारथन २ कर्मांचा अपवित्र ३ ऐन्यभाव ४ प्रातःकालपूर्वी दोन घटका ५ अपवित्र ६ मी ७ शुद्ध ८ दक्षिणेकडेस तोंड वरून ९ वेदना १० उबीद उठेल इतक पाणी. ११ मयपानासारखा १२ मागे, दर १३ नेमके १४ नियम

सेती । आंधारे रातीं सतेज ॥ ८३ ॥ तेवी गुणदोपांमार्जी जाण । अवश्य अंगी आदळे
तन । तेचि अर्थीचें निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ८४ ॥

समानकर्माचरण पतितानां न पातकम् । औरपत्तिको गुण सङ्गो न शयान पतत्यथ ॥ १७ ॥

स्वकर्म पतित जाहले जाण । डोव भिळ केवर्तक जन । त्यासी मद्यपानादि दोषीं जाण ।
नाहीं पतन पतितांसी ॥ ८५ ॥ जें नीळीमार्जी काळें केले । त्यासी काय वाधावे काजळें ।
का अधारासी मर्सी मासिले । तेणे काय मळले त्याचें ॥ ८६ ॥ जो स्वभावे जन्मला
चांडाळ । त्यासी कोणाचा वाधी विटाळ । हो काळें करावें काजळ । ऐसे नाही वळ कव-
णासी ॥ ८७ ॥ निर्जोवा दीधले विख । तेणे कोणासी घावे दुःख । तेवीं पतितासी
पातक । नव्हे वाधक सर्वथा ॥ ८८ ॥ जो केवळ खाले निजेला । त्यासी पडण्याचा भेवो
गोला । तेवीं देहामिमानें जो आला । तो नीचाचा झाला अतिनीच ॥ ८९ ॥ रजसमादि
गुणसर्गी । जो लोलंगतें विपयालार्गी । त्यासी तिळगुळादि कामभोर्गी । नव्हे नवी आंर्गी
देहवुद्धी ॥ ९० ॥ जो कनकवीजे भुलला । तो गाये नाचे हरिखेला । परी सचिर्तार्थ
चोरीं नेला । हा नेणेचि आपुला निजस्वार्थ ॥ ९१ ॥ तेवीं देहामिमाने उन्मत्त । अति-
कामें कामासक्त । तो नेणे बुडाला निजस्वार्थ । आपुला अपघात देखेना ॥ ९२ ॥ ज्यासी
चढला विखाचा चांसटा । त्यासी पाजावी सूकरविष्टा । तेवीं अतिकामी पापिष्ठा । ज्या
स्वदारानिष्ठा नेमिली ॥ ९३ ॥ ज्यासी विख चढले गहन । त्यासी सूकरविष्टेचें अनुपान ।
हें ते काळींचे विधान । स्वयें सज्ञान बोलती ॥ ९४ ॥ तेवीं जेथवरी स्त्रीपुरुषव्यक्ती ।
तेथवरी स्वेच्छा कामासक्ती । त्याची करावया निवृत्ती । स्वदारास्थिति नेमिली ॥ ९५ ॥
वेदें निरोप दिधला आपण । तें दिवारातीं स्वंदारारमण । तेंही वेदें नेमिले जाण ।
स्वदारागमन ऋतुकाळीं ॥ ९६ ॥ तेथ जन्मलिया पुत्रासी । 'आत्मा वै पुत्रनामासी' ।
येणें वेदवचने पुरुपासी । स्त्रीकामासी निवर्तवी ॥ ९७ ॥ नि.शेष विप उतरल्यावरी । तो
मूकरविष्टा हातीं न धरी । तेवीं विरक्ति उपजल्या अतरी । स्वदारा दूरी त्यागिती ॥ ९८ ॥
यापरी विपयनिवृत्ती । माझ्या वेदाची वेदोक्ती । टावूनि गुणदोपाची उक्ती । विपया-
सक्ती साडवी ॥ ९९ ॥

यतो यतो निवर्तत विमुच्येत ततस्तत । ण्य धर्मो चृणा क्षेम शोकमोहभयापह ॥ १८ ॥

माझिया वेदाचें मनोगत । विपर्यीं व्हावें निवृत्त । यालागीं गुणदोप दावित । विपय-
त्यागार्थ उपात्रो ॥ २०० ॥ एकाएकीं सकळ विपयांसी । त्याग न करवे प्राण्यासी । यालागीं
निपेधें निवृत्ति त्यासी । शूनै शूनै विपयासी त्यागवी ॥ १ ॥ जें जें विपयाची निवृत्ती ।
तें तें निजसुखाची प्राप्ती । पूर्ण वार्णल्या विरक्ती । साधक होती मद्रूप ॥ २ ॥ मद्रूपते-
चिये प्राप्ती- । आड असे विपयासक्ती । ते झालिया विपयनिवृत्ती । साधक होती मद्रूप
॥ ३ ॥ जेव माझिया स्वरूपाची प्राप्ती । तेथ नि शेषें निमे अहर्कृती । तेव्हा शोकमोहेंसी
होय सेंती । जाण निश्चितीं अविद्या ॥ ४ ॥ अविद्यानाशासवे जाण । नासती जन्मभाव

१ धीवर, मच्छीमार २ काजळाने ३ प्रेताला ४ भय ५ आसक्त ६ देहसगती ७ धोतन्याय ८ धी खालून
९ वेवा १० वेग १० स्वदारागमन ११ हेतु १२ हक्कहक्क १३ ठसल्यावर १४ अहकार पूर्णपणें मावळतो
१५ शोकमोहाना वरोवर घेऊन अविद्या अहकारावरोवर सती जाते

दारुण । तेव्हां मरणासीच ये मरण । हारंपे जीवपण जीवाचें ॥ ५ ॥ अविद्या निमाल्या जीवेसीं । ठावो नाहीं भवभयासी । जेवीं खवळवळें अधारेंसी । नुरेचि निशी दिनोदर्यां ॥ ६ ॥ जेवी कां मृगजळाचा पूर । न साहे दृष्टीचा निर्धार । तेवीं भवभयेंसी ससार । झाला साचार वाडगां ॥ ७ ॥ प्राणी पावावया कल्याण । हें वेदोक्त स्वधर्माचरण । विपयत्यागालागीं जाण । केले निरूपण गुणदोपां ॥ ८ ॥ जे साच वेदार्थाते नेणती । ते वेदा प्रवृत्तिपर ह्मणती । परी वेदें द्योतिली विरक्ती । विपयासक्तिच्छेदक ॥ ९ ॥ वेदोक्त स्वधर्मस्थितीं । होय विपयांची विरक्ती । प्राणी निजमोक्ष पावती । हे वेदोक्ती पै माझी ॥ २१० ॥ सांडोनिचां वेदस्थिती । केवळ विपयाची आसक्ती । प्राणी अतिदुःख पावती । ऐक तुजप्रती सांगेन ॥ ११ ॥ प्रवृत्ति तितुकी अनर्थहेतू । येचि अर्थीचा वृत्तांतू । चौं श्लोकीं श्रीभगवंतू । असे सांगतू उद्धवा ॥ १२ ॥

विपयेषु गुणाध्यासाद्युस सङ्गच्छतो भवेत् । सङ्गात्तत्र भवेत्काम कामादेव कलिर्गुणाम् ॥ १९ ॥

कलेर्दुर्विपह श्रोधसमसमनुवर्तते । तमसा प्रस्यते पुसश्चेतना व्यापिनी द्रुतम् ॥ २० ॥

विपयांचें गोडपण । सदा ध्याय ज्याचे मन । त्यासी विपयासक्ति जाण । अतिगहन उल्हासे ॥ १३ ॥ विपयासक्तीचा सभ्रम । तेथे निर्लज्ज खवळे काम । कामास्तव अति-विपम । सोशी दुर्गम उपाय ॥ १४ ॥ विपयकामार्थ जे उपाय । त्यांसी पदों अपाय । जेव्हा विपयकामसिद्धि न होय । तेव्हा महाकलहें विवादू ॥ १५ ॥ जेथ अतिजल्पाचा विवाद । तेथ खटादोपेंसीं सन्नद्ध । खवळला उठी क्रोध । अतिविरुद्ध दुर्धर ॥ १६ ॥ क्रोध खवळल्या दारुण । बुद्धीचें तत्काळ नासे ज्ञान । तेव्हां विवेकाचे प्राशन । करिजे जाण महामोहें ॥ १७ ॥ विवेकाचे लोपल्या भान । स्तब्ध चेतना होय जाण । तेव्हा कार्याकार्यआठवण । हेंही स्मरण बुडाले ॥ १८ ॥

तया विरहित सांधो जन्तु शून्याय कर्पते । ततोऽस्य स्वाथविभ्रशो मूर्च्छितस्य मृतस्य च ॥ २१ ॥

विवेकशून्य स्तब्धवत । तेथे विपयो ना परमार्थ । नकळे सन्मार्गपंथ । आत्मघात पदोपर्दां ॥ १९ ॥ केवळ जड मूढ होउनी । जेवी का मूर्च्छित प्राणी । तैसेपरी स्तब्ध होउनी । अज्ञानपर्णी श्रमला ॥ २२० ॥ यापरी जीत ना मेला । जड मूढ होऊनि ठेला । थिल्या निजस्वार्था मुकला । अंगीं वाजेंला अनर्थू ॥ २१ ॥

विपयाभिनिवेशेन नात्मान वेद नापरम् । वृक्षजीविकया जीवन् व्यथ भस्त्रेण य श्वसन् ॥ २२ ॥

एव विपयाचे आसक्तीं । तमोगुणे प्रासिली वृत्ती । तेव्हा एकही स्फुरेना स्फूर्तीं । मी कोण हें चित्तीं स्फुरेना ॥ २२ ॥ ऐसा भ्रमं भुलला प्राणी । जैसा उन्मत्त मदिरापानी । त्यासी स्मरणाची विस्मरणी । भ्रमिस्तं मनीं पडिला ॥ २३ ॥ का विपमसधीचा ज्वरू । तेणे ज्वरें हुवरे^१ थोरू । त्यासी नावडे आपरू । वृथा विकारू वडवड करी ॥ २४ ॥ फाटां फुटलियावरी । भलतेचि स्मरण करी । तथा नाठवे काही, ते परी । प्राणी अघोरी पडले जाण ॥ २५ ॥ कां झालिया भूतसचार । प्राणी हुंवरे हुंहुंकार । पडिला चित्तासी

१ नाहीसें होतें २ दिवस उगवल्यावर ३ व्यर्थ ४ कर्ममार्ग दाखविणारा ५ तेंपें ६ पावलोपावली ७ वटवडीचा ८ फर वाधून तयार ९ उडित १० कर्तव्याकरीत्याचें स्मरण ११ आठवेना १२ वेसायथ १३ असलेला १४ पडला, पडला १५ आठवण १६ दाख विणारा १७ आतचित्त १८ वटवडतो १९ चित्तास भ्रम झाल्यामुळे.

विसर । ह्मणे मी कुकर ह्मणोनि भुंके ॥ २६ ॥ ऐसे जीविके नेणोनि प्राणी । धावरे जैसा स्वर्मा । ह्मणे मी पडलों रणी । ऐसे प्राणी स्वर्मा भुलले ॥ २७ ॥ तैशी भुली लटंकी भुलवणी । काममोहें व्यापिले प्राणी । जडमूढपण ठाकूनी । अंतःकरणी वेडावले ॥ २८ ॥ मुक्यानांकी भरे मुरकुट । तें फेंकें वेंवें करी निरुद्ध । न कळे रडे करी हाहाट । ते खटपट वाडगी ॥ २९ ॥ तैसे दुःखवळें प्राणी । परी न कळे वंच करणी । पडिले मोहमदें भुलोनी । मुकेपर्णी वेवांत ॥ २३० ॥ अहकृतीचा उभारा । शरीरीं भरलासे धारा । तो होऊनि बाधक नरा । पडले आडद्वारा अधकूर्पी ॥ ३१ ॥ कां तेलियाचा ढोर पाहीं । डोळा झापडी स्वदेहीं । अवघा वेळ चाले परी पाहीं । पय काहीं न ठकेचि ॥ ३२ ॥ भवंता फिरे लागवेगीं । परी पाहता न लगे आगी । घाणियाचि भांवतें वेगी । भावंडी अगीं जिराली ॥ ३३ ॥ तैसे विषय भवंडित भवू । परी नकळेचि विधिमावू । जैसा सर्प भ्रमला लागे धावू । तैसे विषय आर्धवे धांवती ॥ ३४ ॥ अवसेचे काळें गडद । तैसा जड मूढ झाला स्वब्ध । स्फुरेना आप पर हा वोध । जगदाध्य वोढवले ॥ ३५ ॥ जेवी लोहकराची भाती । तेवीं वृथा श्वासोच्छ्वास होती । वृक्षाची जैशी तटस्थ स्थिती । यापरी जीती जीत ना मेले ॥ ३६ ॥ सकामासी स्वर्गप्राप्ती । ह्मणसी वोलिली वेदोक्ती । तेही प्रलोभाची वदंती । ऐक तुजप्रती सागेन ॥ ३७ ॥

फलश्रुतिरिय वृणा न श्रेयो रोचन परम् । श्रेयोविवक्षया प्रोक्त यथा मेपज्यगेचनम् ॥ २३ ॥

निष्काम जे का कर्मस्थिती । ते मूर्ख सर्वथा न करिती । त्यासी दावूनिया फळश्रुती । स्वकर्मप्रवृत्ती लाविले ॥ ३८ ॥ सकाम अथवा निष्काम । कर्मक्रिया दोहींची सम । येथ यासनाचि विषम । सकामनिष्कामफलहेतू ॥ ३९ ॥ जेवीं कां स्वातीचे जळ । शिंपीमाजी होय मुक्ताफळ । तेंचि सेवी जै महाव्याळ । तें हाळाहळें होऊनि ठाके ॥ २४० ॥ तेवीं आपुली जे का कल्पना । निष्कामें आणी मुक्तपणा । तेचि सकामत्वे जाणा । दृढवधना उपजवी ॥ ४१ ॥ वेदू वोलिला जे स्वर्गफळ । तें मुख्यत्वे नव्हे केवळ । जेवीं भेपज घ्यावया वाळ । देऊनि गूळ चाळविजे ॥ ४२ ॥ ओखद घेतलियापाठीं । क्षयरोगाची होय तुटी । परी वाळ हातींचा गूळ चाटी । ते '३ नव्हे फळदृष्टी भेपजी ॥ ४३ ॥ तेवीं वेदाचे मनो-गतीं । स्वर्गफळाची अभिव्यक्ती । मूर्खासी द्यावया मुक्ती । स्वधर्मस्थिती लावितू ॥ ४४ ॥ ह्मणसी कर्मवादी जे नर । वेद नागती प्रवृत्तिपर । तो वेदार्थ निवृत्तिपर । केवीं साचार मानावा ॥ ४५ ॥ श्रुत्यर्थ जै प्रवृत्ति धरी । तें वेदू झाला अनर्थकारी । ते प्रवृत्ति दूपूनि श्रीहरी । दावी निवृत्तिवरी वेदार्थ ॥ ४६ ॥

१ कुत्रे २ छोटी, मिथ्या ३ मुक्या मनुष्याच्या नात्रात विलट शिरके तर ४ धावरून ५ विह्वलन ६ सर्प ७ जगाचें आधळेपण ८ लोहाराची ९ मोठी १० मोठा सर्प ११ जाज्वल्य विष १२ औषध १३ तेव्हा. १४ प्रपञ्चासक्ति १५ बहिसुख नीवाना मोक्षाचाच उपदेश करणाऱ्या, पण त्या विषयासक्तार्थी कर्म करवीं ह्मणून स्वर्गादि फळें वेद देऊ करितो वेद नव्हत निवृत्तिपर आटे, पण अशीं रोचक वचन प्रवृत्तिपर दिसतात 'विज निव प्रदास्यामि यद्भु ते यदल्लुक्कार' ह्मणजे 'बाळ, एवढा कडलियाचा रस पी, मी तुला खमीघारार घेऊ देईन बरें' असें आहें ह्मणते, किंवा 'शिक्षा ते बधते वत्स ! गृह्णतीं अथवा पिब' ह्मणजे 'बाळ, हा गुळवेडीचा काटा पी, त्यानें तुशीं शेंडी वाढेल' असें ह्मणते, त्याप्रमाणें कर्मांत गवत करणारीं वेदाचीं वचन आहेत तीं सारीं रोचक समजावी

उत्परयेव हि कामेषु प्राणेषु स्वजनेषु च । आसक्तमनसो मर्त्या आत्मनोऽनर्थहेतुषु ॥ २४ ॥

न तानविदुषु स्वार्थं भ्राम्यतो वृजिनाध्वनि । कथं युञ्ज्यात्पुनस्तेषु तास्त्रमो विशतो बुधः ॥ २५ ॥

उपजताचि प्राणिमात्रासी । देह आवडे सर्वस्वेसी । देहात्मवादें विपयांसी । जीवे-
प्राणेसी लोलुप ॥ ४७ ॥ विपयकामाच्या आसर्की । स्त्रीपुत्राची गोडी चिर्ची । स्वजन-
धनाची अतिप्रीती । स्वभावस्थिति अनिवार ॥ ४८ ॥ जेणे जाइजे अधोगती । ऐशी जे
का कामासर्की । ते प्राण्यासी सहजगती । विपयासक्ति स्वभावे ॥ ४९ ॥ तेचि विपयांची
प्रवृत्ती । वेद बोले जै विध्युकी । तें सर्वाचा स्वार्थघाती । झाला अनर्थां वेदवाद् ॥ २५० ॥
मरतया तरटमारू केला । बुडत्याचे डोर्यां दगड दीधला । आंधळा अधकूर्पी घातला ।
तैसा वेदू झाला अनर्थां ॥ ५१ ॥ वेदू जै विपर्यां गोवी । तै प्राण्याते कोण उगंवी । राजा
सर्वस्वें नागवी । तें कोण सोडवी दीनाते ॥ ५२ ॥ नेणोनि वेदाचा मथितार्थु । स्वयें जो
का विपयासक्तू । तो मानी प्रवृत्तिपर श्रुत्यर्थु । अनर्थहेतू व्वालेशा ॥ ५३ ॥ पुत्रा पित्यास
पुसे जाण । ग्रहणीं जेवू परान्न । थेरू ह्मणे मुटल्या ग्रहण । उष्ण भोजन स्वगृहीं करू
॥ ५४ ॥ तैशी माझ्या वेदाची उक्ती । निषेधमुखें दावी प्रवृत्ती । येणे वेदाच्या मनोगती ।
विपयनिवृत्ती मुख्यत्वे ॥ ५५ ॥ विपर्यां बुडते जे जन । त्यांचें करावया उद्धरण । माझा
वेदवाद् जाण । सकामपण त्या नाहीं ॥ ५६ ॥ कोणी एक मंदबुद्धी । केवळ विपयांध
त्रिशुद्धी । सकाम जल्पती वेदविधी । त्याची कुबुद्धि हरि सागे ॥ ५७ ॥

एव व्यवसित केचिद्विज्ञाय बुबुद्धय । फलधुतिं कुसुमिता न वेदज्ञा वदन्ति हि ॥ २६ ॥

फलत्यागें स्वधर्मस्थिती । सर्वथा संकाम न करिती । यालागीं वेद बोले फलश्रुती ।
स्वधर्मप्रवृत्तीलागूनी ॥ ५८ ॥ सैधर्व सागरा भेटूं जाता । जेवी का हारपे सैधवता । तेवीं
स्वधर्मां प्रवर्तता । सकामता उरेना ॥ ५९ ॥ जैशी दां दिव्याची वाती । एकवट केलिया
ज्योती । तेथ न दिसे भेदगती । पाहता ज्योती एकचि ॥ २६० ॥ जेवी अग्नी कापुर मिळता ।
तो अग्निचि होय तत्त्वता । तेवी स्वधर्मकर्मां प्रवर्ततां । कर्मां निष्कर्मता स्वयें प्रकटे
॥ ६१ ॥ कर्मांकर्मांची वेळूजाळी । ते स्वधर्मांचे कांचणिमेळी । पडे चित्तशुद्धीची इंगळी ।
ते करी होळी कर्मांकर्मांची ॥ ६२ ॥ सकामता करिता कर्म । स्वधर्म नाशी फळकाम ।
तेव्हा सकाम आणि निष्काम । दोहींचे भस्म स्वधर्म करी ॥ ६३ ॥ जेवीं दां
काष्टाच्या धेंसणी- । माजीं प्रकटे जो का वन्ही । दोहींतेही जाळूनी । स्वतेजपणीं
प्रकाशे ॥ ६४ ॥ तेवी माझा वेदवाद् । स्वकर्में छेदी कर्मवाधू । हें नेणोनि जो विपयाधू ।
जडला सुवद्द फळाशे ॥ ६५ ॥ वेदें प्रवृत्तिरोचनेकारणे । स्वर्गादि नाना फले घोलणे ।
त्यालागीं ज्याचे वैसे धरणे । तेणे नागवणे निजस्वार्था ॥ ६६ ॥ कष्टोनि शेतीं
पेरिले चणे । त्याची उपडोनि भाजी करणे । तो लाभ कीं तेणे नाडणे । तैसे फळ
भोगणे सकामीं ॥ ६७ ॥ बोलीं जोधळियाचीं कैरवाडें । साता अत्यंत लागती गोडें ।
त्यालागी शेत जें उपडे । तै लाभू कीं नाडे निजस्वार्था ॥ ६८ ॥ तैशी सकाम कामना

१ धवश्यकर्तव्य द्वापुन २ अनर्थकारक ३ चावकाचा मार ४ सोडवी ५ सरंतातर्यं ६ मूर्गांस ७ विपयेन्दु
८ मीठ ९ वेळू झाली १० धर्मणाचे योगाने ११ धपणापासून १२ वेद प्रबोधू १३ स्वर्गादि फळप्राप्ति हाच पर-
मार्थ अर्त धरून जो वसला तो बुडल्या द्वापुन समजावे १४ ताटें

इन्मत्ते । जे फळीं फळाशा लोलिंगते । ते नाडली स्वधर्मलाभातें । ऐक तूतें सांगेन ॥६९॥
 शेतीं पेरावया आणिले चणे । त्यांचे आदरें करी जो फुटाणे । तो शाहणा कीं मूर्ख
 ह्यणणें । तैसे फळ भोगणे सकामीं ॥ २७० ॥ घोडा विकोनि पैलाण घेणें । लोणी
 देऊनि ताक मागणे । भात साडूनि वेळण पिणे । तैसे फळ भोगणे सकामीं ॥ ७१ ॥
 ऐसे सकाम अतिदुर्वुद्धी । जे नाडले स्वधर्मसिद्धी । यालागीं देवो ह्यणे कुवुद्धी । ते
 कुवुद्धीचा विधी हरि सांगे ॥ ७२ ॥

कामिन कृपणा लुब्धा पुष्पेय फलदुदय । अग्निमुग्धा धूमतात्ता स्व लोक न विदन्ति ते ॥ २७ ॥

सकामाची तृष्णा पूर्ण । कदाकाळीं नव्हे जाण । कामेच्छा तो सदा दीन । कृपणपण
 या हेतू ॥ ७३ ॥ जळीं वक धरोनि ध्यान । जेवीं कां टपत राहे मीन । तेवीं सकामा
 अनुष्ठान । लुब्धोनि जाण कामासी ॥ ७४ ॥ जावया परपुरुषापासीं । लेंवांठवां दावी
 निजपतीसी । तेवीं काम धरोनि मानसीं । स्वधर्मकर्मासी आचरे ॥ ७५ ॥ जेवीं का
 अज्ञान वाळ । फूल तेचि ह्यणे फळ । तेवीं स्वर्गभोग केवळ । मानी अढळ मूर्खत्वे ॥७६॥
 त्याही स्वर्गभोगासी पाहें । कर्मवैकल्य होय कीं नोहे । हाही सदेह वर्तताहे । तेणेही होये
 अतिदीन ॥ ७७ ॥ सकाम तो सदा दीन । दीनत्वे अतिकृपण । कृपणत्वे सलोभपण ।
 लोभास्तव ज्ञान महामोह ग्रासी ॥ ७८ ॥ मोहाचें खवळल्या भान । सविवेक ग्रासी ज्ञान ।
 तेव्हा बुद्धीमाजी तमोगुणं । सत्राह्य परिपूर्ण उल्हासे ॥ ७९ ॥ तमें कोंढाटल्या घृती ।
 धूमाकित होय स्थिती । जेवीं का आधळ्याचा सागाती । आंधारे रातीं आडवीं चुके
 ॥२८०॥ त्या आधळ्याची जैशी स्थिती । तैशी सकामाची होय गती । चुकला विवेकाचा
 सागाती । आधळी वृत्ति अतिमुग्ध ॥ ८१ ॥ जेसे का अज्ञान वाळ । तैसा मुग्ध होय
 केवळ । कोण कर्म काय तें फळ । नेणो विकेंळ मुग्धत्वे ॥ ८२ ॥ माझी कोण लोकीं
 स्थिती । पुढे कोण आपुली गती । हें कांहींच न सरे चितीं । धूवृत्ती देहातू ॥ ८३ ॥

न ते मामग्न जानन्ति हृदित्य य इद यत । उक्थदास्त्रा ह्यस्तृपो यथा नीहारच्युप ॥ २८ ॥

वेदतात्पर्यांचे निजखुणे । तुवा पुसिलें मजकारणे । तीं वेदाची गुह्य निरूपणे । तुजका-
 रणें म्या निरूपिलीं ॥ ८४ ॥ परिसोनि वेदाचे विभाग । उद्भय सुखावला चाग ।
 तेणें सतोपें श्रीरग । सगोखोनि^१ अर्गं उद्भवासी ह्यणे ॥८५॥ जो मी हृदयामाजिले वस्ती ।
 परमात्मा निकटवर्ती । त्या मातें सकाम नेणती । कामासक्तीं नाडले ॥ ८६ ॥ तो मी
 हृदयामाजीं असे । हें एकदेशित्व मज नसे । जगदाकारें मीचि भासे । जेवीं कडोळपिंडांमें
 सागरू ॥ ८७ ॥ अलकार झालेपणें । जेवीं असे निरेंळ सोने । तेवीं जगदाकारें म्या
 श्रीकृष्णें । परिपूर्ण असणे पूर्णत्वे ॥ ८८ ॥ नाम रूप वर्ण विविध । माझेन प्रकारें जगदु-
 द्बोध । परी नामरूपजातिभेद । मजसी संबंध असेना ॥ ८९ ॥ आकाश जळीं बुडालें
 दिसे । परी तें न माखे जळरसें । तेवीं मी जगदाकारें असें । जगदादि दोषे अलिप्त

१ लोडन होत २ पत्याण, नोगीर ३ पेज ४ पुढ पुढें करणें ५ कम नपावता न घटने ६ विषयोरभोगाची इच्छा
 धरणास ७ अज्ञान ८ व्यापल्या ९ चिचवृत्ति १० शब्दबोध, अरण्यात ११ व्याजुळ १२ उरपावून १३ साग
 १४ परिच्छिन्नपणा १५ तरंगाच्या बहुविध चेंदनीं १६ उद्भ १७ जग अगा षोड णाने जाणीव

उत्पद्येव हि कामेषु प्राणेषु स्वजनेषु च । आसक्तमनसो मर्त्या आत्मनोऽनर्थहेतुषु ॥ २४ ॥

न तानविदुष स्वार्थं भ्राम्यतो वृजिताधरति । कथं युज्यात्पुनस्तेषु तास्त्रमो विदतो बुधः ॥ २५ ॥

उपजतांचि प्राणिमात्रासी । देह आवडे सर्वस्वेंसीं । देहात्मवादे विपयांसी । जीवें-
प्राणेंसीं लोलुप ॥ ४७ ॥ विपयकामाच्या आसर्की । स्त्रीपुत्राची गोडी चिर्ती । स्वजन-
धनांची अतिप्रीती । स्वभावस्थिति अनिवार ॥ ४८ ॥ जेणे जाइजे अधोगती । ऐशी जे
का कामासर्की । ते प्राण्यासी सहजगती । विपयासक्ति स्वभावे ॥ ४९ ॥ तेचि विपयाची
प्रवृत्ती । वेद बोले जै विध्युकी । तें सर्वांचा स्वार्थघाती । झाला अनर्थी वेदवाद् ॥ २५० ॥
मरतया तरटमारू केला । बुडत्याचे डोयीं दगड दीधला । आधळा अधकूर्पी घातला ।
तैसा वेदू झाला अनर्थी ॥ ५१ ॥ वेदू जै विपयीं गोवी । तै प्राण्यातें कोण उग्वी । राजा
सर्वस्वें नागवी । तै कोण सोडवी दीनाते ॥ ५२ ॥ नेणोनि वेदाचा मथितार्थू । स्वयें जो
कां विपयासक्तू । तो मानी प्रवृत्तिपर श्रुत्यर्थु । अनर्थहेतू वारिशा ॥ ५३ ॥ पुत्र पित्यास
पुसे जाण । ग्रहणीं जेवू परान्न । येरू ह्मणे सुटल्या ग्रहण । उष्ण भोजन स्वगृहीं करू
॥ ५४ ॥ तैशी माझ्या वेदाची उक्ती । निपेधमुखें दावी प्रवृत्ती । येणे वेदाच्या मनोगती ।
विपयनिवृत्ती मुख्यत्वे ॥ ५५ ॥ विपयीं बुडते जे जन । त्याचे करावया उद्धरण । माझा
वेदवाद् जाण । सकामपण त्या नाही ॥ ५६ ॥ कोणी एक मंदबुद्धी । केवळ विपयांध
त्रिशुद्धी । सकाम जल्पती वेदविधी । त्याची कुबुद्धि हरि सागे ॥ ५७ ॥

एव व्यवमित केचिद्विज्ञाय कुबुद्धय । फलधृतिं कुसुमिता न वेदज्ञा यदन्ति हि ॥ २६ ॥

फलत्यागे स्वधर्मस्थिती । सर्वथा सकाम न करिती । यालागीं वेद बोले फलश्रुती ।
स्वधर्मप्रवृत्तीलागूनी ॥ ५८ ॥ सैधर्व सागरा भेटूं जाता । जेवी कां हारपे सैधवता । तेवीं
स्वधर्मां प्रवर्तता । सकामता उरेना ॥ ५९ ॥ जैशी दो दिव्याची वाती । एकवट केलिया
ज्योती । तेथ न दिसे भेदगती । पाहतां ज्योती एकचि ॥ २६० ॥ जेवीं अग्नीं कापुर मिळता ।
तो अग्निचि होय तत्त्वता । तेवीं स्वधर्मकर्मां प्रवर्तता । कर्मां निष्कर्मता स्वयें प्रकटे
॥ ६१ ॥ कर्मांकर्मांची वेळूजाळी । ते स्वधर्मांचे कांचणिमेळी । पडे चित्तशुद्धीची इंगळी ।
ते करी होळी कर्मांकर्मांची ॥ ६२ ॥ सकामता करिता कर्म । स्वधर्म नाही फळकाम ।
तेन्हा सकाम आणि निष्काम । दोहींचें भस्म स्वधर्म करी ॥ ६३ ॥ जेवीं दो
काष्ठाच्या धंसणी- । माजीं प्रकटे जो कां वन्ही । दोहींतेही जाळूनी । स्वतेजपणीं
प्रकाशे ॥ ६४ ॥ तेवीं माझा वेदवाद् । स्वकर्में छेदी कर्मवाधू । हें नेणोनि जो विपयाधू ।
जडला सुवडू फळाशे ॥ ६५ ॥ वेदें प्रवृत्तिरोचनेकारणे । स्वर्गादि नाना फले बोलणे ।
त्यालागीं ज्याचे वैसे धरणें । तेणे नागवणे निजस्वार्था ॥ ६६ ॥ कष्टोनि शेती
पेरिले चणे । त्याची उपडोनि भाजी करणे । तो लाभ कीं तेणे नाडणे । तैसे फळ
भोगणे सकामी ॥ ६७ ॥ बोली जोधळियाचीं करवाडें । खाता अत्यंत लागती गोडें ।
त्यालागीं शेत जै उपडे । तै लाभू कीं नाडे निजस्वार्था ॥ ६८ ॥ तैशी सकाम कामना

१ अवश्यकर्तव्य झणून २ अनर्थकारक ३ चावकाचा मार ४ सोडवी ५ सरंतात्पर्य ६ मूर्खांस ७ विपयेच्छु
८ नीठ ९ वेळू झाली १० धरपणाचे योगाने ११ धरणापासून १२ वेद प्रबोधू १३ स्वर्गादि फळप्राप्ति हाच पर-
माप अर्थ घेऊन जो वसला तो बुडाला झणून समजावे १४ ताट

उन्मत्ते । जे फळीं फळाशा लोलिंगते । ते नाडली स्वधर्मलाभातें । ऐक तूतें सागेन ॥६९॥
 शेतीं पेरावया आणिले चणे । त्याचे आदरें करी जो फुटाणे । तो शाहणा कीं मूर्ख
 ह्मणणे । तैसे फळ भोगणे सकामीं ॥ २७० ॥ घोडा विकोनि पैलाण घेणे । लोणी
 देऊनि ताक मागणे । भात साडूनि वेळण पिणे । तैसे फळ भोगणे सकामीं ॥ ७१ ॥
 ऐसे सकाम अतिदुर्बुद्धी । जे नाडले स्वधर्मसिद्धी । यालागीं देवो ह्मणे कुबुद्धी । ते
 कुबुद्धीचा विधी हरि सागे ॥ ७२ ॥

कामिन कृपणा लुब्धा पुष्पेषु फलपुद्गय । अग्निमुग्धा धूमतात्ता स्व लोक न विदन्ति ते ॥ २७ ॥

सकामाची कृपणा पूर्ण । कदाकाळीं नव्हे जाण । कामेच्छा तो सदा दीन । कृपणपण
 या हेतू ॥ ७३ ॥ जळीं वक धरोनि ध्यान । जेवीं का टपत राहे भीन । तेवीं सकामा
 अनुष्ठान । लुब्धोनि जाण कामासी ॥ ७४ ॥ जावया परपुरुपापासी । लेंवांठवो दावी
 निजपतीसी । तेवीं काम धरोनि मानसीं । स्वधर्मकर्मासी आचरे ॥ ७५ ॥ जेवीं का
 अज्ञान वाळ । फूल तेचि ह्मणे फळ । तेवीं स्वर्गभोग केवळ । मानी अढळ मूर्खत्वे ॥ ७६ ॥
 त्याही स्वर्गभोगासी पाहें । कर्मवैकल्य होय कीं नोहे । हाटी सदेह वर्तताहे । तेणेही होये
 अतिदीन ॥ ७७ ॥ सकाम तो सदा दीन । दीनत्वे अतिकृपण । कृपणत्वे सलोभपण ।
 लोभास्तव ज्ञान महामोह घासी ॥ ७८ ॥ मोहाचे खचळत्या भान । सविवेक घासी ज्ञान ।
 तेव्हा बुद्धीमाजी तमोगुण । सवाह्य परिपूर्ण उल्हासे ॥ ७९ ॥ तमें कांदाटल्या वृत्ती ।
 धूमाकित होय स्थिती । जेवीं का आधळ्याचा सागाती । आधारे रातीं आंडवीं चुके
 ॥२८०॥ त्या आधळ्याची जैशी स्थिती । तैशी सकामाची होय गती । चुकला विवेकाचा
 सागाती । आधळी वृत्ति अतिमुग्ध ॥ ८१ ॥ जैसे का अज्ञान वाळ । तैसा मुग्ध होय
 केवळ । कोण कर्म काय तें फळ । नेणो विकळ मुग्धत्वे ॥ ८२ ॥ माझी कोण लोकीं
 स्थिती । पुढे कोण आपुली गती । हें काहींच न स्मरे चितीं । धूस्रवृत्ती देहातू ॥ ८३ ॥

१ ते मानङ्ग जानति हृदिस्थि य इद यत । उच्यतेसा ह्यनुवृषो यथा नीहारचक्षुष ॥ २८ ॥

वेदतात्पर्याचे निजखुणे । तुवा पुसिलें मजकारणे । तीं वेदाची गुह्य निरूपणें । तुजका-
 रणें म्या निरूपिलीं ॥ ८४ ॥ परिसोनि वेदाचे विभाग । उद्धव सुखावला चाग ।
 तेणें सतोपें श्रीरम । सत्रोखोनि^१ अगें उद्धवासी ह्मणे ॥८५॥ जो मी हृदयामाजिले वस्ती ।
 परमात्मा निकटवर्ती । त्या मातें सकाम नेणती । कामासर्कां नाडले ॥ ८६ ॥ तो मी
 हृदयामाजीं असे । हें एकदेशिंवे मज नसे । जगदाकारें मीचि भासे । जेनीं कळोळविलासें
 सागरू ॥ ८७ ॥ अलकार झालेपणे । जेवीं असे निर्लळ सोन । तेवीं जगदाकारें म्यां
 श्रीकृष्णे । परिपूर्ण असणे पूर्णत्वे ॥ ८८ ॥ नाम रूप वर्ण विविध । माझेन प्रकाशें जंगदु-
 द्बोध । परी नामरूपजातिभेद । मजसी संबंध असेना ॥ ८९ ॥ आकाश जळीं बुडालें
 दिसे । परी ते न माखे जळरसें । तेवीं मी जगदाकारें असें । जगदादि दोपें अलिप्त

१ लोखुप होत २ पल्याण, रोगीर ३ पेज ४ पुढ पुढ करणे ५ कम यथासाग न घटनी ६ विषयभोगाची इच्छा
 धरणा ७ अज्ञान ८ व्यापला ९ चित्तवृत्ति १० अटवीत, अरण्यात ११ व्याकुळ १२ डुरवाळून १३ साग
 १४ परिच्छिन्नपणा १५ तरगाच्या बहुविध चेशानीं. १६ शुद्ध १७ जग असा बोध एणजे जाणीव

॥ २९० ॥ ऐसा मी विश्वात्मा विश्वंभरु । विश्वमूर्ति विश्वेश्वरु । त्या मज नेणती अज्ञान नरु । जे कां शिश्रोदरूपोपक ॥ ९१ ॥ ज्यासी आधारें दाटे गाढें । कां महा कुहरीं जो सापडे । तो कांही न देखे पुढें । अवचिता पडे महागती ॥ ९२ ॥ तेवीं अतिमोहममता-भ्रांते । अज्ञानविहारें सवाह्य व्याप्तें । जवळिला न देखोनि मातें । पडिले मोहगतें तमा-माजी ॥ ९३ ॥ न कळोनि माझ्या वेदार्थातें । केवळ जीं का कामासक्तें । तीं पावलीं अधःपाताते । जवळिला माते नेणोनी ॥ ९४ ॥ तो मी जवळी कैसा ह्मणसी । तरी सर्वांच्या हृदयदेशी । वसतसें अहर्निशी । चेतनेसी चेतविता ॥ ९५ ॥ त्या माझें वेदार्थ-मत । नेणतीचि कामासक्त । तेचिविखीं श्रीकृष्णनाथ । विशदार्थ स्वयें सांगे ॥ ९६ ॥

ते ने मतमनिज्ञाय परोक्ष निपयात्मका । हिसाया यदि राग स्याद्यज्ञ एव न चोदना ॥ २९ ॥

माझा वेदार्थाचा अगम्य भावो । न कळोनि गूढ अभिप्रावो । तेणे सकामासी उत्साहो । स्वर्गाते पहा हो मानिती सत्य ॥ ९७ ॥ रोचनार्थ स्वर्ग बोले वेद । तो प्रगटार्थ मानूनि शुद्ध । मग स्वर्गसाधनें विविध । कामलुब्ध आदरती ॥ ९८ ॥ तेथ यज्ञ हें मिर्ष-मात्र जाण । स्वयें करावया मांसभक्षण । अविधीं करिती पशुहनन । अतिदृष्ट जाण कामार्थी ॥ ९९ ॥ त्यासी त्याचि पै गा देहांती । मारिले पशु मारावया घेती । हातीं घेऊनि खड्ग काती । सूड घेती यमद्वारी ॥ ३०० ॥ तेथ कैचें स्वर्गसुख । अविधी साधने महामूर्ख । पावले गा अघोर नरक । सकाम देख नाडले ॥ १ ॥ यथेष्ट करावया मांस-भक्षण । स्वेच्छा जें कां पशुहनन । त्यांसी वेदें केले निर्वधन । पशुहनन यज्ञार्थ ॥ २ ॥ तेथही अर्गळा घातली जाण । देश काळ आणि वर्तमान । मत्र तंत्र विधि विधान । धन सपूर्ण अतिशुद्ध ॥ ३ ॥ शक्त सज्ञान धनवंत । ऐसा कर्ता पाहिजे येथ । मुष्टिघाते करा-वया पशुघात । पडे प्रायश्चित्त मेंमातां ॥ ४ ॥ ऐशी वेदाज्ञा नाना अर्गड । घातलीं प्रायश्चित्तें अतिगूढ । तरी सकाम जे महामूढ । ते धांवती दृढ पशुहनना ॥ ५ ॥ ऐसें झाल्या पशुहनन । विभागा येईल कवण प्रमाण । तेचि करावे भक्षण । दातासी जाण न लागतां ॥ ६ ॥ विभाग भक्षिता आपण । जो करी रसस्वादन । त्यासी प्रायश्चित्त जाण । हेंही निर्वधन वेदें केले ॥ ७ ॥ करावे मांसभक्षण । हे वेदाज्ञा नाहीं जाण । त्याचे करावया निराकरण । लाविले विधान यज्ञाचे ॥ ८ ॥ स्वेच्छा पशु न मारावया जाण । यज्ञी नेमिले पशुहनन । न करावया मांसभक्षण । नेमिला प्रमाण यज्ञभाग ॥ ९ ॥ हेंही वेदाचे बोलणे । मूर्खप्रलोभाकारणे । येन्हीं पशुहिसा न करणे । मांस न भक्षणें हें वेदगुह्य ॥ ३१० ॥

हिसाविताराद्याल्यै पशुभि स्वसुरोच्छया । यजन्ते देवता यज्ञे पितृभूतपतीन् खला ॥ ३० ॥

न मानूनि वेदविधानासी । पशुहननीं क्रीडा ज्यांसी । अविधि मारुनि पशूंसी । मिरविती श्लाघेसी याज्ञिकत्वे ॥ ११ ॥ अविधि करुनि जीवहनन । तेणे पशूने करिती यज्ञ । पितृदेवभूतगण । करिती यजन सुखेच्छा ॥ १२ ॥ वाईडें बीज पेरिल्या शेतीं । पिकास

१ शुद्धेभ्यं २ मजहृदयस्थानें ३ जडदेहासी ४ रोचनाथ हा केवळ गोपी लावून मागाला लावण्यासाठी अगतो व प्रकटाप ह्मणजे सारा अभिप्रेताय ५ निमित्त ६ अडसर, आडवाठी ७ 'में में' करून जोरटलें तर ८ रोच्यातील अवघड वाट हा शब्द मार्गें अध्याय ९ ओवी १३५ मध्ये आला आहे "पुढा रजतमार्च अगट । सोलपने अत्यंत गूड" अवघड १० प्रतिष्ठेय, टीकाला ११ ज्यास अक्षर कुटत नाही असें.

नाडले निश्चिंतां । शेखीं निजबीजा नागवती । राजे दंडूनि घेती करभार ॥ १३ ॥ तैशी अविधी याज्ञिकांची गती । स्वर्ग स्वर्माही न देखती । यित्या नरदेहा नागवती । शेखीं दुःख भोगिती यमदंडे ॥ १४ ॥ वृथा पशूस दुःख देती । तेणें दुःखें स्वयें दुःखी होती । ऐसी याज्ञिकांची गती । आश्चर्य श्रीपति सांगत ॥ १५ ॥

स्वमोपममु लोकोमसन्त श्रयणप्रियम् । आशिषो हृदि सहस्रस्य स्वजन्यधाम्न्यथा वणिक् ॥ ३१ ॥

स्वप्न दिसे संवेचि नासे । तेवीं काल्पनिक जग भासे । येथ सकाम कामेनापिसे । स्वर्ग विश्वासे मानिती सत्य ॥ १६ ॥ मूळीच मिथ्या मृगजळ । त्यामाजी शीतळ जळ । थार्या घेऊनि मागे व्हाळ । तैसे सकाम केवळ स्वर्गालागीं ॥ १७ ॥ पिंपळावरून मार्ग आहे । एकोनि रुंखा वेंघो जाये । तो जेवीं भ्रमं गुतोनि राहे । तेवीं स्वर्गश्रवणें होये सकाम ॥ १८ ॥ स्वधर्ममार्गीं चालावया नर । वेदू स्वर्ग बोले अवातर । ते फांटा भरले अपार । स्वर्गतत्पर सकाम ॥ १९ ॥ वाट पिंपळावरी एकोनी । शाहाणा चाले मार्ग लक्षोनी । अश्वत्थ साडी डावेलोनी । तो पावे स्वस्थानीं सतोपें ॥ ३२० ॥ तेवीं स्वधर्माच्या अनुष्ठानीं । जो साडी स्वर्गफळें उपेक्षुनी । तो चित्तशुद्धीतें पावोनी । ब्रह्मसमाधानीं स्वयें पावे ॥ २१ ॥ या साडूनि स्वधर्ममार्गासी । श्रवणप्रिय स्वर्गसुखासी । सकाम भुलले त्यासी । जेवीं घटानादासी मृग लोघे ॥ २२ ॥ तेवीं जन्मोनि कर्मभूमीसी । वेचूनि धनधान्यसमृद्धीसी । यित्या नाडले नरदेहांसी । स्वर्गसुखासी भाळोनी ॥ २३ ॥ जैसा कोणी एक वाणी । जुनी नांव आश्रयोनी । द्वीपातरीचा लाभ एकोनी । न विचारिता मनीं समुद्रीं रिघे ॥ २४ ॥ उन्मत्त कर्णधाराचे सर्गतां । फुटकी नाव धरोनि हार्तीं । घेऊनिया सकळ सपत्ती । रिघे कुमती महार्णवीं ॥ २५ ॥ तो जेवीं समुद्रीं बुडे । तैसेचि सकामासी घडे । स्वर्ग वाछिता वापुडे । बुडाले रोकडे भवार्णवीं ॥ २६ ॥ वाछिता स्वर्गसुखफळ । बुडाले स्वधर्मवित्त सकळ । बुडाले चित्तशुद्धीचें मूळ । बुडाले मुद्दल नरदेह ॥ २७ ॥ एव्हडें हानीचे कारण । देवो सागत आपण । सकामतेसी मूळ गुण । तेही लक्षण स्वयें सांगे ॥ २८ ॥

रज सत्त्वतमोनिष्ठा रज सत्त्वतमोऽनुप । उपासते इन्द्रमुत्थाम् देवादीन् तथैव माम् ॥ ३२ ॥

रजतमाचेनि उन्मत्तें । तत्त्व संकीर्ण होय तेथें । तेव्हा रजतमाचेनि समतें । काम चित्तातें व्यापूनि खवळे ॥ २९ ॥ अति काम खवळल्या चित्तीं । गुणानुसारें विपर्ययीं प्रीती । तेव्हा सकामाचीं सगती । धरी निश्चिंता भावार्थें ॥ ३३० ॥ सकामसगती साचार । कामकर्मीं अत्यादर । स्वर्गभोगीं महातत्पर । यजी देव पितर प्रमर्थादिक ॥ ३१ ॥ मी सर्वात्मा सर्वेश्वर । त्या माझ्या ठायीं अनादर । कर्मलंपटवें नर । देवतातर उपासिती ॥ ३२ ॥ ह्यणसी देवतातर जे काहीं । ते तूंचि पें गा सर्वरी । हा ऐक्यभावो नाहीं । भेदबुद्धी पाहीं विनियोग ॥ ३३ ॥ इंद्रादि देवद्वारा, जाण । मीचि होय गा प्रसन्न । त्या माझ्या ठायीं

१ नागवले २ फसतात ३ अक्षरेला ४ तत्का ५ कामींच्या छदानें ६ हृद, छद ७ शाहावर ८ वद लागणे ९ माजूला घाहन १० कानाला सगसुवाचीं वर्णनं आणवतात. ११ जन्मभूमीसी १२ आयला प्राप्त झालेल्या नरदेहाला मुदतात १३ गळवत, जहाज १४ नावाच्या सोवतीनं, मदतीनं, १५ मिश्रित १६ भूतपिशाचादिक, प्रमथनाथ द्वाणजे भूतपति असें शंकरास द्वाणतात १७ कामनेसाटी.

नाहीं भजन । सकाम मन स्वर्गार्थी ॥ ३४ ॥ दृढ कामना जडली चिर्ती । सांगतां स्वर्ग पुनरावृत्ती । तेही हितत्वे मानिती । ऐक निश्चिर्ता अभिप्रावो ॥ ३५ ॥

इष्टेह देवता यज्ञैगत्वा रस्यामहे दिवि । तस्यान्त इह भूयास्य महाशाला महाकुला ॥ ३३ ॥

जे कर्मभूमीसी मनुष्य झाले । ते सहजें मोक्षाधिकारा आले । तेथही कामना नागं विले । स्वर्गार्थ भजले देवतांतरा ॥ ३६ ॥ स्वर्गभोगी ठेवून मन । नाना यागीं करिती यजन । तेणे दिविभोग पावेन । हा निश्चय जाण याज्ञिका ॥ ३७ ॥ काळें भोगक्षयाच्या पतनीं । तेही घेती हितत्वे मानोनी । सेंवेचि इहलोकीं जन्मोनी । ब्राह्मणपर्णी सुशील ॥ ३८ ॥ वेद वेदांग अध्ययन । धनधान्यें अतिसपन । आह्मी विख्यात गृहस्थ होऊन । क्षीणपुण्य स्वर्गस्थ ॥ ३९ ॥ नेपोनि वेदार्थनिजस्थिती । ऐसऐशिया उपपत्ती । सकामी भुलले निश्चिर्ता । ऊंस सांडूनि मागती कणीस त्याचे ॥ ३४० ॥

एव पुष्पितया याचा व्याक्षिप्तमनसा नृणाम् । मानिन, चातिसन्धाना मद्भार्तापि न रोचते ॥ ३४ ॥

फल साडूनि फूल खाये । तैसा परिपाक याज्ञिका होये । स्वर्गकामाचेनि उपायं । अपार्थी स्वयें पडताती ॥ ४१ ॥ अवघा ससार काल्पनिक । तेथ सत्य कैचे स्वर्गसुख । परी श्रवणमात्रें देख । भुलले मूर्ख स्वर्गसुखा ॥ ४२ ॥ जैसा नपुसक चांछी खीसुख । परी सग तथा कैचा देख । मुळींच नाही वीजांरोप । मा कैचा कामसांदोप त्यासी ॥ ४३ ॥ परी लटिकाचि तडातडां उडे । कष्टोनि व्यर्थचि पडुडे । परी तथा नसे भंगभोग रोकडे । तैसे स्वर्ग फुडे प्राणिया ॥ ४४ ॥ गव्हाचा जो प्रथम मोडू । तोडीं घालितां लागे गोडू । परी जो जाणे पिकाचा निवाडू । तो ते मोडू उपडीना ॥ ४५ ॥ पालेयाची चवी घेता । गव्हाची गोडी न लगे तत्त्वता । मग पाला पाळूनि स्वभावता । शेवटी रडता गव्हाचिकारणे ॥ ४६ ॥ तेवी वेदू वोलिला स्वर्गफळ । ते स्वधर्माचे कांवलें मूळ । ते उपडूनि खातां तत्काळ । मोक्षफळ अंतरे ॥ ४७ ॥ हें जाणती जे सज्जान । ते स्वर्गासी नातळती आपण । परी मूर्खाचें सकामपण । अनिवार जाण अतिशयें ॥ ४८ ॥ कामाचिया लोलं रंती । सदा सकाम कर्म करिती । तेणे जन्ममरणाचे आवर्ता । पडले जुगंडती आर्कल्प ॥ ४९ ॥ त्यासी हित सांगती साधुजन । ते न मानिती संतवचन । आह्मी वेदार्थें सज्जान । हा ज्ञानाभिमान अतिगर्व ॥ ३५० ॥ मी भगवंत नियता सृष्टी । हे वेदें दावित्या नावडे गोष्टी । निष्कामता कपाळउठी । सकाम पोटी सुर्वेऊ ॥ ५१ ॥ एवं वेद मानूनि प्रवृत्ति- पर् । ठकले सकळ सकाम नर । तोचि वेदार्थ ब्रह्मपर । स्वयें श्रीधर सागत ॥ ५२ ॥

वेदा ब्रह्मात्मनिपयाखिकाण्डविषया इमे । परोक्षवादा ऋषय परोक्ष सम च भिषय ॥ ३५ ॥

कर्मकांड उपासना ज्ञान । इहीं त्रिकांडीं वेदू आपण । चित्तशुद्धिद्वारा जाण । ब्रह्म- सपन्न जीव करी ॥ ५३ ॥ पारधी लावून वडिर्शपिडी । सीनासी जळावाहेर काढी । तेवी दावूनि स्वर्गसुखगोडी । वेद जीवास ओढी परमार्थी ॥ ५४ ॥ परोक्षवाद वेदव्युत्पत्ती ।

१ नादले गेले २ स्वर्गातील उपभोग ३ भोग सपत्न्यावर ४ लंगलेच, पुन्हा ५ परिणाम, प्रकार ६ यीजाची उत्पत्ति ७ कामाची उठावेद ८ निजतो ९ स्त्रीसुख १० निश्चित स्वरूप, यथार्थगुण ११ शिवत नाहीत १२ अत्यास- र्थी १३ महाप्रलयापर्यंत उदार पावत नाहीत उगड किवा उगड दानजे उदार मागे अध्याय १७-२२७ पहा १४ दत्तर, बळकट १५ प्रपचपर १६ गळाय मासाचा तुकडा

त्यागमुखें गा अन्योक्ती । साडविली विपयासक्ती । ब्रह्मप्राप्तीलागूनी ॥ ५५ ॥ हें जाणोनि वेदार्थगुह्यज्ञान । जो जीव झाला ब्रह्मसंपन्न । तेथ कर्मकर्ता मिथ्या जाण । आश्रमवर्ण मग केचे ॥ ५६ ॥ तेथ कैचें ध्येय ध्याता ध्यान । कैचें ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान । नाही भज्य भजक भजन । ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ५७ ॥ तेथ कैचे कर्म कर्माचरण । कैचा वेद वेदाध्ययन । कैचे साध्य आणि साधन । ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ५८ ॥ तेथ कैचे दोष कैचे गुण । कैचें पाप कैचें पुण्य । कैचे जन्म कैचें मरण । ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ५९ ॥ तेथ कैचा भेदू कैचा बोधू । कैचा मोक्ष कैचा बधू । सदोदित परमानंदू । हा वेदार्थ शुद्ध उद्भवा ॥ ६० ॥ या वेदार्थाचें निरूपण । प्रकट करिता आपण । निजस्वार्था नाडती जन । यालागी जाण म्या गुप्त केले ॥ ६१ ॥ हे वेदार्थाचे गुह्य सार । मज गुप्ताचें गुप्त भाडार । तुझा देखोनि अधिकार । म्या साचार सागीतले ॥ ६२ ॥ हा गुह्यार्थ करिता प्रकट । साडोनि कर्ममार्गाची वाट । कर्म ब्रह्म उभय भ्रष्ट । होतील नष्ट अनधिकारी ॥ ६३ ॥ हे जाणोनि ज्ञाते ऋषीश्वरी । वेदार्थनिरूपणकुसरी । हा मुख्यार्थ ज्ञांकोनि निर्धारि । परोक्षारवी व्याख्यान ॥ ६४ ॥ सकळलोकहितार्थ । माझेंही हेंचि मनोर्गत । परोक्षवैद गोड लागत । लोकसग्रहार्य उद्भवा ॥ ६५ ॥ मीही लोकसग्रहार्य । अकर्ता कर्म आचरत । वेदाचे जे परोक्ष मत । मी स्वयें राखित लोकहिता ॥ ६६ ॥ त्या वेदाचें स्वरूप गहन । अतर्क्य अलक्ष्य अगम्य जाण । तेचि अर्थाचे निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ६७ ॥

शब्दब्रह्म सुदुर्बाव प्राणेन्द्रियमनोमयम् । अनन्तपार गम्भीर दुर्निगाह्य समुद्रवद् ॥ ६६ ॥

माझी वेदरूप जे बोली । शब्दत अर्थतः अगाध रंगोली । ब्रह्मादिकां भुली पडली । मर्यादा केली न वचेचि ॥ ६८ ॥ बाही न तरवे समुद्र । तेवीं स्वमतीं न कळे वेदपार । येचि अर्थां नाना ऋषीश्वर । युक्तीचे सभार वेचिले ॥ ६९ ॥ परी एवंविध तत्त्वतां । हे वेदवादाची कथा । न येचि कोणाचेही हाता । अर्थतः शब्दत दुर्ज्ञेय ॥ ७० ॥ ज्याची शब्दवाचकता । स्वरवर्ण शुद्ध न ये हाता । त्याची अर्थावबोधकता । अगम्य सर्वथा सुरनरा ॥ ७१ ॥ पूर्वीं हाचि वेद अनुच्छिष्ट । म्यां ब्रह्मयाहाते करविला पाठ । तेणेही नेणोनिया स्पष्ट । कर्मी कर्मठ होऊनि ठेला ॥ ७२ ॥ ते कर्मक्रिया अतिगोमटी । 'शखें हरिली उठाउठी । ब्रह्मा विसरला वेदगोठी । पडले सृष्टिकेमाध्य ॥ ७३ ॥ तो करावया वेदोद्धार । म्या मर्दिला शंखासुर । सकळ श्रुतींचा सभार । ब्रह्मयासी साधार दीधला ॥ ७४ ॥ म्या वेद ठेविले ब्रह्मयापुढे । तो पूर्व स्मरेना धंडफुडे । तेव्हा चाकाटले वापुडे । केवळ वेडे होऊनि ठेले ॥ ७५ ॥ त्या वेदभागालागीं जाण । ऋषीं वेंचिलें निजज्ञान । शाखोपशाखीं रावण । वेदविभाग करूं आला ॥ ७६ ॥ परी इत्यंभूत तत्त्वता । माझ्या

१ पेश्याचें ज्ञान २ नायकती ३ प्रपंचपर ४ पोटांतला भाव ५ उपड अथ निराळा ६ चरा आशय निराळा, असें बोल्णारे मन्त्रद्वे श्रुति चरा अथ अनधिकारी जनाना न कळेल अशाच तूट रीतीनें बोल्णारे इन्द्रचित्त पुष्टपाला चरा आशय सहजच कळतो ' परोक्षप्रिया हि वै देवा ' या प्रसाराची शुक्तीही आहे ६ अकर्मा ७ शब्दत व अर्थत फार गहन आहे ८ बाहूनी ९ वेवळ सुद्धीचे जोरावर १० दाखानुसर्ते ११ सृष्टि उत्पन्न करणाचें कर्म बद्द पडलें ११ बराबररीतीं १२ चपापला १४ याप्रमाणें परिपूर्ण

वेदविभागाची वार्ता । न येचि कोणाचिया हाता । जाण सर्वथा उद्धवा ॥ ७७ ॥ तो मी
वेदस्थापक श्रीहरी । लोक राखावया मर्यादेवरी । स्वयें सत्यवतीच्या उदरी । ज्ञाले
अवतारधारी श्रीव्यास ॥ ७८ ॥ वेदविभागी राजहंसू । यालागीं नामें वेदव्यासू । तेणे
म्यां केला श्रुतिविलासू । वेदविज्ञेपू चतुर्धा ॥ ७९ ॥ वेद अर्थत्वे अतिदुर्घट । परी वाच
कत्वे ज्ञाला प्रकट । त्या चारी वाचा अतिश्रेष्ठ । ऐक स्पष्ट सांगेन ॥ ३८० ॥ नादाचे
प्रथम स्फुरण । घोषवंत सूक्ष्म प्राण । ती नांव परा वाचा जाण । प्रथम लक्षण अकार
॥ ८१ ॥ तोचि नादयुक्त प्राण । अतःकरणी होय स्फुरण । ते पश्यंती वाचा जाण ।
विवेकलक्षण तीमाजी ॥ ८२ ॥ नाभीपासोनी नाभिस्वरी । जे घुमघुमी कंठवरी । ते
मध्यमा वाचा खरी । स्वयें श्रीहरि सांगत ॥ ८३ ॥ अकार उकार मकार । स्वरवर्णयुक्त
उच्चार । जेथ प्रकट होय ओंकार । ते वाचा साचार वैखरी ॥ ८४ ॥ ते वैखरीच्या ठायीं
शाखोपशाखां जो कांहीं । वेद अनंतरूप पाहीं । त्यासही नाही मर्यादा ॥ ८५ ॥ यापरी
वेद अमर्याद । जरी चतुर्धा केला विशद । तरी जनासी अतिदुर्बोध । यालागीं उपवेद
विभागिले ॥ ८६ ॥ ऐसेनिही जनासी न कळे वेद । यालागीं वेदावरी पद । श्रीव्यासे
केले विशद । तरी वेदार्थ शुद्ध कळेना ॥ ८७ ॥ येचि अर्थी ऋषीश्वरी बहुत । सुमंतु
जैमिनि भाष्य भारत । पैल सूत्रादि जे समस्त । शिणतां वेदार्थ न कळेचि ॥ ८८ ॥ एवं
वाच्यता आणि लक्ष्यता । स्थूलसूक्ष्मत्वे वेदार्थज्ञाता । मजवांचूनि तत्त्वता । आणिक
सर्वथा असेना ॥ ८९ ॥

मयोपबृंहित भूना ब्रह्मणाऽनन्तशक्तिना । भूतेषु घोषरूपेण विसेपूंगेव लक्ष्यते ॥ ३७ ॥

जो मी अंतर्यामी आपण । 'भूमा' ह्याणजे अपरिच्छिन्न । सवाह्य व्यापकत्वे सपूर्ण ।
ब्रह्म परिपूर्ण जो का मी ॥ ३९० ॥ तेणे म्या वेद अधिष्ठित । या नांव बोलिजे 'उर्ध्ववृहित' ।
अधिष्ठाता विकारी होत । जेवीं अभ्रांत चंद्रमा ॥ ९१ ॥ का अग्नि काष्ठी अधिष्ठिता ।
त्यासी तत्काळ ये साकारता । मग प्रवळत्व आणि शातता । या विकारावस्था अग्नीसी
॥ ९२ ॥ यापरी विकारी नव्हे जाण । मी अंतर्यामी नारायण । ब्रह्मस्वरूपें परिपूर्ण ।
विकारनिर्दळण स्वयें कर्ता ॥ ९३ ॥ मीचि विकाराचा कर्ता । करुनि मीचि अकर्ता । त्या
मज न ये विकारिता । ब्रह्मस्वरूपता स्वभावे ॥ ९४ ॥ ब्रह्म केवळ निर्धर्म । ते केवीं करा
विकारी कर्म । ऐसा काहीं कल्पिती भ्रम । तेंही सुगम सांगेन ॥ ९५ ॥ माझी योगमाया
अनंतशक्ती । जे शंभुस्वयंभूंनी न ये व्यक्ती । तिचेनि योमें मी चिन्मूर्ती । उत्पत्तिस्थिति-
सहर्ता ॥ ९६ ॥ एवं योगमायास्वभावतां । मी सकळ करुनि अकर्ता । त्या मज देशता
काळतां । विकारिता स्पर्शना ॥ ९७ ॥ जरी सत्य असती भेदता । तरी मजही येती विकारि-
रिता । माझे निजस्वरूपीं पाहता । भेदाची वार्ता असेना ॥ ९८ ॥ जेवीं भ्रमें सर्पत्व

१ तत्त्वतां २ वेदार्थाचा प्रकाश ३ चार प्रकारचा वेद ह्याणजे शब्दब्रह्म त्याचे सूक्ष्म व स्थूल असे दोन प्रकार
आहेत सूक्ष्माचे तीन भेद असून त्यांचें स्वरूप समजणें फार कठिण आहे ते असें—पहिले सूक्ष्म प्राणमय (याला परा
वाणी ह्याणतात), दुसरा सनाद प्राणमय (याला पश्यंती ह्याणतात) व तिसरा स्वरवर्णयुक्त इन्द्रियमय (याला मध्यमा
वाणी ह्याणतात) ४ नाभीपासून ५ मनुष्याची बोलण्याची वाणी 'गुणीय वाचो मनुष्या वदन्ति' अशी श्रुति आहे
६ लक्षणाता ७ व्यापक शब्दब्रह्म सूक्ष्मरूपानें सब प्राण्याच्या अतरीं नादरूपाने वसत असते ८ पुष्ट झालेले ९ शकार
व ब्रह्मदेव यालाही व्याक्त नाही

दोरावरी । परी दोर सर्पत्व कदा न धरी । तेवी मी परमात्मा श्रीहरी । करुनि अविकारी
 निजरूपें ॥९९॥ घोपरूपें अतिसूक्ष्म नादू । तो मी प्रणवरूपें निजवेदू । प्राणिमात्रीं असे
 स्वतःसिद्धू । परी नेणती बोधू सकामत्वे ॥ ४०० ॥ जेवीं कां विद्या भक्षी सूंकर । उपेक्षी
 कस्तूरी कापुर । तेवी सूक्ष्मवेदाचे निजसार । सकांम नर उपेक्षिती ॥ १ ॥ मी निजानंद
 हृदयाआत । त्या मज उपेक्षुनि भ्रात । कामासकी लोलंगत । द्वारें बोळंगतें नीचांचीं
 ॥२॥ त्या हृदयस्थ देवाचे ध्यान । नित्य योग्यासी निदिध्यासन । सम करोनि प्राणापान ।
 सदा अनुसंधान नादाचे ॥३॥ माझें वेदतत्त्व जे का गुप्त । प्रणवरूपें हृदयाआत । योगी
 सदा अनुभवित । त्याचें स्वरूप निश्चित अवधारीं ॥ ४ ॥ जैसा कमळमृणाळविसंतत ।
 तैसा सूक्ष्म नाद अत्यंत । नाभीपासुनि ब्रह्मरघ्रात । ओंकार स्वरांत लक्षिती ॥ ५ ॥ ऐसा
 ओंकाराच्या स्वराआत । नाभीपासोनि ब्रह्मरघ्रात । सूक्ष्म नादाचा निजतत । योगधा-
 रणा रासत महायोगी ॥ ६ ॥ हाचि नाद पै प्रस्तुत । लौकिकीं असे भासत । दोही कर्णीं
 देता हात । तोचि घुमघुमित निजनादू ॥ ७ ॥ योगी ह्मणती अनाहत शब्दू । वेदांती
 ह्मणती सूक्ष्म नादू । आह्मी ह्मणों हा शुद्धवेदू । असो अनुवादू हा नावाचा ॥८॥ ऐशिया
 स्वतःसिद्ध वेदासी । श्रद्धा नुपजेचि प्राणियासी । यालागीं सूक्ष्म वेद स्थूलतेमी । म्या
 जनहितासी आणिला ॥ ९ ॥ तोचि स्थूलत्वे झाला प्रकट । ते प्रकट होती वेदवाद ।
 दृष्टातेंकरुनि स्पष्ट । तुज मी चोखट सागेन ॥ ४१०॥ ऐसे बोलला श्रीनिवास । तेणे उल्हा-
 सला हृदयहंस । ह्मणे मजकारणे हृषीकेश । अत्यंत सौरस निरूपणीं ॥ ११ ॥ मजवरी
 पहुत स्नेहाळ । मज उद्धरावया गोपाळ । निरूपणीं सुकाळ । अतिरसाळ अमृतारसू
 ॥ १२ ॥ ऐसें उद्धवाचे बोलणे ऐकोनी । काय बोलिला सारगपाणी । ह्मणे मी तोचि
 निरूपणीं । सांगेन तुजलागोनी उद्धवा ॥ १३ ॥

यथोर्णनाभिर्हृदयादूर्णासुद्धमते सुखात् । आकाशाद्बोधान्प्राणो मनसा स्पर्शरूपिणा ।
 छन्दोमयोऽमृतमय सहस्रपदवीं प्रभु ॥ ३८ ॥

ऊर्णनाभि ह्मणजे कातंणी । जेवीं निजमुखापासुनी । तंतु काढी अतिसूक्ष्मपणीं ।
 तेवीं निर्गुणीं ओंकार ॥ १४ ॥ तो ओंकार होता सप्राण । सहजस्वभावे गा जाण । झाले
 हिरण्यगर्भ अभिधान । आपणिया आपण वेदाज्ञा ॥ १५ ॥ 'प्रभु' ह्मणजे ऐश्वर्यह्याती ।
 अचित्यानत त्याची शक्ती । तो छंदोमय वेदमूर्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ १६ ॥ तो
 अविनाशी वास्तैवस्थिती । नित्य सुखमय सुखमूर्ती । तेणें सप्राण नांदाभिव्यक्ती । मनःशक्ती
 चेतवी ॥ १७ ॥ चेतविली जे मनःशक्ती । होय स्पर्शस्वरवर्णकल्पिती । वेदज्ञ ब्रह्मती ह्मणती ।
 जिचा अपरिमिती विस्तार ॥ १८ ॥ ते स्वरवर्णसवलित मत्र । हृदयाकाशीं विचित्र ।

१ उकर २ बालसृष्टीतील अतत पदार्थाविषयां जे सस्पृह आहेत त्या बहिर्मुक्ताला नादरूपा राहणारा परमात्मा कदा
 प्रतीत व्हावा १ धाममा, स्पृष्टा, वृष्णा, वाचना, इच्छा, आशा, हीं मारुन टाकावीं व अन्तर्मुख होऊन सूक्ष्मरूप मना
 शोभावे ३ छत्र ४ नीचाच्या दारी खोळत पडतात ५ कमलतट ६ मत्स्यकापर्यंत ७ राहो, पुरे झाला ८ उन्नाह,
 उल्हास ९ बोळी हा माथा व घुगुरतीं धरण्यासाठीं उजेडाच्या समोर बोनाकोपण्यांत जाळीं बांधितो १० वेदस्वरूपिणी
 ११ वस्तुत १२ तो नाद ह उपासनधारण घेऊन १३ प्रबलित करी १४ चारसाम्यातील कपासून मपर्यंत पंचवीम वर्णांता
 स्पर्श ह्मणतात, त्या स्पर्शाचा सकल्प करणारें मन १५ स्वर=आकारादि. १६ वर्ण=ककारादि १७ यांनीं संवर्णित=वेदित

सहस्रशार्खी विस्तार । वाढली अपार वैखरी ॥ १९ ॥ स्वरवर्णादि उच्चारणी । वेदाधिष्ठान वैखरी । ते उपजली जेणेकरणी । तेही परी सांगेन ॥ ४२० ॥

ओंकाराद्यजितस्पर्शस्वरोष्मान्तस्थभाषिताम् ॥ ३९ ॥

विचित्रभाषावितता छन्दोभिश्चतुरत्तरी । अनन्तपारा गृहतीं सजत्याक्षिपते स्वयम् ॥ ४० ॥

मात्रान्रयमिच्छणीं लोक । ओंकार वोलती आचश्यक । हा ओंकार अलोलिक । अति-सूक्ष्म देख देहस्थ ॥ २१ ॥ त्याचि ओंकारासी प्राणसंगती । आधारादि चक्री ऊर्ध्व-गती । तेथ वाचांची होय अभिव्यक्ती । परा पश्यंती मध्यमा ॥ २२ ॥ परावाचेच्या अभ्यंतरी । जन्मे पश्यंती ज्येष्ठ कुमारी । मध्यमा जन्मे तिच्या उदरीं । एवं परस्परिं जन्मती ॥ २३ ॥ तैश्चाचि येरीतें येरी । नोसडोनि क्षणभरी । चालती उपराउपरी । चक्रींच्या चक्रांतरीं समवेत ॥ २४ ॥ आधारचक्री परा वाचा । स्वाधिष्ठानीं जन्म पश्यंतीचा । मणिपूरीहूनि विशुद्धीच्या । ठायीं मध्यमेचा रिगुनिगू ॥ २५ ॥ तेथोनिचां मुखद्वारी । वाचा प्रकाशे वैखरी । ते स्वरवर्णउच्चारणीं । नानामंत्रीं गर्जत ॥ २६ ॥ तेचि स्वर आणि वर्ण । सांगेन स्पर्शव्यक्तिलक्षण । अतस्थै ऊष्मे कोण कोण । विभागलक्षण अवधारीं ॥ २७ ॥ केवळ अ-कचटतप देख । हे ककारादि पंच पंचकै । स्पर्शवर्णांचें रूपक । अक्षरें निष्टक पंचवीस ॥ २८ ॥ सवर्णे गर्जता उच्चार । ते अर्कारादि सोळाही स्वर । थरलव यांथा विचार । जाण साचार अतस्थ ॥ २९ ॥ शपसह हे वर्ण चारी । ऊष्मे वोलिजे शास्त्रकारीं । विसर्गादि अनुस्वारी । अंअःवरी विभागू ॥ ४३० ॥ येथ वावलावी मातृका । केवळ क्षकारू गा देखा । यांत सानुसानिक निरनुनासिक । जाणती लोक शास्त्रज्ञ ॥ ३१ ॥ एवं स्वरवर्णविधिउच्चारणी । लौकिकी वैदिकी भाषावरी । वेदशास्त्रार्थप्रकारी । वाढली वैखरी शब्दचातुर्ये ॥ ३२ ॥ बोलेचि गा बोलाप्रती । चाळूनि नाना उपपत्ती । बोले वोलोनि गृहस्थीं । युक्तिप्रयुक्ती साधुनी ॥ ३३ ॥ ऐशिया नानाशब्दकुसरी । अत्यंत विस्तारिली वैखरी । तीचि चौचौ अक्षरी । वाढयूनि धरी नाना छंदे ॥ ३४ ॥ वाढतां चतुरक्षरभेदे । उत्तरोत्तर नाना छंदे । वाढविलीं स्वयं वेदे । निजाज्ञाबोधें नेमूनी ॥ ३५ ॥ अतएव अनंत अपार । अर्थता शब्दता अतिदुस्तर । माझ्या शब्दज्ञानाचा पार । सुरनर नेणती ॥ ३६ ॥ ऐशी वैखरीची अनंतशक्ती । यालागी ह्याणिजे ते गृहती । इच्या विस्ताराची गती । स्वयें नेणती शिव स्रष्टा ॥ ३७ ॥ हिरण्यगर्भत्वे स्वयें जाण । जीव शिव अतर्यामिलक्षण । वेदाज्ञा माझी प्रकाशी आपण । जिचें नामाभिधान वैखरी ॥ ३८ ॥ जो मी वेदात्मा श्रीहरी । तो वेदू या रीतीं विस्तारी । स्वयें विस्तारोनि सहारी । मर्यादे वरी स्वकाळें ॥ ३९ ॥ मागां बोलिलीं छंदें जाण । त्या छंदांचे निजलक्षण । स्वयें सांगताहे श्रीकृष्ण । जो वेदाचे कारण निजस्वरूप ॥ ४४० ॥

मायान्युष्णिगनुष्टुप् च गृहती पक्तिरेव च । त्रिष्टुब्जगत्यतिच्छन्दो ह्यत्यष्टयतिजगद्विराद् ॥ ४१ ॥

सकळ छंदाचे अधिष्ठान । मुख्य गायत्री छंद जाण । त्या गायत्री छंदाचें लक्षण ।

१ अ, उ, म, ह्या तीन मात्रा मिळून. २ उरपति ३ य, र, छ, व, ४ श, य, स, ह ५ कपासल मपर्यंतचे पंच पंचक ऋणजे २५ अक्षरें ६ अ, आ वंगेरे सोळा स्वर. ७ ती वाणी वैदिक व लौकिक अशा भाषांनीं विस्तारली जाते ८ अनेक शब्दाच्या भेदाचें ९ चार चार वर्ण उत्तरोत्तर ज्यात अधिक अशा छंदांनीं

एकं संपूर्णं सागेन ॥ ४१ ॥ आठआठा अक्षरीं त्रिपद । गणितां जेथ येती शुद्ध । त्या नांघ गायत्री छद । हें वेदानुवाद निजबीज ॥ ४२ ॥ हें वेदाचें निजजिन्हार । ब्रह्मज्ञानाचें परपार । परमानदाचे सोलीव सार । जाण साचार गायत्री ॥ ४३ ॥ हें चैतन्याचें जीवन । मज गोप्याचें गुप्तधन । जेथ जीवशिवा समाधान । तें हें छंद जाण गायत्री ॥ ४४ ॥ ये छंदीचें एक अक्षर । अक्षराचें निजसार । सच्चिदानंदाचे निजभाडार । जाण साचार गायत्री ॥ ४५ ॥ करितां गायत्रीचें अनुष्ठान । विश्वामित्र झाला ब्राह्मण । मी कृष्ण वदी त्याचे चरण । माझाही तो गुरु जाण रामावतारीं ॥ ४६ ॥ यालागीं सकळ छदां प्राधान्य । मुख्यत्वे गायत्री छंद जाण । इतर छंद होती पावन । कासे लागोन पै इच्या ॥ ४७ ॥ गायत्री छंदाचे अगीकारीं । त्यासी मिळाल्या अक्षरें चारी । उष्णिक् छंदाची थोरी । त्याचिवरी ठसावे ॥ ४८ ॥ उष्णिक् छंदाचे अगीकारीं । त्यासी मिळाल्या अक्षरें चारी । अनुष्टुप् छंदाची थोरी । त्याचिवरी ठसावे ॥ ४९ ॥ अनुष्टुप् छंदाचे अगीकारीं । आणिक मिळाल्या अक्षरें चारी । बृहती छंदाची थोरी । त्याचिवरी ठसावे ॥ ४५० ॥ एव पंक्ति त्रिष्टुप् जगती । अत्यष्टि अतिजगती । चां चां अक्षराचे अधिकप्राप्तीं । छंदें वेदोक्तीं विभाग ॥ ५१ ॥ ऐशिया चतुरक्षरमिळणीं । नाना छंदाचिया श्रेणी । वेदरायाची राजधानी । मंत्रध्वनी गर्जती ॥ ५२ ॥ तेथ अक्षरमर्यादा न करवे । शाखाची मर्यादा न धरवे । अर्धता वाच्यता नेणवे । वेद वैभवे दुर्ज्ञेय ॥ ५३ ॥

किं विधत्ते किमाचष्टे किमनूप विकल्पयेत् । इत्यस्मा हृदय एतेषु नान्यो मद्देद कथन ॥ ४२ ॥

कर्मकांडविधिनिषेधा । कोण अर्थ त्यागार्थ निंदी । कोण तो अर्थ प्रतिपादी । स्वहित-बुद्धि साधकां ॥ ५४ ॥ मंत्रकांडें मंत्रमूर्ती । सागोपाग सायुधस्थिती । उपासना उपास्य युक्ती । किमर्थ भक्ती करविली ॥ ५५ ॥ ज्ञानकांड त्रिशुद्धी । कोण पदार्थ निषेधी । कोण्या अर्थाते प्रतिपादी । निजबुद्धी बोधूनी ॥ ५६ ॥ एव वेदाचें अचळ मूळ । विधि-विधानेसी मुख्य फळ । जाणावया केवळ । नाही ज्ञानवळ सुरनरा ॥ ५७ ॥ या वेदार्थातें तत्त्वता । मीचि एक सर्गज्ञ ज्ञाता । माझे कृपेवीण सर्वथा । न येचि हाता ब्रह्मादिका ॥ ५८ ॥ तेथ उद्धवाचें मनोगत । देवो जाणे वेदांचा इत्यर्थ । तरी भक्तकृपाळू श्रीकृष्णनाथ । मजही तो अर्थ दयेने सागे ॥ ५९ ॥ हा उद्धवाचा निजभावो । जाणों सरला देवाधिदेवो । तो वेदार्थाचा अभिप्रावो । श्लोकान्वयो पहा वो सागत ॥ ४६० ॥

मा विधत्ते-सिधत्ते मा विकल्प्यापोहते त्वहम् । एतावान् सयंवेदार्थं शब्द आस्थाय मा निदाम् ।

मायामात्रमनुष्ठान्ते प्रतिपिडत प्रशाम्यति ॥ ४३ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकविंशोऽध्याय ॥ २९ ॥

माझी पावावया स्वरूपसिद्धी । मलिनाचिया चित्तशुद्धी । वेद स्वधर्म प्रतिपादी ।

१ तीन चरण २ विच्छेद. ३ या छंदात अक्षरें २४ आहेत 'तत्सवितुर्वरेण्य' इत्यादि अक्षरें मोजून पहावीत ४ धेष्टत्व ५ अगीवार करून त्यात चार मिळविले म्हणजे २८ अक्षरें होतात तीं उष्णिक् छंदांत आहेत ६ यात अर्धां तच ३२ अक्षरें येतात ७ पक्षी ८ साराश ही वाणी समकांडामध्ये विधिवचनानीं कसलें विधान करिते, उपासना वाटांमध्ये मंत्रवचनानीं काय प्रकाशित करिते, ९ ज्ञानकांडामध्ये कशाचा अनुवाद करून निषेधासाठीं विकल्प करिते, हें तिचें हृदय मजवाचून कोणीही जाणत नाही.

त्यागवी निषेधां विपर्यातें ॥ ६१ ॥ तेथ अग्निहोत्रादि विधान । यज्ञांत कर्माचरण ।
 तै चित्तशुद्धीचें कारण । वैराग्य दारुण उपजवी ॥ ६२ ॥ दारुण वैराग्यउपत्ती ।
 इहामुत्रविषयनिवृत्ती । तेव्हा साधकास माझी प्राप्ती । सहजस्थिति स्वभावे ॥ ६३ ॥
 एवं कर्मकाडाचिये स्थिती । विधिनिषेध वेदोक्ती । साधकांसी माझी प्राप्ती । जाण
 निश्चिती या हेतू ॥ ६४ ॥ विपर्यां परम वाधा देखती । परी त्यागीं नाही सामर्थ्यशक्ती ।
 ऐशिया साधकांप्रती । वेदें मद्भक्ती द्योतिली ॥ ६५ ॥ तेथ मंत्रमूर्ति उपासन । माझे
 सगुण अनुष्ठान । तेथ करिता अनन्यभजन । रजतमें जाण नासती ॥ ६६ ॥ मग केवळ
 सत्ववृत्तीं । श्रवणकीर्तनीं अतिप्रीती । तेणे मद्भावो सर्वाभूतीं । माझी चौथी भक्ती तेणे
 होय ॥ ६७ ॥ आतुडल्या माझी चौथी भक्ती । मद्भक्तां नावडे मुक्ती । अद्वैत भजना-
 चिया प्राप्ती । धिक्कारिती कैवल्य ॥ ६८ ॥ अद्वैतबोधें करितां भजन । मी अनंत अपार
 चिद्धर्न । भक्तीमार्जी आकळें जाण । ये मद्रूपपण मद्भक्ता ॥ ६९ ॥ तेव्हां भज्य भजक
 भजन । पूज्य पूजक पूजन । साध्य साधक साधन । अवघें आपण स्वयें होय ॥ ७० ॥
 माझी ऐश्वर्यसामर्थ्यशक्ती । तेही ये निजभक्ताच्या हातीं । अद्वैतभजनाचिया प्रीती ।
 मत्पदप्राप्ती मद्भक्तां ॥ ७१ ॥ मी देव तो भक्त शुद्ध । हा वाहेरी नावाचाचि भेद ।
 आतंबटा पाहता बोध । सच्चिदानंद निजऐक्यें ॥ ७२ ॥ हे उपासनाकांडस्थिती । साधकीं
 करुनि माझी भक्ती । यापरी पावले माझी प्राप्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ७३ ॥
 मायाप्रतिबिंबित चैतन्य । त्वंपदार्यें वाच्य जाण । ज्याच्या अंगीं जीवाभिधान । अविद्या
 जाण उपजवी ॥ ७४ ॥ जेवीं स्वप्नामार्जी आपण । आन असोनि देखे आन । तेवीं आवि-
 द्यकत्व जाण । जीवपण एकदेशी ॥ ७५ ॥ जे मायांसवलित चैतन्य । जो योगजन्य जग-
 त्कारण । जो सर्वद्रष्टा सर्वज्ञ । सदा सपन्न ऐश्वर्यें ॥ ७६ ॥ जो सकळ कर्मांचा कर्ता ।
 जो कर्ताचि परी अकर्ता । ज्याचे अंगीं स्वभावता । नित्यमुक्तता स्वयंभ ॥ ७७ ॥ ज्याची
 अकुंठित सहजसत्ता । जो परमानंदें सदा पुरता । ज्यासी ईश्वरत्वं समर्थता । हे जाण
 वाचकता तत्पदार्थाची ॥ ७८ ॥ जीवाचे साडोनिया अज्ञानत्व । शिवाचें सांडूनि सर्व-
 ज्ञत्व । दोहींचें शोधित जे लक्ष्यत्व । ऐक्यें निजतत्त्व साधिती ॥ ७९ ॥ लग्नी नोवरा
 निर्मासुरा । तोचि गेलिया देशीवरा । विदेशीं देखिला ऐकसरा । तारुण्यमदभरा सपन्न
 ॥ ४८० ॥ ते काळीची त्यजूनि वाल्यावस्था । आजिची नेधूनि तारुण्यता । पत्नी अनुसरे
 निजकाता । निजस्वरूपतास्वभावे ॥ ८१ ॥ तेवीं त्वंपदतत्पदवाच्यार्थ । दोहीचा साडावा
 निश्चितार्थ । ऐक्यें अगीकारावा लक्ष्यार्थ । हा ज्ञानकाडार्थ उद्धवा ॥ ८२ ॥ जीवशिवाचेनि
 ऐक्यें जाण । माझे चित्स्वरूपी समाधान । स्वयें पाविजे आपण । हें ज्ञानकांड सपूर्ण
 वोलिले वेदें ॥ ८३ ॥ वेदा, आदिमध्यवसानां । माते लक्षिती काडें तिनी । तोचि अर्थ

१ दृढ २ या लोकींच्या व परलोकींच्या विषयोपभोगाची निवृत्ती ३ प्रकट केली ४ अति ५ मोक्ष ६ ज्ञानमय
 ७ अतरीं ८ तापर्यें एवढेंच आहे, ती वेदवाणी कर्मकांडात यज्ञस्वरूपी जो मी ह्या माझे विधान करिते, उपासना-
 कावात तत्तद्देवतारूपी माझेच वर्णन करिते, व ज्ञानकांडामध्ये ज्या आकाशादि प्रपंचसमूहाचा 'तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाश
 यमृत' इत्यादि घनानांनीं उभारणी करून, विवरण करून, निषेध करिते तेंही मीच होय ९ मायायुक्त १० सुंदर, सुस्वरूप
 हा शब्द मागे गेला आहे "सुख निमासुरं मनोहर । भक्तचकोरचंद्रमा"—अध्याय १४-४७६ ११ देशातराला,
 १२ अकसाव. १३ न घेऊन १४ सेवा करिते १५ शान्दिकअर्थ.

उपसहारूनी । अंधावसांनीं हरि बोले ॥ ८४ ॥ उद्धवा वेदाचें वचन । अर्थगंभीर अति-
गहन । तेथ शिणता ऋषिजन । अर्धावसान अलक्ष्य ॥ ८५ ॥ ते वेदार्थाचें निजसार ।
माझें गुह्य ज्ञानभांडार । तुज म्या सागीतले साचार । पूर्वापरअविरोधें ॥ ८६ ॥ तें
एकोनि देवाचें उत्तर । उद्धव चमत्कारला थोर । तेंचि वेदाचे निजसार । पुढती श्रीधर
सागो का ॥ ८७ ॥ पान्हा लागताचि तोडीं । दोहकं वासरू आतुंडी । त्यापरी अति-
आवडीं । स्वयें चडफडी उद्धव ॥ ८८ ॥ जेवीं का पक्षिणीपुढें । चारा ध्यावयाचे चांडे ।
पिले पसरी चाचुंनडें । तेवीं कृष्णाकडे उद्धवू ॥ ८९ ॥ तें उद्धवाचें मनोगत । जाणोनियां
श्रीअनत । सकळ वेदार्थ सर्कळित । ग्रथातीं सागत निजसाराश ॥ ९० ॥ नानाशाखीं
अतिप्रसिद्ध । त्रिकाडीं वाढला जो वेद । तेथील नाना शब्दीं हाचि बोध । जो मी
अमेद परमात्मा ॥ ९१ ॥ त्या मातें धरोनि हातीं । त्रिकाडीं चालिल्या श्रुती । त्या
श्रुत्यर्थाची उपपत्ती । यथास्थिती सांगेन ॥ ९२ ॥ मी कर्मादिमध्यअतीं । मी कर्मकर्ता
क्रियाशक्ती । कर्मफळदाता मी श्रीपती । हा इत्यर्थ निश्चितीं कर्मकाडींचा ॥ ९३ ॥ मंत्र-
मूर्ति आणि मंत्रार्थ । तेही मीचि गा निश्चित । पूज्य पूजक पूजा समस्त । मजव्यतिरिक्त
अणु नाहीं ॥ ९४ ॥ देवे देवोचि पूजिजे । देव होऊनि देवा भजिजे । हें वेदींचे निजजीज
माझें । हेंचि आगमीं बोलिजे मुख्यत्वे ॥ ९५ ॥ मीच देवो मीचि भक्तू । पूजोपचार मी
समस्तू । मीचि माते पूजितू । हे इत्यभूतू उपासना ॥ ९६ ॥ हें उपासनाकाडींचें निज-
सार । आगमशाखींचे गुह्य भांडार । माझ्या निजभक्ताचें वस्तीचे घर । ते हे साचार
उपासना ॥ ९७ ॥ ज्ञानकाड ते अलोलिक । वेद आपला आपण द्योतक । अवघा ससा-
रचि काल्पनिक । तेथ वेद नियामरू कोणे अर्थ ॥ ९८ ॥ वोस घरास वस्तीस पहा हो ।
निर्जीव पाहुणा आला रहीं । त्याचा कोण करील बोठवो । तैसा भावो वेदाज्ञे ॥ ९९ ॥
खावसूत्रावरील पुतळीसी । तिचेही बोडलिया जेवीं शिंतीं । नाहीं निघणे पाडरे केंसासी ।
तेवीं शुद्धीं वेदासी ठाव नाहीं ॥ १०० ॥ मूळ ससारचि मायिक । तेथ वेद तोही तद्रूप
देख । मृगजळीं नाहीं उदक । परी बोलावाहि देख असेना ॥ १ ॥ जेथ मूर्ळी मुख्य
अद्वैतता । तेथ कैचा वक्ता कैचा श्रोता । कैचे कर्म कैचा कर्ता । वेदघाता ते कैची
॥ २ ॥ नाहीं इश्य द्रष्टा दर्शन । नाही ध्येय ध्याता ध्यान । नाहीं ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान ।
वेदवचन तेथें कैचें ॥ ३ ॥ जेथ भ्रमाची राणीव । जेथ भेदाची शाहाणीव । तेथ वेदाची
जाणीव । गोड गाणीव उपनिषदांची ॥ ४ ॥ जंय भेदाची सवळ स्थिती । तव वेदाची
थोर ख्याती । भेटू आलिया अद्वैतीं । वेद विराला 'नेति' ह्मणोनी ॥ ५ ॥ जळगार जळी
विरे । तेवीं वेदू अद्वैतीं मुरे । हें ज्ञानकाड सांचोकारें । तुज म्या खरें सागीतले ॥ ६ ॥
जेथ उपजला स्वयें अग्नी । त्या अंरणी जालूनि ग्रामे वन्ही । तेवीं ज्ञानकाडनिरूपणीं ।
वेदू निजनिर्दळणीं प्रवर्तला ॥ ७ ॥ एक ब्रह्म जें अद्वैत । येणे श्रुतिवाक्यें मिथ्या द्वैत-

१. प्रधाचा ह्मणजे या विषयाचा उपसहार करताना २ धारकाडणारा ३ आवरून परितो ४ इच्छेन
५ लहानशी बोंब. ६ वेदाचा सक्षेपाय हाच, शब्द (वेद) परमार्थरूपी मात्सा आश्रय करून भेद तेवढा मायामय
होय असें सांगतो, व 'नेह नानास्ति किंचन' या श्रवणासि सकळ भेदाचा निषेध करून स्वस्थ राहतो ७ या प्रकारची,
परिपूर्ण ८ रावो ९ ऊढवस, आदारसत्कार १० बाहुलीला ११ मस्तक, लोके १२ राज. १३ अगल,
प्रेमपूर्वक १४ अमि वलन करणाऱ्यांचा काठ

हैं बोलूनि वेद हारंपे तेथ । ब्रह्म सदोदित सपूर्ण ॥ ८ ॥ शुद्ध ब्रह्म मी हे स्फुरे स्फूर्ती ।
 तेथचि अकाराची उत्पत्ती । तोही ब्रह्मरूप निश्चिती । त्यासी ब्रह्म ह्यणती एकाक्षर ॥ ९ ॥
 त्या अकारापासोनि गहन । श्रुति शाखा स्वर वर्ण । झालें ते ब्रह्मरूप जाण । एवं वेद
 पूर्ण परब्रह्म ॥ ५१० ॥ जेवीं सोन्याचे अळंकार । पाहतां सोनेचि साचार । तेवीं श्रुति-
 शाखावेदविस्तार । तो अवघा अकार मद्रूपें ॥ ११ ॥ जो वेदप्रतिपाद्य पुरुषोत्तम । जो
 भक्तकामकल्पद्रुम । तो हें बोलिला मेघश्याम । आत्माराम श्रीकृष्ण ॥ १२ ॥ तिहीं काडीं
 निजसंबंधू । पूर्वापर अतिविरुद्धू । हा वेदार्थ परम शुद्धू । तुज म्यां विशदू बोधिला ॥ १३ ॥
 याहोनि या परता । वेदार्थ नाहीं गा सर्वथा । तुज म्या सागितला आता । जाण तत्त्वतां
 उद्धवा ॥ १४ ॥ या वेदार्थाची निजखूण । हृदयीं भोगितां आपण । होय जीवशिवा समा-
 धान । ऐसे श्रीकृष्ण बोलिला ॥ १५ ॥ हें ऐकोनि उद्धवे जाण । झाला वेदार्थी निमग्न ।
 दोनी टंवकारले नयन । स्वानंदीं मन बुडालें ॥ १६ ॥ चित्तचैतन्या मिळणी पाडी । कंठीं
 वाप्प वृढ आडी । लागतां स्वानंदाची गोडी । उमिली गुढी रोमांचीं ॥ १७ ॥ शरीरीं
 स्वेद सैकपता । नयनीं स्वानंदजळ येता । बोल बुडाला सर्वथा । मूर्च्छां येतयेतां सांवरी
 ॥ १८ ॥ तंव हृदया आली आठवण । हें भलें नव्हे दुश्चित्तपण । झणीं निजधामा जाय
 श्रीकृष्ण । येणे धाकें नयन उघडिले ॥ १९ ॥ तंव घवघवीत घनसावळा । मुकुट कुंडले
 मेखळा । कांसे झळके कसिला सोनसळा । आपाद वनमाळा शोभत ॥ ५२० ॥ अतरां
 भोगी चैतन्यघन । वाहेरी उघडितां नयन । आनंदविग्रही श्रीकृष्ण । मूर्ति सपूर्ण समुख
 देखे ॥ २१ ॥ ह्यणे श्रीकृष्ण चैतन्यघन । चैतन्यविग्रही श्रीकृष्ण । सगुणनिर्गुणरूपें
 जाण । ब्रह्म परिपूर्ण श्रीकृष्ण ॥ २२ ॥ वाप भाग्य उद्धवाचें । सगुणनिर्गुण दोहींचें ।
 सुख भोगीतसे साचें । हें श्रीकृष्णकृपेचें महिमान ॥ २३ ॥ जेथ सद्गुरुकृपा संपूर्ण । तेथ
 शिष्याची आवडी प्रमाण । तो जै मागे मूर्ति सगुण । तै तेचि जाण गुरु दे ॥ २४ ॥
 पाहिजे निर्गुण निजप्राप्ति । ऐशी आवडी ज्याचे चितीं । तें निर्गुणाचिये निजस्थितीं ।
 गुरुकृपा निश्चितीं नादवी ॥ २५ ॥ सगुण निर्गुण स्वरूपें दोनी । भोगावया आवडी ज्याचे
 मनीं । तेही स्थितीच्या गुरु दानीं । कृपाळूपणीं समर्थ ॥ २६ ॥ सद्गुरुचें अगाध महि-
 मान । जे वेदा न बोलवेचि जाण । त्याची कृपा झालिया पूर्ण । दुर्लभ कोण पदार्थ
 ॥ २७ ॥ ते कृष्णकृपेस्तव जाण । फिटलें उद्धवाचे दुर्लभपण । सगुण निर्गुण एक कृष्ण ।
 हे खूण संपूर्ण वाणली ॥ २८ ॥ जाणोनि कृष्णाचें पूर्णपण । त्याचे लक्षोनि श्रीचरण ।
 धावोनि उद्धवे आपण । घाली लोटागण हरिचरणों ॥ २९ ॥ तेव्हां सांवळा संकर्षण ।
 चारी बाह्या पसरी श्रीकृष्ण । उद्धवा सप्रेमें उचलून । दीघले आलिंगन स्वानंदें ॥ ५३० ॥
 त्या आलिंगनाचें सुख । अनुभवी जाणती देख । जो उद्धवासी झाला हरिख । त्याचा
 जाणता एक श्रीकृष्ण ॥ ३१ ॥ तो कृष्ण ह्यणे उद्धवा । हा विसाव्याचा विसावा । माझ्या
 वेदाचा निजगुह्यठेवा । तो हा एकविसावा तुज सांगितला ॥ ३२ ॥ जेणे मोडे लिंग-
 देहाचा थावा । जेणे जीवत्व नाठवे जीवा । तो हा विसाव्याचा विसावा । तुज एक-

१ गार्हासा होतो २ चित्त चैतन्यात एक झालें, लय पावले ३ कंपता ४ वेदावधपणा, निवेतता
 ५ आनंदमूर्ति, आनंदाची मूस ६ पाविजे ७ दुर्बळपण ८ विसावा मेण्याचें शीतल स्थान, ९ उठाव, मंळ.

विसावा निरूपिला ॥३३॥ जेणें मिथ्यात्व ये देहभावा । जेणें शून्य पडे रूपनांवा । तो हा विसाव्याचा विसावा । एकविसावा निरूपिला ॥ ३४ ॥ जेथ अज्ञाना होय नागोवा । जेथ ज्ञान ये अभावा । तो हा विसाव्याचा विसावा । एकविसावा निरूपिला ॥ ३५ ॥ जेथ वेदूही वेडावला । बोधही लाजोनि बुडाला । अनुभवो स्वयें थोंटावला । तो हा निरूपिला वेदार्थ ॥ ३६ ॥ हें वेदार्थसारनिरूपण । मज विश्वात्म्याचे निजनिधान । तुज म्यां सागीतले संपूर्ण । हे जीवींची खूण उद्धवा ॥ ३७ ॥ कोटिकोटि साधने करिता । गुरुकृपेवीण सर्वथा । हे न ये कोणाचे हाता । जाण तत्त्वतां उद्धवा ॥ ३८ ॥ ते गुरुकृपे-
लागीं जाण । आचरावे स्वधर्म पूर्ण । करावे गा शास्त्रश्रवण । वेदपठण तदर्थ ॥ ३९ ॥ ते कृपेलागीं आपण । न्हावें दीनाचेंही दीन । धरिता सतांचे चरण । स्वामी जनार्दन सतुष्टे ॥५४०॥ गुरु सतुष्टोनि आपण । करवी भागवतनिरूपण । एका विनवी जनार्दन । कृपा नित्य नूतन करावी ॥ ४१ ॥ पुढील अध्यायीं गोड प्रश्न । उद्धव पुसेल आपण । प्रकृतिपुरुषाचे लक्षण । तैत्त्वसख्यासपूर्ण विभाग ॥ ४२ ॥ त्याचे सागता उत्तर । जन्ममर-
णांचा प्रकार । स्वयें सागेल शार्ङ्गधर । कथा गंभीर परमार्थी ॥ ४३ ॥ जे कथेचें करिता श्रवण । वैराग्य उठे कडकडून । येणें विन्यासे निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सागेल ॥ ४४ ॥ घटाकाशे ठांकिजे गगन । तेवीं एका जनार्दना शरण । त्याचे वदिता श्रीचरण । रसाळनिरू-
पण स्वयें स्मरे ॥ ५४५ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे भगवदुद्धवसवादे एकादशस्कधे एकाकारटीकाया वेदत्रयविभागनिरूपणं नाम एकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्याय ॥ २१ ॥ श्लोक ॥ ४३ ॥ ओंव्या ॥ ५४५ ॥ एव सख्या ॥५८८॥

अध्याय वाविसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु खावसूत्री । चौन्यायशीं लक्ष पुंतळ्या यंत्री । नाचविशी निजतंत्री । प्रौचीनदोरीस्वभावे ॥ १ ॥ दोरी धरिली दिसों न देशी । परी पुतळ्या स्वयें नाचविशी । नवल लाघवी कैसा होशी । अलिप्ततेसीं सर्वदा ॥ २ ॥ जेथ जैशी ज्याची पूर्वगती । ते भूत नाचे तैशा रीती । तेनाचविती चेतनाशक्ती । तुझ्या हातीं-
वीणेंहातें ॥ ३ ॥ जेवी का अचेतन लोहातें । चुंबक खेळवी निजसामर्थ्ये । तेवीं तूं सकळ भूतातें । निजसत्ते नाचविशी ॥ ४ ॥ ऐशीं सदा नाचती परतत्र । तरी अभिमानाचें वळ योर । सत्य मानोनि देहाकार । आह्मी स्वतत्र ह्यणविती ॥५॥ आह्मी सज्ञान अतिज्ञाते । आह्मी कर्मकुशल । कर्मकर्ते । इतर मूर्खें समस्तें । ऐसा अभिमानातें वाढविती ॥ ६ ॥ एवं देहाभिमानाचे हाते । विसरोनि आपुल्या अकर्तृत्वातें । स्वयें पावले कर्मबंधाते । जेचीं स्वप्नावस्थेतें विषवाधा ॥७॥ स्वामी अतिशय चढलें विख । आता उतरलें नि शेष । तेवीं बंधमोक्ष देख । सत्यत्वे मूर्ख मानिती ॥ ८ ॥ हे तुझे खावसूत्रीची कळा । मिथ्या

१ नागवण, नाश २ बुला पडला ३ गुरु श्रीकृष्णेंचीण ४ माया व ईश्वर यांचे ५ तत्त्वाची गणती ६ श्रीकृष्ण, शार्ङ्ग नावाचे धनुष्य धारण करणारा ७ आकाशात मिळून समरस होऊन जावें ८ सांगे ९ कळसूत्री बाहुल्याचा खेळ करणारा १० बाहुल्या ११ पूर्वकर्माच्या सुत्राप्रमाणें १२ पूर्णगति १३ तुला हात नसून भूताना नाचविणारी चैतन्यशक्ती तुझ्या हातीं आहे १४ चलनदाफिहीन, जड

सत्यत्वं दाविशी डोळां । हा अतिशयें अगाध सोहळा । तुझी अतर्क्य लीळा तर्कना ॥१॥
 अचेतनीं चेतनधर्म । प्रत्यक्ष दाविशी तूं सुगम । हेंचि तुझें न कळे वर्म । करोनि कर्म
 अकर्ता ॥ १० ॥ अकर्ताचि तूं होशी कर्ता । कर्ता होत्साता अकर्ता । हे तुझी खांबसू-
 त्रता । न कळे सर्वथा कोणाते ॥ ११ ॥ तुझी माया पाहों जातां । तोचिं मायेनें ग्रसिला
 तर्कतां । असो तुजचि पाहों ह्यणतां । तेही सत्वावस्था मायेची ॥ १२ ॥ ऐसे तुझें
 खांबसूत्र । अकळ न कळे गा तुझें चरित्र । देखों नेदितां निजसूत्र । भूतें विचित्र नाच-
 विशी ॥ १३ ॥ तुझेनि जग होये जाये । परी म्यां केले हें ठावे नोहे । ऐसा तुझा खेळ
 पाहें । कोणे काये लक्षावा ॥ १४ ॥ यापरी खेळ वाढविशी । सर्वेचि विकल्पोनि मोडिशी ।
 विकार महत्तर्क्यां सांठविशी । हेंही कर्तृत्व अगासी न लगत गेलें ॥ १५ ॥ याचें मुख्यत्वं
 मूळ लक्षण । तुझे कृपेवीण न कळे जाण । तुझी कृपा झालिया पूर्ण । जनीं जनार्दन
 प्रकटे पै ॥१६॥ जनीं प्रकटल्या जनार्दन । तद्रूप होइजे आपण । हे मूर्ळांची निजरूप ।
 तेथ मीतूपण रिगेना ॥ १७ ॥ मीतूपणेवीण प्रसिद्ध । जनीं जनार्दन निजानंद । त्याचे
 कृपेस्तव विशद । श्रीभागवत शुद्ध वाखाणिले ॥ १८ ॥ तेथ एकविसाव्याचे अर्ती । वेद
 त्रिकांड लक्ष्यार्थस्थिती । ब्रह्म एकचि निश्चितीं । अद्वयस्थिती अविनाशी ॥ १९ ॥ हें
 वेदार्थसारनिरूपण । ऐकता उद्धवा पावली खूण । ब्रह्म एकाकी परिपूर्ण । दुजेनिवीण
 सचले ॥ २० ॥ वेदवादे ब्रह्म एक । स्वानुभवं तैसेंचि देख । तरी ज्ञाते ऋषिजन लोक ।
 केवी तत्त्वे अनेक वोलती ॥२१॥ येचि आशंकेलागीं जाण । उद्धवे स्वयें मांडिला प्रश्न ।
 परी पोटातील भिन्न खूण । उगा श्रीकृष्ण न रहावा ॥ २२ ॥ मी झालों जी ब्रह्मसपन्न ।
 हें एकता माझें वचन । निजधामा निघेल श्रीकृष्ण । मग हें दर्शन मज कैचें ॥ २३ ॥
 ऐशिया काकुळतीं जाण । सशयेंवीण करी प्रश्न । तेंचि ऐकता कृष्णवचन । सुखसमा-
 धान भोगित ॥ २४ ॥ तंव कृष्णाचे मनीं आणिक । उद्धव मी दोघे एक । मिथ्या वियो-
 गाचें दुःख । हें कळे तंव देख कृष्ण सांगे ॥ २५ ॥ वाविसावे अध्यायीं देख । तत्त्वसंख्या
 सांगेल आवश्यक । प्रकृतिपुरुषविवेक । जन्ममरणद्योतक प्रकारू ॥ २६ ॥ आत्मा एक
 कीं अनेक । आणि तत्त्वसंख्याविवेक । हें कळावया निदंके । उद्धव देख पूसत ॥ २७ ॥

उद्धव उवाच-कति तत्त्वानि विशेश सरयातान्युपिभि प्रभो । नवैकादश एवत्रीण्याथ त्वमिह शुधुम ॥ १ ॥

विश्वात्मका विश्वेश्वरा । विश्वधारका विश्वंभरा । विश्वसाक्षी विश्वाकारा । विश्वैकसुं-
 दरा श्रीकृष्णा ॥२८॥ तुज विश्वात्मक ह्यणतां । जड मलिन एकदेशिता । आली ह्यणशी
 अज्ञानता । यालागीं प्रभुता उपपादी ॥ २९ ॥ जड मलिन अज्ञानता । हे मायेस्तव होती
 तत्त्वतां । ते मायेचा तूं नियता । हे अगाध प्रभुता पै तुझी ॥ ३० ॥ ऐशिया स्वबोध-
 नद्वारा । विनवूनि स्वामी शारगधरा । तत्त्वसंख्येच्या विचारा । निजनिर्धारा पूसत ॥३१॥
 जे तप सामर्थ्य समर्थ थोर । अनागतद्वरे ऋषीश्वर । त्याची तत्त्वसंख्या विचित्र ।

१ पाहण्याचा प्रयत्न करणारा २ तोचि ते ३ गिळिला जातो ४ सर्वथा ५ समजण्याला अशक्य ६ स्वयेंचि
 ७ लक्ष्यार्थ स्थिती ८ अद्वैतपणांत ९ उद्धव व कृष्ण एक असून वियोगच नाहीं असें उद्धवास पटेपर्यंत कृष्ण प्रश्न
 सांगतात सग्यापाचून उद्धव प्रश्न करितो व उद्धव आणि मी एक ई जाणून कृष्ण उत्तर देतात, यावरून दिसतें कीं
 जगसंख्याणासाठी किंवा द्वैतमिपानें स्वसुखासुभव द्विगुणित करण्यासाठी त्यानीं हा सवाद पुढे चालविला. १० जन्ममरण
 दाखविणारा ११ निव्वरूप. १२ अगाधता पै १३ भविष्यकारुच्या गोष्टी आज पाहणारे

पृथक्पृथगाकार बोलती ॥ ३२ ॥ तत्त्वसख्या इत्थंभूत । एकुणिसाच्या अध्यायात । तुह्नींच निरूपिला तत्त्वार्थ । तोचि वृत्तात सांगत ॥ ३३ ॥ पूर्णश्लोकार्थ ॥ ॥ “नवैका-दशपचत्रीणि” ॥ चौदावे श्लोकींच्या निरूपणीं । हे अष्टावीस तत्त्वगणनीं । सांगितली शाङ्ग-पाणी । मजलागोनी निश्चित ॥ ३४ ॥ ये तत्त्वसख्येचा विचार । प्रकृति पुरुष महदहंकार । पंच महाभूतें धोर । हा सख्याप्रकार नवांचा ॥ ३५ ॥ दाही इद्रिये अकरावें मन । पंच विषय तीन्ही गुण । हें अष्टावीस मख्यागण । स्वमुखें आपण निरूपिले ॥ ३६ ॥ यापरी गा लक्ष्मीपती । हे मुख्यत्वे तुझी तत्त्वोक्ती । आता ऋषीश्वराच्या युक्ती । ऐक तुजप्रती सांगेन ॥ ३७ ॥ ते तूं ऐक गा निश्चित । तुज सांगेन तयाचा अर्थ । ह्यणोनिया निरूपित । स्वयें मनोगत उद्धव ॥ ३८ ॥ ह्यणे तत्त्वता अवधारी । मी सांगेन एक कुसरी । प्रकृति-पुरुषांमाझारी । विचित्र परी सांगत ॥ ३९ ॥

वेचिपरिज्ञाति प्राहुरपरं पचविशतिम् । सहेके नव पद वेचिचत्वार्यैकादशपरं ॥ २ ॥

वेचिस्तदत्र प्राहु षोडशैके त्रयोदश । एतावत्त्वं हि मत्पानामृषयो यद्विवक्षया ॥ ३ ॥

येथ तत्त्वसख्या मतवाद् । ऋषीश्वरामार्जीं विवाद । त्या विवादाचे शब्द । ऐक विशद सांगेन ॥ ४० ॥ एक ह्यणे तत्त्वं सव्वीस । दुजा ह्यणे उगा वस । बहु बोलावया नाहीं पैसे । तत्त्वे पंचवीस नेमस्त ॥ ४१ ॥ तिजा ह्यणे तुह्नीं येथ । कैसेनि वाढविले स्वमत । तत्त्वं नेमस्तचि सात । केंचीं बहुत बोलता ॥ ४२ ॥ एक ह्यणे हें अभिनव । बोलता न लाजती मानव । वृथा बोल्लाची लवर्लव । तत्त्वं नव नेमस्त ॥ ४३ ॥ तव हांसोनि बोले एक । सांपे सज्ञान झाले लोक । मिथ्या बहु तत्त्वजल्पक । तत्त्वपट्ट नेमस्त ॥ ४४ ॥ एक ह्यणती परते सरा । नेणा तत्त्वसख्याविचारा । तत्त्वं नेमिलीं अकरा । बडबड सैरां न करावी ॥ ४५ ॥ दुजा ह्यणे तत्त्वविचारा । नेणोनि धरिसी अहंकारा । पुसोनिया धोरधोरा । तत्त्वे सतरा नेमस्त ॥ ४६ ॥ एक ह्यणे व्युत्पत्तिवळा । का व्यर्थ पिटाल कपाळा । न कळे भगवताची लीळा । तत्त्वं सोळा नेमस्त ॥ ४७ ॥ एक ह्यणे या गर्विता पोरा । कोण पुसे तत्त्वविचारा । तत्त्वं नेमस्तचि तेरा । निजनिर्धारा म्या केले ॥ ४८ ॥ एक ह्यणे सांडा चानुरी । तत्त्वं नेमस्तचि चारी । दुजा ह्यणे या कायशा कुसरी । तत्त्वे निर्धारीं दोनचि ॥ ४९ ॥ तिजा ह्यणे वांचाट लोक । कोणे धरावें याचें मुख । निजनिर्धारीं तत्त्व एक । एकाचे अनेक विस्तार ॥ ५० ॥ एव मतपरपरा नाना मतीं । ऋषीश्वरीं वेचितीं युंकी । तुझ्या तत्त्ववादाची निश्चिती । कोणें इत्थंभूतीं मानावी ॥ ५१ ॥

गायन्ति पृथगायुष्मन्नित् नो वत्तुमहंति ॥ ३ ॥

तूं निजात्मा परमेश्वर । तुज जाणावया ऋषीश्वर । वेंचूनि युंकीचे सभार । तत्त्ववि-चार बोलती ॥ ५२ ॥ स्वामीनें सांगितलें तत्त्व एक । ऋषीश्वर बोलती अनेक । येचि

१ वेगवेगळ्या प्रकारांनी २ तत्त्वनिरूपणीं ३ अनेक मताचे भेद ४ जागा, अवकाश, आधार ५ नवलकारक, आश्चर्यकारक ६ शब्दाची बडबड ७ सापे ह्यणजे साग्रत हा शब्द ह्यणेश्वरीत दोनदा आला आहे अध्याय ९-५०९ पहा शिवाय अध्याय ४ ओवी ३८ मध्ये सापेचा ह्यणजे साग्रतचा, अलीकडचा, अर्वाचीन या अर्थी हा शब्द आला आहे “ तो आङ्गिजे बहुता काळ्यांचा । आणि तव वृ कृष्ण सापेचा ” ८ सहा तत्त्वं ९ व्यर्थ, अमग्नप्रणाची १० बडबडे, तळी, वाजट. ११ नाना प्रकारच्या युक्ती ह्यणजे तक्त योजितात १२ रीती.

विपर्ययिचें निष्टंकरं । मज आवश्यक सागावें ॥ ५३ ॥ एवं या तत्त्वनिश्चयासी । मज सागावया योग्य होसी । ऐसा विनविला हृपीकेशी । तो उद्धवासी तुष्टला ॥ ५४ ॥ जीं जीं ऋपीश्वर बोलती । तीं तीं तत्त्वे सत्य होती । हें सर्वज्ञ ज्ञाते जाणती । तेचि अर्था हरि बोले ॥ ५५ ॥

श्रीभगवानुवाच-युक्त्य सन्ति सर्वत्र भाषन्ते ब्राह्मणा यथा । माया मदीयामुद्बुद्धा वदता किं नु दुर्घटम् ॥ ४ ॥

ज्याचेनि मतें जैसें ज्ञान । तो तैसे करी तत्त्वव्याख्यान । या हेतू बोलती ब्राह्मण । तें सत्य जाण उद्धवा ॥ ५६ ॥ जरी अवधीं मतें प्रमाण । तरी कां करावे मतखंडण । उद्धवा तूं ऐसे न ह्मण । ते मी निजखूण सांगेन ॥ ५७ ॥ अघटित घडवी माझी माया । जे हरिहरा न ये आया । जे नायिले वाढवूनिया । लोकत्रया भुलवित ॥ ५८ ॥ ते माया धरोनियां हातें । ऋपीश्वर निजमतें । जो जो जें जें बोलेल जेथें । तें तें तेथें घडे सत्य ॥ ५९ ॥ केवळ दोराचा सर्पाकार । हा श्वेतं कृष्ण कां रक्तांवर । ज्यासी जैसा भ्रमाकार । त्यासी साचार तो तैसा ॥ ६० ॥ तेवीं आत्मतत्त्व एकचि जाण । अधिकारी निजनिर्गुण । तेथ नाना तत्त्वाचे व्याख्यान । बोलती ब्राह्मण मायायोगें ॥ ६१ ॥ ते मायेच्या मायिका व्युत्पत्ती । नाना वाग्वाद स्वमतीं । त्याच वादाची वादस्थिती । ऐक तुजप्रती सागेन ॥ ६२ ॥ ऐसें बोलोनि श्रीकृष्णनाथ । उद्धवाप्रति साङ्ग निरूपित । तत्त्वविचारणा यथार्थ । स्वयें सागत आपण ॥ ६३ ॥ हें पाचवे श्लोकींचे निरूपण । श्रीकृष्णउद्धवविवरण । सागीतले तत्त्वव्याख्यान । उद्धवा जाण यथार्थ ॥ ६४ ॥

नेतदेव यथात्य त्व यदह वस्मि तत्तथा । एव विवदता हेतु शक्तयो मे दुरत्यया ॥ ५ ॥

माझे मायेचें प्रबळ बळ । तेणे अभिमान अतिसबळ । वाढवूनि युक्तीचें वाग्जाळ । करिती कोल्हाळ वाग्वादी ॥ ६५ ॥ प्रबळ शास्त्रश्रवणाभिमान । तुझे वचन ते अप्रमाण । मी बोलतों हेंचि प्रमाण । पत्रावलंबन केले असे ॥ ६६ ॥ सत्वरजादि गुणोत्पत्ती । माझे मायेच्या अनंत शक्ती । तेणे गुणक्षोभें विवादती । स्वमतव्याप्तीअभिमाने ॥ ६७ ॥

यासा व्यतिकरादासीद्विकल्पो वदता पदम् । प्राप्ते शमदमेऽप्येति वादस्तमनुशास्यति ॥ ६ ॥

का गुणक्षोभें अभिमान । विकल्प उपजवी गहन । विकल्पें युक्तीचें छळण । करी आपण अतिवादें ॥ ६८ ॥ साडिता गुणक्षोभविलास । रजतमाचा होय न्हास । सत्ववृत्तीचा निजप्रकाश । अतिउल्हास शमदमांचा ॥ ६९ ॥ शमदमाचे निजवृत्ती । सकल्प विकल्पेंसी जाती । वाद अतिवाद उपरमती । जेवीं सूर्याप्रती आधारे ॥ ७० ॥ सर्वज्ञ ज्ञाते जे गा होती । ते नाना तत्त्वांच्या तत्त्वोकी । स्वयें विवंचूनि जाणती । ऐक तुजप्रती सांगेन ॥ ७१ ॥

परस्परानुप्रवेशात्तत्त्वाना पुरुषर्षभ । पौर्वापर्यप्रसख्यान यथा वक्तुर्विबक्षितम् ॥ ७ ॥

गुरूपाशीं शास्त्रपाठा । करुनि साधिली निजनिष्ठा । ऐक उद्धवा पुरुषश्रेष्ठा । प्रियवरीष्ठा प्रियोत्तमा ॥ ७२ ॥ तत्त्वगणनेचे जे जे लेख । एकाचे थोडे एकाचे अधिक ।

१ युक्त्य २ अघट घटी ३ ज्ञानाच्या आटोक्यात, आकलन करण्यास ४ नसलेले (मृगजळासारखे) ५ पाठरा, काव्य, का तावडा ६ वितडवाद किंवा शब्दवाद माजविणारे पडित माझ्या मायेच्या योगानें अभिमानाला घेटतात, अनेक युक्त्या व कोट्या यांचा उभारा करून 'माझे खरें, तुझे खोटें,' झणत छुटतात ७ पुराब्याला प्रथाचीं पातें माझ्या हातीं आहेत ८ वाद करितात. ९ आपलेंच मत पूर्णपणें खरें अशा अभिमानानें

हा अनुप्रवेश वोळख । एकामार्जी एक उपजती ॥७३॥ तत्त्वांपासुनि तत्त्वे होती । कारण-
रूपें कार्याची स्थिती । अती जेथील तेथें प्रवेशती । हे तत्त्वोपरपत्ती उद्धवा ॥ ७४ ॥
पूर्वस्थित जें कारण । त्यापासोनि उपजे तें कार्य जाण । हें कार्यकारणांचें लक्षण । तत्त्व-
विचक्षण वोळती ॥ ७५ ॥ येथ वक्त्याचें जैसे मनोगत । तैशी तत्त्वसख्या होत । कार्य
कारण एकचि गणित । तत्त्वसख्या तेथ थोडीच ॥ ७६ ॥ एकचि कार्य आणि कारण ।
गणिता आणिती भिन्न भिन्न । तेथ तत्त्वसख्या अधिक जाण । होय गणन उद्धवा ॥७७॥
एवं कार्यकारणें भिन्नभिन्न । तत्त्वसख्या थोडी बहुत होणे । ही तत्त्ववक्त्याचीं लक्षणे ।
तुज सुलक्षणे सागीतलीं ॥ ७८ ॥ घेचि विपर्याची उपपत्ती । स्वयें सागताहे श्रीपती ।
कार्यकारणनिजयुक्ती । उद्धवाप्रती निवाडे ॥ ७९ ॥

एकस्मिन्नपि दृश्यन्ते प्रविष्टानीतराणि च । पूर्वस्मिन्वा परस्मिन्वा तत्त्वे तत्त्वानि सर्वश ॥ ८ ॥

आकाशापासुनि वायु झाला । तो गगनावेगळा नाही गेला । वायूपासुनि अग्नि झाला ।
तेथ प्रवेशू आला दोहींचा ॥८०॥ अग्नीपासुनि झाला जळरसू । त्यामार्जी तिहींचा रहिवासू ।
जळापासून पृथ्वीचा प्रकाशू । तीमार्जी प्रवेशू चहूंचा ॥ ८१ ॥ तैसे कार्य आणि कारण ।
परस्परें अभिन्न जाण । जेवीं लेणें आणि सुवर्ण । वेगळेपण एकत्वे ॥ ८२ ॥ जेवीं तंतू
आणि पंट । दोनीं दिसती एकवट । तेवीं कार्य कारण सगट । दिसे स्पष्ट अभिन्न ॥ ८३ ॥
साकरेंची नारळें केळीं । परी तीं सांकरत्वा नाहीं मुकलीं । तेवीं कारणाचीं कार्ये झालीं ।
असता सचलीं कारणत्वे ॥ ८४ ॥ जेवीं कां पृथ्वीचा मृत्पिंड । मृत्पिंडी अनेक भोंड ।
होती गाडगीं उदड । मृत्तिका अरंड सैर्वांमार्जी ॥ ८५ ॥ तेवीं कारणीं कार्यविशेषू ।
कार्यासी कारणत्वे प्रकाशू । हा परस्परानुप्रवेशू । अनन्य विलासू अखंडत्वे ॥ ८६ ॥
एक कार्य आणि कारण । होय भिन्न आणि अभिन्न । तेणे तत्त्वसख्यालक्षण । घडे जाण
न्यूनाधिक्यें ॥ ८७ ॥

पौर्वापर्यमतोऽग्नीया प्रसङ्गानमभीप्सताम् । यथा विविक्त यद्रक्त गृह्णीमो युक्तिसम्भवात् ॥ ९ ॥

म्यां सागीतली तैशी जाण । तत्त्वसख्या अधिकेंन्यून । व्हावया हेंचि कारण ।
वक्त्याची ज्ञानविवक्षा ॥ ८८ ॥ जैसें ज्यासी असे ज्ञान । जैसा ईप्सितमर्ताभिमान ।
तैसतैसे तत्त्वव्याख्यान । ऋषीश्वर जाण वोळती ॥ ८९ ॥ जो बोले ज्या मतयुक्ती । तें ते
घडे त्या मतसमर्ती । हें मी जाणे सर्वज्ञ श्रीपती । यालागीं त्या युक्ती मीही मार्नी ॥९०॥
जें वोळिले ऋषिजन । सव्वीस तत्त्वं विवंचून । उद्धवा तुज मी सागेन । सावधान
अवधारिं ॥ ९१ ॥

अनाद्यविद्यायुक्तस पुरुषस्यात्मवेदनम् । न्वतो न सम्भवादन्यस्तत्त्वज्ञो ज्ञानदो भवेत् ॥ १० ॥

प्रकृतिपुरुषमहत्तत्त्वे येयें । अहंकार आणि महाभूतें । इद्रियें विषयसमेतें । ये तत्त्वे

१ एकामर्थे एकाचि शिरणे २ तत्त्वगणनेची युक्ति ३ वोळखती ४ इच्छा ५ मृत्तिका ही पटाचें कारण व घट
हा मृत्तिकेचें कार्य आहे, झणून मृत्तिका पटाला नेहमीं व्यापून राहते आकाशातरव वायुतराचें कारण असल्यामुळें त्याचा
वायुतत्त्वात नेहमीं प्रवेश झणजे अन्नय आहे तत्त्वाचा कार्यकारणरूपाने परस्परांत प्रवेश आहे म्हणून वक्त्याच्या मनो-
गतप्रमाणें तत्त्वगणना कमीअधिक केलेली वाढवते ६ पाणी ७ दागिना ८ सूत ९ पत्र १० साखरपुष्प
११ तन्ही १२ गाडगीं १३ कारणत्वे १४ कार्यकारणविषय १५ अधिकउपी १६ इट मताचा

निश्चितं पंचवीस ॥ ९२ ॥ येथ पुरुष होऊनि भिन्न । जीव वेगळा करुनि जाण । तत्त्वसं-
ख्यालक्षण । केलीं सपूर्ण सव्वीस ॥ ९३ ॥ जीवाच्या भिन्नत्वाचे कारण । अनादि अवि-
द्येस्तव जाण । घेऊनि ठेला देहाभिमान । कर्मबंधन दृढ झाले ॥ ९४ ॥ अहंकर्तेपणाचा
खटाटोप । तेणें अर्गीं आदळे पुण्यपाप । विसरला निजरूप । विषयलोलुप्य वाढवितां
॥ ९५ ॥ लागले वद्धतेचे बंधन । न करवे कर्मपाशच्छेदन । त्याच्या उच्चारालागीं जाण ।
ज्ञानदाता सर्वज्ञ ईश्वर ॥ ९६ ॥ गुरुद्वारा पाविजे ज्ञान । तेथें ईश्वराचा आभार कोण ।
येथ ईश्वरकृपेवीण । सद्गुरु जाण भेदेना ॥ ९७ ॥ झालिया सद्गुरुप्राप्ती । ईश्वरकृपेवीण
न घडे भक्ती । सद्गुरु तोचि ईश्वरमूर्ती । वेदशास्त्रार्थी समत ॥ ९८ ॥ गुरुईश्वरां भिन्नपण ।
ऐसे देखे तो नागवला आपण । एवं ईश्वरानुग्रहें जाण । ज्ञानसंपन्न होय जीवू ॥ ९९ ॥
गुरूंनी सांगितली ज्ञानस्थिती । ते ईश्वरकृपेवीण चित्तीं । ठसावेना साधकांप्रती । जाण
निश्चितीं उद्धवा ॥ १०० ॥ जीवें नियम्यें ईश्वर नियंती । जीव अज्ञान-ईश्वर ज्ञानदाता ।
जीव परिच्छिन्न एकदेशता । ईश्वर सर्वथा सर्वज्ञ ॥ १ ॥ जीव हीन दीन अज्ञान । ईश्वर
समर्थ सर्वज्ञ । जीवास दृढ कर्मबंधन । ईश्वर तो जाण निर्धर्म ॥ २ ॥ एवं ईश्वरकृपें
जाण । जीवासी प्राप्त होय ज्ञान । यालागीं ईश्वराहून । जीव भिन्न या हेतू ॥ ३ ॥
ह्याणशी करितां कर्माचरण । जीवासी प्राप्त होईल ज्ञान । हें सर्वथा न घडे जाण । जडत्व-
पण कर्मासी ॥ ४ ॥ कर्मा जडत्व जाण । त्यासी वद्धत्व अज्ञान । त्या कर्मासी अत्यंत
वद्धपण । हें सज्ञान जाणती ॥ ५ ॥ कर्म स्वरूपें जड अचेतन । त्यासी चेतविता ईश्वर
जाण । ते न करिता ईश्वरार्पण । ज्ञानदाता कोण कर्मासी ॥ ६ ॥ कर्मासी जडत्वे नार्हीं
सत्ता । कर्मक्रियेचा ईश्वर ज्ञाता । ईश्वरचि कर्मफळदाता । कर्मचेतविता ईश्वरू ॥ ७ ॥
जीवासी ज्ञाने सांयुज्यता । का स्वर्गभोगफळदाता । अथवा इहलोकीं वर्तविता । जीवासी
तत्त्वतां ईश्वरू ॥ ८ ॥ यापरी अवश्य जाण । जीव ईश्वर करिता भिन्न । तच्चे सव्वीस
सपूर्ण । बोलिले ब्राह्मण या हेतु ॥ ९ ॥ पंचवीस तत्त्वाची कथा । ते जीवेश्वरांची ऐक्यता ।
तेही सांगेन मी आता । त्यांच्या मता समत ॥ ११० ॥

‘पुरेश्वरयोरत्र न वैलक्षण्यमण्यमि’ । तदन्यकल्पनाऽपार्था ज्ञान च प्रकृतेर्गुण ॥ ११ ॥

जीवेश्वरांची ऐक्यता । सहजचि असे स्वभावता । तेथ अणुमात्र भेदवार्ता । न रिगे
सर्वथा निश्चित ॥ ११ ॥ स्वभावे पाहता दर्पणें । एकाचे देखिजे दुजेपण । ‘परी द्विधा
नव्हेचि आपण । यापरी जाण जीवशिव ॥ १२ ॥ अज्ञानप्रतिबिंबित जीव । त्याचा द्रष्टा
तो सदाशिव । तरी ऐक्यतेचे जे वैभव । तो निजस्वभाव मोडेना ॥ १३ ॥ जेवीं दर्पणा-
मार्जी आपण । तेवीं जीवरूपें शिवूचि जाण । दोनी चेतनत्वे समान । तेही लक्षण अव-
धारी ॥ १४ ॥ जैशी चेष्टा कीजे आपण । तेचि प्रतिबिंबीं दिसे जाण । तेवीं ईश्वरसत्ता
सचेतन । गमनागमन जीवासी ॥ १५ ॥ जेणे स्वरूपें असे आपण । तद्रूप प्रतिबिंबीं

१ ईश्वराहून २ कर्मरूप पाशांचा उच्छेद ३ पूर्ण ४ येथें जीव व ईश्वर यांचा भेद स्पष्ट सांगितला आहे ५ निय-
मानी बद्ध झालेला ६ नियमन करणारा ७ एकदेशी, मर्यादित ८ सर्वगत ९ कर्मा जाण अलक्षित १० कर्मरहित
११ ज्ञानानें मोक्ष देणारा किंवा स्वर्गफळ देणाराही ईश्वरच १२ पुढ जीव व ईश्वर यांचा समानचेतन्यामुळे अनेक
सांगितला आहे १३ आरसा १४ दोन प्रकारें.

दिसे जाण । तेवीं ईश्वरत्व सपूर्ण । असे अविच्छिन्न जीवामाजी ॥ १६ ॥ जैसा अग्नि
रोखा झाकोळिका । तरी अग्निपणें असे सचला । तेवीं शिवासी जीवभावो आला । परी
नाहीं मुकला निजत्वा ॥ १७ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ हो कां जीव शिव दोनी एक । तरी
एक मलिन एक चोख । सदोखें आणि निर्दोख । हे विशेखें का दिसती ॥ १८ ॥ थिछरीं
प्रतिविंबला सविता । त्या प्रतिविंबाअर्गीं सर्वथा । धिछरीचे मळ पाहता । दिसती तत्त्वता
लागलेसे ॥ १९ ॥ तेचि निर्वाळुनि पाहतां वेगीं । विवप्रतिविंबनियोगीं । सर्वथा मळ
न लगे अर्गीं । उभयभागीं विशुद्ध ॥ २० ॥ आरशाअर्गीं टिकले मळ । सुवद्ध वैसले
बहुकाळ । ते प्रतिविंबाअर्गीं केवळ । दिसती प्रवळ जडलेसे ॥ २१ ॥ तो मळ जें पडे
फेडावा । तें आरिसा साहणे तोडावा । परी विवप्रतिविंब केव्हा । साहणे धरावा हें बोळ
न ये ॥ २२ ॥ तेवीं सदोप आणि निर्दोप । केवळ अविद्याचि हे देख । जीव शिव उभयतां
चोख । नित्य निर्दोख निजरूपें ॥ २३ ॥ पाहता शुद्धत्वे स्फटिक जैसा । जे रगीं ठेवावा
दिसे त्याऐसा । स्वयें अलिप्त जैसातैसा । जीव स्वभाववशा तैसाची ॥ २४ ॥ जीव
स्वयें चिर्तस्वरूप । जे गुणीं मिळे दिसे तद्रूप । परी गुणदोप पुण्यपाप । जीवासी अल्प
लागेना ॥ २५ ॥ प्रत्यक्ष प्रतिविंबीं मिथ्यता । दिसे निजविंबाचिया सत्ता । तेवीं जीवशि-
वासी अभिज्ञता । जाण तत्त्वतां निश्चित ॥ २६ ॥ जीवशिवाचें एकपण । तेणे सविंसा-
मार्जी जाण । एक तत्त्व होता न्यून । शेष तेचि पूर्ण पंचवीस ॥ २७ ॥ ॥ आशंका ॥
जीवशिवाचें एकपण । ऐसें जें जाणणे तें ज्ञान । तें एक तत्त्व येथें, आन । त्यामार्जी
जाण उपजले ॥ २८ ॥ ते ज्ञानतत्त्व अगीकारिता । पंचवीस सव्वीस तत्त्वकथा । दोनी
मते होती वृथा । ऐसे सर्वथा न ह्याणावे ॥ २९ ॥ येथ मूळीचे निरूपण । श्लोकाचे
अर्तीचा चरण । ज्ञान तें प्रकृतीचा गुण । त्यासी वेगळेपण असेना ॥ ३० ॥ गुणक-
मांच्या खटपटा । प्रपंच अज्ञानें अतिलाठी । ज्ञान अज्ञानाचा सत्ववाटा । जेवी काटेनि
काटा काडिजे ॥ ३१ ॥ शोधितें जो सत्वगुण । त्या नाव वोलिजे मुख्य ज्ञान । तेही गुणा-
मार्जी पडे जाण । वेगळेपण नव्हेचि तत्त्व ॥ ३२ ॥ ज्ञान स्वतंत्र तत्त्व होतें । तरी नासती
दोनी मते । तें पडे गुणांआंतौतें । यालागीं दोनी मते निर्दुष्ट ॥ ३३ ॥ तेचि त्रिगुणाची
व्यवस्था । तुज मी सागेन आता । ऐक उद्धवा तत्त्वता । गुण सर्वथा आविर्धक ॥ ३४ ॥

प्रकृतिगुणसाम्य चै प्रकृतेर्नात्मनो गुणा । सत्त्व रजस्तम इति स्याद्युत्पत्त्यन्तहेतव ॥ १२ ॥

उत्पत्तिस्थितिनिर्दळण । हें त्रिगुणांचें कार्य पूर्ण । गुणसाम्यं ते प्रकृति जाण । आत्मा
निर्गुण गुणातीत ॥ ३५ ॥ ह्याणशी परमात्मा गुणातीत । परी जीवात्मा गुणग्रस्त । हेही गा
मिथ्या मात । ऐक वृत्तात सागेन ॥ ३६ ॥ चद्र निश्चळ निजस्वभावें । तो चाले त्या
अभ्रासवे । दिसे जेवीं सधेग धावे । तेवीं गुणस्वभावे जीवात्मा ॥ ३७ ॥ घटामार्जी

१ पूर्ण, अभिन्न २ राखेनं झाकला ३ राहिला ४ सदोप ५ विरोध ६ डवक्यामयें ७ झाहन टाकावा ८ परी
प्रतिविंब ९ चैतन्यरूप १० एकत्व ११ ज्ञान हें सत्वगुणाची वृत्ति असल्यामुळें तो प्रकृतीचा गुण आहे, १२ मोटा
१३ फेडिजे १४ शुद्ध १५ गुणामयें १६ मायेपासून झालेले १७ दोन गुणाची समानात्र्या १८ गोष्ट १९ धावणें
हा अभ्राचा गुण असून धापण तो चद्राचा गुण समजतों, त्याप्रमाणें ज्ञान हा प्रकृतीचा गुण
जीवाचा गुण समजतों

उदक भरितां । घटाकाश भिजेना सर्वथा । तेषां जीवात्
गुणकर्मा ॥ ३८ ॥ जीव अहंकर्तेपणीं विख्यात । तो के
अर्थी कृष्णनाथ । विशदार्थ सांगत ॥ ३९ ॥

सत्त्व ज्ञान रज कर्म तमोऽज्ञानमिहोच्यते । गुणव्यतिकर काळ :

सत्त्वगुणास्तव ज्ञान । रजोगुण कर्म जाण । मोह आ
नांदत ॥ १४० ॥ सत्वादि जे तिन्ही गुण । केवळ प्रकृती
नव्हेचि जाण या हेतू ॥ ४१ ॥ गुणक्षोभक काळ देख ।
काळ हा नामविशेष । स्वरूपें एक हे दोन्ही ॥ ४२ ॥ स्वा
कार्य जें निर्माण । त्या नांव महत्तत्त्व जाण । सूत्र प्रधान
प्रकृतीहूनि भिन्न । यासी न ये वेगळेपण । हे प्रकृति कार्य
मांनिती ॥ ४४ ॥ अष्टावीस तत्त्वे पूर्वोक्त । हें भगवंताचे
सांगत । संख्यातत्त्वार्थ निजबोधें ॥ ४५ ॥

पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमहद्द्वारो नभोऽनिलः । उभेतिराप क्षितिरिति व

प्रकृति पुरुष महत्तत्त्व । महाभूतें अहंभाव । अष्टाविसां
तें ऐक ॥ ४६ ॥

श्रोत्र स्वदर्शन प्राणो विद्धेति ज्ञानशक्तय । वाक्पाण्युपस्थपादवद्वि

मुख्य ज्ञानेन्द्रियें पांच जाण । पांच कर्मेन्द्रियें आन । क
गमन त्यां नाहीं ॥ ४७ ॥ आधळें पार्यी चालें जाणे । पां
सादीं घेणे । परी बोलें वर्तणे देखण्याचेनि ॥ ४८ ॥ तेषां
घडली असे तैशी । यालागी मुख्यत्वे ज्ञानेन्द्रियांसी । हृषी
इंद्रियां चाळक । तेणे मनचि गा एकले एक । येणेचि अ
सांगत ॥ १५० ॥ इंद्रियविषयनिरूपण । स्वयें सांगताहे
जाण । तयाचें साधन गंत्यादिक ॥ ५१ ॥

शब्द स्पर्शां रसो गन्धो रूप चेत्सर्वजातय । गत्युक्तयुत्सर्गशिल्प

रसस्पर्शादि लक्षण । पांचही विषय ते
या विषयांचें ॥ ५२ ॥ दृष्टि रूपातें नका
यासी । रस स्पर्शसिद्धीसी विषयांचे ॥
प्रमाण । नव्हे अधिक तत्त्वतां गणन ।
लक्षण । मागा दों श्लोकां केले
॥ ५५ ॥ केवळ ज्ञानेन्द्रियां भोगू नव्हे

नरकां निरय भोगिती । तेथही न सोडी विपयासक्ती । विपयाऐसा विश्वासघाती । आन त्रिजगता असेना ॥ ५९ ॥ ते हे पंच विषय प्रमाण । पांचचि परी अतिदारुण । ब्रह्मादिक इहीं नाडले जाण । इतरांचा कोण पडिपाडूं ॥१६०॥ विपयाचे जे गोडपण । तें विखाहूनि दारुण । विष एकदा आणी मरण । पुन'पुनः मरण विपयाचेनी ॥६१॥ पुढती जन्म पुढती मरण । हें विपयास्तव घडे जाण । ससाराचे सवळपण । विपयाधीन उद्धवा ॥ ६२ ॥ जेथ विपयाचा विषयत्यागू । तेथें उन्मळे भंवरोगू । आदेंणा मी श्रीरगू । त्यासी विषय-भोगू नाचडे ॥ ६३ ॥ ते हे पंचें विषय गा जाण । तुज म्या केले निरूपण । आतां त्रिगुणाचें लक्षण । ऐक सावधान सागतों ॥ ६४ ॥ उत्पत्तिस्थितिनिर्दळण । त्रिगुणांस्तव घडे जाण । यालागीं स्वयें श्रीकृष्ण । तीन्ही गुण अगीकारी ॥ ६५ ॥ अंगीकारुनि तीन्ही गुण । अष्टावीस तत्त्वं केर्ली पूर्ण । हें कृष्णसमत लक्षण । उद्धवा जाण निश्चित ॥ ६६ ॥ त्रिगुणेचीण प्रकृती । सृष्टिसैर्जनीं नाहीं शक्ती । गुणद्वारा उत्पत्तिस्थिती । सहार अर्ता स्वकार्यें ॥ ६७ ॥ तेचि अर्थीचें निरूपण । स्वयें सागताहें श्रीकृष्ण । कार्यकारण-लक्षण । यथार्थ जाण विभाग ॥ ६८ ॥

सर्गादौ प्रकृतिर्लक्ष्य कार्यकारणरूपिणी । सत्त्वादिभिर्गुणैर्धत्ते पुरतोऽभ्यक्त इक्षते ॥ १७ ॥

प्रकृतीपासाव विकारमेळा । त्रिगुणाचिया गुणलीळा । सात कारणे कार्यें सोळा । ऐकें वेगळा विभाग ॥ ६९ ॥ महदहंकार महाभूते । सातही कारणे निश्चिते । अकरा इंद्रियें विषययुक्तें । इयें जाणावीं येथें कार्यें सोळा ॥ १७० ॥ यापरी निजप्रकृती । रजोगुणातें धरोनि हातीं । कार्यकारणाचिया युक्ती । करी उत्पत्ति सृष्टीची ॥७१॥ स्रजिलिये सृष्टीसी जाण । सत्वगुणे करी पालन । तमोगुणे निर्दळण । प्रकृति आपण स्वयें करी ॥ ७२ ॥ पुरुषें न करिता ईक्षण । उत्पत्ति स्थिति निर्दळण । प्रकृतीचेनि नव्हे जाण । तेंही उपलक्षण अवधारिं ॥ ७३ ॥ हात पाय न लाविता जाण । केवळ कूर्मीचे अवलोकन । करी पिलिथीचे पालन । तैसे ईक्षण पुरुपाचें ॥७४॥ का सूर्याचिया निजकारणीं । जेवीं अग्नीतें स्रवे मंणी । तेणे स्वधर्मकर्म ब्राह्मणीं । कीजे यज्ञाचरणीं महायागू ॥ ७५ ॥ तैसे हें जाण चिह्न । घेणे होय कार्य कारण । चाले स्वधर्मआचरण । यापरी जाण उद्धवा ॥ ७६ ॥ ऐसे चालता प्रकृतिपर । ब्राह्मण करिती स्वाचार । तेणे वृद्धि कर्माचार । परापर उद्धवा ॥ ७७ ॥ तेवीं पुरुपाचे ईक्षण । प्रकृति लाहोनि आपण । उत्पत्ति स्थिति निर्दळण । करावया पूर्ण सामर्थ्य पावे ॥ ७८ ॥ छायांमंडपींचे विचित्र संन्य । दिसावया दीपचि कारण । तेवीं प्रकृतिकार्यासी जाण । केवळ ईक्षण पुरुपाचे ॥ ७९ ॥ जगाचें आदिकारण । प्रकृति होय गा आपण । प्रकृति प्रकाशी पुरुष जाण । तो महाकारण या हेतू ॥ १८० ॥ प्रकृति व्यक्त पुरुष अव्यक्त । हे विकारी तो विकाररहित । हे गुणमयी गुणभरित । तो गुणातीत निजागें ॥ ८१ ॥ प्रकृति स्वभावे चंचळ । पुरुष अव्ययत्वं अचळ । प्रकृति वद्धत्वं शकळें । पुरुष केवळ बंधातीत ॥८२॥ प्रकृति स्वभावे सदा शून्य । पुरुष केवळ चैतन्य-

१ मोटेपणा, प्रतिष्ठा २ संसाररूपी रोग उमळून जातो (उलथून पडतो, नाश पावतो) ३ भयस्वर्ग ४ आंदोल दिलेला चाकर, गुलाम ५ जग उत्पन्न करण्याविषयी ६ भाषेपासून ७ शकता इदिय व पाच विषय मिळून सोळा कार्ये व महत्त्व, बहुकार व पंचमहाभूते ही सात कार्ये मिळून प्रकृति बनते ८ संहार ९ अवलोकन १० कार्यक्षमते ११ पिलाचें. १२ सूर्यकांत १३ पदपावर दिव्याच्या साध्यांनीं छायेची विभे दाखविण्याकरितां तयार वेटेच्या मंडपाताळ १४ भाषोपाधिक.

उदक भरितां । घटाकाश भिजेना सर्वथा । तेर्वी जीवात्मा गुर्णा वर्ततां । अलिसता
गुणकर्मा ॥ ३८ ॥ जीव अहंकर्तेपणीं विख्यात । तो केर्वी ह्यणावा कर्मातीत । येचि
अर्थी कृष्णनाथ । विशदार्थ सांगत ॥ ३९ ॥

सत्व ज्ञान रज कर्म तमोऽज्ञानमिहोच्यते । गुणव्यतिकर काल स्वभाव सूत्रमेव च ॥ १३ ॥

सत्वगुणास्तव ज्ञान । रजोगुण कर्म जाण । मोह आलस्ययुक्त गहन । तर्मी अज्ञान
नांदत ॥ १४० ॥ सत्वादि जे तिन्ही गुण । केवळ प्रकृतीचे हे जाण । यांसी स्वतंत्रपण ।
नव्हेचि जाण या हेतू ॥ ४१ ॥ गुणक्षोभक काळ देख । तो पुरुपाचा अवलोक । पुरुष
काळ हा नामविशेष । स्वरूप एक हे दोन्ही ॥ ४२ ॥ स्वाभाविक मायेचें स्फुरण । प्रथम
कार्य जे निर्माण । त्या नांव महत्तत्त्व जाण । सूत्र प्रधान ज्यासी ह्यणती ॥ ४३ ॥ यालागी
प्रकृतीहृनि भिन्न । यासी न ये वेगळेपण । हे प्रकृति कार्यकारणी अभिन्न । तत्त्वविचक्षण
मांनिती ॥ ४४ ॥ अष्टावीस तत्त्वे पूर्वोक्त । हें भगवंताचें निज मत । तेंचि अडीच श्लोकीं
सांगत । सख्यातत्त्वार्थ निजवोधें ॥ ४५ ॥

पुरुष प्रकृतिर्व्यक्तमहद्कारो नभोऽनिलः । उपोतिराप क्षितिरिति तत्त्वान्युक्तानि मे नव ॥ १४ ॥

प्रकृति पुरुष महत्तत्त्व । महाभूतें अहंभाव । अष्टाविसांत हीं तत्त्वे नव । इतर वैभव
तें एक ॥ ४६ ॥

श्रोत्र स्वर्दशन घ्राणो जिह्वेति ज्ञानशक्तय । वाक्पाण्युपस्यपायवह्नि कर्माण्यज्ञोभय मन ॥ १५ ॥

मुख्य ज्ञानेंद्रियें पांच जाण । पांच कर्मेंद्रियें आन । कर्मेंद्रियें ज्ञानेद्रियती अधीन । स्वतां
गमन त्या नाही ॥ ४७ ॥ आंधळें पार्यां चालो जाणे । पांगुळ केवळ देखोणे । अघें पंगु
खादीं घेणे । परी बोले वर्तणे देखण्याचेनि ॥ ४८ ॥ तेर्वी ज्ञानेद्रियां कर्मेंद्रियांसी । संगती
घडली असे तैशी । यालागी मुख्यत्वे ज्ञानेंद्रियासी । हृषीकेशी बोलिला वि ॥ ४९ ॥ उभय
इंद्रिया चाळक । तेणे मनचि गा एकले एक । येणेचि अकरा इंद्रियें देखव । चतुनायक
सांगत ॥ १५० ॥ इंद्रियविषयनिरूपण । स्वयें सांगताहे नारायण । मुख्य विषय पाच
जाण । तयाचें साधन गंत्यादिक ॥ ५१ ॥

शब्द स्पर्शां रसो गन्धो रूप चेत्यर्वाजातय । गत्युक्तयुत्सर्गशिल्पानि कर्मायतनसिद्धय ॥ १६ ॥

रसस्पर्शादि लक्षण । पाचही विषय ते जाण । गत्यादि क्रियाचरण । ते जाण साधन
या विषयाचे ॥ ५२ ॥ दृष्टि रूपातें प्रकाशी । चरण धावती तयापारशी । हस्त उंचत ध्याव-
यासी । रस स्पर्शसिद्धीसी विषयाचे ॥ ५३ ॥ एवं उभय इंद्रियां जाण । विषय पाचचि
प्रमाण । नव्हे अधिक तत्त्वतां गणन । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ५४ ॥ नव एकदादश तत्त्व-
लक्षण । मागां दो श्लोकीं केले निरूपण । येणे श्लोकें परम प्रमाण । विषय जाणें पांचचि
॥ ५५ ॥ केवळ ज्ञानेंद्रियां भोगू नव्हे । कर्मेंद्रियाही भोग न पावे । उभयसयोर्भो भोग
पावे । परी विषय आघवे पाचचि ॥ ५६ ॥ इंही पांच विषयां आपण । व्यापिले चतुर्दश
भुवन । सुरासुर भुलविले जाण । याचें गोडपण मारक ॥ ५७ ॥ जेर्वी का मंद गोडपण ।
सगती लागोनि जीव घेणें । तेर्वी विषयसगाचे साजणें । वाधोनि नेणे नरकासी ॥ ५८ ॥

१ रजोगुणें कर्माचरण २ पाहणें (इक्षण) ३ ज्ञान, कर्म, अज्ञान, इत्यादिकाचा प्रकृतीमर्षेच अन्तर्भाव होतो,
यासुद्धें तत्त्वांची संख्या वाढत नाही ४ गमन वगैरे. ५ तत्पर. ६ नवदा लोक. ७ सावधोर, ठक.

नरकीं निरय भोगिती । तेथही न सोडी विपयासक्ती । विपयांऐसा विश्वासघाती । आन
त्रिजगतीं असेना ॥ ५९ ॥ ते हे पंच विषय प्रमाण । पाचचि परी अतिदारुण । ब्रह्मादिक
इहीं नाडले जाण । इतरांचा कोण पडिपाई ॥१६०॥ विपयाचे जे गोडपण । ते विखाहूनि
दारुण । विप एकदा आणी मरण । पुन.पुन. मरण विपयाचेनी ॥६१॥ पुढती जन्म पुढती
मरण । हें विपयास्तव घडे जाण । संसाराचें सवळपण । विपयाधीन उद्धवा ॥ ६२ ॥
जेथ विपयाचा विषयत्यागू । तेथे जन्मळे भवरोगू । आंदणा मी श्रीरगू । त्यासी विषय-
भोगू नावडे ॥ ६३ ॥ ते हे पंच विषय गा जाण । तुज म्या केले निरूपण । आतां
त्रिगुणांचें लक्षण । ऐक सावधान सागतां ॥ ६४ ॥ उत्पत्तिस्थितिनिर्दळण । त्रिगुणांस्तव
घडे जाण । यालागीं स्वयें श्रीकृष्ण । तीन्ही गुण अगीकारी ॥ ६५ ॥ अगीकारुनि
तीन्ही गुण । अष्टावीस तत्त्वे केलीं पूर्ण । हें कृष्णसमत लक्षण । उद्धवा जाण निश्चित
॥ ६६ ॥ त्रिगुणेवीण प्रकृती । सृष्टिसर्जनीं नाहीं शक्ती । गुणद्वारा उत्पत्तिस्थिती । सहार
अतीं स्वकार्यें ॥ ६७ ॥ तेचि अर्थींचें निरूपण । स्वयें सागताहे श्रीकृष्ण । कार्यकारण-
लक्षण । यथार्थ जाण विभाग ॥ ६८ ॥

सर्गादौ प्रकृतिस्वयं कार्यकारणरूपिणी । सत्त्वादिभिर्गुणैर्धत्ते पुरुषोऽभ्यक्त ईक्षते ॥ १७ ॥

प्रकृतीपासाव विकारमेळा । त्रिगुणाचिधा गुणलीळा । सात कारणे कार्यें सोळा । ऐकं
वेगळां विभाग ॥ ६९ ॥ महदहंकार महाभूतें । सातही कारणे निश्चितें । अकरा इद्रियें
विषययुक्तें । इयें जाणावी येथें कार्यें सोळा ॥ १७० ॥ यापरी निजप्रकृती । रजोगुणातें
धरोनि हातीं । कार्यकारणाचिया युक्ती । करी उत्पत्ति सृष्टीची ॥७१॥ स्रजिलिये सृष्टीसी
जाण । सत्वगुणे करी पालन । तमोगुणे निर्दळण । प्रकृति आपण स्वयें करी ॥ ७२ ॥
पुरुषें न करिता ईक्षण । उत्पत्ति स्थिति निर्दळण । प्रकृतीचेनि नव्हे जाण । तेही उपल-
क्षण अवघारीं ॥ ७३ ॥ हात पाय न लाविता जाण । केवळ कूर्मीचे अवलोकन । करी
पिलियाचे पालन । तैसे ईक्षण पुरुषाचे ॥७४॥ का सूर्याचिया निजकारणीं । जेवीं अग्नीतें
स्रवे मणी । तेणे स्वधर्मकर्म ब्राह्मणीं । कीजे यज्ञाचरणीं महायागू ॥ ७५ ॥ तैसे हें जाण
चित् । येणे होय कार्य कारण । चाले स्वधर्मआचरण । यापरी जाण उद्धवा ॥ ७६ ॥
ऐसे चालता प्रकृतिपर । ब्राह्मण करिती स्वाचार । तेणे वृद्धि कर्माचार । परापर उद्धवा
॥ ७७ ॥ तेवीं पुरुषाचे ईक्षण । प्रकृति लाहोनि आपण । उत्पत्ति स्थिति निर्दळण । करा-
वया पूर्ण सामर्थ्य पावे ॥ ७८ ॥ छायामंडपींचे विचित्र सैन्य । दिसावया दीपचि कारण ।
तेवीं प्रकृतिकार्यासी जाण । केवळ ईक्षण पुरुषाचे ॥ ७९ ॥ जगाचे आदिकारण । प्रकृति
होय गा आपण । प्रकृति प्रकाशी पुरुष जाण । तो महाकारण या हेतू ॥ १८० ॥ प्रकृति
व्यक्त पुरुष अव्यक्त । हे विकारी तो विकाररहित । हे गुणमयी गुणभरित । तो गुणा-
तीत निजागें ॥ ८१ ॥ प्रकृति स्वभावे चचळ । पुरुष अव्ययत्वे अचळ । प्रकृति बदलतें
शकळें । पुरुष केवळ बधातीत ॥८२॥ प्रकृति स्वभावे सदा शून्य । पुरुष केवळ चैतन्य-

१ मोठेपणा, प्रतिष्ठा २ ससाररूपी रोग उमळून जातो (उलयून पडतो, नाश पावतो) ३ भयस्वर्ग ४ आदण
दिळेला चाकर, गुलाम ५ जग जयस्र करणाविषयी ६ मायेपाद ७ अकरा इद्रियें ८ पाच विषय मिळून सोळा कार्यें
८ महत्त्व, अहंकार ९ पंचमहाभूतें हीं सात कारणे मिळून प्रकृति बनते ८ सहार ९ अजलेंद्रन १० कांसवीचें
११ पिलांचें १२ सूर्यकांत. १३ पड्यावर दिव्याच्या साक्षां छायेचीं चित्रें साचविण्याकरिता तयार केलेल्या मडपातीळ
१४ मायोपाधिक.

घन । प्रकृतीस होय अवसान । पुरुष तो जाण अनंत ॥ ८३ ॥ प्रकृति केवल निरोनंद ।
यालागीं तेथ विषयच्छंद । पुरुष पूर्ण परमानंद । विषयकंदच्छेदक ॥ ८४ ॥ प्रकृतिपुरु-
पांचें वेगळेपण । तुज म्यां सांगीतले संपूर्ण । हेचि परमार्थाची निजखूण । पुरुष तो भिन्न
प्रकृतीसी ॥ ८५ ॥ तेंचि जाणावया विशद । नाना मतांचे मतवाद । त्या मतांचा मत-
प्रबोध । तुज मी शुद्ध सागेन ॥ ८६ ॥

व्यक्तादयो विदुर्वाणा धातव पुरपेक्षया । लब्धवीर्या सृजनखण्ड सहता प्रकृतेर्बलात् ॥ १८ ॥

पुरुपेक्षण झालिया प्राप्त । महदहकारादि पदार्थ । प्रकृतिवळें समस्त । एकत्र होत
ब्रह्मांड ॥ ८७ ॥ पुरुपावलोकें वीर्यप्राप्ती । लाहोनि ब्रह्मांडातें धरिती । यालागीं यातें
धातु ह्मणती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ८८ ॥ हें सामान्यतां निरूपण । तुज म्यां सांगी-
तले आपण । ते नाना मतवादी जाण । विशेष लक्षण बोलती ॥ ८९ ॥

सक्षेप धातव इति तत्रार्था पद्य द्वादश । ज्ञानमात्मोभयाधारस्ततो देहेन्द्रियासव ॥ १९ ॥

पंचवीस सव्वीस तत्त्वगणन । भागां सांगीतले निरूपण । आतां सातां तत्त्वांचें लक्षण ।
एक सुलक्षण सांगेन ॥ ९० ॥ महाभूतें जीव शिव । हा सातां तत्त्वांचा भाव । प्राणेंद्रिय-
समुदाय । याचिपासाव पै होत ॥ ९१ ॥ महाभूते अचेतन । यांसी चेतविता जीव जाण ।
त्याचाही द्रष्टा परिपूर्ण । ईश्वर जाण सातवा ॥ ९२ ॥ माया महत्तत्त्व अहं जेथ । ये
सुक्ष्मकारणें निश्चित । यापासोनि स्थूल भूतें होत । कारणें कार्यात सवाह्य ॥ ९३ ॥ मन-
इंद्रियादि जे का येथे । तेही यांत अतर्भूतें । एवं जाण येणें मते । पाच महाभूतें नेमिलीं
॥ ९४ ॥ यासी चेतविता जीव । सर्वनिर्यता सदाशिव । एवं सप्ततत्त्वसमुदाय । तो हा
उगंव उद्धवा ॥ ९५ ॥ आतां सहा तत्त्वे ये पक्षीं जाण । तुज मी सांगेन निरूपण । जे
बोलिले ऋषिजन । तें विवंचन अवधारीं ॥ ९६ ॥

पद्विन्नप्रापि भूतानि पञ्च पष्ठ पर पुमान् । तथैकमात्मसम्भूते सद्ब्रह्म समुपाविशत् ॥ २० ॥

पाहें पा पंच महाभूते । पुरुषें सृजिलिया येथें । स्वयें प्रवेशला तेथे । यालागीं त्यातें
पष्ठें ह्मणती ॥ ९७ ॥ ज्याचेनि मते तत्त्वे चारी । तथाची एक नवलपरी । जो देखे
प्रत्यक्षाकारी । तोचि धरी तत्त्वार्थ ॥ ९८ ॥

चत्वार्यवैति तत्रापि तेज आपोऽत्रमात्मन । जातानि तैरिद जात जन्मावयविन ग्लु ॥ २१ ॥

प्रत्यक्ष देखिजेती नयनीं । अग्नि आप आणि अवनी । तांचि सत्यत्वे मानी । मत-
ज्ञानी मतवादी ॥ ९९ ॥ या स्थूळते चेतविता । तो आत्मा घेतला चौथा । या तिहीं-
वीण साकारता । न घडे सर्वथा सृष्टीसी ॥ २०० ॥ नाम रूप क्रिया कारण । सृष्टीसी
मुख्यत्वे याचे जाण । यालागीं भूतें तीनचि प्रमाण । बोलतें लक्षण तें ऐसे ॥ १ ॥ एवं
भूतें तीन आत्मा चौथा । हे चौ तत्त्वांची व्यवस्था । आतां सतरा तत्त्वाची कथा । एक
तत्त्वतां सागेन ॥ २ ॥

१ अत २ ज्ञानदरहित ३ विषयाचे मूल छेदून टाकणारा ४ पुरुषाची दृष्टि ५ पाच महाभूते, त्यांचा चेतविता ६
दृष्टा जीव, ७ दृश्य व द्रष्टा यांचा आधार जो ईश्वर अर्थां सात तत्त्वे ६ हालविणारा ७ अहकार ८ मुख्य कारण
९ चलन देणारा १० उलगडा, व्यवस्था

सत्याने सप्तदशके भूतमात्रेन्द्रियाणि च । पद्मपद्मैकमनसा आत्मा सप्तदश' स्मृत ॥ २२ ॥

पंच विषय पंच भूते । पांच इंद्रियें घेतलीं येयें । मन आत्मा मेळवूनि तेयें । केलीं निश्चितें सतरा हीं ॥ ३ ॥ यापरी तूं गा जाण । सोळा तत्त्वाचें निरूपण । तेथेंचि त्रयो-
दशलक्षण । स्वयें नारायण सांगत ॥ ४ ॥

तद्वत् षोडशसत्याने आत्मैव मन उच्यते । भूतेन्द्रियाणि पञ्चैव मन आत्मा त्रयोदश ॥ २३ ॥

सतरा तत्त्वाचें निरूपण । तुज सांगीतले संपूर्ण । त्यांत मन आत्मा एक जाण । तेंही लक्षण अवधारीं ॥ ५ ॥ जेवीं का कथा सांगता आपण । स्वभावं हात हाले जाण । तेवीं मनाचें चचळपण । स्वभावे जाण होतसे ॥ ६ ॥ राजा सिंहासनीं बैसला । तो राजत्वे पूज्य झाला । बैसत खेळतां धावित्रलं । तरी काय मुकला राज्यपदा ॥ ७ ॥ जेवीं काळें क्षोभला अतिथोर । तरी तो बोलिजे सागर । का निश्चळ राहिलिया नीरें । तरी समुद्र समुद्रत्वे ॥ ८ ॥ तेवीं मनपणे अतिचंचळ । का आत्मत्वे निजनिश्चळ । दोहीपरी अवि-
कळ । जाण केरळ परमात्मा ॥ ९ ॥ यालागीं मनाचें जें मनपण । आत्मसाक्षात्कारेंवीण । कोणासी न कळेचि गा जाण । हें मुख्य लक्षण मनाचे ॥ २१० ॥ मनआत्म्याचें उभय-
ऐक्य । तेचि सतरामार्जीं उणे एक । उरलीं तीं आवदयक । सोळा हीं देख निजतत्त्वे ॥ ११ ॥ पाच इंद्रियें पंच, महाभूते । अकरावे मन ठेवूनि तेथें । जीव शिव दोनी घेऊनि येयें । केलीं निश्चितें तेराचि ॥ १२ ॥ आणिकही नाना तत्त्वमते । मागा पुशिलीं तुवा मातें । तींही सांगेन मी तूते । सुनिश्चितें उद्धवा ॥ १३ ॥

एकादशसत्यमात्रांस्तौ महाभूतेन्द्रियाणि च । अष्टौ प्रकृतयश्चैव पुरपञ्च नवैतय ॥ २४ ॥

अकरा तत्त्वे बोलिलीं येथें । पांच इंद्रियें पंच महाभूतें । जीव शिव आणि मनातें । एकत्वे येथें गणिलीं देख ॥ १४ ॥ ईति मधु आणि पिंबळा । एकत्र जेवीं चापेकळा । सुवास सुस्वाद सुनीळा । एकत्र मेळा आम्बफळी ॥ १५ ॥ तेवीं जीव शिव आणि मन । तिन्हीं एकरूपचि जाण । जेवीं हेममणी सपूर्ण । हेमसूत्री सज्ञान ओविती ॥ १६ ॥ पंच इंद्रियें पंच महाभूतें । जीव शिव मन एकात्मते । एकादश तत्त्वे येथे । जाण निश्चिते या हेतू ॥ १७ ॥ प्रकृति पुरुष महदहंकार । पंच महाभूतें अविकार । सकळ विकारसंभार । यामार्जीं साचार अतभूत ॥ १८ ॥ एवं ऋषीश्वराच्या व्युत्पत्ती । तत्त्वविवक्षा उपपत्ती । नव तत्त्वसंख्यायुक्ती । जाण या रीतीं उद्धवा ॥ १९ ॥ एक बोलती निजज्ञानी । प्रकृति पुरुष तत्त्वे दोनी । आन पाहतां जनींघनीं । तिसरें नयनीं दिसेना ॥ २० ॥ जे निश्चयें अति-
निष्टकें । ते ह्मणती तत्त्व एक । एक तेंचि अनेक । अनेकीं एक निश्चित ॥ २१ ॥ जेवीं सुवर्णाचें भूषण । भूषणीं स्वयें सुवर्ण । तेवीं अनेकीं एकपण । एकत्वे जाण निश्चित ॥ २२ ॥ जेवीं उसाची निजंगोडी । गूळसाकरेच्या 'मोडी । तेचि दिसे चढोवडी । तेवीं तत्त्वपरवडी निजतत्त्वे ॥ २३ ॥ त्या जाणावया निजतत्त्वातें । ऋषीश्वराचीं बहुत मते । मी स्वल्पचि बोलिलों येथें । येरवीं अगणिते ग्रंथातरीं ॥ २४ ॥

१ तेरा तत्त्वाच लक्षण २ व्याख्यान ३ वसतावील भूषणादि देख ४ धावला ५ पाणी ६ सुगंध ७ उत्तम गोडी ८ सोयाचे मणी सोन्याच्याच मुतात ओवितात "सुवर्णाचे मणी केले । ते सोनियाचे मुर्ती वीविले । तसें म्यां जप धरिले । सबाळाभ्यतरीं ॥" हानेभरी अध्याय ५-३२, ९ अतिनिश्चयी १० प्रकारातें, स्वरूपविवारणें ११ तत्त्वांचे प्रकार

इति नाना प्रसरयामं तत्त्वानामृषिभि कृतम् । सव न्याय्यं युक्तिमत्त्वाद्द्विदुषां किमशोभनम् ॥ २५ ॥

येथ सर्वज्ञ ज्ञाते होती । ते नाना मते तत्त्वयुक्ती । विवंचोनियां उपपत्ती । विभागू जाणती यथार्थे ॥ २५ ॥ निजतत्त्व जाणावया जाण । करितां तत्त्वविवंचन । सर्वथा न लगे दूषण । तत्त्वे अधिकन्यून बोलातां ॥ २६ ॥ वस्तुतां विकारांच्या ठायीं । ज्ञात्यासी बोलावया विशेष नाहीं । विकार ते प्रकृतीच्या ठायीं । आत्मा शुद्ध पाहीं अविकारी ॥ २७ ॥ प्रकृतीहूनि आत्मा भिन्न । यालागीं तो अविकार जाण । विकारी प्रकृतीमाजीं पूर्ण । हें मुख्य लक्षण तत्त्वांचे ॥ २८ ॥ प्रकृतीहूनि वेगळेपण । पुरुषांचें जाणावया आपण । यालागीं उद्धवा जाण । तत्त्वविवंचन साधावे ॥ २९ ॥ हें ऐकोनि कृष्णवचने । उद्धव चमत्कारला जाण । प्रकृतिपुरुषांचें भिन्नपण । देवासी आपण पुसां पां ॥ २३० ॥

उद्धव उवाच-प्रकृति पुरुषशोभौ यद्यप्यात्मविलक्षणो । अन्योन्यापात्रयाकृष्ण दृश्यते न भिदा तयो ।
प्रकृती लक्ष्यते ह्यात्मा प्रकृतिश्च तयामनि ॥ २६ ॥

प्रकृति पुरुष भिन्नभिन्न । येचि अर्थीं उद्धवे जाण । साडेतीन श्लोकां अगाध प्रश्न । देवासी आपण पुसत ॥ ३१ ॥ प्रकृतीहूनि पुरुष भिन्न । हें ऐकोनि देवाचें वचन । प्रकृतिपुरुषावेगळा श्रीकृष्ण । हा द्रष्टा सपूर्ण दोहींचा ॥ ३२ ॥ हाणें ऐक श्रीकृष्णा श्रेष्ठा । हे प्रकृतिपुरुषाची चेष्टा । तूं वेगळेपणें देखणा द्रष्टा । सुरचरिष्ठा श्रीपती ॥ ३३ ॥ प्रकृति पुरुष दोनी भिन्न । एक जड एक चेतन । हें मजही कळतसे जाण । परी वेगळेपण लक्षेना ॥ ३४ ॥ जैसा तप्तलोहाचा गोळ । दिसे अग्नीचि केवळ । तेथीं प्रकृतिपुरुषांचा मेळ । दिसे सवळ एकत्वे ॥ ३५ ॥ जेवीं बीज धरोनिया पोटेसीं । निकणू कांडा वाढे कणेसी । तेवीं प्रकृतिजाण पुरुषेसीं । अभिन्नतेसीं जडलीसे ॥ ३६ ॥ का नारळ चोख धरोनि पोटी । निरस कठिण वाढे नरोटी । तेवी पुरुषयोगें प्रकृति लाठी । ज्ञाली सृष्टी अनिवार ॥ ३७ ॥ कणावेगळा कांडा न वाढे । तेवीं पुरुषावेगळी प्रकृति नातुडे । हें प्रकृतिपुरुषाचें विरडें । तुजवेगळें निवाडें निवडेना ॥ ३८ ॥ जेवीं कां शिपीचे अर्गी । जडली रुपेपणाची झंगी । तेवीं पुरुषाच्या सयोगी । प्रकृति जर्गी भासत ॥ ३९ ॥ तीक्ष्ण रविकरसबंधीं । भासे मृगजळाची महानदी । तेवी पुरुषाच्या सबंधीं । प्रकृति त्रिशुद्धी आभासे ॥ २४० ॥ जेवीं का नभी नीलिमां । वेगळी न दिसे साडूनि व्योमां । तेवीं प्रकृति पुरुषोत्तमा । वेगळीक आह्वा दिसेना ॥ ४१ ॥ मुख्य देहाचे जे देहपण । तेंचि प्रकृतीचे वाचकत्व जाण । या देहाहोनियां भिन्न । पुरुषाचे भान दिसेना ॥ ४२ ॥ अहंप्रत्यय आत्मा ह्यणती । तेही देहाकारे स्फुरे स्फूर्ती । देहावेगळी आत्मप्रतीती । न दिसे निश्चिती गोविदा ॥ ४३ ॥ डोळा सांडूनि दृष्टि उरे । वातीवेगळा दीप धारे । तें देहावेगळा आत्मा स्फुरे । सांचोकारे गोविदा ॥ ४४ ॥ जिह्वेवीण रसस्वादू ॥ श्रोत्रेवीण एकवै शब्दू । तें देहावेगळा आत्मबोधू । होय विशदू गोविदा ॥ ४५ ॥ काटेवीण फणस आतुडे । कां सोपटेवीण जंस वाढे । तें देहावेगळा आत्मा जोडे । वाडेंकोडें गोविदा ॥ ४६ ॥ तुझीच सागीतली निजात्मखूण । नरदेह ब्रह्मप्राप्तीचे कारण । शेखीं देहावेगळें आत्मदर्शन । केवीं

१ तत्त्वविचार २ साक्षी ३ अमीनें काळ झालेल्या लोखडाचा ४ कणाविरहित ५ एकत्वानि ६ मोठी ७ गाळ, कोडें ८ शिखरें, चककी. ९ निळेपणा १० व्याकाशाळ. ११ देहाव्यतिरिक्त. १२ तेवता राहतो १३ खरोखर.

आपण प्रतिपादा ॥४७॥ आणि आत्म्यावेळी प्रकृती । सर्व प्रकारें नये व्यक्ती । रूपा-
वेगळी छाया केजती । केशा रीती आभासे ॥ ४८ ॥ गोडीवेगळी साकर होये । परिमळा-
वेगळा कापूर राहे । तें आत्म्यावेगळी पाहें । प्रकृति लाहे अभिव्यक्ती ॥ ४९ ॥ गगनावे-
गळा घट राहे । तंतूवेगळा पट होये । तें आत्म्यावेगळी पाहें । प्रकृति लाहे अभिव्यक्ती
॥ २५० ॥ गोडीवेगळा वाढे उस । कणवीण जें वाढे भूस । तें आत्म्यावेगळी रूपस ।
माया सावकाश व्यक्तीसी ये ॥५१॥ प्रकृतिलक्षणी आत्मा लक्षिजे । आत्मेनि प्रकृतीसी
प्रकाशिजे । अनादि दोनी इये योग जे । वेगळा लाहिजे बोध केवी ॥ ५२ ॥ प्रकृतीहनि
आत्मा मित्र । सर्वथा आहा न दिसे जाण । येचि अर्थीची विनवण । उद्धव आपण
करितसे ॥ ५३ ॥

एष मे पुण्डरीकाक्ष महान्त सदाय हृदि । छेनुमहंसि सर्वज्ञ चचोभिनयनैपुणे ॥ २७ ॥

कमलनाभा कमलानना । कमलालया कमलधारणा । कमलिनीवासस्थाना । कमल-
नयना श्रीकृष्णा ॥ ५४ ॥ प्रकृतिपुरुषयोग अवघड । योग्या न कळे मित्र निवाड । या
सशयाचें अतिजाड । हृदयीं झाड वाढले ॥ ५५ ॥ हृदयीं सदेहाचीं मूळें । प्रकृतिभूमीं
विकल्पजळें । सशयवृक्ष तेणे वळें । वाढला अहंफळें सदा फळित ॥ ५६ ॥ ज्या वृक्षाचीं
सदा फळें खाता । जीव न राहे सर्वथा । तेणे सशयाची अधिकता । एसतू चित्ता पै नाहीं
॥ ५७ ॥ ऐशिया वृक्षाचे छेदन । कृपेनें करावे आपण । सोडूनि ज्ञानतिखवागवाण ।
करिं निर्दळण निजागे ॥ ५८ ॥ योगयागशास्त्रपाठे । करिता धर्मकर्मकचाटे । या वृक्षाचे
पानही न तुटे । हें कठिणत्व मोठे गोविंदा ॥५९॥ या वृक्षाचें करिता छेदन । ब्रह्मा झाला
सदेहापन्न । तुवा हंसगीत सागोन । उद्धरिला जाण सुपुत्र ॥ २६० ॥ मुख्य ब्रह्मयाची
पेशी अवस्था । तेथ इतरांची कोण कथा । या वृक्षाचा छेदिता । तुजवीण सर्वथा आन
नाहीं ॥ ६१ ॥ छेद करिता वरिवरी । वासना मूळ उरल्या उरी । फांफाईल चौगुण्या-
परी । अतिशयें भारी धावळे ॥ ६२ ॥ याचा समूळ मूळेंसीं कंदू । छेदिता छेदक तू
गोविंदू । तुजवेगळा सशयच्छेदू । भलता प्रबुद्ध करू न शके ॥६३॥ ह्याणशी संशय हृद-
याच्या ठायीं । तेथ शस्त्राचा रिगंमू नाहीं । म्या छेदावे कैसे कायी । ते अर्थीचें मी पाहीं
सागेन ॥ ६४ ॥ तुझें ज्ञानचक्र अलोलिक । तुझेनि शब्दतेजें अतितिखें । समूळ सशयाचें
छेदक । तुझें चचन एक गोविंदा ॥ ६५ ॥ ऐसं तुझें ज्ञानवचन । तुवा केलिया कृपावलो-
कन । समूळ सशयाचें निर्दळण सहजेंचि जाण होताहे ॥ ६६ ॥ तरी तुचा श्रीमुकुंदा ।
फेडावी माझी सशयवाधा । तथा उद्धवाचिया शब्दा । गोपीराईं सागेन ह्याणे ॥ ६७ ॥
अमता बहुसाल सज्ञान । सकळ सशयाचें निर्दळण । मीचि कर्ता हें काय कारण । तेंही
लक्षण अवधारीं ॥ ६८ ॥

स्वतो ज्ञान हि जीवाना प्रमोपस्तेऽत्र शक्ति । स्वमेव ह्यात्ममायाया गतिं धेय्य न चापर ॥ २८ ॥

अंतर्कर्य तुझी मायाशक्ती । त्या आवरुनि आनंदस्फूर्ती । दृढ लावुनि विपयासक्ती ।

१ सागता २ रूप धारण करणारी, मूत ३ आकाराव ४ श्रीनिवासा ५ सशयाचीं ६ विभ्रति ७ तीक्ष्णवाण.
८ तिख-तीक्ष्ण, तिखट ९ शिखर १० फोंगावेळ, बाधिक भरणे फुडेल ११ विस्वार पावे, प्रबळें १२ सशयाचा
नाश १३ प्रवेश १४ तुझ्या शब्दतेजाचें अत्यंत तीक्ष्ण झाले १५ गोपीनीं शारापिलेला १६ तर्कापलीकरी.

तेणें जीव होती अज्ञान ॥६९॥ करितां विपयांचें ध्यान । जीव होय मनाअधीन । त्यास मन करी हीनदीन । अतिकृपण जड, मूढ ॥ २७० ॥ ऐसे केवळ जीव जे अज्ञान । ते तुझ्या कृपाकटाक्षें जाण । झाले गा ज्ञानसंपन्न । हे कृपा पूर्ण पै तुझी ॥७१॥ तुझी कृपा झालिया परिपूर्ण । करुनि मायेचे निर्दळण । जीव होती ब्रह्मपूर्ण । तुझेनि जाण श्रीकृष्णा ॥ ७२ ॥ ह्यणशी माझे गांठी जाण । नाहीं ज्ञान ना अज्ञान । तरी तूं ज्ञानदाता आपण । झालासी पूर्ण तें ऐक ॥ ७३ ॥ धातासंवितासनत्कुमारांसी । नारदप्रहादभवरीपांसी । कार्ळी उपदेशिले अर्जुनासी । ऐसा तूं होशी ज्ञानदाता ॥ ७४ ॥ ह्यणशी बहुत असती सज्ञान । त्यासी पुसोनि साधावे ज्ञान । तुजवेगळें मायेचें नियमन । त्यांचेनि जाण कदा नोहे ॥ ७५ ॥ मायेची उत्पत्तिस्थिती । मायांनिर्दणी गती । तूं एक जाणता त्रिजगती । यालागी श्रीपति कृपा करीं ॥ ७६ ॥ यापरी उद्धवे विनंती । करुनि प्रार्थिला श्रीपती । तो प्रकृतिपुरुषविभाग युक्ती । उद्धवाप्रती सांगेल ॥ ७७ ॥ जेवी सूर्यापार्शी मृगजळ । कां गगनीं उपजे आभाळ । कांचभूमिके दिसे जळ । तैशी प्रकृति सवळ पुरंपापार्शी ॥७८॥ यापरी स्वयें श्रीकृष्ण । प्रकृतिपुरुषनिरूपण । समूळ सांगताहे आपण । तो ह्यणे सावधान उद्धवा ॥ ७९ ॥

श्रीभागवानुवाच-प्रकृति पुरुषश्चेति विकल्प पुरुपर्यभ । एष वैकारिक सर्गो गुणव्यतिकरात्मक ॥ २९ ॥

प्रकृति पुरुष हे दोनी । सदा अत्यंत वेगळेपर्णी । जैसा दिवस आणि रजनी । एक लोपोनी एक प्रवळे ॥ २८० ॥ दिवस लोपतांचि जाण । अंधकारेसी परिपूर्ण । घेऊनियां ताराग्रहगण । रात्री आपण उच्चासे ॥ ८१ ॥ तेवीं लोपतां पुरुपांचें भान । घेऊनि कार्येसीं कार्णगुण । ज्ञानाज्ञानेसीं परिपूर्ण । प्रकृति जाण थोरोवे ॥ ८२ ॥ येथ मुख्यत्वे जो देहाकार । तेंचि प्रकृतीचें दुर्ग थोर । तेथें ठेविला ठाणोदार । देहअहंकार महायोद्धा ॥ ८३ ॥ जो जिवलग विश्वासाचा । प्रकृतीस विश्वास त्याचा । तो नेटका झुंझार दुर्गांचा । भरभार तेथींचा तो वाहे ॥ ८४ ॥ तेथ अभिमाने आपण । प्रकृतीस निर्भय देऊनि जाण । घालुनि सामग्रीविकारभरण । दुर्ग दारुण वळकाविले ॥ ८५ ॥ ऐक उद्धवा पुरुषश्रेष्ठा । निजप्रकृतीचिया निष्ठा । देहदुर्गां अभिमान लोंढा । जाहला वरिष्ठा या हेतू ॥ ८६ ॥ देहदुर्गां गुण अहंकार । दुर्गसामग्रीविकार । अवधी प्रकृतीच साचार । तदाकार भासत ॥ ८७ ॥ गगनीं गंधर्वनगर जाण । माळ्या गोपुरें वन उपवन । तैशी प्रकृति आपण । नानाकारे जाण भासत ॥ ८८ ॥ जैशी मृगजळाची सरिता । दुरोनि दिसे प्रवाहती । तेवीं प्रकृतीची सर्वथा । नानाकारता आभासे ॥ ८९ ॥ ऐसें प्रकृतिदुर्ग महाधोर । तेथें नाना सामग्रीविकार । जे जे घाली अहंकार । ते ऐक साचार सागेन ॥ २९० ॥

ममाह माया गुणमय्यनेकधा विकल्पबुद्धीश्च गुणैर्विधत्ते ।

वैकारिकस्त्रिविधोऽध्यात्ममेकमथाधिदैवमधिभूतमन्यत् ॥ ३० ॥

माझी माया गा आपण । सर्वांगें जाहली तिनी, गुण । तेही अभिमानें आपण । निज-

१ ब्रह्मदेव २ सूर्य ३ आकलन, निर्दळण ४ मायेच्या नाशाची ५ अन्नपटल ६ फाच मळवलेल्या जमिनीवर ७ देशादिकाशी ८ सत्व, रज, इ ९ प्रवळ होते १० रक्षक, किल्लेदार ११ जवायदारी. १२ त्याचा. १३ देहूप कृष्णाच्या टिकाणी. १४ मोठा. १५ भासे दाढण. १६ प्रवाहरूपानें

सत्ता जाण आवरिले ॥ ९१ ॥ तेचि देहदुर्गाभंवर्ती जाण । त्रिगुणांचें आगडं पूर्ण । तेथें
माझुनि त्रिपुटीविदाण । मारा दारुण अभिमान करी ॥ ९२ ॥ त्या दुर्गाचें दृढ रक्षण ।
मुह्यत्वे त्रिपुटीचि जाण । ते त्रिपुटीचें मूळ लक्षण । तुज मी आपण सागेन ॥ ९३ ॥
अगा उद्धवा बुद्धिमंता । तुज मी सांगेन एक आता । तेथ असती तिनी वाटा । दोनी
अव्हाटा एकी नीट ॥ ९४ ॥ त्या मार्गांची उभारणी । सैन्य रचिले दाही आरंणी ।
शुद्धकार जो निर्वाणी । तो तेथूनी निरीक्षी ॥ ९५ ॥ तेही मार्ग धरिले चौपाशीं । राखण
वैसले तिनी वाटेशी । तेथ रिघावया सायासीं । ज्ञानियासी काय काज ॥ ९६ ॥ आतां
असो इतुली पॅरी । देहदुर्गाची थोर भरोभरी । ह्मणे ऐकें गा यया थोरी । उद्धवातें हरी
सागत ॥ ९७ ॥ कार्य कारण कर्तव्यता । कर्म क्रिया अहंकर्ता । ध्येय ध्यान विषयध्याता ।
दुर्ग सर्वथा दृढ केले ॥ ९८ ॥ तेथ भोग्य भोग भोक्ता । कर्म कार्य आणि कर्ता । अभि-
मान जाहला वसता । प्रकृतिसमता सयोगें ॥ ९९ ॥ तेथ चोरद्वाराचिया लक्ष्मीं । उघ-
डूनि कामक्रोधखिडकी । घाला घालिता एकाएकीं । सकळ लोकीं कापिजे ॥ ३०० ॥
त्याचा घेऊनिया भेदरा । तापस पळाले सैरा । लंगोटी साडिल्याही टिंगवरा । क्रोध
थरथरा कापवी ॥ १ ॥ लोभयंत्राचे कडाडे । तमधूम दाटे चहूंकडे । महामोहाचें गडद
पडे । मार्गेंपुढें दिसेना ॥ २ ॥ दुर्गासभोंवतीं नवद्वारें । नवद्वारीं नवही यंत्रें । तेणे तेणे यंत्र-
द्वारें । विषय महामारें मारिती ॥ ३ ॥ देहाभिमानाचें चाळक । मुख्यत्वे मनचि एक ।
तें दुर्धर महामारक । दुर्गाअटक तेणें केले ॥ ४ ॥ माळ चढोनि अवचट । पारके रिघती
घडघडाट । ते दशमद्वाराची वाट । देऊनि कपाट दृढ बुजिले ॥ ५ ॥ यापरी स्वयें मन ।
दुर्गे पन्नासी आपण । त्यासी सवाह्य राखण । घट्टी जाण स्वये करी ॥ ६ ॥ धरोनि
कामाचा हात । मन रिघे पारक्यात । मुख्य धुरासी लोळवीत । इतराचा तेथ कोण पाडू
॥ ७ ॥ ऐसें मनाचें मारकपण । अनिवार अतिकठिण । त्रिविधतापें खोंचूनि जन । हुंवतें
जाण पाडिले ॥ ८ ॥ देवापासुनि आधिदैविक । मानस ताप आध्यात्मिक । भूतापासाच
तो भौतिक । या नांव देख त्रिविध ताप ॥ ९ ॥ सत्त्वगुणे देख अत करण । रजोगुणें
इंद्रियें जाण । महाभूतें विषयभान । तमोगुणे जाण प्रसवत ॥ ३१० ॥ त्रिविध विकारीं
विकारवहुळ । ते हे प्रकृतीच येवें केवळ । हेचि दुर्गासामग्री प्रवळ । प्रपंच सवळ येणे जाहला
॥ ३१ ॥ सकल्पमहापर्जन्योदकीं । वासनाजीवनें भरलीं टाकीं । तेणें जीवने दुर्गाच्या
लोकीं । समारसुखदुखीं विचरिजे ॥ ३२ ॥ दुर्गांनवद्वारीं समस्ते । आधिदैव आणि
आधिभूते । अध्यात्म ते कोण येवें । ऐक निश्चितें सागेन ॥ ३३ ॥ कोणे द्वारीं कोण यत्र ।
कोण चेतविता कैसे सूत्र । कैसा होतसे विषयमार । तोही निर्धार तू ऐक ॥ ३४ ॥

१ रादक २ विदाण=युक्तीची रचना, व्यवस्थित माडणी ३ आडवाटा ४ शुद्धध्यानि ५ प्रकार ६ सामग्री
७ प्रकृतीच्या घनमीन, तिच्या सगतीं ८ भयकर भीति ९ तमोगुणाचा धूर १० दाट अधार ११ मोठ्या मान्यानीं
१२ शत्रु १३ दुर्गाचा बंदोबस्त करितें १४ मोठाले पुदारी, झोरके, लाना १५ बण्दत १६ मनापासून होणारा
१७ मानाप्रकारच्या पुष्कळ विकारांनीं भरलेली १८ माया १९ केला २० सकल्परूप मोठ्या पावसाच्या धारा
मुटल्या ह्मणजे वासनाज्या टापीं भारतात २१ उदकानें २२ देह 'नवद्वारे पुरे देती'

भरलें दिसै ॥ ३५ ॥ ते घटाचि होती जाती । परी आकाश सहजस्थिती । तेवीं उत्पत्ति-
स्थितिअती । अलिप्त श्रीपति चिदात्मा ॥३६॥ तो आदीची अनादि आदि । तो बुद्धीची
अनादि बुद्धी । तो सिद्धीची अनादि सिद्धी । जाण त्रिशुद्धी परमात्मा ॥ ३७ ॥ हा
प्रकाशा प्रकाशक । अर्काचाही आदि अर्क । स्वयं त्रिपुटीचा घोटक । अलिप्त एक पर-
मात्मा ॥३८॥ हा विवेकाचाही विवेक । हा सुखाचा सुखदायक । बुद्धीचा जो बोधक ।
प्रकाशा प्रकाशक परमात्मा ॥ ३९ ॥ त्यासी जाणां जाता जाणपणे । वेदासी जाहले
लाजिरवाणें । वेडावलीं स्मृतिपुराणे । न कळे शास्त्रपठणें भाडता ॥ ३४० ॥ देवो देवी
आणि देवता । भोग्य भोग आणि भोक्ता । नाना त्रिपुटीची त्रिगुणता । जाण सर्वथा
प्रकृतीचि हे ॥ ४१ ॥ हा आद्य अव्यक्त अतर्क्य । प्रकृतिपुरुष परमात्मा एक । यासी
जाणावया विवेक । न चले देख आणिकांचा ॥ ४२ ॥ याचेनि हा हृदयीं देखिजे । याचेनि
हा इत्थंभूत जाणिजे । यातें धरोनि हा पाविजे । हेंही लाहिजे कृपें याचेनी ॥ ४३ ॥ हा
स्वप्रकाश सहज निजें । यासी प्रकाशी ऐसे नाहीं दुजें । याचेनि प्रकाशे हा देखिजे ।
याचेनि होइजे याएसे ॥ ४४ ॥ अधिदैव अध्यात्म अधिभूत । नेत्रद्वारा सांगितले तेथ ।
तैसेच अन्य इंद्रियां व्यावृत्त । देव सागत सर्कलितें ॥ ४५ ॥

एव त्वगादि श्रवणादि चक्षुर्निहादि नासादि च चित्तयुक्तम् ॥ ३१ ॥

योऽसौ गुणक्षोभहतो विकार प्रधानमूलभ्रमहत प्रसूत ॥

प्रधानापासाव महदादिद्वारा । नाना विकाराचा पसारा । गुणक्षोभें क्षोभूनि पुरा ।
उठिला उभारा त्रिपुटीरूपें ॥ ४६ ॥ जेवीं सूर्यें चक्षुरादि विंदान । तैसेचि श्रोत्र त्वचा
रसना घ्राण । हें ज्ञानेंद्रियपंचक जाण । याचें कर्म संमान त्रिपुटीरूपें ॥ ४७ ॥ येथ कर्मे-
न्द्रियें पाच आन । तीं ज्ञानेंद्रिया अधीन । हस्त पाद गुद शिश्र । वाचा जाण पाचवी
॥ ४८ ॥ त्यासी ज्ञानेंद्रियें प्रेरिती । तें कर्मेंद्रियें कर्मी वर्तती । एरं उभयपंचकस्थिती ।
जाण निश्चितीं दर्शेंद्रियें ॥ ४९ ॥ चित्तचैतुष्टयचमत्कार । मन बुद्धि चित्त अहकार । हीं
एकचि परी भिन्न प्रकार । जैसा व्यापार तैसें नाव ॥ ३५० ॥ केवळ देहाकारें मीपण ।
तो सवळ अहकार जाण । संकल्पविकल्प जे गहन । तेंचि मन उद्धवा ॥ ५१ ॥ गतभो-
गाचें जें चिंतन । तें चित्ताचें लक्षण । केवळ निश्चियात्मक जाण । बुद्धि सपूर्ण ती नाव
॥ ५२ ॥ हें गुणक्षोभाचे लक्षण । भोगसाधनें भोग्य जाण । त्याहनि भोक्ता तो भिन्न ।
तेंही उपलक्षण अवधारीं ॥५३॥ त्वर्गिंद्रियां विषयस्पर्शन । तेथें अधिदैव वायु जाण ।
त्याहनि परमात्मा भिन्न । चित्स्वरूपें जाण अविकारी ॥ ५४ ॥ गधविषयो घ्राणेन्द्रियें ।
तेथ अधिदैव अश्विनौदेव होये । आत्मा त्याहनि वेगळा पाहें । चित्स्वरूपें राहे अविकारी
॥ ५५ ॥ रसनेंद्रिय अतिगहन । रस विषयो तेथील जाण । वरुण अधिदैवत आपण ।
आत्मा स्वानंदपूर्ण रसातीत ॥ ५६ ॥ श्रवणेंद्रियां विषयो शब्द । तेथ दिशा अधिदैव
प्रसिद्ध । शब्दी निजात्मा निःशब्द । चिदत्वे शुद्ध अविकारी ॥५७॥ चक्षुरिंद्रियलक्षण । पूर्वीं

१ सुखाचा २ प्रकाशक ३ ज्ञानाचें ज्ञान, ४ अव्ययी ५ प्रकृतिपर ६ मिळवें ७ उलट ८ सत्तेपानें
९ प्रकृतीपासून. १० प्रधान. ११ दुसरी १२ स्थायीग १३ मन, बुद्धि, चित्त, अहकार, हीं सर्व एकचिच नांव
स्थाचा निरतिरुद्ध्या व्यापारावरून परलीं आदेंत. १४ चैतन्यरूपानें

निरूपिलें जाण । हें ज्ञानेंद्रियविंदान । त्रिपुटी संपूर्ण ऐशा रीतीं ॥५८॥ चित्त इंद्रिय जें कां येथ । चिंतन विषयो त्यासी प्राप्त । वासुदेव अधिदैवत । आत्मा अलिप्त चित्तेंसी ॥ ५९ ॥ मनेंद्रिय अतिचपळ । संकल्प विषयो त्याचा प्रवळ । तेथ अधिदैव चंद्र निर्मळ । आत्मा केवळ मनातीत ॥ ६० ॥ अहंकार इंद्रिय कठिण । तेथील विषयो मीपण । रुद्र अधिदैवत जाण । परमात्मा भिन्न अहंकारेसीं ॥ ६१ ॥ बुद्धींद्रिय अतिसज्ञान । बोद्धव्य तेथींचा विषयो जाण । ब्रह्मा अधिदैवत आपण । आत्मा चिद्धन बुद्धयतीत ॥ ६२ ॥ चित्त-चतुष्टय सकारण । त्रिपुटी सांगीतली हे संपूर्ण जाण । आतां कर्मेंद्रियाचें लक्षण । एक संपूर्ण सांगेन ॥ ६३ ॥ वार्गिंद्रियीं घाच्य विषयो । अग्नि अधिदैवत तेथील पहा हो । तेथ सरस्वतीशक्तीचा निर्वाहो । यासी अलिप्त देवो महामौनें ॥ ६४ ॥ पाणींद्रियीं ग्रहण विषयो । इंद्र अधिदैवत तेथील पहा हो । तेथ क्रियाशक्तीचा निर्वाहो । यासी अलिप्त देवो अक्रियत्वे ॥ ६५ ॥ पादेंद्रियी गति विषयो । तेथें उपेंद्र अधिदैवो । तेथें गमनशक्तीचा निर्वाहो । यासी अलिप्त देवो निश्चलत्वे ॥ ६६ ॥ गुदेंद्रियीं विसर्ग विषयो । निर्ऋति अधिदैवत तेथील पहा हो । क्षरशक्तीचा तेथ निर्वाहो । त्यासी अलिप्त देवो अक्षरत्वे ॥ ६७ ॥ शिशेंद्रियी रति विषयो । प्रजापति तेथे अधिदैवो । आनंदशक्तीचा तेथें निर्वाहो । त्यासी अलिप्त देवो परमानंदें ॥ ६८ ॥ ज्ञानकर्मेंद्रियें कर्माचरण । चित्तचतुष्टयाचे लक्षण । हें गुणक्षोभाचे कारण । समूळ जाण मायिक ॥ ६९ ॥ तेचि गुणक्षोभाचे प्रधान मूळ । प्रकृतिविकारें होय स्थूळ । आत्मा अविकारी निर्मळ । अलिप्त केवळ प्रकृतीसी ॥ ७० ॥ जेवी वृत्तिभूमीसमवेत । गृहीं गृहसामग्री समस्त । अभिमानें उपाजीं गृहस्थ । परी तो त्याअतीत आपण जैसा ॥ ७१ ॥ तेवी त्रिगुणक्षोभें अभिमान । वाढवी नाना विकारवन । आत्मा वसत तो भिन्न । तेंचि निरूपण हरि वोले ॥ ७२ ॥

अह त्रिगुणोहविकल्पहेतुर्वैकारिकस्तामस ऐन्द्रियश्च ॥ ३२ ॥

आत्मा परिज्ञानमयो विवाद्यो ह्यस्तीति नास्तीति भिदाऽर्थनिष्ठ ।

अहंअध्यासे संसारप्राप्ती । जीवासी लागली निश्चितीं । त्या अहंकाराचे निवृत्तीं । भव-निर्मुक्ती जीवासी ॥ ७३ ॥ ऐसा बाधकत्वे दुर्धर । कैचा उठिला अहंकार । हाही पुसां पाहसी विचार । ऐक साचार सागेन ॥ ७४ ॥ स्वस्वरूपाते विसरून । दृढ जे स्फुरे मीपण । तोचि अहंकार जाण । विकारें त्रिगुणक्षोभक ॥ ७५ ॥ जागृतीचा जो विसरू । तोचि स्वप्नसृष्टीचा विस्तारू । वस्तुविमुख जो अहंकारू । तोचि संसारू त्रिगुणात्मक ॥ ७६ ॥ विकारें क्षोभती तिन्ही गुण । हें विस्मरण मोहाचे लक्षण । तेणे विकारले तीन गुण । ते विभाग भिन्न अवधारीं ॥ ७७ ॥ मूर्खीं बोलिला वैकारिकू । तो अहंकार जाण सात्विकू । तो चित्तचतुष्टयद्योतकू । होय प्रकाशकू अधिदैवें ॥ ७८ ॥ सत्वापासोनि उपजे मन । मनापासाव विकार गहन । यालागी वैकारिक जाण । सत्वगुण बोलिजे ॥ ७९ ॥

१ यापरी २ तमोगुणाची देवता ३ जें जाण्याचें तें ४ जाण ५ ओळखण ६ आसक्त न होणारा ७ मलोत्सर्ग करणे ८ पूर्वोक्त कृद्व्यनिर्वाहक जी भूमि तीसह ९ संपादितो १० विकारपण ११ 'हा मी,' 'हें माझे,' असा नित्य धितनानें १२ स्वस्वरूपाळा विसरणारा १३ विकार. १४ मन, बुद्धि, चित्त व अहंकार, याचा प्रकाशक

ज्ञान कर्म उभय पंचक । हा इंद्रियांचा दगक । जाहला रजोगुणद्योतक । यालागीं ऐंद्रि-
यंक ह्यणिपे त्यासी ॥ ३८० ॥ तामस गुण जो कां येथे । आकाशादि पंचीकृतें । आव-
रणरूपें महाभूते । विषयसमवेतें उपजवी ॥ ८१ ॥ महाभूते विषयपंचक । झाला तमोगुण
प्रकाशक । यालागीं भूतादि देख । यासी आवश्यक बोलिजे ॥ ८२ ॥ एवं त्रिगुणगुणवि-
कारें । काम्यकर्मसस्कारें । सबळ होऊनि अहकारें । ससारीं सचरे नाना हेतु ॥ ८३ ॥ या
प्रकृतिविकारांपासून । आत्मा अतिशयें भिन्न । जेवीं मृगजळाते भरून । अलिप्त भानू
नभामार्जी ॥ ८४ ॥ जैसा प्रकाशोनि सर्पाकार । सर्पासी नातळे स्वयें दोर । तेवीं प्रका-
शोनि ससार । निःसग निर्विकार निजात्मा ॥ ८५ ॥ जेवीं कृष्ण पीत रक्त श्वेत ।
स्फटिक ठेविता तेथतेथ । जरी तदाकार भासत । तरी तो अलिप्त शुद्धत्वे ॥ ८६ ॥ तैसा
गुणसगें जीवात्मा वद्ध । दिसे तरी तो अतिशुद्ध । हा नेणोनिया निजबोध । करिती
विवाद मतयादी ॥ ८७ ॥ एक ह्यणती आत्मा देही । एक ह्यणती तो विदेही । एक ह्यणती
आत्म्याच्या ठायीं । हे दोन्ही नाहीं सर्वथा ॥ ८८ ॥ एक ह्यणती आत्मा सगुण । एक
ह्यणती तो गुणविहीन । एक ह्यणती ते वेगळी खूण । सगुण निर्गुण परमात्मा ॥ ८९ ॥
एक प्रतिपादिती भेद । एक प्रतिपादिती अभेद । एक ह्यणती दोन्ही अवद्ध । आमुचें मत
शुद्ध देहात्मवाद् ॥ ९० ॥ एक ह्यणती हें मिथ्याभूत । प्रत्यक्ष दिसताहे जो येथ । तो
प्रपंच मानिती सत्य । हेंचि मत एकाचें ॥ ९१ ॥ ऐसे भेदवाद सकळ । विचारिता अज्ञान-
मूळ । आत्मा चिन्मार्त्र केवळ । भेदातें समूळ छेदक ॥ ९२ ॥ 'आत्मा परिज्ञानमय' शुद्ध ।
हें श्लोकीचें मूळ पद । तेणे निरसे अज्ञानभेद । आत्मा शुद्ध बुद्ध चिदात्मा ॥ ९३ ॥
जेवीं सनक्षत्र रंजनी । निघटीत प्रकटे तरणी । तेवीं सभेद कार्य निरसूनी । प्रकट चित्कि-
रणीं चिद्धानू ॥ ९४ ॥ तेथ गुंणेंसी माया उडे । भेदासहित वाद बुडे । मूळासह अज्ञान
खुंडे । चहूकडे सच्चिदानंद ॥ ९५ ॥ आत्मा सच्चिदानंद पूर्ण । तेथ सकळ मिथ्या अज्ञान ।
ते अज्ञाननिरासीं साधन । विवेक साख्यज्ञान व्यर्थ दिसे ॥ ९६ ॥ तेचि विषयीचें निरू-
पण । श्लोकाचें सुलक्षण । स्वयें सागताहे श्रीकृष्ण । साध्यसाधनविभाग ॥ ९७ ॥

व्यर्थोऽपि नेवोपरमेत पुसा मत परावृत्तधिया स्वलोकात् ॥ ३३ ॥

मूळीं समूळ मिथ्या अज्ञान । अज्ञानजन्य विषयभान । तें देखोनि भुलले जन । पडिलें
विस्मरण स्वस्वरूपी ॥ ९८ ॥ मी परमात्मा हृदयस्थ सन्निधी । त्या मजपासोनि उपरमे
बुद्धी । मग विषयासक्ति त्रिशुद्धी । आवडे उपाधि देह नेह दारा ॥ ९९ ॥ जे स्वस्वरू-
पाचें विस्मरण । तें वाढवी तीत्र विषयध्यान । तेणें जीवासी जन्ममरण । अनिवार जाण देहा-
भिमाने ॥ ४०० ॥ तो नासायया देहाभिमान । वैराग्ययुक्त ज्ञान ध्यान । मीचि वोलिलों
साधन । समूळ अज्ञानच्छेदक ॥ १ ॥ जववरी अर्गी देहाभिमान । तव अवश्य पाहिजे
साधन । निःशेष निरसल्या अज्ञान । वृथा साधन मीही मानीं ॥ २ ॥ ह्यणशी तें कोण

१ इंद्रियसवधी २ सूक्ष्म पचतत्वं परस्परानुप्रवेशाने पचीकरण होऊन प्रत्यक्ष दिसणारीं क्षालीं वीं त्यांना पतीकृत
ह्यणतात ३ भूतांच्या पूर्वीचा ४ ससरे ५ प्रकृतीच्या विकाराहून आत्मा निवृत्त आढे ६ आकाशात ७ देहादित
८ केवळ चैतन्यरूप ९ सनक्षत्र अशा रात्रीला नाहीशी करित अशा सध प्रकृतते, तमा प्रवृत्तिविकारांसह प्रकृतीला
निरस्त निरस्य प्रकट होतो १० गुणासह ११ खडे १२ मरुद्गुह होते

यां अज्ञान । जें शुद्धांसी लावी जीवपण । त्या जीवाअंगीं जन्ममरण । अनिवार जाण
वाढवी ॥ ३ ॥ स्वस्वरूप विसरोनि जाण । देहीं स्फुरे जें मीपण । अत्यंत दृढतर अज्ञान ।
तो देहाभिमान उद्धवा ॥ ४ ॥ गौण नाव त्याचें अज्ञान । येन्हवीं मुख्यत्वे देहाभिमान ।
हे ऐकोनि देवाचें वचन । दचकले मन उद्धवाचें ॥ ५ ॥ तेचि अर्थींचा प्रश्न । देवासी
पुसे आपण । कोण्या युक्तीं देहाभिमान । जन्ममरण भोगवी ॥ ६ ॥

उद्धव उवाच-त्वत् परावृत्तधिय स्वहृते कर्मभि प्रभो । उच्चावचान् यथा देहान् गृह्णन्ति विसृजन्ति च ॥ ३४ ॥

सर्वत्र सदा समुख गगन । त्यासी कदा न घडे विमुखपण । तेवीं आत्मा सैवाह्य परि-
पूर्ण । वृत्ति विमुख जाण होय कैसी ॥ ७ ॥ जें जाळीं वांधवे गगन । तै अक्रिया लागे
कर्मबंधन । बंध्यागर्भ सटवे जाण । तैसें जन्ममरण मुक्तासी ॥ ८ ॥ आत्म्यावेगळें काहीं ।
रितें तंव उरले नाही । तरी ये देहींचा ते देही । गमनसिद्धी पाहीं कैसेनी ॥ ९ ॥ पृथ्वी
रुसोनि बोसरां राहे । आकाश पळोनि पर्हां जाये । तै देहींचा देहातरा पाहें । आत्मा
लाहे ससरण ॥ ४१० ॥ सात समुद्र गिळी मुंगी । तें आत्मा उंचनीच योनी भोगी । हे
अतर्क्य तर्केना मार्गी । भुलले योगी ये अर्थी ॥ ११ ॥

तन्ममात्त्याहि गोविन्द दुविभाव्यमनाभमि । नष्टेतप्यायशो लोके विद्वांस सन्ति वद्विता ॥ ३५ ॥

अभिनेव हे तुझी गती । सर्वथा न कळे श्रीपती । मायामोहित जे चिर्ती । त्यां तुझी
स्थिति नेणवे ॥ १२ ॥ तूं आत्मा अद्वितीय अविनाश । तेथ उत्पत्ति स्थिति विनाश ।
नाथिलें दाविसी भवभास । हा अतर्क्य विलास तर्केना ॥ १३ ॥ येथ वेदाची युक्ती
ठेली । उपनिषदें वेडावलीं । पुराणे मुकीं झाली । अतियलें लक्षिली-न वंचेचि मार्गी
॥ १४ ॥ तुझे केवळ कृपेवीण । तुझें ईश्वरभूत नव्हे ज्ञान । ऐसे जड मूढ हरिकृपाहीन ।
त्यांसी भवबंधन तुदेना ॥ १५ ॥ तुझे योगमायेची अतर्क्यता । ब्रह्मा भुलविला, वत्सें
नेता । शिवू भुलविला मोहनी देखतां । इतरांची कथा ते कोण ॥ १६ ॥ प्रपंची अथवा
परमार्थी । तुझेनि चालती इंद्रियवृत्ती । यालागीं गोविंदनामाची ख्याती । त्रिजगतीं
वाखाणिली ॥ १७ ॥ सादर कृपापूर्वक आपण । माझा सांगावा अतर्क्य प्रश्न । देहीं
देहातरा सचरण । जीवास जन्ममरण तें कैसे ॥ १८ ॥ ऐकोनि उद्धवाचा प्रश्न । हासि-
न्नला मधुसूदन । हें अवघें मायिक जाण । कल्पनाविंदोन मनोमय ॥ १९ ॥

श्रीभगवानुवाच-मन कर्ममय वृणामिन्द्रियै पचभिर्युतम् । लोकाहोके प्रयासन्त्य आत्मा तदनुवर्तते ॥ ३६ ॥

अकरा इंद्रियें पंच महाभूतें । हें सोळा कळांचे लिंगदेह येथें । मुख्यत्वे प्राधान्य
मनाचें तेथें । नाना विषयातें कल्पक ॥ ४२० ॥ येथ लिंगदेह तेंचि मैन । मनाअधीन
इंद्रियें जाण । मनाचेनि देहासी गमन । तेथ देहाभिमान मनासवे ॥ २१ ॥ मन

१ स्वस्वरूपाची विस्मृति हेंच अज्ञान २ पराशुपत्य ३ आतवाहेर ४ पतन पावतो, सटवीच्या बाधेनें मरतो.
५ आश्रयाला ६ पळीकडे, दूर "झणोनी थोरपण पन्हा साडिजे ।" -ज्ञानेश्वरी अध्याय ९ ३७८ ७ देहातरगमन,
जन्ममरण ८ निवारसरणी, पदति ९ विलक्षण, अद्भुत १० नसता ११ पाहिली जात नाही, जाणण्यास अशक्य आहे.
१२ पूर्ण १३ इन्द्रियवृत्तीचा चालक झणून तुला गोविंदझणतात गो झणजे इंद्रियें त्याना वागविणारा तू आहेस १४ मधु-
दैत्याला मारणारा १५ वरपनेची करणी १६ पाच इंद्रियांसह मन झणजे लिंगदेह हें कर्माधीनत्वामुळें वासनेच्या
बोमें देहांतर करितें अथवा आत्मा मनाहून भिन्न असून लिंगदेहच नी अशा अभिमानानें 'मी जातो येतो'
असें मानतो मात्र

ज्यातें सोडूनि जाये । तेथ अभिमान उभा न राहे । मनोयोगें अभिमान पाहें । देहाचा वाहे खटाटोप ॥ २२ ॥ जेथ विषयासक्त मन । करी शुभाशुभ कर्माचरण । तेव्हां होऊनि कर्माधीन । देही करी गमन देहातरा ॥ २३ ॥ आत्मा यासी अलिप्त भिन्न । परी देहासवें दावी गमन । हें अतिअतर्क्य विंदान । ऐक लक्षण तयाचें ॥ २४ ॥ घट जेथ जेथ हिडों वैसे । आकाश त्यासवें जात दिसे । परी ढळणें नाहीं आकाशे । आत्म्याचें तैसे गमन येथें ॥ २५ ॥ घटामार्जी भरिजे अमृत । अथवा घालिजे खातमृत । आकाश दोहींसीं अलिप्त । तेवीं सुखदुःखातीत देहस्थ आत्मा ॥ २६ ॥ घट घायें कीजे शतचूर । परी आकाशीं न निघे चीरें । तेवीं नश्वरीं अनश्वर । जाण साचार निजात्मा ॥ २७ ॥ घट फुटोनि जेथ नाशे । तेथ आकाश आकाशीं सहज असे । नवा घट जेथ उपजों वैसे । तों तेथ आकाशे व्यापिजे ॥ २८ ॥ तेवीं देहाचें नश्वरपण । आत्मा अखंडत्वे परिपूर्ण । आत्म्यासी देहातरगमन । जन्ममरण असेना ॥ २९ ॥ देहींचें देहातरगमन । वासनायोगें करी मन । ते मनोगमनाचें लक्षण । ऐक सपूर्ण सांगेन ॥ ४३० ॥

ध्यायनमनोऽनुविषयान् दृष्टान्वाऽश्रुतानथ । उद्यत्सीदत् कर्मतत्र स्थितिसदनुशास्यति ॥ ३७ ॥

श्रुतदृष्टविषयाचें ध्यान । निरतर वाढवी मन । तीव्र धारण दारुण । अन्य स्फुरण स्फुरेना ॥ ३१ ॥ आघडल्या विषयाचें ध्यान । अतकाळीं ठसावे जाण । तेव्हां तदाकार होय मन । सर्वभावं आपण तन्निष्ठा ॥ ३२ ॥ तेव्हा भोगक्षयें जाण । मागल्या देहाचा अभिमान । सहजेचि विसरे मन । पुढील ध्यान एकाग्रतां ॥ ३३ ॥ विषयवासनारूढ मन । निजकर्मतंत्रें जाण । देहातरिं करी गमन । तेथ सप्राण सचरे ॥ ३४ ॥ मागील साडिल्या देहांतें । सर्वथा स्मरेना चित्तें । पुढें धरिले आणिकांत । हेंही मनातें स्मरेना ॥ ३५ ॥

विषयामिनिवेशेन नामानं यस्मिरेत्सुन । जन्तोर्वै कस्यचिद्वेतोसुरस्यन्तविसृष्टि ॥ ३८ ॥

जन्म ध्यात्मतया पुस सर्वसाधने भूरिद । विषयस्वीकृतिं प्रादुर्भया स्वमननोरप ॥ ३९ ॥

विषयामिनिवेशें मन । ज्या स्वरूपाचें करी ध्यान । तद्रूप होय आपण । पूर्वदेहाचें स्मरण विसरोनियां ॥ ३६ ॥ तेंचि विस्मरण कैसें । निजवालत्व प्रौढवयसें । निःशेष नाठये मानसें । पूर्वदेह तैसे विसरोनि जाय ॥ ३७ ॥ ऐसें अत्यंत विस्मरण । त्या नांय देहाचें मरण । त्या विसरासवे जाण । चेतना सप्राण निघोनि जाये ॥ ३८ ॥ जेव्हा चेतना जाय सप्राण । तेव्हा देहासी ये प्रेतपण । त्या नाव उद्धवा मरण । जन्मकथन तें ऐक ॥ ३९ ॥ स्नेहें द्वेषें अथवा भयें । अतकाळीं जें ध्यान राहे । पुरुष तद्रूपचि होये । जन्मही लाहे तैसेचि ॥ ४४० ॥ भरत करिता अनुष्ठान । अर्ती लागलें मृगाचें ध्यान । तो मृगचि झाला आपण । ध्यानानुरूपें मन जन्म पावे ॥ ४१ ॥ भयास्तव भृगाचें ध्यान । कीटकी करितां जाण । ते तद्रूप होय आपण । ध्यानानुरूपें मन जन्म पावे ॥ ४२ ॥ द्वेषें ध्याता श्रीकृष्णासी । तद्रूपता झाली पौंड्रकासी । जैसें दृढ ध्यान मानसीं । ते गति पुरुषासी त्रिशुद्धी

१ कसप, करणी २ विद्याभूमादिक घाण ३ शेंकडें तुकडे ४ गरीक मेग, तदा ५ येथें किंदिह माच इदियें व मन या सहा तत्वाचा आहे असें वर सांगितलें आहे, पण इतर इदियाचा व प्राणांचा खात अतमाच फरन दहा इदियें, पाच प्राण व मन मिळून पौंड्रकलात्मक किंदिह आहे असें समजावें. ६ पाहिलेल्या किंया एकटेल्या ७ चैतन्य. ८ जडभरत. याची कथा भागवत स्कंध ५ अध्याय ८१९ मध्ये पहावी ९ कर्णात किंवा

यां अज्ञान । जें शुद्धासी लावी जीवपण । त्या जीवाअंगीं जन्ममरण । अनिवार जाण
वाढवी ॥ ३ ॥ स्वस्वरूप विसरोनि जाण । देही स्फुरे जें मीपण । अत्यंत दृढतर अज्ञान ।
तो देहाभिमान उद्धवा ॥ ४ ॥ गौण नांव त्याचें अज्ञान । येन्हवीं मुख्यत्वे देहाभिमान ।
हें एकोनि देवाचें वचन । दचकले मन उद्धवाचें ॥ ५ ॥ तेचि अर्थींचा प्रश्न । देवासी
पुसे आपण । कोणया युक्ती देहाभिमान । जन्ममरण भोगवी ॥ ६ ॥

उद्धव उवाच-त्वत्त परावृत्तधिय स्वकृतै कर्मभि प्रभो । उच्चावचान् यथा देहान् गृह्णन्ति विसृजन्ति च ॥ ३४ ॥

सर्वत्र सदा समुख गगन । त्यासी कदा न घडे विमुखपण । तेवीं आत्मा सैवाह्य परि-
पूर्ण । वृत्ति विमुख जाण होय कैसी ॥ ७ ॥ जें जाळीं बांधवे गगन । तें अक्रिया लागे
कर्मबंधन । बंध्यागर्भ सैटवे जाण । तैसें जन्ममरण मुक्तासी ॥ ८ ॥ आत्म्यावेगळें काहीं ।
रिते तंव उरले नाहीं । तरी ये देहींचा ते देही । गमनसिद्धी पाही कैसेनी ॥ ९ ॥ पृथ्वी
रुसोनि वोंसरां राहे । आकाश पळोनि पन्हा जाये । तें देहींचा देहांतरा पाहें । आत्मा
लाहे संसरण ॥ ४१० ॥ सात समुद्र गिळी मुंगी । तें आत्मा उंचनीच थोनी भोगी । हे
अतर्क्य तर्केना मार्गी । भुलले योगी ये अर्थी ॥ ११ ॥

तन्ममारयाहि गोविन्द दुविभाव्यमनाभमि । नष्टेत्प्रायशो लोके विद्वास सन्ति वञ्चिता ॥ ३५ ॥

अभिनेव हे तुझी गती । सर्वथा न कळे श्रीपती । मायामोहित जे चिर्ती । त्यां तुझी
स्थिति नेणवे ॥ १२ ॥ तूं आत्मा अद्वितीय अविनाश । तेथ उत्पत्ति स्थिति विनाश ।
नायिलीं दाविसी भवभास । हा अतर्क्य विलास तर्केना ॥ १३ ॥ येथ वेदाची युक्ती
ढेली । उपनिषदें वेडावलीं । पुराणे मुकीं झालीं । अतियलें लेंक्षिली न वेंचेचि मार्गी
॥ १४ ॥ तुझे केवळ कृपेवीण । तुझे ईश्वरभूत नव्हे ज्ञान । ऐसे जड मूढ हरिकृपाहीन ।
त्यासी भवबंधन तुटेना ॥ १५ ॥ तुझे योगमायेची अतर्क्यता । ब्रह्मा भुलविला वत्से
नेतां । शिवू भुलविला मोहनी देखता । इतरांची कथा ते कोण ॥ १६ ॥ प्रपंची अथवा
परमार्थी । तुझेनि चालती इंद्रियवृत्ती । यालागीं गोविर्देनामाची ख्याती । त्रिजगतीं
वाखाणिली ॥ १७ ॥ सादर कृपापूर्वक आपण । माझा सागावा अतर्क्य प्रश्न । देहीं
देहांतरा सचरण । जीवास जन्ममरण तें कैसे ॥ १८ ॥ एकोनि उद्धवाचा प्रश्न । हासि-
न्नला मधुसूदन । हें अवघें मायिक जाण । कल्पनाविर्देन मनोमय ॥ १९ ॥

श्रीभगवानुवाच-मन कर्ममय दृणामिन्द्रियै पचमिर्द्युतम् । लोकाह्लोक प्रयात्यन्य आत्मा तदनुवर्तते ॥ ३६ ॥

अकरा इंद्रियें पंच महाभूतें । हें सोळा कळांचे लिंगदेह येथे । मुख्यत्वे प्राधान्य
मनाचे तेंचें । नाना विषयातें कल्पक ॥ ४२० ॥ येथ लिंगदेह तेंचि मैन । मनाअधीन
इंद्रियें जाण । मनाचेनि देहासी गमन । तेथ देहाभिमान मनासर्वें ॥ २१ ॥ मन

१ स्वरूपपाची विस्तृति हेंच अज्ञान २ पराद्युक्तत्व ३ आतबाहेर ४ पतन पावतो, सटवीच्या धावेनें मरतो.
५ आश्रयाला ६ पलीकडे, दूर "झणोनी घोरपण पन्हा साडिजे १" -ज्ञानेश्वरी अध्याय ९ ३७८ ७ देहांतरगमन,
जन्ममरण ८ विचारसरणी, पद्धति ९ विलक्षण, अद्भुत १० नसता ११ पाहिली जात नाहीं, जाणण्यास अशक्य आहे
१२ पूर्ण १३ इंद्रियवृत्तीचा चालक झालून तुला गोविंद झणतात गो झणजे इंद्रियें त्यांना वागविणारा तू आहेस १४ मधु-
देव्याला माणणारा १५ कल्पनेची करणी १६ पाच इंद्रियांसह मन झणजे लिंगदेह हें कर्माधीनत्वामुळे वास्तनेच्या
बोगें देहांतर करितें असण आत्मा मनाहून भिन्न असून लिंगदेहच नी अशा अभिमानाचें 'मी जातो येतो'
असे मानतो मान

ज्यातें सोडूनि जाये । तेथ अभिमान उभा न राहें । मनोयोगें अभिमान पाहें । देहाचा वाहे खाटाटोप ॥ २२ ॥ जेथ विषयासक्त मन । करी शुभाशुभ कर्माचरण । तेव्हां होऊनि कर्माधीन । देही करी गमन देहांतरा ॥ २३ ॥ आत्मा यासी अलिप्त भिन्न । परी देहासर्वे दावी गमन । हें अतिअतर्क्य विदान । ऐक लक्षण त्याचें ॥ २४ ॥ घट जेथ जेथ हिंडों वैसे । आकाश त्यासर्वें जात दिसे । परी दळणे नाहीं आकाशें । आत्म्याचें तैसें गमन येथें ॥ २५ ॥ घटामार्जी भरिजे अमृत । अथवा घालिजे खातमूत । आकाश दोहींसीं अलिप्त । तेवीं सुखदुःखातीत देहस्थ आत्मा ॥ २६ ॥ घट घायें कीजे शक्तचूर । परी आकाशीं न निघे चीरें । तेवीं नश्वरीं अनश्वर । जाण साचार निजात्मा ॥ २७ ॥ घट फुटोनि जेथ नागे । तेथ आकाश आकाशीं सहज असे । नवा घट जेथ उपजों वैसे । तों तेथ आकाशे व्यापिजे ॥ २८ ॥ तेवीं देहाचें नश्वरपण । आत्मा अखंडत्वे परिपूर्ण । आत्म्यासी देहातरगमन । जन्ममरण असेना ॥ २९ ॥ देहींचें देहातरगमन । वासनायोगें करी मन । तें मनोगमनाचें लक्षण । ऐक सपूर्ण सांगेन ॥ ४३० ॥

ध्यानमनोऽनुविषयान् दृष्टान्वानुऽश्रुतानथ । उद्यत्सीदत् कर्मतद्ध स्मृतिसदनुशास्यति ॥ ३७ ॥

श्रुतदृष्टविषयांचें ध्यान । निरंतर वाढवीं मन । तीव्र धारण दारुण । अन्य स्फुरण स्फुरेना ॥ ३१ ॥ आवडल्या विषयाचें ध्यान । अंतकाळीं ठसावे जाण । तेव्हां तदाकार होय मन । सर्वभावे आपण तन्निष्ठा ॥ ३२ ॥ तेव्हा भोगक्षयें जाण । मागल्या देहाचा अभिमान । सहजेचि विसरे मन । पुढील ध्यान एकाग्रता ॥ ३३ ॥ विषयवासनारूढ मन । निजकर्मतंत्रें जाण । देहातरां करी गमन । तेथ सप्राण सचरे ॥ ३४ ॥ मागील साडिल्या देहांतें । सर्वथा स्मरेना चित्तें । पुढें धरिले आणिकाते । हेही मनातें स्मरेना ॥ ३५ ॥

विषयामिनिवेशेन चाग्मानं यत्स्मरेत्युन । जतोर्वं कस्यचिदेतोद्युरत्यन्मविस्मृति ॥ ३८ ॥

जन्म ज्वाप्ततया पुन सर्वभावेन भूरिद । विषयस्वीकृतिं प्राहुयंथा स्वामनोरथ ॥ ३९ ॥

विषयामिनिवेशें मन । ज्या स्वरूपाचें करी ध्यान । तद्रूप होय आपण । पूर्वदेहाचें स्मरण विसरोनियां ॥ ३६ ॥ तेंचि विसरण कैसें । निजवालत्य प्रौढवयसें । निःशेष नाठवे मानसे । पूर्वदेह तैसें विसरोनि जाय ॥ ३७ ॥ ऐसें अत्यंत विस्मरण । त्या नाव देहाचें मरण । त्या विसरासवे जाण । चेतना सप्राण निघोनि जाये ॥ ३८ ॥ जेव्हा चेतना जाय सप्राण । तेव्हा देहासी ये प्रेतपण । त्या नाव उद्धवा मरण । जन्मकथन तें ऐक ॥ ३९ ॥ स्नेहें द्वेषें अथवा भये । अतकाळीं जे ध्यान राहे । पुरुष तद्रूपचि होये । जन्मही लाहे तैसेचि ॥ ४४० ॥ भरत करितां अनुष्ठान । अतीं लागलें भृगाचें ध्यान । तो भृगचि झाला आपण । ध्यानानुरूपें मन जन्म पावे ॥ ४१ ॥ भयास्तव भृगाचें ध्यान । कीटकी करिता जाण । ते तद्रूप होय आपण । ध्यानानुरूपें मन जन्म पावे ॥ ४२ ॥ द्वेषें ध्याता श्रीकृष्णासी । तद्रूपता झाली पांडूकासी । जैसें दृढ ध्यान मानसीं । ते गति पुरुषासी त्रिशुद्धी

१ कसब, करणी २ विद्यामूर्तारिक घाण ३ शेंकडें तुकडे ४ धारीक नेग, तडा ५ वेधें डिगदेह पांच इदियें ६ मन या सदा तत्वाचा आहे असें वर मागितलें जादे, पा इतर इदियाचा ७ प्राणांचा हाव अतर्गात घडून दहा इदियें, पाच प्राण व मन मिळून पौढादृढालोक डिगदेह आहे असें समजावें ८ पाहिष्टेच्या विद्या ऐकतेच्या ७ चैतन्य ८ जडमरत याची कथा भागवत १६प ५ नयें पहावी. ९ अग्रपंचे म्यान करणत

॥ ४३ ॥ वाढवूनियां संभ्रम । अंतकाळीं आवडे सप्रेम । जेथें ध्यान ठसावे मनोरम ।
तेचि जन्म पुरुपासी ॥ ४४ ॥ मग तेणे ध्यानानुभवे । जैसा कांहीं आकारू संभवे । तेथ
देहाभिमान पावे । 'हैं मी आघवे' ह्मणोनी ॥ ४५ ॥ येथ मन आणि अभिमान । स्वरूप
एक कार्यें भिन्न । हैं चित्तचतुष्टयलक्षण । जाणती सज्ञान एकात्मता ॥ ४६ ॥ देवयोगें
त्या देहाचें । ब्रवे वोखटें घडे साचें । तें अभिमान घेऊनि नाचे । जन्म पुरुपाचें या
नाव ॥ ४७ ॥ परी हैं देह नव्हे आन । हेंही स्मरेना तें मन । पूर्वील जो देहाभिमान ।
तोचि येथ जाण आरोपी ॥ ४८ ॥ येचि अर्थाचा दृष्टांत । स्वयें सांगताहे श्रीकृष्णनाथ ।
जेवीं स्वप्न आणि मनोरथ । विसरवित निजदेहा ॥ ४९ ॥ स्वगृहीं दरिद्री निद्रित । तो
स्वप्नां होय अमरनाथ । मग उर्वशीप्रमुख अप्सरांत । असे मिरवत ऐरावतीं ॥ ४५० ॥
ते दरिद्रदेह माझें गेले । हें अमरदेह प्राप्त झाले । ऐसें स्वप्नीं नाही आठवलें । तैसे जन्म
झाले जनासी ॥ ५१ ॥ मजूर राउंळीचें घृत नेता । तों तुरगीं चढे मनोरथा । मन नाचूं
लागे उल्हासता । स्वकल्पिता कल्पना ॥ ५२ ॥ सवळ वारूंचें उड्डाण । ह्मणूनि उडूं
जाता आपण । पडोनि घृतकुंभ होय भद्र । पुसती जन काय झाले ॥ ५३ ॥ वळें उडाला
माझा घोडा । परी स्मरेना तो फुटला घडा । वंदीं पडला रोकडा । नेणे वापुडा मनोरथें
॥ ५४ ॥ येथवरी तीव्र जें विसरण । त्या नाव देहाचें मरण । अतिउद्यत जें मनाचें
ध्यान । तेंचि जन्म प्राण्यासी ॥ ५५ ॥ एवं आत्म्यासी जन्ममरण । तें केवळ भ्रमाचें
लक्षण । तेचि अर्थाचें निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ५६ ॥

स्वप्न मनोरथ चेत्य प्राक्तन न स्मरथसो । तत्र पूर्वमिवात्मानमपूव चापुपश्यति ॥ ४० ॥

स्वप्न देखत्या पुरुपासी । विसरोनि निजदेहासी । स्वप्नांच्या देहगोहासी । साभिमानेंसी
वाढवी ॥ ५७ ॥ जागृतिदेहो राहिला तेथें । स्वप्नदेहो पावलों येथें । एवं पूर्व अपूर्व
दोहींतें । न स्मरे चित्तं पुरुष जैसा ॥ ५८ ॥ जागृति आणि देखिलें स्वप्न । या दोहीं
देहासी देखता भिन्न । तेवी जन्म आणि मरण । जीवासी जाण असेना ॥ ५९ ॥ एवं
देहासी जन्म नाश । आत्मा नित्यमुक्त, अविनाश । स्वप्नमनोरथविलास । तैसा बहुवस
संसार ॥ ४६० ॥ देहासी जन्म स्थिति मरण । यासी मनचि गा कारण । मनःकल्पित
संसार जाण । तेंचि श्रीकृष्ण सागत ॥ ६१ ॥

इन्द्रियायनसृष्टयेदं त्रैविध्यं भाति वस्तुनि । बहिरन्तर्भिन्दाहेतुर्जनोऽसज्जनकृपया ॥ ४१ ॥

मनें कल्पिली सकळ सृष्टी । मनःकृत इंद्रियंकामाठी । मने वाढविली त्रिपुटी । कर्मक-
सवटी विभागें ॥ ६२ ॥ अधिदैव अध्यात्म अधिभूत । हें त्रैविध्य मनःकृत । वस्तु अखं-
डचि तेथ । त्रिधा भासत कल्पना ॥ ६३ ॥ जैसें भाडें कुंभार करी । तेथ नभ दिसे तंदा-
कारी । गगन सर्वथा अविकारी । ते दिसे विकारीं भांडयोगें ॥ ६४ ॥ तेवी आत्मा अवि-
कारी नित्य शुद्ध । तेथ मनःकल्पित त्रिविध । नानापरींच्या त्रिपुटी विविध । वाढविला
भेद तो ऐक ॥ ६५ ॥ कार्यं कर्म आणि कर्ता । ध्येय ध्यान आणि ध्याता । ज्ञेय ज्ञान
आणि ज्ञाता । या मन कल्पिता त्रिविध ॥ ६६ ॥ अहं कोहं सोहं भेद । त्वंपद तत्पद

१ सटादोय, संसारपसावा २ इद्र ३ देवव्यतलें ४ घोड्याचें ५ तुपाचें गाडगें ६ शरीरगृहादिकाला ७ इन्द्रियाचा
व्यापार ८ कर्माचा निर्णय, कर्मासवधी निश्चय ९ तीन प्रकारची १० कुमाच्या पोवळीएवढें ११ गाड्याच्या 'योगां'
१२ विकाररहित १३ मी, मी घोण, व तो मी, असा भेद

असिपद । सद चिद आणि आनंद । हेही संबंध मायिक ॥ ६७ ॥ असताचिचे निवृत्ती । संतत्व प्रतिपादी वेदोक्ती । जडाचिचे समाप्ती । चिदत्व घोळती वस्तूसी ॥ ६८ ॥ करिता दुःखाचा छेद । वस्तूसीं ह्मणती परमानंद । एवं सच्चिदानंद । जाण प्रसिद्ध मायिके ॥ ६९ ॥ असत मिथ्या मायिक पाहीं । तैसे तच्च कोण ठेवी ठार्या । जडासीचि ठाव नाहीं । तेथ चिदत्व कायी सपादे ॥ ४७० ॥ जेथ नाहीं दुःखसंबंध । तेथ कोण ह्मणे आनंद । एवं वस्तूच्या ठार्या सच्चिदानंद । मायिक संबंध या हेतू ॥ ७१ ॥ जेथ जे भासे ससारभान । त्रिगुणत्रिपुटीविदान । ते सर्व मायिक मनःकृत जाण । आत्मा तो मित्र गुणातीत ॥ ७२ ॥ आत्मा नित्य मुक्त शुद्ध बुद्ध । तेथ भासे जो त्रिविध भेद । तो मनःकृत गुणसंबंध । जाण प्रसिद्ध मायिक ॥ ७३ ॥ पुरुष श्रोत्रिय सटाचार । त्याची च्छा करी व्यभिचार । तेणे दोषी ह्मणती भ्रतार । तैसा भेदप्रकार आत्म्यासी ॥ ७४ ॥ जेवीं स्वप्नामार्जी नर । एकला होय ससार । तो निद्रायोगें चमत्कार । तैसा भेदप्रकार मायिक ब्रह्मी ॥ ७५ ॥ जडाजड देहभेद । परिच्छिन्नत्वे जीवभेद । हा स्वप्नप्राय मायिक बोध । आत्मा नित्य शुद्ध अद्वितीय ॥ ७६ ॥ ऐसे मार्याविभेदनिष्ठ जन । त्यासी वैराग्यसिद्ध्यर्थ जाण । काळकृत जन्म मरण । तेचि निरूपण हरि बोले ॥ ७७ ॥

नित्यदा ह्यहं भूतानि भवन्ति न भवन्ति च । कालेनालक्ष्यवेगेन सूक्ष्मत्वात्तत्र दृश्यते ॥ ४२ ॥

ह्मणे ऐक वापा उद्धवा । स्यावरजंगमादि देहभावा । काळाचिया काळप्रभावा । लागला नीचं नवा जन्ममृत्यू ॥७८॥ अतिसूक्ष्म काळगतीसीं । काळ ग्रासीतसे जगासी । या अगीच्या जन्ममृत्यूसी । नेणवे जीवासी मायामोहें ॥ ७९ ॥ निजमाता वाळवयासीं । प्रकटावयवीं लाडवी पुत्रासी । तेचि माता प्रौढवयसेसी । होय त्या पुत्रासी सलज्ज ॥४८०॥ ते वाल्यावस्था काळें नेली । हे प्रौढवयसा नवी आली । यालागीं माता सलज्ज झाली । हे काळें केली घडामोडी ॥ ८१ ॥ ऐसा नित्य नाश नित्य जन्म । भूतासी करी काळ सूक्ष्म । या जन्ममृत्यूचें वर्म । नेणती सभ्रम भ्रात प्राणी ॥ ८२ ॥ जो अवस्था-भाग काळें नेला । त्यासवें तो देहचि गेला । पुढे वयसा नवी पावला । तो काळें आणिला नवा देहो ॥८३॥ ऐसा सभय आणि असभवो । नीचं नवा काळकृत पहा हो । यालागी त्रिविधविकारीं देहो । स्वयें स्वयमेवो देखिजे ॥ ८४ ॥ अतर्क्य काळाची काळगती । भूते जन्ममृत्यु पावती । ते अलक्ष्यं गतीचे अर्थी । दृष्टात श्रीपति दावीत ॥ ८५ ॥

यथाऽर्चिषा स्रोतसा च फलाना वा वनस्पते । तथैव सर्वभूताना ययोऽवस्थादय कृता ॥ ४३ ॥

नित्य नूतन दीपज्वाळा । होता जाता न दिसती डोळा । सवेग वाहता जळकळोळा । यमुनाजळा न देखिजे ॥ ८६ ॥ फळ न साडिता वृक्षदेठ । कडवट लुरट आवट । तेंचि गोड होय चोखट । ऐशी अतर्क्य अदृष्ट काळसत्ता ॥ ८७ ॥ तोचि काळ देहासरिसा । नित्य नूतन लागला कैसा । वाल्य तारुण्य वृद्धवयसा । देहदशा पालटी ॥ ८८ ॥ मूढ कुशळ

१ त्व ह्मणजे जीव, तत् ह्मणजे ब्रह्म, व असि ह्मणजे आहेस २ मिथ्या जी माया तिचा निरास करण्यासाठी.
३ वस्तूला चिदत्व यावयाच ते जडाच व्यावृत्तीसाठी ४ सद, चिद, आनंद हीं पदहि मायिकच आहेत
५ वेदह ६ मायिक भेदात गुतरेले ७ नित्य ८ नागवा असता, वाळ्यपर्णी ९ वाळाची गति सूक्ष्म आहे.
शरीराळा जन्ममृत्यु प्रतिक्षणीं येतात, पण तें मूढाच्या ध्यानात येत नाहीं. १० भिन्न करितो पूर्ववस्थेच्या नाश होऊन दुसरी अवस्था येत असते

अशक्तता । अवस्था नागीत ये अवस्था । तेथ 'मी तोचि' हे तेचवतां । स्फुरे सर्वथा
कैसेनी ॥ ८९ ॥ ऐसे कल्पील तुझे मन । ते अर्थांचे निरूपण । अखंड स्फूर्तीचें कारण ।
स्वयं श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४९० ॥

सोय दीपोरचिपा यद्दत्त स्रोतसा तद्विद जलम् । मोक्ष्य पुमानिति वृणा मृपा गीर्धीर्मुपायुपाम् ॥ ४४ ॥

दीपज्वाळा होती जाती । अग्नि जैसा पूर्वस्थिति । यालागीं तोचि दीपू ह्मणती ।
ऐशा युक्ती उद्धवा ॥ ९१ ॥ प्रवाह वाहती कळोळ । परी अखंड एकचि जळ । यालागीं
ह्मणती सकळ । तेचि जळ या हेतू ॥ ९२ ॥ तेवीं देहीं वयसा होती जाती । आत्मा
अखंड अंनुस्यूती । तोचि मी हे स्फुरे स्फूर्ती । या उपपत्ती उद्धवा ॥ ९३ ॥ ह्मणसी
मीपणे अहकार रूढ । तोही अज्ञानत्वे जडमूढ । त्यासी प्रकाशक आत्मा दृढ । मीपणे
अखंड वस्तुत्वे स्फुरे ॥ ९४ ॥ येथ देहासीचि जन्मरण । आत्मा अखंडत्वे परिपूर्ण ।
येथ देहात्मबुद्धीचे जें मीपण । ते वाचा जाण अतिमिथ्या ॥ ९५ ॥ विषयाची विषय-
सिद्धी । देहीं जे काहीं देहबुद्धी । तेही मिथ्या जाण त्रिशुद्धी । भवबंधीं स्थापक ॥ ९६ ॥
कर्मभूमी नरदेहाऐसें । निधान लाधले अनायासें । तेथींचेनिही आयुष्ये । जे विषयवि-
लासें विगुंतले ॥ ९७ ॥ तो अनृत विकूनि कांजी प्याला । रत्नें देऊनि कोडा घेतला ।
पर्वत फोडूनि टोळ धरिला । गज विकिला इटेसाठीं ॥ ९८ ॥ डोळे फोडोनि काजळ
ल्याला । नाक कापूनि शिमगा खेळला । तैसा नरदेहा नाडला । नाश केला आयुष्याचा
॥ ९९ ॥ वेंचिता धन लक्षकोटी । आयुष्यलक्षणाची नव्हे भेटी । तेही वेंचिले विषया-
साठी । हर्तायु करटी अतिमूढ ॥ ५०० ॥ मुख्य देहोचि काल्पनिक जाण । तेथील
काल्पनिक अभिमान । ते हें देहबुद्धीचे मीपण । लावी दृढ बंधन जगासी ॥ १ ॥ तें
साडिता देहाचें मीपण । कैचे जन्म कैचें मरण । तेव्हा ससारूचि नाही जाण । भवबंधन
मग कैचे ॥ २ ॥ जैसा मिथ्या वागुलावा भेवो । वाळके सत्य मानिला पहा हो । तैसा
मृपा काल्पनिक देहो । सत्यत्वे पहा हो मानिला ॥ ३ ॥ मिथ्या देहो आणि देहबुद्धी । त्यासी
पुढे कैसी जन्मसिद्धी । मिथ्याभूतासी नव्हे वृद्धी । तेविधींची विधि हरि बोले ॥ ४ ॥

मा म्यस्य कर्मबीजेन जायते सोप्यय पुमान् । प्रियते वाऽमरो आत्मा यथाप्रिवरंसयुत ॥ ४५ ॥

देहात्मवादें देहाभिमान । जनीं वासनाबीज रहन । तेणे स्वसकल्पें आपण । मानी
जन्ममरण नसतेंची ॥ ५ ॥ तेणे देहाभिमानें आपण । अहं कर्म कर्ता क्रियाचरण ।
निष्कर्मा कर्मबंधन । अमरें जन्ममरण आरोपी ॥ ६ ॥ थिछरनाचेनि जाहलेपणे । त्यांत
सूर्याचे जन्म मानणे । थिछरनाचे सूर्याचे जिणे । नासले ह्मणे, वाळक ॥ ७ ॥ तेवीं
अजन्म्यासी जन्मकर्म । मानिती तो मायिक भ्रम । येचिविषयीं पुरुषोत्तम । दृष्टात
सुगम मागत ॥ ८ ॥ जैसा अग्नि अजन्मा अव्यक्त । त्यासी काष्ठी जन्मला ह्मणत ।
दिसे काष्ठाकारें आकारवंत । काष्ठात्रां मानीत नाश त्यासी ॥ ९ ॥ येथ देहासींच जन्म-
नाश । आत्मा नित्य अविनाश । देहअवस्था नवविलास । स्वयं हृषीकेश सागत ॥ ५१० ॥

१ होतो २ अणुवपणें सर्वत्र सचलेला ३ टेवा ४ पेज ५ जवळचा हस्ति देऊन मोवदला वीट घेणे ६ शात्मघातकी
७ नीती ८ स्वाविषयीची ९ प्रकार १० मृत्युरहितता ११ डबके साचल्यावर १२ अग्ररुट, गुप्त

' निपेकगर्भजन्माणि बाल्यकौमारयावनाम् । ययोमध्य जरा मृत्युरित्यवस्थास्तनोर्नव ' ॥ ४६ ॥

देहीच्या अवस्था त्या नव । ऐक तयाचाही स्वभाव । भिन्नविभागवैभव । यथागौरव सागेन ॥ ११ ॥ पितृदेही पात्रोनि शुक्रत्व । तेथूनि जननीजठर प्राप्त । त्या नांघ निपेक बोलिजेत । देहीची हे येथ प्रथमावस्था ॥ १२ ॥ जननीजठरी रुधिरयुक्त । मुसावोनि त्वोटी होत । क्षणक्षणा वृद्धि प्राप्त । गर्भ ते येथ दुजी अवस्था ॥ १३ ॥ प्रसूतिवाताच्या आघाती । उदरावाहेर उत्पत्ती । त्या नाव जन्म बोलती । जाण निश्चिती तिजी अवस्था ॥ १४ ॥ अतिशयें आवडे स्तनपान । मुरयत्वे माताचि प्रधान । रुदनाचें बळ सपूर्ण । ते चायी जाण बाल्यावस्था ॥ १५ ॥ मळमूत्री लोळे अज्ञान । गूढेद्रिय विवेकशून्य । गोड गोजिरे कलभापण । पचर्हायन बाल्यावस्था ॥ १६ ॥ इंद्रियें चेतना वाढत । परी पोटीं नाहीं विषयस्वार्थ । खेळावरी आसक्त चित्त । ते पाचवी येथ कुमारावस्था ॥ १७ ॥ याव- परी तरुणपण । इन्द्रियसामर्थ्य सपूर्ण । मी शहाणा मी मज्जान । देहीं देहाभिमान मुस- मुशी ॥ १८ ॥ तेथ स्त्रीकाम आपडे चित्ती । धनकामाची अतिप्रीती । देहगेहाची आसक्ती । नामरूपाची ख्याती लौकिकीं मिरवी ॥ १९ ॥ श्रीमठें गर्वित मानस । स्त्रीपु- त्राचा अतिउत्सहाम । तृष्णा दुर्धर अतिमोस । कामक्रोधाचा बहुवस बंडसा भोवे ॥ २० ॥ न साहे नोकिरेपण । 'तू' ह्यणता टाकी प्राण । ते सहावी अवस्था जाण । तरु- णपण अनर्थ ॥ २१ ॥ पधरापासोनि पचवीस । पूर्ण तरुणपणाचा पैस । तेथ नानावि- कारी मानस । नादवी सावकाश देहाभिमान ॥ २२ ॥ चालिसापासोनि साठीवरी । देहीं उत्तरवयसा पुरी । झुरंडी पडों लागे शरीरीं । इंद्रियशक्ति करी प्राशन काळ ॥ २३ ॥ क्षीणपणाचा सुमुहूर्त । काळ आरभ करी जेथ । ते हे उत्तरावस्था येथ । जाण निश्चित सातवी ॥ २४ ॥ तिची हातधरणी जरा । कापवीतसे सुभंदा नरा । भोग न साहे शरीरा । इंद्रियव्यापाराहारासी ॥ २५ ॥ अस्तव्यस्त केला शरीरवेश । दातीळी पाडिली योस । भेणे पालटे केश । धाकें सीमें कापत ॥ २६ ॥ शरीर जरा करी क्षीण । तरी विषयावस्था अतिगहन । चिंता अनिवार दारुण । तृष्णा अपूर्ण सर्वदा ॥ २७ ॥ तेज साड्ढनि जाय नयना । टाळी पडोनि ठांती काना । मुखीं लागे चोरपांन्हा । तरी देहाभिमाना वाढवी ॥ २८ ॥ जरा पावळिया निर्जसंधी । अनिवार येती आधिब्याधी । महामोहें व्यापिजे बुद्धी । विवेक त्रिशुद्धी बुडाला ॥ २९ ॥ पाया पडे वेगडी । आधार टेकण लाकुडी । वाचां लफलफी जडत्वे गाढी । हाले हांटींची जीडी उदिरप्राय ॥ ३० ॥ डोळां चिपडों तोड भरे । नाकीची लोळी घोठीं उतरे । मुखीचे टाळेचिया धोरें । विवेकविपिजे उरें चिकटोनी ॥ ३१ ॥ चुंबन मागेना तोडाप्रती । तीं थुका ह्यणोनि दूर पळती । उसत

१ पित्याच्या देहात रेतोरूप होऊन तेथून मावेच्या उदरा प्रवेश २ साठून ३ गोळा गाठ ४ प्राधान्य ५ मधुर वाणी बोलणारा ६ पाच वर्षे ७ फेरा ८ पराभव, अपमान, छळ शान्तिथरी अध्याय ६-३२४ मय "देखोनि नास्तिकी नोस्त्रिली । भक्तदूद" असं आढे नोरिणे ९ विस्तार, वाट १० क्षीणता ११ दासी, सखी १२ शूरा १३ दत्तपति १४ मलक १५ वाना टाळ्या वसणें-कानात दृष्टय वसणें काना टाळ्या वसणें यावरून 'कानटाळ्या वसण' हा शब्दस्य झाला १६ टाकती १७ टाळ वाहू लागते १८ योग्य वेळी १९ वेगडी पडणें ह्यणजे धाग आवळत जाणें, किंवा आउचित होणें, कदा लागणें २० काठी २१ त्वचा २२ दोढ्या भांड २३ मिजून जावें. २४ वायको

नाहीं खोकल्याहार्ती । श्वास कास उठती अनिवार ॥ ३२ ॥ शरीरीं थरकंप उठी । तरी देहाभिमान दृढ पोटी । अवघ्यांतें ह्मणे धाकुटी । सांगे जुनाट गोष्टी मोठमोठ्या ॥ ३३ ॥ अधोवाताचे वावधान । अनिवार सुटे जाण । जीवे जितां विटंबण । हे जरा जाण आठवी अवस्था ॥ ३४ ॥ जेवीं सुईमागें दोरा जाण । तेवीं जरसवें असे मरण । जरा शरीर पाडी क्षीण । तंव वाजे निशाण मृत्यूचें ॥ ३५ ॥ देहींच्या तुटल्या नाडी । वाचा हों लागे ब्रोवडी । तरी देहाची धरी गोडी । अधिक आवडी स्त्रीपुत्रांची ॥ ३६ ॥ मज-मागें हें अनाथें । कोण सांभाळील यातें । पोटासी धरोनि त्यातें । रडे वहुतें आक्रोशें ॥ ३७ ॥ द्रव्यलोभ अतिकठिण । अंतीं न वेची आपण । दूरी करुनि इतर जन । सांगे उणखुण ठेव्याची ॥ ३८ ॥ नवल वासनाविदान । विसरोन देहाचें स्मरण । सर्वस्वें जे धरिजे आठवण । तेंचि आपण दृढ होय ॥ ३९ ॥ या देहाची निःशेष आठवण । ते नाठवणे सवेचि जाण । चेतनासहित जाय प्राण । या नांव मरण देहाचें ॥ ५४० ॥ एवं गर्भादि मरणात्ता । या देहींच्या नव अवस्था । येथ आत्म्याची अलिप्तता । स्वभावतां देहासी ॥ ४१ ॥ देह अवस्था विकारवंता । आत्मा अलिप्त अविकारता । ह्मणसी देहविकारा जडता । यासी विकारता घडे केवीं ॥ ४२ ॥ सूर्य धापटूनि जन । कदा नुठवी आपण । तो प्रकाशतांचि जाण । सहजें जन चेवती ॥ ४३ ॥ त्या जनांची कर्मकर्तव्यता । सूर्याअर्गीं न लगे सर्वथा । तेवीं प्रकाशोनि विकारता । अलिप्त तत्त्वता निजात्मा ॥ ४४ ॥ झालिया सूर्यकिरण प्राप्त । जेवीं अग्नि स्रवे सूर्यकात । तेणे याग का दाघ होत । त्या कर्मातीत सूर्य जैसा ॥ ४५ ॥ तेवीं चित्प्रकाशे मन । शुभाशुभ कर्म करी जाण । त्या मनोविकारा चिद्भ्रान । अलिप्त जाण निजात्मा ॥ ४६ ॥ येथ मनःकृत विकार पूर्ण । मनःकृत कर्मा-कर्म जाण । मनःकृत जन्ममरण । स्वर्गनरकगमन मनःकृत ॥ ४७ ॥ मनःकृत लक्ष्या-लक्ष्य । मनःकृत बंधमोक्ष । तेंचि निरूपण प्रत्यक्ष । श्रीकृष्ण अधोक्षज सांगत ॥ ४८ ॥

एता मनोरथमयीर्ह्यन्यस्तोच्चावचाम्बन् । गुणसद्भादुपादत्ते षत्सिक्कशिजहानि च ॥ ४७ ॥

ससारविकाराचें भान । अभिमानयुक्त करी मन । स्वर्गनरक गमनागमन । देहाभिमान भोगवी ॥ ४९ ॥ आत्मा याहूनि सहजें भिन्न । चिन्मात्रैक चिद्धन । तेथ आंतळों न शके मन । शुद्धीं अभिमान असेना ॥ ५५० ॥ मन अभिमान प्रसवे माया । अभिमाने गुण आणिले आया । गुणीं माधिक केली काया । विकारसामग्रियासमवेत ॥ ५१ ॥ जैशी देहापार्शीं छाया । तैशी स्वरूपीं मिथ्या माया । जेथ जन्ममरणेसीं काया । रिघावया ठावो नाही ॥ ५२ ॥ आत्मा शुद्ध काया मलिन । काया जड आत्मा चिद्धन । अज अव्यय आत्मा परिपूर्ण । जन्ममरण देहासी ॥ ५३ ॥ तिनी गुण तिनी अवस्था । कार्य कर्म अहंकर्ता । हें देहाभिमानाचे माथा । आत्मा सर्वथा अलिप्त ॥ ५४ ॥ यापरी विकाराहून । आत्मा चिद्रूपें सहज भिन्न । ह्मणशी जीवास देहाभिमान । तेंही कथन अवधारीं ॥ ५५ ॥ जीव अलिप्त मायागुणीं । ऐक सागेन ते काहांणी । स्फटिक ठेविजे जैशा वर्णीं । तद्रूपपर्णीं तो भासे ॥ ५६ ॥ हो का तद्रूपपर्णेही दिसता । स्फटिक अलिप्त निजशुद्धता । तेवीं सत्वादि

१ खोकळा २ वाच ३ जेरी, नगारा ४ निषेक, गम, जन्म, बाल्य, कौमार, यौवन, तादण्य, जरा व मृत्यु, या एका देहाच्या नऊ अवस्था आहेत ५ दाह ६ चैतन्याच्या प्रकाशानें ७ चैतन्यरूपी सूर्य ८ केवळ ज्ञानरूप ९ प्रवेश करणाऱ्या १० गोट, फया

गुणीं क्रीडतां । जीव तत्त्वतां अलिप्त ॥ ५७ ॥ स्फटिक काजळीं दिसे काळा । परी तो काळे-
पणावेगळा । तेवीं तमोगुणे जीवू मैळा । दिसोनि निराळा तमेंसी ॥ ५८ ॥ स्फटिक आरक्तीं
आरककिळा । दिसोन आरकतेवेगळा । तेवीं रजोगुणीं राजसलीळा । भोगूनि वेगळा
जीवात्मा ॥ ५९ ॥ स्फटिक श्वेतवर्णां दिसे श्वेत । परी तो श्वेतपणा अलिप्त । तेवीं सक्तीं
दिसे ज्ञानवंत । गुणज्ञानातीत जीवात्मा ॥ ५६० ॥ त्रिगुण गुणेंसीं अलिप्तता । दाविली
जीवशिवांची तत्त्वता । देहीं असोनि निःसर्गता । एक आतां सांगेन ॥ ६१ ॥ जेवीं घटा-
माजील जीवन । घटीं चंद्रविष आणी जाण । तेवीं शुद्धासी जीवपण । देहाभिमान देहीं
देसे ॥ ६२ ॥ घटनिश्चळत्वे विष निश्चळ । घटचंचळत्वे ते चंचळ । तेवीं देहाच्या अवस्था
सकळ । मानी केवळ जीवात्मा ॥ ६३ ॥ घटी कालविल्या अजंन । तरी तें काळें होय
जीवन । परी विंचप्रतिविंचा जाण । काळेपण लागेना ॥ ६४ ॥ तेवीं देहाची सुखदुःख-
कथा । कां पापपुण्यादि जे वार्ता । नाहीं जीवशिवाच्या माथा । देह अहंता ते भोगी
॥ ६५ ॥ ये घटींचें जळ ते घटीं भरित । चंद्रविष असे त्याहीआत । तेवीं या देहींचा
त्या देहीं जात । जीवात्मा ह्मणत या हेतू ॥ ६६ ॥ चंद्र गगनीं अलिप्त असे । तो मिथ्या
प्रतिविचें घटीं भासे । तेवीं वस्तु वस्तुत्वे सावकाशे । जीवू हें पिसे देहात्मता ॥ ६७ ॥
त्रिगुणगुणीं गुणातीत । देही देहसगा अलिप्त । जीव शिव दोनी येथ । तुज म्या साद्यत
दाखविले ॥ ६८ ॥ हें नेणोनियां समस्त । देहात्मवादें जाहले आत । स्वर्गनरकादि
आंतर । योनी भोगवीत अभिमान ॥ ६९ ॥ द्विजदेह आरभूनि येथ । परमेष्ठिदेहपर्यंत ।
स्वर्गसुख देहें समस्त । भोगवी निश्चित पुण्याभिमान ॥ ५७० ॥ याहूनिया अधोमुख येथ ।
द्विजत्वाहूनि खालते जात । नाना दुःखयोनी भोगवित । जाण निश्चित पापाभिमान
॥ ७१ ॥ येथ पापपुण्यकर्माचरण । तें वाढविताहे जन्ममरण । यात विरळा सभाग्य
जाण । जन्ममरणच्छेदक ॥ ७२ ॥ ज्यासी निष्काम पुण्याचिया कोडी । जिहीं स्वधर्म
जोडिला जोडी । ज्यासी भूतदया गाढी । ज्याची आवडी द्विजभजनीं ॥ ७३ ॥ जे
अहिंसेसि अधिवास । ज्यांचे अद्भूतपर मानस । जे सारासाराजहस । जन्ममरणाचा त्रास
घेतला जिही ॥ ७४ ॥ जे उर्पनिपदर्थचातक । जे जीवजनकाचे शोधक । जे निजात्मत-
त्त्वसाधक । जे विश्वासुक भावार्थी ॥ ७५ ॥ ज्यासी सतचरणीं सद्भावो । जे गुरुवचनीं
विकले पहा हो । त्यासी देहीं विदेहभावो । मत्कूपें पहा वो पावती ॥ ७६ ॥ तेंही निज-
चोपें देहाची वेडी । तोडूनि जन्ममरणाची कोडी । उभयूनि सायुज्याची गुंडी । परा-
परधडी पावले ॥ ७७ ॥ त्यासी ससाराचे आवर्त । सर्वथा गेले न लगत । जेवीं बुडण्याचा
सकेत । मृगजळाआत असेना ॥ ७८ ॥ ऐसे त्रांस पुरुष येथ । ससारी नाहीं गा बहुत ।
हिंडता अवध्या जगांत । एखादा कदाचित देखिजे ॥ ७९ ॥ असो देखिल्याही त्यातें ।
कोण आहे ओळखते । उद्धया जाण निश्चितें । आत्मा येथें दिसेना ॥ ५८० ॥ जरी

१ जीव २ मलिन ३ कीळ झणजे प्रमा ४ जो गुणें ५ जीवाची ६ मुक्तता ७ कानळ ८ अहपणासुळे देह
भोगतो ९ वेड १० फेरे, ओंबरे ११ ब्रह्मदेवापर्यंत १२ सार झणजे ब्रह्म, वसारा झणजे मार्या, याचा विवेक करणारे
राजहस १३ भीति १४ जसा नातक उत्सुकतेन मेघजल ग्रहण करितो, त्याप्रमाणें उपनिवृत्तिद्वारात उत्कटतेन ग्रहण कर-
णारे १५ बधन १६ रोग, किंवा कोव्यवधि जन्म, किंवा गुतापती १७ पताका, ध्वज १८ पैलधडी १९ नेत, समन,
शक्यता २० मुक्त, मोक्षाला पावलेले

निकट भेटला ज्ञाता । त्याचा देह देखिजे वर्तता । परी भीतरौलें निजात्मता । न दिसे सर्वथा कोणासी ॥ ८१ ॥ आत्मा गेला आला ह्मणती । शेखी येणेजाणे न देखती । तेच विपर्याची उपपत्ती । स्वयें श्रीपति सांगत ॥ ८२ ॥

आत्मन वित्तुपुत्राभ्यामनुमेयो भवाप्यथो । न भवाप्ययवस्तूनामभिनोऽद्वयलक्षण ॥ ४८ ॥

ह्मणती पित्याचा आत्मा गेला । यालागी पितृदेह नासला । परी पैलें तो आत्मा गेला । ऐसा नाही देखिला कोणीही ॥ ८३ ॥ ह्मणती पुत्रजन्में आत्म्यासी जन्म । करिता पुत्राचे जातककर्म । देखिजे देहाचा सभ्रम । आत्मा दुर्गम दिसेना ॥ ८४ ॥ येथ आत्म्यासी येणेजाणे । सर्वथा नाही पूर्णपणे । देहासीचि जन्ममरणे । येणेजाणे दृष्टांते ॥ ८५ ॥ प्रत्यक्ष देहासी जन्मनाश । आत्मा साक्षित्वे अविनाश । येचि अर्थो विशद विलास । स्वयें हृषीकेश सागत ॥ ८६ ॥

ततोर्गजप्रियाकाभ्या यो विद्वान् जन्मसयमौ । ततोर्विलक्षणो द्रष्टा एव द्रष्टा तनो पृथक् ॥ ४९ ॥

बीजपरिपाकें वाढले वृक्षां । पर्वत त्या वृक्षाचा साक्षी । तो पर्वत वृक्षच्छेदने नव्हे दुःखी । तेवीं द्रष्टा साक्षी देहाचा ॥ ८७ ॥ द्रष्टा साक्षी देहमात्रासी । ते देहधर्म न लगती द्रष्ट्यासी । तो देही असोनि विदेहवासी । भववध त्यासी स्पर्शना ॥ ८८ ॥ हा अर्थ नेणोनि अविवेकी । अतिवड जाहले ये लोकी । तोचि अर्थ पांच श्लोकां । श्रीकृष्ण स्वमुखी सागत ॥ ८९ ॥

प्रकृतेरेवमात्मानमविविच्याबुध पुमान् । तत्त्वेन स्पर्शसमूह ससार प्रतिपद्यते ॥ ५० ॥

कर्माकर्मकर्तेपण । आत्म्यासी सर्वथा नाही जाण । येचि अर्थीचें निरूपण । मागां सपूर्ण सांगीतले ॥ ५९० ॥ आत्मा नातले तिन्ही गुण । देही देहातीत जाण । प्रकृतीहून पुरुष भिन्न । हें निजात्मज्ञान जो नेणे ॥ ९१ ॥ तोचि ससाराचा आपण । घरजावई झाला जाण । देहाभिमानासी सपूर्ण । एकात्मपण माडिले ॥ ९२ ॥ विषयभोग तोचि पुरुषार्थ । ऐसे मानूनिया निश्चित । शुभाशुभ कर्मां येथ । भोगवीत नाना योनी ॥ ९३ ॥ विषयभोग अभिमाने जाण । पुढती जन्म पुढती मरण । नाना योनी आवर्तन । देहाभिमान भोगवी ॥ ९४ ॥ ते नाना योनीं गर्भदुःख । देहाभिमाने भोगिती मूर्ख । तेचि नाना तत्त्वांचे रूपक । यदुनायक सागत ॥ ९५ ॥

सत्यसद्वाटपीन् देवान् राजसा सुरमानुषान् । तमसा भूततिर्वक्त्रव आमितो याति कर्मभि ॥ ५१ ॥

देहाभिमानाचिये स्थिती । त्रिगुण गुणांचीं कर्म होती । तेणे त्रिविध ससारप्राप्ती । ऐक निश्चिती उद्धवा ॥ ९६ ॥ न करिता कृष्णार्पण । सत्त्विक कर्म कीजे आपण । तेणे क्षोभें सत्वगुणं । उत्तम देह जाण उपजवी ॥ ९७ ॥ सत्त्वाच्या अतिउत्कर्षगती । देवऋषि ब्रह्मऋषि होती । सत्त्वाच्या समसाम्यस्थिती । कैलापायु जन्मती आजानुवाहो ॥ ९८ ॥ सत्वगुणे क्रियायुक्त । स्वर्गां देव होती स्वर्गस्थ । भोगक्षयें अधःपात । या योनीं जनित सत्वगुणे ॥ ९९ ॥ आश्रयूनि राजस जन । करिता राजस कर्माचरण । तेणें क्षोभला रजोगुण । योनि कोण उपजवी ॥ १०० ॥ राजस कर्म ब्रह्मीं अर्पिती । ते दैत्यही भगवद्भक्त होती । जे रजकउत्कर्षें भोग वाछिती । ते असुर होती महाबोद्धे ॥ १०१ ॥ रजोगुणे स्वक-

१ जवळ, शेजारी २ शांतील ३ पतीकडे ४ पुत्रावण ५ उत्पत्ति व वाट झाल्यामुळे ६ द्रष्टा ७ संसारजन्म ८ रागादि तीनही गुणांचीं बद्ध होत नाहीं ९ स्वरूप ज्ञान १० पुन पुन ११ फिरणें, भ्रमण १२ कल्पपर्यंत जगणारे १३ जन्म १४ रजो गुणाच्या अनिवृद्धीं

मार्चरण । तेणें कर्में जन्मती ब्राह्मण । रजतारतम्ये जाण । चारीं वर्णं जन्मती ॥ २ ॥
 तमसाचे सगर्ता जाण । करिता तमिष्ठ कर्माचरण । तेणे क्षोभला जो तमोगुण । तो
 नीच योनि दारुण उपजवी ॥ ३ ॥ भूत प्रेत पिशाचक । तिर्यग्धीनि असख्य । वृक्ष पर्वत
 पाषाण देख । या योनि अनेक भोगवी ॥ ४ ॥ आशंका ॥ ॥ कर्म त्रिगुणात्मक साचार ।
 परी कर्मफळभोक्ता ईश्वर । हा वेदशास्त्रें विचार । केला निर्धार तुम्हीही ॥ ५ ॥ देहसा-
 क्षित्वे आत्मा निराळा । ऐसा गत श्लोकां केला निर्वाळा । जें कर्मफळभोक्ता कर्मविगळा ।
 तें कर्मफळा केवीं भोगी ॥ ६ ॥ ऐसे आशकेचे अतर । जाणोनिया शाईधर । तेचि
 अर्थीचे उत्तर । विशद साचार सांगत ॥ ७ ॥

पुण्यतो गायत पश्यन् यथैवानुक्रोति तान् । एव बुद्धिगुणान्पश्यन्नतोऽप्यनुकार्यते ॥ ५२ ॥

कलांकुशल सभानायक । त्यापुढे रगं होतां कान्तुक । गात्या नाचत्याचे तालार्थाक ।
 स्वयें देस अनुकरे ॥ ८ ॥ तेंचि अनुकार ह्यणशी कैसे । प्रकृति केवळ जडाशे । जाणपण
 आत्म्यासी असे । येणे विन्यासे भोक्ता ह्यणती ॥ ९ ॥ सभेसी वैसल्या निश्चळा । रगींच्या
 अनुकरे याकताळा । तेवीं प्रकृति पुरुष वेगळा । तो प्रकृतीची लीळा अनुकरे ॥ ६१० ॥
 ॥ आशका ॥ ॥ प्रकृतिच्छंदे अनुकारता । गुणकर्मांचा फळभोक्ता । आत्मा झाला
 जें तत्त्वता । तें नित्यमुक्तता भंगली ॥ ११ ॥ जो करी कर्मफळस्वादन । त्यासी लागे
 कर्मबधन । कर्मास्तव जन्ममरण । आत्म्यासी जाण लागले ॥ १२ ॥ नित्यमुक्त अवि-
 कारी । या गोष्टी राहिल्या दूरी । आत्मा जाहला ससारी । गुणविकारीं अतिवृद्ध ॥ १३ ॥
 उद्धवा । तू ऐसपेशी । आशका झर्णा धरिणी । आत्मा अलिप्त गुणकर्मासी । दृष्टातेंसी
 हरि सागे ॥ १४ ॥

यथाऽभ्रमता प्रचलता तरयोऽपि चला इव । चक्षुषा भ्राम्यमाणेन दृश्यते भ्रमतीव भू ॥ ५३ ॥

जेवीं गगातीरीचा तरू । जळीं वाहता देखे नरू । तेवी मायागुणअनुकारू । भासे
 विकारू आत्मर्ती ॥ १५ ॥ ज्याचे डोळा भेवडी सवळ । तो भवता देखे भ्रमडळ । तेवी
 मायिक विकारमेळ । मिथ्या केवळ आत्म्यासी ॥ १६ ॥ जो अश्वारूढ होऊनि पाहे ।
 जळी प्रवाहासमुख राहे । तो देखे मी जळी प्रवाहें । ऐसा मिथ्या होय अनुभवू ॥ १७ ॥
 तेवीं आत्मा नित्य निर्विकार । तेथ मायावी गुणसभार । कल्पनायोगें साचार । मानिती नर
 मनोमय ॥ १८ ॥ आब्रह्मस्तंभपर्यंत । नाना योनि विकारवत । कर्म क्रिया फळभोग येथ ।
 जाण निश्चित मनोजन्म ॥ १९ ॥ ऐसे सागता हरि सावळा । तेणे उल्लास उद्धवजिवाळा ।
 तथा आनदाच्या कळोळा । उद्धवचि लीला पोसित ॥ ६२० ॥ निववावया उद्धवाचा ताप ।
 स्वयें सागे तो विश्वतोमुख । जेणे उद्धवा बहु हरुखें । तेचि श्रीकृष्ण देखसागतसे ॥ २१ ॥

यथा मनोरथिभ्यो विपयानुभवो मृषा । न्यमदृष्टाश्च दाशह तथा सत्वार आत्मन ॥ ५४ ॥

आत्मा नित्यमुक्त अविकारी । तो सकल्पें फीजे विकारी । अससारी परी ससारी ।
 मनोविकारी मानिजे ॥ २२ ॥ ऐसे दुज्याबीण कार्ही । कथा यार्ता सागता नार्ही । एक

१ पुरुषक्षिप्रग्यापाणादि योनि २ निवाडा, निणय ३ धकेत्रे ४ वला जाणणारा ५ नाचरगे ६ ताल धरण व
 मृद्गाची समोवरील थाप ७ विकारातीत ८ अशी शक्ता वेळ नको ९ निरगिरी १० वाहन चालवें ११ मद्रदेवापामून
 गवताच्या बाबीपर्यंत १२ विकृतीना मनलेल्या १३ सर्वतोमुख, सर्वज्ञ १४ आनंद, हृप

श्रोता दुसरा वक्ता पाहीं । यालागीं येही उपाये ॥ २३ ॥ जेवीं एकटा क्रमेना पंथ । मी राजा करी मनोरथ । परचक्र कल्पूनि तेथ । होय उद्यत युद्धासी ॥ २४ ॥ तो युद्धावेश कडकडाट । तेणें सत्राणे उडे उद्भट । अडखळूनि आदळे पोट । हाणे मी घायवंट पडिलों कीं ॥ २५ ॥ मिथ्या भ्रमें पडला भुली । चालतां चालतां मृगजळीं । उतरावया पैलतीरीं । बुडी वहिली देतसे ॥ २६ ॥ गंधर्वनीगरीं प्रचंड । माझ्या सोपे उदंड । क्षणामार्जी विरस चंड । वितंड करी निर्वाळा ॥ २७ ॥ तेवीं ससार हा कल्पनिक । तेथील सुख आणि दुःख । मिथ्या केवळ मायिक । जाण निष्टक निजभक्तां ॥ २८ ॥ दाशाहर्वंशीं जन्मलासी । तू उत्तम दशा पावलासी । यालागीं हाणे हृषीकेशी । उद्धवासी दाशार्ह ॥ २९ ॥ जेवीं कां स्वप्नभोग जाण । स्वप्नीं सत्य मानी आपण । तेवीं ससार हा दीर्घ स्वप्न । मायिक जाण मिथ्यात्वे ॥ ६३० ॥ जागा झालिया स्वप्न वृथा । निरहंकारीं ससार मिथ्या । हे ब्रह्मज्ञानाची मुख्य कथा । जाण तत्त्वतां उद्धवा ॥ ३१ ॥ संसार तो कल्पनामात्र । आत्मा निर्धिकार चिन्मात्र । जेवीं मृगजळ भरी भास्कर । तेवीं ससार करी आत्मा ॥ ३२ ॥ उद्धवा तूं ह्यणशी आता । ऐकता तुझे मुखीची कथा । ससार मिथ्या तेंचचता । तरी साधनावस्था का सोसावी ॥ ३३ ॥ जेवीं बंध्यापुत्राचे लग्न । करावया कोणी न करी यत्न । का मृगजळीं बांधोनि धरण । पाट जाण कोणी काढीना ॥ ३४ ॥ तेवीं मिथ्या ससारबंधन । तेथ श्रवण मनन चिंतन । विवेक वैराग्य ज्ञान ध्यान । वृथा कां जन सोशिली ॥ ३५ ॥ उद्धवा बागुलाचे भय खोटें । परी वाळकासी सत्य वाटे । तेवीं मिथ्या ससारकचाटें । जीवीं प्रकटे वद्धता ॥ ३६ ॥ तेचि अर्थींचा दृष्टात । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत । मिथ्या सांसारिक येथ । भ्रमें बाधीत भ्रातासी ॥ ३७ ॥

अर्थें ह्यविद्यमानेऽपि ससृतिर्न निवर्तते । ध्यायतो विपथानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा ॥ ५५ ॥

विचारें पाहता मिथ्या स्वप्न । तेथील विषयसेवन । सुखदुःखें बाधिली गहन । ऐक लक्षण तयाचे ॥ ३८ ॥ स्वप्नीं पुत्रलाभ राजसन्मान । तेणे सुखें ओसडे आपण । कां झालिया धनहरण । तेणे दुःखें दारुण आकंदे ॥ ३९ ॥ त्यासी जागें न करिता । स्वप्नसुखदुःखावधकता । निवर्तना सर्वथा । जाण तत्त्वता उद्धवा ॥ ६४० ॥ तेवीं विपयासक्त जन । ज्यासी अखंड विषयध्यान । ज्यांचें विपर्यां सदा मन । देहाभिमान गोंवीत ॥ ४१ ॥ तेंयांसी देखावया उपावो । जया विपयासक्ति होय वावो । येचि अर्थींचा दृष्टात पहा वो । स्वयें सांगे देवो उद्धवासी ॥ ४२ ॥ न करिता श्रवण मनन । न साधिता विवेकज्ञान । न धरिता वैराग्य पूर्ण । भवभय जाण तुटेना ॥ ४३ ॥ ससार मिथ्या तोंडें ह्यणता । न तुटे सुखदुःखभयव्यथा । जन्ममरणादि अवस्था । अहंममता सुटेना ॥ ४४ ॥ ऐसे जे अज्ञान जन । तिहीं अवश्य करावे साधन । विवेकें वैराग्य धरिता पूर्ण । भवबंधन निवारे ॥ ४५ ॥ यालागीं उद्धवा जाण । सकळ साधनाचे कारण । जेणें हाता चढे ब्रह्मज्ञान । तें वैराग्य पूर्ण साधावे ॥ ४६ ॥ ऐक विरक्तीची मोगी । जैशी घडघडीत आगी ।

१ शत्रुघ्न २ यत्न, आवेशान ३ घर उच ४ जखमी होऊन ५ तावढतोय ६ शहरातील मोठमोठा इमारतीसारखे दिव्यगन्धा मेघात ७ मोठा ८ प्रचंड, मोठा ९ (खन्याखोल्याचा) निर्णय, निवाडा १० यदुवशातल्या प्रसुध ११ घस १२ समस्ता. १३ पूर्णपणे भरून वाहू लागतो १४ ही ओवी पैठणच्या प्रतीत नाही १५ मार्ग.

तैसे वैराग्य व्हावे अंगी । ते प्राप्तीलागीं अधिकारू ॥ ४७ ॥ ऐसे मुमुक्षु जे पुरते । परम कृपेचेनि हाते । सहुरु थापटोनि ज्यांतें । करी अद्वैत जागृत ॥ ४८ ॥ ज्यासी देहादिभेदपुटी । मिथ्या माया गुणत्रिपुटी । ब्रह्मानंदें कोंदली सृष्टी । स्वप्नज्जु हटीं ससारू ॥ ४९ ॥ येव्हडी ही परम प्राप्ती । वैराग्यविवेकें चढे हाती । तेचि वैराग्य उद्धवाप्रती । स्वयें श्रीपति सांगत ॥ ६५० ॥

वसाहुद्वय मा मुह्य विषयात्तन्दिन्द्रियै । आत्माग्रहणनिर्भात पश्य धेकल्पिक भ्रमम् ॥ ५६ ॥

विषयाची जे आसकी । ते बाधक परमार्थप्राप्ती । विषय साडीं साडीं निश्चितीं । पुरतोनि हातीं नातळें ॥ ५१ ॥ आसक्त वृत्ति इंद्रिययोग । अतिलोलुप्यें विषयभोग । तोचि मुख्यत्वे भवरोग । यालागीं त्याग करवा ॥ ५२ ॥ विखें राधिळें परमात्म । तें प्रासमात्र हरी प्राण । विप एकदा मारक जाण । विषय पुनःपुनः मारक ॥ ५३ ॥ ह्यणसी प्रारब्धें भोग येती । ते त्यागिले केवीं जाती । विषयत्यागाची युक्ती । वैराग्यस्थिति घडे केवीं ॥ ५४ ॥ प्रारब्धें विषयभोग येती । ते साधका दुःखरूप होती । वणवा मृगें आहां-ळती । तैशी स्थिति भोगणे ॥ ५५ ॥ व्याघ्रमुर्खीं सापडे गाये । तैसा भोगी चरफडीत जाये । ऐसेनि अनुतापें पाहें । वैराग्य होये अनिवार ॥ ५६ ॥ वैराग्य जाहलिया धर्षकुडें । सहुरुकृपा हाता चढे । तेणें गुरुकृपाउजियेडें । ससार उडे हेंदेंसीं ॥ ५७ ॥ झालिया गुरुकृपा सुगम । सर्वत्र ठसावे परब्रह्म । तेथ जन्ममरण केंचें कर्म । भवभ्रम असेना ॥ ५८ ॥ तेथ वाती लावूनि पाहतां । समार दिसेना मांगुता । जेवीं निश्चमें पाहों जाता । न लगे हाता रज्जुसर्प ॥ ५९ ॥ भवडीचेनि वेगवशे । भिंगोरी नीट उभी दिसे । तेवीं भ्रमाचेनि आवेशे । ससार भासे सत्यत्वे ॥ ६६० ॥ केवळ जो निविडें भ्रम । ससार हें त्याचें नाम । येव्हवीं निखिल परब्रह्म । तेथ जन्मकर्म असेना ॥ ६१ ॥ ऐसे जरी झाले ब्रह्मज्ञान । तरी प्रारब्ध भोगावे ना जाण । जेवीं कुलाळें भाडे ने आपण । परी चक्र-भ्रमण राहेना ॥ ६२ ॥ वृक्ष समूळ उपडल्या जाण । उपडिता न वचे सैर्द्रपण । तेवीं होताचि ब्रह्मज्ञान । प्रारब्ध जाण सोडीना ॥ ६३ ॥ त्या प्रारब्धाचिये गती । विषयभोग जरी येती । तेथ उपावो न करावा निवृत्ती । निजशांती साहावे ॥ ६४ ॥ विषयभोग आलियाही जाण । निजशांति धरोनि सपूर्ण । सुखें वर्तती साधुजन । विवेकसंपन्न क्षमा-वंत ॥ ६५ ॥ हाता आलिया निजशांती । ससार बांधुडा तो कित्ती । तेचि शांतीची स्थिती । स्वयें श्रीपति सांगत ॥ ६६ ॥ जें निजशांतीचे कल्याण । जेणे जीव पावे समाधान । ते अतिगोड निरूपण । दां श्लोकीं सांगत ॥ ६७ ॥

क्षिप्तोऽवमानितोऽसन्नि प्रवृत्तोऽसृष्टितोऽथवा । तादृश सन्नित्यदो वा वृत्त्या वा परिहासित ॥ ५७ ॥

निष्ठितो मूर्ध्नि वाऽस्यैर्बहुधेय प्रकल्पित । श्रेयस्काम कृत्रगत आत्मनात्मनमुद्धरेत् ॥ ५८ ॥

देहाभिमानी तामस जन । अतिदुष्ट जे दुर्जन । तिही साधुसी करिता छळण । शांतीस्तैव सज्जन क्रोधी नव्हती ॥ ६८ ॥ अल्पउपद्रवीं जाण । न येती क्रोधा सज्जन । तैसे

१ मोक्षाची इच्छा करणारे २ मन्वकां वरद हस्त ठेवून ३ त्रिपयाप्रती ४ विपात शिजविळें ५ भाजतात, पोळतात ६ खरेंखरें, तीव्र ७ गुरुकृपेच्या प्रकाशानें ८ सुखदुःखादि ब्रह्मसह ९ पुढा १० भिंगरी ११ दाट, गर्द, पूग भ्रम हाव ससार १२ कुभार १३ ओलेपण १४ बांधुडे ते कित्ती १५ जवळ शांती बसल्यामुळें मोक्षाच्या क्षीण होत नाहींत १६ अल्प पीडा झाल्यात

नव्हे अतिनिर्वाण । पीडा दारुण करितांही ॥ ६९ ॥ कायिक वाचिक मानसिक-। त्रिविध,
 पीडा देख । साधु निजशांती नेटक । जाणोनि विवेक ते साहती ॥ ६७० ॥ उजू बोलतां
 शुद्ध युक्ती । आक्षेपूनि, हेडाविती । झिडकावूनियां निर्भत्सिती । अपमानिती सभेसी
 ॥ ७१ ॥ शब्दीं शब्दानें करुनि छळ । ह्यणती दुष्ट दुर्जन दुःशीळ । अपवित्र अमंगळ ।
 नष्ट चांडाळ हा एक ॥ ७२ ॥ ऐशा दुर्जनांच्या दुष्टोक्ती । साधु साहे निजशांती । ते
 शांतीची उपपत्ती । विवेकस्थिती अवधारीं ॥ ७३ ॥ पराची जिह्वा वोट हालती । माझ्या
 अंगीं ते, न रंपती । यालागीं क्रोध न ये चित्तीं । निजशांति ढळेना ॥ ७४ ॥ सभेसी सन्मानें
 पूजिता । लोट्टूनि घातला खालता । हाणोनियां चर्चणघाता । नेला परता अपमाने ॥ ७५ ॥
 सन्मानें जेथ पूजूं नेती । तेथ केवळ असे क्षिंती । अपमानें जेथ लोटिती । तेथही क्षिती
 तेचि पै ॥ ७६ ॥ येथ मान अपमान । कल्पना मनाची जाण । ऐसेनि विवेकें सज्जन ।
 द्वेषीना जन निजशांती ॥ ७७ ॥ प्रलोभूनि नाना युक्ती । धने ठकवूनियां निर्भत्सिती ।
 धनलोभ, केवळ अधःपाती । त्याची निवृत्ति जिहीं केली ॥ ७८ ॥ त्यांसी निदितांचि
 जाण । दोषी होइजे आपण । यालागीं क्रोधा न ये मन । शांति सपूर्ण ढळेना ॥ ७९ ॥
 शुद्ध बोलती शास्त्रार्थ । अर्थ तितुका अनर्थ । त्या अनर्था जो करी निवृत्त । त्यातें द्वेषित
 ते मूर्ख ॥ ६८० ॥ सद्गुणीं दोष आरोपिती । नानापरी निदा करिती । तेणे हित मानिती
 चित्तीं । तारक निश्चिती हे माझे ॥ ८१ ॥ मातेचे जे करतळ । ते वरिवरी क्षालिती बाह्य
 मंड । हे जन्मक माझे केवळ । संवाह्य मळसकळ जिह्वायें धुती ॥ ८२ ॥ ऐशियाचें करितां
 छळण । हितास नाडिजे आपण । कोणाचे न बोले दोषगुण । तेणें शांति जाण थोरावे
 ॥ ८३ ॥ चाले जेणे जीविकांस्थिती । धन धान्य क्षेत्र वृत्ती । छळें वळें हिरोनि नेती ।
 तेणे चित्तीं क्षोभ नुपजे ॥ ८४ ॥ येथ लाभालाभ दैवाधीन । त्यासी देतेंघेतें तेंचि जाण ।
 यालागीं, द्वेषीनीं जन । शांतीचा गुण न साडी ॥ ८५ ॥ वृत्ती घेऊनि उगे नसती ।
 अन्यायी ह्यणोनि वांधिती । एक, तोडावरी थुंकिती । एक मार्यां मुतती अतिदुष्ट ॥ ८६ ॥
 एक ताडिती पाडिती । एक नानापरी गांजिती । तरी अंगींची ढळेना शांती । विवेकें
 सांगांती सज्जना ॥ ८७ ॥ थुका आणि जे मूत । ते देहाचिमाजीं उपजत । देहींचें देहास
 लागत । क्षोभ तेथ कोण मानी ॥ ८८ ॥ थुंका आणि जें मूत । जैसें-देही, उपजे देहाचे
 अपत्य । देहाचें देहावरी, खेळत । दुःख तेथ कोणाचें ॥ ८९ ॥ धरितां मारिता ह्यणे देख ।
 देहो, तितुका, पांचभौतिक । मारिता मारिजता, दोनी एक । कोणाचे दुःख कोणासी
 ॥ ९० ॥ ऐशी सविवेकें ज्यासी शांती । चारी, मुक्ती त्याच्या दासी होती । त्याचा
 अकिलें मी श्रीपती । यावरी प्राप्ती ते कायी ॥ ९१ ॥ तेथ केवळ जो मोक्षार्थी । तेणें
 सर्वस्वें पाळावी शांती । ते दुःखसागरावतीं । होय तारिती सुखरूप ॥ ९२ ॥ वैराग्य
 योग-ज्ञान ध्यान । त्याचे फळ तें शांति जाण । ते शांति साधूनि सपूर्ण । आपणिया

१ नीट, स्थिर, २ सरळ ३ उपहास करितात, ४ शांति उत्पन्न होण्याचे कारण ५ स्वतः नाहीत ६ लायानीं
 ७ शक्ती, ८ दूर ९ तळहात १० मलमूत्रादि ११ मनाचा व शरीराचा मळ १२ उदरनिर्वाहाच साधन,
 शक्ति १३ द्वेष करित, नाही १४ लोक्यावर १५ ब्रह्मनिष्ठाना सोबती विवेक (गिन्यानिलविचार) असतो
 १६ मोष्ट १७ खापीन, सेवक

आपण उद्धरिती ॥ २३ ॥ यालागीं उद्धवा जाण । साहोनि द्वंद्वानें काठिण्य । शांति साधूनि संपूर्ण । ब्रह्म परिपूर्ण पावावें ॥ २४ ॥ पूर्ण ब्रह्म पावल्यापाठीं । जन्ममरणाची खुंटे गोठी । परमानंदें पडे मिठी । भवभयाची तुटी तै होय ॥ २५ ॥ एकोनि श्रीकृष्णाचे बोला । उद्धव अत्यंत चाकाटला । द्वंद्ववाध जो ऐकिला । तो न वचे साहिला आह्मांसी ॥ २६ ॥ ऐकिल्या नाहीं ये शांतीच्या गोष्टी । मां केवीं देखिलेल दृष्टीं । ऐशी शांति ज्याच्या पोटीं । तो पुरुष सृष्टीं नसेल ॥ २७ ॥ मागें ऐकिली ना देखिली । ऐशी शांति त्वां कैची काढिली । हें ऐकता तुझी बोली । भयें दचकली बुद्धि माझी ॥ २८ ॥ ऐशी शांति ज्यासी आहे । तो मागें झाला ना पुढे होये । देवो बोलिला निजनिर्वाहें । तें दुःसह होये आह्मांसी ॥ २९ ॥ ज्या सांगितलिया द्वंद्वासी । तो अतिदुःसह योगियांसी । केवीं साहवे आह्मांसी । तेचि देवासी पूसत ॥ ७०० ॥

उद्धव उवाच-पर्ययमनुग्रहेय यद नो वदतावर । सुदु सहमिम मन्य धामभ्यसद्वतिक्रमम् ॥ ५९ ॥

विदुषामपि विश्वामन्य प्रकृतिर्हि यलीयसी । ऋते त्वद्धर्मनिरतान्छात्रास्ते चरणालयान् ॥ ६० ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसवादे द्वाविंशोऽध्याय ॥ २२ ॥

जे सागों जाणती वेदशास्त्रार्था । ते वकें ह्यणिर्पती तत्त्वता । त्या वक्त्यामार्जीं तुझी श्रेष्ठता । मुख्य वेदांचा वक्ता तूं होसी ॥ १ ॥ शास्त्रें लाहोनि तुझी युक्ती । तुझी तुज प्रतिपादिती । ते परोक्षवादें थोंटावती । श्रुति 'नेति' नेति' परतल्या ॥ २ ॥ त्या तुझे मुखींच्या ज्ञानोक्ती । कृपेनें एकोनि कृपामूर्तीं । श्रवणाचें भाग्य वानू किती । जे ऐकती ते धन्य ॥ ३ ॥ ऐसपेशिया अतियुक्तीं । उद्धवें प्रार्थिला श्रीपती । हात जोडूनि परम प्रीतीं । ह्यणे विनंती अवधारीं ॥ ४ ॥ स्वामी बोलती अतिअगाध । हें बोलणे परम शुद्ध । माझे बुद्धीसी नव्हे बोध । पराचे अपराध कोण साहे ॥ ५ ॥ जें साहे पराचे अपराध । तेंही कठिणत्वे अतिविरुद्ध । हा दुःसह महाबोध । कैसेनि द्वंद्व साहवे ॥ ६ ॥ उत्तमं केलिया अपराधा । कोटींमाजी साहे एकादा । परी नीचाची विरुद्ध बांधा । कोणीही कदा न साहे ॥ ७ ॥ ज्याचें न न्हावे दर्शन । ज्यासी करूं नये गमन । त्यांचे मस्तकीं वाजता चरण । साहेल कोण गोविदा ॥ ८ ॥ ज्याचा निःशेष जाय प्राण । तोचि साहे हें कठिण । जो होय सचेतन । त्यासी सर्पथा जाण न साहवे ॥ ९ ॥ इतराची कायसी कथा । सज्ञान जे कां तत्त्वता । तेही अतिक्रमू न साहती अल्पता । मां अपमानता कोण साहे ॥ ७१० ॥ क्रोध जाहला कपिलमहामुनीसी । तेणे भस्म केलें सगरासी । नारदें कुबेरपुत्रासी । वृक्षत्वासी आणिले ॥ ११ ॥ दुर्वासाची सागता गोठी । त्याची कथा आहे मोठी । कोप आला श्रृंगीचे पोटीं । मेल्या सर्पासाठीं शापिले ॥ १२ ॥ मुख्यत्वे शांति सनकादिकासी । द्वारीं आडकाठी केली त्यासी । वैकुंठीं क्षोभूनि आवेशीं । जयविजयासी शापिले ॥ १३ ॥ सज्ञानाची ऐशी स्थिती । मां इतरांची कोण गणती । परापरार्थसहनशाती । दुर्लभ त्रिजगतीं गोविंदा ॥ १४ ॥ प्रकृति निजगुणीं सवळ । ते अल्प क्षोभवी तत्काळ । साधुं संज्जन केवळ ।

१ शीतलवर्ण, मुखदु ख, ह्यादि द्वंद्वांचा कठिणपणा २ कथित झाला ३ साहिल जात नाहीं, सहन होत नाहीं ४ मग ५ ठामपणें, निश्चयानें ६ दृढते जातत ७ वर्णन करितात, सागतात ८ भ्रममर्थ होतात ९ तें नव्हे, तें नव्हे, ह्याल श्रुति मागें परतल्या १० कानां ११ अति १२ अथत सहनशीलतेमुळें १३ पीढा १४ त्याची लाय बसली असता १५ सोशी १६ शृंगीकृपी, यानेंच परीक्षितीळ शाप दिला १७ दुसऱ्याचे अपराध सहन करणारी शांती

करी विकल अशांती ॥ १५ ॥ ज्यासी तुझी पूर्ण भक्ति जडे । ज्यासी तुझी पूर्ण कृपा जोडे । जो तुझे चरणीं अखंड जोडे । त्यासीच घडे हे शांती ॥१६॥ तूं विश्वात्मा त्रिजगतीं । चोरी न चले तुजप्रती । मज ही द्रव्ये न साहवती । तूंही श्रीपति जाणसी ॥१७॥ परम पावन निजशांती । अतिनिंद्य ते अशांती । ऐसें व्याख्यान जे ज्ञाते करिती । तेही न साहती द्रव्यते ॥१८॥ द्रव्ये दुःसह सर्वाथीं । तेथें माझा पौंड किती । एवं द्रव्यसंहिष्णुतेची युक्ती । मज कृपामूर्ति सांगावी ॥ १९ ॥ सकल साधनें वश्य होती । परी, हे सहिष्णुता न ये चित्ती । ते मी लाभें निजशांती । ऐशी कृपा निश्चितीं करावी ॥ ७२० ॥ मी शांतीचें लाभें कल्याण । ऐशी कृपा करावी परिपूर्ण । ह्यणोनि धरिले श्रीचरण । उद्धवे आपण निजभावे ॥ २१ ॥ ऐकोनि उद्धवाची विनंती । सतोपला कृपामूर्ती । जेवीं चातकाचिया तृपतीं । गर्जोनि त्रिजगती निववी मेघ ॥ २२ ॥ तेवीं भक्तवचेंनासरिसा । उल्हासला कृष्ण कैसा । उद्धवाचिया निजमानसा । शांतीचा ठसा घालील ॥ २३ ॥ उद्धवप्रश्नाचे प्रत्युत्तर । उदार सुंदर गुणगंभीर । उघडोनि शांतीचे भांडार । स्वयें शार्ङ्गधर सांगेल ॥ २४ ॥ नवल सागती ते ठेव । युक्तिचातुर्थवैभव । निजशांतीस पडे खेव । ऐसे अपूर्व सांगेल ॥ २५ ॥ श्रीकृष्णमुखीच्या ज्ञानोक्ती । ऐकता स्वयंभ प्रकटे शांती । ते ऐकावया उद्धव चित्तीं । जाहला निश्चितीं सावध ॥ २६ ॥ जेवीं गजग्रहणाविखीं पंचानं । साटोप धरी आपण । तेवीं शांति साधावया जाण । सावधान उद्धव ॥२७॥ जळीं तळपताचि मासा । कंवडा झेलूनि ने आकाशा । तेवीं शांतीचिया आमिपा । उद्धव तैसा तळपत ॥ २८ ॥ तें भिक्षुगीतनिरूपण । पुढिले अध्यायीं श्रीकृष्ण । निजशांति चाणे संपूर्ण । तेचि लक्षण सांगेल ॥ २९ ॥ ज्यांसी परमार्थाची चाड । तिहीं सांडूनि साधनकवाड । शांतिसाधनीं श्रद्धा बांड । अतिदृढ राखावी ॥३०॥ श्रीकृष्ण सांगेल शांति पूर्ण । उद्धव तया अर्थीं सावधान । एका विनवी जनार्दन । श्रोता अवधान मज द्यावे ॥ ७३१ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे एकाकारटीकायां द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ अध्याय ॥ २२ ॥ श्लोक ॥ ६० ॥ ओंव्या ॥ ७३१ ॥

अध्याय तेविसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु विश्वरूप । विश्वा संवाह्य तूं चित्स्वरूप । तुझें निर्धारिता रूप । तूं अरूप अव्यय ॥१॥ चराचर जे सौंवेव । ते तुज अरूपाचे अंवेव । जीवशिव हे तुझी मांय । अद्रव्यवैभव पें तुझें ॥२॥ घृतपुतळी दिसे साकार । घृतपणें ते निराकार । तैसा तू अव्यय अक्षर । जगदाकार भाससी ॥३॥ ठसावले जे, दिसे जग । निर्धारितां तुझें अंग । अंग पाहता तूं अनग । अनगाचा मांग तुजमाजीं नाहीं ॥ ४ ॥ देखिजे तें तूं नव्हसी । नव्हे तें तूचि होसी । होणे न होणे नाहीं तुजपाशी । ऐसा तू जगासी जगद्गुरु ॥ ५ ॥

१ वरी २ सोसवत नाहीत ३ पवा, केवा ४ द्रव्ये सहन करण्याची शक्ति ५ भक्ताच्या वचनावरोधर ६ अनुभव. ७ आदिगन, मिठी ८ हत्तीला वचजात आणण्यामाठी ९ सिंह १० एक पक्षी ११ तप, यत्न, दृढयोग, इत्यादि साधनें हींच धारें, साधनाचा माग १२ मोठी. १३ आलमाहेर. १४ साकार, मूर्तिमत १५ अव्यय १६ माया १७ तुपाची पाहुली १८ अविनाशी १९ पाहतां, निश्चित करिता २० कामाचा. २१ मार्ग, पत्ता, मागमूस, लवलेख.

शब्द तुजहोनियां दूरी । तूं शब्दा सवाह्य अतर्री । बोलका तूं चराचरी । वेदशास्त्रीं तूं
 वक्ता ॥ ६ ॥ उसापासूनि गोडी दिसे । उंसा सवाह्य गोडीचि असे । गोडियेमाजी ऊस
 नसे । वेदासी तुज तैसें सौजन्य ॥ ७ ॥ वेदाचा वक्ता तूंचि होसी । वेदीं प्रतिपादिजे
 तुह्मासी । शेखीं वेदांसी नाकळसी । निःशब्दवासी गुरुराया ॥ ८ ॥ जेवीं कां निःशब्द
 अनाहतध्वनी । असे ध्वनिमात्रीं मिल्हनी । तो अनाहत वाजविजे जर्नी । ऐसे नाही कोणी
 वाजंत्र ॥ ९ ॥ तेवीं तूं वेदाचा वक्ता । सकळ शास्त्रा युक्तिदाता । परी वेदशास्त्रार्थ-
 समता । तुज तत्त्वतां न बोलवे ॥ १० ॥ ह्मणो तूं केवळ निःशब्द । तंव निःशब्द आणि
 संशब्द । हाही मायिक अनुवाद । तूं एवंधि न कळसी ॥ ११ ॥ तूं न कळसीचि
 तत्त्वता । ऐशिया युक्तींचा तूंचि विज्ञाता । ज्ञाताचि हें जव स्थापू जाता । तंव अज्ञानता
 असेना ॥ १२ ॥ जेथ अज्ञानता नाही । तेथ ज्ञातेपण केचें कायी । हो का मुख्यत्वे
 नोवरी नाही । तें नोवरा पाहीं ह्मणे कोण ॥ १३ ॥ तूं ज्ञाता ना अज्ञाता । तूं बोलता
 ना नबोलता । तूं बहु ना एकुलता । तुझी अलक्ष्यता लक्षेना ॥ १४ ॥ तूं निःशब्द
 निर्विकार । तूं निर्गुण निरहंकार । हेही ह्मणता पडे विचार । तूं जगदाकार जगदात्मा
 ॥ १५ ॥ जगदाकारें तूं प्रसिद्ध । तेथ कोणाचे कोणा वाधे द्वंद्व । पर नाही मा पराप-
 राध । अतिविरुद्ध कोणासी ॥ १६ ॥ यापरी सद्गुरुनाथा । तुझे चरणीं द्वंद्वसमता । तेणे
 समसाम्ये निजकथा । श्रीभागवता चालविसी ॥ १७ ॥ तेंचि श्रीभागवतीं । वाविसावे
 अध्यायाअंती । उद्धवे पुशिलें निजशाती । द्वंद्वसमासिउपावो ॥ १८ ॥ उद्धवे प्रश्न केला
 वांड । जेणें ब्रह्मज्ञानाची पुरे चाड । तो श्रीशुकासी लागला गोड । तेणें पुरे कोड परी-
 क्षितीचें ॥ १९ ॥ ऐकोनि उद्धवाची प्रश्नोक्ती । शुक सुखावला आनंदस्फूर्ती । तो ह्मणे
 सावध परीक्षिती । तुष्टला श्रीपति उद्धवासी ॥ २० ॥ ब्रह्मज्ञानाची निर्वाणस्थिती ।
 ते जाण पा मुख्यत्वे शाती । ते उद्धव पुशिली अतिप्रीतीं । तेणे श्रीपति संतोपला ॥ २१ ॥
 तो शाति आणि निवृत्ती । सागेल चौ अध्यायोक्ती । ऐक राया परीक्षिती । ते मी तुज-
 प्रती सागेन ॥ २२ ॥ ऐकें पाडवकुलदीपका । कौरवकुळी कुलतिलका । तूं शातीसी
 अधिकारी निका । निजात्मसुखा साधकू ॥ २३ ॥ साधावया ब्रह्मप्राप्ती । तूं त्यक्तोदकें
 श्रवणार्थी । यालागीं शाति आणि निवृत्ती । ऐक नृपति हरि सागे ॥ २४ ॥ तेषिसावे
 अध्यायीं निरूपण । दुर्जनीं क्षोभविले मन । त्या मनासी ये क्षमा पूर्ण । तेंचि श्रीकृष्ण
 सागेल ॥ २५ ॥ मिधुगीतंसरक्षण । तें मनोजयाचें लक्षण । प्रकृतिजयाचे निरूपण ।
 सागेल सपूर्ण चोविसावा ॥ २६ ॥ सांगोनि त्रिविध त्रिगुण । परी लक्षविले निजनिर्गुण ।
 हें गुणजयाचें निरूपण । सुलक्षण पचविसावा ॥ २७ ॥ सव्विसावा अध्यावो येथ । तो
 धडधडीत विरक्त । सांगोनिया ऐलंगीत । स्त्रियादि समस्त विषयत्यागू ॥ २८ ॥ गुण

१ तुजहून २ ताडण केल्यावाचून वाजविता येतो तो ध्वनि अनाहत (न आहत) रावा ३ शास्त्रार्थनिर्धारसांगता
 ४ शक्त ५ बोलविता. ६ द्वंद्वाचा ह्मणजे द्वैतयुद्धाचा नावा जेपर्यंतही होईल तो उपाय ७ महत्त्वाचा ८ आनंदस्फूर्ति
 ९ महाज्ञानाची पराकाष्ठा ह्मणजे शाति होय १० कुलनायका ११ चांगला, स्वरा, योग्य १२ श्रवण करण्याचा ज्येन
 सरूप केला आटो असा १३ तुजप्रति सागेन १४ सद्गुणशीलता, वैराग्य १५ कारण १६ समावजय कसा करावा
 हें चोविसाव्या अध्यायावरून समजेत १७ मुखापासून झरेच्या दर्थां झालेला जो पुरुरवा त्याचें गीत

विषय प्रकृति मन । या चहूंचें समाधान । चहूंचें अध्यायीं विशद जाण । स्वमुखें श्रीकृष्ण सांगेल ॥ २९ ॥ चापरी परीक्षितीस जाण । करोनियां सावधान । श्रीशुकयोगींद्र आपण । कथालक्षण निरूपी ॥ ३० ॥

यादरायणिरवाच-स एवमाशसित उद्धयेन भागवतमुख्येन दशार्हमुख्य ।

समाजयन् भृत्यवचो मुकुन्दस्तमावभाषे श्रवणोयवीर्य ॥ १ ॥

शुक ह्मणे परीक्षिती । ऐकोनि उद्धवाची विनंती । वचनें संतोपला श्रीपती । तो उद्धवापती सधोधी ॥ ३१ ॥ कोटि जन्मांतीं केवळ । द्विजत्व पाविजे सुकुळ । हें महापुण्याचें निजफळ । तेंचि निष्फळ हरिभक्तीविणे ॥ ३२ ॥ सदा सफळ आंच्याचा रुख । त्यावरी उपजे कांवरुख । तो सफळहि निष्फळ देख । तैसे उत्तम लोक भजनेवीण ॥ ३३ ॥ ते स्थिति नाही उद्धवापासीं । उत्तम जन्म यादववंशीं । सभासदता आल्याही हातासी । श्रीमदासी भुलेचिना ॥ ३४ ॥ झालियाही राज्यसपत्ती । जो विसवेना भगवद्भक्ती । भागवतमुख्यत्वाची प्राप्ती । त्यासीच निश्चिती महाराजा ॥ ३५ ॥ सगुण सुंदर पतिव्रता । अनुकूल मिळालिया कांता । जो विसवेना भगवत्पदा । भागवतमुख्यता त्या नांव ॥ ३६ ॥ इहीं गुणीं अतियुक्त । विवेकेसीं अतिविरक्त । श्रीकृष्णचरणीं अनुरक्त । मुख्य भागवत उद्धवू ॥ ३७ ॥ वयें धनें जें श्रेष्ठपण । तें श्रेष्ठत्व अतिगौण । भगवत्प्राप्ती ते श्रेष्ठ जाण । तेणे भाग्यें परिपूर्ण उद्धवू ॥ ३८ ॥ जो श्रीकृष्णाचा विश्वासी । श्रीकृष्ण ऐकांत करी ज्यासी । गुह्य ज्ञान सांगे ज्यापाशीं । त्याच्या भाग्यासी केवीं वानू ॥ ३९ ॥ परब्रह्म जें का साक्षात । जें उद्धवासी झाले हस्तगत । त्याच्या वोलंमार्जीं वर्तत । भाग्यें भाग्यवंत तो एक ॥ ४० ॥ उद्धवभाग्य वानित वानित । शुक झाला सद्गदित । स्वानंदें वोसडला तेथ । ठेला तेंदस्थ महासुखें ॥ ४१ ॥ उद्धवभाग्याचा उद्रेक । सांगतां वोसडलीं श्रीशुक । तें देखोनि कुरुनौयक । जाहला आत्यंतिक विस्मित ॥ ४२ ॥ ज्याचें निजभाग्य सागतां । श्रीशुकासी होतसे अवस्था । उद्धव भाग्याचा तच्चतां । मजही सर्वथा मानला ॥ ४३ ॥ तंव शुक ह्मणे रायासी । परम भाग्य तें उद्धवासी । तेणें विनवितां हृषीकेशी । वचनमात्रेसीं तुष्टला ॥ ४४ ॥ उद्धवासी शांतीची चाड । तो श्रंश्रीकृष्णासी झाला गोड । त्याचें पुरवावया कोडें । निरूपण वाड सांगेल ॥ ४५ ॥ परम शांतीचा अधिकारी । तूंचि एक निजनिर्धारिं । ऐसे उद्धवप्रेमपुरस्करिं । शांति श्रीहरि सागत ॥ ४६ ॥

श्रीभगवानुवाच-बार्हस्पत्य स वै नाम साधुर्वै दुर्जनेरिते । दुरुकैर्भिन्नमात्मान य समाधातुमीश्वर ॥ २ ॥

उद्धवा तूं जें वोलिलासी । मीही सत्य मार्तीं त्यासी । दुर्जनीं केल्या अपमानासी । सहावया कोणासी शांति नाही ॥ ४७ ॥ देव पादुका वाहती शिरसीं । मुख्य इंद्र लागे ज्याच्या पायांसी । अष्ट महासिद्धि ज्याच्या दासी । ब्रह्मज्ञान ज्यापाशीं वचनेंफित ॥ ४८ ॥ ऐसा देवगुरु बृहस्पती । त्याचा शिष्य तूं विवेकमूर्ती । यालागीं शांतीच्या साधक युक्ती । तूंचि निश्चितीं जाणसी ॥ ४९ ॥ शांति आंकाळावया उद्धवासी । आदरें सत्कारी हृषी-

१ उपदेशी २ वृक्ष ३ बाडळ ४ सभ्याचा अधिकार ५ साक्षीत नाही ६ भक्तिमार्गांत ७ सप्रेम तत्पर ८ विश्वा-
पपात्र ९ सात्त्विकसत्त्व १० वचनात ११ मूक, शब्दरहित १२ अतिशय १३ प्रेमरसांनं दुडुध भरला १४ परीक्षिती
१५ उत्कटा, उत्सुकता, गर्दित १६ आवड. १७ उद्धवाच्या प्रेमाचा पुरस्कार करून १८ स्वये १९ बंदी होऊन राहते,
२० शांतिरहस्य फळवें क्षण.

केरी। अनुमोदुनि त्याचे बोलासी। शुद्ध, शातीसी हरि सांगे ॥ ५० ॥ निंदा अवज्ञा हेळण। दुर्जनीं केलिया अपमान। हें साहे तो ईश्वर जाण। निजबोधें पूर्ण तो मद्रूप ॥ ५१ ॥ ज्यासी सर्वभूतीं निर्जात्मता। दृढ बाणलीसे तत्त्वता। तो दुर्जनाचिया घाता। साहे सर्वथा यथासुखें ॥ ५२ ॥ जो स्वयें होय अवघें जग। त्यासी लागता उपद्रव अनेग। उठेना क्रोधाची लगवग। साहे अनुद्वेगें यथासुखें ॥ ५३ ॥ निजागी लागतां, निजकर। नुठी क्रोधद्वेषाचा उद्धार। निजात्मता जो देखे चराचर। शांति त्याचें घर स्वयें रिघे ॥ ५४ ॥ उद्धवा, ऐसा ज्यासी निजबोधू। त्यासी ह्याणिजे सत्य साधू। तोचि साहे पराचा अपराधू। शांतिशुद्धू तो एक ॥ ५५ ॥ नेणेनिया निजबोधाते। इतर जे सज्ञान ज्ञाते। ते न साहती द्वंद्वान्तें। ऐक तूतें सागेन ॥ ५६ ॥

न तथा तप्यते विद्ध गुमान्बाणं सुमर्मगे । यथा तुदन्ति मर्मस्था ह्यसता परपेपव ॥ ३ ॥

तिरह्याचे, अतितिख बाण। जेणे घायें होती विकळ प्राण। त्याहूनि दुर्जनाचे वांग्वाण। अधिक जाण रुपती ॥ ५७ ॥ लोहाचे बाण जेथ लागती। तेचि अगें व्यथित होती। परी वांग्वाणाची अधिक शक्ती। घायें भेदिती पूर्वज ॥ ५८ ॥ लोहबाणाचे लागलिया घाये। ते पानेपाल्या व्यथा जाये। परी वांग्वाण रुपल्या पाहें। तें शल्य राहें जन्मात ॥ ५९ ॥ वर्मस्पर्शाचें वासटे जाण। विधितां निदेचे वांग्वाण। तेणें भेदिताचि अतःकरण। सर्वांगीं पूर्ण भडका उठी ॥ ६० ॥ दुर्जनाचिया दुरुक्ती। अपमानाची उच्छती। साहाय्यालागीं शाती। नव्हे निश्चितीं प्राकृतां ॥ ६१ ॥ ऐशिया रीतीं यथोचित। उद्धवाचे मनोगत। सलक्षुनि श्रीकृष्णनाथ। शातीचा निश्चितार्थ सांगो पाहे ॥ ६२ ॥ पूर्वीं सांगीतले निजज्ञातीसी। वेगीं सार्धीं ह्याणे उद्धवासी। ते अटक वाटेल त्यासी। अतिसकोचासी पावेल ॥ ६३ ॥ होतें उद्धवाचे मानसीं। हे शांति असाध्य सर्वासी। हें जाणोनियां हपीकेरी। सागे इतिहासेसीं भिक्षुगीत ॥ ६४ ॥

कथमन्ति महत्सुख्यमितिहासमिहोद्धव । समह वणयिष्यामि निबोध सुसमाहित ॥ ४ ॥

अंशातिक्षोभाचे चित्तमळ। क्षाळावया जी तत्काळ। इतिहासगगा केरळ। अतिनिर्मळ कृष्णोक्ती ॥ ६५ ॥ श्रीकृष्णवदनब्रह्माद्रीं। श्रीभागवतऔदुवरीं। जन्मली शांतिगोदावरी। निजमूळाकारीं निर्मळ ॥ ६६ ॥ ते सुप्त ओघें नारदगती। उद्धवगंगाद्वारीं व्यासोक्ती। तेचि शुकमुख कुशावर्ती। प्रकटे अचर्चितं पवित्रपणें ॥ ६७ ॥ तथा पवित्र ओघाचिये गती। श्रद्धाधृती समरसे भक्ती। प्राची अरुणा वरुणा सरस्वती। हे सर्गमप्राप्ती जेथ होय ॥ ६८ ॥ तेणें शांतिगंगेची स्थिती। भरुनि उंधळे अतिब्रह्मती। तेथ

१ आपटेचें स्वरूप झणजे आत्मरूप जो सर्वभूतांच्या ठायी पाहतो २ दुःखावाचून, चित्तस्रोभावाचून ३ पोलदाचे तिरपट बाण, पोलरी तीव्र बाण ४ मर्ममेदक कठोर पात्रयें ५ वनस्पती वर्गरे औषधीं ६ मरणापर्यंत ७ विपान माखलेले, विपान भरलेले, विपदिग्ध "तथा द्वेषाचेनि काळकूटे। वासटोनि तिखटें। कुबोलाचीं सदटें। सृष्टि कांडीं"-ज्ञानेश्वरी अध्याय १६-४०४ ८ वरोवर लक्षात घेऊन ९ अदयला १० एका सन्यासानें गायिलेले तत्त्वविचार ११ काम क्रोधादिकानीं धुव्य आसा १२ श्रीकृष्णमुख हाच कोणी ब्रह्मपर्वत, खावर भागवतरूप औदुंबरवृक्षाखालीं शांतिगोदावरी जन्मास आली १३ कुशावर्त ह तीर्थ त्र्यम्बकेश्वरी आढे, तेथें गोदावरी प्रकट झाली अशी कथा, आहे १४ ब्रह्म, वृष्टि भक्ति याच अरुणा, वरुणा, सरस्वती, त्याचा मिलाफ. १५ शांतिगंगा दुय्यी भस्म पाहते.

श्रवणार्थी बुडी देती । ते पवित्र होती निजक्षमा ॥ ६९ ॥ ते शांतिगंगा अतिविख्यात ।
उच्चव करावया पुनीत । प्रकट करी श्रीकृष्णनाथ । भिक्षुगीतविन्यासे ॥ ७० ॥

केनचिद्भिक्षुणा गीत परिभूतेन दुर्जने । स्वरता घटियुक्तेन विपाके निजकर्मणाम् ॥ ५ ॥

उच्चवा कोणी एक संन्यासी । दुर्जनीं उपद्रवितां त्यासी । ह्मणे क्षयो होय दुष्टक-
र्मासी । येणे संतोषें मानसीं क्षमावंत ॥ ७१ ॥ आपुले अर्गीचे मळ । पुढिलीं क्षाळितां
सकळ । जो क्रोधेंसी करी तळमळ । तो मूर्ख केवळ आत्मघाती ॥ ७२ ॥ लोक ह्मणती
ज्यासी दुर्जन । संन्यासी ह्मणे ते माझे स्वजन । माझे दोषांचें निर्दळण । यांचेनि धर्म
जाण होतसे ॥ ७३ ॥ संमुख कोणी निंदा करिती । तेणें अत्यंत सुखावे चित्ती । ह्मणे
मज तुष्टला श्रीपती । पापाची निष्कृति सहजें होय ॥ ७४ ॥ ऐसेनि विवेकें तत्त्वतां ।
शातीसी ढळों नेदी सर्वथा । चढोनि निजधैर्याचे माथां । गायिली गाथां ते ऐक ॥ ७५ ॥
उच्चवासी ह्मणे श्रीकृष्णनाथ । ये अर्थी होई सावचित्तें । अतिलोभी तो अतिविरक्त ।
झाला तो वृत्तांतर्सींगेन ॥ ७६ ॥

अवगित्तु द्विज कश्चिदासीदाढ्यतम श्रिया । चार्तावृत्ति कदर्यस्तु कामी लुब्धोऽतिकोपन ॥ ६ ॥

मालवदेशी अवंतिनगरी । तेथ ब्राह्मण वसे गृहद्वारी । कूपिवणिज्य वृत्तीवरी ।
जीविका करी निरतर ॥ ७७ ॥ गांठीं धनधान्यसमृद्धी । अमर्याद द्रव्यसिद्धी । परी
अतिशयें कृपणबुद्धी । पोटाही त्रिशुद्धी न खाय ॥ ७८ ॥ पोटा सदा खाय कंदन्न ।
तेही नाहीं उदरपूर्ण । तेथ स्त्रीपुत्रादि दासीजन । जठरतर्पण न पावती ॥ ७९ ॥ न करी
नित्यनैमित्त्य । स्वर्मी नेणे धर्मकृत्य । देव ब्राह्मण अतिथी तेथ । सदा जात पराङ्मुख
॥ ८० ॥ कवडी एक लाभू पाहे । तै मातापित्यांचे श्राद्ध आहे । तें साड्डीनि अंत्यजगृहा
जाये । न मनी भये स्पेशांचे ॥ ८१ ॥ सी उत्तम हा हीनवर्ण । हे धनलोभें गिळी आठ-
वण । हाता येता देखोनि धन । स्वीकारी अन्न पतिताचे ॥ ८२ ॥ धनकामासाठीं देख ।
न मनी पाप महादोष । कवडीच्या लोभें केला मूर्ख । नाठवे नरकमहापातू ॥ ८३ ॥
यापरी तो कर्मभ्रष्ट । अकर्म करी क्रियानष्ट । अतिवर्चक महाशठ । केवळ नष्ट धनलोभी
॥ ८४ ॥ त्या धनलाभाचा अंवरोधू । हाता देखोनि खवळे क्रोधू । गोहत्यादि ब्रह्म-
वधू । करावया सिद्धु स्वयें होय ॥ ८५ ॥ धनकर्मां क्रोधाची वस्ती । धनापाशीं पापें
असती । धनलोभीं ज्याची स्थिती । कंदर्युवृत्ति त्या नाव ॥ ८६ ॥ ऐसे धन साचिले
फाडोवाडें । त्याचाही व्यय जें करणे पडे । तें प्राणांतचि येऊनि घडे । विचार पुढे
असेना ॥ ८७ ॥ वानराचे गंलींचे चणे । हाता न येती, जिता प्राणे । तैसा द्रव्याचा
व्ययो करणें । तेंचि मरणें कदर्या ॥ ८८ ॥

ज्ञातयोऽतिथयस्तस्य बाह्यात्रेणापि नाचिता । शून्यावमय आत्मापि काले कामैरनर्चित ॥ ७ ॥

घरींचा भात वेंचेल काहीं । यालागीं वैश्वदेव करणें नाहीं । तेथ अतिथि आलिया
पार्हीं । कोणे समयां कोण पूजी ॥ ८९ ॥ अतिथि आलिया जाण । ऐसे बोल बोल

१ भिक्षुगीताच्या वर्णनां २ समोर ३ नास, निश्चित ४ गाणें ५ सावध ६ ऐका. ७ मालव्यात ८ उजनी
मार्गे ९ शेतवाडी आणि व्यापार करून निर्वाह करित असे १० हलकें, चाईट अन्न ११ पोटभर १२ उपाशी परत
जात १३ विटाळाची क्षिति बाळगीत नसे १४ मोठ ठक १५ अडवळ १६ कृपणपणा १७ अनेक फाडी माहून
शनेयरी १४३, १३ १४० १८ सोडातले.

आपण । जे वर्चनमात्रें जाती प्राण । त्यासी मागे कोण अन्नोदक ॥ ९० ॥ देखोनि त्याचिया घरासी । ब्रह्मचारी नित्य उदासी । आशा त्यजिली सन्यासीं । जेवीं राजहंसीं गोमय ॥ ९१ ॥ भिकारी सांडिलें त्याचें द्वार । अतिथीं डाँवलिलें निरंतर । पाहुणा दूरी पाहे विदार । निराशी पितर सर्वदा ॥ ९२ ॥ दारा न ये कोरात्रकर । घर सांडुनि गेले वंदीर । काउळी वोसडिले ते घर । चिडिया साचार न मिळे दाणा ॥ ९३ ॥ मुग्यांसी पडे नित्य लंघन । तिहीं धरिलें विदार आन । पोटे ना खाय जो आपण । तेथ कथा कोण इतराची ॥ ९४ ॥ अत्यंत भूक लागल्या पोटी । चणेही न खाय जगजेठी । तेथ कायसी सेवकांची गोठी । कावलीं पोटीं स्त्रीपुत्रें ॥ ९५ ॥ जें वमन घडे त्यासी । तें न करी फळाहारासी । अधिक वेचू कोण सोशी । यालागीं उपवासीं स्वयें पडे ॥ ९६ ॥ तेथ कुळशुरूचा सन्मान । कुळधर्म गोत्रजभोजन । व्याही जावई यांचा मान । धनलोभी जाण कदा न करी ॥ ९७ ॥ ऋतुकाळें फळें येती पूर्ण । त्यासीं दृष्टिभेटी हाटीं जाण । परी जिह्मेसीं आलिंगन । प्राणांतीं आपण हों नेदी ॥ ९८ ॥ मातेचें स्तनपान सेविलें । तेंचि क्षीर रसना चाखिले । पुढें दूधचि वर्जिले । व्रत धरिले धनलोभें ॥ ९९ ॥ रस रस-नेचे माहेर । तेणेंवीण ते गांदली थोर । धनलोभ अतिनिधुर । करिता करकर भेटों नेदी ॥ १०० ॥ वस्त्र मळकीं अतिजीर्ण । मस्तक सदाचा मलिन । मुखीं बांस निघती जाण । स्वमीही पान न खाय ॥ १ ॥ सण वार दिवाळी दसरा । तें जुने जांघळे धाडी घरा । अन्नवीण पीडी लेकुरा । कर्दरु खरा या नांव ॥ २ ॥ धनलोभी धर्महीन । देखोनि कर्दरुवर्तन । विमुख झाले स्वजन । तेंचि निरूपण हरि सागे ॥ ३ ॥

दु शीलस्य कर्दरुस्य दुःखान्ते पुत्रवान्धवा । दारा दुहितो भृत्या विपण्णा नाचरन् प्रियम् ॥ ८ ॥

नाही स्वधर्मां निजशीळ । दानधर्म खुंडी सकळ । अत्यंत धनलोभी केवळ । त्यासी दुःशीळ वोलिजे ॥ ४ ॥ अन्नआच्छादनवीण । कुटुंबेंसहित आपण । जो कर्दरुवी निज-प्राण । कर्दरु पूर्ण त्या नाव ॥ ५ ॥ कर्दरु नरासी तंव देख । मुख्य स्त्री होय विमुख । स्वजन आणि सेवक । पुत्रही पराङ्मुख होती त्यासी ॥ ६ ॥ आपले जे का सखे वधू । तेही करू लागती विरोधू । द्रव्यविभागाचा सर्वधू । कलह सुवधू आरभे ॥ ७ ॥ गाठी असोनि अमित धन । न करी माहेरसणवोळरण । कन्या क्षोभोनिचा जाण । शाप दारुण त्या देती ॥ ८ ॥ गोत्रज सदा चितित । हा मरे तें जेवू दूधभात । आद्य ते झाले अनाद्य । अवघे अनहित वाछिती ॥ ९ ॥ जयाचिया द्रव्यासी जाण । नाहीं धर्माचें सरक्षण । तें काळेंचि होय क्षीण । तेंचि लक्षण हरि सागे ॥ ११० ॥

तस्यैत्र यक्षवित्तस्य च्युतसोभयलोकत । धर्मकामविहीनस्य सुदुषु पच भागिन ॥ ९ ॥

खाय ना जेवी ना लावी हात । ठेव्यापार्शी जैसे भूत । तेंसें याचें यक्षवित्त । असे रागत ग्रहो जैसां ॥ ११ ॥ केवळ धर्मकामरहित । धनलोभी जैसे भूत । त्या नाव वोलिजे

१ बोलण्यानेंच २ शेण ३ दार, घर ४ साडिले ५ निव्हाळ ६ विमण्याना ७ दार माळक भयान ८ प्राप्त गेला, काजळी पोटीं स्त्रीपुत्रा. ९ फक्त वाजारात तीं लोळ्यानीं पाहत असे । १० गांजनी ११ पाण, १२ तोडून टाकी (पूर्वापार चालत आलेला दानधर्म बंद) १३ प्राप्तवी १४ छत्र, हेटे १५ समय किंवा भूत जसे देवा राखण्याचें काम करितें साप्रमाणें याचें काम होतें ।

यक्षवित्त । जीवाहून आस अर्थ मानी ॥ १२ ॥ स्वशरीरीं भोग नाही जाण । तेणें इह लोक झाला शून्य । नाही स्वधर्मकर्म पंचयज्ञ । परलोक शून्य तेणें झाला ॥ १३ ॥ यज्ञाचे पंच विभागी । यज्ञभाग न पवे त्यांलार्गी । ते कोपोनिया पंचविभागी । वित्तनाशालार्गी उद्यत ॥ १४ ॥ पावोनि ब्राह्मणजन्म वरिष्ठ । धनलोभें स्वधर्मनष्ट । तो होय उभय लोकीं भ्रष्ट । पावे कष्ट कृपणत्वे ॥ १५ ॥ करितां अतिआयास । जोडला अर्थ वहुवस । त्यासी अधर्म आला नाश । तोही विलास हरि सांगे ॥ १६ ॥

तदवधानविस्रस्तपुण्यस्कन्धस्य भूरिद् । अर्थोऽप्यगच्छनिधन बह्मयासपरिश्रमः ॥ १० ॥

पंचयज्ञदेवता सकळ । येणे उपेक्षिल्या केवळ । तिंही द्रव्यलाभाचें मूळ । पुण्यक्षयें तत्काळ छेदिले ॥ १७ ॥ द्रव्यप्राप्तिपुण्यदिव्वाकर । अस्तमाना गेला तो भास्कर । मग द्रव्यलाभाचा अधिकार । अधर्में थोर दाटला ॥ १८ ॥ प्रयासें सचिली सपत्ती । तिसी अधर्म आधाराची ये राती । क्षोभल्या पचधा यज्ञमूर्ती । पंचधा पावती महानाश ॥ १९ ॥ जो सुखी न करी कुटुंबालार्गी । जो निजात्मा निवविना नाना भोगी । जो द्रव्य न वेची धर्मालार्गी । त्यासी पचविभागी ऊठती ॥ १२० ॥ दायादै चोर राजा आगी । अधर्में रोग सचरे अंगीं । हे पांचजण विभागी । द्रव्यनाशालार्गी पावती ॥ २१ ॥ नाहीं द्विजपूजा श्रद्धायुक्त । नाहीं लौकिकक्रिया उचित । नाहीं दानादि धर्म वेदोक्त । द्रव्यक्षयो तेथ आवश्यक ॥ २२ ॥ जेथ नाही वडिलांसी सन्मान । जेथ नाही पंचमहायज्ञ । जेथ गुरूसीं करी अभिमान । तेथ क्षयो जाण उद्धवा ॥ २३ ॥ ज्यांसी परांचा द्वेष सदा । जे वोलती परापवाद । जे चढती धनगर्वमदा । तेथ क्षयो सदा उद्धवा ॥ २४ ॥ त्याच द्रव्यक्षयाचें लक्षण । ग्रंथाधारीं निरूपण । स्वयें सागताहे श्रीकृष्ण । दयाळू पूर्ण निजभक्तां ॥ २५ ॥

ज्ञातयो जगृहु किञ्चित् किञ्चिदस्य उद्धव । दैवत कालत किञ्चिद्ब्रह्मजन्धोर्नृपार्थिवात् ॥ ११ ॥

खी पुत्र होऊनि एक । तिहीं ठेवा नेला कित्येक । गोत्रज मिळोनि सकळिक । वलात्कारें देण वाढा नेला ॥ २६ ॥ चोरीं फोडोनिया घर । काहूनि नेले भांडार । आगी लागोनिया घर । वस्तु अपार जळाल्या ॥ २७ ॥ हिवाळ्यानें गेले शेत । प्रवर्त बुडाला जेथींचा तेथ । विश्वासू ठेवा घेऊनि जात । खतखूत हारपले ॥ २८ ॥ भाडी ठेविला कापूर उडे । समुद्रामार्जीं तारूं बुडे । पातिकर्षावरी घाला पडे । चहूंकडे अपावो ॥ २९ ॥ ठक येऊनि एकातीं । मुलांम्यार्चीं नाणीं देती । धनलोभाचे काकुळती । हातींची सपत्ती त्यासी दे ॥ ३० ॥ स्वक्रवरचक्रविरोधधाडी । खंणती लावूनि घर फोडी । तळघरींचे ठेवे काडी । भरोनि कावडी धन नेती ॥ ३१ ॥ पाणीरिघे पंचाआंत । तेणे धान्य नासे समस्त । धंदू झोंबोनि हरी सेत । दैवहत तो झाला ॥ ३२ ॥ गोठणीं सेणया रोगू पडे । निर्माले गावीह्याणींचे वाडे । रंधारें नेले ठाणवंदी घोडे । तो रणीं पडे महायुद्धीं ॥ ३३ ॥ भूमिनिक्षेप जे करूं जाती । ते आपणियाकडे धूळी ओढिती । तेथ घालूनि निजसपत्ती । तोंडीं माती स्वयें घाली ॥ ३४ ॥ बुद्धि सागती वाड वाड । येऊनि तोंडीं घाला दगड ।

१ पुष्कट २ दियाकर=मृग्य ३ भाऊवद, गोत्रज ४ हुसत्याची निंदा ५ रोग, पीड ६ व्यापारधदा ७ रत्तापत्रे ८ भागीदारावर ९ रोटी १० लडाईच्या मामयुगी. ११ बुद्धीनें राणल भूमिंतलें द्रव्य नेलें १२ शिरलें १३ घीट, भांडीगण. १४ गाववाद्यावर, गुरादोराळ १५ पसले, घोस पसले. १६ देशेकराणीं. १७ जमिनींत द्रव्य पुढून ठेवणें

ऐसे ठेवे बुजिले दृढ । त्याची चाड धरू गेला ॥ ३५ ॥ ठेवे ठेविले जे अनेक । ते पृथ्वीं
गिळिले नि शेष । भाग्य झाले जें विमुख । झाले अनोळख ते ठाय ॥ ३६ ॥ अधर्म
अदृष्ट झाले क्षीण । विपरीत भासे देहींचें चिह्न । पालटला निजवर्ण । ब्राह्मणपण लक्षेना
॥ ३७ ॥ देखे तो पुसे ज्ञाति कोण । तो सांगे जरी मी ब्राह्मण । ऐकत्याचें न मनीं मन ।
वर्णाभिपण मावळले ॥ ३८ ॥ एवं निःशेष नासले धन । ब्रह्मवैर्चस्व गेले जाण । म्लान-
वदन हीनदीन । खेदखिन्न अतिदुःखी ॥ ३९ ॥

स पृथ द्रमिणे नष्टे धर्मकामविवर्जित । उपेक्षितश्च म्बजनैर्धितामाप दुरत्ययाम् ॥ १२ ॥

गेले ग्रेत निमाली कुळवाडी । घर पाडिले परचक्रधाडीं । धन नासले नाहीं कवडी ।
अधर्माचे जोडी हे दशा ॥ १४० ॥ नाहीं स्वधर्मकर्म ना दान । विहित भोग न करी
आपण । त्या धनलोभ्याचें नासले धन । जेवीं का स्वप्न रकाचे ॥ ४१ ॥ दैव झाले परा-
ड्मुख । त्या हतभाग्याची दशा देख । स्त्रीपुत्रें झालीं विमुख । तिहीं निःशेष दवडिला
॥ ४२ ॥ ऐक धनलोभाच्या ठायीं । इष्ट मित्र पूर्वींचि नाहीं । गोत्रजासीं त्याचें मुख
कायी । दवडिला पाहीं उपेक्षितू ॥ ४३ ॥ निदा प्रत्यक्ष करिती लोक । राडा पोरें थुंकती
देख । खावया नाहीं नि शेष । मागतां भीक मिळेना ॥ ४४ ॥ भिकेलागीं जेथ जेथें
गेला । ह्मणती काळमुखा येथें कां आला । होता धनलोभें भुलला । भला नागविला
ईश्वर ॥ ४५ ॥ यापरी धिक्कारिती लोक । धन जाऊनि झाला रक । चिंतापतीं पडला
देख । दुःखें महादुःख पावला ॥ ४६ ॥

तस्यैव ध्यायतो दीर्घे नष्टरायक्षपस्विन । खिद्यतो वाप्यकण्ठस्य निर्वेद सुमहानभूत् ॥ १३ ॥

धनलोभ्याचे गेलें धन । धर्मासवें न वचे आठवण । ते आठपता फुटताहे मन ।
तळमळी जाण अतिदुःखें ॥ ४७ ॥ काटा रुतल्या भुजगंकपाळीं । पुच्छ तुटल्या साप-
मुरळी । हो का जळावेगळी मासोळी । तैसा तळमळी अतिदुःखें ॥ ४८ ॥ मने आठवि-
ताचि धन । हृदयीं चालिले स्फुर्दन । अश्रुधारा स्रवती नयन । मूर्च्छापन्न क्षणक्षणा
॥ ४९ ॥ पोटी दु खें अति चरफडे । धाय मोकळूनिया रडे । लठे वैसे पाहे पडे । लोळे
गडवडे आरडत ॥ १५० ॥ मग ह्मणे रे कंठकटा । झालों एक वेळ करटा । अहा विधां-
तया दुष्टा । काय अदृष्टा लिहिलेसी ॥ ५१ ॥ मज ठोंवो नाहीं कोणीकडे । विचार सभ-
वेना पुढे । अतिदुःख आले जी रोकडे । तेणे विचारें रडे महादुःखी ॥ ५२ ॥ हें अत्प-
दुःख पात्रलो येथें । पुढे थोर दुःख आहे मातें । यम दडील निघुर घाते । कोण तेथें
सोडवी ॥ ५३ ॥ म्या नाहीं दीधलें दान । मी नाहीं स्मरलो नारायण । मज येती नरक
दारुण । तेथ कोण सोडवी ॥ ५४ ॥ म्या नाहीं केले पचमहायज्ञ । नाहीं दीजले अति-
धीसी अन्न । नाहीं केले पितृतर्पण । माझे दु ख कोण निवारी ॥ ५५ ॥ म्या नाहीं केली
द्विजपूजा । नाहीं भजलों अधोक्षजा । नाहीं वदिले वैष्णवरजा । माझे दु खसर्मांजा कोण
नाशी ॥ ५६ ॥ मी सर्वथा अकर्मकारी । बुडालों बुडालों अघोरी । धाव पाव गा श्रीहरी ।

१ पूर्वसूक्त, पूरपुण्य २ ब्राह्मणपण ३ ब्रह्मवेज ४ बुद्ध्यात जन्मलेल्यास ५ काळतोंडा, अपशकुनी, कपाळकरटा
६ भिकारी ७ चित्तेच्या मोनव्यात ८ वननाशाशरोवर स्थितिनाश झाला नाही, मागील, संपन्न स्थितीची त्याला निरंतर
आठवण होई ९ सपाच्या मत्तकावर १० पुढून रडणें ११ वाहतात १२ हाय हाय ! दवा ! १३ मज्जदवा !
१४ कपाळीं, नविथी. १५ विधातीची जाण १६ भगवद्गुळाच्या पायथुळीला. १७ दु खाचे डोंगराना

मज उद्धरीं दीनातें ॥५७॥ कृष्णा माधवा मुरारी । अच्युता अनंता श्रीहरि । गरुडध्वजा
 गोवर्धनधारी । मज उद्धरी दीनातें ॥ ५८ ॥ तुवां रक्षिले प्रह्लादासी । अंबरीपासी गर्भवासीं ।
 उदरी राखिलें परीक्षितीसी । तैसे मज दीनासी उद्धरीं ॥ ५९ ॥ तुवा तारिलें अहल्येसी ।
 उद्धरिले नैष्टा अजामिळासी । उडी घातली गजेंद्रासी । तेणें वेगेंसी मज तारीं ॥ १६० ॥
 महादोपांची श्रेणी । नामें तारिली कुंडिणी । तेणे लाधेवे चक्रपाणी । मज दुष्टालागोनी
 उद्धरीं ॥६१॥ जळो जळो हा धनकाम । गेले वृथा माझें जन्म । फुकाचे जें रामनाम ।
 तें मी अधम न ह्मणोंचि ॥ ६२ ॥ रामनामाच्या प्रतापासाठी । जळती महापापांच्या
 कोटी । थोर अधम मी एक सृष्टी । नाम वाकर्पुटीं न ह्मणेचि ॥ ६३ ॥ ऐसा मानोनि
 अपराध । अनुतापें करितां खेद । उपजला अतिनिर्वेद । तेंचि गोविंद स्वयें सांगे ॥६४॥

स चाहेदमित् कष्ट वृथाऽऽत्मा मेऽनुतापित । न धर्माय न कामाय यत्कार्यायास ईदृश ॥ १४ ॥

हात चुर्लनि ह्मणे कटकटा । ब्राह्मणदेहो मोक्षाचा वांटा । तो लाहोनि मी अतिक-
 रंटा । धनलोभचेष्टा नाडलों ॥ ६५ ॥ जेणें देहें लामे मोक्षसुख । त्या देहासी म्यां दीधले
 दुःख । धनलोभी मी परम मूर्ख । मजऐसा आणिक असेना ॥ ६६ ॥ न वेचिंतां धर्म-
 कामासी । अर्थ जोडिला सांयासीं । त्या अर्थाची दशा ऐसी । अतिदुःखेंसीं मज
 फळला ॥६७॥ वांप धनलोभाचे कवतिक । नाहीं इहलोक ना परलोक । थिते^३ अंतरले
 मोक्षसुख । भोगवी नरक अनिवार ॥ ६८ ॥ देखे ज्या नरकाचे ठायीं । आंकल्प बुडतां
 ठावो नाही । धनलोभ घाली तैसे ठायीं । तें म्यां नरदेहीं जोडिले ॥ ६९ ॥ जो जन्मला
 ब्राह्मणदेहीं । तो पूज्य होय लोकां तिहीं । मोक्ष लागे त्याच्या पार्यां । म्या अभाग्यां
 नाशिला ॥ १७० ॥ लोभें जे धन संचिलें । तें निःशेष नासोनि गेले । परी मजलागीं
 अतिदुःखी केले । बांधोनि दीधले महानरका ॥ ७१ ॥ उत्तम देहो झाला प्राप्त । तो
 धनलोभें केला व्यर्थ । आयुष्य गेलें हातोहांतें । अतिसतप्त अनुतापें ॥ ७२ ॥ धनलो-
 भेंचे अचाट । वृथा गेले माझे कष्ट । वैराग्य उपजले उद्धट । अतित्रोखट सविवेक
 ॥ ७३ ॥ धनलोभी जो कां नर । तो सकळ दुःखांचें भांडार । धनवद्धक तो पामर ।
 स्वमुखें साचार निदित ॥ ७४ ॥

प्रवेणार्था कदर्याणा न सुखाय कदाचन । इह चात्मोपतापाय सृतस्व नरकाय च ॥ १५ ॥

प्रांथशा जे धनवद्धक । त्यांसी इहलोकीं नाहीं सुख । धनरक्षणीं अतिदुःख । तें
 जाता देख प्राणात ॥ ७५ ॥ धनागमनीं अतिकष्ट । धनरक्षणीं कलह श्रेष्ठ । धननाशे
 होय हृदयस्फोट । इहलोकीं कष्ट धनलोभ्या ॥ ७६ ॥ चापरी इहलोकीं दुःख । अधमें
 खुंटला परलोक । मरता उरीं आदळे नरक । आवश्यक धनलोभ्या ॥ ७७ ॥ जो धर्म
 करीना स्वयें न खाये । जो मजसारिखा कदर्यु होये । त्यासी चढते वाढते दुःख पाहें ।
 नाहीं सुखसोये कदर्या ॥ ७८ ॥ लोभाची वस्ती जिये ठायीं । तेथ स्वमीही सुख नाहीं ।
 लोभ अतिशयें निंद्य पाहीं । तें आपण स्वमुखेंही सागत ॥ ७९ ॥

१ तेणें वेगेंसीं मज तारीं २ पातकी ३ माळ्य, पकि ४ विंगला ५ कौतुकांत, लीलेन ६ मुखानें ७ पथा-
 ताप, वीर वैराग्य ८ चोळून ९ मिळून १० राविण्याशिवाय ११ प्रयासानें १२ मोटे, जबर १३ शसलेलें
 १४ महाप्रलययापर्यंत. १५ मोक्ता मोल्ना, शीघ्रगतीन १६ महुतकरून १७ धनलोगी १८ छाती फाटून जाते

यशो यशस्विना शुद्ध श्लाघ्या ये गुणिना गुणा । लोभ स्वत्पोपि तान् हन्ति धिरो रूपमिवेभित्तम् ॥ १६ ॥

रेणीं पडता मुख्य धुरेसी । जो अगें विभाडी त्या रणासी । खांदी वाऊनि आणी रायासी । येवढी कीर्ति ज्यासी जोडिली ॥ १८० ॥ लोभ सचरोनि त्यापार्शीं । एक शेत मागवी रायासी । तेचि अपकीर्ति होय त्यासी । जग उपहासी मूर्खत्वा ॥ ८१ ॥ त्यासी न मागता राजा जाण । करूं पाहे आपणासमान । त्यासी लोभें आपोनि नागवण । मूर्खपण स्थापिले ॥ ८२ ॥ स्वयें करितां कन्यादान । सकळ कुळ होय पावन । तेथेही लोभें घेता धन । अधःपतन धनलोभिया ॥ ८३ ॥ दाता देऊनिया दान । दानप्रसंगें उपांर्जी धन । तेचि दात्यासी दूषण । लोभ लांछन दानासी ॥ ८४ ॥ वेदशास्त्रें करुनि पठण । पंडित झाले अतिसज्ञान । तेही धनलोभें छळिले जाण । ज्ञानाभिमान प्रतिष्ठे ॥ ८५ ॥ देहप्रतिष्ठेचिचे सिद्धी । पंडित पंडिता वादविधी । नाना छळणोक्ती विरोधी । ठेकिले त्रिशुद्धी ज्ञाते लोभें ॥ ८६ ॥ संविवेक सज्ञान ज्ञात्यासी । लोभ आणी निर्दास्प दासी । इतराची गति काड्डी । ते लोभाची दासी होऊनि ठाती ॥ ८७ ॥ लोभ शुद्धासी करी अशुद्ध । लोभ तेथ निर्दास्पद । तोचि दृष्टात विशद । ऐक प्रसिद्ध सागत ॥ ८८ ॥ कुलशील अतिसुकुमार । रूपें सर्वांगमनोहर । नार्की श्वेतता अणुमात्र । निंघ सुदर तेणे होय ॥ ८९ ॥ तेवीं अल्पही लोभाची जे वस्ती । नाशी गुणौदार्ययशकीर्ति । लोभा-ऐसा त्रिजगतीं । कर्ता अपकीर्तीं आन नाहीं ॥ १९० ॥ धनलोभीं सदा विरोधू । धन-लोभ तोडी सखे बंधू । धनलोभाऐसा नाही वाधू । अतिअशुद्ध आणिक असेना ॥ ९१ ॥

अर्थस्य साधने सिद्ध उत्कर्ष रक्षणे ध्यये । नाशोपमोग आयासत्सासश्चिन्ता भ्रमो वृणाम् ॥ १७ ॥

प्रथम शिर्णावे द्रव्य जोडिता । दुसरें शिणावें ते वाढवितां । द्रव्य जरी झाले उत्कर्षता । तरी लोभ सर्वथा पुरे न ह्याणे ॥ ९२ ॥ द्रव्यालागीं भावार्थता । जैसे कष्टती सर्वथा । तैसा जरी कष्टे परमार्था । तै ब्रह्म तत्त्वतां खेळणें होय ॥ ९३ ॥ एणं कर्ती जोडल्या द्रव्यासी । रक्षणीं अतिचिंता मानसीं । अतिशय लागली जीवासी । अहर्निशीं धुकेंधुकी ॥ ९४ ॥ स्त्री पुत्र हो माता पिता । त्यासी पातिजेनां सर्वथा । आपणाहूनि परता । विश्वास अर्था मानेना ॥ ९५ ॥ विसरोनियां निजघाता । चोरापासोनि राखे वित्ता । चित्तरक्षणीं निजचिंता । तिन्ही अवस्था एकाग्र ॥ ९६ ॥ ऐसी एकाग्रता करुनी । जरी लागता भगवद्भजनीं । तरी वश्य होता चक्रपाणी । अर्धक्षणीं साधका ॥ ९७ ॥ उचितानुचित विवाहासी । द्रव्य वैचिता उदरासी । अतिशय होय कौसाविसी । धन व्ययो त्रासासी उपजवी ॥ ९८ ॥ एवं जोडूनि रक्षिता द्रव्यासी । अर्धवचटे नाश होय जें त्यासी । ते अतिभ्रम चढे मानसीं । होती धनपिशीं वद्धक ॥ ९९ ॥ द्रव्यार्जनीं वसे प्रयास । द्रव्यरक्षणीं चिंतेचा वास । द्रव्यव्ययीं वळंता त्रास । भ्रमाचा रहिवास धन-नाशी ॥ २०० ॥ आदिमध्यावसानां पाहीं । द्रव्य तें समूळ अपायी । तेथ सुप्ताचा लेश

१ मुख्य सेनापती रणाच्या आघाडीला मरून पडला असता २ मिळविना ३ देहलोभें ४ फारसे. ५ विपत्ती ६ निंदा वरण्याच्या योग्यतेस ७ निंदेचें स्थळ ८ उपड ९ पादन्वा कोटाचा ढाग १० दुसर ११ धर्मावें. १२ मनागामून राव्या कळकळीन १३ काळची १४ विभवेना १५ चित्ताची तद्रमळ. १६ एकाएकी १७ यसे

नाहीं । हें ना तें ऐसे पाहीं मज जाहले ॥ १ ॥ आयासत्रासचिंतेसहित । धनापाशी भ्रम नादत । अर्थ तितुका अनर्थयुक्त । तोचि अर्थ स्वयें सागे ॥ २ ॥

स्वयं हिंसाऽश्रुत इमं काम त्रोध स्वयो मद । मेदो वेरमविधात सरपथा व्यसनानि च ॥ १८ ॥

अर्थ सर्वांगे अनर्थभूत । हे माझे वचन त्रिसत्य । पृथ्वीमाजी जे जे अनर्थ । ते ते अर्थात उपजती ॥ ३ ॥ पुसाल अर्थांचे अनर्थ । ते सांगता असंख्य अनंत । सक्षेपें सागेन घेथ । पंधरा अनर्थ अर्थासी ॥ ४ ॥ प्रथम अनर्थ अर्थासी । चोरी वसे अर्थापाशी । अर्थ नाहीं गा जयापाशी । चोरापासून त्यासी भय नाहीं ॥ ५ ॥ द्रव्य नाहीं ज्याच्या हातीं । त्याते देखोनि चोर भिती । काहीं मागेल आह्मांप्रती । ह्मणोनि लपती त्या भेणे ॥ ६ ॥ अतर्क्य नेत्रांतरें नेणे । कां धातुवादे सर्वस्व घेणें । परस्व भोळ्यांनी बुडवणे । कां विजनीं हरणे सर्वस्व ॥ ७ ॥ मार्गां पडलें धन पराचे । स्वयें जाणोनि अमकियाचे । नाहीं देणे त्यासी साचे । हेंही चोराचें लक्षण ॥ ८ ॥ स्वर्णस्तेयें नरकप्राप्ती । ऐसे विवेकीही चोरी करिती । मा इतराची कायशी गती । चोरीची वस्ती धनापाशी ॥ ९ ॥ जगी महापापिणी चोरी । तीस कोणी वसों नेदी द्वारीं । ते राहिली सुवर्णा-माझारीं । धन तेथ चोरी निश्चित ॥ २१० ॥ देखतांचि त्या धनासी । विकल्पी होती सन्यासी । इतराची कथा काइसी । चोरी धनापाशीं स्वयें ॥ ११ ॥ प्रथम अनर्थलक्षण । धनापाशी चोरी जाण । धन हिसेचें आर्यतन । तेही निरूपण अवधारीं ॥ १२ ॥ धनालागीं द्वंद्वं दारुण । पुत्र पौत्र मारिती जाण । धनालागीं घेती प्राण । सुहृदपण साडोनी ॥ १३ ॥ धनलोभाचे कैवतिक । कन्या वापासी देतसे विखें । पितृघाताचें न मानी दुःख । निष्ठुर देख धनलोभ ॥ १४ ॥ धनलोभीं सांडी वापमाये । स्त्री घेऊनि वेगळा राहे । तेथही धनलोभ पाहें । वैर होये स्त्रीपुरुषा ॥ १५ ॥ धनलोभाची नवलपरी । पुत्र पित्याते जीवे मारी । पिता पुत्राते सहारी । कठिण भारी धनलोभ ॥ १६ ॥ जे नवमास वाहे उदरात । जे सदा मोशी नरंकमूत । ते मातेचा करी घात । द्रव्यानिमित्त निजपुत्र ॥ १७ ॥ अभिनव धनलोभाची त्राये । नवल तें मी सांगों काय । पोटीचा पुत्र मारी माय । ऐसा अनर्थ होय धनासाठीं ॥ १८ ॥ एवं हिंसा ते हे सपूर्ण । दुसरें अनर्थलक्षण । आतां असत्याचे विद्वान । तेही निरूपण स्वयें सागे ॥ १९ ॥ असत्य जन्मले अर्थाच्या पोटी । अर्थवळें तें दाडुंगें सृष्टीं । अर्थासवे असत्य उठी । असत्याची गाठी अर्थेसीं ॥ २२० ॥ तो अर्थ असे जयापाशीं । का अर्थअपेक्षा जयासी । तेथ असत्य वसे कुडुंबेसीं । धन ते मिरासी मिथ्यात्वी ॥ २१ ॥ अर्थवळ थोर असत्यासी । मिथ्या बोलवी वापासी । धनलोभें झेंकवी मातेसी । सत्यत्व धनापाशी असेना ॥ २२ ॥ क्रैयविक्रयीं धनलोभें जाण । मिथ्या बोलती साधारण । परी वेदशास्त्रसंपन्न । धनार्थ सज्जान बोलती मिथ्या ॥ २३ ॥ वेदीचा आठव न ये पूर्ण । तो सर्भावनेलागी जाण । ह्मणवी मी वेदसपन्न । कराया यजन नीचाचें ॥ २४ ॥ भाग देऊनि मध्यस्था । मी चतुःशास्त्रीं

१ हेरादायक २ त्रिवार सत्य ३ पाहोनि ४ सोने चोरल्याने ५ बुद्धिघ्न ६ जागा, स्थान ७ द्वेष ८ पुत्र पित्यातें मारी जाण ९ नवल १० विप ११ मोठ्या नवलजीवी १२ सत्ता, सामर्थ्य १३ करणी, कसन १४ वळवत, प्रयत्न १५ पतवितो. १६ देण्यापेण्यात १७ द्रव्यप्राप्तीसाठी. १८ याग

विरह्याता । ऐसें मिथ्यात्वे छळी पंडितां । राजद्रव्यार्थालागूनी ॥ २५ ॥ विरक्त ह्यण-
 व्रिती परमार्थी । तेथही असत्यें घातली वस्ती । नावलया सिद्धि दाविती । अर्थप्राप्ती-
 लागोनी ॥ २६ ॥ अर्थ असत्याचा वडिवाळू । सद्भावे केला जो सद्गुरू । त्यासी मिथ्या
 नास्तिक विचारू । एकांतीं नरू प्रतिपादी ॥ २७ ॥ अर्थ नाहीं जयापाशीं । ना अर्थक-
 ल्पना जयासी । असत्य स्पर्शना तयासी । कटाकाळेंसी कल्पाती ॥ २८ ॥ अर्थापाशीं
 असत्य जाण । त्याचे सांगितले लक्षण । आता अर्थापाशी दंभ संपूर्ण । तेही वोळखण
 अवधारीं ॥ २९ ॥ पोटीं नाहीं परमार्थ । धरोनिया अर्थस्वार्थ । स्वयं ह्यणविती हरिभक्त ।
 या नाव निश्चित भजनदंभू ॥ २३० ॥ धन जोडावयाकारणे । टिके माळा मुद्रा धारणें ।
 धनेच्छा उपदेश देणे । या नाव जाणणे दीक्षादभू ॥ ३१ ॥ देखोनि धनवत थोरू ।
 त्याचे उपदेशी अत्यादरू । नेमूनि गुरुपूजाकरंभारू । सागे मत्रू तो दामिक ॥ ३२ ॥
 जयापासोनि होय अर्थप्राप्ती । ते समर्थ शिष्य आवडती । दीन शिष्यातें उपेक्षिती । हे
 दामिकस्थिति गुरुत्वा ॥ ३३ ॥ गुरुसी घावे तनु मन धन । ऐसें उपदेशूनि जाण । जो
 द्रव्यसग्रही आपण । ते दामिकपण गुरुत्वा ॥ ३४ ॥ जेथ धनलोभ गुरुपाशी । तो काय
 तारील शिष्यासी । धनलोभाची जाती ऐसी । करी गुरुत्वासी दामिक ॥ ३५ ॥ अखंड
 भूतीं ऐसा जाण । गुरुपाशील न्यावया धन । उपदेश घे होऊनि दीन । तो दामिक जाण
 शठ शिष्य ॥ ३६ ॥ गुरुपदेशे शिकोनि युक्ती । स्वयं ज्ञानाभिमाना येती । गुरुते मानी
 प्राकृतस्थिती । तोही निश्चितीं दामिकू ॥ ३७ ॥ मी एक सधन सज्ञान । ऐसा सूक्ष्मरूप
 ज्ञानाभिमान । करी गुरुआज्ञेचे हेळण । हेंही लक्षण दभाचें ॥ ३८ ॥ अह ब्रह्म हेही
 स्फूर्तीं । न साहे जेथ स्वरूपस्थिती । तेथ मी ज्ञाता हे धोंगडी युक्ती । स्फुरे निश्चितीं
 सूक्ष्मदभें ॥ ३९ ॥ जीवासी देहाचे मध्यस्थान । तेथ दंभाचे अधिष्ठान । त्यासी मिळो-
 निया मन । ज्ञानाभिमान उपजवी ॥ २४० ॥ नवल दभाचें कैवतिक । आह्मी अग्निहोत्री
 याज्ञिक । तेचि जीविका करुनि देख । नाडले वेदपाठक धनलोभें ॥ ४१ ॥ सोडोनि पर-
 मार्थाची पोथी । ब्रह्मज्ञान सागे नाना युक्तीं । तेही ज्ञाते दभें नाडिजेती । द्रव्यासकी
 धनलोभें ॥ ४२ ॥ मत्रतंत्राची कथा कोण । मुख्य गायत्री वेचिती ब्राह्मण । आह्मी
 स्वधर्मनिष्ठापावन । ह्यणती जाण दामिक ॥ ४३ ॥ दंभें नाडिले सन्यासी । लौकिक
 राखणें पडे त्यासी । ज्यालागीं मुंडिले शिर्सी । त्या अर्थासी विसरले ॥ ४४ ॥ दृष्टि सृंनि
 अन्नसन्मान । सन्यासी करिती शौच स्नान । शुद्ध न करवेचि निजमन । वादव्याख्यान
 अतिदभें ॥ ४५ ॥ ध्यावया परब्रह्म परात्र । का देहप्रतिष्ठेलागीं जाण । मिथ्या दाखवी
 सात्त्विकपण । हें दंभलक्षण पै चौथें ॥ ४६ ॥ द्रव्यापाशीं वसे काम । अतिशयें अति-
 दुर्गम । द्रव्य तेथ कामसध्वम । अतिविषम सागात ॥ ४७ ॥ द्रव्य नसता अपेक्षा काम ।
 ती सवाह्य करवी अतिश्रम । अनेक कष्टाचे विषम । अतिदुर्गम भोगवी ॥ ४८ ॥ धन

१ सोव्या, दामिकपणाच्या २ मोठेपणा ३ दोंग ४ गुरुपूजेच नियमित द्रव्य घेऊन, गुरुपूजेसाठीं यमुकरूप द्रव्य दिले पाहिजे असा कथार करून ५ अन्न, सामान्य मनुष्यापारखा ६ ऋषटाची, सृष्ट ७ कौतुक, जोज ८ छटुपदे याची ९ ज्या हेतूस्तव सन्यास घेतला तें ब्रह्मचित्तन विसरले १० अन्न आणि सन्मान याच्या टिकाणीं दृष्टि ठेवून ११ वेदव्याख्यान. १२ मदनाची पीडा. १३ अति निःसीम १४ चकट, दग्दग्

झालिया उन्माद काम । करूं लागे अगम्यागम । उपजवी नाना अधर्म । निंद्य कर्म
 धनवंता ॥ ४९ ॥ कामू जडलासे धनेसीं । तो सदा छळी धनवंतासी । काम खवळे धना-
 पाशीं । अहर्निशीं मुसमुंशित ॥ २५० ॥ धनापाशीं अति उद्धतू । काम पांचवा अनर्थू ।
 काम तेथ निश्चितू । क्रोध नांदतू सैन्येसीं ॥ ५१ ॥ कामप्राप्तीसी आडवी कंाडी । होतां
 क्रोधाची पडे उडी । खवळला अति कडाडी । तेंपाच्या कोडी निर्दाळित ॥ ५२ ॥ जप
 तप निर्घा नेम । शिणोनि साधिले दुर्गम । क्रोध अतिखवळल्या परम । ते करी भस्म
 क्षणापै ॥ ५३ ॥ धनाकडे कोणी दावी वोट । तेथ क्रोध उठी अर्चाट । वाढवी प्राणांत
 कचाट । क्रोध अतिदुष्ट धनेंशी ॥ ५४ ॥ धनागमनीं अवरोधू । कां धनव्ययाचा संबंधू ।
 ते सर्धीं खवळे क्रोधू । अतिविरोधू उन्मत्त ॥ ५५ ॥ धनापाशीं क्रोध समर्थू । हा साहाया
 अतिअनर्थू । धनापाशीं गर्व अद्भुतू । तेचि निश्चितू सांगत ॥ ५६ ॥ धनगर्वाचिये पुष्टी ।
 सखा वीप नाणी दृष्टीं । मातेतें ह्मणे कैरटी । इतराच्या गोष्टी त्या काय ॥ ५७ ॥ सिद्ध
 साधक तापसी । त्यातें देखोनि उपहासी । ह्मणे करटे ते होती सन्यासी । हरिदासासी
 विटांवी ॥ ५८ ॥ अंगीं घनाचें समर्थपण । त्याहीचरी जें झाले ज्ञान । ते गर्वाचा ताठा
 चढे पूर्ण । जेवीं आरें धारणू गिळिलें ॥ ५९ ॥ धनज्ञानगर्वाची जात कैशी । गर्व करी
 सद्गुरूसी । त्याच्या वचनाते हेळसी । शेखीं धिक्कारेसीं निर्भर्त्सीं ॥ २६० ॥ धनज्ञानगर्वाचें
 लक्षण । देखे सद्गुरूचे अवगुण । गुरूसी ठेवी मूर्खपण । मी एक सज्ञान हें मानी ॥ ६१ ॥
 जो भ्रांत ह्मणे सद्गुरूसी । गुरू मानी त्याते द्वेषी । वाप गर्वाची जाती कैशी । देखे गुण-
 दोषांसी सर्वांच्या ॥ ६२ ॥ नवल गर्वाची पै काहणी । गुणु सर्वथा सत्य न मानी । दोष
 पडताचि कार्नी । सत्य मानी निश्चित ॥ ६३ ॥ सात्त्विक ये गर्वितापुढें । त्यासी सर्वथा
 मानी कुंडें । अतिसात्त्विकता दृष्टी पडे । तरी मानी वेडें अंबुज ॥ ६४ ॥ अर्गी भवंडी
 भरे लाठी । तें भूमी लागे ललाटीं । साष्टांग नमावया सृष्टीं । पात्र गर्वदृष्टी दिसेना ॥ ६५ ॥
 तेथें कोण दे सन्मान श्रेष्ठा । कायसी वृद्धाची प्रतिष्ठा । धनगर्वें चढला ताठा । मी एक
 मोठा ब्रह्माडीं ॥ ६६ ॥ एक गुरुसेवाविश्वासकू । निर्जेसेवा झाला वदयकू । त्यासी गर्व
 चढे मी सेवकू । तो अतिवाधकू सेवका ॥ ६७ ॥ ऐसा गर्वें उद्धे । हा सातवा गर्व-
 वाध । आता धनापाशीं महामद । तोही सवध द्विज सागे ॥ ६८ ॥ जयासी चढे धन-
 मदू । तो उघडे डोळीं होय अंधू । कार्नी नायके शब्दवोधू । धनमदें स्तब्धू सर्वदा ॥ ६९ ॥
 धनमदें अतिअहता । धनमदें उद्धतता । धनमदें अद्भुतद्वैता । करी सर्वथा अधर्म
 ॥ २७० ॥ धनमद अतिअपवित्र । तो चढल्या होय अतिदुस्तर । न ह्मणे पात्र अपात्र ।

१ उन्मत्तपणा २ ह्या ह्या व्रीचा समागम ३ रात्रदिवस प्रवळ विषयसुस्तृष्णा धनापाशीं राहते ४ आडकाठी, प्रतिषध ५ तापाचिया ६ मक्ति ७ व्रतादि नियम ८ अत्यंत ९ होता कामअवरोधु १० द्वय सर्वावयाचा ११ मिथु सागे १२ प्रलक्ष वाप १३ अभागी १४ वेडावी, तुच्छ गणी १५ अजगरान १६ वाळू, काष्ठ १७ या ओवींतलीं 'आर, धारण' हीं पदे याच दृष्टतासह ज्ञानेश्वरींत कशीं आलीं आहेत तें पहा—“अत्यज राणिव वैसविला । आरें धारण गिळिला । तसा गर्वें फुगला । देखसी जो”-ज्ञानेश्वरी १३-७२५ १८ गर्व मानी १९ वाईट २० व्यवहारशून्य २१ जोराची २२ निजसेवकू झाला आवश्यकू २३ उन्मत्त, चटकेला २४ उघड्या डोळ्यानीं २५ दवेतवे, अघातघाता

विचरे विचित्र योनीसी ॥ ७१ ॥ जो धनमदा वश होय । तो न मानी कोणाचेंही भय ।
 न जावे तेय स्वयें जाय । न खावे तें खाय यथेष्ट ॥ ७२ ॥ न धरावा तो सग धरी ।
 न करावें ते कर्म करी । न बोलावे ते उच्चारी । जनाभीतरां उद्धतू ॥ ७३ ॥ न देखे
 आपुले केले । परापवाद स्वयें बोले । नायके वापाचे शिकविले । वेडें केले धनमदें
 ॥ ७४ ॥ शिकविले ते नायके । वारिले तें करी आपश्यकें । साधुनिदा निजमुखें ।
 यथासुखें जल्पत ॥ ७५ ॥ न मानी स्वयाती स्वाचारू । न मानी दोष अनाचारू । न
 मानी वडिलाचा विचारू । धनमदें योरू मातला ॥ ७६ ॥ आधीच तारुण्यें अतिलाठा ।
 घरी धनमदें चढला ताठा । यापरी मातला मोठा । न चाले वाटा सुपथीं ॥ ७७ ॥
 स्त्रीकामें अतिविवृळ । न विचारी कुळशीळ । न ह्मणे सकाळ साज वेळ । विचरे केवळ
 सरू जैसा ॥ ७८ ॥ अभिलापूनि परनारी । दिवसा विचरे दुपारी । गतालकाही अगीकारी ।
 भय न धरी पापाचे ॥ ७९ ॥ जो मातला करुनि मद्यपान । तो मद तत्काळ उतरे जाण ।
 त्याहनि धनमद दारुण । आल्याही मरण उतरेना ॥ ८० ॥ अकर्म करिता आपण ।
 तेचि निजघाते घेईल प्राण । हेही नाठवे आठवण । धनमदें जाण भुलला ॥ ८१ ॥ मर्हा-
 अनर्था धनमद जाण । हें आठव्या अनर्थाचें लक्षण । आता धनापाशी भेद पूर्ण । तेंचि
 निरूपण द्विज सागे ॥ ८२ ॥ भेट जन्मला धनाचे कुशीं । धन तेथ भेदाची मिराशी ।
 भेद सपरिवार धनापाशीं । अहर्निशी जागत ॥ ८३ ॥ हाता आलिया बहु धन । माते-
 हनि राखे भिन्न । पित्यासी करी घर्चन । स्त्रियेसीही जाण कळो नेदी ॥ ८४ ॥ अर्थ
 पुत्रासी अर्तकर्क्यता । तेथ इनराची कोण कथा । भेटू तो अर्थापरता । जर्गां सर्ज्या
 असेना ॥ ८५ ॥ माथा साहोनि शस्त्रघात । बहु बंधूसी रणीं साह्य होत । तेचि बंधू अनास
 होत । वाटिता अर्थविभाग ॥ ८६ ॥ मित्र मित्रासी वेर्चिंती प्राण । तेथें प्रवेशोनिया धन ।
 विकल्पा आणी मित्रपण । भेद दारुण धनापाशीं ॥ ८७ ॥ आपणाचि गाठीं वाचिलें धन ।
 तें क्षणक्षणा पाहे आपण । येथवरी धनापाशी जाण । विकल्प पूर्ण नादत्त ॥ ८८ ॥ ऐना
 धनापाशी भेटू जाण । हें नववे अनर्थलक्षण । अतिशयें अतिनिर्वाण । वैर दारुण
 धनेसीं ॥ ८९ ॥ वनापाशी वैर पूर्ण जाण । हें अगें भोगूनि आपण । सागे कठर्यु ब्राह्मण ।
 वैरलक्षण धनाचे ॥ ९० ॥ पित्यापुत्रामाजी विरोधू । पाडितो हा द्रव्यसंधू । वैरी करी
 अति सखे बंधू । तो हा प्रसिद्ध धनलोभ ॥ ९१ ॥ आपुल्या कळत्रळ्याचे सुहृद । त्यासी धन-
 लोभ पाडी ठरूं । धनास्तव अतिसुबद्धें । वैरें विरुद्ध सर्गासी ॥ ९२ ॥ प्राणाहनि पंढिये
 मित्र । त्यासी धनलोभ करी शत्रू । धनलोभ अतिअपवित्रू । वैरी दुस्तरू जर्गां हा ॥ ९३ ॥
 बंधुकलहें धन वाटिता । अधिक न ये आपुल्या हाता । ते वाटा करिती जे धर्मता ।
 त्या साधूंसी तत्त्वता वैर चाली ॥ ९४ ॥ जिचे उदरीं जन्मला आपण । जिचे नदा केलें
 स्तनपान । मातेसी धनलोभें जाण । वैर सपूर्ण चाली ॥ ९५ ॥ आपली जे का निज-
 जर्जनी । अर्थ तीतें करी वैरिणी । चाहेर घाली घरातूनी । मुख परतोनी पाहेना ॥ ९६ ॥

१ मरुतीनये २ आपलें कूल ३ स्ववसाज ४ निवेद्या सासुद्धां, अलक द्राजे वंश, वालविधवा. ५ सत च्या
 पातां ६ मोठे अनर्थ करणारा ७ वनन, ह्मणाची जाणा ८ आर्षपादा ९ पत्रिणी १० न समजणार ११ देखाव
 १२ वैर, कळद १३ सुबद्ध लणजे तीन, उमायपत्नी निकराचें अमे वैर १४ आवडते १५ नन्म देणरी भादें.
 ए मा. ७६

ज्याचेनि तुटे भवबंधन । ज्याचेनि वोले होइजे पावन । त्या सद्गुरूसी अवोला जाण ।
 धनाभिमान धरवित ॥ ९७ ॥ धनाभिमानाचा वडिवार । सद्गुरूमाजीं पाडी वैर । धना-
 भिमानी अणुमात्र । नव्हे निर्वैर कोणासी ॥ ९८ ॥ जे सागीतले निरूपण । त्या नांव वैर
 संपूर्ण । हें दहावे अनर्थलक्षण । अविश्वासी धन ते एक ॥ ९९ ॥ धनाभिमानाचा
 विलास । न मानी पित्याचा विश्वास । पूर्ण वंधूचा अविश्वास । केवीं सुहृदांस पातेजे
 ॥ ३०० ॥ 'आत्मा वै पुत्रनामासी' । जो साचार धणी सर्वस्वासी । त्या पातेजेना निजपु-
 त्रासी । अतिअविश्वासी धनलोभ ॥ १ ॥ धर्म अर्थ काम संपूर्ण । त्रिसत्यें सत्यें अवंचन ।
 पूर्वजाची भाक निर्वाण । देऊनि आपण जे पर्णी ॥ २ ॥ जिणें जीवू प्राण सर्वस्वेंसी ।
 साचार अर्पिला भ्रतारासी । ऐशियेही धर्मपत्नीसीं । अविश्वासी धनलोभ ॥ ३ ॥ जे
 उदरी वाहे नवमासी । जे सर्वदा विष्टामूत्र सोत्री । धनलोभाची जाती कैशी । तेही
 मातेसी न विश्वासे ॥ ४ ॥ धनाभिमान ये जयापाशीं । तो विश्वासेना सद्गुरूसी । इत-
 रांची कथा कायसी । पूर्ण अविश्वासी धनमानी ॥ ५ ॥ अविश्वासाचे मुख्य कारण ।
 धन आणि दुसरी स्त्री जाण । तेथ मोहावले ज्याचे मन । तो अतिसपन्न अविश्वासे
 ॥ ६ ॥ जो धनमानी आणि स्त्रीजित । त्यासी विमुख होय हृदयस्थ । त्याते सद्गुरूही
 उपेक्षित । परम अनर्थ अविश्वासे ॥ ७ ॥ सकळ दोषां मुकुटमणी । अविश्वास वोलिला
 पुराणी । जो प्रकटता अर्थक्षणीं । करी धुळेंदाणी वृत्तीची ॥ ८ ॥ अविश्वासा अभिमान
 भेदे । ते मुक्ताची मुक्तता तुटे । मग विकल्पाचेनि नेटें । घाली उफराटे देहवंदीं ॥ ९ ॥
 अविश्वासे कैवलिल्या चित्ता । अभिमाने ह्याणे मी ज्ञाता । तेव्हां उभउभ्या पळे आस्तिकता ।
 देखे नास्तिकता सर्वत्र ॥ ३१० ॥ अविश्वास येतां पहा हो । सकुडुंव पळे सद्भावो । मग
 लोकत्रयीं अभावो । नादवी निर्वाहो विकल्पकरुनी ॥ ११ ॥ वौडेंकोडें अविश्वासी । विकल्प
 नांदे अहर्निशी । जेथ रिगोव अविश्वासासी । विकल्प त्यासी नागवी ॥ १२ ॥ अगोवागी
 अविश्वास । परैमार्थराष्ट्र पाडी वोस । सद्गुरूचेही दावी दोष । न मनी विश्वास ब्रह्मयाचा
 ॥ १३ ॥ यालागीं सकळ दोषाचा राजा । अविश्वासाहूनि नाही दुजा । तो रिगोनियां
 निजपैजां । विभांडी वोजा महासिद्ध ॥ १४ ॥ जिकडे अविश्वासे चाली केली । तिकडे पर-
 मार्या पळणी झाली । विकल्पाची वांडी आली । ते सधी नागवली बहुतेके ॥ १५ ॥ सिद्धाचे
 गेलें सिद्धिभूषण । साधके संपाई नागवलीं जाण । रानभरी झाले साधारण । श्रद्धेचे
 उद्यान छेदिले ॥ १६ ॥ यमनियमांची नगरें जाळी । क्रोधू तापसीं करी होळी । मोक्षफळें
 सफळिता केळी । समूळ उन्नळी मोहगजू ॥ १७ ॥ शमदमाचे घरटे । खाणोनि साडिले
 आंढाटे । वोस विवेकाचे चोहटे । कोणी ते वाटे वागेना ॥ १८ ॥ त्रतोपवास यांची
 साजरी । निष्काम उपवने चौफेरी^{३४} । तीं जाळिलीं उपराळपरी । नानापरी विकल्पें
 ॥ १९ ॥ ऐशिया अविश्वासासी । ज्ञानाभिमानी आला भेटीसी । विकल्पें अभय देऊनि

१ द्वेष, वाङ्देषण २ प्रताप ३ विश्वासाचें ४ पुत्र हा प्रत्यक्ष आपला आत्माच होय अशी श्रुति आहे ५ 'धर्म
 नाथें च काने च' ही विवाहप्रसंगाची शपथ ६ परिणिली, भायें केली ७ धनलोभू ८ श्रीमतीचा गने धरणारा.
 ९ वादलवेदा १० प्रसुप्त ११ नासाढी १२ घेरलेल्या १३ आवडीनें १४ प्रवेश १५ परमार्यांचा प्राप्त १६ धनघोर
 प्रविष्टा करून; निश्चयां १७ मोळा पराक्रमानि झगडतो १८ खारी १९ हळ्हा. २० सर्वस्वी, यथावाच २१ तपस्वी
 २२ आठवाटेवर २३ चव्हाटे २४ बहू याजूची.

त्यासी । आपणियापाशीं राहविले ॥ ३२० ॥ ऐशिया अविश्वासापुढें । परमार्थ काडसैं
वापुढें । विकल्पाचे वळ गाढे । तो करी कुडें तत्काळ ॥ २१ ॥ पोटातून जो अविश्वासी ।
तो सदा देखे गुणदोषांसी । अखंड द्वेषी परमार्थासी । हा त्यापाशीं स्वभावो ॥ २२ ॥
यापरी अविश्वासी । बंदखैर पडे परमार्थासी । जो पोटीचा अविश्वासी । हांसत्याही
त्यापाशीं नवंचाचे दीर्नी ॥ २३ ॥ सकळ दोषांमाजीं समर्थ । सकळ दोषांचें राजत्व
प्राप्त । तो हा अकरावा अनर्थ । असे नादत धर्मांमाजीं ॥ २४ ॥ अकराही इंद्रियासी ।
पूर्ण करी अविश्वासेसी । घालागीं अकरावे स्थान यासी । वस्ति अविश्वासासी मनामाजीं
॥ २५ ॥ मुख्यत्वे स्पर्धेचें आयतन । बहुविद्या का बहुधन । हेंचि स्पर्धेचे जन्मस्थान ।
येथूनि जाण ते वाढे ॥ २६ ॥ विद्याज्ञालिया सर्पन्न । पंडित पंडितां हेळण । मुख्य गुरूसींच
स्पर्धा करी जाण । हें स्पर्धालक्षण विद्येचे ॥ २७ ॥ गाठीं ज्ञालिया धन । स्पर्धा खवळे
दारुण । कुवेर परधनें सपन्न । मी स्वसत्ता जाण धनाध्य ॥ २८ ॥ माझिया निजधना-
पुढे । गणिता अल्प गंगेचे खंडे । माझिये धनाचेनि पाडे । कोण वापुढें उभें राहे
॥ २९ ॥ मग जे जे देखे धनवंत । ते ते हेळूनि साडी तेथ । यापरी स्पर्धा अद्भुत ।
धरुनि अर्थ उच्चासे ॥ ३० ॥ एव धरुनिचा अर्थ । स्पर्धा वारावा अनर्थ । सदा नादे
धनाआत । तो हा वृत्तात सागीतला ॥ ३१ ॥ आता तीन अर्थांचा मेळा । एके पंढी
ज्ञाला गोळा । तोही नादे धनाजवळा । ऐक वेगळा विभाग ॥ ३२ ॥ स्त्री द्यूत आणि
मद्यपान । या तिहींते वाढवी धन । हे तीन अनर्थ दारुण । धनवता पूर्ण आदळती
॥ ३३ ॥ जो का पुरुष निर्धन । तो खिचत जडिसासमान । देखोनि निर्धनाचें वदन ।
प्रत्यक्ष जाण स्त्री थुंकी ॥ ३४ ॥ धनहीन पुरुषाचे घरीं । कलहो स्त्रीपुरुषामाझारीं । निर्भ-
र्तूनि नानापरी । दवडी घरावाहेरी पुरुषातें ॥ ३५ ॥ धनवंता पुरुषासी । स्त्री लेंवोटवो
करी कैशी । कुंडका देखोनि शुंनी जैसी । हालवी पुच्छासी कुंकांत ॥ ३६ ॥ त्या धनाची
ज्ञालिया तुटी । स्त्री र्वसप्तसोनि लागे पाठी । आतां नावडती तुमच्या गोठी । रागे उठी
फडफडोनी ॥ ३७ ॥ दिवसा पोराची तडातोडी । रात्रीं न सोसे तुमची वोडी । हातीं
नाहीं फुटकी कवडी । जळो गोडी जिण्यांची ॥ ३८ ॥ ऐशापरी कडोविकंडी । निर्भर्तूनि
दूरी दवडी । निर्धन पुरुषाची आवडी । न धरी गोडी स्वदारा ॥ ३९ ॥ यापरी निर्धन
पुरुषासी । स्वस्त्री चश्य नव्हे त्यासी । स्त्रीवाधा धनवतासी । अहर्निशी अनिवार ॥ ४० ॥
लक्षुनि धनवंत नर । वेश्या मिरवी शृंगार । हावभाव चमत्कार । त्यासी धनाध्य थोर
भाळले ॥ ४१ ॥ वेश्याकामसंगें जाण । अखंड लाचावले मन । तद्योगें मद्यपान । करिती
सधन धनमदें ॥ ४२ ॥ मद्यपानें जो उन्मत्त । तो स्वेच्छा खेळे द्यूत । एव हेही तिन्ही
अनर्थ । जाण निश्चित अर्थासी ॥ ४३ ॥ अर्थापाशीं पधरा अनर्थ । ते सागीतले इत्यंभूत ।
सुखाचा लेशू येथ । नाहीं निश्चित धनवता ॥ ४४ ॥

१ दृढचैर २ जाव ३ अविश्वासी ४ बुरख, परपराभावाची होस ५ स्थान ६ संपूर्ण ७ विद्वान ८ दगाचे खडे,
रेंव, लहान गोटे ९ शब्दात 'व्यसनानि' या एका पदात १० भिदसात ११ जडानारखा, व्यर्थ ओढ्याप्रमाणें १२ लुड
पुत, धाजव १३ भाकरीचा तुन्डा १४ हुनी १५ 'दूक' कथित १६ सतापातें दातओढ साऊन १७ आयुष्याची
१८ नानातन्हागां, परोपरींनी १९ दाह पिणें

एते पद्मदशानर्था रथमूला मता नृणाम् । तस्मादन र्ममर्धान् श्रेयोर्था वृत्तमन्यजेत् ॥ १९ ॥

एवं हे पंधराही अनर्थ । मूर्ख अथवा पंडित । जे अर्थसंग्रह करित । अवश्य हे तेथ उठती ॥ ४५ ॥ यासी नाममात्र हा अर्थ । येऱ्हावी मूर्तिमंत अनर्थ । घालागीं श्रेयार्थीं जे हरिभक्त । तिहीं निश्चित त्यागावा ॥ ४६ ॥ जेवी का वोळ हुंगेना माशी । ढेंकुण न ये तेलापाशी । वोळवा न लगे अग्नीसी । तेवीं जो अर्थासी नातळे ॥ ४७ ॥ जेवीं कां अग्नीमाजीं लवण पडे । ते तडफडोनि वाहेर उडे । तेवी मोक्षाचिये चाडे । जो त्यागी रोकडें निजधन ॥ ४८ ॥ वचनाग मुखी घालितां आपण । क्षणार्ध दावी गोडपण । तोचि परिपार्की आणी मरण । तैसा अर्थ जाण अनर्थीं ॥ ४९ ॥ घालागीं जो मोक्षार्थी । तेणें अर्थ न धरावा हातीं । काया वाचा चित्तवृत्ती । अर्थ निश्चितीं त्यागावा ॥ ५० ॥ अर्थमूळ सकळ भेद । पूर्वीं वोळिला एवविध । तोचि पुनःपुनः गोविंद । करुनि विशद सागत ॥ ५१ ॥

मिचन्ते भ्रातरो दारा पितर सुददस्तथा । एकान्निग्धा काकिणिना मद्य सवेऽस्य कृता ॥ २० ॥

इष्टमित्राचें मित्रत्व मोडी । बंधुबंधूचा स्नेह विघडी । सुहृदांचें सांजन्य तोडी । फुटकी कवडी अर्थाची ॥ ५२ ॥ पित्यापुत्रांमाजीं विरोध । स्त्रीपुत्रांमाजीं द्वंद्व । तो हा जाण अर्थसंबंध । विभांडी हार्द सुहृदांचे ॥ ५३ ॥ काकिणी ह्मणजे वीसकवडी । ते आसांचा स्नेह तोडी । त्यांतील एक फुटकी कवडी । भेटू पाडी सुहृदांसी ॥ ५४ ॥

अर्थे नात्वीयसा ह्येते सरव्या दीप्तमन्यव । त्यजन्त्याशुशुष्टधो प्रणित सहसोरक्ष्य सौहृदम् ॥ २१ ॥

अतिअल्प अर्थासाठी । सुहृदता साडोनि पोटी । कोपें खवळला उठी । शस्त्रमुठी उंचत ॥ ५५ ॥ तेथे आस होऊनि अनास । परस्परें करिती घात । अर्थ अनर्थी प्राणांत । निजस्वार्थघातकू ॥ ५६ ॥ जिता अर्थ अनर्थ करी । मेल्या ने नरकद्वारी । उत्तम देहाची वोहरी । अर्थ करी ते ऐक ॥ ५७ ॥

लब्ध्या जन्माभ्यर्थाथ मानुष्य तद्विजाड्यताम् । तदनाहत्य ये स्वाथ प्रणित यान्त्यशुभा गतिम् ॥ २२ ॥

कोटि जन्मांचे शुद्ध सुकृत । तेणें कर्मभूमी नरदेह प्राप्त । तेथेही वर्णाध्यजन्म समर्थ । सत्कुलप्रसूत ब्राह्मणत्वे ॥ ५८ ॥ ऐसे जन्म पावावया येथ । अमरही मरण मागत । इंद्रादि देव जे स्वर्गस्थ । तेही वांछित हें जन्म ॥ ५९ ॥ जे सत्यलोकपर्यंत । ऐश्वर्य पावले अद्भुत । तेही हे जन्म वांछित । उत्कटित अहर्निशी ॥ ६० ॥ येथ करितां भगवद्भक्ती । पाया लागती चारी मुक्ती । घालागी हे जन्मप्राप्ती । अमर मागती अहर्निशी ॥ ६१ ॥ ऐसे उत्तम जन्म पावोनी । अतिअभाग्य मी त्रिशुवर्नी । निजस्वार्थाति उपेक्षुनि । भुललों धनी धनलोभें ॥ ६२ ॥ वनलोभाचिया भ्रांती । का लोकेर्षणा लौकिकस्थिती । जो उपेक्षी भगवद्भक्ती । अशुभ गती तयासी ॥ ६३ ॥ तेचि कैशी अशुभ गती । धनलोभ्या नरकप्राप्ती । चैन्यायशी लक्ष्योर्नीप्रती । गर्भ भोगिती अतिदुःखें ॥ ६४ ॥ जया ब्राह्मणजन्माआत । स्वर्गमोक्ष सहजे प्राप्त । तेचि अर्थांचा इत्यर्थ । स्वयें सागत धनलोभी ॥ ६५ ॥

१ कल्याणाची इच्छा करणारे, स्वहितेच्छु २ वाळवी, मुग्या "देखा वोळवा इगळ न करे"-ज्ञानेश्वरी ८-८९
३ नीट ४ पटे ५ शेवटी ६ सुहृदपणा ७ सुहृदाच्या अतः मरणातले प्रेम नाहांस करितो ८ हातात दाख घेऊन किवा मूट घेऊन मारण्याला तयार होतो ९ उद्विष्ट १० रात्ररागोळी, नाश ११ वर्णांत श्रेष्ठ अशा ब्राह्मणवृत्त्यात जन्म १२ लोकांत प्रतिष्ठा वाढावी अशा इच्छेने

स्वर्गापमर्गयोहार प्राप्य लोकमिम पुमान् । द्रविणे कोऽपुत्रेन मर्त्योऽनर्थाय धामनि ॥ २३ ॥
 ब्राह्मणे करिता स्वधर्म । वासना झळंचे स्वर्गकाम । तें इद्रचंद्राटिकाचे धाम । पावे
 द्विजोत्तम सहजचि ॥ ६६ ॥ ज्याचिया याजनस्थिती । इतरासी होय स्वर्गप्राप्ती । एं
 स्वर्ग तो ब्राह्मणाच्या हातीं । त्यांसी ते गती सहजचि ॥ ६७ ॥ साडूनि ईपणात्रयासी ।
 निष्काम स्वधर्म ज्या द्विजासी । मोक्ष पाया लागती त्यासी । तिष्ठे अहर्निशीं आज्ञाधारी
 ॥ ६८ ॥ तो अनुग्रही जयासी । ते पावती निजमोक्षासी । एवढे सामर्थ्य ब्राह्मणापाशीं ।
 अनायासीं सहजचि ॥ ६९ ॥ स्वर्ग जयाची पायरी । मोक्ष ज्याचा आज्ञाधारी । एवढी
 ब्राह्मणत्वाची धोरी । धनलोभावारीं नाशिती ॥ ७० ॥ ब्राह्मणजन्म पावल्या जाण ।
 निःशेष खुटे जन्ममरण । तेथ मी नाडलो जाण । जोडूनि धन धनलोभें ॥ ७१ ॥ दुर्लभ
 येथे माणूमपण । त्यामार्जी अतिदुर्लभ ब्राह्मण । तेंही पावोनि मी आपण । धनलोभें
 पूर्ण नागवलो ॥ ७२ ॥ पावोनि ब्राह्मणशरीर । धने नाडले थोरथोर । अर्थ अनर्थाचे
 मुख्य घर । दुःख दुर्धर वाढवी ॥ ७३ ॥ अर्थ अनर्थाचें भाजन । तें निःशेष त्यागावे
 धन । वैराग्यें तापला पूर्ण । स्वयें ब्राह्मण वोलत ॥ ७४ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ दैवें जोडिले
 सपत्नीसी । नेऊनि साडावे विदीसी । का घालावे जळप्रवाहेंसीं । त्याग अर्थासी तो
 कैसा ॥ ७५ ॥ तें अर्थत्यागनिरूपण । स्वयें सांगताहे ब्राह्मण । जे असतील सधन । तिहीं
 सावधान परिसावे ॥ ७६ ॥

देवपितृभूतानि ज्ञातान्य धृश भागिन । अमविभज्य चात्मान यक्षयित्त पतत्यध ॥ २४ ॥
 दैवें जोडिलिया धन । आचरावे पंचमहायज्ञ । करावे भगवत्पूजन । उल्हासे जाण
 महोत्साहें ॥ ७७ ॥ स्वयें करावे पितृतर्पण । पण्णयेंति श्राद्धें जाण । पितर उद्धरावे
 आपण । गयावर्जन करोनिया ॥ ७८ ॥ जित्यां पितरा त्रिकाळी नमन । कदा न करावे
 हेळण । त्याची अवज्ञा आपण । प्राणार्ता जाण न करावी ॥ ७९ ॥ त्यासी गौरवूनि आपण ।
 यथारुचि द्यावे अन्न । यथाशक्ति द्यावे धन । सेवेने सपूर्ण सुखी करावी ॥ ८० ॥
 पिता स्वयमेव नारायण । माता प्रत्यक्ष लक्ष्मी आपण । ऐसे भावे ज्याचे भजन । सुपुत्र
 जाण तो एक ॥ ८१ ॥ ज्याचे सेवेने सुखी पितर । तेंचि पितृतर्पण साचार । जिता अवज्ञा
 तो अनाचार । मेल्या श्राद्धविचार तो लौकिक ॥ ८२ ॥ जो पितृवचन अविश्वासी ।
 तेणे केल्या पापराशी । जो पितृवचन विश्वासी । मोक्ष त्यापाशीं वोलंगणा ॥ ८३ ॥
 जितमृतपितृतर्पण । ते सांगीतली उणाखूण । या नांव गा पितृभजन । ऋषिपूजन ते
 ऐक ॥ ८४ ॥ सन्माने आणूनि ब्राह्मण । श्रद्धा कीजे चरणक्षाळण । चरणतीर्था अभि-
 वदन । सवाद्य जाण स्वयें कीजे ॥ ८५ ॥ धूपें दीपें यथोक्त पूजन । यथारुचि तृप्ति
 सदन्न । यथाशक्ति द्यावे धन । ऋषिपूजन या नाच ॥ ८६ ॥ ब्राह्मण तेचि ऋषीश्वर ।
 ब्राह्मणे तृप्त सनत्कुमार । ब्राह्मणमुखें शार्ङ्गधर । धालां ढेंकर देतसे ॥ ८७ ॥ वंधु स्वगोत्र
 स्वजन । त्याची दरिद्रपीडा दारुण । निरस्तावी देऊनि धन । हा मुख्य धर्म जाण श्रेष्ठवे
 ॥ ८८ ॥ कुटुंब पीडूनि आपण । अन्यत्रा द्यावे अन्नधन । तोचि अधर्म परिपूर्ण । शुद्ध

१ लोकेपणा, पुत्रेपणा व दारेपणा २ ऋषा करितो ३ बोळ्यात, रहत्यावर, उकिरळ्यावर ४ भूतपूज, पितृपूज, देवपूज,
 प्रदायक व मनुष्यपूज. ५ यथाभिवानाला एतु वर्षात शहाण्णन भाद्वे करावयाची असतात ६ यथा, क्षवहेतना, येथे
 ७ त्याला पाहिजे ते ८ रावता, सेवक ९ वृत्त होऊन.

पुण्य तें नव्हे ॥८९॥ कुडुवासी यथोचित । सुखी करुनि समस्त । याहनि उरला जो अर्थ ।
तो श्रेयार्थ वेचावा ॥३९०॥ अतिथि आलिया देख । अन्न द्यावे आवश्यक । तो झालिया
पराश्रुख । पुण्य निःशेष हॅरासे ॥ ९१ ॥ सकळ दानामार्जी जाण । अतिश्रेष्ठ अन्नदान ।
दीनास देऊनि सन्मान । द्यावे सद्ग्न अतिश्रद्धा ॥ ९२ ॥ कुडुव सुखी करी आपण ।
स्वेच्छा दे दीनभोजन । परी कर्दर्थवी जो निजप्राण । तोही दारुण अधर्म ॥ ९३ ॥ जैसे
कीजे दीनतर्पण । त्यांत आपणही एक दीन । तेथ न करुनि अधिकन्यून । करावे भोजन
समभागें ॥ ९४ ॥ पंक्तीमार्जी प्रपंचपण । तें अन्नदानीं अतिविघ्न । यालागीं करावे
भोजन । समभागीं आपण सकळार्सी ॥ ९५ ॥ धनाचा सद्यो खरा । द्यावें अनाथप्रेत-
सस्कारा । अपावे दीनांच्या उद्दारा । धाडावे घरा अयाचिताच्या ॥ ९६ ॥ अंध पंगु
मुके दीन । यासी सरक्षी जो आपण । त्याचेंचि सार्थक धन । शुद्ध पुण्य तयाचे ॥९७॥
साधुसज्जना विचवूं जी अंडी । तो विचवूं जो सधन तोडी । त्याच्या निजधर्माची गुडी ।
उभारे रोकडी वैकुंठी ॥ ९८ ॥ दुर्बळ जो का भर्गवद्भक्त । त्यासी संरक्षी जो धनवंत ।
येणे तुष्टला भगवंत । त्यातें उद्धरीत भक्ताआर्धी ॥९९॥ सकळमगळा मंगळ पूर्ण । सकळ
कल्याणाचें कल्याण । ते हे सद्गुरुश्रीचरण । तेथ निजधन जयाचे अर्थे ॥१००॥ तयांच्या
निजधर्माचे निशाण । सत्यलोकीं लागले जाण । वैकुंठी कैलासीं सपूर्ण । मेरीनिशाण
त्राहाटिले ॥ १ ॥ स्वधर्में जोडले निजधन । जो करी सद्गुरूसी अर्पण । तोचि कर्मां
निष्कर्म जाण । परम पावन तो एक ॥ २ ॥ जो चढत्यावाढत्या भगवद्भक्ती । गुरूसी
अर्पी निजसंपत्ती । त्याते अगींकारुनि लक्ष्मीपती । आपुली निजभक्ती त्यासी दे ॥ ३ ॥
ज्यासी अनन्य गुरुभक्ती । त्याच्या द्वारी चारी मुक्ती । दासीत्वे उभ्या असती । त्यापा-
सोनि श्रीपति परती नव्हे ॥ ४ ॥ ज्याचे तनु मन धन । गुरुचरणीं अर्थे पूर्ण । त्यासी
भवभयाचे भान । कल्पाती जाण दिसेना ॥ ५ ॥ दैवे जोडली जे संपत्ती । ते वेचोनि^३
ऐशा निगुती । अर्थे परमार्थप्राप्ती । सभाग्य लौहती निर्जनिष्ठा ॥ ६ ॥ ऐसे न वेचोनियां
धन । स्वयाति कुडुव पीडी पूर्ण । जो पोटा न खाय आपण । तें यक्षधन सचित्त ॥ ७ ॥
एवं कदर्थुनि निजप्राण । जें सचिले यक्षधन । ते अधःपातासी कारण । दुःख दारुण
धनलोभ्या ॥ ८ ॥ ह्मणे मीही याच निष्ठा । यक्षवितें झालो करटा । हार्तांचा स्वार्थ
गेलो मोटा । वंचलो कॅटकटा निजमोक्षा ॥ ९ ॥ साचोनिया यक्षवित्त । म्या माझे केले
अनहित । ऐसा तो खेदयुक्त । कष्टें बोलत निजदुःख ॥ ४१० ॥

व्यवहारेंहया वित्त प्रमत्तस्य वयो बलम् । कुसला येन मिष्यन्ति जरठ कि नु साधये ॥ २५ ॥

निजभोगविवर्जित । शिणोनि काया वाचा चित्त । कष्टें मिळवावया वित्त । झालों
उन्मत्त अविवेकी ॥ ११ ॥ करिता वित्ताचे आयासं । गेलें तारुण्य बळ आयुष्य । शरीर
क्षीण झाले निःशेष । तरी वित्ताचा शोर्ष शमेना ॥१२॥ अर्थे अर्थ वाढविता । अनिवार
वाढली चिंता । तेणे विसरलों निजस्वार्था । अर्थलोभता कदर्थु ॥ १३ ॥ जेणे वित्तें जीवितें

१ परोपकारार्थ २ हास पावतें ३ खाण्यापिण्यावाचून कष्टवितो ४ भेद, पक्तिप्रपच, एकाला एक, दुसऱ्याला
दुसरें घालणें ५ अयाचित इतीं राहणाऱ्याच्या ६ संकट ७ अडचण ८ मद्भक्त ९ मेरी नगारा, काढ्या
१० खेनिरे, वाजविलें ११ चढोचढीं १२ दूर १३ न्यचून १४ स्वताच्या निष्ठेने पावतात १५ समधिशाखादिकांनीं
अटकाविलेले द्रव्य १६ हाय । हाय । १७ धम १८ तृष्णा, तळमळ

साचार । भूतदया परोपकार । करुनियां विवेकी नर । भवाब्धिपरंपार पावले ॥ १४ ॥
मज निदेवाचे येथ । वृथा वित्त वृथा जीवित । आयुष्यही गेले व्यर्थ । निजस्वार्थ
बुडाला ॥ १५ ॥ ह्यणाल असता जीवे जीत । साधुनि घेऊं निजस्वार्थ । तें आता न
चले येथ । अर्थ सामर्थ्य दोनी गेलीं ॥ १६ ॥ अधर्मास्तव गेले वित्त । जरेने गिळिले
सामर्थ्य । केवळ मी जरठ येथ । देवहत उरलों असे ॥ १७ ॥ कटकटा जोडिता अर्थ ।
लोक नाडले समस्त । ऐसे जाणोनि प्रस्तुत । स्वयें सागत कर्दर्यु ॥ १८ ॥

तस्मात्प्रसिद्धयेते विद्वान् व्यर्थयाऽर्थहया सहृद्व । कस्यचिन्मायया नून लोकोऽय सुविमोहित ॥ २६ ॥

येथ अज्ञानाची कोण गती । जे अर्थ अनर्थां ह्यणती । तेही अर्थार्थी होती । ज्ञाते
भ्रमती अर्थासी ॥ १९ ॥ ऐसे भ्रमले जे सज्ञान । तेही अर्जावयां धन । युक्तायुक्त प्रयत्न ।
अनुदिनीं जाण स्वयें करिती ॥ ४२० ॥ सज्ञान भ्रमावया कारण । ईश्वराची माया पूर्ण ।
अघटर्षटी जीचे लक्षण । त्या आधीन सज्ञान मोहिले ॥ २१ ॥ कृष्णमाया मोहिले
पंडित । नव्हे ह्यणाल हा इत्यर्थ । ते जोडिताति अर्थ । निजसुखार्थ भोगेच्छा ॥ २२ ॥
भोगामार्जी जे ह्यणती सुख । ते जाणाचे केवळ मूर्ख । येच अर्थाचा विवेक । कर्दर्यु
देख बोलत ॥ २३ ॥

कि धनेर्थादैर्वां कि कामैर्वां कामदैरत । मृत्युना अस्वमानस्य कर्मभिर्वात जन्मदे ॥ २७ ॥

कटकटा वर्णांथ्यें पूज्य पहा हो । त्या द्विजासी भुलवी मायामोहो । भोगी वाढविजे
जो देहो । तोचि पहा हो नश्वर ॥ २४ ॥ त्या देहासी जे नाना भोग । तोच त्यासी
क्षयरोग । धन जोडणे अनेग । तोचि मार्ग निधनत्वा ॥ २५ ॥ ते धन मिळे अनायासी ।
यालागीं धनवंत उपासी । अर्थ जोडोनिचा प्रयासी । भोगिता कामासी सुख काय ॥ २६ ॥
कामसुख कामिनीमेळी । सुखार्थ खिद्येते प्रतिपाळी । तेचि नानापरी संळी । देतां किंकीळी
सुटेनीं ॥ २७ ॥ स्त्री पुत्र काम भोगादिक । तेणे देहासी घावे सुख । तो देहोचि मरणो-
न्मुख । नित्य अंतक लागला ॥ २८ ॥ जे जे अतिक्रमे घंडी । ते ते काळ वयसा तोडी ।
तेच कोण भोगाची गोडी । धनकामें वेडीं सज्ञाने केळीं ॥ २९ ॥ सर्पमुखां दुर्दुर जाता । तो
दुर्दुर होय माशा खाता । तेणे न सुटे सर्पग्रासता । जाण तच्चता जयापरी ॥ ४३० ॥ तेवीं
नानाभोगमेळें । देहींचा मृत्यु मार्ग न टळे । हें जाणोनि आंधळे । वनकामे झाले सज्ञान
॥ ३१ ॥ स्वयें कर्ता तोचि मरणधर्म । त्यासी कोण निववी भोगकाम । हा केवळ मायेचा
भ्रम । भ्रमले परम महासिद्ध ॥ ३२ ॥ धने होईल परलोक । तोही भोगू दुःखदायक ।
भोगक्षयें कर्ममूर्ख । घेती देख अधःपाता ॥ ३३ ॥ करितां भोग्य काम्य कर्म । पुढेंती
मरण पुढती जन्म । भोगणे पडे अविश्रम । हें दु ख परम धनकामा ॥ ३४ ॥ धनकामासी
निजसुख । सर्वात्मना नाहीं देख । मीही ऐसाचि होतो मूर्ख । निजभाग्यें देख धन गेले ॥ ३५ ॥

१ सत्सारमुद्राची पेलघटी २ जिवत ३ कृपण ४ इत्याची इच्छा करणारे ५ मिळविण्यासाठी ६ योग्य अवयोग्य,
बर वाईट ७ ८ घडणारं घडवून आणणारी ९ धनी सज्ञान १० उच जातित जन्मल्या ११ श्रियांच्या संगनीमध्ये
११ छळी, पीडी १२ मग रद्दनाही सुटका नाही १३ मरणाकडे तोंड करून बसलेला १४ मृत्यु १५ घटना १६ ज्ञाने-
श्वरानी (अध्याय ५-२२) विषयसुगाला 'सर्पकणीची साउली' हाटल आहे, व विषयी पुरुषाना 'विषकर्दनांचे दुर'
हाटले आहे. १७ पुन्हा. 'पुनरपि जननं पुनरपि मरणम्' १८ सतत १९ सर्पांत, यारोखर

नून मे भगवास्तुष्ट सर्वदेवमयो हरि । येन नीतो दशामेता निर्वेदश्चात्मनः पुन ॥ २८ ॥

मी पूर्वीं होतों अतिअभाग्य । आता झालो अतिसभाग्य । मज तुष्टला श्रीरग । विवेकवैराग्य पावलो ॥ ३६ ॥ माझे सचित जें का धन । तेंचि माझे मुख्य अज्ञान । ते हरीने हरोनि आपण । कृपा पूर्ण मज केली ॥ ३७ ॥ भक्तांचे अज्ञान हरी । याचि-
लागीं नावे तो 'हरी' । तेणे कृपा करून पुरी । विवेक अंतरी उपजविला ॥ ३८ ॥ वैराग्य विवेकावीण आंधळे । विवेक वैराग्यावीण पागळें । ते माझे हृदयीं जावळी फळें । एक वेळें
उपजविलीं ॥ ३९ ॥ ऐगी हरीने कृपा करूनी । माझे धनेसीं अज्ञान हरूनी । विवेक वैराग्य वें दोनी । माझे हृदयभुवनी प्रकाशिलीं ॥ ४० ॥ परी कोणे काळें कोणे देशीं । कोण समयविशेषी । हरि कृपा करितो कैशी । हे कोणासी कळेना ॥ ४१ ॥ भक्तांचें हरा-
वया चित्त । हरि हरितो त्याचें वित्त । वित्तत्यागें करुनि सुचित्त । दे विवेकयुक्त वैराग्य ॥ ४२ ॥ ऐसे घेतेंदेते विद्वान । ब्रह्मादिका अतर्क्य जाण । यालागीं तो भगवंत पूर्ण । त्यासी साही गुण वंशवर्ती ॥ ४३ ॥ त्याचे अचिंत्यानंतरूप । परी मजलागीं झाला सकृप । माझे धनेसी निरसुनि पाप । ज्ञानदीप उजळला ॥ ४४ ॥ हो कां कृपा उपजली भगवता । परी म्या वचिल्या यज्ञदेवता । त्या क्षोभल्या करिती घाता । हेंही सर्वया घडेना ॥ ४५ ॥
कर्सी चक्र धगधगित । ज्याचा पाठिराखा हरि समर्थ । विघ्नाचा वारा न रिघे तेथ । देव वंदीत तयासी ॥ ४६ ॥ देवीं वदूनि प्रह्लादासी । शांत करंविले नृसिहासी । तो पाठि-
राखा नरहरि ज्यासी । विघ्न त्यापाशीं रिघे केवी ॥ ४७ ॥ जेणे देवाचिया कोडी । क्षणें सोडविल्या चार्दवडी । त्याचे भक्ताची लोव वाकडी । देवे वापुडी केवी करिती ॥ ४८ ॥
जो सकळ देवाचा नियंता । ज्याचे चरण देव वंदिती मायां । तो भगवंत साह्य असता । विघ्न सर्वथा वाधीना ॥ ४९ ॥ ज्याचेनि घळे वाढले देव । देव ज्याचे अवयव । तो हरि तुष्टला स्वयमेव । तेथ विघ्नसभव कोणाचा ॥ ५० ॥ सर्वदेवमय श्रीहरी । इंद्रचंद्ररूपें
माझा हरी । ऐशिया मज दीनावरी । विघ्न ससारी माज असेना ॥ ५१ ॥ ऐशिये कृपेचे कारण । ये जन्मीं नाही साधन । हें माझे पूर्वील जुंने ऋण । देवापाशीं जाण ठेविले होते ॥ ५२ ॥
मी पूर्वीं कोण देशीं । तीर्यक्षेत्रीं कोण वंशी । कोण आचरलो सत्कर्मासी । तेणे हपीकेशी तुष्टला ॥ ५३ ॥ माते अतिदु खी देखोन । हरि तुष्टला कृपापूर्ण । त्याचे कृपेस्तव जाण । विवेकसपन्न मी झालो ॥ ५४ ॥ हो कां धनक्षयें झाले दुःख । तेणे दुःखें पावलों निजसुख । भवाब्धि तरावया देख । वैराग्यविवेक दृढ तारू ॥ ५५ ॥ हरीखें वोसडुंनि ब्राह्मण । हाणे उरले आयुष्येनि जाण । वृथा जावो नेदी अर्ध क्षण । करीन निर्दळण सुखदुःखा ॥ ५६ ॥

सोऽहं कालावशेषेण शोपयिष्येऽङ्गमात्मन । अप्रमत्तोऽपिलस्वार्थे यदि स्वास्तिसिद्ध आत्मनि ॥ २९ ॥

काइसा भवभयाचा पौड । घेईन कोटि जन्माचा सूड । नासल्या आयुष्याचा कैवौड । करीन निवौड येणें देहें ॥ ५७ ॥ देहासी आली चार्धक्यता । परी वृद्धत्व नव्हे माझिया चित्ता । तेणे चित्तें चित्तूनि भगवता । भवबंध आता छेदीन ॥ ५८ ॥ उरले आयुष्यें येय । कळिकाळाचे पाडीन दात । गर्भदुःखाचे सणें सत । मरणाचा घात मी करीन ॥ ५९ ॥

१ परमसमाग्य २ हरण करितो, निरसी हरी ३ जुळीं ४ कसव, चातुर्थ ५ खापीन ६ हातीं तेजस्वी मुदूर्ध
नकर ७ यष्ट करविलें ८ वदियाव्यातून ९ बंस, बालाप्र १० पूर्वपुष्य, जुनी देव ११ आनदाने पूर्णपणें भरून
१२ पणें १३ भरपाई १४ पूर्णपणें, तिथयान १५ पावीन

जेणे देहें सत्यानृत । कर्म आचरलों समस्त । तें देहें मी शोपीनं येथ । विदेहस्थ निजभावे ॥ ४६० ॥ घालूनि निजबोधाची धांडी । फोडीन देहेंची वांदेंवडी । तोडूनि सुखदुःखाची वेडी । उभवीन गुढी सायुज्याची ॥ ६१ ॥ आजि वैराग्यविवेकयुक्त । मी निजस्वार्थी सावचित्त । जो जो साधीन परमार्थ । तो तो हँस्तगत मज होय ॥ ६२ ॥ मजचि साधे निर्जम्बार्थ । हाचि नेम नाहीं येथ । जो जो वैराग्य विवेकयुक्त । त्यासी परमार्थ आंदेणा ॥ ६३ ॥ वैराग्यविवेकाचें लक्षण । देहगेहस्त्रियादि धन । असता आसक्त नव्हे मन । वैराग्य पूर्ण या नाव ॥ ६४ ॥ म्यां जो आरंभ केला पहा हो । यासी देवोदेवीसमुदावो । येणे सहित देवाधिदेवो । मज साह्य होवो हें प्रार्थित ॥ ६५ ॥

तत्र मामनुमोदेरन देवास्त्रिभुवनेश्वरा । मुहूर्तन प्रहलोक खट्वाङ्ग समसाधयत् ॥ ३० ॥

इंद्रियअधिष्ठात्री देवता । मज साह्य होवू समस्ता । सिद्धि पावावया परमार्था । इंद्रिय-जंयता मज द्यावी ॥ ६६ ॥ जो त्रिभुवनेश्वर विख्यात । तो साह्य झालिया भगरंत । देवता साह्य होती समस्त । त्या अतर्भूत हरिरूपी ॥ ६७ ॥ देवतारूपें भावूनि हरी । सकळ देवाची सेवा करीं । साह्य होऊनि दीनोद्धारीं । मज भयसागरीं तारावे ॥ ६८ ॥ ह्यणाल वयसेर्चा शेवट । केवळ झालासी तूं जरठ । वार्धकीं हे खटपट । वृथा कष्ट का करित्री ॥ ६९ ॥ ऐसा न मानावा अर्थ । खद्गागराजौ विख्यात । मुहूर्तें साधिला परमार्थ । निजस्वार्थ फावला ॥ ४७० ॥ त्याहूनि माझे तंव येथ । आयुष्य असेल बहुत । देव साह्य होत समस्त । निमेषें परमार्थ साधीन ॥ ७१ ॥ आजी विवेकवैराग्य जैसे आहे । हे जें निर्वाहले राहे । ते कळिकाळ वापुडे काये । म्या जितिला होये ससार ॥ ७२ ॥ हा पूर्वा कैसा होता येथ । आता पालटले याचे वृत्त । झाला विवेकवैराग्ययुक्त । आश्चर्यें सागत श्रीकृष्ण ॥ ७३ ॥

श्रीभगवानुवाच-ह्यलमिप्रेत्य मनसा श्वावन्त्यो द्विजसत्तम । उन्मुच्य हृदयग्रन्थीन् शान्तो भिक्षुरभून्मुनि ॥ ३१ ॥

ऐसा तो अवंतीचा ब्राह्मण । अतिकदर्यु होता जाण । त्याच्या हातींचे गेलिया धन । वैराग्यचिह्न पालटले ॥ ७४ ॥ यालागी वैराग्यविवेक चितीं । झाल्या आदणी ब्रह्मप्राप्ती । कृष्ण सांगे उडवाप्रती । निजात्मस्थिती साधावया ॥ ७५ ॥ पूर्वी होता ब्राह्मणाधम । धनलोभी निंद्यकर्म । तोचि झाला द्विजोत्तम । विवेकें परम वैरागी ॥ ७६ ॥ पूर्वी केलिया निश्चितार्था । मी साधीन सर्वथा । ऐशिया अतिउल्हासता । निजपरमार्था साधक ॥ ७७ ॥ माझिया दुःखाचे कारण । माझा मीचि झालो जाण । धरिता काम लोभ धनाभिमान ।

१ चागलीं किवा वाइट २ देहेंसीं मी सोशीन येथ ३ मुन्वीन ४ उरी, ह्या ५ देहरूपी तुला ६ हुपार, सावध ७ प्राप्त ८ परमार्थ ९ सुलभ, खाधीन १० इद्रियाच्या ठिकाणी राहून त्यांना प्रेरणा करणाऱ्या देवता ११ इद्रियावर जय १२ ययाचा, आयुष्याचा १३ हा देवानुत्पत्तयेन राजा यज्ञ करणारा विरयात होता त्याच्या यज्ञात साठ हजार यधर्दे गायन करीत असत मुक्कयुपाला पशु बाधीत साध्यायधोप ह्यणजे वेदपठणाचा धोप, ज्याधोप ह्यणजे धनुष्याच्या रज्ज्याचा धोप, व 'धीयता' ह्यणजे या असा याचकाचा धोप याप्रमाणें त्रिविध धोप त्याच्या बाष्पात निल ऐर येत असत एकदा देवांनीं यास साध्याय खगात नेलें देवकार्यें केल्यामुळ देव यावर सतुष्ट होऊन वर मागा झाले त्याने यान प्रथम विचारलें 'माझे आयुष्य निती आहे, तें सांगा' त्यानीं मुहूर्तमान आहे झालून सांगताच हा वरन भुषोभ्येन आला, पुढाग गादीवर बसविलें, व खबरूपी रममाण होस्ताता परब्रह्मत्यानाप्रत प्राप्त क्षया (अध्याय ९) १४ मिळविला १५ निरंतर

त वै प्रथमस भिक्षुमवधूतमसज्जना' । दृष्ट्वा पर्यभवन् भद्र बह्वीभि परिभूतिभि ॥ ३३ ॥

न करी देहमळक्षाळण । मुसलवत् करी स्नान । यालागीं तो धूसरवर्ण । अवधूतपण या हेतू ॥ ५०० ॥ ऐसा विचरतां पृथ्वीसी । अवचटे आला अवंतीसी । अतिवृद्ध आणि सन्यासी । अवधूतवेशी देखिला ॥ १ ॥ संन्यास घेतलिया जाण । पूर्वभूमिका अवलोकन । एक वेळा करावी आपण । पद्धतिलेखन आचारीं ॥ २ ॥ ते नगरींचे ह्याणती जन । अरे हा कदर्यु ब्राह्मण । याचे हारपल्या धन । सन्यासी जाण हा झाला ॥ ३ ॥ हें ऐकोनिया अतिदुर्जन । त्या सभोवते मीनले जाण । परस्परें दावूनि खूण । विरुद्ध छळण माडिले ॥ ४ ॥ त्यासी बहुसाल उपद्रविता । क्षणार्थ पांलट नव्हे चित्ता । क्रोधा न येचि सर्वथा । अतिविवेकता महाधीरू ॥ ५ ॥ त्याच्या उपद्रवाची कथा । आणि त्याची सहनशीलता । तुज मी सागेन तच्चता । सावधानता अवधारीं ॥ ६ ॥ दृष्टि ठेवूनि येथींच्या अर्था । विवेकें कुशळ होय श्रोता । अर्थ धरी भावार्थता । शांति तच्चता तो लाभे ॥ ७ ॥ विवेकचित्तचकोरचद्रा । भागवतभाग्यें शुद्धमुद्रा । शांतिसौभाग्यनरेद्रा । ऐक सुभद्रा उद्धवा ॥ ८ ॥ आकळावया निजशांतीसी । कृष्ण सबोधी उद्धवासी । ऐसे सावध करोनि त्यासी । दशा ते ऐशी शांतीची ॥ ९ ॥ अँवरोधिता जीविकेसी । सन्मान देता अपमानेसीं । जो सर्वथा न ये क्षोभासी । शांति त्यापाशीं ते ऐक ॥ ५१० ॥

केचिद्विषेणु जगहुरेके पात्र कमण्डलुम् । पीठ चैत्रेऽक्षसूत्र च कन्या वीराणि पेचन ॥ ३४ ॥

दुर्जनीं वेढूनि सन्यासी । छळणार्थ लागती पायासी । तेणे नमनप्रसंगेसीं । करिती स्पर्शासी अवघेही ॥ ११ ॥ एक ह्याणती वृद्ध सन्यासी । एक ह्याणती किती चार्तुर्मासी । एक पुसती संप्रदायासी । कोणे गुरूने तुह्यासी मुंडिले ॥ १२ ॥ एक खुणाविती एकासी । पूर्वभूमी पुसा यासी । एक ह्याणती यापाशीं । धनसग्रहासी पुसा रे ॥ १३ ॥ एक ह्याणती अहो स्वामी । तुमची कवण पूर्वभूमी । तुह्मी व्यापारी कीं उदिमी । कोणे ग्रामीं निवासू ॥ १४ ॥ एक ह्याणती काहीं आहे धन । एक ह्याणती आता निर्धन । एक ह्याणती न करा छळण । विरक्त पूर्ण सन्यासी ॥ १५ ॥ ऐसे करिता छळण । सन्यासी अँनुद्वेग जाण । नि शब्दवादें धरिले मौन । काहीं वचन न बोले ॥ १६ ॥ एक ह्याणती त्रिदंडाकारण । हा पूर्वी होता अतिसधन । कोरुनि भरिले असेल धन । हेंचि लक्षण त्रिदंडा ॥ १७ ॥ एक ह्याणती सहस्रदोरीं । कंधो केली असे अतियोरी । एक ह्याणती त्यामाझारीं । धन शिरोवेरीं सिळिलेसे ॥ १८ ॥ एक ह्याणती काय पाहता तोंड । येणें माडिलेसे पाखंड । ऐसा निर्भस्मिता वितड । एकें त्रिदंड हरितळ ॥ १९ ॥ एकें हरितले पाणिपात्र । एकें नेलें पीठ पवित्र । एकें नेले अक्षसूत्र । कापार्यवस्त्र ते एकें ॥ ५२० ॥ एक ह्याणे हा माझा ऋणावित । भला सापडला येव । ह्याणोनि कयेसी घाली हात । कांपीनें युक्त तेणे नेली ॥ २१ ॥

१ मुसलस्नान, २ दंडासारखी एक घुडी माखून बाहेर निघणे ३ बाळघर, मळिका ४ पूर्वाची जागा ५ चांदीसवधो रत्न ६ आश्चर्य, आचार्य ६ जमले ७ विकार ८ विवेकयुक्त चित्त हाच कोणी वकोर स्वतःच्या पदा ९ मद्याच्या भाग्यानें शुद्धलक्षणी १० साम्यवता ११ शिक्षा-उपनीषिदेचें साधन-बद केली व्यसता १२ सन्यास घेऊन टिठी पावसाळे (बर्ष) झाले १३ सात १४ त्रिदंडासी कारण १५ गोघटी १६ गायत्रामूल वरपत्र १७ मरि-लेंसे. १८ द्विसापून घेतला, १९ सासन, २० श्वाहाची माळ २१ मगधे वस्त्र २२ इच्छ, शत्रुते २३ लगेदी,

एसे करितांही दुर्जन । त्याचें गजवजीना मन । कांहीं न बोले वचन । क्षमेने पूर्ण निजधैर्य
॥ २२ ॥ तो ह्मणे येणे जाणें हीं दोनी । केवळ अट्टाअधीनीं । यालागीं मागण्याची ग्लानी ।
न करुनि मुनि निघाला ॥ २३ ॥ सन्यासी जाता देखोनी । सभ्य सभ्य शठ येऊनी ।
साष्टांग नमस्कार करुनी । अतिविनीतपर्णीं विनवित ॥ २४ ॥ मग ह्मणती हरहर ।
अपराध घडला थोर । मातले हे रांडपोर । पात्रांपात्र न ह्मणती ॥ २५ ॥ स्वामी, कोप
न धरावा मनीं । वस्त्रें ध्यावीं कृपा करुनी । परतविला पाया लागुनी । पूर्ण छळणीं
छळावया ॥ २६ ॥

प्रदाय च पुनस्तानि दर्शिता-याददुमुने ।

सन्यासी आणूनि साधुवृत्ती । दंडकमंडळू पुढें ठेवित्ती । एक वस्त्रें आणोनि देती ।
एक ते नेती हिरोनी ॥ २७ ॥ एक ते ह्मणती वृद्ध सन्यासी । याचीं वस्त्रें ध्यावीं यासी ।
एक ह्मणती या शठासी । दंडिता आह्मांसी अतिपुण्य ॥ २८ ॥ वस्त्रें न देती उपहासीं ।
सन्यासी निघे सावकाशी । एक परतवूनि त्यासी । देऊनि वस्त्रांसी जा ह्मणती ॥ २९ ॥
एक धावूनि हाणे माथा । वस्त्रें हिरोनि जाय परता । एक ह्मणती धा रे आतां । वृद्धा
का वृथा शिणवाल ॥ ५३० ॥ यावरी संन्यासी आपण । गेला वस्त्रें वोसडूंन । करोनिया
संध्यास्तान । भिक्षार्थ जाण निघाला ॥ ३१ ॥

अत्र च भैक्ष्यसपत्र भुजानस्य सरित्तटे ॥ ३५ ॥

मूत्रमन्ति च पापिष्ठा धीवन्त्यस्य च मूर्धनि । यतवाच याचयन्ति ताडयन्ति न यत्किं चेत् ॥ ३६ ॥

भिक्षा मागोनि सपूर्ण । शास्त्रविभागें विभागून । सरितातटां करितां भोजन । तें
देखोनि दुर्जन तेचि आले ॥ ३२ ॥ अरे हा सन्यासी नव्हे साचा । कदर्यु आमूचे
गावींचा । होय नव्हे न बोले वाचा । हा ठकपणाचा उपावो ॥ ३३ ॥ यासी बोलविल्या-
वीण राहे । तो याचाचि दासीपुत्र होये । ऐशी शपथ करुनि पाहें । आले समुदायें
तयापार्शां ॥ ३४ ॥ एक ह्मणे याचे मौन । उडवीन मी न लागता क्षण । हा जेणे करी
शंखसंस्फुरण । तो उपावो जाण मी जाणे ॥ ३५ ॥ तो महापापी अतिदुर्मती । जेविता
त्याचे मस्तकीं मुंती । तरी क्रोध न ये त्याचे चित्ती । निजात्मस्थितां निघाला ॥ ३६ ॥
जरी अतरी क्रोध आला । तरी तो अशार्तचि झाला । वाहेरी न बोलेचि बोला । लोक-
लाजे भ्याला पोटांस्ये ॥ ३७ ॥ तैसा नव्हे हा सन्यासी । धोऊनि साडिले निजलाजेसी ।
निजशातीची दशा कैशी । क्रोध मानसी वोळेना ॥ ३८ ॥ आत एक बाह्य एक । या नांव
मुख्य दाभिक । तैसा सन्यासी नव्हे देख । सबाह्य चोख निजशाती ॥ ३९ ॥ तंव ते
दुर्जन ह्मणती । अरे हा न बोले निश्चितीं । समुख मुखावरी थुकित्ती । अति निदिती
नोऊनी ॥ ५४० ॥ एक हाणित्ती लाता । एक टोले देती माथा । एक हाणित्ती न बोलता ।
यासी सर्वथा न सोडा ॥ ४१ ॥

तर्जयन्त्यपरे चाग्नि स्तेनोऽयमिति वादिन । यन्नन्ति रज्ज्वा त केचिद्बध्यता बध्यतामिति ॥ ३७ ॥

आणिक दुरुनि जाण । वर्मी विंधूनि वाग्वाण । याच्या वेर्षांचें लक्षण । आह्मीं

१ जाणें येणें २ मनूनि ३ योग्यायोग्य विचार ४ हातीं देती ५ टाकून ६ बोंब मारणें ७ लघवी केली
८ क्रोधयुक्त ९ पोटाकरितां, पोटाच्या आसनें १० सोडून दिली ११ परामवून, छळ करून १२ खोचून १३ धैर्यांचें

सपूर्ण जाणीतले ॥ ४२ ॥ याचे वेपाचा विचारू । शठ नष्ट दांभिक थोरू । भिक्षामिसे हिंडे हेरू । धरा चोरू निश्चितीं ॥ ४३ ॥ ऐसे विकल्पवाक्यें गर्जती । एक वाधा वाधा झणती । एक दृढदोरीं वाधिती । दोहीं हातां अधोमुख ॥ ४४ ॥

क्षिपन्त्येकेऽवजानन्ते एव धर्मध्वज शठ । क्षीणवित्त इमा वृत्तिमग्रहीत्स्वननोद्विहत ॥ ३८ ॥

त्याचे पूर्ववृत्त जे जाणती । ते अपमानूनि निदिती । पूर्वीं कदर्यू याची ख्याती । हा आह्वांप्रती सन्यास मिरवी ॥ ४५ ॥ येणे सूक्तसूक्ती सचिले धन । अधमें वित्त झाले क्षीण । स्वजनीं साडिला दवडून । पोटासी अन्न मिळेना ॥ ४६ ॥ अन्न मिळावया पोटासी । झाला कपटवेप सन्यासी । लाज नाही या निर्लजासी । योग्यता आह्वासी दावित्ता ॥ ४७ ॥ पूर्वीं लागूनि हा वंचकू । झाला सन्यासी दांभिकू । याचें मत नेणे हा भोळा लोकू । महाठकू दृढमौनी ॥ ४८ ॥ हो का वहरूप्याचीं सोंगें जैसी । तेवी हा उत्तमवेपें सन्यासी । होऊनि ठकू आला आह्वासी । मारितां यासी दोष नाही ॥ ४९ ॥

अहो एव महासारो वृत्तिमान् गिरिराडिव । मौनेन साधपत्यर्थं वकवदृढनिश्चय ॥ ३९ ॥

हा दाभिकांमार्जी महावळी । धरिल्या वेपाते प्रतिपाळी । आह्मी पीडिता न डडळी । जेव्या का टोळीं महामेरू ॥ ५० ॥ याच्या धैर्याचे शहाणपण । साधावया अन्नआच्छादन । वकाच्या ऐसें धरिले मौन । स्वार्थ पूर्ण लक्ष्मी ॥ ५१ ॥ वक गिळावया मासा । मौन धरोनि राहे जैसा । हाही जाणावा तैसा । भोळ्या माणुसा नाडील ॥ ५२ ॥ आता हा धनलोभार्थ जाणा । पूर्वींल उपद्रव नाणी मना । तेचि झालीसे दृढ धारणा । उपद्रवगणना या नाही ॥ ५३ ॥ एक झणती धैर्यमूर्ती । ह्मणोनिया लाता हाणिती । एक ते नार्की काढ्या खुपसिती । याची निजशाती पाहों पा ॥ ५४ ॥ ऐसऐसे उपद्रविती । नानापरी उपहासिती । तरी द्वेष नुपजे चित्ती । निजशातीं निश्चळू ॥ ५५ ॥ जव जंव देखती त्याची शांती । तंव तव दुर्जन क्षोभा येती । नाना उपद्रव त्यासी देती । तंचि श्रीपति सांगत ॥ ५६ ॥

इत्येके विहसन्त्येनमेवे दुर्घातयन्ति च । त वबन्धुनिरुरघुर्यथा श्रीठनक द्विजम् ॥ ४० ॥

कदर्या वाणली पूर्ण शांती । ऐसे एक उपहासिती । एक नार्की चुना लाविती । एक मुख माखिती काजळें ॥ ५७ ॥ एक अतिशठ साचोकारे । पुढा ठाकोनि पाठिमोरे । श्रद्धा करित्ती अधोद्वारे । नार्की तोंडीं भरे दुर्गंध ॥ ५८ ॥ तरी त्याचिया निजस्थिती । अणुमात्र क्षोभ न ये चित्तीं । तोचि सन्यासी त्रिजगतीं । ज्याची दळेना शांती क्षोभविल्याही ॥ ५९ ॥ एवं क्षोभेना त्याचें मन । देखोन सवळले दुर्जन । त्यासी गळा शृणुळा निरोधून । आणिला बाधून चौधारा ॥ ५६० ॥ यासी बोळखा रे कोणी तुह्मी । हा धनलोभी जो अकर्मा । तो आजी सापडविला आह्वां । अतिअधर्मी दाभिक ॥ ६१ ॥ जेवीं गारुडी बाधी माकडा । तेवीं सन्यासी बाधिला गाढें । मिळोनिया चहूकडा । मागापुढा वोढित्ती ॥ ६२ ॥ एक ओढित्ती पूर्वेंसी । एक ओढित्ती पश्चिमेसी । सन्यासी हासे

१ वीर, पाळट टेवणार हेर २ शुभाशुभ मार्गानें, न्यायायाय करून ३ पहिल्यापासून ४ पसड्या ५ दळमळत नाही ६ टोळ्याच्या धारी आल्या तरी पवत जसा डगत नाही ७ वज्र ८ टकवील ९ पूर्वे १० पार ११ त्याच्या पुढे उभे राहून व पाठ करून धपानवायु सोडतात १२ गळ्यात गाणत्री बांधून, गळमागवळा १३ चन्दाव्यापार १४ वज्रकट, दड

निजमानसीं । सुख सर्वासी होये येणें ॥ ६३ ॥ देह प्रारब्ध भोगवी जाण । याचा मजसी संबंध कोण । येणे विवेकें क्षमापूर्ण । कोणाचें मन दुखवीना ॥ ६४ ॥ जेथ स्वगोत्र सोडरे स्वजन । जिहीं दीधला अतिसन्मान । त्यादेखता अपमान । अनुद्विग्न जो साहे ॥ ६५ ॥ त्यापाशी शांति सपूर्ण । उद्धवा निश्चयेंसीं जाण । ज्याचें लोकेपणे लाजे मन । अज्ञाति जाण ते ठायीं ॥ ६६ ॥ ऐसा क्षोभवितां पहा हो । क्षोभा न चढे त्याचा भावो । त्या सन्याशाचा अभिप्रावो । स्वयें देवाधिदेवो सागत ॥ ६७ ॥

एव स भौतिक दुःख देहिक दैविक च यत् । भोक्तव्यमात्मनो दिष्ट प्राप्त प्राप्तमनुभूयत ॥ ४१ ॥

भिधु बोले निजविवेक । त्रिविध प्रारब्धें वाधले लोक । तेणे भोगणे पडे आवश्यक । रावो रक सुटेना ॥ ६८ ॥ भूतांची पीडा ते भौतिक । देवांची पीडा ते दैविक । देहीं उपजती ज्वरादिक । हे पीडा देख दैहिक ॥ ६९ ॥ यापरी त्रिविध दुःख । प्रारब्ध झाले जनक । तें भोगिता मानी असुख । तो केवळ मूर्ख अतिमंद ॥ ५७० ॥ जे भोग आले प्रारब्धेंसी । तेथे साह्य केल्या हरिहरांसी । भोग न चुकती प्राण्यासी । हें जाणोनि सन्यासी क्षमावंत ॥ ७१ ॥ कृष्ण साह्य पाडवासी । ते भोगिती नष्टचर्यासी । तेथें साह्य केल्या हरिहरासी । प्रारब्ध कोणासी टळेना ॥ ७२ ॥

परिभूत इमा गाथामगायत नराधमै । पातयद्भिः स्वधर्मस्थो घृतिमास्थाय सात्विकीम् ॥ ४२ ॥

दुर्जनाच्या उपद्रवाहार्ता । निजशांति न साडीच यती । धरोनियां सात्विकी धृती । स्वधर्मस्थिति न ढळेचि ॥ ७३ ॥ तेणे भिक्षुनें गाधिली गाथा । ते तुज मी सागेन आता । उद्धवा अतिसावधानता । तो बोध तत्त्वता अवधारीं ॥ ७४ ॥ तो बोधू धरितां चिची । द्रुंद्रुसाम्या पावे स्थिती । सहजे उल्लासे निजगाती । सायुज्यमुक्ति घर रिधे ॥ ७५ ॥ जर्गी उद्धवाचें भाग्य पूर्ण । ज्यासी श्रीकृष्ण करी सावधान । काय बोलिला भिक्षु आपण । ते निरूपण अवधारीं ॥ ७६ ॥

द्विज उवाच-नाथ जनो मे सुखदुःखहेतुर्न देवतात्मा ग्रहकर्मकाला ।

मन पर कारणमामनन्ति ससारचक्र परिघर्तयेद्यत् ॥ ४३ ॥

सुजन दुर्जन साधारण । ऐसे जे त्रिविध जैन । माझ्या सुखदुःखासी कारण । सर्वथा जाण ते नव्हती ॥ ७७ ॥ जन तितुके पांचभौतिक । माझाही देहो तोचि देख । जनांसी मज सहजें ऐक्य । उपजे सुखदुःख मनापाशी ॥ ७८ ॥ देवता सुखदुःखदायक । ऐसे ह्मणावे आवश्यक । तीं दैवतें मैनःकाल्पनिक । त्याचें सुखदुःख मजसी न लगे ॥ ७९ ॥ देवतारूपें मन आपण । मने कल्पिले देवतागण । ते जै सुखदुःखें देती जाण । ते मुख्य कारण मन झाले ॥ ५८० ॥ जेथ जैसा मनाचा सद्भावो । तेथ तद्रूपें भासे देवीदेवो । जेथ मनाचा विकल्प पहा हो । तेथ थिती देवो दिसेना ॥ ८१ ॥ यालागीं सकळ देवता । त्या जाण मनःकल्पिता । त्यापासाव सुखदुःखव्यथा । ते मनाचे माथां निश्चित ॥ ८२ ॥ आत्मा सुखदुःखासी कारण । हें समूळ मिथ्या वचन । आत्म्याचे ठायीं द्वैत-

१ भोगी २ मनाला उद्वेग न वाटता ३ लौकिक प्रतिष्ठा किंवा मोटेपणा यामुळे ४ सचित, क्रियमाण, व प्रारब्ध ५ राज्यभ्रम वनवास अज्ञानवास इत्यादि ६ धर्म ७ सुखदुःखादि द्वाधांची समता ८ उदरपास पावते ९ शत्रु, मित्र व उदासीन किंवा सुष्ट, दुष्ट व तदस्य असे त्रिविध जन १० जाण, ११ मनाने कल्पिलेलीं १२ असलेला, १३ त्यांपासून.

भान । त्रिशुद्धी जाण असेना ॥ ८३ ॥ मी एक सुखदुःखाचा दाता । हा एक सुखदुःखाचा भोक्ता । हें आत्म्याचे ठायीं तत्त्वतां । जाण सर्वथा असेना ॥ ८४ ॥ जन्मकाळींचे ग्रह दारुण । ह्यणो सुखदुःखासी कारण । ग्रहांचा ग्रहो मन आपण । जन्ममरण भोगवी ॥ ८५ ॥ ग्रहां ग्रहगती देहातवरी । मनाची ग्रहगती त्याहूनि योरी । दुःख भोगवी नाना प्रकारीं । जन्मजन्मातरीं सोडीना ॥ ८६ ॥ दुष्ट ग्रह चारी दिवस पीडी । मनाची पीडा जन्मकोडी । दुष्ट ग्रहो भोगूनि सोडी । मन न सोडी कल्पार्ता ॥ ८७ ॥ जें मन न धरी देहाभिमान । ते ग्रहाची पीडा मानी कोण । यालागीं सुखदुःखा कारण । मनचि जाण महाग्रहो ॥ ८८ ॥ येथ निजकर्म दुःखदायक । हेंही ह्यणता न ये देख । कर्म कर्मबंधमोचक । तें दुःखदायक घडे केवीं ॥ ८९ ॥ स्वकर्म शुद्ध स्वाभाविक । त्यासी मने करुनि सकामिक । नानापरी अतिदुःख । योनि अनेक भोगवी ॥ ९० ॥ हो का कर्माचेनि क्रियायोगें । जें मनःसकल्प कर्मीं न लगे । तें सुखदुःखांचीं अनेगें । विभाडी वेगें निजकर्म ॥ ९१ ॥ देह सुखदुःखासी काय जाणे । आत्मा सुखदुःख सर्वथा नेणे । येथ सुखदुःखाचे गाडे भरणे । मने भोगवणे निजसत्ता ॥ ९२ ॥ येथ सुखदुःखदायक । मनचि झाले असे एक । मनाअधीन होऊनि लोक । मिथ्या सुखदुःख भोगिती ॥ ९३ ॥ काळ सुखदुःखाचा दाता । हेंही न घडे गा सर्वथा । मन सकल्पसक्ता । काळाची सत्ता लागली ॥ ९४ ॥ अजरामर असता आपण । मनें घेतले मज आहे मरण । तेथचि काळ लागला जाण । क्षणेक्षण निर्दाळित ॥ ९५ ॥ आपुलेनि हातें आपण । पटांडे खोंविलें दाभण । रात्रीं रुतताचि ते जाण । सर्पभयें प्राण सांडिला ॥ ९६ ॥ त्यासी सर्प नाहीं लागला । मा विखें केवीं तो घारला । परी निजशंके स्वयें निर्मांला । तैसा काळ लागला जनासी ॥ ९७ ॥ एकासी सर्प झोंवला पाठीसी । काय रुतलें ह्यणे सागा त्यासी । तो ह्यणे काटी लागली कैसी । ते म्या अनायासी उपडिली ॥ ९८ ॥ तो नव्हे सर्पा साशक । यालागीं त्यासी न चढेचि विख । निजव्यापारीं देख । यथासुख वर्तत ॥ ९९ ॥ त्यासी सागोनि बहुकाळें खूण । देता सर्पाची आठवण । तत्काळ विपें आवळोन । आशंका प्राण सांडिला ॥ १०० ॥ तेवीं निर्विकल्पपुरुखा । उठी संकल्पाची आशंका । ते काळीं काळू देखा । वांधे आवाका निर्दळणीं ॥ १ ॥ निःशंकपणे साचार । ज्याचें मन ह्यणे मी अमर । त्याचें काळ वर्जी घर । काळ दुर्धर मनःशंका ॥ २ ॥ जो निर्विकल्प निजनिवाडें । काळ सर्वथा न ये त्याकडे । नश्वर नाहीं तयापुढें । काळ कोणीकडे रिघेल ॥ ३ ॥ यापरी गा काळ देख । नव्हे सुखदुःखदायक । सुखदुःखाचें जनक । मनचि एक निश्चित ॥ ४ ॥ मन कल्पित ससार जाण । मनें कल्पिले जन्ममरण । ससारचक्रीं आवर्तन । मनास्तज जाण पुन पुन ॥ ५ ॥ हे सांही प्रकार जाण । ह्यणती सुखदुःखांसी कारण । विचारिता हें अप्रमाणें । मनोज्ञन्य सुखदुःखें ॥ ६ ॥ नवल लाघवी कैसें मन । शुद्धि उपजवी मीपण । चिद्रूपा

१ देहाचा नाश होइपर्यंत २ वम हें तर क्माच्या दपनावून सोडविणारें आहे ३ सकल्पपरिफल्यकता ४ जरा व मरण यापसून मुक्त ५ पपारी, बलाचें लोणीर ६ व्यापला ७ नेला ८ स्पर्करण ९ पेंटा, व्यापून १० उमेद, बंदर बाधतो ११ नागाविपरी १२ फिरण १३ जन, देयता, आरता, ग्रह, वनी व काळ हे सहा १४ लोटे १५ मागापासून उत्पन्न होणारी १६ देवळ शानस्वर जरा आन्नाय

लावूनि जीवपण । सुखदुःखें जाण भोगवी ॥ ७ ॥ डोळींचा कणू अल्प एक । तो शरी-
रासी दे अतिदुःख । तेवीं वासनामात्रें मन देख । दारुण सुखदुःख भोगवी ॥ ८ ॥
ह्यणाल येथ अविद्या देख । ते होय सुखदुःखदायक । अविद्या ब्रह्म असतां देख । मनेवीण
सुखदुःख कदा नुपजे ॥ ९ ॥ अविद्या ब्रह्म असतां पाहीं । मन लीन सुपुंतीच्या ठायीं ।
तेन्हा सुखदुःखचि नाहीं । भोग कोणेही कहीं देखिजेना ॥ १० ॥ मन दुश्चित जेव्हां
पाहीं । तेन्हा जो भोग भोगिजे देहीं । तें सुखदुःख न पडे ठायीं । स्वयें स्वदेहीं देखिजे
॥ ११ ॥ यालागीं सुखदुःखांचे कारण । मनचि आपण्या आपण । तेणे लावूनि जन्मम-
रण । भोवंडी दारुण भवचक्री ॥ १२ ॥ भवचक्रीं प्रत्यावर्तन । कोणे रीती करवी मन ।
तेचि अर्थींचे निरूपण । भिक्षु आपण्या आपण निरूपी ॥ १३ ॥

मनो गुणान्यै सृजते यलीयस्ततश्च कर्माणि विलक्षणानि ।

श्रुत्वानि कृष्णान्यथ लोहितानि तेभ्य सवर्णां सृतयो भवन्ति ॥ १४ ॥

मनें कल्पोनि निजसत्ते । उपजवीं नाना वृत्तींतें । त्याचि त्रिगुण होती येथें । गुण-
विभागातें गुणवृत्ती ॥ १४ ॥ सत्त्वरंजतमादि गुणां । सुरनरतिर्यगादि योनी । मनें त्रिभुवन
उभवूनी । संसारभुवनीं स्वयें नादे ॥ १५ ॥ त्या मनाची प्रौढी गाढी । क्षणें रची क्षणें
मोडी । मन ब्रह्मादिका भुली पाडी । इतर वापुडी तीं कायी ॥ १६ ॥ मनाचा बलात्कार
कैसा । निर्गुण पाडी गुणाच्या फासां । लावूनि जीवपणाचा झांसां । संसारवळसा आवतीं
॥ १७ ॥ केवळ विचारिता मन । तें जड मूढ अचेतन । त्यांचें केवीं घडे सजन । तेचि
निरूपण सांगत ॥ १८ ॥

अनीह आत्मा मनसा समीहता हिरण्मयो मत्स्य उद्विचष्टे ।

मन न्वलिङ्गं परिगृह्य कामान् जुषन्निवद्धो गुणसङ्गतोऽसौ ॥ १५ ॥

आत्मा चित्स्वरूपे परिपूर्ण । निःसग निर्विकार निर्गुण । त्यासी संसारबंधन । सर्वथा
जाण घडेना ॥ १९ ॥ जो स्वप्रकाशे प्रकाशघन । निजतेजें विराजमान । जो परमात्मा
परिपूर्ण । त्यासी क्रियाचरण कदा न घडे ॥ २० ॥ विचारिता निजनिवाडें । मनाचे
जडत्वचि जोडे । त्यासीही संसार न घडे । भवबंध घडे तो ऐका ॥ २१ ॥ नवल मनाचें
विंदान । शुद्धी उपजवी मीपण । तेचि वस्तूसी जीवपण । सगुणत्वा जाण स्वयें आणी
॥ २२ ॥ मनःसकल्पाचें वळ । शुद्धासी करी शवळें । लावूनि त्रिगुणांची माळ । भवबंध-
जाळ स्वयें बाधे ॥ २३ ॥ जेवीं घटामाजील घटजळ । आंकळी अलिप्त चद्रमंडळ । तेवीं
मनःसकल्पें केवळ । कीजे शवळ चिदात्मा ॥ २४ ॥ घटींचे हालतां जीवन । चंद्रमा करी
कपायमान । तेवीं शुद्धासी जन्ममरण । मनोजन्य सुखदुःखें ॥ २५ ॥ आत्मा स्वप्रकाश
चित्स्वरूप । मन जड कल्पनारूप । ते मानूनि आपुले स्वरूप । त्याचें पुण्यपाप स्वयें
भोगी ॥ २६ ॥ जीवाचा आप्त आवश्यक । सुहृद सखा परमात्मा एक । तो मनाची

१ गाढ विद्वेच्या २ सात्त्विक कर्मांनीं देवयोनि, राजस कर्मांनीं मनुष्ययोनि, तामस कर्मांनीं पशुपक्ष्यादिकाची योनी प्राप्त होते ३ जीव निर्गुण असून मन त्याला गुणाच्या पाशात पाडवें ४ निद्रा "उचितानुचित आपत्ते । क्षामुतेता गाढी जीवे"-ज्ञाने वरी अध्याय १४-१८५५ ५ निचार करिता ६ शुद्ध आत्म्याला मीपणा लावून त्याला जीवपणात आणत ७ सोपायिन, अवियायुक्त ८ आणि आकाशीं चद्रमंडळ.

वाचा नियामक । द्रष्टा देख साक्षित्वे ॥ २७ ॥ अविद्या प्रतिविषे नेटका । जीव जो का
माझा सखा । तो मनोभ्रमें भ्रमोनि देखा । भोगी सुखदुःखा मनोजन्य ॥ २८ ॥ मनाची
एकात्मता परम । जीवासी पडला थोर भ्रमः । आपण असतांही निष्कर्म । कर्माकर्म
स्वयें भोगी ॥ २९ ॥ मूळी जीव मनाचा नियता । तोचि मनाच्या एकात्मता । मनाचिया
सुखदुःखव्यथा । आपुले माथा नांयिल्या सोशी ॥ ३० ॥ जेवीं अतिआसता प्रधान ।
रायासी लावी दृढबंधन । मग राजा तो होय दीन । तो भोगवी तें आपण सुखदुःख
भोगी ॥ ३१ ॥ ते दशा झाली जीवासी । मने ससारी केले तयासी । मग नाना जन्मम-
रणे सोशी । अहर्निशीं सुखदुःखें ॥ ३२ ॥ त्या मनासी निर्ग्रहो न करिता । जीवाची न
चुके व्यथा । मनांचेनि छंदें नाचता । साधने सर्वथा व्यर्थ होती ॥ ३३ ॥

दान स्वधर्मो नियमो यमश्च श्रुंतानि कर्माणि च सद्गतानि ।

सर्वे मनोनिग्रहलक्षणगता परो हि योगो मनस समाधि ॥ ४६ ॥

न लक्षिता मनोनियमन । सर्वस्वही दिधल्या दान । एक मी दाता होय अभिमान ।
तेणें दाने मन दादुगें होय ॥ ३४ ॥ चुकोनि मनोनिग्रहाचें वर्म । आचरता वर्णाश्रमधर्म ।
तेणे उव्हासे मनोधर्म । माझें स्वकर्म अतिश्रेष्ठ ॥ ३५ ॥ मीचि एक तिहीं लोकीं । स्वांत्वा-
रनिष्ठ स्वयंपाकी । यापरी स्वधर्मादिकीं । मन होय अधिकीं चांविरे ॥ ३६ ॥ मनोनिय-
मनीं नाही बुद्धी । ते यमनियम ते उपाधी । मी एक साधक त्रिथुद्धी । हेंचि प्रतिपादी
मनोधर्म ॥ ३७ ॥ करितां वेदशास्त्रश्रवण । गर्वाचें भरतें गहन । पाडित्वीं अतिअभि-
मान । मनोनियमन तेथे कैचें ॥ ३८ ॥ करूं जाता निजकर्म । कर्मक्रिया अतिदुर्गम ।
कर्मठतेचा चढे भ्रम । मनोनियमन घडे केवीं ॥ ३९ ॥ कर्म केवळ देहाचे माथा । आत्मा
देहीं असोनि विदेहता । त्यासी कर्मां कर्मवद्धता । कर्मठ मूर्खता मानिती ॥ ४० ॥
अनंतव्रते झाले व्रंती । तेणे धनधान्य वाळिती । मनोनिग्रहो नाही चिर्ती । सद्गते जाती
सुनाट ॥ ४१ ॥ व्रत दान स्वधर्म सकळ । यासी मनोनिग्रहो मुख्य फळ । तेणेवीण अवघे
विकळ । साधनें निष्फळ साधका ॥ ४२ ॥ दानादिक सप्त पदार्थ । हे ज्ञानाचे अंगभूत ।
तें साधनें समस्त । निष्फळ येथ केवीं ह्मणा ॥ ४३ ॥ दानादिके जीं जीं येथें । इहामुत्र
फळ ये त्यातें । तें फळचि निष्फळ येथे । जन्ममरणालें वाढवी ॥ ४४ ॥ येथ साधक
होय सज्ञान । फळाशा निःशेष त्यागून । दानादि स्वधर्माचरण । चित्तशुद्धी जाण उंपेगा
ते ॥ ४५ ॥ माझी व्हावी चित्तशुद्धी । ऐशी उपजावया बुद्धी । भगवत्कृपा पाहिजे
आधीं । तें साधनें सिद्धि पावती ॥ ४६ ॥ साधनीं माझी मुख्य भक्ती । त्यात विद्येणें नाम-
कीतीं । नामें चित्तशुद्धि चिर्ती । स्वरूपस्थिति साधका ॥ ४७ ॥ नामापरते साधन ।
सर्वथा नाही आन । नामें भववधच्छेदन । सत्य जाण उद्धवा ॥ ४८ ॥ स्वरूपस्थिति
निश्चल मन । जेथ लाजोनि जाय साधन । तेथ दानादिकाचें प्रयोजन । सहजचि जाण
खुटले ॥ ४९ ॥

१ नसत्या, खोळ्या २ आपण ३ दमन ४ तनान ५ श्रुत च ६ यत्किं, गविष्ठ ७ आपल्या आचारांत तत्पर.
८ स्वतः अप्र शिजवून भोजन करणारा ९ पिसाळलेले, चावणार १० मोहाध होऊन ११ एषादरपारि व्रतें करणारे.
१२ फुकट, व्यर्थ १३ चित्तवृत्तीचा विरोध. १४ आंगिक साधन. १५ उपयोगी १६ अर्थ, दुपर.
ए भा ७८

समाहितं यस्य मनः प्रदान्त वानादिभिः किं पदं तस्य कृत्यम् ।
अमयत यस्य मनो विनश्येद्दानादिभिश्चेत्पर किमेभि ॥ ४७ ॥

जेथ ज्या पुरुषांचें मन । ठाकी आपुलें जन्मस्थान । त्यासी दानादिकांचें कोण । प्रयो-
जन साधनीं ॥ ६५० ॥ पूर्णतृप्तापात्री जाण । ओगंरलिया सदन्न । तो जेवीं न पाहे
हुंगोच । तेवी साधन अमनस्का ॥ ५१ ॥ गंगा उत्तरावया महापूरी । अतिप्रयासीं तांफा
करी । तोचि पूर वोहटल्यावरी । ताफा अब्हेरी निःशेष ॥ ५२ ॥ तेवीं कामक्रोधादि
वेगशून्य । ज्याचे निर्विकल्पीं निश्चळ मन । त्यासी दानादिकां प्रयोजन । नाहीं जाण
निश्चित ॥ ५३ ॥ जेवीं सूर्योदय झाल्यापाठीं । उपेगा न ये लक्ष दिवटी । तेवीं निर्विक-
ल्पता मनीं उठी । तें साधने कोटी सुनौट ॥ ५४ ॥ एवं समाहित ज्याचें मन । त्यासी
दानादि नाना साधन । करावया नाहीं प्रयोजन । कल्पना पूर्ण निमाल्या ॥ ५५ ॥ ज्याचें
नेमं न मनी चित्त । जें सदा विचेकरहित । जे अनिवार विपयासक्त । त्यासीही अनुप-
युक्त साधने ॥ ५६ ॥ जेवीं मदगजांच्या लोटीं । सैन्य पळे वारा वाटीं । तेवीं विपयास-
क्तापाठीं । साधने हिंपुटी होऊनि ठाती ॥ ५७ ॥ जो विपयासक्तमना । तो सर्वथा नातळे
साधना । करी तै तेथेही जाणा । विपयकल्पना सकल्पीं ॥ ५८ ॥ स्वयें करिता पै साधना ।
जें जें फळ वांछी वासना । तें तेणेंचि फळे जाणा । करी उगाणा दानादिकांचा ॥ ५९ ॥ जेवीं
कां बुद्धिबळाचा वारूं । त्यावरी वैसला निर्वळ नरू । तो त्यासी सर्वथा अनावरू । नव्हे
स्थिरू अणुमात्र ॥ ६६० ॥ तैसे ज्याचें अतिदुर्मन । सदा कामक्रोधीं परिपूर्ण । जो स्वयें
झाला मनाचे अधीन । ज्याचा विवेक निमग्न महामोर्ही ॥ ६१ ॥ तेथ साधनचि करी
कोण । करी तें मोहास्तव जाण । तेणे वाढे तमोगुण । मनोनियमन घडेना ॥ ६२ ॥
श्रवणादि इंद्रियबंधन । करुनि करिता साधन । तेणे वश्य नव्हे मन । मनाअधीन
इंद्रियें ॥ ६३ ॥

मनोवशेऽन्ये ह्यभवन्सा देवा मनश्च नान्यस्य यथा समेति ।

भीष्मो हि देव सहस्र सहीयान् युक्ष्याद्देशे त स हि देवदेव ॥ ४८ ॥

मने आकळिले सर्वासी । परी मन नाकळे कोणासी । मने छळिले देवासी । ते केवी
इंद्रियासी आटोपे ॥ ६४ ॥ चंद्र अधिष्ठाता मनासी । मने छळिले चंद्रम्यासी । व्यभि-
चारोनि गुरुपत्नीसी । क्षयरोगी त्यासी मनें केले ॥ ६५ ॥ ब्रह्मा अधिष्ठाता बुद्धीसी ।
मनचि ब्रह्माची बुद्धि भ्रशी । निर्जंपुत्री वारिता त्यासी । स्वकन्येसी अभिलापी ॥ ६६ ॥
चित्ती वासुदेवाचें अधिष्ठान । त्यातेही हळू ठंकी मन । लावूनि वृंदेचें ध्यान । इमशानीं
जाण पाडिला ॥ ६७ ॥ रुद्र अधिष्ठाता अहकारी । त्यातेही मन सिर्तेरी । अभिलापिता
ऋषिनारी । ज्ञापिला ऋषीश्वरी लिंगपाते ॥ ६८ ॥ ऐसे देवा दुर्जय जें मन । त्यासी
आवरी इतर कोण । ह्याणाल इन्द्रियें नेमित मन । ते मनाधीन इंद्रियें ॥ ६९ ॥ जै इंद्रियें
धरोनि हातीं । मने एकाग्र होइजे अर्थी । तेव्हा इतर इंद्रियाची स्थिती । राहे निश्चिती

१ चाटल्यास २ मनोजय करणाऱ्याला ३ तरापा ४ उत्तरन गेल्यावर ५ निष्कळ ६ समाधिरत, शांत ७ ज्याचे
मन दानात राहात नाहीं ८ दान झाला अमता ९ कष्टी, उदास १० उल्लगडा, हिशेब, उपाणी, वसूल ११ घोडा
१२ मनाची नियामक देवता चंद्र १३ व्यभिचार करून १४ आपल्या कन्येनें १५ गोत्यात पाडतें १६ फसवितें

सुनाट ॥ ६७० ॥ इंद्रियविषयां होय सगती । ते कार्ळीं जें दुश्चिती, मनोवृत्ती । तेव्हा न घडे विषयप्राप्ती । इंद्रियां स्फूर्ती स्फुरेना ॥ ७१ ॥ जेव्हां अनासक्त मनोधर्म । तेव्हां इंद्रियांचें न चले काम । मनाअधीन इंद्रियग्राम । इंद्रियां मनोनेम कदा न घडे ॥ ७२ ॥ इंद्रियाचा राजा मन । इंद्रियें न चालती मनोवीण । पुरुषातेही मन आपण । वदय जाण स्वयें करी ॥ ७३ ॥ अतिबळिया वळी मन । तेथ इंद्रियें वापुडीं कोण । मनाचें करावया दमन । नव्हे आंगवण वरिष्ठां ॥ ७४ ॥ काळ निजसत्ता सर्व ग्राप्ती । परी मनाची लेंव नुपुंढे त्यासी । करिता उत्पत्तिस्थितिप्रळयांसी । मन काळासी नाटोपे ॥ ७५ ॥ शस्त्रें न तुटे सर्वथा मन । त्यासी विरघूं न शकेचि जीवन । मन जाळू न शके दहने । मनातें गगन शून्य करूं न शके ॥ ७६ ॥ मनासी लागों न शके व्याधी । मन रोडेजे ऐशी नाहीं आधी । मन आकळावया सिद्धी । पाहतां त्रिशुद्धी दिसेना ॥ ७७ ॥ मन ब्रह्मादिकांच्या रची कोडी । मन ब्रह्माडें घडीमोडी । मन निजकल्पनाकडाडी । नाचवी धाडडी त्रैलोक्या ॥ ७८ ॥ मन कळिकाळातें छळी । मन प्रळयानळातें गिळी । मन बळियार्माजीं अतिबळी । मनातें आकळी ऐसा नाहीं ॥ ७९ ॥ मन देवासी दुर्धर । मन भयकरा भयकर । मने आकळिले हरिहर । मनासमोर कोण राहे ॥ ६८० ॥ मनाचा अनिवार मार । कोण राहे मनासमोर । मनास पर्जीं ऐसा थोर । सुर नर असुर दिसेना ॥ ८१ ॥ मनासी मेळवी हातोफेंळी । ऐसा त्रिलोकीं नाहीं वळी । मन कळिकाळातें आकळी । प्रळयरुद्रातें गिळी न मोकता दाढ ॥ ८२ ॥ ऐसा मनाचा अगाध भावो । यालागीं यातें ह्यणिजे देवो । मनाचा भयानका भेवो^{१३} । यालागीं भीष्मदेवो मनातें ह्यणती ॥ ८३ ॥ ऐसी मनाची अनावर स्थिती । यासी आकळावयाची सेंवर्म युक्ती । साचार सागेन तुझापती । सावधान स्थितीं अवधारा ॥ ८४ ॥ जेवीं हिरेनि हिरा चिरिजे । तेवीं मनेंचि मन धरिजे । हेंही तैचि गा लोहिजे । जें गुरुकृपा पाविजे सपूर्ण स्वयें ॥ ८५ ॥ मन गुरुकृपेची आदणी दासी । मन सदा भीतसे सद्गुरुसी । तें ठेविता गुरुचरणापार्शीं । दे साधकासी सतोय ॥ ८६ ॥ या मनाची एक उत्तम गती । जरी स्वयें लागले परमाधीं । तरी दासी करी चारी मुक्ती । दे वाधोनि हातीं परब्रह्म ॥ ८७ ॥ मनचि मनाचे द्योतक । मनचि मनाचे साधक । मनचि मनाचे वाधक । मनचि घातक मनासी ॥ ८८ ॥ जेवीं वेळु वाढवी वेळुजाळी । वेळु वेळुवा कार्चणीमेळी । स्वयें पाडुनि इगळी । समूळ जाळी आपण्यात ॥ ८९ ॥ तेवीं मन मनासी धिंती मरण । ते सद्गुरुसी रिघवीं शरण । त्याचे वचनीं विश्वासोन । करवी गुरुभजन निरभिमाने ॥ ९० ॥ सद्गुरुकृपा झालिया सपूर्ण । हें मनचि मनासी दावी खूण । तेणे निजमुखें सुखागोन । मनचि प्रसन्न मनासी होय ॥ ९१ ॥ मन मनासी झालिया प्रसन्न । तेव्हा वृत्ति होय निरभिमान । ऐसे साधका निजसमाधान । मने आपण साधिजे ॥ ९२ ॥ पावोनि गुरुकृपेची गोडी । मनोविजयाचीं निजगुडी । मने उभयूनि लवडसंबडी । दीजे रोकडी साधकाहार्ता ॥ ९३ ॥ यापरी साधकासी सपूर्ण । मन

१ इंद्रियाचा समुदाय २ सामर्थ्य ३ कंस मुद्रां वाकडा करितां येत नाहीं ४ पाणी ५ क्षिति ६ जवरीन ७ प्रळय-काळाच्या अगोस ८ बद्धवृत्तामर्थ्ये ९ पराजित करी, किरी, वर्जी १० हात धरून हांपी करणे ११ गाळपण करितें १२ लागता, स्पशे होतो १३ भय १४ मार्मिक १५ शमेल १६ घपण मरीत असता १७ टिंगी १८ गदगदीतें हातोहातीं

आपला विजयो दे आपण। शेखीं सद्गुरुनिजवोधीं पूर्ण। मन होय लीन निजात्मता ॥ ९४ ॥
 जेवीं कां संधवाचा खडा। रिघोनि सिंधूमाजिवडा। स्वयें विरोनियां रोकडा। सिंधूएवढ
 तो होय ॥ ९५ ॥ यापरी साधक जाण। होतांच निरभिमान। स्वयें होती ब्रह्म पूर्ण
 मीतूपण गिळोनी ॥ ९६ ॥ मग त्याचिया निजदृष्टी ॥ मीचि एक अवघे सृष्टीं ॥ मावळले
 द्वंद्वत्रिपुटी। सुखदुःख पाठीं लागेना ॥ ९७ ॥ तेथें कैचें सुख कैचें दुःख। कैचा वं
 कैचा मोक्ष। कोण पंडित कोण मूर्ख। ब्रह्म एक एकले ॥ ९८ ॥ तेथ कोण देव को
 भक्त। कोण शांत कोण अशांत। मावळले द्वैताद्वैत। वस्तु सदोदित स्वानंद ॥ ९९ ॥
 तेथ उगोणले क्रियाकर्म। लार्जा विराले धर्माधर्म। कैचें अधम उत्तम मध्यम। परिपू
 ब्रह्म कोंदलें ॥ १०० ॥ तेथ कैचें शास्त्र कैचा वेद। कैची बुद्धि कैचा बोध। निःशे
 निमाला भेद। परमानंद कोंदला ॥ १ ॥ यापरी मनोविजयें पहा हो। ऐशिया स्थित
 पावला भावो। तेंचि स्वयें वदे देवो। ये अर्थी सदेहो असेना ॥ २ ॥ मनोजयाच
 सद्भावो। ब्रह्मादिकां अगमर्थ पहा वो। जो स्वांगें करी स्वयमेवो। तो देवाधिदेवो निज
 वोधें ॥ ३ ॥ जो निजमनाते जिंकोनी। जनीं पावला जनार्दनीं। तो धन्य धन्य त्रिभु
 वनीं। त्याचेनि अवनी पवित्र ॥ ४ ॥ तेणेंचि पूर्वजातारिले। तेणे सकळ कुळ उद्धरिले
 तेणेचि परब्रह्म आंगविले। जेणे जिंकिले मनातें ॥ ५ ॥ मनोजयें जे अतिसमर्थ। शांति
 सर्वस्वे विकिली तेथ। त्यांसी सुखदुःखांचे आवर्त। गेले न लगत निजात्मतां ॥ ६ ॥
 ऐसी भिक्षूची निजवाणी। उल्हासे सागे शाईपाणी ॥ उद्धवास हाणे सतोपोनी। धन्य
 त्रिभुवनीं मनोजय ॥ ७ ॥ जेणे निजमनातें जिंकिले। त्यासी मी किति वानूं बोले ॥ तेणें
 मज आपुले पोसणे केले। कीं विकत घेतले उखितेंचि ॥ ८ ॥ मज सुखरूपा त्याचेनि
 सुखप्राप्ती। मज नित्यतृप्ता त्याचेनि तृप्ती ॥ मज अनंता त्यामाजी वस्ती। मी दादुग
 त्रिजगतीं त्याचेनि ॥ ९ ॥ 'मी तो' या शब्दकुसरी। त्याही जाण आह्मावाहेरी। आंतुवें
 निजविचारीं। तोचि मी निर्धारी निजऐक्यता ॥ १० ॥ मनोजयें हे पदवी प्राप्त। तें
 मनोजय न करुनि येथ। प्राकृत रिपुजयें जे गर्वित। त्यातें निर्भर्तित स्वयें भिक्षू ॥ ११ ॥

त दुर्जय शत्रुमसह्यवेगमरतुद त न विजिय केचित् ।

दुर्धन्यसद्विग्रहमत्र मर्यैर्मित्राण्युदासीनरिपुन्विमूढा ॥ ४९ ॥

पार्थिव शत्रु सवळ येती। तेथ सामदानादिका स्थिती। कारणीं लावोनिया ख्याती
 जिंकिले जाती निजांगें ॥ १२ ॥ हे प्रकार मनाच्या ठायीं। करिता न चलती पाहीं
 मनासी करावी शिष्टाई। ते कोणाचे कहीं ऐकेना ॥ १३ ॥ मनासी द्यावें विषयदान
 परी विषयीं तृप्त नव्हे मन। तेणे अधिकचि होय दारुण। आवरी कोण तयासी ॥ १४ ॥
 न चले शमदमादि प्रकारू। तरी मनासी करावा मारू। तेथ न चले हातियेकू। मारणें
 विचारू स्फुरेना ॥ १५ ॥ यापरी हा मनोवैरी। दुर्जयत्वे कठिण भारी। त्या सुखदुः
 खांच्या भरोवरी। सर्वदा मारी जन्ममरणे ॥ १६ ॥ इतर शत्रु नावरती। तरी पळीं ये

१ ऐक्यरूपानें २ समुद्रजळांत ३ जन ४ चत निधून गेली ५ ह्यन्य वसळ ६ लजेनें ७ भोतप्रोत भरलें
 ८ समजण्यास कठिण ९ दृष्टी १० स्वाधीन करुन घेतलें ११ भोवरे १२ दास, भक्ति १३ उच्चें, एकदमच
 पडदर. १४ अतर्गतारुण. १५ उपदेशाच्या गोष्टी सांगणें १६ हत्यार, शस्त्र १७ तरकाळ पडून जातां येतें

हातोहार्ती । रिघोनियां गडदुर्गाप्रती । वाचती गती देखिजे ॥ १७ ॥ परी पळावया मना-
 पुढें । पळता त्रैलोक्य होय धोडें । जेथ लपावे अवघडें । तेथही रोकडें मन पावे ॥ १८ ॥
 मनाचे सेनापति शूर । कामक्रोधादि महावीर । त्याचा मार अतिदुर्धर । घाची थोरथोर
 लोळविती ॥ १९ ॥ बाह्य शत्रु ते दूरदेशीं । येता बहु दिन लागती त्यासी । मन शत्रु
 तो अंगेसीं । अहर्निशीं जडलासे ॥ २० ॥ आसनीं भोजनीं एकातीं । जर्पीं अथवा
 ध्यानस्थितीं । मनाची उडी पडे अवचित्ता । विभाडी सर्वार्थी वैराकारें ॥ २१ ॥ बाह्य
 शत्रूचें अल्प दुःख । मनाची पीडा विशेख । जन्ममरणाचे आवर्त देख । मन आवश्यक
 भोगची ॥ २२ ॥ बाह्य शत्रु मरणात्मक । मन मरणासी अटेक । हा वैरी न जिकिता
 देख । जीवाचें अतिदुःख टळेना ॥ २३ ॥ मनाचे सवेग वेगासी । न साहवे सुरनरासी ।
 कधीं न जिकवे कोणासी । यालागीं मनासी दुर्जयत्व ॥ २४ ॥ ऐशिया मनातें न जिकित ।
 बाह्य शत्रु जिणोनि येथ । जे होती अतिगर्वित । ते निश्चित जाण महामूर्ख ॥ २५ ॥
 मनेचि जिकावें मनासी । हें गतश्लोकीं तुजपार्शीं । सागीतलें यथार्थेसीं । मनोजयासी
 उपावो ॥ २६ ॥ एवं मनातें ऐशियापरी । न साधवेचि करुनि वैरी । तरी मनासी करोनि
 मैत्री । मन सुखी करी मित्रत्वे ॥ २७ ॥ प्राकृत मित्राची मैत्री । उपकारी प्रत्युपकारी ।
 तेही विषयसुखावरी । येरयेर घरीं उचितानुकाळें ॥ २८ ॥ तैसी नव्हे मनाची मैत्री ।
 उपकारेवीण प्रत्युपकारी । सकळ दुःखातें निवारी । सुखसागरी नादवी ॥ २९ ॥ प्राकृतीं
 अतिमित्रत्व ज्यासी । निजदुःख सागता त्यापार्शीं । सर्वथा निवारेना त्यासी । क्षणे हें
 आह्मासी असाध्य ॥ ३० ॥ तैसें मित्रत्वा नव्हे मन । मना वैसधूनि सावधान । करिता
 निजदुःख निवेदन । हरी जन्ममरणमहावाधा ॥ ३१ ॥ मरणभय असता चितीं । कनक-
 कामिनीची आसक्ती । स्त्रिया अतिशयें निर्भक्षिती । तरी निर्लज्जवृत्ति लाजेना ॥ ३२ ॥
 परदारा परधन । परद्रोहो परनिदा जाण । लागल्या न साडिती क्षण । नरक दारुण
 भोगावया ॥ ३३ ॥ उंसत नाहीं क्षुधेहार्ती । द्वद्दुःखाची अतिप्राप्ती । नावरे इद्रिय-
 वृत्ती । ऐसें मनाप्रती सागता ॥ ३४ ॥ ऐसे ऐकता स्वयें मन । वैराग्यें खवळे पूर्ण ।
 वेंचूनि विवेकाचे धन । दुःखनिर्दळण करूं पावे ॥ ३५ ॥ चोर भाडारी करिता पूर्ण ।
 चोर चोराते निवारी जाण । तेवीं मनासीं करिता मित्रपण । मनाचे अवगुण मनचि
 नाशी ॥ ३६ ॥ अधर्मा प्रवर्तता आपण । मनचि मनासी निवारी जाण । असत्याची
 वाचेसी आण । आपण्या आपण मन घाली ॥ ३७ ॥ कैशी मनाची मैत्री परम । निःशेष
 जाळावया कर्माकर्म । जोडावया चित्तशुद्धीचें वर्म । स्मरे हरिनाम अहर्निशीं ॥ ३८ ॥
 श्रीराम जयराम दो अक्षरी । महापातका होय वोहरी । नाम न विसवे क्षणभरी । अखं-
 डाकारी हरि स्मरे ॥ ३९ ॥ तेव्हा असत्याचें शीसें तोडी । अधर्माची साली काढी ।
 कल्पनेचे पाय मोडी । तेंटका तोडी आशेचा ॥ ७४० ॥ विकल्पाचा धरंठाव मोडी । प्रपं-
 चाचे दात पाडी । अविश्वासाची गुढी उभवी मन ॥ ४१ ॥

१ प्राण वाचविण्याचा उपाय २ जमीनदोस्त करितात ३ जेरीस आणतो ४ मरणाचे ५ मित्र ६ कथन ७ सोन व
 हरी यांची ८ विसावा ९ पूर्ण विचाराचें भाडवळ खर्ची घालून १० पाह्णे ११ इव्यकोशाचा अधिकारी, खनीनदार
 १२ मन जसे शयोगति देतें, तसें गति क्षणजे मोसही देणारें तेंच आहे १३ शब्दानां १४ नास १५ जोहें
 १६ सवध १७ वसतिस्थान

ऐसेनि परिपक्व विश्वासी । येजनि सद्गुरुचरणांपाशी । तनु मन धन सर्वस्वेंसी । गुरुवच-
नासी विश्वासे ॥ ४२ ॥ पूर्ण विश्वासाचें लक्षण । होतां गुरुवाक्यश्रवण । परिसीं लोह
पालटे जाण । तैसे अतःकरण पालटे ॥ ४३ ॥ गुरुवचन सागोन राहे । परी मनींचें मनन
न राहे । कीटकी भ्रमरी ऐसा पाहे । तद्रूप होये निदिध्यासे ॥ ४४ ॥ तेव्हां कर्मनीय
कामिनी धन । तें देखे विष्टेसमान । निंदा द्वेष मानाभिमान । हे मनाचे अवगुण मनचि
नाशी ॥ ४५ ॥ धन्य धन्य मनाची मैत्री । विश्वास धरोनि निर्धारी । जन्ममरण जीवे
मारी । जीवातें करी अजरामर ॥ ४६ ॥ ऐसी मनाशी करिता मैत्री । मन परम उपकारी ।
जीवातें धरुनि निजकरीं । स्वानंदसागरीं बुडी दे ॥ ४७ ॥ तेथ मनाचे मनपण सरे ।
जीवाचे जीवपण विरे । बंधमोक्षांची धाव पुरे । समूळ ओसरे भवभय ॥ ४८ ॥
मनाचे मित्रत्व यापरी । आपुले कुळ स्वयें सहारी । आपणही मरे मित्रोपकारीं । मन
मित्रोचारीं अवचेंक ॥ ४९ ॥ ऐसे मैत्रीसी मन सादर । जवळी असतां निरतर । त्यातें
वोसडूनि पामर । प्राकृत नर मित्र करिती ॥ ७५० ॥ वैर करोनि मनचि मारावे । मित्रत्वे
मनें मन साधावे । इयें दोनीं जें न सभवे । तै उपेक्षावे मनातें ॥ ५१ ॥ मन हणोल तें
न करावे । मनाते हातीं न धरावे । मनाते काहीं नातळावे । जीवेभावे निःशेष ॥ ५२ ॥
मन हणोल जे सुख । तें सांडावे आवश्यक । मन हणोल जे दुःख । तेंही निःशेष त्यजावे
॥ ५३ ॥ ऐसे उदास मन देख । जो करी आवश्यक । तरी तो झाला अमनस्क । शांति
अलोलिक ते ठायीं ॥ ५४ ॥ शत्रु मित्र उदासीन । करुनि वश्य न करी मन । जो धरी
देहाभिमान । त्याचें भवभ्रमण सरेना ॥ ५५ ॥

देह मनोमात्रमिम गृहीत्या ममाहमित्यन्वषिद्यो मनुष्या ।

एषोऽहमन्योऽयमिति अमेण दुरन्तपारे तमसि अमन्ति ॥ ५० ॥

आत्मा विदेही चिद्धने । तेथ मी देही हें मानी मन । त्या देहासवे मीमाझेपण । जन्म-
मरण सुखदुःखें ॥ ५६ ॥ आत्मा नित्यमुक्त विदेही । तो मनाची एकात्मता पाही ।
विदेही तो हणवी देही । शेखां देहाच्या ठायीं आत्मत्व मानी ॥ ५७ ॥ मी देह हें मानी मन ।
तेणे दृढ होय देहाभिमान । तेव्हा देहचि होय आपण । मीमाझेपण ते ठायीं ॥ ५८ ॥
मी सच्चिदानंद परिपूर्ण । हें आपले विसरे आपण । मी वैश्य शूद्र क्षत्रिय ब्राह्मण । मूर्ख
सज्ञान मी एक ॥ ५९ ॥ मी रोडका वोडका कुडका काण । मी धाटा मोटा विचक्षण ।
हे नाथिले घेजनि देहगुण । माणुसपण स्वयें मिरवी ॥ ७६० ॥ स्वप्नामाजी सन्यासी ।
आपणा देखे अत्यजवर्शी । तो आतळां भी ब्राह्मणासी । जीवास तैसी दशा झाली
॥ ६१ ॥ स्वयें परमात्मा भेदशून्य । तेथ मी माझे स्त्री पुत्र धन । स्वजन दुर्जन उदासीन ।
त्रिविध भेद पूर्ण सत्यत्वे मानी ॥ ६२ ॥ ऐसी देहात्मभावसिद्धी । सत्य मानितां भेद-
विधी । जीवाची निजात्मबुद्धी । झाली त्रिशुद्धी आधळी ॥ ६३ ॥ जैसा स्वमीचा मिथ्या
वेव्हार । तैसा मन-कल्पित सत्ता ॥ ६४ ॥

१ लोखण परिसाळा लागले द्वाणजे सोनें
परसापासची न करणारें ६ टाकून ७ मन
१ मळेले १२ विषायला मितो १३ भेदप्रकार.

॥ गित चि ॥

५३
५१

५५ शीतरुन जाते ५ मैत्रीत
१० धीट ११ मिथ्या,

॥ ६४ ॥ दृढ होतां देहाभिमान । पुढतीं जन्म पुढतीं मरण । भवचक्रीं परिभ्रमण । निजभ्रमें जाण जीवासी ॥ ६५ ॥ जेवीं केवळ अग्नीप्रती । घणघाय कदा न लागती । तेचि लोहाचिया सगती । घण वरी घेत सुवद्ध ॥ ६६ ॥ तेवीं नित्यमुक्त परिपूर्ण । तेणे धरिता देहाभिमान । अर्गीं लागले जीवपण । जन्ममरण तेणे सोशी ॥ ६७ ॥ जेवीं डोळे चाधोनि व्यापारू । भंवे तेलियाचा डोरू । तेवीं अहंकारें अध नरू । परिभ्रमे धोरू भवचक्री ॥ ६८ ॥ तेथ सोशिता जन्ममरण । अतिदु खी होय आपण । तरी न साडी देहाभिमान । अधंतर्मीं जाण तो घाली ॥ ६९ ॥ ज्याचे दुःखें न पविजे पार । जो तरवेना अतिदुस्तर । जो भोग भोगवी अघोर । तो ससार मनोज्ञन्य ॥ ७० ॥ मनचि सुखदुःखासी कारण । हें आठवे श्लोकीं निरूपण । भिक्षु बोलोनि आपण । जनादि दुःखकारण मिथ्यात्वे दावी ॥ ७१ ॥

जनस्तु हेतु सुखदु खयोश्चेत् किमात्मनश्चात्र हि भोगयोस्तत् ।

जिह्वा षचिरसदशति स्वदन्निसद्वेदनाया कतमाय कुप्येत् ॥ ५१ ॥

जननीजठरीं ज्यासी जनन । त्या नांव बोलिजेति जर्न । तें सुखदुःखासी कारण । सर्वथा जाण मज नव्हेचि ॥ ७२ ॥ जन जनासी दे दुःखवाधू । तेथ आत्म्यासी काय सर्वधू । आत्मा देहातीत शुद्ध । सुखदुःखवाधू त्या न लगे ॥ ७३ ॥ देहें देहासी होईल दुःख । देहो तितुका पाचभौतिक । त्यासी परस्परें असे ऐक्य । सर्वथा सुखदुःख घडेना ॥ ७४ ॥ जळामार्जीं जळ सूता । जेवीं जळालीं नव्हे व्यथा । का दीपू दीपें एकवटता । दीपासी सर्वथा दुःख न वाधी ॥ ७५ ॥ तेवीं पार्थिवे पार्थिवासी । सुखदुःखवाधा न घडे त्यासी । आत्मा नातळे सुखदुःखासी । तो देहासी स्पर्शना ॥ ७६ ॥ ह्यणाल जीव जो देहाचा अभिमानी । सुखदुःखें होती त्यालागोनी । दुःखभोक्ता दुजेपर्णी । पाहता कोणी दिसेना ॥ ७७ ॥ आपुली जिह्वा आपुले दातीं । रगडिली होय अवचितीं । तथा कोपाची अतिप्राप्ती । कोणाप्रती करावी ॥ ७८ ॥ तेथील कोपाच्या कडाडीं । दांत पाडी कीं जीभ तोडी । तैसी जर्गीं एकात्मता धडंफुडी । कोप यावथा सवडी असेना ॥ ७९ ॥ जो पुढिलाचे हंक्वानीं पडे । तो त्यावरी कोपें वाजडे । स्वयें निसरोनि गडबडे । तो लाजिला मागेंपुढें न कोपता निघे ॥ ८० ॥ तेवीं मीचि भूतें मीचि भोक्ता । माझ्या दुःखाचा मी दाता । जर्गीं मीच मी एकात्मता । कोणावरी आता कोपावे ॥ ८१ ॥ माझ्या सुखदुःखासी कारण । यापरी नव्हेती जन । ह्यणाल जरी देवतागण । तेंही प्रमाण घडेना ॥ ८२ ॥

दुःखस्य हेतुर्यदि देवतास्तु किमात्मनस्तत्र विकारयोस्तत् ।

यदङ्गमज्ञेन निहन्यते षचिरकुप्येत कसं पुरुष स्वदेहे ॥ ५२ ॥

आता दुसरें कारण मती । देवापासोनि दुःखप्राप्ती । देवाची देहामाजी वस्ती । आत्मा निजस्थितीं विदेही ॥ ८३ ॥ देहींच्या इंद्रियविकारी । देव झाले अधिष्ठात्री । आत्मा अखड अविकारी । सुखदुःखामाझारीं अलिप्त ॥ ८४ ॥ भूमि सहजें निर्विकार । तिची भिती तीवरी सविकार । तेवीं वस्तु नित्य निर्विकार । तेथ भासती सविकार अधिष्ठात्री

१ पुन्हा २ घणाचे घाव ३ घाण्याचा बैल ४ घोर नरकीं ५ केवळ मनानें षल्पिलेला ६ जननीच्या उदरात जन्म घेतात ते जन ७ पालता ८ निघत्यानें ९ संतप्तता अती १० गरीबरी ११ घब्यानीं १२ उरवतो १३ पेम्ही १४ दुःख पडेणें किंवा भोगणें, ह विकार पावण्याच्या त्या त्या इन्द्रियाच्या देवतांकडे धरतें

ऐसेनि परिपक्व विश्वासीं । येऊनि सद्गुरुचरणांपाशी । तनु मन धन सर्वस्वेंसीं । गुरुवचनासी विश्वासे ॥ ४२ ॥ पूर्ण विश्वासाचें लक्षण । होतां गुरुवाक्यश्रवण । परिसीं लोह पालटे जाण । तैसे अंतःकरण पालटे ॥ ४३ ॥ गुरुवचन सागोन राहे । परी मनींचें मनन न राहे । कीटकी भ्रमरी ऐसा पाहे । तद्रूप होये निदिध्यासे ॥ ४४ ॥ तेव्हा कर्मनीय कामिनी धन । ते देखे विष्टेसमान । निंदा द्वेष मानाभिमान । हे मनाचे अवगुण मनचि नाशी ॥ ४५ ॥ धन्य धन्य मनाची मैत्री । विश्वास धरोनि निर्धारिं । जन्ममरण जीवे मारी । जीवातें करी अजरामर ॥ ४६ ॥ ऐसी मनाशीं करितां मैत्री । मन परम उपकारी । जीवातें धरुनि निजकरीं । स्वानंदसागरीं बुडी दे ॥ ४७ ॥ तेथ मनाचे मनपण सरे । जीवाचें जीवपण विरे । वंधमोक्षाची धाव पुरे । समूळ ओसरे भवभय ॥ ४८ ॥ मनाचें मित्रत्व यापरी । आपुले कुळ स्वयें संहारी । आपणही मरे मित्रोपकारीं । मन मित्रोचारीं अवंचक ॥ ४९ ॥ ऐसे मैत्रीसी मन सादर । जवळी असता निरतर । त्यातें वोसडूनि पामर । प्राकृत नर मित्र करिती ॥ ७५० ॥ वैर करोनि मनचि मारावे । मित्रत्वे मनें मन साधावे । इयें दोनीं जै न सभवे । तै उपेक्षावे मनातें ॥ ५१ ॥ मन ह्याणेल तें न करावे । मनाते हातीं न धरावे । मनाते कांहीं नातळावे । जीवेभावे निःशेष ॥ ५२ ॥ मन ह्याणेल जे सुख । तें साडावे आवश्यक । मन ह्याणेल जें दुःख । तेंही निःशेष त्यजावे ॥ ५३ ॥ ऐसे उदास मन देख । जो करी आवश्यक । तरी तो झाला अमनस्क । शांति अलौकिक ते ठायीं ॥ ५४ ॥ शत्रु मित्र उदासीन । करुनि वश्य न करी मन । जो धरी देहाभिमान । त्याचे भवभ्रमण सरेना ॥ ५५ ॥

देह मनोमात्रमिम गृहीत्वा ममाहमित्यन्वयधियो मनुष्या ।

एषोऽहमन्योऽयमिति भ्रमेण दुरन्तपारे तमसि भ्रमन्ति ॥ ५० ॥

आत्मा विदेही चिद्धने । तेथ मी देही हें मानी मन । त्या देहासवे मीमाझेपण । जन्ममरण सुखदुःखें ॥ ५६ ॥ आत्मा नित्यमुक्त विदेही । तो मनाची एकात्मता पाही । विदेही तो ह्याणवी देही । शेखीं देहाच्या ठायीं आत्मत्व मानी ॥ ५७ ॥ मी देह हे मानी मन । तेणे दृढ होय देहाभिमान । तेव्हां देहचि होय आपण । मीमाझेपण ते ठायी ॥ ५८ ॥ मी सच्चिदानंद परिपूर्ण । हे आपले विसरे आपण । मी वैश्य शूद्र क्षत्रिय ब्राह्मण । मूर्ख सज्जान मी एक ॥ ५९ ॥ मी रोडका चोडका कुडका काण । मी धांटा मोटा विचक्षण । हे नाथिले घेऊनि देहगुण । माणुसपण स्वयें मिरवी ॥ ७६० ॥ स्वप्नामाजी सन्यासी । आपणा देखे अत्यजवंशी । तो आंतळो भी ब्राह्मणासी । जीवास तैसी दशा झाली ॥ ६१ ॥ स्वयें परमात्मा भेदशून्य । तेथ मी माझे स्त्री पुत्र धन । स्वजन दुर्जन उदासीन । त्रिविध भेद पूर्ण सत्यत्वे मानी ॥ ६२ ॥ ऐसी देहात्मभावसिद्धी । सत्य मानितां भेदविधी । जीवाची निजात्मबुद्धी । झाली त्रिशुद्धी आधळी ॥ ६३ ॥ जैसा स्वमीचा मिथ्या वेव्हार । तैसा मनःकल्पित ससार । तो मानिताचि साचार । देहअहंकार दृढ झाला

१ लोखंड परिसाळा लागलें ह्याणजे सोने होतें २ मोदक, सुंदर ३ परब्रह्म ४ ससारभय धोसरून जातें ५ मैत्रीत फसवापसवी न करणारें ६ टाकून ७ मन वहात उठवणारा, मनरहित ८ विलक्षण ९ ह्याणपूर्ण १० धीट ११ मिथ्या, नसलेले १२ शिष्यायुक्त सितो १३ भेदप्रकार. १४ व्यवहार, क्रिया

॥ ६४ ॥ इदं होतां देहाभिमान । पुढतीं जन्म पुढतीं मरण । भवचर्कीं परिभ्रमण । निजभ्रमें जाण जीवासी ॥ ६५ ॥ जेवीं केवळ अग्नीप्रती । घणघाय कदा न लागती । तेचि लोहाचिथा संगती । घण वरी घेत सुवळ ॥ ६६ ॥ तेवीं नित्यमुक्त परिपूर्ण । तेणे धरिता देहाभिमान । अर्गीं लागलें जीवपण । जन्ममरण तेणे सोशी ॥ ६७ ॥ जेवीं डोळे बाधोनि व्यापारु । भंवे तेलियाचा ढोरु । तेवी अहंकारें अध नरु । परिभ्रमे थोरु भवचर्कीं ॥ ६८ ॥ तेथ सोशिता जन्ममरण । अतिदुःखी होय आपण । तरी न साडी देहाभिमान । अंधंतर्मीं जाण तो घाली ॥ ६९ ॥ ज्याचे दुःखें न पविजे पार । जो तरवेना अतिदुस्तर । जो भोग भोगवी अघोर । तो ससार मनोजैन्य ॥ ७० ॥ मनचि सुखदुःखासी कारण । हें आठवे श्लोकीं निरूपण । भिक्षु बोलोनि आपण । जनादि दुःखकारण मिथ्यात्वे दावी ॥ ७१ ॥

जनस्तु हेतु सुखदुःखयोश्चेत् किमात्मनश्चात्र हि भौमयोस्तत् ।

जिह्वा ऋचिर्मदशति स्वदन्निस्तद्वेदनाया वक्तमाय कुप्येत् ॥ ५१ ॥

जननीजठरी ज्यासी जनन । त्या नाव बोलिजेति जन् । ते सुखदुःखासी कारण । सर्वथा जाण मज नव्हेचि ॥ ७२ ॥ जन जनासी दे दुःखवाधू । तेथ आत्म्यासी काय संवधू । आत्मा देहातीत शुद्ध । सुखदुःखवाधू त्या न लगे ॥ ७३ ॥ देहें देहासी होईल दुःख । देहो तितुका पाचभौतिक । त्यासी परस्परें असे ऐक्य । सर्वथा सुखदुःख घडेना ॥ ७४ ॥ जळामार्जीं जळ सूता । जेवीं जळासी नव्हे व्यथा । का दीपू दीपें एकवटतां । दीपासी सर्वथा दुःख न बाधी ॥ ७५ ॥ तेवीं पार्थिवें पार्थिवासी । सुखदुःखवाधा न घडे त्यासी । आत्मा नातळे सुखदुःखांसी । तो देहासी स्पर्शना ॥ ७६ ॥ ह्याणाल जीव जो देहाचा अभिमानी । सुखदुःखें होती त्यालागोनी । दुःखभोक्ता दुःखेपर्णी । पाहतां कोणी दिसेना ॥ ७७ ॥ आपुली जिह्वा आपुले दातीं । रगडिली होय अवचित्तीं । तथा कोपाची अतिप्राप्ती । कोणाप्रती करावी ॥ ७८ ॥ तेथील कोपाच्या कडाडीं । दात पाडी कीं जीभ तोडी । तैसी जगीं एकात्मता धडंफुडी । कोप यावया सवडी असेना ॥ ७९ ॥ जो पुढिलाचे ढक्यानीं पडे । तो त्याचरी कोपें वावडे । स्वयें निसरोनि गडवडे । तो लाजिला मागेंपुढें न कोपता निघे ॥ ८० ॥ तेवीं मीचि भूतें मीचि भोक्ता । माझ्या दुःखाचा मी दाता । जर्गीं मीच 'मी' एकात्मता । कोणावरी आता कोपावे ॥ ८१ ॥ माझ्या सुखदुःखासी कारण । याचरी नव्हती जन । ह्याणाल जरी देवतागण । तैही प्रमाण घडेना ॥ ८२ ॥

दुःखस्य हेतुर्गच्छि देवतास्तु किमात्मनस्तत्र विकारयोस्तत् ।

यदङ्गमज्ञेन निहन्यते ऋचिकुप्येत कस्य पुरय स्वदेहे ॥ ५२ ॥

आता दुसरें कारण मती । देवापासोनि दुःखप्राप्ती । देवाची देहामाजी वस्ती । आत्मा निजस्थितीं विदेही ॥ ८३ ॥ देहोंच्या इंद्रियविकारीं । देव झाले अधिष्ठात्री । आत्मा असड अविकारी । सुखदुःखामाझारीं अलिप्त ॥ ८४ ॥ भूमि सहजें निर्विकार । तिची भिती तीवरी सविकार । तेवीं वस्तु नित्य निर्विकार । तेथ भासती सविकार अधिष्ठात्री

१ पुन्हा २ घणाचे धाव ३ घाप्याचा वेळ ४ घोर नरकी ५ केवळ मनातें कल्पिलेला ६ जननीच्या उदरात जन्म घेतात ते जन ७ घालतां ८ मिश्रत्वानें ९ सततता अती १० गरीबती ११ घडमार्गी १२ उरळ्यो १३ पेसी १४ दुःख देणें किंवा भोगणें, हें विकार पावणाऱ्या त्या त्या इंद्रियांच्या देवताकडे असतें

देव ॥ ८५ ॥ भिंती पडल्या, भूमीवरी। ते मेळवी आपण्यामाझारीं। तेवीं निर्गुणनिर्वि-
कारीं। इंद्रियें अधिष्ठात्रीं, घेती ऐक्या ॥ ८६ ॥ स्वदेही परदेहीं जाण। इंद्रियें अधिष्ठात्रीं
समान। इंद्रियांचे सुखदुःख दारुण। आपुलें आपण भोगिती देव ॥ ८७ ॥ हातें हाणतां
तोंडावरी। तेथ इंद्र अग्निः अधिष्ठात्री। तेव्हां इंद्रचि अग्नीतें मारी। आत्मा अविकारी
दुःखातीत ॥ ८८ ॥ हो, का मुखें डसल्या हातासी। अग्नीनें घाय केलें इंद्रासी। आत्मा
अलिप्त इंद्रियदेवासी। सुखदुःख त्यासी, स्पर्शना ॥ ८९ ॥ परमुखें स्वमुखावरी थुंकिजे। दोहीं
मुखीं अग्निने नादिजे। तेथ कोणे कोणावरी कोपिजे। आत्मस्वरूपीं दुजे असेना ॥ ७९० ॥
थुंक आणि जें कां मूत। देही उपजे देहाचें अपत्य। तें देहीचें देहावरी लोळत। कोपे
तेथ कोण कोणा ॥ ९१ ॥ स्वमुखें परामुखा चुंवन दीजे। तेथ अग्नीनें अग्नीसी चुविजे।
तेणे सुखें कोण फुंजे। आत्मर्त्यां दुजें असेना ॥ ९२ ॥ स्वदेहें परदेहा आलिंगन। उभय-
स्पर्शीं वायूचि जाण। तेणे सुखें सुखावे कोण। दुजेपण असेना ॥ ९३ ॥ यापरी देवता-
गण। नव्हे सुखदुःखांसी कारण। आत्म्याचे ठायीं दैवतें जाण। हारपती पूर्ण अमेदत्वे
॥ ९४ ॥ देवीं देहो पीडिता निःशेख। देहाभिमान्या होईल दुःख। हें मानिती ते अति-
मूर्ख। तेंही देख घडेना ॥ ९५ ॥ पुर ह्यणिजे देहो देख। ते पुरीं पुरनिवांसक। तो सकळ
देहीं पुरुष एक। तेथ कोणाचें दुःख कोण मानी ॥ ९६ ॥ जेवीं सभ्रमें आवेशवेगीं।
निजकर हाणतां निजांगीं। तेथील व्यथेचा भागी। कोपावयालागीं आप आपण्या ॥ ९७ ॥
देखतां आपले एकपण। कोणाची व्यथा मानी कोण। कोण कोणावरी कोपे जाण।
आपण्या आपण एकला ॥ ९८ ॥ तेवीं विश्वात्मा मीचि एक। मीचि, दैवते मीचि लोक।
तेथ, कोण कोणा दुःखदायक। म्या कोणावरी देख कोपावे ॥ ९९ ॥ यापरी स्वयें विचा-
रितां। देवांपासोव सुखदुःखता। समूळ न घडे सर्वथा। दैविकी व्यथा घडेना ॥ ८०० ॥
आत्मा सुखदुःखासी-कारण। मूर्ळीं मजचि हें अप्रमाण। आत्म्याच्या, ठायीं कार्यकारण।
सुखदुःख जाण असेना ॥ १ ॥

आत्मा यदि स्यात्सुखदुःखहेतु किमन्यतन्मत्र निजस्वभाव ।

न झारमनोऽन्यथादि तन्मृपा स्यात्कुध्येत, कस्मान्न सुख न दुःखम् ॥ ५३ ॥

आत्मा केवळ एकला एक। तेथ कैचे सुख कैचें दुःख। आत्मा सुखदुःखदायक।
ह्यणती ते मूर्ख अविवेकी ॥ २ ॥ जेवीं विधुरले धूत जाण। त्यासी नसे आकार ना वर्ण।
तेंचि सहजें थिजोनि जाण। दिसे शुभ्रवर्ण कणिकारूपें ॥ ३ ॥ त्या घृतकणिका मिळता
देख। नाहीं परस्परें सुखदुःख। तेवीं निजात्मा एकला एक। तोचि अनेक स्वरूपें ॥ ४ ॥
जळीं जळाच्या जळलहरी। आदळताही परस्परी। सुखदुःख नुर्मटे त्यामाझारी। तेवीं
चराचरीं परमात्मा ॥ ५ ॥ परमात्मा एकला एक। एकपणेचि तो अनेक। तेथ विजां-
तीय नाहीं देख। मीं सुखदुःख कोणाचें ॥ ६ ॥ आत्मा सुखरूप अवघा एक। तेथ
आभासे जे अनेक। ते मायामय, काल्पनिक। स्वप्नप्राय देस मिथ्यात्वे ॥ ७ ॥ मृगजळीं

१ नियामक देवता सर्वांच्या एकच आहेत सर्वांच्या हाताची देवता एकच ह्यणजे इंद्र होय, सर्वांच्या मुखाची देवता एकच ह्यणजे अग्नि होय २ देहापासून झालेले, मूळ ३ चहून जातो, फुगतो ४ पुरात राहणारा, जो पुरस्तायक ५ देवतापासून ६ देवासभधी ७ पातळ शालेले तूप ८ उद्भवत नाहीं ९ दुसरा, मित्रजातीचा. १० तर मग.

पाहतां दिसे जळ । परी तें कोरडें देख केवळ । तेवीं दिसे जें जगडूवाळ । तें मिथ्या समूळ मायिक ॥ ८ ॥ जेथ मिथ्या द्वैत मायिक । तेथ परमात्मा एकला एक । तेव्हाचि हारपले सुखदुःख । कोपावया नि शेख ठावो नाही ॥ ९ ॥ जेथ निजात्मता एकपण । तेथ सुखदुःखें नाही जाण । कोणावरी कोपे कोण । आपल्या आपण एकला ॥ ८१० ॥ जेथ आत्म्याचा निर्जानुभावो । तेथ द्वैताचा अभावो । सुखदुःखें झालीं वावो । कोपासी ठावो असेना ॥ ११ ॥ हे निजात्मता नेणोनि देख । सत्य मानिती जे सुखदुःख । ते होत का वेदशास्त्रज्ञ लोक । तयां क्रोध देख विभाडी ॥ १२ ॥ ज्यासी सर्व भूती निजात्मता । तेथ कोण कोणा दुःखदाता । कोण कोणावरी कोपता । निजात्मता एकली ॥ १३ ॥ आत्मा सुखदुःखाचा दाता । यापरी नव्हे गा तत्त्वता । आपण्या आपण व्यथा । मूर्खही सर्वथा न देती ॥ १४ ॥ एथिलेनि चौथे मतें । ग्रह मानावे दुःखदाते । तेही न घडे गा येथें । ऐक निश्चिते सागेन ॥ १५ ॥

ग्रहा निमित्त सुखदुःखयोश्चेत् किमात्मनोऽजस्य जनस्य ते वे ।

ग्रहेर्ग्रहस्यैव वदन्ति पीडा कुभ्येत कसे पुरपक्षतोऽन्य ॥ ५४ ॥

जननीजठरीं जन्मे जाण । देहाचे जे नाव ह्मणती जन । ते जन्मकाळी जे होय लग्न । त्या जन्मापासून पूर्ण ग्रहगति लागे ॥ १६ ॥ तेथ द्वादशाष्टमजन्मस्थ । शुभाशुभ ग्रह जे येत । ते सुखदुःखाते देत । आत्मा अलिप्त ग्रहगतीं ॥ १७ ॥ मूळी आत्म्यासी जन्म नाही । मा ग्रह लागती कवणे ठायी । जेथ जेतचि पेरिले नाही । तेथ उंदिरीं कायी करंडावे ॥ १८ ॥ मुख्यत्वे घर केले नाही । तेथील माडी जळेल कायी । आत्म्यासी तव जन्मचि नाही । मा ग्रहगती कै लागेल ॥ १९ ॥ ग्रहाची ग्रहगती देहापासीं । आत्मा अलिप्त देहभावासी । जेवीं काडळा न चढे कैलासीं । तेवीं ग्रह आत्म्यासी न लागती ॥ ८२० ॥ जेवीं कां अग्नीते न चाखे मागी । घारी झडपिना चद्रासी । तेवीं लागावया आत्म्यासी । सामर्थ्य ग्रहासी असेना ॥ २१ ॥ आत्मा सर्गाचा अवघा एक । तें ग्रहाचा आत्मा तोचि देख । तया निजात्म्यासी देता दुःख । ग्रह पीडी आवश्यक आपआपण्या ॥ २२ ॥ देह जड मूढ अज्ञान । ते सुखदुःखाचे नेणे ज्ञान । आत्म्यासी सुखदुःख देता जाण । तै आपण्या आपण पीडिती ग्रह ॥ २३ ॥ आपणचि आपणाप्रती । कदा न देववे दुःखप्राप्ती । यालागीं आत्म्यासी ग्रहगती । जाण कल्पार्ती वाधीना ॥ २४ ॥ ग्रहग्रहा-माजीं वैरस्थिती । ग्रह ग्रहाते पीडा देती । तेही अर्थांची उर्पपत्ती । यथानिगुती अवधारा ॥ २५ ॥ जोतिषशास्त्रसमती । शनि भौम सूर्यां वैरप्राप्ती । गुरु शुक्र दोनी वैरी होती । बुधसोमाप्रती महावैर ॥ २६ ॥ तेथ एकाची ते शीघ्रगती । एक ग्रह मंदगामी होती । अतिवैर का वक्रगती । मंडळभेदें येती एकत्र ॥ २७ ॥ वैरी मीनल्या एके राशी । एकेचरणीं एकत्रवासी । तै राहु गिळी सूर्यासी । सूर्यचद्रासी कुंहु करी ॥ २८ ॥ ऐसे ग्रहचि ग्रहासी जाण । परस्परें पीडिती आपण । मी आत्मा त्याहून मित्र । सुखदुःख कोण मज त्याचें ॥ २९ ॥ अलकार मोडिता खंणाण । सोने मोडेना आपण । तेवीं ग्रह ग्रहासी पीडिता

१ दस्य पसारा २ पूणसत्ता, निमळ तेज ३ व्यर्थ ४ वेदशास्त्र जाणणारे ५ मातेच्या उदरांत ६ ग्रहण ७ पुण्य रावें ८ पीडी देख आपण्या ९ युक्ति १० बरोबर ११ मगळ १२ अति त्वरित गमन करणारे १३ अमावास्या क्षमा ह्मणजे सूर्यचंद्र एकत्र आले कीं अमावास्या होते १४ आनान

जाण । मज आत्म्यासी कोण सुखदुःख ॥ ८३० ॥ रंणभूर्मी शुद्धज्ञोदधरणी । होतां घाय-
घट नव्हे धरणी । तेवी ग्रहपीडेपासूनी । मी अलिप्तपर्णी निजात्मा ॥ ३१ ॥ रजखला
चालता भूमीसी । तो विटाळ वाधीना पृथ्वीसी । तेवी ग्रहीं पीडितां ग्रहांसी । मी सुख-
दुःखांसी अलिप्त ॥ ३२ ॥ एवं ग्रहांनिमित्त जें कांहीं । सुखदुःख उमटे देहीं । तें मज
आत्म्यासी न लगे कहीं । मग कोणे पाहीं कोणा कोपावे ॥ ३३ ॥ सुखदुःख नुमटे
ज्याच्या ठायीं । त्यासी क्रोधचि न ये कंही । एवं ग्रहनिमित्त दुःख कांही । सर्वथा नाहीं
या हेतू ॥ ३४ ॥ सुखदुःखदातें निजकर्म । ह्यणता जनांसी पडे भ्रम । आत्मा केवळ
निष्कर्म । त्यासी जड कर्म केवीं वाधी ॥ ३५ ॥

कर्मास्तु हेतु सुखदुःखयोर्वै किमात्मनस्तद्वि जडाजडत्वे ।

देहस्तत्रचित्तसुखयोऽप्य सुपूर्णं कुध्येत कस्यै न हि कर्ममूलम् ॥ ५५ ॥

कर्म जडत्वे अतिवद्ध । आत्मा चिद्रूपें परम शुद्ध । त्यासी कर्माचा कर्मबाध । सर्वथा
संबंध धरीना ॥ ३६ ॥ रवीसी अधारी लपवे । वणवा तृणामाजी बांधवे । गोचिडोचेनि
मुखलाघवे । जरी लागवे दीपांसी ॥ ३७ ॥ चंडवाताते तुर्प राखे । थिडेरचिखले चंद्र
माखे । तें कर्मजन्य सुखदुःखे । आत्मा यथासुखें वद्धता भोगी ॥ ३८ ॥ आत्मा कर्मा-
कर्म सहारी । सुखदुःखाची होळी करी । तो कर्मफळांचा फळाहारी । मूर्ख गव्हारी
मानिजे ॥ ३९ ॥ स्वमीची स्वप्नसतती । जागृतीं कोणा भेटों येती । तरी कर्माची सुखदुः-
खप्राप्ती । आत्म्याप्रती बाधक ॥ ८४० ॥ जेवी अग्नीवरी मुंगी न चले । तेवी आत्मा न
मांखे कर्ममळें । आकाश न खोचे शस्त्रवळें । तेवी आत्मा कर्मफळें स्पर्शना ॥ ४१ ॥ कर्म
तितुके आविर्धक । आत्मा विद्याअविद्यातीत चोखें । त्यासी कर्माचें सुखदुःख । मानिती
मूर्ख देहमोहें ॥ ४२ ॥ कर्म अतिजड आत्मा शुद्ध । कर्म परिच्छिन्न आत्मा अगाध ।
कर्मठ कर्मठता नित्यवद्ध । आत्मा चिदानंदस्वरूप ॥ ४३ ॥ कर्म मिथ्याभूत मायिक ।
आत्मा नित्य अमायिक । कर्मासी ब्रह्मंअनोळख । ब्रह्म तेथ देख कर्म नाही ॥ ४४ ॥
दोराचे सर्पां सर्पत्व नाहीं । मा तो डसोनि चढेल कायी । तेवीं स्वरूपी कर्म मिथ्या
पाही । ते आत्म्यासी कायी बाधील ॥ ४५ ॥ वाडें राणीचा लाडका नातू । राजवळें जगा
दंडितू । तेवी कर्माची सुखदुःखमातू । कर्मठांतू दाडुंगी ॥ ४६ ॥ एवं कर्मचि मिथ्या
एथे । तें केवी दे सुखदुःखांतें । हें जाणोनिया निश्चितें । कोणे कोणाते कोपावे ॥ ४७ ॥
कर्म सुखदुःखांचे दाते । यापरी न घडे एथें । ह्यणाल काळ दे सुखदुःखांतें । तेंही
निश्चितें घडेना ॥ ४८ ॥

कारस्तु हेतु सुखदुःखयोश्चेत् किमात्मनस्तत्र तदात्मकोऽसी ।

नामोहै तापो न हिमस्य तस्मात्कुध्येत कस्यै न परस्य द्वद्वम् ॥ ५६ ॥

काळ शीतकाळी शीते पीडी । उष्णकाळी उर्वारा सोडी । वर्षाकाळी पर्जन्य

१ शुद्धार एन्मेकाव केस धरून पडतात, पण त्यांच्या सोंवासोंवीने पृथ्वी काहीं घायळ होत नाही २ विटाळशी.
३ उटे ४ कर्मापासून होणारी बाधा, मीडा ५ गोचिडाला दिव्याचा ज्योतीला जर तोंड लाविता येईल ६ भूत ७ डब-
स्यातील चिखलांत ८ कर्मांची सुखदुःखरूप फळें भोगितो ९ अप्रयोजकांनीं, मूडानीं १० लिप्त होत नाही. ११ अज्ञान-
ज्य १२ निर्मळ १३ परिमित, मर्यादित १४ ब्रह्मरूपाची ओळख कर्मांला नाही १५ वाडें नारीचा १६ बळकट.
१७ उष्णता

धाडी । त्रिंमालिकें पाडी धवळारें ॥ ४९ ॥ त्रैसवूनि सातवाकडी । अखंडधारा डोळा
 नुघडी । जीवमात्रा तेणे पीडी । पडे साकडी अन्नाची ॥ ८५० ॥ अन्नाचिया चिंढाणी ।
 पीडती पशुपक्षिप्राणी । ते काळीं सुखदुःख न मानी कोणी । दुःखदाता जनीं निजकाळ
 ॥ ५१ ॥ अतिताप अतिशीत । सोडूनिया अतिवात । काळ जगाते खात । जग कापत
 काळासी ॥ ५२ ॥ ऐकोनि काळाची गोठी । देव कांपती उठाउठी । इतराची कायसी
 गोठी । धाके पोटीं विधाता ॥ ५३ ॥ अतिवृष्टि अनावृष्टी । जैन पीडी नाना संकटी ।
 शेरी प्रलयो करी उठाउठी । दुःखदाता सृष्टीं महाकाळ ॥ ५४ ॥ ऐसे वोलती ज्ञाते लोक ।
 ते ज्ञातेपणे झाले मूर्ख । काळ तोचि ईश्वरू देखें । सुखदायक सर्वांसी ॥ ५५ ॥ ईश्वरा-
 ह्नि काळ मित्र । ह्मणे तो जड मूढ अज्ञान । काळ तोचि ईश्वर जाण । कृपालु पूर्ण
 विश्वात्मा ॥ ५६ ॥ काळ स्वकाळी वर्षोनि जीवन । सुखी करी सतस जन । पृथ्वी निव-
 चूनिया जाण । नव धान्य वांफवी ॥ ५७ ॥ ते काळीं जे शीत न वाहे । ते वाफिले धान्य
 राख होये । तेव्हा शीतकण वर्षोनि पाहें । करी लवलाहें सफळित धान्यें ॥ ५८ ॥ ती
 आर्द्र धान्यें भूतासी । उपेगा न येती सग्रहासी । यालागी उष्ण काळेंसी । काळ शोपी
 आर्द्रता ॥ ५९ ॥ यापरी शीतोष्णपर्जन्यासी । काळ उत्पादी भूतहितासी । तेचि कठिण
 वाटे त्यासी । देहभ्रमासी भुलोनी ॥ ६० ॥ हिरोनि अतिजीर्ण वखासी । नवीं नेसवी
 जो साक्षेपेंसी । ऐशिया हितकारिया काळासी । वैरी पिशीं ह्मणताती ॥ ६१ ॥ तेरी
 जराजर्जरित विकळ । तें देह निर्दळीं सकाळें काळ । आणिक नवे दे तत्काळ । ऐसा कृपाळू
 काळ जनासी ॥ ६२ ॥ जुनें घेऊनि दे नव्यासी । ऐशा उपकारिया काळासी । अपकारी
 ह्मणती पिशीं । देहमोहेंसी लोभिते ॥ ६३ ॥ जन जैशिया निजभावना । जे जे धरी
 दृढ वासना । काळ कृपाळू तत्क्षणा । ते ते देह जाणा त्या देत ॥ ६४ ॥ महामहोत्साहें
 पिता पुत्रासी । साडवूनि जीर्ण वासंसी । नवीं वखें दे तयासी । तेवीं जगासी प्रलय-
 काळ ॥ ६५ ॥ तेवीं प्रलयकाळीं जगासी । काळ जीर्ण देह नाशी । मग नूतन देह सर्वांसी ।
 अतिकृपेंसी गौरवी ॥ ६६ ॥ यापरी काळ कृपाळू । त्यामी वैरी ह्मणे जन चरहूं ।
 जगाचा निजात्मा स्वयें काळू । तो दुःखाचा सैलू कोणासी नेदी ॥ ६७ ॥ जनाचा देहीं
 दृढ भावो । भावनानुसारें काळ पहा हो । देहापाठी उपजवी देहो । जन्ममरणनिर्वाहो
 तेणें वाढे ॥ ६८ ॥ जो साधार वाछी विदेहभावो । त्याचा काळ निर्दळी अहंभावो ।
 निजानदें निवचूनि स्वयमेवो । जन्ममरणाचा ठावो विभाडी ॥ ६९ ॥ जैशी ज्यासी होय
 बुद्धी । काळ तैसी दे त्यासी सिद्धी । हें नेणजे देहमोहाधी । काळ त्रिशुद्धी कृपाळू
 ॥ ८७० ॥ काळ तोचि निजात्मा जनीं । ऐसे जाणे जो निजज्ञानी । ते कोणाचे दुस
 कोण का मानी । दुसरें कोणी असेना ॥ ७१ ॥ मी एक एयें दुःखदाता । पैले तो एक

१ त्रिंमालिकें ह्मणजे तीनमजली व धवळारें ह्मणजे चुनेगचो वाडे "तरी त्रिंमालिक घवळार । करावी का"-ज्ञाश्वरी
 अध्याय ५-११४. २ एकसारगें पावसाचें सातेरें बसून होणारी अति वृष्टी ३ वाणीन ४ जना पाडी ५ आपण
 ६ कालोस्मि लोकक्षयवृत्-नीता अध्याय ११ ३२ ७ परिवतो ८ दवाचे तुपार ९ ओली १० जुनीं वरें घेऊन
 मोठ्या काळजीन नवीं देतो, ह्मणजे जीर्ण देहापासून जीवाला सोडवून नवीन देहात घालो ११ वेडी १२ योग्यकाळीं
 १३ लोमी १४ वखाना १५ बडवल्या, मूख १६ छळ १७ निर्वाहो-व्यवस्था १८ जो मनापासून विदेहस्थितीची
 श्रद्धा करितो १९ नार्हीछा करितो. २० पलीकडे

दुःखभोक्ता । हेही नाही द्वैतकथा । जगासी एकुलता निजात्मा काळ ॥ ७२ ॥ काळ निजात्मा दोनी एक । ते कोणाचें कोणास होय सुख । कोण कोणाचा मानी शोक । द्वंद्वदुःख असेना ॥ ७३ ॥ जेवीं नाममात्र मृगजळ । तेथ नाही तिळभरी जळ । तेवीं आत्मर्ती जगड्व्याळ । तो भ्रम केवळ मनाचा ॥ ७४ ॥ आत्मा एकत्वे अभेद । काळनामें तोचि प्रसिद्ध । जीव तदंगे चिदत्वे शुद्ध । त्यासी काळादि द्वंद्व बाधीना ॥ ७५ ॥ आगीने काय आगी जळे । का उन्हाळेनि सूर्य पोळे । सागरु बुडे लहरीवळें । कीं अंधारातें काळें काजळें कीजे ॥ ७६ ॥ कीं हिमाचळ हिमकणे कांपे । तुपासी मोडशी होय तुपें । ते काळसत्ता खटाटोपें । आत्मा अमूर्पें द्वंद्व भोगी ॥ ७७ ॥ आप आपणिया आपदा । कोणा न करवे विरुद्धा । तेवी आत्म्यासी द्वंद्वबाधा । काळाचेनि कदा करवेना ॥ ७८ ॥ एवं एकात्मता अभेद । तेथ काळाचा न चले बाध । अभेदीं सर्वथा नाही द्वंद्व । कोणावरी क्रोध करावा ॥ ७९ ॥ जीव शिवत्वे मी केवळ । मीचि आत्मा मीचि काळ । मिथ्या द्वंद्वदुःखगोधळ । क्रोधाचा कळोळ कोणावरी करू ॥ ८० ॥ काळ सुखदुःखाचा दाता । यापरी नव्हे विचारिता । सुखदुःखांची बाधकता । आत्म्यासी सर्वथा असेना ॥ ८१ ॥ सुखदुःखादि हेतुपट्टक । 'नाय जनो' इत्यादिक । याचा करितां निजविवेक । नव्हेती बाधक आत्म्यासी ॥ ८२ ॥ याही वेगळी बाधकपणे । देशवासे त्रिगुणगुणे । आत्म्यासी बाधावयाकारणे । कोठें कोणी दिसेना ॥ ८३ ॥ निजात्म्यासी बाधकता । कासेनि न संभवे सर्वथा । जनासी बाधक देहअहंता । त्याचि निजस्वार्था भिक्षु बोले ॥ ८४ ॥

न केचित्क्षापि कथञ्चनस्य द्वन्द्वोपराग परत परस्य ।

यथाऽहम नसृतिरूपिण स्यादेव प्रतुद्धो न विभेति भूते ॥ ५७ ॥

आत्मा गुणातीत शुद्ध । परात्परें स्वानंद । परिपूर्ण सच्चिदानंद । तेथ द्वंद्वबाध रिघेना ॥ ८५ ॥ द्वंद्व रिघावया आत्मभुवनी । कासेनि कासेनि कोणाचेनी । कर्मकार्यक्रियाकरणी । बाधकपर्णी असेना ॥ ८६ ॥ अभेदा नाही द्वंद्वबाध । स्वानंदासी दुःखसंबंध । पूर्णासी कैचे विरुद्ध । परमानंद एकला ॥ ८७ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ आत्म्यासी न घडे द्वंद्वसंबंध । देहो जडत्वे नेणे द्वंद्व । तरी सुखदुःखांचा महाबाध । कोणासी प्रसिद्ध होतसे ॥ ८८ ॥ सुखदुःखभोगासी जाण । सोसावया जन्ममरण । एथ मुख्यत्वे देहाभिमान । तेंही लक्षण अतर्क्य ॥ ८९ ॥ जेवीं असोनि भर्तारापाशीं । व्यभिचार करितां अहेवेसी । पोट वाढल्याही परपुरुषीं । ते कोणासी कळेना ॥ ९० ॥ तैसे अभिमानाचें विद्वान । चित्स्वरूपी जडोनि जाण । मिथ्या दावूनि जीवपण । सुखदुःखें आपण स्वेच्छा भोगी ॥ ९१ ॥ जेवीं रायापाशील कुडें मंत्री । राजवळें अधर्म करी । प्रजेते छळी नानापरी । तैसा शरीरीं अभिमान ॥ ९२ ॥ का अग्निसगें लोह जाण । अग्निप्राय होय आपण । तथा हातीं धरूं शके कोण । पोळी दारुण सर्वासी ॥ ९३ ॥ तेवीं चिद्रूपाचा अभिमान । देहात्मता सचळोनि पूर्ण । सुखदुःखादि जन्ममरण । वाढविता कोण आवरी ॥ ९४ ॥

१ लाटाच्या वळीनें २ वर्षांच्या कणानें ३ जन, देवता, आत्मा, ग्रह कर्म, व काळ, हे सहा ४ कोणत्याही प्रकारें ५ मायेच्या पळीकडचा ६ आनंदरूप ७ आत्म्याकडे ८ मी देह हा अहंकार, हाच तसल्या सत्साराज उभारतो. ९ सांभायवती खोला, सधवेला १० अजब कर्तव्यगारी ११ कपटी १२ आमीसारखें १३ देहयुक्तीन खचून जाऊन

स्वर्मीचा देह केवळ मन । त्याही देहासी असे मनपण । तैसा हाही देहो मनचि जाण ।
 अभिमाने कठिण स्थूळ कंठा ॥ ९५ ॥ कार्यकारणरूपें जाण । ससारचि मनोभिमान ।
 वाढवून सुखदुःख दारुण । जन्ममरण स्वयें भोगी ॥ ९६ ॥ भोगिलेचि भोग भोगिता ।
 नानापरींची पावे व्यथा । तरी न सांडी अहंता । देहात्मता वाढवी ॥ ९७ ॥ ब्रह्मप्रलय
 होता जाण । देहअहंता नव्हे क्षीण । प्रळयी विरेना अभिमान । सुखदुःख जाण तो भोगी
 ॥ ९८ ॥ यामार्जी जीव असे कंसा । जपाकुसुमी स्फटिक जैसा । दिसोन त्या रगायेमा ।
 स्वयें तैसा होयेना ॥ ९९ ॥ आत्मत्रीं सुखदुःख नाहीं । ते प्रत्यक्ष दिसताहे देहीं । हें
 अविचाररमणीय पाहीं । कल्पनेच्या ठायी आभासे ॥ १०० ॥ तें देह माझें ह्यणोनि
 तत्त्वता । अभिमाने घेऊनि माथा । जन्ममरणादि आवर्ता । सुखदुःखभोक्ता स्वयें होय
 ॥ १ ॥ येणेंचि विवेकें निजज्ञानी । प्राप्ततत्त्व गुरुवचनीं । ते वर्तताही जनींवनीं । देहा-
 भिमानी कदा नव्हती ॥ २ ॥ ऐसे प्रबुद्ध जे आत्मप्रतीतीं । त्यासी प्रारब्धाचिये निजगती ।
 नाना सुखदुःखें देता भूर्ता । आत्मस्थिति ढळेना ॥ ३ ॥ त्यासी द्वेष नुपजे भूर्ता । कोप
 सर्वथा न ये चित्तीं । मी एक त्रिजगतीं । जाणोनि निश्चितीं निर्द्वंद्व ॥ ४ ॥ तो देखोनिया
 विपमांसी । भय न धरी मानसीं । पारकें न ह्याणे कोणासी । आप्त सर्वांसी निजात्मा
 ॥ ५ ॥ समविपमभाव ना भेद । ज्ञाता सर्वरूपें अभेद । तो न मानी कोणाचा भयखेद ।
 सुखस्वानद सर्गदा ॥ ६ ॥ निदाउपद्रव अनुद्विग्न । साहोनिया सुखसपन्न । हें सिद्धाचें
 मुख्य लक्षण । तेंचि साधन साधका ॥ ७ ॥

१ ता सैमास्थाय परात्मनिष्ठाभ्यासिता पूर्वतैर्महर्षिभि ।

अह तरिप्यामि दुःखतपार तमो मुकुन्दाङ्घ्रिनिवेवयैव ॥ ५८ ॥

माझ्या पूर्वापरभाग्योदर्यें । अद्वैतात्मनिष्ठा उपजली पाहें । जे निष्ठेचेनि समंवायें ।
 नाना दुःखें साहें निर्द्वंद्व ॥ ८ ॥ द्वंद्वसुखदुःखसहिष्णुपण । हें सिद्धाचे सहज लक्षण ।
 माझें मुख्यत्वे हेंचि साधन । मनोजयो जाण येणे होये ॥ ९ ॥ हेंचि परमार्थसाधन वरिष्ठा ।
 हेचि महाऋषींची निजनिष्ठा । हेंचि निजभजन वैकुंठा । निजात्मनिष्ठा येणें साधे
 ॥ १० ॥ येणे न वाधे द्वंद्वदुःख । येणे पाविजे नित्यसुख । दुस्तर ससारतारक । हा
 निजविवेक आह्मासी ॥ ११ ॥ दुस्तर तरावया भवसागरू । हा विवेकू सुकल्प तारू । एथ
 सद्गुरु कर्णधारू । परात्परपारू पाववी ॥ १२ ॥ हा विवेक कैसेनि ये हाता । हेही करणे न लगे
 चित्ता । निजभावे एकाग्रता । शरण भगवंता रिघावें ॥ १३ ॥ साडोनि लौकिकाचे लाजे ।
 साडोनि अभिमानाचें ओझें । भगवंता शरण रिचिजे । तें लाहिजे विवेक ॥ १४ ॥ ताने
 वाळ जेवीं जननीसी । अनन्य शरण सर्वभावेसीं । ऐसिया अनन्यता अहर्निशीं । शरण
 हरीसी रिघावें ॥ १५ ॥ हरीसी रिघालिया शरण । मुख न दाखवी जन्ममरण । तेथ बाधू
 शके द्वंद्व कोण । हरि रक्षण निजभक्ता ॥ १६ ॥ मोक्षदाता मुकुंद पूर्ण । त्यासी कैसे
 रिघावे शरण । तो अनंतत्वे निजनिर्गुण । तेथ कोण पावेळ ॥ १७ ॥ असो हरिरूप अति-
 निर्गुण । त्याची मूर्ति चिंतिता सगुण । ध्यानीं स्थिरावल्या सपूर्ण । द्वंद्वदुःखें जाण । हार-

१ जासवरीच्या फुलावर २ भोवत्यामध्य ३ गुहचरणीं ४ सकदास ५ स आस्थाय ६ अध्यात्मनिष्ठा.
 ७ या परमात्मनिष्ठेचा आश्रय करून ८ हा विवेक क्षणजेच पैलपार नेणारी उत्तम नौका होय ९ नावाची

पती ॥ १८ ॥ ध्यानीं मूर्तिं न ये संपूर्ण । तै हृद धरावे हरीचे चरण । तेणें उडोनि पळे
जन्ममरण । आपभयें आपण पळती द्रंढें ॥ १९ ॥ जें न धरवती हृद चरण । तें करावे
नामस्मरण । ज्याचेनि नाममात्रें जाण । यम काळ पूर्ण कांपती ॥ २० ॥ जेथ हरिना-
माचा नित्य घोख । तेथ मरणा मरण आले देख । जन्माचे होय काळें मुख । लाजोनि
निःशेख ते पळे ॥ २१ ॥ रामनामाच्या गजरापुढे । काइसे द्रंढदुःख चापुडें । अवयें भव-
भयचि उडे । नामपवाडे गर्जतां ॥ २२ ॥ अखंड नामें गर्जे वाणी । त्याचे वोळामार्जी चक्र-
पाणी । तेथ ऋद्धिसिद्धि वाहे पाणी । मुक्ति आदणी तयाची ॥ २३ ॥ निर्विकल्प भावायें
आपण । सगुण निर्गुण कां नामस्मरण । भक्त भावायें आदरी जाण । तें तें होय पूर्ण
सद्भावेचि ॥ २४ ॥ भावायें जे भगवत्प्रीती । तेचि जाणावी साचार भक्ती । भावे तुष्टला
श्रीपती । दे निजशांति साधकां ॥ २५ ॥ ते निजशांतीच्या पोटी । हरपती द्रंढदुःख-
कोटी । परमानंदें कोंदे सृष्टी । मी तूं हटीं दिसेना ॥ २६ ॥ ऐसेनि अभेदभावे जाण ।
सेवितां मुकुदश्रीचरण । मी आपणिया आपण । तारीन जाण निश्चित ॥ २७ ॥ तारीन
हणतां उद्धारू । बोलीं दिसताहे उंशिरू । जो झाला हरीचा डिगंरू । त्यासी ससारू
असेना ॥ २८ ॥ ऐशी भिक्षूने गाडली गाथा । ते अत्यंत रुचली श्रीकृष्णनाथा । हरियें
ओसंडोनि चित्ता । उद्धवाचा माथा थापटी ॥ २९ ॥ ऐशी जे हे निजशांती । माझ्या
उद्धवासी व्हावी प्राप्ती । ऐसा कळवळोनि श्रीपती । काय उद्धवाप्रती वोळिला ॥ २३० ॥

श्रीभगवानुवाच-निर्वच नष्टद्विणो गतकृम प्रवश्य गा पर्यटमान इत्यम् ।

निराकृतोऽसद्भिरपि स्वधर्मादकम्पितोऽम् मुनिराह गाथाम् ॥ ५९ ॥

ज्याचे निःश्वासें जन्मले वेद । ज्याचेनि चरणीं गंगा प्रसिद्ध । ज्याचें नाम छेदी भव-
वध । तो उद्धवासी गोविंद स्वमुखें बोले ॥ ३१ ॥ यालागीं उद्धवाचे भाग्य थोर । ज्यासी
तुष्टोनि शार्ङ्गधर । दाखवी निजशांतीचे घर । निरत्तर वस्तीसी ॥ ३२ ॥ उद्धवा ऐक
सावधान । धनलोभ्याचें नासोनि धन । तो धननाश झाला प्रसन्न । केला विवेकसंपन्न
वैरागी ॥ ३३ ॥ जो धनलोभी न खाता । ज्याचें नाव न घेती सर्वथा । तोचि वैराग्यें केला
सरंता । माझे मुखीं कथा तयाची ॥ ३४ ॥ त्याचे नाम माझे मुखीं जाण । त्याचें कर्म वर्णीं
मी आपण । तो मज पंडित्यंता जाण । जो विवेकसंपन्न वैरागी ॥ ३५ ॥ वैराग्यापरते भाग्य
थोर । जगी नाहीं आन संधर । विवेकवैराग्यें जो साचार । तो माझें जिव्हार उद्धवा
॥ ३६ ॥ जो विवेकवैराग्यें आशिला । तो जाण मजमाजी आला । मी अधीन त्याचिया
वोला । तो मज विकला सर्वस्वे ॥ ३७ ॥ लोभ्याचें निःशेष गेले धन । धनासर्वें गेले
मानाभिमान । अभिमानासवे जाण । गेले द्रुद दारुण सुखदुःख ॥ ३८ ॥ धन जाता झाली
विरंकी । तेणे नेमस्तं झाला यती । भिक्षार्थ हिंडता क्षितीं । दुर्जनीं दुरुक्तीं निर्भर्त्सिला
॥ ३९ ॥ पीडिता नाना विकारीं । उपद्रविता नानापरी । नें डंडळीच निजनिर्घारीं ।
स्वधर्म धैर्य करी निर्द्रुह ॥ ९४० ॥ सन्याशाचा स्वधर्म पूर्ण । मी देहातीत नारायण ।
साचार हरविला देहाभिमान । यालागीं जाण न डंडळी ॥ ४१ ॥ जेवीं छायेसी लागता

* - १ थापल्या भयानें २ नाहींदा होऊन जातात ३ विलय, कालक्षेप, उशीर ४ बाळ, भक्त ५ भिक्षूची ६ धनलो-
भिया ७ पूर्ण ८ आवडता. ९ श्रेष्ठ १० जल करण ११ संपन्न झाला १२ निमग्न, नियमनिष्ठ १३ चकल होत नाही.

घावो । पुरुपासी नाहीं भय संदेहो । तेवीं दुर्जनी दडितां देहो । नाहीं दुःखमेवो निरहं-
कारा ॥ ४२ ॥ देहासी होता नाना व्यथा । आपुली जे देहातीतता । तेचि भिक्षुने
गायिली गाथा । ते तुज ग्यां आता निरूपिली ॥ ४३ ॥ येथ सुखदुःखासी कारण ।
आपला भ्रम आपणा जाण । येचि अर्थीचें निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४४ ॥

सुखदुःखप्रदो नान्य पुरुषस्यात्मविभ्रम । मित्रोदात्मीनरिपव ससारस्तमस कृत ॥ ६० ॥

आविद्यक जे निजअज्ञान । तेथें मनपणें उठी मन । मनें भेद करुनिया पूर्ण । सुखदुःखे
जाण भोगवी ॥ ४५ ॥ आत्मा केवळ भेदशून्य । तेथ शत्रु मित्र उदासीन । मने कल्पू-
निया जाण । मन सपूर्ण स्वयें चाळी ॥ ४६ ॥ ऐसे भेदीं ठसावले मन । तेचि पुरुपाचे
अज्ञान । तेणें द्वंद्वदुःखेंसी जाण । ससार दारुण सभ्राता ॥ ४७ ॥ मन सुखदुःखासी
कारण । मनःकल्पित ससार जाण । त्या मनाचे निग्रहण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४८ ॥

तस्मात्सर्वात्मना तात निग्रहण मनो धिया । मथ्यावेसितया युक्त एतावान् धोगमग्रह ॥ ६१ ॥

जो नासू पाहे संसारदुःख । तेणे मन नेमावे आवश्यक । मनावेगळें दुःखदायक ।
नाहीं आणिक त्रिलोकीं ॥ ४९ ॥ मन अतिशयें वंचळ । तें सहसा नव्हे निश्चळ । त्यासी
विवेक थावा मोकळ । अभेदशील अहर्निशीं ॥ ५० ॥ मन सिंतेरील विवेकासी ।
यालागीं हार्तकडिया दोहासी । करुनिया अहर्निशीं । येरयेरापाशी राखावीं ॥ ५१ ॥
मन जेथ विकल्पू धावे । तेथ महामारी विवेकू पावे । मन जेथ अधर्म सभवे । तेथ विवेक
धावे हाकित ॥ ५२ ॥ मन जाय कामक्रोधापाशीं । विवेक ओढी धरोनि केशीं । मन
रिघता निदेपाशीं । विवेक त्यासी बुकाली ॥ ५३ ॥ मन ह्याणे विषय सुटी । विवेक ह्याणे
वैराग्यकाठी । मन धावता कल्पनेपाठीं । विवेक उठाउठीं झोटाळी ॥ ५४ ॥ परदारा पर-
धन । अभिलाषू धावे मन । तेथ विवेक पावोन । रणकंदन आरभी ॥ ५५ ॥ ऐसा मनां-
विवेकाचा झगडा । गान्हाणे आले सद्गुरुपुढा । तेणे करावया निवाडा । अद्वैतवाडा
कोंडिलीं ॥ ५६ ॥ तो दृष्टी देखताचि ठावो । मनाचा मोडला स्वभावो । देहींचा साडोनि
अहभावो । विवेकेंसी पहा हो ऐक्य केले ॥ ५७ ॥ तेथ मनाचें गेले मनपण । विवेक
विसरला आकळण । जीवाचें विराले जीवपण । वस्तु सपूर्ण अद्वयें ॥ ५८ ॥ जेवीं सुवर्णाची
नागभूषणे । फडा पुच्छ मिरवी नागपणे । तें न मोडिता नागत्वाचें लेणे । सोने सोनेपणे
नागत्व विसरे ॥ ५९ ॥ तेवीं जाणोनि वस्तु पूर्ण । न मोडिता जग जाण । जीव विसरला
जीवपण । मनेंत्वा मन मूकले ॥ ६० ॥ ऐशिया विवेकयुक्ती जाण । माझे स्वरूपीं प्रवेशे
मन । जेथ मनपणे नुठी मन । मनोनिग्रहण या नाव ॥ ६१ ॥ ऐक चतुरचित्तचिंतामणी ।
विवेकचक्रवर्तिचूडामणी । उद्धवा भक्तशिरोमणी । मनोनिहर्णी प्रवर्त ॥ ६२ ॥ आवडीं
भुलला कृष्णनाथ । तो उद्धवासी ह्याणे तंत । मनोनिग्रही तूं पथ । होई साक्षेपयुक्त

१ दुःखार्थ भय २ वेद प्रेम उपलक्षण स्वयें चाळी. ३ दड शालें ४ अनिधयी ५ शत्रु, मित्र, उदासीन, हा
सारा ससार केवळ अज्ञानानें मनाचा रचिलेला खेळ होय, बास्तब नव्हे ६ नियमन, ताब्यात राखणें ७ जिवाचे,
स्वाधीन ठेवाव ८ मनाबरोबर विवेक मोकळ्या सोडावा भागें ७० २० ऑ० २१० पदा ९ मन विवेकाय युक्तून
जाईल ह्याणून मन आणि विवेक यांना हातवेज्यानीं एकन बाधावे १० मनाला जबर ठोक देणारा ११ ठोसे मारतो
१२ केक घफन ओढितो १३ अद्वैताच्या बाब्यात खाना कोंडून ठेवितो १४ मनाला आवरण्याची कित्या मुद्रा विवेक
विसरला १५ सर्पाकार सुवर्णाचे अलंकार १६ अलंकार १७ मनपणाला १८ प्रवृत्त हो. १९ बावा

सादर ॥ ६३ ॥ साक्षेपे निग्रहान् मनासी । जो सांडवी मनोजन्य भेदासी । शांति सांडू
नेणे त्यासी । जेवी तान्हयासी माउली ॥ ६४ ॥ निजशांति वाणल्या शुद्ध । त्यासी न
वाधी कोणी द्वंद्व । हाचि योगसंग्रहो प्रसिद्ध । बोलिले सिद्ध महायोगी ॥ ६५ ॥ साडूनि
संसारस्फूर्ती । चित्स्वरूपी जडे वृत्ती । जीव शिव एकत्वा येती । योगसंग्रहस्थिति या नांव
॥ ६६ ॥ ऐशिया योगसंग्रहशांती । साधकां द्वंद्वे न वाधिति । हे असो जया भिक्षुगीत-
भक्ती । द्वंद्वनिर्मुक्ति तथा लाभे ॥ ६७ ॥

य एता भिक्षुणा गीता ब्रह्मनिष्ठा समाहित । धारयन् श्रावयन् शृण्वन् द्वन्द्वैर्नाभिभूयते ॥ ६२ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे भगवदुद्धयसवाद्ये त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

साधावया शांतीची प्राप्ती । कोटिसाधनें न लभे शांती । हा भिक्षुगीतार्थ धरितां
चित्ती । शांति आपैती साधका ॥ ६८ ॥ योगनिष्ठा ब्रह्मज्ञान । ते हें भिक्षुगीतानिरूपण ।
जो हृदयी धरी सावधान । शांति आर्देण तयाची ॥ ६९ ॥ ये भिक्षुगीतेचा गीतार्थ ।
जो जीवी धरी समोहितू । त्यासी द्वंद्वांचा न वाधी घातू । अतिशांतू निजबोधें ॥ ९७० ॥
भिक्षुगीतार्थे समाधान । हें सांगता नवल कोण । जो सादरें करी श्रवण । त्यासी द्वंद्वे
जाण न वाधिति ॥ ७१ ॥ परदेशा गेला बहुकाल भर्ता । त्याचें पत्र सादर ऐके कातो ।
तैशिया अतिएकाग्रता । भिक्षुगीता ऐकावी ॥ ७२ ॥ निघोनि गेलिया पुत्रासी । त्याची
शुद्धि ये मातेपार्शी । ऐकोनिया उणखुणेसी । चरफडी जैसी विव्हळ ॥ ७३ ॥ तीजवळ
ज्या सोयऱ्या असती । त्याही स्नेहें कळवळती । परी माता जैसी तळमळी चित्ती ।
ते आणिकाप्रती असेना ॥ ७४ ॥ तैसे भिक्षुगीताश्रवण । करितां द्रवे ज्याचें मन । जो
सार्विकें बोसडे पूर्ण । तो द्वंद्वांसी जाण नाटोपे ॥ ७५ ॥ असो नव्हे सादरें श्रवण । तरी
करिता याचें नित्य पठण । भिक्षुगीताप्रतापें करून । द्वंद्वे जाण नातळती ॥ ७६ ॥ पडतां
पंचाननांची घाणी । मदगजां होय महापळणी । तेवीं भिक्षुगीतापठणीं । होय भंगणी
द्वंद्वाची ॥ ७७ ॥ निर्लोभ होऊनि मानसी । वैसोनि साधुसज्जनापार्शी । जो निरूपी
भिक्षुगीतेसी । द्वंद्वे त्यासी नातळती ॥ ७८ ॥ अर्थ पाठे श्रवण करिता । द्वंद्वे निवारी
भिक्षुगीता । हें वर्म कळलेसे श्रीकृष्णनाथा । तो सांगे हितार्था उद्धवा ॥ ७९ ॥ ज्या
भिक्षुगीतेची फळश्रुती । स्वमुखें सांगताहे श्रीपती । त्या भिक्षूचें भाग्य वानू किती । धन्य
त्रिजगतीं तो एक ॥ ९८० ॥ विवेकवैराग्यसंमरसी । जो साहे अतिद्वंद्वांसी । तोचि पढि-
यंता हृषीकेशीं । हें उद्धवासी दाविलें ॥ ८१ ॥ जगासी उद्धवाचा उपाकार । गुह्य ज्ञान
परांपर । उघडूनि श्रीकृष्णे भांडार । भिक्षुगीतासार प्रकटिलें ॥ ८२ ॥ उद्धव न पुसता
जै शांती । तें हें कां सांगता श्रीपती । कृष्णासी उद्धवाची प्रीती । त्यासी नाना उपपत्ती
उपदेशी ॥ ८३ ॥ हेंचि जडजीवा उद्धरण । येणे उपायें तरती दीन । जग तारावया जग-
जीवन । उद्धवमिपें श्रीकृष्ण बोलिला ॥ ८४ ॥ श्रीकृष्ण बोलिला भिक्षुगीत । जे वेदशा-

१ निग्रहानें २ सिद्धयोग हाणतात तो हाच ३ सहज प्राप्त होते ४ दासी ५ स्वस्थचितानें ६ मोठ्या उच्छुकतेन
७ मिथून जाण्याचा हेतू ८ नातलग ९ सिंहाच्या अंगाची घाण हाणजे दर्प येताच मदोन्मत्त हत्ती मेदरून पळून जातात,
सांगणें भिक्षुगीत गाऊ लागल्यात-अहकार, मेद, आणि द्वंद्वे मावळून जातात १० विवेक व वैराग्य अर्गी जडल्यानें
गुणद्वारादि कशीं सहन करितां येतात हे भिक्षुगीताची कहाणी सांगते ११ युक्तिप्रयुक्तीन

स्वार्थमथित । उपनिषदांचें सारभूत । वार्तिकान्तर्गत रहस्य ॥ ८५ ॥ येणे आपणियां
 आपण । लागताहे निजात्मलग्न । हें ज्ञानाचेही गुह्य ज्ञान । भक्तकृपें श्रीकृष्ण बोलिला
 ॥ ८६ ॥ येणें जीवाचें जीवत्व उडे । शिवाचें शिवत्वही बुडे । द्वंद्वाचें बाधकत्व मोडे ।
 स्वानंदाचें उघडे भांडार ॥ ८७ ॥ वेदें मौन धरिले जेथ । संशब्द शास्त्रें लाजलीं तेथ ।
 ऐसें अतिरहस्य भिक्षुगीत । तें मी प्राकृत बोलिलों ॥ ८८ ॥ जेवीं जळीं बुडते पापाण ।
 श्रीरामें तारिले आपण । तेवीं मी जड मूढ अज्ञान । बोलवीं ब्रह्मज्ञान जनार्दनकृपा
 ॥ ८९ ॥ अहल्या जे व्यभिचारिणी । ते लागतां श्रीरामचरणीं । तिचेनि नामें पापा धुणी ।
 प्रातःस्मरणी पढविली ॥ ९० ॥ तेवीं सद्गुरुकृपेची करणी । माझी प्राकृत जड मूढ
 वाणी । मानिजे साधुसज्जानीं । तैशीं बोलणीं बोलविलीं ॥ ९१ ॥ सरस्वती ज्यासीं घोळे ।
 तो मुकाही वेदशास्त्र बोले । तैसें जनार्दने आह्वां केलें । भिक्षुगीत बोलविलें प्राकृत
 ॥ ९२ ॥ राजमुद्रा चढे ज्याचे हातीं । त्यातें समस्त सन्मानिती । तेवीं माझी वाणी
 सरती । केली निश्चितीं जनार्दनें ॥ ९३ ॥ वाळकाची वोवडी वाणी । ऐकोनि सतोपे
 निजकजननी । तेवीं माझी आरिख वाणी । सतसज्जनीं प्रियकर ॥ ९४ ॥ मी माझे उंच
 नीच बोलणे । हेंही माथा घ्यावे कोणे । मीपण नेऊनि जनार्दनें । ग्रंथकथनें कथवित
 ॥ ९५ ॥ आधींच हें श्रीभागवत । त्यामाजी गूढ एकादशार्थ । त्याहीमार्जी भिक्षुगीत ।
 अतिगुह्यार्थ निर्द्वंद्व ॥ ९६ ॥ त्या भिक्षुगीताची टीका । एकला कर्ता नव्हे एका । तें
 एकपण हिरोनि देखा । ग्रथार्थलेखा जनार्दन वदवी ॥ ९७ ॥ तेथ एक ना अनेक । ऐसे
 जनार्दनें केलें देख । त्यावरी द्वंद्वसाम्यकवतिक । ग्रंथ सर्म्यक वाखाणवी ॥ ९८ ॥ एका
 जनार्दना शरण । जनार्दनू ज्ञाला एकपण । ऐसेनि एकत्वें जाण । केले सपूर्ण भिक्षु-
 गीत ॥ ९९ ॥ माझे निजगुरूचाही गुरू । श्रीदत्त परमगुरू । तो भिक्षुगीतार्थ साचारू ।
 योग्या योगेश्वरू नुष्टला ॥ १००० ॥ तेणे तोखलेनि अजुतें । आदरें आश्वासूनि
 मातें । अभय देऊनि निजहस्ते । पूर्ण ग्रथार्थें जुळतू ॥ १ ॥ एका जनार्दना शरण । श्रोता
 व्हावे सावधान । पुढील अध्यायीं श्रीकृष्ण । प्रकृतिपुरुषलक्षण सांगेल ॥ २ ॥ ते प्रकृति-
 पुरुषाची कथा । विवंचना हृदयीं धरिता । मी सुखदुःखद्वंद्वापरता । निजात्मता निजबोधू
 ॥ ३ ॥ सतसज्जना साष्टांग गमन । श्रोतेजनांसी लोटागण । एका विनवी जनार्दन ।
 अतिगोड निरूपण पुढें आहे ॥ ४ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे
 श्रीकृष्णोद्धवसवादे एकाकारटीकाया भिक्षुगीतनिरूपण नाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः
 ॥ २३ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्याय ॥ २३ ॥ श्लोक ॥ ६२ ॥ ओंव्या ॥ १००४ ॥
 ॥ एकूण ॥ १०६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१ शब्दशास्त्रें २ नाश ३ 'अहल्या द्रौपदी सीता' या श्लोकाच्या द्वारें ४ प्रसन्न होते ५ राजाधिकाराचा शिष्य
 ६ अधिकारयुक्त, प्रमादयुक्त ७ आपें, सत्कारहीन, वेदीवांरुही, आरुप ८ उत्तम प्रकारानें ९ जनार्दनस्वामीचे शुद्ध
 श्रीदत्तात्रेय होत व त्यानीं 'गामाना' 'आदराने' 'आभासिलें' व 'निजहस्ते' 'अभय' 'देऊन' 'त्यानीं' 'केलेले' व 'विवरण' ऐकून
 स्वानदानें 'बोद्ध' लागले श्रीएकनाथाच्या धरित्राचा विचार करितांना या श्लोकाचें महत्त्व काय आहे तें भाविकांनीं
 पहावे. १० प्रसन्न झालेल्यानें
 ए भा. २०

अध्याय चौविसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो जी गुणातीता । व्यक्तिरहिता अव्यक्ता । तुजमाजी
 नाही द्वैतकथा । अद्वैततारहिवासी ॥ १ ॥ तुझा अद्वैत निजनिर्वाहो । तेथ नाही
 देवी देवो । उदयअस्तांचा अभावो । रविचंद्रांसी ठावो असेना ॥ २ ॥ तेथ सशब्द हार-
 पला वेदू । बुद्धीसी मिथ्या बोधू । तिळभरी नाही भेदू । अद्वयानंदू एकला ॥ ३ ॥
 ऐशिया अद्वैतपर्णी । प्रकृतिपुरुषाची कहाणी । सांगिजे केवळ अज्ञानी । ज्ञातेपर्णी चातुर्य
 ॥ ४ ॥ जेथ मीतूपणा नाही ठावो । तेथ प्रकृतिपुरुषां केवीं निर्वाहो । ज्याचा नाही गर्भ-
 संभवो । त्याचें जातकें पहा वो वर्तवितो ॥५॥ जे जन्मलेंचि नाही । त्याचें श्राद्ध करावे
 कायी । हें ज्ञात्यासी पुसता पाहीं । ठेवितां ठायीं तुकेना ॥६॥ वांझेच्या पुत्रांचा विवाहो ।
 समारभ चला पहा हो । नेणा साच जाणा वावो । तैसा निर्वाहो प्रकृतिपुरुषां ॥ ७ ॥
 ऐसे नसतेचि नाथिलें । साचाचे परी नांदविले । एकीं अनेकत्व दाविले । एकपण संचलें
 न मोडतां ॥ ८ ॥ ऐसा एकपणे एकुलता । तोचि आपण आपली झाला कांता । आपुले
 कातेचा आपण भर्ता । अतिलाघवता अतर्क्य ॥ ९ ॥ जेवीं अर्धनारीनदेश्वरीं । जो
 पुरुष तोचि नारी । तेवीं प्रकृति पुरुष ससारीं । एकाकारिं नांदत ॥ १० ॥ तो पुरुष ते
 पतिव्रता । दोघां अनन्य प्रीति एकात्मता । येरयेरां वेगळीकता । पाऊल सर्वथा न घालिती
 ॥ ११ ॥ दोघां एकत्र सदा असणे । दोघांसी एकचि नसणे । दोघां एके सत्ता विसणें ।
 दोघें एकचि प्राणे वर्तती ॥ १२ ॥ दोघां एकचि देखणे । दोघां एकचि चाखणें । दोघां
 एकचि बोलणे । दोघा करणे एकचि ॥ १३ ॥ कैशी दोघां प्रीति अलौकिक । येरयेरांवीण
 न घेती विख । येरयेरांवीण न चाखिती उदक । येरयेरेवीण देख आंधळी ॥ १४ ॥ नवल
 घाइलेचें करणे । नपुंसका पुरुषत्व इणे देणें । मग तिचेनि अधीनपणे । पुरुषें नादणें
 सर्वदा ॥ १५ ॥ मग हा तिचेनि डोळां देखे । मग हा तिचेनि बोले मुखें । तिचेनि भोगी
 हा सुखदुःखें । वधमोक्ष चाखे तिचेनि ॥ १६ ॥ तिचेनि ह्यणवी मी ब्रह्म । तिचेनि करी
 हा कर्माकर्म । तिचेनि भोगी हा मरणजन्म । धर्माधर्मविभागें ॥ १७ ॥ तिचेनि यासी
 पापघडे । तिचेनि यासी पुण्य जोडे । तिचेनि हा महत्त्वा चढे । तिचेनि पडे अधःपार्ती
 ॥ १८ ॥ एथवरी अतिप्रीती । वाढविली निजप्रकृती । प्रकृति पातिव्रत्यस्थिती । वश्य
 निजपति तियें केला ॥ १९ ॥ नवल दोघांची सोयरीकी । दोघीं भावंडें होतीं सखी । तो
 वाप ते त्याची लेकी । पाहता विवेकीं तो पुत्र तिचां ॥ २० ॥ यापरी अगम्यागमनं ।
 तिहा दोघी करुनि जाण । वाढविले अनेक जन । तिसरेपण नातळता ॥ २१ ॥ ऐसा
 अव्यभिचारी व्यभिचारू । करुनि वाढविला ससारू । तो अतिअतर्क्य अगोचरू ।
 अगम्य दुर्धरू शिवादिका ॥ २२ ॥ हा निजशक्तिप्रकृतिमेळें । भोगी शिवत्वाचे सोहळे ।

१ शब्दासह २ यार्ता ३ जन्मपतिना ४ व्यर्थ ५ खोटे, मिथ्या ६ पूर्णत्वाने व्यापू राहिले ७ शकराच्या ठायीं
 ८ एकमेकांवाचून ९ नरकात १० आत्मपण ११ पापमूलक संयोग १२ मुक्ताबाईचें पुटील पद धितनीय आहे " वेधी
 धा" भी वेधी झालें । पदर माथ्याचा मिसरलें ॥ १ ॥ माझा अतार मज व्याल । तो म्या प्रीतीने दादला बेल ॥ २ ॥
 आपरीं बापा झगते झाला । नित्य भोगिते तयाला ॥ ३ ॥ ऐसी मुक्ताई झाली वेधी । फेडी प्रपच्लुगड ॥ ४ ॥

प्रिया न देखतां तात्काळें । सांडी सगळें शिवत्प ॥ २३ ॥ ज्यासी गांवठाव ना जीवमेळ ।
रूपनांव ना काळवेळ । ऐसाही प्रकृती केवळ । केला सवळ निजगुणी ॥ २४ ॥ प्रकृती
निजगुणास्तव । निजभर्ता केला सावेव । वर्ण व्यक्ति रूप नांव । नाना वैभवविलासे ॥ २५ ॥
तंव पूर्णत्व लोपोनियां शिवें । अगावरी वाढविले शाभें । येरी पतिव्रता आंहेवें । रूपें
नांवें शिव पूजी ॥ २६ ॥ दोषापासुनि झाले जग । परी न दिसे तिसरा भाग । न तुटे
अनन्यमिळणीयोग । भिन्न विभाग दाखविता ॥ २७ ॥ त्रैलोक्य पाहतां साग । न दिसे
तिसरें अग । दोषी दुमदुमीत जग । भरले चाग दुवंधों ॥ २८ ॥ दोषाची अतिप्रीति
ऐशी । अनन्यमिळणी अनन्यासी । दोषें अणूमाजी सावकाशीं । निजरहिवासी नादत
॥ २९ ॥ पतीवीण ते पतिव्रता । सगळी विरजे सर्वथा । प्रियेवीण असतचि नसता ।
होय काहीं नव्हता भर्तारू ॥ ३० ॥ शिव निःसग जो पै सदा । क्रियाकरणेवीण नुसंधा ।
त्यासीही अतिप्रीतीं निजप्रमदा । सुखदुःखाधा भोगवी ॥ ३१ ॥ चापरी निजनीवरा ।
प्रकृती गोविला घरचारा । मग घरवातेचा वारा । त्याच्याचि शरीरावरी केला ॥ ३२ ॥
प्रकृति पतिव्रता अचंचक । कर्माकर्मी शिणोनि अनेक । सुखदुःखाची परवडी देख ।
अर्पी, आवश्यक निजकाता ॥ ३३ ॥ नवल तें मीं सागावे काये । स्त्री जोडी तें पुरुष, खाये ।
तियेवीण तो पाहें । कहीं न लाहे कवडाही ॥ ३४ ॥ प्रकृति पतिव्रताशिरोमणी । कात
वश्य करोनि निजगुणी । वासना सूक्ष्म सर्वथा अनुदिनीं । भोगवी सुगरणी भर्ताराकरवीं
॥ ३५ ॥ तेथ प्रकृतीचेनि गर्दारोळें । भवाब्धीं जळक्रीडा खेळे । प्रकृति पुरुपातें बुडवी
घळें । पुरुष एक, काळें प्रकृती बुडवी ॥ ३६ ॥ ऐशा प्रकृतीच्या सगाआत । पुरुपास
लाविले पचभूत । जन्ममरणांच्या बुड्या देत । अवस्थाभूत होऊनि ॥ ३७ ॥ ऐसा प्रकृ-
तीच्या भिंडो । पुरुष केवळ झाला वेडा । निजेंत्व विसरोनि वापुडा । केला गाढा अति-
दीन ॥ ३८ ॥ ऐसा विसरोनि पूर्णत्वासी । जीवशिवद्वंद्वें स्वयें सोशी । त्यासी न्यावया
निजत्वासी । गुणिया पूर्णाशीं गुरुरावो ॥ ३९ ॥ ज्याचे वचनमात्रें पहा वो । जीवाचा
हारपे जीवभावो । शिवा शिवपदीं ठावो । ज्याचा वचनगौरवो नादवी ॥ ४० ॥ ज्याची
भावाथें एकता गोठी । अहकारु निमे उडाउठी । जन्ममरणासी पडे तुदी । न दिसे दृष्टी
भवभय ॥ ४१ ॥ ज्याच्या कृपादृष्टीपुढें । जीवशिवाचे फिटे विरंडें । माया मिथ्यात्वे
समूळ उडे । पूर्णत्वाचें उघडे भाडार ॥ ४२ ॥ शिव, मुकैला शिवत्वासी । यावया तो
निजपदासी । आज्ञा जें पुसे सद्गुरूसी । तेंचि शिवासी शिवत्प ॥ ४३ ॥ एवढी महिमा
सद्गुरूसी । वचने केवीं वानूं त्यासी । तंव वानिते चाणीने वानावयासी । वदवी वाचेसी
गुरुरावो ॥ ४४ ॥ तेथ एक मी वानिता । हें कोणे घ्यावें आपुले माथा । गुरूनं हरितंली
अहंता । तेथ मी एक कर्ता घडे केवीं ॥ ४५ ॥ तेथ मीपणे घ्यावी अहंता । तंव गुरूचि

१ प्रकृतीवेगळ, २ आपल्या गुणांनी ३ प्रकृतीनें आपल्या गुणास्तव त्याला साकार केले, त्याला शिवपणास भागले
४ काळी गोरा वंगरे वण व आकार, ५ शिवपणांनं ६ सोभास्यपणां ७ प्रकृति आणि पुरुष, शिव आणि शक्ति, या दोषा-
मध्ये एकपण कसे आहे याचें दृष्ट विवरण ज्ञानोपायांनीं अमृतानुभावाच्या पहिल्याच प्रकरणांत केले आहे ८ विरे ते
९ 'जेथे देवें सपूर्ण देती । जियेवीण कांहीं ना तो गोसावी । किंवहुना एकोपजीवी । एकाएकची ॥'-अध्याय १-१०
१० क्रिया न करणारा, अक्रिय क्रिया व इदिचें वांचांचूत ११ केवळ १२ स्वताची ही १३ आपला नवरा १४ ससा-
रोद्योगात् १५ मिळवी. १६ वासनारूपी नाजूक पकान १७ कुण्ठ स्त्री, सुप्रण, सुदृष्टिणी १८ मोठ्या गडवडी,
१९ भिडेनं, मनघरणीनें, २० आत्मस्वरूप २१ श्रम, बघ २२ भुजल, २३ नाहीशी केली

मीपणांआंतौता । गुरूवेगळा ठाव नाही रिता । मीपणाचे माथां गुरुरावो ॥ ४६ ॥ माझे
 जें का मीपण । तें सद्गुरू झाला आपण । तेव्हां रूप एक नांवे भिन्न । एका जनार्दन
 एकत्वे ॥ ४७ ॥ अवघा जनार्दनचि देखा । तोचि उपनावें झाला एका । तेंणें नामें
 श्रीभागवत देखा । देशभाखा अर्थवी ॥ ४८ ॥ तेविसावे अध्यायाचे अर्ती । देवो
 वोलिला उद्धवाप्रती । इंद्राभोगांची निजप्राप्ती । साहावी शांति धरोनि ॥ ४९ ॥ ज्यासी
 वाणली अढळ शांती । ते मज अजितातें जिंकित्ती । तेचि साचार परमार्थी । स्वमुखें
 श्रीपति वोलिला ॥ ५० ॥ ते ऐकोन कृष्णवचन । उद्धवाचें दचकलें मन । इंद्रसहिष्णुता
 अतिकठिण । कैसेनि आपण साहावी ॥ ५१ ॥ इंद्रसहिष्णुतासाधन । पुसतां उर्वगेळ
 श्रीकृष्ण । ऐशिया भिंडा उद्धव पूर्ण । धरोनि मौन राहिला ॥ ५२ ॥ तो उद्धवाचा
 अभिप्रावो । जाणोनियां देवाधिदेवो । इंद्रसहिष्णुताउपावो । समूळ पहावो सांगत ॥ ५३ ॥
 अद्भ्यत्वे परिपूर्ण । प्रकृतीहूनि पुरुष भिन्न । हें आकळल्या निजज्ञान । इंद्रबंधन वाधीना
 ॥ ५४ ॥ इंद्रें जिणोवया पूर्ण । प्रकृतिपुरुषविवंचन । उद्धवे न करितां प्रश्न । स्वयें
 श्रीकृष्ण सागत ॥ ५५ ॥ भक्तअंतरीचे जाणता । घालागीं अंतर्त्यामी तत्त्वतां । तो
 निजभक्ताचिया स्वार्था । पूर्ण परमार्था सागत ॥ ५६ ॥ निजभक्ताचें मनोगत । जाणो-
 निया श्रीकृष्णनाथ । करावया भक्तहित । कृपेनें सांगत कृपाळू ॥ ५७ ॥ जर्गी धन्य
 भाग्य उद्धवाचें । कृष्ण दैवत तिहीं लोकींचें । कृपा वोरसोनियां साचें । प्रकृतिपुरुषांचें
 निज सांगे ॥ ५८ ॥ आशंकेचें निरूपण । उद्धवे न सागतांही जाण । तें जाणोनियां
 श्रीकृष्ण । कृपा निरूपण निरूपी ॥ ५९ ॥ कृष्ण ह्मणे ज्यासी तारीन । तो पहिलाचि तरला
 जाण । करावया जगाचें उद्धरण । कृपें श्रीकृष्ण वोलत ॥ ६० ॥ घेनु वत्साचेनि लोभें
 जेवीं घरापुरतें दुभे । तेवीं उद्धवाचेनि वालभें । जग पद्मनाभें उद्धरिले ॥ ६१ ॥

श्रीभगवानुवाच—अथ ते सप्रवक्ष्यामि साख्यं पूर्वविनिश्चितम् ।

यद्विज्ञाय पुमान् सव जगद्भैकरिपक भ्रमम् ॥ १ ॥

जो योगियाचा योगेंद्र । जो ज्ञानियाचा ज्ञानेंद्र । जो भक्तचित्तचकोरचंद्र । जो याद-
 वेंद्र यदुवंशी ॥ ६२ ॥ जो प्रकृतिपुरुषाहूनि पर । तो स्वयें बोले शार्ङ्गधर । उद्धवा इंद्रसहन-
 प्रकार । अतिगुह्य विचार अवधारीं ॥ ६३ ॥ जें ऐकताच निरूपण । सुखदुःखातीत
 आपण । हे सपूर्ण पावे खूण । तें गुह्य ज्ञान अवधारीं ॥ ६४ ॥ मी कैपिलरूपे अवत-
 रूनी । प्रकृतिपुरुष विवंचोनी । उपदेशिली निर्जजननी । ते जुनी कहाणी सागेन ॥ ६५ ॥
 जे परिसतां सावधान । स्वयें होइजे ज्ञानसपन्न । पुरुषाहूनि प्रकृति भिन्न । सुखदुःख जाण
 तीपार्शीं ॥ ६६ ॥ सुखदु खें मायिक पूर्ण । ऐसें ज्यासी कळले ज्ञान । तेव्हां भवभयभ्रम
 दारुण । तत्काळ जाण तो सांडी ॥ ६७ ॥ जेवीं मोर्तियांची कंठमाळें । भ्रमें सर्प
 भासली डोळां । ते भ्रमार्तां घालित गळां । न वाधी कंटाळा सर्पभयाचा ॥ ६८ ॥ तेवीं
 शिवशक्तिविवचन । तुज मी सांगेन संपूर्ण । जें आकर्णितां सावधान । इंद्रें सकारण
 हारपती ॥ ६९ ॥ ब्रह्म सुखरूप एकलेपर्णी । तेथ प्रकृतिपुरुष कैचीं दोनी । इंद्रसुखदुःखें

१ अद्वैतेच्या भात २ सोसावी ३ कंटाळा करील ४ सकोचानें ५ जिंकण्याळा ६ प्रकृतिपुरुषसंबंधी विचार.
 ७ शपेचा पाहा आपण, अद्वैतयुक्त होऊन ८ आधीच ९ श्रीतीर्थ, आवडीमुळें १० योगाचा खानी ११ कपिलमहा-
 मुनि हे माध्यमाद्वारे प्रवर्तक होत सांख्यद्वारे प्रकृतिपुरुषांचा विचार १२ निवाडा करून १३ माता देवहृती हिला
 कपिष्ठुनीनें मग्नानाना उपदेश केला भागवत स्कंध ३ अध्याय २५—३३ पहा १४ मोर्तयांची कडी

ज्यापासोनी । त्रिभुवनीं न समाती ॥ ७० ॥ तेचि अर्थींचे निरूपण । स्वयें सांगताहे श्रीकृष्ण । प्रकृतिपुरुपाचे जन्म जाण । तें मुख्य कारण सुखदुःखां ॥ ७१ ॥

आसीज्ज्ञानमयो एयं एकमेवाविकल्पितम् । यदा विवेकनिपुणा आदो कृतयुगेऽयुगे ॥ २ ॥

जेवीं निजेत्या पुरुपाची छाया । पुरुपातळी जाय लया । तेवी सविकार गिळोनि माया । ब्रह्म एकल्या एकाकी ॥ ७२ ॥ ब्रह्म एकाकी परिपूर्ण । हॅही ह्मणावया ह्मणतें कोण । नाहीं नाम रूप व्यक्ति पूर्ण । ब्रह्मीं ब्रह्मपण स्फुरेता ॥ ७३ ॥ तेथ नाहीं युग-सख्या काळ वेळ । नाहीं दिनमान घटिका पळ । नाहीं शून्यत्वे शून्य मंडळ । ब्रह्म केवळ परिपूर्णत्वे ॥ ७४ ॥ तेथ मी ब्रह्म स्फुरे जें स्फुरण । तेंचि मायेचें मुख्य लक्षण । तेंचि प्रकृतिपुरुपाचे जन्मस्थान । जावळी फळे जाण जन्मलीं ॥ ७५ ॥ जेवीं का कवळूनिया कण । निकर्ण कोडा वाढे आपण । तेवीं पुरुपयोगें पूर्ण । प्रकृति जाण थोरावे ॥ ७६ ॥ धरुनि गोडपणाचा साठा । फणसाभगीं वाढे काटा । तेवीं पुरुपयोगें ताठा । चढला मोटा प्रकृतीसी ॥ ७७ ॥ जेवीं का डोळींचेंचि जळ । गोठोनि डोळा होय पेंडळ । तेवीं ब्रह्मी मायामळ । करी शैवळ शुद्धासी ॥ ७८ ॥ पडळ डोळा मंद करी । माया निजानंद आवरी । वाढोनि त्याची त्यावरी । वेडा करी पुरुपातें ॥ ७९ ॥ ऐसे कर्तेनवीण आप-सया । कार्यकारण जे आंले आंया । त्यातें कृतयुग ह्मणावया । वेदू लंबलाह्यां उदेला ॥ ८० ॥ अकारउकारमकारेंसीं । वेदू उपजे प्रकृतिपुरुपीं । जेवीं उकळल्या वीजासी । प्रथम थे त्यासी तिर्वणा डिरुं ॥ ८१ ॥ ते वेदींचा अभिप्रावो । ब्रह्म सत्य माया बोवो । आपुलेनि अभेदें ब्रह्मभावो । विवेकनिपुण पहा वो जाणती ॥ ८२ ॥ ऐसे वेदविवेकें अभे-दयोगी । ते कृतादी होत का कलियुगीं । वर्तता ते सदा अर्युगीं । युग त्यालार्गीं असेना ॥ ८३ ॥ कृतयुगादि युगपंकी । चराचर नाना व्यक्ती । यासी उपजवी प्रकृती । तिची उत्पत्ति हरि सागे ॥ ८४ ॥

तन्मायाफलरूपेण केवल निविकल्पितम् । बाह्यनोगोचर सत्य द्विधा समभवद्ब्रह्म ॥ ३ ॥

ते वृहत्तें जे परब्रह्म । जेथ न रिगे रूपनाम । जें मनबुद्धींसी अगम्य । जें दुर्गम इंद्रिया ॥ ८५ ॥ जे निर्गुण निराकार । जे सत्यस्वरूप साचार । जे परेह्मनि परात्पर । निर्विकार निजवस्तु ॥ ८६ ॥ तेथ अतर्क्य मायाचमत्कार । करी दृश्यद्रष्टृत्वे सविकार । तेचि प्रकृति पुरुप साचार । जे चराचर वाढवी ॥ ८७ ॥ जेवीं रूपासवे छायेची व्यंकी । तेवीं ब्रह्मीं मायेची निजस्थिती । तिणे उपजविली शिवशक्ती । पुरुप प्रकृति द्विधा भेदें ॥ ८८ ॥ ब्रह्माडीं ईश्वरस्वभावो । पिंडीं त्यासीच जीवभावो । ऐसा प्रकृतिपुरुपनिर्वाहो । मायेनि पहा हो द्विधा केला ॥ ८९ ॥ ब्रह्म अच्छेद्य वेदू बोले । तें फाडूनि द्विधा कैसें केलें । जेवीं

१ सामावत नाहींत २ पृथ्याच्या अगाऱालीं छेपून जाते. ३ जोडफळें ४ कणावाचून ५ पददा ६ गदळ, गिध. ७ कल्यावाचून ८ आपोआप ९ आकाराला आळ, मनलें १० तत्कर्णी ११ उचुक झाला १२ ओंकाराशीं १३ उग-घट्या १४ तीन पानाच अक्षर निवणा व डिरु हे दोन्ही शब्द याच अर्थानिं हानेश्वरींत आले आहेत "मग एश्वरजत मारमफ । त्रिविध बहकार जो एक । तो त्रिवण अधोमुख । डिरु फुटें"—हानेश्वरी अध्याय १५—१५ १५ 'ब्रह्म' सत्य जगन्निम्या' १६ युगभेदापूर्वीं अथवा प्रथपकाळीं १७ मोठें, व्यापक तें बृहद् आदे दणून त्याज ब्रह्म दणतात. १८ निर्विकल्प हानमय जें ब्रह्म तेंच माया दणजे रज्य आनि फळ दणजे प्रतिबिंब या ह्यां दोन प्रकारचें १९ मूर्ति. २० देहामध्ये

आरिसां आपण आपुलें । मुख देखिलें संमुख ॥ ९० ॥ आपण पूर्वामुख आहे । प्रतिविंब
पूर्वकडे न होये । आपलें आपणा संमुख होये । हें लांघव पाहें मायेचें ॥ ९१ ॥ प्रतिविंब
दिरातां समुख । संमुख ह्मणतां अतिविमुख । पुरुष पूर्वकडे देख । प्रतिविंबाचें मुख
पश्चिमकडे ॥ ९२ ॥ तेवीं आत्मदृष्टि, स्वरूपी, पडे । जीवदृष्टि प्रपंचाकडे । येणे समुखत्व
पा घडे । विमुखत्व गाढें जीवासी ॥ ९३ ॥ तेवीं ब्रह्मीं जे ब्रह्मस्फुरण । तेंचि मूलमायेचें
दृष्टाण । तेथ ईश्वरत्वे जाण । होय आपण्या आपण समुख ॥ ९४ ॥ जे अद्वितीय वस्तु
दुख । तेथ मिथ्या मायासंबंध । अभेदीं उपजवूनि भेद । केळीं द्विविध शिवशक्ती ॥ ९५ ॥

। रागोरेफाते ह्यर्थः प्रकृति सोभयात्मिका । ज्ञान त्वन्यतमो भाव पुरुष सोऽभिधीयते ॥ ४ ॥

। त्या दोहीं भागांमाझरीं । प्रकृतिभाग तो विकारी । पुरुषभाग तो अविकारी । स्वयें
श्रीहरि सांगत ॥ ९६ ॥ तेथ आपण आपुली कांता । आपुले कातेचा आपण भर्ता ।
एकपणीं दाखुनि द्वैता । भिन्नविभागता शिवशक्ती ॥ ९७ ॥ जेवीं आपुले एक अंग । तेथ
भोलती वाम सव्य भाग । तेवीं प्रकृतिपुरुषविभाग । जाणावे सांग मायिक ॥ ९८ ॥ अर्ध-
ज्ञारीनदशेरी । जो पुरुष तोचि नारी । प्रकृतिपुरुषीं तैशी परी । एक शरीरी एकात्मता
॥ ९९ ॥ जें पुरुषविभाग लपवी । तें स्वेच्छा प्रकृति नाचवी । प्रकृतिभाग जें लपवी । तें
गुरुपाची पैदवी प्रकट दिसे ॥ १०० ॥ मधील पडंदा जें तोडिती । तें पुरुष ना प्रकृती ।
शेष्ठां प्रकटे निजात्मस्थिती । स्त्रीपुरुषव्यक्ति समूळ मिथ्या ॥ १ ॥ ऐशी मिथ्या मायिक
प्रकृती । तीपोसाव गुणोत्पत्ती । गुणास्तव ससारस्थिती । स्वयें श्रीपति सांगत ॥ २ ॥

। रागो रजः सत्वमिति प्रकृतेरभवन्गुणा । मया प्रक्षोभ्यमाणाया पुरपानुमतेन च ॥ ५ ॥

। प्रकृति गुणमयी पूर्ण । ते लाहोनि पुरुषईक्षण । प्रकट करी तिन्ही गुण । तेंचि निरू-
पण हरि सांगे ॥ ३ ॥ जेवीं सूर्यावलोकनमेळीं । कळीं विकासे कमळदळीं । ते वेगळवेगळी
पांकोळी । होती मूळीं कळिकेमाजीं ॥ ४ ॥ तेवीं पुरुषाच्या ईक्षणीं । गुणमयी झाली
शुचिणी । ते तमरजसच्चगुणी । प्रसवली तिनी गुणांतें ॥ ५ ॥ जेवीं जंळें बीज क्षोभूनी ।
दोनी दळें उलंघूनी । डिळें निघाला त्यांतूनी । तरतरूनी तिर्वेणा पै ॥ ६ ॥ तेवीं परमात्मा
मी आपण । पुरुषत्वाते पावोनि जाण । क्षोभवूनी पूर्ण । तिनी गुण प्रकटविले
॥ ७ ॥ जेवीं कां सूर्याचे किरणीं । सूर्या अग्नी । प्रकृति भोगुनी ।
गुण तिनी ते प्रसवे ॥ ८ ॥

तेभ्य समभूतस्य सृष्टेण विमोहन ॥ ६ ॥
ते तिनी गुण सूत्र प्रधान । किया-
शक्ति जाण या । तेंचि
महत्तत्त्व नांव । दोहींचें
रूप एकचि जाण । ॥ ११ ॥
कियायुक्त जे १५ जाण

१ शैतुक २
१० पाप्मानं वीं कुगळे
नांव १४ सृष्टात्मा ।

९ गर्भार-
१३ निराळें

उठावे ॥ १२ ॥ अहं खवलल्या दारुण । शिवासी विसरवी शिवपण । देहात्मवादे भुलवी
पूर्ण । जन्ममरण भोगवी ॥ १३ ॥ त्या अहंकाराची मोहक शक्ती । भवभ्रमें पाडी भ्रांती ।
अहंकाराची विकारउत्पत्ती । स्वयं श्रीपति सांगत ॥ १४ ॥

वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्चेत्यहं शिवम् । तन्मात्रेन्द्रियमनसा कारणं चिदचिन्मय ॥ ७ ॥

अहंकार अतिदुर्धर । गुणानुसारें त्रिप्रकार । गुण अहंता दृढ ससार । गुणविकार, तो
ऐसा ॥ १५ ॥ प्रथम अहंभावो सात्त्विक । झाला अतःकरणद्योतक । तोचि देवताविकार-
जनक । यालागीं वैकारिक वोलिजे त्यासी ॥ १६ ॥ अहकार जो राजसू । तो ज्ञानकर्म-
द्रियप्रकाशू । वांछी रजतेजविलासू । यालागीं तैजसू वोलिजे ॥ १७ ॥ तामसाहंकाराची
सिद्धी । सूक्ष्म भूतांतें उत्पादी । यालागीं ह्यणिजे तो भूतादी । जाण त्रिशुद्धी उद्भव
॥ १८ ॥ नवल अहंकाराची धोरी । सचेतना अचेतन नोवरी । स्वयें लग्न लावी प्रीतीवरी ।
चिदचिद्गंधी पुरी पाडुनी ॥ १९ ॥ चिन्मात्रस्वरूपता जीवासी । लग्न लावी जड देहेंसी ।
'ओं पुण्या' एकात्मतेसी । कर्ता ज्योतिपी अभिमान ॥ २० ॥ जीव ज्ञानस्वरूप चोखडा ।
तो करुनि जड मूढ वेडा । दृढ घाली हाडाचे खोडा । तो हा धडफुडा अहंकारू ॥ २१ ॥
तोचि सात्त्विक आणि राजस । होऊनि तिसरा तामस । त्रिविध विकारीं बहुवस । वाढवी-
असोस ससारू ॥ २२ ॥

अर्थसन्मात्रिकाजने तामसादिन्द्रियाणि च । तेजसाद्देवता आसक्तेकादश च वैकृतात् ॥ ८ ॥

विषय तेचि महाभूतें । तामस, प्रसवला अंपंचीकृतें । विषयास्तव प्रकृटती भूते । ऐक
तूते सागेन ॥ २३ ॥ शब्दापासाव नभ उद्भवत । स्पर्शापासाव मारुत । रूपापासाव तेज
होत । रसास्तव येथ आप उपजे ॥ २४ ॥ गंधापासोनि पृथ्वी कठिण । उपजली आर्पीं
आपण । येरयेराचे अनुस्यूतपण । सर्वथा जाण मोडेना ॥ २५ ॥ शब्द, नि शब्दी जन्म-
ला । तो आकाशाते प्रसवला । आकाशीं सूक्ष्म, स्पर्श झाला । तो स्पर्श व्याला मारुत
॥ २६ ॥ जन्मल्या मारुताआंत । शब्द स्पर्श दोनी नादत । मारुत रूपातें प्रमवत । त्या
रूपांत तेज जन्मले ॥ २७ ॥ त्या जन्मल्या तेजाआत । शब्द स्पर्श रूप नादत । रूप
रसातें प्रसवत । आप रसात जन्मले ॥ २८ ॥ जन्मले आर्पीं समरस । शब्द स्पर्श रूप
रस । नादताती सावकाश । विषयीं विषयास प्रवेशू ॥ २९ ॥ आपामाजी जन्मे गंध ।
गंधापासाव पृथ्वी शुद्ध । शब्द स्पर्श रूप रस गंध । पृथ्वी पंचविध विषययुक्त ॥ ३० ॥
विषययुक्त अंपंचीकृतें । पूर्वीं लीन होतीं समस्ते । तांचि स्थूलावलीं येथें । महाभूतें प्रसिद्ध
॥ ३१ ॥ ज्ञान कर्म उभयपंचक । श्रोत्रादि इन्द्रियदशक । राजसापासोनि देख । स्वाभा-
विक जन्मलीं ॥ ३२ ॥ सत्त्वअहंतेचा विकार । चित्तचतुष्टय चमत्कार । मन बुद्धि चित्त
अहकार । अकराही सुर इंद्रियाधिप ॥ ३३ ॥ महाभूते अतिजडें देख । इद्रियें तेथें प्रव-

१ अहंकार तीन प्रकारचा सात्त्विक, राजस व तामस तामस अहकार शब्दादि पंच विषय उत्पन्न करितो, राजस कर्मेन्द्रियें उत्पन्न करितो व सात्त्विक इंद्रियदेवता उत्पन्न करितो २ परमाणुरूप भास ३ एकमेकांत मिश्रण न पावटेल ४ पाण्यात, पाण्यापासून ५ अरजड अस्तित्त्व. ६ जेथं शब्दाची गति जाहीं अशी परब्रह्म वस्तु, त्यात ७ बायु ८ धोत्र, लवचा, चक्षु, जिह्वा, व घ्राण, हीं पांच ज्ञानेन्द्रियें व याचा, पाणि, पाद, उपस्थ, व शुद, हीं पांच कर्मेन्द्रिय ९ प्रजापति, इंद्र, विष्णु, मित्र, चंद्र, दिशा, बायु, स्य, वरुण, अग्निनीकुमार, व मन

तंक । अतःकरणचाळक । देव प्रकाशक कर्माचे ॥ ३४ ॥ त्रिविध अहंकारवृत्ती । गुणक्षोभे
क्षोभक शक्ती । यापरी झाली उत्पत्ती । ब्रह्मांडस्थितीलागुनी ॥ ३५ ॥

मया सचोदिता भावा सर्वे सहस्यकारिणः । अण्डमुत्पादयामासुर्ममायतनसुत्तमम् ॥ ९ ॥

भूतां परस्परें वैर देख । पृथ्वीतें गिळूं धांवें उदक । उदकातें आवश्यक । तेज देख
निर्दळी ॥ ३६ ॥ तेजाते प्राशी पवन । पवनातें ग्रासी गगन । एवं भूतांसी सौजन्य ।
सर्वथा जाण असेना ॥ ३७ ॥ तेथ अंतर्यामिरूपें मी जाण । स्वयें प्रवेशोनि आपण । भूते
मेळवूनि पूर्ण । करीं संरक्षण मर्यादा ॥ ३८ ॥ माझे मर्यादेची रेखा । पृथ्वी न विरवी
उदका । उदकातें तेज देखा । न लववी नखा शोपाचे ॥ ३९ ॥ तेजाते न प्राशी पवन ।
वायु स्वेच्छां विचरतां जाण । सर्वथा ग्रासीना गगन । गतिबंधन करीना ॥ ४० ॥ यापरी
हीं महाभूतें । एकवटूनि समस्तें । अजिले ब्रह्मांडातें । मज महापुरुपाते वस्तीशीं ॥ ४१ ॥
सप्तावरणेसीं प्रचंड । आवो साधूनि उदंड । निर्माण केले ब्रह्मांड । मयूरांड आकारें ॥ ४२ ॥

तस्मिन्नह समभवमण्डे सलिलसस्थितौ । मम नाभ्यामभूत्पद्म विश्वारय तत्र चात्मभू ॥ १० ॥

असें ब्रह्मांड जे विद्यमान । त्यामाजीं मी नारायण । लीलाविग्रही झालों जाण । आ-
पण्या आपण विश्वात्मा ॥ ४३ ॥ त्या माझे नाभीसी नाभिपद्म । विकासलें विश्वधाम ।
त्याहीमाजी उत्तमोत्तम । आत्मभू नाम जन्मला ब्रह्मा ॥ ४४ ॥ नाहीं योनिद्वारा उदर-
गर्भू । मज आत्म्यापासूनि स्वयंभू । उपजला घालागीं आत्मभू । नामाचा शोभू ब्रह्मयासी
॥ ४५ ॥ ब्रह्मांड तो विराटदेहो । त्याचा मुख्य भाग विग्रहो । माझे नाभिकमळीं पहा हो ।
ब्रह्मदेवो जन्मला ॥ ४६ ॥ करावया लोकसर्जन । पद्मनाभाचे नाभीसी जाण । स्वयें
जन्मला चतुरानन । रजोगुणप्राधान्यें ॥ ४७ ॥

सोऽञ्जतपसा युक्तो रजसा मदनुग्रहात् । लोकान् सपालान् विश्वात्मा भूर्भुव स्विति त्रिधा ॥ ११ ॥

ब्रह्मा रजोगुणप्रधान । नाभिकमळीं वैसोनि जाण । मी जन्ममूळ जो नारायण । त्यासी
तो आपण देखेना ॥ ४८ ॥ स्वयें वैसल्या कमळासी । कमळमूळ न कळे त्यासी । देखे
एकार्णव जळासी । रजोगुणेसीं मोहित ॥ ४९ ॥ ते कमळमूळ पहावया बुडी । एकार्णवी
घालोनि उडी । बुडता दिवसाचिया कोडी । त्या मूळाची जोडी न लभेचि ब्रह्मा ॥ ५० ॥
तेथ निर्युजला जळभयें । वाहेरी उसासे लवलाहें । कमळावरी वैसोनि पाहें । करावे काये
सरेना ॥ ५१ ॥ धांव पाव गा अच्युता । निवारीं माझी जेंगदंधता । तुजवानूनि सर्वथा ।
सरक्षिता मज नाहीं ॥ ५२ ॥ ब्रह्मा माझे पोटीचे वाळ । रजे रजाध झाले केवळ । धरोनि
ठेला नाभिकमळ । कृपा तत्काळ मज आली ॥ ५३ ॥ मज विश्वात्म्याचें अपत्य । जडत्वे
राहिला तटस्थ । म्या उपदेशिला तेथ । सृष्टिसैर्जनार्थ तपोनिष्ठा ॥ ५४ ॥ महाकल्पादीचे
मांडणी । माझिया अंशरीरी वाणी । तप तप या दो वचनीं । उपदेशिला अंग्रगणी चतु-
रानन ॥ ५५ ॥ यथोक्त तप करिता जाण । वृद्धि पावलां सच्चगुण । त्याचिया सात्त्विक-
कता पूर्ण । प्रत्यक्ष नारायण मी झालों ॥ ५६ ॥ काळत्रयीं अवाधित । तूंचि विश्वात्मा
निश्चित । हें चतुःश्लोकी भागवत । म्या त्यासी तेथ उपदेशिलें ॥ ५७ ॥ माझिया उपदेश-

१ अग्नि २ वायु ३ आकाश ४ मैत्री ५ स्वेच्छेन ६ छापीवदी ७ मोराचे अड ८ वीरेने देह धारण करणारा.
९ विशाखा भाषारभूत स्थान १० स्वयंभू ११ शरीर १२ लोकाची उत्पत्ति १३ घाबरला १४ जगाविषयीं आघळेपण.
१५ घट्टि उत्पन्न करण्यागाठी १६ आकाशवाणीनें. १७ श्रेष्ठ १८ चार श्लोकांचें मूळ भागवत

विधीं । होऊनिया समबुद्धी । कल्पकल्पांचिये अवधी । मोह त्रिशुद्धी वाधीना ॥ ५८ ॥
यापरी ब्रह्मा कल्पादी । पावला परम समाधी । प्रकटोनि निजात्मबुद्धी । सर्जनसिद्धी
तेणे केली ॥ ५९ ॥ सुरासुर मानव पन्नग । यांचे वसते तिन्ही लोक । सप्ततळ घरें देख ।
गोपुरें अलोलिक सप्तसख्या ॥ ६० ॥ भूशब्दें पाताळलोक । भुवःशब्दें मृत्युलोक । स्वःशब्दें
स्वर्गलोक । त्रिलोक देख या नाव ॥ ६१ ॥ चतुर्दश भुवने सकळ । तेथ वसते लोक
लोकपाळ । तेंचि करोनिया विवेंळ । सागे प्रांजळ श्रीकृष्ण ॥ ६२ ॥

देवानामोक आसीत्त्वमूताना च भुव पदम् । मर्यादीना भूलोक सिद्धाना च त्रितयात्परम् ॥ १२ ॥

अधोऽसुराणा नागाना भूमेरोकोऽसृजत्प्रभु । त्रिलोक्या गतय सर्वा कर्मणा त्रिगुणात्मनाम् ॥ १३ ॥

मागील श्लोकाचे अर्ती । भुर्भुवःस्वर इति । यापरी त्रिलोकीं श्रीपती । जाण निश्चितीं
बोलिला ॥ ६३ ॥ तेवीं पुढील श्लोकार्था । पाताळलोक होय चौथा । तो मृत्युलोक
एकात्मता । जाण तत्त्वता व्याख्यान ॥ ६४ ॥ इंद्रादि सकळ देवांसी । स्वर्ग निजमंदिर
त्यांसी । यक्षरक्षभूतगधर्वांसी । निवासासी अंतरिक्ष ॥ ६५ ॥ जेणे पाविजे निजमोक्षासी ।
जेथूनि गमन लोकातरासी । ते कर्मभूमी मनुष्यासी । निजभाग्येंसीं भूलोक ॥ ६६ ॥
त्रिलोकीवरतें जाण । सिद्ध बोलंगती आपण । तें सिद्धाचें सिद्धिस्थान । वसते जाण
निरतर ॥ ६७ ॥ अतळ वितळ सुतळ । रसातळ महातळ । तळातळ आणि पाताळ ।
अधःसख्या सकळ पाताळा ॥ ६८ ॥ सप्तपाताळीं अधिकारमेळू । अतळीं वसे मयपुत्र
वटू । प्रतापें अतिप्रवटू । दैत्यमेळू समुदाय ॥ ६९ ॥ वितळीं वसे हाटकेश्वरू । जो उमा-
कात कर्पूरगौरू । जेथिले हाटकनदीचा पूरू । सुवर्णसंभारूप्रवाही ॥ १७० ॥ सुतळीं महा-
वैष्णव वळी । ज्याचा द्वारपाळ वनमाळी । प्रहादही त्याचजवळीं । वैष्णवकुळीं नादत
॥ ७१ ॥ त्रिपुर भेदूनि शंकरू । रसातळीं स्थापिला मयासुरू । तो मायालाघवीं महा-
वीरू । सपरिवारू वसताहे ॥ ७२ ॥ महातळीं कद्रूसुत । जे विपधर क्रोधयुक्त । ते सर्प
जाण समस्त । तेथ नादत निजवासे ॥ ७३ ॥ तळातळीं नादती दानन । निर्घातकवची
घोर सर्व । फणिमुख्य राजगौरव । रचना अपूर्व ते ठायीं ॥ ७४ ॥ सातवे पाताळीं वसती
नाग । शतसहस्र फणिगणभोग । वासुकिप्रमुख अनेग । पद्मिनीभोग भोगिती ॥ ७५ ॥
स्वर्गीं रभा उर्वशी सुदरी । का पाताळीं पद्मिणी नारी । त्याच्या सौंदर्याची धोरी ।
लोकातरां रीखाणे ॥ ७६ ॥ त्या तळीं तीं शतयोजनावरी । शेष वसे सहस्रदिरी । जयाच्या
निजागावरी । निद्रा करीं मी भगवंत ॥ ७७ ॥ त्याहूनि तळीं आत्यतिक । अधतामिन्द्रादि
महानरक । त्याहीतळीं कूर्म देख । आनरणोदक तथातळीं ॥ ७८ ॥ ज्याचा स्वर्गभोग
होय क्षीण । अधोभोगाचें उरे पुण्य । तेणे पुण्यानुक्रमें जाण । सप्तपाताळीं जन जन्मती
॥ ७९ ॥ ज्याचे गाठी पाप चोख । तो भोगी नाना नरक । ऐशी त्रिलोकी देख । चतुर्मुख
स्वयें रची ॥ १८० ॥ ज्यासी निष्कामता नाही चितीं । जे स्वर्मी न देखती विरकी । त्यासी

१ देव दैत्य २ सप्त ३ सप्त पाताळें ४ पुढील सवे ५ सप्त ६ आद्य ७ भूलोक द्वाजे अंतरादि गत
पाताळसह पृथ्वी ८ राहतात ९ ज्यामध्ये पुण्ड्र वी १० आहे अशा प्रवाहाचा, हाटक द्वाजे सोन १० द्वाजेय, मय
वटू ही दक्षाची मुलगी कश्यपाची धी असून सर्व सर्पांची माता होय ११ प्रहादना माळ प्रहाद लोके पुत्र. शतुर्ती
याचा वध केल्याची कथा भारतवर्षात आहे १२ सुदर पद्मिण्यादिनागाना १३ रान वेशी जाते. १४, १५, १६

त्रिलोकीवरती गती । नाहीं निश्चितीं उद्धवा ॥ ८१ ॥ जे न करितीचि माझी भक्ती । जे नायकतीचि माझी कीर्ती । जे माझे रामनाम नुच्चारिती । भवबंधपंक्तिच्छेदक ॥ ८२ ॥ त्यांसी पुनःपुनः स्वर्गलोक । पुनःपुनः भोगिती नरक । पुनः पाताळ मृत्युलोक । नाना-योनीं दुःख भोगिती ॥ ८३ ॥ जे त्रिगुणगुणी सदा सकाम । जे सर्वदा करिती सकाम कर्म । त्यांसी त्रैलोक्यावाहेरी निर्गम । त्रिगुणधर्म निघो नेदी ॥ ८४ ॥ सांगीतली पाताळ-विवंचना । आतां ऐक स्वर्गरचना । लोकीं लोकांतरगणना । समूळ जाणां सांगेन ॥ ८५ ॥ रविचंद्रप्रभा जेधवरी । तेधवरी पृथ्वीची थोरी । तळी पाताळ स्वर्ग वरी । लोकलोकांतरीं निवास ॥ ८६ ॥ पार्यीं चालिजे तो भूलोक जोडे । येथुनि सूर्यापेलीकडे । भुवर्लोकांची थोरी वाढे । तेथ वस्ती घडे यक्षरक्षगंधर्वा ॥ ८७ ॥ भुवर्लोकाहीवरी । सूर्यलोकाची वाढे थोरी । पृथ्वीपासुनि लक्षावरी । जाण निर्धारिं रविलोक ॥ ८८ ॥ वायूपासुनि चक्राकारी । रविचंद्रतारालोक कुसरी । खेवणोनियां तयावरी । काळ सूत्रधारी भव्डीत ॥ ८९ ॥ त्या काळाहीवरी माझी सत्ता । माझेनि भेणे काळू तत्त्वता । क्षणलवनिमिपावस्था । अधिक-न्यूनता होऊं नेदी ॥ ९० ॥ नवल काळचक्रगती । माँसा रवि चंद्र समान होती । सूर्या-आड चंद्राची गती । जाण निश्चितीं दिनद्वयें ॥ ९१ ॥ ते अमावास्याप्रतिपदेसी । चंद्र-चंद्रमंडळी सावकाशी । सूर्यसमभागें गमन त्यासी । ते या लोकासी दिसेना ॥ ९२ ॥ इतु-क्यासाठीं ते दिवशी । जीवें जित्या चंद्राशी । नष्टत्व स्थापिती ज्योतिपी । तें या लोकांसी सत्य माने ॥ ९३ ॥ रवि चंद्र एकासनीं । सर्वथा नव्हती गमनीं । लक्षातरें वसती दोन्ही । मंडळसमानीं मासांतीं गती ॥ ९४ ॥ रविआड गति ज्या ग्रहासी । त्याचा अस्त सांगे ज्योतिपी । सत्य माने या लोकांसी । तो ग्रहो दृष्टीसी दिसेना ॥ ९५ ॥ दृष्टिसृष्टीचा जो न्धावो । तो ज्योतिपशास्त्रीं सत्य पहा हो । न दिसे त्याचा अस्तभावो । दिसे तो पहा हो पूजिती ॥ ९६ ॥ अभ्राआड ग्रहण झाले । देखिले तेथें पर्व फावले । न दिसे ते देशीं नाहींच झालें । येणे बोले वर्तती ॥ ९७ ॥ रविचंद्राह्नि आरती । राहुकेतूची असे वस्ती । ते जै मंडळाआड येती । तें ग्रासिले क्षणती रविचंद्रा ॥ ९८ ॥ राहु सूर्या गिळिता साचें । ते तोंड जळतें राहचें । मंडळीं मंडळ आड ये त्याचें । हें सर्वग्रासांचे संमत ॥ ९९ ॥ सूर्य सूर्यमंडळीं राज्य करी । त्याच्या सर्वग्रासाची थोरी । ज्योतिपी सांगे घोघरीं । ते देखोनि नरीं महाशब्द कीजे ॥ २०० ॥ सूर्यसर्वग्रासाचिया गोठी । जर्गी एक वॉव उठी । शेखीं रविराहंसी नाहीं भेटी । स्पर्शही शेवटीं असेना ॥ १ ॥ ग्रहचक्र वेगें चळतां पाहीं रविचंद्रादि चालणें नाहीं । ते निश्चळ निजरज्याच्या ठायीं । न चालतां पाही चालती ॥ २ ॥ रविलोकाह्नि वरी । चंद्रलोक लक्षातरिं । चंद्रलोकाह्नि दूरी । लक्षांतरिं तारालोक ॥ ३ ॥ तारालोकाह्नि वरी । बुधलोक दां लक्षातरी । बुधलोकाह्नि वरी । दां लक्षातरिं शुक्रलोक ॥ ४ ॥ सिद्धोनियां दैत्यगण । ज्याच्या चरणा येती शरण । नित्य घालिती लोटा-गण । तो शुक्राचार्य जाण दैत्यगुरु ॥ ५ ॥ शुक्रलोकाह्नि दां लक्षांतरिं । भौमलोक वसे

१ सुटका २ जडित करून, भूषित करून खेवण झगजे भूषण ३ फिरवितो ४ महिन्यानि ५ अमा झगजे एकत्र, वास झगजे राहणें सूर्य, चंद्र एकत्र राहतात झगून अमावास्या ६ न्याय, नियम ७ अलीकडे ८ खप्रास ग्रहणाचें, संपेया साचें ९ फोलाहळ, १० वास्तविक पाहतां ११ रक्षत्रलोक १२ मगळलोक

अंवरीं । भौमलोकाह्नि दां लक्षांतरं । देवगुरु करी निजवासू ॥ ६ ॥ ज्याचे चरण वंदिती देख । इंद्रचंद्रवरुणादि अर्क । नित्य येती आवश्यक । तो बृहस्पतिलोक गुरुचा ॥ ७ ॥ त्याहीवरी लक्ष दोनी । सूर्यसुत वसे शनी । लक्षातरे तेथूनी । सप्तऋषिजनीं निवासू ॥ ८ ॥ सप्तऋषींची ऋषिपत्नी । तेथेचि वसे अरुंधती । यावरी वसे अमरावती । इंद्रसंपत्तीसमवेत ॥ ९ ॥ जेथ अर्गे वसे इंद्र जाण । ऐरावतीं आरोहण । पार्षदगण मरुद्गण । सुरसेना जाण जयाची ॥ २१० ॥ उःच्चैश्रवा वोरू जाण । कल्पतरूंचें उद्यान । कामधेनूंचें गोधन । नदनवन क्रीडेसी ॥ ११ ॥ जेथींच्या पायन्या चितामणी । रभा उर्वशी विलासिनी । अष्टनायिका नाचणी । ज्याच्या रगणीं नादती ॥ १२ ॥ येणे वैभवे अमरावती । इंद्र तेथील अधिपती । येथूनि स्वर्गाची समाप्ती । त्रैलोक्य निश्चिती या नाव ॥ १३ ॥ आता त्रैलोक्याबाहेरी । एक लक्ष योजनावरी । भक्तकृपालू श्रीहरी । ध्रुवमंडळ करी कृपेने ॥ १४ ॥ त्रिलोकीं होतां प्रलयकाळ । ध्रुवासी कदा नव्हे चळ । तो सर्वदा अचळ । यालागीं अदळ ध्रुवपद ॥ १५ ॥ पृथ्वीपासोनि कोटि योजन । महर्लोक वसे जाण । तेथ वसती कल्पयाजु जन । तें वसतिस्थान तयांचें ॥ १६ ॥ तेथूनि कोटि योजने देख । वरुता असे जनोलोक । तेथ वसती सनकादिक । ऊर्ध्वरेते देख महायोगी ॥ १७ ॥ तेथूनि दोन कोटी अधिक । वसताहे तपोलोक । तेथील निवासी आवश्यक । वैराजदेव देख तपस्वी ॥ १८ ॥ तपोलोकाह्नि देख । चौकोटी उंच अधिक । तेथ वसताहे सत्यलोक । तेथील नायक चतुरानन ॥ १९ ॥ तेथ मूर्तिमंत चारी वेद । मूर्तिमंत धर्म प्रसिद्ध । मूर्तिमंत ब्रह्मार्च्य शुद्ध । तपही विशद मूर्तिमंत ॥ २२० ॥ गायत्री मूर्तिमंत तेथ । वाचा मूर्तिमंत वर्तत । दया मूर्तिमंत नादत । योग मूर्तिमंत ब्रह्मसदनीं ॥ २१ ॥ तेथ अग्नि तिनी मूर्तिमंत । ते एकरूपें त्रिधा भासत । सत्य सत्यलोकीं मूर्तिमंत । असत्य तेथ असेना ॥ २२ ॥ ते लोकीं वसते कोण लोक । जे गायत्रीमंत्रजापक । जे ब्राह्मणतीर्थप्राशक । जे यागउपासक निष्काम ॥ २३ ॥ जे ब्राह्मणकार्य निमाले । जे गौसरक्षण जीवे गेले । जे परोपकारार्थ वेंचले । ते पावले सत्यलोक ॥ २४ ॥ जे निष्काम द्विजा भजले । जिहीं निष्काम द्विज पूजिले । जिहीं निष्काम द्विज भोजिले^{११} । ते पावले सत्यलोक ॥ २५ ॥ जे कृपालु दीनार्थ देख । जे कृपालु वधमोचक । जे सत्यवादी सात्विक । ते सत्यलोकनिवासी ॥ २६ ॥ जे परंपावर्दी मूक । परादानपुंसक । जे परद्रव्या पराङ्मुख । ते सत्यलोकनिवासी ॥ २७ ॥ ऐसी सत्यलोकींची स्थिती । तेथींचा ब्रह्मा अधिपती । ब्रह्मसृष्टि याहीवरती । नाहीं निश्चिती उद्धवा ॥ २८ ॥ ब्रह्माडाह्नि वेगळा । कैलास निर्माण करी भोळा । वैकुण्ठ रची घनसावळा । हे लोक स्वलीळा निर्मित ॥ २९ ॥ होता ब्रह्माडा घडमोडी । वैकुण्ठ कैलास न लगे वोडी । तेथील वस्तीची अभिनय गोडी । हरिहरभक्त फुंडी जाणती ॥ ३० ॥ तेथ नाहीं काळाचें गमग । नाहीं कर्माचें कर्मवधन । तेथ नाहीं जन्ममरण । हे भक्त अनन्य पावती ॥ ३१ ॥ वैकुण्ठकैलासरचना । सागतां मन मुके मनपणा । ते लोकींची

१ बृहस्पति २ इंद्रनगरी ३ समासद ४ घोडा ५ बाग ६ नावणाच्या द्विजा, मूलागना ७ तिथळ ८ एक कल्पवृक्ष जगणारे ९ कर्षाही रेतसखलन होत नाहीं असे ब्रह्मचारी १० चार छोटी ११ प्रसन्नदेव १२ गार्हपत्य, दक्षिणामि, आहवनीय १३ जेवू घातले १४ परदोष काढण्याविषयीं मुके. १५ उरोपार

लोकलक्षणा । ऐक विचक्षणा सांगेन ॥ ३२ ॥ सकळ ब्रह्मांडावाहेरी । मायाआवरणाभी-
 तरीं । वैकुण्ठ कैलास हरहरीं । स्वलीलेकरीं निर्मिजे ॥ ३३ ॥ सकळ जीवां सुखकरू ।
 कैलासीं वसे शंकरू । जो का पार्वतीपरमेश्वरू । जो योगेश्वरू योगियां ॥ ३४ ॥ जटाजूटी
 गंगाधर । पिनाकपाणी पंचवक्र । कर्पूरगौर गोक्षीर । अभयवरदकर निजभक्तां ॥ ३५ ॥
 त्रिमात्रातीत व्यंवक । त्रिपुटी त्रिपुर त्रिपुरांतक । त्रिविधतापउच्छेदक । तिनीलोकसुखकारी
 ॥ ३६ ॥ नागभूपणीं शोभे लीला । रुद्राक्षयुक्त रुंडमाळा । नीळकंठ जाश्वनीळा । भस्मो-
 द्धुलिधूसर ॥ ३७ ॥ त्रिशूलडमरांकितकर । त्रिनेत्र व्याघ्राजिन अंबर । रामनामीं अति-
 तत्पर । करी निरतर जपमाळा ॥ ३८ ॥ सहस्रबाहु वळिपुत्र वाण । शृंगी भृंगी चंडी
 पार्षद पूर्ण । साठी सहस्र रुद्रगण । काठ्या त्रिशूल जाण झेलिती ॥ ३९ ॥ गणेश स्वामि-
 कार्तिक । नंदी पंचमुख पण्मुख । वीरभद्र सेनानायक । जेणें लाविली सीक दक्षासी
 ॥ २४० ॥ भूत प्रेत पिशाचक । महाप्रमथ ज्याचें सैन्यक । अवघे शिवांकित देख । शिव-
 नामें घोष गर्जती ॥ ४१ ॥ शंभु शिव शूली शंकर । उमाकांत कर्पूरगौर । भव भर्ग भवा-
 नीवर । कपर्दी ईश्वर महादेव ॥ ४२ ॥ हरहरशंकरनामोच्चारीं । धाकें कळिकाळ पळे
 दूरी । शिवनामें गर्जे सदा गिरीं । गिरीश राज्य करी ते ठार्यीं ॥ ४३ ॥ जेथ शिवना-
 माचा उच्चार । तेथ सुखेंसी तिष्ठे शंकर । भक्तकृपाळू ईश्वर । भोळा निरंतर भोवार्थ्या
 ॥ ४४ ॥ निजदासाचे त्रिगुण वैरी । छेदावया सदा त्रिशूल करीं । निजडमरूच्या गजरीं ।
 पापाची उरी उरीं नेदी ॥ ४५ ॥ कैलासी तृण तरु समस्त । पशु पक्षी जे जे तेथ । ते अव-
 घेचि शिवांकित । सर्वरूपें समस्त शिवू नादे ॥ ४६ ॥ यापरी ब्रह्मांडावाहेरी । शिवू
 स्वलीला निर्माण करी । नेमूनिया कैलासगिरी । भूवू राज्य करी भवानीशीं ॥ ४७ ॥ आता
 वैकुण्ठीची स्थिती । ऐक सागेन तुजप्रती । जे ऐकता चिचिंचितीं । स्वानंदस्फूर्ति वोसडे
 ॥ ४८ ॥ ऊंस गाळुनि काढिजे सार । त्याची आळुनि कीजे साकर । तिचेही नाना प्रकार ।
 करिती नानाकार अतिकुशल ॥ ४९ ॥ तेवीं चैतन्यचिनिश्चितें । मुर्सावूनि श्रीभगवतें ।
 वैकुण्ठ रचिलें तेथे । निजसामर्थ्ये नादावया ॥ २५० ॥ स्वलीला सगुण साकार । सुकुमार
 अतिसुंदर । घनश्याम मनोहर । मूर्ति चिन्मात्र चोखडी ॥ ५१ ॥ शंख चक्र पद्म गदा ।
 चारी भुजा सायुधा । डोळे लाचावले आनंदा । सगुण गोविंदा देखोनी ॥ ५२ ॥ मुकुट
 कुंडले मेखळा । कासे पिंवळा सोनंसळा । कौस्तुभ झळके गळां । आपाद वनमाळा शोभत
 ॥ ५३ ॥ चरणींची गंगा अतिपुनीत । जे जगाते पवित्र करित । ते माथां वाहे उमाकात ।
 निजस्वार्थ देखोनी ॥ ५४ ॥ त्या श्रीहरीचें पदद्वंद्वें । वानिता मुका झाला वेद । अगम्य
 हरीचें निजपद । महिमा अगाध श्रीहरिचरणीं ॥ ५५ ॥ पाहता मुकुंदाचें श्रीमुख । फिके
 झाले जी पीयूख । डोळ्या झाले परम सुख । धन्य श्रीमुख हरीचे ॥ ५६ ॥ ज्याचें निमेषार्थ

१ पिनाक नावाचे धनुष्य आहे हातात ज्याच्या असा २ पाच मुटाचा ३ अक्षर, उकार, मकार या तीन मात्राच्या पळेपड्या ४ तीन लोकाना मुख देणारा ५ मनुष्याच्या शिराच्या माथ्य ६ भस्मलेपनाच्या योगान मलिन दिसणारा ७ त्रिशूल व टमरू ज्यांच्या हातात आहेत असा ८ शिक्षा ९ शय्ये १० गौरी ११ भक्तास १२ बाकी १३ शंभु. १४ चित्तप्रकृती १५ आटवून १६ मुर्तीत घालून १७ पिंवळा पीतावर १८ दोनी पाय १९ अमृत २० निमेष= दोण्याची पावणी लवण्यास जितका वेळ लागतो ते निमेष

देखिल्या मुख । हारये कोटि जन्मांचें दुःख । त्रिलोकीं न माय हरिख । धन्य श्रीमुख
हरीचें ॥ ५७ ॥ ज्याचा देखिलिया वदनेंदू । बाधूं न शकें द्रंढबाधूं । चढता वाढता पर-
मानेंदू । स्वानंदकंदू जगाचा ॥ ५८ ॥ ज्याची विक्षेपभ्रुकुटी । रची ब्रह्माडें उठाउठी ।
ज्याचे रोमकूपी ब्रह्माडें कोटी । तो हरि वैकुंठीं नादत ॥ ५९ ॥ ज्याची झालिया कृपादृष्टी ।
अहंकाराची विरे गाठी । दुसरें दिसों नेदी सृष्टीं । तो हरि वैकुंठीं नांदत ॥ ६० ॥ ज्या
दौदुल्याचें नाम । निर्दाली गा मरणजन्म । समूळ उपडी कर्माकर्म । तो पुरुषोत्तम
नांदत ॥ ६१ ॥ ते वैकुंठीं पाहता साचार । अवघे चतुर्भुज नर । धनश्याम पीतावरधर ।
शंख चक्र अवघ्यासी ॥ ६२ ॥ अवघ्याचें एक स्वरूप । अवघे दिसती एकरूप । जेथ हरि
नांदे स्वयें सद्रूप । तेथ कोणी कुरूप दिसेना ॥ ६३ ॥ तेथ नाहीं आधि व्याधी । नाहीं
विपयवार्ता उपाधी । स्त्रीपुरुषा समान बुद्धी । जाण त्रिशुद्धी उद्धवा ॥ ६४ ॥ तेथ नाहीं
तहानभूक । नाहीं कामक्रोध द्रंढदुःख । नाहीं जन्ममरण निःशेख । ऐसा वैकुंठलोक
नादत ॥ ६५ ॥ लक्ष्मीने करावे अवलोकन । यालागीं कष्टती सुरण । ते लक्ष्मी अगें
आपण । करी सर्माजन वैकुंठी ॥ ६६ ॥ ते वैकुंठीं जगन्नाथ । उद्धरावया निजभक्त ।
स्वलीला असे नांदत । दीनकृपायुक्त दयाळू ॥ ६७ ॥ अतीं नाममात्र घेतत्यासाठीं । उद्ध-
रल्या जीवकोटी । तो स्वामी श्रीविष्णु वैकुंठीं । दीनकृपादृष्टी नादत ॥ ६८ ॥ जैसा
ज्यासी भावार्थ । तैसा पुरवी मनोरथ । पढिये पंचम पुरुषार्थ । तो हरि नांदत वैकुंठीं
॥ ६९ ॥ लोकलोकातरगणना । ब्रह्माडसरुया अवधी जाणा । वैकुंठकैलासरचना । समूळ
विवंचना सागीतली ॥ ७० ॥ लोक सागीतले भिन्न भिन्न । तेथील प्राप्तीचे कोण जन ।
ऐसे कत्पील तुझें मन । ते अर्थी निरूपण अवधारीं ॥ ७१ ॥ महर्जनतपसत्यलोक ।
वैकुंठरचना अलीलिक । तेथील प्राप्तीचे लोक । ते यदुनायक सागत ॥ ७२ ॥

योगस्य तपसश्चैव न्यासस्य गतयोऽमहा । महजनस्तप सत्य भक्तियोगस्य मद्रति ॥ १४ ॥

निश्चळ करावया निजचित्ता । साधिली प्राणापानसमता । पर्दचक्रें भेटूनि तच्यता ।
पुढे निर्जात्मता पाववी ॥ ७३ ॥ तंव आयुष्या झालें अंस्तमान । निजागीं आदळे मरण ।
ऐसे निमाले जे योगीजन । त्यासी ऊर्ध्व गमन महर्जनादि लोकीं ॥ ७४ ॥ जो गृहस्थाश्रमी
ब्रह्मचारी । ब्रह्मचर्यनेमें व्रतधारी । जो स्वमोही नातळे नारी । जो भिक्षाहारी सर्वदा
॥ ७५ ॥ जो सदा धंडधडीत विरकी । एक भिक्षा न धरी हातीं । सद्गुरुचिया सेवा
करिती । आत्मज्ञानप्राप्ती पावावया ॥ ७६ ॥ जे सधीं न्हावे आत्मज्ञान । ते सधींसी आलें
मरण । ऐशा ब्रह्मचारियासी जाण । ऊर्ध्व गमन महर्जनादि लोकीं ॥ ७७ ॥ जे कां नैष्ठिक
नेटक । जे अग्निसेवे सायिक । जे स्वधर्म चित्तशोधक । जे सेवक द्विजदेवा ॥ ७८ ॥ जे
भूतदयाळु भाविक । जे सत्यवादी सात्विक । जे निजात्मज्ञानसाधक । जे अर्थचक्र गुरुभ-
जनी ॥ ७९ ॥ गुरुकृपा साधूनि ज्ञान । पात्रावें ब्रह्म सनातन । तव वेचले आयुष्यधन ।

१ नाहीसें होत २ वाकड्या भिवयीन पाहणें ३ केसाच्या मूळ छिद्रांमध्य ४ नाहीशीं होत ५ स्नामीचे ६ कीत उष्य,
शुष्य दुष्प, श्ल्यादि द्रव्याचीं दुःखें ७ सजा पालणें ८ अवगनीय ९ आधापरि सदा चक्र १० स्वरूपस्थिती
११ सरत आळ १२ सवय करीत गाठी १३ मूर्तिमत्त वंशम्य ज्याजवळ आहे असा १४ वेळी १५ चित्तार्ता शुद्धि
करणारे १६ निष्कपट, १७ सपलें, सचून गेळें

अगी निर्धन आदळलें ॥ २८० ॥ तेणें खोळंबली ब्रह्मप्राप्ती । परी ऊर्ध्वलोकीं होय गती ।
 जैसी उपासना विरक्ती । तेणें तारतम्यें जाती महर्जनादि लोकीं ॥ ८१ ॥ जे वनवासी
 वानप्रस्थ । जे वैराग्यें अतिविरक्त । जे कंदमूळफळी तृप्त । जे सदा नेमस्त आश्रमधर्मी
 ॥ ८२ ॥ वर्षाकाळीं आसारी राहे । हेमंतव्रतीं जळाशयें । उष्णकाळीं पंचाग्नि साहे । तप-
 श्रया वाहे अतिनिष्ठा ॥ ८३ ॥ शरीरशोपणाचें पाहें । सर्वथा न धरी भये । स्वार्थाचेनि
 लवलाहें । तपोनिष्ठा साहे दारुण ॥ ८४ ॥ वैराग्य साधूनि पूर्ण । करावे सन्यासग्रहण ।
 साधावया ब्रह्मज्ञान । तेचि काळीं मरण वोढवले ॥ ८५ ॥ ऐसेनि देहांतस्थिती । त्यासी
 ऊर्ध्वलोकीं होय गती । महर्जनतपोलोकप्राप्ती । तारतम्यस्थिती उपासना ॥ ८६ ॥ जो
 समूळसकल्पसन्वासी । लोकलोकांतर न घडे त्यासी । हें न टकेचि गा जयासी । आणि
 झाले सन्यासी विधियुक्त ॥ ८७ ॥ जे, कां पोटीहून अतिविरक्त । स्वर्गीं धांतूसी न
 लाविती हात । जे यतिधर्मी सदा निरत । जे सदा जपत प्रणवाते ॥ ८८ ॥ अंगीकारिले
 आश्रमविधी । उवगू न मानी जो त्रिशुद्धी । मरणीं डंडेळीना बुद्धी । त्या गमनसिद्धी
 सत्यलोकीं ॥ ८९ ॥ ऐसे सत्यलोकातें पावती । तेथिल्या भोगाची ज्या विरक्ती । ते ब्रह्मया-
 सवे मुक्त होती । येर ते येती माघारे ॥ ९० ॥ ज्यासी सत्यलोकीं भोगासकी । तेहि
 खंचोनि माघारे येती । इतर लोकाची कोण गती । पुनरावृत्ती सोडीना ॥ ९१ ॥ जेथवरी
 भोगासकी । तेथवरी पुनरावृत्ती । जेथ भोगाची । निवृत्ती । तेथ चारी मुक्ती आंदण्या
 ॥ ९२ ॥ ज्या लोकीं ज्या भोगविरक्ती । तेथूनि ते पुढारे जाती । जे लोकीं ज्या भोगासकी ।
 ते खंचोनि पडती भूलोकीं ॥ ९३ ॥ तैशी नव्हे माझी भक्ती । भक्तां नाही इतरप्राप्ती ।
 मद्भक्ता माझी गती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ९४ ॥ जे सकाम माझी सेवा करिती ।
 त्यासी कामनाफळीं पडे वस्ती । ज्यासी निष्काम माझी भक्ती । त्यासी माझी प्राप्ती
 अनन्य ॥ ९५ ॥ सकाम भक्तांचे पुरवूनि काम । त्यांसी मी करीन नित्य निष्काम ।
 निजभक्तासी निजधाम । मी पुरुषोत्तम पाववी ॥ ९६ ॥ यालागीं गोपीची कामासकी ।
 म्यांचि आणूनि निष्कामस्थिती । त्यासी दिधली सायुज्यमुक्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा
 ॥ ९७ ॥ म्या गोपिकासी कामू केला । कीं निःशेष कामू त्याचा हरिला । न विचारितां
 या बोला । कृष्ण व्यभिचारला मूर्ख ह्मणती ॥ ९८ ॥ सलोकता आवडे भक्तांसी । तें मी
 करीं वैकुंठवासी । भक्त मागे समीपतेसी । करी मी तयासी जिवलग ॥ ९९ ॥ हितगुज
 अळोंच्यांसी । हृदयेंचें गोड सागावयासी । उद्धवा तूं जैसा आवडशी । ऐशीच त्याशीं
 करीं प्रीति ॥ ३०० ॥ भक्त मागे सरूपता । त्यासी मी दें चतुर्भुजता । शंखचक्रादि सायु-
 धता । घनश्यामता सुरेंख ॥ १ ॥ मुकुट कुंडलें मेखळा । कासे मिरवे सोनसळा । वार्कीं
 तोडरू चरणकमळा । कौस्तुभ गळां मत्सम ॥ २ ॥ ठाणमाण गुणलक्षण । वीर्य शौर्य
 गाभीर्य पूर्ण । रूप रेखा समसमान । दोघेही अनन्य सरूपता ॥ ३ ॥ रमा दोघांसी
 एकत्र देखे । देवो कोण हें तो नोळखे । पार्यदक्रिया ठकली ठांके । कोणासी सेवकें

१ मरण २ पञ्चधारांमयें, आकाशीं ३ प्राप्त झालें ४ सोचावण्याला ५ चचल होत नाहा ६ गडून पडतात -
 'क्षीणे पुण्ये मयलोके विवृति' गी० अ० ९ श्लोक २१ ७ दाषी ८ दोषी क्षाया ९ अळोच्य=विचार करण्यास योग्य,
 आळोच, अळोच, आलोच १० एफ्दर शरीराची ठवण ११ गोंधळून जातात

सेवावे ॥ ४ ॥ छत्रधरू चवके चिती । कोणावरी धरू छत्री । चवरधरे चवरे हाती ।
 कोणाप्रती विजावे ॥ ५ ॥ नमना येती ब्रह्मादि देव । तेही मानिती अतिअपूर्व । दोंमार्जी
 कोण आदिदेव । त्यासीही स्वयमेव कळेना ॥ ६ ॥ जेवीं दीपें दीपू लाविला । न कळे
 वडील कोण धाकुला । तेवीं माझी सरूपता पावला । न चचे ओळखिला आनासी ॥ ७ ॥
 जेवीं आरिशाचे प्रतिविंब । दिसे समरूपें स्वयंभ । तैशी सरूपतेची शोभ । सम विडंब
 दोहींचा ॥ ८ ॥ देवो होऊनियां प्रसन्न । आपुली सरूपता दे सपूर्ण । नेदी हृदयींचा द्वि-
 जचरण । श्रीवत्सलाछन अविनाशी ॥ ९ ॥ श्रीवत्स चिह्न धावयासी पाहीं । विष्णु ह्याणे मज
 सामर्थ्य नाही । तें असे ब्राह्मणाच्या पार्यी । त्याचा चरण हृदयीं धरिल्या लामे ॥ १० ॥
 सरूपतेमार्जी जाण । देवा भक्ताची हे खूण । ज्याचे हृदयीं श्रीवत्सलाछन । तो स्वामी श्री-
 विष्णु जाण सर्गांचा ॥ ११ ॥ ऐशी सरूपता जरी झाली प्राप्त । तरी हा देवो मी एक
 भक्त । हा भिन्नत्वाचा भेद कितें । त्याआत उरला असे ॥ १२ ॥ देवभक्तांमाजी
 भेद । भिन्न सरूपतांसवादू । जंव नाही अद्वयबोधू । तंव परमानंदू प्रकटेना ॥ १३ ॥
 साड्ढनि भिन्न भेदवार्ता । भक्त मागे सायुज्यता । ते गोड निरूपणकथा । तेथील स्वादता
 मी जाणे ॥ १४ ॥ सायुज्याचे गोडपण । माझें मी जाणे आपण । उद्धवा तुज तेंही जा-
 ण । साग सपूर्ण सागेन ॥ १५ ॥ देह-सरूपता सारिखेपण । हृदयीं भिन्न मीतूपण । ऐ-
 शियेही मुक्तीसी जाण । भक्त सज्ञान नातळती ॥ १६ ॥ मी होऊनिया मातें । भजन
 स्वतःसिद्ध आडतें । तें साड्ढनिया भेदातें । निजभक्त चित्तें नातळती ॥ १७ ॥ देवेंसीं
 भक्त अनादिसिद्ध । ठायीं मूर्च्छाहून अभेद । तेथे दाडूनि जो धरी भेद । तो भक्तिमंद
 मायिक ॥ १८ ॥ आर्त जिज्ञासु आणि अर्थार्थी । हे भेद केले मायिका भक्ती । जे अभे-
 दभावे मज भजती । सायुज्यमुक्ती तयासी ॥ १९ ॥ ज्यासी रावो रक समान । वंध निंध
 न मनी मन । जे न धरिती देहाभिमान । सायुज्य जाण तयांसी ॥ २० ॥ जैशी आपुली
 साड्ढली । मिथ्या आपणासवे लागली । तैशी देहबुद्धि ज्यासी झाली । त्यांसी फावली सा-
 युज्यता ॥ २१ ॥ जन्मूनि छाया सरिसी वाढे । माझी हे ममता नुठी पुढें । ऐसें देहाचें
 न वाधी साकडें । सायुज्य रोकडें तयासी ॥ २२ ॥ साड्ढनि देहाची विषयासक्ती । जो
 करी भावे अभेदभक्ती । त्यासीचि सायुज्यमुक्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ २३ ॥ ज्या-
 सी देही नुठी मीपण । भूतमात्रीं न देखे तूपण । त्यासी सायुज्यमुक्ति जाण । साग सपूर्ण
 सापडे ॥ २४ ॥ जेवही मज आत्म्याची व्यक्ती । तेवहीच त्याची प्रतीती । त्यासीच सा-
 युज्यता मुक्ती । सहज आर्पती उद्धवा ॥ २५ ॥ त्यासी विष्णुस्वरूप व्हावा देहो । हा स-
 र्वथा नुपजे अहंभावो । त्यासी विष्णुसगट स्वदेह वावो । घालागीं सारूप्य पहा हो वा-
 च्छीना ॥ २६ ॥ निजविवेकें पाहता ठायीं । देहो तितुका मिथ्या पाहीं । तेथे सारूप्यता
 कोणे ठायीं । मज्ञानीं कायी मागावी ॥ २७ ॥ सायुज्यता आळिया हाता । वस्तुवीण ठा-
 वो नाही रिता । सकळ भूतीं एकात्मता । सायुज्य तरुता या नाव ॥ २८ ॥ सकळ रूपें
 नादते जग । तें जो जाणे आपुले अग । आपण सर्वात्मा अभग । त्यासीच साग सायुज्य
 ॥ २९ ॥ मी एक सवाहाभ्यतरें । मी एक जगेमीं स्थावरें । मीचि आत्मा धराचरें । जा-

१ सश्यात पडतो २ दुसऱ्याला ओळखिला जात नाही ३ दोळ ४ कित्त, ऐव, अणुपण, फिचिंत ५ एवढ
 करीत नाहीत. ६ सुराम ७ बरोबरीन ८ प्राप्त होवे ९ धिरचर व्याप्त राहणारा

ण त्याचे घरीं सायुज्य नांदे ॥ ३३० ॥ मीचि एक एकला । एकपणेंचि संचला । ज्यासी द्वैताचा दुकाळ पडिला । सत्य पावला सायुज्य ॥ ३१ ॥ एवं भावार्थाच्या अतिप्रीतीं । जें जें निजभक्त वांछिती । तें तें मी पुरवी श्रीपती । चारी मुक्ती भक्तांसी ॥ ३२ ॥ यावेगळे माझे प्रिय भक्त । भक्तिप्रतापें प्रतापवंत । भजनशौर्य अतिअद्भुत । निष्काम निरत मद्भजनीं ॥ ३३ ॥ आर्त जिज्ञासु अर्थाधीं । या कल्पना न धरोनि हातीं । नित्य निष्काम अतिप्रीतीं । मज भजती महर्भाग ॥ ३४ ॥ नेघे सालोक्य सामीप्य सरूपता । शेखीं न मागती सायुज्यता । निष्काम भजती भगवंता । भक्ति तत्त्वतां या नांव ॥ ३५ ॥ नवल भजनाची परवडी । आवडीते प्रसवे आवडी । क्षणोक्षण चढोवढी । नित्य नूतन गोडी प्रेमाची ॥ ३६ ॥ माझिया आवडीं तत्त्वता । सर्वस्वे वेचित जीविता । कदा पालट नव्हे चित्ता । भावार्थता विश्वासी ॥ ३७ ॥ मीच एक देवाधिदेवो । सर्वभूर्तो माझाचि भावो । विकल्प विकृति सदेहो । घालितां पहा हो उपजेना ॥ ३८ ॥ नवल भावार्थाची थोरी । मद्भावे देखे नरनारी । श्वानसूकरादि आकारीं । नमस्कारी मद्भावे ॥ ३९ ॥ नवल त्याची भजनरुधाती । सायुज्यतादि चारी मुक्ती । माझ्या नांवावरुनि ओंवाळिती । भक्ति पढियंती येणे पाडें ॥ ३४० ॥ मांडल्या अतिविघ्न साकडें । ग्लानी न करिती आणिकाकडे । जाणती रामनामापुढें । विघ्न वापुडें तें कायी ॥ ४१ ॥ गगन पडों पाहे कडाडें । पृथ्वी उलथावया गडबडे । ऐसे मांडलिया सांकडें । नाम पढे श्रीहरीचें ॥ ४२ ॥ ऐशी देखोनि अन्यय प्रीती । मी सर्वस्वे भुललो श्रीपती । मग न पाहता कुळ जाती । त्याच्या घराप्रती मी धांवें ॥ ४३ ॥ ते न घेती वैकुंठीची वाट । त्याचें घरचि मी करी वैकुंठ । तेथे चिन्मात्रें फुटे पाहाटें । पिके पेंठ सताची ॥ ४४ ॥ उपनिपदें येती तयांपाशी । स्वधर्म ये सुखवस्तीसी । नारदादि सनकादिकासीं । तया घरासी अतिप्रीती ॥ ४५ ॥ गर्जती नामाचे प्रवाडे । माझी कीर्ति गाती वाडेंकोडें । माझ्या रामनामापुढें । द्रुद्धाचे उडे वाधकत्व ॥ ४६ ॥ ऐशी देखोनि माझी भक्ती । वोरसोनिया निजशाती । धावोनि ये तयाप्रती । बोलली मागुती जावों विसरे ॥ ४७ ॥ त्यासी छळो ये जें जे दूषण । ते तें त्यासी होय भूषण । माझे भक्तीचे प्रसन्नपण । जाण सपूर्ण या नांव ॥ ४८ ॥ तेथ सायुज्यादि चारी मुक्ती । त्याचे सेवेसी स्वयें येती । ते जेथ विषय सेवूं जाती । तेथ सायुज्यमुक्ती सेवा करी ॥ ४९ ॥ ऋद्धिसिद्धि त्याच्या घरीं । होऊनि राहती कामारी । तगी तो सिद्धीची चाड न धरी । माझे भक्तीवरी निश्चयो ॥ ३५० ॥ ऐशी देखोनि निश्चयें भक्ती । मीही करीं अनन्य प्रीती । भक्त जेव्हा वास पाहती । तेउता मी श्रीपति स्वयें प्रकटें ॥ ५१ ॥ भक्त स्वभावं घोळो जाये । त्याचें बोलणे मीचि होयें । त्याचे बोलण्या सवाह्यें । मीचि राहें शब्दायें ॥ ५२ ॥ तो कौतुकें खेळे खडे । ते खडेचि मज होणे घडे । तो कृपालु पाहे जयाकडे । त्याचे छेदीं मी गांढे भंववध ॥ ५३ ॥ तो वास पाहे जेणे मोहरी । तेउती मी सुखाची सृष्टी करीं । तो ह्मणे जयातें उद्धरीं । तो मी स्वपदावरी वसवीं ॥ ५४ ॥ त्यासी अल्पही विचरूं पावे । तो सर्वांमें मी करूं धांवें । त्याचें नाम जिहीं स्मरावें । त्यासी

१ पुण्यवत जीव २ हानकृतेचा उदय होतो ३ शेहाच्या पाहा कुट्टन ४ एकदां बाल्यावर प्रेमवद होते ५ दासी
६ त्रिकूट ७ ८ मंगपायां ८ ज्या मार्गाकडे. मोहर क्षणजे मार्ग. ९ सकट हा शब्द मार्गें अ २३-२९८ मध्यें पहा

म्यां तारावें सर्वथा ॥ ५५ ॥ जेवीं तान्हयालागीं माता । तेवीं भक्तांची मज चिंता ।
 त्यांची सेवाही करिता । मी सर्वथा लाजेना ॥ ५६ ॥ माता वाळकाचें पुरवी कोड । तैसे ते
 माझे लळेवाड । त्याचें प्रेमचि मज गोड । उपचारचाड मज नाही ॥ ५७ ॥ मी शरीर
 तो माझा आत्मा । प्रेमळ असे पंढिया आह्या । प्रेमळावरती सीमा । भक्तीचा महिमा
 चढेना ॥ ५८ ॥ त्यासी झुणे काळ सहारी । यालागीं त्या आतवाहेरी । मी निजांगाचें दुर्ग
 करीं । ऐशी प्रीति पुरी प्रेमळाची ॥ ५९ ॥ तेथ काळाचेनि हट्टटें । लावूनि ब्रह्मस्थितीचे
 घाटे । माझे भक्त नेटेपाटें । आपणिया आंतवटें स्वसुखें वसवी ॥ ६० ॥ त्याचें स्वाभा-
 विक कर्म जाण । तें माझें प्रीतीचें पूजन । तो देखे तें माझें दर्शन । त्याची चावटी तें
 स्तवन खुणेचें माझें ॥ ६१ ॥ तो स्वयें करी आरोगण । तेचि मज नैवेद्यअर्पण । त्याची
 निद्रा ते जाण । समाधि सपूर्ण पै माझी ॥ ६२ ॥ त्याचा निमेषोन्मेषाचा व्यापार । तो
 मज अत्यंत प्रियकर । त्याचे साचे परिचार । मज अपार सुखविती ॥ ६३ ॥ भक्ताची
 शरीरस्वभावस्थिती । तेणें मी सुखावे श्रीपती । ऐसे सप्रेम भक्त आवडती । माझी
 अनन्यप्रीती मझका ॥ ६४ ॥ चारी पुरुपार्था नातळती । उपेक्षुनि चारी मुक्ती । सप्रेम
 करिती माझी भक्ती । मजचि पावती मझक्त ॥ ६५ ॥ गंगा सागरीं मीनली मिले । मीनली
 त्याचीच त्यावरी लोळे । तैसा भक्त मिळोनि भाववळें । माझे भक्तीचे सोहळे । मजमाजी
 भोगी ॥ ६६ ॥ जेवीं का भरें तरुणांगी । तरुणपण भोगी सर्वांगीं । तेवीं भक्त मिळोनि
 मजलागी । माझे भक्तीचें भोगी वैभव ॥ ६७ ॥ कां संतरावीचें गोडपण । चद्र जाणे
 आपुले आपण । तेवीं मी होऊनि माझें भजन । भक्त सज्ञान जाणती ॥ ६८ ॥ जाति-
 स्वभावे उदक एक । तेचि गंगा यमुना नांवी देस । प्रयागसगमीं उद्धरी लोक । तेवीं
 भक्त भाविक मद्योगे ॥ ६९ ॥ तेवीं माझे भक्त मज मिळून । अनन्य करिती माझें
 भजन । येथ भाविक सात्विक अतिदीन । उद्धरती जाण मद्योगें ॥ ७० ॥ पृथ्वी निर्धनें
 भरली आहे । परी पायाळेंवीण प्राप्ति नोहे । तेवीं आत्मा स्वत सिद्ध आहे । गुरुकृपा
 लाहे ते प्राप्ती ॥ ७१ ॥ चहूं पुरुपार्थांत त्यागिती । चारी मुक्ति उपेक्षिती । पंचम पुरुपा-
 र्थाची भक्ती । मज पढियती उडवा ॥ ७२ ॥ येचि भक्तीचें मज कोडें । हेचि भक्त
 माझे लळेवाड । मज अवाप्तकामा त्याची चाड । ऐसे प्रेम गोड त्याचें ॥ ७३ ॥ आह्मी
 प्रेमाचे पाहुणे । भावार्थीचे आंदणे । म्या अनन्याची सेवा करणे । जीवंप्राणें सर्वस्वें
 ॥ ७४ ॥ माझें नाम आत्मराम । मी अवाप्तसकळकाम । परी प्रेमळालागीं सकाम । ऐसें
 गोड प्रेम त्याचें ॥ ७५ ॥ मग आपुलिये सर्वसाटीं । प्रेमळ घें मी उठाउठी । वरीव
 सुखही दें शेर्वटीं । मज प्रीति मोटी प्रेमाची ॥ ७६ ॥ प्रेम मजेंसी मोले अधिक । सपसाटी
 करिता देस । यालागीं वरीव देता सुख । न ये तें सेवक सेळेचा होय ॥ ७७ ॥ प्रेमाचा

१ लाडके २ प्रिय ३ कदाचित् ४ किण ५ निग्रह कहन ६ वायकळ बोलणें ७ राक्षणिक, सांवेदिक, शुभ
 ८ भक्षण, जेवणें ९ पापपन्था हालविण्याचा १० त्याच्या विश्वासाचे ११ ऐक्यतेस धाडी, मित्राली १२ ज्यावर
 पोड्या कव्या येतात व जातात असा यद्राचा मूळ देह "ते वेळीं भरे । अवमां घरे । तें चद्रीचि उरे । सनरावी जेसी"
 अमृतानुभव प्र ४-१५ १३ सोनें, मोर्षीं, हलादि द्रव्यानि १४ भावड; अपेक्षा १५ मी पणचाम धाई तरी मज्ज.
 १६ मग खत प्या मोवदला त्या प्रेमळ भक्ताच्या घेतों व निवाय सुखरपी यरवा देतों वरीवन्वरवा, दो गमवुर्शांनि
 आपल्या वस्तूची धंदलावदल केळी असता त्यांपैकी ज्याची वस्तू कमी मोलाची असेल त्याला भरपाई करण्याकरितां
 दुसऱ्याग जी रोकड रक्कम घावी लागते ती १७ माझ्याहून जास्ती १८ सेल घणणे शेडरा, वांडा, किंवा क्लेशावाटा
 "शेळ रिपलीसे उपदेचा । निरीटीमि देवें"-शां० अ ११-६४३

जिह्वाळा पूर्ण । भावार्थाची उणखूण । जाणता मी एक श्रीकृष्ण । इतरांसी जाण कळेना ॥ ७८ ॥ मज गोपिकांची कोण गोडी । त्यांच्या प्रेमाची जाति चोखडी । यालागीं मज त्यांची आवडी । अतिगाढी उद्धवा ॥ ७९ ॥ कुड्या काय सुंदर होती । तिच्या प्रेमाची मज प्रीती । राधा प्रार्थी मी वनाप्रती । काय विपयासकीलागूनी ॥ ३८० ॥ कोण भक्ती केली गोपाळी । काय तीं सोंवळी कीं ओवळी । त्यांचे उच्छिष्ट कथळ मी गिळीं । प्रेमसमेळीं डुळत ॥ ८१ ॥ पांडवांच्या वाचें मी काय लागें । त्यांचीं वेवेंटे सोशीं अनेगें । मी सुदाम्याच्या पायां लागें । काय त्याचेनि पांगें पांगलें ॥ ८२ ॥ मी काय अघासी दुकाळलें । तो यपट्यांसी मागों गेलों । मी भावार्थाचा भुकेलों । प्रेमाच्या पावलों पाहुणेरा ॥ ८३ ॥ माझी काय क्षीण झाली शक्ती । मज गोपिका दावी वांधिती । त्यांच्या निजप्रेमाची जाती । मी स्वयें श्रीपति पोखितूं ॥ ८४ ॥ मी न लागतां कोणाची कवडी । अर्जुनाचीं धूतसे घोडीं । धर्माधरीं उच्छिष्टें काढीं । मज अतिआवडी प्रेमाची ॥ ८५ ॥ मज प्रेमळाची अतिआवडी । ते लोकेर्पणालाज दवडीं । महत्वाच्या विसरवीं कोडी । त्याच्या सेवेची जोडी मजलागीं ॥ ८६ ॥ सकळ अळंकार लेऊनि माता । निजपुत्र मस्तकीं लाडवितां । त्याच्या कंटाळेना थुंकमुता । तेवीं प्रेमळें सर्वथा मजलागी ॥ ८७ ॥ ऐसाप्रेमाचेनि अतिपांगें । म्यां पंगिस्त होइजे श्रीरंगें । यालागीं तयापुढेंमागें । सदा सर्वांगें तिष्ठत ॥ ८८ ॥ उद्धवा यादव समस्त । असतां माझें बहुत गोत । तूंचि प्रियकर मज जो येथ । माझें प्रेम अद्भुत तुजेंलागी ॥ ८९ ॥ हे ऐकोनि-देवाची गोठी । उद्धवें पार्यीं घातली मिठी । देवो सुखावोनि पोटीं । उठाउठी आलिंगी ॥ ३९० ॥ हृदयीं हृदय जाले सलग्न । देही देहा पडिले आलिंगन । मनेसीं एक झाले मन । स्वानंदें पूर्ण चोसडे^१ ॥ ९१ ॥ देवो विसरला देवपण । भक्ता नाठवे भक्तपण । दोघाचे उडाले दोनीपण । स्वानदी पूर्ण बुडाले ॥ ९२ ॥ सेव्यसेवकता ठेली^२ गोठी । द्वैतभावाची खुटली दृष्टी । भक्तिसाध्याच्याच्या पाटीं । दोघां झाली भेटी निजात्मता ॥ ९३ ॥ स्थूळ लिंग आणि कारण । इंही उपलक्षिजे महाकारण । ते देहचतुष्टयाची आठवण । आठवितें कोण ते ठायीं ॥ ९४ ॥ तेथ निबिड आणि निघोटें^३ । सुखस्वरूप घनदाट । नाहीं आदि मध्य शेवट । तें झाले प्रकट स्वैयंभ ॥ ९५ ॥ नवल देवाचे पूर्णपण । तेथही लींघव केले जाण । मोडों नेदीचि उद्धवपण । ऐसा भक्त आन मज मिळेना ॥ ९६ ॥ उद्धवाऐसा मजपार्शी । कोण मिळेल अळोंधासी । माझें निजगोड कोणापार्शी । म्यां सावकाशीं सागावे ॥ ९७ ॥ मज निजधामा गेलिया जाण । माझें जे निःसीम निजज्ञान । त्यासी उद्धव शुद्ध साठवण । यालागीं उद्धवपण राखिले ॥ ९८ ॥ उद्धव स्वानदी निमग्न । त्यासी थापटूनि आपण । सावध करी श्रीकृष्ण । येरा भक्तपण आठवले ॥ ९९ ॥ ह्याणे जय जय श्रीकृष्णनाथा । जे मज सुख दाविले आता । ते नित्य निर्वाहे^४ सर्वथा । ऐशी कृपा तत्त्वतां करावी ॥ ४०० ॥ तंव श्रीकृष्ण ह्याणे उद्धवा । हा माझा निजगुह्य गोप्य ठेवा । तुज म्या सागीतला

१ पास २ प्रेमभरानें ३ कर्ज देणें आटे ४ किकाटे, दाटें ५ त्याच्या ताब्यांतला दास आर्ह काय ६ दाव्यानें ७ वाढवितो ८ लौकिकाची पवी ९ गोडी १० प्रेमाच्या जवरदस्त बघनानें ११ पराधीन १३ तुजमाशीं १३ वृद्धन भरलें व वाटू लागलें १४ राहिली १५ परिपूर्ण १६ सुखरूप १७ ब्रह्म. १८ कौतुक, लीला १९ निज गुज सागण्यास २० टिकाव, राहावे.

कणवा । पुरुपार्थ पांचवा या नांव ॥१॥ हे वेदशास्त्रां अगम्य । सकळ देवांसी अतिदुर्गम
जेणे लुब्धें मी पुरुपोत्तम । ते हें भक्तिप्रेमरहस्य ॥ २ ॥ मज चक्ष्य करावयाचें वर्म
पोटीं धरावे भक्तिप्रेम । चहू मुक्तींचा पडे भ्रम । पुरुपार्थकाम वोसरे ॥ ३ ॥ ज्यासी माझी
सप्रेम भक्ती । त्याचेनि नावे विघ्न पळती । मजवेगळी अन्यथा गती । करावया प्राप्ती को-
णाची ॥ ४ ॥ ज्यासी माझी अनन्य भक्ती । तेथ माझी पूर्ण कृपास्थिती । मद्भक्ता मजवे-
गळी गती । कदा कल्पांता असेना ॥ ५ ॥ वेदविधी करावा बोधू । तो निःश्वसित माझा
वेदू । जेथ माझा पूर्ण कृपाबोधू । तेथ विधिवादू वाधीना ॥ ६ ॥ जे कां माझे भक्त
सकाम । ते फळभोगार्ती होऊनि निष्काम । तेही ठाकती माझें निजधाम । भक्तां अन्यग-
मन असेना ॥ ७ ॥ ज्यासी माझें अनन्य भजन । स्वकर्म त्याचे सेवी चरण । विधिवेदू
बोळंगे अगण । त्यासी अन्यथागमन असेना ॥ ८ ॥ जेथ सप्रेम नाही माझी भक्ती । तेथ
कर्म अवश्य वाधती । कर्मास्तव अन्यथागती । अभक्त पावती उद्धवा ॥ ९ ॥ जेथ
माझी साचार भक्ती । तेथ कर्माची न चले गती । मद्भक्ता माझी प्राप्ती । सत्य निश्चितीं
या हेतू ॥ ४१० ॥ भक्तासी सर्वाभूती मद्भक्तो । तेथ कर्मबंधा कैचा ठावो । कर्मानुगती
खुंटली पहा वो । मत्प्राप्ति स्वयमेवो मद्भक्ता ॥११॥ भक्त पाऊल ठेवी अर्वांनीं । परी म्या
ठेविले न धरी मतीं । कर्ता भगवंत सत्य मानी । यालागीं कर्मबंधनीं बांधवेना ॥ १२ ॥
भक्तांस नाहीं अन्यथा गती । मद्भक्ता माझी अनन्य प्रीती । त्या भक्तभावार्थाच्या युक्ती ।
विशद श्रीपती स्वयें त्या केल्या ॥१३॥ 'न मे भक्तः प्रणश्यति' । हें बोलिला अर्जुनाप्रती ।
तें साचार विरुंद श्रीपती । तो भक्तां अन्यगती घडोचि नेदी ॥ १४ ॥ भक्तशापाची ऐ-
कर्ता गोठी । देवो कैवारे सवेग उठी । सुदर्शन लावूनि पाठी । केला हिंपुंटी दुर्गासा ॥१५॥
एका अक्षरीपाकारणे । दहा गर्भवास सोशिले जेणें । तो अनन्य भक्तासी उणें । कोण्याही
शुणें येवों नेदी ॥ १६ ॥ भक्तकैवारी श्रीकृष्ण । हे भावार्थाची निजखूण । एका जनार्दना
शरण । भावो प्रमाण भक्तीसी ॥ १७ ॥ शुद्धभावेवीण जे भक्ती । तेचि दाभिक जाण
निश्चितीं । ते अपक्वचि राहे प्रीतीं । जेरीं काकड जाती मुगाची ॥१८॥ 'भक्तियोगस्य मद्भती' ।
हे मूळपदींची पदस्थिती । तेंचि चाढविले किति । ऐसे श्रोतीं न ह्यणावे ॥ १९ ॥ 'मद्भती' या
पदाची व्युत्पत्ती । कोण आहे जाणे किति । हें रहस्य जाणे विरळा क्षितीं । यालागीं क्षमा
श्रोतीं करावी ॥ ४२० ॥ हो कां भक्ति माझी निजजननी । ज्या प्रेमपांहा ये चाढरुनीं ।
सरंता केलों भगवद्भजनीं । 'ते म्या गौण महिमेतीं वानिली ॥२१॥ भगवद्भक्तीचें महि-
मान । मी केवी जाणे अज्ञान । जें बोलिलो तें सर्वथा गौण । क्षमा पूर्ण करावी ॥ २२ ॥
भक्ति माझी निजमाउली । ते मी आपुल्या वोत्रडे चोलीं । ग्रथाधारे गारविली । सप्रेम
भुली भुलोनी ॥ २३ ॥ प्रेमार्थी निजजाति कैत्री । आठरों नेदीं आठवणेसीं । एत्र तिसर-

१ कृपेन २ लामें ३ बचूक सापन ४ धाटे, नाहीता होतो ५ गणित होतो ६ माहपात्रियाव दुगरी क्षीणती
गती प्राप्त करून वेद्यामारखी आहे ७ भासोच्छ्वासारोवर प्रकट झालेला ८ काननापूर्वक कर्म केल्यामुळे ९ भूमिवर.
१० ब्रीद, बाणा ११ बडी, मजहीन १२ कमीपणा, दीय १३ भक्तासी १४ सोबटी, अक्षरेखपंत १५ दुसर दान्यां-
मन्य एकादा १ निजगारा व मज न होणारा दाना धनतो खार। कर्मांतात 'बाह्य' द्वातात हा काड दिवव गिदा
ठेविला तरी पाणी धांगला लागू देत नाहीं दुसर गूण शिखत नाहीत "दुता क्षीं जेवा सुचरता पाण । परिपात्री
अन्ना न मिळे जेण"-निर्णयसागर गाथा, धामय ३४७२ पदा. १६ पाठता, दुवार १७ तिनीं मी केलेले कर्म
धपुरेंच आहे

दूनि हेतूसी । भक्तिरहस्यासी बोलविले ॥ २४ ॥ जेवीं कां निजवाळकातें । माडली बोल
बोलवी त्यातें । तेवीं भक्तीने मज केले येथें । म्यां चुकी कोणातें ठेवावी ॥ २५ ॥ माड-
लीचें लोभाळपण । प्रकट करी तो मूर्ख जाण । याहीपरी मी अज्ञान । चुकलेपण दिस-
ताहे ॥ २६ ॥ उडिदीं काळें जेथींच्या तेथें । तेवीं चुकलेपण माझें येथें । चुकीचि मानाती
निश्चितें । हेंही गुरुनाथें वारिलें ॥ २७ ॥ चुकलेपणचि मानितां । मी हों पाहें कवि कर्ता ।
मीपण नावडे गुरुनाथा । तेणे तें तत्त्वतां सांडविले ॥ २८ ॥ सागं झालिया कथाकथन ।
तेणे श्लोघें न घ्यावे मीपण । तंव गुरूनीं दादूनि निजखूण । मीतूंपण उडविले ॥ २९ ॥
हेही हो बोल बोलता । मी नव्हे नव्हे गा सर्वथा । मी नव्हे कवि कर्ता । हें गुरूचें तत्त्वता
गुरु जाणे ॥ ३० ॥ तंव श्रोते ह्मणती चमत्कार । भक्तिसुखाचें सुखसार । भक्ति परमा-
मृतसागर । उघड साचार तुवां केला ॥ ३१ ॥ भागवत मुख्य भक्तिप्रधान । जे भक्तीचें
सुख सनातन । तें करतळामळ करुनि जाण । तुवां परिपूर्ण दाविलें ॥ ३२ ॥ तुवा हा
थोर केला उपकार । तरावया स्त्रियादि शूद्र । जग व्हावया भजनतत्पर । भागवत निजसार
काढिले ॥ ३३ ॥ भागवतीचें गुप्त पीरूख । तें त्यां प्रकटिले भक्तिसुख । तेणे सत सुखावले
देख । श्रोते सकळिक निवाले ॥ ३४ ॥ तुज संतोपोनि श्रीपती । दीधली आपली निज-
भक्ती । यालागीं तुवां भक्तीची कीर्ती । यथार्थस्थितीं वर्णिली ॥ ३५ ॥ तुझे भक्तीचा
एकेक बोल । ब्रह्मसुखेंसी सखोलें । त्याहीमार्जी प्रेमाची बोलें । येताति डोलें चित्सुखें ॥ ३६ ॥
तुज वाखाणिता निजभक्ती । प्रेमें 'बोसडे चित्तवृत्ती । विसरोनिया ग्रंथस्फूर्ती । भक्तीची
कीर्ती वानिशी ॥ ३७ ॥ निजआवडी वाडेंकोडें । वानिता भक्तीचे पवाडे । तुज नाठवे
मागेंपुढें । प्रेम गाढें जाणवले ॥ ३८ ॥ जंव जंव भक्तीचें निरूपण । अधिकाधिक वाढता
जाण । तंव तंव येतसे स्फुरण । तेथ कोण पुरे ह्मणेल ॥ ३९ ॥ जंव जंव निरूपणा वाडें ।
तंव तंव भक्तीची अधिक गोडी । तेणे श्रोत्याचीही आवडी । चडोवडी वाढली ॥ ४० ॥
करितां भक्तिसुखनिरूपण । श्रोते वक्ते लाचावले जाण । होतां अमृताचें आरोगण । पुरे
कोण ह्मणों शके ॥ ४१ ॥ चापरी गा अतिप्रीतीं । वाढली निरूपणीं भक्ती । ते आवरु-
निया स्फूर्ती । पुढील ग्रंथाधीं प्रवर्तत ॥ ४२ ॥ हें ऐकोनि सतवचन । केले साष्टांग नमन ।
भली दीधली आठवण । घेरवी निरूपण नावरतें ॥ ४३ ॥ 'भक्तियोगस्य मद्गती' । ये
पदाची पदव्युत्पत्ती । निरूपिली भगवद्भक्ती । जेणे भगवत्प्राप्ती अतिसुलभ ॥ ४४ ॥ हे
न करितां भगवद्भक्ती । त्रिगुणगुणीं जीवपंक्ती । वाधिल्या ससारीं उन्मज्जती । तेही स्थिती
हरि सागे ॥ ४५ ॥

मया कालात्मना धात्रा कर्मयुक्तमिदं जगत् । गुणप्रवाह एतस्मिन्मज्जति निमज्जति ॥ १५ ॥

मुख्य मूर्ळी मी जगाचा धरिता । संपूर्ण मीचि सृजिता । विष्णुरूपे मी प्रतिपाळिता ।
मीचि सहर्ता रुद्ररूपें ॥ ४६ ॥ हे त्रिगुण काळाची काळसत्ता । तो मी निजकाळ तत्त्वता ।
सृजिता पाळिता सहर्ता । गुणावस्थाविभागे ॥ ४७ ॥ जनाचें वासनाकर्म विचित्र । तेचि

१ दोष, २ निवारण केले ३ संपूर्ण ४ अविमानाने ५ भागवत प्रथात भक्तिचे मुख्यत्व प्रतिपादिली आहे ६ अनादि,
शाश्वत ७ सद्यहृतीच्या धावळ्याप्रमाणे सुमम ८ अमृत ९ गमीर १० जिन्हाळा, बेल ११ श्लोके. १२ भरून जाते.
१३ लक्ष्मिवाळपणानें १४ बुद्धि, वाड १५ भोजन १६ जन्मती १७ उत्पन्न करणारा

काळसत्ता निजसूत्र । तेणे रचिला संसार । चराचर गुणवद्ध ॥ ४८ ॥ गुणकर्में स्वर्गा
चढे । गुणकर्में नरकीं पडे । नाना योनींचें साकडें । भोगणे घडे गुणकर्में ॥ ४९ ॥ स्वर्ग
भोगूनि वाडेंकोडें । महर्जनतपोलोकापुढें । सत्यलोकवरी वरता चढे । उन्मज्जन घडे या
नाव ॥ ४५० ॥ पशुपक्षिस्थावरात । वृक्षपापाणकृमित्व प्राप्त । महानरकीं अधःपात ।
निर्मज्जन एथ त्या नांव ॥ ५१ ॥ उंचीं चढोनि नीची पडणें । भोगवी नाना जन्ममरणे ।
तें प्रकृतिपुरुषाचे साजणे । जीवबंधने भोगवी ॥ ५२ ॥

अणुरंहरुद्रा स्थूले यो यो भाव प्रसिध्यति । सर्वोऽप्युभयसयुक्त प्रकृत्या पुरुषेण च ॥ १६ ॥

अणु ह्यणिजे अतिसूक्ष्म सान । बृहत् ह्यणिजे विशाल जाण । कृश ह्यणिजे किरको-
ळपण । स्थूल ते पूर्ण जडावयवीं ॥ ५३ ॥ जे जें दृष्टिगोचर झाले । जे जे नावरूपा आले ।
ते ते उभययोगे केले । जाण घडले प्रकृतिपुरुषीं ॥ ५४ ॥ जे उभययोगसभव । जग ऐसे
ज्याचे नाव । ते प्रकृतिपुरुष सावेव । तिसरा भाव असेना ॥ ५५ ॥ या दोहीवेगळें निरं-
वयव । जेथूनि या दोहीचा उद्भव । तेचि सर्वस्तु सर्वां सर्व । देवाधिदेव सागत ॥ ५६ ॥
यस्तु यस्माद्विरन्तश्च स वै मध्य च तस्य सन् । विकारो व्यवहाराद्यं यथा तेजसपार्थिव ॥ १७ ॥ -

प्रकृतिपुरुषेसीं साकार । जें दिसताहे चराचर । त्यासी आद्यंतीं जे अनश्वर । तेंचि साचार
मध्येही ॥ ५७ ॥ लेण्याआधीं कनक एक । लेण्याअतीं तेंचि आवश्यक । मध्येही लेणेरूपें
देख । भासे कनक विशुद्ध ॥ ५८ ॥ न करिता मातीचे गोकुळ । पूर्वीं मृत्तिकाचि केवळ ।
गोकुळ मोडल्या सकळ । उरे अविकळ मृत्तिका ॥ ५९ ॥ तेचि गोकुळरूपें असता । भासे
मृत्तिकाचि तत्त्वता । तेवीं आदिमध्यअवसानतां । भासे चित्संतता अनश्वर ॥ ४६० ॥
त्रिगुणगुणे सविकार । जे जग दिसताहे साकार । ते मायिकें गा चराचर । जेवीं व्यवहार
स्वमीचा ॥ ६१ ॥ सकळ विकारांचें कारण । अगें अविद्या आपण । ते विकारीं सत्यता
स्थापिता जाण । आले सत्यपण अविद्येसी ॥ ६२ ॥ अविद्या आपुलेनि नावें जाण ।
आपुलें नास्तिवयं सांगे आपण । हें वर्म जाणती सज्ञान । नेणोनि अज्ञान मानिती सत्य
॥ ६३ ॥ अविद्या अविद्यकत्वे मिथ्या जाण । वस्तु वस्तुत्वे सदा सपन्न । येचि अर्थींचें
निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ६४ ॥

यदुपादाय पूर्वेस्तु भावो विक्रान्ते परम् । आदिरतो यदा यस्य तत्सत्यमभिधीयते ॥ १८ ॥

प्रकृतिअगीकारें देख । वस्तूपासाव होती लोक । जेवीं निद्रायोगें एक । होय अनेक
निजस्वमीं ॥ ६५ ॥ जेवीं ततूपासाव कोटि पट । कोटि पटीं ततु एकवट । पाहता आदि
मध्य शेवट । द्वैताचे वोट रिघेना ॥ ६६ ॥ तेवीं वस्तूपासोनिचा लोक । प्रकृतिपुरुषादि
सकळिक । आदिमध्यअवसानी एक । द्वैतवार्ता देख असेना ॥ ६७ ॥ तंतु सत्य पट
मायिक । वस्तु सत्य अविद्या लटीक । जें आदिमध्यअवसानी एक । ते सत्य निष्टकें
उद्ध्या ॥ ६८ ॥ जेनीं का काष्ठाची वाहुली । काष्ठावयवें शोभे आली । तेवीं वस्तु वस्तुत्वे
एकली । शोभा पावली जगत्वे ॥ ६९ ॥ जेवीं का एकले देह देख । दिग्ने अत्रययरूपीं

१ उन्मज्जन-वर जेणे, उत्क्रान्ति, उत्पत्ति निमज्जन-नारीं जाणें, अपक्रान्ति, वाचननि २ उद्धान ३ पाहण्यात योग्य
४ साकार ५ निराकार ६ ब्रह्मवस्तु ७ अविनाशी तत्त्व ८ अदृश्यापूर्वी ९ तोम १० अद्वितीय ११ विकारहीन
१२ तीव्रही फाळी १३ ब्रह्मच अस्तित्व १४ वाचिद्याकल्पित १५ अभाव १६ प्रियमान १७ ती भविद्या १८ द्रष्टा
प्राप्त १८ पण्ट १९ माया २० निर्दोष, निर्बिहार. २१ अविद्या अविद्या

अनेक । तेवीं वस्तु एकली एक । आभासे अनेकस्वरूपीं ॥ ४७० ॥ जेवीं कां जळी क्रीडतां जळा । उपजवी तरगांच्या माळा । तेवीं वस्तूचिया स्वलीळा । जगदादि मेळा प्रकाशे ॥ ७१ ॥ तरगां आदिमध्यअवसानां । जेवीं पाणीपणे असे पाणी । तेवीं उत्पत्तिस्थिति-निदानां । वस्तु वस्तूपणीं अनश्वर ॥ ७२ ॥ ब्रह्म सत्य प्रपंच वावो । हें साधका साधा-वया निर्वाहो । कार्यकारणअभिन्नभावो । देवाधिदेवो बोलिला ॥ ७३ ॥ कार्य कारणीं अभिन्न । तें ब्रह्मीं माया कैची भिन्न । जगद्रूपें ब्रह्म परिपूर्ण । अन्योपदेशें जाण दाविलें ॥ ७४ ॥ ब्रह्म माया काळगती । यें तिन्ही अनादि ह्मणती । तेही न घडे उपपत्ती । येचि अर्थी हरि बोले ॥ ७५ ॥

प्रकृतिहोसोपादानमाधार पुरुष पर । सतोऽभिव्यञ्जकः कालो ब्रह्म तत्रितय स्वहम् ॥ १९ ॥ । । ।

ब्रह्मावेगळी माया । सर्वथा न ये आंया । ते ब्रह्माधारे वाढोनियां । गुणकार्यां वाढवीं ॥ ७६ ॥ मायानियंतें ब्रह्म आपण । यालागीं यासी पुरुषपण । पुरुषाची प्रिया माया पूर्ण । प्रकृति अभिधान या हेतू ॥ ७७ ॥ ब्रह्माहून पुरुष भिन्न । हें सर्वथा मिथ्या वचन । ब्रह्म पुरुष नामाभिधान । एकासीचि जाण आलें असे ॥ ७८ ॥ माया प्रकृति अभिधान । दोहीं नावीं मायाचि पूर्ण । आविद्यक दावी कार्य भिन्न । आविद्या जाण या हेतू ॥ ७९ ॥ माया ब्रह्मीची शक्ति जाण । तेही ब्रह्मंसीं असे अभिन्न । वेगळी नव्हे अर्धक्षण । सदा सुलीन ब्रह्मेसी ॥ ४८० ॥ जेवीं शूराची शौर्यशक्ति पूर्ण । शूरांहोनि नव्हे भिन्न । तेवीं ब्रह्मी मायाशक्ति जाण । असे सुलीन सर्वदा ॥ ८१ ॥ माया ब्रह्मी असतां जाण । क्षोभे-चीण नव्हे संजर्न । मायाक्षोभकू काळ पूर्ण । काळास्तव जन जन्मती ॥ ८२ ॥ ब्रह्मींची सत्ता तो काळ जाण । प्रकृति क्षोभवूनि आपण । दावी उत्पत्ति स्थिति निर्दान । तो काळही अभिन्न ब्रह्मंसीं ॥ ८३ ॥ जेवीं रायाच्या राजपुत्रासी । राजाचि दमू शके त्यासी । तेवीं झालें जे प्रकृतीचे कुशी । तें निजसत्तेसी निर्दळी ॥ ८४ ॥ विवेकदृष्टी पाहतां जाण । काळ परमात्मा दोन्ही अभिन्न । प्रकृति पुरुष काळ जाण । तिहींसी एकपण या हेतू ॥ ८५ ॥ ब्रह्म-माया-काळसंबंध । हे तिनी मूळींचि अभेद । दिसे जो न्यावहारिक भेद । तोही अंबद्ध मिथ्यात्वे ॥ ८६ ॥ वस्तु एकलीचि आपण । प्रकृतिपुरुष काळरूपें जाण । अखंडत्वे दाविता पूर्ण । तो मी श्रीकृष्ण परमात्मा ॥ ८७ ॥ उत्पत्तीपूर्वीं मी ब्रह्म पूर्ण । उत्पत्तीचें मी बीज आदिकारण । स्थितिकाळी मी ब्रह्मरूपे जाण । एकीं अनेकपण स्वयें दावीं ॥ ८८ ॥ स्वलीला सृष्टीचे प्रींतां जाण । प्रलयीं उरें मी ब्रह्म परिपूर्ण । तेचि अर्थींचे निरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ८९ ॥

सर्ग प्रवर्तते तावत्प्रांपर्षेण नित्यश । महान् गुणविसर्गार्थं स्थित्यन्तो यावदीक्षणम् ॥ २० ॥

महान् ह्मणजे अतिथोरू । पितृपुत्रप्रवाहें ससारू । अनवैच्छिन्न निरतरू । अतिदुर्धरू वाढला ॥ ४९० ॥ अतिशयेंसी दुर्धरू । कैसेनि वाढला ससारू । तेही अर्थींचा विचारू । शाङ्गधरू सागत ॥ ९१ ॥ विपयांचिये आसक्ती । वार्सनानिष्ठ झाली वृत्ती । ते देहात्मता

१ पक्ति २ साटाच्या ३ 'ब्रह्म सत्य जगत् मिथ्या' हा सिद्धांत साधकास कळवा ह्मणून ४ युक्ति ५ आकाराला येत नाहीं, असूच शकत नाहीं ६ नांव ७ ब्रह्मात लान होऊं राहणाती ८ चेतवित्यावाचून काळ गुणाचा क्षोभ करून जगत्कालास व्यक्तत्व साणतो ९ दृष्टि, उत्पत्ति १० ब्रह्मीं चित्सत्ता ११ नाश १२ जोय १३ ब्रह्म, १४ शेवटीं १५ १ आचरण्यासारखा अपरिमित १६ वासोच्या अर्थात.

अतिप्रीती । संसारस्थिती वाढवी ॥ ९२ ॥ खवळला जो देहाभिमान । तो शुद्धासी
 लावी जीवपण । नाना योनीं जन्ममरण । विशेषें जाण वाढवी ॥ ९३ ॥ ऐसेन अतिदु-
 र्धरू । स्रष्टेन सृजिला संसारू । तो ब्रह्मांयूपर्यंत स्थिरू । ब्रह्मप्रळयीं सहारू सृष्टीचा ॥९४॥
 एक नित्यप्रळयो लागला आहे । एक दैनदिन प्रळयो पाहें । एक कर्मजन्य प्रळयो लाहे ।
 एक तो होये अवातर प्रळयो ॥ ९५ ॥ सकळ प्रळयांच्या शिरीं । ब्रह्मप्रळयाची थोरी ।
 तो सकळ सृष्टीतें सहारी । काहीं ससारीं उरें नेदी ॥ ९६ ॥ ब्रह्मप्रळयीं नाश सृष्टीसी ।
 पुढेंती रचावया कल्पादीसी । उंच नीच नाना योनींसी । नव्या करावयासी कारण काय
 ॥ ९७ ॥ ब्रह्मप्रळयीं सृष्टीचा न्हासू । परी नि शेष नव्हेचि नाशू । उरें वासनावीजविलासू ।
 सुलीनं रहिवासू अविद्येअगी ॥ ९८ ॥ तेंचि वीज कल्पादि जाण । मीचि स्रष्टरूपें आपण ।
 मज म्या अनुग्रहनि पूर्ण । सूक्ष्म कारण लक्षविले ॥ ९९ ॥ जेवीं वर्षाकाळीं नाना तृणें ।
 वाढुनि शरत्काळीं होती पूर्णें । तींच उष्ण काळीं बीजकणें । होती सुलीने पृथ्वीसीं ॥५००॥
 सुलीन बीजे पूर्ण क्षितीं । परी तीं कोणा व्यक्ती न येती । तेवीं वासनाबीजे प्रळयातीं ।
 उरें अव्यक्ती ससारू ॥ १ ॥ जेवीं काळीं वरुपलेनि घने । बीजे विरूढती संत्राणे । वाढती
 नाना जातींचीं तृणे । पूर्व लक्षणे यथास्थित ॥ २ ॥ तेवीं उत्पत्ति काळावरी । सूक्ष्मवासना
 बीजाकुरीं । नाना योनी चराचरी । जगमस्थावरीं जग चाहे ॥ ३ ॥ ब्रह्मयाचे प्रळयाआतू ।
 निःशेष सृष्टीचा नव्हे अतू । चालागीं ससारीं अनंतू । वेदशास्त्रार्थू प्रतिपादी ॥ ४ ॥ ऐसा
 ससार अनंतू । याचा निःशेष होय अतू । तेचि अर्थीं श्रीकृष्णनाथू । श्लोकींचा पदार्थू
 बोलिला ॥ ५ ॥ 'स्थित्यंतो यावदीक्षणम्' । येणें पदें श्रीकृष्ण । अत्यंत प्रळयींचें लक्षण ।
 सूत्रंप्राय जाण बोलिला ॥ ६ ॥ 'ईक्षण' या पदाचा अर्थ जाण । सद्गुरुकृपादृष्टि पूर्ण । तेंचि
 माझें कृपावलोकन । जेणें ब्रह्मज्ञान प्रकाशे ॥ ७ ॥ पूर्ण प्रकाशल्या ब्रह्मज्ञान । ससार
 झाला नाहीच जाण । वस्तु वस्तुत्वे परिपूर्ण । मीतूपण असेना ॥ ८ ॥ तेथ ध्रुवमंडळाची
 ठेली मात । वैकुण्ठकैलासा झाला प्रांतें । शेषशायीचाही अत । ब्रह्मजानातं होऊं सरला
 ॥ ९ ॥ हारपलें मीतूपण । उडाले देव भक्त भजन । बुडालें साकारतेचे भान । ब्रह्म सना-
 तन सदोदित ॥ ५१० ॥ प्रपच एक झाला होता । हे समूळ मिथ्या वार्ता । पुढे होईल
 मांगुता । कदा कल्पात्ता घडेना ॥ ११ ॥ हें अत्यंत प्रळयाचें लक्षण । भाग्येवीण न
 पाविजे जाण । ज्यासी साचार सद्गुरुचरण । ते सभाग्य जन पावती ॥ १२ ॥ अत्यंत
 प्रळयींची गती । न घडे गा समस्ताप्रती । हे परम निर्वाणगती । जाण निश्चिती उडवा
 ॥ १३ ॥ ज्याची अहममता खुंटे । त्याची निःशेष कल्पना तुटे । अत्यंत प्रळयो त्यासीच
 भेदे । नेटेपाटे निजात्मता ॥ १४ ॥ देह पडलिया हा प्रळयो घडे । हें बोलणें सर्वथा
 कुंडें । जिताचि हा प्रळयो जोडे । धोंडेंकोडें निजनिष्ठा ॥ १५ ॥ जिताचि हा प्रळयो जाण ।
 येणे ससारंवीजदहन । आता ब्रह्मप्रळयलक्षण । ऐक सपूर्ण सांगेन ॥ १६ ॥ ब्रह्माडप्रळ-
 याचा अनुक्रम । तेथ अतीं उरें पूर्ण ब्रह्म । हें उद्धवें जाणावया वर्म । पुरुषोत्तम बोलत ॥ १७ ॥

१ ब्रह्मदेवाच षासुय्य आहे तोंपर्यंत २ दररोजचा ३ पुन ४ मायेमध्ये धारयत सृष्टम सारुपातें राहतो ५ मुनवितें,
 ६ ९९४वेळा ७ जोरात, जोमात, उगवतात ८ धोडण्यात, अतिसंज्ञेपानें ९ शेवट, अखेर १० होऊ लागतो ११ पुन
 १२ माफडें, सोड १३ जीवतपर्णीच १४ आवरीतें, १५ ससाराला वारवणें वीजाचा नाश

विरागमयाऽऽसाराचमानो लोककल्पविकल्पक । पद्मवायु विज्ञेयाय कल्पते भुवौ सह ॥ २१ ॥

चतुर्दशभुवनेसीं ब्रह्मांड । काळें कल्पिलें प्रचंड । तें स्थितिकाळी पाळूनि अड । अंतीं नाशाचें बंड आदरी काळू ॥ १८ ॥ तो तूं काळ ह्याणशी कोण । तरी काळात्मा मीचि जाण । तेणे काळें म्यां प्रलयईक्षण । केले जाण सृष्टीसी ॥ १९ ॥ पंचभूतांचे भिन्न भाग । काळसत्ता राखिले विभाग । ते सत्ता म्या आवरितां सांग । खवळे लगवग पंचत्वाची ॥ २० ॥ जैसा उत्पत्तीचा उपक्रमू । तैसाचि प्रळयाचा अनुक्रमू । भूर्ती भूतलयो सुगमू । पुरुषोत्तमू सागत ॥ २१ ॥

अज्ञे प्रलीयते सर्वमत्रं धानासु लियते । धाना भूमौ प्रलीयन्ते भूमिगन्धे प्रलीयते ॥ २२ ॥

म्यां पाहिल्या प्रलयदृष्टीं । पडोनि ठाके अनैवृष्टी । तेणे अन्न क्षीण होय सृष्टीं । अन्नापाठीं शरीर ॥ २२ ॥ येथ असे 'अन्नमय प्राण' । हें वचन प्रत्यक्ष प्रमाणातें अन्न होतांचि क्षीण । अन्नांसवे प्राण प्राण्यांचे जाती ॥ २३ ॥ अन्नवृद्धि खुंटल्या धान्य । वीजमात्र राहे आपण । तेही पृथ्वीसी होय लीन । तत्काळ जाण उद्धवा ॥ २४ ॥ तंव द्वादशादित्यमेळा । एकत्र होय रविमंडळा । तो पीठें करी पर्वतगिळा । तेही तृणसाळा उरो नेदी ॥ २५ ॥ तेणें तापलें सप्तपाताळ । पोळले शोपाचें कपाळ । तो वमी विपायिकळोळ । महाज्वाळा धडधडीत ॥ २६ ॥ तो सकर्षणमुखानळ । पार्थिव जाळी सकळ । ब्रह्माड जाळोनि तत्काळ । पृथ्वी केवळ भस्म करी ॥ २७ ॥ तेव्हां पृथ्वीचे पृथ्वीपण सरे । तें गंधमात्रस्वरूपें उरे । तोही गंधू जळी विरे । तेंचि शार्ङ्गधरें सागिजे ॥ २८ ॥

अप्सु प्रलीयते गन्ध आपश्च स्वगुणे रसे । लीयते ज्योतिषि रसो ज्योती रूचे प्रलीयते ॥ २३ ॥

तेव्हां प्रलयमेघांचा मेळा । शुंडादंडधारा प्रवळा । शत वरुणें वर्षता जळा । सप्तसमुद्रमेळा एकत्र जाहला ॥ २९ ॥ तेणे जळ कोंडले सुवद्ध । ते जळीं पृथ्वीचा विरे गंध । तेव्हा जळचि एकवद । प्रळयीं प्रसिद्ध उर्ध्वले पै ॥ ५३० ॥ सावर्तकें मेघांचे लक्षण । सिंधु एकत्र करिती पूर्ण । पृथ्वी विरवूनिया जाण । ते जळीं आपण विरोनि जाती ॥ ३१ ॥ ते काळीं अतिदुर्धर । सावर्तान्नि खवळे थोर । तो जळ शोपी सर्वत्र । उरे रसमात्र अवशेष ॥ ३२ ॥ रसमात्र जळ उरे तेही । लीन होय तेजाचे ठायीं । तेव्हां तेजचि दिशा दाही । कोंदोनि पाहीं वोसडे ॥ ३३ ॥ सावर्तकाग्नीची मातू । जळ शोपूनि राहे निवातू । जाळिती शक्ति स्वयें जाळितू । या नाच निश्चितू सावर्तकाग्नी ॥ ३४ ॥ तेणेचि काळें 'झंझामारुंत' । उठी तेजातें शोपित । तें तेज शोपितां समस्त । उरे तेथ रूप मात्र ॥ ३५ ॥

रूप वायौ स च स्पर्शं लीयते सोऽपि चाम्बरे । अम्बर शब्दतन्मात्र इन्द्रियाणि स्वयोनितु ॥ २४ ॥

तेजाचें जें उरे रूप । ते वायु शोपूनि करी अरूप । तेव्हा वायूचि एकरूप । अति-अमूष कोंदाटे ॥ ३६ ॥ कोंदाटल्या वायूसी । गगन जेथीचें तेथें त्रासी । तेव्हा वायू प्रवेशे स्पर्शा । तो उरे अवशेषी स्पर्शमात्र ॥ ३७ ॥ उरल्या वायूच्या स्पर्शासी । लयो तत्काळ

१ सदार वरुणाच्या इच्छेन अवलोकन २ गडवद, गोंधळ ३ पाऊस न पडणें ४ अन्नावरोवर ५ भस्म ६ गवत, घाली, धर्मेस, तृणशारा ७ पृथ्वीचा विकार ८ हृत्तीच्या सोडिसारल्या मुसळधारा ९ एकवदरेल १० उसळलें, वर आळें, उरलें ११ प्रलयकालच्या मेघांचे १२ प्रलयामि. १३ सोसाव्याचा वार

होय आकाशी । आकाश प्रवेशे शब्दासीं । उरे अवशेषीं शब्दतन्मात्र ॥ ३८ ॥ दशेंद्रियांची मंडळी । राजसापासोनि जन्मली । ते निजगुणीं सामावली । जेवीं पंचांगुली मुष्टीमार्जी ॥ ३९ ॥

योनिवैकारिके सौम्ये लीयते मनसीश्वरे । शब्दो भूतादिमप्येति भूतादिर्महति प्रभु ॥ २५ ॥

वैकारिक जो सत्वगुण । व्याला देवता अंतःकरण । प्रलयस्वभावे आपण । मनामार्जी जाण प्रवेशे ॥ ५४० ॥ सकळ इंद्रियांचा राजा मन । मनःकल्पना जीवशिवपण । श्लोकपदें 'मनसीश्वर' पूर्ण । मनाशींच जाण हरि वोले ॥ ४१ ॥ मनोदेवता अंतःकरण । घेऊनि प्रवेशे सत्वगुण । ज्या कार्याचें जें कारण । तेथ तीं जाण प्रवेशती ॥ ४२ ॥ शब्दतन्मात्र उरलें आधीं । तें मीनलें तामसामधीं । कारणीं कार्यासीं अवधीं । जाण त्रिशुद्धी उद्धवा ॥ ४३ ॥ त्रिविधगुणी अहंकारू । एकवटला महाथोरू । ऐक त्याचा वडिवारू । तोचि दुर्धरू ससारीं ॥ ४४ ॥ जो शिवातें महत्त्वा चढवी । जीवाते देहोत्पत्ता गांवी । अहममता जग भुलवी । प्रभुत्वपदवी महत्तत्त्वे येणे ॥ ४५ ॥ अहंकारू ऐसा आहे । तो जै परमार्थी साह्य होये । तें सोहंभावाचेनि लवलाहें । विभाडी पाहें ससारू ॥ ४६ ॥ चोर जै विश्वासू मित्र होये । तै चोर धीरा निवारी पाहें । तेवीं अभिमानू जै साह्य होये । तै भवभय बाधीना ॥ ४७ ॥ याहीपरी अभिमान । सामर्थ्ये अतिगहन । यालागीं प्रभुत्वे जाण । केले व्याख्यान उद्धवा ॥ ४८ ॥ त्रिगुणगुणीं गुणाभिमान । एकत्र होऊनिया पूर्ण । महत्तत्त्वीं होय लीन । अतिसुलीन तद्रूपें ॥ ४९ ॥

स लीयते महाम्ब्वेषु गुणेषु गुणत्रयम् । तेऽव्यक्ते सप्रलीयन्ते तत्काले लीयतेऽव्यये ॥ २६ ॥

तेंही महत्तत्त्व येथें । कारणगुणीं लीन होते । तेंही गुणसाम्य निश्चित । पावे लयातें अव्यक्तीं ॥ ५५० ॥ आकारविकार समस्त । हारपोनि जाती जेथ । उरे वीजमात्र अवशेषित । त्या नाव अव्यक्त वोलिजे ॥ ५१ ॥ वटाचा आकारविकार । ना शेंडा मूळ पुष्प पत्र । उरे अवशेष वीजमात्र । तेवीं ससार अव्यक्तीं ॥ ५२ ॥ वटवीज उरलें येथ । ते दृष्टीसी तर्केना निश्चित । तेवीं भववीज जे अव्यक्त । ते नव्हे व्यक्त जीवासी ॥ ५३ ॥ नाना तृणजातिवीज गहन । उष्णकाळी काळ करी लीन । तेवीं भववीज अव्यक्त जाण । होय सुलीन काळेंसी ॥ ५४ ॥ पूर्वीं काळें क्षोभोनि अव्यक्त । जगदाकारें केले व्यक्त । तेंचि काळयोगें अव्यक्त । सुलीन होत काळेंसीं ॥ ५५ ॥ या नाव अव्यक्ताचा पहा हो । काळामार्जी वोलती लयी । काळ वोलिजे मंहावाहो । त्याचा होय व्यंथो पुरुषेंसीं ॥ ५६ ॥

कालो मायामये जीवे जीव आत्मनि मय्यजे । आत्मा केवल आत्मस्थो विकल्पपापयत्क्षण ॥ २७ ॥

पुरुपाची पूर्ण क्षोभकता । तोचि काळ वोलिजे तत्त्वता । उत्पत्तिस्थितिप्रळयाता । तिनी अवस्था काळाच्या ॥ ५७ ॥ तिनी अवस्था लोटल्या ठायीं । काळासी कर्तव्यता नाहीं । तो उपजत व्यापारें पाहीं । जीवाचे ठायीं सामावे ॥ ५८ ॥ अचेतनीं चेतविता । जडातें जो जीवविता । यालागीं जीवू ऐशी वार्ता । जाण तत्त्वता पुरुपासी ॥ ५९ ॥

१ लीन होते २ समाप्ति, लय ३ धोरवी ४ देहाच्या तादात्म्यात गुंतविती ५ माधितो ६ दुःखत्या चोराम
७ समाभय ८ मूळमाया ९ सूक्ष्म प्रकृतीमर्थ १० आकारविकारादि बीजरूपानें राहतात ११ गवतादिकाचें
१२ उद्धवा १३ लयी
ए. मा ८३

प्रकृतीचेनि धोंगें जाण । शुद्धासी बोलिजे जीवपण । पुरुषू हेंही अभिधान । त्यासीच जाण
बोलिजे ॥ ५६० ॥ करितां प्रकृतिविवंचन । केवळ मृगजळासमान । दिसे परी साचपण ।
सर्वथा जाण असेना ॥ ६१ ॥ मृगजळामार्जी जो पडे । तेथ जळ नाही मा तो कोठे बुडे ।
तेवी प्रकृति नसतां जोडे । वाडेंकोडें जीवत्व कोण ॥ ६२ ॥ जळीं बुडाले दिसे व्योम ।
सत्य मानणे तो मूर्खधर्म । तैसे रूप नाम गुण कर्म । हा मिथ्या भ्रम मायिक ॥ ६३ ॥
प्रकृतिकाळीही जाण । सत्य नाही जीवपण । तेही अर्थीची निजखूण । उद्धवा सपूर्ण
अवधारीं ॥ ६४ ॥ स्वयें अवलोकित दूर्पण । दर्पणामार्जी दिसे आपण । तरी आपुलें
वेगळेपण । स्वयें आपण जाणिजे ॥ ६५ ॥ तेवी प्रकृतिकर्म करिता । जरी दिसे प्रकृती-
आंतौता । तरी मी प्रकृतीपरता । जाण तत्त्वता उद्धवा ॥ ६६ ॥ दिसे व्योम जळीं
बुडाले । परी ते नाही बोले झाले । तेवी प्रकृतिकर्म म्यां केले । नाही मांखले ममाग
॥ ६७ ॥ यापरी करितां निर्वाही । प्रकृतीचा झाला अभावो । तेव्हां जीवशिवनांचे धावो ।
जीव तोचि पहा हो परमात्मा ॥ ६८ ॥ जीवाचें गेलिया जीवपण । सहजेचि उडे शिव-
पण । दोघेही आत्मत्वे जाण । होती परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ६९ ॥ जीवासी निजस्वरूप-
आठवो । या नांव जीवाचा परब्रह्मी लयो । परमात्मा अज अव्ययो । अविनाश अद्रयो
अनंत ॥ ५७० ॥ ब्रह्मी स्फुरेना ब्रह्मपण । तेथ 'मी तूं' ह्याणे कोण । परमानंद परिपूर्ण ।
उरे जाण उद्धवा ॥ ७१ ॥ ऐसा परमानंद ह्याणसी कोण । तो मी अज अव्यय श्रीकृष्ण ।
आनंदस्वरूप तो मी जाण । मजवेगळें स्थान असेना ॥ ७२ ॥ ज्या स्वानंदा नाव श्रीकृष्ण ।
ते तुझें स्वरूप उद्धवा जाण । तेथ नाही गा मीतूपण । परम कारण उर्वरित ॥ ७३ ॥
उद्धवा जीवाचा जीव मी श्रीकृष्ण । मज तुज नाही वेगळेपण । यालागीं जीवाची हे 'निज-
खूण । परम कारण सांगीतले ॥ ७४ ॥ जगाचा आत्मा श्रीकृष्ण । त्या माझा आत्मा तूं
उद्धव पूर्ण । हें ऐकोनि श्रीकृष्णवचन । उद्धव जाण मीजवजिला ॥ ७५ ॥ कृष्ण मज
ह्याणे आपुला आत्मा । परी मी नेणे कृष्णमहिमा । अगाध लीला पुरुपोत्तमा । ते केवीं
आह्मां आकळे ॥ ७६ ॥ नाथिलेचि उद्धवपण । माझ्या अगी जडले जाण । कृष्ण विवेकें
पाहता पूर्ण । माझे मीपण दिसेना ॥ ७७ ॥ मज उद्धवपण साडितां । कृष्ण निजधामा
जाईल तत्त्वतां । ते न साहवे अर्वास्था । सखेदंता सप्रेम ॥ ७८ ॥ हे उद्धवाची अवस्था ।
कळां सरली श्रीकृष्णनाथा । तेचि अर्थीची हे कथा । शब्दार्थता निरूपी ॥ ७९ ॥

एवमन्वीक्षमाणस्य कथ वैकल्पिको भ्रम । मनसो हृदि विद्येत ध्योऽज्ञायाकौंदये तम ॥ २८ ॥

प्रकृतिपुरुषविवंचन । आदि मध्य अवसान । तुज म्यां दाविलें एकपण । तेथ कां
भिन्नपण कल्पिसी वायां ॥ ५८० ॥ उत्पत्तिआदि ब्रह्म पूर्ण । उत्पत्तीसी तेचि कारण ।
जग जन्मले जे सगुण । तेही ब्रह्मरूपें जाण दाविले तुज ॥ ८१ ॥ आणि प्रळयाच्या
अंती । ब्रह्मचि उरे निजस्थिती । तेही विखीची प्रंतीती । तुज म्या निश्चितीं दाविली
॥ ८२ ॥ प्रकृतीहनि पुरुष भिन्न । प्रकृति स्वार्तंत्र्यें मिथ्या जाण । ऐसे प्रकृतिपुरुष ज्यासी

१ सगें जाण २ प्रकृतीचा विचार ३ आवडीनें ४ प्रवृत्तिकाली ५ आरसा ६ मायेमये ७ भरलें ८ खोटी,
व्यं ९ अवशिष्ट, शिष्टक १० आधारी. ११ गोंपळ्या १२ मायिक, नसतें १३ स्थिति १४ खेदयुक्त १५ त्याही
विषयाचा अनुभव

ज्ञान । त्यासी मीतूपण भासेना ॥ ८३ ॥ जेथ नाहीं मीतूपण । तेथ विकल्पा कल्पी कोण ।
आद्यती वस्तु पूर्ण । हें विवेकज्ञान जयासी ॥ ८४ ॥ जो विवेक पुरुषप्रकृती । सांख्य
जागे ज्याचे चित्ती । त्यासी विकल्पाची प्राप्ती । नव्हे कल्पाती उद्धवा ॥ ८५ ॥ सांख्य
विवेकगर्भस्ती । पूर्ण उगवला ज्याचे चित्ती । तेथ विकल्पाची अधारी राती । कैशा रीती
उरेल ॥ ८६ ॥ ज्यासी पदुर्तर सांख्यज्ञान । विकल्प विसरे त्याचें मन । हृदयी उगवे
चिज्ञान । अज्ञाननिशा पूर्ण निरसूनी ॥ ८७ ॥ जेथ निरसलें अज्ञान । तेथ विकल्पाचें
कंचे स्थान । चापरी सांख्यज्ञान । साधका पूर्ण उपकारी ॥ ८८ ॥ जें साराचें निजसार ।
जे गुह्यज्ञानभाडार । जे का विवेकरत्नाकर । तें सांख्य साचार उद्धवा ॥ ८९ ॥

एष सांख्यविधि प्रोक्त सशयप्रस्थिभेदन । प्रतिलोमानुलोमाभ्या परावरदृशा मया ॥ २९ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्भवसवादे चतुर्विंशोऽध्याय ॥ २४ ॥

मी विवेकाचा विवेकू । मी अर्काचा आदिअर्कू । मी ज्ञानियाचा ज्ञानतिलकू । त्या
माझा परिपाकू तें हें सांख्य ॥ ५९० ॥ मी वेदाचा आदिवेदू । मी बोधाचा आदिवोधू ।
मी आनंदाचा निजानंदू । त्या माझा प्रबोधू तें हें सांख्य ॥ ९१ ॥ तेणे म्या सर्वज्ञें
श्रीकृष्णे । निर्धारोनि निजज्ञाने । सांख्ययोगउपलक्षणे । ब्रह्म अव्ययपणे दाविले ॥ ९२ ॥
जेवी गरगरीत वाटोळा । करतळीं दिसे आवळा । तेवीं सांख्ययोगलीळा । ब्रह्म तुज
डोळा दाविलें ॥ ९३ ॥ जो ब्रह्म डोळा देखों जायें । तो सर्वांगें देखणा होये । ऐशी सांख्य-
ज्ञाननिजसोये । तुज म्यां पाहें दाविली ॥ ९४ ॥ हा सांख्ययोगअनुक्रम । अन्वयव्यति-
रेकें उपक्रम । आलोडिता आकळे वर्म । अखंड ब्रह्म अद्वय ॥ ९५ ॥ उत्पत्तिस्थितिप्रळ-
यांत । ब्रह्म अखंड निज नित्य । हेंचि सांख्ययोगें प्राप्त । जाण निश्चित साधकां ॥ ९६ ॥
ज्यासी ब्रह्मज्ञानाचें कौड । ते सांख्ययोग पुरवी चाड । लिंगदेहाचें सुंदह झाड । त्याचें
समूळ वूड उन्मळी ॥ ९७ ॥ लिंगदेह अत्यंत कठिण । तें सांख्ययोगापुढे जाण । जेवीं
अग्नीमाजी तृण । तेवीं होय सपूर्ण भस्मांत ॥ ९८ ॥ लिंगदेह सैंधवगिरिवर । सांख्य
अत्यंत प्रलयसागर । खवळला विरचूनि करी नीर । एकाकार निजात्मता ॥ ९९ ॥ खव-
ळल्या अत्यंत चित्सागरा । नाना सशयजळगारा । उरावया नाहीं धारा । निजनिर्धारा
उद्धवा ॥ ६०० ॥ सकळ सशयांचें छेदन । लिंगदेहाचें भेदन । करी ते सांख्ययोगज्ञान ।
उद्धवा जाण निश्चित ॥ १ ॥ अनुलोम प्रतिलोम । विवंचना वाटेल दुर्गम । हें न करितां
सांख्य सुगम । आकळे तें वर्म सागेन ऐक ॥ २ ॥ साडूनि आकारविपमता । सर्व भूतीं
भगवंता । जो पाहे सद्भावता । सांख्य त्याचे हाता समूळ आले ॥ ३ ॥ का जेंसे होईल
कर्माचरण । तेंसे सुखेंचि हो आपण । मी कर्ता हें तूं न हण । इतुकेन ब्रह्म पूर्ण तूं होसी
॥ ४ ॥ याहीवरती सुगमता । मज दिसेना सर्वथा । उद्धवा तुझे निजहितार्था । जाण
तत्त्वता सागीतले ॥ ५ ॥ हेंचि एक माझें वचन । विचारुनिया सपूर्ण । निजहितार्थ
आपण । अचश्य जाण करावें ॥ ६ ॥ ऐसें बोलिला देवाधिदेवो । तेथ जडला उद्धवाचा

१ प्रकृतिपुरुषाचा विचार हाच कोणी सूर्य २ अक्षुप्तम ३ ज्ञानसूर्य हृदयाकाशांत उगवतांशनीच अज्ञानाची रात्र
उपते मान=मान्, सूर्य ४ विवेकरत्नाचा ठेवा हाणजे सागर ५ उलट्ट ज्ञान ६ प्रलक्ष. ७ पादगारा ८ उलट्टमुड्ट
मार्गान ९ आवळ १० हृदयझाड ११ उपटलें १२ मित्राचा रोग १३ अनुकर्मा किंवा उलट्ट प्रमातें निगार
१४ आचाराचे विविध प्रकार

भावो । निःशेष 'अहं' सांडितां पहा हो । ब्रह्म स्वयमेवो सहजचि ॥ ७ ॥ विचारितां
 सांख्यज्ञान । जगतें भौवी अहंपण । अहंपाशीं जन्ममरण । दुःख दारुण अहंभावीं
 ॥ ८ ॥ ऐसा अहंभावो कठिण । सांडितां न सांडे आपण । येचि गुंतीचें कारण ।
 सर्वथा जाण कळेना ॥ ९ ॥ हें पुसों जावे देवापाशीं । तेणे विशद सांगीतलें सांख्यासी ।
 आतां आपुली गुंती आपल्यापाशीं । तेंचि आह्वांसी कळेना ॥ ६१० ॥ येचि अर्थीं
 श्रीकृष्ण । पंचविसावे अध्यायीं जाण । सगुणनिर्गुणविभागें पूर्ण । गोड निरूपण सांगेल
 ॥ ११ ॥ ते सुरस रसाळ मधुर कथा । जेथ श्रीकृष्णाऐसा वक्ता । उद्धव शिरोमणि
 श्रोता । अनुपम स्वांदुता ते ठायीं ॥ १२ ॥ त्या स्वादाचें गोडपण । सांगावया समर्थ
 श्रीकृष्ण । सेवावया श्रोता अतिसज्ञान । निजभक्त जाण उद्धव ॥ १३ ॥ ते देवभक्त-
 संवादगोडी । वेदशास्त्रें न जोडे जोडी । आलौडितां ग्रंथकोडी । ते निजगोडी नातुंडे
 ॥ १४ ॥ आतुडावया ते निजगोडी । जें भाग्यें भावार्थें जोडे जोडी । भावार्थाचे
 निजभावडीं । जिन्हारींची गोडी देवो दे भक्तां ॥ १५ ॥ एवं भावार्थापरतें कांहीं । देवासी
 आवडतें नाहीं । तो भावो नाहीं ज्यांचे ठायीं । ते मूर्ख पाहीं वैलिश ॥ १६ ॥ त्या
 वाळकाचा धन्य भावो । खापरें माडूनि ह्मणती देवो । तेथही प्रकटे देवाधिदेवो ।
 धरिल्या निःसदेहो विश्वास ॥ १७ ॥ वाळकें दूध मागावयासाठीं । भावार्थें लागला देवा-
 पाठीं । कां क्षीरांब्धि करुनि वाटी । उपमन्यांवाठी लाविली ॥ १८ ॥ एवं भाविकू देवाचा
 लाहणीं । देवो भाविकांचा आदण । भावेवीण देवो जाणा । कधीं कोणा न भेटे ॥ १९ ॥
 यालागीं जेथ भावार्थ । तेथचि जोडे सुखस्वार्थ । भावार्थ तेथ परमार्थ । साग साद्यंत
 सांपडे ॥ ६२० ॥ ऐसा चाढविल्या भावार्थ । तेणे जोडे निर्गुणनिजस्वार्थ । तेचि अर्थींचा
 घृतात । पुढिल्या अध्यायात हरि सागे ॥ २१ ॥ ते कथेचें गोडपण । अमृतास विसरवी
 जाण । ऐसे रसाळ निरूपण । सादरें श्रीकृष्ण सांगेल ॥ २२ ॥ तें श्रीकृष्णकथापीयूषं ।
 श्रोत्याचें पावे श्रवणमुख । एका जनार्दनीं अतिसुख । सकौतुक व्याख्यान ॥ २३ ॥
 श्रीभागवत अत्यादरें । श्रीकृष्णकथा सविस्तरें । अहेर विस्तारिले साजिरे । परमार्थअळं-
 कारें साळंकृत ॥ २४ ॥ तेणे संत सज्जन सोयरे । गौरवीन श्रवणादरे । एका जनार्दन-
 कृपाकरें । आविष्करें सामर्थ्य ॥ २५ ॥ गौरविले सोयरे सज्जन । ह्मणाल् उपेक्षिले इतर
 जन । जो श्रीभागवतीं सावधान । तो परमार्थें जाण गौरवे ॥ २६ ॥ भावार्थासारिखें
 गौरवेंण । एका जनार्दन जाणे जाण । एका जनार्दना शरण । आपण्या आपण गौरवी
 ॥ ६२७ ॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णोद्धवसवादे एकाकार-
 टीकायां प्रकृतिपुरुषसाख्ययोगो नाम चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्प-
 णमस्तु ॥ ॥ मूळश्लोक ॥ २९ ॥ ॥ ओंव्या ॥ ६२७ ॥ ॥

१ कर्तृत्वामिमान २ गुतपित्तें ३ श्रेष्ठ ४ मायुर्ग ५ लाभ ६ अवलोकन केलें असता ७ प्राप्त होत नाहीं ८ अत-
 परणांतली ९ मूर्ख. १० दुषाचा समुद्र ११ आंठाला १२ आवडता, खाधीन १३ भंगवचरितरूप अमृत
 १४ प्रकट होतें १५ सन्मान करणें.

अध्याय पंचविंशत्वा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो देव निर्गुण । ह्यणो पाहें तंव न देखें गुण । गुणोवीण निर्गुणपण । सर्वथा जाण घडेना ॥ १ ॥ सर्वथा न घडे निर्गुणपण । तरी घडों नैदिग्गी सगुणपण । नातळशी गुणागुण । अगुणाचा पूर्ण गुरुराचा ॥ २ ॥ अंगुणाच्या विपरीत तूं गुणी । करिसी त्रिगुणगुणां झाडणी । पंचभूतापासुनी । सोडविता जर्नी जंनार्दनू ॥ ३ ॥ ज्याचेनि जनासी अर्दन । ज्याचेनि लिंगदेहा मर्दन । जो जीवासी जीवे मारी पूर्ण । तो कृपालु जनार्दन घडे केवी ॥ ४ ॥ जनार्दनाचे कृपालुपण । सर्वथा नेणती जन । नेणावया हेंचि कारण । जे देहाभिमान न साडिती ॥ ५ ॥ जननीजैठरीं जन्म जाण । त्या जन्मास्तव ह्यणती जन । त्या जनजन्मा करी मर्दन । यालागीं जनार्दन नाम त्यासी ॥ ६ ॥ मरण मारुनि वाढवी जिणे । जीव मारुनि जीववणे । हेंही नादवी विदेहपणे । ऐसी जनार्दनें कृपा फीजे ॥ ७ ॥ निजभावार्थें परिपूर्ण । एकाकी देखूनिया दीन । कृपा करी जनार्दन । कृपालु पूर्ण दीनाचा ॥ ८ ॥ जे जे भावना भावी जन । ते ते पुरवीं जनार्दन । जो मागे परम समाधान । त्याचा देहाभिमान निर्दळी ॥ ९ ॥ हो का जनार्दनासमोर । कें आला होता अहंकार । मा तेणे घेऊनिया शस्त्र । करी शतचूर निजागें ॥ १० ॥ जेरीं सूर्याचेनि उजियेडें । अंधारेंसीं रात्री उडे । तेवी जनार्दननामापुढे । अहंकार वापुडें उरे केवीं ॥ ११ ॥ ऐकता गुरुनामाचा गजरू । समूळ विरे अहंकारू । येथ दु खदायक ससारू । कैसेनि धीरू धरील ॥ १२ ॥ ज्याचे नाम स्मरतां आवडीं । ससारवांढवडी फोडी । जीवाचे जीवबंध सोडी । नामाची गोडी लाजवी मोक्षा ॥ १३ ॥ निजमोक्षाही-घरतें । ज्याचें नाम करी स्मरते । त्याच्या कृपालुपणाते । केवीं म्या येथें सागावे ॥ १४ ॥ नामप्रतापा न करवे सीमां । त्या सद्गुरूचा निजमहिमा । कैशापरी आकळे आह्ला । काय निरुपमा उपमावे ॥ १५ ॥ अगाध कीर्ति गुरूची गहन । गुण गणिता अनंतगुण । काय घ्यावे त्याचें आपण । नित्य निर्गुण निजागें ॥ १६ ॥ धाव घेऊनि लोंपें जावों । तंव त्या नाही गावठावो । त्याचे प्राप्तीसी न चले उपावो । एक सद्भावोवाचूनी ॥ १७ ॥ सद्भावें स्मरता नामासी । गुरु प्रकटे स्मरणापाशीं । जेवीं सागरू संघर्षासी । ये भेटीसी निजागें ॥ १८ ॥ सागरा देता आलिंगन । जेवीं संधव होय जीवन । तेरीं वदिता सद्गुरुचरण । मीतूपण हारपे ॥ १९ ॥ सद्गुरुकृपा झालिया पूर्ण । जनचि होय जनार्दन । तेन्हा जन वन विर्जन । भिन्नाभिन्न भासेना ॥ २० ॥ जन तेचि जनार्दन । जनार्दनचि सकळ जन । हेंचि उपनिषत्सार पूर्ण । हे निजखूण जनार्दनी ॥ २१ ॥ येणेचि अभिन्नायें येथ । सारय वोलिला भगवत । उत्पत्तिस्थितिप्रळयात । र्हेस्तु सदोदित सपूर्ण ॥ २२ ॥ सारय ऐको-निया उद्धवो । विचारी आपुला अभिप्रायो । ससार वाढवी जो अहभायो । तो अवश्य पहा हो साडावा ॥ २३ ॥ अहंकार जडला चित्ता । तो साडिता न यचे सर्वा । हें पुतों जरी

१ अद्यगुणाचाचि परी तू २ दुष्ट जनांचं धदन तास करणारा तो जनार्दन, किंवा जननीप्रठरीं जन जनने जन्म देऊन हिंदविभार जो लिंगदेह ह्याचं धदन द्वाणजे नास भस करणारा तो जनार्दन ३ साडलन ४ नास ५ साडल्या उदरांत ६ जीवत टेंवणे, जगवणे ७ नाहीला फिरतो ८ नाहीला होतो ९ घांढवरी=वैद्यमाना, तुडेग १० येत. ११ इयत्ता १२ त्यापाशीं १३ मिठाला १४ स्थान १५ उन्निपदांचें रहस्य १६ परवम

श्रीकृष्णनाथा । तेणे सांख्य या अर्या निरूपिलें ॥ २४ ॥ सकळ प्राप्तीचा अभिप्रावो । सांख्य-अनुवादला देवो । अवश्य साडावा अहंभावो । हेंचि पहावो वृढ केलें ॥ २५ ॥ माझेनि पराक्रमें तत्त्वतां । माझें मीपण न वचे सर्वथा । लाजिरवाणें कृष्णनाथा । किती आतां पुसावे ॥ २६ ॥ ऐशी उद्धवाची चिंता । कैळें सरैली श्रीकृष्णनाथा । वाप कृपालु निजभक्तां । जेणें निवारे अहंता तें निजवर्म सांगे ॥ २७ ॥ आजि उद्धवाचे भाग्य पूर्ण । जर्गी उद्धवचि धन्य धन्य । ज्यासी संतुष्टला श्रीकृष्ण । न करितां प्रश्न निजगुह्य सांगे ॥ २८ ॥ वाळक काय भूक सागे । मग माता स्तन देऊं लागे । ते कळवळ्याचे पांगें । धांवोनि निजांगें स्तनपाना लावी ॥ २९ ॥ त्याहूनि अतिआगळा । कृष्णीं उद्धव-कळवळा । तो स्वभक्तांची भजनकळा । जाणोनि जिन्हाळा पोखितें ॥ ३० ॥ वाळक नेणे आपुली चिंता । परी माता प्रवर्ते त्याच्या हिता । तेवीं उद्धवाचे निजस्वार्था । श्रीकृष्ण-नाथा कळवळा ॥ ३१ ॥ त्या उद्धवाचें जे जें न्यून । तें तें करावया परिपूर्ण । प्रवर्तलासे श्रीकृष्ण । तो निजनिर्गुण उपदेशी ॥ ३२ ॥ पंचविसावे अध्यायीं जाण । सांगोनि गुण-जयोलक्षण । लक्ष्मील निजनिर्गुण । हेंचि निरूपण निजनिष्ठा ॥ ३३ ॥ प्रकृतिपुरुषविवेक । झालियाही बुद्धिपूर्वक । जंव गुणजयो नाहीं निष्टक । तंव धाढे सुखदुःखअहंभावो ॥ ३४ ॥ तिही गुणास्तव देह झाला । देहीं गुणजयो न वचे केला । मूलउच्छेदू आपुला । न करवे वहिला कोणासी ॥ ३५ ॥ दांडा जन्मला वृक्षजातीसी । तो मिळोनियां कुन्हाडीसीं । समूळ छेदवी वृक्षासी । तेवीं विवेकासीं सत्वगुण ॥ ३६ ॥ विवेका मीनेल्या सत्वगुण । समूळ उच्छेदी तिनी गुण । सहजे प्रकटे निजनिर्गुण । तेव्हा गुणउच्छेदन तें मिथ्या ॥ ३७ ॥ समूळ मिथ्या तिनी गुण । नित्य सत्य निजनिर्गुण । येचि अर्यांचें निरूपण । स्वमुखें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ३८ ॥

श्रीभागवानुवाच । गुणानामसमिध्राणा पुमान्वेन यथा भवेत् । तन्मे पुरावर्षेदसुपधारय शसत ॥ १ ॥

ज्याचेनि चरणे पवित्र क्षिती । नामें उद्धरे त्रिजगती । ज्याची ऐकता गुणकीर्ती । क्षयो पावती महापापें ॥ ३९ ॥ ज्याचें मृदु मधुर अंविट नाम । उच्चारिता निवची परम । तो उद्धवासी पुरुषोत्तम । आवडीं परम बोलत ॥ ४० ॥ सत्य रज तम तिनी गुण । न मिसळता भिन्नभिन्न । पुरुपापासी एकैक गुण । उपजवी चिह्न ते ऐका ॥ ४१ ॥ निःसदेह सावधान । निर्विकल्प करुनि मन । ऐकतां माझें वचन । पुरुषोत्तम पूर्ण होइजे स्वयें ॥ ४२ ॥ माझे स्वरूपी सद्भावता । ते पुरुपाची उत्तमावस्था । माझे वचनीं विश्वासता । पुरुषोत्तमता घर रिघे ॥ ४३ ॥ ऐसी उत्तमा अतिउत्तम । निर्गुण पदवी निरुपम । तुज मी अर्पितसे पुरुषोत्तम । माझें वचन परम विश्वासल्या ॥ ४४ ॥ भक्तिभावार्यें परम श्रेष्ठ । वचनविश्वासीं अतिवरिष्ठ । यालागीं उद्धवासी पुरुषश्रेष्ठ । स्वमुखें वैकुंठ सवोधी ॥ ४५ ॥ ससारीं योनि अनेगीं । त्यामार्जी मनुष्यत्व अतिधांग । तेंही अविकळ

१ मागील अध्यायांत सादरशास्त्र सांगितलें आहे ह्या शास्त्राच्या योगानें सृष्टीचा उपक्रम व उपसंहार कसा होतो व पुरुषाधिवाय सर्व काहीं मायिक कसें आहे ह समजतें २ बोलिला ३ कळों धाली, समजली. ४ ओढीनें, बळानें ५ पोषित, वाढवीत ६ हेंच निरूपण निष्ठापूर्वक ऐकल्यास आपल्या निर्गुणस्वरूपाप्रत पाववील, लक्षविलक्ष्य ७ वाधी. ८ गुणांशासू ९ मिथ्यात्वास १० कर्षोही बटाळ न धाणणार्, निरंतर गोड असें ११ पुरुषामार्जी १२ स्वस्य १३ पुष्ट १४ उत्तम

अव्यंग । संपूर्ण सांग निर्दुष्ट ॥ ४६ ॥ सकळ देहांमाजी जाण । असे पुरुषदेहप्राधान्य ।
त्याहीमाजी विवेकसपन्न । वेदशास्त्रज्ञ मुमुक्षु ॥ ४७ ॥ वेदशास्त्रविवेकसपन्न । त्याहीमाजी
ज्या माझे भजन । भजत्यामाजी अनन्य शरण । सर्वस्वें जाण मजलागीं ॥ ४८ ॥ सर्वस्वें
जे अनन्य शरण । तेथ माझी कृपा परिपूर्ण । माझे कृपें माझे ज्ञान । पावोनि संपन्न मद्र-
जनी ॥ ४९ ॥ येहीं गुणीं विचारितां लोक । आर्थिला दिसे उद्धव एक । त्यालागीं यदुना-
यक । पुरुषवर्याभिपेक वचने करी ॥ ५० ॥ ऐसे संबोधूनि उद्धवासी । त्रिगुणगुणस्वभा-
वासी । सागता प्रथम सत्वासी । हृषीकेशी उपपादी ॥ ५१ ॥ उदंड सत्वाची लक्षणे । त्यात
पंधरा बोलिली श्रीकृष्ण । तेचि ऐका कोणकोणे । निजनिरूपणें हरि सागे ॥ ५२ ॥

शमो दमस्तिविशेषा तप सत्य दया स्मृति । मुष्टिस्वामोऽऽहृष्टा श्रद्धा श्चैर्दयादि स्वनिर्वृति ॥ २ ॥

आपुली जे चित्तवृत्ती । सांडूनि बाह्यस्फूर्ती । अखंड राखणे आत्मस्थिती । शर्म
निश्चिती त्या नांव ॥ ५३ ॥ बाह्य इंद्रियांची चडफड । शर्मेंसी करावा गळजोड । निग्र-
हणे विषयचाड । दमाचें कोडें या नांव ॥ ५४ ॥ जेणे हरिखें साहणे सुख । त्याचि वृत्तीं
साहणे दुःख । तितिक्षा या नाव देख । शुद्धसत्वात्मक उद्धवा ॥ ५५ ॥ मी कोण केचा
किर्मात्मक । निष्कर्म कीं कर्मवद्धक । करणें निजात्मविवेक । ईर्क्षापरिपाक या नाव ॥ ५६ ॥
जागृतिस्वप्नसुषुप्तीआत । भगवत्प्राप्तीलागी चित्त । झुरणीमाजी पडे नित्य । तप निश्चित
या नाव ॥ ५७ ॥ आवडीं जेवीं नेघवे विख । तेवीं प्राणाते न चोले लटिक । साचचि बोलणे
निष्टकं । हें सत्य देख सात्विका ॥ ५८ ॥ भूताचरी कठिणपण । जो स्वमीं न देखे आपण ।
भूतदया ते सपूर्ण । उद्धवा जाण निश्चित ॥ ५९ ॥ माझा मुख्य निजस्वार्थ कोण । मी
काय करितो कर्माचरण । ऐसे जे पूर्वानुस्मरण । स्मृति जाण या नाव ॥ ६० ॥ न करिता
अतिआटाटी । यथालाभें सुखी पोटी । या नाव गा निजसतुष्टी । जाण जगजेठी उद्धवा
॥ ६१ ॥ जे मिळाले जीविकाभाग । त्यातही सत्पत्रीं दानयोग । विषयममता साडणे
साग । त्या नांव त्याग उद्धवा ॥ ६२ ॥ अर्थस्वार्थी इच्छा चढे । अर्थ जोडता अधिक
वाढे । ते इच्छा साडणें निजनिवाडें । निस्पृहता घडे ते ठायीं ॥ ६३ ॥ जेथ निस्पृहता
समूळ साग । त्याचि नाव दृढ वैराग्य । हें परमार्थाचें निजभाग्य । येणें श्रीरग सापडे
॥ ६४ ॥ जो गुरुवाक्यविश्वासी । सदाह्य विकला सर्वस्वेंसी । तोचि भावार्थ द्विजदेवासी ।
श्रद्धा त्यापाशीं समूळ नादे ॥ ६५ ॥ नैरदेहीं लाभे परब्रह्म । तदर्थं न करुनि सत्कर्म ।
विषयार्थ करी धर्माधर्म । ते लज्जा परम अतिनिघ ॥ ६६ ॥ जेणे दुःखी होइजे आपणे ।
ते पुढिलींसी नाहीं करणे । दुःख नेदूनि सुख देणे । हे दया म्या श्रीकृष्णें वदिजे ॥ ६७ ॥
पुढिलासी नेदूनि दुःख । स्वयें भूतमात्री देणे सुख । हेचि दया पारमार्थिक । दुमरेनि
देख यालागीं सागे ॥ ६८ ॥ खाता नांउदेपुढें पंड जैसी । तैसें गौण देखोनि निपयासी ।

१ सकलेंद्रियाच्या ठिकाणीं पद २ सपन्न असा, सुक आधीं मनुष्यत्व, त्यात अल्पगत्र, त्यांतही पुरुषत्व, त्यातही वेद-
शास्त्र व विवेक या गुणांची जोड, त्यांतही भजनमुक्ताकडे ओढ, व तीही भजनशीलता अभ्यसितारिणी असा गुणांनां सुक
असा एक उद्धव अतल्यामुळे थाला पुरुषोत्तम जो श्रीकृष्ण त्यांनीं 'पुरुषवर्ष' ही पदवी देऊन सन्मानिलें ३ अंतरादिर्शांचा
निग्रह ४ गळामिठी, आलिंगन, गलाजोड ५ कवचुक, निलक्षण करणी, पराक्रम ६ योग्यसा म्हात्वाचा ७ आत्मभित्तर
८ पूर्णपणें समजणे ९ प्राण गेला तरी १० निश्चयात्मक ११ खहित १२ उदरनिवादाचीं साधन १३ पूर्ण निराद
करण, निश्चित बुद्धी १४ मनुष्यदेहात १५ प्रदाशासायाठी १६ दुःखन्याय. १७ उत्तम सायसुई

जो विनंठला ब्रह्मसुखासी । स्वनिवृत्ति त्यासी बोलिजे ॥ ६९ ॥ रंक वसत्या पालखीसी । उपेक्षी पूर्वील सुडक्यासी । तेवीं उपेक्षुनि विपयांसी । जो ब्रह्मसुखासी पंडकला ॥ ७० ॥ कर्णाची वाढी भुसापाशी । कण निडोरे भुसेसी । तो कण यावया हातासी । सांडिती भुसासी पाखडूनी ॥ ७१ ॥ तेवीं ब्रह्मसुखाचिये पांडें । नरदेहाचा पांगडा पडे । तें ब्रह्मसुख जै हाता चढे । तें देहीं नावडे विपथभूस ॥ ७२ ॥ तेवीं सांडूनि विपयप्रीती । ज्यासी ब्रह्मसुखी सुखप्राप्ती । याचि नांव स्वनिवृत्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ७३ ॥ या पंधरा लक्षणांची स्थिती । वर्ते तो शुद्ध सत्वमूर्ती । शोधितसत्वाची सत्ववृत्ती । 'आदि' शब्दें श्रीपति सांगत ॥ ७४ ॥ सर्व भूतीं अंकुत्रिमता । देखे भगवद्भावे तत्त्वतां । या नांव शोधितसत्वता । गुणावस्थाछेदक ॥ ७५ ॥ ऐशियापरी सत्वगुण । सात्विकापासीं वर्ते पूर्ण । आतां रजाचें लक्षण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ७६ ॥

काम ईहा मदस्तृष्णा स्रग्भ आशीभिंदा सुखम् । महोत्साहो यश मीनिर्हास्य वीर्यं बलोद्यम ॥ ३ ॥

काम ह्यणिजे विपथसोसू । जेवीं इंधनीं वाढे हुतांशू । तेवीं पुरवितां कामाभिलाषू । कामआसोसू पै वाढे ॥ ७७ ॥ या नांव काम जाण । कामक्रिया ते ईहा पूर्ण । झाले विद्येचा दर्प गहन । मदाचें लक्षण या नाव ॥ ७८ ॥ झालिया अर्थप्राप्ती । वासनेसी नव्हे तृप्ती । चढतीवाढती आसक्ती । तृष्णा निश्चिती या नाव ॥ ७९ ॥ अतिगर्वें जे स्तब्धता । कोणा इष्टीं नाणीं सर्वथा । या नाव संभावस्था । जाण तत्त्वतां उद्धवा ॥ ८० ॥ अर्थप्राप्तीकारणें । इष्टदेवता प्रार्थणे । प्रापंचिक सुख मागणे । आशा ह्यणणे या नांव ॥ ८१ ॥ भिंदा ह्यणिजे भेद जाण । स्फुरद्रूप प्रपंचभान । माझें तुझें प्रपंचवचन । भिंदा लक्षण या नाव ॥ ८२ ॥ राजससुखाचा नवलंमाग । विपथसुखभोग जो सांग । तेंचि सुख मानिती चाग । सुखप्रयोग या नाव ॥ ८३ ॥ रणीं उत्साह शूरासी । का पुत्रोत्साह नरासी । विवाहोत्साह सुहृदासी । महोत्साह त्यासी बोलिजे ॥ ८४ ॥ शास्त्रविवादी जयो घेणे । का युद्धीं शूर पराभवणे । तेणे ख्याति वाढविणे । यश मिरवणे या नाव ॥ ८५ ॥ बंदिजनाहार्तीं कीर्तीं । स्वयें वाखाणवी दिगंतीं । या नांव यशःप्रीती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ८६ ॥ एकोनि वचनोक्ति छदोवद्ध । उपहासीं अतिविनोद । तेथ राजसा हास्य विशद । जाण प्रसिद्ध उद्धवा ॥ ८७ ॥ वीर्य ह्यणिजे केवळ । बलाढ्यता अतिप्रवळ । दाखवणे शारीरवळ । या नाव शील वीर्याचे ॥ ८८ ॥ राजवळें उद्यमव्यवहार । आगर्दंत जो व्यापार । न्याय सांडूनि स्वार्थ फार । बलोद्यमप्रकार या नांव ॥ ८९ ॥ हीं पंधराही लक्षणे । ज्यापें नादती सपूर्णें । तो राजस वोळखणे । जीवंप्राणे निश्चित ॥ ९० ॥ केवळ अविवेकसपत्ती । तामसाची तमोवृत्ती । सोळा लक्षणे त्याची स्थिती । ऐक तुजप्रती सांगेन ॥ ९१ ॥

१ रमला २ चिंध्याना ३ जडला, चिकटला मागे अ २-६८९ मध्ये हा शब्द आला आहे "तेथें ज्या ज्या वासना हृदयवासी । त्याही पडकल्या हरिसुग्मासी" ४ धा'याचे दाणे ५ परिपक्वतेस येतो, वाढतो ६ योग्यतेनं, महत्त्वानं ७ ममत्व, मोह, पराधीनपणा "अक्षय्य ठेवा सकळाचा । परी पागडां फिटेना शरीराचा । तेणें मार्ग ईश्वराचा । चुकोति जाती" -दासबोध ५ २-३९ ८ विपयसुख ९ शुद्ध झालेल्या अग्निथ अशा सत्वगुणाची १० निष्कपटता ११ विपयांचा घेस, आवड १२ काष्ठामध्ये १३ अग्नि १४ विपयवासनाचा व्यवहार १५ भेदबुद्धि १६ भाग. १७ सपराम्कनाचा आविर्भाव १८ बळकट १९ बलोद्यम ह्यणजे न्यायान्याय न पाहता शक्तीच्या जोरावर उद्योग करणें. २० ज्याच्याजवळ.

क्रोधो रोभोऽवृष हिंसा याश्चा इग्म ह्रमः कलि । शोकमोहो विपादार्ता निद्रापाभीरनुषम ॥ ४ ॥

क्रोध कामाची पूर्णावस्था । लोभ ह्मणिजे अतिक्रुपणता । अनृत ह्मणिजे असत्यता । हिंसा ते तत्त्वतां परपीडा ॥ ९२ ॥ याश्चा ह्मणिजे लोलंगता । दंभ ह्मणिजे अतिमान्यता । ह्रमनामं अतिआयासता । व्यर्थ कलहता कलि जाण ॥ ९३ ॥ शोक ह्मणिजे हाहाकारू । मोह ह्मणिजे भ्रमाचा पूरू । विपाद ह्मणिजे दुःखसचारू । अंभ्यंतरू जेणें पोळे ॥ ९४ ॥ आर्ति ह्मणिजे अतिसताप । निर्दो ह्मणिजे असिदारोप । आशा ह्मणिजे अतिलोलुप्य । महाभयकप भीशब्दी ॥ ९५ ॥ ऐक निद्रेचें निजवर्म । जें आळसाचें निजधाम । जाड्यता सोर्लीव परम । ते निद्रा निःसीम तामसी ॥ ९६ ॥ साडूनिया सर्व कर्म । सत्वधता राहे परम । या नांव अनुधम । सुखापलें तम ते ठायीं वसे ॥ ९७ ॥ या तमोगुणाच्या सोळा कळा । ज्याचे अर्गां वाणती सकळा । तो तमोरात्रीचा चंद्र काळा । अविवेक आधळा तामसू ॥ ९८ ॥ सत्वरजतमोगुण । याचे ओळखीलार्गीं जाण । केलें भिन्नभिन्न निरूपण । आता मिश्रलक्षण तें एक ॥ ९९ ॥

सायस रजसश्चेतासमसद्धानुपूर्वशः । वृत्तयो यणितप्राया सन्निपातमयो ऽणु ॥ ५ ॥

सागीतली त्रिगुणस्थिती । त्या एकएकाच्या अनंत वृत्ती । त्याही अनंतप्राय होती । जीवासी गुणगुंती येथेंचि पडे ॥ १०० ॥ मस्तर्का केश चिकटले होती । ते ज्याचे त्या नुंगेपती । तेवीं त्रिगुणांची गुणगुंती । जीवाहार्ता उगवेना ॥ १ ॥ मिळोनि सख्या माय-वहिणी । हार्ता घेऊनि तेल फणी । उगविते चिकटल्या केशश्रेणी । तेवीं त्रिगुणाची वेणी जीवासी ॥ २ ॥ त्रिगुणाची विभागवृत्ती । जीवसामर्थ्ये जरी होती । तरी शुद्धसर्वीं करुनि वस्ती । गुंणातीर्ती प्रवेशता ॥ ३ ॥ ऐसा निजगुणाचा उगंवो । जीवाचेनि नोहे निर्वाहो । यालार्गीं गुरुचरणीं सद्भावो । सभाग्य पहा वो राखिते ॥ ४ ॥ जे सभाग्य भाग्यवंत जर्नी । ज्यासी सद्गुरु सखी जननी । विवेक वैराग्य घेऊनि फणी । जो त्रिगुणांची वेणी उगवितू ॥ ५ ॥ ज्याची उगविली गुणगुंती । पुढती गुती पडे मागुती । यालार्गीं ते महामती । मुंडूनि साडिती सन्यासी ॥ ६ ॥ एकाची नवलगती । उद्भट वैराग्याची स्थिती । गुंती उगवाया न रिघती । मुळांचि मुडिती समूळ ॥ ७ ॥ विवेक-फणीचेनि मेळें । ओढिता वैराग्य वळें । जो अशक्त भाववळें । तो मध्येंचि पळे उडूनी ॥ ८ ॥ अशक्तें पळता देखोनि दूरीं । एके पळालीं मोहअधारीं । एकें गुती राखोनि क्षिरीं । गुतीमाझारीं रिघालीं ॥ ९ ॥ एकें अत्यंत करंदी । नव्हेचि गुरुमाउलीसी भेदी । ऐशीं ससारीं पोरें पोरटीं । गुणदु खकोटी भोगिती ॥ ११० ॥ द्विपर्यर्थायु विधाता । त्याचेनि नोहे गुणभागता । मंग इतरांची कोण कथा । गुण तत्त्वता निवडावया ॥ ११ ॥ ऐशिया ज्या त्रिगुणवृत्ती । मजही निःशेष न निवडती । यालार्गीं ध्वनितप्राय पदोक्ती । देव श्लोकार्थीं बोलिला ॥ १२ ॥ मागिल्या र्तीं श्लोकार्थीं । सागीतल्या त्रिगुणस्थिती । त्रिगुणाची मिश्रितें गती । सन्निपातवृत्ती ते एका ॥ १३ ॥

१ हांग २ श्रम ह्मणजे ३ अत करण ४ दैन्य ५ निद्रा ६ मिच्या भारोप करणें ७ अत्यंत ८-सख्यादि तीनी गुणांमध्ये गुरुकरणें ९ ज्याचे खाल सोडविता येत नाहीत १० त्रिगुणात ११ उलगाडा १२ दोन पराध वर्ये शायुष्य ज्याला तो ब्रह्मदेव १३ मा १४ तीन १५ मिसळलेली
ए मा. ८४

सन्निपातस्वहमिनि ममेत्युद्धव या मति । व्यवहार सन्निपातो मनोमात्रेन्द्रियासुमि ॥ ६ ॥

गुणसन्निपातप्रकारु । एकचि जो कां अहंकारु । तो गुणसंगें त्रिप्रकारु । ऐक विचारु तयाचा ॥ १४ ॥ वर्णाश्रमविहित विलास । वेदाज्ञा पाळणे अवश्य । मी आत्मा जाण चिदश । हा अहंविलास सात्विक ॥ १५ ॥ मी स्वधर्मकर्मकर्ता । मी स्वर्गादि सुखभोक्ता । मज पावती नानावस्था । या नांव अहंता राजस ॥ १६ ॥ मी देहधारी सुभद नर । मीचि कर्ता शत्रुसहार । मी सर्वार्थी अतिदुर्धर । हा अहंकार तामस ॥ १७ ॥ गुणानुसारे ममता जाण । त्रिविधरूपें स्फुरण । तेचि अर्थांचें निरूपण । विशद श्रीकृष्ण सांगत ॥ १८ ॥ माझे हृदयींचा भगवंत । तोचि सर्व भूर्ती हृदयस्थ । भूते माझींच समस्त । हे ममता शोषित सत्वाची ॥ १९ ॥ भक्त संत साधु सज्जन । तेचि माझे सुहृज्जन । ऐशी जे ममता पूर्ण । उद्धवा जाण सत्वस्थ ॥ २० ॥ जीवाहून परती । सद्गुरुचरणीं अतिप्रीती । ऐशी ममतेची जे जाती । ते जाण निश्चितीं सात्विक ॥ २१ ॥ ज्या देवाची उपासकता । शैवी वैष्णवी दीक्षितता । देवीं धर्मीं पूर्ण ममता । ते जाण सात्विकता सत्वस्थ ॥ २२ ॥ शैवी वैष्णवी धर्मममता । दंभरहित निष्कामता । ते ते सात्विकी ममता । ऐक अवस्था राजसाची ॥ २३ ॥ निवृत्तिमार्ग मानी लटिक । सत्य साचार लौकिक । लोकैपणेची ममता देख । ते आवश्यक राजसी ॥ २४ ॥ प्रवृत्तिशास्त्री आवडी । लौकिकाची अतिगोडी । नामरूपाची उभवी गुडी । हे ममता रोकडी राजस ॥ २५ ॥ स्त्रीपुत्रें माझीं आवश्यक । शरीरसबंधी आस लोक । द्रव्याची ममता निष्टर्क । हे बुद्धि वोळख राजस ॥ २६ ॥ ज्या देवाची करिता भक्ती । नाम रूप जोडे सपत्नी । तीं तीं दैवते आवडती । हे ममता निश्चितीं राजस ॥ २७ ॥ काम्य कर्मी आवडी देख । आस मानी सकामकर्मक । सत्य स्वर्गादि विषयसुख । हे ममता, निष्टर्क राजस ॥ २८ ॥ हे रजोगुणाची ममता । तुज म्या सांगीतली तत्त्वता । तमोगुणाची जे, अवस्था । ऐक व्यवस्था सांगेन ॥ २९ ॥ आपुल्या देहासी जो हंतू करी । कां पूर्वपूर्वजांचा वैरी । त्यांच्या लेकरांसी वैर धरी । हे बुद्धि निधुरी तामस ॥ ३० ॥ पुढे लेकराचे लेकरीं । वृत्तिभूमि जीविकेवरी । आडवा येईल स्वगोत्री । त्यासी वैर धरी तामस ॥ ३१ ॥ ऐसे पूर्वापर माझे वैरी । मी निर्दोळीन ससारीं । यालागीं रिघे अभिचारिं । ते ममता खरी तामस ॥ ३२ ॥ अभिचारिकी जे मंत्रज्ञ । ते मार्तां माझे आस स्वजन । शाकिनीडाकिनीउपासना । हे ममता संपूर्ण तामसी ॥ ३३ ॥ असो बहुसाल व्युत्पत्ती । एकेक गुणीं अनत शक्ती । हे तिन्ही जेथ मिश्र होती । सन्निपातवृत्ती या नाव ॥ ३४ ॥ कफ वात आणि पित्त । तिन्ही एकत्र जेथ होत । तेथ उपजे सन्निपात । तेवीं सन्निपात जेथ त्रिगुणांचा ॥ ३५ ॥ संकल्पविकल्पात्मक मन । पंच विषय पंच प्राण । दशेन्द्रियीं व्यवहार सपूर्ण । तेथ उपजे त्रिगुणसन्निपात ॥ ३६ ॥

१ अहंकाराचा प्रकार २ अवस्था ३ शब्द ४ अहंता ह्याजे मी व ममता ह्याजे माझेपण ही मी व माझेपणाची बुद्धि सन्निपातात्मक आहे, ह्याजे त्रिगुणांच्या मिश्रणापासून, उदग्ध झाली आहे सात्विक, राजस, तामस अशी अहंता तीन प्रकारची व ममताही तशीच तीन प्रकारची आहे ५ आस, मित्र ६ पलीकडची ७ लौकिक प्रतिष्ठेची, ८ अत्यंत ९ वांकडेपण १० जारणमारणादि कर्मात्म्ये ११ सारा व्यवहार मन शब्दादि विषय, दशेन्द्रिये व पंचप्राण यांच्या योगाने होतो मा सात्विक, शब्दादि विषय तामस व प्राण आणि इन्द्रिये हीं राजस आहेत यांपासून होणारा सारा व्यवहार सन्निपाताचें कार्य आहे

तैचि सन्निपातनिरूपण । त्रिगुणांचें मिश्रलक्षण । स्वयें सांगताहे श्रीकृष्ण । मिश्र-
गुणसन्निपातू ॥ ३७ ॥

धर्मं धार्थं च कामे च यदाऽस्ती परिनिष्ठित । गुणानां सन्निकर्षोऽय श्रद्धारतिधनायह ॥ ७ ॥

पुरुषाच्या ठायीं कियार्कर्म । क्षणे स्वधर्म क्षणे काम । क्षणें वाढवी अर्थोद्यम । हा
सक्रम त्रिगुणांचा ॥ ३८ ॥ गुण सक्रमून करी काय । त्रिगुणीं धर्म त्रिविध होय । कामही
त्रिविध होऊनि ठाय । अर्थस्वार्थनिर्वाह त्रिगुणात्मक ॥ ३९ ॥ येथ कर्मासी दोष नाही ।
दोष कर्त्याचे बुद्धीच्या ठायी । तो जे कल्पना करील कांहीं । ते फळ पाहीं स्वयें भोगी
॥ १४० ॥ सोने वंध सोनेपणें । त्याचें स्वयें घडविल्या सुणे । वंध तेचि निघ करणे ।
तेवीं स्वकर्म दूषणें गुणबुद्धी ॥ ४१ ॥ भूमि सहजे शुद्ध आहे । जें पेरिजे ते पीक होये ।
तेवीं स्वकर्म शुद्ध स्वयें । फलभोगू लाहे गुणवृत्ती ॥ ४२ ॥ वाचा सहज सरळ गोमटी ।
रामनामें जोडे ब्रह्मपुटी । वृथा जाय करिता चावैटी । भोगी निदोषातीं महापाप ॥ ४३ ॥
तेवीं स्वधर्म श्रद्धायुक्त । पुरुषास करी विरक्त । तेथ त्रिगुणाचा सन्निपात । श्रद्धा छळित
ते ऐक ॥ ४४ ॥ स्वधर्मकर्मी श्रद्धा जोडे । क्षणेंकें लागे विरक्तीकडे । क्षणे भोगफळाशा
वाढे । क्षणेंक पडे ममतासर्धी ॥ ४५ ॥ तैशीच कामाचीही रती । क्षणेंक निष्कामी अति-
प्रीती । क्षणे स्त्रीभोगआसक्ती । क्षणे कामरतिपरद्वारीं ॥ ४६ ॥ याचिपरी धनाची जोडी ।
क्षणेंक द्रव्याशा सोडी । क्षणेंक अर्थाची अतिगोडी । क्षणेंक आहुंडी परद्रव्य ॥ ४७ ॥
त्रिविध धर्म त्रिविध कर्म । त्रिविध रूपें धनागम । या गुणवृत्तीस्तव स्वधर्म । साडूनि
अकर्म करी प्राणी ॥ ४८ ॥ एवं धर्मअर्थकामांआंत । गुणसन्निपात अनंत । फोडूनि
सांगता येथ । वाढेल ग्रंथ अनिवार ॥ ४९ ॥ यालागीं गुणसन्निपात । सांगीतला सक-
लित । तेचि अर्थी श्रीकृष्णनाथ । असे सांगत सक्षेपें ॥ १५० ॥

प्रवृत्तिक्षणे निष्ठा पुमान्यहि गृहाश्रमे । स्वधर्मं चातुतिष्ठेत गुणाना समितिर्हि सा ॥ ८ ॥

पुरुषासी जो गृहाश्रम । तो जाणावा केवळ काम । तेथ नित्यनैमित्तिक कर्म । हा
स्वधर्म चित्तशुद्धी ॥ ५१ ॥ गृहाश्रमीं हिंसा पचसून । यालागीं तमोगुण प्रधान । गृही
स्त्रीभोग पावे जाण । रजोगुण या हेतू ॥ ५२ ॥ नित्यनैमित्तिक स्वधर्म । हें गृहस्थाचे
निजकर्म । हें चित्तशुद्धीचे निजधर्म । सत्व सुगम या हेतू ॥ ५३ ॥ गृहाश्रमप्रवृत्ति जाण ।
सदा मिश्रित तिनी गुण । गुणीं गुणानंत करून । कर्माचरण करविती ॥ ५४ ॥ न रगता
तेणे रगें । स्फटिक तद्रूप भासों लागे । तेवीं गुणात्मा गुणसगें । वृत्तीं लागे गुणकर्मीं
॥ ५५ ॥ जेवीं का कसवटी आपण । कसूनि दावी सुवर्णवर्ण । तेवीं पुरुषाची क्रिया
जाण । दावी गुणलक्षणविभाग ॥ ५६ ॥

१ द्रव्य निवृत्तिगुणाचा उद्योग २ गति ३ गुणसकर्मण करील काय ४ कुत्रें ५ वडवड ६ एकवटणें ७ हरण
करितो ८ धम सात्वित्, अर्थं तामस, व काम राजस होय कारण त्याचीं फळे अनुक्रमान श्रद्धा, रति व धनप्राप्ति, हीं
होत मनुष्य धर्म, अर्थ, व काम या तिहींच्या ठायीं निष्ठानान् होतो, तेव्हा ही निष्ठा सन्निपातकार्य होय अस समजावें.
९ गृहाश्रमीं काढणें, दळणें, खूळ पेटवणें, पाणी भरणें व झाडणें, या पाच क्रिया करिताना जे जीवजतु जाणवेनेणतेप-
णाने मरतात, त्यांच्या हिंसेपासून होणाऱ्या पापाना पचमूला दोष द्यागतात १० कामधर्म राजस, गृहाश्रमि तामस व
नित्यनैमित्तिक स्वधर्माचरणाच्या ठायी निष्ठा ही सार्वत्रिक आहे याप्रमाणें धर्मनिष्ठाही सन्निपातार्थ आहे हें बरीच औचित्य
सांगितलें आहे

पुरपं सत्वसयुक्तमनुमीयाच्छमादिभिः । कामादिभी रजोयुक्त क्रोधाद्यैस्त्वमसा युतम् ॥ ९ ॥

इंद्रियनिग्रहो यथोचित जो शमदमीं सदा क्रीडत । शांति वसे जयाआंत । तो जाण निश्चित सात्विक ॥ ५७ ॥ जो सदा फळकामें कामुक । वांछी संसारभोगमुख । द्रव्यार्थी अतिदांभिक । रजोगुणी लोक तो जाण ॥ ५८ ॥ ज्यासी स्वधर्मिं नाहीं रती । आवडे अधर्मप्रवृत्ती । क्रोधलोभें गिळिली स्फूर्ती । तो जाण निश्चितीं तामसू ॥ ५९ ॥ एवं देखोनि कर्माचरण । लक्षिजे पुरुषलक्षण । या नांव गा अनुमान । विवेकसपन्न जाणती ॥ १६० ॥ सामान्यतः तिन्ही गुण । सांगीतले निरूपण । हें न कळे ह्यणेल मन । गुणवृत्ति भिन्न अवधारीं ॥ ६१ ॥

यदा भजति मा भक्त्या निरपेक्ष स्वकर्मभिः । त सत्यप्रकृति विद्यात्पुरुष छियमेव वै ॥ १० ॥

स्वकर्मी वांछित फळ । तेंचि मायेचें दृढ पडेल । ते फळाशा सांडोनि केवळ । जे भजनशील मद्रूपीं ॥ ६२ ॥ करुनि फळाशेचें शून्य । स्वधर्में करिती माझें भजन । पुरुष अथवा स्त्रिया जाण । ते सत्वसंपन्न निश्चित ॥ ६३ ॥ देहावयवलिगदर्शन । तेणे स्त्रीपुरुषनामाभिधान । परी आत्मीं आत्मा नाही जाण । जीवत्व समान स्त्रीपुरुषी ॥ ६४ ॥ चित्तवृत्तिक्रियाचरण । त्या नांव गा कर्म जाण । तेथ निरपेक्ष तें माझें भजन । स्वधर्म सपूर्ण या नांव ॥ ६५ ॥ ऐशिया स्वधर्मवृत्ती । जेथ प्रकटे माझी भक्ती । ते ते सात्विक प्रकृती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ६६ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ कर्म करिता फळाशा वाडे । तो फळभोग भोगणे पडे । स्वकर्में भक्तिकेवीं घडे । कर्म ते कुंडें अत्यंत ॥ ६७ ॥ कर्म करिता फळ वाधक । न करितां प्रत्यवाय नरक । कर्म कर्मवद्ध लोक । केले देख ससारीं ॥ ६८ ॥ जीव होता जो स्वतंत्र । तो कर्में केला परतंत्र । एवढें कर्माचें चरित्र । अतिविचित्र वाधक ॥ ६९ ॥ स्वकर्में भगवद्भक्ती । ह्यणशी घडे कैशा रीतीं । तेचि अर्थीची उपपत्ती । स्वयें श्रीपति सागत ॥ १७० ॥ सर्प धावोनि धरिल्या तोंडी । तो सर्वांगी घाली आढी । तेणें धाकें जो सोडी । तरी तो विर्भांडी महाविखें ॥ ७१ ॥ ते सर्पवाधेची सांकडी । निवारी मंत्रवादी गारुडी । तेवीं कर्मी कर्मवाधा गाडी । निवारी रोकडी गुरुरावो ॥ ७२ ॥ रिघता सहुरूती शरण । कर्म करवी ब्रह्मार्पण । हेंचि निरपेक्षलक्षण । उद्धवा जाण निश्चित ॥ ७३ ॥ ब्रह्म कर्माचें प्रकाशक । कर्म तितुकें ब्रह्मात्मक । हेंचि मदर्पण चोख । माझें भजन देख या रीतीं ॥ ७४ ॥ सर्वेन्द्रियीं ज्ञानस्फूर्ती । ते ब्रह्मीची ब्रह्मशक्ती । ऐसेनि निश्चयें कर्मस्थिती । स्वकर्मभक्ति या नाव ॥ ७५ ॥ ऐसेनि स्वकर्में स्वाभाविक । जे मज भजती भाविक । ते ते शुद्ध सात्विक लोक । जाण निष्टक उद्धवा ॥ ७६ ॥ स्वधर्म सर्वथा निष्कळ । ह्यणती ते मूर्ख केवळ । स्वधर्म निरसी चित्तमळ । कर्म समूळ निर्दळी ॥ ७७ ॥ एवढी स्वधर्माची जोडी । सांडूनि वांछिती विषयगोडी । ते ते राजसे वापुडीं । केवळ वेडीं विषयार्थीं ॥ ७८ ॥ विषयफळ वांछिता देख । देह धरणे आयश्यक । देहसंभव दुःखदायक । स्वर्गनरकफळ भोगी ॥ ७९ ॥ थापरी जनीं दुःखदाती । राजसतामसप्रकृती । ऐक त्या दोनी गुणवृत्ती । विशद तुजप्रती सागेन ॥ १८० ॥

१ च २ वाच्याद्वारं पटल ३ स्त्रीपुरुष हा भेद देहावयवाच्या चिन्हावरून समजायाचा, तथा आत्मा, आत्मी, असा पाम्याच्या शरीर लिंगभेद नाही ४ खोटे ५ प्रायश्चित्ताईदीप ६ स्पष्टीकरण ७ वेटा, वेटाळ ८ घातक विधान नाश पावणे, प्रायान जाणे ९ निष्कामपणा स्वधर्माचरणाने भगवत्सेवाकरणे हा सत्वगुण. १० देहाची उत्पत्ति. ११ स्पष्ट

यदा आतिथ आदास्य मा भजेत स्वकर्मणि । त रज प्रकृति विद्यादिसामाशास्य तामसम् ॥ ११ ॥

जो का आचरोनि स्वधर्म । वांछी नाना फळकाम । तें ते जाण काम्य कर्म । राजस धर्म या नांव ॥ ८१ ॥ जो अभ्यंतरीं अतिसकाम । तो जे जे आचरे कर्मधर्म । ते ते अवघेचि सकाम । फळसंभ्रम निजहेतू ॥ ८२ ॥ स्वरूपीं काम्य कर्म नाही । कामना काम्य करी पाहीं । सोने स्वभावे असे ठायीं । लेणे उपायीं स्वयें कीजे ॥ ८३ ॥ स्वकर्म स्वभावे पवित्र जाण । स्वधर्म माझें शुद्ध भजन । तेथ कामनाफळ कामून । काम्य आपण स्वयें कीजे ॥ ८४ ॥ फळकामें जे माझें यजन । तें केवळ फळाचेंचि भजन । सकामें जें स्वधर्माचरण । ते प्रकृति जाण राजस ॥ ८५ ॥ ऐसऐशिये प्रकृतीचा विलास । स्त्री अथवा हो का पुरुष । ते तें जाण पा राजस । ऐक तामस गुणवृत्ति ॥ ८६ ॥ क्रोधयुक्त अतःकरण । तेणेंसीं ज्याचें स्वधर्माचरण । फळ वाछी शंभुमरण । ते प्रकृति जाण तामसी ॥ ८७ ॥ जेथें डेंपें वांधले घर । जे ठायीं क्रोध अनिवार । जो भूतमात्रीं निष्ठुर । ज्याची प्रकृति क्रूर सर्वदा ॥ ८८ ॥ ऐशिया स्वभावावरी । नर अथवा हो का नारी । ते ते तामस ससारीं । निजनिर्धारीं उडवा ॥ ८९ ॥ जीव स्वरूपें चैतन्य पहा हो । त्यासी भज का ह्मणे देवो । जीवासी का सेवकभायो । सेव्य देवो कैसेनी ॥ १९० ॥ येच अर्थीचें निरूपण । कृष्ण सागताहे आपण । सेव्यसेवकलक्षण । मायागुणसंबंधें ॥ ९१ ॥

सत्य रजस्तम इति गुणा जीवस्य नैव मे । चित्तजा यैस्तु भूताना सज्जमानो निषण्ण्यते ॥ १२ ॥

वांधोनि नांणिता आया । जेवीं देहाधीन असे छाया । तेवीं भगवंताधीन माया । नातळोनिया वर्तवी ॥ ९२ ॥ माया वर्तविता निर्वर्तविता । स्वामी भगवत तत्त्वतां । यालागीं मार्यांअध्यक्षता । त्यासीचि सर्वथा वेद बोले ॥ ९३ ॥ सूर्य अधाराते नाशी । परी तो समुख न ये त्यापाशीं । तेवीं मायानियंता हृषीकेशी । परी माया देवासी दृष्ट नव्हे ॥ ९४ ॥ माझें जे देखणेपण । तेंचि मायेचे मुख्य लक्षण । मजपाशीं माया जाण । गुणामितानेसीं नाहीं ॥ ९५ ॥ मायाविधित चैतन्य । त्यासी बोलिजे जीवपण । त्या जीवासी त्रिगुणीं बांधोन । देहाभिमान दृढ केला ॥ ९६ ॥ जीवासी लागता देहाभिमान । तो झाला मायाधीन । मायानियंता नारायण । तो स्वामी जाण जीवाचा ॥ ९७ ॥ जीव गुणाभिमाने वडक । यालागीं झाला तो सेवक । आत्मा गुणांतीत चोख । बंधमोचक जीवाचा ॥ ९८ ॥ यापरी सेव्यसेवकभावो । विभाग दावोनिया पहा वो । त्रिगुणगुणाचा अन्वयो । विशद देवो स्वयें मांगे ॥ ९९ ॥ गुण तिन्ही समसमान । त्यामार्जीं शोभोनिया जाण । जो जो वाढे अधिक गुण । ते तें लक्षण हरि सांगे ॥ १०० ॥ ब्रह्म निर्मळत्वे प्रसिद्ध । कर्म शोधकत्वे अतिशुद्ध । येथ कर्मीं उपजे कर्मबाध । तो चित्तसबध गुणक्षोभें ॥ १ ॥ कर्मब्रह्मी दोष नाही । दोष चित्तवृत्तीच्या ठायीं । तोही गुणक्षोभें पाहीं । घाली अपायीं पुरुषातें ॥ २ ॥ येचि अर्थीचे निरूपण । सांगीतलें मिश्रलक्षण ।

१ चित्तात २ रूपा ३ सकाम मन ४ निश्चयानें ५ ब्रह्मस्वरूप ६ परमात्मा सेव्य व जीव सेवक हा भाव ७ जवरीन कथात आणून विशिष्ट आकार न देताही ८ स्पर्श न करून ९ नाहीसी करणारा १० गुणमायेचीं नियामकता ११ मायेस स्वाधीन ठेवणारा १२ गुणापलीकडचा १३ जन्ममरणरूप बधनापासून सोडविणारा १४ जीवाचा उपाधि व अपचीहृत भूताचें कार्य जें चित्त त्याचे ठिकाणीं गुण अभिव्यक्त होतात, व त्याचे योगानें जीव देहाद्विधादिकाच्या ठायीं आसक्त होऊन गुणाधीनतेसुद्धें बधन पावतो भगवत गुणाचा नियना असून निरयमुक्त धारे क्षणून जीवाचें मुक्ततेसाठीं त्याच नित्य भजन केलेंच पाहिजे

आतां वाढल्या एकेक गुण । गुणलक्षण तें ऐक ॥ ३ ॥ जो गुण वाढे अतिउन्नतीं ।
इतर त्या तळीं वर्तती । ते काळींची पुरुपस्थिती । उद्धवाप्रती हरि सांगे ॥ ४ ॥

यदेतरो जयेत्सत्व भास्वर विशद शिवम् । तदा सुरेन युज्येत धर्मज्ञानादिभि पुमान् ॥ १३ ॥

समूळ फळाशा त्यागूनी । निर्विकल्प निरभिमानी । जो लागे स्वधर्माचरणीं । तें रज
तम दोनी जिणे सत्व ॥ ५ ॥ जें भाग्याचे मरण उघडे । तें हरिकथाश्रवण घडे । मुर्खीं
हरिनामकीर्ति आवडे । तेणे सत्व वाढे अतिशुद्ध ॥ ६ ॥ कां दैवे जोडिल्या सत्सगती ।
श्रवणीं श्रवण लांचावती । वाचा लांचावे नामकीर्ती । अतिप्रीती अहर्निशी ॥ ७ ॥ ऐस-
ऐशिया अनुवृत्ती । रज तम दोनी क्षण होती । सत्व वाढे अनुद्वेगवृत्तीं । त्या सत्वाची
स्थिति समूळ ऐक ॥ ८ ॥ भास्वरत्वे प्रकाश बहुळ । विशदत्वे अतिनिर्मळ । शिव ह्यणिजे
शात सरळ । हें सत्वाचें केवळ स्वरूप मुख्य ॥ ९ ॥ हे सत्वाची सत्ववृत्ती । आतुडे ज्या
साधकाहार्ती । ते काळींची पुरुपस्थिती । ऐक तुजप्रती सांगेन ॥ २१० ॥ तें विवेकाचें
तारुं आतुडे । वैराग्याचें निजगुज जोडे । सर्वद्वियी प्रकाश उघडे । शिगे चढे स्वधर्म
॥ २१ ॥ ते काळीं जन अधर्मता । गर्व अभिमान असत्यता । बलात्कारेही शिकवितां ।
न करी सर्वथा अधर्म ॥ २२ ॥ निकट असतां दुःखसाधन । सात्विक सदा सुखसंपन्न ।
बलात्कारें क्षोभवितां मन । सात्विक जाण क्षोभेना ॥ २३ ॥ ऐशिया निजसत्वदृष्टी । सुख
सुखा येतां भेटी । त्यासी स्वानंदें कोंदे सृष्टी । शुद्ध सत्वपुष्टी या नांव ॥ २४ ॥ ऐसे
विशद सत्व ज्यांपाशी । शमदम सेविती त्यांसी । वैराग्य लागे पायासी । शुद्ध सत्व-
राशी ते उद्धवा ॥ २५ ॥ तैसेचि सत्व तम जिणोन । जें वाढे गा रजोगुण । तें राजसाचें
लक्षण । ऐक संपूर्ण हरि सांगे ॥ २६ ॥

यदा जयेत्तम सत्व रज सङ्ग भिदा बलम् । तदा हु खेन युज्येत कर्मणा यशसा श्रिया ॥ १४ ॥

रजोवृद्धीचे कारण । देहीं उपजे ज्ञानाभिमान । पदोपदीं देखे दोषगुण । वांछी सन्मान
प्रतिष्ठा ॥ १७ ॥ नवल रजोगुणाची ख्याती । ज्ञातेपणे कामासक्ती । नाना भोग वांछी
चिचीं । तेणे रजाची प्राप्ती अनिवार ॥ १८ ॥ ऐसेनि रजोगुण वाढोनि वाढी । सत्वत-
मातें तळीं पाडी । त्या रजाची स्वरूपतामोडी । ऐक निरवडी सांगेन ॥ १९ ॥ श्लोकी
त्रैपदीं प्रवळ । रज सगभिदाबळ । बोलिला रजोगुण केवळ । तेचि विवळ हरि सांगे
॥ २२० ॥ सग ह्यणिजे देहाभिमान । भेद ह्यणिजे मीमांझेपण । बळ ह्यणिजे काम
गहन । आग्रहो पूर्ण वृत्तीचा ॥ २१ ॥ देहाभिमाने दुःख उठी । भेदें भय लागे पाठी ।
त्या नश्वर देहाचिया पुष्टी । काम्यकामाठी कर्माची मांडी ॥ २२ ॥ ज्या कर्मांचेनि कैाडें ।
यश श्री उदंड जोडे । तें तें कर्म वाढवी पुढें । हें रजोगुणे घडे आचरण ॥ २३ ॥ मी एक
पवित्र त्रिजगतीं । माझीच उत्तम कर्मस्थिती । प्रवृत्ती मान्यता आसक्ती । ते जाणावी
स्थिति राजस ॥ २४ ॥ रजाचें बळ उद्धट । कर्म आदरी अचाट । वाढवी कर्मकचाट ।
तो जाण श्रेष्ठ राजस ॥ २५ ॥ वाहेर दिसे सात्विकस्थिती । अतरीं कर्मवासना द्रव्यासक्ती ।

१ जिनित २ भरती ३ मान ४ कटाळ्यानाचूद ५ तेजोरूपां ६ पुष्कळ ७ शीग ह्यणिजे माप भर-
प्यार भाग्यवी त्यावर डोग भरितात तो, शीग चढे स्वधर्माची ८ स्वरूपाचें धोरण, रूपलक्षण ९ तीन पदांनीं
रजोगुण भगवन्नक ह्यणिजे देहाभिमान उत्तम करणारा, भेदयुद्धिननक ह्यणिजे मी व माझे या बुद्धीबुळें चर्चित करणारा व
बभन्नक ह्यणिजे वासना व लोभ वाढविणारा वाढे १० ६१४ ११ काम्य वस्तूच्या प्राप्तीसाठीं कर्मांचा कारणाना-हुकान
मोडतो १२ विविध प्रकारच्या शुर्कींनी "घृत्यु न क्षणे हा फरामती । वैचाळ जाणे". दासयोध ३-९ ११

ज्यासी प्रिया आवडे चितीं । तो जाण निश्चितीं राजसू ॥ २६ ॥ जेव्हां सत्व रंज दोनी गुण । जिणोनि तम वाढे पूर्ण । ते काळींचें पुरुषलक्षण । स्वयें नारायण सागत ॥ २७ ॥

यदा जयेद्रज सत्य तमो १ मूढ लय जडम् । युज्येत शोकमोहाभ्यां निद्रया हिंमयाशया ॥ १५ ॥

रज सत्य करुनि गूढ । जै तमोगुण होय रूढ । तै तो पुरुषातें सहृद । करी, जडमूढ अतिस्तब्ध ॥ २८ ॥ विश्वासूनि वाडेंकोडें । जै परद्रव्य बुडवणें पडे । का परदारोगमन घडे । तै तेणे वाढे तमोगुण ॥ २९ ॥ स्वमुखें परापवाद शोलणे । स्वयें साधुनिदा करणे । संतसज्जना द्वेषणे । तै तमाचें ठाणें अनिवार ॥ २३० ॥ धुईचेनि आलेपणे । पडे सूर्यासी झाकणे । तेथीं विवेकाचें जिणें । तमोगुणे त्रासिजे ॥ २३१ ॥ सत्वगुण प्रकाशक । रज प्रवृत्तिप्रवर्तक । दोनींत गिळनि देस । तमाचें आधिक्य अधर्म वाढे ॥ ३२ ॥ करिता पूज्याचें हेळण । साधूचे देखतां दोषगुण । तेणे खचळला तमोगुण । त्याचे स्वरूप पूर्ण तें ऐक ॥ ३३ ॥ तमोगुण वाढल्या प्रौढ । स्फूर्तिमात्र होय मूढ । लयो उपजोनि वृढ । करी जड जीवातें ॥ ३४ ॥ कार्याकार्यविवेकज्ञान । ते स्फूर्ति अध होय पूर्ण । या नांव गा मूढपण । ऐक चिह्न लयाचें ॥ ३५ ॥ जागृतीमाजी असता चित्त । अर्थ स्वार्थ पर-मार्थ । काहीं स्फुरेना कृत्याकृत्य । लयो निश्चित या नाव ॥ ३६ ॥ समस्ताही इन्द्रियवृत्ती । अनुद्यमें स्तब्धगती । निःशेष लोपे ज्ञानशक्ती । जडत्वप्राप्ती या नाव ॥ ३७ ॥ मूढत्वे पावे शोक दुःख । जडत्वे मिथ्या मोह देस । मोहास्तव होय पातक । अतिविवेक अधर्मी ॥ ३८ ॥ ऐक लयाचें कौतुक । अहोरात्र निद्रा अधिक । निद्रेवेगळें ब्रह्मसुख । नावडे देख तामसा ॥ ३९ ॥ पूर्ण वाढल्या तमोगुण । ऐसे होय पुरुषलक्षण । वाढल्या सत्वादि गुण । फळ कोण तें हरि सांगे ॥ २४० ॥

यदा चित्त प्रसीदेत इन्द्रियाणा च निवृत्ति । देहेऽभय मनोऽसह तत्पत्त्व विद्धि मत्पदम् ॥ १६ ॥

वाढलिया सत्वगुण । चित्त सदा सुप्रसन्न । कामक्रोधलोभाचें स्फुरण । सर्वथा जाण स्फुरेना ॥ ४१ ॥ जें चित्त वर्णवणी विपयांलागीं । तें उदास होय विषयभोगीं । विषय आदळताही अंगीं । तै विषयसंगीं विगुंतेना ॥ ४२ ॥ जेवीं जळामाजीं जळस्य । पद्मिणी-पत्र जळीं अलिप्त । तेनी विषयाभाजी चित्त । विषयातीत मद्रोधें ॥ ४३ ॥ सदा मरणभय देहासी । तें मरण आलिया देहापाशीं । भय नुपजे सात्विकासी । भावे मत्पदासी विनंटेले ॥ ४४ ॥ जवरी भासे भीतूपण । तवरी अवश्य बाधी मरण । सात्विकमत्पदीं अभिज्ञ । यालागीं मरणभय त्या नाहीं ॥ ४५ ॥ सात्विक मत्पदीं अनन्य शरण । यालागीं वाधीना जन्ममरण । या स्थितीं वर्तवी सत्वगुण । आता ऐक लक्षण रजाचें ॥ ४६ ॥

विद्वान् प्रियया चाधीरनिर्वृत्तिश्च चेतसाम् । सात्राभ्यास्तथ मनो भ्रान्त रज एतैर्नितामय ॥ १७ ॥

खचळलिया रजोगुण । विषयचिंता अतिदारुण । कर्मद्वियीं क्रियाभरण । नाना परिचें जाण उपपादी ॥ ४७ ॥ शरीर असताही स्वस्थ । मन चिंतातुर अतिभ्रात । वाढवितां

१ मूढ २ प्रबळ ३ अनेक आवडींनीं ४ परस्त्रीसंग ५ दुसऱ्याचे दोष ६ धुन्याच्या ७ नीच उब वाटेल तसले उद्यम करावयाला लागणारा ८ शिकार, अपमान, ९ कार्य कोणतें व अकार्य कोणतें याच्या विचाराचें ज्ञान नष्ट होणें १० मूढपण १० लय झणजे आवरणस्वभाव, जागृतीमध्ये असूनही अर्थ, स्वार्थ व परमार्थ हें न स्फुरणें ११ इन्द्रियव्यापार स्वयं होणे व ज्ञानशक्तीचा लोप होणे याचें नाव जडत्व १२ चाचव्य घोडन स्थिर राहिल्यानें १३ भटकतें, धावतें १४ मिडले असतां १५ सिद्ध झाले, १६ क्रियाना अलंकार, शृंगार, नियाकमांचा घाट.

आतां वाढल्या एकेक गुण । गुणलक्षण तें ऐक ॥ ३ ॥ जो गुण वाढे अतिउन्नतीं ।
इतर त्या तळीं वर्तती । ते काळींची पुरुपस्थिती । उद्धवाप्रती हरि सांगे ॥ ४ ॥

यदेतरौ जयेःसत्व भास्वर विशद शिवम् । तदा सुग्नेन युज्येत धर्मज्ञानादिभि सुमान् ॥ १३ ॥

समूळ फळांशा त्यागूनी । निर्विकल्प निरभिमानी । जो लागे स्वधर्माचरणीं । तें रज
तम दोनी जिणे सत्व ॥ ५ ॥ जें भाग्याचे मरण उघडे । तें हरिकथाश्रवण घडे । मुर्खीं
हरिनामकीर्ति आवडे । तेणे सत्व वाढे अतिशुद्ध ॥ ६ ॥ कां दैवे जोडिल्या सत्संगती ।
श्रवणीं श्रवणं लाचावती । वाचा लांचावे नामकीर्तीं । अतिप्रीतीं अहर्निशीं ॥ ७ ॥ ऐस-
ऐशिया अनुवृत्ती । रज तम दोनी क्षण होती । सत्व वाढे अनुद्वेगवृत्तीं । त्या सत्वाची
स्थिति समूळ ऐक ॥ ८ ॥ भोस्वरत्वे प्रकाश बहुळ । विशदत्वे अतिनिर्मळ । शिव ह्यणिजे
शात सरळ । हें सत्वाचे केवळ स्वरूप मुख्य ॥ ९ ॥ हे सत्वाची सत्ववृत्ती । आतुडे ज्या
साधकाहातीं । ते काळींची पुरुपस्थिती । ऐक तुजप्रती सागेन ॥ २१० ॥ तें विवेकाचें
तारुं आतुडे । वैराग्याचें निजगुज जोडे । सर्वैन्द्रियीं प्रकाश उघडे । शिगे चढे स्वधर्म
॥ ११ ॥ ते काळीं जन अधर्मता । गर्व अभिमान असत्यता । बलात्कारेही शिकवितां ।
न करी सर्वथा अधर्म ॥ १२ ॥ निकट असता दुःखसाधन । सात्विक सदा सुखसंपन्न ।
बलात्कारें क्षोभवितां मन । सात्विक जाण क्षोभेना ॥ १३ ॥ ऐशिया निजसत्वदृष्टी । सुख
सुखा येता भेटी । त्यासी स्वानंदें कोंडे सृष्टी । शुद्ध सत्वपुष्टी या नांव ॥ १४ ॥ ऐसें
विशदें सत्व जयांपाशीं । शमदम सेविती तयासी । वैराग्य लागे पायासी । शुद्ध सत्व-
राशी ते उद्धवा ॥ १५ ॥ तैसेचि सत्व तम जिणोन । जें वाढे गा रजोगुण । तें राजसाचें
लक्षण । ऐक संपूर्ण हरि सांगे ॥ १६ ॥

यदा जयेत्तम सत्व रज सद्ग भिदा बलम् । तदा हु खेन युज्येत कर्मणा यशसा श्रिया ॥ १४ ॥

रजोवृद्धीचे कारण । देही उपजे ज्ञानाभिमान । पदोपदीं देखे दोषगुण । वांछी संन्मान
प्रतिष्ठा ॥ १७ ॥ नवल रजोगुणाची ख्याती । ज्ञातेपणे कामासक्ती । नाना भोग वाछी
चिची । तेणे रजाची प्राप्ती अनिवार ॥ १८ ॥ ऐसेनि रजोगुण वाढोनि वाढी । सत्वत-
मातें तळीं पाडी । त्या रजाची स्वरूपतामोडी । ऐक निरवडी सांगेन ॥ १९ ॥ श्लोकीं
त्रैपदीं प्रवळ । रज सगभिदावळ । बोलिला रजोगुण केवळ । तेंचि विवळ हरि सागे
॥ २२० ॥ सग ह्यणिजे देहाभिमान । भेद ह्यणिजे मीमांझेपण । वळ ह्यणिजे काम
गहन । आग्रहो पूर्ण वृत्तीचा ॥ २१ ॥ देहाभिमाने दुःख उठी । भेदें भय लागे पाठी ।
त्या नश्वर देहाच्या पुष्टी । काम्यकामात्री कर्माची मांडी ॥ २२ ॥ ज्या कर्माचेंनि कैबाडें ।
यश श्री उदंड जोडे । तें तें कर्म वाढवी पुढें । हें रजोगुणे घडे आचरण ॥ २३ ॥ मी एक
पवित्र त्रिजगतीं । माझीच उत्तम कर्मस्थिती । प्रवृत्ती मान्यता आसक्ती । ते जाणावी
स्थिति राजस ॥ २४ ॥ रजाचे वळ उद्धट । कर्म आदरी अचाट । वाढवी कर्मकचाट ।
तो जाण श्रेष्ठ राजस ॥ २५ ॥ बाहेर दिसे सात्विकस्थिती । अतरी कर्मवासना द्रव्यासक्ती ।

१ विक्रिते २ भरती ३ कान ४ वटाळ्यावांचून ५ तेजोरूपानें ६ पुष्कळ ७ शीग ह्यणजे माप भर-
त्यावर भाणखी लावर वीग करितात तो, शीग चढे स्वधर्माची ८ स्वरुपाचें धोरण, रूपलक्षण ९ तीन पदातीं
रजोगुण भगजनक ह्यणजे देहाभिमान उत्पन्न करणारा, भेदबुद्धिजनक ह्यणजे मी व मानें या बुद्धीबुळें सक्रोचित करणारा व
परजनक ह्यणजे दासना व लोभ वाढविणारा आहे १० स्पष्ट ११ काम्य वस्तूच्या प्राप्तीसाठी कर्माचा वारजाना-दुकान
माहिती १२ विविध प्रकारच्या सुखीनी "शुश्रू १ ह्यणे हा करामती । कैबाड जाणे" दासबोध ३-९ ११

ज्यासी प्रिया आवडे चित्ती । तो जाण निश्चितीं राजसू ॥ २६ ॥ जेव्हां सत्व रज दोनी गुण । जिणोनि तम वाडे पूर्ण । ते काळींचें पुरुषलक्षण । स्वयें नारायण सांगत ॥ २७ ॥

यदा जवेत्तज सत्व तमो मूढ लय जडम् । युज्येन शोकमोहान्म्या निद्रया हितयाशया ॥ १५ ॥

रज सत्व करुनि गूढ । जै तमोगुण होय रूढ । तै तो पुरुषातें सडढ । करी जडमूढ अतिस्तब्ध ॥ २८ ॥ विश्वासूनि वाडेंकोडें । जै परद्रव्य गुडवणे पडे । कां परदारोगमन घडे । तै तेणे वाडे तमोगुण ॥ २९ ॥ स्वमुखें परापवाद बोलणे । स्वयें साधुनिंदा करणे । सतसज्जनां द्वेषणे । तै तमाचें ठाणे अनिवार ॥ २३० ॥ धुईंचेनि आलेपणे । पडे सूर्यासी झाकणें । तेवीं विवेकाचें जिणे । तमोगुणे आसिजे ॥ ३१ ॥ सत्वगुण प्रकाशक । रज प्रवृत्तिप्रवर्तक । दोनीतें मिळुनि देख । तमाचे आधिक्य अधमै वाडे ॥ ३२ ॥ करिता पूग्याचें हेळण । साधूचे देखता दोषगुण । तेणे खवळला तमोगुण । त्याचें स्वरूप पूर्ण तें ऐक ॥ ३३ ॥ तमोगुण वाढल्या प्रौढ । स्फूर्तिमात्र होय मूढ । लयो उपजोनि वृढ । करी जड जीवातें ॥ ३४ ॥ कार्याकार्यविवेकज्ञान । ते स्फूर्ति अध होय पूर्ण । या नाव गा मूढपण । ऐक चिह्न लयाचें ॥ ३५ ॥ जागृतीमार्जी असता चित्त । अर्थ स्वार्थ पर-मार्थ । काहीं स्फुरेना कृत्याकृत्य । लंथो निश्चित या नाव ॥ ३६ ॥ समस्ताही इन्द्रियवृत्ती । अनुद्यमें स्तब्धगती । नि शेष लोपे ज्ञानशक्ती । जडत्वप्राप्ती या नाव ॥ ३७ ॥ मूढत्वें पावे शोक दुःख । जडत्वें मिथ्या मोह देख । मोहास्तव होय पातक । अतिअविवेक अधर्मा ॥ ३८ ॥ ऐक लयाचें कौतुक । अहोरात्र निद्रा अधिक । निद्रेवेगळें ब्रह्मसुख । नाचडे देख तामसा ॥ ३९ ॥ पूर्ण वाढल्या तमोगुण । ऐसें होय पुरुषलक्षण । वाढल्या सत्वादि गुण । फळ कोण तें हरि सागे ॥ २४० ॥

यदा चित्त प्रसीदेत इन्द्रियाणा च निवृत्ति । देहेऽमय मनोऽसङ्ग तत्सत्व विद्धि मरणम् ॥ १६ ॥

वाढलिया सत्वगुण । चित्त सदा सुप्रसन्न । कामक्रोधलोभाचें स्फुरण । सर्वया जाण स्फुरेना ॥ ४१ ॥ जे चित्त वर्णप्रणी विषयालार्गी । ते उदास होय विषयभोगी । विषय आदेंळताही अर्गी । ते विषयसगी विगुंतेना ॥ ४२ ॥ जेवीं जळामार्जी जळस्थ । पक्षिणी पत्र जळी अलिस । तेवीं विषयासार्जी चित्त । विषयातीत मद्धोधें ॥ ४३ ॥ सदा मरणभय देहासी । ते मरण आलिया देहापार्शी । भय नुपजे साविकासी । भावे मत्पदासी विनंटेले ॥ ४४ ॥ जंयवरी भासे मीतूपण । तंवपरी अवश्य वाधी मरण । सात्विकमत्पदी अभिन्न । यालार्गी मरणभय त्या नाहीं ॥ ४५ ॥ सात्विक मत्पदी अनन्य शरण । यालार्गी वाधीना जन्ममरण । या स्थितीं धर्तवी सत्वगुण । आता ऐक लक्षण रजाचें ॥ ४६ ॥

विद्वन्त्र क्रियया चाधीरनिवृत्तिश्च चेतनाम् । गात्राभ्यास्त्य मनो भ्रान्त रज णैर्विदामय ॥ १७ ॥

खपळलिया रजोगुण । विषयचिंता अतिदारुण । कर्मद्विर्या क्रियाभरण । नाना परींचें जाण उपपादी ॥ ४७ ॥ शरीर असताही स्वस्थ । मन चिंतातुर अतिभ्रात । धाढवितां

१ मूढ २ प्रबळ ३ अनेक खावडीनीं ४ परकीसण ५ बुद्ध्याचे दोष ६ धुक्याच्या ७ नीच वष पाटेळ हाउडेउपन करावयाला लागणारा ८ धिक्कार, अपमान ९ काम कोणतें व अकार्य कोणातें सांग्या विचाराचें शन १० होणें हें मूढपण १० लय हाणजे धावरणसभाव, जागृतीमर्त्य अणुही अर्थ, स्वार्थ व परमाय हें न घडवणें ११ इन्द्रियव्यासा स्तब्ध होणें व ज्ञानसाधींचा लोप होणें याचें नाव जडत्व १२ वाचव्य घोणन स्थिर राहिल्यां १३ मटवट, पांढर. १४ मिडले असता १५ सिद्ध झाले १६ क्रियांचा बलकार, श्रम, क्रियाचर्मांचा घाट.

विषयस्वार्थ । दुःखी होत सर्वदा ॥ ४८ ॥ असतां पुत्रवित्तसंपत्ती । अधिक स्वार्थ वाढवी चितीं । राजसाची चित्तवृत्ती । न मनी निवृत्ती क्षणाधे ॥ ४९ ॥ नसतां विकाराचें कारण । चितीं विकार चितीं आपण । हेचि राजसाचें लक्षण । मुख्यत्वे जाण उद्भवा ॥ २५० ॥ रात्री नोहे पै प्रवळ । ना दिवस नव्हे सोज्ज्वळ । जैसी झांवेळी सांजवेळ । तैसा केवळ रजोगुण ॥ ५१ ॥ सत्वरजाची उणखूण । तुज दाविली ओळखण । आतां ऐक तमोगुण । जड लक्षण तयाचें ॥ ५२ ॥

सीदधित्त प्रलीयेत चेतसो ग्रहणे क्षमम् । मनो नष्ट तमो ग्लानिन्तमस्तदुपधारय ॥ १८ ॥

चितीं चित्ता अतिगहन । ते महामोहीं होय निमग्न । कोणेही अर्थींचे ज्ञान । हृदयीं जाण स्फुरेना ॥ ५३ ॥ सुपुंतीवेगळें अज्ञान । सदा पळे देखोनि ज्ञान । तेथ नवल कैसे झाले जाण । त्या ज्ञानाते अज्ञान गिळूनि ठाके ॥ ५४ ॥ जागाचि परी निजेला दिसे । कर्म करी स्फुरण नसे । जेवीं का आंभाळांतिले अंवेसे । रात्रीं चाले जैसैं आंधळें ॥ ५५ ॥ सकळ शरीराचा गोळा । होय आळसाचा मोदळा । हा तमोर्गलानीचा सोहळा । पंडळ ये डोळा चित्तवृत्ती ॥ ५६ ॥ सकल्पविकल्पांची ख्याती । उपजवी सदा मनोवृत्ती । त्या मनाची जड होय स्थिती । सकल्पस्फूर्ति स्फुरेना ॥ ५७ ॥ आणिकही नवलस्थिती । चित्तासी नाठवे चित्तस्फूर्ती । एवढी वाढे तमाची ख्याती । मनोवृत्तिविनाशक ॥ ५८ ॥ यापरी तमाचे वळ होय । तें मनातें अज्ञान खाय । ते काळीं मन नष्टप्राय । मूर्च्छित राहे मूढत्वे ॥ ५९ ॥ मन निःशेष जें नासतें । तें महादुःख कोण भोगिते । यालागीं तमाचेनि ऐक्यमतें । मन उरे तेथे जडमूढ ॥ २६० ॥ यापरी जे वर्तती गती । तेचि अत्यंत दुःखदाती । या नांव गा तमाची स्थिती । जाण निश्चितीं उद्भवा ॥ ६१ ॥ वाढविता गुणवृत्ती । कोणे गुणे कोण वाढती । येचि अर्थींची उपपत्ती । स्वयें श्रीपति सागत ॥ ६२ ॥

प्रथमाने गुणे सत्वे देवाना बलमेधते । असुराणा च रजसि तमस्युद्भव रक्षसाम् ॥ १९ ॥

दैवी आसुरी राक्षसी स्थिती । हे त्रिगुण गुणांची सपत्ती । जे जे ब्रह्मांडीं इंद्रियवृत्ती । तेचि स्थिति पिडींही ॥ ६३ ॥ ब्रह्मांडीं सकळ देव । महापुरुषाचे अवयव । पिंडीही तेचि स्वयमेव । वर्तती सर्व निजऐक्यें ॥ ६४ ॥ उचित स्वधर्मशास्त्रस्थिती । निवृत्तिकर्मां जे प्रवृत्ती । ऐशी जेथ इंद्रियवृत्ती । ते दैवी सपत्तीं सत्वस्थ ॥ ६५ ॥ कामाभिलाष दृढ चिती । आणि स्वधर्मा तरी वर्तती । ऐशी जे इंद्रियस्थिती । ते आसुरी सपत्ति राजसी ॥ ६६ ॥ सलोभमोहें क्रोध चितीं । सदा अधर्मां प्रवृत्ती । ऐशी जे इंद्रियस्थिती । ते राक्षसी सपत्ती तामसी ॥ ६७ ॥ क्षणे सकाम क्षणे निष्काम । ऐसा जेथ वाढे स्वधर्म । तेथ देवा असुरां परम । होय सग्राम वृत्तीसी ॥ ६८ ॥ चितीं वाढवूनि मोहभ्रम । अधर्मचि मानी स्वधर्म । तें राक्षसाचा पराक्रम । देवासुरा परम निर्दाळी ॥ ६९ ॥ सकामनिष्काममोहभ्रमैसीं । वृत्ती वर्ते गा जयोपार्शीं । तेथ देवांसुराराक्षसासीं । कलहो

१ भ्रमोत्पादक, भ्रमयुक्त २ गाढ क्षोपिपांचून ३ टाकी ४ मेघानीं व्यापिलेल्या अमावास्याच्या रात्री ५ गठबी, घड, शिररहित देह, कवच "जामदं दान्नि रसू । तेणें काढावा बहुवसू । काल्युनि अळसू । मोदव्या पाजावा " अमृतानुभव प्र ६४५ ६ अज्ञानसंपत्ती ग्लानीचा ७ चित्तवृत्तीच्या ओळ्याला पडदा येतो ८- सकल्पात्मक मनही नष्ट होत ९ मनाहनि दोष जें नाशते १० देहातही. ११ निष्काम कर्माच्या ठिकणीं

अहर्निशीं अनिवार ॥ २७० ॥ क्षणैक रति परमार्थी । क्षणैक रति अर्थस्वार्थी । क्षणैक होय अनर्थी । परदारारती परद्रव्ये ॥ ७१ ॥ ऐशिये गा चित्तवृत्ती । कदा नुपजे निज-शाती । मा परमार्थाची प्राप्ती । कैशा रीती होईल ॥ ७२ ॥ साधक सर्वदा पुसती । कोण वाधा असे चित्तवृत्ती । ते वाधकत्वाची स्थिती । विशद तुजप्रती सागीतली ॥ ७३ ॥ एकचि गुण जै पुरता जोडे । तै एकविध वृत्ति वाढे । हें तंव सर्वथा न घडे । गुण गुणासी भिडे उपमदें ॥ ७४ ॥ एकचि न जोडे गुणावस्था । यालागी नव्हे एकविधता । तेंपें अनिवार भवव्यथा । वाधी भूता गुणक्षोभे ॥ ७५ ॥ तम अधर्माकडे वाढे । रजोगुण देहकर्माकडे । सत्वगुणासी वाढी न घडे । मुक्तता जोडे कैसेनी ॥ ७६ ॥ रजतमउभय-सर्धी । सत्व अडकले दोहीमधी । ते वाढो न शके त्रिशुद्धी । नैराश्ये वृद्धी सत्वगुणा ॥ ७७ ॥ त्रिगुण गुणाची त्रिपुटी । आपण कल्पी आपल्या पोटी । तेंचि भवभ्रम होऊ-नियां उठी । लागे पाठी वाधकत्वे ॥ ७८ ॥ सत्वे देवासी प्रवळ वळ । रजोगुणे दैत्य प्रवळ । तमोगुणे केवळ । अतुर्वळ राक्षसा ॥ ७९ ॥ हे गुणवृत्तींची व्यवस्था । समूळ सागीतली कथा । आता त्रिगुणाच्या तीन अवस्था । ऐक तत्त्वेंता सागेन ॥ २८० ॥

सत्वाज्ञाकरण विद्याद्रजसा स्वप्नमादिशेत् । प्रस्वाप तमसा जन्तोस्तुरीय त्रिपु सन्ततम् ॥ २० ॥

सत्वगुणाचिये स्थिती । नातळे स्वप्न आणि सुपुष्टी । जीवीं सदा नादे जे जागृती । इन्द्रियप्रवृत्ती सावध ॥ ८१ ॥ रजोगुणाचेनि आधिक्ये । चित्तवृत्तीते स्वप्न जिके । जागृति सुपुष्टि दूरी ठाके । वैसला देखे स्वप्नचि ॥ ८२ ॥ तमोगुण वाढल्या वाढी । जागृति स्वप्न दूरी दवडी । मग सुपुष्टीची अतिगाढी । आदळे रोकडी जीवाअर्गी ॥ ८३ ॥ त्यासी सभे वैसविल्या पाहे । बोलताबोलता डुलकी जाये । जेविताजेविताही पाहे । झोंपीं जाये कडकडा ॥ ८४ ॥ क्षणा जागृति क्षणा सुपुष्टी । क्षणैक स्वप्नाची प्रतीती । हे त्रिगु-णाची मिश्रित वृत्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ८५ ॥ जागृति स्वप्न सुपुष्टी । तिही अव-स्थारतें प्रकाशिते । यालागीं ते चौथी । तुरीय ह्मणती सज्ञान ॥ ८६ ॥ जे जागृतीतें जागवित । जे स्वप्नीं स्वप्नातें नांदवित । जे सुपुष्टीते निजवित । त्याते तुरीय ह्मणत उद्धवा ॥ ८७ ॥ जे तिहीं अवस्थाआत । असोनि नव्हे अवस्थाभूत । जे निर्गुण निज-नित्य । त्यातेंचि ह्मणत तुरीय ॥ ८८ ॥ जेवीं पुत्राचेनि जाहलेपणे । पुरुषें पिता नाय पावणे । तेवीं तिहीं अवस्थागुणें । तुरीय ह्मणणें वस्तूसी ॥ ८९ ॥ वस्तूवरी अवस्था भासे । भासली अवस्था सर्वेचि नासे । त्या नाशामार्जी वस्तु न नासे । उरे अविनाशे तुरीय ॥ २९० ॥ तुरीय त्रिकाळीं सतत । यापरी जाणावे एथ । आता गुणवृद्धिभूमिका-प्राप्त । तोही वृत्तात हरि सागे ॥ ९१ ॥

उपयुग्मि नच्छन्ति सत्वेन ब्राह्मणा जना । तमसाऽधोप आमुष्याद्रजसाऽन्तरधारिण ॥ २१ ॥

सत्वगुणाचें आर्यतन । मुख्यत्वे ब्राह्मण जन । ते न करुनि ब्रह्मार्पण । स्वधर्माचरण जे करिती ॥ ९२ ॥ त्यासी स्वधर्माच्या कर्मशंकीं । ऊर्ध्वलोकीं होय गती । लोकलोका-

१ सधारवाधा २ आशा समूळ संपुष्ट टाकल्यान ३ अनिचलात्वरण ४ सत्वगुणाच्या उद्रेकापासून जागृति होतें, रजोगुणाच्या उद्रेकापासून स्वप्न होतें व तमोगुणाच्या उद्रेकापासून सुपुष्टि होतें ५ आता ६ शोपी ७ तीर्ण वन-याचे ठिकाणीं एकद्वय साक्षिरूप जें आत्मतत्त्व-नी सविद्य ती त्र्यांविस्था होय ८ गुणोत्कर्षापासून कर्मकर्त्याचे भेद सांगवो.

९ स्थान १० वेदोक्त भगुष्ठानातें सात्विक ब्राह्मण ब्रह्मलोकापर्यंत ऊर्ध्वगतीस जाणत

तरमासी । ब्राह्मण पावती ते ऐक ॥ ९३ ॥ स्वर्गलोक महर्लोक । ऋमूनि प्रावती जन-
लोक । उल्लघोनियां तपोलोक । पावती सात्विक सत्यलोक पै ॥ ९४ ॥ वाढलिया रजो-
गुण । शूद्रादि चांडाळपण । पुढती जन्म पुढती मरण । अविश्रम जाण भोगवी ॥ ९५ ॥
वाढलिया तमोगुण । पश्व्वादि योनि पावोन । दश मशक वृक्ष पापाण । योनि सपूर्ण
भोगवी ॥ ९६ ॥ ग्राण्यासी अंतकाळी जाण । देहांती जो वाढे गुण । त्या मरणाचें फळ
कोण । तेंही श्रीकृष्ण स्वयें सांगे ॥ ९७ ॥ अनन्य करितां माझी भक्ती । भक्तासी अंती
कोण गती । तेहीविखींची उर्पपत्ती । श्लोकांती हरि सांगे ॥ ९८ ॥

सत्वे प्रलीना न्यर्थांश्चित नरलोक रजोलया । तमोलयास्तु निरय यान्ति मामेव निर्गुणा ॥ २२ ॥

ससारीं मुख्यत्वे त्रिगुण । तेथ वाढोनियां सत्वगुण । ज्यासी प्राप्त होय मरण । तो
स्वर्गभोगी जाण दिव्य देह पावे ॥ ९९ ॥ सत्वे निर्माळ्या सात्विक । ते पावती स्वर्गलोक ।
रजोगुणे निमाळ्या देख । त्या मनुष्यलोक मानवां ॥ ३०० ॥ अंती वाढोनिया तमा-
धिक्य । तमोगुणे निमाळ्या देख । ते भोगिती महानरक । दुःखदायक दारुण ॥ १ ॥ सप्रेम
करिता माझी भक्ती । माझिया भक्तासी देहांती । हृदयीं प्रकटे माझी भूर्ती । धवर्धविती
निजतेजे ॥ २ ॥ शंखचक्रगदादि सपूर्ण । पीतांबरधारी श्रीकृष्ण । ध्यानीं धरूनि पावे
मरण । तो वैकुंठी जाण मी होये ॥ ३ ॥ सर्वभूर्ती मी आत्मा पूर्ण । ऐसे ज्याचे अखंड
भजन । ते जितांचि तिन्ही गुण । जिणोनि निर्गुण पावती ॥ ४ ॥ त्याचे देहासी दैवे
आल्या मरण । मजवेगळें नाहीं स्थान । ते निजानदें परिपूर्ण । निजनिर्गुण स्वयें होती
॥ ५ ॥ माझे स्वरूप निजनिर्गुण । अथवा वैकुंठीचें सगुण । दोन्ही एकचि निश्चयें जाण ।
सगुण निर्गुण समसाम्य ॥ ६ ॥ स्वर्ग नरक मनुष्यलोक । प्राप्ति पावले निर्गुण चोख ।
त्याच्या साधनाचें कौतुक । स्वयें यदुनायक सांगत ॥ ७ ॥

मदर्पण निष्कल वा सात्विक निजकर्म तत् । राजस फलसम्पत् हिंसाप्रायादि तामसम् ॥ २३ ॥

सकळ कर्मक्रियाचरण । संकल्पवीण आपण । सहजे होय ब्रह्मार्पण । हें निर्गुण साधन
शोधितसत्वे ॥ ८ ॥ वर्णाश्रमधर्म सकळ । आचरे परी न वांछी फळ । माझे भक्तीचें
प्रेम प्रवळ । हें कर्म केवळ सात्विक ॥ ९ ॥ माझे भजन हाचि स्वधर्म । याचि नांव गां
निजकर्म । ऐसे ज्यासी कळे धर्म । सात्विक कर्म या नाव ॥ ३१० ॥ स्वधर्म आचरोनि
सकळ । इंद्रादि देवा यजनशीळ । जो वांछी ईहामुत्र फळ । हें कर्म केवळ राजस ॥ ११ ॥
जे कर्मां प्रकटे हिंसा घडे । कां आभिचारिक करणे पडे । स्वरूपें जे कर्म कुंडें । ते जाण
धडंफुडें तामस ॥ १२ ॥ जेथ दामिक कर्माचारू । जेथ साधूंसी अतिमत्सरू । जेथ
निंदेचा प्रवळ भरू । तो कर्मादरू तामस ॥ १३ ॥ आतां त्रिगुण आणि निर्गुण । याचे
चतुर्विध लक्षण । या श्लोकीं श्रीकृष्ण । स्वमुखें आपण सांगत ॥ १४ ॥

कैवल्य सात्विजं ज्ञान रजो वैकल्पिक च यत् । प्राकृत तामस ज्ञान मस्तिष्ठ निर्गुणं स्मृतम् ॥ २४ ॥

देहीं असोनि देहातीत । भूर्ती भूतात्मा भगवंत । भूता सर्वोह्य सभराभरित । हें ज्ञान

१ रजोगुणोत्पत्तीं मनुष्यचारी मनुष्य होतात २ तमोगुणाच्या आधिन्यानि स्थावरापर्यंत अपोमतीस जातात ३ चतु-
ष्पाद जनावरांचा जन्म ४ विवेचन ५ भेत्वास ६ देखीप्यमान ७ गुणोत्कर्षामुळें कर्मांचे तीन प्रकार होतात ते सागती
८ या लोकीचें व परलोकीचें ९ प्रलक्ष १० परहिंसाप्रायादिजनक ११ शोणळ, तांदूट १२ सष्ट १३ हिंसात्मक,
साग्यर व दामिर् कर्म तामस होय १४ सवाद्यान्यतरित, व्यापक

निश्चित सात्विक ॥ १५ ॥ भिन्न खाणी भिन्नाकर । भिन्न नांवे भिन्न व्यापार । तेथ वस्तु देखे अभिन्नाकार । हे ज्ञान साचार सात्विक ॥ १६ ॥ करुनि वेदशास्त्रपठन । निर्धारिता निजज्ञान । सवेचि विकल्पी आपण । विकल्पी पूर्ण रजाचे ॥ १७ ॥ करुन वार्तिकात व्युत्पत्ती । अद्वैतनिश्चयो नाही चिर्ती । आपण विकल्पी आपुल्या युक्ती । ते ज्ञान निश्चिर्ती राजस ॥ १८ ॥ करुनि वेदशास्त्रश्रवण । होय शिशोदरपरायण । इन्द्रियार्थी श्रद्धा पूर्ण । तो केवळ जाण राजस ॥ १९ ॥ एक निश्चयो नाही चिर्ती । विकल्प उपजती नेणो किती । हे रजोगुणाची ज्ञानवृत्ती । एक निश्चिर्ती तमोगुण ॥ २० ॥ महामोहो गिळी ज्ञानस्फूर्ती । मी जड अध मानी निश्चिर्ती । नश्वर पैठार्यी आसकी । ते ज्ञान निश्चिर्ती तामस ॥ २१ ॥ आहार निद्रा भय मैथुन । केवळ पशुप्राय जे ज्ञान । ते निश्चयें तामस जाण । एक निर्गुणविभाग ॥ २२ ॥ कार्य कर्ता आणि कारण । त्रिपुटी त्रिगुणेंसी करुनि शून्य । केवळ जे चैतन्यधन । तें निर्गुण ज्ञान उद्धवा ॥ २३ ॥ सत्वाचेनि निज-उल्हासे । सर्वेंद्रियां ज्ञान प्रकाशे । तें ज्ञानचि मानी वांयवसे । मी ज्ञानरूपें असे अनादि ॥ २४ ॥ सिधुजळें सरिता वाहती । त्या आलिया सिधूप्रती । तेणे उल्हासेना अपापेंती । तेवीं ज्ञानस्फूर्ति श्लाघेना ॥ २५ ॥ रजोगुणें आलिया सकाम । त्यासी क्षोभूं न शके काम । ह्मणे माझेनि चाले काम्य कर्म । शेखीं मी निष्काम निजागें ॥ २६ ॥ होतां काम्य कर्माचा सोहळा । जेवीं सूर्या न वाधी उन्हाळा । तेवी काम्य कर्मां मी जिन्हाळा । माझेनि सोज्जळा काम सवेग ॥ २७ ॥ तमोगुणाच्या झडाडा । पडिला महामोहाचा वेदा । न करितां मोहाचा निझाडा । मोहनिरण्य गाढा आपण पै जाणे ॥ २८ ॥ सूर्यो न दिसे जिकडे । अंधारु व्यापी तिकडे । तेवी स्वरूपनिष्ठेपुढे । न वाधी साकडें मोहाचें ॥ २९ ॥ अर्गां आदळता तिन्ही गुण । जो गजवजीना आपण । ते निजनिष्ठा निजनिर्गुण । उद्धवा जाण निश्चित ॥ ३० ॥ अज्ञानाच्या अवसरों । ज्ञानाची चाड न धरी । प्रवर्तता कामाचारी । निष्कामाचा न करी पागडा ॥ ३१ ॥ आदळता मोहाचीं झटें । ज्याचा बोध कदा न पालटे । त्रिगुणीं निर्गुणत्वे राहाटे । माझिया निष्ठें मद्भक्त ॥ ३२ ॥ त्रिगुणाचा त्रिविध वास । निर्गुण निजरहिवास । येचि अर्थी हृषीकेश । विशद विलास सांगत ॥ ३३ ॥

घन तु साक्षिणे वासो ग्रामो राजस उच्यते । तामस घृतसदन मक्षिकेत तु निर्गुणम् ॥ २५ ॥

पवित्र आणि तीर्थभूत । विजन घन एकात । ऐशिये वस्ती सुखावे चित्त । तो वास निश्चित सात्विक ॥ ३४ ॥ वस्ती व्यग्रहारीं व्यापारीं । का सदा सन्मानें राजद्वारीं । विवाहमंडपामाझारी । ज्यासी प्रीति भारी वस्तीसी ॥ ३५ ॥ ज्यासी आवडे घनसपदा । निकटवासें घसती प्रसंदा । जो नगरीं ग्रामीं वसे सदा । हे वस्ती सपदा राजस ॥ ३६ ॥ जेथ सन्मान वाछी चित्त । सदा क्षोभे विपयासक्त । ऐसपेशी वस्ती जेथ । ते जाण निश्चित

१ जीवब्रह्मिक्य २ तमोज्ञान ३ नाशिवत वस्तुच्या ठिकाणी ४ वायवसे किंवा वायात द्याजे छटिकें, व्यप—अभ्युत्पन्नभव प्रकारण ७-३७, व विवेकसिंधु प्र० १-२५ ५ समुद्र ६ प्रतिष्ठा घालणीत नाही ७ वर शान्त्ये वर प्रार सांगितले आहेत वैबल्यज्ञान ह्मणजे आत्मस्वरूपज्ञान सात्विक, वैकल्पिक द्याजे देहानविषय नेदनुक्त हा तें उच्य, प्राकृत ज्ञान तें तामस, व परमानविषयक ज्ञान ते निर्गुण ८ टकळा, धपे.ज्ञ. ९ मिया

राजस ॥ ३७ ॥ जेथ साधुनिंदा जोडे । जेथ गुणदोषीं दृष्टि वाढे । ऐशिया ठायीं वस्ती आवडे । तें तामसाचे गाढें निवासस्थान ॥ ३८ ॥ जेथ कलहाचें कारण । जेथ अविवेकी होय मन । वेद्या घूत मद्यसदन । हें निवासस्थान तामस ॥ ३९ ॥ देवालयां घवघवित्ती । देखोनि माझीं निजमूर्ती । सांचार सुखावे चित्तवृत्ती । ते निर्गुण वस्ती उद्धवा ॥ ३४० ॥ अमेदेभक्तांचें निजमंदिर । ते मज निर्गुणाचे निजघर । तेथ सुखत्वे ज्याची वृत्ती स्थिर । ते वस्ती साचार निर्गुण ॥ ४१ ॥ निर्गुणासी घरठावो । हे बोलणें ह्मणसीं वावो । जेथ उपजे ब्रह्मसंज्ञावो । ते वस्ती पहा वो निर्गुण ॥ ४२ ॥ विषयातीत निजस्थिती । सुखें सुखरूप राहे वृत्ती । ते निर्गुणाची निजवस्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ४३ ॥ साडूनि आकाराचें ज्ञान । निराकारी सुखसंपन्न । वृत्ति स्थिरावे परिपूर्ण । ते वस्ती निर्गुण जर्नी विजर्नी ॥ ४४ ॥ त्रिगुणसगें त्रिविध कर्ता । निर्गुणलक्षणीं लक्षिजे चौथा । चंतुर्विध कर्त्याची व्यवस्था । ऐक आतां सांगेन ॥ ४५ ॥

सात्त्विक कारकोऽसद्दी रागान्यो राजस स्मृत । तामस स्मृतिविभ्रदो निर्गुणो मदपाश्रय ॥ २६ ॥

काटेनि कांटा फेडिता । जेवीं निवारे निजव्यथा । तेवीं सगें सगाते छेदित्तां । सात्त्विकता असगी ॥ ४६ ॥ सद्गुरुचरणसत्सगें । सकळ सग छेदी विरागें । सात्त्विक कर्ता निजागें । विषयसगें असगी ॥ ४७ ॥ फळाभिलाषेच्या चित्तीं गांठी । तेणे अध झाली विवेकहृष्टी । राजस कर्ता फळाशेसाठी । अतिदुःखकोटीं स्वयें सोशी ॥ ४८ ॥ निःशेष हारपे विवेकज्ञान । स्मृति सैरीं वळंघे रान । नाठवे कार्य कारण । ऐसा कर्ता जाण तामस ॥ ४९ ॥ अनन्य भावे हरीसी शरण । कर्मचाळक श्रीनारायण । कदा न धरी कर्माभिमान । हा कर्ता निर्गुण निश्चयें ॥ ३५० ॥ त्रिगुणाची श्रद्धा त्रिविध । निर्गुणाची श्रद्धा शुद्ध । येच अर्थीचे विशद । स्वयें गोविंद सागत ॥ ५१ ॥

सात्त्विक्याध्यात्मिकी श्रद्धा कर्मश्रद्धा तु राजसी । तामस्वधर्मं या श्रद्धा मत्सेवाया तु निर्गुणा ॥ २७ ॥

देह इंद्रिय चेतना प्राण । येणेसीं स्फुरे जें मीपण । तेथ विवेक करुनिया पूर्ण । आपुलें मीपण आपण पाहे ॥ ५२ ॥ देह नव्हें मी जडमूढत्वे । इंद्रियें नव्हें मी एकदेशित्वे । प्राण नव्हें मी चपळत्वे । मन चंचळत्वे कदा मी नव्हें ॥ ५३ ॥ चित्त नव्हें मी चित्तकत्वे । बुद्धि नव्हें मी बोधकत्वे । 'अहं' नव्हें मी वाधकत्वे । 'मी' तो येथे अनादिसिद्ध ॥ ५४ ॥ एवं मीपणाचे निजसार । विवचूं^३ जाणे बुद्धिचतुर । ते अध्यात्मश्रद्धा उदार । सात्त्विक नर सदा वाहती ॥ ५५ ॥ जे जे मी नव्हें ह्मणत जाये । ते मी देखल्या मीचि आहे । माझ्या मीपणाचे वंदिल्या पाये । मीचि मी ठायें कोदोनी ॥ ५६ ॥ हे आध्या-

१ सुररूप राहे २ एकस्वात् माझी सेवा करणाऱ्या भक्ताच ३ वस्ती ४ ध्या ५ परब्रह्मरूपता ६ विष्णुपत्नीकडली ७ सद्गुरुसत्सगानें वेदांगयुक्त होऊन विषयसगाचा नाश करणारा कर्ता सात्त्विक, फळाभिलाषी विषयासक्त कर्ता राजस, विवेकज्ञान नष्ट होऊन मनसोक्त कर्माचरण करणारा कर्ता तामस कर्मचाळक परमात्मा असल्यामुळे योगस्थानी कर्माचा अभिमान न घेणारा कर्ता निर्गुण ८ सात्त्विककर्ता ९ स्वतंत्र रीतीन, स्वच्छदतेन १० हिबदे पित्ते ११ आत्मज्ञानविषयी जी श्रद्धा ती सात्त्विक, कर्माविषयी जी श्रद्धा ती राजस, अधर्माच्या टिकणीं धर्म अशी जी श्रद्धा ती तामस, व भगवत्सेवेविषया जी श्रद्धा ती निर्गुण १२ तो मी यथार्थत्वे १३ विवरण करण्याला

त्मिकी शुद्ध श्रद्धा । सात्विकापाशीं वसे सदा । आतां राजसाची श्रद्धा । ऐक प्रबुद्धा
सागेन ॥ ५७ ॥ मी एक येथे वर्णाश्रमी । मी एक येथें आश्रमधर्मी । मी एक येथें कर्ता
कर्मी । हें मनोधर्मी हृद मानी ॥ ५८ ॥ येणे भावार्थें कर्मतत्परू । कुशमृत्तिकेचा अत्या-
दरू । अतिशयें वाढवी शौचाचारू । विधिनिषेधां थोरू आवर्त भोंवे ॥ ५९ ॥ दोपह-
ष्टीच्या रगर्णी । मिरवती गुणदोषांच्या श्रेणी । पवित्रपणाच्या अभिमानी । ब्रह्मयासी न
मनी शुचित्वें ॥ ६० ॥ देहाभिमान घेऊनि खादा । सत्य मानणें कर्मवाधा । ते हे राज-
साची कर्मश्रद्धा । जाण प्रबुद्धा उद्धवा ॥ ६१ ॥ अधिक अविवेक वाढे । जेणे अकर्म
अर्गी घडे । अधर्माची जोडी जोडे । हे श्रद्धा आवडे तामसी ॥ ६२ ॥ जेथ अपेयाचें
पान । स्वेच्छा अभक्ष्यभक्षण । अगम्यादि घडे गमन । हे श्रद्धा सपूर्ण तामसी ॥ ६३ ॥
अधर्म तोचि मानी धर्म । हें तामसी श्रद्धेचे धर्म । आता निर्गुणश्रद्धा परम । उत्तमो-
त्तम ते ऐक ॥ ६४ ॥ सर्व भूतीं भगवंत । ऐशिये श्रद्धे श्रद्धावत । अनन्य भावें भूतां
भजत । तो भजनभावार्थ निर्गुण ॥ ६५ ॥ स्त्री पुत्र वित्त जीवित । मजलागीं कुरवंडी
कैरित । अनन्य भावे जे मज भजत । ते श्रद्धा निश्चित निर्गुण ॥ ६६ ॥ चारी पुरुषार्थ
त्यागिती । उपेक्षुनि चारी मुक्ती । ऐक्यभावे मज भजती । ते श्रद्धासंपत्ति निर्गुण
॥ ६७ ॥ निष्काम नामस्मरण । निर्लोभ हरिकीर्तन । भावार्थें जेंजे भजन । ते श्रद्धा
निर्गुण उद्धवा ॥ ६८ ॥ त्रिगुणाचा त्रिविध आहारू । स्वयें सागे शार्ङ्गधरू । निर्गुण
आहाराचा प्रकारू । सखोल विचारू हरि सांगे ॥ ६९ ॥

पथ्य पूतमनायस्त्रमाहार्यं सात्विकं मृतम् । राजस चेन्द्रियप्रेष्ठं तामसं चातिदुःशुचि ॥ २८ ॥

पवित्र आणि अलुवार । सत्ववृद्धीसी हितकर । अप्रयासीं प्राप्ति साचार । सात्विक
आहार या नांव ॥ ३७० ॥ अल्पाहार या नाव पथ्य । पवित्र झणजे धर्माजित । तैरी
अप्रयासाने प्राप्त । तो जाण निश्चित सात्विकाहार ॥ ७१ ॥ गोड खरपूस आवट ।
तळींय घोळींय तिखट । चिरींय चोळींय तुरट । घळींय वळिवट आळिलें ॥ ७२ ॥ रसीं
रसातरमिळणी । पहीं कालवर्णी शिखरिणी । कुडकुडीं निर्पूस सणाणी । आहारभरणी
राजस ॥ ७३ ॥ नाना परींच्या आवडी । संडिचा सोलिया परवडी । रसनामुखाची अति-
गोटी । तो आहार निरवडी राजस ॥ ७४ ॥ नाना परींचे आयास । करुनि अतिप्रयास ।
आहार सेविती राजस । ऐक तामस भोजन ॥ ७५ ॥ सेविता दुर्गंधि उन्मादकं । परि-
पाकें करी मूर्ख । अशुचि आणि दुःखदायक । हा आहार देख तामस ॥ ७६ ॥ भगवं-
ताचा भुक्तप्रसाद । साधुसज्जनाचें श्रेय शुद्ध । हा निर्गुण आहार प्रसिद्ध । 'च' करीं गोविद
बोलिला ॥ ७७ ॥ त्रासोत्रासीं गोविद । येणें स्मरणे अन्न शुद्ध । हा निर्गुण आहार प्रसिद्ध ।
'च' करीं गोविद बोलिला ॥ ७८ ॥ 'अन्नं ब्रह्म अहं च ब्रह्म' । पक्कीकर तोही ब्रह्म । ऐसा
ज्याचा भोजनानुक्रम । तो आहार परम निर्गुणत्वें ॥ ७९ ॥ त्रिगुणाचें त्रिविध सुख ।
निर्गुण सुख अँलोलिक । त्याही सुखाचा परिपाक । यदुनायक स्वयें सागे ॥ ३८० ॥

१ मोवरा २ मुरव लक्षण ३ गोवाद्धन लाट्टा, सर्पण कर्मन ४ हृदय, हृदयार, पचनास गुग्म ५ पांसु
६ झणतानीत, तिखट ७ धाय अथवा पत्रमूल सहज मोदत केलेले अन्नाचे प्रकार ८ त्रिहनुजाचें ९ शिखरपूरक,
खरोखर १० मंद उत्तम करणारी ११ मूर्ख, बेहोप, फिंगटला १२ उच्छिष्ट १३ मूढ शार्ङ्गव शिगुणाचा १४ उ
'च' बारावे केला आहे, चमत्कारें १५ पणाल जेवणारा १६ अलौकिक, निवृत्त

राजस ॥ ३७ ॥ जेथ साधुनिंदा जोडे । जेथ गुणदोषीं दृष्टि वाडे । ऐशिया ठायीं वस्ती आवडे । तें तामसाचे गाढें निवासस्थान ॥ ३८ ॥ जेथ कलहाचें कारण । जेथ अविवेकी होय मन । वेदया द्यूत मद्यसदन । हें निवासस्थान तामस ॥ ३९ ॥ देवालयीं घवघविती । देखोनि माझी निजमूर्ती । सांचार सुखाचे चित्तवृत्ती । ते निर्गुण वस्ती उद्धवा ॥ ३४० ॥ अभेदभक्तांचे निजमंदिर । ते मज निर्गुणाचें निजघर । तेथ सुखत्वे ज्याची वृत्ती स्थिर । ते वस्ती साचार निर्गुण ॥ ४१ ॥ निर्गुणासी घरठावो । हे वोलणें ह्मणसी वावो । जेथ उपजे ब्रह्मसैद्धान्त्यो । ते वस्ती पहा वो निर्गुण ॥ ४२ ॥ विर्षयातीत निजस्थिती । सुखें सुखरूप राहे वृत्ती । ते निर्गुणाची निजवस्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ४३ ॥ सांडूनि आकाराचें ज्ञान । निराकारी सुखसपन्न । वृत्ति स्थिरावे परिपूर्ण । ते वस्ती निर्गुण जनीं विजनीं ॥ ४४ ॥ त्रिगुणसगें त्रिविध कर्ता । निर्गुणलक्षणीं लक्षिजे चौथा । चंतुर्विध कर्त्याची व्यवस्था । ऐक आतां सागेन ॥ ४५ ॥

सात्विक कारकोऽसदी रामान्धो राजस स्मृत । तामस स्मृतिविभ्रयो निर्गुणो मदपाश्रय ॥ २६ ॥

काटेनि कांटा फेडितां । जेवीं निवारें निजव्यथा । तेवीं सगें सगातें छेदितां । सात्विकता असगी ॥ ४६ ॥ सद्गुरुचरणसत्सगें । सकळ सग छेदी विरागें । सात्विक कर्ता निजागें । विषयसगें असगी ॥ ४७ ॥ फळाभिलाषेच्या चितीं गांठी । तेणे अंध झाली विवेकहृष्टी । राजस कर्ता फळाशेसाठी । अतिदुःखकोटी स्वयें सोशी ॥ ४८ ॥ निःशेष हारपे विवेकज्ञान । स्मृति सैरो वळंघे रान । नाठवे कार्य कारण । ऐसा कर्ता जाण तामस ॥ ४९ ॥ अनन्य भावे हरीसी शरण । कर्मचाळक श्रीनारायण । कदा न धरी कर्माभिमान । हा कर्ता निर्गुण निश्चयें ॥ ३५० ॥ त्रिगुणाची श्रद्धा त्रिविध । निर्गुणाची श्रद्धा शुद्ध । येच अर्थीचें विशद । स्वयें गोविंद सागत ॥ ५१ ॥

सात्विकयाध्यात्मिकी श्रद्धा कर्मश्रद्धा तु राजसी । तामसधर्मं वा श्रद्धा मत्सेवाया तु निर्गुणा ॥ २७ ॥

देह इंद्रिय चेतना प्राण । येणेसीं स्फुरे जे मीपण । तेथ विवेक करुनिया पूर्ण । आपुलें मीपण आपण पाहे ॥ ५२ ॥ देह नव्हें मी जडमूढत्वे । इंद्रियें नव्हें मी एकदेशित्वे । प्राण नव्हें मी चपळत्वे । मन चंचळत्वे कदा मी नव्हें ॥ ५३ ॥ चित्त नव्हें मी चित्तकत्वे । बुद्धि नव्हें मी बोधकत्वे । 'अहं' नव्हें मी वाधकत्वे । 'मी' तो येथें अनादिसिद्ध ॥ ५४ ॥ एवं मीपणाचे निजसार । विवंचूं^{३३} जाणे बुद्धिचतुर । ते अध्यात्मश्रद्धा उदार । सात्विक नर सदा वाहती ॥ ५५ ॥ जे जे मी नव्हें ह्मणत जाये । तें मी देखल्या मीचि आहे । माझ्या मीपणाचे वंदिल्या पाये । मीचि मी ठायें कोदोनी ॥ ५६ ॥ हे आध्या-

१ सुखरूप राहे २ एकतराने माझी सेवा करणाऱ्या भक्ताच ३ वस्ती ४ दृष्टा ५ परब्रह्मरूपता ६ त्रिगुणफळाकडली ७ सद्गुरुसत्सगाने वैराग्ययुक्त होऊन विषयसगाचा नाश करणारा कर्ता सात्विक, फलाभिलाषी विषयसक्त कर्ता राजस, विवेकज्ञान नष्ट होऊन मनसोक्त कर्माचरण करणारा कर्ता तामस कर्मचाळक परमात्मा असल्यामुळे कोणत्याही कर्माच्या अभिमान न घेणारा कर्ता निर्गुण ८ सात्विककर्ता ९ स्वतंत्र रीतीन, स्वच्छदतेने १० हिडते भिऱते ११ आत्मज्ञानविषयां जी श्रद्धा ती सात्विक, कर्माविषयां जी श्रद्धा ती राजस, अधर्माच्या टिपणां धर्म अशी जी श्रद्धा ती तामस, व भगवत्सेवेविषयां जी श्रद्धा ती निर्गुण १२ तो मी यथार्थत्वेन, १३ विवरण करण्याला

त्मिकी शुद्ध श्रद्धा । सात्विकापाशीं वसे सदा । आतां राजसाची श्रद्धा । ऐक प्रबुद्धा सांगेन ॥ ५७ ॥ मी एक येथे वर्णाश्रमी । मी एक येथे आश्रमधर्मी । मी एक येथे कर्ता कर्मी । हें मनोधर्मी दृढ मानी ॥ ५८ ॥ येणे भावायें कर्मतत्परू । कुशमृत्तिकेचा अत्यादरू । अतिशयें वाढवी शौचाचारू । विधिनिषेधां थोरू आवर्त भोंवे ॥ ५९ ॥ दोषदृष्टीच्या रगणी । मिरवती गुणदोषांच्या श्रेणी । पवित्रपणाच्या अभिमानी । ब्रह्म्यासी न मनी शुचित्वे ॥ ६० ॥ देहाभिमान घेऊनि खादा । सत्य मानणें कर्मवाधा । ते हे राजसाची कर्मश्रद्धा । जाण प्रबुद्धा उद्धवा ॥ ६१ ॥ अधिक अविवेक वाढे । जेणे अकर्म अर्गां घडे । अधर्माची जोडी जोडे । हे श्रद्धा आवडे तामसी ॥ ६२ ॥ जेथ अपेयाचें यान । स्वेच्छा अभक्ष्यभक्षण । अगम्यादि घडे गमन । हे श्रद्धा सपूर्ण तामसी ॥ ६३ ॥ अधर्म तोचि मानी धर्म । हें तामसी श्रद्धेचें वर्म । आता निर्गुणश्रद्धा परम । उत्तमोत्तम ते ऐक ॥ ६४ ॥ सर्व भूतां भगवंत । ऐशिये श्रद्धे श्रद्धावंत । अनन्य भावे भूतां भजत । तो भजनभावार्य निर्गुण ॥ ६५ ॥ स्त्री पुत्र वित्त जीवित । मजलागीं कुरवंडी कैरित । अनन्य भावें जे मज भजत । ते श्रद्धा निश्चित निर्गुण ॥ ६६ ॥ चारी पुरुषार्य त्यागिती । उपेक्षुनि चारी मुक्ती । ऐक्यभावे मज भजती । ते श्रद्धासपत्ति निर्गुण ॥ ६७ ॥ निष्काम नामस्मरण । निर्लोभ हरिकीर्तन । भावार्थें जेंजे भजन । ते श्रद्धा निर्गुण उद्धवा ॥ ६८ ॥ त्रिगुणांचा त्रिविध आहारू । स्वयें सागे शार्ङ्गधरू । निर्गुण आहाराचा प्रकारू । सखोल विचारू हरि सागे ॥ ६९ ॥

पथ्य पूतमनायस्त्रमाहार्यं सात्विक स्मृतम् । राजस चेन्द्रियमेष्ट तामस चातिदाशुचि ॥ २८ ॥

पवित्र आणि अलुवार । सत्ववृद्धीसी हितकर । अप्रयासीं प्राप्ति साचार । सात्विक आहार या नाव ॥ ३७० ॥ अल्पाहार या नाव पथ्य । पवित्र ह्यणिजे धर्माजित । तेही अप्रयासाने प्राप्त । तो जाण निश्चित सात्विकाहार ॥ ७१ ॥ गोड खरपूस आवट । तळीव घोळीव तिम्पट । चिरीं व चोळीं व तुरट । वळीं व वळिवट आळिलें ॥ ७२ ॥ रसीं रसांतरमिळणी । पर्हीं कालवर्णां शिखरिणी । कुडकुडी निरपूस सणाणी । आहारभरणी राजस ॥ ७३ ॥ नाना परींच्या आवडी । सडिवा सोलिवा परंयडी । रसनासुखाची अतिगोष्टी । तो आहार निरंयडी राजस ॥ ७४ ॥ नाना परींचे आयास । करुनि अतिप्रयास । आहार सेविती राजस । ऐक तामस भोजन ॥ ७५ ॥ सेविता दुर्गंधि उन्मादकं । परिपाकं करी मूर्ख । अशुचि आणि दुःखदायक । हा आहार देख तामस ॥ ७६ ॥ भगवंताचा भुक्तप्रसाद । साधुसज्जनाचे शेष शुद्ध । हा निर्गुण आहार प्रसिद्ध । 'च' करीं गोविंद बोलिला ॥ ७७ ॥ ग्रासोग्रासी गोविंद । येणे स्मरणे अन्न शुद्ध । हा निर्गुण आहार प्रसिद्ध । 'च' करीं गोविंद बोलिला ॥ ७८ ॥ 'अन्न ब्रह्म अह च ब्रह्म' । परींकरे तोही ब्रह्म । ऐसा ज्याचा भोजनानुक्रम । तो आहार परम निर्गुणत्वे ॥ ७९ ॥ त्रिगुणाचें त्रिविध सुख । निर्गुण सुख अलौकिक । त्याही सुखाचा परिपाक । यदुनायक स्वयें सांगे ॥ ३८० ॥

१ भोजन २ सुरय लक्षण ३ ओषादन टादन, धर्षण वग्न ४ हळदा, हळवार, पचनास सुयम ५ रपूस ६ जणशणीत, निरट ७ धान्य अथवा फळमूळ राहन गोदल केलेले अन्नाचे प्रकार ८ जिह्मासुनाची. ९ निययपूरक, खरोखर १० मद् उतपन्न करणारी ११ मूर्च्छित, वेहोप, क्षिगळेला १२ उन्मिष्ट १३ मूळ श्लोकत त्रिगुणाचा उदरेष 'च' वारान केला आहे, चमत्कारें. १४ पक्षीया जेवणारा १५ अर्लानिक, निरभय

सात्त्विक सुखमात्मोत्थ विषयोत्थ तु राजसम् । तामस मोहदैन्योत्थ निर्गुण मदपाश्रयम् ॥ २९ ॥

सांडूनि विषयसुखाची स्फूर्ती । आत्मसुखे सुखावे चित्तघृत्ती । ऐशिया निजसुखाची प्राप्ती । ते सुख निश्चिती सात्त्विक ॥ ८१ ॥ गंगापूर भरे उन्नती । तेणे अमर्याद योते भरती । तेवीं आत्मसुखाचिये प्राप्ती । इंद्रियां तृप्ति स्वानंदे ॥ ८२ ॥ नाना विषयांचे कोड । इंद्रियांचा अतिधुमाड । विषयसुख लागे गोड । तें सुख सुदृढ राजस ॥ ८३ ॥ अति-निघ आणि उन्मादी । तेचि सुख आवडे बुद्धी । तामस सुखाची हे सिद्धी । जाण त्रिशुद्धी उद्धवा ॥ ८४ ॥ हृदयीं प्रकटल्या माझी मूर्ती । विसरे संसाराची स्फूर्ती । त्यावरी जे होय सुखप्राप्ती । ते सुख निश्चितीं निर्गुण ॥ ८५ ॥ सर्व भूतीं वसे भगवंत । तोचि मी हा तात्त्विकार्थ । ऐसेनि मदैक्यं सुख प्राप्त । तें निजसुखार्थ निर्गुण ॥ ८६ ॥ देखिल्या निजात्मसुखरूप । स्वयें होइजे सुखरूप । हे निर्गुणसुखाचे निजदीप । झडल्या पुण्यपाप पाविजे ॥ ८७ ॥ आपण सुखस्वरूप सर्वांगीं । सुखस्वरूप स्वयें भोगीं । हे निर्गुण सुखाची मागी । भक्ती अंतरंगी भोगिजे ॥ ८८ ॥ कल्पांताचें पूर्ण भरितें । उरों नेदी नदीनदांतें । तेवीं निर्गुण सुख येथे । देहेंद्रियांतें उरों नेदी ॥ ८९ ॥ जेवीं मृगजळीं जळ नाहीं । तेवीं परब्रह्माच्या ठायीं । प्रपंच स्पर्शिलाचि नाहीं । तें सुख निर्वाहीं निर्गुण ॥ ९० ॥ ज्या सुखाची मर्यादा । करितां न करवे कदा । सुखें सुखस्वरूप होइजे सदा । हे सुखसंपदा निर्गुण ॥ ९१ ॥ त्रिगुण आणि निर्गुण । यांचे दाविले भेदलक्षण । आतां त्याचें उंपसहरण । ग्रंथातीं जाण हरि करी ॥ ९२ ॥

द्रव्य देश फल कालो ज्ञान कर्म च कारक । श्रद्धाऽवस्थाऽऽकृतिर्निष्ठा त्रेगुण्य सर्वं एव हि ॥ ३० ॥

द्रव्यशब्दें आहार त्रिविध । देशशब्दें वनग्रामभेद । फळशब्दें सुखउद्धोध । सत्वसंध-धविभागें ॥ ९३ ॥ कालशब्दें भगवद्भजन । कैवल्यनिष्ठा या नांव ज्ञान । कर्म ह्याणिजे मदर्पण । कर्ता तो जाण असगी ॥ ९४ ॥ श्रद्धाशब्दें आर्धात्मिकी । अवस्थाशब्दें जागरणादिकी । आकृतिशब्दें उपरिलोकीं । देवतादिकीं क्रीडन ॥ ९५ ॥ जो गुण वाढे देहांतीं । जेणे गुणें होय अंतःस्थिती । त्या नांव निष्ठा ह्याणती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ९६ ॥ भिन्न भिन्न भाग अनेक । किती सागूं एकेक । अवघें जगचि त्रिगुणात्मक । जाण निष्टक निजभक्ता ॥ ९७ ॥ संसार समस्त त्रिगुण । यामार्जी मी अवघा निर्गुण । हे तुज कळावया निजखून । गुणनिरूपण म्यां केले ॥ ९८ ॥

सर्वे गुणमया भावा पुरुषाव्यक्तविष्टिता । दृष्ट श्रुतमनुष्यान बुद्ध्या वा पुरपर्यभ ॥ ३१ ॥

देखिजे अथवा ऐकिजे । का मनें जें जें चित्तिजे । ते ते अवघेंचि जाणिजे । मर्यांगु-णकाजे त्रिगुणात्मक ॥ ९९ ॥ करावया त्रिगुणाचे मर्दन । प्रकृतिनियंता पुरुष भिन्न । तो सर्वदा सर्वांगें निर्गुण । वर्तवी गुण निजसत्ता ॥ १०० ॥ पुरुषावेगळे समस्त । प्रकृ-तिकार्य मिथ्याभूत । त्यातें वोलिजे गुणवंत । जाण निश्चित उद्धवा ॥ १ ॥ नरदेह पावो-

१ उच्यमाने ० नदीला मिळणारे जोडेनाले, लहान प्रवाह नदीला पाणी चढू लागले ह्याजें ह्या लहान प्रवाहांत नदीचें पाणी पसरतें ३ धुमारूट, गोंधळ, घडाली, दाडगाई ४ सुखस्वार्थ ५ निजात्मसुखाची स्वरूपाची. ६ माग, माग, पत्ता ७ शेवट, उपसहार ८ आत्मसचची ९ सत्वरजतमानीं शुक् १० मायागुणांनी घडवून आणिल ११ माथिल क्षणविणारा १२ गुणातीत

निर्यां येथ । जे न साधिती गुणातीत । ते नाडले हातोहात । निजस्वार्थ बुडाला ॥ २ ॥
 तैसी नव्हे तुझी मती । विनटलासी भगवद्भक्ती । तेव्हाचि तूं गुणातीतीं । जाण निश्चितीं
 जडलासी ॥ ३ ॥ हरिभक्तांमध्ये वरिष्ठ । यालागी निजमुखें वैकुण्ठ । उद्धवासी ह्याणे पुरु-
 पश्रेष्ठ । भाग्यें उत्कृष्ट तूं एक ॥ ४ ॥ त्रिगुणगुणीं सविस्तारू । दृढ वाडला ससारतरू ।
 त्याचे छेदाचा कवण प्रकारू । तो शार्ङ्गधरू सागत ॥ ५ ॥

एता सद्यतय युसो गुणकर्मानिवन्धना । येनेमे निरिजिता सोम्य गुणा जीवेन चित्तजा ।
 भक्तियोगेन भविष्टो मद्भावाय प्रपद्यते ॥ ३२ ॥

सत्वादि तिन्ही गुण एथ । कैवल्य आणि मिश्रित । पुरुपातें ससारी करीत । गुणकर्मीं
 निश्चित बाधोनी ॥ ६ ॥ त्रिगुणकर्मास्तव जाण । जीवासी झाले दृढ बंधन । जेवीं घटा-
 माजील जीवेन । दाती आडकलेपण रविविवा ॥ ७ ॥ घटी भरल्या समळ जळ । त्यामार्जी
 रवि दिसे समळ । घटीचें डोलताचि जळ । काये चळचळ रविविवा ॥ ८ ॥ तेवीं त्रिगुणाचें
 कर्माचरण । शुद्धासी आणी जीवपण । ते छेदावया जीवबंधन । भगवद्भजन साधावे
 ॥ ९ ॥ जिणावया गुणबंधन । रिधावे सद्गुरूसी शरण । तेथ मद्भावे करिता भजन । वाढे
 सत्वगुण अतिशुद्ध ॥ ४१० ॥ पार्यो जडली लोहाची वेडी । ते लोहेंचि लोहार तोडी ।
 तेवीं सत्वगुणाचिया बोडी । त्रिगुणातें तोडी गुरुरात्रो ॥ ११ ॥ तेथ प्रवेशावया गुणा-
 तीतीं । अवश्य करावी गुरुभक्ती । जे गुरुभजनीं विश्वासती । त्यासी चारी मुक्ती
 आर्दण्या ॥ १२ ॥ ज्यासी गुरुचरणीं भगवद्भावो । त्याचे सेवेसी ये ब्रह्मसद्भावो । तेथ
 ब्रह्मसद्भावेसी पहा हो । मी देवाधिदेवो सर्वोह्य तिष्ठें ॥ १३ ॥ जो गुरुचरणीं अनन्य
 शरण । तो सहजें होय ब्रह्मसपन्न । गुरुरूपें करिता माझे भजन । ब्रह्मसमाधान मद्भक्ता
 ॥ १४ ॥ उद्धवा ऐसे माझे भजन । समूळ जाणशी तू सपूर्ण । यालागीं 'सौम्य' हें विशेष-
 पण । स्वमुखें श्रीकृष्ण सर्वोधी ॥ १५ ॥ भाग्यें नरदेह पावल्या जाण । अवश्य करावें
 माझे भजन । येचि अर्थीचें निरूपण । स्वमुखें श्रीकृष्ण प्रीतिपादी ॥ १६ ॥

तस्माद्देहमिम लब्ध्वा ज्ञानविज्ञानसम्भवम् । गुणसङ्ग विनिर्भूय मा भजन्तु विचक्षण ॥ ३३ ॥

ज्या नरदेहाकारणे । अमर उत्कठित मन । त्या देहाचे जाईलेपणें । ज्ञान पावणें
 निष्टर्क ॥ १७ ॥ नरदेह पावल्या जाण । आपणचि नव्हे ब्रह्मज्ञान । तेथें करावें माझे
 भजन । देहाभिमान सांडूनी ॥ १८ ॥ करिता माझे अनन्य भजन । सहजें वाढे सत्वगुण ।
 सत्वगुणास्तव जाण । उपजे ज्ञान सविवेक ॥ १९ ॥ विवेकज्ञानाचिये वृत्ती । रज तम
 दोनी झडती । शोधितसत्वाचिये स्थिती । अमेद भक्ती उल्हासे ॥ ४२० ॥ करिता माझे
 अमेद भजन । होय स्वानदाचे स्वादन । त्या नाव बोलिजे विज्ञान । तेथ तिनी गुण
 मिथ्यात्वे ॥ २१ ॥ नरदेह जोडलिया हातीं । प्राण्यासी एवढी प्राप्ती । यालागीं मनुष्य-
 देहीं भक्ती । अवश्य समस्तीं करावी ॥ २२ ॥ हें भागवतीचें अतिगुण ज्ञान । मुख्य-
 त्वेंसी भक्तिप्राधान्य । भावे करिता माझे भजन । स्त्रिया शूद्रजन उचरती ॥ २३ ॥
 नरदेह जोडल्या जाण । माझी भक्ति करिती विवेक्षण । भजने जिणोनि गुणागुण । ब्रह्म

परिपूर्ण स्वयं होती ॥ २४ ॥ पूर्ण ब्रह्माचिया प्राप्ती । निरपेक्ष माझी भक्ती । तोचि भजनभाव श्रीपती । पुनः पुनः श्लोकार्थी दृढ दावी ॥ २५ ॥

नि सङ्गो मा भजेद्विद्वानप्रमत्तो जितेन्द्रिय । रजस्तमश्चाभिजयेत्सर्वमसेवया मुनिः ॥ ३२ ॥

सत्त्व चाभिजयेद्युक्तो नैरपेक्ष्येण शातधी ।

करुनि विपयांची विरक्ती । हृदयीं नापेक्षावी मुक्ती । ऐशी निरपेक्ष माझी भक्ती । वाढत्या प्रीतीं करावी ॥ २६ ॥ तेणे अनिवार सत्वशुद्धी । सर्व भूतीं भगवद्गुह्यी । दृढ वाढे गा त्रिशुद्धी । हे भजनसिद्धी साधकां ॥ २७ ॥ ऐसे करितां माझे भजन । विस्मरणासी ये मरण । सर्वेन्द्रियीं सावधपण । सहजे जाण ठसावे ॥ २८ ॥ तेव्हा रज तम दोनी गुण । निःशेष जाती हारपोने । शुद्धसत्त्वाचें स्फुरण । तेणे स्वानंद पूर्ण साधकां ॥ २९ ॥ केवळ उरल्या सत्वगुण । साधका ऐसे स्फुरे स्फुरण । जगामार्जी एक पावन । धन्य धन्य मी होयें ॥ ४३० ॥ मी पावलो शुद्ध बोध । मज प्रकटला परमानंद । ऐसा सुखाचा जो स्फुंद । तो सत्वबोध साधका ॥ ३१ ॥ ऐसा उरला जो सत्वगुण । तो निवारवया साधन कोण । मी स्वयं सुखस्वरूप आपण । मज सुखाचे स्फुरण ते माया ॥ ३२ ॥ गूळ गुळा गोडपणे पांगे । कीं दुधा दूध गोड लागे । तैसा सुखरूप मी सर्वांगें । वृथा सुखभोगें कां फुजें ॥ ३३ ॥ ऐशी साधकीं स्फूर्ति स्फुरे । तंव सत्वगुण स्वरूपीं विरे । तेव्हां सुखाचाही फुंद सरे । निजसुख उरे निजशाती ॥ ३४ ॥ ऐसे निवारल्या तिनी गुण । केवळ उरे निर्गुण । तेचि अर्थींचें निरूपण । विशद श्रीकृष्ण सागत ॥ ३५ ॥

सपद्यते गुणेशुक्तो जीवो जीव विहाय माम् ॥ ३५ ॥ जीवो जीवविनिर्मुक्तो गुणेश्चाशयसम्भवे ।

वाढत्या सत्वगुणाचा हरिख । त्याते निर्दळी शुद्ध सत्वविवेक । पाठी विवेकेंसीं सत्व देख । हारपे निःशेष निजात्मरूपी ॥ ३६ ॥ ऐसे निमाल्या तिनी गुण । निर्मे कार्य कर्म कारण । लिंगदेह नात्रे सपूर्ण । जीवासी जीवपण मिथ्या होय ॥ ३७ ॥ तेव्हा कार्य कर्म कर्ता । भोग्य भोग आणि भोक्ता । ज्ञान ज्ञेय मी एक ज्ञाता । याची वार्ता असेना ॥ ३८ ॥ ऐसे हारपल्या जीवपण । स्वयं सहजे निजनिर्गुण । होऊनि ठाके ब्रह्म पूर्ण । अहंसेोऽहंपण सांडूनी ॥ ३९ ॥ यापरी मद्भक्त जाण । ब्रह्म होती परिपूर्ण । तेचि जाहलेपणाचे लक्षण । श्लोकार्थी श्रीकृष्ण सागत ॥ ४४० ॥

मयेव ब्रह्मणा पूर्णो न बहिर्नान्तरश्वरेत् ॥ ३६ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पद्मविंशोऽध्याय ॥ २५ ॥

प्रपंच एक पूर्वी होता । हे समूळ मिथ्या वार्ता । पुढें होईल मागुता । हेही सर्वथा असेना ॥ ४१ ॥ जैसे आत वाहेरी भाग । नेणे साखरेचे अग । तैसे सबाह्याभ्यंतर चाग । ब्रह्म निर्व्यग्न निजानदें ॥ ४२ ॥ ऐसे पावल्या ब्रह्म परिपूर्ण । साधकासी न ये मरण । प्रारब्धे देहीं उरल्या जाण । देहाभिमान वाधीना ॥ ४३ ॥ वाह्य न देखे दृश्यदर्शन । अतरी नाही विषयस्फुरण । देहींचे न देखे देहपण । जीवन्मुक्तलक्षण या नाव ॥ ४४ ॥ बाह्य देखे दृश्यप्रतीती । अतरीं विषयवाची आसक्ती । या नाव अज्ञानाची स्थिती ।

१ साग २ नाहीसे होऊन ३ सद्गदितपणा ४ स्वात्त्विका ५ चटक लावितो ६ फुगून जातो ७ अभिमान, गर्व
८ गाईसे होतें ९ दोपरहित १० आद्युष्याचे काहीं दिवस शिळक राहिले तरी ११ दिसतें तेवढ्याचाच अनुभव.

अविद्याशक्ती वाधक ॥ ४५ ॥ तं निरसावया अविद्याबंधन । अवश्य करावें माझें भजन ।
 हें जाणोनि साधुसज्जन । भक्तीसी प्राण विकिला ॥ ४६ ॥ माझिये भक्तीपरती । आणिक
 नाही उत्तम गती । तेंही भजन अभेदयुक्ती । तें चारी मुक्ती कामांच्या ॥ ४७ ॥ हृदयी
 विषयाची विरक्ती । वरी अभेदभावे माझी भक्ती । ते भजन अनन्य प्रीती । त्याचा मी
 श्रीपति आज्ञाधार ॥ ४८ ॥ भक्तिनामांचा इत्यर्थ । माझे स्वरूपां निजभावार्थ । येणेंचि
 लाभे परमार्थ । सुफळ शास्त्रार्थ या नाच ॥ ४९ ॥ माझिये भक्तीचेनि नावें । पशु पक्षी
 उद्धरावे । मा मानवी भजनभावे । म्या अवश्य न्यावे निजधामा ॥ ४५० ॥ यालागीं
 सांडोनि व्युत्पत्ती । जाणतीं नेणतीं गा समस्ती । भावे करावी भगवद्भक्ती । तें निजात्म-
 प्राप्ती अनायासे ॥ ५१ ॥ भावे करिता माझें भजन । स्वयें निर्दळती तिन्ही गुण । सहजे
 प्रकटे निजनिर्गुण । हें सत्य जाण श्रीकृष्ण बोलिला ॥ ५२ ॥ जेथ उगवली गुणेंगुती । तेथ
 प्रकटे निजशांती । हेचि ये अध्यायीं श्रीपती । उडवाप्रती बोलिला ॥ ५३ ॥ यालागीं
 जेथ भगवद्भक्ती । तेथ गुणजयो लाभे वृत्ती । सहजे प्रकटे निजशांती । निजात्मप्राप्ती
 स्वतःसिद्ध ॥ ५४ ॥ ते निजभक्ति माझी जननी । ज्या पैठां केलो जनार्दनी । एका जना-
 र्दनचरणी । मिळोनि मिळणीं भजतचि ॥ ५५ ॥ पुढिले अध्यायीं कथा गहन । ऐलउर्वशी-
 उपाख्यान । ज्या अध्यायाचें करिता पठण । अगम्यार्थमनदोष हरती ॥ ५६ ॥ ज्या पुरु-
 रव्याची विरक्ती । स्वमुखें वर्णील श्रीपती । वैराग्यें निजात्मप्राप्ती । सभाग्य पावती
 वैराग्य ॥ ५७ ॥ त्या वैराग्याचें निरूपण । अतिगोड निरूपी श्रीकृष्ण । श्रोता कृपा
 करावी पूर्ण । द्यावे अवधान कथेसी ॥ ५८ ॥ जे कथेचेनि अवधाने । दुरितदोष होती
 दहनें । ब्रह्मीं ब्रह्मत्व पावणे । होऊनि ठाकणे चिन्मात्र ॥ ५९ ॥ एवढ्या निरूपणाची
 गोडी । पुढिले अध्यायीं आहे फुडी । एका जनार्दनकृपा गाडी । परापरर्थेडीप्रापक
 ॥ ४६० ॥ भावें धरितां जनार्दनचरण । वाधूं न शके वाधकपण । एका जनार्दना शरण ।
 रसाळ निरूपण पुढे आहे ॥ ४६१ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे श्रीकृष्णो-
 द्भवसंवादे गुणनिर्गुणनिरूपण नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अध्याय सविन्माषा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो देव जगन्मोहन । मोहिनीमोहना आद्यकारण ।
 कार्यकारणातीत चिद्धन । जय जनार्दन जगद्गुरु ॥ १ ॥ जगासी पडे मायामोहन । ते तू
 निर्दळिंसी ज्ञानंधन । जगीं जगद्रूप जनार्दन । कृपालु पूर्ण दीनाचा ॥ २ ॥ दीनासी
 देवमाया स्त्रीरूपें । भुलची हावभावसटादोषें । ते स्त्रीमोहादि मोहक रूपें । जनार्दनकृपें

१ कामकरी, कामारी द्वाणजे राखी २ रोमक, शब्द पाळणारा ३ भगवत्स्वरूपी अभिप्रपगान राहणें हेच
 भक्तीचे लक्षण होय ४ विद्वत्ता शब्दस्वप्न अलीकडे सोडून शब्दातीत जो मी ला माझे दर्शी एकद्वारें राहावें
 ५ मिश्रणाची शुभाशुत ६ आई. ७ प्रविष्ट. ८ परब्रह्मिगमनादि पातक ९ ब्रह्मस्वरूप १० चांगवी, निवड-
 पूर्वक ११ परेच्या पळीकवील तीरास पंचविंशारी १२ मायचा मोह, सापठ १३ नाहीतें करितोउ १४ स्थानद्वयन
 १५ मायेचें प्रलक्ष रूप द्वाणजे स्त्री
 ए भा ८६

परिपूर्ण स्वयं होती ॥ २४ ॥ पूर्ण ब्रह्माचिया प्राप्ती । निरपेक्ष माझी भक्ती । तोचि भज-
नभाव श्रीपती । पुनः पुनः श्लोकार्थी दृढ दावी ॥ २५ ॥

नि सद्गो मा भजेद्विद्वानप्रमत्तो तितेन्द्रिय । रजस्तमश्चाभिजयेत्सत्वससेवया मुनि ॥ २४ ॥
सत्व चाभिजयेद्युक्तो नैरपेक्षयेण शातधी ।

करुनि विपयाची विरंक्ती । हृदयीं नापेक्षावी मुक्ती । ऐशी निरपेक्ष माझी भक्ती ।
वाढत्या प्रीतीं करावी ॥ २६ ॥ तेणे अनिवार सत्वशुद्धी । सर्व भूतीं भगवदुद्धी । दृढ
वाढे गा त्रिशुद्धी । हे भजनसिद्धी साधका ॥ २७ ॥ ऐसे करिता माझे भजन । विस्मर-
णासी ये मरण । सर्वेन्द्रियीं सावधपण । सहजे जाण ठसावे ॥ २८ ॥ तेव्हां रज तम दोनी
गुण । निःशेष जाती हारपोने । शुद्धसत्वाचें स्फुरण । तेणे स्वानंद पूर्ण साधकां ॥ २९ ॥
केवळ उरल्या सत्वगुण । साधका ऐसें स्फुरे स्फुरण । जगामार्जी एक पावन । धन्य
धन्य मी होयें ॥ ४३० ॥ मी पावलो शुद्ध बोध । मज प्रकटला परमानंद । ऐसा सुखाचा
जो स्फुंद । तो सत्वबोध साधका ॥ ३१ ॥ ऐसा उरला जो सत्वगुण । तो निचारावया
साधन कोण । मी स्वयं सुखस्वरूप आपण । मज सुखाचे स्फुरण ते माया ॥ ३२ ॥ गूळ
गुळा गोडपणें पांगे । कीं दुधा दूध गोड लागे । तैसा सुखरूप मी सर्वांगें । वृथा सुख-
भोगें कां फुजें ॥ ३३ ॥ ऐशी साधकीं स्फूर्ति स्फुरे । तंव सत्वगुण स्वरूपीं विरे । तेव्हां
सुखाचाही फुंद सरे । निजसुख उरे निजज्ञाती ॥ ३४ ॥ ऐसे निचारल्या तिनी गुण ।
केवळ उरे निर्गुण । तेचि अर्थीचें निरूपण । विशद श्रीकृष्ण सांगत ॥ ३५ ॥

मपद्यते गुणैर्मुक्तो जीवो जीव विहाय माम् ॥ ३५ ॥ जीवो जीवविनिर्मुक्तो गुणैश्चाशयसम्भवे ।

वाढल्या सत्वगुणाचा हरिख । त्यातें निर्दळी शुद्ध सत्वविवेक । पाठी विवेकेंसीं सत्व
देख । हारये निःशेष निजात्मरूपी ॥ ३६ ॥ ऐसे निमाल्या तिनी गुण । निर्मे कार्य कर्म
कारण । लिंगदेह नाशे सपूर्ण । जीवासी जीवपण मिथ्या होय ॥ ३७ ॥ तेव्हां कार्य कर्म
कर्ता । भोग्य भोग आणि भोक्ता । ज्ञान ज्ञेय मी एक ज्ञाता । याची वार्ता असेना
॥ ३८ ॥ ऐसे हारपल्या जीवपण । स्वयं सहजे निजनिर्गुण । होऊनि ठाके ब्रह्म पूर्ण ।
अहसोऽहंपण साडूनी ॥ ३९ ॥ यापरी मद्भक्त जाण । ब्रह्म होती परिपूर्ण । तेंचि जाहले-
पणाचे लक्षण । श्लोकार्थी श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४४० ॥

मथेव ब्रह्मणा पूर्णो न बहिर्नान्तरश्चरेत् ॥ ३६ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पद्मविंशोऽध्याय ॥ २५ ॥

प्रपच एक पूर्वी होता । हे समूळ मिथ्या वार्ता । पुढें होईल मागुता । हेही सर्वथा
असेना ॥ ४१ ॥ जैसे आत वाहेरी भाग । नेणे साखरेचे अंग । तैसे सवाह्याभ्यंतर चांग ।
ब्रह्म निर्व्यंग निजानंद ॥ ४२ ॥ ऐसे पावल्या ब्रह्म परिपूर्ण । साधकासी न ये मरण ।
प्रारब्धे देहीं उरल्या जाण । देहाभिमान वाधीना ॥ ४३ ॥ वाह्य न देखे दृश्यदर्शन ।
अतरीं नाहीं विषयस्फुरण । देहींचे न देखे देहपण । जीवन्मुक्तलक्षण या नाव ॥ ४४ ॥
वाह्य देखे दृश्यप्रतीती । अंतरी विपवयाची आसकी । या नाव अज्ञानाची स्थिती ।

१ त्याम २ नाहींसे होऊन ३ सद्व्यतिपणा ४ सात्त्विका ५ चटक लवितो ६ कुगुन जातो ७ लभिमान, गर्व
८ नाहींसे होतें ९ दोपरहित १० आयुष्याचे काहीं दिवस शिळक राहिले तरी ११ दिसतें तेवढ्याचाच अनुभव

अविद्याशक्ती बाधक ॥ ४५ ॥ ते निरसावया अविद्याबंधन । अवश्य करावें माझे भजन ।
 हें जाणोनि साधुसज्जन । भक्तीसी प्राण विकिला ॥ ४६ ॥ माझिये भक्तीपरती । आणिक
 नाहीं उत्तम गती । तेही भजन अमेदयुक्ती । तै चारी मुक्ती कामान्या ॥ ४७ ॥ हृदयीं
 विषयाची विरक्ती । वरी अमेदभावे माझी भक्ती । ते भजन अनन्य प्रीतीं । त्याचा मी
 श्रीपति आज्ञाधार ॥ ४८ ॥ भक्तिनामाचा इत्यर्थ । माझे स्वरूपीं निजभावार्थ । येणेंचि
 लाभे परमार्थ । सुफळ शास्त्रार्थ या नांव ॥ ४९ ॥ माझिये भक्तीचेनि नावें । पशु पक्षी
 उद्धरावे । मा मानवी भजनभावे । म्या अवश्य न्यावे निजधामा ॥ ४५० ॥ यालागीं
 साडोनि व्युत्पत्ती । जाणतीं नेणतीं गा समस्तीं । भावे करावी भगवद्भक्ती । तें निजात्म-
 प्राप्ती अनायासे ॥ ५१ ॥ भावें करिता माझे भजन । स्वयें निर्दळती तिन्ही गुण । सहजें
 प्रकटे निजनिर्गुण । हें सत्य जाण श्रीकृष्ण बोलिला ॥ ५२ ॥ जेथ उगवली गुणेंगुती । तेथ
 प्रकटे निजशाती । हेंचि ये अभ्यार्यां श्रीपती । उद्धवाप्रती बोलिला ॥ ५३ ॥ यालागीं
 जेथ भगवद्भक्ती । तेथ गुणजयो लाभे वृत्ती । सहजे प्रकटे निजशांती । निजात्मप्राप्ती
 स्वतःसिद्ध ॥ ५४ ॥ ते निजभक्ति माझी जननी । ज्या पैठां केलों जनार्दनी । एका जना-
 र्दनचरणीं । मिळोनि मिळणीं भजतचि ॥ ५५ ॥ पुढिले अभ्यार्यां कथा गहन । ऐलडर्वशी-
 उपाख्यान । ज्या अध्यायाचें करिता पठण । अगन्यार्गमनदोष हरती ॥ ५६ ॥ ज्या पुरु-
 रव्याची विरक्ती । स्वमुखें वर्णील श्रीपती । वैराग्यें निजात्मप्राप्ती । सभाग्य पावती
 वैराग्य ॥ ५७ ॥ त्या वैराग्याचे निरूपण । अतिगोड निरूपी श्रीकृष्ण । श्रोता कृपा
 करावी पूर्ण । द्यावे अवधान कथेसी ॥ ५८ ॥ जे कथेचेनि अवधाने । दुरितदोष होती
 दहनें । ब्रह्मीं ब्रह्मत्व पावणे । होऊनि ठाकणे चिन्मात्र ॥ ५९ ॥ एवढ्या निरूपणाची
 गोडी । पुढिले अभ्यार्यां आहे कुंडी । एका जनार्दनकृपा गाढी । परापर्यंढीप्रापक
 ॥ ४६० ॥ भावे धरिता जनार्दनचरण । बाधूं न शके बाधकपण । एका जनार्दना शरण ।
 रसाळ निरूपण पुढे आहे ॥ ४६१ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णो-
 द्भवसंवादे गुणनिर्गुणनिरूपणं नाम पचविंशोऽध्याय ॥ २५ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अध्याय सवित्रसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो देव जगन्मोहन । मोहिनीमोहना आद्यकारण ।
 कार्यकारणातीत चिद्धन । जय जनार्दन जगद्गुरु ॥ १ ॥ जगासी पडे मांयामोहन । ते तूं
 निर्दळिंसी ज्ञानंधन । जर्गी जगद्रूप जनार्दन । कृपालु पूर्ण दीनाचा ॥ २ ॥ दीनासी
 देवमाया स्त्रीरूपें । भुलवी हावभावरसाटोपें । ते स्त्रीमोहादि मोहक रूपें । जनार्दनकृपें

१ कामकरी, कामारी द्वाजजे दावी २ सेवक, शब्द पाळगारा ३ भगवत्स्वरूपी अभिप्रणानं राहणें हा
 भक्तीचें लक्षण होय ४ विद्वत्ता शब्दशास्त्र अलीकडे सोडून दार्यादीत जो मी त्या माझे दर्शो पकटानें राहावे.
 ५ त्रिगुणानीं शुभाशुत ६ आई ७ प्रविष्ट ८ परब्रह्मगमनादि पातक ९ द्रष्टव्य १० चांगडी, निवच-
 पूर्वक ११ परेच्या पळीकडीळ तीरास पोचविणारी १२ मायेचा मोह, शापद १३ नाहीचें करितोच १४ स्थानद्वयन.
 १५ मायेच प्रत्यक्ष रूप द्वाजजे स्त्री
 ए मा ८६

निर्दळिती ॥ ३ ॥ जेथ वैराग्य वाढे सपूर्ण । तेथ जनार्दनाची कृपा पूर्ण । वैराग्य तेथ
 ब्रह्मज्ञान । सहजे जाण ठसावे ॥ ४ ॥ जीव सहजे ब्रह्मचि आहे । तो मायागुणे जीवत्व
 वाहे । जेवी भर्त्री निजेलेनि रायें । तो स्वर्माचें लाहे रकत ॥ ५ ॥ त्यासी राजपदा
 यावया जाण । सेवक करिती थापटण । तेथी वैराग्य निर्दळी त्रिगुण । जीवा ब्रह्मपण
 स्वयंभचि ॥ ६ ॥ ऐसें स्वयंभ जोडल्या ब्रह्म पूर्ण । तेव्हां स्त्री पुरुष हें मिथ्या ज्ञान ।
 मृपा दृश्याचें दृश्यभान । भोग्यभोक्तेपण असेना ॥ ७ ॥ असो साधकासी देवमाया ।
 स्त्रीरूपें ये भुलवावया । तेथ स्मरता भावें गुरुराया । जाय विलया स्त्रीवाधू ॥ ८ ॥
 सद्गुरुचे निजनाम एक । निवारी वाधा महादोख । वैराग्य उपजवी अलोलिक । तेणें
 होय निजसुख साधका ॥ ९ ॥ निर्विशेष निजसुखदाता । आह्मा सद्गुरुचि तत्त्वता । त्याचे
 चरणां ठेविता माथा । सुखसपन्नता साधका ॥ १० ॥ सत साधकांची निजमाउली ।
 शांति निजसुखाची माउली । जनार्दनकृपेच्या पांउलीं । कथा चालिली यथार्थ ॥ ११ ॥
 हाता आलिया निजनिर्गुण । साधक होती सुखसपन्न । तदर्थ करावे माझे भजन । हें
 बोलिला श्रीकृष्ण पंचविसावां ॥ १२ ॥ भावे करिता भगवद्भजन । देव दारारूपें करिती
 विघ्न । तें निर्दळावया जाण । माझे नामस्मरण करावे ॥ १३ ॥ अच्युत हें स्मरता नाम ।
 प्रतापें निर्दळी कर्माकर्म । सकळ पातकें करी भस्म । दाडुगें नाम हरीचें ॥ १४ ॥ नामें
 होइजे विरक्त । नामें निर्मळ होय चित्त । नामें साधे गुणातीत । नामें निर्मुक्त भवपाश
 ॥ १५ ॥ नामी लोलिंगंत चित्त । भवभय रिघो न शके तेथ । नामी विश्वास ऐसा जेथ ।
 भगवंत तेथ तुष्टला ॥ १६ ॥ दुष्टसगें विषयासक्त । जरी झाला लोलिंगत । अर्नुताप
 उपजलिया तेथ । होय विरक्त क्षणार्थें ॥ १७ ॥ महादोपासी प्रायश्चित्त । केवळ अर्नुताप
 निश्चित । अनुतापेंवीण प्रायश्चित्त । तो जाण पथ विटंबू ॥ १८ ॥ अनुतापाएवढा सखा ।
 जगी आणिक नाही लोका । धडाडिल्या अनुताप देखा । सकळ पातका निर्दळी ॥ १९ ॥
 अनुतापा चढलिया हात । क्षणार्थें करी विरक्त । येचि अर्थी ऐलंगीत । हरि सांगत
 उडवा ॥ २० ॥ सच्चिदान्या अध्यायी येथ । विषयामक्त ज्याचे चित्त । त्यासी व्हावया
 विरक्त । ऐलंगीतप्रस्तावो ॥ २१ ॥

श्रीभगवानुवाच-मलक्षणमिम काय रन्वा मद्धर्म आरिधत ।

जानन्द परमात्मानमात्मस्थ ससुपेति माम् ॥ १ ॥

ब्रह्म लक्षिजे परिपूर्ण । हेंचि कायेचे मुख्य लक्षण । ते हें मानवी शरीर जाण । परम
 पावन तिहीं लोकीं ॥ २२ ॥ मनुष्यदेही अधर्म । करिता नातुडे परम ब्रह्म । तेथ करावे
 भागवतधर्म । जे का परम पावन ॥ २३ ॥ भागवतधर्म करिता भक्ती । निर्मळ होय
 चित्तवृत्ती । जीव तोचि ब्रह्म निश्चिती । ऐगी शुद्ध स्फूर्ति ठसावे ॥ २४ ॥ ठसावत्या
 ब्रह्मस्फूर्ती । होय स्वानंदाची अवाप्ती । तेणे परमानंदी लीन होती । हें शुद्धप्राप्ती पै
 माझी ॥ २५ ॥ माझिजे प्राप्तीचे लक्षण । देही असेता वर्तमान । सर्वथा नाही विषय-
 स्फुरण । तेंचि निरूपण हरि सागे ॥ २६ ॥

गुणमय्या जीवयोऽन्या विमुक्तो ज्ञाननिष्ठया । गुणेषु मायामानेषु दृश्यमानेष्ववस्तुत ।
वर्तमानोऽपि न पुमान् युज्यतेऽवस्तुभिर्गुणैः ॥ २ ॥

जे मूळ अज्ञानाची खाणी । जे ससारप्रवाहाची श्रेणी । जे तिही गुणाची जननी ।
माया राणी अनादि ॥ २७ ॥ मायागुणयोगें पहा हो । सोळा कळाचा सभवो । तो वास-
नात्मक लिंगदेहो । जीवासी पहा हो दृढ झाला ॥ २८ ॥ ज्या लिंगदेहाचिये प्राप्ती ।
भोगी नाना सुखदुःखसंपत्ती । पडे स्वर्गनरकऑवर्ती । मिथ्यामरणपक्ती स्वयें सोशी
॥ २९ ॥ वंध्यापुत्राचा घराचार । तैसा जीवासी ससार । देहामिमाने केला थोर । अप-
रपार अनिवार्य ॥ ३० ॥ तेथ गुरुवाक्यें ज्ञानानुभवो । पाहता मायेचा अभावो । लिंग-
देह झाला वावो । जीव जीवभावो तो मिथ्या ॥ ३१ ॥ जेवीं उगवल्या गभस्ती । अर्धा-
रेंसी हारपे राती । तेवी गुरुवाक्यें ज्ञानप्राप्ती । मायेची स्थिति मावळे ॥ ३२ ॥ एवं
नासल्या गुणविकार । जीवन्मुक्त होती नर । जेवीं का कुलालचक्र । भवे साचार पूर्व-
भ्रमणे ॥ ३३ ॥ तेवी प्रारब्धशेषवृत्ती । ज्ञाते निजदेहीं वर्तती । वर्तताही देहस्थिती ।
देहअहंकृती असेना ॥ ३४ ॥ जेवीं का छाया आपुली । कोणी गाजिली ना पूजिली ।
परी कळवळ्याची न ये भुली । तेवीं देहींची चाली सज्ञान ॥ ३५ ॥ तो देहाचेनि दैव-
मेळे । जरी विषयामार्जी लोळे । परी विकाराचेनि विटाळे । वृत्ति न मेळे' अणुमात्र
॥ ३६ ॥ त्यासी विषयाचे दर्शन । समूळत्वे मिथ्या जाण । करिता मृगजळाचे पान ।
करा वोलेपण वाधीना ॥ ३७ ॥ गगनकैमळाचा आमोद । जै भ्रमर सेवी सुगंध । तै
सज्ञाना विषयसंबंध । निजार्गी वाध लागता ॥ ३८ ॥ असो अतर्क्य मुक्ताची स्थिती ।
परी मुमुक्षालागी श्रीपती । नियमाची यथानिगुती । निजात्मप्राप्तीलागीं सागे ॥ ३९ ॥

सक्त १ कुर्यादसता शिक्षोदररूपा इति । तस्यानुगच्छमसन्धे पतत्यन्यानुगोऽन्धयत् ॥ ३ ॥

शिक्षोदरार्थ आसक्त । स्वधर्मत्यागें अधर्मरत । ऐसे जे विषयासक्त । ते जाण निश्चित
असाधू ॥ ४० ॥ ऐसे जे असाधु जन । त्यासीं सर्वथा आपण । सगती न करावी जाण ।
कायावाचामन पूर्वक ॥ ४१ ॥ वोढाळेचे सगती पाहें । क्षणभरी गेलिया धर्मगाथे । त्या
क्षणासाठी पाहें । लोढेंगे वाहे निरतर ॥ ४२ ॥ यालागीं दुर्जनाची सगती । क्षणार्थे पाडी
अनर्थी । मुमुक्षीं ऐशियाप्रती । अणुमात्र वस्ती न वचेंवे ॥ ४३ ॥ लोहाराची आंगिठी
जैसी । सहजे पोळी भलत्यासी । दुर्जनाची सगती तैशी । पाडी अपभ्रंशीं भाविका
॥ ४४ ॥ अचटें असाधुसगती । जोडल्या वाढे विषयासक्ती । तेणें उठी अधर्मरीती ।
विवेकस्फूर्तिघातक ॥ ४५ ॥ भैवळल्या विवेकवृत्ती । अध होय ज्ञानस्फूर्ती । आपण
आपली न देखे गती । जेवीं आंभाळी रौती अवसेची ॥ ४६ ॥ जेवीं अंधे अध धरित्या
हार्ता । दोघा पतन महागर्ती । तेवीं अविवेकांच्या स्थिती । अर्धतमा जाती विषयाध

१ पक्षी २ पाच शोदित्रे, पाच कर्मत्रिये, पाच विषय बाणि मन, एकूण मोठा वळ ३ लागला ४ मर्ग
नरपाच्या गोमन्यात ५ स्वभावो ६ अपाससह, ७ कुभारचें चक्र ८ किरत ९ त्या तारी १० चतनयल
उहणी ११ मन्त्रि होत तारी १२ प्रशत १३ हात बोले होत तारीत १४ आकाशकमलाचा १५ परिगत १६ मन्त्रात
अधक्रीण्याचा जड वस्तू १७ वाज नये १८ अश १९ अय पातात, दु गन्धिवीत २० वाक म्यात, तहत २१ घाट्या
विषयासक्ति २२ मेघाचा व्यास, आघळी २३ राज २४ मोठ्या मन्त्र्यात २५ अज्ञानाच्या २६ या नावाच्या
नरकास, कीं वेग गडद अघारवोडन गाता गा गोवाच्या लावतात

॥ ४७ ॥ कुसंगाचा जो सांगांत । तेणें चोडवे नरकपात । अनुताप सोडविता तेथ । तें
 ऐलगीत हरि सांगे ॥ ४८ ॥

ऐल सत्राडिमा गाथामगायत बृहच्छ्रवा । उर्वशीविरहान्मुलनिविण्ण शोकसयसे ॥ ४ ॥

समुद्रवलयंकित क्षिती । सकळ रायांचा राजपती । पुरुरवा चक्रवर्ती । ज्याची रूयाती
 पुराणी ॥ ४९ ॥ तेज प्रभाव महाशौर्य । उचित वैदान्य गांभीर्य । महिमा महती अति-
 वीर्य । धर्मधैर्य पुरुरवा ॥ ५० ॥ राजधर्माचिया नीती । स्वधर्म प्रतिपाळी क्षिती । ब्राह्मण
 तितुका ब्रह्ममूर्ती । हा भाव निश्चिती रायाचा ॥ ५१ ॥ प्राणांतेंही आपण । न करी
 ब्राह्मणहेळण । गायीलागी वेची प्राण । करी सरक्षण दीनांचें ॥ ५२ ॥ ऐसा धार्मिक ऐल-
 चक्रवर्ती । तोही उर्वशीचे आसकी । भुलोनि ठेला भूपती । निजात्मगती विसरला ॥ ५३ ॥
 तेणे अनुतापें गाइली गाथा । ते तुज मी सांगेन आतां । परी त्याची पूर्वावस्था । कामा-
 सकता ते ऐक ॥ ५४ ॥ विसरोनि निजमहत्त्वासी । अतिदीन झाला वेश्येसी । काम-
 पिसे लावी मनुष्यासी । ते ऐलइतिहासी हरि सांगे ॥ ५५ ॥ ऐलउर्वशीकामासकी ।
 सवेचि अनुतापें विरकी । हे कथा बोलिली वेदोक्ती । तेचि यदुपति स्वयें सांगे ॥ ५६ ॥
 उर्वशीपुरुरव्यांचा संबधू । नवम संकधीं असे विशदू । तेणे जाणोनियां गोविदू । एथ कथा
 अनुवादू न करीच ॥ ५७ ॥ पूर्वकथासंबंधः ॥ ॥ उर्वशी स्वर्गभूषण । नारायणे धाडिली
 आपण । तो उर्वशीसी गर्व पूर्ण । श्रेष्ठपण मानूनी ॥ ५८ ॥ तया गर्वाचिये स्थिती ।
 ताल चुकली नृत्यगतीं । तेणे ब्रह्मशापाची प्राप्ती । तुज मानवी हो गती भूतळीं ॥ ५९ ॥
 उशशाप मागता तिसी । ब्रह्मा सांगे तिचेपाशी । नग्न देखिल्या पुरुरव्यासी । स्वर्गा येसी
 निमेषमात्रें ॥ ६० ॥ ऐशा लाहोनि शापासी । भूतळा आली उर्वशी । देखोनि तिचिया
 स्वरूपासी । पुरुरवा तिसी भुलला ॥ ६१ ॥ विसरोनि आपुली मंहुंती । वश्य झाला
 वेश्यप्रती । रूपा भुलला भूपती । विचारस्फूर्ती विसरला ॥ ६२ ॥ नग्न देखिलिया रायासी ।
 साडुनि जावे उर्वशी । ऐसी भाक देऊनि तिसी । निजभोगासी आणिली ॥ ६३ ॥ तिणे
 आपुलिया उशशापासी । आणिले दोषा एडक्यासी । पुत्रस्त्रेहें पाळावे त्यांसी । तेविर्लीं
 भाकिसी दीधले रायें ॥ ६४ ॥ ते उर्वशीच्या कामप्राप्ती । अतिशयें वाढली कामासकी ।
 नेणे उदयास्तदिवसराती । ऐशा अमितें तिथी लोटल्या ॥ ६५ ॥ ऐसा भोगिता उर्वशीसगें
 काम । विसरला स्वधर्मकर्म । विसरला नित्यनेम । कामसभ्रम वाढला ॥ ६६ ॥ तेथ
 मेयरूपें दोषे जण । झाले अश्विनीकुमार आपण । उर्वशीभोगक्षयाकारण । पहावया जाण
 इंद्रें ठेविले ॥ ६७ ॥ पुरुरव्याच्या भोगप्राप्ती । उर्वशी न्यावया स्वर्गप्रती । दोनी एडके
 चोर नेती । मध्यरातीं मेमांत ॥ ६८ ॥ ऐकोनि मेपाच्या शब्दासी । दुःखें हडबडली
 उर्वशी । रागे निर्भर्ती रायासी । नपुसक होसी तूं एक ॥ ६९ ॥ वृथा वर्लासी पुरुषवळें ।
 चोरें नेलीं माझीं वाळें । जळो तुझें तोड काळें । हाणोनि कपाळें ते पिटी ॥ ७० ॥

१ मेळ २ प्राप्त होतो ३ दाता ४ प्राणगाची निरा ५ गीत ६ वेड ७ चवदाव्या अध्यायात ही कथा सांगितली
 आहे ८ यदुपाच्या नेवटा व त्रेतायुगाच्या प्रारंभी पुरुरवा राजा झाला पहिल्या युगात जोर ध्याननिष्ठ होते, दुसऱ्या
 युगात न कर्मनिष्ठ वाने ८ भोगिती ९ चोरवी १० शापाच्या परिहारासाठी ११ मेदयाला १२ लाविपती
 १३ पुण्य १४ वेच करीत १५ रावला १६ मध्यदंतोस

एकौनि खियेचा शोक थोरु । शस्त्र घेऊनि सत्वरु । धांवता फिटला पीतांबरु । तें नृप-
वरु स्मरेना ॥ ७१ ॥ पराभवूनि ते चोर । मेव आणिता सत्वर । विद्युलता झळकली
थोर । तव नग्न शरीर रायाचें ॥ ७२ ॥ नग्न देखोनि रायासी । साडूनि निघाली उर्वशी ।
तिचेनि वियोगें मानसी । अतिशोकासी पावला ॥ ७३ ॥

स्यसवाऽऽमान व्रजन्तीं ता नग्न उ मत्तवद्रूप । विलपन्नवगाजाये घोरे तिष्ठेति विक्रुष ॥ ५ ॥

पृथ्वीपरिपालनीं वरिष्ठ । स्वधर्मां धार्मिक श्रेष्ठ । शशुदमनीं अतिसुभटं । प्रतापें उद्भट
महावीर ॥ ७४ ॥ जाणे वेदशास्त्रविवेक । ज्यासी वंदिती सकळ लोक । तोही वेश्येचा
केवळ रक । झाला देख निजागें ॥ ७५ ॥ सुरा असुरा न खालवी मान । जो अल्पही न साहे
अपमान । तो वेश्येलागीं झाला दीन । निजसन्मान विसरोनी ॥ ७६ ॥ उर्वशी जाता
देखोनि उठीं । नग्न उन्मत्त उठाउठीं । रडत पडत लागे पाठीं । स्फुदता पोटीं श्वास न
रिघे ॥ ७७ ॥ डोळेभरी पाहू दे दिठीं । सागेन जीर्वांच्या गुह्य गोष्टी । प्राण रिघों पाहे
उठाउठी । क्षणभर भेटी न देता ॥ ७८ ॥ आपुल्या पूर्वजाची आण । कदा नुहंघीं तुझें
वचन । सत्य मानीं हे प्रमाण । तुज काय कारण रुसावया ॥ ७९ ॥ तुज चालता लव-
लाहीं । झणीं खडे रुततील पायीं । तुज जाणे कोणे ठायीं । तरी सवे मीही येईन ॥ ८० ॥
जाऊ नको उभी राहें । परतोनि मजकडे पाहें । ह्मणोनि धरू धावे पाये । तंव ते जाये
उपेक्षुनी ॥ ८१ ॥ ज्यासी राजे मुकुटमणी । सदा येती लोटांगणी । तो लागे वेश्येचे
चरणीं । वापें करैणी कामाची ॥ ८२ ॥ तुझी मज अतिकळवळ । तुजलागीं चित्त माझें
कोमळ । तू कठिण झालीस केवळ । कोप प्रवळ का धरिला ॥ ८३ ॥ यापरी रायाचे चित्त ।
विरहातुर शोकाकुलित । अतिशयें ग्लानियुक्त । ग्लानि सागत श्रीकृष्ण ॥ ८४ ॥

कामानत्सोऽनुजुपन् ध्रुवकान्वर्षयामिनी । न वेद यान्तीर्नायान्तीरवैश्याकृष्टचेतन ॥ ६ ॥

उर्वशीभोगकामो कामासक्त । एकाग्र झाले रायाचे चित्त । नेणे सुर्याचें गतागत । केला
भ्रात कंदर्पें ॥ ८५ ॥ भोगिलीचि कामिनी । भोगिताही अनुदिनीं । अधिक प्रेम वाढले
मनीं । ऐसा तिजलागूनी आसक्त ॥ ८६ ॥ भोगिता उर्वशीकामासी । नेणे दिवसमासव-
पासी । व्ययो झाला आयुष्यासी । हेंही त्यासी स्मरेना ॥ ८७ ॥ जेवीं अग्नीमार्जी घृत
पडे । तंव तव ज्वाळा अधिक वाढे । तेवीं काता भोगिता वाडेंकोडें । काम पुढें थोरोंवे
॥ ८८ ॥ विचारिता स्त्रीकामासी । अतितुच्छत्व दिसे त्यासी । तोही भोगिता अहर्निशीं ।
विरक्ति रायासी नृपजेचि ॥ ८९ ॥ प्रीति गुंतली उर्वशीसी । अतिग्लानी करिता तिसी ।
परतोनि न येचि रायापाशीं । निघे वेगेंसी साडूनी ॥ ९० ॥ उर्वशी न देखूनि पुढें ।
राजा विरहें मूर्च्छित पडे । पाहों धावे इकडेतिकडे । आक्रोशे रडे अतिदु खीं ॥ ९१ ॥
अंतण करिता दाही दिशीं । अवचटे आला कुरुक्षेत्रासी । तव अंतरिक्षीं उर्वशी । देखे
दृष्टीसीं नृपनाथ ॥ ९२ ॥ देखोनि ह्मणे धाव पाव । मजलागीं दे का वेगीं खेवें । 'येरी
ह्मणे मूढभाव । सार्डीं सर्ग विपयांधा ॥ ९३ ॥ आह्मा स्त्रियाची आसक्ती । कदा धड
नव्हे गा भूपती । सदा स्त्रियाची दुष्ट जाती । जाण निश्चिती महाराजा ॥ ९४ ॥ विशेषें

१ पराक्रमी २ वाक्वी ३ पोटांतल्या ४ मोडी ५ हृदि ६ शोकान व्याजुड ७ विषयासक्त ८ मद्रना ९ रोतच्या
रोज १० नाश ११ मद्रवती १२ प्रमग्न १३ आलिंगन १४ उर्वशी

आह्मी स्वैरिणी । स्वेच्छा परपुरुषगामिनी । आमुचा विश्वास मनी । झर्णी न मानी नृप-
नाथा ॥ ९५ ॥ आहां प्रमदाच्या सगतीं । राया ठकले नेणों किती । आता सांडुनि
आमची आसक्ती । होई परमार्थी विरक्त ॥ ९६ ॥ बहु काळ भोगितां माझ्याशीं भोग ।
अद्यापि नुपजे तुज विराग । कामासक्ति सांडुनि सांग । सार्धी चांग निजस्वार्थ ॥ ९७ ॥
राजा ग्लानि करी अनेग । एक वेळ निजागें अंग । मज देई अंगसग । सुखसभोग
भामिनी ॥ ९८ ॥ निकट देखोनि ग्लानीसी । कृपेने द्रवली उर्वशी । मग ते आपुल्या
पूर्व वृत्तांतासी । रायापार्शी निवेदी ॥ ९९ ॥ मी स्वर्गांगना अतिसुरूप । मज घडला
ब्रह्मशाप । तूं महाराजा पुण्य पुरुष । सगें निःशाप मी झाले ॥ १०० ॥ तुझेनि सगें मी
निर्धूतं । शाप निस्तरले समस्त । मज तुज सग न घडे एथ । मी असे जात स्वर्गासी
॥ १ ॥ ऐकोनि उर्वशीचें वचन । राजा विरहें करी रुदन । तेव्हां कळवळलें तिचें मन ।
त्या उपाय पूर्ण दाविला ॥ २ ॥ प्रार्थूनियां गंधर्वासी । अग्निस्थाली दीधली रायासी । यावरी
करुनि यागासी । मज पावसी महाराजा ॥ ३ ॥ उर्वशीवियोगें व्यथाभूत । अग्निस्थाली
उपेधुनि तेथ । राजा निजमदिरा येत । शोकाकुलित अतिदुःखी ॥ ४ ॥ उर्वशीची व्यथा
रायासी । स्वर्गी देखिले तिचेसी । त्वरेने पाहूं आला स्थालीसी । तंव देखे अश्वत्थासी
शमीगंभा ॥ ५ ॥ त्याच्या अरणी करुनि देख । यज्ञाग्नि पाडिला चोख । यजूनि पावला
उर्वशीलोक । कामसुखभोगेच्छा ॥ ६ ॥ भोग भोगिता उर्वशीसी । विरक्ति उपजली
रायासी । तो जे बोलिला अनुतापेंसीं । ते ऐक तुजसी सागेन ॥ ७ ॥ अठरा श्लोकांचे
निरूपण । राजा बोलिला आपण । आठ श्लोकीं अनुताप पूर्ण । तेचि श्रीकृष्ण स्वयें सांगे ॥ ८ ॥
ऐल उवाच-अहो मे मोहविस्तार कामकर्मलचेतस । देव्या गृहीतकण्ठस नायु वण्डा इमे स्मृता ॥ ७ ॥

ऐलगीताचा अनुताप । नाशी अर्गम्यागमनपाप । करी श्रोत्यासी निष्पाप । साधका
कंदर्प वाधीना ॥ ९ ॥ जेवीं भेदगज गजीसंगीं । नाना आपत्ति स्वयें भोगी । तेवीं उर्व-
शीच्या सभोगीं । झाला विरागी पुरूरवा ॥ ११० ॥ जो उर्वशीलागीं अनुरक्त । तोचि
तिसीं झाला विरक्त । तेणे वैराग्यें अनुतापयुक्त । स्वयें बोलत ऐलरावो ॥ ११ ॥ माझ्या
मोहाचा विषयविस्तार । कामासक्त कामातुर । कुंश्चित कंदर्पाचे घर । म्याचि साचार
सेविले ॥ १२ ॥ उर्वशीकामें अतिआसक्त । कामातुर झाले चित्त । तेणे म्या जोडिला
अनर्थ । धितें^१ केले व्यर्थ आयुष्य ॥ १३ ॥ उर्वशी कंठसहृद्यें शस्त्र । आयुष्यच्छेदनीं
सतेजंधार । छेदिले आयुष्य अपार । ते मी पामर स्मरेना ॥ १४ ॥ कांताआलिंगन विष-
वही । म्या कंठी घातली सैंकाम भुलीं । तिणे आयुष्याची होळी केली । विवेक समूर्ती
गिळिला ॥ १५ ॥ कामिनीकामआलिंगनी । कंठी पेटविला दावाग्नी । तो घडाडिला
आयुष्यवनी । विवेकअवनीं जाळित ॥ १६ ॥ नरदेही उत्तमोत्तम । अमूल्य आयुष्य केले
भस्म । जळो जळो माझें कर्म । निंद्य अधर्म तो एक ॥ १७ ॥ नरदेहीच्या आयुष्यपुटी ।
साधक रिघाले वैकुंडीं । ज्ञाते ब्रह्म होती उठाउठी । तें म्या कामासाठी नाशिले ॥ १८ ॥

१ स्मृच्छेदने वागणाच्या क्रिया २ फसले ३ जवळ, निलाग ४ पावन ५ अग्निपात ६ टाकून ७ शमी वाहे
गर्भात ज्याच्या अशा अश्वत्थाला ८ देव्या व परागना याच्या सभोगाचीं पातक ९ उन्मत्त ह्मती १० आसक्त
११ पथात्तापानि १२ अमगळ १३ प्राप्त झालेल १४ गळ्याच्या लागलेलें १५ तिखट धारेच १६ विषयाला भुलून
१७ विवेकाची जमीन

नाह वेदाभित्तिमुक्त सूर्यो वाऽभ्युदितोऽमुषा । मुपितो वर्षप्रमाना यताहानि गतान्युत ॥ ८ ॥

नरदेहाचें आयुष्यक्षण । न मिळे देता कोटी सुवर्ण । तें म्या नाशिले सपूर्ण । आप-
णया आपण नाडिले ॥ १९ ॥ साधूंचिया निजस्वार्था । साधूनि घावया उगवे सविता ।
निमेषोन्मेषं परमार्था । साधक तत्प्रता साधिती ॥ १२० ॥ तोचि सविता सकामासी ।
आयुष्य हरी अहनिंशी । हें न कळे ज्यांचे त्यासी । नरकपातासी निजमूळ ॥ २१ ॥ पुढि-
ळाची गोठी ते कायसी । मीच नाडलों उर्वशीसी । न्हावू झाला आयुष्यासी । हे हानि
कोणासी सागावी ॥ २२ ॥ जनाचिया हितासी वाहिला । सूर्यो अनुदिनी उगवला । ते
मी नेणेचि दाडुलो । उर्वशीकामें भुलला उन्मत्त ॥ २३ ॥ सूर्याचा उदयो अस्तमान ।
वर्षेही लोटल्या नाहीं ज्ञान । करिता उर्वशीचे अर्धरपान । तेणे मदे सपूर्ण मातलो ॥ २४ ॥
मद्यंमदू उतरे दिनाती । धनमदू जाय निर्धनस्थिता । तारुण्यमदू जाय क्षीणशक्ती ।
स्त्रीमदप्राप्ती कदा नुतरे ॥ २५ ॥ नरदेहाची आयुष्यकथा । पुढती दुर्लभ न लगे हाता ।
जळो हे उर्वशी देवकाता । इणेचि तत्त्वता नागविलो ॥ २६ ॥ मी निर्भय रक्षिता सर्वासी ।
त्या मज नागविले उर्वशी । हे लाज सागो कोणापाशी । उंकसाबुक्कीं स्फुंदत ॥ २७ ॥
माझ्या निजहिताचा चोरू । हे उर्वशी जीवे मारूं । सवेचि उपजला विचारू । येथ मीचि
पारंमरू अविवेकी ॥ २८ ॥ मग ह्याणे कंटकटा । सृष्टीमार्जी मी करटा । आयुष्य नाशिलें
कामचेष्टा । अपांव मोटा मज झाला ॥ २९ ॥ मग आक्रुदे अति गर्जोनी । कामें नागविलो
आयुष्य हरोनी । याहीहोनि अधिक हानी । पाहता ये जनीं असेना ॥ १३० ॥

अहो मे धामसमोहो योऽगमा योपिता कृत । क्रीडासृगध्रकवर्ता नरदेवशिष्यामणि ॥ ९ ॥

राजे मुकुटाचे प्रतापी पूर्ण । माझ्या चरणा येती चरण । तो मी वेश्येचे धरों चरण ।
हें निर्लज्जपण म्यां केले ॥ ३१ ॥ मज पुरुरव्याचे आज्ञेवरी । राजे नाचती चराचरीं ।
तो मी वेश्येचे आज्ञेवरी । श्वानांचेपरी वर्तलो ॥ ३२ ॥ जैसे वानर गारुड्याचे । तैसा
स्त्रियेचेनि छदें नाचें । माझ्या चक्रवर्तीपणाचें । अतिनिध सांचे फळ झाले ॥ ३३ ॥
सकळ राजे मज देती सन्मान । भूपति सदा वदिती चरण । तो मी झालों स्त्रियेअधीन ।
हीनदीन अतिरक ॥ ३४ ॥ राखता स्त्रियेचा रंसेरगप्रेम । पाया पडणे हें अनुचित कर्म ।
ह्याणती ते जळो जन सकाम । हेचि धाडी परम कामाची ॥ ३५ ॥ बलर्यांकित मी चक्र-
वर्ती । तोही योपिता घातलों आवतीं । त्याचि आवर्ताची स्थिती । स्वमुखें भूपति
अनुवादे ॥ ३६ ॥

सपरिच्छदमात्मान हिंया नृणमिवेश्वरम् । वान्तीं स्थिय चान्वगम नग उन्मत्तवदुदन् ॥ १० ॥

केवळ साकार मायाभ्रम । बालागीं प्रमंदा स्त्रीचें नाम । सर्गें ठकिले उत्तमोत्तम ।
स्त्रीसभ्रम वाढविता ॥ ३७ ॥ प्रमदा अर्बरे अलकार । हे मायेचें सोलीव^{१३} सार । एथ
भुलले थोरथोर । मीही पामर स्त्रीसर्गें ॥ ३८ ॥ माझीच मज करणी । दिसतसे दैन्य-

१ मिळवून २ ज्याचे मानसीं ३ नाश ४ निश्चित, प्रेमाती ५ स्वामी, पति, राजा 'पुरुष होऊन' ६ अथ
रोषाच युवक ७ मयाचा मद ८ दारिद्र्यकाळी ९ कड दाहन रडू लागला १० दीन, मूर्ख ११ हाय हाय १२ अपाय,
हानी १३ आरडाओरड करी १४ फसला गेलों १५ बुभ्यासारखा १६ खरोखर १७ अनुकूलता १८ हाण १९ समु-
द्रवलयालित शूचीचा २० भोवत्यात २१ अत्यंत प्रमाद करिणिणारी ह्याणून खीला प्रमदा ह्याणतात २२ बघें २३ गा
न्यातील, अवस्थ, खरंखरं

वाणी । उर्वशी वेश्या कामचारिणी । जे बहुजनीं भोगिली ॥ ३९ ॥ ऐशियेच्या कामास-
क्तता । मी सर्वस्वे भुललों आतां । ते भुललेपणाची कथा । अनुतापतां स्वयं वोलें
॥ १४० ॥ धर्मपत्नीसीं भोगिता काम । सहसा नासेना स्वधर्म । मज वोढवलेसे दुष्ट कर्म ।
वेश्येसी परम भुललों ॥ ४१ ॥ परदारा अभिलापिती । ते अवश्य नरका जाती । मा
स्वदाराकामासक्ती । तेथही अधोगती सोडीना ॥ ४२ ॥ स्त्रियां भुलविले हैरिहर । स्त्रियां
भुलविले ऋषीश्वर । स्त्रिया भुलविले थोर थोर । मीही किंकरं स्त्रियां केलों ॥ ४३ ॥
राज्य आणि राजवैभव । वेश्येअधीन केले सर्व । याहूनि केले अपूर्व । तीलागीं जीव
अर्पिला ॥ ४४ ॥ मी राजवर्षा मुकुटमणी । तो दास झालो तिचे चरणीं । वाप कंदर्पाची
करणी । केलों कामिनीअधीन ॥ ४५ ॥ ऐशिया मज राजेश्वरातें । वेश्येने हाणोनि लाते ।
उपेक्षुनियां नृणर्वते । निघाली निश्चिते साडोनी ॥ ४६ ॥ तीस जाता देखोनि पुढें । मी
नागवा धांवे लवडसंवडें । लाज सांडोनिया रडें । तरी ते मजकडे पाहेना ॥ ४७ ॥ जेवीं
का लागले महझूत । नातरी पिशाच जैसे उन्मत्त । तेवीं नागवा धांवे रडत । तरी तिचें
चित्त द्रवेना ॥ ४८ ॥ तरी रडत पडत अडखळत । मी निर्लज्ज तीमागें धावत । माझे
मोहाचा अतिअनर्थ । अपमान ग्रस्त मज झाला ॥ ४९ ॥

कृतस्तस्यानुभाव स्यात्तेज इशित्वमेव वा । योऽन्वगच्छ स्त्रिय यान्तीं परवत्पादताडित ॥ ११ ॥

मी महत्त्वे राजराजेश्वरू । ऐसा गर्व होता दुर्धरू । तो मी वेश्येचा अनुचरू । झालों
किकरू निजागें ॥ १५० ॥ एवढाही मी राजेश्वरू । मागें धावे होऊनि किकरू । तरी ते
न करी अंगीकारू । जेवीं वीसडी खरू खरी जैशी ॥ ५१ ॥ जेवीं खरी देखोनियां खरू ।
धांवोनि करी अत्यादरू । येरी उपेक्षुनि करी मारू । अतिनिष्ठरू लैताचा ॥ ५२ ॥
तिच्या लाता लागता माथा । खरू निघेना मागुता । त्या खरापेशी मूर्खता । माझे
अर्गीं सर्वथा वाणली ॥ ५३ ॥ स्त्री उदास कामदृष्टी । मी आसक्त लागें पाठीं । माझ्या
समर्थपणाची गोठी । सागता पोटीं मी लाजे ॥ ५४ ॥ ऐसे स्त्रीकाम ज्याचें मन । त्याचे
योग याग अनुष्ठान । अवघेंचि वृथा जाण । तेचि निरूपण निरूपी ॥ ५५ ॥

किं विद्यया किं तपसा किं त्यागेन धृतेन वा । किं विविक्तेन मानेन स्त्रीभिर्धस्य मनो हतम् ॥ १२ ॥

स्त्रीकाममय ज्याचे मन । त्याची वृथा विद्या वृथा श्रवण । वृथा तप वृथा ध्यान ।
त्यांग मुंडेण तें वृथा ॥ ५६ ॥ वृथा एकांतसेवन । वृथा जाण त्याचें मौन । राखेमाजी
केले हवन । तैसे अनुष्ठान स्त्रीकामा ॥ ५७ ॥ कामासक्त ज्याचे चित्त । त्याचे सकळही
नेम व्यर्थ । आपुलें पूर्ववृत्त निदित । अनुतापयुक्त नृप वोलें ॥ ५८ ॥

न्यायस्याक्रोविद विध्वा मूखं पण्डितमानिनम् । योऽहमीश्वरता प्राप्य स्त्रीभिर्गोस्तरवजित ॥ १३ ॥

चहूं पुरुपार्थाचें अधिष्ठान । नरदेह परम पावन । जेणे देहें करितां भजन । ब्रह्म

१ एकाएकी २ विष्णु व शंकर ३ चाकर, दास ४ मोठी ५ सर्वभौमाला, चक्रवर्ती राजाच्या ६ गवताच्या काडीप्र
माणें ७ धाईघाईन, उत्कटेन ८ पाठीमागून छडबुडत धावणारा ९ लाथा मारून दवडते १० गाडवी ११ वामन-
पंडित ह्यमतात "नबोडाच्या लाथा खर पुरुष सोसूनि रमती" मोरोपतांनीही विषयी जनाच्या निर्लज्जपणाचा असाच
दयात घेतला धाटे "स्त्री हाणिती जरि शिरींहि सकोप टाचा । लागे तथापि रस गोदचि खोपट्याचा" १२ सत्तार टाकणें
१३ सन्यास

सनातन पाविजे ॥ ५९ ॥ नरदेहीचा क्षण क्षण । समूळ निर्दली जन्ममरण । भावे करितां हरिस्मरण । महापापें जाण निर्दळती ॥ १६० ॥ त्या नरदेहाची लाहोनि प्राप्ती । नरवर्ष शालें चक्रवर्ती । त्या माझी जळो जळो स्थिती । जो वेश्येप्रती भुललो ॥ ६१ ॥ मानीं श्रेष्ठ मी सज्जान । परी अज्ञानाहून अज्ञान । नेणेचि निजस्वार्थसाधन । वेश्येअधीन मी झालों ॥ ६२ ॥ लाभोनि नरदेहनिधान । म्यां देही धरिला ज्ञानाभिमान । न करींच निजस्वार्थसाधन । हें मूर्खपण पें माझें ॥ ६३ ॥ जैसा गाथीमागें कामयुक्त । धांवतां वेल न मानी अनर्थ । का खरीमागें खर धावत । तैसा कामासक्त मी निर्लज्ज ॥ ६४ ॥ खरी खरास हाणी लाताडें । तरी तो धेसे पुढे पुढें । तैसाचि मीही वेश्येकडे । कामकै-वाडें भुललों ॥ ६५ ॥ कामभोगाअंती विरक्ती । ऐसे मूर्ख विवेकी वोलती । ते अधःपार्ती घालिती । हे मज प्रतीति स्वयें झाली ॥ ६६ ॥

सेवतो वर्षपूजान्मे उर्वश्या अधरासत्रम् । न वृष्यत्यात्मभू कामो वहिराहुतिभिर्यथा ॥ १४ ॥

सत्ययुगीचें आयुष्य माझें । ऐश्वर्य सार्वभौमराजे । उर्वशी स्वर्गमंडणकाजे । सर्वभोगसमाजें भोगिता- ॥ ६७ ॥ भोगिता लोटल्या वर्षकोटी । परी विरक्तीची नाठवे गोटी । मा वैराग्य भोगाशेवटीं । हे मिथ्या चावटी मूर्खांची ॥ ६८ ॥ स्त्रियेचें ह्मणती अधरामृत । तेही मूर्ख गा निश्चित । तें उन्मार्दमद्य यथार्थ । अधिकें चित्तधामक ॥ ६९ ॥ वनिताअधरपानगोडी । त्यापुढे सकळ मद्यें वापुडीं । तत्काळ अनर्थी पाडी । निजस्वार्थकोडीनाशक ॥ १७० ॥ घालिता कोटि घृताहुती । अग्नीसी कदा नव्हे तृप्ती । तेवीं वनिताकामासक्ती । कदा विरक्ती उपजेना ॥ ७१ ॥ ऐसा आठ श्लोकीं अनुताप । स्वयें धोलोनिया नृप । हृदयीं उपजला विवेकदीप । जेणे झींके कर्दर्य तें सरलें ॥ ७२ ॥ सकामासी विषय त्यागिता । वासना न त्यागे सर्वथा । कां आदरें विषय भोगितां । विरक्ति सर्वथा उपजेना ॥ ७३ ॥ ऐशिये अर्थींचा उपावो । विचारोनि वोळे रावो । कामत्यागाचा अभिप्रावो । साचार पहा हो संबोधी ॥ ७४ ॥

पुश्र्वल्यापहृत चित्त को न्वन्यो मोचितु प्रभु । आत्मारामेश्वरमृते भगवन्तमधोक्षजम् ॥ १५ ॥

पुरुषा सदा स्त्रीर्धनुराग । परी सहसा न करवे प्रसंग । त्यासी पुश्र्वलीचा घडल्या संग । ते वाधी निर्लोक हावभावीं ॥ ७५ ॥ पुश्र्वलीचे कटाक्षगुण । तेचि पुरुषासी दृढ बंधन । स्त्रीकामबंधन सोडवी कोण । एका नारायणावांचूनी ॥ ७६ ॥ कामिनीकामापासुनि निर्मुक्त । कर्ता ईश्वर समर्थ । जो का आत्माराम भगवत । तोचि निश्चित सोडविता ॥ ७७ ॥ मायागुणे कामसचार । अविद्या वाढवी साचार । मायानियंता जो ईश्वर । तो कामकरकर निर्दळी ॥ ७८ ॥ स्वस्वरूपीं रमण आराम । ऐसा जो का आत्माराम । तो निवारी सकळ काम । करी निश्चम निजात्मता ॥ ७९ ॥ जो भोग भोगूनि अभोक्ता । त्या शरण रिघाल्या अनंता । वाधूं न शके विषयावस्था । स्त्रीसर्गो सोडविता तो एक

१ मनुष्यदेहरूप अमोल ठेवा २ स्वहिताचें साधन ३ लाय ४ सुसतोच ५ विषयाच्या इच्छन ६ अनुभव ७ बड-बड ८ उमाद आणणारं मय ९ लोच्या अधरपानाची गोडी इतरी आटे की त्यापुढ इतर सर्व मद्यें नुळ आढेत, कारण असें चित्तप्राप्तन मद्य दुसरें नाहीं । १० गुपाच्या आहुति ११ काम नष्ट होतो १२ स्त्रियाविषया जाला १३ स्त्रीनेणी वेश्येचा १४ अत्यंत १५ टवकाएन पाहणं हेच यत्कळ दोरे १६ मायेमुळ १७ मदनचा पीडा, विरक्ति दूर करितो, तो कामाकारु निर्दळी

॥ १८० ॥ जो निवारी अधोगती । तो अधोक्षज असतां भक्तपती । शरण रिघाल्या तथा निश्चितीं । कामासक्ती निवारे ॥ ८१ ॥ राजा कामासक्तीं अतित्रासला । वाह्य विपर्यी उदास झाला । त्याचा वासनाकाम जो उरला । तो न वचे त्यागिला त्याचेनी ॥ ८२ ॥ सर्वभावेंसी सपूर्ण । हरीसी रिघालिया शरण । सकळ कामाचें निर्दळण । सहजें जाण स्वयें होय ॥ ८३ ॥ एकाचा भतवाद् निश्चितीं । करितां श्रुतिवाक्यव्युत्पत्ती । यजिता इंद्रादि देवांप्रती । कामनिवृत्ति हृदयस्थ ॥ ८४ ॥ ऐसे वोलती जे सज्ञान । ते सर्वथा गा अज्ञान । हरीसी न रिघतां शरण । कामसचरण शमनें ॥ ८५ ॥ इंद्रादि देव कामासक्तीं । विटंवले नेणो किती । त्यांचेनि भजने कामनिवृत्ति । जे ह्यणती ते अतिमूर्ख ॥ ८६ ॥

वोधितस्त्रापि देव्या मे सूक्तवाक्ये दुर्मते । मनोगतो महामोहो नापयात्यजितात्मन ॥ १६ ॥

काम्य कर्मी होईल सुख । हें वोलणे समूळ लटिक । काम्य कर्मी अधिक दुःख । हें नेणती मूर्ख सकाम ॥ ८७ ॥ प्रत्यक्ष म्यां याग करून । इंद्रादि देवाते यजून । उर्वशीस-भोगा लाघून । अतिदुःखी जाण मी झालो ॥ ८८ ॥ नारायणऊंरुसी जन्मली । चालागीं उर्वशी नांव पावली । त्या मज श्रुतिवाक्यें बोधिली । निष्काम बोली अतिशुद्ध ॥ ८९ ॥ ऐकता श्रुतिनिष्कामबोली । माझी न वचेच सकाम भुली । जंव गोविंदें कृपा नाही केली । तंव कामाची चाली खुटेना ॥ ९० ॥ भावे हरीसी रिघाल्या शरण । हृदयीं प्रकटे नारायण । तेव्हा सर्व काम सहजें जाण । जाती पळोन हृदयस्थ ॥ ९१ ॥ उर्वशीकाम-सगें जाण । थोर कष्टलो मी आपण । असो तिचा अपराध कोण । मी हरीचे स्मरण विसरलों ॥ ९२ ॥ जरी मी करितों हरीचे स्मरण । तरी काम वापुडें वाधी कोण । मज माझी असतां आठवण । तेथ तुच्छ जाण उर्वशी ॥ ९३ ॥

किमेतया नोऽपकृत रज्या वा सर्पचेतस । रज्जुस्वरूपाविदुषो योऽह यदजितेन्द्रिय ॥ १७ ॥

मूढमतीचा प्रबोध । मानीं उर्वशीचा अपराध । विवेके पाहता शुद्ध । मीच भक्तिमंद सकाम ॥ ९४ ॥ उर्वशी देखता दृष्टीं । मी कामासक्त झालों पोटी । माझिये लंपटतेसाठीं । मज म्या शेवटीं नाडिले ॥ ९५ ॥ जेवीं साजवेळे पडिला दोरू । भेडां सर्प भासे थोरू । जंव नाही केला निर्धारू । तंव महाअजगरू भयानक ॥ ९६ ॥ तेणे सर्पभयें लवडस-वडी । पळों जाता पै तातडी । दुर्पावुलीं पडली आंडी । त्याची कल्पना नाडी तयासी ॥ ९७ ॥ तेवीं माझिये कामभ्रंतीं । उर्वशी सुंदर युवती । एथ माझिया कामासक्तीं । सुरतरतीं भुललों ॥ ९८ ॥ यापरी मी अविवेकात्मा । भुललो उर्वशीच्या कामा । तीवरी कोपणे जें आह्मा । हेंचि अधर्माचे मूळ ॥ ९९ ॥ दृष्टीं देखता कामिनी । कामासक्ता ते अतिरमणी । विवेकिया पोहणघांणी । नरकमांघणी ते काता ॥ १०० ॥ जेवीं सूकरा विष्टेची प्रीती । तेवीं सकामा कामिनीची रती । विवेकी देखोनि थुकिती । तेचि श्लोकार्थीं नृप बोले ॥ १ ॥

१ लाला तोडिता येईना २ आपद्द ३ वेदादिवाचें अध्ययन ४ कामगथा हरिशरणतेशिवाय दूर होत नाही ५ नारायणऋषींच्या ऊरुपासू हाणजे मादीपासून जन्मली हाणून तिला उर्वशी हाणतात ६ त्या उर्वशीनें यथार्थ वच-
तां जरी मला बोध वेळ तरी स्वीजित व आत झालेल्या माझ्या मनातील काम गेला नाही ७ विवेकज्ञान्य, मूर्ख
८ मित्र्याना ९ पायात पाय अदृश्यळला १० मोहो हाणजे विद्या तिची घाण ११ नरकाचे पाद.

काय मलीमस कायो दीर्घान्ज्याधामकोऽशुचि । क गुणा सौमनस्याद्या ह्यप्यासोऽविधया कृत ॥ १८ ॥

स्त्री पुरुष नामाभिधान । केवळ देहासीचि जाण । ते स्त्रीदेही पाहता गुण । मलिन-
पण अत्यंत ॥ २ ॥ जे नीच नव्या विटाळाची खाणी । जे रजस्वलेची प्रवाहन्हाणी । जे
का दुर्गधाची पोहणी । जे उतली चिडाणी विष्टेची ॥ ३ ॥ जे का दोपाचें जन्मस्थान ।
जे विकल्पाचे आयर्तन । जे महादुःखाचें भोजन । अधर्पतन जिचेनी ॥ ४ ॥ जे वाढवी
अतिउद्वेग । जिचेनि मनासी लागे क्षयरोग । जिचा वाधक अगसग । अतिनिलांग
निघत्वे ॥ ५ ॥ जेवीं नीचाचा काठपरा । गळा अडकल्या माजरा । ते रिघोनि शुची-
चिंया घरा । नाना रसपात्रां विटाळी ॥ ६ ॥ तेवीं कामिनीची सगती । गळा पडली न
निघे मागुती । कामिनीकाम कामासर्की । नेणो किती विटविले ॥ ७ ॥ तें माजर जेथें
घाली मुख । तेथ काठपरा रोधी देख । तेवीं स्त्रीसगें अतिदुःख । मानिती सुख सकाम
॥ ८ ॥ मृगजळी कमळ मनोहर । तैसे अगनावंदन सुंदर । सुस्मित चारु सुकुमार ।
सकाम नर वानिती ॥ ९ ॥ अंगनावदनाची निजस्थिती । निर्वळ शंबुडाची तेथ वस्ती ।
तें मुख चंद्रेंसी उपमिती । जेवी अमृत ह्मणती विखातें ॥ २१० ॥ वनिताअधरीं झरे
लाळ । ते ह्मणती अधरामृत केवळ । वाप अविद्येचे घळ । भुलले सकळ सुरासुर ॥ ११ ॥
स्त्रीपुरुषीं आत्मा एक । स्त्रीरूप तेथ अविद्यक । मिथ्या स्त्रीकामां भुलले लोक । वाप
कवतिक भोगेचे ॥ १२ ॥ आत्मा भोक्ता ह्मणावा स्त्रीसभोगी । तंव तो नित्यमुक्त असगी ।
देह भोक्ता ह्मणावा स्त्रीसयोगी । तंव देहाचे अंगी जडत्व ॥ १३ ॥ तेथ विषयभोगासी
कारण । मुख्यत्वे देहाभिमान । त्या देहाभिमानासी जाण । बहुत जण विभांगी ॥ १४ ॥

पित्रो कि इत्तु भार्याया स्वामिनोऽप्रे श्रुप्रथो । किमात्मन कि सुहृदामिति यो नावतीयते ॥ १९ ॥

गर्भधारण पोषण । स्वयें श्रमोनिया आपण । माता करी परिपालन । तो हा देह
जाण मातेचा ॥ १५ ॥ एकलेपणे माता । स्वमीं न देखे पुत्रकथा । जो निजवीर्यनिक्षे-
पितां । तो हा देहो तत्त्वता पित्याचा ॥ १६ ॥ जे अग्नि ब्राह्मण साक्षी करुनी । भार्या
आणिली भाक देवोनी । जे जीवित्व समर्पिनी । सेवेलागोनी विनंटी ॥ १७ ॥ जीसी
याचेनि सुखशृंगार । जीसी याचेनि ऐहिक पर । ऐसा सूक्ष्म करिता विचार । देहो साचार
खियेचा ॥ १८ ॥ या देहाचां आवश्यकें । सुहृद वंधू जे का सखे । देहाचेनि सुप्तावती
सुतें । देह एके पांखें त्याचाही ॥ १९ ॥ स्वयें घेऊनिया वेतन । देहो विकिला आपण ।
आज्ञेवीण न वचे क्षण । देहो जाण स्वामीचा ॥ २२० ॥ श्वानशृंगालगिधाचे खाजें ।
तरी देहो त्याचा ह्मणजे । जीवास्तत्र देहीं कर्म निपजे । यालागीं देह बोलिजे जीपाचा
॥ २१ ॥ पिता माता स्त्री पुत्र स्वजन । देहाचें अवश्य करिती दहन । यालागीं देह
अग्नीचा पूर्ण । विचक्षण बोलती ॥ २२ ॥ यापरी देहाचे जाण । विभागी अमती आठ

१ नित्य २ द्वारा ३ चिळत आणणारी जागा, कुपात्र ४ स्थान ५ भाडें. ६ नरकराज ७ निराश्रय, अस्तवहीन
८ हीनजातीच्या मनुष्याच्या फुटवया मडऱ्याचा काठ ९ अभिहोत्राच्या घरात, अन्न्यगरात शुचि=अग्नि १० कीच
सुख ११ ध्वनन करितात १२ तुल्या, केवळ १३ गळते १४ मायीक १५ कामाचें १६ वाटकरी १७ आपल्या
वीजरूप नीयाचें सेचन करणारा १८ 'धर्म' च अर्थ 'च कामे' च नाउचरामि' अशी शपथ घेऊन किंवा यचन देऊन
१९ गडली २० मक्षान २१ पणार २२ कुत्री, कोटही व पिघाडें यांचे भक्ष्य

जाण । तेथ मी भोक्ता हा अभिमान । तो केवळ जाण मूर्खत्वे ॥ २३ ॥ एथ एक मी विशिष्ट भोक्ता । माझ देह ऐसी ममता । हेचि जाण तत्त्वता । अधःपाता नेतसे ॥ २४ ॥

तेस्मिन्कलेवरेऽमेध्ये तुच्छनिष्ठे विपज्जते । अहो सुभद्र सुनस सुखित च सुख स्त्रिय ॥ २० ॥

देहो तितुका अशौचकर । त्यांत स्त्रीदेह अतिअपवित्र । केवळ विटाळाचें पात्र । निरंतर द्रवरूपें ॥ २५ ॥ स्वयें भोक्ता अतिकुंश्चित । ऐसे अविवेकी कामासक्त । कामिनी-कामी लोलंगत । ते मूर्ख वानीत स्त्रियांते ॥ २६ ॥ अहो हे सुंदर सुरेख । चंद्रवदन अति-सुमुख । सरळ शोभे नासिक । सुभग देख सुकुमार ॥ २७ ॥ ऐशिये सुंदर स्त्रियेतें । पावलो आह्मी सभाग्य येथें । ऐसे कामासक्तचित्तें । भुललीं भ्रातें प्रमदासी ॥ २८ ॥ स्त्रीदेहाचे विवंचनें । विवंचितां ओंकारा ये मने । जळो स्त्रियेचें निंद्य जिणें । मूर्खीं रमणे ते ठायीं ॥ २९ ॥

त्वब्जासरधिरभ्रायुमेदोमज्जाऽस्थिसहतो । विषमूत्रपूये रमता कृमिणा कियदन्तरम् ॥ २१ ॥

स्त्रीदेहाचा उर्भारा । केवळ अस्थीचा पांजरा । त्याचें आवरण तें स्नायु शिरा । बांधोनि खरा दड केला ॥ २३० ॥ तेथ रुधिरमांसाचें कालवण । करुनि पांजरा लिपिला पूर्ण । अस्थिवरील जें वेष्टण । मज्जा हाणती त्या नाव ॥ ३१ ॥ अस्थिमाजील सुवद्ध । त्या नांव बोलिजे मेंदू । वरी चर्म मढिले सुवद्ध । त्वचा शुद्ध ती नाव ॥ ३२ ॥ त्या देहामार्जी सांठवण । विष्टा मूत्र परिपूर्ण । ते स्त्रीदेहीं ज्याचें रमण । ते कृमि जाण नर-रूपें ॥ ३३ ॥ विष्टेमार्जी कृमि चरती । तैसी स्त्रीदेहीं ज्या आसकी । तेही कृमिप्राय निश्चिती । सदेह ये अर्थी असेना ॥ ३४ ॥ वनितादेह यापरी एथ । विचारिता अति-कुंश्चित । तो वस्त्रालंकारी शोभित । करुनि आसक्त नर होती ॥ ३५ ॥ घंटापारधी पाश पसरी । त्यावरी तो मृगातें धरी । पुरुष स्त्रियेतें शृंगारी । त्या पाशाभीतरां स्वयें अडके ॥ ३६ ॥ यालागीं स्त्रियांची संगती । कदा न करावी विरक्ती । गृहस्थीं सांडावी आसकी । येचि अर्थी नृप बोले ॥ ३७ ॥

अथापि नोपसज्जेत स्त्रीषु खेणेषु चार्थवित् । विषयेन्द्रियसयोगाभ्रन क्षुभ्यति नान्यथा ॥ २२ ॥

स्त्रीदेह शोभनीय असता । तरी वस्त्रेवीण शोभता । तो अतिनिंद्य कुंश्चितता । उघड सर्वथा शोभेना ॥ ३८ ॥ यालागीं वस्त्राभरणीं । देह गुंडिती^{१०} कामिनी । जेवीं मेंदू ब्राह्मणपर्णी । विश्वासूनी घातक ॥ ३९ ॥ तैसी स्त्रियाची सगती । सेवा लावी नाना युक्तीं । शेखीं सगें पाडी अधःपातीं । तेथ विरक्ती नवजावे ॥ २४० ॥ जरी स्त्रियेची विरक्तस्थिती । तरी साधकीं न करावी सगती । अग्निसगें घृते द्रवती । तेवी विकारे वृत्ति स्त्रीसगें ॥ ४१ ॥ अमृत हाणोनि खाता विख । अवश्य मरण आणी देख । स्त्री मानूनि सात्विक । सेवितां दुःख भोगवी ॥ ४२ ॥ अग्निमार्जी घृताची वस्ती । जरी बहु-काळ निर्वाहती । तरी स्त्रीसगें परमार्थीं । निजार्थस्थिती पावते ॥ ४३ ॥ घृत वेचल्या

१ नरकास २ तेऽस्मिन् ३ अपवित्र ४ असुत पापी ५ वर्णितात ६ विचारदृष्ट्या पाहता ७ कटाळा, विटकारा ८ घटण ९ हाडांचा सापळा किंवा सागाडा १० किडे ११ स्त्रीदेह १२ त्वचा, मांस, रक्त, स्नायु, मेद, मज्जा, हाडें. यांचा संघात, विष्टा, मूत्र व पू यांचें कोठार असा हा अमगळ देह आढे १३ सुंदर १४ युद्धालितात १५ ठक, भामटे १६ आत्मस्वरूप

वपें झालीं साठी । तरी अग्निसगें द्रव उपजे घटी । तेवीं प्रमदासंगपरिपाठीं । वार्धकींही उठी अतिकामू ॥ ४४ ॥ जरी कापूर अग्नीआंत । नादो लाहता न पोळत । तरी स्त्रीसगें परमार्थ । पावते समस्त परब्रह्म ॥ ४५ ॥ अग्निपोळा धरिता हाती । तैसी स्त्रियाची संगती । सगें वाढवी आसकी । पाडी अनर्थीं पुरुपातें ॥ ४६ ॥ स्त्रियेपरी स्त्रैण-। सगती मीनलिया जाण । कोटि अनर्थांचें भाजन । अधःपतन तत्सगें ॥ ४७ ॥ तैसी स्त्रैणेंसीं झाल्या भेटी । ब्रह्मानंद स्त्रीसुखाच्या पोटी । ऐशा विरक्ता प्रबोधी गोठी । करी उठाउठी स्त्रीकाम ॥ ४८ ॥ तेथ स्वदारा आणि परदारा । या करूं नेदी विचारा । प्रवर्तवी स्वेच्छा-चारा । स्त्रैण खरा अतिघाती ॥ ४९ ॥ स्त्रैण जेथें प्रवेशला । तेथ अनाचार वेळिंगला । अधर्म सर्वांगीं फुलला । वाधकत्वे फळला अनर्थ फळीं ॥ २५० ॥ यालागीं जो परमार्थी । तेणे स्त्रैणाची सगती । सर्वथा न धरावी हाती । पाडी अनर्थीं तो सग ॥ ५१ ॥ मुख्य स्त्रैणचि वाळिला आहे । तेवें स्त्रीसंग कोठें राहे । हे सगतीचि पाहें । सेव्य नोहे पर-मार्थी ॥ ५२ ॥ यालागीं साधकीं आपण । स्त्रीनिरीक्षण सभापण । सर्वथा न करावे जाण । एकातशील न कधी व्हावे ॥ ५३ ॥ ह्मणसी विवेकी जो आहे । त्यासी सग करी काये । स्त्रीसगास्तव अपाये । सोशिले पाहें सुज्ञानी ॥ ५४ ॥ पराशरासी अर्ध घडी । नावेसी मीनली नावाडी । ते अर्धघटिकेसाठी रोकडी । अगीं परवडी वाजली ॥ ५५ ॥ ऋष्यशृंग अतितापसी । तोही वश झाला वेश्येसी । इतराची गोठी कायसी । मुख्य महादेवासी भुलविले ॥ ५६ ॥ विषयइंद्रियाचे सगतीं । अवश्य क्षोभे चित्तवृत्ती । तेथ सज्ञानही वाधिजती । मा कोण गती अज्ञाना ॥ ५७ ॥ हेही असो उपपत्ती । न साहे स्त्रियाची सगती । कामक्षोभ एकांतीं । तेंचि विशदार्थीं नृप बोले ॥ ५८ ॥

अष्टादशुताद्वावाच भाव उपजायते । असप्रयुजत प्राणान् शान्मयि क्षिप्रित मन ॥ २३ ॥

जे देखिले ऐकिले नाहीं । ऐशिया विषयाचे ठायीं । पुरुपाचें मन पाही । सर्वथा कहीं क्षोभेना ॥ ५९ ॥ जे पूर्वभुक्त विषय असती । तेचि स्मरण झालिया चित्तीं । कामउद्रेकें क्षोभे वृत्ती । नसता सगती स्त्रियेची ॥ २६० ॥ एवं पूर्वापर विषयासकी । पुरुपासी वाधक निश्चितीं । तो वैसल्याही एकांतीं । वासनासकारे वृत्ति सकामें क्षोभे ॥ ६१ ॥ पूर्वदिवशीचीं पक्वान्नें । जीं ठेविलीं अतियलें । तीं न करिताही राधणें । पहाटे भक्षणे स्वयें जेवीं ॥ ६२ ॥ तेवीं वासनासस्थित काम । पुरुपास करी सकाम । काम क्षोभें पाडी भ्रम । कर्माकर्म स्मरेना ॥ ६३ ॥ एवं वासना कामसगती । वाधक होय परमार्थी । यालागीं साधकीं समस्तीं । स्त्रीकामासकीं त्यागावी ॥ ६४ ॥ मनीं क्षोभल्या कामासकीं । साधकीं तेथें करावी युक्ती । आवराव्या वाहें इन्द्रियवृत्ती । तें मनासी शाति हळूहळू होय ॥ ६५ ॥ कर्मेन्द्रियां राखण । दृढ वैराग्य ठेविलिया जाण । मनीं क्षोभल्या काम पूर्ण । आपल्या आपण उपशमे ॥ ६६ ॥ जेणे पडिजे अनर्थीं । ते त्यागावी सगती । सगत्यागाची निजस्थिती । दृढ श्लोकार्थीं नृप बोले ॥ ६७ ॥

१ राहू शकता २ झीलपटाची ३ खत्री ४ वाढतो ५ अनर्थरूप फळांनीं ६ टाकला, निषिद्ध केला ७ अनर्थ ८ नावाच्याची कन्या सापडली ९ दोपप्रकार १० दोषात सापडतात ११ एतद्दोष्याकरिता १२ पाही १३ पूर्वी भोगलेले १४ मदनाचा प्रादुर्भाव होऊन १५ पाक करणें, तयार करणें १६ वासनैत रहिलेला १७ माहेरीत विषयावर

‘तस्मात्सद्गो न कर्तव्य स्त्रीषु खेणेषु चेन्द्रिये’ । विदुषा चाप्यविश्रव्याः पद्मर्गं किमु मादृशाम् ॥ २४ ॥

जेथ सज्ञाना उठी छळ । सकाम भुलवी तत्काळ । ऐसा स्त्रीसग अनर्थशीळ । त्याहून प्रवळ स्त्रैणाचा ॥ ६८ ॥ यालागीं कर्मेंद्रियांचे स्थिती । स्त्री आणि स्त्रैणाची संगती । घडों नेदावी परमार्थी । जे निजस्वार्थी साधक ॥ ६९ ॥ जरी विपर्यी क्षोभेल मन । तरी इंद्रियें आवरावीं आपण । तरी मनींचा विषयो जाण । मनींचि आपण स्वयें विरे ॥ २७० ॥ निकट विषय स्त्रीसगती । मन क्षोभे विषयासकी । क्षणार्ध स्त्रीसंगप्राप्ती । पडले अनर्थी सज्ञान ॥ ७१ ॥ स्त्रीदर्शने कामासक्त । देवेंद्र झाला भंगाकित । चंद्र कळं-क्रिया एथ । केला निश्चित गुरुपढ्या ॥ ७२ ॥ सौभेरी तपस्वी तपयुक्त । तो मत्स्यमैथु-नास्तव एथ । करुनि साडिला कामासक्त । संग अनर्थभूत स्त्रियाचा ॥ ७३ ॥ निजक-न्येचिया संगती । ब्रह्मा भुलला कामासकी । इतरांची कोण गती । सग अनर्थी स्त्रियांचा ॥ ७४ ॥ कामिनीसग अतिदारुण । शिवासी झाले लिंगपतन । प्रमदासगें सज्ञान । ठकले जाण महायोगी ॥ ७५ ॥ नारदें विनोददृष्टी । कृष्णपत्नी मागीतल्यासाठी । तो नारदी केला गंगातटी । तेथ जन्मले पोटी साठी पुत्र ॥ ७६ ॥ कौतुकें स्त्रियाप्रति जाता । संज्ञान पावे वाधकता । मा मजसारख्या मूर्खाची कथा । कोण वार्ता ते ठायीं ॥ ७७ ॥ क्षणार्ध स्त्रियाची सगती । सज्ञान ठकले ऐशा रीती । जे स्त्रीसंगा विश्वासती । ते दुःखी होती मजऐसे ॥ ७८ ॥ यालागी विश्वासता स्त्रीसगासी । इंद्रियपद्मर्ग ठकी सर्वासी । एथ आवरुनि इंद्रियांसी । सर्वथा स्त्रियासी त्यागावे ॥ ७९ ॥ त्यागूनि स्त्रियांची सगती । उपरमूनि इंद्रियवृत्ती । राजा पावला परम ज्ञाती । तेंचि श्रीपति स्वयें सांगे ॥ २८० ॥

श्रीभगवानुवाच-एन प्रगार्थक्षैरदेवदेव स उर्वशीलोककमथो त्रिहाय ।

आत्मानमात्मन्यवगम्य मा वै उपारमज्ञानविधूतमोह ॥ २५ ॥

जो उर्वशीस्वर्गभोग पावोनी । ज्यासी देव मानिती श्रेष्ठपर्णी । जो सकळराजचूडा-मणी । ज्यासी येती लोटांगणी भूपाळ ॥ ८१ ॥ ऐसा पुरूरवा चक्रवर्ती । लाहोनि उर्वशी-भोगप्राप्ती । स्वर्गभोगी पावला विरक्ती । सभाग्य नृपति तो एक ॥ ८२ ॥ अप्राप्तविषयें योगी । बहुत देखिले विरागी । परी प्राप्तस्वर्गागनाभोगी । धन्य विरंगी पुरूरवा ॥ ८३ ॥ पुरूरव्यापेद्री विरक्ती । नाही देखिली आणिकाप्रती । धन्य पुरूरवा त्रिजगती । स्वमुखें श्रीपति वाखाणी ॥ ८४ ॥ तेणे अनुतापाच्या अनुवृत्ती । निदोनियां निजात्मस्थिती । क्षाळिली कामिनीकामासकी । धुतला निश्चिती महामोहो ॥ ८५ ॥ अनुतापधोगिठी अभंग । वैराग्यपुटें देऊनि चाग । विवेकें दमिता सांग । काममोहाचे डाग क्षाळिले तेणे

१ लय पावतो २ हजार छिद्रांनी युक्त ३ कलकयुक्त ४ गुरुपत्नी तारा, तीं ५ सौभेरी नावाचा नक्षत्रिणी याची कथा नवव्या स्वर्गाच्या ६ व्या अध्यायात सांगितली आहे हा यमुनेच्या पाण्यात बुडून तप करित होता, तेथे त्याने मत्स्याचें मैथुनसुख पाहिलें व तारुण्य धारण करून मायाता राजाच्या ५० कन्यांस वरिता झाला नाना प्रकारचे विलास भोगल्यावर एके दिवशीं त्याला उपरति झाली, मत्स्यमैथुन पाहिल्यामुळें आपल्या तपस्वर्यची हानी झाली, याबद्दल त्याला परम दुःख झालें व पुन्हा तप आचरून तो मुक्त झाला ६ अनर्थावह ७ फसले ८ घट्टेच्या भरात ९ चतुरही १० इंद्रियांचे कामगोपादि सहा धम ११ शात करून १२ नृपदेवदेव १३ प्राप्त झालेल्या व्यपरेच्या भोगविपर्यय विरक्त १४ प्रसन्न दृष्टिची १५ पञ्जातापरूप आमीमर्त्य १६ वैराग्याचें पुट देऊन

॥ ८६ ॥ जेवीं सोने पुटीं पडे । तुकं तुटे वानीं चडे । तेवीं निजात्मप्राप्तिनिवाडें । वृत्ति वाडेंकोडें क्षाळिली ॥ ८७ ॥ ऐशिये अतिशुद्ध निजवृत्तीं । विवेकवैराग्यसंपत्ती । पूर्ण अनुतापाचे स्थिती । माझी कृपाप्राप्ती पावला ॥ ८८ ॥ माझिया कृपेवीण कांही । कदा अनुताप नुपजे देही । शुद्ध अनुताप ज्याच्या ठायीं । ते माझी कृपा पाही परिपूर्ण ॥ ८९ ॥ माझी कृपा झालिया जाण । जीव होय ब्रह्मपूर्ण । निःशेष गळे देहामिमान । मीतूपण भासेना ॥ ९० ॥ तेथ कार्य कर्म आणि कर्ता । भोग्य भोग आणि भोक्ता । दृश्य दर्शन द्रष्टृता । त्रिपुटी सर्वथा असेना ॥ ९१ ॥ त्रिगुणत्रिपुटीचें कारण । मूळभूत निजअज्ञान । ते सद्गुरुकृपेस्तव जाण । गेले हरपोन मिथ्यात्वे ॥ ९२ ॥ जेवीं दोराचें सापपण । निर्धारिता हारपे पूर्ण । तेवीं गुणेंसीं अविद्या जाण । जाय हारपोन गुरुबोधें ॥ ९३ ॥ सद्गुरुबोधें पाहता जाण । दिसेना द्वैताचे भान । तेथ उर्वशी भोगी कोण । राजा स्वानंदें पूर्ण निवाला ॥ ९४ ॥ राजा निवाला ब्रह्मरसी । मग साडूनिया उर्वशी । त्यजोनिया स्वर्गलोकासी । निजबोधेंसीं निघाला ॥ ९५ ॥ इतर ज्ञाते स्त्रिया त्यागिती । परी त्यागेना कामासक्ती । तैसी नव्हे रायाची स्थिती । परमार्थविरक्ती पावला ॥ ९६ ॥ जे परम विरक्तीचे पोटीं । कामिनीकामवार्ता नुठी । ब्रह्मानंदें कोंदेली सृष्टी । स्वानंदपुष्टीं निवाला ॥ ९७ ॥ ऐसा सुखरूपें सहज । मी होऊनि पावला मज । जिणोनि कल्पनाकामकाज । नाचत भोज स्वानंदें ॥ ९८ ॥ ऐसा निश्चयेंसीं निश्चित । माझें निजस्वरूप झाला प्राप्त । तेणे हा इतिहास पथ । निजसुखार्थ गायिला ॥ ९९ ॥ अनुतापआवडीं इतिहास । गातां प्रकटे पूर्ण परेश । तेथ सहजें अविद्येचा नाश । निजसुखें क्षितीश निवाला ॥ ३०० ॥ प्यही पावावया निजप्राप्ती । त्यागावी कामिनीकामासक्ती । मुख्यत्वे धरावी सत्सगती । हेंचि उद्धवाप्रती हरि सांगे ॥ १ ॥

ततो दुःसहसुखस्य सत्सु सज्जेत बुद्धिमान् । सन्त प्तवस्व छिन्दन्ति मनोव्यासन्नमुक्तिमि ॥ २६ ॥

अवश्य त्यागावी दुःसगता । तो दुःसग कोण ह्मणशी आता । तरी स्त्री आणि स्त्रैर्णावरता । दुःसग सर्वथा असेना ॥ २ ॥ जो मानीना वेदशास्त्रार्था । जो अविश्वासी परमार्था । ज्यामाजी अतिविकल्पता । तोही तत्त्वता दुःसग ॥ ३ ॥ जो बोळ बोळे अतिविरक्त । हृदयीं अधर्मकामरत । कामरोधें द्वेषा येत । तोही निश्चित दुःसग ॥ ४ ॥ का स्वधर्मकर्मविनीतता । बाह्य दावी सात्त्विकता । हृदयीं दोषदर्शी सता । हे दुःसगता अतिदुष्ट ॥ ५ ॥ जो मुखें न बोळे आपण । परी देखे साधूंचे दोषगुण । तेंचि सवाह्य दावी उपलक्षण । तो अतिकठिण दुःसग ॥ ६ ॥ मुख्य आपली जे सकामता । तोचि दुःसग सर्वथा । तो काम समूळ त्यागिता । दुःसगता त्यागिली ॥ ७ ॥ कामकल्पनेचा जो मारू । तोचि दुःसग दुर्धरू । ते कामकल्पना त्यागी जो नरू । त्यासी ससारू सुखरूप ॥ ८ ॥ कामकल्पना त्यागावा जाण । मुख्य सत्सगचि कारण । सताचे वंदिता श्रीचरण । कल्पनाकाम जाण उपमर्दें ॥ ९ ॥ सग सर्वथा बाधक । ह्मणसी त्यजावा

१ वजन कमी होतें २ तेज चढतें "कीड आणित्या पडे । तरी मळ तुटे वानीं चडे"-हानेश्वरी अध्याय १८-१२१
३ बोला मानामिमान ४ आत्मस्वरूपज्ञानसह ५ भरून गेली ६ सांग, घाहुळें ७ ईश्वर ८ स्त्री व स्त्रिये यांच्या संगानून नाशक असा दुसरा सग नाही ९ कामकल्पनेचा मार हाच खरा दुःसग होय
११ कल्पनाकामीण

निःशेख । तरी सत्संग न धरितां देस । केवी साधक सुटतील ॥ ३१० ॥ सत्संगेवीण
जें साधन । तेंचि साधकां दृढ बंधन । सत्संगेविण त्याग जाण । ते सपूर्ण पासंड ॥ ३११ ॥
चित्तविपयांचा सर्वंध । गांठी नैसल्या सुवच्छ । त्यांचा करावया छेद । विवेकें विशद
निजसाधू ॥ ३१२ ॥ सतांच्या सहज गोठी । त्याचि उपदेशांच्या कोटी । देहात्मता जीव-
गाठी । बोलासाठीं छेदिती ॥ ३१३ ॥ भावे धरिल्या सत्सगती । साधकां भवंपाशनिर्मुक्ती ।
यालागीं अवश्य बुद्धिमंतीं । करावी संगती संतांची ॥ ३१४ ॥ त्या संतलक्षणाची स्थिती ।
अतिसाक्षेपें श्रीपती । आदरे सागे उद्धवाप्रती । यथानिगुती निजबोधें ॥ ३१५ ॥

सन्तोऽनपेक्षा मच्चित्ता प्रशान्ता समदर्शना । निर्ममा निरहङ्गारा निर्हन्दा तिष्ठतिप्रला ॥ २७ ॥

साधूंचे अमित गुण । त्यात मुख्यत्वे अष्टलक्षण । निवडूनि सांगे श्रीकृष्ण । ते कोण
अवधारीं ॥ ३१६ ॥ प्राप्तप्राप्तलाभावस्था । बाधूं न शके साधूंच्या चित्ता । चित्त रातलें
भगवंता । निरपेक्षता या नाव ॥ ३१७ ॥ पैलें विपयो मज न्हावा । ऐसा आठव नाठवे
जीवा । हा साधूंचा निरपेक्ष ठेवा । जाण उद्धवा गुण पहिला ॥ ३१८ ॥ चित्तें चिंतावे
चैतन्य । याचि नांवे मच्चित्तपण । याचि नांवे निरपेक्ष पूर्ण । इतर चित्तन भवबंधू ॥ ३१९ ॥
निरपेक्ष न्हावया एध । जागृतिस्वप्नसुषुप्तीआंत । चिन्मात्री जडले चित्त । या नांव
मच्चित्त गुण दुजा ॥ ३२० ॥ देह झालिया लक्ष्मीयुक्त । अयवा हो का आपेक्षुक्त । चित्त
परमानदी निश्चित । या नाव मच्चित्त उद्धवा ॥ ३२१ ॥ कामलोभादिदोपरहित । परमानंदीं
जडले चित्त । शांतिसुखवासे वसे तेथ । यालागीं प्रगांत बोलिजे त्यासी ॥ ३२२ ॥ जरी
प्राणांत केला अपकार । तरी न ह्याणे हा दुष्ट नर । अपकान्या करी अतिउपकार ।
प्रशांतिप्रकार या नाव ॥ ३२३ ॥ जरी ठकूनि सर्वस्व नेले । तरी क्षोभेना दोषवळें । तें
जाणे ब्रह्मार्पण झाले । येणें अंगा आलें प्रशांतत्व ॥ ३२४ ॥ ब्रह्मभावेचि तत्त्वता । विश्वा-
सणें सर्व भूतां । कदा विकल्प नुपजे चित्ता । हे प्रशांतता गुण तिजा ॥ ३२५ ॥ ऐसा
हा प्रशांततागुण । अंगीं वाणावया हेंचि कारण । जगीं देखे समदर्शन । ब्रह्म परिपूर्ण
समसाम्यें ॥ ३२६ ॥ जग पाहता दिसे विषम । विपरीं देखे सम ब्रह्म । तोचि समदर्शी
परम । हा गुण निरुपम पै चौथा ॥ ३२७ ॥ हे समदृष्टी यावया हाता । भावें भजोनि
भगवंता । निःशेष त्यजिली अहंमता । हेही कथा अवधारी ॥ ३२८ ॥ धरितां देहाचा
अभिमान । ते अहंता वाढवी मीपण । मीपणे ममता जाण । वाढे सपूर्ण देहसंबंध्यां
॥ ३२९ ॥ जे वाढली अहंमता । ते वर्तवी मंहादुःखवार्ता । तिची निवारावया निज-
व्यथा । सद्भावें माथा गुरुचरणीं ॥ ३३० ॥ गुरुकृपा झालिया पूर्ण । माझे देहींचें मीपण ।
ते उर्कलोनि दाविता जाण । जग संपूर्ण मी एक ॥ ३३१ ॥ जे जे सांगे थोर दिसे दृष्टी ।
ते ते अवघें मीचि सुष्टीं । माझ्या मीपणाची निजपुष्टी । घांटीतें उठी त्रैलोक्य ॥ ३३२ ॥
ऐसा मीपणे मी परिपूर्ण । तेथ मी ह्याणावया ह्याणतें कोण । निःशेष निर्माले मीतुपण ।
निरभिमान या नाव ॥ ३३३ ॥ ऐसे माझें मीपण पाहता । समूळ हारपली ममता । हें
माझे ह्याणावया पुरता । ठाव रितीं नुरेचि ॥ ३३४ ॥ माझ्या मीपणावाहिरे । जे ममता-

१ सगराच्या बधनापासून मुक्तता २ प्रणता, समदर्शन ३ लाभ होवो किंवा न होवो ४ रातलें, ५ पलाक-
व्या ६ मद्रास्वरूप ७ आपतीनें जडलेला ८ मृत्यु येणारा ९ द्रव व द्रव यांनीं भरलेलें १० मोठ्या दुःखाच्या भोवत्यात
११ उषट करून १२ खल्प, थोडे १३ व्यापीत १४ विल्ल गेले १५ मोकळा

स्पद दुजें उरे । तें तेथ पूर्ण ममता स्फुरे । ते म्यां चिन्मात्रें घोंटिले ॥ ३५ ॥ तेथ मीपणे मी माझें । नुरेचि तूंपर्णेंसीं तुजें । ऐसे परब्रह्माचेनि निजें । झाले सहजें निर्मम ॥ ३६ ॥ निर्मम निरभिमान । तें हें उडवा गा सपूर्ण । पांचवे सहावे लक्षण । सतांचें जाण निज-गुह्य ॥ ३७ ॥ ऐसे निर्मम निरहंकार । जे होऊनि ठेले साचार । त्यासी द्रंद्धदुःखडोंगर । अणुमात्र न वाची ॥ ३८ ॥ देह अष्टाष्टाच्या वाटा । लागता सुखदुःखाच्या झंटा । तो ब्रह्मसुखाचे चोहटा । देहाचा द्रष्टा होऊनि असे ॥ ३९ ॥ देहासी पैदवी आली थोरी । तो श्लाघेना जीवाभीतरी । देह घोळसिता नरकद्वारी । तो अणुभरी कुंयेना ॥ ४० ॥ देह व्याघ्रमुखी सापडे । तेणें दुःखें तो न साकडे । देह पालखीमार्जी चढे । तें वाडेंकोडें श्लाघेना ॥ ४१ ॥ छाया विष्टेवरी पडे । का पालखीमार्जी चढे । तेणे पुरुषा सुखदुःख न जोडे । मुक्तासी तेणे पाडें देहभोग ॥ ४२ ॥ त्याचे दृष्टीखाली एकाएक । दुःखपणा मुके दुःख । सुखपणा विसरे सुख । निर्द्वंद्व देस या हेतू ॥ ४३ ॥ जो निर्मम निरभिमान । त्यासी नाहीं भेदभान । अमेदी मिथ्या द्रंद्धबंधन । हा सातवा गुण निर्द्वंद्व ॥ ४४ ॥ जो निर्द्वंद्व निरभिमान पहा हो । त्यासी मिथ्या समूळ निजदेहो । तेथ देहसवंधें परिग्रहो । उरावया ठावो मग कैचा ॥ ४५ ॥ स्वजनधनस्त्रीपुत्रासीं । नाटोनि तो नातळे त्यासी । स्वप्नघरवांत जागृता जैसी । तैसा साधूसी ससारू ॥ ४६ ॥ एवं परिग्रही असोन । साधु अपरिग्रही पूर्ण । हें आठवे मुख्य लक्षण । अतर्क्य जाण जगासी ॥ ४७ ॥ साधु परिग्रही दिसती । परी ते परिग्रही नसती । हेचि सताची पावावया स्थिती । त्यांची निजभक्ती करावी ॥ ४८ ॥ हें साधूचें अष्टलक्षण । ते ब्रह्मांचें अष्टाग जाण । कीं अष्ट-महासिद्धि निर्गुण । ते हे अष्टगुण साधूचे ॥ ४९ ॥ चैतन्यसरोवरींचें कमळ । विकासले अष्टदळ । ते हें सतलक्षण केवळ । स्वानंदशीळ साधूसी ॥ ५० ॥ ऐसे हे अष्ट महागुण । सकळ भूषणा भूषण । ज्याचे अर्गी चाणले पूर्ण । ते साधु सज्जन अतिशुद्ध ॥ ५१ ॥ इतर सगाचिये प्राप्ती । सग वाधक निश्चिती । तैसी नव्हे सत्सगती । सगें छेदी आसकी देहसगा ॥ ५२ ॥ तेथ उपदेश न लागे काहीं । सगें देही करी विदेही । तेचि सात श्लोकीं पाहीं । सताची नंवाई हरि सागे ॥ ५३ ॥

तेषु नित्य महाभाग महाभागेषु मत्कथा । समवन्ति हिता वृणा उपता प्रपुनन्वयम् ॥ २८ ॥

इंद्रपदादि ब्रह्मसदन । ये प्राप्ती नाच भाग्य गंहन । तेही मत्सगासमान । कोट्यंत्रें जाण तुकेना ॥ ५४ ॥ ऐसी जे का सत्सगती । सभाग्य भाग्याचे पावती । भगवद्भयें साधु वर्तती । माझे कथाकीर्तिअनुवादे ॥ ५५ ॥ जे कथा अर्चवटे कार्ना । पटता कलि-मलाची धुणी । करुनि साडी तत्क्षणी । जे गगेहनी पत्रि ॥ ५६ ॥ जेथ माही निज-कथा गाती । तीथें तेथे पवित्र होती । ऐसिया भगवत्कथाकीर्ती । साधु गर्जती मरदा ॥ ५७ ॥ स्वयें आपण भागीरथी । सर्वदा ऐसैं जीवीं चिती । कोणी साधु ये जें मज-प्रती । तें माझीं पापें जाती निःशेष ॥ ५८ ॥ पावतीचा द्वेष मनीं । घड पाप मजलागुनी । तंही

१ उपाधि, शक्ये २ चव्हाड्यावर ३ योग्यता ४ वेद करीत नाही ५ श्रेय पावत नाही ६ इंद्रशुद्धिराम, इति-
प्यादिकांच्या पलीकडचा ७ परिवार, समूह ८ आसक्य होत नाही ९ न्यायात येत नाही १० नरउ, श्रेय, भाव
११ ब्रह्मदेवाचें स्थान १२ फार मोठे १३ मुळीत नैव नाही १४ एकाएकी १५ मार्ग
ए मा ८८

झडे सतचरणीं । सकळ पापा धुणीं सत्सर्गें ॥ ५९ ॥ कां ज्याचे मुखीं हरिनामकीर्ती । त्याचे पाय जै मजमार्जी येती । तै सकळ पापें माझीं जाती । ऐसे भागीरथी स्वयें बोले ॥ ३६० ॥ ऐसी सतांची संगती । सदा वाळी भागीरथी । अवचटें गेलिया सतांप्रती । पापें पळती प्राण्यांची ॥ ६१ ॥ ते सतमुखींची माझी कथा । जै अत्यादरें ऐके श्रोता । तें त्याचें निजभाग्य तत्त्वतां । मजही सर्वथा न वर्णवे ॥ ६२ ॥ माझे कथेची अतिआवडी । नित्य नूतन नवी गोडी । सादरे ऐकतां पापकोडी । जाळोनि राखांडी उरवीना ॥ ६३ ॥ माझी कथा माझें नाम । सकळ पातकां करी भस्म । हेंचि चित्तशुद्धीचें वर्म । अतिसुगम उद्धवा ॥ ६४ ॥ नाना योग याग वेदाध्ययन । करितां पवित्र नव्हे मन । तें करिता हरिकथाश्रवण । होय अतःकरण पुनीत ॥ ६५ ॥ अवद्ध पढतां वेद । दोष बाधिती सुवद्ध । नाम पढता अवद्ध । श्रोते होती शुद्ध परमार्थतां ॥ ६६ ॥ नाना योग याग वेदाध्ययन । तेथ अधिकारी द्विज सपूर्ण । कथाश्रवणे चारी वर्ण । होती पावन उद्धवा ॥ ६७ ॥ ऐसा लाभ कथाश्रवणीं । तरी कां नाइकिये सकळ जनीं । तें भाग्य भगवत्कृपेवांचूनी । सर्वथा कोणी लाहेना ॥ ६८ ॥ भगवत्कृपा पावले सांग । त्यांसी कथाकीर्तनीं अनुराग । तेचि निजभाग्ये महाभाग । स्वमुखें श्रीरंग वोलिला ॥ ६९ ॥ जगातें पवित्र करिती । माझी जाण नामकीर्ती । ऐसा कळवळोनि श्रीपती । उद्धवाप्रती वोलिला ॥ ३७० ॥ ऐसी भगवत्कृपेची प्राप्ती । केवीं आतुडे आपुले हातीं । तेचि अर्थी श्रीपती । विशद श्लोकार्थी सांगत ॥ ७१ ॥

ता ये शृण्वन्ति गामन्ति ह्यनुमोदन्ति चादता । मत्परा श्रधधानाश्च भक्ति विन्दन्ति ते मयि ॥ २९ ॥

आपुलिया गृहकार्यार्थां । विषयव्यापारीं जात जातां । कार्नी पडली हरिकथा । स्वभावतां प्रसर्गें ॥ ७२ ॥ कृष्णकीर्तिकथनाक्षरे । रिघताचि कर्णद्वारें । भीतरील पाप एकसरे । निघे नाहिरें गजवजोनी ॥ ७३ ॥ जेवी पंचाननाची आरोळी । करी मद्गजां रांगोळी । तेवीं हरिकथेच्या मेळी । करी रवदळी महापापा ॥ ७४ ॥ ऐसा निघाल्या पापाचा केरूं । कथेसी उपजे अत्यादरू । कथावधानीं धरितां धीरू । हणें निर्भरू मन होय ॥ ७५ ॥ जंव जंव कथारहस्य जोडे । तंव तंव अनुमोदनीं प्रीति वाढे । वाढले प्रीतीचेनि पाडें । ते कथा कैदाडें स्वयें गाय ॥ ७६ ॥ फेडूनि लोकलाजेचें विरडें । गातां हरिकीर्तिगुणपवाडे । न पाहे तो कर्माकडे । तें सांकडें सुहृदांसी ॥ ७७ ॥ निजभावे भगवत्कथा गाता । स्वयंभ उपजे सादरता । तेणे अत्यादरे हरिकथा । होय सागता अतिश्रद्धा ॥ ७८ ॥ जंव जंव कथा सागे निवाडें । तंव तंव श्रद्धा अधिक वाढे । प्रेमाचा पूर चढे । त्यामाजी बुडे निजश्रद्धा ॥ ७९ ॥ कथाकीर्तन अनुकीर्ती । वाढत्या श्रद्धेचिये प्रीतीं । वाधूं न शके विषयासक्ती । तेणे मत्पर स्थिति साधका ॥ ३८० ॥ न करिता भगवद्भजन । वेदाध्ययन यज्ञ दान । येणेंचि आक्षी जाऊ तरोन । ह्यणती ते जन महामूढ ॥ ८१ ॥ पथ मुख्यत्वे भगवद्भक्ती । हा विश्वास धरिता चिर्तीं । भगवत्पर झाली वृत्ती । सर्वभूतीं मद्भाव ॥ ८२ ॥

१ नरा, धुवून जाणें, क्षालन २ सहज ३ अशुद्ध रीतीने ४ मोठे ५ आतील ६ तारवळीने ७ सिंहाची ८ रास, नाच ९ नाच, उराटा "पज करी रवदळी । सरोवरामाजी कमळी ।" —रविमणीस्वयंवर प्र० १३-६ १० वर, वादळ ११ ध्यासाने १२ बघन १३ भगवताच्या यशाचा व अवतारकथाचा महिमा १४ सकट

ऐसा भाव धरोनि हृदयीं । माझे भक्तीवेगळें कांहीं । सर्वथा स्वयें करणे नाहीं । मत्पर
 पाहीं या रीतीं ॥ ८३ ॥ ऐशिया मत्पर वृत्ती । सावधान निजस्थिती । भक्ता उपजे चौथी
 भक्ती । तेंचि श्रीपति स्वयें सागे ॥ ८४ ॥ तेथ न करिता आठवण । अखंड होय हरीचें
 स्मरण । क्रियामात्र भगवद्भजन । सहजें जाण सर्वदा ॥ ८५ ॥ जे जें दृष्टी देखे आपण ।
 थोर अथवा सूक्ष्म सान । तें तें हरीचे निजदर्शन । सहजे भजन अहेतुक ॥ ८६ ॥ जें जे
 वाचा वदे वचन । तें तें होय हरीचे स्तवन । स्तव्य स्तविता उणखूण । हेरी आठवण
 विसरोनी ॥ ८७ ॥ शब्दीं शब्दातें शब्दविता । ते शब्दरूपें हरीची सत्ता । शब्दद्योतक
 ज्या शब्दार्था । ते अर्थग्राहकता हरीची ॥ ८८ ॥ यापरी शब्दश्रवण । श्रवणीं श्रवण
 होतां जाण । तो शब्दार्थ सपूर्ण । होय ब्रह्मार्पण श्रवणेसी ॥ ८९ ॥ गंधघ्राणा होता भेटी ।
 भोक्तेंपणे हरीचि उठी । तो घेयें घ्रातां घ्राह्य त्रिपुटी । स्वयें घोंटी चिदत्वे ॥ ९० ॥ रस
 रसना रसत्वबोध । तेथ निजभोक्ता गोविंद । तो भोग्य भोक्ता भोजनसंबंध । करी पर-
 मानंद निजबोधें ॥ ९१ ॥ शीत उष्ण मृदु कठिण । निजागीं लागता जाण । तें अगेंचि
 होय आपण । मृदु कठिण मिथ्यात्वे ॥ ९२ ॥ करांची जे कर्तव्यता । तीतें चालवी
 अकर्ता । यालागीं घेतादेता । अकर्तात्मता हरिभजन ॥ ९३ ॥ निश्चळ निजरूपावरी ।
 चपळ पाडलांच्या हारी । चालवी जैशा लहरी । सूर्यकरीं मृगजळाच्या ॥ ९४ ॥ जागृ-
 तिस्वप्नसुषुप्तीं । चिन्मात्रीं जडली वृत्ती । चित्त चित्तत्वाची विसरे स्फूर्ती । या नाव
 मद्भक्ति उद्धवा ॥ ९५ ॥ हे माझी आवडती भक्ती । इचें नाव हाणिजेत चौथी । हें भाग्य
 आतुडे ज्याचे हातीं । तें चारी मुक्ती निजदासी ॥ ९६ ॥

भक्ति लब्धवत् साधो विमन्यदवशिष्यते । मध्यनन्तगुणे ब्रह्मप्यानन्दातुभवात्मनि ॥ ३० ॥

अत्यंत माझी पढियंती । ते हे जाण चौथी भक्ती । निजभाग्यें लाधल्या हातीं । चारी
 मुक्ती लुण्णप्राय ॥ ९७ ॥ निरपेक्ष जेथ माझी भक्ती । तेथ पाया लागती चारी मुक्ती ।
 त्यातें भक्त न धरिती हातीं । एथवरी प्रीति मद्भजनी ॥ ९८ ॥ माझिया निजभजनप्रीतीं ।
 स्वमींही वद्धता नेणजे भक्तीं । वद्धतेवीण मिथ्या मुक्ती । जाणोनि न घेती निजभक्त
 ॥ ९९ ॥ जेथ वद्धता समूळ कुंडी । तेथ मुक्ति कायशी वापुडी । माझिया निर्जभजनआ-
 वडीं । स्वानंदकोडी मद्भक्ता ॥ १०० ॥ निरपेक्ष निजप्रीतीं । भावे करितां अनन्य भक्ती ।
 भक्तांसी स्वानंदाची प्राप्ती । भजनस्थितीमाझारीं ॥ १ ॥ जेवीं गर्भेसीं वर्तवीं शुंघिणी ।
 का तरुणपणेसीं तरुणी । तेवीं स्वानंदाच्या पूर्णपर्णी । माझे निजभजनीं मद्भक्त ॥ २ ॥
 तेथ सगुण अथवा निर्गुण । उभयरूपें मी ब्रह्म पूर्ण । तेथ भावे करिता भजन । ब्रह्मसं-
 पन्न मद्भक्त ॥ ३ ॥ भावे करिता माझी भक्ती । भाविका कोण पा अप्राप्ती । विनेकवैरा-
 ग्यज्ञानसपत्ती । पायां लागती मद्भक्ता ॥ ४ ॥ माझे निजभजनें तुडे भेद । स्वयंचि तेथें

१ गधविषय व प्राणेंद्रिय याची २ वान घेण्याचा पदार्थ ३ वास घेणारा व अवग्रहण ४ सूक्ष्मरिणांनी मृगजळाच्या
 काटा उरतान होतात किंवा भासतात मृगजळाबद्दल अवाचीन शास्त्राचे शोधही असेच सांगतात शानेश्वरीत तीन टिकाणीं
 ही गीत सांगितली आहे अध्याय ५-१११, अध्याय ७-२९, व अध्याय ९-८५ या तीन ओळ्या पदा शेवटच्या शोबीत
 तर "रश्मींचिनि आधारे जैसं । नव्हतेंचि मृगजळ धामाचे" असे शब्द, शब्दले आहे ५ शोबी ६ निजभजनपरवटीं.
 ७ गर्भार स्त्री ८ ब्रह्मसाक्षात्कारी

प्रकटे अभेदबोध । तेणे धोसडे परमानंद । स्वानंदकंद स्वयंभ ॥ ५ ॥ माझे स्वस्वरूपा
 नाही अत । यालागीं नांवे मी अनंत । वाप भक्तभाव समर्थ । तेणें मी अनंत आकळिलों
 ॥ ६ ॥ ऐसे ज्याचे प्रेम गोड । त्याचे सेवेचें मज कोड । त्याचें सोशीं मी सांकड ।
 निचाडों चाड मज त्याची ॥ ७ ॥ देव सप्रेमें भुलला । ह्याणे मी त्याचाचि अकिला ।
 जीवेर्भावे तया विकिला । मी त्याचा जाहला तिहीं लोकीं ॥ ८ ॥ एथवरी भक्तां माझी
 प्राप्ती । अवचटें झाल्या सत्संगती । मा सद्भावे जे साधु सेविती । त्यांची निजगती न
 वोलवे ॥ ९ ॥ ऐसा सतमहिमा वानिता । धैणी न पुरे श्रीकृष्णनाथा । तोचि सतमहिमा
 मागुता । होय वानिता चौ श्लोकीं ॥ ४१० ॥

यथोपश्रयसाणस्य भगवन्त विभावसुम् । शीत भय तमोऽप्येति साधून् ससेवतन्तथा ॥ ३१ ॥

जेवी वैश्वानर तेजोमूर्ती । त्याची सेवा जे करू जाणती । त्याचें शीत-तम-भयनिवृत्ती ।
 जो करी निश्चितीं उद्धवा ॥ ११ ॥ ग्रीत निवारी सन्निधी । तम निवारी तेजोवृद्धी । भय
 निवारी भगवद्बुद्धी । जेवीं त्रिशुद्धी विभावसू ॥ १२ ॥ तैसीच जाण सत्संगती । सगें
 त्रिविध ताप निवारती । तेचि अर्थाची निजयुक्ती । ऐक उपपत्ती उद्धवा ॥ १३ ॥ शीत
 ह्याणजे द्वद्धवांधू । तो समूळ निवारिती साधू । तम ह्याणजे अज्ञानाधू । त्यासी
 करिती प्रबोधू निजज्ञाने ॥ १४ ॥ भयांमार्जी श्रेष्ठ मरण । तें निवारिती साधु विचक्षण ।
 दूर करिती जन्ममरण । कृपालु पूर्ण दीनाचे ॥ १५ ॥ अग्निसमान ह्याणें साधू । हाही
 वोल अतिअवदू । अग्नीहूनि अधिक साधू । तोचि प्रबोधू हरि सागे ॥ १६ ॥ अग्नीपाशी
 प्रवळ धूम । साधु निष्क्रोध निर्धूम । अग्नि पोळी अधमोत्तम । साधु सर्वसम सुखदाते
 ॥ १७ ॥ साधूंची धन्य धन्य सगती । सगें जडजाड्य तोडिती । कर्माचें कर्मठत्व
 मोडिती । बुडल्या तौरिती निजसगें ॥ १८ ॥

निमज्ज्योन्मज्जता घोरं भवाव्या परमायनम् । सन्तो ब्रह्मविद् शान्ता नैर्दंडेवाप्सु मज्जताम् ॥ २२ ॥

प्रतिक्षणीं अधिक वृद्धी । अमर्याद वाढी भवावधी । तेथ उबकल्या चुबकल्या त्रिशुद्धी ।
 अधर्मबुद्धि जनासी ॥ १९ ॥ अधर्में निर्मज्जन नरकात । स्वधर्में उन्मज्जनं स्वर्गात ।
 ऐसे भोगिती आर्वत । स्वर्गनरकात ससारी ॥ ४२० ॥ धापरी ससारी जन । पावता
 उन्मज्जन निमज्जन । त्यासी तरावया भवाविधि जाण । साधु सज्जन दृढ नांव ॥ २१ ॥
 पडल्या जळार्णवामाझारी । जेवीं अंचिद्र नाव तारी । तेवीं पडता भवसागरी । सुखरूपें
 तारी सज्जननाव ॥ २२ ॥ कामक्रोधरहित शाती । हेचि नावेची अंचिद्र स्थिती । ब्रह्म-
 ज्ञाने संपुरती । सुखरूप निश्चितीं या हेतू ॥ २३ ॥ कामक्रोधादि सांवजासी । वळें
 घ्यावया आंविजासी । कदा न येववे नावेपाशी । सगें सकळासी तारक ॥ २४ ॥ नवल
 ये नावेची स्थिती । जुनी नव्हे कल्पाती । बुडवू नेणे धारावतीं । तारक निश्चितीं निज-

१ उचवळे, उतास येतो २ मोठा, पराक्रमी ३ वाधिला गेलें ४ आवड ५ निष्कामाल ६ सधेस्वे ७ वृत्ती
 ८ यदी, अधकार व शीती धाचा नाश ९ अग्नि १० शीतोष्ण, सुपटु रा, इत्यादि द्वद्धपासल होणारी पीडा. ११ मूळ ज्ञान.
 १२ प्रवात १३ धूर १४ जाळतो १५ साधु वर्मजाव्य, ससारभय व मूलाज्ञान नाहीशीं करितोच, पण निवृत्त व सुख
 दायकटी आदे, यामुळें आमीचा दृष्टात साधुपुढ किचा पडतो १६ बुढणें १७ वर येणें १८ फेरे १९ नांवा २० साधूचें
 निर्दोषत व निष्कलत्व अचिद्रश्चंद करून मुक्त्विलें २१ पूर्ण, भरपूर २२ प्राणी, मासे, वगैरे यास २३ आभिपास,
 गाथाचे करणे. २४ मोठ्या प्रवादात व भोग्यात

सगं ॥ २५ ॥ परी ये नावेची नवलगती । वरी चढले ते बुडती । तळीं राहिले ते तरती ।
जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ २६ ॥ दीनांचा कळवळा पहा हो । हाचि मुख्यत्वे तरणोपावो ।
त्या कळवळ्याचा अभिप्रावो । स्वयं देवो सागत ॥ २७ ॥

अथ हि प्राणिना प्राण जातांना शरण स्वहम् । धर्मो वित्त नृणा प्रेक्ष सन्तोऽर्वाग्निभ्यतोऽरणम् ॥ ३३ ॥

जेवीं अज्ञेवीण प्राण । सर्वथा न वांचती जाण । प्राण्याचें प्राणपोषण । करावया
सामर्थ्य पूर्ण अर्शां नादे ॥ २८ ॥ जोडली धर्माची सपत्ती । ते इहलोकीं होय रक्षिती । तेरीं
धर्मधन देहातीं । उत्तम गतिदायक ॥ २९ ॥ ससारी पीडिले दारुण । त्रिविध तापें तापले
पूर्ण । ऐसिया शरणागता शरण्य । मी नारायण रक्षिता ॥ ४३० ॥ माझे करिता नामस्मरण ।
सहजे निवारें जन्ममरण । त्या मज रिघालिया शरण । वाधी दुःख कोण वापुडें ॥ ३१ ॥
दुःखभय न पावता आधीं । जिहीं साधु सेविले सद्गुडीं । त्यासी भवभयाची आधि-
व्याधी । जाण त्रिशुद्धी वाधीना ॥ ३२ ॥ प्राणियासी होता पतन । भाग्यें भेटल्या
सज्जन । निजकूपेने अधोगमन । जन्ममरण छेदिति ॥ ३३ ॥ समार तरावया जाण ।
सत्सगतींचि प्रमाण । त्याचे भावे धरिता चरण । दीनोद्धरण त्याचेनी ॥ ३४ ॥

सन्तो दिशन्ति चक्षुषि यहिर्कं समुत्थित । देवता बान्धवा सन्त सन्त आत्माऽहमेव च ॥ ३४ ॥

जेरीं आधींरेंसीं सगळीं राती । निजतेजे निरसी गभस्ती । सत्सगसूर्यप्राप्ती । अवि-
द्येची निश्चितीं निरसी निशा ॥ ३५ ॥ वाह्य उगवल्या गभस्ती । चोरभयाची होय
निवृत्ती । तेवीं जोडल्या सत्सगती । भवभय कल्पातीं असेना ॥ ३६ ॥ वाह्य सूर्योदय-
काळीं । पक्षी साडिती आसोळीं । सत्संगसूर्याचे मेळीं । देहाची आसोळी । साडिती जीव
॥ ३७ ॥ वाह्य सूर्याच्या किरणां । हणें विकासे कमळिणी । सत्सगसूर्याचे मिळणीं ।
निर्विकल्प कमळिणी विकासे ॥ ३८ ॥ सूर्यउगवल्या गगतीं । चक्राके मिळती मिळणीं ।
तेवीं सत्सग पावोनी । जीव शिव दोनी एकउरती ॥ ३९ ॥ वाह्य सूर्याचे पहाटेसी ।
पाथिक चालती स्वप्नामासी । सत्सगसूर्याचे प्रकाशी । मुमुक्षु निजधामासी पावती
॥ ४४० ॥ वाह्य सूर्याचे उदयस्थितीं । कर्माची चाले कर्मगती । सत्सगसूर्याचे सगतीं ।
निष्कर्मप्रवृत्ति प्रवर्ते ॥ ४१ ॥ सूर्यविवाचे उदयसधी । अर्घ्यदानादि जे वेदविधी । सत्सं-
गसूर्याचे सवधीं । दीजे देहवुड्डी तिलाजेळी ॥ ४२ ॥ सूर्यउदयाचिया प्राप्ती । याज्ञिक
होमातें हविती । तेवीं सत्सगसूर्यस्थिती । अहता हविती ज्ञानाशीं ॥ ४३ ॥ सूर्य उगवूनि
आकाशी । जगाची जड निद्रा निरसी । सत्सगसूर्याचे चिदाकाशीं । जीवा चित्प्रकाशीं
प्रबोधी ॥ ४४ ॥ हो का साधु सूर्यासमान । हें बोलणे निर्लांग हीन । सूर्यो पावे अस्त-
मान । साधु प्रकाशमान सर्वदा ॥ ४५ ॥ सूर्यासी आच्छादी आभाळ । साधु सदा जनीं
निर्मळ । सूर्यासी सदा भ्रमणकाळ । साधु अचंचळ भ्रमणरहित ॥ ४६ ॥ ग्रहणकाळाचा

१ रक्षण करणार २ निवारुनि ३ सत्सगसगतीपासून भ्यालेल्यास आश्रय सतच होत ४ अयकारसह सर्वे रात्र
आपल्या तेजानें सव्य निरसितो ५ घटातीं, कोठे, -अविसाळें किंवा आसोळीं हे दोहीही पाठ आहेत व ते बरोबर
आहेत - "का महादुशी अविसाळें । पक्षिजाताचीं—ज्ञानेश्वरी अध्याय ११—१२८ "साडितीं देहाचीं अविसाळें ।
जीवपणीं"—ज्ञानेश्वरी अध्याय १६—३, आत्रिसाळीं ६ समागमांत ७ अविद्येसहित आत्मा तो जीव, व अविचार-
हित तो शिव हे दोनी ८ उगवण्याच्या वेळेस ९ देहात्मबुद्धीचा लोप होतो १० निराश्रय, निराधार

प्रकटे अभेदबोध । तेणे बौसडे परमानंद । स्वानंदकंद स्वयंभ ॥ ५ ॥ माझे स्वस्वरूपा
 नाही अंत । यालागीं नांवे मी अनंत । वाप भक्तभाव समर्थ । तेणे मी अनंत आकळिलो
 ॥ ६ ॥ ऐसे ज्याचे प्रेम गोड । त्याचे सेवेचें मज कौड । त्याचें सोर्शी मी साकड ।
 निचाडौं चाड मज त्याची ॥ ७ ॥ देव सप्रेमें भुलला । ह्मणे मी त्याचाचि अकिला ।
 जीवेभविं तया विकिला । मी त्याचा जाहला तिहीं लोकीं ॥ ८ ॥ एधवरी भक्तां माझी
 प्राप्ती । अवचटें झाल्या सत्सगती । मा सद्भावे जे साधु सेविती । त्यांची निजगती न
 बोलवे ॥ ९ ॥ ऐसा सतमहिमा वानितां । धंणी न पुरे श्रीकृष्णनाथा । तोचि संतमहिमा
 मागुता । होय वानिता चां श्लोकां ॥ ४१० ॥

यथोपश्रयमाणस भगवन्त विभावसुम् । शीत भय तमोऽप्येति साधून् ससेवतन्तथा ॥ ३१ ॥

जेवी वैश्वानर तेजोमूर्ती । त्याची सेवा जे करू जाणती । त्याचें शीर्त-तम-भयनिवृत्ती ।
 जो करी निश्चिती उद्धवा ॥ ११ ॥ शीत निवारी सन्निधी । तम निवारी तेजोवृद्धी । भय
 निवारी भगवद्गुद्धी । जेवीं त्रिशुद्धी विभावसू ॥ १२ ॥ तैसीच जाण सत्सगती । सगें
 त्रिविध ताप निवारती । तेचि अर्थीची निजयुक्ती । ऐक उपपत्ती उद्धवा ॥ १३ ॥ शीत
 ह्मणिजे द्वद्धवाधू । तो समूळ निवारिती साधू । तम ह्मणिजे अज्ञानाधू । त्यासी
 करिती प्रबोधू निजज्ञाने ॥ १४ ॥ भयांमार्जी श्रेष्ठ मरण । ते निवारिती साधु विचक्षण ।
 दूर करिती जन्ममरण । कृपालु पूर्ण दीनांचे ॥ १५ ॥ अग्निसमान ह्मणणे साधू । हाही
 बोल अतिअवद्गू । अग्नीहूनि अधिक साधू । तोचि प्रबोधू हरि सांगे ॥ १६ ॥ अग्नीपाशी
 प्रबळ धूम । साधु निष्क्रोध निर्धूम । अग्नि पोळी अधमोत्तम । साधु सर्वसम सुखदाते
 ॥ १७ ॥ साधूची धन्य धन्य सगती । सगें जडजाड्य तोडिती । कर्माचें कर्मठल्य
 मोडिती । बुडल्या तौरिती निजसगें ॥ १८ ॥

निमज्ज्योन्मज्जता घोरि भवाब्धो परमायनम् । सन्तो ब्रह्मविद् शान्ता नैर्द्वेषाप्सु मज्जताम् ॥ २२ ॥

प्रतिक्षणी अधिक वृद्धी । अनर्याद वाढी भवाब्धी । तेथ उचकल्या चुचकल्या त्रिशुद्धी ।
 अधर्मबुद्धि जनासी ॥ १९ ॥ अधर्म निर्मज्जन नरकात । स्वधर्म उन्मज्जन स्वर्गात ।
 ऐसे भोगिती आर्वत । स्वर्गनरकात ससारी ॥ ४२० ॥ यापरी संसारी जन । पावता
 उन्मज्जन निमज्जन । त्यासी तरावया भवाब्धि जाण । साधु सज्जन दृढ नांव ॥ २१ ॥
 पडल्या जळार्णवामाझारी । जेवी अंच्छिद्र नाव तारी । तेथीं पडता भवसागरी । सुखरूपें
 तारी सज्जननाव ॥ २२ ॥ कामक्रोधरहित शाती । हेचि नावेची अंच्छिद्र स्थिती । ब्रह्म-
 ज्ञाने संपुरती । सुखरूप निश्चितीं या हेतू ॥ २३ ॥ कामक्रोधादि सौंजजासी । बळें
 घ्यावया आविर्सासी । कदा न येववे नावेपार्शी । सगें सकळासी तारक ॥ २४ ॥ नवल
 ये नावेची स्थिती । जुनी नव्हे कल्पांती । बुडवू नेणे धारावतीं । तारक निश्चितीं निज-

१ उचकळे, उतास येतो २ मोठा, पराक्रमी ३ वाधिला गेलें ४ आवड ५ निष्कामाला ६ सर्वस्वें ७ वृत्ती
 ८ थडी, अधमर व भीती यांचा नाश ९ अग्नि १० शीतोष्ण, सुखदुःख, इत्यादि द्वेषापासून होणारी पीडा ११ मूळ अज्ञान
 १२ प्रकारा १३ धूर १४ जाळती १५ साधु कर्मजाड्य, संसारभय व मूळज्ञान नार्हीशी करितोच, पण निर्धूम व सुख
 दायकही आढे, यासुळें अमीचा दयात साधुपुढ फिका पडतो १६ बुडणे १७ वर नेणें १८ फेरे १९ नौका २० साधूचें
 निर्दोषत्व व निष्कलकल अंच्छिद्रशब्दें करून मुचकिलें २१ पूण, भरपूर २२ प्राणी, मासे, वगैरे यास २३ आमिपास,
 मांसाने कल्पे २४ मोठ्या प्रवाहात व भोंवत्यात

सगें ॥ २५ ॥ परी ये नावेची नवलगती । वरी चढले ते बुडती । तळीं राहिले ते तरती ।
जाण निश्चिती उद्धवा ॥ २६ ॥ दीनाचा कळवळा पहा हो । हाचि मुख्यत्वे तरणोपावो ।
त्या कळवळ्याचा अभिप्रावो । स्वयें देवो सागत ॥ २७ ॥

अथ हि प्राणिना प्राण आर्ताना शरण स्वहम् । धर्मो वित्त नृणा मेव सतोऽर्पितियभ्यतोऽरणम् ॥ ३३ ॥

जेवीं अन्नंवीण प्राण । सर्वथा न वांचती जाण । प्राण्यांचें प्राणपोषण । करावया
सामर्थ्य पूर्ण अर्त्रीं नादे ॥ २८ ॥ जोडली धर्माची सपत्ती । ते इहलोकीं होय रक्षिती । तेवीं
धर्मधन देहातीं । उत्तम गतिदायक ॥ २९ ॥ ससारी पीडिले दारुण । त्रिविध तापें तापले
पूर्ण । ऐसिया शरणागता शरण्य । मी नारायण रक्षिता ॥ ४३० ॥ माझें करिता नामस्मरण ।
सहजे निवारे जन्ममरण । त्या मज रिघालिया शरण । वाधी दुःख कोण वापुडे ॥ ३१ ॥
दुःखभय न पावता आधीं । जिहीं साधु सेविले सहूर्द्धीं । त्यासी भवभयाची आधि-
व्याधी । जाण त्रिशुद्धी वाधीना ॥ ३२ ॥ प्राणियासी होता पतन । भाग्यें भेटल्या
सज्जन । निजकूपेन अधोगमन । जन्ममरण छेदिते ॥ ३३ ॥ ससार तरावया जाण ।
सत्सगतीचि प्रमाँण । त्यांचे भावें धरिता चरण । दीनोद्धरण त्याचेनी ॥ ३४ ॥

सन्तो दिशन्ति चक्षुषि बहिरकं समुत्थित । देवता बान्धवा सन्त मन्त आत्माऽहमेव च ॥ ३५ ॥

जेवीं आर्धोरेसीं सगळी राती । निजतेजे निरसी गभस्ती । सत्सगसूर्यप्राप्ती । अवि-
द्येची निश्चिती निरसी निशा ॥ ३५ ॥ वाह्य उगवल्या गभस्ती । चोरभयाची होय
निवृत्ती । तेवीं जोडल्या सत्सगती । भवभय कल्पातीं असेना ॥ ३६ ॥ वाह्य सूर्योदय-
काळी । पक्षी साडिती आंसोळीं । सत्सगसूर्याचे मेळीं । देहाची आसोळी । साडिती जीव
॥ ३७ ॥ वाह्य सूर्याच्या किरणीं । हपें विकासे कमळिणी । सत्सगसूर्याचे मिळणीं ।
निर्विकल्प कमळिणी विकासे ॥ ३८ ॥ सूर्य उगवल्या गगनीं । चक्रवाके मिळती मिळणीं ।
तेवीं सत्सग पावोनी । जीव शिव दीनी एकवटती ॥ ३९ ॥ वाह्य सूर्याचे पहाटेसी ।
पायिक चालती स्वग्रामासी । सत्सगसूर्याचे प्रकाशी । मुमुक्षु निजधामासी पावती
॥ ४४० ॥ वाह्य सूर्याचे उदयस्थिता । कर्माची चाले कर्मगती । सत्सगसूर्याचे सगतीं ।
निष्कर्मप्रवृत्ति प्रवर्ते ॥ ४१ ॥ सूर्यविवाचे उदयसधी । अर्घ्यदानादि जे वेदविधी । सत्स-
गसूर्याचे संबधीं । दीजे देहबुद्धी तिलाजळी ॥ ४२ ॥ सूर्यउदयाचिया प्राप्ती । याज्ञिक
होमातें हविती । तेवीं सत्सगसूर्यस्थिती । अहंता हविती ज्ञानार्त्ती ॥ ४३ ॥ सूर्य उगवूनि
आकाशी । जगाची जड निद्रा निरसी । सत्सगवृत्ति चिदाकाशीं । जीवा चित्तकाशीं
प्रवोधी ॥ ४४ ॥ हो का साधु सूर्यासमान । हें बोलणे निर्लंग हीन । सूर्यो पावे अस्त-
मान । साधु प्रकाशमान सर्वदा ॥ ४५ ॥ सूर्यासी आच्छादी आभाळ । साधु सदा जनीं
निर्मळ । सूर्यासी सदा भ्रमणकाळ । साधु अचचळ भ्रमणरहित ॥ ४६ ॥ ग्रहणकाळाचा

१ रक्षण करणारा २ निवारुनि ३ ससारसगतीपासून भ्यालेल्यास आश्रय सतत होत ४ अपकारसह सव रात्र
आपल्या तेजावें सूर्य निरसितो ५ घरेटीं, कोठे, अभिसाळ किंवा आसोळी हे दो-हीही पाठ आहेत व ते यरोवर
आहेत —“का महाशुद्धीं अविसाळें । पक्षिजातीचीं—ज्ञानेश्वरी अण्पाय ११—१२८ ”साडितीं देहाचीं अविसाळें ।
जीवपक्षी” —ज्ञानेश्वरी अण्पाय १६—३, आविसाळीं ६ समागमात ७ अवियेसहित आत्मा तो जीव, व अवियार-
हित तो शिव हे दोनी ८ उगवण्याच्या वेळेस ९ देहात्मबुद्धीचा लोप होतो १० निराश्रय, निराधार

लवलाहो । पावतां सूर्यांतें आसी राहो । साधु ग्रहांचा पुसोनि ठावो । स्वानंदें पहा हो
 नादती ॥ ४७ ॥ धुई दादतां प्रवळ । तेणें आच्छादे रविमंडळ । तम धूम मोहपडळ ।
 साधूंसी अळुमाळ वाधीना ॥ ४८ ॥ सूर्य निजकिरणे सर्वांतें तावी । साधु निजांगें जग
 निववी । सूर्य सर्वांतें क्षयो दावी । साधू अक्षयी करी निजबोधें ॥ ४९ ॥ सूर्यो साह्य
 झालिया दृष्टी । दृश्याकारें उघडे सृष्टी । सत्सग साह्य झालिया सृष्टीं । चिन्मात्रें सृष्टी
 ठसावे ॥ ४५० ॥ विवेकें विचारितां देख । सूर्याह्नि साधु अधिक । साधु धरौतळी
 ज्ञानार्क । भवाब्धितारक निजसंगियां ॥ ५१ ॥ पृथ्वीतळीं देवता साधू । साधु दीनांचे
 सखे बंधू । साधुरूपें मी परमानंदू । जाण प्रसिद्ध परमात्मा ॥ ५२ ॥ देवां दीजे वळिअ-
 वदान । तेव्हा देव होती प्रसन्न । कृपातारक निजसज्जन । दयाळु पूर्ण दीनांचे ॥ ५३ ॥
 सुहृद सखे सगोत्र बंधू । द्रव्यलोभें भजनसंबंधू । निर्लोभें कृपालु साधू । सखे बंधू
 दीनांचे ॥ ५४ ॥ सत केवळ कृपेचे दीप । सत ते माझें निजस्वरूप । यालागीं सत्संगें
 फिटे पाप । होती निष्पाप साधक ॥ ५५ ॥ निष्पाप करुनि साधकांसी । ब्रह्मस्वरूपता
 देती त्यांसी । ऐसे कृपालुत्व साधूपाशीं । जाण निश्चयेंसी उद्धवा ॥ ५६ ॥ मी निर्गुणत्वे
 ब्रह्म पूर्ण । साधू चालतेवोलतें ब्रह्म जाण । तयासी रिघालिया शरण । जन्ममरण
 वाधेना ॥ ५७ ॥ साधूंसी सद्भावे शरण । रिघाल्या जुरे जन्ममरण । साधु शरणागतां
 शरण्य । सत्य जाण उद्धवा ॥ ५८ ॥ भावे धरिलिया सत्संगती । संसारिया होय निर्मुक्ती ।
 हें प्रतिज्ञापूरवक श्रीपती । उद्धवाप्रती वोलिला ॥ ५९ ॥ सद्भावेसीं सत्संगती । धरितां
 घरां ये ब्रह्मस्थिती । हें निजवर्म उद्धवाप्रती । देवें अध्यायातीं निरूपिले ॥ ६० ॥ परम
 विरक्तीचें कारण । तें हें पुरूरवाप्रकरण । उपसंहारें श्रीकृष्ण । अध्यायू जाण संपवी ॥ ६१ ॥

वैतसेनस्तोऽप्येवमुर्वश्या लोकनि इष्टह । मुक्तसहो महीमेतामामारामश्चार ह ॥ ३५ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे ऐलगीत नाम पद्मिंशोऽध्याय ॥ २६ ॥

पूर्वीं सूर्यवंश प्रसिद्ध । तेथ सोमवंशाचा संबंध । 'वैतसेन' श्लोकांचें पद । लावूनि
 गोविंद वोलिला ॥ ६२ ॥ उमावर्नी अतिएकांत । तेथ उमा आणि उमाकांत । विगंतवा-
 सेसीं क्रीडत । स्वानंदयुक्त स्वलीला ॥ ६३ ॥ तेथ शिवाचे दर्शनासी । अवर्चेंटें आले सप्त-
 ऋषी । लज्जा उपजली पार्वतीसी । तिणे त्या वनासी शापिले ॥ ६४ ॥ जो पुरुष या
 वनाआत । येईल तो हो स्त्रीरूप पथ । ऐसा शाप क्रोधयुक्त । बदली निश्चित जगदंबा
 ॥ ६५ ॥ तेथ राजा सुयुक्त सूर्यवंशी । नेणोनिया शापप्रभावासी । पारधी आला त्या
 वनासी । सकळ सेनेसीं सज्जेंद्र ॥ ६६ ॥ रिघताचि त्या वनाआत । पुरुषत्व पालटले तेथ ।
 वाप शापाचें सामर्थ्य । झाले समस्त स्त्रीरूप ॥ ६७ ॥ तेथ पुरुषत्वाची आठवण । निःशेष
 विसरलें मन । आपण पूर्वीं होतों कोण । हेंही संपूर्ण विसरले ॥ ६८ ॥ अश्व झाले
 अश्विनी । हस्ती झाले हस्तिणी । पुरुष झाले कामिनी । तत्क्षणीं त्या वनात ॥ ६९ ॥
 तेथ पुरुषकामें कामासक्ती । अनेक अनेका पुरुषाप्रती । स्त्रिया गेलिया त्या समस्ती ।

१ धुई २ ताप देतो ३ पृथ्वीवर ४ ज्ञानरूप सूर्य ५ गेल्यात ६ सहज प्राप्त होते ७ पुरूरवाचें धारव्यान
 ८ ऐल, पुरूरवा ९ पार्वतीच्या क्रीडावनात १० शकर ११ वक्ष फेडून, नग १२ सहज, १३ तयार, सज १४ प्रवळ,
 १५ घोळा १६ सुंदर स्त्रिया. १७ सकाम होऊन

अतिकामरतीं सभोगा ॥ ४७० ॥ राजा सुद्युम्न झाला नारी । अतिसुकुमार सुंदरी ।
तो सोमपुत्र बुधातें वरी । अतिप्रीती करी भाळोनि ॥ ७१ ॥ बुधें सुद्युम्न देखोनि नारी ।
तो भुलला स्त्रीकामकरों । एवं अतिप्रीती परस्परों । येरयेरावरी भाळलीं ॥ ७२ ॥ बुध
महाराजचूडामणी । तो सुद्युम्नाते स्त्रीत्वे पर्णी । केली पंटाची निजराणी । वाप करणी
कर्माची ॥ ७३ ॥ सुद्युम्नबुधवीर्यकरों । पुरुरवा जन्मे त्याचे उदरी । एवं सूर्यवशामा-
झारों । सोमवंश यापरी सचरला ॥ ७४ ॥ हे सोमवशीची आद्यकथा । एथूनि सोमवश
वाढता । श्रीकृष्ण बोलिला ध्वनितार्या । तेचि म्या कथा उंपलविली ॥ ७५ ॥ सुद्युम्न झाला
बुधाची नारी । मागें सूर्यवंशामाझारी । नाही राज्यासी अधिकारी । सकट भारी बोट-
वले ॥ ७६ ॥ ते सूर्यवंशींचा कुळगुरू । वसिष्ठ महायोगीश्वरू । तेणें करुनि अत्यादरू ।
गौरीहरू प्रार्थिलीं ॥ ७७ ॥ प्रसन्न करुनि पार्वतीसी । मागे सुद्युम्नाच्या उच्छापांसी ।
येरी सागे महादेवासी । तुहीं वसिष्ठासी बुझवांवे ॥ ७८ ॥ जे भवानीचे शापवचन ।
ते कदा अन्यथा नव्हे जाण । धरावंद्या वसिष्ठाचे मंत्र । नवलविदान शिवे केले ॥ ७९ ॥
शुक्लपक्षीं सुद्युम्नासी । पुरुपत्व प्राप्त होईल त्यासी । कृष्णपक्षीं बुधापाशीं । स्त्रीभावेंसीं
घतेंल ॥ ४८० ॥ पक्षें पुरुप पक्षें नारी । ऐशिया उच्छापाची परी । शिवे करुनि कृपेकरों ।
केला अधिकारी निजराज्या ॥ ८१ ॥ पुरुपत्व पावल्या सुद्युम्नासी । ते पुरुपत्व नावडे
त्यासी । स्त्रीसभोगें बुधापाशीं । अतिप्रीतीसी लाधला ॥ ८२ ॥ स्वर्गअप्सरा आलिया
पाशीं । त्याही नावडती सुद्युम्नासी । त्याहूनि प्रीति बुधापाशीं । स्त्रीभावेंसी अनिवार
॥ ८३ ॥ बुधासीही स्वर्गागना । सभोगीं न येती मना । ऐसी अतिप्रीति सुद्युम्ना ।
स्त्रीभोगें जाणा विगुंतली ॥ ८४ ॥ पुरुषीं पुरुपत्वाची रती । भोगूं जाणें मी श्रीपती । इतर
वापुटीं ती किती । स्त्रीदेहासर्की भुललीं ॥ ८५ ॥ स्त्रीदेही जो आत्मा असे । तो भोगिजे
म्या हृपीकेशे । इतरासी स्त्रीदेहींचे पिसें । विषयावेशे भुलोनी ॥ ८६ ॥ असो हें सागावें
किती । कामीं निष्कामतेची रती । ते मी जाणें रमापती । का जाणती निजानुभवी ॥ ८७ ॥
स्त्रीदेहीं अतिआसकी । पुरुपत्वापरीस कामरती । त्या स्त्रीकामाची निजनिवृत्ती । जाण
निश्चितीं सत्सगें ॥ ८८ ॥ वसिष्ठाचिये सत्सगतीं । झाली स्त्रीभाषाची निवृत्ती । सुद्युम्न
पावला पुरुपत्वप्राप्ती । धन्य त्रिजगतीं सत्सग ॥ ८९ ॥ पुरुपत्व पावोनि सुद्युम्न । निज-
नगरा येता जाण । स्त्रीभावें नपलें सैन्य । एकला आपण स्वयें आला ॥ ९० ॥ एरं
निःशेष विगतसैन्य । यालागीं नावें वीतसेन । त्या वीतसेनाचा पुत्र जाण । वेंतसेन पुरु-
रवा ॥ ९१ ॥ तेणें निजात्मता अतिविरकी । साहूनि स्वर्गभोगसपत्नी । त्यजुनि उरंडी-
कामासकी । आत्मारामस्थिती पावला ॥ ९२ ॥ आत्माराम निजस्थिती । मिथ्या देहमग
नागाती । निजात्मबोधें त्रिजगती । स्वानंदें नृपति विर्धरत ॥ ९३ ॥ जेथें जेथें पाउल

१ भुलन २ पदराणी ३ बरील कथा पुरुरवाच्या जन्माची दोय ४ बंधवत मनुष्या ५ इतरांना पावेंतीभाषा ।
स्त्रीत्व पावला ६ बुधापासून तिला पुत्र झाला तोच पुरुरवा किंवा ऐल होय ७ एतद् कथा हा शब्द हाश्रींही पुढील
वेला आला आहे ८ शापनिवृत्तीला ९ समजवाचें १० मनधरणीसारी, ममनुजीवराता ८ आद्यकारक बुधा ९ पपरा
दिवसानां १० शौचगामुळे ११ वीतसेन पदाच्या स्वयंकरणामाठो ही पुरुरवाच्या जन्माची कथा समितनी आहे सुपुर
वीतसेन क्षणजे विगतसेन स्त्रीभावामुळे नष्ट झाली सेना ज्याची वया झाला दोना त्याचा हा पुत्र क्षणजे वीतसेन
१२ स्वरूपस्थिति १३ फचा १४ इक्ष्वाकुदे निरु खगला

उठी । तेथें तेथें होती सुखाच्या कोटी । स्वानंदें कोदली सृष्टी । ब्रह्मदृष्टी विचरतू ॥९४॥
 ब्रह्मीं विचरतां ब्रह्मपणे । ब्रह्मरूप झाले जिणे । विसरला जिणैमरणें । पूर्णी पूर्णपणे परि-
 पूर्ण ॥ ९५ ॥ हें उर्वशीपुत्रवोपाख्यान । जो स्वयें ऐके सावधान । तें दोष जाती अग-
 म्यागमन । विरक्ति सपूर्ण साधका ॥ ९६ ॥ यापरी वैराग्ययुक्तीं । राजा पावला ब्रह्म-
 प्राप्ती । वैराग्य उपजे सत्सगतीं । सत्सगें विरक्ती मद्भजन ॥ ९७ ॥ सद्भावे करिता माझी
 भक्ती । साधका उपजे विरक्ती । ऐसें बोलिला श्रीपती । ते उद्धवे चितीं दृढ धरिले
 ॥ ९८ ॥ ते भजनक्रियेचा प्रश्न । पुढिले अध्यायीं जाण । उद्धव पुसेल आपण । जेणे
 श्रीकृष्ण सतोपे ॥ ९९ ॥ उद्धव पुसेल गोड गोठी । जेणे श्रीकृष्ण सुखावे पोटी । तेणे
 स्वानंदें निजपुष्टी । भजनहातवटी सांगेल ॥ ५०० ॥ उपासनाकांडरहस्य पूर्ण । मुख्य
 क्रियायोगनिरूपण । समूळ आगमलक्षण । स्वमुखें श्रीकृष्ण सांगेल ॥ १ ॥ ते कथेसी
 अवधान । श्रोता द्यावे सावधान । एका तुष्टला जनार्दन । स्वानंदधन निजबोधे ॥ ५०२ ॥
 इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णोद्धवसवादे एकाकारटीकायां ऐलगी-
 तोपाख्यानं नाम पद्मिशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ अध्याय ॥ २६ ॥ ॥ ओंब्या ॥ ५०२ ॥
 ॥ मूळ श्लोक ॥ ३५ ॥ एवं सख्या ॥ ५३७ ॥ ॥ ॥ ॥

अध्याय सत्ताविसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो देव सहज निज । तूं चतुर्भुज अष्टभुज । तूं
 विश्वात्मा विश्वभुज । गुरुत्वे तुज गौरव ॥ १ ॥ निजशिष्याचिया भावार्थी । तूं गुरुनामें
 अभयदाता । अभय देऊनि तत्त्वता । भंवभयव्यथा निवारिशी ॥ २ ॥ निवारुनि निजजन्म-
 मरण । आपण्या भेटसी आपण । तेव्हां गुरुशिष्यनामीं संपूर्ण । तुझें एकपण आभासे
 ॥ ३ ॥ ते एकपण पाहतां दिठी । एका जनार्दनीं पडे मिठी । गुरुत्वे कोदे सकळ सृष्टी ।
 स्वानंदपुष्टी जग नादे ॥ ४ ॥ तो स्वानंदैकचिद्धन । जगद्गुरु जनार्दन । एका जनार्दना
 शरण । एकीं एकपण दृढ केलें ॥ ५ ॥ दृढ केलें जें एकपण । तेही सद्गुरु झाला पूर्ण ।
 तेथें सुंदले मीतूपण । एका जनार्दन एकत्वे ॥ ६ ॥ यापरी एकाकी एकला । एका जना-
 र्दनें केंद्रयिता केला । तो एकादशाचा पावला । सहजलीला एकत्वबोध ॥ ७ ॥ त्या एक-
 त्वाची निजस्थिती । पावला पुरुखा भूपती । दृढ अनुतापविरक्ती । भगवद्भक्ती सत्सगें
 ॥ ८ ॥ हें सध्विसावे अध्यायीं जाण । स्वमुखे बोलिला श्रीकृष्ण । सत्सगें भगवद्भजन ।

१ पुण्याचिया २ व्यापून गेली ३ जन्ममरण ४ ही फलश्रुति आहे हे आरधान व असेंच सौभरीमुनीचें आ-
 रधान ऐकून व मनन करून श्री वैष्णवाच्या सगतीविषया ज्याला वीट येणार नाहा, असा पुसप इगडच समजला पाहिजे
 पुढरव्याच्या चरित्रातल्या शृंगारपर भागावर कालिदासाने विक्रमोर्वशीय नावाच विषयी जनाना आनदविणार शृंगारप्रदान
 नाटक ठिठिले व त्याच्याच चरित्रातल्या वैराग्यपर भागावर भागवतकारांनीं अखत बोधपर असा हा अध्याय लिहिला
 नाटक मनोरंजक तरी पण विषयवासना उत्तेजित करितात, पुराणप्रथम बोधप्रद असून विषयवासना निमूल करितात, ह्यापुन
 भवमयाला भ्यालेल्या सर्व विचारवत सुसुक्ष्मतां पुराणप्रथम व त्यातही भागवतासारखा परमानंदकर व मोक्षदायक मद्रूप
 अद्वितीय वाचाला ह्याजें ते कृतार्थ होतील ५ कर्ममार्ग ६ भक्तिप्रेमासाठी ७ मयव्यथा ८ ऐक्य ९ आपण १०
 कविता करणारा ११ श्री व सैन याच्या सगतीचा वीट येण्याला ह्याजें वैराग्य उत्पन्न होण्याला सत्सगच अवश्य आहे,
 कारण सत्सगामुळे भगवत्प्रेम उत्पन्न होतें व ते सव अज्ञान दूर करितें, ह १६स्य मागील अध्यायात सांगितलें

तेणें वैराग्य पूर्ण साधकां ॥ ९ ॥ न करितां भगवद्भक्ती । कदा नुपजे विरक्ती । विरक्ती-
वीण भगवत्प्राप्ती । नव्हे कल्पातीं साधकां ॥ १० ॥ ऐसे वोलिला श्रीकृष्ण । ते उद्धवें
जीवीं धरून । भगवद्भक्ति पूजाविधान । क्रियायोग जाण पुसत ॥ ११ ॥

उद्धव उवाच-क्रियायोगे समाचक्ष्व भवदाराधनं प्रमो । यस्मात्त्वा ये यथाऽर्चन्ति मात्वता सात्वतर्षभ ॥ १ ॥

निजभक्तअनुग्रहार्थं । सत्वमूर्तिं तूं श्रीअनंत । तुझे निजभक्त जे सात्वत । ते तुज
पूजित कोणे विधीं ॥ १२ ॥ ते साधूचें आराधन । तुझे क्रियायोग निजपूजन । कृपा
करोनियां आपण । मज संपूर्ण सांगावे ॥ १३ ॥ ह्यणसी अणिकाते पुसावे । हें माझेनि
सर्वथा नव्हे । तुज माहूनि दूरी जावे । हे माजसी जीवे साहवेना ॥ १४ ॥ मी तुझा
दास जीवेभावे । तुझेनि प्रभुत्वगौरवे । मी कलिकाळा नागवे । कृपाप्रभवेतुझेनी ॥ १५ ॥
तू कृपालु कृपायुक्त । कृपेने होसी भक्तांचा भक्त । त्या तुझा मी चरणाकित । सलगीं
गुहार्य स्वयें पुसे ॥ १६ ॥ इतका करूनि अत्यादर । का पुससी पूजाप्रकार । हा श्रेष्ठ-
श्रेष्ठी केला विचार । तो निजनिर्धार अवधारी ॥ १७ ॥

एतद्वदमित मुनयो मुहुर्नि श्रेयसं वृणाम् । नारदो भगवान् व्यास आचार्याऽद्विरस सुत ॥ २ ॥

पूर्वीं वेदविचारनिष्ठ । सुरवर मुनिश्रेष्ठ । हेचि अनुवादले स्पष्ट । अतिवरिष्ठ विवेकी
। १८ ॥ पूजाविधान प्रसिद्ध । बोलिला देवर्षि नारद । अगिराचा पुत्र अगाध । देवगुरु
प्रबुद्ध हेंचि बोले ॥ १९ ॥ जो व्यास सत्यवतीसुत । जो कां नारायण मूर्तिमत । जेणे
प्रकट केला वेदार्थ । जो विख्यात महाकवी ॥ २० ॥ पुराणकर्ता तो साङ्ग । यालागीं
'व्यासोच्छिष्टमिदं जग' । तेणेंही भगवत्पूजामार्ग । हा क्रियायोग बोलिजे ॥ २१ ॥ असो
इतरांची धावटी । जो पितामह सकळ सृष्टी । जो जन्मला विष्णूच्या पोटी । तेणेंही या
गोटी दृढ केल्या ॥ २२ ॥

नि सुत ते सुराग्भोजाद्यदाह भगवान् न । पुत्रेभ्यो भृगुमुख्येभ्यो देव्ये च भगवान् भव ॥ ३ ॥

तुवांचि कल्पाचिया आदीं । हेचि पूजाविधानविधीं । उपदेशिला पुत्रबुद्धीं । स्वयें
त्रिशुद्धी विधाता ॥ २३ ॥ तेणेंही कल्पादीसीं आपण । नामिकमळासनीं वसोन । भृगु-
कश्यपादि पुत्रासी जाण । हें पूजाविधान उपदेशी ॥ २४ ॥ श्रीमहादेवेही आपण । हें
क्रियायोगविधिविधान । भावे भवानीसी जाण । केलें निरूपण एकातीं ॥ २५ ॥

एतद्वै सर्ववर्णानामाश्रमाणां च संमतम् । श्रेयसामुत्तमं मन्ये खीगृह्णाणां च मानद ॥ ४ ॥

एवं श्रेष्ठपरपरा । तुमा प्रकट केली दीनोद्धारा । दीनदयाळु तूं खरा । याही विचारा
अवधारीं ॥ २६ ॥ आश्रमधर्मविधिविधान । तेथ अधिकारी द्विजंन्मे जन । त्यासी कर्म-
धाधा बाधी गहन । गुतले ब्राह्मण कर्मठत्वे ॥ २७ ॥ तैसे नव्हे तुझे भजन । भजनाधि-
कारी सर्व वर्ण । दीनोद्धारी भजन पूर्ण । स्त्रिया शूद्रजन उद्धरिले ॥ २८ ॥ कर्मी गुतले
उत्तमोत्तम । भजने उद्धरिले अधमाधम । भजने सर्वांसही सुगम । भजनें स्वधर्म सार्यक
॥ २९ ॥ भजनमहिमा निःसीम । अधमा पदवी उत्तमोत्तम । भजनहीन जे उत्तमोत्तम ।

१ आपल्या भक्तावर दया करावी ह्यापून २ सदोदित ३ कोणते भक्त कोणत्या कारणासाठी होत्या याप्रकार
तुही कशी पूजा करतात ते सांग ४ तू माझा स्वामी या यत्नावर. ५ साष्टपद नाही ६ मित्रगारा ७ वेदाचार.
८ बोलले ९ बटवट १० ब्राह्मण, क्षत्रिय आणि वैश्य
ए. भा. ८९

ते अधमाधम स्वयं होती ॥ ३० ॥ सर्व वर्ण आणि आश्रम । भगवद्भजनं गति उत्तम ।
हे भक्तीचे निजवर्म । भक्त निष्काम जाणती ॥ ३१ ॥ करुनियां भगवद्भक्ती । स्वयं भग-
वद्रूप होती । यालागी भक्तातें श्रीपती । अतिप्रीती मानितू ॥ ३२ ॥ तुझें भजनपूजन
करिता । तूं निजभक्तासी होसी त्राता । तूंचि भक्तांसी होसी सन्मानदाता । ते पूजन-
कथा मज सांग ॥ ३३ ॥

एतत्कमलपत्राक्ष कर्मबन्धविमोचनम् । भक्ताय चानुरक्ताय बृहि विश्वेश्वरेश्वर ॥ ५ ॥

कमलनाभि नारायणा । भक्तविश्रामा कमलवदना । कमलांलया कमलनयना । विनंती
श्रीकृष्णा अवधारी ॥ ३४ ॥ तुवा पाहिल्या कृपादृष्टीं । तत्काळ पें उठावटी । सुदती
कर्मबंधाच्या गांठी । स्वानंदपुष्टी निजभक्तां ॥ ३५ ॥ जेवीं घृताचे कठिणपण । क्षणे विरेंवी
सूर्यकिरण । तेवीं कर्मबंधा निर्दळण । तुझें कृपावलोकन करी कृष्णा ॥ ३६ ॥ कां सैध-
र्वाचा महांगिरी । जेवीं विरे सिधूमांझारी । तेवीं कर्मबंधा वोर्हरी । तुझी कृपा करी
श्रीकृष्णा ॥ ३७ ॥ तुझी झालिया कृपादृष्टी । कर्माकर्मांसी पडे तुटी । जेवीं सूर्योदया-
पाठी । नातुडे भेटी खद्योत ॥ ३८ ॥ तमीं दाटती खद्योतकोडी । तेवीं अज्ञानीं कर्माची
आवडी । तुझी कृपासूर्य जोडल्या जोडी । जाती वापुडीं विसरोनी ॥ ३९ ॥ ऐशिया
निष्कर्मकृपायुक्त । तुझे नांदती निजभक्त । जे कां विपयी अतिविरक्त । सदा अनुरक्त
हरिचरणीं ॥ ४० ॥ ते पूर्णकृपेचें आयतन । तुझें भजनपूजाविधान । ते मज सांग कृपा
करून । मी अतिदीन पै तुझें ॥ ४१ ॥ ह्मणसी तुज अधिकार नाही । परी मी शरण
तुझ्या पार्यां । शरणागताची तुझ्या ठार्यां । उपेक्षां नाहीं श्रीकृष्णा ॥ ४२ ॥ तुवा उद्धरिले
पशुगीर्धंगजासी । गंजिके तारिले कुंडणीसी । तेचि कृपा करी आह्मांसी । हृषीकेशी
कृपालुवा ॥ ४३ ॥ ह्मणसी ब्रह्मा शिव असतां सृष्टीं । मजचि पुसायाची श्रद्धा मोठी ।
कैसेनि पां वाढली पोटी । ऐक ते गोठी सागेन ॥ ४४ ॥ ब्रह्मा जगाचा कर्ता होये । तोही
विसरला निजात्मसोये । तो तुझ्या पोटा येऊनि पाहें । निजज्ञान लाहे तुझेनी ॥ ४५ ॥
शिव पांयवणी वाहे मार्थां । तुझें नाम सदा जपता । तुझे कृपेस्तव तत्त्वता । तोही निजा-
त्मता पावला ॥ ४६ ॥ यालागी तूं ईश्वराचा ईश्वर । नियंत्या नियंता सर्वेश्वर । विश्वीं विश्व
विश्वंभर । विश्वेश्वर तू कृष्णा ॥ ४७ ॥ यापरी तूं ज्ञाननिधी । पूर्ण बोधाचा उदधी । जेणें
होय निजात्मसिद्धी । ते पूजाविधी मज सांग ॥ ४८ ॥ ऐसा भक्तवचने तो सतोपला ।
पूर्ण निजबोधें द्रवला । निजात्मकूपें कळवळला । काय बोलिला श्रीकृष्ण ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-नक्षान्तोऽनन्तपारस्य कर्मकाण्डस्य चोद्धव । सक्षिप्त वर्णयित्प्याभि यथावदनुपूर्वश ॥ ६ ॥

ज्याचे ऐकता वचन । वेदवाक्या पडे मौन । ज्याची करितां आठवण । मनपणां मन
स्वयं मुके ॥ ५० ॥ जो वेदार्थप्रकाशक । जो अर्काचा अर्कादि अर्क । तो उद्धवासी यदु-
नायक । स्वमुखें देख, बोलत ॥ ५१ ॥ आंगमनिगमोक्तप्रकार । माझी पूजाविधि सवि-
स्तर । सागता अनन्त अपार । न कळे पार ब्रह्मादिका ॥ ५२ ॥ उद्धवा ऐक पा तत्त्वता ।

१ श्रानियासा २ दुपाचा घटपणा ३ वितळवितो ४ मिठाचा मोठा ढोंगर ५ समुद्रामध्ये ६ नास, भस ७ कोळ-
पथि कानचे ८ आसपा ९ स्थान १० ह्ययय ११ सुमीव, जटासु, सपासि, गजेंद्र, यास १२ पिंगलेस १३ पायाच
पीप, गणा १४ विममन करणाराचा. १५ सूर्याचा १६ मूलप्रनास देणारा सूर्य. १७ वेद व शास्त्रे यांनी सांगितलेला

मी देवादिदेव ज्ञालों घक्ता । तरी पूजाविधानकथा । समूळ सर्वथा न सागवे ॥ ५३ ॥
जरी ज्ञाले अतिसज्ञान । तरी पूजाविधिविधान । सांगावया समर्पण । सर्वथा जाण
असेना ॥ ५४ ॥ एवं पूर्वोक्तप्रकार । आगमनिगमनिजसार । निवडूनि संक्षेपाकार । तुज
मी साचार सागेन ॥ ५५ ॥ पूजाविधि निजसार । त्रिविध विधान त्रिप्रकार । एक त्याचाही
विचार । विधिलपचारविभागें ॥ ५६ ॥

वेदिकस्ताछिने मिश्र इति मे त्रिविधो मय । त्रयाणामीप्सितेनेव विधिना मा ममर्चयेत् ॥ ७ ॥

वेदींचे मंत्र वेदींचें अंग । वेदोक्त माझी पूजा साङ्ग । या नाव गा वैदिक मार्ग ।
आगमप्रयोग तो ऐक ॥ ५७ ॥ आगममंत्र आगमचि अङ्ग । माझी आगमोक्त पूजा साङ्ग ।
या नांव गा तंत्रमार्ग । मिश्रप्रसंग तो ऐक ॥ ५८ ॥ वेदींचे मंत्र तंत्रींचे अंग । एव मिश्रित
उभय विभाग । माझी पूजा निपजे साङ्ग । मिश्रमार्ग या नाव ॥ ५९ ॥ हे त्रिविधविधि
पूजा साङ्ग । तो जाण माझा त्रिविध याग । येणें मी सतोपें श्रीरग । पार्श्वदेशी साङ्ग
सपरिवार ॥ ६० ॥ ऐसे माझें त्रिविध भजन । जेय ज्याची श्रद्धा पूर्ण । त्या विधीं करिता
पूजन । मज तृप्ति समान भावोंयें ॥ ६१ ॥ भावायें जे माझें पूजन । तेणे मी सत्स
जनार्दन । हा आगमोक्त यज्ञ सपूर्ण । त्रिविध लक्षण समसाम्यें ॥ ६२ ॥ वैदिकादि त्रिविध
गती । पूजितां तृप्त मी श्रीपती । पूजाधिकाराची स्थिती । ऐक तुजप्रती सागेन ॥ ६३ ॥

यदा न्यनिगमेनोक्त द्विजत्व प्राप्य पुरुष । यथा यजेत मा भक्त्या श्रद्धया त निबोध मे ॥ ८ ॥

द्विजन्मे जे तिन्ही वर्ण । त्याचें अधिकारलक्षण । गर्भाष्टमीं उपनयन । तें अधिकार-
पूर्ण ब्राह्मण ॥ ६४ ॥ क्षत्रियाचा अधिकार शुद्ध । चारा वर्षां व्रतबंध । सोळा वर्षां प्रसिद्ध ।
व्रतबंध वैश्यासी ॥ ६५ ॥ गायत्रीउपदेश पावोन । दुसरें जन्म उपनयन । या नाव
सावित्रजन्म जाण । द्विजन्मे त्रियर्ण वेदोक्तविधी ॥ ६६ ॥ वेदोक्त अधिकारलक्षण ।
या नाव उद्धवा जाण । आता माझें पूजाविधिस्थान । ऐक सपूर्ण निजभक्ता ॥ ६७ ॥

अर्चाया स्थण्डिलेऽग्नी वा सूर्ये वाऽस्यु हृदि द्विजे । इत्येण भक्तियुक्तेऽर्चेत्स्वगुर मममायया ॥ ९ ॥

माझें पूजावया अधिष्ठान । अष्टविध पूजास्थान । त्याचेंही निजलक्षण । उणखूण ते
ऐक ॥ ६८ ॥ प्रियप्रतिमा पूजास्थान । हें माझें प्रथम अधिष्ठान । का पृथ्वीतळीं स्थंडिलीं
जाण । पूजास्थान दुसरें ॥ ६९ ॥ अग्नीचें तेजें स्वरूप माझें । तें पूजास्थान जाण तिजें ।
सूर्यमंडळीं जे पूजा कीजे । ते चवथें माझें पूजास्थान ॥ ७० ॥ उदकीं जे माझें पूजन ।
ते पाचवे पूजास्थान । हृदयीं जे माझें आवाहन । तें पूजास्थान सहावे ॥ ७१ ॥ झाल-
ग्राम केवळ अचेतन । ब्राह्मण माझें स्वरूप सचेतन । ते अखंडत्वे ब्रह्मपूर्ण । पूजा सन्मान
पोडशोपचार ॥ ७२ ॥ ब्राह्मणीं ज्याचा ब्रह्मभावो । तो परम भाग्याचा स्वयमेवो । ब्रह्मा-
दिका पूज्य पहा हो । मी देवाधिदेवो स्वयें वर्दी ॥ ७३ ॥ सकळ पूज्यामार्जी जाण ।

१ सामय्य २ थोडन्यात ३ वैदिक, तांत्रिक व मिश्र, वैदिक ढाणजे ज्यात वेदोक्त मंत्र व वैदिक जपें (मिथि)
आहेत असें पुरुषसूक्तात सांगितलेलें, तांत्रिक ढाणजे तनोक्त मंत्र व तांत्रिक जपें ज्यात आहेत असें पारश्वरि भाग्यत
सांगितलेलें, मिश्र ढाणजे ज्यात वेदोक्त व तनोक्त अशा दोन्ही प्रकाराचा समावेश होतो तें-पयशरदि ४ स्त्रीपमाती
५ भक्तीमुठें, भक्तीसंबंधें ६ ब्राह्मण, क्षत्रिय व वैश्य ७ मुन ८ विधानस्थळ ९ स्थान १० भाट प्रकारच मूर्ति,
स्थण्डिल, अग्नि, उदक, हृदय, ब्राह्मण व सहस्र, हीं भगवताच्या पूजेचीं षाड स्थान होत. ११ श्रीश्री भोव्यावर,
१२ निज १३ तिसरं १४ ईश्वरयुद्धि, ब्रह्मभावना

मुख्यत्वे पूज्य ब्राह्मण । ते सातवे पूजास्थान । उद्धवा जाण अतिश्रेष्ठ ॥ ७४ ॥ सकळ
पूज्या पूज्यत्वे पूजा । जो वरिष्ठा वरिष्ठत्वे घोजा । जो विनदता आत्मा माझा । वंघ
गुरुराजा सर्वासी ॥ ७५ ॥ सद्भावे ज्याचे धरितां चरण । मी सुखाचे ब्रह्म पूर्ण । ज्यांचें
करितां स्तवन । मी परमात्मा जाण उल्हासे ॥ ७६ ॥ सद्गुरूचें नामस्मरण । निर्दळी भव-
भय दारुण । निवारोनि जन्ममरण । निववी संपूर्ण निजवोधें ॥ ७७ ॥ तो मी परमात्मा
नारायण । गुरुरूपें प्रकटोनि जाण । परब्रह्माचें पूर्णपण । शिष्यद्वारा सपूर्ण प्रकाशक
॥ ७८ ॥ ब्रह्माचें परब्रह्मपण । सद्गुरूचेनि सत्य जाण । एव्हडें अगाध महिमान । अति-
गहन गुरूचे ॥ ७९ ॥ एवं सद्गुरु ज्ञानघन । जो हरिहरां वंघ पूर्ण । तो माझें सद्रूप
अधिष्ठान । हें पूजास्थान आठवे ॥ ८० ॥ हें आठवे पूजास्थान । तें अखंड आठवे आठवण ।
तेणे आठवे साङ्ग सपूर्ण । उद्धवा जाण मी पूजिलों ॥ ८१ ॥ एं हीं आठही पूजास्थानें ।
तुज सागीतलीं सुलक्षणे । तेथलीं पूजेची लक्षणे । तेंही भिन्नपणें सागेन ॥ ८२ ॥ सकळ
अधिष्ठाना गोडपण । जें पूजनीं होय सपूर्ण । तें पूजेचे मुख्य लक्षण । निजवर्म खूण ते
ऐक ॥ ८३ ॥ सांडूनि लोकरजनैव्यापार । त्यजूनि दांभिक उपचार । दवडूनि शिठत्वाचा
व्यवहार । भजनतत्पर सद्भावे ॥ ८४ ॥ हें अष्टौ महापूजास्थान । येथ अर्माधिक जें जे
भजन । तें तें अतिगोड पूजन । उद्धवा जाण निश्चित ॥ ८५ ॥ एथ निष्कपट जे जे
सेवा । ते ते अतिवैलभ देवाधिदेवा । आतां पूजाविधि आधवा । ऐक घरवा सागेन ॥ ८६ ॥

पूर्व ध्यान प्रकृतींत धीतदन्तोऽङ्गशुद्धये । उभयैरपि च ज्ञान मन्त्रैर्दृढहर्षादिभि ॥ १० ॥

मळत्याग दंतधावन । यथाकाळी करुनि जाण । देहशुद्धयर्थ करुनि स्नान । मृत्तिका-
ग्रहणपूर्वक ॥ ८७ ॥ ऐसे झालिया मळत्यागस्नान । मग करावे मंत्रस्नान । वैदिक तांत्रिक
विधान । दीक्षाग्रहण यथाविधि ॥ ८८ ॥ जैसा सद्गुरुसप्रदावो । तैसा चालवावा आर्भवावो ।
त्या विधी स्नान करुनि पहाहो । निर्मळ भावो धरावा ॥ ८९ ॥

सन्धोपास्त्यादिकर्माणि वेदेनाचोदितानि मे । पूजा ते वत्पयेत्सम्यक् सङ्कल्प कर्मपावनीम् ॥ ११ ॥

वर्णाश्रमनिजविधींसी । वेदें सध्या वोलिली जैसी । ते ते वर्णाश्रमां तैसी । नित्यनैमि-
त्येंसीं करावी ॥ ९० ॥ वेदोक्त आचरावे स्वकर्म । निःशेष त्यागावे निषिद्ध काम्य । या
नाव शुद्ध स्वधर्म । उत्तमोत्तम अधिकारू ॥ ९१ ॥ वेदोक्त साडणे स्वधर्म । हाचि मुख्यत्वे
अतिअधर्म । हाता आलिया परब्रह्म । न त्यागिता कर्म स्वयें राहे ॥ ९२ ॥ स्वयें स्वधर्म
जो साडणे । तेंचि अधर्माचें मुख्य ठाणे । स्वधर्में चित्तशुद्धि साधणें । यालागी त्यागणे
अहंता ॥ ९३ ॥ तेथे स्वधर्मकर्म आचरता । ऐसा भाव उपजे चित्ता । मी नव्हें एथ
कर्मकर्ता । फळभोक्ता मी नव्हें ॥ ९४ ॥ देह जड मूढ अचेतन । त्यासी चेतवी जनीं
जनार्दन । तेथ माझें मीपण कर्तेपण । सर्वथा जाण रिघेना ॥ ९५ ॥ या बुद्धीं जे कर्मा-
चरण । ते भावार्थें भावी ब्रह्मार्पण । यापरी निरभिमान । माझें उपासन साधका ॥ ९६ ॥
माजी प्रतिमा पूजाविधान । ते प्रथम माझें पूजास्थान । ते प्रतिमाक्रियालक्षण । ऐक
सपूर्ण उद्धवा ॥ ९७ ॥

१ उत्तम २ अवताररूपानें नट ३ शरण जाता ४ समाधान पावतो ५ लोकाना सतोपविष्णाचे सर्व उद्योग ६ कप-
टाचा, पञ्चवेगिरीचा ७ हीं अष्टौ पूजास्थानें ८ निष्कपट, निष्काम ९ अत्यंत भावढगारी १० ग्रहणादिना
११ शीघ्र १२ आत्राय, वेद १३ चालवी, वागवी

शैली दारुमयी लोही लेप्या लेख्या च सैकती । मनोमयी मणिमयी प्रतिमाष्टविधा सृता ॥ १२ ॥

अष्टधा प्रतिमास्थिती । ज्या पूजितां सद्यःश्रेय देती । ऐशिया प्रतिमांची जाती ।
एक तुजप्रती सागेन ॥ १८ ॥ गंडक्यादि शिळामूर्ती । का दारु ब्रह्मकाष्ठव्यक्ती । अथवा
सुवर्णादि धातुमूर्ती । सद्यः फळती साधकां ॥ १९ ॥ मृत्तिकाकापडकीटणमूर्ती । या
नाव लेप्या ह्यणिजेती । कां थंडिलीं लिहिल्या अतिप्रीती । त्या लेख्य मूर्ती पूजका
॥ १०० ॥ चाळवेची जे केली मूर्ती । ती नाव सिकतामूर्ति ह्यणती । तेही पूज्य गा
निश्चिती । सुवर्णव्यक्तीसमान ॥ १ ॥ मूर्ति रत्नमयी का सोज्ज्वळ । हिरा मरंकत इंद्र-
नीळ । पद्मराग मुक्ताफळ । या मूर्ति केवळ अतिपूज्य ॥ २ ॥ मूर्तीमार्जी अतिप्राधान्य ।
मनोमयी मूर्ति पावन । जिचें करितां उपासन । समाधान साधका ॥ ३ ॥ तेंचि प्रतिमा-
पूजाविधान । स्थावरजंगमलक्षण । तेही अर्थीचें निरूपण । विशद श्रीकृष्ण सागत ॥ ४ ॥

चलाचलेति द्विविधा प्रतिष्ठा जीवमण्दिदरम् । उद्गासावाहने न स्त स्थिरायामुद्गावर्चने ॥ १३ ॥

चेतनाचेतनप्रकार । जडाते जीववी साचार । जीवशब्दे चिन्मात्र । मुख्य परमेश्वर
बोलिजे ॥ ५ ॥ भक्तभावार्थे साचार । त्या जीवाचें निजमंदिर । प्रतिमा जंगम स्थावर ।
आगमशास्त्रसमतें ॥ ६ ॥ तेथें स्थावरमूर्तिपूजन । साधकें करिता आपण । नें लगे आवा-
हनविसर्जन । तेथ अधिष्ठान स्वयम् ॥ ७ ॥

अस्थिराया विकल्प स्यात् स्थण्डिले तु भवेद्दयम् । स्रपन त्वविलेप्यायामन्यत्र परिसर्जनम् ॥ १४ ॥

जंगम प्रतिमाच्या ठायी । आवाहनविसर्जन पाहीं । एकी आहे एकी नाहीं । एक तेही
विभाग ॥ ८ ॥ शालग्राममूर्तीसी जाण । स्वयंभू माझे अधिष्ठान । तेथ आवाहन विसर्जन ।
सर्वथा जाण लागेना ॥ ९ ॥ शालग्रामाचा कुंडका । ज्याचे पूजेसी आहे फुटका । तेथ
परमात्मा निजसखा । सर्वदा देखा नादत ॥ ११० ॥ इतर मूर्ती जंगम जाण । तेथ
आवाहनविसर्जन । साक्षेण करावे आपण । हें विधिविधान आगमोक्त ॥ ११ ॥ थंडिलीं
मूर्तिआवाहन । सर्वेचि पूजातीं विसर्जन । हें उभय भावनाविधान । थंडिलीं जाण आव-
श्यक ॥ १२ ॥ आपुले हृदयींचा चिद्धर्न । मूर्तीमार्जी कीजे आवाहन । पूजातीं करुनि
विसर्जन । देव हृदयीं जाण ठेवावा ॥ १३ ॥ एथ आपणचि ब्रह्म परिपूर्ण । हेचि न्हावया
निजस्मरण । आवाहनविसर्जने जाण । निजात्मैआठवण साधका ॥ १४ ॥ हा आगर्मीचा
निजात्मभावो । आपणचि आपला देवो । आपला आपण पूजक पहा वो । हो निजात्म-
आठवो निजपूजे ॥ १५ ॥ देव होऊनि देव पूजिजे । हे निजात्मपूजा गोड रखाजे । उपा-
सनाकाडव्याजे । उद्धवासी दीजे श्रीकृष्णे ॥ १६ ॥ हे निजात्मता निजगोडी । प्रतिपदीं
न लभता रोकडी । उपासना तडातोडी । कोण कोरंडी सोशीळ ॥ १७ ॥ हें आगर्मीचें

१ मूर्ति आठ प्रकारच्या (१) पाषाणमय, (२) काष्ठमय, (३) सुवर्णादि शक्यी, (४) मृत्तिका, चंदन, इत्यादिकांच्या लेपानें काटलेनी, (५) चित्ररूप, (६) वाडुग्रामय, (७) मनोमय, व (८) रत्नमय २ तारुण्यिक फल्वाण ३ शालग्रामादि शिळेच्या मूर्ति ४ कीटण-त्याज, मेण, उरुण, वगैरे ५ कागदी ६ सोन्याच्या मूर्तीमार्जी. ७ पाच ८ अतिश्रेष्ठ ९ मन हीच मूर्ति १० स्थावर ह्यणजे न द्वातराशी व जंगम ह्यणजे द्वातराशी ११ स्थिर मूर्तिर आवाहन व विसर्जन करावयाचीं नसतात १२ तुच्छा १३ हृदयस्थ परमात्म्याचेंच मूर्ति आवाहन व उपासना व समाधान पूजा शालग्रामावर हृदयात देव ठेवावा १४ स्वसम्प्राचें भाग १५ शालग्रामाचें रहस्य हेंच आहे की देव जवळ नसतानाच आहे देव होऊन देव पूजवा १६ साऊ. १७ उपासनाकांड्याच्या निमित्तानें, मिथानें १८ बोदी

निजगुह्य जाण । प्रतिपदी सुखसंपन्न । साधक स्वयं होती चिद्धन । हूँ तेचि उपासन
उद्धवा ॥ १८ ॥ ऐसे ऐकतां कृष्णवचन । उद्धव स्वानंदे झाला पूर्ण । धांवोनि धरिले
श्रीकृष्णचरण । ह्मणे समूळ निरूपण मज सांग ॥ १९ ॥ तंव देव ह्मणे स्थिर राहें । जे
हैं आर्गमोक्त गुह्य आहे । ते माझे कृपेवीण पाहें । प्राप्त नोहे साधका ॥ १२० ॥ आग-
मोक्त गुह्य गहन । असो हें माझे गुप्तधन । तुवां पुशिले पूजाविधान । ऐक सावधान
उद्धवा ॥ २१ ॥ लेण्या लेख्या ज्या मूर्ति जाण । त्यांसी करावेंना स्नान । इतरां मूर्तांसी
स्नान । यथाविधान करावे ॥ २२ ॥

द्रव्ये प्रतिद्वैर्मघाग प्रतिमाद्रिप्समायिन । भक्तस्य च यथालब्धैर्हृदि भायेन चैत्र हि ॥ १५ ॥

पूजक सकाम होय चांग । तें पूजाद्रव्य व्हावे सांग । पूजासाधन झालिया व्यंग ।
फल निर्व्यंग उपजेना ॥ २३ ॥ भक्त निष्काम वाडेंकोडें । तें पूजाद्रव्याचें साकडें । सर्वथा
कांही न पडे । भक्तभावो आवडे भगवंता ॥ २४ ॥ तेथ अनायासे जें प्राप्त । तेणे भग-
वत होय तृप्त । तोचि पूजायाग यथोक्त । जाण निश्चित उद्धवा ॥ २५ ॥ निष्कामवृत्तीं
फल मूल । दूर्वांकुर का निर्मळ जळ । इतुकेन पूजायाग सकळ । होय अविर्कळ मद्रावे
॥ २६ ॥ जेथ माझा सद्भाव दृढ । तेथ उपचाराचा कोण पांड । भक्तांचा भावचि मज
गोड । सुख सुरवाड मद्रकी ॥ २७ ॥ वाह्य उपचार जे कां देहीं । ते प्रतिमामूर्तिपूजेसी
पाहीं । मानसपूजेचे तंव ठायीं । वाणी नाही उपचारा ॥ २८ ॥ तेथ मनचि होय माझी
मूर्ति । मनोमय उपचारसपत्ती । निर्लोभें जे मज अर्पिती । तेणे मी श्रीपति सतुष्ट ॥ २९ ॥
प्रतिमादि अष्टौ पूजास्थान । यथोक्त पूजेचे विधान । तुज मी सांग सागेन । देई अव-
धान उद्धवा ॥ १३० ॥

ज्ञानालकरण प्रेष्टमर्चायामेव तद्भव । स्थण्डिले तत्त्वमिन्यासो यद्वावाज्यश्रुत हवि ॥ १६ ॥

सूर्ये चाभ्यर्हणं प्रेष्ट सलिले सलिलादिभि ।

प्रतिमामूर्ति पूजास्थान । ते मूर्तांस जे मंहास्तपन । या नांव वोलिजे स्नान । साझ
भूषण मुकुटादी ॥ ३१ ॥ जे लोकी उत्तम प्रकार । का आपणासी जे प्रियकर । जे जे
अनर्घ्य अळंकार । तेणे श्रीधर पूजावा ॥ ३२ ॥ स्नान भोजन अलंकार । साझ पूजा
सपरिकर । हा प्रतिमापूजाप्रकार । ऐक विचार स्थंडिलाचा ॥ ३३ ॥ स्थंडिलीं जें पूजा-
स्थान । तेथ तत्त्वाचें धरोनि ध्यान । करावे तत्त्वविन्यासलेखन । पूजाविधान या हेतू
॥ ३४ ॥ आत्मतत्त्वादिविवंच । स्थंडिलीं विवचूनि साच । हृदय शिर शिखा कवच । नेत्र
अस्त्र दिशंच निजपूजा ॥ ३५ ॥ अग्नीचे ठायीं जे पूजन । तेथ माझे करुनि ध्यान ।
आज्यकृत हविहवन । हें पूजाविधान अग्नीचें ॥ ३६ ॥ अग्नि देवाचे वंदन । येणे विश्वासे
सपूर्ण । हविर्द्रव्य करिता हवन । अग्निपूजन या हेतू ॥ ३७ ॥ सूर्याच्या ठायीं प्रकाशमान ।
मंडळात्मा सूर्यनारायण । तेथ सौरमंत्र उपस्थान । पूजाविधान या हेतू ॥ ३८ ॥ विचा-
रिता श्रुतीचा अर्थ । आपोनारायण साक्षात । येथ पूजाविधान यथोक्त । जळी जळयुक्त

१ द्यास्ताव साहित्येळ २ स्नान ३ कमी ४ पूर्ण ५ सकट निष्काम पूजकांनी पूजासामग्री सहजगत्या जी मिळेळ
विच्या योगानेंच पूजा करावी ६ निर्दोष ७ यथा, पूर्वा ८ काहीं ९ तोटा १० सविस्तर ११ महत्तपण
१२ धामतरवादिर्कांचा विचार १३ दिग्बधन, १४ मुरा १५ स्वधन

तर्पण ॥ ३९ ॥ हृदयीं जें माझें पूजास्थान । तेथें मने मनाचे अर्चन । मनोमय मूर्ति सपूर्ण । पूजाविधान मानसिक ॥ १४० ॥ माझें मुख्यत्वे अधिष्ठान । ब्रह्ममूर्ति जे ब्राह्मण । तेथील जे पूजाविधान । आज्ञापालन दासत्वे ॥ ४१ ॥ ब्रह्मासी ज्याचेनि ब्राह्मण । तो सद्गुरु माझें पूजास्थान । सर्वायीं श्रेष्ठ पावन । तेथील पूजन ते ऐसे ॥ ४२ ॥ जीवे सर्वस्वेंसी आपण । त्यासी रिघावे अनन्य शरण । त्याच्या वचनासी प्राण । निश्चयें जाण विकावा ॥ ४३ ॥ गुरूची नीचसेवा सेवन । आवडीं करणे आपण । हेंचि तेथील पूजा-विधान । येणे सुख सपूर्ण साधका ॥ ४४ ॥ सद्गुरुसेवा करितां पाही । ब्रह्मसायुज्य लागे पायीं । गुरुसेवेपरते काही । श्रेष्ठ नाही साधन ॥ ४५ ॥ सद्गुरुस्वरूप तें जाण । अखडत्वं ब्रह्म पूर्ण । तेथे आवाहन विसर्जन । सर्वथा आपण न करावे ॥ ४६ ॥ निष्कपटभावे संपूर्ण । सद्गुरूसी जो अनन्य शरण । त्याचे मीही वदीं चरण । येथवरी जाण तो धन्य ॥ ४७ ॥ निर्लोभभावे सहज । पूजिता तोपे अधोक्षज । त्या भावाचें निजगुज । स्वयें यदुराज सांगत ॥ ४८ ॥

श्रद्धयोपाहत प्रेष्ट भक्तेन मम वार्यपि ॥ १७ ॥

भूर्यप्यभक्तोपहत न मे तोषाय कल्पते । गन्धो धूप सुमनसो दीपोऽत्राय चै किंचन ॥ १८ ॥

माझ्या ठायीं अतिप्रीतीं । श्रद्धायुक्त अनन्य भक्ती । भक्त भावे जळ अर्पिती । तेणें मी श्रीपति सुखावे ॥ ४९ ॥ तो जळविंदु यथासुखें । न्या मुखीं झेलिजे आदिपुरुखें । तंभ भक्तिभावाचेनि हरिखें । मी सुखरूप सुखें सुखावे देख ॥ १५० ॥ माझे त्रैलोक्यासी सुख । ऐसा मीही सुखरूप देख । त्या मज होय परम सतोख । भाविकांचे उदक सेविता ॥ ५१ ॥ त्या जळविंदूचिया साठीं । रमा नावडे गोमंटी । ब्रह्मा जन्मला माझे पोटी । तोही शेषटी नावडे ॥ ५२ ॥ भाविकाचेनि उदकलेखें । मज वैकुण्ठी झाले फिकें । शेषशयनीचीं निद्रासुखें । त्याचींही तुकें उतरलीं ॥ ५३ ॥ भाविकाच्या उदकापुढें । मज आणिक कांहीं नावडे । तेथही गधादि पूजा जोडे । नैवेद्य चोखंडे रसयुक्त ॥ ५४ ॥ ते पूजेचिये सुखप्राप्ती । उपमा नाहीं त्रिजगतीं । ऐसा भाविकांचिये भक्ती । मी श्रीपति सुखावें ॥ ५५ ॥ भावे करिता भगवद्भक्ती । मी कृतकृत्य झालों निश्चितीं । ऐशिया निश्चयें जो भावार्थी । त्याचेनि जळें सत्सुखि मज होय ॥ ५६ ॥ येर जो अभक्त दंभस्थितीं । 'जीरीं द्रव्याशा बाह्य विरक्ती । लौकिकप्रतिष्ठेपुरती । माझी भक्ति जो मिरवी ॥ ५७ ॥ ऐशिया अभक्ताचिया स्थितीं । छत्र चामर गजसपती । मज अर्पिताही अभक्तीं । सुखलेश चितीं उपजेना ॥ ५८ ॥ क्षीरंतीर निवडी राजहस । तेथ निःसूं दीधला कापुस । तेरीं अभक्तजनीं सतोष । मी हृषीकेश पावेना ॥ ५९ ॥ कार्गांची गायनकळा । जेवीं तोपेना किन्नरशाळा । तेरीं अभक्ताची भजनलीला । माझी चित्कळा तोपेना ॥ १६० ॥ जेवीं रजस्वलेचे पक्कान । उत्तम परी तें अतिहीन । तेवीं अभक्ताचे भजन । कदा जनार्दन स्पर्शेना ॥ ६१ ॥ ज्या भजना नातळे नारायण । ऐसे जें अभक्तांचें भजन । तेणे भजनें जनार्दन । अणुमात्र

१ निल्य सेवा, किंवा शाडसारवण वगैरे प्रकारची २ ब्रह्मासी पेन्स्य ३ मायामावाचें ४ कल्पते ५ किं पुन ६ मोठ्या गेमा ७ मुदर ८ जळविंदू, उदकतोरी ९ तुच्छ १० महत्वे ११ चांगले १२ मनात, पोटात १३ ह्म व पाणी १४ निवडण्याकरितां, सरकी काढण्यासाठीं १५ कावण्याची. १६ गवईमठडी.

जाण तोपेना ॥ ६२ ॥ एवं भक्तभक्तजनमार्ग । दाबूनि अधिकाराचे भाग । आतां समूळ पूजामार्ग । सांग श्रीकृष्ण सांगत ॥ ६३ ॥

शुचि सम्भृतसम्भार प्राग्दर्भ करिपत्तासन । आसीन प्रागुदगाऽचेंदचांयामय ममुत्तः ॥ १९ ॥

करुनि मंगळ स्नान आपण । वैदिक तांत्रिक मंत्रस्नान । सारुनि नित्यविधान । शुचि-त्वपण या नाव ॥ ६४ ॥ मग देवपूजासंभार । शोधूनि करावे पवित्र । यथास्थानीं पूजा प्रकार । गंधादि उपचार ठेवावे ॥ ६५ ॥ श्वेतकंबल चैलाजिन । पूर्वदर्भाप्रीं आसन । पूर्वामुख बैसावे आपण । अथवा जाण उदङ्मुख ॥ ६६ ॥ स्थावरमूर्ति पूजितां देख । आसन करावे मूर्तिसंमुख । हा आसनविधि निर्दोष । पूजान्यासादिक हरि सांगे ॥ ६७ ॥

कृतन्यास कृतयासा मदची पाणिना मृजेत् । कलश प्रोक्षणीय च यथावदुपसादयेत् ॥ २० ॥

विधियुक्त घालूनि आसन । गुरूसी करावे नमन । परमगुरु परमेष्ठीसी जाण । अभि-वंदन अतिप्रीतीं ॥ ६८ ॥ जो मंत्र प्राप्त आपणास । त्या मंत्राचे देहीं करावे न्यास । मंत्रमूर्ति आणोनि ध्यानास । पूजा मानसं करावी ॥ ६९ ॥ जे मूर्ति आली ध्यानासी । तेचि आणावया प्रतिमेशी । हातीं धरोनियां अर्चेसी । करावें न्यासासी प्रतिमाअर्गीं ॥ १७० ॥ कलश आणि प्रोक्षणीय जाण । साधार्वीं यथाविधान । जळें करोनियां पूर्ण । दूर्वादि चंदन द्रव्ययुक्त ॥ ७१ ॥

तदद्भिर्देवयजन द्रव्याण्यारमानमेव च । प्रोक्ष्य पात्राणि श्रीण्यद्भिस्तैर्द्रव्यैश्च साधयेत् ॥ २१ ॥

ते प्रोक्षणपात्रीचें जळ । नखोदक न करूनि निर्मळ । तेणें पूजासंभार सकळ । कुशाग्रें केवळ प्रोक्षावा ॥७२॥ तेणे प्रोक्षावें देवसदन । आपणासी करावे प्रोक्षण । प्रोक्षोनि देव-पूजास्थान । पूजाविधान मांडावे ॥ ७३ ॥ पाद्य-अर्घ्य-आचमनीयें । तदर्थ मांडावी पात्र-त्रयें । जळे पूर्ण करुनि पाहें । मित्र द्रव्य आहे पात्रत्रयासी ॥ ७४ ॥ श्यामांक दूर्वा अंज विष्णुक्राता । पाद्यपात्रीं हे द्रव्यशुद्धता । गंध पुष्प फल अक्षता । एवं कुशाग्रता अर्घ्यपात्रीं ॥ ७५ ॥ एळां वाळा जातीफेळ । लवंग कर्पूर कंकोळ । आचमनपात्रीं हा द्रव्यमेळ । शुद्ध जळ समायुक्त ॥ ७६ ॥

पाद्यार्घ्याचमनीयार्थं श्रीणि पात्राणि देशिक । हृदा शीर्ष्णाऽथ क्षिरया गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ॥ २२ ॥

गुरुमंत्रदीक्षा जैसी ज्यासी । तोचि निजमार्ग शिष्यासी । तेणे पाद्यादि तिहीं पात्रासी । सप्रदायेंसीं माडावे ॥ ७७ ॥ पाद्य द्यावे हृदयमंत्रें । अर्घ्य अर्पावें क्षिरोमंत्रें । आचमन द्यावें शिखामंत्रें । गुरुसस्कारें आर्गमोक्त ॥ ७८ ॥ तेचि तिनी पात्रे जाण । गायत्रीमंत्रें आपण । अभिमंत्रोनिया पूर्ण । देवार्पण करावी ॥ ७९ ॥ गुरुसप्रदाये नेटक । यालागीं त्याते देशिक । स्वयें बोलिला यदुनायक । दीक्षाविवेक निजद्रष्टा ॥ १८० ॥ आगमशा-स्त्रांचा निजमार्ग । भूतशुद्धि प्राणप्रतिष्ठायोग । तेणे अंन्वयें श्रीरग । श्लोकार्थें साङ्ग सांगत ॥ ८१ ॥

१ अभिष्ठानमेदाप्रमाणें मुख्य मुख्य पूजोपचारही मितमित्र योजावे लागतात ह वर मूर्ति, स्थळिल, सूर्य, उदक, च शुद्ध, याच्या पूजेचे प्रकार सांगून सिद्ध केले पूजा मान सद्भावाने केली पाहिजे २ देवपूजेचे साहित्य ३ पावरी घोंगडी ४ उत्तरेस तोंड केल ५ मनोमय उपचारांनी ६ पात्रें ७ पाप्यात बोट न घालिता ८ मार्जन ९ तीन पात्रें १० सवें ११ कमळ १२ अपराजिता नावाची वेल १३ दर्भाचें अन्न १४ वेलची १५ जायफळ १६ पचराजागमात सांगितल्या-प्रमाणें १७ मंत्रयुक्त १८ शुद्ध, देशिक १९ सवधानें

विण्डे वाय्वग्निसंशुद्धे हृत्पत्रस्था परा मम । अर्णवी जीवकला ध्यायेत्तामन्ते मित्रभाविताम् ॥ २३ ॥

वायुवीजें आवाहूनी । पिंगला प्राण पूरूनी । तोचि कुंभके संभूनी । मात्राधारणी धरावा ॥ ८२ ॥ वायु जो धारणा धरावा । तो जव फुटेना अन्धासन्धा । तंवचिवरी निरोधावा । मग रेचावा अनैःशूनैः ॥ ८३ ॥ ऐसे करितां प्राणधारण । स्वयें कल्पावे शरीर-शोषण । शरीर शोषले मानूनि जाण । देहदहन माडावें ॥ ८४ ॥ आधारस्थित जो अग्नी । तो अग्निवीजे चेतवूनी । तो देह लावूनि दहनी । भस्म मानूनी निजदेह ॥ ८५ ॥ देह देहनें अतिसतप्त । तेथ चंद्रवीजे चंद्रामृत । आणोनि निववावें समस्त । नवा देह तेथ कल्पावा ॥ ८६ ॥ देह कल्पावा जो एथ । पूर्ण पांढवे इन्द्रिययुक्त । त्याच्या हृदयपद्मा-आत । अर्णवी जीवकळा तेथ पहावी माझी ॥ ८७ ॥ माझी जीवकळा परम । सूक्ष्माहूनि अतिसूक्ष्म । यालागीं अर्णवी तिचे नाम । विश्रामधाम जगाचे ॥ ८८ ॥ अकार उकार मकारस्थिती । यातें प्रकाशे अर्णवी जीवज्योती । ते तंव शब्दाहूनि परती । योगी नांदातीं लक्षिजे ॥ ८९ ॥ ते देहीं सवाह्य परिपूर्ण । असोनि सूक्ष्मत्वे अलक्ष्य जाण । तीते हृत्पद्मां योगिजन । लक्षिती आसनप्राणायामें ॥ ९० ॥ ते अर्णवी जीवकळा अव्यक्त । तीते करोनियां व्यक्त । योगी निजभावयुक्त । हृदयीं चिंतित महामूर्ती ॥ ९१ ॥ नारा जीवसमूह जाण । त्याचे जे आर्धतन स्थान । ते महामूर्ति श्रीनारायण । हृदयीं सज्जन चित्तिती ॥ ९२ ॥

तथाऽऽत्मभूतया विण्डे व्यासे सपूज्य तन्मय । आवाह्याचाद्रिपु स्थाप्य न्यस्ताह मा प्रपूजयेत् ॥ २४ ॥

जेवी गृह प्रकाशी दीपस्थिती । तेवीं देह प्रकाशी जीवज्योती । ते सागोपांग माझी मूर्ती । हृदयीं चिंतिती साकार ॥ ९३ ॥ जेवीं तूप तूपणे विजले । तेंचि अवर्ण वर्ण-व्यक्ती आले । तेवीं चैतन्य माझे मुसौवले । लीळाविग्रह झाले साकार ॥ ९४ ॥ ऐशी ते माझी सगुण मूर्ती । चिन्मात्रतेजे हृदयदीप्ती । तिणें व्यापूनि देहाची स्थिती । चित्ती निज-भक्ती उपजवी ॥ ९५ ॥ देह जड मूढ अचेतन । तेथ मूर्ति प्रकटोनि चिद्धन । अचेतना करोनि सचेतन । करवी निजभजन उल्हासे ॥ ९६ ॥ जेवीं हरणुलीचे सांग जाण । हरिणीरूपे नाचे आपण । तेवीं भक्तभावे नारायण । भजनपूजन स्वयें कर्ता ॥ ९७ ॥ यापरी अभेदभजन । मूर्ति पूजिता चिद्धन । पूज्य पूजक हे आठवण । सहजे जाण मापळे ॥ ९८ ॥ मावळल्या हा भजनभेद । उल्हासे भक्तीचा अभेदबोध । हा गुत्सर्ग अतिशुद्ध । प्रिय प्रसिद्ध मजलागीं ॥ ९९ ॥ जेथ माझी अभेदभक्ती । तेथ मी सर्वस्वे श्रीपती । आंतुडलों भक्ताच्या हातीं । स्वानंदप्रीती उल्हासे ॥ १०० ॥ जेवीं का अफाट मेघजळा । धरण वांधोनि घालिजे तळा । तेवीं मज अनता एकवळा । अभेदभजनाला आंतुडे ॥ १ ॥ आंडवीं वर्षले मैरीं जळ । तेणे नुपजेचि उत्तम फळ । तेंचि तळा भरलिया प्रवळ । तेणें पिकती केवळ राजागिरें ॥ २ ॥ तैसे माझे स्वरूप वाडेंकोडे । अभेदभक्ती-

१ भलत्याच मार्गानें, वाढवातिटवा २ गोडा यावा ३ हळ हळ ४ अमन ५ निपुणता, कौशल्यानें ६ अति-सूक्ष्म ७ प्रणवाचे जे पाच भाग-अकार, उकार, मकार, बिंदु, व नाद,-त्यातल्या पाचव्या नादाच्या अती हृदयकमलात नारायणाचें ध्यान करितात ८ इन्द्रियास गोचर न होणारी ९ नाना १० राहण्याच स्थल ११ मुखांत रम होऊन गोडा होणे. १२ लीलेनें धारण केलेल्या शरीरानें १३ स्थायीन झालें १४ रानात अपरपार पाऊन पडला १५ रायमोग, ताडू. ए भा ९०

मार्जी आतुडे । तें ब्रह्मानंदं गांधळ पडे । जीग चढे भक्तीची ॥ ३ ॥ अंभेदभक्ताच्या द्वारांपाशी । तीर्थं येती पवित्र न्हावयासी । सुरनर लागती पायांसी । मी हृषीकेशी त्यांमार्जी ॥ ४ ॥ अंभेदभक्तांपाशीं देख । सकळ तीर्थं होती निर्दोख । भक्तीचें माहेर तें आवश्यक । मजही मुख त्यांचेनी ॥ ५ ॥ अंभेद जे क्रियास्थिती । या नांव माझी उत्तम भक्ती । ऐसा अतिउल्हासे श्रीपती । उद्धवाप्रती बोलत ॥ ६ ॥ अंभेदभक्ती वाडेंकोडें । श्रीकृष्ण सांगे उद्धवापुढें । कथा राहिली घेरीकडे । तेही धडफुडें स्मरेना ॥ ७ ॥ देव विसरला निरूपण । तत्र उद्धवासी बाणली खूण । तोही विसरला उद्धवपण । कृष्णा कृष्णपण नाठवे ॥ ८ ॥ अंभेदभजनाचा हरिख । देव भक्त झाले एक । दोघां पडोनि ठेले ठेंक । परम सुख पावले ॥ ९ ॥ उद्धव निजबोधें परिपूर्ण । तरी पूजाविधानप्रश्न । पथ करावया काथ कारण । ऐशी आशंका मन कल्पील ॥ २१० ॥ तरी उद्धवाच्या चिती । उगा राहतांचि श्रीपती । जाईल निजधामाप्रती । यालागीं प्रश्नोक्ती तो पुसे ॥ २११ ॥ उपासनाकाडगुह्यज्ञान । आगमोक्तपूजाविधान । उद्धवमिपें श्रीकृष्ण । वेदार्थ आपण स्वयें बोले ॥ २१२ ॥ सकळवेदार्थ शास्त्रविधी । ग्रंथी श्रीकृष्ण प्रतिपादी । जैसी श्रद्धा तैसी सिद्धी । न्हावया त्रिशुद्धी साधका ॥ २१३ ॥ असो हे ग्रंथव्युत्पत्ती । ऐकता अद्वैतभक्ती । उद्धव निर्वाला निजचितीं । तेणे श्रीपति सुखावला ॥ २१४ ॥ तेणे संतोपें हाणे श्रीकृष्ण । उद्धवा होई सावधान । पुढील पूजाविधान । तुज मी सागेन यथोक्त ॥ २१५ ॥ पूज्य पूजक एकात्मता ध्यान । करोनिया दृढ धारण । तेचि बाह्य पूजेलागीं जाण । करावे आवाहन प्रतिमेमार्जी ॥ २१६ ॥ प्रतिमेशमुख आपण । आवाहनमुद्रा दाखवून । माझी चित्कळा सपूर्ण । प्रतिमेशीं जाण भावावी ॥ २१७ ॥ तेव्हां मूर्तीचें जडपण । निःशेष न देखावे आपण । मूर्ति भावावी चैतन्यधन । मुख्य आवाहन या नांव ॥ २१८ ॥ गुंरुमुखें मंत्र निर्दोष । तेणे मंत्र मूर्तीसी न्यास । करावे सर्वांगी सावकाश । शास्त्रविन्यास आगमोक्त ॥ २१९ ॥ एवं आवाहन सस्थापन । सन्निधि सन्निरोधन । सुमुखीकरण स्वागतन । या मुद्रा आपण दावाच्या ॥ २२० ॥ अवगुंठन सकलीकरण । या अर्घ्य मुद्रा दावूनि जाण । मग होऊनि सावधान । पूजाविधान माडावे ॥ २२१ ॥

पाद्योपसर्पशार्ङ्गणादीनुपचारान्प्रकरपयेत् । धर्मादिमिश्र नवमि करपयित्वाऽऽसन मम ॥ २५ ॥

पद्ममण्डल तत्र कणिकाकेसरोज्ज्वलम् । उभाभ्यां वेदतन्त्राभ्यां मह्य तन्मयसिद्धये ॥ २६ ॥

स्नानमंडप कल्पूनि जाण । तेथ आणावा देव चिह्नन । पाद्य अर्घ्य आचमन । मधुपर्कविधान करावे ॥ २२२ ॥ अभ्यंग अगमर्दन । पुरुषसूक्तं यथोक्त स्नान । पीतावरपरिधान । स्नानमंडपीं जाण देवासी ॥ २२३ ॥ इतर यथोक्त पूजन । करावे सिंहासनीं सपूर्ण । ते आसन पीठावरण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ २२४ ॥ सिंहासनीं आवरणक्रम । आधारप्रकृति कूर्म क्षेम । क्षीराब्धि श्वेतद्वीप कल्पद्रुम । मनोरम भावावा ॥ २२५ ॥ त्या तळीं रत्नमंडप नेटक । त्यामार्जी विचित्र पर्यंक । त्या मंचकाचा विवेक । यदुनायक सांगत ॥ २२६ ॥

१ एकात्मतेच्या रूपाने तन्मय होऊन पूजा करणाऱ्याच्या दारी २ निष्पाप ३ एकीकडे ४ नीट, बरोबर ५ टक, सन्ध्या ६ रमला, आनंदला ७ करपावी, ध्यावी ८ शानस्वरूप, सजीव ९ आपण तन्मय होऊन मूर्ति जड नसत विद्वांस आटे बांधी भावावी हच खर आवाहन होय १० गुरमंत्रें ११ आवाहनादि ८ मुद्रा यांत्रिकाच्या आहेत १२ पलम १३ त्रिचार

धर्म ज्ञान वैराग्य ऐश्वर्य । तेचि मांचवे अतिवर्य । अधर्म अज्ञान अनैश्वर्य । अवैराग्येंसीं पायें गातें चारी ॥ २७ ॥ ईश्वरतत्त्व निजसूत । गुणागुणीं वळोनि तेथ । मचक विणिला अचुंबित । योगयुक्त महामुद्रा ॥ २८ ॥ त्या मंचकावरी शेषपुटी । शोभे अतिशयेंसी गोमटी । सहस्रफणीं मणितेज उठी । छत्राकार पृष्ठीं झळकत ॥ २९ ॥ शेषपुटीमार्जीं निर्मळ । विकासले रातोत्पळ । सकर्णिक अष्टदळ । शोभे केवळ मनोहर ॥ २३० ॥ सत्-शक्ति कमळकंदमूळ । ज्ञाननाळ त्याचे सगळ । प्रकृति अष्टधा जे प्रवळ । तेचि अष्टदळ कमळाचें ॥ ३१ ॥ ऐसे कमळ अतिसुंदर । पङ्किकार तेचि केसर । वैराग्यकर्णिका सधर । मघमघी थोर सुवासे ॥ ३२ ॥ पूर्वादि कमळदळीं जाणा । देवता न्यासाव्या त्या त्या स्थाना । विमळा उत्कर्षिणी आणि ज्ञाना । क्रियाशक्ति जाणा चौथी पै ॥ ३३ ॥ योगा प्रह्वी सत्या ईशाना । कर्णिका योजिजे मध्यस्थाना । कल्पूनि अनुपम रचना । अनुग्रहा जाणा स्थापार्वी ॥ ३४ ॥ आत्मा अतरात्मा परमात्मा । हा समुसभाग देवोत्तमा । सत्व रज आणि मोह तमा । पुरुषोत्तमा पृष्ठभाग ॥ ३५ ॥ ऐशापरी पीठन्यास । आगमोक्त सावकाश । करुनियां हृषीकेश । सिंहासना आणावा ॥ ३६ ॥ छत्र आणि युग्मे चामर । नाना वाद्यें जयजयकार । दाबूनि पीठ मुद्रा सधर । आसनीं श्रीधर वैसवावा ॥ ३७ ॥ मज सर्वगतासी आवाहन । मज अधिष्ठानासी आसन । मज निर्विकारासी जाण । दाविती आपण विकारमुद्रा ॥ ३८ ॥ मज चिद्रूपालागीं लोचन । निःशब्दा कल्पिती श्रवण । मज विश्वमुखासी वदन । निर्मांसुरें जाण भाविती ॥ ३९ ॥ मी विश्वाघ्री दो पार्यी चालत । मज विश्ववाहसी चारी हात । मज सर्वगतातें एथ । स्थान भावित एकदेशी ॥ २४० ॥ मज निर्विकारासी उपचार । मज विदेहासी अळंकार । सर्वसमाना अरिमित्र । भावना विचित्र भाविती ॥ ४१ ॥ मज अकर्त्या कर्मबंधन । अजांसी जन्मनिर्धन । नित्यतृप्तासी भोजन । निर्गुणा सगुण भाविती ॥ ४२ ॥ या अवधियाचा अभिर्भावो । उपासनाकाडनिर्वाहो । जैसजैसा भक्तिभावो । तैसा मी देवो तयासी ॥ ४३ ॥ मी अयासकळेंकाम । परी भक्तप्रेमालागी सकाम । जैसा भक्ताचा मनोर्धर्म । तैसा पुरुषोत्तम मी तया ॥ ४४ ॥ भक्त जैसा भावी माते । मी तैसाचि होयें त्याते । तो जे जें अर्पां भावार्थें । तें अर्पें माते सहजचि ॥ ४५ ॥ मी सर्वत्र भरलों असे । तेथ जो जेथ मज उद्देशे । भक्त भावार्थें अर्पूं वैसे । तें अर्पें अनायासे सहजें मज ॥ ४६ ॥ मी सर्वत्र देवाधिदेव । तैसा प्राणियाचा नव्हे भव । यालागीं भक्ताचा जेथ सद्भाव । तेथ मी देव सहजेचि ॥ ४७ ॥ यालागीं वाडें-कोडें । भक्तभावार्थ मज आवडे । भक्तभावाहनि पुढें । वैकुण्ठ नात्रडे क्षीराब्धीही ॥ ४८ ॥ भक्तभावार्थाचीं भूपणें । अगी वाणावर्थां श्रीकृष्णे । म्यां निर्गुणेंही सगुण होणें । भावार्थगुणें भक्ताच्या ॥ ४९ ॥ यालागीं मी अजन्मा जन्में । अकर्माही करीं कर्म । अनामाही

१ मचकाचे चार पाय २ चार पायावरवीं चार आठवीं टाकडें ३ सारखा, नीट ४ शोभत ५ टाळ फाळ ६ कमळ. ७ सवळ ८ स्थापन कराव्या ९ दोन १० मजवृत्त ११ निराकारासी १२ लेळे १३ काज १४ घुदर १५ जमरहितात १६ जमभरण १७ रहस्य १८ उपासनेचा मार्ग चोखाटलेस रहावा हाच हेतु १९ प्रस दाते आहित सर्व कास ज्याचे असा, पूणराम २० भक्तप्रेमाची इच्छा करणारा २१ भाव २२ मी सर्वत्र शाट, पा जीवाचा धमा भाव नसतो, हापून भक्त मला जेथें भावितान तेथ, मी सर्वदेगीं भयताही, मणोच्या भावार्थासाठी एकरेरीं होतो २३ क्षीरसागरमुद्रा २४ टसव्यासाठी

धरीं नामें । भक्त मनोधर्में तरावया ॥ २५० ॥ निर्गुणीं लागल्या मन । मनचि होय चैत-
न्यघन । सगुणीं उसावल्या मन । साधक श्रीकृष्ण स्वयें होती ॥ ५१ ॥ निर्गुणाचा वोध
अटक । यालागीं उपासनाविवेक । सगुणमूर्तिं भावूनि देख । तरले साधक अनायासे ॥ ५२ ॥
हे आगमोक्त उपासनाविधी । येणे भोगमोक्ष उभयसिद्धी । साधक पावती त्रिशुद्धी ।
मी कृपानिधि सतुष्टें ॥ ५३ ॥ तेंचि उपासनविधिविधान । मागा सांगता पूजन । देव
सिंहासनी वैसल्या पूर्ण । पुढें आवरणपूजा ऐक ॥ ५४ ॥

सुदर्शन पाञ्चजन्य गवासीपुधनुर्हलात् । सुसल कौस्तुभ माला श्रीवत्स चानु पूजयेत् ॥ २७ ॥

अण्वी जीवकळेसी देहावरण । सिंहासनीं शक्त्यावरण । सुदर्शनादि आयुधावरण ।
आपुलीं आपण हरि सांगे ॥ ५५ ॥ सतेज धार सुदर्शन । शंख शोभे पांचजन्य । नंदक
तो खड्ग जाण । गदा गहन कौमोदकी ॥ ५६ ॥ शार्ङ्ग धनुष्य अतिसवळ । सुवर्णपुंख
वाण सरळ । हल आणि मुसळ । आयुधें प्रवळ पूजावीं ॥ ५७ ॥ या आठही भुजा सायुधा
सरळा । कंठी कौस्तुभ वनमाला । कांसे कशिला पीतांबर पिंवाळा । धनश्याम सावळा शोभत
॥ ५८ ॥ ब्रह्मण्यदेव रमानाथ । ब्राह्मणाचा चरणघात । हृदयीं अळंकार मिरवत । शोभा
अद्भुत तेणे शोभे ॥ ५९ ॥ चिद्रत्नाच्या अळंकारीं । गुण काढोनिया वाहेरी । वोविली
वैजयंती कुंसरी । ते हृदयावरी रुळत ॥ २६० ॥ यापरी साळंकार सायुध । शंखचक्रपद्मोंसीं
अगाध । ऐसा शोभला स्वयंबोध । नारदादि सनिध तिष्ठती सदा ॥ ६१ ॥ यापरी साळं-
कार सायुध । पूज्य पूजोनिया गोविंद । मग पूजावे पार्यद । ऐक विशद सांगेन ॥ ६२ ॥

नन्द सुनन्द गरुड प्रचण्ड चण्डमेव च । महाबल बल चैव कुमुद कुमुदक्षणम् ॥ २८ ॥

नंद सुनंद देवापाशीं । गरुड सदा तिष्ठे दृष्टीसी । चंड प्रचंड दोहीं वांर्हीसी । अह
निंशी तिष्ठती ॥ ६३ ॥ वळ आणि महावळ । सुमुखसज्ञे अवधानशीळ । कुमुद कुमुदाक्ष
केवळ । पाठीसी प्रवळ वळें उभे ॥ ६४ ॥ गरुड हंटीं तिष्ठे आपण । येर नंदादि जे अष्टौ
जन । ते अष्टौ दिशांप्रति जाण । पार्यदावरण हरिनिकटीं ॥ ६५ ॥

दुर्गा विनायक व्यास विष्वक्सेन गुरुर् सुरात् । स्वे स्वे स्थाने त्वमिसुखान् पूजयेत्प्रोक्षणादिभि ॥ २९ ॥

दुर्गा विनायक जाण । व्यास आणि विष्वक्सेन । चहूं कोनीं चारी स्थापन । करावे
पूजन देवामिसुख ॥ ६६ ॥ मूळमूर्तीसी अभिज्ञाकारू । गुरु आणि परमगुरु । परमेष्ठिगु-
रुसी एकाकारू । पूजाप्रकारू करावा ॥ ६७ ॥ इंद्रादि अष्टौ लोकपाल । आह्वानूनिया सकळ ।
स्थापुनि अष्टौ दिशा केवळ । तेही तत्काळ पूजावे ॥ ६८ ॥ गुरुदुर्गादिक लोकपाल ।
पूजावे सागोपाग सकळ । प्रोक्षणपाद्यादि अविकळ । पूजा निश्चळ करावी ॥ ६९ ॥
तेचि पूजेचे पूजोपचार । कोण कोण पै प्रकार । तो ये श्लोकां शार्ङ्गधर । सक्षेपाकार
सागत ॥ २७० ॥

१ निगुणाच ज्ञान धारणें ह कठिण असत्यामुळें उपासनामार्गाचा विचार सांगितला आहे २ सुवर्णाचे पिसारे ज्यास
आहेन असे ३ नागर ४ आठही आयुधे आठ दिशाकडे, व कौस्तुभ, वनमाला, व श्रीवत्स, हीं वक्ष स्थलावर पूजावीत
५ कमरेला ६ चातुस्राने ७ वानुस ८ उभे राहतात ९ समोर उभे राहून आज्ञा शैलण्यास तत्पर आहेत १० उभे
असती ११ समोर १२ पापदग्ध १३ आठ दिशाकडे १४ आवाहा करून १५ सर्व उपचारसुक्त

चन्दनोशीरकपूरकुङ्कुमागङ्गासिते । सलिलै स्नापयेन्मन्त्रैर्नित्यदा विभवे सति ॥ ३० ॥
 म्बर्णधर्मानुवाकेन महापुरपविद्यया । पोरुपेणापि सूक्तेन सामनीराजनादिभि ॥ ३१ ॥

एळा वाळा कर्पूर । चदन कुंकुम केशर । त्यामार्जी मेळवूनि अंगर । धूपिले नीरं स्नपनासी
 ॥ ७१ ॥ सुवासित सपरिकर । गंगाजळ अतिपवित्र । शखमुद्रापुरस्कर । शंखी तें [सपूर]
 भरावे ॥ ७२ ॥ ऐसें जळ घेऊनि शुद्ध । आपस्तंबशाखेचें प्रसिद्ध । सुवर्णधर्मानुवाकपद ।
 तेणे अभिपेक विशद मज करावा ॥ ७३ ॥ अथवा केवळ पुरुषसूक्त । रुद्राभिपेक विष्णु-
 सूक्त । इंहीं मंत्री मंत्रोक्त । देवासी यथोक्त स्नान द्यावे ॥ ७४ ॥ का सामवेदीचें गायन ।
 त्यामार्जी सामनीरांजन । तेणेकरूनिया जाण । देवासी स्नान करावे ॥ ७५ ॥ असल्या
 वैभवसपन्न । नित्य द्यावे हें स्नान । नातरी पर्वविशेषें जाण । करावे आपण जयत्या
 दिकीं ॥ ७६ ॥ आगमोक्त सुलक्षण । महापुरुषविद्या पूर्ण । तेणेकरुनि आपण । देवासी
 स्नान करावे ॥ ७७ ॥ देवासी पूर्ण झालिया स्नान । करावे मंगळनीरांजन । मग वखें
 अळंकार भूषण । देवासी आपण अर्पावीं ॥ ७८ ॥

वक्षोपवीताभरणपत्रसंग्गन्धलेपने । अलङ्कृतं सप्रेम मद्भक्तो मा यथोचितम् ॥ ३२ ॥

देवो स्वरूपे घनसावळा । कासे कसावा सोर्नसळा । हेमसूत्र अर्पूनि गळा । रत्नमेखेळा
 घाणावी ॥ ७९ ॥ वाकीअदुवाचा गजर । चरणीं नूपुराचा झणत्कार । मुकुटकुंडले मनो-
 हर । हृदयीं गभीर महापदक ॥ २८० ॥ जडित मोतीलंग पंखवेळी । अतिशोभित
 दिसे निर्दोळीं । तिलक पिंवळीं तयातळीं । कंठीं झळाळी कौस्तुभ ॥ ८१ ॥ वाहीं बाहुवटे
 वीरककणे । कर्मुद्रिका रंजिखेवणे । पीतांबर झळके कोणे माने । रविविष तेणे लाजविलें
 ॥ ८२ ॥ सावळे अर्गी गोमंटी । शुभ्र चदनाची शोभे उटी । सुमनमाळावीरंगुठी । होत
 धरंटी मधुकरा ॥ ८३ ॥ वैजयंती वनमाळा । आर्पाट रुळे गळा । घवघवीत दिसे
 डोळा । घनसावळा शोभत ॥ ८४ ॥ एवं वस्त्रालकारभूषणीं । स्वयें पूजावा शाईपाणी ।
 पूजेहनिया मनी । श्रद्धा कोटिगुणीं असावी ॥ ८५ ॥ भक्त असो अतिसपन्न । अथवा
 हो का अतिनिर्धन । जेथ शुद्ध श्रद्धा सपूर्ण । तेथ नारायण सतुष्टे ॥ ८६ ॥ सकळ
 पूजेचे कारण । मुख्य श्रद्धाचि गा प्रमाण । अत्यंत श्रद्धें जो सपन्न । तो देवाचा पूर्ण
 पहियता ॥ ८७ ॥

पावमाचमनीय च गन्ध सुमनसोऽक्षतान् । दीपदीपोपहार्याणि दद्यान्मे श्रद्धयार्थक ॥ ३३ ॥

एवं मूर्तिं शृंगारिल्या पूर्ण । द्यावे पाद्य अर्घ्य आचमन । देऊनि मधुपर्कविधान ।
 करावे पूजन श्रद्धायुक्त ॥ ८८ ॥ गंधाक्षता शुद्ध सुमन । धूप दशाग दीपदान । दीपावली
 नीराजन । श्रद्धा मदर्चन साधका ॥ ८९ ॥

गुह्यपायससर्पिणि नाकुट्याऽधूपमोदकान् । सयावदधिसूपाद्य नेषेय सति कपयेत् ॥ ३४ ॥

झाल्या धूप दीप नीराजन । देवासी दोगरांवे भोजन । नानापरिचें पक्वान्न । अन्न

१ कृष्णाग्न्य चदन २ पाणी ३ झानासाठी ४ 'सुवर्ण धर्म परिवेदयेन्म' हा अणुवाक द्यावा ५ 'इदं नरो नेनशित
 हृषते' इत्यादि सामें गावीत ६ कृष्णाऽभ्यादि पर्वनाळा ७ मंगलारत्ना ८ पीतांबर ९ सोन्याचें जानचें १० रत्नरत्नित
 कडदोर ११ मोत्याचे हार, पन्नाचळी १२ कपाळावर १३ केशराचा टिळ १४ रत्नरत्नित आगत्या. १५ सुदर
 १६ केदावा चुयाडा १७ केरे, बाटोळीं भरारी, रंग १८ पायापर्यंत १९ वाटाव

सदन्न रसयुक्त ॥ २९० ॥ मांडा साकरमांडा गुळवरी । शण्कुल्या अमृतफळें क्षीरधारी ।
 दुधामाजी आळिली क्षीरी । वाढिली परी वळिवट ॥ ९१ ॥ मधुघडा कोरवडा । लाडू
 तिळवयांचा जोडा । रुची आला अन्नवडा । ठायापुढां वाढिनला ॥ ९२ ॥ पत्रशांकांची
 प्रभांवळी । भात अरुवार जिरेसाळी । शुभ्र सोलीव मुगदाळी । गोघृत परिमळी सद्यस्तप्त
 ॥ ९३ ॥ साजा सडीव गुळयुक्त । एळो मिरें घालूनि आंत । पाक केला घृतमिश्रित । सेवितां
 मुखांत अरुवार ॥ ९४ ॥ कथिका तर्काची गोमटी । आम्रसे भरली वाटी । शिखरणी
 केळ्याची वाढिली ताटी । देखोनि लाळ घोंटी अमरेंद्र ॥ ९५ ॥ दधि दुग्ध साय साकर ।
 नैवेद्या वाढिले परिकर । देव न पाहे उपचार । श्रद्धा श्रीधर नृप होय ॥ ९६ ॥ सामर्थ्य
 असलें करावयासी । तरी हे परब्रह्मी प्रतिदिवसी । नैवेद्य अर्पावे देवासी । नातरी पर्व-
 विशेषी अर्पावे ॥ ९७ ॥ उपास्यमूर्ति जे साचार । ते जयंतीस सविस्तर । पर्वविशेषी उप-
 चार । पूजा अपार हरि सागे ॥ ९८ ॥

अभ्यङ्गोन्मर्दनादर्शद-तथावामिपेचनम् । अर्घ्याय गीतनृत्यानि पर्वणि स्युरतान्वहम् ॥ ३५ ॥

पर्वें वोलिली आर्गमोर्ती । अथवा वार्षिक पर्वें येती । कां निजमूर्तीची जयंती । ते पूजा
 श्रीपति स्वयें सागे ॥ ९९ ॥ दतधावनं उद्धर्तन । मूर्तीसी द्यावे अभ्यंजन । पंचामूर्ते
 करुनि स्नान । विचित्राभरण पूजावी ॥ ३०० ॥ पूजोनि साळंकृत देवासी । नैवेद्य अर्पावे
 पडूसी । देऊनि करोर्द्धर्तनासी । मुखवासासी अर्पावे ॥ १ ॥ देव विसरला देवपणासी ।
 तें देवपण भेटे देवासी । ऐशिया दाखवावे आदर्शासी । तेणे देवदेवासी उल्हास ॥ २ ॥
 पर्वविशेषी जयंतीसी । मेळवूनि सतवैष्णवांसी । करावे गीतनृत्यकीर्तनासी । अतिप्रेमंसी
 अहोरात्र ॥ ३ ॥ आगमोक्त दीक्षा हवन । करिता तत्काळ देव प्रसन्न । त्या होमाचें विधि-
 विधान । ऐक सावधान उद्धवा ॥ ४ ॥

विधिना विहिते कुण्डे मेरुप्लगर्तमेदिभि । अग्निमाधाय परित समूहेत्पाणिनोदितम् ॥ ३६ ॥

परिस्नीर्याथ पर्युक्षेदन्वाधाय यथाविधि । प्रोक्षण्यासाद्य ब्रव्याणि प्रोक्षयाद्यौ भावयेत माम् ॥ ३७ ॥

आगमोक्त कुंडविधान । लावी रुदी खोली कोण । गणूनि उंचीचें प्रमाण । कुंड सपूर्ण
 साधावे ॥ ५ ॥ स्वशाखा जे वेदप्रोक्त । मेखळायुक्त साधावी गर्त । योनीसकट वेदी तेथ ।
 लक्षणोक्त साधावी ॥ ६ ॥ तेथ करुनि आंवाहन । प्रतिष्ठिला जो हुताशन । त्यासी
 करुनि करस्पर्शन । परिसमूर्हन करावे ॥ ७ ॥ दर्भें करावे परिवस्तरण । मग करावे
 पर्युक्षण । इध्मावर्हिं विसर्जन । त्रिसंधान ठेवावें ॥ ८ ॥ करुनि वहींचें आस्तरण । करावें
 आज्यस्थालीस्थापन । व्याहर्ता समिधाहोम जाण । अन्वाधान त्या नाव ॥ ९ ॥ प्रोक्षणी
 पात्रींचे विधान । करुनि भरावें जळ पूर्ण । तेणे कुशाग्रजळें आपण । होमद्रव्यें जाण
 प्रोक्षणी ॥ ३१० ॥ कुंडीं प्रदीप्त हुतार्शन । तेथ करावें माझे ध्यान । ते ध्यानमूर्तींचे लक्षण ।
 स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ११ ॥

१ करज्या २ पालेभाज्याची पाक ३ वारीक (ताडुळाचा) व हलका ४ गाथीचें साजूक मुग्ध वृष ५ वेलची,
 वेलदोडे ६ ताकाची कडी ७ आप्याच्या रसांन ८ प्रकार ९ अन्नाद्यगीत १० तत्रात सांगितलेली ११ दात धासणें,
 १२ हात धुण्यासाठीं न्यदनादि देणें १३ मुखशुद्धीसी १४ वेदात द्वाणजे श्लक्ष्णसूत्रात जो विधि सांगितला अर्हि त्याप्र
 माणें, मेखळा, गर्त, योनि व वेदी, यानीं युक्त असें यथाप्रमाण कुंड घाळावें १५ अग्नीची प्रतिष्ठापना, अश्याधान
 १६ भोवतालीं तीन वेळ कोण हात फिरविणें १७ समोवतीं वारी दिशाता चारचार दर्भ टाकणें १८ समोवतीं पाणी
 पिंपटर्ण १९ लभि

तत्तजाम्बूनदप्रम्य शङ्खचक्रगदाग्नुजै । लसच्चतुर्भुज शान्त पञ्चकिङ्कलवाससम् ॥ ३८ ॥

स्फुरतिकरीटकटकटिसूत्ररराङ्गदम् । श्रीवत्सवक्षस भ्रान्तकौस्तुभ वनमालिनम् ॥ ३९ ॥

जैसी तैस्रस्वर्णभा । तैसी मूर्तीची अगप्रभा । चतुर्भुज साजिरी गोभा । चिन्मात्रगाभा साकार ॥ १२ ॥ शखचक्रगदाकमळ । कांसे पीतांबर सोज्ज्वळ । लोपूनि अग्निप्रभाजाळ । मूर्तिप्रभावळप्रकाश ॥ १३ ॥ मुकुट कुंडले मेखळा । श्रीवत्स शोभे वक्षस्थळा । आपाद रुळे वनमाळा । झळके गळां कौस्तुभ ॥ १४ ॥

ध्यायत्तभ्यर्च्य दारुणि हविषामिधृतानि च । प्रास्याज्यभागावाघारी इत्या चाज्यभृत इति ॥ ४० ॥

ऐसे साङ्ग माझें ध्यान । अग्निमार्जीं भावूनि जाण । करुनि आवाहन पूजन । विध्युक्त हवन माडावे ॥ १५ ॥ अग्नि विधियुक्त आह्वानूनी । समिधाहोम घृतं अमिधारूनी । आज्य-भाग दो अवदानीं । प्रथमहवनीं होमावा ॥ १६ ॥ तेथ तिलैज्य हविर्द्रव्य पूर्ण । घृतप्लुत अवदान । आगमोक्त होमविधान । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ १७ ॥

शुहुयान्मूलमन्त्रेण पोउशर्चांस्त्रदानत । धर्मादिभ्यो यथान्याय मन्त्रे स्विष्टकृत बुध ॥ ४१ ॥

लक्ष्मि मुखबोध देवाचा । मूलमंत्रें होम साधकाचा । का पुरुषसूक्त सोळा ऋचा । हा होमाचा विधिमार्ग ॥ १८ ॥ धर्मादिक पीठार्चन । इतर देवता आवरण । त्यांसीही एक-एक अवदान । नाममंत्रें जाण होमावे ॥ १९ ॥ मग स्विष्टकृताचें अवदान । साधकें द्यावें सविधान । ऐसें हें माझें निजभजन । भक्त सज्जन जाणती ॥ ३२० ॥ होमादि मूर्तिभजन-विधी । येणे तत्काळ साधका सिद्धी । भक्त पावती निजपदीं । जाण त्रिशुद्धी उद्धवा ॥ २१ ॥

अभ्यर्च्याथ नमस्तृप्य पार्षदेभ्यो बलि हरेत् । मूलमन्त्र जपेद्ब्रह्म सरस्वारायणात्मकम् ॥ २२ ॥

यापरी होम विधियुक्त अर्चन । करुनि करावे साष्टांग नमन । मग देवाचे पार्षदगण । त्यासी बलिहरण कल्पावे ॥ २२ ॥ मग बाह्यप्रतिमापूजास्थान । तेथें येवोनिया आपण । मूलमंत्राचें स्मरण । ध्यानयुक्त जाण करावे ॥ २३ ॥ पूज्य पूजक अभिन्न । परात्पर जो का नारायण । ते परब्रह्मी लावूनि मन । घालावें आसन सावधानवृत्तीं ॥ २४ ॥ ध्यानीं जंव स्थिरावे मन । तंव स्थिर राखावे आसन । तेथूनि उपरमल्या मन । पुढे पूजाविधान हरि सागे ॥ २५ ॥

दत्ताऽऽचमनमुच्छेप विष्वक्सेनाय करपयेत् । सुरवास सुरभिमत्तामूलाद्यमथाहयेत् ॥ ४३ ॥

एव विसर्जिलियां ध्यान । झाले देवाचे भोजन । ऐसे भावूनि आपण । शुद्धाचमन अर्पावें ॥ २६ ॥ अग्नीमाजील मूर्तिध्यान । प्रतिमा पुजिली जे आपण । दोही ठायीं शुद्धा-चमन । यथोक्त जाण करावे ॥ २७ ॥ देवाच्या भुक्तश्रेणींसी । भाग द्यावा विष्वक्से-नासी । मग काढूनि उच्छिष्टासी । द्यावे देवासी करोद्धर्तन ॥ २८ ॥ कापुरें घोळिया सुपारीफोडी । सुवर्णवर्णा पानांची विडी । कांथ सुवासिलें परंबडीं । अभिनव गोडी तावूला ॥ २९ ॥ एळा लवंगा कंकोळ । अल्प अर्पिले जातीर्फळ । सुरग रगले तावूळ ।

१ तापलेत्या सोऱ्याची काति २ पायापर्यंत लोंबत आदे ३ आघारुनि ४ तिचत करून ५ तीळ व दूर ६ तुपात निजलेले, घृतपूत ७ अष्टाक्षरी मूलमंत्रां ८ अर्चन ९ घर्षाय स्वाहा, शानाय स्वाहा, अया नाममन्त्रां आहुतीं देऊन १० पूजन ११ परवाणीच्या पन्नीकड्या, प्रकृतीहृत श्रेष्ठ अद्या १२ समाप्त शायावर १३ नैवेद्याच्या शवशिट भागला १४ सुगंधित कात १५ अद्या प्रवारान, १६ जायफळ

दिसे मुखकमळ साजिरें ॥ ३३० ॥ चूवा कस्तूरी लुका सधर । अपूर्णि पुष्पांजळीसंभार ।
जेणे श्रीघ्न संतोपे श्रीधर । तें प्रेम साचार हरि सांगे ॥ ३१ ॥

उपगायन-गृणहृत्यन्कमाण्यभिनयन्मम । मत्कथा श्रावयन् शृण्वन् मुहूर्त क्षणिको भवेत् ॥ ४४ ॥

ज्ञान ध्यान उपासकता । हे गौण जाण सर्वथा । देव भावाचा भोक्ता । भावे तत्त्वता
देव भेटे ॥ ३२ ॥ ध्यानीं तुटलिया निजमन । करावे माझे नामस्मरण । कां माझ्या
गुणांचें श्रवण । आदरें जाण करावे ॥ ३३ ॥ करितां हरिगुणांचें श्रवण । तेणे सुखावे
अतःकरण । सुखें सुखावोनि आपण । स्वयें हरिकीर्तन करावे ॥ ३४ ॥ निर्लज्ज नैटाचे
परी । हरिरगणीं नृत्य करी । हावभावकटाक्षकुसरी । अभिनयो धरी कर्माचा ॥ ३५ ॥
गोवर्धनउद्धरण । अगें दानावे आपण । कां मांडूनियां दृढ ठाण । ज्यंवरुंभंजन दानावे
॥ ३६ ॥ पूतनाप्राणशोषण । कुर्वलयाचे निर्दळण । दाबूनि मल्लमर्दन । हरिकीर्तन करावे
॥ ३७ ॥ नवल प्रेमाचा उद्बोध । गद्यपद्यनामप्रबंध । भुजंगप्रयातादि अगाध । गाती
स्वानंद स्तुतिस्तोत्रें ॥ ३८ ॥

स्तवैरुच्चावचै स्तोत्रै पौराणे प्राकृतेरपि । स्तुत्या प्रसीद भगवन्निति चन्देत् दण्डवत् ॥ ४४ ॥

माझी स्तुतिस्तोत्रें पुराण । सादरें करावीं श्रवण । श्रोता मिळालिया आपण । कथा-
निरूपण सागावे ॥ ३९ ॥ शुद्ध न ये स्तोत्रपठण । करितां अवर्द्ध गायन । पाठक दोष
न लागे जाण । तेणें होय निर्दळण महादोषा ॥ ३४० ॥ वेदीचें उपनिपत्पठण । कां कंचा-
मंत्रं हरीचें स्तवन । ये लौकिकां उच्चावचे जाण । देवासी समान निजभावे ॥ ४१ ॥ पुरा-
णींचे श्रेष्ठ स्तोत्र । अथवा पढतां नाममात्र । अर्थें भावार्थें साचार । समान श्रीधर मी
मानीं ॥ ४२ ॥ नेणे वेद शास्त्र पुराण । केवळ भाळाभोळा जाण । तेणे करितां प्राकृत
स्तवन । मी जनार्दन सतोपें ॥ ४३ ॥ वेदीं चुकल्या स्वरवर्ण । पाठका दोष वाधी गहन ।
प्राकृत करितां हरीचे स्तवन । दोषनिर्दळण तेणे होय ॥ ४४ ॥ शास्त्रश्रवण पुराणस्थिती ।
पाहिले पचमीसहस्रीव्युत्पत्ती । पढतां अवद्ध नामकीर्ती । भगवत्प्रोसिप्रापक ॥ ४५ ॥
संस्कृत वाणी देवें केली । प्राकृत का चोरापासून झाली । असोत या पक्षाभिमानानी बोली ।
देवाची चाली निरभिमान ॥ ४६ ॥ वेद शास्त्र हो कां पुराण । का प्राकृत भापास्तवन ।
एथें भावचि श्रेष्ठ जाण । तेणे नारायण सतोपे ॥ ४७ ॥ देवासी प्रेमाचे पंढियें कोड ।
न पाहे व्युत्पत्तीचें कार्वाड । भावार्थ भाविकाचा गोड । तेणे भक्ताची भीड नुलंघी देवो
॥ ४८ ॥ भावार्थें करिता स्तवन । देव होय भक्ताअर्धीन । तेणे भावार्थें करुनि नमन ।
हरिचरण वंदावे ॥ ४९ ॥ मुहूर्त निमेष क्षणेक्षण । हरिचरणीं सुखावल्या मन । इतर
व्यापार तेणें जाण । सहजे आपण चोसैरती ॥ ३५० ॥ जेणे तुटे माझे अनुसधान ।
तें कर्म त्यागावें आपण । जेणे स्वरूपनिष्ठ होय मन । ते समाधान राखावे ॥ ५१ ॥ सप्रेम
करिता नमन । नित्य नूतन समाधान । त्या नमनाचे लक्षण । लोटांगण दंडवत ॥ ५२ ॥

१ अतरत्यास २ सत्तुत होऊन ३ 'तरी कीतनाचेनि नटनाचे' (ज्ञानेश्वरी ९-१९७) ४ शरीरावयव व टोले याच्या
व्यापाराचें चातुस्य ५ बैठक, आसन ६ शकराचें धनुष्य रामाप्रमाणें वाकविण्याचा अभिनय कराना ७ कसाच्या कुवलय
गोशाच्या हस्तांचे ८ धाविर्भाव ९ वेडेंवाकडें, शास्त्रनियम सोडून १० ऋग्वेदाच्या मन्त्रां ११ लहानमोठी १२ विभ
धिप्रलयज्ञान १३ प्राकृतां १४ प्राप्तकरून देणारी १५ अभिमानाचीं भाषणें १६ रीति १७ आवडते १८ ओढें, भार,
१९ मुट्यात, गळतात २० ध्यान, चिंतन २१ आत्मरुपां रममाण झालेले

सुटल्या दंड सत्राणे । संमुख विमुख पाहो नेणे । तैशीं घाली लोटांगणे । देहाभिमाने
अहेतुक ॥ ५३ ॥ असता देहाचे अनुसधान । जो परमायें करी नमन । त्या नमस्काराचें
लक्षण । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥ ५४ ॥

शिरो मत्पादयो कृत्वा बहुभ्या च परस्परम् । प्रपन्न पाहि मामीश भीत मृत्युग्रहणंवाद् ॥ ४६ ॥

मस्तक माझ्या चरणावरी । उभय बाहु परस्परिं । दोनी चरण दोही करीं । धरी
निर्धारी भावार्थें ॥ ५५ ॥ ससारसागराच्या पोटी । मृत्युग्रहें घातली मिठी । चरणीं
लागलों उठाउठीं । मज जगजेठी सोडवीं ॥ ५६ ॥ भयभयें म्यालो दारुण । यालागीं तुज
आलों शरण । निवारी माझें जन्ममरण । भावे श्रीचरण दृढ धरिले ॥ ५७ ॥ तूं स्वामी
असतां शिरीं । मज मृत्यु वापुडे केवीं मारी । भावें लोटागण चरणावरी । कृपा उद्धरीं
कृपालुवा ॥ ५८ ॥ देखोनि साष्टांग नमन । ऐकोनि भयभीत स्तवन । मज तुष्टला नारा-
यण । ऐसें आपण भावावे ॥ ५९ ॥

इति शेषा मया दत्ता शिरस्थाधाय सादरम् । उद्गासयेच्चैदुद्गास ज्योतिर्ज्योतिषि तत्पुत्र ॥ ४७ ॥

म्या दीधला शेषप्रसाद । तो शिरी धरोनि स्वानंद । स्थावैरमूर्ति जेथ प्रसिद्ध । तेथ
उद्गाससंबंध न करावा ॥ ६० ॥ जंगम जे प्रतिमामूर्तीं । तेथ आवाहिली निजात्मज्योती ।
ते उद्गासैनिद्या मागुती । निजात्मस्थिता ठेवावी ॥ ६१ ॥ मूर्तिमाझारील ज्योती । आणो-
निया हृदयस्थिता । मग निजात्मज्योतीसी ज्योती । यथास्थिता मेळवावी ॥ ६२ ॥ विस-
र्जनात पूजास्थिता । ऐकोनि उद्धवाचे चित्ता । साधका पूज्य कोण मूर्तीं । देव ते अर्थी
स्वयें सांगे ॥ ६३ ॥

अर्चाणिपु यदा यत्र श्रद्धा मा तत्र चार्धयेत् । सर्वभूतेष्व्यात्मनि च सर्वात्माऽऽभवस्थितः ॥ ४८ ॥

उद्धवा जे मूर्ति ज्या पढियंती । तेचि त्यासी पूज्य मूर्ती । तुवाही अणुमात्र चित्तीं ।
संदेह ये अर्थी न धरावा ॥ ६४ ॥ विष्णु विरिचि सविता जाण । शिव शक्ति का गजव-
दन । या मूर्तींमार्जी मी आपण । सर्वां समान सर्वात्मा ॥ ६५ ॥ सर्व प्रतिमांचे पूजन ।
करिता मज पूजा समान । भक्ताची जेथ प्रीति गहन । तियेअधीन मी परमात्मा ॥ ६६ ॥
जेवीं वाळकाचेनि 'मेळें । माता तदनुकूल खेळे । तेवी भक्तप्रेमाचिये लीळें । म्या
चित्कळोळें ऋडिजे ॥ ६७ ॥ या सर्व भूताच्या ठायीं । आणि अवतारादि लीलादेहीं ।
मी सर्वांसी समान पाहीं । ये अर्थी नाही सदेहो ॥ ६८ ॥ उद्धवा मी नाहीं ऐसें । कोणीही
ठिकाण रिते न दिसे । परी प्राण्याचे भाग्य कैसे । त्या मज विश्वासे न भन्ती ॥ ६९ ॥
जो जेथ मज भजों वैसे । त्या मी तेथ तैसाचि असे । हें उपासनाकांड विरोपें । गुप्त
अनायासे प्रकळिले ॥ ७० ॥ उपासनाकाडींचा निर्वाहो । मी सर्वाभूता देवाधिदेवो ।
हा ज्यासी न कळे मुख्य भावो । त्यासी मूर्तिनिर्वाहो द्योतिला ॥ ७१ ॥ हो का माझी

१ वेगाने २ उजव्यानें हावा हाव्यान उजवा ३ कालरूप मगरान ४ भयंकर ५ तरीक, धुऱूक ६ शिखरमूर्ति ७ विसृजन
८ चरमूर्ति ९ प्रतिनेवर ज्याचा न्यास केला तें तेज हृदयस्थ तेजाच्या ठिकाणीं ठेवावें १० आवडती ११ विस्तृत
१२ विष्णु, ब्रह्मदेव, सत्य, शिव, शक्ति, किंवा गणपति, याच्या मूर्तिनिचें नी नवीकाड आहें, किंवा प्रतिमा, स्फटिल,
जमि, सूर्य, इत्यादि अधिष्ठानांमध्यें मी सदा शसत्वामुखें ज्यांर ज्या वेळीं आपली धरता वसत त्या भायबावर
तेव्हा त्यां माझे पूजन करावे १३ भक्तिआधीन, १४ उदानें १५ ८ रहस्य उपासनामार्ग प्रकट परम्याच्या निमि-
त्तानें उघड केले १६ शक्तिप्राय १७ सागिनळ

प्रतिमामूर्ती । तेही मी चिदात्मा निश्चिती । तेथ करिता भावे भक्ती । भक्त उद्धरती
उद्धवा ॥ ७२ ॥

एव क्रियायोगपथैः पुमान्वैदिकताद्विक्रैः । अर्चद्बुभयत सिद्धि मत्तो विन्दत्यभीप्सिताम् ॥ ४९ ॥

एवं क्रियायोगलक्षण । वैदिक तांत्रिक मिश्रं जाण । आगमैनिगमीं विस्तार गहन ।
तो मुख्याय पूर्ण सांगीतला ॥ ७३ ॥ येणे क्रियायोग भजनमागें । भक्त जें भोग
मोक्ष मागे । तें उभय सिद्धीलागी वेगें । म्यां श्रीरगें अर्पिजे ॥ ७४ ॥ भक्त निष्काम
अनन्यभक्ती । तें भोगमोक्षादि संपत्ती । घेऊनिया मी श्रीपती । त्यांच्या द्वाराप्रती
सदा तिष्ठें ॥ ७५ ॥

मदूर्वा सप्रतिष्ठाप्य मन्दिर कारयेद्दृढम् । पुण्योद्यानानि रम्याणि पूजायात्रोत्सवाश्रितान् ॥ ५० ॥

सांग माझी प्रतिमामूर्ती । करुनि जे प्रतिष्ठा करिती । दृढ देवालय उभारिती । अति-
प्रीती मझावे ॥ ७६ ॥ वन उपवन उद्यान । पुष्पवाटिका लावाव्या पूर्ण । नित्यपूजेचें
विधान । उत्साही जाण महापूजा ॥ ७७ ॥ यात्रा बहुजनसमाजा । वार्षिक पर्व महापूजा ।
चालावया अधोक्षजा । उपाय सहजा हरि सागे ॥ ७८ ॥

पूजादीना प्रवाहार्थं महापर्वस्वथान्वहम् । क्षेत्रापणपुरमामान् दत्त्वा मत्सार्थितामियात् ॥ ५१ ॥

नित्यपूजा महापूजा । वार्षिकी पर्व चालवावया वोजा । नित्यनिर्वाह करी राजा । ग्राम-
समाजा अर्पूनी ॥ ७९ ॥ क्षेत्र ह्यणिजे ओत गहन । हाटुंउत्पन्नद्रव्य आपण । हाटेवीण तो
ग्राम जाण । एक लक्षण पुराचें ॥ ३८० ॥ हाटुंयुक्त ते पुर पाही । जे अर्पिती देवालर्या ।
ते माझें ऐश्वर्य पाही । सर्वा ठार्या पावती ॥ ८१ ॥ मूर्तिप्रतिष्ठा पूजाविधान । देवालर्या
केलिया जाण । कर्त्यासी फळ कोण कोण । तेंही श्रीकृष्ण सागत ॥ ८२ ॥

प्रतिष्ठाया सार्वभौम सर्वना भुवनत्रयम् । पूजादिना ब्रह्मलोक त्रिभिर्मैत्साम्यतामियात् ॥ ५२ ॥

जो मूर्तिप्रतिष्ठा करुनि ठाये । तो सार्वभौम राज्य लाहे । जो देवालय करी स्वयें ।
तो स्वामी होये तिही लोकी ॥ ८३ ॥ जो करी पूजाविधान । तो पावे ब्रह्मसदन । ये
तीनी जो करी आपण । तो मजसमान ऐश्वर्य पावे ॥ ८४ ॥ ऐसे हे तिचे साधक । पोटी-
हूनि सकामुक । कामनेसारखे लोक । ते आवश्यक पावती ॥ ८५ ॥ ज्यासी माझें निष्काम
भजन । त्याचे प्राप्तीचे निजलक्षण । ते अत्यादरें श्रीकृष्ण । स्वानंदें पूर्ण सागत ॥ ८६ ॥

सामेध वैरपेक्ष्येण भक्तियोगेन विन्दति । भक्तियोग स लभते एव य पूजयेत माम् ॥ ५३ ॥

मज मुख्यत्वे जीवीं धरुन । ज्यासी माझें निष्काम भजन । निष्कामता जे अनन्य ।
ते पुरुष जाण मी होती ॥ ८७ ॥ तो वर्तमानदेहीं असतां । माझें निजरूप होय तत्त्वता ।
त्यां आह्मा आंतौता । भेद सर्वथा असेना ॥ ८८ ॥ करिता निष्काम भजन । भक्त झाला
मजसमान । समान ह्याणावया जाण । वेगळेपण असेना ॥ ८९ ॥ एवं भक्त तो मजभी-
तरा । मी भक्ता आतवाहेरी । ऐसे मिळाले परस्पर । निजभजनावरी नांदत ॥ ३९० ॥

१ वैदिक व तांत्रिक सिद्धि २ वेदान्तात ३ इहलोकी व परलोकी गति मिळते ४ स्थापना ५ जन्माष्टम्यादि
विशेष उत्सवांचे दिवस ६ याज्ञारच्या उत्तरनाथ द्रव्य ७ याज्ञारच्या-कृतावा-गाव. ८ दानेन ९ सल्लोक. १० काम-
११ मद्रूप १२ जो देवात असून मद्रूप पावतो त्याच्यात १३ भगवतात भेद नाही १३ भक्तावरी

गूळ जेवीं गोटियेसी । का कळोळ जैसा सागरासी । ऐशिया निजभक्तीपार्शी । आंहा तयांसी रहिवासू ॥ ९१ ॥ ऐशी निष्काम जो भक्ति करी । तो धन्य धन्य चराचरी । जो देवांद्भिजाची वृत्ति हरी । तो पचे अघोरीं ते ऐक ॥ ९२ ॥

य स्वदत्ता परेदंता हरेत सुरविमयो । वृत्ति स जायते विद्भुग्वर्षाणामयुतायुतम् ॥ ५४ ॥

कर्तुंश्च सारथेहंतोरनुमोदितुरेय च । कर्मणा भागिन प्रेत्य भूयो भूयसि तत्फलम् ॥ ५५ ॥

हनि श्रीभागवते महापुराणे ष्कादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसवादे सप्तविंशोऽध्याय ॥ २७ ॥

जो देवाल्याची वृत्ति हरी । जो ब्राह्मणवृत्तीचा लोप करी । तो अयुंतायुतवर्षसहस्रीं । योनी सूकरी विष्ठा भोगी ॥ ९३ ॥ जो द्विजदेवाची वृत्ति हरी । त्यासी जो होय सहाकारी । जो का अनुमोदन करी । ते तिघे अघोरीं पचिजेती ॥ ९४ ॥ ते जन्ममरणाच्या आवतीं । तेंचि फळ पुढतपुढता । मरमरोनि गा भोगिती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ९५ ॥ माझे प्राप्तीची चाड चित्ता । तरी नातळांवी अधर्मता । अधर्मवताची कथा । स्वभावे सर्वथा न करावी ॥ ९६ ॥ न देखावें दोषदर्शन । न बोलावे मर्मस्पर्शन । भूतमात्राचा द्वेष जाण । सर्वथा आपण न करावा ॥ ९७ ॥ नायकाची परनिदा । न बोलावें परापदा । अधर्माचिया सवादा । कोणासी कदा न मिळारें ॥ ९८ ॥ त्रिलोकींचे पाप असकें । ज्यास घेणे असेल आवश्यकें । तें साधुनिदा निजमुखें । यथासुखें करावी ॥ ९९ ॥ सकळ दुःखाचिया राशी । अवश्य याच्या मजपार्शी । ऐसी आवडी ज्याचे मानसीं । तेणे ब्रह्मदेवासी करावें ॥ १०० ॥ सकळ काळ वृथा जाण । ऐसे आवडे ज्याचे जीण । तेणे सारिर्षटादि आघवा । खेळ माडावा अहर्निशीं ॥ १ ॥ मी हृदयस्थ आत्माराम । स्वतःसिद्ध परब्रह्म । तो मी व्हावया दुर्गम । अधर्म कर्म जगासी ॥ २ ॥ तें निर्दळावथा कर्माकर्म । धर्म आहे गा अतिसुगम । अखंड सरावें रामनाम । पुरुषोत्तम अच्युत ॥ ३ ॥ जेवें हरिनामाचा गजर । तेथ कर्माकर्मांचे सर्भार । जालूनि नुरवी भस्मसार । ऐसे नाम पवित्र हरीचे ॥ ४ ॥ नाम निर्दळी पाप समस्त । हें सकळशास्त्रसंमत । जो विकल्प मानी एथ । तो जाण निश्चित वज्रपापी ॥ ५ ॥ वज्र पापाचे पर्वत । निर्दळी श्रीमहाभागवत । तें जनार्दनकृपा एथ । झालें प्राप्त अनायासे ॥ ६ ॥ ते भागवतींचा पाहता अर्थ । हरीचें नाम अतिसमर्थ । वर्णिलेसे परमाद्भुत । स्वमुखें अच्युत वोलिला ॥ ७ ॥ एथही जो विकल्प धरी । तो अतिअभाग्य ससारीं । महादुःखदोषागरीं । विकल्पकरी बुडाला ॥ ८ ॥ सकल्पविकल्पेकरिं जाण । जनासी झालें वृढ वधन । त्या भयबंधाचें छेदन । जनार्दननिजमान ॥ ९ ॥ जनार्दनाचें निजनाम । निर्दळी भवभय परम । तें नाम स्मरे जो सप्रेम । तो पुरुषोत्तम स्वयें होय ॥ ११० ॥ स्वयें होणें ब्रह्म पूर्ण । ये अर्थाचें गोड निरूपण । अष्टाविसावे अध्यानीं जाण । उद्धवा श्रीकृष्ण सांगेल ॥०११ ॥ ते कथा जें श्रवणीं पडे । तें जीवीं स्वयंभु सुख वाडे । मग आत बाहेर

१ बुक्तोरा द्वापतात - गोवीणें जैसा गूळ । तैसा देव जाळा सकळ २ लाया ३ तोडून दिलें उत्तम ४ तो कोव्यवधि वपें नरकात विष्ठा भक्षण वरीत पडतो ५ भोंवत्यात. ६ आवड ७ न स्वशांवी, अधर्म कर नये ८ दुःखत्याचे दोष पाहू नयेत ९ ममभेद कर नये १० परदोषाना ११ वादविवादात १२ सकळ १३ सांगल्या वगैरे १४ प्राप्त होण्यास कठिण १५ साधन १६ राशी, वीग १७ शक्ता १८ महापातकी, ज्याचें पाप वज्रलेप झालें असा १९ सदायामुळें २० सहज, आतूनच, निरुपाधिक

दोहींकडे । करी वाडेंकोडें समसाम्य ॥ १२ ॥ जे कथेचें गोडपण । जीव गेल्या न सोडी
जाण । ऐसे रसाळ निरूपण । उद्धवासी श्रीकृष्ण सांगेल ॥ १३ ॥ श्रवणे उपजे ब्रह्म-
भावो । तो हा अष्टाविसावा अध्यावो । उद्धवासी देवाधिदेवो । निजकृपें पहा हो सांगेल
॥ १४ ॥ अक्षरें भरोनि अक्षररसी । देव सांगेल उद्धवासी । तें निरूपण अष्टाविसा-
व्यासी । ब्रह्मसुखेंसी लंगडेल ॥ १५ ॥ ब्रह्मसुखाची साठवण । तो हा अष्टाविसावा जाण ।
ते उघडूनियां उणखूणें । उद्धवासी श्रीकृष्ण सांगेल ॥ १६ ॥ कृष्णउद्धवनिजज्ञान ।
एका विनवी जनार्दन । तुमचे कृपेंकरुनि पूर्ण । श्रोतां अवधान मज द्यावें ॥ १७ ॥
श्रोतां दीधल्या अवधान । ग्रंथी उल्हासे निरूपण । एका जनार्दना शरण । शिरीं
श्रीचरण वंदिले ॥ ४१८ ॥ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे श्रीकृष्णो-
द्धवसवादे एकाकारटीकाया सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥
॥ मूल श्लोक ॥ ५५ ॥ ॥ ओंव्या ॥ ४१८ ॥ ॥ एकूण सख्या ॥ ४७३ ॥ ॥

अध्याय अष्टाविसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो सद्गुरु परमा । जय जय सद्गुरु पुरुपोत्तमा । जय जय
सद्गुरु परब्रह्मा । ब्रह्मा ब्रह्मनामा तुझेनी ॥ १ ॥ जय सद्गुरु चिदैक्यस्फूर्ती । जय सद्गुरु
चिदात्मज्योती । जय सद्गुरु चिन्मूर्ती । भूर्तामूर्ती चिद्रूप ॥ २ ॥ जय जय सद्गुरु सत्क्षेत्रा ।
जय जय सद्गुरु सत्पात्रा । जय जय सद्गुरु सन्मात्रा । सदैकाक्षरा सद्रूपा ॥ ३ ॥ जय जय
सद्गुरु स्वानदमान । जय जय सद्गुरु स्वानदपूर्ण । जय जय सद्गुरु स्वानंदघन । आनंदा
गोडपण तुझेनी ॥ ४ ॥ जय जय देवाअग्रगणी । जय जय देवशिरोमणी । सकळ देव
लागती चरणीं । देवचूडामणी गुरुराया ॥ ५ ॥ जय जय जीवादिजीवा । जय जय जीव-
शिवादिशिवा । जय जय देवादिदेवा । जय जय अभिनवा गुरुराया ॥ ६ ॥ जय जय सद्गुरु
सुखसपन्ना । जय जय सद्गुरु सुखनिधाना । जय जय सद्गुरु सुखैकघना । सुखा सुखपणा
तुझेनि ॥ ७ ॥ तुझेनि सुखें निजसुख घडे । तुझेनि बोधें निजबोध आतुडे । तुझेनि ब्रह्मा
ब्रह्मत्व जोडे । तुझे पडिपांडे तूंचि एकू ॥ ८ ॥ ऐसा श्रीगुरु तूं अनंत । तुझ्या स्वरूपासी
नाही अत । तो तू होऊनि कृपायुक्त । निजरूपें बोधित निजभक्तां ॥ ९ ॥ आपुले निज-
रूप बोधून । नुरविशी देवभक्तपण । त्याहीवरी निजभजन । अद्वयें पूर्ण करविशी ॥ १० ॥
गंगा ^१मिळोनि सागरीं । मीनेंली तळपे तयावरी । तेवी भक्त मिळोनि तुजमाझारी ।
तुझे भजन करी तुझेनि ॥ ११ ॥ अद्वयें करिता तुझे भक्ती । तूं संतोपसी यथानि-
गुती । सतोपोनि शिष्याहार्ती । निजात्मसपत्ती अपिशी ॥ १२ ॥ अर्पूनि निजात्मभर
भारू । शिष्य गुरुत्वे करित्री थोरू । हा अतिलाधेवी चमत्कारू । अतक्ये विचारू

१ श्रावधीने २ ब्रह्मसुखाने परिपूर्ण होईल ३ साळा, निधान ४ अर्थ आपण ५ जयजय सद्गुरु ६ श्रेष्ठा
७ चिदैक्यमूर्ती ८ साकार व निराकार पदार्थांत ९ वेदभाषिणी अग्रणी, १० देवश्रेष्ठा ११ सुखपूर्णा १२ वरोवरीं,
साम्यते १३ मिळालिया १४ मिळाल्यावर १५ शोभे, चमके १६ एकपणां १७ आत्मदान करितोस
१८ स्वस्वरूप देऊन शिष्याला गुरुत्व देतोस, निजात्मबडिचारू १९ अस्वाधर्यकारक

तर्केना ॥ १३ ॥ जें अतर्क्य वेदशास्त्रांसी । ज्यालागीं वेद विवादिती अहर्निशीं । ते तूं
 क्षणाचें बोधिसी । सच्छिष्यासी निजबोधें ॥ १४ ॥ तुझ्या निजबोधाची हांतवटी । पढता
 वेदवेदातकोटी । तरी अलक्ष्यं लक्षेना दृष्टीं । सर्वाचीं गोष्टी अगम्य ॥ १५ ॥ बहुत
 कळले कळले ह्मणती । नाना परीच्या युक्तिं चाळिती । परी ते न कळोनि बोसणती ।
 जेवीं शुंक बोलती सुभाषितें ॥ १६ ॥ यालागीं तुझी बोधकशक्ती । अगम्य सर्वांशीं
 सर्वाचीं । तुझी लाधल्या कृपार्युक्ती । अगम्य पावती सुगमत्वे ॥ १७ ॥ जें अगम्य श्रीभा-
 गवत । त्याहीमार्जी एकादशार्थ । प्राकृत करविला यथार्थ । वापें समर्थ कृपाळू ॥ १८ ॥
 दधि मधूनि समस्त । जेवीं माता काढी नवनीत । तें वाळकाहातीं देत । तैसे केले
 येव जनार्दन ॥ १९ ॥ वेदशास्त्रांचे निजमथित । व्यासे काढिले श्रीमहाभागवत । त्या
 भागवताचा मथितार्थ । जाण निश्चित एकादश ॥ २० ॥ त्या एकादशाचें गोडपण ।
 सर्वथा नेणे मी आपण । तें जनार्दनं करुनि मथेंन । सौराश पूर्ण मज दीधला ॥ २१ ॥
 तो स्वभावे घालिता तोंडीं । लागली एकादशाची गोडी । त्या गोडपणाच्या आवडीं ।
 टीका चढोवढी चालिली ॥ २२ ॥ यालागीं एकादशाची टीका । एकला कर्ता नव्हे
 एका । एकीं एक मिळोनि देखा । ग्रंथ नेटका निर्वाळिला ॥ २३ ॥ मागेंपुढे एक एका ।
 हें एकादशाचें स्वरूप देखा । तेणे एकपण चालिली टीका । साह्य निजसखा जनार्दन
 ॥ २४ ॥ जनार्दनं पै आपुलें । एकीं एकपण दृढ केले । तेचि एकादशाचे अर्था आले ।
 एकीं मीनले एकत्वें ॥ २५ ॥ जेवीं जेवणीं गोड घास । तेवीं भागवतीं एकादश । त्याही-
 मार्जी अष्टाविंश । अतिसुरस साजिरा ॥ २६ ॥ सर्वांगीं शिरं प्रधान । तैसा अष्टावि-
 सावा जाण । तेथील जे का निरूपण । तो स्वानंद जाण सोळोवें ॥ २७ ॥ तो हा
 अष्टाविसावा अध्यायो । ब्रह्मसुखाचा निजनिर्वाहो । उद्धवें न पुसता पहा हो । स्वयें देवा-
 धिदेवो सागत ॥ २८ ॥ उद्धवें न करिता प्रश्न । का सागताहे श्रीकृष्ण । ये अर्थांचें
 निरूपण । सावधान परियेसा ॥ २९ ॥ उद्धव कृष्णोर्का निजज्ञान । पावोनि झाला ज्ञान-
 सपन्न । तेणे येऊ पाहे ज्ञानाभिमान । जाणपण अनिवार ॥ ३० ॥ जग मूर्ख मी एक
 ज्ञाता । ऐशी चेंढेल जे अहंता । तै गुणदोषाची कथा । दावील सर्वथा सर्वत्र ॥ ३१ ॥
 जेथ गुणदोषाचें दर्शन । तेथ निःशेष मावळे ज्ञान । येथवरी ज्ञानाभिमान । वाधक
 जाण साधका ॥ ३२ ॥ अभिमान वाधी सदाशिवा । तोही आणिला जीवभावा । तेथ
 मनुष्याचा कोण केवो । अहंतत्त्वं जीना मुक्तता कैची ॥ ३३ ॥ यापरी गुणदोषाचें दर्शन ।
 जें ईश्वर देखे आपण । तोही नाडूं पावे जाण । इतराचा कोण पडिंपाडू ॥ ३४ ॥ यापरी
 गुणदोषदर्शन । साधका बाधक होय पूर्ण । यालागीं त्याचें निवारण । न करिता प्रश्न
 हरि सागे ॥ ३५ ॥ वाळक नेणे निजहिता । तेव साक्षेपें प्रवर्ते माता । तेवीं उद्धवाचे

१ तर्क चालत नाहीं २ वाद करितात ३ पद्धती, तन्हा ४ ब्रह्मस्वरूप ५ कोटिक्रम, बुद्धीचे तर्क ६ परळतात
 ७ पोपट ८ पढविलेलीं मुबोध वचन ९ बोध टसपिण्याची शक्ती १० कृपाआर्ती ११ मोठा, प्रबळ सहृद 'समर्थ
 व कृपाळू' दोन्ही आहे १२ लेणी १३ जनार्दनस्वामींनीं १४ कथन १५ तात्पर्य १६ उतापोतर अधिक प्रासादिक
 अशी १७ उषट केला, निर्मळ केला १८ गोड, सुंदर १९ मन्वक २० ब्रह्मनंद २१ शुद्ध, अमिश्र २२ चाढती जे.
 २३ पाद, प्रतिष्ठा २४ हानिकारक

निजस्वार्था । श्रीकृष्णनाथा कळवळा ॥ ३६ ॥ ज्ञानाभिमानाचे वाधकपण । सर्वथा साधका न कळे जाण । यालागीं न करितांही प्रश्न । त्याचें निराकरण हरि सांगे ॥ ३७ ॥ उद्धव जन्मला यादववंशी । यादव निर्मती ब्रह्मशापेंसी । तेथे वाचवावया उद्धवासी । सपूर्ण ब्रह्मज्ञानासी हरि सांगे ॥ ३८ ॥ जेथे देहातीत आत्मज्ञान । तेथे न वाधी शाप-वंधन । हें जाणोनिया श्रीकृष्ण । पूर्ण ब्रह्मज्ञान उपदेशी ॥ ३९ ॥ जेवीं साकरेवरी माशी । तेवी कृष्णमूर्तीपाशी । प्रीति जडली उद्धवासी । भाव ऐकदेशी दृढ झाला ॥ ४० ॥ कृष्णापासुनि दूरी जातां । उद्धव प्राण सांडील तत्त्वतां । ते मोडौवया एकदेशी अवस्था । ब्रह्मसमता हरि सांगे ॥ ४१ ॥ एकदेशी झाला भावो । तो श्रीकृष्णा नावडे पहा हो । यालागीं देवाधिदेवो । ब्रह्मसमन्वयो हरि सांगे ॥ ४२ ॥ उद्धव असता कृष्णाजवळी । ब्रह्मशापें होईल होळी । यालागी त्यासी वर्नमाळी । सर्व ब्रह्मसुकाळीं घालूं पाहे ॥ ४३ ॥ कृष्णावेगळा उद्धव जातां । वियोग वाधीना त्याचिया चित्ता । ऐशी पांवाया सर्वगतता । उद्धवा सर्वथा हरि वोधी ॥ ४४ ॥

श्रीभगवानुवाच-परस्वभावकर्माणि न प्रशसेन गहंयेत् । विश्वमेकात्मक पश्यन्ब्रह्मत्वा पुरूपेण च ॥ १ ॥

जो निःशब्दाचा सोलीं शब्द । ज्याचे निःशब्से जन्मले वेद । उद्धवहितार्थ गोविंद । ज्ञान विशुद्ध स्वयें सांगे ॥ ४५ ॥ ससारी मुख्य तिन्ही गुण । त्रिगुणास्तव त्रिविध जन । त्याचे स्वाभाविक कर्म जाण । शांत दारुण आणि मिश्र ॥ ४६ ॥ त्या कर्माचें निंदा-स्तवन । सर्वथा न करावे आपण । एकाचें वानिता भलेपण । इतरां कुंडेपण तेणेचि बोले ॥ ४७ ॥ पांचांमार्जी भलेपण । एकाचें वानिता आपण । इतर जे चौधेजण । सहजे जाण निदिले ॥ ४८ ॥ वामसव्य उभय भाग । दो नावी एकचि अग । तेवी प्रकृतिपुरुपात्मक जग । चिद्रूपें चाग एकत्वे ॥ ४९ ॥ जग ब्रह्मरूप परिपूर्ण । यालागीं निंदा आणि स्तवन । भूतमात्राचें आपण । कदाही काळी जाण न करावे ॥ ५० ॥ सर्व भूताच्या ठायीं । आत्माराम असे पाहीं । यालागीं निंदास्तुति कांही । प्रार्णार्णें पाहीं न करावी ॥ ५१ ॥ उद्धवा निंदास्तुतीची कथा । साडी साडी गा सर्वथा । तरीच पावशी परमार्था । निज-स्वार्था निजवोधू ॥ ५२ ॥ सर्व भूतीं भगवद्भाव । हा ब्रह्मस्थितीचा निर्वाह । यासी कदा नव्हे अपाव । ऐक तो भाव उद्धवा ॥ ५३ ॥ जेथून येवू रिघे अपाव । तेथें दृढ वाढल्या भगवद्भाव । तेव्हा अपायचि होय उपाव । विघ्नासी ठाव असेना ॥ ५४ ॥ हे स्थिति साडूनिया दूरी । मी ज्ञाता हा गर्व धरी । निंदास्तुतीच्या भरोवरी । तो अनर्थांमोझारीं निमग्न ॥ ५५ ॥

परस्वभावकर्माणि य प्रशसति निन्दति । स आशु भ्रश्यते स्वार्थादसत्यमिनिवेशत ॥ २ ॥

मी एक सर्वज्ञाता पूर्ण । ऐसा धरोनि ज्ञानाभिमान । जगाचे देखे दोपगुण । निंदी ब्राह्मण मुख्यत्वे ॥ ५६ ॥ पराचें स्वाभाविक कर्म । स्वयें निंदणें हा अधर्म । हनुमंत ज्ञाता परम । त्यास वानरी कर्म सोडीना ॥ ५७ ॥ नारद ज्ञातेपणे मोठा । सत्य मानला

१ निरूपण २ मरती ३ र्था ब्रह्मशापापासून ४ एकप्रकारें ५ एकदेशीपणा घालविण्यासाठी ६ श्रीकृष्ण ७ आरुपुळी ८ सर्वदेशीपणा ९ तत्त्वता हरि बोले १० शब्दातीताच्या ११ केवळ गाभा १२ उच्छ्वासावरोवर १३ वाइटपण १४ पाचामध्ये १५ डावाडजवा १६ जीव गेला तरी १७ नाश १८ मरामचें १९ दु चामचें २० जातिस्वभावान प्राप्त झालेले २१ वानराचें

श्रेष्ठश्रेष्ठा । तोही कळिकावा कळिलाटा । स्वभावचेष्टा अनिवार ॥ ५८ ॥ गरुड देवाचें वाहन । सदा तिष्ठे हात जोडून । तोही करी सर्पभक्षण । ऐसे कर्म जाण स्वाभाविक ॥ ५९ ॥ विचारितां जग त्रिगुण । गुणानुसारें कर्माचरण । तेथ पाहता दोषगुण । दोषी जाण पाहे तो ॥ ६० ॥ जर्गी पहावी एकात्मता । हे ब्रह्मस्थिति गा सर्वथा । साडूनि गुणदोष पाहता । तो निजात्मघाता प्रवर्ते ॥ ६१ ॥ स्वभावे भेटल्या सज्जन । शोधूनि पाहे दोषगुण । यापरी ज्ञानाभिमान । निदास्तवन उपजवी ॥ ६२ ॥ अभिमानाची जाती कैशी । अधिक सवळे सज्ञानापाशीं । तो टाखवी गुणदोषासी । निदास्तवनासी उपजवी ॥ ६३ ॥ आपुले वृत्तीसी जो समान । त्याचे अळुमाळ करी स्तवन । न मने आपणासी ज्याचा गुण । त्यासी निदी आपण थयेष्ट ॥ ६४ ॥ निदास्तुति उपजे जेथ । भेद क्षोभला उठे तेथ । निःशेष निर्दाळी परमार्थ । महा अनर्थ अगी वांजे ॥ ६५ ॥ निदेपाठीं अनर्थ । उर्धार लागो नेदी तेथ । रोकडा अर्गी आदळत । निजस्वार्थघातक ॥ ६६ ॥ भेदें समूळ मिथ्या येथ । येचि अर्थाचा स्वप्नदृष्टात । स्वयें सागे श्रीकृष्णनाथ । दृढ परमार्थ साधावया ॥ ६७ ॥

तेजसे निद्रयाऽऽपन्ने पिण्डस्थो नष्टचेतन । माया प्राप्नोति मृत्यु वा तद्विद्यानाथद्वक् पुमान् ॥ ३ ॥

इंद्रियें जैन्मलीं रजोगुणीं । तन्मात्रा विषयो तमोगुणीं । तीं इंद्रियें विषयसेवनीं । ठेलीं निद्रास्थानीं निश्चळ ॥ ६८ ॥ जागृती विश्व अभिमानी । दोनी जाती मावळोनी । तेव्हा मिथ्या प्रपच स्वमीं । तैजस अभिमानी विस्तारी ॥ ६९ ॥ स्थूल देह असे निश्चळ । स्वमीं मनचि केवळ । विस्तारी भवजाळें । लोक सकळ त्रिलोकी ॥ ७० ॥ त्या स्वमामाजिले सृष्टीसी जाण । उत्पत्ति स्थिति आणि निर्धान । स्वयें देखताही आपण । जन्ममरण तें मिथ्या ॥ ७१ ॥ तेवीं हे अविद्यां दीर्घ स्वप्न । वृथा विस्तारी अभिमान । तेथील मिथ्या जन्ममरण । तूं ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ७२ ॥ तुझ्या निजरूपाचर्ची ठायीं । भेदाची चार्ताही नाही । तेथील शुभाशुभ काहीं । तुज सर्वथा पाहीं स्पर्शना ॥ ७३ ॥

कि भद्र किमभद्र वा ज्ञेतस्यावस्तुन विद्यन् । वाचोऽपि तदनृत मनसा ध्यातमेव च ॥ ४ ॥

जे जन्मलेचि नाहीं । तें काळें गोरें सागू कायी । ग्रहणेवीण काहीं । खग्रास पाहीं दिसेना ॥ ७४ ॥ उर्वरीं भासले मृगजळ । तें खोल किंवा उथळ । मधुर की क्षार केवळ । सांगता विकळ विवेक ॥ ७५ ॥ तेवीं मिथ्या प्रपंचाचे भान । तेथील दोष आणि गुण । निवडिती ते सज्ञान । अज्ञान जाण त्यामाजीं ॥ ७६ ॥ जेवीं आवसेचिये रातीं । आधारा जोखू आधळे येती । त्यांसी जोखितां दोहीं हातीं । एकही रती तुकेना ॥ ७७ ॥ तेवीं प्रपच मिथ्यापणे । तेथ कार्नी जे ऐकणे । का डोळा जें देखणे । रसना जे चाखणे स्पर्शणे अंगें ॥ ७८ ॥ हाताचे घेणेदेणे । पायाचे जे चालणे । घाचेचे जे बोलणे ।

१ भाडण लावणारा, वळलाच्या २ कळमटा ३ गुणाप्रमाणें जीव चेष्टा करितात ४ एकरूपता ५ आपल्या नाशाला ६ उद्धवी ७ आपल्या स्वभावाशीं जुळणाऱ्याची स्तुति करितो ८ काहीं अर्शी ९ विकटतो, जडतो १० भवकाय जोखू देत नाही, वाट पाहत नाही ११ दुजेपणा १२ इंद्रिये हीं रास अरकाराचें कार्य आहेत १३ तो इंद्रिये विषय सेवनी ठेवी १४ स्थूलदेहाच्या अभिमानी पुरुषास विद व सूक्ष्म क्षणजे लिंगदेहाभिमाना पुरुषास तैजस क्षणतात १५ प्रपचविस्तार १६ लय १७ अज्ञान १८ स्वरूपाच्या १९ भाऊजमीतिवर

कल्पणें मनें ॥ ७९ ॥ अहंकाराचा वडिवार । चित्ताचा चिंतनप्रकार । बुद्धीचा विवेक-
विचार । हा समूळ व्यवहार मिथ्या तेथ ॥ ८० ॥ चित्री जळ आणि हुतांशन । अंत्यज
आणि ब्राह्मण । व्याघ्र आणि हरिण । भासतांही जाण भिंतीचि भासे ॥ ८१ ॥ तेवीं
हा प्रपंच द्वैतयुक्त । भासतां भासे वस्तु अद्वैत । शुभाशुभ कैचें तेथ । ब्रह्म सदोदित
परिपूर्ण ॥ ८२ ॥ केळीचा दिंड उकळितां । जो जो पदर तो तो रिता । तेवीं देहादि
प्रपंच विवंचितां । मिथ्या तत्त्वता मायिक ॥ ८३ ॥ मिथ्या प्रपंचाच्या ठायी । शुभाशुभ
ते लटिकें पाहीं । सत्य वस्तु ठायींच्या ठायीं । शुभाशुभ नाही अणुमात्र ॥ ८४ ॥ जो
शुभाशुभ ह्मणे आहे । त्याची कल्पना त्यासंमुख होये । निजकल्पनामहाभयें । जन्ममरण
वाहे लटिकेची ॥ ८५ ॥

छाया प्रत्याह्वयाभासा ह्यसन्तोऽप्यर्थकारिण । एव देहाद्यो भावा यच्छन्त्यामृत्युतो भयम् ॥ ५ ॥

जळी प्रतिविंब सांच नसे । जो पाहे तो विंबला दिसे । मिथ्या प्रपंचाचें रूप तैसें ।
निजकल्पनावशे भासत ॥ ८६ ॥ ते प्रतिविंब पाहोनि डोळा । मी ह्मणोनि लाविजे
टिळा । तेवीं देहाभिमानाचा सोहळा । जीवाच्या कपाळा आदळे ॥ ८७ ॥ कां आपुलीचि
उत्तरें । पडिसादें होती प्रत्युत्तरे । ते मिथ्याचि परी साचोकारें । श्रवणीं अक्षरें उमटती
॥ ८८ ॥ निश्चळ दोराचे निजरूप । भ्रमें भासला प्रचंड सर्प । तो मिथ्या परी भयकंप ।
महाखटाटोप उपजवी ॥ ८९ ॥ यापरी असर्त देहादिक । देहाभिमाने जीवासी देख ।
जन्ममरणावर्त अनेक । आकल्प दुःख भोगींवी ॥ ९० ॥ आत्म्यापासोनि देहादि भेद ।
उपजला हें बोले वेद । वेदरूपें तूं प्रसिद्ध । मिथ्या विवाद घडे केवीं ॥ ९१ ॥ ऐसा
उद्धवाचा आवांका । वेदवादाची आशंका । समूळ कळली यदुनायका । तेंचि उत्तर
देखा देतसे ॥ ९२ ॥

आत्मैव तद्विद् विश्व सृज्यते सृजति प्रभु । त्रायते त्रानि विश्वात्मा द्विजते हरतीश्वर ॥ ६ ॥

तस्मान्नह्यात्मतोऽन्यस्मादन्यो भावो निरूपित । निरूपितेय त्रिविधा निर्मूला भातिरात्मनि ।

प्रपंच प्रत्यक्ष विद्यमान । तेणे भेदयुक्त झाले मन । तेथ बोधी माझें वेदवचन । प्रपंच
अभिन्न निजालंभता ॥ ९३ ॥ मूळीं ऊसचि वीजीं विरूढे । तो ऊस ऊंसपणे काडा चढे ।
तेवीं प्रपंच वस्तुयोगें वाढे । वाडेंकोडें तद्रूप ॥ ९४ ॥ जैसे सोनियाचे झाले लेणे^{१३} । ते
वर्तता वर्तें सोनेपणे । लेणे मोडलिया सोने । सोनेपणे स्वतःसिद्ध ॥ ९५ ॥ तिळाची
पुतळी केली । ते तिळावयवे शोभे आली । ते मोडिता न मोडिता भली । असे सचली
तिळरूप ॥ ९६ ॥ तेवीं उत्पत्ति स्थिति निर्धन । प्रपंचासी होता जाण । तेथ आदि मध्य
अंतसान । वस्तु परिपूर्ण सचली ॥ ९७ ॥ जें एथ भासले चराचर । तें मी आत्माचि
साचार । मजवेगळा जगासी थार । अणुमात्र असेना ॥ ९८ ॥ एवं सृज्य आणि सृजिता ।
पाल्य आणि पाळिता । सहार आणि सहर्ता । मी एकात्मता भगवत ॥ ९९ ॥ एथ
उत्पत्ति स्थिति निधन । त्रिविधरूपें प्रपंच भिन्न । या सर्वांसी मी अधिष्ठान । मजवेगळें

१ घोरवी २ विचारशीलता ३ अग्नि ४ खाद्य, वरांडा, सुट ५ विवचन पाहता ६ मन करिपत कल्पनेच्या
सीदीन ७ सरें ८ मिथ्या ९ जन्ममरणरूप भ्रमण १० देहादि पदार्थही त्याचा लय होईपर्यंत भयदायक होतात असा
मृत्युनयन अर्थ आहे ११ प्रपंच स्वरूपापासून अभिन आहे, हा येथे प्रतिपादिलेला मुख्य सिद्धांत लक्षात ठेवला पाहिजे
१२ उगवतो १३ वागिना १४ निदान १५ अर्ता. १६ उत्पन्न करण्याचे १७ निर्माता. १८ आश्रय

जाण असेना ॥ १०० ॥ प्रपंच मजवरी आभासे । परी मी प्रपंचामार्जी नसे । जेवीं मृगजळाचेनि रसे । सूर्य काळवशे मिजेना ॥ १ ॥ त्रिविध प्रपंचाचें जाल । मजवरी दिसे हें निर्मूळ । जेवीं गगन भासे सुनीळ । परी तेथ अळुमाळ नीळिमा नाहीं ॥ २ ॥ जग प्रत्यक्ष डोळा दिसे । तें तूं निर्मूळ ह्मणसी कैसें । हे आशंका मानिसी मानसें । ऐक अनायासें तो बोध ॥ ३ ॥

इदं गुणमयं विद्धि त्रिविधं मायया कृतम् ॥ ७ ॥

एतद्विद्वान्मनुवित ज्ञानविज्ञाननेपुणम् । न निन्दति न च स्तौति लोके चरति सूर्यवत् ॥ ८ ॥

अध्यात्म अधिदैव अधिभूत । हें त्रिविध जग मायाकृत । नसते मजमार्जी आभासत । जाण निश्चित त्रिगुणात्मक ॥ ४ ॥ उद्धवा मिथ्या ह्मणोनि तू एथ । झुण्णे होशी उपेक्षायुक्त । येणे मद्वाक्यें साधुसंत । ज्ञानविज्ञानार्थ पावले ॥ ५ ॥ प्रपंचाचें मिथ्याभाँन । तेंचि ज्ञानाचें मुख्य ज्ञान । येणे ज्ञाने जो सज्ञान । तोचि समान सर्वा भूर्ती ॥ ६ ॥ यालागीं भूताचे गुणागुण । कदा न वदे निंदास्तवन । सूर्याचे परी जाण । विचरे आपण समसाम्यें ॥ ७ ॥ वदरिकाश्रम उत्तरदेशी । सेतुबंध दक्षिणेसी । सूर्य संमुख सर्वासी । विमुखता त्यासी असेना ॥ ८ ॥ सूर्य संमुख पूर्वेच्यासी । तोचि विमुख पश्चिमेच्यासी । मी सर्वत्र सर्वासी । विमुखता मजसी असेना ॥ ९ ॥ सामर्थ्यें तम दवडूनि जाण । भूतासी सूर्य भेटे आपण । तेवीं जगाचे दवडूनि दोपगुण । साधुसज्जन विचरती ॥ ११० ॥ जे हें बोलिले ज्ञानलक्षण । तेंचि सिद्धांताचें पूर्णपण । मुंमुक्षीं हें अनुसधान । सावधान साधावे ॥ ११ ॥ हेंचि पाविजे निजज्ञान । तेचि अर्थीचें साधन । उद्धवालागीं श्रीकृष्ण । स्वमुखें आपण सागत ॥ १२ ॥

प्रत्यक्षेणानुमानेन निगमेनात्मसन्निदा । आद्यन्तवदसज्ज्ञात्वा नि सन्नो विचरेदिह ॥ ९ ॥

जे जन्मोनि नाशवंत । ते सर्वही जाण असत । आसक्ति सांडोनिया तेथ । उदास विरक्त वर्तावे ॥ १३ ॥ संटवल्याचे वारसें । कोणी न करिती उल्हासें । नश्वर देह वाढता तैसें । मूर्ख मानसें सुखावती ॥ १४ ॥ उत्पत्तिविनाशलक्षण । त्याचें देव सागतो प्रमाण । नित्य भूताचें जन्ममरण । देखिजे आपण प्रत्यक्ष ॥ १५ ॥ अनुमान परी तो साचार । जें जें देखिजे साकार । मेरुपृथ्व्यादि आकार । तेही नश्वर प्रळयांती ॥ १६ ॥ येचि अर्थी वेदोक्ती । नाशवंत अष्टधा प्रकृती । जीवभाव नासे प्रार्ती । गर्जती श्रुती येणे अर्थ ॥ १७ ॥ एथ आपुलाही अनुभव असे । जड विकारी ते ते नासे । हें कळत असे गा आँपैसें । जग अनायासें नश्वर ॥ १८ ॥ वडील निर्माले देखती । पुत्रपौत्र स्वयें सरकारिती । तरी स्वमृत्यूची चिंता न करिती । पडली भ्रांती देहलोभें ॥ १९ ॥ पुत्र पित्तरा पिडदान देती । उत्तम गति त्याची चित्तिती । आपुली गति न विचारिती । नश्वर आसकी देहलोभें ॥ १२० ॥ आत्मा केचळ प्रकाशधन । प्रपंच जड मूढ अज्ञान । हें ऐकोनि उद्धव आपण । देवासी प्रश्न यूसवू ॥ २१ ॥

१ घोडाही निलेपणा नाहीं २ होक नकोस ३ प्रपंचमिथ्यात्वाचें भान ४ समत्वानें ५ अथार ६ साधकाचें ७ मुक्ति इच्छिणाऱ्यान ८ अनुसधान ९ मिथ्या, चोटे १० सटवीच्या झपाट्यानें मेलेल्याचें ११ प्राणिमात्राचें १२ जीवत्व १३ अणवीं शेंवटीं १४ आपोआप १५ मेलेले १६ नाशवत १७ तेजोमय

उद्धव उवाच-नेवात्मनो न देहस्य ससृतिर्द्रष्टव्ययो । अनात्मसदशरीरश्च कस्य स्यादुपलभ्यते ॥ १० ॥

आत्मा नित्यमुक्त चिद्धन । त्यासी न घडे भवबंधन । देह जड मूढ अज्ञान । त्यासी ससार जाण घडेना ॥ २२ ॥ एथ भवबंधन हृषीकेशी । सांग पां बाधक कोणासी । जरी तूं ससार नाही ह्मणसी । तो प्रत्यक्ष जगासी जडलासे ॥ २३ ॥ आत्म्यासी विचारितां जाण । भवबंधा न दिसे स्थान । येचि अर्थीचें न घडतेपण । उद्धव आपण सांगत ॥२४॥

आत्माऽव्ययोऽगुण शुद्ध स्वयंभोतिरनावृत । अग्निवद्वाक्चदचिदेह कस्वेह ससृतिः ॥ ११ ॥

आत्मा चिद्रूप अविनाशी । गुण निर्गुण नातळे त्यासी । कर्माकर्मपापपुण्यांसी । ठाव ज्यापाशीं असेना ॥ २५ ॥ परादिवांचा नव्हे उच्चार । यालागीं ह्मणजे परात्पर । प्रकृति गुणी अनिवार । प्रकृतिपर परमात्मा ॥ २६ ॥ ज्याच्या स्वप्रकाशदीप्तीं । रविचंद्रादि प्रकाशती । प्रकाशे प्रकाशे त्रिजैगती । तेजोमूर्ति परमात्मा ॥ २७ ॥ ऐशिया आत्म्याच्या ठायीं । भवबंध न लगे कांहीं । सूर्य बुडे मृगजळाच्या डोही । तै आत्म्यासी पाहीं भवबंध ॥ २८ ॥ खंघोततेजे सूर्य जळें । वागुलाभेणे कांळू पळे । मुंगीचेनि पांखवळें । जै उडे सगळें आकाश ॥ २९ ॥ वारा आडखुळिला आंढीं पडे । जै विहिरामार्जी मेरुं बुडे । तरी भवबंध आत्म्याकडे । सर्वथा न घडे गोविंदा ॥ ३० ॥ देहाकडे भवबंधन । मूर्खही न मानिती जाण । देह जड मूढ अज्ञान । त्यासी भवबंधन कदा न घडे ॥ ३१ ॥ जै दगडाचे पोट दुखे । कोरडें काष्ठ चरफडी भुकें । तै देहाकडे यथासुखें । भवबंध हरिखें लागत ॥ ३२ ॥ जै डोंगरासी तरळें भरे । मृत्तिका नाहाणालागीं झुरे । कोळशाने काळें होय आंधारें । तै भवबंधभारे देह दाटे ॥ ३३ ॥ ह्मणसी देहात्मसंगतीं । घडे भवबंधाची प्राप्ती । विचारिता तेही अर्थीं । न घडे श्रीपति तें ऐक ॥ ३४ ॥ आत्मा स्वप्रकाश महावन्ही । देह तो जड मूढ काष्ठस्थानीं । तो मिळता आत्ममिळणीं । सांडी जालूनि तत्काळ ॥ ३५ ॥ जै अग्निमार्जी सर्वादिं । कापूर आठ ग्रहर नादे । तै देहात्मनिजसबंधें । देह भवबंधें नादता ॥ ३६ ॥ ह्मणती काष्ठामार्जी अग्नि असे । परी तो कांष्टीं असूनि न दिसे । मथूनि काढिल्या निजप्रकाशे । जाळी अनायासे काष्ठानें ॥ ३७ ॥ तेवीं आत्मा देहामार्जी असे । परी तो देहचि होऊनि नसे । देहप्रकाशक चिदंशें । भवबंधपिसें त्या न घडे ॥ ३८ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ ह्मणशी आत्म्याचे निजसंगतीं । जै जळोनि जाय भूतव्यक्ती । तै भूताची वर्तती स्थिती । कैशा रीतीं तें ऐक ॥ ३९ ॥ छायामंडपी दीप प्रकाशी । नाचवी कागदाच्या बाहुल्यांसी । तेच लावितां दीपासी । जाळी अनायासीं त्या व्यक्ती ॥ ४० ॥ तेवीं आत्म्याचे स्वसत्ताशक्ती । भूतें दैवयोगें वर्तती । स्वयंभू झाल्या आत्मस्थिती । भूतव्यक्ती उरेना ॥ ४१ ॥ करिता आत्म्याचें अनुसधान । ससाराचें नुरे भान । तेथ भूताकृति भिन्नभिन्न । कैच्या जाण अतिबद्ध ॥ ४२ ॥

१ चैतन्यपूर्ण २ अचेतन ३ परादिवाणींच्या योगानें, परापवादाच्या ४ परेच्या पत्नीकट्या नामदेव ह्मणतात, "परेदुनि परतें घर । तेथें राहू निरंतर" प्रकृति ही गुणातली व परमात्मा प्रकृतीपत्नीकट्या ५ ज्याच्या प्रकाशानें त्रैलोक्य भागते ६ ससारबंधन ७ काजव्याच्या चमकण्यानें ८ प्रकाशतो ९ काळ, सत्य १० आडात ११ दबक्यात. १२ मेरुपर्वत १३ तरळ झणजे चळ, चळण, हालणें, किंवा अजिर्णाची हलवण १४ माती झानाकरिता झुरते किंवा झाराण वेऊन मोठी घाली नाही झणून झुरते १५ एकरूपानें, ऐक्यान १६ काष्ठचि होऊनि नसे. १७ ससारबंध-ह्य पिशाच टिपा वेद

यापरी भवबंधन । मज पाहतां मिथ्या जाण । भवबंधालागीं स्थान । नेर्मस्त जाण असेना ॥ ४३ ॥ आत्म्याच्या ठायीं ना देही । उभयसबंधींही नाहीं । भवबंध मिथ्या पाहीं । यासी ठायो कोठेही असेना ॥ ४४ ॥ कोपों नको श्रीकृष्णनाथा । माझेनि निजनिर्धारें पाहतां । भवबंध मिथ्या तत्त्वतां । निश्चयें चित्ता मानले ॥ ४५ ॥ ऐकोनि उद्धवाचें वचन । हरिखें दोसडला श्रीकृष्ण । माझा उद्धव झाला सज्जान । निजात्मस्वरूप पावला ॥ ४६ ॥ सत्य मिथ्या भवबंधन । ऐकोनि उद्धवाचे वचन । परमानंदें डोले श्रीकृष्ण । जीवें निंबलोण करूं पाहे ॥ ४७ ॥ आत्म्यास भवबंध नाहीं । शेखीं न दिसे देहाच्या ठायीं । हा विवेक नेणिजे जिहीं । त्यांसी भवबंध पाहीं हरि सांगे ॥ ४८ ॥

श्रीभगवानुवाच-यावदेहेन्द्रियप्राणैरात्मन सशिकर्षणम् । ससार फलवालायवपार्थोऽप्यविवेकिन ॥ १२ ॥

जो वर्णाश्रमांही परता । जो बंधमोक्षां अलिप्तता । जो देहद्वंद्वं नातळता । तो उद्धव-हितार्था हरि बोले ॥ ४९ ॥ मी स्थूल कृश गौर इयाम । हे देहाचे देहधर्म । मी काणा मुका बहिरा परम । हे जाण धर्म इंद्रियाचे ॥ १५० ॥ क्षुधातृपादि अनुक्रम । हा प्राणाचा प्राणधर्म । कामक्रोधलोभादि सभ्रम । हा मनोधर्म मनाचा ॥ ५१ ॥ सत्वगुणाची जागृती । रजोगुणें स्वप्नस्फूर्ती । तमोगुणें जाड्य सुपुष्टी । जाण निश्चितीं देहयोगें ॥ ५२ ॥ देहासी येता मरण । मी मेलों ह्मणे तो आपण । देहासी जन्म होता जाण । जन्मलेपण स्वयें मानी ॥ ५३ ॥ इंद्रियें विषयो सेविती । ते म्या सेविले मानी निश्चिती । स्वर्गनरकभोगप्राप्ती । सत्य मानिती देहात्मता ॥ ५४ ॥ अन्न आकाक्षी प्राण । त्यातें भक्षी हुताशन । तत्साक्षी चिदात्मा आपण । तो ह्मणे म्या अन्न भक्षिले ॥ ५५ ॥ हे अवघे माझे धर्म । ऐसा आत्म्यासी जंव दृढ भ्रम । तंव मिथ्याचि अतिदुर्गम । संसार-विषम भ्रमें भोगी ॥ ५६ ॥ त्या भोगाचें फळ गहन । अविश्रम जन्ममरण । स्वर्गनरक पापपुण्य । भ्रमें आपण सत्य मानी ॥ ५७ ॥ ससार मूळी निर्मूळ । तोही भ्रमफळें सैदाफळ । जो का अविवेक्या अतिप्रवळ । सर्व काळ फळलासे ॥ ५८ ॥ जेथ सत्य अर्थ नाही । तो अनर्थ ह्मणिजे पाहीं । त्याचा फळभोग तोही । वाळवागुलन्यार्थी भोगावा ॥ ५९ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ गगनकमळाची माळा । जें बंध्यापुत्र घाली गळा । तें ससारभोगाचा सोहळा । आत्म्याच्या जवळां देखिजे ॥ १६० ॥ ऐसं न घडतें केवीं घडे । तेचि अर्थांचें वाडेंकोडें । श्रीकृष्ण उद्धवापुढें । निजेनिवाडें सागत ॥ ६१ ॥

अर्थे ह्यविद्यमानेऽर्पि सच्छतिर्न निवर्तते । ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थांगमो यथा ॥ १३ ॥

सत्यार्थ नसताही ससार । निवर्तना अतिदुर्धर । याचि अर्थांचा विचार । निजनिर्धार अवधारी ॥ ६२ ॥ बंध्यापुत्राचिया ऐसें । ससारा सत्यपण नसे । सत ह्मणों तरी हा नासे । काळवशे सहजेचि ॥ ६३ ॥ ससार जें सत होता । तें ब्रह्मज्ञानेही न नासता । हा सतासत नये ह्मणता । अनिर्वाच्य कथा पै याची ॥ ६४ ॥ अविचारिता याचें कोड । अविवेकें हा अतिगोड । विषयध्यानें वाढे रूढ । संकल्प सहड मूळ याचें ॥ ६५ ॥

१ आनदानें भरून गेला २ स्थूल व सूक्ष्म ह्या दोन देहास ३ प्राणवायु ४ अग्नि ५ नेहमीं फळें प्रभवणारा. ६ आकाशातील कमळाची. ७ स्वतः निर्णय करून ८ सत्य ९ खराही ह्मणवत नाही व खोटाही ह्मणवत नाही, एवच अनिर्वाच्य आहे 'सत्य ह्मणों तरी नासे । मिथ्या ह्मणों तरी मासे' असा हा अर्थप्रूप आहे.

हा नसतचि परी आभासे । निद्रिता स्वप्नी अनर्थपिसें । तेवीं संसार मायावशें । विषय आभासे भोगवी ॥ ६६ ॥ जंव जंव विषयसेवन । तंव तंव वाढे विषयध्यान । विषयध्यानें भवबंधन । सहद जाण उद्धवा ॥ ६७ ॥ विषयसेवनें भवबंधन । जीवासी झालें दृढ पूर्ण । तें जीवन्मुक्तासी विषयभान । दैवयोगें जाण दिसताहे ॥ ६८ ॥ जीवन्मुक्तासी विषयप्राप्ती । तेणे बुडाली त्याची मुक्ती । ऐशी आशंका न धरीं चित्तीं । तेंचि श्रीपति विशद सांगे ॥ ६९ ॥

यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्वापो बहूनर्थभृत् । स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते ॥ १४ ॥

सज्ञान आणि अज्ञान । यांसी जें विषयसेवन । त्यांचा अनुभव भिन्नभिन्न । तेंही लक्षण अवधारीं ॥ १७० ॥ जेवीं स्वप्नीची विषयप्राप्ती । स्वप्नस्थ साचचि मानती । तेचि विषय जागृतीं स्फूर्ती । परी सत्यप्रतीति त्यां नाही ॥ ७१ ॥ तेवीं अज्ञाना विषयसेवन । तेणे विषयासक्त होय मन । तेंचि मुक्ताप्रति जाण । मिथ्यादर्शन विषयांचे ॥ ७२ ॥ नटनाट्यलोकाचारीं । सपादी स्त्रीपुरुषव्यवहारीं । मुक्तासी तैशी परी । गृहदारीं नांदतां ॥ ७३ ॥ कां लेकरांच्या खेळाप्रती । तुळसीदळ घेऊनि हातीं । वडे मांडे क्षीर तूप हाणती । एकीं कल्पिती अनेकत्व ॥ ७४ ॥ तेवीं जीवन्मुक्तासी देख । जर्गी विषयो अवघा एक । त्यासी नानात्वे भाविती लोक । परी तो अनेक देखेना ॥ ७५ ॥ दृढ धरोनि देहाभिमान । मी माझें जें विषयस्फुरण । तेच भवबंधाचे कारण । विशद श्रीकृष्ण सांगत ॥ ७६ ॥

शोकहर्षभयक्रोधलोभमोहदृष्टहावय । अहकारस्य दृश्यन्ते जन्म मृत्युश्च नात्मन ॥ १५ ॥

देहाभिमानाचे पोटी । अनेक दुःखाचिया कोटी । त्यांची सकळिते गुणगोठी । कृष्ण जगजेठी सागत ॥ ७७ ॥ देहाभिमानाचें कार्य एथ । अद्वैतीं वाढवी द्वैत । इष्टानिष्टीं समस्त । जग व्याप्त तेणे कीजे ॥ ७८ ॥ नश्वरा इष्टाचा नाश देख । तेणे देहअहंता मानी दुःख । या नाव गा महाशोक । सकळही लोक मानिती ॥ ७९ ॥ नश्वर विषयप्राप्ती । आल्हाद उपजे चित्तीं । त्या नांव हर्ष हाणती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ १८० ॥ बळी मिळोनि समस्त । आस विषयो विभाडूं पाहत । तेणे कासावीस होय चित्त । भय निश्चित या नाव ॥ ८१ ॥ आसकामाचें अवरोधन । ज्याचेनि अणुमात्र होय जाण । त्याचें करूं धावे हर्षन । क्रोध सपूर्ण त्या नांव ॥ ८२ ॥ गाठी झाल्याही धर्मेकांडी । कवडी वेचिता प्राण सोडी । या नाव लोभाची वेडी । कृष्ण परवंडी पुरुपाची ॥ ८३ ॥ कर्माकर्म हिताहित । इष्टानिष्ट नाठवी चित्त । विवेकशून्य स्तब्धता प्राप्त । मोह निश्चित या नाव ॥ ८४ ॥ नित्य करिता विषयसेवन । मनीं विषयइच्छा गहन । अखंड विषयाचें ध्यान । स्पृहा जाण ती नांव ॥ ८५ ॥ इत्यादि हे नाना गुण । अथवा का जन्ममरण । आत्म्यासी संबंध नाही जाण । हें देहाभिमान स्वयें भोगी ॥ ८६ ॥ जागृति आणि देखिजे स्वप्न । तेथ वसे देहाभिमान । ते ठायीं हे दिसती गुण । सुषुप्तीस जाण गुण नाही ॥ ८७ ॥ जेथ वृत्ति निरभिमान । तेथ जन्ममरणादि हे गुण । सर्वथा नुठती जाण ।

१ मसुही २ निरीराळ ३ विषय जाण ४ खोटे दर्शन ५ अनेक तहानीं ६ साराशरूपानें, थोडक्यात ७ गुण-
धाय ८ नाचवत धसा इष्ट वस्तूचा नाश झाला की देहाहता हु स मानते ९ तया मानून हरविण्याला १० प्रतिबध.
११ नाच. १२ थोडक्याचि शब्द १३ गोष्ट, रीत १४ उगाच आश्रयनें फुगूनजाणें १५ गाढ झोपेला

गुणासी कारण अभिमान ॥ ८८ ॥ जळीं स्थळीं वायु झगदी । जळी तरंग स्थळीं नुठी ।
ते तरगता जळाचे पोटीं । तेवीं शोकादि गुणकोटी अहंतेमार्जी ॥ ८९ ॥ वद्धता झाली
अहंकारासी । ह्यणसी मुक्ति न्हावी त्यासी । ते अहंता लागली जीवासी । तेचि ह्पीकेशी
सागत ॥ १९० ॥ अत्यजाचा विटाळ ज्यासी । गंगास्नान शुद्धत्व त्यासी । तं गंगास्नान
अंत्यजासी । शुद्धत्यासी अनुपयोगी ॥ ९१ ॥ तेवीं अहंता जडली जीवासी । ते त्यागितां
मुक्तत्व त्यासी । परी मुक्तत्व अहंकारासी । कल्पातेसी घडेना ॥ ९२ ॥

देहेन्द्रियप्राणमनोभिमानो जीवान्तरात्मा गुणकर्ममूर्ति ।

सूत्र महानित्युरधेव गीत ससार आधावति कालसत्र ॥ १६ ॥

अनंत अपार ज्ञानघन । मायातीत आत्मा पूर्ण । तोचि झाला मांयेचें अधिष्ठान ।
अतरात्मा जाण यालागीं ह्यणिपे ॥ ९३ ॥ माया व्यापूनि अपार । यालागीं बोलिजे
परमेश्वर । मायानिर्यंता साचार । यालागीं ईश्वर ह्यणिपे तो ॥ ९४ ॥ तोचि अविद्येमार्जी
प्रतिधिवला । यालागीं जीव हें नाम पावला । तोचि देहाध्यासें प्रवळला । अहंकार झाला
या हेतू ॥ ९५ ॥ तो सकल्पविकल्पउपाधीन । स्वयें होऊनि ठेला मन । त्या मनासी
करावया गमन । दशेद्रियें जाण तोचि झाला ॥ ९६ ॥ त्यासी इंद्रियाचा आधार । सुख-
दुःखभोगांचा निकर । पापपुण्याचा चमत्कार । देहाचा आकार तोचि झाला ॥ ९७ ॥
त्या देहाचे जें कारण । सत्व रज तमोगुण । ते तीन्ही गुण जाण । तोचि आपण स्वयें
झाला ॥ ९८ ॥ गुणदोभाचें निजधर्म । झाला पचविषय परम । विषयभोगादि क्रिया
कर्म । स्वयें स्वधर्म होऊनि ठेला ॥ ९९ ॥ तिनी गुणाचे जन्मकारण । झाला महत्तत्त्व
सूत्र प्रधान । एवं ससार अर्वाधा जाण । ईश्वर आपण स्वयें झाला ॥ २०० ॥ त्या
ससाराची आधावती । गुणसाम्यें तोचि प्रकृती । तेथ उत्पत्ति स्थिति प्रळयातीं ।
क्षोभिका शक्ति काळ तो झाला ॥ १ ॥ तो काळ आपल्या सत्ताशक्तीं । उपजवी पाळी
सहारी अतीं । ऐशा पुन-पुन- आवृत्ती । नेणां किती करवीत ॥ २ ॥ एवं ससार तो
ब्रह्मसंस्कृतीं । लीलाविग्रहें साकारस्थिती । मी विश्वेश्वर विश्वमूर्ती । बहुधा व्यक्ती मी
एके ॥ ३ ॥ यालागीं जो जो पदार्थ दिसे । तेणे तेणे रूपें आत्मा भासे । मजवेगळा
पदार्थ नसे । हें मानी विश्वासे तो धन्य ॥ ४ ॥ मीचि एक बहुधा व्यक्ती । वेदही साक्षी
येचि अर्थां । 'विश्वतश्चक्षु' या वेदोकीं । श्रुति मज गाती सर्वदा ॥ ५ ॥ ऐसे असता
नवल कैसें । जीव भुलला कल्पनावशे । अहंता चाढवी देहाध्यासें । तो ह्यणे देव न
दिसे तिही लोकीं ॥ ६ ॥ सत्य मानूनि भेदभान । जीव झाला अतिअज्ञान । भुलला
आपण्या आपण । देहाभिमान ह्द झाला ॥ ७ ॥ देहाभिमानाचे दृढपण । तेचि वद्धतेचें
लक्षण । देहाभिमानाचें निरर्षन । मुक्तता जाण ती नाव ॥ ८ ॥ समूळ मिथ्या देहाभि-
मान । मिथ्या भेदाचें भवभान । त्याचें आद्यत निर्दळण । होतें लक्षण हरि सागे ॥ ९ ॥

अमूलमेतद्गुरुरूपरूपित मनोवच प्राणशरीरकर्म ।

ज्ञानासिनोपासनया शितेन स्थित्वा पुनर्गा विचरत्यदृष्य ॥ १७ ॥

भेदरूपें भवभान । मनसा वाचा कर्म प्राण । देहद्वयाचें स्फुरण । तें निर्मूल जाण

१ मायेचे अधीन २ जीव ३ क्षटला जातो ४ समुदाय ५ राहिला ६ सगळ ७ आश्रयभूत ८ सहायमुळे
क्षोभविणारी ९ परब्रह्माची स्फूर्ति किंवा सकल्प तोच ससार १० अनेकविध पदार्थ तो मीच ११ द्वैताचं भान
१२ निजात्मज्ञान विसरला १३ नाहीसं होणें १४ मोक्ष १५ ससारस्फूर्ति

उद्धवा ॥ २१० ॥ भेदं बहुरूप भवंपटल । विचारितां तं निर्मूल । विचित्र भासावया
 भवजाळ । आत्म्यावेगळें, स्थळ असेना ॥ ११ ॥ आत्म्याहूनि संसार भिन्न । ह्याणती ते
 केवळ अज्ञान । त्यासी बहुरूप भेदभान । देहाभिमान वाढवी ॥ १२ ॥ त्या देहाभिमा-
 नाचे पोटी । कर्माकर्माची आटोटी । जन्ममरणाचिया कोटी । दुःख संकटी जीव भोगी
 ॥ १३ ॥ ऐसा दुःखदाता देहाभिमान । समूळ जाणोनियां आपण । त्याचें करावया
 निर्दळण । अनुतापी जो पूर्ण स्वयें होये ॥ १४ ॥ तेणे आचार्यउपास्ती । लाहोनि ज्ञान-
 खझाची प्राप्ती । गुंरुवाक्यसाहणेप्रती । सतेजद्युती खंझ केले ॥ १५ ॥ भववृक्षाचा
 समूळ कंद । देहाभिमान अतिसुबद्ध । अद्वैतसोधना साधक शुद्ध । तेणे समूळ छेद
 करावा ॥ १६ ॥ एवं छेदूनि देहाभिमान । उरलेनि आयुष्यें जाण । मही विचरती सज्जन ।
 निरभिमान निजनिष्ठा ॥ १७ ॥ तेथ इच्छा निंदा द्वेष तृष्णा । सर्वथा नातळे पै जाणा ।
 मनचि मुकले मनपणा । इच्छादि तृष्णा तेथ कैची ॥ १८ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ समूळ
 ससारनिर्दळण । करी ऐसें ज्ञान कोण । त्या ज्ञानासी कोण साधन । साधल्या ज्ञान
 फळ काय ॥ १९ ॥ याचें समूळ श्रवण । उद्धवाचे वांछी मन । ते जाणोनियां श्रीकृष्ण ।
 स्वयें निरूपण सांगत ॥ २२० ॥

ज्ञान विवेको निगमसप्तश्व प्रत्यक्षमेतिह्यमथानुमानम् ।

आद्यन्तयोरस्य यदेव केवल कालश्च हेतुश्च तदेव मध्ये ॥ १८ ॥

नित्यानित्यविवेक । या नाव ज्ञानं चोख । देहद्वयाचा प्रकाशक । आत्मा सम्यक
 जाणती ज्ञाते ॥ २१ ॥ सेवावया स्वादरसनव्हाळी । प्रथम उंसाची पाने साळी । मग
 ऊस तोही वळें पिळी । तोही रस आळी तै शर्करा लाभे ॥ २२ ॥ तेही शर्करा परिपाक-
 वळें । तै साखरचि केवळें । केळें आणि नारेळें । करितां नाना फळें मूळींच्या गोड्या
 ॥ २३ ॥ तेवीं स्थूळाचें निराकरण । लिंगदेहाचें उंपमर्दन । अहंकाराचे निर्दळण । करुनि
 पूर्ण ब्रह्म पावती ज्ञाते ॥ २४ ॥ ते ब्रह्म निर्गुण निराकार । तद्रूपें देखती चराचर ।
 यापरी विवेकचतुर । वस्तूचा निर्धार जाणती ॥ २५ ॥ यापरी गा विचक्षण । जाणती
 वस्तूचें लक्षण । या नाव विवेकज्ञान । उद्धवा जाण निश्चित ॥ २६ ॥ वस्तु निःशब्द
 निर्गुण । तेथ जे श्रुतीचें स्फुरण । इत्थंभूत शब्दज्ञान । वेद तो जाण निगम माझा
 ॥ २७ ॥ तो मी वेदरूप नारायण । यालागीं वेदवचन प्रमाण । श्रुत्यर्थ शब्दज्ञान । करी
 पावन पाठकां ॥ २८ ॥ जाणावया निजात्मस्वरूप । देहादि विषयाचा अनुताप । जेणे
 साधक होती निष्पाप । या नाव तप उद्धवा ॥ २९ ॥ अनुतापें दमिता मन । होय
 पापाचें क्षालन । तेव्हा श्रुत्यर्थ आपण । कल्पी अनुमान वस्तूचें ॥ २३० ॥ देह जड
 मूढ अचेतन । तेथ चेतनात्मक नारायण । देहाचे मानूनि मिथ्यापण । अद्वैती मन
 मुंसावे ॥ ३१ ॥ तें अद्वैतप्राप्तीचें लक्षण । अनन्यभावे आपण । सद्गुरूसी रिधावें शरण ।

१ समारूप आच्छादक पडदा २ मातापाती, चटाटोप ३ सद्गुरूची सेवा ४ गुरूच्या उपासनेनें तीक्ष्ण केलेला
 जो ज्ञानरह स्यान अहंकार छेदाचा ५ ब्रह्मज्ञानरूप ६ संपर्त नाही ७ तिल आणि अनिल ८ क्रिया शश्वत आणि
 अजायत साना वेगळें करणें, हा विवेक ह्याणजे ज्ञान ८ स्वादरसाचा नवीनपणा, चव, गोडी, स्वानंदनव्हाळी
 ९ तोडी १० सुखदेहाचा निरास झाला की जीवच ब्रह्म आहे ११ ज्ञानी पुरुष चराचर ब्रह्मरूप पाहतात १२ निश्चय.
 १३ परब्रह्मचें चिन्ह १४ विटकारा, त्याग १५ निमग्न होवें, रमवें

निरभिमान भावार्थे ॥ ३२ ॥ सद्भावे अनन्यशरण । तो गुरुकृपा पावे आपण । पाहोनि
 अधिकारलक्षण । गुरु गुणज्ञान उपदेशी ॥ ३३ ॥ सर्वही निर्दक परब्रह्म । हे श्रुतिगुह्य
 उत्तमोत्तम । एव भाग्ये जो सभाग्य परम । त्यासचि सुगम ठसावे ॥ ३४ ॥ गुरुवचन
 पडता कार्ती । वृत्ति निजात्मसमाधानी । विनटोनि ठेळी चिद्धनी । सुखसमाधानी
 स्वानदे ॥ ३५ ॥ तयासी पुढती साधन । अथवा कर्माचें कर्माचरण । तेथ चोळो शके
 कोण । वेदी मौन घेतले ॥ ३६ ॥ जेथ द्वंदाची निमाली स्फूर्ती । सकळ दुःखाची
 समाप्ती । देहीं विदेहवस्तुप्राप्ती । प्रत्यक्षे क्षणती या नांव ॥ ३७ ॥ पुसूनिया विसराचा
 ठायो । आठवेंवीण नित्य आठवो । अखंड स्वरूपानुभवो । प्रत्यक्ष पहा हो या नाव ॥ ३८ ॥
 मी आत्मा स्वानंदकंद । ऐसा अखंडवें परमानंद । प्रत्यक्ष पदाचा हा निजवोध । स्वयें
 गोविद बोलिला ॥ ३९ ॥ हाचि बोध सर्भाग्याकडे । श्रवणमात्रें आंतुडे । एका मनने
 जोडे । एका सापडे निदिध्यासे ॥ ४० ॥ एकासी गा प्रत्यंगावृत्ती । हा बोध ठसावे
 चिती । एका माक्षिया अद्वैतभक्ती । मी सगळा श्रीपति आतुडे ॥ ४१ ॥ निजवोध
 साधावया पूर्ण । उद्धवा हेचि मुख्य साधन । एवं साधलिया निजज्ञान । फळ कोण तें
 ऐक ॥ ४२ ॥ जो मी सृष्टिआदिअतू । नित्यमुक्तवें अहेतू । तो मी भवमूळा मूळहेतू ।
 सृष्टिस्रजिता अच्युतू खेळीला ॥ ४३ ॥ तेथ रजोगुणाचिये स्थिती । स्रष्टृरूपें मीचि
 पुढती । अद्वैती दावी अनेक व्यक्ती । सृष्टिउत्पत्तिकर्ता तो मी ॥ ४४ ॥ बुद्धिवळें एका
 काष्ठाचे पोटी । तेथ राजा प्रधान पशु म्यादा उठी । त्यांसी पूर्वकर्म नाही गाठी । तेवीं
 निष्कर्म सृष्टिप्रकाशिता मी ॥ ४५ ॥ निष्कर्म जग समस्त । स्रजिता मीमासकमत ।
 ठकोनि ठेले निश्चित । जग सदोदित निष्कर्मब्रह्म ॥ ४६ ॥ जैसें मूळेंवीण सफळ झाड ।
 वाढविलें निजागी गोड । तेवीं सृष्टिसरक्षणी कोड । मज निबाडा चाड प्रतिपालनी
 ॥ ४७ ॥ जेवीं बुद्धिवळाचा खेळ । अचेतनीं बुद्ध प्रवळ । तेवीं लोकरक्षणी कळवळ ।
 सृष्टिप्रतिपालू मी कर्ता ॥ ४८ ॥ प्रकृतीच्या जडमूढ सौरी । पुरुषाचेनि सचेतन निर्धारि ।
 काळफासे धेऊनि करीं । खेळविता चराचरीं मी एक विष्णु ॥ ४९ ॥ तेथ अचेतना
 जुझरीं । न भरत्या महांमारामारी । एका जीतें एका हारी । उभयपक्षातरिं खेळविता मी
 ॥ ५० ॥ सोंगटी निर्मालियापाठी । कवण पुण्यात्मा चढे वैकुंठी । कोण पडले नरकस-
 कटीं । तैसा जाण सृष्टी वंधमोक्ष ॥ ५१ ॥ तेवीं न मोडता एकलेपण । त्या खेळाच्या
 ऐसें जाण । जगाचें करीं मी पालन । दुजेपण नातळता ॥ ५२ ॥ दोराचा सर्पाकार ।
 सवळ वळें मारी वीर । तैसा सृष्टीसी सहार । मी प्रलय रुद्र पै कर्ता ॥ ५३ ॥ स्वमीं
 भासलें जळ सपूर्ण । तेथूनि जागा होता आपण । स्वप्न निर्दळिता कष्ट कोण । तैसा मी
 जाण प्रलयकर्ता ॥ ५४ ॥ सृष्टीसी उत्पत्ति स्थिति निधन । आत्मा आत्मत्वे अखंड पूर्ण ।

१ निरायाध २ विवर्ते ३ श्रुति चिद्धनाच्या ठिकाणीं रंगून स्थिरावली ४ विदेहत्वाची प्राप्ती ५ सातुभव
 ६ खनिदाचा कादा 'हरि हा आदातन कद' ७ परिपूर्ण ८ देवबानाला ९ प्राप्त होतो १० स्वस्वरूपाकार श्रुतीच्या
 योगानें ११ सृष्टीचा आदि मी व अतरी मीच १२ मी नित्यमुक्त अद्यत्यामुळे ह्या सटादोपीपासून मला काहीं साध्यही
 करावयाचें नाही १३ सृष्ट्युत्पत्ति ही माझी केवळ लीला आहे १४ चाड नसलेल्या-निष्कामा-मला १५ सोंगट्या
 १६ युद्धात १७ महामारी १८ जय व पराजय १९ मेल्यावर

तेंचि स्वरूप सज्ञान । स्वानुभवं आपण होऊनि ठेले ॥ ५५ ॥ तें निजरूप झालें ह्यणणें ।
 हेंही बोलणे लाजिरवाणें । तें स्वयभ असता ब्रह्मणें । होणें न होणें भ्रममात्र ॥ ५६ ॥
 मिथ्या दोराचा सर्पाकार । भासतां तो असे दोर । निवर्तल्या सर्पभरभार । दोर तो दोर
 दोररूपें ॥ ५७ ॥ तेवीं सृष्टीसी उत्पत्ति होतां । आत्मा जन्मेना तत्त्वतां । सृष्टीचा प्रतिपाळ-
 कर्ता । आत्मा सर्वथा वाढेना ॥ ५८ ॥ सृष्टीसी महाप्रलय होतां । आत्मा नायके प्रलय-
 वार्ता । उत्पत्तिस्थितिनिधनता । आत्मा तत्त्वतां अविकारी ॥ ५९ ॥ एवं साधर्मी
 साधूनि ज्ञान । साधक झाले सज्ञान । ते अवाधित ब्रह्म पूर्ण । स्वयें आपण होऊनि ठेले
 ॥ २६० ॥ अज अव्यय स्वानंदघन । साधक झाले ब्रह्म पूर्ण । हें ज्ञानाचें फळ संपूर्ण ।
 उद्धवा जाण निश्चित ॥ ६१ ॥ हें ज्ञानफळ आलिया हाता । उत्पत्ति स्थिति प्रलय होता ।
 अखंड परिपूर्ण निजात्मता । ते सदृष्टांता हरि सांगे ॥ ६२ ॥

यथा हिरण्य सुकृत पुरस्तात्पश्चाच्च सर्वस्य हिरण्यमयस्य ।

तदेव मध्ये व्यवहार्यमाणं नानापदेशैरहमस्य तदत् ॥ १९ ॥

मुकुट कुंडले करकंकणे । न घडिता सोनें सोनेपणें । त्याचीं करितां नाना भूषणे ।
 लेणेपणे उणे नव्हेचि हेर्म ॥ ६३ ॥ ते मोडतां अळंकारठसे । सोनें अविचार संचलें
 असे । तेवीं उत्पत्तिस्थितिविनाशें । माझें स्वरूप चिंदेशे अविनाशी ॥ ६४ ॥ माझें
 स्वरूप शुद्ध परब्रह्म । तेथ नाना रूप नाना नाम । भासतांही जग विपम । ब्रह्म सम-
 साम्य समन्वयें ॥ ६५ ॥ जेवीं सूर्याचे किरण । सूर्यावेगळे नव्हती जाण । तेवीं जग
 मजशीं अभिन्न । तेंचि निरूपण हरि सांगे ॥ ६६ ॥

विज्ञानमेतन्प्रियवस्थमङ्ग गुणत्रय कारणकार्यकर्तृ । समन्वयेन व्यतिरेकतश्च येनैव तुर्येण तदेव सत्यम् ॥ २० ॥

सत्त्वगुणें जागरण । रजोगुणें दिसे स्वप्न । तमोगुणें सुषुप्ति जाण । लागे सपूर्ण गाढ
 मूढ ॥ ६७ ॥ ऐसें तिही अवस्थायुक्त मन । कार्य कर्तृत्व कारण । त्रिविध जग भासे
 सपूर्ण । ब्रह्म समन्वयें जाण सदोदित ॥ ६८ ॥ मृत्तिकेवेगळा घट न दिसे । तत्वेगळा
 पट न प्रकाशे । तेवीं मजवेगळें जग नसे । जे जें भासे तें मद्रूप ॥ ६९ ॥ जो मी तिनी
 गुणांतें नातळता । अवस्थात्रयातें नाकळता । तिहीं अवस्थांतें प्रकाशिता । तो मी जाण
 चवथा तुरीय ॥ २७० ॥ तिन्ही अवस्था तिन्ही गुण । दृश्य द्रष्टा आणि दर्शन । त्रिपुटी-
 प्रकाशिता पूर्ण । तो मी चवथा जाण तुरीय ॥ ७१ ॥ जो मी तुरीय सच्चिदन । त्या
 माझ्या ठायीं अवस्थागुण । नभी नीळिमा मिथ्या भान । तैसें नसता जाण जग भासत
 ॥ ७२ ॥ ॥ आशंका ॥ । तिहीं अवस्थाचें ज्ञान पाहीं । देखिजे समस्तांच्या ठायीं ।
 चवथे ज्ञान तुरीय काहीं । ऐकिले नाही गोविदा ॥ ७३ ॥ चौथें ज्ञान तुरीय वार्ता ।
 मिथ्या ह्यणसी न विचारिता । तेचिविखीं विशेदार्था । श्रीकृष्ण तत्त्वतां सागत ॥ ७४ ॥
 ॥ व्यतिरेकतश्च ॥ ॥ देहादि प्रपंचव्यतिरेकता । भूर्ती भूताचा लयो पाहता । लीन
 झालिया । गुणावस्था । उरे चवथा-तुरीय ॥ ७५ ॥ तें एवं बोलें जातां । वेदीं मूंग

१ आपलेंच रूप २ विकाररहित ३ जन्मरहित ४ नाशरहित ५ आनदपूर्ण ६ सोनें ७ ब्रह्मरूपानें ८ सर्वत्र
 अन्यत्रव्याप्ति असल्यानें ९ गाढ निद्रा १० तिन्ही गुणाना स्वप्न न करणारा, गुणातीत ११ तिन्ही अवस्थात न साप-
 वणारा १२ चैतन्य, ज्ञानरूप १३ आकाशातल्या निळेपणा पास नवून-आसणारा आदि १४ सद्यार्थानें १५ मूग राहिले
 दाणजे मोन धरिले

आरोगिले सर्वथा । हें अनुभवैकवेद्य तत्त्वता । शब्दप्रगल्भता संरेना ॥ ७६ ॥ एथ न चले युक्तिप्रयुक्ती । न चले जाणिवेची व्युत्पत्ती । न चले लक्ष्यलक्षणस्थिती । गुरुकृपाप्राप्ती तुरीय ॥ ७७ ॥ जागृत्यादि सर्व सत्ता । सुपुसि सर्वही असतां । याचा तुरीय मी प्रकाशिता । मजवीण सर्वथा या भासती केवीं ॥ ७८ ॥ जो सुपुसि साक्षित्व पावता । तो मी तुरीय जाण पा चांया । त्या मज सत्यस्वरूपता । केला निश्चितार्था निश्चयो वेदें ॥ ७९ ॥ या स्वरूपावेगळें एथ । जे भासे तें मिथ्याभूत । तेचि अर्था श्रीकृष्णनाथ । असे सागत निजबोधें ॥ २८० ॥

न यक्षुरस्तादुत यन्न पश्चान्मध्ये च तैत्तद्यपदेशमात्रम् ।

भूत प्रसिद्ध च परेण यद्यत्तदेव तरस्यादिति मे मनीषा ॥ २१ ॥

जागृतीमार्जी जे जें दिसे । ते ते जागृतीसवे नासे । स्वप्नीं जे जे आभासे । ते स्वप्नासरिसे मावळे ॥ ८१ ॥ जागृती स्वप्न निजकार्येसीं । दोनी हारंपती सुपुंतीपाशीं । सुपुसि हारपे जागृतीसीं । यापरी प्रपंचासी सत्यत्व नाही ॥ ८२ ॥ प्रपंच सृष्टीपूर्वीं नाहीं । प्रलयानंतर नुरेचि काहीं । मध्येचि आभासे जे काहीं । तें मिथ्या पाही अंसत ॥ ८३ ॥ प्रपंचाचें वोडंबर । नामरूपाचे उभारी भार । तें प्रत्यक्ष देखो नश्वर । गंधर्वनगर तत्प्राय ॥ ८४ ॥ पित्यादेखता पुत्र मरे । पुत्रादेखता पिता झुरे । काळेकाळ अवघेंचि सरे । कोणी नुरे कियेसी ॥ ८५ ॥ सागरी जे लहरी उसासे । उसासली ते स्वयेंचि नासे । तेनीं नामरूपा आले दिसे । ते अनायासे नश्वर ॥ ८६ ॥ प्रपंच हें नाममात्र । घेरवी परमात्मा मी स्वतंत्र । एवं ससाराचें जन्मपत्र । नेणोनि दुस्तर मानिती जीव ॥ ८७ ॥ प्रपंच ज्यापासूनि झाला । जेणे सर्वांर्था प्रकाशिला । अतीं ज्यामार्जी सामावला । तो तद्रूप सचला निजात्मा ॥ ८८ ॥ शुक्तिकारजतन्यायें जाण । प्रपंच ब्रह्मोसीं अभिज्ञ । जे प्रपंचाचें स्फुरे स्फुरण । ते ब्रह्मचि पूर्ण उद्धवा ॥ ८९ ॥ त्या माझेनि सत्य श्रुतिस्मृती । तो मी सत्यप्रतिज्ञ श्रीयती । त्रिसत्य सत्य तुजप्रती । सागीतला निश्चिता निजभावार्थ ॥ २९० ॥ ऐकोन देवाचे वचन । उद्धव आशंकी आपण । एकाचेनि मते जाण । प्रपंच भिन्न मानिती ॥ ९१ ॥ प्रपंचासी देवो काही । निजागी आंतळला नाहीं । ऐसे तूं कल्पिती काहीं । ऐक तेविपर्यां सागेन ॥ ९२ ॥

अविद्यमानोऽप्यवभासते यो वेंकारिको राजससर्ग एव ।

प्रस स्वयज्योतिरतो विभानि ब्रह्मेन्द्रियार्थात्मविकारचिप्रम् ॥ २२ ॥

मुख्यत्वे विकारी मन पूर्ण । त्यासी मिळूनि तिनी गुण । नसताचि ससार जाण । विचित्राभरण दासवी ॥ ९३ ॥ मन बुद्धि चित्त अहंकार । आणि अधिष्टांते सुरवंर । हे सत्वगुणाचे विकार । जाण साचार उद्धवा ॥ ९४ ॥ रजोगुणार्चीं दगोद्रियें । पंचभूतें पंचविपये । तमोगुणिया जन्म होये । ते जनासी पाहें भुलविती ॥ ९५ ॥ जेवीं वोडंबरिर्थांचा खेळ । नसताचि भासे प्रवळ । तेवीं त्रिगुणाचे विचित्र जाळ । मिथ्या निर्मळ

१ पुरी पडत नाही २ तत्र व्यपदेशमात्रम् ३ जागृतिचर्षो ४ आपल्या कार्यासहित ५ छीन होतात ६ गाढनिद्रेप्रसव्य ७ असव्य, सोटें ८ जादुगिरी, माया ९ आकाशातल्या वारवार रूप बदलणाऱ्या ढगाप्रमाणें १० दिवसंदिवस, क्षणक्षण, कालमानें ११ जग हें कारणस्वरूपापासून भिन्न नाही, त्यास नाव मान रिचळें गाढे १२ शिंपीवर ह्याचा भास होतो या न्यायान १३ प्रपंच ह्मणजे जग ब्रह्माहून अभिन्न आहे हें यथाच जाणणें एच खरें ज्ञान आहे १४ सर्वशला १५ त्याच्या देवता १६ जादुगाराचे खेळ

आभासे ॥ ९६ ॥ ब्रह्म स्वयं अकारण । स्वप्रकाशे प्रकाशमान । तेचि प्रपंचार्थे महाका-
रण । प्रकाशक जाण स्वयं झाले ॥ ९७ ॥ जेवीं छायामंडपीच्या नाना व्यक्ती । तद्रूप
भासे दीपदीप्ती । तेवीं जगदाकारें स्वयंज्योती । भासे मी चिन्मूर्ति परमात्मा ॥ ९८ ॥
एवं प्रपंचार्थे जे स्फुरण । तें स्वप्रकाश ब्रह्म पूर्ण । हें हांतवसूनि ब्रह्मज्ञान । विकल्पच्छे-
दन हरि सांगे ॥ ९९ ॥

एन स्फुट ब्रह्म विवेकहेतुभि परापवादेन विशारदेन ।

छित्वाऽऽत्मसन्देहमुपारमेत स्वानन्दतुष्टोऽखिलकामुकेभ्य ॥ २३ ॥

पूर्वीं चोलिलो यथानिगुती । ब्रह्मज्ञान नानायुक्ती । ते करतलामलस्थिती । प्रकट
प्रतीती प्रमाण ॥ ३०० ॥ वेद विवेक अनुमान । ब्रह्मउपदेशाचे लक्षण । ज्ञानाज्ञानार्थे
फळ पूर्ण । तुज सपूर्ण सांगितले ॥ १ ॥ तेथें देहेंद्रियांचें मिथ्यापण । देहात्मभावाचे
निराकरण । ब्रह्म अद्वयत्वे परिपूर्ण । तेही गुह्य ज्ञान प्रकाशिले ॥ २ ॥ म्या प्रकाशिले पूर्ण
ज्ञान । जे दुर्लभ दुर्गम दुष्प्राप जाण । हेंचि सिद्धाचे समाधान । हेंचि साधन साधकां
॥ ३ ॥ जे म्या सांगितले ब्रह्मज्ञान । हेंचि उपदेशशस्त्र तीक्ष्ण । साधक साधूनियां पूर्ण ।
मशय जाण छेदिती ॥ ४ ॥ म्या सांगितले ब्रह्मज्ञान । तेथ सदेह मानी मन । तेणे
सदेहेंसी देहाभिमान । येणे शस्त्र जाण छेदिती ॥ ५ ॥ यापरी सदेहच्छेदन । करुनि द्वैताची
चोळवण । निर्दाळूनिया मीतूपण । स्वानदीं निमग्न साधक ॥ ६ ॥ वर्णाश्रम कुळ जाती ।
जीवशिवादि पदस्थिती । याची स्फुरेना अहंकृती । या नाव उपरति उद्धवा ॥ ७ ॥
इहामुत्रादि फळे समस्तें । कोण कामी त्या कामाते । विषयो विषयी विषयभोगातें ।
सर्वथा तेथे असेना ॥ ८ ॥ यापरी नित्य निष्काम । साधक झाले आत्माराम । परमानंदीं
निमग्न परम । पावले उपरम येणे योगें ॥ ९ ॥ देहेंद्रियें असता प्राण । कैसेनि गेळा
देहाभिमान । उद्धवा ऐसें कल्पील मन । तेचि निरूपण हरि सांगे ॥ ३१० ॥

नात्मा यप पाथिगमिन्द्रियाणि देवा वसुवांयुजल हुतादा ।

मनोऽन्नमात्र विपणा च सत्वमहकृति स क्षितिर्येसाभ्यम् ॥ २४ ॥

देह आत्मा नव्हे पार्थिवपणे । इंद्रियें आत्मा नव्हती येणें गुणे । ते तंव देहाची उप-
करणे । एकदेशीपणे व्यापार ॥ ११ ॥ इंद्रियअधिघाते देव । तेही आत्मा नव्हती । सर्व ।
त्यासी इंद्रियाचा अभाव । आत्मपदीं ठाव त्या कैचा ॥ १२ ॥ देह चाळिता जो प्राण ।
तोही आत्मा नव्हे जाण । प्राण केवळ अज्ञान । करी गमनागमन देहवशे ॥ १३ ॥ प्राण
जरी आत्मा होता । तरी तो देहासवे न वचता । यालागीं प्राणासी निजात्मता । जाण
सर्वथा-घडेना ॥ १४ ॥ आत्मा पृथ्वी नव्हे जडपणे । जळ नव्हे द्रवत्वगुणे । अग्नि नव्हे
दाहकपणे । चचळपणे नव्हे वायू ॥ १५ ॥ आत्मा नभ नव्हे शून्यपणे । मन नव्हे सर्क-
ल्पगुणे । अतःकरण नव्हे नश्वरलक्षणे । चित्त चितने नव्हे आत्मा ॥ १६ ॥ आत्मा

१ भासणे २ हस्तगत वर्णन, करतलामळ करून 'हातवसण' हें क्रियापद आहे पुढील आर्वीत 'करतलामळक स्थिति' ह्या पदान त्याचा अर्थ नाथानीच मुचविला आहे, देहात वसून ३ ब्रह्म ह जगाचे प्रकाशक आहे व कारण आहे, कार्य कारणहून भिन्न नारी व इद्रियें, शब्दादि विषय, मन, देवता पचभूतें, इत्यादि आकारां तेंच भासत आहे, ह यथाप जाणणें हच ब्रह्मज्ञान आहे ४ पुढें देहादिकाचा उल्लेख निरास सांगितला आहे ५ माषा ६ अहंभाव ७ उल्लेख करतलामळ ८ वजाता ९ आत्मा वाकाश नव्हे, कारण आकाश शून्याकार आहे १० मग ह सक्त्वापि-
क्यभ्यन् आहे व आत्मा सक्त्वापिती आहे

नव्हे अभिमान । त्यासी सुखदुःखांचें बंधन । बुद्धि आत्मा नव्हे जाण । बोधकपण
तीमार्जी ॥ १७ ॥ आत्मा नव्हे तिनी गुण । गुणांमाजी विकार पूर्ण । महत्त्व गुणांचे
कारण । ते आत्मा आपण कदा नव्हे ॥ १८ ॥ प्रकृति जे गुणसाभ्यावस्था । तेही आत्मा
नव्हे तत्त्वता । आत्मदृष्टीं प्रकृति पाहता । मिथ्या तत्त्वता ते होय ॥ १९ ॥ जेव्हा मूलप्र-
कृतीच वांवो । तेव्हा प्रकृतिकार्याचा कंचा ठावो । यापरी आत्मानुभवो । निःसदेहो
भोगिती ॥ ३२० ॥ यापरी साधूनिया ज्ञान । साधर्मी छेदिला देहाभिमान । ऐसा होऊ-
निया निरभिमान । सुखसपन्न साधक ॥ २१ ॥ एवं जे नित्य निरभिमान । त्यांसी
प्रारब्ध विषयसेवन । करिता न वाधी दोषगुण । तेचि निरूपण हरि सागे ॥ २२ ॥

समाहिते क करणेंगुणात्ममिगुणो भवेन्मासुमिचिधात्र ।

विक्षिप्यमाणैरत नि नु दृष्येण घनरपेतेविगते रवे किम् ॥ २५ ॥

देहेंद्रियावेगळा पाहीं । अपरोक्ष आत्मा जाणोतला जिहीं । त्यासी इन्द्रियनेमे लाभ
कायी । प्रिक्षेपें नाही हानी त्यासी ॥ २३ ॥ टोराचा साप सिल्लोनि मंत्रां । मंत्रघादी निःशक
धरी । न सिल्लिता जो धरी करीं । त्यासीही न करी वाधा तो ॥ २४ ॥ जो मृगजळीं
पोहोनि निघाला । तो दैवाच्या कडे पडिला । पोहेचिना तो नाहीं बुडाला । कोरडा
आला ऐलेंतीरा ॥ २५ ॥ तेवीं देहेंद्रियाचे मिथ्याभान । जाणोनि झाले जे सज्ञान । त्यासी
इन्द्रियाचे बंधन । सर्वथा जाण असेना ॥ २६ ॥ जेवीं मिळालां विग्रहधारी । तेवीं तेही
वर्तता शरीरीं । ते इन्द्रियकर्माचारीं । भवसागरीं न बुडती ॥ २७ ॥ जयासी माझे अप-
रोक्षज्ञान । तेणे घालोनिया आसन । अखंड धरिता ध्यान । अधिक उपेग जाण असेना
॥ २८ ॥ अथवा तो इन्द्रियसगतीं । दैवे अनेक विषयप्राप्ती । भोगिताही अहोराती ।
ब्रह्मस्थिति भगेना ॥ २९ ॥ स्थिति न भगावया हेंचि कारण । माझे स्वप्रकाश आनंदघन ।
पावले निजधाम ब्रह्म पूर्ण । तेथे विषयस्फुरण वाधीना ॥ ३० ॥ जेवीं सूर्य उगवोनि
गगनीं । लोक सोडवी निद्रेपासूनी । ते लोक कर्मा प्रवर्तवोनी । अलिप्त दिनमणि जग-
कर्मा ॥ ३१ ॥ तेवीं मी परमात्मा स्वयंज्योती । प्रभा प्रकाशीं त्रिजगतीं । त्या जनकर्मांच्या
क्रियाशक्तीं । मी अलिप्त निश्चितीं निजात्मा ॥ ३२ ॥ मुक्तासी स्त्रीपुत्रगृहसग । तेणे
वेष्टिला देखों चाग । हणणी केनी मानूं निःसग । तें सागे श्रीरग रविदृष्टाते ॥ ३३ ॥

घनैरपेतेविगते रवे किम् ॥

उच लक्ष्ययोजनें रविमंडळ । वारां योजने मेघपडळ । तेणे झाकोळिला केचळ ।
लोक सकळ मानिती ॥ ३४ ॥ परी सूर्य आणि अभाळासी । भेटी नाहीं कल्पा-
तेंमीं । तेवीं इन्द्रियकर्म सज्ञानासी । कदाकाळेसी स्पर्शना ॥ ३५ ॥ अन्न आच्छादी
जगाचे डोळे । जग हणजे सूर्य आच्छादिला आभाळें । ऐसेचि विपरीत ज्ञान कळे ।
माथोमेळें भ्रातासी ॥ ३६ ॥ ते अन्न आल्यागेल्यापाठीं । सूर्यासी न पडे आंठीवेठी ।
तेवीं गृहदारासगासाठीं । न पडे सकटी सज्ञान ॥ ३७ ॥ जेवीं सूर्याते नातळे

१ मिथ्या २ भूषण ३ स्वानुभवानें ज्ञाना जाणला ४ विक्षेप हणजे निषयाकडे इतियें वचळ झालें क्षणत तरी
खाची काय हानि होणार । ५ अलीकडच्या तीरास ६ ज्ञानसपन्न ७ मेळविला ८ उपयोग ९ स्वरूप प्रकाश-
घन १० सय जगाच्या कर्मापासून अलिप्त आहे ११ चार लक्ष कोस १२ अन्वैवाळीम कोस १३ आच्छादिला
१४ इन्द्रियाचे विषयासह झालेले व्यापार १५ मायेमुळे १६ मित्र, आटादी

आभाळ । तेवीं ज्ञात्यासी संग सकळ । इंद्रियकर्माचा विटाळ । ज्ञात्यासी अलुमाळ
लागेना ॥ ३८ ॥ ऐक ज्ञात्याचें रूप परम । तो देही असोनि परब्रह्म । यालागी त्यासी
इंद्रियकर्म । समविषम वाधीना ॥ ३९ ॥ ज्ञाता सर्वार्थी अलिप्त । तेंचि करावया सुनि-
श्चित । दृष्टांतैसीं श्रीकृष्णनाथ । स्वये सांगत साक्षेपें ॥ ३४० ॥

यथा नभो वाद्यनलाम्बुभृगुणैर्गतागैर्वहृगुणैर्न सज्जते ।

तथाऽक्षर सत्परजसमोमलैरहमते मसृतिहेतुभि परम् ॥ २६ ॥

पृथ्वी जळ अनळ अनिळ । त्यांसी नभ व्यापक सकळ । परी पृथ्व्यादिकांचा मळ । नभासी
अलुमाळ लागेना ॥ ४१ ॥ नभ पृथ्वीरेंजें कदा न मैळे । धुरकटेना धूमकळोळें । अग्नीचेनि महा-
ज्वाळें । कदाकाळें जळेना ॥ ४२ ॥ वायूचेनि अतिझंडाडें । आकाश कदाकाळें न उडे । उद-
काचेनि अतिचंडें । आकाश न वुडे सर्वथा ॥ ४३ ॥ का सूर्याचे निदाधंकिरणीं । नभ घामिजेना
उन्हळेलीं । अथवा हिमाचिया हिमकर्णीं । नभ कांकडोनी हिंवेर्ना ॥ ४४ ॥ पर्जन्य वर्षता प्रवळ ।
नभ वोले नव्हे अलुमाळ । यापरी नभ निर्मळ । लाविताही मळ लागेना ॥ ४५ ॥ त्या आका-
शासी अलिप्त । जे क्षराक्षराही अतीत । अक्षर परब्रह्म सदोदित । त्रिगुणातीत चिन्मात्र
॥ ४६ ॥ जें अजरामर अविनाशी । जें प्रकाशमान स्वप्रकाशीं । ऐसिये वस्तूची प्रंतीति
ज्यासी । अद्वयत्वेसीं फावली ॥ ४७ ॥ जेवीं न मोडिता लागवेगे । सोनंटका सोने झाला
सर्वांगें । तेवीं करणीवीण येणे योगें । जे झाले निजामें परब्रह्म ॥ ४८ ॥ त्यासी गुणांची
त्रिगुण मानीं । लाविताही न लगे अगीं । विपर्यीं करिता विषयभोगी । ते विषयसगीं
निःसग ॥ ४९ ॥ घटीं चंद्रविंभ दिसे । ते घटासी स्पर्शले नसे । ओले नव्हे जळरसें । देही
जीव असे अलिप्त तैसा ॥ ५० ॥ ते घटी कालविल्या शेण । विंवप्रतिविवा नातळे जाण ।
तेवीं देहींचे पापाचरण । जीवशिवस्थान ठांकीना ॥ ५१ ॥ घटी कालविल्या कस्तूरी ।
विंवप्रतिविवा सुवास न धरी । तेवीं देहींच्या पुण्याची थोरी । जीवशिवावरी पावेना
॥ ५२ ॥ आकाश जाळावयालागी । घृते पेटविली महाआगी । आकाश असतां अग्नि-
सगीं । दाहो अगी लागेना ॥ ५३ ॥ अवकाश असोनि अग्निमैळे । अग्निज्वाळें कदा न
जळे । तेवीं ज्ञाता विषयकळोळें । कदा काळें विषयी नव्हे ॥ ५४ ॥ गुणाचेनि देह-
सगें । योगी वर्तता येणे योगें । ते भोगिताही विषयभोगें । अलिप्त सर्वांगें सर्वदा ॥ ५५ ॥
हें कळले ज्या भोगवर्म । ते देही असोनि परब्रह्म । त्यांसी वाधीना भोगभ्रम । अक्षर
परम स्वयें झाले ॥ ५६ ॥ ते अक्षर झाले आता । याही बोलासी ये लघुता । जन ज्ञानीं
अज्ञानीं वर्तता । अक्षरता अभंग ॥ ५७ ॥ ते विसरोनि ब्रह्मरूपता । मी देही हणवी
देहअहंता । तेथें वाढली विषयावस्था । दृढ वद्धता तेणें झाली ॥ ५८ ॥ ते निचारावया
वद्धता । त्यजावी विषयलोलुपता । विषयत्यागेंवीण सर्वथा । नित्यमुक्तता घडेना ॥ ५९ ॥
न जोडतां नित्यमुक्तता । साधक जरी झाला ज्ञाता । तेणे ज्ञातेपणे सर्वथा । विषया-
सक्तता न करावी ॥ ३६० ॥

१ पापपुण्यात्मक कर्मांनीच कर्म झाल्यास वाधत नार्हता २ पृथ्वी, आप, तेज, व वायु, यांचे मलिनता, आर्द्रता, दाह,
प नोपण, हे गुण आकाशास लागत नार्हता ३ स्वल्पमुद्रां ४ घुळीन ५ झपाट्यांत ६ अतिशयानें ७ उष्ण फिरणारी
८ गारयता नार्ही ९ अक्षय ब्रह्म १० प्राप्ती ११ मिळाली १२ एक सोन्याच नाणें १३ मार्ग, प्रकार १४ लागेना
१५ कधीपना १६ विषयासक्ति

तथापि सद्ग परिवर्जनीयो गुणेषु मायारचितेषु तावत् ।

मन्त्रक्रियोगेन दृष्टेन यावद्भजो निरस्येत मन कषाय ॥ २७ ॥

स्वरवर्णयुक्त सपूर्ण । चहूं वेदी झाला निपुण । तेणे बळे विपयाचरण । करितां दारुण वाधक ॥ ६१ ॥ सकळ शास्त्राचे श्रवण । करतळामळक झाल्या पूर्ण । शब्दज्ञानाचें जें युक्तपण । तेही विपयाचरण वाधक ॥ ६२ ॥ प्राणापानांचिया समता । जरी कौळवंचना आली हाता । तरी विपयाची विपयावस्था । जाण सर्वथा वाधक ॥ ६३ ॥ शापानुग्रहसमर्थ नर । आह्मी ज्ञाते मानूनि थोर । त्यांसही विपर्यसचार । होय अपार वाधक ॥ ६४ ॥ आसन उडविती योगवळें । दाविती नाना सिद्धीचे सोहळे । त्यासही विपयाचे भोगळळे । होती निजवळें वाधक ॥ ६५ ॥ इतराची कोण कया । मंत्रमूर्ति प्रसन्न असता । त्यासीही विपयावस्था । जाण सर्वथा वाधक ॥ ६६ ॥ किंचित् झाल्या स्वरूपप्राप्ती । मी मुक्त हे स्फुरे स्फूर्ती । तथापि विपयाची सगती । त्यासीही निश्चिती वाधक ॥ ६७ ॥ जेवीं चकमकेची आगी । जाळू न शके नाटेलागी । तेवीं ब्रह्मप्राप्ति प्रथमरगीं । प्रपंचसर्गीं विनाशे ॥ ६८ ॥ देहाभिमानाचे निर्दळण । स्वयें करुनिया आपण । नित्यमुक्त ह्मणता जाण । विपयाचरण वाधक ॥ ६९ ॥ विषय मिथ्या मायिक । ते भोगीं जंव भासे हरिख । तंववरी विषय वाधक । जाण 'निष्टं'क उद्धवा ॥ ३७० ॥ ते त्यागावया विषयसेवन । निर्दाळावया देहाभिमान । त्याचियालागी माझें भजन । साक्षेणें जाण करावें ॥ ७१ ॥ व्रत तप तीर्थ दान । करिता योग याग यजन । वेदशास्त्रार्थ पुराणश्रवण । तेणे देहाभिमान ढळेना ॥ ७२ ॥ भावे करिता माझें भजन । समूळ सुटे देहाभिमान । भक्ति उत्तमोत्तम साधन । भक्ताधीन परब्रह्म ॥ ७३ ॥ ज्ञान वैराग्य निवृत्ती । धृति शांति ब्रह्मस्थिती । याची जननी माझी भक्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ७४ ॥ चहू मुक्तीहूनि वरती । उल्हासें नांदे माझी भक्ती । माझे भक्तीची अनिवार शक्ती । तिसीं निश्चिती आंकळों ॥ ७५ ॥ माझें स्वरूप अनंत अपार । तो मी भक्तीने आकळों साचार । यालागीं निजभक्ताचे द्वार । मी निरतर सेवितसे ॥ ७६ ॥ भक्तीने आकळों जाण । यालागीं मी भक्ताअधीन । माझिये भक्तीचें महिमान । मजही सपूर्ण कळेना ॥ ७७ ॥ बहुतीं करुनि माझी भक्ती । मज ते मोक्षचि मागती । उपेक्षुनि चारी मुक्ती । करी मद्भक्ती तो धन्य ॥ ७८ ॥ ऐशी जेथ माझी भक्ती । तेथ पाया लागती चारी मुक्ती । त्यासी सर्वस्वें मी श्रीपती । विकलो निश्चिती भावार्था ॥ ७९ ॥ ते भक्तीच मुख्य ज्याम साधन । यालागीं मी त्या भक्ताअधीन । त्याचे कदाकाळें वचन । मी अशुप्रमाण नुछर्धी ॥ ३८० ॥ ते मज ह्मणती होईं सगुण । तें सिद्धें सुंकर होय मी आपण । त्यालागीं मी विदेही^१ जाण । होय सपूर्ण देहवारी ॥ ८१ ॥ एका अवरीपाकारणें । देहा जन्म मज लागले घेणें । अर्जत्वाचा भंग साहणे । परी भक्तासी उणे येऊ नैदी ॥ ८२ ॥ द्रौपदी नम

१ तब्बहातावरील आवळ्याप्रमाण, हस्तगत २ काव्यस फसवणें, मृत्युसमय दर वरुण ३ शाप देण्या व वृत्त फरण्यास समय ४ विपयाची सगती ५ उच उचलतात ६ भोगण्याची हाव ७ मप्रदेवता सिद्ध असल्यासही ८ मन्त्र-उच्चारण ९ नवहत्ता १० निधयान ११ चापळ नेळें १२ नृसिंहावतारी १३ वराहावतारी १४ देहातीत असूनही १५ म्या सोसणें १६ मी 'अज'-जमरहित-आह या पदवीचा नाश

करितां तांतंडी । तिळभरी हों नेदींच उघडी । झालों नेसविता वखें कौडी । भक्तसांकडीं
मी निवारी ॥ ८३ ॥ तो मी भक्तसाहाकारी । अजन्मा त्याचेनि जन्म धरी । समही वतें
अरिमित्रां । भक्तकैवारी होऊनियां ॥ ८४ ॥ जो माझिया भक्तां हितकारी । तो मज परम
मित्र ससारी । जो माझ्या भक्तासीं वैर करी । तो मी नानापरी निर्दळी ॥ ८५ ॥ ऐसा
मी भक्तसाह्य श्रीकृष्ण । त्या माझें जे निजभजन । न करूनिया अभाग्य जन ।
अधपतन पावती ॥ ८६ ॥ ह्यणशी पाप असता शरीरी । तुझें भजन घडे कैशा परी ।
सकळ पापाची वोहरी । माझें नाम करी निमेपाधें ॥ ८७ ॥ ऐकोनि नामाचा गजर । पळे
महापातकांचा सभार । नामापात्री पापास थार । अणुमात्र असेना ॥ ८८ ॥ माझिया
निजनामापुढे । सकळ पाप तत्काळ उडे । ते पाप नामस्मरत्याकडे । केवी वापुडें येऊं
सके ॥ ८९ ॥ अवचटें सूर्य अंधारी बुडे । तरी पाप न ये भक्ताकडे । भक्तचरणरेणु जेथ
पडे । तेथ मूळ उडे पापाचे ॥ ९० ॥ माझें नाम ब्रह्मास्त्र जगी । महापाप वापुडे मुंगी ।
नामापुढे उरावयालागी । कंस त्याचे अंगी असेना ॥ ९१ ॥ माझे नामाचा प्रताप ऐसा ।
माझे भक्तीची कोण दशा । पडलिया मद्भक्तीचा ठसा । तो नागवे सहसा कळिकाळा
॥ ९२ ॥ यालागीं माझें भजन । निर्दळी देहाभिमान । माझेनि भजनेवीण जाण ।
देहाभिमान तुटेना ॥ ९३ ॥ जेणे तुटे देहाभिमान । ते कैसे ह्यणशी तुझें भजन । अभे-
दभावे भक्ति पूर्ण । तेणे देहाभिमान निर्दळे ॥ ९४ ॥ भगवद्भाव सर्वाभूता । या नांव
गा अभेदभक्ती । हे आकळत्या भजनस्थिती । अहंकृती उरेना ॥ ९५ ॥ माझें नाम
ज्याचे वदर्नी । माझी कीर्ति ज्याचे श्रवणीं । माझा भाव ज्याचे मनीं । ज्याचे करादि-
चरणीं क्रिया माझी ॥ ९६ ॥ जो जागृतीमाजी पाहे माते । जो स्वप्नीं देखे मज एकाते ।
जो मजवेगळें चित्त रिते । न राखे निश्चिते निजनिष्ठा ॥ ९७ ॥ यापरी भजनस्थिती ।
त्रिगुण विकार मावळती । तेणे अहंकाराची निवृत्ती । विषयासक्ति निर्दळे ॥ ९८ ॥
भक्तासी विषयसेवन । सर्वथा वाधक नव्हे जाण । तो विषय करी मदर्पण । तेणे वाधकपण
नव्हे त्यासी ॥ ९९ ॥ नाना साधने विषयो त्यागिती । त्यागिता परम दुःखी होती । भक्त
विषयो भगवंतीं अर्पिती । तेणे होती नित्यमुक्त ॥ १०० ॥ ग्रासोग्रासीं हरिस्मरण । तें
अन्नचि होय परब्रह्म पूर्ण । त्यासी नाहीं वाधकपण । ब्रह्मार्पण सहजेचि ॥ १ ॥ भक्ताची
भजनस्थिती । विषयीं मद्रूपता भाविती । तेणें मावळे विषयस्फूर्तीं । नव्हे ती या रीतीं
वाधक ॥ २ ॥ यापरी माझें भजन । करी मनोमळझाळण । विकारेंसी तिन्ही गुण ।
करी निर्दळण देहाभिमान ॥ ३ ॥ ऐशी न करिता माझी भक्ती । न निर्दाळिता अहं-
कृती । करणे जे विषयासक्ती । ते जाण निश्चितीं वाधक ॥ ४ ॥ नातुडतां अकर्तात्म-
बोध । आदरू नये विषयसंबंध । विषयाचा विषयउद्बोध । अति अशुद्ध वाधक ॥ ५ ॥

१ रात्र २ कोव्यवधि ३ भक्ताचा साध्वर्ता ४ भक्ताच्या पायाची धूळ ५ सामर्थ्य ६ कळिकाळा जुमानीत
नाहीं, त्याच्या हातीं मांपवत नाहीं. ७ माझे निजभजन ८ खाची झाल्यास ९ इतरिकाच्या हाल्यालांत १० नारायण-
स्वाभावाचे अर्थाने पुत्रोपाराय 'विषय तो त्याचा झाला नारायण' असें भक्ताचे वर्णन करितात ११ वासोचा अर्थ,
निराकार १२ मी अर्थात आहें हा आत्मबोध, निष्कर्मबोध " जगा करितेनवीण कम । तथि ते निष्कर्म । ह जाणती
प्रथम । शुभम्प्ये जे ॥ " इतिभरी अर्थाय ५-६३ १३ विषयपुढीची जागृकता

जरी विषय मिथ्या मायिक । तरी साधका अतिवाधक । येचि अर्धीं यदुनायक । विश-
दार्थें देख सागत ॥ ६ ॥

यथामयोऽसाधुचिकित्सितो नृणा पुन पुन सन्नुदति प्ररोहाद् ।

एव मनोऽपक्वकपायकर्म कुयोगिन निष्यति सर्वसङ्गम् ॥ २८ ॥

वैद्य नेणे रोगाचें लक्षण । नेणे वातुपुष्ट कीं क्षीण । नेणे पथ्य ना अनुपान । नाडी-
ज्ञान कळेना ॥ ७ ॥ त्यापासाव बोखंद घेता । पुनःपुनः वाढे व्यथा । तेवीं अवैराग्यें
त्याग करिता । साधका वाधकता अनिवार ॥ ८ ॥ हृदयीं नाहीं विषयनिवृत्ती । वाह्य
त्याग वाढवी विरक्ती । ऐशी जे वहिर्मुद्रास्थिती । ते जाण निश्चितीं कुयोगी ॥ ९ ॥
साडोनिया भगवद्भजन । वेदविधिभार्गविहीन । ऐसें जे का त्यागलक्षण । कुयोग सपूर्ण
त्या नाव ॥ ४१० ॥ द्रव्यदाराविषयासक्ती । दृढ वासना असता चिती । वाह्य त्याग
मिथ्या विरक्ती । कुयोग निश्चितीं या नाव ॥ ११ ॥ आह्मी राजयोगी अतिश्रेष्ठ ।
ह्यणोनि विषय भोगी यथेष्ट । वोस पडली वैराग्यपॅठ । कुयोग चोखंड या नाव ॥ १२ ॥
आपली चोरुनि विषयासक्ती । वाह्य मिरवी मिथ्या विरक्ती । हेचि कुयोगाची स्थिती ।
जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ १३ ॥ ऐशिया कुयोगिया जाण । पुढतीं जन्म पुढतीं मरण ।
दुःखावतीं पडिले पूर्ण । सोडवी कोण तयासी ॥ १४ ॥ नव्हेचि इहलोकींचा विषयभोग ।
नव्हे परमार्थी शुद्ध त्याग । अतरला उभय प्रयोग । दुःखभाग कुयोग्या ॥ १५ ॥
परमार्थें त्यागसाधन । करिता अतराय आले विघ्न । तयासी अवगती नव्हे जाण । जरी
अनुताप पूर्ण स्वयें उपजे ॥ १६ ॥

कुयोगिनो ये निहितान्तरायेर्मनुष्यभूतैस्त्रिदशोपसृष्टं ।

ते प्राक्तनाभ्यासमलेन भूयो युजति योग न तु कर्मतन्त्रम् ॥ २९ ॥

ब्रह्मज्ञानार्थ केला त्याग । अभ्यासही माटिला साग । मध्येंचि बोढेंवला उपसर्ग ।
विघ्नं अनेग साधका ॥ १७ ॥ उपजे कामाचा अतिवेग । खयले क्रोधाची लगवग ।
शिष्यसुहृदाचे उद्वेग । मनीं उंवग स्वहिताचा ॥ १८ ॥ दारारूपें उपसर्ग । देव देती पें
अनेग । ऐसा अंतराचीं योगभग । होता अनुराग उद्धरी ॥ १९ ॥ अभ्यास करिता अति-
निगुती । दैवे अतराय योगा येती । तेथ निर्वेदें उपजल्या चितीं । तोचि अभ्यास
पुढतीं करी योगी ॥ ४२० ॥ निजयोगअभ्यासवळें । जाळीं अंतरायदोष समूळें । परीं
कर्माचीं कर्मठजाळें । योगी कदाकाळें स्पर्शना ॥ २१ ॥ अतरींचीं योग छळिता जाण ।
जरी योगी पावला मरण । तरी नव्हे कर्माधीन । हें श्लोकाधैसीं श्रीकृष्ण वोलिला स्वयें
॥ २२ ॥ पूर्वीं करिता योगसाधन । अदृष्टगतीं अतराय जाण । योगी पावल्याही मरण ।
क्षिति^२ कोण तयासी ॥ २३ ॥ अतरायपरतंत्र । झाल्या योगी पावे जन्ममात्र । तेथही
नादरी कर्मतंत्र । पूर्वाभ्यासे स्वतंत्र प्रवर्ते योगी ॥ २४ ॥ मार्गीस्था मार्गी युती । पडो-

१ आंशुष २ अज्ञा पुढ्याला भगवतानींच गीतेंत ' मिथ्याचार ' अस नाव दिले आहे ३ ज्याचें मन विषयाच्या
आहे व ज्याच्या रागद्वेषादि वासना व तन्मूलक कर्म दग्ध झालीं नाहींत व जो अतन्मयस्वरूप रावता तशीं तो
' कुयोगी ' झटला पाहिजे ४ मोटा ५ उद्धवला ६ निम्न ७ पडाव्य ८ विप्राचीं ९ वैराग्य १० सद्यप्य ११ अंत
राययोग छळित्ती १२ दैवयोगी १३ स्वती, ह्यनि १४ ज्ञानयोगी पुढील जन्मांत पूर्वाभ्यासवळें ज्ञानयोग्या
अभ्यास करू लागतात, ते कर्मजाव्यत सांपडत नाहींत

नियां लागली वस्ती । तो येरे' दिवसी तेचि पथीं । लागे निश्चिर्ता निजमार्गा ॥ २५ ॥
 चापरी योगिया आपण । प्राक्तनपूर्वसस्कारे जाण । योगाभ्यास करी पूर्ण । परी कर्मा-
 धीन कदा नव्हे ॥ २६ ॥ साधनी असतां माझी भक्ती । तै अणुमात्र न पडे गुंती । मी
 भक्तकैचारी श्रीपती । राखें अहोरातीं निजभक्तां ॥ २७ ॥ जेथ माझे भक्तीची आवडी ।
 तेथ विघ्नं केवी रिघती चापुडीं । महाविघ्नांचिया कोडी । माझे नाम विभाडी उद्धवा
 ॥ २८ ॥ भजनहीन योगीश्वर । अंतराये पावे जन्मांतरें । तरी तो कर्मा कर्मपर । नव्हे
 साचार पूर्वसस्कारें ॥ २९ ॥ जे पावले जीवन्मुक्ती । तेही प्रारब्धकर्में वर्तती । मा योग-
 भ्रष्ट कर्म त्यागिती । घडे कैशा रीती ह्यणशील ॥ ४३० ॥ मुक्ताचे जे मोक्षस्थान ।
 तेंचि साधकाचे मुख्य साधन । यालागी त्या दोघांही जाण । कर्मबंधन चाधीना ॥३१॥
 मी एक कर्मकर्ता । ऐशी ज्यास नुपजे अहंता । त्यासी ही जाण सर्वथा । कर्मबंधकता
 स्पर्शेना ॥ ३२ ॥

करोति कर्म क्रियते च जन्तु केनाप्यमौ चोदित आनिपातात् ।

न तत्र विद्वान् प्रकृतो स्थितोऽपि निवृत्तवृष्ण स्वसुखानुभूत्या ॥ ३० ॥

जन्मापासूनि मरणांत । प्राणी जे जे कर्म करित । तें तें कोणी एक प्राचीन एथ ।
 असे वर्तवीत निजसत्ता ॥ ३३ ॥ तेथ सज्ञान आणि अज्ञान । प्राचीन कर्में कर्माधीन ।
 अज्ञानासी अहंकर्तेपण । ज्ञाते निरभिमान वर्तती कर्मां ॥ ३४ ॥ ह्यणसी देही असतां
 प्राण । केवी नुंठी देहाभिमान । ज्ञाता स्वसुखानुभवे पूर्ण । अहंकर्तेपण त्या स्फुरेना
 ॥ ३५ ॥ दोराचे सर्पाचा महाधाक । दोर जाणितल्या नुपजे देख । तेवी अनुभविल्या
 ब्रह्मसुख । अहंता वाधक स्फुरेना ॥ ३६ ॥ ऐक योगभ्रष्टाचे लक्षण । त्याचा प्राचीनस-
 स्कार जाण । उपजां नेदी देहाभिमान । योग सपूर्ण सिद्धयर्थ ॥ ३७ ॥ जे देहीं नित्य-
 निरभिमान । तेचि ब्रह्मसुखें सदा सपन्न । त्यासी देहीचे कर्माचरण । सर्वथा जाण
 चाधीना ॥ ३८ ॥ ज्ञाता देहकर्मासी अलिप्त । हेंही अपूर्व नव्हे एथ । तो देहीं असोनि
 देहातीत । तेंचि श्रीकृष्णनाथ स्वयें सागे ॥ ३९ ॥

तिष्ठन्तमासीनमुत व्रजन्त शयानमुक्षन्तमदन्तमन्नम् ।

स्वभावमन्यत् किमपीहमानमात्मानमात्मस्थमतिर्न वेद ॥ ३१ ॥

देह उभा असतां जाण । ज्ञाता न देखे उभेपण । मा वैसल्या वैसलेपण । मानी कोण
 देहाचें ॥ ४४० ॥ परिपूर्ण ब्रह्माच्या ठायीं । उठणे वैसणे दोनी नाही । ज्ञाता तेचि झाला
 पाही । ऊठवैस कांहीं जाणेना ॥ ४१ ॥ दोराचा सर्प उपजला । भोग भोगूनि स्वयें
 निमाला । सत्यत्व नाही या बोला । तैसा देहो झाला मुक्तासी ॥ ४२ ॥ देह दैवे असे
 एकदेशी । ज्ञाता सर्वां देखे आपणासी । देह जाता परदेशासी । ज्ञाता गमन मानसीं
 देखेना ॥ ४३ ॥ वस्तु वस्तुत्वें पूर्णपणे । तेथ कैचें असे येणेजाणें । ज्ञाता सदा तद्रूप-
 पणें । राहणेंजाणे स्पर्शेना ॥ ४४ ॥ ज्ञाता स्वयें रिचे शयनीं । परी शेजवाज न
 दरेरे अंघनीं । मी निजेलो हेंही न मनी । निर्जीं^१ निजरूपपणीं सर्वदा ॥४५॥ ज्ञाता जेवूं

१ दुवत्या २ अटवत्या, विघ्न ३ कोटी विघ्ने भगवत्प्राम दूर सारतें ४ विघ्नान ५ दुसरा जन्म ६ प्रायश्चम ७ उद्धवत
 गरी ८ पश्यन्मांतला भयिच्युक गोगवस्कार ९ विदेही १० परब्रह्मस्वरूप ११ पृथ्वीवर १२ खसरपानदात

वैसे निजसुखें । परी मी भुकेलों हें न देखे । रसने नेणतां सर्व रस चाखे । जेवी घेणें सुखें निजगोडी ॥ ४६ ॥ दिसे यावचृप्त जेविला । परी तो घाला ना भुकेला । तो उच्छि-
ष्टही नाहीं झाला । शेखीं आचवला ससारा ॥ ४७ ॥ जरी तो स्वभावे सागे गोष्टी । तरी अवोळणें घाली शब्दापोटीं । बोली अतिरसाल गोडी उठी । तरी न सुटे मिठी मॉनाची ॥ ४८ ॥ मी एक चतुर बोलका । हाही नुंठी त्या आवाका । बोल बोलो नेणे फिका । बोलोनि नेटका अवोळणा ॥ ४९ ॥ ज्ञाता पाहे निजात्मसुखें । माझे तुझे हेंही बोलखे । परी तो डोळाचि न देखे । देखे आपण्यासारिखें त्रैलोक्य ॥ ४५० ॥ तो जो दृश्य पाहो वैसे । तों दृश्याचा ठावोचि पुसे । जे देखे ते आपण्याऐसें । निजात्मसंसारमें जग देखे ॥ ५१ ॥ करुनि डोळ्यांचा अत । ज्ञाता देखणेपणें पाहत । त्या देखण्याचा निजस्वार्थ । न चढे हात वेदशास्त्रा ॥ ५२ ॥ जाणे शब्दांचे शब्दज्ञान । मी श्रोता हे नुठी आठवण । उपेक्षुनिया देहींचे कान । करी श्रवण सर्गों ॥ ५३ ॥ यापरी स्वयें सज्ञान । होऊनिया सावधान । सोळुनिया शब्दज्ञान । करी श्रवण स्वभावे ॥ ५४ ॥ जाणे सुवास हुंवास । भोगी न धरी नाकाची ओस । सुर्मना सवाह्य जो सुवास । तो भोगी सावकाश सर्गदा । ॥ ५५ ॥ मृदुकठिणादि स्पर्श जाणे । परी मी जाणतो हें स्फुरों नेणे । अगा लागे तें निजाग करणें । हा स्पर्श भोगणें सज्ञानीं ॥ ५६ ॥ ज्ञाता चालता दिसे चरणीं । परी तो चालता स्वयें अचरणी । स्वेच्छा हिडताही अवनीं । तो ठायाहनी दळेंना ॥ ५७ ॥ हस्त-
व्यापारीं देतां दान । मी दाता ही नुठी आठवण । देतेंघेतें दान होय आपण । यापरी सज्ञान वर्तवी करा ॥ ५८ ॥ कायिक वाचिक मानसिक । कर्म निपजत स्वाभाविक । ज्ञाता ब्रह्मरूपें निर्दोख । देहासी देख स्पर्शना ॥ ५९ ॥ अकर्तात्मनिजसत्ता । ज्ञाता सर्व कर्मां वर्तता । न देखे कर्म क्रिया कर्तव्यता । निर्जां निजात्मता निजगोधें ॥ ४६० ॥ ज्ञाता नित्य निजात्मसुखें । देहीं असोनि देह न देखे । तो देहकर्मां केरी आडके । पूर्ण परमात्मसुखें सतुष्ट ॥ ६१ ॥ जगासी लागले कर्मबंधन । तेथें साता जेविता सज्ञान । केवी न पवे कर्मबंधन । तेचि निरूपण हरि सागे ॥ ६२ ॥

यदि ह्य पश्यत्यमदिन्द्रियार्थं नानानुमानेन निरदमन्यत् ।

न मन्यते वस्तुतया मनीषी न्याम यथोत्थाप तिरोदधानम् ॥ ३२ ॥

हो का लौकिकाचे परी । ज्ञाता वर्ते लोकाचारीं । तोही प्रपचामाझारीं । कर्म करी लौकिकें ॥ ६३ ॥ परी कार्य कर्म कर्तव्यता । हे ज्ञात्यासी नाहीं अहता । तेणें प्रपचा-
माजी निजात्मता । निश्चयें तत्त्वता वश्य केली ॥ ६४ ॥ विपयादि प्रपचभान । सत्य मानिती अज्ञान । तो प्रपच देखती सज्ञान । ब्रह्म परिपूर्णत्वे ॥ ६५ ॥ साकरेचा इंद्राग्रण-
घडू । जाणा गोड नेणा कडू । तैसा प्रपंचाचा पडिपांडू । लाभ आणि नाडू ज्ञानाजाने ॥ ६६ ॥ सुवर्णाची खोटी । मूर्ख मानिती केवळ गोटी । ज्ञाते घालुनिया मिठी । घेती ज्ञानदृष्टी बहुमोले ॥ ६७ ॥ तेवीं सासारिक क्रियाकर्म । मूर्खां मूर्खपणें भासे विषमं ।

१ रसनेला न समन्ता सर्व रस चापतो २ जन्मान दृष्ट नाहीं ३ सत च्या नामरम्या ४ सर्व विलास ५ आशा, अपेक्षा ६ पुण्या ७ पाप असून नसरेला ८ शकता असून आत्मसत्ता वततो ९ तापरेंचा वेच्छा कट्ट वृदावनकळाचा घड १० सोडेपणा ११ हानि, १२ लगड, गोळ, पोड, खोटी, किंवा खोटी. १३ दोषयुक्त

तेचि ज्ञात्या परब्रह्म । स्वानंदं आराम सर्वदा ॥ ६८ ॥ प्रपंच खणोनि सांडावा । मग ब्रह्मभाव मांडावा । हेही नुखिताही न लागे त्या सर्वदा । उरिंतां आघवा परब्रह्म ॥६९॥ मिथ्या दोराचा सर्पाकार । तेथ मिळोनि अज्ञान नर । नाना अनुमानीं भयंकर । सत्य साचार मानिती ॥ ४७० ॥ तेवीं मिथ्या प्रपंचाचें भान । बाधक मानिती अज्ञान । तेचि स्वानुभवे सज्ञान । जाणती पूर्ण परब्रह्म ॥ ७१ ॥ जेवीं स्वप्न साच निद्रिताप्रती । तेवीं प्रपंच निजभ्रार्ता । तो निजात्मा जागृताप्रती । मिथ्या निश्चितीं निजबोधें ॥ ७२ ॥ मिथ्या प्रपंचाचे भान । जाणोनि झाले जे सज्ञान । त्यासी सर्व कर्मां वर्तता जाण । देहाभिमान कदा नुपजे ॥ ७३ ॥ साधकांचा साधावया स्वार्थ । पूर्वीं सर्वस्वरूपें भगवंत । बोलिला तेणे विकारवंत । झाला निश्चित ह्यणगील ॥ ७४ ॥ वस्तु नव्हे विकारवंत । ते निजसाम्यें संदोदित । तेचि अर्थीं श्रीकृष्णनाथ । असे सांगत निजबोधें ॥ ७५ ॥

पूर्वें गृहीत गुणकर्मचित्तमज्ञानमात्मन्यविचित्रमद्ग ।

नियतते तत्पुनरीक्षयेव न मृद्यते नापि विसृज्य आत्मा ॥ ३३ ॥

ससार तो पूर्वदशे । अतिअतर्क्य मायावशे । शुद्ध वस्तु बहुधा भासे । गुणकर्मविन्यासे बहुरूप ॥ ७६ ॥ नाम रूप व्यक्ति वर्ण । कुळ गोत्र क्रियाचरण । यापरी प्रपंच भिन्न । सत्य अज्ञान मानिती ॥ ७७ ॥ प्रपंच वस्तूच्या ठायीं अध्यस्त । यालागीं वस्तु तद्रूप भासत । स्फटिक नानारंगीं अलिप्त । परी सर्वंधे भासत तद्रूप ॥ ७८ ॥ जग पाहता यापरी । भिन्न भासे विज्ञानेकरीं । तेणे आत्मा ह्यणती विकारी । नर अविचारी अज्ञाने ॥ ७९ ॥ त्या अज्ञानाची होय निवृत्ती । तें साधका माझी सुलभ प्राप्ती । यालागीं माझी निजभक्ती । म्या यथानिगुतीं प्रकाशिली ॥ ४८० ॥ साधकाचा निजस्वार्थ । जेणे शीघ्र होय हस्तगत । यालागीं सर्व भूतां भगवंत । हा म्या निजगुह्यार्थ प्रबोधिला ॥ ८१ ॥ हें धरोनिया अनुसधान । भावे करिता माझें भजन । तेथ मावळे मीतूपण । अविद्येसीं अज्ञान समूळ मिथ्या ॥ ८२ ॥ तेथ दृश्य द्रष्टा दर्शन । त्रिगुणेसीं कार्य कारण । नुरेचि प्रपंचाचे भान । ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ८३ ॥ तेथ नाम रूप गुण जाती । नाहीं महाभूते भूतव्यक्ती । चैतन्य पूर्ण सहजस्थिती । ब्रह्मी ब्रह्मस्फूर्तिं असेना ॥ ८४ ॥ ते उंच ना ठेगणे । मोठे ना रोड होणे । उँजू ना बांकुडेपणे । असो नेणे विकारी ॥ ८५ ॥ तेथ शीत ना उष्ण । मृदु ना कठिण । कडू ना गोडपण । सुखदुःखेंवीण निर्द्वंद्व ॥ ८६ ॥ तेथ भेद ना अभेद । बोलणे ना निःशब्द । शाहणे ना मुग्ध । देखणे ना अध चिंद्रूपपणे ॥ ८७ ॥ ते येथे ना तेथे । येते ना जाते । जवळी ना परतें । सदोदित स्वयें सिद्ध ॥ ८८ ॥ ते खातें ना न ग्वाते । ते घेते ना देतें । जिते ना मरतें । परादिपर ते परात्पर ॥ ८९ ॥ तें बद्ध ना मुक्त । नित्य ना अनित्य । क्षोभे ना प्रसन्न होत । वस्तु संदोदित तद्रूपत्वे ॥ ४९० ॥ तेथ पाप ना पुण्य । आकार ना शून्य । सगुण ना निर्गुण । स्वानंदें पूर्ण स्वरूप ॥ ९१ ॥ सर्वभूतीं भगवद्भजन । करुनि माझे भक्तजन । माझें निजरूप परिपूर्ण । स्वयें आपण होऊनि ठेले ॥ ९२ ॥ त्यासी सत ह्यणोनि काहीं घेणें । अथवा असत

१ १ जाणता २ जाणल्यावर ३ स्वतःचाच अज्ञान झालें ह्यणजे ४ अखंड, अ-भग विकारहीन. ५ कृश ६ सरळ. ७ नेगर्त. ८ स्वप्नकायत्वामुळे. ९ परादि वाचाच्या पलाकडचें १० सर्वकाळ

ह्यणोनि सांडणे । हें नुरेचि त्यासी वेगळेपणे । ग्रहीं ब्रह्मपणें परिपूर्ण ॥ ९३ ॥ वद्धकालीं
वद्धता । आत्मेनि घेतली नाही तत्त्वता । अथवा मुक्तिकालींची मुक्तता । आत्मा सर्वथा
स्पर्शना ॥ ९४ ॥ आत्मा अविकारी पाही । येणे निरूपणें पडे ठायीं । जरी ह्यणत्री कळले
नाहीं । ऐक तेंही सागेन ॥ ९५ ॥ आत्मा सर्वदा नित्य पाही । यालागीं त्यासी उत्पत्ति
नाहीं । उत्पत्ति न लगे ज्याचे ठायीं । तो गर्भासी कहीं स्पर्शना ॥ ९६ ॥ गर्भजन्म ज्यासी
नाही । त्यासी देहाचा अभाव पाहीं । देहेंवीण वृद्धि कहीं । त्याचे ठायीं स्पर्शना ॥ ९७ ॥
जो सर्वदा विदेही^१ । कर्म न रिघे त्याच्या ठायीं । कर्मवीण वद्धता पाही । आत्म्यासी
कहीं लागेना ॥ ९८ ॥ जो निरवयव साचार । त्यासी एकही न घडे सस्कार । ज्यासी
नाहीं आकार । त्यासी विकार स्पर्शना ॥ ९९ ॥ जो गर्भजन्माअतीत । मरण रिघे न
शके तेथ । काळाचाही न लगे घात । जयातीत परमात्मा ॥ ५०० ॥ न लगे जन्म कर्म
मरण । त्यासी विकारी करी कोण । वस्तु अविकारी परिपूर्ण । चापरी जाण उद्धवा
॥ १ ॥ निविड दाटल्या अज्ञान । आत्मा नाही न करवे जाण । प्रखर झालियाही ज्ञान ।
आत्मा नवा जाण नुपजवे ॥ २ ॥ ज्ञानाज्ञानीं अलिप्त । आत्मा निर्विकार नित्य । येचि
अर्थीं सदृष्टात । असे सागत श्रीकृष्ण ॥ ३ ॥

यथा हि भानोरदयो नृचक्षुषा समो विद्वन्यात्र तु सद्विषये ।

एव समीक्षा निपुणा सनी मे हन्यात्तमिन्न पुरपस्य बुद्धे ॥ ३४ ॥

डोळानादते दृष्टीसी । तम अवरोधी तियेसी । सूर्य उगवूनि तमातें निरसी । परी
नवे दृष्टीसी नुपजवी ॥ ४ ॥ तेवीं अविद्या क्षोभूनि सचळ । आत्मा नाही न करवेच
केवळ । पुरुषबुद्धीस आणोनि पडेंळ । मिथ्या द्वैतजाळ दाखवी ॥ ५ ॥ तेथ पावल्या
शुद्ध ज्ञानासी । अविद्यामळ मात्र निरसी । नवे उपजवावया आत्म्यासी । सामर्थ्य
ज्ञानासी असेना ॥ ६ ॥ आत्मा निजप्रकाशेसी । ज्ञानाज्ञानातें प्रकाशी । ते ज्ञानाज्ञान
परमात्म्यासी । कदाकाळेंसी स्पर्शना ॥ ७ ॥ ज्ञानाज्ञानविकार । अविद्यातःपाती साचार ।
आत्मा अविद्येहूनि पर । नित्य निर्विकार या हेतू ॥ ८ ॥ रात्रि नाही सूर्यासी । मा
दिवसू काय आहे त्यासी । तेवीं ज्ञानाज्ञान आत्म्यासी । कदाकाळेंसी स्पर्शना ॥ ९ ॥
आत्मा निर्विकार स्वैयंज्योती । अलिप्त ज्ञानाज्ञानस्थिती । त्या स्वरूपाची सहज प्राप्ती ।
उद्धवाप्रति हरि सागे ॥ १० ॥

पुष म्वयज्योतिरजोऽप्रमेयो महानुभूति सकलानुभूति ।

एकोऽद्वितीयो वचसा विरामे येनेपिता वागसवश्चरति ॥ ३५ ॥

एवं स्वैयंज्योतीचे व्याख्यान । परमात्मा स्वप्रकाशघन । साधक तद्रूप आपण ।
अभिन्नत्वे जाण सर्वदा ॥ ११ ॥ आत्मा परिपूर्ण निजपूर्णता । त्यासी वेगळीं कर्ची माता-

१ व्यापासून काहीही भिन्न नसल्यामुळे २ समजून पडेल ३ देहरहित ४ धाहीं ५ उद्धवल ६ एद्विकारशून्य
७ अधकाराचे ८ नाश करतो ९ माया १० आवरण ११ मुचट्ट खादि द्वंद्वे १२ शान व आनंद हे दोही अधिपानाय
विकारच आहेत काव्यान काटा काढून दोनही काटे टाकून वायवाचे असतात त्याप्रमाणें ज्ञानानें अज्ञान दूर टाकून मग
ज्ञानाज्ञानातीत जें निर्मळ स्वस्वरूप तदाकार होऊन राहणें हच जमाचें माथक आहे १३ आत्मा एकीकारानांत व
सप्रकाश आहे १४ स्वप्रकाश परमात्म्याचें

तैचि ज्ञात्या परब्रह्म । स्वानंदं आराम सर्वदा ॥ ६८ ॥ प्रपंच सणोनि सांडावा । मग
 ब्रह्मभाव माडावा । हेंही नुखिताही न लागे त्या सदैवा । उखितां आघवा परब्रह्म ॥६९॥
 मिथ्या ढोराचा सर्पाकार । तेथ मिळोनि अज्ञान नर । नाना अनुमार्ती भयंकर । सत्य
 साचार मानिती ॥ ४७० ॥ तेथीं मिथ्या प्रपंचाचें भान । बाधक मानिती अज्ञान । तैचि
 स्वानुभवे सज्ञान । जाणती पूर्ण परब्रह्म ॥ ७१ ॥ जेवीं स्वप्न साच निद्रिताप्रती । तेवीं
 प्रपंच निजभ्रार्ती । तो निजात्मा जागृताप्रती । मिथ्या निश्चितीं निजवोधें ॥ ७२ ॥
 मिथ्या प्रपंचाचे भान । जाणोनि झाले जे सज्ञान । त्यासी सर्प कर्मा वर्ततां जाण ।
 देहामिमान कदा नुपजे ॥ ७३ ॥ साधकाचा साधावया स्वार्थ । पूर्वीं सर्वस्वरूपं भगवंत ।
 बोलिला तेणे विकारवंत । झाला निश्चित ह्यणशील ॥ ७४ ॥ वस्तु नव्हे विकारवंत ।
 ते निजसाम्यें संदोदित । तेचि अर्थी श्रीकृष्णनाथ । असे सागत निजवोधें ॥ ७५ ॥

पूर्वं गृहीत गुणकर्मचि त्तमज्ञानमात्मन्यविविक्तमद्ग ।

नियतंते तत्पुनरीक्षयेव न गृह्यते नापि विसृज्य आत्मा ॥ ३३ ॥

ससार तो पूर्वदशे । अतिअतर्क्य मायावशे । शुद्ध वस्तु बहुधा भासे । गुणकर्मवि-
 न्यासे वहरूप ॥ ७६ ॥ नाम रूप व्यक्ति वर्ण । कुळ गोत्र क्रियाचरण । यापरी प्रपंच
 भिन्न । सत्य अज्ञान मानिती ॥ ७७ ॥ प्रपंच वस्तूच्या ठायीं अध्यस्त । यालागीं वस्तु
 तद्रूप भासत । स्फटिक नानारगी अलिप्त । परी सर्वधे भासत तद्रूप ॥ ७८ ॥ जग पाहता
 यापरी । भिन्न भासे विज्ञानेकरिं । तेणे आत्मा ह्यणती विकारी । नर अविचारी अज्ञाने
 ॥ ७९ ॥ त्या अज्ञानाची होय निवृत्ती । तै साधका माझी सुलभ प्राप्ती । यालागीं माझी
 निजभक्ती । म्यां यथानिगृती प्रकाशिली ॥ ४८० ॥ साधकाचा निजस्वार्थ । जेणे शीघ्र
 होय हस्तगत । यालागीं सर्व भूर्ती भगवंत । हा म्या निजगुह्यार्थ प्रवोधिला ॥ ८१ ॥
 हें धरोनिया अनुसधान । भावे करिता माझें भजन । तेथ मावळे मीतूपण । अविद्येसीं
 अज्ञान समूळ मिथ्या ॥ ८२ ॥ तेथ दृश्य द्रष्टा दर्शन । त्रिगुणेसीं कार्य कारण । नुरेचि
 प्रपंचाचे भान । ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ८३ ॥ तेथ नाम रूप गुण जाती । नाही महाभूतें
 भूतव्यक्ती । चैतन्य पूर्ण सहजस्थिती । ब्रह्मी ब्रह्मस्फूर्तिं असेना ॥ ८४ ॥ ते उच ना
 ठेगणे । मोठे ना रोडें होणे । उँजू ना धाकुडेपणे । असो नेणे विकारी ॥ ८५ ॥ तेथ शीत
 ना उष्ण । मृदु ना कठिण । कडू ना गोडपण । सुखदुःखेवीण निर्द्वंद्व ॥ ८६ ॥ तेथ
 भेद ना अभेद । बोलणे ना निःशब्द । शाहणे ना मुग्धं । देखणे ना अध चिंद्रूपपणे
 ॥ ८७ ॥ ते येथें ना तेथें । येते ना जातें । जवळी ना परते । सदोदित स्वयें सिद्ध ॥८८॥
 ते खातें ना न ग्वाते । ते घेते ना देतें । जिते ना मरते । परादिपर तें परात्पर ॥ ८९ ॥
 तें वरू ना मुक्त । नित्य ना अनित्य । क्षोभे ना प्रसन्न होत । वस्तु संदोदित तद्रूपत्वे
 ॥ ४९० ॥ तेथ पाप ना पुण्य । आकार ना शून्य । सगुण ना निर्गुण । स्वानंदें पूर्ण
 सुखरूप ॥ ९१ ॥ सर्वभूर्ती भगवद्भजन । करुनि माझे भक्तजन । माझें निजरूप परि-
 पूर्ण । स्वयें आपण होजनि ठेले ॥ ९२ ॥ त्यासी सत ह्यणोनि काही घेणें । अथवा असत

१ न जाणता २ जाणत्यावर ३ स्वरूपाच अज्ञान झालें ह्यणजे ४ अखंड, अव्यय विकारहीन ५ कृता ६ सरळ
 ७ नेणतें, ८ स्वयंप्रकाशात्मुळे ९ परादि वाचाच्या पलीकडचें १० सर्वकाल

ह्यणोनि साडणे । हें नुरेचि त्यांसी वेगळेपणे । ब्रह्मी ब्रह्मपणे परिपूर्ण ॥ ९३ ॥ वद्धकाळीं वद्धता । आत्मेनि घेतली नाही तत्त्वतां । अथवा मुक्तिकाळींची मुक्तता । आत्मा सर्वथा स्पर्शेना ॥ ९४ ॥ आत्मा अविकारी पाही । येणे निरूपणे पडे ठायीं । जरी ह्यणशी कळले नाही । ऐक तेंही सागेन ॥ ९५ ॥ आत्मा सर्वदा नित्य पाहीं । यालागीं त्यासी उत्पत्ति नाही । उत्पत्ति न लगे ज्याचे ठायीं । तो गर्भासी कहीं स्पर्शेना ॥ ९६ ॥ गर्भजन्म ज्यासी नाही । त्यासी देहाचा अभाव पाहीं । देहेंवीण वृद्धि कहीं । त्याचे ठायीं स्पर्शेना ॥ ९७ ॥ जो सर्वदा विदेही । कर्म न रिघे त्याच्या ठायीं । कर्मवीण वद्धता पाही । आत्म्यासी कहीं लागेना ॥ ९८ ॥ जो निरवयव साचार । त्यासी एकही न घडे सस्कार । ज्यासी नाही आकार । त्यासी विकार स्पर्शेना ॥ ९९ ॥ जो गर्भजन्माअतीत । मरण रिघों न शके तेथ । काळाचाही न लगे घात । क्षयातीत परमात्मा ॥ ५०० ॥ न लगे जन्म कर्म मरण । त्यासी विकारी करी कोण । वस्तु अविकारी परिपूर्ण । यापरी जाण उद्धवा ॥ १ ॥ निविड दाटल्या अज्ञान । आत्मा नाही न करवे जाण । प्रसंगे झालियाही ज्ञान । आत्मा नवा जाण नुपजवे ॥ २ ॥ ज्ञानाज्ञानीं अलिप्त । आत्मा निर्विकार नित्य । येचि अर्थी सदृष्टात । असे सागत श्रीकृष्ण ॥ ३ ॥

यथा हि भावोद्दयो नृचक्षुषा तमो विद्वन्यात्र तु सद्विधत्ते ।

एव समीक्षा निपुणा सर्ती मे दृश्यात्तमिन्न पुनस्पल बुद्धे ॥ ३४ ॥

डोळानादते दृष्टीसी । तम अवरोधी तिथेसी । सूर्य उगवूनि तंमातें निरसी । परी नवे दृष्टीसी नुपजवी ॥ ४ ॥ तेवीं अविद्या क्षोभूनि सबळ । आत्मा नाही न करवेच केवळ । पुरुषबुद्धीस आणोनि पडेंळ । मिथ्या द्वैतजाळ दाखवी ॥ ५ ॥ तेथ पावल्या शुद्ध ज्ञानासी । अविद्यामळ मात्र निरसी । नवे उपजवावया आत्म्यासी । सामर्थ्य ज्ञानासी असेना ॥ ६ ॥ आत्मा निजप्रकाशेसी । ज्ञानाज्ञानातें प्रकाशी । ते ज्ञानाज्ञान परमात्म्यासी । कदाकाळेंसी स्पर्शेना ॥ ७ ॥ ज्ञानाज्ञानविकार । अविद्यातःपाती साचार । आत्मा अविद्येहूनि पर । नित्य निर्विकार या हेतू ॥ ८ ॥ रात्रि नाही सूर्यासी । मा दिवसू काय आहे त्यासी । तेचीं ज्ञानाज्ञान आत्म्यासी । कदाकाळेंसी स्पर्शेना ॥ ९ ॥ आत्मा निर्विकार स्वैयंज्योती । अलिप्त ज्ञानाज्ञानस्थिती । त्या स्वरूपाची सहज प्राप्ती । उद्धवाप्रति हरि सागे ॥ १० ॥

एष स्वयज्योतिरजोऽप्रमेयो महानुभूति सकलानुभूति ।

एकोऽद्वितीयो वचसा विरामे येनेपिता वागसवधरन्ति ॥ ३५ ॥

एवं स्वैयज्योतीचें व्याख्यान । परमात्मा स्वप्रकाशधन । साधक तद्रूप आपण । अभिन्नत्वे जाण सर्वदा ॥ ११ ॥ आत्मा परिपूर्ण निजपूर्णता । त्यासी वेगळीं केंचीं माता-

१ त्यापासून काहींही भिन्न नसल्यामुळे २ समजून पडेल ३ देहरहित ४ काहीं ५ उच्चल ६ परविकाररूप ७ अपकारातें ८ नाश करतो ९ माया १० आवरण ११ मुखदु ग्राहि द्वंद्वे १२ ज्ञान व अज्ञान हे दोन्ही धर्मियाजन्म विकारच आहेत १३ कर्माने काटा काढून दोनही काटे टाडून दावयाचे असनात त्याप्रमाणे ज्ञाना अज्ञान दूर सारून मग ज्ञानाज्ञानातीत जे निर्मळ स्वरूप तदाकार होऊन राहणें हेंच जमाचें माधक आहे १४ आत्मा परविद्यारहित व स्वप्रकाश आहे १५ स्वप्रकाश परमात्म्याचें

पिता । यालागी आत्म्यासी जन्माची कथा । जाण सर्वथा असेना ॥ १२ ॥ त्रिगुणांचे त्रिविध मळ । हे मिथ्या मायिक समूळ । आत्म्यासी न लागती अळुमाळ । यालागीं निर्मळ निजात्मा ॥ १३ ॥ अप्रमेय ह्याणिपे ते ऐका । ऐसा तैसा इतुका तितुका । पैल तो अमका तमका । प्रमाण देखा कदा नव्हे ॥ १४ ॥ काळा गोरा सांवळा । निळा धवळा पिंवळा । एथ तेथ दूरी जवळा । या प्रमाणावेगळा परमात्मा ॥ १५ ॥ महानु-भूतिपदव्याख्यान । आत्मा अखंडदंडायमान । निजी निजरूपें समसमान । स्वानंदघन सर्वदा ॥ १६ ॥ तेथ देश काळ वर्तमान । ध्येय ध्याता अथवा ध्यान । ज्ञेय ज्ञाता आणि ज्ञान । हेंही जाण असेना ॥ १७ ॥ नाम-रूप-जात-गोत-। क्रियाकर्मासी अलिप्त । जन्म-मरण कैचें तेथ । वस्तु सदोदित स्वानंदें ॥ १८ ॥ तेथ वृद्धि आणि हास । आदिम-ध्यातविलास । परिपाकादि विन्यास । याचाही प्रवेश असेना ॥ १९ ॥ ह्याण्णी पूर्वोक्त धर्मस्थिती । तेथ न रिघे कैशा रीती । सकळानुभूति त्या पदोक्तीं । वस्तु, सर्वार्थी अलिप्त ॥ ५२० ॥ या धर्माचा धर्मी आणि धर्म । सकळ भूताचें क्रियाकर्म । प्रकाशक मी आत्माराम । यासी अलिप्त परम परमात्मा ॥ २१ ॥ गंगाजळा आणि मेघासी । आकाश व्याप्त असोनि त्यासी । परी ते अलिप्त दोहींसी । तेवीं ज्ञानाज्ञानासी परमात्मा ॥ २२ ॥ जेथ अज्ञानाचा अभावो । तेथ कर्माकर्मा कैचा ठावो । सकळानुभूति या नाच पहा हो । अभेदान्वयो स्वानंदें ॥ २३ ॥ ऐसा परमात्मा परमानंद । स्वजातीयविजातीयस्वगतभेद । नसोनिया वस्तु शुद्ध । जाण प्रसिद्ध निजवोधें ॥ २४ ॥ विजातीय भेद मी देह ह्याणणें । स्वजातीय भेद मी जीवपणे । स्वगत भेद मी ब्रह्म स्फुरणे । हे तिनी नेणे परमात्मा ॥ २५ ॥ तेथ उणखूण लक्ष्यलक्षण । युक्तिप्रयुक्ति प्रमाण । हेंही सर्वथा न रिघे जाण । ब्रह्म परिपूर्ण एकाकी ॥ २६ ॥ ऐसे एकाकी परब्रह्म । निजगुह्याचें गुह्य उत्तम । हें जाणे तो सभाग्य परम । त्यासी भवभ्रम न वाधी ॥ २७ ॥ तो देही असताचि जाण । त्यासी न वाधी देहगुण । कदा न वाधी कर्माचरण । जन्ममरण वाधीना ॥ २८ ॥ ऐकोनि ऐशिया ज्ञानासी । तें स्वरूप स्पष्ट साग ह्याणसी । तरी तेथ रिगंमू नाही वाचेसी । श्रुति शब्दें परतल्या ॥ २९ ॥ तेथ अतिविवेकसपन्न । बुद्धि प्रवेशेना आपण । सर्वगंपणे न पवे मन । ते वस्तु वाचेअधीन सर्वथा नव्हे ॥ ५३० ॥ खुंटली शास्त्राची व्युत्पत्ती । दर्शने अद्यापि विवादती । श्रुति परतल्या नेति नेति । तेथ वचनोक्ती विराम ॥ ३१ ॥ धरोनि जाणिवेची हांव । शब्दज्ञाने घेतली धांव । परी वस्तुचे एकही नांव । ध्यावया जाणीव नें सरेची ॥ ३२ ॥ एवं विचारितां साचार । परादि वाचा नव्हे उच्चार । यालागी वस्तु परात्पर । क्षराक्षराअतीत ॥ ३३ ॥ जे सर्वावयवी सर्वदा शून्य । शेखीं^{१६} शून्यही नव्हे आपण । शून्यप्रकाश चिद्धन । वस्तु परिपूर्ण एकत्वे ॥ ३४ ॥ तेथ रिघावया

१ ज्याची इयत्ता करिता येत नाही असा २ सतत, एवसारखा जागृक ३ परिणामादि ४ परब्रह्म ५ राहाटी ६ अस्पष्ट ७ आत्मा हा सकलानुभवस्वरूप आहे ८ हा तीन भेदाच विवरण पुढील ओवींत आहे ९ श्रीज्ञानोवारायणांनी गीताभाष्यांत भगवताचें हृदय “एथ देव एक बोलिले । जें दुजें नाही ” असें सांगितलें आहे १० प्रवेश ११ ‘ यतो याचो निवर्तते ’ १२ वेगवत असून मनही तेथें पोचत नाही, ‘अत्राप्य मनसा सह’ १३ शाखें, साख्य, योग, न्याय, वैशेषिक, नीमासा, आणि वेदात, हीं सहा दशन १४ उमेद १५ पुरी पडत नाही १६ शेवटी

वचनोक्ती । शब्दे साधिल्या नाना युक्ती । त्या चिंदाकाशीं मावळती । जेवीं का उगवतां गभस्ती खद्योत ॥ ३५ ॥ खद्योत सूर्यासी खंवं देता । ते वस्तु येती वचनाचे हाता । वस्तुप्राशीं शब्दाच्या कथा । जाण तत्त्वता हारंपती ॥ ३६ ॥ सूर्योदय जालिया पाहीं । खद्योत शोधिता न पडे ठायी । तेवी वस्तुप्राप्ति पाविजे जिहीं । ते मांगमोस नाहीं शब्दाचा ॥ ३७ ॥ हो का आधारिये राती । ज्यांची दीपें चाले क्रियास्थिती । तेथ झालिया सूर्योदयप्राप्ती । तेचि उपेक्षिती दीपातें ॥ ३८ ॥ तेवीं गाव्हिका ज्ञानयुक्ती । अनुतापें ब्रह्म विवंचिती । ज्यासी झाली ब्रह्मप्राप्ती । तेचि उपेक्षिती शब्दातें ॥ ३९ ॥ जव जव शब्दाचा अभिमान । तंव तंव दूरी ब्रह्मज्ञान । येचि अर्थीचे उपलक्षण । ऐक निजखूण उद्धवा ॥ ५४० ॥ कन्या घावया वरासी । माता पिता वंधु ज्योतिपी । मेळ-शूनिया सुहृदासी । कन्या वरासी अर्पिती ॥ ४१ ॥ तेथ भर्तारसभोगसेजेपाशीं । जवळी मातापितासुहृदेंसीं । असणे हाचि अवरोध तिसी । पतिसुखासी प्रतिबंध ॥ ४२ ॥ तेवीं योग्यता चातुर्य जाण । शब्दज्ञाने ज्ञातेपण । जवळी असता ब्रह्मज्ञान । सर्वथा जाण हो न शके ॥ ४३ ॥ जेवीं डोळा अल्प कंण न समाये । तेवीं ब्रह्मीं कल्पना न साहे । यालागीं निर्विकल्पें पाहें । ब्रह्मज्ञान होये सुटंक ॥ ४४ ॥ समस्त ज्ञानाचा उपरंम । सकळ वचनाचा विराम । तेचि पाविजे ब्रह्म सुगम । ऐसे पुरुपोत्तम बोलिला ॥ ४५ ॥ जे नाकळे बुद्धीच्या ठायी । जे मनासी नातुडे कंही । जें वचनासी विषयो नव्हे पाहीं । प्रमाणाचे पाहीं पावले न वचे ॥ ४६ ॥ चापरी वस्तु न पडे ठायीं । तरी ते वस्तूचि द्रवणशीं नाहीं । ऐसे उद्धवा कल्पिती काहीं । ऐक तेविपर्यी सागेन ॥ ४७ ॥

॥ मूळ श्लोकांचे पद ॥ येनेपिता वागसवश्वरति ॥

येथे देहेंद्रियप्राण । हे जड मूढ अचेतन । त्यासी चेतवी आत्मा चिद्धन । तेंही उपलक्षण अवधारिं ॥ ४८ ॥ आत्मप्रभा दृष्टि प्रकाशे । परी आत्मा दृष्टीसी न स्पर्शे । आत्मा दृष्टी सवाह्य असे । परी दृष्टीसी न दिसे अदृश्यत्वे ॥ ४९ ॥ आत्मसत्ता ऐकती श्रवण । श्रवणासी आत्मा नातळे जाण । श्रवणा सवाह्य असोनि पूर्ण । श्रवणविषय जाण नव्हेचि आत्मा ॥ ५० ॥ वाचा आत्मसत्ता उठी । आत्मा नातळे वाचिका गोठी । वस्तु शब्दाचे पाठीपोठी । तो शब्द शेवटीं नेणे वस्तू ॥ ५१ ॥ मन आत्मसत्ता चपळ । मना सवाह्य आत्मा केवळ । तो मनासी नातळे अलुमाळ । मनासी अकळ निजात्मा ॥ ५२ ॥ चित्त चेतवी चिद्धन । चित्सत्ता चित्तासी चिंतन । चित्ता सवाह्य चैतन्य पूर्ण । तरी चित्तासी चैतन्य कळेना ॥ ५३ ॥ आत्मसयोगें अहं उल्हासे । अहंता आत्मा कदा न स्पर्शे । अहतासवाह्य आत्मा असे । परी तो आत्मा न दिसे अहंकारें ॥ ५४ ॥ आत्मप्रभाप्रकाशविधी । प्रकाशिली विवेकजुद्धी । बुद्धीस आत्मा न कळे त्रिशुद्धी । आत्मा बुद्धी सवाह्य ॥ ५५ ॥ आत्मप्रभा प्राण चळे । परी प्राणासी आत्मा नातळे । प्राण सवाह्य आत्ममेळें । तरी प्राणासी न कळे परमात्मा ॥ ५६ ॥ उद्धवा तू चापरी पाहें । जड जयाचेनि वर्तताहे । तो आत्मा स्वतःसिद्ध आहे । नाहीं नोहे कल्पार्ती ॥ ५७ ॥ चापरी आत्मा स्वतःसिद्ध । भेद नादृनि अमेद । द्रव्य प्रकाशोनि

१ परब्रह्ममय २ आलिंगन ३ असेना ४ काजया ५ पत्ता, शिक्षणा ६ शोधितात ७ हर्षान ८ प्रतिबंध. ९ सदा, क्वचा खोसत नाहीं १० शुद्ध लक्षणासद ११ शेवट १२ आकळत नाही १३ आत्मप्रकाशाची. १४ ७८ शेत नाही

निर्द्वंद्व । हा निजात्मबोध दृढ केला ॥ ५८ ॥ एवं आत्मा निर्द्वंद्व अद्वैतें । तो आहे नाहीं
ह्याणावया येथे । कोणी नुरेचि गा ह्यणतें । आत्मा निजात्मते परिपूर्ण ॥ ५९ ॥ आत्मा
निजात्मता सदोदित । ससार तेथ आरोपित । येचि अर्थी श्रीकृष्णनाथ । असे सागत
श्लोकार्थें ॥ ५६० ॥

पुतागानात्मसमोहो यद्विकल्पस्तु केवले । आत्मयुते स्वमात्मानमवलम्बो न यस्य हि ॥ ३६ ॥

आत्मा केवळ नित्यमुक्त । त्रिगुण गुणांसी अतीत । नभाहूनि अतिअलिप्त । सदोदित
पूर्णत्वे ॥ ६१ ॥ ब्रह्म अखंडदंडायमान । सर्वदा स्वानंदघन । ऐसे अलिप्तीं प्रपंचभान ।
तो मिथ्या जाण आरोपू ॥ ६२ ॥ आरोपासी अधिष्ठान । स्वयें परमात्मा आपण ।
यालागीं प्रपंचाचें भान । तेथेचि जाण आभासे ॥ ६३ ॥ परमात्म्याहूनि भिन्न । प्रपंचा-
चासी नाहीं स्थान । यालागी उत्पत्ति स्थिति निधनं । तेथेचि जाण आभासे ॥ ६४ ॥
जेवी दोराचा सर्प पाही । दोरावेगळा न दिसे कंही । दोर सर्प झालाचि नाही । तरी
त्याच्या ठायीं आभासे ॥ ६५ ॥ तेवी निर्विकल्प पूर्ण ब्रह्म । नातळे नाम रूप गुण कर्म ।
तरी त्याच्या ठायीं भ्रम । प्रपंच विपम परिकल्पी ॥ ६६ ॥ जेवीं दोरी भासे मिथ्या सर्प ।
तेवी ब्रह्मीं मिथ्या भंवारोप । तेथ सुखदुःख भयकंप । तोही खटाटोप मायिक ॥ ६७ ॥
एव प्रपंचाचे मिथ्या भान । वस्तु शुद्धत्वे स्वानंदघन । हें निर्दुष्ट केले निरूपण । ब्रह्म
परिपूर्ण अद्वय ॥ ६८ ॥ एवं नाना युक्ती सुनिश्चित । ब्रह्म साधिले अवाधित । हें न
मानिती जे पंडित । तें मत खंडित श्रीकृष्ण ॥ ६९ ॥

यन्नामाकृतिभिर्ब्राह्म पञ्चवर्णमयाधितम् । व्यर्थेनाप्यर्थवादोऽथ वयपण्डितमानिनाम् ॥ ३७ ॥

वेदवेदांतप्रतिपाद्य एथ । सकळ शास्त्रार्थांचे निजमथित । ब्रह्म अद्वय सदोदितं ।
म्यां सुनिश्चित नेमिलें ॥ ५७० ॥ तें हें माझें निजमत । उपेक्षुनिया पडितं । ज्ञातेपणे
अतिउन्मत्त । अभिमानयुक्त पांडित्यें ॥ ७१ ॥ त्या पंडिताचे पांडित्यमत । प्रपंच प्रत्यक्ष
अनुभूत । तो मिथ्या मानोनिया एथ । कैचें अद्वैत काढिले ॥ ७२ ॥ अद्वैतासी नाहीं
गावो । जेथ तेथ जरी पाहो जावों । अद्वैता नाही नेमस्त ठावो । यालागीं पहा हो ते
मिथ्या ॥ ७३ ॥ रूप नाम गुण कर्म । पंचभूतें भौतिकें विपम । चतुर्वर्ण चारी आश्रम ।
सत्य परम मानिती ॥ ७४ ॥ सत्य मानावया हेंचि कारण । मनोभ्रमं भ्रमले जाण ।
ज्ञानाभिमाने छळिले पूर्ण । आपण्या आपण विसरले ॥ ७५ ॥ मुख्य मानिती विषयसुख ।
विषयार्थ पुण्य करावे चोर । स्वर्ग भोगावा आवश्यक । हें सत्य देख मानिती ॥ ७६ ॥
विषय सत्य मानिती परम । हें देहाभिमानाचे निजवर्म । तेणे सज्ञान केले अधम । मरण-
जन्म भोगवी ॥ ७७ ॥ पुढती स्वर्ग पुढती नरक । पुढती जननीजठर देख । यापरी पंडित
लोक । केले ज्ञानमूर्ख अहंमते ॥ ७८ ॥ त्याचें ज्ञान ते वेदवाह्य । सर्वथा नव्हे तें
ग्राह्य । जैसे अर्थ्यजाचे अन्न अग्राह्य । तैसे ते होय अतित्याज्य ॥ ७९ ॥ ज्ञानाभिमानि-

१ दृग्गयास २ सदोदित आनंदपुण ३ आश्रय ४ ह्या अध्यायात पठणपोर्वात जेथेथे 'निदान' हा शब्द असून
इतर प्रांत 'निघन' हा शब्द आढळतो त्याचा अर्थ 'एथ' असा आहे, निदान ५ ससाराची कल्पना ६ निर्दोष
७ सर्वदा सत्य सचलेट ८ जिद्ध केले ९ पूर्वनामासक १० प्रपंच अवाधित (सत्य) आहे असें त्याचें मत आहे
११ नाप एवदा एका परम भाविक महाराच्या घरीं जेवले, त्यावटन त्यांना सकर समत होता असें मानणाऱ्यां हा
ओपाचा विचार कपया

यांचा विचार । तें अज्ञानाचें सौलीव सार । तयाचा जो निज निर्धार । तो जाण साचार
 महामोहो ॥ ५८० ॥ तयाचा जो निजविषेक । इद्रावणफळाऐसा देख । वरी साजिरे
 आत विखे । तैसा परिपाक ज्ञानाभिमानियाचा ॥ ८१ ॥ नामरूपात्मक प्रपच । मिथ्या
 मायिकत्वे आहाच । ज्ञानाभिमानी मानूनि साच । वृथा कचकैच वाढविती ॥ ८२ ॥
 प्रपचरचनेची कुंसरी । आपण जें मानावी खरी । तें देहबुद्धि वाजली शिरी । दुःखदरिद्रीं
 निमग्न ॥ ८३ ॥ त्याची योग्यता पाहता जाण । गायत्रीतुल्य वेदपठण । सकळ शास्त्रें
 जाणे पूर्ण । श्रुति पुराण इतिहास ॥ ८४ ॥ अतिनिःसीम वकेपण । समयीचें स्फुरे समयी
 स्फुरण । तेणे वाढला देहाभिमान । पंडितमान्य अतिगर्वें ॥ ८५ ॥ नेणे अद्वैतसमाधान ।
 तरी योग्यता गर्व गहन । निजमताचा मताभिमान । प्राणाते जाण साडीना ॥ ८६ ॥ पंडित-
 मान्याचे बोलणे । अवचेंटें नायकावे दीने । जे नार्गवले देहाभिमाने । त्याचेनि सौजन्यें अधः-
 पातू ॥ ८७ ॥ विपभक्षित्याचा पातीकर । अत्याग्रहें जो झाला नर । त्यासी अप्रार्थिता
 मरणादर । अतिदुर्धर जीवीं वाजे ॥ ८८ ॥ यालागीं न धरावी ते सगती । त्यासीं न करावी
 वंदती । कदा नैव जावे त्याप्रती । ते त्याज्य निश्चितीं जीवेभावें ॥ ८९ ॥ त्याचे न
 लागावे बोली । त्याचे न चालावें चालीं । जे ज्ञानाभिमानभुली । मुकले आपुली हित-
 चार्ता ॥ ९० ॥ ते नाणावे निजमंदिरा । स्वयें नै वंचावे त्याच्या द्वारा । त्यासी न पुसावे
 विचारा । जे अभिमानद्वारा नाडले ॥ ९१ ॥ त्यासी न व्हावी हीतभेदी । कदा न देसावे
 निजदृष्टी । ते त्याज्य गा उठाउठीं । जेवीं धर्मिणी परनिंदा ॥ ९२ ॥ वेदशाखाचा मथि-
 तार्थ । जो का अद्वैत परमार्थ । तो ज्यासी नावडे निजम्बार्थ । विचरे अनर्थ त्यापार्शीं
 ॥ ९३ ॥ यालागीं त्याची सगती । साक्षेपें साडवी श्रीपती । साधकाचे योगस्थिती ।
 अंतरायनिवृत्ती हरि सागे ॥ ९४ ॥

योगिनोऽपक्रवोगस्य युञ्जत काय उरिथन । उपसर्गोर्विहन्वेत तत्राय विहितो विधि ॥ ३८ ॥

योगी प्रवर्तल्या योगाभ्यासीं । योग सपूर्ण नव्हता त्यासी । उपसर्ग येती छळावयासी ।
 तेचि हृषीकेगी सागत ॥ ९५ ॥ शरीरीं एखादा उठे रोग । सवळे विपयाची लंगरग ।
 अथवा सभ्रंमात उपसर्ग । का योगभंग विकल्पें ॥ ९६ ॥ ज्ञानाभिमान सवळ उठी ।
 तेणे गुणदोषीं वैसे दिठी । परापवादार्दीची व्हावटी । त्याची एकात्मगोष्टी निजगुज ॥ ९७ ॥
 देहीं शीतळता उभंडे । कां उष्णता अत्यंत चढे । किंवा वायु अंवाहाटीं पडे । का क्षुधा
 वाढे अनिवार ॥ ९८ ॥ विक्षेपें केंपाय वोढवती । परदारापरद्रव्यासक्ती । इत्यादि उपसर्ग
 येती । उपाय श्रीपति तदर्थ सागे ॥ ९९ ॥

योगवारणया काश्चिदासनेधोरणा वतै । तपोमन्त्रोर्वयं काश्चिदुपसर्गाभ्यतिर्दहेत् ॥ ३९ ॥

देहीं शीतळता वाढल्या जाण । तीस निवारी अग्निधारण । देहीं उष्मा चडल्या पूर्ण ।
 सोमधारण उच्छेदी ॥ ६०० ॥ वायु अंवाहाट्या अवचिता । तें देहीं वायु भरात्रा पुरता ।

१ इशानहृषी, २ कृष्णकवच ३ गिप ३ कवच, पिरपिर ४ चातुर्ग ५ सहसा ६ नादिले, श्रेष्ठ वेदे ७ मरुपणा
 ८ पक्षीचा जेवणारा "आणि येरासी रसा पानिकरा । जाहला मान" (शांभरी अध्याय ११-२) ९ अनानाम
 १० भाषण ११ जाळ नये १२ प्रेमान हातात हात पालणे १३ प्रलयवाय १४ गडगड, गोंधट १५ त्वरतुड
 १६ दुसऱ्याची कुचाळी काप्याची चोड १७ बाटे १८ अपावायुची वाट सरते १९ गडबड, गोंधळ २० रसायन
 दसवर्षी इच्छा २१ शैल, धडी २२ चक्रकांतमणि, २३ कसरला तर

वायु मेळवूनि वायुआंतौता । आणित्ती निजपंथा अभ्यासवळे ॥ १ ॥ वायु क्षोभोनि
सकोप । जै जठरावरी पडे झडप । तै क्षुधा खवळे अमूप । तृप्तीचें रूप उठीना ॥ २ ॥
तेथ मोकळा सांडूनि प्राण । अपान वाढवावा आपण । तो जठरा आलिया जाण । तेथ
क्षोभला प्राण सहजचि ये ॥ ३ ॥ तेथ प्राणापानऐक्यता । सहजें ये साधकांच्या हाता ।
मग पट्टचक्रें भेदिता । क्षणही सर्वथा लागेना ॥ ४ ॥ तेव्हां सतरावियेचें अमृतपान ।
साधकासी फावे सपूर्ण । यापरी क्षुधानिर्दळण । येणे योगें जाण साधिती ॥ ५ ॥ परदारा
परद्रव्यासक्ती । हे पापकर्माची फळप्राप्ती । याची करावया निवृत्ती । तपश्चर्या निश्चिती
उद्धवा ॥ ६ ॥ भावे करिता मंत्रानुष्ठान । तेणे वैराग्य उपजे जाण । वैराग्यें विषयनिर्द-
ळण । सहजे जाण साधकां ॥ ७ ॥ शुद्ध मंत्राचें पुरश्चरण । करी विघ्नांचे निर्दळण । तेथ
पिशाचवाधासचरण । घेऊनि प्राण स्वयें पळे ॥ ८ ॥ शरीरा सचरल्या व्याधी । त्याते
निर्दळी दिव्य औपची । मनाचा छेदावया आधी । योग त्रिशुद्धी साधावा ॥ ९ ॥ तेथ
साधल्या योगसिद्धी । समूळ निर्दळी आधिव्याधी । सकळ विघ्नातेही छेदी । जाण
त्रिशुद्धी उद्धवा ॥ ६१० ॥ हें किती सागूं भिन्न भिन्न । भावे करितां माझें ध्यान । सकळ
उपसर्गां निर्दळण ॥ तेंचि निरूपण हरि सागे ॥ ११ ॥

काश्चिन्ममानुष्यनेन नामसङ्घितेनाटिभि । योगेश्वरानुवृत्त्या वा हन्यादशुभदान् शन ॥ ४० ॥

आधिव्याधींसीं सकळ विघ्न । विकल्प विकर्म देहाभिमान । ज्ञानाभिमानासी दहन । करी
ध्यानक्षण उद्धवा ॥ १२ ॥ माझिया ध्यानाचे परिपाठीं । उपसर्ग पळती उठाउठी । शोधिता
विघ्न न पडे दृष्टीं । निर्द्वंद्व सृष्टी साधका ॥ १३ ॥ माझा लागल्या ध्यानभावो । उपस-
र्गाचा नुरेचि ठायो । सकळ विघ्नाचा अभावो । विकल्प वावो स्वयें होती ॥ १४ ॥ ह्यणगी
घालोनि आसन । एकाग्र करोनिया मन । कै ठसावेल तुझें ध्यान । तें साधका विघ्न
घाधीना ॥ १५ ॥ असो नै टके माझें ध्यान । तै सोपा उपाव आहे आन । माझें करिता
नामकीर्तन । विघ्ननिर्दळण हरिनामें ॥ १६ ॥ जेथ नामाचा घडघडाट । तेथ उपसर्गां न
चले वाट । महाविघ्नाचा कडकडाट । करी सपाट हरिनामें ॥ १७ ॥ अखंड माझी नाम-
कीर्ती । ज्याच्या मुखास आली वस्ती । त्या देखोनि विघ्न पळती । उपसर्गां नुरवी
निःशेष ॥ १८ ॥ माझ्या नामाचा निजगजर । पळवी महापापसभार । उपसर्गां नुरवी
धार । नाम सधर हरीचे ॥ १९ ॥ अर्बचटें घेता माझें नाम । सकळ पातका करी भस्म ।
जेथ अखंड माझें गुणनामकर्म । तेथ विघ्नसभ्रम स्पर्शना ॥ ६२० ॥ माझे नामकीर्तीचे
पत्राडे । ज्याची वाचा अखंड पडे । विघ्न न येती तयाकडे । जेवीं सूर्यापुढे आंधार
॥ २१ ॥ माझे नामकीर्तीवीण येये । ज्याचे तोंड न राहे रितें । तो नागवे महाविघ्नाते ।
जेवीं पतंगाते हुंतागू ॥ २२ ॥ नामकीर्ती दाडुंगी होये । हें विश्वासे मानले आहे । तें
नाम मुर्खी केवीं राहे । करावें काये ह्यणगील ॥ २३ ॥ मुर्खीं नामनिर्वाह व्हावा ।

१ मनोव्यथा २ कित्येक रोग योगधारणेनें जाव्यवे ह्यणजे सतापकाळीं सोमाची व शैलपीडेला सूर्याची धारणा
करणे, पातादि रोग वायुधारणेन शासनाच्या योगाने नष्ट करावेत, व पापग्रह, सर्प, इत्यादि तपश्चर्या व मंत्रांपधें यानीं
पापवेत ३ क्षणभर केल्लें ध्यान ४ व्यथ ५ साधत नसेल तेव्हा ६ कामादि विघ्नाचा नाश नामकीर्तनानें होतो.
७ उपसर्ग जळती नि शेष ८ वल्लिष्ठ, समर्थ ९ सहज १० अग्नि, ११ बळकट.

याळागीं करावी साधुसेवा । सतसेवनी सद्भावो जीवा । तेथ नव्हे रिगावा विघ्नासी ॥ २४ ॥ सद्भावे धरिल्या सत्सगती । त्या संग्वाचिये निजस्थिती । मुखीं ठेसावे नामकीर्ती । विकल्प चित्तां स्फुरेना ॥ २५ ॥ मुखी हरिनामाची गोडी । सतसेवेची अतिभावडी । त्याची गा प्रतापप्रौढी । उपसर्गकोडी निर्दळी ॥ २६ ॥ साधकासी पाठिराखा । सत झालिया निजसखा । ते महाविघ्नाचिया मुखी । विभोंडी देखा क्षणार्थ ॥ २७ ॥ सेवितां साधूचे चरणोदक । अतिशुद्ध होती साधक । तेणें शुद्धत्वे महादोष । समूळ देख निर्दळी ॥ २८ ॥ साधूंच्या चरणतीर्थापाशीं । सकल तीर्थें येती शुद्धत्वासी । भावे सेविता त्या तीर्थासी । ते उपसर्गासी नागवंती ॥ २९ ॥ वंदिता साधुचरणरज । साधकांचें सिद्ध होय काज । निर्दळनि विघ्नाचे वीज । स्वानंद निज स्वयें भोगिती ॥ ३० ॥ निजभाग्यगती अवचित्तां । संतचरणरेणु पडल्या माथा । तो कळिकाळाते हाणे लाथा । तेथ विघ्नाची कथा ते कोण ॥ ३१ ॥ निधंडा शूर निजवळेंसी । धुरा निजशस्त्र देऊनि त्यासी । युद्धीं थापटिलिया पाठीसी । तो विभाडी परासी तेणे उल्हासे ॥ ३२ ॥ तेवीं सद्भावे सत्सगती । मुखीं अखंड नामकीर्ती । भावे करिता सताची भक्ती । महावाधा निर्दळिती साधक ॥ ३३ ॥ कीर्ति भक्ति सत्सगती । हे त्रिवेणी लागे ज्याप्रती । त्यासी उपसर्ग नातळती । पावन त्रिजगती त्याचेनी ॥ ३४ ॥ माझी भक्ति आणि नामकीर्ती । यांची जननी सत्सगती । तो सत्सग जोडल्या हातीं । विघ्न न वाधिती साधका ॥ ३५ ॥ योग याग आसन ध्यान । तप मंत्र औषधी जाण । साधितां न तुटे देहाभिमान । तो सत्सग जाण निर्दळी ॥ ३६ ॥ योगादि सर्ग उपायीं जाण । निवारिती अल्प विघ्न । विघ्नाचा राजा देहाभिमान । तो त्याचेनि जाण ढळेना ॥ ३७ ॥ दुर्धर देहाभिमान । ज्ञातेपर्णी अतिदारुण । त्याचें समूळ निर्दळण । सत्संग ज्ञाण स्वयें करी ॥ ३८ ॥ नेणपणाचा अभिमान । तत्काळ जाय निघोन । तैसा नव्हे ज्ञानाभिमान । धांविरा जाण जाणिव ॥ ३९ ॥ त्याही अभिमानाचे निर्दळण । सत्सग निजांगें करी आपण । याळागीं सत्सगासमान । आन साधन असेना ॥ ४० ॥ एकाचेनि निजमतें । अजरामर करावें देहातें । तेही योगादि साधनातें । मूर्खमतें साधिती ॥ ४१ ॥

केचिद्देहमिम धीरा सकल्प वयसि स्थिरम् । विनाय विविधोपायैरय युञ्जति मिदये ॥ ४१ ॥

देहो तितुका प्रारब्धाधीन । त्यासी प्रारब्धें जन्ममरण । त्या देहासी अजरामरण । पामर जन करू पाहती ॥ ४२ ॥ त्या प्रारब्धाचे सूत्र पूर्ण । सर्वदा असे काळाधीन । याळागी काळकृत जन्ममरण । सर्वासी जाण सर्वदा ॥ ४३ ॥ चांदा कल्प आयुष्य जोडी । त्या मार्कंडेयांसी काळ झोडी । युंगा लोम झडे परवंडी । त्या लोमहर्षाची नरडी मुरडिजे काळें ॥ ४४ ॥ चतुर्युगसहस्र सख्येसी । तो दिप्तस गणिजे ब्रह्मचासी । जो सजिता सकळ सृष्टीसी । त्यासी काळ आसी स्ववळें ॥ ४५ ॥ सजित्या ब्रह्मयासी काळ पिळी । पाळिल्या विष्णूत काळ गिळी । प्रलयरुद्राचीही होळी । काळ महापळी स्वयें करी ॥ ४६ ॥ यापरी

१ दम, मान, इत्यादि विकाराचा नाश सतसेवने होतो २ टासून घमते ३ कोट्यवधि विघ्न ४ पुण्या विभोंडी घटने तोंड फोडी. ५ नाशितात, निर्दळितात ६ आत्मयुक्त ७ छातीचा ८ रथाच्या क्षत्रभागी ९ सापत नाहीन १० सापड. ११ 'सर्वं कालवृत्त मन्ये' भागवत १२ सृष्टद ऋषीचा पुत्र मार्कंडेय सप्तऋष्या वरुने पास चौदा ऋष्य भाग्युप्त तिळले होतें १३ दर युगाला माचा एक रोम क्षणजे वेग घडत घाते

काळ अतिदुर्धर । नेणोनि अविवेकी नर । वांछिती काळजयो पामर । देह अजरामर करावया ॥ ४७ ॥ जे जे दिसे तें तें नासे । हे काळसत्ता जगासी भासे । तरी अजरामर-त्वाचें पिसे' । मूर्ख अतिप्रयासे वांछिती ॥ ४८ ॥ थिळरीचा तरंग जाण । वांच्छी अजरामरपण । तंव थिळरासचि ये मरण । तेथ वांचवी कोण तरंगा ॥ ४९ ॥ तेवीं ससारचि नश्वर । त्यातील देह अजरामर । करूं वांछिती पामर । उपार्या अपार शिणोनी ॥ ६५० ॥ देह जाईल तरी जावो । परी जीव हा चिरजीव राहो । तदर्थ कीजे उपावो । तैसे अमरत्व पहा हो नरदेहा ॥ ५१ ॥ देह केवळ नश्वर । त्यातें अविवेकी महाधीर । करूं ह्मणती अजरामर । उपार्या अपार शिणोनी ॥ ५२ ॥ केवळ काळाचे खाँजे देहो । तो अमर करावया पहा हो । जो जो कीजे उपावो । तो तो अपावो साधकां ॥ ५३ ॥ एवं मूढतेचे भागी । देहाच्या अमरत्वालागीं । शिणोनि उपार्या अनेगीं । हठयोगी नागवले ॥ ५४ ॥ परकायाप्रवेशार्थ जाण । शिणले साधिता प्राणधारण । एवं धरिता देहाभिमान । योगिजन नाडले ॥ ५५ ॥ देहाचें नश्वरपण । जाणोनिया सज्ञान । न धरिती ते देहा-भिमान । तेंचि निरूपण हरि सांगे ॥ ५६ ॥

न हि तत्कुशाग्रदृश्य तदायासो ह्यपार्थक । अन्तःत्वाच्छरीरस्य फलस्येव वनस्पते ॥ ४२ ॥

विचारिता हा ससार । समूळ अवघा नश्वर । तेथ देहाचा अजरामर । ज्ञाते आदर न करिती ॥ ५७ ॥ देहअजरामरविधीं । जाता सर्वथा न घाली चुद्धी । देहीं साधिल्या ज्या सिद्धी । त्या त्रिशुद्धी वाधिका ॥ ५८ ॥ देह तापल्या ज्वरादि तापें । तदर्थ मरणभयें कापे । तेथ शीतळ आणिल्याही साक्षेपें । तेणेही रूपे मरणाचि ॥ ५९ ॥ मिथ्या देहीचा देहाभिमान । सदा भोगवी जन्ममरण । तो अजरामर करिता जाण । देहबंधन हट झाले ॥ ६० ॥ साधोनिया योगसाधन । हट केले देहबंधन । देहींच्या सिद्धि भोगिता जाण । अधःपतन चुकेना ॥ ६१ ॥ हो का ज्ञानार्थ योग साधितां । प्रसर्गे सिद्धि आलिया हाता । त्याही त्यागाव्या तत्त्वता । निजस्वार्थालागुनी ॥ ६२ ॥ ज्याची चाल रायापार्शीं । लांच हाता ये तयासी । तेणेचि पावे अपमानासी । तेवी साधकासी घातका सिद्धी ॥ ६३ ॥ वृक्षासी मोडूनि आलिया फळें । त्या फळासी वृक्ष नातळे । तेवीं आलिया सिद्धीचे सोहळे । वैराग्यवळें त्यागावे ॥ ६४ ॥ कोरडे वैराग्यवळे । त्याग कीजे तो आंडसळे । त्याग विवेकवैराग्यमेळे । तै सिद्धीचे सोहळे तृणप्राय ॥ ६५ ॥ आधळें हांतिरू मातले । पतन देखे आपुले । तेवी अविवेकें त्याग केले । ते ते गेले अधःपाता ॥ ६६ ॥ मूर्खीं देहचि नश्वर एथ । तेथींच्या सिद्धि काय शाश्वत । ऐसे विवेकवैराग्य-युक्त । होय अलिप्त देहभोगा ॥ ६७ ॥ एथ देह तितुका अनित्य । आत्मा एक नित्य सत्य । हें जाणोनि विवेकयुक्त । जडले निश्चित आत्मांभ्यासी ॥ ६८ ॥

योग नियेवतो नित्य कायश्चेत्स्वप्तामियात् । तच्छूद्ध्यत्र मतिमान्योगमुत्सृज्य मत्पर ॥ ४३ ॥

योग साधिता परमार्था । सिद्धि वश्य झालिया हाता । त्या त्यागाव्या तत्त्वता ।

१ येष्ट, गूढ ० दयकयातला. ३ राय ४ अपाय ५ फसले ६ महन ७ टिकत नाही ८ विवेक आणि वैराग्य ह्या दो-हीच्या संयोगापासून उत्पन्न होणारा त्याग टिकऊन असतो विवेक ह्मणजे नित्यानित्यवस्तुविवेक व वैराग्य ह्मणजे विषयांविषयी द्विभूतना शकिल दस्याविषयी धर्प्रीति. ९ हत्ती १० आत्मधितनात.

निर्जस्वार्थालागूनी॥६९॥सिद्धि त्यागितां न वचती । भोगवळें गळां पडती । तरी ते सांडूनि योगस्थिती । माझे भजनपंथीं लागावे ॥६७०॥ माझिये भक्तीच्या निजमार्गी । रिगंमू नाही विघ्नालागी । मी भक्तांच्या प्रेमभागीं । रगलो रगीं श्रीरग ॥ ७१ ॥ सद्भावें करिता माझी भक्ती । भक्तासी नव्हे विघ्नप्राप्ती । भक्त सवाह्य मी श्रीपती । अहोराती सरक्षी॥७२॥करिता भगवद्भजन । भक्तासी वाधीना विघ्न । ते भक्तीचें महिमान । स्वयें श्रीकृष्ण सागत ॥७३॥

योगचर्यामिमा योगी विचरन् मध्यपाश्र्वय । नान्तरायेतिहन्धेत नि रट्टह स्वसुजातुभू ॥ ४४ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्क वे श्रीकृष्णोद्भवसमादे अष्टाविंशोऽध्याय ॥ २८ ॥

अनन्यप्रीती मज शरण । सर्व भूती मँद्रावन । अभेदबुद्धी माझे भजन । त्यासी सर्वया विघ्न वाधीना ॥ ७४ ॥ माझ्या भक्ताचे उपसर्ग । सकळ निर्दळी मी श्रीरग । ज्यासी अनन्य भजनयोग । त्यासी माझे निजाग वस्तीसी ॥७५॥ जेय विघ्न धावे भक्ताकडे । तेथ माझी उडी पडे । निवारी निजभक्ताचें साकडे । तीं लँळिवाडें पै माझी॥७६॥ तीं लँळिवाडें ह्यणशी कैसी । त्याचे साकडे मी सदा सोशी । राजा दडिता प्रह्लादासी । म्या सर्वाथें त्यासी रक्षिले ॥ ७७ ॥ सकट माडिले अवरीपासी । तै म्या अपमानिले दुर्गासासी । दाही गर्भवास स्वयें मी सोशी । उणे भक्तासी येऊ नेदी ॥ ७८ ॥ वाधा होता गर्जेद्रासी । हातीं वसवूनि सुदर्शनासी । उडी घालूनि त्यापाशी । निमिर्पावसी मोडविला ॥ ७९ ॥ द्रौपदीचिये अतिसाकडी । सभेसी करिता ते उघडी । म्या निजागें घालूनि उडी । वस्त्राच्या कोडी पुरविल्या ॥ ६८० ॥ द्रौपदीचिया हातीं देता वस्त्रघडी । नेसता दिसेल ते उघडी । यालागीं मी लँवडमवडी । नेसलीं लुगडीं स्वयें ज्वालो ॥८१॥ दावागीं पीडिता गोपाळ । निजमुखीं म्या गिल्लिली ज्वाळ । एथवरी भक्ताची कळकळ । मज सर्वकाळ उडवा ॥ ८२ ॥ द्रौण्यस्त्राचे वाधेहातीं । म्या गर्भीं रक्षिला परीक्षिती । गोकुळ पीडिता सुरपती । म्या धरिला हातीं गोवर्धन ॥ ८३ ॥ वाचवाचया अर्जुनासी । दिवमा लपविले सूर्यासी । हार पतकरूनि रणभूमीसी । सत्य भीष्मासी म्या केले ॥ ८४ ॥ ऐसा मी भक्तसहाकारी । नित्य असता शिरावरी । भक्तासी विघ्न कोण करी । मी श्रीहरि रक्षिता ॥ ८५ ॥ जे अनुसरले मद्भक्तीसी । मी विघ्न लागो नेदी भक्तासी । निजाग अर्पांनिय त्यासी । निजी निजसुखेंसीं नांदवी ॥ ८६ ॥ भावे करिता माझी भक्ती । साधका स्वसुखाची प्राप्ती । तेथे इच्छेसीं कामलोभ जाती । माझी सुखस्थिति मद्भक्ता ॥ ८७ ॥ ह्यणसी भक्तांसी देहाती । होईल निजसुखाची प्राप्ती । तैगी नव्हे चौथी भक्ती । देहीं वर्तें स्थिति सुखरूप ॥ ८८ ॥ देह राहो अथवा जावो । परी सुखासी नाहीं अभावो । यापरी मद्भक्त पहा हो । सुखें सुखनिर्वाहो भोगिती ॥ ८९ ॥ भक्त वर्तता दिमती देही । परी ते वर्तती माझ्या ठायीं । मी अग्रघाचि त्याच्या हृदयीं । सर्वदा पार्हा नादत ॥९०॥ भक्त निजवोधें मजभीतरी । मी निजागें त्या आतवाहेरी । एव निजसुखाच्या माजघरीं । पररंपरी नादत ॥ ९१ ॥ मी देव तो एक भक्त । हेही वँहेरसवडी मात । विचारता आतवटा अर्थ । मी आणि भक्त एकचि ॥ ९२ ॥ तूय थिजले विघुंरले देय । तेथीं मी आणि भक्त दोनी एक । मज भक्तासी वेगळिक । कर्तपार्ता देख असेना ॥ ९३ ॥ मी तो

१ निजहिताय २ योगाची राटपट ३ प्रवेत ४ ईश्वरबुद्धि ५ सकट ६ आवडती ७ पेऊन ८ क्षयां गिनि पात ९ तारेन १० इद्राने ११ परानच, प्रतिज्ञाभग १२ "भाग आपुडे वोटीनी । त्याला रागीं ना विवांगी-पनापाइ. १३ माझ्या स्वरूपी १४ 'मयि ते वेषु चायद्दम्' गीता १५ परपागी १६ अतरग १७ कडन पावट घालें

एकचि एथें । हेही ह्यणावया नाही ह्यणतें । यापरी मिळोनि मातें । भक्त निजसुखातें पावले ॥ ९४ ॥ तो हा ब्रह्मज्ञानाचा कळसू । अध्याय जाण अट्टाविसू । वाप विंदानी ह्मीकेशू । तेणे देउळासी कळसू मेळविला ॥ ९५ ॥ जेवीं अळंकारी मुकुटमणी । तेवीं अट्टाविसावा ब्रह्मज्ञानी । श्रीकृष्ण भक्तांची निजजननी । तो उद्धवालागोनि शृंगारी ॥ ९६ ॥ माता उत्तम अळंकारकोडीं । अपत्य शृंगारी अतिआवडी । तेवी उत्तमोत्तम ज्ञाननिरवडीं । उद्धव कडोविकडी शृंगारिला ॥ ९७ ॥ मातेसी आवडे निपटणे । तेवीं उद्धव वृद्धपर्णीचे ताने । श्रीकृष्ण त्याकारणे । गुह्यज्ञाने शृंगारी ॥ ९८ ॥ माता वाळकाते शृंगारी । तें लेणे मागुते उतरी । उद्धव शृंगारिला श्रीहरी । तें अंगावाहेरी निघेना ॥ ९९ ॥ अर्गीं लेणे जडले अलोलिक । तेणे गुणे उद्धव झाला अमोलिक । पायां लागती तीनी लोक । ब्रह्मादिक पूजिती ॥ १०० ॥ निजात्मअळंकारें श्रीपती । उद्धव शृंगारिला ब्रह्मस्थिती । तेणे बंध झाला त्रिजगतीं । त्याते पुराणीं पढती महाकवी ॥ १ ॥ गोडी-माजी श्रेष्ठ अमृत । तेही फिकें करुनि एथ । उद्धवालागी परमामृत । श्रीकृष्णें निश्चित पाजिले ॥ २ ॥ अमर अमृतपान करिती । तेही मॅरणार्णवी वुडती । उद्धव अजयी केला श्रीपती । कथामूर्तीं निववूनी ॥ ३ ॥ तेणे तो सर्वांगीं निवाला । परमानंदीं तृप्त झाला । तेणे उद्धवत्वा विसरला । डोळें लागला स्वानंदें ॥४॥ तेव्हां स्वानंदउन्मत्तता । दुजे निर्दळी देखता । ससारा हाणोनि लाता । चढे माथा देवांच्या ॥ ५ ॥ चढोनि देवांचिया माथां । शेखीं गिळी देवभक्ता । मग सच्चिदानंदस्वानंदता । निजात्मता स्वयें झाला ॥ ६ ॥ तेथ सत् चित् आनंद । हाही नाही त्रिविध भेद । सदोदित परमानंद । स्वानंद शुद्ध कांदला ॥७॥ नश्वर त्यागाचिये स्थिती । अनश्वरातें सत ह्यणती । जडाची करितां निवृत्ती । चिद्रूप ह्यणती वस्तूतें ॥ ८ ॥ जेथ दुःखाचा नाही वाधू । त्यातें ह्यणती आनंदू । एवं सच्चिदानंदू । ज्ञानसंबंधू मायिक ॥ ९ ॥ वस्तु सर्त ना अंसत । चित् नव्हे अचित् । ते सुखदुःखातीत । जाण निश्चित सन्मात्र ॥ ७१० ॥ हा अट्टाविशींचा निज-बोध । उद्धवासी तुष्टोनि गोविद । देता झाला आनंदकद । भाग्यें अगाध तो एक ॥११॥ साडोनि निजधामा जाणें । स्वयें श्रीकृष्ण त्याकारणें । देता झाला निजगुह्यठेवणे । त्याचें भाग्य वानणे तें किती ॥ १२ ॥ जें नेदीच पित्या वसुदेवांसी । जे नेदीच बंधु वळभ-द्रासी । जे नेदीच पुत्रा प्रद्युम्नासी । तें उद्धवासी दीधले ॥ १३ ॥ जे नेदीच देवकीमा-तेसी । जें नेदीच कुंती आतेसी । शेखी नेदीच यशोदेसी । तें उद्धवासी दीधले ॥ १४ ॥ हाणाल सांगीतले अर्जुनासी । तोही अत्यंत पंडित्यता त्यासी । त्याहातीं उतरावया धैरा-भारासी । युद्धीं त्वरेंसी उपदेगिला ॥ १५ ॥ तैसे नव्हे उद्धवाकडे । सावकाश निजनि-वाडें । गुप्त ठेवणे फाडोवाडें । अवघें त्यापुढें अर्पिलें ॥ १६ ॥ पित्याचिया निजधनासी । स्वामित्व लाभे निजपुत्रासी । तेवीं श्रीकृष्णाचिया गुह्यज्ञानासी । झाला मिरांशी उद्धव ॥ १७ ॥ पाडवामार्जीं धन्य अर्जुन । यादवामार्जीं उद्धव धन्य । या दोघाच्या भाग्या-समान । न दिसे आन त्रिजगतीं ॥१८॥ सकळ साराचा निजसारांश । तो हा एकादर्शी

१ मोड कुतल कारागीर २ ज्ञाननिर्णयाने ३ कमी गोड ४ मृत्युसागरात ५ शेवटी ६ पाचभौतिकाची, प्रपचाची ७ चैतन्यशास्त्ररूप ८ सर्व नव्हे अवत नटे ९ चैतन्य १० याच अर्थाच्या ओंव्या ज्ञानेश्वरात आहेत अ० ४-८ ते १० ११ त्रेनांतला १२ शृंवीच्या भागला १३ स्पष्टपणें १४ मतनदार, मालक

अष्टावीस । जेवीं यतींमार्जीं परमहंस । तेवीं अष्टाविंश भागवतीं ॥ १९ ॥ जेवीं क्षीरा-
 व्धीमार्जीं शेषशयन । त्याहीवरी जैसा नारायण । तेवीं भागवतामार्जीं जाण । ब्रह्मपरि-
 पूर्ण अष्टाविंश ॥ ७२० ॥ जेवीं वैकुण्ठ परम पावन । त्यावरी विराजे श्रीभगवान । तेवीं
 भागवतामार्जीं जाण । विराजमान अष्टाविंश ॥ २१ ॥ एवढे या महत्त्वाचें वैभव । कृष्ण-
 कृपेनें पावला उद्धव । घांप निजभाग्याची धाव । ब्रह्म स्वयमेव स्वयें झाला ॥ २२ ॥
 उद्धव झाला ब्रह्म पूर्ण । त्यासी कृष्णकृपा प्रमाण । ते मी वाखाणीं अज्ञान । देशभाषण
 प्राकृत ॥ २३ ॥ अधासी सूर्य प्रसन्न । झालिया देखे तो निर्धान । तेवीं प्रकटोनि जना-
 र्दन । हें गुह्यज्ञान बोलवी ॥ २४ ॥ जनार्दन प्रकटला आता । हे बोलणें माझी मूर्खता ।
 तो स्वतःसिद्ध सदा अमतां । हेंही झालो मी जाणता त्याचिया कृपा ॥ २५ ॥ त्याचिया
 कृपें ऐसें केले । माझें मीपण निःशेष नेले । नेलेपण देखों नार्हा दीधले । जेवीं सूर्य केले
 अधारा ॥ २६ ॥ मज कृपा करील जनार्दन । हेंही नेणें मी अज्ञान । तेणे दयालुवे
 कृपा करून । हें गुह्यज्ञान बोलविलें ॥ २७ ॥ निकट असता जनार्दन । मी नेणे त्याचे
 महिमान । तेणे आपला महिमा आपण । मजमुखें जाण बोलविला ॥ २८ ॥ मी जें
 हणें माझें मुख । तेही जनार्दन झाला देख । तेणें मुखें निजात्मसुर । बोलवी "निष्टक
 निजात्मसत्ता ॥ २९ ॥ एवं माझेनि नावे कविता । परी जनार्दनचि झाला वक्ता । तेणें
 वक्तेपणे तच्चता । रसाळ कथा चालिली ॥ ७३० ॥ ब्रह्मरसें रसाळ कथा । निरूपिले
 श्रीभागवता । त्यामार्जीं ब्रह्मतल्लीनता । जाण तच्चता अष्टाविंश ॥ ३१ ॥ अष्टाविंसा-
 व्याचे निरूपण । ते तच्चता ब्रह्म पूर्ण । श्रद्धेने करिता श्रवण । उद्धव सपूर्ण निवाला
 ॥ ३२ ॥ उद्धव निबोनियां आपण । स्वयें विचारिता झाला जाण । हणें हें शुद्ध आत्म-
 ज्ञान । परी प्राप्त कठिण अवळासी ॥ ३३ ॥ या चित्स्वरूपाची प्राप्ती । सुगम होय साध-
 काप्रती । पुढील अध्यायाचे अर्थी । उद्धव विनंती करील ॥ ३४ ॥ कडा फोडूनि मार्ग
 कीजे । का उंचीं फरस बांधिजे । तेवीं सुगमं निर्गुण पाविजे । तो उपाय पूसिजे उद्धवें
 ॥ ३५ ॥ ब्रह्मप्राप्तीचा सुगम उपावो । स्वयें सांगेल देवाधिदेवो । तो सुरस पुढील अध्या-
 वो । साधका पहा हो परमार्थसिद्धी ॥ ३६ ॥ पव्हणिवाविण पायउतारा । अवळीं उत-
 रिजे भवसागरा । तैसा साधकालागीं सोपारा । उपाव पुढारा हरि सांगे ॥ ३७ ॥ सीते-
 चेनि कृपापडिभारें । सेतु बांधिजे रामचंद्रें । तेथ समुद्र तरिजे वानरें । जे वनचरें अति-
 मंदें ॥ ३८ ॥ तेवीं उद्धवप्रश्रमतीसी । भवांघिसेतु हृषीकेशीं । बांधिला निजभक्तिउपा-
 येंसीं । तेथ तरती आपैसीं भाविकें अवळें ॥ ३९ ॥ कृष्णभक्तिसेतुद्वारे । तरळीं जड मूढ
 पामरें । ते भक्ति सांगिजेले यादवेंद्रें । श्रोता सादरें परिसिजे ॥ ७४० ॥ एका जनार्दना
 शरण । तेणे श्रोते सुप्रसन्न । पुढील अध्यायाचें कथन । तेणें साधक जन तरतील ॥ ४१ ॥
 साडूनिया एकपण । एका जनार्दना शरण । सुगम साचें आत्मज्ञान । ते भक्तिसाधन
 हरि सांगे ॥ ७४२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे भगवदुद्धवसवादे परम-
 हससहिताया एकाकारटीकाया परमार्थनिर्णयो नाम अष्टाविंशतितमोऽध्याय ॥ २८ ॥
 अध्याय ॥ २८ ॥ ओंव्या ॥ ७४२ ॥ श्लोक ॥ ४४ ॥ एव सख्या ॥ ७८ ६ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

१ विराजमान २ मोठी, अजब ३ घनाचा टेवा ४ माझ्याकडून ५ निःशक ६ परती, परमपरी रक्ता,
 पायच्या ७ पोहण्यावांचून (अ० ५ पहा) ८ मुल्य ९ सत्काररूपी समुद्रावरील पूर

—अध्याय एकोणतिसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो श्रीगुरुदयार्णव । तुझे कृपेसी नाही थांव । कृपेने तारिसी जीव । जीवभाव सांडवूनी ॥ १ ॥ साडवूनि देहबुद्धी । निरसोनि जीवोपाधी । भक्त तारिसी भवान्धी । कृपानिधि कृपाळुवा ॥ २ ॥ तुझे पाहता कृपाळूपण । जीवासी जीवे मारिसी पूर्ण । नामा रूपा घालिसी शून्य । जातिगोत सपूर्ण निर्दळिसी ॥ ३ ॥ निर्दळुनि आपपरा । निसंतान करिसी ससारा । तो तूं जिवलग सोयरा । कृपाळु खरा घडे केवी ॥ ४ ॥ जेवी आंधारी नादते दृष्टी । भासती नक्षत्र खद्योतकोटी । ते आंधारेंसी सूर्य घोटी । तेवी तुझे भेटी साधका ॥ ५ ॥ तुझे जेथ साचार भेटी । तुवां केलिया कृपादृष्टी । ससारभेदाची त्रिपुटी । त्रिगुणेंसी सृष्टी दिसेना ॥ ६ ॥ न दाखवूनि गुणादि सृष्टी । दाविसी अद्वय ब्रह्म दृष्टी । त्यासी कदा नव्हे दृष्टिभेटी । भेटीसी तुटी कदा न पडे ॥ ७ ॥ जो कदा न देखिजे दृष्टी । त्यासी केवी होय भेटी । भेटीसी कदा न पडे तुटी । हेही गोष्टी घडे केवी ॥ ८ ॥ जैसा गर्भ मातेच्या पोटी । असोनि माउली न देखे दृष्टी । तरी तिचे भेटीसी नव्हे तुटी । तेवी तुझे पोटी साधक ॥ ९ ॥ माता कळवळोनि पाळी तान्हे । शेखा माउलीतें ते नेणे । तेवी तुजमाजी अज्ञाने । तुवा प्रतिपाळणे निजलोभें ॥ १० ॥ जन्मल्या वाळाकारणे । माता वाढवी शहाणपणे । तेवी तुझेनि निजज्ञानें । सज्ञान होणे साधकी ॥ ११ ॥ साधकी लहता तुझे ज्ञान । यितें नाठवे मीतूपण । जीव विसरला जीवपण । अद्वयें पूर्ण परमात्मा ॥ १२ ॥ असोत या बहुता गोष्टी । नव्हता सद्गुरुकृपादृष्टी । करिता उपायाच्या कोटी । नव्हे भेटी परमार्थी ॥ १३ ॥ जाहलिया सद्गुरुकृपादृष्टी । साधने उठती उठाउठी । ब्रह्मानंदें कोंदे सृष्टी । स्वानंदपुष्टी साधका ॥ १४ ॥ जाहलिया गुरुकृपा प्राप्त । उपनिषदांचा मयितार्थ । साधकाचा चढे हात । कृपा समर्थ श्रीगुरूची ॥ १५ ॥ सद्गुरुकृपा समर्थ । तेणे कृपें श्रीभागवत । वाखाणिले जी प्राकृत । शुद्ध मयितार्थ सोलीव ॥ १६ ॥ जनार्दनकृपादृष्टी । माझ्या मराठ्या आंरिखा गोष्टी । रिघाल्या एकादशाचे पोटी । स्वानंदतुष्टी निजवोधें ॥ १७ ॥ सस्कृतप्राकृतपरवडी । सज्ञान सेविती स्वानंदगोडी । गाय काळी आणि तावडी । परी दुधी वांकुडी चवी नाही ॥ १८ ॥ तेवीं सस्कृतप्राकृतभाखा । ब्रह्मासी एका । साह्य निजसखा जनार्दन ॥ १९ ॥ जनार्दनकृपादृष्टी । गुह्य गभीर स्वानंदधन उपपत्ती । निजवोधें साधुनि ब्रह्म अद्वयत्वे परिपूर्ण । जाण सर्गार्थी ॥ २२ ॥ निजकारण । मीतूपण असेना ॥

१ अत, पार २ जीवपणाचे धर्म :

निश्चयान्न तु कृपाळु खरा । निरसोनि भो ।

१ श्याम, चरुधारती, येव्याबांकच्या १
१५ सुफि, दयात, प्रमाणें, म भोय, ही

प्रमाणे जाहलीं अग्रमाण । बोधेंसी क्षीण विवेक जाहला ॥ २४ ॥ तेथ बोल ना मौन ।
आकार ना शून्य । गुण आणि निर्गुण । समूळ जाण असेना ॥ २५ ॥ ऐशी ब्रह्माची
निजस्थिती । कृष्णकृपा उद्धवासी प्राप्ती । अंबळांसी अगम्य निश्चिती । जन कैशा रीतीं
तरतील ॥ २६ ॥ ब्रह्मस्थिति अतिदुर्गम । हें उद्धवासी कळले वर्म । साधकाचे साधावया
काम । उपावो सुगम पूसत ॥ २७ ॥ कृष्ण निजधामा जाईल आता । मग ब्रह्मप्राप्ति न
ये हाता । साधक गुंतेंती सर्वथा । उपाय तत्त्वता कोण सागे ॥ २८ ॥ एवं साधकाचिया
हिता । उद्धव कळवळोनि तत्त्वता । सुगमप्राप्ती ये हाता । तो उपाय अच्युता पूसत ॥ २९ ॥
एकुणतिसावा निरूपण । ब्रह्मप्राप्तीचे सुगम समाधान । सप्रेम भगवद्भजन । ते भक्तिल-
क्षण हरि सागे ॥ ३० ॥ सुगम साधने ब्रह्मप्राप्ती । अंबळासी लाभे जैशा रीतीं । सा
श्लोकीं देवासी विनंती । उद्धव तदर्थीं करितसे ॥ ३१ ॥

॥ उद्धव उवाच ॥ सुदुस्तरामिना मन्ये योगचर्यामनात्मन । यथाऽऽसा पुमान् सिध्येत्तन्मे ब्रह्मज्ञसाऽच्युत ॥ १ ॥

पूर्वाध्यायीं ब्रह्मस्थिती । सांगितली जे दुर्गम गती । भोळ्या भाविका अवळाप्रती ।
हे ब्रह्मप्राप्ती साधेना ॥ ३२ ॥ वस्तुं व्यक्त ना अव्यक्त । जेथीं प्रकट ना नव्हे गुप्त । न
कळे मूर्त कीं अमूर्त । केवीं साधका तेथ प्रवेशू ॥ ३३ ॥ जे स्थूल ना सूक्ष्म होये । जे
आहे नाहीं शब्द न साहे । जेथ पाहते पाहणे दोनी जाये । ते साधका होये केवीं साध्य
॥ ३४ ॥ जें दिसे ते ब्रह्म ह्मणावे । तंव ते माया रूपेंतावे । आता नाहींचि ह्मणोनि
सांडावें । तेणेही नांडावे साधकीं ॥ ३५ ॥ जे आकार ना नव्हे शून्य । जेथे न रिघे ध्येय
ध्यान । ज्यासी लाजे ज्ञेय ज्ञान । ज्याते साधन स्पर्शना ॥ ३६ ॥ जे न चढे शब्दाचे
हात । जे नानुडे मौनाच्या आत । आतवाहेर नाहीं जेथ । काय साधकीं तेथ करावें
॥ ३७ ॥ नाही आंतवाहेर विचारा । तेथ काय धरावे निर्धार । जेथ निर्धारही पुरा ।
धरावया धीरा धीर नाहीं ॥ ३८ ॥ साधकीं स्थिर करावया मन । काही न दिसे अवलं-
चन । तेथे अनांते अज्ञान जन । त्यांसी दुस्तर जाण हा योगू ॥ ३९ ॥ यापरी निजा-
त्मप्राप्ती । कदा न चढे अवळाहातीं । मज तंव मानले निश्चितीं । हे आत्मस्थिति दुस्तर
॥ ४० ॥ ऐशिया ब्रह्माची ब्रह्मप्राप्ती । अज्ञान अप्रयासे पावती । तैशी सुगम साधन-
स्थिती । साग श्रीपती कृपालुवा ॥ ४१ ॥ तुवा निजधामा प्रयाण । माडिलेसे अतित्व-
रेन । एथ तरावया अज्ञान । सुगम साधन सांगिजे ॥ ४२ ॥ ह्मणोनि घातले लोटागण ।
धांवोनि धरिले श्रीकृष्णचरण । तुज गेलिया अज्ञान जन । तरावया साधन सुगम सागें
॥ ४३ ॥ पर्वह्णियापरीस पायउतारा । खिया अवळा अतिसोपारा । तैशिया उपायप्र-
कारा । जाईधरा सांगिजे ॥ ४४ ॥ तुझ्या ठायीं सद्भाव पूर्ण । परी नेणती शब्दज्ञान ।

१ ज्ञानयोगादि साधने करण्यास जे असमय असारा २ गोपळतीळ, सारातच शुद्ध राहतील ३ महा श्लोकार्थ
४ ब्रह्मरूप वस्तु स्पष्ट कीं अस्पष्ट, प्रकट कीं गुप्त, मूर्त किंवा अमूर्त हें धानिवचनीय असल्यामुळे त्याचे ठिकाणीं साध
काचा प्रवेश कसा व्हावा ५ फसावें ६ आधार ७ ज्ञाना आत्मज्ञान नाहीं असे मद्र पुरय ८ टम वाटते कीं आत्मज्ञान
दुर्लभ आहे ९ गमन १० तुम्ही निज्यासीं गेल्यावर ११ रोळ पाण्यात पोहून जाण्यापेक्षा पायउतारा परत हे दोन
चरण प्रस्तुत भागवतात पुष्कळ ठिकाणीं आले आहेत "पर्वह्णियादिनि पायउतारा । भागवतपरी अतिसोपारा । असें पंच
माध्यायाच्या शेवट । नाथानीं झटले आहे नाथरीच्या पंचमाध्यायाच्या शेवटीही "तो पर्वह्णियादिनि पायउतारा । सोह्या
जसा" असे शब्द आहेत.

ऐसे जे अज्ञान जन । तरावया साधन सुगम सांगें ॥ ४५ ॥ मनोनिग्रहो अतिकठिण ।
साधकां नेमवेना सपूर्ण । तेचि अर्थाचें निरूपण । उद्धव आपण सागत ॥ ४६ ॥

प्रायश पुण्डरीकाक्ष युक्तो योगिनो मन । विपीडत्यसमाधानान्मनोनिग्रहकश्चिदा ॥ २ ॥

एकें कृष्णा कमलनयना । शिणतां साधक साधना । कदा नाकळवे मना । तेही विवंच-
वैना अवधारी ॥ ४७ ॥ निग्रहावया निजमन । साधक साधिती प्राणापान । त्यासीही
छळोनिया मन । जाय निघोन तत्काळ ॥ ४८ ॥ घालूनियां एकार्तां आसन । मनोनिग्रहीं
जे सावधान । त्यांसीही ठकूनियां मन । जाय निघोन चपलत्वे ॥ ४९ ॥ मनोनिग्रही
आह्मी हंटी । ह्मणोनि रिघाले केंपाटीं । त्यासीहि ठकूनि मन शेवटीं । जाय उठाउठी
चपलत्वे ॥ ५० ॥ एक आकळावया मन । त्यजुनि वैसले अन्न । तंव मने केले आनेआन ।
जागृति स्वप्न अन्नमय ॥ ५१ ॥ मनोनिग्रह करितां देख । मन खवळे अधिकाधिक । मनो-
नेमी सज्ञान लोक । शिणले साधक साधनीं ॥ ५२ ॥ वारा वाधवेल मोटे । अशि प्राश-
वेल अवचटे । समुद्र घोदवेल घोंटे । मन आत्मनिष्ठे तरी न ये ॥ ५३ ॥ आकाश कर-
वेल चौघडी । महामेरु वांधवेल पुडी । शून्याची मुरडवेल नरडी । परी या मनाच्या
घोडी अनिवार ॥ ५४ ॥ काळ जिकवेल तत्त्वतां । त्रिभुवर्नीची लाभेल सत्ता । परी
मनोनिग्रहाची वार्ता । तुजवीण अच्युता घडे केवीं ॥ ५५ ॥ तापसा मन तत्काळ छळी ।
मन नेमस्ताचा नेम टाळी । मन वळिथांमाजी महावळी । करी रांगोळी धर्गाची ॥ ५६ ॥
मन इंद्राते तळी पाडी । मन ब्रह्मातें हटेंचि नाडी । ऐशी मनाची बोखंटी, खोडी ।
आपल्या प्रौढी नावरे ॥ ५७ ॥ साधनीं साधक शिणता । मनोजयो न घेचि हाता । तुज-
वांचूनि अच्युता । मन सर्वथा नावरे ॥ ५८ ॥ अत्यंत साधूनि निरवंडी । मनोजयो
आणितां जोडी । तंव सिद्धीची टाटे आडाडी । तेणेही मन नाडी साधकां ॥ ५९ ॥ तुझी
कृपा नव्हता जाण । साधका कदा नांगवे मन । मनोनिग्रहार्थ जाण । तुझे चरणा शरण
रिघावें ॥ ६० ॥ तुझी कृपा नव्हता जाण । साधका कदानांगवे मन । तू तुष्टल्या जना-
र्दन । मनपणा मन स्वयें विसरे ॥ ६१ ॥ सर्वभावे न रिघतां शरण । साधका कदा नावरे
मन । मनोनिग्रहार्थ जाण । तुझे चरणा शरण रिघावें ॥ ६२ ॥

अथात आनन्ददुष पदाम्बुज हसा श्रयेरन्नरविन्दलोचन ।

सुख तु विक्षेधर यो न कर्मभिस्त्यन्माययाऽमी विहता न मानिन ॥३॥

कमलापति कमलवदना । कमलालया कमलनयना । नाभिकमळी कमलासना । तुवां
ब्रह्मज्ञाना अपिलें ॥ ६३ ॥ त्या तुझ्या चरणांचे चरणामृत । तुझ्या कृपा ज्यास होय
प्राप्त । मनोजय त्याचा होय अकित । तो होय विरक्त भवभावा ॥ ६४ ॥ तुझ्या चरणा-
मृताची गोडी । मनोजयातें तत्काळ जोडी । आधिच्याधिभवपाश तोडी । स्वानंदकोडी
साधकां ॥ ६५ ॥ सकळ साधनाचें निजसार । साख्ययोगविवेक संघर । त्या साराचेही

१ मनाचे नियमन होत नाही २ विवेचन, विचार. ३ मन निग्रहीजे ४ निग्रही ५ गिरिगव्हराकडे ६ अन्न-
अन्न. ७ समले ८ एका घांयाने पिऊन टाकवेल ९ राखाडी, नाश १० वाईट ११ चातुर्य, सावधपणा १२ गर्दा १३
घांपवत नाही, धावत नाही १४ छपेने. १५ प्रपंचातील पदार्थाविपर्या १६ मिल्कविते १७ बळकट.

निजंसार । तुझी भक्ति साचार श्रीकृष्णा ॥ ६६ ॥ जाणोनि भक्तीचे रहस्य । हृदयप्रेमा
 लोडले मानस । तेचि विज्ञान राजहस । भजनसाराश सेविती ॥ ६७ ॥ काया वाचा
 आणि मन । सद्भावें सदा सपन्न । ऐशिया भक्ता तुझे चरण । स्वानंदें पूर्ण दुभती ॥ ६८ ॥
 धर्मअर्थकाममोक्षासी । साङ्ग साधने सिद्धी त्यासी । विकळ जाहलिया साधनासी । ये
 साधकासी अपात्रे ॥ ६९ ॥ तैशी तंव तुझी भक्ति नव्हे । तुज भजता जीवेभावे । भज-
 का विघ्न कदा न पवे । शेरीं भक्त नागवे विघ्नांसी ॥ ७० ॥ जे सूर्य आणि खद्योतासी ।
 भेटी होय सावकाशी । तरी विघ्नं भक्तापार्शी । धीरू यावयासी न धरिती ॥ ७१ ॥ पडता
 पंचाननाची घाणी । होय मदगजभंगोणी । तेची तुझ्या भावार्थभजनीं । होय धूलधाणी
 विघ्नाची ॥ ७२ ॥ येणे निश्चयें निजसपन्न । तुझ्या चरणीं अनन्यशरण । त्यांसी नातळे
 जन्मसरण । मा इतर विघ्न ते कैचे ॥ ७३ ॥ येणे भावे जे अनन्यशरण । त्यासी तुझे
 निजचरण । स्वानंदें सदा करिती पूर्ण । जेवीं कामधेनु जाण निजवत्सा ॥ ७४ ॥ भक्ति-
 सरोवरी निर्मळ । नवविध रसे रसिक जळ । तेथ तुझे चरणकमळ । विकासत केवळ
 भावार्थसूर्य ॥ ७५ ॥ तेथ स्वानुभवैकंभ्रमर । झंपावोनिया अरुवार । कुंचणें नेदिता
 केसर । आमोदसुखसार सेविती ॥ ७६ ॥ तेथ विवेकी परमहंस । ते सरोवरींचे राजहंस ।
 चरणकमळी करुनि वास । आमोद सुरस सेविती ॥ ७७ ॥ हो का आंत जिज्ञासु अर्थार्थी ।
 हेही ते सरोवरीं असती । परी कमळामोद नेणती । ते ऋडती कमळातळीं ॥ ७८ ॥
 ऐसिया भोळ्या भक्तासी । तूं तारिती हृपीकेशी । एवं जे जे लागले भक्तीसी । अंपावो
 त्यासी असेना ॥ ७९ ॥ भावे करिता तुझें भजन । तू भावार्थें होसी प्रसन्न । तुझ्या प्रस-
 न्नता तुझे चरण । स्वानंदें पूर्ण वर्षत ॥ ८० ॥ तू विश्वमूर्ति विश्वेश्वरू । तूं ब्रह्मादिकाचा
 ईश्वरू । तुझा जाहलिया अभय करू । भक्ता भवभारू स्पशंना ॥ ८१ ॥ तुझी भक्ति तें
 त्याचें सत्कर्म । तुझा भाव तो त्यांचा स्वधर्म । तुज नैवेद्य अर्पणें उत्तम । तोचि योग
 परम भक्ताचा ॥ ८२ ॥ नित्य स्मरणें तुझें नाम । हाचि भक्ताचा जंपसभ्रम । तुझें कीर्तन
 मनोरम । ते समाधि परम भक्ताची ॥ ८३ ॥ एव भक्त करिती जे जे कर्म । ते तें तू
 होसी पुरुषोत्तम । ज्यासी तूं तुष्टसी मेघश्याम । त्यासी भवभ्रम स्पशंना ॥ ८४ ॥ यापरी
 भजनमुखें । भक्त तारिती निजात्ममुखें । तेणें सुराचेनि हरिखें । अतिसतोखें डुडत
 ॥ ८५ ॥ एवं अर्नपेक्षित भक्तजन । तूं निजसुखें करिती पूर्ण । तुज न रिघती जे शरण ।
 ते मायेने जाण मोहिले ॥ ८६ ॥ जे तुझ्या चरणासी विमुक्त । ते स्वमीही न देसती सुर ।
 चढतेवाढते भोगिती दुःख । मायेनें मूर्ख ते केले ॥ ८७ ॥ त्यजुनि तुझें चरणध्यान ।
 करिता योग यागक्रिया दान । तें ते साधका होय वधन । सगळे अभिमान झौतृत्वे ॥ ८८ ॥

पूर्वश्लोकाचा चरण । 'ध्वन्माधयाऽमी विहता न मानिन ' ॥

हाचि श्लोकांचा अतील चरण । उपक्रमोनिया आपण । पडिताचा ज्ञानाभिमान । अभक्त-
 पण प्रकाशी ॥ ८९ ॥ आह्मी ज्ञाते आह्मी योगी । आह्मी प्रवर्तक कर्ममार्गी । आह्मी श्रोत्रिंध्र

१ घा साध्यात ज्ञान व योग हे श्रेष्ठ आदित्य, पण त्याहूनही तुझी भक्ति श्रेष्ठ आहे ० यपदे ३ पत्त्रद दाता
 ४ घाण, वाम ५ भगानी=पलापळ ६ आत्माप्रभव हाच योगीएक श्रमर ७ हृदय ८ न सुरती. ९ तर्कर १०
 पीडिन ११ शोच्यु १२ द्रव्याशिलायी. १३ घात, नाश १४ मह १५ जपानी लगबग, राटादोप १६ निरपेक्ष भक्त
 १७ शोच्येणाच्या अनिमानानें. १८ वेदपाठक

रांची वनफळें । खासी कृपावळें सप्रेम ॥ ३३ ॥ ऐसे भक्तांचें निजप्रेम । तो तूं प्रतिपा-
ळिसी मेघश्याम । त्या तुजमाजीं नाहीं विषम । तूं आत्माराम जगाचा ॥ ३४ ॥

‘एतदशेषवधो’

तूं अतर्यामी निजसखा । परमात्मा हृदयस्थ देखा । तुजमाजी भूता भौतिकां ।
मिन्न आवाका असेना ॥ ३५ ॥ तूं जडाते चेतविता । मूढातें ज्ञानदाता । सकळ
जीवां आनंदविता । तुझियाचि सत्ता जग नादे ॥ ३६ ॥ मातापित्याचें सख्यत्व
देखा । तो प्रपंचयुक्त आवाका । तूं हृदयस्थ निजसखा । सकळ लोका सुखदाता ॥ ३७ ॥
ऐसा तूं सर्वांचा हृदयस्थ । सर्ववंचत्व्ने अतिसमर्थ । जाणसी हृदयींचा वृत्तात । स्वामी
कृपावंत दीनांचा ॥ ३८ ॥ चापरी गा हृपीकेशी । दीनदयाळु निजभक्तासी । ऐशिया
साडूनि स्वामीसी । कोण धनांधांसी भजेल ॥ ३९ ॥

त त्वाऽखिलात्मदयितेश्वरमाश्रिताना सर्वायेद स्वकृतविद्विसृजेत को नु ।

को वा भजेत् किमपि विस्मृतयेऽनु भूत्यै कि वा भवेन्न तव पादरजोऽनुपा न ॥ ५ ॥

विधाता आणि हरि हर । हे मायागुणीं गुणावतार । तू मायानियंता ईश्वर । भक्तक-
रुणाकर सुखदाता ॥ १४० ॥ त्या तुझी करिता निजभक्ती । चारी पुरुषार्थ चारी मुक्ती ।
भक्तासी लोटागणीं येती । एवढी अर्थप्राप्ती निजभक्ता ॥ ४१ ॥ निजभक्तांचे मनोगत ।
तू सर्वज्ञ जाणता भगवंत । भक्तहृदयींचें हृद्गत । जाणोनि सर्वार्थ तूं देसी ॥ ४२ ॥
भावायींचे भोक्तेपण । जाणता तूं एक श्रीकृष्ण । तुजवेगळें हें लक्षण । आणिका जाण
कळेना ॥ ४३ ॥ ऐसा स्वामी तूं उत्तमोत्तम । तुझेनि साधका सुख परम । आणिक नाही
तुजसम । तूं स्वामी पुरुषोत्तम सर्वांचा ॥ ४४ ॥ तूं सर्वांचा स्वामी होसी । तूं कृपाळु
निजभक्तांसी । अग्निविपादि नानावांधेंसीं । तुवा प्रदादासी रक्षिले ॥ ४५ ॥ तुज भक्तांची
कृपा प्रवळ । उत्तानचरणाचें ताने वाळ । करोनिया वैराग्यशील । धुवासी अढळ तुवां
केले ॥ ४६ ॥ शत्रुबंधु विभीषण । तुज आला अनन्यशरण । त्याचे कृपेस्तव जाण ।
सकुळी रावण उद्धरिला ॥ ४७ ॥ छळुनि वाधिले वळीसी । शेखीं कृपा उपजली कैसी ।
त्याचे द्वारीं द्वारपाळ होसीं । निजलाजेसी साडूनि ॥ ४८ ॥ ऐशी भक्तकृपां तुजपार्शीं ।
भक्तहृद्गत तूं जाणसी । ऐशा साडूनि निजस्वामीसी । कोण धनाधासी सेवील ॥ ४९ ॥
देहादि इंद्रियां जे सुख भासे । तें तुझेनीच सुखलेशे । तो तूं सकळसुखेंसमावेशे । प्रसन्न
अनायासे निजभक्ता ॥ १५० ॥ साधु जाणती तुझा महिमा । तूं ज्ञानियाचा अभेद
आत्मा । भक्तप्रिय पुरुषोत्तमा । तुझा सुखाचा प्रेमा अंप्रेमेय ॥ ५१ ॥ तुझे सेवेच्या
सतोखें । भक्त सुखावले निजसुखें । त्यासी देहद्वज्जन्मदुःखें । स्वामीही समुखें कदा नव्हती
॥ ५२ ॥ तुझ्या भजनसुखें तुझे भक्त । विषयीं होऊनि विरक्त । ते राज्यें समुद्रवलयान-
कित । थुंकोनि साडित तुच्छत्वें ॥ ५३ ॥ सकळभोगवैभवेसी । स्वर्ग आळिया भक्ता-
पार्शीं । ते उपेक्षिती तयासी । जेवीं राजहंसी थिंढेंर ॥ ५४ ॥ जे विनंढले भजनाच्या

१ जील, चेत, उभारणी २ “ईश्वर सर्वभूताना हृद्देशेऽजुंन तिष्ठति”-गीता अ० १८-६१ ३ सर्वां वंध
४ सपती ५ उमत झालेल्यास ५ मायेवरही सत्ता चालविणारा ६ धर्माधीनामादि चार पुरुषार्थ ७ वाधापासून ८ उत्तानपाद
राजाचें हेंरू धुव ९ वैराग्यविशाळ १० निधळ पद दिलेंस ११ रावणाचा भाऊ १२ दुष्वासकट १३ भक्ताच्या
हृदयातला भाव १४ धवें सांख्यसह १५ भक्ताशीं अभेद दाखविण्यासाठीं गीतेंत भगवताना ‘शानी त्वात्मैव मे मतम्’
वार्स झाले आहे १६ सावभौमपद १७ डवणें १८ रगले, तन्मय झाले

ठायीं । ते तूं सुखरूप करिसी पाहीं । देहीं असतां विदेही । सर्वां ठायीं समसाम्यें ॥५५॥
 ऐसा स्वामी तूं हृषीकेशी । सदा सतुष्ट निजभक्तासी । कठिणत्व नाहीं सेवेसी । कैसे
 ह्मणसी ते ऐक ॥ ५६ ॥ जाणे न लगे परदेशासी । आणि अनवसरू नाहीं सेवेसी ।
 भक्तांनिकट अहनिर्शां । तूं हृदयनिवासी निजात्मा ॥ ५७ ॥ सेवेलागीं न लगे धन । शरी-
 रकष्ट न लगती जाण । तुझ्या चरणां ठेविल्या मन । तूं स्वानंदघन तुष्टसी ॥ ५८ ॥ तूं
 तुष्टोनि करिसी ऐसें । साडविसी प्रपंचाचें पिसे । त्रिगुणेंसी त्रिपुंटी नामे । अनायासे
 मिथ्यात्वं ॥ ५९ ॥ ऐसा तूं सुसेव्य आणि कृपाळू । निजस्वामी तूं दीनदयाळू । तुझी
 सेवा सांडी वरूळ । मूर्ख केवळू अतिमंद ॥ ६० ॥ निमेषोन्मेषाचे व्यापार । तुझेनि
 चालती साचार । तुझे सेवेसी विमुख नर । ते पामर अभाग्य ॥ ६१ ॥ तुझी सेवा सुख-
 रूप केवळ । तीस उपेक्षुनिया वरूळ । विपयाचे विपर्यकडोळ । जे सर्वकाळ वांछिती
 ॥ ६२ ॥ ज्या विपयाचा विषयलेश । धित्या निजसुखा करी नाश । जन्ममरणाचा
 विलास । दुःख असोस भोगवी ॥ ६३ ॥ त्या विपयाचे विषयदाते । इद्र महेंद्र कृपण-
 चित्तें । त्यासी भजती जे विषयस्वार्थें । तेही निश्चिते अभाग्य ॥ ६४ ॥ तुझिया कृपा तुझे
 भक्त । सुखसपन्न अतिसमर्थ । ससारीं होती अतिविरक्त । हें नवल एथ नव्हे देवा ॥६५॥
 तुझे चरणरज जे सेविती । पृथुजनकादि नृपती । त्यासी इंद्रादिक वंदिती । पाया लागती
 इन्द्रिसिद्धि ॥ ६६ ॥ सुगमोपायें स्वरूपप्राप्ती । भाळे भोळे जन पावती । तैसा उपाय
 श्रीपती । कृपामूर्ती सागावा ॥ ६७ ॥ आंकल्प करिता तप स्थिती । ज्या सिद्धीची नव्हे
 प्राप्ती । त्या सिद्धी भक्ता शरण येती । ऐसी श्रेष्ठ भक्ती पै तुझी ॥ ६८ ॥ आणिक साधने
 करिता । तुझे भजनीं ठेविल्या चित्ता । सर्व सिद्धी होती शरणागता । स्वभावता भक्तासी
 ॥ ६९ ॥ यापरी तुझे उपकार । भक्ताप्रति घडले अपार । त्यासी तें घडे प्रत्युपकार ।
 हरिचरणां साचार जें स्वयें विरे' ॥ १७० ॥ तेंचि विरालेपण ऐसे । जेवीं प्रतिविच विवी
 प्रवेशे । का घटाकार्गीचेनि आकाशे । होइजे जैसें महदाकाश ॥ ७१ ॥ ऐसे तुजमार्जी न
 विरता । प्रत्युपकार न ये हाता । जो पुरवी सर्व स्वार्था । त्यासी विसरता अध पातू ॥७२॥

नैवोपयन्त्यपचितिं कवयस्त्ववेश महायुगापि कृतमृदमुद सारन्त ।

योऽन्तर्बहिस्तनुभृतामशुभ त्रिधुन्वकाचार्यैस्त्वचपुषा स्वगतिं व्यनक्ति ॥ ६ ॥

तुजमार्जी न विसरता साचार । ब्रह्मायु होऊनिया नर । योग्यागें गिणता अपार ।
 प्रत्युपकार कदा न घडे ॥ ७३ ॥ असो सज्जान ज्ञाते जन । करिता नानाविध साधन ।
 तुझिया उपकारा उंचीण । अणुप्रमाण कदा नव्हती ॥ ७४ ॥ तो उपकार कोण ह्मणसी ।
 निजभक्ताच्या कल्मपासी । सर्वांह्याभ्यंतर निर्दळिसी । उभयरूपेंसी कृपाळुवा ॥ ७५ ॥
 अतरी अतर्यामिरूपें । वाह्य सद्गुरुस्वरूपें । भक्ताची सवाह्य पापें । सहित सकल्पें निर्द-
 ळिसी ॥ ७६ ॥ अतर्यामी आणि सद्गुरू । उभयरूपें तूं करुणाकरू । निरसूनि भक्तभव-
 भारू । निजनिर्धारू धरविसी ॥ ७७ ॥ निजनिर्धाराचे लक्षण । स्वयें विरे देहाभिमान ।

१ अवेळ २ पूज्य, पूजक, असी प्रत्येक जागीं असणारी त्रिपुटी ३ भ्रात ४ पापव्याची उघडझाप ५ अव्यवस्थित
 ६ विपयाचे पसार ७ असलेल्या ८ असद्य ९ कपपर्यंत १० भाषणा नाहीसा करून लीन होतो तेव्हा ११ वृद्धमुद
 १२ तुझ्या उपकाराची अपघाती फेड होत नाही १३ तू बाहेर सद्गुरूत्वाचा व आत अतर्यामिरूपान राहून भक्ताच्या अग्र-
 गळ विषयवाचना निर्दळितोस

राची वनफळे । खासी कृपावळें सप्रेम ॥ ३३ ॥ ऐसें भक्तांचें निजप्रेम । तो तूं प्रतिपा-
ळिसी मेघश्याम । त्या तुजमार्जी नाहीं विषम । तूं आत्माराम जगाचा ॥ ३४ ॥

‘एतदशेषबंधो’

तूं अतर्यामी निजसखा । परमात्मा हृदयस्थ देखा । तुजमार्जी भूता भौतिकां ।
भिन्न आवाका असेना ॥ ३५ ॥ तूं जडाते चेतविता । मूढाते ज्ञानदाता । सकळ
जीवां आनंदविता । तुझियाचि सत्ता जग नादे ॥ ३६ ॥ मातापित्यांचें सख्यत्व
देखा । तो प्रपंचयुक्त आवाका । तूं हृदयस्थ निजसखा । सकळ लोका सुखदाता ॥ ३७ ॥
ऐसा तूं सर्वांचा हृदयस्थ । सर्वबंधत्वे अतिसमर्थ । जाणसी हृदर्यांचा वृत्तांत । स्वामी
कृपावंत दीनांचा ॥ ३८ ॥ चापरी गा हृपीकेशी । दीनदयाळु निजभक्तासी । ऐशिया
साडूनि स्वामीसी । कोण धनांधांसी भजेळ ॥ ३९ ॥

त एवाऽखिलात्मदयितेश्वरमाश्रिताना सर्वांधेद स्वकृतविद्विसृजेत को नु ।

को वा भजेत् किमपि विस्मृतयेऽनु भूलै कि वा भयेत् तव पादरजोत्तुपा न ॥ ५ ॥

विधाता आणि हरि हर । हे मायागुणीं गुणावतार । तूं मायानियंता ईश्वर । भक्तक-
रुणाकर सुखदाता ॥ १४० ॥ त्या तुझी करिता निजभक्ती । चारी पुरुषार्थ चारी मुक्ती ।
भक्तांसी लोटांगणीं येती । एवढी अर्थप्राप्ती निजभक्तां ॥ ४१ ॥ निजभक्तांचे मनोगत ।
तूं सर्वज्ञ जाणता भगवंत । भक्तहृदर्यांचें हृदत । जाणोनि सर्वार्थ तूं देसी ॥ ४२ ॥
भावार्थांचे भोक्तेपण । जाणता तूं एक श्रीकृष्ण । तुजवेगळें हें लक्षण । आणिकां जाण
कळेना ॥ ४३ ॥ ऐसा स्वामी तूं उत्तमोत्तम । तुझेनि साधका सुख परम । आणिक नाही
तुजसम । तूं स्वामी पुरुषोत्तम सर्वांचा ॥ ४४ ॥ तूं सर्वांचा स्वामी होसी । तूं कृपाळु
निजभक्तांसी । अग्निविपादि नानावांधेंसीं । तुवां प्रहादासी रक्षिले ॥ ४५ ॥ तुज भक्तांची
कृपा प्रवळ । उत्तानचरणाचे ताने धाळ । करोनियां वैराग्यशील । धुवासी अंढळ तुवा
केले ॥ ४६ ॥ शंभुबंधु विभीषण । तुज आला अनन्यशरण । त्याचे कृपेस्तव जाण ।
सकुळी रावण उद्धरिला ॥ ४७ ॥ छळुनि वांधिले वळीसी । शेखीं कृपा उपजली कैसी ।
त्याचे द्वारीं द्वारपाळ होसीं । निजलाजेसी साडूनि ॥ ४८ ॥ ऐशी भक्तकृपां तुजपार्शी ।
भक्तहृदत तूं जाणसी । ऐशा साडूनि निजस्वामीसी । कोण धनाधासी सेवीळ ॥ ४९ ॥
देहादि इंद्रियां जें सुख भासे । ते तुझेनीच सुखलेशे । तो तूं सकळसुखसमावेशे । प्रसन्न
अनायासे निजभक्ता ॥ १५० ॥ साधु जाणती तुझा महिमा । तूं ज्ञानियाचा अभेद
आत्मा । भक्तप्रिय पुरुषोत्तमा । तुझा सुखाचा प्रेमा अंप्रेमेय ॥ ५१ ॥ तुझे सेवेच्या
सतोखें । भक्त सुखावले निजसुखें । त्यासी देहद्वंद्वजन्मदुःखें । स्वर्गीही समुखें कदा नव्हती
॥ ५२ ॥ तुझ्या भजनसुखें तुझे भक्त । विपर्यां होऊनि विरक्त । ते राज्य संसुद्रवल्यां-
कित । शुकुनि साडित तुच्छत्वे ॥ ५३ ॥ सकळभोगवैभवेसी । स्वर्ग आलिया भक्ता-
पार्शी । ते उपेक्षिती तयासी । जेवी राजहंसी थिळेंर ॥ ५४ ॥ जे विनंटेले भजनाच्या

१ ढोल, वेत, उभारणी २ “ईश्वर सर्वभूताना हृद्देशेऽजुन तिष्ठति”—गीता अ० १८-६१ ३ सर्वां वद्य
४ सपत्नी । उ मत झालेत्यास ५ मायेवरही सत्ता चालविणारा ६ धर्मांधंज्ञामादि चार पुरुषार्थ ७ वाधापासून ८ उत्तानपाद
राजाचें लेंद्ररु ध्रुव ९ वैराग्यविशाळ १० निश्चल पद दिलेंस ११ रावणाचा भाऊ १२ दुष्प्रसक्त १३ भक्तांच्या
हृदयांतला भाव १४ सर्वें सांत्वासाह १५ भक्तांशीं अभेद दाखविण्यासाठीं गीतेंत भगवतांनीं ‘ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम्’
असें दाटलें आहे १६ रावेंभौमपद १७ टववें १८ रगले, तन्मय झाले

ठार्यां । ते तूं सुखरूप करिसी पाहीं । देहीं असता विदेही । सर्वां ठार्यां समसाम्यें ॥५५॥
 ऐसा स्वामी तूं हृषीकेशी । सदा सतुष्ट निजभक्तासी । कठिणत्व नाही सेवेसी । कैसे
 ह्यणसी ते ऐक ॥ ५६ ॥ जाणे न लगे परदेशासी । आणि अनवसरू नाहीं सेवेसी ।
 भक्तानिकट अहर्निशी । तूं हृदयनिवासी निजात्मा ॥ ५७ ॥ सेवेलागीं न लगे धन । शरी-
 रकष्ट न लगती जाण । तुझ्या चरणीं ठेविल्या मन । तूं स्वानदघन तुष्टमी ॥ ५८ ॥ तूं
 तुष्टोनि करिसी ऐसे । साडविसी प्रपंचाचे पिसे । त्रिगुणेंसीं त्रिपुंटी नासे । अनायासे
 मिथ्यात्वें ॥ ५९ ॥ ऐसा तूं सुसेव्य आणि कृपाळू । निजस्वामी तूं दीनदयाळू । तुझी
 सेवा साडी चरूळ । मूर्ख केवळू अतिमंद ॥ ६० ॥ निमेपोन्मेपाचे व्यापार । तुझेनि
 चालती साचार । तुझे सेवेसी विमुख नर । ते पामर अभाग्य ॥ ६१ ॥ तुझी सेवा सुख-
 रूप केवळ । तीस उपेक्षूनिया चरूळ । विपयाचे विपर्यकळोळ । जे सर्वकाळ वांछिती
 ॥ ६२ ॥ ज्या विपयाचा विपयलेश । यित्या निजसुखा करी नाश । जन्ममरणाचा
 विलास । दुःख असोस भोगवी ॥ ६३ ॥ त्या विपयाचे विपयदाते । इद्र महेंद्र कृपण-
 चित्तें । त्यासी भजती जे विपयस्वार्यें । तेही निश्चिते अभाग्य ॥ ६४ ॥ तुझिया कृपा तुझे
 भक्त । सुखसपन्न अतिसमर्थ । ससारीं होती अतिविरक्त । हें नवल एथ नव्हे देवा ॥६५॥
 तुझे चरणरज जे सेविती । पृथुजनकादि नृपती । त्यासी इंद्रादिक वंदिती । पायां लागती
 ऋद्धिसिद्धि ॥ ६६ ॥ सुगमोपायें स्वरूपप्राप्ती । भाळे भोळे जन पावती । तैसा उपाय
 श्रीपती । कृपामूर्ती सागावा ॥ ६७ ॥ आंकल्प करिता तपस्थिती । ज्या सिद्धीची नव्हे
 प्राप्ती । त्या सिद्धी भक्ता शरण येती । ऐसी श्रेष्ठ भक्ती पै तुझी ॥ ६८ ॥ आणिक साधनें
 करिता । तुझे भजनीं ठेविल्या चित्ता । सर्व सिद्धी होती शरणागता । स्वभाजता भक्तासी
 ॥ ६९ ॥ यापरी तुझे उपकार । भक्ताप्रति घडले अपार । त्यासी तें घडे प्रत्युपकार ।
 हरिचरणीं साचार जे स्वयें विरे' ॥ १७० ॥ तेंचि विरालेपण ऐसे । जेवीं प्रतिविध विर्वीं
 प्रवेशे । का घटाकाशींचेनि आकाशे । होडजे जैसे महदाकाश ॥ ७१ ॥ ऐसे तुजमार्जे न
 विरता । प्रत्युपकार न ये हाता । जो पुरवी सर्प स्वार्थी । त्यासी विसरता अध पातू ॥७२॥

नवोपयन्त्यपचिति कवयस्तवेश ब्रह्मायुपाऽपि कृतमुद्गमुद्ग स्वरन्त ।

योऽन्तर्बहिस्तनुभृतामशुभ विधुन्वन्नाचार्यंचेत्यवपुषा म्वगति व्यनक्ति ॥ ६ ॥

तुजमाजी न विसरता साचार । ब्रह्मायु होऊनिचा नर । योगयार्गं जिणता अपार ।
 प्रत्युपकार कदा न घडे ॥ ७३ ॥ असो सज्ञान ज्ञाते जन । करिता नानाविध साधन ।
 तुझिया उपकारा उंचीर्ण । अणुप्रमाण कदा नव्हती ॥ ७४ ॥ तो उपकार कोण ह्यणसी ।
 निजभक्तांच्या कल्मषामी । सर्वां ह्याभ्यतर निर्दळिसी । उभयरूपेंसीं कृपाळुवा ॥ ७५ ॥
 अतरीं अतर्यामिरूपें । बाह्य सद्गुरुस्वरूपें । भक्तांचीं सवाह्य पापें । सहित सकल्पे निर्द-
 ळिसी ॥ ७६ ॥ अतर्यामी आणि सद्गुरू । उभयरूपे तूं करुणाकरू । निरसूनि भक्तभव-
 भारू । निजनिर्धारू धरविसी ॥ ७७ ॥ निजनिर्धाराचे लक्षण । स्वयें विरे देहभिमान ।

१ अवेळ २ पूज्य, पूजक, असी प्रत्येक जागीं असणारी त्रिपुटी ३ हात ४ पापण्याची उचडसाप ५ अव्यवस्थित.
 ६ विपयाचे पसारें ७ असलेल्या ८ असह्य ९ कल्पपर्यंत १० मीपणा नाहींसा कसून तीन होते ते हा ११ वृद्धमुद्ग
 १२ तुझ्या उपकाराची धन्पटी फेड होत नाहीं १३ वृ. वाटेर सद्गुरूपानें व हात अतर्यामिरुपां राहून भक्तांच्या अम-
 गल विपयवातना निर्दळितोस

सपूर्ण सांगेन ॥ २५ ॥ उद्धवा तूं माझा निजसखा । यालागीं निजभजनआवांका । आरं-
भूनि पूर्वपीठिका । सक्षेपें देखा सांगेन ॥ २६ ॥ कोटिशखें रूपल्या पाहें । तरी तो शूर
वांचला राहे । तोचि वैर्माचिनि एकें घायें । मरण लाहे तत्काळ ॥ २७ ॥ तेवीं करितां
नाना साधन । अनिवार्य जन्ममरण । त्यासी माझें सक्षेपभजन । समूळ जाण निर्दळी
॥ २८ ॥ कृष्ण घनश्याम महाघन । उद्धवचातकालागीं जाण । वर्षला स्वानंदजीवन ।
तेणे त्रिभुवन सुखी होये ॥ २९ ॥ लोटलिया वर्षाकाळ । शारदीचें निववी जळ । तेवीं
सुसाचे सुखकळोळ । भजनें प्रवळ एकुणतिसावा ॥ ३० ॥ एकादशाचिया अर्ता । सुग-
मत्वे ब्रह्मप्राप्ती । तदर्थ उत्तमोत्तम भक्ती । स्वयें श्रीपति सांगत ॥ ३१ ॥

कुर्यात्सर्वाणि कर्माणि मदर्थं शनकं स्मरन् । मद्यपित्तमनश्चित्तो मद्भ्रमांश्ममनोरति ॥ ९ ॥

देशाचारें कुलाचारें प्राप्तें । वृद्धाचारादि जे एथें । जे कां वेदोक्त नित्यनैमित्त्यें । कर्म
समस्ते या नाव ॥ ३२ ॥ माझेनि उद्देशे कर्म जे एथ । या नांव साधारण मर्दर्थ । कर्मा-
सवाह्य मज देखत । मुख्यत्वे मदर्थ आयास न करितां ॥ ३३ ॥ सकळ कर्म माझेनि
प्रकाशे । कर्मक्रिया माझेनि भासे । ऐसे समूळ कर्म जेथ दिसे । तें अनायासे मदर्थ ॥ ३४ ॥
कर्मा आदी मी कर्मकर्ता । कर्मा कर्मसिद्धीचा मी दाता । कर्मा कर्माचा मी फळभोक्ता ।
या नांव कृष्णार्पणता कर्माची ॥ ३५ ॥ सहसा ऐसें नव्हे मन । तें हें शनैःशनैः अनु-
संधान । अखंड करितां आपण । स्वरूपी प्रवीण मन होय ॥ ३६ ॥ मनासी नावडे अनु-
संधान । तें करावे माझे स्मरण । माझेनि स्मरणे मन जाण । धरी अनुसंधान मद्भजनीं
॥ ३७ ॥ भजनअभ्यासपरवडी । मनासी लागे निजात्मगोडी । तेथें बुद्धि निश्चयें दे बुडी ।
देहअहंता सोडी अभिमान ॥ ३८ ॥ साड्या स्वरूपावेगळें कही । मनासी निघावया वाडी
नाही । ऐसे मन जडे साड्या ठाहीं । मदर्पण पाहीं या नाव ॥ ३९ ॥ ऐसें मद्रूपीं निमग्न
मन । तरी आवडे माझे भजन । साड्या भक्तीस्तव जाण । परम पावन मद्भक्त ॥ २४० ॥
क्षणसी विषयनिष्ठ मन । कदा न धरी अनुसंधान । तेचि अर्थांचा उपाय पूर्ण । स्वयें
श्रीकृष्ण सागत ॥ ४१ ॥

देशान्पुण्यान् सश्रयेत मद्भक्तः साधुभिः त्रितान् । देवासुरमनुष्येषु मद्भक्ताचरितानि च ॥ १० ॥

देश पावन कुरुक्षेत्र । अयोध्या देश अतिपवित्र । गंगायमुनाचे अंतर । पवित्र अपार
अर्बुदांचळ ॥ ४२ ॥ कलौपग्राम नंदीग्राम । पावन देश बदरिकाश्रम । पंचवटी श्रीरामा-
श्रम । पावन परम गौतमीतट ॥ ४३ ॥ जेथ लागले श्रीरामचरण । पावन देश दंडका-
रण्य । मथुरा गोकुळ वृंदावन । परम पावन ब्रह्मगिरी ॥ ४४ ॥ पावन पांडुरंगक्षिती । जे
का दक्षिणहारावती । जेथ विराजे विठ्ठलमूर्ती । नामें गर्जती पंढरी ॥ ४५ ॥ निर्दळी
सकळ पापासी । पंचक्रोशी जे का काशी । पुण्य देश वाराणसी । साधकासी अतिसाह्य
॥ ४६ ॥ पुण्यसरितां जेथ वाहती । तेही साधकां पावन क्षिती । गंगा यमुना सरस्वती ।
सावरमती वैतरणी ॥ ४७ ॥ गडकी नर्मदा तंपती । गोदावरी भीमरथी । कृष्णावेण्या
तुंगा गोमती । पावन क्षिती श्रीशैल ॥ ४८ ॥ कावेरीचे उभय तीर । पवित्र क्षिती चिदं-

१ भक्ताचा गोवधारा. २ अगात टोंचली तरी ३ छाती, कठ इत्यादि ठिकाणच्या ४ निजानंदउदक ५ शरदभद्र
शैल ६ मदर्पण ७ ध्यान, चिंतन ८ निष्ठात, तागत ९ सचडी १० आश्रयेत ११ मध्यस्थ प्रदेश, दुआवध्रात,
१२ धाड्या पाहाड. १३ काली १४ नासिक. १५ पदपुर. १६ पुण्यकारक नद्या. १७ तापी.

वर । सरिता प्रतीची पवित्र । जिचेनि जळें नर पावन ॥ ४९ ॥ कृतमाला पयस्विनी ।
 अतिपवित्र ताम्रपर्णी । पवित्र क्षिती नैमिपारणी । साधकालागोनी सुसेव्य ॥ २५० ॥
 असो हें पवित्रतेचें महिमान । पावना पावन आहे आन । जेथे वसले भक्त सज्जन । तो
 देश पावन सर्गार्थी ॥ ५१ ॥ जे गांवीं वसती माझे भक्त । तत्सर्गें तो गाव पुनीत । जे
 देशीं वसले साधुसंत । तो देश पुनीत त्याचेनी ॥ ५२ ॥ भक्ताचा वारा लागे जिकडे ।
 अतिपवित्रता होय तिकडे । ते तत्सगती ज्यासी घडे । पवित्रता जोटे त्यासी ॥ ५३ ॥
 चंदनाचे सगतीघरी । सुवास होती आरीघोरी । त्याते देवद्विज वंदिती शिरीं । तेवी
 माधका करी सत्सग ॥ ५४ ॥ जे केवळ काष्ठ कोरडें । सर्गें मोळ पावले गाढे । त्याची
 श्रीमंता चोंड पडे । मस्तकीं चढे हरिहराच्या ॥ ५५ ॥ जे निजभागाची सपत्नी । तेचि
 जोडे सत्सगती । सत्सर्गें पावन होती । जाण निश्चिती साधक ॥ ५६ ॥ माझे स्वरूपीं
 ज्याचें चित्त । अखंड जडले भजनयुक्त । त्यासीच बोलिजे मद्भक्त । तेचि सत सज्जन
 ॥ ५७ ॥ माझे भक्तांचें आचरित्त । सुर नर असुर वंदित । साधकींही तेचि एथ । स्वयें
 निश्चित साधावे ॥ ५८ ॥ जे श्रेष्ठ विनंढले भक्तीसी । नारद प्रहाद अवरिपी । तेचि भक्ति
 अहनिर्शा । साधकीं सद्भावेंसी साधावी ॥ ५९ ॥

पृथक् स्वप्नेण वा मद्य पर्ययात्रामहोत्सवान् । कारयेद्गीतनृत्याद्यर्चमंहराराजविभूतिभिः ॥ ११ ॥

वार्षिकी यात्रा परंपूजा । भावे अर्पावी अधोक्षजा । छत्रचामरादि वोजा । गरुडध्व-
 जांकित चिहीं ॥ २६० ॥ ऐशिया मंहाराजविभूती । देवासी अर्पाव्या श्रद्धास्थितीं ।
 भजनालागीं अहोरातीं । उल्हास चित्ती अनिवार ॥ ६१ ॥ अश्वर्गजादिआरोहण । शेष-
 शयन गरुडासन । महामहोत्सव नरयान । रयोत्मव जाण करावा ॥ ६२ ॥ टाळ घोळ
 निज्ञाण भेरी । शंख मृदंग मंगलतुरी । नाट नें संमाय अवरिं । जयजयकारी गर्जती
 ॥ ६३ ॥ तेथ गीतनृत्यपवाडे । कीर्तन करावे वाडेंकोडें । हुवरीं आंखरीं वांगडें । देवा-
 पुढें धरावे ॥ ६४ ॥ तांड करुनि वाकुडे । वाकुली दावावी देवाकडे । वर्णावे देवाचे
 पर्वीडे । रगापुढे गर्जत ॥ ६५ ॥ गोपाळकाल्याचा विन्योस । गसक्रीडेचा उल्हास ।
 गोपाळवेपाचा विलास । मनोहर वेप दावावा ॥ ६६ ॥ दावावी मालेखड्याची परी ।
 झोवी घ्यावी नानाकुसरी । दडी मुंडपीं उरीं शिरीं । परस्परिं हाणत ॥ ६७ ॥ मल्लवि-
 शेच्या आंसुडीं । थडक हाणोनिया गाढी । मालमर्दना परवडी । रगीं गुढी उभवावी
 ॥ ६८ ॥ कुंवळयापीड उन्मत्त । त्याचे उपटोनि गजदत्त । गोपाळवेपें डुहत्त । रगाभात
 मिरवावे ॥ ६९ ॥ वार्तावी देवाची वाढीव । करावी देवाची भांटीव । ऐसे दावूनि हाव-
 भाव । महामहोत्सव करावा ॥ ७० ॥ असल्या सामर्थ्यभय । स्वयें करावे सकळ
 उत्सव । सातरी मिळोनिया सर्व । महामहोत्सव करावे ॥ ७१ ॥ ऐशिया अनन्य आवडीं ।

१ सेयन करण्णास योग्य २ " पवित्र तें वृळ पावन तो देश । जेथें हरिचे दास जन्म घेती " - तुकाराम ३ वाभळ
 व घोरी ४ आनड, जहर ५ आचरण ६ सादर झाले ७ गावेंभोम रागाच्या ऐश्वर्यभोगासारखे भोग मला अपावे
 ८ भोव्यावरून किंवा हत्तावरून मिरवणूक काढावी ९ मालखी. १० मावते नाहीं ११ हे मुलांचे खेळ आहेत १२ आढी
 १३ गुणागुवाद १४ उद्योग, प्रकार १५ मस्तकानीं
 वपावा. १६ स्तुती
 १७ वा नावाच कसाचा हती १८ उत्पृष्ट-

भजन करितां चढोवदी । माझिया भक्तीची लागली गोडी । जोडिलें जोडी हरिप्रेम
॥ ७२ ॥ सप्रेम भक्ति करितां जाण । तेणें मी भक्तासी तुष्टमान । माझें अंतरंगभजन ।
मद्भक्त आपण स्वयें लाहे ॥ ७३ ॥ अंतरंगभक्ति ह्याणमी कोण । तें भक्तीचें निजलक्षण ।
उद्धवाप्रति श्रीकृष्ण । स्वमुखें आपण सागत ॥ ७४ ॥

मामेव सर्वभूतेषु वहिरन्तरपावृत्तम् । इक्षेतात्मनि चात्मान यथा राममलादाय ॥ १२ ॥

भावे करिता माझी भक्ती । शुद्ध होय चित्तवृत्ती । तेणे आत्मदृष्टीची स्थिती । गुरु-
कृपा पावती मद्भक्त ॥ ७५ ॥ पाहता निजात्मदृष्टीवरी । मी सर्व भूतांच्या अंतरां । अंत-
रांच हा निर्धार धरी । तंव भूतांवाहेरी मज देखे ॥ ७६ ॥ जो पैरावरादि अनंत । तो
मी भूतासवाह्य भगवंत । मी तोचि होय माझा भक्त । मिळोनि मजआंत मद्रूपें
॥ ७७ ॥ जैसजैशी माझी व्याप्ती । तैसतैशी भक्ताची स्थिती । जें जें देखे भूतव्यक्ती ।
तेथ सवाह्य प्रतीती मद्रूपें ॥ ७८ ॥ जेवीं घटामाजीं घटाकाश । तेचि घटासवाह्य महदा-
काश । तेवीं भूतासवाह्य मी चिद्विलास । माझा रहिवास निजरूपें ॥ ७९ ॥ निश्चयेंसीं
निजप्रतीति । भगवद्भाव सर्वा भूतां । तेचि भक्ताची भजती स्थिती । यथानिगुती
हरि सांगे ॥ २८० ॥

इति सर्वाणि भूतानि मद्भावेन महाद्युते । सभाजयन्मन्यमानो ज्ञान केवलमाश्रित ॥ १३ ॥

उद्धवा तुझें भाग्य अरूप । तूं ज्ञाननिधि कैवल्यदीप । सर्व भूतीं माझें रूप । चित्स्व-
रूप सवाह्य ॥ ८१ ॥ यापरी गा सर्वभूतीं । माझ्या स्वरूपाची अनुस्यूती । लक्षोनि जो
करी भक्ती । नानाव्यक्ती समभावे ॥ ८२ ॥ भिन्न रूप भिन्न नाम । भिन्न स्थिति भिन्न
कर्म । जग देखताही विषम । मद्भक्तां सम मद्भावो ॥ ८३ ॥ भूते देखताही भिन्न । भिन्नत्वा
न ये ज्याचे ज्ञान । मद्भावे भजे समान । त्यासी सुप्रसन्न भक्ति माझी ॥ ८४ ॥ ज्यासी
प्रसन्न माझी भक्ती । त्याचा आज्ञाधारक मी श्रीपती । जो भगवद्भावे सर्व भूतीं ।
सुनिश्चिती उपासक ॥ ८५ ॥ आशंका ॥ ॥ तुझी वेदाज्ञा तंव प्रमाण । अतिशयें पूज्य
ब्राह्मण । उपेक्षावे असुरजन । चाडाल जाण अतिनिद्य ॥ ८६ ॥ कर्मभ्रष्ट जे जे लोक ।
त्याचें पाहो नये मुख । हे वेदभर्यादा देख । तुवाचि निष्टर्क नेमिली ॥ ८७ ॥ तेथ सर्व
भूतीं समान । केवीं घडे भगवद्भजन । ऐसा विकल्प कल्पील मन । तरी ऐक महिमान
भक्तीचे ॥ ८८ ॥ जव अधारासीं सबळ रांती । तंवचि प्रतिष्ठा दीपस्थिती । तेथें उग-
वल्या गर्भेस्ती । दीपाची दीप्ति असतांचि नाही ॥ ८९ ॥ तेवी जंववरी दृढ अज्ञान ।
तंवचि वेदाज्ञा प्रमाण । ज्यासी माझें अभेदभजन । त्यासी वेद आपण स्वयें वदी ॥ ९० ॥
वेद वापुडा तो किती । ज्यासी माझी अभेदभक्ती । त्यासी मी वंदीं श्रीपती । सदा वश-
वतीं तयाचा ॥ ९१ ॥ अभेदभक्ति जेथ पुरी । मी नाटिकांरू त्याचे घरीं । त्याचा सत्सार

१ अधीकाधिक प्रेमान २ प्रसन्न ३ आत्मभजन ४ सर्व भूतांच्या ठिकाणीं व आपल्या ठिकाणीं परमात्म्याला पाहणें
ही अंतरंगभक्ति होय "भूतमात्रीं हरीवीण । न पाहेचि दुजेपण"-तुकाराम ५ तेणें क्षणें ६ पर=धेष्ट व अवर=कनिष्ठ
या दोघांवाही अत न लागलेला ७ आत वाहेर व्यापणारा ८ अनुभव ९ चैतन्यकळेची व्याप्ती १० 'सर्वा भूतीं भगव-
द्भाव' हीच भक्ताची कसोटी होय ११ मोठे १२ सर्व भूतांत माझें स्वरूप अनुस्यूत ह्याणजे ओतप्रोत-अपार-अरलेलें
भाहे हें कक्षत भजन करावें. १३ राक्षस १४ निक्षत १५ राज, १६ सूर्य, १७ अस्वही १८ राहणारा निन्हाडकरी,
नाट्य-नायक ठिकाण.

माझे शिरीं । योगक्षेम करीं मी त्याचा ॥ ९२ ॥ अभेदभक्तीचें महिमान । तिच्या पायां
लागे आत्मज्ञान । तेथ वंदनिंध समसमान । विषमीही जाण विकारेना ॥ ९३ ॥

माहणे पुढकसे खेने ब्रह्मण्येऽर्कं स्फुरिद्वके । अक्रूरे क्रूरे धैर्य समरवपण्डितो मत ॥ १४ ॥

ज्यांचे वंदिता पदरज जाण । पवित्र होइजे आपण । ऐसे पुण्य पूज्य जे ब्राह्मण ।
त्यांचे हृदयीं चरण हरि वाहे ॥ ९४ ॥ ऐसे अतिबंध जे ब्राह्मण । आणि चाडाळामार्जी
निध हीन । तो पुढकसु द्विजवरासमान । हरिरूपें जाण भक्त देखे ॥ ९५ ॥ सुवर्ण-
विष्णु सुवर्णस्थान । एक पूज्य एक हीन । विकुं जाता मोल समान । निंधबंध जाण
आत्मत्वीं तैसे ॥ ९६ ॥ पुढकस आणि ब्राह्मण । जातिभेदें विपमपण । आत्मदृष्टी पाहता
जाण । दोषे समान चिद्रूप ॥ ९७ ॥ जो वळेंचि ब्रह्मस्व चोरी । जो ब्राह्मणा अतिउप-
कारी । दोषे निजात्मनिर्घारीं । सद्रूपें करीं समसाम्य भक्ता ॥ ९८ ॥ जेवीं डावा उजवा
दोनी हात । एक नरकी एक पुण्यार्थ । हा कर्माकर्मविपरीतार्थ । समान निश्चित ज्याचे
त्यासी ॥ ९९ ॥ तेवीं सर्वस्वे ब्राह्मणाचा दाता । कां जो ब्राह्मणाचा अर्थहरिता । दोहींसी
कर्माची विपमता । निजात्मता समान ॥ ३०० ॥ सूर्य आणि खद्योत । तेजविशेषें भेद
भासत । निजात्मतेजे पाहता तेथ । समसाम्य होत दोहींसी ॥ १ ॥ दावाग्नि आणि
दिवा । भेद भासे तेजवैभवा । निजतेजें समानभावा । तेवीं तेजप्रभावा आत्मत्वे समता
॥ २ ॥ एक सत्त्ववृत्ति अतिशात । का जो क्रूर तामस क्रोधयुक्त । गुणवैषम्यें भेद
भासत । आत्मत्वे निश्चित समसाम्य ॥ ३ ॥ कर्पूराग्नि सोज्वळ फुडीं । राईसगें तो
तडफडी । तेवीं सत्त्वतमपरवडी । शांति आणि गाढी क्रोधावस्था ॥ ४ ॥ एक आप-
त्काळीं सर्वसत्ता । होय एकाचा प्राणरक्षिता । एक प्राणदात्याच्या घाता । प्रवर्ते क्रूरता
कृतघ्न जो ॥ ५ ॥ हे पुण्यपापविपमता जाण । ऐसेही ठायीं भक्त सज्ञान । वस्तु देखती
समसमान । उभयता जाण निजात्मवोधें ॥ ६ ॥ वृक्षासी जो प्रतिपाळी । का जो घाव
घाली मूर्खीं । दोघाही समान पुर्ण्यीं फळीं । तेवीं आत्ममेळीं पातक्या घाली ॥ ७ ॥
द्विजाचें सोंवळें धोत्र । का मद्यपियाचें मलिन वस्त्र । सूत्रदृष्टीं समान सूत्र । मशकें
सृष्टिकर आत्मत्वीं तैसे ॥ ८ ॥ मशक आणि सृष्टिकर्ता । भजनीं समान मद्भक्तां । हे
चाथे भक्तीची अवस्था । अपावो सर्वथा रिघो न शके ॥ ९ ॥ जेथुनि येवो रिघे अपावो ।
तेथेंचि देखती भगवद्भ्राजो । तेव्हा अपाव तोचि उयावो । मद्भक्ता पहा हो मद्भजनीं
॥ ३१० ॥ ईश्वर आणि पापाण । भजनीं मद्भक्ता समान । हें भक्तीचे मुख्य लक्षण ।
चौथी भक्ति जाण या नाव ॥ ११ ॥ स्वैकर्म धर्म वर्णाचार । करिताही निजव्यवहार ।
ज्यासी सर्वभूतीं मदाकार । तो भक्त साचार प्रिय माझा ॥ १२ ॥ ज्यासी सर्वभूतीं
बुद्धि समान । तेचि भक्ति तेंचि ज्ञान । तेंचि स्वानंदसमाधान । सत्य सज्ञान मानिती
॥ १३ ॥ असो सज्ञानाची कथा । ज्यासी सर्व भूतीं समता । तो मजलाही मानला

१ पुढील श्लोकांत अभेदभक्तीचे मर्म उत्तम प्रकारे सांगितलें आहे ब्राह्मण आणि चाडाळ, ब्राह्मणधन चोरणारा चोर
आणि ब्राह्मणास दान देणारा दाता, सूर्यासारखा प्रबळ तेजोगोळ व अल्पसा स्फुरिद्वक, घात आणि क्रूर, व्याघ्रमाणें जातीनें,
कृतीन, गुणानीं, व स्वभावाने परसराशीं विरुद्ध पदार्थ याजकडे " आत्मदृष्टी पाहता जाण । दोषे समान विदूषें " .
२ माशी आणि ब्रह्मदेव ३ अपाय ४ स्वताच्या वर्णाला व आश्रमाला योग्य कर्म न धर्म करणारा असून

तत्त्वता । मोक्ष सर्वथा वंदी त्यातें ॥ १४ ॥ योग याग ज्ञान ध्यान । सकळ साधनां-
मार्जां जाण । मुख्यत्वे हेंचि साधन । तेंचि निरूपण हरि सांगे ॥ १५ ॥

नरेन्द्रसीक्ष गम्यत पुतो भावयतोऽचिरात् । स्पर्धाऽसूयातिरस्कारा साहकारा विन्यन्ति हि ॥ १५ ॥

जो श्रोत्रिय सदाचार उत्तम । का जो जातिस्वभावे अंधम । का अनाचारें अकर्म ।
येथे सद्भावें सम देखे जो वस्तु ॥ १६ ॥ चराचरीं भगवद्भावो । देखणे हा शुद्ध भावो ।
तरी नराच्याच ठायीं देवो । साक्षेपें पहा हो कृष्ण कां सांगे ॥ १७ ॥ मनुष्याच्या ठायीं
जाण । प्रकट दिसती दोपगुण । तेथ साक्षेप आपण । ब्रह्म परिपूर्ण पहावें ॥ १८ ॥
चौऱ्यायशी लक्ष योनी अपार । त्यांत त्र्यायशीं लक्ष नव्याणव सहस्र । नवशे नव्याणव
योनी साचार । मुक्त निरतर गुणदोपार्थी ॥ १९ ॥ परी मनुष्ययोनीच्या ठायीं । दोप न
देखे जो पाहीं । तोचि देहीं विदेही । अन्यथा नाहीं ये अर्थी ॥ २० ॥ मनुष्यदेहीं
ब्रह्मभावो । देखे तो सभाग्य पहा हो । चहूं मुक्तीचा तोचि रावो । जर्गां निःसदेहो तो
एक ॥ २१ ॥ सर्व भूतीं भगवद्भजन । ऐसे ज्यासी अखंड साधन । त्या नराचा देहाभि-
मान । क्षणाचें जाण स्वयें जाये ॥ २२ ॥ जातां देहाचा अहंकार । रिघे सकुटुंब सपरि-
वार । स्पर्धा असूया तिरस्कार । येणेसी सत्वर समूळ निघे ॥ २३ ॥ देही ममता तोचि
अभिमान । आपुल्या ज्ञानेसी सजान । त्याचे निर्भर्त्सणें जे ज्ञान । स्पर्धा जाण या नांव
॥ २४ ॥ आपणाह्नि अधिक ज्ञान । ऐसे जाणोनि आपण । त्याचे गुणीं दोपारोपण ।
करणे ते जाण असूया ॥ २५ ॥ भाविक जे साधक जन । त्यांचे छळून साडी साधन ।
घिक्काल्नि निर्भर्त्सिं पूर्ण । तिरस्कार जाण या नांव ॥ २६ ॥ इत्यादि दोपसमुदावो ।
घेऊनि पळे अहंभावो । सर्वा भूतीं भगवद्भावो । देखताच पहा हो तत्काळ ॥ २७ ॥
सर्व भूतीं समत्वे भजतां । हे श्रेष्ठ साधन तत्त्वता । येणे पूर्ण ब्रह्म लाभे हाता । हे साधे
अवस्था नरदेहीं ॥ २८ ॥ तत्काळ होइजे ब्रह्म पूर्ण । या प्राप्तीचें सुगम साधन । कोणाही
न करवे जाण । लोकेपणा दारुण जनासी ॥ २९ ॥ जो सांडी लोकेपणांची लाज ।
त्याचें तत्काळ होय काज । तेचिबिखींचे निजगुज । येथें अधोक्षज सागत ॥ ३० ॥
साडावी देहगर्वता । साडावी सन्मानअहंता । साडावी श्रेष्ठत्वपूज्यता । ब्रह्मसायुज्यता
ते लाभे ॥ ३१ ॥ सांडावे ममतेचें काज । सांडावे योग्यतेचे भोज । सांडावी लौकिकाची
लाज । ब्रह्मसायुज्य ते लाभे ॥ ३२ ॥ साडावा वर्णाभिमान । स्वयें साडूनि जाणपण ।
अणुरेणूंसी लोटागण । घालिता पूर्ण ब्रह्मप्राप्ती ॥ ३३ ॥

विसृज्य स्मयमानान् स्वान् ददा मीढा च वैहिकीम् । प्रणमेदण्डनद्भमावाश्रचाण्डालगोचरम् ॥ १६ ॥

सुहृदा देसता लोटांगण । घालता हासतील सपूर्ण । यालागी विदेशीं आपण । घालावें
लोटांगण गोखरश्वाना ॥ ३४ ॥ ऐशी लौकिकाची लाज । धरिता सिद्धी न पवे काज ।
लोटांगणाचें निजभोज । नाचावें निर्लज्ज सुहृदापाशी ॥ ३५ ॥ सासु सासरा जावयी ।

१ घरी ० वैदिक ३ पापी, ४ वारकाहिन ५ मनुष्येतर चट साच्या योनी सुहृदोपनिचारात अनुपयुक्त होत ६ भा
गवत ७ इतर योनिंत गुणदोपविचार नाही यामुळे त्या गुणदोपार्थी निरतर मुक्त आहेत मनुष्याच्या टिनार्णी देहाभिमान
बलवत्तर असल्यामुळे स्वर्ग (वरीवरच्याविषया मत्सर, असूया (श्रेष्ठाविषयी हेय), व तिरस्कार (कनिष्ठाविषया हेयणा),
हे दोप वरत्र होतात क्षण 'मनुष्यदेहीं प्रभुभावो । देखे तो समाग्य पहाही. ८ मोटेपणाचें सांगे ९ लोकरीतीची चाड

इष्ट मित्र व्याही भायी । ज्यासी देखतांचि पाही । विरंजे देही लाजोनी ॥ ३६ ॥ त्याचि-
देखतां आपण । लाज सांडोनियां जाण । चाडाळादि हीन जन । गो खर श्वान वंदावीं
॥ ३७ ॥ तेही ऐसे गा वंदन । दंडांचे पॅरी आपण । सर्व भूता लोटागण । भगवद्भावे
जाण घालावे ॥ ३८ ॥ तेथ ब्रह्मवेत्ते ब्राह्मण । का अत्यजादि हीन जन । याच्या ठायीं
लोटागण । सारिले जाण सद्भावे ॥ ३९ ॥ गाय गाढव सूकर श्वान । याच्याही ठायीं
आपण । दंडवत लोटागण । सद्भावे सपूर्ण घालावे ॥ ३४० ॥ साधावया निजकार्य पूर्ण ।
लोकलाज सांडीं खणोन । माशी मुंगी मुरकूट जाण । त्यासीही लोटागण दडप्राय ॥ ४१ ॥
भावे वदिता गोसररज । प्रकटे भगवद्भजनतेज । त्यजूनि स्वजनाची लाज । वटी निज-
भोज लोटागणेसी ॥ ४२ ॥ त्यजूनि सदेहविषमता । लोकलजे हाणोनि लाता । भगव-
हुड्डीं सरं भूता । घालावे तत्त्वता लोटागण ॥ ४३ ॥ हाणसी ऐसे हें साधन । कोठवरी
करावे आपण । तेंचि मर्यादानिरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ४४ ॥

यावत्सर्वेषु भूतेषु भद्रावो नोपजायते । तावदेवमुपासीत वाञ्छन कायवृत्तिभिः ॥ १० ॥

आपुला देह घालोनि पुढे । जे जे भूत हृष्टी आतुडे । तेथ भगवद्भावे ठसा पडे ।
वाडेंकोड निश्चित ॥ ४५ ॥ हृष्टी पाहता जे जे भासे । दृष्टि नातुंडतां जे जे ठिसे । तें ते
ज्यासी अनाथासें । भासे आपसे चिद्रूप ॥ ४६ ॥ मनाचे कल्पने जे जे आले । का कल्प-
नातीत जे ठेले । ते ते ज्यासी अनुभवा आले । स्वरूप आपुले मद्रूपत्वे ॥ ४७ ॥ कायिक
कर्माचार । वैदिक लांकिक आचार । ते ज्यासी दिसती मदाकार । चराचर मद्रूपें ॥ ४८ ॥
जागृतिस्वप्नसुषुप्तीसीं । देखिजे भोगिजे ज्या सुखासी । तें ते मद्रूप ज्यासी । निश्चयेंसीं
ठसावे ॥ ४९ ॥ स्वाभाविक जे व्यापार । देहीं निपजती अपार । ज्यासी मद्रूपें साचार ।
निश्चयें निर्धार ढळेना ॥ ३५० ॥ ऐशी न जोडता अवस्था । सर्व भूतीं भगवद्भावता ।
भजावे गा तत्त्वता । निजस्वार्थालागूनी ॥ ५१ ॥ हे साडुनि भजनावस्था । नाना साधनीं
प्रयास करिता । माझ्या अनुभवाची वार्ता । न चढे हाता कल्पातीं ॥ ५२ ॥ ऐसे जाणू-
निया आपण । सर्व भूतीं भगवद्भजन । करावे निश्चयेंसी जाण । हे आज्ञा सपूर्ण पें
माझी ॥ ५३ ॥ साडोनि युक्तीची व्युत्पत्ती । धरिता भगवद्भाव सरं भूतीं । येणेचि माझी
सुगम प्राप्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ५४ ॥ माझिये प्राप्तीचे सुगम साधन । उद्धवा
तुवा पुडिले जाण । सरं भूतीं भगवद्भजन । तदर्थ जाण सागीतले ॥ ५५ ॥ हा ब्रह्मप्रा-
प्तीचा उपाय पूर्ण । माझे जिन्हारांची निजखूण । सुगमप्राप्तीलागीं जाण । उत्तम साधन
सागीतले ॥ ५६ ॥ येणे सुगम ज्ञानस्थिती । येणे सुगम माझी भक्ती । येणे सुगम माझी
प्राप्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ५७ ॥ सर्व भूतीं ब्रह्मस्थिती । ज्यासी निश्चयें जाहली
प्राप्ती । त्यासी उपरमे भजनवृत्ती । तेंचि श्रीपति सांगत ॥ ५८ ॥

सर्वं ब्रह्मात्मकं तस्य विद्ययाऽऽत्ममग्रीपया । परिपश्यन्नुपरमेत्सत्यतो मुक्तसदाय ॥ १८ ॥

काया वाचा आणि चित्तें । सर्व भूतीं भजले माते । त्यासी भगवद्रूप सर्व भूतें ।
सुनिश्चिते ठसावती ॥ ५९ ॥ तेव्हा मी एक एयें । भगवद्रूप पाहें सरं भूते । हेही वृत्ति

१ वधु = स्वप्न होतो २ तें 'पुढ' हाणतील याची लाज साडवी ४ दडवत, साधन ५ दका व वेदभाव ६ सा-
डपत ७ हृष्टी ८ मुद्रा, छाप ९ न पारता १० बापोभाव ११ वाणत १२ लासाठी १३ जाहीसी होते

हारपे तेथें । देखे सभोंवतें परब्रह्म ॥ ३६० ॥ परब्रह्म देखेंती वृत्ती । तेही^३ विरे ब्रह्मा-
 आंतौती । जेवीं घृतकणिका घृती । होय सुनिश्चितीं घृतरूप ॥ ६१ ॥ तेव्हां ब्रह्मचि परि-
 पूर्ण । हेही स्फूर्तिं नुरे जाण । गिलूनियां मीतूपण । ब्रह्मीं ब्रह्मपण अहेतुक ॥ ६२ ॥ तेथें
 हेतू मातु दृष्टातू । खुंटला वेदेंसीं शास्त्रार्थू । हारपला देवभक्त् । अखंड वस्तू अद्वयत्वे
 ॥ ६३ ॥ गेलिया दोराचे सापपण । दोर दोररूपें परिपूर्ण । हो कां भासतांही सापपण ।
 दोरीं दोरपण अनसुट ॥ ६४ ॥ तेवी प्रपंच सकारण । गेलिया ब्रह्मचि परिपूर्ण । का
 दिसतांही प्रपंचाचे भान । ब्रह्मीं ब्रह्मपण अनुच्छिष्ट ॥ ६५ ॥ याचिलागी सर्व भूतीं ।
 करितां माझी भगवद्भक्ती । एवढी साधकांसी प्राप्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ६६ ॥
 तत्काळ पावावया ब्रह्म पूर्ण । सांडूनिया दोपगुण । सर्व भूतीं भगवद्भजन । हेंचि साधन
 मुख्यत्वे ॥ ६७ ॥ याही साधनावरते । आणिक साधन नाहीं सरते । हेंचि परम साधन
 येथें । मजही निश्चिते मानले ॥ ६८ ॥

अथ हि सर्वरूपाना सध्रीचीनो मतो मम । मज्जाव सर्वभूतेषु मनोवाकायकर्मभि ॥ १९ ॥

सर्व भूतीं भगवद्दृष्टी । हेंचि भांडवल माझे गांठी । येणें भांडवले कल्पकोटी । करोनि
 सृष्टी मी अकर्ता ॥ ६९ ॥ मज पाहता निजात्मपुष्टी । सर्व भूतीं भगवद्दृष्टी । हेचि भक्ति
 माझी गोमंटी । ब्रह्माडकोटी तारक ॥ ३७० ॥ हेचि भक्ति म्यां कल्पादी । सर्व भूतीं
 भगवद्दुद्धी । नाभिकमळी त्रिशुद्धी । ब्रह्मा या विधीं उपदेशिला ॥ ७१ ॥ व्रत तप करितां
 दान । योग याग करिता ध्यान । वेदशास्त्रार्थें साधिता ज्ञान । माझ्या भक्तिसमान ते
 नव्हती ॥ ७२ ॥ नाना साधनाचिया कोटी । साधकां साधिता आटाटी । माझ्या प्रेमाची
 नांतुडे गोठी । मज्जकभेटीवाचूनी ॥ ७३ ॥ माझिया भक्ताचिये सगतीं । साधका लाभे
 माझी भक्ती । अभेदभजने माझी प्राप्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ७४ ॥ सर्व भूतीं
 भगवद्भजन । करी ते ऐक पा लक्षण । विपमे भूते देखता जाण । मनीं भाव परिपूर्ण
 ब्रह्मत्वे ॥ ७५ ॥ दुष्ट दुरात्मा अनोळख । नष्ट चाडाल अनामिक । तेथही ब्रह्मभाव चोख ।
 हें मानसिक निजभजन ॥ ७६ ॥ भूतीं भगवत परिपूर्ण । ऐसे जाणोनि आपण । भूतासी
 लागे अतिदारुण । ते कंठिण वचन बोलेना ॥ ७७ ॥ तेथें जातांही निजप्राण । भूताचे
 न बोलवे दोपगुण । या नाव गा वाचिक भजन । उद्धवा जाण निश्चित ॥ ७८ ॥ जेणे
 भूतासी होय उपकार । ते ते करी देहव्यापार । भेदिता निजजिह्वार । अपकारिया कर
 उचलीना ॥ ७९ ॥ स्वयें साहानि अपकार । जो अपकारिया करी उपकार । ऐसा ज्याचा
 शरीरव्यापार । ते भजन साचार कायिक ॥ ३८० ॥ यापरी काया वाचा मन । सर्व भूतीं
 भगवद्भजन । हेंचि मुख्यत्वे श्रेष्ठ साधन । भक्त सज्ञान जाणती ॥ ८१ ॥ ब्रह्मप्राप्तीचें
 परम कारण । हेंचि एक सुगम साधन । मजही निश्चयें मानले जाण । देवाची आण
 उद्धवा ॥ ८२ ॥ हा भजनधर्म अतिशुद्ध । येथे विघ्नाचा संबंध । अल्पही रिघों न शके
 पाध । तेचि विशद हरि सागे ॥ ८३ ॥

१ नष्ट होते २ पाहणारी ३ लय पावते ४ विकाररहित, पूर्ण ५ श्रेष्ठ, श्रेष्ठत्वे परते ६ वृत्तिभि ७ उच्छिष्ट
 ८ याप्रमाणें ९ ज्याला ओळख नाहीं असा क्षणजे वृत्तम १० राटादोपानें ११ सापडत नाहीं १२ ज्याचें नाव भक्त
 पथे इत्यादि पठित १३ मर्मवेदक १४ आपलें मर्म १५ स्पष्ट, खुलासेदार.

न शङ्कोपक्रमे ध्वसो मद्भ्रमरयोद्धवाण्वपि । मया ध्वसिते सम्भङ्गिगुणत्वादनाक्षिप ॥ २० ॥

अनेक धर्म नाना शास्त्रार्थी । मन्वादि मुखें बोलिले बहुता । परी सर्व भूर्ती भगव-
द्भक्ती । श्रेष्ठ सर्वाधीं साधका ॥ ८४ ॥ ये भक्तीचे हेंचि श्रेष्ठपण । इचे पूर्वारभीं जाण ।
साधकापासी अल्पही विघ्न । बाधकपण धरूं न शके ॥ ८५ ॥ ये भक्तीचे निजलक्षण ।
पूर्वारभीं हेंचि निर्गुण । एथ रिधावया विघ्न । दांतुगेपण धरीना ॥ ८६ ॥ जेवीं गरुडाचे
झडपेतळीं । होती सर्पाच्या चिरफळी । तेवीं ये भक्तीजवळी । विघ्नाची होळी स्वयें होये
॥ ८७ ॥ माझिया नामापुढे । विघ्न राहों न शके वापुडें । ते माझे भक्तीकडे । कोणते
तोंडें येईल ॥ ८८ ॥ यापरी हे भक्ति सधर । उद्धवा तुझे भाग्य थोर । म्या फोडूनि
निजजिव्हार । साराचे सार सागीतले ॥ ८९ ॥ निष्काम जे माझी भक्ती । तेथ विघ्नाची
न पडे गुंती । परब्रह्माची ब्रह्मस्थिती । सुलभत्वे प्राप्ती साधका ॥ ९० ॥ हेतुक अहेतुक
कर्माचरण । तेही करी जो कृष्णार्पण । ते उत्तम माझी भक्ति जाण । तेंचि निरूपण
हरि सांगे ॥ ९१ ॥

यो यो मयि परे धर्म कल्पते निष्कलाय चेत् । तदायासो निरर्थः स्यान्नयादेरिय सत्तम ॥ २१ ॥

व्यवहारार्थ जो प्रयास केला । जो न फळता व्यर्थ गेला । तोही जै परब्रह्मीं अपिला ।
तें मद्भ्रजनीं लागला मद्भक्ती ॥ ९२ ॥ शिमगियाचा महासण । तेथ खेळ खेळला जो
आपण । तोही केल्या कृष्णार्पण । तेही भक्ति जाण मज अर्पें ॥ ९३ ॥ चोरामेणे लपता
वनीं । निर्धान आतुडे ज्यालागुनी । तेवीं व्यर्थ कर्म मदर्पणीं । तोही मद्भ्रजनीं महा-
लाभ ॥ ९४ ॥ नासले तें साडिता क्षितीं । तेंही लागे माझे भक्ती । जरी ब्रह्मार्पण
चित्तीं । साधक निश्चितीं दृढ मानी ॥ ९५ ॥ कडू भोंपळ्याची खिरी । उपेगा न ये
श्वानसूकरां । ते उल्लासें कृष्णार्पण करी । तेही निर्धारी ब्रह्मीं अर्पें ॥ ९६ ॥ जें हारपलें
न दिसे । जें सहजे उडे काळवशे । तेंही लाविल्या मनुद्देशे । होय अनायासें मदर्पण
॥ ९७ ॥ सकळ साराचें सार पूर्ण । कर्ममात्र कृष्णार्पण । साक्षेपें करावें अर्पण । संदुद्धि
सपूर्ण या नाव ॥ ९८ ॥

पणा बुद्धिमत्ता बुद्धिर्मनीषा च मनीषिणाम् । यत्सग्यमनृतेनेह मर्येनाप्तोनि मायुतम् ॥ २२ ॥

अतरी विषयाची आसक्ती । वरीवरी ब्रह्मार्पण ह्यणती । ते ठकले बहुता अर्थी । तेंचि
श्रीपति सागत ॥ ९९ ॥ एक बुद्धिमंत होती । ते निजबुद्धी घेऊनि हातीं । शेरीं लागले
विषयस्वार्थीं । ते ठकिले निश्चितीं देहममता ॥ १०० ॥ एकाची बुद्धि अतिचोखडी ।
वेदशास्त्रीं व्युत्पत्ति गाढी । ते अभिमानें कंडोविकडी । ठकिले पडियाडीं ज्ञानगर्भें ॥ १ ॥
बुद्धिमंत अभ्यासी जन । अभ्यासे साधिती प्राणापान । ते योगदुर्गीं रिपता जाण ।
ठकिले सपूर्ण भोगसिद्धी ॥ २ ॥ एक मानिती कर्म श्रेष्ठ । बाढविती कर्मकेंचाट । विधि-
निषेधीं रोधिली चाट । बुडाले कर्मठ कर्मांमार्जी ॥ ३ ॥ यापरी नानाव्युत्पत्ती । करिता
ठकले नेणां किती । तैसी नव्हे माझी भक्ती । सभाग्य पावती निजभाग्यें ॥ ४ ॥ माझे

१ यत्, धर्म २ विषया ३ बलात् ४ माझे अत करण उपदे कल्प मी वापलें गुप्त सांगितले ५ पोट्या ६ सधाम किंवा निष्काम ७ टबोडें मिळतें ८ बुद्धिपूर्वक ९ समिष्टप्राप्तें, वरवर १० पाषण्णवर्दी. ११ दिरां १२ कर्मांची टाटोप

सर्व भूर्ती ज्यासी भजन । त्याचे बुद्धीची बुद्धी मी आपण । ते तूं बुद्धि ह्मणसी कोण ।
 कर्म ब्रह्मार्पण महाबुद्धी ॥ ५ ॥ सर्व भूर्ती माझे भजन । सर्व कर्म मदर्पण । हे बुद्धीची
 महाबुद्धि जाण । येणे ब्रह्म पूर्ण स्वयं होती ॥ ६ ॥ चतुराचें चातुर्य गहन । या नांव
 वोळिजे गा आपण । मिथ्या देहें करुनि भजन । ब्रह्म सनातन स्वयं होती ॥ ७ ॥
 आधी मायाचि तंव वायो । मायाकटिपत मिथ्या देहो । तें देहकर्म मज अर्पितां पहा हो ।
 ब्रह्म स्वयमेवो स्वयं होती ॥ ८ ॥ मिथ्या देहाचेनि भजनें । सत्य परब्रह्म स्वयं होणे ।
 जेवीं कोंडा देऊनि आपणे । कण्याच्या घेणे महाराशी ॥ ९ ॥ देता फुटकी काचवटी ।
 चित्तामणी जंडे गाठी । का इट्या साटोवोटी । जोडे उठावटी आंवाहाशंख ॥ १० ॥
 तेवी मिथ्या देहीचें कर्माचरण । जेणे जीवासी दृढ बंधन । ते कर्म करिता मदर्पण । ब्रह्म
 परिपूर्ण स्वयं होती ॥ ११ ॥ अनित्य देहाचियासाठीं । नित्यवस्तूसी पडे मिठी । हेचि
 बुद्धिमर्ती बुद्धि मोठी । ज्ञानाची सतुष्टी या नाव ह्मणिये ॥ १२ ॥ निष्टंकिंत परमार्थ ।
 स्वमुखें वोळिला श्रीकृष्णनाथ । तो कळसा आणोनिचा ग्रंथ । उपसहारार्थ सांगतू ॥ १३ ॥

एष तेऽभिहित कृत्स्नो ब्रह्मवादस्य सद्ब्रह्म । समासव्यासविधिना देवानामपि दुर्गम ॥ २३ ॥

संक्षेप आणि विस्तर । साड्ढुनि नाना मतातरें । म्यां सांगितले निजनिर्धारें । ब्रह्म-
 ज्ञान खरें अतिशुद्ध ॥ १४ ॥ तुज सांगितले करुन सुगम । परी हें ब्रह्मादि देवा दुर्गम ।
 जे आलोडिती आगमनिगम । त्यासीही परम दुस्तर ॥ १५ ॥ तेथें नाना शास्त्रार्थ शब्द-
 बोध । वस्तु नेणोनि करिती विवाद । जेथ वेदाचा ब्रह्मवाद । होय निःशब्द 'नेति' वादें
 ॥ १६ ॥ तें हें आत्मज्ञानाचे निजसार । परमार्थाचे गुह्य भांडार । मज परमात्म्याचें
 जिवहार । फोड्ढुनि सुखसागर सांगितले ॥ १७ ॥

अभीक्षणशक्ते गदित ज्ञान विस्पष्टयुक्तिमत् । एतद्विज्ञाय मुच्येत पुरपो नष्टसशय ॥ २४ ॥

जेथ वेदशास्त्रार्थी वांकुडें । जे बोली बोलता नातुडे । तेंचि ज्ञान म्या तुजपुढें । निज-
 निवाडें सांगितले ॥ १८ ॥ जें सांगितले शुद्ध ज्ञान । तें नाना युक्तींकरुनी जाण । दृढ-
 तेलार्गी निरूपण । पुनःपुनः जाण तुज म्यां केले ॥ १९ ॥ बहुत न लाविता खटपट ।
 तुज न वाटताही कष्ट । ज्ञान सांगितले विस्पष्ट । जेणे होती संपाट सशय सर्व ॥ २० ॥
 हें जाणितलिया ज्ञान । सर्व संशया होय दहन । साधकू होय ब्रह्मसपन्न । स्वानंदपूर्ण
 सर्वदा ॥ २१ ॥ म्या सांगितले गुह्य ज्ञान । एकादशाचें निरूपण । याचे श्रवण पठण
 मनन । करी तो धन्य उद्धवा ॥ २२ ॥

सुविपिक्त तव प्रश्न मयेतदपि धारयेत् । सनातन ब्रह्म गुह्य पर ब्रह्माधिगच्छति ॥ २५ ॥

ज्ञाते तरती हें नवल कोण । परी भाळे भोळे जे अज्ञान । त्यासी उद्धरावया जाण ।
 उद्धवे प्रश्न पुशिले ॥ २३ ॥ त्या प्रश्नानुसारें जाण । म्या सतोपोनि आपण । सांगितले
 गुह्य ज्ञान । परम कारण परब्रह्म ॥ २४ ॥ जेवी वत्साचे हुंकारे । घेनु स्रवत चाले क्षीरें ।
 तेवी तुझेनि प्रश्नादरें । मी स्वानदभरें तुष्टलो ॥ २५ ॥ एथ न करिताही प्रश्न । होता

१ जोडे २ भोवदव्यान ३ दक्षिणावर्ती शयन, उजवा शयन रत्न रूप असून तो येथें ही वसणें मोठे लाभदायक आहे
 ४ परम शुद्ध ५ शेवट्यास ६ धुडालितात ७ वेदवेदातशास्त्रे ८ पूर्ण ठसण्याकरिता ९ साफ, दूर १० हवण्याने
 १ पादपत, दप घोडीत

तानयाचे अवलोकन । कर्मां नेत्रद्वारा आपण । अमृतपान करवीत ॥ २६ ॥ तेवीं उद्ध-
वा तुझे अवलोकन । होतां माझे हृदयींचे ज्ञान । घोसडेले गा परिपूर्ण । तें हें निरूपण
म्या केले ॥ २७ ॥ येणे निरूपणमिसे । परमामृत सावकाशें । तुज म्या पाजिले अना-
थासें । स्वानंदरसें निजबोधू ॥ २८ ॥ सिधु मेघा जळपान करवी । तेणे जळें मेघ जगातें
निववी । तेवीं उद्धवाची ब्रह्मपदवी । जडमूढजीवीं उद्धरिजे ॥ २९ ॥ जेवीं वत्साचेनि
प्रेमभरें । गाय दुमे ते घंरासी पुरे । तेवी उद्धवप्रश्नादरें । जग उद्धरे अनाथासें ॥४३०॥
तो हा प्रश्नोत्तरकथानुवाद । भाझा तुझा ब्रह्मसवाद । निरूपणीं एकादशस्कंध । हा
अर्थावबोध जो राखे ॥ ३१ ॥ अथवा हें निरूपण । सार्धकें जो करी श्रवण । तें श्रोते
वक्ते उभय जाण । ब्रह्म सनातन स्वयें होती ॥ ३२ ॥ जर्गी ब्रह्म असतां परिपूर्ण । मन-
बुद्धिइन्द्रिया न दिसे जाण । जेथे वेदासी पडिले मौन । तें हें ब्रह्मज्ञान पावती ॥ ३३ ॥
ज्ञान पावल्या पुढती । कदा काळें नव्हे च्युती । हा एकादशार्थ धरितां चित्तीं । पेंद-
प्राप्ती अच्युत ॥ ३४ ॥ श्रोते वक्ते एकादशार्थी । एवढी पदवी पावती । मौं मद्भक्तासी
अतिप्रीतीं । जे उपदेशिती हें ज्ञान ॥ ३५ ॥ त्याच्या फळाची फलप्राप्ती । ज्ञानोपदे-
शाची शुद्ध स्थिती । उद्धवालागी अतिप्रीतीं । स्वमुखें श्रीपति सागत ॥ ३६ ॥

य प्तन्मम भक्तेषु सप्रदद्यात् सुदुष्कलम् । तस्माद् ब्रह्मदायस्य द्दाम्यात्मानमात्मना ॥ २६ ॥

काया वाचा आणि चित्त । गृह दारा वित्त जीवित्त । निर्कामता मज अर्पित । अन-
न्य भक्त ते माझे ॥ ३७ ॥ ऐशिया भक्तांच्या ठायी जाण । अवश्य उपदेशाचे हें ज्ञान ।
त्याही उपदेशाचें लक्षण । पक्कं परिपूर्ण ते ऐसें ॥ ३८ ॥ जेथ जेथ जाय साधकाचें मन ।
तेथ तेथ ब्रह्म परिपूर्ण । मन रिघावया तेथून । रिते स्थान असेना ॥ ३९ ॥ ऐसें करिता
अनुसधान । चैतन्यीं संमरसे मन । त्यातें क्षणिजे पुष्कळ ज्ञान । उपदेश पूर्ण या नाव
॥ ४४० ॥ ऐसें समूळ ब्रह्मज्ञान । मद्भक्तासी करी जो दान । त्याचा ब्रह्मक्रणिया भी
जाण । होय सपूर्ण उद्धवा ॥ ४१ ॥ त्याचिया उत्तीर्णत्वासी । गाठीं काहीं नाहीं मजसीं ।
मी निजस्वरूप अपीं त्यासी । अहर्निशीं त्यापार्शीं मी तिष्ठें ॥ ४२ ॥ जो शिष्यासी दे
ब्रह्मज्ञान । मी परमात्मा त्याअधीन । ब्रह्मदात्याच्या बोला जाण । स्त्रीशूद्रजन मी उद्धरीं
॥ ४३ ॥ देऊनिया परंब्रह्म । जो भक्तासी करी निष्कर्म । त्याचा अकित मी पुरपोत्तम ।
तो प्रिय परम मजलागीं ॥ ४४ ॥ जो ब्रह्मज्ञान दे मद्भक्ता । तयाहूनिया परतें । मज
आन नाहीं गा पेंद्विद्यता । जाण तच्चता उद्धवा ॥ ४५ ॥ तो आत्मा मी शरीर जाण ।
त्याचा देह मी होय आपण । त्याचें जें जे कर्माचरण । तें सपूर्ण मी होय ॥४६॥ जैसा
मी अवतारधारी । तैसाचि तोही अवतारी । त्या आणि मजमाझारीं । नाहीं तिलभरी
अतर ॥ ४७ ॥ जो या ब्रह्मज्ञानाचें करी दान । त्यासी मी यापरी आपण । करीं निजा-

१ कारावी, हिला स्तन नाहीत, ही केवळ प्रेमाग्रहाने पूण अशा रूढीं आपल्या पिताचें पोग करिते 'वृम इतीं
सामाढी'-दुकाराम २ वाहवले ३ घरातल्या सगळ्या भाणघास ४ अदळ अद्या पदावी प्रती ५ तरवग. ६ टेट
सोहून. ७ पक ८ 'जेथ जेथ मन जाईत वो माणें । तेथे तेथे तुपें रूप असे ॥ १ ॥' नामदेव ९ प्यान, एदप्रता,
१० चित्त चेतन्याकार होतें ११ वतराई शोण्यासाठी १२ स्वरूपदान. १३ साधीन १४ इतर १५ भावददा,
ए मा ९८

त्मअर्पण । तरी उंत्तीर्ण नव्हेचि ॥ ४८ ॥ यालागी वर्तताही शरीरीं । मी अखंड त्याची सेवा करी । निजात्म अर्पण प्रीतीवांन्ही । मी त्याच्या घरीं सर्वदा ॥ ४९ ॥ त्यातें जे जें जडभारी । तेही मी वाहें आपुले शिरीं । माझी चैतन्यसाम्राज्यश्री । नांदे त्याचे घरीं सर्वदा ॥ ४५० ॥ एकादशाचे ब्रह्मज्ञान । बोधूनि मद्भक्ता करी जो दान । त्यासी मी यापरी जाण । आत्मार्पण स्वयें करीं ॥ ५१ ॥ असो न साधवे ब्रह्मज्ञान । तरी या अथा-चेचि पठण । जो सर्वदा करी सावधान । तो परम पावन उद्धवा ॥ ५२ ॥

य एतत्समधीयीत पवित्र परम शुचि । स पूयेताहरहर्मां ज्ञानदीपेन दर्शयन् ॥ २७ ॥

निखळ जे कां ब्रह्मज्ञान । तो हा माझा तुझा सवाद जाण । जो सादरें करी पठण । सावधान श्रद्धालू ॥ ५३ ॥ चेंढत्यावाढत्या परवेंडी । शुद्ध सात्विकी श्रद्धा गाढी । पदो-पदीं नीचं नवी गोडी । अद्भुत आवडी पठणाची ॥ ५४ ॥ वाचेचिया टँवळ्यांप्रती । श्रद्धास्नेहाची सपत्ती । निजजिह्वा करुनि वाती । जो हे ज्ञानदीप्ती प्रकाशी ॥ ५५ ॥ एकादशाचे ज्ञानदीप्ती । एकादश इन्द्रियांच्या वाती । उजळूनि जे मज वोंवाळिती । ते पवित्र किती मी सागू ॥ ५६ ॥ यापरी जे ग्रंथपठण । ते माझे ज्ञान निरर्जन । तें ज्ञानदीपें जाण । माझे स्वरूप पूर्ण प्रकाशी ॥ ५७ ॥ त्याचे लागले जे सगती । त्यांतें ब्रह्मादिक वदिती । त्याचेनि पावन त्रिजगती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ ५८ ॥ असो ज्यासी न टके पठण । तिही श्रद्धेने करिता श्रवण । त्यासी न वाधी भवबंधन । तेही निरूपण हरि सागे ॥ ५९ ॥

य एतच्छ्रद्धया नित्यमन्यत्र शृणुयात्तर । मयि भक्ति परा कुर्वन् कर्मभिर्न स व्रध्यते ॥ २८ ॥

असो न करवे अध्ययन । तरी श्रद्धायुक्त सावधान । करिता एकादशाचे श्रवण । कर्मबंधन वाधीना ॥ ४६० ॥ श्रवण केले अतिश्रद्धेन । त्याहूनि दृढ व्हावे मनन । मन-नेवीण तें नपुंसक जाण । ब्रह्मप्राप्ति पूर्ण फळेना ॥ ६१ ॥ सपलिया कथाश्रवण । मनीचे सपावे ना मनन । जैसे लोभियाचे धन । हृदयी आठवण सर्वदा ॥ ६२ ॥ जैसे जैसे कीजे श्रवण । तैसे तैसे लागे मनन । मननानुसारे भजन । परीं भक्ति जाण उंद्वोधे ॥ ६३ ॥ आर्त जिज्ञासु अर्थीयां । याची साडोनिया स्थिती । उलहासे माझी चौथी भक्ती । जीते परीं ह्मणती सज्ञान ॥ ६४ ॥ पराभक्तीचे माझे भजन । क्रियामात्रें निजात्मदर्शन । यालागीं मद्भक्तासी जाण । कर्मबंधन वाधीना ॥ ६५ ॥ हे असो अतिगुह्य वोलणे । येणें एकादशाचेनि श्रवणें । मी तरेन हा विश्वास जेणे । अत करणे दृढ केला ॥ ६६ ॥ दृढ विश्वास मानूनि पाहीं । जो लोर्धला श्रवणाविपर्यीं । माझी भक्ति त्याच्या ठायीं । दंबडितां पाहीं घर रिघे ॥ ६७ ॥ घर रिघोन भक्ति निष्काम । भक्ताचे निर्दळी सकळ कर्म । या नाव परा भक्ति परम । विश्रामधाम श्रवणार्थ्यां ॥ ६८ ॥ एकादशाचे श्रद्धाश्रवण । करिता एवढा लाभ पूर्ण । श्रवणें उपजे माझे भजन । भजनें भक्तजन निर्मुक्त ॥ ६९ ॥

१ उतराई, मुक्त ० प्रीतीवरी, प्रेमास्वव ३ सकट 'पडता जडभारी । दासें आठवावा हरी'-मुकाराम ४ शुद्ध ५ उत्तरोत्तर वाढत आढे अशा प्रकारची ६ 'नित्य ७ वाचेच्या टवळ्यात श्रद्धारूपी तेल ओतून जिण्हाळप वातीने ज्ञानाचा प्रकाश पाडवा ८ काजळीरहित, स्वच्छ ९ होत नाही १० असमर्थ, कार्य न करणारे ११ गौणी भक्ति आणि परा भक्ति ह्मणजे ज्ञानोत्तर अभिनयणाची भक्ति १२ जाणून होते १३ उलट्ट, १४ लुब्ध शाला १५ हाकलछी-विहारीछी-असतांरी भाषण होऊन त्याच्या ठिकाणीं ओलावप्रमाणे येते

असो पां इतरांची वार्ता । म्यां तुज निरूपिली ज्ञानकथा । ते तुझिया निश्चिंतार्थी । काय तत्त्वता प्रवोधिली ॥ ४७० ॥

अप्युद्धव त्वया ब्रह्म सखे समवधारितम् । अपि ते प्रियतो मोह शोकश्चासौ मनोभव ॥ २९ ॥

उद्धवा तुझे देखोनि प्रेम । गुह्य ज्ञान अतिउत्तम । तुज म्या निरूपिले परब्रह्म । साङ्ग सुगम अतिशुद्ध ॥ ७१ ॥ हे ज्ञानाचे सोलीव ज्ञान । हें वेदाचे विसावतें स्थान । हेचि अविद्येची वोळखण । समाधान जीवशिवा ॥ ७२ ॥ ऐसे हें जे गुह्य ज्ञान । मनबुद्धिवाचे अंगम्य जाण । तें म्या तुज केले निरूपण । श्रद्धा संपूर्ण देखोनी ॥ ७३ ॥ जेवीं सरसा सख्याप्रती । आपुली बोपी निजसपत्ती । तेवीं म्या हे ब्रह्मस्थिती । तुझ्या हातीं वोपिली ॥ ७४ ॥ जैसे दिधलें श्रवणाच्या हातीं । तैसे प्रविष्ट जाहले तुझिया चितीं । कीं माझारीं पडली काही गुंती । विकल्पवस्ती विक्षेप ॥ ७५ ॥ म्या निरूपिले सार परम । ते तुज कळले परब्रह्म । नसेल तरी हाचि उपक्रम । पुढती सुगम सागेन ॥ ७६ ॥ चैतन्य ठसावोनि चिती । जेथ आकळिली ब्रह्मस्थिती । तेथ मोहममतेची वस्ती । समूळ निश्चिती नसावी ॥ ७७ ॥ आकळले ब्रह्मज्ञान । त्याची हेचि वोळखण । सकल्पविकल्पविदान । पुढती जाण उपजेना ॥ ७८ ॥ उपजेना मीतूपण । उपजेना ध्येय ध्याता ध्यान । नुपजे त्यासी कर्मठपण । ब्रह्म परिपूर्ण जाणितल्या ॥ ७९ ॥ जेणे जाणितले ब्रह्मज्ञान । त्यासी वाधीना कर्मबंधन । कर्माचे जे कर्माचरण । ते जाण आपण मायिक ॥ ४८० ॥ जेवीं छाया चळे पुरुषाचेनी । परी तिथेचा लोभ पुरुष न मानी । तेवीं कांया धाळी ब्रह्मज्ञानी । देहाभिमानी तो नव्हे ॥ ८१ ॥ जेवीं सूर्यापुढे आधार । अर्ध क्षण न धरी धीर । तेवीं ब्रह्मज्ञानी कर्मादर । अणुमात्र उरेना ॥ ८२ ॥ कर्माचें जें कर्मबंधन । तो मनोजन्य सकल्प जाण । जेथे मनाचें मोडे मनपण । तेथे कर्माचरण निर्वाज ॥ ८३ ॥ वस्तु नित्य निर्विकल्प । तेथे नाही सकल्पविकल्प । हें परब्रह्माचे निजस्वरूप । हेंचि रूप स्वानुभवासी ॥ ८४ ॥ ऐसें ब्रह्म पावल्या स्वयमेवो । मी एक उद्धव होतो पहा हो । त्या उद्धवपणासी नाहीं ठावो । मा शोकमोहो तेथ कैचा ॥ ८५ ॥ उद्धवपणाचिये वस्ती । शोकमोहाची उत्पत्ती । ते उद्धवपण नाठवे चितीं । जरी ब्रह्मप्राप्ति तुज जाहली ॥ ८६ ॥ ऐसें एकता देवाचें वचन । उडाले उद्धवाचे उद्धवपण । जाहला स्वानर्दी निमग्न । वोलतेपण बुडाले ॥ ८७ ॥ पावता आपुली निजात्मता । उडाली उद्धवत्वाची अवस्था । बुडाली स्वदेहअहता । निजनिमग्नता स्वानर्दी ॥ ८८ ॥ तेथे देवे पुशिला प्रश्न । त्याचें कोण दे प्रतिवचन । कृष्णंसहित उद्धवपण । गिळोनि परिपूर्ण उद्धव जाहला ॥ ८९ ॥ देखोनि उद्धवाची अवस्था । हा ब्रह्म पावला निजात्मता । हें केंडों सरलें कृष्णनाथा । त्या हृदयस्था काय न कळे ॥ ४९० ॥ शिष्य साचार अनुभव लाहे । तेणे मद्गुरु सुखाचा मेरु होये । जेवीं तानयाचे धंणी माये । सुखावली राहे स्वानर्दी ॥ ९१ ॥ सेरक विभाटिती

१ सोज्वळ २ विभ्राति वेण्याथ ३ अज्ञानाची हाबलपदी ४ समग्रपण कठीण ५ अणु करितो ६ मध्येच ७ वि-
क्षेप ८ सकल्प आणि विकल्प यांचे क्रियाप्रकार ९ देहावली व लौकिक धर्म करितो, सोदराहादीप्रमाणे यांतो १० मन
करण्याची हीस ११ ठिकाण, पत्ता १२ कट्टन चुकट १३ भोगीत बाटे १४ जेणे १५ लेखाच्या कुमां माता अर्दी
वृत्तिमुक्त अनुभविते १६ परामयिता

परचक्र । तेणें रायासी सतोप थोर । गुंठी उभारुनि साचार । करी निजगजर स्वानंदें
 ॥ ९२ ॥ तानयाचे लळे पुरवणे । हे व्याली तेचि वेदना जाणे । का शिष्यासी स्वानुभव
 देणे । हें स्वयें जाणे सद्गुरू ॥ ९३ ॥ निजपुत्रें लाधल्या निधान । पिता सतोपे आपण ।
 तेवीं उद्धवाचेनि अनुभव जाण । स्वयें श्रीकृष्ण सतोपे ॥ ९४ ॥ कृष्णमुखें सुखरूप
 नित्यता । तोही शिष्यानुभवे सर्वथा । लाहे सुखाची परमावस्था । हे गुरुगम्यता अगम्य
 ॥ ९५ ॥ शिष्यासी उपदेश करितां । गुरूसी नसती सुखावस्था । तरी उपदेशपरंपरता ।
 नव्हे तत्त्वता इये लोकीं ॥ ९६ ॥ गुरु सांगे जै उर्वगलेसाठीं । तै ते शिष्यासी बोधेना
 गोष्टी । मा निजानुभवाची भेटी । केवीं निजदृष्टीं देखेल ॥ ९७ ॥ जेवी वाळा लेणे लेव-
 वितां । ते नेणे परी सुखावे माता । तेवीं शिष्यासी अनुभव होता । सुखावे तत्त्वतां
 सद्गुरुरावो ॥ ९८ ॥ ऐसा उद्धवाचा ब्रह्मभावो । देखोनि सुखावे कृष्णदेवो । माझा उद्धवो
 जाहला निःसदेहो । यासी ब्रह्मानुभवो आकळिला ॥ ९९ ॥ उद्धवाची ब्रह्मनिष्ठता ।
 अनुभवा आली निजात्मता । हें कळो सरले श्रीकृष्णनाथा । परोपदेशार्था शिकवित
 ॥ ५०० ॥ तूं पावल्या ब्रह्मज्ञान । तेथ शिष्योपदेशलक्षण । पात्रशुद्धीचें कारण । तेही
 वोळखण हरि सांगे ॥ १ ॥

नेतत्त्वया दाभिक्काय नास्तिकाय शठाय च । अनुश्रुत्वापरमकाय हविर्नीताय दीयताम् ॥ ३० ॥

शठ नास्तिक दंभयुक्त । अंशुश्रुपु आणि अंभक्त । ज्याची स्थिति दुर्विनीत । ते शिष्य
 निश्चित त्यागावे ॥ २ ॥ जेणे लोकरुद्धी होय गहन । तें तें वाह्य कर्माचरण । विपुल धन
 आणि सन्मान । यदर्थां जाण अतितृष्णा ॥ ३ ॥ ऐसे ज्याचे दाभिकं भजन । त्यासी हें
 एकादर्शाचें ज्ञान । वोसणेंतां गा आपण । स्वर्गाही जाण नेर्दावे ॥ ४ ॥ मोहमंमतेचे
 आधिक्य । तेणे निर्दळिलें निजआस्तिक्य । वेदीं शास्त्रां दृढ नास्तिक्य । देवचि मुख्य
 नाहीं क्षणती ॥ ५ ॥ नास्तिक्यवादाचिया चंडा । या ज्ञानाचा ढोरकंडा । लागों नेदी
 त्याचिया तोंडा । त्याचा भाव कोरडा नास्तिक्यें केला ॥ ६ ॥ नास्तिक्यवादापुढे । ज्ञान
 कायसें वापुडे । अनीश्वरवादाचें चंड गांढे । तें त्यागावे रोकडें आस्तिक्यवादीं ॥ ७ ॥
 अनन्यभावे न रिधे शरण । मिथ्या लावुनि गोडपण । धूर्तवादे घेवों पाहे ज्ञान । तेही
 शठ जाण त्यागावे ॥ ८ ॥ शठाची ऐसी निजमती । पुढिलाची ठकूनि घे युक्ती । परी
 आपुली व्युत्पत्ती । पुढिलाप्रती सागेना ॥ ९ ॥ काया वाचा आणि मन । जो गुरूसीं
 करी वंचन । जो गुरूचे पाहे दोषगुण । तोही शठ पूर्ण त्यागावा ॥ ५१० ॥ माझे अति-
 थोर महिमान । गुरूसेवा केवी करू आपण । सेवा न करी महिमेभेण । तोही शिष्य
 जाण त्यागावा ॥ ११ ॥ सद्गुरूपासीं समर्थपण । जो आपली मिरवी जाणीव जाण । जो

१ पताका २ जन्मदा माता ३ अशाच अर्थाची ओवी ज्ञानेश्वरीत आहे " देखा वाळ्क्याचिया धणी वाडजे । का
 दिव्याचेनि जाहलेपणें होइजे । हें सद्गुरुचि एकलेनि जाणजे । का प्रसवतिया " ज्ञानेश्वरी अ० ८-५५ ४ ठेवा ५ या
 लोकीं ६ कटाक्षन ७ समानत नाहीं ८ बलकार ९ गतसदेह ज्ञान आहे १० आत्मानुभव ज्ञान आहे ११ सेवा न
 करणारा (५१० ओवी पहा) १२ मक्किलीन १३ उद्ध १४ वरकाती १५ चरळता १६ देऊ नये १७ स्वस्वरूपाच
 विस्मरण हा मोह व देहाच्या ठायीं आसक्ति ही ममता १८ टरफलही, भूसमुद्रा १९ मोठे २० भाविवानी. २१ शरणा
 गतीची भावना नसत पोटात शिल्प ज्ञान तेवढे काढून घेणारे ते शठ २२ हे कपटी आपले विचार मात्र सागत नाहींत.
 २३ ठरुबाजी, प्रतारणा २४ आपल्या मोठेपणास बाध येईल या नीतीने २५ मोठ्या तोंच्याने २६ शब्दज्ञान

सेवा न करी गर्वें पूर्ण । तो शिष्य जाण त्यागावा ॥ १२ ॥ मी धनदानी अतिसमर्थ । नीचसेवेसी न लावीं हात । ऐसाही जो गर्वयुक्त । तोही निश्चित त्यागावा ॥ १३ ॥ जो लौकिक लाजेभेण । गुरुसेवा न करी आपण । ज्यासी लौकिकाचा अतिअभिमान । तोही शिष्य जाण त्यागावा ॥ १४ ॥ गुरुगृहींचें नीच कृत्य । न करी मानूनि मी समर्थ । तो मान्यताअभिमानयुक्त । जाण निश्चित त्यागावा ॥ १५ ॥ न करीं गुरुसेवा नीचवृत्ती । आह्मा अखंड ध्यान हेचि गुरुभक्ती । ऐशी सेवावचक ज्याची युक्ती । तोही निश्चितीं त्यागावा ॥ १६ ॥ नीच सेवा न करी आपण । ह्मणे मागाल ते देईन धन । ऐसा धनगर्वीं शिष्य आपण । सर्वथा जाण न करावा ॥ १७ ॥ धरुनि धनाची आस । गुरुशिष्यासी देत उपदेश । तें ब्रह्मज्ञान पडले वीस । वाढले असोस धनलोभ ॥ १८ ॥ अथवा वेचूनिया धन । जो घेईन ह्मणे ब्रह्मज्ञान । ऐसा धनाभिमानी शिष्य जाण । सर्वथा आपण न करावा ॥ १९ ॥ यथाकाळें जाहली प्राप्त । गुरुसेवा जे कालोचित । न करी जो अशुश्रूषु ह्मणत । तोही निश्चित त्यागावा ॥ ५२० ॥ करिता सद्गुरूची भक्ती । मी उद्धरेन निश्चितीं । ऐसा भाव नसे ज्याचे चितीं । तो शिष्य हातीं न धरावा ॥ २१ ॥ सद्गुरु तोचि ब्रह्ममूर्ती । ऐसा भाव नाही ज्याच्या चितीं । मूर्तीच विकल्पाची वस्ती । तोही शिष्य हातीं न धरावा ॥ २२ ॥ गुरूहोनि ब्रह्म भिन्न । ऐसे ज्याचे निश्चित ज्ञान । ते निश्चयेंसीं अभक्त जाण । त्यासी शिष्य आपण न करावे ॥ २३ ॥ मनुष्य मानूनि सद्गुरूती । जो उल्लंघी गुरुवचनासी । तो जाण पडला अपभ्रंशीं । त्या शिष्यासी त्यागावे ॥ २४ ॥ सद्गुरूहोनि अधिकता । शिष्य आपुली मानी पवित्रता । तो अभक्तामाजी पूर्ण संरता । त्यासी तत्त्वता त्यागावे ॥ २५ ॥ गुरूच्या ठायीं ब्रह्मस्थिती । ज्यासी श्रद्धा नाही चितीं । याचि नाव गा अभक्ती । जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ २६ ॥ का ये प्रथींचें ब्रह्मज्ञान । ज्यासी निश्चयें नाही जाण । त्यासी केव्हाही आपण । झुणें विसरोन शिष्य करिसी ॥ २७ ॥ ये प्रथीची ब्रह्मस्थिती । वक्ता जो मी परब्रह्ममूर्ती । त्या माझ्या ठायीं नाही ज्याची भक्ती । तो शिष्य निश्चितीं त्यागावा ॥ २८ ॥ ये प्रथींचें आवडे ज्ञान । गुरूच्या ठायी श्रद्धा पूर्ण । परी ज्याचें उद्धत वर्तन । तो शिष्य जाण त्यागावा ॥ २९ ॥ माझ्या निजमूर्ति सत सज्जन । माझे भक्त माझे जीवप्राण । त्याचे जो करी हेळेंण । दुर्विनीतपण या नाव ॥ ५३० ॥ माझ्या भक्तामाजील रक्त जाण । त्याचे सर्वस्वें वदाने चरण । हें ज्यासी नावडे सपूर्ण । दुर्विनीतपणा या नाव ॥ ३१ ॥ साधुसज्जना भेटों जाये । शठ नम्रता वंदीं पाये । त्याचे गिवसोनि दोषगुण पाहें । दुर्विनीतता राहें ते ठायीं ॥ ३२ ॥ दुष्टबुद्धीची जे विनीतता । ती नाव चोखिजे दुर्विनीतता । ऐशी ज्या शिष्याची अवस्था । ते जाण तत्त्वता त्यागावे ॥ ३३ ॥ ऐसें हें एकोनि निरूपण । ह्मणसी मी शिष्य न करीं जाण । जो शुद्ध उपदेशी ब्रह्मज्ञान । तो आत्मा जाण पें माझा ॥ ३४ ॥ जो

१ अतिशय २ भक्ति, श्रद्धा ३ कुतर्काची ४ स्थिती ५ गुरूपासून ६ 'गुरूनि देव मोटा । जयाए नाटे तो शिष्य फरंटा । फुटला वैभवाचा फाटा । सामर्थ्यसिधे' असें समय ह्मणतात ७ न करी ८ निरुपणें ९ श्रेष्ठ १० ब्रह्मविद्या ११ उन्मत्तपणाचें १२ उपहास, निंदा १३ दारिद्री १४ दुष्ट बुद्धीची ती विनीतता ह्मणजे बपटभक्ति जो विनयाचा आविर्भाव त्याचें नाव दुर्विनीतता

उपदेशी सत्पात्र पूर्ण । त्या सच्छिष्याचें लक्षण । तुज मी सांगेन निरूपण । ऐक साव-
धान उद्धवा ॥ ३५ ॥

एतेदोषैर्विहीनाय ब्रह्मण्याय मियाय च । साधवे शुचये मूयाञ्जकिं स्वाच्छूद्रयोपिताम् ॥ ३१ ॥

उपदेशी मुख्य अधिकारपण । धडधडीत वैराग्य पूर्ण । तेंही पिशाचवैराग्य नव्हे
जाण । विवेकसपन्न शास्त्रोक्त ॥ ३६ ॥ दिवस चारी वैराग्य केले । संवेचि विषयार्थी
लागले । तेथ जे जें उपदेशिले । तें सर्पा पाजिले दुग्ध जैसे ॥ ३७ ॥ जेथ वैराग्य निघोनि
जाये । तेथ ज्ञानाभिमान उरला राहे । तेणें अभिमाने करी काये । गुणदोष पाहे श्रेष्ठाचे
॥ ३८ ॥ नीच निदी हेळसून । श्रेष्ठाचे पाहे दोषगुण । जेथ वैराग्य होय क्षीण । तेथें
ज्ञानाभिमान चढे ऐसा ॥ ३९ ॥ उद्धवा जर्गी दोनी अवस्था । वैराग्य कां विषयास-
क्तता । तिसरे अवस्थेची कथा । जाण सर्वथा असेना ॥ ५४० ॥ जेथ विवेकें विषयो
होय क्षीण । तेथ वैराग्य प्रवळे परिपूर्ण । जेथ विवेकेंसी वैराग्य क्षीण । तेथ विषयाचरण
ज्ञानाभिमाने ॥ ४१ ॥ यालागीं होय जंव ब्रह्मज्ञान । तंव जो वैराग्य राखे पूर्ण । वैराग्यें
गुरूसी अनन्यशरण । तें अधिकारीरत्न उपदेशा ॥ ४२ ॥ गत श्लोकींचे दोषनिरूपण ।
आतां बोलिलों वैराग्यार्थ जाण । इंहीं दोषी ज्यां रहितपण । ते अधिकारी सच्छिष्य
॥ ४३ ॥ ज्यासी ब्रह्मत्वे ब्राह्मणभक्ती । अनन्यभावे भजे भूर्ती । त्याची आदणी भक्ति
विरक्ती । तो जाण निश्चितीं अधिकारी ॥ ४४ ॥ गुरूचा पंडित्यताही पूर्ण । त्यापासी
असत्या अभक्तपण । त्यासी नव्हे ब्रह्मज्ञान । अनन्य भजन जंव न करी ॥ ४५ ॥ प्रिय
आणि भजनशील । दोपरहित निर्मळ । त्यासी विरक्ति करुनि अढळ । उपदेशावे प्राजळ
हें गुह्य ज्ञान ॥ ४६ ॥ स्वदारा आणि स्वधन । याचा लोभ ज्यासी सपूर्ण । ज्यासी स्वर्ग
ना मुक्तपण । जन्ममरण अनिवार ॥ ४७ ॥ परदारार परधन । सर्वथा नातळे ज्याचें मन ।
ऐसे ज्यापाशीं पवित्रपण । त्यासी हे ज्ञान उपदेशावे ॥ ४८ ॥ जो वैराग्याचा चोतिलां ।
विवेकें पूर्ण वोसडिला । सद्गुरूसेवेसी जीवे विकला । चरणीं विनटला अनन्यत्वे ॥ ४९ ॥
सांडूनिया निजमहिर्मान । गुरूसेवेलागीं आपण । ज्यासी आवडे रंकपण । ऐसा सेवेसी
पूर्ण सद्भाव ॥ ५५० ॥ अमरश्रेष्ठ जे सुरवर । ते मानी सद्गुरूचे किकर । सद्गुरूनिया
थोर । हरिहर मानीना ॥ ५१ ॥ ज्यासी नाही गर्वमद । ज्यासी नाही कामक्रोध ।
ज्यासी नावडे विकल्पभेद । तो शिष्य शुद्ध परमार्थी ॥ ५२ ॥ काया चाचा मन धन ।
सांडुनि समर्थतामहिर्मान । जो सद्गुरूसी अनन्यशरण । तो सच्छिष्य जाण साधुत्वे
॥ ५३ ॥ सांडुनि लज्जा लौकिक । जो ब्रह्मज्ञानाचा याचक । सद्गुरुवचनार्थी चातक ।
तो आवश्यक उपदेशी ॥ ५४ ॥ जे का द्विजन्म्यावाहेरी । वेदें वाळुनि साडिले दूरी ।
जे का मंत्रार्थी अंमत्री । जे अनधिकारी श्रवणासी ॥ ५५ ॥ ज्यांसी नाही आश्रमधर्म ।

१ स्नानवैराग्य, स्वचल, काहीं काळ उत्पन्न होऊन पुढा नाहीसं होणारं विरक्तपण २ लंगेच, पुन्हा ३ विषयप्रीति.
४ सारासारविवेकानें विषयासक्ति फणी होत जाते ५ ब्राह्मणाना ब्रह्मभावानें पूज्य मानणें ६ दासी ७ आवडता ८ पर-
धन व परदार ही जो मनाची पाडित नाही तोच पवित्र पुरुष ज्ञानाधिकारी होय ९ सर्वांत नाही १० मुशीतून
काढला ११ परिपूर्ण भरला १२ जडला १३ थापलें मोठेपण १४ नीचपण, सेवकपण १५ द्वैतभाव १६ सत्ता व
मोठेपण १७ तीन वर्णांच्या पळीकडचे १८ घगळले १९ खोटी मचलत

ज्यांसी नाहीं श्रौतकर्म । ज्यांसी नाहीं जपहोम । जे वर्णाधम अतिनीच ॥ ५६ ॥ ऐसे जे का शूद्रजन । एकोनि ये ग्रंथींचे ज्ञान । निवाराया जन्ममरण । उपजे दारुण विरक्ती ॥ ५७ ॥ उरितांच एकसरें चित्तें । मनीहूनि विटे विपयाते । मग चित्तें वित्तें जीवितें । रिषे सद्गुरुतें अनन्यशरण ॥ ५८ ॥ गुरुसी पुसों नेणे प्रश्न । ह्मणे निवारीं जन्ममरण । भावार्थें घाली लोटांगण । श्रद्धा सपूर्ण परमार्थीं ॥ ५९ ॥ ते होत कां शूद्रजन । त्यासी उपदेशिता ब्रह्मज्ञान । उद्धवा कदा न लागे दूषण । हें सत्य वचन पै माझे ॥ ६० ॥ जे कां अपेक्षोनिर्था वित्तें । चतुर्वर्णा उपदेशित । ते धनलोभें लोलुप एथ । नाहीं घेइजेतें गुरुत्वे ॥ ६१ ॥ जेथ गुरुसीच सलोभता । तेथ शिष्याची बुडे विरक्तता । ऐशियाचा विरक्तीं उपदेश घेता । परमार्थता अपघातू ॥ ६२ ॥ निलोभत्वे कृपेने पूर्ण । सद्गुरु उपदेशी शूद्रजन । ऐसेनि करी जो दीनोद्धरण । तेथ न लगे दूषण उपदेशा ॥ ६३ ॥ जेणे तडफडूनि जाण । वैराग्यासी ये मरण । जेणे ज्ञात्यासी लागे दूषण । तो स्त्रीसग आपण न करावा ॥ ६४ ॥ स्त्री देखताचि अवचित्तीं । तत्काळ पाडी अध.पार्तीं । तिची जाहलिया सगती । कैची धडगती सज्ञाना ॥ ६५ ॥ प्रमादीं पाडी सर्वाथीं । हे प्रमदींनामाची निजख्याती । तिची जाहलिया नित्य सगती । कैत्रीं परमार्थीं तरतीळ ॥ ६६ ॥ जियेचे देखता वदन । कामू मोकली कटाक्षवाण । तेथ कायसा उपदेश जाण । आली नागवण परमार्थीं ॥ ६७ ॥ उद्धवा तुज हेंचि मागतो जाण । नको स्त्रियासी सभोषण । नको स्त्रियाचे अवलोकन । नको स्त्रीवचन कार्नीं घेऊ ॥ ६८ ॥ नको नको स्त्रियासीं मात । नको नको स्त्रियासीं एकात । नको नको स्त्रियासीं सगत । निद्य लोकात सर्वाथीं ॥ ६९ ॥ नको नको स्त्रियाचा अनुवाद । नको नको स्त्रियाचा सवाद । नको नको स्त्रियासी करू बोध । मिथ्या प्रवाद अगी बांजे ॥ ७० ॥ स्वभावें सात्विक वैनिता । गोष्टी सांगो आली परमार्थी । तोचि विकल्प तत्त्वतां । सुहृदा समस्ता परिकल्पे ॥ ७१ ॥ घालागीं प्रमदा जाण । सर्वथा त्यागाची आपण । प्रमदासगतीं ब्रह्मज्ञान । सर्वथा जाण वाहेना ॥ ७२ ॥ आशंका ॥ उपदेशीं त्याज्य स्त्रिया जरी । तरी मागिलीं योरयोरीं । उपदेशिल्या कैशा परी । ऐक निर्धारिं सांगेन ॥ ७३ ॥ श्रेष्ठ याज्ञवल्क्य पाहीं । तेणें उपनिषदाच्या ठायीं । उपदेशिली मैत्रेयी । नानायुक्तीं पाहीं प्रयोधें ॥ ७४ ॥ स्वयें नारद महामुनी । प्रन्हादाची निर्जेजननी । इद्रापासूनि सोडयूनि । ब्रह्मज्ञानीं उपदेशीं ॥ ७५ ॥ अवतरोनि कपिलमुनी । वैसोनियां सिद्धासनीं । देवहूतीलागोनी । ब्रह्मज्ञानीं प्रयोधी ॥ ७६ ॥ जो योगियांचा मुकुटमणी । कैलासपति शैल्यपाणी । भय उपदेशी भंवानी । ब्रह्मज्ञानीं निजप्रोधें ॥ ७७ ॥ इतराची गोठी कायशी । तुवाचि गा हृपीकेदी । उपदेशिलें यज्ञपत्न्यासी । ऐसें ह्मणसी उद्धवा ॥ ७८ ॥ अतो देवोनिया सद्भावा । उपदेश करू

१ पूर्णपणें २ द्रव्याचा लोभ धरून ३ त्यांना गुरुत्वाची पदवी नाहीं ४ परमायाची हानि ५ केवळ दणनाचें ६ प्रमादात ह्मणजे अनवधानात पाहते ह्मणून धोळा प्रमदा ह्मणतात ७ सोदतो ८ हानी 'श्रियांचा हा संग नदी नसण्याला । काठा वा पाषाणा मृत्तिरेच्या' हा तुकोबारायाचा अर्थ हेंच सांगतो ९ योर्गे 'एकातीं क्षेत्रातीं विवारीं भयप करू मये' असा तुकोबावाही सायकास उपदेश आढे १० लोकप्रवाद मागे लागतो ११ वनितयां वयादय्यां वारवाद्द होतो १२ वयाचू माता १३ कपिलमुनीची जननी १४ शरद १५ पावती

हाणशी कणवा । तरी तो अधिकार वोळखावा । ऐक उद्धवा सांगेन ॥ ७९ ॥ स्त्रीपुरुष-
 अवलोकन । जयाचे दृष्टीं सैमसमान । ऐसे अनुभवी जो परिपूर्ण । तोचि स्त्रियासी जाण
 उपदेशी ॥ ५८० ॥ तोही अधिकार न पाहतां । उपदेश न करिती सर्वथा । त्याही उप-
 देशाची कथा । ऐक तत्त्वतां सांगेन ॥ ८१ ॥ म्यां ज्या कां निदिल्या वनिता । त्यांमार्जीं
 सभाग्या सात्त्विकता । साडूनियां विषयावस्था । जे परमार्थी उंचत ॥ ८२ ॥ त्यजूनिया
 प्रपंचाची हांव । नावडे विषयाचे नाव । वैराग्ये उठला सद्भाव । घेऊनि धांव परमार्थीं
 ॥ ८३ ॥ अतिथि आणि पतिपुत्रासी । भोजनीं समता नित्य जिसी । धनलोभ नाहीं
 मानसीं । परमार्थीं तिसी अधिकारू ॥ ८४ ॥ जन्ममरणनिवारणीं । जीवामनाची नित्य
 काचणी । माझे भवपाशच्छेदनीं । धर्मदाता कोणी मिळता का ॥ ८५ ॥ सद्गुरुप्राप्तीची
 अतिआर्त । काया वाचा वित्त जीवित । कुंठवंडी करुनि साडित । परमार्थीं सद्भावें
 ॥ ८६ ॥ थापरी निजपरमार्थी । सद्भावे जे विनंटे वनिता । तिसी उद्धवा हें उपदेशितां ।
 दोष सर्वथा लागेना ॥ ८७ ॥ क्षत्रिय वैश्य स्त्री शूद्रजन । याची सच्छ्रद्धा हृद पाहून ।
 उपदेशिता ब्रह्मज्ञान । दोषनिर्दळण शिष्याचे ॥ ८८ ॥ उपदेशिता ब्रह्मज्ञान । जे गुरु-
 सीच लागे दूषण । तै शिष्यासी उद्धरी कोण । हें व्याख्यान अवद्ध ॥ ८९ ॥ पहिल्या
 पात्रशुद्धता । मी बोलिलो दोषवार्ता । वाचुनि ब्रह्मज्ञान उपदेशितां । दोष सर्वथा असेना
 ॥ ९० ॥ हें ज्ञान जाणितल्यापाठीं । जाणणेचि सरे सृष्टी । ससारासी पडे तुटी । तेथ
 दोषाची गोठी असेना ॥ ९१ ॥

नेतद्विज्ञाय जिज्ञासोर्ज्ञातव्यमवशिष्यते । पीत्वा पीयूषममृत पातव्य नावशिष्यते ॥ ३२ ॥

ये ग्रंथींचे जाणितल्या ज्ञान । मुंमुक्षु जे माधक जन । त्यासी जाणावया आन । जाणि-
 तपण उरेना ॥ ९२ ॥ जेवीं केलिया अमृतपान । पुढें प्राशनासी नुरे आन । तेवीं जाणि-
 तल्या हें ज्ञान । ज्ञातव्य ज्ञातेपण समूळ नुरे ॥ ९३ ॥ ॥ आशंका ॥ धर्मार्थकाममो-
 क्षाप्रती । साधने असती नेणां किती । तुवां हें एकचि श्रीपती । कैशा रीतीं प्रतिर्पादिले
 ॥ ९४ ॥ उद्धवा साधनें जी आनान । तीं अभक्त शोधिती आपण । माझ्या भक्तासी गा
 जाण । मीच साधन सर्वाथीं ॥ ९५ ॥

ज्ञाने कर्मणि योगे च पातार्या दण्डधारणे । यावानयो नृणां तात तावास्तेऽहं चतुर्विध ॥ ३३ ॥

भोक्षालागीं ज्ञान साधन । धर्मालागीं स्वधर्माचरण । स्वामित्वालागीं दंडधारण ।
 अर्थोद्योग जाण जीविकावृत्ती ॥ ९६ ॥ इहोमुत्र कामभोग । तदर्थ करिती योगयाग ।
 चहू पुरुषार्थी हा चाग । साधनप्रयोग अंभक्ता ॥ ९७ ॥ ऐसे शोधितां साधन । सहसा
 सिद्धि न पवे जाण । अनेक विकळता दूषण । मार्जीं छळी विघ्न देवाचें ॥ ९८ ॥ तैसे
 मद्रक्तासी नव्हे जाण । माझे करिता अनन्यभजन । चारी पुरुषार्थ येती शरण । पायां

१ दये, करणे २ समासमान ३ उलटित ४ तळमळ, चिंता ५ उल्लुकता ६ ओवाळणी ७ सिद्ध होवे
 ८ अयोग्य ९ वार्ता १० मुक्त होण्याची इच्छा करणारे ११ निराळे, दुष्ट १२ सांगितले १३ निरनिराळीं १४ ब्रह्मा-
 जनाचा उद्योग १५ या लोकांचे व स्वर्गाचे, १६ ज्ञानाने मोक्ष, कर्माने धर्म आणि काम, योगाने अणिमादि अष्टसिद्धी,
 नेतीभाती व व्यापार यान इत्य, आणि दखनीतीन ऐश्वर्य, वेणुप्रमाणे अनुकमान मित्रवायाची असतात १७ भक्तीहीनाला.
 १८ धन, अर्थ, काम आणि मोक्ष

सुरगण लागती ॥ ९९ ॥ उद्धवा जे मज अनन्यशरण । त्यांचा धर्म अर्थ मी आपण ।
त्यांचा काम तोही मीचि जाण । मोक्ष सपूर्ण मी त्याचा ॥ ६०० ॥ अभक्तां भोगक्षयें
पुनरावृत्ती । भक्तासी भोग भोगिता नित्यमुक्ती । एवढी माझ्या भक्तीची ख्याती । जाण
निश्चिती उद्धवा ॥ १ ॥ ऐशी ऐकतां देवाची मात । उद्धव प्रेमें वोसडला अद्भुत । तेणे
प्रेमें लोधला कृष्णनाथ । हपें बोलत तेथेंवा ॥ २ ॥ उद्धवा तुझे चारी पुरुषार्थ । तो मी
प्रत्यक्ष श्रीभगवंत । ऐसे बोलोनि हर्षयुक्त । हृदयाआत आलिंगी ॥ ३ ॥ हपें देता
आलिंगन । कृष्ण विसरला कृष्णपण । उद्धव स्वानंदनिमग्न । उद्धवपण विसरला ॥ ४ ॥
कैसे अभिनव आलिंगन । दोधाचे गेले दोधपण । पूर्ण चैतन्यपरिपूर्ण । स्वानंदधन स्वयं
ज्ञाले ॥ ५ ॥ तेथे विरोनि गेला हेतू । वेदेंसहित बुडाली मातू । एकवटला देवीं भक्तू ।
एकीं एकातू एकत्वे ॥ ६ ॥ तेथे मावळले धर्माधर्म । क्रियेसहित उडाले कर्म । भ्रम
आणि निर्भ्रम । दोर्हाचें नाम असेना ॥ ७ ॥ भेद घेऊनि गेला अभेदा । बोध घेऊनि
गेला निजबोधा । आनंद लाजला आनंदा । ऐशिया निजपदा उद्धव पावे ॥ ८ ॥ मी
जाहलों परब्रह्म । हाही मुख्यत्वे जेथे भ्रम । कृष्णालिंगनाचा हा धर्म । जाहला निरुपम
निजवस्तू ॥ ९ ॥ याचरी कृष्ण सर्जज्ञ । सोडोनिया आलिंगन । ऐक्यबोधें उद्धवासी जाण ।
निजभक्तपण प्रंगोधी ॥ ६१० ॥ तेव्हा उद्धव चमत्कारिला । अतिशयें चाकाटला । परम
विस्मयें दाटला । तेंदृश्य ठेला ते काळी ॥ ११ ॥ मग ह्मणे निर्जांत्मता । स्वत सिद्ध
जवळी असता । जनासी न कळे सर्वथा । साधकाच्या हाता चढे केवीं ॥ १२ ॥ ते उद्ध-
वाचे मनोगत । जाणोनिया श्रीकृष्णनाथ । तदर्थींचा सुनिश्चित । असे सागत उपाय ॥ १३ ॥

मलां यदा त्यक्तमस्तु कर्मा निवेदितारमा विविकीर्षितो मे ।

तदाऽश्रुतत्प्र प्रतिपद्यमानो मयाऽऽत्मभूयाय च कल्पते वै ॥ ३४ ॥

जे बोलिलीं धर्मकाममोक्षार्थ । तें नाडूनि साधने समस्त । जे अनन्यभावे मज
भजत । विश्वासयुक्त मज भावे ॥ १४ ॥ त्यासी हे स्वरूपस्थिती । जे त्या भोगिती
आत्मप्रतीती । ते तत्काळ होय प्राप्ती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥ १५ ॥ धर्मार्थकामना
सना । असोनि लागल्या मद्भजना । तेही पुरवूनिया जाणा । सायुज्यसदना मी आणीं
॥ १६ ॥ भक्तासी स्वधर्मकर्मावस्था । तेही लाविल्या भजनपंथा । स्वधर्म कर्मा अकर्मा-
त्मता । माझिया मद्भक्ता उद्बोधीं मी ॥ १७ ॥ भक्त वाळी भोगकाम । भोग भोगोनि
होय निष्काम । ऐशिया निजबोधाचें वर्म । मी आत्माराम उद्बोधी ॥ १८ ॥ भक्त मागे
अर्थसपन्नता । त्याचे गाठी धनसचयता । माझी पद्गुणसमर्पता । बोलणे तेंचता
त्यापाशी ॥ १९ ॥ सर्व भूतीं माझी भक्ती । भक्त भजे अनन्यप्रीती । तें चारी मुक्ती शरण
येती । मद्भक्ता मुक्ती स्वतःसिद्ध ॥ ६२० ॥ वैद्य धडफुडा पचानन । रोगियाची वासना
पोरवून । मागे तें देऊनि अन्न । वाचवी रसज्ञ रसप्रयोगें ॥ २१ ॥ तेवीं धर्मार्थकामवा-
सना । भक्ताच्या पोखूनिया जाणा । मी आणीं सायुज्यसदना । तेही विवर्चना सांगितली

१ जन्ममरण २ तेजोसी ३ सेव्यसेवकभाव ४ निजानंदपूर्ण ब्रह्मरूप ५ सरला ६ स्वस्वपाळा ७ सांगू लागला
८ चकित झाला ९ मान सेवून १० आत्मा ११ निश्चयानुक्त १२ भक्ताच्या धर्मार्थकामवासना पूरा करून मी त्यास
मद्गुण सांगतां १३ साष्ट करून सांगतां १४ श्रीगती. १५ प्राप्त होते १६ पोखून, पुरवून. १७ विचारप्रणी,

॥ २२ ॥ नाना साधनाभिमान । सांडूनियां ये जो मज शरण । त्यासीही स्वरूपप्राप्ति पूर्ण । उद्धवा जाण सुनिश्चित ॥ २३ ॥ भक्त सकाम जरी चित्ती । तो जें करी अनन्य-भक्ती । तें काम पुरवूनि मी दें मुक्ती । भक्ता अधोगती कदा न घडे ॥ २४ ॥ वाळकें धाया घेऊनि कांहीं । मिठी घातल्या मातेच्या पार्यां । धन वेचोनि अर्पी तेंही । परी जीवे कांहीं मारीना ॥ २५ ॥ तेवीं माझीं करिता अनन्यभक्ती । जो जो काम भक्त वांछी चित्ती । तो तो पुरवूनि मी दें मुक्ती । परी अधोगतीं पडों नेदी ॥ २६ ॥ देखोनि वाळकाची व्यथा । जेवीं सर्वस्वीं केंळवळी माता । तेवीं निजभक्तांची अवस्था । मजही सर्वथा सहावेगा ॥ २७ ॥ काम पुरवूनि द्यावया मुक्ती । काय माझे गांठीं नाहीं शक्ती । मी भक्तकैवारी श्रीपती । त्यासी अधोगती कदा न घडे ॥ २८ ॥ माझे नाम अंबचटें आल्या अर्तां । रंके लाहे सायुज्यमुक्ती । मां माझीं करितां अनन्यभक्ती । भक्तां अंब-गती मग कैची ॥ २९ ॥ माझा भक्त ज्याकडे कृपें पाहे । तोही माझी भक्ति लाहे । मा मद्भक्ता अवगति होये । हा बोलू न साहे मजलागीं ॥ ६३० ॥ सोसूनिया गर्भवासासी । म्यां मुक्त केला अवक्रपी । विदारुनि हिरण्यकशिपूसी । प्रल्हादासी रक्षिलें ॥ ३१ ॥ चक्र घेऊनियां हातीं । म्या गर्भीं रक्षिला परीक्षिती । तो मी भक्तांसी अधोगती । कदा कल्पार्तां होऊ नेदीं ॥ ३२ ॥ माझिये भक्तीचेनि नांवे । तृण तेंही म्या उद्धरावे । भक्तां केवीं अवगती पावे । जे जीवेभावे मज भजले ॥ ३३ ॥ काया वाचा मन धन । अंब-चूनि अनन्यशरण । त्यांचा भोग मोक्षही जाण । मी श्रीकृष्ण स्वयें सोशीं ॥ ३४ ॥ असा अनन्यभक्तीचा महिमा । सांगतां उत्साह पुरुषोत्तमा । तेणें उद्धवासी लोटला प्रेमा । 'स्वेद रोमा रंवरवित ॥ ३५ ॥ ऐकोनि भक्तीचे महिमान । देखोनि उद्धवाचे प्रेम पूर्ण । श्रीशुक सुखावला आपण । स्वानंदपूर्ण डोलत ॥ ३६ ॥ हरिखें ह्मणे परीक्षिती । धन्य हरिभक्त त्रिजगतीं । ज्यासी सर्वाधीं मुक्ती । स्वमुखें श्रीपति बोलिला ॥ ३७ ॥ जैसे भक्तीचें महिमान । तैसेचि उद्धवाचें प्रेम गहन । तें उद्धवाचें प्रेमलक्षण । श्रीशुक आपण सांगत ॥ ३८ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ सै घृवमादर्शितयोगमागंस्तदोत्तमश्लोकयचो निशम्य ।

यद्वाञ्छलि प्रत्युपरद्वकण्डो न किञ्चिद्वचेऽश्रुपरिप्लुताक्ष ॥ ३५ ॥

विष्टम्य चित्त प्रणयावघूर्णं धैर्येण राजन् बहु मन्यमान ।

कृताञ्जलि प्राह यदुमधीर शीष्णा दृष्टशस्तचरणारविन्दम् ॥ ३६ ॥

जो ज्ञानियाचा ज्ञाननिधी । जो निजबोध्याचा उँदधी । जो आनंदाचा क्षीराब्धी । तो श्रीशुक स्वानंदीं तोपला बोले ॥ ३९ ॥ ऐक वापा परीक्षिती । श्रवणसौभाग्यचक्रवर्ती । ज्यातें सुर नर असुर वानिती । ज्याची कीजे स्तुति महासिद्धी ॥ ६४० ॥ ज्यातें वेद नित्य गाती । योगिवृंदीं वानिजे कीर्ती । तेणे श्रीकृष्णे स्तविली भक्ती । परम प्रीतीं अचुंबित ॥ ४१ ॥ अनन्यभक्तीपरतें सुख । आन नाहींच विशेखें । सर्व सारांचें सार देख । मद्भक्ति

१ मद्भक्तान २ पतन ३ आळ, हट ४ घाबरते ५ दु रास्थिति ६ पदरी, समर्पण ७ अकल्पित, सहज ८ य कधि-
तही ९ तर मग १० वाईट गति. ११ न ठकवून, निष्कपटणें १२ सर्व रोम धरारून त्यावर धर्मविद्, चमकू लागले
१३ य प्रत्य. १४ सागर १५ धवणरूप परम ऐश्वर्य भोगणाच्यामपला अमणी १६ अधिक

चोख सुरवरां ॥४२॥ भक्तियोगाचा योगमार्ग । समूळ सप्रेम शुद्ध साङ्ग । स्वमुखें बोलिला श्रीरग । तें उद्धवे चार्ग अवधारिलें ॥ ४३ ॥ ऐकता भक्तीचें निरूपण । उद्धवाचें द्रवले मन । नयनीं अश्रु आले पूर्ण । स्वानंदजीवन लोटले ॥ ४४ ॥ शरीर जाहले रोमाचित । चित्त जाहले हर्षयुक्त । तेणें कंठीं धौप्य दाटत । स्वेदकण घेत सर्वांगीं ॥ ४५ ॥ प्राण पांगुळला जेवीं चा तेथ । शरीर मंदमंद कापत । नयन पुंजाळले निश्चित । अर्धोन्मीलित ते जाहले ॥ ४६ ॥ औत्सुक्याचे अतिप्रीतीं । स्वानंदीं समरसे चित्तवृत्ती । उद्धव-देहाची विरता स्थिती । प्रारब्धें निश्चितीं तें राखिले ॥ ४७ ॥ जळीं नाव उलथता पूर्ण । जेवीं दोर राखे आवरून । तेवीं माचळतां उद्धवपण । प्रारब्धें जाण राखिलें ॥ ४८ ॥ धैर्याचेनि अतिसामर्थ्यें । आपरुनि प्रेमाचे भरितें । मी कृतकृत्य जाहलों एथे । हेंही निश्चितें मानिले ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्ण उद्धरिले माते । ऐशिया मानूनि उपकाराते । काय उतरायी होऊं मी यातें । ऐसे निजचित्तें विचारी ॥ ५० ॥ गुरूसी चिंतामणि देवों आता । तो चिंता वाढवी चिंतिले देता । गुरूनीं दिधले अचित्यार्या । तेणें उत्तीर्णता कदा न घडे ॥ ५१ ॥ गुरूसी कल्पतरू देवों जाता । तो कल्पना वाढवी कल्पिले देता । गुरूने दिधली निर्विकल्पता । त्यासी उत्तीर्णता तेणे नव्हजे ॥ ५२ ॥ गुरूसी देवों स्पर्शमणी । तो स्पर्शें धातु करी सुवर्णीं । ब्रह्मत्व गुरुचरणस्पर्शनीं । त्यासी नव्हे उत्तीर्णीं परीसही देता ॥ ५३ ॥ गुरूसी कामधेनु देऊ आणोनी । ते कामना वाढवी अर्थ देऊनी । गुरु निष्काम निर्गुणदानी । त्याचे उत्तीर्णीं कामधेनु नव्हे ॥ ५४ ॥ त्रिभुवर्णांची सपत्ति चोख । गुरूसी देता ते मायिक । जेणें दिधली वस्तु अर्मायिक । त्यासी कैसेनि लोक उतरायी होती ॥ ५५ ॥ देहें उतरायी होऊं गुरूसी । तंव नश्वरपण या देहासी । नश्वरें अनश्वरासी । उत्तीर्णत्वासी कदा न घडे ॥ ५६ ॥ जेणे अर्वांशख दिधला आवडीं । त्यासी देऊनि फुटकी कवडी । उत्तीर्णत्वाची वाढवी गोडी । तैशी परवडी देहभावा ॥ ५७ ॥ जीवे उतरायी होऊ गुरूसी । तव मिथ्यात्वचि जीवित्वासी । जेणे दिले सत्य वस्तुसी । मिथ्या देतां त्यासी लाजेना ॥ ५८ ॥ जेणें दिधले अंतर्द्वय रत्नासी । वंध्यापुत्र देवों केला त्यासी । तेवीं मिथ्यात्व जीवभावासी । उत्तीर्णत्वासी कदा न घडे ॥ ५९ ॥ काया वाचा मन धन । गुरूसी अर्पिता जीवप्राण । कदा नव्हे जें उत्तीर्ण । हें उद्धवे सपूर्ण जाणितले ॥ ६० ॥ जेथें अणुमात्र नाहीं दुःख । ऐसे दिधले निजसुख । त्या गुरूसी उतरायी देख । न व्हावे निःशेख शिष्यासी ॥ ६१ ॥ यालागीं मौनेचि जाण । उद्धवे घातले लोटागण । श्रीकृष्णाचे श्रीचरण । मस्तकीं सपूर्ण वदिले ॥ ६२ ॥ मागा श्रीकृष्णे पुशिले पहा हो । उद्धवा तुझा नेला शोकमोहो । तेणें उद्धवासी जाहला विस्मयो । उत्तर द्यावया ठावो न घडेचि ॥ ६३ ॥ आता वदोनि श्रीचरण । कृताजैली

१ उत्तम प्रकार २ गळामस्तन आला ३ घनविदु ४ मंद शाला 'चित्त चाकाटले आट घेत । वाचा पांगुळनी जेथींची वेच । आपादचुनित । रोमाच आले ॥ ५२७ ॥ अर्धोन्मीलित डोळे । वपनली आनदनळें । आतुलिया सुभोमचिनि वळें । वाहेरी काये ॥ ५२८ ॥ ५ आधवाणि रोमपूळी । आली स्वेदकणिका निमळी । ऐश्या श्रोत्रियाची कटियाळी । आवडे तैसा ॥ ५२९ ॥ -ज्ञानेश्वरी अ० ९ ५ डोळे धर्षें उघडले ६ एकवटली ७ चितारहित असें स्वरूपधन दिलें ८ उतराइ होण्यास ९ परीस १० मायारहित शुद्धवत्सा ११० (जवा) धाट. १२ विनमोल १३ हात जोडन.

धरोनि जाण । उत्तर द्यावया आपण । श्रीकृष्णवदन अवलोकी ॥ ६४ ॥ जेवीं सेवितां
चंद्रकर । चकोर तृतीचे दे डेंकर । तेवीं उद्धव कृष्णसुखें अतिनिर्भर । काय प्रत्युत्तर
बोलत ॥ ६५ ॥

उद्धव उवाच ॥ विद्रावितो मोहमहान्कारो य आश्रितो मे तव सन्निधात् ॥

विभावसो किंतु समीपगल शीत तमो भी प्रभवन्त्यजाद्य ॥ ३७ ॥

जो सकळदेवचूडामणी । जो यादवांमाजी अग्रगणी । जो अविद्यारात्रीचा तैरणी ।
जो शिरोमणि ब्रह्मवेच्या ॥ ६६ ॥ ऐशिया श्रीकृष्णाप्रती । स्वानंदाचिये निजस्फूर्ती ।
उद्धवे सागतां निजस्थिती । त्यामार्जी करी स्तुती आद्यत्वे हरीची ॥ ६७ ॥ मज तंव
विचारितां । ब्रह्मा सर्वांचा आदिकर्ता । तोही नारायणनाभी तत्त्वतां । होय जन्मता
अजनामें ॥ ६८ ॥ ते कमळनाभि नारायण । हें मायाशवल ब्रह्म जाण । ते मायेचें तूं
आद्यकारण । आद्यत्व पूर्ण तुज साजे ॥ ६९ ॥ अविद्येच्या महारात्रीं । अडकलों होतो
मोहअधारीं । तेथुनि काढावया वाहेरीं । आणिकांची थोरी चालेना ॥ ६७० ॥ तेथ
तुझेनि वचनभास्करें । नासोनि शोकमोहअंधारें । मज काढिले जी वाहेरे । चमत्कारें
सन्निधी तुझ्या ॥ ७१ ॥ तुझिये सन्निधीपाशी । ठाव नाहीं अविद्येसी । तेथ मोहममता
कैची घासी । हपीकेशी तूं असतां ॥७२॥ अधारी रंती अतिगहन । तेथ शीतें पीडिला
जो संपूर्ण । त्यासी आंतुडलिया हुंताशन । शीतें तमें जाण तत्काळ पळे ॥ ७३ ॥
तो अग्नि सेवितां स्वयें सदा । शीतेंतमाची भयवाधा । पुढती चाधों न शके कदा । तेथीं
गोविदा सन्निधि तुझी ॥ ७४ ॥ तेथी शोकमोहममतेशी । माया जन वांधे भवपाशीं ।
ते तुझिये सन्निधिपाशीं । जाती आपैतीं हारपोनी ॥ ७५ ॥ मरणजन्माचे अपाये । मार्गां
अनेक सोशिले स्वयें । ज्यासी तुझी सन्निधि होये । त्यासी ते भये समूळ मिथ्या ॥७६॥
तुझे सन्निधीपाशीं जाण । समूळ मायेचें निर्दळण । तेचि अर्थाचे निरूपण । उद्धव
आपण सांगत ॥ ७७ ॥

प्रपपितो मे भवताऽनुकम्पना भृत्याय विज्ञानमय प्रदीप ।

हिरवा कृतजस्राय पादमूल कोऽन्यत्समीयाच्छरण त्वदीयम् ॥ ३८ ॥

तुझी सन्निधिमात्र देख । समूळ अज्ञानासी घातक । हेंचि मुख्यत्वे आवश्यक । भक्त
सात्त्विक जाणती ॥ ७८ ॥ असो इतराची गोष्टी । म्यांही अनुभविले निजदृष्टीं । अविद्या
निरसावया सृष्टी । सत्सगती लाठी सर्वाथीं ॥ ७९ ॥ सत्सगाहीमार्जी जाण । तुझी
सगती अतिपावन । तुवा उद्धरावया दीन जन । हे निजात्मज्ञान प्रकाशिले ॥ ६८० ॥
माझे निमित्त करुनि जाण । उद्धरावया दीन जन । त्याचे निरसावया अज्ञानघन ।
ज्ञानदीप पूर्ण प्रज्वाळिला ॥ ८१ ॥ उपदेशार्थ श्रद्धास्थिती । हेंचि टवळें पै निश्चिती ।
तेथें बोधिका ज्या निजात्मयुक्ती । तेचि टवळ्याप्रती स्नेहें पूर्ण ॥ ८२ ॥ विवेक वैराग्य-

१ चंद्राचे चरण २ भरपूर भरलेला ३ सर्व देवामध्ये श्रेष्ठ ४ सूर्य ५ खानरूपी अशा उस्ताहान ६ पडले
७ प्रभाव तात्पर्य ८ उपदेशसूत्रान ९ तुझ्या सन्निध अविद्या असायाची नाही तुझ्यापासून दूरपणा झाला की माया
आलीच १० अज्ञानाला ११ रात्र १२ थडीन १३ अग्नि सापडला जसता १४ थडी व अधार १५ थडीची व
अधाराचा १६ माया जाणाना शोकमोहममताहूमी सत्साराधान बाधते १७ आपोआप १८ मोठी. १९ तेल

धारण । हेंचि तेथील वाती जाण । तेथ प्रज्वळिला ज्ञानघन । चित्प्रभापूर्ण महादीप ॥ ८३ ॥ वैराग्य तेचि वैराग्यधारण । जेथ ज्ञानदीपू प्रज्वळे पूर्ण । आंशा तेचि माल्ह-
वर्ण । गंडद सपूर्ण पडे तेथे ॥ ८४ ॥ तो दीप कर्णद्वारी ठेविला । तंव सवाह्य प्रकाश
जाहला । अज्ञानअंधार निर्दळिला । स्वयें प्रचळला सद्रूपें ॥ ८५ ॥ तेणे सैवाह्यप्रकाशे ।
तुझी पदवी प्रकटली दिसे । ऐसे निजरूप हृषीकेशे । अनायासे मज अपिले ॥ ८६ ॥
तुवां अतर्यामित्वे आपुले । स्वरूप पूर्वींच मज दिधले । ते तुवाच मॉझारी आच्छादिले ।
भजन आपुले प्रकटावया ॥ ८७ ॥ तुझ्या निजभजनाचे लक्षण । सर्व भूर्ती भगवद्भजन ।
तेणे तूं सांचार सतोपोन । अपिंसी ज्ञान अपिलेचि पुढती ॥ ८८ ॥ घाढवूनि निजभजन ।
माझे मज अपिंसी ज्ञान । या नाव प्रत्यर्पण । साधु सज्ञान बोलती ॥ ८९ ॥ वाढवूनि
आपुली भक्ती । माझे ज्ञान दिधले माझे हातीं । दिधले तेथ माया पुढती । विकल्पवृत्ती
स्पर्शेना ॥ ९० ॥ जे दिधली स्वरूपस्थिती । ते आच्छादेना कदा कल्पाती । यापरी गा
श्रीपती । कृपा निश्चितीं तुवां केली ॥ ९१ ॥ यापरी तूं अतिकृपाळ । निजदासालागीं
मवाळू । त्या तुज साडूनियां वंरळू । आंतासी गोवळू भजो धावे ॥ ९२ ॥ त्यजूनि स्वामी
हृषीकेशू । आना भजेल तो केवळ पशू । पशूहीमाजी तो रसभेगू । ज्यासी नाहीं
विश्वासू हरिभजनीं ॥ ९३ ॥ तुवा जनांसी केला उपकारू । इद्रियां पांढवे ज्ञानाधिकारू ।
तो उपकार विसरे जो नरू । तो जाण साचारू कृतघ्न ॥ ९४ ॥ जे जाणती तुझ्या उप-
कारातें । ते काया वाचा चित्तें वित्तें । कदा न भजती आनातें । ते मज निश्चिते मानले
॥ ९५ ॥ मज निमित्त करुनिया जाण । जे त्वा प्रकाशिले निजात्मज्ञान । तेणे जगाचे
उद्धरण । श्रवणमननकीर्तने ॥ ९६ ॥ यापरी कृपाळु पूर्ण । माझे छेदिले भववधन ।
तेचि अर्थींचे निरूपण । उद्धव आपण स्वयें सांगे ॥ ९७ ॥

वृष्णश्च मे सुदृढ स्नेहपाशो दाशाहं वृष्ण्यन्धकसात्तेपु ।

प्रसारितं सृष्टिविद्वद्ये त्वया स्वमायया ह्यात्मसुबोधहेतिर्ना ॥ ३९ ॥

तुवा मायेने सैजिले जन । ते सृष्टि बहावया वर्धमान । स्त्री पुत्र सुहृद सज्जन । हा
स्नेह पूर्ण वाढविला ॥ ९८ ॥ मी जन्मलो यादवकुळात । तेथ वृष्णि अधक मात्वत ।
इत्यादि सुहृद समस्त । अतिस्नेहयुक्त आसत्वे ॥ ९९ ॥ तें सुहृदस्त्रीपुत्रस्नेहबंधन । या
स्नेहपाशाचें छेदन । माझे वाळपणीं त्वा केले जाण । जें खेळता तुझे ध्यान मज लागले
॥ ७०० ॥ जेवीं वोडवेंरी खेळता खेळ । मोहिनी विद्या प्रेरी प्रवळ । ते विद्येचें आपरा-
वया वळ । शकता केवळ खेळविता ॥ १ ॥ तेवीं तुझी स्वमाया जाण । जे का सदा तज
अधीन । तिचे स्नेहपाश दारुण । तेणे बाधोनि जन अतिउद्ध केले ॥ २ ॥ ते माझे
स्नेहपाश जाण । त्या पूर्वींच छेदिले आपण । जे मज होते वाळपण । तेचि कृपा पूर्ण
मज केली ॥ ३ ॥ तें भववधछेदिते जे शस्त्र । तुज निजयुक्ती फोडोनि धार । सतेज

१ आगा उत्पन्न होण झणजे हा दिवा मालयेंच होय २ गर्द अंधार ३ सवाला सत्त्वप्रकाशें ४ तय्येन
५ चक्रतोषार ६ पुन पुन वारवार ७ परत देणे ८ वायव्य मृदु, सद्य ९ अण, विषयी १० दुःखनाला ११ गांवटक,
अज्ञानी, गुरुराख्या १२ गाढाचा राचा १३ अय्यग इद्रिय देऊन १४ हेतुना १५ उत्रम पेट १६ गाढान
१७ धार पाचवून

करुनियां लंडतर । मजलागीं स्वतंत्र अपिले ॥ ४ ॥ येणें शस्त्रवळें मी जाण । छेदूं अकें
जगाचें बंधन । एवढी मजवरी कृपा पूर्ण । केली आपण दयालुत्वे ॥ ५ ॥ ससार दुःख-
रूप जो का एथे । तो सुखरूप जाहला माते । ऐशिये कृपेचेनि हातें । मज निश्चितें
उद्धरिले ॥ ६ ॥ मी कृतकृत्य जाहलो एथें । परी काहीएक मागेन तूतें । ते कृपा करावी
श्रीकृष्णनाथें । ह्मणोनि चरणातें लागला ॥ ७ ॥

नमोऽस्तु ते महायोगिन् प्रपन्नमनुशाधि माम् । यथा त्वचरणाम्भोजे रति स्वादनपायिनी ॥ ४० ॥

न घडे तें घडवी आपण । नांथिलें दावी विदौन । जित्या मेल्या लावूनि लड्डें । नांदवी
संपूर्ण निजमाया ॥ ८ ॥ जे योगियांसी अतिदुस्तर । जिणे नाडिले स्रष्टा शंकर । ते
माया तुझी किकर । तूं परांपर महायोगी ॥ ९ ॥ त्या तुझ्या कृपेस्तव जाण । मी कृत-
कृत्य जाहलों आपण । न देखें भवभयादि दुःखभान । स्वानंदनिमग्न सर्वदा ॥ ७१० ॥
दृश्य द्रष्टा दर्शन । नाहीं त्रिपुटी नाहीं गुण । हारपले मीतूपण । स्वानंदपूर्ण निजबोधें
॥ ११ ॥ निजबोधे स्वानंदपूर्ण । हेही बोल मायिके जाण । परादिवांचां पडिले शून्य ।
यालागीं मौन वेदवादां ॥ १२ ॥ कार्य कारण कर्तव्यता । मज उरली नाहीं सर्वथा । तरी
काहीएक श्रीकृष्णनाथा । तुज मी आता मागेन ॥ १३ ॥ जेवीं का वाळकाचा थांया ।
कळवळोनि पुरवी माया । तेवीं माझे वचना या । श्रीकृष्णराया अवधारीं ॥ १४ ॥ हें
अतांचें माझे मागतेपण । देवे अवधारावे सावधान । वंदूनियां श्रीकृष्णचरण । अगम्य
विंदान मागत ॥ १५ ॥ मज धोर भ्रम होता चितीं । गोड असेल जीवन्मुक्ती । तेथ न
देखें तुझी भक्ती । कोरडी मुक्ति मज न लगे ॥ १६ ॥ सद्गुरुकृपावचनोक्तीं । शिष्य-
तत्काळ लाहे मुक्ती । त्या तुज सद्गुरूची राहे भक्ती । जळो ती मुक्ति मज न लगे ॥ १७ ॥
यालागी तुज शरण । मांगुतेन मी आलों जाण । सायुज्याहीवरी पूर्ण । तुझें गुरुभजन
मज देई ॥ १८ ॥ मागा बहुती केली भक्ती । ह्मणसी त्यासी म्या दिघली मुक्ती । परी
मुक्तीवरती भक्ती । नाहीं मजप्रती मांगितली ॥ १९ ॥ मागा जिहीं जिहीं केली भक्ती ।
त्यासी त्वा ठकविले देऊनि मुक्ती । ते ठकंडेपण श्रीपती । न चले मजप्रती सर्वथा ॥ ७२० ॥

समतश्चोक ॥ आत्मारामाश्च मुनयो निर्मन्या अप्युरक्रमे । कुर्वन्व्यहैतुर्की भक्तिमित्थभूतगुणो हरि ॥

ज्याची अहंकारशून्य वृत्ती । जाहले आत्माराम सहजगती । तेही अहेतुर्क भक्ति
करिती । ऐशी स्वरूपस्थिति पै तुझी ॥ २१ ॥ तेथ त्यजोनियां तुझी गुरुभक्ती । मुक्ति
मागणें हेचि भ्राती । असो तुझी न लगे मुक्ती । तुझी गुरुभक्ती मज देई ॥ २२ ॥
ज्यासी आंकळली निजमुक्तता । ह्मणसी त्यासी भक्ति नेदेंवे आता । हे मजसी बोलो
नको कथा । तुझी समर्थता मी जाणे ॥ २३ ॥ तूं न घडे तें घडविसी । न चळे ते चाळ-
विसी । नव्हे ते तू होय करिसी । नाहीं सामर्थ्यासी मर्यादा ॥ २४ ॥ अगम्य सामर्थ्याची
गणना । बुडत्या तारुनि पापाणा । त्यावरी तारिसी वानरसेना । सेतुबंधना श्रीरामा ॥ २५ ॥

१ परस्पर, २ परी ३ मजकरी, चमत्कार ४ चेतन्य व जब देह याचे रूप, चिज्जडग्रथी ५ ब्रह्म-
देव ६ दावी ७ सर्वथेष्ट ८ स्वरूपपदानां ९ मिथ्या १० परादि चारी वाचाची गती खुटली ११ हट, उडविवाळपणाचें
मागणें १२ पुनरपि १३ सांगितली १४ फतवेगिरी. १५ खलरूपीं रमणारे १६ निष्पन्न भक्ति १७ माशी
१८ स्थायन झालो १९ देवत नाही

केवळ जे कां वनचर । पालेखाईर वानर । चारी मुक्ती त्याच्या किंकर । त्यांसी सुरवर
 वंदिती स्वयं ॥ २६ ॥ केवळ जे कां व्यभिचारिणी । शेखां ज्या घुरटा गौळणी । मोक्ष
 लागे त्याच्या चरणां । ये ब्रह्मा लोटागणीं चरणरजासी ॥ २७ ॥ तूं परमात्मा परमेश्वर ।
 हें नेणती गौळणी वानर । तरी तुझें त्यासी भजनमात्र । फळले साचार परब्रह्मत्वं ॥ २८ ॥
 ऐसे अगोध तुझें भजन । अगम्य भजनाचे महिमान । भक्तिअधोन तुझें देवपण । मां
 मोक्षासी फोण अधिकाई ॥ २९ ॥ भक्तीच्या पोटीं जन्मली मुक्ती । वाढली मुक्ती भक्तीतें
 घांती । ऐसी जे का मुक्ति माव्हंती । तिसी मी सर्गार्थां नातळे ॥ ७३० ॥ फिटे मुक्तीचें
 दूपण । जेणे ते होय अतिपावन । ते मी सागेन विंदान । ऐक सावधान श्रीकृष्णा
 ॥ ३१ ॥ जोडल्याही मुक्तपण । मज घावें तुझें गुरुभजन । तेणे मुक्तिही होय पावन ।
 ह्मणोनि लोटागण घातले ॥ ३२ ॥ मस्तकीं धरिले श्रीचरण । उद्धव सर्वथा न सोडी
 जाण । तेणे ठकांच जाहला श्रीकृष्ण । त्यासी सपूर्ण तुष्टला ॥ ३३ ॥ जाणोनि आपुले
 मुक्तपण । मी न साडों तुझें निजभजन । ऐशी कृपा करी पूर्ण । ह्मणोनि श्रीचरण न
 सोडी ॥ ३४ ॥ मुक्तता मानल्या सपूर्ण । तें राहो न शके सद्गुरुभजन । हेंही चावो न शके
 विघ्न । तैशी भक्ति निर्विघ्न मज साग ॥ ३५ ॥ कोटिजन्में शिणता जाण । ह्मणसी नांतुडे
 मुक्तपण । त्या मोक्षा नाव ठेविसी विघ्न । मूर्ख सपूर्ण मज ह्मणसी ॥ ३६ ॥ जेणे सुटे
 तुझे सद्गुरुभजन । ते मी मानीं परम विघ्न । तुझे भक्तिवीण मुक्तपण । अंलवणी मज
 जाण गोविंदा ॥ ३७ ॥ माझी न मोडे नित्यमुक्तता । अहेतुकं चालवीं भक्तिपंथा । ऐसी
 कृपा करीं श्रीकृष्णनाथा । झणीं सकोचता मानिसी ॥ ३८ ॥ ह्मणसी म्या दिधली नित्य-
 मुक्ती । ते माझी मजपाशी सिद्ध होती । दिधली ह्मणा हे मिथ्या वंदंती । चाउगी ख्याती
 दावृत्वाची ॥ ३९ ॥ माझी स्वत सिद्ध नित्यमुक्तता । त्यावरी भक्ति मी मागें आता ।
 ते देशील तरी तूं साचार दाता । उदारता या नाव ॥ ७४० ॥ ते सतोपोनि भक्ति देता ।
 उत्हास न देखों तुझ्या चित्ता । थोर माडली कृपणता । कृष्णनाथा मजलागीं ॥ ४१ ॥
 जे साडवी सद्गुरुभक्ती । आह्म न लगे तुझी जीवनमुक्ती । मुक्ति ह्मणणे हेही भ्रांती ।
 ऐक श्रीपति सागेन ॥ ४२ ॥ मुळीच मुख्य नाही घडता । तेव कैची काढिली मुक्तता ।
 मिथ्या मुक्ति नातळे सर्वथा । माझी गुरुभक्तता मज देई ॥ ४३ ॥ मागें ज्यासी त्वा
 दिधली मुक्ती । ते ठंकिले ठंकिले याच रीतीं । तैसे चाळवू नको श्रीपती । मोक्षावरील
 भक्ती मज देई ॥ ४४ ॥ ह्मणोनि घातले लोटागण । धावोनि धरिले दोनी चरण । प्रेमें
 वोसडलों श्रीकृष्ण । उद्धवासीं सपूर्ण तुष्टला ॥ ४५ ॥ मोक्षाहीवरील गुरुभक्ती । उद्धव
 मागीतली नाना युक्तीं । जे जे चालली उपपंती । तेणे सुखें श्रीपति सुखावला ॥ ४६ ॥
 सुखें सुखावली कृष्णमूर्ती । डोलो लागला स्वानंदस्थिता । तेणें सतोपें भक्तिमुक्ती ।
 उद्धवाहातां अपिली ॥ ४७ ॥ जगी उद्धवाचे शुद्ध पुण्य । जगां उद्धवाची धन्य धन्य ।
 ज्यालागीं सर्वस्वे श्रीकृष्ण । मोक्षावरील गुरुभजन स्वानंद देत ॥ ४८ ॥ गुरु ब्रह्म दोनी

१ क्षात्रपाला प्राणादे, जमली २ गावडळ, गोरभानें दुर्वासिन ३ अनपाररदित खोल ४ तरमग ५ मारी, घात करी
 ६ युक्ति, उपाय ७ आधयंचकित ८ सापडत नाही ९ धाळणी, वेचव, मित्रवांचवू शकत तसें १० निष्काम ११ कीर्ति,
 वाणी १२ फातले नेले १३ ज्ञानोत्तरभक्ति १४ भरून वाहू लागला १५ मुक्तीचे बोट १६ वाडवा

करूनियां रंडतर । मजलागीं स्वतंत्र अर्पिलें ॥ ४ ॥ येणें शस्त्रवळें मी जाण । छेदूं शकें जगाचें बंधन । एवढी मजवरी कृपा पूर्ण । केली आपण दयालुत्वे ॥ ५ ॥ ससार दुःखरूप जो कां एथे । तो मुखरूप जाहला मातें । ऐशिये कृपेचेनि हातें । मज निश्चितें उद्धरिले ॥ ६ ॥ मी कृतकृत्य जाहलों एथें । परी कांहींएक मागेन तूते । ते कृपा करावी श्रीकृष्णनाथें । ह्यणोनि चरणातें लागला ॥ ७ ॥

नमोऽस्तु ते महायोगिन् प्रपन्नमनुशाधि माम् । यथा त्वचरणाम्भोजे रति स्यादनपायिनी ॥ ४० ॥

न घडे तें घडवी आपण । नाथिले दावी विद्वान । जिंत्या मेल्या लावूनि लग्नं । नांदवी संपूर्ण निजमाया ॥ ८ ॥ जे योगियांसी अतिदुस्तर । जिणें नाडिले स्रष्टा शंकर । ते माया तुझी किंकर । तूं परात्पर महायोगी ॥ ९ ॥ त्या तुझ्या कृपेस्तव जाण । मी कृतकृत्य जाहलो आपण । न देखें भवभयादि दुःखभान । स्वानंदनिमग्न सर्वदा ॥ ७१० ॥ दृश्य द्रष्टा दर्शन । नाहीं त्रिपुटी नाही गुण । हारपले मीतूपण । स्वानंदपूर्ण निर्जबोधें ॥ ११ ॥ निजबोधें स्वानंदपूर्ण । हेही बोल मायिकें जाण । परादिवांचा पडिलें शून्य । यालागीं मौन वेदवादा ॥ १२ ॥ कार्य कारण कर्तव्यता । मज उरली नाही सर्वथा । तरी कांहींएक श्रीकृष्णनाथा । तुज मी आतां मागेन ॥ १३ ॥ जेवीं का वाळकाचा थाया । कळवळोनि पुरवी माया । तेवीं माझे वचना या । श्रीकृष्णराया अवधारी ॥ १४ ॥ हें अतींचे माझे मागतेपण । देवे अवधारावे सावधान । वंदूनियां श्रीकृष्णचरण । अगम्य विद्वान मागत ॥ १५ ॥ मज थोर भ्रम होता चितीं । गोड असेल जीवन्मुक्ती । तेथ न देखें तुझी भक्ती । कोरडी मुक्ति मज न लगे ॥ १६ ॥ सद्गुरुकृपावचनोक्ती । शिष्यतत्काळ लाहे मुक्ती । त्या तुज सद्गुरूची राहे भक्ती । जळो ती मुक्ति मज न लगे ॥ १७ ॥ यालागी तुज शरण । मांगुतेन मी आलो जाण । सायुज्याहीवरी पूर्ण । तुझें गुरुभजन मज देई ॥ १८ ॥ मागा बहुतीं केली भक्ती । ह्यणसी त्यांसी म्यां दिधली मुक्ती । परी मुक्तीवरती भक्ती । नाहीं मजप्रती मांगितली ॥ १९ ॥ मागा जिहीं जिहीं केली भक्ती । त्यासी त्वां ठकविले देऊनि मुक्ती । तें ठकडेपण श्रीपती । न चले मजप्रती सर्वथा ॥ ७२० ॥

समतश्चोक्त ॥ आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रन्था अप्युत्कमे । कुर्वन्त्यहेतुकीं भक्तिमित्यभूतगुणो हरि ॥

ज्यांची अहंकारशून्य वृत्ती । जाहले आत्माराम सहजगती । तेही अहेतुकीं भक्ति करिती । ऐशी स्वरूपस्थिति पै तुझी ॥ २१ ॥ तेथ त्यजोनिया तुझी गुरुभक्ती । मुक्ति मागणे हेचि भ्राती । असो तुझी न लगे मुक्ती । तुझी गुरुभक्ती मज देई ॥ २२ ॥ ज्यासी आंकळली निजमुक्तता । ह्यणसी त्यासी भक्ति नेदेंवे आता । हे मजसी बोलो नको कथा । तुझी समर्थता मी जाणे ॥ २३ ॥ तू न घडे तें घडविसी । न चळे तें चाळविसी । नव्हे तें तू होय करिसी । नाहीं सामर्थ्यासी मर्यादा ॥ २४ ॥ अगम्य सामर्थ्याची गणना । बुडत्या तारुनि पापाणां । त्यावरी तारिसी वानरसेना । सेतुवधना श्रीरामा ॥ २५ ॥

१ चरतर, पार सीक्षण २ भलते ३ अजय करणी, चमत्कार ४ चैतन्य व जड देह याच लग्न, विजयद्रथा ५ ब्रह्मदेव ६ दासी ७ संधेष्ट ८ स्वरूपज्ञाना ९ मिथ्या १० परादि चारी वाचाची गती घुटली ११ दृष्ट, लडिवाळपणाचे मारणे १२ पुराणि १३ सांगितली १४ फतवेगिरी १५ स्वरुपी रमणारे. १६ निष्काम भक्ति १७ माझी, १८ मर्यादा नाही १९ देवत नाही

केवळ जे कां वनचर । पालेसाईर वानर । चारी मुक्ती त्यांच्या किंकर । त्यासी सुरवर
 वंदिती स्वयें ॥ २६ ॥ केवळ जे का व्यभिचारिणी । शेखीं ज्या घुरटा गौळणी । मोक्ष
 लागे त्याच्या चरणीं । ये ब्रह्मा लोटांगणीं चरणरजासी ॥ २७ ॥ तूं परमात्मा परमेश्वर ।
 हें नेणती गौळणी वानर । तरी तुझे त्यासी भजनमात्र । फळले साचार परब्रह्मत्वे ॥ २८ ॥
 ऐसे अगौघ तुझे भजन । अगम्य भजनाचे महिमान । भक्तिअधीन तुझे देवपण । मी
 मोक्षासी कोण अधिकारी ॥ २९ ॥ भक्तीच्या पोटीं जन्मली मुक्ती । वाढली मुक्ती भक्तीतें
 घांती । ऐसी जे का मुक्ति माव्हेंती । तिसी मी सर्वाधीं नातळें ॥ ३० ॥ फिटे मुक्तीचे
 दूपण । जेणें ते होय अतिपावन । ते मी सागेन विद्वान । ऐक साग्धान श्रीकृष्णा
 ॥ ३१ ॥ जोडल्याही मुक्तपण । मज द्यावे तुझे गुरुभजन । तेणे मुक्तिही होय पावन ।
 ह्मणोनि लोटागण घातले ॥ ३२ ॥ मस्तकीं धरिले श्रीचरण । उद्धव सर्वथा न सोडी
 जाण । तेणे ठकांच जाहला श्रीकृष्ण । त्यासीं सपूर्ण तुष्टला ॥ ३३ ॥ जाणोनि आपुले
 मुक्तपण । मी न सांडीं तुझे निजभजन । ऐशी कृपा करी पूर्ण । ह्मणोनि श्रीचरण न
 सोडी ॥ ३४ ॥ मुक्तता मानल्या सपूर्ण । तें राहो न शके सद्गुरुभजन । हेही बावो न शके
 विघ्न । तैशी भक्ति निर्विघ्न मज साग ॥ ३५ ॥ कोटिजन्में शिणता जाण । ह्मणसी नांतुडे
 मुक्तपण । त्या मोक्षा नाव ठेविसी विघ्न । मूर्ख सपूर्ण मज ह्मणसी ॥ ३६ ॥ जेणे सुटे
 तुझे सद्गुरुभजन । ते मी मानीं परम विघ्न । तुझे भक्तीगण मुक्तपण । अंलवणी मज
 जाण गोविदा ॥ ३७ ॥ माझी न मोडे नित्यमुक्तता । अहेतुक चालवीं भक्तिपथा । ऐसी
 कृपा करीं श्रीकृष्णनाथा । झणीं सकोचता मानिसी ॥ ३८ ॥ ह्मणसी म्यां दिधली नित्य-
 मुक्ती । ते माझी मजपाशीं सिद्ध होती । दिधली ह्मणा हे मिथ्या वैदंती । वाउगी ख्याती
 दातृत्वाची ॥ ३९ ॥ माझी स्वत सिद्ध नित्यमुक्तता । त्यावरी भक्ति मी मागें आता ।
 ते देशील तरी तू साचार दाता । उदारता या नाव ॥ ४० ॥ ते सतोपोनि भक्ति देता ।
 उल्हास न देसो तुझ्या चित्ता । थोर माडली कृपणता । कृष्णनाथा मजलागीं ॥ ४१ ॥
 जे साडवी सद्गुरुभक्ती । आह्मा न लगे तुझी जीवन्मुक्ती । मुक्ति ह्मणणे हेही भ्राती ।
 ऐक श्रीपति सागेन ॥ ४२ ॥ मुळीच मुख्य नाही वद्धता । तेथ केची काढिली मुक्तता ।
 मिथ्या मुक्ति नातळे सर्वथा । माझी गुरुभक्तता मज देई ॥ ४३ ॥ मागें ज्यासी त्या
 दिधली मुक्ती । ते उंकिले ठकिले याच रीती । तैसे चाळवू नको श्रीपती । मोक्षावरील
 भक्ती मज देई ॥ ४४ ॥ ह्मणोनि घातले लोटागण । धावोनि धरिले दोनी चरण । प्रेमें
 वोसडलीं श्रीकृष्ण । उद्धवासीं सपूर्ण तुष्टला ॥ ४५ ॥ मोक्षाहीवरील गुरुभक्ती । उद्धवे
 मागीतली नाना युक्ती । जे जे चालली उपपत्ती । तेणे सुखें श्रीपति सुखावला ॥ ४६ ॥
 सुखे सुखावली कृष्णमूर्ती । डोलो लागला स्वानंदस्थिती । तेणे सतोपें भक्तिमुक्ती ।
 उद्धवाहार्ती अपिली ॥ ४७ ॥ जगी उद्धवाचें शुद्ध पुण्य । जगी उद्धवाची धन्य धन्य ।
 ज्यालागी सर्वस्वे श्रीकृष्ण । मोक्षावरील गुरुभजन स्वानंदें देत ॥ ४८ ॥ गुरु ब्रह्म दोनी

१ झाडपाला साणादे, जगली २ गावडळ, गोरमानें दुवासित ३ अतपारराहत खोल ४ तरमग ५ मारी, घात करी
 ६ मुक्ति, उपाय ७ आश्वयविरित ८ सापडत नाही ९ आळणी, नेचव, मित्रावाचून अन तसें १० निष्काम ११ कीर्ति,
 वाणी १२ फसले नेले १३ ह्मणोतरभक्ति १४ भरुन वाहू लागला १५ युक्तीचे बोल १६ वादश

करुनियां खंडतर । मजलागीं स्वतंत्र आपिले ॥ ४ ॥ येणें शस्त्रवळें मी जाण । छेदूं शकें
जगाचें बंधन । एवढी मजवरी कृपा पूर्ण । केली आपण दयालुत्वे ॥ ५ ॥ संसार दुःख-
रूप जो कां एथे । तो सुखरूप जाहला मातें । ऐशिये कृपेचेनि हाते । मज निश्चितें
उद्धरिले ॥ ६ ॥ मी कृतकृत्य जाहलो एथें । परी कांहींएक मागेन तूतें । ते कृपा करावी
श्रीकृष्णनाथे । ह्यणोनि चरणातें लागला ॥ ७ ॥

नमोऽस्तु ते महायोगिन् प्रपन्नमनुशाधि माम् । यथा त्वचरणाम्भोजे रति स्यादनपायिनी ॥ ४० ॥

न घडे तें घडवी आपण । नाथिलें दावी विद्वान् । जिंत्या मेल्या लावूनि लग्न । नांदवी
संपूर्ण निजमाया ॥ ८ ॥ जे योगियांसी अतिदुस्तर । जिणे नाडिले स्रष्टा शंकर । ते
माया तुझी किंकर । तूं परात्पर महायोगी ॥ ९ ॥ त्या तुझ्या कृपेस्तव जाण । मी कृत-
कृत्य जाहलो आपण । न देखें भवभयादि दुःखभान । स्वानंदनिमग्न सर्वदा ॥ ७१० ॥
दृश्य द्रष्टा दर्शन । नाहीं त्रिपुटी नाही गुण । हारपले मीतूपण । स्वानंदपूर्ण निर्जबोवें
॥ ११ ॥ निजबोवें स्वानंदपूर्ण । हेही बोल मायिकें जाण । परादिवांचा पडिले शून्य ।
यालागीं मौन वेदवादा ॥ १२ ॥ कार्य कारण कर्तव्यता । मज उरली नाही सर्वथा । तरी
काहीएक श्रीकृष्णनाथा । तुज मी आता मागेन ॥ १३ ॥ जेवी का वाळकाचा थांया ।
कळवळोनि पुरवी माया । तेवीं माझे वचना या । श्रीकृष्णराया अवधारीं ॥ १४ ॥ हें
अतींचे माझे मागतेपण । देवे अवधाराचे सावधान । वंदूनियां श्रीकृष्णचरण । अगम्य
विदान मागत ॥ १५ ॥ मज धोर भ्रम होता चिर्ती । गोड असेल जीवन्मुक्ती । तेथ न
देखें तुझी भक्ती । कोरडी मुक्ति मज न लगे ॥ १६ ॥ सद्गुरुकृपावचनोक्ती । शिष्य-
तत्काळ लाहे मुक्ती । त्या तुज सद्गुरूची राहे भक्ती । जळो ती मुक्ति मज न लगे ॥ १७ ॥
यालागीं तुज शरण । मांगुतेन मी आलों जाण । सायुज्याहीवरी पूर्ण । तुझें गुरुभजन
मज देई ॥ १८ ॥ मागां बहुतां केली भक्ती । ह्यणसी त्यासी म्यां दिधली मुक्ती । परी
मुक्तीवरती भक्ती । नाहीं मजप्रती मांगितली ॥ १९ ॥ मागां जिही जिही केली भक्ती ।
त्यासी त्वां ठकविले देऊनि मुक्ती । ते ठकंडेपण श्रीपती । न चले मजप्रती सर्वथा ॥ २० ॥

समतलोक ॥ आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रन्था अप्युत्क्रमे । कुर्वन्त्यहेतुकीं भक्तिमित्थभूतगुणो हरि ॥

ज्याची अहंकारशून्य वृत्ती । जाहले आत्मीराम सहजगती । तेही अहेतुर्क भक्ति
करिती । ऐगीं स्वरूपस्थिति पै तुझी ॥ २१ ॥ तेथ त्यजोनिया तुझी गुरुभक्ती । मुक्ति
मागणे हेचि भ्राती । असो तुझी न लगे मुक्ती । तुझी गुरुभक्ती मज देई ॥ २२ ॥
ज्यासी थांकाळली निजमुक्तता । ह्यणसी त्यासी भक्ति नेदेंवे आतां । हे मजसी बोलां
नको कथा । तुझी समर्थता मी जाणे ॥ २३ ॥ तूं न घडे तें घडविसी । न चळे ते चाळ-
विसी । नव्हे ते तूं होय करिसी । नाहीं सामर्थ्यासी मर्यादा ॥ २४ ॥ अगम्य सामर्थ्याची
गणना । बुडत्या तारुनि पापाणा । त्यावरी तारिसी वानरसेना । सेतुबंधना श्रीरामा ॥ २५ ॥

१ चरतर, पार तीक्ष्ण २ गळते ३ अजय करणी, चमत्कार ४ चैतन्य व जड देह याच लग्न, चिजडप्रधी ५ प्रह्ला-
द ६ दासी ७ त्र्यंबक ८ स्वरूपशाना ९ मिथ्या १० परादि चारी वाचाची गर्वी छुटली ११ दृष्ट, लडियाळपणाचे
मागणें १२ उग्रभि १३ सांगितली १४ पदवेतिरी १५ स्वरूपची रमणारे. १६ निष्काम भक्ति १७ माझी.
१८ क्षार्पण शाली १९ देवमत नाहीं

केवळ जे कां वनचर । पालेखाईर वानर । चारी मुक्ती त्यांच्या किंकर । त्यांसी सुरवर
 वंदिती स्वयं ॥ २६ ॥ केवळ जे का व्यभिचारिणी । शेखीं ज्या घुरटा गौळणी । मोक्ष
 लागे त्याच्या चरणीं । ये ब्रह्मा लोटांगणीं चरणरजासी ॥ २७ ॥ तूं परमात्मा परमेश्वर ।
 हें नेणती गौळणी वानर । तरी तुझें त्यासी भजनमात्र । फळले साचार परब्रह्मत्वे ॥ २८ ॥
 ऐसें अगोध तुझें भजन । अगम्य भजनाचें महिमान । भक्तिअधीन तुझें देवपण । मां
 मोक्षासी कोण अधिकाई ॥ २९ ॥ भक्तीच्या पोटीं जन्मली मुक्ती । वाढली मुक्ती भक्तीतें
 घांती । ऐसी जे कां मुक्ति माव्हंती । तिसी मी सर्वायां नातळे ॥ ३० ॥ फिटे मुक्तीचें
 दूपण । जेणे ते होय अतिपावन । ते मी सागेन विंदान । ऐक सावधान श्रीकृष्णा
 ॥ ३१ ॥ जोडल्याही मुक्तपण । मज घावे तुझें गुरुभजन । तेणे मुक्तिही होय पावन ।
 ह्मणोनि लोटागण घातले ॥ ३२ ॥ मस्तकीं धरिले श्रीचरण । उद्धव सर्वथा न सोडी
 जाण । तेणे ठकांच जाहला श्रीकृष्ण । त्यासी सपूर्ण तुष्टला ॥ ३३ ॥ जाणोनि आपुले
 मुक्तपण । मी न साडीं तुझें निजभजन । ऐशी कृपा करी पूर्ण । ह्मणोनि श्रीचरण न
 सोडी ॥ ३४ ॥ मुक्तता मानल्या सपूर्ण । तें राहो न शके सद्गुरुभजन । हेही बाधो न शके
 विघ्न । तैशी भक्ति निर्विघ्न मज साग ॥ ३५ ॥ कोटिजन्में शिणता जाण । ह्मणसी नातुडे
 मुक्तपण । त्या मोक्षा नाव ठेविसी विघ्न । मूर्ख सपूर्ण मज ह्मणसी ॥ ३६ ॥ जेणे सुटे
 तुझें सद्गुरुभजन । तें मी मानीं परम विघ्न । तुझे भक्तिवीण मुक्तपण । अडपणीं मज
 जाण गोविदा ॥ ३७ ॥ माझी न मोडे नित्यमुक्तता । अहेतुंक चालवां भक्तिपथा । ऐसी
 कृपा करी श्रीकृष्णनाथा । झणीं सकोचता मानिसी ॥ ३८ ॥ ह्मणसी म्या दिधली नित्य-
 मुक्ती । ते माझी मजपाशी सिद्ध होती । दिधली ह्मणा हे मिथ्या वंदंती । घावगी ख्याती
 दातृत्वाची ॥ ३९ ॥ माझी स्वतःसिद्ध नित्यमुक्तता । त्यावरी भक्ति मी मागे आता ।
 ते देशील तरी तू साचार दाता । उदारता या नाव ॥ ४० ॥ ते सतोपोनि भक्ति देता ।
 उल्हास न देखों तुझ्या चित्ता । योर माडली कृपणता । कृष्णनाथा मजलागी ॥ ४१ ॥
 जे साडवी सद्गुरुभक्ती । आह्मा न लगे तुझी जीवन्मुक्ती । मुक्ति ह्मणणे हेही भ्रंती ।
 ऐक श्रीपति सागेन ॥ ४२ ॥ मुळींच मुख्य नाही वद्धता । तेथ कैची काढिली मुक्तता ।
 मिथ्या मुक्ति नातळे सर्वथा । माझी गुरुभक्तता मज देई ॥ ४३ ॥ मागे ज्यासी त्या
 दिधली मुक्ती । ते 'ठकिले ठकिले याच रीतीं । तैसे चाळवू नको श्रीपती । मोक्षावरील
 भक्ती मज देई ॥ ४४ ॥ ह्मणोनि घातले लोटांगण । धावोनि धरिले दोनी चरण । प्रेमें
 वोसडलें श्रीकृष्ण । उद्धवासी संपूर्ण तुष्टला ॥ ४५ ॥ मोक्षावरील गुरुभक्ती । उद्धवे
 मागीतली नाना युक्ती । जे जे चालली उपर्येती । तेणें सुखें श्रीपति सुरापला ॥ ४६ ॥
 सुखें सुखावली कृष्णमूर्ती । डोलो लागला स्वानंदस्थिता । तेणें सतोपें भक्तिमुक्ती ।
 उद्धवाहार्ता अपिली ॥ ४७ ॥ जगां उद्धवाचे शुद्ध पुण्य । जगां उद्धवाची धन्य धन्य ।
 ज्यालागीं सर्वस्वें श्रीकृष्ण । मोक्षावरील गुरुभजन स्वानंदें देत ॥ ४८ ॥ गुरु ब्रह्म दोनी

१ झाडपाला सागारे, जगली २ गावटळ, गोरपानें दुखावित ३ अतपररहित खोल ४ तरमग ५ मारी, घात करी.
 ६ युक्ति, उपाय ७ आद्यर्थचक्रित ८ सापडत नाही ९ आळणी, वेचव, निठावाचून अन्न तसें १० निन्दाम ११ कीर्ति,
 वाणी १२ फसले गेले १३ ह्मणोत्तरभक्ति १४ मरून वाटू लागला १५ युक्तीचे बोट १६ वाहना

अभिन्न । हेंही सद्गुरु प्रबोधी पूर्ण । यालागीं मोक्षावरील गुरुभजन । नव्हे दूषण सच्छिष्या
 ॥ ४९ ॥ मागिलां निजभक्तांप्रती । स्वानंदें तुष्टला श्रीपती । तिहीं मागीतली निज-
 मुक्ती । त्यांसी हे स्थिती अतर्क्य ॥ ७५० ॥ उद्धवें थोर केली ख्याती । मुक्तीचे माथां
 वाडली भक्ती । अगम्य मागितली स्थिती । हे श्रीपति अर्पित ॥ ५१ ॥ उद्धवा मुक्ती-
 वरील जे भक्ती । ते मज अवतारांची अवतारशक्ती । येणें उत्पत्ति स्थिति प्रलय अर्ता ।
 करुनि श्रीपति मी अलिप्त ॥ ५२ ॥ येणेचि वळें म्यां तत्त्वतां । कर्म करुनि मी अकर्ता ।
 भोग भोगोनि अभोक्ता । जाण सर्वथा येणे योगे ॥ ५३ ॥ हा योग न कळे ज्यासी ।
 दुःखरूप ससार त्यासी । हा अखंड योग मजपाशी । मी ससारेंसी सुखरूप ॥ ५४ ॥
 हा योग सदाशिव जाणे । कां म्या जाणिजे नारायणे । इतराचें जें जाणणे । ते अगम्य-
 पणे रिधेना ॥ ५५ ॥ ऐसी श्रीकृष्ण सांगे गुह्य गोष्टी । ते स्थिति वाणेंली उद्धवाचे पोटीं ।
 दोघा निजबोधें एकगांठी । भजनकसवटी कळो सरली ॥ ५६ ॥ मुक्तीसी भक्तीची हात-
 वटी । ते उद्धवासी कळली गोष्टी । तो उल्हास न माये पोटी । स्वानदपुष्टीं कोदेंला ॥ ५७ ॥
 जेवीं वाळकाच्या थांयाकारणे । माता लेववी निजभूपणे । तेवीं उद्धवालागीं श्रीकृष्णे ।
 अंतारस्थिति देणे निश्चित ॥ ५८ ॥ मनाचे नाइकती कान । बुद्धीचे न देखती नयन ।
 शेरी गगनातेंही चोरुन । उद्धवासी श्रीकृष्ण निजस्थिति अर्पी ॥ ५९ ॥ जे ब्रह्मवेच्यांसी
 नाकळे । जे वेदानुवादा न कळे । ते स्थिति उद्धवासी गोपाळे । कृपावळें अर्पिली ॥ ७६० ॥
 पूर्वीं श्रीकृष्णे पुसता पहा हो । उद्धरलो ह्मणे उद्धवो । आता मागे भजनभावो । हा
 गूढाभिप्रावो हरि जाणे ॥ ६१ ॥ मुक्तीवरील मागतां भक्ती । श्रीकृष्णाची अवतारशक्ती ।
 मायानियंतृत्वाची पूर्ण स्थिती । उद्धवाचे हातीं स्वयें आली ॥ ६२ ॥ जाणोनि मायेचे
 मिथ्यात्व पूर्ण । तिचे प्रेरण आणि आवरण । हें मायानियंतृत्वलक्षण । उद्धवासी श्रीकृष्ण
 स्वयें अर्पी ॥ ६३ ॥ जैसें बुद्धिवळाचे पोटी । पूर्वं कर्म नसता गाठीं । राजा प्रधान पशु
 प्यादा उठी । निर्धारिता दृष्टी काष्ठ एक ॥ ६४ ॥ एकचि काष्ठ दोही भारी । तेथ कोण
 कोणाचा वैरी । वैर नसताही झुजारी । मारामारी अचेतना ॥ ६५ ॥ ह्मणती हस्ती घोडा
 प्रधान मेला । तेथ काय त्याचा प्राण गेला । प्यादा होता तो प्रधान जाहला । तो काय
 पावला गजातलक्ष्मी ॥ ६६ ॥ जीव नसता निर्धारिं । मारिले ह्मणती निजगजरी । एका
 जीत एका हारी । तें ज्ञान सारी नेणती ॥ ६७ ॥ सारी निर्मोह्यापाठी । कोण धर्मात्मा
 चढे वैकुंठी । कोण पडे नरकसकटीं । बद्धमुक्तगोठी समूळ मिथ्या ॥ ६८ ॥ एवं बुद्धिव-
 लाचिया परी । ज्यासी निजदृष्टि ससारीं । तोचि अवताराचा अवतारी । जाण तो निर्धारिं
 भगवंत ॥ ६९ ॥ समूळ मिथ्या जाणे वेदोक्ती । समूळ मिथ्या जाणे बंधमुक्ती । हे जाणोनि
 आचरे जो वेदविहिती । तेचि निजभक्ती मुक्तीवरी ॥ ७० ॥ करुनि ससारनिवृत्ती ।
 बहुत पावले नित्यमुक्ती । त्याही हे दुर्गम भक्ती । अतर्क्य स्थिती तर्केना ॥ ७१ ॥

१ नेणतेपणान २ ठसली ३ भजनाची सीमा, कस ४ मुक्तीची भक्तीचे ऐक्य ५ प्यापला ६ वाळीसाठा ७ निज
 स्थिति ८ वेदवेदाताला ९ उद्धवां मुक्तीवरील भक्ति मागितला तीच श्रीकृष्णाची अवतारशक्ति असून मायानियंतृत्वाची
 स्थिति होय । त्या जीनातला गूढार्थ फार रम्य व उदात्त आहे १० प्रकृति ११ आवरून धरणें १२ दोन बाजूं
 १३ मोठी १४ मरणावर.

ऐंशी ज्यापाशीं माझी स्थिती । तोचि मोक्षावरील करी भक्ती । इतरांसी हे अतर्क्य गती ।
जाण निश्चितीं उद्धवा ॥ ७२ ॥ उद्धव पावला अगाध गती । त्यासी सर्वज्ञ लोकोपका-
रार्थी । वांचवावया ब्रह्मशापाहार्ती । उपाय श्रीपति स्वयं योजी ॥ ७३ ॥ नारदासी
ब्रह्मज्ञान । त्यासीही दक्षशापबंधन । एके ठायीं न राहे जाण । करी परिभ्रमण शापार्थ
॥ ७४ ॥ ब्रह्मशाप अतिदारुण । हें जाणोनिया श्रीकृष्ण । उपदेशूनि ब्रह्मज्ञान । उद्धवा
आपण दूर दवडी ॥ ७५ ॥ उद्धव जन्मला यादववशीं । यादव निर्मती ब्रह्मशापेंसीं ।
तेथ वांचवावया उद्धवासी । वदरिकाश्रमासी स्वयं धाडी ॥ ७६ ॥ ब्रह्मशापाचेनि
आघातें । यादव निमती स्वगोत्रघाते । उद्धवा वाचवावया तेथें । वदरिकाश्रमातें हरि प्रेरी
॥ ७७ ॥ उद्धवासी जे झाले ज्ञान । त्याहूनि वदरिकाश्रम पावन । हें सर्वथा न घडे
जाण । ब्रह्मशापाभेण पळवित ॥ ७८ ॥ उद्धवाऐसे अनर्घ्य रत्न । ज्यासी माझी स्थिति
जाहली सपूर्ण । त्यासी वाचवावया श्रीकृष्ण । पाठवी आपण वदरिकाश्रमा ॥ ७९ ॥

मीभगवानुवाच ॥ गच्छोद्धव मयाऽऽदिष्टो वदर्याप्य ममाश्रमम् ।

तत्र मत्पादतीर्थोदे ज्ञानोपस्पर्शनै शुचि ॥ ४१ ॥

गंभीरगिरा बोले श्रीकृष्ण । उद्धवा तुज जाहले ब्रह्मज्ञान । तुटले स्नेहपाशबंधन ।
तरी ममाज्ञा करीं गमन वदरिकाश्रमा ॥ ७८० ॥ त्या वदरिकाश्रमाचे महिमान । लोक-
सप्रहार्य सपूर्ण । तरावया जड मूढ जन । स्वमुखें श्रीकृष्ण सांगत ॥ ८१ ॥ तो वदरि-
काश्रम माझें स्थान । तेथ नित्य माझें अनुष्ठान । तथा स्थानाचें दूरदर्शन । करी निर्द-
ळण कलिकल्मपा ॥ ८२ ॥ ज्या पर्वताचे स्पर्शन । मानवा करी परम पावन । जें वदरीचें
नामस्मरण । विभाडी दारुण महादोषा ॥ ८३ ॥ तेथेही माझें पादोदक । अलर्कनदा
पवित्र देख । जिचेनि स्पर्शमात्रें लोक । होती अलौकिक पावन ॥ ८४ ॥ जेथ श्रद्धायुक्त
करिता स्नान । जीवाचें तुटे भवबंधन । ज्यासी घडे आचमन । तो उद्धरे जाण पितरेंसी
॥ ८५ ॥ ऐसे वदरिकाश्रम माझें जाण । अतिशये परम पावन । ह्यणसी कें केले तें त्वां
स्थान । ऐक ते कथन उद्धवा ॥ ८६ ॥ रजोगुणे सैजिले जन । ते जाहले भोगकर्मी
प्रवीण । भोगासक्तों बुडता पूर्ण । दों रूपीं मी जाण अवतरलों ॥ ८७ ॥ तेंम निरसी
रविचंद्र पूर्ण । तैसा मी जाहलो नरनारायण । वदरिकाचलामार्जी जाण । केला सपूर्ण
नित्योद्दयो ॥ ८८ ॥ भैज्यपूज्यत्वे मी नारायण । नररूपें मीचि भक्त जाण । तेथ भक्ति
वैराग्य ज्ञान । म्या आचरोन प्रकाशिलें ॥ ८९ ॥ तो वदरिकाश्रम माझें स्थान । तेथें
सर्वदा मी आपण । अद्यापि करितों अनुष्ठान । भक्तिज्ञानवैराग्यें ॥ ७९० ॥ नरनाराय-
णस्थिती । मी अवतरलो जे पर्वतां । तेथ तोडिले धोरीपेशी मागुती । माझी निजभक्ती
फारपांडली ॥ ९१ ॥ यालागीं वदरिकाश्रम । त्या स्थळासी म्या ठेविलें नाम । तेथें फिटेल
भवभ्रम । यापरी परम पावन ते स्थळ ॥ ९२ ॥ त्या वदरिकाश्रमाप्रती । तुवा जावे गा

१ ब्रह्मशापाच्या शापापासून २ मरण पावणार ३ परस्परान्या आपातातीं ४ केवळ शापभयानें ५ अमूल्य

६ वास्तव्य ७ कलिसत्रार्थी दोषास ८ हाफळून देतें ९ या नासाची १० अत्यंत ११ पितरानुर्जा १२ स्थान

१३ उपाय केते १४ अपार १५ भजनपूजनास योग्य १६ बोरीचें किंवा दुसऱ्या कोणत्याही जातीचें झाड तोडलें

असता तें पुन लसतून घाटतें १७ फोंफावळी, शुद्धिगत शाखी

निश्चितीं । ऐसे उद्धवा कल्पिनी चितीं । मज काय तीर्थीं विवंचू ॥ ९३ ॥ मोक्षाहीव-
रील भक्ती । तुवा अर्पिली माझे हातीं । तेणें मी जाहलों अतिकृतार्थीं । ह्यणसी मज
तीर्थीं चांड नाही ॥ ९४ ॥ तुज माझी आज्ञा प्रमाण । अवश्य तेथें करावे गमन । उद्धवें
धरोनिया मौन । मस्तकीं वचन वंदिले ॥ ९५ ॥ सज्जावे करुनि नमन । घेतां वदरिका-
श्रमदर्शन । तो नर होय नारायण । एवढें महिमान त्या स्थळाचे ॥ ९६ ॥ उद्धवा तुझ्या
ठायीं पूर्ण ज्ञान । ज्ञान असोनि माझें भजन । तुझेनि चरणस्पर्शें जाण । होईल पावन
वदरिकाश्रम ॥ ९७ ॥ ऐसे ऐकोनि श्रीकृष्णवचन । उद्धवासी आले रुदन । धांवोनि
वंदिले श्रीचरण । सर्वथा गमन करीन आतां ॥ ९८ ॥ ब्रह्मशापाचे निर्दळण । उद्धवाचे
चुकवावया जाण । श्रीकृष्णे प्रबोधोनि पूर्ण । करवी गमन वदरिकाश्रमा ॥ ९९ ॥ उद्धव
ज्ञानियाचे ज्ञानरत्न । त्यासी वांचवूनि श्रीकृष्ण । विस्तारावया निजज्ञान । करवी गमन
वदरिकाश्रमा ॥ १०० ॥ चुकवावया ब्रह्मशाप दारुण । उद्धवासी विशोळी गमन । अन्य-
था जाहलिया ब्रह्मज्ञान । कृष्ण तीर्थीटन नेमीना ॥ १ ॥ उद्धवासी भवबंधन । वाळप-
र्णाचि नाही जाण । हें जाणोनिया श्रीकृष्ण । ब्रह्मशापाभेण तीर्थी धाडी ॥ २ ॥ तीर्थ-
यात्रेचा अभिप्रावो । हाचि निश्चितें निजभावो । जाणोनिया देवाधिदेवो । मोकली उद्धवो
वदरिकाश्रमा ॥ ३ ॥ उद्धवा तुज गेलिया तेथ । थोर लोकांसग्रह होईल एथ । तुझेनि
धर्म निश्चित । दीन समस्त उद्धरती ॥ ४ ॥ ह्यणसी पावल्या तें तीर्थ । म्या कैसे वसावे
तेथ । तेही अर्थी लोकहितार्थ । तुज इत्यर्थ सागेन ॥ ५ ॥ उद्धवा तुझे जे आचरण ।
तोचि जनासी उपदेश जाण । यालागीं वैराग्य भक्ति ज्ञान । स्वधर्माचरण सांडूं नको
॥ ६ ॥ त्रिभुवनामार्जी सर्वथा । उद्धवा मज नाहीं कर्तव्यता । तोही मी लोकसग्रहार्थी ।
होय वर्तता निजधर्मी ॥ ७ ॥ तूं ऐसे ह्यणसी आता । त्रैलोक्य असे तुझ्या माथा ।
यालागी लोकसग्रहार्थी । तूं होसी वर्तता स्वधर्मकर्मी ॥ ८ ॥ मी निजधामा जातों आपण ।
यालागी माझी स्थिती पूर्ण । ते पूर्णता तुज म्या अर्पिली जाण । लोकसग्रहार्थ पूर्ण तूं
विरक्त होई ॥ ९ ॥ अमेदंभक्ति वैराग्य ज्ञान । स्वयें आचरोनि आपण । देखी लावावे
इतर जन । लोकसग्रह जाण या नावे ॥ १० ॥ उद्धवा माझिये ज्ञानप्राप्ती । तूं वंच
जाहलासी त्रिजगतीं । तुझी जे आचरती स्थिती । तेचि लोकां समस्तीं करिजेळ ॥ ११ ॥
आता तुझेनि 'मिसे जाण । साडे तीं श्लोकीचें निरूपण । लोकसग्रहार्थ सागेन । तैसेचि
वर्तन करावे तुवा ॥ १२ ॥ तुज पावल्या वदरिकाश्रमातें । तेथ विद्यमान बहुत तीर्थें ।
परी अलकनंदा मुख्य तेथें । जे नाशी दोपाते दर्शनमात्रें ॥ १३ ॥

१ विचार, गरज २ जहर ३ रडें ४ घात ५ वदरिकाश्रमात् ६ ब्रह्मशापाच्या भयाने ७ दवडी, धाडी ८ लोकाने
तस बागवत झणत ज्ञानोचाराय गीता वार् सागतात - 'देखे प्राप्तार्थ जाहले । जे निष्कामता पावले । त्याही कर्तव्य असे
उरले । लोकालागीं ॥ १५५ ॥ मार्गी अवासरिदा । पुढे देखणाही चाले जैसा । अज्ञाना प्रगटावा धर्म तैसा । आचरोनी
॥ १५६ ॥ एथ वडिल जें जें करिती । त्या नाम धर्म ठेविती । तेचि येर अनुष्ठिती । सामान्य सकळ ॥ १५८ ॥ जे
पुढतपुढती पाया । हे सकळ लोकसम्या । रक्षणीय सवया । ह्यणजनिया ॥ १७० ॥ 'ज्ञानेश्वरी अ० ३ ९ एकारामतेची
कनेदभक्ति, वैराग्य, व ज्ञान, हें आचरुन दाखवाने ह्यणजे हा किता सामान्य जन गिरवू लागतात लोकसग्रह तो हाच.
१० विनिता ११ भारीश्री

ईक्ष्वायुश्चाण्डाया विपृताशीपकटमप । वसानो वल्कलान्यह वन्यधुर सुप्रति स्मर ॥ ४२ ॥

करुनि अलकनंदेचे स्नान । करावे विध्युक्त तीर्थविधान । मग तेथे वसावे आपण । वसते लक्षण तें ऐक ॥ १४ ॥ त्यजूनि वस्त्रं आभरण । करावीं वल्कले परिधान । करुनि वनफले भोजन । रहावे आपण अनुद्वेग ॥ १५ ॥ आपुली पूर्ण निस्पृहता । दावावी लोकसप्रहार्या । निजसुखें तेथे असतां । द्वंद्वसहिष्णुता दावावी ॥ १६ ॥

निनिक्षुर्द्वंद्वमात्राणा सुशील सपतेन्द्रिय । शान्त समाहितधिया ज्ञानविज्ञानमयुत ॥ ४३ ॥

तू ज्ञानविज्ञानसपन्न । तुज द्वंद्ववाधा न वाघे जाण । तरी द्वंद्वसहिष्णुता पूर्ण । दावावी आपण लोकहितार्था ॥ १७ ॥ तुज नाहीं विषयासक्तता । तरी नेमावें इंद्रियार्था । प्रकट करावी सुशीलता । निजशातता दावावी ॥ १८ ॥ निजबुद्धीचें समाधान । सहजे प्रकटवावे आपण । मजपासुनि जे प्राप्त ज्ञान । त्याचे अनुसंधान दावावे ॥ १९ ॥

मत्तोऽनुशिक्षित यचे विविक्तमनुभावयद् । मय्यावेदितवाक्चित्तो मद्धर्मनिरतो भव ॥

या स्थितीं तुज वसता जाण । बहुसाल तुज येतील शरण । तू पावलासि माझे ज्ञान । हें सर्वही जन जाणती ॥ ८२० ॥ पावोनिया ब्रह्मज्ञान । स्वयें उद्धरला आपण । न करी जो दीनोद्धारण । हें भंडपण ज्ञात्याचें ॥ २१ ॥ एक पावोनि ब्रह्मज्ञान । शिष्य उपदेशी आपण । बोध न करवे परिपूर्ण । ते निष्ठा हीन निर्वीर्य ॥ २२ ॥ शिष्य बोधेवीण चरफडी । गुरु गुरूपण वडवडी । घरींच्या घरीं चुकामुकी गाढी । हे बोधपरवडी अवड ॥ २३ ॥ परचित्तप्रबोधवृत्ती । हे सामान्य नव्हे स्थिती । ब्रह्मज्ञानाची पूर्ण निष्पत्ती । या नाव निश्चितीं उद्धवा ॥ २४ ॥ स्वयें तरोनि जना तारी । हे ज्ञानाची अगाध योरी । ते म्या दिधली तुझ्या करी । जन उद्धरीं उद्धवा ॥ २५ ॥ शिष्यसुक्षेत्रीं ब्रह्मज्ञान । ज्याचे नव्हे वर्धमान । तववरी नाहीं पूर्णपण । उद्धवा जाण निश्चित ॥ २६ ॥ जेवीं पिकलिया वृक्षाप्रती । पक्षी तुष्टले स्वयें येती । तेवीं निर्डारली ब्रह्मस्थिती । तेथ शिष्य पावती स्वानद ॥ २७ ॥ बोले उपदेशिती ब्रह्मज्ञान । बोध नव्हे तें निर्वीर्य जाण । ते तू ह्याणसी कौसेन । ऐक सागेन उद्धवा ॥ २८ ॥ अनुभवा आले ब्रह्मज्ञान । तेणे अर्गी ये जाणपण । तेथ सचरे ज्ञानाभिमान । तेणें वीर्य क्षीण ज्ञानाचें ॥ २९ ॥ जंव जंव ज्ञाता निरहकार । तव तंव ज्ञानासी वीर्य^{१६} थोर । त्याची होता कृपाभात्र । बोध साचार शिष्यासी ॥ ८३० ॥ तुज फावले माझे ज्ञान । उपदेशिती शिष्यजन । ते तुज देतील सन्मान । तरी तू ज्ञानाभिमान धरू नको ॥ ३१ ॥ सद्गुरूसी सर्वा भूतीं । सर्वादा ब्रह्मप्रतीती । तेथ शिष्यासी ये भूतव्यक्ती । काय ब्रह्मस्थिती पळाली ॥ ३२ ॥ यालागीं शिष्यां नीचपण । सर्वथा न देखावे आपण । शिष्य देखावा ब्रह्म पूर्ण । हें मुख्य लक्षण गुरूचें ॥ ३३ ॥ तेचि निरभिमान स्थिती । उपदेशीं शिष्याप्रती । निरभिमानांपरती । दशा त्रिजगतीं असेना ॥ ३४ ॥

१ शास्त्राप्रमाणे २ समाधानार्थे. ३ शीतोष्ण, सुखदुःखादि समष्टीनें सहन करणे ४ नियमित ठेवावे ५ सतत चिंतन ६ अनेक प्रकारचे लोक ७ कमीपण ८ नेमकी, निरपयुक्त ९ तळमळ १० उपदेशाचा प्रकार ११ दुसऱ्याचे चित्तात प्रकाश पाडणे १२ प्राप्ती १३ शिष्यरूप उत्तम क्षेत्रात उपदेश ठरत नाही तोपर्यंत पृथक् आली नाही १४ पणत्यास आली १५ योग्या प्रकारानें १६ मी ज्ञाता हा अहकार जसजसा जोसुरू लागतो तसतसें ज्ञानाचें सामर्थ्य वाढत जातें १७ प्राप्त झालें १८ ब्रह्माचा अनुभव १९ जीवपणा, शिष्यात काय ब्रह्मत्व नाही २० निरभिमानता ही सर्वांतूच अवस्था होय

तेचि उपदेशलक्षण । वाचेसी माझे नामकीर्तन । शरीरीं माझे नित्य भजन । मद्रूपीं मन-
 निमग्नता ॥ ३५ ॥ ज्ञानी ह्याणतां न धरी श्लाघ । मूर्ख ह्याणतां न धरी राग । स्वयें
 रहावे अनुद्वेग । हे दशा चांगे ज्ञात्याची ॥ ३६ ॥ शिष्य देतील सन्मान । तो नेघें ह्याणतां
 अपक्वपण । घेतां आला ज्ञानाभिमान । हेही विघ्न ज्ञात्यासी ॥ ३७ ॥ शिष्य देतील
 सन्मान । तो अनुद्वेग ध्यावा आपण । परी न धरावा मानाभिमान । हे मुख्य लक्षण
 ज्ञात्याचे ॥ ३८ ॥ तुज माझ्या ज्ञानाची पूर्ण प्राप्ती । तेचि एकांतीं लोकांतीं । नित्य निर-
 भिमानस्थिती । स्वानंदस्फूर्ती सर्वदा ॥ ३९ ॥ एवं नित्य निरभिमान । भक्तियुक्त वैराग्य
 ज्ञान । स्वयें आचरोनि आपण । शिष्यसज्जन उपदेशिजे ॥ ८४० ॥ तुज जे शिष्य येती
 शरण । ते नीच न ह्याणावे आपण । हे गुरुत्वाचें पूर्णपण । शिष्यही पूर्ण पूज्यत्वे देसें
 ॥ ४१ ॥ जेवी तानयालागीं माता । तेवीं शिष्याचिया निजस्वार्था । गुरुसी कळवळा
 तत्त्वतां । शुद्ध सद्गुरुता या नांव ॥ ४२ ॥ शिष्यलक्षणप्रकार । मागां सांगितला विचार ।
 तो जेथ देखसी अधिकार । तेथ साचार उपदेशीं ॥ ४३ ॥ तुज जे शिकविले प्रस्तुत । ते
 शिष्योपदेशसंग्रहाय । तूं ठायींचा गुणातीत । तुज हे समस्त स्पर्शना ॥ ४४ ॥

अतिव्रज्य गतींक्षिप्तो मामेप्यसि तत परम् ॥ ४४ ॥

यापरी ज्ञान उपदेशितां । तुझी न मोडे गुंणातीतता । ज्यांसी उपदेशिती तत्त्वतां ।
 तेही त्रिगुणावस्था जिकिती ॥ ४५ ॥ पूर्वोक्त उपदेशयुक्ती । जे शिष्य सर्वदा वर्तती । ते
 त्रिगुणाची त्रिविध वृत्ती । अतिक्रमिती गुरुकृपा ॥ ४६ ॥ त्रिगुणाचे त्रिविधपण । दृश्य
 द्रष्टा आणि दर्शन । जागृति सुषुप्ति आणि स्वप्न । ज्ञेय ज्ञाता ज्ञान साक्षेपें ॥ ४७ ॥ कार्य
 कर्म आणि कर्ता । भोज्य भोजन आणि भोक्ता । शत्रु मित्र उदासीनता । या त्रिगुणावस्था
 बाधक ॥ ४८ ॥ तेव येणे उपदेशे जाण । सच्छिष्यां करून माझे भजन । त्रिगुणात्रिपुटी
 निर्दळून । माझे स्वरूप पूर्ण स्वयें होती ॥ ४९ ॥ माझिया स्वरूपाप्रती । नाहीं गुण ना गुण-
 वृत्ती । भक्त मन्दावें गुणातीतीं । सहज पावती स्वानंद ॥ ८५० ॥ ऐसा आज्ञापिला उद्भवो ।
 त्याचे अवस्थेचा अभिप्रावो । परीक्षितीप्रती पहा हो । स्वयें शुकदेवो सागत ॥ ५१ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ स पृथमुक्तो हरिमेघसोद्भव प्रदक्षिण त परिसृत्य पादयो ।

चित्तो निषायाश्रुकलाभिरार्द्रैर्घ्नीर्धैरिषिद्वन्द्वपरोप्युपक्रमे ॥ ४५ ॥

जो निजमोक्षें नित्य निष्काम । जेणे अनुभविले परब्रह्म । त्या श्रीशुकासी अतिसंग्रम ।
 उद्भवानें प्रेम वर्णावया ॥ ५२ ॥ तो शुक ह्याणे परीक्षिती । उद्भव आज्ञापिला श्रीप्रती ।
 त्याच्या प्रेमाची अद्भुत स्थिती । ते मी तुजप्रती सागेन ॥ ५३ ॥ उद्भव जरी जाहला
 गुणातीत । तरी गुरुचरणीं प्रेम अद्भुत । ज्यासी सद्गुरु श्रीकृष्णनाथ । मूर्तिमंत परब्रह्म
 ॥ ५४ ॥ त्यजून शके हरिपदा । हरीचे ठायीं पूर्ण श्रद्धा । यालागीं जाण हरिमेधा । बोली
 प्रबुद्धा उद्भवानें ॥ ५५ ॥ जो आवडीं करी हरीचें ध्यान । त्याचे ध्यानेंसी हरि हरी मन ।
 जो विवंची हरीचें, समाधान । त्याचे बुद्धीचे हरण हरि करी ॥ ५६ ॥ जो करी हरि-

१ अभिमान, डील २ उद्देगरहित, स्वयं ३ उत्कृष्ट ४ एकातामर्थ्ये ५ जनसमूहामर्थ्ये ६ संप्रेम ६ आता
 ७ मूल्याच ८ शिवगार नाही ९ तीनी गुणाचा अतिक्रम करून राहणें १० अत्यंत आवड, पीति ११ हरीचे ठिकाणीं
 ज्याचे वायत प्रेम आणि उद्दि धाहे असा उद्भव १२ शानयत, १३ हरण करी १४ कृष्णसमाधान.

चित्तन । त्याचे चित्ताचें करी हरि हरण । जो करी हरीचें सरण । त्याचा ससार पूर्ण
हरि हरी ॥ ५७ ॥ ऐशिया हरीच्या ठायीं सर्वदा । पावल्याही मुक्तिपदा । उद्धवाची
सप्रेम श्रद्धा । यालागीं हरिमेघा त्यासी ह्मणती ॥ ५८ ॥ जे पावले गुणातीर्ती । त्यासी
आवडे ज्याची भक्ती । तेणें श्रीकृष्णे उद्धवाप्रती । प्रयाण निश्चितीं नेमिले ॥ ५९ ॥ दूरी
प्रयाण वदरिकाश्रम । मागुता न भेटे पुरुषोत्तम । तो प्रयाणकालउपक्रम । जाहला सप्रेम
उद्धवासी ॥ ६० ॥ सर्वदा सुखदुःखातीत । उद्धव जाहलासे निश्चित । तोही प्रयाण-
कार्ळां प्रेमयुक्त । प्रदक्षिणा करीत श्रीकृष्णा ॥ ६१ ॥ चरणीं मस्तक ठेविता जाण ।
आनंदाश्रु लोटले नयन । तेणे श्रीकृष्णाचे चरणक्षाळण । जाहले सपूर्ण पदद्वया ॥ ६२ ॥

मुदुस्वयज्जेहवियोगकातरो न शमुवस्त परिहातुमागुर ।

कृष्ण ययो मूर्धनि भर्तृपादुके विभ्रममदृश्य ययौ पुन पुन ॥ ४६ ॥

आणिकाचा स्नेह अतिवाधक । त्याते सांडवी वेदैविवेक । तैसा कृष्णस्नेह नव्हे देख ।
तो सुखदायक स्नेहाळुवा ॥ ६३ ॥ उद्धवासी स्वाभाविक । गुरु परब्रह्म दोनी एक ।
इतरासी भावनात्मक । उद्धवासी देख स्वतःसिद्ध ॥ ६४ ॥ ऐसा श्रीकृष्णस्नेहो आव-
श्यक । उद्धवासी सुखदायक । त्या कृष्णासी साडिता देख । आत्यंतिक विव्हळ ॥ ६५ ॥
निःशेष निर्माली विषयावस्था । जरी वृद्ध जाहली पतिव्रता । तरी त्यागावा निजभर्ता ।
हें तिशीं सर्वथा नावडे ॥ ६६ ॥ तेणीं अनुभवूनि परमार्था । उद्धव पावला जीवनमुक्ता ।
तरी सद्गुरु श्रीकृष्ण त्यागिता । अतिविव्हळता गुरुप्रेमें ॥ ६७ ॥ स्नेहें द्वेषें संकामेंसी ।
जे जे वेधले श्रीकृष्णासी । ते ते पावले परमानदासी । त्या श्रीकृष्णासी त्यजी कोण
॥ ६८ ॥ अविधीं रातले श्रीकृष्णासी । ते वंघ जाहले ब्रह्मादिकासी । मा उद्धव विकला
गुरुप्रेमासी । केवीं श्रीकृष्णासी त्यजील ॥ ६९ ॥ ज्यासी परब्रह्मत्वे गुरुभक्ती । त्यासी तृणप्राय
जीवनमुक्ती । जाहलीही मुक्ति उपेक्षिती । विकिले गुरुभक्ती अनन्यत्वे ॥ ७० ॥ उल्लूखूनये सद्गु-
रुवचन । करावे वदरिकाश्रमां गमन । श्रीकृष्णप्रेमा पढिये पूर्ण । तो सर्वथा जाण निघों नेदी
॥ ७१ ॥ ऐसे उभयता अतिसकट । उद्धवा वोढवले दुर्घट । श्रीकृष्णप्रेमें उतंते पोटा । न देखे घाट
वदरीची ॥ ७२ ॥ त्यागोनि जावे जरी कृष्णनाथा । तरी हा निजधामा जाईल आता । मग मी
न देखें मागुता । यालागीं अवस्था अनावर ॥ ७३ ॥ जलंदनवधनतनु । श्याम रींजीवलोचनू ।
आनंदविग्रही श्रीकृष्णू । ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ७४ ॥ मुकुटकुंडले मेखळा । तिलक
रेखिला पिवळा । पदक एकावळी गळा । कठी तेजागळा कौस्तुभ ॥ ७५ ॥ चाकीअर्दु-
वाचा गजर । चरणीं गर्जत तोडर । विद्युत्प्राय पीतावर । तेणें शार्ङ्गधर शोभत ॥ ७६ ॥
कासे विरींजे सोनसळा । आंपाद रुळे वनमाळा । घमघवीत घनसावळा । देखता डोळा
जीवू निवे ॥ ७७ ॥ ऐसे श्रीकृष्णदर्शन । पुढती न देखें मी आपण । यालागीं उद्धव
जाण । प्रेमें सपूर्ण विव्हळ ॥ ७८ ॥ उद्धव पावला परब्रह्म पूर्ण । त्यासी सगुणाची अव-
स्था कोण । कृष्णप्रभाप्रकाशे चिह्नन । आत्मवस्तु सपूर्ण श्रीकृष्ण ॥ ७९ ॥ घृत धिजलें
का विधुरले । परी घृतपणा नाही मुकले । तेवीं सगुणनिर्गुणत्वे मुसौवले । परब्रह्म

१ हरण करतो २ हरिवृद्धि शुकाचार्य ३ वेदातज्ञान ४ काल्पनिक ५ अतिशय ६ सरली ७ विषयेच्छेनें
८ रत झाले ९ प्राप्त झाली असताही १० फार आवडता ११ भरले १२ स्थिति १३ जलांन पूर्ण भरलेल्या नूतन
मेघाप्रमाणें श्याम देहान्ना १४ कमलवयन १५ आनंदमूर्ति १६ पायातील तोडे १७ शोभतो १८ पीतावर
१९ पायापर्यंत. २० त्रिपदळें २१ एकपदळें ।

सचलें श्रीकृष्ण ॥ ८८० ॥ त्याज्य सगुण पूज्य निर्गुण । हेही दशा आरती जाण । ज्यासी
 ब्रह्मरूप नृणपापाण । त्यासी त्याज्य सगुण कदा नव्हे ॥८१॥ एवं सगुण आणि निर्गुण ।
 उद्धवासी समसमान । गुरुत्वे कृष्णी प्रेम गहन । तो त्यागिता पूर्ण विवहळता ॥ ८२ ॥
 आज्ञा नुल्लेखे सर्वथा । ह्यणोनि निघावे वदरीतीर्था । तंव श्रीकृष्णासी सांडूनि जातां ।
 परमावस्था उद्धवीं ॥ ८३ ॥ उद्धव प्रयाणअवसरिं । लोळणी घाली पायावरी । चरण
 आलिंगी हृदयीं धरी । जावया दूरी धीर नव्हे ॥ ८४ ॥ मज एथोनि गेलिया आतां ।
 मागुती न देखें श्रीकृष्णनाथा । तेणें अनिवार अवस्था । पाऊल सर्वथा न घालवे ॥८५॥
 मी निर्यालों कृष्णचरणामूर्तीं । मज चाडं नाही महातीर्थीं । त्याहीमार्जी अर्हटगती ।
 अर्ती श्रीपति त्यागवी ॥ ८६ ॥ सप्रेम चळचळां कांपत । कंठ जाहला सद्गदित । वापें
 क्षणक्षणा स्फुंदत । स्वेदरोमाचित उद्धव ॥ ८७ ॥ गमनालागीं अतिउद्यत । पाया ला-
 गोनि पन्हा जात । सवेचि येऊनि पायां लागत । विगुंतले चित्त हरिप्रेमीं ॥ ८८ ॥ पुढती
 नमन पुढती गमन । पुढती घाली लोटांगण । पुढती वंदी श्रीकृष्णचरण । सर्वथा जाण
 निघवेना ॥ ८९ ॥ देखोनि उद्धवाचा भावो । परमानंदें तुष्टला देवो । यासी माझ्या ठायीं
 अतिस्नेहो । गुरुत्वे पहा हो अनन्य ॥ ९० ॥ कृपा उपजली यंदुनायका । आपुले चर-
 णांच्या पादुका । उद्धवासी दिधल्या देखा । तेणे निजमस्तका ठेविल्या ॥ ९१ ॥ पादुका
 ठेवितांचि शिरीं । मी जातों कृष्णापासूनि दूरी । हें नाठवे उद्धवाभीतरिं । ऐशियापरी
 प्रबोधिले ॥ ९२ ॥ पादुका ठेविताचि माथा । स्वयें उपशंभे अवस्था । नमस्कारोनि
 श्रीकृष्णनाथा । होय निघता तदाज्ञा ॥ ९३ ॥ त्रिवार करोनि प्रदक्षिणा । अवलोकून
 कृष्णवदना । नमस्कारोनि श्रीचरणा । उद्धव कृष्णाज्ञा निघाला ॥ ९४ ॥ तृतीयस्कंधींचें
 निरूपण । उद्धवासी विदुरदर्शन । दोघां पडिले आलिंगन । कुशल सपूर्ण पुशिले ॥९५॥
 तेथ सागता कृष्णनिधन । उद्धव नव्हेचि दीनवदन । ते विदुरासी कळले चिह्न । हा
 ब्रह्मज्ञान पावला ॥ ९६ ॥ मरता गुरु रडता चेला । दोहीचा बोध वाया गेला । साच
 मानी जो या बोला । तोही ठकला निश्चित ॥ ९७ ॥ यासी तुष्टली श्रीकृष्णकृपामूर्तीं ।
 निमाली मोहममतावृत्ती । पावला परमानंदप्राप्ती । स्वानंदस्थितीं डुल्लत ॥ ९८ ॥ शब्द
 नातळोनि बोल बोले । पृथ्वी नातळोनि सहजे चाले । असोनि नामरूपमेळें । नामरूपा
 नातळे हा एक ॥ ९९ ॥ हा रसेवीणें सुरस चाखे । डोळ्यांवीण आपण पै देखे । इद्रि-
 यावीण सोर्लोव सुखें । निर्जात्मतोखें हा भोगी ॥ १०० ॥ निर्विकल्पनिजबोधेंसी । त्यावरी
 भक्तिज्ञानवैराग्येंसी । स्थिती देखोनि उद्धवापाशी । विदुर मानसीं निवाला ॥ १ ॥
 मग तो विनवी उद्धवासी । तुज तुष्टला हृषीकेशी । तू पावलासि ब्रह्मज्ञानासी । ते मज
 उपदेशीं सभाग्या ॥ २ ॥ उद्धव ह्यणे धन्य धन्य । तुज अर्ती सरला श्रीकृष्ण । तुज
 सांगावया ब्रह्मज्ञान । मैत्रेयासी जाण आज्ञापिलें ॥ ३ ॥ कृष्ण मज जरी आज्ञा देता ।
 तरी मी तत्काळ बोध कैरिता । तुज सद्गुरु परमार्थी । जाण सर्वथा मैत्रेय ॥ ४ ॥ ऐकता
 उद्धवाचें वचन । विदुर गर्हिवरला पूर्ण । काय बोलिला आपण । सावधान अवधारा ॥ ५ ॥

१ आलिङ्गनी, २ वृष्टदा ३ जाण्याच्या वेळीं ४ तृम झालों ५ गरज ६ देवगतीनें ७ तयार ८ पळी-
 कडे, ९ श्रीकृष्णाला १० उपदेशिला ११ शात झाली १२ कृष्ण निजधर्मा गेल्याचे उत १३ गुरु मरणधर्मा व
 शिष्य रथा दोषेही अन्न. १४ रसेवाचून १५ आत्मसुखानें १६ रूच ३ अ० ४ खोक २६, १७ करतों असतों

हैं तृतीयस्कंधींचें निरूपण । प्रसंगें एयें आले जाण । विदुर बोलिला अतिगहन । तेचि वचन अवधारा ॥ ६ ॥

काह कीटकवत्तुच्छ क च कारण्यवारिधि । तेनाह स्मरितोऽस्यव सुमुखुं केशव यथा ॥ १ ॥

विदुर ह्याणें मी मंशक । रंकांमाजो अतिरक । त्या मज सरें यदुनायक । कृपा अलौलिक दासाची ॥ ७ ॥ नाठवीच देवकीवसुदेवासी । नाठवीच बळिभद्रपाडवासी । तो आठवी मज दासीपुत्रासी । हृषीकेशी कृपाळू ॥ ८ ॥ जेवीं मरता सरें नारायण । तेवीं अंतीं मज सरला कृष्ण । यापरी भक्तप्रतिपाळू जाण । कृपासिधु पूर्ण श्रीकृष्ण ॥ ९ ॥ ॥ आशंका ॥ द्वारकेसी असता श्रीकृष्ण । तेचि उद्धवे केले गमन । त्यासी प्रभासींचें कृष्णनिधन । ह्याणाल सपूर्ण अहदय ॥ ११० ॥ उद्धवविदुरसवादखूण । येचि अर्थींचें निरूपण । समूळ सांगेन कथन । तें सावधान अवधारीं ॥ ११ ॥ उद्धव जाता मार्गीं आपण । अवंचितीं जाहली आठवण । न पाहता कृष्णनिधन । मी का गमन करितों हें ॥ १२ ॥ कृष्णचरित्र अतिगोड । तें सांडूनि तीर्थीं काय चाड । ऐसा विचार करुनि दृढ । श्रद्धें प्रौढ श्रद्धाळू ॥ १३ ॥ परतोनि कृष्णापार्शीं जाता । तो मज राहो नेदी सर्वथा । कृष्णामार्गे कळो नेदिता । आला गुप्तता प्रभासेसीं ॥ १४ ॥ तेथेही राहो-निया गुप्त । पाहो लागला कृष्णचरित । तंव यादवकुळाचा घात । देखिला समस्त उद्धवें ॥ १५ ॥ कुळ निर्दळूनि एकला । कृष्ण अश्वत्थातळीं बैसला । तेथ जराव्याधें वाण विधिंला । चरणीं लागला मृगशंका ॥ १६ ॥ चरणीं लागताचि घावो । थोर सुखें उखावला देवो । कृतकार्य जाहले निःसदेहो । निजधामा पहा हो जावया ॥ १७ ॥ वाण लागता भलतेयासी । घायें होती कासाविशी । ते दशा नाही श्रीकृष्णासी । देहत्व त्यासी अतिमिव्या ॥ १८ ॥ जेवीं घाय लागता छायेसी । पुरुष नव्हे कासाविशी । तेवीं व्याधें विधिता वाणेंसीं । गळती कृष्णासी असेना ॥ १९ ॥ ते सर्धीं मैत्रेय आला । त्यासी ज्ञानोपदेश केला । ते काळीं विदुर आठवला । कृपा कळजळला श्रीकृष्ण ॥ १२० ॥ आजि येथे विदुर असता । तरी मी ब्रह्म उपदेशिता । मैत्रेया तुज सागतो आता त्यासी तू तत्त्वता उपदेशी ॥ २१ ॥ पावोनि कृष्णगुह्यज्ञान । मैत्रेयासी परम समाधान । तो ह्याणें कलियुग धन्य धन्य । ब्रह्मवादी जन बहुसाल होती ॥ २२ ॥

सर्वें ब्रह्म वदिष्यन्ति सम्प्राप्तो च कलो युगे । नैव तिष्ठन्ति मंत्रेय शिक्षोदरपरायणा ॥ २ ॥

वादकत्वे कलियुगाप्रती । बहुसाल ब्रह्मवादी होती । परी न राहती ब्रह्मस्थितीं । जाण निश्चितीं मैत्रेया ॥ २३ ॥ घटूनिया ब्रह्मज्ञान । होती शिक्षोदरपरायण । जिहा शिश्र जो आवरी जाण । तया ब्रह्मज्ञान कलियुगीं ॥ २४ ॥ ऐकोनि मैत्रेयसवादासी । उद्धव आला श्रीकृष्णापार्शीं । प्रदक्षिण करुनि त्यासी । मग पायासी लागला ॥ २५ ॥ ऐकून मैत्रेयाचे ज्ञान । देखोनि कृष्णाचे निर्घाण । उद्धव निघाला आपण । ते ऐक लक्षण परीक्षिति ॥ २६ ॥

१ मासीप्रमाण तुच्छ २ विलक्षण ३ अशीच ओवी शानेश्वरीत आहे - 'जें न सांगेचि पितया वसुदेवासी । जें १ घागेचि माते देवनीसी । जें न सांगेचि वधु बळिभद्रासी । तें गुण अजुनेंसी बोलत' अ० ४-८ ४ भक्तवृत्ताळू ५ प्रभासपट्टणातील ६ दृष्णाच निजधामांत जाणें ७ अकस्मात् ८ प्रभास क्षेत्रांत ९ माण मारला १० गृह अथेळ वा शकेन ११ गळती १२ दयेन १३ वेदाती १४ विपयार्कांत

तत्समन्तर्हृदि सञ्चिवेश्य गतो महाभागवतो विशालाम् ।

यद्योपदिष्टा जगदेकवन्धुना तत समास्थाय हरैरगाद्गतम् ॥ ४७ ॥

जगाचें विश्रामधाम । जो पुरुषामार्जी पुरुषोत्तम । तो हृदयी धरोनि आत्मराम ।
 उद्धव सप्रेम निघाला ॥ २७ ॥ कृष्णाची पूर्ण कृष्णस्थिती । हृदयी धरोनि सुनिश्चिती ।
 उद्धव विशालतीर्थाप्रती । स्वानंदगती निघाला ॥ २८ ॥ उद्धव स्वानंदस्थितिपूर्ण । जेथे
 जेथे करी गमन । ते ते लोक होती पावन । भक्तिज्ञानवैराग्ये ॥ २९ ॥ जैसजैसी विवेक-
 विरक्ती । तैसतैशा बोधकशक्ती । उपदेशित ज्ञानभक्ती । चालिला त्रिजगती उद्धरिवू
 ॥ २३० ॥ ज्यांसी उद्धवासी जाहली भेटी । त्यासी हरिभजनी पडे मिठी । भवभय पडों
 नेदी वृष्टी । बोधक जंगजेटी उद्धव ॥ ३१ ॥ जे जे भगवद्भक्ति करित । ते ते भागवत
 ह्यणिपत । मुक्तीही वरी भजनयुक्त । महाभागवत उद्धव ॥ ३२ ॥ उद्धवे आदरिली जे
 भक्ती । तिची किंकर नित्यमुक्ती । यालागी महाभागवतस्थिती । बोलिजे निश्चिती उद्धवा
 ॥ ३३ ॥ निजशांतता अतिनिर्मळ । आत्मानुभवे अतिप्राजळ । मोक्षाहीवरी भजन-
 शीळ । भक्त विशाल उद्धव ॥ ३४ ॥ ऐशी उद्धवाची विशालता । तोही पावला विशाल-
 तीर्था । विशाल ह्यणावयाची कथा । ऐक आतां सांगेन ॥ ३५ ॥ जेथ श्रद्धामात्रें चित्त-
 शुद्धी । स्मरणमात्रें निर्विकल्प बुद्धी । नारायणनामं मोक्षसिद्धी । विशाल या विधी वद-
 रिकाश्रम ॥ ३६ ॥ जेथ जनहिता नारायण । अद्यापि करितो अनुष्ठान । मोक्षमार्गांची
 प्राप्ति पूर्ण । यापरी विशालपण वदरिकाश्रमा ॥ ३७ ॥ जेथ अल्प तप पळे प्रवळ । अल्प
 ध्याने आकळे सकळ । अल्प विरक्ती मोक्ष केवळ । ऐसे फळे विशाल वदरिकाश्रम ॥ ३८ ॥
 जो अतर्यामी गोविंदू । जो जगाचा सुहृद बंधू । जो आत्मराम प्रसिद्धू । ज्याचेनि निर्ज-
 बोधू उद्धवा ॥ ३९ ॥ जैसा कृष्णे केला उपदेशू । तैसा वदरिकाश्रमी रहिवांसू । उद्धवे
 केला निवासू । तोचि जनासी विश्वासू परमार्थनिष्ठे ॥ ४० ॥ जैसी उद्धवाची स्थिती
 गती । जैपी उद्धवाची ज्ञानशक्ती । जैसी उद्धवाची विरक्ती । तोचि जनाप्रती हितोप-
 देश ॥ ४१ ॥ जेथें गुरूसी विपयासक्ती । तेथें शिष्यासी केंची विरक्ती । जेथ गुरूसी
 अधर्मप्रवृत्ती । तेथ शिष्यासी निवृत्ति कदा न घडे ॥ ४२ ॥ थालागी उद्धवाचे आच-
 रित । तेंचि आचरती जन समस्त । एव परोपकारार्थ । उद्धव विरक्त वदरिकाश्रमी
 ॥ ४३ ॥ जैसे शिकवूनि गेला कृष्णनाथ । तैसेचि उद्धव आचरत । त्याचेनि धर्म जन
 समस्त । जाहले विरक्त परमार्थी ॥ ४४ ॥ परब्रह्म ब्रह्मप्राप्ती । वृढ करुनि गेला
 श्रीपती । तेचि उद्धवासी ब्रह्मप्राप्ती । अहोराता खंड ॥ ४५ ॥ वैसता घालुनि आसन ।
 का करिता गंभेनागमन । उद्धवाचें ब्रह्मपण । सर्वथा जाण मोडेना ॥ ४६ ॥ विरक्ती
 आणि भोगासक्ती । दोनी देहावरी दिसती । या दोहीहनि परती । परब्रह्मस्थिती उद्धवी
 ॥ ४७ ॥ विरक्तीमार्जी नव्हे विरक्त । भोगी नव्हे भोगासक्त । या दोहीहनि अतीत । ब्रह्म
 संदोदित उद्धव ॥ ४८ ॥ तेथ प्रारब्धक्षयें जाण । त्या देहासी येता मरण । उद्धव ब्रह्मी

१ मित्रातिथ्यान ० विवेकयुक्त वैराग्य ३ प्रबोधशक्तीच्या द्वारे ४ गाढ, आर्लिंगन, छद् ५ जगात श्रेष्ठ ६ ह्यटले
 पादात ७ मागून घेतली, स्वीकारली ८ दासी ९ सरळ १० थोरवी ११ कृपा १२ कळतें, प्रहण होतें १३ आत्म-
 शान १४ बसती १५ जाण्यायेण्याचें व्यापार १६ पलीकडची, वरची १७ क्षयकारक व क्षयकारक

ब्रह्म पूर्ण । जन्ममरण तो नेणे ॥ ४९ ॥ देहींचा देहात्मभावो । निर्दळूनि निःसदेहो ।
उद्धवासी ब्रह्मानुभवो । श्रीकृष्णें पहा हो दृढ केला ॥ ९५० ॥ ऐशिया उद्धवासी देहातीं ।
विदेहकैवल्याची प्राप्ती । ह्मणणे हें परीक्षिती । दृढ आती वक्त्याची ॥ ५१ ॥ घडिता
मोडिता काकण । घडमोडी नेणे सुवर्ण । तेवीं देहासीच जन्ममरण । उद्धव परिपूर्ण पर-
ब्रह्म ॥ ५२ ॥ उद्धवासी देहीं वर्ततां । तो नित्यमुक्त विदेहता । त्यासी देहातीं विदेहकै-
वल्यता । हे समूळ वार्ता लौकिकी ॥ ५३ ॥ देह राहो अयवा जावो । हा ज्ञात्यासी नाहीं
सदेहो । त्यासी निर्जात्मता ब्रह्मभावो । अखंड पहा हो अंनुस्यूत ॥ ५४ ॥ देहासी दैव
वर्तवी जाण । देहासी दैव आणी मरण । ज्ञाता ब्रह्मी ब्रह्म पूर्ण । जन्ममरण तो नेणे
॥ ५५ ॥ देह असो किवा जावो । आह्मी परब्रह्मचि आहो । दोरीं सापर्षण घावो । दोरचि
पहा हो जेवी होय ॥ ५६ ॥ जेथ मृगजळ आटले । तेथें ह्मणावे कोरडे जाहले । जेव्हां
होतें पूर्ण भरले । तेव्हाही ओले असेना ॥ ५७ ॥ तेवीं देहाची वर्तती स्थिती । समूळ
मिथ्या प्रतीती । त्या देहाचे देहातीं । विदेहकैवल्यप्राप्ती नवी न घडे ॥ ५८ ॥ थापरी
वदरिकाश्रमाप्रती । उद्धवे बहुकाळ करुनि वस्ती । त्याचि निजदेहाचे अतीं । भगवद्भक्ती
पावला ॥ ५९ ॥ पावला हेही वेदती । लौकिक जाण परीक्षिती । तो परब्रह्मचि आद्यतीं ।
सहजस्थिती पावला ॥ ९६० ॥ उद्धवाची भगवद्भक्ती । आणि निर्दोषाची निजस्थिती ।
तेणे शुक सतोपला चितीं । कृष्णकृपा निश्चितीं वर्णित ॥ ६१ ॥

य पतदानन्दसमुद्रसभृत ज्ञानामृत भागवताय भाषितम् ।

कृष्णेन योगेश्वरसेविताग्निना सच्छ्रद्धयाऽऽसेव्य जगद्भिमुच्यते ॥ ४८ ॥

जे योगेश्वर योगस्थिती । जे पावले जीवन्मुक्ती । तेही कृष्णचरण सेविती । ऐशी
पूज्य मूर्ती श्रीकृष्णाची ॥ ६२ ॥ पर्दीं रगले सनकादिक । सत सज्जन अनेक । ब्रह्मादिक
तेवें रंक । ऐसा श्रेष्ठ देख श्रीकृष्ण ॥ ६३ ॥ तेणे श्रीकृष्णे स्वानंदस्थिती । प्रकट केली
निजभक्ती । अतिकृपा उद्धवाप्रती । स्वमुखें श्रीपति वोलिला ॥ ६४ ॥ भगवद्भक्ति तोचि
महासागर । तेवें निजधैर्य तोचि मंदिर । गुरुशिष्ययुक्ति सुरासुर । मंथनतत्पर साटोपें
॥ ६५ ॥ भाव विश्वास दोनी मांदिरीं । बोध रविदोर दृढ धरी । प्रत्यगावृत्तिअभ्यासे-
करी । मंथन निर्धारिं माडिले ॥ ६६ ॥ तेथ मंथनीं प्रथमदृष्टीं । 'अह ज्ञाता' हें हांलाहल
उठी । ते विवेकशिबें वरिले कठीं । पुढतीं अहं नुठी गिळिलें तैसें ॥ ६७ ॥ निरभिमानें
मथुनि मथित । काडिले भक्तिसारामृत । तें उद्धवालागीं श्रीकृष्णनाथ । कृपेने निश्चित
अर्पिले ॥ ६८ ॥ धर्म अर्थ काम मुक्ती । चहूं पुरुषार्थाहीवरती । कृष्णें सारामृत निज-
भक्ती । उद्धवाहातीं अर्पिली ॥ ६९ ॥ निजबोधाचे पात्र जाण । निजानुभवे आसायुन ।
तेथे हें सारामृत भरोन । करविले प्राशन उद्धवासी ॥ ७० ॥ तेणें उद्धव निजालें ।
त्रिविधतापें साडयलें । परम सुरें सुखावला । परब्रह्मीं जडला ब्रह्मत्वे ॥ ७१ ॥ भक्तिसा-

१ देहातला २ देह हाच मी अशी सुद्धि ३ पालून ४ परब्रह्मस्थितीची ५ तीर्ण ६ नीच शाना मद्रा ही
मावना ७ अखंडित ८ वागवितें ९ सपथ व्यर्थ, सोटे १० फिरणांवर सोटा जलामा ११ आनुभव १२ लीक-
वाता १३ अखेरची १४ योगधारणेनें मुक्त झालेले १५ मथा, सुसळप्याची रथी १६ मथन करण्यात उगुळ असे
वेवदत १७ रवि शब्दकविष्यासाठीं रावाला वाचलेल्या होा होण्या १८ सरुपाकाररुतीच्या अभ्यासाच्या साधनां
१९ कालवृद्ध २० विवेकरूप शकरानें २१ पुत्र २२ ब्रह्मावृत्त २३ निसायून, पद परून. २४ तुम झाला २५ आप्या
मिळ, आधिभौतिक व अधिदैविक त्रिविधताप टाडून मुक्त झाला

रामृतप्राशन । उद्धवे करोनियां जाण । पावला परम समाधान । ऐसा कृपालु जाण
 श्रीकृष्ण ॥ ७२ ॥ कृष्णउद्धवसंवाद पूर्ण । भक्तिसारामृत गुह्यज्ञान । याचें जो करी
 सेवन । श्रवणमनननिदिध्यासें ॥ ७३ ॥ ऐसे जो करी कथासेवन । त्याभेणें पळे भवबंधन ।
 स्वप्नीं न देखे जन्ममरण । हाही नव्हे जाण नवलवो ॥ ७४ ॥ जे लागोनि त्याचे
 सगती । हँदावले ये कथेचे भक्ती । त्यांसी भवभयाची प्राप्ती । न वाधी कल्पांती कुंरु-
 राया ॥ ७५ ॥ ज्यासी या कथेची श्रद्धा पूर्ण । ज्यासी या कथेचें अनुसंधान । ज्यासी ये
 कथेचे अनुष्ठान । तो उद्धरी जाण जगाते ॥ ७६ ॥ जो सूर्याचे घरीं राहिला । त्यासी
 रात्रीचा यांवा ठेला । मा जो त्याचे गावींच वसला । तोही मुकला रात्रीसी ॥ ७७ ॥
 सूर्यासी रात्रीच नाही । मा दिवस उगवे कंही । तेवीं स्वरूपाच्या ठायीं । बंधमोक्ष पाहीं
 असती मिथ्या ॥ ७८ ॥ तेवीं ये कथेचें अनुष्ठान । न घडोनि ज्याते घडे श्रवण । त्यासी-
 ही भवबंधन । सर्वथा जाण वाधेना ॥ ७९ ॥ असो न घडे कथाश्रवण । जो हें आवडीं
 करी पठण । त्याचे दुःखदोपाचें दहन । श्लोकश्लोकीं जाण होतसे ॥९८०॥ नव्हे श्रवण-
 पठणआटाटी । या ग्रंथींच्या निरूपणगोष्टी । जेणे वांधल्या जीवाच्या गांठी । तो बंध
 सुधीं सुरनरां ॥ ८१ ॥ ये कथेची ज्यांसी प्रीती । ये कथेची ज्यांसी भक्ती । त्यांची
 आवडे ज्यासी संगती । त्यातें वंदिती यमकाल ॥ ८२ ॥ जे कथेची श्रद्धा संपूर्ण । तेचि
 कथेचें मुख्य सेवन । जो श्रद्धेने करी श्रवण मनन । त्यापाशी श्रीकृष्ण परंता नव्हे ॥८३॥
 भाळ्याभोळ्या ऐकता गोष्टी । ज्यासी या कथेची श्रद्धा उठी । कृष्ण प्रकटोनि त्याच्या
 पोटी । छेदी उठाउठी भवपाश ॥८४॥ यापरी श्रद्धालुवा जाण । कृपालु स्वामी श्रीकृष्ण ।
 त्यालागीं श्रीशुक आपण । करी मनन अतिश्रद्धा ॥ ८५ ॥

भवभयमपहन्तु ज्ञानविज्ञानसार निगमरुद्रुपजह्ने भृङ्गवद्वेदसारम् ।

अमृतमुदधितक्षापाययद्भृत्यवर्गान्पुरुषमृषमभामा कृष्णसर्जं नतोऽस्मि ॥ ४९ ॥

इति श्रीमहागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे श्रीकृष्णोद्धवसंवादे एकोनत्रिंशोऽध्याय ॥ २९ ॥

ससारभयें त्रासले । जे कृष्णासी शरण आले । त्याचें भवभय हरावया बंधिलें । जेणें
 मथन केले वेदार्थां ॥ ८६ ॥ मथूनि उपनिपद्धार । काढिले ज्ञानविज्ञानसार । ज्यालागीं
 शिणले ज्ञाते नर । त्यासी पैलें मेरें ठाकेना ॥ ८७ ॥ हाणसी निर्गम मथितां । वेदासी
 जाहली परम व्यथा । कृष्ण वेदाचा आदिकर्ता । तो दुःख सर्वथा हों नेदी ॥ ८८ ॥
 जेवीं स्वयें वासरू गायी दुहिता । बाँहला न लगे सर्वथा । तेवीं श्रीकृष्ण वेद मथिता ।
 वेदासी व्यथा वाधीना ॥ ८९ ॥ जो सर्वज्ञ हूपीकेश । वेदार्थसार राजहंस । तेणे नेदितां
 दुःखलेश । वेदसाराश काढिला ॥ ९० ॥ एवं वेदार्थनिजमथित । ज्ञानविज्ञानसारो-
 मृत । कृष्णें काढूनि इत्थंभूत । भृत्यहितार्थी कृपा अपीं ॥ ९१ ॥ जेवीं अलुवारपणे पंड-
 पद । काढी सुंमनमकरंद । तेवीं मथूनिया वेद । श्रीकृष्णे सार शुद्ध काढिले ॥ ९२ ॥

१ श्रीकृष्ण निजभक्ता. २ त्याच्या मीतीं ३ नवल, आश्चर्य ४ गहन गेले, रंगले ५ हे परीक्षिते ६ घ्यात,
 चित्तन ७ रात्रीचा प्रसंग नाहीसा झाला ८ ऐकण्याची व वाचण्याची राटपट ९ वृत् १० शीघ्र ११ परतीर १२ वेदा
 चा सारोभाग १३ पायदोर, भाला १४ अककल्याणालाच १५ टका न लावतां १६ अमर १७ फुलातला मध

यापरी श्रीकृष्णनाथ । भक्तकृपालु कृपावंत । काढूनि वेदसारामृत । निजभृत्यां देत निर्भय ॥ ९३ ॥ ऐसे वेदसारामृत पूर्ण । भृत्यासी पाजूनि श्रीकृष्ण । निजभक्ताचे जन्म मरण । निर्दळी सपूर्ण भवभय ॥ ९४ ॥ जगाचे माया मुख्य कारण । कृष्ण मायेचे निजकारण । जे स्वरूप सच्चिदानंदधन । त्यासी सज्ञा श्रीकृष्णनामाची ॥ ९५ ॥ घेऊनि मायामनुष्यनट । पुरुषामार्जी पुरुषश्रेष्ठ । पूर्ण ज्ञाने ज्ञाननिष्ठ । वंदनीं वरिष्ठ श्रीकृष्ण ॥ ९६ ॥ त्यासी काया वाचा आणि मन । सर्वाथीं अनन्यशरण । यापरी श्रीशुक आपण । करी मनें नमन श्रीकृष्णा ॥ ९७ ॥ ऐसे श्रीशुकें केले नमन । तेणे परिक्षिती सप्रेम पूर्ण । भक्तकृपालु एक श्रीकृष्ण । दुसरा जाण असेना ॥ ९८ ॥ उद्धव पावला परम निर्माण । सरले ज्ञानकथानिरूपण । जगीं श्रेष्ठ भगवद्भजन । भक्ताअधीन श्रीकृष्ण ॥ ९९ ॥ जे जें भक्ताचे मनोगत । ते ते पुरवी श्रीकृष्णनाथ । शेखीं निजपदही देत । कृपा समर्थ भक्तांची ॥ १०० ॥ निजधामा निघता श्रीकृष्ण । उद्धव न करिता हे जरी प्रश्न । तरी हें परमामृतकथन । सर्वथा श्रीकृष्ण न बोले ॥ १ ॥ यालागीं उद्धवाचा महाथोर । जगासी जाहला उपकार । भक्तिज्ञानवैराग्यसार । ज्याचेनि शार्ङ्गधर स्वयें वदला ॥ २ ॥ उद्धवाचेनि धर्म जाण । भवाधि तरे त्रिभुवन । ऐसे बोलविले ब्रह्मज्ञान । जें गुह्य भजन सप्रेम ॥ ३ ॥ उपेक्षुनि चारी मुक्ती । जगीं थोरौविली हरिभक्ती । एवढी उद्धवे केली ख्याती । त्रिजगती तरावया ॥ ४ ॥ एकादशाचेनि मांवे । घातली भक्तिमुक्तिपन्हे । एवढी कीर्ति केली उद्धवे । जडजीवे तरावया ॥ ५ ॥ घेनूच्या ठायीं क्षीरं पूर्ण । हाता न ये वत्सेवीण । तेवीं श्रीकृष्णाचे पूर्ण ज्ञान । उद्धवे जाण प्रकट केले ॥ ६ ॥ कृष्णोद्धवसवादकथन । तें अतिशयें ज्ञानधन । तेथ मी अपुरते दीन । केवीं व्याख्यान करवले ॥ ७ ॥ कृष्णोद्धवज्ञानधन । त्याचे करावया व्याख्यान । साह्य जाहला जनार्दन । जो सर्वज्ञ सर्वार्थी ॥ ८ ॥ पदपदार्थसंगती । ज्ञानाची परिपार्कस्थिती । वैराग्ययुक्त भक्तिमुक्ती । हेही व्युत्पत्ती मी नेणे ॥ ९ ॥ माझे जें का मीपण । तेंही जाहला जनार्दन । तेव्हा पदपदार्थव्याख्यान । कर्ता जाण तो एक ॥ १० ॥ तो एक एकपणाचेनि भावें । ऐक्यता पावला स्वभावे । एका जनार्दन या नावे । हा ग्रंथ देवें विस्तारिला ॥ ११ ॥ माझे बुद्धीचीही बुद्धी । जनार्दन जाहला अर्थाप्रबोधी । कवित्वयुक्तपदवधी । वदता त्रिशुद्धी जनार्दन ॥ १२ ॥ माझे मीपण रूप कर्म गुण । मूर्खी पाहता मिथ्या जाण । परी तेंही जाहला जनार्दन । ऐसें एकपण पंडित्येंतें ॥ १३ ॥ नावें भावें एकपण । यालागीं तुष्ट जाहला जनार्दन । तेणे माझ्या नावाऐसे जाण । जगीं एकपण प्रकाशिले ॥ १४ ॥ एका या नामाचे कौतुक । जनार्दनासी अत्यंतिक । तेणें तो मजशीं जाहला एक । मीं तू देख ह्याणताही ॥ १५ ॥ एका या नावाचे कौतुक । जनार्दनासी ऐसें देस । एकत्व प्रकाशी अनेक । अनेकीं एक अविकारी ॥ १६ ॥ नावें एक भावें एक । त्यासी देनाचें सर्वदा ऐक्य । भग तो एकानेक । भिन्नत्व देस असेना ॥ १७ ॥ हें एकत्व जव न ये हाता । तव न लेंभे देवाची प्रसन्नता । एकत्वापाचूनि सर्वथा । अकर्तात्मता कळेंना

१ मायेच्या योगाचें मनुष्याचा वेप २ शर्गाचें-शार्ङ्गनावाचें धनुष्य वेणार ३ शारङ्गिणी ४ मायने, विपने, मनाचें ५ भक्तिमुक्ति । बोळांना शारङ्गाची पोई ६ इष्ट ७ ज्ञानपूर्ण ८ अद्ययर्थ, अल्पमति ९ शब्द १० त्याचें चयाकरण १० पणावस्था ११ फार प्रिय १२ फारच १३ लाभत नाहीं

॥ १८ ॥ जंच कर्तव्याचा अहंभावो । तंव सर्वथा न लभे देवो । अहंपाशीं वद्धतेसी ठावो ।
 सुकृता पहा हो तत्त्यागो ॥ १९ ॥ नामरूपे एकपण । हेचि माझे अनुष्ठान । तेणे तुष्टला
 जनार्दन । माझे मीपण तो जाहला ॥ १०२० ॥ जेवीं वाहुल्याचें खेळणें । तेथ रुसणे
 आणि सतोपणे । हें खेळवित्याचे करणें । वाहुली नेणे तो अर्थ ॥ २१ ॥ तेवीं माझेनि
 नांवें कविता । करून जनार्दन जाहला वक्ता । यालागीं हे ग्रथकथा । साधुसत्ता पंढि-
 यंती ॥ २२ ॥ देहअहंता ग्रंथ करिता । एकही वोवी न ये हाता । येथ जनार्दन जाहला
 कर्ता । ग्रंथ ग्रंथार्थां तेणे आला ॥ २३ ॥ देखोनि मराठी गोठी । न ह्यणाची वृथा
 चावटी । पहावी निजबोधकसवटी । निजात्मदृष्टीं सज्जनीं ॥ २४ ॥ सस्कृत वंच प्राकृत
 निघ । हे बोल काय होती शुद्ध । हाही अभिमानवाद । अहंता अशुद्ध परमार्थी ॥ २५ ॥
 मोले भूमि खणिता वैरागरीं । अवचेते अर्नर्धरत्न लाभे करी । तें रत्न सांपडल्या केरी ।
 काय चतुरीं सांडावे ॥ २६ ॥ तेवीं सस्कृत आटांटी । सहसा परमार्थी नव्हे भेटी । तेचि
 जोडल्या मराठीसाठीं । तेथ घालिती मिठी सज्जान ॥ २७ ॥ चकोरा चंद्रामृतप्राशन ।
 चार्यसा पडे तेथ लंघन । तेवीं हा महाराष्ट्र ग्रंथ जाण । फळा फळपण ज्ञान अज्ञानां ॥ २८ ॥
 देवासी नाहीं वाचाभिमान । सस्कृत प्राकृत त्या समान । ज्या वाणीं जाहले ब्रह्मकथन ।
 त्या भाषा श्रीकृष्ण सतोपे ॥ २९ ॥ सांजुक आणि सुकलीं । सुवर्णसुमनीं नाहीं चैली ।
 तेवीं सस्कृत प्राकृत बोली । ब्रह्मकथने आली समत्वा ॥ १०३० ॥ सस्कृत भाषा निंदा
 केली । तरी ते काय पावन जाहली । प्राकृत भाषा हरिकथा केली । ते वृथा गेली ह्यणवेना
 ॥ ३१ ॥ जो जो भाषाभिमान । तो तो वक्त्यासी वाधक पूर्ण । ज्या भाषा केले
 ब्रह्मकथन । ते होय पावन हरिचरणीं ॥ ३२ ॥ माझी मराठी भाषा चोखडी । परब्रह्म
 फळली गाढी । सत सज्जन जाणती गोडी । त्यालागीं जोडी जोडिला ग्रंथ ॥ ३३ ॥ हे
 जनार्दनकवितावाडी । ब्रह्मरसे रसाळ गाढी । जे जनार्दने लाविली गोडी । ते चवी न
 सोडी ग्रथार्थ ॥ ३४ ॥ उद्धवव्याजे स्वयें श्रीकृष्ण । वदला पूर्ण ब्रह्मज्ञान । येणे छेदूनि
 भवबंधन । दीनजन तरावया ॥ ३५ ॥ तो हा एकादशाऐसा ग्रथ । येथ ठाकंडोक पर-
 मार्थ । येणे महाकवि समस्त । निजहितार्थ पावले ॥ ३६ ॥ पक्क फळीं शुक्ल झेंपेंवे । तेथ
 मुंगीही रिगंभू पावे । तेवीं महाकवींचीं वैभवे । मीही पावे प्राकृते ॥ ३७ ॥ महारायांच्या
 ताटापार्शीं । रिगमू नाहीं समयासी । तेथें सुखेंसीं वैसे माशी । तेवीं हा आह्लासी प्राकृत
 ग्रंथ ॥ ३८ ॥ भोजनीं धरोनि वापाचा हात । गोड ते आधीं, वाळक खात । तेवीं महा-
 कवींच्या अनुभवात । प्राकृते परमार्थ मीही लाभें ॥ ३९ ॥ मी लाभलो सद्गुरुवचन । तैसे
 हें चालिलें निरूपण । वाप कृपाळू जनार्दन । ग्रंथ सपूर्ण तेणे केला ॥ १०४० ॥ ह्यणाल
 पूर्ण जाहला परमार्थ । पुढे आहे महाअनर्थ । तैसा नव्हे गुरुज्ञानार्थ । स्वयें कृष्णनाथ
 दावील ॥ ४१ ॥ माता पिता स्त्री पुत्र जन । जाति गोत सुहृद सज्जन । सकळ कुळासी
 येता मरण । ममता श्रीकृष्ण कदा न धरी ॥ ४२ ॥ कृष्णआज्ञा काळ वंदी मार्यां । एवढी
 हाती असता सत्ता । तरी कुळरक्षणार्थ ममता । श्रीकृष्णनाथा असेना ॥ ४३ ॥

१ अहंकार तोडयानें २ मद्रूप झाला ३ भावडती ४ ग्रथपणाला ५ गोष्ट ६ निषिद्ध ७ रत्नाच्या खाणींत
 ८ सहज अमृत ९ वटवट १० कावळ्याना उपासमार ११ ताजी १२ प्रकार, रीति. १३ रोकडा १४ धाक्रमण करतो
 १५ प्रवेष्ट १६ मोठ्या राजाच्या १७ वशाचें रक्षण करावे झणून.

ज्यासी देही निरभिमानता । ज्यासी वाधीना काळाची ममता । ते देहीची निरहंकारता ।
श्रीकृष्ण आता स्वांगे दावी ॥ ४४ ॥ ते ज्ञानपरिपाकनिर्वाण । अतिगोडीचें निरूपण ।
पुढिले दो अध्यायी जाण । श्रीशुक आपण सांगेल ॥ ४५ ॥ ते ज्ञानगुह्य निजकथा ।
जनार्दनकृपा तत्त्वता । एका जनार्दन वक्ता । अवधान श्रोता मज द्यावे ॥ ४६ ॥ जेय
सत अवधान देती । ते कथा बोटचे परमार्थी । एका जनार्दनीं विनंती । अवधान
ग्रंथार्थी मज द्यावे ॥ ४७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे भगवदुद्धवसवादे
एकाकारटीकायां परमार्थप्राप्तिसुगमोपायकथनोद्धवत्रदरिकाश्रमप्रवेशो नाम एकोनत्रिंशो-
ऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ अध्याय ॥ २९ ॥ श्लोक ॥ ४९ ॥ ओव्या ॥ १०४७ ॥ ॥

अध्याय तिसावा

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ जय जय सहुरु अनादी । जय जय सहुरु सर्वादी । जय
जय सहुरु सर्वसिद्धी । जय जय कृपानिधि कृपालुवा ॥ १ ॥ जय जय वेदवाचका ।
जय जय वेदापंप्रकाशका । जय जय वेदप्रतिपादका । जय जय वेदात्मका वेदज्ञा ॥ २ ॥
जय जय विश्वप्रकाशका । जय जय विश्वप्रतिपाळका । जय जय विश्वनिवासका । अक-
र्तात्मका अव्यया ॥ ३ ॥ तुझी अव्यय अक्षर स्थिती । नाही नाम रूप वर्ण व्यक्ती । तो
तूं नादसी जातिगोती । लोकस्थितिव्यवहारें ॥ ४ ॥ तुज जगों नाही दुसरें । तो तू
गृहस्थ घरदारें । तू नंपुसक सांचोकारें । कीं स्त्रीपुत्रें नादसी ॥ ५ ॥ अंज आणि वंदिसी
पिता । अजन्मा तो नमिसी माता । जगी तुझी सर्वसमता । शेखीं अरिमित्रता चाळिसी
॥ ६ ॥ तू जगन्नाथ जगचाळक । केवीं एकाचा होसी सेवक । तूं परिपूर्ण पूर्णात्मक ।
कीं मागसी भीक रक्तवे ॥ ७ ॥ तूं नैष्ठिक ब्रह्मचारी । कीं व्यभिचारें तारिसी नारी ।
तू सर्वज्ञ गुरुच्या द्वारी । तूणकाष्ठे शिरी स्वयें वाहसी ॥ ८ ॥ जो तू कळिकाळातें
प्रासिसी । तो तूं वागुलाभेणे लपसी । तूं मायानियंता हृषीकेशी । शेखीं माया वाधिअंशी
उखळीं ॥ ९ ॥ तो तू आत्माराम नित्यतृप्त । शेखीं गोवळींचा खाशी भात । तुझा
ब्रह्मादिका न कळे अत । तो तूं उभा रडत यशोदेपाशीं ॥ १० ॥ त्रैलोक्य दाविसी
उदरीं । तो तूं गोपिकाचे कडियेवरी । तू जगाचा चाळक श्रीहरी । त्या तुज लेकुंरीं
शिकविजे चाळें ॥ ११ ॥ जो तू सर्वबंध सर्वेश्वर । तो तू होसी पाढरा डुंकर । एव
करिता तुझा निर्धार । वेदासी विचार कळेना ॥ १२ ॥ वेदीं घेतले महामान । ज्ञाते
झाले नेणे कोण । योगी धेंळघले रानें । तुझें महिमान कळेना ॥ १३ ॥ मुरयत्वे जन्म
नाही जाण । तो कृष्ण दावी कैसे मरण । ते एकावया निरूपण । परीक्षिति पूर्ण श्रद्धाळू
॥ १४ ॥ प्रथमाध्यायी वैराग्यार्थ । मुसळ बोलिले शापयुक्त । तेंचि ग्रंथावसानां पथ ।
असे पुसत परीक्षिती ॥ १५ ॥

१ स्वत २ पूर्णज्ञानार्थ पक्षकळ ३ सर्वाद्य ४ वेद बोलणाऱ्या ५ वेदाचा अथ प्रकट करणाऱ्या ६ वेदरक्षका
७ जगदतयामी ८ अतिनाशी ९ नानाबुद्धगोत्रातून १० स्त्रीपुत्रपरिवरहित स्थितार्थी ११ रात्रोत्तर १२ जन्मरहित
१३ वाप बद्धदेव १४ गोपी १५ सादीपनी गुरुच्या घरीं गवताचे भारे व ठाकले खावावर वाहून तू फामा भागविलीय
१६ यशोदेनें उचळीला वापरळ १७ गुराह्याचा १८ मुलांनीं १९ चालायला २० श्वेतवराहावतारी २१ रानांत
जाऊन बसले.

राजोवाच-ततो महाभागवत उद्धये निर्गते वनम् । द्वारवत्या किमकरोन्नगवान् भूतभावन ॥ १ ॥

जो पांडवकुळीं कुळरत्न । कीं कौरवकुळीं कुळभूषण । जो धर्माचें निजरक्षण । कलीचें निग्रहण जेणे केले ॥ १६ ॥ ऐसा राजा परीक्षिती । धैर्यवीर्यउदारकीर्ती । तेणें स्वमुखें श्रीशुक्राप्रती । केली विनती अतिश्रद्धा ॥ १७ ॥ उद्धव पावोनि पूर्ण ज्ञान । तो बदरिकाश्रमा गेलिया जाण । मागें द्वारकेसी श्रीकृष्ण । काय आपण करिता झाला ॥ १८ ॥ उत्पत्तिस्थितिनिर्धन । जो इच्छामात्रें करी जाण । तो स्वदेहाचे विमूर्जन । कैसेनि श्रीकृष्ण करिता झाला ॥ १९ ॥

ब्रह्मशापोपसृष्टे स्वकुले यादवपंथ । प्रेयसीं सर्वनेत्राणा तनु स कथमत्यजत् ॥ २० ॥

ब्रह्मशापें श्रीकृष्णनाथ । निःशेष निजकुळासी घात । कैसेनि करविला एथ । हें सुनिश्चित सागावे ॥ २० ॥ जननयेंना आहादेंकर । कृष्णतनू अतिसुंदर । जीसी देखताचि त्रिनेत्र । हर्षे निर्भर स्वानंदें ॥ २१ ॥ ऐशी आहादकारक तंनू । कैसेनि साडी श्रीकृष्णू । ब्रह्मशापासी भिऊनू । तो का निजतनू साडिता झाला ॥ २२ ॥ कृष्ण परब्रह्म परिपूर्ण । त्यासी वाधीना शापबंधन । तोही सत्य करी ब्रह्मवचन । यादववंशी तंनू सांडूनी ॥ २३ ॥ दृष्टीं देखतां श्रीकृष्ण । सुखें सुखावे जीवप्राण । त्याच्या सौंदर्याचें निरूपण । राजा आपण सागत ॥ २४ ॥

प्रत्याकृष्टु नयनमथला यत्र लग्न न श्रेष्ठु कर्णाविष्ट न सरनि ततो यत्सतामारमलगतम् ।

यच्छ्रीवांचा जनयति रतिं किं नु मान क्रीना दृष्ट्वा जिष्णोर्बुधि रथगत यद्य तत्साभ्यमीयु ॥ ३ ॥

ज्याची अकरा इद्रिया सदा गोडी । भोगिजे तंव तंव प्रीति गाडी । कदा वीट नुपजे आवडी । अवीट गोडी कृष्णाची ॥ २५ ॥ वाळा प्रौढा मुग्धा प्रगल्भा न्यक्ती । ऐशी चतुर्विधा स्त्रियाची जाती । तिही देखिल्या श्रीकृष्णमूर्ती । दृष्टी मांगुती परतेना ॥ २६ ॥ ज्या धार्मिका धैर्यवृत्ती । ज्या पतिव्रता महासती । तिही देखिल्या कृष्णमूर्ती । दृष्टी मांगुती परतेना ॥ २७ ॥ ज्या का अवळा अंभुक्तकाम । ज्या अतिवृद्धा अतिनिष्काम । तिही देखिल्या मेघश्याम । नयन सकाम हरिरूपी ॥ २८ ॥ जेवीं लवणजळा भेटी । तेवीं श्रीकृष्णीं स्त्रियाची दिठी । मिसळलिया उठाउठी । परतोनि मिठी सुटेना ॥ २९ ॥ एवं देखिलिया श्रीकृष्णमूर्ती । स्त्रियाचिया निजात्मशक्ती । दृष्टी परतेना मांगुती । ऐशी नयना प्रीती हरिरूपी ॥ ३० ॥ स्त्रिया वापुढ्या त्या किती । जे सत विरक्त परमार्थी । त्याचे श्रवणीं पडतां कीर्ती । चित्तीं कृष्णमूर्ति ठसावे ॥ ३१ ॥ चित्तीं ठसावोनि कृष्णमूर्ती । चित्तचि आणी कृष्णस्थिती । ऐशी कृष्णाची कृष्णकीर्ती । चित्तवृत्ती आकर्षी ॥ ३२ ॥ सतांची आकर्षी चित्तवृत्ती । हें नवल नव्हे कृष्णकीर्ती । कीर्ती ऐकता असती । तेही होती तद्रूप ॥ ३३ ॥ लागता चंदनाचा पवन । खैर धामोडे होती चदन । तेवी कृष्णकीर्तिश्रवण । दे समाधान समसाम्यें ॥ ३४ ॥ भावें ऐकता श्रीकृष्णकीर्ती । असतही सतत्वा येती । मग सतासत दोनी स्थिती । हारपती समसाम्यें ॥ ३५ ॥ महाकवि वर्णिता कृष्णकीर्ती । पावले परम सभाग्य

१ दासन २ निदान ३ लाग ४ लोकाच्या डोळ्यास ५ आनंद देणारी ६ शंकर ७ शरीर ८ चार प्रकाश ९ मागें, परत १० विषयाची कल्पना नसलेल्या नवयौवना ११ दृष्टि १२ दुर्जनानीं १३ वारा १४ भावते

स्थिती । जे कृष्णकीर्तीते वर्णिते । तेही पावती अतिशोभा ॥ ३६ ॥ कवीश्वरा नव-
रसिकू । नंबरगडा श्रीकृष्ण एकू । जो जो वर्णां रसविशेखू । तो तो यदुनायकू स्वयें
होय ॥ ३७ ॥ महाकवि आदिकरूनी । कवीश्वरा कीर्तिजननी । जे विनटले हरिकीर्तनी ।
बंध वाणी त्याची ॥ ३८ ॥ श्रीकृष्णकीर्तिपवाडे । ज्याची वाणी अवज्र पडे । ते वाचा
वानिजे चंद्रचूडें । त्याच्या पाया पडे यमकाल ॥ ३९ ॥ जेथें श्रीकृष्णकीर्तिकीर्तन ।
तेथे कर्माकर्माची उजवण । होय ससाराची वोळवण । जन्ममरणसमवेत ॥ ४० ॥ यापरी
कीर्तीचे महिमान । सर्वार्थां अगाध जाण । कृष्णकीर्तिकविता जाण । परम पावन तिहीं
लोकीं ॥ ४१ ॥ कवीश्वराची कृष्णकीर्ती । ऐकता वाढे श्रद्धा प्रीती । तेणे योरावे कृष्ण-
भक्ती । हे कविताशक्ती अगाध ॥ ४२ ॥ ऐशी अगाध कृष्णकीर्ती । मा त्या कृष्णाची
कृष्णमूर्ती । जे अखंड ध्याती देखती । ते ते होती तद्रूप ॥ ४३ ॥ ज्यासी अखंड ध्यानीं
कृष्णमूर्ती । ते ते तद्रूपता पावती । हें नवल नव्हे कृष्णस्थिती । जे द्वेषें देखती तेही
मुक्त ॥ ४४ ॥ ज्याचे रथी मेघश्याम । सारथी झाला पुरुषोत्तम । यालागीं पार्थाचा
पराक्रम । मिरवी नाम विजयत्वे ॥ ४५ ॥ सदा जयनगील पूर्णू । यालागीं अर्जुना नाम
जिष्णू । ज्याचे युद्धीचा पण कठिणू । सिद्धी श्रीकृष्णू पाववी ॥ ४६ ॥ ते वैसोनि अर्जु-
नाचे रथीं । विचरता युद्धक्षिती । जे जे देखती कृष्णमूर्ती । ते ते कृष्णस्थिती पावले
॥ ४७ ॥ जेथ कृष्णाचा पडे पदरेणू । तेथे चहूं मुक्तींसी होय संपू । ऐगी पावन श्रीकृ-
ष्णतनू । कैसेनि श्रीकृष्णू सांडिता झाला ॥ ४८ ॥ ह्याणाल ब्रह्मशापामेण । शरीर
साडिले श्रीकृष्ण । हे वोलचि अप्रमाण । कृष्ण ब्रह्म पूर्ण परमात्मा ॥ ४९ ॥ हेळण
छळण दुर्वचन । द्विजा न करावा अपमान । त्याचा वाढवावया पूर्ण सन्मान । तनुत्यागें
श्रीकृष्ण द्विजशाप पाळी ॥ ५० ॥ कृष्ण परमात्मा परिपूर्ण । तेणेही निजकुळ निर्दळून ।
सत्य करी ब्राह्मणवचन । विप्रशापें आपण निजतनू त्यागी ॥ ५१ ॥ तो तनुत्यागप्रकार ।
साङ्ग समूळ सविस्तर । सागताहे शुकयोगींद्र । परिसे नरेद्र त्यक्तोदक ॥ ५२ ॥ पाडव-
कुळीं कुळदीपक । जन्मला परीक्षितीच एक । जो होऊनि त्यक्तोदक । भागवतपरिपाक
सेवित ॥ ५३ ॥ ब्रह्मानारदव्यासपर्यंत । भागवत उपदेश गुह्य गुप्त । तो परीक्षितीत
जगाआत । केला प्रकटार्थ दीनोद्धारा ॥ ५४ ॥ धर्मवर्शां अतिधार्मिक । जन्मला परी-
क्षितीच एक । भागवतरसी अतिरसिक । अंतिनेटक श्रवणार्थी ॥ ५५ ॥ ऐसा जो का
परीक्षिती । तेणे अत्यादरे केली विनंती । शुक सुसावोनि चित्तीं । काय त्याप्रती
वोलिला ॥ ५६ ॥

ऋषिवाच-दिवि मुच्यन्तरिक्षे च महोत्पातान् समुत्थितान् । दृष्ट्वाऽऽम्नोनात् सुधर्माया कृष्णः प्राह यदुनिदम् ॥ ४ ॥

शुक ह्याणे परीक्षिती । उद्धव गेलिया वनाप्रती । मागें विघ्नभूत द्वाराप्रती । त्रिविध
उत्पातीं अतिव्याप्त ॥ ५७ ॥ दिवि भुवि अतरिक्षगत । उठिले गा महोत्पात । दिवमा
उल्कापात होत । भूतें खाखीत अतरिक्षीं ॥ ५८ ॥ गगनीं उगजले त्रिविध केतू । दडकेतू

१ निलय नवे रम खेळणारा खेळण २ काव्यशास्त्रनियमाना सोडून चालणारा ३ इतराने ४ समाप्ति ५ बापने
६ ध्यानीं ७ 'विजय' नावाचा अतुल गाजत आहे ८ विनयाचा शोभणारा ९ चारउ समर्था १० समरभूतापर
११ पायाची धूळ १२ उत्सव, आनंद १३ अवहेलना १४ सहासून १५ दहरागंगाचा प्रकार १६ सोदून आणे १७ दडक-
पाही ज्यांना अथा १७ उत्पन्न १८ विघ्नानां व्यापनेने १९ अनाराध्यात, नात्रावरणात २० तारा परतें २१ या गा
करीत उदळेनीं

धूमकेतू । शिखाकेतू अतिअद्भुतू । दिवसाही दिसतू सर्वासी ॥ ५९ ॥ धरा कांपोनि
अतिगजरी । भूस्फोट झाला नगरद्वारी । भूकंप तीन दिवसवरी । घरोघरीं आदोळें
॥ ६० ॥ वारा सुटला झडाडें । समूळ उन्नमळतीं झाडें । द्वारकेमार्जीं धुळी उडे । डोळा
सुघडे जनांचा ॥ ६१ ॥ अतरिक्षीं नग्न भूतें । धांवती खाखाते खिंखाते । रुधिरवृष्टि होय तेथें ।
अकस्माते निरंभ्रीं ॥ ६२ ॥ रविचंद्राचें मंडळ । खळे करीत सर्वकाळ । ग्रह मेदिती
ग्रहमंडळ । क्रग्रहमेळ शत्रुदमनीं ॥ ६३ ॥ सन्मुख आकाशाचे पोटी । दिग्दोह देखती
दृष्टी । अर्धवीण कडकडाटी । पडती वितंडी महाविजा ॥ ६४ ॥ घारी झडपिती सर्वाणे ।
जेविता पुढील नेती भांणे । दिवसा दिवाभीत घुंगाणे । राजद्वारीं श्वाने सेंध रडती
॥ ६५ ॥ वैसल्या सुधर्मासभेप्रती । सकल्पविकल्पाची निवृत्ती । ते सभेसी वीर वीर-
णती । मारीं मारी ह्मणती परस्परे ॥ ६६ ॥ तें ऐकतां उत्तर । दचकती महाशूर । सुध-
र्मासभेसी चिंतातुर । यादववीर समस्त ॥ ६७ ॥ यादव वैसले सभेसी । छाया देखती
वीर्णशिंसी । सुधर्मासभेपार्शीं । अरिष्ट ऐशी उठती ॥ ६८ ॥ ऐशीं अरिष्ट अनिवार ।
दुःखसूचके दुस्तर । देखोनि यादव थोरथोर । विघ्नविचार विवंचिती ॥ ६९ ॥ द्वारकेचें
विघ्ननिर्दळण । करूं ठेविलेसे सुदर्शन । ते द्वारकेमार्जीं महाविघ्न । काय कारण उठावया
॥ ७० ॥ जंव पातया पाते लवे । तंव चक्र एकवीस वेढे भवे । ते द्वारकेसी विघ्न सभवे ।
देखोनि आघवे अतिचकित ॥ ७१ ॥ सर्व विघ्नाचे आकर्षण । करी या नाव ह्मणिपे
कृष्ण । तो कृष्ण येये असतां जाण । उत्पात दारुण का उठती ॥ ७२ ॥ एवं विचारारूढ
यादवासी । चिंतातुर देखोनि या त्यासी । बुद्धि सागावया त्यांपार्शीं । काय ह्मीकेशी
बोलत ॥ ७३ ॥

श्रीभगवानुवाच-पुते घोरा महोत्पाता द्वारकेत्यां यमकेतव । सुहृतेमपि न श्येयमत्र नो यदुपुङ्गवा ॥ ५ ॥

जो जगाचा सूत्रधारी । जो मीयायंत्रीचा यंत्रकारी । तो यादवांप्रती श्रीहरी ।
आलांच केंरी विघ्नाचा ॥ ७४ ॥ यादवकुळासी आला प्रांत । हें जाणे श्रीकृष्णनाथ ।
याचा द्वारकेसी होऊ नये घात । यालागीं समस्त प्रभासा धाडी ॥ ७५ ॥ द्वारावती
सातवी पुरी । येथील मरण मोक्षोपकारी । यादव समस्त देवाधिकारी । यालागीं ते
वाहेरी श्रीकृष्ण काटी ॥ ७६ ॥ कुळनाशाचें मूळ देखा । प्रभासीं निघालीसे एरिका ।
हाचि कृष्णाचाही आवाका । तो धाडी सकळिका प्रभासासी ॥ ७७ ॥ यादवासी ब्रह्म-
शाप । घडलासे घोररूप । यालागीं द्वारकेमार्जीं सताप । उत्पातरूप उठती ॥ ७८ ॥
उत्पात उठले अनेक । हे अनिवार अरिष्टसूचक । अविलंबें तात्काळिक । परम दु ख
पावाल ॥ ७९ ॥ यालागीं तुह्मीं आवश्यक । येथें रहावे ना मुहूर्त एक । स्त्रिया पुत्र सुहृद
लोक । तात्काळिक निघावें ॥ ८० ॥ ह्मणाल यादववीर उद्धट । आह्मासी काय करील
अरिष्ट । ऐशा गवें अतिअनिष्ट । परम कष्ट पावाल ॥ ८१ ॥ ब्राह्मणाचे शापापुढे । कायसे
शौर्य चापुडें । तुह्मीं न विचारिता मार्गेपुढे । आताचि रोकडें निघावे ॥ ८२ ॥ द्वारके-

१ धके २ मेघ नसता ३ शत्रुसदनीं ४ दिगाचा भडवा ५ प्रचड ६ वेगानें ७ ताट ८ सुषडपक्षी ९ घू घू
वरितो १० अतिदाय, पुंमळ ११ उरळतात १२ घावरतात १३ शिररहित १४ विचार करू लागले १५ मायाचक्र-
चालक १६ चालक, सूत्रधार, यत्र निमाण करणारा १७ आपल्या मनाशीं विचार करिता झाला १८ शेवट १९ प्रणाम-
क्षेपनात्रेला २० मुक्तिदायक २१ लढाव्या २२ हेतु २३ दोन घटका मुद्रा २४ मोठे शूद्र बोदे

मार्जीं आजि कोणी । सर्वथा पिऊं नये पाणी । स्त्रीपुत्रसुहृदजनीं । परिवारोनी निघावें ॥ ८३ ॥ कुळासी घडला ब्रह्मशाप । तेणे द्वारकेसी उठिला सताप । तें फेडावया कुळाचें पाप । क्षेत्र पुण्यरूप प्रभास ॥ ८४ ॥

स्त्रियो बालाश्च वृद्धाश्च शक्नोद्धार मजन्वित । वय प्रभास यास्वामो यत्र प्रत्यक्ष सरस्वती ॥ ६ ॥

वस्तीसी अतिगूढ शंखोद्धार । तेथें ठेवावीं स्त्रीवृद्धकुमार । आर्हां समस्त यादव-वीर । निघावे सत्वर प्रभासेसी ॥ ८५ ॥ जेथे प्राची सरस्वती । मिळाली असे सागरा-प्रती । तेथे जाऊनि समर्ती । करावें विध्युक्ती विधिविधान ॥ ८६ ॥

तत्राभिषिच्य शुचय उपोष्य सुसमाहित । देवता पूजयिष्याम सपनालेपनार्हणे ॥ ७ ॥

तेथे वेदोक्तविधान । करावे तीर्था तीर्थस्नान । तीर्थविध्युक्त उपोषण । करावे आपण निराहार ॥ ८७ ॥ तेथ सद्भावे शुचिर्भूत । राहोनियां समस्त । तीर्थदेवता विध्युक्त । निष्पार्थ्य पूजावी ॥ ८८ ॥ स्नान वस्त्र अलंकार । चदनादि पूजासभार । समर्पूनि पूजा षोडशोर्षचार । श्रद्धा हरिहर पूजावे ॥ ८९ ॥

ब्राह्मणास्तु महाभागान् कृतस्वस्थयना वयम् । गोभूहिरण्यवाम्भोगिर्गजाधरधवेशमभि ॥ ८ ॥

वेदवेदागर्पारगत । शमर्दमादितपयुक्त । ब्राह्मण जे स्वधर्मनिरत । विघ्नशाल्यर्थ पूजावे ॥ ९० ॥ व्हावया अरिष्टनिरसन । करिती शाल्यर्थ स्वस्तिवाचन । त्या ब्राह्मणासी आपण । द्यावे दानं श्रद्धायुक्त ॥ ९१ ॥ गोदान भूदान गजदान । अश्वदान सुवर्णदान । तिळदान वस्त्रदान । द्यावे गृहदान अतिश्रद्धा ॥ ९२ ॥ रथी "सजोगोनि अश्ववर । दान द्यावे रहर्वर । द्विज सुखी होती अपार । तो तो प्रकार करावा ॥ ९३ ॥ जें जे ब्राह्मणा अपेक्षित । तें ते द्यावे श्रद्धायुक्त । ब्राह्मण तुष्टमान जेथ । अरिष्ट तेथ रिधेना ॥ ९४ ॥

विधिरप हारिष्टो मङ्गलायनमुत्तमम् । देवद्विजगवा पूजा भूतेषु परमो भव ॥ ९ ॥

जे हरीचें देवतार्चन । जेथ शालग्रामशिलार्चन । जेथ ताधुसता सन्मान । अरिष्टनाशन महापूजा ॥ ९५ ॥ जेथ सद्भावे द्विजपूजन । जेथ भावार्थे गोशुद्धपूण । जेथ भूतदया सपूर्ण । तेथ कदा विघ्न रिधेना ॥ ९६ ॥ अध पगु अशक्त जन । जेथ प्राप्तती अवश्य अन्न । जेथ सुखी होती दीन । तेथ कदा विघ्न वाधीना ॥ ९७ ॥ जे भूतदया अलोलिक । ते सकळ अरिष्टच्छेदक । परममगळप्रकाशक । सुखदायक सर्वार्थी ॥ ९८ ॥

इति सर्वे समाकर्ण्य यदुद्बदा मधुद्विप । तथेति गोभिरतीर्थं प्रभाम प्रययू रथे ॥ १० ॥

जो मधुकैटभमर्दन । जो मुरारि मधुसूदन । जो परमात्मा श्रीकृष्ण । तो करी प्रेरण प्रभासा ॥ ९९ ॥ यादवामार्जी वृद्ध सजान । पुत्र मित्र सुहृद जन । तिहीं श्रीकृष्णाचें वचन । बहुसन्मान वंदिले ॥ १०० ॥ सकळ संमृद्धिसभारा । स्त्रीवृद्धादि त्राळकुमारा ।

१ सर्व परिवारासह २ या नावाचें एक स्था ३ पुत्रेला उगम वासून पतिमवाहिनी सरस्वती नदी ४ पापगुह होण्यासाठी ५ पुत्रेचें साहित्य ६ षोडश उपचार धरणे "आद्या स्नात पाद्य अर्घ्य धानानीयम् । मनुवकायन धान घसनाभरणानि च ॥ गद्यपुष्पे धूपदीपौ नैवेद्य वदन तथा" हे होत ७ चंद्र, यजुष, ज्ञान, य अथय, हे चार पेर ८ दिगा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, छंदस, व ज्योतिष, हीं चहा वेदानें यात निष्पात असे. ९ क्षात्रादिपणउपन्न १० शक्तिद्वय १० गाढ, भूमि, हत्ती, घोडे, सोने, वस्त्रे, रथ, व ह्ये देवन ब्राह्मण सनोरसावेत ११ ज्ञान १२ रथ १३ वृष्ट १४ गाईची सेवा १५ ब्रह्मपदीतीची १६ जाण्याची वाडा १७ धिपुल धन पान्नादि.

नावा भरोनियां समग्रा । शंखोद्धारा न्या ह्मणती ॥ १ ॥ पालांणोनि रथकुंजर । चतुरंग
सेनासंभार । कृष्णसहित यादववीर । निघाले समग्र प्रभासासी ॥ २ ॥

तस्मिन् भगवताऽऽदिष्ट यदुदेवेन यादवा । चक्रुः परमया भक्त्या सर्वधेयोपवृद्धितम् ॥ ११ ॥

यादव प्रभासा पाचोन । जैसे होतें श्रीकृष्णवचन । त्याहूनि विशेषीं जाण । स्नान-
दान तिहीं केले ॥ ३ ॥ यादव समस्त मिळोन । केले पारणाविधिभोजन । मग महामद्य
आणूनि जाण । मद्यपान माडिले ॥ ४ ॥

ततस्मिन्महापान पपुर्मैरयक मधु । दिष्टविभ्रशितभियो यद्रुचैर्भ्रयते मति ॥ १२ ॥

करूनियां तीर्थविधान । करावे अरिष्टनिरसन । वाप अदृष्टाचें विंदान । तेथे मद्यपान
मांडिलें ॥ ५ ॥ ज्याची गोडपणें पडे मिठी । उन्मादता अतिशयें उठी । तें मद्यपान
उठाउठीं । वडिलीं धाकुटीं मांडिले ॥ ६ ॥ ज्याचा वास येताचि घ्राणीं । उन्माद चढे
तत्क्षणीं । तैशिया मद्याचे मद्यपानीं । वीरश्रेणी वैसल्या ॥ ७ ॥ मैरैयकमद्याची थोरी ।
मधुरता अतिशयें भारी । लागताचि जिह्वेवरी । भ्रात करी सज्जाना ॥ ८ ॥ तें मद्यपान
यादववीरीं । आदरिले खेचैछाचारी । आग्रह करुनि परस्परी । लहानथोरीं माडिले ॥ ९ ॥

महापानाभिमत्ताना वीराणां दसचेतसाम् । कृष्णमायाविमूढाना सहस्रं सुमहानभूत् ॥ १३ ॥

पूर्वीं अतिमित्र पोटात । ते मद्यपाने झाले मत्त । वीर मातले अतिं दस । नोकूनि
बोलत परस्परे ॥ ११० ॥ कृष्णमाया हरिर्ला बोर्ध । अवघे झाले बुद्धिमंद । सांडूनि
सुहृदसंबंध । निर्वाणयुद्ध मांडिले ॥ ११ ॥ नोकूनि बोलता विरुद्ध । अतिशयें चढला
क्रोध । शस्त्रें घेऊनि संज्ञद्ध । सुहृदीं युद्ध मांडिले ॥ १२ ॥

युयुध्म क्रोधसरत्नया वेलायामाततायिनः । धनुर्भिरसिभिर्भक्षैर्गदामिस्तोमरदिभि ॥ १४ ॥

क्रोधें नेत्र रक्तांवर । वेगें वोडूनि हांतिघेर । समुद्रतीरीं महावीर । युद्ध घोरांदरें ते
करिती ॥ १३ ॥ धनुष्यें वाऊनियां जाणा । वाण सोडिती सणसणां । खड्गें हाणिती
खणखणा । सुहृदांच्या प्राणां ध्यावया ॥ १४ ॥ एकीं उचलोनिया भाले । परस्परे हाणिते
झाले । एकीं गदा उचलोनि वळें । वीर करवळें पाडिती ॥ १५ ॥ एक तोमरें लवलाहीं ।
रणीं खवळले भिडती पाही । एक टोणप्याच्यीं धीर्यां । वीर ठार्यां पाडिती ॥ १६ ॥
यापरी चतुरंगसेना । मिसळली रणकंदना । आपुलालिया अगवणीं । गज रथ रणा
आणिले ॥ १७ ॥

१ पल्ययन झणजे रोगीर ह्यापासून पल्याण, पालण, इत्यादि शब्द निघाले, 'दुवोर कामसिहीं ज्या वीर पातळेंचि पल्याण-भोरोपतकृत सन्मणिमाला पालाणणें=रोगीर पालणें, सज्ज करणें "रथकुंजर पालाणा । सनद्ध करा चतुरंग-सेना"-कविमणीखयवर, प्रसंग ५ "क्रोधें खवळला सकपणं । ह्याणे 'पालाणा रे सकळ सैन्य'"-मुक्तेश्वर आदिपर्व अध्याय ४७ पालाणणें ह्याणजे बढवणें, तराणें असाही अर्थ कोठे कोठे आहे "अलनिधिवरि यानीं शैल पालाणवाचे"-मुक्तेश्वरी रामायण २ करणी, वरीत्व ३ लहानथोरीनीं ४ यादववीरांच्या पत्नी ५ उचळूखळपणानें, यथेच्छ ६ गवांनं पुगलेले ७ टाडून, चोंचून नोकणें किंवा नोकणें ह्याणजे छळणें, टाकणें "ते हे चतुर्भुज कोमेली । ज्याची घोभा रूपासि आधी । देगेनि नास्तिवीं नोकिलीं । भक्त्युदे"-ज्ञानेश्वरी अध्याय ६-३२४. जेव्हा भक्त्युदे नास्तिकानीं छळिलीं, तेव्हा मी चतुर्भुज मूर्ति घारण केली असा संदर ओवीचा अर्थ आहे नोकणें ह् कांनकी क्रियापद दिसतें त्याचा अर्थ टोंबणें रोंम घरणें, नेम घरणें असा आहे ८ कृष्णमायेनें आत्मज्ञान हरण केलें ९ सिद्ध झालेले १० थारक, लालभडक, ११ हत्यार १२ धनघोर, १३ सोळाच्या घावानें १४ कत्तल करण्याघाटीं. १५ मदीतच, वाजूस.

पतस्पताके रथकुजरादिमि ररोद्रगोभिर्महिषैर्नैररपि ।

मिथ समेखाश्वतरे सुदुर्मेदा न्यहन् शरैर्दंष्ट्रिरिव द्विपा वने ॥ १५ ॥

पताकेंसी रथकुंजर । रणीं पाडिले अपार । पांखरासी असिवांर । मारिले खंरोष्ट्र
रणाभार्जी ॥ १८ ॥ म्हैसे मारुनियां रणीं । पाडिलिया वीरश्रेणी । जैसे उन्मत्त गज
वर्नी । दंतीं खणाणी भीडत ॥ १९ ॥ यापरी यादववीर । रणीं मातले महाशूर । धौय
मारोनि निघुर । रणीं अपार पाडिले ॥ १२० ॥ कृष्णमाया केले भ्रात । युद्धीं न देखतां
स्वार्थ । परस्परे प्राणघात । व्यर्थ करित सुहृदांचा ॥ २१ ॥ रण पाडिले अपार । तंव
खवळले कृष्णकुंमर । ज्याज्यांभार्जी प्रीति धोर । युद्धातुर चालिले ॥ २२ ॥

प्रद्युम्नसाम्बौ युधि रूढमत्सरावशूरभोजावतिरुद्रसात्यकी ।

सुभद्रसङ्ग्रामजिता सुदातणौ गर्दौ सुमित्रासुरधौ समीयतु ॥ १६ ॥

ज्यांज्यांभार्जी अतिप्रती । ते ते निर्वाणयुद्ध करिती । वाप सहारक काळगती ।
सखे मारिती सख्यातें ॥ २३ ॥ प्रद्युम्न साव अतिमित्र । त्यांस युद्ध माडले घोरान्दर ।
अकूर भोज दोन्ही वीर । युद्धी सत्वर मिसळले ॥ २४ ॥ अनिरुद्ध आणि सात्यकी ।
पठावले क्रोधंतवकी । वार्णीं वषोनि अनेकीं । एकमेका मिडती ॥ २५ ॥ सुभद्र सग्राम-
जित दोनी । खवळले रणांगणीं । वषोनि या तीक्ष्ण वार्णीं । उन्मत्त रणीं मातले ॥ २६ ॥
कृष्णपुत्र कृष्णबंधू । दोहीचेंही नाम गदू । त्यासी समत्सर क्रोधू । युद्धसबंधू परस्परे
॥ २७ ॥ सुमित्र आणि सुरथ । या दोहीसीं द्वेष अद्भुत । परस्परे करावया घात । युद्धा-
आंत मिसळले ॥ २८ ॥

अन्ये च ये वै निशठोल्मुकादय सहस्रजिच्छतजिज्ञानुमुत्था ।

अयोन्यमासाद्य मवान्धकारिता जमुसुंकुन्देन विमोहिता भृशम् ॥ १७ ॥

यादवकुळी वळें अधिक । निशठादि उल्मुकादिक । शतजित्सहस्रजिज्ञानुमुख । हेही
युद्धीं देख खवळले ॥ २९ ॥ मद्यपानें अतिगर्वित । कृष्णमाया हरिले चित्त । महामोहें
केले भ्रात । सुहृदा घात स्वर्थे करिती ॥ ३० ॥ ब्रह्मशापाची केवढी ख्याती । बंधु
बंधूतें जीवे घेती । कृष्णमाया पडिले भ्राता । युद्ध स्वर्थातीमाझारीं ॥ ३१ ॥

दाशार्हवृष्ण्यन्धकभोजसात्वता मध्वर्षुदा माधुरशूरसेना ।

विसर्जना कुकुरा कुन्तयश्च मिथस्ततसोऽथ विसृज्य सौहृदम् ॥ १८ ॥

यादवाची एक जाती । तेचि वारा नामीं नामाकिती । त्या वाराही ज्ञाती युद्धीं
मिडती । ऐक परीक्षिति तीं नामें ॥ ३२ ॥ दाशार्ह सात्वत अधक जाण । अर्बुद माधुर
शूरसेन । कुंति कुकुर विसर्जन । मधु भोज वृष्ण्यं वारा नामें ॥ ३३ ॥ पूर्वील यादवाचें
सांजणे । ज्ञातीचें अल्पही ऐकता उणें । जीवेंसीं सर्वस्व वेचणे । परी चांचरणे स्वयाती
॥ ३४ ॥ तेचि यादव पै गा आता । साडोनि या सुहृदता । ज्याचे चरणीं ठेविजे माथा ।
त्याच्या जीवघाता पेटले ॥ ३५ ॥

१ इल घातलेल्या घोष्यांनी युक्त असे घोडेश्वर २ यादव व उट ३ घाटांच्या शूरी ४ रणीं ५ वार, जगम
६ सहार. ७ भीष्माचे पुत्र ८ काळगति मोठी सहारक वादे ९ मयकर १० क्रीडाच्या आवेशान, तयका-पैर्य, वेग
११ मिष्टले १२ आपल्याच ज्ञातींमध्ये १३ युधिग १४ स्वभाव, प्रवृत्ति, गंभीर "ऐसें न मिटे तपां साकणें । चळे पेंदें
जेणें । तिथे नाम द्यावे । धृती पै गा"=ज्ञानेश्वरी अध्याय ११-१४८ १५ हाणें वतुण हावे

पुत्रा अयुष्यन्पितृभिर्भ्रातृभिश्च स्वकीयदौहित्रपितृव्यमातुलैः ।

मित्राणि मित्रे सुहृद् सुहृद्विजातीस्त्वहन् शतय पुत्र मृदा ॥ १९ ॥

कृष्णमाया आकळिले चित्त । अवघे झाले परम भ्रांत । न कळे आस अनास । रणीं उन्मत्त मातले ॥ ३६ ॥ ज्याचे चरण वंदिजे भावार्था । श्रद्धा घेइजे चरणतीर्था । त्या निर्जैपित्याचिया मोर्था । पुत्र शस्त्रघाता प्रवर्तले ॥ ३७ ॥ बंधु शिरकल्या रणांगणी । बंधु बंधूतें सोडवी निर्व्याणी । तेचि बंधु बंधूते रणी । निर्वाणवाणी खोंचिती ॥ ३८ ॥ जो लळे पुरवूनि खेळविता । जैसा वाप तैसा चुलता । त्यासी पुतण्या प्रवर्तें घाता । शस्त्रें माथा हाणोनी ॥ ३९ ॥ कन्येचा सुत दौहित्र । ज्यासी श्राद्धी अधिकार । तो आज्ञासी करी मार । घायें निष्ठुर हाणोनी ॥ १४० ॥ मामाभाचे परस्परों । प्रवर्तले महामारी । सुहृद् सुहृदांच्या शिरी । सतेजशस्त्री हाणिती ॥ ४१ ॥ मित्र मित्राच्या मित्रता । वंचिती अर्था जीविता । ते मित्र मित्रांच्या जीवघाता । सक्रोधता जळिले ॥ ४२ ॥ आयुष्य सरलें निःशेख । चढले काळसर्पाचें विख । अवघे होऊनियां मूर्ख । ज्ञातीसी ज्ञाति देख वधिते झाले ॥ ४३ ॥

शरोषु क्षीयमाणेषु भयमानेषु धन्यसु । शरोषु क्षीयमाणेषु मुष्टिमिर्महुरेरका ॥ २० ॥

युद्ध मांडले धोरान्दर । सरले भातंडीचे शर । धनुष्यदंडें घेरघेर^३ । घाये निष्ठुर हाणिती ॥ ४४ ॥ घाये हाणितां अतिवळे । धनुष्यें मोडली तत्काळे । क्षीण झाली शस्त्रें सकळे । हींतिघेरें वळें खुंटलीं ॥ ४५ ॥ ब्रह्मज्ञापाची एरिकां । तीरी निघाली होती देखा । मुंष्टी घेऊनि क्रोधतवकां । एकमेका हाणिती ॥ ४६ ॥

ता वज्रकल्पया एभवन परिधा मुष्टिना भृता । जघुर्हिपस्ते कृष्णेन वार्यमाणस्तु त च ते ॥ २१ ॥

ते ऐरिका घेतांचि हातीं । झाली वज्रप्राय धगधगिती । अतितीक्ष्ण परिघाकृती । तेणे हाणिती परस्परें ॥ ४७ ॥ नाना शस्त्रें लागता पाही । यादव न डंडळतीं कहीं । तेही एरकेच्या घायीं । पडती ठायी अचेतन ॥ ४८ ॥ एरकेच्या निजघायीं । यादवासी उरी नाहीं । दुधडे तोडूनिया पाही । पडती ठायीं परस्परें ॥ ४९ ॥ रणी पाडूनिया इतर । यादव उरले महाशूर । जे का^१ नेटके जुंझार । निघडे वीर निजयोद्धे ॥ १५० ॥ यादव उठले भेंद्रजाती । हे कोणांस नाटोपती । त्या निर्दळावया निश्चिती । निवारणार्थी हेंरि घावे ॥ ५१ ॥ तो ह्मणे ब्रह्मज्ञापाची एरका । हे सर्वथा हातीं धरूं नका । साडा युद्धाचा आवाका । शिकविले ऐका तुह्मी माझे ॥ ५२ ॥ धर्मता निवारी श्रीकृष्ण । त्यासीही मारूं धावले जाण । हें कृष्णमायेचें विदान । न चुकत मरण पै आले ॥ ५३ ॥ एक ह्मणती श्रीकृष्णासी । आधी झोडोनि पाडां यासी । ठकूं आला आह्मांसी । ह्मणोनि एरकेसी धाविनले ॥ ५४ ॥ एक ह्मणती धरा केशीं । एक ह्मणती भीड का यासीं । एक ह्मणे मी श्रीकृष्णासी । एका घायेंसी लोळवीन ॥ ५५ ॥

१ शुद्ध मानें २ बापाच्या टोक्यावर दासघात करण्यास पुत्र प्रवृत्त झाले ३ ऐन सकटप्रसंगी ४ प्राणघेणाच्या शीरान घाणानी ५ लाट. ६ नाहू ७ प्रहार ८ गिनत्वाखव ९ द्रव्याला. १० भयकर ११ आघातले १२ एकमेकांत १३ हत्यार, शस्त्रे १४ लढावले हे लढावले सुसळाच्या धृष्टाचे झाले होते मागें अध्याय १ मधील श्लोक २-१२, १३ महा १५ मुर्खता १६ रागाच्या आवेशात १७ लढावले १८ धावतात, मितात १९ टिकाव, शिकव. २० अचेतन २१ कसलेले मोठे २२ हत्ती २३ जाणिकासी. २४ सिंह, श्रीकृष्ण.

प्रत्यनीकं सन्धमाना परमभद्रं च मोहिता । हन्तु कृतधियो राज्ञापत्ता भाततायिन ॥ २२ ॥

पैलपैलं तो वळिभद्र । हाचि आमुचा मुख्य शत्रू । यासी चला आधीं मारू । यादव-
मारू लोटला ॥ ५६ ॥ मदमोहें अतिदुर्मती । वज्रप्राय एरका हातीं । घेऊनि वळिभद्रा-
वरी येती । तेणे तोही निश्चितीं क्षोभला ॥ ५७ ॥

अथ तावपि सद्गुहाद्युद्यम्य कुरानन्दन । एरकामुष्टिपरिघी चरन्तो जगत्सुखि ॥ २३ ॥

शुक क्षणे कुरुनंदना । यादव टेंकले आत्ममरणा । ते मारावया रामकृष्णा । लोटले
जाणा आततायी ॥ ५८ ॥ यादव उठले हननासी । देखूनि रामहृषीकेशी । अतिक्रोध
चढला त्यासी । तेही युद्धासी मिसळले ॥ ५९ ॥ एरका जे का परिघाकृती । वज्रप्राय
धगधगिती । दोघीं जर्णीं घेऊनि हातीं । यादवा ख्याती लाविली ॥ १६० ॥ रामकृ-
ष्णाच्या निजख्याती । यादवाची जाती व्यक्ती । अवघेचि रणा येती । कृष्ण काळशक्ती
क्षोभला ॥ ६१ ॥ निजकुळाचे निधन । देखोनिया श्रीकृष्ण । कर्तव्यार्थ झाला पूर्ण ।
ऐसे सपूर्ण मानिले ॥ ६२ ॥

प्रह्वनापोपसृष्टानां कृष्णमायावृत्तात्मनाम् । स्पर्धाक्रोध क्षय निन्द्ये वैष्णवोऽग्निर्धया वनम् ॥ २४ ॥

ब्रह्मशापें छळिले विधी । कृष्णमाया ठंकली बुद्धी । मद्यपानउन्मादमदीं । क्रोधें
त्रिशुद्धी क्षया नेले ॥ ६३ ॥ वेळुवाच्या वेळुजाळीं । जेवीं कार्चणीं पडे इगळी । तेणें
घनाची होय होळी । तेवीं यदुकुळीं कुलक्षयो ॥ ६४ ॥

एव नष्टेषु सर्वेषु लोकेषु स्पेषु केशव । अवतारितो भुवो भार इति मेनेऽवशेषिनः ॥ २५ ॥

स्वकुळ नाशूनि श्रीधर । अवशेष धराभार । उतरला मानी चक्रधर । तेणे सुखें धोर
सुखावे ॥ ६५ ॥ जेवीं का आळें पेरी माळी । निजजीवने प्रतिपाळी । शेखीं तोचि खणे
समूळीं । तेवीं यदुकुळी श्रीकृष्ण ॥ ६६ ॥ यादव निजवळें प्रतिपाळी । त्यातें स्वयें
निजामें निर्दळी । हें दाखविता वनमाळी । ममतामेळीं अलिप्त ॥ ६७ ॥ कृष्ण पाळी
यादवां समस्तां । त्याची दाविली अतिममता । शेखीं करुनि कुळाचे घाता । निरभिमा-
नता हरि दावी ॥ ६८ ॥ स्त्रीपुत्रेंसीं निजजीविता । सकळ कुळाच्या होता घाता ।
ज्ञात्यासी नुपजे ममता । ते नित्यमुक्ता हरि दावी ॥ ६९ ॥ ज्ञात्यासी नाहीं अहममता ।
तेचि दावावया तत्त्वता । कुळेंसीं होता पुत्रघाता । स्वमींही ज्ञाता गळानि नेणे ॥ १७० ॥
ब्राह्मणाचा शाप दारुण । अन्यथा हों नेदी श्रीकृष्ण । निजकुळ निर्दळी आपण । विप्र-
धर्मेनसत्यत्वा ॥ ७१ ॥ करुनि कुळक्षयाचे काम । सुख मानी पुरुपोत्तम । तें देखोनि
क्षणें वळराम । अवतारकाम सपले ॥ ७२ ॥

राम सद्गुद्वेष्टाया योगमाख्याय पौरपम् । तत्याज लोक मानुष्य मयोऽग्यात्मानसात्मनि ॥ २६ ॥

मग वळिभद्रें आपण । समुद्रतीरीं योगासन । दृढ घालोनिया जाण । निर्वाणध्यान

१ तो पद्म परीकडे बऱराम २ आतस धाणजे विस्तीर्ण किंवा प्रचंड दारू हातीं घेऊन मारावया अगावर धावून
येणारा शुकनीतीमध्यें आम लावणारा, विप देणारा, दारुनो मत्त झालेला, घनापहार करणारा, क्षेत्र आणि दारा हरण कर
णारा, त्या सर्वांना आततायी ठरविलें असून विचार न करिता अगावर येणाऱ्या आततायीला ठार करणे (आततायिनमा
थात हन्यदेवाविचारय १) असें मनुने आपल्या स्मृतींत (अध्याय ८-३५०) स्पष्ट दृढले आहे ३ परिघनामक शला-
च्या आकाराची ४ आकळी ५ मद्यां तर शाल्यामुळ ६ सपण्यांत ७ ठिणगी. ८ समाप्त झाला ९ सदा करून.
१० दु ५ ११ विप्रधनाच्या सत्यत्वासाठी धाणजे त खरं होण्यासाठी

मांडिलें ॥ ७३ ॥ आकर्षुनि देहींचा प्राण । निःशेष सांडिला देहाभिमान । मग परमपुरुष-
ध्यान । करितांचि आपण तद्रूप झाला ॥ ७४ ॥ जेवीं घटामाजील गगन । सहजें महदा-
काश पूर्ण । तेवीं सांडितां देहाभिमान । झाला संकैर्षण वळराम ॥ ७५ ॥ होते मनुष्य-
नांथ अवैलंविळे । तें निःशेष देह त्यागिलें । जें कां पूर्वरूप आपुले । ते होऊनि ठेलें
वळिराम ॥ ७६ ॥ समुद्रतीरीं योगसन । ते देह ठेविले अचेतन । हें रामनिर्याण देखोन ।
स्वयें श्रीकृष्ण सरसावलां ॥ ७७ ॥

रामनिर्याणमालोक्य भगवान् देवकीसुत । निपसाद धरोपत्ये तूष्णीमासाद्य पिप्पलम् ॥ २७ ॥

वळभद्र झाला देहातीत । हें देखोनि देवकीसुत । भगवान् श्रीकृष्णनाथ । स्वयें
इच्छित निजधाम ॥ ७८ ॥ तेव्हां धरातळी धराधर । मौनें अश्वत्थांतळीं स्थिर । वीरा-
सर्तां शार्ङ्गधर । श्यामसुंदर वैसला ॥ ७९ ॥ ज्याच्या स्वरूपाचे आवडीं । शिवविरिंच्यादि
झालीं वेडीं । ज्याच्या दर्शनाची गोडी । दृष्टी नौसंडी क्षणार्ध ॥ १८० ॥ दृष्टीने चवी
चाखिली गाढी । तव तंव रसना चरफडी । तिणे कीर्तनरसे रसगोडी । चवी चोखंडी
चाखिली ॥ ८१ ॥ प्राशनवीण कृष्णरस । रसना सेवी अतिसुरस । तेव्हां विपयरस तो
विरस । होय निरस ससार ॥ ८२ ॥ श्रवणीं पडता श्रीकृष्णकीर्ती । त्रिविध तापा उप-
शाती । ज्याची वर्णिता गुणनामकीर्ती । चारी मुक्ती कामाच्या ॥ ८३ ॥ चरणकमलमक-
रद । तुळशीमिश्रित आमोद । सेवितां ध्राणीं परमानंद । इतर गंध ते तुच्छ ॥ ८४ ॥
ज्याचा लागता अंगसग । देहबुद्धीचा होय भग । स्वानंदविग्रही श्रीरग । अंगप्रत्यंगसुख-
कारी ॥ ८५ ॥ ज्याचे आवडीं वंदितां पाये । समाधि लाजिली मार्गे ठीये । तो अश्वत्था-
तळीं पाहें । वैसला आहे निजशोभा ॥ ८६ ॥ ते अतकाळींचें कृष्णध्यान । शुकासी
आठवले सपूर्ण । तोही स्वानंदें वोसडून । श्रीकृष्णध्यान वर्णित ॥ ८७ ॥

विभ्रगवुसुंजं रूप भाजिण्यु प्रभया स्वया । दिशो वितिमिरा कुर्वन् विभ्रम इव पावक ॥ २८ ॥

प्रातींचें श्रीकृष्णध्यान । पाचा श्लोकीं निरूपण । श्रोता परीक्षिति सावधान । वक्ता
ज्ञानघन शुक्रयोर्गांद्र ॥ ८८ ॥ पिपळातळीं प्रकाशघन । ते काळींची मूर्ति जाण । निज-
तेजें देदीप्यमान । दिशा परिपूर्ण तेणे तेजें ॥ ८९ ॥ ना धूम ना इंगळ । आरक्ततेवीण
अग्निजाळ । तैशी कृष्णमूर्ती तेजाळ । प्रकाश प्रवळ अतिदीप्त ॥ ९० ॥ कृष्णमूर्तीचे
निजप्रभा । लोपली रविचंद्रांची शोभा । शून्यत्वे ठाय नाही नभा । सच्चिदानदगाभा
साकार ॥ ९१ ॥ चैतन्यतेजे तनु मुसावली । शांतिरसाची वोतिली । चतुर्भुजत्वं रूपा
आली । तेणें दिशाची गेली काळिमां ॥ ९२ ॥

श्रीवत्साङ्ग घनदयाम तसहादकवर्धसम् । कांशोयान्यरयुग्मेन परिवीत सुमङ्गलम् ॥ २९ ॥

सुन्दरस्मितयक्रान्त नीलकुन्तलमण्डितम् । पुण्डरीकामिरामाक्ष स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ ३० ॥

कृष्णमूर्ती स्वच्छ स्वयंभ । अंगी प्रत्यंगी विंवले नभ । तेणें घनदयामताशोभ ।

१ पौषप योग द्वाजजे परम पुरुषाच्या किंवा पुरुषोत्तमाच्या चिंतनांनं व्याख्याशीं तद्रूप होणें. २ शेषावतार ३ मनु-
ष्यपात्रे सौग उभारलें होतें ४ पुढे झाला ५ पिपळाच्या वृक्षाखाली ६ सोडून दूर होत नाही. ७ चागली ८ रसहीन
९ दावी १० घुणध ११ स्नानद हाच ज्याचा देह असा १२ लहानमोठ्या सर्वावयवाना परम सौख्य देणारा १३ मार्ग-
च्या मार्गे नास्त सरली १४ पूर्ण भस्म १५ शेषवटचें १६ पूर्णज्ञानी १७ अग्नि १८ ओतली १९ काळेपणा २० प्रत्येक
भवयथात्म्ये. २१ नेपाप्रमाणें नीलवर्ण

अतिसुप्रभ साजिरी ॥ ९३ ॥ आर्धीच नेटकां श्रीकृष्ण । वरी घनश्यामता चाणली पूर्ण ।
तेणें मुसावले वरवेपण । लागलें ध्यान नारीनरा ॥ ९४ ॥ नरनारी धापुढ्या किती ।
सन्यासी भुलोनि ठांती । विरक्त वेधले परमार्थी । देखोनि मूर्ती कृष्णाची ॥ ९५ ॥
देखता श्रीकृष्णदर्शन । शिवासी लागले नित्यध्यान । पार्वत्याही निजमन । कृष्णार्पण
स्वयें केले ॥ ९६ ॥ ऐसैं अंगीचें वरवेपण । त्याहीवरी हास्यवदन । साजिरें राजींलो-
चन । आकर्ण आरक्त ॥ ९७ ॥ मस्तकींचे नीलाँलक । सुगधसुमनीं गुंफिले चोख ।
कृष्णी कृष्णरूप मधूक । कृष्णकेशीं देख विंगुतले ॥ ९८ ॥ स्फुरत्कुडलें मकराकार ।
ऐसे वर्णिती कविवर । परी तीं आकारी निर्विकार । श्रवणे विकार मावळती ॥ ९९ ॥
फावल्या कृष्णश्रवण । आकारविकारां वोळवण । तें श्रीकृष्णश्रवणीं पूर्ण । देदीप्यमान
कुंडले ॥ २०० ॥ तप्त सुवर्णासंमान । उभय पीतांबर जाण । एक कासे विराजमान ।
दुजा प्रावरण शोभत ॥ १ ॥ ब्रह्मण्यदेवो श्रीकृष्ण । लक्ष्मी डावलूनि पूर्ण । दक्षिणार्गीं
विप्रचरण । श्रीवत्सलाच्छन गोविद ॥ २ ॥

कटिसूत्रप्रज्ञासूत्रकिरीटकटकान्नादे । हारनूपुरसुवामि कौस्तुभेन विराजितम् ॥ ३१ ॥

पद्ममालापरिताम् मूर्तिमन्निर्निजायुधै । कृत्वेरीं दक्षिणे पादमासीन पङ्कजारुणम् ॥ ३२ ॥

कटीं कौस्तुभ सोज्ज्वळा । कटीं मिरवे रत्नमेखळा । ब्रह्मसूत्र रुळे गळां । आपाद
वनमाळा शोभत ॥ ३ ॥ माथां मुकुटाचे खेवणें । लखलखीत अनर्घ्य रत्नें । कीर्तिमुखें
वाहुभूषणे । वीरकंकणें विचित्रें ॥ ४ ॥ यंत्रउपास्ती उपासका । तैशा करार्मीं कैरमुद्रिका ।
त्रिकोण पद्मकोण कैर्णिका । जडितमाणिका शास्त्रोक्त ॥ ५ ॥ वैजयंतीचा सोहळा ।
पदक एकावळी गळां । नाना रत्नें हार मुकाफळा । तुळशीमाळा सुगंधा ॥ ६ ॥ दोनी
मोतीलग पदर । रत्नें जडित पीतांबर । किंकिणी धुर्दधटा विचित्र । मनोहर शोभती
॥ ७ ॥ वाकीअर्दुवांचा गजर । चरणीं नूपुराचा झणत्कार । रुळे विरुंदांचा तोडर ।
मनोहर हरिचरण ॥ ८ ॥ रातोत्पला कठिणपण । त्याहनि सुकुमार चरण । घवघवीत
श्रीकृष्ण । शोभा सपूर्ण शोभत ॥ ९ ॥ शंख चक्र गदा कमळ । मूर्तिमत आयुधें सकळ ।
आश्रुनिया पिंपळ । वैसला केवळ वीरासनीं ॥ २१० ॥ त्या वीरासनाचें लक्षण । तळीं
सुंती दक्षिण चरण । त्याचे माडीवरी जाण । वामचरण आलोहितें ॥ २११ ॥ लाजधूनि
सध्यारींगासी । उणे आणोनि वाळसूर्यासी । चरणशोभा हपीकेशीं । अतिदीप्तीसी
आरक्त ॥ २२ ॥

मुसलावशेषाय खण्डहतेपुलुंभ्रको जरा । मृगास्याकार तक्षरण विव्याध मृगशङ्कया ॥ ३३ ॥

करूनि निजकुळाची होळी । सरस्वतीतीरीं वनमाळी । टेंकोनि वैसला पिंपळी ।
चरणनवाळी आरक्त ॥ २३ ॥ आरक्त श्रीकृष्णचरण । भावूनि मृगमुखासमान । जरा-
व्याधें विंधिला वाण । अतिसंत्राण भेदिला ॥ २४ ॥ ब्रह्मशापाचे मुसल घन । यादवीं

१ मनोहर २ चंद्रस्थ होतात ३ पार्वतीनेसुद्धा ४ कमलनेत्र ५ कर्णापर्यंत, विशाल ६ काळेभोर केश. ७ अमर
८ कोमळे ९ निरास, समाप्ति १० तापलेल्या सोन्याप्रमाणें क्रांति प्रयाची असे, ११ रत्नखचित कषरपद्म. १२ जानवें
१३ पायापयत १४ भूषण १५ आगळा १६ मध्यभाग १७ गोत्याचा एकेरी सर १८ पागण्या १९ पायातील
तोल्याचा २० उषेयुक्त मोहरा २१ रक्तकमळास २२ पाखून, ठेवून २३ हागा पाय. २४ किंचित वाढ २५ सध्याप्र
काशास व वाळसूर्यास लाजविणारी कोमल आरक्तता प्रसुपर्दी विळसत होती. २६ पायाची विळक्षण कोमळ कांति
२७ कल्पून २८ हरिणाच्या मुखाघारलें २९ तीव्र वेगानें

पिष्ट करितां जाण । उरला अवशेष लोहकण । तो समुद्रीं जाण टाकिला ॥ १५ ॥ तो पडतांचि समुद्रजळी । त्यातें मीन सगळेंचि गिळी । त्या मीनातें जराव्याध गळी । जाल्यामेळी आकळित ॥ १६ ॥ व्याध करी मीनविदारण । तंव निघाला तो लोहकण । त्याचा जराव्याधें केला वाण । तेणे कृष्णचरण विंधिला ॥ १७ ॥ मत्स्योदरींचा लोहधन । त्याचा केलिया दृढ वाण । थोर पारधी साधे सपूर्ण । व्याधें जाणोनि वाण तो केला ॥ १८ ॥ भेदावया श्रीकृष्णचरण । मूळी ब्रह्मशापचि कारण । यालागी जराव्याधाचा वाण । कृष्णचरणीं पूर्ण खंडतरला ॥ १९ ॥ व्याधें अवचिते विंधिला । परी कृष्ण नाहीं दचकला । वाण सत्राणे खंडतरला । तेणे सुखी झाला श्रीकृष्ण ॥ २० ॥

चतुर्भुज त पुरप दृष्टा स कृतकित्तिप । भीत पपात शिरसा पादयोरसुरद्विप ॥ ३४ ॥

वाण श्रीकृष्णीं भेदला । जराव्याधाचा हात पूर्ण निघाला । हाणे म्यां मोठा मृग विंधिला । हाणोनि धावला धरावया ॥ २१ ॥ देखोनि चतुर्भुज पुरुपासी । भय सुटलें जराव्याधासी । मज घडल्या महापापराशी । परम पुरुपासी विंधिलें ॥ २२ ॥ हाणे कैटकटा रे अदृष्टा । आचरविलें कर्मा दुष्टा । ऐशिया मज महापापिष्ठा । दुःखदुर्घटा कोण वारी ॥ २३ ॥ जगाचा परमात्मा श्रीहरी । तो म्या विंधिला वाणवरी । माझ्या पापासमान थोरी । नाही ससारीं आनासी ॥ २४ ॥ भयें सुटला थोर कंप । मज घडलें हें महापाप । जगाचे जे ध्येय स्वरूप । त्यासी सताप म्या दिधला ॥ २५ ॥ ज्याचे अमर वंदिती चरण । ज्यासी सत येती लोटांगण । त्या श्रीकृष्णासी विंधिला वाण । पाप सपूर्ण मज घडलें ॥ २६ ॥ अवचटें आत्महत्या घडे । तें पाप कदा न झडे । जगाचा आत्मा कृष्ण वाडेकोडें । ते आत्महत्या पडे मस्तकीं माझे ॥ २७ ॥ जगाचें आत्महनन । कर्ता मी एक पापी पूर्ण । त्या पापाचें पुरश्चरण । सर्वथा जाण दिसेना ॥ २८ ॥ प्रमादें ब्रह्महत्या घडे । तेणे पापें तो समूळ बुडे । ते पूर्ण ब्रह्म म्यां पुढें । सहटें विंधिलें ॥ २९ ॥ पापकर्मा मी व्याधरूप । तेणे म्यां जोडलें पाप अंमूप । कृष्ण परमात्मा चित्स्वरूप । त्यासीही सताप दिधला म्यां ॥ ३० ॥ येणे अनुतापें तप्त पूर्ण । धावोनि घाली लोटांगण । श्रीकृष्णाचे श्रीचरण । मस्तकीं जाण दृढ धरिलें ॥ ३१ ॥ मदीं दैत्यांचा अभिमान । मधुद्वेष्टा मधुसूदन । त्याचे दृढ धरुनि चरण । करी रुदन अदृष्टांसे ॥ ३२ ॥ चरणीं घातली परम मिठी । उठवितां कदा नुठी । मज क्षमा करीं कृपादृष्टी । कृपालु सृष्टीं तूं एक ॥ ३३ ॥

अजानता कृतमित् पापेन मधुसूदन । क्षन्तुमर्हसि पापस्य उत्तमश्लोक मेऽनघ ॥ ३५ ॥

अतिभीत जराव्याध । हाणे मी पापात्मा अतिअशुद्ध । नेणतां घडला हा अपराध । लिंगभेद मज घडला ॥ ३४ ॥ जो ईश्वरप्रतिमा उच्छेदी । तो महापापी लिंगमेदी । त्या तुज ईश्वरासी म्या दुर्वुद्धी । अदृष्टविधी विंधिलें ॥ ३५ ॥ ऐसा मी पापी पापकर्मा । महापापी जो पापात्मा । माझा अपराध करावा क्षमा । पुरुपोत्तमा कृपालुवा ॥ ३६ ॥

१ पीठ २ मायाचें पोट फाडणें ३ लागला, शिरला ४ जरानामक पारध्याचा ५ हाय हाय रे ६ दैवा ७ मोठ्या पापानें ८ निवारणाचें साधन ९ अविशय, अपरिमित १० आजीशानें, विजय करून ११ पहावें क्षमादृष्टी. १२ ईश्वरप्रतिमाभेद १३ भयकरणारा १४ दुर्दैवानें १५ जप्तम केले.

तू कृपालु त्रिजगतीं । गर्भीं राखिला परीक्षिती । गजेंद्राचे अतिआकांतीं । उडी कृपामूर्ति घातली ॥ ३७ ॥ पांडव जळतां जोहरीं । तुवां काढिले विवरद्वारीं । शेर्षी अर्जुनाचा कैयारी । घेशी जुंझारी मीण्मासीं ॥ ३८ ॥ द्रौपदीचे अतिसांकडीं । धांवलासी लवडमंडळीं । तिलभरी न दिसतां उघडी । नेसेतीं लुगडीं तू होसी ॥ ३९ ॥ ऐशी कृपालुत्वाची ख्याती । श्रुतिपुराणे वाखाणिती । तुझी उत्तमश्लोककीर्ती । ऋषि वर्णिती महासिद्ध ॥ २४० ॥ नेणता आचरलों दुष्कर्मा । तें मज करावया क्षमा । तू कृपालु परमात्मा । पुरुषोत्तमा क्षमाशीळ ॥ ४१ ॥ अजामिळ दुराचारी । पुत्रलोभें नाम उच्चारी । त्याचे पापाची झाली बोहरी । ऐशी निष्पाप थोरी नामाची ॥ ४२ ॥ नामें निष्पाप दुर्मती । नामें निष्पाप पितृघाती । नामें दुराचारी तरती । हे निष्पाप ख्याती नामाची ॥ ४३ ॥

यस्यानुस्मरणं नृणामज्ञानध्वान्तनाशनम् । यदन्ति तस्य ते विष्णो मयाऽसाधु कृतं प्रभो ॥ ३९ ॥

ज्या विष्णूचें नामस्मरण । कोटिजन्माचें अज्ञानघन । नराचें निर्दळूनि पूर्ण । सकळ-कल्याणदायक ॥ ४४ ॥ ऐसे ज्याचे नामस्मरण । त्याचे स्वरूपासी म्या जाण । निजवळें विंधिला निर्वाणवाण । अपराध पूर्ण हा माझा ॥ ४५ ॥ ज्याचें अगाध महिर्मान । सदा वर्णिती साधु सज्जन । जो स्वरूपें सच्चिद्वन । स्वामी श्रीकृष्ण जगाचा ॥ ४६ ॥ जगाचे जीवने श्रीकृष्ण । त्या कृष्णासही मी आपण । विंधिला निर्वाणांचा वाण । हा अपराध पूर्ण पै माझा ॥ ४७ ॥ त्रैलोक्यराजा कृष्ण समर्थ । तो म्या केला राजघात । जगाचा आत्मा श्रीकृष्णनाथ । तो आत्मघात म्या केला ॥ ४८ ॥ श्रीकृष्ण जगाचा जनिता । त्या म्या केले पितृघाता । जगप्रतिपाळणी श्रीकृष्णमाता । त्या मातृघाता म्या केले ॥ ४९ ॥ श्रीकृष्णे ब्राह्मणब्रह्मण्यबोध । तो म्या केला ब्रह्मवध । याहीहोनि अगाध । जगें अपराध असेना ॥ २५० ॥ राजघात आत्मघात । मातृपितृब्रह्मघात । मजचि घडला समस्त । जे म्या श्रीकृष्णनाथ विंधिला ॥ ५१ ॥

तमाशु जहि वैकुण्ठ पाप्मान मृगलुब्धकम् । यथा पुनरह खेव न कुर्या मद्तिक्रमम् ॥ ३७ ॥

पेशिया मज पापरूपासी । कृपा करावी हपीकेशी । निर्भ्रूति होय या पापासी । त्या उपायासी करा वेगीं ॥ ५२ ॥ कोरडिये कृपेचा संबंध । तेणें न फिटे दोपजाध । माझा जेव्हा तू करिसी वध । तेव्हा मी शुद्ध होईन ॥ ५३ ॥ मी लुब्धक पापबुद्धी । मृगलोभी पशुपारंभी । त्यां मज तू निजहस्ते वधीं । तै मी त्रिशुंडी उडरलों ॥ ५४ ॥ जेणें देहें केले पापकर्मा । तो देह निर्बंटीं पुरुषोत्तमा । पुढती पेशिया सर्तातिक्रमा । न करी अधर्मा तैसे करीं ॥ ५५ ॥ वाण विंधिला तुझिया पाया । हें अगाध पाप केले कैया । तीसी शीघ्र वधावे यदुराया । तें महापापा या निस्तारू ॥ ५६ ॥ जेणें देहें केले पापाचरण । त्याचें प्रायश्चित्त हेंचि पूर्ण । करीं निजहस्ते देहदडण । झणोनि चरण दड धरिले ॥ ५७ ॥ देहें केले पापाचरण । देहलोभी तो पापी पूर्ण । र्यूळ ठिंगं आणि कौरण । याचें करी छेदन निजतेजचक्रें ॥ ५८ ॥

१ साक्षात्कीर्ण २ बुद्ध ३ महारथदंडांत ४ लगवगीने ५ नैसायाची ह्याच काही कवि विवादाने 'अंशुवाराज' झणतात ६ नाश ७ थपार ८ महारथ. ९ सधिकांस १० प्रा. वाचविषया ११ परमात्म्याचा पाप धागदंडा १२ पाप १३ जगाचा प्रतिपाळ करणारी टण्णमाडला १४ क्षालन १५ शपथदात्री हीमा करणाय १६ गचिच, ह्. १७ दार १८ साधुराजाचे अवमान १९ ह्या देहानें २० आगेवर्णांजळ २१ समानिपाणी २२ शुद्धमभिमानां
८. भा १०३

यस्यात्मयोगरचित न विदुर्विरिञ्चो रुद्रादयोऽस्य तनया पतयो गिरां ये ।

त्वन्मायया पिहितदृष्टय एतदज्ञ किं तस्य ते चयमसद्गतयो गुणीम ॥ ३८ ॥

देहसंभवाचें मूळ जाण । स्थूळ सूक्ष्म आणि कारण । यासी नातळतां तूं श्रीकृष्ण ।
 चतुर्भुज सपूर्ण देह धरिशी ॥ ५९ ॥ स्थूळ सूक्ष्म कारणता । ये तिन्हीं त्रिगुणेंसीं नात-
 ळतां । तूं योगमायेची सत्ता । नाना अवतारता देह धरिशी ॥ २६० ॥ नवल तुझा लीला-
 विग्रहो । मत्स्य कूर्म श्वेतवराहो । होतां न धरिशी सदेहो । जन्मभयो तुज नाहीं ॥ ६१ ॥
 योडेवल्या जन्म एक । ब्रह्मादि होती रक । तो तूं अवतार अनेक । धरिशी निःशंक
 निजात्मता ॥ ६२ ॥ अदृष्टाचिये निजगतीं । देहासी नाना भोग होती । तूं अदृष्टेवीण
 श्रीपती । नाना भोगसपत्ती भोगिशी ॥ ६३ ॥ आयुष्य तंव देहधारण । वेदें नेमस्त केलें
 जाण । नवल तुझें लीलाविंदान । आयुष्येवीण देह धरिशी ॥ ६४ ॥ काळसत्ता दुर्धर
 पूर्ण । ब्रह्मादिका अलोट मरण । तुज काळ वेळ नसता जाण । स्वलीला मरण दाविशी
 ॥ ६५ ॥ तुझे योगमायेची योगगती । लीलाविग्रहें देहस्थिती । अतर्क्य सर्वासी सर्वार्थी ।
 तेही उपपत्ती निर्धारिं ॥ ६६ ॥ ब्रह्मा जगाचा आदिकर्ता । त्यासही न कळे तुझी सत्ता ।
 तूं नाना अवतारी देहधर्ता । तया तुज कर्ता नव्हे ब्रह्मा ॥ ६७ ॥ तूं स्वलीला देह कैसा
 धरिशी । अवतारचरित्रें कैसी करिशी । कैसेनि देह साडिशी । हें ब्रह्मादिकांसी कळेना
 ॥ ६८ ॥ ज्यासी तूं मानिशी अतिसन्मानी । सदाशिव जो त्रिकाळज्ञानी । त्यासीही
 तुझी अतर्क्य करणी । शाङ्गपाणी श्रीकृष्णा ॥ ६९ ॥ सदाशिवाचे निजैवचर्नी । तूं दुजेनें ज्ञालासी
 मोहिनी । ते शिवासी न कळे करणी । तत्क्षणां तो भुलला ॥ २७० ॥ जाणोनि योग
 ज्ञान दोनी । सनकादिक ब्रह्मज्ञानी । जिही मांयापडळ छेदूनी । स्वानंदभुवनीं सुखरूप
 ॥ ७१ ॥ त्यासीही तुझी स्वलीलाशक्ती । सर्वथा न कळेचि श्रीपती । जयविजयां शाप
 देती । सकोपस्थिती वैकुंडी ॥ ७२ ॥ पारंगत वेदशास्त्रार्थी । बृहस्पत्यादि वांचस्पती ।
 त्यांसीही लीलाविग्रहस्थिती । न कळे निश्चितीं श्रीकृष्णा ॥ ७३ ॥ सज्ञान ज्ञाते जे पर-
 मार्थी । त्यासीही अतर्क्य अवतारशक्ती । मा इंद्रादि देवांसी ते स्थिती । कैशा रीतीं
 कळेले ॥ ७४ ॥ इंद्रादि देवा 'दिविभोगनिष्ठी । माया आच्छादी तयांच्या दृष्टी । त्यांसी
 तुझे लीलेची गोष्टी । न कळे जगजेठी निश्चित ॥ ७५ ॥ तेथ मांयांची 'देहवंतां । उद्धोर्धू
 नव्हे पै सर्वथा । तुझी लीला श्रीकृष्णनाथा । अतर्क्य सर्वथा सर्वांसी ॥ ७६ ॥ मुखें
 होईल ब्रह्मज्ञान । परी तुझें स्वलीलादेहधारण । याचें नेणती पर्यवसान । अतिसज्ञान
 सांकल्यें ॥ ७७ ॥ तेथ मी तव अधम जन । असद्गतीचें भौजन । त्या मज तुझें लीलाव-
 र्णन । सर्वथा जाण अतर्क्य ॥ ७८ ॥ आता असो हें निरूपण । बहुबोलाचें काय कारण ।
 माझ्या पापाचे पुंरक्षरण । देहदंडण करीं कृष्णा ॥ ७९ ॥ तुझेनि हस्ते देहदंडण । तेणे
 सकळ पापा निर्दळण । मज उद्धरावया जाण । हे कृपा पूर्ण करावी ॥ २८० ॥ ह्यणोनि

१ ग्रास शास्त्रास २ अवधारिं ३ शंकर ४ प्रार्थनेमुळें ५ दुसऱ्याने ६ मोहिनीरूप बनलास ७ मायेचा
 पददा, वयापि ८ या नावाचे दोन द्वारपालां ९ वाणीचे नियते. १० लीलेन देह धरण्याची युक्ति ११ स्वर्गांतल्या
 दिव्यभोगाची लालसा १२ मायेी घटलेले मिथ्या देह ते ज्यास कर्मवशात प्राप्त झाले आहेत असा जीवास १३ ज्ञान
 १४ शेषत १५ पूर्णत्वा १६ पात्र १७ निष्कृति

घातलें लोटांगण । धांवोनि धरिले दोनी चरण । ऐकोनि व्याधाचें सवन । कृपा श्रीकृष्ण तुष्टला ॥ ८१ ॥

श्रीभगवानुवाच-मा मेर्जेर त्वमुत्तिष्ठ काम एष मतो हि मे । याहि एव मदनुगत स्वर्ग मुकृतिना पदम् ॥ ३९ ॥

जो वेदार्थाचा मथित बोध । जो जगदादि आनंदकंद । जो स्वरूपें स्वानंद शुद्ध । तो व्याधेसीं गोविंद सकृप बोले ॥ ८२ ॥ तूं जीवघातक पारधी । भय मानिसी ममाप-
रार्धी । तुज अभय गा त्रिशुद्धीं । माझी कार्यसिद्धी त्वा केली ॥ ८३ ॥ कुमारीं साध
केला स्त्रीरूप । कपटे ब्राह्मणा आला कोप । कुळासी झाला ब्रह्मशाप । त्रिविध सकल्प
माझाची ॥ ८४ ॥ शापावशेप लोह जाण । त्याचा तुवा करोनि वाण । मृगलोभें विंधिला
चरण । त्यासही कारण सकल्प माझा ॥ ८५ ॥ मी बुद्धीची अनादि बुद्धी । मी क्रियेची
क्रिया त्रिशुद्धी । तेवें अहंकेर्तृत्वाचे विधी । तूं वृथा अपराधी ह्मणविसी ॥ ८६ ॥ मिथ्या
धरुनि देहाभिमान । ह्मणसी घडले पाप पूर्ण । त्याही पापासी पुरश्चरण । माझें दर्शन
मुख्यत्वे ॥ ८७ ॥ माझिया एका नामासाठीं । जळती महापातकें कोटी । त्या मज देखिले
दृष्टीं । परम भाग्यें भेटी घडली तुज ॥ ८८ ॥ माझी ध्यावया क्षणार्थ भेटी । एक रिघाले
कैडीकपाटीं । एक योगयागसकटीं । झाले महाहंटी नेमस्त ॥ ८९ ॥ एव नाना नेम-
अटांटी । शिणताही संकल्पकोटी । स्वप्नीही न लंभे माझी भेटी । त्या मज त्वा दृष्टीं
देखिले ॥ ९० ॥ माझें होताचि दर्शन । सकळ पातकां निर्दळण । तूं पुण्यात्मा परि-
पूर्ण । पापोंभिमान धरूं नको ॥ ९१ ॥ तूं ऐसे मानिसी आपण । परब्रह्म परमात्मा
श्रीकृष्ण । त्यासी विंधिला निर्वाणवाण । हें पाप दारुण अनिगर ॥ ९२ ॥ लोहपरिसा
आलिंगन । तेणें लोह होय सुवर्ण । त्यासी फोडू आल्या लोहर्हण । आघातें सुवर्ण तो
होय ॥ ९३ ॥ तेवीं भक्ती घेतल्या माझी भेटी । पातकें जाती उठावटी । कां द्वेषें
देखिल्या मज दृष्टीं । पातका तुंटी तत्काळ ॥ ९४ ॥ हो का इतराच्या अपराधता । प्राणी
पावे अधःपाता । तोचि अपराध ममार्गता । नित्यमुक्ता अपराध्या ॥ ९५ ॥ तो ममा-
पराधें नरक पावे । तें माझें मामर्थ्य बुडाले आघवे । माझेनि अपराधें सुप्त पावे । मुक्ति-
वैभवे भयनिर्मुक्त ॥ ९६ ॥ विप ह्मणोनि अमृतपान । केल्या अमरत्व न चुके जाण ।
तेवीं द्वेषेही माझें दर्शन । करी पावन प्राण्यासी ॥ ९७ ॥ जाणोनि अग्नि लाविला घरीं ।
तो जाळुनि सर्वही भस्म करी । नेणता ठेविला वळचणीवरी । तोही करी तैसेचि ॥ ९८ ॥ तेवीं
भावं अथवा द्वेषें पूर्ण । ज्यासी घडे माझें दर्शन । तो होय परम पावन । हें सत्य जाण
जराव्याधा ॥ ९९ ॥ मज ठांकावया निजधाम । त्या सिद्ध केले माझे काम । तेणे तुष्टला
मी आत्माराम । तूं पावन परम तिहीं लोकीं ॥ ३०० ॥ ज्या नात्र ह्मणसी पाप पूर्ण ।
जेणे देहें मज विंधिला वाण । तेणें देहें तूं आपण । होसी स्वर्गभूषण सुरबंध ॥ १ ॥
याग करुनि याज्ञिक । पावती सुख पतनात्मक । तैसे तुज न घडे देण । तू अक्षय सुप्त
पावसी ॥ २ ॥ माझिया दर्शनाचें पुण्य । दिविभोगें नव्हे क्षीण । यातागीं अक्षय सुप्त

१ मी वर्तों ब्राह्म या अभिमानां, २ तिरियन्दरात, पयताच्या शुद्ध ३ दृष्टीपटी ४ यमनिपमादिं १ रत मजे
५ नेमाच्या सटपटीं, ६ मिळे ७ मी पापकना हा अभिमान ८ लोखनाया हातोरा ९ नात्र १० मद्रियमच
११ भयाप्राप्त शुद्धरेला, १२ प्राप्त ध्यावयास १३ धगभोगीं.

संपूर्ण । तूं सर्वथा जाण पावसी ॥ ३ ॥ तूं विकल्प सांडोनियां पोटीं । जराव्याधा सवेग उठीं । मिव्या नव्हती माझ्या गोष्टी । तूं अक्षय तुष्टी पावसी ॥ ४ ॥ तूं ऐसे जीर्ण कल्पिसी । आपण निघालां निजधामासी । मागें म्यां अक्षयसुखासी । कोणापार्शी मागावें ॥ ५ ॥ जैसे वोलती इतर लोक । ममाज्ञा तैसी नव्हे देख । टाकटोक आतांचि रोख । अक्षय सुख पावसी ॥ ६ ॥ माझे आज्ञेचें लोहोनि वळ । ध्रुव अद्यापि झाला अढळ । माझी आज्ञा वंदी काळ । कोण आटोक करूं शके ॥ ७ ॥ ऐसे श्रीमुखें आपण । जंन बोलीं नुपरे श्रीकृष्ण । तंव घवघवीत विमान । व्याधासी जाण उतरलें ॥ ८ ॥

इत्यादिष्टो भगवता कृष्णेनेच्छाशरीरिणा । त्रि परिक्रम्य त नत्या विमानेन दिव ययो ॥ ४० ॥

जो सदा पूजिजे सुरासुरीं । जो परमात्मा चराचरीं । जो लीलाविग्रहदेहधारी । जो योगीश्वरीं वंदिजे ॥ ९ ॥ ऐसा अतिविरिष्ठ श्रीकृष्ण । तेणें जराव्याध आज्ञापून । कृष्ण-इच्छामात्रें विमान । देदीप्यमान जें आले ॥ ३१० ॥ व्याधें देखोनि विमाना । हपें निर्भर झाला मना । तीन प्रदक्षिणा करुनि कृष्णा । नमूनि विमाना आरूढे ॥ ११ ॥ व्याध आरूढोनि विमाना । क्रमूनि इंद्रचंद्रग्रहगणां । अक्षयी सुख स्वर्गभुवना । कृष्ण-कृपें जाणा तो पावला ॥ १२ ॥ जेणें अपकार केला पूर्ण । त्यासी उपकार करावा आपण । हें निजशांतिज्ञानलक्षण । स्वागें श्रीकृष्ण स्वयें दावी ॥ १३ ॥ ब्रह्मज्ञानाचे बोल बोलती । तैसे नाहीं कृष्णनाथीं । "अगें दावूनियां स्थिती । व्याध निश्चिती उद्धरिला ॥ १४ ॥ सकळ कुळाचें निर्दळण । झाल्या मोह न धरी श्रीकृष्ण । जेणे निजागें विघिला चाण । तो व्याधही जाण सुखी केला ॥ १५ ॥ समुद्रतीरीं घेऊनि रथ । दौरुक उभा होता तेथ । तेणे न देखता श्रीकृष्णनाथ । गवेपर्णार्थ निघाला ॥ १६ ॥

दारु कृष्णपदवीमन्विच्छसधिगम्य ताम् । वायु तुलसिकामोदमाघ्रायामिमुख ययो ॥ ४१ ॥

कृष्ण न देखतां दारु । कासावीस झाला देख । शोधीत श्रीकृष्णपेंदांक । पृथ्वी संभयक अवलोकी ॥ १७ ॥ तंव कृष्णकंठीच्या तुळसीमाळा । त्यांचा आमोद दारुका आला । तेणे गंधाभिर्मुख निघाला । तंव देखता झाला महातेज ॥ १८ ॥

तं तत्र तिग्मद्युमिरायुधेर्दृष्ट द्यधत्थमूले कृतचेतन पतिम् ।

सेहृष्टात्मा निपपात पादयो रथादवद्गुह्य स वाप्लोचन ॥ ४२ ॥

तंव धंगधगीत तेजागळा । दिव्य आयुधाचा मेळा । त्यांमाजीं घनसांवळा । श्रीकृष्ण डोळा देखिला ॥ १९ ॥ अश्वत्यातळी धरुनि स्थान । घालूनिया वीरासन । निजतेजे विराजमान । दारुकें श्रीकृष्ण देखिला स्वयें ॥ ३२० ॥ कृष्ण देखता लेंवडसवडीं । रयाखाली घालूनि उडी । पोटींच्या सप्रेम आवडीं । धरिले तातडी हरिचरण ॥ २१ ॥ नेत्रीं अश्रूंचिया धारों । अग कापे थरथरा । तुजवेगळें झाडूंधरा । अर्धतम नेत्रा दड दाटे ॥ २२ ॥

१ धका २ मनात विकल्प आणशील की कृष्ण तर निजधामाळा निघाला ३ रोकडे ४ मिळवून ५ अडवळा ६ बोलण पुरे झाले नाही तोंच ७ पूर्ण ८ चढला ९ आक्रमून, पलीकडे जाऊन १० श्रीकृष्ण सारगे ११ खत १२ नीकृष्णाचा सारथी १३ शोषाय १४ श्रीकृष्णाचीं पावले १५ चारकाईनें १६ सुगंध. १७ जिकडून गंध आणून त्या दिशेला १८ उतरावलीत १९ तातधीनं, उत्कटेन. २० गाढ अन्धार.

अपश्यत्स्ववचरणाग्नुज प्रभो इष्टि प्रनशा तममि प्रविष्टा ।

रिसो न जाते न लभे च शान्तिं यथा तिसायामुदये प्रनष्टे ॥ ४३ ॥

एक स्वामी श्रीकृष्णा । न देखतां तुक्षिया श्रीचरणां । जगदांध्य पडे नयनां । दिशाची गणना गणी कोण ॥ २३ ॥ ज्ञानेंसीं भावळला विवेक । अणुमात्र न लभे सुख । तुज न देखता मी देख । जड मूढ मूर्ख होऊनि ठेलों ॥ २४ ॥ जेवीं नष्टचंद्राचिये रात्रीं । निविड अंवसेचिये आंधारी । तेवीं तुजवीण श्रीहरी । दृढ दाटे संसारीं अंधतम पै गा ॥ २५ ॥ तुझे देखताचि श्रीचरण । अर्धतमा निर्दळण । जेवीं प्रकटता रविकिरण । अधारेंसीं जाण निशा नासे ॥ २६ ॥

इति भ्रुवति सूते वै रयो गरडलाच्छन । समुत्पपात राजेश्वर साश्वरज उदीक्षत ॥ ४४ ॥

ऐसें विनवी जंव दारुक । तंव परमाश्चर्य कार्हीएक । देखता झाला अलोलिक । पांखेंवीण देख उडाला रथू ॥ २७ ॥ चंहुं वारूवासयुक्त । गरुडध्वजेंसीं कृष्णरथ । ऊर्ध्व- गती गगनाभात । दारुकादेखत उडाला ॥ २८ ॥ शुक्र ह्याणे परीक्षिती । निजधामा जातां श्रीपती । आपुली ऐश्वर्यसपत्ती । स्वेच्छा ऊर्ध्वगती स्वयं नेत ॥ २९ ॥ इह लोकीं ठेवूनि कीर्ती । निजवैभवविलाससपत्ती । आवरूनिया निजदाक्ती । स्वयं ऊर्ध्वगती स्वसत्ता नेत ॥ ३० ॥

समन्वगणश्च द्विभ्यानि विष्णुप्रहरणानि च । तेनातिविस्मितात्मान सूतमाह जनार्दन ॥ ४५ ॥

रथ जाता ऊर्ध्वमंडळ । शंख चक्र गदा कमळ । तंदनुलक्षित तत्काळ । दिव्यायुधें सकळ निघालीं ॥ ३१ ॥ ऊर्ध्वमंडळीं उडाला रथ । दिव्यायुधेंही समस्त । ते देखोनि अतिविस्मित । ठेला तटस्थ दारुक ॥ ३२ ॥ धुरे वैसोनिया नित्य । मी वागवीं श्रीकृष्णरथ । तो रथ ऊर्ध्वगतीं कृष्ण नेत । मज का एथ साडिलें ॥ ३३ ॥ मज साडूनिया गोविंद । नेलीं आपुली दिव्यायुधें । मीं अभाग्य भाग्यमदें । त्यजिलों मुकुंदें निश्चित ॥ ३४ ॥ म्या उडी घातली रथाखालती । हेचि माझी मंदमती । येरवीं मीही जातां ऊर्ध्वगती । का श्रीपति रुसलासी ॥ ३५ ॥ जेणें चरणीं विंधिला वाण । तो व्याघही उडरिला जाण । मी भाग्यें अभाग्य पूर्ण । यालागीं श्रीकृष्ण मज त्यागी ॥ ३६ ॥ नित्य कृष्ण हृष्टीं पडे । धुरे वैसोनि वागवीं घोडे । तो मी कृष्णावेगळा पडें । भाग्य कुंडें पें माझें ॥ ३७ ॥ मी श्रीकृष्णाचा सारथी । ऐसी त्रिलोकीं झाली ख्याती । तो मी वेगळा पडें अर्ती । कां श्रीपति रुसलासी ॥ ३८ ॥ यांवज्जन्म भोगिले कृष्णसुख । त्या मज घोडेंवले वियोगदुःख । कृष्णा का झालासी विमुख । मी दीन रक पें तुझें ॥ ३९ ॥ माझा वोल अणुभरी । नाहीं अब्हेरिला हरी । त्या मज आता तू श्रीहरी । अर्ता दुर्धरीं दुंराविगी का ॥ ४० ॥ अपराध्या तारिलें व्याधासी । साश्व रथ अजसें नेसी । तो तू मज उद्धरावचासी । का उवगलेसी गोविंदा ॥ ४१ ॥ ऐसो अजस्याभूत पूर्ण । पाहता

१ चंद्र नाही अशा २ गर्द अभावाला भगवच्छरणार्थ दर्शन नाही तोवरच मायेच्या अमदार रथीस भासतो ३ पक्ष नसावी ४ चार घोड्यांसह ५ वैकुण्ठाथ ६ आपलें ऐश्वर्य घेऊन देव कृष्णस्वाला धाळे, त्या नीतादेहांत नानाविध मीला केल्या, ७ नंतर तें ऐश्वर्यही सप्तमेनें वरु छान्न वासक्याप्रत नेले सयुगावतारापें काय शास्त्रानंतर क्षसस्वत हो लोकादेह मिलीन केला ७ त्या रथाच्या माणोमाग ८ घोटे ९ जनभर. १० अस्त शालें ११ निजभरपुढां १२ मोर सकदांत १३ इह सारतोस. १४ कदाळलास. १५ असा इ. कासिदीला प्राप्त शास्त्रा, वासावीध.

श्रीकृष्णाचें वदन । दारुकासी आलें रुदन । आसुर्वीं नयन लोटले ॥ ४२ ॥ दीर्घस्वरें
 देऊनि हाक । दारुक रडे अधोमुख । अंतीं श्रीकृष्ण झाला विमुख । हें अतिदुःख मज
 माझे ॥ ४३ ॥ दुःखें चरफडीत मोटा । करें पिटीत ललाटा । मर मर विधातया नष्टा ।
 वोसटें अष्टा कां लिहिले ॥ ४४ ॥ मग ह्मणे श्रीकृष्णनाथा । तुजपुढें वांपुढें विधाता ।
 तुजवेगळा मी राहतां । अतिदीनता पावेन ॥ ४५ ॥ तुझेनि वळें श्रीकृष्णा । म्यां कळि
 काळा घातला आंकेणा । तो मी काळाचा वोळंगणा । कां करिसी पोसणा जगाचा
 ॥ ४६ ॥ ऐसे ऐकोनियां वचन । ना भीं ह्मणे जनार्दन । मग आश्वासून पूर्ण । गुह्य
 आलोचन सागत ॥ ४७ ॥ आजिच्या काळाचे काळगती । तूं एक उरलासी निकटवर्ती ।
 तुज म्यां राखिलें निजकार्यार्थीं । वेगीं द्वारावर्तीं तूं जाई ॥ ४८ ॥

गच्छ द्वारावर्तीं सूत ज्ञातीना निधन मिथ । सकृपंगस्य निपाण बन्धुभ्यो ब्रूहि महशाम् ॥ ४६ ॥
 द्वारकाया च न ख्येय भवन्ति स्वस्वबन्धुमि । मया त्यक्ता यदुपुरीं समुद्रं श्वापिष्यति ॥ ४७ ॥
 स्व स्व परिग्रह सर्वे आदाय पितरौ च नः । अर्जुनेनाविता सर्वे इन्द्रप्रस्थ गमिष्यथ ॥ ४८ ॥

तूं जाऊनि द्वारकेआंत । यादवाचा निधनवृत्तांत । परस्परे कलहयुक्त । निमाले
 समस्त हें सांग ॥ ४९ ॥ वळिभद्रें निजात्मस्थिती । देहो त्यजिला योगगती । माझी ही
 दशा समस्ताप्रती । यथानिगुती सांगावी ॥ ३५० ॥ तुवां जाऊनियां त्यांपाशीं । शीघ्र
 सांगावें समस्तासी । कोणी न रहावे द्वारकेसी । निघावें वेगेंसीं ममाज्ञा ॥ ५१ ॥ द्वारका
 त्यागावयाचें कारण । तुज मी सांगेन आपण । दारुका तूं अतिसज्ञान । विश्वास पूर्ण
 मज तुझा ॥ ५२ ॥ यालागीं तुज राहवूनि पथ । अतकाळींचें गुज सांगत । तुवां जाऊनि
 द्वारकेत । बाहेर समस्त काढावे ॥ ५३ ॥ बाहेर काढावयाचें कारण । म्या द्वारका
 त्यागिल्या जाण । समुद्र येऊनि आपण । नगर सपूर्ण बुडवील ॥ ५४ ॥ ठावें मागूनि
 समुद्रापाशीं । म्यां वसविलें द्वारकेसी । मज गेलिया निजधामासी । तो अवश्यतेसीं
 बुडवील ॥ ५५ ॥ यालागीं सत्वर गमन । शीघ्र करावें आपण । माझीं माता पिता
 समस्त जन । द्वारकेहून काढावे ॥ ५६ ॥ जंव समुद्र बुडविना तो ठावो । तंववरी
 आपुला समुदावो । वेऊनि सकळ परिग्रहो । शीघ्रतरें पहा हो निघावे ॥ ५७ ॥ झालिया
 राज्यलोढ । चोरांकुळित होईल वाट । कोणी नंवजावे एकवट । अवधीं एकवट करावी
 ॥ ५८ ॥ अर्जुनाचेनि सागाते । एकत्र मिळूनि समस्तें । शीघ्र जावे इंद्रप्रस्थातें । तो मार्गीं
 त्यातें रक्षील ॥ ५९ ॥ ऐसे ऐकतां कृष्णवचन । दारुकासी आले रुदन । न वचे साडूं
 पाहे प्राण । जळेंवीण मींनं जैसा ॥ ६० ॥ निजकुळासी करुनि घात । गेला गेला रे
 श्रीकृष्णनाथ । मी काळमुखा द्वारकेआत । जावों हा वृत्तात सागावया ॥ ६१ ॥ गिळूनि श्रीकृ-
 ष्णनिजसुखा । ह्मणती हा आला काळमुखा । सकळ जगाचिया दुःखा । सूचक देखा
 मी होईन ॥ ६२ ॥ ऐकता माझिया वचनासी । प्राणात होईल सर्वासी । एवढें द्यावया
 महादुखासी । न वचें हृषीकेशी मी तेथें ॥ ६३ ॥ ज्यासी म्यां सागावी हे वार्ता ।
 त्याच्या करावें जीवघातीं । एवढी घोर निष्ठुरता । नव्हे प्राणनाथा माझेनी ॥ ६४ ॥

१ शशुनी २ रीन, गरीव ३ दाव, पाश ४ तावेदार, दास ५ मिळ नकोष ६ युक्ती ७ जागा ८ परिवार,
 मुळनाळे ९ फाट लवकर १० चोरांनी गजबजलेली ११ एकेकव्यानें जाऊ नये १२ घचने १३ माया,
 १४ काळोष्पा १५ सारण करविणारा, स्मारक १६ ही वार्ता ऐकताच प्राण सोडवील

बहुता मुंग्याच्या विचरासी । जेवीं आगी लावावी हृषीकेशी । तेवीं हे चार्ता द्वारकेसी ।
 म्यां सुहृदांपाशीं सागासी ॥ ६५ ॥ जेवीं फळते फुलते वर्नी । भडकेनि लावावा दावात्री ।
 तैसा भडका हा सुहृदाचे कार्नी । कृष्णनिधनात्री कोण लावी ॥ ६६ ॥ जेवीं बुडतयाचे
 माथां । पापाण न देववे सर्वथा । तेवीं कृष्णासहित कुळाच्या घाता । मी नव्हे सागता
 सुहृदांसी ॥ ६७ ॥ सुख घावें सुहृदासी । तें राहिले हृषीकेशी । घेऊनियां महादुःखांचिया
 राशी । सुहृदापाशी मी न वचें ॥ ६८ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ ह्यणसी जन्मवरी अवज्ञा ।
 तुवा नाही केली अतिप्रज्ञा । तो तूं अतकाळीच्या वचना । का अवज्ञा करितोसी ॥ ६९ ॥
 कृष्णा अंतकाळींचें श्रीमुख । पाहता मज अत्यंत सुख । तें साडूनि जनासी दुःख ।
 घावया देख मी न वचे ॥ ७० ॥ कुळनिधनांचें घोर दुःख । कृष्णनिधने सत्तापक ।
 माझे वचनमात्रांचें विखें । जगासी देख न देववे मज ॥ ७१ ॥ तुझे आज्ञेकरितां देख ।
 जगासी घावे महादुःख । तुझे अवज्ञेचा उल्लेख । नरकदायक मज होय ॥ ७२ ॥ मों
 आपणचि घेऊनि विख । तुजपुढें मरता देख । उत्तम गति अलोलिक । मी निर्जनिष्टक
 पावेन ॥ ७३ ॥ ऐसे ह्यणोनि आपण । दारुकें घातले लोटागण । मस्तकीं धरिले श्रीच-
 रण । सर्वथा जाण सोडीना ॥ ७४ ॥ देखोनि दारुकाचा भावो । कृपें द्रवला देवाधि-
 देवो । जेणें निर्दळे शोकमोहो । ते वर्म पहा हो सागत ॥ ७५ ॥

ख तु मद्धर्ममास्थाय ज्ञाननिष्ठ उपेक्षक । म'मापारचनानेता विशापोपशम व्रज ॥ ४० ॥

माझ्या धर्माचे निजलक्षण । दृढ आश्रयता आपण । पावोनि माझें ज्ञान विज्ञान ।
 तूं ब्रह्मसपत्न स्वयें होसी ॥ ७६ ॥ माझे धर्माचे निजलक्षण । तूं ह्यणसी कोण कोण ।
 ऐक दारुका सावधान । सद्धर्म पूर्ण ते ऐसे ॥ ७७ ॥ हृदयीं नित्य माझे ध्यान । मुर्ती
 माझे नामकीर्तन । श्रवणीं माझे कथाश्रवण । करी मदर्चन सर्वदा ॥ ७८ ॥ नयनीं मम
 मूर्तिदर्शन । चरणीं मदालंबा गमन । रसने मम तीर्घप्राशन । मत्प्रसादभोजन अत्यादरें
 ॥ ७९ ॥ साष्टांगें मजचि नमन । आल्हादें मद्भक्ता आलिंगन । सप्रेम माझे सेवेवीण ।
 रितां अर्धक्षण जाऊं नेदीं ॥ ८० ॥ ऐसी सेवा करिता पहा हो । सर्व भूतीं देखें मद्भाषो ।
 हा सर्वधर्मांमार्जी रावो । तेवें अपावो कदा न रिचे ॥ ८१ ॥ सर्व भूतां माझे दर्शन ।
 तेव्हा वैराग्य वीमडे पूर्ण । तेथ सहजें उठे शुद्ध ज्ञान । देहामिमानच्छेदक ॥ ८२ ॥
 देहामिमान होतां क्षीण । अपेक्षेसी पडे शून्य । तेव्हा निरपेक्षता पूर्ण । सहजे जाण
 उसावे ॥ ८३ ॥ निरपेक्षतेची दशा कैसी । विषय भेटलिया इंद्रियासी । उपेक्षा करी
 त्यासी । जेवीं मृगजळासी सज्ञान ॥ ८४ ॥ या दृष्टीं पाहता चराचर । समूळ मिथ्या
 व्यवहार । जेवीं तोराचा सर्पाकार । तेवीं भ्रम ससार भासत ॥ ८५ ॥ केवळ तोराचा
 सर्पाकार । तो श्वेत कृष्ण कीं रक्ताचर । तेवीं विपर्यां विषयव्यवहार । मिथ्या ससार
 मायिक ॥ ८६ ॥ जेवीं शुक्तिकेचा रजताकार । न घडे एकही अलंकार । तेवीं हा
 आभामे ससार । मिथ्या व्यवहार मायिक ॥ ८७ ॥ मूर्तीं मिथ्या भवभान । त्वाचें
 भ्रांतासी भवबंधन । तेथील जें मुक्तपण । तोही भ्रम जाण मोर्लीव ॥ ८८ ॥ आग्नीं
 सज्ञान पूर्ण । निर्दळनि भवबंधन । दृढ साधिले मुक्तपण । हेंही जल्पन मायिक ॥ ८९ ॥

श्रीकृष्णाचें वदन । दारुकासी आलें रुदन । आसुर्वी नयन लोटले ॥ ४२ ॥ दीर्घस्वरें
 देऊनि हांक । दारुक रडे अधोमुख । अंती श्रीकृष्ण झाला विमुख । हें अतिदुःख मज
 माझे ॥ ४३ ॥ दुःखें चरफडीत मोटा । करें पिटीत ललाटा । मर मर विधातया नष्टा ।
 वोखटें अदृष्टा का लिहिले ॥ ४४ ॥ मग हाणे श्रीकृष्णनाथा । तुजपुढें वांपुढें विधाता ।
 तुजवेगळा मी राहतां । अतिदीनता पावेन ॥ ४५ ॥ तुझेनि वळें श्रीकृष्णा । म्यां कळि-
 काळा घातला आंकेणा । तो मी काळाचा वोलगेंणा । कां करिसी पोसणा जगाचा
 ॥ ४६ ॥ ऐसे ऐकोनियां वचन । ना भीं ह्याणे जनार्दन । मग आश्वासून पूर्ण । गुह्य
 आर्लोचन सांगत ॥ ४७ ॥ आजिच्या काळाचे काळगती । तूं एक उरलासी निकटवर्ती ।
 तुज म्यां राखिले निजकार्याथीं । वेगीं द्वारावर्ती तूं जाई ॥ ४८ ॥

गच्छ द्वारावर्ती सूत ज्ञातीना निघन मिथ । सकृर्षणस्य निर्याण यन्पुत्र्यो मूहि मद्यशाम् ॥ ४६ ॥
 द्वारकाया च न स्थेय भवति स्वस्वमनुमि । मया त्यक्ता यदुपुरीं समुद्रं ज्ञावयिष्यति ॥ ४७ ॥
 स्व स्वं परिग्रहं सर्वे आदाय पितरौ च न । अशुनेनाविता सर्वे इन्द्रप्रस्थ गमिष्यथ ॥ ४८ ॥

तूं जाऊनि द्वारकेआंत । यादवाचा निघनवृत्तांत । परस्परें कलहयुक्त । निमाले
 समस्त हें सांग ॥ ४९ ॥ वळिभद्रें निजात्मस्थिती । देहो त्यजिला योगगती । माझी ही
 दशा समस्तांप्रती । यथानिगुती सांगावी ॥ ५० ॥ तुवा जाऊनिया त्यापार्शीं । शीघ्र
 सागावें समस्तासी । कोणी न रहावे द्वारकेसी । निघावें वेगेंसी ममाज्ञा ॥ ५१ ॥ द्वारका
 त्यागावयाचें कारण । तुज मी सांगेन आपण । दारुका तूं अतिसज्ञान । विश्वास पूर्ण
 मज तुझा ॥ ५२ ॥ यालागीं तुज राहवूनि पथ । अंतकाळींचें गुज सांगत । तुवां जाऊनि
 द्वारकेत । वाहेर समस्त काढावे ॥ ५३ ॥ वाहेर काढावयाचें कारण । म्यां द्वारका
 त्यागिल्या जाण । समुद्र येऊनि आपण । नगर सपूर्ण बुडवील ॥ ५४ ॥ ठावें मागूनि
 समुद्रापार्शीं । म्या वसविलें द्वारकेसी । मज गेलिया निजधामासी । तो अवश्यतेसीं
 बुडवील ॥ ५५ ॥ यालागीं सत्वर गमन । शीघ्र करावें आपण । माझीं माता पिता
 समस्त जन । द्वारकेहून काढावे ॥ ५६ ॥ जंव समुद्र बुडविना तो ठावो । तंववरी
 आपुला समुदावो । येऊनि सकळ परिग्रहो । शीघ्रतरें पहा हो निघावें ॥ ५७ ॥ झालिया
 राज्यलोढ । चोराकुळित होईल वाट । कोणी नवजावे एकवट । अवधीं एकवाट करावी
 ॥ ५८ ॥ अर्जुनाचेनि सांगातें । एकत्र मिळूनि समस्तें । शीघ्र जावे इंद्रप्रस्थातें । तो मार्गीं
 त्यातें रक्षील ॥ ५९ ॥ ऐसे ऐकतां कृष्णवचन । दारुकासी आले रुदन । नें वचे साडूं
 पाहे प्राण । जळेंवीण मींनं जैसा ॥ ६० ॥ निजकुळासी करुनि घात । गेला गेला रे
 श्रीकृष्णनाथ । मी काळमुखा द्वारकेआत । जावों हा वृत्तात सागावया ॥ ६१ ॥ गिळूनि श्रीकृ-
 ष्णनिजसुखा । ह्मणती हा आला काळमुखा । सकळ जगाचिया दुःखा । सूचक देखा
 मी होईन ॥ ६२ ॥ ऐकता माझिया वचनासी । प्राणात होईल सर्वासी । एवढे द्यावया
 महादुःखासी । न वचें हूपिकेशी मी तेथें ॥ ६३ ॥ ज्यासी म्या सागावी हे वार्ता ।
 त्याच्या करावें जीवघातें । एवढी घोर निघुरता । नव्हे प्राणनाथा माझेनी ॥ ६४ ॥

१ अशुनी २ दीन, गरीब. ३ दाव, पाश ४ तावेदार, दास ५ भिज नकोव ६ युक्ती ७ जागा ८ परिवार,
 मुलेंबाळें ९ फार लवकर १० चोरांनी गजबनलेली ११ एकेकट्यांनीं जाऊ नये १२ वचनें १३ मासा.
 १४ काळतोप्पा १५ स्मरण करविणारा, स्मारक १६ ही वार्ता ऐकताच प्राण सोडतील

वहुतां मुंग्याच्या विवरासी । जेवीं आगी लावावी हूपीकेशी । तेवीं हे वार्ता द्वारकेशी ।
 म्या सुहृदांपार्शी सांगावी ॥ ६५ ॥ जेवीं फळते फुलते वर्नी । भडकेनि लावावा दावात्री ।
 तैसा भडका हा सुहृदांचे कानीं । कृष्णनिधनात्री कोण लावी ॥ ६६ ॥ जेवीं बुडतयाचे
 मार्था । पापाण न देववे सर्वथा । तेवीं कृष्णासहित कुळाच्या घाता । मी नव्हे सांगता
 सुहृदांसी ॥ ६७ ॥ सुख द्यावे सुहृदासी । तें राहिले हूपीकेशी । घेऊनिया महादुःखाचिया
 राशी । सुहृदापार्शी मी न वंचे ॥ ६८ ॥ ॥ आशंका ॥ ॥ ह्यणसी जन्मवरी अवज्ञा ।
 तुवा नाही केली अतिप्रज्ञा । तो तूं अतकाळीच्या वचना । कां अवज्ञा करितोसी ॥ ६९ ॥
 कृष्णा अतकाळीचें श्रीमुख । पाहतां मज अत्यंत सुख । तें साडूनि जनांसी दुःख ।
 द्यावया देख मी न वंचे ॥ ७० ॥ कुळनिधनाचें घोर दुःख । कृष्णनिधने संतापक ।
 माझे वचनमात्रांचें विखें । जगासी देख न देववे मज ॥ ७१ ॥ तुझे आज्ञेकरितां देख ।
 जगासी द्यावे महादुःख । तुझे अवज्ञेचा उल्लेख । नरकदायक मज होय ॥ ७२ ॥ मां
 आपणचि घेऊनि विख । तुजपुढे मरता देख । उत्तम गति अलोलिक । मी निर्जनिष्टक
 पावेन ॥ ७३ ॥ ऐसे ह्यणोनि आपण । दारुकें घातलें लोटागण । मस्तकीं धरिले श्रीच-
 रण । सर्वथा जाण सोडीना ॥ ७४ ॥ देखोनि दारुकाचा भावो । कृपें द्रवला देवाधि-
 देवो । जेणे निर्दळे शोकमोहो । ते वर्म पहा हो सागत ॥ ७५ ॥

१५ तु मद्रममास्थाय ज्ञाननिष्ठ उपेक्षक । म-मायारचनानेता विशयोपशम मज ॥ ४९ ॥

माझ्या धर्माचे निजलक्षण । दृढ आश्रयता आपण । पावोनि माझे ज्ञान विज्ञान ।
 तूं ब्रह्मसपन्न स्वयं होसी ॥ ७६ ॥ माझे धर्माचे निजलक्षण । तू ह्यणसी कोण कोण ।
 ऐक दारुका सावधान । सद्धर्म पूर्ण ते ऐसे ॥ ७७ ॥ हृदयीं नित्य माझे ध्यान । सुवीं
 माझे नामकीर्तन । श्रवणीं माझे कथाश्रवण । करी मदर्चन सर्वदा ॥ ७८ ॥ नयनीं मम
 मूर्तिदर्शन । चरणीं मदांलया गमन । रसिं नें मम तीर्थप्राशन । मत्प्रसादभोजन अत्यादरें
 ॥ ७९ ॥ साष्टांगें मजचि नमन । आल्हादें मद्रक्का आलिंगन । सप्रेम माझे सेवेवीण ।
 रितीं अर्धक्षण जाऊं नेदीं ॥ ८० ॥ ऐसी सेवा करिता पहा हो । सर्व भूतीं देखें मद्रायो ।
 हा सर्वधर्मांमार्जी रावो । तेथें अपायो कदा न रिचे ॥ ८१ ॥ सर्व भूतीं माझे दर्शन ।
 तेव्हा वैराग्य बोसडे पूर्ण । तेथ सहजे उठे शुद्ध ज्ञान । देहामिमानच्छेदक ॥ ८२ ॥
 देहामिमान होता क्षीण । अपेक्षेसी पडे शून्य । तेव्हा निरपेक्षता पूर्ण । सत्तें जाण
 ठसावे ॥ ८३ ॥ निरपेक्षतेची दशा केशी । विषय नेटलिया इद्रियासी । उपेक्षा करी
 त्यांसी । जेवीं सृगजळासी सज्ञान ॥ ८४ ॥ या दृष्टीं पाहता चराचर । समूळ मिथ्या
 व्यवहार । जेवीं दोराचा सर्पाकार । तेवीं भ्रमं ससार भासत ॥ ८५ ॥ केवळ दोराचा
 सर्पाकार । तो श्वेत कृष्ण कीं रक्तावर । तेनी विपर्यां विषयव्यवहार । मिथ्या ससार
 मायिक ॥ ८६ ॥ जेवीं शुक्तिकेचा रजताकार । न घडे एकही अलंकार । तेनी हा
 आभासे ससार । मिथ्या व्यवहार मायिक ॥ ८७ ॥ मुळीं मिथ्या भवभान । त्याचें
 भ्रांतासी भवबंधन । तेथील जें मुक्तपण । तोही भ्रम जाण सोलीव ॥ ८८ ॥ आर्हां
 सज्ञान पूर्ण । निर्दळनि भवबंधन । दृढ साधिलें मुक्तपण । हेंही जल्पन मायिक ॥ ८९ ॥

१ बोलणार नाही २ आहाभय ३ धोर ४ वाणीचं मिय ५ मज ६ मिथ्याभान ७ रतन उदक ८ शुभमार्शन
 ९ माझ पूजन १० माझ्या मंदिरात ११ जिथे १२ रिक्या १३ जिणीत १४ दयाकारण भाग

सप्तर मायिक रचना । सत्यत्वे कळलें ज्याच्या मना । तें मनचि लाजे मनपणा । विज्ञान जाणा त्या नांव ॥ ३९० ॥ जागृति सुपुसि आणि स्वप्न । सप्तराचें मिथ्या भान । ज्यासी ठसावल्या संपूर्ण । विज्ञान जाण त्या नांव ॥ ९१ ॥ मुख्य विज्ञानाचें लक्षण । साधक होय ब्रह्म पूर्ण । जर्गी न देखे मीतूपण । उपशम जाण या नांव ॥ ९२ ॥ ऐसा उपशम ज्यासी पूर्ण । त्यासी मजसी नाहीं भिन्नपण । दारुकें ऐकतां निरूपण । हृदयीं ते खूण चमत्कारली ॥ ९३ ॥ अलंकार सोनेपणे पाहूं गेला । तंव तोचि सोनें होऊनि ठेला । तेवीं मी कृष्णरसे वोतला । वियोग नाथिलो देहलोमें ॥ ९४ ॥ मी कृष्णस्वरूप आपण । मज कृष्णेसीं नाहीं भिन्नपण । ऐसी चमत्कारली खूण । मी ब्रह्म परिपूर्ण पूर्णत्वे ॥ ९५ ॥

इत्युक्तस्त परिक्रम्य नमस्कृत्य पुन पुन । तत्पादौ शीष्णुंवाधाय दुर्मना प्रययौ पुरीम् ॥ ५० ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कंधे षड्कुलसक्षयो नाम त्रिंशोऽध्याय ॥ ३० ॥

ऐसें ऐकोनि कृष्णवचना । शिरीं वंदूनि श्रीकृष्णाज्ञा । खेद सांडोनियां मना । कृष्ण-चरणां लागला ॥ ९६ ॥ करुनि त्रिवार प्रदक्षिणा । पुनःपुनः लागोनि चरणां । माथा ठेवूनि पर्दां जाणा । घेऊनि कृष्णाज्ञा निघाला ॥ ९७ ॥ ब्रह्म सर्वत्र परिपूर्ण । त्याचा बोधक श्रीकृष्ण । तो निजधामा गेला आपण । तेणें दुर्मन दारुक ॥ ९८ ॥ पुढती श्रीकृष्णदर्शन । सर्वथा न लामे आपण । यालागीं अतिदुर्मन । करी गमन द्वारकेसी ॥ ९९ ॥ दारुक धाडिला द्वारकेसी । तंव मैत्रेय आला कृष्णापाशीं । तेचि काळीं हृपी-केशी । ब्रह्मज्ञान त्यासी उपदेशी ॥ १०० ॥ तो ब्रह्मज्ञानउपदेशविधी । शुक्र वोलिला तृतीय स्कंधीं । तें निरूपण ये सर्धीं । न प्रतिपादी पुनरुक्त ॥ १ ॥ पहावया कृष्णनिर्याण । उद्धव गुप्त होता आपण । तेणे ऐकोनि ज्ञाननिरूपण । सतोपें नमन करी कृष्णा ॥ २ ॥ तेचि काळीं मैत्रेयासी । स्वमुखें वोलिला हृपीकेशी । विदुर येईल तुजपाशीं । त्यासी तू उपदेशीं गुह्यज्ञान ॥ ३ ॥ उपदेशूनि मैत्रेयासी । देवे धाडिला तो स्वाश्रमासी । उद्धवे नमूनि हृपीकेशी । तोही वंदरीसी निघाला ॥ ४ ॥ दारुक धाडिला द्वारकेसी । मैत्रेय धाडिला स्वाश्रमासी । उद्धव धाडिला वदरीसी । व्याधांधमासी धाडी स्वर्गा ॥ ५ ॥ निजरथसहित घोडे । निजायुधेंसीं धाडिले पुढें । आता आपणही वाडेंकोडें । निजधा-माकडे निघेल ॥ ६ ॥ निजधामा निघता श्रीपती । समस्त देव पाहों येती । ते सुरसंक-थासगती । पुढिले अध्यायार्थीं अतिगोड ॥ ७ ॥ अजन्मा तो जन्म मिरवी । विदेहा र्गां देहपदवी । स्वयें अक्षयी तो मरण दावी । अतिलाघवी श्रीकृष्ण ॥ ८ ॥ ज्याचे निजधामगमन । शिवधिरिंच्यादिका अतर्क्य खूण । त्याचें सांगेन उपलक्षण । श्रोता अवधान मज घावें ॥ ९ ॥ एकादशाचा कळस जाण । श्रीकृष्णाचें निजनिर्माण । जेथ नाहीं देहाभिमान । तें ब्रह्म पूर्ण परिपक्व ॥ ४१० ॥ भय नाही जन्म धरिता । भय नाही देहीं वर्तता । भय नाही देह त्यागिता । हे ब्रह्मपरिपूर्णता हरि दावी ॥ ४११ ॥ एका जनार्दना शरण । पुढें अंबुवित निरूपण । सर्तीं मज घावे अवधान । सांगेन व्याख्यान सहुरुकृपा ॥ ४१२ ॥ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकदशस्कंधे परमहंससहितायां एकाकारटीकाया स्वकुलनिर्दलण नाम त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ अध्याय ॥ ३० ॥ ओंव्या ४१२

१ संपुण दैतमान उवाख्यानतरची स्थिति २ नचलेला, मिथ्या ३ उदास ४ या प्रसंगी ५ एकदा प्रतिपादिलेले ६ वदरीकाभ्रमाला ७ जराव्यापाला. ८ रसपूर्ण कवेचा विस्तार ९ लक्ष १० शेवट ११ संपुण

अध्याय एकतिसावा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमो श्रीसद्गुरु अच्युत । तू देही असोनि देहातीत ।
 गुर्णा निर्गुणत्वं वर्तत । देहममत्व तुज नाही ॥ १ ॥ देहममता नाही निःशेख । तानेपर्णी
 प्यालासी विस । पृतना शोपिली प्रत्यक्ष । दावाग्नि देख प्राशिला ॥ २ ॥ जो तूं वैकुण्ठपी-
 ठविरांजमान । त्या तुज नाही देहामिमान । होऊनि गोवळासमान । हुबरी घालिशी जाण
 स्वये ॥ ३ ॥ तुज पायावया कर्मवळें । मदा सोशिती सावळें ओवळे । तो तूं मेळवूनि
 गोवळे । जेवणमेळे स्वये करिसी ॥ ४ ॥ ज्याते क्षणती दुराचार । तो तूं करुनि व्यभि-
 चार । केला गोपिकाचा उद्धार । हें अगम्य चरित्र वेदशास्त्रा ॥ ५ ॥ घरीं सोळा सहस्र
 नारी । नादसी साठी लक्ष कुमारीं । तरी वाळव्रह्मचारी । सनत्कुमारीं वदिजे ॥ ६ ॥
 तुझे ब्रह्मचर्याची थोरी । शुरु नारद वदिती शिरीं । हनुमत लोळे पायांवरी । तू ब्रह्म-
 चारी नैष्ठिक ॥ ७ ॥ व्रतबंध नव्हता आवी । तुवा भोगिली गोवळी पेंधी । तो तूं ऊर्ध्व-
 रेता त्रिशुद्धी । तुज भीष्म वदी सर्वदा ॥ ८ ॥ नवलक्ष गोकंठपार्शी । तुज बाधवेना
 हृषीकेशी । तो तू भावाथें वाधिलासी । रासक्रीडेसीं गोपिकां ॥ ९ ॥ जैसे जैसे त्याचे
 मनात । तैसेतसा तू क्रीडा करित । सहा मास रात्रि करुनि तेथ । तत्प्रेमयुक्त विचरसी ॥ १० ॥
 तो तू कामासी नातळत । कामिनीकाम पूर्ण करित । लाजवूनि विधिवेदार्य । गोपिका
 समस्त तारिल्या ॥ ११ ॥ गोपिका तारिल्या प्रेमाद्भुतें । गावी तारिल्या वेणुगीतें ।
 गौळिये तारिले समस्ते । श्रीकृष्णनाथें निजयोगें ॥ १२ ॥ कंस तारिला दुष्टबुद्धी । व्याध
 तारिला अपराधी । ऐसा कृपालु तूं त्रिशुद्धी । ससौरावधी श्रीकृष्णा ॥ १३ ॥ खुंढवे
 श्रीकृष्णाच्या बोला । यम गुरुपुत्र आणूनि दिधला । तो श्रीकृष्ण निजतनू त्यागिता
 जाहला । जो नव्हे अकिलें कळिकाळा ॥ १४ ॥ भागवतीं कळसाध्यावो । जेथ निज-
 धामा जाईल देवो । तो अति गहन अभिप्रायो । सागे शुक्रदेवो परीक्षितीसी ॥ १५ ॥
 कळसावरतें न चढे काम । तेवी देवें ठाकिल्या निजधाम । राहिला निरूपणाचा सन्धम ।
 कळसोपक्रम या हेतू ॥ १६ ॥ वेदशास्त्रार्थनिर्जनिर्वाहो । देहीं नुपजे अहंभावो । तो हा
 एकतिसावा अध्यावो । जेथ निजधामा देवो स्पेच्छा निधे ॥ १७ ॥ कृष्णाचें निजधामग-
 मन । ब्रह्मादिकां अतर्क्य जाण । एका जनार्दनकृपा पूर्ण । विशद व्याख्यान सागेल ॥ १८ ॥
 दारुकें द्वारके प्रयाण । केलिया निजधामा निधे श्रीकृष्ण । ते निर्याणकार्ळाचें दर्शन ।
 पाहो देवगण स्वये आले ॥ १९ ॥ तेचि अर्थाचें निरूपण । श्रीशुक सागे आपण । श्रोता
 परीक्षिति सावधान । कृष्णनिर्घाणश्रवणार्थी ॥ २० ॥

१ वाचपणी २ विप ३ वैकुण्ठीचा समाद असून तुला देहाभिमान नाही (वाही शुद्ध मानव काहीं सत्ता नसून
 कोरडा अभिमान वाळवती) ४ गवळ्यासारखा ५ हुबळी किंवा हुबरी हे लोक आहेत हुबरी हाममा यावर तुघोपादि
 भक्ताचे काहीं लाभ आहेत "तुशीं कोण घाली हुबरी । साही पागत्या अठरा थारी । सहस्रमुखावी हरी । शोपा शिपा
 विलें" हा तुघोबाचा अभंग पहा ६ निष्ठावत, दृग्मताचा ७ ज्याच्या वीचारा स्फुरण ठाऊक नाही असा ८ गाईच्या
 दाव्यातीं ९ मनोरथ १० वेदांग वाङ्मय देवूत ११ वास्तव्यां १२ तू संसाराची अवैर आहेत अवधी द्रगजे
 शेषटची सीमा ससाराचा जेथ अत्यंत तिरास तेथ तुझ्या स्वरूपाचा प्रसर आहे १३ अकित, र्याधीन १४ तिवाह
 द्रगजे व्यवसा

श्रीशुक उवाच-अथ तत्रागमब्रह्मा भवान्या च सम भव । महेंद्रप्रमुखा देवा मुनयः सप्रजेश्वरा ॥ १ ॥
पितर सिद्धगन्धर्वा विद्याधरमहोरगा । चारणा यक्षरक्षांसि किन्नराप्सरसो द्विजा ॥ २ ॥

जो व्यासाचें निजजीवन । जो योगियांचें चूडारत्न । तो स्वयें श्रीशुक आपण ।
श्रीकृष्णनिर्याण निरूपी ॥ २१ ॥ शुक ह्याणे परीक्षिती । निजधामा निघतां श्रीपती । देव
दर्शनासी येती । विमानपंक्तीसमवेत ॥ २२ ॥ ब्रह्मा सत्वर आला तेथ । भव्य भवानीस-
मवेत । इंद्रमुख्य देव समस्त । स्वगर्णी युक्त ते आले ॥ २३ ॥ सनकादिक मुनिपंक्ती ।
आले दक्षादि प्रजापती । अर्यमादि पितर येती । कपिलादि धांवती महासिद्ध ॥ २४ ॥
आले गंधर्व विद्याधर । यक्ष चारण किन्नर । विभीषणादि राक्षस थोर । वेगीं श्रीधर
पाहों येती ॥ २५ ॥ पहावया श्रीरग । आले पाताळीचे पंढ्रग । ज्यांतें ह्यणती महोरग ।
तेही सवेग पै आले ॥ २६ ॥ द्विज आले दत्तात्रेयादिक । नारद पाहों आला कौतुक ।
द्विज पक्षी गरुडप्रमुख । सत्वर देख ते आले ॥ २७ ॥ रभा उर्वशी मेनका । अप्सरा
ज्या अष्टनायिका । कृष्णदर्शना आवाका । धरोनि देखा त्या आल्या ॥ २८ ॥ कृष्ण-
स्वरूप पहावया । नयनी थोर घेतला थार्या । यालागी देवसमुदाया । येणे लघलाह्यां
जाहले एवें ॥ २९ ॥

द्गृकामा भगवतो निर्याण परमोत्सुका । गायन्तश्च गृणन्तश्च शौरे कर्माणि जन्म च ॥ ३ ॥

कृष्ण पहावया आवडी । दृष्टी धांवे लंबडसवडी । होत डोळ्यां आडाडी । अभिनव
गोडी कृष्णाची ॥ ३० ॥ श्रीकृष्णाचे निर्याणदर्शन । पाहावया उत्साहपूर्ण । सत्वर आले
सुरंगण । पुढती कृष्णदर्शन आह्यां कैचे ॥ ३१ ॥ सौंदर्याची निजसीमा । घनश्याम
सुंदर प्रतिमा । तो कृष्ण गेलिया निजधामा । दर्शन आह्यां मग कैचें ॥ ३२ ॥ श्रीकृष्ण-
दर्शनाची गोडी । सुरनरा लागलीसे गांठी । यालागी अंतित्तातडी । आले आवडीं दर्श-
नार्थ ॥ ३३ ॥ कृष्णकर्म स्वयें वर्णित । कृष्णचरित्रें गीतीं गात । मिळोनि सुरवर समस्त ।
आले दर्शनार्थ सत्वर ॥ ३४ ॥

वर्षु पुष्पवर्षाणि विमानावलिमिर्नभ । कुर्वत सङ्कुल राजन् भक्त्या परमया युता ॥ ४ ॥

विमानश्रेणी आकाशी । तेथ दाटलिया चौपाशी । संमुख देखोनि हृषीकेशी । जयज-
यकारासी तिहीं केले ॥ ३५ ॥ देखोनि श्रीकृष्णनाथ । भक्त्युद्रिक्त जाहले चित्त । दिव्य
सुमनातें वर्षत । मिळोनि समस्त समकाळें ॥ ३६ ॥ दिव्य सुमनाचा रोळी । कृष्णा चौपाशी
विपुरली । तें कृष्ण शोभला त्या काळां । घनश्यामलीळा साजिरी ॥ ३७ ॥

भगवान् पितामह वीक्ष्य विभूतीरामनो निभु । सयोग्यात्मनि चात्मान पद्मनेने न्यमीलयत् ॥ ५ ॥

देव पावले शीघ्रगतीं । ब्रह्मा देखिला समुखस्थिती । सदाशिव संमविभूती । त्यातेंही
श्रीपति देखता जाहला ॥ ३८ ॥ इंद्रादिक निर्जविभूती । त्यातें देखोनि श्रीपती । स्वनेत्र पडेंदला-
कृती । ते सहजस्थितीं झाकिले ॥ ३९ ॥ झाकिले उघडे नयन । परी स्थिति नाही अधिकन्यून ।

१ शक्र २ मार्वतीराहित ३ सर्प ४ द्विज द्वाणजे दत्तात्रेयादि ब्राह्मण किंवा गरुडलोकीं राहणारे पक्षी ५ उत्कटा
६ एउ ७ पार गडवदीने ८ उत्कटा, गडवउ ९ देवाचे समुदाय, १० आयत ११ धरयत लगवगीन. १२ विमानाच्या
पक्षि १३ चारी चारी बाजूनी १४ भक्तोनि आर्द्र १५ स्वर्गाय पुष्पाना १६ वर्षाव, गय, डीग. १७ पसरला, सडा
झाला १८ वर्ष्यांयद १९ व्यापलेय अरा. २० कमलपत्रासारखे

तो आत्मा आत्मत्वे परिपूर्ण । तरी कां कृष्ण नयन झांकी ॥४०॥ देखोनि देवसमुदावो ।
 काहीं न बोळतां देवो । नेत्र झांकावया कोण भावो । तो अभिप्रावो अवधारा ॥ ४१ ॥
 द्वारके असतां श्रीकृष्णनाथ । सुरवर प्रार्थू आले तेथ । तिहीं विनविला देवकीसुत ।
 कृष्णनाथ अत्यादरें ॥ ४२ ॥ मिळोनि देवाचा मेळ । प्रार्थना करिती सकळ । आह्मी तुझे
 दाम केवळ । आश्रम सकळ पुनीत किजे ॥ ४३ ॥ स्वर्लोकदि लोकपाळ । आह्मी तुझे
 दास सकळ । निजधामा जाता एक वेळ । आश्रम सकळ पुनीत कीजे ॥ ४४ ॥ त्या
 समस्त देवाप्रती । स्वमुखें वोलिला श्रीपती । यदुकुळक्षयाचे अंतां । येईन निश्चिंतां तेणें
 मागें ॥ ४५ ॥ ऐकोनि श्रीकृष्णवदती । सुरवर सतोपले चिंतीं । आह्मांसी वदय जाहला
 श्रीपती । नोक्की वचनुलंघी ॥ ४६ ॥ ते सधीचा ठाकून ठावो । आला सुरवरसमुदावो ।
 त्याचा छळावया अहंभावो । निजनेत्र पहा हो हरि झांकी ॥४७॥ देवाचा बहु समुदावो ।
 तेथ मी कोठकोठें जावो । त्यासी ठकावया पहा हो । नेत्र झांकोनि देवो समाधि दावी
 ॥ ४८ ॥ नाहीं समाधि आणि व्युत्थान । कृष्ण परब्रह्म परिपूर्ण । तोही निजनेत्र झाकून ।
 समाधिदृक्षण मूर्पा दावी ॥ ४९ ॥ स्वच्छंदमृत्युं योगियासी । ते स्थिती नाहीं श्रीकृ-
 ष्णासी । अतर्क्यगति शिवादिकासी । ते परीक्षितीसी शुक्र सांगे ॥ ५० ॥

लोकभिरामा म्वतनु धारणाध्यानमहर्लाम् । योगधारणयातोच्याऽदग्ध्या धामाविशस्त्यकम् ॥ ६ ॥

घृत थिजले विघुरलें । तैसे सगुण निर्गुणत्वा आले । या नाच योगोद्दिधारण बोले ।
 कृष्णें देह दाहिले हें कदा न घडे ॥ ५१ ॥ कळिकाळासी जिणोनि जाण । स्वच्छंदमृत्यु
 योगिजन । ते अग्निधारणा करुनि पूर्ण । स्वदेह जाळून स्वरूप होती ॥ ५२ ॥ कृष्ण रूप
 परिपूर्ण । तो का करील योगधारण । त्याचा लीलाविग्रही देह जाण । करावे दहन
 काशाचें ॥ ५३ ॥ देसता डोळां लागे ध्यान । संपूर्ण जेथे "विगुंते मन । एवढे कृष्णसां-
 दर्य सपूर्ण । निजमोहन जगाचा ॥ ५४ ॥ ज्याचे देखता वरवेपण । मदन पोटा आला
 आपण । लक्ष्मी भुलली देखोन चरण । चैतन्यघनं श्रीकृष्ण ॥ ५५ ॥ ज्याचे योगिया
 सदा ध्यान । शिवादिका नित्य चितन । सकळ मंगलाचें आर्यंतन । चैतन्यघन श्रीकृष्ण
 ॥ ५६ ॥ कृष्ण स्वयें आत्माराम । यालागीं तो जगाचा आराम । लीलाविग्रही घनश्याम ।
 ध्यानगम्य चिद्रूप ॥ ५७ ॥ जैशी घृताची पुतळी । विजोनि जाहली एके काळीं । तैसी
 चैतन्याची मुसार्वली । स्वलीला जाहली कृष्णमूर्ती ॥ ५८ ॥ दावात्री प्राशिला प्रत्यक्ष ।
 न चढेचि काळियाचे विख । तो देहचि नव्हे देस । मा मरणात्मक तेथ केंचें ॥ ५९ ॥
 कृष्ण प्रकटे ज्याचे हृदय । तो देहीच होय विदेही । मा त्या कृष्णाच्याचि ठायीं । देहत्व
 कायी असेल ॥ ६० ॥ कृष्णदेहो नाहीं निमालें । तो आभासचि सहजत्वा आला । जैसा
 दर्पणांचा लोपला । प्रतिविध आपला आपुले ठायीं ॥ ६१ ॥ ज्याचें करिता नामस्मरण ।
 भक्ताचे निरसे^१ जन्म मरण । तो कृष्ण पावे जै मरण । तें भक्तासी कोण उद्धरी
 ॥ ६२ ॥ आत्ममायेचे स्वलीला । कृष्ण कृष्णरूपें प्रकट जाहला । तो लीला त्यागोनि

१ देह २ पवित्र ३ इहादि लोकपाळ ४ श्रीकृष्णाची वाणी ५ समाधि सोडून जाणवताना येणें ६ रोठ ७ घाटे
 देहा देहपात करणें ८ मंगलम् ९ योगरूपी धर्मीचें १० द्वाजमरणी ११ लोभावतें १२ आनंदमूर्ति १३ स्थान.
 १४ विधातिस्यान १५ चैतन्यस्वरूप १६ ओतलेली १७ नष्ट झाला १८ नाहीं होवें १९ निघन

श्रीशुक उवाच-अथ तत्रागमद्रक्षा भवान्या च सम भव । मरेन्द्रप्रमुखा देवा मुनयः सप्रजेश्वरा ॥ १ ॥

पितर सिद्धगन्धर्वा विद्याधरमहोरगा । चारणा यक्षरक्षासि किन्नराप्सरसो द्विजा ॥ २ ॥

जो व्यासाचें निजजीवन । जो योगियांचें चूडारल । तो स्वयें श्रीशुक आपण । श्रीकृष्णनिर्याण निरूपी ॥ २१ ॥ शुक ह्मणे परीक्षिती । निजधामा निघतां श्रीपती । देव दर्शनासी येती । विमानपंक्तीसमवेत ॥ २२ ॥ ब्रह्मा सत्वर आला तेथ । भयं भंवानीस-
मवेत । इंद्रमुख्य देव समस्त । स्वगणीं युक्त ते आले ॥ २३ ॥ सनकादिक मुनिपंक्ती । आले दक्षादि प्रजापती । अर्यमादि पितर येती । कपिलादि धांवती महासिद्ध ॥ २४ ॥ आले गंधर्व विद्याधर । यक्ष चारण किन्नर । विभीषणादि राक्षस थोर । वेगीं श्रीधर पाहों येती ॥ २५ ॥ पहावया श्रीरग । आले पाताळींचे पंजग । ज्यातें ह्मणती महोरग । तेही सवेग पै आले ॥ २६ ॥ द्विंज आले दत्तात्रेयादिक । नारद पाहों आला कौतुक । द्विज पक्षी गरुडप्रमुख । सत्वर देख ते आले ॥ २७ ॥ रंभा उर्वशी मेनका । अप्सरा ज्या अष्टनायिका । कृष्णदर्शना आवोंका । धरोनि देखा त्या आल्या ॥ २८ ॥ कृष्ण स्वरूप पहावया । नयनीं थोर घेतला धार्या । यालागीं देवसमुदाया । येणें लवलाह्यां जाहले एयें ॥ २९ ॥

द्रष्टुकामा भगवतो निर्याण परमोत्सुका । गायन्तश्च शृण्वन्तश्च श्रौते कर्माणि जन्म च ॥ ३ ॥

कृष्ण पहावया आवडीं । हृष्टी धावे लंबडसवडी । होत डोळ्यां आडाडी । अभिनव गोडी कृष्णाची ॥ ३० ॥ श्रीकृष्णाचें निर्याणदर्शन । पाहावया उत्साहपूर्ण । सत्वर आले सुरंगण । पुढती कृष्णदर्शन आह्मां कैचे ॥ ३१ ॥ सौंदर्याची निजसीमा । घनश्याम सुंदर प्रतिमा । तो कृष्ण गेलिया निजधामा । दर्शन आह्मा मग कैचे ॥ ३२ ॥ श्रीकृष्ण-दर्शनाची गोडी । सुरनरां लागलीसे गांढी । यालागीं अतितांतडी । आले आवडीं दर्शनार्थ ॥ ३३ ॥ कृष्णकर्म स्वयं वर्णित । कृष्णचरित्रें गीतां गात । मिळोनि सुरवर समस्त । आले दर्शनार्थ सत्वर ॥ ३४ ॥

वषट्पुं पुष्पवर्षाणि विमानायलिमिर्नभ । कुर्वन्त सकुल राजन् भक्त्या परमया युता ॥ ४ ॥

विमानश्रेणी आकाशी । तेथ दाटलिया चौपांशीं । संमुख देखोनि हृषीकेशी । जयज-
यकारासी तिहीं केले ॥ ३५ ॥ देखोनि श्रीकृष्णनाथ । भक्त्युद्रिक्त जाहले चित्त । दिव्य सुमनातें वर्षत । मिळोनि समस्त समकाळें ॥ ३६ ॥ दिव्य सुमनांचा रोळी । कृष्णा चौपांशीं विचुरलीं । तेणे कृष्ण शोभला त्या काळां । घनश्यामलीळा साजिरी ॥ ३७ ॥

भगवान् पितामह वीक्ष्य विभूतीरात्मनो विशु । सयोज्यात्मनि चात्मान पद्मनेने न्यमीलयत् ॥ ५ ॥

देव पावले शीघ्रगतीं । ब्रह्मा देखिला संमुखस्थिती । सदाशिव संमविभूती । त्यातेंही श्रीपति देखता जाहला ॥ ३८ ॥ इंद्रादिक निर्जविभूती । त्यातें देखोनि श्रीपती । स्वनेत्र पंडंदला कृती । ते सहजस्थितीं झाकिले ॥ ३९ ॥ झाकिले उघडे नयन । परी स्थिति नाहीं अधिकन्यून ।

१ शर २ पावतीसहित ३ सर्प ४ द्विज ह्मणे दत्तात्रेयादि ब्राह्मण किंवा गरुडलोकीं राहणारे पक्षी ५ उत्कळा
६ छद ७ पार गरुडवी ८ चरकडा, गरुडव ९ देवाचे समुदाय १० अत्यंत ११ अत्यंत लगवगीनें १२ विमानाच्या
१३ चारी चारी जाजूनीं १४ भक्तीने धारें १५ स्वर्गीय पुष्पाना. १६ वर्षाव, गच, डीग १७ पसरला, सदा
८ ऐश्वर्यासह १९ आपलेच अदा. २० कमलपत्रासारखे

तो आत्मा आत्मत्वे परिपूर्ण । तरी कां कृष्ण नयन झांकी ॥४०॥ देखोनि देवसमुदावो । कांहीं न बोलता देवो । नेत्र झांकायथा कोण भावो । तो अभिप्रावो अवधारा ॥ ४१ ॥ द्वारके असतां श्रीकृष्णनाथ । सुरवर प्रार्थू आले तेथ । तिहीं विनविला देवकीसुत । कृष्णनाथ अत्यादरें ॥ ४२ ॥ मिळोनि देवाचा मेळ । प्रार्थना करिती सकळ । आही तुझे दास केयळ । आश्रम सकळ पुनीत किजे ॥ ४३ ॥ स्वर्लोकदि लोकपाल । आही तुझे दास सकळ । निजधामा जातां एक वेळ । आश्रम सकळ पुनीत कीजे ॥ ४४ ॥ त्या समस्त देवाप्रती । स्वमुपें बोलिला श्रीपती । यदुकुळक्षयाचे अर्तां । घेईन निश्चितीं तेंपें मागें ॥ ४५ ॥ ऐकोनि श्रीकृष्णवदती । सुरवर सतोपले चितीं । आह्लासी वदय जाहला श्रीपती । नोक्ती वचनुळंधी ॥ ४६ ॥ ते सधीचा ठाकून ठायो । आला सुरवरसमुदावो । त्याचा छळावया अहंभावो । निजनेत्र पहा हो हरि झाकी ॥४७॥ देवाचा बहु समुदावो । तेथ मी कोठकोठे जावों । त्यासी ठकावया पहा हो । नेत्र झांकोनि देवो समाधि दावी ॥ ४८ ॥ नाहीं समाधि आणि व्युत्थान । कृष्ण परब्रह्म परिपूर्ण । तोही निजनेत्र झाकून । समाधिलक्षण मृपा दावी ॥ ४९ ॥ स्वच्छंदमृत्युं योगियासी । ते स्थिती नाहीं श्रीकृष्णासी । अतर्क्यगति शिवादिकासी । ते परीक्षितीसी शुक्र सागे ॥ ५० ॥

लोकाभिरामा स्वतनु धारणाध्यानमद्गहाम् । योगधारणयाम्रेच्याऽदग्च्वा घामाविशतस्त्वम् ॥ ६ ॥

घृत थिजले विघुरले । तैसे सगुण निर्गुणत्वा आले । या नांव योगाभिधारण बोले । कृष्ण देह दाहिले हें कदा न घडे ॥ ५१ ॥ कळिकाळासी जिणोनि जाण । स्वच्छंदमृत्यु योगिजन । ते अग्निधारणा करुनि पूर्ण । स्वदेह जाळून स्वरूप होती ॥ ५२ ॥ कृष्ण रूप परिपूर्ण । तो का करील योगधारण । त्याचा लीलाविग्रही देह जाण । करावे दहून काशाचें ॥ ५३ ॥ देखतां डोळा लागे ध्यान । सपूर्ण जेथें "विगुंते मन । एवढे कृष्णसां- दर्य सपूर्ण । निजमोहन जगाचा ॥ ५४ ॥ ज्याचें देखता वरवेपण । मदन पोटा आला आपण । लक्ष्मी भुलली देखोन चरण । चैतन्यघनं श्रीकृष्ण ॥ ५५ ॥ ज्याचें योगियां सदा ध्यान । शिवादिका नित्य चितन । सकल मंगलाचें आर्यतन । चैतन्यघन श्रीकृष्ण ॥ ५६ ॥ कृष्ण स्वयें आत्माराम । यालागीं तो जगाचा आराम । लीलाविग्रही घनश्याम । ध्यानगम्य चिद्रूप ॥ ५७ ॥ जैशी घृताची पुतळी । थिजोनि जाहली एके काळी । तैमी चैतन्याची मुसावेली । स्वलीला जाहली कृष्णमूर्ती ॥ ५८ ॥ दावासी प्राशिला प्रत्यक्ष । न चढेचि काळियाचे विख । तो देहचि नव्हे देख । मा मरणात्मक तेथ केचे ॥ ५९ ॥ कृष्ण प्रकटे ज्याचे हृदयी । तो देहींच होय विदेही । मा त्या कृष्णाच्याचि ठायीं । देहचि कायी असेल ॥ ६० ॥ कृष्णदेहो नाहीं निमालीं । तो आभासचि सहजत्या आला । जैसा दर्पणाचा लोपला । प्रतिबिंब आपला आपुले ठायीं ॥ ६१ ॥ ज्याचें करिता नामस्मरण । भक्तांचे निरसे जन्म मरण । तो कृष्ण पावे जें मरण । तें भक्तासी कोण उद्धरी ॥ ६२ ॥ आत्ममायेचे स्वलीला । कृष्ण कृष्णरूपे प्रकट जाहला । तो लीला त्यागोनि

१ देव २ पवित्र ३ इशदि लोकपाल ४ श्रीकृष्णाची बाणी ५ समाधि सोडून जाण्यांत येता ६ मोठे ७ कर्ण

वेदां देहपात करजे ८ मंगलम् ९ योगरूपी आर्त्या १० इच्छानरणी ११ लोकावर्ते १२ ध्यानमूर्ति १३

१४ विभासित्या १५ चैतन्यरूप १६ मोठेपण १७ नट झाला १८ नाहीं होत १९ निघन.

संचला । निजरूपी ठेला निजत्वे ॥ ६३ ॥ कृष्णे देहो नेला ना त्यागिला । तो लीलावि-
ग्रहे संचला । भक्तध्यानीं प्रतिष्ठिला । स्वयें गेला निजधामा ॥ ६४ ॥ जैसजैसा भक्ताचा
भावो । तैसतैसा होय देवो । तो भक्तध्यानीं स्थापूनि देहो । निजधामा पहा हो न
वचोनि गेला ॥ ६५ ॥ हो कां कृष्णमूर्तिं जरी सगुण । तरी देहदाह न लगे जाण ।
कृष्णाश्रयें जग संपूर्ण । तेव्हा होईल दहन जगाचे ॥ ६६ ॥ जेणे मायेसी निजपोटीं ।
दाविल्या ब्रह्मांडांच्या कोटी । त्या कृष्णदेहदाहापाठीं । जगाची गोठी नुरवावी ॥ ६७ ॥
ऐशियाही युक्ति विचारितां । अतिस्थूल ते योग्यता । कृष्णदेहाची विदेहता । तेथ
दाहकता ते कैची ॥ ६८ ॥ कृष्णाचें असणे जाणे । हें श्रीकृष्णाचि स्वयें जाणे । तेथ
वेढाचेंही वोलणे । जाणपणे सरेनां ॥ ६९ ॥ हे कृष्णाची अगम्य गती । शिवविरिंच्यादि
नेणती । त्याची कल्पना ऐशी चित्ती । आह्मासवे श्रीपति येईल ॥ ७० ॥ ऐसेनि अभि-
प्रायें पूर्ण । आनंदले सुरगण । अवघे होऊनि सावधान । उल्हासपूर्ण माडिला ॥ ७१ ॥

दिवि दुन्दुभयो नेहु पेहु सुमनसश्च राक् । सत्य धर्मो एतिभूमे कीर्ति श्रीश्रावु त ययु ॥ ७ ॥

उल्हासले सुरगण । दिवि दुंदुभि त्राहाटिल्या जाण । दिव्य सुंमने गगनींहन । वंपले
पूर्ण कृष्णावरी ॥ ७२ ॥ वैकुंठादि दिव्य संपत्ती । भूलोका आणिल्या श्रीपतीं । तो येतां
निजधामाप्रती । आमुच्या आह्मां हातीं देईल वेगीं ॥ ७३ ॥ ऐसे देव उल्हासोनी । पुनः-
पुनः चर्पती सुमनीं । शिवादि पाहती सावधानी । अतर्क्यगमनीं हरि गेला ॥ ७४ ॥
आह्मी सकळ मायेचे 'नियंते । आह्मी सर्वद्रष्टे सर्वज्ञाते । ऐसा अभिमान होता देवाते ।
त्यासी श्रीकृष्णनाथें लाजविले ॥ ७५ ॥ अलक्ष्य कृष्णाची निजगती । शंभुस्वयंभू नेणती ।
तेणे विस्मित होती । आश्चर्य मानिती सुरवर ॥ ७६ ॥ देव परमाश्चर्य मानिती । तंव
सत्य धर्म धृति कीर्ती । श्रियेसमवेत निघती । साडूनि क्षिती कृष्णलक्ष्मी ॥ ७७ ॥ सत्य
धर्म श्री धृति कीर्ती । यांची कृष्णचरणीं नित्य वस्ती । यालागीं कृष्णासवे त्या निघती ।
सांडोनि क्षिती तत्काळ ॥ ७८ ॥ तूं ऐसे मानिशी परीक्षिती । जे सत्य धर्म श्री धृति
कीर्ती । निःशेष साडूनि गेली क्षिती । ऐक ते अर्थी विचार ॥ ७९ ॥ मज पाहतां श्रीकृ-
ष्णमूर्तीं । स्थिरावली ज्याच्या चित्तीं । तेथ सत्य धर्म श्रीधृति कीर्तीं । साम्राज्य वसती
कुंरुराया ॥ ८० ॥ केवळ भक्तानुग्रही । कृष्ण स्वयें लीलाविग्रही । त्या कृष्णाची गती
पाही । नें पेंडे ठायीं ब्रह्मादिका ॥ ८१ ॥

देवादयो ब्रह्ममुख्या न विशन्त स्वधामनि । अविशतगति कृष्ण दृष्टश्रुतिविस्मिता ॥ ८ ॥

इंद्र बृहस्पति मुख्यत्वे ब्रह्मा । पाडूनि देवा परमं भ्रंमां । कृष्ण प्रवेशला निजधामा ।
अतर्क्य महिमा हरीचा ॥ ८२ ॥ अतर्क्य श्रीकृष्णाची गती । देवांसी लक्षेना निजशक्तीं ।
अतिविस्मय पावोनि चित्ती । स्वधामाप्रती निघाले ॥ ८३ ॥ देव जाता स्वधामाप्रती ।
क्षणक्षणा आश्चर्य करिती । अलक्ष्य लक्षेना कृष्णगती । अतर्क्य स्थिति शिवादिकां
॥ ८४ ॥ तेचि कृष्णाची अतर्क्य गती । देवांसी लक्षेना दैवी शक्ती । तेचि विशद
दृष्टाती । परीक्षितीप्रती शुक सागे ॥ ८५ ॥

१ ओतप्रोत भरला २ न जाऊन ३ यशोदेला ४ कृष्णदेह दहन झाला हाणजे जगाची गोष्ट संपली ५ कृष्णाचा
५ शत्रु वान पुर पडत नाही ६ शकर, ब्रह्मदेव वगैरे ७ स्वर्गावर ८ लाजविल्या ९
देवगारे ११ १२ कागती १२ शिव व ब्रह्मा १३ हे परीक्षिती राजा

सांदागिन्या यथाऽऽकारो यान्त्या हिर्याऽऽभ्रमण्डलम् । गनिर्न दृश्यते मयैन्नाथा कृष्णस्य दैवते ॥ ९ ॥

बीज तेलपे अभ्रमंडळी । ते कोठोनि आली कोठें गेली । गति नरा नै लक्षे भूतळीं । तैशी कृष्णगती जाहली दुर्गम देवा ॥ ८६ ॥ बीज सकळ मनुष्यें देखती । परी न कळे येती जाती गती । तेवीं कृष्णाची अवतारगती । न कळे निश्चितीं देवासी ॥ ८७ ॥ तेथूनि येवें येणे । का येथूनि तेथ जाणे । हें नाहीं कृष्णाम करणे । तो सर्वत्र पूर्णपणे परिपूर्ण सदा ॥ ८८ ॥ घावया आकाशासी विदार । सर्वथा रिते न मिळे घर । तेवीं कृष्ण परमात्मा सर्वत्र । मृत्यंतर त्या नाहीं ॥ ८९ ॥ ऐसा श्रीकृष्ण गेला निजधाम । परमाद्भुत ज्याचा महिमा । अलक्ष्य लक्षेना कृष्णगरिमा । जाणोनि स्वाश्रमा निघाले देव ॥ ९० ॥

ब्रह्महृदाष्यस्ते तु इद्वा योगगति हरे । विस्मितास्त प्रशसत स्व स्व लोक ययुस्तदा ॥ १० ॥

आह्मी मार्यांनियंते निजशर्कीं । आह्मी जाणो दुर्गमा योगगती । आह्मी सर्वद्रष्टे त्रिजगती । हा अभिमान चित्तीं देवांचे ॥ ९१ ॥ तिहीं देखोनि कृष्णगती । गळाली जाणिवेची धृती । लाजे पळाली अभिमानस्थिती । तिहीं माडिली स्तुति कृष्णाची ॥ ९२ ॥ रुद्र पंचमुखीं करी स्तुती । ब्रह्मा चहूं मुखी वर्णां कीर्ती । देव विस्मयाते पावती । अगम्य गती कृष्णाची ॥ ९३ ॥ करिता श्रीकृष्णाची स्तुती । देवासी न वाणे तृती । वर्णित श्रीकृष्णकीर्ती । स्वलोकाप्रती सुर गेले ॥ ९४ ॥ पूर्वी सांगितली कृष्णगती । तेचि सागावया विशद स्थिती । परतोनि परीक्षितीप्रती । अतिप्रीतां शुक सांगे ॥ ९५ ॥

राजन्परस्य तनुभृज्जननाप्ययेहा मायाविदग्धनमवेहि यथा नटस्य ।

सद्गुहाऽऽमनेदमनुविश्य विहृत्य चान्ते मह्यय चात्ममरिमोपरत स आस्ते ॥ ११ ॥

एक राया परीक्षिती । सकळ कारणा कारण श्रीपती । मायेचीहि चेतनाशक्ती । जाण निश्चितीं श्रीकृष्ण ॥ ९६ ॥ ज्यासी नाहीं व्यक्ति वर्ण । ज्यासी नाहीं रूप गुण । तो स्वलीला श्रीकृष्ण । यदुवंशीं जाण अवतरला ॥ ९७ ॥ जो सकळजशीं वर्धज जाण । जो सकळ गोत्रीं गोत्रज पूर्ण । जो सकळ यांतींची यांती जाण । स्वयं श्रीकृष्ण सर्वादि ॥ ९८ ॥ त्यासी यदुवंशीं जे जन्म । गोवर्धनोद्धारणादि कर्म । कुलक्षयो निधनधर्म । हें स्वलीलाकर्म योगमाया ॥ ९९ ॥ योगमायेचिया सत्ता । मत्स्यकूर्मादि अवतारता । शेर्ली धरी श्वेतवराहता । ते अतर्क्य योगता कृष्णाची ॥ १०० ॥ श्रीकृष्ण नव्हे अतार । हा अवतारी चिन्मात्र । त्याचे अति अतर्क्य चरित्र । ब्रह्मादि रुद्र नेणती ॥ १ ॥ जैसे आरिसा प्रतिबंधि विलें । तैसे यदुवंशी कृष्णजन्म जाहले । आरिसा हायभाय दाविले । तैसे कर्म केले श्रीकृष्णे ॥ २ ॥ तो आरिसा हातींचा टाकिला । हांरपे पुढील प्रतिबंधिता । त्या नाच कृष्णनिधनता । मिथ्या वार्ता मायिक ॥ ३ ॥ जैसा नट धरी नाना वेप । सर्वेचि साडी त्या वेपास । परी नटासी नाहीं नाश । तैसा पें ह्मीकेश अथतारी

१ चमत्कृत २ मेघमढ्यात ३ समजत नाही ४ मित्राच ५ तिकाम ६ भिन्न स्थिति, अन्य गति ७ दृग्गता मोदपणा, श्रेष्ठत्व ८ मायेचे नियते, शास्ते ९ जाणिव द्रवजे हात त्याचें धर्म गळले १० ह्मणाय वेग ११ सर्वे शपात जन्म घेणारा मूलपुरुष १२ राय जातींचे मूलस्थान १३ 'प्रकृतिं सामभिष्टान संभवाम्यात्तमादना' शर्ते भगवतानीं गीर्तेऽ षटर्क आदि १४ ज्ञानरूप १५ आरशात १६ पावले १७ नाहींही होवे

॥ ४ ॥ यदुर्वशीं कृष्णनाथ । सर्व कर्मों सदा अलिप्त । सृष्टिस्थित्यंतीं नित्यमुक्त । त्यासी परमानुत्त तें कायी ॥ ५ ॥ न मेळवितां साह्य सगें । कृष्ण सृष्टी सृज्जी निजांगें । ते प्रतिपालूनि यथाभागें । सहारूनि वेगें स्वयें उरे ॥ ६ ॥ कृष्ण सृज्जी पाळी सहारी । हे जगी प्रत्यक्ष दिसे योरी । कर्म करूनि अविकारी । कदा विकारी नव्हे कृष्ण ॥ ७ ॥ कृष्ण अतर्यामी सर्व भूतां । जगत्कर्मांचा कृष्ण कर्ता । कर्म करूनि तो अकर्ता । विदेहता निजरूपें ॥ ८ ॥ ऐसा अगाध श्रीकृष्णमहिमा । मर्यादा न पावे शिव शक्र ब्रह्मा । याचा देहचि विदेहात्मा । गेला निजधामा तेणें योगें ॥ ९ ॥ येचि अवतारीं कृष्णनाथें । देहीं दाविले विदेहकर्माते । ते मागें परिसविले तूतें । ऐक मागुते सांगेन ॥ ११० ॥ सात दिवस गोवर्धन । निजकरों धरूनि जाण । इंद्राचा हरिला मान । विदेही पूर्ण श्रीकृष्ण ॥ ११ ॥ दावाभि प्राशूनि आपण । लाजविला हुताशन । रासक्रीडा करूनि जाण । हरिला मान मदनाचा ॥ १२ ॥ समुद्र सारूनि माघारां । वसविलें निजनगरा । निद्रा न मोडितां मथुरा । द्वारकापुरा आणिली ॥ १३ ॥ सेवूनि भाजीचें पान । तृप्त केले ऋषिजन । कृष्ण अतर्यामी आपण । हें निजलक्षण दाविले ॥ १४ ॥ येणेंचि देहें श्रीकृष्णनाथ । जाहला वत्से वत्सप समस्त । ब्रह्मा लाजवूनि तेथ । गर्वहत तो केला ॥ १५ ॥

मथ्येन यो गुरसुत यमलोकनीत त्वा चानयच्छरणद परमास्रदग्धम् ।

जिग्येऽन्तकान्तकमपीशमसावनीश कि स्वावने स्वरनयः सृगयु सवेहम् ॥ १२ ॥

श्रीकृष्णें येणेचि देहेंसीं । जाऊनिया यमलोकासी । निर्ग्रहूनि यमकाळांसी । निमात्यो गुरुसुतासी आणिले ॥ १६ ॥ उत्तरेचिये गर्भस्थितीं । जळता ब्रह्माखंमहाशक्ती । तुंज राखिले आकांतीं । स्वंचक्र श्रीपति प्रेरोनी ॥ १७ ॥ तुज राखावया हेंचि कारण । तुझी माता रिघाली शरण । कृष्ण शरणागतां शरण्य । सकटहरण निजभक्तां ॥ १८ ॥ यादवांदेखतां द्वारकापुरी । द्विजपुत्र राखितां सेंटीचे रात्रीं । अर्जुन नेमेंसीं प्रतिज्ञा करी । तंव तो शरीरीं हारपला ॥ १९ ॥ ब्राह्मणे निर्भर्त्सिले^{१६} त्यासी । थोर लाज जाहली अर्जुनासी । तेणे कळवळला हृषीकेशी । भक्तसाहासी पावला ॥ १२० ॥ अर्जुनासहित हृषीकेशी । रथेंसीं निघे क्षीरसागरासी । द्विजसुत होते नारायणापार्शीं । द्वारकेसी आणिले ॥ २१ ॥ एवं भक्तसकटनिवारण । निजांगें करी श्रीकृष्ण । कृष्णप्रतापाचे महिमान । ऐक सांगेन अलौलिक ॥ २२ ॥ बाणासुराचा कैवारू । करूं आला महारुद्र । सवे नंदी भुंगी वीरभद्र । स्वामिकार्तिकेंसीं^{१७} हरू जितला कृष्णे ॥ २३ ॥ उग्रासिही अतिउग्र । भयंकरासी भयंकर । तो जिणोनि काळागिरुद्र । बाणभुजाभार छेदिला ॥ २४ ॥ कृष्णघचन अतिअगाध । जेणे केला महापराध । तो स्वदेहेंसी जराव्याध । स्वर्गासी प्रसिद्ध धाडिला ॥ २५ ॥ एवढें सामर्थ्य श्रीकृष्णापाशी । तो काय राखूं न शके स्वदेहासी । देहीं देहत्व नाही त्यासी । गेला निजधामासी निजात्मता ॥ २६ ॥ एवढें सामर्थ्य श्रीकृष्णापाशीं । तरी का गेला निजधामासी । या लोकीं तेणे देहेंसीं । राहतां त्यासी

१ निराण, हतत्र २ उत्पन्न करितो ३ मोठेपणा ४ श्रीकृष्ण ५ आणि ६ गुरासी ७ अभिमानरहित ८ बाधून, शिक्षा घडून ९ सूत १० ब्रह्मास्त्रान दग्ध झालेल्या परीक्षितीस ११ सुदर्शन चक्र वरोवर घेऊन १२ पावोनि. १३ शरण जाण्याचें स्थान १४ पृथ्वीपूजेदिवशी. १५ मरण पावला १६ शिडकारिलें १७ विळक्षण १८ सैं=सह, सागट.

भय काय ॥ २७ ॥ ऐसा पोटीचा आवाका । धरून करिणी आशंका । लोकाभिमान
नाहीं यदुनायका । स्वेच्छा देखा स्थिति त्याची ॥ २८ ॥

तथाऽप्यशेषस्थितिसम्भवाप्येष्वान्यहेतुर्यदि शेषशक्तिश्चक ।

नेच्छप्रणेतु वपुरत्र शेषित मर्त्येन कि स्वम्यगति प्रदर्शयन् ॥ १३ ॥

मायादि तिन्ही गुण । इत्यादि कारणां कारण । निजामें श्रीकृष्ण आपण । स्वये कारण
अनादित्वें ॥ २९ ॥ ब्रह्मांडें कोटी अनंत । उत्पत्तिस्थितिप्रलयावर्त । करुनि श्रीकृष्ण
अलिप्त । सामर्थ्यें अद्भुत श्रीकृष्ण ॥ ३० ॥ अशेषाही परम शक्ती । श्रीकृष्णलेशें साम-
र्थ्यवंती । कृष्णदेह तो विदेहस्थिती । स्वेच्छाशक्तीं स्वधामा गेला ॥ ३१ ॥ इहलोकींची
आसक्ती । श्रीकृष्णासी नाही चिती । निजधामाची अतिप्रीती । तेही निश्चितीं असेना
॥ ३२ ॥ निजदेहें इहलोकीं वस्ती । स्वेच्छा न मानीच श्रीपती । माझ्या देहाची अगम्य
गती । तेणे साधकस्थिति भ्रंशेल ॥ ३३ ॥ माझा देह चैतन्यघन । तेथें बाधीना विषय-
सेवन । हें देखोनि साधक जन । देहसाधन माडिती ॥ ३४ ॥ वायो साधूनियां पूर्ण । दृढ
करुनि देहधारण । माझ्याऐसे विषयसेवन । कराया अभिमान वाढेल ॥ ३५ ॥ ऐसा
वाढल्या देहाभिमान । माझें मावळें निजात्मज्ञान । यालागीं विदेहेंसीं श्रीकृष्ण ।
गेला निघोन निजधामा ॥ ३६ ॥ माझें न कळतां निजात्मज्ञान । परीं माझ्याऐसे विष-
यसेवन । करूं लागती योगी जन । यालागीं श्रीकृष्ण निजधामा गेला ॥ ३७ ॥ माझ्या
देहाची स्थिति गती । शभु स्वयंभू कदा नेणती । मा इतरासी ते गती । कैशा रीतीं
कळेल ॥ ३८ ॥ परीं माझेऐसा देहाभिमान । वाढविती योगी जन । हें जाणोनिया
श्रीकृष्ण । विदेह आपण निजधामा गेला ॥ ३९ ॥ ज्याचे देहाचें दर्शन । देसता सवाह्य
निवे मन । त्याही देहाचें मिथ्यात्व पूर्ण । दावूनि कृष्ण निजधामा गेला ॥ ४० ॥ एवं
त्यार्गावाचया देहाभिमान । कृष्ण निजधामा करी गमन । तारावया साधक जन । कृपालु
पूर्ण दीक्षा दावी ॥ ४१ ॥ एधमरी वैराग्यदृढस्थिती । देहाभिमानाची विरक्ती । साधावी
निजात्मप्राप्ती । हे दीक्षा श्रीपति दावूनि गेला ॥ ४२ ॥ जेणे देहें स्वयें श्रीकृष्ण । आच-
रला अनेक निर्दान । परीं ज्ञात्यासी न लगे दूषण । हें पूर्णत्व पूर्ण प्रकाशले ॥ ४३ ॥ जें
अथवा आल्या हारी । ज्ञान मेळेना दोहीं परीं । ज्यासी मिथ्या भास नरनारी । तो
सदा ब्रह्मचारी व्यभिचारामार्जी ॥ ४४ ॥ स्त्रीपुत्रादि गृहवासी । असोनि नित्य सन्यासी ।
हेंही लक्षण हृषीकेशीं । जेणे अवतारेसीं दाविले ॥ ४५ ॥ अर्गीं दाविले गोवळपण ।
सवेचि स्वामित्व आले पूर्ण । शोखीं सेवक जाहला आपण । तरी पूर्णत्वपण मेळेना ॥ ४६ ॥
एकाचे घरीं उच्छिष्टें काढी । एकाचीं अंगें धूतसे घोडां । तरी पूर्णत्वाचिचे जोडी । उणी
कवडी नव्हेचि ॥ ४७ ॥ एकाचीं निमालीं आणिलीं वालें । एकाचीं समूळ निर्दळिलीं
कुळें । इहीं दोही परीं ज्ञान न मेळे । हेंही प्राजळें प्रकाशिलें ॥ ४८ ॥ एकाचा जाहला

१ घैय २ सर्वेही ३ श्रीकृष्णांनीं काहीं काल आपले घरींर भूजेचीं टेवळें अगते तर खांन व्हावराण फेऊन
आत्मनिष्ठ पुरुषही दिव्यगतीचा अनादर करूा योगवळानें देहनिष्ठि निळूा भूजेचीं राहू लागले अगते 'मन वागानुवर्तते
मनुष्या पायं सर्वश' ही गीतोक्ति प्रविद्ध आटे ४ सरलरुपाजुभवाचा माग ५६ पदेठ ५ देह वेवला मिष्या ६ वेदा
शक्ति वाकण्याचा योरांनाही किता पाळून देव्यासाटां. ७ परिपाटी, मार्ग. ८ अनेक प्रकारच्या हीटा ९ जय दिवा अत्र
जय १० पाणलें ११ सरतेघेवटी. १२ सरळ रीतीन.

कैवारी । एकाचा जाहला पूर्ण वैरी । परी एकात्मता चराचरीं । अणुभरी ढळेना ॥४९॥
 एकीं उद्धरिली चरणी लागतां । तोही एकाचे चरणीं ठेवी माथा । वाप ज्ञानाची उदा-
 रता । न्यूनपूर्णता तरी न घडे ॥ १५० ॥ इतर ज्ञाते ज्ञानस्थिती । बोल बोलोनि
 दाविती । तैशी नव्हे ही कृष्णमूर्ती । आचरोनि रीति दावी अंगें ॥ ५१ ॥ अतिगुह्य
 ज्ञानलक्षणे आचरोनि दाविलीं श्रीकृष्णे । परी अणुमात्रही उणे । नेदीच पूर्णपणे अंगी
 लागों ॥ ५२ ॥ एवढी ज्या देहाची ख्याती । जेणे देहीं दीन उद्धरती । ज्या देहातें सुर-
 नर वंदिती । ज्या देहाची कीर्ति त्रैलोक्य वर्णां ॥ ५३ ॥ त्या देहाची अहंकृती । निःशेष
 साड्डीनि श्रीपती । गेला निजधामपती । ठेवूनि निजमूर्ति स्वभक्तध्यानीं ॥ ५४ ॥ कृष्णे
 देह नेला ना त्यागिला । तो लीलाविग्रहे सचला । निजभक्तध्यानीं प्रतिष्ठिला । स्वयें
 निजधामा गेला निजात्मयोगें ॥ ५५ ॥

य एता प्रातरथाय कृष्णस्य पदवीं पराम् । प्रयत कीर्तयेन्नक्तथा तामेवामोत्यनुत्तमाम् ॥ १४ ॥

श्रीकृष्णअवताराचे अंती । कृष्णाची जे परम गती । अतिउत्कृष्ट योगस्थिती । अतर्क्य
 निश्चिती सुरश्रेष्ठा ॥५६॥ जे गतीहूनि वरती । चढेना अधिक गती । तीते परा पंदवी ह्यणती ।
 वेदशास्त्रोक्तीं सज्ञान ॥ ५७ ॥ हे कृष्णपरमपदवी । जो कोणी भक्तियुक्त सद्भावी ।
 नित्य नियमस्थ धरुनि जीवीं । पढे निजभावी प्रातःकाळी ॥ ५८ ॥ भक्तियुक्तसुहृदयक-
 मळी । या चौदा श्लोकाची जपमाळी । जिह्यां अनुंदिनीं चाळी । नित्य प्रातःकाळी
 नियमस्थ ॥ ५९ ॥ केलिया या नेमासी । साडणे नाहीं प्राणातेंसी । ऐशी निष्ठा ज्या-
 पाशीं । उत्तमत्वासी तो पावे ॥ १६० ॥ कृष्णपदवी गाता गीतीं । पाया लागती चारी
 मुक्ती । त्याचीही उपेक्षुनि स्थिती । कृष्णपदवी निश्चिती स्वयें पावे ॥ ६१ ॥ हे चौदा
 श्लोक जाण । चौदा भुवनाचे निजजीवन । कृष्णपदवी पाविजे पूर्ण । नियमस्थ पठण
 केलिया ॥ ६२ ॥ हे चौदाही श्लोक जाण । चौदा पदें गयावर्जन । पदीं पिंडा समाधान ।
 नियमस्थ पठण केलिया ॥ ६३ ॥ हे चौदाही श्लोक जाण । चौदा इंद्रांच्या जीवां जीवन ।
 इंद्राचा इंद्र होइजे आपण । नियमस्थ पठण केलिया ॥ ६४ ॥ हे चौदा श्लोक जाण ।
 चौदा विद्याचे जन्मस्थान । जो प्रातःकाळी करी पठण । कृष्णपदवी पूर्ण तो पावे ॥६५॥
 हे चौदाही श्लोक जाण । चौदा काडें वेद सपूर्ण । वेदवादा समाधान । नियमस्थ पठण
 केलिया ॥ ६६ ॥ हे चौदाही श्लोक जाण । ससाराचे गुणकर्मवर्ण । मोडूनि करी ब्रह्म
 पूर्ण । नेमें पठण केलिया ॥ ६७ ॥ प्रातःकाळी नेमेंस्त पठण । करिता पाविजे ब्रह्म पूर्ण ।
 मा त्रिकाळी जो करी पठण । तो स्वदेहें श्रीकृष्ण स्वयें होय ॥ ६८ ॥ एथ पढोनि जो
 अर्थ पाहे । तो स्वयें श्रीकृष्ण होये । कृष्णाची पूर्ण पदवी पाहे । आर्दणी होये त्याची
 ॥ ६९ ॥ कृष्णपदवी निजनिर्वाण । श्रवणे पठणें अर्थ जाण । साधकां करी ब्रह्म पूर्ण ।
 हें गुह्य निरूपण परमार्थसिद्धी ॥ १७० ॥ एथ न करितां अतिसाधन । अनायासे ब्रह्म-
 ज्ञान । कृष्णपदवी पाविजे पूर्ण । श्रद्धायुक्त पठण नेमें करिता ॥ ७१ ॥ तक्षकभयाचे

१ याचे । सागता न येणासारखी २ एवढ्या बहुमोल देहाची मुद्रा ३ स्थापला ४ 'या चाहा या परा गति'
 धारी शुभि धाडे ५ मनात ६ भक्तीं पावन झालेल्या शुद्ध हृदयात ७ दररोज ८ स्थान, वैकुण्ठभुवन. ९ नित्यनेमां
 १० वेदपाठ्यांचे, पंदिकांचे मुद्रा ११ निरसून १२ नियमित. १३ दावी

निवृत्ती । देहीं पावावया विदेहप्राप्ती । हे सुंगमोपायस्थिती । कृपेनें परीक्षितीप्रति शुक्र
सांगे ॥ ७२ ॥ हे कृष्णपदवी निजनिर्वाण । श्रद्धायुक्त नियमस्थ पठण । करिता पाविजे
ब्रह्म पूर्ण । प्रतिज्ञा पूर्ण श्रीशुकाची ॥ ७३ ॥ ऐशी हे सुगम परी । असतां जो श्रद्धा न
करी । तो बुडाला ससारीं । अविद्येघरीं धरंजावयी ॥ ७४ ॥ तो अविद्येचा पोसणा । विपर्यी
प्रतिपालिला सुंगा । अहयारोळा वसणा । सर्वदा वसवसित ॥ ७५ ॥ असोत या मूढ
गोष्टी । रचल्या सुखा पडेल तुटी । या श्लोकपठणासाठी । होय भेटी परब्रह्मीं ॥ ७६ ॥
कृष्णनिजपदवीव्याख्यान । करावया मी अंपुरते दीन । जनार्दने कृपा करून । हें निरू-
पण बोलविले ॥ ७७ ॥ एका जनार्दना शरण । श्रीकृष्णपदवीनिरूपण । तो हा एकाद-
शाचा कळस पूर्ण । व्यासे जाण निर्वाळिला ॥ ७८ ॥ कृष्णपदवीपरतें । निरूपण न चढे
एथें । तो हा एकादश कळसातें । व्यासे निश्चिते निर्वाळिले ॥ ७९ ॥ निर्वाळिले निरूपण ।
हे जनार्दनकृपा पूर्ण । एका जनार्दना शरण । यापरी श्रीकृष्ण निजधामा गेला ॥ १८० ॥
येरीकडे द्वारकेशीं । दारुक पावला विहळंतेशी । तेथील वर्तले कथेसी । परीक्षितीसी
शुक्र सांगे ॥ ८१ ॥

दारुको द्वारकामेल वसुदेवोद्भवेनयो । पतित्वा चरणावलैर्न्यपिब्रह्मकृष्णविद्युत ॥ १५ ॥

दारुक द्वारका देखत । जैसे प्राणेंवीण प्रेत । का राजा जैसा दैवंहत । तैशी दिसत
कलाहीन ॥ ८२ ॥ जेवीं का वनिता पतिवीण । सर्वार्थी दिसे अतिदीन । तैशी द्वारा-
वती जाण । कलाहीन आभासे ॥ ८३ ॥ रस पिळिल्या जैसा ऊंस । कणेंवीण फळकट
भूस । तैशी कृष्णेंवीण उदास । दिसे चौपांस द्वारका ॥ ८४ ॥ दारुक प्रवेशे राजभवन ।
देखोनि वसुदेव उग्रसेन । अश्रुधारा स्रवती नयन । आकळें चरण धरी त्याचे ॥ ८५ ॥
कृष्णवियोगें तापला पूर्ण । जैसे अतिसतेंस जीवेंन । तैसे अश्रु स्रवती नयन । तेणे
पोळती चरण वसुदेवाचे ॥ ८६ ॥ एकसावुकसीं फुदे पोट । दुःखें होऊं पाहे हृदयस्फोट ।
जिह्वेसीं बोवडी घाळले ओठ । सद्गदें कंठ दाटलीं ॥ ८७ ॥ बोल न बोलचे सर्वथा ।
देखोनि दारुकाची व्यथा । द्वारकेच्या जना समस्ता । अतिव्याकुलता बोडवली ॥ ८८ ॥
देवकी आणि रोहिणी । आल्या अत्यंत हडबडोनी । अतिव्याकुलता देखोनी । कृष्ण-
पत्नी तेथें आल्या ॥ ८९ ॥ राणिवसांचिया नरनारी । धावल्या सभामडपाभीतरें ।
तव दारुकाची अवस्था भारी । देखोनि जिवंहारीं दचकल्या ॥ ९० ॥ स्फुंदता एकसा-
वुकसीं । श्वास परतेना दारुकासी । सागता कृष्णवियोगासी । मूर्च्छा त्यासी पै आली
॥ ९१ ॥ तेथें वसुदेव उग्रसेन । करुनि त्याचे सांतवन । वृत्तात पुसता सावधान । काय
तो वचन बोलिला ॥ ९२ ॥

कथयामास निघन वृष्णीत कृष्णतो नृप । तच्छुबोद्धिग्रहदया जना शोकविमूर्च्छिता ॥ १६ ॥

दारुक हाणे तुझी समस्त । पळापळा अर्जुनार्समवेत । अर्ध क्षण न रहावे पथ ।

१ सोपा उपाय २ अविद्येच्या घरीं निल राहणारा, नित्यपद ३ गुलाम, दास ४ कुना ५ अहंकाररूपी
शेकोटीजवळ ६ असमर्थ ७ पूर्णत्वास नेला ८ कृष्णपदवीपेक्षा निरूपण वर चढत नाहीं धारण व्हा अप्यायांस बद्धमा-
ध्याय झगजे कळसाचा अध्याय जमं झगतात ९ व्याजुत्पणनें, परम दुःखित १० भाग्यव्युत ११ चांगीं याजुनीं
१२ बटव पाणी १३ रथला १४ प्राप्त झाली १५ धावत्या होऊन १६ जनानखान्यातील १७ अत करणांत.
१८ अर्जुनावरोवर

यादव समस्त निमाले ॥ ९३ ॥ यादवीं जाऊनि प्रभासासी । केला तीर्थविधि विधानेंसीं ।
दान भोजने देऊनि द्विजासी । मद्यपानासी माडिलें ॥ ९४ ॥ चडला मद्याचा उन्मादू ।
यादव सखे सगोत्र बंधू । परस्परें युद्धसबंधू । गोत्रबधू तेथ घडला ॥ ९५ ॥ शस्त्रेंकरुनि
स्वयमेव । कोणी न मरतीच यादव । तेथ घडले एक अपूर्व । ऍरिकेनें सर्व निमाले ॥ ९६ ॥
वळिभद्रें त्यागिले देहासी । श्रीकृष्ण गेला निजधामासी । मज धाडिले तुह्यापासीं । क्षण
द्वारकेसी न राहावे ॥ ९७ ॥ हरीने त्यागिले द्वारकेसी । समुद्र बुडवील शीघ्रगतीशीं ।
हें कृष्णे सांगितलें तुह्यांसी । एथूनि त्वरेंसीं निघावे ॥ ९८ ॥ ऐकूनि दारुकाची गोठी ।
द्वारकेसी एक वोंव उठी । उग्रसेन कपाळ पिटी । मस्तक आपटी वसुदेव ॥ ९९ ॥ एक
कुस्करिती दोनी हात । एक अत्यंत चरफडत । एक आक्रोशे आक्रंदत । एक मूर्च्छित पें
पडलीं ॥ २०० ॥ एका रडतां शोपले कंठ । एकाचे दोनी फुटले ओंठ । एकाचा होऊं
पाहे हृदयस्फोट । दुःख अचाट सर्वांसीं ॥ १ ॥ एक स्फुंदती उकसाबुकशी । एक पिटिती
हृदयासी । एक तोडिती कानकेशीं । एक दुःखें पिशी पे जाहलीं ॥ २ ॥ एक देती दीर्घ
हाका । एक पडली अधोमुखा । एक मीनापरी देखा । अत्यंतिका तळमळती ॥ ३ ॥
वोंव सुटली नरनारी । शंख करिती घरोघरीं । कोण कोणाते निवारी । समस्तां सरी समदुःख
॥ ४ ॥ देवकी आणि रोहिणी । मूर्च्छित पडल्या धरणीं । सवेचि उठती आक्रंदोनी ।
दीर्घध्वनीं विलपती ॥ ५ ॥ कृष्णा निजाच्या विसांविधा । भेटी दे कां रे कान्हया । कां
रुसलासी तान्हया । तुझिया पाया लागेन ॥ ६ ॥ कृष्णा तू माझा कैवारी । कृष्णा तूं
माझा सहाकारी । शेखी मज साडोनि अंधारी । तू दूरचे दूरी गेलास ॥ ७ ॥ जिणोनि
कसकेशियांते । बदीं सोडविले आमुते । शेखीं तुवा सांडिले एथें । अतीं ठंकिले माते
श्रीकृष्णा ॥ ८ ॥ आणूनि निमाल्या पुत्रातें । तुवा मज सुखी केले एथे । शेखीं तुवा
साडिलें एथे । निघुर चित्तें जाहलासी ॥ ९ ॥ कृष्णा निरसूनि माझें दुःख । तुवा दिधलें
परम सुख । तो तूं निघुर जाहलासी देख । अंतीं निःशंक साडिलें ॥ २१० ॥ माझिया
पुत्रा कृष्णराया । वेगीं ये का रे कान्हया । माझ्या नाहीं प्राशिलें पान्हया । ह्यणोनि
तान्हया रुसलासी ॥ ११ ॥ जिचे केले स्तनपान । ते यशोदाही जाहली दीन । तुझें न
देखता वदन । कैसेनि प्राण राहतील ॥ १२ ॥ कृष्णा येरे येरे धावोन । चौभुजीं मज दे
आलिंगन । तुझें चुंबीन रे वदन । मी अतिदीन तुजलागीं ॥ १३ ॥ कृष्णा माझिया
श्यामसुंदरा । रंजीवलोचना सुकुमारा । चतुर्भुजा शार्ङ्गधरा । ये का रे उदारा श्रीकृष्णा
॥ १४ ॥ तुझे पद्मांकितें पाये । मज आठवती पाहें । तेणे हृदय फुटताहे । करूं मी काये
श्रीकृष्णा ॥ १५ ॥ कृष्णा तुजहूनि वेगळी । मी जाहलें रे आधळी । माझी धरावया
आगोळी । धाव वनमाळी श्रीकृष्णा ॥ १६ ॥ मज अंधेची कृष्ण काठी । कोणे घातली
वैकुंठी । आता मी मार्ग केडता कडे । पाव जगजेठी श्रीकृष्णा ॥ १७ ॥ पुत्र नातू वंशा-
वळी । एके वेळी जाहली होळी । कोणी नुरेचि यदुकुळीं । वक्षःस्थळी पिटिती ॥ १८ ॥

१ सपले, मेले २ प्रभासपट्टणनामक क्षेत्रास ३ यथासाक्ष ४ लब्धाढ्यानी ५ कर बडवून रडू लागले
६ कान आणि वेरा ७ घेडी ८ विलाप करू लागल्या ९ आमच्या १० विधांति देणाऱ्या ११ परामवून १२ फसविलें
१३ धाच्या पाऱ्यास १४ कमलनेत्रा १५ कमलाने चिह्न १६ कसा पार पाडीन

यादव पडले रे केवढे । तुज कोडूनि धाडिले कृष्णनाथे । वेगीं न्यारे मज तेथें । पाहीन समस्तें तानुलीं ॥ १९ ॥ ऐकोनि देवकीचे वचन । वसुदेवादि उग्रसेन । आकंदोनि सकळ जन । प्रभासासी जाण निघाले ॥ २२० ॥

तत्र स स्वरिता जग्मु कृष्णविश्लेषमिहला । न्यसव शरते यत्र ज्ञातपोऽग्रन्त भाननम् ॥ १७ ॥

स्त्रिया पुरुष सुहृज्जन । मिळोनि स्वगोत्रजन । शीघ्र प्रभासा गमन । करीत रुदन निघाली ॥ २१ ॥ हाकार्वावाचा वंवाळ । स्त्रिया करिती कोल्हाळ । कृष्णवियोगें सकळ । दुःखविह्वळ निघाली ॥ २२ ॥ रणी पडिले यादव । प्राणरहित निर्जीव । तेथ पावलीं सर्व । वोंवा संती करिती ॥ २३ ॥

देवकी रोहिणी चैव वसुदेवसभा सुतो । कृष्णराभावपश्यन्त शोकातां विजदुः स्मृतिम् ॥ १८ ॥

प्राणाश्च विजदुःस्रप्र भगवद्विरहातुरा । उपगुह्य पर्तींसात् चित्तामारुद्दु स्त्रिय ॥ १९ ॥

देवकी आणि रोहिणी । वसुदेव उग्रसेन दोनी । यादव निमाले रणागणीं । तये स्थानीं पाहों येती ॥ २४ ॥ दीर्घअथनें युद्धधरणी । पडिल्या यादव्वीरश्रेणी । तेथें राम-कृष्ण पुत्र दोनी । पाहता नयनीं न देखती ॥ २५ ॥ कृष्णविरहें शोकाकुलित । दुःख न सठेचि अतिअद्भुत । चौघें जणे आरुदत्त । पडिलीं मूर्च्छित अतिदुःखें ॥ २६ ॥ निमात्या रामकृष्णाचें मुख । आह्मी न देखोंचि निःशेख । तेणें उंधळे परम दुःख । दुःखासवें देख निमालीं ॥ २७ ॥ प्राणे करावे उत्क्रमण । त्यासीही कृष्णदुःखें दारुण । दुखें निमाले स्वयें प्राण । वांचवी कोण तयातें ॥ २८ ॥ न देखता राम कृष्ण । ते मूर्च्छेंसवेंचि प्राण । चौघीं जणीं त्यजिले जाण । अर्थ क्षण न लागतां ॥ २९ ॥ समस्त यादवाच्या स्त्रिया । आपुलाले धरुनि प्रिया । अग्निप्रवेश करावया । चढल्या लंबलाह्या चितेमार्जीं ॥ २३० ॥ यादवाच्या स्त्रिया बहुतीं । कोण प्रवेशत्या कैशा रीतीं । ते अग्निप्रवेशाची स्थिती । परीक्षितीप्रती शुभ सांगे ॥ ३१ ॥

रामपत्न्यश्च तद्देहसुपुत्राग्निमाविशान् । वसुदेवपत्न्यस्रप्राप्र प्रसुश्रादीन् हरेः स्तुपा ।

कृष्णपत्न्योऽविशान्नि रश्मिपथाधास्तदात्मिका ॥ २० ॥

वळारामाचिया पत्नी । रेवत्यादि मुख्य करुनी । स्वपतीचा देह धरुनी । प्रवेशल्या अग्नीं तद्दानयुक्त ॥ ३२ ॥ निघाल्या देवकी रोहिणी । इतरा ज्या वसुदेवपती । त्याही प्रवेशल्या अग्नीं । देह धरुनी स्वपतीचा ॥ ३३ ॥ प्रद्युम्नासचे रती । प्रवेशली महामती । सावासवे रूपवती । प्रवेशे निश्चितीं दुर्योधनकन्या ॥ ३४ ॥ अनिरुद्धासवें देसा । प्रवेशे रोचना आणि उला । एवं कृष्णसुना सकळिका । यादवनायिका प्रवेशल्या अग्नीं ॥ ३५ ॥ अग्निप्रवेशी श्रीकृष्णपत्नी । त्याची अलोलिक करणी । त्यामार्जीं मुख्य रश्मिणी । सती-शिरोमैणी जगन्माता ॥ ३६ ॥ कृष्णनिर्याणे रश्मिणी । तद्रूप जाहली तत्क्षणीं । जेरीं ज्वाळा मिळे वहीं । तेवीं कृष्णपत्नी तदात्मिका ॥ ३७ ॥ रुक्मिणीचा देह दहन । करावया नुरेचि प्रेतपण । कृष्णपूर्णत्वे स्वयंभ पूर्ण । गति समान दोर्हीची ॥ ३८ ॥ कृष्ण गेला जाणोनि रुक्मिणी । तटस्थ ठेली तत्क्षणीं । साडूनि देहाची गत्रसणी । कृष्णम्यरूप-

१ रितीक २ रुदन ३ कोल्हाळ ४ भरप पावते ५ प्रेतहण ६ वादपीठांज ७ पत्नी ८ शरीर मांस

९ धरणीचे १० वाटे ११ दुःख जाणोवर १२ देह टारून

१३ तारुण्य १४ पश्चिमनामपत्नीत पुत्र

मिळणीं तदात्मिका जाली ॥ ३९ ॥ जैसी गती रुक्मिणी । तैशाचि मुख्य सातजणी ।
 आणीक सोळासहस्र कामिनी । प्रवेशल्या अग्नी तादात्म्यभावे ॥ २४० ॥ जिहीं भोगिले
 कृष्णसुरतसुख । त्यासी गति न्यूनाधिक । बोलतां वांचेसी लागे दोख । जाहल्या चिदा-
 त्मक कृष्णांगसंगे ॥ ४१ ॥ जो वाचे स्मरे कृष्ण कृष्ण । तो तदात्मता पावे पूर्ण । मा
 जिहीं भोगिला श्रीकृष्ण । त्याशी दशा न्यून कदा न घडे ॥ ४२ ॥ ज्यासी लागे कृष्णांचा
 अंगसंग । त्याच्या लिंगदेहा होय भंग । त्यासी पूर्ण पदवी अभंग । भोगिता भोग
 तादात्म्य नित्य ॥ ४३ ॥ ज्याच्या ध्यानासी ये कृष्णमूर्ती । त्यासी चारी मुक्ति वंदिती ।
 मा जिहीं स्वयें भोगिला श्रीपती । त्यांसी अन्य गति असेना ॥ ४४ ॥ ज्यांसी इहलोकीं
 कृष्णसंगती । त्यांसी परलोकीं अन्य गती । बोलतां सज्ञान कोपती । त्यासी पूर्ण प्राप्ती
 पूर्णत्वे ॥ ४५ ॥ जो अडखळोनि गंगेसी पडे । त्याचें पातक तत्काळ उडे । मा ज्यासी
 विधुक्त स्नान घडे । त्याचें पाप न झडे मग कैसेनी ॥ ४६ ॥ तेवीं कृष्णव्यभिचारस-
 गती । गोपी उद्धरल्या नेणों किती । त्याच्या निजपह्यांसी अन्य गती । कैशा रीतीं
 घडेल ॥ ४७ ॥ तृण वही मृग पापाण । गाची गोपिका गौळीजन । कृष्णसंगे तरले पूर्ण ।
 त्याचिया स्त्रियांसी अन्य गति कैशी ॥ ४८ ॥ यालागीं कृष्णसंगती । ज्यांसी घडली
 भंलत्या रीतीं । ते उद्धरले गा निश्चितीं । जाण परीक्षिती कुरुराया ॥ ४९ ॥

अर्जुन प्रेयस सग्यु कृष्णस्य विरहादुर । आत्मान सान्वयामास कृष्णगीते सदुक्तिभि ॥ २१ ॥

ज्याचा रथ वागवी आपण । ज्याचा सारथी श्रीकृष्ण । ऐसा प्रियसखा अर्जुन ।
 कृष्णविरहे पूर्ण उद्धिन्न जाहला ॥ २५० ॥ तंव कृष्णगीता सदुक्ती । आठवली त्याचिये
 चित्ती । मग आपण आपण्याप्रती । बोलिला उपपत्ती त्या ऐका ॥ ५१ ॥ कृष्ण माझ्या
 मनाचें मन । कृष्ण दुःखीचे आर्यंतन । कृष्णप्रभा हे प्रकाशे ज्ञान । तेथ भिन्नपण मज
 कैसे ॥ ५२ ॥ कृष्णप्रभा हटीं देखे । कृष्णअवधाने श्रवण ऐके । कृष्णानुवादे बोल
 बोलके । तेथ मी वेगळिके वृथा मानीं ॥ ५३ ॥ कृष्ण हृदयस्थ आत्मा अव्यंग । कृष्ण
 माझ्या अगाचें अग । त्या कृष्णासीं मज वियोग । हा मिथ्या प्रयोग मायिक ॥ ५४ ॥
 कृष्ण माझ्या जीवाचें जीवन । कृष्ण सवाह्य परिपूर्ण । कृष्णे वियोग मानिजे मीपण ।
 तेंही निर्मग्न श्रीकृष्णां ॥ ५५ ॥ भिन्न भिन्न भूताकृती । त्यामाजी अभिन्न कृष्णस्थिती ।
 विपरीं समान श्रीपती । त्यासी वियोगप्राप्ति कदा न घडे ॥ ५६ ॥ घट मृत्तिकेसी नव्हे
 भिन्न । पंत नव्हे तंतु त्यागून । तैसा श्रीकृष्णावेगळा अर्जुन । माझे मीपण निवडेना
 ॥ ५७ ॥ कृष्णवियोग मी मानी जेथ । तेथही असे श्रीकृष्णनाथ । वियोग मानिजे सत्य ।
 ते केवळ भ्रात अतिमूर्ख ॥ ५८ ॥ नित्य सर्वगत परिपूर्ण । कृष्ण अखंडदंडायमान ।
 त्यासीं मजसीं वेगळेपण । सर्वथा जाण असेना ॥ ५९ ॥ 'न जायते चियते' हे वचन ।
 स्वमुखें बोलिला पुरुषोत्तम । त्या कृष्णासी जन्ममरण । मूर्खजन मानिती ॥ २६० ॥
 'अक्षर ब्रह्म परम' । स्वयें बोलिलें पुरुषोत्तम । त्या कृष्णासी जन्ममरण । मूर्ख मनोर्थे

१ कृष्णसुरतसुख ज्यानी भोगिले त्याना न्यूनाधिक गति योग्यतेप्रमाणें मिळली असें नसून त्या कृष्णाच्या अंगस-
 गान संवच चिदात्मक झाल्या २ सायुज्ययुक्ति ३ स्थिति ४ वासनारमक सूक्ष्म देहाला ५ तत्त्वस्वप्ता ६ यथाशास्त्र
 ७ योगसाधो प्रकारें ८ दुर्मग्नरु, दुःखी ९ भगवद्गीताश्रव १० स्थान ११ बुद्धि गेले १२ वन्न १३ "अक्षर ब्रह्म
 परम"-भगवद्गीता अध्याय ८ श्लोक ३. १४ मनाचे घर्मे, मनोद्विती.

कल्पिती ॥६१॥ 'क्षराक्षरातीत । उत्तमं पुरुष' श्रीकृष्णनाथ । त्यासी जन्ममरणादि आवर्त । कल्पिती भ्रान्त मनोधर्म ॥ ६२ ॥ त्या कृष्णासीं मज वेगळेपण । कल्पार्तीही नाही जाण । करिता गीतार्थाचें स्मरण । आपुले आपण पूर्णत्व देखे ॥ ६३ ॥ मी अज आद्य अचळ । मी नित्य निज निर्मळ । माझ्या स्वरूपा नाही चळ । त्रैलोक्य खेळ पै माझा ॥ ६४ ॥ जगातें नेमिता वेद । तो निःश्वसित माझा बोध । मी आनदासी परमानंद । स्वानंदकंद निजांग ॥ ६५ ॥ मी आपहणें आप । मी प्रकृतिपुरुषाचा वाप । मी अवतारी अवतरे कृष्णरूप । हा सत्यसकल्प पै माझा ॥ ६६ ॥ धरोनि माझ्या स्वरूपाचा आधार । मीचि कृष्णरूप अवतार । करुनि स्वलीला नानाचरित्र । अर्ता सामावें साचार मजमार्जी मीच ॥ ६७ ॥ माझ्या निजस्वरूपाचेनि वळें । मीच कृष्णरूपें खेळ खेळें । अर्ता मजमार्जी मीच मिळें । निजात्ममेळें निजनिष्ठा ॥ ६८ ॥ एक नर एक नारायण । परस्परें ते अभिन्न । यालागीं पूर्णत्वे अर्जुन । आपण्या आपण स्वयें देखे ॥६९॥ वाप कृपालु कृपानिधि । उपदेशिला युद्धसंधीं । परी लाविली जे समाधी । ते न मोडे त्रिशुद्धी कटपातकाळीं ॥७०॥ नाही स्थानशुद्धि चिखोट । सेंधें रथांचे घडघडाट । सुदता रात्राचे कडकडाट । लाविली निर्दुष्ट परमात्मनिष्ठा ॥ ७१ ॥ कैशी लाविली समाधी । जी न मोडेच महायुद्धीं । शेखीं कृष्णाप्रसानअवधी । तोचि बोध उद्बोधी परिपूर्णत्वे ॥ ७२ ॥ ज्यासी गीता उपदेशी कृष्ण । त्यासी न वाणे पूर्णपण । ऐसें वोलताचि वचन । परण दूषण वाचेसी ॥ ७३ ॥ ते वाचा गलितकुष्टीं झडे । तीस विकल्पें पडती किडे । ते वाचाचि समूळ झडे । कृष्णोर्को ते घडे बोध ह्यणता ॥ ७४ ॥ गीताउपदेशे पूर्णपण । नव्हे ऐसे ह्यणता जाण । वाग्देवता कोपे आपण । इतराचा कोण पडिपांडू ॥ ७५ ॥ गीता ऐके पाहे पडे । ज्यासी गीतास्मरण घडे । त्यासी पूर्णत्व स्वयें जोडे । मा उपदेशें नांतुडे पूर्णत्व कैसे ॥ ७६ ॥ गीतार्थाचें पूर्णपण । वक्ता जाणे श्रीकृष्ण । का श्रोता जाणे अर्जुन । ज्यासी ते खूण वाणली ॥७७॥ साराश काढुनि वेदार्था । श्रीकृष्णे प्रकट केली गीता । तेथील अभिप्राय पाहता । जोडे अक्षयता निजमोक्ष ॥ ७८ ॥ परदेशी जाहला होता वेदात । त्यासी सहाय जाहला गीतार्थ । तेणे वळें मतें समस्त । जिणोनि समर्थ ती जाहली ॥ ७९ ॥ कृष्णनि श्वासें जन्मले वेद । गीता स्वमुखें प्रकटली शुद्ध । यालागीं गीतार्थ अगाध । धंडीते वेद तेणे जाहले ॥ २८० ॥ वेदें आठ केले तिनी वर्ण । दुराविले स्त्रीशूद्रजन । न शिवे त्याचे कान । हें वेदासी न्यून पै आलें ॥ ८१ ॥ तं वेदाचे फेडावया हें । गीता प्रकटिली श्रीकृष्णें । गीतेचे श्रवणे पठणें । उद्धरणे समस्ता ॥८२॥ अर्जुनाचे प्रीतीकारणें । गीतार्थ प्रकाशिला श्रीकृष्णे । गीतेचेनि श्रवणे पठणे । उद्धरणे जडजीवा ॥ ८३ ॥ अतो अगाध गीतामहिमान । तेणे गीतार्थ तो अर्जुन । करुनि आपले सात्वन । जाहला सावधान प्रकृतिस्थ ॥ ८४ ॥

१ "यस्माक्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तम । अनोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितं पुण्यात्तम" -मगधटीत कृष्णाय १५-१८. २ भोंवरे ३ "यस्य नि क्षरित वेदा" ४ उद्घाच्या रूपानें ५ भारता मुखाचे प्रारंभी ६ शात, चांगली ७ पुष्कळ ८ आठवे, प्रगटे ९ प्रतिष्ठा, किमत १० जमत नाही ११ निराश्रित १२ कृष्णाच्या सासाद सुजगादल ही गीता निघाली व श्वासापावून वेद निघाले ह्यांन गीतेची मदती अधिक १३ घडघडाट १४ कृपावच, वावट झाले-पारयाचें झणणें मातें एकदां सांगितलेंच आदि. १५ सत्य, शांत

बन्धुनां मष्टगोत्राणामर्जुन सांपरायिकम् । हताना कारयामास यथावदनुपूर्वम् ॥ २२ ॥

यादव निमाले कुलवंशेसी । गोत्रज नाही कर्मातरासीं । वज्र राहिला द्वारकेसी । तो विधी अर्जुनासी करणे पडला ॥ ८५ ॥ मी पावलो निष्कर्म ब्रह्म । तो मी न करीं अंत्य-कर्म । ऐसा ज्ञानगर्वोपक्रम । तोही सूक्ष्म भ्रम अर्जुनीं नाहीं ॥ ८६ ॥ 'कर्मवैयकर्म यः पश्येत्' । हा अर्जुनीं वाणला पूर्णांश । तेणे तो अंत्यकर्मास । स्वयें सावकाश करिता जाहला ॥ ८७ ॥ प्रथम ज्येष्ठांचे दहन । पाठीं कनिष्ठाचे जाण । तैसेच करी पिंडदान । तिळतर्पण सर्वांचे ॥ ८८ ॥ उत्तरक्रिया करूनि सपूर्ण । द्वारकेसी आला अर्जुन । तेथेही वर्तले आन । समुद्र दारुण क्षोभला ॥ ८९ ॥

द्वारका हरिणा स्वका समुद्रोऽष्टावयश्क्षणात् । वर्जयित्वा महाराज श्रीमद्भगवदालयम् ॥ ९३ ॥

नित्य सन्निहितस्तत्र भगवान् मधुसूदन । स्मृत्याऽशेषाशुभहर सर्वमद्भलमद्भलम् ॥ ९४ ॥

द्वारका सांडूनि गेला कृष्ण । तेथ समुद्र आला आपण । बुडविली न लागतां क्षण । पळाले जन हाहाभूत ॥ २९० ॥ द्वारका बुडविली पूर्ण । राखिले भगवंताचें स्थान । जो आला पाताळीहून । कुळनिर्दळण करावया ॥ ९१ ॥ तें भगवंताचें स्थान । समुद्र न करीचि निमग्न । जेथ हरीचे सन्निधान । नित्य नूतन स्फुरद्रूप ॥ ९२ ॥ ज्याचें करितांचि स्मरण । महापातका निर्दळण । सकळ मंगळाचें आर्यतन । तें हरीचें स्थान उरले असे ॥ ९३ ॥ द्वारकेमार्जी नित्यपूजा । अद्यापि होतसे गरुडध्वजा । ऐक परीक्षिति महाराजा । ते अधोक्षजाचें स्थान ॥ ९४ ॥

श्रीबालबुद्धानादाय हतशेषान् धनञ्जय । इन्द्रप्रस्थ समावेश्य वज्र तत्राभ्यपेचयत् ॥ ९५ ॥

एवं द्वारका जाहलिया निमग्न । उरले वाल वृद्ध स्त्रीजन । त्यांसी घेऊनियां अर्जुन । निघाला आपण इंद्रप्रस्था ॥ ९५ ॥ यादव प्रभासापर्यंत । गेले ते निमाले समस्त । उरले जे द्वारकेआंत । वज्रादिकासमवेत अर्जुन निघे ॥ ९६ ॥ एवं घेऊनिया समस्तांसी । पार्थ आला इंद्रप्रस्थासी । राज्यधर यादववर्शा । तेथ वज्रासी अभिपेकी ॥ ९७ ॥ अनिरुद्धाचा पुत्र वज्र । यादववंशीं राज्यधर । अभिपेकूनि अर्जुनवीर । निघे सत्वर धर्माप्रती ॥ ९८ ॥

शुक्ला सुहृद्दध राजन्नर्जुनाचे पितामहा । स्वा तु वनाधर कृत्वा जन्मु सर्वे महापथम् ॥ २६ ॥

निजधामा गेला श्रीपती । अर्जुने सांगता धर्माप्रती । तुज राज्य देऊनि परीक्षिती । लागले महापंथीं तत्काळचि ॥ ९९ ॥ निजधामा गेला श्रीपति कृष्ण । ऐकतां कुंत्या सांडिला प्राण । द्रौपदीसहित पाचही जण । महापंथी जाण निघाले ॥ ३०० ॥

य प्तदेवदेवस्य विष्णो कर्माणि जन्म च । कीर्तयेत् श्रद्धया मर्यं सर्वपापे प्रमुच्यते ॥ २७ ॥

देवाधिदेव सर्वेश्वर । त्याचे मत्स्यकूर्मादि अवतार । जन्मकर्मादि नाना चरित्र । गाती ते पवित्र पुण्यराशी ॥ १ ॥ तेंचि चरित्र तत्त्वता । श्रद्धायुक्त भीतीं गातां । प्रयागादि समस्त तीर्थां । होय पवित्रता त्याचेनी ॥ २ ॥ श्रद्धायुक्त हरिकीर्तन । त्याचे पवित्रते-समान । आन नाहीं गा पावन । तुझी आण गा परीक्षिति ॥ ३ ॥ ते तूं श्रद्धा कोण ह्मणसी । जेवीं धनलोभी धनापासीं । गुळीं आवडी माकोड्यांसी । तैसी कीर्तनासी

आवडी ॥ ४ ॥ जेवीं शिणतां काळें बहुते । वंध्या प्रसवे एकोलेंतें । ते कळखळी जैत्री
 त्यातें । तेवीं कीर्तनाते अतिप्रीती ॥ ५ ॥ जो कीर्तनाचेनि वैभवे । हरिचरित्र गावया
 सद्भावे । पतंगाच्या ऐसा धावे । श्रद्धा त्या नावें कुरुराया ॥ ६ ॥ ऐशिया श्रद्धासपती ।
 वणितां भगवद्गुणकीर्ती । श्रद्धालुना परम प्राप्ती । जाण निश्चितीं नृपनाथा ॥ ७ ॥ जरी
 आपण परमेश्वर । स्वलीला धरी नानावतार । तरी श्रीरामकृष्णचरित्र । अतिगंभीर
 पावनत्वे ॥ ८ ॥ कृष्णाची चोरी गीतीं गाता । सुवर्णस्तेया पावनता । कृष्णव्यभिचार
 वणितां । गुरुतल्पगैता हरी दोषे ॥ ९ ॥ पूतनापयःपावनोपण । तें चरित्र करिता पठण ।
 सुरापानादि दोष दारुण । हरी सपूर्ण विश्वासका ॥ ३१० ॥ राक्षसकुळींचा रावण । परी
 तो जातीचा शुद्ध ब्राह्मण । नित्य करी वेदपठण । ब्रह्मयाचा जाण तो नातू ॥ ११ ॥
 त्याचें सकुळ निर्दळण । श्रीराम करी आपण । तें करिता पठण । ब्रह्महत्या जाण
 नासती ॥ १२ ॥ धर्मसाह्यकारी श्रीकृष्ण । केळें पाडवाचें रक्षण । त्या भारताचेनि श्रवणे
 जाण । निमाले ब्राह्मण वाचविले ॥ १३ ॥ अठरा ब्रह्महत्या जनमेजयासी । अठरा पवें
 सागोनि त्यासी । निमाल्या उठविलें द्विजांसी । कृष्णकीर्तिं ऐसी पावन ॥ १४ ॥ ऐकतां
 कृष्णरामकीर्ती । महापातकें वापुडें किती । पाया लागती चारी मुक्ती । श्रद्धासपती
 कीर्ती गाता ॥ १५ ॥ श्रद्धेचिया अतिप्रीती । आवडीं गाता कृष्णकीर्ती । सहजे सायु-
 ज्यता पावती । देहस्थिती असताही ॥ १६ ॥ हरिकीर्तिकीर्तन ज्याच्या ठायीं । तोही
 वर्तता विसे देहीं । परी देहीं ना तो हरीच्या ठायीं । हरि त्याचे ठायीं अवघाचि ॥ १७ ॥
 तोही अवघा हरीभीतेरीं । हरि त्या सबाह्य अभ्यंतरीं । परीक्षित ऐशियापरी । कीर्तिमंत
 ससारीं नादती ॥ १८ ॥ यालागीं हरिकीर्तनापरते । सुगम साधन नाहीं एवें । जे विन-
 टले हरिकीर्तनातें । ते देहबंधनातें नाकळती ॥ १९ ॥ कृष्णकीर्तनीं उजळली स्थिती ।
 ती मैळेना कदा कल्पार्ता । जरी ते देहकर्म करिती । तरी जाहली स्थिति मैळेना ॥ ३२० ॥
 आकाश पर्जन्यें नव्हे बोले । का रविर्विव विहिरजळें । असोनिवा तेंणें मेळें । कदाकाळें
 तिंवेनीं ॥ २१ ॥ तेवीं हरिकीर्तनकळोळें । जयाची निष्कामदशा उजळे । ते वर्तता देह-
 कर्ममेळें । देहविटाळे अलिप्त ॥ २२ ॥ निजभक्ताचे शरीरकर्म । स्वयें चालवी पुरुषोत्तम ।
 यालागीं भक्तासी कर्मभ्रम । अंधमोत्तम वाधीना ॥ २३ ॥ भक्तांभक्ताची कर्मगती ।
 भगवंत चालवी निश्चितीं । तेथ भक्ताची का अलिप्तस्थिती । अभक्त का होती अतिवृद्ध
 ॥ २४ ॥ करिता कृष्णकीर्तिकीर्तन । भक्ताचा निरसे देहाभिमान । यालागीं ते अलिप्त
 जाण । अभक्ता बधन अहंभावे ॥ २५ ॥ हे दशा मागितल्या पावती । ऐसे न घडे ना
 परीक्षिती । आवडीं गाता कृष्णकीर्ती । सहज स्थिती ठसावे ॥ २६ ॥ श्रीकृष्णकीर्तिकी-
 र्तने । बहुताचें ससारधरणे । उठविले स्वयें श्रीकृष्णें । चरित्रपठणे तुष्टोनी ॥ २७ ॥
 कृष्णकीर्तिकीर्तनगोडी । अहंकाराची घादवडी फोडी । जीवाचें जीवबधन तोडी ।

१ एकलता पुत्र २ द्रवते ३ सडप चालतो, उडी घालतो ४ सोचें चोरणाऱ्याला ५ गद्यपद्यशां गगन केल्यावर
 गातकाचा नाद होतो ६ श्रद्धाबद्धे ७ मेलणे ८ कुळक ९ हरीच्या स्वरूपीं राहणारा १० रमने ११ वापडे
 नाहींत १२ मलिन होत नाहीं कृष्णकीर्तना प्राप्त झालेली स्वरूपस्थिति भग पावत नाहीं १३ अथक्याची
 १४ मित्रत नाहीं १५ निष्कामदशा उजळल्यावर देहाचीं कर्म बंधक होत नाहीं १६ परमारवा १७

निःसीम आवडी कीर्ति गातां ॥ २८ ॥ एवं कृष्णकीर्तिकीर्तनें । भक्तीं कृष्णपदं स्वयं
घेणे । जग उद्धरावयाकारणे । कीर्तिं श्रीकृष्णे विस्तारिली ॥ २९ ॥ जन्मापासूनि अंतप-
र्यंत । कृष्णचरित्र अत्यद्भुत । तुज म्यां सांगितलें साद्यंत । परामृत निजसार ॥ १३० ॥

इत्य हरेर्भागवतो रचिरावतारवीर्याणि घालचरितानि च श्रुतमाणि ।

अन्यत्र चेह च श्रुतानि गृणन्मनुष्यो भक्ति परा परमहसगतौ लभेत ॥ २८ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्याय ॥ ३१ ॥ ॥ समाप्त एकादशस्कन्ध ॥

जन्मापासूनि ज्ञानघन । श्रीकृष्णचरित्र अतिपावन । ज्याचे संगतीं गोवंळे जाण ।
अज्ञान जन उद्धरिले ॥ ३१ ॥ ज्याचिया व्यभिचारासगतीं । गोपी उद्धरल्या नेणों किती ।
कृष्ण श्यामसुंदरमूर्ती । अभिलाषीं चित्ती हृद धरिला ॥ ३२ ॥ देखोनि सुंदर कृष्ण
मूर्ती । गायी वेधल्या तटस्थ ठांती । पशु उद्धरले कृष्णसगतीं । मा गोपी सुद्धरती
कैसेनी ॥ ३३ ॥ गायीगोपिकाचें नवल कोण । वृंदावर्नीचे तृण पापाण । कृष्णसगें तरले
जाण । ऐसा ज्ञानघन श्रीकृष्ण ॥ ३४ ॥ विपें भरोनियां निजस्तना । पूतना घेऊं आली
प्राणा । तेही कृष्णसगें जाणा । त्याच क्षणा उद्धरली ॥ ३५ ॥ कंसशिशुपाळादिकासी ।
द्वेषेंचि तारी हृषीकेशी । चंदन लाविता अगासी । अगसगें कुब्जेसी तारिले ॥ ३६ ॥
उन्मत्त मदें अतिमूढ । मारू आला कुत्रलयापीड । त्यासी मोक्षाचा सुरवाड । उद्ध-
रिला सहृद कृष्णाभिघातें ॥ ३७ ॥ अरिष्ट करूं आला श्रीकृष्णालागीं । तो अरिष्ट
तारिला धरुनि शिगीं । अघासुरें गिळितां वेगीं । चिरोनि दो भागीं उद्धरी कृष्ण ॥ ३८ ॥
कृष्णलक्षें लावूनि टाळी । वक ध्यानस्थ यमुनाजळीं । तो कृष्णाते सवेग गिळी । करुनि
दोन फाळी तारिला ॥ ३९ ॥ उडवू आला तृणावर्त । त्यासी कृष्णे उडविला आवर्त ।
अंगसगें कृष्णनाथ । कृपावंत वैरियां ॥ ३४० ॥ गोपाळ नेले चोरचोरू । ठकून आला
व्योमासुरू । त्याचाही केला उद्धारू । मोक्षें उदारू श्रीकृष्ण ॥ ४१ ॥ केशिया
कसाचा घोडा । कृष्णे मारुनि तारिला पुढा । मळ मर्दूनि मालखंडा । मोक्षाचा उघडा
सुकाळ केला ॥ ४२ ॥ काळिया नाथिला विखारू । वृक्षी उपाडिला वत्सासुरू । भवाब्धी-
मार्जी श्रीकृष्ण तारू । सवेग उद्धारू जडमूढा ॥ ४३ ॥ जिहीं खेळविला चक्रपाणी ।
ज्याचे घरीं प्याला पाणी । ज्याचे चोरुनि खादले लोणी । त्याही गौळणी उद्धरिल्या
॥ ४४ ॥ रुक्मिण्या तारिला विटवोनी । बाण तारिला भुजा छेदोनी । कंस तारिला निर्द-
ळूनी । मोक्षदानी श्रीकृष्ण ॥ ४५ ॥ जे जे मिनले सोयरिके । जे कां पाहूं आले कौतुके ।
ते ते तारियेले यदुनायके । दर्शनसुखें निववूनी ॥ ४६ ॥ पाडव तारिलें पक्षपातें । वैरी
तारिले शस्त्रघातें । यापरी श्रीकृष्णनाथे । उद्धरिलीं वहुतें निजसगें ॥ ४७ ॥ वैरी तारिले
द्वेषवैभवे । भक्त पावले भजनभावे । गोपी तारिल्या सगानुभवे । ज्या जीवें भावें अनुसं-
रल्या ॥ ४८ ॥ गायी तारिल्या सरक्षणेसीं । मयूर तारिले मोरपिशीं । वृक्ष तारिले तुरं-

१ गवळी, गोपाळ २ जागच्या जागींच राहतात ३ सहजप्राप्ति ४ कृष्णातें मारण्यामुळे ५ अरिष्ट नाशाचा राक्षस
६ भाग ७ धनुना ८ नाहींवा केला ९ विपारी सर्प १० ज्ञानोवाचार्य लिहिल्यात - 'हृत्वि कवणें एकें मिस । चित्त माझे
ठायी प्रवेशे । वेतलें हो, मग थापेंसें । मीच होणें असे ॥ ४६३ ॥ नारदा धृवा अक्रूर । शुक्रा इन सनखसारा ।
दया मणी मी यदुधरा ॥ प्राप्य जैसा ॥ ४६८ ॥ तैसाचि गोपिकासि कामें । तया कसा भयसधर्में । येरा घातका मनोवर्में ।
॥ ४६९ ॥' - ज्ञानेश्वरी ध० ९

कोनी केशी । तारक/हपीकेगी पूर्णत्वे ॥४९॥ पूर्ण ब्रह्म कृष्णावतार । ज्ञानप्राधान्य लीला
 विचित्र । त्यांत परम पावन वाळचरित्र । वंद्य सर्वत्र सज्ञाना ॥३५०॥ घेऊनि पद्भुषैश्वर्य-
 संपत्ती । अवतरली श्रीकृष्णमूर्ती । यश श्री औदार्य ज्ञान शाती । वैराग्यस्थिती अभंग
 ॥ ५१ ॥ इतर अवतारीं अवतरण । तेथें गुप्त केले साहीं गुण । कृष्णावतार ब्रह्म पूर्ण ।
 पूर्ण पद्भुगुण प्रकाशिले ॥ ५२ ॥ यालागीं कृष्णावतार जाण । अनवच्छिन्न साही गुण ।
 त्याचेनि अंगसंगें उद्धरण । सर्वांसी जाण सर्वदा ॥ ५३ ॥ उद्धरले कृष्णसर्गती । अथवा
 कृष्णाचिया अतिप्रीती । तरले देखता कृष्णमूर्ती । हें नवल निश्चिती नव्हे एथें ॥ ५४ ॥
 हेंचि पं गा कृष्णकीर्ती । अत्यावडी गाता गीती । उद्धरले नेणों किती । अद्यापि उद्ध-
 रती श्रद्धाळू ॥ ५५ ॥ आवडीं गाता कृष्णकीर्ती । कीर्तिमता लाभे परम गती । जीते परा
 ऐसें ह्मणती । ते चौथी भक्ती घरी रिघे ॥ ५६ ॥ आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी । त्यांची सहजे
 राहे स्थिती । अखंड प्रकटे चौथी भक्ती । श्रीकृष्णकीर्ती स्वयें गाता ॥ ५७ ॥ आवडी
 गातां श्रीकृष्णकीर्ती । सहजे होय विपर्यी विरक्ती । शमदमादि संपत्ती । पायां लागती
 सहजेची ॥ ५८ ॥ कृष्णकीर्तीची जपमाळी । जो अखंड जपे जिहामूळी । श्रीकृष्ण
 त्याजवळीं । सर्व काळीं सर्वदा ॥ ५९ ॥ आदरें जपता श्रीकृष्णकीर्ती । श्रीकृष्ण प्रकटे
 सर्व भूतीं । सहजे ठसावे चौथी भक्ती । परमात्मस्थितीममवेत ॥ ६० ॥ जे भक्तीमार्जी
 जाण । पूज्य पूजक होय श्रीकृष्ण । मग पूजाविधिविधान । देवोचि आपण स्वयें होये
 ॥ ६१ ॥ अथ गंध धूप दीप जाण । अवघेंचि होय श्रीकृष्ण । हें चांथे भक्तीचे लक्षण । आपणां
 आपण स्वयें भजे ॥ ६२ ॥ चौथे भक्तीचें विद्वान । भोग्य भोक्ता स्वयें श्रीकृष्ण । कृष्णेसी
 वेगळेपण । भक्तां अर्ध क्षण असेना ॥ ६३ ॥ ते काळी भक्तांसी जाण । देह गेह होय
 श्रीकृष्ण । जात गोतें श्रीकृष्णचि आपणें । ससारही पूर्ण कृष्ण होये ॥ ६४ ॥ ऐशी
 लाहोनि पराभक्ती । परमहसाची कृष्ण गती । ते कृष्णरूप स्वयें होती । श्रीकृष्णकीर्ती
 वर्णिता ॥ ६५ ॥ जे स्वरूपीं नाहीं च्युंती । ते कृष्णस्वरूप निश्चितीं । भक्त तद्रूप स्वयें
 होती । कृष्णकीर्ती वर्णिता ॥ ६६ ॥ कृष्णकीर्तीचे एक अक्षर । चहू वेदाचे निर्जजिबहार ।
 सकळ शाखांचें परम सार । कृष्णचरित्र कुरुराया ॥ ६७ ॥ जे वेदाचें जन्मस्थान । जें
 पद्मशाखा समाधान । पद्मदर्शना दुर्जावण । तो आठवा श्रीकृष्ण पूर्णावतार ॥ ६८ ॥
 अनंत अवतार झाले जाण । परी कृष्णावतार ज्ञानघन । त्याचे चरित्र अतिपावन ।
 भवबंधनच्छेदक ॥ ६९ ॥ त्या कृष्णाची कृष्णकीर्ती । आदरें आठविता चितीं । भव-
 धनाची संमाप्ती । जाण निश्चितीं नृपनाथा ॥ ७० ॥ वैभव श्रीकृष्णकीर्तीसीं । वैराग्य
 श्रीकृष्णकीर्तीपासीं । श्रीकृष्णकीर्ती वसे ज्याचे मानसीं । ते कळिकाळासी नागवती
 ॥ ७१ ॥ आळसे स्मरता कृष्णमूर्तीं । अखिल पातकें भस्म होती । जे कृष्णकीर्ति सदा गाती ।
 त्यासी चारी मुक्ती आदर्ण ॥ ७२ ॥ श्रीकृष्णकीर्तीचें एकेक अक्षर । निर्दळी महापातक-
 सभार । मोक्ष देऊनि अतिउदार । जगदुद्धारकारक ॥ ७३ ॥ बहु अवतारी अवतरे

१ स्वरूपावसा २ लक्षण ३ घर ४ आत्मबळी ५ टळणें ६ हय. ७ सहा शाखें. ८ समजावणी पद्मदर्श-
 नाची एकता जिथें होते ते श्रीकृष्णरूप होय ९ क्षान्तेचें पूर्ण १० शोबट, मुटका. ११ सापवत नाहींत १२ आदिगांच्या
 देणगीप्रमाणें खाधीन १३ महापापाचे दीग.
 प. भा. १०६

देवो । परी ये अवतारींचा नवलांबो । ज्ञानप्राधान्य लीला पहा हो । अगम्य अभिप्रावो
 ब्रह्मादि देवां ॥ ७४ ॥ जन्मापासून जो जो देहांडा । तो तो नीच नवा पवांडा । ब्रह्म-
 सुखाचा उघडा । केला रोकडा सुकाळ ॥ ७५ ॥ अवतारांमार्जी श्रीकृष्ण । निर्जेनिष्टक
 ब्रह्म पूर्ण । त्याचें चरित्र ज्ञानघन । पठणें पावन जन होती ॥ ७६ ॥ ऐसी पावन कृष्ण-
 कीर्ती । पढता वाचक उद्धरती । श्रद्धेने जे श्रवण करिती । तेही तरती भवसिंधू ॥ ७७ ॥
 कलियुगीं जन मंदर्मती । त्यांसी तरावया सुगमस्थिती । परम पावन कृष्णकीर्ती । कृपेनें
 निश्चितीं विस्तारली ॥ ७८ ॥ ऐसी पावन भगवत्कीर्ती । विस्तारली श्रीभागवती । त्यांत
 दशमस्कंधाप्रती । श्रीकृष्णकीर्ती अतिगोड ॥ ७९ ॥ उपजल्या दिवसापासूनी । चढोवंडी
 प्रतिदिनीं । कीर्ती विस्तारी चक्रपाणी । दीनजनीं तरावया ॥ ८० ॥ धरुनि नटनाथ्य-
 वेप । अवतरला हृषीकेश । तेथें नानाचरित्रविलास । दिवसेदिवस विस्तारी ॥ ८१ ॥ त्याही-
 मार्जी वाळंचरित्र । मधुर सुंदर अतिपवित्र । मालखंडां जें केले क्षेत्र । परम पवित्र पाव-
 नत्वे ॥ ८२ ॥ जरासध पराभवून । काळयवनातें निर्दाळून । तें अतिविचित्र विद्वान ।
 लाघवी श्रीकृष्ण स्वयें दावी ॥ ८३ ॥ रुक्मिया रणीं विटवून । शिशुपाळादि वीर गांजून ।
 कृष्ण करी भीमकीहरण । ते परम पावन हरिलीला ॥ ८४ ॥ पंडूमहिर्षिचें चरण । भौमा-
 सुराचें निर्दळण । पारिजाताचें हरण । पाणिग्रहण सोळासहस्रीं ॥ ८५ ॥ समुद्रीं वसवूनि
 द्वारावती । निद्रा न मोडितां निश्चितीं । मथुरा आणिली रातारातीं । अभिनव कीर्ती
 कृष्णाची ॥ ८६ ॥ वत्सें वत्सेप होऊनि आपण । आपुले दावी पूर्णपण । ब्रह्मादिका न
 कळे जाण । अवतारी कृष्ण पूर्णांगे ॥ ८७ ॥ खाऊनि भाजीचें पान । तृप्त केले ऋषिजन ।
 ऐसीं चरित्रें ज्ञानप्रधान । परम पावन आचरिला ॥ ८८ ॥ ऐसी कृष्णलीला परमाद्भुत ।
 पाठकां करी परम पुनीत । ते दशमामार्जी समस्त । कथा साद्यंत सांगितली ॥ ८९ ॥
 एकादशाची नवलस्थिती । मूळापासून परम प्राप्ती । ज्ञान वैराग्य भक्ति मुक्ती । स्वमुखें
 श्रीपति सवादली ॥ ९० ॥ प्रथमाध्यायीं वैराग्य पूर्ण । मुख्य अधिकाराचे कारण ।
 नारदवसुदेवसवाद जाण । भूमिशोधन साधकां ॥ ९१ ॥ तेथ निमिजायंतसंवादन । निर्भ-
 याचें कोण स्थान । उत्तम भागवत कोण । मायातरण कर्मब्रह्म ॥ ९२ ॥ इत्यादि विदे-
 हांचे नव प्रश्न । नवांचीं नव उत्तरे पूर्ण । तेचि नव नागर जाण । क्षेत्रकर्पण अतिशुद्ध
 ॥ ९३ ॥ ते पाचां अध्यायांच्या अंती । देवीं प्रार्थिला श्रीपती । कृष्ण कुलक्षयाच्या प्रांतीं ।
 निजधामाप्रती निघेल ॥ ९४ ॥ हें उद्धवे जाणोनि आपण । निर्वेदं केला जो संपूर्ण ।
 तेचि कल्पनाकांशाचे निर्दळण । पालव्या छेदन विकल्पांच्या ॥ ९५ ॥ कामलोभांचे गुप्त
 खुंटे । आडवूं लागले उद्धट । ते समूळ केले सपाट । अतितिवृंटे अनुत्तापें ॥ ९६ ॥
 क्रोधाच्या अतिजाडी । समूळ उपडिल्या महापेडी । शांति निवडक चोखडी । समूळ
 उपाडी मूळेंसी ॥ ९७ ॥ उद्धवचातकअर्थाहरण । चोलिला श्रीकृष्ण कृपाघन । क्षेत्र
 वोलावले संवाह्य पूर्ण । लागली संपूर्ण निजबोधवाफ ॥ ९८ ॥ तेथे पूर्ण ब्रह्म निजबीज ।

१ आद्य २ देहाचा व्यापार ३ निल ४ गुणवर्णन ५ नि सद्य ६ नियुक्त. ७ उत्तरोत्तर, अधिकाधिक ८ वाळ
 सोळा ९ 'मालखंडें' असाही पाठ आहे १० कसब, कौतुक ११ लोक्याचे पाठ काहून १२ रुक्मिण्यादि अष्टनायिकांच
 १३ पाणिग्रहण १४ सहाय १५ सुराची १६ चोळला १७ भूमिशुद्धि १८ जनकराजाचे १९ शेवटीं २० खेद, दुःख.
 कल्पनारूपी आकाशाचें. २१ मूळें, बुडवे. २२ अल्पत वीर. २४ उद्धवरूपी शांतकाचा ह्म उपास करणार.

बाडें तंतु सर्व परित्यज्य । श्रवणनळें अधोक्षज । पेरिलेंचि सहज स्वयें पेरी ॥ ९९ ॥
 यदुभवधूतसंवादस्थिती । चोविसां गुरुच्या उपपत्ती । आगंड खणविला क्षेत्राप्रती ।
 बोढाळ पुढती रिघो न शके ॥ ४०० ॥ चीकभरित जाहल्या पिकाते । भोरेंब्या वोरव-
 डिती तेथें । ते दशमाध्यायी श्रीअनंतें । उडविलीं मत्तें भजनगोफणीं ॥ १ ॥ अकरावे
 अध्यायी जाणा । हुंरंडा ओंव्यां आणि घोळणा । तिळगुळेंसां चाखविलें सुजाणा ।
 मुकलक्षणाचेनि हातें ॥ २ ॥ ते श्रियेचे भोके एध । सत्सगति भगवद्भक्त । तो वारावा
 अध्याय साद्यंत । कृपायुक्त सांगितला ॥ ३ ॥ विषयाची विषयावस्था । बाधक नोहे
 साधकाच्या चित्ता । तेचि त्रयोदर्शां कथा । जाण निश्चितीं सांगितली ॥४॥ एवं तेराव्या
 अध्यायाप्रती । जाहली पिकाची पूर्ण निरूपती । तेचि हंसगीतउपपत्ती । समाधि श्रीपति
 सागोनि गेला ॥ ५ ॥ समार्थी साठवले जें पीक । तें कैसेनि पावती साधक । तदर्थीं
 भजनपूर्वक । चौदावा देख निरूपिला ॥ ६ ॥ पीक चढतचढता हातीं । माझारीं सिद्धि
 झडपोनि नेती । ते सिद्धित्यागाची उपपत्ती । पधराव्याप्रती दाविली ॥ ७ ॥ पीक न
 माय त्रिजगतीं । तरी त्याच्या साठवणा किती । त्या पोडशाध्यायी विभूती । उद्देशें
 श्रीपती दावूनि गेला ॥ ८ ॥ क्षेत्र अधिकारी एथें जाण । चारी आश्रम चारी वर्ण ।
 सतरा अठरा निरूपण । वांटे संपूर्ण विभागिले ॥ ९ ॥ एकुणिसाव्या अध्यायी जाण ।
 करुनि पिकाची सर्वगण । जेणे कोंडेनि वाढले कण । तेही निवडूनि कण घ्यावे ॥४१०॥
 ऐसे निवडिले जे शुद्ध कण । ते प्राप्यप्राप्तीचें लक्षण । त्रिविधभागनिरूपण । विसावा
 जाण निरूपिला ॥ ११ ॥ भागा आले शुद्ध कण । ते राखावे आपले आपण । गुणदो-
 पाचे चोरटे जाण । खळें फोडून निजकण नेती ॥ १२ ॥ सर्वांच्या भागास येताति कण ।
 परी खावों न लाहती चोरव्याभेण । थोर थोर नागविले जाण । चालागीं सरक्षण दृढ
 किजे ॥ १३ ॥ गुणदोपाची नवलकथा । मिळणीं मिळोनि आसता । ठकूनि नेती सर्व
 स्वता । दाणाही हाता नेदिती येवों ॥ १४ ॥ गुणदोप आतुर्वळी । सजानाते तत्काळ
 छळी । गुणदोपांतें जो निर्दळी । तो महावळी तिहीं लोकीं ॥ १५ ॥ हे शिकवण उद्धवें
 ऐकता । तो ह्याणे चोराचा प्रतिपाळिता । तुझा वेदचि गा तत्त्वतां । गुणदोपप्रचळता
 त्याचेनि अंगें ॥ १६ ॥ मुख्य चोरांचा कुंठा । तुझा वेद गा खोटा । त्यामाजीं गुणदो-
 पाचा घरटा । नाना चेष्टा तो शिकवी ॥ १७ ॥ एव प्रतिपाळोनि गुणदोपासी । वेद
 नागवी समस्तासी । एवं उद्धवे वेदांच्या शिसी । कुडेपणांसी स्थापिले ॥ १८ ॥ तो वेदा-
 नुवाद नव्हे कुडां । ऐसा प्रतिपेदीं दिधला झाडा । निरूपणीं अतिचोरडा । अध्याय
 रोकडा एकविसावा ॥ १९ ॥ चोर कोणे मार्गी येती । पिकले पीक ज्या वाटा नेती । तो
 मार्ग बुजावया निश्चितीं । तत्त्वसख्याउपपत्ती दाविसावा ॥ ४२० ॥ मुख्यत्वे ज्ञानार्थें
 सरक्षण । दृढ शांतीचे कारण । ते भिक्षुगीतनिरूपण । स्वयें श्रीकृष्ण सागोनि गेला
 ॥ २१ ॥ मुख्य चोराचें चोरटेपण । मनापार्शीं असे जाण । तें मनोजयाचें लक्षण ।

१ टाकून २ काज हेच कोणी कळकाचे नळ साच्या द्वारे ३ रादक ४ भोरपी=एक प्रकारचें झाड ५ राणारें पांयम्
 ५ हुंरडा शाट्या, ओंव्या गढ्याच्या, व घोळणा किंवा निंबूर बाजरीचा. ६ उत्सव. ७ घाटे ८ दापणी, कणीसतोढणी.
 ९ अस्यत प्रवळ १० व्याधयस्थान ११ फसवितो. १२ चपटाळा १३ खोटा १४ विक्रिकारणी.

भिक्षुगीतनिरूपण तेविसावा ॥ २२ ॥ चोर जन्मती जिचे पोटीं । ते मुख्यत्वे प्रकृति खोटी । पिकल्या पिका करुनि लुटी । लपती शेवटीं तीमार्जो ॥ २३ ॥ आदीं निर्गुण अर्तीं निर्गुण ॥ मध्ये मिथ्या प्रकृतीसीं त्रिगुण ॥ हें मुख्य पिकाचें संरक्षण । केले निरूपण चोविसावा ॥ २४ ॥ मोकळें पीक असतां शेती । पशु पक्षी चोर रिघों न शकती । ते सहज संरक्षणउपपत्ती । निर्गुणोक्ती पंचविसावा ॥ २५ ॥ स्त्रीकामाची धाडी जाण सकळ पिकासी नागवण । पुरुरवा नागवला आपण । इतरांचा कोण पडिपाडू ॥ २६ ॥ कामासक्ति करितां जाण । प्रमदावंदीं पडिले पूर्ण । त्यांसी अनुताप करी सोडवण । हें केले निरूपण सव्विसावा ॥ २७ ॥ निकोपे पीक लागल्या हातीं । त्याची करावया निष्पत्ती । क्रियायोगाची निजस्थिती । सत्ताविसाव्याप्रती प्रकाशिली ॥ २८ ॥ एवं पीक भोगिले सकळ । त्याचा परिपाक पक्वान्न सवळ । अष्टाविसावा अमृतफळ । अतिरसाळ निजगोड्या ॥ २९ ॥ मृदु मधुर अतिअरुवोर । तेणे वासे निवे जेवणार । त्याचा सेवितां त्रासमात्र । सवाह्याभ्यंतर नित्यतृप्ती ॥ ३० ॥ आकाक्षेसी निवाली भूक । सुखावरी तृप्तिसुख । तो हा अष्टाविसावा देख । अलोलिक निजगोड्या ॥ ३१ ॥ अष्टाविसाव्याची निजगोडी । चाखावया अतिआवडीं । ब्रह्मादिकां आवस्था माडी । चवी चोखंडी अनुप्रम ॥ ३२ ॥ हे जिव्हेवीण जेवण । रसनेवीण गोडपण । अदातां दात पाडूनि पूर्ण । वापुली आपण चवी चाखे ॥ ३३ ॥ श्रीकृष्णे परवडी ऐशी । ताटस्थ केले उद्धवासीं । एका जनार्दनचरणीं माशी । सुखें त्या रसासी स्वयें सेवी ॥ ३४ ॥ जेथ रिघंमू नाहीं थोरथोरांसी । तेथे सुखेंचि रिघे माशी । एवं धाकुटे जे होती सर्वांसी । कृष्णरस त्यांसी सुसेव्य ॥ ३५ ॥ अगर्भ्यं योगें योगभाडार । गृह्यज्ञाने ज्ञान गंभीर । परम सुखाचें सुखसार । अतिगंभीर अष्टाविसावा ॥ ३६ ॥ या जेवणीं जे धांले नर । त्याचे तृप्तीचे सुखोहार । तो एकुणतिसावा सधर । अतिविचित्र निरूपणे ॥ ३७ ॥ एकुणतिसाव्याची स्थिती । दृढ आकळिली होय चिती । ते सकळ भागवताची गती । ये धावती तयापाशीं ॥ ३८ ॥ एकुणतिसावा अध्यावो । साध्यसाधना एकात्मभावो । निर्दळोनि अहंभावो । प्रमानंदें पहा हो वद्वार-देत ॥ ३९ ॥ सकळ भोजना मंडण । तांबूल आणि चंदन । तो तिसावा एकतिसावा जाण । कृष्णनिर्याण निजबोधू ॥ ४० ॥ येणें भोजने नित्य तृप्ती । त्यासी ममतावंधें नव्हे प्राप्ती । सकळ कुळ निर्दळूनि एथी । निजधामा निश्चिती हरि गेला ॥ ४१ ॥ पूर्ण ब्रह्मानुभव ज्यासी । एथवरी ममता नसावी त्यासी । हें स्वागें दावूनि हृषीकेशी । निजधामासी स्वयें गेला ॥ ४२ ॥ श्रीभागवत महाक्षेत्र । तेथें ब्रह्म मुख्य बीजधर । नारद तेथ मिरासीकर । पेरणी विचित्र तेणे केली ॥ ४३ ॥ तेथ श्रीव्यासे अतिशुद्ध । प्राधारे घातले दशविध । पीक पिकलें अगाध । स्वानंदबोध-निर्डीरे ॥ ४४ ॥ तेथ शुक्र व्रैसला सोंकारा । तेणें फोडिला हरिकथापंगोरा । पापपक्ष्याचा धारा । उडविला पुरा

१ कृपा, पाठ २ क्षीरमयी वधनात ३ अपायरहित ४ हळुवार, हलकें, पचण्यास सोपें ५ जिव्हेवार. ६ एकच पाव ७ उरहट ८ ताटावर जेवायला नसयिलें ९ प्रवेश, रिधावा १० भगवद्गुणानुवादरूप रस ११ अगाभ्य १२ तृप्त झाले १३ सुखाचे उद्धार, हेंकर. १४ बळकट १५ हेंकर १६ आशापाश. १७ मिरासदार १८ दहा प्रकारचे १९ पूर्ण-भाव, विकाराज २० रासणदार. २१ हरिकथाक्षी माणोरा क्षणजे नोकृष्णीचा पदर

निःशेष ॥ ४५ ॥ त्याची एकादशी जाण । उद्धवें केली संवगण । काढिले निडाराचे कण ।
 अतिसघन कृष्णोक्ती ॥ ४६ ॥ तेथ नानायुक्तिपडिपाडी । उत्तमोत्तम प्रश्नपरवडी । केलीं
 पक्कानें चोखडी । त्यांची नीच नवी गोडी अविनाशी ॥ ४७ ॥ ते अविनाशी निजगोडी ।
 पदोपदीं अतिचोखडी । एकादशामार्जी रोकडी । उद्धवाचिये जोडी उपकार जगा
 ॥ ४८ ॥ त्या उद्धवाचे मागले पंक्ती । त्यक्तोदक श्रवणार्थी । शुक्रमुलें परीक्षिती । निजा-
 त्मतृतीं निवाला ॥ ४९ ॥ त्या समर्थाचिये पंक्ती । भावार्थदीपिका धरोनि हातीं । श्रीधरें
 दावितां पदपदार्थी । निजात्मस्थितीं निवाला ॥ ४५० ॥ जेथ देशभाषापदपक्षेंसीं । एका
 जनार्दनकृपेची माशी । तृप्ती होय अवध्यासरशी । निषेध तिशीं असेना ॥ ५१ ॥ एका
 जनार्दनी मांजर वेडें । भावार्थदीपिकाउजियाडें । हे रस देखोनि चोखडे । ताटापुढें पै
 आलें ॥ ५२ ॥ मीयां मीयां करितां स्मरण । कृपेने तुष्टले सज्जन । शेष प्रसाद देऊनि
 जाण । संतुष्ट पूर्ण पै केलें ॥ ५३ ॥ एका जनार्दनाचे पोसणे । मी माजर जाहलें नीचपणें ।
 चाटिता सतांचें शेषभाणे । म्या तृप्ति पावणें परिपूर्ण ॥ ५४ ॥ हो कां त्या समर्थाच्या
 ताटीं । पूर्ण ब्रह्मरसे भरली वांटी । ते मी अत्यंत प्रेमं चाटीं । स्वानंदपुष्टीं सतोपें ॥ ५५ ॥
 जो काया मनें आणि वाचा । सद्भावें विनीत होय नीचां । तो अधिकारी एकादशाचा ।
 हा जनार्दनाचा उपदेश ॥ ५६ ॥ जंव जव देहीं ज्ञानाभिमान । जव जंव योग्यता सन्मान
 तव तंव एकादशाचे ज्ञान । सर्वथा जाण अनोळखचि ॥ ५७ ॥ सर्व भूतीं भग्नभ्रजन ।
 सद्भावें जंव नुपजे पूर्ण । तंववरी एकादशाचें ज्ञान । सर्वथा जाण कळेना ॥ ५८ ॥
 थापरी श्रीभागवतक्षेत्र । पीक पिकले परम पवित्र । एथ सुखी होती साधक नर । ज्यासी
 अत्यादर सर्व भूतीं ॥ ५९ ॥ एकादश क्षेत्र नव्हे जाण । हाचि समुद्र परिपूर्ण । जो जैसा
 एक होय निमग्न । तो तैशींच आपण रलें लाभे ॥ ६० ॥ हा एकादश नव्हे निर्धारिं ।
 जीवगजेंद्राच्या उद्धारीं । सवेगें पावला हरी । ज्ञानचक्र करीं घेउनी ॥ ६१ ॥ हेही नव्हे
 एकादशाची थोरी । अहंहरिण्यकशिपू विदारी । तो हा प्रकटला नरहरी । भक्तकैवारी
 कृपापूर्ण ॥ ६२ ॥ गंगा यमुना दोनी साग । कृष्ण उद्धव उत्तम चाग । गुप्त सरस्वती
 ज्ञानबोध । त्रिवेणीप्रयाग एकादश ॥ ६३ ॥ तेथ वैराग्यमाघमासीं जाण । श्रद्धा अरुणो-
 क्तीं नित्य स्नान । करिता होऊनि पावन । कृष्णपदवी पूर्ण पावती ॥ ६४ ॥ हेही एका-
 नव्हे ~~श्री~~ । कृष्णउद्धवाची गुह्य गोठी । हे बहुकल्प कपिलोपधी । पर्वणी
 ६५ ॥ ते ~~जे~~ निर्मग्न । ते तत्काल पावती कल्याण । याधू
 परिपूर्ण ॥ ६६ ॥ हा एकादश नव्हे जाण । एक-
 । स्वानंदपूर्ण निजसत्ता ॥ ६७ ॥ एथ
 माजी ज्ञानमजरीचे घोळें । अतिसुरेल
 ते होती परम पावन । स्वयें ठाकती
 । मूळींचे उदका । जे लाविती मूळ-

गव रिवा ३ भागवताचे टीकाचार धीपरग्यानी
 हाच घोर्ण हिम्याकशिपू, त्याचें विदारण कर-
 १२ मान करणारे १२ पोथ १४ खानडी इत्याद

मृत्तिका । ते वंद्य होती तिहीं लोकां । नित्य निजसखा श्रीकृष्ण जोडे ॥ ४७० ॥ जे पठणरूपें जाणा । प्रत्यंगावृत्ति प्रदक्षिणा । सद्भावे करितां सुजाणा । श्रीकृष्णचरणां विनं-
 दती ॥ ७१ ॥ ये कथेच्या विचित्र लीला । जे नित्य घालिती रंगमाळा गळा । ते नांगवती कळिकाळा । सदा त्यांजवळा श्रीकृष्ण ॥ ७२ ॥ हें एकादशाचें वृंदावन । जो श्रवणे करी नित्य पूजन । त्यासी प्रसन्न तो श्रीकृष्ण । देहाभिमान निर्दळी ॥ ७३ ॥ तेथ मनाची पुष्पांजळी । जो अनुदिनीं अर्पीं त्रिकाळी । तोही पावे हरिपदकमळी । निजात्ममेळी निजनिष्ठा ॥ ७४ ॥ हें श्रीभागवत वृंदावन । मेळवूनि संत सज्जन । ये कथेचें करी जो व्याख्यान । जो पठण करी निरपेक्ष ॥ ७५ ॥ हें देखूनि महापूजन । सतोपे श्रीजनार्दन । श्रोते वक्ते जे सावधान । त्यासी निजात्मज्ञान स्वयें देत ॥ ७६ ॥ श्रवणें पठणें मननें । अर्थावबोधव्याख्याने । एकादशे समान देणे । ज्ञान पावणे जाणत्यां नेणत्यांही ॥ ७७ ॥ श्रवण मनन नव्हे पठण । तरी एकादशाचें पुस्तक जाण । ब्राह्मणासी द्यावे दान । विवेकज्ञान तेणे उपजे ॥ ७८ ॥ एकादश द्यावे दान । करावे एकादशाचें पूजन । करितां एकादशाचें स्मरण । पाप सपूर्ण निर्दळे ॥ ७९ ॥ एकादशसंग्रह जो करी । कृष्ण तिष्ठे त्याचे घरीं । जो एकादशाची श्रद्धा धरी । ज्ञान त्यामाझारीं स्वयें रिधे ॥ ४८० ॥ श्लोक श्लोकार्थ पदमात्र । नित्य स्मरे ज्याजें वंक्र । तोही होय परम पवित्र । अतिउदार एकादश ॥ ८१ ॥ अर्वाचटें कार्यांतरी । दृष्टी पडे एकादशावरी । तें पातकें होती रानभरी । अपंधाकें दूरी तीं पळती ॥ ८२ ॥ तो एकादश ज्याचे करीं । देव वंदिती त्यातें शिरी । तो निजांगें जग उद्धरी । एवढी थोरी एकादशाची ॥ ८३ ॥ सकळ पुराणांमाझारीं । हा एकादश नवकेसरी । भवगजाते विदारी । क्षणामाझारीं श्लोकार्थें ॥ ८४ ॥ 'मामेकमेव शरणं' । याचि श्लोकाचें करिता पठण । मायेचा गळा धरोनि जाण । अपंधाकें पूर्ण ससार निमे ॥ ८५ ॥ 'निरपेक्षं मुनिं शांतं' । हा श्लोक चढे जै हात । तै सेवका सेवी कृष्णनाथ । भवभय तेथ उरे केंचें ॥ ८६ ॥ एकादशींचा एकेक श्लोक । होय भवबंधच्छेदक । जेथ वक्ता यदुनायक । तेथ हा विशेषें ह्मणों नये ॥ ८७ ॥ श्रीभागवतामार्जी जाण । एकादश मोक्षाचे स्थान । यालागी श्लोकार्थमात्रेंकरून । भवबंधन निर्दळी ॥ ८८ ॥ श्रीकृष्ण वेदाचें जन्मस्थान । त्याचे मुखींचे हें निरूपण । तें सकळ वेदार्थ जाण । माहेरां आपण स्वयें घेती ॥ ८९ ॥ यालागीं एकादशीं वेदार्थ । माहेरी सुखावळे समस्त । ते साधकासी परमार्थ । स्वानंदें देत सपूर्ण ॥ ९० ॥ मंथोनि वेदशास्त्रार्थ । व्यासे केलें महाभारत । त्या भारताचा मर्यातांर्थ । श्रीभागवत हरिलीला ॥ ९१ ॥ त्या भागवताचा साराश । तो हा जाण एकादश । तेथ वक्ता स्वयें हृषीकेश । परब्रह्म सुरस प्रबोधी ॥ ९२ ॥ भागवतामार्जी एकादश । जैसा यतींमार्जी परमहंस । का देवामार्जी जगन्निर्वास । तैसा एकादश । परम वंद्य ॥ ९३ ॥ पक्ष्यामार्जी राजहंस । रसामार्जी सिद्धरस । तैसा भागवतामार्जी एकादश । परम सुरस अतिवंद्य ॥ ९४ ॥ तीर्थ क्षेत्र वाराणसी ।

१ कनेक पाठ ह्याच प्रदक्षिणा २ दास घनतात. ३ सापडत नाहीत ४ सकरपरहित ५ तोड ६ सहज ७ दुसरें काम करितांना ८ दर पट्टा जातात ९ भयानें १० तरुण सिंह, ११ नाहीसा होतो १२ विशेष १३ साराश. १४ अपेक्षी. १५ कुटीचक, बहूदक, दय, व परमहय, या नार प्रकारच्या समाशात १६ विष्णु १७ अमृत

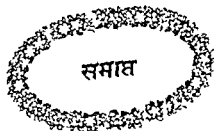
पावनत्वे गंगा जैशी । जीवोच्चारीं एकादशी । महिमा तैसी अनिर्वाच्या ॥ ९५ ॥ त्या
एकादशाची टीका । जनार्दनकृपे करी एका । तो एकत्वाच्या निजसुखा । फळे भाविका
सद्भाव ॥ ९६ ॥ धरोनि वाळकाचा हात । चाप अक्षरें स्वयें लिहिवीत । तैसा एकादशाचा
अर्थ । बोलविला परमार्थ जनार्दने ॥ ९७ ॥ कैसा चालवावा ग्रंथ । केवी राखावा पद-
दार्थ । ये व्युत्पत्तीची नेणे मी मात । बोलवी समर्थ जनार्दन ॥ ९८ ॥ जनार्दने नवल
केले । मूर्खाहार्ता ज्ञान बोलविले । अथी परमार्थरूप आणिले । वाखाणविले एकादशा
॥ ९९ ॥ एकादशाचा पदपदार्थ । शास्त्रवक्त्या अतिगूढार्थ । तोही वाखाणविला परमार्थ ।
कृपालु समर्थ जी जनार्दन ॥ १०० ॥ जनार्दने ऐसे केले । माझे मीपण निःशेष नेले । मग पर-
मार्था अर्थविले । बोलवूनि बोलें निजसत्ता ॥ १ ॥ खावसूत्री चाहुलीं । सूत्रधार नाचवी
भलीं । तेजें ग्रंथार्थाची बोली । बोलविली श्रीजनार्दने ॥ २ ॥ अथवा जनार्दनचि देखा ।
तोचि आडनावे जाहला एका । तेणें नामें ग्रंथ नेटेंका । अर्थी सात्विका तत्त्वार्थ दावी
॥ ३ ॥ कवित्वा घातले माझे नांव । शेखीं नावाचा नुरवीच ठांव । ऐसे जनार्दनवैभव ।
अतिअभिनव अलोलिक ॥ ४ ॥ ग्रंथ देखोनियां सज्ञान । ह्मणती ज्ञाता एका जनार्दन ।
जवळीं जाहलिया अदर्शन । मूर्ख सपूर्ण मानिती ॥ ५ ॥ एका जनार्दनाचा वृत्तात । एक
ह्मणती भक्तियुक्त । एक ह्मणती जीवन्मुक्त । प्रपंची निश्चित मानिती ॥ ६ ॥ अहो
हा एका जनार्दन । नाहीं आसन न देखे ध्यान । नेम मुद्रा माळा जाण । उपासनलक्षण
या नाहीं ॥ ७ ॥ कोण मंत्र असे यासी । काय उपदेशी शिष्यासी । मंत्र न दे कोणासी ।
भुलले भाविक त्यासी या भावार्थे ॥ ८ ॥ नुसत्या हरिनामाचा घोख । ठावूनि भुलविले
येण लोक । ऐसे नाना विकल्प । जनार्दन देख उपजवी स्वयें ॥ ९ ॥ मी जेथ झाडा देजं
जायें । ते बोलतें जनार्दन होये । युक्तिप्रयुक्तीचे पाहें । मीपण न राहे मजमाजीं ॥ १० ॥
एवं माझे मीपण समूर्लीं । जनार्दन स्वयें निर्दळीं । माझी जे हाले अगुळी । ते क्रिया
धाळी जनार्दन ॥ ११ ॥ "निमेषोन्मेषांचे सचार । श्वासोच्छ्वासाचें विडार । सकळ इंद्रि-
याचा व्यापार । चाळिता साचार जनार्दन ॥ १२ ॥ जेथ मी ह्मणो जाय कविता । ते
जनार्दनचि होय तत्त्वता । माझे मीपण धरावया पुरता । ठाव रितीं नुरेचि ॥ १३ ॥
माझे जें का मीपण । जनार्दन जाहला आपण । एका जनार्दना शरण । ग्रंथ सपूर्ण तेणें
केला ॥ १४ ॥ हेही बोल बोलता जाण । खुणीं वारी जनार्दन । झाडा सूचिता सपूर्ण ।
वेगळेपण अर्गी लागे ॥ १५ ॥ आता वेगळा अथवा एक । अथवा जनार्दन स्वयें देख ।
तेणें ग्रंथार्थाचे लेख । अत्यंत चोख विस्तारिले ॥ १६ ॥ ग्रंथ देशभार्ये व्युत्पत्ती । ह्मणोनि
नुपेक्षीवा पंडितां । अर्थ पहावा यथार्थी । परमात्मस्थिती निजनिष्ठा ॥ १७ ॥ जरी
संस्कृत ग्रंथ पूर्ण । तरी देशभाषाव्याख्यान । मा हें आयतें निरूपण । साधक सज्ञान
नुपेक्षिती ॥ १८ ॥ या ग्रंथा आदर करिती । अथवा जे का उपेक्षिती । वेगळ जे कोणी
निदिती । तेही आह्मा ब्रह्ममूर्ति सहूरुख्ये ॥ १९ ॥ हेही शिकविलें जनार्दने । सर्व भूता
मजचि पाहणे । प्रकृतिगुणांचीं लक्षणे । सर्वथा आपणें न मानावीं ॥ ५० ॥ शिष्याचे

१ बोलतां न येण्यासारखी २ एकनाथ ३ परब्रह्मज्ञानी एकनाथाचा निरूपणदाता ४ बोलविले ५ उत्तम ६ शेरडी
७ भाल ८ अद्भुत लोक ९ घोष १० वातवितो ११ लोके निदोषे १२ पर १३ रिदामा १४ पुण्य
निवारी. १५ प्राकृत भाषेत. १६ दाक नये.

क्षोभ न साहवती । निंदकांची निदा न जिरे चित्ती । तै तो कोरडाचि परमार्थी । क्षोभें
 निश्चिती नागविला ॥ २१ ॥ एवं पराचे प्रकृतिगुण । पाहतां सर्वथा क्षोभे मन । ते न
 पहावे आपण । सर्व भूतीं चैतन्य समत्वं पहावे ॥ २२ ॥ येचि उपदेशीं अत्यादर । जना-
 र्दने केला थोर । यावेगळा भवाव्विपार । सज्ञान नर पाहो न शके ॥ २३ ॥ येणेचि
 निर्धारें गुरु तो गुरु । आहां शिष्य तोही सवादगुरु । निंदक तो परम गुरु । निरपराध
 सद्गुरु जनार्दनकृपा ॥ २४ ॥ जनार्दनकृपा एथे । गुरुवेगळें नुरेचि रितें । मीपणासह
 सकळ भूतें । गुरुत्वा निश्चिते आणिलीं तेणे ॥ २५ ॥ तेणेचि हे ग्रंथकथा । सिद्धि पाव-
 विली परमार्था । माझे गांठीची नव्हे योग्यता । हें जाणितले श्रोता ग्रंथारभी ॥ २६ ॥
 ग्रंथारभ प्रतिष्ठानीं । तेथ पंचाध्यायी सपादूनी । इतर ग्रंथाची करणी । आनंदधर्नी
 विस्तारिली ॥ २७ ॥ अविमुक्त महाश्मशान । वाराणसी आनंदवन । एकासचि नावें
 जाण । एका लक्षण त्याचेंही ॥ २८ ॥ अतिशयें जेथ मुक्ती । अधमोत्तमा एकी गती ।
 पुढती नाही पुनरावृत्ती । अविमुक्त ह्मणती या हेतू ॥ २९ ॥ जे श्मशानीं सांडिल्या
 प्राण । प्राणी पुनः न देखे मसण । यालागीं हें महाश्मशान । अतीं ब्रह्मज्ञान शिव सांगे
 ॥ ५३० ॥ मर्यादासेतु वरुण अशी । मध्यें नांदे पंचक्रोशी । रिगमु नाही पातकांसी ।
 यालागी वाराणसी ह्मणिपे इतें ॥ ३१ ॥ वरुणा पातकाते वारी । अशी महादोष संहारी ।
 मध्यें विश्वेश्वरनगरी । वाराणसी खरी या हेतु ॥ ३२ ॥ जे विश्वेश्वराचे क्रीडास्थान ।
 जेथ स्वानंदें शिव क्रीडे आपण । यालागीं तथा आनंदवन । ज्यालागी मरण अमर
 वाळिती ॥ ३३ ॥ जेथें जिता सैदत्रें भुक्ती । मेल्या मार्गें अचूक मुक्ती । यालागीं आनंद-
 वन ह्मणती । पार्वतीप्रती सदाशिव सांगे ॥ ३४ ॥ तथा वाराणसी मुक्तिक्षेत्रीं । मणिक-
 णिकामहातीरीं । पचमुद्रापीठामाझारी । एकादशावरी टीका केली ॥ ३५ ॥ ऐकतां
 सतोपले सज्जन । स्वानंदें तुष्टला जनार्दन । पंचाध्यायी सपता जाण । स्वमुखें आपण
 वरद वदला ॥ ३६ ॥ ग्रंथ सिद्धि पावेल यथार्था । येणे सज्ञानही सुखी होती । मुमुक्षु
 परमार्थ पावती । साधक तरती भवसिधू ॥ ३७ ॥ भाळे भोळे विपयी जन । याचें करिता
 श्रवण पठण । हरिभक्त होती जाण । सन्मार्गी पूर्ण बहुत होती ॥ ३८ ॥ हे टीका तरी
 मराठी । परी ज्ञानदाने होईल लंठी । ऐसे निजमुखी वोलोनि गोठी । कृपादृष्टी पाहिले
 ॥ ३९ ॥ तेथ म्याही केली विनंती । जे ये ग्रंथीं अर्थार्थी होती । त्यासी ब्रह्मभावे ब्राह्म-
 णभक्ती । नामी प्रीती अखंड द्यावी ॥ ५४० ॥ ते न व्हावे ब्रह्मद्वेषी । निदा नातळावी
 तथासी । समूळ क्षय ब्रह्मद्वेषीं । निदेपासीं सकळ पापें ॥ ४१ ॥ ऐसी ऐकता विनवण ।
 कृपेने तुष्टला जनार्दन । जे जें माझें वरदान । वरद आपण स्वयें वदला ॥ ४२ ॥ ये ग्रंथीं
 ज्या अनन्यभक्ती । निंदाद्वेष नुपजे चित्ती । रामनामी अतिप्रीती । सुनिश्चिती वाढेल
 ॥ ४३ ॥ अविद्य सुविद्य व्युत्पत्ती । न करिता ब्राह्मणजाती । ब्रह्मत्वे होईल ब्राह्मणभक्ती । तेणें
 ब्रह्मप्राप्ती अचूक ॥ ४४ ॥ नामापरता साधनसद्भावो । नाही ब्राह्मणापरता आन देवो ।

१ परमार्थरूप भावाय २ ससारसमुद्राचें परतीर ३ पदच्छी, मीपणाच्या ठिकाणची ही योग्यता नव्हे ४ पैठणांत
 ५ काशीत काशीला आनंदवन ह्मणतात ६ काशीचें नाव ७ पक्षाप्तानें ८ निधयानें ९ पाच अध्याय १० मोठी.

तो ये ग्रंथों भजनभावो । नीच नवा पहा हो वाढेल ॥ ४५ ॥ ऐसे देवोनि वरदान ।
हृदयीं आलिंगी जनार्दन । हाणे या ग्रंथी ज्याचें भजन । त्याचे भवबंधन मी छेदीं
॥ ४६ ॥ हेही अलंकारपदवी । स्वयें जनार्दन बोलवी । एवं कृपा केली जनार्दनदेवीं । हे
देवादेवी मी नेणें ॥ ४७ ॥ थोर भाग्ये मी पुरता । पूर्ण कृपा केली श्रोतां । समूळ सांभा-
लिले ग्रंथा । अर्थपरमार्था समसाम्यें ॥ ४८ ॥ पुढें या ग्रंथाचे व्याख्यान । जेथ होईल
कथाकथन । तेथ घावें अवधान । हें प्रार्थन दीनाचें ॥ ४९ ॥ हे ऐकोनि प्रार्थना जाण ।
सतोपले श्रोतेजन । हे कथा आमुचें निजजीवन । जेथ व्याख्यान तेथ आह्मी ॥ ५० ॥
ऐसे तुष्टले श्रोतेजन । वरदें तुष्टला श्रीजनार्दन । एका जनार्दना शरण । ग्रंथ सपूर्ण
जाहला ॥ ५१ ॥ वाराणसी महामुक्तिक्षेत्र । विक्रमशक वृष संवत्सर । शके सोळागें
तिसोत्तर । टीका एकाकार जनार्दनकृपा ॥ ५२ ॥ महामगळ कार्तिकमासीं । शुद्ध पक्ष
पूर्णिमेसी । सोमवारशिवयोगीं । टीका एकादशी समाप्त जाहली ॥ ५३ ॥ स्वदेशांचा शक
संवत्सर । दंडकारण्य श्रीरामक्षेत्र । प्रतिष्ठान गोदावरीतीर । येथील उच्चार तो एका
॥ ५४ ॥ शालिवाहनशकवैभव । सख्या चौदाशे पचाणव । श्रीमुख सवत्सराचें नाव ।
टीका अपूर्व तै जाहली ॥ ५५ ॥ एव एकादशाची टीका । जनार्दनकृपा करी एका । ते हे
उभयदेशांवांका । बोलिला नेटका शकसवत्सर ॥ ५६ ॥ पंध्राशत श्लोक सुरस । एक-
तीस अध्याय ज्ञानरहस्य । स्वमुखें बोलिला हृषीकेश । एकाकी एकादश दुजेनिधीण
॥ ५७ ॥ एकादश ह्यणिजे एक एक । तेथ दुजेपणाचा न रिघे अक । तेचि एकादश इद्रियीं
सुख । एकत्वे अलोलिक निडारले पूर्ण ॥ ५८ ॥ त्या एकादशाची टीका । एका रस करी
एका । ते एकत्वाच्या निजमुखा । फळेल साधका जनार्दनकृपा ॥ ५९ ॥ हा ज्ञानगर्भ
चिद्रत्न । यथार्थ अर्थविला सपूर्ण । माझेनि नावें श्रीजनार्दन । ग्रंथकर्ता आपण स्वयें
जाहला ॥ ६० ॥ एका जनार्दना शरण । जनार्दना पढियें एकपण । जेवीं कां सूर्याचे
किरण । सूर्यतेजे पूर्ण निरसी तम ॥ ६१ ॥ तेवीं जनार्दनतेजे जाण । प्रकाशलें एकपण ।
तेणे प्रकाशें ग्रंथ सपूर्ण । जनार्दनार्पण एकपणेसीं ॥ ६२ ॥ जनीं जनार्दन एक । जाणे तो
सुटला नि शेख । हेचि नेणोनिया लोक । गुतले अनेक भवचक्रीं ॥ ६३ ॥ ॥ इति श्रीभा-
गवते महापुराणे परमहंससहिताया एकादशस्कंधे एकाकारटीकाया मौसलोपाख्यानं नाम
एकात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ श्लोक ॥ २८ ॥ ॥
॥ ओव्या ॥ ५६३ ॥ ॥ एकूण ॥ ५९१ ॥ ॥

(चाल मजनाची)

जय जय भगवन् श्रीमद्भागवताकारम् ॥ हर्यवतार वंदे त्वामहमविकार ॥ ध्रु० ॥
 स्कंधैर्द्वादशसख्यैरध्यायैरगैः ॥ पंचत्रिंशत्त्रिंशतैः सुखसिंधुतरगैः ॥ शोभितमष्टादशसाहस्रं
 तमजस्रं ॥ प्रतिघस्रं ससेवे हतमोहतमिस्रं ॥ जय० ॥ १॥ भक्त्यैकपरार्थं त्वा धर्मोत्कर्षपरं ॥
 श्रीकृष्णं जानेऽर्जुनमतविख्यातिकरं ॥ आविद्धोपालांगनकृतसुखनिकरं ॥ श्रवणात्की-
 र्तनमननान्नमनात्तापहरं ॥ जय० ॥ २ ॥ अघवात्यासंहार गोवर्धननिरतं ॥ विधिनारद-
 शुक्कीर्तितमुद्गाराभिरतं ॥ अनिरुद्धार्थकशिवविग्रहिकामप्रभवं ॥ नवरसमभिरामपदं
 सतनोद्धवमभव ॥ जय० ॥ ३ ॥ त्वद्रससेवी मनुते न पर ब्रह्मसुखं ॥ भक्तिज्ञानविरतयो-
 ऽभियति तं स्वसखं ॥ तं मन्यंते मुनयः कृतनि.शेषमखं ॥ काशीनाथोऽपि नमति तत्पद-
 युगलनख ॥ जय० ॥ ४ ॥

आरती एकनाथाची.

(आरती ज्ञानराजा या चालीनर)

आरती एकनाथा ॥ महाराजा समर्था ॥ त्रिभुवर्नी तूंचि थोर ॥ जगद्गुरु जगन्नाथा
 ॥ ध्रु० ॥ 'एकनाथ' नाम सार ॥ वेदशास्त्राचे गूज ॥ ससारदुःख नासे ॥ महामंत्राचें
 बीज ॥ आ० ॥ १ ॥ 'एकनाथ' नाम घेता ॥ सुख वाटलें चित्ता ॥ अनंतगोपाळाची ॥
 धणी न पुरे गुण गाता ॥ आर० ॥ २ ॥

श्रीएकनाथस्वामीची आरती.

(पहिली)

जय देव ! जय देव ! जय एकनाथा ! सज्जनवृंदामार्जी देखो आधिकता ॥ ध्रु० ॥
वाळपर्णी कोणा डरवो आला काळ । तो काळचि कोणा झाला कृपाळ ॥
जन्मारभी कोणाचे वैराग्य प्रवळ । कोणाचे वैराग्य राहीले अढळ ॥ जय देव० ॥ १ ॥
क्षालन सद्गुरुपदपंकजिचें नीर । कोण त्याला मानुनि साराहुनि सार ॥
कोण गुरुभक्तीसी जाहला तत्पर । सर्वां गुरुभक्तीसी एक आधार ॥ जय देव० ॥ २ ॥
करतळांमळ कोणा 'एकादश' केला । विश्वव्यापक ग्रंथ कोणाचा झाला ॥
अनंत कोटी ब्रह्मांड ज्यासी अवलीला । त्यासी 'अनुभवसार' कोणा पैवदला ॥ ज० ॥ ३ ॥
भूसुरमहिमा अघनी कोणी वाढविला । पद्मकर्माचा महिमा आगी दाखविला ॥
" ॥ जय देव० ॥ ४ ॥
कोणाचे ऋण जावनि कमलापति फेडी । कोणाचे हरिदास स्वयें अगण झाडी ॥
अनंत ब्रह्मांडाच्या करितो घडामोडी । कोणाचे धरिं खाद्या वाहे कावडी ॥ ज० ॥ ५ ॥
कोण मुक्या हातां रामायण वदवी । समुद्रवलयंकित भू कोणाची झाली ? ॥
ऐसा अगम्य महिमा जाणति अनुभवी । भावे मुक्तेश्वर वाछित पदपदवी ॥ अ० ॥ ६ ॥

(दुसरी)

जय देव ! जय देव ! जय एकनाथा ! निर्विकार ब्रह्म तूंचि तत्त्वता ॥
नामें भवकुंजर ताडूनी लाया । भक्तप्रतिपाळक कळिकाळमाथा ॥ ध्रु० ॥
नानारूपीं चालक व्यापक तूं एक । ह्यणुनी 'एका' नामें पाचारिति लोक ॥
ज्याचे नामें न चले विषयाचा पक । जनार्दनाजवळी कीर्तीचा जनक ॥ ज० ॥ १ ॥
निर्मळ गोदातटीं मुनिराजहंस । निर्गुण प्रतिष्ठानीं केला रहिवास ॥
लोकत्रयीं भिरवी कीर्तीचा घोष । आचार विचार निर्मळ निर्दोष ॥ जय देव० ॥ २ ॥
अपर भानुकुळी उगवला भानू । सूर्याचाही सूर्य देदीप्यमानू ॥
काम, क्रोध, लोभ, मद, मत्सर, मानू । कृपादृष्टी करुनी तारिसि रजरेणू ॥ ज० ॥ ३ ॥
भगवद्भावे करुनी सकळांसी मैत्री । ह्यणुनी जन्म विश्वामित्राचे गोत्रीं ॥
विश्व तरले हरिहरनामाचे मंत्रीं । पाहू न शके जवळ कळिकाळ नेत्रीं ॥ जय देव० ॥ ४ ॥
ब्राह्मणतीर्थीं पूजा, नामाचा महिमा । सत्कर्म लोटलीं मोक्षाची सीमा ॥
नाना मताचिया वंदूनि गरिमा । मुक्तेश्वरें तेंयें धरियेला प्रेमा ॥ जय देव० ॥ ५ ॥

१ एकनाथाच्या मुलीचा मुलगा प्रसिद्ध कवि मुक्तेश्वर होय मुक्तेश्वर हा जन्मत मुक्त होता, परंतु नात्याच्या टपेचें खास याचा फुटली अशी आख्यायिका आहे परंतु या आख्यायिकेच्या खरेपणाबद्दल यथीच शक्य आहे = संशोधक

एकादशस्कन्धस्थश्लोकानां सूची ।

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

अ

अकिंचनस्य दान्तस्य १४११३
 अट्टण्णसारो देशाना २११८
 अभिपक समक्षोयात् १८१५
 अभिद्वौ न च दर्शय १८१८
 अभौ गुरावात्मनि च १७१३२
 अग्र्यर्कोचार्यगोविप्र १७१०६
 अग्र्यादिभिर्न हन्येत १५१२९
 अज्ञातता कृतमिदं ३०१३५
 अणिमा लधिमा मूर्ते १५१४
 अणुभ्यश्च महद्भ्यश्च ८११०
 अणुब्रह्महृत्क्षयं स्थूलो २४११५
 अण्डेषु पेशिषु तरुषु ३१३९
 अत आत्यतिक क्षेम २१३०
 अत मा मार्गयन्त्याद्वा ७१२३
 अत्रापि कर्मणा कर्तुं १०११७
 अत्राप्युदाहरन्तीम ७१२४
 अत्राप्युदाहरन्तीम २११४
 अथ तत्रागमद्वा ३१११
 अथ तस्या महोत्पाता ६१३३
 अथ तावपि सक्तुद्धौ ३०१२३
 अथ ते सप्रवक्ष्यामि २४११
 अथ वदस्य मुकस्य १११५
 अथ ब्रह्मात्मजैर्दिवं ६११
 अथ भागवतं ब्रूत २४४४
 अथान् आनन्ददुष्य पदाम्बुज २९१३
 अथानतरमावेश्य १७१३७
 अथपि गोपसञ्ज्ञेत २६१२२
 अथैतत्परमं गुण १११४९
 अथैवा कर्मकर्तृणां १०११४
 अदन्ति चैकं फलमस्य गृह्या १२१२३
 अदृष्टादश्रुताद्भवात् २११०३
 अनाद्यवियोग्यस्य २२११०
 अनीह आत्मा मांसा २३१४४
 अनुरूपास्तुला च ७१६९
 अनुर्मिमस्य देतेऽस्मिन् १५१६
 अन्तराया यदन्वयेतान् १५१३३
 अन्तरायैरविदितो १०१२०
 अन्तर्हितय स्थिरजगमेणु ७१४०

अन च भैक्ष्यसपत्न २३१३५
 अन हि प्राणिना प्राण २६१३३
 अने प्रलीयते मर्त्यं २४१२१
 अन्ये च ये वै निराटोल्सुक्रादय ३०११७
 अवशिष्टमिमं तस्या ९१९
 अन्वीक्षेत विशुद्धात्मा १०१०
 अन्वीक्षेताऽऽत्मनो वन्द्य १८१२२
 अपश्यतस्त्वचरणानुज ३०१६३
 अपा रसश्च परम १६१३४०
 अप्युद्धव त्वया ब्रह्म २९१०९
 अप्रमत्तो गमीरात्मा १११३१
 अप्रमत्तोऽनुयुजात १३११३
 अप्तु प्रनीयते गध २९१०४
 अमीक्षणशक्ते गदित २९१०४
 अभ्यर्च्याथ नमस्कृत्य २७१४२
 अभ्यगो-मर्दानादश २७१३५
 अमानित्वमदभिच १११६०
 अमान्यमत्सरो दक्षो १०१६
 अमूलमेतद्ब्रह्मरूपरूपित २८११७
 अमेध्यत्रिप्त यद्येन २२११३
 अय हि नीवल्लिष्टद्वजयोनि १०१२०
 अय हि सयै-म्लाना २९११९
 अचादियु यदा यत्र २७१६८
 अचाँदौ हृदये चापि ३११०
 अचायामेव हरये २४४७
 अचाँया स्थडिलेऽर्मा वा २७१९
 अजुन प्रेयस सप्तु ३११२१
 अयस्त्वामत्रिंशत्तरे २४१८
 अयस्य साधने त्रिदे २३११७
 अयनात्पीयसा रोते २३१०१
 अर्थे ह्यवियमानेऽपि २०१२५
 अर्थे ह्यवियमानेऽपि २२१५५
 अलक्ष्या न विवीदित २८१३३
 अवतिषु द्विज यद्वि २३१६
 अवतीर्थं यदोर्वेशे ६१२३
 अवधारितमेतन्मं ६१०८
 अवधूतयच शुभ्या १११३३
 अवधूत द्विच ५१

अवियमानोऽप्यवभाति हि द्वयो २१३८
 अवियमानोऽप्यवभासते यो २८१२०
 अव्याहतेऽद्यतय सुरसिद्धसाध्य २१२३
 अवशौचमनृत स्त्रेय १७१००
 अवसत्त्वादात्मनोऽन्येषा १३३११
 अवस्थिराया विकल्प स्यात् २७११४
 अवस्थितोके वर्तमान २०१११
 अव्यभि हि त्रुषदय ६११५
 अहमात्मा तरो वायो १५१३६
 अहमा-मोदवान्नीपा १६१९
 अहमित्य-यथा युधि १३१९
 अहकाररुत वन्द्य १३१०९
 अह किल पुरानत १११२१८
 अह गतिर्गतिमता १६११०
 अह युगानां च कृत १६१०८
 अह योगस्य साध्यस्य १३१२९
 अहिंसा सत्यमस्त्रेय १ १०१
 अहिंसा सत्यमस्त्रेय १९१०३
 अहो मयात्मा परि ८१३०
 अहो मे वात्मसमोह २६१९
 अहो मे पश्यतापाय ७१२८
 अहो मे पितरं वृद्धौ १७१०७
 अहो मे मोहयितां ८१३०
 अहो मे मोहयिन्ना २३१०
 अहोरात्रेऽप्ययम २०११६
 । अ
 आगतोऽप्यवतिषु ८१
 आगमोऽयं प्रका १३१६
 आचार्योऽस्मिन्निष्ठा १०११०
 आचार्यं मा द्विजान्वा १७१०७
 आच्छिद्य कर्म सुधीश ११०
 आहायनं शुभं दायनं १११३०
 आत्मा नित्यद्वान्वा २०१०८
 आत्मना शुभं वैद ७१००
 आत्मनश्च य स वैद १११०
 आत्मनश्च यथायत्न ३१०४
 आत्मनश्च यथायत्नो विवाद १
 आत्मा कदा कदास्तुच्छुद्ध ७
 आत्मनश्च यथायत्न ३१०४

स्कन्ध ११	अ० श्लो०	स्कन्ध ११	अ० श्लो०	स्कन्ध ११	अ० श्लो०
आत्मैव तदिदं विश्वं २८६		इन्द्रियाणि जयन्त्याशु ८१०		एतदच्युतं मे ब्रूहि १०३७	
आत्मैव ह्यात्मनो गोप्ता ८१४		इन्द्रियाणि मनो बुद्धि ३१५		एतदेव हि विज्ञानं १९१५	
आदरं परिचर्याया १९१२१		इन्द्रियाय न सृष्टयेदं २२४१		एतद्वदति मुनय २७१२	
आदावन्ते च मध्ये च १९११६		इन्द्रियैरिन्द्रियाण्यु १११९		एतद्विज्ञानपुरा श्रुत्यो २०१४	
आदावभूच्छतधृती ४५		इन्द्रो मरुद्भिर्भगवान् ६१२		एतद्विज्ञानमुदितं २८१८	
आदौ कृत्युगे वर्णो १७१११		इन्द्रो विशाक्य मम धाम ४१७		एतद्वै सर्ववर्णानां २७१४	
आयन्तवन्त एवैषा ११११४१११		इन्द्रोऽहं सर्वदेवानां १६११३		एतन्मे पुरुषाध्यक्ष १११२७	
आशा हि परमं दुःखं ८१४८		इन्द्रं दत्तं तपो जप्तं ३१२८		एता मनोरथमयी २२१४७	
आसीज्ज्ञानमयो ह्यर्थं २४१२		इन्द्रापूतनं मामेव १११४७		एतावानारामसमोहो २८१३६	
आस्तिस्य दाननिष्ठा च १७१७८		इन्द्रा ययोपदेश मा १८११३		एतावान्योग आदिष्टो १३११४	
आहारार्थं समीरितं १८१३४		इष्टेह देवता यज्ञे १०१२३		एताधोद्देशत प्रोक्ता १५१९	
	इ	इष्टेह देवता यज्ञे २११३३		एतास्ते कीर्तिता सर्वा १६१४१	
			ई	एता समास्थाय परात्मनिष्ठा २३१५७	
इज्याभ्ययनदानानि १८१४०				एता सख्यतय पुत्र २५१३२	
इति द्वापर उर्ध्वाशा ५१३१		ईश्यालकनदाया २९१४२		एते घोरा महोपाता ३०१५	
इति नानाप्रसक्त्यानां २२१२५		ईक्षेत विभ्रममिदं १३१३४		एते पचदशानर्था २३११९	
इति प्रगृह्यता तेषां ४११२		ईश्वरे तद्धीनेषु २१४६		एते मे शत्रुवो राजन् ७१३५	
इति श्रुवति सूते वै ३०१४४			उ	एते यमा सनियमा १९१३५	
इति भागवतान्धर्मान् ३१३३				एते वै सुमहोत्साता ६१३४	
इति मा य स्वधमण १८१४४		उच्चावचेषु भूतेषु १६१२		एतैर्दोषविहीनानां २९१३१	
इति मे छिनसन्देहा १३१४१		उच्चैश्चैवास्तुरंगाणां १६११८		एधमाने गुणे सत्त्वे २५११९	
इति शोषा मया दत्ता २७१४७		उत्पच्यैव हि कामेषु २११२४		एभिर्भूतानि भूतात्मा ३१३	
इति सर्वाणि भूतानि २९११३		उपगायन्गृह्यन् २७१४		एवमभ्यर्कतोयादौ ३१५५	
इति सर्वे समाकर्ण्य ३०११०		उपशुंषुपरि गच्छन्ति २५१२१		एवमन्वीक्षमाणेऽस्य २४१२७	
इति स्वधर्मनिर्गिक्तं १८१४६		उपासकस्य मामेव १५१३१		एवमप्यज्ञं सर्वेषां १०११६	
इतिहासमिमं पुण्य ५१५७		उभयोरप्यभूदोयो ९१८		एवमेतदहं शृष्ट १६१६	
इत्य कर्मगतीर्गच्छन् ३१७			ऊ	एवमेतान्मयादिष्टान् २०१३७	
इत्य परिमृशन्मुक्तो १७१५४		ऊढत च सुसृता वाणी १९१३८		एव सुदुःखशान्तात्मा ७१७३	
इत्य श्रुत्यभयदे ४१९			ए	एव कृष्णात्मनायेषु ३१२९	
इत्यमेतत्पुरा राजा १९१११		एक एव परो ह्यात्मा १८१३२		एव क्रियायोगपथे २७१४९	
इत्य स्वश्रुत्यमुत्प्रेत १७१८		एक एवाद्वितीयोऽभूत् ९११७		एव गदि कर्मगतिर्विसर्था १२११९	
इत्य हरैर्भगवतो कश्चिदावतार ३११२८		एकदाजगमत्स्तासां ७१६२		एव गुरुभ्य एतेभ्य ९१२४	
इत्यमिप्रेत्य मनसा २३१३१		एकद्वित्रिचतुष्पादो ७१२२		एव गुरुपासनयैकभक्त्या १२१२४	
इत्यमिष्ट्य विपुर्ध्वं ६१२०		एकश्चरेन्महीमेता १८१२०		एव गृहाशया क्षिप्त १७१५८	
इत्यहं सुनिमि शृष्ट १३१२१		एकस्मिन्निपि द्यन्ते २२१८		एव चीर्णं तपसा १८१९	
इत्यादिष्टो भगवता ७११३		एकस्यैव ममाशस्य १११४		एव जिज्ञासायाऽगोहा १११२१	
इत्यादिष्टो भगवता ३०१४०		एकाचार्यैतिकेत म्यात् ९११४		एव ते निमिना शृष्टा २१३२	
इत्युक्तं परिक्रम्य ३०१५०		एकादशत्वमात्मासौ २२१२४		एव दुराशया प्वस्त ८१२६	
इत्युक्तो रोम्नायेन ६१३२		एको तारायणो देव ९११६		एव धर्मैर्मुष्ण्याणां १९१२४	
इत्युक्त्वा स यदु निप्र ९१३७		एत आत्महनोऽज्ञाता ५११७		एव नष्टेषु सर्वेषु ३०१२५	
इत्युदयनाल्युत्प्रेतता २९१७		एत उद्धव ते प्रथा १९१४५		एव पुणितया वाचा २१३४	
इदानीं नाशं क्षारण्य ६१३१		एतच्छ्रुत्वा महाभागो ५१५१		एव शृष्टो महादेव १३११८	
इन्द्रायाम्बं सदसि ४११६		एतत्कमलपत्राक्ष २७१५			
		एतत्सिद्धिं दित सापो १८१४८			

स्कन्ध ११	अ० श्लो०	स्कन्ध ११	अ० श्लो०	स्कन्ध ११	अ० श्लो०
एव प्रकृतिवैचित्र्यात् १४८		कथं विना रोमहर्षं १४१२३		काश्चिन्मानुष्यानेन २८१४०	
एव प्रगायन्नरदेवदेव २६१२५		कन्दमूलफलवैचर्ये १८८		किं कृतं मदमार्येणं १११८	
एव प्रणवसयुक्त १४१३५		कपोत कथनारण्ये ७१५३		किं चित्रमच्युत तत्रैत २११४	
एव प्रलब्धा मुनय १११६		कपोतश्च कपोती च ७१६४		किं दानं किं तपः शौर्यं १११०९	
एव प्रथमृषीन्पूर्वं ३१४२		कपोतश्चात्मजान्वद्वान् ७१६७		किं देवा किं नरा तागा १४१६	
एव वृहद्भ्रतघरो १७१३६		कपोती प्रथम गर्भं ७१५७		किं धैर्येण देवा किं २३१७७	
एव भगवतादिष्टा ६१३९		कपोती स्वात्मजान्वीक्ष्य ७१६५		किं भद्रे किमभद्रं वा २८१४	
एव योगानुरूपाम्ना ५१३५		कपोती सेहृद्युगितां ७१५४		किमेतया नोपहत २६१७७	
एव लोकर पर विद्या ३१२०		करोति कर्म क्रियते च तनु २८१३०		क्रियप्रिय ते व्यमजन् ८१३६	
एव विज्ञापितो राजन् ६१५०		करोति कामवशम १३१११		किं विद्यया किं तपसा २६११२	
एव विधानि कर्माणि ४१२३		कया धारण्या काश्चित् १५१२		किं विधत्ते किमाचष्टे २११४२	
एव विधो नरपति १७१४६		त्रिषिकाया न्यसेत्सूर्यं १४१३७		कीदं पेशच्छत ध्यायन् ११२३	
एव विश्वेश्य गुणतो १३१३३		रुतुश्च सारथेर्हेतो २७१५५		कुटुंबेषु न सजेत १७१५२	
एव विरक्त धयन १११११		कर्त्तव्यविना प्रवृत्ता च १७१६		कुतन्वसातुभाव स्यात् २६१११	
एव वृत्तो गुरुकुले १७१३०		कर्मणा परिणामिलात् १६११८		कुतो बुद्धिरियं ब्रह्मन् ७१२६	
एव व्यवसित केचित् २११२६		कर्मण्यकोविदा स्वध्या ५१६		कुयोनिनो ये विहितातरायं २८१०९	
एव व्यवसितमति ८१४३		कर्मण्यो गुणवान् कालो २११५		कुयात्सवाणि कर्माणि २६१९	
एव व्यवसितो राजन् ११५		कर्मनिर्देहमेधीयै १७१५५		कुल वै शापनिर्देह ७१३	
एवमत स्वप्रियनामक्रीर्त्या २१४०		कर्मयोग वदत न ३१४१		कूनन्यास कूनन्यासं २७१२०	
एव समाहितमति १४१४१		कर्माक्रमेणैर्नैलि ३१४३		कृतं प्रेता द्वारं च ५१२०	
एव सजातवैराग्य ६१३०		कर्माणि कर्मणि कुर्वन् ३१५		कृतादिषु प्रजा राजन् ५१३८	
एव सृष्टानि भूतानि ३१४		कर्माणि तु लोदकर्माणि १०१२९		कृते शुक्रवतुर्गोह ५१२१	
एव स्फुटद्रव्य विवेकहेतुमि २८१२३		कर्माणि पुण्यनिवहानि ११११		कृत्वा दैत्यवध कृणु १११	
एव तेऽभिहित कृत्वो २९१२३		कर्माण्यारममाणाना ३११८		कृपापुरश्चतद्रोह १११२९	
एव वै परमो योग २०१२१		कर्मास्तु हेतु सुखदुःखयो २३१५४		कृण्वर्णं विद्याऽकृणु ५१२२	
एव साहचर्यविधि प्रोक्त २४१२८		कलं समाजयत्याया ५३११		केचिद्देहमिमं धीरा २८१४१	
एव स्वयज्योतिरजोऽप्रमेयो २८१३५		कलेर्दुर्विपह क्रोध २११००		केचिन्निवेषु जगदु २३३३४	
एवा बुद्धिमता बुद्धि २९१२२		कविर्हरिरतरिक्ष २१२१		केचित्पद्भिश्चरति प्राहु २२१७	
एवा माया भगवत ३११६		कद्रिन्मत्स्योऽप्रसीरोह ११२२		केचित्सप्तदश प्राहु २२१३	
ए		कस्मात्सक्रियते विद्वान् २३१०६		केतुर्ब्रह्मिकमयुत ६१३३	
ऐरायत रजनेन्द्राणा १५११७		कस्मिं काले स भगवान् ५११९		कनमिन्द्रिष्णुणा गीत २३१५	
ऐल सम्राडिर्मा गाथा २१४		क पण्डित वध मूत्र १११३१		केवलामातुभावेन ८११६	
ओ		काम ईहा मदष्टृष्णा २५१३		केवलेन हि भावेन १२१८	
ओज सहोबलयुत ८१४		कामानतुप्तोऽनुत्तुपन् २६१६		केदारोमनस्त्रयम् १८१३	
ओज सहोबलवर्ता १६१३२		कामिन वृषणा लुभा २११२७		केशव सावित्र हान २५१२४	
ओमित्यादेशमादाय ४११५		कामिरेदतधीदान्तो १११३०		को नु राजर्नद्रियवान् १११२१२	
क		कायेन वाचा मनसेऽत्रियैवा २१३६		कान्वर्षं मुखयत्येन १०१२०	
क आद्य को ददितो वा १११३३		काल आत्मगमो लोक १०१२४		क्रियायोग समाचक्ष २७१३	
कटिस्त्र ब्रह्मरत्न ३०१३१		कालस्तु हेतु शुखदुःखयो २३१५५		कीदन्तस्त्वात्पुत्रस्य १११३	
कति तत्त्वानि विश्वेश २०११		कालेन नष्ट प्रलये १४१३		कोषो लोमोऽनुत्त रिषा २५१४	
कथयन्ति महसुष्यम् २३१४		कालेन षोषवेगेन ७१४९		कृत्विच्छद कृत्विच्छ ७१४६	
कथयामास नियम ३१११६		कालो मायामये जीवे २४१२६		कृत्विःशुभरी त्वापान १११	
कथ वर्तत मिहरेत् १०१३६		कावेरी च महापुण्या ५१४००		कृत्विःशुभरी त्वापान १११	

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

कचिद्गुणोऽपि दोषः स्यात् २११६
 कचिद्ददल्यच्युतचिन्त्या कचिन्त् ३१३२
 काय मलीमस कायो २६१७
 क्षीणवित्त इमा त्रिंति २३१३
 क्षिप्तोऽनमानितोऽप्यग्नि २०१५७
 क्षुत्पूदत्रिकालगुणमाहत् ४१११

स

ख वायुमग्निं सलिलं महौ च २१४१

ग

गच्छ द्वारावतीं सूत ३०१४६
 गच्छोद्धव मयादिष्टो २११४१
 गत्युत्सुत्सर्गोपादान १६१३६
 गन्धमाल्याक्षतस्त्रभि ३१५३
 गर्धर्पात्सरसो नागा ६१३
 गायत्र्युधिगगनुष्टुप् च ३११४१
 गा दुग्धदोहामसतीं च भार्या ११११९
 गुडपायमसर्पीणि २७३२४
 गुणदोषभिदाहृष्टिमतेरण २०१३
 गुणदोषभिदाहृष्टिर्निगमात् २०१५
 गुणमन्या जीवयोन्वा २६१२
 गुणानामसमिध्राणा २५११
 गुणा सजन्ति कर्माणि १०१३१
 गुणिनामप्यह सूत्र १६१११
 गुणेषु चाविशश्चित् १३१२६
 गुणेषु वर्तमानोऽपि १०१३५
 गुणेष्वसन्नो वक्षिता १५१५
 गुणेष्वविशते चेतो १३११७
 गुणेष्वविशते चेतो १३१२५
 गुणगुणानुपादत्ते ७५०
 गुणगुणान्तं शुभान् ३१५
 गुप्तोऽप्यये मसुरिर्लोपश्च ४११८
 गृहधरति भूतात्मा १६१४
 गृहं वनं वोपविशेत् १७१३८
 गृहारंमोऽतिदुःखाय १११५
 गृहार्थां सदृशीं भार्यां १७१३९
 गृहाधरो जघनतो १७११४
 गृहीन्वाऽपीन्द्रियैरर्थान् २१४८
 गोविन्दमुजगुप्तार्थां २११
 भद्रा निमित्तं मुग्धु रथो २३१५३
 भ्राम्यगीतं तं शृणुयात् ८११७
 भ्रातं मुग्धं निरसं ८१०
 भीषो तथैव परागो १८१४

च

चक्षुस्त्वष्टरिं संयोज्य १५१७०
 चतुर्भुजं तं पुरुषं ३०१३४
 चत्वार्येवेति तत्रापि २२१२१
 चलाचलेति द्विविधा २७११३
 चन्दनोशीरकर्पूर २७१३०

छ

छादोमयोऽश्रुतमय २११३९
 छायाप्रत्याह्वयामामा २८१५
 छियमानं यमैरेति २०११५

ज

जनस्तु हेतुं सुगदु रथो २३१५०
 जनेषु दहमानेषु ७१२९
 जन्म स्वात्मतया पुंस २२१३९
 जन्मोपधितपोमन्त्रै १५१३४
 जाग्रत्स्वप्नं सुषुप्तं च ३०१२७
 जातश्रद्धो मत्कथासु २०१२७
 जायात्मजायैवशुश्रूष ११२६
 जायाऽपत्यगृहक्षेत्र १०१७
 जितेन्द्रियस्य दान्तस्य १५१३७
 जितेन्द्रियस्य युक्तस्य १५१११
 जिह्वयाऽतिप्रमाथिन्या ८११९
 जिह्वेकतोऽमुमपकपति ११२७
 जुहुयान्मूलमन्त्रेण २८१४१
 ज्ञातयोऽतिथयस्तस्य २३१७
 ज्ञातयो जगृह क्वचित् २३१११
 ज्ञानाऽज्ञातवाऽथ ये वे मा १११३३
 ज्ञाननिष्ठो विरक्तो वा १८१२८
 ज्ञानविज्ञानयज्ञेन १९१६
 ज्ञानविज्ञानसयुक्तं ७११०
 ज्ञानविज्ञानसंसिद्धा १९१३
 ज्ञानं विवेको निगमस्वपथ २८११८
 ज्ञानं विशुद्धं विपुलं यथैतत् १९१८
 ज्ञानिनस्त्वहमेवेष्ट १९१२
 ज्ञाने कमणि योगे च २९१३३

त

त एवदा निमे सत्र २१२४
 त एव भगवद्रूप २१२७
 तच्चूणयित्वा मुसल ११२१
 तच्चोपनीय सदति १११९
 तच्छ्रुत्या तैऽतिसत्रम् १११७
 तत्सवमतर्हदि सन्निवेश्य २९१४७

ततस्तस्मिन्महापान ३०११२
 तत खधाम परम ६१२७
 ततो दु मगमुत्सृज्य २६१०६
 ततोऽन्तर्दधिरे सिद्धा ५१४४
 ततो भजेत मा प्रीत २०१२८
 ततो महाभागयते ३०११
 ततो विराजमुत्सृज्य ३११७
 तत्तत्सात्त्विकमैवेपा १३१५
 तत्तत्सुपथं जगतश्च ६११७
 तत्र भागवतान् धर्मान् ३१२२
 तत्र मामनुमोदेरन् २३१३०
 तत्र लब्धपदं चित्तं १६१४४
 तत्र स्म त्वरिता जग्मुः ३१११७
 तत्राऽसिमिष्य शुचय ३०१७
 तत्र च सर्वधर्मज्ञ १७१७
 तत्सर्वव्यापकं चित्तं १४१४३
 तथापि सग परिवर्जनीयो २८१२७
 तथाप्यशेषस्थितिः सभाप्यये ३१११३
 तदद्विद्वैद्व्यज्जन २७१२०
 तदवधानविश्रन्त २३११०
 तदिदं यादवकुल ६१२९
 तदेवमात्मन्यवरुद्धचित्तो ९११३
 तद्वत्पोडशसंयोगो २२१२३
 तनिरीक्ष्योदयो राजन् ६१४०
 तन्ममारयाहि गोविन्द २२१३५
 तन्मायाफलरूपेण २४१३
 तपस्वीर्थं जपो दान १९१४
 तप्तजाबूनदप्रत्य २७१३८
 तप्तगन्धच्छन्दिव्यापि ३०१४५
 तमाशु जहि वैकुण्ठ ३०१३७
 तमाहुर्वीरुदेवाश्च २११६
 तमेकदा तु देवापि २१३
 तमोरजं सत्वमिति २४१५
 तथात्मभूतया पिंढे २७१२४
 तथा विरहितं साधो २११०१
 तयोरेकतरो ह्यर्थं २८१४
 तयोर्बाजविपासाम्भ्या २०१४९
 तव निकीडितं कृष्ण ६१४६
 तस्माज्ज्ञानेन सहित १९१५
 तस्मान्निष्ठासयात्मा १०१११
 तस्मात्स्वमुद्वेगत्य १२११४
 तस्मात्सर्वोत्तमा तात २३१६०
 तस्मात्सगो न वर्तय २६१२४

स्कन्ध ११

(अ० श्लो०)

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

तस्मात्सदभिष्यान् १४१२८
 तस्माद्बुद्धं मा भुङ्क्ष्व २२१५६
 तस्माद्देहिमिमां लब्ध्वा २५१३३
 तस्माद्बुधं प्रपद्येत ३१२१
 तस्मान्स्नातमनोऽन्यस्मात् २८१७
 तस्मान्नियम्य पशुर्ग १८१२३
 तस्माद्भवन्तमनवथ १७११८
 तस्माद्युक्तेन्द्रियग्रामो ७१९
 तस्मान्मद्भक्तियुक्तस्य २०१३१
 तस्मान्नो घच प्राणान् १६१४४
 तस्मिन्कलेवरेऽमेधे २६१२०
 तस्मिन्नेह समभव २४११०
 तस्मिन्नावगतादिष्ट ३०१११
 तस्या निर्विण्णचित्ताया ८१२८
 तस्या विज्ञानाया शुष्यत् १८१२७
 तस्या विज्ञानमानाया ६१५
 तस्यैव ध्यायतो वीर्यं ७३११३
 तस्यैव यज्ञमित्तस्य २३१९
 त तत्र तिम्रद्युभिरायुधै ३०१४७
 त तदा पुरुषं मर्त्या ५१२८
 त तदा मनुजा देव ५१२५
 त त्वाऽखिलान्मदमिते २९१५
 त दुर्जयं शत्रुमसंशयैव २३१४८
 त यव युनिक्कसु ७३१४०
 त लब्ध्वा लुब्धकं नूर ७१७७
 तानहं तेषांभिधासामि ११११३
 ता नाविदन्मय्युपयुक्तान् १२११२
 तानाह देवदेवेश ४११४
 तान्दृष्ट्वा स्यसकाद्यान् २१२५
 तान् रोचमानान् स्वक्या २१२७
 तापत्रयेणाभिहतस्य घोरे १११९
 तामाहुर्ब्रह्मिण्युष्वाकि ९१२०
 ता ये शृण्वन्ति गायन्ति २६१२९
 तावन्कर्माणि कुर्वन्ति २०१९
 तावन्वितेन्द्रियो न स्यात् ८१२१
 ता वज्रकल्पा ह्यजवन् ३०१२१
 तावत्परिचरैर्द्रुक् १८१३९
 तावत्प्रमोदते स्वर्ग १०१२६
 तासां पतनं सुस्पर्शं ७६६०
 तास्यैवावृताच्छिग्भि ७१७१
 तासां क्षपा प्रेक्षतमेन नीता १२१११
 तित्तिहृद्भ्रमनानाया २९१४३
 तिष्ठतमावीनयुतं व्रजत २८१३१
 ए भा १०८

तीर्थानां स्रोतसा गङ्गा १६१२०
 तेजस्वी तपसा वीप्तो ७४५
 तेजः श्रीकीर्तिरैश्वर्यं १६१४०
 तेजोयममयैर्भावे ७४३
 तेजो बलं धृति शौर्यं १७११७
 ते देवानुचरा दृष्ट्वा ४११३
 तेन प्रोक्ता च पुत्राय १४१४
 ते नाधीतश्रुतिगणा १२१७
 तेनोपकृतमादाय ८१३९
 तेभ्यः पितृभ्यस्त्वसुना १४१५
 तेभ्यः समभवत्सुन ७४६
 ते मे मतमविज्ञाय २११२९
 ते वेपयित्वा क्षीवेपै १११४
 ते वै प्रणयस मिधु २३१३३
 तेपा नवावद्वीप २११९
 तेपामभ्यधहारार्थं ९१६
 तेपा वै भरतो ज्येष्ठो २११७
 तेषु काले व्यजायत ७५८
 तेषु दानानि पात्रेषु ६१३८
 तेषु नित्यं महाभाग २६१२८
 तेजसे निद्रयापने २८१३
 तेरहं पूजितं सन्त्यक् १३१४२
 लक्ष्म्यात्मानं व्रजतीं ता २१५
 लक्ष्म्या सुदुस्त्वज ५१३४
 लग्नोऽयं दुष्करो भूमन् ७१५
 त्रिकालज्ञत्वमद्द्वन्द्वम् १५१८
 त्रिभुवनविभवहेतवेऽप्युक्त २५१३
 त्रिलोक्या गतयः सर्वा २४११३
 त्रेतायुगे महाभाग १७११२
 त्रेताया रक्षवर्णाऽसौ ५१२४
 लब्ध्वासकधिरहायु २६१२१
 लत परावृत्तधिय २०१३४
 लत पुमान्समधिगम्य ६१२६
 लतो ज्ञानं हि जीवानां २२१२८
 लम्प्येता महाभाग ५१४५
 लया परमकल्पाण २११३
 लयोपयुक्तसंगम ६१४६
 लप्युद्धवाश्रयति १९१७
 ल्व तु कल्पं कविर्दक्ष ७१२८
 ल्व तु मद्धर्ममाश्रय ४०१४९
 ल्व तु सर्वं परिलज्ज ७६
 ल्व व्रद्धं परमं व्योम १११२८
 ल्व व्रद्धं परमं साक्षात् १६११

त्व मायया त्रिगुणया ६१८
 त्व हि न वृत्ता ब्रह्मन् ७१३०
 त्वा सेवता सुरहृता ४११०
 द.
 दण्डन्यास परं दानं १९१३७
 दत्वाचमनमुत्प्रेष्य २७४३
 दरिद्रो यस्त्वसुतुष्ट १९१४४
 दर्शनालिंगनालापं ५१४७
 दष्टं जन संपतितं विलेऽसिन् १९११०
 दानं स्वधर्मो नियम २३१४५
 दारकं कृष्णपदवीं ३०१४१
 दारुको द्वारकामेख ३१११५
 दाराहर्षण्यधकभोजसात्वता ३०११८
 दिवि बुद्धभयो नेदु ३११७
 दिवि भुव्यतरिक्षे च ३०१४
 दुर्गा विनायक २७१२९
 दुर्लभो मानुषो देहो २१२९
 दुःखस्य हेतुर्ददित् देवतास्तु २३१५१
 दुःखोदकं यामेषु १८१३८
 दुःखीलस्य कदर्यस्य २३१८
 दुरेहरिकथा केचित् ५१४
 दृग्मूर्तां वपुरत्र ये २२१३१
 दृष्टिभूतं न्यसेत्साद १८११६
 दृष्टिं ततः प्रतिनिवर्त्य १३१३५
 दृष्ट्वा तौऽप्यकं कश्चित् ७६३
 दृष्ट्वा मा त उपजन्त्य १३१२०
 दृष्ट्वा ज्ञियं देवताया ८१७
 देवकी रोहिणी चैव ३१११८
 देव देवेश योगेश ६१४२
 देवार्तिपितृभूतानि २३१२४
 देवार्तिभूतास्तृणा ५१४१
 देवादयो ब्रह्मसुहृदा ३११८
 देवानामोकं भासीत् स्वर् २४११२
 देवासुरे युधि च दैत्यपत्नीन् ४१२०
 देवकालादिभावानां २११७
 देशा पुष्पान्मद्ययेत २९११०
 देहस्योऽपि न देहस्य १११८
 देहं मनोमानसि २१३४९
 देहेन्द्रियप्राणमनोपिधा यो २४१५
 देहेन्द्रियप्राणमनोभिमानो २८११६
 देहो गुणम विरक्ति ११२५
 देहोऽपि देवयज्ञ १३१३७
 देवापीने शरीरेऽसिन् १४११०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

दोषवृद्धोभयातीतो ७।११
 दुमत्किरीटकटक १४।४१
 द्रव्यस्य शुद्धशुद्धी च २१।१०
 द्रव्य देश फल कालो २५।३०
 द्रव्ये प्रतिद्वैतवाग २७।१५
 द्रष्टुकामा भगवतो ३।१३
 ह्यापरे भगवान् श्याम ५।२७
 द्वारकामुपसजग्मु ६।४
 द्वारकाया च न स्थेय ३०।४७
 द्वारका हरिणा स्वका ३।१२३
 द्वावेव चिन्तया मुक्ता ९।४
 द्वितीय प्राप्यानुपूर्वा १७।२२
 द्विपन्त परकायेषु ५।१५
 द्वे भस्य बीजे शतमूलब्रिनाल १२।२२

ध

धन च धर्मैकफल यतो वै ५।१२
 धर्म इष्ट धन नृणा १९।३९
 धर्ममेके यशश्चान्ना १४।१०
 धर्मश्च स्थापित सत्तु ६।२७
 धर्मं सत्यदयोपेत १४।२२
 धर्मस्य दक्षदुहितैर्यजतिष्ठ ४।६
 धर्मानामसि सन्त्यास १६।२६
 धर्मान्भागवतानित्य ५।४३
 धर्मान्भागवतान्मृत २।१४
 धर्मार्थं व्यवहारार्थं २।१४
 धर्मं चार्थं च कामे च २५।७
 धर्मो मद्भक्तिः श्रोको १९।२७
 धर्मा रजस्तमो हन्यात् १३।१३
 धर्म्य एव तव प्रथ १७।१९
 धातुप्लव आसने १३।८
 धान्यदात्रीस्थितूर्ता २१।१२
 धारयन्मयहृतत्वे १५।१३
 धार्यमाण मनो यर्हि २०।१९
 धिष्णानामस्यह मेरु १६।२१
 धिष्णयेष्वेभिषिपति मद्रूप ११।४६
 ध्यानेनेत्य सुतीव्रेण १४।४६
 ध्यायन्मन्त्र्यर्च्यं दारुणि २७।४०
 ध्यायन्मनोऽनुविषयान् २२।३७
 ध्येयं चदा परिभवन्न ५।३३

न

न कामकर्मबीजाना २।५०
 न किञ्चित्साधनो धीरा २०।३४
 न केनचित्कापि कथयन्नाम्य २३।५६

न तथा तप्यते विद्व २३।३
 न तथा वप्यते विद्वान् ११।१२
 न तथा मे त्रियतम १४।१५
 न तथाऽस्य भवेत्केश १४।३०
 न तानविदुष स्वार्थं २१।२५
 नता स ते नाथ पदारविदं ६।७
 न ते मामग जानन्ति २१।२८
 न देय नोपभोग्य च ८।१५
 न देहिना सुख किञ्चित् १०।१८
 न नराः स्वर्गंति काक्षेत् २०।१३
 न पारमेष्ठ्य न महेन्द्र १४।१४
 न मय्येकान्तभक्ताना २०।३६
 न मे मानावमानौ स्त ९।३
 नमोऽस्तु ते महायोगिन् २९।४०
 न यस्य जन्मकर्मभ्या २।५१
 न यस्य स्व पर इति २।५२
 नरकस्तम उनाहो १९।४३
 नरेष्वमीक्ष्य मद्भावं २९।१५
 न रोधयति मां योगो १२।१
 न वस्तव्य त्वयैवेह ७।५
 नवाऽभवन्महाभागा २।२०
 नवैकादशपञ्चनीन् १९।१४
 न साधयति मा योगो १४।२०
 न स्तुवीत न निन्देत ११।१६
 न हि तस्या विकरपात्या १८।३७
 नद्यत परमो लाभ ५।३७
 न ह्यज्ञाजातनिर्वेदो ८।२९
 नद्यगोपक्रमे धसो २९।२०
 न ह्यन्तोऽनतपारस्य २७।६
 न ह्येकस्माद्दुरोज्ञान ९।३१
 नागेन्द्राणामनन्तोऽह १६।१९
 नाचरेयस्तु वेदोक्त ३।४५
 नातिस्नेह प्रसंगो वा ७।५२
 नात्मा वपु पार्थिवमिन्द्रियाणि २८।२४
 नाधुना तेऽखिलाधार ६।२६
 नानुवृष्ये जुषन् युष्मत् ३।२
 नाय जनो मे सुखदुःखहेतु २३।४२
 नारायणाभिधानस्य ३।३४
 नारायणाय ऋषये ५।३०
 नारायणे तुरीयायै १५।१६
 नाह तथात्रिकमल ६।४३
 नाह वेदाभिनिर्मुक्त २६।८
 नित्यदा क्षम भूतानि २२।४२

नित्य सनिहितस्तत्र ३।१२८
 नित्यार्तिदेन पितेन ३।१९
 निमज्ज्योन्मज्जता घोरे २६।३२
 निरपेक्ष मुनि शान्त १४।१६
 निरोधोत्पत्त्यपुष्टुहन् १०।९
 निर्गुणे ब्रह्मणि मयि १५।१७
 निर्विण्णस्य विरक्तस्य २०।२३
 निर्विण्णाना ज्ञानयोगो २०।७
 निर्वियं नष्टप्रविणो गतः २३।५८
 निरृत कर्म सेवेत १०।४
 निवृत्ते भारते युद्धे १९।१७
 निपेकगर्भजन्मानि २२।४६
 निर्विकचना मय्यनुरक्तचेतस १४।१७
 निष्ठितो मूरितो वाही १२।५८
 नि सगो मा भजेद्विद्वान् २५।३४
 नून मे भगवान् प्रीतो ८।३७
 नून मे भगवास्तुष्टु २३।२८
 नृस्यतो ग्रायत पश्यन् २२।५२
 नृस्यवादिनगीतानि ८।८
 नृदेहमाय सुलभ सुदुर्लभ २०।१७
 नोद्धिजेत जनादीरो १८।३१
 नैतत्त्वया दाभिकाय २९।३०
 नैतदेव यथाय त्व २२।५
 नैतद्वस्तुतया पश्येत् १८।२६
 नैतद्विज्ञाय जिज्ञासो २९।३२
 नैतन्मनो विशति ३।३६
 नैरपेक्ष्य पर प्राहु २०।३५
 नैराच्यत परिभवोऽस्य १।४

प

पथात्मकेषु भूतेषु १३।२३
 पतत्पताके रयजुजरादिभि ३०।१५
 पथ्य पूतमनायस्त २५।२८
 पदापि सुवर्ती भिक्षु ८।१३
 पद्ममददल तत्र २७।२६
 परकाय विशान् सिद्ध १५।२३
 परमाणुमये चित्ते १५।१२
 परस्य विष्णोरीशस्य ३।१
 परस्वराजुक्रयन ३।३०
 परस्परानुप्रवेशात् २२।७
 परस्वभावकर्माणि २८।१
 परस्वभावकर्माणि य २८।२
 परावराणा परम २।१८
 परिप्रहो हि दुःखाय ९।१

स्कन्ध ११
परिलीयाथ पर्युक्तेत् २७३७
परोक्षवादो वेदोऽथ ३४४
मयुष्टया तव विभो ६१२
मशक्तविधिनात्म्य १०१२८
पातालतलमारभ्य ३१०
पायमाचमनीय च २७३३
पायाकीरुपकत्प्याथ ३५१
पायाथाचमनीयाय २७३२
पायोपस्पर्शाह्णवीनु २७३२५
पाथिवेविह देहेषु ७४१
पाष्णापीळ्य गुद प्राण १५३४
पितर सिद्धगधर्वा ३१२
पितृदेवमनुष्याणा २०४
पिप्रो कि ख नु भार्याया २६१९
पेङ्गला नाम वेद्यावीत् ८१२२
पेङ्गे बाणमिसुष्टे २७३२३
पुत्रादात्तवन्वृता १७५३
पुत्रा मयुष्मिपृष्मि ३०१९
पुत्रा हिरण्यगर्भस्य १३१९६
पुरप्रामत्रजान् साथान् १८१८
पुरा किल महाबाहो १७३
पुरुषत्व च मा धीरा ७२१
पुरुष प्रकृतिर्व्यक्त २२११४
पुरुष सल्लसयुक्त २५१९
पुरुषेश्वरयोरत्र २०१११
पुरोधसा षसिष्ठोऽह १६१२२
पुश्चत्पापहत चित्त २६११५
पुत्र किस्विद् बल श्रीमन् १९१३०
पुत्रोऽयुक्तस्य नानार्थो ७८
पुत्राधीना प्रवाहाय २७५१
पुत्रं गृहीत गुणकर्मचिन् २८३३३
पुत्रं ज्ञान प्रकुरीत २७१०
पुत्रं सप्रेण वा महा २९१११
पुत्रिणी वायुराकाश १६३७
पुत्रिणी वायुराकाश ७३३
पुत्रोपर्येमतोऽमीपा २०१९
पुत्रुतिगुणाम्भ्य वै २०१३२
पुत्रुतिस्वोपादान २४१८
पुत्रुति पुरुषधेति २२१०९
पुत्रुति पुरुषधोर्मा २२१०६
पुत्रुतेरेवमात्मान २२१५०
पुत्रुतौ लक्ष्यते ह्यात्मा २२१२७
पुत्रा पुत्रुपत्तु श्रीतो ७५५

अ० श्लो० स्कन्ध ११
प्रतिग्रह मन्यमान १७४१
प्रतिष्ठया सार्वभौम २७५२
प्रत्यक्षेणामुगतो २८१९
प्रत्यनीक मन्यमाना ३०१२०
प्रत्यर्पितो मे भवतानुर्पिता २९१३८
प्रत्याहृत् यनमवला ३०१३
प्रद्युम्नसाधो युधि ह्य ३०११६
प्रवृत्तिलक्षणे निष्ठा २५८
प्रद्यु विलम्बती साक्षात् १११५
प्राणवृत्तैव सतुष्येन् ७३९
प्राणस्य शोभयेन्मार्ग १४३३
प्राणाथ विचहुस्त्र ३११९
प्रायश पुण्डरीकाक्ष २९१२
प्रायेण भक्तियोगेन ११४८
प्रायेण मनुजा लोके ७१९
प्रायेणार्था वदयाणा २३११५
प्रायो धर्मार्थकामेषु ७३७
प्रियप्रतो नाम सुतो २११५
प्रोक्तेन भक्तियोगेन २०१२९
फ
फलश्रुतिरिय नृणा १२१०३
व
वदो मुक्त इति व्याख्या ११११
वप्रन्ति रज्ज्वा त केचित् २३३३७
वहवो मत्पद प्राप्ता १०१५
वहिलजलाशय गला १८१९९
वधुना नष्टयोजाणा ३१२२
वाध्यमानोऽपि मङ्गलो १४१९८
वाहसल्लसवेनात् २३१०
विश्रयाचे मुनिर्वास १८११५
विप्रचतुष्टुच रूप ३०१२८
विप्रद्रुपु सकलसुन्दर ११११०
वुधो बालकवत् कीर्त्तयेत् १८१२९
वुष्यते स्वेन मेदेन ७५१
वोवितस्यापि देव्या मे २६१९६
व्रह्मचर्यं तव शौच १८४३
व्रह्मण्याना बलिरह १६३५
व्रह्मण्याना वदान्यातां ११८
व्रह्मस्तथापि पृच्छामो २७
व्रह्मसद्वादयस्ते तु ३११०
व्रह्मर्षीणा शृणुरह १६१५
व्रह्मशापोपच्छाना ३०१२४
व्रह्मशापोपसृष्टे ३०१२

अ० श्लो० स्कन्ध ११
ब्राम्णण्य हि देहोऽथ १७४२
ब्राह्मणास्तु महाभागान् ३०१८
ब्राह्मणे पुल्कसे स्वेने २९११४
भ
भक्तियोगे पुरैषोक्त १९१९
भक्ति परेशानुभवो विरक्ति २४४२
भक्ति लक्ष्यवत् साधो २६३३०
भक्त्याहमेकया ब्राह्म १४२९
भक्तयोद्धानपायिन्या १८४५
भगवत् उरुकिमा २१५४
भगवत् हरिं प्रायो ५११
भगवन् भवतो यात्रा २४
भगवान् ज्ञातसवार्थ १२१२४
भगवान् पितामह वीक्ष्य ३११५
भगो म ऐश्वरो भावो १९१४०
भजन्ति ये यथा देवान् २१६
भय द्वितीयाभिनिवेशत स्यात् २३७
भवतोदाहृत स्वामिन् १४१२
भवभयमपहृत ज्ञानविज्ञान २९१४९
मिक्षा चतुषु वर्णेषु १८११८
मिक्षोधर्म शनोर्जिह्वा १८४२
मिद्यते हृदयप्रन्थि २०३०
मिद्यन्ते आतरो दारा २३३२०
भूतसूक्ष्मात्मनि मयि २१५
भूताना देवचरित २१५
भूतैराक्रम्यमाणोऽपि ७३७
भूतैर्यदा पचभिरात्मसृष्टे ४३
भूभाराराजपृथतना १३
भूभारासुरराजस्य ५१५०
भूभेभरावतरणाय ४१२२
भूभेभारावताराय ६१२१
भूम्यन्वयनिलाकाशा २११५
भूम्यन्वयमकोपहृत २७११८
भोक्तव्यमारमनो दिष्ट २३१४१
म
मज्ज मन्मकयन ११३६
मत्कथाश्रवणे श्रद्धा ११३५
मत्कामा रमण जार १२१३३
मत्तोऽनुशिषित यते २९१४४
मत्स्यो गृहीनो मत्स्यमे ११०३
मदर्चा सप्रतिष्ठाप्य २७१५०
मदर्थेऽथपरिलगो १९१२३
मदर्थेऽप्यगच्छेत् च १९१२२

स्कन्ध ११

अ० श्लो० स्कन्ध ११

अ० श्लो० स्कन्ध ११

अ० श्लो०

मदर्पण निष्कल वा २५१०३
 मद्भक्त्या शुद्धसत्त्वस्य १५१२८
 मद्भिभूतिभिराध्यायन् १५१३०
 मधुहा हरिणो मीन ७३२८
 मध्वै धर्मकामार्थान् १११२४
 मन एकत्र सयुज्यात् ९१११
 मनसा वचसा दृष्ट्या १३१२४
 मन कर्ममय नृणा २२१३६
 मनुष्यास्तु तदा शान्ता ५१२२
 मनोगतिं न विस्जेत् २०१२०
 मनो गुणान्वै स्रजते वलीय २३१४३
 मनो मयि सुसयोज्य १५१२१
 मनोवशेऽन्ये ह्यभव २३१४७
 मत्रस्य च परिज्ञान २१११५
 मन्मायामोहितयिष्य १४११९
 मन्यसे सर्वभावाना १०११५
 मन्येऽकुतश्चिद्भयमन्युतस्य २१३३
 मन्ये भगवत साक्षात् २१०८
 ममार्यास्थापने श्रद्धा १११३८
 समाग माया गुणमध्यनेकया २२१३०
 मया निष्पादित ह्यत्र ७१०
 मया सचोदिता भावा २४१९
 मयेश्वरेण जीवेन १६१३८
 मयैतदुक्त वो विप्रा १३१३८
 मयोदितेष्ववहित १०११
 मयोपयुहित भूम्ना २१३७
 मप्यर्पितात्मन सभ्य १४११०
 मप्याकाशात्मनि प्राणे १५११९
 मर्त्येन यो गुरुस्तु ३१११०
 मर्त्यो यदा लक्षसमस्तकर्म २९१३४
 मल्लक्षणमिम काय २६११
 मलिङ्गमद्भक्तजन १११३४
 महत्स्यात्मनि य सूत्रे १५११४
 महत्स्यात्मनमपि परे १५१११
 महर्जनस्वप सत्य २४११८
 महापानाभिमत्ताना ३०१३३
 माऽपल्लवुद्धिमहृषा ५१४९
 माभैर्नरे लसुतिष्ठ ३०१३९
 मामेकमेव शरण १२११५
 मामेव नरपेक्षणेन २७१५३
 मामेव गन्धर्भतेषु २९११२
 माम् आगच्छतो वीक्ष्य ८१२४
 मा हास्य कर्मवीजेन २२१४५

मा भजन्ति गुणा मने १३१४०
 मा विधत्तेऽभिधत्ते मा २११४३
 मां विष्णुद्धव दैत्याना १६११६
 मुखवाहूरुपादेभ्य ५१०
 मुनि प्रमत्रयभीरो ८११
 मुमलावशेषाय त्वव ३०१३३
 मूर्खो देहाय हनुद्धि १९१४२
 मेखलाजिनदण्डास १७१२३
 मेव स्युर्मदभागयाया ८१३८
 मौनानीहानिलायामा १८११६
 मौनेन साधयत्यर्थ २३१३९

य

य आशु हृदयग्रधि ३१४७
 य एतच्छ्रद्धया नित्य २९१२८
 य एतत्समधीयीत २९१०७
 य एतदानदममुद्रसश्रुत २९१४८
 य एतद्देवदेवस्य ३११०७
 य एतन्मम भक्त्यु २९१०६
 य एता प्रातरुषाय ३१११४
 य एता भिक्षुगा गीता २३१६१
 य एतान्मत्पथो हिला २१११
 य एषा पुरुष साक्षात् ५१३
 यज्ञाना ब्रह्मयज्ञोऽह १६१०३
 यतवाच वाचयति २३१३६
 यतो यतो निवर्तेत २१११८
 यतो यदनुशिक्षामि ७३६
 यत्कर्मभिर्यत्तपसा २०१३०
 यत्काय एष भुवनत्रय ४१४
 यत्र यत्र मनो देही ९१२२
 यत्र झाला दक्षशापात् ६३६
 यथामिना हेम मल जहाति १८१२५
 यथाऽग्नि सुवमिद्धाचि १४११९
 यथा त्वामरविन्दाक्ष १४१३१
 यथा नभोवाय्वनिलांबुभृषुण २८१०६
 यथाऽनल खेऽनित्तन्धुरुह्मा १२११८
 यथाऽनुदीयमानेन १७१२
 यथा मनोरथयिषो २११५४
 यथाऽमयोऽसाधु चिन्तितो २८१२८
 यथाम्मसा प्रचलता २०१५३
 यथा यथात्मा परिमृज्यतेऽसौ १४१०६
 यथा विचित्रव्यसनात् २१९
 यथाऽपियां ह्येतमा च २२१४३
 यथा सकल्पयेद्ब्रह्मा १५१२६

यथा हि भानोरुदयो वृचक्षुग २८१३४
 यथा हिरण्य सुहृत् पुरस्तात् २८११९
 यथा ह्यप्रतियुद्धस्य २८११४
 यथैतामैश्वरीं माया ३११७
 यथैवमनुबुद्धेय २२१५९
 यथोपश्रयमाणस्य २६१३१
 यथोर्णनाभिहृदयात् ९१२१
 यथोर्णनाभिहृदयात् २१३८
 यदपि तद्विक्रपे १९१२६
 यदा आशिष आशास्य २५१११
 यदा कर्मयिष्येषु १८१११
 यदा चित्त प्रसीदित २५११६
 यदा जयेतम सत्य २५११४
 यदा जयेद्रज सत्य २५११५
 यदात्थ मा महाभाग ७११
 यदात्मन्यर्पित चित्तं १९१०५
 यदा त्व सनकादिभ्यो १३११५
 यदा भजति मा भक्त्या २५११०
 यदा मन उपादाय १५१२२
 यदारंभेषु निविष्णो २०११८
 यदाऽसौ नियमेऽकृत्यो १८१११
 यदा स्निग्धमेनोच २७१८
 यदि क्रुयात्प्रमादेन २०१२५
 यदिद मनसा वाचा ७१७
 यदि प्राप्ति विघात च १०११९
 यदिस्व परयत्यसदिद्वियार्थ २८१३२
 यदुनैव महाभागो ७३१
 यदुपादाय पूर्वस्तु २४११
 यदुवशेऽनतीर्णस्य ६३२५
 यदृच्छया मत्कयादौ २०१८
 यदृच्छयोपपत्तान १८१३५
 यदृच्छयोपपत्तेन १७१५१
 यदेतत्साम्नि जगत् १८१२८
 यदेतरो जयेत्सर्व २५११३
 यद्ब्रह्मणमथो विहित सुराया ५११३
 यद्यदिष्ठतम लोके १११४१
 यद्यथमेतत् सनात् १०१०७
 यद्यनीशो धारयितु १११२२
 यद्यसहस्र हस्ताना ६३०
 यद्यसौ छन्दसा लोक १७१३१
 य न योगेन सांख्येन १२१९
 यन्नामाहृतिभिर्ग्राह्य २८१३७
 यन्निमित्त स वै क्षाप ११९

स्कन्ध ११

अ० श्लो० स्कन्ध ११

अ० श्लो० स्कन्ध ११

अ० श्लो०

यम कतिविध प्रोक्त १९१२८
यमादिभिर्योगपर्यै २०१२४
यमानमीक्ष्य सेवेत १०१५
य य वाञ्छति सा राजन् ७१५६
यहि सञ्चितवन्धोऽथ १३१२८
यर्ह्यञ्जनाभचरणेषु ३१४०
यर्ह्येवाय मया त्यक्त ७१४
यशो यशस्विना ह्युद्ध २३११६
यथैस्त्वते प्रयत्तपाणिभि ६१११
यस्तु यस्यादिरन्तश्च २४११६
यस्त्ययाभिहित पूर्व १७११
यस्त्यसयतपङ्क्तुर्ग १८१४०
यस्त्यासक्तमतिर्गहे १७१५६
यस्त्वेतत्कृच्छ्रतथीर्ण १८११०
यस्मिन्निद प्रोतमशेषमोक्ष १२१२१
यस्मिन् मनो लघ्वपद ९११७
यस्य स्तुर्वीतसकल्पा ११११४
यस्यात्मयोगरचित ३०१३८
यस्यात्मा हिंस्यते हिंसै ११११५
यस्यानुस्मरण नृणा ३०१३६
यस्यां न मे पावनमगवर्कम १११००
य प्राप्य मानुष लोक ७१७४
य स्वदत्ता परैर्दत्ता ७७५४
या काश्च भूमौ दिवि १६१५
यानाबलिविधान च १११३७
यानास्थाय नरो राजन् २१३५
यानि ते चरित्तानीश ६१०४
यानि यानीह कर्माणि ४११
यानिर्भूतानि निधन्ते १४१७
यावत्सर्वेषु भूतेषु २९११७
यावत्स्याद्गुणवैषम्य १०१३२
यावदस्यास्वतन्त्रत्व १०१३३
यावदेहद्रियप्रार्ण ७८११२
यावद्मानार्थधी सुधी ३१३०
यासा व्यतिकरादासीत् ७२१६
युक्तय सन्ति सर्वत्र २२१४
युयुधु क्रोधसरण्या ३०११४
युवयो यत्न दपत्यो ५१४६
ये कैवल्यमसंप्राप्ता ५११६
ये कोपिता सुबहु पाण्डुसुता ११०
ये लनेवविदोऽयन्त ५११४
ये वै भगवता प्रोक्ता २१३४
येषु येषु च भावेषु १६१३

योगचयामिमा योगी २८१४४
योगधारणया कान्वित २८१३९
योग निषेवतो तिल्य ७८१४३
योगानामात्मसरोधो १६१२४
योगाश्रयो मया प्रोक्ता २०१६
योगिनीऽपङ्कयोगस्य २८१३८
योगेश योगवियास ७११४
यो जागरे यहिरनुक्षण १३१३२
यो निर्वैकारिके सौम्य २४१२४
यो यो ममि परे धर्म २९१२१
यो वा अतस्तस्य गुणाननताम् ४१२
यो विद्याश्रुतसपस १९११
यो वै मद्भावापन्न- १५१२७
यो वै वाङ्मनसी संयक् ६१४३
योपिद्विरण्याभरणावर ८१८
योऽसौ गुणक्षोभकृतो त्रिकार २२१३२
योऽसौ गुणैर्विरचितो १०११०

र.

रजसा धोरसकल्पा ५१७
रज सत्त्वतमोगिष्ठा २११३२
रजस्तमोभा यदपि १३११२
रजोयुक्तस्य मनस १३११०
रत्नाना पद्मरागोऽस्मि १६१३०
राजनेव कृतप्रधो २११०
राजन्परस्य तनुभूत् ३११११
रामनिर्याणमालोक्य ३०१२७
रामपत्न्यश्च तद्देह ३११००
राम समुद्रवेलाया ३०१२६
रामेण सार्धं मयुरां प्रणीते १२११०
रूप वायौ स च सर्वे ७४१२३
रेतो नावकिरेज्जातु १७१२५

ल

लघ्यानुग्रह आचायात् ३१४८
लब्धा जन्माभ्यर्था ७३१२२
लब्धा सुदुर्लभमिद ९१०९
लोकाना लोकपालाना १०१३०
लोकामिरामो स्वतनु ३११६
लोके व्यव्यामिपमयसेवा ५११११

व

वक्ता कर्ताऽवितानान्यो १७१५
वन तु सात्त्विको वासो २५१२५
वनमात्यपरीताय ३०१३०
वदन्ति कृष्ण श्रेयासि १४११

वदन्ति तेऽन्योन्य ५१८
वन विविधु पुत्रेषु १८१११
वय च तस्मिन्प्राणुल्य ६१३७
वय त्वह महायोगिन् ६१४८
वन्यैश्चपुरोडाशो १८१७
वर्णानामाश्रमाणा च १७११५
वर्णाश्रमविकल्प च २०१२
वष्टु पुष्पवर्षाणि ३११४
वस्तुनो यथनानात्व १३१२२
वस्त्रोपवीताभरण २७१३२
वाग्गद्गदा द्रवते यस्य पित्त १४१२४
वाच यच्छ मनो यच्छ १६१४२
वातरशना य ऋषय ६१४७
वानप्रस्थाधर्मपदे १८१२५
वायुना हृतगन्धा भू ३११३
वासुदेवो भगवता १६१२९
वासे बहूनां कलहो ९११०
विकुर्वन् कियया चाप्यी २५११७
विचित्रभाषावितता २११४०
विज्ञानमेतन्नियवक्ष्यमग २८१२०
विज्ञाय शकृत्कृतमकम ४१८
विदित्ति मर्त्यो प्रायेण १३१८
विदुषामपि विश्वात्मन् २२१६०
विदेहस्तानभिप्रेत्य २१२६
विदेहाना पुरे ह्यस्मिन् ८१३५
विद्याधरा मनुष्येषु १२१४
विद्याऽविद्ये मम तनु १११३
विश्रवितो मोहनहाथकारो २९१३७
विधिना विहिते कृते २७१३६
विधिरैष ह्यदिष्टो ३०१९
विधिश्च प्रतिषेधश्च २०११
विप्रश्चत्रियविद्वद्भ्या १७११३
विप्रस्य वै संन्यसतो १८११४
विप्रो राजन्यवैश्यां च ५१५
विभ्यस्तवाभृतकथो ६११९
विरागमयासाद्यमान २४१२०
वित्क्षण स्थूलसूक्ष्म १०१८
विविक्त सपसगम्य ६१४१
विचिक्कितमशरणो १८१२१
विश्वामिद्रोऽपित्त कण्यो १११२
विश्वामस्य पूर्वपित्त १६१३३
रिपयाप्यायतथित १४१०७
रिपयाभिनिवेशो २११२२

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

स्कन्ध ११

अ० श्लो०

विषयाभिनविवेशेन २२।३८
 विषयेषु गुणाभ्यासात् २१।१९
 विषयेष्वविशार् योभी ७।४०
 विष्णुर्ग्रहं गृध्रिगर्भं ५।२६
 विष्णो गृध्रीश्वरे चित्त १५।१५
 विष्टभ्य चित्त प्रणयावघूर्णं २९।३६
 विसर्गाद्या श्मशानान्ता ७।४८
 विस्तजति हृदय न यस्य साक्षात् २।५५
 विस्तज्य समयमानान् खान् २९।१५
 विहरिष्यन्सुराकीर्ते १५।२५
 वृषणध मे सुहृद स्नेहपाशो २९।३९
 वेणुसधर्पजो वहि १।३७
 वेद प्रणव एवाग्ने १७।११
 वेदवादरतो न स्यात् १८।३०
 वेदाध्यायस्वप्नासाहा १७।५०
 वेदा ब्रह्मात्मविषया २१।३५
 वेदेन नामरूपाणि २१।६
 वेदोक्तमेव कुर्वाणो ३।४६
 वेदारिकस्त्रैजसश्च २।४।७
 वेतसेनस्ततोऽप्येव २६।३५
 वेदिकस्तानिको मित्र २।७।७
 वैरेण य नृपतय ५।४८
 वैशारथी साऽतिविशुद्ध १०।१३
 वैशारथोक्षया सग ११।१३
 वैश्यवृत्त्या तु राजन्यो १७।४८
 वंशवे धन्धुसकृत्सा ११।४४
 व्यक्त्यादयो विकुर्वाण २२।१८
 व्यवसायिनामह लक्ष्मी १६।३१
 व्यर्थयाऽर्थहया वित्त २३।२५
 प्रतानि यज्ञच्छन्दसि १।२

शः

शक्त्या शक्त्याऽथवा बुद्ध्या २१।११
 शतवर्षा छानावष्टि ३।९
 शब्दबद्ध सुदुर्बोध २।१३६
 शब्दबद्धानि निष्णात् ११।१८
 शब्द सशो रसो गन्धो २२।१६
 शमो दमस्त्व शौच १७।१६
 शमो दमस्ति त्तिक्षेक्षा २५।०
 शमो मनिष्ठता सुन्दे १९।३६
 शपीताशानि भूरीणि ८।३
 शप्यासनान्नस्थान ६।४५
 शप्यासनान्नस्थान ६।५५
 शरेषु धीयमाणेषु ३०।२०

शश्वत्परार्थसर्वेह ७।३८
 शरत्चक्रगदापद्म १४।४०
 शिरो मत्पादयो कृत्वा २७।४६
 शिलोच्छृत्वा परितुष्टचित्त १७।४३
 शुचि सश्वत्सभार २७।१९
 शुचि समुत्तमासीन ३।४९
 शुद्धिर्देणा नतु तथेज्य ६।९
 शुद्ध्यशुद्धी विधीयते २।१३
 शुश्रूषमाण आचार्य १७।२९
 शुश्रूषण द्विजगवा १७।१९
 शुद्रवृत्ति भजेद्वैश्य १७।४९
 शुण्वन्सुभद्राणि रथाङ्गपाणे २।३९
 शैली दाहमयी लीही २७।१२
 शोकमोहो सुप्त दुःख ११।२
 शोकहर्षभयकोध २८।१५
 शौचमाचमन क्षान १७।३४
 शौचमाचमन क्षान १८।३६
 शौच जपस्तपो होम १९।३४
 शौच तपस्ति तिक्षा च ३।२४
 श्रद्धाश्रुतकथाया मे १९।२०
 श्रद्धालुर्मे कथा शृण्वन् ११।२३
 श्रद्धा भागवते शाल्मे ३।२६
 श्रवण कीर्तन ध्यान ३।२७
 श्रिया विभूत्वाऽभिजनेन नियया ५।९

श्रीगुणा नरेपेक्षाया १९।४१
 श्रीवत्साक घनश्याम ३०।२९
 श्रुत च दृष्टवहुष्ट १०।२१
 श्रुत्वा सुहृदय राजन् ३१।२६
 श्रुति प्रत्यक्षमेतिष्ठ १९।१७
 श्रुतोऽनुपठितो ध्यात् २।१२
 श्रुत्वाऽमोघ विप्रशाप १।२०
 श्रोत्र त्वदर्शन प्राणो २२।१५
 श्वेतद्वीपपतौ चित्त १५।१८

प

पडित्यत्रापि भूतानि २२।२०

स

स इदानीं सुमहता १७।४
 स एवमादर्शितयोगसार्त्त २९।३५
 स एवमाशंसित उद्धवेन २३।१
 स एवमुक्तो हरिमेषो २९।४५
 स एव द्रविणे नष्टे २३।१२
 स एव जीवो विवरप्रमृति १०।१७
 स नचार महीमिता २३।३०

स चाहेदमिद कष्ट २३।१४
 स तदा पुरुषव्याघ्रो १६।८
 सत्यस्य ते स्वसहदा ७।१७
 सत्वसग्राहणीन् देवान् २२।५१
 सत्वस्य रजसधैता २५।५
 सत्व ज्ञान रज कर्म २२।१३
 सत्व रजस्तम इति ३।३७
 सत्व रजस्तम इति १३।१
 सत्व रजस्तम इति २५।१०
 सत्वाज्जागरण विद्यात् २५।२०
 सत्वाद्धर्मो भवेद्बुद्धात् १३।२
 सत्त्वे प्रलीना स्वर्चाति २५।२२
 सत्सगल्लभ्या भक्त्या ११।२५
 सत्सज्जेन हि देतेया १२।३
 सन्त समीपे रमण ८।३१
 सन्ति मे शूरवो राजन् ७।३२
 सनिपातस्त्वहमिति २५।६
 सपरिच्छद्मात्मान २६।१०
 ससेव धातव इति २२।१९
 सम आसन आसीन १४।३२
 सम प्रशात सुमुप १४।३८
 समानकर्णोऽप्यन्यस्त १४।३९
 समानकर्माचरण २१।१७
 स मामचिन्तयद्देव १३।१९
 समाहित यस्य मन २३।४६
 समाहिते क करणैरुष्णान्मसि २८।२५
 समुद्धरन्ति ये त्रिषु १७।४४
 समुद्धवामो हीनो वा ८।६
 सन्धगेतश्चवविति २।११
 सर्ग प्रवर्तते तावत् २४।१९
 सगादो प्रकृतिर्ह्यस्य २२।१७
 सर्वतो मनसोऽस्य ३।२३
 सर्वनाम्नेश्वरान्वीक्षा ३।२५
 सर्वभूतसुहृच्छान्तो ७।१२
 सर्वभूतेषु य पश्येत् २।४५
 सर्वं ब्रह्मात्मरु तस्य २९।१८
 सर्वं मद्भक्तियोगेन २०।३३
 सर्वार्थमप्रयुक्तोऽय १७।३५
 सर्वार्थामपि सिद्धीना १५।३५
 सर्वार्थ समुद्धरेद्राजा १७।४५
 सर्वं गुणमया भावा २५।३१
 सर्वेषु शश्वत्तुष्ट १।१०
 स लीयते महान्धेषु २४।२५

स्कन्ध ११	अ० श्लो०	स्कन्ध ११	अ० श्लो०	स्कन्ध ११	अ० श्लो०
सख्यान परमाणूना १६।३९		सुमीवो ह्युमावृक्षो १२।६		ज्ञानालकरण प्रेष्ठ २७।१६	
सख्याने सप्तदशके २२।२२		सुदर्शन पाचजन्य २७।२७		ज्ञेहासुवद्वद्वदयो ७।६१	
सग न क्रयादसता २६।३		सुदुस्तरामिमा मन्ये २१।१		स्फुरतिकरीटकटक २७।३६	
सतुष्टा धृदषलेतत ८।४०		सुदुस्सजज्ञेहवियोग २९।४६		स्मरन्त कीर्तयन्तस्वे ६।४९	
सतो दिशति चक्षुषि २६।३४		सुदु खोपार्जितैर्विंशै ८।१६		स्मरन्त स्मारयन्तश्च ३।३१	
सतोऽनपेक्षा मन्त्रिता २६।२७		सुपुर्णवैतो सदसौ सप्रायो ११।६		स्मायावलोकलव ६।१८	
सपयते गुणैर्मुक्तो २५।३५		सुस्तस्य विपयालोभो १०।३		स्थानात्तवाग्निरशुभा ६।१०	
सधोपास्त्रादि कमणि २७।११		स सुकभोगो खनत्वेमा २।१८		खच्छ दसृत्सुर्दवाना १५।७	
समार्जनोपलेपान्या ११।३९		सुरानात्मानमात्मस्थ १८।४१		खच्छ प्रकृतित क्षिप्र्यो ७।४४	
सवत्सरोऽस्त्वनिमिषा १६।२७		सुविचिक तव प्रभ्र २९।२५		खधर्मस्यो यजन् यज्ञै २०।१०	
सशय शृण्वतो वाच १२।१६		सुदरस्मितवक्त्राञ्ज ३०।३०		खपादमूल भजत ५।४२	
सस्रारूपे पतित ८।४१		सूर्य चाम्यर्हण प्रेष्ठ २७।१७		खपुण्योपचिते मुञ्जे १०।२४	
ससुन्वतोऽन्विपतितान् ४।१९		सूर्ये तु विद्यया त्रया ११।३४		खप्र मनोरथ चेत्य २२।४०	
सात्पेन सर्वमायाना २०।२२		सूर्योऽग्निर्नाक्षणो गात्रो ११।४२		खप्रोपममसु लोक २१।३१	
सामोपाया सपापेदा ३।५२		सृष्टा पुराणि विविधानि ९।२८		खमायया सृष्टमिद ७।४७	
सा तद्गुण्णित मावा ९।७		सेवतो वर्षपूणान्मे २६।१४		खमूयां लोकरावण्य १।६	
सात्विक कारकोऽसगी २५।२६		सोऽय दीपोऽर्चिषा यद्वत् २२।४४		खय सचिनुमासर्व १८।६	
सात्विक सुपमात्मोत्थ १५।२९		सोऽसृजत्तपसा युक्त २४।११		खर्गापवगयोर्द्वारं २३।२३	
सात्विकान्येव सेवेत १३।६		सोऽह कलावशेषेण २१।२९		खर्गायानोपगोर्भात्स्यै ६।६	
सात्विकस्याभ्यासिकी श्रद्धा २५।२७		सोऽह ममाहमिति ७।१६		खणधर्मांमुवाकेन २७।३१	
साधुस्त्वयोत्तमश्लोक ११।२६		सोऽह ज्ञान्ये गृहे धीनो ७।७०		ख ख परिग्रह सर्वे १०।४८	
सामिप क्रुररं जमु ९।२		सोऽदान्या ययाकाशे ३।१९		खार्थस्याकोभिद धिष्ठा २६।१३	
सायतन श्वस्तन वा ८।११		स्ववैरुचावचे स्तोत्रे २७।४५		खे खेऽधिकारे या निष्ठा २०।२६	
सायतन श्वस्तन वा १।१२		स्वेय हिंसाऽवृत्त दम्भ २३।१८		खे खेऽधिकारे या निष्ठा २।१२	
साय प्रातरुपानीय १७।२८		स्त्रोकस्तोऋ प्रथेद्वाच ८।९			
साऽसकृत्लेह्युणिता ७।६६		त्रियो बालाश्च वृद्धाश्च ३०।६			
सा खेरिण्येकदा कान्त ८।२३		त्रीणा तु शतत्पाऽह १६।२५		हत् ते कयधिष्णामि २१।८	
सावर्तको मेघगण ३।११		त्रीणा निरीक्षणस्पश १७।३३		हसस्वरूपवददच्युत ४।१७	
सिद्धयोऽष्टादश प्रोक्ता १।५।३		त्रीणा स्त्रीसङ्गिना सग १४।२९		हृद्य सुपर्णो वैकुण्ठो ५।२३	
सिद्धेश्वरणां कपिल १६।१५		त्रीबालश्रद्धानादाय ३।१०५		हिलात्यायासरचिता ५।१२	
सीदयित विलीयेत २५।१८		त्रीभि कामगयानेन १०।२५		हिरण्यगर्भो वेदाना १६।१०	
सीदन्विप्रो वणिग्गृष्ट्या १७।४७		स्पष्टिले मध्रहृदयै ११।४५		हिंसाविहारयात्स्ये २।१३०	
सुकुमारमिम्यायेद् १४।४२		शियायुद्धप्रलयहेतुररेतुस्य ३।३५		हनरूप तु तमसा ३।१४	
सुखदुःखप्रदो नान्य २६।५९		ज्ञानदानतपोवस्था २२।१४		हपुण्डरीकम तस्य ४।३६	
सुखमैन्द्रियक राजन् ८।१		ज्ञानभोजनहोमेषु १७।२४		हयपच्छिनमोशर १४।३४	

